

HARVARD
DIVINITY
SCHOOL
*Andover-Harvard
Theological Library*

Migne, Jacques Paul

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, ŒCONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

*QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANNO 1216) PRO LATINIS
ET AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA (ANNO 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :*

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIORA
ECCLESIE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM
DILIGENTER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA;
OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS AUCTA; INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUIUS
MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET
TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATE-
RIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA; OPERIBUS CUM DURIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO
AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;
DUCENTIS ET AMPLIUS LOCUPLETATA INDICIBUS; AUCTORUM SICUT ET OPERUM, ALPHABETICIS, CHRONOLOGICIS,
STATISTICIS, SYNTHETICIS, ANALYTICIS, ANALOGICIS, IN QUODQUE RELIGIONIS PUNCTUM, DOGMATICUM, MORALE,
LITURGICUM, CANONICUM, DISCIPLINARE, HISTORICUM, ET CUNCTA ALIA SINE ULLA EXCEPTIONE; SED PRÆ-
SERTIM DUOBUS INDICIBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO,
QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, NE UNO QUIDEM
OMISSE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ
SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIVIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM
SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM S. SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO
GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.
EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS, TUM
NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER
SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA
SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, PRIMUM AUTEM
IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGUAS FORMASQUE
PERTINENTIBUS COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIE GRÆCÆ
A S. BARNABA USQUE AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA;

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE CURSuum COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS CXVIII.

ŒCUMENIUS, TRICCÆ EPISCOPUS.

PARISIIS

APUD GARNIER FRATRES, EDITORES ET J.-P. MIGNE SUCCESSORES,
IN VIA DICTA: AVENUE DU MAINE, 208.

1893

BR
60
.M38
t. 118

Clichy. — Ex typis PAUL DUPONT, 42, via dicta Bas-d'Asnières. 136.8.93.

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM X. ANNUS 998.

ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ,

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΤΡΙΚΚΗΣ,

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

ŒCUMENII,

TRICCÆ IN THESSALIA EPISCOPI,

OPERA OMNIA

JUXTA EDITIONEM PARIENSEM ANNI 1631, PRÆVIA EMENDATIONE DILIGENTISSIMA, TYPIS REPETITA.

ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE

Bibliothecæ Cleri Universæ

SIVE CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORÆ

TOMUS PRIOR.

PARISIIS

APUD GARNIER FRATRES, EDITORES ET J.-P. MIGNE SUCCESSORES,

IN VIA DICTA : AVENUE DU MAINE, 208.

1893

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM X. ANNUS 995.

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO CXVIII CONTINENTUR

OECUMENIUS TRICCÆ IN THESSALIA EPISCOPUS.

PROLEGOMENA.	col.	9
<i>Donati Veronensis Epistola dedicatoria ad Clementem VII Pontificem Maximum.</i>		9
<i>Joannis Hentenii, monachi Hieronymiani, qui Græca Latina fecit, Præfatio ad D. Georgium ab Austria, Episcopum Leodiensem, Bullonensem ducem, etc.</i>		11
<i>Ejusdem Præfatio ad Lectorem</i>		19
OECUMENII SCRIPTA :		
Commentaria in Aeta apostolorum.		43
— in Epistolas Pauli.		307
— in Epistolas Catholicas.		455

ABK/FR

NOTITIA.

(Oudin, *De Script. eccles.*, t. II, p. 518.)

Œcumenius, ætatis etiam admodum incertæ scriptor Græcus (a), de quo altum silentium apud veteres non incongrue ad annum 990 ponitur, donec certam illius ætatem assequi liceat. Porro ut in fronte Commentariorum præmittitur, nomina auctorum ex quibus contextit *Explanationem suam in Novum Testamentum*, hæc sunt: *Papias, Clemens, Methodius Dionysius, Irenæus, Origenes, Hippolytus, Athanasius, Eusebius, Basilus, Gregorius, Nyssenus, Acacius, Isidorus, Photius, Chrysostomus, Gregorius Nazianzenus, Severianus, Gennadius, Aretas, Andreas, Cæsariensis, Cyrillus, Theodoretus*. Cum igitur ex citatis auctoribus Andreas Cæsariensis, qui in mss. codd. inscribitur, anno circiter 842 scripserit, et Photius anno circiter 880, ut constat, floruerit, cum Aretas anno circiter 920 exstiterit, recte, meo qui lem calculo, scriptorem hunc Cavus quem sequimur, ad annum 990 collocasse videtur. Exstant ipsius *Enarrationes in Acta apostolorum, in Epistolas sancti Pauli omnes, et in omnes Canonicas*, quas sequitur *Commentarius Arethæ in Apocalypsim*. Edita *Commentaria Œcumenii et Arethæ* primum Cræce typo prorsus insigni Veronæ in folio anno 1532. a Donato Veronensi, dicata Clementi papæ VII, quæ ibidem recusa anno 1562. Horum versionem in linguam Latinam aggressus est Lovanii anno 1545 Joannes Hentenius, Meehliniensis Belgæ, monachus Hieronymianus, quæ Parisiis anno 1547 in fol. prodit. Denique Græce et Latine Parisiis 1631, 2 tomis in folio.

SANCTISSIMO AC BEATISSIMO PATRI NOSTRO

CLEMENTI VII PONTIFICI MAXIMO

DONATUS VERONENSIS.

(Ed. Veron. 1532.)

Quod in Chrysostomo animi primum habuit tuus hic tuique amantissimus atque observantissimus filius Gibertus, beatissime Pater, quodque deinde in Euthymio, ac postremo, in Damasceno quem proxime impressum Tuæ Sanctitati dicandum curavit: idem in hisce commentariis nunc habet: ut eos alii nulli mortalium, sed uni tibi tanquam singulari cuidam suo numini dicet. Hosce igitur ab eodem animo profectos tu vicissim eadem vultus serenitate, quo superiores illos, accipies: et juxta illos in amplissima ista omniumque toto orbe celeberrima Romina bibliotheca collocabis: ut ipsi quoque cum eam sibi sedem delectam animadverterint, cum illorum quasi amantissimorum fratrum consuetudine et aspectu, tum tui numinis præsentia, lætiores in perpetuum degant: et quicumque ad se accesserint, ejus doctrinæ cupidi quasi ipsi abunde referant, quamque se tradituros profitentur, eos a se talibus præceptis imbutos, quasi epulis quibusdam non modo saluberrimis, sed etiam suavissimis satiatis, ex isto tam amplo tamque illustri loco dimittant. Etenim cum omnis divinatorum librorum series quos canonicos vocant, quibusque omnis sacra doctrina continetur, in duas divisa sit partes: quarum una, Vetus quod vocant Testamentum, altera novum amplexa est: ab initio quidem religionis nostræ in utraque lingua non defuerunt et celebri sanctitate et præstanti doctrina præditi, qui totum illud quasi cælestis sapientiæ corpus, editis amplissimis eruditissimisque commentariis, nobis exponerent. Cæterum cum illorum quidem unusquisque bene sane omnia, ut homo tamen, non optime omnia exposuisset: studioque tam ex omnibus, quam ex singulis ne facile optima elegi possent, ipsa et scriptorum et librorum multitudine impedirentur, nec immerito quasi dubia quadam cæna apposita, quid potissimum sumerent, dubitarent: exstiterunt alii sancti doctique viri, qui etiam hanc difficultatem studiosis adimerent: qui videlicet non novas quasdam a se inventas interpretationes proferrent, sed ab illorum unoquoque, quo diximus, ad sacrorum librorum illustrationem optima quæque eligentes exciperent: et omnibus quæ ita hinc atque illinc excerpissent, auctorum suorum nomina apponerent. Cui rei simile quiddam ii qui dialogos scribunt, facere videntur: per hoc quidem illi significantes, nihil se in hoc verborum dedisse legentibus, sed unum duntaxat eligendi scribendique sibi laborem curamque sumpsisse: ut hoc pacto et studiosi quicumque hujus laboris futuri essent, quasi vades quosdam et fidejussores certissimos singularum expositionum, propria illa nomina haberent: et is qui illa ad utilitatem omnium collegisset, omni culpa non solum ambitionis, sed etiam fraudis invidiæque vacaret. Ac tantum quidem abest ut ullam sibi laudem ex hoc quæsisse videantur quicumque hujusmodi studio delectati sunt, ut vix eorum unum aut alte-

(a) Episcopum fuisse Œcumenium et sedem Tricæ in Thessalia tenuisse prodidit excerptor quidam anonymus apud D. Bern. de Montefalconis in *Bibliotheca Coisliniana*, pag. 277, quod aalea omnes fugerat. EDIT. PATR.

1385

rum invenias, præsertim apud Græcos, qui inscriptione aliqua suum nomen significandum putaverit. Itaque in hoc genere omnes propemodum sacros libros quique ad Novum, quique ad Vetus Instrumentum pertinent, Græce habemus expositos, nullo ejus præposito nomine qui tali labore sit functus, tametsi in his ipsis qui nunc in manibus sunt, et quos nunc impressos Tuæ Sanctitati dicamus, beatissime Pater, aut orem unum. Œcumenium deprehendimus, et item alterum, Aretham. Quod ipsum qua conjectura ducti affirmare ausi sumus, melius commodiusque altera Græce præposita prælatiuncula indicandum duximus: ut si qui litterarum nostrarum ignari ad hoc opus legendum accesserint, habeant ipsi quoque in primo ingressu operis aliquid luminis, qualecunque id sit, quod sequantur. Ut vero hanc partem potissimum Gibertus, ex tanta copia imprimendam curaverit, ea ratione in primis ductus est: quod hoc unum nobis ad ejus partis diviuorum librorum plenam interpretationem habendam, quam Novum Testamentum vocant, deesse cernebat. Nam divus Thomas, unus ex hisce junioribus theologis maxime celebris atque illustris, sive Græcos æmulatus, quos videbat in hoc tantum studii posuisse, sive suo quodam spiritu ductus, ne hoc quidem laboris genus inexpertum intactumve reliquit: sed in unum collatis plurimis ex illis sanctis viris qui nobis ab initio divinas litteras exposuerunt, nec modo nostris, verum etiam Græcis, quos in Latinum conversos habebat, in quatuor Evangelia opus elaboravit; quod etiam præter morem Græcorum suo nomine præposito ad ejus modi laborem illustriandum, *Catenam Auream* appellavit: hujus vero partis, quæ supererat, membra aut non attigit, aut suis propriis commentationibus exposuit. Itaque Gibertus, ne diutius studiosi sacrarum litterarum similis laboris etiam in hanc partem desiderio tenerentur, hanc primam omnium aggredi statuit: eo magis quod præter divi Pauli Epistolas, reliqua quæ hic habentur exposita, non solum ejusmodi Catenam nullam habebant apud nos, qua percipi eorum sensa tenerique possent, sed ne expositiones quidem omnino alicujus generis ullas. Multum etiam in hoc valuit Joannis Lascaris commendatio: qui vir ea doctrina et claritate his temporibus præstans, quam omnes norunt, Giberto auctor erat ut hæc potissimum pars ederetur. Nam hoc quoque in primis scire oportet, cum hujusmodi expositionum Catena ex hac parte quam nunc damus, ea ratione interpositis nominibus quam Latine secutum divum Thomam videmus, in solas divi Pauli Epistolas apud Græcos circumferretur: Gibertum tamen illius viri beneficio et munere exemplar nactum miro librarii artificio sumptuque descriptum apprimèque vetustum in quo Pauli quidem Epistolæ ejusmodi nomina non interposita, ut in aliis, sed in margine ascripta habent: ipse vero expositionum contextus non secus continuatur ac si unicus esset scriptor qui suam quamdam novam commentationem in illud opus afferret. Denique Acta apostolica et Catholicæ quæ dicuntur Epistolæ atque item Apocalypsis nihil talium nominum neque ascriptum prorsus neque interpositum habent. Ex hoc autem exemplari, collatis tamen aliis quoque nonnullis alterius illius generis, quod diximus, hæc tam multa quæ nunc exeunt in lucem, expressa sunt.

ILLUSTRISS. PRINCIPI AC BEVERENDISS. DOMINO

D. GEORGIO AB AUSTRIA, EPISCOPO LEODIENSI, DUCI BULLONENSI,

COMITI LOSSENSI AC MARCHIONI FRANCIMONTANO, ETC.

JOANNES BENTENIUS MECHLINIENSIS MONACHUS HIERONYMIANUS. S. D.

PRÆFATIO.

Haud injuria Plato libro *De repud.* a sacrosanctæ philosophiæ limine ablegat ceu profanos quosdam, atque ad eam capesendam minime idoneos, *princeps illustrissime*, qui angusto sunt animo ac sordido, rerumque humilium cupiditatibus mancipato. Haud enim quaquam fieri posse arbitratus est, ut quem animum sordida illa cura rerum humilium occupavit, eo ipso divinarum humanarumque rerum scientia comprehenderetur. Nec id immerito. Quonam enim modo animus humanis, imo et brutalibus affectionibus deditus, poterit, repente hinc avulsus, subito ad ea quæ plus quam $\delta\iota\alpha\ \delta\iota\alpha\ \pi\alpha\sigma\omega\upsilon$ dissita sunt, totum se transferre? Quæ propter recte quoque ait idem in *Phædone*, par omnino esse, ut qui ad sapientiæ studium se conferunt, prius quidem emoriantur, animamque ipsam ab omni corporis sensu cogitationeque avertant, et quasi in suum jus suamque libertatem vindicent. Alioqui enim quemadmodum habet Lysias Pythagoricus in epistola ad Hipparchum, is qui corruptis obscenisque moribus speculationes ad divinos sermones immiseret, non secus agit quam si cœnoso puteo liquidissimam infundat aquam, quæ et cœnum conturbet, et suam ipsius contamine puritatem. Quod si tantam munditiem ab eo exigebant qui ad humanam duntaxat ac naturalem cecedit philosophiam, quanta, obsecro, requiretur ab eo qui supra-

mundana ac divina scrutari desiderat? Siquidem mundana quærentes toti his involvimur, nec in malevolam animam ingreditur unquam sapientia, nec habitat in corpore subdito peccatis¹. Spiritus enim sanctus disciplinæ effugit fictum, et aufert se a cogitationibus quæ sunt sine intellectu, et a superveniente iniquitate corripitur, quod expresse satis intelligendum dedit Christus Judæis, cum ait: *Quomodo vos potestis credere, qui gloriam a vobis mutuo accipitis*². Porro tanto major in vobis doctrina humana requiritur, quanto longius ab hac munditie separamur, sanctique illius Spiritus auxilio destituimur, qui sacris olim apostolis ac prophetis tanquam electis suis organis indivulse semper aderat, eorumque linguam ac calamum ad omnia dirigebat, juxta illud Christi promissum: *Spiritus veritatis ducet vos in omnem veritatem*.

Hæc idcirco dixi rim, quod ante aliquot annos videus communicatos esse nobis a Græcis sacros hos ac utilissimos commentarios, plurimum demirabar neminem inter tot virorum doctissimorum agmina hanc sibi provi clam suscipere, ut vel communis potissimum utilitatis intuitu, vel mercedis a Domino exspectandæ gratia, aut si non ob aliud, certe vel sui nominis apud mortales celebritatem quærens, quæ in hoc videbatur esse maxima, Latinos nobis ipsos redderet. Verum tandem ad me rediens, rei difficultatem in causa esse cognovi, quæ singulos a laudatissimo opere retraheret: cui aut se pares esse diffiderent, aut labores plus quam Herculeos fugitantes, suos supponere humeros recusarent, placidam quietem ac otium negotio ultro suscepto præponentes. Ego vero, quanquam me his longe inferiorem esse perspicerem, ingenioque ac eruditione parum admodum posse præstare confiderem: delens tamen maximo hoc fructu tot annis Latinos immerito fraudari: multorum quoque pulsatus precibus, quibus obsistere impudentis potius fuisset quam verecundi, immensos sane in hoc subii labores: quo vel eruditiorum animos provocarem ac irritarem, ut vel sic ex-timulati, omni procul otio rejecto, aut etiam privato negotio quo sua quisque quærit, ea tantum quærant quæ sunt Jesu Christi. Et piis cœptis satis favit Altissimus: ut, si non omnibus in locis omnium animis, imo nec meo subinde satisfecerim, rarius tamen procul a scopo me hallucinatum crediderim: atque danda est venia si quid in horum versione me fugerit, ut fugisse multo non dubito, cum variis undique constrictus fuerim angustiis. Vix enim credi queat quantum laboris vel id mihi addiderit, ut cætera omittam, quod Photius, vir sane et sensum indagator sagacissimus, et flosculorum rhetorices observator diligentissimus, plurimis in locis singula Pauli verba Græca eorumque contexturam veluti trutina ponderaret, cum tamen Paulum Latine reddentes, hujusmodi verborum ordiæm simulque Græcam Phrasim immutare coactus fuissim, sic ut jam Photii scholia locum non haberent, proinde ambigerem frequenter, num præstaret eam commentariorum partem in totum relinquere, quam Latinis scabrose, nulloque fructu tradere, ut quæ solis serviret Græcis, nempe de anxia Græcarum vocum contextura ac significato. Tandem tamen omnia fideliter reddere decrevi: quanquam me non parum quoque remurarentur unci Græci exemplaris non raræ mendæ, sive librarius hic in culpa fuerit, sive typographus: quæ me plerumque divinare cogent: feliciterne an secus, id, quomadmodum et cætera omnia, lectoris judicio relinquo. Et quanquam ob hæc me non lateat phrasim aliquando esse in nonnullis duriorem: malui tamen fidi interpretis quam elegantis paraphrastæ fungi officio, etiamsi hoc consequi potuissem, cum videam nonnullos, dum nimis politi in vertendo videri volunt ab auctorum etiam animi conceptu nonnunquam excidisse. Ego vero intra ipsa interpretis septa me satis inclusi: quod ut facerem, etiam ingenii tenuitas me coegit. Neque enim adeo excellenti præditus sum ingenio, ut, velut Phidias statuis non solum aptam membrorum tribuebat harmoniam, sed etiam dignitatem et amplitudinem, ita et ego versionis splendorem adungere possim lumenque orationis. Ego itaque meo me parte metior: nec unquam aliud ago, quam, etsi non verborum mensuram annumerem, ut saltem Græcarum sententiarum pondus Latinis rependam: adeoque his qui tantum Latini sunt consului, ut ne verbum quidem Græcum, quoad fieri licuit, relinquerem: quod ubi servari nequivit, addidi continuo, quid illi Latine respondeat. Quanquam tamen id satis scio, nihil adeo fore ex omni parte beatum, ut moreatur omnium plausu excipi; idque adeo non peto, ut etiam magis hoc suspectum haberem, si meus labor universis probaretur: cum sciam inter tam varia hominum ingenia, esse non paucos, quibus mea non probari malim quam probari. Siquidem non immerito Phocion, quem Demosthenes suarum orationum securim esse dicebat, qui et tantam animi constantiam semper referebat, ut nulli unquam visus sit nec ridere nec flere cum die quadam dicens, videret pariter ab omnibus approbari sermonem, conversus ad amicos: Quid, inquit, num mali quidpiam dixi imprudens? Quod si etiam aliquid portulerim laude dignum, id tamen mihi non ascribendum est, sed Domino, a quo est omnis donatio bona, omneque donum perfectum⁴. Quod non Christiani tantum noverunt, verum etiam ethnici, qui nescio quibus fictis a se diis referebant acceptum, quidquid a se perageretur boni. Et hinc est quod præclarus ille dux Pytho, Atheniensibus os res feliciter gestas ipsum admirantibus, ac prædicantibus, quod Cotyn regem interemisset, Diis, inquit habenda est gratia, quibus auctoribus hoc facinus gestum est; nam ipse nil aliud quam manum et operam meam commodavi.

Quanta autem sit horum commentariorum utilitas, ne diam necessitas, facile quisvis perspicere poterit, qui vel hoc unum consideraverit, quod in hos divini Instrumenti, nihil hactenus prodiit, quod satius animo facere posset. Siquidem in Acta solum habemus Chrysostomum, si tamen is

¹ Sap. i seq. ² Joan. v, 45. ³ Joan. xvi, 13. ⁴ Jacob. i seqq.

Chrysostomus est, qui etiam ubique id potius agere solet, ut homines a vitis revocaret ad virtutes, quam ut auctoris mentem aperiret. Porro in eas quæ catholicæ dicuntur, Epistolas, aut in Apocalypsim nullos omnino habemus commentarios lectu dignos, nisi quod ex his quæ nunc in lucem venimus, nuper excerptum ac consarcinatum est. Pauli vero Epistolas etsi plures interpretari conati sint, adeo tamen inclarum lectio salebrosa est ac plena anfractibus, lectorem sæpius suis longissimis periodis ac hyperbatis suspensum retinens, seseque inaccessam et inviam sensuum profunditate reddens, ut nisi quis eum, quo ille scripsit, spiritum ducem habeat, nunquam illæ satis a quoquam enarrentur.

Porro Paulinum cuivis adesse spiritum non facile credidero, maxime cum illos miserrime ac turpissime videam in his hallucinari, qui sese unos Pauli tenere mentem impudenter asserunt, nullos alios præter suum ipsorum animum consulere volentes commentarios, imo calumniantes potius illos ac subsannantes. Itaque præter hunc suum erroris spiritum nullam aliorum recipiunt enarrationem, sed omnia suo explicant arbitrato, aut depravant potius: quos suis Petrus depinxit coloribus, dum Paulinas Epistolas⁴, non certe ut isti, clarissimas dicit ac facillimas, nullaque opus habere enarratione, sed nonnulla continere intellectu difficilia, quæ indocti, inquit, parumque firmi detorquent, sicut et cæteras Scripturas ad suam ipsorum perniciem. Siquidem divinas omnes Scripturas Deus arcano suo consilio noluit usquequaque pervias esse hominibus, ne facile adepti essent: sed ut multo labore subacta hominum ingenia, primumque ipsius implorato auxilio, tandem acceptum thesaurum tanto habere chariorem, tantoque servarent cautius, quanto majori studio ac diligentia accepissent. Cæterum, quis horum sit auctor commentariorum, manifestum est non eundem esse primarium omnium auctorem, cum in Actis apostolicis simul et in Paulinis Epistolis plurima hic in compendium redacta sint, quæ fusius tractaverat Chrysostomus. Rursumque plurimorum aliorum sententiæ referuntur, nunc quidem positæ in solo litteræ contextu nominibus, nunc vero additæ etiam in margine: quæ et nos eodem modo ut in exemplari reperta sunt omnino reliquimus. Ad Apocalypsim autem certus præfigitur auctor (a), additæ etiam in initio nominibus eorum a quibus ille nonnulla excerpterat. Præterea in omnibus his commentariis frequenter quoque ponuntur variorum auctorum sententiæ, suppresso illorum nomine, vesicio an librariorum oscitantia. Varios tamen esse vel ex eo liquet, quod sæpius contrarium invenias ejus quod præcesserat. Utque unum verbi causa proferamus exemplum: cum prius in Apocalypsi dixerit Babylonem esse Constantinopolim, non mundum nec aliam quamvis civitatem, postmodum multis in locis dicit ac probat esse mundum, et nullam particularem civitatem. Cæterum, quanquam in prioribus libris nemo suum præfixerit nomen⁵, ut est Græcis consuetudo, nunquam suo nomine evulgare quæ ipsi suo Marte non elaborarunt, sed veluti centones quosdam ex variis collegerunt: evidentibus tamen propemodum conjecturis colligimus Œcumenium esse partim auctorem horum, partim collectorem qui tamen interdum, ubi suam post alios profert sententiam, suum quoque addidit nomen, ne quis illam aliis tribueret, quam ipse dignam non censebat quæ cum eorum sententiis conterretur. Plurima autem excerptis ex Chrysostomo, cujus tamen nomen tunc solum addi curavit, cum ejus verba recenseret, non autem cum ipsius sententiam contractionibus verbis referret. Quod autem sit Œcumenius qui hæc omnia præter Apocalypsim nobis, ut nunc in lucem eduntur, tradiderit, his colligimus argumentis. Primum postremis commentariorum verbis Epistolæ ad Colossenses, proprio etiam nomine margini præfixo, scribit in hunc modum: Cum ab exemplari non integre invenissem beati Joannis scholia in Epistolam ad Colossenses, conscripsi illa ut potui. Si quid igitur in ipsis leve aut reprehensione dignum inventum fuerit, noverit is qui legit, meum esse hujusmodi lapsum. » Rursum quarto ad Ephesios capite habet hæc verba, addito in margine Œcumenii nomine: Ὅρα τι κατὰ ἐνόμισα οὗτε γὰρ ἐγώρισα τὰ τοῦ μακκαρίου νοήσαι. Hoc est: « Anadvertite quid et mihi visum sit: neque enim datum fuit quæ ipsius sancti sint considerare. » Chrysostomum intelligens, propter quod et Joannis nomen in margine adjunctum erat. Satis itaque ostendit Œcumenius se collectorem esse commentariorum in omnes Epistolas, non tamen ullam alibi fecisse suipsius mentionem, eo quod in illis naclis esset integrum Chrysostomi exemplar. Rursum hujus enarratio ponitur frequentius post aliorum explicationes, reddendo interdum causam eorum quæ præmissa erant, addendo etiam non raro, « Mihi quoque ita videtur posse dici. » Quid si et hoc modo dicatur, juxta hunc intellectum quem et divus Joannes suscipit: aut etiam Cyrilli seu Basillii aut cujusvis aliorum nomina citat. Porro hæc plurimis locis videre est, quorum nonnulla hic recensebimus. Ad Romanos quinto ad ea verba, *Peccatum non imputatur ubi non est lex*; capite nono ad ea verba, *Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen*; primæ ad Corinthios vi, cum dicitur, *Qui scortatur, in corpus suum peccat*; capite vii, *De virginibus præceptum Domini non habeo*; capite xv, *Cum tradiderit regnum Deo et Patri*, et eodem, *Ut si Deus omnia in omnibus*; ad Ephesios ii, *Juxta principem potestatis aeris*; capite iv, *A quo totum corpus quod captatur et compingitur*; et eodem

⁴ II Petr. iii, 15.

(a) Arethas scilicet Cæsariensis, cujus commentarius in Apocalypsin exstat apud nos ad annum 910, tomo CVI, post eum quem scripsit Andreas item Cæsariensis, Arethæ magister. EDIT. PATROL.

Sed non occidat super iram vestram, ubi ait : « Quosdam audiivi ita interpretantes ; » secundæ ad Thessalonicenses III, *Porro Dominus dirigit corda vestra* ; ad Hebræos X, *Umbram habens lex iustitiarum bonorum* ; capite XII, *Qui pro gaudio sibi proposito* ; aliis quoque locis innum. Cum igitur hinc luce manifestius sit Œcumenium Paulinarum Epistolarum collegisse commentarios, arbitramur idem ipsum fecisse in Acta apostolorum et in Catholicas Epistolas, quamquam nec ibi suum nomen addiderit : cum ejusdem omnino sint phrasis, nisi quod ibi pauciores habuerit quos imitaretur, quorum etiam nomina vix unquam in Græco exemplari addita invenimus, nec in litteræ contextu nec in margine. Hos autem nostros labores jure optimo vindicare sibi poterat, utque suo nomine in lucem ederentur postulare, illustrissimus princeps ac reverendissimus dominus D. Joannes a Lotharingia, S. R. E. tituli S. Onufrii cardinalis, doctorum virorum Mæcenas egregius, cui plurimum debent quicunque sacrarum Litterarum studiis addicti sunt : ut qui, statim ubi cognovisset me hujusmodi in commune Ecclesiæ bonum subisse labores, cum illi ne de nomine quidem notus unquam fuisset, liberali tamen munere me donari jussit, ampliora etiam pollicens ubi liber typis excusus foret. Cui etiam libentissimo animo opus hoc dedicassem, nisi jam priusquam ad ipsum accedere daretur, non animo solum concepissem, verum etiam verbis T. R. D. manifestassem ob eam quam novit causam, ipsius auspiciis opus hoc me in lucem editurum : adeo ut nequaquam mihi fuerit integrum, aliud agere aut fidem non servare. Quod si etiam maxime facere voluissem, ne ipse quidem illustrissimus princeps, re cognita, ullo modo tulisset : ut qui nihil hujusmodi nominis celebrationes moretur, cum jam ad tantum splendorem accesserit, ut hinc nihil omnino suo nomini possit accrescere. Cujus cum affluentissimas op'as, cum ingenium, corporis et animi decus, cum suavissimos mores ipse mecum revolve, profecto esse mihi videtur in quo fortunam cum natura, cumque ambabus virtutem, tres potentissimas rerum dominas, contendisse credam, cujus ipsarum potissimum beneficii gratia teneretur, aut quæ plenioribus ipsum muneribus manuque largiore cumularet. Cumularunt certe et quæque est officio suo functa, nec cui plus debeat facile discreveris. Non itaque præterita usus sum excusatione, quod ipsum eam nominis celebrationem exoptare putarem : sed ut tunc interim nomini consulens, ostenderem me non temere hæc egisse, aut ingratitude notam ullo pacto debere agnoscere. Dabitur tamen alibi locus, ut spero, quo gratum me erga eum principem ostendam.

Nunc vero ad te venio, clarissime ac reverendissime Georgi, obsecrans ut nosce nostros labores, qui tuis auspiciis in lucem prodire conantur, læta atque exporrecta fronte suscipias. Id autem ut facere auderem, partim mihi persuasit tuorum morum uno omnium ore prædicata integritas, cum admirabili prudentia parique humanitate conjuncta, partim vero incredibilis quipam, quem non obscure præ se ferre visa est tua amplitudo, erga hujusmodi auctores amor : partim quoque talis erat singularis ac gratuitus tui in me favor, cognitaque tuæ erga me voluntatis propensio, ut nihil me tibi non debere ingenue faterer. Hoc etiam potissimum nomine, quod cum e tuis ortus sim ditionibus, singulique suum principem recessus patriam ingredientem munusculo quopiam, quod obsequiosum testetur animum, excipere soleant, ego nequaquam vacuis manibus accedere debui. Quod si sera videatur gratulatio, non ob id reprehendi debet, cum dilata sit urgenti ac probata omnibus causa. Nemo enim probasset, opinor, si præcipitanter, ut Tuæ Amplitudini gratularer in tempore, fetum hunc seu abortum potius, imitarum abjecissem, aut a me abire permissem. Porro quo nunc munere apud Tuam Celsitudinem majorem me gratiam initorum confiderem, non erat, quam si utilissimos hos, imo propemodum necessarios commentarios ei potissimum consecrarem, qui non modo singulari prælitus est pietate, sed præter omne genus doctrinæ tanta quoque dicendi facundia ac eloquentia, quanta vel ab ejus generis hominibus requiri potest maxima, qui omnem ætatem in litteris consumpserunt. Accedunt ad tantam præstantissimarum artium doctrinam et cæteræ virtutes dignæ magno principe : justitia in imperio, pacis tuendæ cura, magnitudo animi, pietas, studium juvandæ ac ornandæ religionis Christianæ, clementia ac bonitas eximia. Hoc principe duce quid poterit esse adversi, si cum virtute omnia secunda sunt ? Nemo in illo quidquam inconsultum metuat, prudentissimus est ; nemo insolentiam animi cogitet, modestissimus est ; nemo injuriam timeat, æquissimus est. Bene merentes sua confirmabit humanitate, languidos excitabit industria, improbos severitate compescet. Certe hujusmodi omnino requirebatur qui infelicissimis hisce temporibus celeberrimæ Ecclesiæ præficeretur, amplissimæque ditionis habenas ea prudentia eaque doctrina moderaretur, ovesque a truculentis pene luporum faucibus eriperet, nempe qui in variarum Ecclesiarum moderatione tam probatus esset. Siquidem tranquillo mari quilibet nautarum vectorumque gubernare potest : at ubi sæva fuerit orta tempestas, ac turbato mari rapitur vento navis, tum viro ac gubernatore opus est : et qui ante omnia duo hæc Platonis præcepta teneat, quæ Cicero dicit necessario adesse his oportere, qui omnino reipubl. profuturi sunt : primum ut civium utilitatem sic tueantur ut quidquid agunt ad eam referant, obliti commodorum suorum. Neque enim idem principem decet quod privatum. Atque hinc est quod Pelopidas uxori quæ ad bellum proficiscentem muliebriter rogabat servaret seipsum, Alii, inquit, ut isthuc faciant monendi sunt : nam princeps ac dux hortandus est potius ut servet cives. Alterum est ut totum corpus reipublicæ curent : ne dum partem aliquam tueantur, reliquas deserant : nam id seditionis maximique dissidii ac invidentie causa esset. Verum neque ego is sum qui, ne dicam tibi, sed nec alii cuivis consilium dare possim, neque tu is es cui opus sit illud a quoquam expetere. Tu tibi in omnibus monitor

dandus es : tuis consiliis, diligentiae ac industriae relinquendus. An nos timeamus ulla te parte arctissimam ænitatis regulam transitorum ? facturum aliquid te tuisque majoribus ac rega'i tua prosapia indignum, aut a tuis moribus alienum ? neve ab honestissimis vitæ rationibus aberres ? Unde hic nobis metus aut quid de te non debemus nobis polliceri ? qui non modo veterum laudes splendoremque prioris ætatis, sed et ingenia laudantiam viresque superasti. Quapropter his relictis, quæ et ego frustra eloqui tentarem, et tu invitis aut obturatis potius auribus exciperes, Deum optimum maximumque precor, te nobis, imo patriæ ac communibus studiis diutissime servet incolumem.

Datum Lovanii, in collegio theologico, anno e partu virgineo 1545, pridie Kalendas Apriles.

—
CANDIDO LECTORI.
—

Rerum in hujus operis exordio præmonendus mihi es, candide Lector, eundem quem in priori tomo ordinem nos servasse adnotandorum numerorum capitum, tam juxta Græcos quem hic auctor observavit, quam juxta Latinos quem nos quidpiam citantes aut aliud notantes semper sequimur, cum nullam facimus Græcorum capitum mentionem. Itaque initio statim cujusque faciei positus numerus, Latinorum est : qui vero majusculis litteris supra ipsos paginæ versus acribitur, Græcorum. Rursum ubi Bibliorum locus quispiam fuerit in contextu citatus aut ad ipsum quoque modo allusum, nec tamen in opposito margine additus est Latinus capituli numerus, ad eundem qui paulo ante citatus es locum recurrit : nolumus enim frustra idem ejusdem voluminis caput iterato ponere. Quinetiam cum variorum ejusdem voluminis capitum consecutive dicta citantur, posito semel duntaxat voluminis nomine, numeros capitum simul adjunximus eo quo illa citantur ordine. Præterea eandem hic mihi dari veniam precor quam in Puthymio postulavi, quod voces quasdam non vitaverim a quibus abhorrent nonnulli nostro hoc politiori sæculo : nempe, *Salvator*, *salvare compassio*, *dispensatio* ac similes, ne si exactiores substitueremus quæ sacrarum Scripturarum studiosis non adeo tritæ essent, lectorum quoque modo remorari videremur. Ad hæc cum Græcum exemplar singulorum argumenta capitum initio cujusque libri aut epistolæ recenseret, maluimus singula singulis capitibus præfigere, ne ad dignoscendum capituli argumentum, necesse tibi foret subinde ad libri initium recurrere. Quapropter etiam nonnunquam coacti sumus partes textus aliter quam in Græco essent exemplari dividere : cum ibi continuato textu, in margine duntaxat novi capituli numerus annotaretur. Nonnunquam etiam ne textus adeo mutilus aut minutatim concisus videretur, plures conjunximus periodos quæ in Græco exemplari divisæ erant, potissimum in Epistola ad Romanos et in Apocalypsi, qui libri in hoc a cæteris maxime dissidebant : ubi tamen divisas hujuscemodi sententias conjunximus, ad singularum enarrationem rursus eas aut ex integro aut in parte repetimus. Nonnunquam vero hanc fecimus unionem eo quod permistim partes hujusmodi variarum periodorum non suo ordine explicabantur : quod adeo frequens erat, ut huic malo non ubique remedium præstitimus : ideoque hic te admonemus, ut si quando sententiæ alicujus explanationem requiras, etiam præcedentis clausulæ enarrationem perlegas. Sæpius enim ubi quispiam citatur auctor et præsertim Photius, non eam duntaxat litteræ partem quæ proposita est declarat, sed ea etiam quæ subsequuntur. Ne id quoque temere a nobis factum existimes, quod nonnunquam Pauli, Lucæ aut Joannis litteram novo satis modo verterimus : id enim facere coacti sumus, ut scholiorum respectum haberemus : alioqui si reliquo seculi fuisset interpretes, scholia in hujusmodi locis nulli servissent proposito. Hujus quoque te admonitum velim, quoties locus quispiam in his ex Veteri citatur Instrumento, hunc juxta versionem Septuaginta referri, utpote qui Græce scripserunt, hi autem collectores Græci tantum erant : qui etiam non raro sensum magis citant quam verba : aut, quod mihi magis videtur, ex memoria citant, quæ, utpote labilis, etiam doctissimos nonnunquam fallere solet. Denique, id etiam animadvertite, quantum nostris temporibus hi serviant commentarii, qui plurimis in locis indicant brevibus quæ Pauli verba variis obstant hæresibus illasque confodiunt. Accipe itaque, lector candide, ac fruire felicibus auspiciis præda quam ex Græcorum bibliothecis tuis usibus primi adveximus : quanquam hujus pars, ut verum fatear, nempe in Epistolam ad Romanos, ante aliquot annos erepta fuerat, Joanne Lonicero interprete, verum mutila admodum, ut quæ ne tertiam quidem partem haberet eorum quæ nunc in eam Epistolam tibi damus : eaque, nescio cujus vitio, satis infeliciter Latinitate donata : neque enim interpretem temere accusare velim : quanquam is etiam in nuncupatoria Epistola satis idicat quam non magnificat ea quæ vertat, seseque maluisse in alio versari argumento. « Majori, inquit, delectatione in eo versatus essem, si in Scripturæ scopo, in fide, in Christi meritis, sanguine et morte, atque adeo in justificatione mansisset firmiter ac conetanter ; » et post pauca : « Nonnunquam sane bonus hic vir dum Pauli mentem non assequitur, nec respondet per omnia sæculi analogiæ operibus plus æquo tribuit, ut appareat theologum esse Græcum : quorum sane commentaria, cum Christum doceant et in Christi gloriam conscripta sint, nobis haud statim sunt contemnenda. Cæterum, Christiano potius volupe esse debet, videre et agnoscere quo dono veteres Christum prædicarint. Quanquam autem non parum multi repe-

riantur, qui citius hunc interpretem divi Hauli sint rejecturi quam lecturi : eorum tamen calumnia minime mihi probari potest. Cur enim non potius divi Apostoli præcepto obsequimur, *Omnia probate ; quod bonum est, tenete.* »

Hactenus Lonicerus de eo quem vertendum susceperat. Verum nonnulla in primis capitibus loca conferemus quæ ipsi nobiscum fuere in Græco exemplari communia, veluti ex ipsius versione liquet, quo et de his et de aliis locis innumeris, quibus non satis inter vos convenit, lector judicare valeat : et primum Græca posuimus, deinde nostram versionem, ac tertio Loniceri verba. In primis super illa primi capituli verba, *Ad obediendum fidei*, ubi ait interpretes : Καὶ γὰρ οὐ δεῖ πολυπραγμονεῖν γεννησὶς καὶ οὐσίαν Θεοῦ, ἀλλὰ μόνον ὑπακούειν, quod nos ita reddidimus : « Neque enim oportet Dei generationem vel substantiam curiose scrutari, sed tantum obedire, » ipse vero sic habet ; « Etenim non oportet variis occupari rebus eum qui Filii Dei generationem et essentiam novisse velit, sed solummodo verbo obedire. » Eodem capite, super illud, *Invisibilia enim ipsius ex creatione mundi operibus intellecta conspiciuntur* : Græca : τὰ ἀόρατα γὰρ, φησὶν, οἷον ἄγγελοι καὶ αἱ ἄλλαι ἀσώματοι οὐσίαι. Ποῖα ταῦτα : Τὰ ἀπὸ κτίσεως κόσμου εἰς γένεσιν παραχθέντα, nostra versio : « Siquidem invisibilia, ait, puta angeli cæteræque substantiæ incorporæ Quænam sunt hæc incorporea ? Quæ ex creatione mundi ad esse perducta sunt. » Lonicerus : « Invisibilia enim, inquit. Qualianam hæc ? Quæ a condito mundo ad generationem rerum paracta sunt. » Statimque postmodum ubi Græca habent, τῶν παραγγεμένων εἰς γένεσιν, nostra versio : « Et quæ ad esse producta sunt ; » Lonicerus : « Quæ generationis via producta sunt. » In fine capituli super ea verba. *Non solum faciunt, verum etiam assentiuntur perpetrantibus* : ubi Græcus Isidorus retulit quosdam aliter legere, ac contendere depravatos esse Græcos codices, tandemque subiungit : Ἐγὼ δὲ οὕτε ἐμαρτύρησα ἐν τούτῳ φήσας τὰ ἀποστολικὰ βιβλία, οὕτε καταδραμεῖν τῶν μὴ νενοηκότων φράσας, τοῖς ἐντευξομένοις ἐπιτρέψω τὴν ψῆφον. Φησὶ τοίνυν, ὅτι ἐμειδῆ τοῦ πλγμμελεῖν τὸ ἐπαινεῖν τοὺς πλγμμελοῦντας πολλῶν ἐργαλιώτερόν ἐστι καὶ μεῖζον εἰς κολάσεως λόγον, εἰκότως εἴρηται. Οὐ μόνον αὐτὰ ποιοῦσιν, ἀλλὰ καὶ συνευδοκοῦσι τῶν πράσσουσιν, nostra versio : « Ego autem neque in hoc depravatos esse codices apostolicos asserens, neque cum his qui non intellexerunt contendere volens, lectoribus isthuc iudicandum permittam. Dico ergo quod cum eos qui peccant collaudare longe operosius sit ac magis ad supplicii rationem momentum habeat quam peccare, merito dictum est, *Non solum ea faciunt, verum etiam assentiuntur perpetrantibus.* » Lonicerus : « Ego vero neque errasse existimans apostolicos libros, neque assentiens illis qui non assecuti sunt mentem Pauli, lectoribus isthuc iudicandum permittam. Censeo igitur quod simul atque delinquentes commendare dum delinquent sit multo molestius ac majus quam delinquere, merito hac castigationis ratione dictum est, *Non solum ea faciunt, verum etiam agentibus assentiuntur.* » Et quanquam in margine dicat se fideliter reddidisse quod Græcum exemplar habebat, ex ipsis tamen versionibus satis liquet eodem modo quo et nos Græca legisse ; verum, cum ea aliter intellexisset, quædam immutasse, alia vero addidisse. Item super illud septimi capituli. *Noni quod non habitat in me, hoc est, in carne mea, bonum*, Græca : Τὸ αὐτεξοσίσιον θέλει δεῖξαι, καὶ ὅτι ὁ ἄνθρωπος Κύριος τῆς ἐπι' ἡμῶν τοῦ τε ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ βοπῆς. Φησὶν οὖν. Οὐκ οἰκεῖ ἐν ἐμοὶ τὸ ἀγαθόν· οὐκ ἀποκκληρωμένον καὶ ἀνάγκη τινὲ παραμένον μοι ἔχω τὸ πράττειν τὰ ἀγαθὰ, ὥστε καὶ πρὸς βίαν ἀφέλκειν με τῶν κακῶν· τοῦτο γὰρ οὐκ ἐστὶν, ἢ εἰς αἰὶ διαμονή, καὶ οἷον ἐγκάθισις. Nostra versio : « Arbitrii libertatem vult ostendere, quodque homo dominus sit potentiæ ad utrumque tam bonum quam malum. Ait ergo : *Non habitat in me bonum* : non mihi sorte datum aut necessitate quadam apud me permanens habeo ut bona operer, ita ut vi quadam abstraheret me a malis. Nam ea dicitur habitatio, perpetua videlicet permanentia ac veluti residentia. » Lonicerus : « Libertatem vult ostendere, nempe quod homo non sit dominus ad boni malique momentum. Dicit itaque, *Non habitat in me bonum* : non est certum, neque necessario apud me permanet ut possim bona persequi : imo natura mea adeo corrupta est, ut vi quadam ad mala me pertrahat. Id enim est veluti habitatio asidua perduratio, et veluti concessio est ac residentia. » Ex horum deductione satis apparet non esset typographi vitio additum adverbium negandi *non*, initio hujus particulæ : et etiam ex eo quod in margine annotaverit : « Adversus liberum arbitrium. » Cum autem non satis caperet Græca, a didit, *non* : et infra, « Imo natura mea adeo corrupta est, » quod putaret id exigi propter verba sequentia ὥστε καὶ πρὸς βίαν ἀφέλκειν με τῶν κακῶν, quæ pereram intellecta vertit, aut vi quadam ad mala me pertrahat. » Hæc alii pravæ mentis potius esse dicerent quam ignorantæ : tum propter ea quæ supra recitata sunt ex nuncupatoria ipsius Epistola, tum propter alia quædam ejusmodi : ut quod nonnulla reliquerit ad illa Pauli verba secundo capite : *His quidem qui secundum tolerantiam boni operis, etc.*, ubi Græca habent : Οὐ γὰρ μόνον ἡ πίστις ἀρκεῖ, ἀλλὰ καὶ ἔργων χρεία. ἔπομονήν δὲ εἰπὼν, γενναίως ἔχειν διδάσκει πρὸς τοὺς πειρασμούς. Hoc est : Neque enim sola fides sufficit, sed et opera sunt necessaria. Cum autem dixit tolerantiam, docet ut adversus tentationes et afflictiones strenue se habeant. Ipse vero, relictis prioribus verbis de fide et operibus, suam versionem a sequenti ibus incipit, hoc modo : « Tolerantiam dicens, docet ut sese strenue adversum tentationes gerant. » Et mihi quidem facile persuadebit priora illa verba desiderata fuisse in suo exemplari, ut quod tertiam vix dum partem habuerit eorum, quæ ex nostro vertimus : at vereor ne id aliis persuadere non possit, eo quod in præmio dixerit, bonum hunc virum dum Pauli mentem non assequitur, nec respondet per omnia fidei analogiæ, operibus plus æquo tribuere. Ego tamen eo sum propensior animo, ut hæc illi contigisse credam, quod aliis rebus occupato, non vocaverit exactius hæc ponderare : nec tantum studii sacris Litteris ac re-

bus theologicis impendere potuerit, quam illi qui nullis aliis distracti studiis, toti his incumbunt. Cæterum priusquam ad ipsam accedam enarrationem, primum loca quædam subjiciam in quibus dissidebat nostrum exemplar ab his quæ vulgo circumferuntur Græcis exemplaribus: quod tamen non raro factum opinor librorum aut typographorum incuria, quod nec editioni conformis es-et ejusmodi lectio, nec bibliis Complutensibus, de quibus in Euthymio feci mentionem in epistola ad lectorem. Nonnumquam ergo cum apertum viderem in exemplari mendum, nulla facta aut hic aut circa eum locum rei mentione, restitui ut oportuit; aut ubi operæ pretium videbatur, id in margine annotari curavi, et i circo ea loca hic non subjiciam. Porro non decrevimus annotare loca (quemadmodum nec in Evangelia fecimus) quibus et hoc nostrum et alia Græca exemplaria dissideant a vulgata editione Latina, quod id ex variis aliis interpretibus quisque petere possit. Subdemus quoque indicem sententiarum quæ in his commentariis memoria dignæ visæ sunt, quoniam plurimos id expetere videmus: numero designante folium, littera autem a, priorem columnæ partem (b) vero, posteriorem. Cæterum, antequam ad libri lectionem accedam, quæso errata quædam quæ aut typographorum aut nostros præterfugerunt oculos ad reclamationem revocato: in quorum annotatione primus numerus folium designat, secundus columnam, tertius autem versum: ubi vero duo solum numeri signantur, prior positi jam folii columnam ostendit, posterior autem versum. Quod si unicus assignetur numerus, is dictæ columnæ versum designabit. Vale.

ΤΟΙΣ ΦΙΛΕΛΛΗΣΙ

Αἱ τῆδε τῆ βιβλῆ περιεχόμεναι ἐξηγήσεις, οὕτω θαυμαστὴν τινὰ βραχυλογίαν καὶ σαφήνειαν, καὶ δῆλωςιν ἀναφαίνουσι τῶν ἀεὶ ἐν τῇ θεῖᾳ Γραφῇ ζητούμενων, ὥστε πείθεσθαι με βῆδῶς, ταύτας τῶν πλαισιωτέρων ἐκείνων, ἀφ' ὧν εἰς ἓν ὡσπερ εἰ σῶμα συνθροισθῆσαν, τοσοῦτῳ διαφέρειν, ὅσῳ τὸ μέλι τῶν ἀνθέων τιμιώτερον. Καὶ γὰρ καὶ ὁ τὰ τοιαῦτα συλλέξας, τὴν μέλιτταν μιμησάμενος, ἀφ' ἐκάστου τῶν πρὸ αὐτοῦ γραφάμενων, ὡσπερ ἐκείνη ἀπὸ τῶν πανταχοῦ βλαστισάντων ἀνθέων, τὰ κάλλιστα ἀποδρεψίμενος, ἐκ πολλῶν τούτων ὡσεὶ φλόγτων καὶ ὑμνούστων ἐν τῷ ἱερῷ τὸν Θεόν, ἓνα χορὴν τούτων τὸν θαυμαστὸν συνεστῆσατο. Ὅτι δὲ Οἰκουμένιος τις δύναιτο ὁ τοιοῦτος. Ἐντεῦθεν ἤδη δύναιτο ἂν τις μαθεῖν. Εὐρον γὰρ ἐν τῇ εἰς τὴν πρὸς Κολοσσαεῖς Ἐπιστολῇ ἐξηγήσει κατὰ τὴν ἐσχάτην σελίδα τοιαύτην μαρτυρίαν. Ἐκ τοῦ ἀντιγράφου, φησί, μὴ εὐρῶν καλῶς τὰς παραγραφὰς τοῦ μακαρίου Ἰωάννου τῆς πρὸς Κολοσσαεῖς Ἐπιστολῆς, συνέγραψα αὐτάς ὅπως ἠδυνάμην. Εἰ οὖν εὐρεθῆ τι ἐν αὐτοῖς ἢ κοῦφον ἢ ἐπιλήψιμον, ἴστω ὁ ἀναγινώσκων, ἐμὸν εἶναι τὸ τοιοῦτον πταίσμα. Ταύτη δὲ τῆ μαρτυρία καὶ πᾶσα εἰς τὴν πρὸς Κολοσσαεῖς Ἐπιστολὴν ἐρμηνεῖα τελειοῦται. Ἐχει δὲ γε αὕτη ὄνομα προτιθέμενον τὸ Οἰκουμένιου. Ὡστε ἐκ τούτου τεκμαίρεσθαι, μᾶλλον δὲ ἐναμφίβολον ἤδη ἔχειν, τοῦ Οἰκουμένιου τούτου, κἂν γοῦν εἰς τὰς Πύλους Ἐπιστολὰς, τὸν πόνον εἶναι. Οὗτος γὰρ ἀνὴρ πᾶσαν τὴν Χρυσοστόμου πραγματεῖαν, ὡς καὶ παντὶ τῷ ἀναγινώσκοντι βῆδῶν καθορῆν, εἰς βραχὺ συστειλόμενος, ταύτη καὶ τῶν ἄλλων ἀγίων τὰς ἐξηγήσεις προσέθηκε, τὸ ὄνομα ἐκάστου τῆ ἐπιγραφῆ προμηνύσας, οἷον Κυρίλλου, Γεωργίου, Θεοδορητοῦ, Γρηγορίου, Βασιλείου, Σευηριανοῦ, καὶ τῶν τοιοῦτων, ἐξαίρετως δὲ Φωτίου τινός, ἀφ' οὗ ὅσα μετακρίσθησαν ἐξηγήσεις, τοῦ σκοποῦ, κατὰ γε ἐμὲ, μάλιστα πάντων τυγχάνουσιν. Ἴσθι μὲν οὖν ἴσθαι ἂν μὴ εὐροῖς ὄνομα ἐπιγεγραμμένον μηδὲν, τὴν τοιαύτην ἐρμηνεῖαν εἶναι τοῦ Χρυσοστόμου εἰς ὄλιγα συνεσταλμένην ὑπὸ τούτου, ὡς εἴρηται. Ἐνθα

δὲ καὶ τοῦ Χρυσοστόμου αὐτοῦ, ὅπερ σπανιάκις ἔστιν ἰδεῖν, τὸ ὄνομα εὐροῖς προτιθέμενον, μηδὲν ἐκεῖ τὸν ἄνδρα συστειλῆσθαι ἢ μεταβαλεῖσθαι ἐκ τῆς ἐξηγήσεως, ἀλλ' ἢ αὐτὰ τὰ τοῦ Χρυσοστόμου ῥήματα κατὰ λέξιν μόνον μεταγράψαι. Εἰ δὲ που καὶ αὐτοῦ τοῦ Οἰκουμένιου τὸ ὄνομα ἴδοις τοῦ πᾶσαι τὴν συλλογὴν ταύτην ἐκπονήσαντος, μὴ θαυμάσης. Ἄ γὰρ αὐτὸς ἐπινοήσας καὶ ἐφευρὼν ἐτυγχανε, κα μὴ ἀφ' ἑτέρων τῶν πρὸ αὐτοῦ μαθῶν, τούτοις τὸ ἴδιον ὄνομα προτιθεῖναι προσήκειν ἠγγίσατο, ἵνα μὴ σύγχυσίς τις τῷ ἀναγινώσκοντι γίνηται, πάντα δὲ ἀνεπίγραφα ἑνός, οἷον Χρυσοστόμου εἶναι νομίσαντι ἂν, καίπερ ὄντων τινῶν καὶ ἑτέρου, οἷον αὐτοῦ, εἰ μὴ γε αὐτὸς τὸ ἴδιον ὄνομα προγράψας ἐτήμανε. Τὰ μὲν τοι εἴς τε τὰς πράξεις, εἴς τε τὰς Καθολικὰς λεγομένας Ἐπιστολὰς συγγραφίντα ἔχει ἀμφοσθέντων τινὰ, πότερον τοῦ αὐτοῦ Οἰκουμένιου συγγράψαντος καὶ συλλέξαντός ἐστιν, ἢ οὐ. Ἄλλ' ἐγὼ τοῦ αὐτοῦ οὐχ ἤττον εἶναι καὶ ταῦτα νομίζω, πολλοῖς τεκμηρίοις ἐπόμενος, ἅτινα ἐν τῷ παρόντι οὐκ ἂν εἴποιμι, ἵνα μὴ ἐν σχήματι ἐπιστολῆς πέραν τοῦ δέοντος μακρολογήσω. Τὰ δὲ εἰς τὴν Ἀποκάλυψιν τοῦ μακαρίου Ἰωάννου, συνετέθη μὲν ὑπὸ Ἀνδρίου τοῦ τῆς Καισαρείας Καππαποκίᾳ ἐπισκόπου, ἀλλ' εἰς σύνοψιν καὶ βραχυτίτα συνεπτύχθη τὸ ὑπερὸν ὑπὸ Ἀρέθου τινός τῆς αὐτῆς πόλεως ἐπισκόπου, ὡς καὶ ἡ ἐπιγραφὴ μηνύει βῆδῶς, Ἀντίγραφον μὲν οὖν τι πᾶσαν τὴν τοιαύτην πραγματεῖαν περιέχον κτησάμενος Ἰωάννης Ματθαῖος ὁ Γίβερτος ὁ τῆς Οὐζῶννης ἐπίσκοπος, τοῦτό μοι παρίδωκε, κελύσας ἐπανορθῶν, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ πταισμάτων, εἴ τινα εὐροῖμι ἂν, ἐκκαθαίρειν ἀκριβῶς. Ὅπερ ἐγὼ γε λίαν ἀσμένως παραδείξομαι, καὶ κλεῖσαντι ἐκείνῳ ὑπακούσας, ὡς εἰκός, τὸ προσταχθὲν ἐξήνυσσα κατὰ τὸ ἐμοὶ δυνατόν. Ἐπειτα τοῖς βιβλιογράφοις, οὓς ὁ αὐτὸς Γίβερτος οὐκ ἔχει μεγίστοις ὑφ' ἑαυτοῦ δαπανήμασι τρεφομένους, ἐξέδωκε, ἵνα τῇ ἐκτεῶν τέχνῃ πολλαπλασιάσῃ. Δεῖ δὲ τῶν ἀναγινωσκόντων ἕκαστον κλείσθαι τῷ φιλανθρωποτάτῳ Θεῷ

χάριν ἔχειν. Ὅς τῶν συνταγμάτων τούτων τῶν ἁλλοῦ καλῶν και τιμῶν τῷ χρόνῳ ἤδη καὶ τῇ ἀμειψίᾳ παντελῶς ἀφανίζεσθαι κινδυνεύοντων, Σωτήρα ἡμῖν τούτου τὸν μεγαλοπρεπέστατον ἄνδρα ἐχαρίσματο. Τῷ αὐτῷ δὲ πάλιν εὐχέσθω διηλεκῶς, πολλοὺς

ἄλλους τοιοῦτους παρίξιν τῷ κόσμῳ. Ὅς τοῦτο γενομένου πᾶσαν τὴν Ἑλληνικὴν καὶ Ῥωμαϊκὴν παιδείαν τὸ παλαιὸν κάλλος, μᾶλλον δὲ τὴν ζωὴν ἐν βραχεῖ ἀναληψομένην ἐλπίζετω. Ἐβρίωσθε.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΒΙΒΛΟΥ ΤΩΝ ΠΡΑΞΕΩΝ.

ARGUMENTUM LIBRI ACTORUM.

Ἔστιν ὁ διηγούμενος τὰς Πράξεις τῶν ἀποστόλων, Ἀλουκάς ὁ εὐαγγελιστής. Ἀντιοχεὺς γὰρ οὗτος ὑπάρχων τὸ γένος, ἱατρὸς δὲ τὴν ἐπιστήμην, συναπεδήμει τοῖς ἀποστόλοις, καὶ μάλιστα τῷ Παύλῳ, καὶ εἰδῶς ἀκριβῶς γράφει. Διηγᾶται δὲ ὡς ἀγγέλων ὑπολαβόντων ἀνελήθη ὁ Κύριος. Καὶ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκλογὴν γενομένην ἐν τῇ πεντηκοστῇ ἐπὶ τοὺς ἀποστόλους, καὶ πάντας τοὺς τότε παρόντας. Τὴν τε κατάστασιν τοῦ Ματθαίου, ἀντὶ Ἰούδο τοῦ προδότου, καὶ τὴν κατάστασιν τῶν ἐκτὰ διακόνων. Καὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Παύλου, καὶ ὅσα ἔπαθεν, καὶ ὅσα οἱ ἀποστολοὶ διὰ προσευχῆς καὶ τῆς εἰς αὐτὸν τὸν Χριστὸν πίστεως ἐθαυματούργησαν.

Τῶν δὲ ἀποστόλων τὰ ὀνόματά ἐστι ταῦτα· Σίμων ὁ λεγόμενος Πέτρος, καὶ Ἀνδρέας ὁ ἰδελφὸς αὐτοῦ, Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης, Φίλιππος καὶ Βαρθολομαῖος, Θωμᾶς καὶ Ματθαῖος ὁ τελώνης. Ἰάκωβος ὁ τοῦ Ἀλφαίου καὶ Σίμων ὁ Κανθαναῖος, καὶ Ἰούδας Ἰακώβου, καὶ Ματθαίου ὁ συγκαταψηφισθεὶς μετὰ τῶν ἑνδεκά ἀντὶ τοῦ προδότου. Τῶν δὲ ἐγκαταστάθηντων διακόνων τὰ ὀνόματά ἐστι ταῦτα· Στέφανος, Φίλιππος, Πρόχωρος, Νικάνωρ, Τίμων, Παρμενᾶς, καὶ Νικόλαος, Μετὰ ταῦτα ἐκλήθη καὶ Παῦλος σκῆψος ἐκλογῆς.

Τούτων δὲ τῶν ἀποστόλων σημεῖα ἃ ἐποίησαν ἐστὶ ταῦτα·

α'. Πέτρος καὶ Ἰωάννης ἐθεράπευσαν ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου τὸν ἐκ γενετῆς χωλὸν, τὸν ἐν τῇ Ὑραία πόλῃ καθήμενον·

β'. Πέτρος Ἀνανίαν καὶ Σάπφειραν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ ἔλεγξε νοσησζαμένους ἀπὸ τῆς ἐπαγγελίας τῆς εἰς τὸν Θεὸν, καὶ νεγόνασι παραχρημα νεκροί.

γ'. Πέτρος ἡ σκιά ἐρχομένη ἐπὶ τοὺς ἀσθενοῦντας ἐθεράπευσεν αὐτοὺς.

δ. Στέφανος ἐποίησε τέρατα καὶ σημεῖα.

ε'. Φίλιππος τὸν εὐνοῦχον ἐπίστρεψεν ἀναγινώσκοντα τὸν προφήτην Ἰσαίαν καὶ ἐδάπτισεν αὐτόν.

ς'. Ὁ αὐτὸς Φίλιππος ἐν Σαμαρείᾳ πολλὰ πνεύ-

Lucas evangelista enarrator e. Actorum apostolorum. Hic enim cum Antiochenus esset genere, arte vero medicus, simul cum apostolis peregrinabatur et potissimum cum Paulo, scribitque quod exacte cognovit. Narrat autem quonam angelis suscipientibus assumptus sit Dominus: ac Spiritus sancti factam super apostolos, omnesque qui tunc praesentes erant, quinquagesimo die, diffusionem Praeterea Mathiae constitutionem loco Judae proditoris, ac septem diaconum creationem, Paulique electionem et quaeconque passus est, quaeque apostoli, per orationem et fidem quam in Christum habebant, miracula edicerunt.

Duodecim autem apostolorum nomina sunt haec. Simon, qui dicitur Petrus, et Andreas frater ejus, Jacobus et Joannes, Philippus et Bartholomaeus, Thomas et Matthaeus publicanus, Jacobus Alphaei filius et Simon Chananaeus. Judas Jacobi et Mathias qui cum undecim loco proditoris annumeratus est. Constitutorum vero diaconum nomina sunt haec: Stephanus, Philippus, Prochorus, Nicanor, Timon, Parmenas et Nicolaus. Post haec autem electus est et Paulus vas electionis.

Horum autem apostolorum signa quae ediderunt haec sunt:

I. Petrus et Joannes per nomen Domini curarunt eum qui ab utero matris claudus erat, et sedebat ad portam quae Speciosa dicebatur. (Act. iii.)

2. Petrus Ananiam ac Sapphiram uxorem ipsius mendacii convicit, quod suffurarentur ex eo quod apud Deum promiserant: ac repente mortui sunt. (Act. v.)

3. Petri umbra ad aegrotos pertingens curabat eos. (Ibid.)

4. Stephanus faciebat prodigia et signa. (Act. vi.)

5. Philippus eunuchum animadvertit legentem Isaiam prophetam et baptizavit eum. (Act. viii.)

6. Idem Philippus in Samaria multos spiritus

ejecit, pluresque claudi ac paralyti dissoluti ab eo A curati sunt (Act. viii.)

7. Paulus cum accederet Damascus idit visionem, statimque evangelista factus est. (Act. ix.)

8. Petrus Lyddæ Æneam paralyticum ab annis 36 in grabbato decumbentem curavit. (Ibid.)

9. Petrus Joppæ mortuam Dorcadem, quæ et Tabitha dicebatur, fusa oratione excitavit a mortuis. (Ibid.)

10. Petrus vas e cælo descendens plenum omni genere animalium vidit. (Act. 10.)

11. Petrus servatus ac vincus in carcere, ab angelo solutus est, ignorantibus id militibus: Herodesque a vermibus exesus exspiravit. (Act. 13.)

12. Paulus in Cypro Elymam magum increpavit, et cæcus factus est ipse magus. (Act. 13.)

13. Paulus Lystris eum qui a nativitate claudus erat per nomen Domini sanavit (Act. 14.)

14. Paulus a visione in Macedoniam vocatus est. (Act. 16.)

15. Paulus mulierem quæ spiritum habebat divinatorem Philippis emundavit. (Ibid.)

16. Paulus et Syllas in carcerem conjecti sunt pedesque ligno constrictos habebant: media autem nocte terræmotus factus est, eorumque vincula dissoluta sunt. (Ibid.)

17. A corpore Pauli deferebant sudaria super infirmos ac dæmonio vexatos, et curabantur. (Act. 19.)

18. Paulus Troade Eutychum, qui a fenestra ceciderat et mortuus erat, excitavit, dicens: Anima ejus in ipso est. (Act. 20.)

19. Cum Romam versus navigaret Paulus, tempestatem passi sunt ipse omnesque qui cum ipso in navi erant, quatuordecim dies una cum noctibus: omnibus autem sese perituros arbitrantibus, astans Dominus Paulo, dixit ei: Propter te his vitam concedo et servati sunt. (Act. 27.)

20. Egressus e navi Paulum vipera momordit, et omnes quidem arbitrabantur illum moriturum, verum cum illæsus permansisset, existimarunt ipsum esse Deum (Act. 28.)

21. Patrem Publii in insula dysenteria laborantem Paulus manibus impositis sanavit, multosque ægrotantes curavit. (Ibid.)

ματα ἐξέβαλε, καὶ χωλοὶ καὶ παραλελυμένοι ἰθεράπευσαν ὑπ' αὐτοῦ.

ζ'. Παῦλος ἐγγίζων τῇ Δαμασκῷ εἶδεν ὄπτασιαν, καὶ εὐθὺς γέγονεν εὐαγγελιστής.

η'. Πέτρος ἐν Λύδῃ Αἰνεῖαν τὸν παραλυτικὸν ἀπ' ἐτῶν λς' ἐν κραβάτῳ ἀνακείμενον ἰθεράπευσεν.

θ'. Πέτρος ἐν Ἰώππῃ τὴν ἀποθανοῦσαν Δορκάδα τὴν καὶ Ταβιθάν, εὐξάμενος ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν.

ι'. Πέτρος τὸ ἐξ οὐρανοῦ σκεῦος καθιέμενον πλήρεις παντός ζώου ἐώρακεν.

ια'. Πέτρος τηρούμενος καὶ δεδεμένος ἐν τῇ φυλακῇ, ὑπὸ ἀγγέλου ἀπελύθη, μὴ εἰδόντων τῶν στρατιωτῶν· καὶ ὁ Ἡρώδης σκοληκόδρωτος ἐξέψυξε.

ιβ'. Ἐν Κύπρῳ ἐπετίμησεν ὁ Παῦλος τῷ μάγῳ Ἐλύμῃ, καὶ ἐγένετο τυφλὸς αὐτὸς ὁ μάγος.

ιγ'. Παῦλος ἐν Αὐστροῖς χωλὸν ἐκ γενετῆς ὄντα ἰθεράπευσεν ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου.

ιδ', Παῦλος ἀπὸ ὀπτασίας εἰς Μακεδονίαν ἐκλήθη.

ιε'. Παῦλος γυναῖκα ἔχουσαν πνεῦμα Ἡθῶνος ἐκαθάρισεν ἐν Φιλίπποις.

ις'. Παῦλος καὶ Σύλλας εἰς φυλακὴν ἐκλήθησαν, καὶ ἠσφαλιμένους εἶχον τοὺς πόδας ἐν τῷ ξύλῳ. Ἐν δὲ τῷ μεσονυκτίῳ σεισμὸς γέγονε καὶ ἐλύθη αὐτῶν τὰ δεσμὰ.

ιζ'. Ἀπο τοῦ χωρτοῦ Παύλου ἀνέφερον σουδάμια ἐπὶ τοὺς ἀσθενοῦντας καὶ δαιμονιοῦντας, καὶ ἰθεράπευοντο.

ιη'. Παῦλος ἐν Τρωάδι πεσόντα Εὐτυχὸν ἀπὸ τῆς θυρίδος, καὶ ἀποθνήσκοντα ἤγειρε λέγων. Ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν αὐτῷ ἐστίν.

ιθ'. Ὡς ἐπλευσεν ἐπὶ Ῥώμην ὁ Παῦλος, ἐχειμάσθησαν αὐτὸς καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ πάντες οἱ ἐν τῷ πλοίῳ, νυχθήμερα δεκατέσσαρα· πάντων δὲ προσδοκούντων ἀποθάνειν, ἐπιστὰς ὁ Κύριος εἶπεν αὐτῷ τῷ Παύλῳ, ὅτι, Διὰ σὲ καχάρισμαι τούτοις τὸ ζῆν, καὶ ἐσώθησαν·

κα'. Ἐξεληθόντα τὸν Παῦλον ἀπὸ τοῦ πλοίου εἶχε ἔδρακεν· καὶ οἱ μὲν πάντες ἐνόμιζον αὐτὸν γίνεσθαι νεκρόν· ὡς δὲ ἀπαθῆς ἔμεινεν, ἐνόμισαν αὐτὸν εἶναι Θεόν.

κα'. Τὸν πατέρα τοῦ Πρωπλίου ἐν τῇ νήσῳ, δυσεντερία συνεχόμενον, χειροθετήσας ἴασατο ὁ Παῦλος, καὶ ἄλλους πολλοὺς ἀσθενοῦντας ἰθεράπευσεν.

ΚΑΙ ΑΛΛΩΣ, ΥΠΟΘΕΣΙΣ

ΤΩΝ ΠΡΑΞΕΩΝ ΤΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ

ITEM ET ALIO MODO

ARGUMENTUM IN ACTA APOSTOLORUM.

Εἰ καὶ Πράξεις τὸ βιβλίον ἐπιγράφεται τῶν ἀποστόλων, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὰς τοῦ Παύλου περιέχει ἅς καὶ ὁ Λουκᾶς ἀκριβῶς ἐγίνωσκε, ἅτε καὶ συνέκδημος αὐτῷ γεγονώς καὶ ὁμοδίτιος· καὶ πολλοῖς αὐτῷ τοῖς ἀναγκαίοις ὑπηρετῶμενος· Ἀναγκαίως δὲ ἀπὸ τῶν ἄλλων ἀποστόλων ἤρξατο πράξων. Οὐδὲ γὰρ ἦν ἄλλως τὴν κατὰ τὸν Παῦλον ἱστορίαν ἀκριβῶσαι, μὴ τῆς τῶν ἀποστόλων προτεθειμένης. Ποῦ γὰρ τὸ πρὸ τοῦ προσελθεῖν τῷ κηρύγματι Παῦλον ὠμὸν αὐτοῦ καὶ θηριώδες πρὸς τοὺς μαθητὰς διεφάνη; καὶ ἡ πρὸς τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ Στέφανον ἐπὶ τῇ ἀναιρέσει τούτου συνευδοκίᾳ; καὶ ἡ ἀπροσδόκητος αὐτοῦ κλήσις καὶ ἐπιστροφή πρὸς τὸν διωκομένους τέως; καὶ ὁ ὑπὲρ τῶν διωκομένων κίνδυνος; ἃ καὶ ὑπέκινε διὰ βίου τοὺς Ἰουδαίους, καὶ μανιωδῶς λυττῶν αὐτῷ κατενέγκαντες. Οὐκ ἂν τι τούτων ἡμῖν ἐγνωστο, μὴ τῆς τῶν ἀποστόλων παραδόσης ἱστορίας. Ἄλλως τε καὶ εἰ ἀπ' αὐτοῦ ἤρξατο Παύλου, πάντως ἀνάγκη χρῆσασθαι παρεκβάσει, πρὸς τὸ διδάξαι τὰ ἐπ' αὐτῷ συμβάντα. Καὶ οὕτως ὁ τῆς διηγήσεως ἀνεκόπητο λόγος, πολλοῖς ἐπιφορτισθόμενος. Ὡν ἐκτός, οὐδὲν ἦν σαφὲς περὶ Παύλου λεγόμενον. Ἴν' οὖν εὐσύνοπτον καὶ ἀνεπαχθῆ τὸν περὶ αὐτοῦ ποιήσῃται λόγον, ἤρξατο μὲν ἀπὸ τοῦ κοινοῦ τοῦ περὶ τῶν ἀποστόλων λόγου. Ἐπει δὲ προήχθη, εἰς τὸν περὶ τοῦ Παύλου, γέγονε τὸ ἀπὸ τοῦδε ἑαυτοῦ ὁ Λουκᾶς σκοποῦ, καὶ τὸν περὶ τῶν ἄλλων ἀφείλετο λόγον, ἔχεται μόνου τοῦ ἐξ ἀρχῆς. Οὐκ ἔγραψε δὲ καὶ τὸ τέλος Παύλου, καὶ τὴν ἐκ δευτέρου αὐτοῦ πρὸς Νέρωνα ἀπαγωγὴν, καίτοι συνῆν καὶ τότε Παύλου, αὐτοῦ γράφοντος Παύλου, ὅτι, « Λουκᾶς ἐστὶ μόνος μετ' αὐτοῦ, » ἢ ὅτι οὐ προὔκειτο αὐτῷ ἱστορίαν δι' ὅλου ποιεῖν, ἀλλ' ὅσον μόνον ἐνδείξασθαι τὴν πρὸς τὸν Χριστὸν αὐτοῦ προσεγωγήν, καὶ ἅσα κατήπειγεν. Ἦ οὐκ ἔσται κειρὸν πρὸς τὸ πέρασ ἐπιθεῖναι τῇ ἐξ ἀρχῆς προθέσει. Πολλοὶ γὰρ ὁ παρὰ τῶν διωκτῶν ἐπικείμενος τοῖς τοῦ Κυρίου κατ' ἀρχὰς τάραχος. Εἰ καὶ τῶν ἀποστόλων δὲ κατ' ἀρχὰς ἐπαγγέλλεται τὸ παρὸν βιβλίον ἱστορήσαι τὰς Πράξεις, ὡς ἂν ἐμνήσθημεν, ἀλλὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, σαφέστερον ἔρειν, ἐν τούτῳ περιέχονται. Ἄμα γὰρ τῷ ἐνὸν μῆσαι τοῖς ἀποστόλοις, ὅσα δι' αὐτῶν παράδοξα ἐπετελέσθη, διὰ τοῦ βιβλίου τούτου γινώσκωμεν, τοῦ Πνεύματος θελαδῆ δι' αὐτῶν ταῦτα ποιοῦντος. Ἄλλὰ καὶ τῶν

Quaquam liber inscriptus sit Acta apostolorum, potissimum tamen Pauli actiones complectitur: quas etiam Lucas exacte noverat, utpote qui simul cum eo peregrinatus fuerat, unaque convixerat, et in multis necessitatibus ei ministraverat. Necessarium autem fuit ut ab aliorum apostolorum Actionibus inciperet. Neque enim aliter posset diligenter Pauli Historiam proseguere, nisi praemissa apostolorum Historia. Quomodo enim manifesta fieret Pauli crudelitas et feritas priusquam ad praedicationem accederet? aut consensus in eadem cognati sibi Stephani? et inopinata illius vocatio, ac conversio ad illos, quos ad id usque temporis fuerat persecutus? et perpessa pro iis rebus pericula quas prius persequeretur, et quibus sequentis vitae tempore Judaeos provocabat, et ad rabiem usque insanire cogebat? Nequaquam ex his cognitus nobis esset Paulus, nisi praecederet apostolorum Historia. Praeterea quoque si ab ipso coepisset Paulo, omnino digressionem uti necesse esset, ad docendum ea quae circa ipsum contigerant: et ita narrationis tenor impediretur nempe ultra includendo sine quibus nihil quod de Paulo diceretur, posset esse manifestum. Ut igitur facile intelligibilis ac molestia carentem faciat de Paulo sermonem, coepit a communi de apostolis sermone. Postquam autem ad cum qui de Paulo erat perductus est, jam ex hoc ad intentum sibi scopum Lucas pervenit, et, relicto de caeteris sermone. soli illi haeret quem ab initio intenderat. Non autem scripsit vel Pauli mortem vel secundam ipsius apud Neronem accusationem: atqui etiam tunc cum Paulo erat, cum Paulus ipse scriberet « solum Lucam cum eo esse »; vel quia decretum ipsi non erat Historiam ad finem deducere, sed solum ostendere accessum ejus ad Christum, et quantum laborum susceperit, vel tempus non est datum ut finem imponeret argumento quod ab initio conceperat. Multa namque turbatio et afflictio erat quae inter principia discipulis Domini, a persecutoribus imminerebat. Quaquam autem circa primordia promittit praesens liber narrationem Actionum apostolicarum, veluti supra meminimus; ut tamen manifestius dicatur, sancti Spiritus Acta in hoc continentur. Nam simul ut apostolis,

* II Tim. iv, 14.

adfalt, quæcunq̄ue admiranda per eos acta sunt, A Χριστοῦ προβήσεων, διὰ τοῦ βιβλίου τούτου φανε-
per hunc librum cognoscimus. Spiritu videlicet ροῦται ἡ διέξοδος. Τὸ γὰρ. « Μείζονα τούτων ποιήσε-
hæc per eos operante. Sed et vaticiniorum Christi τε, » διὰ τῆς σκιάς τῶν ἀποστόλων θαυματουργούσης,
decursus per hunc librum manifestatur. Siquidem καὶ τῶν σιμικινθίων καὶ τοῦ χρωτὸς, τὰ παράδοξα
dictum illud: « His majora facietis ⁷ » per um- ἐνεργούντων, ἀπειλήθη πέρας. Ὡστε κελῶς ἔχει,
bram apostolorum quæ miracula edebat et semi- τὸ μὲν Εὐαγγέλιον, Χριστοῦ πράξεις λέγειν, τὸ δὲ
cinctia etiam a corpore ⁸, quæ inaudita operaban- βιβλίον τῶν Πρόξεων τὰς τοῦ ἁγίου Πνεύματος.
tur, completum est. Itaque æquum est ut Evangelium quidem actiones Christi coniineat, liber vero
Actorum sancti Spiritus.

⁷ Joan. xiv, 12. ⁸ Act. v, 19.

Η ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΟΛΩΝ ΥΠΟΘΕΣΙΣ

ΔΙΑ ΙΑΜΒΟΝ.

Ὁ Παῦλος ὁ ἄγιος ἐκ τῶν πραγμάτων,
Ἡ γραμμῶν πέρηνη τῇ διαστάσει.
Τὸ π γὰρ ἄρων, τούτο γνώση βιβλίου.
Μάλιστα προσχῶν οἷς βιοῦς ἦν καὶ γράφων.
Ἡ Παῦλον ἀλλὸν τοῦ Παρακλήτου λέγει.
Ἄρον τὸ πρῶτον γράμμα, καὶ τόνον τίλει
Ἐνθεῖς, διχρῆς Πνεύματος τούτου λύραν,
Ὡς ὄργανόν τε τῆς Θεοῦ μουσουργίας.
Ὡς δάκτυλος γὰρ τούτου ἡ θεία χάρις
Μερισκοῦσα καὶ δονοῦσα τὴν κτίσιν,
Ἐλκυσεν, ἐξήγειρε πρὸς εὐπιστίαν,
Δι' ἧς τὸ σωσικοσμον ἤχησε μέλος.

Ἀπολλὸν ἔβρε, καὶ συνεβρέτω τριπυκ.
Ζήτω δὲ Παῦλος ἐκ πόλου λαλῶν τρίτου,
Θέλων, συνέλκων πάντας εἰς τρίτον σέβας.

Ἐπιστολῶν τούτου γὰρ ἂν δις ἐπτάδα
Ἡσιτῶς διέλοις, ζῶντα καρδίας μίσην
Τούτου διχρῆς καὶ λαλοῦντα τὸν λόγον,
Ὡς Χριστὸς ὁ ζῶν ἐστὶ τοῦ Πατρὸς Λόγος.

Ἄκουε τοίνυν τῶν ἐπιστολῶν βῆθη
Ἐψη δὲ μάλλον συντομωτάτη λόγῳ.
Ἐπιστολὴν πρώτην δὲ πρὸς Ῥώμην γράφει,
Ὡς οἷα πρώτην Χριστὸν εἰσδεγμένην.

Τῇ δευτέρῃ πλῆττει δὲ τοὺς Κορινθίους,
Ὡς πίστιν οὐ τηροῦντες ἠκριθωμένως.
Πάλιν δὲ τούτοις τοὺς ὀνειδισμοὺς γράφει,
Καὶ τὴν ἑαυτοῦ προσεθεῖς παρουσίαν.

Τὴν δ' αὖ τετάρτην πρὸς Γαλάτας μὴ κόπους
Ἀδὴν παρασχέιν ἐγχαράττει, πρὸς πλάνην
Ἰουδαϊστῶν, ἐκκυλισθέντας πάλιν.

Πρὸς τοὺς Ἐφεσίους δὲ καὶ Ῥώμης, ἕνα
Σκοπὸν τίθεισαν οἷα πιστοῖς ἐκ λόγων.
Τούτου γὰρ ἦσαν οὐδαμῶς διδερκότεσι

Ἐκτὴν Φιλιππῶν τοῖς κατοικοῖς ἐγγράφει,
Πλείους ἐπαίνους τῶν Κορινθίων πλέκων,
Καύχημα τούτου καὶ στίφανον δεικνύων.

Εἰς ἑβδόμην δὲ τοῖς Κολοσσαῖς μνησεί,
Ὡς εὐσεβοῦσι πᾶσαν ἐκφεύγειν πλάνην.
Καὶ νοθετεῖν ἔγραψεν Ἀρχίππῳ πλέον.
Ἐρὸς Θεσσαλοῦς δὲ δις γράφων, εὐφημίας

Β Λόγους ἔγραψεν ὡς τι καὶ πιπνοῦσας
Ἐκ συγγενῶν, καθὼς περ ἐν Σιών τινες.
Πάλιν δὲ τούτοις ἦν γράφων εὐθυμίας,
Καὶ καρτερεῖν τε συμφορῶν ἀθυμίας.
Οἷς καὶ σοφῶς ἐλεξεν αἰῶνος τέλος.

Ἐξῆς ἔγραψε τὴν πρὸς Ἐβρίους μίαν,
Φαίνων ἄμειψιν πίστεως ἐκ τῶν λόγων,
Φωνᾶς προφητῶν πρόσθεσιν τε τῶν ὄχλων.

Ἡ πρὸς Τιμόθεον δὲ πρώτη, τὸν τρόπον
Ἀρχῆς διδάσκει καὶ τύπους Ἐκκλησίας.
Τὴν τρεῖς αὐτὴν καὶ διδάσκεισθαι πόθῳ.
Αἰνεῖ δὲ τούτου ἡ δις ἐξ, καὶ δεικνύει
Τὴν πίστιν ἐκ μάμμης τε καὶ μητρὸς φέρειν,
Ψῆγι δὲ λοιποῦς, οὐ τὸν Ὀνησιφόρον.

Τιμοθέῳ δὲ γλοῖ δὲ φεύγειν πᾶν βίον,
Καὶ τὴν ἑαυτοῦ νῦν τελευταῖαν μνησεί.
C Τὰς αἰρέσεις φῆναι δὲ καὶ μὴ θεομάσιν
Γράψας πρὸς αὐτὸν τοῦ πορευθῆναι τάχος.
Τὸ σπένδομαι γὰρ δεῖγμα τρανὸν τοῦ τέλους.

Ἐξῆς δὲ Τίτῳ κληρικῶν καταστάσεις.
Καὶ θεομὸν ἐκοίθησι τῆς ἐκκλησίας.

Δίδεκτο καὶ Φιλήμων τὴν δις ἐπτάδα,
Τὴν δούλον Ὀνήσιμον εἰς ἐλευθέρων
Ἐλθόντα τρεῖς καὶ μεμαρτυρηκότα,
Σκελῶν τε θλάτιν ὡς κεκαρτερηκότα
Ῥώμης ἐπ' αὐτῆς ἐν χρόνοις τοῦ Τερτύλλου.

Ἐν τοῖς χρόνοις δὲ Καίσαρος Τίβεριου,
Ὄν ἦν ἀριθμὸς ἐπτά σὺν δις ἐξάδι
Ἡἄλος διδάσκειν ἤρκετο τοῦ κηρύγματος,
Ἐως Κλαυδίου τῶν χρόνων τρεῖς καὶ δέκα,
Ὄθ' ἡγεμῶν ἦν τῆς Ἰουδαίας Φηλιξ.

D Τῷ οὐ καθείρηθη Παῦλος ἐν δυοῖς χρόνοις
Ἐν Καισαρείᾳ. Καὶ πάλιν τῷ Πορκίῳ
Φήστω παραστάς τοὺς ἑτασμοὺς ἦν φέρων.
Καὶ μηχανάται τούτου ἐκπιφεύγειναι,
Ζητῶν ἀπελθεῖν ἐνθα Καίσαρ τυγχάνει.
Καὶ στέλλεται τάχιστα πρὸς Ῥώμην πόλιν,
Ἦν ὁ βδελυκτὸς Καίσαρ ἐπρόβει Νέρων.
Συνῆν δὲ Παύλῳ συγγραφεὺς τῶν Ἠράκλειων
Λουκάς, Ἀρίσταρχος τε σὺν προθυμίας.

Τούτου μέχρι γράφει δέ. Παῦλος γὰρ δύο
Χρόνους καθιέρκει· καὶ πέπαυτο τοῦ γράφειν.
Καὶ Λουκᾶς αὐτὸν ἐκλείοιπεν αὐτίκα
Ἐν Ἀριστάρχῳ, καὶ διήγεν, φεῦ, μόνος.
Ἐξῆς γράφει Παύλου δὲ πᾶν ἀθλημάτων
Ἐυσέβιος κάλλιστα καὶ δρόμου χρόνου.
Καὶ πῶς ἄδειαν ἐκ Νέρωνος ἦν ἔχων.
Καὶ πῶς διδάσκων ἦν χρόνους μέτρῳ δέκα.
Ἐκτεθῆι τὴν Νέρωνος ὤμῃν ἀπεδίει.
Ἄς οὐ μόνον δέδεικτο, φεῦ, μητροκτόνος,

Ἡ βίβλος αὐτῆ ταῦτα συμπεριγράφει.

Τὴν Ἐκαλύψιν τὴν Ἰωάννου δέχου,
Τοῦ φῶς ἀπαστρέψαντος ὡς βροντῆς γόνου.
Ὁ μητροραΐστης καὶ γένους ἀναιρέτης,
Ὁ τοῦ Διὸς, φεῦ, τὸν τρέπον ὑπηρέτης,
Νέρων ὁ δεινὸς καὶ κτεδελυγμένος,
Ἄμῃς λεαίνης σκύμνος ἡγριωμένος

Ψυχὴ Νέρωνος ἡ τυραννικωτάτη,
Κεῖται νικρὰ δύσφημος ἡτιμωμένη
Δεσμοῖς ἀφικτοῖς εἰς αἰὲ κεδουμένη.

Ἐσφυζον, εἶχον ἄσχετον πάλαι πόθον,
Οὐς πλάστα πάντων οὐχ ὄλη χωρεῖ κείσιν,
Λόγους χαράξαι σῶν μαθητῶν καὶ φίλων
Ἐν παγκάλῳ δὴ καὶ διαυγεῖ πτυκτίῳ,
Ἐχεῖν τε τούτους φῶς, πνοὴν, βίου κλέος.
Ἐλτξα τοῦ πόθου δὲ νῦν κατ' ἄξιαν,
Ἐκτοσθεν, ἐντός, πανταχοῦ καλλωπίσας.
Καὶ τοῦτο προστίθεικα τῇ τεχνουργίᾳ.
Ἄς βῆστα γὰρ τις πάντας εὔροι τοὺς τόπους,

Μονόστιχα εἰς ἕκαστον τῶν συγγραμμάτων τῶν ἐν ταύτῃ τῇ βίβλῳ περιχομένων.

Τῶν Πρίξων ἡ βίβλος ἄς Λουκᾶς γράφει
Πιστοῖς Ἑβραίων ἐξ Ἰακώβου λόγῳ.
Πιστοῖς ὁ Πέτρος πρῶτα συντάττειν τάδε.
Χριστωνυμοῦσι δεύτεροί Πέτρου λόγοι.
Ἠχημα πρῶτον ἐνθίου βροντῆς γόνου.
Σύνταγμα τοῦτο δεύτερον τοῦ παρθένου.
Ἐπιστολῆς φῶς τῆς τρίτης Ἰωάννου.
Κλητοῖς ἅπασι ταῦτα μόστης ἰούδας.
Ὅπερ πέπομφε Παῦλος ἐν Ῥώμῃ λόγον.
Πρῶτον σταλέντες ἐν Κορινθίοις λόγοι.
Τοῖς ἐν Κορίνθῳ δευτέρα γραφὴ Παύλου.
Ὁ πρὸς Γαλάτας εὐσεβῆς Παύλου λόγος.

Ο ΤΗΝ ΒΙΒΛΟΝ ΕΪΑΝΟΡΘΩΑΣ ΤΟΙΣ ΑΝΑΓΙΝΩΣΚΟΥΣΙ

Ἰστέον, ὡ ἀναγινώσκοντες, δεῖ ἐν ταύτῃ τῇ βίβλῳ
οὐχὶ τὴν αὐτὴν τῆξιν εὐρήσατε τῶν τοῦ ἁγίου Παύ-
λου Ἐπιστολῶν, ἦν καὶ οἱ προγεγραμμένοι στίχοι
σημαίνουσι, καὶ τὸ ἀντίγραφον περιείλεν, ἐξ οὗ
πάντα ταῦτα τὰ ἐντυπωθέντα ἐλήφθησαν. Ἄλλ'
ἡμεῖς γὰρ ἑτέροις δυσὶν ἀντιγράφοις οὐχ ἦττον
ἐκείνου τῆ τε πλαισιότητι καὶ τῇ ὀρθογραφίᾳ προ-
χουσι καὶ τιμῆσι ἀκολουθήσαντες, ἔτι δὲ καὶ μηδα-

Α Ἄλλ' οὖν μανεῖς ἀνείλεν Ὀκταοῦταν
Τούτου βοηθὸν, συγγενεῖς τε μυρίους,
Ἐπειτα κ' αὐτοὺς τοὺς μαθητὰς Κυρίου
Ἄμῳς ἀναρεῖν ἤρκετο θηριωδίᾳ.
Φ καὶ προσήχθη Παῦλος. ἦν δ' ἔχων πάλιν
Λουκᾶν αὐτῷ, καὶ νενέκρωται ξίφει,
Ὁ ζῶν αἰεὶ τε καὶ λαλῶν καθημέραν.
Νέρωνος ἦν δὲ τρεῖς τε καὶ δέκα χρόνος.
Ἐκ τοῦ πάθους δὲ Κυρίου χρόνων δέκα
Τρισσομένων ἦν ὁ δρόμος σὺν ἐξάδι.

Κτείνας σύνεινον, εἴτα Χριστοῦ ποιμένος
Τὸν ἄρνα Παῦλον γῆς ὄλης τὸν ποιμένα,
Νῦν ἔστι βρώμα τοῦ κυνὸς τοῦ Κερθέρου.

Παῦλος τρυφᾷ, τρυφῇ δὲ τῆς ζωηφόρου,
Β Φῶς τρίτον ἀπλῶν ὡς ὄρων θαρραλίας,
Ἐπαθλον εὔρων τὴν ἄνω σκηπτουχίαν.

Εἰς τὸν ἅγιον Παῦλον.

Αἰωνία μᾶστιγι συντηρουμένη.
Παῦλος δὲ καὶ ζῆ καὶ λαλεῖ καθημέραν,
Τὸ τοῦ Θεοῦ πρόσωπον ἐμφανῶς βλέπων.

Ἐφ' οὗς μεταθεῖν βούλεται πόνου δίχα,
Ἄς εὐθείᾳ πρὶν στάθμη προσχῶν ἐμπείρωσεν
Τοῖς ἐν πίνακι προσφυῶς γεγραμμένοις·
Ἄλλ', ὡ βλύσας ἀδυσσον ἐνθίων λόγων,
Ἄς ἐκ κρήνης ρεῦσεσαν σῶν μυστῶν γλώττης
Ψυχὴν ἐμὴν ἀνικμον ἐν καιρῷ δίκης
Εἴης ποτίζων· καὶ νὸν ἄμειροτον πόμα,
Ὁ τοὺς μαθητὰς εἴπας ἐκπίνειν τότε.

Γ Ἐπιστολὴ γραφεῖσα τοῖς Ἑφραίοις.
Ἐπιστολὴ γραφεῖσα Φιλιππησίοις.
Κολοσσαεῦσιν ἐνθεος γραφὴ Παύλου.
Τὰ θετταλοῖς γραφέντα τὸ πρῶτον Παύλου.
Τὰ δεύτερον γραφέντα θετταλοῖς Παύλου.
Τῷ Τιμοθέῳ Παῦλος ἄ πρῶτον γράφει.
Πρὸς Τιμόθεον δευτέρα γραφὴ Παύλου.
Ἐπιστολὴ γραφεῖσα τῷ Τίτῳ Παύλου.
Φιλήμονι γραφεῖσα ῥῆτις ἐκ Παύλου.
Τοῖς εὐσεβοῦσι Παύλος Ἑβραίοις τάδε.
Ἰωάννου μύθῳσι ἡ κεκρυμμένη.

μοῦ τοὺς Ῥωμαίους ἰδόντες τὴν αὐτὴν τῇ προειρη-
μένη τηρήσαντες σύνταξιν, ταύτην μάλιστα προσι-
λόμηθα, καὶ τῆς νῦν ἐκδόσεως ἡξιώσαμεν. Ἐκεῖ μὲν
γὰρ τὴν πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολὴν πρὸ τῶν δύο τῶν
πρὸς Τιμόθεον καὶ τῶν ἐφεξῆς τεταγμένην ἐρωδῶμεν,
ὥστε τὴν πρὸς Φιλήμονα τελευταίαν καθίστασθαι.
Ἐνταῦθα δὲ τὴν αὐτὴν πρὸς Ἑβραίους ἐσχάτην
πάντων γεγραμμένην ἐφυλάξαμεν. Ἐβ' ὠσθε.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΩΝ ΠΡΑΞΕΩΝ ΤΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ.

ACTORUM APOSTOLORUM

CAPITA.

1. *De doctrina Christi, quæ fuit a resurrectione et apparitione ad discipulos et de promissione sancti Spiritus, de visa Christi assumptione, et de glorioso ejus secundo adventu.*
 2. *Petri concio ad eos quibus notum erat de morte et apostolatu Judæ proditoris ; in quo narratur etiam de Mathiæ substitutione, qui per orationem sortitus est apostolatam gratia Dei.*
 3. *De divini Spiritus sancti superventione die Pentecoste facta super eos qui crediderant, in quo etiam Petri doctrina e prophetis continetur, nempe de passione, resurrectione et assumptione Christi, donoque Spiritus sancti : de fide eorum qui præsentés erant per baptismum, de consensu in communem utilitatem, et oppositione credentium.*
 4. *De claudi a nativitate cura Christi virtute facta, electaque Petri instructione in qua sese demittit, et consilium ad illorum salutem adducit : in quo etiam subditur pontificum animadversio zelo ejus quod factum erat, et de miraculo decertatio.*
 5. *De incredulis pontificibus qui jubebant ne in nomine Christi palam loquerentur, et redintegratione apostolorum : de Ecclesiæ gratiarum actione ob fidei apostolorum constantiam : de unanimitate et universali communione credentium. In quo etiam de Anania et Sapphira, acerbique eorum morte, continetur.*
 6. *Apostolos carceri injectos angelus Dei nocte eduxit, curam tradens ut ob nullam obstantem prohibitionem cessarent a prædicatione Jesu, in quo etiam habetur quod postea pontifices rursum ipsos comprehendentes, postquam jusserunt ne amplius docerent, cæsos dimiserunt. Gamalielis de apostolis sententia persuasibilis una cum exemplis nonnullis ac evidentibus probationibus.*
 7. *De electione septem diaconorum.*
 8. *Judæorum insurrectio et calumnia adversus Stephanum, ejusque concio de Dei erga Abraham testamento, et de duodecim patriarchis : in quo*
- α'. *Περὶ τῆς ἐξαναστάσεως διδασκαλίας Χριστοῦ, καὶ ὁπτασίας πρὸς τοὺς μαθητὰς, καὶ περὶ ἐπαγγελίας τῆς τοῦ ἁγίου Ἡνεύματος δωρεᾶς, θέας τε καὶ τρόπου τῆς ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ, καὶ περὶ τῆς ἐνδόξου καὶ δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας.*
 - β'. *Ἡτέρου διαλόγου πρὸς τοὺς μωθητευθέντας περὶ θανάτου καὶ ἀποστολῆς Ἰούδα τοῦ προδότου· ἐν ᾧ περὶ ἀντεισαγωγῆς Ματθίου κληρωθίντος χάριτι Θεοῦ διὰ προσευχῆς.*
 - γ'. *Περὶ θέας τοῦ ἁγίου Ἡνεύματος ἐπιφοιτήσεως ἐν ἡμέρᾳ Πεντηκοστῆς γενομένης εἰς τοὺς πιστεύσαντας, ἐν ᾧ Πέτρον κατήχησις περὶ τοῦτου ἐκ τῶν προφητῶν, περὶ πάθους καὶ ἀναστάσεως καὶ ἀναλήψεως Χριστοῦ, δωρεᾶς τε τοῦ ἁγίου Ἡνεύματος· περὶ πίστεως τῶν παρόντων, καὶ τῆς διὰ τοῦ βαπτίσματος αὐτῶν σωτηρίας, περὶ ὁμοιοῦς κοινωνίας, καὶ προσθήκης τῶν πιστευόντων.*
 - δ'. *Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ θεραπείας τοῦ ἐκ γενετῆς χωλοῦ, Ἡτέρου τε κατήχησεως ἐκλεκτῆς, συμπληρικῆς, συμβουλευτικῆς πρὸς σωτηρίαν αὐτῶν. Ἐν ᾧ ἐπιστάσις τῶν ἀρχιερέων ἐήλωσεν τοῦ γεγονότος, καὶ κρίσις τοῦ θαύματος.*
 - ε'. *Περὶ ἀπίστων ἀρχιερέων προστατόντων, ὡς οὐ δεῖ παρβησιάζεσθαι ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀνανεώσεως τῶν ἀποστόλων· εὐχαριστία ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας ὑπὲρ τῆς τῶν ἀποστόλων πιστῆς καρτερίας· περὶ ὁμοψύχου καὶ καθολικῆς κοινωνίας τῶν πιστευσάντων. Ἐν ᾧ περὶ Ἀνανίου καὶ Σαπφείρας, καὶ πικρᾶς αὐτῶν τελευτῆς.*
 - ς'. *Ἐτι τοὺς ἀποστόλους ἐμβληθέντας τῷ δεσμοῦ τριῶν, ἄγγελος Θεοῦ νύκτωρ ἐξέσωσεν, ἐπιτρέψας ἀκωλύτως κτερούσσειν τὸν Ἰησοῦν, ἐν ᾧ ὅτι τῇ ἐξῆς αὐτοῦ οἱ ἀρχιερεῖς πάλιν συλλαβόμενοι, ἐφ' ᾧ μηκέτι διδάσκαι, μαστιγαντες ἀπέλυσαν. Γαμαλιήλ γνώμη πιστῆ περὶ τῶν ἀποστόλων μετὰ παραδειγμάτων τινῶν καὶ ἀποδείξεων.*
 - ζ'. *Περὶ χειροτονίας τῶν ἑπτὰ διακόνων.*
 - η'. *Ἰουδαίων ἐπανάστασις καὶ συκοφαντία περὶ Στεφάνου, αὐτοῦ τε δημηγορία περὶ τῆς πρὸς Ἀβραάμ διαθήκης τοῦ Θεοῦ, καὶ περὶ*

τῶν δωδεκα πατριαρχῶν ἐν ᾧ περὶ τῆς λιμοῦ καὶ πυρῶν ἀναγνωρισμοῦ τῶν υἱῶν Ἰακώβ, καὶ περὶ τῆς γενέσεως Μωυσέως, καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν γενομένης θεοφανείας ἐν ὄρει Σινᾶ, περὶ τῆς ἐξόδου καὶ μωσαϊκῆς τοῦ Ἰσραὴλ ἄχρι χρόνων Σολομῶντος καὶ τῆς τοῦ ναοῦ κατασκευῆς. Ὁμολογία τῆς ὑπερουρανίου δόξης Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀποκαλυφθείσης Στεφάνῳ, ἐφ' ἧ λιθόλευστος γεγονώς, ὁ αὐτὸς Στεφανὸς, εὐσεβῶς ἐκοιμήθη.

- θ'. Περὶ διωγμοῦ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ταφῆς Στεφάνου, ἐν ᾧ περὶ Φιλίππου τοῦ ἀποστόλου πολλοὺς ἰασαμένους ἐπὶ τῆς Σαμαρείας.
- ι'. Περὶ Σίμωνος τοῦ Μάγου πιστεύσαντος καὶ βαπτισθέντος σὺν ἑτέροις πλείοσιν ἐν ᾧ περὶ τῆς Πέτρου καὶ Ἰωάννου πρὸς αὐτοὺς ἀποστολῆς, καὶ ἐπίκλησις τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπὶ τοὺς βαπτισθέντας.
- ια'. Ὅτι οὐκ ἀργυροῦ οὐδὲ ὑποκριταῖς, ἀλλὰ ἁγίοις διὰ πίστεως ἡ μετοχὴ τοῦ ἁγίου Πνεύματος διδοται ἐν ᾧ τὰ περὶ ὑποκρίσεως καὶ ἐπιπλήξεως Σίμωνος.
- ιβ'. Ὅτι τοῖς ἀγαθοῖς καὶ πιστοῖς εὐοδοί τὴν σωτηρίαν ὁ Θεὸς, δῆμον ἐκ τῆς κατὰ τὸν εὐνοῦχον ὑποθέσεως.
- ιγ'. Περὶ τῆς οὐρανοθεν θείας κλήσεως Παύλου εἰς ἀποστολὴν Χριστοῦ. Ἐν ᾧ περὶ ἰάσεως καὶ βαπτίσματος Παύλου διὰ Ἀνανίου κατὰ ἀποκάλυψιν Θεοῦ, παρόρησις τε αὐτοῦ συντυχίας τῆς διὰ Βαρνάβου πρὸς τοὺς ἀποστόλους.
- ιδ'. Περὶ Αἰνεία παραλυτικοῦ ἰαθέντος ἐν Λύδῃ διὰ Πέτρου ἐν ᾧ τὰ περὶ Ταβιθά τῆς φιλοχέρου, ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν ὁ Πέτρος διὰ προσευχῆς ἐν Ἰώππῃ.
- ιε'. Περὶ Κορνηλίου, ὅσα τε πρὸς αὐτὸν ὁ ἄγγελος εἶπε, καὶ ὅσα πάλιν Πέτρῳ οὐρανόθεν περὶ κλήσεως ἔθνῶν ἐβρέθη. Ἐν ᾧ ὅτι μετασταλεῖς ὁ Πέτρος ἦλθῃ πρὸς Κορνηλίον. Ἐπανάληψις παρὰ τοῦ Κορνηλίου, ὧν ὁ ἄγγελος ἐπεμαρτύρησε καὶ ὑφηγήσατο αὐτῷ Κορνηλίῳ. Πέτρου κατήχησις εἰς Χριστὸν τοῦ τε ἁγίου Πνεύματος ἐπὶ τοὺς ἀκούοντας δωρεὰ καὶ ὅπως ἰδακτίσθησαν οἱ ἐξ ἔθνῶν πιστεύσαντες.
- ις'. Ὡς Πέτρος τὰ καθέξῃς καὶ τὰ ἕκαστα τῶν γεγονότων διηγείται τοῖς ἀποστόλοις διακριθεῖσι πρὸς αὐτὸν τὸ τηλικαδε τὸν Βαρνάβαν ἐπέμψασιν πρὸς τοὺς ἐν Ἀντιοχείᾳ ἀδελφοὺς.
- ιζ'. Προφητεία Ἀγαίου περὶ λιμοῦ οἰκουμηνικοῦ, καὶ κερποφορία πρὸς τοὺς ἐν Ἀντιοχείᾳ ἀδελφοὺς.
- ιη'. Ἰακώβου τοῦ ἀποστόλου κατασφαγῆ, ἐν ᾧ Πέτρου σύλληψις πρὸς Ἡρώδου ὅπως τε αὐτὸν ὁ ἄγγελος θείῳ κελεύσματι ἐξείλετο τῶν δεσμῶν. Καὶ ὁ Πέτρος ἐμφανῆς γενομέ-

etiam de fame, frumenti emptione ac recognitione filiorum Jacob continetur, et de natalitate Mosi, divinaque ad eum apparitione facta in monte Sina. de egressu filiorum Israel, et vituli formatione usque ad tempora Salomonis: de templi ædificatione. Confessio supercælestis gloriæ Jesu Christi Stephano revelatæ, in qua lapidatus ipse Stephanus religiose obdormivit.

9. De persecutione Ecclesiæ et sepultura Stephani: in quo etiam agitur de Philippo apostolo, qui multos in Samaria curabat.
10. De Simone Mago qui cum pluribus aliis credidit et baptizatus est: in quo etiam agitur de Petri et Joannis ad eos legatione, et invocatione sancti Spiritus super eos qui baptizati erant.
11. Quod non argento, neque simulatoribus, sed sanctis per fidem Spiritus sancti communicatio datur: in quo etiam ponuntur quæ sunt de simulatione ac objurgatione Simonis.
12. Quod sanctorum ac fidelium communi saluti Deus prosperum tribuat successum, sumpto argumento ex his quæ circa eunuchum contigerunt.
13. De divina Pauli ad Christi apostolatam vocatione cælitus facta, in quo etiam agitur de salute et baptizate Pauli per Ananiam juxta Dei revelationem, et loquendi libertate, ac conversatione erga apostolos per Barnabam contracta.
14. De Aenea paralytico Lyddæ per Petrum curato: in quo agitur etiam de Tabitha dilecta vidua, quam Petrus Joppæ per orationem a mortuis excitavit.
15. De Cornelio, quæque angelus ad eum dixit, et quæ rursus Petro cælitus de gentium vocatione dicta sunt: in quo narratur, quod transmissus Petrus venerit ad Cornelium. Repetuntur a Cornelio quæ angelus fuerat testatus, ipsique Cornelio narraverat. Petri instructio de Christo, ac Spiritus sancti, super eos qui audiebant, donum: et quomodo baptizati fuerint, qui ex gentibus crediderant.
16. Quomodo Petrus deinceps etiam singula eorum quæ ac/a sunt narrat apostolis adversus ipsum disceptantibus. Tunc autem Barnabam miserunt ad fratres qui erant Antiochiæ.
17. Prophetia Agabi de generali per orbem fame, et eleemosyna collecta apud fratres qui erant Antiochiæ.
18. Jacobi apostoli interemptio. in quo narratur Petri ab Herode comprehensio: et quomodo ipsum angelus divino jussu a vinculis liberavit: et Petrus ubi fratribus noctu apparuisset, clam

- discessit: in quo narratur, et de ultione custodum, et consequenter de impij Herodis misera acerbaque perditione.*
19. *Legatio Barnabæ et Pauli a divino Spiritu in Cyprum, quæque in Elyman magum per Christi nomen operati sunt.*
20. *Florens Pauli doctrina ducens ad Christum, tum ex lege, tum postea ex prophetis, historica et evangelica, quæ et collectiva est et ratiocinativa. De translatione prædicationis ad gentes, eorumque ibidem persecutione ac divisione in Iconium.*
21. *Quomodo Iconii Christum prædicaverint: cumque multæ redidissent, persecutionem passi sunt apostoli.*
22. *De claudio a nativitate qui Lystris per apostolos curatus est: propter quod dii esse, et furore divino agitari visi sunt incolis. Ubi postea lapidatur Paulus a Judæis urbi vicinis.*
23. *Quod non oporteat ex gentibus credentes circumcidi, juxta decretum ac sententiam apostolorum in quo ponitur legatio apostolorum, ad eos qui e gentibus crediderunt, de his quæ observanda erant Altercatio Pauli adversus Barnabam propter Marcum.*
24. *De instructione Timothei, et Pauli in Macedoniam juxta revelationem emissionis. in quo narratur de fide ac salute cujusdam mulieris Lydiæ: de salute puellæ habentis spiritum divinatorem, propter quam domini incluserunt Paulum in carcerem. De terræmotu ac miraculo quod ibi contigit, et quomodo custos carceris cum credidisset in ipsa nocte, repente cum universa familia baptizatus est. Quod rogati exierint tunc de carcere apostoli.*
25. *De seditione facta Thessalonicæ ob prædicationem, fugaque Pauli in Beroam, et inde in Athenas.*
26. *De scriptura quæ super aram erat Athenis: et de docta Pauli prædicatione ac ipsius pietate.*
27. *De Aquila et Priscilla ac Corinthiorum incredulitate, Deique beneplacito, quod Paulo revelatum est secundum providentiam quæ erga illos erat: in quo etiam agitur de Crispo archisynagogo, qui cum aliis quibusdam credidit et baptizatus est: quod seditione Corinthi mota Paulus clam discessit cumque venisset Ephesum ac disputasset, egressus est: de Apollo viro eloquente ac fidei.*
28. *De baptismo et Spiritus sancti dono per Pauli orationem dato his qui Ephesi crediderant, et de salute populi: in quo narratur etiam de filiis Scevæ, et quod non oporteat ad incredulos accedere, eosque qui se reddiderunt fide indignos:*
- ιθ'. Αποστολή Βαρνάβα και Παύλου πρὸς τοῦ θεοῦ Πνεύματος εἰς Κύπρον, ὅσα τε εἰργάσαντο ἐν ὀνόματι Χριστοῦ εἰς Ἐλύμαν τὸν μάγον.
- κ'. Παύλου εὐθαλῆς διδασκαλίᾳ εἰς Χριστὸν ἔκτε τοῦ νόμου καὶ καθεξῆς τῶν προφητῶν, ἱστορικῆ καὶ εὐαγγελικῆ, ἐν ᾧ ἐκλεκτικῆ καὶ συλλογιστικῆ. Περὶ μεταθέσεως τοῦ κηρύγματος εἰς τὰ ἔθνη, διωγμοῦ τε αὐτῶν ἐκεῖ, καὶ ἀφίξεως εἰς Ἰκόνιον.
- κβ'. Ὅπως ἐν Ἰκονίᾳ κηρύξαντες τὸν Χριστὸν, πολλῶν τε πιστευσάντων ἐδιώχθησαν οἱ ἀπόστολοι.
- κβ'. Περὶ τοῦ ἐν Δύστροις ἐκ γενετῆς χυλοῦ λαθόντος διὰ τῶν ἀποστόλων δι' ὅπερ εἶνα τε θεοὶ, καὶ μανῆναι τοῖς ἐγχωρίοις ἔδοξαν. Ἐνθα δὴ καὶ μετέπειτα λιθάζεται ὁ Παῦλος παρὰ τῶν ἀστυγεϊτόνων Ἰουδαίων.
- κγ'. Ὅτι οὐ περιτέμνεσθαι τοὺς ἐξ ἔθνῶν πιστεύσαντας, δόγματι καὶ κρίσει τῶν ἀποστόλων ἐν ᾧ Ἐπιστολῆ τῶν ἀποστόλων πρὸς τοὺς ἐξ ἔθνῶν περὶ τῶν φυλακτιῶν. Ἀντιβῆσις Παύλου πρὸς Βαρνάβαν διὰ Μάρκον.
- κδ'. Περὶ κατηχήσεως Τιμοθέου, καὶ τῆς κατὰ ἀποκάλυψιν ἀφίξεως Παύλου εἰς Μακεδονίαν, ἐν ᾧ περὶ πίστεως καὶ σωτηρίας τινὸς γυναικὸς Λυδίας· περὶ ἰστέως τῆς πνεύμα πύθωνος ἐχούσης παιδίσκης, δι' ἣν τὸν Παῦλον καθεῖρξαν οἱ δεσπόται. Περὶ τοῦ συμβάντος ἐκεῖ σεισμοῦ καὶ θαύματος, καὶ ὅπως πιστεύσας ὁ εἰρκοτοφύλαξ ἐν αὐτῇ τῇ νυκτὶ ἰδραπίσθη παραχρῆμα Πανίστιος, ὅτι, παρακληθέντες ἐξῆλθον ἐκ τοῦ δεσμοτηρίου τότε οἱ ἀπόστολοι.
- κε'. Περὶ στάσεως γενομένης ἐν Θεσσαλονικῇ κηρύγματος ἔνεκεν, φυγῆς τε Παύλου εἰς Βέροαν, καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ἀθήνας.
- κε'. Περὶ τῆς ἐν Ἀθήναις ἐπιθωμίῳ γραφῆς, φιλοσόφου τε κηρύγματος καὶ εὐσεβείας Παύλου.
- κε'. Περὶ Ἀκύλα καὶ Πρισκίλλης, καὶ τῆς Κορινθίων ἀπειθείας, τῆς τε κατὰ πρόγνωσιν ἐπ' αὐτοὺς εὐδοκίας τοῦ Θεοῦ ἀποκαλυφθείσης Παύλῳ ἐν ᾧ περὶ Κρίσκου ἀρχισυναγώγου πιστεύσαντος σὺν ἑτέροις τισὶ καὶ βηπτισθέντος, ὅτι στάσεως κινήσεισθε ἐν Κορίνθῳ, ὁ Παῦλος ὑπανεχώρησεν, ἔλθων τε εἰς Ἐφεσον καὶ διαλεχθεὶς ἐξῆλθε· περὶ Ἀπολλῶ ἀνδρὸς λογίου τε καὶ πιστοῦ.
- κη'. Περὶ βηπτισματος καὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὁρωιᾶς δοθείσης διὰ προσευχῆς Παύλου τοῖς ἐν Ἐφέσῳ πιστεύσασιν, καὶ περὶ ἰστέως τοῦ λαοῦ ἐν ᾧ περὶ τῶν υἱῶν Σκευᾶ, καὶ ὅτι οὐ δεῖ προσχωρεῖν ἀπίστοις καὶ ἀν-

- αἰίοις τῆς πίστεως γενομένοις. Καὶ περὶ ἔξο- A
μολογήσεως τῶν πιστευόντων· περὶ τῆς ἐν
Ἐφέσῳ κινήσεως στάσεως ὑπὸ Δημη-
τρίου τοῦ ἀργυροκόπου κατὰ τῶν ἀποστό-
λων.
- κθ'. Περίοδος Παύλου, ἐν ᾗ τὰ περὶ θανάτου καὶ
ἀνακλήσεως Εὐτύχου διὰ προσευχῆς ἐν
Τρωάδι. Παραίνεσις τε αὐτοῦ ποιμαντικὴ
πρὸς τοὺς ἐν Ἐφέσῳ πρεσβυτέρους· ἐν ᾗ
παράπλους Παύλου ἀπὸ Ἐφέσου ἄχρι Κκι-
σαρείας τῆς Παλαιστίνης.
- λ'. Ἀγάθου προφητεία περὶ τῶν συμβησομένων
τῷ Παύλῳ ἐν Ἱερουσαλήμ.
- λα'. Παραίνεσις Ἰακώβου πρὸς Παῦλον περὶ τοῦ
μὴ δοκεῖν Ἑβραίους περιτέμνεσθαι.
- λβ'. Περὶ τῆς ἐν Ἱερουσαλήμ κατὰ τοῦ Παύλου
κινήσεως ἀταξίας, ὅπως τε αὐτὸν ὁ χι-
λίρχος τοῦ πλῆθους ἐξαρτεῖται, ἐν ᾗ Παύ-
λου κατάστασις περὶ ἑαυτοῦ καὶ τῆς εἰς
ἀποστολὴν αὐτοῦ κλήσεως. Περὶ ὧν ὁ Ἄνα-
νίας εἶπε πρὸς τὸν Παῦλον ἐν Δαμασκῷ,
ὅπτασις τε καὶ φωνῆς Θεοῦ γενομένης ποτὲ
πρὸς αὐτὸν ἐν τῷ ἱερῷ· ὅτι μέλλων ἐπὶ τού-
τοις ὁ Παῦλος τύπτεσθαι, εἰπὼν ὅτι Ῥωμαῖός
εἰμι, ἀνέθη.
- λγ'. Ὅσα ὁ Παῦλος καταβάς εἰς τὸ συνέδριον ἔπαθί
τε καὶ εἶπε· καὶ εὐθυδύλως ἔπραξε.
- λδ'. Περὶ ἐπιβουλῆς μελετωμένης ὑπὸ Ἰουδαίων
κατὰ Παύλου, καὶ μηνύσεως αὐτῆς πρὸς
Λυσίαν. Ἐν ᾗ ὅτι παρεπέμφθη ὁ Παῦλος C
τῷ ἡγεμόνι εἰς Καισαρείαν μετὰ στρατιωτῶν
καὶ γραμμάτων.
- λε'. Τερτύλλου περὶ Παύλου κατηγορία, καὶ αὐ-
τοῦ ἀπολογία ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος.
- λς'. Περὶ τῆς Φηλικῆς διαδοχῆς, καὶ τῆς Φήστου
προαγωγῆς, τῆς τε ἐπ' αὐτοῦ ἀνακρίσεως
Παύλου καὶ ἐφέσεως.
- λζ'. Ἀγρίππα καὶ βερνίκης παρουσία, καὶ πεύσεις
τῶν κατὰ Παῦλον· ἐν ᾗ Παύλου ἀπολογία
ἐπ' αὐτῶν περὶ τῆς ἐνόμου θρησκείας αὐ-
τοῦ καὶ κλήσεως εἰς τὸ Εὐαγγέλιον· ὡς οὐ-
δὲν ἀδικεῖ Ἰουδαίους ὁ Παῦλος, Ἀγρίππας
ἔφη τῷ Φήστῳ.
- λη'. Πλοῦς Παύλου ἐπὶ Ῥώμην, κινδύνων τε
πλείστων καὶ μεγίστων ἔμπλεως· ἐν ᾗ παρ-
αίνεσις Παύλου πρὸς τοὺς σὺν αὐτῷ περὶ
ἐλπιδος σωτηρίας. Ναυάγιον Παύλου, ὅπως
τε διεσώθησαν εἰς Μελίτην τὴν νῆσον, καὶ
ὅσα ἐν αὐτῇ ὁ Παῦλος ἐθαυματούργησεν.
- λθ'. Ὅπως ἀπὸ Μελίτης, εἰς Ῥώμην κατήνησεν ὁ
Παῦλος.
- μ'. Περὶ διαλέξεως Παύλου τῆς πρὸς τοὺς ἐν Ῥώμῃ
Ἰουδαίους.
29. *Circuitus Pauli, in quo etiam narratur mors
Eutychi et a morte revocatio per orationem
Pauli. Adhortatio ipsius qualem deceat habere
pastorem ad presbyteros qui erant Ephesi: in
quo est et Pauli præternavigatio ab Epheso us-
que Cæsaream Palæstinam.*
30. *Agabi prophetia de his quæ futura erant, ut
Paulo Jerosolymis contingerent.*
31. *Adhortatio Jacobi ad Paulum, eo quod Paulus
diceretur non judicare Hebræos circumciden-
dos.*
- B 32. *De seditione mota Jerosolymis adversus Paulum,
et quomodo ipsum tribunus a multitudine eri-
puerit, in quo etiam narrat ordine Paulus de
seipso, suique ad apostolatium vocatione. De his
quæ ad Paulum dixit Ananias, ac visione voce-
que Dei ad eum quondam in templo facta: et
cum post hæc ab eis verberandus esset Paulus:
ubi se Romanum esse dixisset, liberatus est.*
33. *De his quæ Paulus descendens in concilium pas-
sus est et recte sibi consulens fecit.*
34. *De insidiis Paulo intentatis a Judæis, et quod
Lysiæ judicatz sint: in quo narratur quod
transmissus sit Paulus Cæsaream ad præsidem
cum militibus et litteris.*
- C 35. *Tertulli accusatio adversus Paulum, et ipsius ad
præsidem defensio.*
36. *De felicis defunctione Festique successionis, et
Pauli ab eo interrogationis et provocationis.*
37. *Agrippæ et Bernices adventus, ac interrogationes
de rebus quæ Paulum concernebant: in quo
etiam narratur Pauli ad ea responsio, de legiti-
mo cultu suo et vocatione ad Evangelium:
quod Agrippa dixerit Festo Paulum in nullo
Judæos injuria affecisse.*
38. *Pauli Romam versus navigatio plurimis maxi-
misque plena periculis: in quo narratur etiam
Pauli exhortatio ad eos qui secum erant de spe
salutis. Naufragium Pauli, et quo modo inco-
lumes evaserunt in Meliten insulam, quæque
miracula Paulus in ea operatus sit.*
39. *Quomodo a Melite Romam pervenit Paulus.*
40. *Scita Pauli concio ad Judæos qui Romæ degre-
bant.*

Εἰσὶ τὰ μὲν ἀποτελεῖ πεφάκιαι μ'.

Τὰ δὲ τούτοις ὑποκείμενα μζ.

ΕΞΗΓΗΣΙΣ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙ ΑΓΙΩΝ ΑΝΔΡΩΝ

ΥΠΟ ΑΝΩΝΥΜΟΥ

ΗΚΑΙΥΠΟ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ

Ἐκ διαφόρων ὑπομνημάτων συλλεχθεῖσα τε καὶ ἀκριβοθεῖσα εἰς συνοψιν, εἰς τὰς Ἡράξεις τῶν Ἀποστόλων.

ENARRATIO VETERUM SANCTORUM VIRORUM

AB ANONYMO

IMO AB OECUMENIO

Ex diversis monumentis collecta et accurate in compendium redacta, in Acta apostolorum.

I CAPUT PRIMUM.

De doctrina Christi, quæ fuit a resurrectione et apparitione ad discipulos : et de promissione sancti Spiritus, de visa Christi assumptione, et de glorioso ejus secundo adventu,

I, 1 2. « Priorem quidem librum feci de omnibus, o Theophile, quæ cæpit Jesus et facere et docere, usque ad eum diem, quo (cum apostolis « præcepisset per Spiritum sanctum, quos elegerat) assumptus est. »

« Priorem librum » dixit, non Evangelium, cum tamen Paulus suum vocet Evangelium, 2 ubi ait : « Juxta Evangelium meum ¹. » Nam arrogantiam ubique fugiunt. Sicut et Matthæus, « Liber, inquit generationis ². » Quod si Marcus dicit : « Initium Evangelii Jesu Christi ³, » non tamen suam Scripturam vocat Evangelium, sed Christi prædicationem. Initium enim prædicationis Christi, fuit progressus a prædicatione Joannis. Initium vero revelationis mysterii Christi et incarnationis ipsius fuit nativitas ex Virgine, et quæcunque ad hæc secuta sunt. Quo etiam initio scriptorum suorum usus est Matthæus, et idem hic Lucas : quæ scripta fideles postmodum Evangelia quoque appellare dignati sunt, tanquam vere complectentia Evangelium, hoc est, Christi doctrinam. Verum cum ait, « De omnibus, » videtur Joanni ⁴ evangelistæ repugnare : ille namque dicit possibile non esse hæc scribere, neque enim mundum posse capere libros qui scriberentur : hic autem de omnibus ait se librum fecisse ab exordio usque ad assumptionem. Quid ergo dicemus ? Quod hic se nihil præterni-

A

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Ἡερὶ τῆς ἐξ ἀναστάσεως διδασκαλίας Χριστοῦ καὶ ὀπτασίας πρὸς τοὺς μαθητάς· καὶ περὶ ἐπαγγελίας τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος δωρεάς, θείας τε καὶ τρόπου τῆς ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ, καὶ περὶ τῆς ἐνδόξου καὶ δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας

« Τὸν μὲν πρῶτον λόγον ἐποίησάμην περὶ πάντων, ὦ Θεόφιλε, ὧν ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν, ἄχρι τῆς ἡμέρας, ἐντελετάμενος τοῖς ἀποστόλοις διὰ Πνεύματος ἁγίου, οὓς ἐξελέξατο, ἀναλήψθη.

« Λόγον » εἶπε « πρῶτον, » οὐκ Εὐαγγέλιον, καὶ τοῖς Παύλου Εὐαγγέλιον τὸν ἑαυτοῦ καλοῦντος, ἦν ἵκα φάσκει, « Κατὰ τὸ Εὐαγγέλιόν μου. » Τὸ κομπῶδες γὰρ πανταχοῦ φεύγουσιν. Ὡς καὶ ὁ Ματθαῖος, « Βίβλος, φάσκων, γενέσεως. » Εἰ δὲ ὁ Μάρκος, « Ἀρχή, φησὶ, τοῦ Εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, » ἀλλ' οὐ τὴν ἑαυτοῦ συγγραφὴν καλεῖ Εὐαγγέλιον, ἀλλὰ τὸ τοῦ Χριστοῦ κήρυγμα. Ἀρχὴ γὰρ τοῦ κηρύγματος τοῦ Χριστοῦ ἡ ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος Ἰωάννου πρόοδος. Τῆς δὲ τοῦ κατὰ Χριστὸν μυστηρίου ἀποκαλύψεως, καὶ τῆς ἐναθρωπώσεως αὐτοῦ ἀρχῆς, ἡ ἐκ Παρθένου γεννησις, καὶ ὅσα ἐπὶ τούτοις. Ἦτινι καὶ ἀρχῇ ἐγράψατο τῶν οικείων συγγραφεῶν Ματθαῖος, καὶ αὐτὸς ὁ Λουκᾶς οὗτος· ἃ καὶ Εὐαγγέλια οἱ πιστοὶ μετὰ ταῦτα ἰδικαίωσαν καλεῖν, ὡς τὸ ὄντως Εὐαγγέλιον, τούτεστι, τὴν τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν περιέχοντα. Τῷ δὲ, « περὶ πάντων, » εἰπεῖν, δοκεῖ ἐναντιοῦσθαι τῷ εὐαγγελιστῇ Ἰωάννῃ· εἴς ὃ μὲν φησὶν ὅκ εἶναι δυνατὸν τὰτα γράψαι· μηδὲ γὰρ χωρῆσαι τὰ γραφόμενα βιβλία τὸν κόσμον· ὃ δὲ περὶ πάντων φησὶ τὸν λόγον πεποιῆσθαι ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τῆς ἀναλήψεως. Τί οὖν φάμεν ; Ὅτι περὶ πάντων οὗτος φησὶ

¹ II Tim. II, 8. ² Matt. I, 1. ³ Marc. I, 1. ⁴ Joan. XXI, 30, 34.

τῶν συνεχόντων καὶ κατεπειγόντων μηδὲν παραλί-
πειν, ἐξ ὧν ἡ τοῦ κηρύγματος θεϊότης καὶ ἀλήθεια
καταλαμβάνεται. Καὶ γὰρ αὐτὸς ὁ Ἰωάννης περὶ πάν-
των τούτων διέλαθεν. Οὐ γὰρ ἐνέλιπόν τι δι' ὧν ἡ τε
κατὰ σάρκα τοῦ Λόγου οἰκονομία πιστεύεται τε καὶ
ἐπιγινώσκεται, καὶ ἡ κατὰ τὴν θεϊότητα αὐτοῦ με-
γαλειότης διαλαμβάνεται τε καὶ ἐμφανίζεται. « Ὁ Θεό-
φιλε. » Ἠγεμῶν ἦν οὗτος ὁ Θεόφιλος. Μὴ θαυμάσης
δὲ εἰ ἔνεκεν ἀνδρὸς ἐνὸς τσαύτην φροντίδα κατελά-
θετο, ὡς δύο αὐτῶν γράψαι πραγματείας ὀλοκλήρους.
Καὶ γὰρ φύλαξ ἦν τῆς Δεσποτικῆς φωνῆς τῆς λεγού-
σης· « Οὐκ ἔστι θέλημα τοῦ Πατρὸς μου, ἵνα ἀπό-
ληται εἷς τῶν μικρῶν τούτων. » — « Ποιεῖν τε καὶ διδά-
σκειν » τὸν παθόντα λέγει καὶ τὰ θαύματα πεποιη-
κέναι. Ἡ ὅτι δι' ὧν ἔπραττε παρήγει. « Ἀχρι ἕως
ἡμέρας. » Τὸ ἐξῆς· Ἀχρι ἕως ἡμέρας ἀνελήφθη. Τὰ
δὲ λοιπὰ, διὰ μέσου. Τὸ δὲ, « Ἐντειλάμενος τοῖς
ἀποστόλοις διὰ Πνεύματος ἁγίου, » ἡ ὅτι πνευματικὰ
τὰ ἐντάλματα δηλοῖ, οὐδὲν κοσμικὸν ἐπιφάνοντα· ἡ
ἵνα καὶ τὸ Πνεῦμα σύμφυτον ἐκαστῶ παραδείξῃ, ὡς
οὐδὲν ἂν ὑπὸ Θεοῦ τελεῖται· ἔλλειπον ἔχοντι τῆς ἁγια-
στικῆς ὑποστάσεως. Τί δὲ τὰ ἐντάλματα; « Πορευ-
θέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐ-
τοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ
τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » — « Ἀνελήφθη » δὲ εἶπεν,
οὐκ, Ἀνέβη· ἔτι γὰρ ὡς περὶ ἀνθρώπου διαλέγε-
ται.

« Οἷς καὶ παρέστησεν ἑαυτὸν ζῶντα μετὰ τὸ πα-
θεῖν αὐτόν, ἕν πολλοῖς τεκμηρίοις. »

« Ἀνελήφθη » εἰπὼν, ἵνα μὴ τις νομίσῃ ἐτέρου
δυνάμει τοῦτο γενέσθαι, ἐπήνεγκεν εὐθὺς καὶ τὸ,
ἀπὸ τῆς οικίας αὐθεντίας. « Οἷς καὶ παρέστησεν ἑαυ-
τὸν ζῶντα. » Τὸν αὐτὸν δὲ δεικνύς καὶ πεπονητότα καὶ
ἀναστάντα, συνῆψε τῶν λόγων· « Μετὰ τὸ παθεῖν αὐ-
τόν. »

« Δι' ἡμερῶν » δὲ εἶπε « τεσσαράκοντα. »

Οὐκ, Ἐν ἡμέραις· οὐ γὰρ συνεχῆ τὴν μετ' αὐτῶν
διατριβὴν ἐποιεῖτο, ὡς καὶ πρὸ τοῦ πάθους, ἀλλὰ
δισταλμίνως, ἅμα μὲν καὶ ποθεινοτέραν αὐτοῖς τὴν
ἐκαστοῦ ἐμφάνειαν παρασκευάζων, ἅμα δὲ καὶ τὸ
ὑψηλότερον καὶ θεοπρεπὲς αὐτοῦ ἐμφανίζων.

« Ὁπτανόμενος αὐτοῖς. »

Τίνος ἔνεκεν οὐ πᾶσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀποστόλοις ἐφά-
νη; Ὅτι φάντασμα ἔδοξεν ἂν τοῖς πολλοῖς. οὐκ εἰ-
δόσι τὸ ἀπόβρῆτον τοῦ μυστηρίου. Εἴ γὰρ καὶ αὐτοὶ
οἱ μαθηταὶ ἠπίστουσαν τὴν ἀρχὴν καὶ ἐθορυβοῦντο, τί
τοὺς πολλοὺς εἰκόσ ἦν παθεῖν; Διὰ τοι τοῦτο ἐκ τῶν
σημείων ὧν ἔλαθον χάριν ποιεῖν οἱ ἀπόστολοι, ἀναμ-
ρῖστον ποιῶν τῆς ἀναστάσεως τὴν ἀπόδειξιν καὶ κοι-
νήν· ὥστε μὴ τοῖς τότε μόνον, ὅπερ ἐκ τῆς ὄψεως
ἔμιλλε γίνεσθαι, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς μετὰ ταῦτα
φανερὰν γενέσθαι τὴν ἀνάστασιν.

« Καὶ λόγων πρὸς τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. »

• Matth. κνι, 14. • Matth. κνιι, 18, 19.

A sisse ait eorum, quæ cohærent ac urgent, in qui-
bus divinitas ac veritas prædicationis comprehen-
ditur. Etenim ipse quoque Joannes de his omnibus
dissertit. Non enim quidpiam eorum reliquerunt,
per quæ vel dispensatio Verbi juxta carnem creditur
et cognoscitur, vel magnitudo ipsius juxta divinitatem
relucet et manifestatur. « O Theophile. » Præfectus
erat hic Theophilus. Ne autem mireris si unius viri gratia
tantum curæ susceperit, ut illi duo integra volumina
laboris plena conscriberet. Dominicæ namque vocis
observator erat quæ dicebat : « Non est voluntas Patris
mei, ut pereat unus pusillorum istorum 5. » — « Et facere
et docere. » Enm qui passus est dicit etiam miracula
edidisse ; aut hoc dicit, quoniam per ea quæ operabatur
admonere. « Usque ad eum diem. » Ordo est, usque
ad eum diem quod assumptus est : cætera per par-
anthesim interponuntur. Quod autem ait : « Cum
apostolis præcepisset per Spiritum sanctum, » vel
hoc dicit, spiritualia significans fuisse præcepta.
nihil sæculare præ se ferentia, vel etiam ut Spiritum
connaturalem sibi demonstraret, utpote cui ex divina
hypostasi nihil desit eorum quæ a Deo expleri possunt.
Quænam autem sunt præcepta ? « Euntes 3 docete omnes
gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus
sancti 6. » Ait autem, « Assumptus est, » non, Ascendit :
nam adhuc de eo tanquam de homine disserit.

I, 3. « Quibus etiam exhibuit seipsum viventem
« postquam ipse passus fuerat, compluribus argu-
« mentis. »

Cum dixisset : Assumptus est, » ne quis existi-
maret alterius hoc factum esse virtute, statim
etiam subjunxit, quod propriæ esset auctoritatis :
« Quibus etiam exhibuit seipsum viventem. » Eumdem
autem ostendens qui passus fuerat ac resurrexerat,
sermoni conjunxit quod sequitur, dicens : « Postquam
ipse passus fuerat. »

« Per dies quadraginta. »

Non dixit : In diebus : neque enim continue cum
ipsis versabatur, quemadmodum ante passionem,
sed differenti modo : simul quidem et desiderabilio-
rem eis reddens suam apparitionem, simul quoque
sublimiorem magisque divinum seipsum ostendens.

« Apparens illis. »

Quam ob causam non omnibus palam, sed
D apostolis tantum apparuit ? Quia vulgo phantasma
visum fuisset, quod ignorabat arcanum mysterium.
Nam si ipsi quoque discipuli initio increduli erant
ac turbabantur, quid verisimile est vulgus passurum
fuisse ? Propterea ex signis, ad quæ edenda gratiam
acceperunt apostoli, indubitata reddit resurrectionis
demonstrationem, omnibusque expositam : adeo ut non
his tantum, qui tunc erant, quod ipso aspectu futurum
erat, verum etiam posteris omnibus manifesta fieret
resurrectio.

« Et loquens de regno Dei. »

Hinc discimus quod etiam post resurrectionem A docebat discipulos.

« Et convescens. »

Simul edens ac bibens. Dicitur enim συναλιζων, quasi ἀλών, hoc est, sale et mensa communicans.

« Præcepit eis ab Hierosolymis ne discederent, sed exspectarent promissionem Patris. »

Jubebat ne ab Hierosolymis discederent : volens firmiorem reddi apud ipsos resurrectionis sermonem per miracula quæ crucifixi invocatione flectent : per tribulationes etiam quas paterentur a Judæis, nec tamen ab ejus amicitia, qui crucifixus fuerat ac resurrexerat, desicerent, sed huic potius commorerentur. Quodsi statim ab Hierosolymis B discessissent, nihilque horum fuisset subsecutum, suspecta certe fuisset resurrectio. Præterea quoque multi erant ibidem credituri. Simul etiam exspectare eos oportebat, ne qui dicerent quod notis relictis ad extraneos ostentandi sui gratia accedebant, rursum etiam quia nondum Spiritus virtute armati, inutiles redderentur ad hostium congressus.

« Promissionem Patris. »

Et ubi hoc Pater promisit? Dicimus ergo quod vel per defectum oportet dictum hoc intelligi, ut subaudiatur præpositio ἀπό, sitque sensus: Exspectarent a Patre promissionem, quam vobis, inquit, feci de Spiritu sancto; vel etiam quia, sicut ipse ait, Quæ a Patre audivi, hæc annuntio vobis, sancti quoque Spiritus promissio, etiamsi per ipsum facta sit, attamen a Patre erat. Quod si et ab ipso quæris Spiritu, Joel fide dignus est qui sermonem confirmet, dicens: « Effundam de Spiritu meo super omnem carnem ⁷. »

« Quam audistis ex me. »

Quando autem audierunt? Quando dixit: « Expedit vobis ut ego abeam; nisi enim ego abiero, Paracletus non veniet ad vos ⁸. » Rursumque: « Ego rogabo Patrem, et alium Paracletum dabit vobis ⁹. » Verum si nunquam adhuc advenerat Spiritus, quomodo dixerat: « Accipite Spiritum sanctum ¹⁰? » Vel quia hoc dixerat, capaces eos reddens ac idoneos ad Spiritus susceptionem: acceperunt autem quando descendit. Vel quod futurum tanquam præsens dixit. Vel quod Spiritus datus, aut purgativa est aut perfectiva. Consummata ergo Spiritus superventio in apostolos, et quæ perfectum reddit, adeo ut alios quoque perficiat, tempore Pentecostes facta est, non autem eo præsentente venit: nam si tunc Dominus discessisset, Spiritus vero mansisset, non fuisset tanta consolatio: adeo enim ei adhærebant, ut ægre divelli possent. Non statim autem descendit Spiritus, sed post octo fortassis aut novem dies, ut paululum constrictati, ei in desiderio ac necessitate promis-

Ἐντεῦθεν μανθάνομεν. ὡς καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐδίδασκε τοὺς μαθητὰς.

« Καὶ συναλιζόμενος. »

Συνεσθίων καὶ πίνων. Τουτέστι κοινωνῶν ἀλῶν, κοινωνῶν τραπέζης.

« Παρήγγειλεν αὐτοῖς, ἀπὸ Ἱεροσολύμων μὴ χωρῖσθαι, ἀλλὰ περιμένειν τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Πατρὸς. »

Ἀπὸ Ἱεροσολύμων μὴ ἀφίστασθαι: παρηγγύει, βουλόμενος τῇ προσεδρίξ βεβαιότερον τὸν τῆς ἀναστάσεως αὐτοῖς καταστήσασθαι λόγον, διὰ τῶν ἀουμάτων, ἃ δι' ἐπικλήσεως ἐγένετο τοῦ σταυρωθέντος, διὰ τῶν θλίψεων ὧν ἐπάσχον μὲν ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, οὐκ ἀφίσταντο δὲ τῆς τοῦ σταυρωθέντος καὶ ἀναστάτος φιλίας, ἀλλ' ὑπεραπέθνησκον τούτου. Εἰ δὲ εὐθὺς ἐχωρίσθησαν Ἱεροσολύμων, καὶ τούτων οὐδὲν ἐπικολούθησεν, ὑποπτος ἂν ἦ ἀνάστασις ὑπῆρξεν. Ἄλλως τε καὶ πολλοὶ ἦσαν οἱ μέλλοντες πιστεύειν αὐτόθι. Ἄμα δὲ καὶ ἔδει περιμένειν αὐτοὺς, ἵνα μὴ τινες λέγωσιν, ὅτι τοὺς γνωρίμους ἀφέντες, παρὰ τοῖς ξένοις ἤλθον κομπάσαι. Ἄμα δὲ καὶ μὴ πω τῇ τοῦ Ἡνεύματος θωρακισθέντες δυνάμει, ἄχρηστοι καθίσταντο ἂν πρὸς τὰ τῶν ἀντιπάλων συμπλοκάς.

« Τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Πατρὸς. »

Καὶ ποῦ τοῦτο ὁ Πατὴρ ἐπηγγείλατο; Φαμὲν οὖν, ὅτι ἤτοι ἐλλειπτικῶς τῆς, ἀπὸ, προθέσεως δεῖ τὸ ῥητὸν ἐκλαμβάνειν, ἵνα ἦ, περιμένειν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς τὴν ἐπαγγελίαν, ἣν ὑμῖν ἐποίησά μου τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἣ καὶ ὅτι, ὡς αὐτὸς φησιν: Ἄ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἀκήκοα, ταῦτα ἀπαγγέλλω ὑμῖν: καὶ ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπαγγελία, εἰ καὶ δι' αὐτοῦ γέγονεν, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς ὑπῆρξεν. Εἰ δὲ καὶ παρ' αὐτοῦ ζητεῖς τοῦ Ἡνεύματος, ὁ Ἰωὴλ ἐχέγγυος πιστώσασθαι τὸν λόγον, « Ἐκχεῶ, φάσκων, ἀπὸ τοῦ Ἡνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα. »

« Ἡν ἤκουσάτε μου. »

Πότε δὲ ἤκουσαν; Ὅτε ἔλεγε: « Συμφέρι ὑμῖν ἕνα ἐγὼ ἀπέλθω, ἕν γὰρ ἐγὼ μὴ ἀπέλθω, ὁ Παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς. » Καὶ πάλιν: « Ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν Πατέρα, καὶ ἄλλον Παράκλητον πέμψω ὑμῖν. » Ἀτὰρ εἰ μηδέπω παρεγένετο τὸ Πνεῦμα, πῶς ἔλεγε: « Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον; » ἢ ὅτι τοῦτο ἔλεγε, δεκτικούς αὐτοὺς καὶ ἐπιτηδείους ποιῶν εἰς τὴν ὑποδοχὴν τοῦ Ἡνεύματος: ἔλαβον δὲ ὅτε κατέλθεν. Ἡ δὲ τὸ μέλλον ὡς ἔδη πρὸν εἴρηκεν. Ἡ δὲ τοῦ Πνεύματος ἡ δόσις, ἡ μὲν καθαρτικὴ, ἡ δὲ τελειωτικὴ. Ἴι οὖν τελεία καὶ τελειοποιός, ὥστε καὶ ἐτέρους τελειοποιεῖν, τοῦ Πνεύματος, τοῖς ἀποστόλοις ἐπιφοιτήσις, κατὰ τὸν καιρὸν τῆς Πεντηκοστῆς γέγονεν, οὐκ ἔλθε δὲ παρόντος αὐτοῦ, ὅτι, εἰ ὁ μὲν ἀπέλθε, τὸ δὲ ἔμεινεν, οὐκ ἦν τοσοῦτον τὸ τῆς παραμυθίας. Σφόδρα γὰρ αὐτοῦ δυσσποσπίστως εἶχον. Οὐ κατέλθε δὲ τὸ Πνεῦμα εὐθὺς, ἀλλὰ μετὰ ὀκτώ τυχὸν ἢ ἑνὲα ἡμέρας, ἵνα, καὶ μικρὸν ἀθυμήσαντες, καὶ ἐν ἐπιθυμίᾳ καὶ χρείᾳ τῆς ἐπαγγελίας καταστάντες, καθαρὰν καὶ ἀπρητιμένην δέξωνται τὴν ἐπὶ τῇ

⁷ Joel II, 28. ⁸ Joan. XVI, 7. ⁹ Joan. XIV, 16. ¹⁰ Joan. XV, 22.

παρουσία ἡδονῆν. Ἐλλως δὲ ἔδει ἐν οὐρανῷ φανῆναι ἅπασαν τὴν ἡμετέραν φύσιν. καὶ τὰς καταλλαγὰς γενέσθαι ἀπηρτισμένας, [καὶ τότε ἐλθεῖν τὸ Πνεῦμα. Σκόπει δὲ, ἵνα πάλιν μετὰ τὴν ἀνάληψιν μὴ φύγωσι, πῶς τῇ προσδοκίᾳ ταύτῃ καθάπερ τινὶ δεσμῷ κατέχει πάντας αὐτοὺς ἐκείσε.

« Ὅτι Ἰωάννης μὲν ἐβάπτισεν ὕδατι. »

Ἐὰρ τὴν ἀρχὴν οἱ ἀπόστολοι ὕδατι ἐβάπτισθησαν, μετὰ ταῦτα δὲ καὶ ἀγίῳ Πνεύματι. Ἐνταῦθα φανερώς ἦδη τὸ πρὸς Ἰωάννου αὐτοῦ ὑπερβαλλόν παριστᾷ, οὐχ ὡς ὅτε ἔλεγεν. « Ὁ μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, μέλιζων Ἰωάννου ἐστίν. »

« Ὑμεῖς δὲ βαπτισθήσεσθε ἐν Πνεύματι ἀγίῳ οὐ μετὰ πολλὰς ταύτας ἡμέρας. »

Βαπτισθήσεσθε, εἶπεν, ἀλλ' οὐ Βαπτίσω, τὸ ἀκόμιταστον μεταδιώκων. Ἄλλως τε καὶ Ἰωάννου τοῦτο προδιδάξαντος, ἐν τῷ εἰπεῖν « Αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἀγίῳ καὶ πυρὶ, » περιττῇ δι' ἑαυτοῦ προσθήκῃ. Χωρὶς δὲ ὕδατος οὐ βαπτίζει ἐν τῷ ὑπερώῳ χάριτι; καὶ γὰρ τὸ κυριώτερον τὸ Πνεῦμά ἐστι, δ' οὐ καὶ τὸ ὕδωρ ἐνεργεῖ. Ἐπεὶ καὶ Χριστὸς αὐτὸς Χριστὸς ἄνευ ἐλαίου γέγονε.

« Οἱ μὲν οὖν συναελθόντες ἐπηρώτων αὐτὸν, λέγοντες· Κύριε, εἰ ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ ἀποκαθιστάνεις τὴν βασιλείαν τῷ Ἰσραὴλ; »

Σκόπει ἐνταῦθα. Ἐπεὶ πρὸ τοῦ πάθους ἠρώτησαν τὰ περὶ συντελείας τοῦ κόσμου, οὐκ ἔτι περὶ τούτου ἐπερωτώσιν· ἀλλὰ περὶ βασιλείας κοσμικῆς. Ἐτι γὰρ ἀτελέστερον διένειντο. Ὁμοῦ δὲ συναελθόντες ἠρώτων, ἵνα τῷ πλήθει δυσωπήσωσιν. Ἀκούσαντες δὲ πρὸ τοῦ πάθους, οὐδὲ οἶδε τὴν ἡμέραν, ὅμως καὶ νῦν πάλιν ἐρωτῶσιν Ἐπεὶ γὰρ ἤκουσαν οἱ μέλλουσι λαμβάνειν τὸ Πνεῦμα, ὡς ἄξιοι λοιπὸν ἔθειλον μαθεῖν, καὶ ἀπαλλαγῆναι τῶν δυσχερῶν ἐπεθύμουν. Οὐκ εἶπον δὲ, Πότε; ἀλλ'. Εἰ ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ; εἰ νῦν; φασίν. Οὕτως ἐπεθύμουν τὴν ἡμέραν. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ οὐδὲ τετρανώσθαι πῶς αὐτοῖς, τί ποτ' ἦν ἡ βασιλεία. Οὐπω γὰρ ἦν διδάξαν τὸ Πνεῦμα. Εἶπεν δὲ τὸ, « Ἀποκαθιστάνεις, » οἱ μέλιζονα λοιπὸν περὶ αὐτοῦ ἐφαντάζοντο. διὸ καὶ αὐτὸς ἀντιμῆνιος αὐτοῖς διελέγετο Οὐ γὰρ εἶπεν, Οὐδὲ ὁ Γιὸς οἶδεν, ἀλλ', « Οὐχ ὑμῶν ἐστίν. » Καὶ ἵνα μὴ ἀθυμήσωσιν, ἐπήγαγεν. « Ἀλλὰ λήψεσθε δύναμιν, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ἐκεῖνοι μὲν οὐ περὶ τῆς συντελείας ἠρώτησαν, αὐτὸς δὲ οὐκ ἠρώτησαν διδάσκει· οἱ ἀρῆστον διδασκάλου ἐστὶ, μὴ ἃ βούλονται οἱ μαθηταί, ἀλλ' ἃ συμφέρει μαθεῖν, διδάσκειν. διὰ τοι τοῦτο οὐ πρὸς τὴν ἐρώτησιν ἀπάντησαν, ὡς μηδὲν ἔχουσαν χρηστὸν, ἀλλὰ τὸ κατεπεῖγον ἐδίδασκε· τοῦ Πνεύματος γὰρ ἦν χρῆμα μάλιστα αὐτοῖς τότε.

« Εἶπε δὲ πρὸς αὐτούς· Οὐχ ὑμῶν ἐστὶ γυνῶαι « χρόνους ἢ καιρούς. »

Ἐνταῦθα τῆς τῶν μελλόντων αὐτοῖς ἀποτείχεται

11 Matth. xi, 11. 12 Matth. iii, 11.

sionis constituti. purum ac perfectum reciperent in ejus adventu gaudium. 5 Præterea autem oportebat in cælo nostram comparere naturam, ac perfectam fieri reconciliationem, ac tunc venire Spiritum. Considera autem, ne rursus post assumptum Dominum fugiant, quomodo hac expectatione, tanquam catena quadam omnes eos illic retineat.

1, 5. « Quia Joannes quidem baptizavit aqua. »

Apostoli in initio aqua baptizati sunt, postea vero etiam sancto Spiritu. Hic jam manifeste suam supra Joannem demonstrat potentiam, veluti quando dicebat: « Qui minor est in regno cælorum, major Joanne est. »

« Vos autem baptizabimini Spiritu sancto non post multos hos dies. »

Baptizabimini, dixit; non, Baptizabo, mansuetudinem amplectens et arrogantiam fugiens: præsertim cum Joannes prius hoc docuisset, dicens: « Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igni 12, » superfluum esset ut ipse Per seipsum adderet. Verum annon per gratiam baptizat in cænaculo absque aqua? Utique, nam Spiritus efficacior est, per quem etiam aqua operatur, quandoquidem ipse quoque Christus absque oleo inunctus est.

1, 6. « Itaque congregati interrogabant eum dicentes: Domine num in tempore hoc restituis regnum Israeli? »

Considera hic. Quoniam ante passionem de mundi consummatione interrogaverant, non jam de hoc interrogant, sed de mundano regno. Nam adhuc imperfectius affecti erant Simul autem congregati interrogabant, ut multitudine exorarent ac flecterent. Cum autem ante passionem audissent, quod nullus diem nosset, nunc tamen rursus interrogant. Quia enim audierant quod Spiritum essent accepturi, tanquam jam digni, scire hoc volebant et hæsitacionibus liberari cupiebant. Non autem dixerunt: Quando? sed: Num in tempore hoc? utrum nunc? inquit; adeo diem desiderabant. Porro videntur mihi nequaquam perspicue cognovisse quid esset regnum. Nondum enim aderat Spiritus qui eos doceret. Dixerunt autem, « Restituis: » nam majora jam de ipso concipiebant: ideo etiam ipse apertius cum eis disserebat. Non enim dixit, Neque Filius novit, sed: « Non est vestrum. » Et ne constrictarentur, subjunxit: 13 « Sed accipietis virtutem, » et cætera. Et illi quidem de consummatione non interrogarunt, ipse vero docet id quod non interrogarunt. Siquidem optimi præceptoris est docere non quæ discipuli discere cupiunt, sed quæ eis utilia sunt. Propterea interrogationi non respondet, ut quæ nihil haberet utilitatis, sed quod magis urgebat docuit: Spiritu namque tunc maxime illis opus erat.

1, 7. « Dixit autem eis: Non est vestrum nosse « tempora vel temporum opportunitates. »

Ubique futurarum cognitione rerum privat

ipso: non tanquam ignorans, sed quod sciret nihil illos ex eo juvari ad spiritualem salutem: hinc etiam indefinite prius ait ad illos: Vos autem baptizabimini Spiritu sancto non post multis hos dies. Quodsi quæras, cur non protinus Spiritum demittit, aut etiam præfinitum tempus non significaverit, discite quod statim ab ascensu Spiritus non veniat, ut magis desideratam efficiat sui susceptionem, neque ad certum diem, ut ad certamen paratos ac decentiores ad ipsius adventum reddat ¹³.

« Quæ Pater posuit in sua potestate. »

Advertendum est num dictum hoc aliquid afferat momenti volentibus certum humanarum rerum terminum sive fatum tollere. Quod enim ait: « Quæ Pater posuit in sua potestate, » tollit fatum, Verum si pater posuit, manifestum est quod et Filius posuerit: omnia enim quæ Patris sunt, etiam Filii sunt.

I. 8. « Sed accipietis virtutem superveniente « Spiritu sancto in vos, et eritis mihi testes in « Jerusalem et in universa Judæa, et Samaria, et « usque ad extremum terræ. »

Quoniam ante hæc præceperat: « In viam gentium ne abieritis ¹⁴, » etc., quod solis missus esset Israelitis: nunc una cum his, et Samaritanis et cæteris gentibus prædicationem communicat. Simul etiam denuntiat quod per universum orbem pietatis sermo diffunderetur. Quid enim aliud præter hoc significat quod ait: « Usque ad extremum terræ? »

I. 9. « Et cum hæc dixisset, videntibus illis ele- « vatus est. »

Abducens eos a quovis alio nugamento, ne rursum ipsum interrogarent, statim cœpit in cælum conscendere. Addit autem: « Videntibus, illis. » Quando quidem hic situm erat universum fidei negotium ac necessitatis illorum, principium quidem rei videri potuit, finis autem non ita. Propterea quoque astiterunt viri docentes, quod in cælo requiescat: neque enim visio ad finem pertingebat. In resurrectione vero contrario modo, principium quidem visum non est: superfluum namque fuisset, cum is qui resurrexerat vivens appareret, et sepulcrum vacuum esset: finis vero manifestus erat, nam vivens ipsis manifestabatur

« Et nubes suscepit cum ab oculis eorum. »

Nubes quidem Dominum suscepit, ut honoris æqualitatem ad Patrem demonstraret. De Patre enim dictum est: Nubes et caligo in circuitu ejus ¹⁵. Et incarnatus quidem Deus, nube tanquam vehiculo usus est, nam Dominus erat: Elias vero, igni ¹⁶. Ille enim tanquam Dominus universi propria ascendens virtute, terrenum quiddam et quod deorsum fertur, ad ascensum assumit: nec magis ductus quam reducens ipse vehiculum. Elias

γνώσεως, οὐχ ὡς ἀγνοῶν, ἀλλ' ὡς μηδὲν αὐτοῦς, ἐκ τούτου κερδαίνειν τῶν εἰς ψυχικὴν σωτηρίαν, εἰδῶς ἐντεῦθεν καὶ ἀνωτέρω ἀορίστως φησὶ πρὸς αὐτοῦς· Ὑμεῖς δὲ βαπτισθήσεσθε ἐν Πνεύματι ἁγίῳ οὐ μετὰ πολλὰς ταύτας ἡμέρας. Εἰ δὲ ζητεῖς διὰ τί μὴ παρευθὺ τὸ Πνεῦμα καταπέμπει, ἢ μὴ καὶ τὴν προθεσίαν ἐσήμανε, μάθηται ὅτι παραυτίκα μὲν τῆς ἀνόδου τὸ Πνεῦμα οὐ παραγίνεται, ἵνα ποθεινότεραν αὐτοῦ καταστήσῃ τὴν ὑποδοχὴν. Οὐχὶ εἰς ῥητὴν δὲ ἡμέραν, ἐναγωνίους αὐτοῦς καὶ πρὸς τὴν παρουσίαν εὐπρεπεστέρους ποίων.

« Οὓς ὁ Πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ. »

Προσεκτίον εἴ τινα ῥοπὴν δίδωσι τοῦτο τοῖς βουλομένοις τὸν ὅρον τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἀναιρεῖν, ἢ τοὶ τὴν εἰμαρμένην. Τῷ γὰρ εἰπεῖν, « Οὓς ὁ Πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ, » ἀναιρεῖ τὸ εἰμαρμένον. Ἄλλ' εἰ ὁ Πατὴρ ἔθετο, ὄλον ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς πάντα γὰρ τὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ εἰσι.

« Ἀλλὰ λήψεσθε δύνσμιν ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου « Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς, καὶ ἔσεσθε μοι μάρτυρες ἐν « τε Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἐν πάσῃ τῇ Ἰουδαίᾳ, καὶ Σα- « μαρείᾳ, καὶ ἕως ἰσραήλ τῆς γῆς. »

Ἐπειδὴ πρὸ τούτου παρήγγειλεν. « Εἰς δδὸν ἐθ- « νῶν μὴ ἀπέλθῃτε, » καὶ τὰ ἐξῆς· μόνοις γὰρ ἀπε- « στάλθαι τοῖς ἐξ Ἰσραήλ· νῦν μετὰ τούτων, καὶ Σα- « μαρεῦσι καὶ τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι τὸ κήρυγμα κατα- « κοινοῖ. Ἄμα δὲ καὶ προκαταγγέλλει τὸ, μέχρι πάσης τῆς οἰκουμένης, τὸν τῆς εὐσεβείας λόγον χεθῆναι. Τὸ γὰρ, « Ἔως ἰσραήλ τῆς γῆς, » τί ἂν ἄλλο ἦν τοῦτο σημαίνει.

« Καὶ ταῦτα εἰπὼν, βλέπόντων αὐτῶν, ἐπήρθη. »

Ἀπάγων αὐτοῦς ἄλλης ἐρεσχέλας, ἵνα μὴ πάλιν αὐτὸν ἐρωτῶσιν, εὐθὺς ἤρξατο τῆς εἰς οὐρανοὺς ἀνόδου. Προστήθησι δὲ τὸ, « Βλεπόντων αὐτῶν, » ἐπειδὴ ἐναυθῆα τὸ πᾶν τῆς πίστεως καὶ τῆς χρείας αὐτῶν ἡ ἀρχὴ ἰσχυσε τοῦ πράγματος, τὸ δὲ τέλος οὐκ ἔτι. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ παρέστησαν οἱ διδάσκοντες ἄνδρες, ὅτι εἰς τὸν οὐρανὸν καταπαύει· οὐδὲ γὰρ ἡ ὁρασις ἐξικνεῖτο πρὸς τὸ τέλος. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀναστάσεως, τοῦναντίου, ἡ μετ' ἀρχῆς οὐχ ὠράθη· παρέλκον γὰρ ἦν, αὐτοῦ τοῦ ἀναστάντος φαινομένου ζῶντος, καὶ τοῦ μνήματος κενοῦ· τὸ δὲ τέλος δὴλον, ζῶν γὰρ αὐτοῖς ἐνεφανίζετο.

« Καὶ νεφέλη ὑπέλαβεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν « αὐτῶν. »

Νεφέλη μὲν ὑπέλαβε τὸν Κυρίον, ἵνα τὸ πρὸς τὸν Πατέρα ὁμότιμον παραστήσῃ. « Νεφέλη γὰρ καὶ γνό- « φος κύκλω αὐτοῦ, » περὶ τοῦ Πατρὸς εἴρηται. Καὶ ὁ μὲν σαρκωθεὶς Θεὸς, νεφέλη ὀχλήματι κέχρηται, (Κύριος γὰρ), ὁ δὲ Ἥλιος, πυρῆ. Ὁ μὲν γὰρ, ἅτε Δεσπότης τοῦ παντός, καὶ οἰκεία δυνάμει ἀνίων, γεωδὲς τι καὶ κατωφερὲς πρὸς τὴν ἀνοδὸν παραλαμ- « βάνει, οὐ μᾶλλον ἀγόμενος ἢ ἀνάγων τὸ ὄχημα. Δου- « λος δὲ ὁ Ἥλιος, καὶ διὰ τοῦτο ἀνωφεροῦς δίφρου

¹³ Joan. xvii, 1 seqq. ¹⁴ Matth. x, 5. ¹⁵ Psal. xcvi, 2. ¹⁶ IV Reg. ii, 1 seqq.

δεόμενος, και ἵππων τὸ τάχος αὐτῷ καταυόντων τῆς ἄνω πορείας. Διὸ και ἐπ' ἐλείνου μὲν εἴρηται· Ἀνέβη Ἠλίας ἐν συστεισμῷ ὡς εἰς τὸν οὐρανόν. Ἐπὶ δὲ τοῦ Κυρίου, τὸ Ἠορευομένου αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανόν. Δύο δὲ ἄνδρες λευχείμονες πιστοῦνται τὴν εἰς οὐρανὸς ἀποκατάστασιν τοῦ Κυρίου, διὰ τὸ, « Ἐπὶ δύο ἢ τριῶν μαρτύρων τὸν λόγον καθίστασθαι βίβαιον. »

« Καὶ ὡς ἀτενίζοντες ἦσαν, εἰς τὸν οὐρανὸν πορευομένου αὐτοῦ, και ἰδοὺ ἄνδρες δύο παρειστήκεισαν αὐτοῖς ἐν ἱσθητί λευκῇ. »

Ἄνδρες διὰ τὴν ἐναργεῖαν οἱ ἄγγελοι φαινόμενοι γρηματίζουσι, κατὰ τὸ συγγενὲς τοῦ ὄραματος, ἵνα μὴ τέλειον ἐκπλήξωσι τοὺς ἤδη τῷ ξένῳ τῆς ἀναλήψεως ἐκπεπληγμένους.

« Οἱ και εἶπον· Ἄνδρες Γαλιλαῖοι, τί ἐσθήκατε ἐμβλέποντες εἰς τὸν οὐρανόν ; »

Ἄνδρες ἀνδράσιν ἐλάλουν, και ὅμως οὐκ ἦσαν ὁμοούσιοι ἀλλήλοις.

« Οὗτος ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀναληφθεὶς ἀφ' ὑμῶν εἰς τὸν οὐρανόν, οὕτως ἐλεύσεται, ἐν τρόπον ἐθεάσασθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν. »

Ἴνα μὴ θορυβῶνται οἱ μαθηταί, και ὡς οἰχομένου τοῦ διδασκάλου, και τοῦ σώματος αὐτῷ διαρβύεντος, ἀνίλπιστοι λοιπὸν ὡς τῆς ἐπ' αὐτῷ προσδοκίας, και διὰ τοῦτο ἄλλος ἀλλαγῶ διασκεδασθῶσι δειλίᾳ και φόβῳ· τούτου χάριν ἐφίστανται οἱ ἄνδρες, και τὴν εἰς οὐρανὸν ἄνοδον αὐτοῖς δηλοῦντες, και τὴν τοῦ προσειλημμένου σώματος διαμονὴν τε και σωτηρίαν, δι' ὧν φασιν. Οὗτος ὁ Ἰησοῦς οὕτως ἐλεύσεται· πάλιν. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν· Τί ἐσθήκατε ; ὑπαγορεύουσιν αὐτοῖς, τῆς περὶ τοῦτο ἀφεμένου ἀρχολίας, πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ παραγενέσθαι, κατὰ τὸ τοῦ Κυρίου παράγγελμα, τὸ, Ἀπὸ Ἱεροσολύμων μὴ χωρίζεσθαι. Διὸ και παραγενόμενοι, ἐτι ὑπότρομοι ὄντες διὰ τὴν τοῦ διδασκάλου ἀπουσίαν, οὐκ εἰς τὴν πόλιν ἀνεστρέφοντο, ἀλλ' εἰς τὸ ὑπερῶον ἀνέβησαν, ὡς εἰς ἀσφαλέστερον και κρῦφον τόπον. Λέγει δὲ ὁ Χρυσόστομος, ὡς ἐν ἡμέρᾳ Σαββάτου γέγονεν ἡ ἀνάληψις. Διὸ και ἐπισημαίνεται τὸ, Σαββάτου ἔχον ὁδόν· ἵνα μὴ δόξωσιν ὡς ἐν Σαββάτῳ πλείονι τῆς διατάξεως τῆς ἀπὸ τοῦ νόμου χρησάμενοι πεζοπορίᾳ.

« Τότε ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλήμ ἀπὸ θρύου τοῦ καλουμένου Ἐλαιῶνος, ὃ ἐστὶν ἐγγὺς Ἱερουσαλήμ Σαββάτου ἔχον ὁδόν. »

Μίλιον ἓν, ἢ τοῦ Σαββάτου ὁδός, ὡς φησιν Ὀριγένης ἐν τῷ πέμπτῳ Στρωματεῖ, δισχίλιον πηχῶν ὑπὲρ ἔχει. Καὶ μᾶλλον ἡ ἀγία σκηνὴ και κίβωτός τοσοῦτον διάστημα προελάμβανε τὴν παρεμβολὴν, και ἀπὸ τοσοῦτου διαστήματος ἐσκήνου. Ὁ διάστημα ἔξῃ τοῖς προσκυνοῦσι τὴν ἀγίαν σκηνὴν βαδίζειν ἐν Σαββάτῳ.

« Καὶ ὅτε εἰσῆλθον, ἀνέβησαν εἰς τὸ ὑπερῶον, οὗ ἦσαν καταμένοντες, ὃ τε Πέτρος, και Ἰάκωβος, και Ἰωάννης, και Ἀνδρέας, Φίλιππος και Θωμᾶς, Βαρ-

¹⁷ Deut. xix, 15.

A vero servus erat, ideoque sursum ferente vehiculo egens, et equis qui velocitatem itineris illi pararent. Idcirco etiam de hoc dictum est : Ascendit Elias in turbine tanquam in cœlum ; de Domino vero : Eunte illo in cœlum. Duo autem viri albis induti confirmant Domini in cœlos restitutionem propter id quod dicitur : « Per duos aut tres testes sermo firmus constituitur ¹⁷. »

I, 10. « Cumque intentis essent oculis, eunte illo in cœlum : et ecce duo viri astiterunt ipsis in veste alba »

Angeli apparentes propter operationem viri appellantur, juxta visionis cognationem : ne omnino consternarent eos qui jam novitate assumptionis percussi erant.

I, 11. Qui et dixerunt : Viri Galilæi, quid statis in intuentes in cœlum ? »

Viri viris loquebantur. nec tamen similis erant substantiæ.

« Hic Jesus qui assumptus est a vobis in cœlum, ita veniet quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum. »

Ne turbentur discipuli, et veluti pereunte præceptore ac diffluente illi corpore, spe destituantur in posterum qua exspectandus erat, et propterea alius alio dispergatur metu ac timore : ob hanc causam adveniunt viri, et ascensum in cœlum ipsis manifestantes et corporis permanentiam ac salutem his verbis quibus dicunt : Hic Jesus ita rursus veniet. Per hoc autem quod aiunt : Quid statis ? admonent illos ut, relicta cura de ea re, Jerosolyma redirent juxta Domini præceptum, quo dixerat : Ab Jerosolymis ne discederent. Idcirco etiam cum eo accessissent, adhuc subtimidi propter præceptoris absentiam, in civitate non versabantur, sed in cœnaculum ascenderunt, tanquam in tutiorem et occultum locum. Dicit autem Chrysostomus quod die Sabbati facta est assumptio. Ideo etiam annotatur : Ad Sabbati iter : ne videantur, Sabbato, majori usi pedestri itinere quam a lege constitutum esset.

I, 12. « Tunc reversi sunt Jerusalem a monte qui vocatur Oliveti, qui est juxta Jerusalem (nempe) ad Sabbati iter. »

Unum milliare, quod iter erat Sabbati, ut ait Origenes quinto Στρωματῶν sive *Miscellaneous*, duorum milliium cubitorum erat. Idque potissimum, quod sanctum tabernaculum et arca tanto interstitio castrorum ordinem præcedebat, et a tanto intervallo tentoria figebant, quo spatio licebat his qui castrametati erant, sanctum tabernaculum Sabbato accedere.

I, 13, 14. « Et cum introissent, ascenderunt in cœnaculum, ubi manebant et Petrus et Jacobus, et Joannes et Andreas, Philippus et Thomas, Bartholomæus

« et Matthæus, Jacobus Alphæi et Simon Zelotes, et Judas Jacobi. Hi omnes erant perseverantes unanimiter in oratione et obsecratione, cum mulieribus et Maria Matre Jesu, cumque fratribus ipsius. »

Petrus, interpretans vel cognoscens: Jacobus, supplantator laboris. Joannes, gratia Dei: Andreas, decens potentia vel, condemnatus: Philippus, os viduarum vel os lampadis: Thomas, abyssus vel geminus seu dubius. Bartholomæus, filius ejus qui suspendit aquas: Matthæus, donatus: **●** Jacobus Alphæi, supplantatio. Simon Zelotes, disciplina vitæ: Judas Jacobi, hic et Thaddæus vocabatur. Discipulos nominatim recenset, ut ostendat quod, cum passionis tempore lapsi essent. Judas quidem seipsum a choro apostolorum omnino dejecit. Petrus vero et simul erat, et a præceptore per trinam interrogationem revocatus est. Quod si Joannem in sua accepisse Christi Matrem proditum ¹⁸ est, certe cum Joannes una cum apostolis adesset, etiam ipsa simul aderat. — *Alio modo.* Non frustra discipulorum facit catalogum: sed demonstrare volens quod humanum quidpiam passi erant, at non in lapsu permanserant. Siquidem Petrus qui negaverat, amaris lacrymis a negatione absolutus est, veluti ex hoc manifestum est, quod paulo post creditum sit ipsi rationale ovile. Thomas qui incredulus fuerat, ab incredulitate sanatus est, vulneribus ac latere manibus contrectatis. Itaque cum alii omnes simul essent, solus desideratus est Judas. Et Maria Dei Mater aderat, quandoquidem et Joannes, qui hanc in sua acceperat, et fratres aderant. Quid si et Joseph sponsus in vivis erat, utique aderat et ipse: maxime autem hic, qui, dubitantibus filiis suis, nunquam circa dispensationem dubitavit. Sed manifestum est quod jamdudum mortuus erat: quia neque ipse tunc aderat, cum cognati Jesum docentem videre cuperent. Quid enim ait? « Mater tua et fratres tui quærunt te foris ¹⁹, » non autem additur: Et pater tuus.

CAPUT II.

Petri concio ad eos quibus notum erat de morte et apostolatu Judæ proditoris: in quo narratur etiam de Matthiæ substitutione, qui per orationem sortitus est apostolatam gratia Dei.

I, 15. « Et in diebus illis surgens Petrus in medio discipulorum dixit, eratque turba hominum simul « fere centum viginti. »

Surgit Petrus, non Jacobus, et tanquam ferventior, et velut is cui discipulorum **●** præsentia commissa erat. Præterea quoque Jacobus modestus erat, orationi ac quieti magis aptus, cæteris videlicet negotia tractantibus. Ideoque Jerosolymitanam præsentiam illi cedunt. Vide autem quomodo universa communi decreto faciat, et non ex primatu neque sua auctoritate. Centum autem viginti simul aderant

¹⁸ Joan. xix, 26, 27. ¹⁹ Matth. xii, 49.

A « ὁλοκαίως καὶ Ματθαῖος, Ἰάκωβος Ἀλφαίου καὶ « Σίμων ὁ Ζηλωτὴς, καὶ Ἰούδας Ἰακώβου. Οὗτοι « πάντες ἦσαν προσκρτεροῦντες ὁμοθυμαδὸν τῇ « προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει, σὺν γυναίξει καὶ Μαρίᾳ « τῇ Μητρὶ τοῦ Ἰησοῦ, καὶ σὺν τοῖς ἀδελφοῖς αὐ- « τοῦ. »

Πέτρος, ἐπιλύων ἢ ἐπιγνούς. Ἰάκωβος, περνε-
στῆς πόνου. Ἰωάννης, χάρις Θεοῦ. Ἀνδρέας, δύνα-
μις εὐπρεπής, ἢ κατακρινόμενος. Φίλιππος, στόμα
χρῶν. ἢ στόμα λαμπάδος. Θωμᾶς, ἄβυσσος ἢ διδου-
μος. Βαρθολομαῖος, υἱὸς κρεμάσας ὕδατα. Ματθαῖος,
δεδωρημένος. Ἰάκωβος Ἀλφαίου, περνερισμός. Σί-
μων ὁ Ζηλωτὴς, μάθησις ζωῆς. Ἰούδας Ἰακώβου,
οὗτος καὶ Θαδδαῖος ἐκαλεῖτο. Καταλέγει τοὺς μαθη-
τὰς ὀνομαστί, ἵνα δεΐξη, ὡς σφαλέντας περὶ τὸ πά-
θος, Ἰούδας μὲν πάντῃ ἑαυτὸν ἔξωσε τοῦ χοροῦ τῶν
ἀποστόλων. Ὁ δὲ Πέτρος καὶ συνῆν, καὶ πρὸς τοῦ
διδασκάλου διὰ τοῦ τρισσοῦ τῆς ἐρωτησεως ἀνακί-
κληται. Εἰ δὲ τὴν τοῦ Χριστοῦ Μητέρα λαθεῖν τὸν
Ἰωάννην ἀναγέγραπται εἰς τὰ ἴδια, ἀλλ' οὖν παρόν-
τος Ἰωάννου τοῖς ἀποστόλοις, καὶ αὐτῇ συμπαρήν.
— Ἄλλως. Οὐ μάλιστα τὸν καταλογὸν ποιεῖται τῶν
μαθητῶν, ἀλλὰ βουλόμενος παραστῆσαι καὶ τῶν πα-
θόντων μὲν τι, καὶ μὴ ἐναπομεινάντων δὲ τῷ πτώ-
ματι. Ὁ μὲν γὰρ ἀρνησαμῖνος Πέτρος, πικρῶ δα-
κρῶφ τὴν ἄρνησιν ἀπέλυστο, ὡς δῆλον, ἀφ' ὧν μι-
κρὸν ὑστερον τὸ λογικὸν πιστεύεται ποίμνιον. Ὁ δὲ
ἀπιστήσας Θωμᾶς, λάθη τὴν ἀπιστίαν τῇ ψηλαφῆσει
τῶν χειρῶν τραυμάτων καὶ τῆς πλευρᾶς. Ὅστε παν-
των συνόντων τῶν ἄλλων, μόνος ἀπελείπετο Ἰούδας.
C Καὶ Μαρία δὲ ἡ Θεοτόκος παρήν· ἐπεὶ καὶ ὁ αὐτὴν
παραλαβὼν εἰς τὰ ἴδια Ἰωάννης, καὶ οἱ ἀδελφοὶ παρ-
ῆσαν. Εἰ δὲ καὶ Ἰωσήφ ὁ μνηστὴρ ἔξη, παρήν ἂν
καὶ αὐτός. Καὶ μάλιστα οὗτος ὁ μηδὲ ποτε, ὡς περ
οἱ ἐξ αὐτοῦ, περὶ τὴν οἰκονομίαν ἐνδοιάσας. Ἄλλὰ
δῆλον ὅτι πάλαι ἐτεθνήκει. Ἐπεὶ μηδὲ ὅτε διδάσκον-
τα τὸν Ἰησοῦν ἔξῆιουν οἱ συγγενεῖς θεάσασθαι, καὶ
αὐτὸς παρήν. Τί γὰρ φησιν; « Ἡ μήτηρ σου καὶ οἱ
ἀδελφοὶ σου ζητοῦσί σε ἔξω, » ἀλλ' οὐχί, Καὶ ὁ πα-
τήρ.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Πέτρου διαλογος πρὸς τοὺς μαθητευθέντας περὶ
θανάτου καὶ ἀποστολῆς Ἰούδα τοῦ προδότου· ἐν ᾧ
περὶ ἀντείσταγωγῆς Ματθίου κληρωθέντος χάριτι
Θεοῦ διὰ προσευχῆς.

D « Καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις ἀναστὰς Πέτρος ἐν
« μέσῳ τῶν μαθητῶν εἶπεν· ἦν τε δῆλος ὀνομάτων
« ἐπὶ τὸ αὐτὸ ὡς ἑκατὸν ἑξοσιν. »

Ἀνίσταται ὁ Πέτρος, οὐχ ὁ Ἰάκωβος, καὶ ὡς θερ-
μότερος, καὶ ὡς τὴν προστασίαν τῶν μαθητῶν ἐγ-
κεχειρισμένος. Ἄλλων τε καὶ ἐπεικῆς ἦν ὁ Ἰάκω-
βος, καὶ μᾶλλον τῇ προσευχῇ καὶ τῇ ἡσυχίᾳ ὠφέλι-
μος, τῶν ἄλλων δηλονότι μεταχειριζόντων τὸ πρᾶ-
γμα. Διὸ καὶ τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις αὐτῷ καθίδρας
παραχωροῦσιν. Ὅρα δὲ πάντῃ κατὰ κοινῆς αὐτὸν
γνώμης ποιοῦντα, καὶ οὐκ ἀρχικῶς οὐδὲ μετὰ ἔξου-

σίτας. Ἐκατὶν δὲ εἴκοσι συμπάρησαν ἀπὸ τῶν πι-
στευσάντων τῷ Κυρίῳ. Ἦσαν γὰρ καὶ ἑβδομήκοντα
καὶ πεντακόσιοι, οὓς καὶ ἀναστάντα λέγει Ἡσαῖος
θεάσασθαι τὸν Κύριον. Ἄλλ' εἰκὸς τούτους τῶν ἐγ-
κριτοτέρων εἶναι καὶ τῶν πρὸς τὸ παρῆρσιάζεσθαι
θερμοτέρων.

« Ἄνδρες ἀδελφοί, ἴδει πληρωθῆναι τὴν Γραφὴν
« ταύτην, ἣν προεῖπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ στό-
« ματος Δαυὶδ. »

Παραμυθεῖται αὐτοὺς ἀπὸ τῆς προβόλλεως. Καὶ
οὐ λέγει, Ἦν Δαυὶδ εἶπεν, ἀλλὰ, Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον
διὰ στόματος Δαυὶδ. Τίδὲ τοῦτο ἦν; Ὅσα ὁ ρη' περιέ-
χει ψαλμοῖς ὧν καὶ αὐτὸς μικρὸν ὀπισθεν μνημο-
νεύσει. Περὶ Ἰούδα δὲ εἰπὼν, ἐπεικῶς ἅμα μετα-
χειρίζεται καὶ ἀφιλαπεχθιμόνως τὸν λόγον. Οὐ γὰρ
λέγει, Τοῦ καταράτου, τοῦ μιαροῦ, ἀλλ' ἀπλῶς τὸ
γεννημένον δηλοῖ. Ἐπαγαγὼν δὲ τὸ, Οὗτος μὲν
οὖν ἐκτήσατο χωρίον ἐκ μισθοῦ τῆς ἀδικίας, καὶ ὅτι
πρηνὴς γενόμενος ἐλάκησεν, ἤτοι, διεσχίσθη, τὸ μὲν
κτησασθαι οὐκ εἰς τὸν Ἰούδαν ἀναφέρων εἴρηκεν. Οὐ
γὰρ αὐτὸς ὠνήσατο τὸ χωρίον, ἀλλ' οἱ ἱερεῖς, ἀπὸ
τῶν ριπέντων ὑπ' αὐτοῦ ἀργυρίων ἐν τῷ ναφ. Ἐπεὶ
δὲ μισθὸς ταῦτα τῆς προδοσίας Ἰούδα, ἐκείνῳ καὶ ἡ
κτῆσις λογίζεται. Καὶ πάλιν, ἐπεὶ εἰς ταῦτ' ἐν τούτῳ
ἀφώρισται, πεπλήρωται ἡ Γραφή. Τὸ, « Καὶ ἡ
ἔπαυλις αὐτοῦ ἤρημαμένη. » Τί γὰρ ἔρημότερον
τάφῳ; Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, Πρηνὴς γενόμενος ἐλά-
κησε μέσος, ἔδειξεν ὅτι ἅμα τῷ προδοῦναι, ἐκ τῆς
ἄγαν ὀλιγοψυχίας καὶ ῥαθυμίας ἐχρήσατο δι' ἀπογνώ-
σεως τῷ τοιοῦτῳ τέλει. Ἀγχόνῃ δὲ χρησάμενος εἰ-
πόντων τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων, εἰ οὗτος νῦν, πρηνῆ
γενέσθαι αὐτὸν, καὶ ὅσα ἐξῆς, ἀναγράφει, οὐδὲν εἰς
διαφωνίαν. Ἀμφοτέρων γὰρ γέγονε, διαβρόχιντος
τοῦ καλωδίου ὑπ' οὗ ἡ ἀγχόνῃ, καὶ οὕτω πρηνούς
ἐπὶ γῆς κατενεχθέντος καὶ λελακηκότος. Ἐν ὅσῳ δὲ
ταῦτα μετὰ μ' ἡμέρας περὶ αὐτοῦ διεξηγεῖται, τὸ
παραχρῆμα τῆς προδοσίας ταῦτα γενέσθαι πιστού-
ται.

« Περὶ Ἰούδα τοῦ γενομένου ὀδηγοῦ τοῖς συλλα-
« βούσι τὸν Ἰησοῦν, ὅτι κατηριθμημένος ἦν σὺν
« ἡμῖν, καὶ ἔλαχε τὸν κληρὸν τῆς διακονίας ταύτης.
« Οὗτος μὲν οὖν ἐκτήσατο χωρίον ἐκ τοῦ μισθοῦ
« τῆς ἀδικίας, καὶ πρηνὴς γενόμενος ἐλάκησε μέ-
« σος, καὶ ἐξεχύθη πάντα τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ. Καὶ
« γνωστὸν ἐγένετο πᾶσι τοῖς κατοικοῦσιν Ἱερουσα-
« λῆμ, ὥστε κληθῆναι τὸ χωρίον ἐκεῖνο τῇ ἰδίᾳ
« διαλέκτῳ αὐτῶν, Ἀκελγαμά. τουτέστι, Χωρίον
« αἵματος. Γέγραπται γὰρ ἐν βίβλῳ Ψαλμῶν. Γενη-
« θῆτω ἡ ἔπαυλις αὐτοῦ ἔρημος. καὶ μὴ ἔστω ὁ κτ-
« οῖκῶν ἐν αὐτῇ, καὶ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ λάβοι
« ἕτερος »

Ὁ Ἰούδας οὐκ ἐναπέθανε τῇ ἀγχόνῃ, ἀλλ' ἐπέ-
βίω, κατενεχθεὶς πρὸ τοῦ ἀποπνιγῆναι. Καὶ τοῦτο
δηλοῦσιν αἱ τῶν ἀποστόλων Πράξεις, ὅτι πρηνὴς
γενόμενος ἐλάκησε μέσος. Τοῦτο δὲ σαφέστερον

ex his qui Domino crediderant. Siquidem et septua-
ginta erant, et quingenti quos ait Paulus vidisse
Dominum postquam resurrexerat ²⁰. Sed hos veri-
simile est ex his fuisse qui magis approbati erant
et ad liberius loquendum ferventiores.

l. 16. « Viri fratres, oportuit Scripturam hanc
« impleri, quam prædixit Spiritus sanctus per os
« David. »

Consolatur eos a prophetia. Nec ait : Quam David
dixit, sed Spiritus sanctus per os David. Quænam
autem hæc erant? Quæcunque psalmus centesimus
octavus continet : quorum etiam post pauca faciet
mentionem. De Juda autem loquens, modeste simul
et absque omni invidia tractat sermonem. Neque
enim execrandum vocat aut scelestum, sed sim-
pliciter quod factum est indicat. Porro quod sub-
iunxerit : Hic itaque adeptus est prædium e mer-
cede iniquitatis, et quod præcipitio crepuit aut difra-
ctus est : prius quidem, nempe adeptum esse prædium
non ad Judam referens dixit. Neque enim ipse præ-
dium emit sed sacerdotes ex argenteis quos Judas in
templo abjecerat : verum quia illi erant merces prodi-
tionis Judæ, possessio quoque reputatur ipsius. Rur-
sumque, quia prædium in sepulturam separatam est
completa est Scriptura quæ ait : « Commoratio ejus
deserta est ²¹. » Quid enim sepulcris magis deser-
tum est? Per hoc autem quod ait, Præcipitio cre-
puit medius : ostendit quod simul ut prodidit, præ-
nimia animi pusillanimitate et socordia tali sine per
desperationem usus est. Verum cum sacra Evange-
lia dicant præfocatione aut suspendio usum, licet
hic præcipitatum fuisse asserat, et quæcunque
deinceps narrantur, nihil ex hoc dissonantiæ con-
sequitur : utrumque enim factum est. Confractio
namque funiculo quo præfocatus erat, ita præcipi-
tio in terram decidit ac crepuit. Interim autem dum
hæc post quadraginta dies de eo narrantur, proti-
nus hæc a prodicione facta fuisse confirmat.

¶ I, 16-20. De Juda qui fuit dux itineris his
« qui comprehenderunt Jesum, quia annumeratus
« erat nobiscum, et sortitus erat sortem ministerii
« hujus, Siquidem hic adeptus est prædium de
« mercede iniquitatis, et pronus crepuit medius,
« et effusa sunt omnia viscera ejus. Et innotuit
« omnibus habitantibus Jerusalem, ita ut appella-
« retur prædium illud proprio illorum idiomate,
« Hacaldema, hoc est, Ager sanguinis. Scriptum
« est enim in libro Psalmorum : Fiat commoratio
« ejus deserta, et non sit qui habitet in ea, et
« episcopatum ejus accipiat alter ²². »

Judas suspendio e vita non discessit, sed supervixit :
dejectus est enim priusquam præfocaretur : idque a-
postolorum Acta indicant quod pronus crepuit medius
Hoc autem planius scripsit Papias Joannis apostoli

²⁰ I Cor. xv, 6 seqq. ²¹ Psal. lxxviii, 26 ; Act. i, 20. ²² Psal. cviii, 8.

discipulus, dicens : Ad magnum impietatis exemplum in hoc mundo permansit Judas. In tantum enim corpore inflatus ut progredi non posset, cum currus levi cursu pertransiret, curru compressus est, ita ut funderentur ejus intestina. *Alio modo.* Corpore enim adeo inflatus est, ut neque posset progredi qua currus levi cursu pertransibat, imo ne solum quidem capitis tumor. Siquidem et palpebras oculorum ejus adeo intumuisse ferunt, ut lumen omnino videre non posset, oculi vero illius neque διόπτρας, nempe instrumenti medicorum adminiculo apparere possent, tanta profunditate ab exteriori aspectu erant separati : genitale vero illius membrum omnem excedebat obscœnitatem ac magnitudinem. Porro sanies ac vermes contumeliose confluentes ex toto ipsius corpore ferebantur egredientes, per sola loca secretoria. Post multa vero tormenta et ultiones, quum in suo prædio, ut aiunt, mortuus esset, præfatore prædium illud desertum permansit, et non habitatum usque in hodiernum diem. Sed neque ad hoc usque tempus locum illum quisquam præterire potest, nisi obturatis manu naribus. Suggestit autem Lucas hoc loco Judæ supplicium quod statim subsecutum est. Nam imbecilliorum animæ præsentibus refenantur potissimum. Auxit autem peccatum, 12 vocans eum proditorem : supplicium vero, cum hoc etiam illum passum esse commemorat. Hacaldema autem dictum esse prædium, non a Juda, sed a Judæis intendit. Nam ait : Proprio illorum idiomate, nempe Judæis iniquitatem attestantibus.

I, 24-25. « Oportet igitur ut ex his viris qui nobiscum versati sunt omni tempore, quo intravit et exivit inter nos Dominus Jesus, exorsus a baptisate Joannis, usque ad eum diem quo assumptus est a nobis, unus quispiam constituatur testis resurrectionis ejus nobiscum. Et statuerunt Joseph qui vocatur Barsabas, qui cognominatus est Justus, et Mathiam : et orantes dixerunt : « Tu, Domine, qui corda nosti omnium, ostende utrum ex his duobus elegeris, ut accipiat sortem ministerii hujus apostolatus, unde prævaricatione excidit Judas, progrediens in locum suum. »

Rem illis communicat ne in pugnam evadat, et in contentionem incidant. Propterea quoque incipiens : Viri fratres (inquit), oportet eligi a vobis, multitudini judicium permittens, simulque et eos qui eligerent venerandos reddens, et seipsam invidia liberans erga illos : tum quia fieri oportebat, tum quod prophetam inducat dicentem : Episcopatum ejus accipiat alter. E quibus autem oportet ? Ex his qui sui probationem præbuerant tempore quo apud ipsos fuerant congregati. Ideo neque ait : E mansuetis, ne cæteros contristaret, visus contumelia afficere. Addidit autem : « Exorsus a baptisate Joannis. » Nam quæ ante hoc acta erant nullus ipsorum noverat qui didicisset ac præsens fuisset, nisi tantum is qui ipsos elegerat, sed per Spiritum discebant. Testem vero dicit resurrectio-

ιστορεί Πατρίας ὁ Ἰωάννου τοῦ ἀποστόλου μαθητῆς, λέγων· Μέγα ἀσεβείας ὑπόδειγμα ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ περιεπάτησεν Ἰούδας. Πρησθεὶς γὰρ ἐπὶ τοσοῦτον τὴν σάρκα, ὥστε μὴ δύνασθαι διελθεῖν, ἀμάξης βραδίως διερχομένης, ὑπὸ τῆς ἀμάξης ἐπίεσθη, ὥστε τὰ ἔγκυρα αὐτοῦ ἐκκενωθῆναι. — Ἄλλως. Ἐπρήσθη γὰρ ἐπὶ τοσοῦτον τὴν σάρκα, ὥστε μηδὲ ὀπίθεν ἄμαξα βραδίως διέρχεται, ἐκείνον δύνασθαι διελθεῖν, ἀλλὰ μηδὲ αὐτὸν μόνον τὸν τῆς κεφαλῆς ὄγκον. Τὰ μὲν γὰρ βλέφαρα τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ φασὶ τοσοῦτον ἐξοιδῆσαι, ὡς αὐτὸν μὲν καθόλου τὸ φῶς μὴ βλέπειν. Τοὺς ὀφθαλμοὺς δὲ αὐτοῦ μηδὲ ὑπὸ ἰατρικῆς διόπτρας ὀφθῆναι δύνασθαι, τοσοῦτον βάθος εἶχον ἀπὸ τῆς ἐξωθεν ἐπιφανείας· τὸ δὲ αἰδοῖον αὐτοῦ πάσης μὲν αἰσχύνῃς ἀτρίστερον καὶ μείζον φαίνεσθαι. Φέρεσθαι δὲ αὐτοῦ, τοὺς ἐκ παντὸς τοῦ σώματος συβρίοντας ἰχθῶράς τε καὶ σκώληκας εἰς ὕβριν δι' αὐτῶν μόνον τῶν ἀναγκαίων. Μετὰ δὲ πολλὰς βρασάνους καὶ τιμωρίας, ἐν ἰδίῳ φασὶ χωρίῳ τελευτήσαντος, ἀπὸ τῆς ὀσμῆς ἐρημόν τε καὶ ἀοίκητον τὸ χωρίον μέχρι τῆς νῦν γενέσθαι. Ἄλλ' οὐδὲ μέχρι τῆς σήμερον δύνασθαι τινα ἐκείνον τὸν τόπον παρελθεῖν, ἐν μὴ τὰς ῥίνας ταῖς χέρσιν ἐπιφράξῃ. Μνημονεύει δὲ ὁ Λουκᾶς ἐνταῦθα τοῦ πάθους τοῦ Ἰούδα τοῦ παραπίστου. Τῶν γὰρ ἀσθενεστέρων αἱ ψυχαὶ τοῖς παροῦσι μάλιστα σωφρονίζονται. Ἡὔξησε δὲ οὐ τὴν ἀμαρτίαν, προδότην αὐτὸν ἀποκαλέσας, ἀλλὰ τὴν τιμωρίαν, ὅτι τότε καὶ τότε ἔπαθε διεξιῶν. Ἀκελδάμα δὲ τὸ χωρίον οὐχ ὑπὸ τοῦ Ἰούδα, ἀλλ' ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων κεκλήσθαι. Φησὶ γὰρ· Τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ, μαρτυρούντων Ἰουδαίων τὸ παρανόμημα.

C « Δεῖ οὖν συνελθόντων ἡμῖν ἀνδρῶν ἐν παντὶ χρόνῳ, ἐν ᾧ εἰσῆλθεν καὶ ἐξῆλθεν ἐφ' ἡμᾶς ὁ Κύριος Ἰησοῦς, ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος Ἰωάννου, ἕως τῆς ἡμέρας, ἧς ἀνελήφθη ἀφ' ἡμῶν, μάρτυρα τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ γενέσθαι σὺν ἡμῖν ἕνα τούτων. Καὶ ἔστησαν δύο, Ἰωσήφ, τὸν καλοῦμενον Βαρσαβᾶν, ὃς ἐπεκλήθη Ἰούστος, καὶ Μαθθίαν. « Καὶ προσευξάμενοι εἶπον· Σὺ, Κύριε, καρδιογνώστης πάντων, ἀνάδειξον ὃν ἐξελέξω ἐκ τούτων τῶν δύο, ἕνα λαβεῖν τὸν κληρὸν τῆς διακονίας ταύτης καὶ ἀποστολῆς, ἐξ ἧς παρέβη Ἰούδας πορευθῆναι εἰς τὸν τόπον τὸν ἴδιον. »

Ἀνακοινοῦται αὐτοῖς, ἵνα μὴ τὸ πρᾶγμα περιμάχητον γένηται, καὶ εἰς φιλονεικίαν ἐμπέσωσι. Διὰ τοῦτο καὶ ἀρχόμενος, ἄνδρες ἀδελφοί, φησὶ, δεῖ ἐκλεῖσθαι ἐξ ὑμῶν, τῷ πληθῆι τὴν κρίσιν ἐπιτρέπων, καὶ ἅμα καὶ τοὺς ἐκλεγόμενους αἰδεσίμους ποιῶν, καὶ ἐκτῶν ἀπαλλάσσων τῆς πρὸς τοὺς ἄλλους ἀπεχθείας. Καὶ ὅτι μὲν εἶδει γενέσθαι, καὶ τὸν προφήτην εἰσαγεῖ λέγοντα· Τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ λάβοι ἕτερος. Ἐκ τίνων δὲ δεῖ ; Ἐκ τῶν διὰ τῆς συνειδήσεως τῆς πρὸς αὐτοὺς τῷ χρόνῳ παρασχομένων τὸ δοκίμιον ἑαυτοῦ. Διὸ οὐδὲ, Ἐκ τῶν ἐπεικῶν, εἶπεν, ἵνα μὴ τοὺς ἄλλους λυπήσῃ, ὑβρίζειν δοκῶν. Ἀρξάμενος δὲ προσέθηκεν· « Ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος Ἰωάννου. » Τὰ γὰρ περὶ τούτου, αὐτῶν οὐδεὶς ᾔδει μαθῶν καὶ παγῶν, εἰ μὴ μόνος ὁ ἐκλεξάμενος· ἀλλὰ Πνεύματι ἐμάνθανον. Τῆς ἀναστάσεως δὲ φησὶ

μάρτυρα. Τοῦτο γὰρ μάλιστα τῆς Ἰησοῦ θεότητος τὸ κεφάλαιον. Ἐπεὶ καὶ τῶν θαυμάτων αὐτοῦ τῶν πρὸ τοῦ πάθους, πολλοὶ ἦσαν μάρτυρες καὶ τῶν τεθεαμένων ἀπίπτων. Ἀναπληροῦν δὲ τὸν ἀριθμὸν ἑσπεύον τῶν ἀποστόλων, ἵνα μὴ ἡ τοῦ διδασκάλου ἐκλογὴ ὡσπερ ἡκρωτηριασμένη ᾗ. Οὐχὶ πολλοὺς δὲ ἔστησαν, ἀλλὰ δύο μόνους, ἵνα μὴ μείζων ἡ ἀθυμία γένηται, πολλῶν ἀπεκλεγομένων. Βαρσαβᾶς δὲ καὶ Ἰωσήφ καὶ Ἰούστος, ἡ διαστολῆς ὀνόματα ἡ σπουδῆς. Εὐκαίρως δὲ καρδιογνώστην καλοῦσι· καὶ οὐ λέγουσιν, Ἐκλεξαι, ἀλλὰ, Ἀνάδειξον τὸν ἐκλεγέντα. Πάντα γὰρ ἐγνωσται καὶ ὠρισται πρὸς τῷ Θεῷ, καὶ πρὸ τῶν ἐνθυμήσεων ἡμῶν. Κληρὸν δὲ καλεῖ, τὸ πᾶν τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας δεικνὺς καὶ ἐκλογῆς, καὶ τῶν παλαιῶν ἀναμιμνήσκωι, ὅτι καὶ τοὺς λευίτας οὕτως ἐκκληρώσατο. Ὑρισμένως δὲ, Τῆς διακονίας ταύτης, φησὶν ἦσαν γὰρ καὶ ἄλλαι. Τόπον δὲ ἴδιον, ἥτοι τὴν ἀρχόντην καλεῖ, τουτέστιν, ἥς ἄξιον ἑαυτὸν παρεσκεύασεν ὁ Ἰούδας διὰ τῆς προδοσίας. Ἡ δὲ τοῦ Ἰούδα ἐξαπωσμένου, οὗτος ἴδιον σχολῆς, τὴν ἐκείνου λαμβάνων ἐπισκοπήν.

« Καὶ ἔδωκαν κλήρους αὐτῶν, καὶ ἔπεσαν ὁ κληρὸς ἐπὶ Ματθίαν, καὶ συγκατεψηφίσθη μετὰ τῶν ἑνδεκά ἀποστόλων. »

Οὕτω τέλειον κατηρτισμένοι κληρῶν, καὶ οὐ σημαίω τὸν ἄξιον μανθάνουσιν. Οὐκ ἀδόκιμον δὲ τὸ τοῦ κληροῦ. Εἰ γὰρ ἐπὶ τοῦ Ἰωάνη ἴσχυσε, χυδαίων ἀνθρώπων κληρωσαμένων, τί ἂν ἐπὶ ἀγίων καὶ προσευχῆ τὸν πρᾶγμα ἐπιτρεψάντων; Εἰ γὰρ ἐκεῖνον ὁρθῶς γινώμη μόνη κατήβηκε, πολλῶν μᾶλλον ἐνθέων ἀνδρῶν,

ΚΕΦΑΛΑ. Γ'.

Περὶ θείας τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐπιφοιτήσεως ἐν ἡμέρᾳ Πεντηκοστῆς γενομένης εἰς τοὺς πιστεύσαντας, ἐν ᾧ Πέτρον κατήχησις περὶ τούτου ἐκ τῶν προφητῶν περὶ πάθους καὶ ἀναστασεως καὶ ἀναλήψεως Χριστοῦ, δωρεᾶς τε τοῦ ἀγίου Πνεύματος, περὶ πίστεως τῶν παρόντων, καὶ τῆς διὰ τοῦ βαπτίσματος αὐτῶν σωτηρίας· περὶ ὁμονοίας κοινωφελούς, καὶ προσθήκης τῶν πιστευόντων.

« Καὶ ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς, ἦσαν ἅπαντες ὁμοθυμαδὸν ἐπὶ τὸ αὐτό. Καὶ ἐγένετο ἄφνω ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἦχος ὡσπερ φερομένης πνοῆς βιαίας, καὶ ἐπλήρωσαν ὅλον τὸν οἶκον, οὗ ἦσαν καθήμενοι. Καὶ ὡφθησαν αὐτοῖς διαμεριζόμεναι γλώσσαι ὡσεὶ πυρός. Ἐκείθεν ἦσαν ἐπὶ ἕνα ἕκαστον αὐτῶν, καὶ ἐπλήσθησαν ἅπαντες Πνεύματος ἀγίου, καὶ ἤρξαντο λαλεῖν ἑαυταῖς γλώσσαις. »

« Ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς. » Τουτέστι, πρὸς τῇ Πεντηκοστῇ, περὶ αὐτῆν ἡδὴ τὴν ἑορτήν, ὅτε καιρὸς ὠρίμῃ τῷ πνευματικῷ θέρει τὸ ὄρεπρον ἐπαγαγεῖν, ὅτε διὰ τὴν ἑορτήν πολλοὶ παρήσαν καὶ τῶν σταυρωσάντων αὐτῶν, καὶ ἵνα λαμβάνωσι τῆς αὐτῶν μαρτυρίας τὸν ἔλεγον. Ἄφνω δὲ ἦχος καὶ οὐκ ἀνεκαστήτως ἡ τοῦ Πνεύματος ἐπιφοιτήσις, καὶ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἵνα τῷ μὲν ἀθρόφω κατακλήξῃ καὶ διαναστήσῃ μᾶλλον, καὶ

²³ Jon. 1, 4 seqq.

nis. Nam hoc divinitatis Jesu potissimum erat firmamentum. Siquidem miraculorum ejus quæ ante passionem edita erant, multi testes erant etiam ineredulorum qui viderant. Studebant autem apostolorum explere numerum, ne præceptoris electio veluti mutila esset et imperfecta. Verum non multos statuerunt, sed solos duos, ne major causaretur tristitia, multorum rejectione. Barsabas vero et Joseph ac Justus, vel distinctionis nomina sunt vel virtutis. Opportune autem cordium vocant cognitionem: nec dicunt: Elige, **13** sed quem elegeris ostende. Omnia namque a Deo cognita sunt ac definita, etiam priusquam animo concipiamus. Sortem præterea appellat, et rem omnem ostendens benignitatis ac electionis esse divinæ, et veterum admonens, quoniam et levitas ita sorte elegit. Determinate autem ait, Ministerii hujus: erant enim et alia locum vero suum, aut suspendium vocat, hoc est, quo sese dignum reddidit Judas per prodicionem, vel quod repulso Juda, hic suum aut proprium habeat locum accepto illius episcopatu.

1, 26. « Et dederunt sortes ipsorum, ceciditque sors super Matthiam: et suffragiis additus est undecim apostolis. »

Cum non dum perfecti sint, eum qui dignus sit sorte et non miraculo discunt. Non est autem improbandum quod sorte sit. Nam si de Jona ²³ vim habuit cum abjecti ac profani homines sortem mitterent, quidnam de sanctis qui rem orationi permittunt sentiendum est? Etenim si sola mens illorum recta juste negotium direxit, multo magis divinorum virorum.

CAPUT III.

De divina Spiritus sancti superventione die Pentecostes facta super eos qui crediderunt, in quo etiam Petri doctrina e prophetis continetur. nempe de passione, resurrectione et assumptione Christi donque Spiritus sancti: de fide et salute eorum qui præsentibus erant per baptismum, de consensu in communem utilitatem, et appositione credentium.

« Et cum compleretur dies Pentecostes, erant omnes unanimiter in eodem loco. Et factus est repente de cælo sonitus tanquam impetu venientis flatus vehementis, et replevit totam domum ubi erant sedentes, et apparuerunt illis divisæ **14** linguæ in modum ignis, seditque super singulos eorum: et repleti sunt omnes Spiritu sancto, et cœperuntque loqui aliis linguis. »

« Cum compleretur dies Pentecostes. » Hoc est circa Pentecosten, circa ipsum jam festum: cum tempus esset maturæ messi spirituali falcem immittere: quando propter festum multi aderant etiam eorum qui ipsum crucifixierant, et ut acciperent cædis a se perpetratæ increpationem. Repentino autem sonitu et non insensibiliter factus est accessus Spiritus, et de cælo, ut subita quidem consternatione et magis excitaret, et omnes ad

concurrundumi impelleret: sensibiliter vero ut miraculum confirmaret quod omni careret calumnia. Nam si hoc etiam facto sonitu per calumniam ad ebrietatem referebant, quid non dixissent si ita factum non esset? De cælo autem cum multo impetu, siquidem hoc significare vult pervehementem flatum ut ostendat opus fuisse ejus qui in cælum assumptus erat, et divinæ potestatis. Quemadmodum etiam super mare Rubrum flabat vehemens ventus auster². Bene autem in his omnibus per similitudinem locutus est, nempe ὡς περ, i. tanquam. et ὡσεὶ πυρὸς, i. in modum ignis, ne sensibile quidpiam de Spiritu existimetur. Replevit etiam flatus totam domum, in piscinæ morem implens: quandoquidem promissum etiam illis erat: « Baptizabimini Spiritu Sancto et igni²⁴: » etiam hoc abundantiam signum erat ac vehementiam. Ignis vero non replevit domum ne omnino terret, ac videntes fugere compelleret, et ita nihil testari possent eorum quæ postmodum acta sunt, sed dividitur Spiritus in linguas igneas, residetque super singulos eorum, nempe centum et viginti qui in domo residebant. Siquidem ex una radice erat gratia Paracleti in varia dona divisa, linguaque opus erat quæ Dei magnalia declararet, quæ in modum ignis universa repugnantia corripere. Porro in specie ignis, nam Spiritus quoque Deus est (Deus autem noster ignis consumens est²⁵), et ut similitudinem naturæ demonstraret cum Patre, qui ita Mosi in rubo apparet. Præterea super singulos sedet, stabilitatem ac permanentiam significans. Dictio enim « Sedit, » idem significat quod permansit et requievit. Considera vero quæ apud Joannem, ut ab uno homine²⁵ cognosceretur, in modum columbæ videtur, descendens super caput Christi. Quando autem multitudinem totam converti oportebat, tanquam ignis. Idque poterant Hebræi ex Veteri quoque Testamento de Deo intelligere, quod ignis consumens esset. Præterea etiam dum discipuli orationi et obsecrationi mutæque dilectioni incumberent, tunc venit ad eos Spiritus sanctus.

II, 4. « Prout ipse Spiritus dabat eloqui illis. »

Erant enim scitæ brevesque sententiæ, quas linguis variis proferebant.

II, 5. « Erant autem Jerosolymis habitantes Judæi, viri religiosi ex omni natione eorum quæ sunt sub cælo. »

Quod religiosi essent ex eo ostendit, quod relictis patriis, possessionibus, domibusque dimissis, Jerosolyma eligerent habitare, ut juxta patriam legem ter in anno possent apparere coram Domino

II, 6 12. « Facta vero hac voce convenit multitudo, et confusa est, quod audirent unusquisque lingua sua illos loquentes. Stupebant autem omnes et mirabantur, dicentes intersese: Nonne ecce omnes isti qui loquuntur Galilæi sunt? Et quomodo nos audimus eos propria quisque lingua nostra in qua nati sumus? Parthi, et Medi, et

πάντας συνδραμεῖν παρασκευάσει. Τῷ δὲ μετ' αἰσθησεως, ὡς ἂν ἀδιάβλητον τὸ θαῦμα καταστήσει. Ἐὶ γὰρ καὶ τούτου γενομένου εἰς μέθην τὸ παράδοξον ἐνδιέβαλλον, τί οὐκ ἂν εἶπον μὴ οὕτως γενομένου; Ἐκ τοῦ οὐρανοῦ δὲ μετὰ πολλῆς τῆς ῥύμης. Τοῦτο γὰρ διὰ τῆς βιαίας πνοῆς βούλεται δηλοῦν, ἵνα δείξῃ, ὅτι τοῦ εἰς οὐρανοὺς ἀναληφθέντος τὸ ἔργον, καὶ τῆς θεϊκῆς δυνάμεως: ὡς καὶ ἐπὶ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης τὸ βίαιον πνεῦμα τοῦ νότου. Καλῶς δὲ ἐπὶ πάντων τούτων, τὰ κατὰ παραβολὴν τὸ, ὡς περ, φημί, καὶ τὸ, ὡσεὶ πυρὸς, ἵνα μὴ αἰσθητόν τι περὶ τοῦ Πνεύματος νομισθῇ. Ἐπλήρωσε δὲ τὸν οἶκον ὄλον ἢ πνοή, κολυμβήθρας δίκην ἀναπληροῦσα, ἐπεὶ καὶ ἐπήγγελο αὐτοῖς. « Ἐν Πνεύματι βαπτισθήσεσθε καὶ πυρὶ. » Καὶ τῆς θαψιλείας δὲ τοῦτο τεκμήριον, καὶ τῆς σφοδρότητος. Πῦρ γὰρ οὐκ ἐπλήρωσε τὸν οἶκον, ἵνα μὴ πάντα ἐκστήσει, καὶ φυγῆν τὸς ὀρῶντας παρασκευάσει, μηδὲν ἔχοντας μαρτυρεῖν τῶν μετὰ ταῦτα γενομένων. Μερίζεται δὲ εἰς γλώσσας πυρὸς τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐπικάθηται ἐφ' ἕνα ἕκαστον, τῶν ἑκατὸν ἑκοσι δηλονότι, οἱ καὶ τῷ οἴκῳ προσήδρευον. Ἐκ μιᾶς γὰρ ἦν βίβλις ἡ χάρις τοῦ Παρακλήτου εἰς διάφορα χαρίσματα μεριζομένη. Καὶ γλώσσης ἔδει τρανούσης τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ, πυρὸς δίκην ἀναλίσκουσης πᾶν τὸ ἀντίθετον. Πυρὸς δὲ ἐν εἶδει, ὅτι καὶ τὸ Πνεῦμα, Θεὸς, καὶ ἵνα καὶ διὰ τούτου τὸ ὁμοφυῆς πρὸς τὸν Πατέρα παραστήσει, ὅς οὕτω τῷ Μωϋσῇ ἐπὶ τοῦ βίου ὀπτανέται. Ἐφ' ἕνα δὲ ἕκαστον κάθηται, τὸ ἑδραῖον καὶ μόνιμον δηλοῦν. Τὸ γὰρ, « Ἐκάθισε, » τὸ, παρέμεινε καὶ ἐπανεπαύσατο, σημαίνει. Σκόπει δὲ ὅτι ἐπὶ μὲν Ἰωάννου ἐνὶ μέλλον ἀνθρώπῳ γνωσθῆναι, ὡσεὶ περιστέρα βλέπεται, τῇ κεφαλῇ τοῦ Χριστοῦ ἐπίον. Ὅτε δὲ πλῆθος ὄλον ἐπιστραφῆναι ἔδει, ὡς πῦρ. Καὶ ὁ εἶχον ἐκ παλαιοῦ Ἑβραῖοι περὶ Θεοῦ διανοεῖσθαι, ὅτι πῦρ ἐστὶ καταναλίσκον. Ἀλλὰ καὶ ὅτε τῇ προσευχῇ προσεκάρτερον οἱ μαθηταὶ καὶ τῇ δεήσει, καὶ τῇ πρὸς ἀλλήλους ἀγάπῃ, τότε αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παραγίνεται.

« Καθὼς τὸ Πνεῦμα ἐδίδου αὐτοῖς ἀποφθέγγεσθαι. » Ἀποφθέγματα γὰρ ἦσαν, ἃ ταῖς γλώσσαις ταῖς διαφόροις προέφερον.

« Ἦσαν δὲ ἐν Ἱερουσαλὴμ κατοικοῦντες Ἰουδαῖοι ἄνδρες εὐλαβεῖς ἀπὸ παντὸς ἔθνους τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανόν. »

Ἅτοι εὐλαβεῖς δείκνυσι τὸ, τὰς πατρίδας καταλιπόντας, καὶ κτήσεις ἀφέντας καὶ οἰκίας, τὴν Ἱερουσαλὴμ ἐλεῖσθαι κατοικεῖν, ἵνα ἔχωσι κατὰ τὸν πάτριον νόμον τρεῖς τοῦ ἐνιαυτοῦ ὀπτανέσθαι Θεῷ.

« Γενομένης δὲ τῆς φωνῆς ταύτης, συνῆλθε τὸ πλῆθος, καὶ συνεχύθη, ὅτι ἤκουον εἰς ἕκαστος τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ λαλούντων αὐτῶν. Ἐξίσταντο δὲ πάντες καὶ ἐθαύμαζον, λέγοντες πρὸς ἀλλήλους: Ὅκ ἰδοὺ πάντες οὗτοι εἰσιν οἱ λαλοῦντες Γαλιλαῖοι; Καὶ πῶς ἡμεῖς ἀκούομεν, ἕκαστος τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ ἡμῶν ἐν ᾗ ἐγεννήθημεν; Πάρθοι, καὶ

²² Exod. xiv, 21. ²⁴ Matth. iii, 11. ²⁵ Dent. iv, 24; Hebr. xii, 29.

« Μῆδοι, καὶ Ἐλαμίται, καὶ οἱ κατοικοῦντες τὴν Ἀ
 « Μεσοποταμίαν, Ἰουδαίαν τε καὶ Καππαδοκίαν.
 « Πόντον καὶ τὴν Ἀσίαν, Φρυγίαν τε καὶ Πιμφυλίαν.
 « Ἀγυπτον καὶ τὰ μέρη τῆς Λιβύης τῆς κατὰ Κυ-
 « ρήνην, καὶ οἱ ἐπιδημοῦντες Ῥωμαῖοι, Ἰουδαῖοί τε
 « καὶ προσήλυτοι, Κρήτες καὶ Ἄραβες, ἀκούομεν
 « λαλούντων αὐτῶν ταῖς ἡμετέραις γλώσσαις τὰ
 « μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ Ἐξίσταντο δὲ πάντες, καὶ
 « διεπρόβουον, ἄλλος πρᾶς ἄλλον λέγοντες· Τί ἂν
 « θέλοι τοῦτο εἶναι ; »

Συνεχῶς τὸ πλῆθος, ἤτοι ἐταράχθη, εἰκότως ἐνόμιζον γὰρ παρέχειν αὐτοῖς πράγματα, διὰ τὰ κατὰ τοῦ Χριστοῦ τολμηθέντα, καὶ τὸ συνειδὸς κατέσειεν αὐτῶν τὰς ψυχάς. Καὶ οἱ μὲν μισοῦντες οὕτως οἱ δὲ εὐλαβεῖς ἐθαύμαζον. Γαλιλαίους μὲν ἐπιγινώσκοντες αὐτούς, ταῖς δὲ πατρίοις γλώσσαις αὐτῶν λαλοῦντας. Ἄλλ' οἱ μὲν ἀποστολοὶ ἤδεναν ἃ λέγουσιν, διὰ τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ, ποῖαις δὲ γλώσσαις οὐκ ἤδεναν, εἰ μὴ οἱ ἀκούοντες ἄνδρες εὐλαβεῖς, οἷον ὁ Σκύθης τυχὸν, ἢ ὁ Ἰνδὸς διὰ Σκυθιστί, ἢ διαλέκτῳ Ἰνδῶν οἱ ἀπόστολοι φθέγγονται.

« Ἄλλοι δὲ χλευάζοντες ἔλεγον, ὅτι Γλεύκος « μεμεστωμένοι εἰσίν. »

Ἦσαν δὲ καὶ τινες τῶν συνιέντων, χυδαιότεροι ἴσως, ἀπὸ μέθης τὰ τελούμενα εἶναι χλευάζοντες. Εἰ γὰρ μὴ συνίεσαν, οὐδ' ἂν εἰς μέθην τὸ πρᾶγμα διέβαλλον. Εἰ δὲ λαλούντων αὐτῶν συνίεσαν, ἔρεις, πῶς ἂν χλευάζειν ἐτόλμησαν ; Ἄλλ' ἡ κακία ἐξ ὑπερβαλλούσης πονηρίας, οὐδενός ἐστιν ἄλλου ἢ μόνης τῆς διαστροφῆς αὐτῆς, ὅπως διὰ δὴποτε ἀνευροῦσα τὸ παρὸν διακρούσῃται Ὅποιον καὶ τοῦ Χριστοῦ θαυματουργοῦντος, οὐκ εἶχον μὲν ἀμφιβάλλειν πρὸς τὴν ἐνέργειαν, τῷ δὲ Βεελζεβούλ μεμνητόως ἐπεγράφοντο τὸ πρᾶγμα. Ἐθνῶν δὲ μέμνηται πολεμίων τοῖς Ἰουδαίοις, Κρητῶν, Ἀράβων, καὶ τῶν ἄλλων, ὧν ταῖς γλώσσαις λαλοῦντες, σύμβολον τοῦτο παρείχοντο, ὡς πάντων τούτων τῇ πίστει κρατήσουσιν Πανταχοῦ δὲ μετὰ τῆς ἀρετῆς ἡ μοχθηρία. Οἱ μὲν εὐλαβεῖς ἐθαύμαζον, οἱ δὲ ἐχλευάζον. Ὅρη δὲ τὴν ἀνοίαν τῶν χλευαζόντων. Γλεύκος, φασί, μεμεστωμένοι εἰσίν. Καὶ τοῖς οὐ τούτου καιρὸς ἦν. Πεντηκοστὴ γὰρ ἦν, ὅτε γλεύκος οὐκ ἔστι. Γλεύκος γὰρ κυρίως ὁ ἀπ' αὐτῆς τῆς ληνοῦ γλυκὺς ῥέων οἶνος. Ἀλλὰ καὶ ἡ ὥρα τρίτη ἦν, ἐν ἣ ἀπίθανον μεθύειν, καὶ μάλιστα ἀνθρώπους ἐν κινδύνοις καὶ φόβοις ὄντας. Λοιπὸν οὖν τῇ ποιότητι τὸ πᾶν ἐπιγράφουσι, « Γλεύκος, λέγοντες, μεμεστωμένοι εἰσίν. » Ἡ γὰρ ἰταμότης ἐν ζητεῖ μόνον, εἰπεῖν ὅτι δὴποτε, οὐχ ὅπως τι λόγου ἐχόμενον εἴποι. Τὸ δὲ δεινότερον, ὅτι ἐκείνων θαυμάζοντων καὶ ὁμολογούντων, Ἰουδαίων ὄντων. Ῥωμαίων, προσηγύτων, τῶν σταυρωσάντων ἴσως, ἔθνῶν σχεδὸν ἀπάντων τοῦτο κηρυττόντων, ὅτι ταῖς γλώσσαις αὐτῶν λαλοῦσιν, εὐρίθησαν ὁμοίως τινὲς χλευάζοντες. — Ἄλλως. Τὸ γλεύκος μεμεστωμένους φράσκειν τοὺς ἀποστολοὺς εἶναι, ἀπὸ τῆς ποιό-

²⁰ Matth. xii, 26 : Luc. xi, 14.

« Elamitæ, et habitatores Mesopotamiæ, Judææque
 « et Cappadociæ, Ponti et Asiæ, Phrygiæque et
 « Pamphylia, Ægypti et partium Libyæ ejus quæ
 « est finitima Cyrenæ, et illic versantes Romani,
 « Judæique et proselyti, Cretes et Arabes audimus
 « eos loquentes nostris linguis magnalia Dei. Stu-
 « pebant autem omnes ac admirabantur, alius ad
 « alium dicentes : Quidnam vult hoc esse ? »

Confusa est multido sive turbata, idque merito : existimabant enim quod negotium illis facerent, ob ea quæ adversus Christum temere commiserant, ob quæ etiam conscientia eorum animas concutiebant. Et homicidæ quidem ita se habebant. Religiosi vero admirabantur, cum illos Galilæos esse cognoscerent, et tamen patriis ipsorum linguis loquerentur. Verum apostoli quidem noverant quæ dicerent, nempe quod magna Dei : quibus autem linguis ea loquerentur, non noverant nisi viri religiosi qui audiebant, puta Scythia fortassis aut Indus, **16** quod Scythica aut Indorum lingua Apostoli loquerentur.

« Alii autem irridentes dicebant : Musto impleti « sunt. »

Erant autem et nonnulli eorum qui intelligebant, abjectiores fortassis, quod irridentes, ea quæ fiebant ebrietatis esse dicerent. Nisi enim intelligerent, rem ipsam nequaquam ad ebrietatem calumniantes referrent. Verum dices : Si ipsos loquentes intelligebant, quonam modo irridere audebant ? Sed malitia quæ ex nimia pravitate est, a nullo alio quam ab ipsa perversitate procedit : ut quoquo modo inveniat quo præsens bonum obturbet ac repellat. Quale etiam erat quod Christo miracula edente, non poterant quidem ambigere circa vim et efficaciam signorum, sed insanientes rem Beelzebub ascribebant ²⁰. Gentium autem meminit quæ Judæis hostes erant, puta Cretum, Arabum, et aliorum, quorum linguis loquentes, signum hoc præbebant, quod hos omnes fide superaturi essent. Ubique autem sese virtuti admiscet nequitia : pii siquidem admirabantur, alii vero irridebant. Vide autem dementia irridentium. Musto inquit, impleti sunt. Atqui hujus tempus non erat. Siquidem Pentecostes tempus erat quando nullum est mustum Mustum namque dulce vinum est quod ab ipso fluit torculari. Sed ethora tertia erat, quando non est verisimile ebrios esse homines, potissimum qui in periculis et in timore versantur. Omne itaque negotium qualitati ascribunt, dicentes : « Musto impleti sunt. » Improbis namque id unum quærit ut quoquo modo aliquid dicat, non ut rationabile quidpiam dicat. Verum illud magis admirandum, quomodo illis admirantibus et consentibus quum Judæi essent, Romanis, proselytis, et iis qui fortassis crucifixerant : gentibus propemodum

omnibus id prædicantibus, nempe quod ipsorum loquerentur linguis, inventi tamen sint nonnulli qui irriderent. *Alio modo.* Dicere musto impletos esse apostolos, eorum est qui a qualitate calumniam struunt. Mustum enim dulce vinum est quod etiam ad inebriandum aptius est, lenitate seu aviditate ad dulcedinem, densiorem evaporationis repletionem ad concava cerebri producens. Utrum autem hi qui irridebant, ea quæ dicebantur intelligebant an non? Etenim si non intelligebant, neque eorum irratio rationi innitebatur. ¶ **17** Ut quid autem angit aliquem vilis quæpiam nugacitas temere prolata? Sed manifestum est quod etiam ipsi intelligebant, et maxime coram habentes eos qui rem miraculo ascribebant; et tamen ipsi illam malitiose calumniabantur, ut moris est perversis. *Alio modo.* Intelligebant quidem, verum non placebant eis quæ dicebantur. Alii enim dicebant esse Dei magnifica. Multis siquidem moris est quibus non desipere arbitrentur; quemadmodum etiam de Christo intelligebant quidem miracula, sed cum laudare illa oporteret, illi, tanquam in Beelzebul facta essent, conviciabantur.

II, 14. « Stans autem Petrus cum undecim, extulit vocem suam, et locutus est illis: Viri « Judæi, et qui habitatis Jerusalem universi, hoc « vobis notum sit, et auribus percipite verba mea. »

In superioribus quidem sollicitudinem ostendit, cum multitudini permittit electionem ejus qui cum undecim constituendus erat: hic autem dicendi libertatem, Atque id facit neque benevolos habens auditores, sed irridentes ac subsannantes et clamantes: adhæc cum ipse idiota esset ac illitteratus. Annon ergo factum ejus supra hominem est, quod videlicet silentium ruperit seu loqui tentaverit? Ait autem, « Cum undecim, » indicans quod communi voluntate ac voce ipse os omnium erat: astabant enim undecim tanquam testes eorum quæ dicerentur. Vocem autem extulit: hoc est, cum multa dicendi libertate locutus est, ut statim ab initio cognoscant gratiam Spiritus. Nam qui ante hoc tempus non tulit vilis puellæ interrogationem, hic in medio populi clamantibus omnibus adeo imperterrite concionatur, ut indubitatum sit hoc resurrectionis indicium.

II, 15. « Non enim, sicut vos existimatis, hi ebrii sunt. »

Non dixit: Sicut vos irridentes dicitis, sed, Sicut vos existimatis, benignius tractans sermonem, nec aperte volens ostendere ipsos hoc a malitia dixisse, viam illis præstruens ad conversionem ac resipiscentiam. Nam est, inquit, hora diei tertia. Et quid hoc est? Annon contigit hora tertia ebrium esse? Utique, verum id non servit proposito: neque enim illi de ipsis ita existimabant, sed convivantes atque irridentes hoc dicebant.

¶ **18** II, 15-21. « Nam est hora dici tertia: sed hoc « est quod dictum fuit per prophetam Joel: Et erit « in novissimis diebus, dicit Deus, effundam de « Spiritu meo super omnem carnem, et propheta- « bunt filii vestri et filii vestræ. Juvenes vestri vi-

Α τητος διαβαλλόντων ἐστί. Γλεῦκος γὰρ ὁ γλυκύς ἐστὶν οἶνος, ὃς καὶ μᾶλλον εἰς μέθην ἐπιφορός, τῇ γλιτχροτῆτι τῆς γλυκύτητος, ἀθρουστέραν τῆλ πρὸς τὰ κοῖλα τοῦ ἐγκεφάλου πλήρωσιν τῆς ἀναθυμιάσεως ἐμποιῶν. Πότερον δὲ συνέεσαν οἱ χλευάζοντες τῶν λεγομένων, ἢ οὐ; Εἰ μὲν γὰρ οὐ συνέεσαν, οὐδὲ ἡ χλεύη αὐτῶν εἶχε λόγον. Τί γὰρ τινα περιλυπεῖ φλυαρία τις ἄσημος εἰκῆ προφερόμενος; Ἄλλὰ δῆλον ὅτι συνέεσαν μὲν καὶ αὐτοὶ, καὶ ταῦτα δὲ παρὰ πόδας ἔχοντες τοὺς εἰς θαῦμα καταλογιζομένους τὸ πρᾶγμα. Αὐτὶ δὲ κακούργως αὐτὸ ἐνδιέβαλλον, ὅπως ἔθος τοῖς κακούργοις. — Ἄλλως. Συνέεσαν μὲν, οὐκ ἠρέσκοντο δὲ τοῖς λεγομένοις. Τὰ γὰρ μεγαλεῖα ἔλεγον τοῦ Θεοῦ. Ἔθος γὰρ τοῖς πολλοῖς ἂν μὴ ἀρέσκωνται τοῖς λεγομένοις, δαιμονῶν ἢ παραπαισιν ἠγέσθαι τὸν λέγοντα. Ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ, συνέεσαν μὲν τῶν θαυμάτων, δέον δὲ ὑμνεῖν, ὡς ἐν Βεελζεβούλ γινομένων, διέσυρον.

Β arrident quæ dicuntur, ut dicentem insanire aut

« Σταθεὶς δὲ Πέτρος σὺν τοῖς ἔδεκα, ἐπῆρε τὴν « φωνὴν αὐτοῦ, καὶ ἀπεφθέγγετο αὐτοῖς. Ἄνδρες « Ἰουδαῖοι, καὶ οἱ κατοικοῦντες Ἱερουσαλήμ ἅπαν- « τες, τοῦτο ὑμῖν γνωστὸν ἔστω, καὶ ἐνωτίσασθε τὰ « ῥήματά μου. »

Ἄνω μὲν ὑπὲρ κτ. δειμονίαν ἐνδείκνυται, ἐν οἷς τῷ πληθῆσι ἐπιτρέπει τὴν ἐκλογὴν τοῦ μέλλοντος τοῖς ἔνδεκα συντάττεσθαι, ἐνταῦθα δὲ τὴν παρῆρσιαν. Καὶ τοι μὴδὲ εὐγνώμονας ἔχων τοὺς ἀκροατάς, ἀλλὰ καὶ γελῶντας καὶ μωκτηρίζοντας καὶ φωνῶντας, καὶ ἰδιώτης ὢν καὶ ἀγράμματος. Πῶς οὖν οὐχὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων τὸ πραττόμενον; τὸ βῆξαι φωνὴν δὲ λαοῦ.

Γ « Σὺν τοῖς ἔνδεκα » δὲ λέγει, δηλῶν ὅτι κοινῇ γνώμῃ καὶ φωνῇ πάντων αὐτὸς ἦν στόμα. μάρτυρες δὲ παρειστῆκεισαν οἱ ἔνδεκα τοῖς λεγομένοις. Ἐπῆρε δὲ τὴν φωνὴν, τουτέστι μετὰ πολλῆς παρῆρσιαις, ἵνα εὐθέως ἀρχομένου μάθωσι τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος. Ὁ γὰρ πρὸ τούτου μὴ ἐνεγκῶν ἐρώτησιν κορασίου εὐτελοῦς, οὗτος ἐν μέσῳ δῆμου, φωνῶντων ἀπάντων, οὗτος ἀνυποστόλως δημηγορεῖ, ὡς ἀμφισβήτητον τῆς ἀναστάσεως γενέσθαι τοῦτο τεκμήριον.

« Οὐ γὰρ, ὡς ὑμεῖς ὑπολαμβάνετε, οὔτοι μεθύου- « σιν. »

Οὐκ εἶπεν, Ὡς ὑμεῖς χλευάζετε, ἀλλ', Ὡς ὑπολαμβάνετε, ἐπιεικέστερον μεταχειριζόμενος τὸν λόγον καὶ οὐκ ἀντικρυς ἀπὸ κακούργιαις βουλούμενον αὐτοὺς δεῖξαι τοῦτο λέγοντας, προσδοπιῶν αὐτοῖς τὴν ἐπιστροφὴν καὶ μεταμέλειαν. Ἔστι γὰρ, φησὶν, ὥρα τρίτη τῆς ἡμέρας. Καὶ τί τοῦτο; Οὐκ ἔστιν ἐν ὥρᾳ τρίτῃ μεθύειν; Ἄλλ' οὐκ ἔστι πρὸς τοῦτο. Οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνοι οὕτως εἶχον περὶ αὐτῶν, ἀλλὰ χλευάζοντες καὶ διασύροντες ἔλεγον.

« Ἔστι γὰρ ὥρα τρίτη τῆς ἡμέρας ἀλλὰ τοῦτο « ἔστι τὸ εἰρημένον διὰ τοῦ προφήτου Ἰωηλ. Καὶ « ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις, λέγει ὁ Θεός, ἐκ « εἰς ἡμῶν ἀπὸ τοῦ Πνεύματος μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα. « καὶ ἄνθρωποι οὐβῶν ὡς οὐβῶν θηρῶν καὶ οἱ οὐβῶντες

« ὁμῶν. Οἱ νεανίσκοι ὁμῶν ὀράσεις ὄψονται, καὶ οἱ ἄ
« πρεσβύτεροι ὁμῶν ἐνούπνια ἐνούπνιασθήσονται. Καὶ
« γὰρ ἐπὶ τοὺς δούλους μου καὶ ἐπὶ τὰς δούλας μου
« ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκεῖναις ἐκχεῖται ἀπὸ Πνεύματός
« μου καὶ προφητεύσουσι. Καὶ δώσω τέρατα ἐν τῷ
« οὐρανῷ ἄνω, καὶ σημεῖα ἐπὶ τῆς γῆς κάτω, αἷμα
« καὶ πῦρ καὶ ἀτμίδα καπνοῦ. Ὁ ἥλιος μεταστρα-
« φήσεται εἰς σκότος, καὶ ἡ σελήνη εἰς αἷμα, πρὶν
« ἢ ἔλθειν τὴν ἡμέραν Κυρίου τὴν μεγάλην καὶ ἐπι-
« φανῆ. Καὶ ἔσται, πᾶς ὃς ἐὰν ἐπικαλέσῃται τὸ ὄνομα
« Κυρίου, σωθήσεται. »

Τοῦτο προσεκτικωτέρως αὐτοὺς τέως ἐποίησε· τὸ
δὲ, ἐν τρίτῃ ὥρᾳ ταῦτα γεγενῆσθαι, οὐχ ἀπλῶς.
Τότε γὰρ τὸ λαμπρὸν τοῦ πυρὸς δείκνυται, ὅτε
οὐτε πρὸς ἔργα ἔχουσι οἱ ἄνθρωποι, οὔτε πρὸς
ἄριστον, ὅτε λαμπρὰ ἡ ἡμέρα, ὅτε πάντες εἰσὶν ἐπὶ
ἀγορᾶς. Εἶτα τὴν προφητείαν παρήγαγεν τοῦ Ἰωήλ,
οὐδαμοῦ τοῦ Χριστοῦ μνημονεύσας ἐνταῦθα, καὶ τῶν
σημείων ὧν ἦσαν αὐτόπται, καὶ ὅτι αὐτοῦ τοῦτο
ἐπαγγέλλεται. Εἰ γὰρ τοῦτο εἶπε, πάντα ἀνέτρεψεν ἂν,
καὶ καταλευσθῆναι ἐποίησεν· ἀλλὰ τὸν Πατέρα τέως
εἰσάγει διὰ τοῦ προφήτου ταῦτα αὐτοῖς ἐπαγγελά-
μενον, καὶ τὸν φθόνον ὑποτεμνόμενον· οὐ τοῖς ἀπο-
στόλοις μόνον, φησὶ, ἀλλὰ πάσῃ σαρκί, δηλονότι ἐπι-
κρινῶς πιστευούσῃ, καὶ μετὰ διαθέσεως. Οὐ γὰρ ὁ
λέγων μοι, φησὶ, Κύριε, Κύριε, ἀλλ' ὁ μετὰ βίου
ἀρίστου τοῦτο ποιῶν. Οὐ προστίθῃσι δὲ τοῦτο, ἀν-
επαχθέστερον τὸν λόγον τῆς ἐπαγγελίας καὶ κοῦφον
ποιῶν, ὅτι μόνη ἡ ἐπίκλησις ἀρκεῖ πρὸς σωτηρίαν.
Τὸ δὲ, « Ὁ ἥλιος μεταστραφήσεται εἰς σκότος, » καὶ
τὸ πρὸ τούτου, « Αἷμα καὶ πῦρ καὶ ἀτμίδα καπνοῦ, »
ταῦτα περὶ τῆς μελλούσης φησὶ κρίσεως, οἰκειότε-
ρον δὲ καὶ περὶ τῶν Ἱεροσολύμων καὶ τῆς τότε αἰ-
χμαλωσίας, εἴρηται, ἀπὸ τῆς διαθέσεως τῶν πα-
σχόντων. Ἄλλως τε καὶ κατὰ τὸν Ἰώσηπον, πολλὰ
τοιαῦτα ἐπροοιμασατο τὴν τῶν Ἱεροσολύμων κατα-
στροφὴν. Τὸ δὲ τὴν σελήνην μεταστραφῆναι εἰς αἷμα
φασκαίν, τῆς σφαγῆς δηλοῖ τὴν ὑπερβολὴν, ὡς προσ-
γειοτέρας τε οὔσης, καὶ δυναμένης ἀπὸ τῆς τοῦ αἵ-
ματος ἀναθυμιάσεως τοῦτο πάσχειν. Τὸ μὲν τοι,
« Πρὶν ἔλθειν τὴν ἡμέραν Κυρίου τὴν μεγάλην καὶ
ἐπιφανῆ, » φοβούντός ἐστι καὶ κατασείοντος αὐτοὺς
τοῖς ἐλπίζομένοις δεινοῖς. Μὴ γὰρ, ἐπειδὴ, φησὶν,
ἀτιμωρητὶ νῦν ἔμαρτανετε, θάρσειτε, ἀλλὰ, προ-
εισῶδια ταῦτα ἵστε μεγάλης ἡμέρας καὶ χαλεπῆς εἰς
ἀνταπόδοσιν. Ἄλλὰ ταῖς ἀπειλαῖς ἐπάγει τινὰ καὶ
χρησότητα, προσθεὶς τὸ, « Καὶ πᾶς ὃς ἐὰν ἐπι-
καλέσῃται τὸ ὄνομα Κυρίου, σωθήσεται. » Καὶ
τοῦτο μὲν Παῦλος ὁ ἀπόστολος περὶ Χριστοῦ εἰρη-
σθαί φησι, νῦν μέντοι, τούτου καιρὸν οὐκ ἔχοντος,
οἰκονομῶν τὸν λόγον παρήκειν αὐτό.

« Ἄνδρες Ἰσραηλιταί, ἀκούσατε τοὺς λόγους τοῦ
« τοῦ Ἰησοῦν τὸν Ναζωραίου, ἀνδρα ἀπὸ τοῦ Θεοῦ
« ἀποδεδειγμένον εἰς ὑμᾶς δυνάμεσι καὶ τέρασι καὶ
« σημείοις, οἷς ἐποίησε δι' αὐτοῦ ὁ Θεὸς ἐν μέσῳ
« ὑμῶν, καθὼς καὶ αὐτοὶ οἶδατε, τοῦτο τῆ ὥρι-
« σμένη βουλή καὶ προγνώσει τοῦ Θεοῦ ἑδοθέν λα-

²⁷ Matth. vii, 21. ²⁸ Rom. xi, 13.

« siones videbunt, et seniores vestri somnia som-
« niabunt. Etiam super servos meos et super an-
« cillas meas in diebus illis effundam de Spiritu
« meo et prophetabunt. Et dabo prodigia in caelo
« superne, et signa in terra inferne, sanguinem et
« ignem et vaporem fumi. Sol convertetur in te-
« nebras et luna in sanguinem, priusquam veniat
« dies Domini magnus et manifestus. Et continget
« quod omnis quicumque invocaverit nomen Do-
« mini, salvus erit. »

Hoc attentiores interim illos reddidit. Hora vero
tertia hæc esse facta non vulgariter intelligendum
est, sed quod tunc ignis splendor ostenditur, quando
eo neque ad opera utuntur homines, neque ad pa-
randum prandium, quando clarus est dies, quan-
do omnes in foro sunt. Deinde Joel prophetiam
subjungit : nulla Christi facta mentione, aut si-
gnorum quorum ipsi fuerant spectatores, aut quod
hæc ejus fuerat promissio. Nam si hoc dixisset,
omnia subvertisset, ac despectui exposuisset : sed
Patrem interim inducit qui per prophetam hoc illis
promiserat, et invidiam aufert. Nec solis, inquit,
apostolis, sed omni carni, sincere videlicet et ex
affectu credenti. « Non enim qui dicit mihi, Domi-
ne, Domine ²⁷, » inquit, sed qui optima vita hoc
facit ; non tamen hoc addit ; id efficiens ut promi-
sionis sermo minus gravis sit ac levior, quasi sola
vocatio sufficiat ad salutem. Illud vero : « Sol con-
vertetur in tenebras, » et paulo ante, « Sanguinem
et ignem et vaporem fumi, » hæc de futuro ait ju-
dicio. Proprius autem de Hierosolymis dictum est,
et de captivitate quæ tunc facta est, præsertim
cum etiam juxta Josephum multa hujusmodi præ-
ludia facta sint ante Hierosolymorum subversio-
nem. Dicere autem lunam in sanguinem esse con-
vertendam, cædis designat multitudinem, tanquam
luna cum sit vicinior, possit hoc a sanguinis eva-
poratione perpeti. Illud sane, « Priusquam veniat
dies Domini magnus et manifestus, » terrentis est
et concutientis propter expectata pericula. Ne
enim, inquit, eo quod nunc impune peccatis, bono
estote animo ; sed præludia ²⁸ hæc esse cognos-
cite magni illius diei ac periculosi quo sequetur
operum retributio. Attamen cum minis quamdam
etiam subjungit benignitatem, addens : « Et omnis
quicumque invocavit nomen Domini, salvus erit ²⁸. »
Et hoc quidem Paulus apostolus de Christo dictum
esse ait : nunc vero cum hujus non habeat occa-
sionem, quadam sermonis dispensatione hoc præ-
termisit.

II, 22 28. « Viri Israelitæ, audite verba hæc : Je-
« sum Nazarenum virum a Deo designatum ad vos
« virtutibus, prodigiis et signis quæ per ipsum
« fecit Deus in medio vestri, sicut et ipsi scitis,
« hunc defuncto consilio et præscientia Dei tradi-
« tum cum accepissetis, per manus iniquorum

« crucifixum interemistis : quem Deus suscitavit
 « solutis doloribus mortis, quatenus impossibile
 « erat illum teneri ab ea. David enim dicit de
 « eo : Providebam Dominum in conspectu meo
 « semper, quoniam a dextris est mihi ne commo-
 « vear. Propter hoc lætatum est cor meum et
 « exsultavit lingua mea, insuper et caro mea re-
 « quiescet in spe. Quoniam non derelinques ani-
 « mam meam in inferno, nec sines ut sanctus tuus
 « videat corruptionem. Notas mihi fecisti vias vitæ ;
 « replebis me jucunditate cum facie tua ²⁹. »

Quoniam in superioribus vehementer eos repre-
 hendit, nunc ipsos exhilarat, non assentando, sed
 refocillando. Ideo quoque præfatur, et patris ac
 progenitoris David meminit, ne conturbet eos quod
 Jesum in sermone prætulerit. Cum enim statim
 prophetam audissent, sustinuerunt. Nam si solum
 Jesum produxisset homicidis hominibus, statim
 illos offendisset. Propterea etiam non dixit : Cre-
 dite, sed, Audite : ut magis invidia sermo careret.
 Ideo quoque de Jesu humiliter loquitur. Siquidem
 « Jesum, inquit, Nazarenum, » nempe a vili ab-
 jectaque patria nominans. Deinde, « Designatum, »
 non de quo ullum haberi posset dubium, sed per
 opera demonstratum, « quæ per ipsum fecit Deus, »
 quia a Deo erat, etsi enim Deus fecit, sed per ipsum
 fecit, et « in medio vestri, » non clam neque in angulo,
 sed vobis testantibus. Quoniam autem ad ipsorum
 facinus procedebat quod sese per crucem exeruit,
 ipsos etiam liberare conatur per hoc quod ait :
 « Definito consilio et præscientia Dei : » simul
 quidem ostendens ultroneam ipsius passionem, et
 quod his quæ definita erant obsecuti sint. **20** At-
 tamen ipsos liberando non omnino sine accusa-
 tione relinquit : subdit enim : « Per manus ini-
 quorum interemistis. » Siquidem per manus ini-
 quorum, nempe Judæ ac militum crudeliter, inquit,
 interemistis Nam si hi qui peregerunt iniqui sunt,
 etiam ii certe qui interemerunt. Cum ita sensim
 illos objurgasset, sumpta quoque deinceps audacia
 manifestius eos carpit dicens : « Quem Deus sus-
 citavit solutis doloribus mortis : » hoc est, ipsa
 quoque mors ipsum detinens doluit. et veluti grave
 aliquid passa est. Vetus namque Testamentum
 ὠδῖνας appellavit, id est, calamitate. Ut cum dicitur,
 « ὠδῖνες, id est, calamitates vel dolores inferni
 circumdederunt me ³⁰. » Per hoc quod addit : « Qua-
 tenus impossibile erat illum teneri, » magnitudi-
 nem ejus demonstrat, et quod amplius non mori-
 tur. Ad hæc prophetam etiam David adducit di-
 centem non de seipso, sed de eo, ut dictum est, hoc
 est, de Christo. Et hic quoque ab humilioribus et
 juxta id quod demissius est prophetiam proposuit,
 tanquam his quibus opus erat introductoriiis ser-
 monibus. « Quatenus impossibile erat. » Ipse enim
 dicebat : « Nemo tollit animam meam a meo, sed
 ego a meipso pono illam, et ego rursum sumo eam ³¹. »

²⁹ Psal. xv, 8-11. ³⁰ Psal. xvii, 6, ³¹ Joan. x, 18.

« δόντες, διὰ χειρῶν ἀνόμων προσπίξαντες ἀνέλτετε.
 « Ὁν ὁ Θεὸς ἀνέστησε λύσας τὰς ὠδῖνας τοῦ θά-
 « νάτου, καθότι οὐκ ἦν δυνατόν κρατεῖσθαι αὐτὸν
 « ὑπὸ αὐτοῦ. Δαυὶδ γὰρ λέγει εἰς αὐτόν. Προ-
 « ωρώμην τὸν Κύριον ἐνώπιόν μου διαπαντός, ὅτι
 « ἐκ δεξιῶν μου ἐστίν, ἵνα μὴ σλευθῶ. Διὰ τοῦτο
 « εὐφράνθη, ἡ καρδία μου. Καὶ ἠγαλλιάσατο ἡ
 « γλῶσσά μου, ἔτι δὲ καὶ ἡ σὰρξ μου κατασκηνώσει
 « ἐπ' ἐλπίδι, ὅτι οὐκ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχὴν μου
 « εἰς ἄδου, οὐδὲ δώσεις τὸν θσιόν σου ἰδεῖν διαφθο-
 « ράν. Ἐγνωρίσάς μοι ὁδοὺς ζωῆς, πληρώσεις με
 « εὐφροσύνης μετὰ τοῦ προσώπου σου. »

Ἐπειδὴ καθήψατο αὐτῶν ἀνωτέρω σφοδρῶς, νῦν
 ἀνίστην αὐτοὺς, οὐ κολακεύων, ἀλλὰ διανκαύων
 καὶ ἀνέσειω ἀξίῳ. Διὸ καὶ προοιμιάζεται, καὶ τοῦ
 προπίτορος Δαυὶδ μνημονεύει, ἵνα μὴ θοροῦθῃσιν,
 ἐπειδὴ τὸν Ἰησοῦν προήνεγκε τῷ λόγῳ. Τοῦ γὰρ
 προφήτου παρὰ πόδας ἀκούσαντες ἐπίεσχον. Εἰ δὲ
 μόνον τὸ ἵκονα τοῦ Ἰησοῦ προήχθη φωνῶσιν ἀνθρώ-
 ποις, εὐθὺς ἂν προσέστη αὐτοῖς. Διὰ τοῦτο οὐδὲ,
 Ηεῖσθητε, εἶπεν, ἀλλ', Ἀκούσατε. Ὅπως ἐνεπαχθέ-
 στερον ἦν. Διὰ τοῦτο καὶ περὶ τοῦ Ἰησοῦ ταπεινό-
 τερον φθέγγεται. « Ἰησοῦν γὰρ, φησὶ, τὸν Ναζω-
 ραῖον, » ἀπὸ τῆς εὐτελοῦς πατρίδος ὀνομάζων. Εἶτα,
 « ἀποδεδειγμένον, » οἶον οὐκ ἀμφισβητούμενον.
 Ἄλλ' ἀποδεδειγμένον διὰ τῶν ἔργων, « ὧν ἐποίησε
 δι' αὐτοῦ ὁ Θεός, » ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἦν. Τέως γὰρ εἰ
 καὶ ὁ Θεὸς ἐποίησεν, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ, καὶ « ἐν μέσῳ
 ὑμῶν, » οὐ λάθρα, οὐδὲ ἐν γωνίᾳ, ἀλλὰ μαρτυροῦν-
 των ὑμῶν. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὸ διὰ τοῦ σταυροῦ τὸ λ-
 ῆμμα αὐτῶν προῦθη, πειράται αὐτοὺς καὶ ἀπαλ-
 λάσσειν διὰ τοῦ εἰπεῖν, « Τῇ προωρισμένῃ βουλῇ
 τοῦ Θεοῦ, » ἅμα μὲν δεικνύς τὸ τοῦ πάθους αὐτοῦ
 ἐκούσιον, καὶ ὅτι τοῖς προωρισμένοις ὑπόουργησεν,
 ἀλλὰ καὶ ἀπαλλάσσειν, οὐκ ἀφίτην αὐτοὺς πάντη
 τοῦ ἐγκλήματος. Ἐπάγει γὰρ, ὅτι « Διὰ χειρῶν
 ἀνόμων ἀνέλτετε : » διὰ χειρῶν μὲν γὰρ ἀνόμων,
 ἦτοι Ἰουδα καὶ τῶν στρατιωτῶν, ὧμως ἀνέλτετε· εἰ
 γὰρ οἱ πράξαντες ἄνομοι, καὶ οἱ ἀνελόντες δηλονότι,
 οὕτω καθαψάμενος αὐτῶν ἡρέμα, καὶ λοιπὸν τολ-
 μῶν καὶ ἐμφαντικωτέρων ἄψασθαι φήσας. « Ὁν ὁ
 Θεὸς ἀνέστησε, λύσας τὰς ὠδῖνας τοῦ θανάτου. »
 Τούτέστιν, ὅτι καὶ ὁ θάνατος ὠδῖνε κατέχον αὐτόν,
 καὶ οἶονε! δεινὰ ἐπασχεν. ὠδῖνας γὰρ ἡ Πελαιὰ
 τοὺς κινδύνους φησὶ, καὶ τὰς συμφοράς. Ὡς ἐπὶ
 τοῦ, « ὠδῖνες ἄδου περιεκύκλωσά με. » Διὰ δὲ τοῦ,
 « Καθότι οὐκ ἦν δυνατόν κρατεῖσθαι, » τὸ με-
 γαλεῖον αὐτοῦ παρίστησι, καὶ ὅτι οὐκ ἔτι ἀποθνή-
 σκει. Ἐπὶ τούτοις παράγει καὶ τὸν προφήτην Δαυὶδ
 λέγοντα, ὡς προσέρηται, οὐκ εἰς ἑαυτόν, ἀλλ' εἰς
 αὐτόν, τουτέστι τὸν Χριστόν. Κάνταῦθα δὲ ἀπὸ τῶν
 ταπεινότερων, καὶ κατὰ τὸ ταπεινότερον προῦθηκε
 τὴν προφητείαν, ἅτε εἰσαγωγικωτέρων λόγων θεο-
 μένοις. « Καθότι οὐκ ἦν δυνατόν. » Αὐτὸς γὰρ ἔφη,
 ὅτι « Οὐδεὶς αἴρει τὴν ψυχὴν μου ἀπ' ἐμοῦ. Ἄλλ' ἐγὼ
 ἀπ' ἑμαυτοῦ τίθημι αὐτήν καὶ ἐγὼ πάλιν λαμβάνω
 αὐτήν. »

« Ἄνδρες ἀδελφοί, ἔξὸν εἰπεῖν μετὰ παβήρησας Α II, 29-32. « Viri fratres, licet apud vos libere
 « πρὸς ὑμᾶς περὶ τοῦ πατριάρχου Δαυὶδ, ὅτι καὶ
 « ἐτελεύτησεν, καὶ ἐτάφη, καὶ τὸ μνημα αὐτοῦ ἐστὶν
 « ἐν ἡμῖν ἄχρι τῆς ἡμέρας ταύτης. Προφήτης οὖν
 « ὑπάρχων, καὶ εἰδὼς, ὅτι ὄραμ ὤμοσεν αὐτῷ ὁ Θεὸς
 « ἐκ καρποῦ τῆς σπύρας αὐτοῦ καθίσει ἐπὶ τοῦ
 « θρόνου, τὸ κατὰ σάρκα ἀναστῆσαι τὸν Χρι-
 « στὸν προϊδὼν ἐλαλήσει περὶ μὲν ἀναστάσεως τοῦ
 « Χριστοῦ, ὅτι οὐκ ἐγκατελείφθη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ εἰς
 « ἔδου, οὐδὲ ἡ σὰρξ αὐτοῦ εἶδε διαφθοράν. Τοῦτον
 « τὸν Ἰησοῦν ἀνέστησεν ὁ Θεός, οὐ πάντες ἡμεῖς
 « ἴσμεν μάρτυρες. »

Τὴν προφητείαν πληρώσας ἄλλων πάλιν ἀπέρχε-
 ται προσιμῶν. « Ἄνδρες, φησὶν, ἀδελφοί. » Ὅταν
 γὰρ μέγα τι μέλλῃ ἐρεῖν, οἰκειωτικῶς κέχρηται προ-
 σιμῶν, ἀδελφοῦς καλῶν. Ὡς καὶ ὁ Στέφανος, Ἄδελ-
 φοὶ καὶ Πατέρες, ἀκούσατε. Εἰτά φησὶν, « Ἐξὸν εἰ-
 πεῖν μετὰ παβήρησας περὶ τοῦ πατριάρχου Δαυὶδ. »
 Ἐνθα οὐδὲν βλάπτει, πολλῇ κέχρηται μετριοφρο-
 σύνῃ. Εἰ γὰρ εἶπεν οὕτως ἀπλῶς, ὅτι ταῦτα οὐκ εἴ-
 ρηται περὶ τοῦ Δαυὶδ, ἀλλὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ, τρα-
 χυς ἂν ἔδοξε, καὶ ὀργὴν αὐτοῖς ἐνεποιεῖ μᾶλλον, ἢ
 πειθηρίους παρείχετο. Ἀλλὰ πολλῇ περὶ τὸν μακά-
 ριον Δαυὶδ τιμῇ χρησάμενος, εὐπαράδεκτον κατα-
 σκευάζει, ὅτι περὶ τοῦ Χριστοῦ ἡ μαρτυρία, καὶ
 πᾶς οὗτος ὁ λόγος οὕτως οἰκονομεῖται. Τῇ γὰρ τοῦ
 Δαυὶδ τελευτῇ καὶ ταφῇ οὐ προσέθηκεν, ὅτι οὐκ ἀν-
 ἔστη, ἀλλ' ὅτι « Καὶ τὸ μνημα αὐτοῦ ἐστὶν ἐν ἡμῖν, »
 ὅπερ ἴσον τῷ, Οὐκ ἀνέστη. Καὶ οὐδὲ οὕτως ἤλθεν εἰς
 τὸν Χριστὸν, ἀλλὰ πάλιν ἐγκωμιάζεται ὁ Δαυὶδ, διὰ
 τοῦ, « Προφήτης οὖν ὑπάρχων, » ἵνα διὰ τὴν πρὸς
 ἐκεῖνον τιμὴν καὶ τὸ γένος τὸ ἀπ' ἐκείνου, τοῦ Χρι-
 στοῦ διέξωται τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως λόγον. Καὶ
 οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἐπηγγεῖλατο αὐτῷ ὁ Θεός, ἀλλ' ὁ
 μείζων καὶ ἀπαράδατον ἦν, τὸ, Ὁμοσε. Τὸ δὲ,
 « Κατὰ σάρκα » κηρύττοντός ἐστιν, ὡς καὶ Θεὸς
 Χριστὸς, καὶ σόνεστιν ἀπὸ τῶ Πατρὸς. Πάντα δὲ τῷ
 Πατρὶ ἀνατίθησιν, ἵνα τέως παραδέξωται τὰ λεγόμε-
 να. Ἀλλὰ πῶς ἐκάθισεν ἐπὶ θρόνου Δαυὶδ; Ὅτι
 βασιλεύει πάντων Ἰουδαίων τε καὶ ἐθνῶν σαγγενε-
 θέντων εἰς τὴν ἐκείνου πίστιν τε καὶ λατρίαν. Τὸ
 δὲ, « Οὐδὲ ἡ σὰρξ αὐτοῦ εἶδε διαφθοράν, » οὐχ ἦττον
 τὸ τῆς ἐναστάσεως ἐμφαίνει ἔργον.

« Τῇ δεξιᾷ οὖν τοῦ Θεοῦ ὑψωθείς, τὴν τε ἐπαγγελ-
 « ἴαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος λαβὼν παρὰ τοῦ Πατρὸς,
 « ἐξέχευε τοῦτο ὃ νῦν ὑμεῖς βλέπετε καὶ ἀκούετε. D
 « Οὐ γὰρ Δαυὶδ ἀνέβη εἰς τοὺς οὐρανοὺς. »

Καὶ πάλιν τῷ Πατρὶ ἀνατίθησι τὸ γεγονός. Οἶδε
 γὰρ οὕτω τοὺς ἀκροατὰς ἐπισπώμενος. Εἰπὼν δὲ τὸ,
 Ὑψωθείς, καὶ περὶ τῆς ἀναλήψεως ἤνιξατο, καὶ
 ὅτι ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐστὶ. Διὸ οὐδὲ φανερώς εἶπεν,
 ὅτι Ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἐστὶν. Ἐπεὶ οὖν ἐνταῦθα
 προτόν, καὶ τῶν σημείων αὐτοῦ ἐμνήσθη καὶ τῆς
 ἀναστάσεως, λοιπὸν ἐπάγει τὸ, « Ἐξέχευε. » Κατ'
 ἀρχὴς μὲν γὰρ τὰ πρῶτα ἔλεγεν οὐ τὸν Χριστὸν
 ἐπαγγεῖλασθαι τοῦτο διὰ Ἰωήλ τοῦ προφήτου. Ἐπεὶ
 δὲ τῶν κατὰ Χριστὸν ἐμνήσθη παραδόξων, θαρρῶν

²² Infra vii.

jam dicit ipsum effudisse. Itaque non de Patre dicebat Joel : « Effundam, » sed de Christo. « Promissione, inquit, accepta » a Patre : vel qua ipse nobis discipulis promisit, dicens : « Et alium Paracletum mittam vobis ³³ ; » vel qua Pater ante passionem ipsi promisit cum ait : « Et glorificavi et rursum glorificabo ³⁴. » Promissionem vero Patri attribuit, sermonem attemperans, ut facilius ab auditoribus suscipiatur. Quæcumque enim dixerit quispiam, nisi ad id quod utile est direxerit, frustra et vane dicit. Ostendit ergo quod ipsum crux non modo non diminuit, verum etiam clariorem reddidit. **¶** Nam quod per Joannem Baptistam etiam ante crucem promisit Pater, nempe : « Ipse vos baptizabit Spiritu sancto et igni ³⁵, » hoc post crucem dedit.

II, 34-36. « Sed dicit ipse : Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis, donec posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Certo sciat ergo universa domus Israel quod Dominum ac Christum fecit Deus hunc Jesum quem vos « crucifixistis. »

Jam non cum submissione loquitur. Nam ex his quæ dicta sunt sumpsit audaciam. Sed quid ait? Quod David dicit : « Dixit Dominus Domino meo : » et ipso David excellentiorum ipsem ostendit. Quod si David vocat ipsum Dominum multo magis ipsi non respuerunt. Timorem quoque illis immitit addens : « Donec posuero inimicos tuos. » Et ne sibi fides non habeatur, subjectionem Patri attribuit. Sed magnifica hæc rursus ad id quod humilior est reducit, dicens : « Certo ergo sciat universus Israel quod et Dominum et Christum fecit Deus hunc. » Fecit, hoc est ordinavit ac constituit, sed non quod ipsam fecerit substantiam. Sublimius autem quodammodo dixisset de Christo et magis consequens ad ea quæ præcesserant : Certo ergo sciat universus Israel quod a dextris Patris sedet.

II, 37, 38. « His autem auditis, compuncti sunt corde, dixeruntque ad Petrum ac reliquos apostolos : Quid faciemus, viri fratres? Petrus autem dixit ad eos. »

Ex eo quod cum benignitate concionem tractaverit, ad compunctionem eos deduxit. Κατενύγησαν vero, hoc est, percussi sunt : senserunt enim animam quæ ipsos condemnabat : ideo remissionem quaerunt : et mansuete eos fratres vocant quos prius irridebant. Non dixerunt autem *fratres*, quasi per hujusmodi appellationem adæquarentur ipsis, sed quantam erga illos familiaritatem contraxissent ostendentes : et quoniam Petrus quoque ab initio sermonis ita eos vocaverat, inde habebant et ipsi ansam ita eos appellandi.

II, 38-42. « Resipiscite et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi ad remissionem peccatorum : et accipietis donum Spiritus sancti. « Vobis enim facta est promissio **¶** et filiis vestris, « omnibusque qui longe absunt, quotcunque advo-

³³ Joan. xiv, 16. ³⁴ Joan. xii, 28. ³⁵ Matth. iii, 11.

Α ἤδη αὐτόν φησιν ἐκχέαι. Ὡστε οὐ περὶ τοῦ Πατρὸς. ἔλεγεν Ἰωὴλ τὸ, « Ἐκχεῶ, » ἀλλὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ. « Τὴν ἐπαγγελίαν δὲ λαθῶν, » φησι, παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἥ ἦν αὐτὸς ἡμῖν τοῖς μαθηταῖς ἐπηγγείλατο, τὸ, « Καὶ ἄλλον Παράκλητον πέμψω ὑμῖν, » ἥ ἦν Πατὴρ πρὸ τοῦ πάθους αὐτῷ ἐπηγγείλατο, διὰ τοῦ, « Καὶ ἐδόξασα καὶ πάλιν δοξάσω. » Τῷ Πατρὶ δὲ ἀνατίθησι τὴν ἐπαγγελίαν, συσκιάζων τὸν λόγον πρὸς τὸ εὐπαράδεκτον τῶν ἀκροατῶν. Ὅσα γὰρ ἂν εἴπῃ τις, εἰ μὴ πρὸς τὸ συμφέρον τελευτήσῃ, εἰκῆ καὶ μάτην λέγει. Δείκνυσιν οὖν ὅτι ὁ σταυρὸς οὐ μόνον αὐτὸν οὐκ ἠλάττωσεν, ἀλλὰ καὶ λαμπρότερον εἰργάσατο. Ὁ γὰρ καὶ διὰ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ πρὸ τοῦ σταυροῦ ἐπηγγείλατο ὁ Πατὴρ, τὸ, « Αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ, » τοῦτο μετὰ τὸν σταυρὸν ἔδωκεν.

Β Λέγει δὲ αὐτός· Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, « Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. Ἀσφαλῶς οὖν γινώσκέτω πᾶς ὄμιλος Ἰσραὴλ, ὅτι Κύριον καὶ Χριστὸν αὐτὸν ὁ Θεὸς ἐποίησε τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ὃν ὑμεῖς « ἑσταυρώσατε. »

Οὐκ ἔτι μετ' ὑποστολῆς λέγει. Ἐχει γὰρ ἀπὸ τῶν εἰρημένων θάρσος. Ἀλλὰ τί φησιν ; ὅτι Δαυὶδ λέγει· « Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, » καὶ τοῦ Δαυὶδ ὑψηλότερον αὐτὸν ἀποφαίνει. Εἰ δὲ Δαυὶδ Κύριον αὐτὸν καλεῖ, πολλῷ μᾶλλον αὐτοὶ οὐκ ἀπαξιώσουσι. Καὶ φόβον δὲ ἐφίστησιν αὐτοῖς διὰ τοῦ, « Ἐως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου. » Καὶ ἵνα μὴ ἀπιστήσῃ, τῷ Πατρὶ τὴν ὑπόταξιν ἀνατίθησιν. Ἀλλὰ τὰ μεγάλα ταῦτα πάλιν ἐπὶ τὸ ταπεινότερον κατάγει, « Ἀκριβῶς οὖν, εἰπὼν, γινώσκέτω πᾶς Ἰσραὴλ, ὅτι καὶ Κύριον καὶ Χριστὸν ὁ Θεὸς αὐτὸν ἐποίησε. » Τὸ, Ἐποίησεν, ἀντὶ τοῦ κατέταξε καὶ κατέστησε, φήσας, ἀλλ' οὐχὶ τοῦ, οὐσίωσεν. Ὑψηλότερον δὲ πως ἂν εἶπε περὶ Χριστοῦ, καὶ τοῖς προκειμένοις ἀκόλουθον· Ἀκριβῶς οὖν γινώσκέτω πᾶς Ἰσραὴλ, ὅτι ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς κάθεται.

« Ἀκούσαντες δὲ, κατενύγησαν τῇ καρδίᾳ, εἰπὼν « τε πρὸς τὸν Πέτρον καὶ τοὺς λοιποὺς ἀποστόλους· « Τί ποιήσομεν, ἄνδρες ἀδελφοί ; Πέτρος δὲ ἔφη πρὸς « αὐτούς. »

Τὸ μετ' ἐπιεικείας μεταχειρίσασθαι τὴν δημηγορίαν, εἰς κατάνυξιν αὐτοὺς ἤγαγε. Τὸ δὲ, κατενύγησαν, ἀντὶ τούτου, ἐπλήγησαν, ἔπαθον τὴν ψυχὴν, ἑαυτῶν κατέγνωσαν. Διὸ καὶ ζητοῦσι τοῦ κακοῦ λύσιν, οὓς πρῶτην οἰκειωτικῶς αὐτοὺς ἀδελφούς καλοῦσιν, οὓς πρῶτην ἐχλεύαζον. Οὐκ ἐξ ἰσότητος δὲ τὸ, ἀδελφοί, εἶπον, ὡς περισταζόμενοι αὐτοῖς διὰ τῆς τοιαύτης κλήσεως, ἀλλ' ἔφρον πρὸς αὐτούς ψκείωθησαν ἐνδεκνύμενοι. Καὶ ἐπειδὴ καὶ Πέτρος ἀρχόμενος τοῦ λόγου ἐκάλεισεν ἐκεῖθεν εἶχον καὶ αὐτοὶ τοῦ οὕτω κελεῖν αὐτοὺς ἀφορμὴν.

« Μετανοήσατε καὶ βαπτισθήτω ἕκαστος ὑμῶν ἐπὶ « τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, « καὶ λήψεσθε τὴν δωρεὰν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. « Ὑμῖν γὰρ ἔστιν ἡ ἐπαγγελία καὶ τοῖς τέκνοις « ὑμῶν, καὶ πᾶσι τοῖς εἰς μακρὰν, ὅσους ἂν προσκα-

« λέσθηται Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν. Ἐτέροις τε λόγοις ἅ « πλείοσι διεμαρτύρητο καὶ παρεκάλει, λέγων· Σώ- « θητε ἀπὸ τῆς γενεᾶς τῆς σκολιᾶς ταύτης. Οἱ μὲν « οὖν ἀσμένως ἀποδεξάμενοι τὸν λόγον αὐτοῦ, ἐβα- « πτίσθησαν. Καὶ προσετέθησαν τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνῃ « ψυχαὶ ὡσεὶ τρισχίλιαι. Ἦσαν δὲ προσκαρτεροῦ- « τες τῇ διδασκίᾳ τῶν ἀποστόλων, καὶ τῇ κοινωνίᾳ, καὶ « τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου, καὶ ταῖς προσευχαῖς. »

Ὡς πάντων στόμα τῶν ἀποστόλων προεβλημένος, φησὶ, Μετανοήσατε καὶ βαπτισθήτω, οὐ, Πιστεύσατε, ἀλλὰ, « Βαπτισθήτω. » Τοῦτο γὰρ ὁ θεμέλιος τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων. Τοῦτο οὖν πρῶτον ἀξιοῖ, καὶ μετὰ τοῦτο ἐπάγει τὸ πρὸς τῷ θεμελίῳ τέλος, « τὴν δωρεάν λέγων τοῦ ἁγίου Πνεύματος, » ὡς διὰ μέσου τούτου τῆς πίσταως ἀναφαινομένης. Τῷ δὲ εἰπεῖν· « Ὑμῖν γὰρ ἡ ἐπαγγελία καὶ τοῖς τέκνοις ὑμῶν, καὶ πᾶσι τοῖς μακρὰν καὶ τοῖς ἐγγύς, » ἐμφαίνει τὸ μείζον τῆς δωρεᾶς, ὡς οὐ μόνον αὐτοῖς ἐπαρκούσης, ἀλλὰ καὶ τοῖς τέκνοις. Καὶ πρὸς τὰ ἔθνη δὲ ἐπιδυσφιλῆταί. Τοῦτο γὰρ ἠνέχθη διὰ τοῦ, « Τοῖς μακρὰν. » ἀλλ' εἰ τοῖς μακρὰν, πολλῶν δήπου μάλλον ἢ μὲν τοῖς ἐγγύς. Σκόπει δὲ ὅτι τότε τὴν τῶν ἐθνῶν ἠνέχθη πίστιν, ὅτε κατανευγμένους εὔρε καὶ καταγνωκώτας ἑαυτῶν. Ψυχὴ γὰρ ὅταν ἑαυτὴν καταδικάζῃ, οὐκ ἔτι φθονεῖν δύναται.

« Ἐγένετο δὲ πάση ψυχῇ φόβος, πολλὰ τε τέρατα « καὶ σημεῖα διὰ τῶν ἀποστόλων ἐγένετο. Πάντας δὲ « οἱ πιστεύοντες ἦσαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, καὶ εἶχον ἅπαντα « κοινά. Καὶ τὰ κτήματα καὶ τὰς ἀνάγκαις ἐπίπρα- « σκον, καὶ διμερίζον αὐτὰ πᾶσι, καθότι ἦν τις « χρεῖαν εἶχε. Καθ' ἡμέραν τε προσκαρτεροῦντες « ὁμοθυμαδὸν ἐν τῷ ἱερῷ. »

Οὐ γὰρ ὡς τῶν τυγόντων καταφέροντων, ἀλλ' ἐπειδὴ πολὺς ἦν ὁ Πέτρος ἄνωθεν βίωων, καὶ τὰ μέλλοντα διὰ τῶν ἐπαγγελιῶν δεικνύων, εἰκότως ἐποδοῦντο. Ἐμαρτύρει γὰρ τῷ λόγῳ τὰ ἔργα. Καθ' ἕνα γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ πρότερον σημεῖα, εἶτα διδασκαλία, εἶτα θαύματα, οὕτω καὶ νῦν. Τὸ δὲ τὰς κτήσεις πωλεῖν καὶ διμερίζειν καθὼς ἦν τις χρεῖαν εἶχε, οὐκ ἀπλῶς, ἀλλ' οἰκονομικῶς. Διμερίζον γὰρ κατ' ἐξίαν. Τὸ δὲ, « Ὁμοθυμαδὸν προσκαρτεροῦντες, » οὐ μίαν ἡμέραν, οὐδὲ δύο, ἀλλὰ καθ' ἡμέραν, καὶ μὴ ψυχῇ. Τῷ δὲ ἱερῷ προσήδρευον οἱ πιστεύοντες, ἕτεροι σπουδαιότεροι γεγεννημένοι, καὶ περὶ μηδὲν ἕτερον ἔχοντες σπουδάζειν ἐξ εὐλαθείας τῆς περὶ τὸν τόπον, ἢ περὶ τὸ ἱερόν.

« Κλῶντες τε κατ' οἶκον ἄρτον, μεταλάμβανον « τροφῆς, ἐν ἀγαλλιάσει καὶ ἀφελότητι καρδίας αἰ- « νοῦντες τὸν Θεόν, καὶ ἔχοντες χάριν πρὸς ὅλον τὸν « λαόν. Ὁ δὲ Κύριος προσετίθει τοὺς σωζομένους « καθ' ἡμέραν τῇ Ἐκκλησίᾳ. »

Οἶκον, τὸ ἱερόν νῦν λέγει· ἐν αὐτῷ γὰρ ἦσθιον. Τὸ δὲ, « Κλῶντες ἄρτον, » εἶπεν, ἵνα τὸ εὐτελές καὶ αὐτόσκευον ὑπερμήνη αὐτῶν τῆς διακίτης. Ἄρ-

« caverit Dominus Deus noster. Aliisque verbis « plurimis testificabatur et exhortabatur eos, « dicens : Servemini ab hac prava genera- « tione. Itaque, qui libenter susceperunt ser- « monem ejus, baptizati sunt : et appositæ sunt « illo die animæ circiter ter mille. Erant au- « tem perseverantes in doctrina apostolica et « communicatione ac fractione panis et orationi- « bus. »

Tanquam os omnium apostolorum designatus ait : Resipiscite et baptizetur, non autem Credite, sed Baptizetur ; nam hoc fundamentum erat creden- tium in Christum. Hoc ergo primum petit, et post- modum finem ac perfectionem fundamento sub- jungit, dicens : « Donum Spiritus sancti, » tanquam fide per hæc media demonstrata. Per hoc autem quod ait : « Vobis enim facta est promissio et filiis vestris, omnibusque qui longe ac prope sunt : » ostendit doni magnitudinem, ut quod non modo ipsis sufficiat, sed et filiis, præterea et gentibus benigne exhibeatur : nam hoc innuit per id quod ait : « His qui longe absunt ; » atqui sit his qui longe absunt, multo magis sane vobis qui prope estis. Considera vero quod tunc gentium fidem innuit, quando compunctos invenit ac esse con- demnantes. Ubi enim seipsam anima condemna- verit, jam invidere non potest.

II, 43-46. « Factus est autem omni animæ timor, « multaque prodigia et signa per apostolos edeban- « tur. Omnes vero credentes erant conjuncti, et « habebant omnia communia : et possessiones ac « substantias vendebant, et distribuiebant ea omni- « bus, prout cuique opus erat. Et quotidie perse- « verabant unanimiter in templo. »

Neque enim more vulgi desipiebant, sed quo- niam Petrus multus erat ac vehemens desuper fluendo sive exhortando, et futura promissionibus ostendendo merito terrebantur. Nam attestabantur sermōni opera. Quemadmodum enim in Christo primum fuerunt signa, deinde doctrina. rursusque miracula, ita et nunc. Possessiones vero distra- hentes ac distribuentes prout cuique opus erat, non temere, sed dispensatorie faciebant : nam juxta cujusque dignitatem dividebant. Præterea quod sequitur, « Perseverabant unanimiter, » non uno aut altero die fiebat, sed quotidie, ut præmisit, idque uno animo. In templo 24 autem residebant cre- dentes : tanquam studiosiores ac ferventiores ef- fecti, et circa nihil aliud potentes studium pietatis exercere quam aut circa locum aut circa templum.

II, 46, 47. « Et frangentes juxta domum panem, « simul sumebant cibum cum exultatione et sim- « plicitate cordis laudantes Deum, et habentes gra- « tiam apud omnem plebem Dominus autem adde- « bat qui salvi fierent quotidie congregationi »

Domum dicit nunc templum, nam in ipso ede- bant. Dixit autem : « Frangentes panem, » ut tenui- tas ac simplicitas victus eorum appareat. Panem

enim frangentes, una cibum sumebant, at genio non indulgebant : ita vitam fidei conformem reddebant : ita se mutuo diligentes gratiam habebant apud omnem plebem : nam licet pontifices præ invidia in eos insurgerent gratiam tamen apud plebem habebant Hoc autem efficiebatur per eleemosynam, puramque conversationem. « In simplicitate cordis, » hoc est in modestia et fragilitate, nihil sublime de se sentientes in bonis actionibus ac eleemssynis quas præstabant : quod maxime Judaicum erat, veluti ex jactabundo Pharisæo manifestum est ²⁶.

CAPUT IV.

De claudi a nativitate cura Christi virtute facta, electaque Petri iustratione, in qua sese demittit, et consilium ad illorum salutem adducit : in quo etiam subditur pontificum animadversio zelo ejus quod factum erat, et de miraculo decertatio.

III, 1. « Simul autem Petrus et Joannes ascen-
« debant in templum ad horam orationis nonam. »

Magna est horum duorum unanimitas et amicitia. Nam huic innuit Petrus in Domini passione ut præceptorem interrogaret ²⁷. Rursumque ad sepulcrum simul currunt ²⁸. Et item de hoc ait Petrus Christo : Hic autem quid ? Ascendebant autem in templum, non tanquam adhuc **25** judaizantes, sed viriliter sese demittentes hoc faciebant : utque curato claudio in templo omnes haberent testes quotcumque venissent. Multi enim ibi versabantur ob loci reverentiam. Per hoc autem quod horam significat, docet quod precibus semper icumbant. Meminit vero et templi, ut utroque, tempore, inquam, et loco, quæ scribit confirmet. Cum autem multa edita sint ab apostolis miracula, prout superius meminit Lucas qui hæc scribit, nullius illorum nominatim fecit mentionem : sed illud tantum scribit quo omnes moti sunt. Nam illa fortassis etiam contemnebantur, eo quod parva viderentur. Aut etiam, quia historia hæc non arrogantis gratia ab ipso elaborata est.

III, 2-6. « Et quidam vir, qui claudus erat ab
« utero matris suæ, bajulabatur : quem ponebant
» quotidie ad portam templi quæ dicebatur Spe-
« ciosa, ut peteret eleemosynam ab introeuntibus
« in templum. Is cum vidisset Petrum et Joan-
« nem ingressuros in templum, rogabat ut eleemo-
« synam acciperet. Deflexis autem in eum oculis
« Petrus cum Joanne, dixit : Aspice in nos. At ille
« intendebat in eos sperans se aliquid accepturum
« ab eis. Dixit autem Petrus. »

Quomodo claudi nomen non ponit ? Quia neque illud noverant apostoli. Homo namque penitus ipsis ignotus erat : idque, ut neque obsequii aut affectionis gratia sanitates perficere videantur, neque ulla fictionis suspicio etiam apud eos qui impudentissimi sunt exoriri possit, quod in gratiam apostolorum quidam ipsis noti confingerent peractas circa se sanitates. Quomodo ergo nomen non interroga-

²⁶ Luc. xviii, 10 seqq. ²⁷ Joan. xiii, 26. ²⁸ Joan. xx, 4.

Α τον γὰρ κλώντες μετελάμβανον τροφῆς, ἀλλ' οὐκ ἐτρέφον. Οὕτω καὶ τὸν βίον ἀπὸ τῆς πίστεως μετεβ-
ρύθμιζον, καὶ φιλαλληλῶς εἶχον πρὸς τὸν λαὸν ὄλον. Εἰ γὰρ καὶ οἱ ἀρχιερεῖς ὑπὸ φθόνου ἐπανέστησαν
αὐτοῖς, ἀλλὰ πρὸς τὸν λαὸν χάριν εἶχον. Ἐδείκνυτο
δὲ τοῦτο διὰ τῆς ἐλεημοσύνης καὶ καθαρᾶς ἀναστροφῆς· Τὸ δὲ, « Ἐν ἀφελότητι καρδίας, » ἀντὶ τοῦ, ἐν
ταπεινώσει καὶ εὐτελείᾳ, μηδὲν ὑψηλὸν φρονούντες
ἐφ' αἷς ἔπραττον ἀγαθοεργίας καὶ ἐλεημοσύναις,
ὅπερ μάλιστα ἦν Ἰουδαϊκόν, ὡς ἀπὸ τοῦ καυχωμέ-
νου Φαρισαίου δῆλον.

ΚΕΦΑΛΑ. Δ'.

Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ θεραπείας τοῦ ἐκ γενετῆς
χωλοῦ, Ἡέτρον τε κατηχήσεως ἐκλεκτῆς,
συμπληρωτικῆς, συμβουλευτικῆς πρὸς σωτη-
ρίαν αὐτῶν. Ἐν ᾧ ἐπιστάσια τῶν ἀρχιερέων
ζήλω τοῦ γεγονότος, καὶ κρίσις τοῦ θαύματος.

« Ἐπὶ τὸ αὐτὸ δὲ Πέτρος καὶ Ἰωάννης ἀνέβαινον
« εἰς τὸ ἱερὸν ἐπὶ τὴν ὥραν τῆς προσευχῆς τὴν ἐν-
« νάτην. »

Πολλὴ ἡ τῶν δύο τούτων ὁμόνοια καὶ φιλία. Τούτω
γὰρ νεύει ὁ Πέτρος ἐν τῷ Κυρίου πάθει πυθίσθαι
τοῦ διδασκάλου, καὶ ἐπὶ τὸν τάφον δὲ πάλιν
ὁμοῦ τρέχουσι, καὶ περὶ αὐτῶν πάλιν φησὶν
ὁ Πέτρος τῷ Χριστῷ, Οὗτος δὲ τί ; Ἀνέβαινον δὲ
ἐν τῷ ἱερῷ, οὐχ ὡς ἐτι Ἰουδαίζοντες, ἀλλὰ χρη-
σίμως καὶ συγκαταβατικῶς τοῦτο ποιοῦντες, καὶ
ἵνα θεραπευθέντος τοῦ χωλοῦ ἐν τῷ ἱερῷ πάντα
ἔχοιεν τοὺς ἐωρακότας μάρτυρας. Πολλοὶ γὰρ συν-
ῆσαν ἐκεῖ, διὰ τὸ σεβάσιμον τοῦ τόπου. Διὰ δὲ τοῦ
ἔπιστ,μήνασθαι τὴν ὥραν, διδάσκει ὡς ἀεὶ ταῖς εὐ-
χαῖς ἐνέκειντο. Μέννηται δὲ καὶ τοῦ ἱεροῦ, δι' ἀμ-
φοτέρων, φημί, τοῦ χρόνου καὶ τοῦ τόπου πιστούμε-
νος ἄ γράφει. Πολλῶν δὲ θαυμάτων ἐπιτελουμένων
ὑπὸ τῶν ἀποστόλων, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐμνήσθη, ὁ
ταῦτα γράφων Λουκᾶς, οὐδένος ἐκείνων ὀνομαστί
μνημονεύει, ἀλλ' ἐκεῖνο γράφει μόνον ἀφ' οὗ πάν-
τες ἐκινήθησαν· ἐκεῖνα γὰρ ἴσως καὶ παρεωρωντο
διὰ τὸ σμικρὰ δοκεῖν ἢ καὶ ὅτι οὐ κόμπου χάριν ἡ
συγγραφὴ αὐτῷ αὐτῇ ἐσπουδάσθη.

« Καὶ τις ἀνὴρ χωλὸς ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ
« ὑπάρχων, ἐβαστάζετο, ὃν ἐτίθουν καθ' ἡμέραν
« πρὸς τὴν θύραν τοῦ ἱεροῦ τὴν λεγομένην Ὀραίαν,
« τοῦ αἰτεῖν ἐλεημοσύνην παρὰ τῶν εἰσπορευομένων
« εἰς τὸ ἱερὸν. Ὅς ἰδὼν Πέτρον καὶ Ἰωάννην μέλ-
« λοντας εἰσιεῖν εἰς τὸ ἱερὸν, ἠρώτα ἐλεημοσύνην
« λαθεῖν. Ἀτενίσας δὲ Πέτρος εἰς αὐτὸν σὺν τῷ
« Ἰωάννῃ εἶπε· Βλέψον εἰς ἡμᾶς. Ὁ δὲ ἐπέειχεν
« αὐτοῖς, προσδοκῶν τι παρ' αὐτῶν λαθεῖν. Εἶπε
« δὲ Πέτρος. »

Πῶς οὐ λέγει τὸ ὄνομα τοῦ χωλοῦ; ὅτι οὐδὲ οἱ ἀπόστο-
λοι ἤδεισαν σὺτόν. Ἐντελεῶς γὰρ ὁ ἄνθρωπος ἄγνω-
στος ἦν αὐτῷ. Καὶ τοῦτο, ἵνα μήτε χαριζόμενοι φαί-
νονται, καὶ κατὰ προσπάθειαν ποιοῦμενοι τὰς ἰάσεις,
μήτε τις ὑπόνοια ὑποκρίσεως μηδὲ παρὰ τῶν ἀναι-
σχυντοτάτων ὑπολαμβάνηται, ὅτι πρὸς χάριν τῶν
ἀποστόλων τινὲς τῶν αὐτοῖς γνωρίμων τὰς περὶ
αὐτοῦ ἰάσεις ὑποκρίνοιντο. Πῶς οὖν οὐκ ἔμαθον

μετὰ τὴν ἴασιν τὸ ὄνομα ; Ὅτι οὐκ ἦν αὐτοῖς σχολή A
 περὶ τὰ μηδὲν λυσιτελοῦντα κατασχολεῖσθαι. Πῶς δὲ
 αὐτὸν οὐ προσήγαγον ἰαθῆναι τῷ Χριστῷ ; Ἰσως
 τινὲς ἦσαν ἄπιστοι οἱ προσεδρεύοντες τῷ ἱερῷ,
 ἔκουγε οὐδὲ τοῖς ἀποστόλοις αὐτὸν προσήγαγον,
 ἰδόντες αὐτοὺς εἰσιόντας καὶ θύματα πεποιηκότας
 τοιαῦτα. Ὅτι Χωλὸς ἦν ἐκ ποιλίας μητρὸς, τούτο
 πάντες οἱ ἐν τῷ ἱερῷ ἤδισαν. Διὸ καὶ ὡς περιφανοῦς
 ἔντος ἦτι τοῦτο ἦν, οὐδὲ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ τοῦ Κυ-
 ρίου ἐφρόντιζον πρὸς τὸ τούτο αὐτὸν καλεῖν. Ἄλλ'
 ἐνίκα τὸ τοῦ πάθους καὶ αὐτὴν τὴν προσηγορίαν αὐ-
 τοῦ, καὶ ὄνομα αὐτῷ εἰς γνώρισμα κατεξείρατον τὸ
 σῖνος ἐγένετο. Πολλῶν δὲ θαυμάτων, ὡς εἴπομεν, ὑπὸ
 τῶν ἀποστόλων γινομένων, οὐ προσήγον αὐτὸν τού-
 τοις οἱ Ἰουδαῖοι, ὡς τῷ Χριστῷ, ἦτοι φθονοῦντες, ἦ
 καὶ δ' ἄπιστιαν. Οὐπω γὰρ ἐνόμιζον τοσοῦτον αὐτοῦς B
 ἰσχύειν θαυματουργεῖν.

non adduxerunt Judæi, sive quod Christo inviderent, sive propter incredulitatem : nondum enim eos arbitrabantur posse operari tantum miraculum.

« Ἀργύριον καὶ χρυσίον οὐχ ὑπάρχει μοι· δὲ δὲ ἔλω,
 • τοῦτό σοι δίδωμι. »

Τούτο τὴν παντελῆ τοῦ χρυσοῦ αὐτῶν ἀκτισίαν
 ἐμφαίνει. Οὐ γὰρ, ὡς πολλάκις ἡμαῖς φαμεν, ὅτι Ὡδε
 οὐκ ἔγω, οὕτω καὶ αὐτὸς, ἀλλ', « Οὐχ ὑπάρχει, μοι, »
 φησί, τὸ πάντῃ μὴ ὑπεῖναι αὐτῷ χρυσίον δηλῶν.

« Ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ναζωραίου,
 • ἐγείραι καὶ περιπάτει. Καὶ κρατήσας αὐτὸν τῆς
 • δεξιᾶς χειρὸς, ἤγειρε. Παραχρῆμα δὲ ἐστερεώθησαν
 • αὐτοῦ αἱ βᾶσεις καὶ τὰ σφυρά· καὶ ἐξαλλόμενος
 • ἔστη καὶ περιπάτει. Καὶ εἰσῆλθε σὺν αὐτοῖς εἰς τὸ
 • ἱερὸν περιπατῶν καὶ ἀλλόμενος καὶ αἰνῶν τὸν Θεόν· C
 • Καὶ εἶδεν αὐτὸν πᾶς ὁ λαὸς περιπτοῦντα καὶ ἀ-
 • νοῦντα τὸν Θεόν. Ἐπεγίνωσκόν τε αὐτὸν, ὅτι οὐ-
 • τος ἦν ὁ πρὸς τὴν ἑλεημοσύνην καθήμενος ἐπὶ τῇ
 • Ὁραίᾳ πύλῃ τοῦ ἱεροῦ. Καὶ ἐπλήσθησαν θάμβους
 • καὶ ἐκστάσεως ἐπὶ τῷ συμβεβηκότι αὐτῷ.

Ὅπερ ὁ Χριστὸς πολλάκις ἐπὶ τῶν ἀτελέστερον
 διακειμένων οὐ λόγῳ μόνον θεραπεύων, ἀλλὰ καὶ
 ἐπτόμενος, τοῦτο καὶ νῦν ὁ Πέτρος ποιεῖ. Ἄμα δὲ
 καὶ διὰ τοῦ ἐγείραι, τὸ τῆς ἀναστάσεως πιστοῦται
 μυστήριον, καὶ ἵνα μὴ δόξη ἀπὸ ταυτομάτου ἢ αὐτο-
 σχεδιάζοντος τὸ γενόμενον. Ἦλατο δὲ ἀναστάς, ἦ
 ἀπιστῶν τὸ γινόμενον, καὶ πειράζων εἰς ἀσφαλιέτε-
 ρον καὶ ἰδρυιότερον τὴν βᾶσιν, ἢ οὐδὲ περιπατεῖν
 ἔδει. Τὸ δὲ, « ἐπεγίνωσκον αὐτὸν, » πρόσκειται, ὡς
 καὶ ἀγνοοῦμεν λοιπὸν ἀπὸ τοῦ θύματος. Ὅ καὶ
 ἐπὶ τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ. Ἐβίωσαμεν δὲ καὶ ἡμεῖς D
 ταύτη κεχρησθῆαι τῇ λέξει ἐπὶ τῶν μόλις γνωριζομέ-
 νων. « Περιπατῶν καὶ ἀλλόμενος. » Ὡς ἀγνοοῦμενον
 σχεδὸν τὸ λοιπὸν ἀπὸ τοῦ ἄλλεσθαι τὸν πρὸ τούτου
 ἀργὸν καὶ τῆς ἐτέρων δεόμενον βοήθειας πρὸς μετά-
 βασιν.

« Κρατοῦντος δὲ τοῦ ἰαθίντος χωλοῦ τὸν Πέτρον
 • καὶ Ἰωάννην, συνέδραμε πρὸς αὐτοὺς πᾶς ὁ λαὸς
 • ἐπὶ τῇ στοᾷ τῇ καλουμένῃ Σολομῶντος, ἔκθαμβοι.
 • Ἰδὼν δὲ Πέτρος ἀπεκρίνατο πρὸς τὸν λαόν. »

» JOAN. IX, 1 seqq.

bant post datam sanitatem? Quia otium ipsis non erat ut vacarent circa ea quæ nihil conferebant. Verum quomodo illum non adduxerunt ad Christum ut sanaretur? Fortassis increduli quidam erant qui juxta templum residebant, aut in eo ministrabant: ubi neque ad apostolos ipsum adduxerunt, cum illos ingredi viderent. et quod talia edidissent miracula. Quod claudus esset ab utero matris, id omnibus notum erat qui in templo degebant: ideo etiam cum hoc ita esse cunctis manifestum esset, neque cura illis fuit de nomine Domini ipsius, ad hoc ut ipsum ab illo appellantes nobis significarent, sed de sola ejus imbecillitate, ejusque appellatione: 26 et hæc ægritudo ac damnum factum est ipsi nomen ad præcipuum notumque indicium. Cum autem multa ab apostolis ederentur miracula, veluti diximus, eum ad ipsos

III, 6. « Argentum et aurum non est mihi: quod
 • autem habeo, hoc tibi do. »

Hoc ipsorum omnimodam auri inopiam demonstrat. Neque enim, quemadmodum nos frequenter dicimus, Hoc loco aut hoc tempore non habeo, ita et ipse: sed: « Non est mihi: » significans omnino se non possidere aurum.

III, 6-10. « In nomine Jesu Christi Nazareni
 • surge et ambula. Et apprehensa manu ejus
 • dextera, erexit eum. Protinus autem consolidatæ
 • sunt plantæ illius ac tali, et exsiliens stetit et
 • ambulabat. Et ingressus est cum eis in templum
 • inambulans ac saliens laudansque Deum. Et vi-
 • dit eum universus populus inambulans ac lau-
 • dantem Deum. Agnoveruntque illum quod ipse
 • esset is qui ad eleemosynam sedebat ad Specio-
 • sam portam templi. Et impleti sunt admiratione
 • et stupore super eo quod contigerat illi »

Quod Christus frequenter propter imperfectiores faciebat, non solo sermone curans, sed et tactu; hoc nunc et Petrus facit: simulque per hoc quod erigit, resurrectionis confirmat mysterium, et ne videatur factum ab eo qui non rogatus sese ultro neus ingessisset. Erectus autem saliebat, vel facti adhuc incredulus, et tentans ad cautiorem et firmiorem gressum: aut quia ne ambulare quidem noverat. Additum vero est: « Agnoverunt illum, » quasi jam propter miraculum ignotus esset. Simile quoque accidit de cæco a nativitate²⁹. Solemus autem et nos hac uti dictione, Ἐπιγνώσκω, in his quæ vix cognoscuntur. « Inambulans ac saliens: » quasi jam propter saltum propemodum ignoraretur is qui paulo ante adeo tardus erat ut ad gressum aliorum egeret auxilio.

III, 11, 12. « Cum teneret autem claudus, qui sa-
 • natus fuerat, Petrum et Joannem, cucurrit ad eos
 • « totus populus stupefactus ad porticum quæ dice-
 • « batur Solomonis. Intuitus autem Petrus respon-
 • « dit ad populum. »

27 Tenebat apostolos post redditam sanitatem, A vel ex benevolentia, quasi plausum et favorem illis concilians, vel omnibus ostendens eos qui se sanaverant; aut suspicatus quod si ab eis relinqueretur, rursus a pristino naturæ vitio corripere. Arbitrabatur enim se eatenus morbo liberatum esse, dum ipsos teneret, et ab eis contrectaretur: maxime quod Petrus ita illum erigendo curaverat. « Ad porticum quæ dicebatur Salomonis. » Sola hæc porticus supererat a Salomonis ædificatione. Exusserat enim templum Nabuchodonosor: rursusque ædificare jusserat Cyrus Persa.

III, 12. « Viri Israelitæ, quid admiramini super hoc? aut nos quid defixis oculis intuemini. quasi propria potentia aut religione effecerimus ut hic ambularet? »

Ipsius Israel appellatio duarum rerum suggerit intellectum, nempe laudis a Jacob cui ob Dei obedientiam appellatio Israel adaptata est, ab inferioribus detractis ad sublimia, cœlestia, divina ac intelligibilia: et accusationis seminis ejus ab exitu ex Ægypto, quod nunquam persuaderi poterat, plenum semper irritationis. Ex utroque ergo nomen Israel illis tribuit: hinc videlicet erubescantiam, quod Deo non pareant, ut progenitor eorum fecerat. illinc etiam perditionem, ut qui Ægyptum egressi sunt nec ad promissam servati sunt hæreditatem: quorum duorum reminiscencia per nomen Israel facta, hujus quidem præbebit æmulationem, illorum vero imitationis fugam, timore similis perditionis, ex attentione eorum quæ dicenda sunt. Hæc autem concio majori dicendi libertate plena est; non quod in priori terreretur, sed quoniam cum illi sævi essent et improbi, nequaquam tulissent. Deinde illam quidem incipiens, per proœmium attentionem in illis efficit, dicens: Hoc vobis notum sit, et auribus percipite verba mea: hic vero tali præparatione non opus est, neque enim torpebant, sed signum in claudo factum omnes reddidit attentos, et timoris ac consternationis plenos effecit. Vide autem quomodo repellens suam ipsorum gloriam quam signis assecuti erant, nihil magni de ipsis loquitur. Siquidem qui modeste sentit de præclaris suis operibus, magis attrahit auditorem. Ideo quoque ipsi contempta humana gloria se ipsos amplius glorificabant, **28** non humanum sed divinum esse demonstrantes quod factum erat. « Quasi propria potentia. » Animadvertite quod ait non potentia humana hunc salvum factum esse, sed divina. Nazareus igitur Deus est cujus nomen illum curavit.

III, 13-15. « Deus Abraham et Isaac et Jacob, « Deus patrum nostrorum glorificavit Filium suum « Jesum, quem vos tradidistis, ac negastis ipsum « coram Pilato, cum ille absolvendum judicasset. « Vos autem sanctum et justum negastis, et postulatistis ut virum homicidam donaret vobis, auctorem vero vitæ interfecistis, quem Deus suscitavit « a mortuis, cujus nos testes sumus. »

Adhuc humilioribus hæret tam in his quæ ipsos

Ἐκράτει τοὺς ἀποστόλους μετὰ τὴν ἴασιν, ἢ ἀπὸ εὐνοίας ὡς περ εὐφημίαν αὐτοῖς πλέκων, καὶ ἐπιδεικνὺς ἄποσι τοὺς σωτήρας, ἢ ὑπονοῶν ὡς, εἰ ἀπολειφθεῖν αὐτῶν, πάλιν ὑπὸ τοῦ πάθους καταληφθεῖν. Ἐνόμιζε γὰρ μέχρι τούτου ἀπηλλάχθαι τοῦ πάθους. μέχρις ἂν κατέχη αὐτοὺς, καὶ ἐφάπτηται αὐτῶν, μάλιστα ὅτι καὶ ὁ Πέτρος κρατήσας αὐτὸν οὕτως ἴασατο. « Ἐπὶ τῇ στοᾷ τῇ κλυομένῃ. » Αὕτη μόνη στοᾷ ἴστατο ἀπὸ τῆς κατασκευῆς Σολομώντος. Ἐνέπρησε γὰρ τὸ ἱερὸν Ναβουχοδονόσωρ, καὶ ὑποδόμησε Κύρος ὁ Πέρσης.

« Ἄνδρες Ἰσραηλῖται, τί θαυμάζετε ἐπὶ τούτῳ; « ἢ ἡμῖν τί ἀτενίζετε ὡς ἰδίᾳ δυνάμει, ἢ εὐσεβείᾳ « πεποιηκόσι, τοῦ περιπατεῖν αὐτόν; »

Ἡ τοῦ Ἰσραὴλ προστιγορία διττὴν ὑποβάλλει τὴν ἐκκλησίαν ἐπαίνου, ἀπὸ τοῦ Ἰακώβ, ὃ θεοπειθεῖς χάριν ἢ τοῦ Ἰσραὴλ προστηρμόσθη προστιγορία, ἀπὸ τῶν κάτω συρομένων ἐπὶ τὰ οὐράνια καὶ θεῖα καὶ νοητὰ διαπορηθεῖσα ὑψηλὴ μέμφει, ἀπὸ τῆς ἐξόδου τῆς ἐξ Αἰγύπτου τοῦ σπέρματος αὐτοῦ δυσ-αγώγῳ καὶ ἀπειθοῦς καὶ παραπικρασμοῦ μεστοῦ. Ἐξ ἐκατέρου τοίνυν τὸ Ἰσραὴλ ὄνομα αὐτοῖς παρέχει ἀσφάλυν, μὴ θεοπειθεῖσιν ὡς ὁ προπάτωρ ἀπέλειπεν, ὡς οἱ ἐξ Αἰγύπτου μὴ τῇ ἐπηγγελμένῃ ἀνασωθέντες κληροδοσίᾳ. Ὡν ἐκατέρων ὑπόμνησις διὰ τοῦ ὀνόματος ἐγγινομένη, τοῦ μὲν ζῆλον παρέξει, τῶν δὲ τὴν μίμησιν διὰ τὸν ὅμοιον ὄλεθρον ἐκφυγεῖν, ἐκ προσοχῆς τῶν λεχθησομένων. Πλείονος δὲ αὕτη γέμει τῆς παρρησίας ἢ διηγορίας, οὐχ ὅτι ἐν τῇ προτέρᾳ ἐφοβεῖτο, ἀλλ' ἐπειδὴ χαλεποὶ ὄντες καὶ ἰταμοὶ οὐκ ἂν ἤνεγκαν ἐκείνοι. Ἐκ τούτου ἐκείνης μὲν ἀρχόμενος, ἐπιστροφὴν αὐτοῖς ἐργάζεται διὰ τοῦ προομίου, τοῦτο ἡμῖν γνωστὸν, λέγων, ἔστω, καὶ ἐνωτίσασθε τὰ ῥήματά μου· ἐνταῦθα δὲ οὐ δεῖται τῆς τοιαύτης κατασκευῆς. Οὐ γὰρ ἐρραβύμουν, ἀλλὰ τὸ σημεῖον τοῦ χωλοῦ ἐπέστρεψεν αὐτοὺς ἅπαντας, καὶ δέους καὶ ἐκπλήξεως ἐποίησε μεστούς. Ὅρα δὲ πῶς διὰ τοῦ παρακρούεσθαι τὴν περὶ αὐτῶν δόξαν τὴν διὰ τῶν σημείων, οὐδὲν περὶ ἑαυτῶν φθίγγεται μέγα, ἅτε τοῦ ἐπὶ μεγάλοις τοῖς ἑαυτοῦ κατωρθωμένοις ταπεινοφρονοῦτος, πλεον ἐφελκομένου τὸν ἀκροατῆν. Διόπερ καὶ αὐτοὶ καταφρονήσαντες τῆς ἀνθρωπίνης δόξης, μᾶλλον ἐδόξαν ἑαυτοὺς, οὐκ ἀνθρώπινον, ἀλλὰ θεῖον τὸ γεγονός δείξαντες. « Ὡς ἰδίᾳ δυνάμει. » Πρόσεχε τῷ εἰρημῶν, ὅτι οὐ δυνάμει ἀνθρωπίνῃ λέγει αὐτὸν ἰσθῆναι, ἀλλὰ θεῖᾳ. Θεὸς οὖν ὁ Ναζωραῖος, οὗ τὸ ὄνομα ἐθεράπευσεν αὐτόν.

« Ὁ Θεὸς Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, ὁ « Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν ἐδόξασε τὸν Παῖδα αὐτοῦ « Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς παρεδώκατε, καὶ ἠρνήσασθε αὐτόν « κατὰ πρόσωπον Πιλάτου, κρινάντος ἐκείνου ἀπο- « λύειν. Ἰμεῖς δὲ τὸν ἅγιον καὶ δίκαιον ἠρνήσασθε, « καὶ ἠτήσασθε ἄνδρα φονέα χρισθῆναι ὑμῖν, τὸν δὲ « ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς ἀπεκτείνατε, ὃν ὁ Θεὸς ἤγειρεν « ἐκ νεκρῶν, οὗ ἡμεῖς μάρτυρές ἐσμεν. »

Ἐτι τῶν ταπεινοτέρων ἔχεται, τῶν περὶ αὐτοῦ

καὶ Χριστοῦ· παρὶ ἑαυτοῦς, διὰ τοῦ εἰπεῖν, οὐχ ἰδίᾳ δυνάμει θαυματουργῆσαι· παρὶ Χριστοῦ δὲ, τῷ προσθεῖναι τὸν παῖδα. οὐ γὰρ τὸ αὐτοδόξατον ἐνὶ προσθήκῃν δόξης λαβεῖν. Ταπεινώσας οὖν τὸ καθ' ἑαυτοῦς καὶ Χριστὸν, ἐπαίρει τὸ τῶν Ἰουδαίων κατὰ Χριστοῦ τόλμημα, καὶ οὐ συσκιάζων ὡς τὸ πρότερον. Τοῦτο δὲ ποιῶ, μᾶλλον αὐτοῦς ἐπαγαγέσθαι βουλόμενος. Ὅσον γὰρ εἰδείκνυ αὐτοῦς ὑπεύθυνους, τοσοῦτον μᾶλλον τοῦτον ἐγίνετο. Διὰ δὲ τοῦ, « Ὁν ὑμεῖς παρεδώκατε καὶ ἠρνήσασθε, » δύο τὰ ἐγκλήματα. Πιλάτω τε γὰρ παρέδωκαν εἰς φόνον, εἰπόντες· « Ἡμεῖν οὐδένα ἔξεστιν ἀποκτείνειν. » ἠρνήσαντο δὲ κρᾶζοντες, « Οὐκ ἔχομεν βασιλεία εἰ μὴ Καίσαρα. » Ἀλλὰ γε δὴ καὶ Πιλάτου Ἕλληνας ὄντος, καὶ μήτε σημείον πρὸς Χριστοῦ ἑωρακότος, μήτε προφητῶν ἀκριβοῦτος παρὶ Χριστοῦ, καὶ βουλομένου αὐτὸν ἀπολύειν. αὐτοὶ καὶ θαυματουργοῦντες Χριστὸν τεθεεμένοι, καὶ προφητῶν ἐν γνώσει τῶν περὶ αὐτοῦ αὐτοῖς εἰρημένων καταστάντες, οὐκ ἠνέσχασθε. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν, « Φονία ἠτήσασθε, » δεινῶς κατεσκεύασεν, ὅτι ἐδύνατο τὸν Χριστὸν ἀπολύειν. Εἰ γὰρ τὸν φονία ἀπολυθῆναι ἐποίησαν, τὸν μᾶλλον ὑπαίτιον, οὐ πολλῶν δὴ πού τὸν ἀνεύθυνον; νῦν δὲ ἀπεναντίας, τὸν μὲν ὑπεύθυνον ἐξείλοντο, τὸν δὲ ἀνεύθυνον ἀποκτανθῆναι παρέδωκαν. Εἰπὼν δὲ, « τὸν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς, » δείκνυσιν ὡς αὐτὸς ἑαυτὸν ἀνέστησεν ὁ Χριστός. Τῆν ἀνάστασιν δὲ οὐ προφητῶν ἐμπεδοὶ μαρτυρίας, ἀλλὰ, ἐπειδὴ ἀξιοπίστος αὐτοῖς ἦν, τῷ λόρῳ τῶν ἀποστόλων. Ἐπεὶ δὲ μετεωρίσας τὸ ἔγκλημα, ἐλύπει σφοδρῶς, πάλιν ἀνίστησιν, ἐπὶ μετανοίαν αὐτοῦς συνωθῶν, ὅτι τε ἐξ ἀγνοίας τὸ ἔγκλημα καὶ ἀνοίας, καὶ ὅτι τὸ ἐξ ἀρχῆς τεταγμένον καὶ λόγῳ προφητῶν κεχρησμοποιημένον, οὐκ ἔν παρελθεῖν. Ἐπεὶ δὲ μέχρι τούτου προέβη, ἤδη καὶ ἔτητος τῆν μετάνοιαν εἰσηγείται κατηναγκασμένως ἀναλαβεῖν, πρὸς τε ἐξάλειψιν τῶν ἡμαρτημένων, καὶ τρυφήν καὶ ἀπόλυσιν τῶν διὰ μετάνοίας καὶ ἀγαθοεργίας τῶν ἀτελευτήτων ἀγαθῶν εὐμοιρησάντων.

am etiam palam cogendo inducit ad suspiciendam pœnitentiam, tum ad abolitionem delictorum, tum ad delicias fruitionemque æternorum bonorum, quæ per pœnitentiam bonorumque operationem percipiuntur.

« Καὶ ἐπὶ τῇ πίστει τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, τοῦτον « ὃν θεωρεῖτε καὶ ὁῦρατε, ἑστερέωσα τὸ ὄνομα « αὐτοῦ. »

Τουτέστι, Τί λέγω, πιστεύσας ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἑστερέωθη; καὶ πρὶν ἢ πιστεῦσαι, τὸ ὄνομα μόνον ἐπικληθῆν ἑστερέωσεν αὐτόν· τὸσαύτην πηγάξει τὸ ὄνομα τὴν χάριν. Οὕτω γὰρ ἦν πιστεύσας, ἀλλὰ μόνη ἡ ἐπικλησις τοῦ ὀνόματος τὸ πᾶν εἰργάσατο.

« Καὶ ἡ πίστις ἡ δι' αὐτοῦ ἔδωκεν αὐτῷ τὴν « ὀλοκληρίαν ταύτην ἀπέναντι πάντων ὑμῶν. »

Τίς δὲ ἡ πίστις ἡ δι' αὐτοῦ κτηρυθεῖσα, αὐτὸς ἐρμηνεύει. « Ἴνα γινώσκασθε· σὲ τὸν μόνον ἀληθινόν, » καὶ ἔξῃ. Ἴνα γὰρ μὴ τις εἴπῃ, Οὐκοῦν κἄν ἄπιστος ἐπικλησθῆται τὸ ὄνομα αὐτοῦ κἄν ἐπὶ θεραπείᾳ ἀπίστον, οὐδὲν ἦν τὸ ἴσως προχωρήσει, εἴπερ ἡ ἐπικλησις μόνη τοῦ ὀνόματος ἑστερέωσεν· ἴνα οὖν μὴ τις τοῦτο εἴπῃ, ἐπήγαγο· « Καὶ ἡ πίστις ἡ δι' αὐτοῦ. »

39 Joan. xvi, 31. 40 Joan. xix, 15. 41 Joan. xvii, 2.

concernunt, quam quæ Christum respiciunt : ipsos quidem, dum ait quod non propria potentia ediderint miraculum ; Christum vero, addendo : Glorificavit Filium suum : neque enim contingit ut gloriæ additamentum accipiat qui ex se glorificatus est. Ubi ergo demisit tam id quod seipsos concernit quam quod Christum : facinus adauget Judæorum adversus Christum : neque illud inumbrat ut prius. Hoc autem facit magis illos allicere volens. Nam quanto magis ipsos ostendit obnoxios, tanto amplius illud succedit. Per hoc autem, « Quem vos tradidistis et negastis : » dum ponuntur accusationes. Siquidem Pilato ad cædem tradiderunt, dicentes : « Nobis non licet interficere quemquam 40. » Negaverunt autem clamantes : « Non habemus regem præter Cæsarem 41. » Atqui sane cum etiam Pilatus gentilis, qui neque signa a Christo viderat, neque prophetas de Christo audierat, vellet tamen ipsum absolvere : vos ipsi qui et Christum miracula edentem conspexeratis, et notitiam habebatis prophetarum in his quæ de ipso dixerant, non tamen ab eo vos continuistis. Dicens vero : « Homicidam postulastis, » efficaciter probat quod Christum potuerint absolvere. Nam si homicidam absolvi fecerunt qui longe amplius obnoxius erat, an non certe longe facilius potuissent eum absolvere qui crimine carebat? Nunc autem e diverso obnoxius quidem liberarunt, insontem vero ut interimeretur tradiderunt. Præterea dicendo, « Auctorem vitæ, » ostendit quod seipsum suscitaverit ipse Christus. Resurrectionem vero non prophetarum confirmat testimoniis, sed choro apostolorum si ipsis fide dignus erat. 29 Deinde vero postquam efferendo crimen eorum, vehementer constrictavit, rursus remittit, ad pœnitentiam illos invitans : quod ex ignorantia et insipientia peccaverint, et quod illud quod ab initio constitutum erat a prophetarum oraculo prædictum non potuerit evitari. Ubi vero hucusque processit, III, 16. « Et ob fidem nominis ejus, hunc quem « vos videtis et nostis, consolidavit nomen ipsius. »

Hoc est, Quid dico quod qui credidit in nomine ejus consolidatus sit? imo etiam priusquam crederet, nomen tantum invocatum consolidavit illum : tantam manat nomen illius gratiam : nondum enim crediderat, sed sola nominis invocatio rem omnem peregit.

« Et fides quæ per eum est, dedit ipsi integritatem istam in conspectu omnium vestrum. »

Quæ autem sit fides quæ per eum est, ipse declarat, ubi ait : « Ut cognoscant te solum verum Deum 42, » etc. Ne quis enim dicat : Itaque etiamsi infidelis invocet nomen ipsius, etiamsi in curatione increduli id fiat, nihilominus salus subsequetur, si quidem sola nominis invocatio consolidavit hunc. Ne quis ergo hoc dicat, subjunxit : « Et fides quæ

per eum est : » hoc est. magnum quidem est nomen, et a quo emanant sanitates, sed opus est etiam animabus quæ gratia dignæ haberi possint. Siquidem nomen ab infidelibus invocatum, cum is etiam qui salute eget permansurus est incredulus, nequaquam suum sortietur effectum. Dicere itaque, Nomen ipsius consolidavit istum, sublime ac perfectum est, et Judæos exacerbavit : illud vero Fides quæ per eum est, humile, Ipse autem partim quidem ex rei natura sermonem distribuit, partim vero juxta auditorum affectum et potentiam, humilia permiscens sublimibus, quo facilius sermo excipiat.

III, 17-20. « Et nunc, fratres, novi, quod per ignorantiam feceritis sicut et principes vestri. « Deus autem quæ prænuñtiaverat per os omnium suorum prophetarum, passurum esse Christum, « complevit hoc modo. Resipiscite igitur et convertimini 20 quo deleantur peccata vestra : ut « veniant tempora refrigerationis a conspectu Domini. »

Novi, inquit, quod per ignorantiam feceritis, eo quod plures vestrum videam converti et salvos fieri. Siquidem noverat quod non ignoranter fecissent, sed ita dicebat, ostium illis pænitentiae aperiens. Ideo ait : Resipiscite, non de commissis in cruce (nam de illis prædixit quod per ignorantiam facta essent), sed de aliis delictis. Dicens autem : « Tempora refrigerationis, » futurum ostendit ut in multas miseras incidant, et bellis vastentur : hic enim sermo ad eum qui deplorandus est cupitque consolationem, aptari potest « Ut veniant tempora refrigerationis, » inquit. Ut temporibus videlicet refrigerationis refocillarentur : quæ a conspectu Domini sive divina et paterna substantia dicit adducenda. Neque enim verisimile erat eos qui per passionem in Filium injurii fuerant, non accepturos dignam ultionem, quam etiam a Romanis nacti sunt militibus per Vespasianum et Titum ii qui Judæam adversus Christum insaniam excrucerant. Neque solum propria politia destituti sunt, verum etiam post suæ metropolis templique eversionem, vitam quoque ducunt erraticam toto mundo dispersi : et usque ad hujus mortalis vitæ consummationem ita perdurantes, nunquam refrigerationem consequentur. In eo enim Christi de cælis adventu, unicuique juxta condigna rependet præmia. Horum autem quæ tunc futura sunt, cognitionem Judæis nunc proponit, ut horum timore pænitentiam magis strenue arripiant.

III, 20, 21. « Mittatque eum qui ante prædicatus est vobis Jesum Christum, quem oportet quidem « cælo suscipi usque ad tempora instaurationis « omnium, quæ locutus est Deus per os omnium « sanctorum suorum a sæculo prophetarum. »

Vide quomodo ordine procedat. In priori siquidem concione resurrectionem ac in cælis sessionem innuit : hic autem manifestum etiam adventum quem vocat tempus refrigerationis, per quod

Τουτέστι. μίγα μὲν ἐστὶ τὸ ὄνομα, καὶ βρῦον ἰάσεις, ἀλλὰ δεῖται καὶ ψυχῶν δυναμένων ἀξιοθῆναι τῆς χάριτος. Ὑπὸ γὰρ ἀπίστων τὸ ὄνομα ἐπικαλούμενον, καὶ ἀπίστου μέλλοντος μένειν τοῦ τῆς ἰάσεως δεομένου, οὐκ ἂν τὸ οἰκτεῖον ἐνεργήσειεν. Τὸ μὲν οὖν εἰπεῖν, Τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἰσπερώσεν αὐτὸν, ὑψηλὸν καὶ τέλειον, καὶ ἐτράχυνεν ἄν τοὺς Ἰουδαίους. Τὸ δὲ, Ἡ πίστις ἦ δι' αὐτοῦ, ταπεινόν. Ὁ δὲ, τὰ μὲν εἴη φύσει νέμων τοῦ πράγματος, τὰ δὲ τῇ διαθήσει καὶ τῇ δυνάμει τῶν ἀκροατῶν, μίγνυσι ταπεινὰ ὑψηλοῖς διὰ τὸ εὐπαράδεκτον.

« Καὶ νῦν, ἀδελφοί, οἶδα, ὅτι κατὰ ἄγνοιαν ἐπράξατε, ὡσπερ καὶ οἱ ἀρχόντες ὑμῶν. Ὁ δὲ θεὸς ἃ προκατήγαγε διὰ στόματος πάντων τῶν προφητῶν αὐτοῦ, παθεῖν τὸν Χριστὸν, ἐπλήρωσεν οὕτως. Μετανοήσατε οὖν καὶ ἐπιστρέψατε εἰς τὸ ἐξαλειφθῆναι ὑμῶν τὰς ἀμαρτίας, ὅπως ἂν ἔλθωσι καιροὶ ἀναψύξεως ἀπὸ προσώπου τοῦ Κυρίου. »

Ἔγνων, φησὶ, ὅτι κατὰ ἄγνοιαν ἐπράξατε, ἐξ ἃν ὀρῶ πολλοὺς ὑμῶν ἐπιστρέφοντας καὶ σωζομένους. Ἦδε μὲν γὰρ ἦτι οὐ κατὰ ἄγνοιαν, ἀλλ' οὕτως ἔφη, θῦραν αὐτοῖς ἀνοίγων μετανοίας. Διὸ λέγει· Μετανοήσατε, οὐ περὶ τῶν ἐν τῷ σταυρῷ τετολημμένων (ἔφη γὰρ εἰπὼν περὶ ἐκείνων, ὅτι ἐν ἀγνοίᾳ), ἀλλὰ περὶ τῶν ἄλλων ἀμαρτιῶν. Εἰπὼν δὲ, « Καιροὶ ἀναψύξεως, » δείκνυσι ταλαιπωρίας πολλὰς μέλλοντας αὐτοὺς περιπέπτειν, καὶ καταπραγματοποιεῖν πολέμων. Ἡρὸς γὰρ τὸν κλαυσόμενον καὶ παραμυθίας ἐπιθυμοῦντα οὕτως ἂν ὁ λόγος ἀρμόσειεν. « Ὅπως ἂν ἔλθωσι, φησὶ, καιροὶ ἀναψύξεως. » Κατὰ τοὺς τῆς ἀναψύξεως καιροὺς δευτέρως, οὐς ἀπὸ προσώπου τοῦ Κυρίου, εἴτουν τῆς θείας καὶ πατρικῆς οὐσίας πρυτανευθῆναι, φησὶν. Οὐδὲ γὰρ εἰκόσ, τοὺς εἰς τὸν Γίὸν ἐνουβρίσαντας διὰ τοῦ πάθους, μὴ τὴν ἀνταμοιβὴν εὐρεῖν, ἦν καὶ ἀνεῦρον ὑπὸ τῶν Ῥωμαϊκῶν στρατοπέδων διὰ Χριστοῦ ἐγκατεργασάντες λύσση. Καὶ οὐ μόνον καθ' ἑαυτοὺς πολιτεύειν ἐστέρηται, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν τῆς μητροπόλεως αὐτῶν καὶ τοῦ ναοῦ κατασκαφὴν, καὶ βίον ἄγουσι πλάνον κατὰ παντὸς διασπαρέντες, καὶ μέχρι τῆς τοῦδε τοῦ φθαρτοῦ βίου συντελείας διατηροῦντες, οὐ μὴ ποτε τύχοιεν ἀναψύξεως. Κατὰ γὰρ ταυτὴν ἢ τοῦ Χριστοῦ ἀπ' οὐρανοῦ παρουσία, ἐκείτω τῶν κατὰ ἀξίαν πόρων βραβεύσει τὰ ἐπαθλα. Τούτων δὲ τῶν τρυκαυτῶν ἐσομένων γινώσιν νῦν ἐντίθῃσιν Ἰουδαίοις, ὡς ἂν τῷ φόβῳ τούτων γεννικώτερον τὴν μετένοian ἐπισπάσωνται.

« Καὶ ἀποστειλῆ τὸν προκεκηρυγμένον νμῖν Ἰησοῦν Χριστὸν, ἐν δεῖ οὐρυνὸν μὲν δέξασθαι ἔχρι χρόνων ἀποκατστάσεως πάντων, ὧν ἐλάλησεν ὁ θεὸς διὰ στόματος πάντων ἁγίων αὐτοῦ προφητῶν ἀπ' αἰῶνος. »

Ὅρα πῶς ὁδῶ προβαίνει. Ἐν μὲν τῇ πρώτῃ δημηγορίᾳ, τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν εἰς οὐρανοῦς ἠνέξατο κἀθίσιν, ἐναυθῶ δὲ καὶ τὴν ἐμφανῆ παρουσίαν, ἦν καιρὸν φησὶν ἀναψύξεως, ἐν ᾧ τοὺς τῆς ἀναψύξεως

σεως δι' τοῦ καιροῦ. Οὐς καὶ Παῦλος ἐπιζητεῖ, λέγων· «Καὶ ἡμεῖς οἱ ἐν τῷ σκῆναι τούτῳ στενάζομεν βαρῶμενοι.» Ἐἴ δὲ τις καὶ τοὺς μετὰ τὴν ἄλωσην λέγει· καιροῦ ἀναψύξεως, οὐδὲν κωλύει. Καὶ γὰρ τοὺς τῆς κακώσεως αὐτῶν αἰχμαλωσίας διὰ τοὺς ἐκλεκτοὺς ἐκολόβωσεν ὁ Χριστός, ἵνα οἱ πιστεύσαντες εὐρωσιν ἀνάψυσιν, καὶ διασωθῶσιν ἀπο τῆς σφοδρᾶς ἐκείνης τακαίπωρίας καὶ ἀνάγκης. Εἰπὼν δὲ ἀνωτέρω, Ὁ δὲ Θεὸς ἃ προκατήγγειλεν, οὐ τίθησι μαρτυρίαν Γραφικὴν περὶ τῆς σταυρώσεως, ὅτι ἐκείνη αὐτῶν μετὰ πολλῶν ἐγκλημάτων καὶ κολάσεως τῆς κα' αὐτῶν εἴρηται, καὶ οὐκ ἐβούλετο τίως λυπησθαι. Ἀφελίστερον δὲ κέχρηται τοῖς περὶ Χριστὸν, τῇ ταπεινώσει τῶν ἀκρατῶν οἰκονομῶν τὸν λόγον. Πρὸς γὰρ τὸ ὀρώμενον τοῦ Κυρίου, εἴτουν τό ἀνθρώπινον, ἢ ἀπ' οὐρανοῦ αὐτοῦ ἀποτολὴ παρηγέθη, ἐπὶ τὸ μέλλον δὲ ἢ πρὸς οὐρανὸν αὐτοῦ ὑποδοχῆ, «Ὅν γὰρ, φησὶ, δεῖ οὐρανὸν ὑποδέξασθαι,» καίτοι γε ὑπεδέδεκτο ἤδη κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀναλήψεως. Ἀλλὰ τούτῳ ἢ ἰδιωτικώτερον κέχρηται τῷ λόγῳ, συνήθως τῇ ἑαυτοῦ ἐπιστολῇ, ἐν ἣ φησι περὶ Χριστοῦ· «Λαβὼν γὰρ ἐξουσίαν παρὰ Θεοῦ Πατρὸς, φωνῆς αὐτοῦ ἀπ' οὐρανοῦ ἐνεγείσθη. Καὶ γὰρ τὸ, «Λαβὼν,» ἀντὶ τοῦ, «Ἐλαβὼν,» ἢ σύνταξις τοῦ λόγου ἀκαιοῦ, πρὸς τὸ τὸ νόημα διακρῆσθῆναι. Ὡστε κἀναυθῆ τὸ, «Ὅν δεῖ ὑποδέξασθαι,» τὸ, Δεῖ, ἀντὶ τοῦ, Ἔδει, εἰληφθῆναι. Ἡ ἐπεὶ μὴ πᾶσιν ἢ εἰς οὐρανοὺς αὐτοῦ ἀνάληψις καὶ αὐτοψία ὠράθη, τίως αὐτοὺς τῇ ἐκείνων ὑπολήψει χρῆσθαι ἐξ. Ὅμως οὐρανὸν εἰπὼν πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ ἀπεισταμένου ἡτοιμάσθαι, ἐπέφηνε τοῖς ζωτικωτέροις διὰ τοῦ. Ὅν δεῖ οὐρανὸν ὑποδέξασθαι, Ἰδὸν ὄντα καὶ συναίδιον τῷ Πατρὶ, καὶ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς ἀποσταλῆντα, ἀφ' οὗ διητήτο ἡμίσειος τῷ Πατρὶ, ὡς Ἰδὸς καὶ Μονογενῆς, καὶ ἀντιβλήτως εἰς οὐρανὸν ἀνέρχόμενος, ὡς ἐξ οὐρανοῦ κατιόντα, καὶ πάλιν εἰς τὴν πατρῶν ἀπαραιτήτως εἰσερχόμενος ἐστίν, καὶ ἀφ' οὗ κατὰ τὴν οἰκονομίαν κατήλθεν, ἐνεὶ πάλιν ἐνθρονιζόμενον, ὡς τὸ, Ἰδὸς καὶ οὐράνιος, ἐμπεδώσεται, καὶ ἀποφαίνεται τὸν αὐτὸν πάλιν προσδόκιμον ἐλεύσεσθαι ἀπ' οὐρανοῦ. Καὶ ἵνα ταῦτα γνωσθῇ τῷ λαῷ, ἵνα ἐπιμύσειον, ἐπὶ Μωυσία παραπέμπει καὶ τοὺς προφήτας· Μωυσία μὲν, «Προφήτην ὑμῶν ἀναστήσει· Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν ὡς ἐμεῖ.» καὶ Δαυὶδ δὲ, ὡς ὑετὸν ἀπεικίζοντα τὴν ἐξ οὐρανοῦ αὐτοῦ ὡς ἐπὶ πόκον κατὰβαιν. Καὶ ἀπλῶς ἐπὶ τοὺς προφήτας αὐτοὺς παραπέμψας. πάλιν αὐτοὺς ψυχαγωγεῖ, ὡς υἱοὺς γεννησόμενος κατηκόους τῶν προφητῶν ναταστάντας, εἰ καὶ μὴ φύσει, ἀλλὰ χάριτι διὰ τὴν μεγαλοδωρεάν τοῦ παρῆγοντος. Ἐχει γὰρ καὶ φύσει Ἰδὸν. Πολὺ δὲ τὸ διάφορον τοῦ φύσει πρὸς τοὺς θέσει. Οἱ μὲν γὰρ διὰ τῆς τῶν προφητῶν πνευματικῆς υλοθετήθησαν παιδείας, ὁ δὲ φυσικῆ σχέσει κατευμεγεθεῖ τὴν υἰότητα. — Ἀλλως· Τὸ, «Ὅν δεῖ οὐρανὸν μὲν δεξασθαι,» τίθεται ἀντὶ τοῦ, Ἀνάγκη ἐστὶ δεξασθαι αὐτὸν, ἔτε δὲ Θεὸν ὑπάρχο· τα. Πῶς οὖν οὐκ εἶπεν· Ὅν οὐρανὸς εἰδέξατο; Τοῦτο ὡς περὶ τῶν ἄνω χρόνων

A significat tempora resurrectionis : quæ et Paulus inquit dicens : « Et nos qui sumus in hoc tabernaculo ingemiscimus gravati⁴³. » 31 Nihil autem vetat ut dicat quispiam tempora refrigerationis ea esse, quæ secuta sunt Hierosolymorum expugnationem. Siquidem dies afflictionis illorum et quibus in captivitatem ducebantur, propter electos abbreviavit Christus⁴⁴, ut credentes inveniant refrigerium, et serventur a vehementi illa miseria et necessitate. Superius autem, dicens, Deus autem quæ prænuuntiaverat, non ponit Scripturæ testimonium de crucifixione, quia singula illa cum multis ipsorum accusationibus ac supplicio adversus illos dicta sunt, nec voluit omnino eos contristare. Simplicius vero usus est his quæ de Christo erant, sermonem juxta auditorum humilitatem dispensans. Nam missio Domini a cælo ad id adducta est quod in eo visibile erat sive humanum : in cælum vero susceptio, in futurum refertur. « Quem oportet cælo suscipi, » inquit. Atqui jam susceptus est tempore assumptionis. Sed hoc potius usus est sermone quam qui magis proprius esset, tanquam videlicet magis eo assuetus : ut cum in sua Epistola de Christo loquitur : « Accipiens enim a Deo Patre potestatem voce ad eum delapsa de cælo⁴⁵. » Exigit enim sermonis contextus ut « Accipiens » pro « Accepit » sumatur, ut intellectus exprimat. Hoc itaque etiam in loco, « Quem oportet suscipi. » Oportet pro Oportebat positum est. Aut quoniam ejus in cælum assumptio non ab omnibus conspecta est propriis oculis, sinit eos interim sua uti suspitione. Dicendo tamen cælum ad ejus qui missus erat susceptionem paratum esse his qui viginti magis sunt ingenio demonstravit per hoc quod ait : Quem oportet cælo suscipi. quod, cum Filius sit et coæternus Deo Patri et a Patre missus, a quo ut mediator et arbiter constitutus est, tanquam Patris Filius et Unigenitus, etiam indubitato ad cælum redeat : ut qui ex cælo descenderat, rursumque in paternas sædes nullo prohibente suscipiatur, et ibidem unde juxta dispensationem ad hæc inferior venerat, iterum in sede collocetur : ut *Filius* ac *cælestis* confirmetur, utque demonstraretur eundem rursum tanquam approbatum a cælo venturum. Præterea ut hæc manifestius nota sint, ad Mosen ac prophetas remittit. Moses quidem ait : « Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus noster mei similem⁴⁶. » Et David de ejus de cælo descensionem assimilat « pluvie descendenti in vellus⁴⁷. » 32 Deinde ipsos ad prophetas transmissos, iterum consolatur, tanquam constitutos qui nascerentur filii obedientes prophetarum, et si non natura, tamen gratia per munificentiam largientis. Habet namque et filium natura : verum magnum est discrimen ejus qui natura Filius est ad eos qui sunt adoptione

⁴³ II Cor. v. 4. ⁴⁴ Matth. xxiv, 22. ⁴⁵ II Petr. i, 17. ⁴⁶ Deut. xviii, 18. ⁴⁷ Psal. lxxi, 6.

filii. Hi enim spirituali prophetarum filiatione ad- A optati sunt, ille vero naturali dispositione filiationem obtinet. — *Alio modo.* Illud quidem : « Quem oportet suscipi, » positum est ac si diceretur : Necessesse est ipsum suscipi, ut qui sane Deus sit. Quomodo ergo non dixit, Quem cœlum suscepit? Hoc tanquam de superioribus temporibus disserens loquitur. Cœterum quod ait : « Usque ad tempora instorationis, » causam manifestat quare nunc adhuc non veniat. Oportet inquit, instaurari et ad terminum venire universa, et tunc veniet.

III, 22. 23. « Moses siquidem ad patres dixit : « Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus noster « e fratribus vestris mei similem : ipsum audietis « juxta omnia quæ locutus fuerit vobis. Continget « autem : Omnis anima quæ non audierit prophe- « tam illum, exterminabitur e populo. »

Quid illud est. Mei similem? Nascitur Christus in Bethlehem, et Moses in Ægypto : ille Israelita, sicut etiam hic, juxta carnem : ille e generis sacerdotali, veluti Christus ex David propter Virginitatem : Pharaon illum persequitur, hunc Herodes : infantes occidit ille, infantes et hic interemit, et uterque masculos : per matrem servatur ille, per matrem et cum matre servatus est et hic : in capsula ille et ad ripam fluminis, hic etiam in Lyco Ægypti civitate juxta idem flumen : ab aliena ille, nepes filia Pharaonis, nutritus est, et hic in aliena civitate quæ Pharaoni subjecta fuerat. Hæc autem dixerim, non Dominum servo conferens, sed locum et tempus assimilans, et veritatem in umbra describens.

III, 24. « Omnes quoque prophetæ a Samuele, « et deinceps, quotquot locuti sunt, etiam annuntiaverunt dies istos. »

Etiam hic subaudiendum est : Ad patres nostros, ut sit sensus : Omnes quoque quotquot locuti sunt ad patres nostros.

III, 25, 26. « Vos estis filii prophetarum et testamenti, » quod testatus est Deus ad patres « nostros, dicens ad Abraham : et per semen tuum « benedicentur omnes familiæ terræ ⁴⁸. Vobis primum Deus, suscitato Filio suo Jesu, misit eum « qui benediceret vobis dum converteremini unus- « quisque a malitiis vestris. »

« Vos estis filii prophetarum : » hoc est, ne timeatis, neque existimetis vos alienos esse a promissionibus : vos estis filii prophetarum. itaque vobis dicebant, et propter vos hæc facta sunt. Vos quidem estis filii prophetarum, ipse vero Filius Dei est, qui participavit in se Patris substantiam, ac seipsum aliis participandum dedit. « Vos estis filii prophetarum et testamenti. » Filii, hoc est hæredes : nam si filius, et hæres : hæredes vero non recenter inscripti, sed tanquam filii. Et ut ostendat quod quantum est ex adoptione, utique si velint, hæredes sunt et ipsi tanquam filii : ideo etiam ut filiis, inquit, misit Filium. Misit quidem et aliis, sed vobis primum : neque id tantum sed primum qui-

διαλεγόμενος φησι. Διὰ δὲ τοῦ « Ἀχρι χρόνων ἀποκαταστάσεως, » τὴν αἰτίαν δηλοῖ, διὰ τί νῦν οὐκ ἔτι ἔρχεται. Ἀποκατατεῖναι δεῖ, φησὶ καὶ εἰς πέρας ἔλθειν ἅπαντα, καὶ τότε ἐλεύσεται.

Μωϋσῆς μὲν γὰρ πρὸς τοὺς πατέρας εἶπεν, ὅτι « Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν « ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν ὡς ἐμέ. Αὐτοῦ ἀκούσεσθε « κατὰ πάντα ὅσα ἂν λαλήσῃ πρὸς ὑμᾶς. Ἔσται δὲ, « πᾶσα ψυχὴ ἣτις ἂν μὴ ἀκούσῃ τοῦ προφήτου ἐκεῖ « νου, ἐξολοθρευθήσεται ἐκ τοῦ λαοῦ. »

Τί ἐστὶ τὸ, ὡς ἐμέ ; Γεννᾶται ἐν Βηθλεὲμ ὁ Χριστός, καὶ Μωϋσῆς ἐν Αἰγύπτῳ. Ἰσραηλίτης ἐκεῖνος, ὡς οὗτος, τὸ κατὰ σάρκα. Ἐκ γένους ἱερατικοῦ ἐκεῖνος, ὡς οὗτος ἐκ Δαυὶδ διὰ τὴν Παρθένον. Φαραὼ ἐπ' ἐκείνου, Ἡρώδης ἐπὶ τούτου. Βρέφη φονεύει ἐκεῖνος, βρέφη δὲ οὗτος ἀναιρεῖ· ἀβρὲνικὰ ἐκεῖνος, καὶ οὗτος. Διὰ μητρὸς σώζεται ἐκεῖνος, διὰ Μητρὸς ἰσώθη καὶ μετὰ Μητρὸς καὶ οὗτος. Ἐν λάρνακι ἐκεῖνος καὶ παρὰ ποταμὸν, ἐν Λυκῶ καὶ οὗτος τῇ παρὰ τὸν αὐτὸν ποταμὸν Αἰγυπτίᾳ πόλει. Ὑπὸ ἀλλοφύλου ἐκεῖνος τῆς Φαραωνίτιδος ἐτρέφετο, ὑπὸ πόλεως καὶ οὗτος Φαραωνίτιδος ἀλλοφύλου ἐτρέφετο. Ταῦτα δὲ οὐ συγκρίνων λέγω τὸν Δεσπότην τῷ δούλῳ, ἀλλὰ καιρὸν καὶ τρόπον συγκρίνων, καὶ ἀλήθειαν ἐν σκιᾷ διαγράφων.

« Καὶ πάντες δὲ οἱ προφήται ἀπὸ Σαμουὴλ, καὶ τῶν καθ' ἑξῆς, ὅσοι ἐλάλησαν, καὶ κατήγγειλαν τὰς ἡμέρας ταύτας. »

Προσπακουστίον κἀνταῦθα τὸ Ἡρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν, ἴνα ᾖ. Καὶ πάντες δὲ ὅσοι ἐλάλησαν πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν.

« Ὑμεῖς ἐστὲ υἱοὶ τῶν προφητῶν καὶ τῆς διαθήκης, » ἡς δὲ θετο ὁ Θεὸς πρὸς τοὺς Πατέρας ἡμῶν, « λέγων πρὸς Ἀβραάμ. Καὶ ἐν τῷ σπέρματί σου « εὐλογηθήσονται πᾶσαι αἱ πατριαὶ τῆς γῆς· ὑμῖν « πρῶτον ὁ Θεός, ἀναστήσας τὸν Χαῖδα αὐτοῦ Ἰη- « εσοῦν, ἀπέστειλεν αὐτὸν εὐλογοῦντα ὑμᾶς, ἐν « τῷ ἀποστρέφειν ἔλαστον ἀπὸ τῶν πονηριῶν « ὑμῶν. »

« Ὑμεῖς ἐστὲ υἱοὶ τῶν προφητῶν, » ἀντὶ τοῦ, Μὴ ποιεῖσθε μηδὲ νομίζετε ἑλλοτριῶσθε ἑαυτοὺς τῶν ἐπαγγελιῶν. Ὑμεῖς ἐστὲ υἱοὶ τῶν προφητῶν, ὥστε ὑμῖν ἔλεγεν. καὶ δι' ὑμᾶς ταῦτα γέγονεν. Ὑμεῖς μὲν, φησὶν, ἐστὲ υἱοὶ τῶν προφητῶν, οὗτος δὲ Υἱός ἐστι τοῦ Θεοῦ, ἐπιμερίσας κατὰ τὴν οὐσίαν τὸν Πατέρα, ἐκείνοισ δὲ καὶ ἑαυτόν. « Ὑμεῖς ἐστὲ υἱοὶ τῶν προφητῶν καὶ τῆς διαθήκης. » Υἱοὶ, ἀντὶ τοῦ, κληρονόμοι. Εἰ γὰρ υἱός, καὶ κληρονόμος, κληρονόμοι δὲ οὐ προσφάτως ἐγγραφεῖντες, ἀλλ' ὡς υἱοὶ καὶ ἴνα δεῖξῃ ὅτι ὅσον ἀπὸ τῆς υιοθεσίας, εἰ ἄρα καὶ αὐτοὶ βούλονται, κληρονόμοι εἶσι καὶ αὐτοὶ ὡς υἱοὶ, διὸ καὶ ὡς υἱοὶς Υἱὸν σπέστετε. Ἀπέστετε μὲν καὶ ἑτέροις, ἀλλ' ὑμῖν πρῶτον· καὶ

⁴⁸ Gen. xxi, 18.

οὐδὲ μόνον, ἀλλὰ πρῶτους μὲν οἶονεϊ προηγουμένως Ἀ
τοῖς σταυρώσασι καὶ ἀποκτείνασι. Καὶ πότε; Οὐ νῦν
μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πρὸ τοσοῦτου
τολμήματος, καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν. Διὸ καὶ φησιν,
« Ὑμῖν πρῶτον ἀναστήσας αὐτόν. » Τί ποιῆσαι;
Εὐλογῆσαι καὶ σώσαι ὑμᾶς, εἰ ἄρα καὶ αὐτοὶ ἔλρισθε
ἐπιστρέψαι ἀπὸ τῶν κακῶν ὑμῶν.

« Λαλούντων δὲ αὐτῶν πρὸς τὸν λαὸν ἐπίστησαν
« αὐτοῖς οἱ ἱερεῖς, καὶ ὁ στρατηγὸς τοῦ ἱεροῦ, καὶ οἱ
« Σαδδουκαῖοι διαπονούμενοι διὰ τὸ διδῶσκειν τὸν
« λαὸν, καὶ καταγγέλλειν ἐν τῷ Ἰησοῦ τὴν ἀνάστασιν
« τὴν ἐκ νεκρῶν. Καὶ ἐπέβαλον αὐτοῖς τὰς χεῖρας,
« καὶ ἔθεντο εἰς τήρησιν εἰς τὴν αὔριον. Ἦν γὰρ
« ἑσπέρα ἤδη. Πολλοὶ δὲ τῶν ἀκουσάντων τὸν λό-
« γον ἐπίστευσαν. »

Ὅρα πῶς οἰκονομεῖται τὰ πράγματα. Πρῶτον
ἐχλευάσθησαν πάντες ὄμοῦ. Ἔτα εὐδοκιμήσαντες ἐν
τῆς δημιουργίας, καὶ θαῦμα ἐργαζόμενοι μετὰ
ταῦτα μέγα, οὕτω δὲ λοιπὸν μετὰ τὸ θαρρήσαι, Θεοῦ
συγχωρήσαντος, εἰς κινδύνους ἐμβαίνουνσι, καὶ τῶν
ἀγῶνων ἀπτονται. Θέα δὲ τὴν εἰς ἰταμότητα προκο-
πῆν τῶν Ἰουδαίων, ὅτι ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ τὸν παρα-
δώσαντα ζητοῦντες, νῦν αὐτοὶ τὰς χεῖρας ἐπιβάλλουσι,
θρασύτεροι γεγονότες μετὰ τὸν σταυρόν. Ἔχον γὰρ
καὶ τὸν στρατηγόν, ἵνα πάλιν δημόσιον ἐγκλημα πε-
ριθῶσι τοῖς γεγεννημένοις, καὶ μὴ ὡς ἰδιωτικὸν ἐκδι-
κῶσι, ὅπως πανταχοῦ σπουδάζουσι ποιεῖν. Ἐνώπιον
δὲ τοῦ πλήθους τοῦ ἀποστόλων ἐδίεμυσαν, ἵνα καὶ
αὐτοὺς ὀρῶντας δειλοτέρους ἐργάσωνται. Ἄλλὰ
τουναντίον ἐγένετο. Πολλοὶ γὰρ τῶν ἀκουσάντων τὸν
λόγον ἐπίστευσαν. Ὅρῃς θεῖαν ἐνέργειαν φανεράν;
καὶ μὴ καὶ τοὺς ἤδη πιστεύσαντας ἀσθενεστέρους
ἔδει γενέσθαι. Ἄλλ' ἡ Ἡέρου δημιουργία Πνεύματι
θεῷ συγχροτουμένη αὐτῆς αὐτῶν ζῆς ψυχῆς ἔψατο.
Κατ' ἰδίαν δὲ αὐτοὺς ἐξετάζουσι, ἵνα μὴ ἀπὸ τῆς
παρρησίας αὐτῶν οἱ ἀκούοντές κερδήσωσιν.

« Καὶ ἐγενήθη ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀνδρῶν ὡσεὶ χιλιά-
« δες πέντε. Ἐγένετο δὲ ἐπὶ τὴν αὔριον συναχθῆναι
« αὐτῶν τοὺς ἄρχοντας καὶ πρεσβυτέρους καὶ γραμ-
« ματεῖς εἰς Ἱερουσαλὴμ, καὶ Ἄνναν τὸν ἀρχιερέα,
« καὶ Καϊάφαν, καὶ Ἰωάννην, καὶ Ἀλέξανδρον, καὶ
« ὅσοι ἦσαν ἐκ γένους ἀρχιερατικοῦ. Καὶ στήσαντες
« αὐτοὺς ἐκ τῆς μέσης, ἐπονθάνοντο. »

« Χιλιάδες πέντε. » Διὰ γὰρ τοῦτο προέλεγεν, ἐπὶ
τῶν πεντάκις χιλίων. « Δότε αὐτοῖς ὑμεῖς φαγεῖν. »
Τουτέστι, πεντακισχιλίους κορέσετε πίστεως καὶ
ἡμεῖς μετὰ τοῦτα.

« Ἐν ποίῳ δυνήματι ἢ ἐν ποίῳ ὀνόματι ἐποιήσατε
τοῦτο ὑμεῖς; »

Καὶ μὴν ἤδεισαν· πονοῦμενοι γὰρ, ἐν τῷ καταγ-
γέλλειν ἐν τῷ Ἰησοῦ τὴν ἀνάστασιν, κατέσχον αὐτοὺς.
Ἐρωτῶσι δὲ, προσδοκῶντες αὐτοὺς, τὸ δικαστήριον
καὶ τὸ πλήθος φοβηθέντας, ἐξάρνους γενέσθαι, καὶ
τὸ πᾶν διὰ τούτου καταρωθῆναι νογίζοντες. Ὅρα
γὰρ πῶς κακουργῶς ἐρωτῶσιν. Ἐβόλνοντο γὰρ τοὺς

⁴⁹ Matth. xiv, 16.

dem et præcipue vobis, qui tamen eum crucifixisti
et interemistis. Et quando misit? Non nunc
solum, sed et ante passionem priusquam tantum
facinus perpetratum esset. et post resurrectionem.
Unde ait: « Suscitato Filio suo, misit eum. » Quo
tandem fine? Ut benediceret ac salvaret vos, si
sane etiam ipsi converti velitis a malis vestris.

IV, 1-4. « Loquentibus autem illis ad populum
« supervenerunt eis sacerdotes, ac dux templi et
« Sadducæi, dolentes eo quod docerent populum et
« annuntiarent per Jesum resurrectionem mortuo-
« rum: et injecerunt eis manus, posueruntque eos
« in custodiam in posterum diem: erat enim jam
« vespera. Multi autem ex eis qui audierant sermo-
« nem, crediderunt. »

Vide quo modo resdisponantur. Primum omnes
simul irrisi sunt, deinde in concionibus celebres
effecti, cum etiam grande edidissent miraculum:
ita jam tandem postquam libere locui fuissent,
permittente Deo, in pericula incidunt ac certami-
bus tanguntur. Considera vero Judæorum progres-
sum ac crementum ad crudelitatem, nempe quod
qui prius in Christo capiendo proditorem quærebant
nunc ipsi manus injiciunt, audaciores facti post
passionem, habebant enim ducem, ut his quæ
facta essent publicum rursus crimen **34** afflige-
rent, nec propriam ulcisci viderentur injuriam,
quod ubique facere nituntur. Coram multitudine
autem apostolos vinxerunt, ut eos etiam qui vide-
rent timidiore redderent. Sed contrarium accidit.
Nam multi ex his qui audierant sermonem, credi-
derunt. Vides manifeste divinam efficaciam? Atqui
eos etiam qui crediderant oportuit reddi imbeci-
liores: sed Petri concio, divino adjuncta Spiritu,
ipsas eorum animas tetigerat. Privatim autem in-
terrogant, ne ex ipsorum libertate loquendi audi-
tores lucrum reportarent.

IV, 4 7. « Et factus est numerus virorum circi-
« ter quinque millium. Accidit autem postero die
« ut congregarentur principes et seniores ac scribæ
« Hierosolymis, simulque Annas princeps sacerdo-
« tum ac Caiphas, Joannesque ac Alexander et
« quotquot erant e genere sacerdotali, iis osque
« in medio positos interogabant. »

« Quinque millia. » Ob hoc enim prædixerat, de
quinque millibus: « Date illis vos quod edant ⁴⁹: »
hoc est, vos etiam postmodum quinque millia fide
saturate.

IV, 7 8. « Qua potentia aut quo nomine fecistis,
« hoc vos? »

Atqui sciebant: doleutes enim quod annuntia-
rent per Jesum resurrectionem, tenuerunt eos:
interrogabant tamen existimantes eos iudicium ac
multitudinem veritos, esse negaturos, totumque
negotium per hoc corrigendum arbitantes. Vide
autem quam subdole interrogant. Malebant eniui

apostolos fateri suum esse opus quam potentiam Christi. Et adverte quod neque nominare volebant claudi sanitatem : neque enim dicunt quidnam sit sed, « Fecistis hoc » Illi vero hos quidem cum honore nominarunt dicentes : Principes populi : ubi autem ad rem venerunt, non abstinuerunt ab accusatione quæ opportuna esset. Aiunt enim : Nos quidem tanquam bene meritos maxime coronari oportuit. Verum quoniam iudicamur seu examinamur, notum sit universo populo : hoc enim magis eos contristabat.

IV, 8-14. « Principes populi et seniores Israel, si nos hodie examinamur super beneficio homini infirmo præstito, per quod hic salvus factus est, notum sit vobis et universo populo Israel : quod per nomen Jesu Christi Nazaræi quem vos crucifixistis, quem Deus suscitavit a mortuis : per hoc (inquam) iste astat coram vobis sanus. Hic est ille lapis qui rejectus est a vobis edificatus, qui factus est in caput anguli, et non est per ullum alium salus. Neque enim est aliud nomen datum hominibus sub cælo per quod oporteat nos salvos fieri. Videntes autem Petri ac Joannis in dicendo constantiam, compertoque quod homines essent illi terati et idiotæ, mirabantur, et agnoscebant eos quod cum Jesu fuissent ; hominem autem videntes stantem cum eis qui sanatus fuerat, nihil poterant contradicere. » « Principes populi, » quantum a magistratum in popularem turbam. Seniores Israel, quantum ad intelligentiam ac peritiam docendi populum qui a terrenis ad diviniora sublevatur. Nam in duo divisit cælum auditorum, tanquam hi non ex æquo possint intelligere quæ dicuntur : sed quibusdam leviter quodammodo auscultantibus quæ proferuntur, alii sane profundius ac efficacius animo repouunt quæ nuntiantur. Quoniam ergo tanquam curam gerentes muneris ad quod electi estis, voluistis nos hodie examinare, qui beneficium infirmo homini contulimus : et non potius ex ipso opere venerationem cum admiratione illi tribuistis, cujus nomine tantum bonum effectum est : quoniam, inquam, in tantum errorem incidistis, quid aliud hinc agendum est, quam ut nos a profundo sopore vos excitemus, dicentes et vobis et plebi quod per hoc nomen id effecerimus ? Nomen autem vocat hoc loco opinionem quæ de eo habetur et gloriam, quemadmodum etiam psalmographus dum ait : « Quam admirabile est nomen tuum in universa terra ! » Quæ opinio adeo vilis apud vos effecta est, ut non solum venerandus non sit iudicatus, verum etiam eum qui tale nomen habet, maleficorum morti subjeceritis. Nazareum autem eum vocat a loco in quo illum esse natum suspicabantur : et hic quoque in humilioribus quæ de Christo sunt versatur, ut manifestius reddat quod veræ gloriæ nihil officiat abjectio quæ est aqua ho-

ἀποστόλους μᾶλλον ἑαυτῶν εἶναι τὸ ἔργον ὁμολογεῖν ἢ τῆς δυνάμεως τοῦ Χριστοῦ. Ὅρα δὲ πῶς οὐδὲ ὀνομάσαι φοβέσθον τὴν θεραπείαν τοῦ χωλοῦ· οὐ γὰρ λέγουσι ποῖον, ἀλλ', « Ἐποίησατε τοῦτο. » Οἱ δὲ ὀνόμασαν μὲν αὐτοὺς μετὰ τιμῆς, εἰπόντες· Ἄρχοντες λαοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἦλθον εἰς τὸ πρᾶγμα, οὐκ ἀσίστανται τοῦ πρέποντος ἐλέγχου. Φασὶ γὰρ, ὅτι Μάλιστα μὲν ἔλθρην στεφανοῦσθαι ἡμᾶς ὡς εὐεργέτας, ἐπειδὴ δὲ κρινόμεθα, γνωστὸν ἔστω παντὶ τῷ· τοῦτο γὰρ πλεον αὐτοὺς ἐλύπει.

« Ἄρχοντες τοῦ λαοῦ καὶ πρεσβύτεροι τοῦ Ἰσραὴλ, « εἰ ἡμεῖς σήμερον ἀνακρινόμεθα ἐπὶ εὐεργεσίᾳ ἀνθρώπου ἀσθενοῦς, ἐν τίνι οὗτος σίσωσται, γνωστὸν ἔστω πᾶσιν ὑμῖν καὶ παντὶ τῷ λαῷ Ἰσραὴλ, ὅτι ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ναζαρεαίου, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε, ὃν ὁ Θεὸς ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν· « ἐν τούτῳ οὗτος παρέστηκεν ἐνώπιον ὑμῶν ὑγιής. « Οὗτός ἐστιν ὁ λίθος ὁ ἐξουθενωθεὶς ὑφ' ὑμῶν τῶν οἰκοδομούντων. ὁ γενόμενος εἰς κεφαλὴν γωνίας, καὶ οὐκ ἔστιν ἐν ἄλλῃ οὐδενὶ ἡ σωτηρία. (Ὅτε γὰρ ὀνομάσθαι ἔστιν ἕτερον τὸ δεδομένον ἐν ἀνθρώποις ἐν ᾧ δεῖ σωθῆναι ἡμᾶς. Θεωροῦντες δὲ τὴν τοῦ Πέτρου κἀρῆσιν καὶ Γουδανου, καὶ καταλαβόμενοι, ὅτι ἄνθρωποι ἀγράμματοι εἰσι καὶ ἰδιῶται, ἐθαύμαζον, ἐπὶ ἐγίνωσκόν τε αὐτοὺς, ὅτι σὺν τῷ Ἰησοῦ ἦσαν. Τὴν δὲ ἄνθρωπον βλέποντες σὺν αὐτοῖς ἐστώτα τὸν τε θεοσχευμένον, οὐδὲν εἶχον ἀντειπεῖν. »

« Ἄρχοντες τοῦ λαοῦ, » κατὰ τὸ ἔξωμα τοῦ χυδαίου ὄχλου· « Πρεσβύτεροι τοῦ Ἰσραὴλ, » κατὰ τὸ διδασκαλικὸν καὶ συνεκτικὸν τοῦ ἀπὸ τῶν γηγενῶν πρὸς τὰ θεϊότερα ἀναγόμενου λαοῦ. Εἰς δύο γὰρ διέσχε τῶν ἀκροατῶν τὸν ἴσμον, ὡς ἂν τούτων ἐξ Ἰησοῦ τῶν λεγομένων μὴ ἔχόντων τὸ συνίεναι, ἀλλὰ τῶν μὲν ἀκροθιγῶς πως τῶν λεγομένων ἀκρωμένων, τῶν δὲ δραστηκώτερον καὶ βαθέτερον τῆ ψυχῇ παραπεμπόντων τὸν ἀγγελλόμενον. Ἐπεὶ τοίνυν ὡς ἐπιμελητόμενοι τῆς πρὸς τὴν προεκρίθητε τάξεως, ἡμᾶς σήμερον ἀνακρίνειν εἴθεσθε, τοὺς ἐπὶ εὐεργεσίᾳ ἀνθρώπου ἀσθενοῦς ὑπουργηκότας, καὶ οὐχὶ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ ἔργου μετὰ τοῦ θαυμάζειν καὶ τὸ σεβάσμιον ἐκείνῳ προσνέμετε, οὐ τῷ ὀνόματι τὸ τοιοῦτον ἐνέργηται ἀγαθόν, εἰ ἐπὶ τοσοῦτον τὸ πλγμμελὲς ὑμῖν περιγέγονεν, τί τὸ ἀπὸ τοῦδε, ἢ ἡμᾶς ὑμᾶς εἶδε ὡς ἐκ κάρου βαθέος ἐξανίστην, λέγοντας καὶ ὑμῖν καὶ τῷ ὄχλῳ, ὡς ἐν τῷ ὀνόματι τούτῳ... Ὅνομα νῦν τὴν ὑπόληψιν λέγων καὶ τὴν δόξαν. Ὡς καὶ ὁ Παλαμῶδες ἡνίκα λέγει· « Ὡς θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῆ ! » Ἦτις ὑπόληψις τοσοῦτον παρ' ὑμῖν κηχουδαίωται, ὡς μὴ μόνον μὴ σεβάσμιον δόξαι, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ᾧ τὸ ὄνομα πρόσεισι, τῷ κακούργῳ θανάτῳ ὑποβαλεῖν. Ναζωραῖον δὲ ἀπὸ τοῦ τόπου καλεῖ ἀφ' οὗ γενέσθαι αὐτὸν ὑπόληψις, τοῖς ταπεινότεροις κίνταῦθα περὶ Χρ.στῆ ἐνδιατρίβων, ὡς ἂν ἐναργῆς παράσχοι ὡς οὐδὲ ἢ κατὰ ἀνθρώπους εὐτέλεια τῆ ἀληθείᾳ δόξῃ λυμνεῖται, ἂν μόνον δευδερεκῆς ὁ διαβλέπων ἦ. Διὸ καὶ πρὸς αἰσχύνῃ αὐτῶν πρὸς οὐδὲ ὁ

⁵⁰ Psal. VIII, 10.

λόγος, φησὶ τὸ, « Ἐσταυρώσατε, » προσνέμει παρ-
 εοῦς τὸ, « Ἥγειρεν ἐκ νεκρῶν. » Τίς ἤγειρεν; Ὁ
 Θεός Ἐπεὶ γὰρ ὑμῖν διαφθονομένοις ἔδοξε τῷ τῶν
 νακοῦργων θανάτῳ ἀχρειοῦν τὴν ἀπὸ τῶν θαυμάτων
 δόξαν αὐτοῦ (διὸ καὶ ἔλεγον, « Τί ποιοῦμεν; ὅτι ὁ
 ἄνθρωπος οὗτος πολλὰ σημεῖα ποιεῖ »), τῷ σταυρῷ
 μὲν ὑμῶν ἀντέθηκε τὴν ἀνάστασιν. Τίς; Ὁ Θεός
 ἀναστήσας αὐτόν. Τῷ Πατρὶ γὰρ προσνέμει τὴν
 ἀνάστασιν, ἐπεὶ καὶ κοινὸν ἔργον πᾶν ὁ θεοπρεπὲς,
 πλὴν τῶν ὑποστατικῶν χαρακτηρισμῶν τῆς ζωαρ-
 χικῆς Τριάδος, γὰρ ἵνα δείξῃ αὐτοὺς κἀντεῦθεν
 θεομαχοῦντας. Τὸ γὰρ οἰκεία δυνάμει οὐκ ἐνεχώρει
 τίως εἰπεῖν οὕτω γυμνόν, καὶ πρὸς ἀνθρώπους
 ὀργῶντας τὰ ἑαυτῶν συστῆσαι, ἀπ' οὗ καὶ τῆ τοῦ
 Θεοῦ δικαιοσύνη οὐχ ὑπετάγγισαν. « Ἐν τούτῳ οὖν
 τῷ ὀνόματι, ὁ Πέτρος φησὶν, οὗτος παρέστηκεν
 ὑγιής. » Διὰ τοῦ, παρέστηκε, δὲ τὸ, « Ἀνώρθωται, »
 ὑπεσήμανε. Καὶ τὸ, « Οὗτός ἐστιν ὁ λίθος, » τὴν
 ἀναφορὰν οὐ πρὸς τὸν χωλὸν ἔχει. ἀλλὰ πρὸς τὸν
 Ἰησοῦν Χριστόν, οὗ τῷ ὀνόματι ἔβρωται ὁ χωλός.
 Ὁς λίθος ὑφ' ὑμῶν μὲν τὴν οἰκοδομὴν τεταγμένῳ
 ἐξυθενοῦται, εἰς κεφαλὴν δὲ γωνίας τοῦ τῆς πί-
 στεως γέγονεν οἴκου, ἄμφοτέρους συνάπτων τοὺς
 τοίχους. τὸν ἐξ Ἰουδαίων λαόν, καὶ τὸν ἐξ ἐθνῶν, εἰς
 μιᾶς πίστεως συμφωνίαν. Σκόπει δὲ ὅτι καὶ τὸ, « Ἐν
 ἔλλῃ οὐκ ἐστὶν ἡ σωτηρία, » τὸ ψαλμικόν ἐστὶν
 ἐξαπλοῦν λόγιον, τὸ, « Παρὰ Κυρίου ἐγένετο αὐτή, »
 οἴοναι ἢ συνοχῆ, καὶ ὁ σύνδεσμος ὁ σωτήριος, οὗ πᾶς
 ἄνθρωπος οὐκ ἐξ οὐδενὸς ἄλλου ἢ παρὰ μόνου γέ-
 γονε τοῦ ἀκρογωνιαίου λίθου. Ὅτι « Μηδὲ ἕτερόν
 τι ὄνομα ἐστὶ, » τούτεστι, δόξα σεβάσμιος, εἰ μὴ
 μόνη αὕτη ἢ ἐπὶ Χριστόν τὸν ἀκρογωνιαῖον λίθον
 πίστεις, τὰς ἄλλας περιυδοκιμεῖν ἔχουσα πίστεις, ὡς
 ἐπ' αὐτῇ τὸ σωτήριον δεδομένον μόνῃ.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

Περὶ ἀπίστων ἀρχιερέων, προσταττόντων ὡς οὐ
 δεῖ παρῆρσιάζεσθαι ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Χρι-
 στοῦ, καὶ ἀνανεύσεως τῶν ἀποστόλων. Εὐχα-
 ριστία ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας ὑπὲρ τῆς τῶν
 ἀποστόλων πιστῆς καρτερίας. Περὶ ὁμοψύχου
 καὶ καθολικῆς κοινωνίας τῶν πιστευσάντων.
 Ἐν ᾧ περὶ Ἀνανίου καὶ Σαπφείρας, καὶ πι-
 κρᾶς αὐτῶν τελευτῆς.

« Κελεύσαντες δὲ αὐτοὺς ἔξω τοῦ συνεδρίου
 « ἀπιθεῖν, συνέβαλον πρὸς ἀλλήλους. λέγοντες
 « Τί ποιήσομεν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις; ὅτι μὲν
 « γὰρ γνωστὸν σημεῖον γέγονε δι' αὐτῶν, πᾶσι τοῖς
 « κατοικοῦσιν Ἰερουσαλὴμ φανερόν. Καὶ οὐ δυνά-
 « μεθα ἀρνήσασθαι. Ἄλλ' ἵνα μὴ ἐπὶ πλείον διανε-
 « μηθῇ εἰς τὸν λαόν, ἀπειλησώμεθα αὐτοῖς, μηκέτι
 « λαλεῖν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τούτῳ μηδὲν ἄνθρώπων.
 « Καὶ κατέσαντες αὐτοὺς, παρ' ἡγγεῖλαν αὐτοῖς, τὸ
 « καθόλου μὴ φθέγγεσθαι, μηδὲ διδάσκειν ἐπὶ τῷ
 « ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ. Ὁ δὲ Πέτρος καὶ Ἰωάννης
 « ἀποκριθέντες, πρὸς αὐτοὺς εἶπον. Εἰ δίκαιόν ἐστιν
 « ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ὑμῶν ἀκούειν μᾶλλον ἢ τοῦ
 « Θεοῦ, κρίνατε. Οὐ δυνάμεθα γὰρ ἡμεῖς ἄ εἶδομεν

²⁴ Joan. xi, 47 ²⁵ Rom. ix, 30. ²⁶ Psal. cxvii, 23.

mines, si modo sit qui rem acutius perspiciat.
 Ideo quoque in eorum confusionem ad quos erat
 sermo, ubi dixisset: « Crucifixistis, » statim addit,
 « Suscitavit a mortuis. » Quis suscitavit? Deus.
 Quoniam enim vobis ejus opinioni ac gloriæ invi-
 dentibus, placuit abolere morte infandis debita,
 eam quæ a miraculis illi crescebat gloriam (nam
 idcirco dicebant: « Quid facimus? quia hic homo
 multa signa facit ²⁴ »), cruci quidem vestræ resur-
 rectionem opposuit. Quis? Deus qui suscitavit
 eum: Patri siquidem resurrectionem attribuit, et
 quia omne divinum opus commune est, præter
 illa quæ vivificæ Trinitatis personas designant: e
 ut hinc quoque illos Deo adversari ostendat;
 nondum enim temporis occasio sinebat ut ita nude
 diceret propria potentia eum surrexisset, potissi-
 mum apud homines qui sua stabilire nitebantur,
 et ideo Dei justitiæ non erant subjecti ²⁵. « Per hoc
 ergo nomen (ait Petrus) iste astat sanus. » Verbo
 « Astat, » subindicat « Erectus est. » Et quod ait:
 « Hic est lapis, » non ad claudum refertur, sed ad
 Jesum Christum, cujus nomine roboratus est clau-
 dus. Qui lapis a vobis quidem ædificium ordinanti-
 bus reprobatus est, factus est autem in caput an-
 guli in ædificio fidei, utrumque conjungens parietem,
 nempe Judaicum populum atque gentilem, in
 unius fidei concordiam. Considera vero quod etiam
 id quod sequitur, « Per alium non est salus, »
 Psalmistæ explanat oraculum quo dicitur, « A Do-
 mino factus est iste, » tanquam copula ac con-
 junctio salutaris, id indicans quod omnis homo a
 nullo alio quam a solo angulari lapide factus est.
 « Neque aliud ullum nomen est, » hoc est vene-
 randa gloria, nisi sola fides in Christum lapidem
 angularem, quæ potens est omnem aliam obscurare
 fidem, ut in qua sola datum est salutare.

37 CAPUT V.

*De incredulis pontificibus qui jubebant ne in nomine
 Christi palam loquerentur. et redintegratione apo-
 stolorum: de Ecclesiæ gratiarum actione ob fidei
 apostolorum constantiam. De unanimitate et uni-
 versali communionem credentium. In quo etiam de
 Anania et Sapphira acerbaque eorum morte conti-
 netur.*

IV, 15-23. « Cum autem jussissent illos e concilio
 « secedere. conferebant mutuo, dicentes: Quid facie-
 « mus his hominibus? Si quidem conspicuum signum
 « editum est per eos omnibus habitantibus Jerusalem
 « manifestum, nec possumus negare. Sed ne ulterius
 « dispergatur in populum, minis interminemur ip-
 « sis ne deinceps loquantur de nomine hoc ulli
 « hominum. Cumque vocassent eos, præceperunt
 « ne omnino loquerentur, aut docerent de no-
 « mine Jesu. Petrus vero et Joannes dixerunt ad
 « eos: An justum sit coram Deo vos audire magis
 « quam Deum, judicate. Non possumus enim quæ
 « vidimus et audivimus non loqui. At illi additis
 « minis dimiserunt eos, non inveniētes quoniam

« modo illos punirent propter populum, quod omnes glorificarent Deum super eo quod acciderat. « Erat enim plus quam quadraginta annorum « homo in quo editum erat signum hoc sanationis. « Dimissi autem venerunt ad suos. »

Cum a prioribus afflictionibus nondum respirassent apostoli, dispensatione quadam in alias incidebant. Siquidem primum. subsannati sunt omnes tanquam ebrii, habita suspitione ob efficaciam ignotarum illis linguarum. Secundo, in pericula incidunt. Hæc tamen non sese statim subsequuntur. **38** sed primum concionibus collaudati et per claudi miraculum ad dicendi libertatem velut exercitati, Deo potissimum permittente, hinc certaminibus tanguntur. Tu vero Judæorum technas malosque nisus hinc mihi considera. In Christo enim quærebant qui eum traderet, hic autem ipsimet injiciunt manus confidentiores jam ac audaciores post crucem effecti, cum etiam templi duce ad temerarium facinus usi sint, ad publicum crimen facta invertentes, et non ad privatas ulciscendum injurias, prout illis moris erat. Neque recta ad incurrendum in apostolos tetenderunt, nempe appetente vespera: quæ Judæis quidem favit ut ad malos conatus temporis spatio juvantur, in metum concijendo apostolos per custodiam, et hinc emollire eos provide cogitando: apostolis vero mora Dei dispensatione ordinata est, ut fierent audentiores. Quinimo coram multitudine eos vinxisse, clam vero examinare, summi doli erat; quo terrerent eos, qui coram multitudine vincerentur, et sub tribunali examinarentur, videlicet tanquam transgressores; seorsim vero ne dicendi libertate, spectatores quod sanius est eligerent, etiam ob eorum qui examinarentur admirationem ac miraculum. Per quam vero potestatem, quanquam scientes, interrogant (quomodo enim ignorare poterant, qui propterea eos tenuerant quod Christi resurrectionem annuntiarent?) existimantes eos timore tribunalis negaturos: et quasi, ipsis ita interrogantibus, negotiam omne successurum esset. « Fecistis » autem dicunt, nempe. Qua potestate fecistis, tanquam ipsorum, non Christi potestate peractum esset. Sed neque nominatim claudum dixerunt: ex hoc enim adeoangebantur, ut neque curam nominare vellent. Ideo respondit Petrus: Nomine Jesu Christi Nazareni, quem vos crucifixistis, cum abjecta patria et passionem dicens et resurrectionem. Prædicamus, inquit, humilia, propter eximiam resurrectionem gloriantes. Ubi autem his sermonibus eos stimulasset, adjungit etiam quæ a Scriptura sunt, lapidem dicens angularem, et si quid antea de hac re a nobis tractatum est. Considera vero quod ubi docere opportunum est, etiam prophetias adducunt. **39** ut in priori concione: quando autem solum libere loqui, sententiam ferunt: Neque enim est aliud nomen

A « και ἠκούσαμεν, μὴ λαλεῖν. Οἱ δὲ προσπαλειησάμενοι ἀπέλυσαν αὐτούς, μὴδὲν εὐρίσκοντες, τὸ, πῶς « κολάσωνται αὐτούς διὰ τὸν λαόν, ὅτι πάντες εἰδόξαζον τὸν Θεὸν ἐπὶ γεγονότι. Ἐτῶν γὰρ ἦν κλειδίων τεσσαράκοντα ὁ ἄνθρωπος, ἐφ' ὃν ἐγεγόνει τὸ « σημεῖον τοῦτο τῆς ἰάσεως. Ἀπολυθέντες δὲ ἦλθον « πρὸς τοὺς ἰδίους. »

Ὁὕτω τῶν προτέρων ἀναπευσάντων τῶν ἀποστόλων πειρασμῶν, εἰς ἑτέρους ἐνέβαινον ὁικονομικῶς. Πρῶτον μὲν γὰρ ἐχλευάσθησαν εἰς μέθην πάντες, ὑποπτευθέντες τὴν τῶν ἀγνώστων αὐτοῖς γλωσσῶν ἐνέργειαν. Δεύτερον, εἰς κινδύνους ἐμβαλίνουσιν. Οὐκ ἐφεξῆς δὲ ταῦτα, ἀλλὰ πρῶτον ταῖς δημηγορίαις εὐδοκίμησαντες, καὶ οἰονεὶ ἐγγυμνασάμενοι πρὸς παρῆρσιον διὰ τοῦ θαύματος τοῦ χωλοῦ, μάλιστα

B Θεοῦ συγχωρησαντος, τὸ ἐπιτεθεῖν τῶν ἀγῶνων ἔπικτονται. Σκόπει δὲ μοι ἐντεθεῖν τὴν τῶν Ἰουδαίων κακοπραγμοσύνην. Ἐπὶ μὲν γὰρ τοῦ Χριστοῦ τὸν παραδώσαντα αὐτὸν ἐζήρουν, ἐνταῦθα δὲ αὐτοὶ τὰς χεῖρας ἐπιβάλλουσι, θρασύτεροι καὶ τολμηταὶ κατασταντες λοιπὸν μετὰ τὸν σταυρόν. Ἄφ' οὗ καὶ τῷ στρατηγῷ τοῦ ἱεροῦ πρὸς τὴν τόλμην ἐχρήσαντο, εἰς δὲ τὸ μόνον ἐγκλημα, καὶ οὐκ ἰδιωτικόν, τὰ γενόμενα μετατρέποντες, ὡς ἔθος αὐτοῖς. Οὐκ ἐχρήσαντο δὲ παρευθὺ τῇ κατὰ τῶν ἀποστόλων ἐπισυστάσει, ἐσπέρας δὲ θεῖν ἐπιλαβοῦσης. Καὶ τοῖς Ἰουδαίοις μὲν ἐπὶ κακουργίᾳ χρήσασθαι τῇ ἐκχειρίᾳ ὑπῆρξεν, εἰς πτόαν ἐμβάλλουσι διὰ τῆς φυλακῆς, καὶ ταύτῃ μαλαξίαν αὐτοῖς προμηθευμένοι. Τοῖς ἀποστόλοις δὲ ἡ ἀναβολὴ πρὸς τὸ θρασύτερον γενέσθαι φηκονομήθη.

C Ἀλλὰ γε δὴ καὶ τὸ ἐνώπιον μὲν τοῦ πλῆθους δεσμησαί, λαθραῖως ἐ ἀνακρίναι, τῆς ἄκρας ἦν δολιότητος. φοβούντων μὲν τοὺς δεσμουμένους κατενώπιον τοῦ πλῆθους, ἐταζόντων δὲ ὑπὸ δικαστηρίῳ δὲ θεῖν ὡς παρανομοῦντας: κατ' ἰδίαν δὲ, τῷ μὴ τῇ τούτων παρῆρσιᾳ τοὺς θεατὰς τὸ βέλτιον ἐλίσθαι, καὶ ὑπὸ θαύματι τῶν ἐταζομένων. Ἐν ποίᾳ δὲ δυνάμει καίτοι εἰδότες ἐρωτῶσι (πῶς γὰρ οὐκ εἰδότες οἱ διὰ τὸ καταγγέλλειν τοῦ Χριστοῦ τὴν ἀνάστασιν κατέχοντες αὐτούς;). οἴζυμοι τῷ δέει τοῦ δικαστηρίου ἐξάρνους αὐτοῦς γενέσθαι, καὶ τὸ πᾶν αὐτοῖς οὕτως ἐρωτῶσι διὰ τούτου ὑπάρξει. « Ἐποιήσατε, » δὲ φασιν, οἶον, Ποία δυνάμει ἐποιήσατε, ὡς αὐτῶν, οὐ τοῦ Χριστοῦ τῇ δυνάμει τοῦ ἐνηργημένου. Ἀλλ' οὐδὲ ὄνομασι τοῦ χωλοῦ ἔφασαν. Ἀπεπνίγοντο γὰρ

D τούτῳ ὡς μὴδ' ὀνομάσαι ἐθέλειν τὴν θεραπείαν. Διόπερ ὁ Πέτρος, τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ναζωραίου, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε, ἀπεκρίνατο, σὺν τῇ εὐτελεῖ πατριδὶ καὶ τὸ πάθος εἰπὼν καὶ τὴν ἀνάστασιν. Κηρύττομεν τὰ ταπεινὰ διὰ τοῦ ὑπερφυοῦς τῆς ἀναστάσεως ἐμπύμπεύοντες. Τούτοις τοῖς λόγοις πλῆξας αὐτούς, προστίθησι καὶ τὰ ἀπὸ τῆς Γραφῆς, τὸν λίθον φημι τὸν ἀκρογωνιαῖον, καὶ εἴ τι περὶ τούτου προδιελεγκται ἡμῖν. Σκόπει δὲ, ὅτι ὅτε μὲν δόξα ἐζήρην, καὶ προφητείας προάγουσιν ὡς ἐπὶ τῆς πρώτης δημηγορίας, ὅτε δὲ παρῆρσιάζεσθαι μόνον, ἀποφαίνονται. Οὕτε γὰρ ἐστὶν ἕτερον ὄνομα, φησὶ, τὸ δεδομένον. Καὶ τί τούτο, εἴρηται

ἦδη. Πρὸς Πιλάτον δὲ οὐκ ἄγουσι τοὺς ἀποστόλους ὡς τὸν Χριστὸν, ἀλλ' αὐτοὶ κρίνουσιν, αἰσχυρόμενοι καὶ ἐρυθρίαζοντες τὰ πρότερον, καὶ δεδοικότες μὴ ἀπο τούτων καὶ ὑπὲρ ἐκείνου ἐγκληθῶσι.

« Καὶ ἀπήγγειλαν ὅσα πρὸς αὐτοὺς δι' ἀρχιερεῖς « καὶ οἱ πρεσβύτεροι εἶπον. Οἱ δὲ ἀκούσαντες ὁμοθυμαδὸν ἤραν φωνὴν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ εἶπον » (οὐχὶ φιλοτιμίας ἕνεκεν διηγοῦνται, ἀλλὰ τῆς Χριστοῦ χάριτος τὰ τεκμήρια ἐπιδεικνύοντες). « Δέσποτα, τὸ δὲ Θεὸς, ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν, καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, ὁ διὰ στόματος Δαυὶδ παιδὸς σου εἰπὼν. »

Ὅρα πῶς ἐστὶν ἠκριθωμένη καὶ κατὰ καιροὺς ἡ τούτων εὐχή· ὅτι μὲν γὰρ τὸν ἄξιον εἰς ἀποστολὴν ἡξίουσι δειχθῆναι αὐτοῖς· Σὺ, εὐχονται, Κύριε, καρδιογνωστὰ πάντων. Προγνωσεως γὰρ ἦν ἐκεῖ χρεία. Ἐπειδὴ δὲ ἐνταῦθα τοὺς ἀντικειμένους ἐπιστομισθῆναι ἔχοντες, « Δέσποτα, » ἐπιβοῶνται. Καὶ ὡς περ συνθήκας ἀπαίτουσιν αὐτὸν τὴν προφητείαν εἰς μέσον ἄγουσιν, ἅμα καὶ ἐαυτοὺς παραμυθούμενοι, ὅτι εἰκὴ καὶ κατ' αὐτῶν καὶ κενῶς μελετῶσιν οἱ ἔχθροί. Σκόπει δὲ καὶ ἐπιείκειαν. Οὐ γὰρ εὐχονται καταβράξαι αὐτοὺς καὶ καταβαλεῖν, ἀλλ', Ἐπιεὶ ἐπὶ τὰς ἀπειλὰς αὐτῶν, καὶ δὸς τοῖς δούλοις σου μετὰ πρῶτης πάσης λαβεῖν τὸν λόγον σου ἐν τῷ τῆν χεῖρά σου ἐκτείνεις, τούτέστιν ἐν τῷ τῆν ἄμαχόν σου δύναμιν περιέπειν ἡμᾶς. Τοῦτο γὰρ ἐνταῦθα ἡ χεῖρ. Τῆν ἄμαχον γὰρ δύναμιν δηλοῦν βούλεται, ὡς ἐπὶ τοῦ, « Ἡ χεῖρ σου ἔθνη ἐξωλόθρευεν. » Ἐπὶ δὲ τοῦ ἀνωτέρω, τὸ, « Ἡ χεῖρ σου καὶ ἡ βουλή σου προώρισε, » ἡ χεῖρ τὸ μετὰ λόγου καὶ δεόντως παρὰ Θεοῦ τὰ πάντα διεξήγεσθαι δηλοῖ· ὅτι καὶ μόνῃ ἡ σύνθετος φύσις καὶ λογικῇ, ἥτις οὐκ ἄλλη ἢ ἀνθρώπος, χεῖρὶ ὡς ἐπίπαν τὰ χρεωδέστατα ἐκτελεῖν εἴωθεν.

« Ἴνα τί ἐφράζαν ἔθνη, καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν « κενά; παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ οἱ ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τοῦ Κυρίου « καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. Συνήχθησαν γὰρ « ἐπ' ἀληθείας ἐπὶ τὸν ἅγιον παῖδά σου Ἰησοῦν, ὃν « ἔχρισας, Ἡρώδης τε καὶ Πόντιος Πιλάτος. »

Ποῖα ἔθνη ἐφράζαν κατὰ τοῦ Χριστοῦ; Τὰ τῶν Ἰουδαίων, δηλονότι. Εἰ γὰρ καὶ Ἰουδαῖοι ἦσαν πάντες, ἀλλ' ὅν ἐκ διαφόρων ἔθνων, ἐν οἷς ἦσαν διασπαρμένοι. Τὸ δὲ, « Ποιεῖσαι ὅσα ἡ χεῖρ σου, » τούτεστιν, οὐκ αὐτοὶ ἔχουσιν, ἀλλὰ σὺ εἶ ὁ τὸ πᾶν ἐπιτρέψας καὶ εἰς πέρας ἀγαγὼν, ὁ εὐμήχανος καὶ σοφός. Συνῆλθον μὲν γὰρ ἐκεῖνοι ὡς ἔχθροί, καὶ φονικῇ προσιρέσει, ἐποίησαν δὲ ἅ σὺ ἐβόδῳλου.

« Σὺν ἔθνεσι καὶ λαοῖς Ἰσραήλ. »
Ἐν Ἱερουσαλήμ Ἑβραῖοι μετὰ Καϊάφα καὶ Ἄννα, λαοὶ μετὰ Πιλάτου.

⁴⁴ Psal. xxxiii, 3.

datum, inquit. Et quid hoc sit. jam dictum est Verum apostolos non ducunt ad Pilatum quemadmodum Christum, sed ipsi judicant: imprimis quidem rubore ac pudore affecti, deinde timentes ne ab his etiam de illo accusarentur.

IV, 23 25. « Et nuntiaverunt quæcunque ad eos « pontifices ac seniores dixerant. At illi cum au- « dissent, uno animo elevaverunt vocem ad Deum « ac dixerunt » (non cupiditate laudis inducti isthæc commemorant, sed Christi gratiæ signa demonstrant): « Domine, tu es Deus qui fecisti cælum et terram, ac mare, quæque in eis sunt; « qui per os David pueri tui dixisti. »

Vide quam absoluta sit juxtaque temporum occasiones horum precatio. Siquidem quando dignum ad apostolatam demonstrari sibi cupiebant, precantes dicebant: Tu, Domine, cordium cognitor omnium; ibi enim præcognitionis erat necessitas. Hic autem quoniam adversariorum ora obturare oportebat, « Domine, » inclamant. Et tanquam pacti fidem ab eo postulantes, prophetiam in medium proferunt: simul et seipos consolantes, quod absque causa contra ipsos vaneque conarentur inimici. Considera quoque et modestiam: neque enim cupiunt discerpere aut perdere, sed, Respice, inquirunt, ad minas eorum, et da servis tuis ut cum omni libertate sermonem tuum loquantur, manum tuam porrigendo, hoc est, fovendo nos inexpugnabili tua potentia. Id enim significat hoc loco manus. Vult enim inexpugnabilem significare potentiam, veluti cum ait: « Manus tua gentes disperdidit⁴⁴. » In superioribus autem verbis, « Manus tua et consilium tuum antea decreverant. » Manus significat omnia decenter et cum ratione a Deo ordinari, quoniam sola composita rationalisque natura, quæ non alia est quam homo, manu ut plurimum quæ utilissima sunt efficere solet.

IV, 25 27. « Quare fremuerunt nationes et populi meditati sunt inania? Astiterunt reges « terræ et principes convenerunt in unum adversus Dominum et adversus Christum ejus. Convenerunt enim vere adversus sanctum puerum « tuum Jesum quem unxeras, et Herodes simul « et Pontius Pilatus. »

Quænam nationes adversus Christum fremuerunt? Nationes videlicet Judæorum. Nam etsi omnes Judæi erant attamen ex variis nationibus veniebant inter quas dispersi erant. « Ut facerent quæcunque manus tua: » hoc est, non ipsi potuissent, sed tu es qui rem omnem permittebas et ad finem deducebas, nempe prudens ac sapiens. Illi siquidem convenerant tanquam inimici et truculenta voluntate, sed faciebant quæ tu volebas.

« Cum gentibus et populis Israel. »

In Jerusalem Hebræi cum Caiapha et Anna, populi cum Pilato.

« Ut facerent quæcunque manus tua et consilium
« tuum antea fieri decreverant. »

Idem significant manus et consilium. Nulla enim consilii necessitas, cui adest potentia. Facta sunt ergo quæcunque ab initio ordinasti Apostolorum itaque precatio non erat ad repellendas molestias, sed pro evangelicæ orationis successu; neque enim dicebant, Libera, sed, Da servis tuis, ut cum libertate loquantur.

IV, 29 31. « Et nunc, Domine, respice ad minas
« eorum, et da servis tuis, ut cum omni libertate
« sermonem tuum loquantur : manum tuam por-
« rigendo ad hoc, ut sanatio et signa ac prodigia
« edantur, per nomen sancti Filii tui Jesu. Cum-
« que orassent illi, motus est locus in quo erant
« congregati, et repleti sunt omnes Spiritu san-
« cto, ac loquebantur sermonem Dei cum liber-
« tate. »

Signum quod audita esset oratio, fuit terræ-
motus : interdum vero accidit ut iræ signum sit.
Repleri autem Spiritu sancto significat totos ad-
dictos esse datæ ipsis operationi divini Spiritus et
parum a rebus averti carnalibus : vel quod incensi
erant, et ardebat in eis donum, propter quod
loquebantur cum libertate, corporea pericula de-
spicientes, a quo etiam dono erat cor et anima,
tanquam origo motibus intellectualibus. Nam cor
id nunc significat, veluti primum subsistentiæ
animalis, quod etiam vitalia sustinet. Hæc enim
subindicat per cor et animam quæ ad unum con-
currunt compositum Quod autem dicitur : « Erat, »
Dei mantenentiam significat ad conservandam ani-
mi placabilitatem. ¶ Nam intelligentis argumen-
tum est contemnere pericula, vivacis autem indici-
um absolutam esse circa corporalia temperatu-
ram. nempe ut pauca, et quantum ad tenuiter
vivendum satis sint, habenti sufficiant : summam
autem habeat curam ut egentibus provideatur.
Præterea de eo quod commotus est locus, hoc etiam
intelligere oportet quod factus est terræmotus
ut incredulos quidem ac comminantes terreret,
apostolos vero in audaciam adduceret. Finis si-
quidem ac necessitas talium signorum erat ut ipsi
confirmarentur.

IV, 32. « Multitudinis autem credentium erat
« cor unum et anima una : nec quisquam eorum
« quæ possidebat aliquid suum esse dicebat, sed
« erant illis omnia communia. »

Mutuos amor inter eos erat etiam ex præceptoris
Christi jussu, cum dixerat : « Per hoc cognoscent
omnes quod mei sitis discipuli, si dilectionem ha-
bueritis inter vos mutuam⁴⁵. » Ideo etiam quisque
proximum reputans tanquam seipsum, nihil eor-
um quæ possidebat sibi ipsi proprium vindicando
retinebat sed in communem utilitatem proferebat.
Unde etiam gratiam magnam ait illis ex mutua
dilectione accessisse : ex eo enim quod nihil sibi

⁴⁵ Joan. xiii, 35.

« Ποιῆσαι ὅσα ἡ χεὶρ σου καὶ ἡ βουλὴ σου προ-
« ὤρισε γενέσθαι. »

Τὸ αὐτὸ βούλεται δηλοῦν ἡ χεὶρ καὶ ἡ βουλὴ. Δύ-
ναμις γὰρ ᾧ πρόσεστιν, οὐ χρεία βουλῆς. Ὅσα οὖν
διέταξας ἐξ ἀρχῆς γέγονεν. Οὐ παραιτήσεως δὲ τῶν
δυσχερῶν ἢ τῶν ἀποστόλων εὐχῆ, ἀλλ' ὑπὲρ εὐδο-
σιων τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος. Οὐ γὰρ εἶπον,
Ἐξελοῦ, ἀλλὰ, Δὸς τοῖς δούλοις σου, μετὰ παρῆρ-
σις λαλεῖν.

« Καὶ τὰ νῦν, Κύριε, ἔπιθε ἐπὶ τὰς ἀπειλὰς αὐ-
« τῶν, καὶ δὸς τοῖς δούλοις σου, μετὰ παρῆρσις
« πάσης λαλεῖν τὸν λόγον σου, ἐν τῷ τῆν χειρὰ σου
« εκτείνειν σε εἰς ἴασιν, καὶ σημεῖα καὶ τέρατα γε-
« νέσθαι διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἁγίου παιδός σου Ἰη-
« σοῦ. Καὶ δεηθέντων αὐτῶν, ἐσαλεύθη ὁ τόπος ἐν
« ᾧ ἦσαν συντηγμένοι. Καὶ ἐπλήσθησαν ἅπαντες
« Πνεύματος ἁγίου, καὶ ἐλάλουν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ
« μετὰ παρῆρσις. »

Σύμβολον τοῦ ἀκουσθῆναι τὴν δέησιν αὐτῶν, ὁ
σεισμός· ἔστι δὲ ὅτε καὶ ὀργῆς. Τὸ δὲ πλησθῆναι
Πνεύματος ἁγίου, δηλοῖ τὸ, δλους τῆς ἐνεργείας τοῦ
δοθέντος αὐτοῖς θεοῦ Πνεύματος γενέσθαι, μικρὸν
ἀπὸ τῶνδε τῶν σαρκικῶν ἀποστρεφόμενος. Ἡ δὲ
ἀνεζωπυρίσθησαν, καὶ ἀνεκαίετο ἐν αὐτοῖς τὸ χάρι-
σμα, δι' ὅπερ ἐλάλουν μετὰ παρῆρσις, ἀφειδοῦν-
τες τῶν σωματικῶν κινδύνων. Ἄφ' οὗ καὶ καρδία
καὶ ψυχὴ, οἴονοι καὶ τοῖς νοεροῖς κινήμασι. Τοῦτο
γὰρ νῦν ἡ καρδία βούλεται, ἅτε καὶ πρώτη τῆς τοῦ
ζώου ὑποστάσεως ὑφισταμένη καὶ τοῖς ζωτικοῖς.
Ταῦτα γὰρ ὑπαινίττεται διὰ τῆς καρδίας καὶ τῆς
ψυχῆς πρὸς τὴν κατάλυσιν τὴν ὁρμὴν ποιουμένων. Τὸ
δὲ. « Ἦν, » τὸ πρὸς εὐπρέστησιν συντεῖνον Θεοῦ.
Τοῦ νοεροῦ γὰρ ἔλεγχος, τὸ ἀφειδεῖν τῶν κινδύνων.
Τοῦ ζωτικοῦ δὲ γνώρισμα, τὸ περὶ τὰ σωματικὰ τῆν
διεξγωγὴν ἐξηκριθῶσθαι, ὡς ὀλίγα μὲν καὶ ὄσον
ἀποζῆν, χροηγεῖσθαι τῷ κακτημένῳ, τὸ πᾶν δὲ τοῖς
βίῳ σπανίζουσι καρποφορεῖσθαι. Ἐτι περὶ τοῦ σα-
λευθῆναι τὸν τόπον, καὶ τοῦτο νοῆσαι δεῖ, ὡς φο-
βῶν μὲν τοὺς ἀπίστους καὶ ἀπειλοῦντας ὁ σεισμός
ἐγένετο, εἰς θάρσος δὲ ἄγων τοὺς ἀποστόλους, ἐπειδὴ
ἀρχὴ ἦν καὶ χρεία τῶν τοιούτων σημείων πρὸς τὸ
αὐτοῦς στερεωθῆναι.

« Τοῦ δὲ πληθους τῶν πιστευσάντων ἦν ἡ καρδία
« καὶ ἡ ψυχὴ μία. Καὶ οὐδὲ εἰς τι τῶν ὑπαρχόντων
« αὐτῶν ἔλεγεν ἴδιον εἶναι, ἀλλ' ἦν αὐτοῖς ἅπαντα
« κοινά. »

Τὸ φιλέλληλον, καὶ ἐξ ἐγγύης προστῆν αὐτοῖς τοῦ
διδασκάλου Χριστοῦ, δι' ὧν ἔλεγεν· « Ἐν τούτῳ γνώ-
σονται πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἔστε, ἐὰν ἀγάπην
ἔχητε ἐν ἀλλήλοις. » Διόπερ καὶ ἕκαστος ὡς ἑαυτὸν
ἠγούμενος τὸν πλησίον, οὐδὲν τῶν ὑπαρχόντων ἑαυτῷ
ἐξιδιαιζόμενος κατεῖχεν, ἀλλ' εἰς κοινοχρησίαν προσ-
ετίθει. Ἐξ οὗ καὶ χάριν φησι μεγάλην αὐτοῖς ἐπελ-
θεῖν ἀπὸ τῆς φιλαλληλίας· τῷ γὰρ μὴ ἐξιδιαιζεσθαι,
οὐδεὶς ἦν ἐνδεὴς ἐν αὐτοῖς. Ὅπερ τοῦ, « Ἀνοήσις

εὐ τὴν χεῖρά σου, καὶ ἐμπιπλῆς πᾶν ζῶον, » μίμησις Ἀ
 ἦν.

« Καὶ μεγάλη δυνάμει ἀπεδίδουν τὸ μαρτύριον οἱ
 « ἀπόστολοι τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ,
 « χάρις τε μεγάλη ἦν ἐπὶ πάντας αὐτούς. Οὐδὲ γὰρ
 « ἐνδεής τις ὑπῆρχεν ἐν αὐτοῖς. Ὅσοι γὰρ κτήτορες
 « χωρίων ἢ οἰκιῶν ὑπῆρχον, πωλοῦντες ἔφερον τὰς
 « τιμὰς τῶν πιπρασκομένων. »

Τὸ ἀπεδίδουν, καθάπερ ἐγχειρισθέντας αὐτούς
 τι, δείκνυσι, καὶ ὡς περὶ ὀφλήματος λέγει αὐτό. Διὰ
 γὰρ τῶν θεοσημειῶν, θεῖαν δύναμιν ἐδείκνυον ὄντα τὸν
 ἐκ νεκρῶν ἀναστάντα.

« Καὶ ἐτίθουν παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων.
 « Διεδίδοτο δὲ ἑκάστῳ καθότι ἂν τις χρεῖαν εἶ-
 « χεν. »

Τὸ παρὰ τοὺς πόδας τὰς τιμὰς τιθέναι τῶν ἀπο-
 στόλων, ἀλλὰ μὴ πρὸς τὰς χεῖρας, τὴν πολλὴν τιμὴν
 καὶ εὐλάβειαν τῶν προσαγόντων δηλοῖ. Ὅτι δὲ οὐκ
 εἰς τὰς χεῖρας ἐτόλμων δοῦναι, αὐτοὺς κυρίους ἦν
 ποιεῖν καὶ οἰκονόμους, ὡς ἐκ κοινῶν ἀναλίσκοντας
 ταμείων, καὶ μὴ ὡς ἐξ ἰδίων διὰ χειρῶν. Ἐτι τὸ
 πρὸς τοὺς πόδας, καὶ σέβας αὐτοῖς περιποιεῖ, καὶ
 ὀνειδούς ἀφῆρει τὴν ἐνδειαν τῶν τρεφομένων. Ἐδίδουν
 δὲ, ὡς ἐκ κοινῶν ταμείων χορηγουμένων.

« Ἰωσῆς δὲ ὁ ἐπικληθεὶς Βαρνάβας ὑπὸ τῶν ἀπο-
 « στόλων, ὃ ἐστίν, υἱὸς παρακλήσεως, Λευίτης, Κύ-
 « πριος τῶ γένει, ὑπάρχοντος αὐτοῦ ἀγροῦ, πωλή-
 « σας ἤνεγκε τὸ χρῆμα, καὶ ἔθηκε παρὰ τοὺς πόδας
 « τῶν ἀποστόλων. »

Πρῶτον μὲν ἰσχυρῶς τῷ κατωρθωκότος, ἦγουν τοῦ
 Ἰωσῆ, εἰς ἔλεγχον μείζονα Ἀνανίου, ὅτι τοσοῦτων
 ὄντων τῶν ταῦτα ποιοῦντων, καὶ τοσοῦτων σημείων,
 καὶ τοσαύτης χάριτος, ὅπ' οὐδενὸς τούτων ἐπαιδεύθη.
 Τῷ δὲ Ἰωσῆ ἀπὸ τῶν ἀποστόλων ἡ κλησίς ἐπρυ-
 ταιεύθη, μαρτύριον ἀρετῆς φιλοκτιρμονος. Λευίτης
 δὲ ὢν, Κύπριος ἐχρημάτιζεν, ὅτι ὁ νόμος ἤδη ἐλύετο,
 καὶ μεταφύκειν ἐξ Ἰουδαίας ἔδου ἂν τις βούλοιο. Τὸ
 δὲ Βαρνάβας ἐξ Ἰουδαίας γλώσσης εἰς Ἑλλάδα ἀνα-
 πτυσσόμενον, υἱὸν παρακλήσεως παριστά, οἰονεὶ
 παρακλήσεως καὶ οἰκτιρμοῦ. Προπαρασκευῆ δὲ τοῦτο
 τοῦ κατὰ Ἀνανίαν καὶ Σάπφειραν ὀλεθροῦ διηγήματος.
 Μίμησις γὰρ καὶ οὗτος τοῦ Ἰωσῆ, τὸν ἀργὸν ἀποδόμε-
 νος, μὴ καταλλήλως χρησάμενος τῆ ἀρχῆ καὶ τῷ
 τέλει, ἔλαθεν ἐαυτῷ ὀλεθρον διαθέμενος.

« Ἀνὴρ δὲ τις Ἀνανίας ὀνόματι σὺν Σαπφείρῃ τῇ
 « γυναικὶ αὐτοῦ ἐπώλησε κτῆμα, καὶ ἐνοσφίσατο
 « ἀπὸ τῆς τιμῆς, συνειδυίας καὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ,
 « καὶ ἐνέγκας μέρος τι παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστό-
 « λων ἔθηκε. »

Ὅλοτελῶς γὰρ Σατανικῆς μανίας μεστός, ὁ αὐθ-
 ορμήτως καὶ οὐκ ἐξ ἀνάγκης καὶ βίας ἐλόμενος τὸ
 χρῆσθόν, ἅμα δὲ τῇ ἀρχῇ τὴν περὶ τὸ ἀγαθὸν ζέσιν

⁶⁶ Psal. cxxkxv, 16.

ipsis vindicarent, nullus inter eos egens erat, quod
 illius Davidici dicti imitatio erat: « Aperis tu
 manum tuam, et imple omne animal ⁶⁶. »

« IV, 33, 34. Et magna virtute reddebant apo-
 « stoli testimonium resurrectionis Domini Jesu,
 « gratiaque magna erat super ipsos: neque enim
 « quispiam egens erat inter illos. Nam quotquot
 « possessores prædiorum aut ædium erant inter
 « eos, vendentes afferebant pretia eorum quæ
 « vendebantur. »

Dictio, reddebant, tanquam aliquid fuerit eis
 concreditum significat, et hoc veluti de debito dicit.
 Nam per divina signa divinam ostendebant pot-
 tentiam ejus qui a mortuis surrexisset.

« IV, 35. Et ponebant ad pedes apostolorum.
 « Distribuebatur autem singulis prout cuique
 « opus erat. »

Ad pedes apostolorum pretia ponere et non ad
 manus, magnum indicat honorem ac reverentiam
 eorum qui afferebant Quod autem in manibus dare
 non audebant, erat illos constituere dominos ac
 dispensatores, ut ex omnibus promptuariis consu-
 merent, et non ~~42~~ per manus de propriis. Præterea
 quod dicitur « ad pedes, » et venerationem illis ad-
 debat, et indigentiam eorum qui alerentur probro
 liberabat. Distribuebatur autem tanquam e commu-
 nibus et abundantibus promptuariis.

« IV, 36, 37. Joses autem, qui cognominatus
 « est Barnabas ab apostolis, quod est, filius con-
 « solationis, Levites, Cyprius genere, cum habe-
 « ret agrum, vendidit eum, et attulit pretium, po-
 « suitque ad pedes apostolorum. »

Primum ejus meminit qui præclarum facinus
 operatus est, nempe ipsius Jose, ad majorem Ana-
 niæ confutationem: quod, cum tanti essent qui ta-
 lia agerent et tanta essent gratia, nullo
 horum correctus sit. Ipsa autem Jose appellatio
 ab apostolis inducta est in testimonium virtutis
 animi erga pauperes propensi. Cum autem levites
 esset, Cyprius dicebatur, quod lex jam soluta es-
 set, et a Judæa transmigrabant quo quisque vellet.
 Dictio autem Barnabas ab Hebraica lingua in La-
 tinam traducta filium designat consolationis, nempe
 pietatis erga pauperes. Hoc autem tanquam præ-
 ludium est ad narrationem perditionis Ananiæ et
 Sapphiræ. Nam et hic ipsius Jose imitatione agro
 dividendo, non convenienti modo usus principio
 et fine, ignoravit quod sibi ipsi perditionem con-
 ciliaret.

« V, 1, 2. Vir autem quidam Ananias nomine cum
 « Sapphira uxore sua vendidit possessionem et
 « fraudavit de pretio, conscia etiam uxore sua, et
 « allatam partem quamdam posuit ad pedes apo-
 « stolorum. »

Omnino enim Satanica insania plenus erat, qu-
 cum proprio instinctu et non ex necessitate, aut
 vi aliqua quod bonum est elegisset, simul tamen ut

inceptit, in fervore boni tepidior factus est, et census omnem perdidit. Tria autem tunc edita sunt circa eundem signa : cognitio occultorum, extirpactio curæ mentis, et præterea interitus jussa subsecutus.

« V, 3 6. Dixit autem Petrus : Anania, cur implevit Satanas cor tuum, ut mentireris Spiritui sancto et fraudares de pretio agri ? Nonne mansit tibi mansit, et dividendus in tua erat potestate ? Quare posuisti in corde tuo rem istam ? Non es mentitus hominibus, sed Deo. Audiens autem Ananias hos sermones collapsus expiravit. Et factus est timor magnus super omnes qui hæc audiebant. Surgentes autem juvenes amoverunt eum et elatum sepelierunt. »

« Anania, cur implevit, » etc. Neque enim vivos vos trahimus ? sed cum ultrones placuerit vobis offerre Deo victimam, rursus vos ipsos ad proprium usum insumere sacrilegium indubie est. Ideo quoque sacrilegorum pœna percussi sunt. Quanam ? morte : nam hoc significat ἐξέψυξεν, veluti exaruit, hoc est, vitali humore privatus est. Ideo etiam vivens dicebatur apud veteres διερός, quod idem significat quod ὑγρός, id est, humidus.

V, 7-9. « Intercessit autem trium ferme horarum intervallum, et uxor ejus nesciens quod acciderat, introivit. Dixit autem ei Petrus : Dic mihi, num tanti agrum vendidisti ? At illa dixit : Etiam, tanti. Petrus vero ait ad eam : Cur conspiratum est inter vos ut tentaretis Spiritum Domini ? Ecce pedes eorum qui sepelierunt virum tuum ad ostium adsunt, et effe-

rent te. » Vide quod non vocabat eam Petrus, sed expectabat ut ipsa dum vellet ingrederetur, data illi potestate et respiscendi, et non impudenter ingrediendi. Ingressa est autem ignorans quæ circa virum acciderant : quia neque illi audebat quisquam detegere timore ac reverentia magistri. Atqui horarum trium intervallum sufficiens erat ut per multos spargeretur, sed timore continentes effecerat. Nam et hoc admirans Lucas evangelista, utrumque posuit, et horarum spatium et mulieris ignorantiam. Interrogans autem quanti agrum vendiderat, veniæ illi occasionem præbebat, tanquam non apud illam, sed apud virum sita fuerit potestas vendendi et fraudandi : et quoniam in dolo conformem viro reperit, simili quoque pœna condemnavit. Novit enim contemptus divinum eum quoque in iram incendere qui est ab ira alienus. His etiam fidem facit sermonibus illa traditio sub Mose mansuetissimo, ut lapidibus obrueretur, qui Sabbato ligna collegerat⁶⁷. Et ibi quidem transgressio apparuit in his quæ decencia erant, hic autem sacrilegium : 44 siquidem

κατεψυγμένος, και τὸ χρῆμα ὄλον ἀναλώσας. Τρία δὲ κατὰ ταυτὸν τῆν:καῦτα σημεῖα· λαθραίων γυνῶσις, μελέτης διανοίας ἐκφόβησις, και ἐπὶ τούτοις ἀναίρεσις ἐκ προσταγμάτων.

« Εἶπε δὲ Πέτρος· Ἄνανία, διὰ τί ἐπλήρωσεν ὁ Σατανᾶς τὴν καρδίαν σου, ψεύσασθαί σε τὸ Πνεῦμα « τὸ ἅγιον, και νοσφίσασθαί σε ἀπὸ τῆς τιμῆς τοῦ « χωρίου ; οὐχὶ μένον σοι ἔμεινε, και παρὲν ἐν τῇ « σῆ ἐξουσία ὑπέρχε ; τί ὅτι ἔθου ἐν τῇ καρδίᾳ σου « τὸ πρᾶγμα τοῦτο ; οὐκ ἐψέσω ἀνθρώποις, ἀλλὰ « τῷ Θεῷ. Ἀκούων δὲ Ἄνανίας τοὺς λόγους τούτους, « πεσὼν ἐξέψυξε. Καὶ ἐγένετο φόβος μέγας ἐπὶ « πάντας τοὺς ἀκούοντας ταῦτα. Ἀναστάντες δὲ οἱ « νεώτεροι συνέστειλαν αὐτὸν, και ξενέγκαντες ἔθα-

ψαν. « Ἄνανία, διὰ τί, » και τὰ ἐξῆς. Μὴ γὰρ, φησὶν, ἀκοντας ὑμᾶς ἔλκομεν ; τὸ αὐθαίρετως ὑμῖν δοκιμασθὲν εἰς Θεοῦ καλλιέρημα, αἰσις αὐτοῦ εἰς αὐτῶν χρεῖαν δαπανᾶν, ἱεροσυλία ἀναντιρρόητος. Διὸ και τῷ τῶν ἱεροσούλων καθυπεβλήθησαν προστίμῃ. Τίνι τούτῳ ; θανάτῳ τοῦτο γὰρ τὸ ἐξέψυξεν, οἰονεὶ ἐξηράνθη, τουτέστι, τῆς ζωτικῆς νοτίδος ἐστέρηται. Διὸ και διερός, ὁ ζῶν, παρὰ τοῖς παλαιοῖς εἴρηται, ἐν ἔσω τοῦ, ὑγρός.

« Ἐγένετο δὲ ὡς ὥρων τριῶν διάστημα, και ἡ « γυνὴ αὐτοῦ μὴ εἶδουα τὸ γεγονός, εἰσῆλθεν. Ἄπα- « ἐκρίθη δὲ αὐτῇ ὁ Πέτρος· Εἰπέ μοι, εἰ τοσοῦτου. « τὸ χωρίον ἀπέδοσθε ; Ἡ δὲ εἶπε, Ναί, τοσοῦτου. « Ὁ δὲ Πέτρος εἶπε πρὸς αὐτήν· Τί ὅτι συμφωνήθη « ὑμῖν πειρᾶσαι τὸ πνεῦμα Κυρίου ; Ἰδοὺ οἱ πόδες τῶν « θαψάντων τὸν ἄνδρα σου, ἐπὶ τῇ θύρᾳ, και ἐξοί- « σουσί σε. »

Ὅρα ὅτι οὐκ ἐκάλει ὁ Πέτρος, ἀλλ' ἀναμένει, ὡς αὐτὴν εἰσελθεῖν ὅτε βούλεται, διδοὺς αὐτῇ ἐξουσίαν και τοῦ μεταμεληθῆναι, και τοῦ μὴ ἀναιδῶς εἰσελθεῖν. Εἰσῆλθε δὲ τὰ κατὰ τὸν ἄνδρα μὴ εἶδουα, ὅτι μηδέ τις ἐτόλμα αὐτῇ ἐξειπεῖν, φόβῳ και τιμῇ τοῦ διδασκάλου. Καίτοι γε ὥρων τριῶν διάστημα ἱκανὸν ἦν εἰς πολλοὺς διαδοῦναι. Ἄλλ' ὁ φόβος αὐτοὺς ἐγκρατεῖς ἐποίησε. Τοῦτο γὰρ και ὁ Εὐαγγελιστὴς Λουκάς θαυμάζων, ἄμφω τέθεικε, και τὸ τῶν ὥρων διάστημα, και τὴν τῆς γυναικὸς ἄγνοιαν. Ἐρωτῶν δὲ πῶς τὸ χωρίον ἀπέδοντο, αὐτῇ παρῆχε συγγνώμης ἀφορμὴν, ὡς οὐκ ἐπ' αὐτῇ, ἀλλὰ ἐπὶ τῷ ἀνδρὶ τῆς ἐξουσίας κειμένης τοῦ ἀποδόσθαι και τοῦ νοσφίσασθαι. Καὶ ἐπειδὴ σύμφωνον εὔρε τῇ δολιότητι τοῦ ἀνδρός, τῷ ὁμοίῳ και αὐτὴν ὑποτιμᾶται κακῶ. Οἶδε γὰρ ἡ καταφρόνησις θεῶν και τὸν ἀόργητον ἐκκαλεῖν πρὸς ὄργην. Πίστις τῶν λόγων, και ἡ τοῦ ἐν Σαββῆτῳ φυλευομένου ὑπὸ Μωϋσέως τοῦ πρῶτου πρὸς λιθολευσίαν ἐκδοσις. Καίτοι ἐκεῖ μὲν ἐντολῆς περὶ τὰ καθήκοντα παράβασις ὤρτο, ἐνταῦθα δὲ ἱεροσυλία. Τὰ γὰρ τῷ Θεῷ ἀνατεθέντα πρὸς διατροφήν τῶν ἀπόρων, αὐτοὶ εἰς περιττὰς αὐτῶν χρεῖας ἀνήλισκον.

⁶⁷ Num. xv, 32 seqq.

quæ Deo ad egentium alimentum reposita erant, ipsi ad superfluos suos usus insumebant. Necessitatibus enim satis erat ut ex his quæ ad commune promptuarium asservarentur, indigentiam complerent. Considera vero et hoc, quomodo ad familiares vehementer afficiantur Etenim nolunt eos, qui spiritualem gratiam semel adepti sunt, aut suam conversationem, fures aut sacrilegos esse. In extraneis autem non sunt usi supplicio, ne viderentur volentes quoque homines supplicii cogere timore, ut ad fidem accederent. Verum si Satanas impleto corde Ananiæ rem omnem peregit, quæ tanta est hæc adversus Ananiam severitas? Atqui non temere, sed juste id actum est, cum is sese adeo Satanæ capacem præbuisset.

V. 10, 11. « Confestim autem cecidit ad pedes ejus et exspiravit. Ingressi vero juvenes repererunt eam mortuam, et extulerunt ac sepelierunt juxta virum suum. Factusque est timor magnus super universam congregationem, et super omnes qui audiebant. »

Quomodo ad pedes ejus? quia juxta eum stabat; Petrus vero stetit juxta eam, ut si respiscere vellet ac constiteri, non vereretur alios qui audirent. Non est arrogantiam quod Petrus prudentissimus eos qui lapsi erant terruerit, sed doctrinæ futurorum præcognitivæ quæ multa hominum peccata evertibat. Tunc enim cum Evangelii semina jacere cœpissent, statimque exorta zizania conspexissent, prudenter ea protinus evulserunt. Sic et Moses in exordio legis transgressorem in parvo etiam peccato lapidibus obrui jussit, dicens Deum eam tulisse sententiam. Idem quoque et in protoplastis contigit, qui ob esum ligni adeo condemnati sunt⁴⁸; nam *pestilente flagellato cautior erit insipiens*, juxta sacram paræmiam⁴⁹. Itaque etiam in his ultio cessit in lucrum iis qui præsentibus erant et videbant quæ flebant. Quamquam aliis quoque præcedentibus signis nonnullus exoriebatur timor, at non tantus. Ita cognoscitur Dominus judicia faciens⁵⁰: comprehenso in operibus manum suarum peccatore, **45** ex facto quod circa illum accidit, salutaris oritur in aliis timor. Quemadmodum et in ultione Ozæ⁵¹; hujus namque supplicium multis timori fuit, tanquam observantibus, ea quæ Deo servata sunt, inaccessa ac intangibilia esse debere profanis. Hic vero considerandum est ex ablatione funerum Ananiæ et uxoris ejus, per eos qui mortuos efferebant, legem esse abjectam. Neque enim qui motuum tetigerant Ananiam, immundi permanserunt usque ad vesperam, sed ipsi etiam ad funus uxoris ejus præstiterunt ministerium.

V, 12-16. « Per manus vero apostolorum edebantur signa et prodigia multa in populo. Et erant unanimiter omnes in porticu Salomonis. Cæterorum autem nemo audebat se illis conjun-

⁴⁸ Gen. iii seqq.

⁴⁹ Prov. xix, 25.

⁵⁰ Psal. ix, 5.

⁵¹ II Reg, iv, 1 seqq.

Ταῖς ἀνάγκαις γὰρ ἱκανὸν τοῖς εἰς κοινὸν ταμείον ἀποσωρευθεῖσι, τὸ ἐνδεὲς ἀναπληροῦν. Σκόπει δὲ καὶ τοῦτο, πῶς πρὸς τοὺς οἰκείους σφοδρῶς διατίθενται. Οὐ γὰρ βούλονται τοὺς ἀπαξ ἀξιωθέντας πνευματικῆς χάριτος, καὶ τῆς μετ' αὐτῶν συναναστροφῆς τυχόντας, κλέπτας καὶ ἱεροσόλους εἶναι. Ἐν δὲ τοῖς ἀλλοτρίοις οὐ κέχρηται τιμωρίᾳ, ἵνα μὴ δόξῃσι καὶ μὴ θέλοντας τοὺς ἀνθρώπους, τῷ φόβῳ τῆς τιμωρίας ἐκδιᾶζεσθαι προσέρχεσθαι τῇ πίστει. Ἄλλ' αἵπερ ὁ Σατανᾶς πληρώσας τὴν καρδίαν Ἀνανίου τὸ πᾶν εἰργάσατο, τίς ἢ τοσαύτη καταδρομὴ ἐπὶ τὸν Ἀνανίαν; Ἄλλ' οὐχὶ μίτην, ἀλλ' ἐνδίκως, ἐπὶ τοσοῦτον Σατανᾶ ἐκυτὸν χωρητικὸν καταστήσαντα.

« Ἐπεσε δὲ παραχρῆμα παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ ἐξέψυξεν. Εἰσελθόντες δὲ οἱ νεανίσκοι, εὔρον αὐτὴν νεκρὰν, καὶ ἐξενέγκαντες ἔθαψαν πρὸς τὸν ἄνδρα αὐτῆς. Καὶ ἐγένετο φόβος μέγας ἐφ' ὅλην τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς ἀκούοντας ταῦτα. »

Πῶς παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ; Ὅτι πλησίον αὐτοῦ εἰστήκει. Πλησίον δὲ αὐτὴν ἔστησεν, ἵνα εἰ βούλοιο μετανοῆσαι καὶ ὁμολογῆσαι, μὴ αἰσχύνοιτο τοὺς ἄλλους ὡς ἀκούοντας. Οὐκ ἀπονοίας δὲ ἐστὶν ὁ κατὰ τῶν παιστάντων φόβος τοῦ σοφωτάτου Πέτρου, ἀλλὰ διδασκαλίας προγνωστικῆς, τῆς πολλὰ τῶν ἀνθρώπων προϋμμένης ἀμαρτήματα. Τότε γὰρ ἀρξάμενοι τὰ τοῦ Εὐαγγελίου καταβάλλεσθαι σπέρματα, καὶ εὐθὺς παρατείλαντα ἑωρακότες ζιζάνια, σοφῶς ἂν τὰ παραχρῆμα ἐξέτιλον. Οὕτω καὶ Μωσῆς τὸν ἐν προημίῳ τοῦ νόμου παραβάτην, καὶ ἐπὶ βραχεῖ ἀμαρτηματι καταλευσθῆναι προσέταξε, τὸν Θεὸν φέτας ἀποφύνασθαι τοῦτο, τὸ δ' αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῶν πρωτοπλάστων, ἐπὶ ξύλου γεύσει οὐτιω καταδικασθέντων. Λαιμοῦ γὰρ μαστιγούμενου πανουργότερος ἄφρων γίνεται, κατὰ τὴν ἱερὰν παροιμίαν. Ὡστε καὶ ἐπὶ τούτων ἡ τιμωρία εἰς κέρδος προύχώρησε τοῖς παροῦσι καὶ ὁρῶσι τὰ δρώμενα. Καίτοι γε καὶ ἄλλων προδάντων σημείων, ἀλλ' οὐκ ἦν φόβος τοσοῦτος. Οὕτω γινώσκειται Κύριος κρίματα ποιῶν. Ἐν γὰρ τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτοῦ, τοῦ ἀμαρτωλοῦ τῷ ἐπ' ἐκεῖνον δράματι ὁ σωτήριος τίκτεται τοῖς ἄλλοις φόβος. Ὡστε καὶ ἐπὶ τοῦ Ὁζᾶ τῆς τιμωρίας. Ἡ γὰρ τούτου κόλασις φόβος ὑπῆρξε τοῖς πολλοῖς, ὡς τὰ τῷ Οὐαῖ ἀνακείμενα ἀνέπαφα τοῖς ἀνιέροις διατηρεῖσθαι. Ἐπισημαντέον δὲ ἐντεῦθεν ἀπὸ γε τῆς ἐκφορᾶς τῶν νεκρῶν Ἀνανίου καὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, διὰ τῶν αὐτῶν νεκροτόλων, καταφρονούμενον τὸν νόμον. Θυδὲ γὰρ οἱ νεκροῦ ἀψάμενο: Ἀνανίου, ἀκάθαρτοι διέμειναν ἕως ἑσπέρας, ἀλλ' οἱ αὐτοὶ καὶ τῷ τῆς γυναικὸς ὑπόργησαν νεκρῷ.

« Διὰ δὲ τῶν χειρῶν τῶν ἀποστόλων ἐγένετο σημεῖα καὶ τέρατα ἐν τῷ λαῷ πολλά. Καὶ ἦσαν ὁμοθυμαδὸν ἅπαντες ἐν τῇ στενῇ Σολομῶντος. Τῶν δὲ λοιπῶν οὐδεὶς ἐτόλμα κολλᾶσθαι αὐτοῖς ἀλλ' ἐμεγά-

« gere, sed magnificabat eos populus. Magis autem
 « accedebant credentes Domino, multitudo nempe
 « virorum simul ac mulierum, ita ut per plateas
 « efferrent infirmos, ponerentque in lectulis et
 « grabbatis, ut venientis Petri vel umbra quem-
 « piam illorum obumbraret. Conveniebat autem
 « et multitudo vicinarum civitatum Jerusalem,
 « afferens ægros ac vexatos a spiritibus immundis,
 « qui sanabantur omnes. »

Tu vero mihi intuere quomodo apostolorum vita
 procedebat. Tristitia primum accidit propter as-
 sumptionem, deinde lætitia propter Spiritus sancti
 descensum : rursus tristitia propter subsannan-
 tes, deinde lætitia propter fideles et factum signum:
 ad hæc tristitia quod tenerentur, deinde lætitia
 propter responsionem. Iterum hic a signis et illu-
 stratione lætitia, sed a summo sacerdote et his qui
 eos comprehenderunt tristitia. Idipsum quoque
 apud veteres quotquot juxta Dei præcepta vixe-
 runt quispiam invenire poterit. Ne mireris autem
 quomodo a suis domibus discedentes, in templo
 versabantur juxta porticum Salomonis, et quomodo
 permittebantur. Jam enim cunctis terrori erant
 propter multitudinem signorum per eos editorum.
 Nam hoc etiam vult significare ex eo quod ait :
 « Per manus vero apostolorum edebantur signa et
 prodigia multa in populo, » statimque subjungit :
 « Cæterorum autem nemo audebat se conjungere
 illis, » hoc est, neque ad ipsos quisquam appropin-
 quare audebat. 46 « Sed magnificabat eos populus. »
 Quisnam ? Judaicus. Quos ? Apostolos. Et quid
 erat magnificandum ? Quod Christi fidei assenti-
 erant. Præterea etiam quod infirmos suos efferrent
 cives in vicos et plateas civitatis in lectulis et
 grabbatis, ut per umbram Petri prolongatam con-
 sequerentur salutem, quod in Christo non contigit.
 Sed ille hoc quoque opus promiserat cum diceret ;
 « Qui credit in me opera quæ ego facio et ille faciet, et
 his majora faciet⁶². » Itaque etiam hæc a promittente
 Christo contigerunt apostolis, et erga eos qui cre-
 debant et erga eos qui curabantur et circa eos qui
 puniebantur, qualis fuit Ananias. Nam etsi Apo-
 stoli modeste de se sentientes, miraculorum ope-
 rationes ad præcentorem referebant, per nomen
 ejus hæc efficientes : attamen vita eorum virtusque
 vere evangelica, idonea erat quæ plurimum col-
 laudaretur, magnumque assequeretur præmium
 in his qui ita vivere delegissent.

CAPUT VI.

Apostolos carceri injectos angelus Dei nocte eduxit, curam tradens, ut ob nullam obstantem prohibitionem cessarent a prædicatione Jesu, in quo etiam habetur quod postea pontifices rursus ipsos comprehenderent, postquam jusserunt ne amplius docerent, casos dimiscerunt. Gamalielis de apostolis sententia fidelis una cum cum exemplis nonnullis ac evidentibus probationibus.

V, 17-26. « Exurgens autem princeps sacerdo-
 tum et omnes qui cum eo erant, quæ est secta

⁶² Joan. xiv, 12.

« λυεν αυτοὺς ὁ λαός. Μᾶλλον δὲ προστίθεντο
 « πιστεύοντες τῷ Κυρίῳ, πλήθη ἀνδρῶν τε καὶ γυ-
 « ναϊκῶν, ὥστε κατὰ τὰς πλατείας ἐκφέρειν τοὺς
 « ἀσθενεῖς, καὶ τιθεῖναι ἐπὶ κλινῶν καὶ κραββάτων,
 « ἵνα ἐρχομένου Πέτρου κἢ ἡ σκιά ἐπισκιάσῃ τινὶ
 « αὐτῶν. Συνήρχετο δὲ καὶ τὸ πλῆθος τῶν περὶ πό-
 « λεων εἰς Ἱερουσαλήμ, φέροντες ἀσθενεῖς καὶ ὄχλου-
 « μένους ὑπὸ πνευμάτων ἀκαθάρτων, οἵτινες ἐθερα-
 « πεύοντο ἅπαντες. »

Ὅρα δὲ μοι πῶς ὁ τῶν ἀποστόλων ὑφαίνετο βίος.
 Ἄθυμία πρώτη γέγονε διὰ τὴν ἀνάληψιν· εἶτα εὐ-
 θυμία διὰ τὴν τοῦ Πνεύματος κάθοδον. Πάλιν ἀθυ-
 μία διὰ τοὺς χλευάζοντας, εἶτα εὐθυμία διὰ τοὺς
 πιστοὺς καὶ τὸ σημεῖον. Πάλιν ἀθυμία διὰ τὸ κατα-
 σχεθῆναι, εἶτα εὐθυμία διὰ τῆς ἀπολογίας. Πάλιν
 ἐνταῦθα ἀπὸ τῶν σημείων καὶ τῆς λαμπρότητος
 εὐθυμία, ἀπὸ δὲ τοῦ ἀρχιερέως καὶ τῶν συλλαβόν-
 των ἀθυμία. Καὶ ἐπὶ τῶν παλαιῶν δὲ ὅσοι κατὰ
 θεὸν ἔζησαν τὸ αὐτὸ εὖροι τις ἂν. Μὴ θαυμάσης δὲ,
 φησὶ, πῶς τῶν ἑαυτῶν οἰκιῶν ἀποστάντες, ἐν τῇ
 ἱερῇ διήγον κατὰ τὴν στοᾶν Σολομῶνος, καὶ πῶς
 συνεχωροῦντο. Φοβεροὶ γὰρ ἦσαν ἅπασιν ἕδη τῷ
 πλήθει τῶν δι' αὐτῶν ἐνεργουμένων θαυμάτων.
 Τοῦτο γὰρ καὶ βούλεται ἠηλοῦν ἐν τῷ φάσκεϊν τὸ,
 « διὰ τῶν χειρῶν τῶν ἀποστόλων ἐγένετο σημεῖα
 καὶ τέρατα πολλὰ ἐν τῷ λαῷ », καὶ εὐθὺς ἐπιφέρειν,
 « τῶν δὲ λοιπῶν οὐδεὶς ἐτόλμα κολλᾶσθαι αὐτοῖς »
 τούτέστιν, οὐδὲ προσεγγίζειν τις αὐτοῖς ἐτόλμα.
 « Ἄλλ' ἔμελλε μεγαλύνειν αὐτοὺς ὁ λαός. » Τίς ; ὁ
 Ἰουδαϊκός. Τίνας ; τοὺς ἀποστόλους. Καὶ τί τὸ
 μεγαλεῖον ; τὸ μετὰ τοῦ τῆ πίστεϊ προστίθεσθαι κατὰ
 Χριστοῦ, εἶσι καὶ τοὺς ἀσθενεῖς αὐτῶν ἐκφέρειν κατὰ
 τὰς ρύμας καὶ τὰς πλατείας τῆς πόλεως ἐπὶ κλινῶν
 καὶ κραββάτων, ὡς ἂν τῆς σκιάς Ἡέτρου βωνύσειν
 εὐμεγεθοῦσης τυγχάνωσι. Ὅπερ ἐπὶ Χριστοῦ οὐκ
 ἐγένετο, ἀλλὰ ταὶ τοῦτο ἔργον τοῦ ἐπαγγελαμένου
 καὶ εἰπόντος· « Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, τὰ ἔργα ἃ
 ἐγὼ ποιῶ, κάκεινος ποιήσει, καὶ μείζονα τούτων
 ποιήσει. » Ὡστε καὶ ταῦτα ἀπὸ τοῦ ἐπαγγελαμένου
 Χριστοῦ συνήντα τοῖς ἀποστόλοις, διὰ τῶν πιστευ-
 σάντων, διὰ τῶν θεραπευομένων, διὰ τῶν κολαζο-
 μένων, ὡς ὁ Ἀνανίας. Εἰ γὰρ καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπόστολοι
 μετριοφρονοῦντες, τῷ διδασκάλῳ ἀνετίθεσαν τὰς
 θαυματουργίας, ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ταύτας συμπε-
 ραινόμενοι, ἀλλὰ καὶ ὁ βίος αὐτῶν καὶ ἡ ἀρετὴ ἀπο-
 στολικὴ οὕσα ἱκανὰ τὸ μεγαλεῖον βραβεῦσαι τοῖς
 οὕτω προαιρουμένοις βιοῦν.

ΚΕΦΑΛΑ. Ζ.

Ἔτι τοὺς ἀποστόλους ἐμβληθέντας τῷ δεσμοτη-
 ρίῳ, ἄγγελος Θεοῦ νύκτωρ ἐξέωσεν, ἐπιτρέ-
 φας ἀκωλύτως κηρύσσειν τὸν Ἰησοῦν. Ἐν τῷ
 ὅτι τῆ ἐξῆς αὐτοὺς οἱ ἀρχιερεῖς πάλιν συλλαβόμε-
 νοι, ἐφ' ᾧ μηκέτι διδάσκειν, μαστιξάντες
 ἀπέλυσαν. Γαμαλιήλ γνώμη πιστῆ τῶν
 ἀποστόλων μετὰ παραδειγμάτων τινῶν καὶ
 ἀποδείξεων.

« Ἀναστάς δὲ ὁ ἀρχιερεὺς καὶ πάντες οἱ σὺν αὐτῷ,
 « ἡ οὕσα αἵρεσις τῶν Σαδδουκαίων ἐπλήσθησαν ζήλου

α καὶ ἐπέβαλον τὰς χεῖρας αὐτῶν ἐπὶ τοὺς ἀποστό-
 « λους, καὶ ἔθεντο αὐτοὺς ἐν τῇ κηδεύσει. Ἄγγε-
 « λος δὲ Κυρίου διὰ τῆς νυκτὸς ἤνοιξε τὰς θύρας
 « τῆς φυλακῆς, ἐξαγαγὼν δὲ αὐτοὺς εἶπε· Πορεύεσθε
 « καὶ σταθέντες λαλεῖτε ἐν τῷ ἱερῷ τῷ λαῷ πάντα
 « τὰ βήματα τῆς ζωῆς τούτης. Ἀκούσωντες δὲ εἰσ-
 « ἦλθον ὑπὸ τὸν δρθρον εἰς τὸ ἱερὸν, καὶ ἐδίδασκον.
 « Παραγενόμενος δὲ ὁ ἀρχιερεὺς καὶ οἱ σὺν αὐτῷ,
 « συνεκάλεσαν τὸ συνέδριον καὶ πᾶσαν τὴν γερουσίαν
 « τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ ἀπέστειλαν εἰς τὸ δεσμω-
 « τήριον, ἀρῆσαι αὐτούς. Οἱ δὲ ὑπῆρέται παραγε-
 « νόμενοι, οὐχ εὔρον αὐτοὺς ἐν τῷ φυλακῇ. Ἄνα-
 « στρέψαντες δὲ ἀπήγγειλαν, λέγοντες, ὅτι Τὸ μὲν
 « δεσμιωτήριον εὔρομεν κεκλεισμένον ἐν πάσῃ ἀσ-
 « φαλείᾳ, καὶ τοὺς φύλακας ἔξω ἐστῶτας πρὸ τῶν
 « θυρῶν. Ἀνοίξαντες δὲ, ἔσω οὐδένα εὔρομεν. Ὡς
 « δὲ ἤκουσαν τοὺς λόγους τούτους ὁ τε ἱερεὺς καὶ
 « ὁ στρατηγὸς τοῦ ἱεροῦ καὶ οἱ ἀρχιερεῖς, διηπό-
 « ρουν περὶ αὐτῶν, τί ἂν γένοιτο τοῦτο. Παραγενό-
 « μενος δὲ τις ἀπήγγειλεν αὐτοῖς, ὅτι Ἰδοὺ οἱ ἄν-
 « ῥωες οὗς ἔθεσθε ἐν τῇ φυλακῇ, εἰσὶν ἐν τῷ ἱερῷ
 « ἐστῶτες καὶ διδάσκοντες τὸν λαόν. Τότε ἀπελθὼν
 « ὁ στρατηγὸς σὺν τοῖς ὑπῆρέταις, καὶ ἤγαγεν αὐτοὺς
 « οὐ μετὰ βίας. »

Τούτων τελομένων ὑπὸ τῶν ἀποστόλων, δι' ἃ
 καὶ πλῆθος τῶν κηρύγματι προσεπορίζετο, καὶ τῶν
 πιστῶν τὸ πλῆθος πελάγει ἐνάμιλλον ἤδη καθίστατο
 τῇ καθ' ἑκάστην ἐπιδόσει· ἀναστὰς, φησὶν, ὁ ἀρχιε-
 ρεύς· τουτέστι διεγερθεὶς, κινηθεὶς ἐπὶ τοῖς γινο-
 μένοις, σφοδρότερον αὐτοῖς ἐπιτίθεται, μάλιστα τῶν
 Σαδδουκαίων αὐτὸν ἀπανθρωπότερον ἐκκαίωντων,
 δρώντων τῇ στυγυμένῃ αὐτοῖς ἀναστάσει, τοὺς
 ἀποστόλους τὸ πᾶν κατορθοῦντας. Χριστὸν γὰρ ἀνα-
 στάντα κηρύσσοντες, ταύτης εἰς πίστιν τῆ τοῦ ἀνα-
 στάντος ὀνόματι θαυματουργοῦντες ἀπεφαίνοντο, οὐκ
 ἂν τοῦτο συμβαίνειν εἴγε ψεῦδος τὸ πρᾶγμα ὑπέτρε-
 χεν. Οὕτως οὖν ἐκτεθηριωμένοι καὶ πρὸς φόνον τῶν
 ἀποστόλων παρασκευαζόμενοι, τέως μὲν φυλακῆς
 ἀσφαλείᾳ συνέχουσιν, οὐ παρευθὺς ἀγαγόντες εἰς
 κρίσιν, αὐτοὶ δὲ τῷ ἐνδοσίμῳ τὴν μεταγνώσιν αὐ-
 τοῖς διὰ τοῦ δέους τῆς εἰρκῆς πανούργως μαιεύ-
 μενοι. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν οὕτως. Θεὸς δὲ τῇ διὰ κα-
 κουργίαν ἀναβολῇ, τοὺς μὲν τῷ εἰς μάτην πεπονη-
 ρεῦσθαι κατήσχυε, τοὺς ἀποστόλους δὲ τῇ διὰ
 θεοῦ ἀγγέλου τῆς φυλακῆς ἐκβολῇ μᾶλλον ἐστε-
 ρώσῃ, καὶ ἃ χρὴ καὶ ἔποι προσκαρτεροῦντας ἐνεργ-
 εῖν, συνέτισεν. Ἄγνοιας δὲ τῆς ἀγγελικῆς ἀντιλή-
 ψεως τοὺς μαιφόνους μεσολαβούσης, καθ' ὃν καιρὸν
 ἀνεβῆλόντο τὸ πρὸς κρίσιν τοὺς ἀποστόλους πα-
 ραστῆσαι, οὐκ ἔλει (πῶς γὰρ οἱ πλεῖον ἕφωον πρὸς
 ὄργην ἀφωρημένοι;), ἀλλ' ἵνα πρῶτον μὲν τοὺς
 οἰηθέντας τὸ ἐκτυτῶν βούλημα διὰ τῆς κατοχῆς ἐκτε-
 λείν, καὶ τούτω φραζεμένους, εἴτα ἡστοχηκότας τῶν
 μελετηθέντων διὰ τῆς θείας ἐπισκοπῆς, ἢ ἀπορία
 τῶν βεβουλευμένων παιδεύσῃ, θείαν εἶναι τὴν δύνα-
 μιν. Ἡ γὰρ ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου τῆς φυλακῆς ὑπεξ-
 ερωγῇ, τοῖς μὲν ἀποστόλοις εἰς παραμυθίαν, τοῖς
 Ἰουδαίοις δὲ εἰς ὀφέλιαν καθίστατο. Ἐλαθε δὲ τοὺς
 Ἰουδαίους, ἵνα πρῶτον, ὡς ἔφην, ἐν ἀπορίᾳ γενό-

A « Sadducæorum, repleti sunt æmulatione, et inje-
 « cerunt manus in apostolos, 47 posueruntque eos
 « in custodia publica. Angelus autem Domini nocte
 « aperuit ostia carceris, ipsisque eductis dixit: Ite
 « et stantes in templo loquimini populo omnia
 « verba vitæ hujus. At illi, cum hæc audissent,
 « intraverunt diluculo in templum ac docebant.
 « Adveniens autem princeps sacerdotum, et qui
 « cum eo erant, convocaverunt concilium, uni-
 « versumque senatum filiorum Israel, et miserunt
 « ad carcerem, ut illi adducerentur. Accedentes
 « autem ministri non invenerunt eos in carcere:
 « reversique nuntiaverunt dicentes: Carcerem
 « quidem clausum invenimus cum omni diligentia,
 « et custodes foris stantes, verum ubi aperuis-
 B « semus, neminem intus reperimus. Cum autem
 « audissent hos sermones et pontifex et dux
 « templi principesque sacerdotum, ambigebant de
 « illis quidnam hoc factum esset. Quidam vero
 « adveniens nuntiavit eis: Ecce viri quos posui-
 « stis in carcere stant in templo docentque po-
 « pulum. Tunc abiit dux cum ministris, ac duxit
 « illos sine vi. »

His ab apostolis peractis, propter quæ multi-
 tudo prædicationi attendebat, et fidelium numerus
 quotidiano incremento jam maris arenæ æqualis
 fiebat: exurgens, inquit, princeps sacerdotum, hoc
 est erectus, commotus ob ea quæ contingebant,
 vehementius in eos irruit: maxime Sadducæis in-
 humanius eum inflammantibus, cum viderent
 apostolos omnem movere lapidem ad probandam
 resurrectionem, cui ipsi adversabantur. Cum
 enim Christum resurrexisse prædicarent, etiam
 ad resurrectionis confirmationem, ejus qui resur-
 rexerat nomine miracula edere demonstrabantur:
 quod nequaquam contigisset si res mendacio sub-
 serviret. Ita ergo efferati et ad cædem apostolo-
 rum præparati, interim quidem carceris securi-
 tate eos asservant, non statim ad judicium du-
 centes, sed versute ansa timoris carceris, facti
 pœnitentiam ab illis quærentes. Et illi quidem ita
 afflicti erant. Deus autem per moram quæ erat ad
 malum conatum, illos quidem pudore affecit, quod
 frustra malignati sint, apostolos vero carceris edu-
 ctione per divinum angelum magis 48 roboravit:
 D et quibus in rebus et ubi cum perseverantia an-
 niti oporteret, edocuit. Cum autem ignorantia
 angelici auxilii cruentos homines intercepisset,
 eo tempore quo apostolos judicio exhibere distu-
 lerant, non misericordia moti, quomodo enim
 hoc fieri potuisset, cum plus quam serpentes ad
 iram excitati essent? sed ut primum quidem opi-
 natos per detentionem explere suam voluntatem,
 nam in hunc finem carcere illos incluserant, deinde
 per divinam visitationem conceptis rebus fru-
 stratos, ipsa concilii inopia circa ea quæ decreve-
 rant, doceret divinam esse potentiam angeli:
 namque e carcere eductio apostolis quidem ad con-

solationem. Judæis vero ad utilitatem exhibita est. Ignorarunt autem Judæi divinam esse potentiam, ut primum in agendorum perplexitate constituti sicut aiebam, si vellent comprehenderentur et ipsi ac docerentur. Illi vero adeo excæcati sunt, ut neque auderent vi a templo abstrahere apostolos. quos tamen maxime abominabantur. Ex quo etiam manifestum est gregariam turbam prudentiorem fuisse Judaicis principibus: quod cum illi rudes essent, a divinis signis salutem citius amplexi sint quam legisperiti. Ideo post multam divinorum signorum notitiam ac certitudinem interrogant legisperiti: « Nonne præcepto præcipimus vobis ne loqueremini: » Atqui si solo præcepto, quorsum custodia magnumque munimentum? Siquidem custodia quoque assidebant carceri, quorum nulla modo fit mentio ad occultationem angelici miraculi: verum dicere possent apostoli: Si præcepto vestro noster etiam assensus ad observantiam adjunctus est, rationabiles essent nunc ob spretum si nihil horum, dementium sunt modo, velut ob

V, 26, 27. « Timebant enim plebem, ne lapidibus opprimerentur. Adductos autem illos statuerunt in concilio: et interrogavit eos princeps sacerdotum dicens. »

O dementiam istorum! qui turbæ quidem prudentiam latenti timore cognoverant, similiter et Dei, qui manifeste suos semper de manibus eorum tanquam volucres eripiebat: nec tamen unquam adoptari cupiebant.

49 V, 28 « Nonne præcepto præcepimus vobis, ne doceretis in hoc nomine? et ecce replestis Jerusalem doctrina vestra. »

Vir propudiosus et improbus et stultus eos interrogavit, « Nonne præcepto, etc. » Præceptum quidem jam dictum est plenum esse temeritatis, et superfluum esse eadem eisdem de rebus repetere.

V, 28, 29. « Et vultis inducere super nos sanguinem viri hujus. Respondens autem Simon Petrus et apostoli, dixerunt. »

Adhuc eis nudus homo videbatur. Ut autem ostendant necessarium fuisse præceptum, et ut suæ providerent salutem, utque multitudinem adversus illos exacerbarent, hæc dicebant.

V, 29-31. « Obedire oportet Deo magis quam hominibus. Deus patrum nostrorum suscitavit Jesum, quem vos interemistis suspensum in ligno. Hunc principem et Salvatorem Deus exaltavit dextera sua. »

Vide quanta fuerit eorum, qui interrogabantur, modestia: neque enim cum ferocitate respondent: siquidem præceptores erant, nec indignabantur, sed miserabantur eorum, idque intendebant, ut illos errore eximerent. Non enim adversus ipsos rixati sunt: aut elati dono signorum a Deo per eos editorum, contumeliose illis responderunt, ipsos adversus stimulum calcitrare docentes: sed primum quidem aiunt obedientiam Deo promptius

μενοι, εἰ θέλοιεν, καταλήψονται καὶ αὐτοὶ καὶ παθευθῶσι, θεῖαν εἶναι τὴν δύναμιν. Οἱ δὲ τοσοῦτον ἐπηρώθησαν, ὥστε οὐδὲ τοὺς βδελυκτοτάτους αὐτοῖς ἀποστόλους θαρσύνει μετὰ βίας τοῦ ἱεροῦ ἀφελκῦσι. Ἄφ' οὗ καὶ ὁ ἅγιος ὡς συνετώτερος ὁ ἀγελαῖος ὄχλος τῶν Ἰουδαϊκῶν ἀρχόντων, θᾶπτον ἐκείνων τῶν ἀμαθῶν, τούτων τῶν νομικῶν, ταῖς θεοσημείαις τὸ σωτήριον ἐπὶ σπασσμένων. Διόπερ ἐρωτῶσιν οἱ νομικοὶ ἐπὶ πολλῇ τῇ γνώσει τῶν θεοσημειῶν καὶ πληροφοροῖσι· « Οὐ παραγγεῖλα παρηγγεῖλαμεν ὑμῖν μὴ λαλεῖν; » καίτοι· εἰ παραγγεῖλα μόνῃ, τίς ἡ φυλακὴ καὶ ἡ πολλὴ ἀσφάλεια; πρὸς γὰρ τῇ καθεύρει καὶ φυλακῆς προσήδρευον, ὧν οὐ μνήμη νῦν εἰς ἀποκρυβῆν τῆς ἀγγελικῆς θαυματουργίας. Πλὴν ἔστιν εἰπεῖν· Εἰ τῇ παραγγεῖλα ὑμῶν καὶ ἡ παρ' ἡμῶν πρὸς φυλακὴν συγκατάθεσις προσετέθη, εὐλόγοι αἱ νῦν ἐπ' ἀθέτησιν ἀνακρίσεις τε καὶ εὐθύναι. Εἰ δὲ τούτων οὐδὲν, ἀφρόνων αἱ νῦν ὡς ἐπὶ παραβάσει ἐπικλήσεις.

præceptum interrogationes simul et examina. At

« Ἐφοβοῦντο γὰρ τὸν λαόν, ἵνα μὴ λιθασθῶσιν. Ἀγαθόντες δὲ αὐτοὺς ἔστησαν ἐν τῷ συνεδρίῳ. Καὶ ἐπιρώτησεν αὐτοὺς ὁ ἀρχιερεὺς. »

Ὡς τῆς ἐμβροντησίας τῶν ἐπ' ἀδήλων μὲν τῷ φύθῳ τοῦ ὄχλου τὸ σώφρον ἐπεγνωκότων, τοῦ θεοῦ δὲ τοῦ προδηλῶς αἰεὶ τῶν χειρῶν αὐτῶν καθάπερ πτηνοῦς τοὺς ἑαυτοῦ ἐξαρκάζοντος· μηδ' ἦν τινα ὥραν υλοποιεῖσθαι προθυμουμένων!

« Οὐ παραγγεῖλα παρηγγεῖλαμεν ὑμῖν, μὴ διδάσκειν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τούτῳ; καὶ ἰδοὺ πεπληρώκατε τὴν Ἰερουσαλήμ τῆς διδαχῆς ὑμῶν. »

Ὁ ἀναίσχυντος καὶ ἰταμὸς καὶ μωρὸς ἠρώτησεν αὐτοὺς, « Οὐχὶ παραγγεῖλα, » καὶ ἐξῆς. Ἦ μὲν παραγγεῖλα ὅτι μεστὴ ἐμπληξίας, εἴρηται ἤδη, καὶ παρέλκον τὰ αὐτὰ περὶ τῶν αὐτῶν ἐπαναλαμβάνουσι.

« Καὶ βούλεσθε ἐπαγαγεῖν ἐφ' ἡμᾶς τὸ αἷμα τοῦ ἀνθρώπου τούτου; Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Πέτρος καὶ οἱ ἄποστολοι, εἶπον. »

Ἔτι αὐτοὺς ψιλὸς ἄνθρωπος ἐδόκει. Ἴνα δὲ δεῖξωσιν ὅτι ἀναγκασία ἦν ἡ παραγγεῖλα, καὶ φειδοὶ τῆς οἰκείας σωτηρίας, καὶ ἵνα τραχύνωσι κατ' αὐτῶν τὸ πλῆθος, ταῦτα ἔλεγον.

« Πειθαρχεῖν δεῖ θεῷ μᾶλλον, ἢ ἀνθρώποις. Ὁ θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν ἤγειρεν Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς διχειρίσαθε κρεμάσαντες ἐπὶ ξύλου. Τοῦτον ὁ θεὸς ἀρχηγὸν καὶ σωτῆρα ὑψώσεν ἐπὶ δεξιᾷ αὐτοῦ. »

Σκόπει δὲ ὅση ἡ ἐπιείκεια τῶν ἐξεταζομένων. Οὐ γὰρ θρασέως ἀπὸκρίνονται. Διδάσκαλοι γὰρ ἦσαν, καὶ οὐκ ὠργίζοντο, ἀλλ' ἠλέουον αὐτοὺς, καὶ ἐσκόπουν ὅπως αὐτοὺς ἀπαλλάξωσι τῆς πλάνης. Οὐ γὰρ ἐνάμιλλον αὐτοῖς, ἐπὶ τῇ δι' αὐτοὺς θεοσημείᾳ ἐπαίρομενοι, ὑβριστικῶς αὐτοῖς κέχρηται, μὴ πρὸς κέντρα λακτίζειν αὐτοὺς συνετίζοντες. Ἀλλὰ πρῶτον μὲν τῷ θεῷ πειθήνιον πρυτιμότερον φάσκουσιν ἀνθρώπων ἀνατιθέσθαι, ἀποβρῆτερον αὐτοὺς δι-

ελέγχοντες ὡς καταφρόνητάς τῶν δι' αὐτοὺς θεόθεν ἐκτελουμένων, εἶτα δὲ καὶ ὅτι ὄν ἄνθρωπον ψιλὸν ἀπεκάλεσαν, τοῦτον εἶναι καὶ Σωτῆρα καὶ τῷ Θεῷ μεμελημένον, ὡς καὶ ἐκ νεκρῶν αὐτὸν ἀναστήσαι. Τὸ γὰρ οἰκέει φάσκειν ἰσχύϊ οὐκ ἀσφαλὲς τέως εἶναι, ὡς ἂν μὴ ἀντίθεος τοῦτω νομίζοιτο. Τοῦτον δὲ τὸν ὑπὸ Θεοῦ ὑψωθέντα αὐτοὺς διαχρήσασθαι θανάτω σταυροῦ, ἔσου τοῦ κατακρίματος ὑπόδικον, ὡς ἀπὸ κάρου βαθέος ἐξανιστῶν, προτρέπεται ἐννοεῖν.

« Δοῦναι μετάνοιαν τῷ Ἰσραὴλ, καὶ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. »

Ὁὕτω μεταωρίσας τὸν περὶ τοῦ σταυροῦ λόγον, καὶ ὡς ἀσύγγνωστον κατάκριμα τοῖς τῇ αὐτῇ κατὰ Χριστὸν λύσει ἐναποκαθημένοις, ὡσπερ τοῦ τοσοῦτου ἄχθους ἀποφορτισμὸν αὐτοῖς μηχανώμενος, φησίν. Ἄλλ' οὗτος μὲν ὑφ' ὕμῶν ἀτιμωθείς, ὑπὸ Θεοῦ δὲ ὑψωθείς, ἔδωκε πνεῦμα μετανοίας τῷ Ἰσραὴλ, καὶ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, οὐδὲν τῆς διὰ τὸν σταυρὸν εἰς αὐτὸν παροινίας, εἰς ἀποστροφὴν δυναμένης ἄγειν, καθότι ὁ ὑπὸ Θεοῦ ὑψωθείς ἀμνησικακίᾳ πρὸς τοὺς διὰ πειθοῦς αὐτὸν ἐπεγνώκotas. Ὅρα δὲ πῶς καὶ δι' ἔργων καὶ ῥημάτων παιδεύομενοι Ἰουδαῖοι, οὐ προσηύχον, διὸ καὶ ἡ κατάκρισις αὐτῶν δικαία. Δι' ἔργων μὲν, συγχωρῶν τοὺς ἀποστόλους εἰς δεσμοτήρια ἄγασθαι μὲν, θυμασιῶς δὲ λύσασθαι. Διὰ ῥημάτων δὲ, ἵνα καὶ Ἰουδαῖοι διὰ τοῦ λόγου τῶν ἀποστόλων, καὶ πάντες παιδεύονται. Ἄλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπόστολοι εἰς περὶ ῥημάτων ἀλείφονται. Οἱ μὲν οὖν ἄλλοι κατενόγησαν, καὶ τῇ πειθοῖ τῶν λόγων κοινωνοὶ τῶν ἀποστόλων γεγονάσιν. Ὁ ἀρχιερεὺς δὲ καὶ οἱ ἄρχοντες κατὰ τῶν ἀποστόλων διεπρόντο, φωνῶντες κατ' αὐτῶν, ἐπεὶ λοιπὸν ἐκφανέστερον ἢ κατὰ Χριστοῦ αὐτῶν λύσει προήκει ὡς οὐ δικαία, ἀλλὰ φθόνου καὶ ἐπὶ ὁμοίον φόνον αὐτοὺς προάγουσα. Διὸ καὶ φασί· « Βούλεσθε τὸ αἷμα τοῦ ἀνθρώπου τούτου ἐφ' ἡμᾶς ἀγαγεῖν ; » αἷμα τὸν φόνον λέγοντες, ὡς καὶ ὁ Θεὸς πρὸς τὸν· Κάιν· « Φωνῆ αἱματός τοῦ ἀδελφοῦ σου, » ἀντὶ τοῦ ὁ φόνος. Ταῦτα δὲ ἔφασκον. Ἰουδαῖοι, φειδοὶ δὲθεν τῆς ἐαυτῶν σωτηρίας, τὸ πλῆθος κατὰ τῶν ἀποστόλων τραχύνοντες.

bant Judæi, multitudinem contra apostolos exacerbantes,

« Καὶ ἡμεῖς ἐσμεν αὐτοὶ μάρτυρες τῶν ῥημάτων τούτων. »

Ποίων ; ὅτι ἄφεσιν, ὅτι μετάνοιαν ἐπηγγέλατο. Ἡ δὲ γὰρ ἀνάστασις ἦν λοιπὸν ἤδη ὠμολογημένη.

« Καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον, ὃ ἔδωκεν ὁ Θεὸς τοῖς « πειθαρχοῦσιν αὐτῷ. Οἱ δὲ ἀκούσαντες διεπρόντο, « καὶ ἐβουλεύοντο ἀνελεῖν αὐτούς. »

Ὅτι ἄφεσιν δίδωσι, καὶ ἡμεῖς μαρτυροῦμεν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ οὐκ ἂν ἐπῆλθεν, εἰ μὴ πρότερον αἱ ἁμαρτίαι ἐλέλυτο. Ταπεινοφροσύνης δὲ ὁ τοιοῦτος λόγος. Οὐ γὰρ ἡμῖν εἴρηται ἀποκληρωτικῶς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν, ἀλλὰ τῇ κοινοποιήσῃ προσηύχεται πάντων τῶν πειθαρχούντων αὐτῷ. Ὡστε εἰ

⁶⁰ Gen. iv, 10.

A referendam esse quam hominibus : occultius ipsos accusantes tanquam contemptores eorum, quæ propter illos peracta erant. Deinde etiam quod is quem ipsi nudum hominem appellant, et Salvator erat, et Deus tantum illius curam habuerat, ut a mortuis ipsum suscitaret. Nam dicere illum propria surrexisse virtute, interim tutum nondum erat, ne apud hunc existimaretur Deo contrarius. Ut autem a profundo excitet sopore, exhortatur ad intelligendum quantæ damnationi sit obnoxium ipsos hunc a Deo exaltatum morte crucis interemisse.

« Ad dandam pœnitentiam Israel, ac remissionem peccatorum. »

50 Cum sermonem de cruce adeo sublimasset, et tanquam irremissibilem exhibisset dan nationem his qui furori adversus Christum intentato adhæserant, veluti tanti doloris exonerationem eis excogitans, ait : Sed hic a vobis quidem contumelia affectus, a Deo vero exaltatus, dedit spiritum pœnitentiæ ipsi Israel, ac remissionem peccatorum, adeo ut debacchatio in eum per crucem admissa non possit efficere, ut a vobis avertatur, eo quod is qui a Deo exaltatus est injuriarum obliviscitur erga illos qui per obedientiam illum agnoverint. Vide autem quomodo Judæi et per opera et per verba correpti non obtemperarunt, ideoque eorum condemnatio justa est. Per opera quidem, cum Deus apostolos in carceres duci permittit, sed admirando modo liberat. Per verba vero, ut et Judæi per apostolorum sermones et cœteri omnes corripentur ac erudirentur. Imo et ipsi quoque apostoli ad libere loquendum inunguntur. Alii itaque compuncti sunt, et per obedientiam participes facti sunt sermonum apostolicorum : summi vero sacerdotes ac principes furore adversus apostolos agitabantur illorum mortem appetentes : ut jam manifestius sit eorum adversus Christum furorem non quasi justum processisse, sed ex invidia, qui ad hujusmodi cædem ipsos producat. Ideo etiam aiunt : « Vultis inducere super nos sanguinem viri hujus ? » sanguinem appellantes cædem Quemadmodum etiam Deus ad Cain : « Vox sanguinis fratris tui ⁶⁰, hoc est cædes. Hæc autem dice-

ac si id tantum quærerent, ut suæ salutis parceretur.

V, 32. « Et nos sumus ipsi testes horum, quæ « dicimus. »

Quorum ? quod remissionem, quod pœnitentiam promiserit : nam resurrectio jam in confesso erat.

V, 33. « Insuper et Spiritus sanctus, quem dedit « Deus obedientibus ipsi. Hæc autem cum audissent « dissecabantur ac consultabant, ut interficerent « illos. »

Quod remissionem tribuat, et nos testes sumus, et Spiritus sanctus, qui nequaquam supervenisset nisi primum soluta fuisset peccata. Hujusmodi autem sermo modesti animi est : neque enim dictum est : nobis solis, qui eum diligimus distribuendo munera, 51 sed communi sermone ad omnem prola-

tum est qui ipsi obtemperant. Ita ut etiam si illi obedi-
rent, non fraudarentur parte doni ipsius ob-
transgressionem quæ propter crucem commissæ est.

« V. 34-36. Surgens autem quidam in concilio
« Pharisæus nomine Gamaliel, legis doctor, in
« pretio habitus apud totum populum, jussit ut
« paulisper foras secederent apostoli, dixitque ad
« alios : Viri Israelitæ, attendite vobis ipsis super
« hominibus istis quid acturi sitis. Ante hos enim
« dies exstitit Theudas, dicens se esse aliquem :
« cui adhæsit numerus virorum circiter quadrin-
« gentorum : qui occisus est, omnesque quotquot
« ei adhærebant dissipati sunt, et ad nihilum re-
« dacti. »

Hic Gamaliel Pauli præceptor erat. Hunc ergo qui
præceptor erat, et in judiciis legis approbatus, ad-
huc non credere, quanquam perfecte non intelligen-
ret, extremæ erat dementia. Et manifestum est
ex verbis ejus. quæ etiam satis ostendunt quod
prudentia excelleret. Et etiam ex factis suis pa-
tet. Nam jubendo apostolos ejici a consilio, ut
ipsis terrorem incuteret, seipsum quoque suspicio-
ne liberabat, qua putaretur verba facere in gratiam
illorum, qui ejusdem cum ipso essent sententiæ.
Ideo neque magna vehementia usus est, sed tan-
quam temulentis præ furore ait : « Attendite vobis
ipsis quid acturi sitis, » ac si diceret : Non temere
feramini. Deinde eorum quoque exempla in medium
adducit, qui sapienter ac sibi ipsis inutiliter consul-
entes propter hujusmodi interempti sunt, nempe
Theudam ac Judam Galilæum, qui ad auspicatum
sibi terminum non pervenerunt. At non vetera pro-
fert exempla, sed recentia, et quorum multi fue-
rant ipsi conspectores : ut experientia caveat, ne in
similem exemplorum terminum incurrat. Deinde ut
sermone his emollito tentet auditores evertere a
damno apostolis inferendo : ne quomodo, si ea quæ
Deum habent auxiliatorem sine ullo impedimento
finem sortiuntur, imprudenter, inquit, Deo repug-
nantes hos occidamus : atque ita non adversus
illos, sed adversus nos ipsos armemur. Qui enim
conatur rei Deo probatæ adversari, is se ipsum oppu-
gnare solet. Nam si humano hæret consilio, su-
perflua est adversus ipsos indignatio : finis namque
ac ejus e medio sublatio similiter procedet ut ini-
tium, prout exempla subindicant. Non autem ma-
nifeste dixit apostolorum factum, Dei aut hominum
motum esse consilio, sed ambigue. Etenim si ex Deo
dixisset, protinus illi contradixissent : si vero ex
hominibus, rursus promptos adversus apostolos
reddidisset. Propterea sapienter temperato sermone
finem exspectare jubet, et non temere ferri adversus
rem quæ ignoretur. Qui eum pugnat adversus in
quod Deo probatur, non illud, sed se ipsum perdit.
Etenim si humanum est, inquit, quid vobis necesse
est facessere negotium ? si vero divinum, neque
susceptis molestiis poteritis ipsum dissolvere, et
ita non videtur temere procedendum adversus res
quæ ignorantur.

καὶ αὐτοὶ πειθοῖντο, μὴ ἀμοιρησεῖν τῆς αὐτοῦ δω-
ρεᾶς, τῇ διὰ τὸν σταυρὸν παρανομίᾳ.

« Ἀναστὰς δὲ τις ἐν τῷ συνεδρίῳ Φαρισαῖος ὀνό-
ματι Γαμαλιήλ, νομοδιδάκκαλος, τίμιος παντὶ τῷ
λαῷ, ἐκέλευσεν ἔξω βραχὺ τι τοὺς ἀποστόλους
ποιῆσαι, εἰπέ τε πρὸς αὐτούς. Ἄνδρες Ἰσραηλι-
ται, προσέχετε ἑαυτοῖς ἐπὶ τοῖς ἀνθρώποις τού-
τοις, τί μέλλετε πράσσειν. Πρὸ γὰρ τούτων τῶν
ἡμερῶν ἀνέστη Θεοδᾶς, λέγων εἶναι τινα ἑαυτόν.
ὃ προσεκολλήθη ἀριθμὸς ἀνδρῶν ὡσεὶ τετρακο-
σίων. Ὅς ἀνηρέθη, καὶ πάντως ὅσοι ἐπέθοντο αὐ-
τῷ διελύθησαν καὶ ἐγένοντο εἰς οὐδέν. »

Ὅτος ὁ Γαμαλιήλ ὁ τοῦ Παύλου διδάσκαλος ἦν.
Ὁν διδάσκαλον ὄντα καὶ τὰς κατὰ νόμον κρίσεις
εὐδόκιμον, μὴ πιστεῦσαι εἰς τὸδε, εἰ καὶ μὴ διόλου
ἔννοεῖν, ἐσχάτης ἀνοίας ἐστὶ. Καὶ δῆλον ἀπὸ τῶν
ῥημάτων αὐτοῦ, ἃ καὶ ὅτι συνέσει διέφερον, ἰκανῶς
παριστᾶν. Καὶ δῆλον δὲ καὶ ἀπ' αὐτῶν τῶν πραγ-
μάτων. Τὸ γὰρ κελεῦσαι τοὺς ἀποστόλους ἐκδιτθῆ-
ναι τοῦ συνεδρίου, πρὸς τὸ ἐμφύβους αὐτοὺς κατα-
στῆσαι, ἔτι καὶ ἑαυτῷ τὸ ἀνύποπτον περιποιεῖ, τοῦ
μὴ ὡς ὁμογνώμοσι χαριζόμενον, τοὺς λόγους ποιεί-
σθαι. Διόπερ οὐδὲ πολλῇ σφοδρότητι χρῆται, ἀλλ'
ὡς ὑπὸ θυμοῦ μεθύουσιν οὕτω φησί : « Προσέχετε
ἑαυτοῖς τί μέλλετε πράττειν, » οἰοεὶ, Μὴ ὡς ἔτυχε
φέρεσθε. Εἶτα καὶ παραδείγματα ἀσυνέτους ἐπὶ τοῖς
τοιούτοις χρεσασμένων καὶ ἀλυσαιτελῶς ἑαυτοῖς, προ-
φέρει Θεοδᾶν καὶ Ἰούδαν τὸν Γαλιλαῖον, οἳ μὴ
πρὸς αἴσιον ἑαυτοῖς ἐκβεθήκασιν πέρας. Οὐ πάλαι
δὲ τὰ παραδείγματα, ἀλλὰ νεαρὰ, καὶ ὧν αὐτόπται
πολλοί. Ὡς ἂν ἡ πείρα, τὸ μὴ πρὸς ὁμοίον κατα-
ντῆσαι πέρας φυλάξῃται τῶν παραδειγμάτων· εἶτα
ὡς τοῦτοις ἐξομαλίσας τὸν λόγον, ἀποστῆναι πειρά-
σθαι τοὺς ἀκροατὰς τῆς κατὰ τῶν ἀποστόλων, ἐπι-
βουλῆς, μήπως, εἰ πρὸς ἀνεμπόδιστον ἀφώρμηται
τέλος, ἅπερ ἔχει Θεὸν συλλήπτορα, λάθοιμεν, φησὶν,
ἐπὶ θεομαχίαν ἀποτελευτῶντες, καὶ οὕτως οὐ κατ'
ἐκείνων ἀλλὰ καθ' ἑαυτῶν ὀπλιζόμενοι πεφυκότος
τοῦ κατὰ τοῦ τῷ Θεῷ δοκοῦντος βάλλῃν ἐπιχειροῦντος,
εἰς τὸ καθ' ἑαυτοῦ καταντῆναι. Εἰ γὰρ ἀνθρωπίνης
ὀρμῆς ἔχεται, περιττὴ ἡ κατ' αὐτῶν ἀνάγκησις.
Τῇ γὰρ ἀρχῇ καὶ ὁ ἀφανισμὸς σὺνδρομος, ὡςγε τὰ
παραδείγματα ὑπαινίττεται. Οὐκ εἶπε δὲ προφανῶς,
τὸ τῶν ἀποστόλων ἐκ Θεοῦ, ἢ ἐξ ἀνθρώπων ὀρμῆς
κεκινήσθαι, ἀλλ' ἐνδοιαστικῶς. Εἰ μὲν γὰρ εἶπεν ὅτι
ἐκ Θεοῦ, ἀντέλεγον ἂν εὐθὺς ἐκεῖνοι. Εἰ δὲ ἐξ ἀν-
θρώπων, προχείρους πάλιν ἐποίει αὐτοὺς κατὰ τῶν
ἀποστόλων. Διὰ τοῦτο σοφῶς τὸν λόγον οἰκονομή-
σας, περιμεῖναι τὸ τέλος κελεύει, καὶ μὴ προπετῶς
κατὰ πρῆγματος ἀγνοουμένου φέρεσθαι. Πρὸς γὰρ
τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν ὁ μυχόμενος, οὐκ ἐκεῖνο, ἀλλ'
ἑαυτὸν καταλύει. Εἰ μὲν γὰρ ἀνθρωπίνον, φησὶ, τί
δεῖ πραγμάτων ὁμῖν ; εἰ δὲ θεῖον, οὐδὲ μετὰ πραγ-
ματων δυνήσεσθε αὐτὸ καταλύσαι, ὡς μὴ προπετῶς
δόξαι κατὰ πραγμάτων ἀγνοουμένων χωρεῖν.

« Μετὰ τοῦτον ἀνίστη Ἰούδας ὁ Γαλιλαῖος ἐν ταῖς Ἀ
« ἡμέραις τῆς ἀπογραφῆς, καὶ ἀπέστησε λαὸν ἰκα-
« νὸν ὀπίσω αὐτοῦ. Κάκεινος ἀπώλετο. Καὶ πάντες
« ὄσοι ἐπέειθοντο ἐν τῷ διεσκορπίσθησαν. Καὶ τὰ νῦν
« λέγω ὑμῖν. »

Ἐοίκασιν οἱ Γαλιλαῖοι κατὰ τοὺς χρόνους Πιλάτου
ἰστασιακῆναι, δόγμασιν ἐπόμενοι Ἰούδα τοῦ Γαλι-
λαίου. Ἦν δὲ τὸ δόγμα τοῦ Ἰούδα, ὡς καὶ Ἰωσήπος
ἐν τοῖς τελευταίοις τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀρχαιολογίας
ἔδειξεν, φαντασίαν ἐξαποστέλλον πολλὴν δι' εὐσε-
βειαν εὐτονίας. Κύριον γὰρ μὴδὲ μέχρι στόματος
ἔφασκε δεῖν τινα λέγειν, μὴδὲ κατὰ τινα τιμὴν καὶ
φιλοφροσύνην. Οὕτω δὲ μὴδὲ τὸν βασιλεύοντα. Καὶ
πολλοὶ γε αὐτῶν διὰ τὸ μὴ εἰπεῖν Καίσαρα κύριον,
χαλεπωτάτας αἰκίας ὑπέμειναν. Οἱ καὶ ἐδίδασκον,
μὴ δεῖν παρὰ τὰς διατεταγμένας ἐν τῷ νόμῳ Μω-
σέως, θυσίας ἑτέρας ἀναφέρεισθαι τῷ Θεῷ. Διόπερ
καὶ ἐκώλυον τὰς ὑπὸ τῆς γερουσίας τοῦ λαοῦ παρα-
δεδομένας γίνεσθαι περὶ τῆς σωτηρίας τοῦ βασιλείως
καὶ τοῦ Ῥωμαίων ἔθνους. Εἰκὸς οὖν ἐπὶ τούτοις
ἀγανακτοῦντα πρὸς Γαλιλαίου τὸν Πιλάτον κελεύσαι
παρ' αὐταῖς αἷς ἐδόκουν κατὰ τὸν νόμον προσφέρειν
θυσίας αὐτοὺς ἀναιρεθῆναι. Ὡς τότε ἀναμιχθῆναι
ταῖς προσφερομέναις θυσίαις ἐὸ αἷμα τῶν προσχο-
μένων, καθὰ καὶ ἐν τῷ κατὰ Λουκᾶν εὐαγγελίῳ ἐμ-
φέρεται.

« Ἀπόστητε ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων τούτων, καὶ
« ἐλάσατε αὐτούς. Ὅτι ἐὰν ἢ ἐξ ἀνθρώπων ἢ βουλή
« ἢ τὸ ἔργον τοῦτο, καταλυθήσεται. Εἰ δὲ ἐκ Θεοῦ
« ἔστιν, οὐ δύνησθε καταλῦσαι αὐτὸ, πῆ ποτε καὶ
« θεομάχοι εὐρεθῆτε. Ἐπεισθησαν δὲ αὐτῷ. Καὶ
« προσκαλεσάμενοι τοὺς ἀποστόλους, δεῖραντες παρ-
« ἡγγειλαν μὴ λαλεῖν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ.
« Καὶ ἀπέλυσαν αὐτούς. Οἱ μὲν οὖν ἐπορεύοντο χαί-
« ροντες ἀπὸ προσώπου τοῦ συνεδρίου, ὅτι ὑπὲρ τοῦ
« ὀνόματος αὐτοῦ κατηξιώθησαν ἀτιμασθῆναι. Πᾶ-
« σάν τε ἡμέραν ἐν τῷ ἱερῷ καὶ κατ' οἶκον οὐκ
« ἐπαύοντο διδάσκοντες καὶ εὐαγγελιζόμενοι Ἰησοῦν
« τὸν Χριστόν. »

Οὐκ εἶπεν ὅτι ἐκ Θεοῦ ἔστιν, ἀλλ' οὐδ' ἀνθρώπι-
νον τὸ ἔργον. Πρὸς γὰρ τὸ ἐκ Θεοῦ, εὐθὺς ἐκείνοι
ἀντέλεγον ἄν, τὸ δὲ ἐξ ἀνθρώπων, θρασυτέρους ἐποίησε
κατὰ τῶν ἀποστόλων. Διόπερ ὅρα σύνεσι ἀνθρώπου,
σφρῶς τὸν λόγον ἐκονομοῦντος. Περιμεῖναι τὸ τέλος
κελεύει. Οὐκ εἶπε δὲ. Καὶ ἐὰν μὴ καταλύσῃτε αὐτὸ,
γινώτε ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἔστιν, ἀλλ' Ἐὰν ἐκ Θεοῦ ἔστιν,
οὐ καταλυθήσεται. Τὸ μὲν γὰρ τῆς ἐκείνων λογισθεῖν
ἀπηνείας, τὸ δὲ τῆς θείας δυνάμεως. Ἐπεισθησαν
δὲ τῷ μὴ παρουσίᾳ τῶν ἀποστόλων ταῦτα βῆθῆναι,
ἀλλὰ χωρὶς. Ἔτι δὲ καὶ ὅτι συνεπιγνώμων αὐτοῖς
νομισθεῖς, καὶ τὴν ἐκβασιν ὡς ἂν καὶ γένοιτο δεδοικ-
ώς, ὡσπερ καὶ αὐτοῖς ὑπετίθει. Πρὸς δὲ καὶ ἡ
γλυκύτης τῶν λόγων μετὰ τοῦ δικαίου συνεβάλετο
αὐτῷ πρὸς τὸ πείσαι. Ἄλλ', εἰ ἐπεισθησαν, πῶς
ἔδειραν; Ἐπεισθησαν τῆς σφαῆς ἀποσχίσθαι. Τοῦτο
γὰρ ὄργων μανιωδῶς. Ἐδειραν δὲ τῷ μὴ δόξαι
ἄφρονως ὀρμηθῆναι καὶ κατὰ ἀνεκβάτων. Καὶ ἦν τῷ

« V. 37, 38. Post hunc exstitit Judas Galilæus in
« diebus descriptionis, et multum avertit post se
« populum : illeque periit, et quotquot paruerant
« ei dispersi sunt. Et de rebus præsentibus dico
« vobis. »

Verisimile est Galilæos temporibus Pilati in sedi-
tionem motos fuisse, dogmata sequentes Judæ Gali-
læi. Dogma autem Judæ prout etiam Josephus in
postremis *Antiquitatum Judaicæ* historiæ libris os-
tendit ⁶⁵, multam præ se ferebat ambitionem, pro-
pter strenuitatem religionis. Dicebat enim nullum
oportere vel ore tenus Dominum appellare, neque
ullius honoris aut benevolentia gratia, et ita neque
eum qui regno potiretur. Et multi ipsorum, ne
Cæsarem dominum vocarent, miserrima perpessi
sunt supplicia. ^B ^Πi etiam docebant non oportere alias
præter assignatas in lege Mosis victimas exhiberi
Deo, ideoque prohibebant traditas a senatu ac po-
pulo fieri pro salute regis ac gentis Romanorum.
Verisimile ergo est Pilatum propter ista Galilæis
indignatum jussisse, inter sacrificia quæ juxta le-
gem offerre videbantur, ipsos interimi : ut tunc
mistus sit oblati hostiis sanguis eorum qui capie-
bantur, prout etiam in Evangelio juxta Lucam
refertur ⁶⁶.

53 » V, 38-42. Abstinetes ab hominibus istis, et
« sinite illos. Nam si fuerit ex hominibus consilium
« aut opus hoc, dissolvetur : sin autem ex Deo est,
« non poteritis illud dissolvere, ne quando et Deo
« repugnare reperiamini. Persuasi sunt autem ab
« eo. Cumque advocassent apostolos, cæsis præce-
« perunt ne loquerentur in nomine Jesu, et dimi-
« serunt eos. Illi itaque ibant gaudentes a conspectu
« concilii : quod digni essent, ut pro nomine ejus
« contumelia afficerentur. Et quotidie in templo et
« in singulis domibus non cessabant docere et
« annuntiare Jesum Christum. »

Non dixit quod ex Deo esset, sed neque quod
humanum esset opus. Nam dicenti quod ex Deo, illi
statim contradixissent : si vero dixisset quod ex
hominibus, audaciores contra apostolos reddidisset.
Vide ergo hominis prudentiam qui sapienter dirige-
bat sermonem. Jubet autem expectare finem. Ne-
que dixit : Si non dissolveritis illud, scitote quod ex
Deo est. sed, Si ex Deo est, non dissolvetur. Illud
enim daretur feritati illorum, hoc autem divina
potentia. Persuasi sunt autem, cum hæc in aposto-
lorum præsentia non dicerentur, sed illis foras
ejectis, tum quod is qui rem una cum ipsis explo-
rabat, rei eventum, hocne an illo modo succede-
ret, formidabat, quemadmodum etiam illis sugge-
rebat. Præterea autem sermonum lenitas una cum
æquitate ad persuadendum, fuerunt ipsi auxilio.
Verum si persuasi sunt, quomodo flagris illos ce-
diderunt? Persuasi quidem sunt, ne occiderent,

⁶⁵ Lib. xviii, 1 et 2. ⁶⁶ Luc. iii, 1.

nam hoc furibunde exoptabant: attamen ceciderunt, ne viderentur insipienter ea tentasse quæ ipsis impossibilia erant. Ad hæc revera accidebat, ut truculentiam quidem illorum dissolvi, ex virtute esset consiliarii, verberare autem apostolos, eorum qui imbuta insania persuasi erant. Vide autem apostolorum ad meliora incrementum. Nam per afflictiones quibus devincendi sperabantur, magis exercebantur, ut ad efficaciorē magisque imperterritam doctrinam procederent, ut non in occulto, sed statim in templo quoque unde comprehensi erant, ubi vis etiam alibi Christum annuntiarent, eorum qui vim eis intulerant vanitatem auditoribus ostentantes.

54 CAPUT VII.

De electione septem diaconorum.

« VI, 1, 2. In his autem diebus cum multiplicarentur discipuli, exortum est murmur Græcorum adversus Hebræos, eo quod despicerentur in ministerio quotidiano viduæ ipsorum. Cæterum duodecim illi cum advocassent multitudinem discipulorum, dixerunt: Non est æquum ut nos, derelicto sermone Dei, ministremus mensis. »

Non in eisdem diebus, sed in quibusdam sequentibus. Verum more Scripturæ facturus narrationis exordium, hoc modo etiam nunc procedit. Ἑλληνοιστάς autem vocat non Græcos religione, sed Græce loquentes. Per murmur vero, alterius tentationis genus enarrat, non ab extrinsecis exortum, sed ab his qui intus erant. Hoc enim apostolorum probitatem demonstrat, qui undique et intrinsecus et extrinsecus impugnabantur, undique autem palmam referebant. Nam cum duodecim illi multitudinem advocassent, illos nempe qui ex eorum qui designandi erant præfectura, commodum erant reportaturi, electionem ipsis permittunt: indignum iudicantes sese circa mensarum apparatus impediri postposito verbo divino. Unde electos creaverunt diaconos, non juxta gradum qui nunc est in Ecclesia, sed διακόνοους, id est, ministros: ut omni cum diligentia et non neglectim distribuere ut viduis simul et orphanis ea quæ ad alimentum reposita erant: idque potissimum viduis et orphanis, propter quos maxime exortum erat murmur. Vocat autem ministerium quotidianum eleemosynam, ut quæ et facientibus medicinæ loco sit, et beneficio affectos honoret. Non erat autem malitiæ quod viduæ contemnerentur, sed ignaviæ multorum. Ideoque ubi dignum visum est ut cura adhiberetur, sedatus est animi dolor. Vel etiam publicam dicunt administrationem. Nam hoc significare vult nomen διακονία. Siquidem Græci publicum penu λήϊτον appellant, quod quisque magno studio contendit liberaliter in illud inferre ad communem impensam quæ sibi abundant.

VI, 3-7. « Circumspicite ergo, fratres, viros ex vobis testimonio comprobatos septem, plenos Spiritu sancto et sapientia, quos constituamus super hoc negotio. Nos vero orationi et administrationi sermonis incumbemus. Placuitque

ἄντι, τὸ μὲν τὴν σφοδρότητα αὐτῶν καταλυθῆναι, τῆς ἀρετῆς τοῦ συμβούλου, τὸ δὲ μαστίξαι τῆς τῶν συμβουλευθέντων δευσοποιῶν μανίας. Ὅρα δὲ καὶ τῶν ἀποστόλων τὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἐπίδοσιν. Καὶ δι' ὧν ἠλπίζοντο καταγωνίζεσθαι θλιβερῶν, μάλιστα διὰ τούτων ἐπαλειφομένους πρὸς ἐνεργεστέραν χωρεῖν καὶ ἀκαταπληκτοτέρα διδασκαλίαν, ὡς μὴ ἐν παραθύστῃ, ἀλλὰ καὶ αὐθις ἐν τῷ ἱερῷ ἀφ' οὗ συνελήφθησαν, καὶ ἔποι δὴ ἀλλαχοῦ τὸν Χριστὸν εὐαγγελίζεσθαι, τὸ μάταιον τῶν ἐπηρυσάντων τοῖς ἀκροαταῖς ἐμπομπέοντας.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Περὶ χειροτονίας τῶν ἐπτὰ διακόνων.

« Ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις ταύταις πληθυνόντων τῶν μαθητῶν, ἐγένετο γογγυσμὸς τῶν Ἑλληνιστῶν πρὸς τοὺς Ἑβραίους, ὅτι παρεθεωροῦντο ἐν τῇ διακονίᾳ τῇ καθημερινῇ αἱ χήραι αὐτῶν. Προσκαλεσάμενοι δὲ οἱ δώδεκα τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν, εἶπον. Οὐκ ἀρεστὸν ἐστὶν ἡμᾶς καταλείψαντας τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ διακονεῖν τραπέζαις. »

Οὐκ ἐν ταῖς αὐταῖς ἡμέραις, ἀλλ' ἐν τισὶ τῶν μετ' ἐκείνας. Τῷ γρασικῷ δὲ ἔθει, ἀρχὴν διηγῆσεως καταβαλέσθαι μέλλων, οὕτω πρόεισι καὶ νῦν. Ἑλληνοιστάς δὲ οὐ τὴν θρησκείαν, ἀλλὰ τοὺς Ἑλληνοιστὶ φθεγγομένους καλεῖ. Διὰ δὲ τοῦ γογγυσμοῦ, ἄλλου πειρασμοῦ εἶδος ἐξαγγέλλει, οὐκ ἀπὸ τῶν ἐξωθεν, ἀλλὰ ἀπὸ τῶν ἐντός. Τοῦτο γὰρ τὸ δοκιμὸν τῶν ἀποστόλων παριστᾷ, πανταχόθεν μὲν πολεμουμένων ἀπὸ τῶν ἐντός καὶ ἐκτός, πάντοθεν δὲ τὸ ἀριστεῖον ἀποφερομένων. Προσκαλεσάμενοι γὰρ οἱ δώδεκα τὸ πλῆθος, τοὺς καὶ ἀπολαύειν μέλλοντας τῆς προστασίας τῶν προχειριζομένων, αὐτοῖς ἐπιτρέπουσι τὴν ἐκλογὴν, ἀναξίους κρίνοντας ἑαυτοὺς περὶ τραπέζοποιαν ἀπασχολεῖσθαι, τοῦ κατὰ Θεὸν λόγου ὀλιγωρηκότας. Ὅθεν τοὺς ἐκλεγέντας εἰς διακόνους χειροτόνησαν, οὐ κατὰ τὸν νῦν ἐν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς βαθμύων, ἀλλὰ τοῦ διανέμειν μετὰ ἀκριβείας καὶ ὀφθαλμοῖς καὶ χήραις τὰ πρὸς διατροφήν καὶ μὴ κατημελημένως, μάλιστα δὲ χήραις καὶ ὀφθαλμοῖς δι' οὓς μάλιστα ὁ γογγυσμὸς. Διακονίαν δὲ καλεῖ τὴν ἐλεημοσύνην, ὡς καὶ τοὺς ποιούντας θεραπεύουσιν, καὶ τοὺς εὐεργετούμενους σεμνύουσιν. Οὐκ ἦν δὲ κακίας τὸ παροραθῆναι τὰς χήρας, ἀλλὰ ῥαθυμίας τῶν πολλῶν. Διὸ καὶ φροντίδος ἀξίωθῆν ἐπαύσατο τὸ λυποῦν. Ἡ καὶ τὴν δημοσίαν ὑπηρεσίαν. Τοῦτο γὰρ τὸ τῆς διακονίας ὄνομα δηλοῦν βούλεται. Λήϊτον γὰρ τὸ δημόσιον καλοῦσιν Ἑλλήνες ταμίον, παρῶν εἰς αὐτὸ πᾶς τις κατεσκευασμένος ἔεται προσφέρειν ἔφιλοτίμως αὐτῷ εὐπόρηται πρὸς χορηγίαν κοινήν.

« Ἐπισκέψασθε οὖν, ἀδελφοί, ἄνδρες ἐξ ὑμῶν μαρτυρουμένους ἐπτὰ, πλήρεις πνεύματος ἁγίου καὶ σοφίας, οὓς καταστήσομεν ἐπὶ τῆς χρείας ταύτης. Ἡμεῖς δὲ τῇ προσευχῇ καὶ τῇ διακονίᾳ τοῦ λόγου προσκατεργησόμεν. Καὶ ἤρρεσεν ὁ λόγος

ἐκ ἐνώπιον παντὸς τοῦ πλήθους. Καὶ ἐξελέξαντο Στέφανον ἄνδρα πλήρη πίστεως καὶ ἡνέματος ἀγίου. « καὶ Φίλιππον, καὶ Πρόχορον, καὶ Νικάνορα, καὶ Τιμόωνα, καὶ Παρμενᾶν, καὶ Νικόλαον προσήλυτον « Ἀντιοχέα· οὓς ἔστισα ἐνώπιον τῶν ἀποστόλων. « Καὶ προσευξάμενοι ἐπέθηκαν αὐτοῖς τὰς χεῖρας. « Καὶ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἠύξανε, καὶ ἐπληθύνετο « ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν ἐν Ἱερουσαλὴμ σφόδρα. « Πολλὸς τε ὄχλος τῶν ἱερέων ἠπήκουον τῆς πίστεως. »

Πεπληρωμένους ἡνέματος ἀγίου καὶ σοφίας εἶναι τοὺς ἐκκληθησομένους ἢ τῶν ἀποστόλων ἐπίσκοπις βούλεται. Οὐ γὰρ τῶν τυχόντων, κκηγορίαν φέρειν ὄφρα τῶν καὶ χηρῶν, ὡς οὐδὲ τῶν ἀναλισκόντων. Ἐὰν γὰρ μὴ κλέπτῃς ἢ, βέβημος δὲ καὶ παροράσει ἀπολλύς πάντα, ἢ θρασὺς καὶ ἐπὶ τῶν τυχόντι παρακινούμενος, οὐδὲν ὄφελος τῆς προστασίας, εἰ μὴ μετὰ ἀνοχῆς τῶν φλυάρων. Τοῦτο μέγιστον δεῖγμα φιλοσοφίας. Ἡύξανε δὲ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆ τοιαύτῃ καταστάσει, φησὶν, ὅση τῆς ἐλευμοσύνης δεικνύς ἢ ἰσχύς, ὡς καὶ τῶν ἱερέων τοῦ συστήματος μὴ ἀστοχῆσαι τῆς προσλήψεως.

ΚΕΦΑΛ. Η΄.

Ἰουδαίων ἐπανάστασις καὶ συκοφαντιὰ κατὰ Στεφάνου, αὐτοῦ τε δημηγορία περὶ τῆς πρὸς Ἀβραάμ διαθήκης τοῦ Θεοῦ, καὶ περὶ τῶν δώδεκα πατριάρχων. Ἐν ᾧ περὶ τῆς λιμοῦ καὶ πυρωνίας καὶ ἀναγνωρισμοῦ τῶν υἱῶν Ἰακώβ, καὶ περὶ τῆς γενέσεως Μωσέως, καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν γενομένης θεοφανείας ἐν ὄρει Σινᾶ. Περὶ τῆς ἐξόδου καὶ μοσχοποιίας τοῦ Ἰσραὴλ ἄχρι χρόνων Σολομῶντος, καὶ τῆς τοῦ ναοῦ κατασκευῆς. Ὁμολογία τῆς ὑπερουρανίου δόξης Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀποκαλυφθείσης Στεφάνῳ. Ἐφ' ἧ λιθόλευστος γεγονώς ὁ αὐτὸς Στέφανός, εὐσεβῶς ἐποιμήθη.

« Στέφανος δὲ πλήρης πίστεως καὶ δυνάμεως « ἐποίει τέρατα καὶ σημεῖα μεγάλα ἐν τῷ λαῷ. »

Κοινῆς οὕσης τῆς χειροτονίας τῶν ἐπτά, οὗτος τῷ ἐπιτηδειοτέρῳ τῆς ἐκλογῆς πλείονα τὴν χάριν ἐπεσκάσατο. Ὁ γὰρ πρὸ τῆς χειροτονίας τέρατα μὴ ποιῶν, ἅτε μὴδὲ διάδηλος ὢν, ὅτε διὰ τῆς χειροτονίας γνώριμος κατέστη, τότε καὶ τὸ ἐπὶ τῆ χειροτονίας χάρισμα διεδεικνυτο, ἵνα φανερόν ᾖ ἅτι οὐκ ἀρκεῖ μόνῃ ἡ χάρις, ἀλλὰ δεῖ καὶ τῆς χειροτονίας εἰς χάριτος προσθήκην, κατὰ τὸ διάφορον τῶν δεχομένων ἐξ ἐτοιμότητος.

« Ἀνίστησαν δὲ τινες τῶν ἐκ τῆς συναγωγῆς τῆς « λεγομένης Λιβερτινῶν καὶ Κυρηναίων, καὶ Ἀλεξάνδριων, καὶ τῶν ἀπὸ τῆς Κιλικίας, καὶ Ἀσίας, « συζητοῦντες τῷ Στεφάνῳ, καὶ οὐκ ἴσχυον ἀντιστῆναι τῇ σοφίᾳ, καὶ τῷ πνεύματι ᾧ ἐλάλει. Τότε « ὑπέβαλον ἄνδρας λέγοντας, ὅτι Ἀκηκόαμεν αὐτοῦ « λαλοῦντος ῥήματα βλάσφημα εἰς Μωσῆν καὶ τὸν « Θεόν. Συνεινήσαν τε τὸν λαόν καὶ τοὺς πρεσβυτέρους « καὶ τοὺς γραμματεῖς. »

Ἀνίστασιν πάλιν τὸν παροξυσμὸν αὐτῶν φησὶ καὶ τὴν ὁρμὴν οὐ μόνον ἀπ' αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἑτέρου πλήθους τάχα συζητεῖν ἱκανοῦ καὶ σοφί-

« sermo coram tota multitudine. Etelegerunt Stephanum, virum plenum fide et Spiritu sancto, et Philippum, et Prochorum, et Nicanorem, et Timonem, et Parmenam, et Nicolaum, proselytum Antiochenum: quos statuerunt in conspectu apostolorum. Et cum orassent, imposuerunt eis manus. Et sermo Dei crescebat ac multiplicabatur in Jerusalem valde, multaque turba sacerdotum obtemperabat fidei. »

Impletos esse Spiritu sancto et sapientia eos qui eligendi essent, apostolorum obtestatio requirit. Neque enim quorumvis est maledicentiam ferre orphanorum et viduarum, sicut neque eorum qui ipsos exedunt ac devorant. Nam licet fur non fuerit, segnis tamen suaque negligentia omnia perdens, aut temerarius quidquid occurrerit pervertens, nihil utilitatis supra præfectura afferrent, nihil ex tolerantia nugatorum quod maximum est sapientiæ indicium. Dicit autem quod sermo Dei huiusmodi quasi descensu crescebat (ostendens quanta sit vis eleemosynæ, adeo ut ne cætus quidem sacerdotum a scopo aberraverit quin simul assumpta sit.

56 CAPUT VIII.

Judeorum insurrectio et calumnia adversus Stephanum, ejusque concio de Dei erga Abraham testamento, et de duodecim patriarchis: in quo etiam de fame, tentatione ac recognitione filiorum Jacob continetur, et de nativitate Mosi, divinaque ad eum apparitione facta in monte Sina, de egressu filiorum Israel et vituli formatione usque ad tempora Salomonis, ac templi ædificationem. Confessio supercælestis gloriæ Jesu Christi Stephano revelatæ in qua lapidatus ipse Stephanus religiose obdormivit.

VI, 8. « Porro Stephanus, plenus fide ac fortitudine faciebat prodigia et signa magna in populo. »

Cum communis fuerit illorum septem designatio, hic majori ad electionem idoneitate copiosiorum contraxit gratiam. Qui euim ante electionem prodigia non faciebat, ut qui nec satis cognitus erat, ubi per electionem cognitus effectus est, tunc etiam donum quod electionem consecutum erat demonstrabatur, ut manifestum fiat quod non sola sufficiat gratia, sed opus est quoque addi electionem ad gratiæ augmentum juxta præstantiam eorum qui ex promptitudine suscipiuntur.

VI, 9-12. « Exorti sunt autem quidam de congregatione quæ dicebatur Libertinorum, et Cyrenensium, et Alexandrinorum, et eorum qui erant a Cilicia et Asia disputantes cum Stephano, et non poterant resistere sapientiæ et spiritui quo loquebatur. Tunc subordinarunt viros qui dicerent: Audivimus eum loquentem verba blasphema in Mosen et Deum. Commoveruntque plebem et seniores ac scribas. »

Rursum ἀνάστασιν dicit ipsorum exacerbationem et impetum, non a suis tantum, verum etiam ab alia multitudine, quæ fortassis ad disputandum et

phandum idonea erat, nempe Libertinorum Alexandrinorum, et Cyrenensium, et Cilicium, et Iudæorum. Et quemadmodum per unam multitudinem est disputatio, ita et per alios est accusatio, ma dolos textentium ac deploratorum. Prohibent enim a Gamaliele, ut nihil contra apostolos facerent, imo nihil habentes adversus illos accusacionis, Stephanum de presentibus rebus calumnie aggrediuntur, a veri inquisitione aberrantes jaci loquacitate. Libertinos autem dicit fortassis avari Romanos, quod a Livia Augusti conjugis opus celebres reddiderint: eo quod et mulieris celebris esset, et ab Augusto, virtutis gratia, amare ad amaretur: cui sane ipsa quoque id re-ndit, ut ad Augusti sepulcrum toleranti animo perseveraverit. *Alio modo*: Libertinorum et Cyrenensium, qui erant a civitate, quæ est trans Alexandriam: nempe circa sophisticen vires ac gloriam apud Hebræos habentium: quorum variæ congregationes Hierosolymis erant, inhabitantium more gentium. Ideo quoque synagogas habebant, nempe loca separata ad lectionem legum Mosaicarum. Multi siquidem eorum, qui adorationis gratia Jerusalem accedebant, maxime circa Pascha, quod non licebat extra Jerusalem celebrare, in ea agebant. Ne enim continue cogerentur a patriis locis peregre agere frequentando Jerusalem, ibidem residebant. Libertinos autem appellabant, qui a Romanis manumissi erant. Stephano igitur indignum ducente cum eis tanquam corde excæcatis conversari, ipsi, suæ vanitati fidentes, ad disputandum cum eo processerunt. Solum autem ad eum, non ad alium: tum quidem invidia eorum, quæ edebantur ab eo signorum, ut si forte ad hæsitantiam ac consilii inopiam eum adigerent, pudore suffunderent, tanquam insipienter se habentem in his quæ sibi delegata essent; tum etiam ut distractione disputationis erga ipsos, causa illi essent ut a signis vacaret. Cum itaque his de causis illi instarent, insuper maligno quoque animo ad quippiam adversus legem dicendum impellerent, ad quod etiam omne studium illorum tendebat: **¶** ipse malitiam eorum aggressus, initio facit hoc, ut acriori certamine quod illis præcipuum erat aggrediatur, ac divini qui in eo erat Spiritus et sapientiæ virtute os ipsis obstruat. Deinde etiam ad ea quæ isti decernebant, obscurius quam ut possint intelligere, quædam in medium affert. Propter quod et ipsi jam deinceps clam procedebant, et ipse postea apertissime, quod in animo erat eis proponebat. Quidnam? Certe legis cessationem, quam non exprimebat, sed innuebat. Nam si id manifeste expressisset, falsis non fuisset eis opus testibus, quod ipsi quidem finis optatus fuit, illis vero perditionem paravit.

« Et insurgentes corripuerunt eum, adduxeruntque in concilium. »

Furtivos ubique nituntur aggressus: Christum comprehendentes per viros homicidas, gladios, noctis lampadum facumque auxilio, ferentes. Petrum reliquosque apostolos a templo, nunc autem

στεύειν, Λιβερτίνων καὶ Ἀλεξανδρίων, καὶ Κυρηναίων, καὶ Κιλικίων, καὶ Ἀσιανῶν. Καὶ ὡς περ δι' ἑτέρων πλῆθους ἢ συζητήσεως, οὕτω καὶ δι' ἑτέρων ἢ κατηγορίας, καὶ τὸ σχῆμα δολοπλόκων καὶ ἀπειγωσμένων. Κωλθόντες γὰρ ὑπὸ Γαμαλιηλ μηδὲν κατὰ τῶν ἀποστόλων ἐπιχειρεῖν, καὶ μηδὲν ἔχοντες κατ' ἐκείνων ἐγκαλεῖν, Στεφάνῳ τὰ νῦν συκοφαντικῶς ἐπιτίθενται, ἀστοχῆσαντες τῆς διὰ τῶν λογολεσχῶν συζήτησεως. Λιβερτίνους δὲ τοὺς Ῥωμαίους καλεῖσθαι τάχα φησὶν, ἀπὸ Λιβίας τῆς Αὐγούστου γυναικὸς ἐπιφημισάντες ἑαυτοὺς καθότι καὶ περιφανῆς ἢ γυνῆ, καὶ δι' ἀρετὴν στεργομένην διαφερόντως ὑπὸ Αὐγούστου. Ὡς δὲ καὶ αὐτὴ εἰς ἀντάμειψιν, τῷ τάφῳ τοῦ Αὐγούστου προσκαρτεροῦσα διέζησεν. — Ἄλλως: Λιβερτίνων καὶ Κυρηναίων τῶν ἐπέκεινα Ἀλεξανδρείας, ἅτε περὶ σοφιστικὴν τὸ κράτος ἀποφερομένων πρὸς Ἑβραίους. Ὡς καὶ διάφοροι συναγωγαὶ ἐν Ἱερουσαλήμ κατὰ ἔθνη ἐναυλιζομένων. Διὸ καὶ συναγωγὰς εἶχον τόπους ἀφωρισμένους ἐπ' ἀναγκῶν τῶν Μωσέως νόμων. Πολλοὶ γὰρ τῶν ἐπιδημούντων προσκυνήσεως χάριν εἰς Ἱερουσαλήμ, μάλιστα κατὰ τὸ Πάσχα, ὃ οὐκ ἔξῃν ἔξω τελεῖν τῆς Ἱερουσαλήμ, συνδιέτριβον ἐν αὐτῇ. Ὡς ἂν οὖν μὴ συνελθῶς ἀναγκάζωνται ἀπὸ πατρίων ἀποδημεῖν, φοιτῶντες εἰς Ἱερουσαλήμ προσήδρευον ἐκεῖ. Λιβερτίνους δὲ τοὺς Ῥωμαίων ἀπελευθέρους ἐκάλου. Στεφάνου τοίνυν ἀπαξιούντος αὐτοῖς ἅτε πεπωρωμένοις τῇ καρδίᾳ προσομιλεῖν, αὐτοὶ τῇ ἑαυτῶν ματαιότητι θαρβύνοντες, ἐπὶ τὸ συζητεῖν αὐτῷ προσέφεροντο. Πρὸς αὐτὸν δὲ μόνον, οὐ πρὸς ἕτερον, τὸ μὲν, φθόνῳ τῶν ὑπ' αὐτοῦ τελουμένων σημείων, ὡς ἂν εἰπωσὶν ἐπιθυμίαν αὐτὸν παραστήσειαν, ἀίσχυνον αὐτῷ προσπορῶσαι, τῶν πρεσβευσμένων ἀμαθῶς ἔχοντι τὸ δὲ, καὶ ὡς τῷ περισπασμῷ τῆς πρὸς αὐτοὺς συζητήσεως, σχολῆν αὐτῷ τῶν σημείων περιποιοῖντο. Διὰ ταῦτα οὖν ἐπικειμένων αὐτῶν καὶ πρὸς τοῦτοις εἰπεῖν τι ἐπαγόντων φιλοπονήρως κατὰ τοῦ νόμου, δι' ὃ καὶ ἡ πᾶσα σπουδὴ, αὐτὸς φθάσας τὸ φιλοπόνηρον αὐτῶν, τοῦτο ποιεῖ κατ' ἀρχὰς ἀγωνιστικώτερον αὐτοῖς ἀρχὴν ἐφορμήσεως, καὶ τῇ δυνάμει τοῦ ἐν αὐτῷ θεοῦ Πνεύματος καὶ σοφίας εἰς ἀφασίαν αὐτοῦς συναλέσας· εἶτα καὶ πρὸς τὸ ἐβουλοντο οὗτοι αἰνιγματώδέστερον συμβαλῶν, ὡς οὐδὲ πρὸς τοῦτο συνελθῶς ἔχειν. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ληστρικώτερον τὸ ἀπὸ τοῦδε ἐχώρουν ἤδη. Καὶ αὐτὸς τὸ ἀπὸ τοῦδε γυμνότατα τὸ δι' ἐπιθυμίας αὐτοῖς ἐπετίθει. Τί τοῦτο; τὴν τοῦ νόμου κατάκυσιν. Ἦν οὐκ ἔλεγε μὲν, ἠντίτετο δὲ. Ἐπεὶ εἰ φανερώς ἔλεγε, οὐκ ἂν ἰδέοντο τῶν ψευδομάρτύρων. Ὅπερ αὐτῷ μὲν τ' ποθοῦμενον τέλος, ἐκείνοις δὲ τὴν ὄλεθρον ἰθησάμενον.

« Καὶ ἐπιστάντες συνήρπασαν αὐτὸν, καὶ ἤγαγον αὐτὸν εἰς τὸ συνέδριον. »

Πανταγοῦ τοῦ ληστρικοῦ ἔχονται· Χριστὸν μὲν ἰφονώντων ἀνθρώπων ὅπου λαμπάσι καὶ φανοῖς μαχαιροπορούντων συλλαμβάνοντες. Πέτρον καὶ Λοιοκοῦς ἀποστόλους ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ, καὶ νῦν δὲ

φανον ἀπὸ τοῦ διδασκαλικοῦ τόπου ἐπὶ τὸ συνέδριον ἄκριθισόμενον ἀρπάζοντες.

« Ἐστῆσαν τε μάρτυρας ψευδεῖς, λέγοντας· Ὁ ἄνθρωπος οὗτος οὐ παύεται ῥήματα βλάσφημα λαλῶν κατὰ τοῦ τόπου τοῦ ἁγίου τούτου καὶ τοῦ νομοῦ. Ἀκηκόαμεν γὰρ αὐτοῦ λέγοντος, ὅτι ὁ Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος οὗτος καταλύσει τὸν τόπον τούτον, καὶ ἀλλάξει τὰ ἔθνη ἃ παρέδωκεν ἡμῖν Μωσῆς »

Ἰπέδωλον ἄνδρας λέγοντας, ὅτι Ἀκηκόαμεν αὐτοῦ ῥήματα βλάσφημα λαλοῦντος εἰς Μωϋσῆς καὶ τὸν Θεόν. » Τίνα δὲ τὰ ῥήματα ; « Ὅτι Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος οὗτος καταλύσει τὸν τόπον τούτον. » Καὶ μὴ εἶρηκε τοῦτο Στέφανος, εἰ καὶ μὴ γυμνῶς οὕτως. Πῶς οὖν ὑποβολιμαῖοι οὗτοι καὶ ψευδομάρτυρες ; ὅτι οὐχ ὡσπερ ἤκουσαν, καὶ ἐληρώδουν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἄλλως μὲν ἤκουσαν, ἄλλως δὲ νῦν αὐτοὶ προὐχώρου, εἰκότως καὶ ψευδομάρτυρες ἀναγράφονται. Ὡς γὰρ ἐπὶ Χριστοῦ τὸ δυνάμενον καταλύσαι τὸν ναόν, ψευδομαρτυρία (οὐ γὰρ Χριστὸς εἶπε, Λύσω, ἀλλὰ, « Λύσατε, » ἐκείνοις τὸ λύσαι, οὐχ ἑαυτῶ ἀνατιθεῖς, δι' ὃ καὶ ψευδεῖς)· οὕτω καὶ νῦν ψευδεῖς, οἱ τῷ Ναζωραίῳ τὸν Στέφανον φάσκοντες τὴν κατέλυσιν τοῦ νόμου καὶ τοῦ τόπου ἀντιθέβαι. Καὶ τοῦτο ποιεῖν ἄνδρα Ναζωραῖον δηλονότι αὐτοχειρῆ, καὶ οὐ Θεὸν καὶ διὰ Ῥωμαϊκῶν στρατοπέδων. Τὰ δὲ Μωϋσεῖως ἔθνη προδήλως ὁ αὐτὸς Θεός, καὶ διὰ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν καὶ ἀποστόλων, ἐπὶ τὸ κρείττον ἡλλοίωσεν. Ἐὶ δὲ, ὁ Ναζωραῖος, ὀνειδιστικῶς. Στέφανος δὲ οὐδαμοῦ Ναζωραῖον εἶρηκε τὸν Χριστὸν, εἰ μὴ οἱ Ἑβραίων ἄρχοντες. Αὐτὸς δὲ σεβάσμιον αἰεὶ τὸν Χριστὸν καὶ δίκαιον ὑπὸ προφητῶν καταγγελλόμενον, καὶ συμπρόντα αἰεὶ τῷ Θεῷ. Ὡς δὴλον καὶ ἀπὸ τῶν προκειμένων αὐτοῦ λόγων. Οἷς καὶ συναπῆλθε τοῦ μοχθηροῦ τούτου ζῆν ἀπολυθεῖς. « Καταλύσει τὸν τόπον τούτον. » Πολλὴ γὰρ ἦν αὐτοῖς εὐλαβεία περὶ τοῦ ναοῦ, ἅτε καὶ μετοικεῖν βουλομένοις. Διπλῆ δὲ κατηγορία εἰ ἀλλάξει τὰ ἔθνη, καὶ ἕτερα ἐντεισάξει. Προεβάλλετο δὲ πανταχοῦ ὁ Μωσῆς, ἐπειδὴ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐ σφόδρα ἔμελλεν αὐτοῖς, ὡς τὰ Μωσείως. Οὕτως ὅλως ἔζων πρὸς μόνην τὴν τοῦ πλῆθους δόξαν.

« Καὶ ἀτεινάντες εἰς αὐτὸν ἅπαντες οἱ καθεζόμενοι ἐν τῷ συνέδριῳ, εἶδον τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡσεὶ πρόσωπον ἀγγέλου. Εἶπε δὲ ὁ ἀρχιερεὺς, Εἰ ἄρα ταῦτα οὕτως ἔχει ; Ὁ δὲ ἔφη. »

« Εἶδον τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. » Οὕτως ἔστι καὶ ἐν ἐλάττονι βαθμῷ ὄντα, ἐπιχαριν καὶ λαμπρὸν ὄρασθαι. Ἴνα οὖν πληγῶσιν οἷς ἔμελλεν εἶρεῖν, τῷ καταπληκτικῷ τοῦ προσώπου εἰς τὸ τῶν λόγων εὐπαράδεικτον προοιμιάζει.

« Ἄνδρες ἀδελφοί καὶ πατέρες, ἀκούσατε. »

Ὅρα αὐτὸν οὐκ ἐπιτρέχοντα τῷ διδάσκειν, ἀλλ' ἀναγκαζόμενον ὑπὸ τῶν ζητούντων. Καὶ ἐπειδὴ ἐκράτει τῷ λόγῳ καὶ τοῖς σημείοις, ἀφόρητος ἦν αὐτοῖς

⁶⁶ Matth. xxvi, 21. ⁶⁷ Joan. ii, 19.

et Stephanum judicandum, a doctrinæ loco ad concilium rapientes.

VI, 13, 14. « Ac statuerunt falsos testes, qui dicerent : Homo iste non cessat loqui verba blasphemia adversus locum sanctum hunc et legem. « Audivimus enim eum dicentem, quod Jesus Nazarenus hic demolietur locum hunc, et mutabit instituta quæ tradidit nobis Moses. »

Submiserunt viros, qui dicerent : « Audivimus eum loquentem verba blasphemia adversus Mosen, ac Deum. » Quænam autem sunt ea verba ? « Quod Jesus Nazarenus hic demolietur locum hunc. » Atqui hoc dixit Stephanus, etsi non adeo aperte : quomodo ergo sunt hi supposititii falsique testes ? Quia non ut audierant ita narrabant : sed alio quidem modo audierant, nunc vero ipsi alio modo proferebant : merito itaque falsi testes esse referuntur. Quemadmodum enim de Christo quod posset templum dissolvere falsum fuit testimonium⁶⁶, (neque enim Christus dixerat, Solvam, sed, « Solvite⁶⁷, » ad illos, non ad se referens resolutionem) ita et nunc mendaces sunt qui Stephanum aiunt legis ac loci demolitionem Nazareno attribuisse ; 59 quodque vir Nazarenus suis videlicet manibus faceret, et non Deus etiam per Romanos exercitus. Mosis vero instituta manifeste Deus ipse per discipulos suos et apostolos in melius commutavit. Nazarenus autem contumeliose dictus est. Nam Stephanus nequaquam Nazarenum dixit Christum, sed Hebræorum principes : ipse venerandum semper Christum ac justum a prophetis annuntiatum, Deoque semper dixit astantem, veluti etiam ex propositis ejus sermonibus manifestum est, cum quibus una discessit ab hac vita flagitiosa absolutus. « Demolietur locum hunc. » Multus siquidem de templo illis metus erat, ut qui etiam propter illud, locum habitationis mutassent. Duplex autem erat accusatio : quod instituta mutaturus esset et eorum loco alia inducturus. Ubique etiam obtendebatur Moses : quandoquidem Dei placita non æque illis curæ erant ut Mosis : ita ad solam multitudinis gloriam, vitam omnino dirigebant.

VI, 15 ; VII, 1-2. « Et intuentes eum universi qui sedebant in consilio, viderunt faciem ejus tanquam faciem angeli. Dixit autem princeps sacerdotum : Num hæc ita se habent ? At ille ait. »

« Viderunt faciem ejus. » Ita contingit etiam illum qui in inferiori gradu est gratiosum ac splendidum videri. Ut ergo sermonibus quos dicturus erat consternarentur, a faciei stupore, quo facilius verba ejus excipiantur, sumit exordium.

« Viri fratres et patres, audite. »

Vide quod se ad docendum non insernerit, sed ab his qui interrogaverunt coactus sit. Et quoniam verbis ac signis vincebat, intolerabilis eis erat.

Falsum vero testimonium mercede conductorum A inductum est, ne violentia in negotio subleat. Siquidem Deum non timebant, sed ad hominum gloriam respiciebant. Est autem vere sapiens ac animi magnitudine plenum exordium. Nominum etenim proprietate demonstrare intendit prudentis non esse, injuriosum quidpiam, aut quod damnum afferat adversus fratres ac patres inducere: id autem afferre quod et gloriam novit et lucrum parere, hoc demum viri est natura absoluti, quique salutare ad eos loquitur ad quos est sermo. At de vobis inquit, nihil tale concipi potest: quod enim vocationis fratrum ac patrum mihi facta sit **¶** mentio, in contrarium hujus actum est, cum vos tanquam communis naturæ oblitos procedere animadvertam indiscreto erga nos odio, quod vos inducit ad ea B quoque prætergrediendum, quæ ad divinam referuntur potentiam. Nam ut cætera omittam, horum vobis memoriam suggero, quæ non sine divina potentia finem sortiuntur, signorum, inquam, ac prodigiorum per nos editorum, quorum et vos testes estis, quæ non alio modo prosperum sortirentur effectum. Sed postquam Stephanum per fratrum ac patrum appellationem, hæc obscure designantem comperimus: nunc etiam consideremus quæ his addita sunt non vulgari modo, sed cum magna ac divinitus afflata sapientia.

VII, 25. Deus gloriæ apparuit patri nostro « Abraham, cum esset in Mesopotamia, priusquam habitaret in Charran, dixitque ad eum: « Egrederere de terra tua et de cognatione tua, et « veni in terram quamcumque ostendero tibi. Tunc « egressus de terra Chaldæorum habitavit in Char- C « ran: et inde, postquam mortuus est pater ejus, « transtulit eum in terram hanc, in qua vos nunc « habitatis, et non dedit illi hæreditatem in ea, « ne vestigium quidem pedis. »

Vide et hic quomodo statim ab exordio tollit eorum gloriam, referendo gloriam non ad templum neque ad gentem, sed ad solum Deum. Nam quod ait *Deus gloriæ*, idem est ac si dictum sit, Deus glorificatus. Hic autem Deus glorificatus est eo quod is qui ex perplexis ac difficilibus commoda facit et facilia, atque ex ingloriis reddit gloriosos, etiam nos tales efficiet. Siquidem qui immensa sapientia hominibus a sæculo imperavit, idem ipse nunc ea quæ his visa sunt impossibilia, ad facilitatem perducere voluit. Utque hoc fiat credibile, D Abraham ejusque historia in medium adducitur, qui non in templo, non per hostias, Dei apparitionem nactus est cum in Mesopotamia esset. Hæc autem profert, veluti jam dictum est, demonstrans Deum gloriosum, quod in illis fecit, posse et in nobis facere, quodque occultum est manifestum constituere. Atqui cum multæ nationes ac reges dolose cum Abraham ejusque semine congregarentur, illi quidem ad nihilum redacti sunt, quod autem humilior, factum est sublimior. Si ergo Deus gloriæ in his ita dispensavit, **¶** oportet, inquit, considerare ne et in nobis talia contingant. —

Ἡ δὲ ψευδομαρτυρία τῶν μισθωθέντων εἰσήγето, ἵνα μὴ δόξη τὸ πρᾶγμα ἐπήρεια εἶναι. Τὸν μὲν γὰρ Θεὸν οὐκ ἐφοβοῦντο, πρὸς δὲ τὴν τῶν ἀνθρώπων δόξαν ἐπέδλεπον. Σοφὸν δὲ τῷ ὄντι καὶ μεγαλοφροσύνης μεστὸν τὸ προοίμιον. Τῇ γὰρ τῶν ὀνομάτων οικειώ- σει βούλεται παριστᾶν, ὡς πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς καὶ πατέρας ὑβριστικόν τι καὶ ἐπιζήμιον εἰσργεῖσθαι οὐκ ἔμφρονος. Ἀλλ' ὁ καὶ δόξαν οἶδε καὶ κέρδος περιποιεῖν, ἀνδρὸς τοῦτο τὴν φύσιν ἐξακριβοῦντος, καὶ σωτηρίως τοῖς πρὸς οὓς ὁ λόγος ἀποφθεγγομένου. Ἀλλ' ἐφ' ὑμῖν, φησὶν, οὐδὲν ἔστι τοιοῦτο κατανοεῖν. Ὅπερ γὰρ ἐμοὶ ἢ τῶν ἀδελφῶν καὶ πατέρων ὑποβάλλεται κλήσις, ἀπεναντίας τούτου, ὥσπερ ἐπιληθισμένους τῆς κοινῆς φύσεως χωροῦντας ὑμᾶς ἀναθεωρῶ, τοῦ πρὸς ἡμᾶς ἀδιακρίτου μίσους, παρευδοκίμειν ἐμποιοῦντος ὑμῖν καὶ τὰ πρὸς θεῖαν βροτὴν ἀναγόμενα. Ἴνα γὰρ τ' ἄλλα ἀφείς, τὴν τούτων ὑμῖν ἀναθῶ μνήμην, ἃ θείας οὐκ ἄμοιρα τέλος θεῖναι βροτῆς, τὰ δι' ἡμῶν φημι σημεῖα καὶ τέρατα, ὧν καὶ ὑμεῖς μάρτυρες, οὐκ ἄλλως ἐνεργεῖσθαι κατανοοῦμενα. Ἀλλὰ ταῦτα διὰ τῆς τῶν ἀδελφῶν καὶ πατέρων ὑπανειχόμενον κλήσεως Στέφανον καταληφότες, σκοπῶμεν ἤδη καὶ τὰ πρὸς τούτοις οὐ κατὰ τὸ τυχόν, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς κείμενα τῆς ἐνθέου σοφίας.

« Ὁ Θεὸς τῆς δόξης ὤφθη, τῷ πατρὶ ἡμῶν « Ἀβραάμ ὄντι ἐν τῇ Μεσοποταμίᾳ, πρὶν ἢ κατοικῆ- « σαι αὐτὸν ἐν Χαβρῶν, καὶ εἶπε πρὸς αὐτόν· Ἐξέλθε « ἐκ τῆς γῆς σου, καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου, « δεῦρο εἰς γῆν, ἣν ἄν σοι δείξω. Τότε ἐξελθὼν ἐκ « γῆς Χαλδαίων, κατέκτισεν ἐν Χαβρῶν. Κάκειθεν « μετὰ τὸ ἀποθανεῖν τὸν πατέρα αὐτοῦ μετέκτισεν « αὐτὸν εἰς τὴν γῆν ταύτην εἰς ἣν ὑμεῖς νῦν κατοικεῖτε. Καὶ οὐκ ἔδωκεν αὐτῷ κληρονομίαν ἐν αὐτῇ, « οὐδὲ βῆμα ποδός. »

Ὅρα κἀναυθα πῶς ἐκ προοιμίων τὴν δόξαν αὐτῶν καθαιρεῖ, τὴν δόξαν οὐ τῷ νοῦ, οὐ τῷ ἔθνει ἀνατιθεῖς, ἀλλὰ μόνῳ Θεῷ. Τὸ γὰρ, « ὁ Θεὸς τῆς δόξης, » ζῆτι τοῦ, ὁ δευροσμένους, ἔργεται, θεός. Οὗτος δὲ ὁ δεδοξασμένος, ἐξ ἀμύχανων εὐμήχανα δρών, καὶ τοὺς ἀτίμους ἐντίμους ποιῶν, καὶ ἡμᾶς ποιῆσει. Ὁ γὰρ τοῖς ἐξ ἀΰωνος ἀμύχανῳ ἀνθρώποις σοφία διαταξάμενος, οὗτος ἐκεῖνος νῦν, τὰ δόξαντα τούτοις ἀμύχανα ἐπὶ τὸ εὐμήχανον προάγειν βεβούληται. Καὶ ἵνα τοῦτο πιστὸν ᾖ, Ἀβραάμ τῷ λόγῳ παράγεται καὶ ἡ κατ' αὐτὸν ἱστορία, ὅς οὐκ ἐν ναφί, οὐ διὰ θυσίων, τῆς Θεοῦ ἐμφανείας ἠξίωται ἐν τῇ Μεσοποταμίᾳ. Ταῦτα δὲ προκομίζει, ὡς ἤδη εἴρηται, παριστῶν ὡς ὁ δεδοξασμένος Θεὸς ἔπερ ἐπ' ἐκείνων καὶ ἐφ' ἡμῶν δυνατὸς ποιῆσαι, καὶ ἐξ ἀφανείας εἰς ἐμφάνειαν περιστησαι. Καίτοιγε πολλῶν ἐπιβούλων αὐτῷ Ἀβραάμ καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ ἔθνων καὶ βασιλέων προσενεχθέντων, ἀλλ' οἱ μὲν ἠφανίσθησαν, ἐπὶ μείζον δὲ τὸ ταπεινότερον προῦθη. Εἰ οὖν οὕτως ἐπὶ τούτων ὁ τῆς δόξης Θεὸς φρονόμεν, φησὶ, χρὴ καὶ περὶ ἡμᾶς μὴ τὰ ὅμοια ἀροθῆ. — Ἀλλως· Ὅρα πῶς αὐτοὺς ἀπάγει τῶν σωματικῶν, καὶ τέως ἀπὸ τοῦ τοποῦ, Θεῷ τὴν δόξαν, οὐ τῷ τόπῳ προσνέμων,

Αὐτὸς γὰρ ἡ τῆς δόξης πηγὴ, μὴ θεόμενος τῆς παρ' ἑμῶν, φησὶ, διὰ τοῦ ναοῦ δόξης. Τῆς Γραφῆς δὲ λεγούσης, Θάρρα τὸν πατέρα τοῦ Ἀβραάμ ἐξορμίσει ἐκ γῆς Χαλδαίων ἐξελεῖν, πῶς νῦν Στέφανος τῷ Ἀβραάμ ἀνατίθῃσι τὸν χρηματισμὸν τούτου; πρὸς δ' ἔστιν εἰπεῖν, ὡς τῷ Ἀβραάμ μὲν ὁ χρηματισμὸς γέγονεν, ἀλλ' ἐπειδὴ παιδὸς ὄρμη ἐκ χρηματισμοῦ οὐκ εἶχεν ἀντιλέγειν καὶ πατῆρ, τῷ ὑποδείγματι τοῦτ' εἰς ἀπειθειαν ἀποσκάπτων τοὺς νῦν, οὕτω προάγει τὸν λόγον. Πῶς γὰρ οὐκ ἀπειθεῖν ἐξελέγχονται, εἰ θάρρα μὲν παιδὸς οὐκ ἀντίειπεν ὄρμη, αὐτοὶ δὲ μετὰ θεοσημειῶν πείρων οὐ μόνον ἀπειθοῦντες, ἀλλὰ καὶ φθόνῳ πρὸς φόνον τῶν ταῖς θεοσημείαις δοξάζεσθαι ἀξίων, δυσμενῶς προσφερόμενοι διατε-

rentiam non solum increduli, verum etiam præ invidia ad cædem hostiliter eos aggrediendo perseverent, qui ob divina signa glorificari merentur?

« Καὶ ἐπηγγεῖλατο αὐτῷ δοῦναι εἰς κτάρσασιν αὐτήν, καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ μετ' αὐτὸν, οὐκ ἂντος αὐτῷ τέκνου. Ἐλάλησε δὲ οὕτως ὁ Θεός, ὅτι « ἔστι τὸ σπέρμα αὐτοῦ παροικον ἐν γῆ ἀλλοτρίᾳ, « καὶ δουλώσουσιν αὐτὸ, καὶ κακώσουσιν ἔτη τετρα- « κόσια. Καὶ τὸ ἔθνος ᾧ ἐὰν δουλεύσωσι, κρινῶ ἐγώ, « εἶπεν ὁ Θεός. Καὶ μετὰ ταῦτα ἐξελεύσονται καὶ λα- « τρεύσουσίν μοι ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ. Καὶ ἔδωκεν αὐτῷ « διαθήκην περιτομῆς. Καὶ οὕτως ἐγέννησε τὸν « Ἰσαάκ, καὶ περιέτεμεν αὐτὸν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ὀγδόῃ, « καὶ ὁ Ἰσαάκ τὸν Ἰακώβ, καὶ ὁ Ἰακώβ τοὺς δώ- « δεκα πατριάρχας. Καὶ οἱ πατριάρχαι ζηλώσαντες « τὸν Ἰωσήφ, ἀπέδοντο εἰς Αἴγυπτον. Καὶ ἦν ὁ Θεός « μετ' αὐτοῦ, καὶ ἐξείλετο αὐτὸν ἐκ πασῶν τῶν θλι- « ψιων αὐτοῦ. Καὶ ἔδωκεν αὐτῷ χάριν καὶ σοφίαν « ἐναντίον Φαραῶ βασιλέως Αἰγύπτου, καὶ κατέστησεν « αὐτὸν ἡγούμενον ἐπ' Αἴγυπτον, καὶ ὄλον τὸν οἶκον « αὐτοῦ. Ἦλθε δὲ λιμὸς ἐφ' ἅλην τὴν γῆν Αἰγύπτου « καὶ Χαναάν, καὶ θλίψις μεγάλη, καὶ οὐχ εὖρισκον « χορτάσματα οἱ πατέρες ἡμῶν. Ἀκούσας δὲ Ἰακώβ « ὄντα σίτα ἐν Αἰγύπτῳ, ἐξαπέστειλε τοὺς πατέρας « ἡμῶν πρώτον. Καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ ἀνεγνωρίσθη Ἰω- « σήφ τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ. Καὶ φανερὸν ἐγένετο τῷ « Φαραῶ τὸ γένος τοῦ Ἰωσήφ. Ὑποστειλας δὲ Ἰωσήφ « μετακαλέσαστο τὸν πατέρα αὐτοῦ Ἰακώβ, καὶ πᾶσαν « τὴν συγγένειαν ἐν ψυχαῖς ἑβδομήκοντα πέντε. « Κατέβη δὲ Ἰακώβ εἰς Αἴγυπτον, καὶ ἐτελεύτησεν « αὐτὸς καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν, καὶ μετετέθησαν εἰς « Συχὲμ, καὶ ἐτέθησαν ἐν τῷ μνήματι, ὃ ὠνήσατο « Ἀβραάμ τιμῆς ἀργυρίου παρὰ τῶν υἱῶν Ἐμμόρ « τοῦ Συχέμ. Καθὼς δὲ ἤγγιζεν ὁ χρόνος τῆς ἐπιγ- « γελίας, ἧς ὤμοσεν ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραάμ, ἠῤῥξῆσεν ὁ « λαὸς καὶ ἐπληθύνθη ἐν Αἰγύπτῳ, ἄχρις οὗ ἀνέστη « βασιλεὺς ἕτερος, ὃς οὐκ ᾔδει τὸν Ἰωσήφ. »

Ἐκ πολλῶν διὰ τῆς προκειμένης δημηγορίας ὁ μα- κρὸς Στέφανος ἀπελέγχει καὶ τὴν ἑαυτοῦ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους εὐμένειαν, καὶ τὴν ἐκείνων πρὸς αὐ- τὸν ἀγριότητα. Τὸ γὰρ ὡς πρὸς ἀδελφοὺς καὶ πατέ- ρας ἀποταίνειν τὸν λόγον, τί ἂν ἄλλο διὰ τούτων τῶν ὀνομάτων δεικνύται, ἢ τὸ κατ' ἀξίαν, τῆς συγγενείας πρὸς αὐτοὺς φέρεσθαι; τοὺς Ἰουδαίους δὲ μικρὸν τοῦτ' προσανέχοντα, τοῖς δὲ δι' αὐτοῦ μᾶλλον ση-

A *Alio modo.* Vide quomodo ip̄os a corporalibus abducit, et interim a loco, gloriam Deo, non loco attribuens. Ipse etenim gloriæ fons est, non egens gloria, quæ per templum a nobis est. Cum autem dicit Scriptura Thare patrem Abraham egressum esse, ut proficisceretur de terra Chaldæprum, quomodo nunc Stephanus ipsi Abraham oraculum hoc attribuit? Ad quod dici potest quod ipsi quidem Abraham divinum responsum datum est, sed Scriptura patri attribuit, quoniam filii consilio quid a divino erat oraculo non contradixit, quanquam pater esset, hoc exemplo detegens præsentium inobedientiam. Utrum enim esse inobedientes non convincuntur, cum Thare consilio filii non contradixerit, ipsi vero post divinorum signorum expe-

B « VII, 5-18 Et promisit illi eam se daturum possi- « dendam, et semini ejus post ipsum, cum non ha- « beret filium. Locutus est autem ita Deus quod fu- « turum esset semen ejus inquilinum in terra aliena, « et servituti ipsum subjecturi essent maleque tra- « ctaturi annis quadringentis. Et gentem cuicumque « servierint judicabo ego, dicit Deus. Et post hæc « exhibunt et servient mihi in loco isto. Et dedit ei « testamentum circumcisionis. Atque hic genuit « Isaac, et circumcidit eum octavo die, et Isaac Ja- « cob, et Jacob duodecim patriarchas. Et patriar- « chæ invidia accensi Joseph venderunt in « Ægyptum: et erat Deus cum eo, et eripuit eum « ex omnibus afflictionibus ipsius, et dedit ei gra- « tiam et sapientiam coram Pharaone rege Ægypti. « Constituitque eum præfectum super Ægyptum « ac totam domum suam. Venit autem fames su- « per universam terram Ægypti et Chanaan, ma- « gnaque afflictio, nec inveniebant cibos patres « nostri. Audiens autem Jacob quod frumenta es- « cent in Ægypto misit patres nostros primum, « cumque secundo missi essent, agnitus est a fra- « tribus suis, et innotuit Pharaoni genus Joseph. « ¶ Misit autem Joseph accersitum patrem suum « Jacob, omnemque cognationem in animabus « septuaginta quinque. Et descendit Jacob in « Ægyptum, mortuusque est ipse et patres nostri. « Et translati sunt in Sichem, positique sunt in « sepulcro, quod emit Abraham pretio argenti a « filiis Emor filii Sichem. Cum autem instaret tem- « pus promissionis, quam promisit Deus Abraham, « crevit populus et multiplicatus est in Ægypto « donec exortus est alius rex, qui non noverat « Joseph. »

In præsentī concione beatus Stephanus multis demonstrat et suam erga Judæos benevolentiam. et illorum erga se ferocitatem. Nam quod tanquam ad fratres ac patres intendat sermonem, quid aliud his indicat nominibus quam quod secundum cognationis dignitatem ad illos feratur, Judæi vero parum huic affectui deferant, sed potius adversus signa per ipsum facta crudeliter affecti sint? Ideo

quoque Stephanus in illorum improbitate, quæ ex infecto animo erat, liberius coarguenda occupatus est. Et promissionem, quæ ad patres facta est, ob quam efferebantur, ostendit ante cum locum, ante circumcisionem, ante sacrificia, ante templum factam esse : et neque hi circumcisionem aut legem acceperant quod digni fuissent, sed solius obedientiæ merces erat sola terra. Et neque data circumcissione completa est promissio, quod etiam hæc in figura contingerent. Considera vero, quod si pater Thare non fuit socius peregrinationis cum filio Abraham eo quod indignus esset, multo magis filii, etiamsi plurimum viæ confecerint. Abraham itaque adeo fuit obtemperans, ut et cognationem et patriam solo motu oraculo reliquerit Quod si hic ita se habuit, quomodo hi, qui in omnibus inobedientes esse deprehenduntur, in filios Abrahæ reputabuntur? Neque enim vitæ nativitas, sed morum imitatio filiationem conciliat : quoniam ita quoque monstris mala fortuna natis, quod legitimum ac naturale est posset attribui. ¶ Illo modo quamquam dictionis serie non procedat, magna tamen abbreviati sermonis, intelligentia progrediens, et illorum impudentiam ad Christi usque passionem coarguens passus est quæ verisimile erat eum pati oportere, qui malos argueret. Et promisit se illi daturum. » Hic deinceps Abrahæ procedit historia, quæ tota patriarchæ narrat tolerantiam ad eventum usque promissionum. Siquidem Abraham ejusque nepotes, qui circa divinas promissiones longanimes fuerunt, demonstrat per celebres, negligentes vero similes præsentibus tunc auditoribus qui et ipsi illorum calamitates absque dilatione una cum eis assequuntur, abstractis ab eorum manibus bonis quæ sperabant.

Quæ tamen omnia parva sunt, si ad extremum in Christum ausum commensurentur. Ideo quoque duri cervice et incircumcisi corde ac auribus dicuntur : propter quæ et prophetarum homicidæ esse coarguuntur, imo ipsius etiam Christi, qui et interitum et novissimam ipsis dispersionem repondet. Tanta itaque sunt, quæ videre contingit in hoc abbreviato sermone prudentissimæ concionis Stephani divina præditi sapientia, quorum etiam juxta nostram tenuitatem sumptum intellectum hactenus ordinavimus secundum qualitatem dati nobis sermonis, finem una cum principio contrahentes : in ipso sermone, a quo latex hic divinitus scaturiens effluxit, nos oblectantes. Jam autem utile erit per partes ea quoque interpretari, juxta nostram possibilitatem, quæ majorem desiderant moram. Non enim frustra ad concionantis roborationem assumpta est Abrahæ ejusque deinceps nepotum historia : sed ut ostendatur, et majorum circa id quod divinum est facilis obedientia, et minorum ob improbos mores inobedientia. Et primum quidem exemplum ex Abraham proferatur, quod non oporteat accelerare ea quæ divinis promissis deferuntur, quia neque Abraham accele-

meiois υποβλεπτικῶς προσκειμένους ; διὸ καὶ Στέφανος τῇ ἐκείνων ἀπὸ χρώματος κακεντρεχεῖα παρήσιαστικώτερον ἐπεμβαίνων κατελήθηται. Καὶ δεικνύσει τὴν πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίαν, ἐφ' ἣν μέγα ἐφρόνουν, πρὸ τοῦ τόπου γενομένην, πρὸ τῆς περιτομῆς, πρὸ τῆς θυσίας, πρὸ τοῦ ναοῦ. Καὶ ὅτι οὐδὲ κατ' ἀξίαν οὗτοι ἔλαβον οὐδὲ περιτομήν, οὐδὲ νόμον, ἀλλὰ τῆς ὑπακοῆς μόνης ὁ μισθὸς ἦν ἡ γῆ μόνη. Καὶ οὐδὲ περιτομῆς δοθείσης ἡ ἐπαγγελία πληροῦται, καὶ ὅτι τύποι ἦταν ταῦτα. Σκόπει δὲ ὅτι, εἰ ὁ πατήρ Θάβρα οὐκ ἐκοινωνήσε τῷ υἱῷ Ἀβραάμ τῆς ἀποδημίας ἀπὸ τῶν Χαλδαίων, διὰ τὸ ἀνάξιος εἶναι, πολλῶν μᾶλλον τὰ παῖδια, καὶ δόξωσιν ἐπὶ πολὺ προελθεῖν τῆς ὁδοῦ. Ἀβραάμ μὲν οὖν οὕτω πειθήσιος ἦν, ὡς καὶ γένος καὶ πατρίδα ἀπὸ χρηματισμοῦ ψιλοῦ ἐκλιπεῖν. Εἰ δὲ οὗτος οὕτως, πῶς οὗτοι ἐν πᾶσιν ἀπειθεῖς καταλαμβάνομενοι, εἰς τέκνα τοῦ Ἀβραάμ λογισθήσονται ; οὐ γὰρ ἡ ζωώδης σύστασις, ἀλλ' ἡ τῶν τρόπων μίμησις τὴν υἰότητα προξενεῖ. Ἐπεὶ οὕτω γε καὶ τέρασι τὸ γνήσιον τοῖς δυστυχῶς φύσασι προσνεμηθεῖται. Οὕτω καὶ εἰ μὴ τῇ λέξει προελθῶν, τῇ γοῦν τοῦ συντετημένου λόγου πολυνοῖα προβάς, καὶ μέχρι τοῦ κατὰ Χριστὸν πάθους τὴν ἀνάδειξιν ἀπελέγξας, ἔπαθεν ὑπὸ τῶν ὄσα εἰκὸς τὸν ἐλέγχοντα κακοῦς, παθεῖν. Καὶ ἐπηγγεῖλατο δοῦναι αὐτῷ. Ἀπὸ τούτων λοιπὸν ἡ κατὰ τὸν Ἀβραάμ ἱστορία πρόεισιν, ἥτις ἅπασα τὸ προσκαρτερικὸν ἐπὶ ταῖς τῶν ἐπαγγελιῶν ἐκβάσει τοῦ πατριάρχου διεξιούσα, τὸν Ἀβραάμ μὲν καὶ τοὺς κατ' αὐτὸν, τοὺς περὶ τὰς θείας ἐπαγγελίας καρτερικοῦς, ἀοιδίμους ἀποφαίνει, τοὺς ὀλιγώρους δὲ, ὁμοίους τῶν παρόντων τῆνικαῦτα ἀκρατῶν, οἳ καὶ αὐτοὶ τῶν αὐτῶν ἐκείνοις ἀκληρημάτων ἀνυπερθέτως τεύξονται, ἐξ αὐτῶν χειρῶν, τῶν ἐλπίζομένων αὐτοῖς. ρύσικομένων.

Ἄπερ ἅπαντα ὁμοῦ μικρὰ παραμετρούμενα πρὸς τὸ ἔσχατον κατὰ Χριστοῦ τόλμημα. Διὸ καὶ σκληροτρίχηλοι καὶ ἀπερίτμητοι τῇ καρδίᾳ, καὶ τοῖς ὠσὶ παραδεδυσμένοι. Δι' αὐτὸ καὶ φονεῖς προφητῶν τὸν δλεθρον καὶ ἀπὸλέγησαν, καὶ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. Ὅς καὶ τὴν ἐσχάτην αὐτοῖς βραβεύσει διασποράν. Ἄ μὲν οὖν ἐνθεωρηθῆναι εἰκὸς τῶν κατὰ τὸν συντετημένον λόγον τῆς θεοσόφου Στεφάνου σοφῆς δημηγορίας τεθησαυρισμένων, τσαῦτα ὧν καὶ τὸ ἡμέτερον εὐτελὲς κατὰ τὸ ἐνάμιλλον τῆς προσούσης ἡμῖν καθαριότητος λαβὼν τὴν σύνεσιν τῆδε κατετάξαμεν, συνελόντες πρὸς τῇ ἀρχῇ καὶ τὸ πέρας, αὐτῷ τε λόγῳ, ἀφ' οὗ καὶ τὸ θεόβλυστον τοῦτο ἐρρύη νᾶμα, ἐπαναπαύσαντες. Ἀλλὰ γὰρ σοφὸν ἦδη καὶ τοῖς κατὰ μέρος χρῆσασθαι, κατὰ τὸ ἡμῖν ἐφικτὸν ἐμφιλοχωροῦσιν. Οὐ γὰρ μάτην εἰς ἐπιβύωσιν παρελήφθη τοῦ δημηγοροῦντος, ἡ κατὰ τὸν Ἀβραάμ καὶ τῶν καθ' ἐξῆς ἀπογόνων αὐτοῦ ἱσαορία, ἀλλ' ὡς ἂν δειχθῆ καὶ τῶν προγόνων ἡ περὶ τὸ θεῖον εὐπειθεια, καὶ τῶν ἀπογόνων ἡ ἐκ σκαίου τρόπου ἀπειθεια. Καὶ πρῶτον μὲν ὑπόδειγμα ἐξ Ἀβραάμ, τὸ μὴ ἐπιταχῶναι τὰ ταῖς θεαῖς ἐμφορόμενα ἐπαγγελίας. Ὅτι μὴδὲ Ἀβραάμ τὴν ἀπ' Αἰγύπτου τῶν ἀπογόνων ἔξοδον, τῆς κατοχῆς αὐτῶν ἐπὶ τετρακόσια ἔτη πα-

ραταθῆναι δηλωθείσης, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς κακώσεως καὶ δουλώσεως. Δουλώσεως δὲ οὐ τῆς τυχοῦσης, ἀλλὰ τῆς ἀνυποίτου. Ὅτι μὲν ὡς δούλους, ἀλλ' ὡς ἐχθροῖς ἐχρῶντο. Καὶ οὐ δὲ οὐδὲ διὰ τὸ μακροδαιμονεῖν εἰς τὸ ἀδύνατον περιστῆναι τὴν ἐπαγγελίαν, τὸ πᾶν ἀναθήμενον τῇ τοῦ ἐπαγγελαμένου δυνάμει, πόσης, τῆς πρὸς Θεὸν σύμβουλον πεποιθήσεως, πρὸς τούτους ὁ ζῆλος τῶν ἀδελφῶν πρὸς τὸν Ἰωσήφ, καὶ ἀμνησικακία ἐν τῷ μὴ ἀνταποδοῦναι καίπερ δυνηθέντα, τῶν κεκακωμένων, ἀλλ' ἀγαθοῖς ἀνταμείψασθαι. Μετὰ ταῦτα ἔλεγχος τῶν ἀπροφασίστως κατὰ Χριστοῦ καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ λυσσῶδως κινουμένων.

Joseph ponitur et injuriarum oblivio, in eo quod, cum posset, non ultus sit eos qui se afflixerant, quin potius beneficia rependit. Post hæc subjungitur eorum correptio, qui aperte ac furibunde movebantur adversus Christum ejusque discipulos.

« Οὗτος κατασοφισάμενος τὸ γένος ἡμῶν, ἐκάκωσε « τοὺς πατέρας ἡμῶν, τοῦ ποιεῖν ἕκθετα τὰ βρέφη « αὐτῶν, εἰς τὸ μὴ ζωογονεῖσθαι. »

Κατασοφισάμενος, τουτέστι πανούργος ἐπινοίας, αὐτῶν περιγενέσθαι βουλευσάμενος. Σοφισμὸς γὰρ ἐστὶ βεβιασμένη ἐξηγήσις. Δι' ὃ ὡς ἡ ἔμφασις λέγει, τὸ βιαίως αὐτοῖς ἐπιθέσθαι δηλονότι ὄθεν καὶ σοφιστὰς τοὺς γόητας καλοῦσιν, ὡς τὸ ἀληθὲς δι' ἀπάτης καὶ σοφισμῶν κρύπτοντες. Ἐφεξῆς τῶν περὶ Ἀβραάμ-εἰρημένων, ἐκ χρηματισμοῦ τῆν τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ ὑπὸ Αἰγυπτίων δηλοῖ τζαλαπώριαν. Ἦς καὶ ἀντιστήκως ἐστὶν ἀναψύχουσα ὁ τῶν Αἰγυπτίων ὄλεθρον, ὅς ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ αὐτοῖς κατὰ τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν ἐπηρτήσθαι ὑπεσπμαίνετο. Ὡς μὴ τῇ ἐπιφορᾷ τῶν ἀνιώντων, ἀπόγνωσις τῶν σωτηρίων, πρὸς ἀπιστίαν ἐξολισθῆσαι παράσχη. Σκόπει καὶ τὸ ἐχέγγυον τῆς πίστεως τῶν ἐπαγγελλομένων. Ποῖον τοῦτο; τὴν περιτομὴν τῶν γεννητικῶν μορίων αὐτοῖς μόνοις οὐκ ἄλλοις γνῶριμον τοῖς μὴ πεπονημένοι. Ἐξ ὧν δὲ πάντων τὸ πειθύνιον ὄρα τῶν χρηματιζομένων. Ἀλλὰ καὶ καθ' ὃν χρόνον ἢ τῶν κακουμένων ἤγγιζεν ἕξοδος, ἐπὶ τὸ μάλλον ἢ τῶν κακούμενων ὕβρις προβάσα, τὴν τῶν ἀόρτων ταῖς ματαίαις φθορὰν εἰσέγατο. Ἀλλ' ἐπὶ μὲν ταῖς ἄλλαις κακώσεσι, τὸ πλεον τοὺς κακουμένους πλεθύνεσθαι ἀντεξήγετο, ἐνταῦθα δὲ πρὸς τῷ διαμαρτεῖν τῶν κακουρημάτων, καὶ αὐτὸ Μωσῆ τὸν ὀλοβρεύοντα αὐτοὺς παρὰ προσδοκίαν διασωζει, καὶ βασιλείου τροφῆς ἀξιοῖ καὶ ἐπιμελείας. Πρὸς τί δὲ παρελήφθη καὶ τοῦτο; Πρὸς ὑποδήλωσιν τοῦ καὶ νῦν μὴ ἀπογινώσκειν, τοὺς κατὰ Χριστοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν ὀπλιζομένους τῶν ὁμοίων τυχεῖν, ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτῶν συλλαμβανόμενους. Τὸ δὲ τῆς περιτομῆς σημεῖον ἐπὶ τοῖς γεννητικοῖς μορίοις τοῦτο δηλοῦν βούλεται. Τὸ προκάλυμμα τὸ τοῖς γεννητικαῖς ἐν τῷ παραδείσῳ, φθόνῳ τοῦ ἀρχεαίου ἔργου ὑποφύειν, ἀφ' οὗ καὶ ἀξιοπιστότερος ἔδοξε τοῦ πεποιθηκότος Θεοῦ περὶ τὴν γένεσιν τοῦ ξύλου. Τοῦτο

rari petiit nepotum ab Ægypto egressum: cum manifestata esset ei delentio, quæ ad quadringentos annos proroganda erat, idque cum multa afflictione et subactione in servitutem, subactione vero non qualibet, sed intolerabili, siquidem illis non ut servis, sed ut inimicis utebantur. ¶ Et certe nulla profertur ab Abraham deprecatio de abbreviando tempore, sed paululum quiddam duntaxat ad refocillationem præstitum, nempe respondens adversus affligentes ultio, ab eo qui se judicaturum promisit illos, qui hostiliter eos interimerent, qui nihil injuriæ ipsi intulissent. Animari vero ad expectandas a Perside in Palæstinam promissiones, et neque propter longam moram ac rerum magnitudinem detorquere promissionem ad impossibilitatem, quia totum in promittentis potestate reponitur, quantæ est erga Deum qui id suadet confidentiæ? Præterea invidia fratrum adversus

Joseph ponitur et injuriarum oblivio, in eo quod, cum posset, non ultus sit eos qui se afflixerant, quin potius beneficia rependit. Post hæc subjungitur eorum correptio, qui aperte ac furibunde movebantur adversus Christum ejusque discipulos.

V, 19. « Hic circumveniens genus nostrum « afflixit patres nostros, ut exponerent infantes « suos, ne in vita servarentur. »

Κατασοφισάμενος, id est circumveniens, hoc est decernens quo pacto versutis technis superior eis sufficeretur. Nam σοφισμὸς coacta interpretatio dicitur. Propter quod ita significanter dicit, violenter videlicet illis imponere volens. Unde et σοφιστὰς vocant impostores, utpote veritatem fraude ac dolo occultantes. Post ea quæ de Abraham dicta sunt ex divino responso, significat nepotum ipsius ærumnas ab Ægyptiis toleratas quarum etiam compensatio recreans, Ægyptiorum est interitus, qui ab ipso Deo illis circa mare Rubrum impendisse significatus est, ne discruciantium rerum impetu, desperatio salutarium causam præbeat collabendi in infidelitatem. Considera etiam quæ sit fidei securitas de his quæ promittuntur. Quænam illa est, inquires? Nempe quod circumcisio genitalium partium ipsis solis data, insigne fuerit, non iis quibus non contigerat. Ex quibus omnibus eorum intueri obedientiam, qui divina acceperant responsa. Sed et tempore, quo afflictorum instabat egressus, amplius progressa est afflictionum injuria, quæ obstetrices admonit ad masculorum perditionem. Verum in aliis quidem afflictionibus id oppositum est quod afflictivi amplius multiplicabantur. ¶ Hæc autem improbitas præterquam quod in malis dolis intento frustrabatur, Mosen etiam, qui ipso perditurus erat præter expectationem servavit, ac regia educatione curaque dignum effecit. Quo autem fine id assumptum est? Ad indicandum quod neque nunc negandum sit iis, qui adversus Christum ejusque discipulos armantur, similia contingere, qui in operibus manuum suarum comprehenduntur. Signum vero circumcisionis in partibus genitalibus id significare vult, nempe operimentum quo se primi parentes operuerunt in

paradiso, natum invidia serpentis, qui principium et caput est malorum : ex quo etiam fide dignior habitus est quam Deus circa ligni esum. Hoc abjicere circumcisio eum adhortabatur, qui vitam secundum Deum transmutabat. juxta Mosi quidem legislationem eorum præcipiens amputationem quæ a natura solent amputari. Præterea vero etiam tempus adventus Christi designat : quo univversa umbratica ac figurativa ad evangelicam veritatem transferuntur. Unde eos qui ita corrigi non sustinent in sequentibus duos cervice ac incircumcisos esse describit : duos quidem cervice, ad subjiciendum se divino Spiritui : incircumcisos autem corde et auribus, utpote non tolerantibus mutuo datis occasionibus expiari, aut attingi in rebus. Quod si admirandum erat in Joseph quod sit venditus a fratribus, ipsos tamen venditus servaverit : illud magis admiratione dignum quod rex eum nutrierit, qui ipsius principatum erat subversurus. Ostendit autem faciens infantes exponi quod non vellet eos manifeste occidi. Et vide quod diabolus per ea provexerit Dei promissionem, per quæ conabatur eam dissolvere. In exsilium relegatur Moses, sed in exsilio visionem illam adipiscitur, et populi ducatus illi committitur : ita venditum quoque servum ibi regnare facit ubi servus habebatur ⁶⁸. Et ipse Christus in morte potentiam demonstravit ac robor, adeo sapiens est Deus, et incomprehensibilis providentia ejus.

VII, 20 24. « Quo tempore natus est Moses, « fuitque gratus Deo, qui nutritus **CC** est tribus « mensibus in domo patris, expositum autem C « ipsum tulit filia Pharaonis, et educavit eum sibi « in filium. Et eruditus est Moses in omni sapientia « Ægyptiorum, eratque potens in operibus et « sermonibus. Ut autem expletum est illi quæ « draginta annorum tempus, subiit in cor ejus. ut « inviseret fratres suos filios Israel. Cumque vidisset quemdam injuria afflci, defendit eum, et « ultus est vicem ejus qui affligebatur. »

Illo igitur tempore natus est, inquit, Moses, fuitque **αστεῖος**, id est gratus, sive dilectus Deo. Vel **αστεῖος** proprie, hoc est, in puerili quoad corpus ætate irreprehensibilis. Expositum autem ipsum cum tulisset filia Pharaonis, edocuit omni sapientia Ægyptiorum. Ex hoc manifestum est non ejiciendam esse omnem externæ scripturæ eruditionem. D Siquidem encomii vice dictum est quod Moses eruditus est omni sapientia Ægyptiorum. De tribus quoque pueris ac Daniele dicitur quod super omnes eminebant Chaldæorum sapientia cæterisque scientiis ⁶⁹. Oportet autem paululum illis adhærere eos qui Scripturæ divinitus inspiratæ immortalantur. Neque enim Moses neque Ananias, aut Daniel peregrinam didicerunt eruditionem, nisi necessitate ac coactione dominorum : in nullo etenim ea usi sunt, nisi forte quis dicat quod bonum sit eam discere ad evitandas illorum fraudes.

⁶⁸ Sap. x, 14. ⁶⁹ Dan. i, 17.

A ἀναιρεῖσθαι ἡ περιτομὴ ἐσηγγήσατο τῷ πρὸς θεὸν τὸ ζῆν μετατίττοντι, κατὰ μὲν τὴν Νωὺσείως νομοθεσίαν τῶν ἀπὸ γενεᾶς ἐθίμων ἐπιτίττουσα τὴν περιαιρέσειν. Ἐτι δὲ καὶ καιρὸν τοῦτο τῆς κατὰ Χριστὸν ἐπιτομῆς προβαλλεται. Καθ' ὃν τὰ σκιώδη πάντα καὶ τυπικὰ ἐπὶ τὴν κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον ἀλήθειαν μεταφέρονται. Ὅθεν τοὺς οὕτω μεταποιεῖσθαι μὴ ἀνεχομένους εἰς σκληροτραχήλους καὶ ἀπεριτμήτους προβαίνων ἀπεικάσει, σκληροτραχήλους μὲν, πρὸς τὴν τοῦ θεοῦ Πνεύματος ὑποταγὴν, ἀπεριτμήτους δὲ τὴν καρδίαν καὶ τὰ ὦτα, ὡς μὴ ἀνεχομένους καταλλήλως τοῖς κριτοῖς ἀφοσιῦσθαι τὰ πράγματα. Εἰ δὲ τὸ τοῦ Ἰωσήφ θαυμαστὸν, ὅτι ὑπ' ἀδελφῶν ἐπράθη, καὶ ἔσωσεν αὐτοὺς ὁ πραθεὶς, τοῦτο θαυμασιώτερον, ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐτρεφεν αὐτὸν τὸν μέλλοντα καθαιρέσειν αὐτοῦ τὴν ἀρχήν. Τὸ δὲ ποιεῖν ἐκθετα τὰ βρέφη, δείκνυσι μὴ βουλόμενον φανερώς τὴν τούτων ἀναίρειν ποιεῖσθαι. Καὶ ὅρα ὅτι δ' ὧν ὁ διάβολος ἐπεχείρει καταλύειν τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ θεοῦ, διὰ τούτων ἤβητο. Φυγαδεύεται Μωσῆς, ἀλλ' ἐν τῇ φυγαδείᾳ τῆς ὄψεως ἐκείνης ἀξιοῦται, καὶ τὴν δημιουργίαν ἐγγειρίζεται. Οὕτω καὶ τὸν πραθέντα δοῦλον ποιεῖ βασιλεύειν ἐνθα ἐνομιζέτο δοῦλος. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Χριστὸς ἐν τῷ θανάτῳ τὴν δύναμιν ἐπέδειξε καὶ τὸ κράτος. Οὕτως εὐμήχανος ὁ θεὸς, καὶ ἀκατάληπτος ἡ πρόνοια αὐτοῦ.

in morte potentiam demonstravit ac robor, adeo sapiens est Deus, et incomprehensibilis providentia ejus.

« Ἐν ᾧ καιρῷ ἐγεννήθη Μωσῆς. Καὶ ἦν ἀστεῖος « τῷ θεῷ. ὅς ἀντράφη μῆνας τρεῖς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ « πατρὸς. Ἐκτεθέντα δὲ αὐτὸν ἀνείλετο ἡ θυγάτηρ « Φαραὼ καὶ ἀνετρέφετο αὐτὸν ἐκστῆ εἰς οἶκόν. Καὶ « ἐπαδεύθη Μωσῆς πάσῃ σοφίᾳ Αἰγυπτίων, ἦν δὲ « δυνατὸς ἐν ἔργοις καὶ ἐν λόγοις. Ὡς δὲ ἐπληροῦτο « αὐτῷ τεσσαρακονταετῆς χρόνος, ἀνέβη ἐπὶ τὴν καρ- « δίαν αὐτοῦ, ἐπισκέψασθαι τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ τοὺς « υἱοὺς Ἰσραὴλ. Καὶ ἰδὼν τινα ἀδικούμενον, ἡμύ- « νατο, καὶ ἐποίησεν ἐκδικεῖσιν τῷ καταπονου- « μένῳ. »

Ἐν αὐτῷ τοίνυν τῷ καιρῷ ἐγεννήθη, φησὶ, Μωσῆς, καὶ ἦν ἀστεῖος τῷ θεῷ, τυτέστιν εὐάρεστος, ἤτοι θεοφιλής. Ἡ ἀστεῖος κυρίως ὁ ἐν παιδικῇ ἡλικίᾳ κατὰ σῶμα ἀμώμυτος. Ἐκτεθέντα δὲ αὐτὸν ἡ θυγάτηρ Φαραὼ ἀνελομένη πᾶσαν σοφίαν Αἰγυπτίων ἐδίδασκεν. Ἐκ τούτου δῆλον, ὡς οὐκ ἀποβλητέα πάντῃ ἐστὶν ἡ τῶν ἔξωθεν τῆς Γραφῆς παιδεύσεις. Τρόπῳ γὰρ ἐγκωμίου ἐρηται, ὡς ἐπιδεῖθη Μωσῆς πάσῃ σοφίᾳ Αἰγυπτίων. Καὶ περὶ τῶν τριῶν παίδων καὶ Δανιὴλ, ὡς ὑπερέβαλλον πάντας ἐν τῇ Χαλδαίων φιλοσοφίᾳ, καὶ ταῖς λοιπαῖς ἐπιστήμασι. Δεῖ δὲ ἐπ' ὄλιγον αὐταῖς προσέχειν, τῇ θεοπνεύστῳ Γραφῇ ἐμμένοντας. Οὔτε γὰρ Μωσῆς, οὔτε οἱ περὶ Ἀνανίαν καὶ Δανιὴλ ἐμαθον ἄν τὴν ξένην παιδείαν, εἰ μὴ ἀνάγκη καὶ βίᾳ δεσποτῶν. Καὶ γὰρ ἐν οὐδενὶ αὐτῶν κέχρηται, εἰ μὴ που εἴη ἄν τις, ὅτι καλὸν αὐτῶν μαθεῖν πρὸς τὸ ἀνατρέψαι τὰς ἐκείνων ἀπάτας.

« Πατίεξας τὸν Αἰγύπτιον. »

Ἄνεϊλε Μωϋσῆς τὸν Αἰγύπτιον, οὐ θυμῷ εἴξας, οὐδὲ δργῆ κινηθεὶς. ζήλω δέ. Πᾶν δὲ ὃ ἐὰν γένηται εἰς λόγον Θεοῦ, εὐτέβεια ἐστὶ, καὶ φόνος ἢ διὰ Θεὸν, οὐκ ἐστὶ φόνος. Ὁ γοῦν Φινεὲς δύο ἐν μιᾷ χειρὶ φονεύσας, ἤκουσεν. « Ἐστὴ Φινεὲς καὶ ἐξήλασατο, καὶ ἐκόπασεν ἢ θραῦσις, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. » Διάφορος γὰρ ἡ προαίρεσις φονεύας καὶ εὐσεβοῦντος, καὶ τὸ γινόμενον πρᾶγμα ἔν. Τὸ τοίνυν γινόμενον διὰ Μωϋσῆως, σημεῖον ἦν ὅτι μέλλει ὁ Θεὸς διὰ Μωϋσῆως Αἰγυπτίους ἀποκτείνειν, τοὺς δὲ λεγομένους Ἰσραηλίτας σώζειν. Καὶ ὡδὲ μὲν τὰ Μωσῆως. Θεωρίας δὲ τῆς ἀνωτάτω συνθήσει πάλιν ἡμῖν ὁ λόγος τὴν οἰκονομίαν, τὴν ἐπὶ Χριστῷ. Εὐζῶν γὰρ ὁ Σωτὴρ δεινὴν ὑπομένοντας τὴν πλεονεξίαν τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ (ἐπεπλήξα γὰρ εἰς αὐτοὺς ὡσπερ συντριβῶν ὁ Σατανᾶς), ἐλέησας, ἐλευθεροῦν ἐπέπετο. Ἀπεκτονῶς δὲ τρόπον τινα τὸν ἀδικεῖν ἡρμήνον, κατέκρυψεν εἰς γῆν, τουτέστιν ἐν τοῖς ὑποχθονίοις κατέκλεισεν εἰς ἄδην. Πρακτακλείσας τοίνυν ὡσπερ εἰς ἄδην τὸν Σατανᾶν ὁ Σωτὴρ, δικαιοσύνης ἐφαίνετο βραβεῦς τοῖς ἐξ Ἰσραὴλ. Οἱ δὲ ἐφ' οἷς ἐμελλον εὐχαριστεῖν ἔφρασκον, « Οὗτος οὐκ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια, εἰ μὴ ἐν Βεελζεβοῦλ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων. » Διὰ τοι τοῦτο καὶ μεταπεφοίτηκεν ἐκ τῆς Ἰουδαίας εἰς τὴν Γαλιλαίαν, καθάπερ καὶ Μωσῆς μετετέθη εἰς γῆν Μαιδιάμ, καὶ τὴν ἐξ ἐθνῶν ἐκάλεε συναγωγὴν.

« Ἐνόμιζε δὲ συνίναί τοὺς ἀδελφούς αὐτοῦ, ὅτι ὁ Θεὸς διὰ χειρὸς αὐτοῦ δίδωσιν αὐτοῖς σωτηρίαν. Οἱ δὲ οὐ συνήκαν. Τῆς τε ἐπιούσης ἡμέρας ὤφθη αὐτοῖς μαχομένοις, καὶ συνήλασεν αὐτοὺς εἰς εἰρήνην, εἰπὼν. Ἄνδρες, ἀδελφοί ἐστε ὑμεῖς. Ἴνα τί ἀδικεῖτε ἀλλήλους; Ὁ δὲ ἀδικῶν τὸν πλησίον, ἀπάσκατο αὐτὸν, εἰπὼν. Τίς σε κατέστησεν ἄρχοντα καὶ δικαστὴν ἐφ' ἡμᾶς; μὴ ἀνελεῖν με σὺ θέλεις, ὃν τρόπον ἀνεῖλες χθὲς τὸν Αἰγύπτιον; Ἐφωγε δὲ Μωσῆς ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ, καὶ ἐγένετο πᾶροικος ἐν γῆ Μαιδιάμ, οὐ ἐγέννησεν υἱοὺς δύο. »

Σκόπει, φησὶν, καὶ ἐντεῦθεν τὸ ἀχάριστον, καὶ πρὸς τοὺς εὐεργέτας ἐπίβουλον τῶν Ἰουδαίων. Μωϋσῆς μὲν γὰρ ὁ μετὰ θυμοῦ ἀνελὼν τὸν ἀδικούντα τὸν ὁμοεθνή, ἐπεικῶς νῦν προσφέρεται τῷ ἀδικούντι. Ὁ δὲ τῆ πατρὸς χρώμενος κατὰ τῶν εὐεργετῶν ἀσελγεί, ἀπάσκατο αὐτὸν μᾶλλον ἐνδιαβάλλον, καὶ ἐπὶ δλεθρον, τὸν σωτήριον τῷ ὁμοεθνεῖ φόνον τοῦ Αἰγυπτίου τὸν κατεργασάμενον Μωσῆα περιστοιχῶν. Ὁ δὲ τῷ τρόπῳ καὶ κατὰ Χριστοῦ διεγίνοντο ἐπὶ ταῖς εὐεργεσίαις αὐτοῦ τὸν δλεθρον τοῦ εὐεργέτου βουλεύοντες. Διὸ καὶ φασὶν « Τί ποιοῦμεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος πολλὰ σημεῖα ποιεῖ; »

« Καὶ πληρωθέντων ἐτῶν τεσσαράκοντα, ὤφθη αὐτῷ ἐν τῇ ἐρήμῳ τοῦ ὄρους Σινᾶ ἄγγελος Κυρίου ἐν φλογὶ πυρὸς βᾶτου. Ὁ δὲ Μωϋσῆς ἰδὼν ἐθαύ-

A « Percusso Ægyptio. »

Occidit Moses Ægyptium non animi furori obsecundans, neque ira motus, sed zelo. Omne autem quodcumque factum fuerit juxta Dei verbum pietas est, etiamsi cædes fuerit Dei intuitu, jam non est cædes. Certe cum Phinees duos una manu interemisset ⁷⁰ audivit : « Stetit Phinees, et placuit, et quievit plaga, ac reputatum est ipsi ad justitiam. » Diversa namque est voluntas homicidæ et ejus qui pietatem exercet, etiamsi peractum opus sit unum. Factum itaque per Mosen signum fuit quod Deus per Mosen Ægyptios occideret, dictos autem Israelitas servaret. Et ita quidem se habent quæ ad Mosen attinent. Verum sermo hic rursus nobis supremæ contemplationis dispensationem concinnabit, quæ in Christo fuit. **67** Siquidem cum invenisset Deus Israelitas indignam sustinere violentiam (nam insilierat in eos Satanas veluti comminuens ac devorans), misertus consideravit ut liberaret. Cum autem modo quodam interemisset qui injuriam intulerat, abscondit in terram, hoc est, in subterraneis locis conclusit in infernum. Prius enim in infernum velut occluso Satana, visus est Israelitis justitiæ præmium tribuisse. At illi cum gratias agere debuissent, dicebant : « Hic non ejicit dæmonia nisi per Beelzebub principem dæmoniorum ⁷². » Propterea etiam ex Judæa transmigravit in Galilæam, sicut et Moses translatus est in terram Madiam, et vocavit transmigrationem gentium.

VII, 23-29. « Existimabat autem intelligere fratres suos, quod Deus per manum ejus daret ipsi salutem : illi vero non intellexerunt. Et sequenti die conspectus est illis litigantibus, et redegit eos in concordiam, dicens : Viri, vos fratres estis, ut quid vos invicem læditis? Is autem, qui primo irrogabat injuriam repulit eum, dicens : Quis te constituit principem ac judicem super nos? Num tu me vis interficere, quemadmodum interfecisti heri Ægyptium? Fugit autem Moses ad verbum hoc, factusque est advena in terra Madiam, et generavit filios duos. »

Hinc quoque ingratitude, inquit, considera et insidias Judæorum erga bene de se meritos. Moses siquidem qui animi exandescencia illum interemit, qui alterum sibi congenilem afficiebat injuria, mansuete tunc cum eo agit qui injuriam irrogat. At ille patria utens adversus benefactores procacitate, eum magis illata contumelia repulit : ac Mosen ad perditionem venatur, qui cædem suo contribuli salutiferam Ægypto intulerat. Quo sane modo etiam adversus Christum affecti fuerunt. ob ejus benefacta mortem bene de se merito meditantes. Ideo etiam dicunt : « Quid facimus, quia hic homo multa signa edit ⁷³? »

68 VII, 30-32. « Et expletis annis quadraginta, apparuit ei in deserto montis Sina angelus Domini in flamma ignis rubi. Intuitus autem

⁷⁰ Num. xxv, 7 seqq. ⁷¹ Psal. cv, 30, 31. ⁷² Matth. xii, 24. ⁷³ Joan. xi, 47.

« Moses admiratus est visum : cumque accederet, A
 « ut attenderet, facta est vox Domini ad eum :
 « Ego sum Deus patrum tuorum, Deus Abraham,
 « et Deus Isaac, et Deus Jacob. »

Filium Dei vocat nunc angelum, quemadmodum
 et alibi hominem. Ipse namque est magni consilii
 angelus. Ideo quoque paulo post ostendit eum
 beato Mosi dicentem : « Ego sum Deus patrum
 tuorum, Deus Abraham, et Isaac, et Jacob ⁷⁴. » In
 flamma autem ignis rubi manifestatur. Siquidem
 in specie quoque ignis et in monte Sina Deus
 demonstratur, dando legem. Quæ igitur ratio est ?
 Sacra Scriptura divinam naturam igni assimilat
 propter omnipotentiam, et quod omnia consumat :
 hominem vero lignis et herbis. Dicit enim alibi :
 « Deus ignis consumens est ⁷⁵, » et rursum :
 « Homo, sicut fenum dies ejus ⁷⁶. » Sed quemad-
 modum ignis est spinis intolerabilis, sic et divini-
 tas humanitati. Attamen in Christo simul concur-
 rit factaque est tolerabilis, velut quidpiam operiens
 purum accessum propriæ naturæ ignis, ut in eo
 suscipi posset, quemadmodum et in spinis ignis.
 Quod autem carnem suo interitu reddat meliorem,
 ænigmatische manifestare potest ignis in rubo, qui
 lignum omnino servabat incorruptum. Capax enim
 effecta est divinitatis humanitas : et hoc myste-
 rium in Christo factum est.

VII, 32-36. « Tremebundus vero Moses non
 « audebat attendere. Dixit autem ei Dominus :
 « Solve calceamentum pedum tuorum : locus
 « enim in quo stas, terra sancta est. Videns vidi
 « afflictionem populi mei, qui est in Ægypto, et
 « gemitum eorum audivi, descendique ut libera-
 « rem eos Et nunc veni ac mittam te in Ægyptum.
 « Hunc Mosen quem negaverunt, dicentes : Quis te
 « constituit principem ac judicem ? hunc, inquam,
 « Deus principem ac liberatorem misit per ma-
 « num angeli, qui apparuerat ei in rubo. Hic eduxit
 « eos edens prodigia ☉ et signa in Ægypto et
 « in mari Rubro, ac in deserto annis quadraginta. »

Quantum non iisdem dictionibus apparent po-
 sitæ in Exodo voces ⁷⁷, eodem tamen sensu positæ
 sunt. Neque enim multum differunt εντρομος et
 εμφοδος, id est tremebundus et expavefactus. Hæc
 autem dicunt de visu circa rubum tremendo et
 timendo quod ipse maneret incorruptus. Similiter
 et in narratione circa montem Sina Deo enim
 dixit Moses : « Expavefactus sum et tremebun-
 dus ⁷⁸, » alternatis ac geminatis usus dictionibus.
 Stupefactus itaque visu beatus Moses audebat
 consequenter illud, dicens alibi apud seipsum,
 « Aggressus videbo visionem hanc magnam, quid
 sit quod non exuratur rubus ⁷⁹. » Sed prohibuit
 eum statim Dominus, dicens : Ne appropinques
 huc, pedisque calceamentum solvi jubet. Ecce

« μας το δρμα Προσερχομένου δε αυτού κατανοή-
 « σαι, ἐγένετο φωνή Κυρίου πρὸς αὐτόν· Ἐγὼ δ
 « Θεὸς τῶν πατέρων σου, ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεὸς
 « Ἰσαάκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ. »

Τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἄγγελον νῦν καλεῖ, καθάπερ καὶ
 ἄνθρωπον ἀλλαγῶ. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ μεγάλῃς βου-
 λῆς ἄγγελος. Διὸ καὶ μετ' ὀλίγον δείκνυσιν αὐτὸν
 λέγοντα τῷ μακαρίῳ Μωϋσῆϊ· « Ἐγὼ ὁ Θεὸς τῶν πα-
 τέρων σου, ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ. »
 Ἐν φλογὶ πυρὸς βίου δὲ διαδείκνυται. Ἐν εἴδει γὰρ
 πυρὸς καὶ ἐν τῷ ὄρει Σινῶ ὁ Θεὸς διαφαίνεται τὸν
 νόμον διδούς. Τίς οὖν ὁ λόγος ; Πυρὶ τῆν θεῶν παρ-
 εικάζει φύσιν τὸ γράμμα τὸ ἱερὸν, διὰ τὸ παναλκείας,
 ξύλοις τε καὶ πόαις τὸν ἄνθρωπον. Φησὶ γὰρ ποῦ·
 « Ὁ Θεὸς πῦρ καταναλίσκων ἐστὶ. » Καὶ πάλιν, « Ἄν-
 θρωπος, ὡσεὶ χόρτος αἱ ἡμέραι αὐτοῦ. » Ἄλλ' ὡσπερ
 ἐστὶν οὐ φορητὸν ἀκάνθαις τὸ πῦρ, οὕτω καὶ θεότης
 ἀνθρωπότητι. Πλὴν ἐν Χριστῷ συνέβη καὶ γέγονεν
 οἷστί, οἷονεὶ περιστέλλον τι τῆν ἄκρατον τοῦ τῆς
 ἰδίας φύσεως πυρὸς προσβολῆν, ἵνα γένηται χωρη-
 τὸν, καθάπερ καὶ ἀκάνθαις τὸ πῦρ. Ὅτι δὲ τῆν
 σῖρα τῆν ἑαυτοῦ φθορῆς ἀπετέλει κρεῖττονα, δια-
 δείξειεν ἂν αἰνιγματωδῶς τὸ ἐπὶ τῆ βίτῃ πῦρ, ἀδια-
 λώβητον παντελῶς τερῆσαν τὸ ξύλον. Κεχώρηκε γὰρ
 θεότης ἐν ἀνθρωπότητι. Καὶ τοῦτο γέγονεν ἐν Χριστῷ
 τὸ μυστήριον.

« Εντρομος δε γενόμενος Μωϋσῆς, οὐκ ἐτόλμα
 « κατανοῆσαι. Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ Κύριος· Ἀὔσον τὸ ὑπό-
 « δημα τῶν ποδῶν σου· ὁ γὰρ τόπος ἐν ᾧ ἐστῆκας,
 « γῆ ἁγία ἐστίν. Ἰδὼν εἶδον τῆν κίχωσιν τοῦ λαοῦ
 « μου, τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ τοῦ στεναγμοῦ αὐτῶν
 « ἤκουσα, καὶ κατέβην ἐξελεῖσθαι αὐτούς. Καὶ νῦν
 « δεῦρο, καὶ ἀποστελῶ σε εἰς Αἰγύπτον. Τοῦτον τὸν
 « Μωϋσῆν, ὃν ἔρρησαντο εἰπόντες, Τίς σε κατέστη-
 « σαν ἄρχοντα καὶ δικαστῆν ; τοῦτον ὁ Θεὸς ἄρχοντα
 « καὶ αὐρωτῆν ἀπέστειλεν ἐν χειρὶ ἀγγέλου, τοῦ
 « ὀφθέντος αὐτῷ ἐν τῆ βίτῃ. Οὗτος ἐξήγαγεν αὐ-
 « τοὺς, ποιήσας τέρατα καὶ σημεῖα ἐν τῆ Αἰγύπτῳ,
 « καὶ ἐν ἐρυθρῇ θαλάσσῃ, καὶ ἐν τῆ ἐρήμῳ ἔτη τισ-
 « σαρχόντα. »

Εἰ καὶ μὴ αὐταῖς λέξεσι φαίνεται ἐν τῆ ἑξήδῳ
 καίμηνῃ ἡ φωνή, ἀλλ' οὖν ἰσοδύναμος κεῖται. Οὐ πολὺ
 γὰρ διοίσει τὸ εντρομος τοῦ εμφοδος γενόμενος.
 Λέγεται δὲ ταῦτα περὶ τοῦ κατὰ τῆν βίτον ὀράματος,
 μενούσης τῆς αὐτῆς διαφορῆς τοῦ φοβεροῦ καὶ ἐμφό-
 δου, καὶ ἐν τῆ διηγήσει τῆ περὶ τοῦ Σινῶ ὄρους.
 Ἐπ' αὐτοῦ γὰρ εἶπε Μωϋσῆς· « Ἐμφοδός εἰμι καὶ
 ἐντρομος, » ἐκ παραλλήλου ταῖς λέξεσι χρησάμενος.
 Κατατεθηπῶς τοίνυν τῆν ὄψιν ὁ μακάριος Μωϋσῆς
 προσεβίθει· λοιπὸν, ἐκεῖνό που λέγων ἐν αὐτῷ·
 « Παρελθὼν ὄψομαι τὸ δρμα τοῦτο τὸ μέγα, τί δτι
 οὐ κατακαίεται ἡ βίτος. » ἀλλ' εἴργει λέγων εὐθὺς ὁ
 Κύριος, Μὴ ἐγγίθης ὧδε. Καὶ τοῦ ποδὸς ἀπολύειν
 προστάσσεται τὸ ὑπόδημα. Ἰδοὺ ὃν πρὸ μικροῦ ἄγγε-
 λον εἶπεν, νῦν δείκνυσιν αὐτὸν Κύριον ὄντα καὶ Θεόν

⁷⁴ Isa. ix, 6. ⁷⁵ Deut. iv, 24 ; Hebr. xii, 29. ⁷⁶ Psal. cii, 15. ⁷⁷ Exod. iii, 1 seqq. ⁷⁸ Exod. xix, 1 ;
 Hebr. xii, 21. ⁷⁹ Exod. iii, 3.

Αὐτός γάρ ἐστιν ὁ τῆς μεγάλης βουλῆς ἄγγελος καὶ Θεοῦ Υἱός. Τί οὖν ἐστὶ τὸ δηλοῦμενον διὰ τοῦ ὑποδήματος ἀνείμα; Ἀναγκαῖον εἶπεν, νεκρότητος καὶ φθορᾶς τὸ ὑπόδημα εἶναι σημείον. Ἐπεὶ ἐστὶ πᾶν ὑπόδημα ζώου λεῖψανον τεθνεώτος ἤδη. Δεῖ τοίνυν πάντας νεκρᾶς καὶ σαρκικῆς φαντασίας ὡσπερ ὑποδημάτων τινῶν λῦσαι τὸν ἐπὶ τῶν θεῶν θεωρημάτων ἀναδῆναι πειρώμενον νοῦν, καὶ τὸ κατὰ Χριστὸν νοῆσαι μυστήριον. Ἀπρόσιτος τοίνυν ἐν τῷ νομῷ καὶ τῇ παιδευατικῇ λατρείᾳ ὁ Χριστὸς (νόμου γὰρ πρόσωπον ὁ Μωϋσῆς), εἰ μὴ που τὸν ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας προαποτρέψοντο μολυσμὸν, καὶ τὴν ἐν τύποις εἶτι καὶ σκιαῖς προαπέθοντο λατρείαν. Εἰ δὲ βουληθεῖεν ἀπολῶσασθαι τὸ προδηλωθὲν ὑπόδημα, ἐγγυῶσι τότε Χριστῷ, τὴν ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ λατρείαν προσείμενοι.

« Οὗτός ἐστιν ὁ Μωϋσῆς ὁ εἰπὼν τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ· Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμέ. »

Τοῦτο ἐπήγαγεν ὁ μακάριος Στέφανος, ἀνιττομενος αὐτοῖς τὸ κατὰ Χριστὸν μυστήριον, καὶ δεικνὺς ὅτι καὶ ὁ Μωϋσῆς περὶ αὐτοῦ ὑμῖν λελάληκε. Προαναφωεῖ γὰρ πάλιν τὴν τοῦ ἰδίου γεννήματος ἐνανθρωπήτησιν ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ διὰ τοῦ πανσόφου Μωσέως, καὶ ὅτι δεύτερος ἐφ' ἡμᾶς νομοθέτης ἀναδειχθήσεται, λαλήσας μὲν πάλιν τοῖς ἀρχαιοτέροις αὐτὸς δι' ἀγγέλων τὸν νόμον, ἐν δὲ τοῖς τελευταίοις καιροῖς αὐτουργὸς εἰς ἡμᾶς ἀναδειγμένος, καὶ κινήτης διαθήκης χρηματίσας ἄγγελος, ὁ μεγάλῃς βουλῆς τῆς τοῦ Πατρὸς ἄγγελος. Καὶ τοῦτο ἐστὶ δηλοῦν τὸ, « Ὡς ἐμέ, » τούτέστι νομοθέτην. Προφήτην δὲ καλεῖ τὸν τῶν προφητῶν Κύριον διὰ τὸ ἀνθρώπινον. « Ὡς ἐμέ, » ἐξουθενημένον ὑπ' ὧν ἔδει τιμηθῆναι. Ἐκότερος ὁ μόνον ἔδωκε, σημεῖα πρότερον ποιήσας· ἀλλ' οὐδὲ οὕτως αὐτῶν οὐδετέρου ἠθέλησαν ὑπακοῦσαι.

« Αὐτοῦ ἀκούσαθε. Οὗτός ἐστιν ὁ γενόμενος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐν τῇ ἐρήμῳ μετὰ τοῦ ἀγγέλου τοῦ λέγοντος αὐτῷ ἐν τῷ ὄρει Σινᾶ, καὶ τῶν πατέρων ἡμῶν. Ὁς ἐδέξαστο λόγον ζῶντα δοῦντα ἡμῖν. Ὁ οὐκ ἠθέλησαν ὑπάκουοι γενέσθαι οἱ πατέρες ἡμῶν, ἀλλ' ἀπέωσαντο καὶ ἐστράφησαν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν εἰς Αἴγυπτον, εἰπόντες τῷ Ἀαρών· Ποίησον ἡμῖν θεοὺς, οἱ προπορεύονται ἡμῶν. Ὁ γὰρ Μωσῆς οὗτος, ὃς ἐξήγαγεν ἡμᾶς ἐκ γῆς Αἰγύπτου, οὐκ ὠδοῦμεν τί γέγονεν αὐτῷ. Καὶ ἐμοσχοποίησαν ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, καὶ ἀνέγαγον θυσίαν τῷ εἰδώλῳ, καὶ εὐφράνιντο ἐν τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν αὐτῶν. Ἐστρεψε δὲ ὁ Θεὸς, καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς λατρεύειν τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ, καθὼς γέγραπται ἐν βιβλίῳ τῶν προφητῶν· Μὴ σφάγια καὶ θυσίας προστινέκατέ μοι ἔτη τεσσαράκοντα ἐν τῇ ἐρήμῳ, οἶκος Ἰσραὴλ; »

Σκόπει ὅτι πρῶτον αὐτοὺς ἐσφάγει θυσίας ἀνευεγκόντας, καὶ τότε τοῖς εἰδώλοις. Ἐπεὶ πρὸ τούτου οὐ λαμοῦ θυσίας ἔνομα, ἀλλὰ προστάγματα ζῶντα, καὶ

A quem paulo ante dixit angelum, nunc eum Dominum esse ostendit ac Deum. Ipse enim est magni consilii Angelus ac Dei Filius. Quod ergo ænigma per calceamentum significatur? Necesse est, ut dicatur calceamentum esse mortificationis signum ac corruptionis. Certe omne calceamentum mortui jam animalis reliquum est. Oportet igitur mentem eam, quæ conatur ad divinas ascendere contemplationes, Christique intelligere mysterium, omni mortua ac carnali solvi imaginatione. Non ergo per legem cultumque ministerialem ad Christum possunt accedere (Moses namque legis personam gerebat), nisi iniquationem, quæ a peccato contracta est, cultumque, qui adhuc in figuris et umbris est, antea repulerint. Si autem prædicto calceamento absolvi velint, tunc appropinquant Christo, cultum qui in Spiritu et veritate est comprobantes.

VII, 37. « Hic est Moses, qui dixit filiis Israel: « Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus vester de fratribus vestris, similem mei. »

Hoc subjunxit beatus Stephanus indicans eis quod in Christo peractum erat mysterium, ac ostendens quod Moses quoque de ipso locutus esset illis. Rursum enim Deus ac Pater per sapientissimum Mosen proprii Filii incarnationem prædicit, ut qui alter legislator ad nos designandus esset: qui quidem veteribus quoque per angelos legem locutus esset: novissimis autem temporibus auctor ipse ad nos designatus, qui novum testamentum tanquam angelus ipse sanciret, magni consilii Patris angelus sive nuntius: et hoc per id significatum est quod dicitur, « Similem mei, » hoc est legislatorem. Vocat autem prophetam Dominum prophetarum propter humanitatem: « similem mei, » contemptum ab his a quibus debuit honorari. Uterque legem dedit, signis primum editis: sed ne sic quidem alicui ipsorum obtemperare voluerunt.

VII, 37-42. « Ipsum audietis. Hic est, qui fuit in congregatione in deserto in monte Sina, cum angelo ei loquente in monte Sina, et cum patribus nostris, qui accepit verbum vivens dare nobis, cui noluerunt obedientes esse patres nostri: sed repulerunt et conversi sunt corde suo in Ægyptum, dicentes ad Aaron: Fac nobis deos, qui præcedant nos: Moses enim hic, qui eduxit nos de terra Ægypti, nescimus quid acciderit ei. Et fecerunt vitulum in diebus illis, et obtulerunt hostiam idolo, ac lætabantur super operibus manuum suarum. Convertit se autem Deus et tradidit eos, ut colerent militiam cæli, sicut scriptum est in libro Prophetarum: Nunquid victimas et hostias obtulistis mihi quadraginta annis in deserto, domus Israel? »

Considera quod primum inducit eos offerentes hostias, et tunc quod eas idolis obtulerunt. Nam antea nusquam invenitur thesaurus nomen, sed præ-

cepta erant de vivis et rationalibus animalibus. A Testimonium autem inducit non utcumque, sed quod ostendat nullam esse hostiarum necessitatem, in eo quod ait: Nunquid victimas et hostias, etc., ac si dicat: Dicere non potestis quod eum Deo sacrificaretis, etiam illis offerebatis, sed illis primum immolastis. Et hæc quidem in deserto ubi longissima fuit mora vestra. Vide autem integram concionem, quam fortiter et absque odio in tota illorum accusatione perseveret, tantum non dicens: Et si templum dixerim dissolvendum, et 71 instituta hostiasque immutanda, nihil novi dixi. Moses siquidem, in quo plurimum gloriari videmini, annis quadraginta neque hostias obtulit, neque templum erexit, sed neque David, neque quispiam aliorum in medio positorum, idque cum jam sorte data ac divisa vobis esset terra. Sed et prophetæ tanquam de rebus non necessariis, ita de his pronuntiant. Quo autem pacto Mosen nunc vos ulcisci fingitis, quem repulerunt et patres vestri et vos? Utque uno verbo dicam, tota concione videre est quam sapienter simul et modeste et acute illorum accusatio dissolvatur.

VII, 43. « Et suscepistis tabernaculum Moloch, « et sidus Dei vestri Rephpham, figuras quas fecistis, ut adoraretis eas. Et transferam vos trans « Babylonem. »

Moloch, sive Molchom dicitur. Erat autem hoc simulacrum Moabitarum, habens lapidem transparentem ac pretiosum in modum luciferi extrema frontis parte. Rephpham vero species est tenebrarum. Nam cum ascendisset Moses in montem, conflaverunt vitulum et provoluti sunt ad cultus astrorum, factoque tabernaculo statuerunt simulacrum, quod appellaretur Moloch. Est autem Moloch, si quis interpretetur, rex eorum, Rephpha vero tenebræ, aut excæcatio. Suscepistis itaque tabernaculum Moloch, hoc est regis vestri; quis autem ille est? Astrum Dei vestri Rephpham, quod etiam fuit vobis ad excæcationem. Obtenebrata sunt enim corda vestra. Quoniam autem Moabitarum insaniam explevistis, quæ Damasci vicina regio est, propterea proficiscimini trans Damascum, hoc est, in Babylonem. Et licet propheta dixerit. « Trans Damascum » (nam ita habet translatio Septuaginta), beatus tamen Stephanus ait, « Trans Babylonem, » sequens editionem Hebræorum, vel quod terminus Damascenorum Syrorumque regionis sit Babylon.

VII, 44-46. « Tabernaculum testimonii fuit patribus nostris in deserto, sicut ordinaverat illis « loquens ad Mosen, ut faceret illud secundum « formam quam viderat. Quod etiam induxerunt « patres nostri, qui successerunt cum Jesu in « possessionem gentium, quas expulit Deus a « facie patrum nostrorum, usque ad 72 dies David, qui nactus est gratiam coram Deo, et petiit « ut inveniret tabernaculum Deo Jacob. »

Tabernaculum testimonii, hoc est jussorum Dei, quod tabernaculum Mosi in monte Sina a

λόγια ζῶντα. Παράγει δὲ τὴν μαρτυρίαν οὐχ ἀτλῶς, ἀλλὰ καὶ τὸ μὴ εἶναι χρεῖαν τῶν θυσῶν δεικνύς, ἐν τῷ λέγειν. Μὴ σφάγια, καὶ ἐξῆς, ἀντὶ τοῦ, Οὐκ ἔχετε εἰπεῖν ὅτι ἀπὸ τοῦ θύειν τῷ Θεῷ κάκεινοις ἐθύετε, ἀλλ' ἐκεῖνοις πρότερον ἐθύσατε, καὶ ταῦτα, ἐν τῇ ἐρήμῳ ἔθηκα ὑμῶν προειστήκειν μάλιστα. Ὅρα δὲ πᾶσαν τὴν δημηγορίαν, πῶς ἰσχυρῶς καὶ ἀνεπαχθῶς ἴσταται πρὸς ὅλην αὐτῶν τὴν κατηγορίαν, μονοουχὶ λέγων, ὅτι Καὶ εἶπον τὸν τε ναὸν λυθῆσθαι, καὶ τα ἔθη καὶ τὰς θυσίας ἀλλαγῆσθαι, οὐδὲν εἶμι ξένον εἰρηκῶς. Μωσῆς γὰρ, ἐφ' ᾧ μέγα φρονεῖν δοκεῖτε, ἔτη τεσσαράκοντα οὔτε θυσίας προσήνεγκεν, οὔτε ναὸν ἀνέστησεν. Ἄλλ' οὐδὲ Δαυὶδ, οὐδέ τις ἄλλων ἐν τῷ μέσῳ, καίτοι κατακληροδοτούμενης ὑμῖν τῆς γῆς. Ἄλλὰ καὶ οἱ προφῆται ὡς μὴ ὄντα ἀναγκαῖα ταῦτα οὔτε περὶ αὐτῶν ἀποφαίνονται. Μωσῆν δὲ νῦν πῶς σχηματίζεσθε διεκδικεῖν, ὃν ἀπόσαντο καὶ οἱ πατέρες ὑμῶν καὶ ὑμεῖς; καὶ ἀπλῶς διὰ πάσης ἐστὶν ἰδεῖν τῆς δημηγορίας, σοφῶς τε ἡμῶν καὶ ἐπεικῶς καὶ δριμύτως τὴν κατηγορίαν αὐτῶν διαλυομένην.

« Καὶ ἀνελάβετε τὴν σκηνὴν τοῦ Μολόχ. καὶ τὸ « ἄστρον τοῦ Θεοῦ ὑμῶν Ῥεφφάν, τοὺς τόπους οὓς « ἐποιήσατε, προσκυνεῖν αὐτοῖς. Καὶ μετοικίω ὑμᾶς « ἐπέκεινα Βαβυλώνας. »

Μολόχ, ἦτοι Μολχόμ. Ἐδῶλον δὲ τοῦτο Μωαβιτῶν, λίθον ἔχον διαφανῆ καὶ ἐξάιρετον εἰς ἐσωφόρου τύπον ἐπὶ μετώπου ἄκρου. Ῥεφφάν δὲ ἐστὶν εἶδος σκοτατμοῦ. Ἀνελθόντος γὰρ εἰς τὸ ὄρος Μωσείως, μεμοσχοποιήκασι τε καὶ ταῖς τῶν ἀστρῶν προσεκυλίσθησαν λατρείαις καὶ σκηνοποιήσάμενοι ἐστήσαν ἔδῶλον, ὃ κεκλήκασι Μολόχ. Ἑρμηνεύεται δὲ τὸ μὴ Μολόχ, βασιλεὺς αὐτῶν, Ῥεφφάν δὲ σκοτατμός, ἡ τύφλωσις. Ἀνελάβετε τοίνυν τὴν σκηνὴν τοῦ Μολόχ, τούτεστι τοῦ βασιλείως ὑμῶν. Τίς δὲ οὗτος; Τὸ ἄστρον τοῦ Θεοῦ ὑμῶν Ῥεφφάν, ὃ καὶ γέγονεν ὑμῖν εἰς τύφλωσιν. Ἐσκοτίσθησαν γὰρ αἱ καρδίαι ὑμῶν. Ἐπειδὴ δὲ τὴν τῶν Μωαβιτῶν μανίαν πεπληρώκατε, ἦτις ἐστὶ γείτων Δαμασκοῦ, διὰ τοῦτο πορεύεσθε Δαμασκοῦ ἐπέκεινα, τούτεστιν, εἰς Βαβυλώνα. Εἰ δὲ καὶ ὁ προφήτης « ἐπέκεινα Δαμασκοῦ » εἰρήκει (οὕτω γὰρ ἡ τῶν Ἐβδομήκοντα ἐκδοσις ἔχει), ἀλλ' ὁ μακάριος Στέφανος « ἐπέκεινα Βαβυλώνας » φησὶν, ἀκολουθήσας τῇ Ἑβραίων ἐκδόσει. Ἡ ὅτι τέρμα τῆς Δαμασκηνῶν καὶ Σύρων χώρας ἡ Βαβυλῶν τυγχάνει.

D

« Ἡ σκηνὴ τοῦ μαρτυρίου ἦν τοῖς πατέράσιν ἡμῶν « ἐν τῇ ἐρήμῳ, καθὼς διετάξατο ὁ λαλῶν τῷ Μωσῆϊ « ποιῆσαι αὐτὴν κατὰ τὸν τύπον, ὃν ἑώρακει Ἦν « καὶ ἐσήγαγον διαδεξάμενοι οἱ πατέρες ἡμῶν μετὰ « Ἰησοῦ ἐν τῇ κατασχέσει τῶν ἔθνων, ὧν ἔξωσαν ὁ « Θεὸς ἀπὸ προσώπου τῶν πατέρων ἡμῶν, ἕως τῶν « ἡμερῶν Δαυὶδ· ὃς εὗρε χάριν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. « Καὶ ἠτέριστο εὐρεῖν σκῆνωμα τῷ Θεῷ Ἰακώβ. »

Σκηνὴ τοῦ μαρτυρίου, τούτεστι τῶν προσταγμάτων τοῦ Θεοῦ· ἡ ἐν τῷ ὄρει Σινῆ τῷ Μωσῆϊ παρα-

δειχθεῖσα ὑπὸ Θεοῦ, ἐλεγτο διὰ τὸ ὑπὸ Θεοῦ διατεταχθαι αὐτήν, ἵνα μάρτυρα τὸν Θεὸν ἔχωσιν, ὅτι ἐν τῷ ὄρει ἡ ὑπογραφή ταύτης γέγονε, καὶ αὐτὸς αὐτὴν διετέξατο τῷ Μωσεί.

« Σολομῶν δὲ ψυχοδόμησεν αὐτῷ οἶκον. Ἄλλ' οὐχ « ὁ Ἵψιστος ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ, καθὼς « ὁ προφήτης λέγει· Ὁ οὐρανὸς μοι θρόνος, ἡ δὲ γῆ « ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. Ποῖον οἶκον οἰκοδομή- « σετέ μοι; λέγει Κύριος, ἡ τίς τόπος τῆς καταπαύ- « σεώς μου; οὐχὶ ἡ χεὶρ μου ἐποίησε ταῦτα πάντα; »

Τῷ τετρακοσιοστῷ τεσσαρακοστῷ ἔτει τῆς ἐξόδου τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου, ἤρξατο ὁ Σολομῶν οἰκοδομεῖν ἐν Ἱερουσαλήμ τὸν ναόν, ὡς ἡ τρίτη τῶν Βασιλειῶν διδάσκει βίβλος. Διὰ τοῦτο δὲ μετὰ τοσοῦτον χρόνον τῆς ἐπανόδου τῆς ἀπ' Αἰγύπτου τοῦ Ἰσραὴλ ὁ ναὸς ψυχοδομήθη, ἵνα τῇ εἰς τὰ ὄρη περιπλανήσῃ ἀποκαμόντες, τὸν ἕνα τόπον τὸν ἐν Ἱερουσαλήμ ἀγαπήσωσιν, ὃν ὁ Θεὸς ἐποίησε τίμιον. Οὗτοι δὲ βραδείς ὄντες εἰς σύνεσιν, καὶ τῶν περὶ Θεοῦ λόγων ἀνεπιστήμονες, καὶ Θεοῦ πόλιν οἰθίνοντας εἶναι τὴν Ἱερουσαλήμ, ἐν αὐτῇ δὴ καὶ μόνη κατοικεῖν αὐτὸν ἔλεγον. Σμικρὰ τοιγαροῦν δοξάζοντας ἐλέγχει ὁ Θεὸς καὶ φησι· Ποῖον οἶκον οἰκοδομήσετέ μοι θρόνον ἔχοντι τὸν οὐρανόν, καὶ ὑποπόδιον τὴν γῆν; Ἔδει γὰρ τοῖς συνεσάλλαθαι καὶ περιωρίσθαι τόποις τὴν αὐτοῦ φύσιν ὑπειληφόσι καταδείξαι σαφῶς, ὅτι τε εἴη πανταχοῦ, καὶ χωρεῖ μὲν αὐτὸν οὐδὲν, ἡκεὶ δὲ μᾶλλον διὰ πάντων αὐτός, καὶ πλήρης μὲν ὁ οὐρανὸς αὐτοῦ, μεστὴ δὲ ἡ γῆ,

« Σκληροτράχηλοι καὶ ἀπερίτμητοι τῇ καρδίᾳ καὶ « τοῖς ὤσιν »

Τίνος ἔνεκεν μέχρι τούτου πράως δημηγορήσας, ἐνεκῶθα τραχέως τῷ λόγῳ κέχρηται; Ὅτι ἑώρα αὐτοὺς μὴ προσέχοντας τοῖς λογομένοις·

« Ὑμεῖς αἱ τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ ἀντιπίπτετε. »

Οὐκ εἶπε, τῷ Θεῷ ἀντιπίπτετε, ἀλλὰ, τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ. Οὕτως οὐδεμίαν οἶδε διαφορὰν, ἐπεὶ καὶ τὸ Πνεῦμα Θεός, καὶ μὴ δοκῇ τοῖς ἀθέοις. Ὑμεῖς τοίνυν αἱ, φησὶν, ἀντιπίπτετε τῷ Θεῷ. Ὅτε γὰρ ἐβούλετο θυσίας εἶναι, τὴν εἴθετε αὐτῷ, ὅτε δὲ οὐ βούλεται, θύετε. Ὅτε εἰστήκει ὁ ναὸς, εἶδωλα ἔθεραπεύετε. Ὅτε βούλεται χωρὶς ναοῦ θεραπεύεσθαι, τὸ ἐναντίον ποιεῖτε, ὅμοια τοῖς πατράσιν ὑμῶν διαπραττόμενοι.

« Ὡς οἱ πατέρες ὑμῶν, καὶ ὑμεῖς. »

Δείκνυσι τὸ κακὸν ἔνωθεν εἰς αὐτοὺς κατιόν, ὅτῳ καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησε, Ἐπειδὴ μέγιστα αἱ ἐπὶ τοῖς πατράσιν ἠέχον.

« Τίνα τῶν προφητῶν οὐκ ἐδίωξαν οἱ πατέρες « ὑμῶν; »

Ταῦτα λέγοντα τὸν μακάριον Στέφανον ἀληθεύειν αὐτὸν οὐζαμεν, Πνεύματι ἁγίῳ φθεγγόμενον. Ἀποδείξει δὲ ἀπὸ τῆς παλαιᾶς διαθήκης, πῶς μίμφε-

⁸⁰ III Reg. vi, seqq. ⁸¹ Joan. iv.

A Deo demonstratum est. Propterea autem dictum est ipsum a Deo constitutum esse, ut Deum testem haberent, quod ejus delineatio in monte fuerit, et ipse illud Mosi descripserat.

VII, 47 50. « Solomon autem ædificavit ei domum. Sed Excelsissimus ille non in manufactis « templis habitat, quemadmodum ait Propheta : « Cælum mihi sedes est, terra autem scabellum « pedum meorum. Quam domum ædificabitis mihi « dicit Dominus, aut quis locus requietionis meæ « erit ? nonne manus mea fecit hæc omnia ? »

Quadringentesimo octogesimo anno egressionis filiorum Israel ex Ægypto cæpit Solomon ædificare in Jerusalem templum, veluti docet tertius liber Regum ⁸⁰. Propterea autem tanto post tempore ab ascensu Israel ex Ægypto ædificatum est templum, ut postquam in montibus circumerrando laborassent, unum locum, qui esset in Jerusalem, diligenter, quem Deus in honore habuisset. Hi vero cum intellectu tardi essent, Deique sermonum imperiti, existimantes Jerusalem Dei civitatem esse, in ipsa solum habitare dicebant. Eos itaque convincit Deus quod perparce glorificarent eum, et ait : Qualem domum mihi ædificabitis, qui cælum habeam in thronum, terram vero in scabellum pedum ? Ipsi enim qui naturam ejus suspicabantur contractam esse, locisque conclusam aperte demonstrare oportuit quod ubique esset nihilque ejus capax esset, quin potius ipse per omnes transit, eoque plenum est cælum, plena est et terra.

C VII, 51. « Duri cervice et incircumcisi corde « auribus. »

Quam ob causam, cum hactenus mansuete conacionatus esset, aspero nunc utitur sermone ? Quia videbat illos animo non advertere his quæ dicebantur.

« Vos semper Spiritui sancto resistitis. »

73 Non dixit, Deo resistitis, sed, Spiritui sancto, adeo nullam inter hæc novit differentiam : quandoquidem etiam Spiritus est Deus ⁸¹, quanquam iis non videatur qui Deum non colunt. Vos itaque semper, inquit, Deo resistitis. Nam quando hostias offerri volebat, vos illi non sacrificabatis : quando autem non vult, sacrificatis. Quando consistebat templum, simulacra venerabimini : quando vult sine templo coli, contrarium facitis, similia patribus vestris operantes.

« Sicut patres vestri, ita et vos. »

Ostendit malum superne ad eos descendere. Ita et Christus ostendebat : quoniam plurimum semper de patribus gloriabantur.

VII, 52. « Quem prophetarum non occiderunt « patres vestri ? »

Novimus beatum Stephanum cum hæc assereret vere dicere, ut qui per Spiritum sanctum loqueretur. Demonstrat autem a veteri instrumento, quo

jure patres accuset illorum, qui in Jesum non credebant, quod persecuti sint prophetas et occiderint: neque enim posset facere ab his qui feruntur Novi Testamenti libris. Si ergo, inquit, illos occidistis, qui de ejus adventu prænuntiabant, quid mirum si et ego qui prænuntiatum prædico, a vobis interimar? Non ignorabat autem quod ab eis esset occidendus, cum plenus esset Spiritu sancto, ideoque absque metu usus est loquendi libertate.

VII, 52, 53. « Et occiderunt eos, qui prænuntiabant de adventu justi illius, cujus vos nunc proditores et occisores fuistis, qui accepistis legem ad dispositiones angelorum, et non servastis. »

Justi inquit, ostendens quod si ille justus erat, valde iniqui erant qui illum occiderunt. Justum autem illum vocat, quod neque illi negare poterant. Quanquam enim admodum præfracti ac contumaces erant, in nullo tamen eum injustitiæ accusabant: quomodo enim hoc facerent, cum ne domum quidem haberet? Justum autem vocat Jesum, volens eos attrahere. Ipsius vero proditores et occisores dicit, quod eorum essent participes, qui ipsum crucifixerant, idque cum legem, inquit, accepissent ordinationes habentem, quæ facerent eos qui ipsam opere completerent angelis similem servare politiam. Hoc namque quod ait: 74 « Qui accepistis legem ad dispositiones angelorum. » Quidam vero etiam hoc aiunt illum dicere, quod per angelos statuta esset, et Mosis tradita per angelum, qui ipsi in rubo apparuit. E'ς διαταγάς. id est, in vel ad dispositiones, hoc est, secundum dispositiones, quemadmodum illi statuerant, Mosis apparentes in rubo et in monte.

VII, 54, 55. « Audientes autem hæc dissecabantur cordibus suis, et stridebant dentibus suis in eum. Cum autem esset plenus Spiritu sancto, intentis in cælum oculis, vidit gloriam Dei. »

Si eum occidere volebant, quomodo non statim occidebant? Quia verisimilem sceleri occasionem prætexere volebant. Nam injuria adversus ipsos non erat rationabilis prætextus ad interemptionem sed ad ejectionem aut ad flagellationem fortassis, ad occisionem vero causa sufficiens non erat. Alioqui etiam neque ipsius contumelia erat, sed prophetæ adversus illos accusatio, nec videri volebant interimere illum ob proprias injurias, quemadmodum neque Christum. Etenim contenti non erant homicidium perpetrare, sed et gloriæ ejus nocere conabantur. Siquidem metuebant, ne celebris magis redderetur, si ob injuriam ipsis illatam interimeretur.

« Et Jesum stantem a dextris Dei, et ait: Ecce video cælos apertos, et Filium hominis stantem a dextris Dei. »

Stantem et non sedentem vidit Jesum beatus Stephanus, ut suam exhibeat Christus protectionem: et magnam suo athletæ tribuat alacritatem.

Α ται τοῖς πατράσι τῶν εἰς τὸν Ἰησοῦν ἀπιστούντων ὡς διώξωσι τοὺς προφήτας καὶ ἀποκτείνωσιν, οὐ δυνατὸν ἀπὸ τῶν φερομένων βιβλίων τῆς καινῆς διαθήκης. Εἰ τοίνυν, φησί, τοὺς προκαταγγεῖλαντας περὶ τῆς ἐλεύσεως αὐτοῦ ἀνείλετε, οὐδὲν θαυμαστὸν καὶ ἐμὲ κηρύττοντα τὸν προκαταγγεῖλθέντα, ὑφ' ὑμῶν ἀναιρεθῆναι. Οὐκ ἠγγόει δὲ τεθνηξόμενος ὑπ' αὐτῶν, πλήρης ὢν Πνεύματος ἁγίου. Διὸ καὶ ἀνυποστόλως κέχρηται παύρησι.

« Καὶ ἀπέκτειναν τοὺς προκαταγγεῖλαντας περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ δικαίου, οὗ νῦν ὑμεῖς προδότες καὶ φονεῖς γεγένησθε. Οἵτινες ἐλάθετε τὸν νόμον αἰς διαταγὰς ἀγγέλων καὶ οὐκ ἐφυλάξατε. »

Τοῦ δικαίου φησί, δεικνὺς ὅτι ἐκεῖνος δίκαιος, ἂν ἄδικοι οἱ ἐκείνον ἀνηρηκότες. Δίκαιον δὲ αὐτὸν καλεῖ, ὃ οὐδὲ ἐκείνον ἠδύνατο ἀρνήσασθαι. Οὐδαμοῦ γὰρ καὶ τοὶ λίαν ὄντες αὐθίδεις, ἐν οὐδενί: αὐτὸν ἀδικίαις ἠτιέσαντο. Πῶς γὰρ τὸν μηδὲ στέγην ἔχοντα; Δίκαιον δὲ τὸν Ἰησοῦν ἐκλεῖ, ἐπισπάσασθαι αὐτοὺς βουλόμενος. Προδότες δὲ αὐτοῦ καὶ φονεῖς τούτους καλεῖ, ὡς κοινωνοὺς ὄντας τοῖς σταυρώσασιν αὐτὸν, καὶ τοῖς φησὶ νόμον λαθόντας διατάξεις ἔχοντα. αἱ τινες ἰσάγγελον ἐποίουν πολιτεῖαν ἔχειν τοὺς τελοῦντας αὐτὸν. Τοῦτο γὰρ ἐστίν, « οἱ τινες ἐλάθετε τὸν νόμον εἰς διαταγὰς ἀγγέλων. » Τινὲς δὲ καὶ τοῦτο λέγειν φασί, τὸν ὑπ' ἀγγέλων διαταχθέντα καὶ ἐγχειρισθέντα δι' ἀγγέλου τῷ Μωυσεῖ, τοῦ ὀφθέντος αὐτῷ ἐν τῇ βίβτῳ. Εἰς διαταγὰς, ἀντὶ τοῦ, κατὰ τὰς διαταγὰς, καθὼς ἐκεῖνοι διετέξαντο τῷ Μωυσεῖ, ὀφθέντες ἐν τῇ βίβτῳ καὶ ἐν τῷ ὄρει.

« Ἀκούοντες δὲ ταῦτα διεπρόντο ταις καρδίαις αὐτῶν, καὶ ἔβρυχον τοὺς δόνοντας αὐτῶν ἐπ' αὐτόν. Ἐπάρχων δὲ πλήρης Πνεύματος ἁγίου, ἀτενίσας αἰς τὸν οὐρανὸν, εἶδε δόξαν Θεοῦ. »

Εἰ ἐβούλοντο ἀνελεῖν, πῶς οὐκ ἀνείλον τότε εὐθείως « Ὅτι προφασιν εὐλογον ἤθελον περιθεῖναι τῷ τολμηματι. Ἢ γὰρ εἰς αὐτοὺς ὕβρις οὐκ ἦν εὐλογος πρόφασις πρὸς ἀναίρεσιν, ἀλλ' ἀπελάσαι μὲν ἤ μιστιέξαι ἴσως, ἀνελεῖν δὲ οὐκ εὐλογος αἵτις. Ἄλλως δὲ οὐδὲ ἦν ἡ ὕβρις αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῦ προφήτου κατ' αὐτῶν κατηγορία. Καὶ οὐκ ἤθελον δοκεῖν διὰ τὰ εἰς αὐτοὺς αὐτὸν ἀνελεῖν. ὡσπερ οὐδὲ τὸν Χριστόν. Οὐ γὰρ ἤρουντο εἰς τὴν μαιφονίαν, ἀλλ' ἔσπευδον καὶ τὴν δόξαν αὐτοῦ βλάψαι. Ἐδεδίεσαν γὰρ μὴ ἀναιρούμενος διὰ τὴν εἰς αὐτοὺς ὕβριν, αἰδεσιμώτερος γένηται. »

« Καὶ Ἰησοῦν ἑστῶτα ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ εἶπεν Ἰδοὺ θεωρῶ τοὺς οὐρανοὺς ἀνεψγμένους, καὶ Ἰδὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ δεξιῶν ἑστῶτα τοῦ Θεοῦ. »

Ἐστῶτα καὶ οὐχὶ καθήμενον ὁ μακάριος Στέφανος ὄρῳ τὸν Ἰησοῦν, ἵνα δείξῃ τὴν ἀντιληψὶν τὴν εἰς αὐτὸν, καὶ πολλὴν τῷ ἀθλητῇ τὴν προθυμίαν παρὰ-

σκη. τὸ τοῦ βοηθούτος ἐπιδείκνυται σχῆμα. Ἄλλως αὐτὸς δὲ, ἐφειδὴ τὸ καθίσει φορτικὸν ἦν αὐτοῖς, ἵστασθαι αὐτὸν εἶπε τέως, τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ ἀνιζόμενος· ὅτι δὲ οὐχ ἵσταται, ἀλλὰ καθήσεται, καὶ ὁ Παῦλος εἰδὼς, εἰπὼν ὅτι συνήγειρε καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ.

« Κράξαντες δὲ φωνῇ μεγάλῃ, συνέσχον τὰ ὦτα αὐτῶν, καὶ ὤρμησαν ὁμοθυμαδὸν ἐπ' αὐτόν. Καὶ ἐκβαλόντες ἔξω τῆς πόλεως ἐλιθοβόλουν. »

Συνέσχον, οἱ κατὰ τοῦ ἀγίου ψευδομαρτυρήσαντες.

« Καὶ οἱ μάρτυρες ἀπέθεντο τὰ ἱμάτια παρὰ τοὺς πόδας νεανίου, καλουμένου Σαύλου. Καὶ ἐλιθοβόλουν τὸν Στέφανον, ἐπικαλούμενον καὶ λέγοντα. »

Μαρτυρας λέγει, οὓς ὑπέβαλον καταψευδομαρτυρησάμενοι αὐτοῦ. Καὶ δείκνυσιν τοὺς δοκῶντας μάρτυρας, ὅτι πλὴν ἦσαν παρεσκευασμένοι πρὸς τὸν φόνον, εἴγε καὶ τὰ ἱμάτια ἀπέθεντο πρὸς τὸ εἶναι εὐσταλείς καὶ κοῦφοι εἰς τὸ βάλλειν τοῖς λίθοις. Φησὶ δὲ ὅτι καὶ ὁ μέλλων ὑπερτον κήρυξ εἶναι τῆς οἰκουμένης, καὶ αὐτὸς συνέπραττε τότε τῷ φόνῳ, δείκνυς ὅτι θεὸς τις καὶ παραδοξὸς καὶ οὐ κατὰ ἄνθρωπον γέγονεν αὐτοῦ ἢ μετὰ ταῦτα μεταβολῆ. Τὸ δὲ, Κύριε Ἰησοῦ, δέξαι τὸ πνεῦμά μου, δείκνυόντος ἦν καὶ διδάσκοντος ὅτι οὐκ ἀπόλλυται.

« Κύριε Ἰησοῦ, δέξαι τὸ πνεῦμά μου.

Ἐντεῦθεν δείκνυται μηκέτι εἰς ἄδου τὰς τῶν δικαίων ἀπεινὰ ψυχὰς τῶν σωμάτων ἀπαλλαττομένας, καθὰ καὶ πρῶτον, πέμπεσθαι δὲ μέλλον εἰς χεῖρας Θεοῦ ζῶντος διὰ τοῦ πάντων ἡμῶν Σωτῆρος Χριστοῦ.

« Θεὸς δὲ τὰ γόνατα, ἔκραξε φωνῇ μεγάλῃ. Κύριε, μὴ στήσῃς αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην. Καὶ τούτο εἰπὼν ἐκοιμήθη. Σαῦλος δὲ ἦν συνευδοκῶν τῇ ἀναιρέσει αὐτοῦ.

Ὅτι δὲ προσευχόμενος αὐτοῦ μὴ στήσῃ αὐτοῖς εἰς ἁμαρτίαν τὸν ἐκτουθὸν θάνατον, εἰ ἀφέθη αὐτοῖς ἡ ἁμαρτία, ζητήσῃ αἴτιον. Καὶ φημεν, εἰ μετενόησαν, ἀφέθη. Καὶ γὰρ ὁ μυρίας αὐτὸν βάλλων χερσὶ, καὶ διώξας τὴν Ἐκκλησίαν Παῦλος, τῆς Ἐκκλησίας προστατῆς ἐγένετο.

ΚΕΦΑΛ. Θ.

Περὶ διωγμοῦ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ταφῆς Στεφάνου, ἐν ᾧ περὶ Φιλίππου τοῦ ἀποστόλου, πολλοὺς ἱασαμένους ἐπὶ τῆς Σαμαρείας

« Ἐγένετο δὲ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ διωγμὸς μέγας ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις. Ἄντις τε διεσπάρησαν κατὰ τὰς χώρας τῆς Ἰουδαίας καὶ Σαμαρείας, πλὴν τῶν ἀποστόλων. Συνεκόμισαν δὲ τὸν Στέφανον ἄνδρες εὐλαβεῖς, καὶ ἐποιήσαντο κοπεῖαν τὸν μέγαν ἐπ' αὐτῷ. Σαῦλος δὲ ἐλυμαίνετο τὴν Ἐκκλησίαν, κατὰ τοὺς οἴκους εἰσπορευόμενος, σέρων τε ἄνδρας καὶ γυναῖκας, παρεδίδου εἰς φυλακὴν. Οἱ μὲν οὖν διασπαρέντες διεήλθον εὐαγγελιζόμενοι τὸν λόγον. »

auxiliantis enim habitus ostenditur. Præterea vero quoniam grave eis fuisset audire quod sederet, stare interim dixit, designans ipsius resurrectionem. Quod autem non stet, sed sedeat, etiam Paulus ostendit, dicens, quod simul resuscitavit simulque sedere fecit inter cælestes ad dextram suam.

VII, 56, 57. • Exclamantes autem voce magna, « Continuerunt aures suas, et impetum fecerunt unanimiter in eum. Et ejectum eum extra civitatem lapidabant. »

Continuerunt, qui adversus sanctum tulerunt falsum testimonium.

VII, 57, 58. « Et testos deposuerunt vestimenta ad pedes adolescentis, qui vocabatur Saulus. Et lapidabant Stephanum, invocantem ac dicentem. »

Testes dicit quos subornaverant ut adversus illum ferrent falsum testimonium, ostenditque eos, qui testes videbantur, promptiores ad cædem fuisse quandoquidem etiam vestes deposuerunt quo expeditiores essent ac leviores ad jaciendos lapides Id autem ait, quoniam is etiam, qui universi orbis prædicator futurus erat, ipse quoque ad cædem cooperabatur: ostendens quod divina quædam et admiranda supraque hominem fuerit ejus conversio. Quod vero ait, « Domine Jesu, accipe spiritum meum, » demonstrantis erat ac docentis quod non periret.

« Domine Jesu, accipe spiritum meum. »

Hinc ostenditur justorum animas a corporibus liberatas nequaquam in infernum descendere quemadmodum et antea, sed transmitti potius in manus Dei viventis per omnium nostrum Salvatorem Christum.

VII, 59. « Positis autem genibus clamavit voce magna: Domine, ne statuas illis hoc peccatum. Cumque hoc dixisset, obdormivit. Saulus autem consentiebat in necem ejus. »

Cum autem ipse precatus sit, ne sua mors illis in peccatum statueretur, dignum est ut inquiramus utrum peccatum fuerit illis remissum. Et dicimus quod his, qui respuerunt, remissum est. Siquidem Paulus, qui illum innumeris petiit manibus et persecutus est Ecclesiam, factus est defensor Ecclesiæ.

CAPUT IX.

D De persecutione Ecclesiæ, et sepultura Stephani: in quo etiam agitur de Philippo apostolo, qui multos in Samaria curabat.

VIII, 1-4. • Facta est autem in illo die persecutio magna adversus Ecclesiam, quæ erat Hierosolymis, omnesque dispersi sunt per regiones Judææ et Samariæ, præter apostolos. Curaverunt autem Stephanum una viri religiosi, ac fecerunt planctum magnum super eum. Saulus vero devastabat Ecclesiam, per singulas domos intrans, trahensque viros ac mulieres, tradebat in custodiam. Illi itaque dispersi peragrabant annuntians verbum Dei. »

Vide quomodo Deus inimicorum adversus Christum insidias ad bonum finem deducat. Dispersi namque multo plures irretiebant evangelica sagena quam ante persecutionem. Apostoli vero non sunt dispersi, sed Hierosolymis erant. Ubi enim potissima erat oppugnatio, ibi primos ac præcipuos milites in acie stare oportebat, cæterisque proponi in exemplum fortitudinis et audaciæ. Verum si religiosi erant, qui Stephanum sepelierunt, quomodo planctum fecerunt? Aut quia nondum perfecti erant, aut quod planxerint tanto præfecto, tanto patrocínio, tanta doctrina, tantisque signis privati et quod mitem illum ac benignum conspiciabant mortuum, lapidibusque oppressum.

VIII, 4-9. « Philippus autem digressus in civitatem Samariæ prædicabat illis Christum. Intendebant autem turbæ his, quæ a Philippo dicebantur, unanimiter audientes ac videntes signa quæ edebat. Spiritus enim immundi ex multis, qui ab ipsis tenebantur, clamantes magna voce exhibant. Multi autem paralytici et claudi curati sunt. Factumque est gaudium magnum in illa civitate. »

Non est hic Philippus apostolus, qui inter duodecim numeratus est, sed unus ex septem, qui cum Stephano delectus fuerat ad gubernationem viduarum. Id autem verum esse hinc manifestum est. Solis enim apostolis Hierosolymæ derelictis, cæterorum vero discipulorum aliis alibi dispersis, prout jam dictum est, omnes circa Judææ ac Samariæ regiones dispersi sunt, præter apostolos. Inter hos ergo dispersos erat iste Philippus, qui et Simonem instruxit in Samaria. Et cum eunuchum juxta divinum baptizasset oraculum, ¶ a Domini Spiritu repositus est Azoti, venitque Cæsaream, quæ ipsi patria erat. Cum enim in persecutione quæ fuerat tempore Stephani, tentatus fuisset, ac timuisset ne et ipse similium particeps fieret periculorum, domum rursus petiit. Præterea si unus erat apostolorum, cum in Samaria baptizaret, habebat utique auctoritatem doni Spiritus: et nequaquam Petrus ac Joannes ab Hierosolymis ad eos descendentes, Spiritus gratiam illis tribuissent. Hic itaque tantum baptizatur utpote discipulus, gratiam vero perficiunt apostoli, quibus talis doni auctoritas concessa erat.

CAPUT X.

De Simone mago, qui cum pluribus aliis credidit, et baptizatus est: in quo etiam agitur de Petri et Joannis ad eos legatione, et invocatione sancti Spiritus super eos, qui baptizati erant.

VIII, 9 15. « Vir autem quidam nomine Simon, qui antea in ea civitate exercebat artem magicam ac dementaverat gentem Samariæ, dicens se esse quempiam magnum, cui auscultabant omnes a minimo usque ad maximum, dicentes: Iste est virtus Dei, quæ vocatur magna. Auscultabant autem ei propterea quod multo tempore magicis artibus dementasset eos. Verum cum credidissent

« Όρα πώς ο Θεός τὰς ἐπιβουλὰς τῶν ἐχθρῶν εἰς χρηστὸν ἄγει τέλος. Διασπαρέντες γὰρ πολὺ πλείους ἐσαγήνευσαν, ἢ πρὶν διωχθῆναι. Οἱ δὲ ἀπόστολοι οὐ διεσπάρησαν, ἀλλ' ἦσαν ἐν Ἱεροσολύμοις. Ἐνθα γὰρ πλείων ὁ πόλεμος, ἐκεῖ παρατάττεσθαι τοὺς πρωτῶγωνιστὰς ἔδει, καὶ προκειῖσθαι τοῖς ἄλλοις ἀνδρείαις καὶ θάρσους ὑπόδειγμα. Ἐὶ δὲ εὐλαθεῖς οἱ θάψαντες τὸν Στέφανον, πῶς ἐποίησαντο κοπετόν; Ἡ δὲ οὕτω ἦσαν τέλειοι, ἢ ὅτι ἐκόψαντο, προστασίας τοσαύτης, διδασκαλίας τοιαύτης, σημείων τοιούτων ἀποστερούμενοι, καὶ ὀρῶντες πρᾶον ἐκείνον καὶ ἡμερον νεκρὸν, λιθόλευστον κείμενον.

« Φίλιππος δὲ κατελθὼν εἰς πόλιν τῆς Σαμαρείας ἐκήρυσσεν αὐτοῖς τὸν Χριστόν. Προσεῖχόν τε οἱ ὄχλοι « τοῖς λεγομένοις ὑπὸ τοῦ Φιλίππου, ὁμοθυμαδὸν ἐν « τῷ ἀκούειν αὐτοῦς, καὶ βλέπειν τὰ σημεῖα ἃ ἐποίει. « Πολλῶν γὰρ τῶν ἐχόντων πνεύματα ἀκάθαρτα, « βῶντα μεγάλη φωνῆ, ἐξήρχετο. Πολλοὶ δὲ παρα- « λευμένοι καὶ χωλοὶ ἐθεραπεύθησαν. Καὶ ἐγένετο « χερά μεγάλη ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ. »

Ὁὐχ ὁ ἀπόστολος Φίλιππος, ὁ ἐν τοῖς δώδεκα καταλεγόμενος, οὗτός ἐστι, ἀλλ' εἰς τῶν ἑπτὰ, ὁ μετὰ Στεφάνου ἐπιλεγείς πρὸς τὴν τῶν χηρῶν οἰκονομίαν. Ὅτι δὲ ἀληθὴς ἐστιν, ἐντεῦθεν δῆλον. Τῶν γὰρ ἀποστόλων μόνων ἐν Ἱεροσολύμοις παραλειφθέντων, τῶν δὲ λοιπῶν μαθητῶν ἄλλων ἀλλαγῶσε διασπαρέντων, κατὰ τὸ ἔρημόν ἤδη, πάντας δὲ διεσπάρησαν κατὰ τὰς χώρας τῆς Ἰουδαίας καὶ Σαμαρείας, πλὴν τῶν ἀποστόλων. Ἐν τοῖς διασπαρέσειν ἦν καὶ οὗτος ὁ Φίλιππος, ὃς καὶ τὸν Σίμωνα κατήχησεν ἐν Σαμαρείᾳ, καὶ κατὰ θεῖον χρῆσμον τὸν εὐνοῦχον βαπτίσας, ὑπὸ Πνεύματος Κυρίου εἰς Ἀζωτον εὐρέθη, πρὸς δὲ Καισάρειαν ὄρμησε τὴν αὐτὸν ἐνεγκοῦσιν. Τῆς γὰρ ἐπὶ Στεφάνου λύπης πειρασθεὶς, καὶ δέσας μὴ τῶν ὁμοίων μετᾶσθαι, ἐταλινόστησεν οὐκ ἄρα. Ἄλλως τε, εἰ ὁ βαπτίσας ἐν Σαμαρείᾳ εἰς τῶν ἀποστόλων ἦν, εἶχεν ἂν τὴν ἀσθεντίαν τῆς τοῦ Πνεύματος δόσεως, καὶ οὐκ ἂν Πέτρος καὶ Ἰωάννης καταθέντες ἀπὸ Ἱεροσολύμων πρὸς αὐτοῦς τὴν τοῦ Πνεύματος παρέσχοντο χάριν. Οὗτος οὖν βαπτίζων μόνον, ὡς μαθητῆς, τελειοῦσι δὲ τὴν χάριν οἱ ἀπόστολοι, οἳ ἢ τῆς τοιαύτης δόσεως ἀσθεντεία ἐδέδοτο.

D

ΚΕΦΑΛ. Γ.

Περὶ Σίμωνος τοῦ Μάγου, πιστεύσαντος καὶ βαπτισθέντος σὺν ἑτέροις πλείοσιν ἐν ᾧ περὶ τῆς Πέτρον καὶ Ἰωάννου πρὸς αὐτοῦ ἀποστολῆς, καὶ ἐπίκλησις τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπὶ τοῦς βαπτισθέντας.

« Ἄνθρωπος δὲ τις ὀνόματι Σίμων προῦπηρχεν ἐν τῇ « πόλει, μαγέων καὶ ἐξιστῶν τὸ ἔθνος τῆς Σαμα- « ρείας, λέγων ἐν αὐτῷ τινὰ ἑαυτὸν μέγαν, ᾧ προσεῖχον « ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου, λέγοντες· Οὗτός ἐστιν ἢ « δύναιμις τοῦ Θεοῦ. ἢ μεγάλη. Προσεῖχον δὲ αὐτῷ, « διὰ τὸ ἱκανῶ χρόνῳ ταῖς μαγείαις ἐξιστῆναί αὐ- « τοῦς. Ὅτε δὲ ἐπίστευσαν τῷ Φιλίππῳ εὐαγγελίζο- « μένῳ τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦ ὀνό-

« ματος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐβαπτίζοντο ἄνδρες τε Α
 « καὶ γυναῖκες. Ὁ δὲ Σίμων καὶ αὐτοὺς ἐπίστευσε,
 « καὶ βαπτισθεὶς ἦν προσκαρτερῶν τῷ Φιλίππῳ,
 « θεωρῶν τε δυνάμεις καὶ σημεῖα γινόμενα, ἐξίστα-
 « το. Ἀκούσαντες δὲ οἱ ἐν Ἱερουσαλήμοις ἀπόστολοι,
 « ὅτι ἠέδεκτα: ἡ Σαμάρεια τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀπ-
 « ἔστειλαν πρὸς αὐτοὺς τὸν Πέτρον καὶ Ἰωάννην, οἵ-
 « τινες καταβάντες, προσήξαντο περὶ αὐτῶν, ὅπως
 « λάβωσι Πνεῦμα ἅγιον. »

Σημειωτέον ὅτι οὐ δεῖ πλησιάζειν μάγοις. Εἰ δὲ
 τις ἀπατηθεὶς ἐπλησίασεν, ἀπιστάσθω ταχέως. Ἡ
 γὰρ ἐπιμονὴ ἢ ἐν αὐτοῖς εἰς ἔκστασιν ἄγει φρε-
 νῶν, ὥστε μὴ συνιέναι διακρίναι. Οὗτος τοίνυν ὁ
 Σίμων ὑποκοριστάμενος τοὺς ἀποστόλους μάγος
 ὑπάρχων, καὶ ὁμοίως τοῖς ἄλλοις ὑπὸ Φιλίππου τοῦ Β
 ἐνὸς τῶν ἑπτὰ, βαπτισθεὶς μετὰ πολλῶν, οὐ μὲν τοῖ
 ἐδέξατο διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τῶν ἀποστό-
 λων τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Τί οὖν; οἱ βαπτισθέντες ὑπὸ
 Φιλίππου οὐκ ἔλαβον Πνεῦμα ἅγιον; Πνεῦμα μὲν
 ἅγιον ἔλαβον τὸ τῆς ἀφέσεως, τὸ δὲ τῶν σημείων οὐκ
 ἔλαβον. Ὅθεν ὁ Σίμων ἰδὼν ὅτι δίδεται διὰ τῆς ἐπι-
 θέσεως τῶν χειρῶν, προσῆλθε τοῖς ἀποστόλοις ἀπο-
 τολήσας αὐτῷ ἐμπορεύσασθαι. Πρὶν γὰρ ἰδεῖν ἐτέρ-
 ρους λαμβάνοντας τὸ τῶν σημείων Πνεῦμα οὐκ
 ἐθάβρει αἰτῆσαι. Πῶς δὲ τὸν τοιοῦτον ὁ Φιλίππος
 ἐβαπτισεν; Ὅς καὶ τὸν Ἰούδαν Χριστὸν ἐξελέξατο.
 Πῶς δὲ αὐτὸν οὐκ ἀνεῖλον ὡς τὸν Ἀνανίαν; Ὅτι καὶ
 ἐν τῇ παλαιᾷ εἰς ἀνηρέθη ὁ τὰ ξύλα συλλέξας, εἰς
 σαρρονισμόν ἐτέρων, οὐδεὶς δὲ ἕτερος τοῦτο πέπον-
 θεν. Ἔστι δὲ συνιδεῖν ὅτι ἐν τῇ δόξει τοῦ ἁγίου
 Πνεύματος, ἀσθητόν τι ἐγένετο παράδοξον. Καὶ γὰρ C
 ὁ Σίμων οὐκ ἂν προσῆλθεν αὐτῶν, εἰ μὴ τοῦτο ἐθεά-
 στω. Πῶς δὲ μὴ ἰδὼν τοὺς ἀποστόλους χρημάτων
 τοῦτο πράττοντας, ἐτόλμησε χρήματα προσενεγκεῖν;
 Ὅτι οὐκ ἦν ἀγνοίας, ἀλλὰ πειράζοντος. Δι' οὗ καὶ ὁ
 Πέτρος, Ἡ καρδίᾳ σου οὐκ ἔστιν εὐθεΐα, δεικνύς, ὅτι
 οὐδὲ τὰ ἐν τῇ διανοίᾳ αὐτοῦ σκευωρήθεντα ἔλαθεν
 αὐτόν. Ὅρα δὲ τὴν ἀναίσχυντίαν τοῦ Σίμωνος. Δέον
 γὰρ αὐτὸν αἰτῆσαι Πνεῦμα λαβεῖν ἁγ.ον, ἐπειδὴ οὐκ
 ἔμελεν αὐτῷ τούτου, ἵνα δ.δῶ ἐτέροις αἰτεῖ. Ἦθελε
 γὰρ καὶ Φιλίππου δόξαι λαμπρότερος, Ὅ γὰρ Φιλί-
 ππος εἰς ὧν τῶν ἑπτὰ, διάκονος ὧν, οὐκ εἶχεν ζου-
 σίν διὰ τῆς χειροθεσίας αὐτοῦ, δίδόντι τὸ Πνεῦμα
 τὸ ἅγιον. Ὅτι δὲ τοῦτο ἀληθές, καὶ τὸ τῶν σημείων
 Πνεῦμα οὐκ ἔλαβον, ὅρα πῶς φησιν, ὅτι θεωρῶν
 δυνάμεις τε καὶ σημεῖα γινόμενα, ἐξίστατο, καὶ προσ-
 ῆλθε τοῦτο αὐτῶν.

bat, ut ad manuum suarum impositionem daret Spiritum sanctum. Quod autem hoc verum sit, quod Spiritum ad edenda signa non acceperit, vide quomodo dicat quod videns virtutes ac signa quæ fiebant stupens admirabatur, et hoc petiturus accessit.

« Οὐκ ἔστι γὰρ ἦν ἐπ' οὐδενὶ αὐτῶν ἐπιπετωκός,
 « μόνον δὲ βεβαπτισμένοι ὑπάρχοντες εἰς τὸ ὄνομα τοῦ
 « Χριστοῦ Ἰησοῦ. Τότε ἐπετίθειν τὰς χεῖρας ἐπ' αὐ-
 « τοὺς, καὶ ἐλάμβανον Πνεῦμα ἅγιον. »

Πρόδῃλον ὅτι οἱ ὑπὸ Φιλίππου ἐν Σαμαρείᾳ βαпти-

⁸⁰ Num. xv, 32.

« Philippo evangelizanti de regno Dei et de nomina
 « Jesu Christi, baptizabantur viri simul ac mulieres.
 « Simon autem et ipse credidit, cumque baptizatus
 « esset, adhærebat Philippo, et videns virtutes ac
 « signa quæ fiebant, stupens admirabatur. Cum au-
 « tem audissent apostoli qui erant Hierosolymis,
 « quod recepisset Samaria verbum Dei, miserunt
 « ad eos Petrum ac Joannem. 78 Qui cum descen-
 « dissent, oraverunt pro ipsis, ut acciperent Speri-
 « tum sanctum. »

Hoc loco indicandum est non oportere ad magos
 accedere: quod si deceptus ad eos accesserit,
 quantocius separetur: perseverantis namque in
 his rebus stuporem mentis adducit, ne possit quis
 intelligere ad dijudicandum. Hic itaque Simon
 cum magus esset apostolisque blandiretur, et sicut
 cæteri a Philippo, qui unus ex septem erat, in-
 ter multos baptizatus esset, non tamen per imposi-
 tionem manuum apostolorum Spiritum sanctum
 accipit. Quid ergo? An a Philippo baptizati non
 acceperant Spiritum sanctum? Spiritum sanctum
 acceperant quidem, quoad peccatorum remissionem,
 sed non acceperant quantum ad signorum
 editionem. Unde intuitus Simon quod per manuum
 impositionem daretur, accessit ad apostolos sumpta
 audacia, ut illum sibi mercaretur. Antequam
 enim alios videret Spiritum ad edenda signa acci-
 pientes, non audebat petere. Quomodo autem talem
 baptizavit Philippus? Eodem modo, quo et Christus
 Judam elegit. Quomodo verò ipsum non occidit
 Petrus ut Ananiam? Quoniam in veteri quoque
 Testamento unus interemptus est, qui ligna Sabbato
 collegerat⁸², ad correctionem cæterorum, cum nul-
 lus alius hoc passus sit. Licet autem intelligere
 quod in datione Spiritus sancti sensible quidpiam
 admirandum contingebat, neque enim alioqui Si-
 mon ad petendum accessisset, nisi hoc conspexis-
 set. Quomodo autem cum id non vidisset apostolos
 pecuniarum gratia facientes, ausus est offerre pec-
 unias? Quia non errantis erat, sed tentantis. Pro-
 pterea etiam Petrus, « Cor tuum, inquit, non est
 rectum: » ostendens quod neque illa laterent ipsum
 quæ in ejus mente tractabantur. Vide autem Si-
 monis impudentiam. Cum enim ipsum petere oportu-
 erit, ut Spiritum acciperet: quoniam id illi studio
 non erat, petit ul aliis daret. Volebat enim Phi-
 ippo quoque videri clarior. Nam Philippus unus ex
 septem, cum diaconus esset, potestatem non habe-
 bat, ut ad manuum suarum impositionem daret Spiritum sanctum. Quod autem hoc verum sit, quod Spiritum ad edenda signa non acceperit, vide quomodo dicat quod videns virtutes ac signa quæ fiebant stupens admirabatur, et hoc petiturus accessit.

79 VIII, 16, 17. « Nondum enim in quemquam
 « illorum illapsus fuerat, sed baptizati tantum erant
 « in nomine Domini Jesu. Tunc imponebant ma-
 « nus super illos, et accipiebant Spiritum san-
 « ctum. »

Manifestum est eos, qui a Philippo in Samaria

baptizati erant non accepisse Spiritum sanctum, eo quod donum hujusmodi non haberet : quandoquidem, ut diximus, hic unus ex septem erat. Nam hi virtutem quidem ad edenda signa acceperant, non autem ut cæteris quoque darent hujusmodi Spiritum : hoc enim apostolis servatum erat. Præterea Philippus in eos, qui a se baptizati erant Spiritum illabi non fecit, honorans videlicet apostolos. Neque enim tanquam abjectus et indignus (quando etiam de ipso proditum est quod signa ediderit in sanitatibus morborum, ejectionibusque dæmonum), sed quod non oraverit, ut hoc illis contingeret. nondum videlicet aptis ad Spiritus susceptionem : quando et Simon qui ab eo baptizatus erat, quæ carnis sunt adhuc sapiens, petebat ab apostolis dono pecuniarum accipere potestatem, ut cuicumque vellet, manuum impositione daret Spiritum sanctum.

VIII, 18, 19. « Intuitus autem Simon quod per impositionem manuum apostolorum daretur eis Spiritus sanctus, obtulit eis pecunias, dicens : « Date et mihi potestatem istam, ut cuicumque im-
« posuero manus, accipiat Spiritum sanctum. »

Scelestus hic Simon non fidei gratia, pecunias offerens, sibi contingere cupiebat : sed quo sibi quæstus ac occasio pecuniarum hoc fieret. Accessit enim, ut accepta hujusmodi gratia diceret per signa : quemadmodum antea imaginaria solum operans dæmonum auxilio, sive tentans apostolos hoc faciebat, volens accusationem capessere. Ideo etiam audit : « Non est tibi pars in sermone isto, cor enim tuum non est rectum coram Deo. Resipisce igitur si forte remittatur ibi peccatum⁸³. » Præviderat namque Petrus eum ad pœnitentiam non convertendum, propterea dicit, « Si forte remittatur. » Illud siquidem quod addit, « Orate vos, » non pœnitentiæ est aut conversionis, sed de functione tantum purgationis prætextu dicebat : ubi enim lacrymæ sunt et confessio ? Hoc autem demonstrat rem esse correctu difficilem multaque pœnitentia opus habere, si qui in eadem rem divinam offendant, in quam offendit et Simon, qui existimabat Spiritum sanctum pecuniæ obsecundare ad efficaciam operationis habendam.

CAPUT IV.

Quod non argento neque simulatoribus, sed sanctis per fidem Spiritus sancti commutatio datur : in quo etiam ponuntur quæ sunt de simulatione ac objurgatione Simonis.

VIII, 19-25. « Petrus autem dixit ad eum : Pecunia tua tecum sit in perditionem, quoniam donum Dei existimasti pecuniis parari. Non est tibi pars neque sors in sermone isto : cor enim tuum non est rectum coram Deo. Resipisce igitur ab hoc vitio, et roga Deum si forte remittatur tibi cogitatio cordis tui. Nam in felle amaritudinis et collatione iniquitatis video te esse. Re-

⁸³ Act. vii, 21, 22.

σθέντες οὐκ ἦσαν λαβόντες Πνεῦμα ἅγιον, διὰ τὸ μὴ ἔχειν χάρισμα τοιοῦτον· ἐπειδὴ οὗτος, ὡς ἐφημεν, εἰς τῶν ἑπτὰ ἦν. Οὗτοι γὰρ δυνάμεις μὲν ἔλαβον ποιεῖν σημεῖα, οὐχὶ δὲ καὶ Πνεῦμα διδόναι ἑτέροις· τοῦτο γὰρ ἦν τὸ τῶν ἀποστόλων ἐξαιρετόν. Ἄλλως τε δὲ οὐ κατήγαγε τὸ Πνεῦμα ὁ Φίλιππος ἐπὶ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ βαπτισθέντας, ἦτοι τιμῶν τοὺς ἀποστόλους. Οὐ γὰρ ὡς εὐτελής καὶ ἀνάξιος (ὅποτε καὶ αὐτὸς ἀνεγρήφη σημεῖα πεποιτηκῶς ἐν ἰάσεσι νόσων, καὶ ἐκβολαῖς δαιμόνων), ἀλλ' ὅτι οὐα γύξατο τοῦτο αὐτοῖς ὑπάρχει, ὡς ἀκμὴν μὴ οὖσιν ἐπιτηδείους πρὸς τὴν τοῦ Πνεύματος ὑποδοχὴν, ὅποτε καὶ ὁ Σίμων βαπτισθεὶς ὑπ' αὐτοῦ, ἀκμὴν τὰ τῆς σαρκὸς φρονῶν ἦτει τοὺς ἀποστόλους διὰ χρημάτων δόσεως λαβεῖν ἐξουσίαν, ᾧ ἐὰν ἐβίλη διὰ τῆς τῶν χειρῶν ἐπιθέσεως
B δοῦναι Πνεῦμα ἅγιον.

« Θεασάμενος δὲ ὁ Σίμων, ὅτι διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τῶν ἀποστόλων δίδοται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, προσήνεγκεν αὐτοῖς χρήματα, λέγων· Δότε καὶ ἐμοὶ τὴν ἐξουσίαν ταύτην, ἵνα ᾧ ἐὰν ἐπιθῶ τὰς χεῖρας, λαμβάνῃ Πνεῦμα ἅγιον. »

Ὁ μιὰρὸς οὗτος Σίμων, οὐ πίστεως ἔνεκεν προσφέρων τὰ χρήματα, ἦτει τοῦτο γενέσθαι αὐτῷ, ἀλλ' ὥστε πορισμὸν αὐτῷ χρημάτων καὶ ἀπορμὴν γενέσθαι τοῦτο προσῆλθε γὰρ ὥστε, δεξάμενος τοιαύτην χάριν, πλουτῆσαι διὰ τῶν σημείων, κατὰ πρώτην φαντασίαν ἐνεργῶν διὰ τῶν δαιμόνων, ἦτοι πειράζων τοὺς ἀποστόλους τοῦτο ἐποίει, βουλόμενος κατήγοριαν περιβαλεῖν. Διὸ καὶ ἀκούει· « Οὐκ ἔστι σοι μερίς ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ· ἡ γὰρ καρδία σου οὐκ ἔστιν εὐθεῖα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Μετανόησον οὖν, εἰ ἄρα ἀφεθήσεται σοὶ τὸ ἀμάρτημα. » Προῆδει γὰρ αὐτὸν ὁ Μέτρος μὴ πρὸς μετάνοιαν ἐπιστρέψοντα. Διὰ τοῦτό φησιν, « Εἰ ἀφεθήσεται σοι. » Τὸ γὰρ, « Δεήθητε ὑμεῖς, » οὐ μετανόιας καὶ ἐπιστροφῆς, ἀλλὰ μόνον ἀφροσύσεως ἕνεκα ἐφη· ἐπεὶ, ποῦ τὰ δίκρυα καὶ ἡ ἐξομολόγησις; Τοῦτο δὲ δεκνόντος ἐστὶν ὡς δυσκατόρθωτον τὸ πρᾶγμα, καὶ πολλὰς δεδόμενον μετανόιας, τοῖς εἰς αὐτὸ τὸ θεῖον ἐξαμάρτανουσιν, εἰς ὃ καὶ Σίμων ἐξήμυρτεν, ἀργυρίου ὑπακούειν εἰς τὰς ἐνεργείας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἡγησάμενος.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ.

D ὅτι οὐκ ἀργυρίου οὐδὲ ὑποκριταῖς, ἀλλὰ ἁγίως διὰ πίστεως ἢ μετογῆ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δίδοται· ἐν ᾧ τὰ περὶ ὑποκρίσεως καὶ ἐπιπλήξεως Σίμωνος.

« Πέτρος δὲ εἶπε πρὸς αὐτόν· Τὸ ἀργύριόν σου σὺν σοὶ εἴη εἰς ἀπόλειαν, ὅτι τὴν δωρεάν τοῦ Θεοῦ ἐνόμισας διὰ χρημάτων κτᾶσθαι. Οὐκ ἔστι σοι μερίς οὐδὲ κληρὸς ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ· ἡ γὰρ καρδία σου οὐκ ἔστιν εὐθεῖα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ· Μετανόησον οὖν ἀπὸ τῆς κακίας σου ταύτης; καὶ δεήθητι τοῦ Θεοῦ, εἰ ἄρα ἀφεθήσεται σοὶ ἡ ἐπίνοια τῆς καρδίας σου. Εἰς γὰρ χολὴν πικρίας, καὶ σύνδεσμον ἀδικίας

« ὁρῶ σε ὄντα. Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Σίμων, εἶπε· Δεῖ-
 « θητε ὑμεῖς ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς τὸν Κύριον. ὅπως μη-
 « ὄν ἐπέληθ' ἐπ' ἐμὲ, ὧν εἰρήχκατε. Οἱ μὲν οὖν δια-
 « μαρτυράμενοι καὶ λαλῆσαντες τὸν λόγον τοῦ κυρίου,
 « ὑπίστρεψαν εἰς Ἱερουσαλὴμ, πολλὰς τε κώμας τῶν
 « Σαμαρειτῶν εὐηγγελίσαντο. »

« Τὸ ἀργύριόν σου σὺν σοί. » Οὐκ ἔστι ταῦτα ἀρω-
 μένου, ἀλλὰ παιδεύοντος, ὡς ἂν τις εἴποι· Τὸ ἀργύ-
 ριόν σου συναπόλοιτό σοι μετὰ τῆς προαιρέσεως. Οὐ
 κολάζει δὲ νῦν τὸν Σίμωνα ὁ Πέτρος καθὼ καὶ πρώτων
 τὸν Ἀνανίαν. ἵνα δείξῃ ὅτι οὐκ ἀνάγκης ἢ πίστεως,
 ἀλλ' ἵνα καὶ τὰ τῆς μετανοίας εἰσαγάγῃ. Ἀρκεῖ γάρ
 πρὸς διόρθωσιν τὸ ἐλέγχειν, καὶ τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ εἰ-
 πεῖν. καὶ τὸ, ἐκείνον ὁμολογῆσαι, ὅτι ἐλάω. Τὸ γὰρ
 εἰπεῖν, Δεῖθητε ὑμεῖς ὑπὲρ ἐμοῦ, τοῦτό ἐστιν ὁμο-
 λογῶντος, εἰ καὶ μὴ ἀπὸ ὀρθῆς καὶ σφοδρᾶς διαθέσεως
 ἐλέγετο.

ΚΕΦΑΛΑ. ΙΒ'.

Ἵτι τοῖς ἀγαθοῖς καὶ πιστοῖς εὐδοοῖ τὴν σωτη-
 ρίαν ὁ Θεός, ὀλίγον ἐκ τῆς κατὰ τὸν εὐνούχον
 ὑποθέσεως.

« Ἄγγελος δὲ Κυρίου ἐλάλησε πρὸς Φίλιππον,
 « λέγων· Ἀνάστηθι, καὶ πορεύου κατὰ μεσημβρίαν
 « ἐπὶ τὴν ὁδὸν τὴν καταβαίνουσαν ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ
 « εἰς Γάζαν, αὕτη ἐστὶν ἔρημος. Καὶ ἀναστὰς ἐπο-
 « ρεῖθη. Καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ Αἰθίοψ, εὐνούχος, δυνάστης
 « Κανδάκης τῆς βασιλείας Αἰθιοπίων, ὃς ἦν ἐπὶ
 « πίστεως τῆς Γάζης αὐτῆς, ἐληλύθει προσκυνήσων
 « εἰς Ἱερουσαλὴμ· ἦν τε ὑποστρίψων καὶ καθήμενος
 « ἐπὶ τοῦ ἅρματος αὐτοῦ, καὶ ἀνεγίνωσκε τὸν προ-
 « φῆτην Ἰσαΐαν. Εἶπε δὲ τὸ Πνεῦμα τῷ Φιλίππῳ·
 « Πρόσελθε καὶ κολλήθητι τῷ ἅρματι τούτῳ. Ἠροσ-
 « δραμῶν δὲ ὁ Φίλιππος ἔκρουσεν αὐτοῦ ἀναγινώσκον-
 « τος τὸν προφήτην Ἠσαΐαν, καὶ εἶπεν· Ἀρὰ γε γι-
 « νώσκεις ἃ ἀναγινώσκεις; Ὁ δὲ εἶπε, Ἡὼς γὰρ ἂν
 « θυναίμην, ἔαν μὴ τις ὀτηγίση με; Ἐπεκάλει δὲ τε
 « τὸν Φίλιππον ἀναβάντα καθίσει σὺν αὐτῷ. Ἡ δὲ
 « περιοχὴ τῆς Γραφῆς ἦν ἀνεγίνωσκεν, ἦν αὕτη »

Διὰ τί μὴ τῷ εὐνούχῳ φαίνεται ὁ ἄγγελος καὶ
 ἄγει αὐτὸν πρὸς Φίλιππον; Ὅτι ἴσως οὐκ ἂν ἐπέ-
 σθη, ἀλλ' ἐξεπλάγη μέλλον. Οὐ γὰρ ἦν ὡς ὁ Κορ-
 νηλίος οὗτος. « Κατὰ μεσημβρίαν. » Οὐκ ἂν ἀπὸ
 Ἱεροσολύμων πρὸς μεσημβρίαν ἀπῆξει, ἀλλὰ πρὸς
 ἄρκτον· ἀπὸ δὲ Σαμαρείας, ἔνθα Φίλιππος ὁ τῶν
 ἐπιτὰ διέτριβε καὶ ἐδίδασκε τότε, πρὸς μεσημβρίαν
 ἐστὶν ἡ ὁδός. Τὸ δὲ, « Αὕτη ἐστὶν ἔρημος. » εἶπεν,
 ὥστε μὴ φοβηθῆναι τὴν τῶν Ἰουδαίων ἐπιστάσαν.
 Γυναῖκες δὲ ἔρχον ἐκείνης τῆς Αἰθιοπίας, ὧν καὶ ἡ
 Κανδάκη κατὰ διαδοχὴν μία, ἥς ὁ εὐνούχος ὑπῆρχε
 ταμίης τῶν βασιλικῶν θησαυρῶν. Ἰστέον δὲ ὅτι
 Κανδάκην Ἀθιοπες πᾶσαν τὴν τοῦ βασιλείως μητέρα
 καλοῦσιν, ἐπειδὴ πατέρα Αἰθιοπες οὐκ ἀναφέρουσιν,
 ἀλλ' ὡς ὄντας υἱοὺς ἡλίου παραδιδάσασιν· ἐκάστου δὲ
 τὴν μητέρα καλοῦσι Κανδάκην.

« Ὅς πρόβατον ἐπὶ σφαγῆν ἔχθη, καὶ ὡς ἀμνός
 « ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτὸν ἀφῶνος, οὕτως οὐκ
 « ἠνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ. Ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ

« spondens autem Simon dixit : Orate vos pro me
 « apud Dominum. ne quid veniat in me horum,
 « quæ dixistis. Et illi quidem testificati ac locuti
 « verbum Dei, reversi sunt Jeresolymam, multis-
 « quæ vicis Samaritanorum prædicabant Evange-
 « lium. »

« Pecunia tua tecum. » Non sunt hæc execran-
 tis, sed corripientis, veluti si quis dicat : Pecunia
 tua simul tibi pereat cum hujusmodi voluntate.
 Non punit autem nunc Simonem Petrus quemad-
 modum prius Ananiam, ut ostendat fidem non esse
 necessitatis sive coercionis : sed ut ad ea potius
 inducat quæ pœnitentiæ sunt. Ad correctionem
 enim sufficit arguisse, et ea quæ in corde erant
 dixisse ac illum confessum esse quod deprehensus
 esset. § I Siquidem dicere, Orate vos pro me, con-
 fitentis est : quanquam hoc non a recto vehemen-
 tique affectu diceretur.

CAPUT XII.

Quod sanctorum ac fidelium communi saluti Deus
 prosperum iribuat successum, sumpto argumento
 ex his, quæ circa ennuhum contigerunt.

« VIII, 26-32. Angelus autem Domini locutus est
 « ad Philippum, dicens : Surge et vade meridiem
 « versus, ad viam quæ descendit ab Jerusalem ad
 « Gazam. hæc est deserta. Surgensque profectus est.
 « Et ecce vir Æthiops. ennuhus, præfectus Canda-
 « ces reginæ Æthiopiæ, qui præerat universæ Gazæ
 « ipsius, venerat adoraturus Jeresolyma : et rever-
 « tebatur sedens super currum suum legebatque
 « Isaiam prophetam. Dixit autem Spiritus Philippo :
 « Accede et adjungere huic curru. Cumque accur-
 « risset Philippus, audivit eum legentem Isaiam
 « prophetam, et dixit : Intelligisne quæ legis? At
 « ille ait : Quinam enim possim nisi quispiam me
 « manuduxerit? Rogavitque Philippum, ut ascen-
 « deret ac sederet secum. Argumentum vero Scri-
 « pturæ, quam legebat erat hoc. »

Quam ob causam ennucho non apparet angelus
 ipsumque ducit ad Philippum? Quoniam fortassis
 non credidisset, sed magis perterritus fuisset.
 Neque enim erat qualis Cornelius. « Meridiem
 versus. » Non a Jeresolymis ad meridiem tende-
 bat, sed ad septentrionem : a Samaria vero, in qua
 Philippus unus ex septem versabatur tunc et doce-
 bat, via erat meridiem versus. Dixit autem, « Hæc
 est deserta, » ut non metueret Judæorum princi-
 patum. Mulieres autem imperabant illi Æthiopiæ,
 quarum una per successionem erat Candacæ :
 cujus ennuhus præerat conclavi thesaurorum
 regiorum. Sciendum autem quod Æthiopes omnem
 regis matrem Candacen appellant : siquidem
 Æthiopes regum patrem non referunt, sed illos
 tanquam veros solis filios tradunt : uniuscujusque
 autem matrem Candacen appellant.

« VIII. 32 36. Tanquam ovis ad occisionem ductus
 « est, et sicut agnus coram tondente se mutus, sic
 « non aperuit os suum. In humilitate ipsius iudicium

« ejus sublatum est. Generationem autem ejus quis enarrabit? Quoniam elevatur a terra vita ejus. Respondens autem ennuclus Philippo dixit: Obsecro de quo dicit hoc propheta, de seipso, an de alio quopiam? Aperiens autem Philippus os suum, et incipiens ab hac Scriptura, annuntiavit illi Jesum. Cumque irent per viam, venerunt ad quamdam aquam, et ait ennuclus. »

Hinc significatur spontanea Christi voluntas in aggrendendis his quæ ordinata erant. Sicut enim ovis, quæ ad victimam ducitur, vel agnus coram tondente se (qui autem nulla necessitate cogitur, neque balandi habet occasionem), ita cum sponte pateretur, tacebat. Quod autem sequitur, « In humilitate ipsius judicium ejus sublatum est, » significat iniquum judicium in ipsum inductum occultata veritate. Rursum inferens, « Generationem ejus quis enarrabit? » ostendit ipsum ἀγενεαλόγητον esse, nempe quod origo generis ipsius dari non possit. Siquidem ipse et ἀγενεαλόγητος erat tanquam Deus, et descriptus ac in censum relatus tanquam juxta carnem generatus. Sive: gloriam, quæ post resurrectionem ipsi accesserat, ac generosam ipsius dignitatem, quam experientia rerum ordinarum manifestavit, quis idoneus erit, ut sermone edisserat? cum ipse quidem morti subjectus fuerit, universi vero ad incorruptionem gratia ejus vivificati sint fideque redempti. Deinde ait, « Quoniam elevatur de terra vita ejus. » Hoc est attollitur ac sublimior est his, quæ in terra sunt vita ejus, id est conversatio. Elevatur autem et alio modo, ac super omnes est vita ejus, hoc est substantia Unigeniti, cum separatim a carne intelligitur **SS** nondumque ad nos accedens. Cum enim ad mortem spontanee descenderit, elevata est a terra vita, sublimisque effecta est, ac supergressa est cælos ⁸⁵, quia rex gloriæ erat. et vita ejus naturalis, Dominusque virtutum: quanquam propter dispensationem circa nos ac spontaneam exinanitionem, in passione contumeliam et ignominiam sustinuerit, dante hoc ei merito carne, quæ personaliter ac inseparabiliter ei unita erat, circa quam afflictio et exinde contumelia contigit: audens quidem adversus Deum incarnatum, non tamen potens impassibilem attingere, id enim impossibile erat. Hunc igitur esse Jesum, et hanc in eo completam esse Scripturam Philippus ennucho denuntiat: cui etiam obediens, statimque baptizatus, missus est ad regionem Æthiopiæ, prædicaturus hoc quod ipse crediderat: Deum quidem unum esse per prophetas prædicatum, hujus autem Filium jam secundum humanitatem advenisse ac factum esse, et ut ovem ad occisionem ductum esse, et cætera quæcumque dicunt de ipso prophetæ. Et hic completa est prophetia, quæ ait: « Æthiopia præveniet manus ejus Deo ⁸⁶. »

« VIII, 36-40. Ecce aqua, quid prohibet quo

« ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη. Τὴν δὲ γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγῆσεται; Ὅτι αἴρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ. Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ εὐνοῦχος τῷ Φιλίππῳ, εἶπε· Δέημαί σου, περὶ τίνος ὁ προφήτης λέγει τοῦτο; « περὶ ἑαυτοῦ, ἢ περὶ ἑτέρου τινός; Ἐνοήσας δὲ ὁ Φίλιππος τὸ στόμα αὐτοῦ, καὶ ἀρξάμενος ἀπὸ τῆς Γραφῆς ταύτης, εὐηγγέλισατο αὐτῷ τὸν Ἰησοῦν. « Ὡς δὲ ἐπορεύοντο κατὰ τὴν ὁδὸν, ἦλθον ἐπὶ τι ὕδωρ, « καὶ φησὶν ὁ εὐνοῦχος. »

Ἐντεῦθεν τὸ ἐκούσιον τοῦ Σωτῆρος ἐν τῇ πείρᾳ τῶν ὁικονομουμένων σημαίνεται. Ὡς γὰρ πρόβατον ἀγόμενον εἰς θυσίαν, ἢ ἀμνὸς ἐναντίου τοῦ κείροντος αὐτὸν (ἀνάγκη δὲ ὀμαζόμενος οὐδὲ βληχᾶσθαι τὸ ἐνδόσιμον ἔχει), οὕτως ἐκὼν ἐν τῷ πάσχῃν ἐσιώπα. Τὸ δὲ, « ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη, » δηλοῖ τὴν παράνομον κρίσιν ἐπ' αὐτῷ γενομένην, τῆς ἀληθείας κρυψίτης. Τὸ δὲ, « Τὴν γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγῆσεται; » ἐπενεγκῶν, δείκνυσιν αὐτὸν ἀγενεαλόγητον. Ἦν μὲν γὰρ αὐτὸς καὶ ἀγενεαλόγητος ὡς Θεὸς, καὶ κατὰ σάρκα γεννώμενος ὡς ἀπογραφόμενος. Ἦτοι τὴν μετὰ τὴν ἀνάστασιν γενομένην δόξαν, καὶ τὴν εὐγενῆ οὐτοῦ ἀξίαν, ἣν ἡ τῶν οἰκονομηθέντων ὑπέδειξε πείρα, τίς ἔσται ἱκανὸς λόγῳ φράσαι; αὐτοῦ μὲν θανάτῳ ὑποβαλλομένου, πάντων δὲ εἰς ἀφθαρσίαν χάριτι αὐτοῦ ζωοποιουμένων, καὶ πίστει λυτρουμένων. Εἰτά φησιν. « Ὅτι αἴρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ, » τούτῃσιν ἐπαίρεται, καὶ ὑψηλοτέρα τῶν ἐπὶ γῆς ἐστὶν ἡ ζωὴ αὐτοῦ, τούτῃσιν ἡ πολιτεία. Αἴρεται δὲ καὶ ἑτέρως, καὶ ὑπὲρ πάντας ἐστὶν ἡ ζωὴ αὐτοῦ, τούτῃσιν ἡ ὑπαρξίς τοῦ Μονογενοῦς, ὅταν ἔξω νοεῖται σαρκὸς, καὶ οὐπω καθ' ἡμᾶς γενόμενος. Αὐτοῦ γὰρ εἰς θάνατον ἰκουσίως καταβηχότος, ἤρθη ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ καὶ μεταωρίσθη, καὶ ὑπερανέβη τοὺς οὐρανοὺς, ὅτι βασιλεὺς ὑπῆρχε τῆς δόξης, καὶ ἡ αὐτοῦ ζωὴ κατὰ φύσιν, καὶ Κύριος τῶν δυνάμεων· εἰ καὶ διὰ τὴν περὶ ἡμᾶς ὁικονομίαν καὶ τὴν ἰκουσίαν κίνωσιν, τῆς κατὰ τὸ πάθος ἐπὶ γῆς ἀτιμίας καὶ ἀδοξίας ἠτέσχετο, τοῦτο διδόσης εὐλόγως αὐτῷ τῆς καθ' ὑψίστησιν αὐτῷ καὶ ἀδικρίτως ἠνωμένης σαρκὸς, περὶ ἣν τὸ πάθος, καὶ ἡ ἐντεῦθεν ἀτιμία συνδύαινε· κατὰ Θεοῦ μὲν τολμωμένη τοῦ σεσαρκωμένου, ψαῦσαι δὲ μὴ δυναμένη τοῦ ἀπαθούς, ὅπερ ἀμήχανον. Τοῦτον τοίνυν εἶναί τὸν Ἰησοῦν, καὶ πεπληρωθῆαι ἐν αὐτῷ τὴν Γραφὴν ὁ Φίλιππος ταύτην τῷ εὐνοῦχῳ εὐαγγελίσταί· ᾧ καὶ πεισθεὶς, καὶ παρανοήκα βαπτισθεὶς ἐπέμψθη εἰς τὰ κλίματα τῆς Αἰθιοπίας, κηρύξων τοῦθ' ὅπερ αὐτὸς ἐπίστευσε, Θεὸν μὲν εἶνα διὰ τῶν προφητῶν κεκηρυγμένον, τούτου δὲ τὸν Υἱὸν τὴν κατὰ ἄνθρωπον ἤδη πεποιθῆσθαι παρυσίαν, καὶ ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθαι, καὶ τὰ λοιπὰ ὅσα οἱ προφηταὶ λέγουσι περὶ αὐτοῦ. Καὶ ἐναυθὰ πεπληρωταὶ ἡ λέγουσα προφητεία, « Αἰθιοπία προφθάσει χεῖρα αὐτῆς τῷ Θεῷ. »

« Æthiopia præveniet manus ejus Deo »

« Ἴδου ὕδωρ, τί κωλύει με βαπτισθῆναι; Εἶπε δὲ

⁸⁵ Psal. viii, 2. ⁸⁶ Psal. lxxvii, 31.

ὁ Φίλιππος· Εἰ πιστεύεις ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, ἐξ- A
 εστιν. Ἀποκριθεὶς δὲ εἶπε Πιστεύω τὸν Υἱὸν τοῦ
 Θεοῦ εἶναι τὸν Ἰησοῦν Χριστόν· καὶ ἐκέλευσε στῆναι
 τὸ ἄ·μα. Καὶ κατέβησαν ἀμφότεροι εἰς τὸ ὕδωρ,
 ὃ τε Φίλιππος καὶ ὁ εὐνούχος, καὶ ἐβάπτισεν
 αὐτόν· »

Ἐπισταστέον ὡς πολλῇ ἡ σπουδῇ ὑπῆρχε τελείως
 Χριστιανίζουσι περὶ τὸ αἰσθητὸν βάπτισμα. Διττοῦ
 γὰρ ὄντος τοῦ δεδομένου, ὅτε μὲν δι' ὕδατος, ὅτε δ.
 ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ, οὐ διὰ τὴν ὑπεροχὴν
 τοῦ ἐν Πνεύματι βαπτίσματος, κατεφέρονον τοῦ
 σωματικωτέρου. Συμβάλλεται γὰρ καὶ τοῦτο εἰς
 σωτηρίαν καὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ σώματος.

« Ὅτε δὲ ἀνέβησαν ἐκ τοῦ ὕδατος, Πνεῦμα Κυρίου
 « ἤρπασε τὸν Φίλιππον, καὶ οὐκ εἶδεν αὐτόν οὐκ B
 « εἶτι ὁ εὐνούχος. Ἐπορεύετο γὰρ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ
 « χαίρων. Φίλιππος δὲ εὐρέθη εἰς Ἀζωτον. Καὶ
 « δευρόμενος εὐγγελλίζετο τὰς πόλεις πάσας ἕως
 « τοῦ ἐλθεῖν αὐτὸν εἰς Καισάρειαν. »

Συμφερόντως τὸν Φίλιππον ἤρπασε τὸ Πνεῦμα,
 ἐπεὶ ἤξιώσεν ἄν καὶ συμπαραλεθῆναι αὐτῷ ὁ εὐνούχος.
 Καὶ ἐλύπησεν ἄν ἐκεῖνος ἀνανεύσας καὶ ἀρνησά-
 μενος, οὐπω καιροῦ ὄντος. Καὶ αὐτὸς ὁ Φίλιππος
 μέγξ ἐκέρθανεν, ὅπερ ἤκουε περὶ Ἰεζεχιήλ καὶ
 Ἀβδακούμ καὶ ἐπ' αὐτῷ γενόμενον ἰδὼν. Δεικνύεται
 δὲ πολλὴν ὁδὸν ἀπελθῶν, εἶγε ἐν Ἀζώτῳ εὐρέθη.
 Ἐκεῖ γὰρ αὐτὸν ἔστησεν, ἔνθα λοιπὸν καὶ εὐαγγέλι-
 σασθαὶ αὐτὸν ἔδει, καὶ εἰς Καισάρειαν ἐνεῦθεν τὴν
 ἐνεγκοῦσαν ἀπελθεῖν.

ΚΕΦΑΛΑ ΙΓ'.

Ἐπεὶ τῆς οὐρανόθεν θείας κλήσεως Παύλου εἰς C
 ἀποστολὴν Χριστοῦ· ἐν ᾧ περὶ ἰάσεως καὶ
 βαπτίσματος Παύλου διὰ Ἀνανίου κατὰ ἀπο-
 κίλυψιν Θεοῦ, παρήρησας τε αὐτοῦ καὶ συν-
 ταχίας τῆς διὰ Βαρνάβαν πρὸς τοὺς ἀποστό-
 λους·

« Ὁ δὲ Σαῦλος ἔτι ἐμπνέων ἀπειλῆς καὶ φόβου
 « εἰς τοὺς μαθητὰς τοῦ Κυρίου, προσελθὼν τῷ
 « ἀρχιερεὶ ἤτήσαστο περ' αὐτοῦ ἐπιστολάς εἰς Δα-
 « μασκὸν πρὸς τὰς συναγωγὰς, ὅπως ἐάν τις εὐρη
 « τῆς ὁδοῦ ὄντας ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας, διδεμένους
 « ἀγάγῃ εἰς Ἱερουσαλήμ. Ἐν δὲ τῷ πυρεύεσθαι,
 « ἐγένετο αὐτὸν ἐγγίξειν τῇ Δαμασκῷ. Καὶ ἐξαίφνης
 « περιήστραφεν αὐτὸν φῶς ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ
 « πεσὼν ἐπὶ τὴν γῆν, ἤκουσε φωνῆν λέγουσαν αὐτῷ·
 « Σαοὺλ, Σαοὺλ, τί με διώκεις; Εἶπε δὲ, Τίς εἶ, Κύ-
 « ριε; Ὁ δὲ Κύριος εἶπεν· Ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς, ὃν D
 « σὺ διώκεις· Σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λακτιζεῖν.
 « Τρίμων τε καὶ θαμβῶν εἶπε· Κύριε, τί με θέλεις
 « ποιῆσαι; Καὶ ὁ Κύριος πρὸς αὐτόν· Ἀνάστηθι καὶ
 « εἴσθε εἰς τὴν πόλιν, καὶ λαληθήσεται σοι, τί σε
 « δεῖ ποιεῖν. Οἱ δὲ ἄνδρες οἱ συνοδεύοντες αὐτῷ,
 « εἰπήκεισαν ἔννεοι, ἀκούοντες μὲν τῆς φωνῆς,
 « μηδὲνα δὲ θεωροῦντες. Πῆγέρθη δὲ ὁ Σαῦλος ἀπὸ
 « τῆς γῆς, ἀνεψυγμένων τε τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ,
 « οὐδένα ἴδεν. Χειραγωγοῦντες δὲ αὐτόν, εἰς-
 « ἤγαγον εἰς Δαμασκὸν, καὶ ἦν ἡμέρας τρεῖς μὴ
 « βλέπων. »

« Τῆς ὁδοῦ ἔντας. » Ὅδον ἐκάλουν, τὴν εἰς Χρι-

« minus baptizer? Dixit autem Philippus : Si credis
 « ex toto corde, licet. Respondens autem, ait :
 « Credo Filium Dei esse Jesum Christum : jussitque
 « sisti currum. Ac descenderunt ambo in aquam,
 « Philippus simul et eunuchus, et baptizavit
 « eum. »

Animadvertendum est multum fuisse studium his
 qui perfecte Christiani fiebant, circa sensibile
 baptisma. Cum enim dupliciter daretur, nempe
 per aquam, et in Spiritu sancto ac igni : propter
 excellentiam baptismatis quod erat in Spiritu, non
 despiciebant illud quod magis corporale erat.
 Confert enim et hoc ad salutem ac resurrectionem
 corporis.

« VIII, 39, 40. Cum autem ascendissent ex aqua,
 « Spiritus Domini rapuit Philippum : nec amplius B
 « vidit eum eunuchus. Ibat enim per viam suam
 « gaudens. Philippus vero repertus est Azoti : et
 « pertransiens evangelizabat civitatibus cunctis,
 « donec veniret Cæsaream. »

§4 Utiliter Spiritus rapuit Philippum, quoniam
 voluisset sane et eunuchus congregari, et ille ab-
 nuens ac denegans, cum nondum tempus esset,
 ipsum utique contristasset. Ipse quoque Philippus
 plurimum lucri fecit, videns in ipso completum
 quod apud Ezechiel et Habacuc audierat. Osten-
 ditur quoque longum iter digressus, si Azoti reper-
 tus est. Ibi enim eum statuit ubi deinceps prædicare
 ipsum oportebat, et hinc in Cæsaream patriam
 suam discedere.

CAPUT XIII.

De divina Pauli ad Christi apostolatam vocatione
 cælitus facta : in quo etiam agitur de salute et
 baptisate Pauli per Ananiam juxta Dei revela-
 tionem, et loquendi libertate, ac conversatione
 erga apostolos per Barnabam contracta.

« IX, 1-9. Saulus autem adhuc spirans minas ac
 « cædem adversus discipulos Domini, accessit ad
 « principem sacerdotum, petiitque ab eo epistolas,
 « quas Damascum perferret ad synagogas. ut si quos
 « invenisset, qui ejus viæ essent, viros ac mulieres,
 « vinclos duceret Jerusalem. Et cum iter faceret
 « contigit ut appropinquaret Damasco. Et repente
 « circumfulsit eum lux de cælo, delapsusque in
 « terram audivit vocem dicentem sibi ; Saul Saul,
 « quid me persequeris ? Ait autem : Quis es, Do-
 « mine ? Et dixit Dominus : Ego sum Jesus, quem D
 « tu persequeris. Durum est tibi contra stimulos
 « calcitrare. Isque tremens ac stupens, dixit :
 « Domine, quid me vis facere ? Et Dominus ad
 « eum : Surge et ingredere civitatem, ac dicetur
 « tibi quid le oporteat facere. §5 Viri autem qui co-
 « mites erant itineris, stabant attoniti, audientes
 « quidem vocem, neminem tamen videns. Sur-
 « rexit autem Saulus de terra, apertisque oculis
 « neminem videbat. Ipsum vero manucentes
 « introduxerunt Damascum. Et erat triduo non
 « videns. »

« Quæ ejus viæ essent. » Viam appellabant fidem

in Christum verum Deum nostrum. quam prædicabant apostoli : et merito sane. Siquidem in regnum cælorum per illam et non per aliam ullam ingredimur. Veriori autem sermone via intelligenda est conversatio, veluti apud Isaiam : « Ut quid errare nos fecerunt a via tua ⁸⁷ ? » Hoc est a conversatione, quæ tuis convenit placitis. Ita ergo et hic viam appellavit conversationem secundum Christum. Sic et aliis locis ubi viam meminit. prædicationem secundum Christum significavit. aut conversationem juxta placita Christi. Forte etiam quasi attenuantes aut detrahentes ita eos vocabant. Siquidem obscurum sive ignobilem solent appellare hominem e via seu e trivio. Non petivit autem potestatem eos ibi puniendi. sed adducendi Jerosolyma : quod hæc majori auctoritate fieri vellet. In civitate vero non accidit visio, sed in via per quietem, ne aliis liceret alio modo narrare quod circa ipsum contigisset, sed ipse fide dignus esset ad referendum, qui visionem vidisset, et casum peressus fuisset. Non omnes autem excæcat, sed solum duntaxat Paulum, ne communis afflictio existimaretur. et quæ casu contigisset, sed a divina providentia. Quare autem non crediderunt ii qui cum eo erant ? Ut fide digni testes essent ejus quod circa Paulum contigerat. Nam si credidissent, viderentur ad gratiam testificari. « Audientes quidem vocem. » Non eam quæ desuper delapsa erat vocem audierunt hi qui cum Paulo erant, sed Pauli vocem Ipsum etenim Paulum in sequentibus inducit dicentem : « Et qui mecum erant, lumen quidem viderunt et exterriti sunt, vocem autem non audierunt ejus qui loquebatur mecum ⁸⁸. » Si enim vocem illam audissent nequaquam increduli permansissent. Paulum vero respondentem videntes mirabantur. Ideo autem hoc ab initio actum non est, **86** ut ostenderetur quod vere surrexerit Christus. Nam is qui illum ejiciebat nec ejus credendo resurrectioni etiam ipsius discipulos persequebatur, unde credidisset, nisi magna esset vis resurrectionis ejus ?

« Et non comedit neque bibit. »

Quam ob causam ? Quoniam seipsum mirum in modum pæna dignum judicabat ob Ecclesiæ persecutionem, tristisque Deum deprecabatur ut sibi remitteret.

IX, 10 12. Erat autem quidam discipulus Damasci nomine Ananias : et dixit ad illum per visum Dominus : Anania. At ille ait : Ecce ego, Domine. Et Dominus ad eum : Surge et vade in vicum qui vocatur Rectus, ac quære in domo Judæ Saulum nomine Tarsensem : ecce enim orat. Veditque per visum virum nomine Ananiam introentem. et imponentem sibi manum ut visum reciperet. »

Ut quid, obsecro, nullum magnorum qui fide dignus esset traxit, aut ad Pauli instructionem transmisit, sed Ananiam qui unus erat ex Septua-

⁸⁷ Isa. LXXIII, 17. ⁸⁸ Infra, xxii.

στον τὸν ἀληθῆ Θεὸν ἡμῶν, ἣν ἐκήρυττον οἱ ἀπόστολοι, πλίστιν· καὶ μᾶλλον εἰκότως. Δι' αὐτῆς γὰρ εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν, καὶ οὐ δι' ἄλλης τινὸς εἰσερχόμεθα. Ἀληθεστέρῳ δὲ λόγῳ, ὀδὸν τὴν πολιτείαν ἀκουστέον, ὡς παρὰ τῷ Ἰσαΐα « Ἴνα τί ἐπλάνησαν ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου ; » τούτῃστι τῆς κατὰ σὲ πολιτείας. Πῦτως οὖν ἐνταῦθα ὀδὸν, τὴν κατὰ Χριστὸν εἶπε πολιτείαν. Καὶ ἐν οἷς ἄλλοις ὁδοῦ μνημονεύει, τὸ κατὰ Χριστὸν κήρυγμα καὶ τὴν κατ' αὐτὸν σημαίνει πολιτείαν. Ἰσως καὶ ὡς εὐτελεζόντες καὶ διασύροντες οὕτως αὐτοὺς ἐκάλουν. Καὶ γὰρ τὸν ἀτιμον εἰώθεσι καλεῖν ἀνθρώπον ἐξ ὁδοῦ. Οὐκ ἐξήγησε δὲ ἐξουσίαν ἐκεῖ τιμωρήσασθαι αὐτοὺς, ἀλλ' ἀγαγεῖν εἰς Ἱερουσαλήμ, ὅτι μετὰ πλείονος τῆς ἐξουσίας ταῦτα ἔθελε πράττειν. Ἐν πόλει δὲ ἡ ὀπτασία οὐ γίνεται, ἀλλ' ἐν τῇ ὁδῷ ἐφ' ἡσυχίᾳ, ὡς μὴ ἐξείναι τὸ περὶ αὐτὸν γεγονός· ἄλλως ἄλλως διηγεῖσθαι, ἀλλ' αὐτὸς ἀξιόπιστος εἶη διηγεῖσθαι ὡς καὶ τὴν ὄψιν ἰδὼν, καὶ τὸ πάθος ὑποστῆς. Οὐ πάντας δὲ τυφλοὶ εἰ μὴ Παῦλον μόνον, ἵνα μὴ κοινὸν καὶ ὡς ἀπὸ τύχης τὸ πάθος νομιεθῆ, ἀλλὰ θείας προνοίας. Διὰ τί δὲ μὴ ἐπίστευαν οἱ σὺν αὐτῷ ; Ἴνα ὡσιν ἀξιόπιστοι μαρτυροῦντες τὸ περὶ Παῦλον. Εἰ γὰρ ἐπίστευσαν, ἔδοξαν ἂν πρὸς χάριν μαρτυρεῖν. « Ἀκούοντες μὲν τῆς φωνῆς. » Οὐ τῆς ἠνωθεν ἤκουσαν φωνῆς οἱ συνόντες τῷ Παύλῳ, ἀλλὰ τῆς τοῦ Παύλου. Οὐδένα δὲ ἐθεώρουν πρὸς ὃν ἀπεκρίνατο· ὁ δὲ Παῦλος μόνος τῆς ἠνωθεν. Καὶ γὰρ προῖων αὐτὸν εἰσάγει λέγοντα τὸν Παῦλον « Οἱ δὲ σὺν ἐμοὶ ὄντες τὸ μὲν φῶς ἰδεῖσθαι, καὶ ἔμωθοι ἐγένοντο, τὴν δὲ φωνὴν οὐκ ἤκουσαν τοῦ λαλοῦντός μοι. » Εἰ γὰρ τῆς φωνῆς ἤκουσαν ἐκείνης, οὐκ ἂν ἠπίστησαν. Τὸν δὲ Παῦλον ὄρωντες ἀποκρινόμενον, ἐθαύμαζον. Διὰ τοῦτο δὲ οὐκ ἐξ ἀρχῆς τοῦτο γέγονεν, ἵνα δειχθῆ ὄντως ὅτι ἀνέστη Χριστός. Ὁ γὰρ ἐλαύνων αὐτὸν καὶ ἀπιστῶν αὐτοῦ τῇ ἀναστάσει, καὶ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ διώκων, πόθεν ἂν ἐπίστευσεν, εἰ μὴ πολλὴ ἦν τῆς ἀναστῆσεως ἡ ἰσχὺς ;

« Καὶ οὐκ ἔφαγεν οὐδὲ ἔπιεν. »

Διὰ τί ; Ὅτι λίαν ἐαυτοῦ κατέγνω ἐπὶ τῷ διωγμῷ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ λυπούμενος παρεκάλει τὸν Θεὸν ἀφεθῆναι αὐτῷ.

« Ἦν δὲ τις μαθητῆς ἐν Δαμασκῷ, ὀνόματι Ἀνανίας· καὶ εἶπε πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος ἐν ὄραματι, « Ἀνανία. Ὁ δὲ εἶπεν· Ἰδοὺ ἐγώ, Κύριε. Ὁ δὲ « Κύριος πρὸς αὐτόν· Ἀναστάς πορεύθητι ἐπὶ τὴν « ῥύμην τὴν καλουμένην Εὐθεΐαν, καὶ ζήτησον ἐν « οἰκίᾳ Ἰούδα Σαῦλον ὀνόματι Ταρσέα· ἰδοὺ γὰρ « προσεύχεται. Καὶ εἶδεν ἐν ὄραματι ἄνδρα ὀνόματι « Ἀνανίαν εἰσελθόντα, καὶ ἐπιτιθίντα αὐτῷ χεῖρα, « ὅπως ἀναβλέψῃ. »

Τί δὲ ποτε οὐδένα τῶν ἀξιόπιστων καὶ μεγάλων ἐλάκυσεν, οὐδὲ μετέστησε πρὸς τὴν τοῦ Παύλου κατήγησιν, ἀλλ' Ἀνανίαν ὄντα τῶν ἐβδόμηκοντα ;

Ἐπειδὴ οὐκ ἔμελλε δι' ἀνθρώπων ἐνάγεσθαι, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. Ἐπεὶ καὶ οὗτος εἰδὼς μὲν αὐτὸν οὐδὲν, ἐβάπτισα δὲ ἕξ μόνον. Ἄμα γὰρ φωτισθεὶς ἔμελλε πολλὴν ἐπισήσιασθαι τοῦ Πνεύματος χάριν ἀπὸ τοῦ ζήλου καὶ τῆς προθυμίας. Ἐντεῦθεν δὲ στυμνωτέον ὅτι ἐκεῖνα τὰ ὄνειρα δεῖ λέγεσθαι, ἄπερ κοινωφελὴ ἐστὶ, καὶ συμβάλλεται εἰς θεοσέβειαν, ὅσα ἔχει τοῦ Κυρίου τὴν παράστασιν ἢ ἀγγέλων. Ἔστι δὲ καὶ κατ' ὄναρ ἰδικά, ἃ οὐκ ὀφείλει λαλεῖσθαι. Πλὴν, εἰ καὶ ἰδικὴ τοῦ Σαύλου ἢ ὀφέλεια, ἀλλ' οὖν ἴασις παράδοξος συμβῆσα, πάλιν εἰς θεοσέβειαν τῶν ἀνθρώπων προσκαλεῖται· καὶ διὰ τοῦτο ὡς κοινωφελὴ ἐκλαλεῖσθαι εἶδει. « Ἀναστάς πορεύθητι. » Καὶ οὗτος ὁ Ἀνανίας διάκονος ἦν, ὡς αὐτὸς Πάυλος μαρτυρεῖ ἐν τοῖς κανόσι. Τοῦτο δὲ γέγονε διὰ τὸ μὴ παρῆναι πρεσβύτερον ἐν Δαμασκῷ ἕνεκεν τοῦ γεγονότος διωγμοῦ. « Καὶ εἶδεν ἐν ὄραματι. » Οὐκ ἠδύνατο γὰρ ἰδεῖν καθ' ὕπαρ, ἐπειδὴ πηρὸς ἦν.

« Ἀπεκρίθη δὲ Ἀνανίας. Κύριε, ἀκήκοα ἅπὸ πολλῶν περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου, ὅσα κακὰ ἐποίησε τοῖς ἁγίοις σου ἐν Ἱερουσαλήμ. Καὶ ὡς ἔχει ἐξουσίαν παρὰ τῶν ἀρχιερέων δῆσαι πάντας τοὺς ἐπικαλουμένους τὸ ὄνομά σου. Εἶπε δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος· Πορεύου, ὅτι σκεῦος ἐκλογῆς μοί ἐστιν οὗτος, τοῦ βασιτάσει τὸ ὄνομά μου ἐνώπιον ἐθνῶν καὶ βασιλέων, υἱῶν τε Ἰσραὴλ. Ἐγὼ γὰρ ὑποδείξω αὐτῷ ὅσα δεῖ αὐτὸν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματός μου παθεῖν. Ἀπῆλθε δὲ Ἀνανίας, καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν· καὶ ἐπιθεὶς ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας εἶπε· Σαούλ ἀδελφεέ. »

« Ἀκήκοα ἀπὸ πολλῶν. » Ταῦτά φησιν ὁ Ἀνανίας, οὐχ ὡς ἀπιστῶν τοῖς λεγομένοις, οὐδὲ ἠκατησθαι νομιζῶν τὸν Χριστὸν· μὴ γένοιτο! ἀλλὰ φοβούμενος καὶ τρέμων. Εἰκὸς γὰρ ἦν αὐτοῦς ἐν φόβῳ ὄντας παρεργάζεσθαι, ὥστε μανθάνειν τὰ κατ' αὐτῶν ὀριζόμενα (ἐπεὶ πόθεν ἦν δῆλον αὐτοῖς, ὅτι καὶ ὡς ἐξουσίαν ἔχει παρὰ τῶν ἀρχιερέων;) καὶ λέγειν, ὅτι· Τούτων ὄντων πῶς δύναται ταῦτα γενέσθαι; Τί οὖν ὁ Κύριος ὁ ταῖς καρδίαις ἐμβατεύων κατὰ Παύλου ἐμαρτύρησε; Δείκνυσιν ὅτι οὐκ ἔστι φυσικὴ ἢ κακία αὐτῷ. Σκεῦος γὰρ, φησὶν, ἐκλογῆς ἐστὶ. Διὰ τοῦτο, φησὶν, εἶδειν ὅτι δοκιμὸς ἐστὶ· τὸ δοκιμὸν γὰρ τις ἐκλέγεται σκεῦος. Καὶ οὐ μόνον πιστὸς ἐστὶ, φησὶν, ἀλλὰ καὶ διδάσκαλος καὶ κήρυξ τῆς οἰκουμένης, ἀλλὰ καὶ πείσεται πολλὰ ὑπὲρ ἐμοῦ. Διὰ τοῦτο φησὶν, ὅτι Σκεῦος ἐκλογῆς μοί ἐστὶ, καὶ ὅτι βασιτάσει τὸ ὄνομά μου. Ἐπεὶ δὲ ἀκούσας ὁ Ἀνανίας ὅτι τυφλὸς ἐστὶν ὁ Παῦλος, ἐχάρη, καὶ μονονουχί· τοῦτο λέγει διὰ τῶν αὐτοῦ ῥημάτων. Ἐκπῶς ἔχει, ἄφες αὐτὸν πεπηρῶσθαι· τί με κελεύεις ἀνοῖξαι τοὺς ὀφθαλμούς; Ἦνα πάλιν κολάσῃ; Οὐ μόνον, φησὶν, οὐδὲν ἐργάσεται δεινὸν, ἀλλὰ καὶ πείσεται πολλὰ ὑπὲρ ἐμοῦ.

« Ὁ Κύριος ἀπέσταλκέ με ὁ ὀφθαλμοὶ σοι ἐν τῇ ὁδῷ ἢ ἔρχου, ὅπως ἀναδελφῆς καὶ κληροῦς Πνεύματος ἁγίου. Καὶ εὐθέως ἀπέπεσον ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν

PATROL. GR. CXVIII.

ginta? Quoniam per omnes inducturus eum non erat, sed per ipsum Christum. Siquidem nihil eum docuit, sed tantum baptizavit. Simul enim ut illuminatus esset, magnam Spiritus gratiam a zelo animique promptitudine attracturus erat. Hinc autem intelligendum est illas narrari debere visiones aut somnia quæ in communem sunt utilitatem, conferuntque ad Dei cultum, quæ Domini assistentiam habent aut angelorum Contingit autem et privata per somnum videri, quæ non debent referri. Attamen quanquam hic privata erat Sauli utilitas, at certe admiranda quæ accidit salus, rursum ad divinum cultum asciscit hominem: et ob id tanquam de communi utilitate loqui de ea oportuit. « Surge et vade. » Et hic Ananias diaconus erat, prout ipse Paulus in canonibus testatur. Id autem factum est, quod Damasci propter motam persecutionem non adesset presbyter. « Et vidit per visum. » Neque enim revera videre potuit, quoniam cæcus erat.

IX, 13-17. « Respondit autem Ananias: Domine, « audiavi ex multis de viro hoc, quanta mala fecerit sanctis tuis Jerosolymis. Et hoc loco potestatem habet a principibus sacerdotum vincendi « omnes qui invocant nomen tuum. Dixit autem ad eum Dominus: Vade, quoniam vas electum est mihi iste, ut portet nomen meum coram gentibus et regibus, ac filiis Israel. Ego enim ostendam illi quanta oporteat eum pro nomine meo pati. Et abiit Ananias, introivitque in domum, et impositis illi manibus dixit: Saul « frater. »

« Audiavi ex multis. » Hæc dicit Ananias, non tanquam incredulus his quæ dicebantur, neque errare Christum existimans: absit! sed timens ac tremens. Erat enim versimile quod cum in timore essent, sciscitabantur, ut discerent quæ contra se definita erant. (Alioqui enim quomodo illis manifestum esset quod etiam hic haberet potestatem a principibus sacerdotum?) Itaque dicebat: Cum hæc ita sint, quomodo possunt ista fieri? Quid ergo Dominus, in eorum cordibus habitans, adversus Paulum testabatur? Ostendit non esse naturale illi vitium. Nam vas electum est, inquit. Propterea ostendit quod probatus sit: nam probatum vas quivis eligit. Nec solum, inquit, fidelis erit, sed et præceptor ac prædicator universi orbis, multaque pro me patietur. Propterea ait, Vas electum mihi est, et nomen meum portabit. Quoniam autem Ananias audiens quod cæcus esset Paulus, gavisus est, et propemodum verbis suis hoc dicit: Bene se habet, sine eum excæcatum esse: ut quid me jubes ejus oculos aperire? an ut rursum vinciat? ut rursum puniat? ideo ait: Non solum nihil mali operabitur, sed et multa pro me tolerabit.

IX, 17-19. « Dominus misit me qui apparuit tibi in via qua veniebas, ut visum recipias, et implearis Spiritu sancto. Statimque deciderunt ab

« oculis ejus tanquam squamæ, et visum rece-
 « pit, ac surgens baptizatus est. Cumque acce-
 « pisset cibum confortatus est. Fuit autem Saulus
 « cum discipulis qui erant Damasci dies ali-
 « quot. »

« Qui apparuit tibi. » Atqui non dixit ei Chri-
 stus : Ego illi apparui, sed hoc a Spiritui sancto
 didicit. Verum non fuit ab eo visus. Utique rebus
 ipsis et efficacia visus fuit et apparuit. Non dixit
 autem : **SS** Qui te excæcavit, improprium declinans,
 sed qui apparuit tibi. Decidunt autem squamæ,
 vehementiam cæcitatatis ostendentes, sanitatisque
 certitudinem.

IX, 20-25. « Et confestim in synagogis prædica-
 « bat Christum, quod hic esset Filius Dei. Stupe-
 « bant autem omnes qui eum audiebant, ac dice-
 « bant : Nonne hic est qui expugnabat Jerosolymis
 « eos qui invocabant nomen istud ? Et huc ad hoc
 « venit ut vinculos educeret illos ad principes sacer-
 « dotum ? Saulus vero magis invalescebat, et con-
 « fundebat Judæos qui habitant Damasci, confir-
 « mans hunc esse Christum. Expletis autem diebus
 « compluribus, inierunt inter se Judæi consilium
 « ut ipsum occiderent. Verum notæ factæ sunt
 « Saulo insidiæ eorum. Et asservabant portas die
 « ac nocte ut ipsum occiderent. Acceptum autem
 « eum discipuli noctu per murum demiserunt sub-
 « mittentes in sporta. »

« Prædicabat Christum in synagogis. » Nempe
 cum legem didicisset, ora illis obturabat, nec
 sinebat loqui, sed a Scripturis contrarium osten-
 debat. « Confirmans, » hoc est, cum mansuetudine
 docens Jesum esse Christum Dei Filium. At illi
 insidiabantur ut ipsum occiderent : verum a muro
 per discipulos demissus est in sporta, ac fuga
 servatus est. Considera quod jam discipulos quo-
 que nactus erat, adeo totus ardebat ac prædica-
 tione perficiebatur : atque eo ipso quod tardius
 accessisset, promptior efficiebatur. Et quanquam
 hinc migrare cuperet, attamen hominum quoque
 salutem amabat : propter quod etiam frequenter
 hujusmodi comminisceretur, servans seipsum
 prædicationi ; nec reusabat humanis uti inventis,
 ubi temporis occasio expeteret.

IX, 26-28 « Cum autem Saulus venisset Jeru-
 « salem, tentabat se adjungere discipulis : et omnes
 « illum timebant, non credentes quod esset disci-
 « pulus. Barnabas vero apprehensum illum duxit
 « ad apostolos, narravitque ipsis quomodo in via
 « vidisset Dominum **SS** et quod locutus esset ei :
 « et quomodo Damasci strenue se gessisset in no-
 « mine Jesu. Eratque cum ipsis intrans et exiens
 « Jerosolymis, ac cum fiducia loquens in nomine
 « Domini Jesu. »

Digna hic suboritur dubitatio quomodo in Epi-
 stola ad Galatas dicat quod non abierit Jerosoly-
 mam, sed in Arabiam, et rursum Damascum, ac
 post tres annos Jerosolymam ut videret Petrum,

« αὐτοῦ ὡσεὶ λεπίδες, ἀνέβλεψέ τε καὶ ἀναστὰς
 « ἔβαπτίσθη, καὶ λαβὼν τροφὴν ἐνίσχυσεν. Ἐγένετο
 « δὲ ὁ Σαῦλος μετὰ τῶν ἐν Δαμασκῷ μαθητῶν
 « ἡμέρας τινάς. »

« Ὁ ὄφθεις σοι. » Καὶ μὴν οὐκ εἶπεν αὐτῷ ὁ
 Χριστὸς, ὅτι ὤφθη αὐτῷ, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Πνεύματος
 ἔμαθεν. Καὶ μὴν οὐκ ὤφθη. Ναι δὲ ἀπὸ πραγμάτων
 καὶ τῆς ἐνεργείας ὤφθη. Οὐκ εἶπε δὲ, Ὁ πηρώσας
 σε, ἐκκλίνων τὸν ὀνειδισμόν, ἀλλ', Ὁ ὄφθεις σοι.
 Ἐκπίπτουσι δὲ λεπίδες, τὸ σφοδρὸν δεικνύουσαι τῆς
 τυφλώσεως, καὶ τὸ ἀναμφίβολον τῆς ἰάσεως.

« Καὶ εὐθέως ἐν ταῖς συναγωγαῖς ἐκήρυσσε τὸν
 « Χριστὸν, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ἐξ-
 « ἴσταντο δὲ πάντες οἱ ἀκούοντες, καὶ ἔλεγον· Οὐχ
 « οὗτός ἐστιν ὁ πορθήσας ἐν Ἱερουσαλὴμ τοὺς ἐπι-
 « καλουμένους τὸ ὄνομα τοῦτο ; Καὶ ὡδε εἰς τοῦτο
 « ἐλήλυθεν, ἵνα δεδεμένους αὐτοὺς ἀγάγῃ ἐπὶ τοὺς
 « ἀρχιερεῖς ; Σαῦλος δὲ μᾶλλον ἐνεδυναμοῦτο καὶ
 « συνέχυνε τοὺς Ἰουδαίους τοὺς κατοικοῦντας ἐν
 « Δαμασκῷ, συμβιβάζων ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Χριστὸς.
 « Ὡς δὲ ἐπληροῦντο ἡμέραι ἱκαναὶ, συνεβουλεύ-
 « σαντο οἱ Ἰουδαῖοι ἀνελεῖν αὐτόν. Ἐγνώσθη δὲ τῷ
 « Σαύλῳ ἡ ἐπιβουλὴ αὐτῶν. Παρητήρουν τε τὰς πό-
 « λας ἡμέρας τε καὶ νυκτὸς, ὅπως αὐτὸν ἀνέλωσι.
 « Λαθόντες δὲ αὐτόν οἱ μαθηταὶ νυκτὸς, καθῆκαν διὰ
 « τοῦ τεύχους, χαλάσαντες ἐν σπυρίδι. »

« Ἐκήρυσσε τὸν Χριστὸν ἐν ταῖς συναγωγαῖς. »
 Ἄτε νομομαθὴς ὢν ἐπεστόμιζεν αὐτοὺς, καὶ οὐκ εἶα
 φθέγγεσθαι, ἀλλ' ἀπὸ τῶν Γραφῶν ἐδείκνυε. « Συμ-
 βιβιάζων, » τούτεστι, μετ' ἐπιεικειᾶς διδάσκων, ὅτι
 Ἰησοῦς ἐστιν ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Οἱ δὲ ἐπ-
 εδοῦλεον ὥστε ἀνελεῖν αὐτόν· ὁ δὲ ἀπὸ τοῦ τεύχους
 ἐν σπυρίδι ἐχλαῖτο διὰ τῶν μαθητῶν, καὶ διεσάξτετο
 φυγὰς· Σκόπει ὅτι ἤδη καὶ μαθητὰς ἦν κτησάμενος,
 οὕτως ὅπως ἐκαίετο καὶ ἐπεπλήρωτο τοῦ κηρύγμα-
 τος, καὶ τὸ βραδύτερον αὐτὸν προσελθεῖν προθυ-
 μότερον ἐποίησε. ἢ γὰρ καὶ ἐπεθύμει τῆς ἐντεῦθεν
 ἀποδημίας, ἀλλ' ὅμως καὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων ἥρα
 σωτηρίας· δι' ὃ καὶ πολλάκις τοιαῦτα ἐμηχανᾶτο,
 τηρῶν ἐαυτὸν τῷ κηρύγματι· καὶ οὐ παρητεῖτο καὶ
 ἀνθρωπίνους χρῆσασθαι μηχανήμασιν, ἥνλικα ἀπῆται
 καιρός.

« Παρηγνόμενος δὲ ὁ Σαῦλος ἐν Ἱερουσαλὴμ,
 « ἐπειρᾶτο κολλᾶσαι τοῖς μαθηταῖς· καὶ πάντες
 « ἐφοβοῦντο αὐτόν, μὴ πιστεύοντες ὅτι ἐστὶ μαθη-
 « τῆς. Βαρνάβας δὲ ἐπιλαβόμενος αὐτόν, ἤγαγε πρὸς
 « τοὺς ἀποστόλους, καὶ διηγήσατο αὐτοῖς πῶς ἐν τῇ
 « ὁδῷ εἶδε τὸν Κύριον, καὶ ὅτι ἐλάλησεν αὐτῷ· καὶ
 « πῶς ἐν Δαμασκῷ ἐπαῖρησιν ἐλάλησεν αὐτῷ ἐν τῷ
 « ὄνοματι τοῦ Ἰησοῦ. Καὶ ἦν μετ' αὐτῶν εἰσπορευόμενος εἰς
 « Ἱερουσαλὴμ, καὶ παρῴρησιν ἐλάλησεν αὐτῷ ἐν τῷ
 « ὄνοματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. »

Ἄξιον ἐνταῦθα διαπορῆσαι, πῶς ἐν μὲν τῇ πρὸς
 Γαλάτας φησὶν, ὅτι οὐκ ἀπέλθον εἰς Ἱεροσόλυμα
 ἀλλ' εἰς Ἀραβίαν καὶ Δαμασκόν, καὶ μετὰ τρία ἔτη
 εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ἴστωρῆσαι Πέτρον καὶ ὅτι

οὐδένα τῶν ἀποστόλων εἶδον. Ἐνταῦθα δὲ τούναντίον ἄφησιν, ἤγγαυον αὐτὸν πρὸς τοὺς ἀποστόλους ὁ Βαρνάβας. Ἡ τοίνυν τοῦτο φησιν ἐν τῇ πρὸς Γαλιτάς Ἐπιστολῇ, ὅτι οὐκ ἀπῆλθεν, ὥστε ἀναθῆσθαι. Φησὶ γάρ, ὅτι Οὐ προσανιθέμην, οὐδὲ ἀπῆλθον εἰς Ἱεροσόλυμα. Ἡ εἰ μὴ τοῦτο, δῆλον ὅτι ἡ ἐπιβουλή ἡ ἐν Δαμασκῷ οὐκ εὐθὺς μετὰ τὸ πιστεῦσαι γέγονεν, ἀλλὰ μετὰ τὸ ἐλθεῖν αὐτὸν ἀπὸ Ἀραβίας μετὰ ἕτη τρία, Ἡ εἰ μὴ τοῦτο πάλιν, αὐτὸς μὲν οὐκ ἀπῆλθε πρὸς τοὺς ἀποστόλους, ἀλλὰ τοῖς μαθηταῖς ἐπειρᾶτο κολλᾶσθαι, μιστριάζων, ἃ τε διδάσκαλος ὢν καὶ οὐ μαθητής. Βαρνάβας δὲ αὐτὸν καὶ πρὸς τοὺς ἀποστόλους ἄγει, καὶ διηγείται ἅτε εἶδεν ἃ τε ἐπαρῆσιάσματο. Διὰ τοῦτο ἀπῆλθον, φησὶν, ἵνα πρὸς τοὺς πρὸ ἐμοῦ ἀποστόλους ἀπέλθω· οὐδὲν γοῦν παρ' αὐτῶν ἔμαθον. Ἡ ταύτην τὴν ἀνοδὸν λάμβανε ὥστε εἶναι οὕτως, ὅτι ἀπῆλθεν εἰς Ἀραβίαν, εἶτα ἦλθεν εἰς Δαμασκὸν, εἶτα εἰς Ἱεροσόλυμα, εἶτα εἰς Συρίαν. Ἡ εἰ μὴ τοῦτο πάλιν, ὅτι αὐθὺς ἀνῆλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα, εἶτα εἰς Δαμασκὸν ἐξεπέμφθη, εἶτα εἰς Ἀραβίαν, εἶτα εἰς Δαμασκὸν πάλιν, εἶτα εἰς Καισάρειαν. Καὶ τότε διὰ δεκατεσσάρων ἔτων ἀνέστη πάλιν εἰς Ἱεροσόλυμα, ἴσως ὅτε τοὺς ἀδελφοὺς ἀνήγαγε μετὰ Βαρνάβαν. Ἡ εἰ μὴ τοῦτο, ἕτερον λέγει καιρὸν. Καὶ γὰρ ὁ ἱστοριογράφος πολλὰ ἐπιτέμνει, καὶ πολλοὺς συνάγει καιροὺς. Δοκεῖ δὲ μοι ὁ Βαρνάβας ἀνωθεν αὐτῷ εἶναι φίλος. Ἐν δὲ ἀνθρωπος ἐπιεικῆς καὶ χρηστός σφόδρα· διὸ καὶ υἱὸς παρακλητικῆς φερονύμως ἐλέγετο· ὅθεν καὶ εὐπρόσιτος γέγονε τῷ ἀνδρὶ.

« Ἐλάλει τε καὶ συναζήθει πρὸς τοὺς Ἑλληνο-
« στάς οἱ δὲ ἐπεχείρουν αὐτὸν ἀνελεῖν. Ἐπιγόντες
« δὲ οἱ ἀδελφοί, κατήγαγον αὐτὸν εἰς Καισάρειαν,
« καὶ ἐξαπέστειλαν αὐτὸν εἰς Ταρσόν. »

Ἑλληνοστάς φησι τοὺς Ἑλληνοστί φεβγομένους, καὶ σφόδρα σοφῶς. Οἱ γὰρ ἄλλοι, τουτέστιν οἱ βαθεῖς Ἑβραῖοι, οὐδὲ ἰδεῖν αὐτὸν ἠθέλησαν.

« Αἱ μὲν οὐκ Ἐκκλησίαι καθ' ὅλης τῆς Ἰουδαίας
« καὶ Γαλιλαίας καὶ Σαμαρείας εἶχον εἰρήνην, οἴκο-
« δομούμεναι καὶ πορευόμεναι τῷ φόβῳ τοῦ Κυ-
« ρίου, καὶ τῇ παρακλητικῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος
« ἐπιπλήθοντο. »

Αἱ μὲν οὖν Ἐκκλησίαι. » Μέλλει λέγειν ὅτι κτείσειν ἐκεῖθεν ὁ Πέτρος· ἵνα οὖν μὴ φόβον τοῦτο νομίσῃς, προεῖπεν ὅτι εἰρήνην εἶχον αἱ Ἐκκλησίαι. Ὅτε μὲν γὰρ ἡ ἀκμὴ τοῦ πολέμου ἦν, ἐν Ἱεροσόλυμοις διετίθειον οἱ ἀπόστολοι· ὅτε δὲ εἰρήνην, καὶ εἰς ἄλλοις ἐκήρυττον.

ΚΕΦΑΛΑ. ΙΔ'.

Ἡσὶ Αἰνείαν παραλυτικῷ ἰαθέντος ἐν Λύδῃ διὰ Πέτρον. Ἐν ᾧ τὰ περὶ Ταθιθᾶ τῆς φιλοχόρου, ἣν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν ὁ Πέτρος, διὰ προσευχῆς ἐν Ἰωάννῃ.

« Ἐγένετο δε, Πέτρον διερχόμενον διὰ πάντων,
« κατελθεῖν καὶ πρὸς τοὺς ἁγίους τοὺς κατοικοῦντας
« Λύδαν. Εὗρε δὲ ἐκεῖ ἀνθρωπὸν τινα Αἰνέαν ὀνό-
« μωτι, ἐξ ἑτῶν ὀκτώ κατακείμενον ἐπὶ κρεβάτι,

²⁰ Galat. i, 17 sqq.

A quodque nullum ceterorum viderit apostolorum ²⁰. Hic autem ait contrarium. quod duxerit eum Barnabas ad apostolos. Aut igitur hoc dicit in Epistola ad Galatas. quod non abiit ut ad eos referret. Ait enim ibidem: Non contuli me neque abii Jerosolymam; aut si hoc non placet manifestum est quod insidiæ quæ Damasci parabantur, non continuo factæ sunt ubi ille credidisset, sed cum ab Arabia post annos tres rediisset. Rursumque si id non placet, ipsa quidem non abiit ad apostolos, sed discipulis aliis tentabat se adungere, modeste de se sentiens, cum tamen præceptor esset et non discipulus. Barnabas vero ipsum etiam ad apostolos ducit, narratque et quæ viderit et quæ palam locutus sit Propter hoc, inquit, profectus sum, ut ad eos qui ante me fuerant apostoli venirem. Nihil igitur ab eis didici. Vel hunc reditum sic accipe ut ita sit quod abierit in Arabiam. deinde venerit Damascum, deinde Jerosolymam, deinde in Syriam. Aut si nec hoc quidem satisfacit, quod rursus Jerosolymam redierit, deinde Damascum emissus sit, postmodum in Arabiam, exinde rursus Damascum, postea Cæsaream: et tunc post quatuordecim annos rursus ascendit Jerosolyma: fortassis quando fratres adduxit cum Barnaba. Quod si hoc non est, aliud dicit tempus. Historiographus enim multa abbreviat, multaue contrahit tempora. Videtur autem mihi Barnabas etiam antea fuisse illi amicus. Erat enim homo benignus et admodum suavis: ideo quoque filius consolationis ex nomine dicebatur: unde et accessu fecilis fuit viro.

C IX, 29. 30. « Loquebaturque et disputabat adversus Græcos: at illi nitebantur occidere illum. « Quod ubi cognovissent fratres, ²⁰ deduxerunt « eum Cæsaream et emiserunt ipsum Tarsum. »

Græcos vocat Græce loquentes, idque sapienter admodum. Alii enim, nempe qui intime Hebræi erant, ne videre quidem ipsum voluerunt.

IX. 31. « Igitur Ecclesiæ per universam Judæam « et Galilæam ac Samariam pace fruebantur; et « ædificabantur versantes in timore Domini, et « consolatione Sancti spiritus multiplicabantur. »

« Igitur Ecclesiæ. » Dicturus est quod descenderit inde Petrus: ne ergo timoris id esse arbitris. prædixit quod Ecclesiæ pace fruebantur. Siquidem quando belli vigor erat, Jerosolymis versabantur Apostoli: quando vero pax, etiam aliis prædicabant.

CAPUT XIV.

De Ainea Paralytico Lyddæ per Petrum curato: in quo agitur etiam de Tabitha dilecta vidua, quam Petrus Joppæ per orationem a mortuis excitavit.

IX, 32 35. « Contigit autem ut Petrus, dum per « omnes peragraret, deveniret etiam ad sanctos qui « habitabant Lyddæ. Repperit autem ibi hominem « quemdam nomine Aeneam, ab annis octo decum-

« bentem in grabbato, qui erat paralyticus : et ait A
 « illi Petrus : Άνεα, sanet te Jesus Christus. Surge
 « ac sterne tibi ipsi. Et protinus surrexit. Viderunt
 « que eum omnes qui habitabant Lyddæ et Assa-
 « rone, qui conversi sunt ad Dominum. »

Non exspectavit viri fidem, neque interrogavit
 an sanari vellet : nulli dum enim propriæ poten-
 tiæ indicia ibi experti erant : merito igitur non
 exigebatur a viro fides, siquidem neque a claudo
 exegerant. ❶ Ad multorum enim maxime consola-
 tionem conduxit hoc miraculum insignis quippe vir
 erat. Quemadmodum ergo Christus, cum signa
 facere inciperet, fidem non exigebat, ita neque hi.
 Jerosolymis namque merito fides erga eos præces-
 sit : ut venientis Petri vel umbra quempiam illo-
 rum obumbraret. Multa enim facta erant ibi signa, B
 hic autem hoc primum accidit : signa itaque partim
 fiebant ut alii ad fidem attraherentur, partim vero
 ut credentes consolarentur.

IX, 36-42. « Joppæ autem erat quædam discipula
 « nomine Tabitha, quæ per interpretationem dici-
 « tur Dorcas. Hæc plena erat bonis operibus ac
 « eleemosynis quas præstabat. Accidit autem diebus
 « illis ut infirmitate gravata moreretur. Quam ubi
 « lavissent, posuerunt in cœnaculo. Cum vero esset
 « Lydda vicina Joppæ, audissentque discipuli quod
 « Petrus esset in ea, miserunt ad eum rogantes ne
 « gravaretur venire usque ad se. Exurgens autem
 « Petrus venit cum illis. Cumque advenisset, du-
 « xerunt illum in cœnaculum, et circumsteterunt
 « eum omnes viduæ flentes, et ostendentes tunicas C
 « ac vestes quas faciebat cum esset cum ipsis Dor-
 « cas. Petrus vero ejectis foras omnibus, positis
 « genibus oravit, conversusque ad corpus dixit :
 « Tabitha, surge. At illa aperuit oculos suos, viso-
 « que Petro resedit. Data autem illi manu, erexit,
 « et cum vocasset sanctos ac viduas, exhibuit eam
 « vivam. Idque innotuit per totam Joppen, et cre-
 « diderunt multi in Dominum. »

« Nomine Tabitha, » etc. Ostenditur ex nomine
 quod hæc vigilans erat ac sobria, quemadmodum
 δορκάς, id est caprea. Multa namque nomina etiam
 dispensatione ponuntur, sua efficacia appellationem
 significantia quæ consequitur. « Contigit autem ut
 hæc infirmitate gravata moreretur. Quam ubi D
 lavissent, » fecerunt cuncta quæ in mortuo fieri
 consueverunt : et tunc Petrum accersiverunt. Hoc
 autem non fecerunt priusquam moreretur : indi-
 gnum ❷ ducentes ob talia vexare discipulos et a
 prædicatione avellere. Nam et propterea dicit quod
 vicinus erat locus. Id enim per modum succisivæ
 operæ petebant, siquidem discipula erat. « Cum esset
 cum ipsis Dorcas. » Quod dicitur fuisse una cum
 ipsis, animi illius modestiam significat, quod cum
 viduis convivebat ac versabatur ac si una fuisset e
 vulgo. Quid igitur Petrus ? Omnes foras ejcit, ne
 acrym arum tumultu turbaretur ; positisque genibus

« δς ἦν παραλελυμένος, καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ Πέτρος.
 « Αἰνέα, ἴαται σε ὁ Ἰησοῦς Χριστός· Ἀναστῆθι καὶ
 « στρώσον σεαυτῷ. Καὶ εὐθὺς ἀνέστη. Καὶ εἶδον
 « αὐτὸν πάντες οἱ κατοικοῦντες Λύδαν καὶ τὸν Ἀσ-
 « σάρωνα, οἵτινες ἐπέστρεψαν ἐπὶ τὸν Κύριον. »

Οὐκ ἀνέμεινε τὴν πίστιν τοῦ ἀνδρός, οὐδὲ ἠρώτη-
 σεν, εἰ βούλοιο θεραπευθῆναι· οὕτω γὰρ ἦσαν
 τεκμήρια τῆς οἰκείας πίσχοντες δυνάμειος. ἐκτόως
 τοῖνον οὐκ ἀπῆτειτο τὴν πίστιν ὁ ἀνὴρ. Οὐδὲ γὰρ
 τὸν χωλὸν ἀπῆτησαν. Μάλιστα μὲν οὖν καὶ πρὸς
 πολλῶν παράκλησιν γέγονε τὸ θαῦμα· ἐπίσημος γὰρ
 ἦν ὁ ἀνὴρ· Καθάπερ οὖν ὁ Χριστὸς ἀρχόμενος τῶν
 σημείων, οὐκ ἀπῆτει πίστιν, οὕτως οὐδὲ οὗτοι. Ἐν
 Ἱεροσολύμοις μὲν γὰρ εἰκότως ἡ πίστις αὐτῶν
 προεγένετο, ἵνα ἐρχομένου Πέτρου κἄν ἡ σκιὰ ἐπι-
 σιάζη τινὶ αὐτῶν. Πολλὰ γὰρ ἐκεῖ ἐγένετο σημεῖα. B
 Ἐναῦθα δὲ τοῦτο πρῶτον ἐπιβαίνει. Τὰ μὲν γὰρ
 τῶν σημείων ὑπὲρ τοῦ τοῦς ἄλλους ἐπισπασσῆθαι
 ἐγένετο, τὰ δὲ καὶ ὑπὲρ τῆς τῶν πιστευόντων παρα-
 κλήσεως.

« Ἐν Ἰόππῃ δὲ τις ἦν μαθήτρια ὀνόματι Ταβιθά,
 « ἡ διερμηνευομένη λέγεται Δορκάς. Αὕτη ἦν πλή-
 « ρης ἀγαθῶν ἔργων καὶ ἐλεημοσυῶν ὧν ἐποίει.
 « Ἐγένετο δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, ἀσθενήσασαν
 « αὐτὴν ἀποθανεῖν. Λούσαντες δὲ αὐτὴν, ἔθηκαν ἐν
 « ὑπερήφῃ. Ἐγγὺς δὲ οὗτος Λύδης τῆ Ἰόππῃ, οἱ
 « μαθηταὶ ἀκούσαντες, ὅτι Πέτρος ἐστὶν ἐν αὐτῇ,
 « ἀπέστειλαν πρὸς αὐτὸν, παρακαλοῦντες, μὴ ὀκνη-
 « σαι διελθεῖν ἕως αὐτῶν. Ἀναστὰς δὲ Πέτρος συν-
 « ἔλθεν αὐτοῖς, ὃν παραγετόμενον ἀνήγαγον εἰς τὸ
 « ὑπερήφον, καὶ περιέστρεψαν αὐτῷ πᾶσαι αἱ χῆραι
 « κλαίουσαι, καὶ ἐπιδεικνύμεναι χιτῶνας καὶ ἱμά-
 « τια, ὅσα ἐποίει μετ' αὐτῶν οὕσα ἡ δορκάς. Ἐκ-
 « θελῶν δὲ ἔξω πάντας ὁ Πέτρος, θείς τὰ γόνατα
 « προσηύξατο, καὶ ἐπιστρέψας πρὸς τὸ σῶμα, εἶπε·
 « Ταβιθά, ἀνάστηθι. Ἡ δὲ ἤνοιξε τοὺς ὀφθαλμοὺς
 « αὐτῆς, καὶ ἰδοῦσα τὸν Πέτρον, ἀνεκάλισσε. Δούς δὲ
 « αὐτῇ χεῖρα, ἀνέστησεν αὐτὴν· φωνήσας δὲ τοὺς
 « ἄγιους καὶ τὰς χῆρας, παρέστησεν αὐτὴν ζῶσαν.
 « Γνωστὸν δὲ ἐγένετο καθ' ὅλης τῆς Ἰόππης, καὶ
 « πολλοὶ ἐπίστευσαν ἐπὶ τὸν Κύριον. »

« Ὀνόματι Ταβιθά, καὶ τὰ ἐξῆς. » Δείκνυται
 ὅτι αὕτη φερωνύμως ἦν ἐγγρηγοριτὴ καὶ νύφουσα
 ὡσπερ δορκάς. Πολλὰ γὰρ καὶ οἰκονομικῶς ὀνόματα
 τίθεται, δηλοῦντα τῇ ἐνεργείᾳ τὴν προσηγοριαν
 ἀκολουθοῦσαν. « Συνέβη τοῖνον ταύτην ἀρρώστῆσα-
 σάν ἀποθανεῖν. Λούσαντες δὲ αὐτὴν, » τὰ ἐπὶ νεκρῷ
 πάντα ἐποίησαν. Καὶ τότε ἀποστειλάντες μετακα-
 λούνται Πέτρον. Οὐκ ἐποίησαν δὲ τοῦτο πρὸ τοῦ
 ἀποθανεῖν, ἀνάξιον ἐγγόμενοι ὑπὲρ τῶν τοιοῦτων
 σκύλλειν τοὺς μαθητάς, καὶ τοῦ κηρύγματος παρα-
 σπῆν. Ἐπεὶ καὶ διὰ τοῦτο λέγει ὅτι ἐγγὺς ἦν. Ἐν
 τῷ γὰρ παρέργου τοῦτο ἦτουν μαθήτρια γὰρ ἦν.
 « Μετ' αὐτῶν οὕσα ἡ Δορκάς. » Τὸ, « μετ' αὐτῶν, »
 τὴν ταπεινοφροσύνην αὐτῆς δηλοῖ, ὅτι συνῆν αὐταῖς
 καὶ συνδιήτατο ὡς μία τῶν πολλῶν οὔσα. Τί οὖν ὁ
 Πέτρος ; Πάντας ἐκβάλλει ἔξω, ὥστε μὴ συγχυθῆναι
 τοῖς δάκρυσι μηδὲ ταραχθῆναι. Καὶ θείς τὰ γόνατα
 προσηύξατο. Οὐ πάντα γὰρ μετὰ τῆς αὐτῆς εὐκο-

λιας τὰ σημεῖα ἐποίουν. Ἐῖτα φωνήσας, καὶ δούς αὐτῇ χεῖρα ἀνίστησεν αὐτήν, διὰ μὲν τοῦ ῥήματος τὴν αὐτῇ ζωὴν δωρούμενος, τὴν δὲ δύναμιν διὰ τῆς χειρὸς παρασχών. Σημειώτερον δὲ ὅτι οὐ μόνοις τοῖς ἀπίστοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀγίοις ἐγένετο σημεῖα οἰκονομικῶς, ἵνα καὶ ἄλλοι πιστεύσωσιν. Ἰδοὺ γὰρ μετὰ τὸ σημεῖον τοῦτο πάλιν πολλοὶ ἐπίστευσαν, ὡς εἶνα: πάλιν τὰ σημεῖα τοῖς ἀπίστοις. Οὐ γὰρ ἄλλως ἐπίστευσαν εἰ μὴ πάλιν εἶδον σημεῖα, τῶν ἁγίων καὶ διὰ τὸ σημεῖον πιστευόντων ὅτι δυνατὸς ἀναστῆσαι αὐτήν, ἐπεὶ πῶς ἂν αὐτὸν μετεστεύαντο ;

« Ἐγένετο δὲ ἡμέρας ἱκανὰς μένειν αὐτὸν ἐν Ἰόππῃ « παρὰ τινι Σίμωνι βυρσεῖ. »

Οὐ παρὰ ἄλλῃ τινὶ τῶν ἐπισήμων μένει Πέτρος, ἀλλὰ παρὰ βυρσεῖ, διὰ πάντων εἰς ταπεινοφροσύνην ἡμᾶς ἐνάγων, οὕτε τοὺς εὐτελεῖς πᾶσι λύνεσθαι ἀφίεις, οὕτε τοὺς μεγάλους ἐπαίρεισθαι. Ἐδέοντο γὰρ αὐτοῦ τῆς διδασκαλίας οἱ διὰ τὰ σημεῖα πιστεύσαντες εἰς τὸν ὅπ' αὐτοῦ κηρυττόμενον Θεὸν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν.

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ'.

Περὶ Κορνηλίου, ὅσα τε πρὸς αὐτὸν ὁ ἄγγελος εἶπε, καὶ ὅσα πάλιν Πέτρῳ οὐρανόθεν περὶ κλήσεως ἔθνῶν ἐβρέθη· ἐν ᾧ δὲ μετασταλαῖς ὁ Πέτρος ἦλθε πρὸς Κορνηλίον. Ἐπανάληψις παρὰ τοῦ Κορνηλίου, ὡς ὁ ἄγγελος ἐπεμαρτύρησε καὶ ὑφηγήσατο αὐτῷ Κορνηλίῳ. Πέτρον ἀπηγγέλλει εἰς Χριστὸν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπὶ τοὺς ἀκούοντας δωρεὰ· καὶ ὅπως ἐδακτύθησαν οἱ ἐξ ἔθνῶν πιστεύσαντες·

« Ἀνὴρ δὲ τις ἦν ἐν Καισαρείᾳ ὀνόματι Κορνήλιος, « ἑκκτοντάρχης ἐκ σπερίτης τῆς καλουμένης Ἰταλικῆς, « εὐσεβὴς καὶ φοβούμενος τὸν Θεὸν σὺν παντὶ τῷ οἴκῳ « αὐτοῦ, ποιῶν τε ἐλεημοσύνας πολλὰς τῷ λαῷ, καὶ « δεόμενος τοῦ Θεοῦ διὰ πάντος. Εἶδεν ἐν ὄραματι φανερῶς ὡσεὶ ὥραν ἐνάτην τῆς ἡμέρας ἄγγελον τοῦ « Θεοῦ ἐσελθόντα πρὸς αὐτὸν, καὶ εἰπόντα αὐτῷ· « Κορνήλιε. Ὁ δὲ ἀτενίσας αὐτῷ, καὶ ἐμφοδος γενόμενος εἶπε· Τί ἐστίν, Κύριε ; Εἶπε δὲ αὐτῷ· Αἱ προσευχαί σου καὶ αἱ ἐλεημοσύναι σου ἀνέβησαν εἰς « μνημόσυνον ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Καὶ νῦν πέμψον εἰς « Ἰόππην ἄνδρα, καὶ μετάπεμψαι Σίμωνα τὸν ἐπί- « κλούμενον Πέτρον. Οὗτος ξενίζεται παρὰ τινι Σί- « μωνι βυρσεῖ.

Οὐ μνημονεύονται δὲ τε Αἰθίοψ καὶ ὁ Κορνήλιος, ἐπὶ ἐξέωματι, ἀλλ' ὅτι ὑπὸ τοῦ πλούτου καὶ τοῦ ἔγκου τοῦ περὶ αὐτοὺς οὐκ ἐκωλύθησαν ἐν εὐλαβείᾳ πολιτεύεσθαι. Οὗτος μὲν οὖν οὐκ ἔστιν Ἰουδαῖος, οὐδὲ τῶν ὑπὸ τῶν νόμων, ἀλλ' ἤδη προειλήφει τὴν ἡμετέραν πολιτείαν. Τοῦτον ἰδὼν ὁ τῆς εὐθηθείας ὀφθαλμὸς, ὅτι κατὰ μὲν τὰ ἔργα, νεκρὰ δὲ, ἔτι πιστὸν οὐκ ἔχοντα, ἀποπέλλει βραβεύοντα τοῖς ἔργοις ἄγγελον, ὡς καλῶς ἀβλῶντα στεφανώσαι τῇ πίστει. Τοῦτο δὲ ποιεῖ καὶ εἰς πληροφορίαν Πέτρον, μάλλον δὲ τῶν ἀσθενεστέρων. Ἐνάτη δὲ ὥρᾳ δὲ φροντιστῶν ἠφῆετο, καὶ ἐν ἡσυχίᾳ ἦν καὶ κατανύξει. Διὰ τοῦτο δὲ τὸν ἄνδρα ποιεῖ γινώσκον καὶ ἔβλεπεν ὁ συγγραφεὺς, ἵνα μὴ τις εἴποι ὅτι ψεύδεται.

oravit. Neque enim omnia signa eadem facilitate edebant : deinde vocavit, dataque manu erexit eam : verbo quidem donans illi vitam, manu vero præbens ipsi vires. Adnotandum est autem quod non solis incredulis, sed et sanctis dispensative signa fiebant, ut et alii crederent. Ecce enim rursus post hoc signum multi crediderunt, ut iterum signa sic edita sint infidelibus ; si quidem alioqui non credidissent, nisi rursus signa vidissent, cum sancti etiam absque signo crederent quod potens esset illam excitare : quo modo enim alioqui ipsum accersivissent ?

IX, 43. « Contigit autem ut diebus multis maneret Joppæ apud Simonem quemdam coriarium. »

Non apud alium quempiam insignium manet Petrus, sed apud coriarium, per omnia nos ad animi modestiam inducens : neque abjectos sinens pudore suffundi, neque magnos extolli. Ejus namque doctrina indigebant hi qui propter signa in Deum Jesum Christum, qui ab ipso prædicabatur, crediderant.

CAPUT XV.

De Cornelio, quæque angelus ad eum dixit, et quæ rursus Petro cælitus de gentium vocatione dicta sunt : in quo narratur quod transmissus Petrus venerit ad Cornelium. Repetuntur a Cornelio quæ angelus fuerat testatus ipsique Cornelio narraverat. Petri instructio de Christo, ac Spiritus sancti super eos qui audiebant donum : et quomodo baptizati fuerint qui ex gentibus crediderant.

X, 1-6. « Vir autem quidam erat Cæsareæ nomine Cornelius, centurio ex cohorte quæ dicitur Italica, religiosus ac timens Deum cum tota familia sua, præstans eleemosynas multas plebi, deprecansque Deum semper. Vidit per visum manifeste, ferme hora diei nona, angelum Dei ingressum ad se, ac dicentem sibi : Corneli. At ille deflexit in eum oculis timoreque correptus dixit : Quid est, Domine ? Dixit autem illi : Orationes tuæ et eleemosynæ tuæ ascenderunt in memoriam coram Deo. Et nunc mitte viros Joppen, et accerse Simonem qui cognominatur Petrus. Hic hospitatur apud Simonem quemdam coriarium. »

Non memorantur Æthiops ac Cornelius, eo quod in dignitate constituti erant, sed quod ob divitias et fastum prohibiti non fuerint quin versarentur in pietate. Siquidem hic Judæus non est neque eorum qui sub lege erant, sed jam nostrum vivendi modum assumpserat. Hunc intuitus pietatis oculus, quod bona quidem essent, attamen mortua, cum fidem adhuc non haberent mittit qui opera dirigat eisque præmium acquirat, nempe angelum, ut bene certamen per fidem coronaret, idque hora nona, quando curis solvebatur et in quiete erat ac compunctione. Propter hoc autem virum reddit notum ac manifestum auctor, ne quis eum mentiri dicat, ideo quoque dignitatem significavit addens :

« Ex cohorte quæ dicitur Italica » Σπειρα autem, A
id est cohors, est quam nunc νοῦμερον dicimus.

X, 6. 7. « Cui domus est juxta mare. Hic dicet
« tibi quid te oporteat facere. Ut autem discessit
« angelus qui loquebatur Cornelio. vocavit duos
« famulos et militem religiosum ex his qui ei ad-
« hærebant. »

Segregata ab urbibus loca sectabantur apostoli,
utpote solitudinis ac quietis amici. Quid autem si
et alium contigisset esse Simonem? Ecce signum
dat quod habitet juxta mare. Verum causam non
dixit, ne ipsum enervaret, sed in cupiditate ac de-
siderio audiendi esse dimisit.

X, 8 10. « Cumque narrasset illis omnia, misit
« eos in Joppen Postridie vero facientibus illis iter, B
« jamque appropinquantibus civitati. ascendit Pe-
« trus in superiorem domus partem ut oraret circa
« horam sextam: et cum e-uriret, voluit gustare
« cibum: cumque illi apparerent. »

Vide animi modestiam Neque enim dixit: Vo-
cate ad me Petruin: nolebat siquidem dignitatis
nomine eum accersere. Propterea narravit omnia
ut etiam persuaderet: adeo vir modestus erat.
Atqui nihil magnum concipi poterat de viro qui apud
coriariam diversabatur.

X, 10-13. « Irruit super eum mentis excessus,
« videtque cælum apertum, et descendens ad se
« vas quoddam velut linteum magnum quatuor
« initiis alligatum, submitti a cælo in terram: in
« quo erant omnia quadrupedia terræ, et bestiarum ac
« reptilia, volatiliaque cæli. Et facta est vox ad
« eum. »

Ἐκστασις significat et consternationem quæ in
admiratione contingit, et cum extra sensibilia factus
quispiam ad spiritualia deducitur. Ex hoc itaque
manifestum est quod spiritualis quædam veluti
visio ipsi facta sit, et tanquam anima quodammodo
a corpore excedente. « Videtque. » Linteum illud
signum erat sublime universi orbis. Quatuor vero
initia quatuor sunt elementa. Vas autem appa-
rens crassiorem designat mundum. Porro varia
animantia signa sunt status hominum. Aut. ut
apertius dicam, sindon est Ecclesia. Bestiarum vero
quæ in ea erant, gentes sunt. Ecclesiam itaque
conspexit quatuor Evangeliiis alligatam, in qua
erant omnes gentes.

X, 13-29. « Surge, Petre, macta et vescere. Ait
« autem Petrus: Nequaquam. Domine, quia nun-
« quam edi quidquam commune et immundum. Et
« vox rursus ad eum: Quod Deus purificavit tu
« commune ne dixeris. Hoc autem tertio factum
« est. Et rursum receptum est vas in cælum. Dum-
« que apud sese hæsitaret Petrus quænam es-
« visio quam vidisset ecce viri qui missi erant a
« Cornelio percontati de domo Simonis, astiterunt
« ad januam, et evocato quopiam interrogabant an
« Simon qui cognominatur Petrus, haberet illic
« hospitium. Petro vero cogitante de visione, dixit

« Δι' ὃ καὶ τὴν ἀλίαν ἐδύλωσεν. « Ἐκ σπειρίης εἰπόν
τῆς καλουμένης Ἰταλικῆς. » Σπειρα δὲ ἐστὶν ὃ κα-
λοῦμεν νῦν νοῦμερον.

« Ἔστιν οἰκία παρὰ θάλασσαν. Οὗτος λαλήσει
« σοι. τί σε δεῖ ποιεῖν. Ὡς δὲ ἀπῆλθεν ὁ ἄγγελος ὃ
« λαλῶν τῷ Κορνηλίῳ, φωνήσας δύο τῶν οἰκετῶν αὐ-
« τοῦ, καὶ στρατιώτην εὐσεβῆ τῶν προσκαρτερούντων
« αὐτῷ. »

Τὰ ἀνακχωρημένα τῶν πόλεων ἰδιωκῶν οἱ ἀπό-
στολοι, ἐρημίας ὄντες φίλοι καὶ ἡσυχίας. Τί δὲ εἰ
συνέθη καὶ ἄλλον εἶναι Σίμωνα; Ἰδοῦ, ἔστι σημεῖον
τὸ παρὰ θάλασσαν οἰκεῖν. Ὁδὸς εἶπε δὲ διὰ τί, ἵνα μὴ
ἐκλύσῃ αὐτὸν, ἀλλ' ἀφήκεν αὐτὸν ἐν ἐπιθυμίᾳ καὶ
πόθῳ τῆς ἀκροάσεως γενέσθαι.

« Καὶ ἐξηγγεσάμενος αὐτοῖς ἅπαντα, ἀπίστευεν
« αὐτοὺς εἰς τὴν Ἰόππην. Τῇ δὲ ἐπαύριον ὁδοιπορούν-
« των ἐκεῖνων, ἀνέβη Πέτρος ἐπὶ τὸ δῶμα προσεύ-
« ξασθαι περὶ ὥραν ἕκτην. Ἐγένετο δὲ πρόσκαινος,
« καὶ ἤθελε γεύσασθαι: παρασκευαζόντων δὲ ἐκεῖνων.

« Ὅρα τὸ ἄτυπον. Οὐ γὰρ εἶπε, Καλέταί μοι
Πέτρον· οὐ γὰρ ἤξιον ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος αὐτὸν
μεταπέμψασθαι. Διὰ τοῦτο ἐξηγγέσατο ἅπαντα, ὥστε
καὶ πεῖσαι. Οὕτω μέτριος ἦν ὁ ἀνὴρ. Καὶ τοι οὐδὲν
μέγα φαντασθῆναι ἦν περὶ ἀνδρὸς καταγομένου παρὰ
βυρσεῖ.

« Ἐπίπεσον ἐπ' αὐτὸν ἕκστασις. Καὶ θεωρεῖ τὸν
« οὐρανὸν ἀνεργημένον, καὶ καταβαῖνον ἐπ' αὐτὸν
« σκευὸς τι ὡς θρόνον μεγάλην, τέσσαρσιν ἀρχαῖς
« δεδεμένον, καὶ καθιέμενον ἐπὶ τῆς γῆς, ἐν ᾧ
« ὑπῆρχε πάντα τὰ τετραπόδα τῆς γῆς, καὶ τὰ θη-
« ρία, καὶ τὰ ἐρπετὰ, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ.
« Καὶ ἐγένετο φωνὴ πρὸς αὐτόν. »

Ἡ ἕκστασις δηλοῖ καὶ τὴν ἐπὶ θαυμασμῶ ἐκ-
πλήξιν, καὶ τὸ ἔξω τῶν αἰσθητῶν γενέσθαι ἐπὶ τὴν
πνευματικὰ ὁδηγούμενον. Ἐκ τούτου δηλονότι
πνευματικὴ τις ὥσκει θεωρία γέγονεν αὐτῷ, τοῦ
σώματος, ὡς ἂν εἴποι τις, ἐξεστηκυίας τῆς ψυχῆς.
« Καὶ θεωρεῖ. » Σύμβολον τῆς οἰκουμένης ἀπάτης
ἀκρότατον, τὴν θθίνην ἐκεῖνην. Αἱ δὲ τέσσαρες ἀρ-
χαὶ τὰ τέσσαρα στοιχεῖα δηλοῦσι. Τὸ δὲ φανὲν
σκευὸς τὸν παχύτερον κόσμον σημαίνει. Τὰ δὲ διά-
φορα ζῶα, τῆς τῶν ἀνθρώπων ἐπι καταστάσεως
σύμβολα. Ἡ, ἵνα σαφέστερον εἴπω, σινδῶν ἡ Ἐκ-
κλησία. Τὰ δὲ ἐν αὐτῇ θηρία, οἱ ἐξ ἔθνων. Ἐθεά-
σατο τοίνυν τὴν Ἐκκλησίαν τέσσαρσιν Εὐαγγελίοις
D δεδεμένην, ἐν ᾗ ὑπῆρχε πάντα τὰ ἔθνη.

« Ἀναστὰς, Πέτρε, θύσον καὶ φάγε. Ὁ δὲ Πέτρος
« εἶπε, Μηδαμῶς, Κύριε, ὅτι οὐδε ποτε ἔφαγον πᾶν
« κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον. Καὶ φωνὴ πάλιν ἐκ δευτέρου
« πρὸς αὐτόν. Ἡ Θεὸς ἐκαθάρισε, τὸ μὴ κοῖνου. Τοῦτο
« δὲ ἐγένετο ἐπὶ τρίς. Καὶ πάλιν ἀνελάμβον τὸ σκευὸς
« εἰς τὸν οὐρανόν. Ὡς δὲ ἐν ἐκτατῷ διηπόρει ὁ Πέ-
« τρος τί ἂν εἴῃ τὸ δράμα ὃ εἶδε, καὶ ἰδοῦ οἱ ἄνδρες οἱ
« ἀπεσταλμένοι ἀπὸ τοῦ Κορνηλίου, διερωτῶντες
« τὴν οἰκίαν Σίμωνος. ἐπίστησαν ἐπὶ τὸν πύλωνα, καὶ
« φωνήσαντες ἐπυθάνοντο εἰ Σίμων ὁ ἐπικαλούμε-
« νος Πέτρος ἐνθάδε ξενίζεται. Τοῦ δὲ Πέτρου ἐνθυ-
« μουμένου περὶ τοῦ δράματος, εἶπεν αὐτῷ τὸ πνεῦ-

« μα. Ἰδοὺ ἄνδρες ζητοῦσι σε· ἀλλ' ἀναστὰς κατέ-
 « θηθι, καὶ πορεύου σὺν αὐτοῖς, μηδὲν διακρινόμε-
 « νος, διότι ἐγὼ ἀπέσταλα αὐτούς. Καταδᾶς δὲ
 « Πέτρος πρὸς τοὺς ἄνδρας τοὺς ἀπεσταλμένους
 « ἀπὸ Κορνηλίου πρὸς αὐτόν, εἶπεν· Ἰδοὺ ἐγὼ
 « εἰμι ὃν ζητεῖτε. Τίς ἢ αἰτία δι' ἣν ἦν πάρεστε; Οἱ
 « δὲ εἶπον· Κορνηλίου ὁ ἑκατοντάρχης, ἀνὴρ δίκαιος
 « καὶ φοβούμενος τὸν Θεόν, μαρτυρούμενός τε καὶ
 « ὑπὸ ὄλου τοῦ ἔθνους. τῶν Ἰουδαίων, ἐχρηματίσθη
 « ὑπὸ ἀγγέλου ἁγίου, μεταπέμψασθαι σε εἰς τὸν οἶ-
 « κον αὐτοῦ, καὶ ἀκοῦσαι ῥήματα παρὰ σοῦ. Εἰσακα-
 « λασάμενος οὖν αὐτούς ἐξέηνσε. Τῇ δὲ ἐπαύριον ὁ
 « Πέτρος ἐξῆλθε σὺν αὐτοῖς, καὶ τινες τῶν ἀδελφῶν
 « τῶν ἀπὸ Ἰόππης συνῆλθον αὐτῷ. Καὶ τῇ ἐπαύριον
 « εἰσῆλθον εἰς τὴν Καισάρειαν. Ὁ δὲ Κορνηλίου ἦν
 « προσδοκῶν αὐτούς, συγκαλεσάμενος τοὺς συγγε-
 « νεῖς αὐτοῦ καὶ τοὺς ἀναγκαίους φίλους. Ὡς δὲ
 « ἐγένετο εἰσελθεῖν τὸν Πέτρον, συναντήσας αὐτῷ
 « ὁ Κορνηλίου πεσὼν ἐπὶ τοὺς πόδας προσεκύνησεν.
 « Ὁ δὲ Πέτρος αὐτὸν ἤγειρε, λέγων. Ἀνάστηθι,
 « κἀγὼ αὐτὸς ἄνηρωπός εἰμι. Καὶ συνομιλῶν αὐτῷ,
 « εἰσῆλθε, καὶ εὐρίσκετε συνέλυθότας πολλούς. ἔφη
 « τε πρὸς αὐτούς Ὑμεῖς ἐπίστασθε, ὡς ἀθέμιτόν
 « ἐστὶν ἀνδρὶ Ἰουδαίῳ κολῆσθαι ἢ προσέρχεσθαι
 « ἀλλοφύλῳ. Καὶ ἐμοὶ ὁ Θεὸς ἐδείξε, μηδένα κοινόν
 « ἢ ἀκίθατον λέγειν ἄνθρωπον· διὸ καὶ ἀναντιρ-
 « ρήτως ἦλθον μεταπεμφοθεὶς. »

Ἡ μὲν ἡ σινδών, τὰ δὲ ἐν αὐτῇ θηρία, οἱ ἐξ ἔθνων.
 Τὸ δὲ « θύσον καὶ φάγε, » ὅτι κἀκαίτους δεῖ προσ-
 « εῖναι. Τὸ δὲ τρίτον τοῦτο γενέσθαι, τὸ βᾶπτισμα.
 Ὡς δὲ διηπόρει ὁ Πέτρος, εὐκαιρῶς ἦλθον οἱ ἄνδρες,
 τὴν ἀπορίαν λύοντες. Εὐκόλως γὰρ ἡ ψυχὴ δέχεται
 τὴν λύσιν. Πρῶτον δὲ ἐν ἀπορίᾳ ἐγενετο, ὡς περ
 καὶ ὁ Ἰωσήφ πρῶτον συνεχωρήθη θορυβῆναι, καὶ
 τότε ἦλθεν ὁ ἄγγελος. « Καὶ φωνήσαντες ἐπυθάνο-
 νοντο. » Ἄτε εἰς εὐτέλῃ οὐκίαν κάτωθε, ἐπυθάνοντο,
 καὶ οὐ γέγονας ἤρώτων. Πολλὴ δὲ τοῦ Πνεύματος
 ἡ ἐξουσία εἰπόντος, ὅτι « Ἐγὼ ἀπέσταλα αὐτούς. »
 Καταδᾶς δὲ Πέτρος τὴν αἰτίαν πυθάνεται διὰ τί,
 ἵνα ἂν μὲν εὐθέως κατεπέλγη, συνεξέλη, ἂν δὲ μὴ,
 ἵνα ξενίσῃ αὐτοὺς εἰς τὸν οἶκον. Τὸ δὲ συναπελθεῖν
 τῷ Πέτρῳ τινὰς τῶν ἀπὸ Ἰόππης ἀδελφῶν, οἰκο-
 νομικῶς. Ὡστε εἶναι μάρτυρα μετὰ ταῦτα, ὅταν
 ἀπολογησάσθαι δὲ Πέτρον πρὸς τοὺς μαθητάς, ὅτι
 καὶ διακρίθη ὑπὸ τοῦ Πνεύματος μὴ διακρίνεσθαι.
 Τὸ θηριωδὲς τε καὶ ἄλογον εἶδος τῶν ἀνθρώπων
 ὅσων ὁ Πέτρος διακαλεῖται, ἵνα καθαρθέντων αὐ-
 τῶν τὸ λειπόμενον ἐδώδιμον γένηται. Γυμνῶς ὁ τῆς
 εὐσεβείας παραδίδοται λόγος, οὐχ ἕπαξ εἰπούσης τῆς
 θείας φωνῆς, ὅτι οὐκ ἔστι κοινὸν ἕπερ ὁ Θεὸς ἐκ-
 θάρσιον, ἀλλὰ τῶν ἵνα μάθωμεν τῇ μετ' φωνῆ Θεοῦ
 καθαρῖζοντα τὸν Πατέρα, καὶ τῇ ἐτέρᾳ Θεὸν καθαρῖ-
 ζοντα τὸν Μονογενῆ. καὶ τῇ ἄλλῃ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.
 Ἴσως ἐπὶ γόνατι κείμενος εἶδε τὴν ὄπτασιν. Δι' ὃ
 καὶ ἡ φωνὴ πρὸς αὐτόν, « Ἀναστὰς, Πέτρε, φησὶ, θύ-
 « σον καὶ φάγε. » Δεικνύεται δὲ ὅτι θεῖον ἦν τὸ γινόμε-
 « νον, τό τε ἄνωθεν ἰδεῖν, καὶ ἐν ἐκστάσει γενέσθαι

⁹⁰ Matt. i. 20.

« ei Spiritus; Ecce viri quæerunt te : surge itaque,
 « descende et proficiscere cum eis nihil hæsitans,
 « quoniam ego misi illos. Descendens igitur Petrus
 « ad virum qui missi erant a Cornelio ad ipsum
 « dixit : Ecce ego sum ille quem quæritis. Quæ
 « causa est propter quam venistis? At illi dixerunt.
 « Cornelius centurio, vir justus ac timens Deum,
 « et testimonium habens ab universa gente Judæo-
 « rum, oraculum accepit ab angelo sancto ut ac-
 « cerseret te in domum suam, et audiret verba abs
 « te. Intro vocatos igitur eos recepit hospitio. Se-
 « quenti vero die Petrus profectus est cum illis, et
 « quidam ex fratribus qui ab Joppe erant, comitati
 « sunt eum. Postridie vero ingressi sunt Cæsa-
 « ream. Porro Cornelius exspectabat eos, convocatis
 « cognatis suis ac necessariis amicis. ☉☉ Ut autem
 « contigit introisse Petrum, obviam progressus ei
 « Cornelius adoravit, procidens ad pedes ejus. At
 « Petrus erexit eum, dicens : Surge, et ego ipse
 « homo sum. Et colloquens cum illo intravit, offen-
 « ditque multos, qui convenerant, et ait ad illos :
 « Vos scitis non esse fas viro Judæo conjungi aut
 « accedere ad alienigenam : Deus tamen ostendit
 « mihi nullum communem aut immundum dici
 « hominem : quapropter etiam incunctanter veni
 « accersitus. »

Terra quidem sindon est, bestiarum vero quæ in ea
 erant, gentes sunt. Dicitur autem, « Macta et ve-
 scere, » quod etiam illos oporteat accedere. Tertio
 vero id fieri, baptisma denotat. Cum vero hæsitaret
 Petrus, opportune venerunt viri, qui hæsitantiam
 solverent. Anima enim solutionem facile suscipit.
 Primum tamen in ambiguitate fuit : quemadmodum
 et Joseph permissus est primum turbari, et tunc
 venit angelus ⁹⁰. « Et evocato quopiam interrogaba-
 « nit, » non a vicinis inquirebant. Magna est autem
 Spiritus autoritas, qui ait : « Ego misi illos. » De-
 scendens autem interrogabat causam propter quam
 venerint, ut si quidem confestim necesse sit, con-
 grediatur : sin autem, ut illos in domum suscipiat
 hospitio. Quod etiam nonnulli fratrum, qui a Joppe
 erant simul abierint cum Petro, dispensatorie fac-
 tum est, ne postmodum testimonia Petro deessent,
 quando ipsum fratribus respondere oporteret, quod
 etiam prohibuit esset, ne quidquam adjudicaret.
 D Ferinum ac irrrationale hominum genus Petrus
 mactare jubetur, ut ipsis purificatis edibile fiat
 quod relinquitur. Nude traditur pietatis sermo,
 cum non semel divina voce dicitur non esse com-
 mune quod Deus purificavit, sed tertio : ut prima
 voce discamus Patrem esse Deum qui purificat, al-
 tera Unigenitum quoque esse Deum qui purificat,
 tertia præterea sanctum illum Spiritum. Fortassis
 genibus inhærens viderat visionem : propterea
 etiam vox ad illum ait : « Surge. Petre, macta et
 vescere. » Ostendit autem divinum esse quod su-

perne viderit et in mentis excessu positus, 97 tum A quod vox inde descenderit, et quod tertio illa esse impura testatus sit. Præterea quod e cælo venerint, eoque retracta sint, magnum est purificationis argumentum. Hoc autem propter illos actum est quibus postmodum rem narraturus est. Ipse siquidem audierat, « In viam gentium ne abieritis 91. » Quod item vox tertio facta est, ostendit ipsi visionis veritatem. Manifestum est autem quod non de omnibus cibis pronuntiatum esse sermonem voluerit, quo ait: « Nunquam edi quidquam commune aut immundum, » ut et boves et capræ avesque ac volucres communia apud eum dicerentur, cum a Judæis ortus esset Petrus. Nam Judæi carnes edunt, nec apud eos interdicitur carniæ esus. Cum itaque ipse ab initio edisset, aut saltem donec ad Salvatore accessisset, manifestum est certe quod non universaliter pronuntiaverit, dicens: « Commune et immundum, » sed de his quæ lex communie dicebat et immunda. Et tamen cum de his faceret Petrus sermonem, quæ in lege communia erant et immunda. Deus qui sanctæ Christi Ecclesiæ signum tradiderat, nihil ipsi commune existimandum ducebat, omnia namque ipsi munda sunt « quæ cum gratiarum actione sumuntur 92. » Sed quanquam de gentium vocatione subobscurus sermo fuerit ne eos qui in præputio erant communes aut impuros esse dicerent, Petri tamen sermo homines non designabat, sed ea quæ in lege interdicitæ erant, prout demonstratum est.

« Interrogo ergo quam ob causam accersistis me. »

Jam Petrus rem omnem etiam a militibus audierat, sed vult primum eos confiteri, ac fidei subditos effici.

X, 30. « Et Cornelius dixit: A quarto usque ad « hanc horam die jejunabam, et hora nona orabam in domo mea. »

Videtur hic sibi ipsi asperiores vivendi modum præfixisse, idque certis quibusdam diebus. Ideo enim dixit: « A quarto die. » Quando ergo apparet ipsi angelus, hi; dies unus est, alter autem is quo abierunt, qui a Cornelio missi erant, tertius quo venerunt, et quarto comparuit circiter horam tertiam postquam oravit. 98 Vide ergo precationis magnitudinem: quando seipsum provexit ad pietatem, tunc apparet ipsi angelus.

X, 30-35. « Et ecce vir stetit coram me in veste « splendida (vir dicit et non angelus, adeo modestus erat), et ait: Corneli, exaudita est deprecatio « tua, et elemosynæ tuæ in memoria habitæ sunt « coram Deo. Mitte ergo aliquos Joppen, et accersere « Simonem, qui cognominatur Petrus: hic diversatur in domo Simonis coriarii juxta mare, qui « ubi venerit loquetur tibi. Statim ergo misi ad te, « et tu benefecisti qui advenis. Nunc ergo omnes « nos, teste Deo, adsumus, aut audiamus quæcunque

91 Matth. x, 5. 92 I Tim. iv, 4.

καὶ τὸ φωνὴν ἐκεῖθεν ἐνεχθῆναι, καὶ τὸ τρις ὁμολογῆσαι ὅτι ἀκάθαρτα ἦν ἐκεῖνα. Καὶ τὸ ἐκεῖθεν ἔκειν, καὶ τὸ ἐκεῖ ἀνασπασθῆναι, μέγα δεῖγμα καθαρότητος. Τοῦτο δὲ γίνεται διὰ τοὺς μετὰ ταῦτα οἷς μέλλει ἐγγεῖσθαι. Ἐπεὶ αὐτὸς ἔκρουσε τό: « Εἰς ὁδὸν ἐθνῶν μὴ ἀπέλθῃτε. » Τὸ δὲ ἐπὶ τρις τὴν φωνὴν γενέσθαι, δείκνυσιν αὐτῷ τὸ ἀληθὲς τῆς ὑπασιᾶς. Δῆλον δὲ ἔστιν ὅτι μὴ κατὰ πάντων τῶν βρωμάτων διεξεληλυθῆναι τὸν λόγον ἐβούλετο, τῷ λέγειν, ὅτι « Οὐδέποτε ἔφαγον κοινὸν καὶ ἀκάθαρτον, » ὡς καὶ βόας, καὶ αἰγὰς καὶ πρόβατα καὶ ὄρνεις κοινὰ λέγεσθαι παρ' αὐτῷ, τῷ ἐξ Ἰουδαίων ὀρμᾶσθαι Πέτρον. Ἰουδαῖοι γὰρ σάρκας ἐσθίουσι, καὶ κρεωφαγία παρ' αὐτοῖς οὐκ ἀπηγόρευται. Ἄρα οὖν αὐτοῦ βεβρωκός ἀπ' ἀρχῆς, ἢ καὶ ἕως τοῦ συναντήσαι τῷ Σωτῆρι, πῶς οὐκ ἔστι δῆλον ὅτι οὐ κατὰ πάντων ἀπεφίητο, « Τὸ κοινὸν καὶ ἀκάθαρτον, » ἀλλὰ περὶ ὧν ἔλεγεν ὁ νόμος κοινῶν καὶ ἀκαθάρτων; Ὅμως περὶ τούτων ποιουμένου τὸν λόγον τοῦ Πέτρον, τῶν ἐν νόμῳ δηλονότι κοινῶν τε καὶ ἀκαθάρτων, ὁ Θεὸς τῆς ἀγίας Χριστοῦ Ἐκκλησίας τὸν χαρακτηριστῆρα παραδιδούς ἔλεγεν αὐτῷ μηδὲν κοινὸν ἡγεῖσθαι. πάντα γὰρ αὐτῷ ἔστι καθαρὰ « μετ' εὐχαριστίας καὶ εὐλογίας Θεοῦ λαμβανόμενα. » Ἄλλ' εἰ καὶ περὶ τῆς κλήσεως τῶν ἐθνῶν τὸ ἀνιγναι, ἵνα μὴ ἡγήσῃται τοὺς ἐν ἀκροβυστίᾳ, κοινούς ἢ ἀκαθάρτους, ὅμως ὁ λόγος τοῦ Πέτρον οὐ περὶ ἀνθρώπων εἶχε τὴν ἔμφασιν, ἀλλὰ περὶ τῶν ἐν τῷ νόμῳ ἀπηγορευμένων, ὡς δείκεται.

« Πυνθάνομαι οὖν τίνι λόγῳ μετεπέμψασθέ με. »

Πῶς τὸ πᾶν ὁ Πέτρος ἔκρουσε καὶ παρὰ τῶν στρατιωτῶν ἀλλὰ βούλεται πρῶτον αὐτοὺς ὁμολογῆσαι, καὶ ὑπευθύνους ποιῆσαι τῇ πίστει.

« Καὶ ὁ Κορνήλιος ἔφη: Ἀπὸ τετάρτης ἡμέρας « μέχρι ταύτης τῆς ὥρας ἡμῶν νηστεύων, καὶ τὴν « ἐναντίαν ὥραν προσευχόμενος ἐν τῷ οἴκῳ μου. »

Ἔοικεν οὗτος καιρὸς ὠρικῆναι ἐκτυπῆ βίον ἀκριβιστέρου, καὶ ἐν τισιν ἡμέραις. Διὰ γὰρ τοῦτο εἶπεν, « Ἀπὸ τετάρτης ἡμέρας. » Ὅτε οὖν φαίνεται αὐτῷ ὁ ἄγγελος, αὕτη μία ἡμέρα καὶ ἦν ἀπῆλθον οἱ πεμφθέντες παρὰ Κορνηλίου μία καὶ ἦν ἔλθον, μία καὶ τετάρτη ἐφάνη ὡσεὶ τρίτην ὥραν, μεθ' ἧν προσετύχετο. Ὅρα οὖν τὸ μέγεθος τῆς εὐχῆς, ὅτε ἐπέδωκεν ἐκτυτὸν εἰς εὐλάβειαν, τότε φαίνεται αὐτῷ ὁ ἄγγελος.

« Καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ ἔστη ἐνώπιόν μου ἐν ἐσθῆτι λαμπρᾷ (ἀνὴρ λέγει καὶ οὐκ ἄγγελος, οὕτως ἦν ἄτυφος), « καὶ φησιν Κορνήλιε, εἰσκήρυσθη σου ἡ προσευχὴ, « καὶ αἱ ἐλεημοσύναι σου ἐμνήσθησαν ἐνώπιον τοῦ « Θεοῦ. Πέμψον οὖν εἰς Ἰόππην, καὶ μετακάλῃσαι Σίμωνι, ὃς ἐπικαλεῖται Πέτρος. Οὗτος ξενίζεται ἐν « οἰκίᾳ Σίμωνος βυρσῆος παρὰ θάλασσαν, ὃς παραγεγνημένος λαλήσει σοι. Ἐξ αὐτῆς οὖν ἐπέμψα πρὸς σέ: « σὺ τε καλῶς ἐπρόηκας παραγενόμενος. Νῦν εὖν πάντες ἡμεῖς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ πάροισμεν, ἀκούσαι

« πάντα τὰ προσεταγμένα σοι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ Ἐνοίας Α
 « δὲ Πέτρος τὸ στόμα, εἶπεν· Ἐπ' ἀληθείας κατα-
 « λαμβάνομαι, ὅτι οὐκ ἔστι προσωπολήπτης ὁ Θεός·
 « ἀλλ' ἐν παντί ἔθνη ὁ φοβούμενος αὐτὸν καὶ ἔργα-
 « ζόμενος δικαιοσύνην, δεκτὸς αὐτῷ ἐστι. »

« Δικαιοσύνην » ἀντὶ τοῦ πᾶσαν ἀρετήν.

« Τὸν λόγον ὃν ἀπέστειλε τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ,
 « εὐαγγελιζόμενος εἰρήνην διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὗτός
 « ἐστὶ πάντων Κύριος. Ἔμεις οὖν ἴδωμεν τὸ γενόμενον
 « ῥῆμα καθ' ἑλθὲς τῆς Ἰουδαίας, ἀρξάμενον ἀπὸ τῆς
 « Γαλιλαίας, μετὰ τὸ βάπτισμα ὃ ἐκήρυξεν Ἰωάννης,
 « Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρέθ.

Ταῦτα λέγει διὰ τοὺς παρόντας, ἵνα καὶ ἐκεῖνους
 ἐπισπάσῃται εἰς πίστιν. Ὅμως δίδωσι τοῖς υἱοῖς
 Ἰσραὴλ τὸ ἐξαιρέτον, ἵνα μὴ νομισώσιν ἐν τάξει
 ἀπαρρίμμένων εἶναι. Οὗτός ἐστι, φησί, πάντων Κύ- Β
 ριος.

« Ὡς ἔχρισεν αὐτὸν ὁ Θεὸς Πνεύματι ἁγίῳ καὶ δυ-
 « νέμει, ὃς διῆλθεν εὐεργετῶν καὶ ἰωμένων πάντας
 « τοὺς καταδυναστευομένους ὑπὸ τοῦ διαβόλου, ὅτι ὁ
 « Θεὸς ἦν μετ' αὐτοῦ. Καὶ ἡμεῖν ἔσμεν μάρτυρες
 « πάντων ὧν ἐποίησεν ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Ἰουδαίων
 « καὶ ἐν Ἰερουσαλὴμ, ὃν ἀνείλον κρεμάσαντες ἐπὶ
 « ξύλου. Τοῦτον ὁ Θεὸς ἤγειρε τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ
 « ἔδωκεν αὐτὸν ἐμφανῆ γενέσθαι οὐ παντὶ τῷ λαῷ,
 « ἀλλὰ μάρτυσι τοῖς προκειροτονημένοις ὑπὸ τοῦ
 « Θεοῦ ἡμῖν. »

Τὸ κεχρίσθαι Ἰησοῦ Πνεύματι ἁγίῳ ὑπὸ Θεοῦ,
 κατὰ τὸ ἀνθρώπινον δεῖ νοεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκένω-
 σεν ἑαυτὸν, καὶ παραπλησίως ἡμῖν μετέσχεν αἵμα-
 τος καὶ σαρκός, ταῦτα ἅπερ ἔχει κατὰ φύσιν, ὡς
 Θεὸς λαμβάνειν λέγεται διὰ τὸ ἀνθρώπινον. Δίχεται
 γὰρ οὐχ ἑαυτῷ, καθ' ὃ Θεὸς Λόγος ἐστὶν (ἴδια γὰρ
 ἦν αὐτοῦ), ἀλλ' ἡμῖν, ὡς ἐν ἀπαρχῇ δι' ἑαυτοῦ. C

« Οἵτινες συνεφάγομεν καὶ συνεπίομεν αὐτῷ,
 « μετὰ τὸ ἀναστῆναι αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. Καὶ παρήγ-
 « γειλεν ἡμῖν κηρύξαι τῷ λαῷ καὶ διαμαρτύρασθαι,
 « ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ ὠρισμένος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κριτῆς
 « ζώντων καὶ νεκρῶν. »

Ἐντεῦθεν τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ διαβεβαιούται,
 ἐκ τοῦ συμφαγεῖν αὐτῷ μετὰ τὴν ἀνάστασιν. Οὐδὲ γὰρ
 ἀναστὰς ἐποίησέ τι σημεῖον· αὕτη γὰρ ἡ ἀνάστασις μέγα
 σημεῖον ἦν. Ταύτης δὲ οὐδὲν σημεῖον ἦν ὡς τὸ φαγεῖν
 καὶ πιεῖν.

« Τοῦτω πάντες οἱ προφῆται μαρτυροῦσιν ἄφεισι D
 « ἅματιων λαβεῖν διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ πάντα
 « τὸν πιστεύοντα εἰς αὐτόν. »

Ὅσοι, φησί, προφῆται ἐλάλησαν περὶ ἁμαρτιῶν
 ἀφείσεως, ἐν τούτῳ τῷ Ἰησοῦ εἶπον αὐτάς ἀφείσθαι.
 Οὕτω καὶ Ἡσαίας, τὸ αὐτοῦ εἰσφίρων πρόσωπον,
 λέγει· « Ἐγὼ εἰμι ὁ ἐξαλείφων τὰς ἁμαρτίας σου,
 καὶ τὰς ἀνομίας σου. »

« Ἐτι λαλοῦντος τοῦ Πέτρου τὰ ῥήματα ταῦτα,
 « ἐπίπεσε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπὶ πάντας τοὺς
 « ἀκούοντας τὸν λόγον· καὶ ἐξέστησαν οἱ ἐκ περιτο-

¹⁰ Isa. XLVI, 26.

« tibi præcepta sunt a Deo. Aperiens autem Petrus
 « os dixit : Vere comperio quod non sit persona-
 « rum respectus coram Deo : sed in quavis gente
 « qui timet ipsum et operatur justitiam, is acceptus
 « est illi. »

« Justitiam, » hoc est omnem virtutem.

X, 36-38. « Hic est sermo, quem misit Deus filiis
 « Israel annuntians pacem per Jesum Christum,
 « hic est omnium Dominus. Ipsi scitis rem, quæ
 « accidit per totam Judæam, cum incepisset a Ga-
 « lilæa post baptismum, quod prædicavit Joannes,
 « nempe de Jesu Nazareno. »

Hæc propter eos dicit, qui præsentibus erant, ut
 etiam illos ad fidem attrahat : id tamen quod præ-
 cipuum est dat filiis Israel, ne se in ordine rejecto-
 rum esse arbitrentur. Hic est, inquit, omnium Do-
 minus.

X, 38-41. « Quomodo unxit eum Dominus
 « Spiritu sancto et virtute, qui ambulavit benefa-
 « ciendo et sanando omnes oppressos a diabolo,
 « quoniam Deus erat cum illo. Et nos testes sumus
 « omnium, quæ fecit in regione Judæorum et Jero-
 « solymis : quem occiderunt suspensum in ligno.
 « Hunc Deus suscitavit tertio die, et exhibuit eum, ut
 « appareret non omni populo, sed testibus prius ad
 « hoc a Deo delectis, nimirum nobis. »

Unctum esse Jesum a Spiritu sancto, secundum
 humanitatem intelligere oportet. Quoniam enim
 exinanivit semetipsum, et proxime ad nos accedens
 participavit carne et sanguine : hæc quæ secundum
 naturam habet, ut Deus accipere dicitur propter hu-
 manitatem. Accipit namque, non sibi, secundum
 quod Deus Verbum est (nam propria illius erant),
 sed nobis, tanquam in primitiis per seipsum.

X, 41-42. « Qui comedimus ac bibimus una cum
 « ipso, postquam resurrexit a mortuis. Et præcepit
 « nobis, ut prædicaremus populo ac testificaremur
 « quod ipse sit ille, qui constitutus est a Deo iudex
 « vivorum ac mortuorum. »

Hinc Christi resurrectionem confirmat, quod cum
 eo post resurrectionem comederint. Neque enim a
 resurrectione fecit aliquod signum : ipsa namque
 resurrectio magnum erat signum, resurrectionis
 autem nullum tale signum erat, quale est edisse ac
 bibisse.

X, 43. « Huic omnes prophetæ testimonium fe-
 « cerunt quod remissionem peccatorum accepturus
 « sit per omnem ejus quisquis credit in ipsum. »

Quotquot, inquit, prophetæ locuti sunt de pecca-
 torum remissione, per hunc Jesum dixerunt ea re-
 mitti. Sic et Isaias, assumpta ejus persona, ait :
 « Ego sum, qui deleo iniquitates tuas, et peccata
 tua¹⁰. »

X, 44-48. « Cumque adhuc loqueretur Petrus
 « verba hæc, illapsus est Spiritus sanctus in omnes
 « qui audiebant sermonem : et obstupuerunt hi qui

« ex circumcisione crediderant, quotquot comitati A
 « fuerant Petrum, quod et in gentes donum sancti
 « Spiritus effusum esset. Audiebant enim illos lo-
 « quentes linguis ac magnificentantes Deum. Tunc
 « respondit Petrus : Nunquid prohibere quispiam
 « potest, ne aqua baptizentur hi qui Spiritum san-
 « ctum acceperunt sicut et nos ? Et iussit eos bap-
 « tizari in nomine Domini. Tunc rogaverunt eum, ut
 « remaneret dies aliquot. »

Ubi credidissent quod per baptismum omnino fit remissio peccatorum tunc super eos descendit Spiritus. Hoc autem, Deo præordinante, accidit 100 ad magnam Petri defensionem. Neque vulgari modo Spiritus supervenit, sed et linguis loquebantur, quod in stuporem induxit eos, qui comites fuerant : propter quod etiam Petrus confestim eos baptizari iussit in nomine Domini. Nec dixit : Quorsum aqua opus est, cum supervenerit in eos Spiritus sanctus ? Noverat enim, quod in aqua complerentur divina signa, nempe sepultura ac mortificatio, resurrectio et vita. Quemadmodum enim nobis facile est baptizare ac emergere, ita Deo facile est sepelire veterem hominem novumque demonstrare. Hoc autem tertio fit, ut agnoscamus quod potentia Patris et Filii et Spiritus sancti hoc efficitur. Quidam autem demonstrari dicunt tertio die factam Christi resurrectionem, quæ hoc in nobis efficiat.

CAPUT XVI.

Quomodo Petrus deinceps etiam singula eorum, quæ acta sunt narrat apostolis adversus ipsum discipulantibus. Tunc autem Barnabam miserunt ad fratres, qui erant Antiochiæ.

XI. 1-20. « Audierunt autem apostoli ac fratres, « qui erant in Judæa, quod et gentes recepissent « verbum Dei. Cumque rediisset Petrus Jerosolyma, « disceptabant adversus illum, qui erant ex cir- « cumcisione dicentes : Ad viros præputium ha- « bentes introisti et edisti cum illis. Re autem ab « initio repetita Petrus exposuit illis ordinem, di- « cens : Ego in civitate Joppe orabam, vidique in « mentis excessu visionem, descendere vas quoddam « ceu linteum magnum, quatuor initiis emissum ex « cælo, et venit usque ad me. In quod cum inten- « disse oculos, animadverti et vidi quadrupedia « terræ, ac bestias, et reptilia, volatiliaque cæli. Au- « divi autem et vocem dicentem mihi : Surge, Petre, « macta et vescere. Dixi autem : 101 Nequaquam
 « Domine, quia nihil commune aut immundum un- « quam introivit in os meum. Responditque mihi « rursum vox de cælo : Quæ Deus mundavit tu ne « communia dixeris. Hoc autem contigit tertio.
 « Rursumque subducta sunt omnia in cælum. Et « ecce repente tres viri aderam in qua « eram, e Cæsarea missi ad me. Dixitque mihi Spi- « ritus, ut congregeder cum illis nihil hæsitans.
 « Comitati sunt autem me et sex fratres hi. Et in- « gressi sumus domum viri : isque retulit nobis « quomodo vidisset angelum domi suæ astantem « ac dicentem sibi : Mitte viros Joppen et accerse

« μής πιστοί, ὅσοι συνῆλθον τῷ Πέτρῳ, ὅτι καὶ ἐπὶ
 « τὰ ἔθνη ἡ δωρεὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκκέχυται.
 « Ἦκουον γὰρ αὐτῶν λαλούντων γλώτταις καὶ με-
 « γαλυνόντων τὸν Θεόν. Τότε ἀπεκρίθη ὁ Πέτρος·
 « Μὴ τι τὸ ὕδωρ κωλύσει δόναται τὶς, τοῦ μὴ βα-
 « πτισθῆναι τούτους, ὅτι τινες τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔλα-
 « βον, καθὼς καὶ ἡμεῖς ; Προσέταξέ τε αὐτοὺς βα-
 « πτισθῆναι ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου. Τότε ἠρώτη-
 « σαν αὐτὸν ἐπιμεῖναι ἡμέρας τινάς. »

Ὅτε ἐπίστευσαν ὅτι πάντως τὸ βάπτισμα ἄφεσις ἐστὶν ἁμαρτιῶν, τότε ἐπῆλθεν αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα. Τοῦτο δὲ γίνεται προοικονομοῦντος ἀπολογίαν μεγάλην τῷ Πέτρῳ τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐκ ἀπλῶς τὸ Πνεῦμα ἐπῆλθεν, ἀλλὰ καὶ γλώτταις ἐλάλου, ὅπερ ἐξέ- κληπτε τοὺς συνελθόντας. Δι' ὃ καὶ ὁ Πέτρος προσέταξεν εὐθέως αὐτοὺς βαπτισθῆναι ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου. Καὶ οὐκ εἶπε, Τίς ἡ τοῦ ὕδατος χρεῖα τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιπεσόντος αὐτοῖς ; Ἦδει γὰρ ὅτι θεῖα τελεῖται ἐν αὐτῷ σύμβολῳ, τῆρος καὶ νέκρωσις, καὶ ἀνάστασις, καὶ ζωή. Ὡς περ γὰρ εὐκό- λον ἡμῖν βαπτισασθαι καὶ ἀνανεῦσαι, οὕτως εὐκόλον τῷ θάψαι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, καὶ ἀναεῖξαι τὸν νέον. Τρίτον δὲ τοῦτο γίνεται, ἵνα γνῶμεν ὅτι δυνάμει Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος τοῦτο γίνεται. Τινὲς δὲ φασιν, ἵνα δειχθῆ ἡ τριήμερος ἀνάστασις τοῦ Χριστοῦ τοῦτο κτεργαζομένου ἐν ἡμῖν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'.

Ὅς Πέτρος τὰ καθέξῃς καὶ τὰ ἕκαστα τῶν γε- γονότων διηγείται τοῖς ἀποστόλοις διακρι- θεῖσι πρὸς αὐτόν. Τὸ τρίτον δὲ τὸν Βαρνάβαν ἐπέμψαν πρὸς τοὺς ἐν Ἀντιοχείᾳ ἀδελφοῦς.

« Ἦκουσαν δὲ οἱ ἀποστολοὶ καὶ οἱ ἀδελφοί, οἱ ὄν- « τες κατὰ τὴν Ἰουδαίαν, ὅτι καὶ τὰ ἔθνη ἐδέξαντο « τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὅτε ἀνέβη Πέτρος εἰς « Ἱερουσόλυμα, διακρίνοντο πρὸς αὐτὸν οἱ ἐκ περιτο- « μῆς, λέγοντες, ὅτι Πρὸς ἄνδρας ἀκροθυστῆν « ἔχοντας εἰσῆλθε, καὶ συνέσφαγες αὐτοῖς. Ἀρξάμενος « δὲ ὁ Πέτρος ἐξέτιθετο αὐτοῖς καθέξῃς, λέγων· Ἐγὼ « ἤμην ἐν πόλει Ἰόππῃ προσευχόμενος, καὶ εἶδον ἐν « ἑκστάσει ὄραμα, καταβαῖνον σκευὸς τι ὡς ὀθόνην « μεγάλην, τέσσαρσιν ἀρχαῖς καθιεμένην ἐκ τοῦ οὐ- « ρανοῦ, καὶ ἦλθεν ἄχρις ἐμοῦ. Εἰς τὴν ἀπέσις, « κατενόουν καὶ εἶδον τὰ τετράποδα τῆς γῆς, καὶ τὰ « θηρία, καὶ τὰ ἐρπετὰ, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρα- « νοῦ. Ἦκουσα δὲ φωνῆς λεγούσης μοι· Ἀναστὰς, « Πέτρε, θύσον καὶ φάγε. Εἶπον δέ· Μὴ δαμῶς, Κύ- « ριε, ὅτι πᾶν κοινὸν ἢ ἀκῆχρον οὐδέποτε εἰσῆλ- « θεν εἰς τὸ στόμα μου. Ἀπεκρίθη δέ μοι φωνὴ ἐκ « δευτέρου ἐκ τοῦ οὐρανοῦ· Ἄ ὁ Θεὸς ἐκαθάρτισε, « σὺ μὴ κοίνου. Τοῦτο δὲ ἐγένετο ἐπὶ τρίς. Καὶ πά- « λιν ἀνεσπάσθη ἅπαντα εἰς τὸν οὐρανόν. Καὶ ἰδοὺ « ἐξ αὐτῆς τρεῖς ἄνδρες ἐπίστησαν ἐπὶ τὴν οἰκίαν « ἐν ἣ ἤμην, ἀπεσταλμένοι ἀπὸ Καισαρείας πρὸς « με. Εἶπε δέ μοι τὸ πνεῦμα, συνελθεῖν αὐτοῖς, μὴ « δὲν διακρινόμενον. Ἦλθον δὲ σὺν ἐμοὶ καὶ οἱ ἔξ « ἀδελφοὶ οὗτοι, καὶ εἰσῆλθομεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ « ἀνδρός. Ἀπήγγειλέ τε ἡμῖν, πῶς εἶδε τὸν ἄγγελον « ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ σταθῆναι καὶ εἰπόναι αὐτῷ·

« Ἀπόστειλον εἰς Ἰόππην ἄνδρας, καὶ μετὰπεμψαι
 « Σίμωνα τὸν ἐπικαλούμενον Πέτρον, ὃς λαλήσει ῥή-
 « ματα πρὸς σὲ, ἐν οἷς σωθήσῃ σὺ καὶ πᾶς ὁ οἶκός
 « σου. Ἐν δὲ τῷ ἀρξασθαι με λαλεῖν ἐπέπεσε τὸ
 « Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπ' αὐτοῦς, ὡς περ καὶ ἐφ' ἡμᾶς
 « ἐν ἀρχῇ. Ἐμνήσθη,ν δὲ τοῦ ῥήματος Κυρίου, ὡς
 « ἔλεγεν· Ἰωάννης μὲν ἐβάπτισεν ὕδατι, ὑμεῖς δὲ
 « βαπτισθήσεσθε ἐν Ἡνεύματι ἁγίῳ. Εἰ οὖν τὴν ἴσθιν
 « ὄψεσθε ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεός, ὡς καὶ ἡμῖν πιστευ-
 « σασιν ἐπὶ τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, ἐγὼ δὲ τίς
 « ἤμην δυνατός κωλύσαι τὸν Θεόν; Ἀκούσαντες δὲ
 « ταῦτα, ἠσύχασαν, καὶ ἐδόξασαν τὸν Θεόν, λέγον-
 « τες· Ἄραγε καὶ τοῖς ἔθνεσιν ὁ Θεός τὴν μετάνοιαν
 « ἔδωκεν εἰς ζωὴν. Καὶ οἱ μὲν οὖν διασπαρήντες
 « ἀπὸ τῆς θλίψεως τῆς γενομένης ἐπὶ Στεφάνῳ,
 « διῆλθον ἕως Φοινίκης καὶ Κύπρου καὶ Ἀντιοχείας,
 « μηδὲν λαλοῦντες τὸν λόγον, εἰ μὴ μόνον Ἰου-
 « δαίοις. Ἦσαν δὲ τινες ἐξ αὐτῶν ἄνδρες Κύπριοι καὶ
 « Κυρηναῖοι. »

Δείκνυσιν ὁ Πέτρος διὰ τῆς ἀπολογίας, ἐκυτὸν
 μὲν οὐδαμοῦ αἴτιον, πανταχοῦ δὲ τὸν Θεόν. Ἐν ἐκ-
 στάσει γὰρ αὐτὸς ἐποίησε, φησί, τὸ σκεῦος αὐτὸς
 ἔδειξεν· ἐγὼ καὶ ἀντεῖπον· καὶ πάλιν αὐτὸς εἶπε,
 καὶ οὐδὲ οὕτως ἤκουσα. Τὸ Πνεῦμα ἐκέλευσεν ἀπελ-
 θεῖν, καὶ ἀπεθῆν οὐδὲ οὕτως ἔδραμον. Εἶπον δτι
 ὁ Θεός ἐπεμψε, καὶ οὐδὲ οὕτως ἐβάπτισα, ἀλλὰ πάλιν
 ὁ Θεός τὸ πᾶν ἐργάσατο. Ὁ Θεός αὐτὸς ἐβάπτισεν,
 οὐκ ἐγώ. Ἐτι γὰρ μου λαλοῦντος αὐτοῖς, ἐπέπεσεν
 ἐπ' αὐτοῦς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ἐλάλουν γλώσσαις,
 καὶ ἐμαγάλουν τὸν Θεόν καθὼς καὶ ἡμεῖς.

« Οἵτινες εἰσελθόντες εἰς Ἀντιόχειαν ἐλάλουν
 « πρὸς τοὺς Ἑλληνιστὰς εὐαγγελιζόμενοι τὸν Κύ-
 « ριον Ἰησοῦν. Καὶ ἦν χεὶρ Κυρίου μετ' αὐτῶν.
 « Πολλὴ τε ἀριθμὸς πιστεύσας ἐπίστρεψεν ἐπὶ τὸν
 « Κύριον. Ἠκούσθη δὲ ὁ λόγος εἰς τὰ ὦτα τῆς Ἐκ-
 « κλησίας τῆς ἐν Ἱερουσόλυμοις περὶ αὐτῶν καὶ
 « ἐξαπέστειλαν Βαρνάβαν διελθεῖν ἕως Ἀντιοχείας.
 « Ὁς παραγερόμενος, καὶ ἰδὼν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ,
 « ἐχάρη, καὶ παρακάλει πάντας, τῇ προθέσει τῆς
 « καρδίας προσμένειν τῷ Κυρίῳ. »

« Πρὸς τοὺς Ἑλληνιστὰς. » Ἰσως διὰ τὸ μὴ εἰδέναι
 Ἑβραῖσι, Ἑλληνας αὐτοῦς ἐκάλουν. Ἐλάλουν τοῖ-
 νων καὶ πρὸς αὐτοῦς, εὐαγγελιζόμενοι τὸν Κύριον
 Ἰησοῦν, καὶ ἐπίστευο, ἅπαντες, ἐπειδὴ, φησί, χεὶρ
 Κυρίου ἦν μετ' αὐτῶν· τουτέστι, σημεῖα ἐργά-
 ζοντο. Διὰ τοῦτο γὰρ ἡ τῶν σημείων ἀνάγκη γέγονεν
 ἵνα πιστεύσωσιν.

« Ὅτι ἦν ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ πλήρης Πνεύματος
 « ἁγίου καὶ πίστεως. Καὶ προστέθη ὄχλος ἱκανὸς
 « τῷ Κυρίῳ. Ἐξῆλθε δὲ εἰς Ταρσὸν ὁ Βαρνάβας
 « ἀναζητῆσαι Σαῦλον· καὶ εὗρών αὐτόν, ἤγαγεν
 « αὐτὸν εἰς Ἀντιόχειαν. Ἐγένετο δὲ αὐτοῦς ἐνιαυ-
 « τὸν ὅλον συναχθῆναι τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ διδάξαι ὄχλον
 « ἱκανόν. »

Διὰ τί μὴ Παύλῳ γράψουσιν, ἀλλὰ Βαρνάβαν πέμ-
 ποῦσιν; Ὅτι οὐπω τοῦ ἀνδρὸς ἦδεισαν τὴν ἀρετὴν·
 οὐκ ἀντίκειται δὲ τούτῳ τὸ, « οὐδεὶς ἀγαθὸς ἦ
 μόνος ὁ Θεός. » Οὐ γὰρ ταῦτόν ἐστι Θεὸν μόνον ἀγα-
 « Luc. xviii, 10.

« Simonem cognomento Petrum, qui tibi ea dictu-
 « rus est per quæ salveris, et tu, et universa domus
 « tua. Cumque loqui cœpisset, illapsus est Spiritus
 « sanctus in illos, quemadmodum et in nos ab initio.
 « Recordatus sum autem verbi Domini, quod dixit
 « rat: Joannes quidem baptizavit aqua, vos autem
 « baptizabimini Spiritu sancto. Si ego donum
 « æquale dedit illis Deus, sicut et nobis, cum credi-
 « dissemus in Dominum Jesum Christum, ego sane
 « quis eram qui possem obsistere Deo? His autem
 « auditis obticuerunt, et glorificaverunt Deum, di-
 « centes: Igitur et gentibus Deus pœnitentiam
 « concessit ad vitam. Et illi quidem qui dispersi
 « fuerant ex afflictione, quæ orta fuerat ob Stepha-
 « num, perambulaverunt usque ad Phœnicen et
 « Cyprum ac Antiochiam, nemini loquentes illum
 « sermonem, nisi solis Judæis. Erant autem ex eis
 « quidam viri Cyprii et Cyrenenses. »

Ostendit sua apologia Petrus se nequaquam
 fuisse causam, sed ubique Deum Nam ipse me,
 inquit in mentis excessum constituit, ipse vas de-
 monstravit, ego vero etiam contradixi: rursumque
 idem ipse dixit, et neque sic audivi. Spiritus jus-
 sit ut congrederer. **102** congressus ne ita quidem
 procurri. Dixerunt Deum misisse, et nec sic bapti-
 zavi, sed rursum Deus rem omnem effecit. Deus bap-
 tizavit, non ego. Nam dum adhuc loquerer, illapsus
 est in illos Spiritus sanctus, et loquebantur linguis,
 et magnificabant Deum, sicut et nos.

XI, 20-23. « Qui ingressi Antiochiam loqueban-
 « tur ad Græcos annuntiantes Dominum Jesum: »
 « eratque manus Domini cum illis, et multus nu-
 « merus credidit et ad Dominum conversus est.
 « Pervenit autem rumor ad aures Ecclesiæ, quæ
 « erat Jerosolymis super his: et miserunt Barna-
 « bam, ut iret Antiochiam. Qui cum pervenisset
 « ac vidisset gratiam Dei, gavisus est, et hortaba-
 « tur omnes, ut proposito cordis perseverarent ad-
 « hære Domino. »

« Ad Græcos. » Fortassis eo quod Hebraice sonare
 non possent, Græcos ipsos appellant. Loquebantur
 ergo et ad eos, annuntiantes Dominum Jesum, et
 credebant omnes: quoniam, inquit, manus Domini
 erat cum illis: hoc est, signa operabantur. Propter
 hoc enim fuit signorum necessitas ut crederent.

XI, 24-26. « Erat enim vir bonus ac plenus Spi-
 « ritu sancto et fide. Et addita est multa turba Do-
 « mino. Profectus est autem Barnabas Tarsum, ut
 « quæreret Saulum, quo invento, duxit eum Antio-
 « chiam. Accidit autem, ut annum totum cum ea
 « congregatione versarentur, multamque docerent
 « turbam. »

Quam ob causam Paulo non scribunt, sed Barna-
 bam mittunt? Quia illius viri nondum virtutem
 noverant. Huic non repugnat quod dicitur: « Nemo
 bonus nisi solus Deus ⁹¹. » Neque enim hoc ipsum

est Deum solum bonum esse quod virum bonum esse. Ille siquidem natura bonus est, eum principium ac fons sit bonorum : vir autem non natura bonus est, sed virtutis assumptione habet ut bonus sit. Non enim simpliciter bonus dicitur, sed vir bonus. In hunc ergo sensum etiam illud accipitur, « Bonus homo ⁹⁵ » et « Euge serve bone et fidelis ⁹⁶, » aliaque his similia.

103 « Et discipuli nominarentur primum Antiochiae Christiani. »

Pauli hoc quoque facinus egregium in tantam efferrī meretur sublimitatem ut quodvis signum. Cum enim tam multi essent in Judæa qui credidissent, nihil tale factum est, sed ibi fides in Christum via dicebatur. Advertendum autem quod ob id potissimum digna habita est Antiochia sede pontificia, quoniam ibi primum statuerunt, ut discipuli nominarentur Christiani. Hoc autem nomen multitudini deorum ac variæ in illis divinitati opponitur.

CAPUT XVII.

Prophetia Agabi de generali per orbem fame et eleemosyna collecta apud fratres, qui erant Antiochiæ.

XI, 27-30. « His autem diebus supervenerunt a Jerosolymis prophetæ Antiochiam : surgensque unus nomine Agabus significabat per Spiritum famem magnam futuram in universo orbe, quæ accidit sub Claudio Cæsare. Discipuli autem, prout cuique suppetebat, decreverunt quisque in subsidium mittere habitantibus in Judæa fratribus : quod et fecerunt, mittentes ad presbyteros per manum Barnabæ ac Sauli. »

Non est huic contrarium quod a Domino dictum est : « Lex et prophetæ ⁹⁷ » usque ad Joannem. Nam hoc de illis dixerat prophetis qui ejus adventum prædixerant. Ne igitur ob id postmodum factam esse famem æstimarent, quod subintrouisset Christianismus, prædicit illam Spiritus sanctus. Hoc autem et Christus prædixerat ⁹⁸ : non quod id ab initio fieri oportuerit, sed propter mala, quæ adversus apostolos fiebant. Longanimis quidem erat Deus, verum cum nimium urgerent, magna accidit famis, Judæis futura designans mala. Quod si propter istos fuissent, oportuisset potius et illam quæ erat cessare. Nam magis laudari debuissent, qui quod suum erat faciebant, nempe occidebant, ¹⁰⁴ puniebant, cruciabant, undique persequabantur. Propterea ergo pestis facta est, quanquam miseri non intelligebant : et compatiabantur illis in hoc Christiani. Advertendum est quod etiam presbyterorum dignitatem habebant apostoli. Alii quoque capitibus significatum est quod diaconorum et episcoporum gradum habebant.

θὸν εἶναι, καὶ ἄνδρα ἀγαθὸν ὑπάρχειν. Ὁ μὲν γὰρ κατ' οὐσίαν ἀγαθὸς ὑπάρχει, ἀρχὴ καὶ πηγὴ ὧν τῶν ἀγαθῶν· ὁ δὲ ἀνὴρ οὐ κατ' οὐσίαν, ἀλλ' ἐν ἀναλήψει ἀρετῆς ἔχει τὸ ἀγαθὸν εἶναι. Οὐ γὰρ ἀπλῶς ἀγαθὸς, ἀλλ' ἀντὶ ἀγαθῆς. Εἰς τοῦτο οὖν λέγεται καὶ τὸ, « Ἀγαθὸς ἄνθρωπος, » καὶ τὸ, « Εὖγε, δοῦλε ἀγαθὸς καὶ πιστὸς, » καὶ τὰ τοῦτοις ὁμοία.

« Χρηματίσαι τε πρῶτον ἐν Ἀντιοχείᾳ τοὺς μαθητάς Χριστιανούς. »

Παύλου καὶ τοῦτο τὸ κατόρθωμα εἰς τοσοῦτον ἐκῆραι ὑψος ὥσπερ τι σημεῖον τὸ ὄνομα. Ἐν γὰρ τῇ Ἰουδαίᾳ τοσοῦτων ὄντων τῶν πιστευσάντων, οὐδὲν τοιοῦτον γέγονεν, ἀλλ' οἱ τῆς ὁδοῦ ἤκουον. Σημειωτίον δὲ ὅτι διὰ τοῦτο μᾶλλον ἢ Ἀντιόχεια θρόνου ἤξειώθη ἀρχοντικῆς, ἐπειδὴ ἐκεῖ πρῶτον ἐχρημάτισαν οἱ μαθηταὶ καλεῖσθαι Χριστιανοί. Τοῦτο δὲ τὸ ὄνομα πολυθείας ἐστὶν ἀντίπαλον.

ΚΕΦΑΛΑ. ΙΖ'.

Προφητεία Ἀγῆβου περὶ λιμοῦ οἰκουμένου, καὶ καρποφορία πρὸς τοὺς ἐν Ἀντιοχείᾳ ἀδελφούς.

« Ἐν ταύταις δὲ ταῖς ἡμέραις κατήλθον ἀπὸ Ἱεροσολύμων προφήται εἰς Ἀντιόχειαν. Ἀναστὰς δὲ εἷς ἐξ αὐτῶν ὀνόματι Ἀγαθὸς, ἐστῆκεν διὰ τοῦ Πνεύματος, λιμὸν μέγαν μέλλειν ἐπιθεῖν ἐφ' ὅλην τὴν οἰκουμένην, ὅστις καὶ ἐγένετο ἐπὶ Κλαυδίου Καίσαρος. Τῶν δὲ μαθητῶν καθὼς ἔτυπο· ρεῖτό τις, ὤρισαν ἕκαστος αὐτῶν εἰς διακονίαν. πεμψάμενοι τοῖς κατοικοῦσιν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ἀδελφοῖς ὁ καὶ ἐποίησαν, ἀποστείλαντες πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους διὰ χειρὸς Βαρνάβη καὶ Σαύλου. »

Οὐκ ἐστὶν ἐναντίον τούτῳ τὸ ὑπὸ τοῦ Κυρίου εἰρημῶν « Ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται » ὡς Ἰωάννου. Τοῦτο γὰρ περὶ ἐκείνων φησὶ τῶν προφητῶν τῶν τῆν παρουσίαν αὐτοῦ προαναφωνησάντων. Ἴνα οὖν μὴ νομίσωσιν ὅτι διὰ τοῦτο ὁ λιμὸς γέγονεν, ὅτι Χριστιανισμὸς ἐπέβη, προλέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ Χριστὸς προείπεν, οὐκ ἐπειδὴ τοῦτο ἐξ ἀρχῆς γενέσθαι ἔδει, ἀλλὰ διὰ τὰ κακὰ τὰ εἰς τοὺς ἀποστόλους γινόμενα. Καὶ ἐμακροθύμει ὁ Θεός· ὡς δὲ ἐνέκειντο, λιμὸς μέγας γίνεται, μηνῶν τοῖς Ἰουδαίοις τὰ ἐσόμενα κακὰ. Εἰ δὲ δι' αὐτοὺς ἦν, ἔδει πάντως καὶ ὄντα παύσασθαι. Εὐδοκίμῳ γὰρ μᾶλλον ἐχρῆν αὐτοὺς ὅτι τὸ αὐτῶν ἐποίησαν, ἀνῆρουν, ἐκόλαζον, ἐτιμῶρουν, πανταχόθεν ἐδίωκον. Διὰ τοῦτο τοίνυν καὶ ὁ λιμὸς γέγονεν, εἰ καὶ οὐ συνῆκαν οἱ τᾶλλα, καὶ συνέπασχον αὐτοῖς εἰς τοῦτο οἱ Χριστιανοί. Σημειωτίον δὲ καὶ πρεσβυτέρων εἶχον ἀξίαν οἱ ἀπόστολοι. Καὶ ἐπὶ ἄλλων δὲ κεφαλαίων σεσημείωται ὅτι διακόνων καὶ ἐπισκόπων εἶχον βαθμόν.

⁹⁵ Matth. xii, 35. ⁹⁶ Matth. xxv, 21, 23. ⁹⁷ Matth. ii, 12. ⁹⁸ Matth. xxiv, 7.

ΚΕΦΑΛ. ΙΗ'.

A

CAPUT XVIII.

Ἰακώβου τοῦ ἀποστόλου κατάσφρη· ἐν ᾧ Πέ-
τρου σύλληψις πρὸς Ἡρώδου· ὅπως τε αὐτὸν
ὁ ἄγγελος θεῖος κελεύσῃ ἐξέλαιτο τῶν δε-
σμῶν. Καὶ ὁ Πέτρος ἐμφανῆς γενόμενος νύ-
κτωρ τοῖς ἀδελφοῖς, ὑπανεχώρησεν. Ἐν ᾧ
περὶ τῆς τῶν φυλάκων κολάσεως, καὶ μετέπειτα
περὶ τῆς τοῦ ἀσεβοῦς Ἡρώδου πικρᾶς τε καὶ
ὀλεθρίου καταστροφῆς.

« Κατ' ἐκείνον δὲ τὸν καιρὸν ἐπέβαλεν Ἡρώδης
« ὁ βασιλεὺς τὰς χεῖρας κακῶσαι τινὰς τῶν ἀπὸ τῆς
« Ἐκκλησίας. »

Ἐκείνον καιρὸν φησι τὸν ἐπὶ Κλαυδίου Καίσαρος.
Γάτος αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων Ἀγρίππαν καθίστησι
βασιλέα τῆς Ἰουδαίας, τὸν Ἡρώδην ἐξωρίσας δι'
αἰσχροτότητα βίου ἐς Λουγδούνην τῆς Γαλλίας σὺν τῇ
γυναικὶ Ἡρωδιάδι. Οὗτός ἐστιν ὁ κατὰ τὸ πάθος
τοῦ Κυρίου βασιλεύσας, ὡς ἱστορεῖ Ἰωσήφους ἐν
τῷ ὀκτωκαιδεκάτῳ λόγῳ τῆς Ἀρχαιολογίας, καὶ
Εὐσέβιος ἐν τῷ δευτέρῳ λόγῳ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς
ἱστορίας. Ἡ οὖν διαφωνία τοῦ ὀνόματος ἐναυθα
τὸ λέγειν ἀντὶ Ἀγρίππα Ἡρώδην, ἢ κατὰσφαλαμα,
ὡς εἰκὸς γραφικὸν γέγονεν, ἢ κατὰ διωνυμίαν
εἶρηκεν, ἐπεὶ καὶ ὁ χρόνος καὶ αἱ πράξεις τὸν
αὐτὸν δεικνύουσιν Ἀγρίππαν ἐπὶ Κλαυδίου Καίσαρος,
ὃς μετὰ Γάτον γέγονεν αὐτοκράτωρ.

« Ἀνεῖλε δὲ Ἰακώβον τὸν ἀδελφὸν Ἰωάννου μα-
« χαίρη. Καὶ ἰδὼν δτι ἀριστὸν ἐστὶ τοῖς Ἰουδαίοις,
« προσέθετο συλλαβεῖν καὶ Πέτρον. Ἦσαν δὲ ἡμί-
« ραι τῶν ἀζύμων. Ὅν καὶ πιάσας, ἔθετο εἰς φυλα-
« κήν. »

Ἴνα γὰρ μηδεὶς λέγῃ δτι διὰ τοῦτο ἀκινδύνως
καὶ ἀδεῶς κατατολμῶσι τοῦ θανάτου, ἅτε ἐξαρκέ-
ζοντος αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, διὰ τοῦτο συγχωρεῖ καὶ
ἀναιρεθῆναι καὶ τοὺς κορυφαίους, πείθων αὐτοὺς
τοὺς ἀναιροῦντας, δτι οὐδὲ ταῦτα ἀφίστησιν αὐτοὺς
καὶ κωλύει.

« Παραδοῖς τέσσαρσι τετραθίοις στρατιωτῶν φυ-
« λάσειν αὐτὸν, βουλούμενος μετὰ τὸ Πάσχα ἀναγα-
« γεῖν αὐτὸν τῷ λαῷ. Ὁ μὲν οὖν Πέτρος ἐτηρεῖτο
« ἐν τῇ φυλακῇ· προσευχὴ δὲ ἦν ἐκτενὴς γινομένη
« ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸν Θεὸν ὑπὲρ αὐτοῦ.
« Ὅτε δὲ ἐμελλεν αὐτὸν προάγειν ὁ Ἡρώδης, τῇ
« νυκτὶ ἐκείνῃ ἦν ὁ Πέτρος κοιμώμενος μεταξὺ δύο
« στρατιωτῶν, δεδεμένος ἀλύσει δυοῖ· φύλακας τε
« πρὸ τῆς θύρας ἐτήρουν τὴν φυλακὴν. Καὶ ἰδοὺ ἄγ-
« γελος Κυρίου ἐπέστη, καὶ φῶς ἔλαμψεν ἐν τῷ
« οἰκηματί· πατάξας δὲ τὴν πλευρὰν τοῦ Πέτρου,
« ἤγειρεν αὐτὸν, λέγων· Ἀνάστα ἐν τάχει. Καὶ ἐξ-
« ἔπεσον αὐτοῦ αἱ ἀλύσεις ἐκ τῶν χειρῶν. Εἶπε τε ὁ
« ἄγγελος πρὸς αὐτὸν· Περιζῶσαι, καὶ ὑπόδησαι τὰ
« σποδάλια σου. Ἐποίησε δὲ οὕτως. Καὶ λέγει αὐτῷ. »

« Τέσσαρσι τετραθίοις. » Τουτίσσι τὸν ἀριθμὸν
δέκα ἕξ· τετράκις γὰρ τέσσαρες γίνεται δέκα ἕξ·
ἴσως καθ' ἐκίστην φυλακὴν, τουτίσσι τριωρίαν, εἴ-
« ναι φύλακας τέσσαρας. Εἰσι δὲ φύλακες τέσσαρες
κατὰ τριωρίαν φυλακῆς λεγομένη, ὡς εἶναι τὸ δωδε-
κάωρον τῆς ὀκτῆς νυκτὸς, φυλακᾶς τέσσαρας ἐν αἷς
ἐνὰ τεσσάρων στρατιωτῶν φυλασσόντων, οἱ πάντες
τὸν ἀριθμὸν δέκα ἕξ. Οὐκ ἦν ἐν ἀγωνίᾳ οὐδὲ ἐν φόβῳ

Jacobi apostoli interemptio: in quo narratur Petri
ab Herode comprehensio: et quomodo ipsum an-
gelus divino jussu a vinculis liberavit: et Petrus
ubi fratribus noctu apparuisset, clam discessit:
in quo narratur et de ullione custodum et conse-
quenter de impij Herodis misera acerbaque perdi-
tione.

XII, 1. « Eodem autem tempore injecit Herodes
« rex manus, ut affligeret quosdam de Ecclesia. »

Tempus illud dicit quod erat sub Claudio Cæsare.
Caius imperator Romanorum Agrippam constituit
Judææ regem, Herode ob vitæ turpitudinem Lug-
dunum Galliæ relegato cum uxore Herodiade. Hic
est qui tempore passionis Domini regnabat, veluti
scribit Josephus libro decimo octavo historiæ Anti-
quitatum, et Eusebius secundo libro Ecclesiasticæ
historiæ. Vel ergo hoc loco nominis dissonantia
est, quod pro Agrippa ponatur Herodes et scriptoris
lapsu contigit, ut verisimile sit: aut juxta nominis
gminationem dixit, quoniam tempus et acta eum-
dem ostendunt Agrippam sub Claudio Cæsare, qui
post Caium factus est imperator.

105 XII, 2-4. « Occidit autem Jacobum fratrem
« Joannis gladio. Videns autem quod gratum esset
« Judæis, processit apprehendens et Petrum. Erat
« autem dies azymorum. Quem etiam apprehensum
« posuit in carcerem. »

Ne quis enim dicat quod propterea sine periculo
ac sine timore morti sese opponerent, nimirum
Deo ipsos eripiente, ideo occidi quoque permittit
et duces præcipuos: ipsos declarans homicidas,
quod neque hæc illos avocent aut prohibeant.

XII, 4-8. « Tradens quatuor quaternionibus mili-
« tum asservandum: volens post Pascha producere
« eum populo. Petrus itaque servabatur in carcere:
« cæterum precatio fiebat sine intermissione ab
« Ecclesia ad Deum pro eo. Cum autem producturus
« esset eum Herodes, in ipsa nocte dormiebat Petrus
« inter duos milites vinctus catenis duabus: et cus-
« todes ante ostium custodiebant carcerem. Et ecce
« angelus Domini astitit, et lumen refulsit in habi-
« taculo: percussoque latere Petri excitavit eum,
« dicens: Surge velociter. Et exciderunt ejus
« catenæ de manibus. Dixitque angelus ad eum:
« Præcingere et subliga soleas tuas. Et fecit sic. »

« Quatuor quaternionibus, » hoc est sedecim:
siquidem quater quatuor constituunt sedecim.
Fortassis ut singulis vigiliis, id est ternis quibus-
que horis essent quatuor custodes. Sunt autem
quatuor custodes per ternas hostas dispositi φυλακῆ,
id est custodia appellati: ut sint universa nocte,
nempe duodecim horarum spatio quatuor custodiæ:
in quibus, servantibus vicissim quatuor militibus,

omnes numerum sexdecim constituunt. Non erat Petrus in angustia aut timore, sed dormiebat omni negotio in Deum rejecto. Dicit autem lumen refulsisse, ut et videret et audiret Petrus, nec phantasma esse existimaret. Quod vero ait : « Velociter, » non tumultuantis est, sed suadentis cunctandum non esse Vide autem qualia operentur

106 XII, 8 11. « Et ait illi : Circumda tibi pallium « tuum et sequere me. Et exiens sequebatur eum : et « nesciebat quod verum esset id quod fiebat per an- « gelum, sed putabat se visum videre. Cum autem « præterissent primam ac secundam custodiam, « venerunt ad portam ferream, quæ ducit in civi- « tatem, quæ ultro aperta est eis. Cumque exissent, « processerunt vicum unum, et continuo discessit « angelus ab eo. Et Petrus ad se reversus, dixit : « Nunc scio vere quod miserit Dominus angelum « suum, et eripuerit me de manu Herodis omnique « expectatione plebis Judæorum. »

Cum Dominus discipulis dixerit. « Ne possideatis aurum neque argentum, neque duas tunicas, neque calceamenta, neque zonam, neque baculum⁹⁹, » quomodo Petrus contra Domini jussum faciebat, duas tunicas habens zonamque et calceamenta? Præterea Paulus quoque cum Timotheo scribens præciperet¹, « Pænulam quam reliqui Troade apud Carpum, veniens afferas, » ecce pænulam habebat, nec poterit quispiam dicere quod alteram non habuerit quam gestabat. An ergo Christo non paruit? Quid igitur dicendum est? Præcepta illa non semper, sed ad tempus servanda dabantur. Quod autem hoc verum sit, Lucas evangelista testatur. Ait enim Christum dixisse discipulis: Quando misi vos² « sine oculis et pera zonaque ac calceamentis, » num aliquid defuit vobis? Aiunt illi: Nihil. Dicit autem eis : Igitur deinceps possidete. Verum quam ob causam id tunc præceperat? Volens potentiam suam ostendere. Cæterum si Paulum unicum tunicam habere oportuit, si illam lavare coueniebat, an nudum domi sedere ipsum oportuisset, aut nudum circumire ac verecunde se gerere vocante necessitate? Non oportuit itaque Paulum, qui propter tot præclara facinora mundum circumibat, ob pallii indigentiam domi desiderare, ac hujusmodi rebus impediri. Quid autem si vehementis algor urgeret? si etiam magna pluvia in eum descendisset, quomodo tunica quam gestaret exsiccari posset, an rursus oporteret nudum sedere? Quid præterea si corpus prostravisset frigus, an tabescere oporteret et non loqui? **107** Et quid esse posset hac re miserius? neque enim adamantina corpora ipsis data erant. Quid ergo? perirene oporteret? Nequaquam. Hoc autem, sicut dictum est, tunc jusserat, suam volens ostendere potentiam, quod nulla re ad vitam necessaria carerent.

XII, 12 13. « Et dum cognovisset, venit ad domum Mariæ matris Joannis, qui cognominabatur « Marcus, ubi erant multi congregati et orantes. Ubi

⁹⁹ Matth. x, 10. ¹ II Tim. iv, 13. ² Luc. xxii, 35.

Πέτρος, ἀλλ' ἐκάθευθε, τὸ πᾶν βίψας ἐπὶ τὸν Κούριον. Ἐλαμψε δὲ, φησὶν, ὥστε καὶ ἰδεῖν καὶ ἀκοῦσαι τὸν Πέτρον, καὶ μὴ νομίσει φαντασίαν εἶναι. Τὸ δὲ « ἐν τάχει » οὐ θορυβοῦντος, ἀλλὰ, πείθοντος μὴ ἀναβῆλθεσθαι. Ὅρα δὲ τοὺς Ἰουδαίους ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν Ἀζύμων τοιαῦτα πράττοντας. Judæi in diebus Azymorum.

« Περιβαλοῦ τὸ ἱμάτιόν σου, καὶ ἀκολούθει μοι. « Καὶ ἐξελθὼν ἠκολούθει αὐτῷ. Καὶ οὐκ ᾔδει ὅτι « ἀληθὲς ἔστι τὸ γινόμενον διὰ τοῦ ἀγγέλου· ἔδοκει « δὲ ὄραμα βλέπειν. Διεθόντες δὲ πρῶτην φυλακὴν « καὶ δευτέραν, ἦλθον ἐπὶ τὴν πύλην τὴν σιδηρᾶν, « τὴν φέρουσαν εἰς τὴν πόλιν, ἣτις αὐτομάτῃ ἠνοι- « χθη αὐτοῖς. Καὶ ἐξελθόντες προσῆλθον ῥύμην « μίαν, καὶ εὐθέως ἀπέστη ὁ ἄγγελος ἀπ' αὐτοῦ. « Καὶ ὁ Πέτρος γινόμενος ἐν αὐτῷ, εἶπε· Νῦν οἶδα « ἀληθῶς, ὅτι ἐξαπέστειλε Κύριος τὸν ἄγγελον αὐ- « τοῦ, καὶ ἐξείλετό με ἐκ χειρὸς Ἡρώδου, καὶ πά- « σης τῆς προσδοκίας τοῦ λαοῦ τῶν Ἰουδαίων. »

Τοῦ Κυρίου ἐπόντος τοῖς μαθηταῖς. « Μὴ κτή- « σθησε χρυσὸν μηδὲ ἄργυρον, μηδὲ δύο χιτῶνας, « μηδὲ ὑποδήματα, μηδὲ ζώνην, μηδὲ βῆθρον, » πῶς ὁ Πέτρος παρὰ τὸ πρόσταγμα ἐποίησε, ἔχων ἱμάτια καὶ ζώνην καὶ ὑποδήματα; Ἔτι δὲ καὶ ὁ Παῦλος ὅταν παραγγέλλῃ Τιμοθέῳ γράφων, Τὸν φαίλοντῃ δν ἀπέλιπον ἐν Τρωάδι παρὰ Κάρπῳ, ἐρχόμενος φέρε, ἰδοὺ φαίλοντῃ εἶχεν, καὶ οὐκ ἂν ἔχοι τις εἰπεῖν, ὅτι καὶ ἕτερον οὐκ εἶχεν δν ἐφόρει. Ἄρα παρήκουσε τοῦ Χριστοῦ; Τί οὖν ἔστιν; Ἡ ἐπιτάγματα ἐκείνα πρὸς καιρὸν ἦν, καὶ οὐ διὰ παντός. Ὅτι δὲ ἀληθὲς ἔστι, Λουκᾶς ὁ εὐαγγελιστὴς μαρτυρεῖ. Φησὶ γὰρ εἰρηκέναι τὸν Χριστὸν τοῖς μαθηταῖς· Ὅτε ἀπέστειλα ὑμᾶς « ἄτερ βαλαντίου, καὶ πήρας, καὶ ζώνης, καὶ ὑποδημάτων, » μὴ τι ὑπέτησεν ὑμῖν; Λέγουσιν αὐτῷ. Οὐ. Λέγει δὲ αὐτοῖς· Οὐκοῦν λοιπὸν κτήσασθε. Τίνος δὲ ἕνεκεν τοῦτο τότε ἐπέταξε; Τὴν δύναμιν αὐτοῦ δεῖξαι βουλόμενος. Εἰ τίνου ἔδει ἓνα χιτῶνα ἔχειν Παῦλον, εἰ πλύνειν αὐτὸν ἔδει, γυμνὸν αὐτὸν ἐχρῆν οἶκοι καθῆσθαι, ἢ γυμνὸν περιεῖναι καὶ ἀσχημονεῖν χρεῖας καλοῦσας; Οὐκ ἔδει τοιγαροῦν Παῦλον ἐπὶ τοσοῦτοις κατορθώμασι περιεῖναι τὴν οἰκουμένην δι' ἱματίου ἔνδειαν οἴκοι καθῆσθαι, καὶ τῆλικούτοις πράγμασιν ἐμπυδίζεσθαι. Τί δὲ, εἰ κρυμὸς ἐπέτιθη σφοδρὸς, καὶ κατέβραξεν ἢ ἐπίγυωσεν; δν ἐφόρει χιτῶνα πῶς ἂν ξηραίνεσθαι ἦν; Ἡ πάλιν γυμνὸν ἐχρῆν καθῆσθαι; τί δὲ, εἰ ψύχος κατέτεινε τὸ σῶμα, τῆκεσθαι ἔδει καὶ μὴ φθέγγεσθαι; καὶ τί ἂν εἴη τούτου χαλεπωτέρων; οὐδὲ γὰρ ἀδαμάντινα σώματα αὐτοῖς κατασκευάσαστο. Τί οὖν; ἀπόλλυσθαι ἐχρῆν; Οὐδαμῶς. Τοῦτο δὲ, κακῶς εἴρηται, τότε ἐπέταξε, τὴν δύναμιν αὐτοῦ δεῖξαι βουλόμενος, ὅτι οὐδενὸς τῶν ἐπιτηδείων ὑστερήσουσιν.

« Συνιδὼν τε, ἦλθεν ἐπὶ τὴν οἰκίαν Μαρίας τῆς « μητρὸς Ἰωάννου τοῦ ἐπικαλουμένου Μάρκου, οὗ « ἦσαν ἱκανοὶ συνηθροισμένοι καὶ προσευχόμενοι

« Κροίσαντος δὲ τοῦ Πέτρου τὴν θύραν τοῦ πυλῶ-
« νος, προσέλθει παιδίσκη ὑπακοῦσαι, ὀνόματι Ῥόδη,
« καὶ ἐπιγνοῦσα τὴν φωνὴν τοῦ Πέτρου, ἀπὸ τῆς χα-
« ρᾶς οὐκ ἤνοξε τὸν πυλῶνα, εἰδραμειῦσα δὲ ἀπήγ-
« γειλεν ἐστάναι τὸν Πέτρον πρὸ τοῦ πυλῶνος. Οἱ δὲ
« πρὸς αὐτὴν εἶπον, Μαινῆ; Ἡ δὲ δισχυρίζετο οὐ-
« τως ἔχειν. »

Τί ἐστι, « συνιδῶν; » Ὅτι οὐχ ἀπλῶς ἀπελθεῖν δεῖ,
ἀλλ' ἀμείψασθαι τὸν εὐεργέτην « Τοῦ ἐπικαλουμέ-
νου Μάρκου. » Ἰνα δείξῃ ὅτι οὐ τοῦ ἀσὶ συνόντος
αὐτοῖς Ἰωάννου τὴν μητέρα φησί, καὶ τὸ παρά-
σημον αὐτοῦ τίθεικε, φησί γάρ, « Τοῦ ἐπικα-
λουμένου Μάρκου. » Οὗτος δὲ ἦν, ὁ καὶ τὸ κατὰ
Μάρκον Εὐαγγέλιον συγγραψάμενος, ὁ ἀνεψιὸς Βαρ-
ναβᾶ, περὶ οὗ Παῦλος γράφει Τιμοθέῳ· « Μάρκον
ἀναλαβὼν ἄγε μετὰ σεαυτοῦ. Ἔστι γάρ μοι εὐ-
χρηστος εἰς διακονίαν. »

« Οἱ δὲ ἔλεγον, ὅτι ἄγγελος αὐτοῦ ἐστιν. Ὁ δὲ
« Πέτρος ἐπέμεινε κρούων. Ἀνοίξαντες δὲ εἶδον αὐ-
« τὸν, καὶ ἐξίστησαν. Κατασεύσας δὲ αὐτοῖς τῆ χειρὶ
« σιγᾶν. διηγήσατο αὐτοῖς, πῶς ὁ Κύριος αὐτὸν ἐξ-
« ἤναγεν ἐκ τῆς φυλακῆς, εἶπε δὲ Ἀπυγγεῖλατε
« Ἰακώβω καὶ τοῖς ἀδελφοῖς ταῦτα· Καὶ ἐξεληθὼν
« ἐπορεύθη εἰς ἕτερον τόπον. Καινομένης δὲ ἡμέρας
« ἦν ταραχος οὐκ ὀλίγη ἐν τοῖς στρατιώταις, τί ἄρα
« ὁ Πέτρος ἐγένετο. Ἠρώδης δὲ ἐπιζητήσας αὐτὸν,
« καὶ μὴ εὐρῶν, ἀνακρίνας τοὺς φύλακας, ἐκέλευ-
« σεν ἀπαχθῆναι, καὶ καταλθῶν ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας
« εἰς τὴν Καισάρειαν, διέτριβεν. Ἦν δὲ Ἠρώδης
« θυμομαχῶν Τυρίοις καὶ Σιδονίοις. Ὁμοθυμαδὸν δὲ
« μαρῆσαν πρὸς αὐτὸν, καὶ πείσαντες Βλάστον τὸν
« ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος σοῦ βασιλέως, ἤτοῦντο εἰρήνην,
« διὰ τὸ τρέφεσθαι αὐτῶν τὴν χώραν ἀπὸ τῆς βασι-
« λικῆς. »

« Ἄγγελος αὐτοῦ ἐστιν. » Ἐκ τούτου δῆλον, ὅτι
ἕκαστος ἡμῶν ἄγγελον ἔχει. Ἐκεῖνοι δὲ τοῦτο ἀπὸ
τοῦ καρῶ προσηδόκησαν. Φησί γάρ· « Ὅπου εἰσὶ
συντηγμένο· εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ. »
ἔπου δὲ ὁ Χριστὸς ἀνάγκη εἶναι καὶ ἀγγέλους, καὶ
τὰς ὅλας δυνάμεις. « Ἐξεληθὼν δὲ ὁ Πέτρος ἐπορεύθη
εἰς ἕτερον τόπον. » Οὐ γὰρ ἐπαίραζε τὸν Θεόν. Δυ-
νατὸν δὲ ἦν τῷ Θεῷ καὶ τοὺς φύλακας ἐξελεῖσθαι.
Ἄλλ' εἰ τοῦτο, ἐνομίσθη ἄν φυγὴ εἶναι τὸ πρᾶγμα.
Μᾶλλον γὰρ αὐτὸν ἔλπει τὸ ἐμπαιχθῆναι, ὡς περ
ὑπὸ τῶν μάγων, τὸν αὐτοῦ πάππον μᾶλλον ἐποίει
διαπρίεσθαι καὶ καταγέλαστον εἶναι. [Διὰ τί δὲ μὴ
καὶ οἱ κόλακας κολάζονται; ἀμφοτέροι μὲν ἦσαν
ἄξιοι τιμωρίας. Ἄλλ' ἐπὶ κρίσεως οὐκ ἐστι καιρὸς,
ὁ μάλιστα ὑπεύθυνος κολάζεται.]

« Τῆσδε δὲ ἡμέρας ὁ Ἠρώδης ἐνδεδυμένος ἐσθῆτα
« βασιλικήν, καὶ καθίσας ἐπὶ τοῦ βήματος, ἐδημη-
« γόρει πρὸς αὐτούς. Ὁ δὲ δῆμος ἐπεφώνει. Θεοῦ
« φωνῆ, καὶ οὐκ ἀνθρώπου. Παραγρῆμι δὲ ἐπάτα-
« ξεν αὐτὸν ἄγγελος Κυρίου, ἀνθ' ὧν οὐκ ἔδωκε δό-
« ξην τῷ Θεῷ· καὶ γενόμενος σκωληκίσβρωτος ἐξ-
« ἴψωσεν. Ὁ δὲ λόγος τοῦ Θεοῦ ἤϊθανε καὶ ἐπλη-
« θύνθη. »

A « autem pulsasset ostium vestibuli, prodiit puella
« ut subauscultaret, nomine Rhode, et agnita voce
« Petri, prae gaudio non aperuit vestibulum, sed in-
« trocurrens renuntiavit stare Petrum ante vesti-
« bulum. At illi dixerunt ad eam: Insanis? Illa
« vero affirmabat sic se habere. »

Quid est, « dum cognovisset? » Nempe quod non ut-
cunque abscedere oporteret, sed vices rependere be-
nefactori. « Qui cognominabatur Marcus, » Ut scias
quod matrem non dicat ejus Joannis, qui semper
cum eis versatus erat, illius signum addidit, ait
enim: « Qui cognominabatur Marcus. » Hic autem
erat qui Evangelium secundum Marcum conscrip-
psit, nepos Barnabæ, de quo Paulus scribit Timo-
theo: « Marcum assumptum adducito una tecum,
est enim mihi perutilis ad ministerium ³. »

XII, 15 20. « Illi autem dicebant: Angelus ejus
« est: Petrus vero perseverabat pulsans. Cum au-
« tem aperuissent, viderunt eum et obstupuerunt.
« Cum innuisset autem eis mota manu, ut tacerent,
« narravit ipsis quomodo eduxisset eum Dominus
« e carcere, et ait: Nuntiate Jacobo et fratribus hæc.
« Et egressus abiit in alium locum. Ubi vero dilu-
« xisset, erat turbatio non parva inter milites, quid-
« nam accidisset de Petro. Herodes autem cum re-
« quisisset eum nec invenisset, examinatos custo-
« des jussit abduci; descendensque a Judæa Cæssa-
« ream, ibi commoratus est. Erat autem Herodes
« infensus Tyriis ac Sidoniis. At illi uno animo ve-
« nerunt ad eum: et persuaso Blasto, qui præerat
« cubiculo regis petebant pacem, eo ¹⁰⁸ quod
« aleretur regio eorum annona regis. »

« Angelus ejus est. » Ex hoc manifestum est quem-
que nostrum habere angelum. Illi vero hoc a tem-
poris occasione existimabant. Ait enim: « Ubi sunt
duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in
medio eorum ⁴. » Ubi autem est Christus, necesse
est simul esse et angelos, universasque potestates.
« Etegressus Petrus abiit in alium locum. » Non enim
tentabat Deum. Possibile autem Deo erat simul et
custodes eripere: verum si id actum fuisset, res
judicata fuisset esse fuga. Magis autem contristabat
eum quod illusus esset, quemadmodum tempore
magorum avum ipsius id amplius dissecari facie-
bat quod ludibrio habitus esset ⁵.

XII, 21-25. « Statuto autem die Herodes vestitus
« veste regia sedit pro tribunali, et concionabatur ad
« eos. Populus vero acclamabat: Vox Dei et non
« hominis. Confestim autem percussit eum angelus
« Domini, eo quod non dedisset gloriam Deo: et
« erosus a vermibus exspiravit. Cæterum Dei sermo
« crescebat ac multiplicabatur. Barnabas autem et

³ II Tim iv, 11. ⁴ Matth xviii, 20. ⁵ Matth. II, 10.

« Saulus reversi sunt Jerusalem expleto ministerio, A « ἦθνετο. Βαρνάβας δὲ καὶ Σαῦλος ὑπίστρεψαν εἰς
 « assumpto et Joanne, qui cognominabatur Marcus. » « Ἱερουσαλήμ, πληρώσαντες τὴν διακονίαν, συμμα-
 « ραλαβόντες καὶ Ἰωάννην τὸν ἐπικληθέντα Μάρ-
 « κον. »

« Populus vero acclamabat. » Et quid ad hunc si illi vociferabantur? Quia vocem suscepit. quod seipsum hujusmodi assentatione dignum arbitraretur. Quod si hic quia audivit, Vox Dei et non hominis, quanquam nihil dixit, talia passus est: quanto magis Christus si Deus non fuisset, cum ipse semper diceret, « Verba hæc non sunt mea; » et: « Angeli mihi ministrant⁶. » Hoc autem tempore tertio regni Agrippæ anno venit Cæsaream, quæ prius Turris Strattonis vocabatur. Hic autem celebrabat θεωρίας, id est spectacula ad honorem Cæsaris, sciens hæc festum quoddam esse. Secundo vero spectaculorum die vestem indutus totam ex argento contextam, **☉☉** sic ut admiranda appareret textura, inchoante die ad theatrum accessit: ubi primis radiis solaribus sese objicientibus, argentum miro modo illustratum resplendebat, fulgorem quemdam præ se ferens ac horrorem, his qui intentos in ipsum desingerent oculos. Statimque assentatores alius aliunde voces emittebant tanquam Deum salutantes, benignum esse asserendo. Etsi, inquit, hactenus quasi hominem veriti sumus, jam tamen posthac te majorem ea natura constemur. Hos autem non increpavit rex neque impiam assentationem aversatus est. Suspiciens itaque paulo post, bubonem capiti suo imminentem vidit super quemdam funiculum: hunc statim angelum malum intellexit esse, et nullo pacto bonorum nuntium. Sensit ergo dolorem circa præcordia, ac repentinus ventris dolor cum vehementia illum corripuit. Amicos igitur circumspiciens: Ego, inquit, qui deus apud vos habeor, jam vitæ finem imponere cogor, eum factum arguat falsas esse voces, quæ modo de me ferebantur: et qui a vobis immortalis dictus sum, jam ad mortem rapior.

Verum quare non etiam assentatores puniuntur? Utrique sane supplicio dignerant: verum cum nondum tempus sit iudicii; is punitur qui maxime obnoxius est crimini.

XIII, 1. « Erant autem quidam in Ecclesia quæ erat « Antiochiæ prophetæ ac doctores: nempe Barnabas et Simon qui vocabatur Niger, Luciusque « Cyrenensis, et Manahen Herodis tetrarchæ « collactaneus et Saulus. »

Ecce, cujusque conversatio, et non prima a puero D educatio salvat. Vide enim Manahen cum quo fuerit educatus qui tamen prophetiæ donum adeptus est.

CAPUT XIX.

Legatio Barnabæ et Pauli a divino Spiritu in Cyprum, quæque in Elymam magum per Christi nomen operati sint.

XIII, 2 8. « Cum itaque ministrarent illi Domino ac jejunarent, dixit Spiritus sanctus: « Gregate mihi Barnabam et Saulum in opus ad « quod advocavi eos. Cumque jejunassent et oras- « sent, imposuissentque eis manus, dimiserunt.

⁶ Joan. vii.

« Ὁ δὲ δῆμος ἐπεφώνει. » Καὶ τί πρὸς τοῦτον, εἰ ἐκεῖνοι ἐδόξουν; Ὅτι κατεδέξατο τὴν φωνήν, ὅτι ἄξιον ἑαυτὸν ἐνόμισεν εἶναι τῆς κολακείας. Εἰ δὲ οὗτος ἀκούσας ὅτι φωνὴ Θεοῦ καὶ οὐκ ἀνθρώπου, καίτοι μὴδὲν εἰπὼν, τοιαῦτα ἔπαθε, πολλῶ μᾶλλον ὁ Χριστός, εἰ μὴ Θεὸς ἦν, αὐτὸς αὐτὸς λέγων, ὅτι τὰ ῥήματα ταῦτα οὐκ ἔστιν ἐμὰ, καὶ, Ἄγγελοι μοι ἐπηρτοῦσι. Κατὰ δὲ τοῦτον τὸν καιρὸν, τρίτον ἔτος Ἄγρίππᾳ βασιλεύοντι παρῆν ἐν Καισαρείᾳ τῇ πρότερον Στράτωνος πύργος καλουμένη. Συνετέλει δὲ ἐνταῦθα θεωρίας εἰς τὴν Καίσαρος τιμὴν, ἑορτὴν τινὰ ταύτην ἐπιστάμενος. Δευτέρᾳ δὲ τῶν θεωριῶν ἡμέρᾳ στολὴν ἐνδύς ἐξ ἀργύρου πεποιτημένην πᾶσαν, ὡς θαυμάσιον ὕφην εἶναι, παρῆλθεν εἰς θέατρον ἀρχομένης ἡμέρας: ἔβη τὰς πρώταις τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων ἐπιβολαῖς ὁ ἄργυρος καταυγασθεὶς θαυμασίως ἀπέστειλε, μαρμαίρον τι φέρον, καὶ τοῖς εἰς αὐτὸν ἀτένισται φρικώδεις. Εὐθύς δὲ οὐ κόλακας ἄλλος ἄλλοθεν ἐβόων φωνὰς, ὡς Θεὸν προσαγορεύοντες εὐμενῆ εἶναι ἐπιλέγοντες. Εἰ καὶ μέχρι νῦν ὡς ἀνθρώπων ἐφοβήθημεν, ἀλλὰ τούτεῦθεν κρείττονά σε τῆς φύσεως ὁμολογοῦμεν. Οὐκ ἐπέπληξε δὲ τούτους ὁ βασιλεὺς, οὐδὲ τὴν κολακίαν ἀσεβοῦσαν ἀπεστρέψατο. Ἀνακύψας γοῦν μετ' ὀλίγον τὸν βουβῶνα, τῆς ἑαυτοῦ κεφαλῆς ὑπερκαθεζόμενον εἶδεν ἐπὶ σχοίνου τινός, ἄγγελον τοῦτον εὐθύς ἐνόησε λακὸν εἶναι, καὶ οὐποτε τῶν ἀγαθῶν γενόμενον. Διακάρδιον οὖν ἔσχεν ὀδύνην, ἄθρους δ' αὐτῷ τῆς κοιλίας προσθήρησεν ἄλγυμα μετὰ σποδρότητος ἀρξάμενον. Ἀναθορῶν οὖν πρὸς τοὺς φίλους, Ὁ θεὸς παρ' ὑμῖν ἐγὼ, φησὶν, ἤδη καταστρέφειν ἐπέιγομαι τὸν βίον, παραχρηῖμα τῆς εἰμαρμένης τὰς ἄρτι μου καταψεύσαμένας φωνὰς ἐλεγχούσης, ὁ κληθεὶς ἀθάνατος ὑφ' ὑμῶν, ἤδη θανεῖν ἀπάγομαι.

« Ἦσαν δὲ τινες ἐν Ἀντιοχείᾳ κατὰ τὴν οὖσαν « Ἐκκλησίαν προφῆται καὶ διδάσκαλοι, ὃ τε Βαρνά- « βας, καὶ Σίμων ὁ καλούμενος Νίγερ, καὶ Λούκιος « ὁ Κυρηναῖος, Μαναῆν τε Ἡρώδου τοῦ τετραρχοῦ « σύντροφος, καὶ Σαῦλος. »

Ἰδοὺ ὁ τρόπος ἐκάστου, καὶ οὐχ ἡ ἐπὶ παιδὸς ἀνατροφή σώζει. Ὅρα γὰρ τὸν Μαναῆν τίνος σύντροφος ὢν προφητείας ἤξιώθη.

ΚΕΦΑΛ. ΙΘ'.

Ἀποστολὴ Βαρνάβα καὶ Παύλου πρὸς τοῦ θεοῦ Ἡ εὐματός εἰς Κύπρον, ὅσα τε ἐργάσαντο ἐν ὀνόματι Χριστοῦ εἰς Ἐλύμαν τὸν μάγον.

« Λειτουργούντων δὲ αὐτῶν τῷ Κυρίῳ, καὶ νη- « στερόντων, εἶπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἀφορίσατε « δὴ μοι τὸν Βαρνάβαν καὶ τὸν Σαῦλον εἰς τὸ ἔργον « εἰς ὃ προσκλήθηται αὐτοὺς. Τότε νηστεύσαντες καὶ « προσευξάμενοι, καὶ ἐπιθέντες τὰς χεῖρας αὐτοῖς,

« ἀπέλευσαν. Οὗτοι μὲν οὖν ἐκπεμφθέντες ὑπὲρ τοῦ
 « Πνεύματος τοῦ ἁγίου κατήλθον εἰς τὴν Σελεύκειαν,
 « ἀκείθεν δὲ ἀπέπευσαν εἰς τὴν Κύπρον· καὶ γε-
 « νομενοι ἐν Σαλαμῖνι, κατήγγελλον τὸν λόγον τοῦ
 « Θεοῦ ἐν ταῖς συναγωγαῖς τῶν Ἰουδαίων. Εἶχον δὲ
 « καὶ Ἰωάννην ὑπηρέτην. Διελθόντες δὲ τὴν νῆσον
 « ἄχρι Πάφου, εὔρον τινα μάγον ψευδοπροφήτην
 « Ἰουδαῖον, ᾧ ὄνομα Βαριτησοῦν, ὃς ἦν σὺν τῷ ἀνθ-
 « υπάτῳ Σεργίῳ Παύλῳ ἀνδρὶ συνετῷ. Οὗτος προσ-
 « καλεσάμενος Βαρνάβαν καὶ Σαῦλον, ἐπεζήτησεν
 « ἀκοῦσαι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Ἀνθίστατο δὲ αὐτοῖς
 « Ἐλύμας ὁ μάγος (οὕτως γὰρ μεθερμηνεύεται τὸ
 « ὄνομα αὐτοῦ). ζητῶν διαστρέψαι τὸν ἀνθύπατον ἀπὸ
 « τῆς πίστεως. »

Τί ἐστὶ « Λειτουργούντων ; » τούτεστι, κηρυτ-
 τόντων. « Ἀφορισάτε μοι εἰς τὸ ἔργον. » Τούτεστιν
 εἰς ἀποστολήν. Ἰπὸ τίνων δὲ χειροτονεῖται ; Ἰπὸ
 Λουκίου τε καὶ Μαναῆν, μᾶλλον δὲ ὑπὸ τοῦ πνεύμα-
 τος. Χειροτονεῖται δὲ ὥστε μετ' ἐξουσίας κηρύτ-
 τειν. Ἐν Σελευκείᾳ δὲ οὐδὲν τριβουσίαν, εἰδότες ὅτι
 ἀπὸ τῆς γείτονος πόλεως ἐκαρπώσαντο ἄν πολλήν τὴν
 ὠφέλειαν.

« Σαῦλος δὲ ὁ καὶ Παῦλος, πλησθεὶς Πνεύματος
 « ἁγίου, καὶ ἀτεινίας εἰς αὐτὸν, εἶπεν· Ὡ πλήρης
 « παντὸς δόλου, καὶ πάσης ῥαδιουργίας, οὐε διαδόλου,
 « ἐλθρῆ πάσης δικαιοσύνης, οὐ παύση διαστρέφων
 « τὰς ὁδοὺς Κυρίου τὰς εὐθείας ; Καὶ νῦν ἰδοὺ χεῖρ
 « τοῦ Κυρίου ἐπὶ σέ, καὶ ἔση τυφλὸς μὴ βλέπων τὸν
 « ἥλιον ἄχρι καιροῦ. Παραχρήμα δὲ ἐπέπεσεν ἐπ'
 « αὐτὸν ἀχλὺς καὶ σκότος, καὶ περιάγων ἐζήτει χειρ-
 « αγωγούς. Τότε ἰδὼν ὁ ἀνθύπατος τὸ γεγονός, ἐπί-
 « τευσεν, ἐκπλησόμενος ἐπὶ τῇ διδαχῇ τοῦ Κυρίου.
 « Ἀναχθέντες δὲ ἀπὸ τῆς Πάφου οἱ περὶ τὸν Παῦλον,
 « ἦλθον εἰς Πέργην τῆς Παμφυλίας. »

« Σαῦλος δὲ ὁ καὶ Παῦλος. » Ἴνα μὴ ταύτη καὶ
 τῶν ἀποστόλων ἕλαττον ἔχη ὁ Παῦλος, μεθίστησιν
 αὐτοῦ ὁ Θεὸς τὸ ὄνομα, καὶ Σαῦλον ὄντα Παῦλον
 ἐκάλεσε, καὶ ὅπερ ἔσχεν ἐξάρτεον ὁ κορυφαῖος τῶν
 μαθητῶν, τοῦτο καὶ αὐτὸς κτήσεται, καὶ πλείονος
 οἰκειώσεως ὑπόθεσιν λάβη. Ἴνα οὖν δείξη, ὅτι οὐκ
 ἦν θυμὸς τὰ ῥήματα Παύλου, ἃ πρὸς Ἐλύμαν ἔφη
 τὸν μάγον, διὰ τοῦτο προλαβὼν εἶπε, « Ἠλησθεὶς
 Πνεύματος ἁγίου. » Οὐ γὰρ κολάζοντος, ἀλλ' ἐπιστρέ-
 φοντος ἦν ταῦτα τὰ ῥήματα. Εἴ γὰρ κολάζοντος ἦν,
 διαπαντὸς ἄν ἐποίησε τυφλόν· νῦν δὲ οὐ τοῦτο, ἀλλ'
 ἄχρι καιροῦ, ἵνα πείσῃ τὸν ἀνθύπατον. Τὸ γὰρ,
 « Ἄχρι καιροῦ, » ὄριον τῇ γνώμῃ εἰδοῦς ἔφη, ἐν ἑαυτῇ
 ἔχειν τοῦ φωτὸς τὴν ἀπόληψιν τὸν τρόπον μεταβα-
 λούσαν πρὸς τὸ βέλτιον· ᾧ γὰρ αὐτὸς προσήχθη ση-
 μεῖον, τούτῳ καὶ τοῦτον ἔβουλήθη προσαγαγεῖν. Οὐκ
 ἔρα τιμωρία ἦν, ἀλλ' ἴασις.

« Ἰωάννης δὲ ἀποχωρήσας ἀπ' αὐτῶν ὑπέστρεψεν
 « εἰς Ἱεροσόλυμα. Αὐτοὶ δὲ διελθόντες ἀπὸ τῆς Πέρ-
 « γης παρεγένοντο εἰς Ἀντιόχειαν τῆς Ἡσιδίας, καὶ
 « εἰσελθόντες εἰς τὴν συναγωγὴν τῇ ἡμέρᾳ τῶν
 « Σαβῶτων, ἐκάθισαν. Μετὰ δὲ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ
 « νόμου καὶ τῶν προφητῶν, ἀπέστειλαν οἱ ἄρχισυ-

PAUL. GR. CXVIII.

« Ipsi itaque emissi a Spiritu sancto descenderunt
 « Seleuciam. et inde navigarunt in Cyprum, et cum
 « essent Salamine, annuntiaverunt verbum Dei in
 « synagogis Judæorum. Habebant autem et Joan-
 « nem ministrum. Et peragrata insula usque ad
 « Paphum invenerunt quemdam magum pseudo-
 « prophetam Judæum, cui nomen Bariesus, qui erat
 « cum proconsule Sergio Paulo viro prudente. Hic
 « accersitis Barnaba et Saulo cupiebat audire ver-
 « bum Dei. Resistebat autem illis Elymas magus :
 « sic enim interpretatur nomen ejus : quærens
 « avertere proconsulem a fide.

Quidnam est « Ministrantibus ? » hoc est prædi-
 cantibus. « Segregate mihi in opus, » id est, ad
 apostolatum. A quibus autem creantur ? A Lucio et
 Manahie, imo magis a spiritu. Creantur autem ut
 cum auctoritate prædicent. Seleuciæ vero nihil
 cunctati sunt, scientes quod a proxima civitate
 plurimam colligerent fructuum utilitatem.

XIII, 9-13. « Saulus autem qui et Paulus, reple-
 « tus Spiritu sancto, intentis in eum oculis dixit :
 « O plene omni dolo, omnique versutia, fili dia-
 « boli, inimice omnis justitiæ, non cessas subver-
 « tere vias Domini rectas ? Et nunc ecce manus
 « Domini super te, erisque cæcus, non videns so-
 « lem usque ad tempus. Et protinus cecidit in eum
 « caligo ac tenebræ, et circumiens quærebat qui
 « se manu duceret. Tunc proconsul cum vidisset
 « quod acciderat, credidit, admirans super do-
 « ctrina Domini. Cum autem a Papho solvisset Pau-
 « lus, venerunt Pergem Pamphyliæ. »

« Saulus autem qui et Paulus. » Ne vel in hoc
 minor esset apostolis Paulus. nomen ejus transmutat
 Deus. cumque Saulus diceretur Paulum vocavit,
 quodque præcipuum habuit princeps apostolorum,
 id ipse quoque adeptus est, ut magis fami-
 liaritatis argumentum acciperet. Præmisit quoque,
 dicens, « Plenus Spiritu sancto : » quo ostenderet
 Pauli verbanon ex ira esse quæ ad Elymam magum
 locutus est. Neque enim punientis verba hæcerant,
 sed convertere nitentis. Nam si punientis fuissent,
 fecisset eum semper esse cæcum : nunc autem non
 hoc facit, sed usque ad tempus, ut proconsulem in
 suam sententiam adduceret. Siquidem dixit, « us-
 que ad tempus, » dans menti terminum ut in seipsa
 lumen reciperet, quo mores in melius commutaret,
 quippe signo quo ipse adductus est, etiam hunc
 adducere nitentis. Non itaque supplicium erat, sed
 curatio.

XIV, 13 15. « Joannes autem segregatus ab eis
 « reversus est Jerosolyma. Ipsi vero loca varia
 « pertranseuntes, a Perga venerunt Antiochiam
 « Pisidiæ, ingressique synagogam die Sabbatorum
 « sederunt. Post lectionem autem legis ac prophe-
 « tarum miserunt principes synagogæ ad eos, di-

• centes : Viri fratres, si quis est in vobis sermo
• exhortationis ad plebem, dicite. »

• Joannes autem segregatus. » Hic est Joannes qui et Marcus dictus est, nepos Barnabæ : quietiam Evangelium secundum Marcum conscripsit, et Petri apostolorum principis discipulus, de quo ait in Epistola : Salutatur vos Marcus filius meus ⁷. Hic igitur, tanquam Paulo cum suis in longiorem viam missis, segregatur ab eis, quoniam minister esset, eo quod labores et pericula ferre non posset.

CAPUT XX.

Florens Pauli doctrina ducens ad Christum tum ex lege, tum postea ex prophetis, historica et evangelica, quæ et collectiva est et ratiocinativa. De translatione prædicationis ad gentes, eorumque ibidem persecutione ac discessione in Iconium.

XIII, 16-19. « Surgens autem Paulus indicto
« manusilentio ait: Viri Israelitæ, quique
« timetis Deum, audite. Deus populi hujus elegit patres
« nostros, et populum in altum extulit, cum es-
« sent incolæ in terra Egypti : brachioque excelso
« eduxit eos ex illa : et circiter quadraginta anno-
« rum tempus mores eorum sustinuit in deserto.
« Et deletis septem gentibus in terra Chanaan. »

Antiochiæ Pisiidiæ prædicabat Paulus. In synago-
gas autem introierunt in habitu Judæorum ne expellerentur, sed ita rem omnem corrigerent.
« Septem gentibus ; » nempe Chetæis, Gergesæis, Amorrhæis, Chananæis, Pheresæis, Evæis et Je-
busæis.

XIII, 19-24. « Sorte distribuit ipsis terram eo-
rum. Et post hæc, scilicet annis quadringentis
« quinquaginta, dedit iudices u-que ad Samuelem
« prophetam Et exinde postulaverunt regem, de-
« dique illis Deus Saul filium Cis, virum de
« tribu Benjamin annis quadraginta. Illoque amoto
« suscitavit eis David in regem, cui testimonium
« reddens, dixit : Inveni David filium Jessæ virum
« secundum cor meum, qui faciet omnes voluntates
« meas. Hujus ex semine Deus sicut promiserat
« adduxit Israeli Salvatorem Jesum, antea prædi-
« cante Joanne ante faciem introitus ejus baptis-
« mum penitentiam Israeli. »

« Inveni David, » etc. Advertendum est hæc
verba nequaquam eadem dictionum serie haberi
in libro Regnorum : aut solum a Samuele dicta
esse ad Saul hoc modo : « Et nunc regnum tuum non
permanebit : et quæret Dominus sibi hominem
secundum cor suum. et præcipiet illi Dominus ut
imperet super populum suum : quia non servasti
quæcunque præcepit tibi Dominus⁸. » Et hinc assu-
mens Paulus ita dixit : Inveni David filium Jessæ
virum secundum cor meum, qui faciet omnes volun-
tates meas « Ante faciem introitus ejus. » Intro-
itum vocat incarnationem.

⁷ I Petr. v, 13. ⁸ I Reg. xiii, 13.

« ἀγαγοὶ πρὸς αὐτοὺς, λέγοντες. Ἄνδρες, ἀδελφοὶ
• εἰ ἔστι λόγος ἐν ὑμῖν παρακλήσεως πρὸς τὸν λαόν,
• λέγετε. »

« Ἰωάννης δὲ ἀποχωρήσας. » Οὗτός ἐστιν Ἰωάννης
ὁ καὶ Μάρκος κληθεὶς, ὁ ἀνεψιὸς Βαρνάβου, ὁ
καὶ τὸ κατὰ Μάρκον Εὐαγγέλιον συγγραψάμενος
καὶ μαθητὴς Πέτρου τοῦ κορυφαίου, περὶ οὗ φησιν
ἐν τῇ Ἐπιστολῇ : « Ἀσπάζεται ὑμᾶς Μάρκος ὁ υἱὸς
μου. » Οὗτος τοίνυν ἄρα ἐπὶ μακροτέρῳ στελλομέ-
νων ὁδῶν τῶν περὶ Παῦλον, ἀναχωρεῖ ἀπ' αὐτῶν,
καί τοι γε ὑπερήτης ὢν, διὰ τὸ μὴ φέρειν αὐτὸν τοὺς
κινδύνους.

ΚΕΦΑΛΑ. Κ'

Παύλου εὐθαλῆς διδασκαλία εἰς Χριστὸν ἔκ τε
τοῦ νόμου καὶ καθεξῆς τῶν προφητῶν, ιστο-
ρική καὶ εὐαγγελική, ἐν ᾗ ἐκλεκτικὴ καὶ συλ-
λογιστική. Περὶ μεταθέσεως τοῦ κηρύγματος
εἰς τὰ ἔθνη, διωγμοῦ τε αὐτῶν ἐκεῖ καὶ ἀφίξεως εἰς
Ἰκόνιον.

« Ἀναστὰς δὲ Παῦλος καὶ κατασείσας τῇ χειρὶ,
« εἶπεν Ἄνδρες Ἰσραηλίται, καὶ οἱ φοβούμενοι τὸν
« Θεόν, ἀκούσατε. Ὁ Θεὸς τοῦ λαοῦ τούτου ἐξελέξατο
« τοὺς πατέρας ἡμῶν, καὶ τὸν λαόν ὕψωσεν ἐν τῇ
« παροικίᾳ ἐν γῆ Αἰγύπτῳ. Καὶ μετὰ βραχίονος
« ὑψηλοῦ ἐξήγαγεν αὐτοὺς ἐξ αὐτῆς. Καὶ ὡς τεσσα-
« ράκοντα ἔτη χρόνον ἐτροποφόρησεν αὐτοὺς ἐν τῇ
« ἐρήμῳ. Καὶ καθελὼν ἔθνη ἑπτὰ ἐν γῆ Χαναάν. »

Ἐνταῦθα πρῶτον ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς Ηἰσίδας
κηρύττει Παῦλος. Εἰς τὰς συναγωγὰς δὲ εἰσῆλθον ἐν
σχῆματι Ἰουδαίων, ὥστε μὴ ἐλαύνεσθαι, καὶ οὕτω
τὸ πᾶν κατάρθουν. « Ἔθνη ἑπτὰ : » Χεταίους, Γερ-
γεσαίους, Ἀμορραίους, Χανααναίους, Φερεζαίους,
Εβραίους, καὶ Ἰεβουσαίους

« Κατεκλήρονόμησεν αὐτοῖς τὴν γῆν αὐτῶν. Καὶ
« μετὰ ταῦτα ὡς ἔτεσι τετρακοσίοις καὶ πενήκοντα,
« ἔδωκε κριτὰς ἕως Σαμουὴλ τοῦ προφήτου. Κάκει-
« θεν ἤρτησαντο βασιλεῖς, καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς
« τὸν Σαούλ υἱὸν Κίς, ἄνδρα ἐκ φυλῆς Βενιαμίν, ἔτη
« τεσσαράκοντα. Καὶ μεταστῆσας αὐτὸν ἔγειρεν αὐ-
« τοῖς τὸν Δαυὶδ εἰς βασιλεῖα, ᾧ καὶ εἶπε μαρτυρή-
« σας. Εὗρον Δαυὶδ τὸν τοῦ Ἰεσσαὶ, ἄνδρα κατὰ τὴν
« καρδίαν μου, ὃς ποιήσει πάντα τὰ θελήματά μου.
« Τούτου ὁ Θεὸς ἀπὸ τοῦ σπέρματος κατ' ἐπαγγελί-
« ας ἔλαβεν τῷ Ἰσραὴλ Σωτῆρα Ἰησοῦ, προκηρύ-
« ξαντος Ἰωάννου. »

« Εὗρον Δαυὶδ, » καὶ τὰ ἐξῆς. Σημειωτέον ὡς
οὐδαμῶς αὐτολεξεῖ ταῦτα τὰ ῥήματα κεῖται ἐν τῷ
βίβλῳ τῶν Βασιλειῶν. ἢ μόνον προφητικῶς ἀπὸ τοῦ
Σαμουὴλ εἰρημένα πρὸς τὸν Σαούλ, οὕτως : « Καὶ
νῦν ἡ βασιλεία σου οὐ στησεταί : καὶ ζητήσῃ Κύ-
ριος ἑαυτῷ ἄνθρωπον κατὰ τὴν καρδίαν αὐτοῦ, καὶ
ἐντελεῖται Κύριος αὐτῷ εἰς ἄρχοντα ἐπὶ τὸν λαόν
αὐτοῦ, ὅτι οὐκ ἐψύλαξας ὅσα ἐντελεῖσθαι σοὶ Κύριος. »
Καὶ ἐντελεθὲν ὁ Παῦλος οὕτως εἶρηκε, τὸ, Εὗρον
Δαυὶδ τὸν τοῦ Ἰεσσαὶ, ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου,
ὃς ποιήσει πάντα τὰ θελήματά μου. « Πρὸ προσώπου
τῆς εἰσόδου αὐτοῦ » βάπτισμα μετανοίας τῷ Ἰσραὴλ.
Εἰσοδὸν τὴν σάρκωσιν λέγει.

« Ὡς δὲ ἐπλήρου Ἰωάννης τὸν δρόμον, εἶπε·
 « Τίνα με ὑπονοεῖτε εἶναι ; οὐκ εἰμὶ ἐγώ, ἀλλ' ἰδοὺ
 « ἔρχεται μετ' ἐμὲ, οὗ οὐκ εἰμὶ ἄξιος τὸ ὑποδημα
 « τῶν ποδῶν λύσαι. Ἄνδρες ἀδελφοί, υἱοὶ γένους
 « Ἀβραάμ, καὶ οἱ ἐν ὑμῖν φοβούμενοι τὸν Θεόν,
 « ὑμῖν ὁ λόγος τῆς σωτηρίας ταύτης ἀπεστάλη. Οἱ
 « γὰρ κατοικοῦντες ἐν Ἱερουσαλήμ, καὶ οἱ ἄρχοντες
 « αὐτῶν τοῦτον ἀγνοήσαντες, καὶ τὰς φωνὰς τῶν
 « προφητῶν, τὰς κατὰ πᾶν Σάββατον ἀναγινωσκο-
 « μένας, κρίναντες ἐπλήρωσαν· καὶ μηδεμίαν αἰτίαν
 « θανάτου εὑρόντες, ἤτήσαντο Πιλάτον ἀναιρεθῆναι
 « αὐτόν. Ὡς δὲ ἐτέλεσαν ἅπαντα τὰ περὶ αὐτοῦ
 « γεγραμμένα, καθελόντες ἀπὸ τοῦ ξύλου ἔθηκαν εἰς
 « μνημεῖον. »

Ἰωάννης μαρτυρεῖ, οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ πάντων
 ἐπ' αὐτὸν ἀγόντων τὴν δόξαν, αὐτὸς αὐτὴν ἀπο-
 κρούεται. Οὐ γὰρ ἔστιν ἴσον μηδενὸς διδόντος καὶ
 πολλῶν παρεχόντων τιμὴν διωθεῖσθαι. Τὸ δὲ, « Ἰμῖν
 ὁ λόγος, » τὴν εὐγένειαν δείκνυσιν τὴν Ἰουδαϊκὴν.
 Πιλάτου δὲ μνημονεύει, ἵνα μειζρόνως κατηγορῶνται
 ὡς ἀνδρὶ παραδόντες ἀλλοφύλῳ. Τὴ δὲ, « ἤτησαντο, »
 χάριν ἔλαβον, φησὶν, ὡς ἐκείνου μὴ θέλοντος· ὁ καὶ
 Πέτρος λέγει σαφέστερον· Ἐκείνου κρίναντος ἀπο-
 λύειν.

« Ὁ δὲ Θεὸς ἤγειρεν αὐτόν ἐκ νεκρῶν, ὃς ὤφθη
 « ἐπὶ ἡμέρας πλείους τοῖς συναθῆσιν αὐτῷ ἀπὸ
 « τῆς Γαλιλαίας εἰς Ἱερουσαλήμ. Οἵτινες εἰσι μάρ-
 « τυρες αὐτοῦ πρὸς τὸν λαόν. Καὶ ἡμεῖς ὑμᾶς εὐ-
 « αγγελίζόμεθα τὴν πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίαν
 « γενομένην, ὅτι ταύτην ὁ Θεὸς ἐκπεπλήρωκε τοῖς
 « τέκνοις αὐτῶν ἡμῖν. »

Οὐδὲν ἀποπον τὸ τὸν Ἰησοῦν ἐγηγέρθαι ὑπὸ τοῦ
 Θεοῦ λέγεσθαι. Εἰ γὰρ Ἰησοῦς οὐκ ἄλλος ἔστιν ἢ ὁ
 Λόγος ὁ σαρκωθεὶς, οὗτος δὲ ἔστιν ἡ δύναμις τοῦ
 Πατρὸς, δι' οὗ πάντα ἐνεργεῖ, κατὰ τὸ, Χριστὸς
 Θεοῦ δύναμις, αὐτὸς ἐαυτὸν ἀνεστακέναι νοηθῆσεται,
 καίτοι ἐγηγέρθαι λεγόμενος ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, ἐφ' ὃν
 ὡς ἀρχὴν καὶ αἰτίαν ἀχρονον ἅπαντα ἀναφέρεται.
 Ἐπεὶ καὶ αὐτὸς φησὶ· « Ἀύτατε τὸν ναὸν τοῦτον,
 καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. »

« Ἰναστήσας Ἰησοῦν, ὡς καὶ ἐν τῷ ψαλμῷ τῷ
 « πρῶτῳ γέγραπται. Υἱός μου εἶ σὺ, ἐγὼ σήμερον
 « γεγέννηκά σε. »

Ἐπειδὴ τὸ Ἰησοῦς ὄνομα ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου κα-
 κῶς ἐκλαμβάνουσί τινες, καὶ προλαβὼν εἶπε, ταθεῖ-
 σθαι τὸν Λόγον ἐν μνημείῳ, ἵνα μὴ τις ὑπολάβῃ
 ἕταρκον αὐτὸν εἰρηκέναι τὸν Λόγον, πάλιν αὐτὸν
 Ἰησοῦν καλεῖ, οὐδαμοῦ διαίρεσιν διδοῦς τῷ σαρκω-
 θέντι Λόγῳ μετὰ τὴν ἔνωσιν, πανταχοῦ τῶν ἀσεβῶν
 ἐμφράττον τὰ στόματα. « Υἱός μου εἶ σὺ. » Ταῦτα
 ἐκ τοῦ καλμοῦ τῆ ἐνανθρωπήσει τοῦ Χριστοῦ πρέ-
 πει τὰ ῥήματα, ἧτις χρονικὴν εἶχε τὴν ἐπιφοίτησιν.
 Τὸ γὰρ, Σήμερον καὶ Αὔριον, ἡμερῶν ἔστι παρα-
 στατικόν. Οὗτος δὲ καθὸ Λόγος, ἀχρόνως παρὰ τοῦ
 Πατρὸς τίκεται.

¹ Joan. II, 19.

XIII, 25-29. « At cum Joannes impleret cursum,
 « dicebat : Quem me arbitramini esse ? non sum
 « ego, sed ecce venit post me cujus non sum dignus
 « soleam pedum solvere. Viri fratres, filii generis
 « Abraham, et qui inter vos timent Deum, vo-
 « bis verbum salutis hujus missum est. Qui enim
 « habitant Jerusalem et principes eorum, cum
 « ignorarent eum, vocesque prophetarum quæ per
 « omne sabbatum leguntur, condemnato eo com-
 « plexerunt, nullaquæ mortis causa inventa petie-
 « runt a Pilato ut interimeretur. Cumque exple-
 « sent omnia quæ de eo scripta erant, depositum de
 « ligno posuerunt in monumento. »

Joannes testimonium reddit, non vulgari modo,
 sed ipsam gloriam quam ad ipsum deferebant repel-
 lens. Neque enim æquale est gloriam rejicere
 cum illam nullus offert, et cum plerique tribuunt.
 Cum autem dicit, « Vobis verbum, et cætera, »
 generositatem ostendit Judæorum. Pilati vero me-
 minit, ut acrius eos argueret, ut qui viro tradi-
 derint alienigenæ. Et quod addit, « Petierunt, »
 Munus, inquit, acceperunt quasi illo nolente :
 quod apertius dicit Petrus : Cum ille absolvendum
 judicasset.

XIII, 30-33. « Deus autem excitavit ipsum a
 « mortuis, qui apparuit per dies multos his qui
 « una cum eo ascenderant a Galilæa Jerosolymam :
 « qui testes ejus rei sunt coram populo. Et nos vo-
 « bis annuntiamus quod eam quæ ad Patres nos-
 « tros facta est repromissionem, Deus adimpleve-
 « rit nobis filiis illorum. »

Nihil absurdum est quod Jesus dicatur a Deo
 excitatus. Siquidem Jesus non alius est quam
 Verbum incarnatum : hoc autem est potentia Pa-
 tris, per quod omnia facta sunt : secundum quod
 Christus qui Dei potentia est ipse se ipsum excitasse
 intelligitur. Et quidem is dicitur excitatus esse a
 Patre, ad quem ut ad principium causamque intem-
 poralem omnia referuntur : quoniam ipse quoque
 ait : « Solvite templum hoc, et in tribus diebus
 excitabo illud ? »

« Resuscitato Jesu sicut in Psalmo primo scri-
 « ptum est : Filius meus es tu, ego hodie genui
 te. »

Quoniam nomen *Jesus* nonnulli de homine male
 accipiunt, et præmiserat quod posuerit Verbum
 in monumento, rursus ne quis suspicetur ipsum
 dixisse Verbum sine carne, vocat ipsum Je-
 sum : nunquam Verbo incarnato admittens separa-
 tionem post factam semel unionem, ubique im-
 piorum obturans ora. « Filius meus es tu, hodie
 genui te. » Hæc psalmi verba Christi incarnationi
 aptantur, quæ temporalem habuit accessionem.
 Siquidem Hodie et Cras dierum demonstrativa
 sunt. Porro quatenus hic est Verbum intemporaliter
 a Patre generatur.

XIII, 34-37. « Quod autem suscitavit eum a mortuis, jam non amplius reversurum in corruptionem, ita dixit: Dabo vobis sancta David a-fidelia. Ideo quoque alio in loco dicit: Non concedes ut sanctus tuus videbat corruptionem. « David siquidem ubi sua ætate deservisset, « consilio Dei dormivit et appositus est ad patres suos viditque corruptionem: isautem quem « Deus excitavit non vidit corruptionem. »

Advertendum est igitur quod non oporteat confiteri corpus Salvatoris ac Dei nostri Jesu Christi fuisse mortale post resurrectionem aut passibile, neque ante resurrectionem impassibile, hoc est incorruptibile et immortale. Nam incorruptionem secundum id proveniente[m] quod peccato non est obnoxium, manifestum est quod ab ipso incarnationis tempore habuerit.

XIII. 38, 39. « Notum igitur vobis sit, viri fratres, quod per hunc remissio peccatorum vobis annuntiatur, et ab omnibus a quibus non potuistis per legem Mosi justificari, per hunc quisquis credit justificatur. »

Quare testimonium non adjunxit quo persuaderetur per hunc fieri remissionem peccatorum? Quia hoc ei studio erat tandem ostendere quod resurrexisset: quo dato illud indubitatum erat. Hoc etenim magni stuporis erat, quomodo Israel qui filius primogenitus erat, propter quem periit Ægyptus, inimicis Babyloniis traditus esset in gladio et captivitate ac servitute.

XIII, 40-42. « Videte ergo ne superveniat vobis quod dictum est in prophetis. Videte contemptores et admiramini ac evanescite, quia opus operor ego in diebus vestris, quod non credetis si quis enarraverit vobis. Cum autem egressi essent e synagoga Judæorum, rogabant gentes ut sequenti sabbato loquerentur sibi verba. »

Ubi clamasset propheta Habacuc adversus injustum judicium et nimiam Dei tolerantiam, ac dixisset: quare ostenderunt mihi labores ac molestias? quoniam factum est contra me judicium, et judex accipit, et impius et opprimit justum nec perducitur in finem ac perfectionem judicium: respondet Deus, iniquis futuras calamitates pronuntians. Admiranda vero dicit quæ futurum est ut eis contingant. Et hæc tanta ac alia dicit sui magnitudine, ut non credantur si quis narravit vobis, inquit. Porro μετὰ τὸ σάββατον vocavit futurum ac proximum sabbatum, sicut infra declarat.

XIII. 43-49. « Soluta autem cœtu secuti sunt multi Judæi ac religiosi proselyti Paulum ac Barnabam, qui alloquentes suadebant eis ut permanerent in gratia Dei; ac sequenti sabbato a universa propemodum civitas convenit ad audiendum verbum Dei. Visis autem turbis Judæi repleti sunt zelo, et contradicebant his quæ

« Ὅτι δὲ ἀνεστήσεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, μηκέτι μέλλοντα ὑποστρέφειν εἰς διαφθοράν, οὕτως ἐρηκεν, ὅτι δώσω ὑμῖν τὰ ὄσια Δαυὶδ τὰ πιστά. Διὸ καὶ ἐν ἐπίρῳ λέγει. Οὐ δώσεις τὸν ὄσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν. Δαυὶδ μὲν γὰρ ἰδίᾳ γενεᾷ ὑπηρετήσας, τῆ τοῦ Θεοῦ βουλῇ ἐκοιμήθη, καὶ προσετίθη πρὸς τοὺς πατέρας αὐτοῦ, καὶ εἶδε διαφθοράν. Ὅν δὲ ὁ Θεὸς ἤγειρεν οὐκ εἶδε διαφθοράν, »

Σημειωτέον τοίνυν ὅτι οὐ δεῖ τὸ σῶμα τοῦ Σωτήρος καὶ Θεοῦ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ τὴν ἀνάστασιν παθητὸν ὁμολογεῖν, ἥτοι παθῶν δεκτικὸν οὐδὲ πρὸ τῆς ἀναστάσεως ἀπαθὲς, τουτέστιν ἄφθαρτον καὶ ἀθάνατον. Τῆν γὰρ κατὰ τὸ ἀμαμάρτητον ἀφθαρσίαν, προδηλον ὡς εἶχεν ἐξ αὐτοῦ τοῦ καιροῦ τῆς σαρκώσεως.

« Γνωστὸν οὖν ἔστω ὑμῖν, ἄνδρες ἀδελφοί, ὅτι διὰ τοῦτου ἡμῖν ἄφεσις ἀμαρτιῶν καταγγέλλεται, καὶ ἀπὸ πάντων ὧν οὐκ ἐδυνήθητε ἐν τῷ νόμῳ Μωσέως νικαιωθῆναι, ἐν τούτῳ πᾶς ὁ πιστεύων δικαιούται. »

Διὰ τί οὐκ ἐπήγαγε μαρτυρίαν δι' ἧς ἐμελλον πείθεσθαι ὅτι ἄφεσις ἀμαρτιῶν δι' αὐτοῦ γίνεται? Ὅτι τὸ σπουδαζόμενον τοῦτο ἦν, τὸ δεῖξαι τέως δεῖ ἀνέστη. Τοῦτου δὲ ὁμολογημένου, ἐκεῖν ἀναμφισβήτητον. Καὶ γὰρ ἦν πολλῆς ἐκπλήξεως πῶς ὁ Ἰσραὴλ, υἱὸς πρωτόκος ὀνομασμένος, δι' ὃν ἡ Αἴγυπτος ἀπώλετο, παραδίδεται τοῖς ἐχθροῖς τοῖς Βαβυλωνίοις ἐν μχαίρᾳ καὶ αἰχμαλωσίᾳ καὶ δουλείᾳ.

« Βλέπετε οὖν μὴ ἐπέλθῃ ἐφ' ὑμᾶς τὸ εἶρημένον ἐν τοῖς προφήταις. Ἴδετε, οἱ καταφρονεῖται, καὶ θαυμάσατε, καὶ ἀφάνισθητε, ὅτι ἔργον ἐγὼ ἐργάζομαι ἐν ταῖς ἡμέραις ὑμῶν, ᾧ οὐ μὴ πιστεύσητε, ἐάν τις ἐκδιηγῆται ὑμῖν. Ἐξιόντων δὲ ἐκ τῆς συναγωγῆς τῶν Ἰουδαίων, παρεκάλουν τὰ ἔθνη εἰς τὸ μεταξὺ σάββατον, λαληθῆναι αὐτοῖς τὰ βήματα. »

Κατακεκραγὸς τοῦ προφήτου Ἀββακούμ τῆς ἀδίκου κρίσεως καὶ τῆς ἄγαν ἀνεξικκίας τοῦ Θεοῦ, καὶ λέγοντος: Ἴνα τί μοι ἔδειξαν κόπους καὶ πόνους; Ὅτι ἐξεναντίας μου γέγονε κρίσις, καὶ ὁ κριτῆς λαμβάνει, καὶ ἀσεβῆς καταδυναστεύει τὸν δίκαιον, καὶ οὐ διεξάγεται εἰς τέλος κρίμα· ἀποκρίνεται ὁ Θεὸς, τοῖς ἀδικοῦσι τὰς ἐσομένας συμφορὰς προαπαγγέλλων. Θαυμάσια δὲ λέγει τὰ αὐτοῖς συμβῆσθαι μέλλοντα. Ταῦτα δὲ, φησί, τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα τὸ μέγεθός ἐστιν ὡς καὶ ἀπιστεῖσθαι εἴ τις αὐτὰ ὑμῖν προαπαγγείλειεν.

« Καὶ τῶν σεβομένων προσηλύτων τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Βαρνάβῳ, οἵτινες προσλαλοῦντες ἐπειθον αὐτοὺς ἐπιμένειν τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ, τότε ἐρχομένης Σαββάτῳ σχεδὸν πᾶσα ἡ πόλις συνήλθη ἀκοῦσαι αὐτὸν λέγον τῷ Θεοῦ Ἰδόντες δὲ οἱ Ἰουδαῖοι τοὺς ὄχλους, ἐπλήσθησαν ζήλου. Καὶ ἀντέλεγον τοῖς ὕπὲρ τοῦ Παύλου λεγομένοις, ἀντιλέγοντες καὶ

« βλασφηημοῦντες. Παρρησιασάμενοι δὲ ὁ Παῦλος καὶ Ἄ
 « ὁ Βαρναβᾶς, εἶπον· Ὑμῖν ἦν ἀναγκαῖον πρῶτον
 « λαλῆσαι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἀπ-
 « ωθεῖσθε αὐτὸν, καὶ οὐκ ἀξιόους κρίνετε ἐαυτοὺς τῆς
 « αἰωνίου ζωῆς, ἰδοὺ στρεφόμεθα εἰς τὰ ἔθνη. Οὕτως
 « γὰρ ἐντέταλται ἡμῖν ὁ Κύριος. Τέθεικά σε εἰς φῶς
 « ἔθνων, τοῦ εἶναί σε εἰς σωτηρίαν ἕως ἐσχάτου τῆς
 « γῆς. Ἀκούοντα δὲ τὰ ἔθνη ἔχαιρε, καὶ ἐδόξαζον
 « τὸν λόγον τοῦ Κυρίου, καὶ ἐπίστευσαν ὅσοι ἦσαν
 « τεταγμένοι εἰς ζωὴν αἰώνιον. Διεφέρετο δὲ ὁ
 « λόγος τοῦ Κυρίου δι' ὅλης τῆς χώρας. »

Σεβομένους ἐνταῦθ' αὖτε καὶ προῖων τοὺς περὶ τὸ
 οἰκεῖον σέβας θερμούς καὶ διαπύρους καὶ ζηλωτὰς
 τῶν ἄλλων μᾶλλον καλεῖ. Καὶ γὰρ οἱ τοιοῦτοι καὶ
 θᾶπτον τῶν ἄλλων τῆν εἰς Χριστὸν παρεδέχοντο πί-
 στιν, ἅτε δὴ τῆν ὑπεροχὴν αὐτῆς καὶ τὸ μεγαλεῖον
 δυνάμενοι συνορᾶν, καὶ οὐκ ἀνθρωπίνῃ πάθει, ἀλλ'
 ἀληθείας σκοπῇ καὶ εὐσεβείας ἔρωτι καὶ ὁ προκατα-
 εἶχον σέβας. τοῦτου ζηλωταὶ καθιστάμενοι. Καὶ αὐ-
 πάλιν οἱ τοιοῦτοι κατὰ τῶν μαθητῶν μᾶλλον καὶ τοῦ
 κηρύγματος παρωξύνοντο καὶ ἐμαίοντο, ὡς περισ-
 σότερον τῶν ἄλλων ζῆλον ἔχειν περὶ τὸ οἰκεῖον σέβας
 ἐπιδεικνύμενοι. Ἡ σεβομένους ἰδίως τοὺς προσηλύ-
 τούς καλεῖ. Καὶ ὁμιλητῶν ἐμπροσθεν καὶ λέγων·
 Ἄνδρες Ἰσραηλῖται καὶ οἱ ἐν ὑμῖν φοβούμενοι τὸν
 Θεόν, φοβούμενους τὸν Θεὸν τοὺς προσηλύτους ἐκά-
 λει, τοὺς μὲν ἀπὸ τοῦ γένους σεμνύων, καὶ
 Ἰσραηλῖτας ἐξομαζών, τοὺς δὲ ὅτι μὴ τοῦτο εἶχον
 εἰπεῖν, ἀπὸ τῆς θρησκείας ἰσάζων. Ἴνα μὴ τις εὐ-
 λαβείας εἶναι νομίση τὸ, οὐκ ἀξιόους κρίνετε ἐαυ-
 τοὺς, διὰ τοῦτο πρῶτον εἶπεν, Ἀπωθεῖσθε αὐτὸν,
 καὶ τότε, στρεφόμεθα εἰς τὰ ἔθνη. οὐκ εἰπέ δὲ,
 Καταλιμπνόμεν ὑμεῖς, ἀλλ', ὡς δυνατὸν, φησί, καὶ
 ἐνταῦθα πάλιν στραφῆναι.

« Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι παρώξυναν τὰς σεβομένας γυ-
 « ναῖκας καὶ τὰς εὐσεγήμονας, καὶ τοὺς πρῶτους τῆς
 « πόλεως, καὶ ἐπήγειραν διωγμὸν ἐπὶ τὸν Παῦλον
 « καὶ τὸν Βαρνάβαν· καὶ ἐξέβαλον αὐτοὺς ἀπὸ τῶν
 « ὀρίων αὐτῶν. Οἱ δὲ ἐκτιναζάμενοι τὸν κονιορτὸν τῶν
 « ποδῶν αὐτῶν ἐπ' αὐτοὺς, ἦλθον εἰς Ἰκόνιον. Οἱ δὲ
 « μαθηταὶ ἐπληροῦντο χαρᾶς καὶ Πνεύματος ἁγίου. »
 Ἐνταῦθα πληροῦσιν ὁ προσέταξεν αὐτοῖς ὁ Κύ-
 ριος, λέγων· Ἐὰν μὴ τις ὑμᾶς δέξηται, ἐκτινάξατε
 τὸν κονιορτὸν τῶν ποδῶν ὑμῶν. Οὗτοι δὲ οὐ μόνον
 οὐκ ἐδέξαντο, ἀλλὰ καὶ ἀπῆλθαν αὐτοὺς τῶν ὀρίων
 αὐτῶν, ὅπερ ἐστὶ χειρόν· οὐδὲ γὰρ κονιορτὸν θέλει
 ἔχειν τοὺς μαθητὰς ὁ Κύριος ἐπὶ τῶν ποδῶν ἐκ τῆς
 τῶν ἀνοσίων ἀνθρώπων γῆς, δεκνύοντας διὰ τούτου
 ὅτι οὐδὲν ἐκομίσαντο ἀπὸ τῶν ἀπειθῶν. Δεῖγμα δὲ
 ἐστὶν ὁ κονιορτὸς τοῦ κόπου ὃν ὑπέμειναν δι' αὐτοὺς.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΚΑ'.

Ὅπως ἐν Ἰκόνιῳ κηρύξαντες τὸν Χριστὸν πολλῶν
 τε πιστευσαντων ἰδιώχθησαν οἱ ἀπόστολοι·

« Ἐγένετο δὲ ἐν Ἰκόνιῳ κατὰ τὸ αὐτὸ εἰσελθεῖν

« a Paulo dicebantur, contradicentes ac blasphe-
 « mias loquentes Tunc sumpta fiducia Paulus et
 « Barnabas dixerunt : vobis oportebat primum
 « loqui verbum Dei : sed quoniam repellitis illud
 « et indignos judicatis vos ipsos æterna vita
 « ecce convertimur ad gentes : sic enim præcepit
 « nobis Dominus. Posui te in lucem gentium ut
 « sis in salutem usque ad extremum terræ. Au-
 « dientes autem gentes gravisæ sunt et glorifica-
 « bant verbum Domini. Et crediderunt quotquot
 « erant ordinati ad vitam æternam. Divulgabatur
 « autem verbum Domini per universam regio-
 « nem.

Religiosos et in hoc loco et in progressu vocat
 eos qui circa proprium cultum ferventes et ar-
 dentes erant, ac majores præ cæteris æmulatores.
 Siquidem tales etiam Christi fidem ante alios sus-
 ceperunt, ut qui possent ejus excellentiam ac
 magnitudinem conspiceret, et non humano affectu,
 sed veritatis intuitu ac pietatis amore, ejusque
 cultus quem prius acceperant 116 æmulatores
 constituti. Rursum e diverso qui tales erant. ad-
 versus discipulos et prædicationem magis irrita-
 bantur ac insaniebant. ostendentes quod vehemen-
 tiorem zelum circa proprium cultum præ cæteris
 haberent. Aut religiosos proprie vocat proselytos.
 Etenim eum in superioribus concionaretur ac
 diceret : Viri Israelitæ et qui timetis Deum, ti-
 mentes Deum vocabat proselytos : illos quidem
 a genere honorans et Israelitas appellans, hos
 vero quia id dicere non poterat, ac religione ad-
 æquans. Ne quis pudoris ac modestiæ existimaret
 esse quod dicitur, indignos indicatis vos ipsos
 idcirco præmisit : Repellitis illud : et tunc addit :
 Convertimur ad gentes. Non dixit autem : Relin-
 quimus vos, sed quod fieri possit ut rursum, in-
 quit, hic conversemur.

XIII, 50 52. Judæi vero incitaverunt mulie-
 « res religiosas et honestas, primosque civitatis,
 « et excitaverunt persecutionem in Paulum ac
 « Barnabam : et ejecerunt eos de finibus suis. At
 « illi excusso pulvere pedum suorum in eos, vene-
 « runt Iconium. Porro discipuli replebantur gau-
 « dio et Spiritu sancto. »

Hic complent quod illis præcepit Dominus, di-
 cens : Si quis non susceperit vos, excutite pul-
 verem pedum vestrorum. Hi vero non modo
 non susceperunt, verum etiam expuerunt eos
 a finibus suis, quod pejus est. Neque enim Do-
 minus discipulos vult habere pulverem pedibus
 adherentem e terra impiorum hominum : ut per
 hoc ostenderent se nihil efferre ab incredulis. Est
 autem pulvis indicium laboris quem propter ipsos
 passi sunt

CAPUT XXI.

Quomodo Iconii Christum prædicaverint : cumque
 multi credidissent persecutionem passi sunt apo-
 stoli.

XIV, 16. « Accidit autem Iconii ut ipsi simul

« introirent synagogam, et loquerentur ut sic crede-
 « rent Judæorum 117 simul et Græcorum copiosa
 « multitudo. Qui vero increduli erant Judæi con-
 « citaverunt ac corruperunt animos gentium ad-
 « versus fratres. Multo igitur tempore demorati sunt
 « fortiter agentes per Dominum, qui testimonium
 « perhibebat sermoni gratiæ suæ, dabatque ut
 « signa ac prodigia fierent per manus eorum. Divisa
 « est autem multitudo civitatis: et hi quidem
 « stabant a Judæis, illi vero ab apostolis. Cum-
 « que factus esset impetus gentium pariter ac
 « Judæorum una cum principibus suis ut vim
 « inferrent, eosque lapidarent, re cognita confu-
 « gerunt ad civitates Lycaoniæ Lystram et Der-
 « ben ac finitimam regionem, ibique prædicabant
 « Evangelium. »

« Confugerunt. » Notandum hoc loco non oportere nos in pericula conjicere, sed si opus sit, etiam ad tempus fugere, cum Ecclesiæ duces hoc fecerint, tanquam volentes prædicationem commode extendere, magisque persecutionibus augeri.

CAPUT XXII.

De claudio a nativitate qui Lystris per apostolos curatus est: propter quod dii esse, et furore divino agitari visi sunt incolis, ubi postea lapidatur Paulus a Judæis urbi vicinis.

XIV, 7-21. « Et quidam vir Lystris debilis pedi-
 « bus sedebat: qui cum ab utero matris claudus
 « esset nunquam ambulaverat. Hic audivit Paulum
 « loquentem: qui intuitus eum, vidensque quod
 « fidem haberet et ut salvus fieret, dixit magna
 « voce: Surge in pedes tuos rectus. Et exsillit, et
 « ambulabat. Turbæ vero cum vidissent quod
 « fecerat Paulus, sustulerunt vocem suam sermone
 « Lycaonico, 118 dicentes: Dii hominibus assimi-
 « lati descenderunt ad nos. Et vocabant Barnabam
 « Jovem, Paulum vero Mercurium, quod is esset dux
 « sermonis. Sacerdos autem Jovis, qui ante civita-
 « tem illorum erat, allatis tauris et coronis ad
 « vestibula cum turbis volebat immolare. Quod
 « ubi audierunt apostoli Barnabas et Paulus, con-
 « scissis vestibus suis insilierunt in turbam, cla-
 « mantes ac dicentes: Viri, ut quid ista facitis?
 « nos quoque similiter affectibus et malis obnoxii,
 « sumus homines, annuntiantes ut ab istis vanis
 « convertamini ad Deum vivum, qui fecit cælum et
 « terram, mare et omnia quæ in eis sunt: qui in
 « præteritis generationibus sinebat omnes gentes
 « ingredi viis suis. Quanquam non expertem testi-
 « monii seipsum esse sinebat, dum beneficia con-
 « ferret, de cælo dans nobis pluvias ac tempora
 « fructifera, implens cibo et lætitia corda nostra.
 « Et hæc dicentes vix compescuerunt turbas ne
 « sibi immolarent: supervenerunt autem quidam
 « ab Antiochia et Iconio Judæi, qui cum persua-
 « sissent turbis ac Paulum lapidassent, extraxerunt
 « cum e civitate existimantes mortuum esse. Cir-
 « cumdantibus autem eum discipulis surrexit et
 « intravit civitatem: ac postero die profectus est

« αὐτοὺς εἰς τὴν συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων, καὶ
 « λαλῆσαι οὕτως, ὥστε πιστεῦσαι Ἰουδαίων τε καὶ
 « Ἑλλήνων πολὺ πλῆθος. Οἱ δὲ ἀπειθοῦντες Ἰουδαῖοι
 « ἐπέγειραν καὶ ἐκάκωσαν τὰς ψυχὰς τῶν ἐθνῶν
 « κατὰ τῶν ἀδελφῶν. Ἰκάνον μὲν οὖν χρόνον διέτρι-
 « ψαν παρῆσι: ἀζόμενοι ἐπὶ τῷ Κυρίῳ, τῷ μαρτυ-
 « ροῦντι τῷ λόγῳ τῆς χάριτος αὐτοῦ, διδόντι σημεῖα
 « καὶ τέρατα γενέθαι διὰ τῶν χειρῶν αὐτῶν. Ἐσχί-
 « σθη δὲ τὸ πλῆθος τῆς πόλεως, καὶ οἱ μὲν ἦσαν σὺν
 « τοῖς Ἰουδαίοις, οἱ δὲ σὺν τοῖς ἀποστόλοις. Ὡς δὲ
 « ἐγένετο ὄρμη τῶν ἐθνῶν τε καὶ Ἰουδαίων σὺν τοῖς
 « ἄρχουσιν αὐτῶν, ὑβρίσαι καὶ λιθοβολῆσαι αὐτοὺς,
 « συνιδόντες κατέφυγον εἰς τὰς πόλεις τῆς Λυκαονίας
 « Λύστραν καὶ Δέρβην, καὶ τὴν περίχωρον, κακεῖ
 « ἦσαν εὐαγγελιζόμενοι. »

B

« Κατέφυγον. » Σημειωτέον ἐνταῦθα ὅτι οὐ δεῖ ἐπιβρίπτειν ἡμᾶς τοῖς κινδύνοις, ἀλλ' εἰ θεοὶ, καὶ φεύγει πρὸς καιρὸν, τῶν κορυφαίων τοῦτο ποιούντων, ὥσπερ ἐπίστῃδες ἐκτεῖναι βουλομένους τὸ κήρυγμα. καὶ διὰ τῶν διωγμῶν μάλλον αὐξάνεσθαι.

ΚΕΦΑΛ. ΚΒ'.

Περὶ τοῦ ἐν Λύστροις ἐκ γενετῆς χωλοῦ ἰαθέντος διὰ τῶν ἀποστόλων· δι' ὅπερ ἐνταῦθα θεοὶ, καὶ μανθῆναι τοῖς ἐγχωρίοις ἔδειξαν· ἔνθα δὲ καὶ μετέπειτα λιθάζεται ὁ Παῦλος παρὰ τῶν ἀστυγεϊτόνων Ἰουδαίων.

« Καὶ τις ἀνὴρ ἐν Λύστροις ἀδύνατος τοῖς ποσὶν
 « ἐκάθητε. χωλὸς ἐκ κοιλίας μητρὸς· αὐτοῦ ὑπάρχων,
 « ὃς οὐδέποτε περιεπεπατήκει. Οὗτος ἤκουσεν τοῦ
 « Παύλου λαλοῦντος. Ὅς ἀνένισας αὐτῷ καὶ ἰδὼν,
 « ὅτι πίστιν ἔχει τοῦ σωθῆναι, εἶπε μεγάλη τῇ φωνῇ.
 « Ἀνάστηθι ἐπὶ τοὺς πόδας σου ὀρθός. Καὶ ἤλλετο,
 « καὶ περιεπάτει. Οἱ δὲ ὄχλοι ἰδόντες ὃ ἐποίησεν ὁ
 « Παῦλος, ἐπῆραν τὴν φωνὴν αὐτῶν Λυκαονιστῶν, λέ-
 « γοντες· Οἱ θεοὶ ὁμοιωθέντες ἀνθρώποις κατέβησαν
 « πρὸς ἡμᾶς. Ἐκάλουν τε τὸν μὲν Βαρνάβαν, Δια,
 « τὸν δὲ Παῦλον, Ἑρμῆν, ἐπειδὴ αὐτὸς ἦν ὁ ἡγούμε-
 « νος τοῦ λόγου. Ὁ δὲ ἱερεὺς τοῦ Διὸς, τοῦ ὄντος πρὸ
 « τῆς πόλεως αὐτῶν, ταύρους καὶ στήμακα ἐπὶ τοὺς
 « πυλῶνας ἐτέταξε, σὺν τοῖς ὄχλοις ἤθελε θύειν.
 « Ἀκούσαντες δὲ οἱ ἀπόστολοι Βαρνάβας καὶ Παῦλος,
 « διαρρήξαντες τὰ ἱμάτια αὐτῶν, εἰσεπήδησαν εἰς
 « τὸν ὄχλον, κρίζοντες καὶ λέγοντες· Ἄνδρες, τί
 « ταῦτα ποιεῖτε; καὶ ἡμεῖς ὁμοιοπαθεῖς ἐσμὲν ὑμῖν
 « ἄνθρωποι, εὐαγγελιζόμενοι ὑμᾶς ἀπὸ τούτων τῶν
 « ματαίων ἐπιστρέφειν ἐπὶ τὸν Θεὸν τὸν ζῶντα, ὃς
 « ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ τὴν θάλασ-
 « σαν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς· ὃς ἐν ταῖς παρ-
 « οῦσι γενεαῖς εἴασε πάντα τὰ ἔθνη πορεύεσθαι
 « κατὰ ὁδοὺς αὐτῶν. Καίτοι γε οὐκ ἀμάχτηρον ἐαυ-
 « τὸν ἀφῆκεν ἀγαθοποιῶν, οὐρανόθεν ἡμῖν ὑε-
 « τοὺς διδοὺς, καὶ καιροὺς καρποφόρους, ἐμπι-
 « πλῶν τροφῆς καὶ εὐφοροῦντος τὰς καρδίας ἡμῶν.
 « Καὶ ταῦτα λέγοντες μόλις κατέπαυσαν τοὺς ὄχλους
 « τοῦ μὴ θύειν αὐτοῖς. Ἐπήλθον δὲ ἐπὶ Ἀντιοχείας
 « καὶ Ἰκονίου Ἰουδαῖοι, καὶ πείσαντες τοὺς ὄχλους,
 « καὶ λιθάσαντες τὸν Παῦλον, ἔσυρον ἔξω τῆς πόλε-
 « ως, νομίσαντες αὐτὸν τεθνάναι. Κυκλωσάντων δὲ
 « αὐτὸν τῶν μαθητῶν, ἀναστὰς εἰσῆλθεν εἰς τὴν πό-

« λιν· καὶ τῆ ἐπαύριον ἐξῆλθε σὺν τῷ Βαρνάβῳ εἰς Ἀ
« Δέρβην. Εὐαγγελιστάμενοι τε τὴν πόλιν ἐκείνην,
« καὶ μαθητεύσαντες ἱκανοὺς, ὑπέστρεψαν εἰς τὴν
« Λύστραν καὶ Ἰκόνιον καὶ Ἀντιόχειαν, ἐπιστηρίζον-
« τες τὰς ψυχὰς τῶν μαθητῶν, καὶ παρακαλοῦντες
« ἐμμένειν τῇ πίστει, καὶ ὅτι δια πολλῶν θλίψεων
« δεῖ ἡμᾶς εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. »

« Διαβόηξαντες τὰ ἱμάτια. » Ἔθος ἐστὶν Ἰουδαίους
ἐπὶ ταῖς κατὰ Θεοῦ δυσφημίαις περιβόητῶν τὰ
ἱμάτια· Καὶ γοῦν ὁ Καϊάφας, υἱὸν ἑαυτοῦ τοῦ Θεοῦ
λέγοντος τοῦ Χριστοῦ, περιέβροχε τὴν ἐσθῆτα, δια-
κεκραγῶς τε καὶ λέγων, ὅτι ἐδυσφήμησε. Τοῦτο πε-
πράχασιν καὶ οἱ θεσπέσιοι μαθηταὶ Βαρνάβας καὶ
Παῦλος, ἐνταῦθα θεοὶ νομισθέντες, ἀπὸ διαθήσεως
ψυχῆς ἀποστρεφόμενοι τὰ γινόμενα, καὶ πένθους
ποιοῦντες σημεῖα. Πένθος γὰρ ἦν ὄντως εἶγε ἔμελλον
θεοὶ νομίζεσθαι καὶ εἰδωλολατρῖαν εἰσάγειν, ἣν ἤλθον
καταλῦσαι.

« Χειροτονήσαντες δὲ σὺτοις πρεσβυτέρους κατ'
« Ἐκκλησίαν, προσευξάμενοι μετὰ νηστειῶν, παρ-
« ἔθεντο αὐτοὺς τῷ Κυρίῳ εἰς ὃν πεπιστεύκεισαν.
« Καὶ διελθόντες τὴν Ηισιδίαν, ἤλθον εἰς Παμφυλίαν.
« Καὶ λαλήσαντες ἐν Πέρῃ τὸν λόγον, κατέβησαν εἰς
« Ἀττάλειαν· κατέβησαν ἀπέπλευσαν εἰς Μίλητον, ὅθεν
« ἦσαν παραδομένοι τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ ἔργον
« ὃ ἐπλήρωσαν. Παραγενόμενοι δὲ καὶ συναγαγόντες
« τὴν Ἐκκλησίαν, ἀνήγγειλαν ὅσα ἐποίησεν ὁ Θεὸς
« μετ' αὐτῶν, καὶ ὅτι ἤνοιξε τοῖς ἔθνεσιν θύραν πί-
« στεως. Διέτριβον δὲ ἐκεῖ χρόνον οὐκ ὀλίγον σὺν τοῖς
« μαθηταῖς. »

Διὰ τί οὐδὲ ἐν Κύπρῳ οὐδὲ ἐν Βαμαρεία ἐποίησαν
πρεσβυτέρους οἱ ἀπόστολοι, ἀλλὰ ἐνταῦθα· Ὅτι
ἐκεῖ· καὶ μὲν ἐγγύς ἦσαν τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ τῶν
ἀποστόλων, καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Ἀντιοχείᾳ ὁ λόγος
ἐκράτει· ἐνταῦθα δὲ πολλῆς ἐδίοντο παραμυθίας,
καὶ μάλα· οἱ ἐξ ἔθνῶν ὀφείλοντες πολλὰ διεδύσκε-
σθαι. Σημειώτεον δὲ ὅτι οἱ περὶ Παῦλον καὶ Βαρνά-
βαν ἐπισκόπων εἶχον ἀξίαν, ἐξ ὧν χειροτόνουν οὐ
μόνον διακόνους, ἀλλὰ καὶ πρεσβυτέρους· καὶ ὅτι
μετὰ νηστειῶν καὶ εὐχῶν ἐποίησαν οἱ μαθηταὶ τὰς
χειροτονίας. Σημειῶσαι δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι εἰς Μίλη-
τον χειροτονηθέντες οἱ περὶ Βαρνάβαν καὶ Παῦλον,
ἄλλο δὲ ἀντίγραφον εὑρον ἔχον ἀντὶ Μιλήτου, εἰς
Ἀντιόχειαν· ὃ καὶ πιθανώτερον.

ΚΕΦΑΛ. ΚΓ'.

Ἵτι οὐ δεῖ περιτέμνεσθαι τοὺς ἐξ ἔθνῶν πιστεύ-
σαντες, ὀδύματα καὶ κρίσει τῶν ἀποστόλων·
ἐν ᾧ ἀποστολῇ τῶν ἀποστόλων, πρὸς τοὺς ἐξ
ἔθνῶν περὶ ὧν φυλακτέον· Ἀντίβροχισ Πά-
λου πρὸς Βαρνάβαν διὰ Μάρκον.

« Καὶ τινες καταλθόντες ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας ἐδίδα-
« σκον τοὺς ἀδελφοὺς, ὅτι Ἐὰν μὴ περιτέμνησθε τῷ
« ἔθει Μωσαίως, οὐ δύνασθε σωθῆναι, Γενομένης οὖν
« στάσεως καὶ συζητήσεως οὐκ ὀλίγης τῷ Παύλῳ
« καὶ τῷ Βαρνάβῳ πρὸς αὐτοὺς, ἔταξον ἀναβαίνειν
« Παῦλον καὶ Βαρνάβαν, καὶ τινὰς ἄλλους ἐξ αὐτῶν
« πρὸς τοὺς ἀποστόλους καὶ πρεσβυτέρους εἰς Ἱερου-

¹⁰ Matth. xxvi, 68.

« cum Barnaba Derbem. Et cum prædicassent
« civitati illi multosque docuissent, reversi sunt
« Lystram et Iconium et Antiochiam, denuo con-
« firmantes animas discipulorum. et exhortantes
« ut perseverarent in fide quodque per multas af-
« flictiones oporteat nos intrare in regnum Dei. »

« Conscissis vestibus. » Moris erat Judæis ob
hujusmodi in Deum blasphemias vestes discindere.
Itaque et Caiphas, cum Christus se Dei Filium di-
xisset, emisso clamore vestem discidit, dicens:
Blasphemiam locutus est ¹⁰. Hoc quoque fecerunt
divini discipuli Barnabas et Paulus, cum hoc loco
dii haberentur, animi affectu aversi ac rejicientes ea
quæ flebant, luctusque signa facientes. **110** Vere
enim luctus fuisset si hoc secutum fuisset ut dii
existimarentur, ac idololatriam inducerent, ad
quam venerant dissolvendam.

XIV, 22-27. « Cumque creassent illis per singu-
« las Ecclesias presbyteros, precatique essent cum
« jejunio, commendaverunt eos Domino in quem
« crediderant. Peragratque Pisidia venerunt in
« Pamphyliam. Et cum locuti essent verbum Pergæ,
« descenderunt Attaliam, et inde solverunt Mile-
« tum, unde erant traditi gratiæ Dei in opus quod
« compleverunt. Et ubi venissent ac congregassent
« Ecclesiam, retulerunt quæcunque fecisset Domi-
« nus secum, quodque aperuisset gentibus ostium
« fidei. Commorati sunt autem ibi multum temporis
« cum discipulis. »

Quam ob rem neque in Cypro, neque in Samaria
creaverant apostoli presbyteros, sed hoc loco? Quia
illæ regiones prope Jerusalem et prope apostolos
erant; Antiochiæ vero jam sermo robur acceperat.
Hic autem magna consolatione egebant, et maxime
gentes quas multa doceri oportebat. Notandum vero
quod Paulus et Barnabas episcoporum dignitatem
habebant: neque enim solum diaconos creabant,
verum etiam presbyteros. Præterea quod cum jeju-
niis et obsecrationibus discipuli electione perage-
bant. Denique hoc quoque animadvertite quod ad
urbem Miletum Barnabas et Paulus creati sint.
Aliud tamen exemplar nactus sum in quo scriptum
erat pro Mileto, Antiochia idque verisimilius est.

120 CAPUT XXIII.

Quod non oporteat ex gentibus credentes circumcidi,
juxta decretum ac sententiam apostolorum: in
quo ponitur legatio apostolorum ad eos qui ex gen-
tibus crediderunt, de his quæ observanda erunt. Al-
tercatio Pauli adversus Barnabam propter Mar-
cum.

XV, 1-5. « Et quidam qui descenderant a Ju-
« dæa docebant fratres: Nisi circumcidamini se-
« cundum morem Mosi, non potestis salvi fieri.
« Cum ergo seditio ac disceptatio orta esset non
« parva Paulo ac Barnabæ adversus illos, statue-
« runt ut ascenderent Paulus ac Barnabas, et qui-
« dam alii ex illis ad apostolos ac presbyteros Je-

« rosolyma super hac quæstione. Illi ergo deducti a congregatione pertransibant Phœnicen ac Samariam, narrantes conversionem gentium, et afferebant gaudium magnum omnibus fratribus. Cumque venissent Jerusalem, suscepti sunt a congregatione et ab apostolis ac presbyteris. et annuntiabant quæcunque Deus fecisset cum ipsis. Surrexerunt autem quidam de secta Phariseorum qui crediderant, dicentes, quod oporteret circumcidere eos ac præcipere ut servarent legem Mosi. »

Quomodo in Epistola ad Galatas ait: Neque ascendi Jerosolyma ad eos qui ante me erant apostoli, neque contuli Evangelium quod prædico in gentibus? Hic autem ait quod statuerunt, ut Paulus et Barnabas ascenderent Jerosolyma ad apostolos ac presbyteros? Primo quidem dicimus quod non ipse ascendit, sed ab aliis missus est. Secundo quod non accesserit ut instrueretur, sed ut aliis suaderet. Ipse siquidem ab initio hujus fuit sententiæ, quam etiam apostoli postea confirmarunt, quod non esset necesse circumcidi. Verum cum interim illis non videtur fide dignus esse, sed his qui erant Jerosolymis adhærebant, ascendit, non ut quidpiam sibi amplius persuaderetur, sed ut contradicentibus persuaderet, quod hi etiam qui Jerosolymis erant, istis suffragarentur. — Non qui ex gentibus crediderant, sed qui ex Judæis petebant ut credentes circumciderentur, cæteraque legis carnalia exercebant: quos utpote volentes ad propriam gloriationem circumcidere credentes, non receperunt discipuli qui tamen ex circumcisione erant: neque enim sua quærebant, sed communem mundi utilitatem ac salutem.

XV, 6-9. « Conveneruntque apostoli ac presbyteri ut dispicerent de hoc sermone. Cum autem magna disceptatio fuisset, surgens Petrus dixit ad eos: Viri fratres, vos scitis quod ab antiquis diebus Deus in nobis elegit, ut per os meum audirent gentes verbum Evangelii ac crederent. Et qui novit corda Deus, testimonium præbuit illis, dato eis Spiritu sancto sicut et nobis, nihilque discrevit inter nos et illos, fide purificatis eorum cordibus. »

(1) Fortassis aderant qui olim accusaverant Petrum de Cornelio, et similiter qui profecti fuerant cum eo, propterea ipsos testes adducit. Quid est autem hoc quod sequitur. « In nobis elegit? » Hoc est in Palæstina, vel præsentibus nobis. « Nihilque discrevit inter nos et illos, dato eis Spiritu sancto sicut et nobis, fide purificatis eorum cordibus. » Hoc est facta purificatione peccato-

¹¹ Galat, 1, 17.

(1) Sæquentia præmittabantur quæ in Græco non comparent: Etiam hinc conjici potest quod aliam quamdam dignitatem habebant apostoli quæ pres-

« σαλήμ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου. Οἱ μὲν οὖν προπεμφθέντες ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας διήρχοντο τὴν Φοινίκην καὶ Σαμάρειαν, ἐκδιηγούμενοι τὴν ἐπιστροφὴν τῶν ἔθνων, καὶ ἐποίουν χαρὰν μεγάλην πᾶσι τοῖς ἀδελφοῖς. Παραγενόμενοι δὲ εἰς Ἱερουσαλήμ, ἀπεδέχθησαν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν πρεσβυτέρων, ἀντίγγειλάν τε ὅσα ὁ Θεὸς ἐποίησε μετ' αὐτῶν. Ἐξανέστησαν δὲ τινες τῶν ἀπὸ τῆς αἰρέσεως τῶν Φαρισαίων τῶν πεπιστευκότων, λέγοντες, ὅτι δεῖ περιτέμνειν αὐτοὺς, παραγγέλλειν τε τηρεῖν τὸν νόμον Μωσέως. »

Πῶς ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας Ἐπιστολῇ, οὐδὲ ἀνῆλθον φησὶν, εἰς Ἱερουσόλυμα πρὸς τοὺς πρὸ ἐμοῦ ἀποστόλους, οὐδὲ ἀνεθέμην τὸ εὐαγγέλιόν ἐ κηρύσσω ἐν τοῖς ἔθνεσι· ἐνταῦθα δὲ φησιν, ὅτι ἔταξεν Ἡεῦλον καὶ Βαρνάβαν ἀναβαίνειν εἰς Ἱερουσόλυμα πρὸς τοὺς ἀποστόλους καὶ πρεσβυτέρους; Καὶ φαμεν, ὅτι πρῶτον ἦεν οὐκ αὐτὸς ἀνῆλθεν, ἀλλ' ἀπειστάκη παρ' ἑτέρων. Δεύτερον δὲ ὅτι οὐ μαθησόμενος παρεγένετο, ἀλλ' ἑτέρους πείσων. Αὐτὸς μὲν γὰρ ἐξ ἀρχῆς, ταύτης εἶχετο τῆς γνώμης ἔν καὶ οἱ ἀπόστολοι μετὰ ταῦτα ἐκύρωσαν, τὸ μὴ δεῖν περιτέμνεσθαι. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἔδδοκει τῶς αὐτοῖς ἀξιόπιστος εἶναι, ἀλλὰ τοῖς ἐν Ἱεροσολύμοις προσεῖχον, ἀνῆλθεν, οὐκ αὐτὸς τι πείσόμενος πλείον, ἀλλὰ πείσων τοὺς ἀντιλέγοντας, ὅτι καὶ οἱ ἐν Ἱεροσολύμοις τούτοις ψηφίζονται. — Οὐχ οἱ ἀπὸ ἔθνων πιστοὶ, ἀλλ' οἱ ἀπὸ Ἰουδαίων ἀπήτουν τοὺς πιστοὺς περιτέμνεσθαι, καὶ ἄλλα τοῦ νόμου σαρκικὰ ποιεῖν· οὐκ ὡς εἰς ἰδίαν καύλησιν θέλοντας περιτέμνειν τοὺς πιστοὺς, οὐκ ἀπεδέξαντο οἱ μαθηταὶ καίτοι ἐκ περιτομῆς ὄντες· οὐ γὰρ τὸ ἐαυτῶν ἐξήτουν, ἀλλὰ τὸ κοινωφελὲς τοῦ κόσμου καὶ σωτήριον.

« Συνήχθησαν δὲ οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἰδεῖν περὶ τοῦ λόγου τούτου. Πολλῆς δὲ συζητήσεως γενομένης, ἀναστὰς Ἡέτρος εἶπε πρὸς αὐτούς: Ἄνδρες ἀδελφοί, ὑμεῖς ἐπίστασθε, ὅτι ἀφ' ἡμερῶν ἀρχαίων ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν ἐξελέξατο, διὰ αὐτὸ στόματός σου ἀκούσαι τὰ ἔθνη, τὸν λόγον τοῦ εὐαγγελίου καὶ πιστεῦσαι. Καὶ ὁ καρδονώστης Θεὸς ἐμαρτύρησεν αὐτοῖς, δοὺς αὐτοῖς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καθὼς καὶ ἡμῖν, καὶ οὐδὲν διεκρίνε μεταξὺ ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν, τῇ πίστει καθάρισας τὰς καρδίας αὐτῶν. »

Ἰσως παρῆσαν οἱ ἐγκαλέσαντες αὐτῷ πάλαι ἐπὶ Κορνηλίου, καὶ εἰσελθόντες μετ' αὐτοῦ, διὰ τοῦτο παράγει αὐτοὺς μάρτυρας. Τί δὲ ἐστὶ τὸ, « Ἐν ἡμῖν ἐξελέξατο; » Τουτέστιν ἐν Παλαιστίνῃ παρόντων ἡμῶν. « Καὶ οὐ διεκρίνε, φησὶ, μεταξὺ ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν, δοὺς αὐτοῖς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον καθὼς καὶ ἡμῖν, τῇ πίστει καθάρισας τὰς καρδίας αὐτῶν, » τουτέστι καθαρισμόν ποιήσας τῶν ἀπὸ τῆς καρδίας

sbyterorum dignitatem excederet, propter quam non simul assumuntur ipsi cum presbyteris.

αὐτῶν ἐξιόντων ἁμαρτημάτων. Οὗτος δὲ ὁ καθαρὶ-
σμός ἔοικε περιτομῇ, καὶ ἀντὶ τῆς ἐν σαρκὶ περιτο-
μῆς δίδεται ἢ ἐν πνεύματι περιτομῇ καθαρίζουσα
τῇ πίστει τῇ εἰς Χριστὸν τὰ κρυπτά. Ὅτι δὲ
οὐ κοινωφελὴς ἡ σαρκικὴ περιτομή, ἐντεῦθεν δεί-
κνυται, ὅτι μόνον τῷ ἄβρῆνι ἐδόθη. Ἐν δὲ Χριστῷ
Ἰησοῦ τῇ ἀληθινῇ πίστει « οὐκ ἐνὶ ἄβρῆν καὶ θῆλυ,
οὐκ ἐνὶ δούλος ἢ ἐλεύθερος, οὐκ ἐνὶ Ἑλλήν ἢ Βάρβα-
ρος, ἀλλὰ πάντες ἐν ἑσμεν. »

« Nūn οὖν τί πειράζετε τὸν Θεόν, ἐπιθεῖναι
« ζυγὸν ἐπὶ τὸν τράχηλον τῶν μαθητῶν, ὃν οὐτε
« οἱ πατέρες ἡμῶν, οὐτε ἡμεῖς ἰσχύσαμεν βαστά-
«σαι ; Ἀλλὰ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ
« Χριστοῦ πιστεύομεν σωθῆναι καθ' ὃν τρόπον κά-
«κεῖνοι. Ἐσίγησε δὲ πᾶν τὸ πλῆθος, καὶ ἤκουον
« Βαρνάβαν καὶ Παύλου ἐξηγουμένων ὅσα ἐποίη-
«σεν ὁ Θεὸς σημεῖα καὶ τέρατα ἐν τοῖς ἔθνεσι δι'
« αὐτῶν. Μετὰ δὲ τὸ σιγῆσαι αὐτούς. »

« Τί πειράζετε τὸν Θεόν ; » Τουτέστι τί ἀπι-
στεῖτε τῷ Θεῷ, ὡς οὐκ ἰσχύων τί φησι σῶσαι τῇ
πίστει τοὺς προσερχομένους αὐτῷ ; Σημειωτέον
δὲ ὅτι τὰ δυσκατόρθωτὰ ἐπιτάγματα τῆς σαρκὸς
οὐ δεῖ ἐπιβῆναι τισιν, οἷον ἄκραν νηστεῖαν, ἢ γυ-
μνότητά, ἢ σιωπὴν, εἰ μὴ γὰρ τις ἑαυτῷ ταῦτα
ἐπιτάξῃ. Εἰ γὰρ καὶ δυσχερῆ, ἀλλὰ μὴν οὐ κατ-
ορθώματα, καὶ γενόμενα ὑπὸ πολλῶν καὶ γινόμε-
να. « Ἀλλὰ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ
πιστεύομεν σωθῆναι. » Ὡσπερ γὰρ πάλαι μὲν ὁ
νόμος τοὺς διαφυλάττοντας τὰ ἐν αὐτῷ ἐργάμενα
ἔσωζεν, οὕτω νῦν ἡ χάρις καὶ δόξα τῆς τοῦ νόμου
παραφυλακῆς διὰ τῆς πίστεως σώζει.

« Ἀπεκρίθη Ἰάκωβος, λέγων, Ἄνδρες ἀδελφοί
« ἀκούσατέ μου. »

Οὗτος ὁ Ἰάκωβος ὁ τῶν Ἱεροσολύμων ὑπὸ Κυ-
ρίου προχειρισθεὶς ἐπίσκοπος υἱὸς Ἰωσήφ ἦν τοῦ τέ-
κτονος, ἀδελφὸς δὲ κατὰ σάρκα τοῦ Κυρίου ἡμῶν
Ἰησοῦ Χριστοῦ. Συνετῶς δὲ ἀπὸ τε νέων, ἀπὸ
τε παλαιῶν βεβαιούται τῶν προφητῶν τὸν λόγον.
Οὐ γὰρ εἶχεν τι πρᾶγμα δεῖξαι, καθάπερ Πέτρος
δηλαδὴ καὶ Παῦλος. Καλῶς δὲ οἰκονομεῖται δι'
ἐκείνων ταῦτα γενέσθαι τῶν οὐ μελλόντων χρο-
νίζειν τοῖς Ἱεροσολύμοις. Τοῦτον δὲ τὸν διδάσκοντα
αὐτοὺς μὴ εἶναι ὑπεύθυνον, μηδὲ μὴν ἀπεσχίσθαι τῆς
γνώμης.

« Συμεὼν ἐξηγήσατο, καθὼς πρῶτον ὁ Θεὸς
« ἐπεσκέψατο λαβεῖν ἐξ ἐθνῶν λαὸν ἐπὶ τῷ ὀνόματι
« αὐτοῦ. »

Τινὲς Συμεῶν τὸν ἐν τῷ Λουκᾷ προφητεύσαντα,
« Nūn ἀπολύεις τὸν δούλόν σου, Δέσποτα, » φασί.

« Καὶ τούτῳ συμφωνοῦσιν οἱ λόγοι τῶν προ-
«φητῶν, καθὼς γέγραπται· Μετὰ ταῦτα ἀνα-
«στρέψω, καὶ ἀνοικοδομήσω τὴν σκηνὴν Δαυὶδ
« τὴν πεπτωκυῖαν, καὶ τὰ κατεσκαμμένα αὐτῆς ἀνοί-
«κοδομήσω, καὶ ἀνορθώσω αὐτήν, ὅπως ἐν
« ἐκζητήσωσιν οἱ κατάλοιποι τῶν ἀνθρώπων τὸν

¹² Galat. III, 28. ¹³ Luc. II, 29.

rum, quæ a corde eorum egrediuntur. Hæc au-
tem purificatio similis circumcissioni, et loco
circumcisionis, quæ fit in carne, datur circum-
cisio in spiritu, purificans fide quæ in Chri-
stum est occulta scelera. Quod autem in communem
non cedat utilitatem circumcisio carnis, ex eo liquet
quod solis data sit masculis. In Christo autem Jesu
per veram fidem « non est masculus et femina,
non est servus ¹² et liber, non est Græcus aut
Barbarus, sed omnes unum sumus ¹³. »

XV, 10-12. « Nunc ergo quid tentatis Deum, ut
« imponatur jugum super cervicibus discipulorum ¹
« quod neque patres nostri neque nos portare po-
« tuimus ? sed per gratiam Domini Jesu credimus
« nos salvandos quemadmodum et illi. Tacuit au-
« tem tota multitudo ; et audiebant Barnabam ac
« Paulum narrantes quæ signa ac prodigia fecisset
« Deus inter gentes per ipsos. »

« Quid tentatis Deum ? » Hoc est quare increduli
estis Deo, quasi fide salvare non posset ad se ac-
cedentes ? Notandum vero quod difficilia illa carnis
præcepta non oportet quibusvis imponere ut lon-
gum extremumque jejunium nuditatem aut silen-
tium : nisi quis sibi ipsi hæc imponat. Quanquam
enim difficilia sunt, non sunt tamen egregia faci-
nora, licet a multis facta sint et adhuc flant. « Sed
per gratiam Domini Jesu credimus nos salvandos. »
Quemadmodum enim lex olim observantes quæ in
ea dicebantur salvabat, ita nunc gratia etiam, sine
legis observatione, per fidem salvat.

XV, 13. « Et postquam conticuissent, respondit
« Jacobus, dicens : Viri fratres, au lite me. »

Jacobus hic Jerosolymorum a Domino creatus
episcopus, filius erat Joseph fabri, frater autem
secundum carnem Domini nostri Jesu Christi. Do-
cte autem tum a recentioribus, tum a veteribus
prophetis confirmat sermonem. Neque enim potuit
factum aliquod demonstrare quemadmodum Petrus
et Paulus Recte autem ordinatur ut per illos opera
fierent qui non multo tempore moram facerent
Jerosolymis Hic autem qui eos doceret, nulli foret
culpæ obnoxius, neque animo corruptus esset.

XV, 14. « Simeon narravit quemadmodum Deus
« primum visitaverit ut sumeret ex gentibus popu-
« lum in nomine suo. »

Quidam hunc esse Simeonem dicunt, qui apud
Lucam prophetavit : « Nunc dimittis servum tuum,
Domine ¹³. »

¹² XV, 18-21. « Et huic consonant libri pro-
« phetarum, sicut scriptum est : Post hæc revertar,
« rursumque ædificabo tabernaculum David quod
« collapsum est, et diruta ejus instaurabo, et eri-
« gam illud : ut requirant qui reliqui sunt homines
« Dominum, et omnes gentes super quas invocatum

« est nomen meum, dicit Dominus qui facit hæc
 « omnia. Nota sunt a sæculo Deo omnia operasua.
 « Quapropter ego censeo non obturbandum esse
 « illis qui ex gentibus convertuntur ad Deum, sed
 « scribendum esse illis ut abstineant se ab iniqui-
 « namentis simulacrorum et scortatione et suffo-
 « cato et sanguine. Moses enim ab ætatibus anti-
 « quis in singulis civitatibus habet qui ipsum
 « prædicent in synagogis ubi per omne sabbatum
 « legitur. »

Judæi quidem hoc de ædificatione templi Jero-
 solymitani post captivitatem intellexerunt. Hoc
 autem non est rectum : nam post hoc quoque sæp-
 ius eversum est : prophetia vero sempiternam
 promittit ædificationem. Qui autem de Zorobabel
 dictum haberet, ut qui genus (inquit) a
 David deduxerit : non bene intellexerunt neque
 hoc rectum est. Nam Zorobabel ubi parvo guber-
 nasset tempore, mortis terminum accepit : pro-
 phetia vero sempiternorum bonorum promissionem
 continet, omniumque gentium erga Deum agni-
 tionem : quorum nihil de his qui sub Zorobabel
 fuerunt, contigisse invenimus. Manifestum est
 igitur quod hanc de Domino nostro Jesu Christo
 dictam esse intelligemus : Dominus enim noster
 genus secundum carnem a David deducens, prom-
 missionem quæ ad David facta est complevit. « Ver-
 bum enim caro factum est ¹⁴, » et habitavit sive
 tentorium posuit inter nos (nam est ἐσκήνωσεν),
 sumpto ex David tentorio sive tabernaculo. Merito
 ergo sermo propheticus ipsius David tabernaculum
 rursum ædificandum dicit, idque non ad parvum
 tempus dicit, sed ad omnes dies sæculi. Promittitur
 autem gentibus donum cognitionis divinæ, hoc est
 iis qui ex gentibus ad Christum conversi fuerint, et
 nomine Christi vocati. Alii vero de resurrectione ejus
 ex mortuis hoc esse dictum aiunt. ¶ Cum enim
 Deus ac Pater tabernaculum ejus quod in mortem
 occiderat, hoc est quod carneum erat, a terra exci-
 tasset, tunc omne genus humanum ad veterem res-
 tituit formam : et omnia nostra quæ diruta erant,
 in novam faciem excitata sunt : simul enim cum
 Christo surreximus. Siquidem mors omnium diruit
 tabernacula, Deus vero et Pater per Christum ædi-
 ficavit ac restituit. Neque enim alio modo poterat
 excitari natura nostra, nisi manum præberet qui
 illam ab initio formaverat, ac regeneratione quæ
 fit per aquam et spiritum superne, disponderet.
 Vere enim ceciderat casu immedicabili, et cui ma-
 nu illa robusta opus esset, idque futurum dicit ut
 non ad modicum tempus nobis contingat, sed ad
 dies sæculi : erit enim inamissibile in nobis bonum
 immortalitatis : tunc autem et qui reliqui, inquit,
 fuerunt homines post eos qui ex Israel crediderunt,
 eum qui vere et natura Deus est cognoverunt, ve-
 teri errore relicto. Vocabuntur autem omnes quo-

¹⁴ Joan. 1, 14.

« Κύριον, καὶ πάντα τὰ ἔθνη, ἐφ' οὓς ἐπικέκληται
 « τὸ ὄνομά μου ἐπ' αὐτούς, λέγει Κύριος, ὁ ποιῶν
 « ταῦτα πάντα. Γνωστὰ ἀπ' αἰῶνος ἔστι τῷ
 « Θεῷ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ. Διὸ ἐγὼ κρίνω, μὴ
 « παρενοχλεῖν τοῖς ἀπὸ τῶν ἔθνων ἐπιστρέφουσιν
 « ἐπὶ τὸν Θεόν, ἀλλὰ ἐπιστεῖλαι αὐτοῖς τοῦ ἀπ-
 « ἔχθησθαι τῶν ἀλειτουργμάτων τῶν εἰδώλων, καὶ τῆς
 « πορνείας, καὶ πνικτοῦ, καὶ τοῦ αἵματος. Μωσῆς
 « γὰρ ἐκ γενεῶν ἀρχαίων κατὰ πόλιν τοὺς κηρύσσον-
 « τας αὐτὸν ἔχει ἐν ταῖς συναγωγαῖς κατὰ πᾶν Σάββα-
 « τὸν ἀναγιγνωσκόμενος. »

Οἱ μὲν Ἰουδαῖοι εἰς τὴν μετὰ τὴν αἰχμαλω-
 σίαν οἰκοδομὴ τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις ναοῦ τοῦτο
 εἰρήσθαι νοήσασιν. Τοῦτο δὲ οὐκ ἔστιν ἀληθές·
 καὶ μετὰ τοῦτο γὰρ πολλαῖς κατέστραπται·
 ἡ δὲ προφητεία αἰωνίαν τὴν ἀνοικοδομήσιν
 ἐπαγγέλλεται. Οἱ δὲ εἰς τὸν Ζοροβάβελ τοῦτο
 εἰρήσθαι λέγοντες, οὐ καλῶς νοήσασιν, ὡς ἐκ
 Δαυὶδ τὸ γένος κατάγοντα οὐκ ἔστι δὲ οὐδὲ
 τοῦτο ἀληθές. Ὁ γὰρ Ζοροβάβελ ὀλίγον ἡγεμο-
 νέυσας χρόνον, τοῦ θανάτου τὸν ὄρον εἰδέξατο. Ἡ δὲ
 προφητεία αἰωνίων ἀγαθῶν ἐπαγγελίαν περιέχει,
 καὶ τῶν ἔθνων ἀπάντων εἰς Θεὸν ἐπίγνωσιν· ὧν
 οὐδὲν τοῖς ὑπὸ Ζοροβάβελ γεγεννημένοις συμβαῖνον
 εὐρίσκομεν πρόδηλον τοίνυν ὅτι εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν
 Ἰησοῦν Χριστὸν ταύτην εἰρήσθαι νοήσομεν. Ὁ γὰρ
 Κύριος ἡμῶν ἐκ Δαυὶδ κατάγον κατὰ σάρκα τὸ
 γένος, τὴν πρὸς τὸν Δαυὶδ γεγεννημένην ἐπαγγε-
 λίαν ἐπλήρωσεν. « Ὁ γὰρ Λόγος σὰρξ ἐγένετο,
 καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, » τὴν ἐκ Δαυὶδ ἀναλαβὼν
 σκηνήν. Εἰκότως οὖν ὁ προφητικὸς λόγος τοῦ
 Δαυὶδ τὴν σκηνὴν ἀνοικοδομηθήσεσθαι λέγει,
 καὶ οὐκ ἐπ' ὀλίγον χρόνον, ἀλλὰ πάσας τὰς ἡμέρας
 τοῦ αἰῶνος· ἐπαγγέλλεται δὲ τοῖς ἔθνεσι τῆς θεο-
 γνωσίας τὸ δῶρον, τουτίστι τοὺς ἐξ ἔθνων ἐπι-
 στρέψαντας εἰς Χριστὸν, καὶ κληθέντας τῷ ὀνό-
 μῃ τοῦ Χριστοῦ. Ἄλλοι δὲ εἰς τὴν ἐκ νεκρῶν
 ἀνάστασιν αὐτοῦ τοῦτο εἰρήσθαι φασί. Τὴν γὰρ
 εἰς θάνατον αὐτοῦ πεσοῦσαν σκηνήν, τουτίστι τὸ
 ἀπὸ γῆς σαρκίον ἐγείραντος τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς,
 τότε πᾶν τὸ ἀνθρώπινον πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἀνέστη
 σχῆμα, καὶ πάντα ἡμῶν τὰ κατερρίμμενα πρὸς
 νέαν ὄψιν ἐγήγερται· συνεγχερέμεθα γὰρ τῷ
 Χριστῷ. Κατίσκαψε μὲν γὰρ ὁ θάνατος τὰς ἀπά-
 των σκηνάς. Ἀνφοδόμησε δὲ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ
 ἐν Χριστῷ. Οὐκ ἦν γὰρ ἐτέρως ἀναστῆναι τὴν
 φύσιν τὴν ἡμετέραν, μὴ τοῦ τὴν ἀρχὴν διαπε-
 σαντος αὐτὴν, χεῖρα ὀρέξαντος, καὶ διατυπώ-
 σαντος ἄνωθεν τῇ δι' ὕδατος ἀναγεννήσει καὶ
 πνεύματος. Ἐπεπτώκει γὰρ ὄντως πτώμα ἀνία-
 τον, καὶ τῆς κραταιᾶς ἐκείνης δεόμενον χεῖρός.
 Καὶ τοῦτο ἡμῖν οὐκ εἰς χρόνον φησὶν ὑπάρξειν
 μικρὸν, ἀλλ' εἰς ἡμέρας αἰῶνος. Ἀναπόβλητον γὰρ
 ἐν ἡμῖν τὸ τῆς ἀφθαρσίας ἀγαθόν. Τότε δὲ, φησί, καὶ
 οἱ κατάλοιποι τῶν ἀνθρώπων μετὰ τοὺς πεπιστευ-
 κότες ἐξ Ἰσραὴλ, τὸν φύσει καὶ ἀληθῶς ἐγνώκασιν
 Θεόν, τῆς ἀρχαίας πλάνης ἀποφοιτήσαντες. Κλη-

θήσονται δὲ, φησί, καὶ πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ἐπ' ἅ
αὐτοῖς ἔσται τὸ ἑμὸν ὄνομα, ἐφ' οἷς καὶ ἐξ ἀρχῆς
ἐπικέκληται, «Ὅς γὰρ προέγνω, καὶ προώρτισε,»
φησί.

«Τότε ἔδοξε τοῖς ἀποστόλοις καὶ τοῖς πρεσβυ-
«τέροις σὺν ὅλῃ τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐκλεξαμένους ἄν-
«δρας ἐξ αὐτῶν πέμψαι εἰς Ἀντιόχειαν σὺν Παύλῳ
«καὶ Βαρνάβᾳ, Ἰούδαν τὸν ἐπικαλούμενον Βαρσαβᾶν,
«καὶ Σίλαν, ἄνδρας ἡγουμένους ἐν τοῖς ἀδελφοῖς, γρά-
«ψαντες διὰ χειρῶν αὐτῶν τάδε· Οἱ ἀπόστολοι, καὶ
«οἱ πρεσβύτεροι, καὶ οἱ ἀδελφοί, τοῖς κατὰ τὴν Ἀντιό-
«χειαν καὶ Βυρίαν καὶ Κιλικίαν ἀδελφοῖς τοῖς ἐξ
«ἔθνων, χαίρειν. Ἐπειδὴ ἠκούσαμεν, ὅτι τινὲς ἐξ
«ἡμῶν ἐξεληθόντες ἐτάραξαν ὑμᾶς λόγοις, ἀνα-
«σκευάζοντες τὰς ψυχὰς ὑμῶν, λέγοντες περιτέμνε-
«σθαι καὶ τηρεῖν τὸν νόμον, οἷς οὐ διεστείλαμεθα,
«ἔδοξεν ἡμῖν γενομένοις ὁμοθυμαδὸν, ἐκλεξαμένους
«ἄνδρας πέμψαι πρὸς ὑμᾶς, σὺν τοῖς ἀγαπητοῖς
«ἡμῶν Βαρνάβᾳ καὶ Παύλῳ, ἀνθρώποις παραδεδώ-
«κόσι τὰς ψυχὰς αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυ-
«ρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἀπεστάλακαμεν οὖν Ἰού-
«δαν καὶ Σίλαν, καὶ αὐτοὺς διὰ λόγου ἀπαγγέλλοντας
«τὰ αὐτά. Ἐδοξε γὰρ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι καὶ
«ἡμῖν, μηδὲν πλέον ἐπιτίθεσθαι ὑμῖν βῆρος, πλὴν
«τῶν ἐπιτάγης τούτων, ἀπέχεσθαι εἰδωλοθύτων,
«καὶ αἵματος, καὶ πνικτοῦ, καὶ πορνείας, ἐξ ὧν δια-
«τηροῦντες ἑαυτοὺς εὖ πράξετε. Ἐβρώσθη· Οἱ
«μὲν οὖν ἀπολυθέντες, ἔλθον εἰς Ἀντιόχειαν, καὶ
«συναγαγόντες τὸ πλῆθος, ἐπέδωκαν τὴν ἐπιστολὴν,
«ἀναγνόντες δὲ ἐγάρησαν ἐπὶ τῇ παρακλήσει Ἰού-
«δας τε καὶ Σίλας καὶ αὐτοὶ προφήται ὄντες, διὰ
«λόγου πολλοῦ παρεκάλεσαν τοὺς ἀδελφοὺς, καὶ
«ἠεπιστήρισαν. Ποιήσαντες δὲ χρόνον ἀπελύθησαν
«μετ' εἰρήνης ἀπὸ τῶν ἀδελφῶν πρὸς τοὺς ἀποστό-
«λους. Ἐδοξε δὲ τῷ Σίλᾳ ἐπιμεῖναι αὐτοῦ. Παῦ-
«λος δὲ καὶ Βαρνάβας διέτριβον ἐν Ἀντιοχείᾳ δι-
«δάσκοντες καὶ εὐαγγελιζόμενοι μετὰ καὶ ἐτέρων
«πολλῶν τὸν λόγον τοῦ Κυρίου. Μετὰ δὲ τινας
«ἡμέρας εἶπε Παῦλος πρὸς Βαρνάβαν· Ἐπιστρέ-
«ψαντες δὴ ἐπισκεψώμεθα τοὺς ἀδελφοὺς ἡμῶν
«κατὰ πᾶσαν πόλιν, ἐν αἷς κατηγορήλαμεν τὸν
«λόγον τοῦ Κυρίου, πῶς ἔχουσι.»

«Ἐκλεξαμένους ἄνδρας ἐξ αὐτῶν πέμψαι.»
Ἐδοξε μὴ τὴν ἐπιστολὴν παρῆναι μόνον, ἵνα μὴ λέ-
γῃσιν ὅτι συνήρπασαν ἄλλο ἀντ' ἄλλου εἰπόντες,
ἀλλ' ὥστε καὶ ἀξιοπιστότερον γενέσθαι τὸ πρᾶγμα,
πέμπουσι τοὺς παρ' αὐτῶν, ἵνα ἀνύποπτοι ὦσι.
Βαρνάβας καὶ Παῦλος. Ἴνα δὲ μὴ δόξη διαβολῆς
εἶναι Παύλου καὶ Βαρνάβας τὸ ἐκείνους ἀποσταλῆναι,
ἐγκωμιάζουσιν αὐτοὺς. Ἀνθρώποις, φασί, παραδεδώ-
κόσι τὰς ψυχὰς αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου
ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. «Ἐδοξε, φασί, τῷ ἁγίῳ
Πνεύματι καὶ ἡμῖν.» Οὐδαμοῦ γὰρ περὶ τούτων
διελέχθη ὁ Χριστός, ἀλλ' οὗτοι ἀπὸ τοῦ νόμου ταῦτα
λέγουσιν. Ἴνα οὖν μὴ δόξη ἀνθρώπινον εἶναι, τῷ
ἁγίῳ Πνεύματι φασί. Καὶ ἵνα διδῆχθῃσιν ὅτι καὶ
αὐτοὶ ἀποδίδονται καίτοι ἐν περιτομῇ ὄντες, ἐπ-

que gentes, inquit, et super has erit nomen meum
super quas ab initio quoque invocatum est : « Quos
enim præscivit, hos et prædefinivit ».

XV, 22-36. « Tunc visum est apostolis et pre-
« sbyteris cum tota congregatione, ut delectos ex
« sese viros mitterent Antiochiam cum Paulo et
« Barnaba, Judam nempe cognomento Barsabam et
« Silam viros primarios inter fratres, missis per
« manuseorum litteris in hanc sententiam: Apostoli
« et presbyteri ac fratres his qui sunt Antiochiæ et
« in Syria ac Cilicia fratribus, qui sunt ex genti-
« bus, salutem. Quoniam audivimus quod quidam
« e nobis egressi turbaverunt vos verbis, labefa-
« ctantes animos vestros, jubentes vos circumcidi
« ac servare legem, quibus non præceperamus :
« visum est nobis unanimiter congregatis delectos
« viros mittere ad vos cum dilectis nostris Barnaba
« et Paulo, hominibus qui exposuerunt animas
« suas pro nomine Domini nostri Jesu Christi. Mi-
« simus ergo Judam et Silam, qui et ipsi vobis
« verbis referent eadem. Visum est enim Spiritui
« sancto ac nobis, ne quidem amplius imponeremus
« vobis oneris quam hæc necessaria : 25 videlicet
« ut abstineatis vos ab his quæ sunt immolata si-
« mulacris et sanguine et suffocato et scortatione,
« a quibus vos ipsos conservando benefacietis. Va-
« lete. Illi ergo dimissi venerunt Antiochiam, et
« congregata multitudine reddiderunt epistolam :
« quam cum legissent, gavisus sunt super consola-
« tione. Judas autem et Silas cum essent et ipsi pro-
« phetæ, sermone copioso cohortati sunt fratres
« ac confirmaverunt. Commorati autem illic ali-
« quantum temporis dimissi sunt cum pace a fra-
« tribus ad apostolos. Visum est autem Silæ ma-
« nere ibidem. Paulus autem et Barnabas demo-
« rabantur Antiochiæ docentes et annuntiantes
« cum aliis etiam compluribus verbum Domini.
« Post aliquot autem dies dixit ad Barnabam Pau-
« lus : Revertentes jam visitemus fratres nostros
« per omnes civitates in quibus annuntiavimus
« verbum Domini, quomodo se habeant.»

« Ut dilectos ex sese viros mitterent. » Opor-
tebat non solam adesse epistolam, ne dicerent quod
arripuissent aliud pro alio scribentes Verum ut
res quoque majorem haberet fidem, mittunt quos-
dam ex suis ut Paulus ac Barnabas suspecti non
essent. Ne autem suspicio subesse putetur de Paulo
et Barnaba, quod illi sint missi, laudant eos : Ho-
minibus, inquit, qui exposuerunt animas suas
pro nomine Domini nostri Jesu Christi. « Visum
est aiunt, Spiritui sancto ac nobis. » Nusquam enim
de his disseruit Christus, sed hi a lege hæc dicunt.
Ne ergo humanum esse videretur, aiunt Spiritui
sancto visum esse. Utque demonstrarent quod et
ipsi susciperent quanquam in circumcissione es-
sent, addunt : Et nobis. Etenim potuissent etiam

¹⁸ Rom. viii, 30.

absque litteris hæc manifestare, sed ut suspicione careret, et tanquam lege scripta hæc fieri volentes scribunt epistolam. Rursum ut lege persuaderent, et quatuor hæc fieri prohiberent, cæteros mores eis permiserunt. Quæ sunt autem hæc? « Ut abstinence, inquit, ab his quæ sunt immolata simulacris et sanguine et suffocato ac scortatione. » Per suffocatum vero cædem prohibent.

126 XV, 37, 38. « Barnabas autem consulebat eum ut assumerent et Joannem cognomento Marcum. « Paulus vero iudicabat eum qui defecerat ab ipsis « ex Pamphylia, nec ierat cum eis in opus, non « esse assumendum. »

Joannes cognomento Marcus comes ipsis fuerat ad cursum evangelicum a Palæstina usque ad Pamphylia: deinde apostolis constanter cursum prosecutibus, ac indefesso animo ad certamina obarmatis, Marcus homo segnis nec sufficiens ad tantum cursum, et ad certamina ac pericula quæ in quaque civitate emergebant, cursui apostolorum renuntians reversus est in Palæstinam, non Christum abnegans, sed longum gravemque cursum devitans. Paulus autem ac Barnabas pietatis fructibus pleni, etiam Jerosolimitanæ Ecclesiæ prædicantes Evangelium, labores nequaquam devitare decreverunt. Cum igitur gentes omnes Paulum ac Barnabam ob egregia facinora laudibus eveherent, Marcus contristatus est et animo compunctus, et fortassis ita cogitavit: Si nunc socius fuisset laborum, nunc quoque particeps essem et laudum, et ita decrevit una cum apostolis ad prædicationem exire. Barnabas igitur ipsum penitentiæ ductum suscepit: Paulus vero contendebat, dicens: Non expedit eum qui nobiscum non est profectus ad opus Domini, simul assumere. Dissensio itaque iustitiæ erat, et non iræ. Paulus siquidem quod iustum est quærebat, Barnabas vero quod benignum est ac humanum. Marcus itaque simul cum Barnaba versabatur, studiose agens et circumcurrens: Paulus vero in cætibus præcipiebat ne susciperetur Marcus, non quo illum contristaret, sed ut studiosius ageret. Ut autem cognovit Paulus Marcum diligentem factum esse ac secundo sese purgasse, jam incipit eum assumere, et ait: « Salutem vos Marcus consobrinus Barnabæ, de quo accepistis mandata: si venerit ad vos excipite eum ».

XV, 39-41. « Facta est autem exacerbatio ita ut « alter ab altero se jungeretur, et Barnabas quidem « assumpto Marco navigaret in Cyprum: Paulus « vero allecto Sila et Timotheo profectus est, traditus gratiæ Dei a fratribus. Et perambulabat Syriam ac « Ciliciam confirmans Ecclesias. »

Exacerbatio, inquit, facta est, non odium aut rixa. Tantum autem potuit exacerbatio ut separa-

¹⁶ Coloss. iv, 10.

άγουσι. Καὶ ἡμῖν. Ἰδόναντο μὲν γὰρ καὶ χωρὶς γραμμῶν ταῦτα δηλῶσαι, ἀλλὰ διὰ τὸ ἀνόποπτον, καὶ ὥστε νόμον ἐγγράφον βουλίμενοι ταῦτα γενέσθαι, γράφουσι τὴν ἐπιστολήν. Πάλιν ὥστε πεισθῆναι τῷ νόμῳ, καὶ τὰ τέσσαρα ταῦτα ἀπαγορεύσαντες ποιεῖν, τὰ ἔθνη τὰ λοιπὰ ἑαυτοῖς συνεχώρησαν. Τί δὲ ἐστὶ ταῦτα; « Ἀπέχεσθαι, φασίν, εἰδωλοθύτων, καὶ αἵματος, καὶ πνικτοῦ, καὶ πονείας. » Διὰ δὲ τοῦ ἀπέχεσθαι πνικτοῦ, τὸν φόνον ἀπειργουσι.

« Βαρνάβας δὲ ἐβουλεύσατο συμπαραλαβεῖν τὸν « Ἰωάννην τὸν καλούμενον Μάρκον. Παῦλος δὲ ἤξίου « τὸν ἀποστάντα ἀπ' αὐτῶν ἀπὸ Παμφυλίας, καὶ μὴ « συνελθόντα αὐτοῖς εἰς τὸ ἔργον, μὴ συμπαραλαβεῖν « τοῦτον. »

Ἰωάννης ὁ καλούμενος Μάρκος ἦν συνοδοιπορῶν αὐτοῖς εἰς τὸν εὐαγγελικὸν δρόμον, ἀπὸ Παλαιστίνης μέχρι Παμφυλίας. Εἶτα τῶν ἀποστόλων εὐτόνως κεχρημένων δρόμῳ, καὶ ἀκαμπεῖ τῇ ψυχῇ πρὸς τοὺς ἀγῶνας ὀπλιζομένων, Μάρκος ὡς ἀνηρωτικῶς νάρκησας, καὶ μὴ εὐτοιῶν πρὸς τὸν δρόμον τὸν τοσοῦτον, καὶ πρὸς τοὺς ἐν ἐκάστη πόλει ἀνακύπτοντας ἀγῶνας καὶ κινδύνους, ἀποκαξίμενος τῷ δρόμῳ τῶν ἀποστόλων, ἐπανήλθεν εἰς τὴν Παλαιστίνην, οὐ Χριστὸν ἀρνισάμενος, ἀλλὰ τὸν δρόμον τὸν πολὺν καὶ βαρὺν παραιτησάμενος. Παῦλος δὲ καὶ Βαρνάβας καρπῶν εὐσεβείας γέμοντες, καὶ εὐαγγελίζόμενοι τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκκλησίαν, τοὺς πόνους οὐχὶ ἀπαγορεύειν ἐβουλεύσαντο οὐδαμῶς. Τῶν ἐθνῶν οὖν πάντων ἐπαινούτων τὸν Παῦλον καὶ τὸν Βαρνάβαν ἐπὶ τοῖς κατορθώμασιν, ὁ Μάρκος λυπηθεὶς ἐπλήγη τὴν ψυχὴν, καὶ ἴσως ἐνενόησε λέγων, ὅτι εἰ ἡμῖν κοινωνὸς τῶν πόνων, ἐγενόμην ἂν ἄρτι καὶ κοινωνὸς τῶν ἐπαινῶν· καὶ ἐβουλεύσατο τοῖς ἀποστόλοις συνελεθεῖν εἰς τὸ κήρυγμα. Ὁ οὖν Βαρνάβας μετανοήσας αὐτὸν ἐδέξατο. ὁ δὲ Παῦλος ἐφιλονεῖκε· καὶ ἔλεγε, Τὸν μὴ συνελθόντα ἡμῖν εἰς τὸ ἔργον Κυρίου, οὐ δεῖ συμπαραλαμβάνειν. Ἡ οὖν στάσις δικαιοσύνης ἦν, οὐ θυμοῦ. Ὁ μὲν γὰρ Παῦλος ἐζητεῖ τὸ δίκαιον, ὁ δὲ Βαρνάβας τὸ φιλόφρων. Συνῆν τοίνυν ὁ Μάρκος τῷ Βαρνάβῳ σπουδάζων καὶ τρέγων, ὁ δὲ Παῦλος ἐν ταῖς ἐκκλησίαις παρήγγειλε μὴ δεχθῆναι τὸν Μάρκον, οὐχ ἵνα λυπηθῆ, ἀλλ' ἵνα σπουδαιότερον ποιήσῃ. Ὡς δὲ εἶδεν ὁ Παῦλος προλαθόντα τὴν σπουδὴν τὸν Μάρκον καὶ ἀπολογησάμενον διὰ τῶν δευτέρων, ἄρχεται αὐτὸν παρατίθεσθαι, καὶ φησὶν· « Ἀσπάζεται ὑμᾶς Μάρκος ὁ ἀνεψιὸς Βαρνάβα, περὶ οὗ ἐλάβετε ἐντολὰς, ἐὰν ἔλθῃ δεξασθε αὐτόν. »

« Ἐγένετο οὖν παροξυσμὸς ὥστε ἀποχωρισθῆναι « αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων, τὸν τε Βαρνάβαν παραλα- « βόντα τὸν Μάρκον ἐκπεύσαι εἰς Κύπρον. Παῦλος « δὲ ἐπιλεξάμενος Σίλαν, ἐξῆλθε, παραδοθεὶς τῇ « χάριτι τοῦ Θεοῦ ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν. Αἰτήρητο δὲ τὴν « Συρίαν καὶ Κιλικίαν ἐπιστηρίζων τὰς Ἐκκλη- « σίας. »

Παροξυσμὸς, φησὶν, ἐγένετο, οὐκ ἔχθρα, οὐδὲ φιλονεικία. Τοσοῦτον δὲ ἴσχυσεν ὁ παροξυσμὸς, ὥστε

χωρίσαι αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων· εἰκότως· ἕπερ ἕκαστος ἀπέλαθεν εἶναι λυσιτελεῖς, τοῦτο μετὰ ταῦτα προσήκατο διὰ τὴν πρὸς ἐκεῖνον κοινωνίαν. Δοκεῖ δὲ κατὰ σῶνας γεγενῆσθαι ὁ χωρισμὸς, καὶ πρὸς ἀλλήλους εἰπεῖν, ὅτι· Ἐπειδὴ ἐγὼ βούλομαι, σὺ δὲ οὐ βούλει, ἵνα μὴ μαχώμεθα, διανειμώμεθα τοὺς τόπους. Ἄστε πάνυ εἰκοντες ἀλλήλοις τοῦτο ἐποιοῦν. Ἐβούλετο γὰρ στήναι τὸ Παύλου ὁ Βαρνάβας, δι' ὃ καὶ ἀνεχώρησεν. Ὅμως δὲ καὶ ἐν τοῖς προφήταις τοῦτο εὐρίσκουμεν, καὶ γνώμας διαφορὰς, καὶ διάφορα ἤθη· οἷος ὁ Ἠλίας ἀστῆρὸς, ὁ Μωσῆς πρῶτος· οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα σφοδρότερον ἐστὶν ὁ Παῦλος τοῦ Βαρνάβα. Πάνυ δὲ ὠφέλει τὸν Μάρκον ἢ μάχη αὐτῆ. Τὸ μὲν γὰρ Παύλου φοβερὸν ἐπίστραφεν αὐτὸν, τὸ δὲ Βαρνάβα χρηστὸν ἐποίησε μηκέτι ἀπολειφθῆναι. Ὡστε μάχοντι μὲν, πρὸς ἕν δὲ τέλος ἀπανθῶ τὸ κέρδος. Καὶ γὰρ Παῦλον ὁρῶν αἰρούμενον ἀποστῆναι, πάνυ ἐφοβήθη καὶ κατέγκνω ἐαυτοῦ, καὶ Βαρνάβαν ὁρῶν οὕτως αὐτοῦ ἀντεχόμενον, πάνυ ἂν αὐτὸν ἐφίλησε. Καὶ διωρθοῦτο ὁ μνηστῆς διὰ τῆς μάχης τῶν διδασκάλων, τοσοῦτον ἀπέιχε τοῦ σκανδαλισθῆναι. Ὡς γὰρ εἶδεν ἐαυτὸν οὕτως ἐκβληθέντα διὰ τὴν βῆθυσιν ὑπὸ τοῦ Παύλου, ἔσπευδε τῇ προθυμίᾳ ἐν τῷ δευτέρῳ δρόμῳ καλύψαι τὴν προτέραν νοχάλειαν, πίνυ ὠφελῆθεις ἀπὸ τῆς ἀκριθείας τοῦ Παύλου. Τί οὖν; ἐχθροὶ ἀνεχώρησαν; Μὴ γένοιτο! Ὅτι δὲ οὐ γέγονεν ἐχθρα τοῖς ἀποστόλοις, δείκνυται πανταχοῦ μετὰ τοῦτο Βαρνάβας πολλῶν ἐγκωρίων ἀπολαύων παρὰ Παύλου ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς.

ΚΕΦΑΛ. ΚΔ'.

Ἐπεὶ κατηγήσεως Τιμοθέου, καὶ κῆς κατὰ ἀποκάλυψιν ἀφίξεως Παύλου εἰς Μακεδονίαν· ἐν ᾧ περὶ πίστεως καὶ σωτηρίας τινὸς γυναικὸς Λυδίας· περὶ ἴσως τῆς πνεύμα πρόφητος ἐχούσης παιδίσκης, δι' ἣν τὸν Παῦλον καιθεῖρξεν οἱ δεσπότες. Περὶ τοῦ συμβάντος ἐκεῖ σεισμῶν καὶ θαύματος, καὶ ὅπως πιστεύσας ὁ εἰρκτοφύλαξ ἐν αὐτῇ τῇ νυκτὶ ἐπαπατήθη παραχρῆμα παντίστιος, ὅτι παρακληθέντες ἐξῆλθον ἐν τοῦ δεσμοτηρίου τότε ἀπόστολοι.

« Κατήντησε δὲ εἰς Δέρβην καὶ Λύστραν· καὶ « ἰδοὺ μαθητῆς τις ἦν ἐκεῖ ὀνόματι Τιμόθεος, υἱὸς « γυναικὸς τινος Ἰουδαίας πιστῆς, πατὴρ δὲ Ἑλλη- « νος, ὃς ἐμαρτυρεῖτο ὑπὸ τῶν ἐν Λύστροις καὶ Ἰκο- « νίῃ ἀδελφῶν. Τοῦτον ἠθέλησεν ὁ Παῦλος σὺν αὐτῷ « ἐξελεθῆναι. Καὶ λαβὼν περιέτεμεν αὐτὸν διὰ τοὺς « Ἰουδαίους, τοὺς ὄντας ἐν τοῖς τόποις ἐκεῖνοις· « ἠδεδείσαν γὰρ ἅπαντες τὸν πατέρα αὐτοῦ ὅτι Ἑλ- « λην ὑπῆρχεν. Ὡς δὲ διεπορεύοντα τὰς πόλεις, « παρεδίδουσαν αὐτοῖς φυλάσσειν τὰ δόγματα τὰ κα- « κριμένα ὑπὸ τῶν ἀποστόλων καὶ πρεσβυτέρων « τῶν ἐν Ἱερουσαλήμ. Αἱ μὲν οὖν Ἐκκλησίαι ἐστε- « ροῦντο τῇ πίστει, καὶ ἐπερίσσευον τῷ ἀριθμῷ « καθ' ἡμέραν. »

« Δόγματα » κἀκλήθη τὴν ἀποχὴν τῶν εἰδωλοθύτων, πορνείας τε καὶ αἵματος, καὶ πνικτοῦ· ἅπερ εἰς κανονικῆς ζωῆς ὁρᾶ διατύπωσιν. Ταῦτα γὰρ

ret eos a se invicem ; et jure optimo, quod quisque utile esse ducebat. hoc postmodum communicatione erga illum comprobavit. Videntur autem duce quoque prudentia hanc fecisse separationem, et ad se invicem dixisse : Quoniam ego hoc volo, tu autem non vis, ne pugemus, locis potius separemur. Idque faciebant tanquam plurimum invicem cedentes. Volebat enim Barnabas ut Pauli sententia staret, propter quod etiam separatus est. Attamen hoc in prophetis quoque reperimus duodiversas habuerint sententias moresque diversos : veluti Elias austerus fuit. Moses autem mansuetus : ita sane et hoc loco Paulus vehementior est Barnaba. Hæc vero contentio plurimum Marco profuit. Siquidem Pauli terrorismus convertebat : Barnabæ autem benignitas efflicebat ne amplius relinqueretur, aut ille discederet. Itaque contendunt quidem : attamen in unum finem lucrum occurrit. Etenim videns Paulum eligentem potius separari quam ipsum assumere, admodum timuit seseque condemnari : videns autem Barnabam adeo se contententem, vehementer eum dilexit : et emendabatur discipulus contentione præceptorum, tantum abfuit ut offendiculum inde susciperet. Cum enim videret se ob segnitiam ita rejectum a Paulo, secundo cursu studuit per diligentiam tegere priorem inertiam, adjutus plurimum Pauli asperitate. Quid ergo ? inimicini segregati sunt ? Absit ! Quod autem nec inimicitia inter apostolos contigerit, postmodum ostenditur, dum ubique Barnabas multis encomiis a Paulo in epistolis extollitur.

128 CAPUT XXIV.

De instructione Timothei, et Pauli in Mucedoniam juxta revelationem emissionem : in quo narratur de fide ac salute cujusdam mulieris Lydiæ ; de salute puellæ habentis spiritum divinatorem, propter quam domini incluserunt Paulum in carcerem. De terræmotu ac miraculo quod ibi contigit, et quomodo custos carceris cum credidisset in ipsa nocte repente cum universâ familia baptizatus est. Quod rogati exierint tunc de carcere apostoli.

XVI, 1-5. « Pervenit autem Derben ac Lystram : « et ecce discipulus quidam erat ibi nomine Ti- « motheus filius mulieris cujusdam Judææ fidelis, « cæterum patre Græco. Huic testimonium bonum « reddebant qui Lystris erant et Iconii fratres. « Hunc voluit Paulus secum proficisci : et assum- « ptum circumcidit eum propter Judæos, qui erant « in illis locis. Noverant enim omnes quod pater « ejus esset Græcus. Cum autem pertransirent « civitates, tradebant eis servanda decreta quæ « ordinata erant ab apostolis ac presbyteris qui « erant Jerosolymis. Itaque Ecclesiæ confirma- « bantur fide, et abundabant numero quotidie. »

« Tradebant eis servanda decreta. » Puta abstinere ab idolothytis, id est cibis qui fuissent simulacris immolati, scortatione, sanguine et suffocato :

quæ regularis vitæ informationem respiciunt : hæc enim prudentem vitam dirigunt et rationalibus appetantur hominibus.

XVI, 6-8. « Cumque, peragrassent Phrygiam et « Galaticam 129 regionem ac prohibiti essent a « Spiritu sancto ne verbum in Asiam disseminarent « profecti in Mysiam tentabant ire in Bithyniam, « et non permisit eos Spiritus. Ubi autem pertran- « sissent Mysiam, descenderunt Troadem. »

In Asia et Bithynia vetat Spiritus ne verbum disseminent apostoli, præcius hæresim eorum qui Spiritum impugnarent dominaturam illis qui ibi degerent.

XVI, 8. « Et visio per noctem ostensa est Paulo. « Vir quidam Macedo stabat deprecans eum ac di- « cens : Profectus in Macedoniam esto nobis au- « xilio. »

Non jam per angelum, sicut Philippus et Cornelius, sed per visionem humanius instruitur. Nam ubi facilius erat persuasio, more magis humano : ubi vero multa vi opus erat, magis divino modo fiebat apparitio Quoniam enim ascisciebatur solum ut prædicaret, ad hoc per somnium ei apparet : ubi vero prædicare non permittebatur, ad hoc revelatur Spiritus sanctus. Profecti inquit, in Mysiam tentabant etiam ire in Bithyniam, et non permisit eos Spiritus. Jam enim non operabatur Spiritus quæ facilia erant, sed satis ad hoc erat vel somnium.

XVI, 9. « Ut autem visum vidit, statim quæsi- « mus proficisci in Macedoniam, certi facti quod « vocasset nos Dominus ad evangelizandum eis. « Cum igitur a Troade solvissemus, recto cursu « venimus Samoθracem. et postero die Neapolim, « et inde Philippos quæ est prima partis Macedo- « niæ civitas colonia. In ea autem urbe diebus « aliquot commorabamur. »

Sciendum in his civitatibus una cum Paulo fuisse et Lucam : ut ex his apparet quibus suam personam simul complectitur, dicens : Quæsimus, recto cursu venimus, aliaque similia.

XVI, 13-15. « Et die Sabbatorum egressi sumus « e civitate juxta flumen, ubi moris erat fieri pre- « cationem : sedentesque loquebamur mulieribus « quæ convenerant. Et quædam mulier nomine « Lydia purpurarum venditrix civitatis Thyatiro- « rum colens Deum audivit, cujus Dominus aperuit « cor, 130 ut intenderet his quæ a Paulo diceban- « tur. Cumque baptizata esset una cum familia « sua, deprecata est, dicens : Si judicastis me fide- « lem Domino esse, ingressi domum meam, in ea « manete Et adegit nos. »

Non solum ubi synagoga erat, sed etiam foris precabantur, tanquam locum aliquem ad hoc separantes, nempe Judæi nimium corporalibus dediti. Aut potius quoniam ob Judæorum paucitatem non

βίον ρυθμίζει σώφρονα, και λογικοῖς ἀνθρώποις πρέποντα.

« Διεληθόντες δὲ τὴν Φρυγίαν και τὴν Γαλατικὴν « χώραν, κωλυθίντες ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος « λαλῆσαι τὸν λόγον ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ἐλθόντες κατὰ « τὴν Μυσίαν, ἐπειράζον κατὰ τὴν Βιθυνίαν πο- « ρεύεσθαι, και οὐκ εἴασεν αὐτοῦς τὸ Πνεῦμα. « Περελθόντες δὲ τὴν Μυσίαν κατέβησαν εἰς « Τρωάδα. »

Ἐν τῇ Ἀσίᾳ και Βιθυνίᾳ κωλύει τὸ Πνεῦμα λαλῆσαι τὸν λόγον τοῦς ἀποστόλους, περιγινώσκων τὴν τῶν πνευματομάχων αἵρεσιν κυριεύειν.

« Καὶ ὄραμα διὰ τῆς νυκτὸς ὤφθη τῷ Παύλῳ. « Ἄνθρωπος τῆν Μακεδὼν ἱστῶς, παρακαλῶν αὐτὸν « και λεγων, Διαβὰς εἰς Μακεδονίαν βοήθησον ἡμῖν. »

Οὐκ ἔτι δι' ἀγγέλου καθάπερ Φίλιππος ἢ Κορνήλιος, ἀλλὰ δι' ὄραματος φαίνεται αὐτῷ ἀνθρωπινώτερον. Ἐνθα γὰρ εὐλολον τὸ πεισθῆναι, ἀνθρωπινώτερον ἔνθα δὲ πολλὴ βία, θειότερον. Ἐπειδὴ γὰρ κηρύττει μόνον ἐπήγετο, εἰς τοῦτο, ὄναρ φαίνεται αὐτῷ. Ὁ κηρύττει δὲ οὐκ ἤνείχετο, εἰς τοῦτο τὸ Ἠνεῦμα τὸ ἅγιον ἀποκαλύπτει. Ἐλθόντες γὰρ φησί, κατὰ τὴν Μυσίαν ἐπειράσαν και κατὰ τὴν Βιθυνίαν πορεύεσθαι, και οὐκ εἴασεν αὐτοῦς τὸ Πνεῦμα. Οὐ γὰρ δὴ και τὰ εὐκολα τὸ Πνεῦμα εἰργάζετο, ἀλλ' ἔρκει και ὄναρ.

« Ὡς δὲ τὸ ὄραμα εἶδεν, εὐθέως ἐζητήσαμεν « ἐξελεῖν εἰς τὴν Μακεδονίαν, συμβιβάζοντες, ὅτι « προσκέκληται ἡμᾶς ὁ Κύριος εὐαγγελίσασθαι αὐ- « τοῦς. Ἀναγθίντες οὖν ἀπὸ τῆς Τρωάδος εὐθυδρο- « μήταμεν εἰς Σαμοθράκην, τῇ τε ἐπιούσῃ εἰς Νεά- « πολιν, ἐκείθεν τε εἰς Φιλίππους, ἧτις ἐστὶ πρώτη « τῆς μερίδος τῆς Μακεδονίας πόλις Κολωνία. Ἥμεν « δὲ ἐν αὐτῇ τῇ πόλει διατριβόντες ἡμέρας τινάς. »

Σημειωτέον ὅτι σὺν τῷ Παύλῳ ἦν ἐν ταῖς πόλεσι ταύταις και ὁ Λουκάς, ὡς ἐξ ὧν και τὸ πρόσωπον αὐτοῦ συμπαραλαμβάνει, λέγων Ἐζητήσαμεν, εὐθυδρομήσαμεν, και τὰ ὅμοια.

« Τῇ τε ἡμέρᾳ τῶν Σαββάτων ἐξήλθομεν ἔξω τῆς « πόλεως, παρὰ ποταμὸν οὐ ἐνομιζετο προσευχῇ « εἶναι και καθίσταντες ἐλαλοῦμεν ταῖς συνελθού- « σαις γυναίξι. Καὶ τις γυνὴ ὀνόματι Λυδία πορφυ- « ροπώλις πόλεως Θυατείρων, σεβομένη τὸν Θεὸν « ἤκουσεν. Ἦς ὁ Κύριος διήνοιξε τὴν καρδίαν, « προσέχειν τοῖς λαλοῦμένοις ὑπὸ τοῦ Παύλου. Ὡς « δὲ ἐβαπτίσθη και ὁ οἶκος αὐτῆς, παρεκάλει λέ- « γουσα Ἐἰ κεκρίκατέ με πιστὴν τῷ Κυρίῳ εἶναι, « εἰσελθόντες, εἰς τὸν οἶκόν μου μένατε. Καὶ παρ- « εβίασεν ἡμᾶς. »

Οὐ μόνον ἔνθα συναγωγὴ ἦν, ἀλλὰ και ἔξω τῶ- χοντο, ὡς περ τόπον τινὰ ἀφορίζοντες, ἅτε σωματικώτεροι ὄντες οἱ Ἰουδαῖοι. Ἡ μᾶλλον μὴ οὐ- σης ἐκεῖ συναγωγῆς διὰ τὸ σπάνιον, παρὰ τὸν πο-

ταμὸν ἔξω τῆς πόλεως λάθρα συνήγοντο, οἱ δὲ ἦν Α
θεοσεβεῖς. Νεάπολιν δὲ τὴν νῦν Χριστόπολιν λέγει.

« Ἐγένετο δὲ πορευομένων ἡμῶν εἰς προσευχὴν,
« παιδίσκην τινὰ ἔχουσαν πνεῦμα Μύθωνος, ἀπαντή-
« σαι ἡμῖν, ἣτις ἐργασίαν πολλὴν παρεῖχε τοῖς κυ-
« ρίοις αὐτῆς μαντευομένη. Αὕτη κατακολουθήσασα
« τῷ Παύλῳ καὶ ἡμῖν ἔκραζε λέγουσα· Οὗτοι οἱ
« ἄνθρωποι δούλοι τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου εἰσὶν,
« οὔτινες καταγγέλλουσιν ἡμῖν ὁδὸν σωτηρίας.
« Τοῦτο δὲ ἐποίει ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας. Διαπνευθεὶς
« δὲ ὁ Παῦλος καὶ ἐπιστρέψας, τῷ πνεύματι εἶπε,
« Παραγγέλλω σοι ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ
« ἐξελθεῖν ἀπ' αὐτῆς. Καὶ ἐξῆλθεν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ.
« Ἰόντες δὲ οἱ κύριοι αὐτῆς ὅτι ἐξῆλθεν ἡ ἐλπὶς Β
« τῆς ἐργασίας αὐτῶν, ἐπιλαθόμενοι τὸν Παῦλον
« καὶ τὸν Σίλαν, εἴλκυσαν εἰς τὴν ἀγορὰν ἐπὶ τοὺς
« ἄρχοντας. Καὶ προσαγαγόντες αὐτοὺς τοῖς στρα-
« τῆσι, εἶπον· Οὗτοι οἱ ἄνθρωποι ἐκταράσσουσιν
« ἡμῶν τὴν πόλιν, Ἰουδαῖοι ὑπάρχοντες, καὶ κατ-
« αγγέλλουσιν ἔθνη, ἃ οὐκ ἔξεστιν ἡμῖν παραδέ-
« χεσθαι οὐδὲ ποιεῖν Ῥωμαίοις οὔσι. Καὶ συνεπέστη
« ὁ ὄχλος κατ' αὐτῶν. Καὶ οἱ στρατηγοὶ περιβόη-
« ξαντες αὐτῶν τὰ ἱμάτια ἐκέλευον ῥαδοῖξεν. Πολ-
« λὰς τε ἐπιθίντες αὐτοῖς πληγὰς, ἔβαλον εἰς φυλα-
« κὴν, παραγγείλαντες τῷ δεσμοφύλακι ἀσφαλῶς
« τηρεῖν αὐτούς. Ὅς παραγγέλιαν τοιαύτην εἰληφῶς
« ἔβαλεν αὐτοὺς εἰς τὴν ἐσωτέραν φυλακὴν, καὶ τοὺς
« πόδας αὐτῶν ἠσφαλίσατο εἰς τὸ ξύλον. Κατὰ δὲ τὸ
« μεσονύκτιον Παῦλος καὶ Σίλας προσευχόμενοι C
« ὕμνουσαν τὸν Θεόν· ἐπηκροῶντο δὲ αὐτῶν οἱ δέσμοι· »

Λέγεται ἡ Μυθία αὕτη γυνὴ τις οὖσα ἐπικαθῆσθαι
τῷ τρίποδι τοῦ Ἀπόλλωνος, διαιρούσα τὰ σκέλη,
εἶθ' οὕτως πνεῦμα πονηρὸν κάτωθεν ἀναδιδομένου
καὶ διὰ τῶν γεννητικῶν αὐτῆς διαδύμενον μορίων,
πληροῦν τὴν γυναικῆ τῆς μανίας, καὶ ταύτην τὰς
τρίχας λύουσιν λοιπὸν βλαχέυσθαι τε καὶ ἀφρόν
τοῦ στόματος ἀφίεναι, καὶ οὕτως ἐν παροϊνίᾳ γενο-
μένην τὰ τῆς μανίας φθέγγεσθαι ῥήματα. Τί δήποτε
καὶ ὁ δαίμων ταῦτα ἐφθέγγετο; Ἐβούλετο λοιπὸν
ἀξιόπιστον ἑαυτὸν ποιεῖν. Εἰ γὰρ προσήκατο αὐτοῦ
τὴν μαρτυρίαν ὁ Παῦλος, πολλοὺς ἂν καὶ τῶν πι-
στῶν ἠπάτησεν, ἅτε ὑπ' ἐκείνου δέχθαις. Διὰ τοῦτο
ἀνέλεται καθ' ἑαυτοῦ εἰπεῖν ἵνα στήσῃ τὰ ὑπὲρ
αὐτοῦ. Καὶ αὐτὸς συγκαταβάσει κέχρηται πρὸς τὴν D
ἀπίστευσαν. Τὸ μὲν οὖν πρῶτον οὐ προσήκατο Παῦ-
λος, ἀλλὰ διέπτυσεν οὐ βουλόμενος ἀπλῶς ἐπιβρί-
πτειν τοῖς σημεῖοις. Ὡς δὲ ἐπέμενε τοῦτο ποιῶν,
καὶ τὰ ἔργον ἐδείκνυ, τότε ἐκέλευσεν αὐτῷ ἐξελθεῖν.
Διαπνευθεὶς γὰρ, φησὶν ὁ Παῦλος, τουτέστι κινήσεις
καὶ διέλθεις, καὶ ἀληθῆ λέγουσαν ἐπιστομίνας, ἐκέ-
λευσεν ἐξελθεῖν ἐξ αὐτῆς τὸ δαιμόνιον, διδάσκων
ἡμᾶς, μὴ δε τῇ ἀληθείᾳ συνηγορεῖν προσποιουμένους
δέχεσθαι δαίμονας, ἀλλὰ πᾶσαν αὐτοῖς ἀπειχεῖσθαι
πλάνης ὁδὸν, καὶ ἀποφράττειν πρὸς τὰ παρ' αὐτοῦ
πάντα, τὴν ἀκοήν.

« Ἄφνω δὲ σεισμὸς ἐγένετο μέγας, ὥστε σελου-
« θῆναι τὰ θεμέλια τοῦ δεσμοτηρίου· ἀνεψῆθησάν

erat ibi synagoga, juxta flumen extra civitatem
clam congregabantur, qui videlicet Deum colebant.
Neapolim autem dicit quæ nunc Christopolis appel-
latur.

XVI, 16-25. « Contigit autem cum iremus ad
« precationem ut puella quædam habens spiritum
« Pythonis occurreret nobis, quæ quæstum ma-
« gnum præstabat dominis suis divinando. Hæc
« subsecuta Paulum ac nos, clamabat dicens :
« Isti homines servi Dei summi sunt, qui annuntiant
« vobis viam salutis. Id autem faciebat ad multos
« dies. Paulus vero ægre ferens et conversus, dixit
« ad spiritum : Præcipio tibi per nomen Jesu Chri-
« sti ut ex eas ab ea. Et exiit eadem hora. Videntes
« autem domini ejus quod abisset spes quæstus
« sui, apprehensum Paulum et Silam traxerunt in
« forum ad principes, et offerentes magistrati-
« bus, dixerunt : Hi homines conturbant civitatem
« nostram cum sint Judæi, et annuntiant instituta
« quæ non licet nobis suscipere neque servare. cum
« simus Romani. Concurruntque turba adversus eos :
« et magistratus scissis vestibus suis jusserunt eos
« virgis cædi. Cumque multas plagas eis imposuis-
« sent, conjecerunt eos in carcerem, præcipientes
« custodi carceris ut diligenter servaret eos. Qui
« præcepto hujuscemodi accepto conjecit eos in
« interiorem carcerem, pedesque eorum strinxit
« ligno. Media autem nocte Paulus ac Silas lauda-
« bant Deum : et auscultabant eos qui vincti
« erant. »

Pythia dicitur mulier quæpiam quæ insidere solet
tripodi Apollinis divaricatis cruribus, deinde hoc
modo spiritus pravus ■■■ inferne ascendens, et per
partes ejus genitales transiens, mulierem insaniam
replebat, et hanc solutis crinibus sub hæc bac-
chari, spumamque ore cogebat emittere, et ita in
debauchatione constitutam, insaniam verba proferre.
Verum quare et hæc dæmon loquebatur? Volebat
in posterum fide dignum facere suum testimonium,
Si enim Paulus illud admisisset, multos sane etiam
credentium fefellisset, tanquam ab illo susceptus.
Propterea patitur ea dici quæ contra se faciunt quo
sua statuat : et illa sui demissione ad aliorum per-
ditionem utitur. Paulus itaque initio non quidem
admisit, sed contempsit nolens temere ad signa
prosilire. Verum cum hoc faciendo perseveraret,
negotiumque ipsi faceretur, tunc eum jussit egredi.
Διαπνευθεὶς enim, inquit, Paulus, hoc est commotus
et molestia affectus, obserato ore etiam vera di-
centi, jussit dæmonium ab ea egredi : docens nos
ut neque prætextu ferendi patrociniū veritati
dæmones suscipiamus, sed omnem fraudis viam
illis præcludamus, et ad omnia quæ illorum sunt,
aures obturemus.

XVI, 26. « Repente vero terræmotus factus est
« magnus, adeo ut concuterentur fundamenta car-

« ceris, ac protinus aperta sunt omnia ostia, cun-
« ctorumque vincula soluta sunt. »

Terræmotus factus est tantus ut carceris custo-
dem expergefaceret : ostia vero aperta sunt, ut fac-
tum admiraretur et crederet. Neque enim hæc ad
ostentationem facta sunt, sed ad salutem. Hæc au-
tem non viderunt qui vincti erant, nam ita certe
omnes fuissent.

XVI, 27-30. « Experrectus autem custos carce-
« ris cum videret januas carceris apertas, evaginato
« gladio seipsum interfecturus erat, existimans
« aufugisse vinctos. Clamavit autem Paulus voce
« magna, dicens : Ne quid feceris tibi ipsi mali,
« universi enim hic sumus. Postulato itaque lu-
« mine accurrit, et tremefactus accidit Paulo et
« Silæ ad pedes, illisque foras productis ait, Do-
« mini, quid me oportet facere quo salvus fiam? A
« illi dixerunt : Crede in Dominum Jesum, et sal-
« vus eris tu ac domus tua. 132 Et locuti sunt ei
« verbum Domini, omnibusque, qui erant in domo
« ejus. Et assumptis ipsis ea noctis hora, abluit
« plagas : et baptizatus est ipse omnesque dome-
« stici ejus continuo. Et cum eos perduxisset in
« domum suam, apposuit eis mensam ac lætatus
« est, quod cum universa familia credidisset Deo.
« Cumque dies ortus est, miserunt magistratus li-
« ctiores qui dicerent : Dimitte homines illos. Nun-
« tiavit autem custos carceris verba hæc Paulo :
« Miserunt magistratus ut dimittamini. Nunc igitur
« egressi ite in pace. »

« Experrectus custos carceris. » Hic est Stephan-
nas¹⁷ cujus meminit Paulus priore ad Corinthios
Epistola.

XVI, 37-40. « Paulus autem dixit ad eos : Cæsos
« nos publicem indicta causa, cum simus Romani,
« conjecerunt in carcerem, et nunc occulte nos
« ejiciunt? Non profecto, sed veniant ipsi ac nos
« educant. Nuntiaverunt autem lictores magistrali-
« bus verba hæc. Timueruntque audito quod Ro-
« mani essent. Et venientes deprecati sunt eos,
« eductosque rogabant ut egrederentur civitatem.
« Egressi autem e carcere introierunt ad Lydiam,
« visisque fratribus consolati sunt eos, et profecti
« sunt. »

« Cæsos nos publice. » Duplicem ostendit expo-
stulationem, cum ait : Cæsos ergo nos publice, etc. D
quia et Romanos, et indicta causa et publice. Et-
enim dispensatorie humanas rationes frequenter
cominiscitur, ne tanquam judicio damnatus vi-
deretur esse dimissus, aut sicut is qui deliquisset,
et ne res attribueretur beneficio ipsorum. Sciens
etiam quod oporteat principibus ac potestatibus
esse subjectos, vocabat seipsum Romanum. For-
tassis enim omnem terram etiam Judæam, Roma-
norum imperator obtinebat. Nam et ipsi pendebant
tributa Cæsari : non adjicientes principatum ac

¹⁷ I Cor. 1, 46.

A « τε παραχρῆμα αἱ θύραι πᾶσαι, καὶ πάντων τὰ
« δεσμὰ ἀνέθη. »

Ὁ σεισμός γέγονεν ὥστε ἀφυπνισθῆναι τὸν δεσμο-
φύλακα· αἱ θύραι δὲ ἀνεψύθησαν ὥστε θαυμάσαι τὸ
γεγονός καὶ πιστεῦσαι· οὐ γὰρ πρὸς ἐπίδειξιν ταῦτα
ἐγένετο, ἀλλὰ πρὸς σωτηρίαν. Ταῦτα δὲ οἱ δεσμῶται
οὐχ ἐώραν· ἡ γὰρ ἂν ἐφυγον ἅπαντες.

« Ἐξυπνος δὲ γενόμενος ὁ δεσμοφύλαξ, καὶ ἰδὼν
« ἀνεψυγμένας τὰς θύρας τῆς φυλακῆς, σπασάμενος
« μάχαιραν ἐμελλεν ἐαυτὸν ἀναιρεῖν, νομίζων ἐκπε-
« φευγῆναι τοὺς δεσμῶτας· Ἐφώνησε δὲ φωνῇ μεγά-
« λῃ ὁ Παῦλος, λέγων· Μηδὲν πράξης σεαυτῷ κα-
« κόν· ἅπαντες γὰρ ἔσμεν ἐνθάδε. Αἰτήσας δὲ φῶτα
« εἰσεπήδησε, καὶ ἔντρομος γενόμενος προσέειπε
« τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Σιλᾷ· καὶ προαγαγὼν αὐτοὺς
« ἔξω, ἔφη· Κύριοι, τί με δεῖ ποιεῖν, ἵνα σωθῶ ;
« Οἱ δὲ εἶπον· Ἡστέουσιν ἐπὶ τὸν Κύριον Ἰησοῦν,
« καὶ σωθήσῃ σὺ καὶ ὁ οἶκός σου. Καὶ ἐλάλησαν αὐ-
« τῷ τὸν λόγον τοῦ Κυρίου, καὶ πᾶσι τοῖς ἐν τῇ
« οἰκίᾳ αὐτοῦ. Καὶ παραλαβὼν αὐτοὺς ἐν ἐκείνῃ τῇ
« ὥρᾳ τῆς νυκτός, ἔλουσεν ἀπὸ τῶν πληγῶν, καὶ
« ἔβαπτίσθη αὐτοὺς, καὶ οἱ αὐτοῦ πάντες παραχρῆ-
« μα. Ἀναγαγὼν τε αὐτοὺς εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ,
« παρέθηκε τραπέζαν, καὶ ἠγαλλιάτο, πανοικί πε-
« πιστευκῶς τῷ θεῷ. Ἡμέρας δὲ γενομένης, ἀπ-
« ἔστειλαν οἱ στρατηγοὶ τοὺς βῆδοῦχος, λέγοντες·
« Ἀπόλυσον τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους. Ἀπήγγειλε δὲ
« ὁ δεσμοφύλαξ τοὺς λόγους τούτους πρὸς τὸν Παῦ-
« λον, ὅτι ἀπεστάλκασιν οἱ στρατηγοὶ ἵνα ἀπολυθῆτε.
« Νῦν οὖν ἐξεληθόντες πορεύεσθε ἐν εἰρήνῃ. »

C « Ἐξυπνος γενόμενος ὁ δεσμοφύλαξ· οὗτός ἐστιν
ὁ Στεφάνης, οὗ μνημονεύει Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Κο-
ρινθίους πρώτῃ.

« Ὁ δὲ Παῦλος ἔφη πρὸς αὐτούς· Δείραντες ἡμᾶς
« δημοσίᾳ ἀκατακρίτους, ἀνθρώπους Ῥωμαίους
« ὑπάρχοντας, ἔλαβον εἰς φυλακὴν, καὶ νῦν λάβρα
« ἡμᾶς ἐκβάλλουσιν ; Οὐ γὰρ, ἀλλὰ ἐλθόντες αὐτοὶ
« ἐξαγαγέτωσαν. Ἀνήγγειλαν δὲ τοῖς στρατηγοῖς οἱ
« βῆδοῦχοι τὰ ῥήματα ταῦτα. Καὶ ἐφοβήθησαν,
« ἀκούσαντες ὅτι Ῥωμαῖοί εἰσι. Καὶ ἐλθόντες παρ-
« ἐκάλισεν αὐτοὺς, καὶ ἐξαγαγόντες ἡρώτων ἐξελ-
« θεῖν τῆς πόλεως. Ἐξεληθόντες δὲ ἐκ τῆς φυλακῆς
« εἰσῆλθον εἰς τὴν Λυδίαν, καὶ ἰδόντες τοὺς ἀδελφούς
« παρεκάλισαν αὐτοὺς καὶ ἐξῆλθον. »

« Δείραντες ἡμᾶς δημοσίᾳ. » Δείκνυσι διπλοῦν τὸ
ἐγκλημα, ἐπιών· Δείραντες οὖν ἡμᾶς δημοσίᾳ, καὶ
τὰ ἐξῆς, ὅτι καὶ Ῥωμαίους, καὶ ἀκατακρίτους, καὶ
δημοσίᾳ. Καὶ ἀνθρώπινα γὰρ κατεσκεύαζε διὰ τινὰ
οἰκονομίαν πολλάκις, ἵνα μὴ δόξη ὡς κατὰδικός
ἀπολύεσθαι καὶ ὡς ἡμαρτηκῶς, καὶ ἵνα μὴ τῆς χά-
ριτος αὐτῶν ᾗ τὸ πρᾶγμα. Καὶ εἰδὼς ὅτι δεῖ ἀρχαῖς
καὶ ἐβουσίαις ὑποτάσσεσθαι, ἐκάλει ἐαυτὸν Ῥω-
μαῖον. Σχεδὸν γὰρ πάσης τῆς γῆς καὶ αὐτῆς τῆς
Ἰουδαίας ὁ Ῥωμαίων βασιλεὺς ἐκράτει. Οὔτινας
καὶ φόρον ἐτίλουν Καίσαρι, μὴ ἀποσειόμενοι τὴν
ἀρχὴν καὶ δεσποτείαν τῆν Ῥωμαϊκὴν, ὡσπερ οἱ λοι-

ποὶ Ἰουδαῖοι φρεναπατώντες ἑαυτοὺς, οἵτινες τὸν μὲν Θεὸν μόνον ἔλεγον ἴδιον βασιλέα οὐ μὴν ἀνθρώπων, ἔργοις δὲ αὐτοῖς ὡς ὑποτελεῖς οἰκείται φόρον ἐτέλουν, τὸ μὲν ὄνομα ἀρνούμενοι, ἔργοις δὲ ὑπακείμενοι· οὗς καὶ ἐπόρθησεν Οὐεσπασιανὸς ὡς μὴ ὑποτασσομένους.

ΚΕΦΑΛ. ΚΕ'.

Ἐπεὶ δὲ οὗτοι πρὸς τὰ σημεῖα ἐναντίως εἶχον, ὡς πλάνους καὶ γόητας διαβάλλοντες, ὥδε ἀπὸ τῶν Γραφῶν πεῖθει, οὐκ ἔχων ταύτην τὴν ὑπόνοιαν.

« Διοδεύσαντες δὲ τὴν Ἀμφίπολιν καὶ Ἀπολλωνίαν, ἦλθον εἰς Θεσσαλονικίην, ὅπου ἦν ἡ συναγωγὴ τῶν Ἰουδαίων, κατὰ δὲ τὸ εἰωθὸς τῷ Παύλῳ, εἰσῆλθε πρὸς αὐτούς. Καὶ ἐπὶ Σάββατα τρία διετέλεγετο αὐτοῖς ἀπὸ τῶν Γραφῶν, διανοίγων καὶ παρατιθέμενος, ὅτι τὸν Χριστὸν ἔδει παθεῖν, καὶ ἀναστῆναι ἐκ νεκρῶν· καὶ ὅτι Οὗτός ἐστιν ὁ Χριστὸς Ἰησοῦς, ὃν ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν. »

« Καὶ τινες ἐξ αὐτῶν ἐπίσθησαν, καὶ προσεκληρώθησαν τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Σίλῳ, τῶν τε σεβομένων Ἑλλήνων πολλὸ πλῆθος, γυναικῶν τε τῶν πρώτων οὐκ ὀλίγαι. Ζηλώσαντες δὲ οἱ ἀπειθοῦντες Ἰουδαῖοι, καὶ προσλαβόμενοι τῶν ἀγοραίων τινὰς ἀνδρας πονηροὺς, καὶ ὄχλοποιήσαντες, ἐθορόβουν τὴν πόλιν· ἐπιστάντες τε τῇ οἰκίᾳ Ἰάσονος ἐζήτουν αὐτούς ἀγχεῖν εἰς τὸν δῆμον. Μὴ εὐρόντες δὲ αὐτούς, ἔσυρον τὸν Ἰάσονα καὶ τινὰς ἀδελφούς ἐπὶ τοὺς πολιτάρχας βοῶντες, ὅτι οἱ τὴν οἰκουμένην ἀναστατώσαντες, οὗτοι καὶ ἐνθάδε πάρεισιν, οὗς ὑποδέδεκται Ἰάσων. Καὶ οὗτοι πάντες ἀναντι τῶν δογματικῶν Καίσαρος πράσσοσι, βασιλεῖα λέγοντες ἕτερον εἶναι Ἰησοῦν. Ἐτάραξαν δὲ τὸν ὄχλον καὶ τοὺς πολιτάρχας ἀκούοντας ταῦτα. Καὶ λαβόντες τὸ ἱκανὸν παρὰ τοῦ Ἰάσονος καὶ τῶν λοιπῶν, ἀπέλυσαν αὐτούς. Οἱ δὲ ἀδελφοὶ εὐθέως διὰ τῆς νυκτὸς ἐξέπεμψαν τὸν τε Παῦλον καὶ τὸν Σίλαν εἰς Βερόϊαν. Οἵτινες παραγενόμενοι, εἰς τὴν συναγωγὴν ἀπήεσαν τῶν Ἰουδαίων. »

« Σεβομένους Ἑλληνας τοὺς ἐξ Ἰουδαίων μὲν ὄντας, Ἑλληνοῖσι δὲ φθειρομένους καλεῖ, διὰ τὸ φυλάττειν τὸν νόμον ἢ τοὺς ἐξ Ἑλλήνων προσηλότους, Ἰουδαίων ὑπάρχοντας. Οὗτοι δὲ ἦσαν εὐγενέστεροι τῶν ἐν Θεσσαλονικίᾳ, οἵτινες ἐγέξαντο τὸν λόγον μετὰ πάσης προθυμίας, τὸ καθ' ἡμέραν ἀνακρίνοντες τὰς Γραφάς, εἰ ἔχει ταῦτα οὕτως. Πολλοὶ μὲν οὖν ἐξ αὐτῶν ἐπιστεύσαν, καὶ τῶν Ἑλληνίδων γυναικῶν τῶν εὐσχημόνων, καὶ ἀνδρῶν οὐκ ὀλίγοι. Ὡς δὲ ἔγνωσαν οἱ ἀπὸ τῆς Θεσσαλονικίης Ἰουδαῖοι, ὅτι καὶ ἐν τῇ Βερόϊᾳ καθηγγέλη ὑπὸ τοῦ Παύλου ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, ἦλθον κάκει σαλεύοντας τοὺς ὄχλους. »

« Οὗτοι δὲ ἦσαν εὐγενέστεροι. » Τὸ, εὐγενέστεροι, ἀντὶ τοῦ, ἐπιεικέστεροι, φησὶν. Οὐχ ὡς ἄπιστοι δὲ

« Οὗτοι δὲ ἦσαν εὐγενέστεροι τῶν ἐν Θεσσαλονικίᾳ, οἵτινες ἐγέξαντο τὸν λόγον μετὰ πάσης προθυμίας, τὸ καθ' ἡμέραν ἀνακρίνοντες τὰς Γραφάς, εἰ ἔχει ταῦτα οὕτως. Πολλοὶ μὲν οὖν ἐξ αὐτῶν ἐπιστεύσαν, καὶ τῶν Ἑλληνίδων γυναικῶν τῶν εὐσχημόνων, καὶ ἀνδρῶν οὐκ ὀλίγοι. Ὡς δὲ ἔγνωσαν οἱ ἀπὸ τῆς Θεσσαλονικίης Ἰουδαῖοι, ὅτι καὶ ἐν τῇ Βερόϊᾳ καθηγγέλη ὑπὸ τοῦ Παύλου ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, ἦλθον κάκει σαλεύοντας τοὺς ὄχλους. »

« Οὗτοι δὲ ἦσαν εὐγενέστεροι. » Τὸ, εὐγενέστεροι, ἀντὶ τοῦ, ἐπιεικέστεροι, φησὶν. Οὐχ ὡς ἄπιστοι δὲ

PATR. GR. CXVIII.

A dominium Romanum, quemadmodum cæteri Judæi seipsos seducentes, qui Deum solum proprium Regem esse dicebant et non hominem: re tamen ipsa tanquam tributarii subditi pendebant tributa: nomen quidem abnegantes, re autem subiecti: quos etiam Vespasianus tanquam non subiectos expugnavit.

CAPUT XXV.

De seditione facta Thessalonicæ ob prædicationem, fugaque Pauli in Beræam, et inde in Athenas.

XVII, 1-3. « Cumque iter fecissent per Amphipolim et Apolloniam, venerunt Thessalonicam, ubi erat Synagoga Judæorum. Et juxta consuetudinem suam Paulus introivit ad eos: et per tria Sabbata disserebat eis ex Scripturis, adaperiens, citatisque testimoniis comprobans oportuisse pati Christum et resurgere a mortuis, quodque hic esset Christus Jesus, quem ego, inquit, annuntio vobis. »

Quoniam hi signis adversabantur, calumniantes veluti seductores essent ac præstigiatores, hic a Scripturis persuadet, ut sic nulla haberi posset suspicio.

XVII, 4-10. « Et quidam ex eis crediderunt et adjuncti sunt Paulo et Silæ, ac religiosorum Græcorum multitudo magna, mulieresque primariæ non paucæ. Zelo autem commoti Judæi increduli, assumptis etiam quibusdam circumforaneis viris malis, turbaque coacta concitaverunt civitatem, et urgentes domum Jasonis, quærebant eos producere ad populum. Cumque non invenissent eos, trahebant Jasonem et quosdam fratres ad principes civitatis, clamantes: Hi qui terrarum orbem conturbaverunt, huc quoque venerunt, quos clanculo excepit Jason, et hi omnes contra decreta Cæsaris faciunt, regem alium dicentes esse Jesum. Concitaverunt autem turbam ac magistratus civitatis audientes eos. Et accepta satisfactione ab Jasonem et a cæteris, dimiserunt eos. Fratres vero confestim per noctem emiserunt Paulum simul et Silam in Beræam. Qui cum advenissent, profecti sunt in synagogam Judæorum. »

Religiosos Græcos vocat eos, qui cum ex Judæi essent, Græce tamen loquebantur: religiosos autem eo quod legem servarent: aut proselytos Judæorum, qui ex Græcis erant.

XVII, 11-13. « Hi autem generosiores erant inter eos, qui degebant Thessalonicæ, qui sermonem susceperunt cum omni animi promptitudine, scrutantes quotidie Scripturas, an hæc ita se haberent. Et multi quidem crediderunt ex eis, et Græcæ mulieres honestæ virique non pauci. Ut autem cognoverunt Thessalonicenses Judæi, quod et Berææ prædicatum esset a Paulo verbum Dei, venerunt etiam ibi commoventes turbas. »

« Hi autem generosiores erant. » Εὐγενέστεροι dicit volens significare æquiores. Hi vero non

tanquam increduli indagabant sive scrutabantur A Scripturas (jam enim crediderant), sed tanquam expertes traditionis veterum prophetarum, et propterea fide robustiores effecti sunt, cum scrutarentur Scripturas ac invenirent veterum sermonibus consona esse opera dispensationis Domini in carne.

XVII, 14, 15. « Statimque tunc Paulum miserunt fratres, ut iret velut ad mare. Silas autem « et Timotheus remanserunt ibi. Qui vero prosequerentur Paulum deduxerunt eum Athenas « usque et accepto mandato ad Silam ac Timotheum, ut quam celerrime venirent ad se, profecti sunt. »

Dispensatione quadam fugit hic Apostolus, non timore correptus, sed et prædicationem augere B volens, et furorem eorum laborans exstinguere.

135 CAPUT XXVI.

De scriptura, quæ super aram erat Athenis: et de docta Pauli prædicatione, ac ipsius pietate.

XVII, 16, 17. « Paulus autem cum Athenis eos « expectaret, irritabatur spiritus ejus in ipso, cum « videret idolorum cultui deditam civitatem. Disputabat itaque in synagoga cum Judæis et religiosis, et in foro quotidie cum his quos nactus « fuisset. »

Παρωξύνετο non hic iram dicit aut indignationem: longe enim ab ira et indignatione est gratia. Quid ergo est παρωξύνετο? Hoc est, incitabatur, non ferebat, sed tabescebat: sicut etiam alibi ait: C Facta est autem exacerbatio inter eos, etc.

XVII, 18. « Quidam autem Epicurei et Stoici « philosophi conflictabantur cum eo, et quidam « dicebant: Quid vult spermologus hic dicere? « alii vero: Novorum dæmoniorum videtur annuntiator esse, quod Jesum et resurrectionem « annuntiaret eis. »

Epicurei quidem casualiter et ex indivisibilibus omnia componi arbitrabantur: Stoici vero corpus ac inflammationem. Quidam itaque de scientia superbientes, divinum Paulum stolidè irridebant, dicentes: Quidnam vult spermologus iste? Quoniam enim spermologus avicula parva est ac vilis, neque ad cibum neque ad ullam apta voluptatem, quæ abjecta in triviis semina solet colligere: D idcirco viles homines sermoneque indignos spermologos vocabant. Item novorum dæmoniorum doctorem eum esse dicebant, quoniam Jesum ac resurrectionem quempiam esse existimabant, ut qui etiam feminas colere solent: deos enim suos vocabant dæmonia.

136 XVII, 19-21. « Et apprehensum cum duxerunt ad Areopagum, dicentes: Possumusne scire, « quæ sit ista nova, quæ a te refertur doctrina? « nova siquidem ingeris auribus nostris. Volumus « ergo scire quidnam velint hæc esse. Athenienses

οἱτοί ἀνέκρινον, ἤτοι ἐξηρεῦνον τὰς Γραφὰς (ἢδη γὰρ ἦσαν πεπιστευκότες), ἀλλ' ὡς ἄμοιροι τῆς τῶν παλαιῶν προφητῶν παραδόσεως, καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον πιστότεροι γινόμενοι, ἐρευνῶντες τὰς Γραφὰς, καὶ εὐρίσκοντες τοῖς τῶν παλαιῶν λόγοις συνῴδοντα τὰ περὶ τῆς ἐνσάρκου τοῦ Κυρίου οἰκονομίας πράγματα.

« Εὐθέως δὲ τότε τὸν Παῦλον ἐξαπέστειλαν οἱ « ἀδελφοί, πορεύεσθαι ὡς ἐπὶ τὴν θάλασσαν. Ἦπ- « ἔμενον δὲ ὁ τε Σίλας καὶ ὁ Τιμόθεος ἐκεῖ. Οἱ δὲ « καθιστῶντες τὸν Παῦλον ἔγαγον αὐτὸν ἕως Ἀθη- « νῶν, καὶ λαβόντες ἐντολὴν πρὸς τὸν Σίλαν καὶ « Τιμόθεον, ἵνα ὡς τάχιστα ἔλθωσι πρὸς αὐτὸν, « ἐξήρσαν »

Οἰκονομικῶς ἐνταῦθα, οὐ δειλιῶν, ἐφυγεν ὁ Ἀπόστολος, ἄλλως τε καὶ τὸ κήρυγμα αὔξειν βουλόμενος, καὶ τὸν θυμὸν αὐτῶν κατασβέσαι πραγματευόμενος.

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ.

Περὶ τῆς ἐν Ἀθήναις ἐπιθυμίου γραφῆς, φιλοσόφου τε κηρύγματος, καὶ εὐσεβείας Παύλου.

« Ἐν δὲ ταῖς Ἀθήναις ἐκδεχομένου αὐτοῦ τοῦ « Παύλου, παρωξύνετο τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ, « θεωροῦντι κατείδωλον οὔσαν τὴν πόλιν. Διελέγετο « μὲν οὖν ἐν τῇ συναγωγῇ τοῖς Ἰουδαίοις καὶ τοῖς « σεβομένοις, καὶ ἐν τῇ ἀγορᾷ κατὰ πᾶσαν ἡμέραν « πρὸς τοὺς παρατυγχάνοντας. »

« Παρωξύνετο. » Οὐκ ὀργὴν ἐνταῦθ' αὖ φησιν, οὐδὲ ἀγανάκτησιν· ὀργῆς γὰρ καὶ ἀγανάκτησεως πόβρω τὸ χάρισμα. Τί οὖν ἐστὶ τὸ, Παρωξύνετο; ἀντὶ τοῦ, διηγεῖρετο, οὐκ ἔφερεν, ἀλλ' ἐτήκετο, καθὰ καὶ ἀλλαχοῦ φησιν. Ἐγένετο δὲ παροξυσμὸς μεταξὺ αὐῶν, καὶ τὰ ἐξῆς.

« Τινὲς δὲ τῶν Ἐπιουρείων καὶ τῶν Στωϊκῶν « φιλοσόφων συνέβαλλον αὐτῷ, καὶ τινες ἔλεγον. Τί « ἂν θέλει ὁ σπερμολόγος οὗτος λέγειν; Οἱ δὲ. Ἐέ- « νων δαιμονίων δοκεῖ καταγγελεὺς εἶναι, ὅτι τὸν « Ἰησοῦν καὶ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῖς εὐηγγελίζετο. »

Οἱ μὲν Ἐπικουρεῖοι αὐτόματον καὶ ἐξ ἀτόμων δοξάζουσιν εἶναι τὸ πᾶν· οἱ δὲ Στωϊκοὶ σῶμα καὶ ἐκπύρωσιν. Τινὲς οὖν ἐξ αὐτῶν ἐπὶ γνώσει μέγα φρονοῦντες, ἀνοήτως ἐπιγελῶντες τὸν θεσπέσιον Παῦλον, Τί ἂν θέλοι ὁ σπερμολόγος οὗτος; » ἔλεγον (ἐπειδὴ γὰρ ὄρνεόν ἐστιν ὁ σπερμολόγος βραχὺ καὶ εὐτελεῖς, οὔτε πρὸς βρῶσιν, οὔτε πρὸς τέρψιν ἐπιτήδειον, τὰ ἐν τοῖς τριόδοις ἐβρίμμενα τῶν σπερμάτων εὐθὺς συλλέγειν, τοὺς εὐτελεῖς καὶ οὐκ ἀξιους λόγου, σπερμολόγους ἐκάλουν)· καὶ ξένων δαιμονίων ἔφασκον αὐτὸν εἶναι διδάσκαλον, ἐπειδὴ τὸν Ἰησοῦν καὶ τὴν ἀνάστασιν εὐηγγελίζετο. Καὶ γὰρ καὶ τὴν ἀνάστασιν θεὸν τινα εἶναι ἐνόμιζον, ἅτε εὐθότες καὶ θηλείας εἰσεῖν· δαιμόνια γὰρ τοὺς θεοὺς αὐτῶν ἐκάλουν.

« Ἐπιλαθόμενοι τε αὐτοῦ, ἐπὶ τὸν Ἄρειον πάγον « ἤγαγον, λέγοντες· Δυνάμεθα γινῶναι τίς ἡ καινὴ « αὐτῆ ἢ ὑπὸ σοῦ λαλουμένη διδασχῆ; ξενίζοντα γὰρ « τινα εἰσφέρεις εἰς τὰς ἀκοὰς ἡμῶν. Βουλόμεθα « οὖν γινῶναι, τί ἂν θέλοι ταῦτα εἶναι. Ἀθηναῖοι δὲ

« πάντες και οί επιδημοῦντες ξένοι εις οὐδέν ἕτερον
« ἠύκαίρου, ἢ λέγειν τι και ἀκούειν καινότερον. »

« Ἦγαγον αὐτόν, φησιν, ἐπὶ τὸν Ἄρειον πάγον, »
οὐχ ὡς τι μαθεῖν, ἀλλ' ὥστε κολάσασθαι, ἔνθα αἱ
φονικαὶ δίκαι. Ἄρειος δὲ πάγος ἐλέγετο ὁ τόπος,
ἐπειδὴ ὁ Ἄρης ὡς φασι, τῆς μοιχείας ἐκεῖσε δίκας
ἔδωκε. Πάγος δὲ ὁ ὑψηλὸς τόπος. ἐν γὰρ ὄχθῃ τινὶ
ἦν ἐκεῖνο τὸ δικαστήριον, Ὅθεν και Ἠγάργχοι
καλοῦνται παρά τισιν οἱ τῶν τόπων ἢ κωμῶν ἑρ-
χοντες.

« Σταθεὶς δὲ ὁ Παῦλος ἐν μέσῳ τοῦ Ἄρειου πάγου,
« ἔφη. Ἄνδρες Ἀθηναῖοι, κατὰ πάντα ὡς δεισιδαι-
« μονεστέρους (2) ὑμᾶς θεωρῶ. Διερχόμενος γὰρ και
« ἀναθεωρῶν τὰ σεβάσματα ὑμῶν, εὔρον και βωμὸν,
« ἐν ᾧ ἐπεγέγραπτο, Αἴγνωστο Θεῷ Ὅν οὖν
« ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε, τοῦτον ἐγὼ καταγγέλλω
« ὑμῖν. »

Δύο αἰτίας εἶναι λέγουσι τοῦ ἐπιγράφεσθαι Ἀθη-
νησι τῷ βωμῷ, Αἴγνωστο Θεῷ. Οἱ μὲν γὰρ φασιν,
ὡς Φιλιππίδην ἐπεμψαν Ἀθηναῖοι πρὸς Λακεδαίμο-
νίους περὶ συμμαχίας, ἠνίκα Πέρσαι ἐπεστράτευσαν
τῇ Ἑλλάδι. Ὡς κατὰ τὸ Παρθένιον ὄρος Πανὸς φά-
σμα ἐντυχὸν ἤτιᾶτο μὲν Ἀθηναίους ὡς ἀμελοῦντας
μὲν αὐτοῦ, ἄλλους δὲ θεοὺς θεραπεύοντας, και βοη-
θεῖν ἐπιγγέλλετο. Νικήσαντες οὖν, ἐκείνῳ τε ἀν-
λάττωσαν ναὸν, και βωμὸν ὠκοδόμησαν. Καὶ ὡς φυ-
λάττομενοι μὴ τὸ αὐτὸ δῆ και ἄλλοτε πάθοιεν, παρ-
έντες τινὰ θεὸν ἄγνωστον αὐτοῖς, ἀνέστησαν τὸν
βωμὸν ἐκεῖνον ἐπιγράφαντες, Αἴγνωστο Θεῷ,
τοῦτο λέγοντες, ὅτι και εἴ τις ἕτερος ἀγνοοῖτο παρ
ἡμῶν, εις τιμὴν ἐκείνου οὗτος δὴ παρ' ἡμῶν ἐγγι-
γέρθῃ, ὡς ἂν ἴλεως ἡμῖν εἴη, εἴπερ ἀγνοούμενος μὴ
θεραπεύοιτο. Ἄλλοι δὲ φασιν, ὅτι λοιμὸς κατέσκηψε
ποτε Ἀθήνησι, και εις τοσοῦτον αὐτοὺς ἐξέκαυσεν,
ὡς μηδὲ τῶν λεπτοτάτων σινδόνων ἀνέχεσθαι. Τοὺς
νομιζομένους οὖν αὐτῶν θεοὺς θεραπεύοντας οὐδὲν
ἀπώναντο. Ἐννοήσαντες οὖν ὅτι ἴσως ἔστι θεὸς, ὃν
αὐτοὶ κατέλιπον ἀγέραστον, ὁ τὸν λοιμὸν καταπέμ-
ψας, νέον δειμάμενοι βωμὸν, και ἐπιγράφαντες,
Αἴγνωστο Θεῷ, και θύσαντες, εὐθὺς ἐθεραπεύθη-
σαν. Τοῦτον οὖν Χριστὸν Ἰησοῦν εἶναι φησι τῶν
ἀπάντων θεῶν ὁ Παῦλος, ὃν και καταγγέλλειν αὐτοῖς
ἔφασκεν. Ἔστι δὲ ἡ πᾶσα τοῦ βωμοῦ ἐπιγραφὴ
τοιαύτη· Θεοῖς Ἀσίας και Εὐρώπης και Λιβύης,
Θεῷ ἀγνώστῳ και ξένῳ.

« Ὁ θεὸς ὁ ποιήσας τὸν κόσμον και πάντα τὰ
« ἐν αὐτῷ, οὗτος οὐρανοῦ και γῆς Κύριος ὑπαρχων,
« οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ, οὐδὲ ὑπὸ
« χειρῶν ἀνθρώπων θεραπεύεται προσδεόμενός τις,
« αὐτὸς διδοὺς πᾶσι ζωὴν και πνοὴν κατὰ πάντα·
« ἐποίησέ τε ἐξ ἑνὸς αἵματος πᾶν ἔθνος ἀνθρώπων,
« κατοικεῖν ἐπὶ πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. »

Ἴνα μὴ νομίσωσιν ἓνα τῶν πολλῶν εἶναι θεῶν.

(2) Nomine deisidaiμονεστέροις, i superstiosiores usus est, pro religiosiores. Est enim deisidaiμων, sive superstiosus, quæ dæmonia veritus,

« autem omnes, quique illic versabantur hospites,
« ad nihil aliud vacabant, nisi ut quidpiam vel
« dicerent vel audirent novi. »

« Duxerunt ipsum ad Areopagum. » Non ut ali-
quid discerent, sed ut ibi puniretur ubi agebantur
causæ criminales. Areopagus autem erat locus
quidam sic dictus, quoniam ibi Mars, ut ferunt,
adulterii pœnas dedit. Πάγος vero excelsus locus
est: siquidem in colle quodam erat locus ille
iudicii. Unde etiam apud nonnullos πάγρχοι ap-
pellantur locorum ac oppidorum præsidēs.

XVII, 22, 23. « Stans autem Paulus in medio
« Martii pagi, ait: Viri Athenienses, per omnia fere
« superstiosiores vos video. Præteriens enim ac
« contemplans delubra vestra, reperi et aram in
« qua inscriptum erat: IGNOTO DEO. Quem igitur
« ignorantes colitis, hunc ego annuntio vobis. »

Duas vero causas referunt cur apud Athenienses
inscriptum fuerit aræ: Ignoto Deo. Siquidem ali-
qui dicunt, quod Athenienses Philippidem miserant
ad Lacedæmonios de ferendo auxilio, cum Persæ
exercitum ducerent in Græciam. Quorum nuntiis
juxta Parthenium montem Panis spectrum obviam
factum, Athenienses accusabat, quod, se neglecto,
alios deos colerent: et auxilium promisit. Cum
itaque victoria potiti essent, templum illi erexerunt
aramque ædificarunt et tanquam observantes ne
vel idem sane vel aliud simile ipsi accideret, si
quempiam ignotum sibi deum prætermitterent,
aram illam erexerunt, inscribentes: Ignoto Deo,
dicentes: Si quis adhuc alius a nobis ignoretur,
in ejus honorem hæc ara a nobis erecta esto, quo
nobis propitius sit, licet, cum ignoretur, non
colatur. Alii vero aiunt pestem quondam Athenis
grassatam fuisse, adeoque illos exussisse, ut neque
sindones tenuissimas possent tolerare. 127 Cum
igitur colerent eos, qui apud ipsos dii habebantur,
nihil adjumenti senserunt. Intelligentes itaque quem-
dam fortassis esse deum, quem ipsi absque honore
reliquissent, qui pestem immisisset, novam exstru-
xerunt aram ac inscripserunt, Ignoto Deo. Cum-
que ipsi sacrificassent, statim curati sunt. Hunc
ergo Christum Jesum esse Deum omnium dicit
Paulus, quem se illis annuntiare dicebat. Tota
autem aræ inscriptio hæc est: Diis Asiæ et Europæ

ac Libyæ, Deo ignoto et peregrino.

FVII, 24-26. « Deus qui condidit mundum, ac
« omnia quæ in eo sunt, hic cæli et terræ cum
« sit Dominus, non in manufactis templis habitat,
« nec manibus humanis colitur indigens aliquo,
« cum ipse det vitam et halitum per omnia: fecit-
« que ex uno sanguine omne genus hominum, ut
« inhabitaret super universam faciem terræ. »

Ne unum e vulgo deorum existimarent esse

omnia pro numinibus colit, et lapidem et lignum
et spiritum.

Deum, qui ab ipso prædicaretur, corrigendo subjungit: « Non in manufactis templis habitat. » Habitat siquidem in templis, verum non in his, sed in anima humana. Neque enim in templo Jerosolymorum habitare dicitur, sed operari. Neque manibus hominum apud Judæos colebatur, sed mente: quoniam nec illa ita expetebat quasi egeret. Num, inquit, edam carnes taurorum? aut sanguinem hircorum potabo? etc.

XVII, 26-29. « Præfniens destinata tempora « terminosque habitationis eorum, ut quærent « Deum, si forte palpent eum et inveniant, quamvis non longe absit ab unoquoque nostrum. In ipso enim vivimus et movemur ac sumus, sicut et quidam vestrorum poetarum dixerunt: Nam hujus etiam progenies sumus. Cum ergo Dei genus simus, non debemus existimare auro vel argento, seu lapidi arte sculpto, et invento hominis Numen esse simile. »

« Præfniens destinata tempora. » Præfniuit, inquit, ut Deum quærent: at non semper hoc destinavit, sed constitutis temporibus: 148 ostendens quod nunc cum repererint, ne quæsitum quidem. Quandoquidem enim non quæsitum invenerunt, demonstrat adeo manifestum eum fuisse, veluti si quid in medio situm contrectetur. Neque enim in hoc loco inveniebatur sic ut non alibi, neque in hoc tempore erat sic ut in alio non esset: Omni itaque tempore omnique loco potuissent eum invenire: ita namque disposuerat ut neque loco ullo arceretur, neque tempore. Nam hoc ipsum sane illis maxime adjumento erat, quod ubique esset Deus omnique tempore perduraret. Et hoc est quod ait: « Atqui non longe abest ab unoquoque nostrum. » Nam prope omnes est, ubicunque terrarum sint: adeoque prope est ut absque eo nulli vita sit. « In ipso enim vivimus et movemur ac sumus. » Quemadmodum in corporali exemplo, sicut impossibile est ignorare aerem, qui ubique diffunditur, nec longe ab unoquoque nostrum abest, quin potius in nobis est, ita sane et omnium Conditorem Deum ignorare non possumus. Ab ipso enim habemus ut simus, ut operemur, ut non pereamus. Deinde etiam vaticinium illis inducit Arati poetæ cujusdam inter eos qui apud ipsos fuerat, ad sui sermonis confirmationem: « Nam hujus etiam progenies sumus, » inquit. Et hic quidem de ipso Creatore illud assumit, quanquam de Jove hoc dictum esse ferant: non dicens ipsum illi aptasse, sed quod proprie ad ipsum aptari possit. Etenim quædam dicta etiam ad ipsum recte aptantur, quanquam id nesciant Græci, sed ad alium illa retulerint: quemadmodum et illud est, Ignoto Deo, et quædam malia. Genus autem Dei nos esse dicit Paulus: non ut illi aiunt, sed alio sensu: hoc est familiares, proximos: ut si quis dicat domesticos aut vicinos.

XVII, 30-34. « Tempora itaque ignorantiam cum hactenus dissimularit Deus, nunc annuntiat om-

τὸν ὑπ' αὐτοῦ κηρυττόμενον, διορθοῦται ἐπάγων. « Οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ. » Οἰκεῖ μὲν γὰρ ἐν ναοῖς, ἀλλ' οὐκ ἐν τούτοις, ἀλλ' ἐν ἀνθρώπινῃ ψυχῇ. Οὐδὲ γὰρ ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἱεροσολύμων λέγεται οἰκεῖν, ἀλλ' ἐνεργεῖν. Οὐδὲ ὑπὸ χειρῶν ἀνθρώπων παρὰ Ἰουδαίους ἐθεραπεύετο, ἀλλ' ὑπὸ διανοίας· ἐπεὶ κάκεινά γε οὐκ ἐζήτει οὕτως ὥσπερ δεόμενος. Φησὶ γὰρ, Μὴ φάγωμαι κρέατα ταύρων; ἢ αἷμα τράγων πίνωμαι; καὶ τὰ ἐξῆς.

« Ὅρισας προστεταγμένους καιροὺς καὶ τὰς « ὀρθοῦσας τῆς κατοικίας αὐτῶν, ζητεῖν τὸν « Θεόν, εἰ ἔρα γε ψηλαφήσειεν αὐτὸν καὶ εὐροῖεν, « καίτοιγε οὐ μακρὰν ἀπὸ ἐνὸς ἐκάστου ἡμῶν ὑπάρχοντα. Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ « ἐσμέν, ὡς καὶ τινες τῶν καθ' ἡμᾶς ποιητῶν εἰρή- « κασι. Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν. Γένος οὖν ὑπάρχοντες τοῦ Θεοῦ, οὐκ ὀφείλομεν νομίζειν, χρυσῶ « ἢ ἀργύρῳ ἢ λίθῳ χαράγματι τέχνης καὶ ἐνθυμῆ- « σεως ἀνθρώπου τὸ Θεῖον εἶναι ὁμοῖον. »

« Ὅρισας προστεταγμένους καιροὺς. » Ὄρισε, φησὶ, ζητῆσαι τὸν Θεόν· ἀλλ' οὐ διὰ παντὸς τοῦτο ὤρισεν, ἀλλὰ προστεταγμένους καιροὺς, δεικνύς ὅτι νῦν οὐχὶ ζητήσαντες εὐρον. Ἐπειδὴ γὰρ ζητήσαντες οὐχ εὐρον, δεικνυσὶν ὅτι οὕτως ἦν φανερός, ὥσπερ ἂν εἰς μέσον τι πηλαφώμενον· οὐ γὰρ ἐνταῦθα μὲν ἦν οὐρανός, ἀλλαχοῦ δὲ οὐ. Οὐδὲ ἐν τούτῳ τῷ χρόνῳ ἦν, ἐν ἄλλῳ δὲ οὐ· ὥστε κατὰ πάντα καιρὸν καὶ κατὰ πᾶσαν ὀρθοῦσαν δύνατον αὐτὸν εὐρεῖν· οὕτως γὰρ ὕκονόμησεν, ὥστε μήτε τόπῳ κωλύεσθαι, μήτε χρόνῳ. Αὐτὸ γὰρ δὴ τοῦτο μάλιστα αὐτοῖς συνεβάλλετο, τὸ πανταχοῦ εἶναι τὸν οὐρανόν, τὸ ἐν παντὶ χρόνῳ εἶσθαι. Καὶ τοῦτό ἐστιν ὃ φησὶ, « Καὶ γε οὐ μακρὰν ἀπὸ ἐνὸς ἐκάστου ἡμῶν ὄντα. » Πᾶσι γὰρ ἐγγύς ἐστὶ τοῖς πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης οὐσι· καὶ οὕτως ἐγγύς ἐστίν, ὡς χωρὶς αὐτοῦ μὴ ζῆν. « Ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν. » Ὅσπερ ἐν σωματικῷ ὑποδείγματι, ὡς ἀδύνατον ἀγνοῆσαι τὸν ἄερα πανταχοῦ κεχυμένον, καὶ οὐ μακρὰν ἀπὸ ἐνὸς ἐκάστου ἡμῶν ὑπάρχοντα, μᾶλλον δὲ καὶ ἐν ἡμῖν ὄντα, οὕτω δὴ καὶ τὸν τῶν ὄλων δημιουργὸν Θεόν. Παρ' αὐτοῦ γὰρ ἐστὶν ἡμῖν τὸ εἶναι, τὸ ἐνεργεῖν, τὸ μὴ ἀπολέσθαι. Ἔτῃ καὶ χρῆσιν αὐτοῖς Ἀράτου ἐπάγει ἐνός τινος τῶν παρ' αὐτοῖς ποιητῶν εἰς κατασκευὴν τοῦ ἑαυτοῦ λόγου. « Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν, » φησὶ. Καὶ οὗτος μὲν περὶ τοῦ Δημιουργοῦ αὐτὸ λαμβάνει, εἰ καὶ περὶ τοῦ Διὸς τοῦτο εἰρησάει φασιν, οὐ τὸν αὐτὸν ἐκείνῳ λέγειν, ἀλλὰ τοῦτο κυρίως ἐπ' αὐτῷ ἀρμόζειν λέγειν. Βῆρηται μὲν γὰρ τίνα καὶ πράττεται εἰς αὐτὸν, ἀλλ' οὐκ ἴσασιν τοῦτο Ἕλληνας, ἀλλ' εἰς ἕτερον αὐτὰ νενοήκασιν, ὥσπερ ἐστὶ καὶ τὸ, « Ἀγνώστῳ Θεῷ, » καὶ ἕτερά τινα. Γένος δὲ Θεοῦ ἡμᾶς εἶναι φησὶν ὁ Παῦλος, οὐχ ὡς ἐκεῖνοί φασιν, ἀλλ' ἐτέρω νῶ, τουτίστιν, οἰκείου, ἐγγυτάτου, ὡς ἂν εἴποι τις, παροίκους ἢ γέιτοντας.

« Τοὺς μὲν οὖν χρόνους τῆς ἀγνοίας ὑπεριδὼν « ὁ Θεὸς, τὰ νῦν παραγγέλλει τοῖς ἀνθρώποις πᾶσι

« πανταχοῦ μετανοεῖν. Διότι ἔστησεν ἡμέραν, ἐν ἧ Ἀ
 « μέλλει κρίνειν τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, ἐν
 « ἀνδρὶ ᾧ ὤρισε, πίστιν παρασχῶν πᾶσιν, ἀναστή-
 « σας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. Ἀκούσαντες δὲ ἀνάστασιν
 « νεκρῶν, οἱ μὲν ἐχλεύαζον, οἱ δὲ οἶπον. Ἀκουσόμεθά
 « σου πάλιν περὶ τούτου. Καὶ οὕτως ὁ Παῦλος ἐξῆλ-
 « θεν ἐκ μέσου αὐτῶν. Τινὲς δὲ ἄνδρες κολληθέντες
 « αὐτῷ, ἐπίστευσαν· ἐν οἷς καὶ Διονύσιος ὁ Ἀρεο-
 « παγίτης, καὶ γυνὴ ὀνόματι Δάμπτρις, καὶ ἕτεροι
 « σὺν αὐτοῖς. »

« Τοὺς μὲν οὖν χρόνους τῆς ἀγνοίας, » καὶ τὰ
 ἐξῆς. Οὗ τοῦτο φησιν, ὅτι οὐδεὶς κολάζεται τούτων,
 ἀλλ' ὅτι οὐδεὶς τῶν θελούντων μετανοεῖν. Οὐ περὶ
 τῶν ἀποθανόντων γὰρ τοῦτο φησιν, ἀλλὰ περὶ τού-
 των οἷς παραγγέλλει. Οὐκ ἀπαιτεῖ λόγον ἡμᾶς, Β
 φησί, περὶ τῶν προτέρων ἐτῶν τῆς ἀγνοίας ἡμῶν.
 Οὐκ εἶπε δὲ, παρσιδεν, ἦ, εἴσασεν, ἀλλ', « Ὑπερσιδε· »
 τουτέστιν, οὐκ ἀπαιτεῖ κόλασιν ὡς ἀξίους ὄντας
 κολάσεως.

ΚΕΦΑΛ. ΚΕ'.

Περὶ Ἀκύλα καὶ Πρισκίλλης, τῆς Κορινθίων
 ἀπειθείας, τῆς τε κατὰ πρόγνωσιν ἐπ' αὐτοὺς
 εὐδοκίας τοῦ Θεοῦ ἀποκαλυφθείσης Παύλῳ·
 ἐν ᾧ περὶ Κρίσπου ἀρχισυναγώγου πιστεύ-
 σαντος σὺν ἑτέροις τισὶ καὶ βαπτισθέντος,
 ὅτι στάσεως κινήσεισεν ἐν Κορίνθῳ ὁ Παῦλος
 ὑπνεχώρησεν, ἐλθὼν τε εἰς Ἐφεσον καὶ
 διαλεχθεὶς ἐξῆλθε· περὶ Ἀπολλῶ ἀνδρὸς λογιῶ τε
 καὶ πιστοῦ.

« Μετὰ δὲ ταῦτα χωρισθεὶς ὁ Παῦλος ἐκ τῶν
 « Ἀθηνῶν, ἦλθεν εἰς Κόρινθον· καὶ εὐρών τινα
 « Ἰουδαῖον ὀνόματι Ἀκύλαν, Ποντικὸν τῷ γένει, C
 « προσφάτως ἐληλυθότα ἀπὸ τῆς Ἰταλίας, καὶ Πρί-
 « σκίλλαν γυναῖκα αὐτοῦ, διὰ τὸ διατεταχέναι Κλαύ-
 « διον, χωρίζεσθαι πάντας τοὺς Ἰουδαίους ἐκ τῆς
 « Ῥώμης, προσῆλθεν αὐτοῖς, καὶ διὰ τὸ ὁμότεχον
 « εἶναι, ἔμενε παρ' αὐτοῖς καὶ εἰργάζετο. Ἦσαν
 « γὰρ σκηνοποιοὶ τὴν τέχνην. Διελέγετο δὲ ἐν τῇ
 « συναγωγῇ κατὰ πᾶν Σάββατον, ἐπιθεὶς τε Ἰου-
 « δαίου καὶ Ἑλλήνας. Ὡς δὲ κατέλθον ἀπὸ τῆς
 « Μακεδονίας δὲ τε Σίλας καὶ ὁ Τιμόθεος, συνείχετο
 « τῷ Ἡνεύματι ὁ Παῦλος διάμαρτυρούμενος τοῖς Ἰου-
 « δαίοις τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν. Ἀντιτασσομένων δὲ
 « αὐτῶν καὶ βλασφημούντων, ἐκτιναχόμενος τὰ
 « ἱμάτια, εἶπε πρὸς αὐτούς· Τὸ αἷμα ὑμῶν ἐπὶ
 « τὴν κεφαλὴν ὑμῶν. Καθαρὸς ἐγὼ ἀπὸ τοῦ νῦν
 « εἰς τὰ ἔθνη πορεύσομαι. Καὶ μεταβὰς ἐκείθεν D
 « εἰς οἰκίαν τινὸς ὀνόματι Ἰούστου, σεβομένου τὸν
 « Θεόν, οὗ ἡ οἰκία ἦν συνομοροῦσα τῇ συναγωγῇ.
 « Κρίσπος δὲ ὁ ἀρχισυναγωγὸς ἐπίστευσε τῷ Κυρίῳ
 « σὺν ὅλῃ τῇ οἰκῇ αὐτοῦ, καὶ πολλοὶ τῶν Κορινθίων
 « ἀκούσαντες ἐπίστευον καὶ ἐβαπτίζοντο. »

« Τὸ αἷμα ὑμῶν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ὑμῶν. » Τοῦτο
 λέγει ὁ Παῦλος ἐκτιναχόμενος τὰ ἱμάτια, ὥστε μὴ
 ῥήματι μόνον, ἀλλὰ καὶ πράγματι φοβῆσαι. Διὸ
 καὶ σφοδρότερον τοῦτο εἰπὼν, Τὸ αἷμα ὑμῶν ἐπὶ
 τὴν κεφαλὴν ὑμῶν, ἀφίσταται αὐτῶν. Ὁ δὲ λέγει
 τοιοῦτόν ἐστιν· Ἐκαστος τῶν ἀποστατούντων Χρι-
 στοῦ, ὅς ἐστι ζωὴ, δολεῖ ἑαυτὸν φονεῦειν, ἀπὸ τῆς
 ζωῆς μεταβαίνων εἰς θάνατον, τὸ αἷμα αὐτοῦ τρέπον

« nibus hominibus, ut ubique resipiscant eo quod
 « statuit diem in quo iudicaturus est orbem terra-
 « rum in justitia, per eum virum quem decreverat,
 « fide omnibus præstita cum excitarit illum a
 « mortuis. Cum audissent autem resurrectionem
 « mortuorum, alii quidem irridebant, alii vero
 « dixerunt: Audiemus te de hoc iterum. Sic
 « Paulus exivit e medio eorum. Quidam autem viri
 « adhærentes ei crediderunt, inter quos et Diony-
 « sius 139 Areopagita, et mulier nomine Damaris,
 « aliique cum eis. »

« Tempora itaque ignorantiae, » etc. Non hoc
 dicit quod nemo de illis puniatur, sed quod nullus
 eorum qui resipiscere volunt. Non de mortuis hoc
 dicit, sed de his quibus nunc annuntiat. Non re-
 petit, inquit, a vobis rationem de præteritis igno-
 rantiae vestrae annis. Non autem dixit, contempsit
 aut permisit, sed, dissimulavit, hoc est, supplicium
 non expetit, cum tamen digni sint supplicio.

CAPUT XXVII.

*De Aquila et Priscilla, ac Corinthiorum increduli-
 tate, Deique placito quod Paulo revelatum est,
 secundum providentiam, quæ erga illos erat: in
 quo etiam agitur de Crispo archisynagogo, qui
 cum aliis quibusdam credidit et baptizatus est:
 quod seditione Corinthi mota Paulus clam disces-
 sit, cumque venisset Ephesum ac disputasset,
 egressus est: de Apollo viro eloquente ac fidei.*

XVIII, 1-8. « Post hæc Paulus digressus Athenis
 venit Corinthum: et nactus quendam Judæum
 nomine Aquilam Ponticum genere, qui nuper
 venerat ab Italia, et Priscillam uxorem ejus, eo
 quod præcepisset Claudius omnes Judæos Roma
 decedere: accessit ad eos, et quia ejusdem erat
 artificii, manebat apud ipsos et operabatur. Erat
 autem ars illorum texere tabernacula. Disputabat
 vero per omne Sabbatum in synagoga, suadebat-
 que Judæis et Græcis. Cum autem 140 venissent
 e Macedonia Silas et Timotheus, coartabatur spi-
 ritu Paulus testificans Judæis Jesum esse Chri-
 stum. Contradicientibus autem ipsis ac blasphema
 loquentibus, excussis vestimentis, dixit ad eos:
 Sanguis vester super caput vestrum: mundus
 ego posthac ad gentes vadam. Et migrans inde
 intravit in domum cujusdam nomine Justi colentis
 Deum, cujus domus erat contigua synagogæ. Cris-
 pus vero archisynagogus credidit Domino cum
 tota domo sua, multique Corinthiorum audientes
 credebant ac baptizabantur. »

« Sanguis vester super caput vestrum, » Hoc dixit
 Paulus excussis vestibus, ut non verbo solum, sed et
 opere eos terreret, ideoque cum hoc vehementius
 protulisset, Sanguis vester super caput vestrum, ab
 eis discedit. Est autem ac si diceret: Unusquisque
 eorum, qui a Christo, qui vita est, discedunt, se-
 ipsum iudicatur occidere, transiens a vita ad mor-
 tem: sanguinem suum quodammodo fundens per

cædem quam sibi ipsi infert. Hoc itaque dicit: Quoniam vos ipsos incredulitate jugulatis, hujus facti vosipsi causam subite, cum ego culpa caream. Hinc autem colligere licet quod qui seipsum jugulat, judicium homicidæ subit ac supplicium apud Dominum.

XVIII 9-16. « Dixit autem Dominus nocte per visionem Paulo: Ne timeas, sed loquere et ne taceas, eo quod ego sim tecum, et nemo adorietur te, ut affligat te, multus enim mihi populus est in hac civitate. Sedit autem ibi annum et sex menses docens eos verbum Dei. Cæterum cum Gallio ageret proconsulem Achaiæ, insurrexerunt uno animo Judæi in Paulum, et adduxerunt eum ad tribunal, dicentes: Contra legem hic suadet hominibus colere Deum. Cum autem Paulus pararet aperire os, dixit Gallio ad Judæos: Si qua injuria esset aut facinus malum, o Judæi, merito vos sustinerem: si vero questio est de sermone et nominibus ac lege quæ apud vos est, vos ipsi videritis; judex enim ego horum nolo esse. Et abegit eos a tribunali. »

« Nocte per visionem. » Notandum quod viderit Paulus Dominum Jesum per somnium. Propter quod etiam ipse dicebat: Nonne Jesum Christum Dominum nostrum vidi? Sive autem per somnium, sive vigilans Jesum viderit, nulla est discrepantia: attamen in die etiam ipsi apparuit.

XVIII, 17. « Apprehensum autem omnes Græci Sosthenem principem synagogæ percutiebant ante tribunal, neque quidquam eorum Gallionij curæ erat. »

Aut Sosthenem propterea percutiebant, quoniam ipse Paulo magis adhæreret, quemadmodum etiam Crispus princeps synagogæ: aut in tantum insanis impellebantur, ut suo frustrati intento cum Paulum verberaturi fuissent, Sosthenem synagogæ principem verberarent: sive propterea ipsum verberabant, quoniam Paulum omnino decreverant occidere, et Sosthenes ipsos prohibuerat.

XVIII, 18. « Paulus vero postea commoratus dies multos, cum vale dixisset fratribus, enavigavit in Syriam, et cum eo Priscilla et Aquila, posteaquam raserat in Cenchreis caput; habebat enim votum. »

Rursus descendit Paulus in Syriam, et cum eo Priscilla et Aquila, cum rasisset, inquit, caput. Radere autem caput ex voto, Judaicum erat; oportebat autem ut sacrificium factum esset, quod factum adhuc non erat post verberatum Sosthenem: jam enim lex soluta erat, quandoquidem conscientia arcebantur.

XVIII, 19-21. « Devenitque Ephesum, et illos ibi reliquit. Ipse vero ingressus synagogam disputabat cum Judæis. Rogantibus autem eis, ut ampliori tempore maneret apud eos, non annuit, sed valedixit eis, dicens; Oportet omnino

τινά ἐκχέων, διὰ τῆς σφαγῆς ἣν ἐπιφέρει ἑαυτῷ. Τοῦτο οὖν φησιν, Ἄνθ' ὧν σφέξετε ἑαυτοὺς διὰ τῆς ἀπιστίας, αὐτοῦ τούτου ὑμεῖς ὑπόσχητε δίκην, ἐμοῦ ἀθώου ὄντος. Ἐντεῦθεν δὲ ἔστι συνιδεῖν, ὅτι ὁ σφάζων ἑαυτὸν, τιμωρεῖται ὡς φονεὺς παρὰ τῷ Θεῷ.

« Εἶπε δὲ ὁ Κύριος δι' ὄραματος ἐν νυκτὶ τῷ Παύλῳ· Μὴ φοβοῦ, ἀλλὰ λάλει καὶ μὴ σιωπήσῃς, ἃ διότι ἐγὼ εἰμι μετὰ σοῦ· καὶ οὐδεὶς ἐπιθήσεται σοι τοῦ κακῶσαι σε, διότι λαός ἐστι μοι πολὺς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. Ἐκάθισέ τε ἐνικυτὸν καὶ μῆνας ἕξ, διδάσκων αὐτοὺς τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Ἐκείνη δὲ ἀνθυπατεύοντος τῆς Ἀχαιῆς, κατεπεστράσαν ὁμοθυμαδὸν οἱ Ἰουδαῖοι τῷ Παύλῳ, καὶ ἤγαγον αὐτὸν ἐπὶ τὸ βῆμα, λέγοντες, ὅτι Παρὰ τὸν νόμον οὗτος ἀναπειθεὶ τοὺς ἀνθρώπους σέβειν τὸν Θεόν. Μέλλοντος δὲ τοῦ Παύλου ἀνοίγειν τὸ στόμα, εἶπεν ὁ Γαλλίων πρὸς τοὺς Ἰουδαίους. « Εἰ μὲν οὖν ἦν ἀδικημά τι ἢ ῥαδιούργημα πονηρὸν, ὡς Ἰουδαῖοι, κατὰ λόγον ἂν ἠνεσχόμεν ὑμῶν. Εἰ δὲ ζήτημά ἐστι περὶ λόγου καὶ ὀνομάτων καὶ νόμου τοῦ καθ' ὑμᾶς, ὄψεσθε αὐτοί· κριτὴς γὰρ ἐγὼ τούτων οὐ βούλομαι εἶναι. Καὶ ἀπῆλθεν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ βήματος. »

« Δι' ὄραματος ἐν νυκτὶ. » Σημειωτέον ὅτι εἶδε τὸν Κύριον Ἰησοῦν ὁ Παῦλος δι' ὄραματος. Δι' ὅ καὶ αὐτὸς ἔλεγεν· Οὐχὶ Ἰησοῦν τὸν Κύριον ἡμῶν ἐώρακα; ἔτε δὲ δι' ὄραματος, ἔτε ἐγγρηγορῶς ἐθεάσατο τὸν Ἰησοῦν, οὐδεμίαν διαφορὰ· πλὴν καὶ ἐν ἡμέρᾳ ὡφθη αὐτῷ.

« Ἐπιλαβόμενοι δὲ πάντες οἱ Ἕλληνες Σωσθῆνην ἀρχισυνάγωγον, ἔτυπον ἔμπροσθεν τοῦ βήματος, καὶ οὐδὲν τούτων τῷ Γαλλίῳ ἐμελεν. »

Ἦτοι διὰ τοῦτο ἔτυπον τὸν Σωσθῆνην, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς ἦν μᾶλλον προστιθέμενος τῷ Παύλῳ, ὡς καὶ Κρίσπος ὁ ἀρχισυνάγωγος· ἢ εἰς τοσοῦτον ἦσαν ἐληλαχότες μανίας, ὡς ἀποτυχόντες τοῦ σκοποῦ ἐλυτοῦ ἀντὶ τοῦ τύπτειν τὸν Παῦλον, Σωσθῆνην τὸν ἀρχισυνάγωγον ἔτυπον· ἢ διὰ τοῦτο ἔτυπον αὐτὸν, ἐπειδὴ μᾶλλον ἠβουλήθησαν φονεῦσαι τὸν Παῦλον, καὶ Σωσθῆνης διεκώλυσεν αὐτούς.

« Ὁ δὲ Παῦλος ἔτι προσμείνας ἡμέρας ἰκανὰς, τοῖς ἀδελφοῖς ἀποταξάμενος, ἐξέπλει εἰς τὴν Συρίαν, καὶ σὺν αὐτῷ Πρίσκιλλα καὶ Ἀκύλας, κείραντες τὴν κεφαλὴν ἐν Κεγχρεαῖς· εἶχε γὰρ εὐχὴν. »

Πάλιν κάτεσι Παῦλος εἰς Συρίαν, καὶ σὺν αὐτῷ Πρίσκιλλα καὶ Ἀκύλας, κείραντες τὴν κεφαλὴν. Τὸ δὲ κείρασθαι τὴν κεφαλὴν κατ' εὐχὴν, Ἰουδαϊκὸν ἦν. Ἔδει δὲ καὶ θυσίαν γενέσθαι, ἥτις οὐκ ἐγένετο ἔτι μετὰ τὸ τυφθῆναι τὸν Σωσθῆνην· φθὴ γὰρ ὁ νόμος κατελύετο, ἐπειδὴ τῷ συνειδίδοι κατεῖχοντο.

« Κατήντησε δὲ εἰς Ἐφεσον, καὶ ἐκείνους κατέλιπεν αὐτοῦ. Αὐτὸς δὲ εἰσελθὼν εἰς συναγωγὴν διελέχθη τοῖς Ἰουδαίοις. Ἐρωτῶντων δὲ αὐτῶν, ἐπὶ πλεῖον χρόνον μείναι παρ' αὐτοῖς, οὐκ ἐπίνευσεν, ἀλλὰ ἀπετάξατο αὐτοῖς, εἰπὼν· Ἄξι

« με πάντως τὴν ἑορτὴν τὴν ἐρχομένην ποιῆσαι εἰς Ἱερουσόλυμα· πάλιν δὲ ἀνακἀμψω πρὸς ὑμᾶς τοῦ Θεοῦ θέλοντος. Καὶ ἀνήχθη ἀπὸ τῆς Ἐφέσου. »

Τοὺς περὶ Ἀκύλαν, φησὶ, κατέλιπεν εἰς Ἐφέσον [τοῦτο δὲ ἐποίησεν εἰκότως] ὡς διδάξαντας. Τοσοῦτον γὰρ αὐτῷ συγγενόμενοι χρόνον, πολλὰ ἔμαθον. Καὶ ὁμοίως τῆς συνθηλαίας αὐτοὺς οὐκ ἀπήγαγεν οὐδέπω τῆς Ἰουδαϊκῆς. Τί δὴ ποτε, προφήτης ὢν, ὁ Ἡκῦλος, καὶ εἰδὼς ὅτι ἔμελλεν ἀναστρέφειν, οὐκ ἀπλῶς ἀναστρέφειν ἐπηγγείλατο, ἀλλὰ προστιθεὶς, τοῦ Θεοῦ θέλοντος; Ἡμεῖς διδάσκει μηδὲν περὶ τῶν μελλόντων ὑπισχεῖσθαι ποιεῖν, δῖχα τοῦ εἰπεῖν, τοῦ Θεοῦ θέλοντος. Οὐ γὰρ τις οἶδε τί τεύχεται ἡ ἐπιούσα ἡμέρα.

« Καὶ κατελθὼν εἰς Καισαρείαν, ἀναβὰς καὶ ἀσπασίμενος τὴν ἐκκλησίαν, κατέβη εἰς Ἀντιόχειαν. Καὶ ποιήσας χρόνον τινὰ, ἐξῆλθε, διερχόμενος καθ' ἑξῆς τὴν Γαλιτικὴν χώραν καὶ Φρυγίαν, ἐπιστρέψων πάντας τοὺς μαθητάς· Ἰουδαῖος δὲ τις Ἀπολλῶς ὀνόματι, Ἀλεξανδρεὺς τῷ γένει, ἀνήρ λόγιος, κατήντησεν εἰς Ἐφεσον, δυνατὸς ὢν ἐν ταῖς Γραφαῖς. Οὗτος ἦν κατηχημένος τὴν ὁδὸν τοῦ Κυρίου, καὶ ζέων τῷ πνεύματι ἐλάλει, καὶ ἐδίδασκεν ἀκριβῶς τὰ περὶ τοῦ Κυρίου, ἐπιστάμενος μόνον τὸ βάπτισμα Ἰωάννου. Οὗτος τε ἤρξατο παρρησιάζεσθαι ἐν τῇ συναγωγῇ. Ἀκούσαντες δὲ αὐτοῦ Ἀκύλας καὶ Πρίσκιλλα, προσελάβοντο αὐτόν, καὶ ἀκριβέστερον αὐτῷ ἐξέθεντο τὴν τοῦ Θεοῦ ὁδόν. Βουλομένου δὲ αὐτοῦ διελθεῖν εἰς τὴν Ἀχαιῶν προτροπείμην οἱ ἀδελφοὶ ἔγραψαν τοῖς μαθηταῖς ἀποδέξασθαι αὐτόν. Ὅς παραγενόμενος συνεβλήθη πολλοῖς τοῖς πεπιστευκόσι διὰ τῆς χάριτος· εὐτόνως γὰρ τοῖς Ἰουδαίοις διακατηλέγχετο, δημοσίᾳ ἐπιδεικνύς διὰ τῶν Γραφῶν εἶναι τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν. »

Τινὲς φασ.ν., ὡς ὁ Ἀπολλῶς οὗτος ὁ αὐτός ἐστιν Ἀπελλῆς ὁ τῶν Κορινθίων ἐπίσκοπος, περὶ οὗ φησιν ἄλλαχοῦ· « Ἐγὼ ἐφύτευσα, Ἀπολλῶς ἐπότισεν. » Ἡ τοῖνον διώνυμος ὁ ἀνήρ, ἡ ἄλλως, μετεποιήθη θάτερον τῶν ὀνομάτων, εἰς τὸ λοιπόν. « Ἐπιστάμενος μόνον τὸ βάπτισμα Ἰωάννου. » Ἄξιον ζητῆσαι πῶς, εἰ τὸ βάπτισμα μόνον Ἰωάννου ἠπίστατο, οὕτως τῷ πνεύματι ἔξει. Τὸ γὰρ Πνεῦμα οὐχ οὕτως ἐδίδοτο. Καὶ εἰ οἱ μετὰ τοῦτον ἐδείχθησαν τοῦ βαπτίσματος τοῦ Χριστοῦ, πολλῶν μᾶλλον καὶ οὗτος ἐδείχθη ἄν. Τί οὖν ἐστιν εἰπεῖν; οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς ἐφῆξεν ἔθηκεν ἀμφοτέρω. Δοκεῖ τοῖνον οὗτος εἶναι τῶν ἑκατὸν ἑξήκοντι, τῶν μετὰ τῶν ἀποστόλων βαπτισθέντων. Ἡ εἰ μὴ τοῦτο, δὲ περὶ τοῦ Κορνηλίου γέγονε γεγνηταί· καὶ ἐπὶ τούτῳ. Ἄλλ' οὐδὲ βαπτίζεται. Τοῦτο οὖν ἀκριβῶς ἐξετασθέντος, δοκεῖ τοῦτο μὴ εἶναι, ὅτι καὶ βαπτισθῆναι αὐτὸν ἔδει. Ἐπεὶ οἱ δώδεκα οἱ ἄλλοι, οὐδὲν ἤδεισαν ἀκριβῶς, οὐδὲ τὰ περὶ Ἰησοῦ. Εἰκόδες δὲ αὐτὸν καὶ βαπτισθῆναι. Εἰ δὲ οὗτοι οἱ Ἰωάννου, μετὰ τὸ βάπτισμα πάλιν ἐπαπτεῖζοντο ἔδει καὶ τοὺς μαθητάς τοῦτο ποιῆσαι.

baptizatum fuisse. Nam si hi qui Joannis discipulierant, accedentes ad fidem etsi baptismum susceperant, rursum baptizabantur, oportebat discipulos quoque id ipsum facere.

¹⁷ 1 Cor. iii, 6.

« me festum quod instat agere Jerosolymis, sed iterum revertar ad vos, Deo volente. Et solvit « Epheso. »

Priscillam, inquit, et Aquilam reliquit Ephesi, hoc autem merito fecit, tanquam ibi docentes. Cum enim tanto tempore cum eo versati essent, plurima didicerant: nec tamen a Judaica consuetudine ipsos adhuc abducere potuerat. Quam ob causam, cum propheta esset Paulus, sciretque se reversurum, non simpliciter promisit se reversurum, sed addidit, Deo volente? Nempe docens nos ne quid de futuris polliceamur nisi addentes, Deo volente. Nemo enim novit quid pariturus insequens dies.

XVIII, 22-28. « Cumque descendisset Cæsaream et ascendisset ac salutasset ecclesiam, descendit Antiochiam. Et commoratus ibi aliquantum temporis, profectus est, perambulans ex ordine Galaticam regionem ac Phrygiam, confirmans omnes discipulos. Judæus autem quidam Apollos nomine, Alexandrinus genere, vir eloquens, devenit Ephesum, potens in Scripturis. Hic erat institutus in via Domini: et fervens spiritu loquebatur, ac docebat diligenter ea quæ sunt Domini, sciens tantum baptismum Joannis. Et hic cœpit libere loqui in synagoga. Quem cum audissent Priscilla et Aquila, assumpserunt eum, atque exactius exposuerunt ei viam Domini. Cum autem vellet ire in Achaiam exhortati fratres scripserunt discipulis, ut susciperent eum. Qui cum venisset, contulit multum his qui crederant per gratiam: vehementer enim Judæos revincebat, publice ostendens per Scripturas Jesum esse Christum.

Quidam dicunt quod hic Apollos fuerit Apelles Corinthiorum episcopus, de quo ait alibi: « Ego plantavi, Apollos rigavit: » binominis itaque vir erat. Aut aliter. Translatum est alterum nomen in id quod posterius habuit. « Sciens tantum baptismum Joannis. » Dignum est ut inquiramus quomodo, si baptismum tantum Joannis sciebat, adeo spiritu fervebat? non enim Spiritus eo modo datur. Præterea si quibusdam post susceptum Joannis baptismum opus fuit Christi baptismati, utique multo magis huic opus fuisset. Quid ergo dicendum est? Neque enim temere unum post aliud posuit. Videtur ergo unus esse ex centum viginti, qui una cum apostolis Spiritu baptizati sunt. Aut si hoc non placet, id quod Cornelio factum est, etiam in hoc accidit. Atqui non baptizatur. Si tamen hoc exacte disquiratur, apparet non ita esse, quia etiam baptizatum ipsum fuisse oportuit. Quandoquidem duodecim alii (de quibus statim sequitur) nihil exacte noverant, ne de his quidem quæ Jesus concernerent. Versimile tamen est et hunc

CAPUT XXVIII.

De baptisate et Spiritu sancti dono per Pauli adorationem dato his qui Ephesi crediderant, et de salute populi: in quo narratur etiam de filiis Scevæ: et quod non oporteat ad incredulos accedere, eosque qui se reddiderunt fide indignos: item de confessione credentium, de mota Ephesi seditione a Demetrio fabro argentario adversus apostolos.

XIX, 1-3. « Accidit autem cum Apollos esset Corinthi, ut Paulus, peragratis superioribus partibus veniret Ephesum, et repertis quibusdam discipulis dixit ad eos: Num Spiritum sanctum accepistis posteaquam credidistis? At illi dixerunt ad eum: Imo neque sitne Spiritus sanctus audivimus. Et ait ad illos: Quo ergo baptizati estis? Illi vero dixerunt: Joannis baptismate. »

Unde hi, cum Ephesi habitarent (1), Joannis habebant baptismata? Fortassis antea profecti erant Jerosolyma et Joannem accesserant ac baptizati erant, neque Jesum noverant, ideoque non dicit eis, Creditis in Jesum? sed, Num Spiritum accepistis? idque cum sciret eos non habere: sed vult ipsos hoc dicere, ut ubi cognoverint quibus careant, statim ea expellant.

144 XIX, 4 8. « Dixit autem Paulus: Joannes quidem baptizavit baptismate poenitentiae, populo loquens, ut in eum, qui post ipsum venturus erat crederent, hoc est in Christum Jesum. His auditis, baptizati sunt in nomine Domini Jesu. Cumque imposuisset illis manus Paulus, venit Spiritus sanctus super eos, et loquebantur linguas ac prophetabant. Erant autem omnes viri fere duodecim. Ingressus autem synagogam libere loquebatur, ad tres menses disputans et suadens de regno Dei. »

A Joannis baptismate vaticinatur, eosque inducit dicens quod hoc vellet Joannis baptismata. Deinde ostenditur parvi momenti fuisse baptismata Joannis. Neque enim dixit remissionis fuisse, sed poenitentiae. Postmodum baptizatos eos in nomine Domini, dicit sub manibus Pauli Spiritum statim accipere. Hunc autem non videbant, nam invisibilis est, sensibile tamen illius efficaciam argumentum dabat gratia. Et unus quidem Persarum lingua protinus loquebatur, alter autem Romanorum, tertius vero Indorum, et alius similiter alia quadam: idque externis propalabat Spiritum in eo esse, qui loquebatur: ostendente Deo quod Spiritus haberet hic intimam potestatem.

XIX, 9, 10. « Cum autem quidam indurarentur nec crederent, maledicentes viam Domini coram multitudine, digressus ab illis segregavit discipulos, quotidie disputans in schola cujusdam tyranni. Idque factum est per biennium: ita ut omnes qui habitabant in Asia audirent sermonem de Domino Jesu, Judaei simul et Graeci. »

« Maledicentes viam. » Viam dicit Christum aut

(1) Unde hæc habuerit Heintenius interpres non videmus. Græca e regione posita non respondent et jam pagina superiori leguntur. Edit.

A

ΚΕΦΑΛΑ· ΚΗ'.

Περὶ βαπτίσματος καὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος δωρεᾶς δοθείσης διὰ προσευχῆς Ἡαύλου τοῖς ἐν Ἐφέσῳ πιστεύουσι, καὶ περὶ ἰάσεως τοῦ λαοῦ. Ἐν ᾧ περὶ τῶν υἱῶν Σκευᾶ καὶ ὅτι οὐ δεῖ προσχωρεῖν ἀπίστοις καὶ ἀναξίοις τῆς πίστεως γενομένοις· καὶ περὶ ἐξομολογήσεως τῶν πιστευόντων, περὶ τῆς ἐν Ἐφέσῳ κινήσεως στάσεως ὑπὸ Δημητρίου τοῦ ἀργυροκόπου κατὰ τῶν ἀποστόλων.

« Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ τὸν Ἀπολλῶ εἶναι ἐν Κορίνθῳ, Ἡαῦλον διελθόντα τὰ ἀνωτερικὰ μέρη, ἐλθεῖν εἰς Ἐφεσον· καὶ εὐρών τινὰς μαθητὰς εἶπε πρὸς αὐτούς· Εἰ Πνεῦμα ἅγιον ἐλάβετε πιστεύσαντες; Οἱ δὲ εἶπον πρὸς αὐτόν· Ἀλλ' οὐδὲ εἰ Πνεῦμα ἅγιον ἔστιν ἠκούσαμεν. Εἶπέ τε πρὸς αὐτούς· Εἰς τί οὖν ἐβαπτίσθητε; Οἱ δὲ εἶπον· Εἰς τὸ Ἰωάννου βάπτισμα. »

Ἐπιστάμενος μόνον τὸ βάπτισμα Ἰωάννου. Ἄξιον ζητῆσαι πῶς, εἰ τὸ βάπτισμα μόνον Ἰωάννου ἠπίστατο, οὕτως τῷ πνεύματι ἔξει· τὸ γὰρ πνεῦμα οὐχ οὕτως ἐδίδοτο. Καὶ εἰ οἱ μετὰ τοῦτον ἐδεήθησαν τοῦ βαπτίσματος τοῦ Χριστοῦ, πολλῶν μᾶλλον καὶ οὗτος ἐδεήθη ἂν. Τί οὖν ἔστιν εἰπεῖν; οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς ἐφῆξ ἔθχεν ἀμφοτέρω. Δοκεῖ τοίνυν οὗτος εἶναι τῶν ἑκατὸν εἴκοσι, τῶν μετὰ τῶν ἀποστόλων βαπτισθέντων.

« Εἶπε δὲ Ἡαῦλος· Ἰωάννης μὲν ἐβάπτισε βάπτισμα μετανοίας, τῷ λαῷ λέγων, εἰς τὸν ἐρχόμενον μετ' αὐτὸν ἵνα πιστεύσωσι, τούτεστιν εἰς τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν. Ἀκούσαντες δὲ ἐβαπτίσθησαν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. Καὶ ἐπιθέντος αὐτοῖς τοῦ Παύλου τὰς χεῖρας, ἦλθε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπ' αὐτούς, ἐλάλουν τε γλώσσαις καὶ προεφήτεσον. Ἦσαν δὲ οἱ πάντες ἄνδρες ὡσεὶ δέκα δύο. Εἰσελθὼν δὲ εἰς τὴν συναγωγὴν, ἐπαρρησιάζετο, ἐπὶ μῆνας τρεῖς διαλεγόμενος καὶ πείθων τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. »

Ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος Ἰωάννου προφητεῖαι, καὶ ἐνάγει αὐτούς· ὅτι τοῦτο βούλεται τὸ βάπτισμα Ἰωάννου. Ἐντεῦθεν δὲ δείκνυται ὅτι ἀντελὲς ἦν τὸ βάπτισμα Ἰωάννου. Οὐ γὰρ εἶπεν ἀφέσεως, ἀλλὰ μετανοίας εἶναι. Εἶτα βαπτισθέντας αὐτούς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου, φησὶν ὑπὸ τῶν χειρῶν Παύλου εὐθείως τὸ Πνεῦμα λαμβάνειν. Τοῦτο δὲ οὐχ ἐώρων· ἀόρατον γὰρ ἐστίν. Αἰσθητὸν δὲ ὅμως τινὰ ἔκχεον ἐδίδου τῆς ἐνέργειας ἐκείνης ἢ χάρις. Καὶ ὁ μὲν τῇ Περσῶν, ὁ δὲ τῇ Ῥωμαίων, ὁ δὲ τῇ Ἰνδῶν, ὁ δὲ ἐτέρῳ τινὶ τοιαύτῃ εὐθείως ἐφθέγγετο γλώσση. Καὶ τοῦτο ἐφανέρου τοῖς ἔξωθεν, ὅτι τὸ Πνεῦμα ἐστίν ἐν αὐτῷ τῷ φθεγγομένῳ, δεικνύς ὁ Θεὸς ὅτι τοῦτό ἐστι τῆς ἐξουσίας τῆς ἀνωτάτω.

« Ὡς δὲ τινες ἐσκληρύνοντο καὶ ἠπειθον, κακολογούντες τὴν ὁδὸν ἐνώπιον τοῦ πλῆθους, ἀποστὰς ἀπ' αὐτῶν, ἀφώρισε τοὺς μαθητὰς, καθ' ἡμέραν διαλεγόμενος ἐν τῇ σχολῇ τυράννου τινός. Τοῦτο δὲ ἐγένετο ἐπὶ ἔτη δύο· ὥστε πάντας τοὺς κατοικοῦντας τὴν Ἀσίαν, ἀκούσαι τὸν λόγον τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, Ἰουδαίους τε καὶ Ἑλλήνας. »

« Κακολογούντες τὴν ὁδόν. » Ἡ ὁδὸν λέγει τὸν

Χριστόν, ἢ τὴν πίστιν τὴν ἀληθῆ. Αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ ἁ
δὸς ἢ ἀπάγουσα εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.
Ἐντεῦθεν δὲ διδάσκει ἡμᾶς, ἀπὸ τῶν βλασφημού-
των τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ χωρίζεσθαι τοὺς εἰς αὐτὸν
πιστεύοντας.

« Δυνάμεις τε οὐ τὰς τυχοῦσας ἐποίει ὁ Θεὸς διὰ
« τῶν χειρῶν Παύλου· ὥστε καὶ ἐπὶ τοὺς ἀσθενοῦντας
« ἐπιφέρεσθαι ἀπὸ τοῦ χρωτὸς αὐτοῦ σουδάρια, ἢ σι-
« μικίνθια, καὶ ἀπαλλάσσεσθαι ἀπ' αὐτῶν τὰς νόσους.
« τᾶτε πνεύματα τὰ πονηρὰ ἐξέρχεσθαι ἀπ' αὐτῶν. »

« Σουδάρια καὶ σιμικίνθια. » Ἄμφότερα νόμιζω
λινοειδῆ εἶναι· πλὴν τὰ μὲν σουδάρια ἐπὶ τῆς κεφα-
λῆς ἐπιβάλλεται, τὰ δὲ σιμικίνθια ἐν ταῖς χερσὶ κατ-
έχουσιν οἱ μὴ δυνάμενοι ὠράρια φορέσαι, οἳ οἱ εἰσιν
οἱ φοροῦντες ὑπατικὰς στολὰς ἢ γουβία πρὸς τὸ ἀπο-
μάττεσθαι τὰς ὑγρότητας τοῦ προσώπου, ὡς, ἰδρῶ-
« τας, πτύελον, δάκρυον, καὶ τὰ ὅμοια.

« Ἐπεχείρησαν δὲ τινες ἀπὸ τῶν περιερχομένων
« Ἰουδαίων ἐξορκιστῶν, ὀνομάζειν ἐπὶ τοὺς ἔχοντας
« τὰ πνεύματα τὰ πονηρὰ, τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰη-
« σοῦ, λέγοντες· Ὅρκίζομεν ὑμᾶς τὸν Ἰησοῦν, ὃν ὁ
« Παῦλος κηρύσσει. Ἦσαν δὲ τινες υἱοὶ Σκευᾶ Ἰου-
« δαίου ἀρχιερέως ἐπτὰ, οἱ τοῦτο ποιοῦντες. Ἄπο-
« κριθὲν δὲ τὸ πνεῦμα τὸ πονηρὸν, εἶπε· Τὸν Ἰη-
« σοῦν γινώσκω, καὶ τὸν Παῦλον ἐπίσταμαι, ὑμεῖς
« δὲ τίνας ἐστέ; Καὶ ἐφαλλόμενος ἐπ' αὐτοὺς ὁ ἄν-
« θρωπος ἐν ᾧ ἦν τὸ πνεῦμα τὸ πονηρὸν, καὶ κατα-
« κυριεύσας αὐτῶν, ἴσχυεν ἐπ' αὐτῶν, ὥστε γυ-
« μνοὺς καὶ τετραματισμένους ἐκφυγεῖν ἐκ τοῦ οἴ-
« κου ἐκεῖνου. Τοῦτο δὲ ἐγένετο γνωστὸν πᾶσιν
« Ἰουδαίοις τε καὶ Ἑλλῆσι τοῖς κατοικοῦσι τὴν
« Ἔφεσον. Καὶ ἐπέπεσε φόβος ἐπὶ πάντας αὐτοὺς, καὶ
« ἐμεγαλύνετο τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. »

« Ἰουδαίων ἐξορκιστῶν. » Αὕτῃ ἡ λέξις δείκνυσιν
ὅτι οὐχ ὡς πιστεύοντες τῷ Ἰησοῦ οἱ ἐξορκισταὶ
ἐξώρριζον τὰ ἀκάθαρτα πνεύματα τῷ ὀνόματι τοῦ
Κυρίου, ἀλλὰ πειράζοντες. Δι' ὃ καὶ ὡς μὴ ὄντες
πιστοὶ, ὡς τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμά φησι, τῆς προπε-
τείας δεδώκασιν πρὸς ἄλιγον δίκην. Διήλεγξε γὰρ αὐ-
τοὺς, καὶ τὴν σκηνὴν αὐτῶν φανερὰν ἐποίησε σφόδρα
θυμωθεὶς ὁ δαίμων, ὡς ἂν εἴ τις περὶ τῶν ἐσχίτων
κινδυνεύων ὑπὸ τινος ἐχθροῦ διελέγχοιτο, καὶ πάντα
εἰς ἐκεῖνον ἀφείναι βούλοιο τὸν θυμόν.

« Πολλοὶ τε τῶν πεπιστευκῶν ἔρχοντο ἐξομολο-
« γούμενοι καὶ ἀναγγέλλοντες τὰς πράξεις αὐτῶν.
« Ἰκανοὶ δὲ τῶν τὰ περίεργα πράξαντων, συνενέ-
« καντες τὰς βίβλους κατέκαιον ἐνώπιον πάντων·
« καὶ συνεψήφισαν τὰς τιμὰς αὐτῶν, καὶ εὖρον ἄρ-
« γουρίου μυριάδας πέντε. Ὅπως κατὰ κράτος ὁ λό-
« γος τοῦ Κυρίου ἠῤῥε καὶ ἴσχυεν. Ὡς δὲ ἐπλη-
« ρώθη ταῦτα, ἔθετο ὁ Παῦλος ἐν τῷ πνεύματι διε-
« θῶν τὴν Μακεδονίαν καὶ Ἀχαΐαν, πορεύεσθαι εἰς
« Ἱερουσαλὴμ, εἰπὼν, ὅτι Μετὰ τὸ γενέσθαι με
« ἐκεῖ, δεῖ με καὶ Ῥώμην ἰδεῖν. Ἀποστείλας δὲ εἰς
« τὴν Μακεδονίαν δύο τῶν διακονούντων αὐτῷ, Τι-
« μόθεον καὶ Ἐραστον, αὐτὸς ἐπέσχε χρόνον εἰς τὴν
« Ἀσίαν. Ἐγένετο δὲ κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον τάρα-
« χος οὐκ ὀλίγος περὶ τῆς ὁδοῦ. Δημήτριος γάρ τις
« ὀνόματι, ἀργυροκόπος, ποιῶν ναοὺς ἀργυροῦς Ἄρ-

fidem veram : nam hæc via est, quæ deducit ad
regnum cælorum. Hinc autem docet nos, ut ab iis,
qui convicia jactant in Filium Dei, separantur qui
in eum credunt.

XIX, 11, 12. « Virtutesque non vulgares edebat
Deus per manus Pauli : ita ut etiam super infir-
mos deferrentur a corpore ejus sudaria et semi-
cinctia, et cederent 145 ab eis morbi, spiritusque
pravi egrederentur ab eis. »

« Sudaria et semicinctia. » Utraque existimo
linei generis fuisse : attamen sudaria quidem super
caput tenduntur, semicinctia vero in manibus
tenent qui horaria gestare non possunt, veluti sunt
qui consulares gestant stolas aut gubia ad abster-
gendos a facie humores, nempe sudores, salivam,
lacrymas, ac similia.

« XIX, 13-17. Tentaverunt autem quidam ex
circumeuntibus Judæis exorcistis, invocare su-
per eos qui pravos habebant spiritus, nomen
Domini Jesu, dicentes : Adjuramus vos per
Jesum, quem Paulus prædicat. Erant autem
quidam filii Scevæ Judæi principis sacerdotum
septem, qui hoc faciebant. Respondens autem
spiritus malus, dixit : Jesum novi, et Paulum
scio, vos autem quinam estis? Et insiliens in
eos homo in quo erat spiritus malus, eis que do-
minatus, invaluit contra eos, ita ut nudi et vul-
nerati effugerent de domo illa. Hoc autem inno-
tuit omnibus Judæis simul et Græcis qui
habitabant Ephesi : ceciditque timor super
omnes illos, ac magnificabatur nomen Domini
Jesu. »

« Judæis exorcistis. » Hæc dictio ostendit quod
non tanquam exorcistæ in Jesum credentes, impu-
ros spiritus adjurabant in nomine Domini, sed
tentantes : propter quod etiam, cum fideles non
essent, sicut impurus spiritus dicit, suæ temerita-
tis brevi pœnas dederunt. Confutavit enim illos, ac
fraudem eorum apertam omnino fecit commotus
ira spiritus : veluti si quis positus in extremis pe-
riculis ab aliquo inimico arguatur, omnemque in
illum effundere velit furorem.

« XIX, 18 34. Multique credentium veniebant
« confirmantes et annuntiantes facta sua. Multi
« quoque ex iis qui curiosas artes exercuerant,
« comportatos libros 146 exusserunt coram omni-
« bus : et supputatis illorum pretiis, invenerunt ar-
« genti quinquaginta millia. Ita fortiter crescebat
« verbum Domini ac confirmabatur. His autem
« expletis proposuit Paulus in spiritu transita Mace-
« donia et Achaia proficisci Jerosolyma, dicens :
« Postquam ibi fuero, oportet me et Romam videre.
« Missis autem duobus ex iis qui sibi ministrabant,
« videlicet Timotheo et Erasto, ipse mansit ad tempus
« in Asia. Ortus est autem illo tempore tumultus
« non exiguus de ipsa via. Quidam enim nomine
« Demetrius faber argentarius, qui faciebat delubra
« argentea Dianæ, præstabat artificibus non par-

« vum quæstum : quibus convocatis et his qui simi-
 « lium rerum erant opifices, dixit : Viri, scitis quod
 « ex hoc opificio quæstus nobis est : et videtis ac
 « auditis, quod non solum Ephesi, sed per totam
 « pene Asiam Paulus hic persuasit, avertitque
 « multam turbam, dicens : Non sunt dii qui mani-
 « bus fiunt. Non solum autem hæc pars nobis in
 « periculum venit ne reprobetur, verum etiam ne
 « magnæ Dianæ templum in nihilum reputetur,
 « futurumque sit ut etiam destruatür majestas ejus,
 « quam tota Asia et orbis colit. His auditis repleti
 « sunt ira, et exclamaverunt, dicentes : Magna
 « Diana Ephesiorum ! Impletaque est tota civitas
 « confusione, et impetum fecerunt uno animo in
 « theatrum, correpto Caio et Aristarcho Macedo-
 « nibus comitibus Pauli. Cumque vellet Paulus
 « intrare ad populum, non passi sunt discipuli.
 « Quidam autem ex Asiæ primoribus qui erant
 « amici ejus, misso ad eum nuntio, rogabant ne
 « se daret in theatrum. Alii itaque aliud clamabant.
 « Erat enim concio confusa, et plerique nescie-
 « bant qua ex causa convenissent. De turba autem
 « protraxerunt Alexandrum, propellentibus eum
 « Judæis. Alexander vero postulato manu silentio,
 « volebat rationem reddere populo. ¶ Cumque
 « cognovissent eum esse Judæum, vox orta est
 « una ab omnibus ferme ad horas duas clamanti-
 « bus, Magna Diana Ephesiorum ! »

« Confitentis et annuntiantis facta. » Oportet
 quemque fidelem dicere peccata sua ac demittere
 seipsum coarguendo, sic ut non amplius illa faciat,
 ut justificetur juxta id quod dictum est : « Dic tu
 primum iniquitates tuas, ut justificeris¹⁸. » Notan-
 dum vero etiam in sequentibus quod hi, qui in
 Christum crediderunt, magicos libros non dis-
 traxerunt quanquam pretiosi essent, ut qui pul-
 cherrima quæque eorum quæ in vita gerebantur
 continebant, sed exusserunt : licet alii hujusmodi
 ibi adessent, qui eos libros sibi parare vellent.
 Primum quidem ne quis letiferæ corruptionis, quæ
 ab illis procedebat particeps fieret. Deinde vero
 ne quidpiam ex hujusmodi criminis pretio acquir-
 erent. Quemadmodum enim interdictum erat, ne
 lucrum a fornicatione partum Deo offerretur : ita
 neque hujusmodi sceleris argentum poni ad pedes
 apostolorum justum judicabant, aut facile susci-
 piendum.

XIX, 35 40. « Et cum sedasset scriba turbam,
 « dixit : Viri Ephesii, quis enim est hominum,
 « qui nesciat Ephesiorum civitatem ædituam esse
 « magnæ Dianæ deæ et a Jove delapsæ ? Cum igitur
 « his nemo contradicat, oportet vos sedatos
 « esse, nihilque præcipitanter agere. Adduxistis
 « enim homines istos neque sacrilegos neque con-
 « tumeliosos in deam vestram. Quodsi Demetrius

¹⁸ Isa. XLIII, 9.

« τεμιδος, παρείχετο τοῖς τεχνίταις ἐργασίαν οὐκ
 « ὀλίγην· οὐκ συναθροίσας, καὶ τοὺς περὶ τὰ τοιαῦτα
 « ἔγγρας, εἶπεν· Ἄνδρες, ἐπιστασθε, ὅτι ἐν ταύ-
 « τῃ τῆς ἐργασίας ἡ εὐπορία ἡμῶν ἐστὶ· καὶ θεω-
 « ρεῖτε καὶ ἀκούετε, ὅτι οὐ μόνον Ἐφέσου, ἀλλὰ
 « σχεδὸν πάσης τῆς Ἀσίας ὁ Παῦλος οὗτος πείσας
 « μετέστρεψεν ἱκανὸν ὄχλον, λέγων, ὅτι Οὐκ ἐστὶ
 « θεοὶ οἱ διὰ χειρῶν γινόμενοι. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο
 « κινδυνεύει ἡμῖν τὸ μέρος εἰς ἀπελεγμὸν ἐλθεῖν,
 « ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς μεγάλης θεᾶς Ἀρτέμιδος ἱερὸν
 « εἰς οὐδὲν λογισθῆναι, μέλλειν τε καὶ καθαιρεῖσθαι
 « τὴν μεγαλειότητα αὐτῆς, ἣν ὅλη ἡ Ἀσία καὶ ἡ οἰ-
 « κουμένη σέβεται. Ἀκούσαντες δὲ καὶ γενόμενοι
 « πλήρεις θυμοῦ ἔκραζον λέγοντες· Μεγάλη ἡ Ἄρ-
 « τεμις Ἐφεσίων ! Καὶ ἐπλήσθη ἡ πόλις ὅλη τῆς
 « συγχύσεως, ὥρμησάν τε ὁμοθυμαδὸν εἰς τὸ θέα-
 « τρον συναρπάσαντες Γάϊον καὶ Ἀρίσταρχον
 « Μακεδόνας συνεκδήμους τοῦ Παύλου. Τοῦ δὲ Παύλου
 « βουλομένου εἰσελθεῖν εἰς τὸν δῆμον, οὐκ εἶων αὐτὸν
 « οἱ μαθηταί. Τινὲς δὲ καὶ τῶν Ἀσιαρχῶν, ὄντες
 « αὐτῷ φίλοι, πέμψαντες πρὸς αὐτὸν, παρεκάλουν,
 « μὴ δοῦναι ἑαυτὸν εἰς τὸ θέατρον. Ἄλλοι μὲν οὖν
 « ἄλλο τι ἔκραζον. Ἦν γὰρ ἡ ἐκκλησία συγκεχυ-
 « μένη. Καὶ οἱ πλείους οὐκ ᾔδεισαν, τίνος ἕνεκεν
 « συνεληλύθεσαν. Ἐκ δὲ τοῦ ὄχλου προεβίβασαν
 « Ἀλέξανδρον, προβαλόντων αὐτὸν τῶν Ἰουδαίων. Ὁ
 « δὲ Ἀλέξανδρος κατασεύσας τὴν χεῖρα, ἔθελεν ἀπο-
 « λογεῖσθαι τῷ δήμῳ. Ἐπιγινόντων δὲ ὅτι Ἰουδαίος
 « ἐστὶ, φωνὴ ἐγένετο μία ἐκ πάντων, ὡς ἐπὶ ὥρας δύο
 « κραζόντων· Μεγάλη ἡ Ἄρτεμις Ἐφεσίων ! »

« Ἐξομολογούμενοι· καὶ ἀναγγέλλοντες τὰς πρα-
 ξεις. » Δεῖ πάντα πιστὸν λέγειν τὰς ἑαυτοῦ ἁμαρ-
 τίας, καὶ ἀποτάττεσθαι διὰ τοῦ ἑαυτὸν ἐλέγχειν, τοῦ
 μηκέτι ποιεῖν τὰ αὐτὰ, ἵνα δικαιωθῇ κατὰ τὸ εἶρη-
 μένον· « Λέγε σὺ πρῶτος τὰς ἁμαρτίας, ἵνα δι-
 καιωθῆς. » Σημειωτέον δὲ καὶ ἐν τοῖς ἐφεξῆς ὅτι καί-
 τοι πολλοὶ μισοῦσας τὰς γοητικὰς αὐτῶν βίβλους,
 ὡς τῶν ἐν βίῳ ἔχουσῶν τὰ κάλλιστα, οἱ εἰν Χριστὸν
 πιστεύσαντες, οὐκ ἐπώλησαν, ἀλλ' ἑκαύταν, καί-
 τοιγε ἄλλων ἐκεῖσε τοιούτων ὄντων τῶν θελόντων
 τὰς βίβλους κτήσασθαι, πρῶτον μὲν ἵνα μὴ τις με-
 τάσχη τῆς ἀπ' αὐτῶν ψυχοφθόρου λύμης, ἔπειτα δὲ
 ἵνα μὴ ἀπὸ τῆς αἰτίας κτήσωνται τι. Ὅσπερ
 γὰρ τὸ ἀπὸ πορνείας κέρδος ἀπηγόρευται προσάγειν
 θεῷ, οὕτως οὐδὲ τὸ τῆς αἰτίας ταύτης ἀργύριον τε-
 θῆναι παρὰ τοὺς τῶν ἀποστόλων πόδας δίκαιον ἔκρινας
 ἢ εὐαπόδεκτον.

« Κατὰ στείλας δὲ ὁ γραμματεὺς τὸν ὄχλον, φη-
 « σίν· Ἄνδρες Ἐφεσίοι, τίς γάρ ἐστιν ἄνθρωπος
 « ὃς οὐ γινώσκει τὴν Ἐφεσίων πόλιν νεωκόρον οὐ-
 « σαν τῆς μεγάλης θεᾶς Ἀρτέμιδος καὶ τοῦ Διοπε-
 « τοῦς ; Ἀναντιρρήτων οὖν ὄντων τούτων, δεῖν ἐστὶν
 « ὑμᾶς κατεσταλμένους ὑπάρχειν, καὶ μηδὲν προπε-
 « τῆς πράσσειν. Ἠγάγετε γὰρ τοὺς ἄνδρας τούτους,
 « οὔτε ἱεροσούλους, οὔτε βλασφημοῦντας τὴν θεᾶν

« ὁμῶν. Εἰ μὲν οὖν Δημήτριος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ
 « τεχνίται πρὸς τινὰ λόγον ἔχουσιν, ἀγοραῖοι ἄγον-
 « ται, καὶ ἀνθύπατοί εἰσι· ἐγκαλείτωσαν ἀλλήλοις.
 « Εἰ δὲ τι περὶ ἐτέρων ἐπιζητεῖται, ἐν τῇ ἐνόμφ
 « ἐκκλησίᾳ ἐπιλυθήσεται. Καὶ γὰρ κινδυνεύομεν
 « ἐγκαλεῖσθαι στάσεως περὶ τῆς σήμερον, μηδενὸς
 « αἰτίου ὑπάρχοντος, περὶ οὗ δυνησόμεθα δοῦναι
 « λόγον τῆς συστροφῆς ταύτης. Καὶ ταῦτα εἰπὼν
 « ἀπέλυσε τὴν ἐκκλησίαν. »

Δείκνυσι πολλὰν εἶναι τὴν δεισιδαιμονίαν τῶν
 Ἐφesiῶν ὁ γραμματεὺς, ἕκ τε τοῦ κοσμεῖν τὸν ναὸν
 τῆς Ἀρτέμιδος, καὶ τὸ εἶδωλον αὐτῆς τιμῶν, ὅπερ
 καὶ Διοπετὲς ἔλεγον, ὡς ἐκ τοῦ Διὸς πεπτωκός. Ἦτοι
 γὰρ τὸ ὄστρακον ἔλεγον ἐκεῖνο πάντες Διοπετὲς τὸ
 ἐξ οὐρανοῦ παρὰ τοῦ Διὸς πεμφθὲν, ἦτοι καταπτᾶν
 καὶ γενόμενον ἀπ' οὐρανοῦ ἔγαλμα, ἦτοι τὸ Παλλά-
 διον, καθὼς ἐμύθευον οἱ Ἕλληες πρὸς κατάπληξιν
 τῶν ἀκεραιτέρων, ὅπερ ἄνωθεν ἐκ τοῦ Διὸς δια-
 πλασθῆναι ᾔφοντο, καὶ οὐκ ἐξ ἀνθρώπων. Ἦ Διοπε-
 τὸς, τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς ἦτοι τοῦ στοργυλοειδοῦς.
 Ἦ καὶ ἱερὸν ἕτερον οὕτως ἐκαλεῖτο παρ' αὐτοῖς.
 Νεωκόρον δὲ, ἀντὶ τοῦ ἱεροδουλόν φησι. Κόρημα γὰρ
 ἐστὶ τὸ σάρωμα, ἀφ' οὗ καὶ νεωχόρος, ὁ τὸν ναὸν
 κορῶν καὶ σαρῶν. « Ἀγοραῖοι ἄγονται, » καὶ τὰ
 ἐξῆς εἶδος ἦν δικαστῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ εὐτελῶν οἱ
 Ἀγοραῖοι, οἵτινες ἐδίκαζον τοῖς πένησι καὶ ἀγο-
 ραῖοις ἀνθρώποις· δι' ὃ καὶ ἀγοραῖοι ἐκαλοῦντο.
 Ὅσπερ ἰσὶν ἐκδικιοὶ κατὰ πόλεις τινὰς· οἱ δὲ
 ἀνθύπατοί τῆς τῶν πλουσίων ἢ τῶν ἐγκλημάτων
 δίχης ὑπῆκουον. Λέγονται δὲ ἀγοραῖοι καὶ οἱ δικο-
 λόγοι, παρὰ τὸ ἀγορεύειν λεχθέντες, ὃ ἐστὶ δημη-
 γορεῖν.

Defensores aut ultores quidam in nonnullis civitatibus : ἀνθύπατοι vero, id est proconsules erant divi-
 tum iudices, aut qui criminum causam audiebant. Dicuntur autem et ἀγοραῖοι oratores ipsi aut advo-
 cati παρὰ τὸ ἀγορεύειν, hoc est a concionando sic dicti.

ΚΕΦΑΛ. ΚΘ'.

Περίοδος Παύλου, ἐν ἣ τὰ περὶ θανάτου καὶ ἀνακλή-
 σεως Εὐτύχου διὰ προσευχῆς ἐν Τρωάδι. Παραίνε-
 σις τε αὐτοῦ ποιματικῆ πρὸς τοὺς ἐν Ἐφέσῳ πρεσ-
 βυτέρους· ἐν ᾧ παράπλους Παύλου ἀπὸ Ἐφέσου
 ἄχρι Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης.

« Μετὰ δὲ τὸ παύσασθαι τὸν θόρυβον προσκαλεσά-
 μενος ὁ Παῦλος τοὺς μαθητάς, καὶ ἀσπασάμενος,
 ἐξῆλθε πορευθῆναι εἰς τὴν Μακεδονίαν. Διελθὼν
 δὲ τὰ μέρη ἐκεῖνι, καὶ παρακαλέσας αὐτοὺς λόγῳ
 πολλῷ, ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡοιήσας τε μῆνας
 τρεῖς, γενομένης αὐτῷ ἐπιβουλῆς ὑπὸ τῶν Ἰου-
 δαίων μέλλοντι ἀνάγεσθαι εἰς τὴν Συρίαν, ἐγένετο
 γνώμη τοῦ ὑποστρέφειν διὰ Μακεδονίας. Συνελ-
 πετο δὲ αὐτῷ ἄχρι τῆς Ἀσίας Σωσίπατρος Βερ-
 βόριαϊος, Θεσσαλονικέων δὲ Ἀρίστηρχος καὶ Σα-
 κοῦνδος, καὶ Γάτιος καὶ Δεσβαῖος καὶ Τιμόθεος. Ἀσια-
 νοὶ δὲ Τυχινὸς καὶ Τρόφιμος. Οὗτοι προελθόντες
 ἔμενον ἡμᾶς ἐν Τρωάδι· ἡμεῖς δὲ ἐξεπλεύσαμεν
 μετὰ τὰς ἡμέρας τῶν Ἀζύμων ἀπὸ Φιλίππων, καὶ
 ἦλθομεν πρὸς αὐτοὺς εἰς τὴν Τρωάδα ἄχρις ἡμε-
 ρῶν πέντε· οὐ διετρίψαμεν ἡμέρας ἑπτὰ. Ἐν δὲ τῇ
 μιᾷ τῶν Σαββάτων, συνηγμένων τῶν μαθητῶν τοῦ
 κλᾶσαι ἄρτον, ὁ Παῦλος διελέγετο αὐτοῖς, μέλλων

« quique cum eo sunt artifices habent adversus
 « aliquem causam, forenses iudices admittuntur,
 « et proconsules sunt : accusent invicem. Si quid
 « autem de rebus aliis quaeritis, legitima conten-
 « tione dirimetur. Nam periculum est ne seditio-
 « tionis hodiernæ rei fiamus, cum nulla subsit
 « causa, unde poterimus reddere rationem hujus
 « concursus. Et hic dictis concionem dimisit. »

Ostendit historiographus magnam Ephesiorum
 fuisse superstitionem, tum in ornando Dianæ tem-
 plo, tum in honorando ejus simulacro, quod e
 cælo quoque delapsum dicebant : διοπετὲς 148
 enim dicitur veluti quod a Jove decidit : sive enim
 ὄστρακον illud, id est testam, vocarent omnes διοπε-
 τὲς quod e cælo missum esset a Jove, sive statuam,
 quæ devolasset, et a cælo formata esset : sive Pai-
 ladium illud, quemadmodum Græci fabulabantur,
 ad stuporem his qui simpliciores erant imittend-
 um : quod superne a Jove formatum esse puta-
 bant, et non ab hominibus : in idem redit. Aut
 διοπετοῦς, i. a Jove delapsi, nempe templi Jovis :
 sive templi, quod rotundam habebat formam, aut
 etiam aliud quoddam templum apud eos ita voca-
 batur. Dicit autem νεωκόρον, i. æditum sive tem-
 plum purgantem et ornantem. Nam κόρημα purga-
 tio dicitur, unde νεωχόρος, qui templum ornat ac
 verrit, nempe ædituus. « Forenses iudices admit-
 tuntur, » etc. Ἀγοραῖοι genus erat humilium in
 Asia iudicum, qui pauperibus ac forensibus homi-
 nibus iudicabant : propter quod etiam ἀγοραῖοι

vocabantur : quemadmodum sunt ἐκδικιοὶ, i. de-
 ficantur autem et ἀγοραῖοι oratores ipsi aut advo-
 cati

CAPUT XXIX.

Circuitus Pauli, in quo etiam narratur mors Eutychi
 et a morte revocatio per orationem Pauli. Ad-
 hortatio ipsius qualem deceat habere pastorem, ad
 presbyteros qui erant Ephesi : in quo est Pauli
 præternavigatio ab Epheso usque Casaream et
 Palæstinam.

XX, 1-16. « Postquam autem cessavit tumultus,
 « vocatis ad se Paulus discipulis, et complexus il-
 « los profectus est, ut iret in Macedoniam. Cum-
 « que perambulasset partes illas et multo sermone
 « exhortatus eos fuisset, venit in Græciam, ibique
 « peractis mensibus tribus cum essent instructæ illi
 « insidiæ a Judæis soluturo in Syriam, 149 habebat
 « in animo, ut reverteretur per Macedoniam. Co-
 « mitatus est autem eum usque ad Asiam Sosipater
 « Berrhæensis : Thessalonicensium vero Aristar-
 « chus et Secundus, et Caius Derbæus ac Timo-
 « theus : Asiani autem Tychius ac Trophimus.
 « Hi cum præcessissent expectarunt nos Troade :
 « nos autem abnavigamus post dies Azymorum a
 « Philippis, venimusque ad eos Troadem intra dies
 « quinque, ubi demorati sumus diebus septem.
 « Uno autem die sabbatorum, cum venissent
 « discipuli ad frangendum panem, Paulus disse-

« rebat eis profecturus postridie, protraxitque ser-
 « monem usque in mediam noctem. Erant autem
 « lucernæ multæ in cœnaculo, ubi erant congre-
 « gati. Sedens autem quidam adolescens nomine
 « Eutychus in fenestra, cum degravaretur somno
 « profundiori, disserente diu Paulo, magis depres-
 « sus decidit ex tertio cœnaculo deorsum, et
 « sublatus est mortuus. Cum descendisset autem
 « Paulus incubuit super eum et complexus dixit :
 « Nolite turbari, anima enim ejus in ipso est.
 « Cumque ascendisset et fregisset panem ac de-
 « gustasset, diu collocutus usque ad diluculam,
 « ita demum profectus est. Adduxerunt autem
 « puerum viventem, et consolationem non medio-
 « crem acceperunt. Nos autem conscensa navi sol-
 « vimus versus Asson, inde excepturi Paulum : ita
 « enim constituerat ipse, terra iter facturus. Cum
 « autem convenisset ad nos Asson, recepto eo
 « venimus Mitylenem : et inde navigantes se-
 « quenti die venimus contra Chium. Postridie vero
 « appulimus Samum, et commorati Trogyllii,
 « proximo die venimus Miletum. Proposuerat enim
 « Paulus præternavigare Ephesum, ne commoran-
 « dum ei esset in Asia. Festinabat enim ut si pos-
 « sibile sibi esset, diem Pentecostes ageret Jeroso-
 « lymis. »

150 « Caius Derbæus ac Timotheus. » Cæterorum
 quidem patrias unde orti erant exprimit, notiores
 eos reddens : in Timotheo vero solo nomine con-
 tentus est, quod hic a suis moribus et virtute suf-
 ficiens haberet cognitionis indicium ; et quod
 etiam antea patriæ illius fecisset mentionem, cum
 diceret : Pervenit autem Derben ac Lystram, et
 ecce discipulus erat ibi nomine Timotheus. Quod
 si Derbæus gentilicium nunc est et non proprium ;
 tunc etiam hoc loco fortassis fecit patriæ men-
 tionem.

XX, 17-21. « A Mileto autem missis Ephesum
 nuntiis, accersivit presbyteros Ecclesiæ. Cum-
 que pervenissent ad ipsum, dixit eis : vos scitis
 a primo die dum ingressus sum Asiam, quomodo
 vobiscum omni tempore fuerim serviens Domino
 cum omni animi modestia, multisque lacrymis
 ac tentationibus, quæ mihi acciderunt ex in-
 diis Judæorum ; ut nihil suffugerim eorum quæ
 vobis utilia essent, quin annuntiarem vobis, et
 docerem vos publice ac per singulas domos, tes-
 tificans Judæis simul et Græcis eam quæ erga
 Deum est pœnitentiam ac fidem erga Dominum
 nostrum Jesum. »

Quoniam multi loquendi modum ignorant, ma-
 xime novi testamenti, quo episcopi nominantur
 presbyteri. ac presbyteri episcopi : hoc tum hinc
 animadverti potest, tum ex Epistola ad Titum, et ex
 ea quæ est ad Philippenses, prioreque ad Timo-
 theum. Ex hoc itaque Actorum loco de ea re pos-
 test haberi certa persuasio ; ita enim scriptum est :
 A Mileto autem missis Ephessum nuntiis, accersivit
 presbyteros Ecclesiæ, et non dixit episcopos.

ἐξίνατι τῇ ἐπαύριον· παρέτεινέ τε τὸν λόγον μέχρι
 μεσονυκτίου. Ἦσαν δὲ λαμπάδες ἱκαναὶ ἐν τῷ
 ὑπέρψῳ, οὗ ἦσαν συνηγμένοι. Καθήμενος δὲ τις
 νεανίας ὀνόματι Εὐτυχος ἐπὶ τῆς θυρίδος, κατα-
 φερόμενος ὑπὸν βαθεῖ, διαλεγόμενου τοῦ Παύλου,
 ἐπὶ πλείον κατενεχθεὶς ὑπὸ τοῦ ὕηνου, ἐπεσον
 ἀπὸ τοῦ τριστεγίου κάτω, καὶ ἤρθη νεκρός. Κατα-
 βὰς δὲ ὁ Παῦλος ἐπέπεσον αὐτῷ· καὶ συμπεριλο-
 βῶν, εἶπε· Μὴ θορυβεῖσθε. Ἡ γὰρ ψυχὴ αὐτοῦ
 ἐν αὐτῷ ἐστίν. Ἀναστάς δὲ καὶ κλάσας ἄρτον καὶ
 γευσάμενος, ἐφ' ἱκανόν τε ὁμιλήσας ἄχρι αὐγῆς,
 οὕτως ἐξῆλθεν. Ἦγαγον δὲ τὸν παῖδα ζῶντα, καὶ
 παρεκλήθησαν οὐ μετρίως. Ἡμεῖς δὲ προελθόντες
 ἐπὶ τὸ πλοῖον, ἀνήχημεν εἰς τὴν Ἀσσον, ἐκεῖθεν
 μέλλοντες ἀναλαμβάνειν τὸν Παῦλον· οὕτως γὰρ
 ἦν διατεταγμένος, μέλλων αὐτὸς πεζεῦειν. Ὡς δὲ
 συνέβηεν ἡμῖν εἰς τὴν Ἀσσον, ἀναλαβόντες αὐ-
 τὸν, ἤλθομεν εἰς Μιτυλήνην· κάκειθεν ἀποπλευ-
 σάντες, τῇ ἐπιούσῃ κατηντήσαμεν ἀντίκρου Χίου.
 Τῇ δὲ ἐτέρᾳ παρέβάλομεν εἰς Σάμον· καὶ μεί-
 ναντες ἐν Τρωγυλλίῳ, τῇ ἐχομένῃ ἤλθομεν εἰς
 Μίλητον. Ἐκρίνε γὰρ ὁ Παῦλος παραπλευταίαν τὴν
 Ἐφεσον, ὅπως μὴ γένηται αὐτῷ χρονοτριβῆσαι ἐν
 τῇ Ἀσίᾳ. Ἐσπευδε, γὰρ εἰ δυνατόν ἦν αὐτῷ, τὴν
 ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς γενέσθαι εἰς Ἱεροσό-
 λυμα. »

« Γάτος Δερβᾶιος καὶ Τιμόθεος. » Τῶν μὲν ἄλλων
 καὶ τὰς πατρίδας λέγει, ὅθεν ἦσαν, γνωριμωτέρους
 ἐνταῦθεν ποιῶν. Ἐπὶ δὲ Τιμοθέῳ ἠρκέσθη μόνῳ τῷ
 ὀνόματι, ὅτι τε αὐτὸς ἐκ τῶν αὐτοῦ τρόπων καὶ τῆς
 ἀρετῆς ἐξαρκού εἶχε τὸ γνῶρισμα, καὶ ὅτι καὶ πρὶν
 μνημῆ αὐτοῦ τῆς πατρίδος ἐποιήσαντο, ἐν οἷς ἔλεγε·
 Κατηντήσε δὲ εἰς Δέρβην καὶ Λύστραν, καὶ ἰδοὺ μα-
 θητῆς τις ἦν ἐκεῖ ὀνόματι Τιμόθεος. Εἰ δὲ καὶ τὸ
 Δερβᾶιος νῦν ἐθνικὸν ἐστὶ καὶ μὴ κύριον, καὶ νῦν
 τάχα τῆς πατρίδος ἐμνημόνευσεν.

« Ἀπὸ δὲ τῆς Μιλήτου πέμψας εἰς Ἐφεσον, με-
 τεκαλέσατο τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκκλησίας. Ὡς
 δὲ παρεῦνοντο πρὸς αὐτὸν, εἶπεν αὐτοῖς. Ὑμεῖς
 ἐπίστασθε ἀπὸ πρώτης ἡμέρας, ἀφ' ἧς ἐπέβην εἰς
 τὴν Ἀσίαν, πῶς μεθ' ὑμῶν τὸν πάντα χρόνον ἐγε-
 νόμην, δουλεύων τῷ Κυρίῳ μετὰ πάσης ταπεινο-
 φροσύνης, καὶ πολλῶν δακρύων καὶ πειρασμῶν
 τῶν συμβάντων μοι ἐν ταῖς ἐπιβουλαῖς τῶν Ἰου-
 δαίων, ὡς οὐδὲν ὑπεστειλάμην τῶν συμφερόντων,
 τοῦ μὴ ἀναγγεῖλαι ὑμῖν, καὶ διδάξαι ὑμᾶς δημο-
 σίᾳ καὶ κατ' οἴκους, διαμαρτυρούμενος Ἰουδαίοις τε
 καὶ Ἑλλήσι τὴν εἰς τὸν Θεὸν μετάνοιαν, καὶ πίστιν
 τὴν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν. »

Ἐπειδὴ λανθάνει τοὺς πολλοὺς ἡ συνήθεια, μάλι-
 στα τῆς Καινῆς Διαθήκης, τοὺς ἐπισκόπους πρεσβυ-
 τέρους ὀνομάζουσα, καὶ καὶ τοὺς πρεσβυτέρους ἐπισκό-
 πους, σημειωτέον τοῦτο ἐνταῦθεν ; καὶ ἐκ τῆς πρὸς
 Τίτον Ἐπιστολῆς, ἐστὶ δὲ καὶ πρὸς Φιλιππησίους, καὶ
 ἐκ τῆς πρὸς Τιμόθεον πρώτης. Ἀπὸ μὲν οὖν Ἠρά-
 ξην ἐνταῦθεν ἐστὶ πεισθῆναι περὶ τοῦτου. Γέγρα-
 πται γὰρ οὕτως· Ἀπὸ δὲ τῆς Μιλήτου πέμψας εἰς
 Ἐφεσον, μετεκαλέσατο τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκ-

κλησίας, και οὐκ εἶρηκε τοὺς ἐπισκόπους. Εἶτα ἐπιφέρει· « Ἐν ᾧ ὑμᾶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔθετο ἐπισκόπους, ποιμαίνειν τὴν Ἐκκλησίαν. » Ἀπὸ δὲ τῆς πρὸς Τίτον Ἐπιστολῆς, « Καταστήσεις κατὰ πόλιν πρεσβυτέρους, ὡς ἐγὼ σοι διαταξέμεν. » Ἀπὸ δὲ τῆς πρὸς Φιλιππησίους· « Τοῖς οὗτιν ἐν Φιλίπποις σὺν ἐπισκόποις και διακόνις. » Οἶμαι δὲ ὅτι και ἐκ τῆς προτέρας πρὸς Τιμόθεον ἀναλογισάμενον τοῦτο ἐκλαβεῖν ἔστι. « Ἐἴ τις γάρ, φησὶν, ἐπισκοπῆς ὀρέγεται, καλοῦ ἔργου ἐπιθυμεῖ. Δεῖ οὖν τὸν ἐπίσκοπον ἀνεπίληπτον εἶναι. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Χήρη καταλεγέσθω μὴ ἐλάττων ἑτῶν ἐξήκοντα. » Κανὼν γάρ ἐστιν Ἐκκλησίας, διαγράφων ὅποιον εἶναι δεῖ τὸν τοιοῦτον. « Μετὰ πάσης ταπεινοφροσύνης και πολλῶν δακρύων. » Ἐνταῦθα χαρακτῆρα διδασκαλίας δείκνυσι, τὸ ἄφθονον, τὸ ἄκνον, και τὸ συμπαθές. Ἐπιοχε γὰρ ὑπὲρ τῶν ἀπολλυμένων, ὑπὲρ τῶν ἀπολλόντων. Καὶ τὸ ταπεινόν, και οὐχ ἄπλως, ἀλλὰ μετὰ πάσης, φησὶ, ταπεινοφροσύνης· πολλὰ γάρ εἶδη τῆς ταπεινοφροσύνης, ἐν λόγῳ ἐν ἔργῳ, πρὸς ἄρχοντας, πρὸς ἀρχομένους « Καὶ τὸ τὰ συμφέροντα λέγειν. » Ἦν γὰρ ἂ οὐκ ἔδει μαθεῖν. Ὡσπερ γάρ τὸ τινα κρύπτεσθαι· φρόνου, οὕτω τὸ τὸ πᾶν λέγειν αὐτοῖς, ἀνοίας. Καὶ διὰ τοῦ προσέθηκε· Τῶν συμφερόντων, οὐκ εἰπεῖν μόνον, ἀλλὰ και διδάξει.

« Καὶ νῦν ἰδοὺ ἐγὼ δεδεμένος τῷ πνεύματι πορεύομαι εἰς Ἱερουσαλήμ. τὰ ἐν αὐτῇ συναντήσοντά μοι· μὴ εἰδώς, πλὴν ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ πόλιν διαμαρτύρεται λέγον, ὅτι δεσμά με και θλίψεις μένουσιν. Ἄλλ' οὐδενὸς λόγον ποιῶμαι. Οὐδὲ ἔχω τὴν ψυχὴν μου τιμᾶν ἑμυτῷ, ὡς τελειῶσαι τὸν δρόμον μου μετὰ χαρᾶς και τὴν διακονίαν, ἣν ἔλαθον παρὰ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, διαμαρτύρασθαι τὸ Εὐαγγέλιον τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ. Καὶ νῦν ἰδοὺ ἐγὼ οἶδα, ὅτι οὐκ ἔτι δψεσθε τὸ πρόσωπόν μου ὑμεῖς πάντες ἐν οἷς ἐπέληθον, κηρύσσων τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Διαμαρτύρομαι ὑμῖν ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ, ὅτι καθαρὸς ἐγὼ ἀπὸ τοῦ αἵματος πάντων. Οὐ γὰρ ὑπιστειλάμην ὑμῖν τοῦ μὴ ἀναγγεῖλαι πᾶσαν τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ. »

Ἐνταῦθα εἰς τὸ, Δεδεμένος, δεῖ ὑποστῆξαι, ἵνα ἡ διάνοια τοιαύτη Ἠορεύομαι εἰς Ἱερουσαλήμ, προγνοὺς διὰ τοῦ πνεύματος τὰ ἐσόμενα, πορεύομαι δὲ δέσμιος ὢν. Εἶτα ἵνα μὴ δεσμὸν ἢ ἀνάγκην νομίση τις, και ἵνα δεῖξῃ ὅτι ἐκὼν ἀπέρχεται, φησὶν, ὅτι Κατὰ πόλιν δεσμά με και θλίψεις μένουσιν. « Καθαρός εἶμι, φησὶν, ἀπὸ τοῦ αἵματος πάντων, » εἰ νοστήσαντες ἀποθάνητε ἀπὸ τοῦ φοιητοῦ τῶν ψυχῶν· τὸ γὰρ τοῦ διδασκάλου, φησὶ, πεποίηκα, τῷ ἀπαγγεῖλαι ὑμῖν τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ. Ἄρα ὁ μὴ λέγων, ὑπεύθυνος τοῦ αἵματος ἔστι, τουτέστι τῆς σφαγῆς αὐτῶν. Δείκνυσι τοίνυν ὅτι κἀκεῖνοι ἂν μὴ ποιῶσιν, ὑπεύθυνοί εἰσι τοῦ ἰδίου αἵματος· δι' ὃ και φοβεῖ αὐτούς·

« Προσέχετε οὖν ἑαυτοῖς και παντὶ τῷ ποιμνίῳ, ἐν

¹⁹ Tim. 1, 5, ²⁰ Philipp. 1, 4. ²¹ I Tim. 3.

Deinde subjungit : « In quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos ad regendum Ecclesiam Dei. » Ex Epistola vero ad Titum : « Et constitues per singulas civitates presbyteros sicut ego tibi ordinaram ¹⁹. » Ex Epistola ad Philippenses : « Qui sunt Philippis una cum episcopis ac diaconis ²⁰. » Opinor autem quod ex priore quoque ad Timotheum a conjectura idipsum intelligi potest. « Si quis inquit, episcopatum appetit, honestum opus desiderat. Oportet igitur episcopum irreprehensibilem esse ²¹. » **151** Et post pauca : « Vidua eligatur non minor sexaginta annis. » Est enim Ecclesiae regula, describens qualem esse oporteat eum, qui hujusmodi est. « Cum omni animi modestia multisque lacrymis. » Hoc loco signum doctrinae demonstrat, nempe invidia fastuque carere accondlescere. Patiebatur namque, et pro peruntibus et pro his qui perdebant. Et item humilitas nec qualiscunque, sed cum omni, inquit, animi modestia sive humilitate : multae enim sunt humilitatis species, nempe in sermone, in opere, ad principes ad eos qui gubernantur. « Eorum quae vobis utilia essent. » Nam erant quae non expediebat discere. Sicut quaedam occultare datur invidiae, ita rursus rem omnem eis aperire, insipientiae. Et propterea addidit : Eorum quae vobis utilia essent, ea inquam non dicere tantum, verum etiam docere.

XX, 22-24. « Et nunc ecce ego alligatus Spiritu proficiscor Jerusalem, quae in ea mihi obventura sunt ignorans, nisi quod Spiritus sanctus per singulares civitates testificatur, dicens quod vincula et afflictiones me maneant. Verum nihil me movet. Neque vitam meam habeo mihi in ullo pretio : ut consummen cursum meum cum gaudio, et ministerium quod accepi a Domino Jesu, ad testificandum Evangelium gratiae Dei. Et nunc ecce ego scio quod posthac non videbitis faciem meam vos omnes per quos transivi praedicans regnum Dei. Quapropter contestor vos hodierno die, quod mundus ego sim a sanguine omnium. Non enim subterfugi quo minus annuntiarem vobis omne consilium Dei. »

Subdistinctio hoc loco ponenda est post dictionem, Alligatus, ut sit haec sententia : Proficiscor Jerusalem praescius per Spiritum quae mihi ventura sint, proficiscor autem alligatus. Deinde ne quis catena aut necessitate alligatum existimet, utque ostendat quod sponte proficiscatur : Per singulas, inquit, civitate vincula et afflictiones me manent. « Mundus a sanguine omnium, » si obdormientes occidamini ab homicida animarum : quod enim praceptoris est peregi, nempe ut annuntiarem vobis Dei consilium. Itaque qui non annuntiat, reus sanguinis est, **152** hoc est caedis eorum. Ostendit igitur illos quoque, nisi ea compleverint, reos propterea fore sanguinis : propter quod etiam terret eos.

XX, 28-32. « Attendite igitur vobis cunctoque gre-

gi: in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos ad regendum Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo. Ego enim novi hoc, quod ingressuri sint post discessum meum lupi graves in vos, non parcentes gregi. Et ex vobis ipsis exorientur viri loquentes perversa, ut abducant discipulos post se. Idcirco vigilate, memores quod per triennium nocte ac die non cessaverim cum lacrymis monere unumquemque. Et nunc commendo vos fratres Deo et sermoni gratiæ ipsius, qui potens est superstruere et dare hæreditatem inter sanctificatos omnes. »

Duo præcipit ut faciant præceptores. Neque enim lucrum affert alios tantum corrigere: neque suis ipsius curam tantum habere, hujusmodi enim suis ipsius tantum amor est. Advertendum autem quod eos appellet nunc episcopos, quos in superioribus dixit presbyteros: aut ideo quod necesse est superiores Ecclesiæ greges in specula esse: ne quis fide ægrotet, ne quis esuriat aut sitiatur, an quispiam reprehensione egeat vel coercionem. Aut episcopos vocat hic eos qui vere sunt episcopi

XX, 33-38. « Argentum et aurum aut vestem nullius concupivi: sed ipsi scitis quod necessitatis meis, et his qui mecum sunt suppeditaverint manus hæ. Omnia exemplavi vobis, quod sic laborantes oporteat suscipere imbecilles, ac meminisse verborum Domini Jesu, quoniam ipse dixit: Beatum est dare potius quam accipere. Cumque hæc dixisset, positus genibus suis oravit cum omnibus illis. Magnus autem fletus coortus est omnium, et ruentes in collum Pauli osculabantur eum dolentes, maxime ob sermonem quem dixerat, quod amplius faciem ejus non essent visuri. Et deducebant eum ad navem. »

153 « Argentum et aurum, » etc. Malorum radicem tollit, nempe avaritiam. Neque enim simpliciter dicit, Non accipi, sed, Neque concupivi. Deinde ostendit quod vera eleemosyna ex propriis laboribus fieri debeat egentibus: ex alienis siquidem dare non est honestum. Postmodum ad hujus etiam confirmationem, vaticinium Domini voce dictum esse asserit, quod nunc in Scriptura non invenitur: et fortassis id absque scriptura tradiderunt apostoli. Aut ideo quod ratiocinando quispiam habere potest dictum esse aliis verbis id ipsum significantibus. Non dixit autem malum esse accepisse et ita elargiri, sed quod melius sit non accepisse. Hoc enim compassionis est erga imbecilles. Nam dare ex alienis, ne honestum quidem est. Est itaque primus gradus sua abjicere: secundus necessaria sibi suppeditare, tertius etiam aliis: quartus eum qui prædicat, et ita accipiendi potestatem habet, non accipere. Hic itaque multo melior est inopibus.

XX, 14. « Cum autem contigisset nos ab eis avulsos solvisse, recto cursu venimus Coum, et

ᾠ ὑμᾶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔθετο ἐπισκόπους ποιμαίνειν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, ἣν περιποιήσατο διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος. Ἐγὼ γὰρ οἶδα τοῦτο, ὅτι εἰσελεύσονται μετὰ τὴν ἀφίξιν μου λύκοι βαρεῖς εἰς ὑμᾶς, μὴ φειδόμενοι τοῦ ποιμνίου. Καὶ ἐξ ὑμῶν αὐτῶν ἀναστήσονται ἄνδρες λαλοῦντες διεστραμμένα, τοῦ ἀποσπᾶν τοὺς μαθητὰς ὀπίσω αὐτῶν. Διὸ γρηγορεῖτε, μνημονεύοντες, ὅτι τριετίαν νόκτα καὶ ἡμέραν οὐκ ἐπυροσάμην μετὰ δακρῶν νοσητῶν ἕνα ἕκαστον. Καὶ τὰ νῦν παρατίθημι ὑμᾶς ἀδελφοί, τῷ Θεῷ, καὶ τῷ λόγῳ τῆς χάριτος αὐτοῦ, τῷ δυναμένῳ ἐποικοδομῆσαι καὶ δοῦναι ὑμῖν κληρονομίαν ἐν τοῖς ἡγιασμένοις πᾶσιν.

Δύο προτάσσει ποιεῖν τοὺς διδασκάλους. Οὔτε γὰρ τὸ ἐτέρους κατορθοῦν μόνον ἔχει κέρδος, οὔτε τὸ ἐαυτοῦ μόνου ἐπιμελεῖσθαι: ὁ γὰρ τοιοῦτος φιλανθρωπὸς. Σημειωτέον δὲ ὅτι οὐς ὀπίσω φησὶ πρεσβυτέρους, ὡς ἐπισκόπους καλεῖ, ἦτοι διὰ τὸ τοὺς πρεσβυτέρους ἀνάγκην ἔχειν ἐποπτεῦν τὰ τῆς Ἐκκλησίας λογικὰ ποιμνία, μὴ τις ἀσθενῇ τῇ πίστει, μὴ τις πεινᾷ ἢ διψᾷ, εἰ ἐλέγχου καὶ ἐπιστροφῆς δεῖται. Ἢ ἐπισκόπους ὡς τοὺς ὄντως ἐπισκόπους καλεῖ.

« Ἀργυρίου καὶ χρυσοῦ ἢ ἱματισμοῦ οὐδενὸς ἐπεθύμησα: αὐτοὶ δὲ γινώσκετε ὅτι ταῖς χρεῖαις μου καὶ τοῖς οὔσι μετ' ἐμοῦ ὑπηρέτησαν αἱ χεῖρες αὐταί. Πάντα ὑπέδειξα ὑμῖν, ὅτι οὕτως κοπιῶντας δεῖ ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν ἀσθενούντων. Μνημονεύειν τε τῶν λόγων τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, ὅτι αὐτὸς εἶπε: Μακάριόν ἐστι δίδοναι μᾶλλον ἢ λαμβάνειν. Καὶ ταῦτα εἰπὼν, θεὸς τὰ γόνατα αὐτοῦ, σὺν πᾶσιν αὐτοῖς προσήξαστο. Ἰκανὸς δὲ ἐγένετο κλαυθμὸς πάντων. Καὶ ἐπιπεσόντες ἐπὶ τὸν τράχηλον τοῦ Παύλου, κατεφίλουσαν αὐτὸν, ὀδυνώμενοι μάλιστα ἐπὶ τῷ λόγῳ, ᾧ εἰρήκει, ὅτι οὐκ ἔτι μέλλουσι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ θεωρεῖν. Προέπεμπον δὲ αὐτὸν εἰς τὸ πλοῖον. »

« Ἀργυρίου ἢ χρυσοῦ, » καὶ τὰ ἐξῆς. Τὴν ρίζαν ἀναίρει τῶν κακῶν τὴν φιλαργυρίαν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς φησιν, Οὐκ ἔλαβον, ἀλλ', Οὐδὲ ἐπεθύμησα. Εἶτα δείκνυσιν ὅτι ἡ ἀληθῆς ἐλεημοσύνη ἐκ τῶν ἰδίων κόπων ὀφείλει γίνεσθαι τοῖς ἐνδεέσι, ἐπεὶ ἐκ τῶν ἀλλοτρίων δίδοναι οὐ καλόν. Εἶτα καὶ χρῆσιν εἰς κατασκευὴν τούτου διὰ φωνῆς τοῦ Κυρίου εἰρησθαί φησιν, ὅπερ νῦν οὐχ εὐρίσκειται ἐν Γραφῇ: καὶ ἴσως ἀγράφως παρέδωκαν οἱ ἀπόστολοι. Ἢ ἐξ ὧν ἂν τις συλλογίσαιτο δυνατόν εἶρησθαι δι' ἐτέρων λέξεων τοῦτο δηλοῦσῶν. Οὐ τοῦτο δὲ φησιν ὅτι κακὸν τὸ λαβεῖν καὶ μεταδίδοναι, ἀλλὰ βέλτιον τὸ μὴ λαβεῖν. Τοῦτο γὰρ συμπαθείας τῆς πρὸς τοὺς ἀσθενεῖς. Τὸ γὰρ ἐκ τῶν ἀλλοτρίων δίδοναι οὐ καλόν. Ἔστι τοίνυν εἰς βαθμὸς ρίψαι τὰ αὐτοῦ, δεύτερος ἐαυτῷ ἐπαρκεῖν, τρίτος καὶ ἐτέροις, τέταρτος, τὸ καὶ κηρύττοντα καὶ ἐξουσίαν ἔχοντα λαμβάνειν, μὴ λαμβάνειν. Ὡστε πολὺ τῶν ἀκτημόνων οὗτος βελτίων ἐστί.

« Ὡς δὲ ἐγένετο ἀναχθῆναι ἡμᾶς ἀποσπασθέντας ἐκ αὐτῶν, εὐθυδρομήσαντες ἤλθομεν εἰς τὴν Κῶ

« τῇ δε ἐξῆς εἰς τὴν Ῥόδον, κακεῖθεν εἰς Πάταρα. Καὶ Ἀ « εὐρόντες πλοῖον διαπερῶν εἰς Φοινίκην, ἐπιδάντες
« ἀνήχθημεν. Ἀναφανέντες δὲ τὴν Κύπρον, καὶ
« καταλίποντες αὐτὴν εὐώνυμον, ἐπλέομεν εἰς Συ-
« ρίαν, καὶ κατήχθημεν εἰς Τύρον· ἐκεῖσε γὰρ ἦν
« τὸ πλοῖον ἀποφορτιζόμενον τὸν γόμον. Καὶ ἀνευ-
« ρόντες δὲ τοὺς μαθητὰς, ἐπεμείναμεν αὐτοῦ ἡμέ-
« ρας ἑπτὰ· ὅτινες τῷ Παύλῳ ἔλεγον διὰ τοῦ Πνεύ-
« ματος, μὴ ἀναβαίνειν εἰς Ἱερουσαλήμ. »

Ἔλεγε τοῦτο ἐστὶ· Μὴ εὐρίσκοντες πλοῖον ἀπερ-
χόμενον εἰς Καισάρειαν, ἀλλ' εἰς Φοινίκην, ἀνήλθο-
μεν εἰς αὐτό· καὶ Κύπρον δὲ εἰσάγαμεν καὶ Συρίαν.
Τὸ γὰρ, καταλίποντες αὐτὴν εὐώνυμον, οὐχ ἀπλῶς
εἴρηται, ἀλλ' ὅτι οὐδὲ ἐγγὺς γενέσθαι τῆς Συρίας
ἔσπευδον. Ἦλθον οὖν εἰς Λυκίαν, καὶ τὴν Κύπρον
ἀφέντες, εἰς Τύρον κατέπλευσαν· ἐκεῖσε γὰρ τὸ
πλοῖον ἀπεφόρτισε τὸν γόμον. Οὐ τοῦτο φησὶν ὅτι
τὴν παραίνεσιν διὰ τοῦ Πνεύματος ἐποιεῖτο, ἀλλ'
ὅτι διὰ τοῦ Πνεύματος εἰδότες. Οὐ γὰρ ἀπλῶς αὐτῷ
τὰ δεῖνὰ προὔλεγον, ἀλλ' ἅτι ἀναβῆναι οὐ χρῆ, φει-
δόμενοι αὐτοῦ.

« Ὅτε δὲ ἐγένετο ἡμᾶς ἐξαρτίσαι τὰς ἡμέρας,
ἐξεληθόντες ἐπορευόμεθα, προπεμπόντων ἡμᾶς
πάντων σὺν γυναίξί καὶ τέκνοις ἕως ἕξω τῆς πό-
λεως. Καὶ θέντες τὰ γόνατα ἐπὶ τὸν αἰγιαλὸν
προσεύξαμεθα. Καὶ ἀσπασάμενοι ἀλλήλους, ἐπ-
έβημεν εἰς τὸ πλοῖον· ἐκεῖνοι δὲ ὑπέστρεψαν εἰς
τὰ ἴδια. Ἡμεῖς δὲ τὸν πλοῦν διανύσαντες ἀπὸ
Τύρου, κατηντήσαμεν εἰς Πτολεμαίδα, καὶ ἀσπα-
σάμενοι τοὺς ἀδελφοὺς, ἐμείναμεν ἡμέραν μίαν
παρ' αὐτοῖς. Τῇ δὲ ἐπαύριον ἐξεληθόντες οἱ παρὶ
τὸν Παῦλον, ἦλθον εἰς Καισάρειαν. Καὶ εἰσελθόντες
εἰς τὸν οἶκον Φιλίππου τοῦ εὐαγγελιστοῦ, ὄντος
ἐκ τῶν ἑπτὰ, ἐμείναμεν παρ' αὐτῷ. Τούτῳ δὲ
ἦσαν θυγατέρες παρθένοι τέσσαρες προφητεύου-
σαι. »

« Ἐξαρτίσαι τὰς ἡμέρας. » Τὸ ἐξαρτίσαι ἀντὶ τοῦ,
πληρῶσαι, φησί· Μετὰ γὰρ τὸ πληρῶσαι τὰς τεταγ-
μένας ἡμέρας, τουτέστι μετὰ τὰ ἄζυμα, εἰς Τρωάδα
ἦλθον δι' ἡμερῶν πέντε. Σημειωτέον ὅτι τοῦ διακό-
νου Φιλίππου ἦσαν αἱ θυγατέρες, ὥστε οὖν καὶ τῷ
κοινωνήσαντι γάμων διακονεῖν ἔξεστι. Σημειῶσαι
δὲ, ὅτι αἱ προφήτιδες αἱ θυγατέρες αὐτοῦ παρθένοι
ἦσαν, καὶ ὅτι ἤσκουν δι' εὐλάβειαν μᾶλλον τοῦτο,
ὥστε καὶ προφητείας ἠξιώσθαι. Ὡστε δῆλον ὅτι
περισπούδαστον ἦν καὶ αὐταῖς ἡ παρθενία. Εἰ γὰρ
μὴ ἦν περισπούδαστον, οὐκ ἂν προσέβηκεν ὁ συγ-
γραφεὺς ὅτι καὶ παρθένοι ἦσαν.

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Ἀγάθου προφητεία περὶ τῶν συμβησομένων τῷ
Παύλῳ ἐν Ἱερουσαλήμ.

« Ἐπιμενόντων δὲ ἡμῶν ἡμέρας πλείους, κατ-
ἤλθέ τις ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας προφήτης ὀνόματι
Ἀγάθος. Καὶ ἔλθων πρὸς ἡμᾶς, καὶ ἄρας τὴν
ζώνην τοῦ Παύλου, δῆσας τε αὐτοῦ τὰς χεῖρας
καὶ τοὺς πόδας, εἶπε· Τάδε λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ
ἅγιον. Τὸν ἄνδρα οὗ ἐστὶν ἡ ζώνη αὕτη, οὕτως

« sequenti die Rhodum, et inde Pataram. Et nacti
« navem quæ trajiceret in Phœnicen, ea conscensa
« solvimus. Cumque cœpisset nobis apparere Cy-
« prus, relicta ea ad sinistram, navigavimus versus
« Syriam, et delati sumus Tyrum: nam huc navis
« exponebat onus. Repertisque discipulis mansimus
« ibidem diebus septem: qui Paulo dicebant per
« Spiritum, ne ascenderet Jerusalem. »

Tantum est ac si diceret: Cum navem non inve-
niremus abeuntē Cæsaream, sed in Phœnicen,
illum conscendimus: Cyprum autem et Syriam
præterlegimus. Quod enim ait, Relicta ea ad sini-
stram, non temere dictum est, sed quod neque
Syriæ appropinquare studebant. Venerunt ergo in
Lyciam, relictaque Cypro, descenderunt navigio
Tyrum, nam eo exposuit navis onus. « Qui dice-
bant per Spiritum. » Non intelligit quod per Spiritum
adhortatio fieret, sed quod per Spiritum noverant.
Neque enim aperte pericula prædicebant, sed quod
non expediret ascendere, idque compassione moti
dicebant.

154 XX, 5-9. « Cumque dies explesemus, pro-
fecti ibamus, deducentibus nos omnibus una cum
uxoribus et filiis, donec exissemus civitatem: po-
sitisque genibus in littore precati sumus. Et
consalutatis invicem, nos navem conscendimus,
illi vero redierunt ad sua. Nos autem navigatione
explicita a Tyro descendimus Ptolemaidam, sa-
lutatisque fratribus mansimus diem unum cum
illis. Postridie vero nos, qui eramus cum Paulo,
egressi venimus Cæsaream. Et ingressi domum
Philippi evangelistæ, qui erat unus e septem,
mansimus apud eum. Huic autem erant quatuor
filix virgines prophetantes. »

Ἐξαρτίσαι τὰς ἡμέρας. Verbum ἐξαρτίσαι ponit
pro *complere*. Nam postquam completi fuissent
constituti dies, hoc est post dies azymorum, vere-
runt Troadem diebus quinque. Advertendum filias
fuisse Philippo diacono. Itaque diaconi esse pos-
sunt et hi qui participes fuerunt nuptiarum. Ani-
madverte præterea quod prophetides ejus filix vir-
gines erant, et quod propter pudorem magis hoc
assequabantur ut et propheta dignæ haberentur.
Manifestum itaque est quod magno studio servaba-
tur apud eos virginitas: nisi enim digna esset pro
qua certaretur, nequaquam addidisset scriptor hi-
storix, quod etiam virgines erant.

CAPUT XXX.

Agabi propheta de his quæ futura erant, ut Paulo
Jerosolymis contingerent.

XXI, 10-14. « Cumque permaneremus dies com-
plures, advenit quidam a Judæa propheta no-
mine Agathus. Is cum ad nos pervenisset, tulit
cingulum Pauli, et alligans sibi manus et pedes,
dixit: Hæc dicit Spiritus sanctus: Virum cujus
est cingulum hoc, sic alligabunt Jerosolymis Ju-

155 dæi, tradentque in manus gentium. Cum que hæc audivissemus, rogabamus et nos et qui illius loci erant, ne ascenderet Jerusalem. Tunc respondit Paulus, ac dixit: Quid facitis flentes et affligentes cor meum? Ego non solum vinciri, sed et mori paratus sum Jerosolymis pro nomine Domini Jesu. Et cum ille non persuaderetur, acquievimus dicentes: » Domini voluntas fiat.

CAPUT XXXI.

Adhortatio Jacobi ad Paulum, eo quod Paulus diceretur non judicare Hebræos circumcidendos.

XXI, 15-23. « Post hos autem dies parati condescendebamus Jerusalem. Venerunt autem una quidam ex discipulis a Cæsarea nobiscum, adducentes secum apud quem hospitaremur, Mnasonem quemdam Cyprum veterem discipulum. Cumque venissemus Jerosolyma, libenter exceperunt nos fratres. Postero vero die introibat Paulus nobiscum ad Jacobum, omnesque convenerunt presbyteri. Quos ubi salutasset, narrabat per singula, quæ Deus fecisset in gentibus per ministerium ipsius. At illi cum audissent, glorificabant Deum, dixeruntque ei: Vides, frater, quot millia sint Judæorum qui crediderunt? omnesque studiosi sectatores sunt legis. Audierunt autem de te quod defectionem doceas a Mose omnes qui inter gentes sunt Judæos, dicens, non debere eos circumcidere filios, neque secundum instituta vivere. Quid est ergo? Omnino oportet convenire multitudinem, audient enim te venisse. Hoc ergo fac quod tibi dicimus. Sunt nobis quatuor viri votum habentes super se; his assumptis **156** purifica te cum illis, et impende super illis, ut radant capita, sciantque omnes quod quæ de te audierunt nihil sunt, sed ambulat et ipse custodiens legem. De gentibus autem quæ crediderunt nos significavimus, decernentes, ne quid hujusmodi observent nisi ut caveant ab idolothytis et sanguine, et suffocato, et scortatione. »

« Ἐπισκευασάμενοι. » Hoc est, cum ea quæ ad iter necessaria erant accepissemus. « Vides, frater, quot millia. » Consilium ei dant et non jubent Jacobus et qui cum eo erant, propter quod etiam **D** suadent. Nam dispensationis erat illa condescensio non legislationis. Itaque prædicationis offensio aut impedimentum non erat, sed dispensatio. Nam qui Jerosolymis ex Judæis crediderant, instituta legalia adhuc servare volebant. « His assumptis purifica te cum illis. » Suadent ei ut opere defensionem parat, non sermone. Hoc itaque dicunt; Tu porrigere, quæ juxta legem offeruntur pro eis, hostias; ut suspicionem solvas, et ostendas quod non solum non doceas quæ legi contraria sunt, imo quod et ipse serves quæ in lege jubentur. Ne autem dicat, Si gentes hoc didicerint, offendiculum inde patien-

δῆσουσιν ἐν Ἱερουσαλήμ Ἰουδαῖοι, καὶ παραδώσοισιν εἰς χεῖρας ἔθνων. Ὡς δὲ ἤκούσαμεν ταυτα, παρεκλούμεν ἡμεῖς τε καὶ οἱ ἐντόπιοι, τοῦ μὴ ἀναβαίνειν αὐτὸν εἰς Ἱερουσαλήμ. Ἀπεκρίθη τε ὁ Ἡαῦλος, Τί ποιεῖτε κλαίοντες καὶ συνθρόπτοντές μου τὴν καρδίαν; Ἐγὼ γὰρ οὐ μόνον δεθῆναι, ἀλλὰ καὶ ἀποθανεῖν εἰς Ἱερουσαλήμ ἐτοιμῶς ἔχω ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. Μὴ πειθόμενου δὲ αὐτοῦ, ἡσυχάσαμεν, εἰπόντες· Τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου γενέσθω. »

ΚΕΦΑΛΑ. ΛΑ'.

Ἡραίνεις Ἰακώβου πρὸς Παῦλον, περὶ τοῦ μὴ δοκεῖν Ἑβραίους περιτέμνεσθαι.

« Μετὰ δὲ τὰς ἡμέρας ταύτας ἐπισκευασάμενοι, ἀνεβάνομεν εἰς Ἱερουσαλήμ. Συνήλθον δὲ καὶ τῶν μαθητῶν ἀπὸ Καισαρείας σὺν ἡμῖν, ἄγοντες παρ' ἡμῶν ξενισθῶμεν, Μνάσωνι τινι Κυπρίῳ ἀρχαίῳ μαθητῇ. Γενομένων δὲ ἡμῶν εἰς Ἱεροσόλυμα, ἀμείνων ἐδέξαντο ἡμῶς οἱ ἀδελφοί. Τῇ δὲ ἐπιούσῃ εἰσῆει ὁ Παῦλος σὺν ἡμῖν πρὸς Ἰακώβον, πάντες τε παρεγένοντο οἱ πρεσβύτεροι. Καὶ ἀσπασάμενος αὐτούς, ἐξηγεῖτο κατ' ἓν ἕκαστον, ὧν ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἐν τοῖς ἔθνεσι διὰ τῆς διακονίας αὐτοῦ. Οἱ δὲ ἀκούσαντες, ἐδόξαζον τὸν Κύριον, εἶπόν τε αὐτῷ· Θεωρεῖς, ἀδελφὲ, πόσαι μυριάδες εἰσὶν Ἰουδαίων τῶν πεπιστευκότων; καὶ πάντες ζηλωταὶ τοῦ νόμου ὑπάρχουσι. Κατηχήθησαν δὲ περὶ σοῦ, ὅτι ἀποστασίαν διδάσκεις ἀπὸ Μωσέως, τοὺς κατὰ τὰ ἔθνη πάντας Ἰουδαίους, ἕλγων, μὴ περιτέμνειν αὐτούς τὰ τέκνα, μηδὲ τοῖς ἔθνεσι περιπατεῖν. Τί οὖν ἐστὶ; Πάντως δεῖ πλῆθος συναλθεῖν· ἀκούσονται γὰρ ὅτι ἐλήλυθας. Τοῦτο οὖν ποιήσον, ὃ σοι λέγομεν. Εἰσὶν ἡμῖν ἄνδρες τέσσαρες εὐχὴν ἔχοντες ἀπ' ἑαυτῶν· τούτους παραλαβὼν, ἀγνίσθητι σὺν αὐτοῖς, καὶ δαπάνησον ἐπ' αὐτοῖς, ἵνα ξυρήσωνται τὴν κεφαλὴν, καὶ γινῶσι πάντες, ὅτι ὧν κατήχηται περὶ σοῦ οὐδὲν ἐστίν, ἀλλὰ στοιχεῖς καὶ αὐτὸς τὸν νόμον φυλάσων. Περὶ δὲ τῶν πεπιστευκότων ἔθνων ἡμεῖς ἐπιστείλαμεν, κρίναντες, μηδὲν τοιοῦτον τηρεῖν αὐτούς, εἰ μὴ φυλάσσεσθαι αὐτούς τὸ τε εἰδωλόθυτον, καὶ τὸ αἷμα, καὶ πνικτὸν, καὶ πορνείαν. »

« Ἐπισκευασάμενοι. » Τοῦτέστι, τὰ πρὸς ὀδοιπορίαν λαβόντες. « Θεωρεῖς, ἀδελφὲ, πόσαι μυριάδες. » Συμβουλεύουσιν, οὐκ ἐπιτάττουσι τούτῳ οἱ περὶ τὸν Ἰακώβον· ὅθεν καὶ πείθουσιν. Οἰκονομίας γὰρ ἦν ἡ συγκατάθεσις, οὐ νομοθεσίας. Οὐκ ἄρα ἐγκοπὴ τοῦ κηρύγματος τοῦτο ἦν, ἀλλ' οἰκονομία. Οἱ γὰρ ἐν Ἱεροσόλοις πιστευσαντες ἀπὸ Ἰουδαίων, τὰ ἔθνη τὰ νομικὰ ἤθελον εἶτι φυλάττειν. « Τούτους παραλαβὼν ἀγνίσθητι σὺν αὐτοῖς. » Ἐργῶ τὴν ἀπολογίαὶν ποιῆσαι αὐτῷ συμβουλεύουσιν, οὐ λόγῳ. Τοῦτο οὖν φασί· Τὰς προσφερομένας ὑπὲρ αὐτῶν κατὰ τὸν νόμον θυσίας, σὺ πάραρχε, ἵνα λύσης τὴν ὑπόψιν, καὶ δέξης, ὅτι οὐ μόνον οὐ διδάσκεις ἔξω τοῦ νόμου, ἀλλ' ὅτι καὶ αὐτὸς φυλάττεις τὰ ἐν τῷ νόμῳ. Ἴνα δὲ μὴ λέγῃ, ὅτι Ἄν τὰ ἔθνη τοῦτο μάθωσι, σκνδαλεσθήσονται, ἐπάγει λοιπόν· « Περὶ δὲ τῶν πεπιστευ-

κότω. ἰθὺν ἡμεῖς ἐπεσελάμεν, φησί, μηδὲν τοι-
οῦτον τρεῖν αὐτοῦς. Ὡσπερ οὖν ἡμεῖς ἐκείνοις ἐπ-
ετάξαμεν, καίτοι Ἰουδαίους κηρυττοντες, οὕτω καὶ
σὺ τοῖς ἔθνεσι κηρύττων, σύμπραξον ἡμῖν. Συγκα-
τάβρις γὰρ τοῦτό ἐστι, μηδὲν ὑποκτεύσης. Καὶ τὸ
ἐν Ἱεροσολύμοις δὲ τοῦτο ποιεῖν φορητόν. Ποίησον
οὖν τοῦτο ἐνταῦθα, ἵνα ἐξῆ σοὶ ἔξω ποιεῖν ἐκεῖνο.
Ἔτα ἐπέσθη αὐτοῖς, καὶ ἔξωρᾶτο καὶ πάντα τὰ
Ἰουδαϊκὰ ἐπέτελεσεν.

ΚΕΦΑΛ. ΛΒ΄.

Περὶ τῆς ἐν Ἱερουσαλήμ κατὰ τοῦ Παύλου κινή-
θείσης ἀταξίας, ὅπως τε αὐτὸν ὁ χιλιάρχος
τοῦ πλῆθους ἐξαιρεῖται. Ἐν ᾧ Παύλου κατὰ-
στασις περὶ ἐκείνου καὶ τῆς εἰς ἀποστολὴν αὐ-
τοῦ κλήσεως. Περὶ ὧν ὁ Ἀνανίας εἶπε πρὸς τὸν
Παῦλον ἐν Δαμασκῷ, ὁπτασίς τε καὶ φωνῆς
θεοῦ γενομένης ποτὲ πρὸς αὐτὸν ἐν τῷ ἱερῷ
ὅτι μέλλων ἐπὶ τούτοις ὁ Παῦλος τύπτεσθαι,
εἰπὼν ὅτι, Ῥωμαῖός εἰμι, ἀνέθη.

« Τότε ὁ Παῦλος, παραλαβὼν τοὺς ἀνδρας, τῇ ἑγο-
μένη ἡμέρᾳ σὺν αὐτοῖς ἀγνισθεὶς εἰσῆι εἰς τὸ
ιερόν, διαγγέλλων τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἡμερῶν
τοῦ ἀγνισμοῦ, ἕως οὗ προσηνέχθη ὑπὲρ ἐνὸς ἐκά-
στου αὐτῶν ἢ προσφορά. Ὡς δὲ ἔμελλον αἱ ἑπτὰ
ἡμέραι συντελεῖσθαι, οἱ ἀπὸ τῆς Ἀσίας Ἰουδαῖοι,
θεασάμενοι αὐτὸν ἐν τῷ ἱερῷ, συνέχεον πάντα τὸν
ὄχλον, καὶ ἐπέβαλον τὰς χεῖρας ἐπ' αὐτὸν, κράζον-
τες. Ἄνδρες Ἰσραηλίται, βοηθεῖτε. Οὗτός ἐστιν
ὁ ἄνθρωπος, ὁ κατὰ τοῦ λαοῦ, καὶ τοῦ νόμου, καὶ
τοῦ τόπου τούτου πάντας πανταχοῦ διδάσκων.
Ἔτι τε καὶ Ἑλλήνας εἰσήγαγεν εἰς τὸ ἱερόν, καὶ
εκοίνασκε τὸν ἄνιον τόπον τοῦτον. Ἦσαν γὰρ ἑω-
ρακότες Τρόφιμον τὸν Ἐφέσιον ἐν τῇ πόλει σὺν
αὐτῷ, ὃν ἐνόμιζον, ὅτι εἰς τὸ ἱερόν εἰσήγαγεν ὁ
Παῦλος. Ἐκινήθη τε ἡ πόλις ὅλη, καὶ ἐγένετο συν-
δρομὴ τοῦ λαοῦ· καὶ ἐπιλαβόμενοι τοῦ Παύλου,
εἴλον αὐτὸν ἔξω τοῦ ἱεροῦ, καὶ εὐθὺς ἐκλείσθησαν
αἱ θύραι. Ζητούντων δὲ αὐτὸν ἀποκτεῖναι, ἀνέθη
φάσις τῷ χιλιάρχῳ τῆς σπεύρας, ὅτι ὅλη συγέ-
χεται Ἱερουσαλήμ. Ὁς ἐξαυτῆς παραλαβὼν στρα-
τιώτας καὶ ἑκατοντάρχους, κατέδραμεν ἐπ' αὐτούς.
Οἱ δὲ ἰδόντες τὸν χιλιάρχον καὶ τοὺς στρατιώτας,
ἐπαύσαντο τύπτοντες τὸν Παῦλον. Ἐγγίσας δὲ ὁ
χιλιάρχος ἐπελάβετο αὐτοῦ, καὶ ἐκέλευσε δεθῆναι
ἀλύσοι δυοῖ, καὶ ἐπυθάνετο τίς ἂν εἴη, καὶ τί ἐστὶ
πεποιηκός. Ἄλλοι δὲ ἄλλο τι ἐβόων ἐν τῷ ὄχλῳ.
Μὴ δυνάμενοι δὲ γινῶναι τι ἀσφαλὲς διὰ τὸν θόρυ-
βον, ἐκέλευσεν ἀγεσθαι αὐτὸν εἰς τὴν παρεμβολήν.
Ὅτε δὲ ἐγένετο ἐπὶ τοὺς ἀναβαθμοὺς, συνέθη βα-
στάζεσθαι αὐτὸν ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν, διὰ τὴν
βίαν τοῦ ὄχλου. Ἐκολούθει γὰρ ἐὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ,
κράζον. Αἶρε αὐτόν. Μέλλων τε εἰσαγεσθαι εἰς
τὴν παρεμβολήν ὁ Παῦλος, λέγει τῷ χιλιάρχῳ· Εἰ
ἔξεσι μοὶ εἰπεῖν πρὸς σέ; Ὁ δὲ ἔφη, Ἑλληνιστὶ
γινώσκεις; Οὐκ ἄρα σὺ εἶ ὁ Αἰγύπτιος, ὁ πρὸ τού-
των τῶν ἡμερῶν ἀναστατώσας, καὶ ἐξαγαγὼν εἰς τὴν
ἐρημον τοὺς τετρακισχιλίους ἀνδρας τῶν Σικα-
ρίων; »

« Αἶρε αὐτόν. » Ἔθος τοῖς Ἰουδαίοις ταύτην λέ-
γειν τὴν φωνὴν κατὰ τῶν δικαίων, ὡς καὶ κατὰ τοῦ

PATROL. GR. CXVIII.

tur, deinceps subjungit: De gentibus autem quæ
crediderunt nos significavimus ne quid hujusmodi
observent Quemadmodum ergo nos illis hæc jussi-
mus. cum tamen Judæis prædicemus, ita et tu qui
gentibus prædicas, opitulare nobis. Condensio
hæc est, ne quid verearis. Et hoc Jerosolymis facere
tolerabile est. Hic ergo fac istud, ut tibi foris li-
ceat illud facere. Tandem persuasus est ab eis
et abrasus est, omniaque Judaica instituta per-
fecit.

157 CAPUT XXXII.

*De commotione mota Jerosolymis adversus Paulum,
et quomodo ipsum tribunus a multitudine eripue-
rit: in quo etiam narrat ordine Paulus de seipso,
suisque ad apostolatium vocatione. De his quæ ad
Paulum dicit Ananias, ac visione voceque Dei ad
eum quondam in templo facta: et cum post hæc ab
eis verberandus esset Paulus, ubi se Romanum esse
dixisset liberatus est.*

XXI, 26-38. « Tunc Paulus, assumptis viris, in
sequenti die cum eis purificatus intravit in tem-
plum, annuntians expletionem diernum purifica-
tionis, donec offerretur pro unoquoque eorum
oblatio. Dum autem jam septem dies pene expleti
essent, Judæi qui ab Asia erant, cum vidissent
eum in templo, conturbarunt totum populum, et
injecerunt in eum manus clamentes: Viri Israe-
litæ, succurrite. Hic est homo qui adversus pop-
ulum et legem, et locum hunc omnes ubique
docet: insuper et Græcos induxit in templum, et
profanavit sanctum locum hunc. Viderant namque
Trophimum Ephesinum in civitate cum ipso, quem
existimarunt quod in templum induxisset Paulus.
Commotaque est universa civitas, et factus est
concursum populi, et apprehensum Paulum protra-
hebant e templo, statimque clausæ sunt fores.
Quærentibus autem illum occidere, nuntiatum
est tribuno cohortis, quod tota conturbata esset
Jerusalem. Qui statim assumptis militibus ac
centurionibus, decurrit ad illos. Illi autem
cum vidissent tribunum ac milites, cessaverunt
percutere Paulum. Tunc accedens tribunus ap-
prehendit eum, jussitque alligari catenis duabus,
et interrogabat quisnam esset, et quid fecisset.
Alii autem aliud clamabant in turba. Cumque
nihil certi cognoscere posset præ tumultu, jussit
duci eum in castra. Et cum venisset ad gradus,
contigit ut portaretur a militibus propter violentiam
turbæ. Sequebatur enim populi multitudo
clamans: Tolle eum. Et dum cæpisset duci in
castra Paulus, ait tribuno: Licetne mihi loqui ad
te? Qui dixit: Græce nosti? Nonne tu es ille
Ægyptius, qui ante hos dies tumultum concitasti
et eduxisti in desertum quatuor millia viro-
rum sicariorum? »

« Tolle eum. » Hanc vocem moris erat Judæis
dicere adversus justos: quemadmodum etiam con-

tra Dominum : Tolle, tolle, hoc est aufer eum e vivis. Alii vero dicunt hoc esse quod Romana consuetudine apud nos dicunt : Inter signa eum injice. « Nonne tu es ille Ægyptius? » Hic Ægyptius homo quidam erat rerum novarum studiosus et impostor ac præstigiator. Volens ergo diabolus Paulum facere participem criminum quæ sibi congruebant, quemadmodum etiam sub Christo tempore illo, incitavit ipsum ut portentosa operaretur inter Judæos. Quoniam autem dicit tribunus : Nonne tu es ille Ægyptius, hanc protinus suspicionem a se rejecit declarato genere ac religione. Etenim alibi dicit sese legitimum Christi cultorem. Vocantur autem sicarii latrones, genere ensium utentes qui proxime ad eorum accedunt magnitudinem quos Psrsæ acinacas dicunt : inflexione vero ac curvatura iis similes sunt quos Romani sicas appellant : a quibus etiam illi latrocinium exercentes appellationem acceperunt. Alii vero sectam quamdam apud Judæos esse dicebant. Tres siquidem apud Judæos sectæ erant in genere, nempe Pharisei, Sadducei et Esseni : hique vitam severiorem ducebant, invicem diligentes, ac temperate admodum viventes : ideo quoque Esseni dicebantur quasi ὅσιοι, i. sancti : alii vero Sicarios ipsos appellabant, sive zelotas.

159 XXI, 39, 40 ; XXII, 1-29. « Dixit autem Paulus : Ego quidem homo sum Judæus Tarsensis, non obscuræ Cilicum civitatis civis. Rogo autem te, permitte mihi loqui ad populum. Cumque ille permisisset, Paulus stans in gradibus, annuit manu ad plebem : et magno silentio facto alloquebatur lingua Hebræa, dicens : Viri fratres et patres, audite meam quam nunc ad vos loquor excusationem. Cum autem audissent quod Hebræa lingua sibi loqueretur, magis præstiterunt silentium, et dixit : Ego quidem sum vir Judæus, natus in Tarso Ciliciæ, cæterum educatus in hac civitate ad pedes Gamalielis, institutus accurate in patria lege, Dei zelo ductus, sicut et vos omnes estis hodie : qui hanc viam persecutus sum usque ad mortem, alligans tradensque in carceres viros pariter ac mulieres : sicut et princeps sacerdotum mihi testis est et universa seniorum congregatio : a quibus etiam epistolis ad fratres acceptis Damascum proficiscebar, adducturus et illos qui ibi essent vinctos Jerusalem ut punirentur. Accidit autem iter facienti et appropinquanti Damasco circiter meridiem, ut subito de cælo circumfulgeret me lux multa, cecidique in solum, et audiivi vocem dicentem mihi : Saul, Saul, quid me persequeris? Ego vero respondi : Quis es, Domine? Dixitque ad me : Ego sum Jesus Nazarenus, quem tu persequeris. Et qui mecum erant, lumen quidem viderunt et exterriti sunt, vocem autem non audierunt ejus qui loquebatur mecum. Dixi autem : Quid faciam, Domine? Dominus autem dixit mihi : Surge et vade Damascum, et ibi dicetur tibi de omnibus quæ ordinata sunt ut tu facias. Cumque non viderem præ

Α Κυρίου, « Αἴτε αὐτὸν, ἀντὶ τοῦ, Ἐπαρὸν αὐτὸν ἐκ τῶν ζώντων. Ἄλλοι δὲ οὕτω φασί, τουτέστιν ὁ παρ' ἡμῶν λέγουσι κατὰ τὴν Ῥωμαϊκὴν συνήθειαν. Ἐν τοῖς σίγνοις αὐτὸν ἐμβαλε. « Οὐκ ἄρα σὺ εἶ ὁ Αἰγύπτιος. » Οὗτος ὁ Αἰγύπτιος, ἀνθρωπὸς τις ἦν νεωτεροποιὸς καὶ στασιαστὴς καὶ ἀπατεῶν καὶ γόγης. Καὶ θέλων ὁ διάβολος κοινωνὸν ποιεῖν Παῦλον τῶν ἐκείνῃ προσηκόντων ἐγκλημάτων, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὸν καιρὸν ἐκείνον, διήγειρεν αὐτὸν τερατεύεσθαι ἐν τοῖς Ἰουδαίοις. Ἐπειδὴ δὲ φησὶν ὁ χιλιάρχος, Σὺ εἶ ὁ Αἰγύπτιος, εὐθέως αὐτὸν ταύτης ἀπήγαγε τῆς ὑποψίας, καὶ τὸ ἔθνος εἰπὼν, καὶ τὴν θρησκείαν. Καὶ γὰρ ἀλλαγῶ ἔνομον ἑαυτὸν τοῦ Χριστοῦ καλεῖ. Σικαριοὶ δὲ λέγονται λησταὶ ξηφειδίοις χρώμενοι, παραπλησίους μὲν τὸ μέγεθος τοῖς τῶν Περσῶν ἀκινάκας, ἐπιναμπέσι δὲ καὶ ὁμοίοις ταῖς ὑπὸ Ῥωμαίων καλουμέναις σίκαις, ἀφ' ὧν καὶ τὴν προσηγορίαν οἱ ληστεύοντες ἔλαβον. Ἄλλοι δὲ αἰρεσίαν τινα παρὰ Ἰουδαίους ἔφασαν εἶναι. Τρεῖς γάρ εἰσιν αἰρέσεις γενικαὶ παρὰ Ἰουδαίους, Φαρισαῖοι, Σαδδουκαῖοι, καὶ Ἑσσηνοί· οὗτοι τὸν βίον σεμνότερον ἀσχοῦσι, φιλάλληλοι ὄντες καὶ ἐγκρατεῖς· διὸ καὶ Ἑσσηνοὶ προσαγορεύονται, φηγὼν ὅσιοι· ἄλλοι δὲ αὐτοὺς Σικαρίους ἐκάλεσαν, φηγὼν ζηλωτάς.

« Εἶπε δὲ ὁ Παῦλος· Ἐγὼ ἄνθρωπος μὲν εἰμι Ἰουδαῖος Ταρσεύς, τῆς Κιλικίας οὐκ ἀσπίμου πόλεως πολίτης. Δέομαι δὲ σου, ἐπίτρεψόν μοι λαλῆσαι πρὸς τὸν λαόν. Ἐπιτρέψαντος δὲ αὐτοῦ, ὁ Παῦλος ἐστῶς ἐπὶ τῶν ἀναβαθμῶν, κατέσεισε τῇ χειρὶ τῷ λαῷ. Ἡλλῆς δὲ σιγῆς γενομένης, προσεφώνει τῇ Ἑβραϊδὶ διαλέκτῳ. Ἄνδρες ἀδελφοὶ καὶ πατέρες, ἀκούσατέ μου τῆς πρὸς ὑμᾶς νῦν ἀπολογίας. Ἀκούσαντες δὲ ὅτι Ἑβραϊδὶ διαλέκτῳ προσφώνει αὐτοῖς, μᾶλλον παρέσχον ἡσυχίαν, καὶ φησὶν· Ἐγὼ μὲν εἰμι ἀνὴρ Ἰουδαῖος, γεγεννημένος ἐν Ταρσῷ τῆς Κιλικίας, ἀντεθραμμένος δὲ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ παρὰ τοὺς πόδας Γαμαλιήλ, πεκατευμένος κατὰ ἀκριβείαν τοῦ πατρῷου νόμου, ζηλωτῆς ὑπάρχων τοῦ Θεοῦ, καθὼς πάντες ὑμεῖς ἐστε σήμερον· ὅς ταύτην τὴν ὁδὸν ἐδίωξα ἄχρι θανάτου, δεσμεύων καὶ παραδιδούς εἰς φυλακὰς ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας· ὡς καὶ ὁ ἀρχιερὺς μαρτυρεῖ μοι καὶ πᾶν τὸ πρεσβυτέριον. Ἦαρ' ὧν καὶ ἐπιστολάς δεξιόμενος πρὸς τοὺς ἀδελφούς, εἰς Δαμασκὸν ἐπορεύομην, ἄξων καὶ τοὺς ἐκεῖσε ὄντας δεδεμένους εἰς Ἱερουσαλὴμ ἵνα τιμωρηθῶσιν. Ἐγένετο δὲ μοι πορευομένῳ καὶ ἐγγίζοντι τῇ Δαμασκῷ περὶ μεσημβρίαν, ἐξαφνης ἐκ τοῦ οὐρανοῦ περιαιρέθη φῶς ἰκανὸν περὶ ἐμὲ· ἔπεσον τε εἰς τὸ ἔδαφος, καὶ ἤκουσα φωνῆς λεγούσης μοι· Σαούλ, Σαούλ, τί με διώκεις; Ἐγὼ δὲ ἀπεκρίθην, Τίς εἶ, Κύριε; Ἐπέτε τὸ πρὸς με· Ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος, ὃν σὺ διώκεις· Οἱ δὲ σὺν ἐμοὶ ὄντες τὸ μὲν φῶς ἐθεάσαντο, καὶ ἐφοβοὶ ἐγένοντο, τὴν δὲ φωνὴν οὐκ ἤκουσαν τοῦ λαλοῦντός μοι. Ἐῖπον δὲ, Τί ποιῶσω, Κύριε. Ὁ δὲ Κύριος πρὸς με· Ἀναστὰς πορεύου εἰς Δαμασκὸν, καὶ καὶ σοὶ λαληθήσεται περὶ πάντων, ὧν τέτακται σοὶ ποιῆσαι. Ὡς δὲ

οὐκ ἐνέβλεπον ἀπὸ τῆς δόξης τοῦ φωτός ἐκείνου, **A** χειραγωγούμενος ὑπὸ τῶν συνόντων μιν, ἦλθον εἰς Δαμασκόν. Ἀνανίας δὲ τις ἀνὴρ εὐσεβής, κατὰ τὸν νόμον μαρτυρούμενος ὑπὸ πάντων τῶν κατοικούντων Ἰουδαίων, ἔλθων πρὸς με καὶ ἐπιστάς, εἶπέ μοι· Σαοὺλ ἀδελφέ, ἀνάβλεψον. Καγὼ αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἀνέβλεψα εἰς αὐτόν. Ὁ δὲ εἶπεν· Ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν προεχειρίσατό σε γινῶναι τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ ἰδεῖν τὸ δίκαιον, καὶ ἀκοῦσαι φωνῆν ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, ὅτι ἔση μάρτυς αὐτῷ πρὸς πάντας ἀνθρώπους, ὧν ἐώρακας καὶ ἤκουσας. Καὶ νῦν τί μέλλεις; Ἀναστὰς βάπτισαι καὶ ἀπόλουσαι τὰς ἀμαρτίας σου ἐπικαλεσάμενος τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου. Ἐγένετο δὲ μοι· ὑποστρέψαντι εἰς Ἱερουσαλήμ, καὶ προσευχομένου μου ἐν τῷ ἱερῷ, γενέσθαι με ἐν ἑκστάσει, καὶ ἰδεῖν αὐτὸν λέγοντά μοι· Σπεῦσον καὶ ἔξελθε ἐν τάχει ἐξ Ἱερουσαλήμ, διότι οὐ παράδειξόνταί σου τὴν μαρτυρίαν περὶ ἐμοῦ. Καγὼ εἶπον· Κύριε, αὐτοὶ ἐπίστανται, ὅτι ἐγὼ ἤμην φυλακίζων καὶ δέρων κατὰ τὰς συναγωγὰς τοὺς πιστεύοντας ἐπὶ σέ. Καὶ ὅτε ἐξεχείτο τὸ αἷμα Στεφάνου τοῦ μάρτυρός σου, καὶ αὐτὸς ἤμην ἐφροσύνως καὶ συνευδοκῶν τῇ ἀναιρέσει αὐτοῦ, φυλάσσων τὰ ἱμάτια τῶν ἀναιρούντων αὐτόν, καὶ εἶπε πρὸς με· Πορεύου, ὅτι ἐγὼ εἰς ἔθνη μακρὰν ἐξαποστελῶ σε. Ἦκουον δὲ αὐτοῦ ἄχρι τούτου τοῦ λόγου, καὶ ἐπήρην τὴν φωνὴν αὐτῶν, λέγοντες· Αἶρε ἀπὸ τῆς γῆς τὸν τοιοῦτον· οὐ γὰρ καθῆκον αὐτὸν ζῆν. Κραζόντων δὲ αὐτῶν, καὶ ῥιπτόντων τὰ ἱμάτια, καὶ κοινορτὸν βαλλόντων εἰς τὸν ἀέρα, ἐκέλευσεν αὐτὸν ὁ χιλιάρχος ἄγεσθαι εἰς τὴν παρεμβολήν, εἰπὼν, μάλιστα ἀνετάξεσθα· αὐτόν, ἵνα ἐπιγνῶ δι' ἣν αἰτίαν οὕτως ἐπεφώνουν αὐτῷ. Ὡς δὲ πρότεινεν αὐτόν τοῖς ἱμαῖσι, εἶπε πρὸς τὸν ἐστῶτα ἑκατόνταρχον ὁ Παῦλος· Εἰ ἄνθρωπον Ῥωμαῖον καὶ ἀκατάκριτον ἔξεστιν ὑμῖν μαστίλλειν; Ἀκούσας δὲ ὁ ἑκατόνταρχος, προσελθὼν ἀπήγγειλε τῷ χιλιάρχῳ, λέγων· Ὅρα τί μέλλεις ποιεῖν· ὁ γὰρ ἄνθρωπος οὗτος Ῥωμαῖός ἐστι. Προσελθὼν δὲ ὁ χιλιάρχος, εἶπεν αὐτῷ· Λέγε μοι, εἰ σὺ Ῥωμαῖός εἶ; Ὁ δὲ ἔφη, Ναί. Ἀπεκρίθη τε ὁ χιλιάρχος· Ἐγὼ πολλοῦ κεφαλαίου τὴν πολιτείαν ταύτην ἔκτητάμην. Ὁ δὲ Παῦλος ἔφη· Ἐγὼ δὲ καὶ γεγέννημαι. Εὐθέως οὖν ἀπέστησαν ἀπ' αὐτοῦ οἱ μέλλοντες αὐτὸν ἀνετάξαι. Καὶ ὁ χιλιάρχος δὲ ἐφοδίσθη ἐπιγνοὺς, ὅτι Ῥωμαῖός ἐστι, καὶ ὅτι ἦν αὐτὸν δεδεκώς. »

Πῶς φησιν ὁ Παῦλος, « Ἐγὼ μὲν εἰμι ἄνθρωπος Ἰουδαῖος Ταρσεὺς, τῆς Κιλικίας οὐκ ἀσήμου πόλεως πολίτης, » καὶ μετὰ μικρόν· « Εἰ ἄνθρωπον Ῥωμαῖον καὶ ἀκατάκριτον, » καὶ τὰ ἐξῆς; Ἡὼς οὖν ταῦτα εἰπὼν, οὐδὲ ἐν ἑτέρῳ καιρῷ, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τούτῳ ἐν ᾧ ταῦτα ἔλεγε, καὶ πρὸς τοὺς αὐτοὺς ἀκροατὰς φησιν· Εἰ ἄνθρωπον Ῥωμαῖον καὶ ἀκατάκριτον ἔξεστιν ὑμῖν μαστίλλειν; Καὶ τοῦ χιλιάρχου πρῆσθαι αὐτῷ· Εἰ σὺ Ῥωμαῖός εἶ, διεβεβαίωτο ὅτι Ῥωμαῖός ἦν, καὶ οὐχ ἀπλῶς τοῦτο λέγων, ἀλλὰ φησιν, ὅτι « Ἐγὼ καὶ γεγέννημαι; » Ἐξ αὐτοῦ τούτου μάλιστα δῆλον ὅτι ἠλήθευσεν. Εἰ γὰρ ἐν ἄλλῃ

claritate ac fulgore luminis illius, per manum deductus a comitibus qui mecum erant, veni Damascus. Ananias autem vir religiosus, secundum legem testimonio probatus omnium habitantium illic Judæorum, veniens ad me et astans, dixit mihi : Saul frater, recipe visum. Et ego eadem hora, visu recepto, vidi illum. At ille dixit : Deus patrum nostrorum præparavit te ut cognosceres **160** voluntatem suam, videresque id quod justum est, et audires vocem ex ore ejus : eris enim illi testis apud omnes homines eorum quæ vidisti et audisti. Et nunc quid cunctaris? Exsurge et baptizare, ac peccata tua ablus invocato nomine Domini. Accidit autem cum reversus essem Jerusalem et orarem in templo, ut raperer extra me, et viderem eum, dicentem mihi : Festina et exi velociter Jerosolymis, quoniam non recipient testimonium tuum de me. Et ego dixi : Domine, ipsi sciunt quod ego pertrahebam in carcerem, et cædebam in singulis synagogis eos qui credebant in te. Et cum funderetur sanguis Stephani testis tui, ego quoque assistebam, et assentiebar morti illius, et custodiebam vestimenta interficientium illum. Et dixit ad me : Vade quoniam ego ad gentes procul mittam te. Audiebant autem eum usque ad hoc verbum, et sustulerunt voces suas, dicentes : Tolle de terra hominem istiusmodi, non enim fas est eum vivere. Cumque vociferarentur et projicerent vestimenta ac pulverem jactarent in aerem, jussit tribunus eum induci in castra, et imperavit eum flagris examinari, ut sciret propter quam causam ita clamarent adversus eum. Et ubi loris eum astrinxisset, dixit astanti sibi centurioni Paulus : Num hominem Romanum ac indemnatum licet vobis flagellare? Quo audito, centurio accessit ad tribunalum, et nuntiavit ei, dicens : Vide quid facturum sis : hic enim homo Romanus est. Accedens autem tribunus dixit illi : Dic mihi : num tu Romanus es? At ille dixit : Etiam. Et respondit tribunus : Ego multa summa jus civitatis hujus comparavi. Paulus autem ait : Ego vero et natus sum. Protinus ergo discesserunt ab illo qui eum fuerant examinaturi. Tribunus quoque timuit ubi rescivit quod Romanus esset, et quod vinxisset eum. »

D Quomammodo dicit Paulus, « Ego quidem **161** sum Judæus Tarsensis, non obscuræ Cilicum civitatis civis, » et paulo post : « Num hominem Romanum ac indemnatum? » etc. Quomodo ergo cum hæc dixisset non alio tempore, sed eo ipso quo hæc dixerat et coram eisdem auditoribus ait : Num hominem Romanum ac indemnatum licet vobis flagellare? Et interrogante tribuno : Num tu Romanus es? Romanum se esse confirmavit : nec id simpliciter dicens, sed etiam ait : « Ego vero et natus sum? » Ex hoc ergo potissimum manifestum est quod verum dicebat. Nam si alio quidem tempore Tar-

sensem sese dixisset, alio autem Romanum, aut ad alios quidem auditores hoc, ad alios vero illud: verosimile esset, ut quidam dicerent, quod se fortassis Romanum sese fingeret, latere arbitrans eos qui præsentes erant ipsum esse Tarsensem. At ipse qui Tarsensem sese dixerat, nisi sibi maxime conscius esset quod verum diceret, nequaquam tam audaci animo ad eosdem diceret se Romanum esse: idque tunc cum verberandus esset. Planum est enim quod si mentitus fuisset, non solum a plagis se non liberasset, verum etiam truculentius sibi parasset supplicium. Fecisset quoque credibiles Judæorum adversum se calumnias, quod impostor esset, mendax et præstigiator: quæ universa Paulus maxime nitebatur de medio tollere. Præterea nisi tribunus certior factus esset ipsum esse Romanum, nequaquam destitisset ab eo verberando: nequaquam tanto studio eum eripuisset, cum Judæorum appeteretur insidiis, nequaquam de eo scripsisset ad Felicem quod Romanus esset, et quod tanquam Romanum eripuisset eum ab insidiis Judæorum, nequaquam id de eo prætermisissent Judæi, qui falsas quoque adversum ipsum causas confingebant; sed ab ipso, si mentitus fuisset, dicens se Romanum, cæpta calumnia, de cæteris quoque visi fuissent vera dicere. Verum quomodo potest et Tarsensis et Romanus esse? Audi igitur et Philippenses, quando Paulum et Silam ad præsides traxerunt in forum, quoniam puella fuerat Pythone, hoc est, divinatore spiritu liberata, quid dicant: Hi homines turbant civitatem nostram cum sint Judæi, et annuntiant instituta quæ non licet nobis suscipere nec servare, cum simus Romani. Vides quod 162 Philippenses se Romanos appellant? Itaque nihil vetat Paulum et Tarsensem esse et Romanum. Etenim quoniam honorificum erat appellari Romanum, et amplius quiddam ad gloriæ rationem nactus esse existimabatur, qui tali appellatione vocaretur: multi e totis pariter civitatibus, et quidam viritim studebant sibi hanc appellationem acquirere. Et quisque sane a patria prout sibi contigeret nominabatur, generationis locum significans. Rursum autem Romanus vocabatur tanquam dignitati hanc ascribens denominationem. Ita ergo et Paulus, dum essent ipsum ignominia affecturi ac verberaturi, hanc protulit appellationem, territans eos et a facinore propulsans. Sed aiunt: Esto ut hæc ita se habeant, quo tamen pacto fieri potest, ut et in Tarso natus sit Paulus et Romæ? siquidem quod Tarsi natus sit et Romanus vocetur, eo quod hanc sibi appellationem ob quemdam honorem postmodum acquisierat, ostensum est nihil habere repugnantiae. Verum et Tarsi natus esse et Romæ, quomodo hoc possibile est? Et ubi dicit Paulus quod Romæ natus sit? Dicit utique. Postquam enim dixit tribunus, « Ego multa summa hujus civitatis jus comparavi; » ait Paulus: « Ego vero et natus sum. » Et qui hoc est? Neque enim dixit, Ego Romæ natus sum, sed quid ait? Ex hoc manifestum est: cum enim dixisset tribunus jus

Α μὲν καιρῷ ἔλεγεν ἑαυτὸν Ταρσεῖα, ἐν ἄλλῃ δὲ Ῥωμαῖον, ἢ πρὸς ἄλλους μὲν ἀκροατὰς ἑκαίνο, πρὸς ἄλλους δὲ τοῦτο, εἰκὸς ἦν λέγειν τινὰς, ὅτι τὸ, Ῥωμαῖος, ἴσως ἐπλάττετο, λαμβάνειν νομίζων τοὺς παρόντας, ὅτι ἐστὶ Ταρσεύς. Ὁ δὲ αὐτὸς ἑαυτὸν Ταρσεῖα εἰπὼν, εἰ μὴ τὰ μάλιστα ἑαυτῷ ἀληθεύοντι συνήδει, οὐκ ἂν ἐθάρσησεν εἰπὼν πρὸς τοὺς αὐτοὺς, ὅτι Ῥωμαῖός ἐστι καὶ τότε τύπτεσθαι μέλλων Δηλον γὰρ ὡς τὸ ψεύδεσθαι αὐτὸν, οὐ μόνον οὐκ ἀπήλλαττε τῶν πληγῶν, ἀλλὰ καὶ σφοδροτέραν τὴν τιμωρίαν ἐποίει. Ἐποίει δὲ πιστὰς καὶ τὰς κατ' αὐτοῦ διαβολὰς τῶν Ἰουδαίων, ὅτι ἀπατεῶν ἐστὶ, καὶ ψεύστης, καὶ γόης, ἃ πάντων μάλιστα Παῦλος ἠγωνίζετο ἀποσκευάζειν. Ἄλλως τε καὶ ὁ χιλιάρχος, εἰ μὴ ἐβεβαίωθη, ὅτι Ῥωμαῖός ἐστιν, οὐκ ἂν ἀπίστη τοῦ τύπτειν, οὐκ ἂν ἐξείλε σπουδαίως ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ἐπιβουλεύμενον. Οὐκ ἂν ἔγραψεν ὑπὲρ αὐτοῦ πρὸς Φήλικα, ὅτι Ῥωμαῖός ἐστι, κοί ὅτι ὡς Ῥωμαῖον τῆς τῶν Ἰουδαίων ἐπιβουλῆς ἐξήρπασεν. Οὐκ ἂν πρὸς τὸν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι, οἱ καὶ τὰς μὴ οὐσίας αἰτίας κατ' αὐτοῦ ἀνάπλάττοντες, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ τούτου, ἔπερ ἐψεύδετο λέγων ἑαυτὸν Ῥωμαῖον, ἀρξέμενοι τῆς διαβολῆς καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἔδοξαν ἂν τ' ἀληθῆ λέγειν. Ἀλλὰ πῶς ἐνὶ καὶ Ταρσεῖα καὶ Ῥωμαῖον εἶναι; Ἀκουσον γοῦν τοὺς Φιλιππησίους, ὅτε Παῦλον καὶ Σίλαν εἴλκυσαν ἐπὶ τοὺς ἄρχοντας εἰς τὴν ἀγορὰν, ἐπεὶ τοῦ Πυθωνος ἡ παιδίσκεν ἀπήλλακτο, τῆ φασιν; ὅτι οὗτοι οἱ ἐνθροῦνοι ἐκταράσσουσιν ἡμῶν τὴν πόλιν, Ἰουδαῖοι ὑπάρχοντες, καὶ καταγγέλλουσιν ἔθνη, ἃ οὐκ ἔξεστιν ἡμῖν παραδέχεσθαι οὐδὲ ποιεῖν, Ῥωμαῖοις οὖσιν. Ὁρᾶς τοὺς Φιλιππησίους Ῥωμαίους ἑαυτοὺς ἀπολαλοῦντας; Οὕτως οὖν οὐδὲν κωλύει καὶ Παῦλον Ταρσεῖα καὶ Ῥωμαῖον εἶναι. Καὶ γὰρ ἐπεὶ τίμιον ἐδόκει, τὸ καλεῖσθαι Ῥωμαῖον, καὶ περισσώτερον τι τῶν ἄλλων εἰς λόγον δόξης ἐνομίζετο κτᾶσθαι ὁ ταύτην καλούμενος τῆ ὀνομασίᾳ, πολλοὶ καὶ κατὰ πόλεις ἄμα, καὶ κατ' ἄνδρα ἕνιοι, ἐσποδάζον ταύτην ἑαυτοῖς τὴν ὀνομασίαν περιποιήσασθαι. Καὶ ἀπὸ μὲν τῆς πατρίδος ἕκαστος ὀνομάζετο ὑπὲρ ἔτυχε, τὴν ἐνεγκαμένην δηλῶν. Ῥωμαῖος δὲ πάλιν ἐκαλεῖτο ὡς ἀξίωματι ταύτην ἐπιγραφόμενος τὴν ὀνομασίαν. Οὕτω γοῦν καὶ ὁ Παῦλος ἠνίκα αὐτὸν ἐμελλον ἀτιμάζειν καὶ τύπτειν, ταύτην προεκομίζετο τὴν προσηγορίαν, δεδιττόμενος καὶ ἀνακόπτειν αὐτοὺς τοῦ τολμήματος ἐπιχειρῶν. Ἀλλὰ φασιν. Ἔστω ταῦτα. Ἡὼς δὲ ἐγχωρεῖ καὶ ἐν Ταρσῶν γεγεννησθαι Παῦλον καὶ ἐν Ῥώμῃ; ἐν Ταρσῶ μὲν γὰρ γεγεννησθαι καὶ Ῥωμαῖον καλεῖσθαι, ταύτην ἑαυτῷ διὰ τιμὴν τινα τὴν ὀνομασίαν ἐπικτησάμενον, εἰδείχθη μηδὲν ἀδύνατον εἶναι. Γεγεννησθαι δὲ καὶ ἐν Ταρσῶ καὶ ἐν Ῥώμῃ, πῶς οἶόν τέ ἐστι; καὶ ποῦ φησι Παῦλος ὅτι ἐν Ῥώμῃ γεγέννηται; Ναί, φησί. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ χιλιάρχος εἶπεν, « Ἐγὼ πολλοῦ κεφαλαίου τὴν πολιτείαν ταύτην ἐκτησάμην. » ὁ Παῦλος φησιν, « Ἐγὼ δὲ καὶ γεγέννημαι. » Καὶ τί τοῦτο; Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐν τῇ Ῥώμῃ γεγέννημαι, ἀλλὰ τί φησιν, αὐτόθεν δῆλον. Εἰπόντος γὰρ πολιτείαν τοῦ χιλιάρχου, οὐχὶ δὲ Ῥώμην, ἀλλὰ Ῥωμαϊκὴν πολιτείαν, ἐπήγαγεν. « Ἐγὼ δὲ καὶ γεγέννη-

μαι. » Οὐκ ἐν τῇ Ῥώμῃ (οὐ γὰρ τοῦτο εἶπεν ὁ χιλιάρχος, ὅτι Πολλοῦ κεφαλαίου ἐκτησάμην), ἀλλ' ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ πολιτείᾳ καὶ τιμῇ, ὡσπερ καὶ κτήσασθαι ἔλεγε. Πῶς οὖν ἐγεννήθη ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ πολιτείᾳ, εἰ μὴ ἐν Ῥώμῃ ἐγεννήθη; Ὅτι κτησάμενου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τὴν τιμὴν ταύτην, καὶ ταύτην σεμνυνομένου καὶ περιδόξου ὄντος, αὐτὸς ἐγεννήθη αὐτῷ. Τὸ οὖν, « Ἐγὼ δὲ καὶ γεγέννημαι, » φησὶν, ὅτι Αὐτὸς μὲν πρόσφατον ἔχεις τὴν τιμὴν, αὐτὸς αὐτὴν κτησάμενος, ἐγὼ δὲ πατρικὴν φέρω τὴν δόξαν καὶ συναποτεχθεῖσάν μοι. Διὰ τοῦτο φησὶν· « Ἐγὼ δὲ καὶ γεγέννημαι. »

Καὶ ἄλλως. Οὐκ ἐψέυστο Παῦλος Ῥωμαῖον ἑαυτὸν καλέσας, καίτοι Ἰουδαῖος ὑπάρχων, ὡς καὶ αὐτὸς προ ὀλίγου ἔφη. Ἀπὸ γὰρ Ἀδριανοῦ συνέβη πάντας εἶναι Ῥωμαίους. Μεγάλην γὰρ εἶχον τότε πρόνοιαν οἱ οὕτως ἀξιούμενοι καλεῖσθαι. Ταῦτα δὲ φησὶν ἵνα μὴ μαστιχθεὶς εὐκαταφρόνητος γένηται· εἰ γὰρ ἐμάστιξαν, καὶ παρέτρεψαν ἂν τὸ πρᾶγμα καὶ ἀπέκτειναν ἂν αὐτόν. Νῦν δὲ εἰ καὶ μὴ δι' ἕτερον, ἀλλὰ γε δι' αὐτὸ οὐ μόνον οὐκ ἐμάστιξαν, ἀλλὰ καὶ ἀπέλυσαν. Δείκνυσιν οὖν ὁ Παῦλος, ὅτι ὁ πατὴρ αὐτοῦ Ῥωμαῖος ἦν. Ἡρὸ γὰρ τοῦ γεννηθῆναι τὸν Παῦλον, γεγεννημένης τῆς Κιλικίας ὑπὸ Ῥωμαίους, ἀνάγκη καὶ αὐτὸν ὡς ὄντα ὑπ' αὐτούς, Ῥωμαῖον εἶναι. Τέως δὲ κατὰ τὴν προφητείαν ἐδεσμεύθη ἐν Ἱερουσαλήμ. Τί οὖν ἀπὸ τούτου γίνεται; Λύσας κατήγαγεν αὐτὸν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους. Οὐκ ἄρα ψεῦδος ἦν. Ἐφοβήθη γὰρ, φησὶν, ὁ χιλιάρχος ἐπιγνοὺς ὅτι Ῥωμαῖός ἐστι, τουτέστιν ἀξιωματικοῦ γένους.

ΚΕΦΑΛ ΑΓ'.

Ἔσα ὁ Παῦλος καταβὰς εἰς τὸ συνέδριον ἔπαθε τε καὶ εἶπε, καὶ εὐθυδόλως ἔπραξε.

« Τῇ δὲ ἐπαύριον βουλόμενος γινῶναι τὸ ἀσφαλές, τὸ, τι κατηγορεῖται παρὰ τῶν Ἰουδαίων, ἔλυσε αὐτὸν ἀπὸ τῶν δεσμῶν, καὶ ἐκέλευσε ἐλθεῖν τοὺς ἀρχιερεῖς, καὶ ὄλον τὸ συνέδριον αὐτῶν. Καὶ καταγαγὼν τὸν Παῦλον, ἔστησεν εἰς αὐτούς. Ἀτενίσας δὲ ὁ Παῦλος τῷ συνεδρίῳ, εἶπεν· Ἄνδρες ἀδελφοί, ἐγὼ πάσῃ συνειδήσει ἀγαθῇ πεπολίτευμαι τῷ Θεῷ ἔχει ταύτης ἡμέρας. Ὁ δὲ ἀρχιερεὺς Ἀνανίας ἐπίταξε τοῖς παρεστῶσιν αὐτῷ, τύπτειν αὐτοῦ τὸ στόμα. Τότε ὁ Παῦλος πρὸς αὐτὸν εἶπε· Τύπτειν σε μέλλει ὁ Θεός, τοῖχε κεκονιαμενε. Καὶ σὺ κἀθὲ κρινῶν με κατὰ τὸν νόμον, καὶ παρὰ νόμον κελεύεις με τύπτεσθαι; Οἱ δὲ παρεστῶτες εἶπον· Τὸν ἀρχιερέα τοῦ Θεοῦ λοιδορεῖς; Ἐφη τε ὁ Παῦλος· Οὐκ ἴδεις, ἀδελφοί, ὅτι ἐστὶν ἀρχιερεὺς. Γέγραπται γὰρ· Ἀρχοντα τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἐρεῖς κακῶς. »

« Τύπτειν σε μέλλει ὁ Θεός, τοῖχε κεκονιαμένε. » Ἄξιον ζητῆσαι πῶς ὁ αὐτὸς ἀλλαχρῶ εἰπὼν, « λοιδορούμενοι εὐλογοῦμεν, βλασφημούμενοι παρακαλοῦμεν, » ἐνταῦθα τούναντίον, οὐ μόνον λοιδορεῖ, ἀλλὰ

²⁰ Exod. xxii. 28.

A civitatis, utique non Romam, sed Romanæ civitatis jus subjunxit : Ego vero et natus sum : non Romæ (neque enim tribunus hoc se multa summa comparasset), sed Romanæ civitatis jus ac honorem obtinens : quod etiam ille a se emptum esse dicebat. Quomodo igitur Romanæ civitatis jus habens natus est, si Romæ natus non est? Quia cum pater suus honorem hunc comparasset, et per eum venerandus ac gloriosus fuisset, ipse in eo natus est. Cum itaque ait : Ego vero et natus sum, tantundem est ac si dicat : Tu quidem recentem habes honorem, qui ipse illum comparasti, ego vero paternam habeo gloriam, et quæ mihi congenita est. Propterea dicit : Ego verus et natus sum.

B **163** *Alio quoque modo*, Non mentitus est Paulus Romanum se dicens, cum Judæus esset prout idem ipse ante pauca verba dixerat. Ab Adriano enim contigit ut omnes Romani essent. Magna siquidem ratio habebatur eorum qui digni haberentur ut ita appellarentur. Hæc autem ait ne flagellatus facile despectui haberetur. Nam si flagellasset, etiam rem omnem pervertere potuissent, eumque occidere. Nunc vero etsi non ob aliud, sed propter hoc ipsum, non modo non flagellaverunt, verum etiam dimiserunt. Ostendit ergo Paulus patrem suum Romanum fuisse. Priusquam enim nasceretur Paulus, subjecta Romanis Cilicia, necesse erat ipsum quoque, utpote illis subditum, esse Romanum. Interim vero juxta prophetiam alligatus est Jerosolymis. Quid igitur postmodum accidit? Solutum deduxit ad Judæos. Non igitur mendax erat. Timuit enim tribunus, inquit, ubi rescivit quod Romanus esset, hoc est ex genere dignitate claro.

CAPUT XXXIII.

De his quæ Paulus descendens in concilium passus est, et recte sibi consulens fecit.

XXII, 30; XXIII, 1-5. « Postero autem die volens quidpiam certi cognoscere, ob quam causam accusaretur a Judæis, solvit eum a vinculis, et jussit principes sacerdotum convenire, totumque concilium, ac deductum Paulum sistebat coram illis. Intentis autem Paulus in concilium oculis, ait : Viri fratres, ego omni conscientia bona conversatus sum coram Deo usque in hodiernum diem. **174** Princeps autem sacerdotum Ananias præcepit astantibus sibi, ut percuterent os ejus. Tunc Paulus dixit ad eum : Futurum est ut percutiat te Deus, paries dealbate. Et tu sedes iudicans me secundum legem, et contra legem jubes me percuti? Qui autem astabant, dixerunt : Summo sacerdoti Dei maledicis? Ait autem Paulus : Nescibam, fratres, quod summus sacerdos esset. Scriptum est enim : Principi populi tui non maledices²². »

« Futurum est ut percutiat te Deus, paries dealbate. » Dignum est ut inquiramus, quomodo cum alibi dixerit : « Male audientes, benedicimus : conviciis affecti, obseramus : » hic

e diverso non solum convitium ingerit, sed etiam maledicit? Et dicimus quod hæc verba libere loquentis potius sunt, quam iræ aut animi commoti. Non enim volebat tribunum intelligere quod facile despiceretur. Nam cum ille pepercisset ne flagellaretur, si postquam ad Judæos eductus est, contingit ut a ministris verberetur, factum hoc erat redditurum illum audientiore. Hoc autem non, ut quidam dicunt, ad ministrum dirigitur, sed ad eum qui præceperat, propter id quod protinus respondet. Sciens enim quod oporteat justam quoque iram comprimere, et justam indignationem occultare, tanquam pœnitentia ductus ait: Nesciebam quod summus sacerdos esset. Atqui sciebat: dixerat enim: Et tu sedes iudicans me secundum legem: sed ignorantiam simulat quæ nulli nocet, sed dispensatoria est. Contingit enim ut quis graviore dispensatione liberæ locutionis utatur. Frequenter enim intempestiva loquendi libertas veritati nocuit, tempestivus autem ejus usus, quod propositum erat, correxit « Nesciebam, fratres, » et cætera. Quidam dicunt eum id non scivisse ob longum temporis intervallum, quo apud Judæos non fuerat. Quod autem eum in medio cum multis aliis videret, non statim ex hoc manifestum erat summum esse sacerdotem, cum multi essent ac varii. Respondet quasi crimen sit, ac subjungit: Principi populi tui non maledices.

165 XXIII, 6-7. « Sciens autem Paulus quod una pars esset Sadducæorum, et altera Pharisæorum, exclamavit in concilio: Viri fratres, ego Pharisæus sum, filius Pharisæi: de spe et resurrectione mortuorum ego iudicor. Cumque hoc dixisset, facta est dissensio inter Pharisæos ac Sadducæos, et dissecta est multitudo. »

Rursum humano modo disserit, nec ubique gratiæ commodo gaudet. Et hoc tempore ac post ista voluit dissidere multitudinem quæ adversus ipsum concors erat. Et neque hoc loco mentitur: siquidem ex progenitoribus Pharisæus erat.

XXIII, 8, 9. « Sadducæi namque dicunt non esse resurrectionem, neque angelum, neque spiritum. Pharisæi autem utraque confitentur. Factus est autem clamor magnus. Cumque surrexissent Scribæ de factione Pharisæorum, depugnabant, dicentes: Nihil mali invenimus in homine isto. »

Sadducæi cum crassi sint, fortassis ne Deum quidem cognoscunt, unde neque credere volunt resurrectionem esse. « Pharisæi vero utraque confitentur. » Atqui tria sunt: quomodo ergo dicit ἀμφοτέρα? Aut quod spiritum et angelum unum esse dicit, aut quod dictio ἀμφοτέρα, non solum circa duo ponitur, licet hoc proprie significet, sed etiam de tribus. Itaque non oportet ab externa exactæ proprietatis perscrutatione iudicare scripturas simpliciter atque illiteratorum piscatorum.

XXIII, 9-11. « Si autem spiritus locutus est ei aut angelus, ne repugnemus Deo. Et dum magna seditio coorta esset, veritus tribunus ne discer-

Α και ἐπαρᾶται. Καὶ φαμεν, ὅτι ταῦτα τὰ ῥήματα παρῥησίας μᾶλλον ἐστὶν ἢ θυμοῦ. Οὐ γὰρ ἐβούλετο εὐκαταφρόντης φανῆναι τῷ χιλιάρχῳ. Εἰ γὰρ αὐτὸς μὲν ἐφείσατο μασιῆσαι, ὡς δὴ τοῖς Ἰουδαίοις ἐκδίδοσθαι μέλλοντα ὑπὸ τῶν οἰκετῶν τύπτεσθαι, μᾶλλον ἂν ἐκείνον θρασύτερον εἰργάσατο. Τοῦτο δὲ οὐχ, ὡς φασὶ τινες πρὸς τὸν παῖδα ἀποτείνεται, ἀλλὰ πρὸς αὐτὸν τὸν ἐπιτάξαντα, δι' ὃ ἀπολογεῖται εὐθέως. Εἰδὼς γὰρ ὅτι δεῖ καὶ θυμὸν δίκαιον περιστέλλειν, καὶ ἀγανάκτησιν δίκαιαν καλύπτειν, ὥσπερ μεταμεληθεὶς λέγει· Οὐκ ἤδειν ὅτι ἐστὶν ἀρχιερεὺς, καίτοι εἰδὼς. Ἔλεγε γὰρ, Καὶ οὐ κἀθὲρ κρίνων με κατὰ τὸν νόμον. Ἀλλὰ προσποιεῖται ἄγνοιαν οὐ βλάπτουσιν, ἀλλ' οἰκονομοῦσαν. Ἔστι γὰρ καὶ μεταχειρισμῶν χρῆσασθαι ἰσχυροτέρῳ παρῥησίας. Πολλάκις γὰρ παρῥησία μὲν ἄκαιρος ἐδλάψε τὴν ἀλήθειαν, μεταχειρισμὸς δὲ εὐκαιρος κατώρθωσε τὸ προκείμενον. « Οὐκ ἤδειν, ἀδελφοί, » καὶ τὰ ἑξῆς. Τινὲς φασὶ μὴ εἰδέναι αὐτὸν ὅτι ἐστὶν ἀρχιερεὺς, διὰ μακροῦ μὲν ἐπανεληθόντα χρόνου, μὴ συγγενόμενον δὲ Ἰουδαίοις, ἑρῶντα δὲ αὐτὸν ἐν τῷ μέσῳ μετὰ πολλῶν ἑτέρων· οὐκ ἔτι γὰρ δηλὸς ἦν ὁ ἀρχιερεὺς, πολλῶν ὄντων καὶ διαφόρων. Δι' ὃ ὡς μὴ εἰδὼς εὐλόγως ἀπολογεῖται ὡς κατηγορίας οὐσης, καὶ ἐπάγει· Ἄρχοντα τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἐρεῖς κακῶς.

Propterea rationabiliter, ut qui non sciverit, respondet quasi crimen sit, ac subjungit: Principi populi tui non maledices.

Γινούσ δὲ ὁ Παῦλος ὅτι ἐν μέρος ἐστὶ Σαδδουκαίων, τὸ δὲ ἄτερον Φαρισαίων, ἔκραξεν ἐν τῷ συνεδρίῳ· Ἄδρες ἀδελφοί, ἐγὼ Φαρισαῖός εἰμι, υἱὸς Φαρισαίου, περὶ ἐλπίδος καὶ ἀναστάσεως νεκρῶν ἐγὼ κρίνομαι. Τοῦτο δὲ αὐτοῦ λαλήσαντος, ἐγένετο στάσις τῶν Φαρισαίων καὶ τῶν Σαδδουκαίων καὶ ἐσχίσθη τὸ πλῆθος. »

Πάλιν ἀνθρωπίνως διαλέγεται, καὶ οὐ πανταχοῦ τῆς χάριτος ἀπολαύει. Καὶ ἐν τούτῳ, καὶ μετὰ ταῦτα ἐβουλήθη σχίσαι τὸ πλῆθος τὸ κακῶς ὁμοιοῦν κατ' αὐτοῦ. Καὶ οὐ ψεύδεται οὐδὲ ἐνταῦθα· Φαρισαῖος γὰρ ἦν ἐκ προγόνων.

Σαδδουκαῖοι μὲν γὰρ λέγουσι, μὴ εἶναι ἀνάστασιν, μὴδὲ ἄγγελον, μὴτε πνεῦμα. Φαρισαῖοι δὲ ὁμολογοῦσι τὰ ἀμφοτέρα. Ἐγένετο δὲ κραυγὴ μεγάλη, καὶ ἀναστάντες γραμματεῖς τοῦ μέρους τῶν Φαρισαίων, διεμάχοντο λέγοντες· Οὐδὲν κακὸν εὐρίσκομεν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τούτῳ. »

Σαδδουκαῖοι παχῆς τινὲς ὄντες, τάχα οὐδὲ τὸν Θεὸν ἴσασιν. Ὅθεν οὐδὲ ἀνάστασιν βούλονται πιστεύειν εἶναι. « Φαρισαῖοι δὲ ὁμολογοῦσι τὰ ἀμφοτέρα. » Καὶ μὴν τρία ἐστὶ. Πῶς οὖν λέγει, « Ἀμφοτέρα; » ἢ ἐτι πνεῦμα καὶ ἄγγελον ἐν φησιν, ἢ ἐτι ἡ λέξις οὐ μόνον περὶ δύο λέγει, ὅπερ κυρίως δηλοῖ τὸ, « Ἀμφοτέρα, ἀλλὰ καὶ περὶ τριῶν. Ὅστε οὖν οὐ δεῖ ἐκ τῆς ἕξωθεν ἀκριβολέκτου κυριότητος κρίνειν τὰς τῶν ἀπλῶν καὶ ἀγραμμάτων ἀλιείων συγγραφάς.

« Εἰ δὲ πνεῦμα ἐλάλησεν αὐτῷ, ἢ ἄγγελος, μὴ τεομνησώμεν. Πολλῆς δὲ γενομένης στάσεως, εὐλαβηθεὶς ὁ χιλιάρχος μὴ διασπασθῆ ὁ Παῦλος ὑπ'

αὐτῶν, ἐκέλευσε τὸ στράτευμα καταβῆναι καὶ ἀρπάσαι αὐτὸν ἐκ μέσου αὐτῶν, ἄγειν τε εἰς τὴν παρεμβολήν. Τῇ δὲ ἐπιούσῃ νυκτὶ ἐπιστάς αὐτῷ ὁ Κύριος, εἶπε· Θάρσει, Παῦλε. Ὡς γὰρ διεμαρτύρω τὰ περὶ ἐμοῦ εἰς Ἱερουσαλήμ, οὕτως σε δεῖ καὶ εἰς Ῥώμην μαρτυρῆσαι. »

« Εἰ δὲ πνεῦμα ἐλάλησεν αὐτῷ. » Διχῶς ἔστι νοῆσαι τὸ εἰρημένον. Ὁ γὰρ λείπει τι αὐτῷ πρὸς ἀναπλήρωσιν τοῦ νοήματος, ἵνα ἢ οὕτως· Ἐἰ δὲ πνεῦμα ἢ ἄγγελος ἐλάλησεν αὐτῷ, ἄδηλον, φησὶν· ἢ ὡς ἀπὸ τῶν Φαρισαίων τὸ ῥῆμα λεκτέον· Εἰ δὲ πνεῦμα ἐλάλησεν αὐτῷ ἢ ἄγγελος, ἀντὶ τοῦ, Ἰδοὺ τὰ περὶ ἀναστάσεως λαλῶν, δῆλός ἐστιν ἢ διὰ Πνεύματος ἁγίου, ἢ δι' ἄγγελου κατηχηθεὶς τὸν τῆς ἀναστάσεως λόγον.

ΚΕΦΑΛ. ΛΔ'.

Περὶ ἐπιβουλῆς μελετωμένης ὑπὸ Ἰουδαίων κατὰ Παύλου, καὶ μηνύσεως αὐτῆς πρὸς Λυσίαν· ἐν ᾧ ὅτι παρεπέμφθη ὁ Παῦλος τῷ ἡγεμόνι εἰς Καισάρειαν μετὰ στρατιωτῶν καὶ γραμματέων.

« Γένομένης δὲ ἡμέρας, ποιήσαντές τινες τῶν Ἰουδαίων συστροφὴν, ἀνεθεμάτισαν ἑαυτοὺς, λέγοντες, μήτε φαγεῖν, μήτε πιεῖν, ἕως οὗ ἀποκτείνωσι τὸν Παῦλον. Ἦσαν δὲ πλείους τεσσαράκοντα οἱ ταύτην τὴν συνωμοσίαν πεποιηκότες. Οἵτινες προσελθόντες τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ τοῖς πρεσβυτέροις εἶπον· Ἀναθέματι ἀνεθεματίσαμεν ἑαυτοὺς μηδεὶς γεύσασθαι ἕως οὗ ἀποκτείνωμεν τὸν Παῦλον. Νῦν οὖν ὑμεῖς ἐμφανίσατε τῷ χιλιάρχῳ καὶ τῷ συνεδρίῳ, ὅπως αὔριον αὐτὸν καταγάγῃ πρὸς ἡμᾶς, ὡς μέλλοντας διαγινώσκειν ἀκριβέστερον τὰ περὶ αὐτοῦ. Ἡμεῖς δὲ πρὸ τοῦ ἐγγίσει αὐτόν, ἔτοιμοί ἐσμεν τοῦ ἀνελεῖν αὐτόν. Ἀκούσας δὲ ὁ υἱὸς τῆς ἀδελφῆς Παύλου τὸ ἔνεδρον, παραγενόμενος καὶ ἐσελθὼν εἰς τὴν παρεμβολήν, ἀπήγγειλε τῷ Παύλῳ. Προσκαλεσάμενος δὲ ὁ Παῦλος ἕνα τῶν ἑκατοντάρχων, ἔφη· Τὸν νεανίαν τοῦτον ἀπάγαγε πρὸς τὸν χιλιάρχον· ἔχει γὰρ τι ἀπαγγεῖλαι αὐτῷ. Ὁ μὲν οὖν παραλαβὼν αὐτόν ἤγαγε πρὸς τὸν χιλιάρχον, καὶ φησιν· Ὁ δέσμιος Παῦλος προσκαλεσάμενός με, ἠρώτησε τοῦτον τὸν νεανίαν ἀγαγεῖν πρὸς σὲ ἔχοντά τι λαλῆσαι σοι. Ἐπιλαβόμενος δὲ τῆς χειρὸς αὐτοῦ ὁ χιλιάρχος, καὶ ἀναχωρήσας κατ' ἰδίαν, ἐπυθάνετο, τί ἐστὶν ὃ ἔχεις ἀπαγγεῖλαι μοι. Εἶπε δὲ, ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι συνέθεντο τοῦ ἐρωτήσαι σε, ὅπως αὔριον εἰς τὸ συνέδριον καταγάγῃς τὸν Παῦλον, ὡς μέλλοντές τι ἀκριβέστερον πυνθάνεσθαι περὶ αὐτοῦ. Σὺ οὖν μὴ πεισθῆς αὐτοῖς. Ἐνεδρεύουσι γὰρ αὐτόν ἐξ αὐτῶν ἄνδρες πλείους τεσσαράκοντα, οἵτινες ἀνεθεμάτισαν ἑαυτοὺς μήτε φαγεῖν μήτε πιεῖν ἕως οὗ ἀνέλωσιν αὐτόν· καὶ νῦν ἔτοιμοί εἰσι προσδεχόμενοι τὴν ἀπὸ σοῦ ἐπαγγελίαν. Ὁ μὲν οὖν χιλιάρχος ἀπέλυσε τὸν νεανίαν, παρὰγγείλας μηδεὶς ἐκλαλῆσαι, ὅτι ταῦτα ἐνεφάνισας πρὸς με. Καὶ προσκαλεσάμενος δὲ οὐκ ἴσως τῶν ἑκατοντάρχων, εἶπεν· Ἐτοιμάσατε στρατιώτας διακοσίους, ὅπως πορευθῶσιν ἕως Καισάρειας, καὶ ἰππεῖς ἑβδομήκοντα, καὶ δεξιολάβους διακοσίους,

peretur Paulus ab ipsis, jussit milites descendere et rapere eum de medio eorum, ac deducere eum in castra. Sequenti vero nocte assistens ei Dominus ait : Bono animo esto, Paule : ut enim testificatus es de me Jerosolymis, sic te oportet et Romæ testificari. »

« Si autem spiritus locutus est ei. » Duplici modo intelligi potest quod dictum est. Aut enim deest quidpiam ad sententiæ expletionem, ut ita dicatur : 166 Si autem Spiritus aut angelus locutus est ei, incertum est, inquit. Aut tanquam a Pharisæis dicendum est esse verbum : Si autem spiritus vel angelus, locutus est ei : hoc est, Ecce quæ de resurrectione loquitur manifestum est, quod aut per Spiritum sanctum, aut per angelum eruditus sit resurrectionis sermonem.

CAPUT XXXIV.

De insidiis Paulo intentatis a Judæis, et quod Lysia indicatæ sint ; in quo narratur quod transmissus sit Paulus Cæsaream ad præsidem cum militibus et scribis.

XXIII, 12-35. « Facto autem die, collegerunt se quidam ex Judæis, et devoverunt se, dicentes, neque esuros se, neque bibituros, donec occiderent Paulum. Erant autem plures quam quadraginta viri qui hanc conjurationem fecerant : qui accesserunt ad principes sacerdotum ac seniores, et dixerunt : Devotione devovimus nos nihil gustaturos donec occidamus Paulum. Nunc ergo vos significate tribuno et concilio, ut cras producat illum ad nos, tanquam aliquid certius cognituros de eo. Nos vero priusquam appropinquet, parati sumus interficere illum. Cumque audisset filius sororis Pauli insidias, venit et intravit castra, nuntiavitque Paulo. Accessito autem Paulus ad se uno ex centurionibus ait : Adolescentem hunc abduc ad tribunalum, habet enim quod renuntiet illi. Etille quidem assumens eum duxit ad tribunalum, et ait : Vincit Paulus accersitum me rogavit, ut hunc adolescentem perducerem ad te habentem aliquid quod loquatur tibi. Apprehensa autem tribunus manu illius, secessit cum eo seorsim et percussit illum : Quid est quod habes significandum mihi ? At ille dixit ; 167 Judæi constituerunt uti rogarent te, ut crastino die educas Paulum in concilium, quasi aliquid certius inquisituri sint de illo. Tu vero ne persuadearis ab eis. Insidiantur enim illi ex eis viri plures quadraginta, qui seipsos devoverunt ne vel edant, vel bibant donec interficiant illum : et nunc parati sunt expectantes ut promittas. Tribunus igitur dimisit adolescentem, præcepitque ei : Ne cui effutias, inquiens, quod hæc indicaveris mihi. Et accersitis duobus quibusdam centurionibus, dixit : Parate milites ducentos ut eant Cæsaream, et equites septuaginta, et lancearios ducentos a tertia hora noctis : et jumenta præbete, ut impositum Paulum salvum perducant ad Felicem

præsidentem, scriptis litteris in formam: Claudius Lysias maxime strenuo præsidi Felici salutem. Virum hunc comprehensum a Judæis, cum jam esset ab eis interficiendus, superveniens cum exercitu eripui, cognito quod Romanus esset: volensque scire causam ob quam accusarent illum, deduxi eum in concilium ipsorum. Quem comperi accusari de quæstionibus legis eorum, nullum autem dignum morte aut vinculis crimen habentem. Cumque indicatum esset mihi de insidiis quas illi paraverant Judæi, protinus misi illum ad te, præcepto dato etiam accusatoribus, ut quæ habent adversus eum dicant apud te. Vale. Milites vero, juxta quod sibi injunctum erat, receptum Paulum duxerunt per noctem Antipatridem. Postero autem die dimissis equitibus ut cum eo irent, reversi sunt in castra. Qui cum venissent Cæsaream ac tradidissent præsidi epistolam, statuerunt coram eo et Paulum. Cumque legisset præses et interrogasset ex qua provincia esset, ubi cognovisset quod ex Cillicia: Audiam te, inquit, cum accusatores quoque tui advenerint, jussitque in prætorio Herodis custodiri eum. »

καὶ πυθόμενος ὅτι ἀπὸ Κιλικίας, Διακούσομαι σου, ἔφη, αὐτὸν ἐν τῷ πριτωρίῳ Ἡρώδου φυλάσσεισθαι. »

168 « Ἀνεθεμάτισαν ἑαυτοὺς, » i. devoverunt seipso, hoc est, extra Dei fidem sese esse dixerunt nisi facerent quæ judicaverant. Sive ergo promissione frustrarentur, sicut etiam frustrati sunt, anathema erant: sive etiam contigisset illis ut occiderent, rursus aut ipsi tanquam homicidæ anathema sese efficiebant, aut Deus ipse, quanquam pontifices dissimularent. Itaque duplex est anathema: unum quidem tanquam omnibus aut multis inaccessum solique Deo repositum: alterum quasi ab omni creatura sanctisque potestatibus intactum, et a Deo alienum, tanquam diabolo repositum, propter alienationem bono impermistam: et hujusmodi nunc anathemati hi sese subjiciunt. Hoc autem sæpius per epitasim, id est, intensionem dici arbitramur κατάθεμα, hoc est rejectum: quod enim hujusmodi est non reponitur aut deponitur, sed rejicitur, diabolo subjectum simul, et cum eo condemnatum.

CAPUT XXXV.

Tertulli accusatio adversus Paulum, et ipsius ad præsidentem defensio.

XXIV, 1-21. « Post quinque autem dies descendit princeps sacerdotum Ananias cum senioribus et Tertullo quodam oratore, qui comparuerunt coram præside adversus Paulum, citatoque Paulo cœpit Tertullus accusare, dicens: Cum in multa pace agamus per te, et multa recte gerantur in populo hoc per tuam providentiam, et semper, et ubique comprobamus, præstantissime Felix, cum omni gratiarum actione. Sed ne diutius te detineam, oro te ut audias nos paucis pro tua humanitate. Nacti enim sumus hunc virum pe-

ἀπὸ τρίτης ὥρας τῆς νυκτός, κτήνη τε παραστῆσαι, ἵνα ἐπιβιδάσαντες τὸν Παῦλον διασώσωσι πρὸς Φήλικα τὸν ἡγεμόνα, γράψας ἐπιστολὴν περιέχουσαν τὸν τύπον τοῦτον· Κλαύδιος Λυσίας τῷ κρατίστῳ ἡγεμόνι Φήλικι χαίρειν. Τὸν ἄνδρα τοῦτον συλληφθέντα ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, καὶ μέλλοντα ἀναρτίσθαι ὑπ' αὐτῶν, ἐπιστάς σὺν τῷ στρατεύματι ἐξείλομην, μαθὼν ὅτι Ῥωμαῖός ἐστι. Βουλόμηνος δὲ γινῶναι τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἐνεκάλουν αὐτῷ, κατήγαγον αὐτὸν εἰς τὸ συνέδριον αὐτῶν. Ὅν εἶρον ἐγκαλούμενον περὶ ζητημάτων τοῦ νόμου αὐτῶν, μηδὲν δὲ ἄξιον θανάτου ἢ δεσμῶν ἐγκλημα ἔχοντα. Μηνυθείσης δὲ μοι ἐπιβουλῆς εἰς τὸν ἄνδρα μέλλειν ἔσθαι ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων, ἑξαυτῆς ἔπεμψα πρὸς σέ, παραγγείλας καὶ τοῖς κατηγόροις λέγειν τὰ πρὸς αὐτὸν ἐπὶ σοῦ. Ἐβῆρωσο. Οἱ μὲν οὖν στρατιῶται κατὰ τὸ διατεταγμένον αὐτοῖς, ἀναλαβόντες τὸν Παῦλον, ἤγαγον διὰ τῆς νυκτός εἰς τὴν Ἀντιπατρίδα. Τῇ δὲ ἐπαύριον ἔσσαντες τοὺς ἰππεῖς πορεύεσθαι σὺν αὐτῷ, ὑπέστρεψαν εἰς τὴν παρεμβολὴν, οἵτινες εἰσελθόντες εἰς τὴν Καισάρειαν, καὶ ἀναδόντες τὴν ἐπιστολὴν τῷ ἡγεμόνι, παρέστησαν καὶ τὸν Παῦλον αὐτῷ. Ἀναγνοὺς δὲ ὁ ἡγεμὼν, καὶ ἐπερωτήσας ἐκ ποίας ἐπαρχίας ἐστὶ, ὅταν καὶ οἱ κατήγοροί σου παραγίνωνται: ἐκέλευσέ τε

« Ἀνεθεμάτισαν ἑαυτοὺς, » τούτέστιν ἔξω εἶναι τῆς κατὰ Θεὸν πίστεως εἶπον ἑαυτοὺς, εἰ μὴ ποιήσαντα τὰ δόξαντα. Ἐῖτε οὖν ἐψεύσαντο τὴν ὑπόσχεσιν ὡς καὶ ἐψεύσαντο, ἀνάθεμά εἰσιν· ἔτε καὶ ἐξεργόνει αὐτοῖς φονεῦσαι, πάλιν ὡς φονεῖς ἀνάθεμα ἑαυτοὺς ἐποίουν, ἦτοι ὁ Θεός, εἰ καὶ παρσιώπων οἱ ἀρχιερεῖς. Τοῦ ἀναθέματος οὖν διασσοῦ νοουμένου, τοῦ μὲν, ὡς τοῖς πᾶσιν ἢ πολλοῖς ἀνεφίκτου, Θεῷ δὲ μόνῳ ἀνατιθεμένου, τοῦ δὲ ὡς πάση τῇ κτίσει καὶ ταῖς ἀγίαις δυνάμεσιν ἀψάστου, καὶ Θεῷ ἄλλοτριου, ὡς τῷ διαβόλῳ ἀνακαίμενου, διὰ τὴν ἀμιγῆ τοῦ καλοῦ ἄλλοτριωσιν, τοιοῦτον νῦν καὶ οὗτο ὑποβάλλουσιν ἑαυτοὺς ἀναθέματι. Τοῦτ' οὖν πολλάκις κατ' ἐπίτασιν εἰρηθῆσαι νομιζόμενον κατάθεμα. Ἐφ' ἂν ὄντι τὸ τοιοῦτον οὐκ ἀνατίθεται, ἀλλὰ κατατίθεται τῷ διαβόλῳ ὑποταττόμενον καὶ συγκαταδικαζόμενον.

ΚΕΦΑΛ. ΛΕ'.

Τερτύλλου περὶ Παύλου κατηγορία, καὶ αὐτοῦ ἀπολογία ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος.

« Μετὰ δὲ πέντε ἡμέρας κατέβη ὁ ἀρχιερεὺς Ἀνανίας μετὰ τῶν πρεσβυτέρων, καὶ ῥήτορος Τερτύλλου τινός. Ὅστινες ἐνεφάνισαν τῷ ἡγεμόνι κατὰ τοῦ Παύλου. Ἐληθέντος δὲ αὐτοῦ, ἤρξατο κατηγορεῖν ὁ Τερτύλλος, λέγων· Πολλῆς εἰρήνης τυγχάνοντες διὰ σοῦ, καὶ κατορθωμάτων γινόμενων τῷ ἔθνει τούτῳ διὰ τῆς σῆς προνοίας, πάντη τε καὶ πανταλοῦ ἀποδεχόμεθα, κράτιστε Φήλιξ, μετὰ πάσης εὐχαριστίας. Ἰνα δὲ μὴ ἐπὶ πλείδον σε ἐγκόπτω, παρακαλῶ ἀκούσαι σε ἡμῶν συντόμως τῇ σῇ ἐπιεικείᾳ· Ἐβρόντες γὰρ τὸν ἄνδρα τοῦτον

λοιμὸν, καὶ κινουῦντα στάσεις πᾶσι τοῖς Ἰουδαίοις ἅσπερ κατὰ τὴν οἰκουμένην, πρωτοστάτην τε τῆς τῶν Ναζωραίων αἱρέσεως, ὃς καὶ τὸ ἱερὸν ἐπειράσσει βεβηλώσει, ἐκρατήσαμεν αὐτόν, καὶ κατὰ τὸν ἡμέτερον νόμον ἠθελήσαμεν κρίνειν. Παρελθὼν δὲ Λυσίας ὁ χιλιάρχος μετὰ πολλῆς βίας ἐκ τῶν χειρῶν ἡμῶν ἀπήγαγεν, κελεύων τοὺς κατηγοροῦντες αὐτοῦ ἔρχεσθαι ἐπὶ σέ· παρ' οὗ δύνασαι αὐτὸς ἀνακρίνας περὶ πάντων τούτων ἐπιγῶναι, ὧν ἡμεῖς κατηγοροῦμεν αὐτοῦ. Συνέθεντο δὲ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι φάσκοντες ταῦτα οὕτως ἔχειν. Ἀπεκρίθη δὲ ὁ Παῦλος, νεύσαντος αὐτοῦ τοῦ ἡγεμόνος λέγειν· Ἐκ πολλῶν ἐτῶν ὄντα σε κριτὴν τῷ ἔθνει τούτῳ ἐπιστάμενος, εὐθημότερον τὰ περὶ ἐμαυτοῦ ἀπολογουῦμαι, δυναμένου σου γινῶναι, ὅτι οὐ πλείους εἰσὶν μοι ἡμέραι ἢ δεκαδύο, ἀφ' ἧς ἀνέβην προσκυρήσων ἐν Ἱερουσαλήμ, καὶ οὔτε ἐν τῷ ἱερῷ εὐρόν με πρὸς τινα διαλεγόμενον, ἢ ἐπισύστασιν ποιῶντα ὄχλου, οὔτε ἐν ταῖς συναγωγαῖς, οὔτε κατὰ πόλιν· οὔτε πρᾶσθῆναι με δύναται, περὶ ὧν κατηγοροῦσί μου. Ὁμοιωθὲν δὲ τοῦτό σοι, ὅτι κατὰ τὴν ὁδὸν, ἣν λέγουσιν αἵρεσιν, οὕτως λατρεύω τῷ πατρὶφι Θεῷ, πιστεύων πᾶσι τοῖς κατὰ τὸν νόμον καὶ τοῖς προφήταις γεγραμμένοις, ἐλπίζω ἔχων εἰς τὸν Θεόν, ἣν καὶ αὐτοὶ οὗτοι προσδέχονται, ἀνάστασιν μέλλειν ἔσεσθαι νεκρῶν, δικαίω τε καὶ ἀδίκων. Ἐν τούτῳ δὲ αὐτὸς ἀσκήσας, ἀπρόσκοπον συνείδησιν ἔχειν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τοὺς ἀνθρώπους διάπαντός. Δι' ἐτῶν δὲ πλειόνων παρεγενόμην, ἐλεημοσύνας ποιήσων εἰς τὸ ἔθνος μου καὶ προσφοράς, ἐν οἷς εὐρόν με ἠγνισμένον ἐν τῷ ἱερῷ, οὐ μετὰ ὄχλου, οὐδὲ μετὰ θορύβου. Τινὲς δὲ ἀπὸ τῆς Ἀσίας Ἰουδαῖοι, οὓς δεῖ ἐπὶ σοῦ παρεῖναι καὶ κατηγορεῖν, εἴ τι ἔχοιεν πρὸς με, ἢ αὐτοὶ οὗτοι εἰπάτωσαν, εἴ τι εὐρόν ἐν ἐμοὶ ἀδίκημα, στάγος μου ἐπὶ τοῦ συνεδρίου, ἢ περὶ μιᾶς ταύτης φωνῆς, ἧς ἐκέκραξα ἑστῶς ἐν αὐτοῖς, ὅτι περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν ἐγὼ κρίνομαι σήμερον ὑμῶν. »

« Ὅτι κατὰ τὴν ὁδὸν, ἣν λέγουσιν αἵρεσιν, οὕτω λατρεύω τῷ πατρὶφι Θεῷ. » Μετὰ τὴν κλήσιν τοῦ εἶναι ἀπόστολος Χριστοῦ λέγων λατρεύειν Κυρίῳ πατρὶφι Θεῷ δείκνυσιν ἕνα ὄντα Θεὸν Παλαιᾶς τε καὶ Νέας, ὃν οἱ προφῆται καὶ ὁ νόμος κατήγγειλαν, ὃν ὁ Παῦλος ἐκήρυσεν εἰπὼν, πιστεύων πᾶσι τοῖς κατὰ νόμον καὶ τοῖς προφήταις γεγραμμένοις. Κατὰ τὸ σιωπώμενον δὲ κἀνταῦθα τὸν Χριστὸν εἰσήγαγεν, ἀλλὰ τέως τῷ τῆς ἀναστάσεως ἐνδιατρίβει λόγῳ, ὃν οὗτοι ἐξ ἀρχῆς διεπονοῦντο. Τούτου γὰρ δειχθέντος εὐκόλως καὶ τὰ τοῦ Χριστοῦ ἐπισήγητο, ὅτι ἀνίστη.

« Ἀκούσας δὲ ταῦτα ὁ Φηλίξ ἀνέβαλεν αὐτοὺς, ἀκριβέστερον εἰδὼς τὰ περὶ τῆς ὁδοῦ, εἰπὼν· Ὅταν Λυσίας ὁ χιλιάρχος καταβῆ, διαγνώσομαι τὰ καθ' ὑμᾶς. Διαταξάμενός τε τῷ ἐκτοντάρχῳ τηρεῖσθαι τὸν Παῦλον, ἔχειν τε ἀνεσιν, καὶ μηδένα κωλύειν τῶν ἰδίων αὐτοῦ ὑπερτείνειν ἢ προσέρχεσθαι αὐτῷ. Μετὰ δὲ ἡμέρας τινὰς παραγενόμενος ὁ Φηλίξ σὺν Ἀρουσίλλῃ τῇ γυναικὶ αὐτοῦ οὖσα Ἰουδαίᾳ, με-

stiferum et concitantem seditionem omnibus Judæis in universo orbe, et auctorem hæresis Nazarenorum, qui etiam templum profanare tentavit: quem et apprehensum voluimus juxta legem nostram judicare. Sed superveniens tribunus Lysias cum magna vi **169** eripuit eum a manibus nostris, jubens accusatores ejus ad te venire, ex quo poteris ipse facta inquisitione de omnibus istis cognoscere, de quibus nos accusamus eum. Adjecerunt autem et Judæi, dicentes hæc ita se habere. Respondit autem Paulus, cum annuisset ipse præses ut diceret: Æquiore animo pro meipso respondeo, cum sciam te multis jam annis judicem fuisse genti huic: qui potes cognoscere, quod non plures sunt mihi dies, quam **B** duodecim, ex quo ascendi adoraturus Jerosolymam: et neque in templo compererunt me cum aliquo disputantem, aut concursum facientem turbæ, neque in synagogis, neque in civitate, neque probare possunt ea de quibus me accusant. Confiteor autem hoc tibi quod juxta viam quam vocant hæresim sic colo patrium Deum, credens omnibus quæ in lege et prophetis scripta sunt: spem habens in Deum fore, quam et hi exspectant, resurrectionem mortuorum justorum simul et injustorum. In hoc autem ipse studeo sine offendiculo conscientiam habere erga Deum et homines semper. Post annos autem plures accessi eleemosynas exhibiturus in gentem meam et oblationes, in quibus compererunt me purificatum in templo, haud cum turba neque cum tumultu. Quidam autem ex Asia Judæi, quos oportebat apud te præsto esse et accusare, si quid haberent adversum me: aut hi ipsi dicant, si quid deprehenderunt in me iniquitatis, cum stem in concilio: nisi de una hac voce, qua clamavi inter eo stans. De resurrectione mortuorum ego judicor hodie a vobis. »

« Juxta viam quam vocant hæresim sic colo patrium Deum. » Dicens se Deum patrium colere post factam vocationem ut essent apostoli, ostendit eundem esse Deum Veteris ac Novi Testamenti, quem lex et prophetæ annuntiaverunt: quem Paulus prædicabat, dicens se universis credere quæ in lege ac prophetis scripta sunt. Latenter autem Christum etiam hic induxit, **170** sed interim in sermone de resurrectione versatur, quem hi ab exordio oppugnabant: hoc enim ostenso, facile etiam quæ de Christo sunt superinduceret, nempe quod resurrexerit.

XXIV, 22-27. « Auditis autem his, Felix distulit illos, cum certo sciret quæ ad eam viam attinebant, dicens: Cum tribunus Lysias descenderit, pernoscam causam vestram: jussitque centurioni ut custodiret Paulum, sineretque eum relaxari, et ne quem ex illius familiaribus varetet ministrare ei, aut adire eum. Post aliquot autem dies cum advenisset Felix cum Dra-

silla uxore sua, quæ erat Judæa, accersivit Paulum, et audivit ab eo fidem, quæ est in Christum. Disputante autem illo de justitia et temperantia, et de judicio futuro, tremefactus Felix respondit: In præsentia abi, cæterum nactus oportunitatem accersam te: simul et illud sperans fore ut pecunia sibi daretur a Paulo quo solveret ipsum, propter quod etiam frequenter accersens eum, loquebatur cum eo. »

« Auditis his Felix. » Advertendum quod Felix noverat fidem, diligenter instructus ex veteri Testamento in his quæ Christi sunt: et ad Judæorum gratiam non absolvit Paulum, aut etiam ut munera acciperet, quemadmodum subsequens sermo demonstrat. Noverat quoque ista, eo quod uxorem haberet Judæam, a qua hæc continue audiebat. Hæc autem præter legem ipsi conjuncta erat, nempe Judæa Græco. Aut fortassis Judæa quidem erat, nupserat tamen illi tum cum Græca esset: propter quod etiam dicebat ipsi suam fidem, suadens ut vir quoque ad eam transiret relicta idololatria.

CAPUT XXXVI.

171 De Felicis defunctione, Festique successionem, et Pauli ab eo interrogationem et provocationem.

XXIV, 27; XXV, 1-12. « Biennio autem expleto accepit successorem Felix Portium Festum. Volens autem gratiam præstare Judæis Felix, reliquit Paulum vinctum Festus ergo suscepta provincia, post triduum ascendit Jerosolyma ab urbe Cæsare. Significaveruntque illi principes sacerdotum ac primores Judæorum de Paulo: et rogabant eum, postulantes favorem adversus ipsum, ut accerseret illum Jerusalem, insidias tendentes, ut interficerent eum in via. Festus autem respondit ut servaretur quidem Paulus Cæsare: se vero brevi illo profecturum. Qui ergo, inquit, inter vos potentes sunt, simul descendentes, si quod est in viro crimen, accusent eum. Demoratus autem inter eos diebus amplius quam decem, descendit Cæsaream, et postero die sedit pro tribunali, jussitque Paulum adduci. Qui cum perductus esset, circumsteterunt eum qui ab Jerosolymis descenderant Judæi, multa et gravia crimina intendentes adversus Paulum, quæ non poterant probare, Paulo pro se respondente, quod neque in legem Judæorum, neque in templum, neque in Cæsarem quidquam peccasset. Festus autem volens gratificari Judæis, respondens Paulo, dixit: Vis Jerosolymam ascendere, et ibi de his judicari apud me? Dixit autem Paulus: Ad tribunal Cæsaris sto, ubi me oportet judicari. Judæis nullam feci injuriam, sicut et tu melius nosti. Si enim injuriam feci, aut quidquam dignum morte perpetravi, non recuso mori. Si vero nihil est eorum de quibus 172 hi accusant me, nemo potest me illis donare. Cæsarem appello. Tunc Festus cum consilio

πέμψατο τὸν Παῦλον. Καὶ ἤκουσεν αὐτοῦ περὶ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως. Διαλεγόμενου δὲ αὐτοῦ περὶ δικαιοσύνης καὶ ἐγκρατείας καὶ τοῦ κριματος τοῦ μέλλοντος ἕσσεσθαι, ἔμφοδος γενόμενος ὁ Φῆλιξ ἀπεκρίθη· Τὸ νῦν ἔχον πορεύου, καιρὸν δὲ μεταλαβὼν μετακαλέσομαι σε, ἅμα δὲ καὶ ἐλπίζων, ὅτι κρίματα δοθήσονται αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Παύλου, ὅπως λύσῃ αὐτόν. Δι' ὃ καὶ πυκνότερον αὐτὸν μεταπεμπόμενος ὠμίλει αὐτῷ. »

« Ἀκούσας ταῦτα ὁ Φῆλιξ. » Σημειωτέον ὅτι ἦδει ὁ Φῆλιξ τὴν πίστιν, ἀκριβῶς κατηχηθεὶς ἐκ τῆς Παλαιᾶς τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ, καὶ πρὸς χάριν Ἰουδαίων οὐκ ἀπέλυσε τὸν Παῦλον, ἢ καὶ διὰ δωροληψίαν, ὡς παρακατιῶν ὁ λόγος εἰδείξεν. Ἔδει δὲ καὶ ὡς ἔχων γυναῖκα Ἰουδαίαν, παρ' ἧς συνεχῶς ἤκουε ταῦτα. Αὕτη, δὲ παρὰ τὸν νόμον συνήφθη αὐτῷ, Ἰουδαία οὖσα Ἕλλητι. Ἡ τάχα ἦν μὲν Ἰουδαία, γαμηθεῖσα δὲ αὐτῷ ἐγένετο Ἕλληνις· δι' ὃ καὶ ἔλεγε αὐτῷ τὴν ἑαυτῆς πίστιν, πείθουσα καὶ τὸν ἄνδρα παραβάτην γενέσθαι.

ΚΕΦΑΛΑ. ΛΖ.

Ἐπεὶ τῆς Φηλικῆς διαδοχῆς, καὶ τῆς Φηστοῦ προαγωγῆς, τῆς τε ἐπ' αὐτοῦ ἀνακρίσεως Παύλου καὶ ἐφέσεως.

« Διετίας δὲ πληρωθείσης ἔλαβε διάδοχον ὁ Φηλιξ Ἡρόκιον Φηστον. Θέλων τε χάριτας καταθέσθαι τοῖς Ἰουδαίοις ὁ Φηλιξ, κατέλιπε τὸν Παῦλον δεδεμένον. Φηστος οὖν ἐπιβάς τῇ ἐπαρχίᾳ, μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀνέβη εἰς Ἱεροσόλυμα ἀπὸ Καισαρείας. Ἐνεφάντησάν τε αὐτῷ ὁ ἀρχιερεὺς καὶ οἱ πρῶτοι τῶν Ἰουδαίων κατὰ τοῦ Παύλου, καὶ παρεκάλουν αὐτόν, αἰτούμενοι χάριν κατ' αὐτοῦ, ὅπως μεταπέμψηται αὐτόν εἰς Ἱερουσαλήμ, ἐνεδραν ποιοῦντες, ἀνελεῖν αὐτόν κατὰ τὴν δόδον. Ὁ μὲν οὖν Φηστος ἀπεκρίθη τηρεῖσθαι τὸν Παῦλον ἐν Καισαρείᾳ, ἑαυτὸν δὲ μέλλειν ἐν τάχει ἐκπορεύεσθαι. Οἱ οὖν δυνατοὶ ἐν ὑμῖν, φησί, συγκαταβάστες, εἴ τι ἐστὶν ἐν τῷ ἄνδρὶ τούτῳ κατηγορημάτων αὐτοῦ· Διατρέψας δὲ ἐν αὐτοῖς ἡμέρας πλείους ἢ δέκα, καταβάς εἰς Καισάρειαν, τῇ ἐπέμβριον καθίσας ἐπὶ τοῦ βήματος, ἐκέλευσε τὸν Παῦλον ἀχθῆναι. Παραγενομένου δὲ αὐτοῦ, περιέστησαν οἱ ἀπὸ Ἱεροσολύμων καταβδηκότες Ἰουδαῖοι, πολλὰ καὶ βαρῆα αἰτιάματα φέροντες κατὰ τοῦ Παύλου, ἃ οὐκ ἴσχυον ἀποδείξαι, ἀπολογουμένου αὐτοῦ, ὅτι οὔτε εἰς τὸν νόμον τῶν Ἰουδαίων, οὔτε εἰς τὸ ἱερόν, οὔτε εἰς Καισάρᾳ τι ἤμαρτον. Ὁ Φηστος δὲ τοῖς Ἰουδαίοις θέλων χάριν καταθέσθαι, ἀποκριθεὶς τῷ Παύλῳ, εἶπε· Θέλεις εἰς Ἱεροσόλυμα ἀναβᾶς, ἐκεῖ περὶ τούτων κρίνεσθαι ἐπ' ἐμοῦ; Εἶπε δὲ ὁ Παῦλος· Ἐπὶ τοῦ βήματος Καισαρὸς ἐστὼς εἰμι, οὐ με δεῖ κρίνεσθαι· Ἰουδαίους οὐδὲν ἠδίκησα, ὡς καὶ συ κάλλιον ἐπιγινώσκεις. Εἰ μὲν γὰρ ἀδικῶ, καὶ ἄξιον θανάτου πέπραχά τι, οὐ παραιτούμαι τὸ ἀποθανεῖν. Εἰ δὲ οὐδὲν ἐστὶν ὧν οὗτοι κατηγοροῦσί μου, οὐδεὶς με δύναται αὐτοῖς χηρῶσθαι. Καισάρᾳ ἐπικαλοῦμαι· Τότε ὁ Φη-

στος συλλαλήσας μετὰ τοῦ συμβουλίου, ἀπεκρίθη. **A** collocutus, respondit: Cæsarem appellasti? ad Cæsarem ibis. »

Τὸ, « Ἐπὶ τοῦ βήματος Καίσαρος ἐστὼς ἐγώ, » ἔφη ὁ Παῦλος, βουλόμενος τὰς τῶν Ἰουδαίων χεῖρας ἐκφυγεῖν, τουτέστιν ἐν τῇ Ῥώμῃ θέλω ἀπελθεῖν παρὰ τῷ βασιλεῖ, κακεῖ δικάσασθαι. Ἐκκλῶμαί σε, φησί. Τὸ γὰρ, Καίσαρ, ὄνομα, Ῥωμαῖστί, βασιλέα σημαίνει, ὡς κοινῶ ὀνόματι πάντας βασιλεῖς Ῥωμαίων Καίσαρας μὲν καλεῖσθαι, καθὼ δὲ βασιλεῖς, οὐ μὴν καὶ ἰδικὰ αὐτῶν ὀνόματα εἶναι ταῦτα. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως ὁ τότε βασιλεύων Κεῖσαρ Αὐγουστος ἐκαλεῖτο· ἔπαθε δὲ ἐπὶ Τιβερίου Καίσαρος. Ὁ δὲ μακρότερος Παῦλος ἐπὶ Νέρωνος Καίσαρος ἀναγίνεται ἐν Ῥώμῃ.

ΚΕΦΑΛ. ΑΖ'.

Ἀγρίππα καὶ Βερνίκης παρουσία, καὶ πείσεις τῶν κατὰ Παῦλον. Ἐν ᾧ Παῦλος ἀπολογία ἐπ' αὐτῶν περὶ τῆς ἐνόμου θρησκείας αὐτοῦ καὶ κλήσεως εἰς τὸ Εὐαγγέλιον· ὡς οὐδὲν ἀδικεῖ Ἰουδαίους ὁ Παῦλος Ἀγρίππας, ἔφη τῷ Φῆστον.

« Ἡμερῶν δὲ διαγενομένων τινῶν Ἀγρίππας ὁ βασιλεὺς καὶ Βερνίκη κατήντησα εἰς Καισάρειαν, ἀσπασόμενοι τὸν Φῆστον. Ὡς δὲ πλείους ἡμέρας διέτριβεν ἐκεῖ, ὁ Φῆστος τῷ βασιλεῖ ἀπέθετο τὰ κατὰ τὸν Παῦλον, λέγων· Ἀνὴρ τίς ἐστι καταλειμμένος ὑπὸ Φηλικῶν ὀσμῶν, περὶ οὗ γενομένου μου εἰς Ἱερουσόλυμα, ἐνεφάνησεν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τῶν Ἰουδαίων, αἰτούμενοι κατ' αὐτοῦ δίκην. Πρὸς οὓς ἀπεκρίθη, ὅτι οὐκ ἔστιν ἔθνος Ῥωμαῖοις χαρίζεσθαι τινα ἄνθρωπον εἰς ἀπώλειαν, πρὶν ἢ ὁ κατηγορούμενος κατὰ πρόσωπον ἔχει τοὺς κατηγοροῦντες, τόπον τε ἀπολογίας λάβοι περὶ τοῦ ἐγκλήματος. Συνελθόντων οὖν αὐτῶν ἐνθάδε, ἀναβολὴν μηδεμίαν ποιησάμενος, τῇ ἑξῆς καθίσας ἐπὶ τοῦ βήματος, ἐκέλευσα ἀλθῆναι τὸν ἄνδρα. Περὶ οὗ σταθέντες οἱ κατηγοροί, οὐδεμίαν αἰτίαν ἐπέφερον ὧν ὑπενόουν ἐγώ. Ζητήματα δὲ τινα περὶ τῆς ἰδίας θειστικῆς εἶχον πρὸς αὐτὸν, καὶ περὶ τινος Ἰησοῦ τεθνηκότος, ὃν ἔφασκεν ὁ Παῦλος ζῆν. Ἀπορούμενος δὲ ἐγὼ τὴν περὶ τούτου ζήτησιν, ἔλεγον, εἰ βούλοιο πορεύεσθαι εἰς Ἱερουσαλήμ, κακεῖ κρίνεσθαι περὶ τούτων. Τοῦ δὲ Παύλου ἐπικαλεσαμένου, τρηθῆναι αὐτὸν εἰς τὴν τοῦ Σεβαστοῦ διάγνωσιν, ἐκέλευσα τηρεῖσθαι αὐτὸν ἕως οὗ πέμψω αὐτὸν πρὸς Καίσαρα. Ἀγρίππας δὲ πρὸς τὸν Φῆστον ἔφη· Ἐβουλόμην καὶ αὐτὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀκοῦσαι. Ὁ δὲ, Αὔριον, φησὶν, ἀκούσῃ αὐτοῦ. Τῇ οὖν ἐπαύριον ἐλθόντος τοῦ Ἀγρίππα καὶ τῆς Βερνίκης μετὰ πολλῆς φαντασίας, καὶ ἐσελθόντων εἰς τὸ ἀκροατήριον σὺν τε τοῖς χιλιάρχοις καὶ ἀνδράσι τοῖς κατ' ἐξοχὴν οὓσι τῆς πόλεως, καὶ κελύσαντος τοῦ Φῆστου, ἔχθη ὁ Παῦλος. Καὶ φησὶν ὁ Φῆστος· Ἀγρίππα βασιλεὺς, καὶ πάντες οἱ συμπαρόντες ἡμῖν ἄνδρες, θεωρεῖτε τοῦτον; περὶ τούτου πᾶν τὸ πλῆθος τῶν Ἰουδαίων ἐντυχόν μοι, ἐν τε Ἱεροσολύμοις καὶ ἐνθάδε, ἐπιβοῶντες μὴ δεῖν ζῆν αὐτὸν μηκέτι. Ἐγὼ δὲ καταλαβόμενος μηδὲν ἄξιον θανάτου αὐτὸν πεπραχέναι, καὶ αὐτοῦ

Cæsarem appellasti? ad Cæsarem ibis. »

« Ad tribunal Cæsaris sto, » ait Paulus, volens Judæorum manus effugere, hoc est, volo Romam proficisci ad imperatorem, et ibi judicari. Provoco te, inquit. Nomen Cæsar Romana lingua regem seu imperatorem significat: adeo ut communi nomine omnes imperatores Romanorum Cæsares vocentur, tanquam dicas reges vel imperatores. Atqui hæc non erant propria eorum nomina. Sub Christi enim nativitate, qui tunc imperabat Cæsar Augustus vocabatur: passus est autem sub Tiberio Cæsare. Paulus vero sub Nerone Cæsare Romæ interficitur.

CAPUT XXXVII.

B Agrippæ et Bernices adventus, ac interrogationes de rebus quæ Paulum concernebant: in quo etiam narratur Pauli ad ea responsio, de legitimo cultu suo et vocatione ad Evangelium: quod Agrippa dixerit Festo Paulum in nullo Judæos injuria affecisse.

XXV, 13-27. « Et cum dies aliquot transacti essent: Agrippa rex et Bernice descenderunt Cæsaream, salutaturi Festum. Cumque pluribus diebus ibi commorarentur. Festus regi causam Pauli retulit, dicens: Vir quidam est relictus a Felice vincus, de quo, cum venissem Jerosolymam, significaverunt mihi principes sacerdotum ac seniores Judæorum, postulantes adversus illum sententiam. Quibus respondi, non esse Romanis consuetudinem ob gratiam donare aliquem hominem **173** ut pereat, prius quam is, qui accusatur, præsentibus habeat accusatores, locumque defendendi accipiat de crimine. Cum ergo huc convenissent, sine ulla dilatione sequenti die sedens pro tribunali, jussi adduci virum. De quo cum stetissent accusatores, nullum crimen intendebant super hisce rebus, de quibus ego suspicabar: sed quæstiones quasdam de sua superstitione habebant adversus eum, et de quodam Jesu defuncto, quem affirmabat Paulus vivere. Hæsitans autem ego de hujusmodi quæstione, dicebam, num vellet ire Jerosolyma, et ibi super his judicari. Cum autem Paulus appellasset ut servaretur Augusti cogitationi, jussi servari eum, donec mitterem ipsum ad Cæsarem. Agrippa autem dixit ad Festum: Volebam et ipse hominem audire. Cras, inquit audies eum. Postero vero die cum venisset Agrippa et Bernice cum multo apparatu, et introissent in auditorium cum tribunis et præcipuis viris civitatis, jubente Festo, adductus est Paulus. Et ait Festus: Agrippa rex omnesque qui simul adestis nobiscum viri, videtis hunc hominem, de quo omnis multitudo Judæorum interpellavit me tum Jerosolymis tum hic, acclamantes, non oportere eum vivere amplius. Ego vero comperi nihil dignum morte eum admisisse. Cæterum cum is ipse appellasset Augustum, statui mittere eum: de quo quod certo scribam domino, non habeo. Qua

propter produxi eum ad vos, et maxime ad te, A rex Agrippa, ut, examinatione facta, habeam quod scribam. Iniquum enim mihi videtur mittere vinctum, et crimina de quibus accusatur non significare. »

« Agrippa rex. » Aut regis nomine descenderat Agrippa in provincias, et propterea rex quoque appellabatur: aut fortassis ipse quoque rex erat partium orientalium, cum Nero occidentalibus imperaret, ac Romanæ resideret. « Ut servaretur Augusti cognitioni. » 174 Σεβαστὸν improprie dicit regem seu imperatorem, quemadmodum etiam Cæsarem: quem infra dominum quoque vocat, dicens: « De quo quod certo scribam domino non habeo. »

XXVI, 1. 11. « Agrippa vero ad Paulum ait: Permittitur tibi loqui pro temetipso. Tunc Paulus extenta manu pro se dicebat: Super omnibus de quibus a Judæis accusor, rex Agrippa, existimo me beatum, qui causam dicturus sim apud te hodie, cum tu maxime sis gnarus earum quæ apud Judæos sunt et consuetudinum et questionum. Quapropter obsecro te ut patienter me audias. Itaque vitam quidem meam quam egi ab adolescentia, quæ fuit ab initio in gente mea Jerosolymis, noverunt omnes Judæi, qui prius noverant me ab initio, si velint testimonium ferre, quod secundum exquisitissimam sectam nostræ religionis vixerim Pharissæus. Et nunc ob spem repromissionis, quæ ad patres nostros facta est a Deo, sto iudicio subjectus, ad quam duodecim tribus nostræ instanter die ac nocte colentes Deum, sperant se perventuras: de qua spe accusor, rex Agrippa, a Judæis. Quid? an incredibile iudicatur a vobis quod Deus mortuos suscitaret? Et ego quidem existimabam adversum nomen Jesu Nazareni oportere ut multa repugnando facerem, quod et feci Jerosolymis: et multos sanctorum ego carceribus inclusi, a principibus sacerdotum potestate accepta: cumque occiderentur, detuli sententiam. Et per omnes synagogas frequenter puniens eos, compellebam blasphemare: et amplius insaniens in eos, persequerbar etiam in exteris usque civitates. »

Quid, an incredibile iudicatur a vobis quod Deus mortuos suscitaret? « Duas ponit circa resurrectionem ratiocinationes: unam quidem a prophetis: nec tamen adducit prophetam, sed ipsam Judæorum communem opinionem: aliam vero fortiolem, quæ est ab ipsis rebus, quoniam probatum est ab eo quod Christus resurrexerit a mortuis: et hanc quoque rationibus confirmat. Primæ ratio: « Quid, incredibile sst 175 quod Deus mortuos suscitaret? » Item alia: Anne hujusmodi doctrina erat, eaque dogmata in quibus educati erant? Quis autem non suscepit sermonem quem in medium adduxit? Super hoc, inquit, decreto tanquam de hæresi ac-

δὲ τούτου ἐπικκλεσαμένου τὸν Σεβαστὸν, ἔκρινα πέμπειν αὐτόν· περὶ οὗ ἀσφαλὲς τι γράψαι τῷ κυρίῳ οὐκ ἔχω. Δι' ὃ προήγαγον αὐτὸν ἐφ' ὁμῶν, καὶ μάλιστα ἐπὶ σοῦ, βασιλεῦ Ἀγρίππα, ὅπως τῆς ἀνακρίσεως γενομένης, σὺ τὴν γράψαι. Ἄλογον γάρ μοι δοκεῖ πέμποντα δέσμιον, μὴ καὶ τὰς κατ' αὐτοῦ αἰτίας σιμᾶναι. »

« Ἀγρίππας ὁ βασιλεὺς. » Ἦτοι εἰς τάξιν βασιλέως κατῆι ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ὁ Ἀγρίππας, καὶ διὰ τοῦτο καὶ βασιλεὺς ἐχρημάτιζεν· ἢ τάχα βασιλεὺς ἦν καὶ αὐτὸς τῶν ἀνατολικῶν μερῶν, τοῦ Νέρωνος τῶν δυτικῶν ἄρχοντος, καὶ ὄντος ἐν Ῥώμῃ. « Εἰς τὴν τοῦ Σεβαστοῦ διάγνωσιν. » Σεβαστὸν καταχρηστικῶς τὸν βασιλέα καλεῖ, ὡς περ καὶ Καίσαρα· ὃν παρακατιῶν καὶ Κύριον καλεῖ, λέγων· « Περὶ οὗ ἀσφαλὲς τι γράψαι τῷ κυρίῳ οὐκ ἔχω. »

« Ἀγρίππας δὲ πρὸς τὸν Παῦλον ἔφη· Ἐπιτρέπεται σοι ὑπὲρ σεαυτοῦ λέγειν. Τότε ὁ Παῦλος ἀπελογοῖτο ἐκτείνας τὴν χεῖρα· Περὶ πάντων ὧν ἐγκαλοῦμαι ὑπὸ Ἰουδαίων, βασιλεῦ Ἀγρίππα, ἤγημαι ἑμαυτὸν μακάριον, μέλλων ἀπολογισθῆναι ἐπὶ σοῦ σήμερον, μάλιστα γνώστην ὄντα σε πάντων τῶν κατὰ Ἰουδαίους ἡθῶν τε καὶ ζητημάτων ἐπιστάμενος. Δι' ὃ δέομαι σου, μακροθύμως ἀκοῦσαι μου. Τὴν μὲν οὖν βίωσίν μου τὴν ἐκ νεότητος, τὴν ἀπ' ἄρχῆς γενομένην ἐν τῷ ἔθνει μου ἐν Ἱεροσολύμοις, ἴσασι πάντες οἱ Ἰουδαῖοι, προγινώσκοντές με ἄνωθεν, ἐὰν θέλωσι μαρτυρεῖν, ὅτι κατὰ τὴν ἀκριβεστάτην αἵρεσιν τῆς ἡμετέρας θρησκείας, ἔζησα Φαρισαῖος. Καὶ νῦν ἐπ' ἐλπίδι τῆς πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίας γενομένης ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἔστηκα κρινόμενος εἰς ἦν τὸ δωδεκάφυλον ἡμῶν ἐν ἐκτενεῖα νύκτα καὶ ἡμέραν λατρεῦον ἐλπίζει κατανοῆσαι· περὶ ἧς ἐλπίδος ἐγκαλοῦμαι, βασιλεῦ Ἀγρίππα, ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων. Τί; ἄπιστον κρίνεται παρ' ὑμῖν, εἰ ὁ Θεὸς νεκροὺς ἐγείρει; Ἐγὼ μὲν οὖν ἔδοξα ἑμαυτῷ πρὸς τὸ ὄνομα Ἰησοῦ τοῦ Ναζωραίου δεῖν πολλὰ ἐναντία πρᾶξαι, ὃ καὶ ἐποίησα ἐν Ἱεροσολύμοις. Καὶ πολλοὺς τῶν ἁγίων ἐγὼ φυλακαῖς κατέκλεισα. τὴν παρὰ τῶν ἀρχιερέων ἐξουσίαν λαβὼν. Ἀναρουμένων τε αὐτῶν, κατήνεγκα ψῆφον. Καὶ κατὰ πάσας τὰς συναγωγὰς πολλάκις τιμωρῶν αὐτοὺς, ἠνάγκασον βλασφημεῖν· περισσῶς τε ἐμμαινόμενος αὐτοῖς, ἐδίωκον ἕως καὶ εἰς τὰς ἔξω πόλεις. »

D « Τί; ἄπιστον κρίνεται παρ' ὑμῖν, εἰ ὁ Θεὸς νεκροὺς ἐγείρει; » Δύο τίθησι περὶ ἀναστάσεως λογισμοὺς, ἓνα μὲν τὸν ἀπὸ τῶν προφητῶν· καὶ οὐ παράγει προφήτην, ἀλλ' αὐτὴν τῶν Ἰουδαίων τὴν δόξαν· ἄλλον δὲ τὸν ἰσχυρότερον, τὸν ἀπὸ πραγμάτων, ὅτι διελέχθη αὐτῷ ὁ Χριστὸς ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν. Καὶ κατασκευάζει καὶ τοῦτον ἀπὸ λογισμῶν, τὴν προτέραν αὐτοῦ μανίαν διηγούμενος. Πρῶτος λογισμὸς· « Τί, ἄπιστον εἰ ὁ Θεὸς νεκροὺς ἐγείρει; » καὶ ἄλλος· Μὴ τοιαύτη δόξα ἦν, εἴγε μὴ ἀνατεθραμμένοι ἦσαν ἐν τούτοις τοῖς δόγμασι; Ὅν δὲ εἰσεφέρετο, τίς οὐκ ἂν ἐδέξατο τὸν λόγον; Ἐπεὶ τῆς αἰρέσεως ταύτης, φησὶν, ἐγκαλοῦμαι· καὶ αὕτη παρ' αὐτοῖς πρὸςθεύει-

ται. Διὰ ταύτην εὐχονται, διὰ ταύτην λατρεύουσιν, ἵνα ταύτην τύχωσι. Καὶ ταύτην ἐγὼ καταγγέλλω·

« Ἐν οἷς καὶ πορευόμενος εἰς τὴν Δαμασκὸν μετ' ἐξουσίας καὶ ἐπιτροπῆς τῆς παρὰ τῶν ἀρχιερέων, ἡμέρας μέσης, βασιλεῦ, κατὰ τὴν ὁδὸν εἶδον οὐρανόν, ὑπὲρ τὴν λαμπρότητα τοῦ ἡλίου περιλάμπαν με φῶς, καὶ τοὺς σὺν ἐμοὶ πορευομένους. Πάντων δὲ καταπεσόντων ἡμῶν εἰς τὴν γῆν, ἤκουσα φωνὴν λαλοῦσαν πρὸς με, καὶ λέγουσαν τῇ Ἐμβραϊδὶ διαλέκτῳ· Σαούλ, Σαούλ, τί με διώκεις; σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λατίζεις. Ἐγὼ δὲ εἶπον· Τίς εἶ, Κύριε; Ὁ δὲ εἶπεν· Ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς ὃν σὺ διώκεις. Ἀλλὰ ἀνάστηθι, καὶ στῆθι ἐπὶ τοὺς πόδας σου. Εἰς τοῦτο γὰρ ὤφθην σοι προχειρίσασθαι σε ὑπηρέτην καὶ μάρτυρα, ὧν τε εἶδες, ὧν τε ὀφθήσομαί σοι, ἐξαιρουμένός σε ἐκ τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἔθνῶν, εἰς οὓς νῦν σε ἀποστέλλω, ἀνοῖξαι ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, τοῦ ὑποστρέψαι ἀπὸ σκοτόους εἰς φῶς, καὶ τῆς ἐξουσίας τοῦ Σατανᾶ ἐπὶ τὸν Θεόν, τοῦ λαθεῖν αὐτοὺς ἀφ᾽ ἐσιν ἁμαρτιῶν, καὶ κληρὸν ἐν τοῖς ἁγιασμένοις πίστει τῇ εἰς ἔμέ.

« Ὑπὲρ τὴν λαμπρότητα τοῦ ἡλίου. » Τῶν αἰσθητῶν τὸ φωτεινότετον παράγων, καὶ μὴ δυνάμενος ἀντιστῆσαι τῷ φωτὶ ἐκείνῳ τὸ τοῦ Ἰησοῦ φῶς, καθὼς δύναται παραδέξασθαι ἀκοή ἀνθρώπου λαλεῖν, ὑπερβίβων τὸ ἡλιακὸν φῶς ἐκείνῳ φησι.

« Ὅθεν, βασιλεῦ Ἀγρίππα, οὐκ ἐγενόμην ἀπειθῆς τῇ οὐρανίῳ ὀπτασίᾳ. »

Ὅπτασία ἐστὶν ἡ καθαρὰ θεῖα ἢ ὑπερβαίνουσα ἀνθρώπων. Ὅπερ τις ἐν σαρκὶ ὧν, δίχα τοῦ ἀποκαλυφθῆναι αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμοὺς, οὐκ ἔστιν ἰδεῖν δυνατός.

« Ἀλλὰ τοῖς ἐν Δαμασκῷ πρῶτον καὶ Ἱεροσολύμοις, εἰς πᾶσάν τε τὴν χώραν τῆς Ἰουδαίας, καὶ τοῖς ἔθνεσιν ἀπαγγέλλων μετανοεῖν, καὶ ἐπιστρέφειν ἐπὶ τὸν Θεόν, ἄξια τῆς μετανοίας ἔργα πράσσοντας. Ἐνεκα τούτων με οἱ Ἰουδαῖοι συλλαβόμενοι ἐν τῷ ἱερῷ, ἐπειρώντο διαχειρίσασθαι. Ἐπικουρίας οὖν τυχὼν τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἄχρι τῆς ἡμέρας ταύτης ἔστηκα, μαρτυρούμενος μικρῷ τε καὶ μεγάλῳ. οὐδὲν ἐκτὸς λέγων, ὧν τε οἱ προφῆται ἐλάλησαν μελλόντων γίνεσθαι, καὶ Μωϋσῆς, εἰ παθητὸς ὁ Χριστός, εἰ πρῶτος ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν φῶς μέλλει καταγγέλλειν τῷ λαῷ καὶ τοῖς ἔθνεσι. »

« Ὅν τε οἱ προφῆται ἐλάλησαν. » Ἴνα μὴ δόξη αὐτὸς διδάσκαλος εἶναι τούτου, ἐπάγει τοὺς προφήτας καὶ τὸν Μωϋσέα λέγοντα « εἰ παθητὸς ὁ Χριστός, εἰ πρῶτος ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν, » καὶ τὰ ἐξῆς. Τὸ δὲ, εἰ, ἀντὶ τοῦ, ὅτι, ἐστὶ. Μωϋσῆς, φησὶν, εἶπεν ὅτι παθητὸς ὁ Χριστός, πρῶτος ἐξ ἀναστάσεως. Ἡρώτος γὰρ οὗτος ἀνέστη, καὶ οὐκ ἔτι ἀποθνήσκει. Οἱ γὰρ ἀναστάντες δι' αὐτοῦ ἢ τῶν μαθητῶν, καὶ οἱ διὰ τῶν προφητῶν, πάλιν ἀπέθανον, ἕως τῆς καθόλου ἀναστάσεως μένοντες.

A cusor: cum apud eos nihil hac opinione antiquius habeatur, propter hanc gloriantur, ob hanc Deum colunt ut eam consequantur. Et hanc ego annuntio.

XXVI, 12-18 « His rebus intentus, cum proficiscerer Damascum cum auctoritate permissuque principum sacerdotum, die medio, rex vidi e cælo supra solis splendorem circumfulsisse me lumen, et eos qui mecum faciebant iter. Cumque omnes nos decidissemus in terram, audivi vocem loquentem ad me, ac dicentem lingua Hebraica: Saul, Saul, quid me persequeris? durum est tibi contra stimulos calcitrare. Ego autem dixi: Quis es, Domine? At ille dixit: Ego sum Jesus, quem tu persequeris. Sed exsurge et sta super pedes tuos. Ad hoc enim apparui tibi, ut constituam te ministrum ac testem, et eorum quæ vidisti, et eorum in quibus ego apparebo tibi, eripiens te a populo et gentibus, in quas nunc te mitto, ut aperias oculos eorum, ut convertantur a tenebris ad lucem, et a potestate Satanæ ad Deum, ut accipiant remissionem peccatorum, et sortem inter eos qui sanctificati sunt, per fidem quæ est erga me. »

« Supra solis splendorem. » Afferens in medium id quod inter sensibilia lucidissimum est, cum non posset illi Jesu lucem æquare, quæ longe major est, ut eo modo loquatur, quo possit hominis auditus suscipere, ait lucem illam superare solis splendorem.

XXVI, 19. « Unde, rex Agrippa, non fui inobediens « cælesti visioni. »

C Ὅπτασία pura visio est humanam supergreditur naturam illius rei quam non potest quispiam, dum in carne est, videre, nisi ipsius oculi divinitus revelentur.

XXVI, 20-23. « Sed his qui sunt Damasci primum et Jerosolymis, ac per omnem Judææ regionem, 176 deinde quoque gentibus annuntiabam ut resipiscerent et converterentur ad Deum, opera facientes digna resipiscentiæ. Hæc ex causa Judæi me in templo comprehensum tentaverunt interficere. Dei itaque nactus auxilium, usque in hodiernum diem sto, testificans tum parvo, tum magno, nihil aliud dicens quam ea quæ prophetæ dixerant futura esse, et Moses, an passurus fuerit Christus, an primus ex resurrectione mortuorum D lumen annuntiaturus sit populo et gentibus. »

« Nihil aliud dicens quam ea quæ prophetæ dixerunt. » Ne hujus rei doctor habeatur, prophetas adducit ac Mosen dicentem, an passurus fuerit Christus, an primus ex resurrectione mortuorum, etc.; et vero, id est an, capitur pro ὅτι id est quod. Moses, inquit, dixit quod passurus esset Christus, primus ex resurrectione. Primus siquidem hic resurrexit nec amplius moritur: cum enim aut per eum, aut per discipulos, similiter et per prophetas, alii quidam resurrexerant, rursus mortui sunt, expectantes universalem resurrectionem.

XXVI, 24-52. « Hæc autem cum pro se diceret, Festus magna voce ait : Insanis, Paule, multæ te litteræ ad insaniam convertunt. Et Paulus : Non insanio, inquit, præstantissime Feste, sed veritatis et sobrietatis verba eloquor. Scit enim de his rex, ad quem et libere loquor. Latere eum nihil horum arbitror. Siquidem neque hoc in angulo gestum est. Credis, rex Agrippa, prophetis ? Scio quod credas. Agrippa autem ad Paulum ait : Paucis suades mihi ut Christianus efficiar. Paulus vero dixit : Optarim sane a Deo et paucis et multis, non te solum, sed etiam omnes qui audiunt hodie, esse tales qualis ego sum, exceptis vinculis his. Cumque hæc locutus esset, surrexit rex ac præses et Bernice quique assidebant. Et cum secessissent. loquebantur inter se. dicentes : Nihil morte aut vinculis dignum facit homo iste. Agrippa vero Festo dixit : Dimitti poterat hic homo, si non appellasset Cæsarem. »

ἔτι Οὐδὲν θανάτου ἄξιον ἢ δεσμῶν πράσσει ὁ ἄνθρωπος ἐδύνατο ὁ ἄνθρωπος οὗτος, εἰ μὴ ἐπεκέκλητο Καίσαρα. »

¶ Quoniam ad regem semper verba dirigebat, commotus est aliquantum Festus, et Libertatem intuitus, ex animi perturbatione et ira : Ins nis, inquit. Paulus vero causam docet, cur ad regem verbum convertat. Deinde ostendens quod toto terrarum orbe hoc dogma sit dispersum, subjungit :

« Siquidem neque hoc in angulo gestum est : » de cruce ac resurrectione Christi loquens. Ἐν ὀλίγῳ hoc est perpaucis verbis, brevibus sermonibus, modica doctrina, absque magno labore continuaque disputatione. Propter quod etiam Paulus vicissim ac convenienter ait ad illum : « Optarim sane a Deo et paucis et multis ; » ac si dicat : Hoc nempe mihi studio est, ut omnes efficiantur Christiani, et hoc mihi in votis est etiam precatio coram Deo : quandoquidem paratus sum, et multis sermonibus, et paucis Christi prædicare fidem, multo etiam cum labore ac molestia, idque protinus. Nequaquam enim laborem aut molestiam in doctrina ac prædicatione inesse arbitrari : sed perinde mihi esset defatigari, ac non defatigari, multum tempus insumere sicut parum, modo nonnullos videam qui ad Deum convertantur.

Hæc autem dicebat simul quidem suam promptitudinem atque fervorem demonstrans, simul etiam illum provocans, ut si vellet plura audire et ampliori frui doctrina, non modo nihil cunctaretur, verum etiam adeo promptus esset ad exhibendum se paratum ac alacrem, ut etiam opus illud sibi in votis esset, dummodo scopum assequeretur. Agrippa quidem acceperat ἐν ὀλίγῳ, ut significaret paucis opus esse aut parum abesse. Paulus vero tum in divinis, tum in humanis, prudentissimus ac astutissimus, si quispiam alius, aut oblata us dictione, aut significato ad id quod suis sermonibus erat expediens adjunxit, ἐν ὀλίγῳ καὶ ἐν πολλῷ, ac si dixisset : Parvo sermonum agone, aut si opus esset etiam majori, optarim te Christianum fieri. Omnino promptus sum omnia facere pro salute, non tua solum, ve-

« Ταῦτα δὲ αὐτοῦ ἀπολογουμένου, ὁ Φῆστος μεγάλη τῆ φωνῆ ἔφη· Μαίνη. Παῦλε, τὰ πολλά σε γράμματα εἰς μανίαν περιτρέπει. Ὁ δὲ, Οὐ μαίνομαι, φησί, κράτιστε Φῆστε, ἀλλὰ ἀληθείας καὶ σωφροσύνης ῥήματα ἀποφθέγγομαι. Ἐπίσταται γὰρ περὶ τούτων ὁ βασιλεὺς, πρὸς ὃν καὶ παρῳησιαζόμενος λαλῶ. Λαυθάνειν γὰρ αὐτόν τι τούτων, οὐ κείθουμαι οὐδέν. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἐν γωνίᾳ πεπραγμένον τοῦτο. Πιστεύεις, βασιλεῦ Ἀγρίππα, τοῖς προφήταις ; Οἶδα ὅτι πιστεύεις. Ὁ δὲ Ἀγρίππας πρὸς τὸν Παῦλον ἔφη· Ἐν ὀλίγῳ με πείθεις Χριστιανὸν γενέσθαι. Ὁ δὲ Παῦλος εἶπεν· Εὐξαίμην ἂν τῷ Θεῷ καὶ ἐν ὀλίγῳ καὶ ἐν πολλῷ οὐ μόνον σὲ, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς ἀκούοντας μου σήμερον, γενέσθαι τοιούτους, ὅποιος κἀγὼ εἰμι, παρεκτός τῶν δεσμῶν τούτων. Καὶ ταῦτα εἰπόντος αὐτοῦ, ἀνέστη ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ ἡγεμῶν, ἢ τε Βερενίκη καὶ οἱ συγκαθήμενοι αὐτοῖς. Καὶ ἀναχωρήσαντες, ἐλάλουν πρὸς ἀλλήλους λέγοντες, οὗτος Ἀγρίππας δὲ τῷ Φῆστῳ ἔφη· Ἀπολεῖσθαι

Ἐπειδὴ καὶ πρὸς τὸν βασιλέα διελέγετο, ὥστερ ἔπαθὲ τὸ Φῆστος, καὶ ἰδὼν τὴν παρῳησίαν, ἀπὸ θυμοῦ καὶ ὀργῆς, Μαίνη, φησίν. Ὁ δὲ Παῦλος τὴν αἰτίαν διδάσκει, δι' ἣν πρὸς τὸν βασιλέα τὸν λόγον ἀπέστρεψεν. Εἶτα δεικνύς ὅτι πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης τοῦτο γέγονε τὸ δόγμα, ἐπήγαγεν· « Οὐ γὰρ ἐν γωνίᾳ πεπραγμένον τοῦτο, » τὸ περὶ σαυροῦ λέγων, καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ. Ἐν ὀλίγῳ τούτεστι δι' ὀλίγων ρημάτων, ἐν βραχείᾳ λόγοις, ἐν ὀλίγῃ διδασκαλίᾳ, χωρὶς πολλοῦ πόνου καὶ συνεχοῦς διαλέξεως. Δι' ὃ καὶ πρὸς αὐτὸν καταλλήλως ὁ Παῦλος φησίν· « Εὐξαίμην ἂν τῷ Θεῷ καὶ ἐν ὀλίγῳ, » καὶ τὰ ἔξης. Οἶον, ὅτι Ἐμοὶ τοῦτο σπουδὴ τὸ γενέσθαι πάντας Χριστιανούς καὶ τοῦτο μοὶ ἐστὶν εὐχὴ πρὸς Θεόν. Ἐπεὶ ἐτοιμὸς εἰμι καὶ διὰ πολλῶν λόγων, καὶ δι' ὀλίγων τὴν ἐν Χριστῷ κηρύσσειν πίστιν, καὶ μετὰ κόπου καὶ πόνου, καὶ ἐκ τοῦ παραχρημα. Κόπος γὰρ καὶ πόνος ἐν τῇ διδασκαλίᾳ καὶ τῷ κηρύγματι οὐδαμῶς λογίζεται μοι, ἀλλ' ἴσον ἐστὶ κοπιᾶν καὶ μὴ, καὶ πολὺν χρόνον τρίβειν κηρύττοντα καὶ ὀλίγον, μόνον εἴ τινας ὀρῶ πρὸς τὸν Χριστὸν ἐπιστρέφοντας. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν ἅμα μὲν τὸ αὐτοῦ πρόθυμον καὶ διάπυρον ἐνδεικνύμενος, ἅμα δὲ κἀκεῖνον ἐκκαλούμενος, ὡς εἰ βούλοιο καὶ πλείονα ἀκοῦσαι, καὶ πλείοτέρας διδασκαλίας ἀπολαῦσαι, οὐ μόνον οὐδὲν ἀποκνήσει, ἀλλ' οὕτως ἐστὶ πρόθυμος, ἐτοιμὸν καὶ τὸ πρόθυμον παρέχων, ὥστε καὶ εὐχῆς ἔργον αὐτὸ ποιῆσθαι, ἂν μόνον τυγχάνῃ τοῦ σκοποῦ. Τὸ, ἐν ὀλίγῳ, Ἀγρίππας μὲν ἀντι τοῦ, παρ' ὀλίγον, μικροῦ δέοντος, εἴληθεν. Ὁ δὲ εἶπερ τις ἄλλος σοφὸς τὰ θεῖα Παῦλος καὶ τὰ ἀνθρώπινα, τῇ προφορᾷ μᾶλλον τῆς λέξεως ἢ τῷ σηματομένῳ πρὸς τὸ τῶν λόγων συμφέρον χρησάμενος, τὸ ἐν ὀλίγῳ καὶ ἐν πολλῷ, ἀντι τοῦ, Ἐν ὀλίγῳ λόγων ἀγῶνι, εἰ δέοι δὲ καὶ ἐν πλείονι, εὐξαίμην ἂν σε Χριστιανὸν γενέσθαι, προήνεγκεν. Ἴν' εἴπη. Καὶ δι' ὀλίγων λόγων, καὶ διὰ πολλῶν εὐξαίμην ἂν Χριστιανὸν γενέσθαι. Διὰ πάντων πρόθυμὸς εἰμι πάντα πράττειν ἐπὶ τῇ σῆ σωτη-

ρία, οὐ τῇ σῇ δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν συνόντων. « Περὶ τῶν δεσμῶν τούτων: » Οὐκ ἀπευχόμενος ἐαυτῷ τὰ δεσμά, οὐδὲ αἰσχυρόμενος, τούτο ἔλεγε. Τούτο γὰρ ἦν αὐτῷ, εἴπερ ἄλλο τι, ἄξιον δόξης καὶ καύχημα, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐκείνων ὑπόληψιν ἀφορῶν, καὶ τῇ ἐκείνων ἀσθενείᾳ συγκαταβαίνων. Γένοιτό μοι, φησί, πάντας τούτους γενέσθαι, χωρὶς τῶν δεσμῶν

ΚΕΦΑΛΑ. ΔΗ'

Πλοῦς Παύλου ἐπὶ Ῥώμην, κινδύνων τε πλείστων καὶ μεγίστων ἐμπλεως. Ἐν ᾧ παραίνεις Παύλου πρὸς τοὺς σὺν αὐτῷ περὶ ἐλπίδος σωτηρίας. Ναυάγιον Παύλου, ὅπως τε διεσώθησαν εἰς Μελίτην τὴν νῆσον καὶ ὅσα ἐν αὐτῇ ὁ Παῦλος ἐθαυματούργησεν.

« Ὡς δὲ ἐκρίθη, τοῦ ἀποπλεῖν ἡμᾶς εἰς τὴν Ἰταλίαν, καρεδίδουν τὸν τε Παῦλον καὶ τινὰς ἐτέρους δεσμώτας ἑκατοντάρχῳ ὀνόματι Ἰουλίῳ, σπείρης Σεβαστῆς. Ἐπιβάντες δὲ πλοίῳ Ἀδραμυττηνῷ μέλλοντες πλεῖν τοὺς κατὰ τὴν Ἀσίαν τόπους ἀνήχθημεν, ὄντος σὺν ἡμῖν Ἀριστάρχου Μακεδόνα Θεσσαλονικίως. Τῇ τε ἐτέρᾳ κατήχθημεν εἰς Σιδῶνα. Φιλανθρώπως τε ὁ Ἰούλιος τῷ Παύλῳ χρησάμενος, ἐπέτρεψε πρὸς τοὺς φίλους πορευθέντα ἐπιμελείας τυχεῖν. Κάκειθεν ἀναχθέντες ὑπεπλεύσαμεν τὴν Κύπρον διὰ τὸ τοὺς ἀνέμους εἶναι ἐναντίους. Τό τε πέλαιος τὸ κατὰ τὴν Κιλικίαν καὶ Παμφυλίαν διαπλεύσαντες, κατήχθημεν εἰς Μύρα τῆς Λυκίας· κάκει εὐρῶν ὁ ἑκατοντάρχος πλοῖον Ἀλεξανδρινὸν πλέον εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐνέβησεν ἡμᾶς εἰς αὐτό. Ἐν Ἰκαναῖς δὲ ἡμέραις βραδύπλοοῦντες, καὶ μόλις γενόμενοι κατὰ τὴν Κνίδον, μὴ προσεῶντος ἡμᾶς τοῦ ἀνέμου, ὑπεπλεύσαμεν τὴν Κρήτην κατὰ Σαλμώνην. Μόλις τε παραλεγόμενοι αὐτὴν, ἤλθομεν εἰς τόπον τινὰ καλούμενον Καλοῦς λιμένας, ᾧ ἐγγὺς ἦν πόλις Λασαία. Ἰκανοὺ δὲ χρόνου διαγενομένου, καὶ ὄντος ἤδη ἐπισφαλοῦς τοῦ πλοῦς διὰ τὸ καὶ τὴν νηστείαν ἤδη παρεληλυθέναι, παρήνει ὁ Παῦλος λέγων αὐτοῖς. Ἄνδρες, θεωρῶ ὅτι μετὰ ὕβρεως καὶ πολλῆς ζημίας οὐ μόνον τοῦ φόρου καὶ τοῦ πλοῦ, ἀλλὰ καὶ τῶν ψυχῶν ἡμῶν μέλλει ἔσεσθαι τὸν πλοῦν. Ὁ δὲ ἑκατὸν τάρχος τῷ κυβερνήτῃ καὶ τῷ ναυκλήτῳ ἐπέθετο μάλλον, ἢ τοῖς ὑπὸ τοῦ Παύλου λεφομένοις. Ἀνευθέτου δὲ τοῦ λιμένος ὑπάρχοντος πρὸς παραχειμασίαν, οἱ πλείους ἔθεντο βουλὴν ἀναχθῆναι κάκειθεν, εἴπως δύναιντο, κατανήσαντες εἰς Φοίνικα παραχειμάσαι, λιμένα τῆς Κρήτης βλέποντα κατὰ Λίβα καὶ κατὰ Χῶρον. Ὑποπνεύσαντος δὲ Νότου, δόξαντες τῆς προθέσεως κεκρημέναι, ἄραυτες Ἄσσον παραλέγοντο πρὸς τὴν Κρήτην Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἔβαλε κατ' αὐτῆς ἄνεμος Τυφωνικός, ὁ καλούμενος Εὐροκλύδων. Συναρπασθέντος δὲ τοῦ πλοῦ, καὶ μὴ δυναμένου ἀντορθλαμεῖν τῷ ἀνέμῳ, ἐπιδόντες ἐφερόμεθα. Νησίον δὲ τι ὑποδραμόντες καλούμενον Κλαύδην, μόλις ἐσχύσαμεν περικρατεῖς γενέσθαι τῆς σκάφης. Ἦν ἄραυτες βοηθείαι ἐχρῶντο, ὑποζωννόντες τὸ πλοῖον, φοβούμενοι τε μὴ εἰς τὴν Σύρτιν ἐκπέσωσι, χαλάσαντες τὸ σκεῦος οὕτως ἐφέροντο. Σφοδρῶς δὲ χειμαζομένων ἡμῶν, τῇ ἑξῆς ἐκβολῇν

rum etiam eorum qui praesentes sunt. « Exceptis vinculis his. » Non sibi vincula execrans, aut ob ea pudore suffusus hoc dicebat: nam hoc, si quid aliud, gloria et exultatione dignum apud ipsam habebatur, 178 sed ad illorum existimationem respiciens, et ad eorum imbecillitatem esse demittens. Contingat mihi, inquit, ut omnes efficiantur mihi similes, praeterquam in his vinculis.

CAPUT XXXVIII.

Pauli Romam versus navigatio plurimis maximisque plena periculis: in quo narratur etiam Pauli exhortatio ad eos qui secum erant de spe salutis. Naufragium Pauli, et quo modo incolumes evaserunt in Meliten insulam, quæve miracula Paulus in ea operatus sit

XXVII, 1-20. • Postquam autem decretum est ut nos navigarem in Italiam, tradiderunt et Paulum et quosdam alios vinctos centurioni, nomine Julio, cohortis Augustæ. Consensa autem nave Adramyttina navigaturi juxta Asiæ loca, solvimus, perseverante nobiscum Aristarcho Macedone Thessalonicensi. Sequenti autem die appulimus Sidonem. Et Julius humaniter tractato Paulo, permisit ut ad amicos profectus, ab illis curaretur, Cumque inde solvissemus, subnavigavimus juxta Cyprum, propterea quod essent venti contrarii. Et emensi pelagus, quod est contra Ciliciam et Pamphyliam, pervenimus Myram quæ est Lyciæ: et ibi nactus centurio navem Alexandrinam navigantem in Italiam, imposuit nos in eam. Cumque multis diebus tarde navigarem, et vix devenissemus versus Cnidum, prohibente nos vento adnavigavimus Cretæ juxta Salmonem. Vixque illam præterlegentes, pervenimus in locum quemdam, qui vocatur Pulchriportus, cui vicina erat civitas Lasæa. Multo autem tempore peracto, 179 et cum jam esset periculosa navigatio, quod jam jejunii quoque tempus præterisset, admonebat eos Paulus, dicens: Viri, video quod cum injuria multoque damno, non solum oneris et navis, sed etiam animarum nostrarum futura sit navigatio. Centurio vero gubernatori et nauclero magis credebat, quam his quæ a Paulo dicebantur. Cumque aptus portus non esset ad hibernandum, complures cœperunt consilium solvendi illinc, si quo modo possent pervecti Phœnicem illic hibernare. Is est portus Cretæ spectans ad Aphricum et ad Chorum. Aspirante autem austro, rati se propositi compotes, cum solvisset Asson, præterlegebant Cretam. Verum haud multo post coortus est contra ipsam ventus Typhonicus, qui vocatur Euroaquilo. Cumque correpta esset navis, nec posset obniti vento, data nave flatibus, ferebamur. In insulam autem quamdam devecti, quæ vocatur Clauda, vix potuimus obtinere scapham. Qua sublata adjutoriis utebantur, succingentes navem, et timentes ne in Syrtim inciderent, demisso vase sic ferebantur. Et cum vehementi tempestate jactaremur, sequenti die jactum fecerunt, ac tertio die nostris manibus

armamenta navis projecimus. Porro neque sole neque sideribus apparentibus ad complures dies, et tempestate non exigua imminente, jam ablata erat omnis spes salutis nostræ. »

« Quod jam jejunii quoque tempus præterisset. » Jejunium dicit hic Judæorum. Nam post Pentecosten longo tempore inde egressus est, adeo ut ferme fuerit hiems, cum ad partes Cretæ accederet. Ecce nunc quoque vaticinatur Paulus, dicens eis quod naufragium facerent. Et licet non contingerit eis naufragium cum damno animarum juxta ipsius sermonem : hoc tamen naturæ cursu evenisset, nisi Deus præservasset : propter ipsum enim fecit ut illi quoque salvi essent. 180 A tempestate itaque factum est naufragium, quoniam vehemens erat procella. Majus autem fuit miraculum, quod tali tempore e mediis servati sint periculis, et ipse Apostolus et propter eum cæteri. Non ergo mentitus est. « Centurio vero gubernatori et nauclero magis credebat. » Non adhibet animum centurio his quæ a Paulo dicebantur, credens eis qui artis navigandi periti essent magis quam vectori in experto rei nauticæ, et ex hoc docet quod mentis potius error esset quam fortunæ. Cum enim naturale cuique sit devitare pericula, docet ipsa experientia ne seipsum quispiam præcipitet, cum res apertum affert periculum, et fortuna ac fatum ad id quod prævisum est obdormiat : quod si etiam vigilet, nihil tamen operari potest adversus hominum voluntatem et electionem : qua opera, quæ se concernunt, quomodocunque voluerint ducunt ac rapiunt : quemadmodum etiam ii qui cum Paulo peregre agebant. Adeo enim illi ex voluntate operabantur, ut confestim ventum nacti prosperum, gaudentes persecuti sint navigationem. Sciendum autem quod verbum ἀνοσθηλαμῆν (quod metaphorice vertimus obniti, proprie autem significat ex adverso intueri), ex dictionis proprietate, non dicitur de navigio, sed homini tantum congruit. Itaque non oportet perpetuo Scripturam ex proprietate vocum examinare.

XXVII, 21-41. « Cum autem multa jam esset inedia, tunc stans Paulus in medio eorum, dixit : Oportebat quidem, o viri, audito me non solvere a Creta, nec accersere nobis injuriam hanc et jacturam. Et nunc hortor ut bono animo D sitis : jactura enim nullius animæ erit ex vobis, sed tantum navis. Astitit enim mihi hac nocte angelus Dei, cujus sum ego et quem colo, dicens : Ne timeas, Paule, Cæsari te sisti oportet. Et ecce donavit tibi Deus omnes qui navigant tecum : propter quod bono animo estote, viri. Credo enim Deo quod sic erit, quemadmodum dictum est mihi. In quemdam autem insulam oportet nos ejici. Sed posteaquam quartadecima nox supervenit, navigantibus nobis in Adria circa medium noctis, suspicabantur nautæ 181 apparere sibi aliquam regionem : qui et demissa belide repererunt passus viginti : ac

ἔποιοῦντο. Καὶ τῇ τρίτῃ αὐτόχειρες τὴν σκαυὴν τοῦ πλοίου ἐβρίψαμεν. Μήτε δὲ ἡλίου μήτε ἀστρων ἐπιφανομένων ἐπὶ πλειονας ἡμέρας, χειμῶνός τε οὐκ ὄλιγον ἐπικειμένου, λοιπὸν περιηρεῖτο πᾶσα ἐλπὶς τοῦ σώζεσθαι ἡμᾶς. »

« Διὰ τὸ καὶ τὴν νηστείαν ἤδη παρεληλυθέναι. » Νηστείαν ἐνταῦθα τὴν τῶν Ἰουδαίων λέγει. Μετὰ γὰρ τὴν Πεντηκοστὴν ἐξῆλθεν ἐκεῖθεν μετὰ πολὺν χρόνον, ὡς ἐν αὐτῷ σχεδὸν τῷ χειμῶνι παραγένεσθαι εἰς τὰ μέρη τῆς Κρήτης. Ἰδοὺ προφητεύει καὶ νῦν ὁ Παῦλος, ναυαγῆσαι λέγων αὐτοῖς. Εἴ καὶ οὐ γέγονεν αὐτοῖς μετὰ ζημίας ψυχῶν τὸ ναυάγιον κατὰ τὸν λόγον αὐτοῦ. Τοῦτο μὲν γὰρ ὅσον κατὰ τὴν φύσιν τοῦ πράγματος ἐγένετο ἄν, εἰ μὴ ὁ Θεὸς διέσωσε. Δι' αὐτὸν γὰρ καὶ ἐκείνους διασωθῆναι ἐποίησεν. Τὸ μὲν οὖν γεγόμενον ναυάγιον ἀπὸ τοῦ καιροῦ ἐγένετο, ἐπειδὴ μέγας ἦν ὁ χειμῶν. Τὸ δὲ θαῦμα μείζον, ὅτι ἐν καιρῷ τοιοῦτῳ ἐκ μέσων ἐσώθησαν τῶν κινδύνων, αὐτὸς τε ὁ Ἀπόστολος, καὶ δι' αὐτὸν οἱ λοιποί. Ὅστε οὐ διεψεύσται. « Ὁ δὲ ἑκατοντάρχης τῷ κυβερνήτῃ καὶ τῷ ναυκλήρῳ ἐπέθετο. » Οὐ προσέχει τοῖς ὑπὸ τοῦ Ἡέλου λεγομένοις ὁ ἑκατοντάρχης, πειθόμενος τοῖς ἐμπείρωσ ἐχουσι μᾶλλον πρὸς τὸ πλεῖν, ἢ ἐπιβότῃ ἀπειρῶ ναυτικῆς, καὶ ἐκ τούτου διδάσκει, ὅτι γνώμας ἔστι καὶ οὐ τύχης τὸ ἀμάρτημα. Ὅτι γὰρ ἔστι κατὰ φύσιν ἐκφυγεῖν κίνδυνον, αὐτὴ ἡ πείρα διδάσκει μὴ κατακρημνίζειν ἑαυτὸν τινα, ὡς ἀναμφιβόλως τοῦ πράγματος κίνδυνον φέροντος, τῆς τύχης καὶ εἰμαρμένης ἐπὶ τῶν προὔπτων κοιμωμένης, ἢ γρηγορούσης μὲν, μηδὲν δὲ δυναμένης ἀντιπράξασθαι κατὰ τῆς προαιρέσεως τῶν ἀνθρώπων, καθ' ἣν ὡς ἂν βούλωνται τὰ ἐφ' ἑαυτοῖς πράγματα ἄγουσι, καὶ φέρουσιν, ὡς καὶ οἱ σὺν τῷ Παύλῳ ἐκδημοῦντες. Οὕτω γὰρ κατὰ προαίρεσιν ἐπραττον, ὅτι εὐθέως ἐπιτηδέου τυχόντες ἀνέμου χαίροντες διήνυσον τὸν πλοῦν. Ἰστέον δὲ ὅτι τὸ ἀνοσθηλαμῆν ἐπὶ πλοίου λέγειν οὐκ ἔστι κυριολεξίας. Τοῦτο γὰρ ἐπὶ ἀνθρώπου μόνον ἀρμόζει. Ὅστε οὐ δεῖ κυριολεκτεῖν ἀκαιτεῖν ἀεὶ τὴν Γραφήν.

« Πολλῆς δὲ ἀσιτίας ὑπαρχούσης, τότε σταθεὶς ὁ Παῦλος ἐν μέσῳ αὐτῶν, εἶπεν ἑκείνοις, ὡ ἄνδρες, πειθαρχήσαντάς μοι μὴ ἀνάγεσθαι ἀπὸ τῆς Κρήτης, κερδῆσαι τε τὴν ὕβριν ταύτην καὶ τὴν ζημίαν. Καὶ τὰ νῦν παραινῶ ὑμᾶς εὐθυμεῖν. Ἀποβολὴ γὰρ ψυχῆς οὐδὲ μία ἔσται ἐξ ὑμῶν, πλην τοῦ πλοίου. Παρέστη γὰρ μοι τῇ νυκτὶ ταύτῃ ἄγγελος τοῦ Θεοῦ, οὗ εἰμι, ᾧ καὶ λατρεύω, λέγων ἰσοφοβοῦ, Παῦλε, Καίσαρι σε δεῖ παραστῆναι. Καὶ ἰδοὺ κεχαρίσται σοι ὁ Θεὸς πάντας τοὺς πλείοντας μετὰ σοῦ. Διὸ εὐθυμεῖτε, ἄνδρες. Ἡστεύω γὰρ τῷ Θεῷ, ὅτι οὕτως ἔσται, καθ' ὃν τρόπον λελάληται μοι. Ἐἰς νῆσον δὲ τινα δεῖ ἡμᾶς ἐκπεσεῖν. Ὡς δὲ τεσσαρεσκαιδεκάτῃ νυξὶ ἐγένετο, διαφερομένων ἡμῶν ἐν τῷ Ἀδρίᾳ κατὰ μέσον τῆς νυκτός, ὑπενόουν οἱ ναῦται προσάγειν τινα αὐτοῖς χώραν. Καὶ βολίσαντες, εὗρον ὄργυιὰς εἴκοσι. Βραχὺ δὲ διαστήσαντες, καὶ πάλιν βολίσαντες εὗρον ὄργυιὰς δεκα-

πάντα. Φοβούμενοι τε μή πως εἰς τραχεῖς τόπους **A** ἐκπέσωσιν, ἐκ πρύμνης ρίψαντες ἀγκύρας τέσσαρα, τυχοντο ἡμέραν γενέσθαι. Τῶν δὲ ναυτῶν ζητούντων φυγεῖν ἐκ τοῦ πλοίου, καὶ χαλασάντων τὴν σκάφην εἰς τὴν θάλασσαν, προφάσει ὡς ἐκ πύργου μελλόντων ἀγκύρας ἐκτείνειν, εἶπεν ὁ Παῦλος τῷ ἑκατοντάρχῃ καὶ τοῖς στρατιωταῖς. Ἐὰν μὴ οὗτοι μείνωσιν ἐν τῷ πλοίῳ, ὑμεῖς, σωθῆναι οὐ δύνασθε. Τότε οἱ στρατιῶται ἀπέκοψαν τὰ σχοινία τῆς σκάφης, καὶ ἔασαν αὐτὴν ἐκπεσεῖν. Ἄχρι δὲ οὐ ἔμελλεν ἡμέρα γίνεσθαι, παρεκάλει ὁ Παῦλος ἅπαντας μεταλαβεῖν τροφῆς, λέγων. Τεσσαρεσκαίδεκάτην σήμερον ἡμέραν προσδοκῶντες ἄσιτοι διατελεῖτε, μηδὲν προσλαβόμενοι. Δι' ὃ παρακαλῶ ὑμᾶς προσλαβεῖν τροφῆς. Τοῦτο γὰρ πρὸς τῆς ὑμετέρας σωτηρίας ὑπάρχει, οὐδεὶς γὰρ ὑμῶν θρῖξ **B** ἐκ τῆς κεφαλῆς πεσεῖται. Ἐπιπῶν δὲ ταῦτα καὶ λαβὼν ἄρτον, εὐχαρίστησε τῷ Θεῷ ἐνώπιον πάντων· καὶ κλάσας, ἤρξατο ἐσθίειν. Εὐθύμοι δὲ γενόμενοι πάντες, καὶ αὐτοὶ προσελάθοντο τροφῆς. Ἦμεν δὲ ἐν τῷ πλοίῳ αἱ πᾶσαι ψυχαὶ διακόσμοι ἐβδομήκοντα ἕξ. Κορεσθέντες δὲ τροφῆς ἐκούφιζον τὸ πλοῖον, ἐκβαλλόμενοι τὸν σῖτον εἰς τὴν θάλασσαν. Ὅτε δὲ ἡμέρα ἐγένετο, τὴν γῆν οὐκ ἐπεγίνωσκον· κόλπον δὲ τίνα κατενόουν ἔχοντα αἰγιαλόν, εἰς ὃν ἐβουλεύσαντο, εἰ δυνατόν, ἐξῶσαι τὸ πλοῖον. Καὶ τὰς ἀγκύρας περιελόντες, ἔωσαν εἰς τὴν θάλασσαν, ἕμα ἀνέντες τὰς ζευκτηρίας τῶν πηδαλίων, καὶ ἐπάραντες τὸν ἀρτέμονα τῇ πνεύσει, κατεῖχον εἰς τὸν αἰγιαλόν. Περιπεσόντες δὲ εἰς τόπον διθάλασσον, ἐπόκειλαν τὴν ναῦν. Καὶ ἡ μὲν πύργος ἐρείσασα, ἔμεινεν ἀσάλευτος, ἡ δὲ πρύμνα ἔλβετο ὑπὸ **C** τῆς βίας τῶν κυμάτων. »

« Καὶ ἰδοὺ κεχάρισται σοι ὁ Θεός. » Ἐντεῦθεν δαίκνυται ψευδὴς ὁ περὶ τῆς εἰμαρμένης ἢ τύχης λόγος. Ἰδοὺ γὰρ εἰ μὴ διὰ Παύλου ἐσώθησαν, πάντες ἂν εἶχον ἐν τῷ πλοίῳ ἀπολέσθαι, τοῦ Θεοῦ τοῦτο δωρησαμένου τιμῆ τοῦ δικαίου. Καὶ ὡς μὲν διὰ τὸν δίκαιον ζῶσιν οἱ ἀσεβεῖς ἔστι δὲ ὅτε τὸ ἐναντίον, καὶ πρὸ ὥρας ὁ ἀσεβὴς ἀπόλλυται διὰ τὴν ἑαυτοῦ κακίαν, κατὰ τὸ εἰρημένον· Μὴ ἀσεβὴς ἦς πολὺ, μηδὲ γίνου σκληρὸς, ἵνα μὴ ἀποθῆναις ἐν οὐ καιρῷ σου. Τὸ δὲ, « Ἐὰν μὴ οὗτοι μείνωσιν ἐν τῷ πλοίῳ, ὑμεῖς οὐ δύνασθε σῶθῆναι, » οἰκονομικῶς ἔλεγεν ὁ Παῦλος ἵνα κατάσχη αὐτοὺς, καὶ μὴ διαπίση ἡ προφητεία. Ὅστε οὖν εἶδον, ὅτι ἡ ἀβουλία αὐτῶν ἐποίησεν αὐτοὺς κινδυνεῦσαι, τότε ἤρξαντο αὐτῶν **D** πείθεσθαι. Εἰ γὰρ εἰμαρμένη ἐπέθεοντο, καίτοι ὄντες ἔθνικοι, περιδόντες ἂν τὴν τοῦ ἀγίου συμβουλήν, ἔωσαν ἀπελθεῖν τοὺς κινδύνους. « Δι' ὃ παρακαλῶ ὑμᾶς μεταλαβεῖν τροφῆς. » Παραινεῖ ὁ Παῦλος μεταλαβεῖν τροφῆς, καὶ αὐτὸς πρῶτος μεταλαμβάνει, οὐ λέγων ἄλλ' ἔργον πείθων. « Τοῦτο γὰρ, φησὶ, πρὸς τῆς ὑμετέρας σωτηρίας ἐστὶ, » τουτέστι τὸ φαγεῖν, μὴ ποτε τῷ λιμῷ διαφθαρήτε. Οὐ γὰρ ἦν αὐτοῖς φροντὶς τροφῆς, ἅτε οὐ περὶ τῶν τυχόντων ὄντος τοῦ κινδύνου. Πάθεν δὲ γέγονεν αὐτοῖς δῆλος τῶν συμπλεόντων ὁ

post pusillum inde digressi, rursusque demissa bolide, repererunt passus quindecim: timentesque ne in aspera loca inciderent, de puppi jactis anchoris quatuor, optabant diem oriri. Nautis vero quærentibus fugere ex navi, cum demisissent scapham in mare, sub prætextu velut e prora anchoras extensuri, dixit Paulus centurioni et militibus: Nisi hi in navi manserint, vos salvi fieri non potestis. Tunc absciderunt milites funes scaphæ, passique sunt eam excidere. Cumque dies inciperet apparere, hortabatur Paulus omnes sumere cibum, dicens: Dies hic decimus quartus est, quod expectantes jejuni permanetis nihil accipientes: propter quod hortor vos, ut sumatis cibum: hoc enim ad salutem vestram pertinet: quia nullius vestrum capillus de capite cadet. Et dum hæc dixisset, sumpto pane gratias egit Deo in conspectu omnium, cumque fregisset, cæpit edere. Porro animis jam omnium recreatis, sumpserunt et ipsi cibum. Erasmus vero universæ animæ in navi ducentæ septuaginta sex. Ciboque satiati allevabant navem, ejicientes triticum in mare. Cum autem dies esset, terram non agnoscebant: sinum vero quemdam conspiciebant, in quod decreverant si fieri posset, impingere navem. Cumque anchoras sustulissent, mittebant se mari, simul laxatis juncturis gubernaculorum: et sublato artemone ad auræ flatum, tendebant ad littus. Et cum incidissent in locum bimarem, impegerunt navem. Ac prora quidem manebat immobilis, puppis vero solvebatur a vi undarum. »

« Et ecce donavit tibi Deus. » Hinc falsus esse ostenditur sermo qui de fato dici solet: ecce enim nisi per Paulum servati fuissent, omnes qui in navierant perire oportuit, at donavit hoc Deus **182** honori justis. Et hic quidem per justum servantur et impii: quandoque vero e diverso contingit et ante præfinitum tempus perit impius propter suam malitiam, juxta id quod dictum est: Ne sis impius multum neque durus efficiaris, ne moriaris in tempore non tuo²³. Quod autem dixit: « Nisi hi in navi manserint, vos salvi fieri non potestis, » dispensatorie dixit Paulus, ut confunderet eos, et ne excideret prophetia. Cum ergo viderunt, quod ineptum consilium suum exposuit ipsos periculo, tunc ei credere cœperunt. Si enim fato credidissent, cum essent ethnici, sprevisset utique Pauli consilium, ac nautas discedere permisissent. « Propter quod hortor vos ut sumatis cibum, » ipseque primus sumit, non verbo tantum, sed et opere suadens. Nam illud est quod ait: « Hoc enim ad salutem vestram pertinet, » nempe edere, ne quando fame consumantini: neque enim illis cibi cura erat, utpote non sinente periculo occupari circa res vulgares. Unde autem manifestus factus est numerus eorum, qui simul navigabant? »

²³ Eccle. iv, 16,

Verisimile est eos causam interrogasse cur navi-
garent, et ita omnia didicisse.

XXVII, 42-44; XXXVIII, 1-10. « Militum autem consilium erat, ut vinclos occiderent, ne quis, cum enatasset, effugeret. At centurto volens servare Paulum, compescuit eos a consilio: jussitque ut qui possent natate, abjicerent se primos, et in terram evaderent, cæterique partim in tabulis, partim in quibusdam navis fragmentis. Et sic factum est, ut omnes incolumes evaderent in terram. Cumque evasissent, tunc cognoverunt quod Melite insula vocaretur. Barbari vero præstabant non vulgarem humanitatem nobis. Accensa namque pyra recipiebant nos omnes, propter imbrem qui impreserat nos, et propter frigus. Cumque congregasset Paulus sarmentorum multitudinem, et imposuisset in ignem, vipera a calore prorepens invasit manum ejus. Ut autem viderunt Barbari pendentem bestiam de manu ejus, inter sese dicebant: Omnino homicida est homo hic, quem servatum e mari ultio non sinit vivere. **183** Et ille quidem excusa in ignem vipera, uihil mali passus est. At illi existimabant futurum, ut incederetur aut concideret repente mortuus. Diu autem illis expectantibus ac intuentibus nihil mali illi accidere, mutata mente dicebant ipsum esse Deum. In locis autem illis erant prædia primati insulæ nomine Publio, qui nos exceptos triduo benigne tractavit hospitio. Contigit autem patrem Publii febribus ac dysenteriis vexatum decumbere. Ad quem Paulus intravit, cumque orasset, et manus ei imposuisset, sanavit eum. Hoc igitur factis cæteri quoque qui habebant infirmitates in insula, accedebant et sanabantur, qui etiam multis honoribus nos honoraverunt et solventibus imposuerunt quæ necessaria erant. »

« Militum autem consilium erat, » etc. Rursum ex hoc ostenditur quod Paulo donati sint, quoniam etsi quosdam vellent interimere, ne Pauli vaticinium excideret, non permisit eos occidi centurio, quo Paulum servaret. « Vipera a calore prorepens. » Vipera injectis manui apostoli dentibus, cum peccati mollitiam non reperisset, protinus resiliit ac in ignem saliit, tanquam sibi ipsi pœnam infligens, quod corpus sibi nullo modo conveniens petiisset ac oppugnasset. Nos autem feras metuimus, quoniam virtutum panopliam non habemus. Hoc itaque intuiti Barbari, eum quoque qui certam mortem evaserat, Deum esse ducebant, ut quibus moris erat omnem, qui gloriosum aliquod opus præstaret, Deum existimare: quemadmodum etiam veteres deos nominabant, aut eos qui aliquid operarentur, quod vires ipserum suorumque coœvorum excederet, qualis erat Hercules: aut qui præstigiatura intuentes in admirationem raperent, qualis fuit Simon in Samaria.

ἀριθμός; Εἰκὸς ἦν αὐτοὺς ἐρωτᾶν τὴν αἰτίαν δι' ἣν πλέουσι, καὶ μαθεῖν πάντα.

« Τῶν δὲ στρατιωτῶν βουλή ἐγένετο, ἵνα τοὺς δεσμώτας ἀποκτείνωσι, μὴ τις ἐκκολυμβήσας διαφύγοι. Ὁ δὲ ἑκατόνταρχος βουλόμενος διασωῶσαι τὸν Παῦλον, ἐκώλυσε αὐτοὺς τοῦ βουλήματος. Ἐκελευσέ τε τοὺς δυναμένους κολυμβῆν ἀποβρίψαντας πρώτους ἐπὶ τὴν γῆν ἐξίεναι, καὶ τοὺς λοιποὺς, οὓς μὲν ἐπὶ σανίσιν, οὓς δὲ ἐπὶ τινων τῶν ἀπὸ τοῦ πλοίου. Καὶ οὕτως ἐγένετο πάντας διασωθῆναι ἐπὶ τὴν γῆν. Καὶ διασωθέντες, τότε ἐπέγνωσαν, ὅτι Μελίτη ἡ νῆσος καλεῖται. Οἱ δὲ Βάρβαροι παρεῖχον οὐ τὴν τυχοῦσαν φιλανθρωπίαν ἡμῖν. Ἀναψάντες γὰρ πυρὰν, προσελάβοντο πάντας ἡμᾶς, διὰ τὸν ὑετὸν ἐφροσῶτα, καὶ διὰ τὸ ψύχος. Συνστρέψαντος δὲ τοῦ Παύλου φρυγάνων πλῆθος, καὶ ἐπιθέντος ἐπὶ τὴν πυρὰν, ἔχιδνα ἐκ τῆς θέρμης ἐξελοῦσα, καθῆψε τῆς χειρὸς αὐτοῦ. Ὡς δὲ εἶδον οἱ Βάρβαροι κρεμάμενον τὸ θηρίον ἐκ τῆς χειρὸς αὐτοῦ, ἔλεγον θρὸς ἀλλήλους Πάντως φονεὺς ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος οὗτος, ὃν διασωθέντα ἐκ τῆς θαλάσσης ἡ δίκῃ ζῆν οὐκ εἶασεν. Ὁ μὲν οὖν ἀποτινάξας τὸ θηρίον εἰς τὸ πῦρ, ἔπαθεν οὐδὲν κακόν. Οἱ δὲ προσεδόκων αὐτὸν μέλλειν πίπρασθαι, ἢ καταπίπτειν ἄφνω νεκρόν. Ἐπὶ πολὺ δὲ αὐτῶν προσδοκῶντων, καὶ θεωρούντων μὴδὲν ἄτοπον εἰς αὐτὸν γινόμενον, μεταβλλόμενοι: ἔλεγον Θεὸν αὐτὸν εἶναι. Ἐν δὲ τοῖς περὶ τὸν τόπον ἐκείνον, ὑπῆρχε χωρία τῶ πρώτῃ τῆς νῆσου, ὀνόματι Ποπλίω, ὃς ἀναδεχόμενος ἡμᾶς τρεῖς ἡμέρας, φιλοφρόνως ἐξένισεν. Ἐγένετο δὲ τὸν πατέρα τοῦ Ποπλίου πυρετοῖς καὶ δυσεντερίᾳ συνεχόμενον κατακεισθαι. Πρὸς ὃν Παῦλος εἰσελθὼν καὶ προσευξάμενος, ἐπιθεὶς τὰς χεῖρας αὐτῷ, ἴασατο αὐτόν. Τοῦτου οὖν γενομένου καὶ οἱ λοιποὶ οἱ ἔχοντες ἀσθενείας ἐν τῇ νήσῳ προσήρχοντο καὶ ἔθεραπεύοντο, οἱ καὶ πολλαῖς τιμαῖς ἐτίμησαν ἡμᾶς. Καὶ ἀναγομῆνοις ἐπέθετο τὰ πρὸς τὴν χρεῖαν. »

Τῶν δὲ στρατιωτῶν βουλή ἐγένετο. » Ἄλλιν ἐκ τοῦτου δείκνυται, ὅτι τῷ Παύλῳ ἐχαρίσθησαν, ὅτι καίτοι: βουλομένων τινὰς ἀναιρεῖν, ἵνα μὴ διαπέση ἡ προφητεία Παύλου, οὐκ εἶασεν αὐτοὺς ἀναιρεθῆναι ὁ ἑκατόνταρχος, ἵνα τὸν Παῦλον σώσῃ. « Ἐχιδνα ἐκ τῆς θέρμης ἐξελοῦσα. » Ἡ ἔχιδνα τῆ τοῦ ἀποστόλου χειρὶ τοὺς δδόντας ἐμβροῦσα καὶ τὸ χαῦνον τῆς ἀμαρτίας οὐχ εὐροῦσα, ἀπεπήδησε παραυτίκα καὶ κατὰ τῆς πυρᾶς ἦλατο, ὡς περ δίκας ἐαυτὴν εἰσπρατομένη, ὅτι τῷ μηδαμόθεν προσήκοντι προσέβλεψε σῶματι. Ἡμεῖς δὲ τὰ θηρία δεδοίκαμεν, ἐπειδὴ τῆς ἀρετῆς τὴν πανοπλίαν οὐκ ἔχομεν. Ἰδόντες οὖν τοῦτο οἱ Βάρβαροι, καὶ ἐκφυγόντα τὸν ἀναμφίβουλον θάνατον, Θεὸν αὐτὸν ἐνόμισαν εἶναι, ὡς ἔχοντες ἔθος, πάντα ποιῶντά τι παράδοξον, Θεὸν νομίζειν: ὡς περ καὶ τοὺς παλαιούς θεοὺς ὠνόμαζον, ἢ δι' ἰσχὺν περὶ τῶν τῶν καθ' ἐαυτοὺς ποιούντων, οἷος ἦν ὁ Ἡρακλῆς: ἢ διὰ μαγείας ἐξιστάνοντας τοὺς ὀρῶντας, οἷος ἦν ὁ ἐν Σαμαρείᾳ Σίμων.

ΚΕΦΑΛ. ΔΘ'.

Ὅπως ἀπὸ Μελίτης εἰς Ῥώμην κατήντησεν ὁ Παῦλος.

« Μετὰ δὲ τρεῖς μῆνας, ἀνήχθημεν ἐν πλοίῳ, παρακαχειμακότει ἐν τῇ νήσῳ, Ἀλεξανδρίνῳ, παραστήμῳ Διοσκοῦροις. Καὶ καταχθέντες εἰς Συρακούσας, ἐπεμείναμεν ἡμέρας τρεῖς. Ὃθεν περιελθόντες κατηντήσαμεν εἰς Ῥήγιον. Καὶ μετὰ μίαν ἡμέραν ἐπιγενομένου Νότου, δευτεῖταιοι ἤλθομεν εἰς Ποτιόλους, οὗ εὐρόντες ἀδελφοὺς, παρεκλήθημεν ἐπ' αὐτοῖς ἐπιμεῖναι ἡμέρας ἑπτὰ, καὶ οὕτως εἰς τὴν Ῥώμην ἤλθομεν. Κάκειθεν οἱ ἀδελφοὶ ἀκούσαντες τὰ περὶ ἡμῶν, ἐξῆλθον εἰς ἀπάντησιν ἡμῖν, ἄχρις Ἀππίου φόρου καὶ Τριῶν Ταβερνῶν. Οὗς ἰδὼν ὁ Παῦλος, εὐχαριστήσας τῷ Θεῷ, ἔλαβε θάρσος. Ὅτε δὲ ἤλθομεν εἰς Ῥώμην, ὁ ἑκατόνταρχος παρέδωκε τοὺς δεσμίους τῷ στρατοπεδάρχῃ. Τῷ δὲ Παύλῳ ἐπετράπη μένειν καθ' ἑαυτὸν σὺν τῷ φυλάσσοντι αὐτὸν στρατιώτῃ. »

« Παραστήμῳ Διοσκοῦροις. » Ἔθος αἰεὶ πως ἐν ταῖς Ἀλεξανδρίων μάλιστα ναύσιν πρὸς γε τῇ πρῶρξ δεξιᾷ τε καὶ εὐώνυμα γραφὰς εἶναι τοιαύτας. Ἐπειδὴ δὲ ἦν εἰκὸς εἰδωλολατρίας κρατούσης ἐκεῖνο καιροῦ γεγράφαται τῇ νηὶ τοὺς Διοσκοῦρους, καὶ ἐκ τούτου νοεῖν ἀκόλουθον, ἀλλόφυλον εἶναι, τουτέστιν εἰδωλολάτρην. Περὶ τούτου καὶ Ἡσαίας ἔφη· Πετασθήσονται ἐν πλοίῳ ἀλλοφύλῳ, θάλασσαν ἅμα προνομήσουσιν. « Ἄχρις Ἀππίου φόρου καὶ Τριῶν Ταβερνῶν. » Τόπος τινὰς ἐπιστημαίνεται πρὸ τῆς Ῥώμης, τὸν μὲν εἰκόνα τινὰ Ἀππίου ἔχοντα, ὡς εἰκόδα, καὶ φόρον ἐκεῖνου καλουμένην, ὡς μέχρι νῦν αἱ τῶν βασιλείων εἰκόνες παρὰ Ῥωμαίοις φόροι προσαγορεύονται, τὰ δὲ τῶν ταβερνῶν, πανδοχείων τινῶν, ἢ καπηλείων χρῆσιν αἰνίσσονται, τῇ Ῥωμαίων φωνῇ οὕτως ὀνομαζόμενα.

ΚΕΦΑΛ. Μ'.

Περὶ διαλέξεως Παύλου τῆς πρὸς τοὺς ἐν Ῥώμῃ Ἰουδαίους.

« Ἐγένετο δὲ μετὰ ἡμέρας τρεῖς συγκαλέσασθαι τὸν Παῦλον τοὺς ὄντας τῶν Ἰουδαίων πρῶτους. συνελθόντων δὲ αὐτῶν, ἔλεγε πρὸς αὐτοὺς· Ἄνδρες ἀδελφοί, ἐγὼ οὐδὲν ἐναντίον ποιήσας τῷ λαῷ ἢ τοῖς ἔθεσι τοῖς πατρώοις, δέσμιος ἐξ Ἱεροσολύμων παρεδόθην εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ῥωμαίων. Οἵτινες ἀνακρίναντές με, ἐβούλοντο ἀπολύσαι, διὰ τὸ μηδεμίαν αἰτίαν θανάτου ὑπάρχειν ἐν ἐμοί. Ἐναντιλογόντων δὲ τῶν Ἰουδαίων, ἠναγκάσθη ἐπικαλέσασθαι Καίσαρα, οὐχ ὡς τοῦ ἔθνους μου ἔχων τι κατηγορησοί. Διὰ ταύτην οὖν τὴν αἰτίαν παρεκάλεισα ὑμᾶς, ἰδεῖν καὶ προσλαλήσει. Ἐνεκεν γὰρ τῆς ἐλπίδος τοῦ Ἰσραὴλ τὴν ἄλυσιν ταύτην περικαίμαι. Οἱ δὲ πρὸς αὐτὸν εἶπον· Ἡμεῖς οὔτε γράμματα περὶ σοῦ ἐδεξάμεθα ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας, οὔτε παραγενόμενός τις τῶν ἀδελφῶν ἀπήγγειλεν ἢ ἐλάλησέ τι περὶ σοῦ πονηρόν. Ἀξιοῦμεν δὲ παρὰ σοῦ ἀκοῦσαι ἃ φρονεῖς. Περὶ μὲν γὰρ τῆς αἰρέσεως

²⁴ Isa. xi, 26.

184 CAPUT XXXIX.

Quomodo a Melite Romam pervenit Paulus.

XXVIII, 11-17. « Post menses autem tres navigavimus in navi Alexandrina, quæ in insula hibernaverat, cui erat insigne Castorum. Cumque venissemus Syracusas, mansimus ibi triduo. Inde circumlegentes devenimus Rhegium, et post unum diem afflante Austro, postridie venimus Puteolos, ubi repertis fratribus, rogati sumus, ut maneremus apud eos diebus septem, et sic venimus Romam. Et inde cum audissent fratres de nobis, egressi sunt in occursum nobis usque ad Appii forum ac Tres Tabernas. Quos ubi vidisset Paulus, actis Deo gratis sumpsit fiduciam. Cum autem venissemus Romam, centurio tradidit vincetos principi exercitus. Permissum est autem Paulo, ut solus maneret cum custodiente ipsum milite. »

« Insigne Castorum. » Perpetuo moris est navibus potissimum Alexandrinis, ad proram dextra ac sinistra hujusmodi esse picturas. Quoniam autem, ut verisimile est idolatria eo tempore dominium obtinente, depicti erant in navi Castor ac Pollux, consequens etiam est ut intelligamus alienigenarum fuisse navem, hoc est idolatrarum, de qua dicit Isaias: Volabunt in navi alienigenarum, mare simul prædabuntur²⁴. « Usque ad Appii forum ac Tres Tabernas. » Loca quædam designat ante Romæ ingressum: priorem quidem habentem Appii statuam, ut verisimile est, et dictum illius forum: quemadmodum ad hoc usque tempus regnum aut imperatorum imagines apud Romanos φόροι appellantur. Loca vero tabernarum, usum insinuant quorundam diversoriorum aut cauponarum, quæ Romanorum lingua ita appellantur.

185 CAPUT XL.

De Pauli concione ad Judæos, qui Romæ degebant.

XXVIII, 17-24. « Contigit autem ut post tres dies convocaret Paulus Judæorum primores: cumque venissent, dixit ad eos: Ego, viri fratres, cum nihil fecerim adversus plebem aut instituta majorum, vincus ab Hierosolymis traditus sum in manus Romanorum: qui cum examinassent me, voluerunt dimittere, eo quod nulla causa mortis esset in me. Sed contradicentibus Judæis coactus sum appellare Cæsarem, non quasi habeam de quo gentem meam accusem. Propter hanc igitur causam advocaui vos, ut viderem et colloquerer. Propter spem enim Israel catena hac circumdatus sum. At illi dixerunt ad eum: Nos neque litteras accepimus de te a Judæa, neque adveniens aliquis fratrum nuntiavit aut locutus est aliquid de te mali. Volumus autem ex te audire quæ sentias. Nam de secta ista notum est nobis quod ubique ei contradicatur. Cumque

constituissent illi diem, venerunt ad eum in hospitium complures: quibus exponebat testificans regnum Dei, suadensque eis de Jesu ex lege Mosi et prophetis a mane usque ad vesperam. Et quidam credebant his quæ dicebantur, quidam vero non credebant. »

Sciens Paulus omnino absurdum esse iudicio contendere, idque maxime apud infideles, de utroque defensionem parat, ne eorum aures præoccupentur. Propter hanc, inquit, causam volebam vos videre, ne cui liceret me accusare. Et ea dicit quæ sibi mutuo constant, nempe: Manus illorum volens effugere, coactus sum Cæsarem appellare, **186** non quo aliis mala afferrem, sed ut ipse mala devitarem. « Nam de secta ista, » etc. Priusquam Paulus Romam accederet, admoniti erant Judæi, ne prædicationem de Christo susciperent, nec ipsi soli, sed ubicunque terrarum dispersi erant. Unde autem id manifestum esse poterit? Nacti sumus inter veterum commentaria, quonam pacto sacerdotes qui Hierosolimam inhabitant una cum scribis ac senioribus litteras exaraverint, quas in omnes gentes ad Judæos transmiserint, ubicunque dispersi essent, Christi doctrinam calumniantes, tanquam a Deo alienam: admonuerunt autem per epistolas, ne eam susciperent. Atque idipsum sane videtur Isaiæ prophetia indicare cum ait: « Væ terræ, navium alæ, trans flumina Æthiopiæ, (ἀποστέλων) qui mittit per mare obsides et epistolas papyraceas super aquam ²⁵. » Per quod significat quod ultra Æthiopum quoque regiones ac novissima terræ loca, sonus malitiæ eorum, qui Judæam inhabitant per quædam velut volitantia navigia processerit: et eorum apostoli epistolas papyraceas deferentes, et super aquas navigantes, mareque ipsum implentes, ubique terrarum discurrebant, sermones de Salvatore nostro calumniantes. Judæis vero nunc quoque moris est, eos qui a principibus quotidiana deferunt epistolia, apostolos appellare.

XXVIII, 25-31. « Cumque inter se concordēs non essent, discedebant, unum verbum dicente Paulo. Bene Spiritus sanctus locutus est per Isaiam prophetam ad patres nostros dicens: Vade ad populum istum, et dic: Auribus audietis et non intelligatis, et videntes videbitis et non percipietis. Incrassatum est enim cor populi hujus, et auribus graviter audierunt, suosque oculos clausurunt, ne quando videant oculis et auribus audiant, et corde intelligant, et convertantur et sanem eos. Notum ergo sit vobis, quod gentibus missum est hoc salutare Dei, et ipsi audient. Cumque hæc dixisset, egressi sunt ab eo Judæi, multam habentes inter se disceptationem. **187** Mansit autem Paulus biennio toto in suo conducto: et suscipiebat omnes qui ingredie-

ταύτης, γνωστον ἐστὶν ἡμῖν, ὅτι πανταχοῦ ἀντιλέγε-
ται. Ταξάμενοι δὲ αὐτῷ ἡμέραν, ἔχον πρὸς αὐτὸν
εἰς τὴν ξενίαν πλείονας, οἱς ἐξετίθετο διαμαρτυρό-
μενος τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, πείθων τε αὐτοὺς
τὰ περὶ τοῦ Ἰησοῦ ἀπὸ τε τοῦ νόμου Μωσέως καὶ
τῶν προφητῶν, ἀπὸ πρωτῆ ἕως ἑσπέρας. Καὶ οἱ μὲν
ἐπίειθοντο τοῖς λεγομένοις, οἱ δὲ ἠπίστουσι. »

Εἰδὼς ὁ Παῦλος ὅτι ἄτοπον ἦν ὅπως τὸ δικάσα-
σθαι, καὶ μάλιστα παρὰ ἀπίστοις, περὶ ἀμφοτέρων
ἀπολογεῖται, ὥστε μὴ προληφθῆναι αὐτῶν τὰς ἀκοάς.
Διὰ ταύτην γὰρ, φησὶ, τὴν αἰτίαν ἐβουλόμην ὑμᾶς
ἰδεῖν, ὥστε μὴ ἐξείντι τινι κατηγορεῖν. Καὶ τὰ παρ-
ιστάμενα λέγει, ὅτι δὴ· Τὰς χεῖρας αὐτῶν διαφυγεῖν
βουλόμενος, ἠναγκάσθη ἐπικαλέσασθαι Καισαρὰ,
οὐχ ὡς ἑτέροις διδοὺς κακὰ, ἀλλὰ αὐτὸς φεύγων κακὰ.
« Ἡερὶ μὲν γὰρ τῆς αἰρέσεως ταύτης, » καὶ τὰ ἐξῆς.
Πρὶν ἐπιδημῆσαι Παῦλον ἐν τῇ Ῥώμῃ, παρηγγε-
μένοι ἦσαν οἱ Ἰουδαῖοι, μὴ παραδῆξασθαι τὸ περὶ
Χριστοῦ κήρυγμα, οὐκ αὐτοὶ δὲ μόνοι, ἀλλὰ καὶ οἱ
πανταχοῦ γῆς. Πόθεν δὲ δῆλον; Εὐρόμεν ἐν τοῖς
τῶν παλαιῶν συγγράμμασιν, ὡς οἱ τὴν Ἰερουσαλήμ
οἰκοῦντες ἱερεῖς καὶ γραμματεῖς καὶ πρεσβύτεροι
γράμματα διαχαράξαντες, εἰς πάντα διεπέμψαντο τὰ
ἔθνη τοῖς ἀπανταχοῦ Ἰουδαίοις, διαβαλλόντες τὴν
τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν, ὡς ἀλλοτριαν τοῦ Θεοῦ,
παρήγγελλον τε δι' ἐπιστολῶν μὴ παραδῆξασθαι αὐ-
τῶν. Τοῦτο δὲ αὐτὸ σημαίνειν εἶκει καὶ ἡ λέγουσα
προφητεία Ἰσαίου· « Οὐαὶ γῆς, πλοίων πτέρυγες,
ἐπέκεινα ποταμῶν Αἰθιοπίας, ἀποστέλων ἐν θάλασσῃ
ὄμηρα, καὶ ἐπιστολάς βυβλίνας ἐπάνω τοῦ ὕδατος. »
Δι' οὐ σημαίνει ὡς καὶ πέραν τῆς Αἰθιοπῶν χώρας
καὶ τῶν ἰσχυατῶν τῆς γῆς ὁ τῆς πονηρίας ἔχων τῶν
τῆν Ἰουδαίαν οἰκούντων διὰ τινων ὡφπερ ἰταμένων
πλοίων προῆλθεν, οἱ τε ἀπόστολοι αὐτῶν ἐπιστολάς
βυβλίνας ἐπικομιζόμενοι, ὑπερᾶνω τε τῶν ὑδάτων
ναυτιλλόμενοι, καὶ τῇ θάλασσῃ ἐμπλέοντες, παν-
ταχοῦ γῆς διέτρεχον, τὸν περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν
διαβάλλοντες λόγον. Ἀποστόλους δὲ εἰσέτι καὶ νῦν
ἔθος ἐστὶν Ἰουδαίοις ὀνομάζειν τοὺς ἐγκύλια γράμ-
ματα παρὰ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν ἐπικομιζομένους.

« Ἀσύμφωνοι δὲ ὄντες πρὸς ἀλλήλους, ἀπελύοντο,
εἰπόντος τοῦ Παύλου ῥῆμα ἔν· Ὅτι κελῶς τὸ
Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλάλησε διὰ Ἡσαίου τοῦ προφή-
του πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν, λέγων· Πορεύθητε
πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον, καὶ εἰπέ· Ἄκοῦ ἄκούσατε καὶ
οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέποντες βλέψετε καὶ οὐ μὴ
ἴδῃτε. Ἐκπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου,
καὶ τοῖς ὡσὶ βαρέως ἤκουσαν· τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐ-
τῶν ἐκάμυσαν, μὴ ποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς,
καὶ τοῖς ὡσὶν ἀκούσωσι, καὶ τῇ καρδίᾳ συνωσι,
καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰάσωμαι αὐτούς· Γνωστὸν οὖν
ἔστω ὑμῖν, ὅτι τοὺς ἔθνεσιν ἀπεστάλη τὸ σωτήριον
τοῦ Θεοῦ, αὐτοὶ καὶ ἀκούσονται. Καὶ ταῦτα αὐτοῦ
εἰπόντος, ἀπῆλθον οἱ Ἰουδαῖοι πολλὴν ἔχοντας ἐν
ἑαυτοῖς συζήτησιν. Ἔμεινε δὲ ὁ Παῦλος διετίαν
ὅλην ἐν ἰδίῳ μιστώματι. Καὶ ἀπεδίχετο πάντας

²⁵ Isr. xviii, 1, 2.

τοὺς εἰσπορευομένους πρὸς αὐτὸν, κηρύσσων τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ διδάσκων τὰ περὶ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ μετὰ πάσης παύσεως ἀκωλύτως. »

« Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλάλησε διὰ Ἡσαίου τοῦ προφήτου, » καὶ τὰ ἑξῆς. Τοῖς ὑπουργὸν λέγουσι τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁ Παῦλος ἐνταῦθα καιρίαν δίδωσι πλῆρη. Τὸν γὰρ Κύριον τὸν καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου, ὃν εἶδεν Ἡσαίας, ὡς λέγει: τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὁμοῦσιον γὰρ ἐστὶ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ τῆς ἰσῆς ἐξουσίας μετέχει. Καὶ τοῦτο τὸ ῥητὸν τὸν προφήτην ὡς θεῖον ἀποφθεγγόμενον περὶ τῶν κατὰ τὸν Ἰησοῦν λέγειν παρασκευάζει, ἐπεὶ περ ἤκουσεν ὁ λαὸς τῶν Ἰησοῦ λόγων, καὶ οὐ συνῆκε, καὶ βλέπων τὰ ὑπ' αὐτοῦ γινόμενα τεράστια, οὐκ ἔωρα. Εἰς μέλλοντα γὰρ χρόνον ἐγκλίνων τὸ ῥητὸν, ἐμφαίνει τὴν εἰς ὑστέρους χρόνους τῶν προφητευομένων ἀναφορὰν. Σκόπει δὲ τὴν τοῦ Πνεύματος ἀκριβείαν. Οὐκ εἶπε, Καὶ οὐ μὴ βλέψετε, ἀλλ', ὅτι βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδῃτε. Οὐδὲ, ὅτι Οὐκ ἀκούσαθε, ἀλλ' ὅτι Ἀκούσατε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε. Αὐτοὶ ἐκτοὺς ἀφείλον πρῶτον, τὰ ὡτα βύσαντες, τοὺς ὀφθαλμοὺς καμύσαντες, τὴν καρδίαν βαρύναντες. Οὐ γὰρ μόνον οὐκ ἤκουον, ἀλλὰ καὶ βαρέως ἤκουον. Ἐποίησαν δὲ τοῦτο, φησὶ, μὴ ποτε ἐπιστρέψωσι καὶ ἴσωμι αὐτοὺς, ἐπιτεταμένην αὐτῶν λέγων τὴν πονηρίαν καὶ μετὰ σπουδῆς ἀποστροφὴν. Καὶ τοῦτο λέγει: ἐφελκόμενος καὶ ἐρεθίζων, καὶ δεικνύς, ὅτι ἂν ἐπιστρέψωσιν, ἴσασται αὐτοὺς. Ἰστέον δὲ ὅτι μέχρι τούτου ἱστορεῖ Λουκᾶς τὰ περὶ τὸν μακάριον Παῦλον ἐν ταῖς πράξεσι τῶν ἀποστόλων, κατ' ἐκεῖνο καιροῦ τὸ βιβλίον συγγραψάμενος, καὶ τὰ καθεξῆς ἤκιστα γινώσκων. Οὐδὲ τὸ μαρτύριον τούτου ἐγκατέθετο τῇ βίβλῳ. Καταλιπόντες γὰρ αὐτὸν ἐκείσε Λουκᾶς τε καὶ Ἀρίσταρχος ἐξῆλθον. Εὐσέβιος δὲ τοὺς μετέπειτα χρόνους ἱστορήσεν ἀκριβῶς, τότε μὲν ἐπὶ Νέρωνος ἀπολογισάμενος τὸν Παῦλον αὐθις ἐπὶ τὴν τοῦ κηρύγματος διακονίαν στείλασθαι, πρὸς Καίσαρος ἀπολυθέντα, καὶ εὐαγγελισασθαι ἐφ' ἑτέροις δέκα ἔτεσιν. Εἰς ἄκρον δὲ μανίας ὁ Νέρων ἀφικόμενος ἐπὶ τὰς τῶν ἀποστόλων ἡρθη σφαγᾶς. Μεταστειλόμενος γὰρ τὸν Παῦλον τριακοστῶ ἔκτω ἔτει τοῦ σωτηρίου πάθους, τρισκαιδεκάτῳ δὲ ἑαυτοῦ, ἐποίησε μαρτυρήσαι ξίφει τὴν κεφαλὴν ἀποτμηθέντα. Ἔστι τοίνυν ἀπὸ τοῦ ἑνεκακαιδεκάτου ἔτους Τιβερίου Καίσαρος, δευτέρου δὲ ἔτους τοῦ σωτηρίου πάθους ἐξ οὗ κηρύσσων τὸ εὐαγγέλιον ἤρξατο, ἕως εἰκοστοῦ δευτέρου τοῦ αὐτοῦ Τιβερίου, ἔτη τέσσαρα. Καὶ τὰ Γαίου ὁ ὡσπύτως ἔτη τέσσαρα. Αὐθις δὲ καὶ τὰ Κλαυδίου ἔτη τεσσαρεσκαίδεκα, ὃν διαδεξάμενος Νέρων τῷ τρισκαιδεκάτῳ ἔτει τῆς αὐτοῦ ἀρχῆς, τὸν Ἀπόστολον ἀνείλεν. Ἔστι τοίνυν ὁ πᾶς χρόνος τοῦ κηρύγματος Παύλου εἰκοσι καὶ ἑν ἔτος καὶ ἑτερα δύο ἔτη, ἃ διετέλεσεν ἐν τῷ κατὰ Καισάρειαν δεσποτηρίῳ. Πρὸς δὲ τούτοις πάλιν, τὰ ἐν Ῥώμῃ πρότερα δύο ἔτη, καὶ τὰ τελευταῖα δὲ ἔτη δέκα, ὥστε εἶναι πάντα ἔτη ἀπὸ τῆς κλήσεως αὐτοῦ μέχρι τῆς τελειώσεως αὐτοῦ, τριάκοντα καὶ πέντε. Ἀπὸ δὲ τοῦ σωτηρίου πάθους, τριάκοντα ἔξ. Μετὰ γὰρ τὴν τοῦ Κυρίου ἀνάληψιν, μεθ' ἡμέρας τινὰς ὀλίγας, προ-

Abantur ad ipsum : prædicans regnum Dei, ac docens de Domino Jesu cum omni fiducia, nemine prohibente. »

« Spiritus sanctus locutus est per Isaiam prophetam, » etc. Eos qui Spiritum sanctum Patris dicunt esse ministrum Paulus vulnere ferit lethali. Siquidem eum quem vidit Isaias Dominum sedentem super thronum excelsum et elevatum, vocat hoc loco Spiritum sanctum Ejusdem namque substantiæ est cum Patre et Filio, et æqualem simul possidet potestatem. Et hoc dictum asserit prophetam divinitus locutum de Jesu dixisse : quandoquidem audivit populus sermones Jesu, et non intellexit : cumque videret prodigia, quæ ab eo edebantur, non perspiciebat. Nam dictum illud ad futurum tempus declinans, manifestat eorum quæ vaticinio dicuntur relationem ad tempus futurum. Considera vero exactam Spiritus curam. Non enim dixit, καὶ οὐ μὴ βλέψετε, id est, et non videbitis (quod verbum præposuerat), sed videbitis, et non ἴδῃτε, id est, perspicietis. Neque dixit : Nonne audietis : sed, Audietis et non intelligetis. Ipsi sibi ipsis impedimento fuerunt obturatis primum auribus, oculis clausis, corde aggravato. Neque enim solum non audiebant, sed et graviter audiebant. Hoc autem fecerunt, inquit, nequando convertantur et sanem eos, exaggeratam et intensam dicens esse eorum malitiam et aversionem studio quæsitam. Idque dicit attrahens et excitans, ac ostendens quod si converterentur, eos adhuc esset sanaturus. Sciendum autem quod huc usque scribat Lucas in Actis apostolorum, quæ circa beatum Paulum contigerunt, cum eo tempore librum conscripsisset et quæ deinceps futura erant minime cognoscens, neque ipsius martyrium hoc libro reponens. Eo enim ibidem relicto Lucas et Aristarchus egressi sunt. Eusebius vero in sequentia tempora exacte conscripsit : tunc quidem ubi pro se dixisset Paulus, rursus ad prædicationis ministerium esse missum, cum a Cæsare absolutus esset : aliisque decem annis Evangelium prædicasse. Tandem vero ubi Nero ad extremum insaniam pervenisset, ad cædes apostolorum processit. 188 Siquidem accersito Paulo anno a passo Christo tricesimo sexto, sui vero imperii tertio decimo, ipsum ad martyrium adegit, capite gladio amputato. Sunt itaque a decimo nono Tiberii Cæsaris anno, secundo vero a Christo passo, cum Evangelium prædicare cœpit usque ad vicesimum secundum ejusdem Tiberii anni quatuor : et anni Caii similiter quatuor : rursus anni Claudii quatuordecim, quem insecutus Nero tertio decimo sui principatus anno, apostolum interemit. Est igitur omne tempus prioris Pauli prædicationis unus et viginti anni : et alii duo anni, quos in carcere apud Cæsaream transegit : ad hæc rursus duo priores anni Romæ transacti : et novissimi decem anni. Ita ut sint omnes anni ab ejus vocatione ad mortem usque ipsius triginta quinque ; a passione autem salutari triginta

sex. Siquidem a Christi assumptione post paucos aliquot dies creant apostoli Stephanum et eos qui cum eo erant in ministerium. Deinde statim reperimus Stephanum lapidibus obrutum et Paulum cædi consentientem : qui postmodum proficiscitur Damascus, tanquam sanctos qui ibidem debebant interempturus. Medio autem itinere vocatio ejus a Deo facta est, ut vix fuerit annus ille expletus. Confestim autem prædicare cæpit superveniente decimo nono Tiberii Cæsaris anno : ac tertio decimo Neronis anno interimitur, capite gladio amputato.

χειρίζονται οἱ ἀπόστολοι εἰς διακονίαν Στέφανον καὶ τοὺς ἀμφὶ αὐτόν. Ἐπειτα τὸν Στέφανον εὐθέως εὐρίσκομεν λιθάζομενον, καὶ τὸν Παῦλον συνευδοκοῦντα τῷ φόνῳ. Ὅς μικρὸν ὕστερον εἰς Δαμασκὸν ὄρμαζ, ὡς τοὺς ἐκεῖσε ὄντας ἁγίους ἀναιρήσων. Κατὰ μέσῃ δὲ τὴν ὁδὸν ἡ κλῆσις αὐτῷ γεγένηται παρὰ Θεοῦ, ὡς μικρῷ προσαναλωθῆναι τὸ ἔτος ἐκεῖνο. Εὐθέως δὲ ἤρξατο κηρύσσειν ἐπιλαβομένου ἑνεακαιδεκάτου ἔτους Τιβερίου Καίσαρος, καὶ τῷ τρισκαὶ δεκάτῳ ἔτει Νέρωνος τελειοῦται, ξίφει τὴν κεφαλὴν ἀποτμηθεὶς.

ΔΙΗΓΗΣΙΣ

ΠΕΡΙ

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΠΑΥΛΟΥ

NARRATIO

DE DIVO PAULO APOSTOLO.

189 EUTHALII DIACONI PROLOGUS (1)

Paulus apostolus Hebræus quidem erat genere, ex tribu Benjamin, professione Pharisæus, sub præceptore fidei Gamaliele Moysi legem edoctus. Ad hæc Tarsum quæ Ciliciæ oculus est (quod aiunt) inhabitans. Persequabatur autem et impugnabat Dei Ecclesiam : ideoque Stephani apostoli et martyris cædi intererat, ac homicidii tunc participes erat, susceptis in custodiam cunctis illum lapidantium indumentis, ut omnium manibus ad cædem uteretur : primusque cum his qui seditiones movebant conspiciabatur, perdere ubique nitens delectos pietatis cultores. Multa itaque sunt ac magna quæ adversus Ecclesiam ab eo perpetrata sunt : nihilque ad incredibilem usque insaniam prætermisit. Nam in hoc se Deum colere ac rectissime agere arbitrabatur, sicut ipse in epistolis confitetur, et Lucas secundo suo libro scribit. Neque enim solum hic, ut plurimi Judæorum, veritatis prædicationem jamdudum oderat et aversabatur, verum etiam majorem ferebat iram quam quævis gens ethnicorum. Ut ergo vidit spendentem prædicationem, ac floridum veritatis sermonem majores suscipere vires, 190 quam doctrina Judaica : commotus in hoc, ac injuriam arbitratus fieri maximam, quod illorum doctrina veniret in contemptum, omni promptitudine ac studio adversus

B

ΕΥΘΑΛΙΟΥ ΔΙΑΚΟΝΟΥ ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Παῦλος ὁ ἀπόστολος, Ἑβραῖος μὲν ἦν τὸ γένος, ἐκ φυλῆς Βενιαμὴν, Φαρισαῖος δὲ τὴν αἵρεσιν, ὑπὸ διδασκάλῳ τε πιστῷ τῷ Γαμαλιήλ, τὸν Μωυσέως νόμον ἐκπεπαιδευμένος. Πρὸς δὲ τούτοις, τὸν τῆς Κιλικίας ὀφθαλμὸν οἰκῶν, τὴν Ταρσὸν, διώκων δὲ καὶ πορθῶν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. Διὸ δὴ καὶ συμπάρῃν τῇ ἀναιρέσει Στεφάνου τοῦ ἀποστόλου καὶ μάρτυρος, κοινωνός τε ἦν τότε τοῦ φόνου. τὰ πάντα ἰμάτια τῶν λιθοβολούντων αὐτὸν καταδεξάμενος φυλάττειν, ἵνα ταῖς πάντων χερεὶ χρῆσται πρὸς τὸν φόνον. Καὶ πρῶτος δὲ μετὰ τῶν στασιαζόντων ἐωρᾶτο, πανταχοῦ σπουδάζων καθαιρεῖν τοὺς τῆς εὐσεβείας λογίζοντας. Πολλὰ τε ἦν καὶ μέγιστα τὰ παρ' αὐτοῦ κατὰ τῆς Ἐκκλησίας γινόμενα, καὶ οὐδὲν εἰς ὑπερβολὴν μανίας ἐνέλιπεν. Ἐν τούτῳ γὰρ εὐσεβεῖν καὶ τὰ μέγιστα κατορθοῦν ἐνόμιζε, καθὼς αὐτός τε ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς ὁμολογεῖ, καὶ Λουκᾶς ἱστορεῖ ἐν τῇ δευτέρῃ βίβλῳ ἑαυτοῦ. Οὐ μόνον γὰρ οὗτος πάσαις κατὰ τοὺς πολλοὺς τῶν Ἰουδαίων ἐμίσει τε καὶ ἀπεστρέφετο τὸ τῆς ἀληθείας κήρυγμα, ἀλλὰ τῇ καὶ μέγιστα παντὸς τοῦ ἔθνους ὀργὴν ἐποιεῖτο. Ὡς γὰρ εἶδε τὸ κήρυγμα διαλάμψαν, καὶ τὸν τῆς ἀληθείας εὐθαλῆ λόγον ἐπικρατέστερον τῆς Ἰουδαϊκῆς διδασκαλίας γινόμενον, παθῶν πρὸς τοῦτο, καὶ νομίσας ἀδικεῖσθαι τὰ μέγιστα, τῆς διδασκαλίας αὐτῶν ἀνατρεπομένης, πᾶσαν προθυμίαν καὶ σπουδὴν κατὰ

C

(1) Exstat apud Euthalium Diaconum, in ejus recensione Epistolarum S. Pauli, hujusce *Patrologiæ* tom. LXXXV, col. 693, sed cum magna varietate.

τῶν τῆς Ἐκκλησίας θρεμμάτων ἐποιεῖτο, ὅπως ἂν αὐ-
 τοὺς ἢ τῆς ἀληθοῦς διδασκαλίας ἀποστήσειεν, ἢ δι-
 κην δέξιν τῆς εἰς τὸν Χριστὸν πίστεως εἰσπράξειεν,
 Κομισάμενος δὲ ὁ Παῦλος παρὰ τῶν ἱερέων καὶ
 διδασκάλων ἐπιστολάς κατ' ἐκεῖνο πρὸς τοὺς ἐν Δα-
 μασκῷ Ἰουδαίους, ὥρμησε μορμύρων ὡσπερ τις χεί-
 μαβρός λάβρος, περικλύσειν δοκῶν τοὺς ἐν Δαμασκῷ
 μαθητὰς, καὶ εἰς τὸ τῆς ἀπωλείας αὐτοὺς βάραθρον
 ἐκπέμψειν. Γνοὺς δὲ ὁ Κύριος ὅτι ἄδικον μανίαν, ἐν
 δικαίᾳ δὲθεν προαιρέσει, ἐκέκτητο, ἐν μέσῃ τῇ ὁδοῦ
 ἐπιφανείς, ἀπεστέρησε μὲν αὐτὸν τῆς ὄψεως τῶ
 μεγέθει τοῦ φωτός. Καὶ τοσοῦτον δὲ μέτοισιν, ὥστε τὸν
 πάλαι οὐδὲν ὅ τι τῶν δεινῶν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας οὐκ
 ἐπινοοῦντα, καὶ πάντα τοὺς μαθητὰς ἀπολέσει ἄρ-
 δην προσδοκοῦντα, αὐτίκα δὲ τοῦτον καὶ παραχρῆμα,
 ἀγαπητὸν ἑαυτοῦ πιστότατον ἰγῆσασθαι. Ἰκέτης
 γὰρ εὐθὺς τοῦ Θεοῦ, ὁ πολέμιος γίνεται, παραυτίκα
 τὸ σύνταγμα τῆς μανίας ἀποβρίψάμενος, εἰς πρε-
 σβείαν ἐχώρει, καὶ τὴν εἰς Χριστὸν εὐσεβείαν ὁμο-
 λογεῖ, καὶ πέμπεται πρὸς Ἀνανίαν τινὰ μαθητὴν ἐν
 Δαμασκῷ. Ἰδὼν δὲ ὁ τῆς ἀληθείας ἐξεταστὴς Θεὸς
 σωφρονισθέντα τὸν ἄνδρα, καὶ βελτίω ἐκ τῶν κακῶν
 γεγονότα. οὐκ ἑτέρως αὐτὸν ἢ οὕτως ἀπαλλαγῆσε-
 σθαι τῆς τιμωρίας ἔφη. Βαπτίζεται γοῦν ἀπελθὼν,
 καὶ τῶν ἀποβρίψαντων μυστηρίων γίνεται κοινωνός,
 καὶ σύμμαχος ἀξιοχρεῶς τοῦ κηρύγματος. Καὶ και-
 νὸν κήρυγμα ἐμπιστευθεὶς παρὰ τοῦ Θεοῦ, καινοτέ-
 ραν εἶχε τῆς σωτηρίας τὴν ὄφρα μὴν. Τοσαύτην οὖν
 μεταβολὴν ὁ μακάριος Παῦλος ἐσχηκώς, ἐτι δὲ καὶ
 τοῦ νόμου μεταβλῶν, καὶ οὖτως εἰς ἄκρον εὐσεβείας
 ἔβηλον μετατεθείς, ὥστε τοὺς ἀληθείας μαθητὰς, εἴ-
 ποτε συνέδη αὐτὸν ἀπλεῖσθῆναι, διὰ γραμμῶν
 ἐδεδαίου, ἵνα μὴ μόνον τὴν διὰ τῶν ἔργων, ἀλλὰ καὶ
 τὴν ἐκ τῶν λόγων εἰς τὸ μετέπειτα κτήσωνται διδα-
 σκαλίαν, καὶ ἀμφοτέρωθεν ὀχυρωθέντες, ἄσειστον
 τὸ τῆς εὐσεβείας ἔρυμα ἐν τῇ ψυχῇ περιφέρουεν.
 Μετὰ δὲ τινὰ χρόνον εἰς Ἱερουσαλήμ πάλιν ὁ Παῦλος
 ἐκτρέχει, ὀφθόμενος τὸν Πέτρον, ἐνθα δὲ καὶ δια-
 ροῦνται πρὸς ἀλλήλους ἅπασαν τὴν οἰκουμένην. Καὶ
 τὴν τῶν ἔθνῶν μερίδα Παῦλος λαβὼν, ὡς δὲ τοῦ
 Πέτρον τὸ Ἰουδαϊκὸν λαλόντος διδάσκειν, πολλὰς μὲν
 πόλεις, πολλὰς δὲ χώρας περιενόστησε. Μικροῦ δὲ
 τὸ Ἰλλυρικὸν ἅπαν τῶν τῆς εἰς Χριστὸν εὐσεβείας
 δογμάτων ἐνέπλησε. Μυρία γοῦν πάνδεινα παθῶν
 καὶ ὑποστάς ὑπὲρ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως, πολλοὺς
 τε καὶ διαφόρους κινδύνους, ὅσους αὐτὸς ἀναγράφει,
 ὑπὲρ τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ ὅλους αὐτοὺς νικήσας
 καὶ ἐξελθὼν ἀποστῆναι πίστει (εἰς ὅτε γὰρ τότε ἤθελε
 Παῦλος, ὁ Θεὸς καὶ ἡ προθεσμία αὐτοῦ τοῦτον κα-
 εἶχε διάγειν μετὰ ἀνθρώπων, εἰς ὅτε τε Εὐαγγέ-
 λιον ἅπασιν τοῖς ἔθνεσι κηρύξει), ὅψῃ δὲ που τῆς
 ὥρας, αὐθις ὁ Παῦλος ἐπάνεισιν εἰς Ἱερουσόλυμα,
 τοὺς ἐκεῖσε ἁγίους ἐπισκεψόμενος, καὶ τοῖς τῆδε
 πτωχοῖς ἐπικουρήσων. Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ, στάσις τις
 κατελήθη τὴν πόλιν, καὶ ὁ δῆμος ἦν ἐν θορόσῳ
 πολλῷ, Ἰουδαίων ταρτατόντων τὴν κοινὴν. Δεινὸν γὰρ
 καὶ βαρὺ ἰγῆσαντο κατήγορον ἔχειν τὸν πάλαι προ-
 στάτην καὶ κοινωνὸν αὐτῶν τῆς μανίας, καὶ κτείνειν
 αὐτὸν ἐσπούδαζον. Ἄλλ, εὐθὺς ὁ χιλιάρχος τοῦτον

A Ecclesiae alumnos concitabatur, quo vel illos a vera
 doctrina revocaret, vel ab eis meritas ob fidem in
 Christum pœnas exigeret. Cum ergo accepisset Pau-
 lus eo tempore epistolas a sacerdotibus et magistris,
 ad Judæos qui habitabant Damasci, magno impetu
 ac fervore ferebatur in modum pleni cujusdam tor-
 rentis, qui habitantes Damasci discipulos demersu-
 rus videbatur, atque in perditionis harathrum illos
 dimissurus. Cum autem viderat Dominus quod in-
 justam insaniam, in justa videlicet voluntate, ser-
 varet, in medio viæ apparens, præ lucis magnitu-
 dine, oculorum aspectu privavit, et tanto hunc
 aggreditur impetu, ut eum, qui prius adversus Ec-
 clesiam grassando nullum adverteret aut detrecta-
 ret periculum, omnesque Christi discipulos se
 funditus perditurum speraret, jam statim ac repente
 fidelissimum sui amatorem instrueret. Protinus
 enim ex hoste factus est Dei minister, et illico ab-
 jecta dementia copia militari, ad legationem pro-
 cedit, Christique profitetur cultum, ac mittitur ad
 Ananiam quemdam Damascenum discipulum. In-
 tuitus autem veritatis indagator Deus modestum
 jam redditum virum, relictisque malis meliorem
 effectum, non aliter illum quam hoc modo ut ipse
 supplicium evaderet decrevit. Egressus itaque
 baptizatur ac ineffabilem mysteriorum sit particeps
 et idoneus commilito, ac propugnator prædicationis:
 cumque novum genus prædicationis a Deo
 ipsi commissum esset, novum habebat salutis argu-
 mentum. Quapropter tanta in Paulo facta immuta-
 tione, circa legem quoque immutatus est, atque
 adeo in extremum pietatis zelum traductus, ut ver-
 itatis discipulos, si quando eum abesse contingeret,
 litteris confirmaret, ne ab operibus solum, sed ser-
 monibus quoque in posterum doctrinam sibi ab eo
 compararent: ae utrinque muniti inconcussum
 pietatis propugnaculum in anima circumferrent.
 Post aliquantum vero temporis rursum Paulus Jeru-
 salem revertitur, visurus Petrum, ubi etiam inter
 se **191** partiuntur universum orbem. Cumque
 partem gentium Paulus accepisset, Petro sane Ju-
 daicum populum sortito docendum, plurimas tum
 civitates tum regiones peragravit: brevique totum
 Illyricum dogmatis de Christi cultu replevit. Innu-
 mera igitur passus certamina, ac sustinens pro fide
 Christi et pro Evangelio multa variaque pericula,
 quæ ipse describit: cum universa devicisset, fide-
 que superasset (quandiu enim volebat Paulus,
 Deus ad definitum ipsi tempus, ut inter homines
 degeret, hunc retinebat, donec universis gentibus
 Evangelium prædicaret), declinante nimirum tem-
 pore, rursum Paulus Hierosolyma revertitur; ut
 sanctos qui ibidem agebant inviseret, egenisque
 auxilium ferret. Interim vero seditio quædam oc-
 cupavit civitatem, et populus in tumultum vehe-
 mentem versus erat, Judæis plebem concitontibus.
 Indignum enim et grave ducebant accusatorem ha-
 bere eum, qui olim dux ipsis erat ac particeps in-
 sanie ipsorum, cumque occidere festinabant.

Verum tribunus statim eum eripuit, et cum militari auxilio ipsum Cæsaream ad præsidem mittit. Acceperunt ergo ipsum et ad ducem gentium duxerunt qui Festus dicebatur. Cum autem sentiret Paulus præparatas adversus se insidias a Judæis, statim ad tribunal stans Cæsarem appellat: et redditur quidem interim foro judiciæ, quæ adversus ipsum a Judæis excogitata erat: ac postmodum Romam a magistratibus mittitur ad Cæsarem: ubi cum eadem certamina suscepisset, ac pro eisdem præmiis laborasset, tandem e vita quoque pro veritatis dogmatibus excessit: meliorem esse judicans, quæ cum Christo esset conversationem, mortali hac et fragili vita. Nam paulo post volens illum Cæsar Nero ab hac vita educere, veram ipsi, quæque sola vera vita est, donavit, cæ-

192 PEREGRINATIO PAULI APOSTOLI.

A Damasco cœpit, ascenditque Hierosolyma, inde Tarsum, et ab eo loco Antiochiam, rursumque secundo Hierosolyma, ac denuo Antiochiam, et inde cum Barnaba separatus in apostolatium descendit Seleuciam, deinde Cyprum, ubi et Paulus dici cœptus est. postmodum Pergen, deinde Antiochiam Pisidiæ, inde Iconium, hinc Lystram ac Derben Lycaoniæ. Postmodum in Pamphiliam, deinde Pergen, hinc Attaliam, rursum tertio Antiochiam Syriæ. Postmodum tertio rursum Hierosolyma circumcisionis causa: deinde iterum quarto Antiochiam. Tum pertransivit Syriam ac Ciliciam. Rursum secundo Derben ac Lystram, ubi Timotheum circumcidit. In Phrygiam, postmodum et Galaticam regionem, inde in Mysiam, postea Troadem, et inde Neapolim. Hinc Philippos, Macedoniæ urbem, deinde Amphipolim Apolloniamque pertransiens venit Thessalonicam: unde Beream. Hinc secundo Antiochiam Pisidiæ. Rursum in Galaticam regionem ac Phrygiam: deinde iterum secundo Ephesum: unde pertransiens Macedoniam venit in Græciam: et inde præterita Macedonia rursum Philippos, et a Philippis Troadem, ubi Eutychem, qui a cœnaculo ceciderat, suscitavit. Hinc Asson, et postmodum Mytilenem, deinde in partes quæ sitæ sunt contra Chium, unde Samum: postea Miletum, unde advocatis his qui Ephesi debebant, locutus est cum eis: hinc Coum, postmodum Rhodum: et inde Pataram, unde Tyrum. Deinde Ptolemaidem, indeque Cæsaream. Et hinc quarto rursum ascendit Hierosolyma, unde missus est Cæsaream: ac postmodum vincitur Romam. Ita a Cæsarea venit Sidonem et inde Myra Lyciæ, postea Cnidum: et hinc multa passus in insulam venit, ubi vipera manum ejus apprehendit, mansitque illæsus.

ἐξαιροῦται, καὶ μετὰ στρατιωτικῆς βοήθειας εἰς τὴν Καισάρειαν πρὸς τὸν ἡγεμόνα πέμπει. Συνέλαβον οὖν αὐτὸν, καὶ πρὸς τὸν ἐθνάρχην ἦγον, Φῆστος ὄνομα αὐτῷ. Αἰσθόμενος δὲ, σοσκεινὴν κατ' αὐτοῦ τινα γινομένην ὑπὸ Ἰουδαίων Παῦλος, εὐθὺς ἐπὶ τοῦ βήματος ἐπικαλεῖται τὸν Καίσαρα. Καὶ ἀνίσταται μὲν τῶς τοῦ κριτηρίου, ἀργεῖ δὲ ἡ κατ' αὐτοῦ τοῖς Ἰουδαίοις μελετωμένη ἐπιβουλὴ, καὶ λοιπὸν εἰς τὴν Ῥώμην ὑπὸ τῶν ἀρχόντων ἐκπέμπεται πρὸς Καίσαρα. Κάκεισε τοὺς αὐτοὺς ἀγῶνας ἐπί τε ξάμενος, καὶ ὑπὲρ τῶν αὐτῶν ἄθλων πονέσας, τέλος καὶ αὐτῆς τῆς ζωῆς ὑπὲρ τῶν τῆς ἀληθείας δογμάτων ἐξέστη, βέλτιον εἶναι κρίνας τὴν μετὰ Χριστοῦ διαγωγὴν, τῆς θνητῆς ταύτης καὶ ἐπικύρου ζωῆς. Μικρὸν γὰρ ὕστερον ὁ Καίσαρ Νέρων βουλευθεὶς αὐτὸν τῆς ζωῆς ταύτης ἐξαγαγεῖν, τὴν ἀληθινὴν αὐτῷ καὶ ὄντως ζωὴν ἐχαρίσατο, καὶ καθοστῆ οὐρανοῦ κληρόνομον, ὃν τῆς γῆς ἀπεστέρησεν. Εἰσὶν οὖν αἱ πολιτεῖαι, ἃς τῷ κηρύγματι περιῆλθεν ὁ πανεύφημος τοῦ Χριστοῦ ἀπόστολος Παῦλος, ὡς ἐν συντόμῳ εἰπεῖν, αὗται·

ΑΠΟΔΗΜΙΑΙ ΗΑΓΛΟΥ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ.

Ἀπὸ Δαμασκοῦ ἤρξατο, καὶ ἀνῆλθεν εἰς Ἱερουσαλήμ. Ἐκεῖθεν εἰς Ταρσόν. Κάκειθεν εἰς Ἀντιόχειαν. Καὶ πάλιν εἰς Ἱερουσαλήμ, καὶ πάλιν δεύτερον εἰς Ἀντιόχειαν. Κάκειθεν ἀφορισθεὶς μετὰ Βαρνάβη εἰς τὴν ἀποστολὴν κατέλθεν εἰς Σελεύκειαν. Εἶτα εἰς Κύπρον, ἔνθα καὶ Ἡαῦλος ἤρξατο καλεῖσθαι. Εἶτα εἰς Πέργην, εἶτα εἰς Ἀντιόχειαν τῆς Πισιδίας. Εἶτα εἰς Ἰκόνιον. Εἶτα εἰς Λύστραν, καὶ Δέρβην τῆς Λυκαονίας. Εἶτα εἰς Ἡαμφυλίαν. Εἶτα εἰς Πέργην. Εἶτα εἰς Ἀττάλειαν. Εἶτα πάλιν τρίτον εἰς Ἀντιόχειαν τῆς Συρίας. Εἶτα πάλιν τρίτον εἰς Ἱερουσαλήμ, διὰ τὴν περιτομήν. Εἶτα πάλιν τέταρτον εἰς Ἀντιόχειαν. Εἶτα διῆλθε τὴν Συρίαν καὶ τὴν Κιλικίαν. Εἶτα πάλιν δεύτερον εἰς Δέρβην καὶ Λύστραν, ἔνθα Τιμόθεον περιέτεμεν. Εἶτα εἰς Φρυγίαν καὶ τὴν Γαλατικὴν χώραν. Εἶτα εἰς Μυσίαν. Εἶτα εἰς Τρωάδα. Κάκειθεν εἰς Νεάπολιν. Εἶτα εἰς Φιλίππους τῆς Μακεδονίας. Εἶτα διελθὼν τὴν Ἀμφίπολιν καὶ Ἀπολλωνίαν, ἦλθεν εἰς Θεσσαλονίκην. Εἶτα εἰς Βέροιαν. Εἶτα δεύτερον εἰς Ἀντιόχειαν τῆς Πισιδίας. Εἶτα εἰς τὴν Γαλατικὴν χώραν καὶ Φρυγίαν. Εἶτα πάλιν δεύτερον εἰς Ἐφεσον. Εἶτα διελθὼν τὴν Μακεδονίαν, ἦλθεν εἰς Ἑλλάδα. Κάκειθεν διελθὼν τὴν Μακεδονίαν, ἦλθε πάλιν δεύτερον εἰς Φιλίππους. Καὶ ἀπὸ Φιλίππων εἰς Τρωάδα, ἔνθα τὸν Εὐτυχὸν ἤγειρε πεισόντα. Εἶτα εἰς τὴν Ἄσσον. Εἶτα εἰς Μιτυλήνην. Εἶτα εἰς τὰ ἀντικρῶ Χίου. Εἶτα εἰς Σάμον. Κάκειθεν εἰς Μίλητον. Ἐκεῖθεν μεταπεμφόμενος τοὺς ἐν Ἐφέσῳ, ὠμίλησεν αὐτοῖς. Εἶτα εἰς Κῶν. Εἶτα εἰς Ῥόδον. Κάκειθεν εἰς Ἡάταρα. Κάκειθεν εἰς Τύρον. Εἶτα εἰς Ἡτολεμαίδα. Κάκειθεν εἰς Καισάρειαν. Κάκειθεν ἀνῆλθε τέταρτον πάλιν εἰς Ἱερουσαλήμ. Κάκειθεν παρεπέμφθη εἰς Καισάρειαν. Καὶ λοιπὸν δέσμιος ἐπὶ Ῥώμην, οὕτως ἀπὸ Καισαρείας, ἦλθεν εἰς Σιδῶνα, Κάκειθεν εἰς Μύρα τῆς Λυκίας. Εἶτα εἰς Κνίδον. Κάκειθεν πολλὰ παθὼν, ἦλθεν εἰς τὴν νῆσον, ἔνθα ἡ ἐχιδνα καθήφατο τῆς χειρὸς αὐτοῦ, καὶ ἔμεινεν ἀβλαβής.

Εἶτα εἰς Συρακοῦσας. Εἶτα εἰς Ῥήγιον. Κάκειθεν εἰς Ποτιόλους. Κάκειθεν περὶ ἀντὶθεν εἰς Ῥώμην, ἀπαντησάντων αὐτῷ τῶν ἀδελφῶν, εἰς Ἀππίου φόρον καὶ Τρεῖς Ταβέρνας, καὶ λοιπὸν εἰσελθὼν εἰς Ῥώμην, καὶ διδάξας χρόνον, ἕκανόν, ὕστερον ἐν αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ ἐμαρτύρησεν, αὐτόθι τὸν καλὸν ἀγῶνα ἀγωνισάμενος. Ῥωμαῖοι δὲ περικαλλέσιν οἴκοις καὶ βασιλείοις τὰ λείψανα τούτου καθείρξαντες, ἐπέτειον αὐτῷ μνήμης ἡμέραν πανηγυρίζουσι, τῇ πρὸ τριῶν καλανδῶν Ἰουλίῳ αὐτοῦ τὸ μαρτύριον ἑορτάζοντες. Πολλὰς δὲ καὶ πρὸ τούτου ἤδη παραινέσεις ὑπὲρ τῆς βίου καὶ ἀρετῆς, ὁ μακάριος ἐποίησατο, καὶ πολλὰ περὶ τῶν πρακτέων τοῖς ἀνθρώποις εἰσηγήσατο. Ἔτι δὲ καὶ ὅλως διὰ τῆς ὑφ᾽ ἑσῆς τῶν δεκατεσσάρων ἐπιστολῶν τούτων, τὴν ὅλην ἀνθρώποις διέγραψε πολιτείαν. Ἀναγκάσιον δὲ ἡγησάμενος ἐν βραχεῖ καὶ τὸν χρόνον ἐπισημειώσασθαι τοῦ κηρύγματος Παύλου, ἐκ τῶν χρονικῶν κανόνων Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου τὴν ἀνακεφαλαίωσιν ποιούμενος. Ἐνθα δὲ τὴν βίβλον μετὰ χεῖρας εἰλησῶς, καὶ ταύτην ἀναπτύξας, εὐρίσκω τὸ πάθος τοῦ Σωτήρος ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν ὀκτωκαίδεκάτῃ ἔτει Τιβερίου Καίσαρος γεγεννημένον, καὶ τὴν τριήμερον δὲ εὐθὺς ἀνάστασιν, καὶ πάλιν τὴν εἰς οὐρανοῦς ἀνάληψιν τοῦ Χριστοῦ. Καὶ μεθ' ἡμέρας τινὰς ὀλίγας, εἶδον ἐκεῖ τοὺς ἀποστόλους προχεύζομένους εἰς διακονίαν τὸν αὐτοφερόνυμον Στέφανον, καὶ τοὺς ἀπ' αὐτόν. Καὶ μετέπειτα σαῶσιν Ἰουδαίων πάλιν καταλαμβάνω, καθὼς ἤδη προείπομεν, καὶ τὸν Στέφανον ἀγωνιζόμενον ἐκεῖσε, καὶ τὸν Παῦλον συνεὶδοκοῦντα πάνυ τῷ φόβῳ. Ὅς μικρὸν ὕστερον τοῖς ἄρχουσι τῶν Ἰουδαίων παραστάς, ἐπιστολὰς ἐκομίζετο πρὸς τοὺς ἐν Δαμασκῷ Ἰουδαίους κατὰ τῶν μαθητῶν. Κατὰ δὲ μέσην τὴν ὁδόν, ἡ κλήσις αὐτῷ γέγνηται παρὰ τοῦ Θεοῦ, ὡς μικρῷ προσαναλωθῆναι τὸ ἔτος ἐκεῖνο. Ἐπιλαβομένου δὲ τὰ τοῦ ἐνεκακαίδεκάτου ἔτους Τιβερίου Καίσαρος, κατέρχασθαι τὸν Παῦλον τοῦ κηρύγματος, φησὶν ἡ ἱστορία καὶ τὴν ἄπασαν οἰκουμένην διαδραμεῖν, εὐαγγελιζόμενον τὴν εἰς Χριστὸν εὐτέθειαν, μέχρι τρισκαίδεκάτου ἔτους Κλαυδίου Καίσαρος, ἡγεμονεύοντες τότε τῆς Ἰουδαίας Φήλικος ἐφ' οὗ κατηγορηθεὶς ὑπὸ Ἰουδαίων, τὴν ἀπολογίαν ἐποίησατο Παῦλος. Ὅς δὲ τὸν ἀπόστολον εἰς τὸ κατὰ Καισάρειαν δεσμωτήριον καθείρξεν ἐπὶ δυσὶν ἔτεσι. Μεθ' ὧν διαδεχόμενος τὴν ἀρχὴν Πόρκιος Φήστος, εὐθὺς ἀνακρίνει ὥρμησε τὸν Ἀπόστολον, τοῖς Ἰουδαίοις μεγίστην χάριν ἐν τούτῳ κατατιθέμενος. Τότε οὖν ὁ μακάριος νομίσας οὐκ ἄλλως ἀπαλλαγῆσεσθαι τῆς ἐπιβουλῆς, ἢ Καισάρᾳ ἐπικαλεσάμενος, ἔστως ἐπὶ τοῦ βήματος ἐπεκαλεῖτο Καισάρᾳ, καὶ εἰς Ῥώμην ἐκπέμπεται, πρὸς Καισάρᾳ Νέρωνα. Συνῆν δὲ αὐτῷ καὶ Ἀριστάρχος, ὃν καὶ εἰκότως συναχιμάλωτόν ποιοῦ τῶν ἐπιστολῶν ἀποκαλεῖ, καὶ Λουκᾶς ὁ τὰς Ἠράξεις τῶν ἀποστόλων γραφῇ παραδούς. Κάκεισε οὖν ὁ Παῦλος ἐπὶ τῆς Ῥωμαίων διετίας ὅλην ἐφυλάττετο. Ταῦτα γὰρ καὶ μέχρι τούτων ἱστορεῖ Λουκᾶς ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων, κατ' ἐκεῖνο καιροῦ τὸ βιβλίον συγγραψάμενος, καὶ τὰ καθέξῃς ἤμιστα τότε γινώ-

A 193 Dehinc Syracusas, inde Rhegium : et hinc Puteolos, unde pedes ascendit Romam, occurrentibus illi fratribus ad Appii forum ac Tres Tabernas, et postea Romam ingressus multoque tempore docens, tandem in ipsa urbe Roma martyrio vitam finivit, cum ibidem bonum certamen cersasset. Romani vero inclusis ejus reliquiis pulchris ac argenteis thecis, annum ei memorix diem colunt, III Kalendas Julii martyrium ejus celebrantes. Multis autem antea divus Paulus cum de vita tum de virtute adhortatus erat, multaque de his quæ agenda sunt, homines docuerat. Præterea autem et per harum quatuordecim epistolarum contextum omnino præscripsit hominibus universam conversationem. Necessarium autem duxi, ut paucis verbis tempus prædicationis Pauli significarem ex canonibus temporum Eusebii Pamphili in compendium redactis, ubi certe libro in manus sumpto eoque aperto passionem inveni Salvatoris nostri et Domini Jesu Christi decimo octavo Tiberii Cæsaris anno accidisse, statimque tertio postmodum die resurrectionem, ac rursum Christi in cælos assumptionem. Præterea inveni ibidem apostolos post paucos aliquot dies in ministerium delegisse Stephanum, qui proprium sibi nomen ferebat : ac deinde Judæorum seditionem rursum deprehendo, sicut jam prædiximus, passumque in ea Stephanum, ac Paulum in mortem ejus consentientem. Qui paulo post ad Judæorum principes accedens, litteras accepit ad Judæos, qui Damasci degebant, adversum discipulos. Juxta medium autem itineris facta est ipsius a Deo vocatio, paulo ante finem illius anni. Certe cum cœptus esset decimus nonus Tiberii Cæsaris annus, Paulum inchoasse prædicationem scribit historia : ac universum percurrisse orbem disseminando Christi cultum, usque ad tertium decimum Claudi Cæsaris annum, præside Judææ Felice : sub quo a Judæis accusatus pro se respondit Paulus, qui sane apostolum in carcere **194** duobus annis inclusit Cæsareæ. Post quem suscepto Portius Festus principatu statim apostolum judicare aggressus est, ut maximam hoc facto gratiam apud Judæos iniret. Tunc ergo arbitratus beatus Paulus quod alio modo insidias declinare non posset nisi Cæsarem appellaret, stans ad tribunal Cæsarem appellavit, et Romam ad Cæsarem Neronem dimittitur. Erat autem simul cum eo et Aristarchus (quem etiam merito concaptivum quodam epistolarum loco appellat), et similiter Lucas, qui Acta apostolorum scripturæ tradidit. Ibi ergo Paulus sub Romanorum custodia totum biennium asservatus est. Nam hæc et usque ad ista scribit Lucas in Actis apostolorum, qui circa illud tempus librum conscripsit, cumque tunc ea quæ futura essent minime cognosceret, nequaquam martyrium ejus ascripsit. Illo enim ibidem relicto Lucas et Aristarchus redierunt. Eusebius autem sequentia tempora diligenter perquirens, scripsit nobis secundo ecclesiasticæ Historiæ libro hujus

etiam martyrium, ostendens et Paulum in quiete permansisse, et Dei verbum nullo prohibente disseminasse. Siquidem habet historia, quod ubi tunc sub Nerone respondisset Paulus et a Cæsare fuisset absolutus, ad prædicationis ministerium rursus emissus fuisse, aliisque decem annis Evangelii verbum disseminasse. Cum autem ad extremum insanie Nero pervenisset, primum quidem interfecit Agrippinam propriam matrem, præterea et patris sororem, Octaviam quoque suam uxorem, aliosque innumeros genere ipsum contingentes: deinde et universalem movit adversum Christianos persecutionem, et ita apostolorum cædes pervenit. Statim enim accersitum Paulum stitit tribunali. Rursum autem ei Lucas conjunctus est: ubi certe contigit Paulum anno tricesimo sexto a Salvatore passo, tertio decimo autem imperii Neronis, martyrio vitam finisse, capite videlicet gladio amputato. Sunt igitur ab anno Tiberii Cæsaris decimo nono, quo Evangelium cœpit prædicare, usque ad annum ejus vice-simum secundum, anni quatuor, et Caii similiter anni quatuor: rursum vero et Claudii anni paulo minus quatuordecim, quem insecutus Nero tertio decimo sui 195 principatus anno apostolum interemit. Hæc autem de prima sua responsione scribit ipse Paulus apostolus Timotheo: « In prima mea responsione nullus mihi adfuit, sed omnes me dereliquerunt: non illis imputetur: Dominus autem adfuit mihi et confirmavit me, ut per me prædicatio certiori fide comprobaretur, audirentque omnes gentes: et liberatus sum de ore leonis, » hoc nomine Neronem significans. De secunda vero, in qua et martyrio suam finivit vitam, ait: « Ministerium tuum bonum certius adimple. Ego enim jam delibor, et tempus meæ dissolutionis instat. » Et quia Lucas rursum erat cum eo, post pauca epistolæ verba: « Salutatur te, inquit, Lucas, qui mecum est. » Totius igitur prioris prædicationis apostoli tempus est unius et viginti annorum præter alios duos annos quos apud Cæsaream in carcere transiit. His rursum addantur duo primi anni postquam Romam pervenarat, decemque ultimi: ita ut fuerint omnes anni ab ejus vocatione usque ad ipsius mortem triginta quinque.

ἕτερα δύο ἔτη, ἃ διετέλειον ἐν τῷ κατὰ Καισάρειαν δεσμοτηρίῳ. Πρὸς δὲ τούτοις πάλιν, τὰ ἐν Ῥώμῃ πρότερα δύο ἔτη, καὶ τὰ τελευταῖα δὲ ἔτη δέκα ὥστε εἶναι πάντα τὰ ἔτη ἀπὸ τῆς κλήσεως αὐτοῦ μέχρι τῆς τελειώσεως αὐτοῦ, τριάκοντα καὶ πέντε.

MARTYRIUM PAULI APOSTOLI.

Sub Nerone Romanorum imperatore, martyrio vitam ibidem finivit Paulus apostolus, capite gladio amputato, anno a salutari passione tricesimo sexto postquam Romæ bonum certaverat certamen, quinto die mensis Panemi, qui dies apud Romanos dicitur tertius Kalendarum Julii, quo complevit divus Apostolus suum martyrium, sexagesimo nono anno adventus Salvatoris nostri Jesu Christi.

¹ H Tim. iv, 16, 17.

στων οὐδὲ τὸ μαρτύριον αὐτοῦ ἐγκατέθετο τῇ βίβλῳ. Καταλιπόντες γὰρ αὐτὸν ἐκείσε Λουκᾶς τε καὶ Ἀρίσταρχος, ἦλθον. Εὐσέβιος δὲ τοὺς μετέπειτα χρόνους ἀκριβῶς περιεργαζάμενος, ἰστορήσεν ἡμῖν ἐν τῷ δευτέρῳ τόμῳ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τούτου καὶ τὸ μαρτύριον, καὶ τὸν Παῦλον ἄνετον διατρίψαι, καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον ἀκωλύτως κηρύξαι ἐπισημνηάμενος. Τότε μὲν οὖν ἐπὶ Νέρωνος ἀπολογησάμενον τὸν Παῦλον, αὐθις ἐπὶ τὴν τοῦ κηρύγματος διακονίαν λόγος ἔχει στείλασθαι ὑπὸ Καίσαρος ἀπολυθέντα, εὐαγγελίσασθαι ἐφ' ἑτέροις δέκα ἔτεσιν. Εἰς ἄκρον δὲ μανίας ὁ Νέρων ἀφικόμενος, ἀνείλε μὲν Ἀγrippίνην πρῶτα τὴν ἰδίαν μητέρα, ἔτι δὲ καὶ τὴν ἀδελφὴν τοῦ πατρὸς, καὶ Ὀκταυίαν τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα, καὶ ἄλλους μυρίους τῶ γένει προσήκοντας. Μετέπειτα δὲ καθολικὸν ἐκίνησε διωγμὸν κατὰ τῶν Χριστιανῶν, καὶ οὕτως ἐπὶ τὰς τῶν ἀποστόλων ἦλθε σφαγὰς. Μεταστειλόμενος γὰρ τὸν Παῦλον αὐθις τῷ βήματι παριστά. Συνῆλθε δὲ πάλιν ὁ Λουκᾶς αὐτῷ. Ἐνθα δὲ συνέβη τὸν Παῦλον, τριακοστῷ ἔκτῳ ἔτει τοῦ σωτηρίου πάθους, τρισκαιδεκάτῳ δὲ Νέρωνος μαρτυρησάι, ξίφει τὴν κεφαλὴν ἀπομηθέντα. Ἔστι τοίνυν ἀπὸ τοῦ ἑνεακαιδεκάτου ἔτους Τιβερίου Καίσαρος, ἐξ οὗ κηρύσσειν τὸ εὐαγγέλιον ἤρξατο, ἕως τοῦ εικοστοῦ δευτέρου ἔτους, ἔτη τέσσαρα· καὶ τὰ Γαίου δὲ ὠσαύτως, ἔτη τέσσαρα. Αὐθις δὲ καὶ τὰ Κλαυδίου ἔτη, μικρὸν ἐλάττω, δεκατέσσαρα. Ὅν διαδεξάμενος Νέρων, τρισκαιδεκάτῳ ἔτει τῆς ἑαυτοῦ ἀρχῆς, τὸν Ἀπόστολον ἀνείλεν. Γράφει γοῦν ὁ αὐτὸς ἀπόστολος Παῦλος Τιμοθέῳ, περὶ μὲν τῆς πρώτης αὐτοῦ ἀπολογίας τάδε: « Ἐν τῇ πρώτῃ μου ἀπολογίᾳ οὐδεὶς μοι συμπαρήγενετο, ἀλλὰ πάντες με ἐγκατέλιπον. Μὴ αὐτοῖς λογισθεῖη. Ὁ δὲ Κύριός μοι παρέστη καὶ ἐνεδυνάμωσέ με, ἵνα δι' ἐμοῦ τὸ κήρυγμα πληροφορηθῇ, καὶ ἀκούσῃσι πάντα τὰ ἔθνη. Καὶ ἐβύσθη ἡ ἐσάματος λέοντος: « τοῦτον λέγων εἶναι τὸν Νέρωνα. Περὶ δὲ τῆς δευτέρας ἐν τῇ καὶ τελειοῦται τῷ κατ' αὐτὸν μαρτυρίῳ, φησί: « Τὴν κλητὴν διακονίαν σου πληροφόρησον. Ἐγὼ γὰρ ἤδη σπένδομαι, καὶ ὁ καιρὸς τῆς ἀναλύσεώς μου ἐφάσθη. « Καὶ ὅτι Λουκᾶς ἦν πάλιν σὺν αὐτῷ, μετ' ὀλίγα ἐπιστολῆς, » Ἀσπάζεται σε, γράφει, ὁ Λουκᾶς ὁ σὺν ἐμοί. » Ἔστιν οὖν ὁ πᾶς χρόνος τοῦ κηρύγματος Παύλου, εἴκοσι καὶ ἕν ἔτος. Καὶ

MARTYRIUM PAULI APOSTOLI.

Ἐπὶ Νέρωνος τοῦ Καίσαρος Ῥωμαίων, ἐμαρτύρησεν αὐτόθι Παῦλος ὁ ἀπόστολος, ξίφει τὴν κεφαλὴν ἀπομηθείς, ἐν τῷ τριακοστῷ καὶ ἕκτῳ ἔτει τοῦ σωτηρίου πάθους, τὸν καλὸν ἀγῶνα ἀγωνισάμενος ἐν Ῥώμῃ, πέμπτῃ ἡμέρᾳ Πανέμου μηνός, ἧτις λέγεται παρὰ Ῥωμαίους, τῇ πρὸ τριῶν Καλανδῶν Ἰουλιῶν, καθ' ἣν ἐτελειώθη ὁ ἅγιος Ἀπόστολος τῷ κατ' αὐτὸν μαρτυρίῳ, ἐξηκοστῷ καὶ ἑννάτῳ ἔτει τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ παρουσίας.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ. A

Ἡ δὲ πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολὴ περιέχει τὴν πρὸς τὸν Χριστὸν παρασκευὴν, μάλιστα τοῖς ἐκ φύσεως λογισμοῖς ἐλεγχθεῖσαν. καὶ διὰ τοῦτο προτάσσεται ἄλλαις ἀπάσαις, ὡς δὴ πρὸς αὐτοὺς γεγραμμένη τοὺς ἔδῃ τὰ θεῖα προμνησθέντας. Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Κορίνθου, μήπω μὲν ἑωρακῶς Ῥωμαίους, ἀκούων δὲ περὶ αὐτῶν, καὶ ἐπιποθῶν αὐτοὺς ἰδεῖν. Καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται φησὶ τὴν πίστιν αὐτῶν, καταγγελλομένην ὄρων πανταχοῦ. Ἐπειτα σημαίνει πολλάκις ἑαυτὸν προθέμενον ἔλθειν, διὰ τὸν εἰς αὐτοὺς πόθον, τέως μὴ δεδυνῆσθαι. Καὶ λοιπὸν διδασκαλικὴν τὴν ἐπιστολὴν ποιῆται, περὶ κλήσεως ἔθνῶν. Καὶ ὅτι ἡ περιτομὴ ἕως καιροῦ ἦν, καὶ νῦν πέπαυται. Καὶ ὅτι διὰ τοῦ Χριστοῦ λήνεται τὸ παράπτωμα τοῦ Ἀδάμ, καὶ ἡ σκιά τοῦ νόμου παρήλθε. Τὴν μὲν οὖν κλήσιν τῶν ἔθνῶν ἀκολούθως κατασκευάζει οὕτως, ἀποδεικνύς πᾶσιν ἀνθρώποις ἔμφυτον εἶναι τὸν νόμον, καὶ πάντα ἀδιδάκτω τε τῇ φύσει, καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς κτίσεως δύνασθαι γινώσκειν τὸν Θεόν. Διὸ καὶ εἰκότως αἰτιᾶται πρῶτον Ἕλληνας, ὡς μὲν τοῦ Θεοῦ φανερώσαντος αὐτοῖς ἐκ τῶν ποιημάτων τοῦ κόσμου τὴν περὶ ἑαυτοῦ γνῶσιν καὶ τῆς αἰδίου δυνάμεως αὐτοῦ, ἥτις ἐστὶν ὁ λόγος αὐτοῦ, ἐν ᾧ καὶ δι' οὗ τὰ πάντα πεποιήκην, αὐτοὺς δὲ, μὴ ἐγνωκέναι μὲν ἐκ τῶν κτισμάτων εἶναι Θεὸν τὸν τούτων Δημιουργόν, τὰ δὲ ποιήματα θεοποιήσαντας, καὶ τῇ κτίσει μᾶλλον ἢ αὐτῷ λατρεύσαντας. Αἰτιᾶται δὲ καὶ Ἰουδαίους, ὡς μὴ φυλάξαντας τὸν νόμον, ἀλλὰ καὶ πᾶλλον διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου, τὸν Θεὸν ἀτιμάσαντας. Καὶ οὕτως ἀμφοτέρω τὰ μέγιστα Ἰουδαίους καὶ Ἕλληνας συγκλείει καὶ ἐλέγχει ἐπὶ παρανομίᾳ, ἵνα δείξῃ ὅτι ὁσοῖ γενόμενοι οἱ πάντες, ἐπίσης ὡς ὑπεύθυνοι, τοῦ λυτρωμένου δένονται. Τῆς δὲ χάριτος καὶ λυτρώσεως ἐπίσης τοῖς Ἰουδαίοις γενομένης καὶ ἐπὶ τὰ ἔθνη, εἰκότως καὶ ἡ κλήσις γέγονε τῶν ἔθνῶν. Τῆς δὲ κλήσεως τῶν ἔθνῶν γενομένης, ἐξ ἀνάγκης πέπαυται ἡ περιτομὴ, καὶ ἡ ἐν τῷ νόμῳ σκιά. Ὁ γὰρ Ἀβραάμ, φησὶν, οὐκ ἐν περιτομῇ, ἀλλὰ πρὸ τῆς περιτομῆς δικαιοθεῖς, μετωνομάσθη μὲν Ἀβραάμ, ὅτι πατὴρ πολλῶν ἔθνῶν ἕμελλεν εἶναι, κατὰ τὴν ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ πίστιν. Ἐλαθε δὲ μετὰ τὸ δικαιωθῆναι καὶ τὴν περιτομὴν ἐν σαρκί, ἵνα σημείον ᾦ τοῖς κατὰ σάρκα γεννωμένοις ἐξ αὐτοῦ, παύσεσθαι ποτε τὴν περιτομὴν, ὅταν τὰ ἔθνη γένηται τέκνα τοῦ Ἀβραάμ, ἀρξάμενα πολιτεύεσθαι κατὰ τὴν πίστιν τοῦ Ἀβραάμ, ἐν ᾗ ἐδικαιώθη ὅτε ἦν ἐν ἀκροβυστίᾳ. Τούτων γὰρ χάριν μετωνομάσθη Ἀβραάμ.

Ἀνάγκη δὲ, ἐλθόντων τῶν σημασινομένων, παύσεσθαι τὸ σημαίνον. Εἰ μὲν οὖν τὰ ἔθνη ἀναγκάζουσι περιτέμεσθαι, πνεύτωσαν καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀβραάμ, καὶ καλεῖσθω Ἀβραάμ. Εἰ δὲ Ἀβραάμ παρὰ Θεοῦ μετωνομάσθη, οὐ δεῖ περιτέμεσθαι τὰ ἔθνη, ἀλλ' οὐδὲ αὐτοὺς εἶ τοὺς κατὰ σάρκα Ἰουδαίους, ἵνα ᾦ τὸ ὄνομα βέβαιον, καὶ πατὴρ ἔθνῶν πολλῶν καλεῖται. Καὶ γὰρ οὐ χρεῖαν ἔχει λοιπὸν τις περιτέμεσθαι, ἀρκούμενος τῇ πίστει τοῦ Ἀβραάμ, οὐδὲ τῆς ἄλλης δὲ τῆς ἐν νόμῳ σκιάς. Οὐ γὰρ ἐκ

ARGUMENTUM EPISTOLÆ AD ROMANOS.

Epistola ad Romanos complectitur instructionem ad Christum, et maxime per naturalium rationum demonstrationem: **196** ideoque cæteris præposita est, tanquam certe ad eos scripta qui ad divinum cultum jam habebant principium. Hanc autem a Corintho mittit, cum necdum Romanos vidisset, sed de ipsis audisset, eosque videndi cupidus esset. Et primum quidem ait sibi gratam esse illorum fidem quam ubique locorum divulgari videt. Deinde significat quod frequenter proposuerit ad ipsos venire, accensus eorum desiderio, adhuc tamen non potuerit. Et deinceps eruditionis plenam conscribit epistolam, de vocatione gentium quodque circumcisio solum ad tempus posita erat, tunc autem cessaverat, et quod per Christum erat deletum Adæ peccatum, umbraque legis transierat. Vocationem itaque gentium consequenter ita confirmat, ostendens cunctis hominibus consitam esse legem, omnesque et natura rudes esse, et tamen ab ipsis creaturis posse Deum cognoscere. Propterea merito arguit, primum quidem Græcos, quod cum illis Deus ex creaturis mundi, sui ipsius cognitionem manifestasset, suamque virtutem æternam, quæ est Verbum ejus, in quo et per quem omnia creavit, illi tamen a creaturis non cognoverant Deum, qui ista formaverat sed ipsas creaturas deos fecerant, ac coluerant, creaturam potius quam Creatorem. Arguit autem et Judæos ut qui legem non servassent, sed per legis transgressionem Deum inhonorassent: et ita utrosque tum Judæos tum Græcos maxime convicit ac transgressionis accusat: ut ostendat quod quicumque nati sunt, omnes ex æquo egeant Redemptore, utpote obnoxii: gratia vero et redemptione Judæis ac gentibus ex æquo facta, merito etiam gentium facta sit vocatio: facta autem gentium vocatione, necessario cessavit circumcisio ac umbra quæ in lege erat. Abram enim non in circumcisione, inquit, sed ante circumcisionem justificatus, nominis transmutatione dictus est Abraham, quod pater multarum gentium futurus esset, secundum fidem quam in præputio habuerat. Sumpsit autem postquam justificatus est circumcisionem in carne, ut signum esset his qui secundum carnem ab eo propagarentur. Cessaturum autem tunc dicit circumcisionem, cum gentes filii fuerint Abrahæ, quorum jam cœperat conversatio in fide **197** Abraham, in qua justificatus est cum esset in præputio: ideo enim transmutato nomine dictus est Abraham.

Necesse est autem succedentibus significatis cessare signum. Si ergo gentes necesse est circumcidi, cesset et nomen Abraham, voceturque Abram: si vero Abraham a Deo nominis mutatione dictus est, non opus est gente circumcidi: imo neque deinceps eos qui Judæi sunt secundum carnem: ut sit nomen firmum et pater multarum gentium nuncupetur. Etenim non necesse est, ut quis deinceps circumcidatur, cum illis sufficiat fides Abrahæ: nec ut observet aliam legis umbram. Non enim ex hi-

sed ex fide justificatur quispiam, quemadmodum et Abraham. His ita confirmatis, ostendit rursus quod aliter fieri nequeat redemptio aut gratia Israeli vel gentibus, nisi solvatur vetus Adæ peccatum, quod ad omnes dimanavit. Per alium autem non posse deleri dicit nisi per Christum Deum, per quem etiam a principio facta est maledictio: neque enim posset alius solvere peccatum. Deinde scribit quod hoc aliter non fiat nisi Filius Dei corpus induat, ac fiat homo: ut cum illud pro omnibus obtulerit, omnes a morte liberet: et sicut per eum hominem peccatum in mundum introivit, ita et per unum hominem gratia succedat. Tandem more probi æconomi Judæos quidem consolatur, dicens: « Non estis legis transgressores si in Christum credideritis; » eos vero qui a gentibus crediderunt, admonet ne extollantur adversus Israel, sed agnoscant quod ut rami super radicem, ita et ipsi super illos inserti sint. Post hæc autem ubi monitoriis verbis eos de moribus edocuit, epistolam concludit.

Α τούτων, ἀλλ' ἐκ πίστεως δικαιούται τις, καθάπερ καὶ ὁ Ἀβραάμ. Ταῦτα οὕτως κατασκευάσας, ἀποδείκνυσι πάλιν ὅτι ἄλλως οὐκ ἂν γένοιτο λύτρωσις καὶ χάρις τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τοῖς ἔθνεσιν, εἰ μὴ λυθῆ ἡ ἀρχαία ἀμαρτία τοῦ Ἀδὰμ, ἡ εἰς πάντας γενομένη. Δι' ἄλλου δὲ ταύτην μὴ δύνασθαι ἐξαλειφθῆναι φησιν, ἀλλ' ἢ διὰ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ, δι' οὗ καὶ ἐξ ἀρχῆς κατὰρα γέγονεν. Οὐ γὰρ δυνατὸν ἦν, ἄλλον λῦσαι τὸ παράπτωμα. Εἶτα γράφει ὅτι ἄλλως τοῦτο οὐ μὴ γένηται, εἰ μὴ σῶμα φορέσῃ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ γένηταὶ ἄνθρωπος, ἵνα τοῦτο προσενέγκας ὑπὲρ πάντων, τοὺς πάντας ἐλευθερώσῃ ἀπὸ τοῦ θανάτου. Καὶ ὡς περ δι' ἐνὸς ἀνθρώπου ἡ ἀμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθεν, οὕτως καὶ δι' ἐνὸς ἀνθρώπου ἡ χάρις ἔγενηται. Καὶ λοιπὸν ὡς καλὸς οἰκονόμος, τοὺς μὲν Ἰουδαίους παραμυθεῖται, ὅτι « Οὐ παραβάται γίνεσθε τοῦ νόμου, ἐὰν εἰς τὸν Χριστὸν πιστεύσητε. » Τοῖς δὲ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν παρεγγυῶ, μὴ ἐπαίρεσθαι κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ, ἀλλὰ γινώσκειν ὅτι ὡς κλάδος ἐπὶ τὴν βίβαν, οὕτως ἐπ' ἐκείνους ἐνεκεντρίσθησαν. Μετὰ δὲ ταῦτα παραινετικούς λόγους εἰς τὰ ἦθη διδάξας, τελειοῖ τὴν ἐπιστολήν.

108 EPISTOLÆ AD ROMANOS CAPITULA

1. Evangelica doctrina de his qui extra Christi gratiam vivunt, et de his qui in gratia: ac de spe spiritualique conversatione.
2. De judicio, quod fertur adversus gentes, non servantes ea quæ a natura sunt.
3. De judicio, quod fertur adversus Israelitas legalia non servantes.
4. De Israelitarum prærogativa, qui promissionem consecuti sunt.
5. De gratia qua sola homines justificantur, nulum discernendo genus, sed Dei dono juxta Abrahamæ typum æqualiter honorantur.
6. De reposita spe.
7. Quomodo nos introduzerit ad salutem Jesus Christus factus homo pro terrigena Adam, qui ab initio ceciderat.
8. De bonorum operum actione, quæ fidem debent comitari.
9. Repetitio de vita, quæ est in charitate.
10. De condemnatione, quæ propter peccatum erat sub lege.
11. De affectibus humanæ naturæ, quæ impossibilem reddunt conformitatem ad legem.
12. De permutatione naturalium affectuum per conformationem ad spiritum.
13. Repetitio de gloria, quæ sanctis reposita est.
14. De amore qui Christo debetur.
15. De casu adjectorum Israelitarum, ac verorum revocatione, qui cum gentibus introducti sunt.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

- α'. Εὐαγγελικὴ διδασκαλία περὶ γε τῶν ἔξω χάριτος Χριστοῦ, καὶ τῶν ἐν χάριτι, καὶ περὶ ἐλπίδος καὶ πολιτείας πνευματικῆς.
- β'. Περὶ κρίσεως τῆς κατὰ ἐθνῶν, τῶν οὐ φυλασσόντων τὰ φυσικά.
- γ'. Περὶ κρίσεως τῆς κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ, τοῦ μὴ φυλάσσοντος τὰ νόμιμα.
- δ'. Περὶ ὑπεροχῆς Ἰσραὴλ, τοῦ τυγχάνοντος τῆς ἐπαγγελίας.
- ε'. Περὶ χάριτος, δι' ἧς ἄνθρωποι μόνον δικαιούνται, οὐ κατὰ γένος διακεκριμένως, ἀλλὰ κατὰ Θεοῦ δόσιν ἰσοτίμως κατὰ τὸν Ἀβραάμ τύπον.
- ς'. Περὶ τῆς ἀποκειμένης ἐλπίδος.
- ζ'. Περὶ εἰσαγωγῆς τοῦ πρὸς σωτηρίαν ἡμῶν ἀνθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀντὶ τοῦ πεσόντος ἐξ ἀρχῆς γηγενοῦς Ἀδὰμ.
- η'. Περὶ τῆς ὀφειλομένης ἐπὶ τῇ πίστει πράξεως ἀγαθῆς.
- θ'. Ἐπανάληψις περὶ τῆς ἐν χάριτι ζωῆς.
- ι'. Περὶ τῆς ὑπὸ νόμου κατακρίσεως διὰ τὴν ἀμαρτίαν.
- ια'. Περὶ τῶν ἐν ἀνθρωπίνῃ φύσει παθῶν, ἀδύνατον ποιούντων τὴν πρὸς νόμον συμφωνίαν.
- ιβ'. Περὶ ἀποδόσεως τῶν φυσικῶν παθημάτων, διὰ τῆς πρὸς τὸ πνεῦμα συμφωνίας.
- ιγ'. Ἐπανάληψις περὶ τῆς ἀποκειμένης τοῖς ἁγίοις δόξης.
- ιδ'. Περὶ τῆς ὀφειλομένης ἀγάπης Χριστοῦ.
- ιε'. Περὶ ἐκπτώσεως Ἰσραὴλ τοῦ ἀποβληθέντος, καὶ κλήσεως τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ εἰσαχθέντος μετὰ ἐθνῶν.

- ις'. Ὅτε κατὰ ἀπιστίαν ἢ ἐκπτώσις διὰ τῆς εἰς ἄγνοιαν καταλήψεως καὶ τοῦ μὴ ἀρμόζοντος αὐτοῖς κηρύγματος.
- ιζ'. Περὶ τοῦ σκοποῦ καθ' ὃν ἐξεβλήθησαν, ὥστε δεύτερον ἐπανελθεῖν ζῆλον τῶν τιμηθέντων ἔθνῶν συναχθέντων.
- ιη'. Παραίνεσις περὶ ἀρετῆς τῆς πρὸς Θεὸν καὶ ἀνθρώπους.
- ιθ'. Περὶ μυστήσεως τῆς Χριστοῦ ἀνεξικακίας.
- κ'. Περὶ λειτουργίας αὐτοῦ, τῆς ἐν ἀνατολῇ καὶ δύσει.

16. *Quando juxta incredulitatem fuit casus Judæorum per scientiam erroneam, et prædicationem quæ illis non conveniebat.*
17. *De scopo secundum quem ejecti sunt, ut postmodum reverteretur imitatione gentium honoratarum, hoc est fidelium, quæ in fide conveniunt.*
18. *Adhortatio ad virtutem, quæ erga Deum est et homines.*
19. *De imitatione clementiæ Christi.*
20. *De ministerio ipsius Pauli in partibus Orientis et Occidentis.*

ΣΧΟΛΙΟΝ.

Ἦρὶν ἐπιδημῆσαι Παῦλον ἐν τῇ Ῥώμῃ, παρηγεγμένον ἦσαν οἱ Ἰουδαῖοι, μὴ παραδέξασθαι τὸ περὶ τοῦ Χριστοῦ κήρυγμα. Οὐκ αὐτοὶ δὲ μόνοι, ἀλλὰ καὶ οἱ πανταχοῦ γῆς. Πόθεν δὲ τὸν ταῦτο; Εὐρομεν ἐν τοῖς τῶν παλαιῶν συγγράμμασιν, ὡς οἱ τὴν Ἱερουσαλήμ οἰκοῦντες ἱερεῖς καὶ γραμματεῖς καὶ πρεσβύτεροι, γράμματα διαχαράξαντες, εἰς πάντα διεπέψαντο τὰ ἔθνη, τοῖς ἀπανταχοῦ Ἰουδαίοις, διαβάλλοντες τὴν τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν, ὡς ἀλλοτρίαν τοῦ Θεοῦ. Παρήγγελόν τε δι' ἐπιστολῶν, μὴ παραδέξασθαι αὐτὴν. Τοῦτο δὲ αὐτὸ σημαίνει εἶπαι καὶ ἡ λέγουσα προφητεία Ἠσαίου: «Ὁυαὶ γῆς, πλοίων πτέρυγες, ἐπέκεινα ποταμῶν Λιθιοπίας, ὁ ἀποστέλλων ἐν θαλάσῃ δμητρα, καὶ ἐπιστολάς βυβλίνας ἐπάνω τοῦ ὕδατος.» Δι' ὧν σημαίνει, ὡς καὶ πέραν τῆς Αἰθιοπίων χώρας, καὶ τῶν ἐσχατιῶν τῆς γῆς, ὁ τῆς πονηρίας ἤχος τῶν τὴν Ἰουδαίαν οἰκούντων, διὰ τινῶν ὡσπερ ἰταμένων πλοίων προήλθεν. Οἱ τε ἀποστολοὶ αὐτῶν, ἐπιστολάς βυβλίνας ἐπικομιζόμενοι, ὑπερῆνω τε τῶν ὑδάτων ναυτιλλόμενοι καὶ τὴν θάλασσαν πλέοντες, πανταχοῦ γῆς διέτρεχον, τὸν περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν διαβάλλοντες λόγον. Ἀποστόλους δὲ εἰς ἔτι καὶ νῦν ἔθος ἐστὶν Ἰουδαίοις ὀνομάζειν, τοὺς ἐγκύκλια γράμματα παρὰ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν ἐπικομιζομένους. Τὸ δὲ ἐξῆς τῆς προφητείας, περὶ τῶν μαθητῶν τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ Σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰρησθαι. Ὅς διὰ τὸ πᾶν ἰσθῶν ἀγαθῶν εὐαγγελιστὰς εἶναι, ἀγγέλους κούφους ὀνόμασε, πρὸς ἀντιδιαστολὴν ὧν ἐδήλωσεν Ἰουδαϊκῶν ἀποστόλων.

² Isa. xviii, 1, 2.

B

200 SCHOLIUM.

Priusquam Paulus Romam accederet, admoniti erant Judæi, ne prædicationem de Christo suscipere: nec soli ipsi, sed et omnes qui ubique locorum agebant. Verum unde id manifestum est? Invenimus in veterum commentariis quod sacerdotes et scribæ ac seniores qui Hierosolyma inhabitabant, exaratas litteras ad omnes nationes transmiserant Judæis, ubicunque terrarum dispersi essent, Christi doctrinam calumniantes, tanquam a Deo alienam, atque epistolis admonerent, ne illam suscipere. Hoc ipsum certe videtur Isaiæ propheta significare quæ sic habebat: «Væ terræ, navium alæ, trans flumina Æthiopiæ, (ὁ ἀπτελλων) qui mittit per mare obsides ac litteras papyraceas super aquam².» His significat quod ultra Æthiopum quoque regiones et novissimos terræ fines, sonus malitiæ eorum qui Judæam inhabitabant, per quædam veluti alata navigia processerit: et illorum apostoli litteras papyraceas deferentes, super aquas navigantes, mareque transeuntes ubique terrarum discurrebant, sermonem qui de Salvatore nostro erat calumniantes. Porro ad hoc usque tempus moris est Judæis apostolos appellare illos, qui quotidiana epistolia ab ipsorum magistratibus deferunt. Quod autem in prophetia sequitur, de discipulis Domini ac Salvatoris nostri Jesu Christi dicitur, quos eo quod omnibus hominibus bonorum evangelizatores sive nuntii sint, angelos leves appellavit, ad eorum distinctionem quos Judaicos apostolos significaverat.

ΠΑΥΛΟΥ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ

PAULI EPISTOLA AD ROMANOS.

201 CAPUT PRIMUM.

Evangelica doctrina de his qui extra Christi gratiam vivunt, et de his qui in gratia: et de spe spirituale conversatione

I, 1. *Paulus servus Jesu Christi.*

Simul cum eo quod sequitur: « Paulus apostolus omnibus qui estis Romæ, dilectis Dei, vocatis sanctis, gratia vobis et pax, » tantumdem est ac si dicitur: Quidam cuidam salutem. Interim autem conspicuum facit et evangelicum sermonem et suum Evangelium quidem non quoad tempus novum esse, sed per prophetas pronuntiatum, nunc autem manifestatum astruens. Meminit autem Davidis ad quem facta est promissio, seipsum vero dicit hujus præconem designatum esse, ne temere post Petri doctrinam ad præcipiendum venisse videatur, sed divinum potius explere præceptum. Proprium autem nomen veteri more præponit veluti cum dicitur, « Claudius Lysias maxime strenuo præsidi Felici salutem, » aut nomen Paulus præposuit, ne os quidem aperire volens, quin beneficii Domini meminisset: ac si dicat: Paulus, qui et ipsam vocationem a Domini beneficentia et liberalitate 202 habet: Paulus, qui omnia sumit a Christo, vocationem, gratiam, conversationem. Aut absentibus scribens suum nomen merito præposuit. Propterea autem mutato nomine e Saulo dictus est Paulus, ne vel in hoc apostolis aut ipso etiam coryphæo Petro inferior esse videretur, aut minus aliquid habere. « Servus. » Multi sunt servitutis modi: unus creationis, alius fidei, tertius apostolatus, quartus conversationis. Omnes autem habuit Paulus. Porro solitus est proprio nomini adungere « Apostolus, » nunc autem præposuit « Servus, » Romanos ad pietatem ac modestiam inducens. Nam adeo magnifice de se sentiebant, ut quos videretur suo decreto deos crearent. Unde (sicut fertur) cum ipsis indicasset qui in Judææ partibus præsidem agebat de Christo: quod Jesum quemdam ibidem natum, admirandorum patratorum operum a mortuis surrexisse dicerent, Deumque rædicarent: decreto repulisse aiunt, quod id præter ipsorum voluntatem ausus fuisset. Fuit autem divinæ dispen-

A ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟ.

Εὐαγγελικὴ διδασκαλίᾳ περὶ τοῦ ἔξω χάριτος Χριστοῦ καὶ τῶν ἐν χάριτι, καὶ περὶ ἐλπίδος καὶ πολιτείας πνευματικῆς.

Παῦλος δούλος Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Τὸ ἐξῆς, « Παῦλος ἀπόστολος, πᾶσι τοῖς ἐν Ῥώμῃ ἀγαπητοῖς Θεοῦ κλητοῖς ἁγίοις, χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη, » οἷον Ὁ δεῖνα τῷ δεῖνι χαίρειν. Συμφαίνει δὲ μεταξὺ τὸν περὶ τοῦ Εὐαγγελίου λόγον, καὶ ἑαυτοῦ τὸ μὲν Εὐαγγέλιον, μηδὲ κατὰ χρόνον εἶναι νεώτερον, ἀλλὰ προκατηγγέλθαι μὲν διὰ προφητῶν, νῦν δὲ πεφανερῶσθαι φάσκων. Ἐπεμνήσθη δὲ καὶ τοῦ Δαυὶδ πρὸς ὃν ἡ ὑπόσχεσις, καὶ ἑαυτὸν εἶπε τοῦτου κήρυκα προβεβλησθαι, ὡς ἂν μὴ προπετῶς μετὰ τὴν τοῦ Πέτρου διδασκαλίαν, πρὸς τὸ ἐπιτελεῖν ἐληλυθέναι δοκίμη, θεῖον δὲ μᾶλλον ἐπιτήχημα ἐκπληρῶν. [ΦΩΤ] Προτάττει δὲ τὸ οἰκεῖον ὄνομα, ἢ κατὰ συνήθειαν ἀρχαίαν, οἷον. « Κλαύδιος Λυσίας τῷ κρατίστῳ ἡγεμόνι Φήλικι χαίρειν. » ἢ προέταξε τὸ, Παῦλος, μηδὲ διαίρειν στόμα ἄνευ τοῦ μνησθαι τῆς Δεσποτικῆς εὐεργεσίας βουλύμενος, οἷον, Παῦλος, φησὶν, ὁ καὶ αὐτὴν τὴν κλησὶν ἐξ εὐεργεσίας καὶ φιλοτιμίας ἔχων Δεσποτικῆς. Παῦλος ὁ πάντα φέρων ἀπὸ Χριστοῦ, τὴν κλησὶν, τὴν χάριν, τὴν πολιτείαν. Ἡ ἀποῦσι γράφων, εἰκότως αὐτοῦ τὸ ὄνομα προέταξε. Διὰ τοῦτο δὲ ἀπὸ Σαύλου εἰς Παῦλον μετετέθη, ἵνα μὴδ' ἐν τούτῳ φανερῶσθαι ἔλαττον ἔχων τῶν ἀποστόλων, μηδ' αὐτοῦ τοῦ κορυφαίου Πέτρου. « Δούλος. » Πολλοὶ δουλείας τρόποι, εἰς ὃ τῆς δημιουργίας, εἰς ὃ τῆς πίστεως, ἄλλος ὁ τῆς ἀποστολῆς, ἕτερος ὁ ἀπὸ τῆς πολιτείας. Καὶ πάντα ἔσχεν ὁ Παῦλος. Εἰλωθὸς δὲ συνάπτει τῷ οἰκείῳ ὀνόματι τὸ, « Ἀπόστολος, » νῦν τὸ, « δούλος, » προέταχεν, εἰς εὐλάβειαν Ῥωμαίους ἐνάγων. Οὕτως γὰρ ἦσαν πεφρονηματισμένοι, ὡς ψηφίσματα θεοῦ ἀναγορεύειν οὕς βουληθεῖεν. Ὅθεν, ὡς λόγος, γυμνασάντος αὐτοῖς τοῦ κατὰ Ἰουδαίων ἀρχοντος περὶ Χριστοῦ, ὅτι Ἰησοῦν τινα γενόμενον ἐνταῦθα θυματοποιὸν, μετὰ θάνατον ἐγγυέρθαι λέγουσι καὶ Θεὸν κηρύττου, ἀποψηφίσασθαι τοῦτο, διὰ τὸ παρὰ γνώμην αὐτῶν τετολημῆσθαι. Ἦν δὲ θαλας οἰκονομίας, ὡς ἂν μὴ δόξη κατ' ἀνθρωπίνην καὶ τοῦτο κεκρατῆναί σπουδήν. « Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Τὸ Ἰη-

¹ Act. xxiii, 26.

σοῦς, τὸ ἀνθρώπιον δηλοῖ, τὴν δὲ τοῦ Πνεύματος Ἀ
 χρίσιν τὸ Χριστός.

Κλητὸς ἀπόστολος, ἀφωρισμένος εἰς Εὐαγγέ-
 λιον Θεοῦ, ὃ προσηγγέλατο διὰ τῶν προφητῶν
 αὐτοῦ ἐν Γραφαῖς ἁγίαις, περὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ
 τοῦ γενομένου ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ σάρκα· τοῦ
 ὀρισθέντος Υἱοῦ Θεοῦ ἐν δυνάμει, κατὰ Πνεῦμα
 ἁγιοσύνης, ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ
 Κυρίου ἡμῶν.

Εὐγνωμόνως ὁμολογεῖ, ὅτι οὐχ ἑκὼν προσήλθεν,
 ἀλλὰ κληθεὶς. Κληθεὶς δὲ, οὐκ εἰς πίστιν μόνον,
 ἀλλὰ καὶ εἰς ἀποστολήν. Ἀφωρισμένος εἰς Εὐαγγέ-
 λιον Θεοῦ. « Ἄλλος μὲν, φησὶν, ἐν ἄλλοις, ἐγὼ δὲ εἰς
 Εὐαγγέλιον ἀφώρισμαι, ὅπερ Θεὸν ὄντα τὸν Χρι-
 στὸν, εὐηγγελίζετο. Τὸν γὰρ Πατέρα προήδεσαν ἐκ
 τῆς Παλαιᾶς. Οὐδὲν δὲ, φησὶν, ἐρῶ σκυθρωπὸν, ὡς οἱ
 προφηταί, ἀλλ' εὐηγγελίζομαι Θεὸν ἐνθουσιαστικῶτα.
 « Ὁ προσηγγέλατο. » Μηδεὶς, φησὶ, καινοτομεῖν
 με νομίση, πάλαι ἐπήγγελλτο τοῦτο τὸ Εὐαγγέλιον.
 Τὸ δὲ, « ἐν Γραφαῖς, » δηλοῖ, ὅτι οὐ μόνον ἔλεγον οἱ
 προφηταί, ἀλλὰ καὶ ἔγραφον. Οὐκ εἶπε, περὶ Υἱοῦ
 αὐτοῦ, ἀλλὰ, Τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, τὸν φύσει καὶ ἕνα
 καὶ κυρίως Υἱὸν καὶ Μονογενῆ δηλῶν. « Κατὰ σάρ-
 κα. » Κατὰ γὰρ πνεῦμα, Υἱὸς Θεοῦ ἦν. « Τοῦ ὀρι-
 σθέντος. » Τοῦ ἀποδειχθέντος καὶ ἀποφανθέντος διὰ
 τε τῶν προφητῶν, διὰ τε τῶν τοσοῦτων θεοσημεσιῶν,
 διὰ τε τῆς ἀναστάσεως. Τούτων γὰρ ἡ συνδρομή, δι-
 ὀρίζει αὐτὸν ἐκ τῶν ἄλλων ἀπάντων τῶν κατὰ χάριν
 κληθέντων υἱῶν. Διὸ καὶ τις, τοῦ ὀρισθέντος, τοῦ
 ἐπιγνωσθέντος, φησὶ, καὶ εἰς γνώσιν ἀνθρώποις ἐλ-
 θόντος. Εἰώθημεν γὰρ δι' ὀρισμῶν τινῶν ἐπιγι-
 νώσκειν, ἃ βεβαίως καὶ οὐκ ἐν δισταγμῶ ἐπιστά-
 μεθα. « Ἐν δυνάμει. » Τραπέστιν, οὐ χάριτι, ὡς οἱ
 πολλοί, ἀλλὰ δυνάμει οἰκείᾳ, ἣν ἐνήργει ἐν ταῖς θεο-
 σημεσίαις. « Κατὰ Πνεῦμα ἁγιοσύνης. » Καὶ ἐν τοῦ
 ἁγίου Πνεύματος, φησὶν, ὃ παρέχει τοῖς εἰς αὐτὸν
 πιστεύουσιν. « Ἐξ ἀναστάσεως. » Καὶ ἐκ τῆς ἀναστά-
 σεως, φησὶ, καὶ τῆς τοῦ θανάτου καταλύσεως. Ἀνα-
 στάσεως δὲ, ἣς αὐτὸς ἀνέστη ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς
 Χριστός.

Δι' οὗ ἐλάβομεν χάριν καὶ ἀποστολήν εἰς ὑπα-
 κοήν πίστεως ἐν παντί τοῖς ἔθνεσιν, ὅπερ τοῦ
 ὀνόματος αὐτοῦ. Ἐν οἷς ἐστε καὶ ὑμεῖς κλητοὶ
 Ἰησοῦ Χριστοῦ. Πᾶσι ταῖς οὖσιν ἐν Ῥώμῃ ἀγα-
 πητοῖς Θεοῦ κλητοῖς ἁγίοις· χάρις ὑμῖν καὶ
 εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ
 Χριστοῦ.

Οὐκ ἐξ οἰκείων, φησὶ, κατορθώματα ἐλάβομεν τὴν
 ἀποστολήν, ἀλλὰ τὸ πᾶν χάριτος καὶ δωρεᾶς ἐστὶ.
 « Χάριν καὶ ἀποστολήν, » ἀντὶ τοῦ, χάριν εἰς ἀπο-
 στολήν. Καίτοι τοῦ Πνεύματος ἡ ἀποστολή αὐτοῦ,
 ὡς ἐν ταῖς Πράξεσι κεῖται. Ἀλλὰ πάντα κοινὰ οἶδε
 τὰ τῆς ἁγίας Τριάδος. « Εἰς ὑπακοήν πίστεως. » Καὶ
 γὰρ οὐ δεῖ πολυπραγμονεῖν γέννησιν καὶ οὐσίαν Θεοῦ,
 ἀλλὰ μόνον ὑπακούειν. « Ἐν παντί τοῖς ἔθνεσιν. » Ἐ

sationis ut ita fieret, ne videretur et hoc obtinuisse
 humana diligentia. « Jesu Christi. » Jesus humani-
 tatem significat : Christus vero Spiritus unctio-
 nem.

I, 1-4. *Vocatus Apostolus, segregatus in Evan-
 gelium Dei, quod ante promiserat per prophetas in
 Scripturis sanctis de ipso Filio suo : qui factus est ei
 ex semine David, secundum carnem. Qui declaratus
 est filius Dei per virtutem, secundum Spiritum
 sanctificationis, ex resurrectione mortuorum Jesu
 Christi Domini nostri.*

Modeste confitetur quod non ultroneus acceperit,
 sed vocatus. Vocatus autem non tantum ad fidem,
 sed etiam ad apostolatam. « Segregatus in Evan-
 gelium Dei. » Alius quidem ad alia, ego vero ad
 Evangelium, inquit, segregatus sum, ut Christum,
 qui Deus est, annuntiarem. Patrem namque a ve-
 teri lege præcognoverant. Nihil autem triste dico
 more prophetarum, sed Deum factum esse homi-
 nem annuntio. « Quod ante promiserat. » Nullus,
 inquit, me res novas moliri arbitretur. Olim an-
 nuntiatum est Evangelium. Quod autem addit, « In
 Scripturis, » significat quod non solum dicebant
 prophetæ, sed et scribebant. Nec simpliciter dixit,
 De filio. sed περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, addito articulo ;
 id est, de ipso Filio suo, eum videlicet significans,
 qui natura et **203** unus, proprieque Filius esse
 Unigenitus « Secundum carnem. » Nam secundum
 spiritum Filius Dei erat. « Qui declaratus est. » Qui
 demonstratus est per prophetas, et per tot divina
 signa, et per resurrectionem. Horum enim concursus
 segregat ipsum ab aliis omnibus, qui per
 gratiam vocati sunt. Ideo etiam quidam ὀρισθέν-
 τος cogniti interpretatur, et in hominum notitiam
 venientis. Solemus enim δι' ὀρισμῶν τινῶν, hoc est
 per definitiones quasdam, cognoscere quæ firmiter
 et non ambigendo cognovimus. « Per virtutem. »
 Hoc est, non gratia, ut multi, sed virtute propria
 quam in divinis signis exerebat. « Secundum Spi-
 ritum sanctificationis. » Et ex Spiritu, ait, quem dat
 in se credentibus. « Ex resurrectione. » Et ex re-
 surrectione, inquit, mortisque destructione : resu-
 rectione autem qua surrexit ipse Dominus noster
 Jesus Christus.

I, 5-7. *Per quem accepimus gratiam et apostola-
 tum ad obediendum fidei per omnes gentes, super no-
 mine ejus, inter quas estis et vos vocati Jesu Christi.
 Omnibus qui estis Romæ, dilectis Dei, vocatis sanctis,
 gratia vobis et pax a Deo Patre nostro et Domino
 Jesu Christo.*

Non ex propriis, inquit, bonis operibus apostola-
 tum accepimus, sed quidquid id est, gratia est, et
 donum. « Gratiam et apostolatam. » hoc est gra-
 tiam ad apostolatam. Atqui apostolatus ejus Spi-
 ritus sancti est, sicut in Actis habetur : sed omnia
 sanctæ Trinitatis opera novit esse communia. « Ad
 obediendum fidei. » Neque enim oportet Dei genera-
 tionem vel substantiam curiose scrutari, sed tan-

tum obedire. « Per omnes gentes. » Nam etsi ipse non omnis circuierit, nihilominus omnibus annuntiatum est Evangelium, per cæteros videlicet apostolos. « Super nomine ejus. » Fides enim in nomen ejus fuit. Nam ipsum gentes non viderunt, sed solo ejus nomine divulgato crediderunt. Et vere gratia plena erat apostolica functio discipulorum, quia persuaserunt gentibus, ut obedirent ac crederent in Christum, idque cum pisces essent ac litterarum ignari. « Inter quas estis. et vos. » Hoc est, cum quibus gentibus et vos vocati estis. Neque enim a vobis ipsis venistis. Comprimat **204** autem fastum illorum, ac si diceret: Ne putetis regiam ac dominandum civitatem amplius quidpiam hac in re habere præ cæteris, sed cum reliquis gentibus vocati estis. « Omnibus qui estis Romæ, dilectis Dei. » Siquidem non est apud Deum discretio divitis a paupere. Deinde postquam dixit, « Omnibus, » ne dicant: Quid ergo? omnes æquali habet in honore, bonos ac malos, fideles ac infideles? subjunxit, « Vocatis sanctis. » Nam omnes sancti æquali sunt in honore apud illum, nec inter ipsos est distinctio. Primum autem « Dilectis Dei » posuit, deinde « Vocatis sanctis: » Unde, inquit, vocati estis? ex quibus laboribus? per quæ egregia facinora? unde sancti estis? Nemphe ex sola Dei dilectione: cum enim gratis dilexisset nos, suumque sanguinem pro nobis fudisset, ad sanctificationem nos vocavit, suisque regni hæreditariam possessionem? Ideoque ubique locorum « Vocatis » dicit, beneficii Dei reddens nos memores. « Gratia vobis. » Nemo enim ex operibus salvus fieri potest, inquit. « A Deo Patre. » Nam gratia et pax quæ a Deo est stabilitatem habet. Quod autem additur « Patre, » adoptionem demonstrat.

I, 8-10. *Primum quidem gratias ago Deo meo, per Jesum Christum pro vobis omnibus, quia fides vestra annuntiat in universo mundo. Testis enim mihi est Deus, quem colo in spiritu meo, in Evangelio Filii ejus, quod indesinenter mentionem vestri faciam: semper in precibus meis orans si quo modo jam tandem prosperum mihi contingat iter per voluntatem Dei veniendi ad vos.*

Oportuit enim a gratiarum actione præmium assumere, et gratias agere, non pro suis tantum virtutibus, verum etiam pro his quæ proximorum sunt: nam id charitatis est. « Deo meo. » Dilectionis et amoris indicium est, nam eum qui cunctorum Deum est sibi proprium facit. « Per Jesum. » Ipse quidem nobis causa est gratiarum actionis erga Patrem: qui et nos assumpsit et suo sanguine nos illi reconciliavit. « Quia fides vestra. » Verisimile enim errat apud omnes passim divulgari fidem Romanorum. « Testis enim. » Merito Deum in testem adducit, cum persuadere vellet hominibus quibus difficile esset **205** persuadere. « Quem colo. » Hoc est, cui servio. Multæ sunt autem cultus species. Siquidem et qui precatur, et qui jeju-

γάρ καὶ μὴ αὐτὸς πάντα περιῆλθεν, ἀλλὰ καὶ οὕτω πάντες εὐηγγελίσθησαν διὰ τῶν λοιπῶν ἀποστόλων. « Ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. » Ἡ γὰρ πίστις εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ γέγονεν. Αὐτὸν γὰρ τὰ ἔθνη οὐκ ἐθεάσατο, ἀλλὰ μόνου κηρυττομένου τοῦ ὀνόματος, ἐκεῖνοι ἐπίστευον. Ὅντως πλήρης ἦν χάριτος ἡ ἀποστολῆ τῶν μαθητῶν, ὅτι ἔπεισαν ὑπακούσαι καὶ πιστεῦσαι: τὰ ἔθνη τῷ Χριστῷ, καὶ ταῦτα ἄνθρωποι ἄλλοι καὶ ἀγράμματοι, « Ἐν οἷς ἐστε καὶ ὑμεῖς. » Τουτέστι μεθ' ὧν ἔθνῶν καὶ ὑμεῖς ἐκλήθητε. Οὐ γὰρ ἀπ' ἑαυτῶν ἦκατε. Καταστῆλκει δὲ αὐτῶν τὸ φρόνημα, ὡσεὶ ἔλεγεν· Μὴ νομίσθητε, ὡς βασιλεύουσα πόλις, πλέον τι τῶν ἄλλων ἔχειν, ἀλλὰ μετὰ τῶν λοιπῶν ἔθνῶν ἐκλήθητε. « Ἠᾶσι τοῖς οὖσιν ἐν Ῥώμῃ ἀγαπητοῖς Θεοῦ. » Οὐ γὰρ ἐστὶ παρ' ἀποστολῆ πλουσίου καὶ πένητος. Ἐἴτα ἐπειδὴ εἶπε. « Ἠᾶσιν, » ἵνα μὴ εἴπωσι. Τί οὖν; πάντας ὁμοτίμους ἡγῆ, καὶ ἀγαθοὺς καὶ φαύλους, καὶ πιστοὺς καὶ ἀπίστους; ἐπισυνῆψε. « Κλητοῖς ἁγίοις. » Ἄπαντες γὰρ αὐτῷ οἱ ἅγιοι ὁμότιμοι, καὶ διαστολῆ οὐκ ἐστὶν ἐν αὐτοῖς. Πρῶτον δὲ τὸ, « Ἀγαπητοῖς Θεοῦ, » τέθεικεν, εἴτα τὸ, « Κλητοῖς ἁγίοις. » Πόθεν ἐκλήθητε, φησὶν; ἐκ ποίων πόνων; ἐκ ποίων κατορθωμάτων; πόθεν ἐστὲ ἅγιοι, ἀλλ' ἢ ἐκ μίτης τῆς ἀγάπης Θεοῦ; Αὐτὸς γὰρ δωρεὰν ἀγαπήσας ἡμᾶς, καὶ τὸ τίμημα αὐτοῦ ὑπὲρ ἡμῶν ἐχέας, ἐκάλεσεν ἡμᾶς εἰς ἀγιασμόν καὶ κληρονομίαν τῆς βασιλείας αὐτοῦ. Διὸ καὶ πανταχοῦ, « Κλητοῖς, » λέγων, τῆς τοῦ Θεοῦ ἡμᾶς εὐεργετίας ἀναμνησκαί. « Χάρις ὑμῖν. » Οὐδεὶς γὰρ, φησὶν, ἐξ ἔργων δύναται σωθῆναι. « Ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς. » Ἡ γὰρ ἀπὸ Θεοῦ χάρις καὶ εἰρήνη τὸ βέβαιον ἔχει. Τὸ δὲ, « Ἀπὸ Πατρὸς, » τὴν υἰοθεσίαν ἐνδείκνυται.

Quod autem additur « Patre, » adoptionem demonstrat.

Πρῶτον μὲν εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ πάντων ὑμῶν, ὅτι ἡ πίστις ὑμῶν καταγγέλλεται ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ. Μάρτυς γὰρ μοῦ ἐστὶν ὁ Θεός, ᾧ λατρεύω ἐν τῷ πνεύματί μου, ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, ὡς ἀδελφίπτως μνείαν ὑμῶν ποιοῦμαι: πάντοτε ἐπὶ τῶν προσευχῶν μου δεόμενος εἰπῶς ἤδη ποτὲ εὐδοθήσομαι ἐν τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς.

Ἐδεῖ γὰρ ἐξ εὐχαριστίας προοιμιάσασθαι, εὐχαριστεῖν δὲ, οὐ μόνον ὑπὲρ τῶν ἰδίων κατορθωμάτων, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν τοῦ πλησίον. Τοῦτο γὰρ ἀγάπης. « Τῷ Θεῷ μου. » Ἀγάπης σημεῖον. Τὸν γὰρ ἀπάντων Θεὸν ἰδιοποιεῖται. « Διὰ Ἰησοῦ. » Αὐτὸς γὰρ ἡμῖν ἀτίος τῆς εἰς τὸν Πατέρα εὐχαριστίας, ὁ καὶ προσλαβόμενος ἡμᾶς, καὶ τῷ ἰδίῳ αἵματι πρὸς ἐκεῖνο καταλλάξας. « Ὅτι ἡ πίστις ὑμῶν. » Τὴν γὰρ τῶν Ῥωμαίων πίστιν οὐκ ἀπεικὸς ἦν λαλεῖσθαι παρὰ πάντων. « Μάρτυς γὰρ. » Εἰκότως τὸν Θεὸν ἄγει μάρτυρα, ἀγνώστους ἀνθρώπους πείθειν βουλόμενος. « ᾧ λατρεύω. » Οἶον, δουλεύω. Πολλὰ γὰρ εἶδη λατρείας. Καὶ γὰρ καὶ ὁ προσευχόμενος, καὶ ὁ νηστεία Χρῶμενος, καὶ ὁ τοῖς θεοῖς λόγους προσέχων, καὶ μὲντοι καὶ ὁ τῆς τῶν ξένων θεραπείας ἐπιμε-

λούμενος, Θεῷ λατρεύει. Ὁ δὲ γε θεῖος Ἀπόστολος λατρεύειν ἔφησε Θεῷ, τὸ τοῦ Υἱοῦ προσφέρων τοῖς ἔθνεσιν Εὐαγγέλιον. Καὶ λατρεύειν ἐν τῷ πνεύματι, τούτεστιν ἐν τῷ διδομένῳ χάρισματι. Ἦ, ὅτι Οὐ τῇ ἐμῇ σπουδῇ ὑπῆρξέ μοι τὸ λατρεύειν Θεῷ, ἀλλὰ τῇ τοῦ Πνεύματος χάριτι. Ἦ, ὅτι Οὐ σαρκική μου ἐστὶν ἡ λατρεία, ἀλλὰ πνευματική. Ἐκ τούτου δείκνυσι κατὰ τὸ ἀναγκαῖον μεριμνῶν ὑπὲρ αὐτῶν, ὡς τὸν λόγον δεξαμένων, καὶ δέχεσθαι μελλόντων. « Ἐν τῷ Εὐαγγέλιῳ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. » Ὁρᾷς ὅτι ἄνω εἰπῶν, εἰς Εὐαγγέλιον Θεοῦ, τοῦ Χριστοῦ ἔλεγεν; « Ὡς ἀδελείπτως, » καὶ τὰ ἑξῆς. Ἀγάπης εἰλικρινοῦς τὸ καὶ μεμῆσθαι, καὶ ἀδικείπτως τούτο ποιεῖν, καὶ μάλιστα ἐν προσευχαίᾳ. « Δεόμενος εἶ πως. » Καὶ γὰρ ἔλθειν ἠτείγετο, καὶ παρὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ τούτο πράξει οὐκ ἐβούλετο. Τὸ δὲ, ἤδη ποτὲ, ἀντί τοῦ, ὁψέ ποτε. Ὅπερ ἐστὶ σφόδρα ἐπειγομένου. « Εὐωδωθήσομαι. » Εὐκόλῳ, φησί, σχολίῳ, καὶ ἐπὶ καλῷ τῆν πρὸς ὑμᾶς ὁδόν.

optantis est. « Prosperum mihi contingat iter. » Facilitatem, inquit, habeam, et ad finem honestum iter ad vos.

Ἐπιποθῶ γὰρ ἰδεῖν ὑμᾶς, ἵνα τι μεταδῶ χάρισμα ὑμῖν πνευματικόν, εἰς τὸ στηριχθῆναι ὑμᾶς τοῦτο δὲ ἐστὶ, συμπαρακληθῆναι ἐν ὑμῖν διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πίστεως, ὑμῶν τε καὶ ἐμοῦ.

Οὐχ ἀπλῶς δὲ, φησί, καὶ ἀνοήτως ἰδεῖν ὑμᾶς σπουδάξω, ἀλλ' ὥστε χάρισμα μεταδοῦναι. Λέγει δὲ τὴν διδασχὴν καὶ τὴν κατήχησιν. Τοῦτο γὰρ τὸ στηριχθῆναι, ὡς εἰκός, καμὴν σαλευομένων αὐτῶν. Τὸ δὲ « ἵνα τι, » μετρίᾳζοντός ἐστιν, ὡσεὶ εἶπεν, Ἰνα μικρόν τι. Τὸ δὲ « Μεταδῶ » δηλοῖ, ὅτι Οὐκ ἐμόν τι δώσω, ἀλλ, ὅπερ καὶ ἐγὼ ἔλαβον. « Εἰς τὸ στηριχθῆναι ὑμᾶς. » Οὐ γὰρ μικρὸν χάρισμα, τῇ μὴ σαλεύεσθαι τῇ πίστει. « Συμπαρακληθῆναι. » Ἐπεὶ δὲ στηριγμοῦ ἐμνήσθη, ἵνα μὴ λυπήσῃ αὐτοὺς ὡς ὅτι σαλεύονται, ἐπάγει τό « Συμπαρακληθῆναι, » τούτεστιν ἵνα καὶ ἐγὼ ὑμᾶς, καὶ ὑμεῖς ἐμὲ παρακαλέσητε. Τῆς γὰρ ἀλλήλων, φησί, δεόμεθα παρακλήσεως, διὰ τῆς ἐνοῦσης ἡμῖν πίστεως. Σφόδρα δὲ μετρίᾳζει. Ἐνὶ δὲ καὶ οὕτως νοῆσαι τὴν παράκλησιν, Ἰνα, φησὶν, ὑμεῖς μὲν παρ' ἐμοῦ εἰς τὴν πίστιν παρακληθῆτε, ἐγὼ δὲ εἰς εὐφροσύνην, ὁρῶν ὑμᾶς πεπιστευκότας. Ἦ οὕτως. Τὸ μεταδοῦναι ὑμῖν χάρισμα, οὐκ ἐστὶν ἐμὸν μόνον ἢ τῆς ἐμῆς προαιρέσεως καὶ διακονίας, ἀλλὰ κοινὸν ἐμοῦ τε καὶ ὑμῶν τῆς διακονίας μὲν τῆς ἐμῆς, τῆς δὲ ὑπουργίας τῆς ὑμετέρας. Καὶ οὐδὲ τότε ἀπλῶς, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πίστεως. Πῶς καὶ τίνα τρόπον; Ἐὰν αὐτοὶ ἔχητε, φησί, πίστιν τοῦ λαβεῖν τὸ χάρισμα, ἐγὼ τε πάλιν πίστιν τοῦ δοῦναι ὑμῖν. Ἐὰν γὰρ ἐγὼ μὲν πίστιν ἔχω τοῦ δοῦναι, καὶ πολλὸν ἀγῶνα καὶ σπουδὴν, ὑμεῖς δὲ οὐκ ἔχητε πίστιν τοῦ λαβεῖν, οὐδ' ἐπιθυμίαν καὶ ἐπιμέλειαν περὶ τὸ λαβεῖν, οὐ παραγίνεται ὑμῖν, καὶ ἐγὼ βούλωμαι, τὸ χάρισμα τὸ πνευματικόν. Δεῖ οὖν ἀμφοτέρω συνδραμεῖν, καὶ τὸ ἐξ ἐμοῦ, καὶ τὸ ἐξ ὑμῶν. Τότε γὰρ αὐτοὶ πίστιν ἔχετε τοῦ λαβεῖν καὶ ἐπιθυμίαν, ὅτε ἄξιους ἑαυτοὺς παρασκευάσετε τῆς δωρεᾶς δι' ἔργων ἀγαθῶν. Λαμβανόντων δὲ ὑμῶν τὸ χάρισμα, δηλονότι παρακαλούμεθα καὶ εὐφρυνόμεθα ἐν ἀλλήλοις κοινὸν γὰρ τὸ

nio corpus affligit, et qui divinis mentem adhibet sermonibus, præterea et qui ministerii peregrinorum curam gerit, hic Deum colit. Divus autem Apostolus Deum se colere dixit, quod Evangelium Filii ipsius gentibus prædicaret: et colere in spiritu, hoc est in dato sibi dono. Vel, Non meo, inquit, conatu contigit mihi Deum colere, sed per gratiam Spiritus. Aut hoc dicit: Non mihi carnalis cultus est, sed spiritualis. Et ex hoc ostendit quod necessario curam illorum habeat, ut qui verbum suscepissent suscepturique essent. « In Evangelio Filii ejus. » Vides quod in præcedentibus cum diceret: « In Evangelium Dei, » dixerit Christum? « Quod indesinenter, » etc. Sinceræ charitatis est, et mentionem facere, et semper hoc facere, idque maxime in precessionibus. « Orans si quo modo. » Etenim proficisci properabat, et præter Dei voluntatem id facere volebat. Illud vero, Jam tandem, hoc est sero tandem, vehementer properantis et

I, 11, 12. *Desidero enim videre vos, ut aliquid tradam vobis gratiæ spiritualis, ad confirmandum vos: hoc est, ut simul consolationem accipiam in vobis per mutuam fidem vestram simul et meam.*

Non vulgari, inquit, modo et sine fructu videre vos cupio, sed ut gratiam tradam. Dicit autem doctrinam et institutionem. Nam hoc est confirmari, ut verisimile fuerit ipsos vehementer fluctuare. Illud vero, « ut aliquid, » modesti animi est, ac si dicat: Ut modicum quippiam. Quod autem addit μεταδῶ, « Tradam, » significat. Nihil quod meum sit dabo, sed quod et ego accipi. « Ad confirmandum vos. » Neque enim parvum donum est non fluctuare in fide. « Ut simul consolationem accipiam. » Postquam confirmationis meminit, ne contristet eos quasi fluctuare dicantur, subdit: « Ut simul consolationem accipiam, » hoc est, ut et ego vos, et vos me consolemini; mutua enim egeamus consolatione, quæ fiat per inexistentem in nobis fidem. Magnam autem ostendit modestiam. Potest hoc quoque modo consolatio hæc intelligi: Ut vos quidem a me ad fidem consolatione ducamini, **206** ego vero ad oblectationem alliciar, cum vos credentes videam. Vel ita: Tradere vobis gratiam non meum solum est aut meæ voluntatis ac ministerii, sed mihi vobisque commune est: mei quidem ministerii, vestri autem subsidii; et ne tunc quidem utcunque, sed per mutuam fidem. Quo modo ergo id fiet? Si ipsi, inquit, fidem habeatis ad accipiendam gratiam, ego vero fidem rursus habeam ad illam vobis tradendam. Nam si ego quidem fidem habeam ad dandum, magnumque laborem ac studium, vos autem non habueritis fidem ad accipiendum: non continget vobis gratia spiritualis, etiam si ego velim. Utrumque ergo concurrere oportet, et quod a me præbetur et quod a vobis. Tunc enim fidem ac desiderium accipere poteritis, quando bonis operibus dignos hoc dono

vos præbueritis. Cum autem vos donum acceperitis, manifestum est, quod consolabimur, mutuoque gratulabimur. cum sit commune lucrum. Diversorum enim fidelium concursus maximam operatur consolationem. Vel, ubi vos quidem me susceperitis pro fide dignum, qui prædicem aut doceam, ego vero rursus dignos vos habeam, quibus Dei concedantur oracula, solidiorque doctrina. Vel, ubi ego quidem vos prompto animo verbum Dei suscipientes videro, vos autem e diverso videritis meam curam ac diligentiam circa vos. Nam id ad majorem fidei certitudinem utrisque prodest, quando is qui verbum disseminat, videt hominum animos supra quam credi potest ad obedientiam attrahi; robustior enim ad prædicandum redditur. Rursus cum viderint discipuli eoncionatorem spe firma tradentem fidem, magis hanc suscipiunt; et ita per fidem mutuum utrique consolationem accipiunt.

I, 13-16. *Nolo autem vos ignorare, fratres, quod sæpius proposuerim venire ad vos, et prohibitus sum hactenus, ut aliquem fructum habeam et in vobis, sicut et in cæteris gentibus. Et Græcis et Barbaris, et sapientibus et insipientibus debitor sum. Sic quantum in me est, promptus sum etiam vobis, qui Romæ estis, Evangelium prædicare. Non enim pudet me Evangelii Christi, siquidem potentia Dei est ad salutem omni credenti: Judæo primum et Græco.*

207 Si ergo venire optas, et utilitatis nostræ gratia iter institutis, cur non advenis? Sum, inquit, prohibitus; nec tamen prohibitionis causam scrutatur; neque enim nostrum est eorum quæ jubet Deus causas expetere, sed tantum obedire. « Ut aliquem fructum. » Omnino diceret quispiam: Idcirco prohibitus es, quia non secundum Deum venire decreveras. Nequaquam, ait. Fructum enim etiam in vobis habere cupiebam, fructum vocans, fidem in eorum corda introducere. Vel ut per hyperbaton illud dictum sit: Ut aliquem fructum habeam; » ita vero consequens erit: « Sæpius proposui venire ad vos, ut aliquem fructum habeam et in vobis, sed hactenus prohibitus sum. » Verum dixerit aliquis: Si fides eorum annuntiabatur in universo mundo, quemnam fructum ipse adveniens præbere cupiebat? Sed magnum adhuc aliquid inveniemus. Nam etsi crediderant, adhuc tamen multis egebant. Idque et tota manifestaturepistola, et paulo ante cum diceret: Ad confirmandum vos: et cum admonet, ne de se mutuo judicium ferant, aliisque locis innumeris. Ut aliquem, inquit, fructum habeam, hoc sane ostendens quod fructum illorum suum esse fructum duceret Paulus. Adeo enim in proximi virtutibus gaudebat, ut fructum inde redire ad se arbitraretur; quod hinc colligere licet. Nam utilitatis illorum gratia iter ad illos assumere festinabat. Alioqui vere etiam fructus illorum Pauli fructus erat. Nam quia opus ac studium illius erat ut gentes fructum producerent, recte in earum fructificatione Pauli fructi-

A κέρδος. Πολλῶν γὰρ πιστῶν σύνοδος, μεγίστην ἐργάζεται παράκλησιν. Ἡ ὑμῶν μὲν ἀξιόπιστον εἰς τὸ κηρύττειν καὶ διδάξειν ὑπολαμβανόντων ἐμὲ, ἐμοῦ δὲ πάλιν, ἀξιόπιστους εἰς τὸ ἐμπιστευθῆναι τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν τελειότεραν κρίνιντος διδασκαλίαν. Ἡ ἐμοῦ μὲν ὀρώντος προθύμως ὑποδεχομένου ὑμᾶς τὸ κήρυγμα, ὑμῶν δὲ πάλιν ὀρώντων τὴν ἐμὴν περὶ αὐτὸ ἐπιμέλειαν καὶ σπουδὴν. Συντελεῖ δὲ τοῦτο εἰς μείζονα πληροφориαν τῆς πίστεως ἐκατέρωθεν, ὅταν ὁ μὲν κηρύσσειν ὁρᾷ τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς παραδόξως εἰς ὑπακοὴν ἔλκομένας. Μᾶλλον γὰρ βῶννυται εἰς τὸ κηρύσσειν. Καὶ ὅταν πάλιν ὀρώσιν οἱ μαθηταί, σὺν ἐλπίδι βεβαίᾳ τὸν κήρυκα τὴν πίστιν παραδίδόντα, μᾶλλον ὑποδέχονται ταύτην, καὶ οὕτω διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πίστεως ἐκάτεροι παρακαλοῦνται.

Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, ὅτι πολλάκις προεθέμην ἔλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, καὶ ἐκωλύθη ἄχρι τοῦ δεῦρο, ἵνα καρπὸν τινὰ σχῶ καὶ ἐν ὑμῖν, καθὼς καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν, Ἑλληνιστῶν τε καὶ βρβάρων, σοφοῖς τε καὶ ἀνοήτοις ὀφειλέτης εἰμί. Οὕτω τὸ κατ' ἐμὲ πρόθυμον καὶ ὑμῖν τοῖς ἐν Ῥώμῃ εὐαγγελίσασθαι. Οὐ γὰρ ἐπαισχύνομαι τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ δύναμις γὰρ Θεοῦ ἐστὶν εἰς σωτηρίαν παντὶ τῷ πιστεύοντι, Ἰουδαίῳ τε πρῶτον καὶ Ἑλληνι.

Εἰ οὖν εὐχῆ ἔλθεῖν, καὶ ἐπὶ ὠφελίᾳ ἔρχη, τί μὴ παραγένη; Ἐκωλύθη, φησὶν. Οὐκ ἔτι δὲ περιεργάζεται τὴν αἰτίαν τῆς κωλύσεως: οὐ γὰρ ἡμῶν τὸ ἀπαραιτεῖν εὐθύναις Θεόν, ὧν κελεύει, ἀλλὰ μόνον ὑπακοῦειν. « Ἴνα τινὰ καρπὸν. » Πάντως εἴποι τις ἄν. Διὰ τοῦτο ἐκωλύθη, ὅτι οὐ κατὰ Θεὸν ἔλθεῖν ἐβούλου Οὐμμενῶν, φησὶ. Καρπὸν γὰρ σχεῖν καὶ ἐν ὑμῖν ἡθελου, καρπὸν λέγων, τὸ εἰς πίστιν αὐτοῦ ἐναγαγεῖν. Ἡ οὕτως τὸ, « Ἴνα τινὰ καρπὸν σχῶ, » καθ' ὑπερβατὸν εἴρηται. Τὸ γὰρ ἀκόλουθον εἴη ἂν. « Πολλάκις προεθέμην ἔλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, ἵνα καρπὸν τινὰ σχῶ καὶ ἐν ὑμῖν, ἀλλ' ἐκωλύθη ἄχρι τοῦ δεῦρο. » Ἄλλ' εἴποι τις, ὅτι εἰ ἡ πίστις αὐτῶν ἐν ὄλῳ τῷ κόσμῳ κατηγγέλλετο, τίνα καρπὸν αὐτὸς ἠθέλε παραγενόμενος παρασχεῖν; Ἄλλὰ πολὺ μὲν οὖν, ἔροῦμεν. Εἰ γὰρ καὶ ἐπεπιστεύκεισαν, παμπόλων ὅμως ἐδέοντο. Καὶ τοῦτο δηλοῦται, καὶ δι' ὄλης τῆς ἐπιστολῆς, καὶ πρὸ ὀλίγου λέγοντος. Εἰς τὸ στήριχθῆναι ὑμᾶς, καὶ ἤνικα μὴ κρίνειν ἀλλήλους παραίνεῖ, καὶ ἄλλα μυρία ἵνα τινὰ καρπὸν σχῶ, φησὶ, τοῦτο μὲν δεῖκνυς, ὅτι ὁ ἐκείνων καρπὸς οἰκεῖος ἐλογίζετο καρπὸς τῷ Παύλῳ. Οὕτως γὰρ ἔχει ἐν τοῖς τοῦ πλησίον κατορθώμασιν, ὥστε αὐτὸς ἔχειν ἠγάτο τὸν καρπὸν. Τοῦτο δὲ, ὅτι ἔνεκεν τῆς αὐτῶν ὠφελείας τὴν πρὸς αὐτοὺς ἔσπευδε στείλασθαι πορείαν. Ἄλλως τε καὶ Παύλου καρπὸς ἦν ἀληθῶς ὁ ἐκείνων καρπός. Ἐπεὶ γὰρ ἔργον ἦν αὐτῶν καὶ σπουδὴ τὸ καρποφορεῖν τὰ ἔθνη, κατὰ τὴν ἐκείνων καρποφορίαν ἡ τοῦ Παύλου ἐδείκνυτο καρποφορία. Ἄλλ' οὕτως μὲν ταῦτα. Ἔστι δὲ καὶ μὴ καθ' ὑπερβατὸν τὸ χωρίον ἐκλαδομένους, ἀλλ' ὡς ἔχει τάξιν

παρρησιάζομαι, τοιοῦτον ἐν αὐτῷ θηρᾶσθαι τὸν νοῦν. Ἐκωλύθη ἄχρι τοῦ δεῦρο. Διὰ τί; φησὶν. Ἴνα μὴ θῆτον ἐλθὼν, ἀκάρπους ὑμᾶς ἔτι καταλάβω. Διὰ καὶ ἀνεβαλόμην τὴν παρούσαν, ἕως οὗ καὶ ἐν ὑμῖν καρπὸν τινα βλαστάνοντα τῆς πίστεως ἄξιον καὶ τελεσφορὸν μᾶθω. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλως τὸ νόημα συνιδεῖν. Ἐκωλύθη ἄχρι τοῦ δεῦρο. Διὰ τί; Ὅτι καρπὸν τινα ἔτι μοι συνέλεγον λείποντα. Καὶ ταύτην τὴν ἔννοιαν ἐπὶ τέλει τῆς ἐπιστολῆς ἔστι βεβαιωμένην ἰδεῖν, ὡς περὶ ἐπιλογιζομένου τοῦ Ἀποστόλου τὰ προουσιασθέντα. Καὶ γὰρ φησὶ. Διὰ καὶ ἐνεκοπτόμην ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, νυνὶ δὲ μηκέτι ἔχων τόπον ἐν τοῖς κλίμασι τούτοις, ἐλεύσομαι πρὸς ὑμᾶς. Ὅστε ὁ εὖς τοῦ νῦν ἐπιζόμενος εἰς συλλογὴν καρπὸς ἐν τοῖς ἄλλοις κλίμασιν, ἐκώλυσε αὐτὸν ἐπὶ Ῥώμην δραμεῖν, ἀτέλεστον ἐν ἐκείνοις τὸ ἔργον καταλιπόντα. Εἶτα τό « Καὶ ἐν ὑμῖν, » καὶ τὰ ἐξῆς, ὡς περ ἀνεπίπτουτος λόγος ἔστιν. Οἶον, τί, φησὶν, ἐν ἡμῖν οὐ μίλλαι σοι καρπὸν σχεῖν; Ναι, φησὶ, καὶ ἐν ὑμῖν τοῦτο σπεύδω, τοῦτο ἐπιζητῶ, ὀφειλέτης εἰμι, χρεωστῶ πάντων. « Καθὼς καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν. » Τῷ συνάπτειν αὐτοὺς τοῖς λοιποῖς, καταστέλλει αὐτῶν τὸ φρόνημα. « Ἐλλῆσι τε καὶ Βαρβάρους. » Ὅσπερ, φησὶν, Ἐλλῆσι καὶ Βαρβάρους, οὕτω καὶ ὑμῖν ὀφειλέτης εἰμι. « Ὀφειλέτης εἰμι. » Οὐδὲν ἴδιον, φησὶ, δίδωμι. Ὀφειλέτης εἰμι πάντων εὐαγγελίσασθαι καὶ πληρῶσαι τὴν δοθεῖσάν μοι ἐντολὴν. « Οὕτω γὰρ κατ' ἐμέ. » Ὅσπερ, φησὶν, Ἐλλῆσι καὶ Βαρβάρους, σοφοῖς τε καὶ ἀνοήτοις ὀφειλέτης εἰμι, οὕτως, ὅσον ἔκρινε εἰς τὴν ἐμὴν σπουδὴν καὶ προθυμίαν, καὶ ὑμῖν εὐαγγελίσασθαι χρεωστῶ. Τὸ γὰρ, « Ὀφειλέτης εἰμι, » ἀπὸ κοινοῦ δεκτέον. « Οὐ γὰρ ἐπισημαίνωμαι. » Ἐπεὶ δὲ τοῖς ἀπίστοις πολλὰ ἄδοξα δοκᾷ εἶναι ἐν τῷ εὐαγγελίῳ, οἷον ὁ σταυρὸς, ὁ θάνατος, ἡ τῶν Ἰουδαίων παροινία, τέως αὐτοὺς τοῦτο διδάσκει, μηδὲν ἐν αὐτῷ ἄδοξον ὑπονοεῖν, καὶ διὰ τοῦτο ἀσπόμενοι εἶτα λοιπὸν προβαίνων καὶ ἐξαίρει τὸ εὐαγγέλιον. Καὶ ἄλλως. Ἐπειδὴ πολλοῖς προτερήμασιν οἱ Ῥωμαῖοι μέγα ἐφρόνου, οἷον πλοῦσι, δυναστεία, σοφία. Ὑμεῖς μὲν, φησὶν, ἐπὶ τούτοις μέγα φρονεῖτε· ἐγὼ δὲ Θεὸν κηρύξων ἔρχομαι ἐν μέσῳ ὑμῶν, καὶ οὐκ αἰσχύνομαι. Διὰ τί; Δύναμις γὰρ Θεοῦ ἔστιν, εἰς σωτηρίαν τῶν δεχομένων. Καλῶς δὲ τὸ, « Εἰς σωτηρίαν » Ἐνὶ γὰρ εἰς τιμωρίαν δύναμις Θεοῦ. Εἰς σωτηρίαν δὲ, οὐ παντὶ, ἀλλὰ τῷ πιστεύοντι. Τοῖς γὰρ ἀπειθοῦσι κόλασιν ἀπειλεῖ τὸ εὐαγγέλιον. « Ἰουδαίων τε πρῶτον. » Ῥήματος μόνον τιμῆ τὸ « Πρῶτον, » οὐ χάριτος πλεονασμός. Ὁ γὰρ Ἰουδαῖος ἀπαιτεῖται πρῶτον πιστεῦναι, ἅτε δὴ κατηχημένος τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ ἐκ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, μᾶλλον τῶν ἔθνων. Καὶ ὅτι εἰ καὶ ἐπὶ κοινῇ τοῦ γένους σωτηρίᾳ ἐπεδήμησεν ὁ Χριστός, ἀλλ' οὐκ ἐν τοῖς Ἰουδαίοις καὶ ἐγεννήθη καὶ ἐπολιτευσάτο, καὶ ἐδίδαξε, καὶ τὰς θεοσημείας ἐν αὐτοῖς εἰργάσατο, δι' ἃ πάντα ὀφειλέται εἰσὶν Ἰουδαῖοι πρῶτοι πιστεῦναι εἰς Χριστὸν, ἥπερ τὰ ἔθνη.

tificatio ostendebatur. Ethæc quidem ita se habent. Possumus autem et locum hunc non per hyperbaton accipere, sed ordine quo positus est assumentes, talem ex eo sensum venabimur: Hactenus prohibitus sum. Quare, inquit? Ne citius accedens, vos adhuc infructuosos deprehenderem; ideoque adventum distuli, quousque etiam in vobis fructum aliquem germantem quod fide dignum, esset, et jam productum perciperem. Potest autem et alio modo sensus concipi. Hactenus prohibitus sum. Quare? Quia fructum aliquem mihi adhuc relictum colligebam. Et hanc sententiam in fine epistolæ confirmatam videre licet: quasi reminisci videatur Apostolus eorum, quæ præfatus fuerat. Ait enim: Quapropter etiam impediebar frequenter, quominus venirem ad vos. Nunc vero cum non amplius habeam locum in his regionibus, 208 veniam ad vos. Spes itaque fructum ad hoc usque tempus colligendi in aliis regionibus, prohibuit eum Romam currere, cum fieri non posset ut cœptum apud illos opus desereret. Deinde quod addit: « Etiam in vobis » etc., tanquam objectionis solutio est. Quid, inquit, in nobis fructum non es habiturus? Utique, ait, etiam in vobis hoc nitor, hoc requiro, debitor sum, qui omnibus debeo. « Sicut etiam in cæteris gentibus. » Cæteris eos conjungens gentibus fastum reprimit illorum: magisque in eo quod sequitur: « Et Græcis et Barbaris » Hoc est, sicut Græcis ac Barbaris, ita et vobis debitor sum. « Debitor sum. » Nihil proprium trado, debitor sum, ut Evangelium omnibus annuntiem, et compleam datum mihi præceptum. « Sic quantum in me est. » Quemadmodum, inquit, Græcis ac Barbaris, sapientibus ac insipientibus, debitor sum, ita quantum ad meum studium ac promptitudinem spectat, etiam vobis Evangelium prædicare debeo. Ab his enim quæ præcesserunt repetendum est, Debitor sum. « Non enim pudet me. » Quia vero incredulis multa in Evangelio abjecta esse censentur, puta crux, mors, Judæorum debacchatio: hoc interim illos docet, ne quidquam esse in eo vile suspicentur, atque idcirco pudeat illud suscipere: ac deinceps progrediens Evangelium etiam extollit. Præterea et aliter. Quia cristas erigebant Romani ob multa quibus cæteris præstantiores erant, puta divitias, potentiam, et sapientiam: vos quidem in his, inquit, efferimini: ego autem Deum in medio vestrum prædicaturus accedam: nec me hujus pudet. Quamobrem? Quia potentia Dei est ad salutem suscipientium. Pulchre autem addit: « Ad salutem. » Nam est et ad ultionem potentia Dei, Ad salutem itaque non cuilibet, sed credenti. Non credentibus enim supplicium interminatur Evangelium. « Judæorum primum. » Dictio « Primum, » verbi solum honorem confert, non gratiæ abundan-

tiæ. Primum enim a Judæo postulatur ut credat, utpote qui jam ea quæ de Christo sunt, ex lege et prophetis edoctus sit magis quam gentes. Præterea licet ad communem generis humani salutem venerat Christus, tamen inter Judæos et natus et conversatus fuerat, docuerat, divinaque inter eos signa operatus erat: propter quæ omnia debitores erant Judæi, ut primi in Christum crederent supra cæteras gentes.

vos præbueritis. Cum autem vos donum acceperitis, manifestum est, quod consolabimur, mutuoque gratulabimur. cum sit commune lucrum. Diversorum enim fidelium concursus maximam operatur consolationem. Vel, ubi vos quidem me susceperitis pro fide dignum, qui prædicem aut doceam, ego vero rursus dignos vos habeam, quibus Dei concedantur oracula, solidiorque doctrina. Vel, ubi ego quidem vos prompto animo verbum Dei suscipientes videro, vos autem e diverso videritis meam curam ac diligentiam circa vos. Nam id ad maiorem fidei certitudinem utrisque prodest, quando is qui verbum disseminat, videt hominum animos supra quam credi potest ad obedientiam attrahi; robustior enim ad prædicandum redditur. Rursus cum viderint discipuli eoncionatorem spe firma tradentem fidem, magis hanc suscipiunt; et ita per fidem mutuam utrique consolationem accipiunt.

I, 13-16. *Nolo autem vos ignorare, fratres, quod sæpius proposuerim venire ad vos, et prohibitus sum hactenus, ut aliquem fructum habeam et in vobis, sicut et in cæteris gentibus. Et Græcis et Barbaris, et sapientibus et insipientibus debitor sum. Sic quantum in me est, promptus sum etiam vobis, qui Romæ estis, Evangelium prædicare. Non enim pudet me Evangelii Christi, siquidem potentia Dei est ad salutem omni credenti: Judæo primum et Græco.*

207 Si ergo venire optas, et utilitatis nostræ gratia iter institutis, cur non advenis? Sum, inquit, prohibitus; nec tamen prohibitionis causam scrutatur; neque enim nostrum est eorum quæ jubet Deus causas expetere, sed tantum obedire. « Ut aliquem fructum. » Omnino diceret quispiam: Idcirco prohibitus es, quia non secundum Deum venire decreveras. Nequaquam, ait. Fructum enim etiam in vobis habere cupiebam, fructum vocans, fidem in eorum corda introducere. Vel ut per hyperbaton illud dictum sit: Ut aliquem fructum habeam; » ita vero consequens erit: « Sæpius proposui venire ad vos, ut aliquem fructum habeam et in vobis, sed hactenus prohibitus sum. » Verum dixerit aliquis: Si fides eorum annuntiabatur in universo mundo, quemnam fructum ipse adveniens præbere cupiebat? Sed magnum adhuc aliquid inveniemus. Nam etsi crediderant, adhuc tamen multis egebant. Idque et tota manifestatur epistola, et paulo ante cum diceret: Ad confirmandum vos: et cum admonet, ne de se mutuo iudicium ferant, aliisque locis innumeris. Ut aliquem, inquit, fructum habeam, hoc sane ostendens quod fructum illorum suum esse fructum duceret Paulus. Adeo enim in proximi virtutibus gaudebat, ut fructum inde redire ad se arbitraretur; quod hinc colligere licet. Nam utilitatis illorum gratia iter ad illos assumere festinabat. Alioqui vere etiam fructus illorum Pauli fructus erat. Nam quia opus ac studium illius erat ut gentes fructum producerent, recte in earum fructificatione Pauli fructi-

A κέρδος. Πολλῶν γὰρ πιστῶν σύνοδος, μέγιστην ἐργάζεται παράκλησιν. Ἡ ὑμῶν μὲν ἀξιοπίστον εἰς τὸ κηρύξαι καὶ διδάξαι ὑπολαμβάνοντων ἐμὲ, ἐμοῦ δὲ πάλιν, ἀξιοπίστους εἰς τὸ ἐμπιστευθῆναι τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν τελειότεραν κρίνκτος διδασκαλίαν. Ἡ ἐμοῦ μὲν ὀρῶντος προθύμως ὑποδεχομένου ὑμᾶς τὸ κήρυγμα, ὑμῶν δὲ πάλιν ὀρῶντων τὴν ἐμὴν περὶ αὐτὸ ἐπιμέλειαν καὶ σπουδὴν. Συντελεῖ δὲ τοῦτο εἰς μέγιστον πληροφῶριαν τῆς πίστεως ἐκείνοις, ὅταν ὁ μὲν κηρύσσων ὀρᾷ τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς παραδόξως εἰς ὑπακοὴν ἐλκομένης. Μᾶλλον γὰρ ῥώννυται εἰς τὸ κηρύσσειν. Καὶ ὅταν πάλιν ὀρῶσιν οἱ μαθηταί, σὺν ἐλπίδι βεβαίᾳ τὸν κήρυκα τὴν πίστιν παραδιδόντα, μᾶλλον ὑποδέχονται ταύτην, καὶ οὕτω διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πίστεως ἐκείτεροι παρακαλοῦνται.

Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, ὅτι πολλάκις προεθέμην ἔλθειν πρὸς ὑμᾶς, καὶ ἐκωλύθη ἄχρι τοῦ δεῦρο, ἵνα καρπὸν τινα σχῶ καὶ ἐν ὑμῖν, κηρῶς καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν, Ἑλλησὶ τε καὶ βροβάρους, σοφοῖς τε καὶ ἀνοήτοις ὀφειλέτης εἰμί. Οὕτω τὸ κατ' ἐμὲ πρόθυμον καὶ ὑμῖν τοῖς ἐν Ῥώμῃ εὐαγγελίσασθαι. Οὐ γὰρ ἐπαισχύνομαι τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ δύναιμι γὰρ Θεοῦ ἐστὶν εἰς σωτηρίαν παντὶ τῷ πιστευόντι, Ἰουδαίῳ τε πρώτῳ καὶ Ἑλληνι.

Εἰ οὖν εὐχῆ ἐλθεῖν, καὶ ἐπὶ ὠφελίᾳ ἔρχη, τί μὴ παραγῆν; Ἐκωλύθη, φησὶν. Οὐκ ἔτι δὲ περιορίζεται τὴν αἰτίαν τῆς κωλύσεως· οὐ γὰρ ἡμῶν τὸ ἀπειτεῖν εὐθύνας Θεόν, ὧν κελύει, ἀλλὰ μόνον ὑπακούειν. « Ἴνα τινὰ καρπὸν. » Πάντως εἴποι τις ἄν· Διὰ τοῦτο ἐκωλύθη, ὅτι οὐ κατὰ Θεόν ἐλθεῖν ἐβούλου Οὐμενεῦν, φησὶ. Καρπὸν γὰρ σχεῖν καὶ ἐν ὑμῖν ἔθελου, καρπὸν λέγων, τὸ εἰς πίστιν αὐτοῦς ἐναγαγεῖν. Ἡ οὕτως· Τὸ, « Ἴνα τινὰ καρπὸν σχῶ, » κατ' ὑπερβατὸν εἴρηται. Τὸ γὰρ ἀκόλουθον εἴη ἄν· Πολλάκις προεθέμην ἔλθειν πρὸς ὑμᾶς, ἵνα καρπὸν τινα σχῶ καὶ ἐν ὑμῖν, ἀλλ' ἐκωλύθη ἄχρι τοῦ δεῦρο. » Ἀλλ' εἴποι τις, ὅτι Εἰ ἡ πίστις αὐτῶν ἐν ὄλῳ τῷ κόσμῳ κατηγγέλλετο, τίνα καρπὸν αὐτὸς ἔθελε παραγενόμενος παρασχεῖν; Ἀλλὰ πολὺ μὲν οὖν, ἐροῦμεν. Εἰ γὰρ καὶ ἐπεπιστεύκεισαν, παμπόλων ὄμως ἐδέοντο. Καὶ τοῦτο δηλοῦται, καὶ δι' ὄλης τῆς ἐπιστολῆς, καὶ πρὸ ὀλίγου λέγοντος· Εἰς τὸ στηριχθῆναι ὑμᾶς, καὶ ἡνίκα μὴ κρίνειν ἀλλήλους παραινεῖ, καὶ ἄλλα μυρία· Ἴνα τινὰ καρπὸν σχῶ, φησὶ, τοῦτο μὲν δεικνύς, ὅτι ὁ ἐκείνων καρπὸς οἰκεῖος ἐλογίζετο καρπὸς τῷ Παύλῳ. Οὕτως γὰρ ἔχει ἔν ἐν τοῖς τοῦ πλησίον κατορθώμασιν, ὥστε αὐτὸς ἔχειν ἡγεῖτο τὸν καρπὸν. Τοῦτο δὲ, ὅτι ἔνεκεν τῆς αὐτῶν ὠφελείας τὴν πρὸς αὐτοῦς ἔσπευδε στείλασθαι πορεῖαν. Ἄλλως τε καὶ Παύλου καρπὸς ἦν ἀληθῶς ὁ ἐκείνων καρπός. Ἐπεὶ γὰρ ἔργον ἦν αὐτῷ καὶ σπουδὴ τὸ καρποφορεῖν τὰ ἔθνη, κηρῶς ἐν τῇ ἐκείνων καρποφορίᾳ ἡ τοῦ Παύλου ἐδείκνυτο καρποφορία· Ἀλλ' οὕτως μὲν ταῦτα. Ἔστι δὲ καὶ μὴ καθ' ὑπερβατὸν τὸ χωρίον ἐκλαβομένους, ἀλλ' ὡς ἔχει τάξιν

παρεληφότας, τοιοῦτον ἐν αὐτῷ θηρᾶσθαι τὸν νοῦν. Ἐκωλύθη ἄχρι τοῦ δεῦρο. Διατί; φησίν. Ἴνα μὴ θᾶπτον ἐλθῶν, ἀκάρπους ὑμᾶς ἔτι καταλάβω. Διὸ καὶ ἀνεβλόμην τὴν παρουσίαν, ἕως οὗ καὶ ἐν ὑμῖν καρπὸν τινα βλαστάνοντα τῆς πίστεως ἄξιον καὶ τελεσφοροῦμενον μάθω. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλως τὸ νόημα συνιδεῖν. Ἐκωλύθη ἄχρι τοῦ δεῦρο. Διατί; Ὅτι καρπὸν τινα ἔτι μοι συνέλεγον λείποντα. Καὶ ταύτην τὴν ἐννοίαν ἐπὶ τέλει τῆς ἐπιστολῆς ἔστι βεβαιουμένην ἰδεῖν, ὡς περ ἐπιλογιζομένου τοῦ Ἀποστόλου τὰ προοιμισασθέντα. Καὶ γὰρ φησι. Διὸ καὶ ἐνεκοπτόμην ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, νυνὶ δὲ μηκέτι ἔχων τόπον ἐν τοῖς κλίμασι τούτοις, ἐλεύσομαι πρὸς ὑμᾶς. Ὅστε δὲ ὡς τοῦ νῦν ἐπιτιζόμενος εἰς συλλογὴν καρπὸς ἐν τοῖς ἄλλοις κλίμασιν, ἐκώλυσε αὐτὸν ἐπὶ Ῥώμην δραμεῖν, ἀτέλεστον ἐν ἐκείνοις τὸ ἔργον καταλιπόντα. Ἔτα τό. « Καὶ ἐν ὑμῖν, » καὶ τὰ ἐξῆς, ὡς περ ἀντιπίπτουτος λύσις ἔστιν. Οἶον, τί, φησίν, ἐν ἡμῖν οὐ μέλλει σὺ καρπὸν σχεῖν; Ναί, φησι, καὶ ἐν ὑμῖν τοῦτο σπεύδω, τοῦτο ἐπιζητῶ, ὀφειλέτης εἰμί, χρεωστῶ πάντων. « Καθὼς καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν. » Τῷ συνάπτειν αὐτοὺς τοῖς λοιποῖς, καταστέλλει αὐτῶν τὸ φρόνημα. « Ἐλλήσι τε καὶ Βαρβάρους. » Ὡς περ, φησίν, Ἐλλήσι καὶ Βαρβάρους, οὕτως καὶ ὑμῖν ὀφειλέτης εἰμί. « Ὀφειλέτης εἰμί. » Οὐδὲν ἴδιον, φησὶ, δίδωμι. Ὀφειλέτης εἰμί πάντων εὐαγγελίσασθαι, καὶ πληρῶσαι τὴν δοθεῖσάν μοι ἐντολήν. « Οἷτω γὰρ κατ' ἐμέ. » Ὡς περ, φησίν, Ἐλλήσι καὶ Βαρβάρους, σοφοῖς τε καὶ ἀνοήτοις ὀφειλέτης εἰμί, οὕτως, ὅσον ἔκειν ἐῖς τὴν ἐμὴν σπουδὴν καὶ προθυμίαν, καὶ ὑμῖν εὐαγγελίσασθαι χρεωστῶ. Τὸ γὰρ, « Ὀφειλέτης εἰμί, » ἀπὸ κοινοῦ δεκτέον. « Οὐ γὰρ ἐπισχύνομαι. » Ἐπεὶ δὲ τοῖς ἀπίστοις πολλὰ ἄδοξα δοκεῖ εἶναι ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, οἷον ὁ σταυρὸς, ὁ θάνατος, ἡ τῶν Ἰουδαίων παροινία, τέως αὐτοὺς τοῦτο διδάσκει, μηδὲν ἐν αὐτῷ ἄδοξον ὑπονοεῖν, καὶ διὰ τοῦτο ἀσλύνεσθαι. ἔτα λοιπὸν προβαίνων καὶ ἐξαιρεῖ τὸ Εὐαγγέλιον. Καὶ ἄλλως. Ἐπειδὴ πολλοῖς προτερήμασιν οἱ Ῥωμαῖοι μέγα ἐφρόνου, οἷον πλοῦτος, δυναστεία, σοφία. Ὑμεῖς μὲν, φησίν, ἐπὶ τούτοις μέγα φρονεῖτε. ἐγὼ δὲ Θεὸν κηρύξω ἐρχομαι ἐν μέσῳ ὑμῶν, καὶ οὐκ αἰσχύνομαι. Διατί; Δύναμις γὰρ Θεοῦ ἔστιν, εἰς σωτηρίαν τῶν δεχομένων. Καλῶς δὲ τὸ, « Εἰς σωτηρίαν » Ἐνὶ γὰρ εἰς τιμωρίαν δύναμις Θεοῦ. Εἰς σωτηρίαν δὲ, οὐ παντὶ, ἀλλὰ τῷ πιστεύοντι. Τοῖς γὰρ ἀπειθοῦσι κόλασιν ἀπειλεῖ τὸ Εὐαγγέλιον. « Ἰουδαίων τε πρώτων. » Ῥήματος μόνον τιμὴ τὸ « Πρώτων, » οὐ χάριτος πλεονασμός. Ὁ γὰρ Ἰουδαῖος ἀπαιτεῖται πρώτων πιστεύειν, ἅτε δὴ κατηχημένος τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ ἐκ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, μᾶλλον τῶν ἐθνῶν. Καὶ ὅτι εἰ καὶ ἐπὶ κοινή τοῦ γένους σωτηρία ἐπεδήμησεν ὁ Χριστός, ἀλλ' οὐ ἐν τοῖς Ἰουδαίοις καὶ ἐγεννήθη καὶ ἐπολιτεύσατο, καὶ ἐδίδαξε, καὶ τὰς θεοσημείας ἐν αὐτοῖς εἰργάσατο, δι' ἃ πάντα ὀφειλέται εἶσιν Ἰουδαῖοι πρώτοι πιστεύειν εἰς Χριστόν, ἥ περ τὰ ἔθνη.

A tificatio ostendebatur. Ethæc quidem ita se habent. Possumus autem et locum hunc non per hyperbaton accipere, sed ordine quo positus est assumentes, talem ex eo sensum venabimur: Hactenus prohibitus sum. Quare, inquit? Ne citius accedens, vos adhuc infructuosos deprehenderem; ideoque adventum distuli, quousque etiam in vobis fructum aliquem germinantem quod fide dignum, esset, et jam productum perciperem. Potest autem et alio modo sensus concipi. Hactenus prohibitus sum. Quare? Quia fructum aliquem mihi adhuc relictum colligebam. Et hanc sententiam in fine epistolæ confirmatam videre licet: quasi reminisci videatur Apostolus eorum, quæ præfatus fuerat. Ait enim: Quapropter etiam impediabar frequenter, quominus venirem ad vos. Nunc vero cum non amplius habeam locum in his regionibus, **208** veniam ad vos. Spes itaque fructum ad hoc usque tempus colligendi in aliis regionibus, prohibuit eum Romam currere, cum fieri non posset ut cœptum apud illos opus desereret. Deinde quod addit: « Etiam in vobis » etc., tanquam objectionis solutio est. Quid, inquit, in nobis fructum non es habiturus? Utique, ait, etiam in vobis hoc nitor, hoc requiro, debitor sum, qui omnibus debeo. « Sicut etiam in cæteris gentibus. » Cæteris eos conjugens gentibus fastum reprimit illorum: magisque in eo quod sequitur: « Et Græcis et Barbaris » Hoc est, sicut Græcis ac Barbaris, ita et vobis debitor sum. « Debitor sum. » Nihil proprium trado, debitor sum, ut Evangelium omnibus annuntiem, et compleam datum mihi præceptum. « Sic quantum in me est. » Quemadmodum, inquit, Græcis ac Barbaris, sapientibus ac insipientibus, debitor sum, ita quantum ad meum studium ac promptitudinem spectat, etiam vobis Evangelium prædicare debeo. Ab his enim quæ præcesserunt repetendum est, Debitor sum. « Non enim pudet me. » Quia vero incredulis multa in Evangelio abjecta esse censentur, puta crux, mors, Judæorum debacchatio: hoc interim illos docet, ne quidquam esse in eo vile suspicentur, atque idcirco pudeat illud suscipere: ac deinceps progrediens Evangelium etiam extollit. Præterea et aliter. Quia cristas erigebant Romani ob multa quibus cæteris præstantiores erant, puta divitias, potentiam, et sapientiam: vos quidem in his, inquit, efferimini: ego autem Deum in medio vestrum prædicaturus accedam: nec me hujus pudet. Quamobrem? Quia potentia Dei est ad salutem suscipientium. Pulchre autem addit: « Ad salutem. » Nam est et ad ultionem potentia Dei, Ad salutem itaque non cuilibet, sed credenti. Non credentibus enim supplicium interminatur Evangelium. « Judæorum primum. » Dictio « Primum, » verbi solum honorem confert, non gratiæ abundantiam. Primum enim a Judæo postulatur ut credat, utpote qui jam ea quæ de Christo sunt, ex lege et prophetis edoctus sit magis quam gentes. Præterea licet ad communem generis humani salutem venerat Christus, tamen inter Judæos et natus et conversatus fuerat, docuerat, divinaque inter eos signa operatus erat: propter quæ omnia debitores erant Judæi, ut primi in Christum crederent supra cæteras gentes.

209 I, 7. *Justitia enim Dei in ipso revelatur ex fide in fidem, sicut scriptum est: Justus autem ex fide vivit.*

Ne cum salutem ac justitiam audis, eam hic solum contingere existimes, subdit: « Revelatur, » quod eam significat quæ est in futuro sæculo, tanquam nunc non tota manifestata sit. « In ipso revelatur. » Puta Evangelio. Nam Dei, inquit, justitia in Evangelio revelatur: hoc est, omnis virtus per Evangelium perficitur. Nam justitia sæpius omnem virtutem significare solet. Quomodo autem et quousque revelatur? His qui ex fide ad Evangelium accedunt. Evangelium enim virtutem omnibus prædicat, omnesque adhortatur virtutem amplecti. Illis autem virtutis pulchritudinem revelat, ejusque facit amatores, qui per fidem accedunt. Quid ergo? Cessat virtus ubi quis egregie virtutem assecutus est? Nequaquam: quin potius in perfectius ac sublimius tendit. Etenim prima fides compositio quædam erat animæque promptitudo. Quæ vero cum operatione virtutum coacta et perfecta fides est, confirmatio immutabilis est, mentisque certitudo. Et illa quidem seminis decisioni similis est, virtutum autem operatio, fructificationi: et illa quæ per eas perficitur fides, fruitioni ac beatitudini. Ita ergo justitia Dei revelatur in Evangelio ex fide in fidem. Vocat autem Dei justitiam virtutem, quod divinum quiddam sit virtus, quodque omnia bona ex Deo sint « Ex fide in fidem. » A fide incipit, et in fidelem seu credentem desinit. Vel quia et in fide incipit et in fidem terminari debet: quod nos non oporteat cuncta quæ in eo habentur curiose scrutari. Aut hoc modo: Prophetis credere oportet, et per illos ad Evangelium fidem duci. Præterea et aliter. Qui Christo Domino credit et baptismi gratiam suscepit, per hæc deducitur ad credendum futura bona, puta resurrectionem ex mortuis, vitam æternam, regnumque cælorum. Credere enim oportet quod Christus suscepta carne in terra apparuit, quod principium est: et rursus quod regnum cælorum credentibus in hæreditatem succedet. quod finis est fidei. **210** Vel hoc modo: Judæo quidem ex fide legis in fidem, quæ per Christum est: Græco vero ex fide naturali in eandem Jesu Christi fidem. « Sicut scriptum est. » Ne enim incredibile videatur, quod fides salutem daturat ac justitiam, eorum quæ dicta sunt testimonium producit ac probationem evidentem, nempe propheticum Habacuc dictum: ac si diceret: Bene dixi probum virum ex fide in fidem per virtutem procedere. Siquidem Habacuc, inquit, hoc cælitus per spiritum clamat, quod homo probus ex fide vivit, hoc est, omnem suam vitam fide producendam habet. Vel magis proprie: Justo vera vita est germinare ac reviviscere in possessione virtutum. Justus, inquit, sive probus homo ex fide vivit vita quæ secundum virtutes est. Rursus quod ait, « Justus ex fide vivet, » appositum esse potest ad id quod dictum est: « Revelatur justitia ex fide. »

Δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται ἐκ πίστεως εἰς πίστιν, καθὼς γέγραπται: Ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται.

Ἴνα γὰρ μὴ σωτηρίαν καὶ δικαιοσύνην ἀκούων, ἐνταῦθα μόνον αὐτὴν συμβαίνειν νομίσης, ἐπάγει τὸ, « ἀποκαλύπτεται, » ὅπερ τὴν ἐκεῖ ὀφλοῖ, ὡς νῦν αὐτῆς μὴ πάσης πεφανερωμένης. « Ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται. » Τῷ Εὐαγγελίῳ δηλονότι. Δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ, φησὶν, ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἀποκαλύπτεται. Τοῦτέστιν, ἅπαντα ἡ ἀρετὴ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου τελειοῦται. Δικαιοσύνη γὰρ πολλάκις εἴωθε πᾶσαν λέγειν τὴν ἀρετὴν. Πῶς δὲ ἀποκαλύπτεται, καὶ τίσι; Τοῖς ἐκ πίστεως τῷ Εὐαγγελίῳ προσιούσι. Πᾶσι μὲν γὰρ κηρύττει τὴν ἀρετὴν τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ πᾶσι παρακαλεῖ ἀντέχεσθαι τῆς ἀρετῆς. Ἐκεῖνοις δὲ ἀποκαλύπτει τὸ κάλλος τῆς ἀρετῆς, καὶ ἐκείνους ποιεῖ ἐραστὰς αὐτῆς, τοὺς μετὰ πίστεως προσιόντας. Τί οὖν; παύεται ἡ πίστις τῆς ἀρετῆς κατορθουμένης; Οὐ μὲν οὖν. Ἄλλὰ καὶ εἰς τὸ τελειότερον καὶ ὑψηλότερον πρόεισιν. Ἡ μὲν γὰρ πρώτη πίστις κατὰ φύσιν τις ἦν καὶ προθυμία ψυχῆς. Ἡ δὲ τῆ τῶν ἀρετῶν ἐργασία συναυξηθεῖσα καὶ τελειωθεῖσα πίστις, βεβαίως ἐστὶν ἀμετάπειστος καὶ πληροφορία. Καὶ ἡ μὲν εἶκει καταβολὴ σπέρματος, ἡ δὲ καρποφορία, ἡ τῶν ἀρετῶν ἐργασία, ἡ δὲ δι' αὐτῶν τελειωθεῖσα πίστις, ἀπολαύσει καὶ εὐδαιμονίᾳ. Οὕτως οὖν δικαιοσύνη Θεοῦ ἀποκαλύπτεται ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἐκ πίστεως εἰς πίστιν. Καλεῖ δὲ Θεοῦ δικαιοσύνην τὴν ἀρετὴν, ὅτι θεῖόν τι ἐστὶν ἡ ἀρετὴ, καὶ ὅτι πάντα τὰ ἀγαθὰ ἐκ Θεοῦ. « Ἐκ πίστεως εἰς πίστιν. » Ἀπὸ πίστεως ἄρχεται, καὶ εἰς τὸν πιστεύσαντα λήγει. Ἡ δὲ ἐκ πίστεως τε ἄρχεται, καὶ εἰς πίστιν ὀφείλει λήξει. Ὡς οὐκ ὀφειλόντων ἡμῶν ἅπαντα τὰ ἐν αὐτῷ περιεργάζεσθαι. Ἡ οὕτως δεῖ πιστεῦσαι τοῖς προφήταις, καὶ δι' ἐκείνων εἰς τὴν τοῦ Εὐαγγελίου πίστιν ποδηγηθῆναι. Ἄλλως. Ὁ γὰρ τῷ Δεσπότῃ πιστεύων Χριστῷ, καὶ τοῦ βαπτίσματος τὴν χάριν δεξιμένος, ποδηγεῖται διὰ τούτων εἰς τὸ πιστεῦσαι τοῖς μέλλουσιν ἀγαθοῖς, τῇ ἐκ νεκρῶν ἀναστασει, τῇ αἰωνίῳ ζωῇ, καὶ τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. Πιστεύειν γὰρ δεῖ ὅτι Θεὸς ἐφάνη ἐπὶ γῆς μετὰ σαρκῆς, ὅπερ ἐστὶν ἀρχὴ, καὶ πάλιν ὅτι ἔσται τοῖς πιστεύουσιν εἰς κληρὸν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ὅπερ ἐστὶ πίστεως τέλος. Ἡ οὕτως. [ἈΚΑΚΙΟΥ] Τῷ μὲν Ἰουδαίῳ ἐκ τῆς τοῦ νόμου πίστεως, εἰς τὴν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῷ δὲ Ἑλλήνι, ἐκ τῆς τοῦ φυσικοῦ εἰς τὴν αὐτὴν Ἰησοῦ Χριστοῦ πίστιν. « Καθὼς γέγραπται. » Ἴνα γὰρ μὴ δόξη ἀπίθανον εἶναι τὸ ῥῆμα, ὅτι πίστις σωτηρίαν δωρεῖται καὶ δικαιοσύνην, μαρτυρίαν παράγει τῶν εἰρημίων καὶ ἀπόδειξιν, τὴν προφητικὴν ῥῆσιν τὴν τῷ Ἀββρακὸν εἰρημίων. Τοιοῦτον δὲ φησὶν. Καλῶς εἶπον τὸν σπουδαῖον ἐκ πίστεως εἰς πίστιν προῖναι δι' ἀρετῆς. Καὶ γὰρ ὁ Ἀββρακὸν, φησὶν, ἄνωθεν τοῦτο διὰ τοῦ αὐτοῦ πνεύματος βοᾷ, ὅτι ὁ σπουδαῖος ἄνθρωπος ἐκ πίστεως ζῆ, τουτέστι πᾶσαν τὴν ζωὴν αὐτοῦ πιστεῖ παρατεινομένην ἔχει. Ἡ οἰκειότερον ἔπει ζωὴ ἀληθινὴ τῷ δικαίῳ τὸ θάλλειν καὶ ἀναζῆν ἐν τῇ κτήσει τῶν ἀρετῶν, ὁ δίκαιος, φησὶν, ἦτοι ὁ σπου-

δαίς, ἐκ πίστεως ζησεται τὴν κατὰ τὰς ἀρετὰς ζωὴν. Καὶ ἂν τό. « Ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται, » κατασκευαστικὸν τοῦ, « Ἀποκαλύπτεται δικαιοσύνη ἐκ πίστεως. » Ἄλλ' οὕτω μὲν ταῦτα. Εἰ δὲ τὸ δικαιοσύνη Θεοῦ, οὐχὶ τὴν ἐν ἀνθρώπῳ παρὰ Θεοῦ δεδομένην ἐκλάβοι τις, ἀλλ' ἐγγύτερον τῆς λέξεως τὴν ἐνοῦσαν τῷ Θεῷ, καὶ ἐνεργουμένη ὑπ' αὐτοῦ, τοιοῦτόν τινά μοι δοκεῖ ἀνακαλύπτειν νοῦν, ὅτι ἡ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνη, ἣν περὶ ἡμᾶς ἐπιδείκνυται, φιλανθρωπίας ὄρα καὶ νόμος, ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ αὐτοῦ δείκνυται. Πῶς καὶ τίνα τρόπον; Ὅτι ἐκ μόνης πίστεως ἡμᾶς σώζει, καὶ νεκρωθέντας ἤδη ζωοποιεῖ, μὴ προεπιδειξαμένους ἔργα. Καὶ τοῦτο προῖον καὶ ὁ Παῦλος ἐμφανεστερον παριστᾷ ἐν οἷς φησιν, « Καὶ δικαιοῦνται τὸν ἐκ πίστεως. » Καὶ πάλιν, « Δικαιοθέντες οὖν ἐκ πίστεως. » Καὶ πάλιν, « Ἐὰν ὁμολογήσῃς ἐν τῷ στόματι σου Κύριον Ἰησοῦν, εἶτα καὶ πιστεύσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, σωθήσῃ. » Τοῦτο οὖν δικαιοσύνης Θεοῦ, νικώσης φιλανθρωπίας ἀνθρωπίνην, τὸ ἐκ μόνης πίστεως νεκρωθέντας ἡμᾶς ταῖς ἀμαρτίαις ἤδη ἀνεγείραι καὶ ζωοποιῆσαι. Ὡς τε καλῶς προεῖπεν ὅτι δύναμις ἐστὶ τὸ Εὐαγγέλιον εἰς σωτηρίαν τῷ πιστεύοντι. Καὶ γὰρ δυναμοῦται ὁ πιστεύσας, διὰ τῆς ἐν αὐτῷ ἀποκαλυπτομένης δικαιοσύνης. Διὰ δὲ τῶν πιστευόντων, ἀποκαλύπτεται καὶ φανεροῦται. Ἄλλ' εἰς τί ζωοποιεῖται, φησὶν, ὁ πιστεύσας; Εἰς τὴν τελειοτάτην καὶ κατὰ ἀμετάσειστον ζωοποίησιν.

Δυνατὸν δὲ καὶ ἄλλως νοῆσαι. Ἡ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνη, διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἀποκαλύπτεται, ὅτι λαμβάνων παρ' ἡμῶν ἀρχὴν μόνον καὶ σπέρμα πίστεως, αὐτὸς ἀξάνει καὶ ἐδράζει καὶ τελειοποιεῖ ἡμᾶς εἰς αὐτὴν ταύτην. Τοῦτο δικαιοσύνη, ὡς ἀληθῶς Θεοῦ, τὸ μόνον ἀφορμὴν προαιρέσεως λαβόντα, αὐτὸν ἀπαρτίσαι τὸ πᾶν. Ἀνωτέρω γὰρ λέγοντος τοῦ Παύλου, ὅτι: « Δύναμις ἐστὶ τῷ πιστεύοντι εἰς σωτηρίαν τὸ Εὐαγγέλιον, » ἵνα μὴ τις εἴπῃ. Καὶ πῶς ἔνει πιστεῦσαι ἀκούοντα σταυρὸν, ἀκούοντα θάνατον, ἀκούοντα πάθη; ἐπάγει τὸ, « Δικαιοσύνη Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται. » Μὴ οὖν, φησὶ, ταῦτα προφασίζω. Ἐὰν γὰρ μόνον προαιρέθῃς, τότε μᾶλλον ἔχεις θουμύσια τὴν τοῦ Θεοῦ περὶ σὲ κηδεμονίαν καὶ πρόνοιαν, ὅτι τὴν ἀπὸ γνώμης πίστιν λαβὼν, αὐτὸς σοι χορηγεῖ τὴν ἐκ πληροφορίας πίστιν καὶ βεβαιώσεως. Εἶτα ἵνα μὴ νομίσης ὅτι καινόν τι λέγει καὶ πρόσφατον, τὸν προφήτην παράγει μάρτυρα. Τὸ αὐτό μοι φησὶ καὶ ὁ προφήτης Ἀββακούμ ἐκπαλαί, ὅτι ἡ τοῦ δικαίου ζωὴ πίστις περιλαμβάνεται καὶ περατοῦται, ἀρχομένη μὲν ἀπὸ τῆς κατὰ προαίρεσιν πίστεως, τελειουμένη δὲ καὶ προϊούσα εἰς τὴν κατὰ θεῖαν συνεργίαν καὶ ἀποκάλυψιν πίστιν. « Διόπερ ἄεὶ ὁ δίκαιος ἐκ πίστεως ζῆ. » Τὸ δὲ « Ζήσεται, » καλῶς ἐρῆται. Τουτέστιν, Ὁ δίκαιος οὐ ζῆ μὲν ἐκ πίστεως, παύεται δὲ, ἀλλὰ διαπαντὸς ζήσεται ἐν αὐτῇ προκόπτων καὶ στηριζόμενος. Ζήσεται δὲ, εἶπε, καὶ οὐκ ἄλλο τι, οἷον προκόπτει ἢ στηρίζεται ἢ ἄλλο τι, τὴν ἐπιτεταγμένην διάθεσιν δηλῶν, ὅτι οὐδὲ ζῆν αἰρῆσεται, οὐδ' ἀναπνεῖν χωρὶς πίστεως.

Sed hæc quidem ita sint. Verum si justitiam Dei sumat quispiam, non pro ea quæ homini datur a Deo, sed, quod ad vocem propius accedit, pro ea quæ in Deo est, quamque ipse operatur: talem quemdam sensum manifestare mihi videtur, quod Dei justitia quam circa nos exhibet, termino legeque benignitatis in ejus Evangelio demonstratur. Qualiter autem et quomodo id efficitur? Quia ex sola fide nos salvos facit, jamque mortuos vivificat, cum prius non exhibuerimus opera. Idque manifestius in progressu demonstrat Paulus cum ait: « Et justificans eum, qui est ex fide. » Rursumque: Justificati igitur ex fide. » Et iterum: « Si confessus fueris ore tuo Dominum Jesum, deinde et credideris in corde tuo, salvus eris. » Hoc ergo Dei justitiæ est humanam benignitatem excedentis, ex sola videlicet fide nos peccatis jam mortuos vivificare ac suscitare. Bene itaque prædixit quod Evangelium potentia sit ad salutem credenti. Confirmatur namque is qui credidit per justitiam, quæ in eo revelatur. Per credentes autem revelatur et manifestatur. Verum ad quid vivificatur, irquit, qui credidit? Ad perfectissimam fidem et immutabilem habitus fortitudinem. Nam ex fide in fidem est vivificatio.

211 Possumus autem et alio modo intelligere. Justitia Dei per Evangelium revelatur. Deus enim qui solum initium sumit a nobis semenque fidei ipse auget et roborat, ac perficit nos ad ipsam eandem. Id vere justitia Dei est, quod sola voluntatis occasione a nobis sumpta, ipse totum opus absolvat. Siquidem cum superius dixisset Paulus: « Evangelium potentia Dei est credenti ad salutem, » ne quis dicat: Et quomodo potest credere qui crucem audit, qui mortem audit, qui afflictiones audit? subdit: « Justitia Dei in eo revelatur. » Ne ergo prætextas, inquit, excusationem. Nam si duntaxat proposueris, tunc admiraai magis poteris Dei erga te gubernationem ac providentiam: quod sumpta ab animo fide, ipse tibi suppeditat certitudinis ac confirmationis fidem. Deinde ne existimes quod novum aliquid dicat aut inauditum, prophetam in testem producit. Hoc ipsum jam olim ante me prædixit et propheta Habacuc, quod justus vitam fide amplectitur ac terminat, inceptam quidem per fidem quæ a voluntate, terminatam vero ac procedentem in fidem, quæ producitur a divina cooperatione ac revelatione. « Ideo semper justus ex fide vivit. » Bene autem dictum est « Vivet, » hoc est: Non ita justus ex fide vivit ut desinat aut cesset, sed semper vivet in ea proficiens ac confirmatus. Dixit autem « Vivet, » et non aliud quidpiam, puta, proficit aut confirmatur seu aliud quidvis: subditum significans affectum quasi neque vivere elingat, aut possit vel respirare sine fide.

CAPUT II.

De iudicio quod fertur adversus gentes non servantes ea quæ a natura sunt.

I, 18, 19. « Revelatur enim ira Dei de cælo adversus omnem impietatem et injustitiam hominum, qui veritatem in injustitia detinent. Nam id quod 212 de Deo cognoscibile est, manifestum est in ipsis, Deus enim ipsis manifestavit. »

« Revelatur. » In die iudicii. « Omnem impietatem et injustitiam » Justitia namque uniformis est porro circa dogmata est varia impietas, circa conversationem vero malitia. « Veritatem in injustitia detinent. » Veritas quidem Dei cognitio est, injustitia vero idolorum deceptio. Illi itaque veritatem in injustitia detinent, qui Dei cultum idolis tribuunt. Detinent autem, hoc est, custodiunt vel occultant seu animi pravitate obtenebrant. Facile enim esset, si vellent, ab his quæ videntur, et se et alios ad Dei cognitionem juvare. At illi hæc ipsa magis contexerunt ac detinuerunt, ne Dei cognitio splenderet: hæc ipsa prodiis colentes: ac injuria afficientes, quod in ipsis erat et Dei cognitionem quæ in illis erat et seipsos, et ea certe quæ honorare videbantur. Manifestum est autem quod Græcorum sapientes perstringit, eorumque similes. « Nam id quod de Deo cognoscibile est. » Dei enim cognitio manifesta est in illis et in universo. Siquidem per visibilem creaturam invisibilis Deus cognoscitur. Tales itaque voluntarie aberrant. Tò γνωστόν autem, hoc est, id quod cognosci potest, puta quod creator sit, quod gubernator, et similia. « Manifestum est in ipsis. » Per creaturæ pulchritudinem ac magnitudinem. « Deus enim ipsis manifestavit. » Creaturam omnibus proponendo quæ suam doceret magnitudinem. Nam « Cæli, inquit, enarrant gloriam Dei ⁴. »

I, 20. « Invisibilia enim ipsius ex creatione mundi, operibus intellecta conspiciuntur: ipsa enim nimirum sempiterna ejus potentia ac divinitas, « ut sint ipsi inexcusabiles.

Quia dixit quod sui cognitionem Deus illis manifestavit. ipsi autem sua sponte eum reliquerunt, id nunc demonstrat, et dicit quod per ea quæ creavit Deus, puta et per invisibilia et per visibilia, sui magnitudinem ostendit: nam creatura etiam absque voce, per aspectum Creatorem promulgat. Invisibilia autem vocat angelos omnemque cælestem exercitum; facta vero, ea quæ visibilia sunt, puta cælum, terram mare. Vide ergo quid dicat. Invisibilia, inquit, ipsius 213 per visibilia fiunt manifesta. Nam qui cælum intuetur, animadvertet omnino quod in eo quidam sint ministratorii spiritus. Quod ergo latet, per id quod manifestum est declaratur. Ne enim Deo coæternos arbitreris angelos, sub creatione illos comprehendit.

Siquidem invisibilia, ait, puta angeli, cæteræque substantiæ incorporeæ: quoniam sunt hæc incor-

A ΚΕΦΑΛΑ. Β'.

Περὶ κρίσεως τῆς κατὰ ἐθνῶν, τῶν οὐ φυλασσόντων τὰ νόμιμα.

Ἀποκαλύπτεται γὰρ ὀργὴ Θεοῦ ἀπ' οὐρανοῦ ἐπὶ πᾶσαν ἀσέβειαν καὶ ἀδικίαν ἀνθρώπων τῶν τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατεχόντων. Διότι τὸ γνωστόν τοῦ Θεοῦ φανερόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς· ὁ γὰρ Θεὸς αὐτοῖς ἐφανερώσε.

« Ἀποκαλύπτεται. » Ἐν τῆς κρίσεως ἡμέρα. Πᾶσαν ἀσέβειαν καὶ ἀδικίαν. « Ἦ μὲν γὰρ διακοσμήνη μόνοειδής, ποικίλη δὲ ἡ περὶ τὰ δόγματα ἀσέβεια, καὶ ἡ περὶ τὴν πολιτείαν κακία. « Ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατεχόντων. » Ἀλήθεια μὲν, ἡ τοσ Θεοῦ γνώσις, ἀδικία δὲ, ἡ τῶν εἰδώλων ἀπάτη. Ἐκεῖνοι οὖν τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατέχουσιν, ὅσοι τὸ σέβας τοῦ Θεοῦ περιίπτουσιν εἰδώλοις. Τὸ δὲ, Κατεχόντων, οἷον φυλαττόντων, ἢ καλυπτόντων, γνώμης πονηρία ἐπισκοτιζόντων. Ἐξόν γὰρ, εἴπερ ἐβούλοντο, ἀπὸ τῶν ὀρωμένων, καὶ ἐαυτοῦς καὶ ἐτέρους ὠφελεῖσαι εἰς θεογνωσίαν. Οἱ δὲ μᾶλλον δι' αὐτῶν τούτων συνεκάλυψαν καὶ κατέσχον, μὴ διαλάμψαι τὴν θεογνωσίαν· αὐτὰ ταῦτα θεοποιήσαντες, καὶ ἀδικήσαντες, ὅσον ἐπ' αὐτοῖς, τὴν τε τῆς θεογνωσίας ἀγνησίαν καὶ ἐαυτοῦς, καὶ αὐτὰ γε δὴ, ἄπερ τιμῆν ἔδοξαν. Ἀπὸ δὲ ἐπιπλοῦντος τοῦ Θεοῦ. « Διότι τὸ γνωστόν τοῦ Θεοῦ. » Ἦ γὰρ γνώσις τοῦ Θεοῦ πανερά, φησί, ἐν αὐτοῖς καὶ πᾶσι. Διὰ γὰρ τῆς ὀρωμένης κτίσεως, ὁ ἀόρατος Θεὸς γινώσκειται. Τοιγαροῦν οἱ τοιοῦτοι ἐκόντες ἀποπλανῶνται. « Τὸ γνωστόν, » ὅπερ δυνατόν ἐστι γνωσθῆναι. Ὅτι ποιητῆς, ὅτι προνοητῆς, καὶ τὰ ὁμοία. « Φανερόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς. » Διὰ τοῦ κάλλους καὶ μεγέθους τῆς κτίσεως. « Ὁ γὰρ Θεὸς αὐτοῖς ἐφανερώσε. » Τῷ τὴν κτίσιν προτείνειν πᾶσι διδάσκαλον τῆς οὐκείας μεγαλειότητος. « Οἱ οὐρανοὶ γὰρ, φησί, διηγούντα δόξαν Θεοῦ. » Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως νόστου, τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἥτε ἀίδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θεϊότης· εἰς τὸ εἶναι αὐτοῦς ἀναπολογήτους.

Ἐπειδὴ εἶπεν ὅτι τὴν ἰδίαν γνώσιν ὁ Θεὸς αὐτοῖς ἐφανερώσεν, αὐτοὶ δὲ αὐτὸν ἐκόντες παρέδραμον, νῦν τοῦτο ἀποδείκνυσι καὶ φησιν, ὅτι δι' ὧν ἐποίησεν ὁ Θεὸς, οἷον διὰ τε τῶν ἀοράτων, διὰ τε τῶν ὀρατῶν, ἔδειξεν ἐαυτοῦ τὸ μεγαλεῖον. Ἦ κτίσις γὰρ φωνὴν ἀφείσα, διὰ τῆς ὄψεως τὸν Δημιουργὸν ἀνακηρύσσει. Ἀόρατα δὲ φησιν ἀγγέλους καὶ πᾶσαν τὴν ἐν οὐρανοῖς δύναμιν. Ποιήματα δὲ τὰ ὀρώμενα, οἷον οὐρανὸν, γῆν, θάλασσαν. Ὅρα οὖν τί φησι. Τὰ ἀόρατα αὐτοῦ, φησί, διὰ τῶν ὀρατῶν γίνεται δῆλα. Ὁ γὰρ οὐρανὸν, φησὶν, ὀρῶν, ἐνθυμηθῆσεται πάντως ὅτι καὶ ἐντὸς αὐτοῦ ἐστὶ τινα λειτουργικὰ πνεύματα. Ὅστε τὸ ἀφανὲς ἐκ τοῦ φανεροῦ σαφηνίζεται. Ἴνα γὰρ μὴ συναϊδίου Θεῷ νομίσης τοὺς ἀγγέλους, ὑπὸ κτίσιν αὐτοῦς ἄγει.

Τὰ ἀόρατα γὰρ, φησὶν, οἷον ἄγγελοι καὶ αἱ ἄλλαι ἀνώματοι οὐσίαι. Ποῖα ταῦτα; Τὰ ἀπὸ κτίσεως κό-

⁴ Psal. xviii, 1.

σμου εἰς γίνεσιν παραχθέντα. Ἡ ἀπὸ τῆς τοῦ κόσμου κτίσεως καταλαμβάνεται καὶ καθορᾶται. Πῶς; καὶ αὐτὰ ἐν τοῖς ποιήμασι νοούμενα καὶ συναριθμούμενα. Καθ' ὑπερβατὸν οὖν ἡ σύνταξις. Ἡ τοῖς ποιήμασι νοούμενα, ἀντὶ τοῦ ἐν αὐτοῖς τοῖς ποιήμασιν ἐνεῖναι, καὶ τῆ τοῦ Θεοῦ, βουλήσει ὑπηρετεῖν, καὶ πληροῦν τὰ κελευόμενα. Ἡ ἀόρατα αὐτοῦ λέγει αὐτὸ τὸ ἀόρατον αὐτοῦ τῆς οὐσίας. Καὶ πῶς ἐνι, φησί, τὸ θεῖον ἀόρατον ὄν κατιδεῖν καὶ κατανοῆσαι; Ναί· ἔστι, φησί, καὶ ἀπὸ τῶν κτισμάτων αὐτοῦ κατιδεῖν αὐτοῦ τὴν θεότητα καὶ τὴν δύναμιν. « Ἦτε αἰδῖος αὐτοῦ δύναμις καὶ θεότης. » — [ΚΥΡ.] Ἀπὸ κοινοῦ νοούμενου τοῦ καθορᾶται. Πῶς δὲ γινώσκεται διὰ τῆς δημιουργίας ἡ αἰδῖος αὐτοῦ δύναμις; Ὅτι φθαρτῶν ἐχόντων τὴν φύσιν τῶν παρηγμένων εἰς γένεσιν, καὶ κεκλημένων ἐν χρόνῳ πρὸς ὑπαρξιν, ἔσται που πάντως ὁ τούτων δημιουργὸς ἀφθαρτος καὶ αἰδῖος. — [ΦΩΤ.] Ἡ οὕτως· Ἀπὸ τῆς τοῦ κόσμου κτίσεως ἡ θεότης τοῦ Θεοῦ καὶ αἰδῖος δύναμις γινώσκεται. Εἶδὲ τις τὸν κόσμον καὶ τὰ ἐν αὐτῷ, ἀστέρων καλλῆ καὶ μέγεθος, δρόμον σελήνης καὶ ἡλίου, τάξιν καὶ εἰρμὸν ἀπαράδοτον. Οὐχ ἡμέραν σελήνη ποιεῖ, οὐδὲ τὴν νύκτα ἡλῖος. Ὁ αἰθὴρ τὸν οὐρανὸν τόπον φυλάττει, καὶ ὁ ἀήρ ὁμοίως. Ἐστηκεν ἡ γῆ, οὐκ, ἔχουσα τὸν ὑπερεῖδοντα βάρους ἀπειρον, ἐγκέχεται αὐτῇ τὸ ὕδωρ καὶ περικέχεται, βάρους προσθήκη, ἀλλ' ὁμοῦ ἔστηκε ἀκίνητος, τὴν κατέχουσαν ἀνακρύπτουσα δύναμιν. Φέρει καρποὺς μυρίους, καὶ ἰδέαις καὶ δυνάμει διαφέροντας. Μία οὐσα, γῆ οὐσα, τρέφει ζῶων γένη ἄπειρα. Ἀλλὰ καὶ κριῶν εὐτάκτους μεταβολὰς, καὶ ὑετοὺς ἐτρησίους, καὶ τὰ δοκοῦντα πάθη, σεισμοὺς, κεραυνοὺς, καὶ εἴ τι τούτων ἐπισκοπήσεις εἰς τὸν δημιουργὸν παραπέμπει τὸν προσέχοντα. Τί τὸ συνέχον, τί τὸ κρατοῦν; Ἔστιν ἄρα γινῶναι σαφῶς ἀπὸ τῆς κτίσεως, ὅτι ἔστι δημιουργός, ὅτι προνοητής, ὅτι παντοδύναμος, ὅτι ἀγαθός (ἀγαθοῦ γὰρ ἡ δημιουργία καὶ ἡ πρόνοια) ὅτι αἰδῖος. Τῷ γὰρ παντοδυνάμῳ τίς ἐπιβουλεύσει; Οὕτως οὖν ἡ θεότης αὐτοῦ καὶ αἰδῖος δύναμις ἐν τοῖς ποιήμασι καθορᾶται, οὕτως ἀπὸ τῆς τοῦ κόσμου κτίσεως, ἡ τοῦ Θεοῦ γνώσις τοῖς ἀνθρώποις ἐγγίνεται. Οὕτω τὸ γνωστὸν αὐτοῦ ἐν πᾶσιν ἐφανέρωσε. Τὸ γὰρ γνωστὸν τοῦ Θεοῦ, ταῦτα καὶ τὰ τριακτὰ ἐστίν. Οὐσία δὲ καὶ φύσις παντελῶς πᾶσιν ἀληθία. Ταῦτα καὶ Ἕλληνας ἔγνωσαν. Ἀλλὰ γινόντες, οὐχ ὡς Θεὸν ἐδόξασαν. « Εἰς τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογητοὺς. » Τοσοῦτων γὰρ ὄντων τῶν δεκνόντων τὸ τοῦ Θεοῦ μεγαλεῖον, τί ἀπολογησονται οἱ ἐκόντες ἀποτυφλωθέντες; Οὐχ αὕτη δὲ σπουδὴ τῷ Θεῷ γέγονεν, ἄπαγε, εἰ καὶ οὕτως ἐξέβη. *sint ipsi inexcusabiles.* » Nam cum tanta sint quæ Dei magnitudinem demonstrent, quid respondebunt qui sua sponte excæcati sunt? Non tamen id curavit Deus, absit: quanquam ita acciderit. Διότι γινόντες τὸν Θεὸν, οὐχ ὡς Θεὸν ἐδόξασαν, ἢ εὐχαρίστησαν· ἀλλ' ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία. Φύσκοντες εἶναι σοφοί, ἐμαρζάνθησαν.

[ΦΩΤ.] Ἐγνωσαν γὰρ διὰ τῆς κτίσεως. « Γινόντες τὸν Θεόν. Τουτέστι τί ποτέ ἐστι Θεός, τί ὀφείλει ὑπερλαμβάνεσθαι Θεός. Τοῦτο γινόντες, ἔκοντες ἐσφά-

A porea? Quæ ex mundi creatione ad esse perducta sunt, aut ex creatione mundi comprehenduntur et conspiciuntur. Quonam modo? Etiam ipsa inter ea quæ facta sunt intellecta et connumerata. Est ergo per hyperbaton litteræ ordinatio. Vel operibus intellecta, hoc est in ipsis operibus inexistencia, utque Dei voluntati subserviant, et quæ jubet compleant. Aut invisibilia ejus dicit ipsam invisibilem ejus substantiam. Et quomodo dicit contingere ut invisibilis divinitas perspiciatur ac intelligatur? Utique, inquit, licet etiam a creaturis ejus perspicere ipsius divinitatem ac potentiam. « Sempiterna ejus potentia ac divinitas. » — Repete: Conspicitur. Quomodo ergo per creationem sempiterna ejus virtus cognoscitur? Quia cum ea quæ ad esse producta sunt, corruptibilem sortiantur naturam, ac in tempore ad vitam vocata sint, utique horum Creator incorruptibilis erit ac sempiternus. — Aut hoc modo: Ex creatione mundi divinitas Dei sempiternaque potentia cognoscitur. Novit quis mundum et ea quæ in eo sunt, astrorum pulchritudinem ac magnitudinem, lunæ solisque cursum, ordinem ac seriem incommutabilem; quod diem luna non officiat, neque sol noctem: æther proprium servat locum et aer similiter: stat in medio terra nihil habens quod suam immensam fulciat gravitatem: infusa est per illam aqua, imo in circuitu diffusa quæ gravitatem adjiciat, attamen immobilis perseverat, eam quæ continet promulgans potentiam: fert fructus innumeris suis differentes virtutibus, cum una sit, cum terra sit, plurima nutrit animalium genera: sed et temporum probe constituas mutationes, pluvias annuas, quæque percipiuntur passionibus. puta terræ motus, fulmina: et quidquid horum consideraveris, in Creatorem traducit eum qui animadvertit. Quid illud ergo est quod ista continet, quid quod gubernat? Utique licet manifeste ex creatione cognoscere quod sit Creator, quod gubernator, quod omnipotens, quod bonus (nam boni est creare ac gubernare), quod sempiternus. **214** Omnipotenti enim quis truet insidias? Ita ergo divinitas ejus sempiternaque potentia in operibus conspicitur, ita ex mundi creatione Dei cognitio contingit hominibus. Hoc modo illud quod de ipso cognoscibile est, in omnibus sese prodidit: hæc enim sunt quæ de Deo cognoscibilia sunt: substantia namque et natura omnibus omnino sunt incomprehensibiles. Hæc et Græci cognoverant, verum cum cognovissent, non sicut Deum glorificaverunt. « Ut cognoverant enim Deum per creationem. » Cum Deum cognovissent: hoc est, quidnam sit Deus, quid pro Deo haberi debeat: cum hoc cognovissent,

I, 21, 22. Nam cum Deum cognovissent, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt, sed vani facti sunt in cogitationibus suis, et obtenebratum est insipiens cor eorum. Putantes se esse sapientes, stulti facti sunt.

Cognoverant enim Deum per creationem. « Cum Deum cognovissent: hoc est, quidnam sit Deus, quid pro Deo haberi debeat: cum hoc cognovissent,

sent, sua sponte lapsi sunt. Vel cum Deum cognovissent, hoc est, cognoscere potuissent. Aut eo quod quantum ad conspectam creationem ac adhortationem cognoverant, et peracta erat eorum cognitio. Sive quod etiam Deum cognoverant quantum hominibus de eo cognoscibile est. Quid ergo de eo cognoscibile est? Quod Creator sit, quod gubernator, quod bonus, quod Dominus, quodque eum coli oporteat: cum hæc cognovissent, et hactenus bene progressi essent, deinceps aversi sunt. Etenim cum hæc de Deo sublimia considerassent, postmodum ad Deum non accesserunt, neque sic Deum susceperunt aut glorificaverunt. Cum enim oportuisset eum glorificare eique gratias agere, quod eum, quem conspicimus mundum, propter nos condiderit, illi e diverso etiam contumelia affecerunt. Idcirco vani, inquit, facti sunt, et a toto scopo et intellectu exciderunt. Utrum enim facilius erat circulos et animalia constituere idola in cælo, an cognoscere quod hujus conspectæ et supernaturalis pulchritudinis quispiam sit Conditor et procurator ac gubernator? « In cogitationibus suis. » Cum dixisset quod vani seu cæci facti sunt, dicit rationibus seu rationibus permitterent, et non fidei.

215 Volentes enim formis eum qui forma caret, et corporeis imaginibus incorporeum comprehendere, falsi sunt, non potentes ratiocinationis finem attingere: utpote, Unde manifestum est quod cælum vel terram fecerit? Quis est pater Dei? Quod est principium constituens personam? aut Quid est ipsa persona? « Et obtenebratum est. » Cogitationes in modum nubium obtenebrarunt cor illorum. Addit autem « Insuper, » eo quod noluerit rem omnem fide apprehendere. « Putantes se esse sapientes. » Causa vero quod rem omnem ratiocinationi permiserunt erat, quod putarent se esse sapientes, sibi que sufficere ad universi comprehensionem. Ideo etiam stulti facti sunt. Quid enim dementius est quam coram lignis ac lapidibus procedere?

I, 23. *Et mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, et volucrum quadrupedumque ac serpentium.*

Habebant ergo Dei notitiam, verum hanc transtulerunt in gloriam cultumque idolorum. Gloriam autem Dei dicit, esse Creatorem ac gubernatorem: hanc ergo idolis adscripserunt in similitudinem hominum, et volucrum ac cæterorum. Neque hoc pudet qui se sapientes arbitrabantur, quæ Deo propria sunt ac præcipua serpentibus adaptare. « Corruptibilis hominis. » Hoc ipsum quod homo corruptibilis esset, satis erat ad convincendam insaniam. Porro similitudini rei corruptibilis ascribere Dei gloriam incredibilis est dementiæ.

I, 24, 25. *Idcirco tradidit eos Deus in desideria cordium suorum ad immunditiam, ut ignominia afficerent corpora sua: qui commutaverunt veritatem Dei in*

λῆσαν. Ἡ γινόντες τὸν Θεὸν, τουτέστι γινῶναι δυναθῆντες εἶπερ ἤθελσαν. Ἡ ὅτι ὅσον ἀπὸ τῆς ὁρωμένης κτίσεως καὶ διδασκαλίας, ἔγνωσαν καὶ ἀπύρτιστο αὐτῶν ἡ γινῶσις. Ἡ ὅτι καὶ ἔγνωσαν τὸν Θεόν, καθ' ὅσον ἐστὶν αὐτοῦ τοῖς ἀνθρώποις γνωστὸν. Τί οὖν ἐστὶ τὸ γνωστὸν αὐτοῦ; Ὅτι δημιουργικὸς, ὅτι προνοητικὸς, ὅτι ἀγαθὸς, ὅτι Δεσπότης, καὶ ὅτι δεῖ σέβασθαι αὐτόν. Ταῦτα γινόντες, καὶ μέχρι τούτου προελθόντες καλῶς, ἐξετράπησαν τοῦ λοιποῦ. Τὰ γὰρ ὑψηλὰ ταῦτα περὶ Θεοῦ φαντασθέντες, ἐφεξῆς οὐχ ὡς προσήκον Θεῷ, οὐδ' ὡς Θεὸν ὑπέλαβον καὶ ἐδόξαν. Ἀνθ' ὧν γὰρ ἔδει δοξάσαι καὶ εὐχαριστήσαι, ὅτι τὸν ὁρώμενον κόσμον δι' ἡμᾶς συνεστήσατο, ἐκ τοῦ ἐναντίου καὶ ἠτίμασαν. Ἐπλανήθησαν, φησὶ, καὶ τοῦ παντός ἐξέπεσον. Ποῖον γὰρ ἦν εὐκολώτερον, κύκλους καὶ ζῴδια εἰδωλοποιῆσαι ἐν οὐρανῷ, ἢ τὸ γινῶναι ὅτι ἐστὶ ταύτης τῆς ὁρωμένης καὶ ὑπερφυοῦς καλλονῆς Δημιουργὸς καὶ κηδεμὼν καὶ πηδαιουχός; « Ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν. » Εἰπὼν ὅτι ἐκόντες ἐτυφλώθησαν, λέγει καὶ τὴν αἰτίαν. Ἡ δὲ ἐστὶ τὸ πάντα λογισμοῖς ἐπιτρέψαι καὶ οὐχί πιστεῖν.

etiam causam: hæc autem est, quod omnia cogi-

Βουλόμενοι γὰρ ἐν σχήματι τὸν ἀσχημάτιστον, καὶ ἐν εἰκόσι σωματικαῖς τὸν ἀσώματον καταλαβεῖν, ἐπλανήθησαν, οὐ δυναθέντων τῶν λογισμῶν πρὸς τὸ πέρας ἐξικέσθαι. Οἶον, πῶθεν δήλον, ὅτι οὐρανὸν ἢ γῆν ἐποίησε; Τίς δὲ πατήρ Θεοῦ; ἢ τίς ἡ αἰτία τῆς ὑποστάσεως; ἢ αὐτὴ ἡ ὑπόστασις; Νέωσι γὰρ ὁμοιωθέντες οἱ λογισμοί, ἐσκότισαν αὐτῶν τὴν καρδίαν. « Ἀσύνητον » δὲ, φησὶ, διὰ τὸ μὴ θελῆσαι πιστεῖν τὸ πᾶν παραλαβεῖν. « Φάσκοντες εἶναι σοφοί. » Ἢ δὲ αἰτία τοῦ τὸ πᾶν τοῖς λογισμοῖς ἐπιτρέψαι, τὸ οἶεσθαι σοφοὺς εἶναι καὶ ἑαυταῖς ἀρκεῖν πρὸς πᾶσαν κατάληψιν. Διὸ καὶ ἐμωράνηθησαν. Τί γὰρ ἀνοητότερον, τοῦ λίθοις καὶ ξύλοις προσκυεῖν;

Καὶ ἥλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου Θεοῦ ἐν ὁμοιώματι εἰκότος φθαρτοῦ ἀνθρώπου, καὶ πετεινῶν καὶ τετραπόδων καὶ ἔρπετων.

Εἶχον οὖν τὴν εἴδησιν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ταύτην δόντες, ἀντέλαβον δόξαν καὶ σέβας εἰδώλων. Δόξαν δὲ Θεοῦ, τὸ δημιουργικόν, τὸ προνοητικόν. Ταύτην τοιγαροῦν προσεκύρωσαν εἰδώλοις, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων καὶ πετεινῶν καὶ τῶν λοιπῶν. Καὶ οὐκ αἰσχύονται οἱ σοφοὶ τὰ τοῦ Θεοῦ ἴδια καὶ ἐξαιρέτα ἔρπετοῖς προσάψαντες, « Φθαρτοῦ ἀνθρώπου. » Καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι τὸν ἀνθρώπον φθαρτὸν, ἤρκει αὐτῶν ἐλέγχει τὴν ἄνοιαν. Τὸ δὲ ἐν τοῖς ὁμοιώμασι τοῦ φθαρτοῦ προσκυρῶσαι τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν, τῆς ἄγαν ἐστὶ παραπληξίας.

Διὸ καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῶν καρδιῶν αὐτῶν εἰς ἀκαθαρσίαν, τοῦ ἀτιμάζεσθαι τὰ σώματα αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς· οἵτινες

μετέλλαξαν τὴν ἀλήθειαν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ψεύδει, καὶ ἐσεβάσθησαν καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν Κτίσαντα, ὅς ἐστιν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

« Διὸ καὶ παρέδωκεν. » Οὐκ αὐτὸς παραδοῦς, ἄπαγε, ἀλλ' αὐτὸς μὲν αὐτῶν ἠμεῖλησεν, ὡς ἀναξίων ὄντων κηδεμονίας. Λοιπὸν δὲ λαβῶν αὐτοὺς ὁ Σατανᾶς, παρέδωκεν εἰς ἃ παρέδωκεν. Τὴν συγχώρησιν οὖν τοῦ Θεοῦ παρὰδοσιν λέγει. — [ΦΩΤ.] Τὸ δὲ, παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς, τουτέστιν ἢ εἰς Θεὸν πλημμέλεια καὶ παροινία, ἢ οἰκεία αὐτῶν πράξις, ἢ ἐκούσιος πῶρωσις, αὐτὴ παρέδωκεν αὐτοὺς εἰς τὰ τῆς ἀτιμίας πάθη. Καὶ ἐπὶ τοῦ ἐναντίου γὰρ εἰώθαμεν λέγειν, ὅτι ἀπώλεσεν αὐτὸν τὸ ἀργύριον. Καίτοι οὐ τὸ ἀργύριον ἀπόλλυσιν, ἀλλ' ἡ ἄσωτος αὐτοῦ καὶ ἐπὶ κακῶν χρησίς. Καὶ, Διέφθερον αὐτὸν τῶν κολάκων τὸ πληθῆθος. Καίτοι οὐκ ἐκείνοι διαφθείρουσιν, ἀλλὰ τὸ προσέχειν καὶ πειθεσθαι τούτοις, ὅπερ ἐστὶν ἐν τῇ γνώμῃ τῇ ἐμῇ, τὸ πείθεσθαι ἢ μὴ. Ἡ τάχα αὐτοὺς παρέδωκεν, ἐπειδὴ τοῦτο ἐπεθύμουν. Ἐν γὰρ ταῖς ἐπιθυμίαις τῶν καρδιῶν αὐτῶν, φησὶν. « Οἵτινες μετέλλαξαν. » — [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.] Ὅρξ: πάλιν τὸ, Μετέλλαξαν, σημαίνει ὅτι κατ' εἰρήσιν μετέλλαξαν. « Ἀλήθειαν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ψεύδει. » Τουτέστι, τὰ ἀληθῶς ἐπὶ Θεοῦ λέγεσθαι καὶ νοεῖσθαι δυνάμενα περιέβηκαν τῷ ψεύδει. Τουτέστι, τοῖς εἰδώλοις. — [ΘΕΟΔΩΡΙΤΟΥ.] Ἡ ἀλήθειαν Θεοῦ καλεῖ, τὸ, Θεός, ὄνομα. Ψεῦδος δὲ, τὸ χειροποίητον εἶδωλον. Δέον αὐτοὺς τὸν ἀληθῆ προσκυνῆσαι Θεόν, τῇ κτίσει τὸ θεῖον εἶδος προσήνεγκαν. — [ΣΕΥΗΡΙΑΝΟΥ.] Ἡ ὅτι ὁ μὲν Θεὸς ἀληθῶς ἐστὶ Θεός, τὰ δὲ εἶδωλα οἷς προσεκύνησαν, ψευδῶς προσαγορεύονται θεοί. « Κεὶ ἐσεβάσθησαν καὶ ἐλάτρευσαν. » Σέβοντες δὲ, λατρεύοντες διετελέσαν. « Τῇ κτίσει παρὰ τὸν Κτίσαντα. » Ἄει τῇ συγκρίσει φοβερώτερον ποιεῖ τὸν λόγον. « Ὅς ἐστιν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. » Ἀλλ' οὐ παρὰ τοῦτο παρεβλάδῃ, τι ὁ Θεός, φησὶν, εἰς τὴν οἰκείαν δόξαν. Ὁ μὲν γὰρ ἔμεινε καὶ οὕτως εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας· αὐτῶν δὲ αἱ προλεχθεῖσαι ἀμοιβαί, καὶ αἱ λεχθησόμεναι, ἀτιμίας τοῦ σώματος καὶ ἀντιδόσεις.

Διὰ τοῦτο παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς πάθη ἀτιμίας· αἱ τε γὰρ θήλειαι αὐτῶν μετέλλαξαν τὴν φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν. Ὁμοίως τε καὶ οἱ ἄρσενες, ἀφέντες τὴν φυσικὴν χρῆσιν τῆς θηλείας, ἐξεκώθησαν ἐν τῇ ὀρέξει αὐτῶν εἰς ἀλλήλους, ἄρσενες ἐν ἄρσεσι τὴν ἀσχημοσύνην κατεργαζόμενοι, καὶ τὴν ἀντιμισθίαν ἣν ἔδει τῆς πλάνης αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς ἀπολαμβάνοντες.

« Διὰ τοῦτο. » Ἡοῖον· Ἐπειδὴ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν Κτίσαντα. « Μετέλλαξαν τὴν φυσικὴν χρῆσιν. » Ἐχόντες γὰρ ἐκ φύσεως μῆξιν νόμιμον, μετέλλαξαν αὐτὴν εἰς τὴν παρὰ φύσιν. Αἰσχροτάτον τι λέγει ἐπικεκαλυμμένως. Δείκνυσιν ὅτι οὐ μόνον τοῖς θεοῖς νόμοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς τῆς φύσεως νόμοις ἐπολέμουν. Τὸ δὲ, « Ἐξεκώθησαν, » πολλὴν μανίαν καὶ οἰστρον δηλοῖ· καὶ οὐκ εἶπε, Τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῶν κατεργαζόμενοι, ἀλλὰ, « Τὴν ἀσχη-

A mendacio, et coluerunt et servierunt creaturæ potius quam Creatori, qui est benedictus in sæcula. Amen.

« Idcirco tradidit. » Non ipse tradidit, absit, sed ipse quidem eos neglexit tanquam sua gubernatione indignos. Deinde vero Satanas acceptos illos tradidit in ea in quæ traditi sunt. Itaque Dei permissionem vocat traditionem. **216** Tradidit illos Deus, hoc est delictum ac debacchatio in Deum, propriaque illorum affectio, aut ultronea cæcitas illa tradidit eos in affectus ignominiam. Etenim in contrarium dicere solemus: Perdidit illum argentum. Atqui argentum non perdit, sed ejus prodigus malusque usus. Item: Corruptit eum adulantium multitudo. Atqui non illi corrumpunt, sed eis adhærere atque obtemperare, quod in mea situm est voluntate, ut ipsis paream aut non. Vel fortassis seipsos tradiderunt eo quod hoc desiderarunt; ait enim: In desideria cordium suorum. « Qui commutaverunt. » Vides rursus, Commutaverunt. Nam significat quod scientes commutaverunt « Veritatem Dei in mendacio. » Hoc est, quæ vere de Deo dici et credi possent ad mendacium traduxerunt, id est, ad idola. Vel veritatem Dei vocat ut Deus verum nomen sit, mendacium vero idolum manufactum; cum ergo illos oporteret Deum adorare, divinum cultum creaturæ obtulerunt. Vel quia Deus quidem vere Deus est, idola vero quæ adorarunt, mendaciter dii appellantur. « Et coluerunt et servierunt. » Coluerunt quidem, sed serviendo perseverarunt remque expleverunt. « Creaturæ (inquit) potius quam Creatoris, » et ita semper comparatione formidabiliorem facit sermonem « Qui est benedictus in sæcula. » Verum non ob id, inquit, Deus in propria gloria damnum ullum suscepit: siquidem ille æque mansit benedictus in sæcula: ipsorum autem pœnæ prædictæ, quæque dicentur, sunt corporis ignominiam ac retributiones.

I, 24-27. Propterea tradidit illos Deus in affectiones ignominiam. Nam femina eorum immutaverunt naturalem usum in eum qui est præter naturam. Similiter et masculi, relicto naturali usu femina, exarserunt per appetentiam suam inter se mutuo, masculi in masculos fœditatem perpetrantes. et præmium (quod oportuit) erroris sui in sese recipientes.

« Propterea. » Quare? Quia servierunt creaturæ potius quam Creatori. « Commutaverunt naturalem usum. » Cum enim **217** ex natura habeant naturalem commistionem, commutaverunt illam in eum qui est præter naturam. Obtece rem innuit turpissimam: et ostendit quod non solum in Dei leges, sed in naturæ quoque leges propugnabant. Quod autem subdit, « Exarserunt, » magnam insaniam ac cœstrum significat: nec dixit: Concupiscentiam

suam perpetrantes, sed « Turpitudinem, » designans quod ipsam quoque naturam pudefecerint. « Perpetrantes. » Vides quod non ignorantiam fuerint hæ affectiones, sed quod studium adhibuerint ut in opus deducerent? Siquidem præpositio κατὰ (in dictione κατεργαζόμενοι) intentionem quamdam ac pertinaciam significat, quasi nitatur quispiam quo magis Deo adversetur « Et præmium (quod oportuit) erroris sui. » Quod conveniens erat, quod illis debebatur qui tales essent, debitum præmium errori eorum. Errorem autem vocat adorare creaturam, quem in seipsis recipiunt mulier a muliere, et vir a viro, cum turpiter operantur. Nam quia sermonibus de gehenna fidem non habebant, hoc ipsis præmium profert Paulus, quo etiam rubore suffundebantur.

I, 28. *Et sicut non reprobaverunt Deum habere in agnitione, tradidit eos in reprobam mentem, ut facerent quæ non expedirent.*

Vides quod non ignorantiam error erat, sed cognitionis. Magis tamen quosdam illorum occulte taxat, quanquam sermonem suum ad alios transfiguratur. « Tradidit in reprobam mentem. » Nam per aversionem a Deo, reproba mens a dæmonibus inducit: hoc autem Scripturæ usus est vocare traditionem.

I, 29 31. *Repleti omni injustitia, fornicatione, pravitate, avaritiâ, malitia, pleni invidia, cæde, contentione, dolo, pravis moribus: susurrantes, obrectatores, Dei osores, contumeliosi, elati, gloriosi, inventores malorum, parentibus inobedientes, insipientes, sædifragi, charitatis affectu alieni, irreconciliabiles, immisericordes.*

Nihil mediocre dicit, sed plenos ait omni injustitia. Ubi enim aversio a Deo facta fuerit, merito ex contrario omnia mala subintrant. Deinde postquam generali nomine injustitiam dixit, consequenter etiam ea quæ ipsius sunt specialiora recenset. 218 Et hac una generali injustitiæ appellatione cuncta complexus scelera quæ inter sese in mutuo admiserunt, in consequentibus singulariter dinumerat. Et pravitatem quidem dicit quæ fit ex molitione adversus aliquem adhibito labore: avaritiam autem abundantioris desiderii nocumentum: malitiam vero studium ad affligendum proximum. Item invidiam eum, qui de proximi bonis sumitur, cruciatum: cædem quoque commotionem ad interemptionem usque tendentem: contentionem dicit vituperandam perveraciam: dolum vero insidias ac machinationes ad fratrum perditionem. pravos mores conversationis, improbitatem, susurrium autem tacitam, vel sub dente (quod aiunt) in præsentem maledicentiam: obrectationem vero quorundam de absentibus convicium, Θεοστυγεῖς item Dei osores. Siquidem non eos dicit qui a Deo odio habentur, neque enim hoc ipsi in animo fuit isto loco demonstrare, sed eos qui Deum oderunt. Contumeliosos præterea dicit temerarios ac conviciatores: elatos item eos qui

Λ μουσύνην, » δηλών ὅτι καὶ αὐτὴν τὴν φύσιν κατήσχυαν. « Κατεργαζόμενοι. » Ὅρας ὅτι οὐκ ἀγνοίας ἦν τὰ πάθη, ἀλλ' ὅτι σπουδῆν ἔβλον ἐργάζεσθαι αὐτά; Ἡ γὰρ, κατὰ, ἐπίτασιν τινα καὶ φιλονεικίαν δηλοῖ. Ὡς εἰ τις φιλονεικεῖ ὅπως μᾶλλον προσκρούσι Θεῷ. « Καὶ τὴν ἀντιμισθίαν ἦν ἔδει τῆς πλάνης αὐτῶν. » Ἦν προσῆκον ἦν, ἥτις αὐτοῖς ὠφείλετο τοιοῦτοις οὔσι, τὸν ὀφειλόμενον μισθὸν τῇ πλάνῃ αὐτῶν. Πλάνην δὲ φησι τὸ προσκυνῆσαι τῇ κτίσει, ἣν ἀπολαμβάνουσιν ἐν ἑαυτοῖς, γυνὴ ἀπὸ γυναικὸς, καὶ ἀνὴρ ἀπὸ ἀνδρὸς ἐνασχτημονοῦντες. Ἐπειδὴ γὰρ τοῖς περὶ γέννησις λόγους οὐκ ἐπίστευον, ταύτην αὐτοῖς ἀντιμισθίαν ὁ Παῦλος προσφέρει, ἣν καὶ ἡρῶθρίων.

B Καὶ καθὼς οὐκ ἐδοκίμασαν τὸν Θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει, παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς ἀδόκιμον νοῦν, ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα.

Ὅρας ὅτι οὐκ ἀγνοίας ἦν ἡ πλάνη, ἀλλ' εἰδήσεως. Μᾶλλον δὲ καὶ τούτων τινὰς αἰνιττεται, εἰ καὶ ὡς ἐπὶ ἐτέρους ἐσχημάτισται: ὁ λόγος. « Παρέδωκεν εἰς ἀδόκιμον νοῦν. » Τῇ γὰρ ἀποστροφῇ τοῦ Θεοῦ, εἰσάγεται νοῦς ἀδόκιμος παρὰ τῶν δαιμόνων. Τοῦτο δὲ παραδόσιν ἔθος καλεῖν τῇ Γραφῇ.

Πεπληρωμένους πάσῃ ἀδικίᾳ, πορνείᾳ, πονηρίᾳ, πλεονεξίᾳ, κακίᾳ, μεστοὺς φθόνου, φόβου, ἔριδος, δόλου, κακοθείας, ψιθυριστῶν, καταλάλους, θεοστυγεῖς, ὕβριστῶν, ὑπερηφάνους, ἀλαζόνας, ἐφευρετῶν κακῶν, γονεῦσιν ἀπειθεῖς, ἀσυνέτους, ἀσυνθέτους, ἀστόργους, ἀσπόνδους, ἀνελεήμονας.

C Οὐδὲν φησι σύμμετρον, ἀλλὰ πεπληρωμένους πάσῃ ἀδικίᾳ. Ὅταν γὰρ ἀποστροφή Θεοῦ γένηται, εἰκότως πάντα ἀντισέρχεται τὰ κακά. Εἴτα γενικῶς εἰπὼν τὴν ἀδικίαν, λοιπὸν καὶ τοῖς εἰδικωτέροις αὐτῆς ἐπεξέχεται. [GENNAΔΙΟΥ] Καὶ ἐνὶ τούτῳ τῷ τῆς ἀδικίας προσρήματι, κοινῇ τὰ εἰς ἀλλήλους αὐτῶν πάντα περιλαβῶν ἀμαρτήματα, ἐν τοῖς ἐξῆς ἀπαριθμεῖται κατ' ἕκαστον. Καὶ πονηρίαν μὲν λέγει, τὸν ἐκ κατασκευῆς εἰς τινα παρὰ τοῦ νόμου γινόμενον. Πλεονεξίαν δὲ, τὴν ὑπὲρ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ πλείονος βλάβην. Κακίαν δὲ, τὴν τοῦ κακῶσαι τὸν πέλας σπουδῆν. Φθόνον δὲ, τὴν ἐπὶ τοῖς τοῦ πλησίον καλοῖς βασκανίαν φόνον δὲ, τὴν μέχρι ἀναίρεσσεως κίνησιν. Ἐρίην δὲ, τὴν ἐπιφογον φιλονεικίαν. Δόλον δὲ, τὰς ἐπὶ λύμῃ τῶν ἀδελφῶν ἐπιβουλάς τε καὶ μηχανὰς κακοθείαν δὲ, τὴν κακοτροπίαν ψιθυρισμὸν δὲ, τὴν ὑπ' ὀδόντα τῶν παρόντων κακολογίαν καταλαλιὰν δὲ, τὴν εἰς ἀπόντας ὑπὸ τινῶν βλασφημίαν. Θεοστυγεῖς δὲ, οὐ τοὺς ὑπὸ Θεοῦ μισουμένους (οὐ γὰρ αὐτῷ τοῦτο δεῖξαι πρόκειται νῦν), ἀλλὰ τοὺς μισοῦντας Θεόν. Ὑβριστῶν δὲ, τοὺς θρασεῖς καὶ λοιδορούς. ὑπερηφάνους δὲ, τοὺς κατὰ τῶν οὐκ ἐχόντων ἐφ' οἷς ἔχουσι φουωμένους. ἀλαζόνας δὲ, τοὺς ἐφ' οἷς οὐκ ἔβουσι ἀχούοντα ὡς ἔχοντα. ἐφευρετῶν κακῶν, τοὺς ἐπὶ τοῖς παλαιῶς κακοῖς, ἕτερα καινοτομοῦντας κακά. Γονεῦσι δὲ ἀπειθεῖς,

τοὺς καὶ μέχρι τῶν γονέων ἀγνώμονας. Ἀσυνέτους δὲ, ἅς ἂν οὐδὲν ἀφρονέστερον. Ἀσυνθετοὺς δὲ, τοὺς τὰς συνθήκας μὴ ἐμμένοντας, ἅς ἂν πρὸς τινὰς σύνθωνται, ἀστόργους δὲ, τοὺς ἀπηνεῖς καὶ ἀφιλοῦς· ἀσπόνδους δὲ, τοὺς ἀδιαλλάκτους καὶ μνησικακοῦς· ἀνελεήμονας δὲ, τοὺς ἀκαμπεῖς καὶ ἀνενδότους πρὸς ἔλεον. « Ἀλαζόνας. » Εἰ γὰρ ὁ κατορθῶν, τῇ ἀλαζονείᾳ χρῆσάμενος ἐκένωσεν τὰ κατορθωθέντα, ποίας ἂν εἴη τιμωρίας ὁ ἐν ἀμαρτίας ἀλαζονευόμενος ; » Ἐφρευρετὰς κακῶν. » Ὅπερ μελετώντων καὶ σπουδαζόντων ἴδιον, οὐ μὴν ἀγνούτων. « Ἀσυνθέτους, ἀνελεήμονας. » Ἀποσχοινίζοντας ἀπὸ πάντων, τουτέστι, πάντας μισούντας καὶ ἀποστρεφόμενους.

Demum immisericordes dicit inflexibiles, duosque ad misericordiam. « Gloriosi. » Nam si etiam is qui recte agit, per arrogantiam sese jactando ad nihilum redigit ea quæ a se recte ac'a erant, quonam supplicio dignus erit, qui in peccatis gloriatur ? « Inventores malorum. » Quod eorum proprium est qui cura ac studio utuntur, non eorum qui ignorant. « Charitatis affectu alienos. » Hoc est ab omnibus dissidentes, omnes odio prosequentes et aversantes.

Ὅτινες τὸ δικαίωμα τοῦ Θεοῦ ἐπιγινόντες (ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες ἄξιοι θανάτου εἰσίν), οὐ μόνον αὐτὰ ποιῶσιν, ἀλλὰ καὶ συνευδοκοῦσι τοῖς πρασσούσι.

Ἠλίθιοι δὲ αὐτοὺς ἐν γνώσει ἀμαρτάνοντας.

Δικαίωμα δὲ τὰς ἐντολὰς λέγει. Ὁ γὰρ νόμος ὁ Μωσαϊκὸς τραπῶς καὶ ἀποτόμοις διακελεύεται, ἀξίους θανάτου κρίνων τοὺς τὰ τοιαῦτα πράττοντας. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ δικαίωμα καὶ ἡ ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ. Δύο τίθησιν ἐγκλήματα, τὸ ποιεῖν τε καὶ συμπράττειν τοῖς ποιοῦσι, καὶ εἰς τὸ κακὸν παρακαλεῖν τὸν πλησίον. [ΙΣΙΔΩΡΟΥ.] Τινὲς δὲ μὴ νοήσαντες τὸ εἰρημένον, ἀλλὰ διαπορήσαντες, καὶ παραπεποιῆσθαι τὰς ἀποστολικὰς λέξεις νομίσαντες, οὕτως αὐτὰς ἡρμήνευσαν. Οὐ μόνον οἱ ποιοῦντες αὐτὰ, ἀλλὰ καὶ οἱ συνευδοκοῦσες τοῖς πράττουσιν. Οὕτως γὰρ ἔχειν ἔρατῃ τὸ παλιὸν ἀντίγραφον, ἵνα μείζον ἢ τὸ ποιεῖν, καὶ ἔλαττον τὸ συνευδοκεῖν. Ἐγὼ δὲ οὕτε ἡμαρτῆσθαι ἐν τούτῳ φήσας τὰ ἀποστολικὰ βιβλία, οὕτε καταδραμεῖν τῶν μὴ νενοηκῶτων φράσας, τοῖς ἐντευξαμένοις ἐπιτρέψω τὴν ψῆφον. Φημί τοίνυν ὅτι ἐπειδὴ τοῦ πλημμελεῖν τὸ ἐπαινεῖν τοὺς πλημμελοῦντας πολλῶ ἀργαλεώτερον ἐστὶ καὶ μείζον εἰς κολάσεως λόγον, εἰκότως εἴρεται, Οὐ μόνον αὐτὰ ποιῶσιν, ἀλλὰ καὶ συνευδοκοῦσι τοῖς πρασσούσιν. Ὁ μὲν γὰρ μετὰ τοῦ πλημμελεῖν καταγινώσκων τῆς ἀμαρτίας δυνήσεται χρόνῳ ποτὲ ἑαυτὸν ἀνακτήσασθαι, μεγίστην βοήθειαν ἔχων εἰς τὸ μετανοῆσαι, τὴν κατὰ γινωσκὸν τῆς ἀμαρτίας. Ὁ δὲ ἐπικινῶν τὴν πονηρίαν, τῆς ἐκ τοῦ μετανοῆσαι βοήθειας ἑαυτὸν ἀποστρεφεῖ. Ἐπεὶ τοίνυν διεφθαρμένης ἐστὶ γνώμης, καὶ ψυχῆς ἀνάστα νοσοῦσης αὕτη ἡ ψῆφος, εἰκότως τοῦ πλημμελοῦντος ὁ τὴν ἀμαρτίαν ἐπικινῶν, πολλῶ παρανομιώτερος κέκριται.

Διὸ ἀναπολόγητος εἶ, ὡς ἄνθρωπε πᾶς ὁ κρίνων. Ἐν ᾧ γὰρ κρίνεις τὸν ἕτερον, σεαυτὸν κατακρίνεις· τὰ γὰρ αὐτὰ πράσσεις ὁ κρίνων. Ὅδ' αὖτε δὲ ὅτι τὸ κρίμα τοῦ Θεοῦ ἐστὶ κατὰ ἀλήθειαν ἐπὶ τοῖς τὰ τοιαῦτα πράσσοντας. Λογίζη δὲ τοῦτο, ὡς ἄνθρωπε ὁ κρίνων τοὺς τὰ τοιαῦτα πράσσοντας, καὶ ποιῶν αὐτὰ, ὅτι ἐν ἐκφεύρῃ τὸ κρίμα τοῦ Θεοῦ ;

in his quæ habent efferuntur adversus illos qui non habent : gloriosos vero qui de his quæ non habent gloriantur ac si ea possiderent. Præterea inventores malorum eos qui præter vetera mala, alia insuper mala designant. Ad hæc parentibus inobedientes qui eo usque malorum pervenissent, ut etiam erga parentes perfidi essent. Insuper autem intelligentiæ expertes, quibus nihil est stultius. Fædifragos vero qui pactis non manent quæ cum nonnullis pepigerint. Charitatis affectu alienos vocat sævos qui nullos habent ad quos afficiantur amicos. Irreconciliabiles qui mutari nequeunt et malorum ac injuriarum semper meminerunt. Demum immisericordes dicit inflexibiles, duosque ad misericordiam. « Gloriosi. » Nam si etiam is qui recte agit, per arrogantiam sese jactando ad nihilum redigit ea quæ a se recte ac'a erant, quonam supplicio dignus erit, qui in peccatis gloriatur ? « Inventores malorum. » Quod eorum proprium est qui cura ac studio utuntur, non eorum qui ignorant. « Charitatis affectu alienos. » Hoc est ab omnibus dissidentes, omnes odio prosequentes et aversantes.

I, 32. « Qui cognita Dei justitia, quod qui talia agunt digni sunt morte, non solum ea faciunt, verum etiam assentiuntur perpetranti-bus. »

219 Rursum ostendit eos cognitione peccare : justitiam autem vocat Dei præcepta : lex enim Mosaica perspicue ac dure de his admonet, dignos morte judicans qui talia perpetrant. Id enim est justitia Dei que præceptum. Duo ponit crimina, et facere et cooperari facientibus, ac proximum ad malum adhortari. Quidam autem id quod dictum est non assecuti, et Apostoli verba suspicantes fuisse adulterata, hoc modo illa interpretantur : Non solum qui faciunt ea, verum etiam qui assentiuntur perpetrantibus : nam ita habuisse dicunt vetus exemplar : ut majus sit facere, minus vero assentiri. Ego autem neque in hoc depravatos fuisse apostolicos codices asserens, neque cum his qui non intellexerunt contendere volens, lectoribus isthuc judicandum permittam. Dico ergo quod cum eos qui peccant collaudare longe operosius sit, ac majus ad supplicii rationem momentum habeat quam peccare, merito dicto est : Non solum ea faciunt, verum etiam assentiunt perpetrantibus. Nam is qui dum peccat, simul etiam peccatum condemnat, is quandoque temporis successu seipsum recuperare poterit, cum maximum habeat ad resipiscentiam auxilium, peccati videlicet condemnationem et odium. Qui vero pravitatem collaudat, is sese ad resipiscendum auxilio privat. Cum ergo judicium hoc corruptæ mentis sit animæque immedicabiliter ægrotantis, non immerito qui peccatum collaudat longe iniquior judicatus est eo qui delinquit.

II, 1-3. Quapropter inexcusabilis es, o homo omnis qui judicas. Nam hoc ipso quod alterum judicas, te ipsum condemnas : eadem enim perpetras tu qui judicas. Scimus enim quod judicium Dei est secundum veritatem in eos qui talia agunt. Exstimas autem hoc, o homo qui judicas eos qui talia perpetrant, et facis ea, quod tu effugias judicium Dei ?

Noverat urbi commissum esse orbis principatum: A posthac igitur sermonem ad principes dirigit, potest tamen idem privatis quoque convenire. Dicit autem transgressionis magnitudinem. Et ipsi, inquit, perpetrabant iniqua et simul cum perpetrantibus currebant. Ubi enim quispiam ab alio corruptus ad iudicium duceretur, ipsi sedebant, illumque condemnabant; cum ipsi æqualia perpetrassent et cum eo ad perpetrandum concurrissent: 220 et tamen condemnabant. Ita noverant quod peccarent, seseque multo magis condemnarent. « Nam hoc iquo quod alterum iudicas. » Qui enim male agit, et tamen similia perpetrantes condemnat, adversus seipsum fert condemnationem. « Scimus enim quod iudicium Dei est secundum veritatem. » Siquidem hic non secundum veritatem est iudicium, nam et multi rei absolventur et insontes condemnantur; in futuro autem secundum veritatem erit. Imo et hic Dei iudicium neque iniustitiam absolvit, neque iustum condemnat, cum hic ad iudicium in quosdam descenderit. « Existimas autem hoc, o homo. » Multi namque arbitrantur. Etsi ego, inquit, pecco cum alios peccare prohibeam, mercedem ex hoc habeo. Verum illud audiet: « Medice, cura teipsum ». Primum enim condemnationem in teipsum induxisti.

II, 4-6. « Aut divitiarum benignitatis illius et tolerantiam ac longanimitatis contemnis? Ignorans quod lenitas Dei ad penitentiam te invitet? Secundum tuam autem duritiam, et cor penitere nesciens, recondis tibi ipsi iram in die irarum et revelationis et iusti iudicii Dei, qui reddet uni- C « cuique juxta opera sua. »

Longanimis quidem est, attamen nisi convertamur, ense suum vibrabit. « Ignorans quod lenitas Dei. » Propterea lenis est, non ut lenitate ad majoris demerentiam occasionem utaris, sed ut spatium penitentiam accipias; itaque perseverans in pravitateprehenderis. « Secundum tuam autem duritiam. » Cum enim quispiam neque benignitate emolliri potest, neque iram timet, quid eo durius esse potes? « Recondis. » Significat quod certissimo servabitur, et quod tu tibi causa sis: nam tu tibi reponis ac recondis. « Et revelationis. » Ne Dei iram audiens affectum arbitraris, subdidit: « Et revelationis iusti iudicii; » ubi enim iustum est iudicium, ibi non est affectus. Nam tunc maxime iustum iudicium revelatur, quando reddit unicuique juxta opera sua. « Et iusti iudicii Dei. » Tanquam ad declarationem interponitur, etc.

II. 7-11. *His quidem qui secundum tolerantiam operis boni gloriam et honorem ac incorruptionem quaerunt, vitam æternam. Iis vero qui sunt contentiosi, et veritati quidem non obtemperant, parent autem iniustitiarum, indignatio et ira, tribulatio et angustia, super omnem animam 221 hominis operantis*

(e) Joan v, 22.

ἦδει τῇ πόλει ἐγχειρισθεῖσαν τοῦ κόσμου τὴν ἡγεμονίαν. Καὶ λοιπὸν πρὸς τοὺς ἄρχοντας ἀποτείνεται. Ὁ δὲ αὐτὸς καὶ πρὸς ἰδιώτας ἀρμόζει λόγος. [ΦΩΤ.] Ὑπερβολὴν δὲ παρανομίας λέγει. Καὶ ἐπραττον, φησὶν, αὐτοὶ τὰ παρανομα, καὶ συνέτρεχον τοῖς πράττουσι. Καὶ ἐπειδὴ ἂν τις ἀλοῦς ὑπὸ τινος ἐπὶ κρίσιν ἦγετο, αὐτοὶ ἐκαθέζοντο καὶ κατέκρινον ἐκεῖνον, οὐ τὰ ἴσα αὐτοὶ ἐπραττον. Καὶ ᾧ εἰς τὸ πράττειν συνέτρεχον, καὶ ὁμοῦ κατέκρινον. Οὕτως ἤδεισαν ὅτι ἀμαρτάνουσιν, ὥστε πολλῶν μᾶλλον ἑαυτοὺς προκατέκρινον. « Ἐν ᾧ γὰρ κρίνεις τὸν ἕτερον. » Ὁ γὰρ τὰ κακὰ πράσσω, κατακρίνων δὲ τοὺς τὰ ὁμοία πράσσοντας, καθ' ἑαυτοῦ πρῶτον τὴν κατὰ κρίσιν φέρει. « Οἴδαμεν δὲ, ὅτι τὸ κρίμα τοῦ Θεοῦ ἐστὶ κατὰ ἀλήθειαν. » Ὡς μὲν γὰρ οὐ κατὰ ἀλήθειαν ἐστὶ τὸ κρίμα· πολλοὶ γὰρ καὶ ἔνοχοι διαφεύγουσι, καὶ ἀθῶοι κατακρίνονται. Ἐκεῖ δὲ κατὰ ἀλήθειαν ἐστὶ. Καὶ ὡς τὸ τοῦ Θεοῦ κρίμα οὕτως ἄδικον ἀθῶοῦ, οὕτως δίκαιον κατακρίνει, ὅταν εἰς κρίσιν καὶ ἐνταῦθα καταστῆ τισιν. « Λογίζη δὲ τοῦτο, ὦ ἄνθρωπε. » Πολλοὶ γὰρ ἠγοῦνται, ὅτι· Ἐγὼ, φησὶν, ἀμαρτάνω, ἄλλους δὲ κωλύω ἀμαρτάνειν, μισθὸν ἐκ τούτου ἔχω. Ἄλλ' ἀκούσεται τό, « Ἰατρὲ, θεράπευσον σεαυτὸν. » Τὴν γὰρ καταδίκην, φησὶ, σὺ σαυτῷ ἐπέγαγες πρῶτον.

Ἡ τοῦ πλοῦτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ καὶ τῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς μακροθυμίας καταφρονεῖς; ἀγνοῶν ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ εἰς μετάνοιαν σε ἄγει; Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σου καὶ ἀμετανόητον καρδίαν, θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς καὶ ἀποκαλύψεως δικαιοκρασίας τοῦ Θεοῦ, ὃς ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ.

Μακροθυμεῖ μὲν πλὴν ἐὰν μὴ ἐπιστραφῶμεν, τὴν βόμβαν αὐτοῦ σπλιθώσῃ. « Ἀγνοῶν ὅτι τὸ χρηστὸν τοῦ Θεοῦ. » Διὰ τοῦτο γὰρ μακροθυμεῖ, οὐχ ἵνα τῇ μακροθυμίᾳ χρῆσιν εἰς ἀφορμὴν μείζονος καταφρονήσῃς, ἀλλ' ἵνα διάστημα μετάνοιαν λάβῃς. Ἐπιμένει οὖν ἀπολύτῳ. « Κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σου. » Ὅταν γὰρ τις μὴτε χρηστότητι μαλάσσεται, μὴτε ὀργῇ δειλιᾷ, τί τούτου σκληρότερον; « Θησαυρίζεις. » Τὸ πάντως φυλαχθῆσόμενον δολοῖ. Καὶ ὅτι σὺ σαυτῷ ἄτιος. Σὺ γὰρ ἀποτίθης καὶ θησαυρίζεις. « Καὶ ἀποκαλύψεως. » ἵνα μὴ ὀργὴν Θεοῦ ἀκούων πάθος νομίσης, ἐπέγαγεν. « Ἀποκαλύψεως δικαιοκρασίας. » Ἐνθα γὰρ δικαιοκρασία, οὐκ ἐστὶ πάθος. Τό τε γὰρ μάλιστα ἡ δικαιοκρασία ἀποκαλύπτεται, ὅταν ἀποδίδωσιν ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. « Καὶ δικαιοκρασίας τοῦ Θεοῦ. » Ὡς πρὸς τὴν ἐρμηνείαν τὸ καὶ παρέλκεται.

Τοῖς μὲν καθ' ὑπομονὴν, ἔργου ἀγαθοῦ δόξαν καὶ τιμὴν καὶ ἀφθασίαν ζητοῦσι, ζωὴν αἰώνιον. Τοῖς δὲ ἐξ ἐριθείας, καὶ ἀπειθοῦσι μὲν τῇ ἀληθείᾳ, πειθόμενοι δὲ τῇ ἀδικίᾳ, θυμὸς καὶ ὀργή, θλίψις καὶ στενοχωρία ἐπὶ πᾶσαν ψυχὴν ἀνθρώπου τοῦ κατακραζομένου τὸ κακόν, Ἰουδαίου

τε πρώτον καὶ Ἑλληνας· δόξα δὲ καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη παντὶ τῷ ἐργαζομένῳ τὸ ἀγαθόν, Ἰουδαίῳ τε πρώτον καὶ Ἑλληνι. Οὐ γὰρ ἐστὶ προσωπολιψία παρὰ τῷ Θεῷ.

[ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.] « Τοῖς μὲν καθ' ὑπομονήν » Οὐ γὰρ μόνον ἡ πίστις ἀρκεῖ, ἀλλὰ καὶ ἔργων χρεία. « Ἐπομονήν » δὲ εἰπὼν, γενναίως ἔχειν διδάσκει πρὸς τοὺς πειρασμούς. [ΦΩΤ.] Τὸ ὑπερβατόν, οὕτω τακτέον· τοῖς καθ' ὑπομονήν ἔργου ἀγαθοῦ ζητοῦσι ζωὴν αἰώνιον, ἀποδώσει δόξαν καὶ ἀφθαρσίαν. « Καὶ ἀφθαρσίαν. » Τὰς περὶ ἀναστάσεως ἀνοίγει· θύρας. Ἀπὸ κοινοῦ τὸ, ἀποδώσει, ὅς καὶ ἀποδώσει. Ἀποδίδει γὰρ, τοῖς μὲν τὰ ἀγαθὰ, τοῖς δὲ ἀποδοθήσεται θυμὸς καὶ ὄργη καὶ τὰ ὅμοια. Ὅτι δὲ διπλοῦν τὸ σχῆμα τοῦ λόγου (καὶ ἀπὸ κοινοῦ γὰρ, καὶ ζεύγμα), σκόπει· ὅτι τὰ μὲν ἀγαθὰ ἀποδίδει, φησί, τῶν δὲ κλάσιν οὐκ ἀποδώσει, ἀλλ' ἀποδοθήσεται. Καὶ οὐδὲ τοῦτο κατὰ λέξιν εἶπεν, ἀλλ' ἀφῆκε συνεπινοηθῆναι. Οὕτως οἶδε, τὸ μὲν δικαιοῦν καὶ σώζειν, οἰκεῖον Θεοῦ. Τὸ δὲ τιμωρεῖν αὐτὸν καὶ κολάζειν, ἀπὸ τῆς τῶν ἀμαρτανόντων πωρώσεως, καὶ τοῦ μὴ μετανοεῖν καὶ ἐπιστρέφειν. » Τοῖς δὲ ἐξ ἐριθείας. » Πάλιν δείκνυσι φιλονεικίας εἶναι καὶ βραθυμίας τὰ ἀμαρτήματα. « Καὶ ἀληθεία. » Ἐπαίλεται τὸ καλόν. [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.] « Πειθομένοις δὲ τῇ ἀδικίᾳ. » Τίς γὰρ πιστεύει ὅτι καλὸν ἡ ἀδικία. καὶ κακὸν ἡ ἀλήθεια; Δῆλον οὖν, ὡς ἐν γνώσει ἐστὶν ἡ ἀμαρτία. Τοῦτο γὰρ μάλιστα τὸ Πειθομένοις διηλοῦ· ἐκὼν γὰρ πείθεται ὁ πειθόμενος. « Ἐπιπᾶσαν ψυχὴν. » Οὐκ ἐνι, φησί, βασιλεὺς, οὐκ ἐνι δυνάστης ὅς διαφύεται. « Ἰουδαίου τε πρώτον. » Ὅσα γὰρ πλείονος διδασκαλίας ἠξίωται, τοσούτῳ ἀμαρτάνῳ πλέον τιμωρηθήσεται. Ἔσσεθαι, φησὶν, ἢ μᾶλλον ἔσεται. Ἔσεται γὰρ ὄργη ἐπὶ πᾶσαν ψυχὴν ἀνθρώπου τοῦ κατεργαζομένου. « Δόξα δὲ καὶ τιμὴ καὶ εἰρήνη. » Καλῶς τὸ, « Καὶ εἰρήνη, » ἔκει γὰρ οὐδεὶς διὰ φθόνον μαχθήσεται τῷ τιμηθέντι ἢ δοξασθέντι. « Ἰουδαίῳ τε πρώτον καὶ Ἑλληνι. » Ἴνα μὴ νομίζωσιν Ἰουδαῖοι τὸν ἀκρόβυστον, κἂν θεοσεβῆς ᾖ, ἔλαττον ἔχειν, συνάπτει αὐτούς. Ἐλθῆνα, οὐ τὸν εἰδωλολάτρην λέγει, ἀλλὰ τὸν ἀκρόβυστον μὲν, θεοσεβῆ δὲ καὶ πιστόν. « Οὐ γὰρ ἐστὶ προσωπολιψία. » Οὐ γὰρ προσώπων, ἀλλ' ἔργων ἐστὶν ἡ ζήτησις. Ἐντεῦθεν ἄχρι ψύλλων πλείονων, μάχην εἰσάγει ἐθνικῶν καὶ Ἰουδαίων· καὶ συνηγορεῖ τοῖς ἐθνικοῖς μὲν, φύσει δὲ καὶ τὰ δίκαια πράττουσι. Τοῦτο δὲ ποιεῖ, ὁρίων τὸν μὲν νόμον ἐκβαλεῖν, τῶν δὲ πίστιν

consequenter pugnam ac contentionem inducit, quæ de pluribus parvi momenti rebus inter gentiles ac Judæos erat: et iis patrocinatur qui gentiles quidem sunt, attamen naturæ ductu operantur quæ bona sunt. Hoc autem facit volens legem abjicere, ac in ejus locum fidem introducere.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Περὶ κρίσεως τῆς κατὰ τοῦ Ἰσραήλ, τοῦ μὴ φυλάσσοντος τὰ νόμιμα.

Ὅσοι γὰρ ἀνόμως ἤμαρτον, ἀνόμως καὶ ἀπολοῦνται· καὶ ὅσοι ἐν νόμῳ ἤμαρτον, διὰ νόμου κριθήσονται. Οὐ γὰρ οἱ ἀκροαταὶ τοῦ νόμου δίκαιοι παρὰ τῷ Θεῷ, ἀλλ' οἱ ποιηταὶ τοῦ νόμου δικαιωθήσονται.

malum, Judæique primum et Græci. Gloria vero et honor et pax omni operanti bonum, Judæo primum et Græco. Non enim est personarum respectus apud Deum.

• Qui secundum tolerantiam. • Neque enim sola fides sufficit, sed et opera sunt necessaria. Cum autem dixit, « Tolerantiam, » docet ut adversus tentationes strenue se habeant. Est autem hyperbatum, et ita debet ordinari: His qui secundum tolerantiam operis boni quærent vitam æternam, reddet gloriam et honorem ac incorruptionem. « Ac incorruptionem. » De resurrectione ostia aperuit, et cum verbo, reddet, quod a communi sensu repetendum est, completur sententia. Nam reddet his quidem bona, illis vero reddetur indignatio et ira aliaque hujusmodi. Cum autem duplex sit orationis schema (nam et a communi sermone repetitio dicitur etzeugma), considera quod dicit: « Bona quidem reddet, ultionem vero non reddet, sed illa reddetur: et ne hoc quidem expresse dicit, sed subintelligendum reliquit: ita sciens ei proprium esse quod justum est salvare: porro ulcisci ac punire provenit a peccatorum obduratione: quodque penitere nolint ac converti. « Iis vero qui sunt contentiosi. » Rursus peccata ex pertinacia et socordia esse ostendit. « Et veritati. » Conjunctio καὶ, et, otiose additur. « Parent autem injustitiæ. » Quis enim credit quod bonum sit injustitia, malum autem sit veritas? Itaque manifestum est quod ex cognitione, et non ex ignorantia sit peccatum. Nam hoc maxime significat dictio πειθομένοις, qui parent; voluntarie namque parent is qui parent. « Super omnem animam. » Non potest, inquit, rex, non potest magistratus eflugere. « Judæique primum. » Quanto enim majorem doctrinam accepit, tanto peccans majori punietur supplicio. Intelligitur autem verbum ἔσεται, erit, sive obveniet; obveniet enim ira, etc. super omnem animam hominis qui malum operatur. « Gloria vero et honor et pax. » Pulchre addit: « Et pax; » ibi enim nullus invidia accensus, pugnabit adversus illum qui honoratus fuerit aut gloria affectus. « Judæo primum et Græco. » Ne existiment Judæi eum qui in præputio est, si etiam Dei cultor fuerit, inferiorem esse, conjunxit eos: Græcum autem vocat non idololatram, sed eum qui in præputio est, verum Dei cultor ac fidelis. 222 « Non enim est personarum respectus. » Siquidem non personarum, sed operum fit inquisitio. Hinc

CAPUT III.

De judicio quod fertur adversus Israelitas legalia non servant.

II, 12, 13. *Nam quicumque sine lege peccaverunt sine lege peribunt. et quicumque in lege peccaverunt, per legem judicabuntur. Non enim auditores legis justi sunt apud Deum, sed qui legem factis expriment, justificabuntur.*

Ostendero vult quod cum due peccaverint, nempe Judæus ac præputiatus, gravius punitur Judæus, eo quod, etiam legem habens vitæ ducem, peccaverit: præputiatus vero inducit sine lege peccantem, qui sine lege, inquit, peribit: hoc est, non juxta legis exactionem, quod moderatam significat perditionem: Judæum vero ex præscripto legis dicit prævaricatorem, qui per legem, inquit, quam transgressus est judicabitur; hoc autem significat acriorem perditionem. Ipsum vero appellat judicium non perditionem, eo quod tanquam forum judiciale existimetur. Verum si gravius punitur Judæus juxta præscriptionem, quomodo de Græco quidem dixit « Peribunt, » de Judæo autem, « Judicabuntur? » Quorum illud indubitato malum esse videtur, istud vero in dubium referri potest? Sed advertite quod « Judicium » vocat hic condemnationem, hoc est indubitatum perditionem; est autem punitio supra punitorem, et utrumque indubiæ perditionis, *Aliter*. Hoc loco non æqualem ostendit dignitatem Judæi et Græci, sed Judæum a legis datione admodum esse etiam gravatum. 223 Græcus namque sine lege judicatur. Quod autem habet hic, sine lege, non gravius dicit, sed mitius: hoc est, non habet accusantem legem. Nam sine lege, id est absque illius condemnatione, a naturæ solum ratiocinationibus condemnatur: Judæus vero conformiter ad legem: hoc est lege simul cum natura condemnante; etenim quo major de eo cura habebatur, tanto majores dabit pœnas. « Non enim auditores legis. » Si quidem hominibus fortassis imponunt verum Deus non esse eos, qui legem audiunt justos habet, sed illos qui factis exprimunt.

II, 14-16. *Nam cum gentes legem non habentes, natura duce quæ legis sunt, fecerint, hi legem non habentes sibi ipsis sunt lex: qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, simul attestante illorum conscientia, et cogitationibus inter se accusantibus aut etiam excusantibus, in die quando judicabit Deus occulta hominum secundum Evangelium meum, per Jesum Christum.*

« Quæ legis sunt fecerint, » Naturæ ratiocinationibus ad boni operationibus utentes. Admirandi autem sunt hi qui lege pædagogo non egent, sed sibi ipsis legem ferunt, ac latam complent legem. « Scriptum in cordibus. » Neque enim illis opus est, inquit, litteris legis quorum cor inscriptum est considerata lege. « Attestante illorum conscientia. » Nam satis est illis pro lege propriam habere attestantem conscientiam. « Et cogitationibus inter se. » In eo enim iudicio non est nobis opus extrinsecis vel accusatoribus vel utilia nobis testimonia ferentibus: sed cujusque cogitationes ac conscientia vel accusabit vel excusabit. — Quod autem ait, « Cogitationibus inter se, » per hyperbaton dictum est: consequitur namque ad id quod præcessit: « Non enim auditores legis justus sunt apud Deum, sed qui legem factis

Δείξει θέλει ἐν δύο ἀμαρτήσασιν, Ἰουδαίῳ τε καὶ ἀκροβύστῳ, χεῖρον τὸν Ἰουδαῖον τιμωρεῖσθαι, ὅσῳ καὶ νόμου ὁδηγοῦ εὐπορήσας ἤμαρτεν ἀνόμως ἐξ ἀμαρτάνοντα εἰσάγει: τὸν ἀκροβύστον, ὅς, φησὶν, ἀνόμως ἀπολείται: τούτέστιν, οὐ μετὰ ἀκριβείας νόμου, ὃ δηλοῖ τὴν σύμμετρον ἀπώλειαν. Ἐννόμως δὲ ἀμαρτάνοντα λέγει τὸν Ἰουδαῖον, ὅς, φησὶ, διὰ τοῦ νόμου ὃν παραβέβηκε κριθήσεται, τούτέστι κατακρίθησεται. Δηλοῖ δὲ τοῦτο τὴν χεῖρονα ἀπώλειαν. Κρίσιν δὲ αὐτὴν καλεῖ, καὶ οὐκ ἀπώλειαν, διὰ τὸ ἠγείσθαι τὸ δικαστήριον. Εἰ χεῖρον οὖν ὁ Ἰουδαῖος τιμωρεῖται κατὰ τὴν παραγραφὴν, πῶς ἐπὶ μὲν τοῦ Ἑλλήνος, « Ἀπολούνται, » εἶπεν, ἐπὶ δὲ τοῦ Ἰουδαίου, « Κριθήσονται; » Ἄν τὸ μὲν ἀναμφίβολον κακὸν εἶναι δοκεῖ, τὸ δὲ ἀμφίβολοδ; Ἄλλὰ πρόσχε. « Κρίμα » ἐνταῦθα τὸ κατὰ κρίμα λέγει, τούτέστι τὴν ἀναμφίβολον ἀπώλειαν δηλοῖ: ἀλλὰ ἐν τιμωρίᾳ παρὰ τιμωρίαν, καὶ τὰ δύο οὐκ ἀμφίβολον ἀπώλειας. — Ἄλλως. Ἐνταῦθα οὐ μόνον ἰσοτιμίαν δείκνυσιν Ἰουδαίου τε καὶ Ἑλλήνος, ἀλλὰ καὶ πολὺ τὸν Ἰουδαῖον βρoύμενον ἀπὸ τῆς τοῦ νόμου δόσεως. Ὁ μὲν γὰρ Ἑλλήν ἀνόμως κρίνεται. Τὸ δὲ, ἀνόμως, ἐνταῦθα οὐ τὸ χαλεπώτερον, ἀλλὰ τὸ ἡμερώτερον λέγει, τούτέστιν, οὐκ ἔχει κατηγοροῦντα τὸν νόμον. Τὸ γὰρ, ἀνόμως, τούτέστι, χωρὶς τῆς ἐκείνου κατακρίσεως, ἀπὸ τῶν τῆς φύσεως λογισμῶν καταδικάζεται μόνον, ὃ δὲ Ἰουδαῖος ἐννόμως, τούτέστι, μετὰ τῆς φύσεως, καὶ τοῦ νόμου κατηγοροῦντος. Ὅσῳ γὰρ πλείονος ἀπήλαυσεν ἐπιμελείας, τοσούτῳ μείζονα ὄψει δίκην. « Οὐ γὰρ οἱ ἀκραταὶ τοῦ νόμου. » Ἰσως γὰρ ἀνθρώπους πλανῶσιν, ἀλλ' οὐ τῶς ἀκρατὰς τοῦ νόμου δικαιοὶ ὁ Θεὸς, ἀλλὰ τοὺς ποιητάς.

Ὅταν γὰρ ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα, φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῇ, οὗτοι νόμον μὴ ἔχοντες, ἑαυτοῖς εἰσι νόμος. Οἵτινες ἐνδείκνυνται τὸ ἔργον τοῦ νόμου γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, συμμαρτυροῦστές αὐτῶν τῆς συνειδήσεως, καὶ μεταξύ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν κατηγορούντων, ἢ καὶ ἀπολογουμένων ἐν ἡμέρᾳ ὅτε κρίνει ὁ Θεὸς τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον μου, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

« Τὰ τοῦ νόμου ποιῇ. » Τοῖς τῆς φύσεως λογισμοῖς χρώμενα πρὸς δικαιοπραγίαν. Θαυμάσιοι οὖν οὗτοι παιδαγωγοῦ μὴ δεηθέντες, αὐτοὶ νομοθεταὶ τε εἰσὶν ἑαυτῶν, καὶ πληρωταὶ τῆς νομοθεσίας. « Γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις. » Οὐ γὰρ δεόνται τοῦ ἐν γράμματι νόμου, φησὶν, ἀλλὰ τούτοις ἡ καρδία, ἔγγραπτον ἔχει κατανοούμενον τὸν νόμον. « Συμμαρτυροῦστές αὐτῶν τῆς συνειδήσεως. » Ἀρκεῖ γὰρ ἀντὶ τοῦ νόμου τὴν οἰκείαν συνείδησιν ἔχειν μαρτυροῦσαν. « Καὶ μεταξύ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν. » Ἐν ἐκείνῳ γὰρ τῷ κριτηρίῳ, οὐ δεόμεθα τῶν ἐξωθεν, ἢ κατηγορούντων, ἢ μαρτυρούντων ἡμῖν τὰ γρησά, ἀλλ' οἱ ἐκάστου λογισμοὶ καὶ τὸ συνειδὸς, ἢ κατηγορεῖ ἢ ἀπολογεῖται. [ΦΩΤ.] Τὸ δὲ, μεταξύ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν, καθ' ὑπερβατὸν εἰρηται. Ἐφ' ἐξῆς γὰρ ἐστὶ τοῦ, « Οὐ γὰρ οἱ ἀκραταὶ τοῦ νόμου δίκαιοι παρὰ τῷ Θεῷ, ἀλλ' οἱ ποιηταὶ τοῦ νόμου δικαιοθή-

σονται. Ἐρωμενία γὰρ ἐστὶ πῶς οἱ μὲν δικαιούνται. οἱ δὲ δικαιούνται. Καὶ φησιν, ὅτι οὐ θεομένου τοῦ κριτηρίου μαρτύρων, οὐ τινῶν ἔξωθεν ἀποδείξεων, ἀλλ' οὐκ ὄρθην ἐξ αὐτῶν τῶν λογισμῶν καὶ ἡ ἀμαρτία πρὸς τὴν αἰσθησιν, καὶ ἡ ἀρετὴ ἐπίδηλος γίνεται. Διὸ καὶ οἱ ἄνθρωποι ἐνταῦθα ἀθώωσιν, οὐ δεῖ τούτους θηροῦσιν· οὐδὲν γὰρ ἐκείθεν ὠρελῆσουσι. Καὶ πάλιν κατακρίνωσιν, οὐ χρὴ φροντίζεῖν. Οὐδὲν γὰρ ἐκεῖ βλάψουσιν, ἀλλ' ἀρκεῖ καὶ εἰς κατάκρισιν καὶ εἰς ἀθώωσιν, ἡ τῶν οικειῶν λογισμῶν συναίσθησις καὶ μαρτυρία. Διὰ τὸ εἶπὼν· « Κατηγορούντων τῶν λογισμῶν, » οὐκ εἶπε· « Δικαιούντων; » οὕτως γὰρ ἂν ἐδολούτο, οἱ κολαζόμενοι τε διὰ τοῦ, « Κατηγορούντων, » καὶ οἱ σωζόμενοι διὰ τοῦ, « Δικαιούντων. » Νῦν δὲ ὡς ἐπὶ ἐνός καὶ τοῦ αὐτοῦ προτρέπεται νοεῖν ἡ ἀκολουθία, καὶ τὸ, « Κατηγορούντων, » καὶ τὸ, « Ἀπολογουμένων. » Φημὲν οὖν, ὅτι οὐ δεῖ ἐπὶ τοῦ ἐνός καὶ τοῦ αὐτοῦ ἀμφοτέρω λαθεῖν, ἀλλὰ κατηγορούντων μὲν τῶν λογισμῶν ἐφ' ἑτέρων, ἤτοι τῶν κολαθησόμενων, ἀπολογουμένων δὲ ἐφ' ἑτέρων, ἤτοι τῶν σωθησόμενων. Διὰ τὸ οὐκ εἶπε· Καὶ δικαιούντων καὶ κατακρινόντων; Ὅτι οὐ δικαιούσιν οὗτοι οὐδὲ τιμωροῦνται, ἀλλὰ κατηγοροῦσι μὲν ἢ ἀπολογούονται. Τὴν δὲ κρίσιν τῆς τιμωρίας ἢ τῆς δικαιώσεως ὁ κριτὴς ἐπάγει. Καλῶς οὖν φησι, τῶν λογισμῶν κατηγορούντων ἢ καὶ ἀπολογουμένων Πάλιν ἔστιν εἰπεῖν· Εἰ οὖν; πῶς ἀπολογούονται, μηδενὸς κατηγοροῦντος; Τὸ γὰρ, κατηγορούντων, εἴρηται, ὅτι ἐπὶ τῶν κολαθησόμενων δεῖ λαθεῖν, τὸ δὲ ἀπολογουμένων, ἐπὶ τῶν δικαιωθησόμενων, καὶ καλῶς εἴρηται, πῶς ἀπολογούονται μηδενὸς κατηγοροῦντος; Κατηγοροῦσι καὶ ἐνταῦθα. Οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστιν ἄνθρωπον ἄνευ ἀμαρτίας ἐκείθεν ὀφθῆναι. Ἄλλ' ἡ κατηγορία, ἐπεὶ οὐκ ἔστι βίβρος ἔχοντα καὶ ὄγκον τὰ ἀμαρτήματα, οὐκ ἔστι σφοδρὰ οὐδὲ ἀπαράγραπτος, ἀλλὰ ἀπολογίαν προάγουσι· πρὸς αὐτὴν οἱ λογισμοί, τὸ εὐλόγητον τῆς φύσεως, τὸ ἀσθενὲς, τὴν τοῦ Θεοῦ φιλοανθρωπίαν, τὸν ἔλεον. Καὶ παύεται μὲν ἐκείνη, νικᾷ δὲ ἡ ἀπολογία. Ἀπὸ τῆς ἀπολογίας οὖν εἰσι, καὶ ἡ κατηγορία προηγέσθη, ἄξιοι οὗτοι σημαίνεσθαι. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις ἄτοπα μὲν καὶ χαλεπὰ τὰ ἀμαρτήματα, σφοδρὰ δὲ καὶ ἀπαράτητος ἡ κατηγορία, οὐδαμοῦ δὲ ἡ ἀπολογία, τίθησιν ἐπ' αὐτῶν πάλιν μόνον τὸ, κατηγορούντων. Εἴσι δὲ συγγνωστὰ μὲν, ἢ κατὰ λογισμοὺς ἡμάρτομεν, ἀσυγγνωστα δὲ, ἢ μέχρι πρόξενων παρεϊκόσμεν. Καὶ πάλιν συγγνωστὰ μὲν, ἢ διὰ μετανοίας καθηράμεθα ἀσυγγνωστα δὲ, οἷς μηδὲ τὸ διὰ ταύτης ἰατήριον καὶ τὴν θεράπειαν προσεννόημεν.

Δύναται δὲ καὶ ὡς ἔχει τάξεως ἡ λέξις, τοῦ βήτοῦ ἢ διὰ τοῦ παραληθῆναι. Οἷον οἱ μὲν τὸν νόμον λαβόντες, καὶ τὸν νόμον καὶ τὴν συνείδησιν ἐφ' οἷς ἀμαρτάνουσι κατηγοροῦσιν. Οἱ δὲ μὴ παρεϊληφότες, φησὶ, τὸν νόμον, πράττοντες δὲ ἀπὸ συνείδησεως τὰ τοῦ νόμου, οὗτοι τὴν συνείδησιν προβάλλονται μάρτυρα τῆς ἀγαθοεργίας. Ἴνα γὰρ μὴ τις εἴπῃ. Οὐκοῦν κατὰ τύχην πράττουσι τὸ ἀγαθόν, εἰ μὴ νομῶ πράττουσιν. Οὐ μνοῦν, φησὶν, ἀλλὰ μετὰ συνείδη-

A exprimunt, justi habebuntur. « Siquidem declaratio est quomodo hi justificantur, illi vero non. Et ait quod foro non egente testibus, non extrinsecis quibusvis demonstrationibus. sed intus ab ipsis cogitationibus. testimonium adducitur, virtusque laudatur. Idcirco quanquam 224 hic homines absolvent, non oportet hos esse securos: nihil enim inde juvabuntur. Rursum etsi condemnaverint, non admodum angi oportet: si quidem nihil ibi nocebunt, sed satis est et ad condemnationem et ad absolutionem propriam cogitationum conscientia vel testimonium. Verum cum dixisset: « Cogitationibus accusantibus, » quare non addidit, « Justificantibus? » Ita enim manifesti fierent et qui puniuntur per hoc quod dicitur, « Accusantibus, » et qui salvi fiunt per hoc quod adderetur, B Justificantibus. Nunc autem quasi de uno et eodem, consecutio sermonis intelligere nos admonet et « Accusantibus » et « Excusantibus. » Dicimus autem quod non oporteat de uno et eodem utrumque accipere: sed accusantibus quidem de alteris, puta puniendis; excusantibus vero de alteris, puta salvandis. Sed cur non dixit, Et justificantibus et condemnantibus? Quia hæc neque justificant neque puniunt, sed accusant cogitationes vel excusant; iudicium vero punitiois vel justificationis fert iudex. Bene ergo ait: Cogitationibus accusantibus vel etiam excusantibus. Rursum posset quispiam dicere: Quid igitur? quomodo excusant nemine accusante? Dictum enim est, accusantibus, de condemnandis sumi oportere; excusantibus, vero de C salvandis, et bene dictum est, quomodo excusant nemine accusante? Accusant etiam hic. Non enim potest, inquam, hic homo carere peccato, verum accusatio, cum peccata gravia non sint aut magui ponderis, non est vehemens aut legitima, sed excusationem ad eam præferunt cogitationes, puta naturæ lubricitatem ac infirmitatem, Dei erga homines amorem ac misericordiam: et illa quidem cessat, excusatio autem vincit. Sunt igitur hæc cogitationes merito designatæ ab excusatione, licet accusatio præcesserit. In his vero qui percunt qui absurda sunt et gravia peccata, vehemensque et inevitabilis accusatio, excusatio autem nequaquam, in eis solum ponit, « Accusantibus. » Præterea digna sunt D verum non merentur veniam quæ ad opera usque protraximus. Et rursum ignoscibilia sunt quæ pœnitentia delevimus, ea autem condemnari nequeunt quibus curam ac salutem per hanc non attulimus.

225 Potest quoque dicti sensus accipi, velut habet ordo dictionum, puta qui legem acceperunt, et legem habent, et conscientiam, de his quæ deliquerunt, accusantem: qui vero legem non acceperunt, sed ex conscientia quæ legis sunt faciunt, hi conscientiam bonæ operationis testem producunt. Ne quis enim dicat: Casu ergo quod bonum est agunt, si non lege agunt: Nequaquam, inquit, sed duce conscientia, hanc præceptorem ac testem

habentes, ideoque majore digni sunt remuneratione, majoremque inducunt confutationem adversus eos qui habita lege deliquerunt. Deinde quia non omnes qui lege carent, bene operantur, imo sunt qui etiam delinquant : ostendit neque hos futuros impunitos. Quanquam enim legem, inquit, non habeant accusantem, nihilominus tamen pœnas dabunt, cogitationibus inter se accusantibus. Quod autem additur, vel etiam excusantibus, ex contrario fidem facit, ac si diceret : Quemadmodum excusantibus cogitationibus absque lege consequitur absolutio, pœnæque immunitas ; ita rursus sine lege accusantibus, sequitur condemnatio. Verum quando hæc erunt ? In secundo adventu, inquit. « Quando judicabit Deus occulta hominum. » Si quidem homines manifesta vident, Deus vero occultorum scrutator est. « Per Jesum Christum. » — « Nam Pater, ait, non judicat quemquam, sed omne iudicium dedit Filio²². »

II, 17-20. *Ecce tu Judæus cognominaris et requiescis in lege, et gloriaris in Deo, et cognoscis voluntatem, ac probas eximia institutus per legem, confidisque teipsum ducem esse cæcorum, lumen in tenebris versantium, eruditorem insipientium, doctorem imperitorum, habentem formam cognitionis ac veritatis quæ in lege est.*

Cum dixisset nihil Dei cultori, licet præputiatus sit, deesse, quo minus salvus fieri possit, modo legem factis exprimat : ponit deinceps ea in quibus extollebantur Judæi, ostendens quod nulla sit horum utilitas non recte viventi, primumque ipsum ponit nomen. Ecce, inquit, tu Judæus cognominaris. Ipsum siquidem nomen **226** magnum quiddam esse videbatur, veluti nunc est nomen Christianorum. « Cognominaris. » Neque enim re vera es, nisi legem complas. « Et requiescis in lege. » Non enim laboras, inquit, sicut illi qui sunt extra legem, inquirendo quid sit agendum, sed legem habes omnia te manifeste docentem. Vel hoc modo. Multum in lege extolleris, illaque te effers, quod supra cæteros divinam acceperis legem. Dicens autem, « Requiescis, » significat quod non labore illorum egregisque facinoribus data sit, sed divina gratia. « Et gloriaris in Deo. » Ac si solus supra cæteros homines dilectus sis. Videtur autem illos objecta quoque vecordia irridere. « Et cognoscis voluntatem. » Atqui cognoscere nec facere gravius advehit supplicium : attamen in hoc quoque extollebantur. Unde non dicit, facis, sed, « Cognoscis Dei voluntatem. » — « Ac probas eximia institutus per legem. » Legis enim eruditio novit exacte docere explorationem eorum quæ conferunt. Hi verocum non præstarent, in hoc etiam efferebantur, quod utilium nosset explorationem. « Confidisque. » Non es, inquit, dux cæcorum, sed ita de teipso arbitraris. Cæcos autem vocat eos, qui in tenebris

Α σεως, διδάσκαλον ταύτην καὶ μάρτυρα ἔχοντας τῆς ἀγαθοεργίας. Διὸ καὶ μείζωνος ἄζιοι ἀποδοχῆς, καὶ μείζονα τὸν ἔλεγχον κατὰ τῶν μετὰ νομοῦ ἀμαρτανόντων ἀπάγονται. Εἶτα ἐπειδὴ οὐ πάντες οἱ χωρὶς νόμου ἀγαθοεργοῦσιν, ἀλλ' εἰσὶν οἱ καὶ πλημμελοῦσι, δείκνυσιν οὐδ' αὐτοὺς ἐσομένους ἀτιμωρήτους. Εἰ γὰρ καὶ μὴ νόμον ἔχουσι, φησί, τὸν κατηγοροῦντα, ἀλλὰ καὶ οὕτως δίκας ὑφέξουσι, μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν κατηγορούντων. Τὸ δὲ, ἢ καὶ ἀπολογουμένων, πίστως ἐστὶν ἐκ τοῦ ἐναντίου ἐπαγομένη. Ὡσανεὶ ἔλεγεν, ὅτι Ὡσπερ ἀπολογουμένων τῶν λογισμῶν, ἀθώωσις ἀκολουθεῖ τοῦ νομοῦ χωρὶς, οὕτως κατηγορούντων, πάλιν χωρὶς τοῦ νόμου, ἢ κατὰ κριτικὴν ἔπεται. Ἦότε δὲ ταῦτα ; Ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ. « Ὅτε κρινεῖ ὁ θεὸς τὰ κρυπτά τῶν ἀνθρώπων. »

Β Οἱ μὲν γὰρ ἄνθρωποι τὰ φανερά, ὁ δὲ θεὸς τῶν κρυπτῶν ἐστὶν ἐξεταστής. « Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » — « Ὁ γὰρ Πατήρ, φησί, κρινεῖ οὐδένα, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ. »

Ἰδὲ σὺ Ἰουδαῖος ἐπονομάζῃ, καὶ ἐπαναπαύῃ τῷ νόμῳ, καὶ καυχᾶσαι ἐν θεῷ, καὶ γινώσκεις τὸ θέλημα, καὶ δοκιμάζεις τὰ διαφέροντα, κατηγορούμενος ἐκ τοῦ νόμου πέποιθᾶς τε σεαυτὸν ὀδηγὸν εἶναι τυφλῶν, φῶς τῶν ἐν σκότει, παιδευτὴν ἀφρόνων, διδάσκαλον νεπίων, ἔχοντα τὴν μόρφωσιν τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀληθείας ἐν τῷ νόμῳ.

Εἰπὼν ὅτι οὐδὲν τῷ θεοσεβεῖ μὲν, ἀκροβύστῃ δὲ, λείπει πρὸς τὸ σωθῆναι, ἐν ἧ μόνον τοῦ νόμου ποιητῆς, τίθησι λοιπὸν καὶ ἐφ' οἷς μέγα ἐφρόνουσιν Ἰουδαῖοι, δείκνυς οὐδὲν τούτων ὠφελεῖ τὸν μὴ ὀρθῶς βούντα. Καὶ πρῶτον αὐτὸ τὸ ὄνομα τίθει· κεν. Ἰδε σὺ, φησὶν, Ἰουδαῖος ἐπονομάζῃ. Ἐδόκει γὰρ καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα μέγα εἶναι, ὡς νῦν τὸ τῶν Χριστιανῶν. « Ἐπονομάζῃ. » Οὐ γὰρ εἶ κατὰ ἀλήθειαν, εἰ μὴ πληροῖς τὸν νόμον. « Καὶ ἐπαναπαύῃ τῷ νόμῳ. » Οὐ γὰρ κάμνεις, φησὶν, ἔξω νόμου πολιτευόμενος, τὸ πρακτέον ἐπιζητῶν, ἀλλ' ἔχεις τὸν νομον, σαφῶς ἀπὸντά σε διδάσκοντα. Ἦ οὕτως· Μέγα, φησὶν, ἐπὶ τῷ νόμῳ φρονεῖς, καὶ ἐντροφᾶς αὐτῷ, ὡς ἡξιωμένος νόμου θείου παρὰ τοὺς λοιπούς. Τὸ δὲ, « Ἐπαναπαύῃ » δηλοῖ, ὅτι οὐ καμάτῃ αὐτῶν ἢ κατορθώματι εἰδότη, ἀλλὰ χάριτι θεῆς. « Καὶ καυχᾶσαι ἐν θεῷ. Ὡς μόνος ἀγαπηθεὶς παρὰ τοὺς λοιπούς ἀνθρώπους. Δοκεῖ δὲ αὐτοὺς καὶ εἰς ἀπόνοϊαν σκώπτειν. « Καὶ γινώσκεις τὸ θέλημα. » Καί· τοι τὸ γινώσκεις μὲν, μὴ ποιεῖν δὲ, πλείονα παρασκευάζει τὴν κόλασιν. Ἄλλ' ὅμως καὶ ἐπὶ τούτῳ μέγα ἐφρόνουσιν. Ὅθεν οὐ λέγει, ποιεῖς, ἀλλὰ ; « Γινώσκεις τὸ τοῦ θεοῦ θέλημα. » « Καὶ δοκιμάζεις τὰ διαφέροντα κατηγορούμενος ἐκ τοῦ νόμου. » Ἦ γὰρ τοῦ νόμου κατήχησις οἷδε τῶν συμφερόντων ἀκριβῆ δοκιμασίαν ἐκδιδάξει. Οὗτοι δὲ μὴ ποιούντες, καὶ ἐπὶ τῷ εἰδέναι τῶν συμφερόντων δοκιμασίαν μέγα ἐφρόνουσιν. « Πέποιθᾶς τε. » Οὐκ εἶ, φησὶν, ὀδηγὸς τυφλῶν, ἀλλ' οὕτω περὶ σεαυτοῦ λογίζῃ. Τυφλοὺς δὲ λέγει καὶ ἐν σκότει, καὶ ἀφρονας, καὶ

²² Luc. iv, 23.

νηπίους, τοὺς προσκολλημένους αὐτοῖς προσηλύτους, οἱ οὐπω εἶδησιν εἶχον τοῦ νόμου. Τούτοις γὰρ τοῖς ὀνόμασιν ἀπὸ κενοδοξίας αὐτοὶ τοὺς προσηλύτους ἐκάλουν. Διὸ καὶ αὐτὸς ἡρέμα ἐπνευδίζων, αὐτοῖς τούτοις τοῖς τοιοῦτοις ὀνόμασιν ἐχρήσατο. « Ἐχοντα τὴν μόρφωσιν τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀληθείας. » Εὐφυνῶς εἶπε « Μόρφωσιν γνώσεως καὶ εὐσεβείας, » δηλῶν ὅτι οὐκ αὐτὴν ἔχουσι τὴν ἀληθῆ γνῶσιν καὶ εὐσεβείαν, ἀλλ' ἐπίπλαστον εἰκόνα τινὰ, σχῆμα μὲν ἔχουσαν ἀληθείας, οὐκ οὔσαν δὲ. Καλῶς δὲ κεῖται τὸ, « Ἐν τῷ νόμῳ. » Ἐδδει γὰρ τὴν εἰκόνα τὴν ἀληθῆ, ἐν τῷ συνειδῶτι καὶ ἐν ταῖς πράξεσι κεκτῆσθαι· σὺ δὲ, φησί, μέγα φρονεῖς, ὡς ὅτι ὁ νόμος ἔχει τὴν εἰκόνα ταύτην, ἀλλ' οὐδὲν τοῦτο πρὸς σέ, ἐπεὶ μὴ ποιητῆς εἶ τοῦ νόμου. — Ἄλλως. [ΦΩΤ.] Μορφοῦται τὴν μόρφωσιν τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἐν τῷ νόμῳ ἀληθείας, ὁ εἰδὼς αὐτὸν καὶ πολιτευόμενος κατ' αὐτόν. Τέθεικε γὰρ, τὸ μὲν « μόρφωσιν γνώσεως, » ἐπὶ τοῦ εἰδέναι, τὸ δὲ « μόρφωσιν ἀληθείας, » ἐπὶ τοῦ πράττειν. Ἐκεῖνος γὰρ ἀληθῆ τὴν ἐν τῷ νόμῳ γνῶσιν δεικνύει, ὁ δὲ διὰ τῶν ἔργων πληρῶν αὐτὴν, ἐκεῖνος πιστῆν. Σὺ δὲ, φησί, πέποιθας σεαυτὸν εἶναι παιδευτὴν καὶ ὁδηγὸν καὶ διδάσκαλον, οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ἔχοντα τὴν μόρφωσιν τῆς ἐν τῷ νόμῳ γνώσεως, καὶ τῆς ἐν τῷ νόμῳ ἀληθείας. οὕτως δὲ πολιτεύῃ, ὡς μὴδὲ διδασκαλίαν νομικῆς πω ἀκούσας. Ὁ οὖν τὴν μόρφωσιν πεποικῶς ἔχειν τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀληθείας, ὁ τῶν ἀφρόνων παιδευτῆς, ὁ ὁδηγός, ὁ διδάσκαλος εἶναι πεποικῶς, πρῶτον σεαυτὸν διδάξον. Διδάξεις δὲ, ὅτε ἐπὶ τοῖς ἔργοις δείξεις ἀληθεύουσαν τὴν διδασκαλίαν.

Ὁ οὖν διδάσκων ἕτερον, σεαυτὸν οὐ διδάσκει; ὁ κηρύσσων μὴ κλέπτειν, κλέπτεις; Ὁ λάγων μὴ μοιχεύειν μοιχεύεις; ὁ βδελυσσόμενος τὰ εἰδῶλα, ἱεροσυλεῖς; Ὁς ἐν νόμῳ καυχῶσαι, διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου τὸν Θεὸν ἀτιμᾶς; Τὸ γὰρ ὄνομα τοῦ Θεοῦ δι' ὑμᾶς βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσι, καθὼς γέγραπται.

Εἶτα ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα παρὰ Θεοῦ λαβόντες, καὶ μὴ φυλάττοντες αὐτὰ, μείζωνος ἔσονται τιμωρίας ἔνοχοι, ὅτι καὶ ἐν γνῶσει ἡ ἀμαρτία. Ἀλλὰ τῶς οὐ σφόδρα αὐτῶν καθάπτεται, ἀλλὰ κατ' ἐρώτησιν προάγων τὸν λόγον, τοῦτο αὐτὸ ἐνδείκνυται. Τινὲς δὲ μᾶλλον ἀποφαντικῶς ἀπαγνώσειον φασίν. Ὁ βδελυσσόμενος τὰ εἰδῶλα, ἱεροσυλεῖς; Ὁ μὲν νόμος καὶ τὰ ἐν τοῖς εἰδωλείοις χτήματα βδελυκτὰ εἶχε, διὰ τὸ δαίμοσιν ἠνατεθῆναι. Ἰμεῖς δὲ, φησί, τὰ μὲν εἰδῶλα βδελύσσεσθε ἵνα φανερωθῆτε, τὰ δὲ ἐπ' αὐτοῖς χρήματα ἀρπάξετε. Ἄρα οὖν, οὐδὲ τὰ εἰδῶλα κατὰ ἀλήθειαν βδελύσσεσθε. [ΦΩΤ.] Εἰ γὰρ τις βδελύσσει τὰ εἰδῶλα, ὡς τῶν οικείων ἐθῶν καὶ νομίμων καὶ ἱερῶν ἀκριβοῦς φύλαξ, ἔπειτα τὰ οικεῖα ἱερὰ ἀποσυλῆ, πόσης οὕτως οὐκ ἔστιν ἄξιός τιμωρίας; δι' ὧν μὲν προσποιοῖται ἀποστρέφεται τὰ εἰδῶλα, τιμᾶν καὶ περιπτύσσεσθαι δοκῶν τὴν οικείαν λατρείαν, καὶ τὰ περὶ αὐτὴν ἱερὰ, δι' ὧν δὲ τολμηρὰν καὶ κλέπτουσαν χεῖρα ἐπαφήσιν αὐταῖς, μᾶλλον τῶν εἰδῶλων ἐξυβρίζων καὶ εἰς τὸ μηδὲν ἡγούμενος αὐτὰ, παραπλησίως ἔστιν οὗτος ὡς ἀλη-

versantur : et insipientes ac imperitos dicit Judæis adhærentes proselytos qui legis cognitionem nondum habebant. His namque nominibus præ inani gloria proselytos appellabant, ideoque Apostolus tacite his ipsis exprobrans, hujusmodi usus est nominibus : « Habentem formam cognitionis ac veritatis. » Scite dixit, Formam cognitionis divinique cultus, significans quod ipsam veram cognitionem divinumque cultum non habent, sed effictam imaginem quamdam, formam quidem habentem veritatis, quæ tamen non esset. Bene autem addit : « Quæ in lege est. » Siquidem oportuit veram imaginem in conscientia bonisque operibus sitam esse : tu vero extolleris, inquit : utpote quod imaginem hanc lex habeat, verum id nihil ad te qui legis factor non sis. *Alio modo.* Formam cognitionis ac veritatis quæ in lege est efficiat is, qui legem novit et juxta eam conversatur. Formam enim posuit cognitionis ad intelligendum, formam autem veritatis ad operandum. Ille namque veram quæ in lege est cognitionem ostendit, qui ipsam operibus complet, **227** ille eam fidelem ostendit. Tum vero, inquit, confidis te esse duces et eruditorem ac doctorem : nec id vulgari modo, sed habentem formam cognitionis, quæ in lege est, et veritatis quæ in lege est : ita tamen conversaris quasi legis doctrinam nondum audieris. Qui ergo formam te habere confidis cognitionis ac veritatis : qui te insipientium eruditorem et duces ac doctorem esse confidis, te ipsum doceas primum : docebis autem quando doctrinam, operibus ea quæ dicis præstantem, ostenderis.

C II, 21-24. « Qui ergo alium doces, te ipsum non doces ? qui prædicas non furandum, furaris ? qui dicis non adulterandum, committis adulterium ? qui simulacra exsecraris, sacrilegium committis ? qui in lege gloriaris, per legis transgressionem Deum inhonoras ? Nomen enim Dei propter vos blasphemiam afficitur inter gentes, sicut scriptum est. »

Consequens deinde erat ut diceret, quod qui talia a Deo accepissent nec ea servarent, tanto majori condemnationi obnoxii futuri essent, quanto majus esset peccatum, quod a scientia procederet : interim tamen eos non acriter objurgat, sed sermonem per interrogationem producens, hoc ipsum ostendit. Quidam vero enuntiative potius legendum esse dicunt. « Qui simulacra exsecraris ? » Lex certe omnes etiam res quæ in idolorum templis erant, exsecrandas dicebat, eo quod dæmonibus essent dicatæ. Vos autem, inquit, simulacra et idola exsecrari quidem vos dicitis, et tamen repositas ipsis facultates rapitis. Itaque neque vere simulacra exsecramini. Nam si quispiam simulacra exsecratur, tanquam propriarum consuetudinum legitimarumque et sacrarum exactus observator, interim autem propria templa deprædatur, quo hic dignus non est supplicio ? Qui hinc se fingit abominari idola, proprium cultum honorare visus et amplecti ac sacra, quæ circa illum habentur : illinc vero temerariam furacemque manum ad ea extendit,

ipsa majori afficiens injuria quam idola eaque nihil ducens. Vere enim hic illi assimilis est quicæteris non furandum dicit, ipse interim quæ furum sunt perpetrans. Nam sicut ille contraria sermonibus facere ostenditur per opera: **228** ita et hic qui sacrilegium perpetrat, contraria agit ei, quod est idola abominari, per furtum injuriamque in sacra, dæmones colens, quorum idola erant habitacula. « Qui in lege gloriaris. » Gloriaris, quasi a Deo in honore habitus propter legem, cur ergo transgressionem legem inhonoras, simulque et Deum? « Nomen enim Dei. » Cum enim grave esset quod dixerat, « Deum inhonoras, » prophetam in testem producit⁷, ac si diceret: Non meus sermo est, sed Isaiæ. Nam qui ex gentibus erant, videntes eos prave conversari, in blasphemias efferebantur, dicentes: Num oportuit, ut hos Deus diligeret, aut quidpiam eis donaret? an ne hos et esse et futuros malos præcognoverat? « Inter gentes. » Non solum vos, inquit, Deum inhonoratis, sed aliis quoque id agendi occasionem præbetis.

II, 25. *Circumcisio siquidem prodest, si legem factis exprimas: quod si legis transgressor fueris, circumcisio tua præputium facta est.*

Quia magnum quiddam videbatur circumcisio, ad eam tandem venit, et ait: Verum circumcisionem dictis magnam utilemque rem quamdam esse. Utique, inquit, fateor: sed tunc quando legem factis exprimis. « Quod si transgressor. » Vult ostendere circumcisionem esse intellectualem, cujus typus est ea quæ sensu percipitur, nempe purificatum esse resecatis superfluis. Est autem superfluum, quidquid displicet Deo. Hujusmodi itaque circumcisionem habere potest aliquis etiam corpore circumcisis: rursumque corpore circumcisis esse, animo vero incircumcisis. Præputium autem et circumcisionem, nempe veram bonæ pravæque actiones designant. Cum ergo circumcisio signum sit excisionis affectuum: qui non habuerit excisos affectus, hic sane præputiatus est, quanquam signum corpore ferat. Alioqui enim non solum iste nihil inde adjumenti acciperet, sed et majus nocumentum, vera privatus circumcisione, cujus signum erat carnis circumcisio, etiam hanc ipsam injuria afficiens, atque inutilem reddens, nihilque significantem eorum ad quæ data est ut signum esset. **229** Si quis autem habet affectus excisos, quanquam carne non sit circumcisis, nihilominus tamen vera resectus est circumcisione, eoque magis, quo minus eget sensibili, quæ memoriæ signique gratia assumebatur. « Præputium facta est. » Hoc est abominanda res juxta mentem eorum. Etenim ipsi præputiatum ducebant abominandum. Si ergo non servaveris neque operatus fueris quæ legis sunt, circumcisio tua, quæ Deo grata erat, abominanda facta est et rejecta. Quod si præputiatus egregia legis opera præstiterit, hujus præputium quod res abominanda erat, Deo gratum

⁷ Isa. LII, 5.

θῶς, τῷ λέγοντι μὲν ἑτέροις μὴ δεῖν κλέπτειν, πράττοντι δὲ τὰ τῶν κλεπτόντων. Ὡς περ γὰρ ἐκεῖνος ἐναντία τοῖς λόγοις διὰ τῶν ἔργων πράττειν ἐπιδεικνύται, οὕτως καὶ οὗτος ἐναντία τοῦ βδελύσσεσθαι τὰ εἶδω λα δι' ὧν ἱεροσουλὴ διαπραίτεται, διὰ τῆς εἰς τὰ ἱερὰ κλοπῆς καὶ ὑβρεως θεραπεύων τοὺς δαίμονας, ὧν ἦσαν τὰ εἶδωλα οἰκητήρια. « Ὁς ἐν νόμῳ καυχᾶσαι. » Καυχᾶσαι ὡς τιμηθεὶς παρὰ τοῦ Θεοῦ διὰ τὸν νόμον. Τί τοίνυν τῇ παραβάσει ἀτιμάζεις τὸν νόμον, καὶ συνατιμάζεις τὸν Θεόν; « Τὸ γὰρ ὄνομα τοῦ Θεοῦ. » Ἐπειδὴ βαρὺ εἶπεν, ὅτι « Τὸν Θεὸν ἀτιμάζεις, » τὸν προφήτην παράγει μάρτυρα, ὡς εἶ εἶπεν, Οὐκ ἐμὸς ὁ λόγος, ἀλλὰ τοῦ Ἰσαίου. Οἱ γὰρ ἐξ ἔθνων ὄρωντες αὐτοὺς κακῶς πολιτευομένους, εἰς βλασφημίας ἐξεφέροντο, τούτους, λέγοντες, ἔδει ἀγαπᾶσαι τὸν Θεὸν ἢ δοῦναι τι αὐτοῖς; οὐκ ἦδει κακοὺς ὄντας καὶ ἐσομένους; « Ἐν τοῖς ἔθνεσι. » Οὐ μόνον, φησὶν ὁ μὲν ἀτιμάζετε τὸν Θεόν, ἀλλὰ καὶ ἄλλοις πρόφασιν παρέχετε.

Περιτομὴ μὲν γὰρ ὠφελεῖ, ἐὰν νόμον πράσσης· ἐὰν δὲ παραβάτης νόμου ᾖς, ἡ περιτομὴ σου ἀκροβυστία γέγονεν.

Ἐπειδὴ μέγα τι ἐδόκει ἡ περιτομὴ, τελευταῖον ἐπ' αὐτὴν ἦλθε, καὶ φησὶν· Ἄλλ', ἐρεῖτε, μέγα καὶ ὠφελιμὸν τι χρῆμα ἡ περιτομὴ. Εἰσκρίνει γὰρ τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ. Ναί, φησὶν, ὁμολογῶ, ἀλλὰ τότε, ὅταν νόμον πράσσης. « Ἐὰν δὲ παραβάτης. » Βούλεται δεῖξαι ὅτι ἔστι περιτομὴ νοητὴ, ἥς τύπος ἡ αἰσθητὴ, κεκαθάρθαι καὶ τὰ περιττὰ περιτετεμῆσθαι. Περιττὸν δὲ πᾶν ὅσον οὐ φίλον Θεῷ. Ἐκ δὲ τούτου, ἔστι τις ἀκρόβυστος μὲν τὸ σῶμα, τὴν δὲ τοιαύτην ἔχων περιτομήν. Καὶ πάλιν ἐμπερίτομος μὲν τὸ σῶμα, ἀκρόβυστος δὲ τὴν ψυχὴν. Ἀκροβυστίαν δὲ καὶ περιτομήν τὴν ἀληθῆ δηλονότι αἱ ἀγαθαὶ καὶ πονηραὶ πράξεις χαρακτηρίζουσιν. — [ΦΩΤ.] Ἐπεὶ οὖν σημείον ἐστὶν ἡ περιτομὴ παθῶν ἐκκοπῆς, εἴ τις οὐκ ἐκκέκοπται τὰ πάθη, δηλονότι ἀκρόβυστος ἐστὶ, κἂν τὸ σημεῖον ἐπὶ τοῦ σώματος φέρῃ. Τοῦναντίον γὰρ οὐ μόνον οὐδὲν ὠφελεῖται οὗτος, ἀλλὰ καὶ πλέον βλάπτεται, ψευδόμενος τε κατὰ τῆς ἀληθοῦς περιτομῆς, ἥς ἦν σύμβολον ἡ κατὰ σάρκα, καὶ αὐτὴν ταύτην ἐνουβρίζων, καὶ ἄχρηστον ποιῶν, καὶ μηδὲν σημαίνουσαν, ὧν ἐδόθη σημεῖον εἶναι. Εἴ δὲ τις ἐκκέκοπται τὰ πάθη, κἂν τὸ σημεῖον οὐκ ἐντετύπωται τῇ σαρκί, οὐδὲν ἤττον περιτέμνεται τὴν ἀληθινὴν περιτομήν, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον, ὅσῳ μηδὲ δεηθεὶς τῆς αἰσθητῆς, ἥτις χάριν παρελαμβάνετο μνήμης καὶ συμβόλου. « Ἀκροβυστία γέγονε. » — [ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ] Τουτέστι βδελυκτὸν, κατὰ τὸν ἐκεῖνων νοῦν. Βδελυκτὸν γὰρ ἐκεῖνοι τὸν ἀκρόβυστον ἐγούοντο. Ἐὰν οὖν, φησὶν, οὐ φυλάττης οὐδὲ πρίττης τὰ τοῦ νόμου, ἡ περιτομὴ σοῦ, ὅπερ ἦν θεάρεστον, γέγονε βδελυκτὸν καὶ ἀπόβλητον. Ἐὰν δὲ ὁ ἀκρόβυστος τὰ δικαίωματα φυλάττη τοῦ νόμου, ἡ ἀκροβυστία αὐτοῦ, ὅπερ ἦν βδελυκτὸν, θεάρεστον καὶ θεοφίλῶς λογισθήσεται αὐτῷ τῷ νομοθέτῃ καὶ Δημιουργῷ.

Καὶ τοσοῦτον θεάρεστον καὶ ἀποδεδειγμένον, ὅσον καὶ σὲ δι' αὐτοῦ ἐλέγχεσθαι καὶ κατακρίνεσθαι. Σκόπει δὲ πῶς σοφῶς καὶ δριμύτως φησὶν, « Ἐὰν οὖν ἡ ἀκροβυστία τὰ δικαιώματα τοῦ νόμου φυλάσῃ, » καὶ οὐκ εἶπε· Ἐὰν τὸν νόμον φυλάσῃ. Ἴνα γὰρ μὴ εἴπῃ ὁ Ἰουδαῖος· Καὶ πῶς ἐνὶ τὸν ἀκρόβυστον φυλάττειν τὸν νόμον, αὐτῷ τούτῳ παραβσίνοντα τὸν νόμον, τῷ ἀκρόβυστον εἶναι; Ἴνα οὖν μηδ' ἐν τούτῳ δῶ αὐτοῖς λαθῆν, οὐχ οὕτως φησὶν, ἀλλὰ, « Τὰ δικαιώματα τοῦ νόμου. » Καὶ ἐπὶ μὲν αὐτῶν ἐκείνων, τὸν νόμον φησὶν, ἐπὶ δὲ τῶν ἀκρόβυστων, « τὰ δικαιώματα τοῦ νόμου. » Οὐ πάντα, φησὶ, τὸν νόμον εἶπον, ἀλλὰ τὰ δικαιούντα μόνον, ἅμα σοφῶς ὑπεμφανίον, ὅτι οὐ πάντα τὰ ἐν τῷ νόμῳ ἦσαν δικαιούντα. Ἀλλὰ τὰ μὲν δικαιώματα ἦσαν καὶ ἐδικαίου, ὅσα συνεφώνει τῇ χάριτι, τὰ δὲ, ἕνεκα μόνης τῆς ἐκείνων ἀσθενείας ἦσαν δεδομένα. — Ἀλλὰ· Ἐἰς νοητὴν ἀκροβυστίαν, φησὶ, μεταπεφοιτηκέ σου ἡ περιτομή, διὰ σὲ τὸν κακῶν χρώμενον. Τέως γὰρ οὐ βούλεται φανερώς ἀτιμάσαι τὴν περιτομήν.

Ἐὰν οὖν ἡ ἀκροβυστία τὰ δικαιώματα τοῦ νόμου φυλάσῃ, οὐχὶ ἡ ἀκροβυστία αὐτοῦ εἰς περιτομήν λογισθήσεται; Καὶ κρίνει ἡ ἐκ φύσεως ἀκροβυστία τὸν νόμον τελοῦσα, σὲ τὸν διὰ γράμματος καὶ περιτομῆς παραβάτην νόμου;

« Ἐὰν οὖν ἡ ἀκροβυστία. » Τουτέστιν οἱ τὴν ἀκροβυστίαν ἔχοντες ἔθνη. « Λογισθήσεται; » Οὐκ εἶπεν, ὅτι Νικᾶ τὴν περιτομήν (τέως γὰρ ἐπαχθεῖς ἦν), ἀλλ' ὅτι εἰς περιτομήν λογισθήσεται, παρὰ τῷ Θεῷ δριμύτως. « Καὶ κρίνει. » Τουτέστι κατακρίνει· ὡς καὶ εἴρηται. « Ἄνδρες Νινευίται ἀναστήσονται, καὶ κρινούσι τὴν γενεάν ταύτην. » Ἡ ἐλέγξει σε, φησὶν, ὁ τὸ σημεῖον μὲν μὴ ἔχων, τὰ δὲ τοῦ σημείου κατορθώσας, ὡς μὴ κατορθώσονται. Καίτοι δέον, ἐπεὶ καὶ ὑπέσχου διὰ τοῦ σημείου, μᾶλλον ἐκείνου τὸ κατορθώμα ἐπιδεικνύσαι. « Ἡ ἐκ φύσεως ἀκροβυστία. » Ἐκ φύσεως ἀκροβυστίαν λέγει τὸν ἐν σαρκὶ ἀκρόβυστον. Οὗτος τοιγαροῦν πληρῶν τὰ ἀπὸ τοῦ νόμου, κατακρίνει σε τὸν περιτομήν ἔχοντα, καὶ ὅσον ἦκεν εἰς τὸ γράμμα, τὸν νόμον, ταῖς δὲ πράξεις παραβαίνοντα αὐτόν. « Τὸν νόμον τελοῦσα. » Κατ' ἐκεῖνο δηλονότι, καθ' ὃ τὰ δικαιώματα αὐτοῦ φυλάττει. Σκόπει δὲ· Πρῶτον μὲν δικαιώματα νόμου εἰπῶν, καὶ οὐκ οὐτὸν τὸν νόμον, νῦν αὐτὸν τὸν νόμον τὸ εἶναι φησὶν, ὑποδηλώνοντι ταῦτά ἐστι κυρίως νόμος. Ἡ δὲ περιτομή καὶ τὰ τοιαῦτα, οὐδὲ κυρίως νόμος. « Σὲ τὸν διὰ γράμματος καὶ περιτομῆς. » Διὰ γὰρ νόμου γραπτοῦ καὶ περιτομῆς προαχθεῖς, ἐγένου πάντων παραβάτης.

Οὐ γὰρ ὁ ἐν τῷ φανερῷ, Ἰουδαῖός ἐστιν· οὐδὲ ἡ ἐν τῷ φανερῷ, ἐν σαρκὶ, περιτομή· ἀλλ' ὁ ἐν τῷ κρυπτῷ Ἰουδαῖός, καὶ περιτομή καρδίας, ἐν πνεύματι, οὐ γράμματι· οὐ ὁ ἔπαινος οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ.

⁸ Luc. xi, 32.

A et dilectum ipsi Creatori ac legislatori reputabitur, adeoque Deo gratum et acceptum, ut etiam te per ipsum accuset ac condemnet. Considera ergo quam sapienter acriterque dicat: « Si igitur præputium justificationes legis servaverit; » non autem dixit: Si legem servaverit. Siquidem ne dicat Judæus: Et quomodo fieri potest, ut præputiatus servet legem qui hoc ipso legis transgressor est quod præputiatus est? Ne ergo in hoc vel ansam eis præbeat, non ita dicit, sed « Justificationes legis. » Et de ipsis quidem Judæis legem dicit, de præputiatis vero: « Justificationes legis. » Non omnem, inquit, legem dixi, sed ea tantum quæ justificant. Sapienter itidem subindicans, quod non omnia quæ in lege erant justificabant: sed quædam sane justificationes erant, justosque reddebant, quæcumque videlicet gratiæ conformia erant; alia vero ob solius illorum imbecillitatis causam data erant. *Aliter.* Ad intellectuale, ait, præputium transmutata est tua circumcisio, eo quod tu male utaris: nolens interim circumcisionem manifeste vituperare.

II, 26, 27. Si igitur præputium legis justificationes servaverit, an non hujus præputium in circumcisionem reputabitur? Et judicabit id quod ex natura est præputium legem perficiens te legis transgressorem, qui ex littera es et circumcisio.

« Si igitur præputium, » hoc est ethnici præputium habentes sive gentiles. « Reputabitur? » Non dixit: Superat circumcisionem (adhuc enim hoc grave fuisset), sed quod in circumcisionem reputabitur, nempe apud Deum. « Et judicabit. » Hoc est condemnabit: 230 sicut etiam dictum est: « Viri Ninivitæ surgent in judicio et condemnabunt generationem hanc. » Vel arguet, inquit, is qui signum illud non habens, ea quæ notæ illius sunt, egregie præstiterit, eum videlicet, qui non præstitit. Atqui oportuit, cum per signi acceptionem promisisses, præstantiora quam illam exhibere opera. « Id quod ex natura est præputium. » Ex natura præputium vocat eum, qui in carne præputiatus est. Hic ergo complens ea quæ legis sunt, condemnabit te qui circumcisionem habes, imo et legem quod litteram spectat, attamen legem operibus transgrederis. « Legem perficiens. » Quoad hoc videlicet quod legem servat justificationes. Considera vero quod cum prius legis justificationes dixisset et non legem ipsam ait eum perficere: subindicans, quod hæc proprie sint lex, circumcisio vero aliaque hujusmodi, improprie. « Qui ex littera es et circumcisio. » Nam per scriptam legem ac circumcisionem evectus, omnium transgressor factus es.

II, 28, 29. Non enim is vere Judæus est, qui in manifesto Judæus est: nec ea vere est circumcisio, quæ in manifesto in carne est circumcisio: sed qui in occulto Judæus est, is vere Judæus est: et circumcisio cordis in spiritu, non littera, ea vera circumcisio est, cujus laus non ex hominibus est, sed ex Deo.

Deinceps definit quis vere Judæus sit et quis vere præputiatus. Et ridetur non abjicere Judæum, sed transgressorem: plurimum tamen illos deprimit, significans eos facere omnia ad ostentationem. « Quæ in manifesto in carne est circumcisio, » Cum hoc dixit, omnia corporalia abjecit. « In occulto Judæus. » Puta intellectualis. « Circumcisio cordis. » Nulla enim necessitas est, inquit, carnis reseca re præputium, sed cor ipsum a pravis operationibus. Dicens autem: In spiritu, viam præparat fidei. Nam fideles per Spiritum sanctum circumcisionem habent peccatorum: qui corde, ait, reseca tus est omni impuritate. Hic enim verus est Judæus, qui legem complet ac servat. « Cujus laus non ex hominibus est, sed ex Deo. » 231 Occultæ nam que circumcisionis et quæ in corde est, non homo laudator est, sed qui corda scrutatur et renes Deus.

CAPUT V.

De Israelitarum prærogativa, qui promissionem consecuti sunt.

III, 1, 2. *Quæ igitur excellentia est Judæi? aut quæ utilitas circumcisionis? Multa per omnem modum.*

Objicit sibi ipsi. Si ergo, inquit, juxta tuum sermonem, nihil prodest vel Judæum esse vel circumcidi, quin potius nocet, cum transgressores majore sint digni supplicio. Ad quid igitur nos elegit Deus, aut cur nos circumcidi præcepit? Poterat itaque ad objectionem dicere quod circumcisio typus erat hujus quæ per fidem est circumcisio in spiritu: itemque Judæus, spiri tualis Judæi qui Deum constitetur. Judas siquidem interpretatione confessionem: significat. Verum hac interim relicta solutione, quæ nondum recipi poterat, ad aliam venit. Prodest enim Judaismus: ex hoc enim viam salutis didicerunt, legem du cem ad ea quæ agenda erant acceperunt. Quod si non servarunt, sibi ipsis indigentur. Nam mihi, inquit, ad eos qui non sunt transgressi interrim sermo est. — *Alio modo.* Ubi Judaicum depressisset supercilium, ostendissetque eos vane de circumcisione ac lege, Judæique appellatione gloriari: ne quis eum suspicetur odio ac invidentia id agere, subdit: « Quæ excellentia est Judæi, aut quæ utilitas circumcisionis? Si quidam, inquit, gentium alienigenarum divino cultu virtu teque ornati, divina fruuntur electione, ad quid igitur tandem a gentibus segregavit Deus Israellem, aut cur circumcisionem illis dedit? nam τὸ περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου dicit circumcisionem. Deinde addit: *Multa per omnem modum.* Elegit enim illorum progenitores: ab Ægyptiorum violentia ac potentatu liberavit: inclytos per multiplicia signa demonstravit, legem in auxilium dedit, prophetas ad eos misit: 232 siquidem hoc significat, *Multa per omnem modum.* His tamen omnibus silentio præteritis solam posuit legislationem. Primum quidem

Λοιπὸν ὀρίζει τις ὁ ὄντως Ἰουδαῖος, καὶ τις ὁ ὄντως ἀκρόβυστος. Καὶ δοκεῖ μὲν μὴ ἐκβάλλειν τὸν Ἰουδαῖον, ἀλλὰ τὸν παραβάτην· πολὺ δὲ καταβάλλει αὐτούς, σημαίνων πάντα πρὸς ἐπίδειξιν αὐτοῦς ποιούντας. « Οὐδὲ ἡ ἐν τῷ φανερῷ ἐν σαρκὶ περιτομή. » Τοῦτο εἰπὼν ἐξέβαλε τὰ σωματικὰ πάντα. « Ἐν τῷ κρυπτῷ Ἰουδαῖος. » Οἶον ὁ νοητός. « Καὶ περιτομή. » Οὐ γὰρ χρεῖα, φησί, τὴν σαρκικὴν περιτέμνειν ἀκροβυστίαν, ἀλλὰ τὴν καρδίαν ἐκ τῶν κακῶν πράξεων. Εἰπὼν δὲ « Ἐν πνεύματι, » προοδοποιεῖ τὴν πίστιν. Οἱ γὰρ πιστοὶ διὰ Πνεύματος ἁγίου τὴν περιτομὴν ἔχουσι τῶν ἁμαρτιῶν. Ὁ τὴν καρδίαν, φησί, τετμημένος ἀπὸ πάσης ἀκαθαρσίας. Οὗτος γὰρ ὁ ἀληθῶς Ἰουδαῖος, ὁ τὸν νόμον πληρῶν. « Οὐ ὁ ἔπαινος οὐκ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ. » Τῆς γὰρ κρυπτῆς καὶ ἐν καρδίᾳ περιτομῆς, οὐκ ἔσται ἐπαινήτης ἄνθρωπος, ἀλλ' ὁ ἐτάζων καρδίας καὶ νεφροῦς Θεός.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Περὶ ὑπεροχῆς Ἰσραὴλ, τοῦ τυγχάνοντος τῆς ἐπαγγελίας.

Τί οὖν τὸ περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου; ἢ τίς ἡ ὠφέλεια τῆς περιτομῆς; πολὺ κατὰ πάντα τρόπον.

Ἀντιτίθῃσιν ἑαυτῷ. Εἰ οὖν, φησί, κατὰ τὸν σὸν λόγον οὐδὲν ὠφελεῖ, οὔτε τὸ εἶναι Ἰουδαῖον, οὔτε περιτέμνεσθαι, ἀλλὰ καὶ βλάπτει, ὡς τοὺς παραβαίνοντας μείζονος εἶναι τιμωρίας ἀξίους, τί δὴ ποτε ἡμᾶς καὶ ἐξελέξατο ὁ Θεός; διατί δὲ καὶ περιτέμνεσθαι προσέταξεν; Ἦν μὲν οὖν πρὸς τὴν ἀντίθεσιν εἰπεῖν, ὅτι τύπος ἦν ἡ περιτομή, ταύτης τῆς διὰ πίστει ἐν πνεύματι περιτομῆς, καὶ Ἰουδαῖος τοῦ νοητοῦ Ἰουδαίου τοῦ ἐξομολογουμένου Θεῷ. Ἰούδας γὰρ ἐξομολόγησις ἐρμηνεύεται. Ἀλλὰ ταύτην τέως ἀφῆς τὴν λύσιν ἀπαράδεκτον εἶ οὖσαν, εἰς ἐτέραν ἦλθεν, ὅτι ὠφελεῖ ὁ Ἰουδαϊσμός. Κατὰ τοῦτο, φησὶν, ἔμαθον ὁδὸν σωτηρίας, ἔλαβον νόμον ὁδηγὸν τῶν πρακτέων. Εἰ δὲ μὴ ἐφύλαξαν, ἑαυτοῖς μεμψέθωσαν. Ἐμοὶ γὰρ τέως, φησί, πρὸς τοὺς μὴ παραβαίνοντας ὁ λόγος. — Ἄλλως. [ΘΕΟΔΩΡΙΟΥ.] Τὴν Ἰουδαϊκὴν καταστείλας ὄφρυν, καὶ δείξας μάτην αὐτοῦς ἐπὶ τῇ περιτομῇ καὶ τῷ νόμῳ, καὶ τῇ Ἰουδαίου προσηγορίᾳ μεγαλουργομένους, ἵνα μὴ τις ὑπολάβῃ δυσμεῖα τοῦτο καὶ ἀπεχθεῖα ποιεῖν, ἐπάγει: « Τί τὸ περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου, ἢ τίς ἡ ὠφέλεια τῆς περιτομῆς; » Εἰ τῶν ἀλλοφύλων, φησὶν, ἔθνῶν τινες θεοσεβεῖα καὶ ἀρετῇ κοσμούμενοι, τῶν θείων ἀναρρήσεων ἀπολαύουσι, τί δὴ ποτε τῶν ἔθνῶν ἐχώρισε τὸν Ἰσραὴλ ὁ Θεός, καὶ τὴν περιτομὴν αὐτοῖς δέδωκεν; τὸ γὰρ περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου, τὴν περιτομὴν λέγει. Εἶτα ἐπάγει: Πολὺ κατὰ πάντα τρόπον. Ἐξελέξατο γὰρ αὐτῶν τοὺς προγόνους. Τῆς Αἰγυπτίων ἡλευθέρωσε δυναστείας. Πολυθρῦλλήτους διὰ τὰς παντοδαπὰς θαυματουργίας ἀπέφθηνε. Νόμον ἔδωκεν εἰς βοήθειαν, προφήτας ἀπέστειλε. Τοῦτο γὰρ λέγει, « Πολὺ κατὰ πάντα τρόπον. » Ταῦτα μέντοι πάντα σιγήσας, τοῦ νόμου τὴν θέσιν τίθησι μόνον. Πρῶτον μὲν, ὅτι ἀπιστεύ-

θησαν τὰ Λόγια τοῦ Θεοῦ, πολὺ κατὰ πάντα συντίθεται εἶναι τὸ περισσὸν καὶ ὠφέλιμον.

Πρῶτον μὲν γὰρ ὅτι ἐπιστευθησαν τὰ Λόγια τοῦ Θεοῦ. Τί γὰρ, εἰ ἠπίστησάν τινες ; μὴ ἡ ἀπιστία αὐτῶν τὴν πίστιν τοῦ Θεοῦ καταργήσῃ ; Μὴ γένοιτο !

Ὅτι ὅλως, φησὶν, ἐνεχειρίσθησαν τὸν νόμον. Οὗτος γὰρ τὰ Λόγια τοῦ Θεοῦ. « Τί γὰρ εἰ ἠπίστησάν τινες ; » Εἶτα ἵνα μὴ λέγωσι, Ναί, φησὶν, ἐνεχειρίσαν ἡμῖν ὁ Θεὸς τὸν νόμον, καὶ τίς ὠφέλεια τοῦ νόμου ἐγγχειρίσθη, ὅποτε πολλοὶ οὐκ ἐπίστευσαν αὐτῷ ; Καὶ τί, φησὶ, πρὸς τὸν Θεόν, εἰ ὑμεῖς ἠπιστήσατε ; μὴ γὰρ ἀνάγκη σῶσαι ὑμᾶς εἶχεν ὁ Θεὸς ἄκοντας ; μὴ γὰρ ἐπέδη, φησὶ, τινὲς ἠπίστησαν, παρὰ τοῦτο τὴν πίστιν τοῦ Θεοῦ, τούτεστι τὴν εὐεργεσίαν καταργήσαν καὶ ἐματαιποίησαν ; Οὐ μνοῦν. Εἰ γὰρ καὶ αὐτοὶ οὐκ ἐβουλήθησαν, ὁ μέντοι Θεὸς τὸ αὐτοῦ πεποίηκεν. — Ἄλλως. [ΦΩΤ.] Ἄντιπίπτον λύει. Τί γὰρ εἰ ἠπίστησάν τινες ; ἀπορήσει γὰρ ἂν τις, ὅτι ἐνεπιστεύθησαν μὲν τὰ Λόγια τοῦ Θεοῦ· τὰ δὲ Λόγια τοῦ Θεοῦ, μεγάλας μὲν δωρεὰς καὶ εὐεργεσίας ὑποσχέεται, ἀλλ' ἐν τῇ τῶν παραδεξαμένων πίστει καὶ παραφυλακῇ αὐταὶ τὴν ὑπόστασιν καὶ τὴν ἐκθασιν εἶχον. Πολλῶν δὲ ἀπιστησάντων καὶ παραβεβηκότων, ἀκόλουθον κεκαλύσθαι μὲν τὰς ὑποσχέσεις εἰς πέρας ἐξελεῖν, μάτην δὲ τὰ Λόγια τοῦ Θεοῦ καταπιστευθῆναι τοῦτοις εἰς μηδὲν χρησίμον, καὶ τὴν περιτομὴν ἐξελεγχθῆναι, εἶγε ἡ μὲν περιτομὴ, διὰ τὰ Λόγια, τὰ δὲ Λόγια, διὰ τὰς δωρεὰς, αἱ δὲ δωρεαί, διὰ τῆς πίστεως ἐλάβανον πέρας, τὴν πίστιν δὲ ἠθέτησάν οἱ παραβεβηκότες. Ὡστε οὐδεμία, φησὶν, ὠφέλεια τῆς περιτομῆς. Ταύτην οὖν ἐπιλυόμενος τὴν ἀπορίαν φησὶν. « Τί γὰρ εἰ ἠπίστησάν τινες ; μὴ ἡ ἀπιστία αὐτῶν τὴν πίστιν τοῦ Θεοῦ καταργήσῃ ; » τούτεστι τὸ πιστὸν τῶν ὑποσχέσεων αὐτοῦ, τὸ ἀληθές, τὸ ἀμετάθετον ; Μὴ γένοιτο, φησὶ, διὰ τὴν ἐκείνων ἀπιστίαν, ἡ τὸ ἐν ταῖς ὑποσχέσεσιν αὐτοῦ πιστὸν καὶ ἀληθές, μάταιον ἀπελεγχθῆναι, ἢ τῆς περιτομῆς τὴν νομοθεσίαν εἰς μηδὲν ὠφέλιμον χρηματίσαι. Τὴν γὰρ αἰτίαν ἔχειν οὐκ ἄλλος, ἀλλ' οἱ παραβεβηκότες εἰσὶ δίκαιοι. Μᾶλλον οὕτως. Μὴ γένοιτο ὑπερισχύσαι τὴν ἀπιστίαν ἐκείνων, ὥστε δι' ἐκείνων καταργηθῆναι, καὶ ἀτελὲς καὶ ἀνέκβατον ὀφθῆναι, τὸ ἐν ταῖς ὑποσχέσεσιν αὐτοῦ πιστὸν καὶ πανάληθες. Κἂν γὰρ ἐκείνοι ἠπίστησαν, αὐτὸς οὐδὲν ἔλαττον τὸ ἑαυτοῦ ἐποίησε καὶ τὰς ἐπαγγελίας ἐξεπλήρωσε. Δυνατὸν δὲ πίστιν Θεοῦ ἐκλαθεῖν καὶ τὴν ἐν τοῖς μὴ παραβεβηκόσι διαμείνασαν πίστιν. Αὕτη γὰρ Θεοῦ πίστις, ὡς εἰς Θεὸν οὔσα, καὶ ἐκ Θεοῦ αὐτοῖς διαφυλαχθεῖσα. Ἡ μὲν γὰρ ἀπιστία τῆς μοχθηρίας τῶν ἀπιστησάντων, ἡ δὲ πίστις ἐκ Θεοῦ ἐδράζεται τοῖς ἀξίοις. Ἡ οὖν ἐκείνων ἀπιστία, μὴ γένοιτο, φησὶν, ὅτι ἐκνικᾷ τὴν εἰς Θεὸν καὶ διὰ Θεοῦ μεμνηκυῖαν πίστιν. Ὡστε τέλος ἔξουσιν αἱ ἐπαγγελίαι, ὥστε ἔστιν ὠφέλεια καὶ τῆς περιτομῆς.

Γινέσθω δὲ ὁ Θεὸς ἀληθής, αἷς δὲ ἄνθρω-

A quia concredita sunt illis eloquia Dei, multum per omnem modum constituitur esse τὸ περισσὸν, hoc est excellentia et res utilis.

III, 2, 3. *Primum quidem quia concredita sunt illis eloquia Dei. Quid enim? si quidam increduli fuerunt? Num illorum incredulitas fidem Dei irritam faciet? Absit!*

Quoniam omnino, inquit, tradita est illis lex. Nam hoc loco dicitur lex eloquia Dei. « Quid enim si quidam increduli fuerunt? » Deinde ne dicant, Utique tradidit nobis Deus legem, sed quæ est inde utilitas, cum multi non crediderint illi? Et quid hoc ad Deum inquit, si vos increduli fuistis? num enim salvos facere potuit vos Deus invitos? num enim quia aliqui fuerunt increduli, fidem Dei, hoc est beneficentiam promissam, ob id irritam aut vanam effecerunt? Nequaquam. Nam etsi hi noluisent, Deus tamen quod suum est effecisset. — *Alio modo.* Incidentem solvit objectionem. Quid enim si fuerunt quidam increduli? nam posset aliquis dubitare ac dicere, quod concredita quidem sunt eloquia Dei: eloquia autem Dei magna dona ac beneficia promittunt: verum hæc in eorum quæ suscepta erant fide ac observatione vim ac eventum habebant. Cum autem multi fuissent increduli ac transgressores: consequens ergo est prohibitas fuisse promissiones, ne ad finem perducerentur: Deique eloquia vane illis et nulla utilitate fuisse concredita, ac reprehendi circumcisionem, si ipsa quidem circumcisio propter eloquia, eloquia vero propter dona, porro dona per finem erant terminum sortitura: sed fidem aspernati sunt transgressores: itaque nulla est circumcisionis utilitas. Hanc ergo dubitationem dissolvens, ait: Quid enim si quidam fuerunt increduli? Num illorum incredulitas fidem Dei irritam faciet? hoc est fidelitatem promissionum ejus, veritatem et immutabilitatem. Absit, inquit, ut per illorum incredulitatem, fidelitas ac veritas quæ est in promissionibus ipsius vana esse convinceretur, vel circumcisionis legislatio, ad nullam utilitatem sancita, alioqui enim nullus crimen haberet, sed transgressores justi essent. Vel potius hoc modo. Absit ut illorum incredulitas prævaluerit: et credulitas ac omnimoda veritas quæ est in ejus promissionibus, visa sit per illos irrita fuisse et imperfecta, nec suum sortita eventum: nam etsi illi fuerint increduli, ipse nihilominus quod suum est fecit, ac promissiones complevit. Potest quoque Dei fides accipi pro fide quæ in illis permansit qui non fuerunt transgressores. Hæc enim Dei fides est, ut qui in Deum erat et quæ a Deo illis servata erat. Siquidem incredulitas nequitiae est incredulorum, fides autem a Deo firmatur in his qui digni sunt. Absit ergo, inquit, ut illorum incredulitas vinceret manentem in Deum et per Deum fidem. Itaque finem ac perfectionem habebunt promissiones, itaque utilitas est etiam circumcisionis.

III, 4. *Sit autem Deus verax, omnis autem homo*

mendax, sicut scriptum est : Ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum judicaris.

Licet, inquit, increduli fuerint Judæi, non propterea donum Dei accepit ullum impedimentum aut diminutum est : sed omnia facta sunt ut comprobaretur etiam Dei veritas in his quæ ipsi Abraham promisit, hominumque mendacium. Sua enim incredulitate, in Deum mentiti sunt, colentes deos ac dæmones. *Aliter.* Sit vobis, inquit, Deus verax reputetur, intelligatur, concipiatur quod Deus verax est, et omnis homo mendax : quod si ita sit, quanquam nonnulli fuerunt increduli, nihilominus quæ Deus ipsi Abraham promisit, ad perfectionem deducet : quomodo ergo increduli sunt et legis transgressores ? Næ, inquit, suas ipsius promissiones adducendo, licet illi transgressores fuerint et peccatores, perfidiam magis illorum coarguit ac ingratitude. Verum enim vero excellentia quoque beneficentiæ ac veritatis divinæ justitiæ amplius manifestatur ac demonstratur, et splendida ei accedit ex hoc victoria, veluti etiam testatur David, dicens : Ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum judicaris⁹. Itaque si ex promissione oritur veritas promissionis, hanc autem sibi traditam acceperunt Judæi : multum per omnem modum est τὸ περισσόν, hoc est excellentia et circumcisio Judæi, licet quidam ipsorum fuerint transgressores. **234** Deinde, quid ergo, inquit, si ex nostra injustitia Deo accrescit victoria, etc. « Sicut scriptum est. » Adducit et David id ipsum dicentem. Propter hoc, inquit, etiam indignis præstat Deus beneficia, ut bonitas ejus ostendatur, utque vincat ubi cum hominibus in judicium concreditur.

III, 5, 6. *Si autem injustitia nostra Dei justitiam constituit, quid dicemus ? Num injustus Deus qui inducit iram ? Humano more loquor. Absit !*

Objectio. Deus, inquit, bona nobis præstitit, nos autem ei mentiti sumus : nostraque pravitate tanto magis misericors apparuit, quanto etiam indignis bona præstitit : ob hoc ergo etiam vincit in judicio. Nos igitur qui erga eum perfidi fuimus, victoriæ occasionem tribuimus : quare ergo punit nos per quos vincere visus est ? *Solutio objectionis.* Si tu illi causa es victoriæ et tamen punit te, injuste agit : quod si injustus non est et punit, utique tu illi non es causa victoriæ, nam alio quoque modo ei dabatur vincere quanquam tu non apparuisses malus : neque enim qui malus non est, continuo etiam dignus est qui Dei contrahat amorem. Magnam autem ex his movet dubitationem atque sapienter admodum ac prudenter diluit. Quidam, inquit, dicunt : Si nulli peccassent, nequaquam Deus verax apparuisset, nequaquam justus, nequaquam vicisset. Quibus nos dicamus : Si tu ipsi causa es victoriæ et veritatis ac justitiæ,

⁹ Psal. L. 6.

Α ποσ ψεύστης, καθὼς γέγραπται. Ὅπως ἂν δικαιωθῆς ἐν τοῖς λόγοις σου, καὶ νικήσης ἐν τῷ κρίνεσθαί σε.

Οὐκ ἐπειδὴ, φησὶν, ἠπειθήσαν Ἰουδαῖοι, διὰ τοῦτο παρεβλάβη τι ἡ δωρεὰ τοῦ Θεοῦ, ἢ ἠλαττώθη· ἀλλὰ πάντα γέγονεν ἵνα διελεγχθῆ καὶ τοῦ Θεοῦ τὸ ἀληθές, ἐφ' οἷς ἐπηγγείλατο τοῖς ἀμφὶ τὸν Ἀβραάμ, καὶ τῶν ἀνθρώπων τὸ ψευδέ. — [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.] Ἐψεύσαντο γὰρ τῇ ἀπιστίᾳ τὸν Θεόν, θεοῖς λατρεύσαντες καὶ δαίμοσιν. — Ἄλλως. [ΦΩΤ.] Γινέσθω ὑμῖν, φησὶν, ὁ Θεὸς ἀληθής, λογιζέσθω, νοείσθω, φρονείσθω, ὅτι ὁ Θεὸς ἀληθής, καὶ ὅτι πᾶς ἄνθρωπος ψεύστης. Εἰ οὖν τοῦτο, εἰ καὶ τινες ἠπειθήσαν, οὐδὲν ἤττον ὁ Θεὸς ἂ ἐπηγγείλατο τῷ Ἀβραάμ εἰς τέλος ἄξει. Ἡὼς οὖν, φησί, καὶ ἀπιστοῦσι καὶ παρανομοῦσι ; Ναί, φησί· τὰς γὰρ οικείας ἐπαγγελίας αὐτοῦ ἐπάγων, ἐκείνων παραβεβήκτων, καὶ τὸ ἐκείνων ἄγνωμον καὶ ἀχάριστον μᾶλλον ἐλέγχεται. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπερβάλλον τῆς εὐεργεσίας καὶ ἀληθείας τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνης, ἐπιπλέον ἀπογυμνοῦται καὶ ἐπιδείκνυται, καὶ νίκη αὐτῷ λαμπρὰ ἐκ τούτου περιγίνεται, ὡς καὶ ὁ Δαυὶδ μαρτυρεῖ λέγων. « Ὅπως ἂν δικαιωθῆς ἐν τοῖς λόγοις σου, καὶ νικήσης ἐν τῷ κρίνεσθαί σε. » Ὡστε εἰ ἐκ τῆς ἐπαγγελίας τὸ πέρας ἐπαγγελίας, ταύτην δὲ κατεπιστεύθησαν οἱ Ἰουδαῖοι, πολὺ κατὰ πάντα τὸ πρόπον περισσόν τοῦ Ἰουδαίου, εἰ καὶ τινες αὐτῶν γεγονάσι παραβάται. Εἶτα, τί οὖν, φησὶν, εἰ ἐκ τῆς ἀδικίας ἡμῶν νίκη γίνεται τῷ Θεῷ ; καὶ ἐξῆς. « Καθὼς γέγραπται. » Παράγει καὶ τὸν Δαυὶδ τὸ αὐτὸ λέγοντα. Ὅτι διὰ τοῦτο, φησί, καὶ ἀναξίους εὐεργετῆι ὁ Θεός, ἵνα δεῖχθῆ αὐτοῦ τὸ ἀγαθόν, καὶ ἵνα νικήσῃ, εἰς κρίσιν τοῖς ἀνθρώποις καταστάς.

Εἰ δὲ ἡ ἀδικία ἡμῶν Θεοῦ δικαιοσύνην συνίστησι, τί ἐροῦμεν ; μὴ ἄδικος ὁ Θεός ὁ ἐπιφέρων τὴν ὀργὴν ; (κατ' ἀνθρώπον λέγω.) Μὴ γένοιτο.

Ἀντίθεσις. Ὁ Θεός, φησὶν, εὐηργέτησέν, ἡμεῖς δὲ αὐτὸν ἐψευδάμεθα. Καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν κακίαν ὤφθη μᾶλλον ἐλεήμων, ὅσῳ καὶ ἀναξίους εὐεργετῆι. Διὰ τοῦτο τοιγαροῦν καὶ νικᾷ ἐν τῇ κρίσει. Ἡμεῖς οὖν αὐτῷ ἄγνωμονήσαντες, τὴν πρόφασιν τῆς νίκης παρέσχομεν. Διατί οὖν κολάζει ἡμᾶς, δι' οὓς ὤφθη νικῶν ; Λύσις. Εἰ αἴτιος αὐτῷ σὺ τῆς νίκης, κολάζει δὲ σε, ἀδικεῖ. Εἰ δὲ ἄδικος οὐκ ἔστι, κολάζει δὲ, ἄρα οὐ σὺ αὐτῷ τῆς νίκης αἴτιος. Ἐνῆς γὰρ αὐτῷ καὶ ἄλλως νικᾷ, κἄν σὺ μὴ ὤφθης κακός. Οὐ γὰρ ὁ μὴ κακός, ἤδη καὶ ἄξιός ἐστι ἀγάπην Θεοῦ ἐπισπάσασθαι. Ἀπορίην δὲ διὰ τούτων μεγάλην ἀνακινεῖ, καὶ ἐπιλύεται λίαν σοφῶς καὶ ἐμφρόνως. Εἰ μὴ ἡμαρτον, φησὶν, ἐροῦσί τινες, οὐκ ἂν ὁ Θεός ἐσάνη ἀληθής, οὐκ ἂν δίκαιος, οὐκ ἂν ἐνίκησε. Πρὸς οὓς λέγωμεν· Εἰ σὺ τῆς νίκης αὐτῷ καὶ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς δικαιοσύνης αἴτιος, πῶς σε κολάζει ἡμαρτάνοντα ; πῶς σε τιμωρεῖται ; Μὴ ἄδικον αὐτὸν ἐρεῖς ; καὶ ποίας δικαιοσύνης αὐτοῦ σαυτὸν ἔλεγες αἴτιον

τοῦτο γὰρ οἶμαι δηλοῦν αὐτὸν, διὰ τοῦ εἰπεῖν· « Ἐπεὶ πῶς κρινεῖ ὁ Θεὸς τὸν κόσμον ; » Ἀντὶ τοῦ, Πῶς αὐτὸν δίκαιον ἔλεγεσ καὶ κριτὴν ; Δι' ὧν γὰρ σαυτὸν αἴτιον ἔλεγεσ τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, κριτὴν ἂν ὠμολόγησ καὶ δίκαιον. Δικαιοσύνη γὰρ, τέλος κρίσεως· εἰ οὖν ἐπάγει ὀργὴν τοῖς ἀμαρτάνουσι, πῶς αἴτιοι τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ ; ἀλλὰ δίκαιον ἔρεῖσ, φησὶν ; Ἄλλ' οὐκ ἔχεισ εἰπεῖν. Δίκαιον γὰρ δι' ὧν ἠπόρεισ ἀνωμολόγησασ. Ὡστε οὐκ εἰσὶν οἱ ἀμαρτάνοντεσ οὔτε νίκησ, οὔτε τῆσ Ἀληθείασ, οὔτε τῆσ δικαιοσύνησ αἴτιοι. Εἴτω προάγει καὶ ἐτέρωσ τὸ ἐπιχείρημα. Εἰ διὰ τοῦ ἐμοῦ ψεύδουσ, ὡσ λέγεισ, δοξάζεται ὁ Θεὸς ἀληθῆσ, οὐ κατακρίττωσ, ἀλλὰ τιμῆσ ἀπολαβεῖν μᾶλλον ὠφειλον. Καὶ πλέον ψεύδεσθαι καὶ ἀμαρτάνειν ἔδει με, ἵνα πλέον δοξάζεται ὁ Θεὸς, καὶ πλέον ἀπῆλαυον ἐγὼ τῶν ἀγαθῶν.

B gloriam accipere debueram, 235 et me amplius mentiri ac peccare oportuit, quo amplius glorificaretur Deus, et ego bonis amplius fruerer.

Ἄλλὰ μὴν οὐδεὶσ ἂν τοῦτο τολμήσειε λέγειν· δῆλον γὰρ τὸ ἄτοπον. Διὸ καὶ εἴ τινεσ λέγουσι περὶ ἡμῶν, ὅτι φρονουῦμεν ὡσ ἐν τῇ πράξει τῶν κακῶν ἔρχεται ἡμῖν τὰ ἀγαθὰ, ἀπαράτητον κρίμα ἔξουσι, ὅτι εἰσ τηλικαύτην συκοφαντίαν ἡμᾶσ διασύρουσι. Καὶ ὄρα σοφίαν. Αὐξῆσαι γὰρ θέλων τὸ ἄτοπον, οὐδὲ τοῦσ ἀποροῦντασ ταῦτα τοῦτο λέγοντασ εἰσάγει, ἀλλ' ἐτέρουσ τινάσ, καὶ βλασφημίαν αὐτὸ καλεῖ. Καθὼσ γὰρ, φησὶ, βλασφημούμεθα. Εἰ οὖν οἱ λέγοντεσ τοῦτο καθ' ἡμῶν ἀπαράτητον ἔξουσι τὴν δίκην· πολλῶν μᾶλλον οὐκ ἂν τολμήσαιμεν ἡμεῖσ οὐδ' εἰσ νοῦν παραδέξασθαι, ὅτι ἐν τῇ πράξει τῶν κακῶν παραγίνεται τὰ ἀγαθὰ. Εἰ δὲ μὴ τοῦτο, οὐδ' ὅτι ἐπὶ πλέον ἀμαρτάνειν δεῖ, ἵνα πλέον δοξασθῇ ὁ Θεὸς. Εἰ δὲ μὴδὲ τοῦτο, δῆλον ὡσ οὐδὲ τὸ λέγειν, ὅτι Διὰ τοῦ ἐμοῦ ψεύσματοσ δοξάζεται ὁ Θεὸς ἀληθῆσ. Οὐκ ἄρα αἴτιοσ Θεῶν οὔτε τῆσ ἀληθείασ αὐτοῦ, οὔτε τῆσ δικαιοσύνησ, οὔτε τῆσ νίκησ αὐτοῦ. « Μὴ ἄδικοσ ὁ Θεὸσ ; » Εἰ δὲ, φησὶν, ἐκ τῆσ ἡμῶν ἀδικίασ μᾶλλον δεῖκνυται ἡ ἀλῆθεια καὶ ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ, ὅτι δὴ οὔτε ἡ ἡμῶν ἀδικία ἐκώλυσεν αὐτὸν τὰ δίκαια ποιῆσαι, τουτέστιν εἰσ τέλος ἰσχυρεῖν τὰ ὑποσχεθέντα τῶν Ἀβραάμ, καὶ οὐκ ἂν ἄλλωσ ὠφθη ὁ Θεὸσ δίκαιοσ καὶ ἀληθῆσ, εἰ μὴ ἡμεῖσ γεγόναμεν ἄδικοι. Εἰ τοῦτό ἐστιν, ἄρα ἀδίκωσ κολάζει τοῦσ αἰτίουσ αὐτῶν ἀληθείασ γενομένουσ. Εἰ δὲ μὴ ἀδίκωσ κολάζει, ἄρα οὐκ ἡμεῖσ αὐτοῦ τῆσ ἀληθείασ αἴτιοι. « Κατὰ ἄνθρωπον λέγω. » Ἐπειδὴ γὰρ ἀνθρωπίνουσ λογισμοῖσ ἐχρήσατο οὐκ ὄντα ἄδικον δεῖκνυσ τὸν Θεόν, ἐπάγει· Κατὰ ἄνθρωπον λέγω, φησὶ, τοῦσ λογισμοῦσ τουτούσ, ἐπεὶ καὶ ἄλλοι, φησὶν, εἰσὶ λογισμοὶ θεϊότεροι. Ὡσ εἰ εἶπεν, Κατὰ ἀνθρώπινον λογισμὸν λαλῶμεν· Ἄδικόσ ἐστιν ὁ Θεὸσ ; Μὴ γένοιτο ! Πῶσ οὖν ὀργὴν ἐπάγει ; Ἡ δῆλον ὅτι οὐκ ἡμεῖσ αὐτῶν τῆσ ἀληθείασ καὶ τῆσ δικαιοσύνησ αἴτιοι, ἀλλ' αὐτόσ ἑαυτῶν.

Ἐπεὶ πῶσ κρινεῖ ὁ Θεὸσ τὸν κόσμον ; εἰ γὰρ ἡ ἀλῆθεια τοῦ Θεοῦ ἐν τῶν ἐμῶν ψεύσματι ἐπερίσσευσεν εἰσ τὴν δόξαν αὐτοῦ, τί ἐτι κάγω ὡσ ἀμαρτωλόσ κρίνομαι ; καὶ μὴ (καθὼσ βλασφημούμεθα, καὶ καθὼσ φασὶ τινεσ ἡμᾶσ λέγειν) ὅτι

A quomodo te punit peccantem ? quomodo te poenis addicit ? num illum dices injustum ? Et cujus justitiæ ipsius te causam fuisse dicebas ? Nam hoc Apostolum significare opinor, cum ait : « Nam quomodo judicabit Deus mundum ? hoc est, quomodo eum injustum diceret et judicem ? hoc ipso enim quod teipsam causam diceret justitiæ ipsius, judicem fatereris ac justum : nam justitia finis est judicii : quod si iram inducit in peccantes, quomodo illi causa sunt justitiæ ipsius ? An ergo justum dices, inquit ? Verum id non potes dicere : nam per ea in quibus hærebas, justum esse confessus es. Non sunt itaque peccatorum victoriæ aut veritatis aut justitiæ causa. Deinde producit et alio modo argumentum. Si per meum mendacium, ut ais, glo-

B rificatur verax Deus, non condemnationem, sed gloriam accipere debueram, 235 et me amplius mentiri ac peccare oportuit, quo amplius glorificaretur Deus, et ego bonis amplius fruerer.

Atqui id nemo dicere audebit : manifeste enim absurdum est. Ideo licet quidam de nobis dicant, quod sentimus per actionem malorum ventura nobis esse bona, inevitabile habebunt iudicium, quia ad tantam nos pertrahunt sycophantiam. Et vide consilii prudentiam : nam rei absurditatem augere volens, non ipsos qui hæsitarent inducit hæc dicentes, sed alios quosdam, et blasphemiam illud appellat. Sicut, inquit, blasphemias jactatur de nobis. Quod si dicentes hoc de nobis habebunt inevitabile iudicium : neque nos auderemus ne in mentem quidem suscipere, quod per malorum actionem adveniant bona : quod si non audemus, neque id, nempe quod amplius peccare oporteat ut magis glorificetur Deus ; si autem neque hoc, manifestum est quod nec dicere quod meo mendacio glorificetur Deus verax. Itaque Deo causa non sum vel veritatis ipsius vel justitiæ vel victoriæ ejus. « Num injustus Deus ? » Quod si ex nostra, inquit, injustitia Dei veritas atque justitia magis ostenditur, quia neque nostra certe injustitia eum prohibuit, ne ea quæ justa sunt ageret, hoc est ad perfectionem et finem deduceret quæ Abraham promissa erant ; nec alio modo apparuisset Deus justus et verax, nisi nos facti fuissetus injusti : si hoc ita est, ergo injuste eos punit qui fuerunt illi causa veritatis : quod si non injuste punit, igitur nos illi non sumus causa veritatis. « Humano more loquor. » Quia enim humanis ratiocinationibus usus erat ad ostendendum Deum non esse injustum, subjungit, Humano more loquor, inquit, has ratiocinationes : nam aliæ quoque sunt magis divinæ. Ac si dixisset : Humana ratione loquamur ; injustus est Deus ? Absit ! Quomodo ergo iram inducit ? Aut, manifestum est quod nos illi causa non sumus veritatis ac justitiæ, sed ipse sibi ipsi.

III, 6-8. Nam quomodo judicabit Deus mundum ? Etenim si veritas Dei per meum mendacium excelluit in gloriam ipsius, cur et ego adhuc tanquam peccator judicor ? Et non, sicut blasphemias fertur de nobis, et sicut aiunt quidam nos 235 dicere, quod faciamus

mala, ut veniant bona? quorum iudicium iustum est.

Si Deus, inquit, esset injustus, nequaquam iudicaret mundum: ipsum enim iudicare manifestat quod justus sit, natura enim ad iudicandum exigit ut justus iudicet injustos. « Etenim si veritas Dei, » etc. Idem rursum dicit. Si enim per hoc, inquit, excelluit veritas, justitiæque ac victoria Dei, quia ego inique egi, ego illi mentitus sum, sine ratione iudicor: me siquidem retributione potius dignum haberi oportuit, ut qui illi victoriæ ac veritatis potius causa fuisset. Atqui nunc ego causa non sum, idcirco et ego iudicor. « In gloriam ipsius. » Ut glorificetur per victoriam et justitiam ac veritatem. « Cur et ego tanquam peccator iudicor? » Cur, inquit, tanquam peccatores iudicamur, qui Deo causa victoriæ facti sumus? et non fit, quemadmodum aliqui nos arbitrantur dicere? Itaque suggillando aiunt, quod faciamus mala, ut ubi ex hoc Deus victoriam nactus fuerit, rependat nobis bona, ut qui victoriæ causa illi fuerimus per mala quæ perpetravimus. *Alio modo.* Et ne illud, inquit, fiat quod dicere existimamur, quod ex nostra iniustitia Deus nos beneficio afficiat, ut qui victoriæ causa illi fuerimus. Ne hoc autem fiat. Quidnam? Venire bona, nosque a Deo affici beneficio, tanquam illi fuerimus victoriæ victores. Nunc enim contrarium, inquit, accidit, nam etiam iudicamur. « Quorum iudicium iustum est. » Audierant Græci Christianos dicentes: « Ubi abundat delictum, ibi magis exuberavit gratia ¹⁰. » Et ipsi quidem hoc dicebant, quod plenus delictis mundus Filium Dei ad salutem pertraxisset, et ex hoc abundavit in nos gratia. Ipsi autem quod dictum est detorquebant, aiebant Christianos dicere quod peccare oporteat, ut abundet gratia. Quorum, inquit, puta hoc pacto blasphemiam nos impudentium iudicium iustum est: eo quod bene dicta male interpretantes detorqueant. -- Quid ergo? per legem, inquit, ac circumcisionem nihil percipimus, supra reliqua quæ habemus. Quid enim percipimus amplius? Nam antea redditis causis ostendimus Judæos ac Græcos, etc., per defectum dictum est. Ei enim quod dixerat, Quid ergo percipimus amplius? consecutivum erat ut adderetur: Justitiam quæ ex fide, D quod in sequentium progressu dicit: **237** « Justitiam Dei per fidem Jesu Christi. » Quid nos ergo, inquit, amplius percipimus? Justitiam quæ est ex fide. Nam antea redditis causis ostendimus. Quomodo autem antea redditis causis ostendit? Græcos quidem redarguendo quod cognitionem naturalem corrupissent, cum ait: « Deus enim ipsis manifestavit, » etc.: Cum Deum cognovissent, » non sicut Deum glorificaverunt aut gratias egerunt. Judæos vero legis transgressores, cum dicit: « Qui in lege gloriaris, » et ostendens quod apud illos quidem

¹⁰ Rom. v, 20.

Ποιήσωμεν τὰ κακὰ, ἵνα ἔλθῃ τὰ ἀγαθὰ; ὧν τὸ κρῖμα ἐνδικόν ἐστι.

Εἰ ἦν, φησὶν, ἄδικος, οὐκ ἂν ἔκρινε τὸν κόσμον. Αὐτὸ γὰρ τὸ κρίνειν δηλοῖ, ὅτι δίκαιός ἐστι· φύσις γὰρ αὕτη τοῦ κρίνειν, τὸ τὸν δίκαιον κρίνειν τοὺς ἀδίκους. « Εἰ γὰρ ἡ ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ, » καὶ τὰ ἐξῆς. Τὸ αὐτὸ πάλιν λέγει. Εἰ γὰρ διὰ τοῦτο, φησὶν, ἐπερίσσευσεν ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ νίκη τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴ ἐγὼ ἠδίκησα, καὶ ἐψευσάμην αὐτὸν, ἀλόγως κρίνομαι. Ἔδει γὰρ με καὶ ἀμοιβῶν ἀξιοθῆνα, ὡς αἴτιον αὐτῶ τῆς νίκης καὶ ἀληθείας. Ἀλλὰ νῦν οὐκ ἐγὼ αἴτιος, τοιγαροῦν καὶ κρίνομαι. « Εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ. » Ἴνα δοξάζεται ἐπὶ νίκη καὶ δικαιοσύνη καὶ ἀληθεία. « Τί ἔτι καγὼ ὡς ἁμαρτωλὸς κρίνομαι; » Τί κρινόμεθα, φησὶν, ὡς ἁμαρτωλοὶ, οἱ αἴτιοι νίκης Θεοῦ γινόμενοι; καὶ μὴ γίνεται καθὼς τινες ἡμᾶς νομιζοῦσι λέγειν; Τοιγαροῦν καὶ κωμωδοῦσιν, ὅτι Ποιήσωμεν τὸ κακόν, ἵνα ἐκ τούτου νικήσῃς ὁ Θεός, ἀμείψηται ἡμᾶς εὐεργεσίαις, ὡς αἰτίους νίκης αὐτῶ γινόμενους, ἐξ ὧν κακῶς ἐπράξαμεν. — Ἄλλως. Καὶ μὴ γένηται ἐκεῖνο, φησὶν, ὅπερ λέγειν νομιζόμεθα, ὅτι ἐκ τῆς ἀδικίας ἡμῶν εὐεργετεῖ ἡμᾶς ὁ Θεός, ὡς αἰτίους αὐτῶ νίκης. Μὴ γένηται δὲ ἐκεῖνο. Ποῖον; Τὸ ἔλθειν τὰ ἀγαθὰ, καὶ τὸ εὐεργετῆσθαι παρὰ τῶ Θεῶ, ὡς αἰτίους αὐτῶ νίκης. Νῦν γὰρ, φησὶ, τὸ ἐναντίον, καὶ τιμωρούμεθα. « Ὡν τὸ κρῖμα ἐνδικόν ἐστι. » Ἦκουσαν Ἑλλήνες τῶν Χριστιανῶν λεγόντων, « Ὅπου ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερέπερίσσευσεν ἡ χάρις. » Καὶ αὐτοὶ μὲν ταῦτα ἔλεγον, ὅτι πλεονάσας ὁ κόσμος ἁμαρτημάτων, αὐτὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἐπεσπάσατο εἰς σωτηρίαν. Καὶ ἐκ τούτου ἐπλεόνασεν εἰς ἡμᾶς ἡ χάρις. Αὐτοὶ δὲ διασύροντες τὸ εἰρημένον, ἔφασκον τοὺς Χριστιανούς λέγειν, δεῖν ἁμαρτάνειν, ἵνα πλεονάσῃ ἡ χάρις. Ὡν, φησὶ, δηλονότι τῶν οὕτως βλασφημούντων ἡμᾶς, τὸ κρῖμα ἐνδικόν ἐστιν, ὅτι τὰ καλῶς εἰρημένα κακῶς μεθερμηνεύοντες διασύρουσιν. — [ΣΕΥΗΡ.] Τί οὖν; διὰ τοῦ νόμου, φησὶ, καὶ τῆς περιτομῆς οὐδὲν προκατέχομεν πλέον ὧν ἔχομεν. Τί οὖν κατέχομεν περισσόν; προητιασάμεθα γὰρ Ἰουδαίους τε καὶ Ἑλλήνας, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἑλλήπως εἴρηται. Τῶ γὰρ, τί οὖν κατέχομεν περισσόν; ἀκόλουθον ἦν ἐπαγαγεῖν, τὴν ἐκ πίστεως δικαιοσύνην, ὅπερ ἐν τοῖς ἐξῆς προῦν λέγει. « Δικαιοσύνην Θεοῦ, διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Τί οὖν κατέχομεν, φησὶ, περισσόν ἡμεῖς; Τὴν ἐκ πίστεως δικαιοσύνην. Προητιασάμεθα γὰρ Ἰουδαίους τε καὶ Ἑλλήνας. Πῶς δὲ προητιάσατο; ἐν τῶ Ἑλλήνας μὲν ἀπελέγξαι, διαφθείραντας τὴν φυσικὴν γῶσιν, ἐν οἷς ἔφη· « Ὁ Θεός γὰρ αὐτοῖς ἐφάνερωσε. » Καὶ, « Ὅτι γινόντες τὸν Θεόν, οὐχ ὡς Θεὸν ἐδόξασαν ἢ εὐχαρίστησαν. » Ἰουδαίους δὲ, παραβεβήκοντας τὸν νόμον, δι' ὧν φησὶν· « Ὅς ἐν νόμῳ καυχᾶσαι. » Καὶ δεῖξας ὅτι παρ' οἷς μὲν ἡ φύσις ἠθέλησε, παρ' οἷς δὲ καὶ ἡ φύσις καὶ ὁ νόμος, ἀκόλουθως τὴν ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου χάριν εἰσάγει, καὶ φησὶ·

Τί ἔχομεν ἡμεῖς ἐν τῆς χάριτος περισσὸν καὶ ἑκα- A
 ρετον ; Τὴν πίστιν τὴν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, δικαιο-
 σύνης οὖσαν ἀπεργαστικήν.

ΚΕΦΑΛ. Ε΄.

Περὶ χάριτος δι' ἧς ἄνθρωποι μόνον δικαιοῦνται,
 οὐ κατὰ γένος διακεκοιμένως, ἀλλὰ κατὰ Θεοῦ
 ὁσὶν ἰσοτιμῶς κατὰ τὸν Ἀβραάμ τύπον.

Τί οὖν ; προεχόμεθα ; Οὐ πάντως· προησιασά-
 μεθα γὰρ Ἰουδαίους τε καὶ Ἑλληνας πάντας ὅφ'
 ἁμαρτίαν εἶναι, καθὼς γέγραπται, ὅτι Οὐκ ἔστι
 δίκαιος οὐδὲ εἷς· οὐκ ἔστιν ὁ συνίων, οὐκ
 ἔστιν ὁ ἐκζητῶν τὸν Θεόν. Πάντες ἐξέκλιναν,
 ἅμα ἠχρηώθησαν· οὐκ ἔστι ποιῶν χρηστότητα,
 οὐκ ἔστιν ἕως ἐνός. Τάφος ἀνεψγμένους ὁ λάρυγξ
 αὐτῶν· ταῖς γλώσσαις αὐτῶν ἐδολιοῦσαν. ἰὸς
 ἀσπίδων ὑπὸ τὰ χεῖλη αὐτῶν. Ὡν τὸ στόμα
 ἀρᾶς καὶ πικρίας γέμει· ὀρεῖς οἱ πόδες αὐτῶν
 ἐκχέαι αἷμα. Σύντριμμα καὶ τάλαιπωρία ἐν ταῖς
 ὁδοῖς αὐτῶν. Καὶ ὁδὸν εἰρήνης οὐκ ἔγνωσαν, οὐκ
 ἔστι φόβος Θεοῦ ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν.

Τί οὖν προεχόμεθα ; Τὸ χωρίον τοῦτο διττῶς
 δύναται ἀναγνωσθῆναι, καὶ δύο καὶ τὰς ἐννοίας
 ἔχειν. Μίαν μὲν, ὡς ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων προτεινόμε-
 νον, ἑτέραν δὲ, ὡς ἀπὸ τῶν ἐν ἀκροβυστίᾳ πιστῶν
 προβαλλόμενον. Εἰ μὲν γὰρ ἀναγνῶμεν, « Τί οὖν
 προεχόμεθα ; » ἅμα συνείροντες τῷ ἐρωτηματικῷ μο-
 ρφῇ τὸ ; « Προεχόμεθα, » ὡς ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων δη-
 λούται προτεινόμενον, καὶ ἐννοίαν ἔχει ἂν ταύτην· Τί
 οὖν, φησί, προέχομεν, καὶ τί ἐκερδήσαμεν, προ-
 κριθέντες τῶν ἀκροβύστων ; Πρὸς οὖς τὸ, Οὐ πάν- C
 τως, ἀπόκρισις ἀποδίδεται· τουτέστιν, Οὐκ ἐκ παν-
 τὸς τρόπου κέρδος ἡμῖν τοῦτο. Μὴ φυλάξαι γὰρ τὰ
 ἐμπιστευθέντα, οὐδὲ μίαν διαφορὰ, οὐδὲ κέρδος,
 ἀλλὰ καὶ ἡ τιμωρία μέλλων. Οὕτως μὲν εἰ ἐν συν-
 ἐπιᾷ τὸ, Τί οὖν, μετὰ τοῦ προεχόμεθα τις ἀναγνῶ-
 εἰ δὲ κατὰ διαστολὴν ἄμφω ποῶν ἐρωτηματικὰ,
 καὶ τὸ, τί οὖν, καὶ τὸ προεχόμεθα· καὶ ἀπὸ τῶν
 ἀκροβύστων πιστῶν εἴη ἂν διαπορούμενον. Ἐπειδὴ
 γὰρ προσέειπεν ὅτι πολλὸ τὸ περισσὸν τῷ Ἰουδαίῳ,
 ἐπάγει ὁ ἀκρόβυστος διαπορῶν καὶ λέγων· Τί οὖν ;
 Προεκρίθησαν ἐκεῖνοι, προέλαβον, ἡμεῖς προελήφθη-
 μεν, προεχόμεθα ; ποῦ ἡ τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνη ; πρὸς
 οὖς ὁ θεὸς Παῦλός φησι, Μὴ γένοιτο ! Οὐ πάντως
 γὰρ, φησί. Μὴ κατορθώσαντες μὲν, ὑπάτιοι εἰσιν,
 ὡς περὶ καὶ ἡμεῖς μὴ κατορθώσαντες, κατορθώσαν- D
 των δὲ ἐκατέρων, ἴση ἡ σωτηρία, ὥστε οὐ προέχε-
 σθε. — Ἄλλως. Μάχεσθαι δοκεῖ τὸ « Τί οὖν προ-
 εχόμεθα, » καὶ ἐξῆς, πρὸς τὸ εἰρημένον, ὅτι Πολλὸ
 κατὰ πάντα τρόπον τὸ περισσὸν τῶν Ἰουδαίων, καὶ
 ἡ ὠφέλεια τῆς περιτομῆς. Λέγει γὰρ ἐκεῖ μὲν προ-
 κερῖσθαι, καὶ πλέον τοὺς περιτετμένους τῶν
 ἀκροβύστων ἔχειν, ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν προέχειν. Ἡ
 οὐκ ἔστι μαχόμενον ; Ἐκεῖ μὲν γὰρ πλέον ἔχειν
 φησὶν, ἀπὸ τῆς φιλανθρωπίας καὶ ὀληθείας τοῦ
 Θεοῦ, ὅτι τὰ Λόγια κατεπίστευσεν, ὅτι τὰς ὑποσχέ-
 σεις ἐπλήρωσε, μὴ κωλυθεὶς ὑπὸ τῶν ἀπιστησάν-
 των. Ἐνταῦθα δὲ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ τὰ πρόσωπα

A infirmior fuit natura, apud hoc autem et lex et
 natura. Consecutive gratiam quæ est ex Evangelio
 inducit, et ait: Quid nos ex gratia habemus am-
 plius et excellens? Fidem quæ per Jesum ju-
 stitiæ operatrix est.

CAPUT V.

De gratia qua sola homines justificantur, nullum
 discernendo genus, sed Dei dona juxta Abrahæ
 typum æqualiter honorantur.

Quid igitur? præcellimus? Nullo modo. Nam an-
 tea redditis causis ostendimus et Judæos et Græcos
 omnino sub peccato esse, sicut scriptum est: Non est
 justus, ne unus quidem, non est qui intelligat, non est
 qui exquirat Deum; omnes declinaverunt, simul inu-
 tiles facti sunt, non est qui faciat bonitatem, non est
 usque ad unum. Sepulcrum apertum guttur eorum,
 linguis suis dolose agebant, venenum aspidum sub
 labiis eorum. Quorum os exsecratione et amaritudine
 plenum est, veloces pedes eorum ad effundendum san-
 guinem. Contritio et miseria in vis eorum. Viam pa-
 cis non cognoverunt, non est timor Dei coram oculis
 eorum.

238 Τί οὖν προεχόμεθα ; Dupliciter legi potest
 hæc particula ac duplicem habere sententiam. Unam
 quidem ut a Judæis prolata sit, alteram vero ut a
 præputiatis fidelibus in medium afferatur. Etenim
 si legamus. Quid ergo præcellimus, simul connec-
 tentes ante interrogativam particulam verbum Præ-
 cellimus, tunc quasi a Judæis prolatum significa-
 tur: et hanc potest habere intelligentiam: Quid
 ergo, ait, præcellimus et quid lucrificimus, quod
 præputiatis sumus præpositi? quibus datur illa
 responsio: Nullo modo, hoc est, id nullo modo
 nobis cedet lucro, qui non servavimus quæ nobis
 commissa erant: neque ulla excellentia aut lu-
 crum, quin potius acrior pœna. Ita quidem decla-
 rat ut si quis in consequentia legat, Quid ergo, si-
 mul eum proεχόμεθα (ut significet *præcellimus*).
 Si vero per distinctionem, utrumque faciat interro-
 gativum, et τὸ οὖν et προεχόμεθα; et a præputiatis
 fidelibus in quæstionem afferatur. Quia enim præ-
 dixit multam esse Judæi excellentiam, subjungit
 dubitando præputiatus et ait: Quid ergo? Ante-
 positi sunt illi ac præverterunt, nos vero præoc-
 cupati sumus et superati? (Nam ita passive capi-
 tur προεχόμεθα, ubi est Dei justitia? Quibus divi-
 nus Paulus, Absit! inquit, nullo modo. Illi si vir-
 tutes quidem bonaque opera negligant, pœnis sunt
 obnoxii, sicut et vos cum bona negligeretis opera,
 utrisque autem bene operantibus æqualis est salus:
 non igitur excedimini. — *Aliter.* Pugnare videtur
 « Quid igitur? præcellimus, » idque quod sequitur,
 cum eo quod dictum est: Multa per omnem modum
 est excellentia Judæi, ac circumcisionis utilitas.
 Nam ibi dicit eos antepositos esse et aliquid ha-
 bere excellentiæ circumcisos supra præputiatus:
 hic autem nihil præcellere. Aut fortassis nulla est
 repugnancia. Nam ibi aliquid excellentiæ dicit eos
 habere ob Dei videlicet benignitatem ac veritatem,

qui illis eloquia concredidit, qui promissiones complevit, nullo accepto impedimento per incredulos : hic autem ipsas confert per se personas circumcisorum ac præputiatorum : et dicit ipsis nihil alteris alteris præcellere Siquidem qui virtutem colunt cujuscunque sint ordinis, beneficio similiter fruuntur : rursusque transgressores, sive ex circumcisis sint, sive præputiatis, consimilem sibi ipsis pœnam conciliabunt.

239 Non itaque pugnant. Nihil præcellimus : et, Multa est excellentia Judæi, ac circumcisionis utilitas : juxta alium enim modum ibi dictum est, juxta alium hic comparatio tradita est. Cum ergo in superioribus dixisset Excellentia Judæi, ac docuisset Judæum habere excellentiam, ob concreditam legem, nunc ostendit ipsos nullam habere excellentiam, quod illam non servaverint : quin potius tanto inferiores esse quanto pejus est ex scientia pe care. Quid ergo ? habemus, inquit, nos Judæi aliquid excellentiæ ? Nihil, inquit. Cur id tandem ? Quia omnes sub peccato eramus tam Judæi quam Græci. « Et Judæos et Græcos omnino sub peccato esse. » Nihil ergo Judæo est excellentiæ, inquit, ex lege, quam non servavit : neque præputiatio, quippe qui peccavit. Nullus ergo excelsus quidquam habet præ altero. Siquidem redditis causis ostendimus, hoc est convicimus, omnes esse peccato obnoxios. Deinde ne id novum esse videatur, David ac Isaiam testes adducit. « Simul. » Cum eo videlicet qui est in præputio. « Inutiles facti sunt. » Protinus ut a Deo declinaverunt, inutiles et abjecti facti sunt. « Sepulcrum, » etc. Hæc obrectatoribus conveniunt. « Contritio et miseria in viis eorum. » Nam vias conversationem dicit et vitam ; contritionem autem et miseriam peccata. Nihil enim a deo mentem corpusque conferit et exhaurit ac peccatum. « Viam pacis non cognoverunt. » Viam pacis dicit utilem vivendi modum.

III, 19, 20. *Scimus autem quod quæcunque lex dicit, his qui in lege sunt loquitur : ut omne os obturetur, et obnoxius fiat totus mundus Deo, eo quod ex operibus legis non justificabitur omnis caro in conspectu ejus.*

Ne dicant Judæi : Et quid hæc ad nos ? Omnino enim de nobis dicta non sunt. Utique, inquit, vos tangunt. Omnes namque hoc scimus quod quæcunque dicit lex (vocat autem legem, omne Vetus Instrumentum) his qui in lege sunt loquitur. Quæ erat enim necessitas, inquit, ut David externos argueret et non suos ? aut ut Isaias, qui ad Judæorum correctionem emissus erat, alios carperet ? « His qui in lege sunt loquitur. » Cautè admodum hoc **240** posuit. Neque enim dixit : De his qui sunt in lege, sed, « His qui sunt in lege. » Multa siquidem et de Babiloniis dicit, Persisque et Medis ac Ægyptiis, aliisque plurimis nationibus. Attamen etiam quæ de his erant vaticinia, Judæis afferebat qui in lege erant, hoc est sub lege. « Ut omne os obturetur. » Ostendit magnificè loquentes de se Judæos. Ob hoc ergo arguebantur a prophetis, quo

Α συγκρίνει τῶν ἀκροβύστων καὶ τῶν περιτετημημένων, καὶ λέγει αὐτοῖς μηδὲν ἐτέρους ἐτέρων προέχειν. Οἷ τι γὰρ κατορθοῦντες τὴν ἀρετὴν ὁποίας ἂν εἴη' συντάξεως, ὁμοίως τῆς εὐεργεσίας ἀπολαύουσιν. Οἷ τε πάλιν παραβαίνοντες, κἄν τε τῶν ἀκροβύστων εἶεν, κἄν τε τῶν ἐμπεριτόμων, τὴν ὁμοίαν τιμωρίαν ἑαυτοῖς ἐπισπᾶσονται.

Ὅστε οὐ μάχεται τὸ, οὐδὲν προεχόμεθα, καὶ τὸ, πολὺ τὸ περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου καὶ ἡ ὀφέλεια τῆς περιτομῆς. Κατ' ἄλλον γὰρ ὀρόπον ἐκεῖ εἴρηται, καὶ κατ' ἄλλον νῦν ἡ σύγκρισις παρείληπται. Ἄνω εἰπὼν τὸ περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου, καὶ διδάξας ἔχειν τι περισσὸν τὸν Ἰουδαῖον διὰ τὸ ἐγχειρισθῆναι τὸν νόμον, νῦν δείδουσι μηδὲν ἔχειν περισσὸν, ὡς μὴ φυλάξαντα αὐτόν. Μὴ ὅτι καὶ ἔλαττον, ὅσον τὸ ἐν γνώσει ἀμαρτάνειν χεῖρον. Τί οὖν ; ἔχομεν, φησὶν, ἡμεῖς οἷ Ἰουδαῖοι πλεον τι ; Οὐδὲν, φησὶ. Τί δὴ ποτε ; Ὅτι πάντες ὑπὸ ἀμαρτίαν ἐσμὲν, Ἰουδαῖοι τε καὶ Ἕλληγες. « Ἰουδαίους τε καὶ Ἕλληγας, πάντως ὑπ' ἀμαρτίαν εἶναι. » Οὐδὲν οὖν, φησὶ, τῷ Ἰουδαίῳ πλεον ἐκ τοῦ νόμου· οὐκ ἐφύλαξε γὰρ· οὐδὲ τῷ ἀκροβύστῳ· ἤμαρτε γὰρ. Οὐδεὶς οὖν ἔχει πλεον τοῦ ἄλλου. Καὶ γὰρ πάντας ἡ-ασάμεθα, τουτέστιν ἠλέγξαμεν, ὄντας ὑπ' ἀμαρτίαν. Εἶτα ἵνα μὴ δόξη ἐπαχθὴς εἶναι, τὸν Δαβὶδ καὶ Ἡσαίαν φέρεται μάρτυρας. « Ἄμα. » Τῷ ἐν ἀκροβυστίῳ δηλονότι « Ἠχρειώθησαν, » Ἄμα τῷ ἐκκλίναι ἀπὸ Θεοῦ, ἀχρεῖοι καὶ ἀπερρίμμενοι γεγέννηται. « Τάφος, » καὶ τὰ ἐξῆς· Ταῦτα τοῖς καταλαλοῦσι πρέπει. « Σύντριμμα καὶ τλαιπωρία ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν. » Ὅδους τὴν πολιτείαν φησὶ καὶ τὴν ζωὴν· σύντριμμα δὲ καὶ τλαιπωρίαν, τὰς ἀμαρτίας. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἐπιτρίβει καὶ ἐξίτηλον ποιεῖ ψυχὴν καὶ σῶμα, ὡς ἀμαρτία. « Ὅδὸν εἰρήνης οὐκ ἔγνωσαν. » Τὴν χρηστὴν λέγει πολιτείαν.

Ὅδωμεν δὲ ὅτι ὅσα ὁ νόμος λέγει, τοῖς ἐν τῷ νόμῳ λαλεῖ ἵνα πᾶν στόμα φραγῆ, καὶ ὑπόδικος γίνηται πᾶς ὁ κόσμος τῷ Θεῷ. Διότι ἐξ ἔργων νόμου οὐ δίκαιωθήσεται πᾶσα σὰρξ ἐνώπιον αὐτοῦ.

Ἴνα μὴ λέγωσιν Ἰουδαῖοι, Καὶ τί πρὸς ἡμᾶς ταῦτα ; Οὐ πάντως γὰρ περὶ ἡμῶν εἴρηται. Ναί, φησὶ, πρὸς ἡμᾶς. Πάντες γὰρ τοῦτο ἴσμεν, ὅτι ὅσα ὁ νόμος λέγει (νότον δὲ λέγει πᾶσαν τὴν Ἡλαιάν), τοῖς ἐν τῷ νόμῳ λαλεῖ. Ποία γὰρ ἦν, φησὶν, ἀνάγκη τῷ Δαυὶδ ἐτέρων κατηγορεῖν καὶ οὐχὶ τῶν οικείων, καὶ ἄλλους ἐλέγχειν, τὸν εἰς διόρθωσιν Ἰουδαίων ἀποσταλέντα Ἡσαίαν ; « Τοῖς ἐν τῷ νόμῳ λαλεῖ. » Σὺν πολλῇ καὶ τοῦτο θέθεικεν ἀκριβεῖα. Οὐ γὰρ ὀίπε, Περὶ τῶν ἐν νόμῳ, ἀλλὰ, « Τοῖς ἐν νόμῳ. » Πολλὰ γὰρ καὶ περὶ Βαβυλωνίων λέγει, Περσῶν τε καὶ Μήδων καὶ Αἰγυπτίων, καὶ ἐτέρων πλείστων ἔθνων. Ἄλλ' ὁμοῦ Ἰουδαίδος καὶ τὰς περὶ τούτων προρρήσεις προσέφερεν τοῖς ἐν τῷ νόμῳ, τουτέστι τοῖς ὑπὸ νόμον. « Ἴνα πᾶν στόμα φραγῆ. » Δείκνυσι μεγαλορρήμονας τοὺς Ἰουδαίους. Διὰ τοῦτο τοιγαροῦν ἠλέγχοντο ὑπὸ τῶν ὠροφητῶν, ἵνα τῶν μεγαλορρήμωνων ἀπο-

φραγῆ τὰ στόματα. « Καὶ ὑπόδικος γένηται πᾶς ὁ κόσμος τῷ Θεῷ. » Τοιοῦτόν τι αἰνιττεται· Διὰ τοῦτο, φησὶν, οἱ προφῆται διήλεγξαν, καὶ ἔδειξαν τοὺς Ἰουδαίους εἰκῆ μεγαλοῤῥημονοῦντας, μᾶλλον δὲ ὅλον τὸν κόσμον ὑπεύθυνον ἀμαρτίαις, ἵνα προδοποιήσωσι τῇ πίστει, καὶ γινώσκοντες οἱ ἄνθρωποι ὅτι οὔτε ἀπὸ νόμου καὶ περιτομῆς, οὔτε ἀπὸ ἀκροβυστίας ἐνὶ σωθῆναι, εὐχερῶς τῷ Χριστῷ προσέλθωσι, τῷ χάριτι σώζοντι τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων. Καὶ ὑπόδικος, ὑπόχρεος εἰς τὸ πιστεῦσαι Χριστῷ τῷ Θεῷ. Εἰ γὰρ τοῖς ὑπὸ νόμον εἴρηται ὑπ' αὐτῶν τῶν προφητῶν, ὅτι οὐκ ὀρθοποδοῦσιν, ἀλλὰ πόρρω τῆς ὀρθῆς βαδίζουσι πολιτείας, τὰ δὲ ἔθνη πολλῶν μᾶλλον ὑπάρχει ἐν ἀπωλείᾳ καὶ πλάνῃ, δηλονότι πᾶς ὁ κόσμος ὑπόχρεος ἐστὶ πιστεῦσαι Χριστῷ τῷ Θεῷ τῷ μόνῳ δυναμένῳ ῥύσασθαι καὶ Ἰουδαίους καὶ Ἕλληνας καὶ πάντα τὸν κόσμον διὰ τῆς οικείας χάριτος ἐκ τῶν ἀμαρτημάτων αὐτῶν καὶ τῆς μακρᾶς πλάνης καὶ ἀπωλείας αὐτῶν. Εἴτα πάλιν ὡσπερ ἀντιπίπτον λύει. Ἴνα γὰρ μή τις εἴπῃ, τί οὖν; ὁ νόμος οὐδὲν ὠφέλησεν; ἐπάγει τὸ, « Διότι ἐξ ἔργων νόμου οὐ δικαιωθήσεται πᾶσα σὰρξ. » Ὡς εἰ ἔλεγεν, ὅτι « Ὁφέλει ἂν ἴσως ὁ νόμος, εἰ ἐφύλαξαν οἱ παρεληφότες τὰ προσταγμάτα αὐτοῦ, ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἐφύλαξαν, ἐκ περιστάσεως καὶ ἔβλαψεν, οὐ τῇ ἑαυτοῦ φύσει, ἀλλὰ τῇ τῶν μὴ φυλαξάντων γνώμῃ. » Διότι ἐξ ἔργων. » Εἴτα ἵνα μὴ πάλιν ἀνακιοπαθήσωσιν Ἰουδαῖοι συγκαταριθμούμενοι παντὶ τῷ κόσμῳ εἰς τὸ ὑπόδικοι εἶναι, πάλιν τὰ κατ' αὐτοὺς ἐξετάζει. « Πᾶσα σὰρξ. » Οὐδὲ γὰρ ἐπλήρωσε τὰ ἐν τῷ νόμῳ.

Διὰ γὰρ νόμου ἐπίγνωσις ἀμαρτίας. Νυνὶ δὲ χωρὶς νόμου δικαιοσύνη Θεοῦ πεφανέρωται, μαρτυρουμένη ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν.

Καὶ τί λέγω ὅτι οὐδὲν ὠφελεῖσθε Ἰουδαῖοι ἐν τοῦ νόμου, εἰς τὸ μὴ γενέσθαι ἅμα τῷ παντὶ κόσμῳ ὑπόδικοι; Μενοῦνγε ἐξετάζων τις, εὐρήσει καὶ βλαβέντας ὑμᾶς ὑπὸ τοῦ νόμου, οὐ παρὰ τὴν αὐτοῦ φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἡμῶν κακίαν. Πῶς; Ὅτι τὸ γινῶναι τὴν ὀρματίαν, διὰ τοῦ νόμου ἔχετε· τὸ δὲ ἐν γνώσει ἀμαρτάνειν, χαλεπώτερον τοῦ ἐν ἀγνοίᾳ. — Ἄλλο. [ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ.] Εἰ τοῦτο, φησὶν, ὁ νόμος ἐλυσιτέλησεν, ἐγνώρισεν ἡμῖν τὴν ἀμαρτίαν οὐ τῷ ἀπαγορεύσει μόνον τὴν πρᾶξιν τῶν ἀτόπων, ἀλλὰ καὶ τῷ παρακούοντα αὐτοῦ, τιμωρεῖσθαι. Μὴ ἐπιφερομένης γὰρ κολάσεως τοῖς ἀμαρτάνουσιν, οὐκ ἂν ἐγνωρίσαμεν αὐτήν. Διὰ τούτων τοίνυν πάντων ἀκριβῶς συστήσας ὑπ' ἀμαρτίαν πάντας ὄντας, ἐπάγει λοιπὸν δεικνύς τοῦ οικείου λόγου τὸ περιττόν. « Νυνὶ δέ. » Ἐπιδείξας αὐτοὺς μηδὲν ὠφελημένους ἐκ τοῦ νόμου, καὶ εἰς ἐπιθυμίαν ἀγαγῶν μεθόδου σώσαι δυναμένης, εὐκλείως εἰς τὴν πίστιν εἰσβάλλει Χριστοῦ. « Δικαιοσύνη Θεοῦ. » Εἰ μετὰ νόμου, φησὶν, ἡμάρτομεν, πῶς ἂν σωθῆμεν, εἴποι τις, χωρὶς νόμου; Λιὰ τῆς ἐκ Θεοῦ δικαιοσύνης, φησὶ, τῆς παρὰ Θεοῦ διδομένης. Ὅπου δὲ Θεὸς δίδωσι, μὴ ἀμφίβαλλε, ἄνθρωπε. Ἡ δικαιοσύνη Θεοῦ, ἡ ἀπὸ Θεοῦ δικαίως

¹⁹ II, Reg. xviii, 21.

inaniter sese jactantium obturarentur ora. « Et obnoxius fiat totus mundus Deo. » Tale quidpiam subindicat : Propterea prophetæ, inquit, Judæos redarguerunt, illosque ostenderunt inaniter sese jactare, imo totum mundum reum esse peccato : quo fidei viam præstruerent, et cognoscentes homines quod neque circumcisionis lege, neque a præputio salvari daretur, ad Christum facile accederent, qui per gratiam facit salvum genus humanum. Et obnoxius, id est debitor ad credendum Christo Deo. Si enim his qui sub lege erant, a prophetis dictum est ¹¹, quod non recto pede incederent, sed longe a recta conversatione graderentur : gentes autem multo magis in perditione sunt ac errore : omnis plane mundus obnoxius est, ut in Christum Deum credat, qui solus et Judæos et Græcos liberare potest, totumque mundum sua gratia a peccatis longoque errore ac perditione illorum. Deinde rursum quasi objectionem solvit. Ne quis enim dicat : Quid ergo ? nihil profuit lex ? subjungit : « Eo quod ex operibus legis non justificabitur « omnis caro. » Ac si diceret : Profuisset fortassis lex, si eam servassent, qui ejus præcepta susceperant : verum cum non servaverint, ex assistentia etiam nocuit, non sui natura, sed eorum animo qui non servaverunt. « Eo quod ex operibus, » Deinde ne rursum indigne ferant Judæi, quod toti mundo connumerentur in eo quod sint obnoxii : iterum ea quæ adversus illos sunt exquirat. « Omnis caro. » Neque enim implevit quæ in lege sunt. III, 20, 21, « Nam per legem cognito peccati. « Nunc autem sine lege justitia Dei manifesta est, « dum comprobatur testimonio legis ac prophetarum. »

21 Et quid dico quod vos Judæi nihil adjutis ex lege quo minus essetis simul cum universo mundo obnoxii ? Quinimo si quis diligentius scrutetur, inveniet etiam detrimentum vos ex lege accepisse : non propter ejus naturam, sed ob vestram malitiam. Quonam pacto ? Nam peccati cognitionem per legem habetis : peccare autem ex scientia gravius est quam ignorantia. — *Aliter.* Ad hoc, inquit, lex profuit quod peccatum nobis notum fecit : non ex eo tantum quod illicitum opus prohibeat, sed etiam quod sibi inobedientes ulciscatur. Etenim nisi supplicium inflixisset, nequaquam ipsum cognovissemus. Postquam ergo ex his omnibus constituit universos sub peccato, subdit deinceps ostendens suæ prædicationis excellentiam. « Nunc autem. » Ubi eos ostendisset nihil ex lege adjutos esse et ad concupiscentiam duxisset methodum quæ salvare poterat : opportune Christi fidem aggreditur. « Justitia Dei. » Si habita, inquit, lege peccavimus, quo ergo modo, dicat quispiam, absque lege salvari possemus ? Per justitiam Dei, inquit, quæ videlicet datur a Deo. Ubi autem Deus illam tribuat, ne ambigas, o homo. Aut justitia Dei est justitia

ficatio et absolutio seu liberatio a peccatis, a quibus non potuit lex liberare. « Manifestata est. » Quod manifestatur, planum est quod antea fuerit, quam occultaretur. Fugiens itaque innovationem et ne recens videretur ejus prædicatio, dixit: « Manifestata est; » nec id modo vulgari, verum etiam prius nacta est, testimonium a lege et prophetis.

III, 22-24. « Justitia autem Dei per fidem Jesu Christi in omnes et super omnes qui credunt. « Non enim est distinctio, nam omnes peccaverunt, « et posteriores sunt gloria Dei: gratisque justificantur per gratiam ipsius. »

Justitia Dei per fidem. » Quænam justitia, dixerit quispiam, aut quomodo a Deo data? Deinde ne novum aliquid audire sibi videantur, si omnino salvari possint nihil contribuentes ostendit quod etiam credere sit contribuere, ipsum enim credere indiget animi fortitudine. Ideo ait: « Per fidem, » ostendens ex hoc nos quoque aliquid conferre. « In omnes, et super omnes. » In omnes, inquit, Judæos, qui credunt ut qui apud se et ex ipsis haberent salutis causam, ipsum nempe Christum. Super omnes autem ethnicos dicit, qui a Judæis crediderint, et extenta sit super eos gratia. Verum et hos, inquit, et illos fecit gratiæ participes, non quoscunque, sed credentes. Et iterum, quia merito communis est gratia, quæ est erga omnes. « Non enim est distinctio. » Rursum Judæos ostendit nihil excellentiæ habere præ gentibus. « Nam omnes peccaverunt. » Ne mihi, inquit, dicas: Ego Judæus sum, qui superne Deum cognovi, hic autem extraneus est et barbarus. Profecto si omnes peccaverunt, habent quoque id omnes, ut simili æquitate salvi fiant. Non enim est differentia, sive discrimen Judæi ac gentilis, utriusque similiter peccaverunt. « Et posteriores sunt gloria Dei, » etc. Siquidem ne tu, inquit, mihi dicas: Græci gravius peccaverunt. Nonne tu gloria ac beneficentia Dei posteriores? gratisque, hoc est, absque tuis rectis operibus, salvaris? ac rursum ita ut nihil conferas aliud præter fidem? Cumque justificeris, gratis justificaris: ac post Dei gloriam ac beneficentiam accedis? « Posteriores sunt gloria Dei, » postmodum fuerunt, non prævererunt ad glorificandum Deum. Exciderant omnes ab honorando Deum: Judæi quidem præceptorum legis transgressores facti; ethnici vero idola colentes. Ideo omnes qui in Deum crediderunt gratis justificantur, ipsum credere tantum conferentes. Quomodo vero justificamur? Redempti a peccatis nostris, Per quem autem justificamur? Per Jesum Christum. Quomodo ille redemit? Proprio sanguine. Vel hoc modo. Deus illos justificat credentes: nam adoptione dignos ducit, suique regni demonstrat hæredes, a quo manifestum est quod aberraveramus, omnes similiter posteriores sumus, ideo gratis ista nobis tribuit.

III, 24-26. « Per redemptionem quæ est in Christo Jesu, quem proposuit Deus propitiorem per

καὶ ἀθώωσις καὶ ἀπαλλαγὴ τῶν ἁμαρτιῶν, ὧν ὁ νόμος οὐκ ἴσχυσεν ἀπαλλάξαι. « Περφνέρωται. » Τὸ φανερούμενον δῆλον ὡς ἦν μὲν, ἐκρύπτετο δέ. Τὴν οὖν καινοτομίαν φεύγων, καὶ τὸ δοκεῖν πρόσφατον εἶδει τὸ κήρυγμα, εἶπε, « Περφνέρωται. » Οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ προμαρτυρηθεῖσαν ὑπὸ Μωσέως (οὗτος γὰρ ὁ νόμος), καὶ τῶν προφητῶν.

Δικαιοσύνη δὲ Θεοῦ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς πάντας καὶ ἐπὶ πάντας τοὺς πιστεύοντας. Οὐ γὰρ ἐστὶ διαστολή, πάντες γὰρ ἥμαρτον, καὶ ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ· δικαιούμενοι δωρεὰν τῆ αὐτοῦ χάριτι.

« Δικαιοσύνη δὲ Θεοῦ διὰ πίστεως. » Ποῖα δικαιοσύνη, εἴποι τις, ἢ πῶς διδομένη ὑπὸ Θεοῦ; Διὰ πίστεως, φησὶν, Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εἶτα ἵνα μὴ δόξωσι ξένον τι ἀκούειν, εἰ ὅλως ἐνὶ σώζεσθαι μηδὲν αὐτοὺς συνεισενγκόντας, δείκνυσιν ὅτι καὶ τὸ πιστεῦσαι συνεισενγκεῖν ἐστίν. Ἀνδρείας γὰρ δεῖται ψυχῆς τὸ πιστεῦσαι. Διὸ φησὶ. « Διὰ πίστεως, » δείκνυσι καὶ ἡμᾶς ἐκ τούτου συνεισφέροντας. « Ἐἴς πάντας καὶ ἐπὶ πάντας. » — [ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ.] Εἰς πάντας μὲν τοὺς Ἰουδαίους, φησὶν, ὡς οἴκοθεν καὶ ἐξ αὐτῶν ἰσχυρότας τῆς σωτηρίας τὸν αἴτιον, ἤγουν τὸν Χριστόν. Ἐπὶ πάντας δὲ, τοὺς ἐθνικοὺς λέγει, ὡς ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων πιστευσάντων καὶ ἐπὶ τούτους ἐκταθείσης τῆς χάριτος. Ὅμως μένοσι καὶ τούτων ἀκελίων μετασχέσειν τῆς χάριτος ἔφησεν, οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ τοὺς πιστεύοντας. Καὶ πάλιν ὅτι κοινή δικαίως ἡ χάρις κατὰ πάντων. « Οὐ γὰρ ἐστὶ διαστολή. » Πάλιν δείκνυσι μηδὲν Ἰουδαίους ἔχοντας πλέον τῶν ἐξ ἐθνῶν. « Πάντες γὰρ ἥμαρτον, » Μὴ γάρ μοι εἴπης, φησὶν, Ἐγὼ μὲν Ἰουδαῖός εἰμι ἄνωθεν εἰδώς Θεόν, οὗτος δὲ ξένος καὶ βάρβαρος. Ὅλως εἰ πάντας ἥμαρτον, ἔχουσι καὶ τὸ πάντες ὁμοτίμως σωθῆναι. Οὐ γὰρ ἐστὶ διαστολή, ἤγουν χωριφμός Ἰουδαίου καὶ ἐθνικοῦ, ὁμοίως ἀμφοτέρω ἥμαρτον. « Καὶ ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, » καὶ τὰ ἐξῆς. Μὴ γάρ μοι εἴπης, φησὶν, ὅτι Ἕλληνας πλέον ἥμαρτον. Μὴ σὺ κατόπιν οὐκ εἰ τῆς δόξης καὶ τῆς εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ; καὶ δωρεὰν, τουτέστιν, ἄνευ σῶ κατορθωμάτων, σώζει; καὶ πάλιν ὡς μηδὲν ἕτερον συνεισενγκεῖν, καὶ πλὴν πίστεως; Δικαιούμενος δὲ, δωρεὰν δικαιουῖσαι, καὶ κατόπιν ἐργεσαι τοῦ Θεοῦ δόξης καὶ εὐεργεσίας. « Ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. » Κατόπιν ἐγένοντο, οὐκ ἔφθασαν τοῦ δοξάζειν τὴν Θεόν. Ἐκπεπτώκασιν ἅπαντες τοῦ τιμᾶν αὐτόν. Οἱ μὲν Ἰουδαῖοι, παραβάται γενόμενοι τῶν διὰ τοῦ νόμου ἐντολῶν, οἱ δὲ ἐθνικοὶ, εἰδῶλοισι λατρεύσαντες. Διὸ πάντες πιστεύσαντες εἰς Χριστόν, δωρεὰν δικαιουῖνται, τὸ πιστεῦειν μόνον συνεισάγοντας. Πῶς δὲ δικαιούμεθα; Ἀπολυτρούμενοι τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν. Διὰ τίνος δὲ ἀπολυτρούμεθα; Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Πῶς λυτροῦντος ἐκείνου; Τῷ ἰδίῳ αἵματι. Ἡ οὕτως Θεὸς αὐτοὺς δοξάζει πιστεύοντας. Ἰουθεσίας γὰρ ἀξιοί, καὶ κληρονόμους τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἀποφαίνει. Ἦς δῆλον, ὅτι ἐξημάρτομεν, πάντες ὁμοίως ὑστερούμεθα. Διὸ δωρεὰν ἡμᾶς τούτων ἀξιοί.

Διὰ τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὅν προέθετο ὁ Θεὸς ἰλαστήριον διὰ τῆς πίστεως

ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι, εἰς ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, διὰ τὴν πάρεσιν τῶν προγεγονότων ἁμαρτημάτων ἐν τῇ ἀνοχῇ τοῦ Θεοῦ, πρὸς ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, ἐν τῷ νῦν καιρῷ εἰς τὸ εἶται αὐτὸν δίκαιον, καὶ δικαιούντα τὸν ἐκ πίστεως Ἰησοῦ.

Ὡς δὲ δικαιούται; διὰ τῆς ἀφέσεως τῶν παρπτωμάτων, ἧς τυγχάνομεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, τουτέστι, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, « Ὁν προέθετο ὁ Θεὸς ἰλαστήριον. » Εὐδοκία γὰρ τοῦ Πατρὸς, ἐξίλασμα γεγένηται τῶν ἡψιτέρων ἁμαρτιῶν. Ἰλαστήριον δὲ παλαιὸν ἐλέγτο τὸ πῦμα τῆς κιβωτοῦ. Οὕτως καὶ ἡ τοῦ Κυρίου σὰρξ ἡ περικαλύπτουσα τὴν ἑαυτοῦ θεότητα ἰλαστήριον γέγονε τῶν ἡμετέρων ἁνομιῶν. Τὸ δὲ, Προέθετο, δηλοῖ παλαιὰν τὴν περὶ τούτου βουλήν. « Ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι. » Ὁ μὲν γὰρ Πατὴρ προέθετο, ὁ δὲ υἱὸς τὸ αἷμα ἐξέχεεν ὑπὲρ ἡμῶν κοινῇ οὖν ἡ χάρις τῆς ἁγίας Τριάδος· συνήργησε γὰρ καὶ τὸ πανάγιον Πνεῦμα. « Εἰς ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ. » Ὡς περ ἔνδειξις, τουτέστιν ἀπόδειξις, πλουσίως, τὸ καὶ ἑτέρους πλουτίζειν, οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐνδείξαται βουλόμενος τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἐδικαίωσεν. « Διὰ τὴν πάρεσιν τῶν προγεγονότων ἁμαρτημάτων ἐν τῇ ἀνοχῇ τοῦ Θεοῦ. » Ἀπόδειξις δὲ τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ μάλιστα γέγονεν, ὅτι παρειμένους, τουτέστι νεκρωμένους ταῖς ἁμαρτίαις τοὺς ἀνθρώπους ἐδικαίωσεν. Εἶτα ἐπιτείνει τῶν ἀνθρώπων τὸ ἔγκλημα, τῷ τὰς ἁμαρτίας γενέσθαι ἐν τῇ ἀνοχῇ τοῦ Θεοῦ. Ὅτε γὰρ, φησὶν, ἔδει μετανοῆσαι, δοθείσης ἀνοχῆς, τότε μᾶλλον ἡμάρτομεν. Τοὺς οὖν ἀσύγνωστα πταίσαντας, νῦν διὰ πίστεως σώζει. Καὶ οὕτως παρείθημεν ταῖς ἁμαρτίαις καὶ παραλελύμεθα. [ΦΩΤ.] Εἶτα δέον τῆς παρπέσεως ἀπαιτηθῆναι δίκας, ἀνοχῆς καὶ φιλανθρωπίας ἐτύχομεν. Ἀλλὰ καὶ τῆς ἀνοχῆς τυχόντες, δέον μετανοεῖν καὶ τὰ φθάσαντα ἐξιλεοῦσθαι, εἴτι αὐτοῖς ἐγκαλινδοῦμεθα. Τί οὖν ἔδει τότε καὶ τὸν λαν φιλάνθρωπον κριτὴν πρᾶξαι; Πάντως κολάσαι καὶ τιμωρήσασθαι, ὑπὲρ ὧν τε ἐξ ἀρχῆς ἡμάρτομεν, καὶ ὑπὲρ ὧν ἀνοχῆς τυχόντες οὐ μετεμελήθημεν, καὶ ὑπὲρ ὧν οὐ μόνον οὐ μετεμελήθημεν, ἀλλὰ καὶ τὴν κακίαν ἐπετείναμεν. Ὁ δὲ τί ποιεῖ; Τότε λύτρον ἑαυτὸν δίδωσιν ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ οὐ μόνον ἐξαπατᾷ τῆς τιμωρίας, ἀλλὰ καὶ δικαιοῖ καὶ σώζει, καὶ κληρονομοῦ αὐτοῦ ποιεῖται τῆς βασιλείας. Ὀντως χάρις μέτρον οὐκ ἔχουσα, ὅντως τοῦτο δωρεὰ, δωρεὰς ἀπάσης νικῶσα τὴν δύναμιν. Τοῦτο ἔνδειξις ὡς ἀληθῶς ἀφάρτου δικαιοσύνης, καὶ δικαιοσύνης οὐκ ἀνθρωπίνης, ἀλλὰ Θείας καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων. Διὸ καὶ αὐτὸς εἰπὼν, « Εἰς ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης, » οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ, « Αὐτοῦ, » φησὶ, τουτέστιν, αὐτοῦ μόνον ἡ τοιαύτη καὶ τοσαύτη δικαιοσύνη. Ἐν ᾧ γὰρ ἔδει καιρῷ κολασθῆναι, τότε ἤξιωσε τῆς εὐεργεσίας. « Πρὸς ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ. [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ] — Τὸν γὰρ νεκρωθέντα ταῖς ἁμαρτίαις νῦν σώζεισθαι, ὅτε καιρὸς τιμωρίας ὑπάρχει, ἀλλ' οὐ δικαιοσύνης, τοῦτο ἀπόδειξις τῆς εὐεργεσίας καὶ τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ. Ἐδει γὰρ τὰς προς τὸν Ἀβραάμ πληρωθῆναι ὑποσχέσεις, τὸ, « Καὶ εὐλο-

« fidem, per sanguinem ipsius, ad ostensionem « justitiæ suæ: per remissionem præteritorum « peccatorum, cum Deus toleraret: ad ostendam justitiam suam, in præsentem 243 tempora « hoc ut ipse sit justus, et justificans eum qui est « ex fide Jesu. »

Quomodo autem justificatur? Per remissionem peccatorum quam assequimur in Christo Jesu, hoc est, per Christum Jesum. « Quem proposuit Deus propitiatorem » Patris enim propitiatio facta est nostrorum propitiatio peccatorum. Propitiatorium vero dicebatur olim arcæ operculum: ita quoque Domini caro quæ illius divinitatem velabat, propitiatorium fuit nostrarum iniquitatum. Quod autem dicit: Proposuit, antiquum de ea re consilium significat. « Per sanguinem ipsius. » Pater siquidem proposuit, Filius vero sanguinem pro nobis effudit: itaque communis est sanctæ Trinitatis gratia: nam sanctissimus quoque cooperabatur Spiritus. « Per ostensionem justitiæ suæ. » Quemadmodum divilis ostensio sive demonstratio est alios quoque dilare, ita et Christus suam ostendere volens justitiam, homines quoque justificavit. « Per remissionem præteritorum peccatorum, cum Deus toleraret. » Justitiæ illius demonstratio in hoc maxime facta est, quod dissolutos, hoc est peccatis suis immortaluos jam homines justificavit. Deinde hominum auget crimen, quod peccata fuerint, cum Deus toleraret. Nam quando respicere oportuit data toleratione, tunc magis peccabamus. Eos ergo nunc salvos facit, qui lapsi erant in iis, quæ veniam non merebantur, et ita remissa sunt nobis ac soluta peccata. Præterea cum negligentiam pœnas oportuisset expetere, tolerantiam ac benignitatem assecuti sumus: cum vero nos tolerantiam adeptos oportuisset pœnitere, ac de præcedentibus Deum placare, eisdem amplius involvebamur. Quid ergo tunc judicem quanquam benignum, et humanum agere oportuit? Utique punire ac pœnas sumere: et propterea quod ab initio deliqueramus, et quia tolerantiam nacti non resipuimus, et quod non solum non desipuimus, sed et malitiam longius potendimus. Ille vero quid? Tunc seipsum redemptionis pretium pro nobis tradit: nec solum a pœnis eripit, sed et justificat et salvat, siquæ regni facit hæredes. O vere gratia quæ mensuram non habet: vere hoc donum est quod omnino vim superat: hoc vere demonstratio est ineffabilis justitiæ, et justitiæ non humanæ, sed divinæ et super hominem. 244 Ideo etiam cum dixisset Apostolus: « Ad ostensionem justitiæ, » non simpliciter ibi substituit, sed « Suæ, » inquit, hoc est, ipsius solum est talis tantaque justitia, tunc enim cum ulcisci tempus erat, etiam beneficio affecit. « Ad ostendam justitiam suam. » Nam eum qui peccatis mortuus erat, nunc salvari, cum tempus esset supplicii, et non justificationis, hoc beneficentiæ demonstratio est ac justitiæ ipsius. Oportebat enim compleri eas quæ ad Abraham factæ erant promissio-

nes : puta illud : « Et in semine tuo benedicentur omnes gentes ¹². » Id ergo justitia est, de salvandis etiam indignis veritatem præstare. « In præsentī tempore. » Cum dixisset : « Ad ostendendam justitiam suam » subjunxit, « In præsentī tempore. » Siquidem Dei justitia quæ in præsentī erat tempore, quo videlicet nostram redemptionem operatus est, plena benignitate, plena dono, plena erat et gratia; ideoque dicebat : « Non veni ut condemnem mundum, sed ut salvum faciam mundum ¹³. » Futura vero justitia talis amplius non erit, sed retributio cujusque erit de his quæ erit, veluti etiam hic rursum dicit : Revelatur enim ira Dei, » etc. Aut ita accipiendum est, Ostentio in præsentī tempore facta est, ipsius videlicet toleratio, donum gratiaque futuræ justitiæ. Quonam autem modo? Nam si, cum adeo longanimis fuerit, ac tantam contulerit gratiam, tantoque munere dignatus sit non convertat eos, neque meliores affectos habeat in futuro cum multa justitia inducit supplicium. « Et justificans eum qui est ex fide Jesu. » Ecce ostentionem justitiæ, puta quod non solum justus sit Deus, sed et justificans eum, qui est ex fide Jesu, nempe proprium Dei populum effectum.

III, 2n-31. Ubi est igitur gloriatio? Exclusa est. Per quam legem? operum? Non, sed per legem fidei. Arbitramur igitur justificari hominem per fidem absque operibus legis. An Judæorum Deus tantum? an non et gentium? Certe et gentium : quandoquidem unus est Deus, qui justificabit circumcisionem ex fide, et præputium per fidem. Legem igitur irritam facimus per fidem? Absit! sed legem stabilimus.

245 His igitur ita factis, Patreque proprium salvante populum, qui ex fide Jesu est : ubi ergo est Judæorum gloriatio! Ostendit eos vane gloriari. Exclusa est, non dixit, Disparuit, sed, Exclusa est : ostendens quod etiam sortem suam quondam habuit, nunc vero fides illa exclusit. Porro legem operum, per periphrasim loquendo, dicit opera : eodemque modo legem fidei, id est fidem. Ait ergo : Non per opera quæ fecimus Judæorum gloriatio exclusa est, sed per fidem, tanquam diceret : Omnis illa gloriatio quæque videntur prærogative per fidem exclusæ sunt absque nostrorum necessitate operum. « Arbitramur igitur per fidem justificari hominem, » etc. Itaque dicimus, inquit, ex fide justificari hominem sine legis observatione. « An Judæorum Deus tantum? » Nam si solos eos justificasset qui ex lege accedebant, aut qui sese legi adaptabant, et non omnem qui crederet hominem, alterius duntaxat partis Deus esset : sed nunc et Judæorum Deus est et gentium, quandoquidem ex utrisque credentes salvos facit. « Qui justificabit circumcisionem ex fide, » etc. Et his qui ex lege sunt, et his qui extra legem, fide opus est, ut salvi fiant. « Legem igitur irritam facimus? » Turba-

¹² Gen. xxii, 18. ¹³ Joan. xii, 27.

γηθήσονται ἐν τῷ σπέρματί σου πάντα τὰ ἔθνη. » Τοῦτο οὖν δικαιοσύνη, τὸ ἀληθεύσαι καὶ ἐπὶ τοῖς ἀναξίοις τοῦ σώζεσθαι. « Ἐν τῷ νῦν καιρῷ. » [ΦΩΤ.] — « Πρὸς ἔνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, » εἰπὼν, ἐπήγαγεν, « Ἐν τῷ νῦν καιρῷ. » Ἡ γὰρ ἐν τῷ νῦν καιρῷ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ, τουτέστιν ἐν ᾧ τὴν ἀπολύτρωσιν ἡμῶν εἰργάσατο, πλήρης ἦν φιλιανθρωπίας, πλήρης δωρεᾶς, πλήρης χάριτος. Διὸ καὶ ἔλεγεν : « Οὐκ ἔλθον κρίναι τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος. » Ἡ δὲ μέλλουσα δικαιοσύνη, οὐκ ἔτι ὁμοίως, ἀλλ' ἀναπαύοις ἐστὶν ἐκάστῳ τῶν βεβιωμένων, ὡς καὶ οὗτος πάλιν φησὶν, « Ἀποκαλύπτεται γὰρ ὄργη Θεοῦ, » καὶ ἐξῆς. Ἡ οὕτως ἐκλήπτειν. Ἐνδείξις γέγονεν ἐν τῷ νῦν καιρῷ, ἡ ἀνοχή αὐτοῦ καὶ ἡ δωρεὰ, καὶ ἡ χάρις τῆς μελλούσης δικαιοσύνης. Πῶς καὶ τίνα τρόπον; Εἰ γὰρ τοσοῦτον μακροθυμίας, τοσοῦτον χαρισάμενος, τοσαύτης δωρεᾶς ἀξιώσας οὐκ ἐπέστρεψεν οὐδ' ἔσχε βελτιωθέντας, μετὰ πολλῆς ἄρα δικαιοσύνης ἐκείθεν ἐπάγει τὰς τιμωρίας. « Καὶ δικαιῶντα τὸν ἐκ πίστεως Ἰησοῦν. » Ἴδου ἡ ἔνδειξις τῆς δικαιοσύνης, τὸ μὴ μόνον εἶναι δίκαιον τὸν Θεόν, ἀλλὰ καὶ τὸ, δικαιοῦν τὸν διὰ πίστεως τοῦ Ἰησοῦ οἰκτιρῶν Θεοῦ λαὸν γινόμενον.

Ποῦ οὖν ἡ καύχησις; Ἐξεκλείσθη. Διὰ ποίου νόμου; τῶν ἔργων; Οὐχί, ἀλλὰ διὰ νόμου πίστεως. Λογίζομεθα οὖν, πίστει δικαιοῦσθαι ἄνθρωπον, χωρὶς ἔργων νόμου. Ἡ Ἰουδαίων Θεὸς μόνον; οὐχί δὲ καὶ ἔθνῳ; Ναὶ καὶ ἔθνῳ. Ἐπειπερ εἰς ὁ Θεὸς, ὃς δικαιοῦσαι περιτομὴν ἐκ πίστεως, καὶ ἀκροβυστίαν διὰ τῆς πίστεως. Νόμον οὖν καταργούμεν διὰ τῆς πίστεως; Μὴ γένοιτο! ἀλλὰ νόμον ἰστώμεν.

Τούτων τοίνυν οὕτω γεγενημένων, καὶ τοῦ Πατρὸς σόζοντος τὸν ἐκ πίστεως Ἰησοῦ οἰκτιρωθέντα λαόν, ποῦ λοιπὸν τῶν Ἰουδαίων ἡ καύχησις; Δεῖκνυσιν αὐτοὺς εἰκὴ καυχώμενους. Ἐξεκλείσθη οὐκ εἶπεν, Ἠφανίσθη, ἀλλ', Ἐξεκλείσθη. δεικνύς ὅτι καὶ χώραν εἴλε ποτε. Νῦν μέντοι ἡ πίστις ἀπέκλεισεν αὐτήν. Νόμου ἔργων, τῶν ἔργων περιφραστικῶς. Καὶ νόμου πίστεως, τῆς πίστεως περιφραστικῶς φησὶν οὖν. Οὐ δι' ἔργων ὧν ἐπράξαμεν ἡ Ἰουδαίων καύχησις ἐξεκλείσθη, ἀλλὰ διὰ πίστεως, ὡς εἶπεν. Πᾶσα ἐκείνη ἡ καύχησις, καὶ τὰ δοκοῦντα προτερήματα, διὰ τῆς πίστεως ἀπεκλείσθη, οὐ δεηθέντων ἡμῶν ἔργων. « Λογίζομεθα οὖν πίστει δικαιοῦσθαι ἄνθρωπον, » καὶ τὰ ἐξῆς. Τοιγαροῦν λέγομεν, φησὶν, ἐκ πίστεως δικαιοῦσθαι ἄνθρωπον, χωρὶς τῆς ἐκ νόμου παρατηρήσεως. « Ἢ Ἰουδαίων ὁ Θεὸς μόνον; » Εἰ γὰρ μόνους τοὺς ἐκ τοῦ νόμου ὀρωμένους, ἢ τῷ νόμῳ στοιχοῦντας ἰδικαίου, καὶ οὐχὶ πάντα ἄνθρωπον τὸν πιστεύοντα, μονομερῆς ἂν ἦν ὁ Θεός. Ἀλλ' ἰδοὺ καὶ Ἰουδαίων καὶ ἔθνῳ ὁ Θεός, ἐπειδὴ σώζει ἀμφοτέρους πιστεύσαντας. « Ὅς δικαιοῦσαι περιτομὴν ἐκ πίστεως, καὶ ἀκροβυστίαν διὰ τῆς πίστεως, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ οἱ ἀπὸ τοῦ νόμου, καὶ οἱ ἐκτὸς τοῦ νόμου, πίστεως δέονται πρὸς τὸ

σωθηῖναι. « Νόμον οὖν καταργούμεν διὰ τῆς πίστεως ; » Ἐθορύθουν Ἰουδαῖοι, ὡς ἐκβαλλομένου τοῦ νόμου διὰ τῆς πίστεως. Λέγει οὖν ὅτι οὐ μόνον οὐ καταργεῖ ἡ πίστις τὸν νόμον, ἀλλὰ καὶ ἴσθησί πως, ὅτι ὁ νόμος σώσαι βουλόμενος, οὐκ ἰσχύει, ἡ δὲ πίστις σώζει. Τὸν οὖν σκοπὸν τοῦ νόμου πληροῦσα ἡ πίστις, ἴσθησιν αὐτόν. Εἰπὼν, Ἰστώμεν, ἔδειξε σαλευόμενον. — Ἄλλως. Ἔργον ἦν τοῦ νόμου, ὥστε δίκαιον ποιῆσαι τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' οὐκ ἰσχυσε. Πάντες γὰρ, φησὶν, ἤμαρτον, ἡ πίστις δὲ ἐλθούσα, τοῦτο κατώρθωσεν· ὁμοῦ γὰρ τις ἐπίστευσε καὶ ἐδικαιώθη. Οὐκοῦν ἔσθησε τοῦ νόμου τὸ θέλημα. Ἄνωθεν ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται περὶ τῆς πίστεως προεθέσπισαν. — [ΘΕΟΔΩΡΙΤΟΥ.] Δεχόμενοι τὸν νόμον τῆν πίστιν, βεβαιούμεν τὸν νόμον.

Τί οὖν ἐροῦμεν Ἀβραάμ τὸν πατέρα ἡμῶν εὐρηκέναι κατὰ σάρκα ;

Μέγα ἔσφρονον ἐπὶ τῷ Ἀβραάμ οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ αἰεὶ προέφερον ὅτι Ἀβραάμ περιετιμήθη. Σκοπὸς οὖν αὐτῷ δεῖξαι, ὅτι καὶ αὐτὸς Ἀβραάμ οὐκ ἐξ ἔργων, ἀλλ' ἐκ πίστεως ἐδικαιώθη, καὶ φησὶ· « Τί οὖν λέγομεν Ἀβραάμ τὸν κατὰ σάρκα πατέρα ἡμῶν εὐρηκέναι ; » καὶ τίνος αὐτὸν ἐπιτετυχηκέναι δικαιοσύνης ; τῆς δι' ἔργων, ἢ τῆς διὰ πίστεως ; Καὶ δείκνυσιν, ὅτι τῆς διὰ πίστεως. Ὅθεν καὶ εὐρημα αὐτὴν καλεῖ. Ἐπεὶ μὴ ἐξ ἔργων αὐτὴν ἐκτίθηται, ἀλλ' ἐκ πίστεως, ἥτις χάριτι Θεοῦ παρέχεται. — [ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ.] Καθ' ὑπερβατόν ἐστιν ἡ βῆσις, οὕτως ἴσθησιν πως κειμένη. Τί οὖν ἐροῦμεν Ἀβραάμ τὸν κατὰ σάρκα πατέρα ἡμῶν εὐρηκέναι ; Ἀνέλθωμεν, φησὶν, ἐπὶ τὸν ἀρχηγὸν τοῦ κατὰ σάρκα γένους ἡμῶν, ὃν ἐκ πάντων ἐθνῶν ἐκλεξάμενος ὁ Θεός, εὐλόγησέ τε καὶ εἰς τοὺς ἐξ αὐτοῦ δι' αὐτοῦ τὰ τῆς εὐλογίας ὑπἔσχετο παραπέμψειν. Δῆλον γὰρ ὅτι ὅπως ἂν ἔχρη τὰ κατ' αὐτόν, οὕτως σχήσει καὶ τὰ ἡμέτερα. — [ΦΩΤ.] Τὸ, « Κατὰ σάρκα, » ἐν ὑπερβατῷ κεῖται. Ἡ δὲ κατὰ φύσιν, ἀλλὰ μὴ κατὰ σχῆμα ἐρμηνεία τοῦ λόγου. Τί οὖν ἐροῦμεν Ἀβραάμ εὐρηκέναι τὸν κατὰ σάρκα ἡμῶν πατέρα ; πρὸς Ἰουδαίους δὲ ὁ λόγος. Οἷον, ἐπεὶ φησὶ, Τὸ πᾶν ὑμῖν τῆς σεμνολογίας καὶ μεγαλαυχίας ἐν τῷ κατὰ σάρκα πατρὶ ἡμῶν Ἀβραάμ ἐστι, σκοπήσωμεν τί ἂν εἴποιμεν ἐκεῖνον εὐρηκέναι. Καὶ φησὶν αὐτὸς προῖων, ὅτι καὶ δικαιοσύνην εὔρε. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, « Καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην, » τουτέστιν, ὅτι ἐδικαιώθη. Τὸ γὰρ εὔρεῖν δικαιοσύνην, δικαιοθῆναι ἐστίν. Εὔρεν οὖν δικαιοσύνην, ἀλλὰ πῶς εὔρεν ; Ἐξ ἔργων, ἢ ἐκ πίστεως ; Καὶ δείκνυσιν ὅτι ἐκ πίστεως, μάρτυρα τὴν Γραφὴν παριστάς. Ἐπίστευσε γὰρ, φησὶν, Ἀβραάμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. Τί οὖν, φησὶν, οὐκ εἶχεν ἔργα ὁ Ἀβραάμ ; Οὐκ ἐδικαίου ταῦτα αὐτόν ; Μὴ γένοιτο ! Ἔργα μὲν γὰρ εἶχεν, ὥστε πρὸς τοὺς συμπολιτευομένους αὐτῷ ἄνθρώπους κρινόμενον, δικαιοθῆναι καὶ προκριθῆναι ἐκείνων. Τὸ δὲ πρὸς τὸν Θεὸν δικαιοθῆναι ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ ὥστε ἄξιον καὶ ἰσοστάσιον ἐαυτὸν παραστήσαι τῆς ἐκείθεν παρεχομένης εὐεργεσίας καὶ δωρεῶν, παντελῶς ἀπελείπετο. Οὐκοῦν οὐδὲν ὄλωσεν ἔχει καύχημα, ἥτοι προτέρημα καὶ κατόρθωμα πρὸς

A bantur Judæi, quasi lex per fidem adjiceretur. Dicit ergo quod non solum irritam non facit legem fides : quinetiam quodammodo stabilit : quia lex cum salvare cupiat non potest, fides autem salvat : cum ergo legis scopum fides impleat, merito stabilire illam dicitur. Dicens autem, Stabilimus, ostendit illam vacillantem. *Alio modo.* Legis opus erat ut justum faceret hominem : verum hoc non potuit, nam Omnes, inquit, peccaverunt : cum autem venisset fides, id correxit : simul ac enim quispiam credidit, etiam justificatus est. Stabilivit itaque legis voluntatem. Superioribus temporibus lex ac prophetæ de fide vaticinati sunt. — Fidem ergo suscipientes confirmamus legem.

B IV, 1. *Quid ergo dicimus Abraham patrem nostrum invenisse serundum carnem ?*

246 Intumescebant Judæi Abrahæ nomine, semperque proferebant quod circumciscus esset Abraham. Hic ergo scopus est Apostolo ostendere, ipsum quoque Abraham non ex operibus, sed ex fide justificatum esse, et ait : « Quid ergo dicimus Abraham patrem nostrum secundum carnem invenisse ? » quamve assecutus est justitiam ? eamne quæ est per opera, an quæ per fidem ? et ostendit quod eam quæ per fidem : unde et illam vocat rem inventam, quia non ex operibus eam nactus est, sed ex fide quæ Dei gratia confertur. — Per hyperbaton est locutio, ut ita ponatur : Quid ergo dicemus Abraham, qui secundum carnem est pater noster, invenisse ? Ascendamus, inquit, ad originem generis nostri secundum carnem, et eum quem ex omnibus gentibus electum benedixit Deus : et in eos qui ab eo descenderent, quæ benedictionis erant per eum se missurum esse promisit. Manifestum est enim quod, sicuti eum illo actum est, ita et nobiscum agetur. — Particula illa, « Secundum carnem, » per hyperbaton ponitur. Ordinate vero et non juxta schema erit hæc interpretatio sermonis : Quid ergo dicemus Abraham invenisse, qui secundum carnem pater noster est ? Porro ad Judæos sermo est, ac si dicat : Cum nostri supercilii ac jactantiæ summa sit in Abraham, quia pater noster est secundum carnem, consideremus quidnam dicere possimus illum invenisse. Et ait ipse in sequentibus quod etiam justitiam invenerit. Hoc enim est quod ait : « Et imputatum est ei ad justitiam. » hoc est, quod justificatus est. Siquidem invenisse sive nactum esse justitiam, est justificatum esse. Invenit ergo et nactus est justitiam. At quomodo nactus est ? ex operibus, an ex fide ? Et ostendit quod ex fide, cum Scripturam producit in testem. Nam ait : « Credidit Abraham Deo, et imputatum est ei ad justitiam. » Quid ergo, inquit, non habuit Abraham opera ? non hæc illum justificarunt ? Absit ! Opera siquidem habuit, ut si cum hominibus qui simul cum eo versabantur fuisset in judicio constitutus, facile justificatus fuisset, illisque antepositus, verum ut coram Deo ex suis ope-

ribus justificaretur, tanquam dignus et æqualis sese præbens dignitatis cum ea quæ inde præbebatur beneficentia ac dono: nequaquam fuisset illa assecutus. Itaque nihil omnino habet gloriatio, **247** aut prærogativa rectumque opus coram Deo ad hoc ut dignum redderet beneficii collatione ac dono. Quid enim si quis illum demonstrare nitatur per opera dignum fuisse, ut post tantam naturæ mortificationem filii pater ostenderetur, ac ventris germen exoriretur: ut semen ejus tanquam arena maris multiplicaretur: præterea ut in semine ejus omnes gentes benedicerentur: ad hæc ut Christus ipse communis Salvator inde procederet? Vides quod nihil omnino habeat, ne vestigium quidem operum ad hujusmodi beneficia quæ a Deo recepit. Unde ergo his dignus habitus est? Ex sola fide. « Credidit enim Abraham Deo, ait Scriptura, et imputatum est ei ad justitiam. » Credidit, et a Deo justificatus est, ut tanta ac talia consequeretur. O fidem, quæ omne legis opus post se relinquit, eoque prior est! Cum illud operaretur Abraham, paulum quiddam habere potuit gloriationis, verum id apud eos qui una cum eo sub lege erant. Producta vero fide, repente pater omnium factus est, justusque habitus, qui omnibus illis bonis frueretur. Quasi autem in corollarii particula sumpta est hæsiatio: et solutio patet ex his quæ dicta sunt. Quomodo hic quidem ex fide ait justificatum fuisse Abraham divus autem Jacobus ex operibus, dicens: Abraham pater noster nonne ex operibus justificatus est oblato Isaac filio? etc. « Secundum carnem. » Bene Judæis dicitur, « Secundum carnem. » Nam secundum fidem ac promissionem nos credentes sumus filii Abraham, juxta id quod habet Scriptura: « Non qui filii carnis hi sunt filii Dei, sed filii lem, inquit, priusquam Deo crederet Abraham, secundum carnem dicit eam quæ in operibus erat,

IV, 2-8. « Nam si Abraham ex operibus justificatus est, habet quod gloriatur, at non apud Deum. Quid enim dicit Scriptura? Credidit Abraham Deo, et imputatum est illi ad justitiam. Ei vero qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum. Ei autem qui non operatur, sed credit in eum qui justificat impium, fides ejus imputatur ad justitiam. **248** Quemadmodum et David beatificationem hominis dicit, cui Deus imputat justitiam operibus: Beati quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata. Beatus vir « cui non imputaverit Dominus peccatum. »

« Nam si Abraham. » Duo ostendit, et quod Abraham ex fide justificatus sit, et quod major sit justitia, quæ per fidem est. Ait ergo: Si ex operibus rectisque actionibus justificatus est, habet quidem quod gloriatur: at non apud Deum, sed in seipso, ut qui bene operatus sit: qui vero ex fide justificatus est, quia non potest apud seipsum gloriari, nullum enim opus operatus est, apud Deum

τὸν Θεὸν, εἰς τὸ ἀξιοῦσθαι τῆς εὐεργεσίας καὶ δωρεῆς. Τί γὰρ ἂν τις καὶ δι' ἔργων ἐπιδείξειεν ἄξιον, τοῦ μετὰ τηλικαύτην φύσεως νέκρωσιν, παιδὸς πατέρα ὀφθῆναι; καὶ βλαστὸν κοιλίας ἐκφυῖναι, καὶ τοῦ πληθυνθῆναι τὸ σπέρμα αὐτοῦ ὡς τὴν ἄμμον τῆς θαλάσσης, καὶ τοῦ ἐνευλογηθῆναι τὰ ἔθνη ἐν τῷ σπέρματι αὐτοῦ, καὶ τοῦ Χριστὸν ἐκείθεν τὸν κοινὸν Σωτῆρα προελθεῖν; Ὅρας, ὅτι οὐδὲν ὄλιγος ἔχει οὐδ' ἴχνος ἔργων, πρὸς τὰς τηλικαύτας ἐκ Θεοῦ δωρεάς; πόθεν οὖν ἤξειώθη τούτων; Ἐκ μόντης πίστεως. « Ἐπίστευσε γὰρ, φησὶν ἡ Γραφή, Ἀβραὰμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. » Ἐπίστευσε, καὶ ἐδικαιώθη παρὰ Θεοῦ, τοσοῦτων καὶ τηλικαύτων τυχεῖν. Ὡς πίστεως, πᾶσαν προῆξιν τὴν ἐν νόμῳ δευτέραν ποιούσης! Ἐκείνην πράττων Ἀβραὰμ, εἶχέ τι μικρὸν καύχημα, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ὑπὸ τὸν αὐτῷ τελούοντας νόμον. Τὴν πίστιν δὲ προβαλλόμενος, ἀθρόον πατῆρ ἐγένετο πάντων, καὶ τῶν μυρίων ἐκείνων ἀγαθῶν ἐδικαιώθη ἀπολαύειν. Ὡς ἐν πορίσματος δὲ ποίρω εἴληπται καὶ λύσις ἐκ τῶν ἐπιρμένων. Πῶς οὗτος μὲν ἐκ πίστεως λέγει δικαιοῦσθαι τὸν Ἀβραὰμ, ὁ δὲ θεὸς Ἰάκωβος ἐξ ἔργων; λέγων, Ἀβραὰμ ὁ πατὴρ ἡμῶν οὐκ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη, ἀνελέγκτας Ἰσαὰκ τὸν υἱὸν αὐτοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς, « Κατὰ σάρκα. » Καλῶς πρὸς Ἰουδαίους τὸ, « Κατὰ σάρκα. » Κατὰ πίστιν γὰρ καὶ ἐπαγγελίαν ἡμεῖς οἱ πιστοὶ τέκνα ἐσμὲν τοῦ Ἀβραὰμ, καθὼς ἡ Γραφή φησι: « Οὐ τὰ τέκνα τῆς σαρκὸς, ταῦτα τέκνα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐπαγγελίας, λογίζεται εἰς σπέρμα. » — [ΘΕΟΔΩΡ.] Ἡολαν, φησὶ, πρὸ τοῦ πιστεῦσαι Θεῷ τὸν Ἀβραὰμ δικαιοσύνην αὐτοῦ δι' ἔργων γεγενημένην ἠκούσαμεν; κατὰ σάρκα γὰρ, τὴν ἐν ἔργοις λέγει, ἐπειδὴ διὰ τῆς σαρκὸς ἐκτελοῦμεν τ

promissionis reputabuntur in semen ¹⁴. » Quajustitiam ejus per opera factam audivimus. Nam quandoquidem per carnem perficimus opera.

Εἰ γὰρ Ἀβραὰμ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη, ἔχει καύχημα, ἀλλ' οὐ πρὸς τὸν Θεόν. Τί γὰρ ἡ Γραφή λέγει; Ἐπίστευσε δὲ Ἀβραὰμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. Τῷ δὲ ἐργαζομένῳ ὁ μισθὸς οὐ λογίζεται κατὰ χάριν, ἀλλὰ κατὰ τὸ ὀφείλημα. Τῷ δὲ μὴ ἐργαζομένῳ, πιστεύοντι δὲ ἐπὶ τὸν δικαιοῦντα τὸν ἀσεβῆ, λογίζεται ἡ πίστις αὐτοῦ εἰς δικαιοσύνην. Καθάπερ καὶ Δαυὶδ λέγει τὸν μακαρισμὸν τοῦ ἀνθρώπου, ᾧ ὁ Θεὸς λογίζεται δικαιοσύνην χωρὶς ἔργων. Μακάριοι ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι, καὶ ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἁμαρτίαι. Μακάριος ἀνὴρ ᾧ οὐ μὴ λογίσται Κύριος ἁμαρτίαν.

« Εἰ γὰρ Ἀβραὰμ. » Δύο δείκνυσιν, ὅτι τε ἐκ πίστεως Ἀβραὰμ ἐδικαιώθη, καὶ ὅτι μεῖζον ἢ διὰ πίστεως δικαιοσύνη. Καὶ φησὶν: Εἰ ἐξ ἔργων καὶ κατορθωμάτων Ἀβραὰμ ἐδικαιώθη, ἔχει μὲν καύχημα, ἀλλ' οὐ πρὸς τὸν Θεόν, ἀλλ' ἐφ' ἑαυτῷ ὡς κατορθωκός. Ὁ δὲ ἐκ πίστεως σωθεὶς ἐπεὶ μὴ ἔχει εἰς ἑαυτὸν καυχῆσασθαι, οὐδὲν γὰρ ἐργον ἐπραξεν, εἰς τὸν Θεὸν καυχᾶται. Μεῖζον δὲ τὸ εἰς Θεὸν

¹⁴ Rom. ix, viii.

καυχᾶσθαι, ἤπαρ εἰς ἑαυτόν. Τὰ μὲν γὰρ κατορθώματα πολλακίς καὶ ἀφανίζεται ἐτέροις πλημμελείαις. Ἡ δὲ εἰς Θεὸν καύχησις, ἀτρεπτος διαμένει. « Τί γὰρ ἡ Γροφὴ λέγει ; » Φέρει τὴν Γένεσιν μαρτυροῦσαν, ὅτι Ἀβραὰμ ἐκ πίστεως ἐδικαιώθη. « Τῷ δὲ ἐργαζομένῳ, » καὶ τὰ ἐξῆς. Δείκνυσι μείζονα τὴν κατὰ χάριν δικαιοσύνην ἢ ἡ πίστις παρέχει, οὕτως. Τῷ μὲν γὰρ κατορθοῦντι, φησὶ, κατὰ ὀφειλὴν ἡ ἀντιμισθία κεχρεώσθηται. « Τί δὲ ; » Δύναται καὶ ὁ πάνυ ἐνάρτεος κατορθῶσαι, καὶ ὠφειλέτην ἔχειν Θεόν ; ὁ δὲ γὰρ ἐκ πίστεως δικαιούμενος, κατὰ χάριν δικαιοῦται. « Ἐνθα δὲ Θεὸς χαρίζεται, πάντως μεγάλη χαρίζεται. Τί γὰρ χαρίζεται ; υἱοθεσίαν παρέχει, ἀδελφούς ποιεῖ Χριστοῦ, κληρονόμους Θεοῦ, συγκληρονόμους Χριστοῦ. Ἄτινα πότε ἂν ἡμῖν παρέσχε τὰ κατορθώματα ; — [ΦΩΤ.] Καὶ οὕτως. Τῷ δὲ μὴ θαρροῦντι μὲν ἀπὸ τῶν ἔργων, προσιόντι δὲ ἐκ πίστεως, λογίζεται ἡ πίστις αὐτοῦ εἰς δικαιοσύνην, καὶ δικαιοῦται δι' αὐτῆς. « Λογίζεται ἡ πίστις. » Μὴ δὲ τὴν πίστιν νομίσης εὐχρῶς παραγίνεσθαι τι. Ἀνδρείας γὰρ δεῖται, καὶ διετηγερμένους ψυχῆς. « εἰς δικαιοσύνην. » Ὅραξ ὅτι τῷ μὲν ἐργαζομένῳ μισθὸς κατὰ τὰ ἔργα λογίζεται, τῷ δὲ πιστῷ δικαιοσύνη ; Μυρίων δὲ μισθῶν ἔστι περιεκτικὴ ἡ δικαιοσύνη. « Καθπερ καὶ Δαυὶδ. » Καὶ ὁ Δαυὶδ τῇ ἐκ πίστεως δικαιοσύνη ψηφίζεται τὸν ἀγίασμόν χωρὶς ἔργων. « Μακάριοι. » Μακαρισμός ἐστιν ἡ κορυφὴ τῶν ἀγαθῶν. Δοκεῖ μὲν πως ἀλλόκοτος εἶναι ἡ μαρτυρία.

Ὁ γὰρ ἔχει τὸ, Μακάριος ὃ ἡ πίστις εἰς δικαιοσύνην χωρὶς ἔργων λογίζεται, πλὴν σφόδρα ἐστὶ κατὰ ἀλλήλους. Εἰ γὰρ μακάριος, ὃ αἱ ἁμαρτίαι κατὰ χάριν ἀφίθησαν, τρισμικαρίστος δηλονότι, ὃν ἐδικαίωσε κατὰ χάριν ὁ Θεός. διὸ κατὰ ἀλλήλους λίαν καὶ ἀρμόζοντα ἡ ψαλμικὴ χρῆσις. Καὶ γὰρ πᾶσα δικαιοσύνη ἀπὸ Θεοῦ, ἢ ἐκ τοῦ ἀφειθῆναι γίνεται τὰς ἀνομίας καὶ ἁμαρτίας, ἢ ἐκ τοῦ ἐπικαλυφθῆναι, οἷον διὰ τινων κατορθωμάτων ἐνικηθῆναι καὶ καταποθῆναι. Ἡ ἐκ τοῦ μὴ λογίσασθαι τὸν Θεὸν τὸ πράζον εἰς ἁμαρτίαν. Καὶ διὰ τῶν τριῶν τούτων φιλοανθρώπων τρόπων, λογίζεται ὁ Θεὸς τῷ ἀνθρώπῳ τὴν δικαιοσύνην, ὡς συμπαθῶν, ὡς οἰκονομῶν, ὡς φιλοτιμούμενος. Ἡ μὲν γὰρ ἄφεςις, συμπαθείας, ἢ δὲ ἐπικάλυψις, οἰκονομίας, τὸ δὲ μὴ λογίσασθαι εἰς ἁμαρτίαν, φιλοτιμίας. Τίνες οὖν ἀξιοῦνται τούτων ; οἱ πιστοὶ, καὶ διὰ τῆς πίστεως. διὸ καὶ μακαρίζει οὕτους καὶ ὁ προφήτης Δαυὶδ. Τοῖς δ' ἐν νόμῳ καὶ ἐξ ἔργων ζητοῦσι δικαιωθῆναι, οὐδεμία τῶν τριῶν δικαιοσύνης ἐπέται. Τοῖς δὲ ἐκ πίστεως, διὰ τῶν τριῶν τούτων τρόπων ἡ δικαιοσύνη λογίζεται. Προσφόρως ἄρα τὴν Δαυιδικὴν μαρτυρίαν ὁ θεοπέσιος Παῦλος τῇ ἰδίᾳ ἤρμωσε διδασκαλίᾳ.

Ὁ μακαρισμός οὖν οὗτος, ἐπὶ τὴν περιτομήν, ἢ καὶ ἐπὶ τὴν ἀκροβυστίαν ; λέγομεν γὰρ ὅτι ἐλογίσθη τῷ Ἀβραὰμ ἡ πίστις εἰς δικαιοσύνην. Ἡὼς οὖν ἐλογίσθη ; ἐν περιτομῇ ὄντι, ἢ ἐν ἀκροβυστίᾳ ; οὐκ ἐν περιτομῇ, ἀλλ' ἐν ἀκροβυστίᾳ.

Εἰτά φησιν· Οὗτος ὁ τῷ Δαυὶδ εἰρημένος μακαρι-

PATROL. GR. CXVIII.

A gloriatur. Majus est autem apud Deum gloriari, quam apud seipsum. Bona namque opera frequenter etiam aliis obscurantur delictis : gloriatio vero quæ apud Deum est. semper immutabilis permanet. « Quid enim dicit Scriptura ? » Genesim affert quæ testatur Abraham ex fide justificatum esse. « Ei vero qui operatur, » etc. Majorem ostendit justitiam quæ est secundum gratiam quamve fides præbet, hoc modo. Nam recte, inquit, operanti debetur mercedis retributio ex debito. « Quid autem ? » An potest qui etiam admodum probus est, præclara facere opera, Deumque habere debitorem ? Nam qui ex fide justificatur, secundum gratiam justificatur. Ubi autem Deus munera largitur, omnino magna largitur : ecquid enim largitur ? filiorum præstat adoptionem, Christi fratres efficit, hæredes Dei, cohæredes Christi. Quænam talia præstiterunt unquam nobis bona opera ? — Præterea et hoc modo : Ei qui ab operibus fiduciam non habet, sed ex fide accedit, imputatur fides sua ad justitiam, et per illam justificatur. « Fides imputatur. » Neque fidem putes cuiquam facile contingere. Nam fortitudine opus est erectoque animo. « Ad justitiam. » Vides quod operanti merces secundum opera imputetur, credenti vero justitia ? At justitia innumeras continet mercedes. « Quemadmodum et David. » Etiam David justitiæ quæ ex fide est sanctificationem absque operibus decernit. « Beati. » Beatificatio apex est bonorum. Videtur quidem alienum quodammodo testimonium. —

249 Neque enim habet : Beatus cui fides ad justitiam absque operibus imputatur, attamen est admodum conveniens. Nam si beatus est, cui peccata secundum gratiam remissa sunt : terque quaterque certe beatus est, quem Deus secundum gratiam justificavit : ideo apta admodum ac conveniens est psalmi accommodatio. Etenim omnis beatificatio a Deo est, vel eo quod remissæ sint iniquitates ac peccata, seu obiecta sint ac si per quædam bona opera devicta sint vel absorpta. Vel ex eo quod non imputat Deus actum ad peccatum : et per hos tres benignos modos imputat Deus homini justitiam, quasi compatiens, quasi dispensative agens, quasi munifice largiens. Siquidem remissio compassionis est, obiectio dispensationis, non imputare autem peccatum liberalitatis. Qui ergo his digni habentur ? Fideles, idque per fidem. Ideo quoque beatos prædicat eos propheta David. Eos vero qui in lege, et ex operibus quærunt justificari, ne una quidem trium justificationum sequitur : sed his qui ex fide justificari petunt, per hos tres modos imputatur justitia. Divus itaque Paulus Davidicum testimonium convenienter aptavit suæ doctrinæ.

IV, 9, 10. Hæc ergo beatificatio venit in circumcisionem an et in præputium ? Dicimus enim quod Abrahæ imputata est fides ad justitiam : quomodo ergo imputata est ? Cum esset in circumcisione an in præputio ? Non in circumcisione, sed in præputio.

Deinde ait : Hæc beatificatio quæ a David dicta

est, venit in circumcisionem an etiam in præputium? magisque ostendit quod in præputium venerit ac locum habuerit, eo quod Abraham cum in præputio esset, salvus factus sit et justificatus. « Quomodo ergo imputata est? » Deinde confirmat quod in præputium magis locum habuerit, et ait: « Abrahæ imputata est justitia per fidem. » Videamus itaque utrum Abrahæ cum jam circumciscus esset, hujusmodi justitia imputata sit, an adhuc præputiato. Et manifestum, inquit, quod præputiato. Vides ergo quod magis in præputium habeat locum? « Sed præputio. » Si ergo cum esset in præputio justificatus est, **250** certe beatificatio quæ a David dicta est, magis locum habet in præputium quam in circumcisionem. Circumcisio ob has tres causas data est, ut fidei signum esset, ut Abrahæ genus manifestaret, demumque ut esset nota ac involutum indicium puræ et temperatæ conversationis. Data etiam est non ut justitiam operaretur, sed ut sigillum esset ac signum justitiæ quæ est per fidem.

IV, 11, 12. *Et signum accepit circumcisionis, signaculum justitiæ fidei quæ fuerat in præputio: ut esset ipse pater omnium credentium per præputium, ut imputetur et illis justitia: et pater circumcisionis, his qui non solum ex circumcissione sunt, sed etiam his qui incedunt per vestigia fidei quæ fuit in præputio patris nostri Abraham.*

Objectionem solvit quæ sese offerre videbatur. Tanta res est circumcisio, dicet quispiam, ut sine hac non contingat justificari: nam et ipsi Abraham, qui, ut ais, in præputio fuit justificatus, opus erat circumcissione. Et dicit: Non ob aliud circumciscus est, quam ut circumcisionem deferret in signum ac demonstrationem justitiæ, quæ in præputio contigerat: quod si illam signorum aut signaculi causa accepit, hæc ad justitiam nihil contulit, sed hoc modo solum justificatus esse significabatur: hoc est quod, cum in præputio esset, justitiam accepisset. — Quare, inquit, primum imputatum est illi ad justitiam, et ita postmodum circumciscus est? Primum quidem ut ita virtutis signum censeretur, et non veluti ipsa virtus, aut rectum virtutis opus. Signum namque circumcisionis est signaculum, inquit, tanquam signum et comprobatio justitiæ, quæ per fidem in præputio facta est. Secundo autem, ut et præputiatorum et circumcisorum communis pater agnosceretur ac divulgaretur: præputiatorum quidem, ut qui in præputio credidisset ac justificatus fuisset: circumcisorum vero tanquam et ipse circumciscus postquam credidisset. Merito ergo cunctorum pater reputatus est, qui videlicet fidem suscepissent, sive incircumcisi essent, sive circumcisi. Quod si fidem non habeant, neque cognationem ad illum habent, quicumque sint, neque hæredes sane erunt promissionis quæ ad illum facta est; **251** consanguineis enim

Α σμός, ἐπὶ τὴν περιτομὴν ἔλθεν, ἢ καὶ ἐπὶ τὴν ἀκροβυστίαν; καὶ μᾶλλον δείκνυσιν, ἐπὶ τὴν ἀκροβυστίαν αὐτὸν ἐληλυθότα καὶ χώραν ἔχοντα, τῷ τὸν Ἀβραάμ ἐν ἀκροβυστίᾳ ὄντα, σωθῆναι καὶ δικαιοθῆναι. « Ἡὼς οὖν ἐλογίσθη; » Ἐτα κατασκευάζει τὸ ἐπὶ τὴν ἀκροβυστίαν μᾶλλον ἔχειν χώραν, καὶ φησι: « Τῷ Ἀβραάμ ἐλογίσθη δικαιοσύνη διὰ πίστεως. » Ἴδωμεν τοιγαροῦν ἐμπεριτόμῳ ὄντι τῷ Ἀβραάμ ἢ τοιαύτη ἐλογίσθη δικαιοσύνη, ἢ ἀκροβύστῳ. Καὶ δῆλον, φησὶν, ὡς ἀκροβύστῳ. Ὅρας οὖν ὅτι μᾶλλον ἐπὶ τὴν ἀκροβυστίαν χώραν ἔχει; « Ἄλλ' ἐν ἀκροβυστίᾳ. » Ἐὶ οὖν ἐν ἀκροβυστίᾳ ὦν ἐδικαιώθη, ἄρα μᾶλλον ὁ τῷ Δαυὶδ εἰρημέος μακαρισμός, ἐπὶ τὴν ἀκροβυστίαν χώραν ἔχει, ἢ ἐπὶ τὴν περιτομὴν. Ἡ περιτομὴ ἐδόθη διὰ τρεῖς αἰτίας, ὥστε σημείον εἶναι πίστεως, καὶ τοῦ Ἀβραμιαίου γένους δηλοτικὴν, καὶ σύμβολον καὶ αἰνίγμα πολιτείας καθαρᾶς καὶ σώφρονος. Ὥστε οὐχ ὡς δικαιοσύνης ποιητικὴ ἐδόθη, ἀλλὰ σφραγὶς καὶ σημεῖον τῆς ἐκ πίστεως δικαιοσύνης.

Καὶ σημεῖον ἔλαθε περιτομῆς, σφραγίδα τῆς δικαιοσύνης τῆς πίστεως τῆς ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ: εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πατέρα πάντων τῶν πιστευόντων δι' ἀκροβυστίας, εἰς τὸ λογισθῆναι καὶ αὐτοῖς τὴν δικαιοσύνην καὶ πατέρα περιτομῆς, τοῖς οὐκ ἐκ περιτομῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς στοιχοῦσι τοῖς ἔχουσι τῆς ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ πίστεως τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραάμ.

Δοκοῦσαν ἀντίθεσιν λύει. Τοσοῦτον, φησὶ, μεγάλη ἡ περιτομὴ, καὶ τούτης χωρὶς οὐκ ἐν δικαιοθῆναι, ὅτι καὶ αὐτὸς Ἀβραάμ ὁ ἐν ἀκροβυστίᾳ κατὰ τὸν σὸν λόγον δικαιοθεῖς, περιτομῆς ἐδέχθη. Καὶ φησὶν: Οὐ διὰ τι ἕτερον περιετμήθη, ἢ διὰ τὸ σημεῖον καὶ ἀπόδειξιν ἐπιφέρεισθαι τὴν περιτομὴν, τῆς ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ ὑπαρέξεως αὐτῷ δικαιοσύνης. Εἰ δὲ σημείων ἕνεκεν καὶ σφραγίδος ἔλαθεν αὐτὴν, οὐδὲν αὐτῆ πρὸς τὴν δικαιοσύνην συνετέλεσεν, ἀλλὰ μόνον τὸ τοιῶσδε δεδικαιώσθαι ἐστὶ μιν, τουτέστιν ὅτι ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ ὦν, ἤξιώθη τῆς δικαιοσύνης. — [ΦΩΤ.] Διὰ τί, φησὶ, πρῶτον ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην, καὶ οὕτω περιετμήθη; Πρῶτον μὲν, ἵνα ὡς σημεῖον νομισθῆ ἄρετῆς ἡ περιτομὴ, καὶ οὐχ ὡς αὐταρετὴ καὶ κατόρθωμα. Τὸ γὰρ σημεῖον τῆς περιτομῆς, φησὶ, σφραγὶς ἐστίν, οἷον σημεῖόν τε καὶ παράστασις, τῆς ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ διὰ πίστεως καὶ δικαιοσύνης. Δεύτερον δὲ, ἵνα καὶ τῶν ἀκροβύστων, καὶ τῶν ἐμπεριτόμων κοινὸς ἐπιγνωσθῆ καὶ ἀνακηρυχθῆ πατὴρ τῶν μὲν ἀκροβύστων, ὡς ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ καὶ πιστεύσας καὶ δικαιοθεῖς τῶν δ' ἐμπεριτόμων, ὡς καὶ αὐτὸς περιετμήθει μετὰ τὸ πιστεῦσαι. Πάντων οὖν εἰκότως ἂν λογισθῆι πατὴρ, τῶν τὴν πίστιν δηλονότι παραδεξομένων, ἕτε ἀπερίτμητοι, ἕτε περιετμημένοι: εἶναι. Ἄν δὲ τὴν πίστιν μὴ ἔχωσιν, οὐδὲ τὴν πρὸς ἐκείνους συγγένειαν ἔλωσιν, οἵτινες ἂν εἶναι, οὐδὲ κληρονόμοι ἄρα τῆς πρὸς ἐκείνους ἐπαγγελίας. Τοῖς γὰρ συγγενεῖσι (τῷ γὰρ σπέρματι αὐτοῦ), εἰ ὑποσχέσεις καὶ εὐλογίαι.

« Σφραγίδα τῆς δικαιοσύνης τῆς πίστεως. » τῆς ἐκ A (nempe semini ejus) datæ sunt promissiones ac πίστεως ὑπαρέστατος, « εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πατέρα. » benedictiones. « Signaculum justitiæ fidei, » quæ ex fide contigerat. « ut esset ipse pater. »

Διὰ τί δὲ ὄλως ἐδέθη αὐτῆς. εἰ μηδὲν συνετέλει ἐν τῇ δικαιοσύνῃ; Πρῶτον μὲν καθὼς ἄνω λέγει, εἰς τὸ εἶναι αὐτὴν σημεῖον· ἔπειτα ἵνα κοινὸς γένηται πατὴρ τῶν τε ἐν περιτομῇ, τῶν τε ἐν ἀκροβυστίᾳ. « Πάντων τῶν πιστευόντων. » Οὐχ ἀπλῶς τῶν οἰωνοδύποτε πατέρα. ἀλλὰ τῶν πιστευόντων εἰς τὸν Χριστόν. « Δι' ἀκροβυστίας. » Τῶν ἐν ἀκροβυστίᾳ ὄντων καὶ πιστευόντων. Ἐἰς τὸ, « Λογισθῆναι καὶ αὐτοῖς τὴν δικαιοσύνην. » Διὰ πίστεως δηλονότι χωρὶς ἔργων. « Καὶ πατέρα περιτομῆς. » Οὐχ ἀπλῶς, φησὶ, πατὴρ τῶν ἐμπεριτημένων, (τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ περιτομῆς,) ἀλλὰ πατὴρ ἐκείνων τῶν ἐμπεριτημένων, τῶν μὴ μόνον περιτετημένων, ἀλλὰ B καὶ κατὰ τὰ ἔχνη αὐτοῦ, τὴν πίστιν Χριστοῦ εἰσοικιζομένων. Ἐκεῖνοι δὲ κατὰ τὰ ἔχνη, καὶ κατὰ μιμησιν τοῦ Ἀβραάμ πιστεύουσιν εἰς Χριστόν, οἱ ἀδιστακτως καὶ χωρὶς φιλονεικίας καὶ ἐνδοιασμοῦ προσερχόμενοι τῷ Χριστῷ. « Τοῖς οὐκ ἐκ περιτομῆς μόνον. » Ὡσπερ γὰρ οἱ ἐν ἀκροβυστίᾳ, οὐ διὰ τοῦτο μόνον σχοιῖεν ἂν τὸν Ἀβραάμ πατέρα, διὰ τὸ ἐν ἀκροβυστίᾳ αὐτὸν πεπιστευμέναι, εἰ μὴ καὶ τὴν πίστιν μιμήσαιντο· οὕτως οὐδὲ οἱ ἐν περιτομῇ σχήσουσι, οὐ διὰ τὸ μόνον περιτετηθῆναι τὸν Ἀβραάμ, ἐὰν μὴ καὶ τὴν πίστιν αὐτοῦ μιμήσωνται. Δῆλον οὖν ὡς καὶ ἐκπεσοῦνται τῆς πρὸς Ἀβραάμ συγγενείας οἱ Ἰουδαῖοι, ἐὰν μὴ πιστεύσωσι. « Ἀλλὰ καὶ τοῖς στοιχοῦσι. » Τοῖς πειθομένοις, τοῖς ἐμμένουσιν. « Τοῖς ἔχνησι τῆς πίστεως. » Τῇ μιμήσει, τῇ ὁμοιώσει. C Ἰχνη λέγεται, τὰ τῶν προοδευσάντων σύμβολα καὶ σημεῖα τῶν ποδῶν. Ἐπεὶ οὖν οὗτοι μεταγενέστεροι, οἰκείως καὶ ἀρμόδιως φησὶ, τοῖς ἐμμένουσιν καὶ ἐπακολουθοῦσι τοῖς ἔχνησι, ἤτοι πορευομένοις κατὰ τὰ ἐκείνου ἔχνη, καὶ τὴν ἐκείνου ὁδὸν, ἥτις χωρὶς περιτομῆς ὑπῆρχεν. « Τῆς ἐν ἀκροβυστίᾳ. » Πάλιν ὑπομνήσκει ὅτι ἐν ἀκροβυστίᾳ ἐπίστευσε, καὶ ὑστερον περιτεμήθη.

Οὐ γὰρ διὰ νόμου ἡ ἐπαγγελία τῷ Ἀβραάμ, ἡ τῷ σπέρματι αὐτοῦ, τὸ κληρονόμον αὐτὸν εἶναι τοῦ κόσμου, ἀλλὰ διὰ δικαιοσύνης πίστεως. Εἰ γὰρ οἱ ἐκ νόμου, κληρονόμοι, κεκένωται ἡ πίστις, καὶ κατήργηται ἡ ἐπαγγελία. Ὁ γὰρ νόμος ὄργην κατεργάζεται· οὐ γὰρ οὐκ ἔστι νόμος, οὐδὲ παράβασις.

Θαυμάσιον δὲ λέγει. Οὕτως, φησὶν, ἡ περιτομὴ χωρὶς πίστεως οὐκ ἰσχύει δικαιοῦσι, οὐδὲ προπάτορά σοι ποιεῖ, ὡ Ἰουδαίε, τὸν Ἀβραάμ, ὥστε οὐδὲ ὁ νόμος ἐφ' ᾧ μέγα φρονεῖς, συνετέλεσε τι εἰς τὰς ἐπαγγελίας τῷ Ἀβραάμ, ἀλλὰ μόνη ἡ πίστις. Ἀκροβύστω γὰρ ἔτι ὄντι, καὶ πρὸ τοῦ νόμου ἐδόθησαν αἱ ἐπαγγελίαι πιστεύσαντι. Εἰ οὖν αὐτὸς ὁ νόμος εἰς τὰς ἐπαγγελίας οὐδὲν συνετέλεσεν, σχολῇ γοῶν ἡ περιτομὴ πρὸς δικαιοσύνην ἐφαρξέσει. — GENNAΔ. « Τὸ κληρονόμον αὐτὸν εἶναι τοῦ κόσμου. » Κληρονόμους τοῦ κόσμου τοὺς δικαίους ἐσεσθαί φησιν, ὅτι τῶν ἁσθεῶν ἐκ μέσου γενομένων, καὶ παραδοθέντων

Ad quid omnino necessaria fuit illi circumcisio, si nihil conferebat ad justitiam? Primum quidem, veluti in superioribus dixit, ut illa signum esset: deinde ut communis pater fieret, tam his qui in circumcissione essent, quam illis qui in præputio.

« Omnium credentium. » Non omnium pater simpliciter, sed credentium in Christum. « Per præputium. » Eorum qui cum sint in præputio, nihilominus credunt. « Ut imputetur et illis justitia. » Per fidem videlicet sine operibus. « Et pater circumcisionis. » Non pater quomodocumque circumcisorum, (nam hoc significat dictio Circumcisionis:) sed pater illorum circumcisorum, qui non tantum circumcisi sunt, verum etiam juxta illius vestigia in fide Christi manent: illi autem juxta vestigia ac imitationem Abrahæ credunt in Christum, qui absque ulla vacillatione et contentione in nullo hæsitantes accedunt ad Christum. « His qui non solum ex circumcissione sunt. » Sicut enim qui in præputio sunt, non ex hoc solum possunt Abraham habere patrem, quod ille in præputio credidisset, nisi etiam fidem imitentur; ita neque hi qui in circumcissione fuerint, patrem illum habebunt ob hoc solum quod circumcisi sit Abraham, nisi fidem quoque illius imitentur. Manifestum ergo est, quod etiam a cognatione Abrahæ excident Judæi nisi crediderint. « Sed etiam iis qui incedunt. » Hoc est obedientibus, perseverantibus. « Per vestigia fidei. » Il est, imitationem, similitudinem. Vestigia dicuntur eorum qui prius iter fecerunt indicia ac signa pedum. Quia ergo hi posterius sunt, proprie ac apte, his, inquit, qui immanent vestigiis eaque insequuntur, sive ambulant juxta illius vestigia, ac viam ipsius quæ sine circumcissione erat. « Quæ fuit in præputio. » Rursum memoriæ suggerit quod in præputio crediderit, et postmodum circumcisi sit.

IV, 23, 24. Non enim per legem facta est promissio Abrahæ, aut semini ejus, ipsum hæredem mundi fore, sed per justitiam fidei. Si enim ii qui ex lege sunt, hæredes sunt, inanis facta est fides, irrita facta est promissio. Nam lex iram operatur. 25 Si quidem ubi non est lex, ibi nec transgressio est.

Admirandum est quod dicit. Adeo, inquit, circumcisio sine fide justificare nequit, neque progenitorem tibi facit Abraham, o Judæe, ut nec lex in qua extolleris quidquam Abrahæ ad promissiones contulerit, sed sola fides. Nam cum adhuc præputiatus esset, et ante legem credenti datæ sunt promissiones. Si ergo lex ipsa nihil ad promissiones contulit, longe ergo minus circumcisio ad justitiam sufficiet. « Hæredem mundi fore. » Hæredes mundi fore ait justos: quia impiis de medio sublatis, ac in die judicii supplicio traditis, universum deinceps mundum habebunt justii innovatum eo-

rumque erunt cœlestia terrestriaque bona. « Sed per justitiam fidei. Si enim ii qui ex lege sunt, » etc. Nam qui legi hæret tanquam salvum facienti salutem quæ per fidem est negligit. « Hæredes » autem. puta regni cœlorum. *Alio modo.* Cum prius dixisset quod Abraham dum præputiatus esset credidit, ac justificatus est, ut fidelium pater haberetur qui in præputio essent: et ob id postea circumciscus est, ut eorum etiam pater reputaretur, qui in circumcissione crederent: cumque etiam adduxisset ac ostendisset quod magis reputetur pater eorum, qui in præputio crediderunt, eo quod et ante circumcissionem et ante legem ipsam quæ circumcissionem quoque complectitur, ipse ac credidit et fides ejus computata est ad justitiam, hæc, inquam, cum dixisset, et ob oculos possuisset, nunc alio quoque modo id ipsum ostendit ac dicit: Supponatur non ita se habere, ut diximus, sed solos eos qui ex lege sunt, hæredes esse promissionum, quæ ad Abraham factæ sunt: itaque vana fuit fides ipsi Abraham, ipse enim et ante legem, et sine lege credidit. Inanis itaque facta est fides, hoc est, nihil est, ac tota ejus vis obscurata est: sed et promissiones irritæ factæ sunt, tanquam inutiles ac imperfectæ. Nam si fides propter quam erat promissio, inanis facta est etiam promissiones, quæ videlicet propter fidem factæ erant, una defluerunt et vanæ factæ sunt. Quid ergo hæreditario jure habebunt qui per legem accedunt, si fide inani reddita, simul cum fide effluit promissio? Vides quod eo ipso quo se dicunt per legem hæredes effici, per hoc ostenditur quod nullo modo hæredes fiant?

253 Ita ergo duplici modo probavit beatitudinem ad præputium magis aptari per fidem, quam ad circumcissionem: primo modo recte procedendo, et ex his quæ circa Abraham acta sunt. Secundo autem cum illis consentiens, idque quod ab adversariis dicebatur præsupponens, ac ostendens quid absurdi sequatur ad suppositionem illorum. Ponit autem et tertiam probationem ex ipsa lege sumptam, et ait: *Lex* qua fulcimini non observata iram operatur: et hoc dicto id quod erat consequens tanquam manifestum reliquit: Si lex non observata iram operatur, vos autem prævaricati estis, et ita non solum promissionum indignos vos reddidistis, sed et puniemini: id enim semper comminatur lex transgressoribus: quomodo ergo salvabimini? quomodo complebuntur vobis promissiones? Cum ergo et hæc et alia dicta sint, ac demonstratum sit quod ex lege nequaquam possit haberi salus: reliquum est ad gratiam confugere, quæ per fidem præstatur siquidem per hanc promissiones perficiuntur, et Abraham omnium pater efficitur. Itaque ipsius David beatificatio cum sit communis ad omnes qui per fidem salvantur, non minus, quin magis potius ad fideles aptatur, qui in præputio venerunt: quanto etiam prius in Abraham veritatem habuit, cum esset in præputio. « Irrita facta est promissio. » Tanquam essent inutiles, irritæ factæ sunt

κολάσαι: ἐν τῇ τῆς κρίσεως ἡμέρᾳ, τὸν σύμπαντα λοιπὸν κόσμον ἐξουσίῳ οἱ δίκαιοι ἀνακαινισθῆναι καὶ αὐτῶν ἔσται τὰ οὐράνια ἀγαθὰ καὶ τὰ ἐπίγεια. « Τῆς πίστεως, φησὶν. Εἰ γὰρ οἱ ἐκ νόμου, » καὶ τὰ ἐξῆς: Ὁ γὰρ ἐχόμενος τοῦ νόμου ὡς σώζοντος, ἀτιμάζει τὴν διὰ πίστεως σωτηρίαν. « Κληρονόμοι » δὲ οἷον τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας. — Ἄλλως. [ΦΩΤ] Εἰπὼν πρότερον ὅτι διὰ τοῦτο ἀκροβυστος ὢν Ἀβραὰμ ἐπίστευσε καὶ ἐδικαιώθη, ἵνα πατὴρ λογισθῆ τῶν ἐκ ἀκροβυστίας πιστῶν, καὶ διὰ τοῦτο πάλιν περιεμύθη, ἵνα καὶ τῶν ἐν περιτομῇ πιστῶν πατὴρ νομισθῆ, καὶ ἐπαγαγὼν καὶ ἀποδείξας, ὅτι καὶ μᾶλλον λογίζεται πατὴρ τῶν ἐν ἀκροβυστίας πιστῶν, ὅσα καὶ πρὸ τῆς περιτομῆς καὶ πρὸ αὐτοῦ τοῦ νόμου τοῦ καὶ τὴν περιτομὴν περιέχοντος, αὐτὸς καὶ ἐπίστευσε καὶ ἡ πίστις αὐτοῦ ἐλογίσθη εἰς δικαιοσύνην: ταῦτα εἰπὼν καὶ παραστήσας, νῦν καὶ ἐτέρῳ τρόπῳ τὸ αὐτὸ δείκνυσι καὶ φησὶν: Ὑποκείσθω μὴ οὕτως ἔχειν, ὡς ἔφημεν, ἀλλὰ τοὺς ἐκ νόμου μόνους εἶναι κληρονόμους τῶν πρὸς Ἀβραὰμ ἐπαγγελῶν: οὐκοῦν εἰς μάτην γέγονεν ἡ πίστις τῷ Ἀβραὰμ. Αὐτὸς γὰρ, πρὸ τοῦ νόμου καὶ χωρὶς τοῦ νόμου ἐπίστευσε. Κενώνεται ἀρὰ ἡ πίστις, τουτέστιν, οὐδὲν ἔστι, καὶ αὐτῆς τὸ ὄλον ἠφάνισται: ἀλλὰ καὶ αἱ ἐπαγγελίαι κατήργηθσαν, ὡς ἄχρηστοι καὶ ἀτέλεστοι γέγονενται. Εἰ γὰρ ἡ πίστις, δι' ἣν ἡ ἐπαγγελία κηρύσσεται, δηλονότι αἱ ἐπὶ τῇ πίστει ἐραζόμεναι συναπεβύβησαν καὶ γίνονται φροῦδοι. Τί οὖν οἱ διὰ νόμου κληρονομήσουσι, τῆς μὲν πίστεως κενωθείσης, συνεκρυσταλλῆς δὲ τῇ πίστει τῆς ἐπαγγελίας; Ὅρα: ὡς δι' ὧν λέγουσι διὰ νόμου κληρονομεῖν, διὰ τούτων δείκνυται μηδὲν κληρονομεῖν;

Οὕτως τοίνυν διχῶς τὰς ἀποδείξεις ἐποίησατο, ὅτι ὁ μκαρισμὸς ἐπὶ τὴν διὰ πίστεως ἀκροβυστίαν μᾶλλον ἀρμόζει, ἢ ἐπὶ τὴν περιτομὴν τὴν πρώτην μὲν ἐπ' εὐθείας προπαγῶν, καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν κατὰ τὸν Ἀβραὰμ παραχθέντων τὴν δευτέραν δὲ συνδραμῶν ἐκείνοις καὶ ὑποθεῖς τὸ παρὰ τῶν ἐναντίων λεγόμενον, καὶ δείξας ὡς ἀποπὸν ἔπεται τῇ ὑποθέσει αὐτῶν. Τίθησι δὲ καὶ τρίτην ἀπόδειξιν λαμβανόμενῃ ἐξ αὐτοῦ τοῦ νόμου, καὶ φησὶν: Ὁ νόμος, ἐφ' ᾧ ἐπερείδασθε, παραβαθεῖς, ὀργὴν κατεργάζεται. Τοῦτο εἰπὼν, τὸ ἀκόλουθον ὡς δῆλον κατέλιπεν. Εἰ οὖν ὁ νόμος ὀργὴν κατεργάζεται παραβαθεῖς, ὑμεῖς δὲ παραβεβηκατε, οὐ μόνον ἐπαγγελῶν οὐκ ἔστέ ἀξιοί, ἀλλὰ καὶ τιμωρηθήσεσθε: τοῦτο γὰρ ἡμῖν διαπαντός ὁ νόμος παραβεβηκόσιν ἐπανατείνεται: πόθεν οὖν σωθήσεσθε; πόθεν ὑμῖν αἱ ἐπαγγελίαι; ἐπεὶ οὖν τὰ τε ἄλλα εἴρηται, καὶ δέδεικται ὅτι: καὶ ἐκ τοῦ νόμου οὐκ ἔστιν ὄλως δικαιοθῆναι, λείπεται καταφυγεῖν ἐπὶ τὴν διὰ πίστεως χάριν. Διὰ ταύτης γὰρ αἱ ἐπαγγελίαι περαιοῦνται, καὶ ὁ Ἀβραὰμ πάντων γίνεται πατὴρ: ὡστε ὁ τοῦ Δαυὶδ μακαρισμὸς κοινὸς ὑπάρχων ἐπὶ τῶν διὰ πίστεως σωζομένων πάντων, οὐχ ἕτερον, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἔστιν ἐπὶ τῶν ἐν ἀκροβυστίας πιστῶν ἐφαρμοζών, ὅσα καὶ πρώτων ἐπὶ τοῦ ἐν ἀκροβυστίας Ἀβραὰμ ἐφάνη ἀληθεύων. « Κατήργηται ἡ ἐπαγγελία. » ὡς οὐ χρειώδεις οὔσαι, κατήργηται αἱ ἐπαγγελίαι,

τουτέστιν ἀπρακτοί γεγόνασι. Πῶς ; εἰ γὰρ ἡ πίστις καταργεῖται δι' ἣν αἱ ἐπαγγελίαι, δηλονότι συγκαταργεῖνται αἱ ἐπαγγελίαι. Κί δὲ αὐταὶ καταργηθῶσιν, οὐδὲ ὁ Ἀβραὰμ πατὴρ τινός.

Διὰ τοῦτο ἐκ πίστεως, ἵνα κατὰ χάριν, εἰς τὸ εἶναι βεβαίαν τὴν ἐπαγγελίαν παντὶ τῷ σπέρματι· οὐ τῷ ἐκ τοῦ νόμου μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ ἐκ πίστεως Ἀβραὰμ, ὃς ἐστὶ πατὴρ πάντων ἡμῶν, καθὼς γέγραπται, ὅτι Πατέρα πολλῶν ἔθνων τέθεικά σε· κατέναντι οὐ ἐπίστευσα, Θεοῦ, τοῦ ζωοποιούντος τοὺς νεκροὺς, καὶ γαλοῦντος τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα.

Καὶ οὕτως, φησὶν, οὐ διὰ τοῦ νόμου βεβαιοῦνται αἱ ἐπαγγελίαι, ὅτι τρόπον τινὰ καὶ ἐμποδίζονται. Πῶς ; ὅτι ὁ νόμος ὄργην κατεργάζεται, παραβαθεὶς δηλονότι. Οὐδεὶς γὰρ αὐτὸν ἴσχυσε πληρῶσαι. Ἐνθα δὲ ὄργη, πῶς κληρονομία ; πῶς κληρονομήσει ὁ ὀργισμένος, πῶς ἔξουσιν αἱ ἐπαγγελίαι ; Ἡ δὲ πίστις, φησί, τὴν χάριν εἰσάγει τοῦ Θεοῦ. Χάριτος δὲ οὐσίας, ἐρχονται καὶ πληροῦνται αἱ ἐπαγγελίαι. « Εἰς τὸ εἶναι βεβαίαν τὴν ἐπαγγελίαν. » Ἐνθα γὰρ χάρις Θεοῦ, οὐκ ἐστὶ ἀμφίβολοι αἱ ἐπαγγελίαι, ἀλλὰ βεβαίαι. Θεὸς γὰρ, φησὶν, ὁ δικαίων χάριτι, τίς ὁ κατακρίνων ; « Πάντι τῷ σπέρματι. » Τὸ ὑπερβατὸν, Παντὶ τῷ σπέρματι Ἀβραὰμ. « Οὐ τῷ ἐκ τοῦ νόμου μόνον. » Ἐκ τοῦ νόμου λέγει, τοὺς ἐξ Ἰουδαίων εἰς τὴν πίστιν ἐλθόντας. « Πατέρα πολλῶν ἔθνων. » Τοὺς ἁπλοῦς νόμου πιστοὺς γενομένους. Ὅρα δὲ πῶς λοιπὸν συνάπτει τοὺς δύο λαοὺς, καὶ πάντων ποιεῖ πατέρα τὸν Ἀβραὰμ. « Κατέναντι οὐ ἐπίστευσα, Θεοῦ. » Τουτέστιν, ὡς περὶ ὁ Θεὸς οὐκ ἔστι μερικὸς, ἀλλὰ πάντων Θεός, οὕτως καὶ ὁ Ἀβραὰμ πάντων πατὴρ. — [ΦΩΤ.] Κατέναντι. Ἐναντίον, ἐνώπιον, εἰς πρόσωπον Θεοῦ. Εἰς πρόσωπον γὰρ Θεοῦ ἐρῆται, οἷον ὡς ἐκ προσώπου Θεοῦ, τὸ, « Πατέρα πολλῶν ἔθνων τέθεικά σε. » Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, « Καθὼς γέγραπται, » μὴ προσθεῖς, ποῦ γέγραπται, ἢ πῶς, ἐπήγαγεν (εἰ καὶ ὑπερβατὸν) τὸ, κατέναντι Θεοῦ, τὸ ἀξιόπιστον καὶ βέβαιον τοῦ, γέγραπται, παριστῶν. « Καθὼς γέγραπται, φησί, κατενώπιον Θεοῦ, » τουτέστιν, εἰς πρόσωπον Θεοῦ, καὶ ἐκ προσώπου Θεοῦ. Ἀξιόπιστός ἐστι, φησὶν, ἡ Γραφή, ἀμετάπτωτος, βεβαία, Θεός ἐστιν ἐν αὐτῇ εἰπὼν, « Πατέρα πολλῶν ἔθνων τέθεικά σε. » Τὸ γοῦν ἐφέξης τῆς τοῦ λόγου συμπτύξεως· Καθὼς γέγραπται κατέναντι οὐ ἐπίστευσα Θεοῦ, ὅτι πατέρα πολλῶν ἔθνων, καὶ τὰ ἐξῆς. Ὡς περὶ γὰρ, φησὶ, πάντων ἐστὶ ποιητὴς ὁ Θεός, καὶ πάντων Θεός τε καὶ κτδεμῶν, οὕτως καὶ τὸν Ἀβραὰμ πάντων πατέρα κεχειροτόνηκεν, οὐκ Ἰουδαίων μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν πιστευόντων. — Ἄλλως. Ἐντὶ τοῦ, ἐνώπιον καὶ πρὸ προσώπου οὐ ἐπίστευσα Θεοῦ. « Τοῦ ζωοποιούντος τοὺς νεκροὺς. » Τὸν μὲν τῆς ἀναστήσεως καταβάλλεται λόγον, πλὴν προσφόρων καὶ εἰς τὸ προκειμένον. Ἐπίστευσα, φησὶν, Ἀβραὰμ τῷ Θεῷ, ὅτι καὶ τοὺς νεκροὺς ζωοποιεῖ, διὰ τοῦτο καὶ τὸ δοῦναι αὐτὸν σπέρμα γεγρακότι. Ὁ γὰρ τοὺς νεκροὺς ζωοποιῶν, καὶ τὰ μὴ ὄντα οὐσίαν, κολλῶ μᾶλλον δυνήσεσθαι τῷ

A promissiones : hoc est inefficaces fuerunt. Quonam modo ? Nam si fides propter quam erant promissiones, irrita redditur, consequens est, ut una promissiones quoque irritæ reddantur : quod si hæ flant irritæ, neque Abraham cujusquam pater est.

IV, 16. 17. *Idcirco ex fide est, ut secundum gratiam, ut firma sit promissio omni semini : non ei tantum quod ex lege est, verum etiam ei quod ex fide Abraham, qui est pater omnium nostrum, sicut scriptum est : Patrem multarum gentium posui te ; coram Deo cui credidit, qui vivificat mortuos, ac vocat ea quæ non sunt sicut ea quæ sunt.*

B Et ita, inquit, non firmantur per legem promissiones, sed quodammodo etiam impediuntur. Quo pacto ? Nam lex iram operatur, non servata videlicet : nullus enim potuit illam 254 complere. Ubi autem est ira, quomodo erit hæreditaria possessio ? quo pacto hæreditatem accipiet qui sub ira continetur ? quomodo venient promissiones ? Fides autem Dei gratiam inducit ; porro gratia præsentē veniunt et complentur promissiones. « Ut firma sit promissio. » Ubi enim gratia Dei est, jam non sunt dubiæ promissiones, sed firmæ Deus est, inquit, qui per gratiam justificat, qui est ille qui condemnat ? « Omni semini. » Hyperbaton est, et jungitur cum dictione Abraham : Omni semini Abraham. « Non ei tantum quod ex lege est. » Ex lege dicit eos qui ex Judæis ad fidem venerunt. « Patrem multarum gentium. » Quæ sine lege factæ sunt fideles. Vide autem quo pacto deinceps duos conjungit populos, omniumque patrem facit Abraham. « Coram Deo cui credidit. » Hoc est : Quemadmodum Deus non est particularis, sed omnium Deus, ita et Abraham omnium pater. Κατέναντι, ante, coram, in conspectu Dei. Nam in conspectu Dei, sive ex persona Dei dictum est : « Patrem multarum gentium posui te. » Siquidem cum dixerit : « Sicut scriptum est, » non addens, ubi scriptum est, aut quo modo, subjungit (quanquam per hyperbaton) κατέναντι Θεοῦ, id est, coram Deo, probationem et confirmationem ejus quod dictum est fide dignam adducens. « Sicut scriptum est, » inquit, « Coram Deo, » hoc est in conspectu Dei, et ex persona Dei : Fide digna, inquit, est Scriptura, immobilis, firma ; Deus est qui in ea locutus est. « Patrem multarum gentium posui te. » Ordo itaque conclusionis sermonis est : Sicut scriptum est coram Deo, cui credidit, quod patrem multarum gentium, etc. Quemadmodum enim, inquit, Deus omnium factor est, omnium Deus omniumque gubernator : ita ipsum quoque Abraham patrem omnium constituit ; non Judæorum tantum, verum etiam omnium credentium. — *Alio modo.* Hoc est, coram Deo, et ante conspectum Dei cui credidit. « Qui vivificat mortuos. » Sermonis de resurrectione fundamenta jacit : apte tamen et ad propositum. Credidit, inquit, Abraham Deo quod etiam mortuos vitæ reddat, ideoque daturus esset et ipsi

semen cum jam senuisset. Nam qui vivere facit A mortuos ac ea quæ non habent ut sint, multo magis poterit corpori senectute emortuo generativum dare semen. 255 « Ac vocat ea quæ non sunt. » Bene ait : « Vocat ea quæ non sunt, sicut ea quæ sunt. » Verbo enim ea quæ non sunt, simul cum vocatione adducit ut sint : ita ut possibile sit apud ipsum, et ea quæ non sunt ut ea quæ sunt, rursusque

IV, 18-23. Qui præter spem sub spe credidit, ut ipse pater fieret multarum gentium, iuxta id quod dictum est : Sic erit semen tuum. Ac non infirmatus fide, haud consideravit corpus suum jam emortuum, cum centum fere natus esset annos, et emortuam matricem Saræ ; sed ad promissionem Dei non hæsitavit incredulitate : sed roboratus est fide, dans gloriam Deo ; et certior factus est, quod quæ promiserat potens sit et præstare. Ideo etiam imputatum est illi ad justitiam.

« Qui præter spem. » Hoc est promissionibus credidit, quæ complectebantur res admodum creditu difficiles, si humanam spectes cogitationem. Contra spem, inquit, humanam, sola spe in Deum roboratus. — Sub spe, ait, in Deum, præter spem propriæ naturæ subspe potentiæ ejus qui promiserat. « Multarum gentium. » Quæ videlicet secundum fidem essent ac promissionem. Quis est autem filius ejus per fidem ac promissionem datus ? Isaac certe ¹⁴. Nam Ismael secundum carnem filius ejus erat. « Ac non infirmatus fide. » Multa quidem infirma erant, et quæ fidem illius imbecilem efficerent : verum ad nihil horum infirmatus est generosus animus. Primum quod ad nullum hujusmodi exemplum poterat respicere, sed ipsi primo gignendi spes præter spem data est. Alterum quod corpus suum senectute erat emortuum. Tertium, quod simul etiam Saræ matrix esset emortua, nec ullo modo prolem ferre posset. « Cum centum fere. » Bene ait : « Natus annos fere centum ; » neque enim centum erat annorum, sed nonaginta novem. « Sed ad promissionem Dei. » Nam operum demonstratio non erat, sed nuda verba. « Non hæsitavit incredulitate. » Non ait : Non fuit incredulus. 256 sed « Non hæsitavit, » hoc est, non vacillavit, non dubitavit. « Sed roboratus est fide. » Dicens, Roboratus est, ostendit multo labore ac virtute animi fidem dirigi. « Dans gloriam Deo. » Quonam pacto roboratus est ? Dans, inquit, gloriam Deo, hoc est, non curiose scrutatus quomodo possibile esset hoc fieri, quonam pacto id fieri contingeret, quomodo id suscipi posset : sed statim credidit, Deumque collaudavit tanquam beneficii auctorem, ac si jam dedisset quod erat pollicitus. « Et certior factus est. » Non dixit. Credidit, sed majori emphasi, Certior factus est. « Ideo etiam imputatum est illi ad justitiam. » Vides quod a fide justificatus est ?

¹⁴ Galat. iv, 22 seqq.

νεκρωμένῳ διὰ τὸ γηρας σώματι δοῦναι σπέρμα ζωογόνον. « Καὶ καλοῦντος τὰ μὴ ὄντα. » Καλῶς φησι, « Καὶ καλοῦντος τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα. » Λόγῳ γὰρ τὰ μὴ ὄντα εἰς τὸ εἶναι καὶ ἡμὰς τῷ καλέσαι παραίγει, ὥστε εἶναι παρ' αὐτῷ δυνατόν καὶ βῆρον, γαί τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα, καὶ ἐμπλαῖν εἰ βουληθεῖη, καὶ τὰ ὄντας ὡς μὴ ὄντα καλεῖν

« Οὐ παρ' ἐλπίδα ἐπ' ἐλπίδι ἐπίστευσεν, εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸν πατέρα πολλῶν ἐθνῶν, κατὰ τὸ εἰρημένον. Οὕτως ἔσται τὸ σπέρμα σου. Καὶ μὴ ἀσθενήσας τῇ πίστει, οὐ κατενόησε τὸ ἐκ τοῦ σώματός σου ἤδη νεκρωμένον, ἐκατονταετίας σου ὑπέρχων, καὶ τὴν νέκρωσιν τῆς μήτρας Σάρρας· εἰς δὲ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ, οὐ διεκρίθη τῇ ἀπιστίᾳ, ἀλλ' ἐνεδυναμώθη τῇ πίστει, δοὺς δόξαν τῷ Θεῷ· καὶ πληροφορηθεὶς ὅτι ὁ ἐπιγγέλλεται, δυνατός ἐστι καὶ ποιῆσαι. Διὸ καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην.

[ΤΟΥ ΑΙΤΟΥ.] « Ὁς παρ' ἐλπίδα. » Ἄντι τοῦ, ἐπαγγελίας ἐπίστευσε, πολὺ τὸ ἀνέλπιστον ἐχούσας, κατὰ ἀνθρώπινον λογισμόν. Παρ' ἐλπίδα γὰρ, φησι, τὴν ἀνθρωπίνην, μόνη ἐδρασεῖς τῇ ἐπὶ Θεὸν ἐλπίδι. — [ΣΕΓΗΡΙΑΝΟΥ.] Ἐπ' ἐλπίδι γὰρ, φησι, τῇ τοῦ Θεοῦ, παρ' ἐλπίδα τῆς οἰκίας φύσεως, ἐπ' ἐλπίδι τῆς τοῦ ἐπαγγελαμένου δυνάμεως. « Πολλῶν ἐθνῶν. » Τῶν κατὰ πίστιν καὶ ἐπαγγελίαν. Τίς δὲ αὐτοῦ υἱὸς διὰ πίστεως καὶ ἐπαγγελίας δοθεῖς ; δι' ἡλόν· ὅτι Ἰσαάκ. Ὁ γὰρ Ἰσμαήλ, κατὰ σάρκα ἦν αὐτοῦ. « Καὶ μὴ ἀσθενήσας τῇ πίστει. » Πολλὰ μὲν ἦν τὰ ἀσθενῆ, καὶ ἀδύναμον αὐτοῦ τὴν πίστιν παρασκευάζοντα γενέσθαι, ἀλλ' οὐδὲ πρὸς ἐν ἡσθίνησεν ἡ γενναία ψυχὴ. Πρῶτον ὅτι πρὸς οὐδὲ ἐν τοιοῦτον παράδειγμα ἰδεῖν ἠδύνατο, ἀλλὰ πρῶτον αὐτῷ ἡ τῆς παρ' ἐλπίδα παιδοποιίας δέδοται ἐπαγγελία. Δεύτερον, τὸ νεκρωθῆναι αὐτοῦ τῷ γήρατι τὸ σῶμα. Τρίτον, τὸ συννεκρωθῆναι τὴν μήτραν Σάρρας, καὶ ἀδυνατῶς ἔχειν πρὸς παιδοποιίαν. « Ἐκατονταετίας σου. » Καλῶς, τὸ, « Ἐκατονταετίας σου » οὐ γὰρ ἦν ἐκατονταετίας, ἀλλ' ἐννενηκονταεννέα. « Εἰς δὲ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ. » Οὐ γὰρ ἦν ἔργων ἀπόδειξις, ἀλλὰ ψιλὰ ῥήματα. « Οὐ διεκρίθη τῇ ἀπιστίᾳ. » Οὐκ εἶπεν· Οὐκ ἠπίστησεν, ἀλλ', « Οὐ διεκρίθη τῇ ἀπιστίᾳ, » τουτέστιν, οὐδὲ ἐνεδολίασεν οὐδὲ ἀμφέβαλεν. « Ἀλλ' ἐνεδυναμώθη τῇ πίστει. » Εἰπὼν Ἐνεδυναμώθη, δείκνυσιν πολλῶν καμάτων καὶ δυνάμει ψυχῆς κατορθουμένην τὴν πίστιν. « Δοὺς δόξαν τῷ Θεῷ. » Πῶς ἐνεδυναμώθη ; Δοὺς δόξαν, φησι, τῷ Θεῷ, τουτέστιν, οὐ περιεργασάμενος πῶς ἐγλωρεῖ τοῦτο γενέσθαι, πῶς ἐνὶ δυνατόν, πῶς ἐνδέχεται, ἀλλ' εὐθὺς πιστεύσας καὶ εὐλογήσας ὡς εὐεργέτην τὸν Θεόν, ὡς ἤδη δεδοκῶτα τὸ ἐπαγγελθέν. « Καὶ πληροφορηθεῖς. » Οὐκ εἶπε Πιστεύσας, ἀλλ' ἐμφοτικώτερον, « πληροφορηθεῖς. » « Διὸ καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. » Ὁρᾷς ὅτι ἀπὸ πίστεως ἐδικαιώθη ;

Ὁὐκ ἐγγράφη δὲ δι' αὐτὸν μόνον ὅτι ἐλογίσθη ἅπλως, ἀλλὰ καὶ δι' ἡμᾶς οἷς μέλλει λογιζέσθαι τοῖς πιστεύουσιν ἐπὶ τὸν ἐγεῖρατα Ἰησοῦν τὸν Κυρίου ἡμῶν ἐκ νεκρῶν, ὅς πορευθεὶς διὰ τὰ παραπτώματα ἡμῶν, καὶ ἐγέρθη διὰ τὴν δικαιοσύνην ἡμῶν.

Ἐῖτα ἵνα μὴ λέγωσιν οἱ ἀκροαταί, Καὶ τί πρὸς ἡμᾶς; ἐκεῖνος γὰρ ἐδικαιώθη ἐπάγει, ὅτι ταῦτα οὐ χάριν μόνου τοῦ πατριάρχου γέγραπται, ἀλλὰ καὶ δι' ἡμᾶς, ἵνα παράδειγμα τὸν Ἀβραάμ ἔχοντας, πιστοὶ τε ὁμοίως γινώμεθα, καὶ ὁμοίως ἢ πιστοὶ ἡμῖν εἰς δικαιοσύνην λογιζῆται. « Ἐπὶ τὸν ἐγεῖραντα Ἰησοῦν. » Εὐφρῶς εἰσέβαλεν εἰς τὸν περὶ τοῦ Κυρίου λόγον, καὶ φησὶν· Οὐ διὰ τὰς οἰκείας ἀμαρτίας ἀπέθανεν, ἐπεὶ οὐδὲ ἀνασταθῆναι αὐτὸν ἔδει ὡσπερ οὐδὲ πρὸ τούτου τις, ἀλλὰ διὰ τὰς ἡμῶν ἀμαρτίας, ἵνα ἐξ αὐτῶν ἡμᾶς ἀπαλλάξῃ. « Καὶ ἐγέρθη διὰ τὴν δικαιοσύνην ἡμῶν. » Ἴνα, φησὶ, δικαιοσύνη ἡμᾶς, καὶ ἀπαλλάξῃ ἀμαρτιῶν. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο οἰκτιρωσάμενος τὰς ἡμῶν ἀμαρτίας, δίκην θανάτου δέδωκεν ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα ἡμᾶς ὑπευθύνους καὶ χρεώστους ἔξη θανάτου, ἀλλ' ἵνα δικαιοσύνη ἡμᾶς, ζωώσας νεκροὺς ὄντας τῇ ἀμαρτίας, καὶ τέλεον ἀνευθύνους ἀφῆ, ὡσπερ καὶ τὸν Ἀβραάμ καὶ τὴν τῆς Σάρρας μήτραν τῷ γήρα καὶ τῇ στειρότητι νεκρωθέντας ἀνεζώωσε τῇ τεκνογονίᾳ.

ΚΕΦΑΛ. Ζ.

Περὶ τῆς ἀποκειμένης ἐλπίδος.

Δικαιωθέντες οὖν ἐκ πίστεως εἰρήνην ἔχωμεν πρὸς Θεὸν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· δι' οὗ καὶ τὴν προσεγγίην ἐσχίκαμεν τῇ πίστει εἰς τὴν χάριν ταύτην, ἐν ᾗ ἐστήκαμεν, καὶ καυχώμεθα ἐπ' ἐλπίδι τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ.

Ἡὼς δ' ἂν τις εἰρηνεύοι πρὸς τὸν Θεόν; ἀκολουθῶν ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ, ὡς ὁ γε ἀμαρτάνων, πολεμαῖ Θεῷ. Καὶ οὕτως· Δείκνυσι τοὺς Ἰουδαίους στασιάζοντας πρὸς πίστιν, καὶ μὴ παραδεχομένους τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ πρὸς αὐτὸν στασιάζειν τὸν Πατέρα τὸν ἐγεῖραντα αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. Ἴνα γὰρ, φησὶ, δικαιοθῶμεν ἡμεῖς, διὰ τοῦτο καὶ ἐν νεκροῖς ἐλογίσθη καὶ ἀνέστην ἐκ τῶν νεκρῶν. Ὑμεῖς δὲ οὐ προσδεκόμενοι αὐτὸν, καὶ τῷ Πατρὶ πολεμεῖτε τῷ ἀναστήσαντι αὐτόν. Ἄλλ' οἱ δικαιοθέντες, φησὶν, εἰρήνην ἔχωμεν πρὸς τὸν Πατέρα, καταλύσωμεν τελείως τὸν πρὸς αὐτὸν πόλεμον. Ἡὼς δὲ καταλύεται; διὰ τελείας καὶ ἀδιστακτοῦ πίστεως τῆς εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν· αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ καὶ προσέγων ἡμᾶς αὐτῷ τῷ Πατρὶ. « Διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. » Εἰ γὰρ δι' αὐτοῦ τῶν προγεγονότων ἐλυτρώθημεν ἀμαρτιῶν, δι' αὐτοῦ πάλιν καὶ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως μενοῦμεν μὴ ἀμαρτάνοντες. Καὶ γὰρ εὐχρᾶς μᾶλλον φυλάξαι, ἢ κτήσασθαι τὰ ἀγαθὰ τῆ αὐτοῦ συνεργίᾳ. « Δι' οὗ καὶ τὴν προσεγγίην ἐσχίκαμεν. » Δι' αὐτοῦ γὰρ προσήχθημεν τῷ Πατρὶ. « Εἰ οὖν μακρὰν ὄντες, ἐγγὺς γεγονάμεν τῷ θανάτῳ αὐτοῦ, πολλῷ μᾶλλον ἐγγὺς ὄντες, εἰρηνεύσωμεν πρὸς αὐτὸν χάριτι αὐτοῦ. « Τῇ πίστει. » Θεὶς τὰ

IV, 23-25. *Non autem scriptum est propter illum solum quod imputatum sit ipsi, sed etiam propter nos quibus imputabitur credentibus in eum qui suscitavit Jesum Dominum nostrum a mortuis : qui traditus fuit propter peccata nostra, et resurrexit propter justificationem nostram.*

Ne dicant auditores : Et quid ad nos ? Ille enim justificatus est, non nos : subjungit quod hæc non solius patriarchæ gratia scripta sunt, sed etiam propter nos, ut, Abraham exemplum habentes, simili modo fideles efficiamur, et similiter fides nobis imputetur ad justitiam. « In eum qui suscitavit Jesum. » Sermonem de Domino apte aggressus est, et ait : Non propter sua peccata mortuus est ; nam hoc modo non debuisset resurgere, sicuti neque quispiam ante illum, sed propter nostra peccata, ut nos ab eis liberaret, 257 • Et resurrexit propter justificationem nostram. Ut nos, inquit, justificaret, et a peccatis liberaret. Neque enim idcirco nostra peccata sibi propria fecit, ac mortis pœnam pro nobis luit, quo reos ac mortis debitores non haberet : sed ut eos justificaret, donata vita his qui in peccatis mortui erant, et perfecte reatu liberos dimitteret : quemadmodum et Abraham ac Saræ matricem senectute ac sterilitate jam emortuos vitæ restituit, filiorumque procreationi.

CAPUT VI.

De reposita spe.

V, 1, 2. *Justificati ergo ex fide, pacem habeamus erga Deum per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem et accessum habuimus per fidem in hanc gratiam, in qua stetimus, et gloriemur ob spem gloriæ Dei.*

Quomodo autem habere poterit quispiam pacem erga Deum ? si sequatur præcepta ejus : quemadmodum sane is qui peccat, Deo pugnare dicitur. Hoc præterea modo : Ostendit Judæos qui seditiose movebantur adversus fidem, nec recipiebant Dominum nostrum Jesum Christum, erga ipsum quoque Patrem seditiose agere qui illum a mortuis suscitavit. Nam ut nos, inquit, justificemur, idcirco inter mortuos reputatus est et surrexit a mortuis : vos autem si eum non suscipitis, adversus Patrem quoque bellum geritis, qui eum suscitavit. Verum justificati, inquit, pacem habeamus erga Patrem. bellum quod adversus illum est, perfecte dissolvamus. Quo autem modo dissolvitur ? perfecta indubitataque fide quæ est in Dominum nostrum Jesum Christum : ipse enim est qui nos ad Patrem adducit. « Per Dominum nostrum. » Nam si per eum a præteritis redimamur peccatis, rursum per illum in fide quæ in eum est sine peccato perseverabimus. Facilius namque est bona conservare, quam proprio Marte aut cooperatione nostra acquirere. « Per quem et accessum habuimus. » « Per ipsum enim ad Patrem educti sumus ¹⁶. » Si ergo cum elongati essemus, per mortem ipsius propinqui facti sumus,

¹⁶ Ephes. II, 18.

longe amplius jam facti propinqui, pacem ad eum habebimus gratia ipsius ⁴⁷. « Per fidem. » Ubi posuit ea quæ Christi sunt, ponit etiam ea quæ nostra sunt. Siquidem ad ineffabilia Christi dona nos præter fidem nihil contulimus. • In hanc gratiam. » Puta quod Dei cognitionem accepimus, quod ad ipsum adducti, quod peccatis liberati. et quæcunque largitur baptismus. **258** Quod autem sequitur, « Stetimus, » confirmationem significat. « In hanc gratiam. » Demonstrative locutus est eorum magnitudinem ac multitudinem significans quæ in gratia continentur. Ipse siquidem accessus res et magna ac admiranda, et ante hanc peccatorum remissio ac post ipsa regni cælorum promissio. Ob quam actionem, ob quod rectum opus gratia hæc data est? ob solam fidem: tantum enim credimus, et omnia nobis per baptismum gratis donata sunt. Vel hoc modo: Quemadmodum in gratia hac in qua stetimus gloriamur ob spem gloriæ Dei, ita rursum gloriemur in tribulationibus, scientes quod per illas et per patientiam ac probationem ad ipsam ascendimus quæ non pudefacit. « Ob spem gloriæ Dei. » Vel qua Deus glorificatur, vel qua nos Deus glorificat; nos autem glorificat inenarrabili ac immensa gloria, donans quæ pollicitus est: adoptione ac regno cælorum dignos ducens; et glorificatur etiam ipse, quantum non juxta suam dignitatem, at quantum angelis et hominibus possibile est: qui tantam circa humanum genus exhibuerit liberalitatem; et hæc perficiens ac in opus deducens, quæ solius divinitatis illius et benignitatis erga homines sunt demonstrativa.

V, 3-5. *Non solum autem: sed gloriamur in afflictionibus: scientes quod afflictio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem, spes autem non pudefacit: quia charitas Dei effusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis.*

Non solum, inquit, ob data futuraque bona gloriamur: verum etiam in his quæ contraria videntur, puta afflictionibus. Quam demum ob ob causam? Quia ad patientiam nos exercent. Quod est autem ex patientia lucrum? Probatos, inquit, nos reddit. Et quæ nobis inde utilitas ut simus probati? Spem nobis futurorum bonorum conciliat. Qui autem hæc sperat nequaquam pudefieri poterit. Nam qui in hominem sperat, fortassis spe frustrari poterit: qui autem in Deum, nequaquam. Verumtamen, inquit, non in iis solis bonis quibus stetimus, sed in his etiam quæ expectantur, tanquam in præsentibus gloriamur; hoc enim exactæ fidei est. Pulchre autem dixerat gloriæ. Cum enim accidunt ea quæ promittuntur, agunt ut is glorificetur qui ea promisit.

259 « Sed gloriamur in afflictionibus. » Unde fit ut in afflictionibus gloriemur? Quia vehementer Deum amamus. Quisque enim amator gaudet, ac gloriatur, cum pro eo quem amat, patitur. Verum unde

⁴⁷ Ibid. 13.

αὐτοῦ Χριστοῦ, καὶ τὰ ἡμῶν τίθησι. Πρὸς γὰρ τὰς ἀφάρτους δωρεὰς τοῦ Χριστοῦ, ἡμεῖς οὐδὲν πλὴν πίστεως ἠνέγκαμεν. • Εἰς τὴν χάριν ταύτην. » Τοῦτο ἐστὶ τὸ καταξιοθῆναι τῆς τοῦ Θεοῦ γνώσεως: τὸ, προσχρῆσθαι αὐτῷ: τὸ, ἀμαρτιῶν ἀπαλλαγῆναι, καὶ ὅσα τὸ βάπτισμα χαρίζεται. Τὸ δὲ, « Ἐστῆκαμεν, » βεβαιότατα δηλοῖ. — [ΦΩΤ.] « Εἰς τὴν χάριν ταύτην. » Δεικτικῶς εἶπε, τὸ μέγεθος τῶν ἐμπριεχομένων τῇ χάριτι καὶ τὸ πλῆθος δαγλῶν. Καὶ γὰρ αὐτὴ ἡ προσαγωγή μεγὰ καὶ θαυμάσιον, καὶ πρὸ τούτου ἡ τῶν ἀμαρτιῶν ἄρσις, καὶ μετὰ ταῦτα ἡ τῶν οὐρανῶν ἐπιγγελλόμενη βασιλεία. Ἐπὶ ποίᾳ πράξει, ἐπὶ ποίᾳ κατορθώματι οὕτῃ ἡ χάρις ἐδόθη; ἐπὶ πίστει μόνῃ: μόνον γὰρ ἐπιστεύσαμεν, καὶ διὰ τοῦ βαπτίσματος πάντα ἡμῖν ἡ χάρις ἐχρησάτο. Ἡ οὕτως: ὡς περ εἰς τὴν χάριν ταύτην ἐν τῇ ἐστῆκαμεν, καυχώμεθα ἐπ' ἐλπίδι τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, οὕτως πάλιν καυχώμεθα καὶ ἐν ταῖς θλίψεσιν, εἰδότες ὅτι: δι' αὐτῶν καὶ διὰ τῆς ὑπομονῆς καὶ δοκιμῆς, εἰς τὴν αὐτὴν ἀκατασχυντον ἐπανατρέχομεν ἐλπίδα. • Ἐπ' ἐλπίδι τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. » Ἡ δὲ δοξάζεται ὁ Θεός, ἡ δὲ δοξάζει ἡμᾶς ὁ Θεός, καὶ δοξάζει ἡμᾶς ἀβρόντιω καὶ ὑπεσφουεῖ δόξῃ, δωρούμενος ἃ ἐπιγγέλατο, υἱοθεσίας καὶ βασιλείας οὐρανῶν ἀξίων. Καὶ δοξάζεται καὶ αὐτὸς, εἰ καὶ μὴ κατ' ἀξίαν, ἀλλ' ὅσον ἐστὶν ἀγγέλους καὶ ἀνθρώπους δυνατὸν, τσαυτὴν φιλοτιμίαν περὶ τὸ ἀνθρώπινον ἐπιδεικνύμενος γένος, καὶ ταῦτα περὶ τῶν ἀνθρώπων ἐπιδεικνύμενος γένος, καὶ ταῦτα περὶ τῶν θεοῦ θεϊότητος καὶ φιλανθρωπίας ἐνδεικτικῶς.

Οὐ μόνον δὲ: ἀλλὰ καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσιν: εἰδότες ὅτι ἡ θλίψις ὑπομονὴν κατεργάζεται, ἡ δὲ ὑπομονὴ, δοκιμὴν ἡ δὲ δοκιμὴ, ἐλπίδα: ἡ δὲ ἐλπίς, οὐ κατασχύνει, ὅτι ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐκκέχεται ἐν ταῖς παρδίαις ἡμῶν, διὰ Πνεύματος ἁγίου τοῦ δοθέντος ἡμῖν.

Οὐ μόνον δὲ, φησὶν, ἐπὶ τοῖς δοθείσι καὶ τοῖς μέλλουσι ἀγαθοῖς καυχώμεθα, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἐναντιοῖς εἶναι δοκοῦσιν, οἷον ταῖς θλίψεσι. Τί δὲ ποτε; ὅτι πρὸς ὑπομονὴν ἡμᾶς ἀλεΐφουσι. Τί δὲ τῆς ὑπομονῆς τὸ κέρδος; Δοκίμους, φησὶ, ποιῶ. Τί δὲ τοῦ γενέσθαι δοκίμους, τὸ ὄφελος; Ἐλπίδα ἡμῖν προξενεῖ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν. Ὁ δὲ γε ταῦτα ἐλπίζων, οὐκ ἂν κατασχυνθείη. Ὁ μὲν γὰρ ἐπ' ἀνθρώπων ἐλπίζων, ἴσως καὶ ψευσθήσεται τῆς ἐλπίδος, ὁ δὲ ἐπὶ Θεόν, οὐκ ἔτι. Πλὴν, οὐ μόνον φησὶν, ἐν οἷς ἐστῆκαμεν ἀγαθοῖς, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς προσδοκώμενοις, ὡς ἤδη παροῦσι καυχώμεθα. Τοῦτο γὰρ πίστεως ἀκριβοῦς. Καλῶς δὲ δόξης εἶπεν. Ἐκβαινοντα γὰρ τὰ ἐπαγγελλόμενα, δοξάζεσθαι τὸν ἐπαγγελλόμενον ποιῶ.

[ΦΩΤ.] « Ἀλλὰ καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσιν. » Ἡδὲ καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσιν; Ὅτι ἐρωμέν σφόδρα τοῦ Θεοῦ. Ἐραστῆς γὰρ ἅπας χάρει καὶ σεμνύνεται, ἡνίκα πάσχει ὑπερ οὐ ἐφ' ἑαυτοῦ. Ἀλλὰ πόθεν

ὁ θεὸς ἔρωσ ἐκείνος ἐκκέχυται, καὶ ὄλην ἐμπεριέλ-
 ληφε τὴν ἡμῶν καρδίαν ; Ἐκ τοῦ παναγίου Πνεύμα-
 τος τοῦ δοθέντος ἡμῖν ὥστε ὄλον τῆς ἀνωθεν χά-
 ριτος. Ἀλλὰ καὶ χρεωστοῦμεν ὑπερῶν αὐτοῦ, κἄν τι
 δεῖν παθεῖν, μὴ ἀφίστασθαι τοῦ πρὸς αὐτὸν ἔρωτος.
 Διατι ; Ὅτι αὐτὸς ἡμῶν ἠγάσθη πρῶτος· καὶ τότε
 ἡμῶν ἐχθρῶν καὶ πολεμίων ὑπαρχόντων. Εἶδες
 ὑπερβολὴν ; εἶδες πόσον τὸ χρέος ; Πρόσθεσ καὶ
 τὸ εἶναι μείζον, οὐκ ἠγάσθη μόνον, ἀλλὰ καὶ ἠτιμάσθη
 ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ ἐβράβισθη, καὶ ἐσταυρώθη, καὶ ἐν
 νεκροῖς ἐλογίσθη, καὶ διὰ τούτων ἀπάντων, τὸν περὶ
 ἡμῶν αὐτοῦ παρέστησεν ἔρωτα. Ὁ ἔρωτος ἀγγέλου
 καταπλήξαντος, ἀνθρώπου εἰς οὐρανοὺς ἀνυψώσαν-
 τος, καὶ διαιμόνων τυραννίδα καταργήσαντος ! Τίς
 ἐραστὴν τοιοῦτον οὐ φιλεῖ ; μᾶλλον δὲ τίς τι πράξας
 ἄξιον τοῦ τηλικούτου ἔρωτος ἐπιτελέσει, ἢ κἄν
 βραχὺ γοῦν τοῦ χρέους ἀποτίσει ; Κἄν γὰρ μυριάκις
 ἀποθάνῃ, οὐ μέγα εἰσήνεγκεν. Ὑπὲρ γὰρ εὐεργίτου,
 ὑπὲρ ἐραστοῦ, ἀλλ' οὐχ ὑπὲρ ἐχθρῶν καὶ πολεμίων
 ὡς ἐκεῖνος ἔπαθεν, καὶ ἡμῶν ἕκαστος πάσχει. Διὸ
 ἡνίκα πάσχομεν, γαίρειν ὀφείλομεν καὶ σεμνύνεσθαι,
 ὅτι κἄν βραχὺ γοῦν, ὑπὲρ τηλικούτου ἐραστοῦ καὶ
 ἡμεῖς παθεῖν τι κατ'ἐξουσίαν. « Εἰδότες ὅτι ἡ θλί-
 ψις ὑπομονὴν κατεργάζεται. » Ὡς καυχώμεθα ἐν
 ταῖς θλίψεσι ; Καλῶς, φησὶν. Αἱ γὰρ θλίψεις γυμνά-
 ζουσι πρὸς ὑπομονήν. Ἀλλὰ τί τὸ κέρδος τῆς ὑπο-
 μονῆς ; Μέγα, φησὶ. Δοκιμωτέρους γὰρ ἐργάζεται,
 ὡς περ καὶ τὸν χρυσὸν ἡ χωνία. Τί δὲ γίνεται ἐκ τοῦ
 δοκιμωτέρους ὀφθῆναι ; Πολὺ ὄφελος· ἡ γὰρ ἐλπίς
 ἡμῶν ἐντεῦθεν βεβαιότερα καὶ ἀσφαλεστέρα καθ-
 ἵσταται. Ἐκ δὲ ταύτης, τί ; Τὸ πᾶν ἀνύεται, φησὶ.
 Ποῖον ; Τυγχάνομεν ὧν ἐλπίζομεν. Ἢ γὰρ ἐλπίς ἡ
 βεβαία καὶ διὰ δοκιμῆς ἀχθεῖσιν καὶ ὑπομονῆς καὶ
 θλίψεως, οὐδέποτε κατασχύνει. Καὶ ὅρα πῶς εἰπὼν
 ἀνωτέρω ὅτι καυχώμεθα ἐπ' ἐλπίδι, πάλιν καὶ ἐν-
 ταῦθα εἰς ἐλπίδα κατέληξε. Καὶ γὰρ ἀπὸ ἐλπίδος
 δεῖ ἀρχεσθαι, καὶ ὁμοίως εἰς ἐλπίδα καταλήγειν.
 Ἀλλ' ἡ μὲν ἀρχομένων ἐλπίς, οὕτω δὲ γλῶσσον ὅπως ἔχει,
 μήπω θλίψεων καὶ πειρασμῶν προσκλόντων. Ἢ δὲ
 διὰ τούτων ὀδύσασα, καὶ δοκιμασθεῖσα, καὶ φανεῖσα
 ἀδίπτατος, καὶ μὴ σαλευομένη, αὕτη καὶ τὸ τέλος ὡς
 ἔχει, καὶ τῶν ἐλπισθέντων ἐν ἀπολαύσει παρασκευά-
 ζει. Ἦλπισεν ὁ Ἀβραάμ μετὰ γῆρας καὶ στείρω-
 σιν μήτρας, ὅτι ἔσται κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν πατήρ.
 Μέγα μὲν, ἀλλ' οὐχ οἷον μετὰ τὴν δοκιμῆν. Ἐπει-
 ρασεν αὐτὸν ὁ θεὸς καὶ ἐγώνευεν ὡς ἀληθῶς χω-
 νεῖαν φρικτὴν καὶ φοβερὰν, πῦρ τοῖς ἐγκάτοις ὑφ-
 ἄψας, ὅτε ροῦξαι προσέταξε τὸν υἱόν· ἔδειξεν ἐκεῖνος
 καὶ διὰ τούτων, ἀσάλευτον καὶ σταθερὰν τὴν ἐλπίδα.
 Ἐδραμα γὰρ σφάξαι τὸν υἱόν, καὶ οὐκ ἐδίσταξε λογι-
 σάμενος, πῶς οὖν ἔσομαι πατήρ ; Τοῦτο ὑπερμεγέ-
 θης ὡς ἀληθῶς ἐλπίς, διὸ καὶ τυγχάνει ὧν ἠλπισεν,
 « Ἢ δὲ δοκιμῆ ἐλπίδα. » Ἀρα γε οἱ κακῶ συνειδότες
 πληττόμενοι, οὐδὲ ἐλπίζουσιν ἀντίδυσιν ἀγαθοῦ καὶ
 κακοῦ. Ὁ γὰρ βούλεται ἕκαστος τοῦτο καὶ νομίζει.
 « Ὅτι ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ. » Καὶ πόθεν δηλον, φησὶν,
 ὅτι ἐκεῖ δώσει ἡμῖν ἀγαθὰ ὁ θεός ; Πόθεν ; ἐξ ὧν ἐν-
 ταῦθα δίδωκε. Τί δὲ ἔδωκε ; Τὸ Πνεῦμα, φησὶν, ὅπερ
 ἐκ μόνης ἀγάπης Θεοῦ ἢ ἠγάπησεν ἡμᾶς ἐπεφοίτη-

A divinius hic amor effusus est, totumque in se cor
 nostrum circumassumpsit ? Ex Spiritu sancto qui
 datus est nobis; totum itaque supra nos gratia est.
 Sed et debitores sumus ut eum supra cetera ame-
 mus, et si quidquam pati oporteat, ab amore ejus
 nequaquam discedamus. Quamobrem ? Quia ipse
 prior nos amore persecutus est, idque tunc cum
 inimici ac hostes essemus. Videntur amoris magni-
 tudinem ? Videntur quantum contraxerimus debi-
 tum ? Adde quod etiam majus est. Non solum
 amore nostri captus est, verum etiam pro nobis
 ignominiam passus, a lapide caesus ac crucifixus est,
 interque mortuos reputatus : et his omnibus amo-
 rem, quem erga nos habebat, demonstravit. O
 amorem, qui et angelos in stuporem adduxerit.
 B et hominem in caelos sublevaverit, daemones ty-
 rannidem irritam fecerit ! Quis hujusmodi amato-
 rem non amabit ? imo potius quod erit opus, quod
 quispiam tali dignum amore perficiat, aut vel
 paululum etiam debiti rependet ? Nam etsi millies
 moriatur, non magnum aliquid attulerit. Siquidem
 pro benefactore, pro amico, etiam nostrum quis-
 que interdum patitur : at non pro inimicis ac ho-
 stibus, sicut ille passus est. Cum ergo patimur,
 gaudere debemus ac gloriari : quod vel minimum
 quiddam pro tali amatore et nos pati mereamur.
 « Scientes quod afflictio patientiam operatur. »
 Quonam modo gloriamur in afflictionibus ? Optime,
 inquit ; afflictiones enim ad patientiam exercent.
 Verum ecquid lucri ex patientia ? Magnum, ait : si-
 quidem probatiores reddit, veluti fornax ipsum au-
 rum. C Quid autem consequimur ex eo quod proba-
 tiores videamur ? Magnum plane commodum ; spes
 etenim nostra firmior ac stabilior redditur. Quid
 autem ex hac ? Omne negotium perficitur. Quale
 tandem ? Quae speramus assequimur. Firma nam-
 que spes, ac per afflictionem, patientiam et proba-
 tionem adducta, nunquam pufeficit. Et vide, cum
 superius dixisset, quod ob spem gloriamur, quo
 modo et hic rursum in spem terminaverit. Nam
 et a spe inchoare oportet, et similiter in 260
 spem desinere. Verum spes quidem incipientium
 nondum manifestum est quomodo se habeat, cum
 nondum occurrunt afflictiones aut tentationes :
 quae vers per has transivit, probataque est, ac
 manifestata quod nullam habeat ambiguitatem, nec
 fluctuat : haec et perfectionem habet, et eam in
 fruitione eorum quae sperantur reponit. Speravit
 Abraham post senectutem, ac matricis sterilitatem,
 quod juxta promissionem futurus esset pater. Ma-
 gnum quidem hoc, ut non quale post probationem.
 Tentavit illum Deus et quodammodo conflagavit, vere
 horrenda quadam ac terribili fornace : igne inte-
 rius accenso, quando filium jussus est jugulare.
 Ostendit ille per haec inconcussam stabilemque fi-
 dem. Cucurrit enim ut filium jugularet : nec va-
 cillabat intra se cogitans : Quomodo ergo pater
 ero ? Id sane maxime est fidei : ideo etiam quae
 sperabat est assecutus. « Probatio vero spem. »

Certe qui prava stimulantur conscientia, ne sperant quidem boni ac mali retributionem. Nam quisque quod cupit, hoc etiam sibi persuadet. « Quia charitas Dei. » Et unde, inquit, manifestum est quod Deus ibi daturus sit nobis bona? Unde? Ex his quæ hic dedit. Quid autem dedit? Spiritum, ait, qui ex sola Dei dilectione qua nos dilexit, in nos supervenit; neque enim nos propriis bonis operibus Spiritus gratiam attraximus. « Effusa est. » Pulchre autem ait Dei dilectionem, quæ Spiritus donum est, effusam esse, hoc est largiter donatam. « In cordibus nostris. » Intellectualis enim est adorandi sanctissimique Spiritus inhabitatio, quæque sola mente ac corde comprehenditur.

V, 6, 7. *Christus enim, cum adhuc essemus infirmi secundum tempus, pro impiis mortuus est. Nam viæ pro justo quis moritur; pro bono siquidem forsitan aliquis audet etiam mori.*

Cum sanctissimi Spiritus donum dixisset transferre nos in Deum, tria ponit quæ excellentiam ostendant amoris Dei erga nos, simulque probent ejus in posterum providentiam ac benignitatem erga homines. Hæc autem tria ex eo solo quod subjungitur assumit, videlicet ab illis circa quæ facta est amoris demonstratio. Nam sunt rursum et alia ex eo sumpta qui dilexit, quibus etiam dilectionis excellentia **☩** profertur ac constituitur: puta virginalem inhabitasse uterum, et carnem ex ea sumpsisse, legislatorem etiam obsecutum fuisse legis præceptis.

Deinde contumelias quoque, injurias, et alias sustinuisse: quodque omnium caput est, cruce mortem oppetiisse. Ipse vero Apostolus his quæ ex eo sumi poterant qui dilexerat, in summam redactis, solaque interim morte relata, distinxit illa, quæ ab his sumpta erant qui amati sunt. Hic autem hujusmodi tractatio in hoc commoda est, ut ostendat quod etiam posthac magis ac magis nobis providebit, nosque tuebitur, et ab omni ira liberabit: tum ab ea quæ præsens est, ubi id expedire viderit, tum a futura, quæ vere extrema ira est. Tria vero quæ ponit sunt hæc: *Infirmi*, inquit, eramus infirmi vero non natura, sed propria mente ac operatione. Itaque infirmi eramus, multoque nobis opus erat auxilio. Sed et *impii* eramus: illum qui laturus erat: auxilium repellebamus, alii quidem adorationem attribuentes, ipsum vero injuriis afficientes, quibus inimici ac hostes appeti solent. Omnia igitur nostra plena erant inopia. Nam si, cum infirmi essemus et impotentes, ut ab ægrotudine surgeremus, multo egebamus auxilio: auxiliatorem vero illatis injuriis repuleramus, ane ad extremam indigentiam nostra redacta erant? Præterea *peccatores*, inquit, eramus, et vita magis ad lapsum trahebat, nec revalescere permittebat. His ita se habentibus, cumque omnis desperatio adesset, tunc bonus ille hominum amator Dei Filius, et nos dilexit et animam pro nobis posuit. Quod si tunc innumeris malis obnoxios, quique in omnem turpitudinem ac fœditatem incideramus, etiam dilexit nos, et ab infirmitate erexit ac roboravit, suo san-

σεν ἡμῖν. Οὐ γὰρ ἡμεῖς οἰκείους κατορθώματιν ἐπεπατάμεθα τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος. « Ἐκκέχυνται. » Καλῶς δὲ τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, ἣ ἐστὶν ἡ δόσις τοῦ Πνεύματος, εἶπεν ἐκκεχῦσθαι, οἷον θασιλῶς δεδῶσθαι. « Ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν. » Νοητὴ γὰρ ἡ ἐνοίκησις τοῦ προσκυνητοῦ καὶ τρισχιλοῦ Πνεύματος, καὶ νῦν μόνῳ καὶ καρδίᾳ ληπτῆ.

Ἔτι γὰρ Χριστὸς, ὄντων ἡμῶν ἀσθενῶν κατὰ καιρὸν, ὑπὲρ ἀσεβῶν ἀπέθανε: μάλιστα γὰρ ὑπὲρ δικαίου τις ἀποθανεῖται. Ὑπὲρ γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ, τάχα τις καὶ τολμᾷ ἀποθανεῖν.

[ΦΩΤ.] Εἰπὼν τοῦ παναγίου Πνεύματος τὴν δόσιν μεταδιδόναι εἰς τὸν Θεόν, τρία τίθησι τὴν ὑπερβολὴν δεικνύντα τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, καὶ ἅμα συνιστῶντα καὶ τὴν εἰς τὸ ἔπειτα αὐτοῦ πρόνοιαν καὶ φιλανθρωπίαν. Ταῦτα δὲ τὰ τρία, ἀπὸ μόνου λαμβάνεται τοῦ ὑποκειμένου, ἥτοι ἐξ ἐκείνων, περὶ ἃ τῆς ἀγάπης ἀπόδειξις. Ἐπεὶ καὶ ἄλλα πάλιν ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἀγαπήσαντος, δι' ὧν πάλιν ἡ ὑπερβολὴ τῆς ἀγαπήσεως συνίσταται καὶ παρίσταται: οἷον αὐτὸ τὸ παρθενικὴν ἐνοικῆσαι μήτραν, καὶ σαρκωθῆναι ἐξ αὐτῆς: ὑπηρετήσασθαι τε ταῖς κατὰ νόμων ἐντολαῖς τὸν νομοθέτην.

Εἶτα ἀτιμασθῆναι, ὄβρισηθῆναι, βραπισθῆναι, καὶ (τὸ κεφάλαιον) διὰ σταυροῦ θανατωθῆναι. Αὐτὸς δὲ τὰ μὲν ἐκ τοῦ ἀγαπήσαντος συγκεκρισάμενος, καὶ τὸν θάνατον μόνον τῶς εἰπὼν, τὰ ἀπὸ τῶν ἀγαπηθέντων διεῖλε, συντελούσας αὐτῷ ἐνταῦθα τῆς τοιαύτης μεταχειρίσεως, εἰς τὸ ὅτι ἐτι καὶ ἐτι προνοησεται, καὶ ὑπερασπιεῖ, καὶ ῥύσεται ἐκ πάσης ὀργῆς, τῆς τε παρούσης ὅτε τοῦτο συμπερον οἶδε, καὶ τῆς μελλούσης ἥτις ἐστὶν ὡς ἀληθῶς ἐσχάτη ὀργή. Ἄ δὲ τίθησι τρία ταῦτά ἐστιν. Ἀσθενεῖς ἦμεν, φησὶν, ἀσθενεῖς δὲ, οὐκ ἐκ φύσεως, ἀλλ' ἐξ οἰκείας γνώμης καὶ πράξεως. Ἀσθενεῖς οὖν ἦμεν, καὶ πολλῆς βοήθειας ἐχρήζομεν. Ἀλλὰ καὶ ἀσεβεῖς ἦμεν, αὐτὸν τὸν μέλλοντα βοθεῖν ἀπωθούμεθα. ἑτέροις μὲν τὸ σέβας προσάπτοντες, αὐτῷ δὲ, ἐχθροῖς ἴσα καὶ πολεμικοῖς, ἐνυβρίζοντες. Οὐκοῦν ἄπορα πάντα ἐχομεν τὰ ἡμέτερα. Ἐ γὰρ αὐτοῖς μὲν ἀσθενεῖς, καὶ ἀδύνατοι ἀναστῆναι τοῦ νοσήματος, πολλῆς δὲ βοήθειας δεόμενοι, τὸν βοθητὴν ἐνυβρίζοντες ἀπωσάμεθα, πῶς οὐκ εἰς ἐσχάτον ἀπορίας τὰ ἡμέτερα; Εἶτα, ἀλλὰ ἀμαρτωλοὶ, φησὶ, καὶ ὁ βίος φησὶ, μᾶλλον καθέλκεν ἐπὶ τὸ πτώμα, καὶ ἀνενεγκεῖν οὐ συνεχώρει. Οὕτως δὲ ἐχόντων, καὶ πάσης ὑπαρχούσης ἀπογνωσεως, τότε αὐτὸς ὁ ἀγαθὸς, ὁ φιλάνθρωπος, ὁ τοῦ Θεοῦ Παῖς, καὶ ἠγάπησε, καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ ἡμῶν τέθεικεν. Εἰ δὲ τότε μυρίοις ἐνεχομένους κακοῖς, καὶ εἰς παντελεῖ ἀσχυμοσύνην καὶ ἀσχύρτητα κατηντηκότας, καὶ ἠγάπησε, καὶ τῆς ἀσθενείας ἀνέστησε, καὶ ἰδυνάμωσε τὸ αὐτοῦ λῦτρον ὑπὲρ ἡμῶν δεδωκὼς αἷμα, πολλῶν μᾶλλον οἰκισάμενος καὶ δικαιοῦσας, καὶ προσήσεται καὶ ἀνεκλήσεται καὶ

ὀραταί, ὅτε μήτε χρεῖα θανατῶν αὐτῶν, μήτε οὐ-
τως ὡς πρότερον εἰς ἀβύσσου καὶ ἀσχημοσύνης
κατηρέχθημεν· ἀλλὰ μὴ δ' αὐτῶν ἀποσπάμεθα, τὸ
σῶμα ἐτέρους περιθιμένοι. Οὐ χρὴ τοιγαροῦν ἐν δι-
σταγμῶ τὴν ἐλπίδα τῶν ἐπηγγελμένων ἔχειν, ἀλλὰ
βεβαίαν, καὶ ὡς παρόντων τῶν ἀγαθῶν οὕτω χαίρειν,
καὶ δοξάζειν τὸν ἐπαγγειλάμενον καὶ παρίζοντα πάν-
τως, Κύριον ἡμῶν καὶ Θεόν. Οὐ γὰρ μόνον ἀπὸ τῆς
ὀργῆς σώσει ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ τῆς οὐρανόθεν δόξης
ἐξιώσει. « ὄντων ἡμῶν ἀσθενῶν, » καὶ τὰ ἐξῆς· Τὰ
μέλλοντα πιστωσάμενος ἐκ τῆς τοῦ ἀγίου Πνεύμα-
τος δωρεᾶς, νῦν καὶ ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ πι-
στοῦται. Εἰ γὰρ, φησὶν, ὑπὲρ ἀνδρὸς ἐνάρτου οὐκ
ἂν τις ἔλοιτο ἀποθανεῖν, σκόπει μοι τοῦ Δεσπότου τὴν
ἀγαθότητα, ὅτι τὸν Υἱὸν ὑπὲρ ἀσεβῶν ἔδωκε τῇ ἀμαρ-
τίᾳ· « Κατὰ καιρὸν » — [ΟΙΚΟΓΜ.] Τουτίσσι κατὰ
καιρὸν εὐκαιρον, καὶ προσήκοντα καὶ προωρισμένον
καιρὸν καὶ χρόνον.

Συνίστασι δὲ τὴν ἑαυτοῦ ἀγάπην εἰς ἡμᾶς ὁ
θεός, ὅτι ἔτι ἀμαρτωλῶν ὄντων ἡμῶν, Χριστὸς
ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανε. Πολλῶ οὖν μᾶλλον δικαιο-
θίντες νῦν ἐν τῷ αἵματι, σωθησόμεθα δι' αὐτοῦ
ἀπὸ τῆς ὀργῆς. Εἰ γὰρ ἐχθροὶ ὄντες κατηλλάγη-
μεν τῷ Θεῷ, διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ,
πολλῶ μᾶλλον καταλλαγέμενοι σωθησόμεθα ἐν
τῇ ζωῇ αὐτοῦ. Οὐ μόνον δὲ ἀλλὰ καὶ καυχώμε-
νοι ἐν τῷ Θεῷ, διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χρι-
στοῦ, δι' οὗ νῦν τὴν καταλλαγὴν ἐλάβομεν.

Συνίστασι δὲ, ἀντὶ τοῦ, βεβαίως, δείκνυσσι. « Πολλῶ
οὖν μᾶλλον δικαιοθίντες. » Εἰ γὰρ τότε, φησὶν, οὐ
περιεῖδεν, ὅτε καὶ ἀμαρτωλοὶ ἦμεν, καὶ χρεῖα ἦν
πρὸς τὸ σώσει καὶ τοῦ θανάτου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ,
πόσῳ μᾶλλον νῦν οὐ περιεῖδοι, ἀλλὰ σώσει, ὅτε ἀμαρ-
τωλοὶ ἔσμεν δικαιοθίντες τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ,
οὐτε ἔτι χρεῖα θανατωθῆναι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ; « Ἀπὸ
τῆς ὀργῆς. » Τῆς μελλούσης κολάσεως. « Ἐν τῇ ζωῇ
αὐτοῦ. » Οὐκ ἔτι γὰρ, φησὶ, χρεῖα, ὡς τὸ πρότερον,
δοῦναι τὸν Υἱὸν εἰς θάνατον, ἀλλὰ ζῶντος ἔσται ἡ
σωτηρία. Οὐδὲν οὖν, φησὶ, δυσχερές. « Οὐ μόνον δὲ,
ἀλλὰ καὶ καυχώμενοι ἐν τῷ Θεῷ. » ἵνα μὴ ἐρυθριώ-
μεν καὶ ἀδημονώμεν, ὅτι τοσοῦτον γεγονός ἄπει-
θεῖς ὡς χρεῖαν γενέσθαι καὶ τοῦ θανάτου τοῦ Υἱοῦ
πρὸς τὸ σωθῆναι ἡμᾶς, ἐπάγει. Οὐ μόνον δὲ ἐσώθη-
μεν, φησὶν, ἀλλὰ καὶ καυχᾶσθαι ὀφείλομεν. Τοιγα-
ροῦν καὶ καυχώμεθα, ὅτι ἔλωσ ἀπέθανε Χριστὸς ὑπὲρ
ἡμῶν ὄντων ἀσεβῶν. Τοῦτο γὰρ τὴν ἄγαν τοῦ Πατρὸς
ἀγάπην, ὡς οἶμαι, ὅτι καὶ ὑπὲρ ἀσεβῶν τὸν Υἱὸν ἔδωκε.
Τοὺς δὲ ἀγαπωμένους ὑπὸ Θεοῦ, οὐκ ἐγκαλύπτεισθαι
οὐδὲ ἀδημονεῖν, ἀλλὰ ἀγάλλεσθαι καὶ καυχᾶσθαι ἐν
Θεῷ προσήκει. « Δι' οὗ νῦν τὴν καταλλαγὴν ἐλάβο-
μεν. » Τὴν οἷον οἰκειώσιν καὶ τὸ διαλλαγῆναι ἡμῖν
ὀργιζόμενον πρὸ τοῦτου τὸν Θεόν.

A guine pro nobis in redemptionem tradita : multo
magis cum nos sibi asciverit, ac justificaverit, tue-
bitur, defendet ac proteget : cum neque sit necesse
ut ipse moriatur : neque adeo ut prius in infir-
mitatem ac impudentiam devenerimus : sed nec
illum repulerimus, exhibentes aliis adorationem.
Itaque non oportet in ambiguo spem habere de
promissis, sed firmam spem, et veluti de præsenti-
bus bonis ita gaudere, ac illum glorificare qui
promisit, quique omnino præstabit, Dominus nempe
ac Deus noster. 262 Non solum enim nos ab ira
servabit, sed et cælesti gloria dignos habebit.
« Cum adhuc essemus infirmi. » etc. Postquam fi-
dem de futuris ex Spiritus sancti dono corrobora-
vit, nunc etiam etiam ex Christi passione confirmat.
B Nam si pro hono. inquit, viro nullus mori eligeret,
considera mihi Domini bonitatem : pro impiis enim
Filius peccato dedit. « Secundum tempus. » — Hoc
est opportuna ac convenienti temporis occasione
definitoque tempore.

V, 8-11. « Illustrat autem suam erga nos charita-
tem Deus, quod cum adhuc peccatores essemus,
Christus pro nobis mortuus est : multo magis ergo
justificati per ejus sanguinem salvi erimus per
eum ab ira. Si enim cum inimici essemus recon-
ciliati sumus Deo per mortem Filii ipsius, multo
magis reconciliati salvi erimus in vita ejus. Non
solum autem hoc, sed et gloriamur in Deo per
Dominum nostrum Jesum Christum, per quem
nunc reconciliationem accepimus. »

Illustrat autem, hoc est, confirmat, ostendit.
C « Multo magis ergo justificati. » Nam si tunc, in-
quit, non despexit cum et peccatores eramus, et
opus erat ut proprii etiam morte Filii salvos nos
faceret, quanto magis nunc nequaquam despiciet,
sed salvos faciet, quando neque peccatores sumus,
Christi sanguine justificati, neque jam necesse est
Filius suum morti tradi? « Ab ira » A futuro
supplicio. « In vita ejus. » Neque enim jam ne-
cesse est, inquit, ut prius, Filius suum in mor-
tem tradere, sed eo vivente salus erit. Nihil ita-
que difficultatis, inquit, habet nunc nostra salus.
« Non solum autem hoc, sed et gloriamur in Deo. »
Ne rubore suffundamur, mæroreque consciamur
quod adeo impii fuerimus, ut opus fuerit ad salva-
ndum nos etiam morte Filii Dei, subjungit: Non solum
D inquit, salvi facti sumus, sed et gloriari debe-
mus : itaque gloriamur etiam quod omnino mor-
tuus fuerit Christus pro nobis cum impiis esse-
mus. Nam id Patris erga nos amore aperte mani-
festat, quod etiam pro impiis Filium tradiderit. Porro
eos qui a Deo amantur non convenit pudore suffundi,
neque mærore affici, 263 sed exaltare et in Deo
gloriari. « Per quem accepimus reconciliationem. »
Hoc est familiaritatem, et quod nobis reconciliatus
sit Deus qui ante hujus mortem nobis iratus erat.

CAPUT VII.

A

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Quomodo nos introduxerit ad salutem Jesus Christus factus homo pro terrigena Adam qui ab initio ceciderat.

V, 12, 13. « Propterea sicut per unum hominem « peccatum in mundum introivit, ac per peccatum « mors, et sic in omnes homines mors pertransiit : « in quo omnes peccaverunt. Nam usque ad legem « peccatum erat in mundo.

Cum in superioribus multipliciter probaverit, et Spiritus presentia et Filii morte nos esse justificatos, idem etiam nunc ex eo quod rationi consentaneum ac consequens est, confirmat. Nam rationale, inquit, erat, eos qui per unum hominem peccatores ac mortales facti erant, quandoquidem illius æmulati fueramus inobedientiam, per unum hominem, Dominum videlicet, salvos fieri, justificatos ac immortales effectos. — Omnino, inquit, a Deo salvabimur, dummodo saltem ipsi velimus : cujus paulo antea datæ sunt evidentes probationes. Sed et propterea, inquit, salvabimur : propter quid ? Quia hoc et possibile est, et rationi consentaneum est ac consequens. Sed unde hæc manifesta fient ? A contrario, inquit. Siquidem per unum hominem et peccatum in mundum introivit, et mors ipsa : si ergo atrocior hæc facta sunt, possibile etiam est ac consequens, ut per unum hominem Dominum nostrum Jesum Christum pereant etiam quæ introducta erant sæva mala. ac dentur nobis meliora. Apostolus autem operibus Adam propositis reliquit ea quæ fecit Christus, dando id ex contrario intelligendum : simul et ista prædicando, et illa intelligi hinc esse possible relinquendo : ¶ 64 Idcirco præordinavit solum parabolam quæ intellectum illum pertraheret. Omnino enim id requirit, ut dicatur : Quemadmodum hoc, ita et consequens, id est, sic et illud : sed veluti diximus, eo quod consequitur per parabolam ostenso, manifeste illud non posuit, sed nos ipsos ad intelligendum direxit. « In quo omnes peccaverunt. » In quo Adam, vel per quem Adam : aut, quia propter ipsum etiam et alii. — « In quo. » In ipso, inquit Adam simul morimur, quia in ipso simul peccavimus. Et quidem ille originem dedit : nos autem sumpta inde occasione malum non prohibuimus, sed potius cooperati sumus, utque ad majus procederet apparatus. — Ne quis enim injustitiæ Deum accuset, quod, cum Adam deliquerit, omnes moriamur, subjungit : « In quo omnes peccaverunt ; » ac si diceret, Ipse quidem principium dedit et causam, quod omnes ad ipsius similitudinem peccaverimus. « Nam usque ad legem peccatum erat in mundo. » Ostendere vult quod non tantum propter peccatum nostrum morimur, quantum per Adam, qui ex inobedientia morti locum dedit, et ait : Erat quidem et ante legem in hominibus peccatum : verum non imputabatur eis cum non esset lex quæ peccatum prohibet : non imputato autem peccato moriebantur homines. Quid ergo ? an

Περὶ εἰσαγωγῆς τοῦ πρὸς σωτηρίαν ἡμῶν ἀνθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀντὶ τοῦ πεσόντος ἐξ ἀρχῆς γηγενοῦς Ἀδὰμ.

Διὰ τοῦτο ὡς περ δι' ἐνὸς ἀνθρώπου ἡ ἀμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε, καὶ διὰ τῆς ἀμαρτίας ὁ θάνατος, καὶ οὕτως εἰς πάντας ἀνθρώπους ὁ θάνατος διετλήθη· ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον. Ἄχρι γὰρ νόμου ἀμαρτία ἐν κόσμῳ.

Κατασκευάσας ἄνω πολλαχῶς τὸ δεδικαιῶσθαι ἡμᾶς τῇ τε μετουσίᾳ τοῦ Πνεύματος, καὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Υἱοῦ, νῦν καὶ ἐκ τοῦ εὐλόγου αὐτὸ κατασκευάζει. Ὅτι, φησί, καὶ εὐλογον ἦν, τοὺς δι' ἓνα ἀνθρώπου ἀμαρτωλοὺς καὶ θνητοὺς γινομένους, ἐπεὶ ἐξηλώσαμεν αὐτοῦ τὴν παρακοήν, διὰ τὸν ἓνα ἀνθρώπου, τὸν Κύριον δεηλαθῆ, σωθῆναι δικαιοθύντας καὶ ἀπαθανατισθέντας. — [ΦΩΤ.] Σωθησόμεθα. φησὶν, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πάντως, ἐάν περ αὐτοὶ μόνον θέλωμεν· καὶ εἴρηγται μὲν μικρῶ πρόσθεν αἱ ἀποδείξεις. Ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦτο, φησί, σωθησόμεθα. Διὰ ποῖον ; Ὅτι καὶ δυνατόν τοῦτο καὶ εὐλογον καὶ ἀκόλουθον. Πόθεν ταῦτα δεῖλον ; ἐκ τοῦ ἐναντίου, φησί. Καὶ γὰρ δι' ἐνὸς ἀνθρώπου καὶ ἡ ἀμαρτία εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ αὐτὸς ὁ θάνατος. Εἰ οὖν δι' ἐνὸς ἀνθρώπου ταῦτα γέγονεν ἡμῖν τὰ χαλεπὰ, δυνατόν καὶ ἀκόλουθον δι' ἐνὸς ἀνθρώπου τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ τὰ παρειαχθέντα ἀναιρεθῆναι χαλεπὰ, καὶ τὰ ἀμείνω δωρηθῆναι ἡμῖν. Αὐτὸς δὲ τὰ τοῦ Ἀδὰμ παραθείς, κατέλιπεν ἄπερ ἐπραξεν ὁ Χριστὸς, διδόνς τοῦτο ἐκ τοῦ ἐναντίου ἔννοεῖν, καὶ ἅμα προειρηκῶς αὐτὰ, καὶ δυνατόν κἀνταῦθα ἐκεῖνα συνεπινοεῖν διὸ μόνον τὴν παραβολὴν προτάξας ὡς ἐφελευστικὸν ἐκεῖνου τοῦ νοήματος. Ἀπαιτεῖ γὰρ πάντως τὸ εἰπεῖν, ὡς περ τόδε, καὶ τὸ ἀκόλουθον, οἶον, οὕτω καὶ τόδε. Ἄλλ' ὡς ἐφημεν διὰ τῆς παραβολῆς τὸ ἀκόλουθον ἐνδειξάμενος, βῆτῶς οὐ παρέθετο, ἀλλ' αὐτὸς ἡμᾶς συνεπινοεῖν προετρέψατο. « Ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον. » Ἐφ' ᾧ Ἀδὰμ, ἢ δι' ὃν Ἀδὰμ· ἢ ὅτι ἐπ' αὐτῷ καὶ οἱ ἄλλοι. — [ΦΩΤ.] « Ἐφ' ᾧ. » Ἐπὶ τούτῳ, φησί, συναποθνήσκομεν τῷ Ἀδὰμ, ἐφ' ᾧ καὶ συναμαρτάνομεν. Καὶ τὴν μὲν ἀρχὴν ἐκεῖνος παρέσχεν, ἡμεῖς δ' ἐκεῖθεν τὴν ἀφορμὴν λαβόντες, οὐκ ἐκωλύσαμεν τὸ κακὸν, ἀλλὰ καὶ συνεργήσαμεν, καὶ ἐπὶ μέγα χωρῆσαι παρεσκευάσαμεν. — [ΟΙΚΟΥΜ.] Ἴνα γὰρ μὴ τις ἀδικίαν ἐγκαλέσῃ τῷ Θεῷ, ὅτι τοῦ Ἀδὰμ πταίσαντος, ἡμεῖς ἀποθνήσκομεν, εἰπάγει· « Ἐφ' πάντες ἥμαρτον » ὡσεὶ ἔλεγεν. Αὐτὸς μὲν τὴν ἀρχὴν παρέσχε καὶ τὴν αἰτίαν, ὅτι πάντες ἥμαρτομεν κατὰ τὴν ὁμοίωσιν αὐτοῦ. « Ἄχρι γὰρ νόμου ἀμαρτία ἦν ἐν κόσμῳ. » Θέλει δεῖξει ὅτι οὐ τοσοῦτον διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν ἀποθνήσκομεν, ὅσον διὰ τὸν Ἀδὰμ, χώραν δεδωκότα τῷ θανάτῳ ἐκ τῆς παρακοῆς, καὶ φησὶν· Ἦν μὲν τοῖς ἀνθρώποις καὶ πρὸ τοῦ νόμου ἡ ἀμαρτία, πλὴν οὐκ ἐλογίζετο αὐτοῖς διὰ τὸ μὴ εἶναι νόμον τὸν ἀπαγορεύοντα τὴν ἀμαρτίαν· μὴ λογιζομένης οὖν τῆς ἀμαρτίας, ἀποθνήσκον οἱ ἀνθρώποι. Τί δὴ ποτε ; Ἄρα οὐ πρόδηλον ὅτι διὰ τὴν τοῦ Ἀδὰμ κατάκρισιν ; — Καὶ ἄλλως. [ΦΩΤ.] Εἰπὼν. « Ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον, » ἵνα μὴ

τις εἴπη. Καὶ πῶς ἦν ἁμαρτεῖν νόμου μὴ ὄντος ; Ἀδ-
 τὸς γὰρ σὺ ἀνωτέρω εἶπες, "Ὅτι οὐκ ἔστι νόμος,
 οὐδὲ παράβασις. Παραβάσεως δὲ μὴ οὐσίας, οὐδὲ
 ἁμαρτία δηλονότι. Πῶς οὖν διήλθεν ὁ θάνατος εἰς
 πάντας, ἐφ' ᾧ πάντες ἤμαρτον ; Ἴνα οὖν μὴ ἦ τις
 λέγων τοῦτο, προλαβὼν λύει τὴν ἀπορίαν, καὶ φησὶν,
 ὅτι ἦν καὶ πρὸ τοῦ νόμου. Ἐπράττετο γὰρ, καὶ τὸ
 πραττόμενον, οὐκ ἔστι μὴ γενέσθαι. Ἦν οὖν ἡ
 ἁμαρτία, ἀλλ' οὐχ οὕτως πᾶσιν ἐλογίζετο, οὐδ' εἰς
 ὅσον χωρεῖ τιμωρίας τῶν ἁμαρτανομένων ἕκαστον
 ἐγνωρίζετο. Τοῦ δε νόμου τάξιντος καὶ ὀρίσιντος
 τὰς τιμωρίας, καὶ διὰ τῆς ποινηλασίας ἐκδηλότερον
 αὐτὰς καταστήσαντος, καὶ τὰ μεγέθη τῶν ἁμαρτη-
 μάτων ἐμφανίσαντος, μᾶλλον καὶ πᾶσιν ἐγένοντο
 γνώριμοι, καὶ συντεῖν καὶ ἀσυντεῖν, καὶ νέμν καὶ πρε-
 σβύτη, καὶ γυναῖκα καὶ ἀνδρῶν.

namque frequentem illas manifestius constituite, et magnitudines peccatorum declarante, omnibus juveni ac seni, mulieri ac viro.

Διὰ τοῦτο οὖν πρὸ τοῦ νόμου οὐχ ὁμοίως ἐλογίζετο
 ἡ ἁμαρτία, ὅτι τε οὐχ ὠριστο ἡ τιμωρία, καὶ ὅτι
 οὐδὲ τὸ μέγεθος αὐτῶν ἀκριβῶς ἐγνωσκετο, καὶ ὅτι
 οὐδὲ κατὰ πύδας ἠκολούθει τοῖς πλημμελοῦσιν ἡ τι-
 μωρία. Ἐπεὶ ὅτι ἦν ἡ ἁμαρτία, καὶ ὅτι, εἰ καὶ
 μετὰ πολλῆς ἀνοχῆς καὶ μακροθυμίας, ὅμως ἐπιμε-
 νόντων αὐτῶν καὶ ἀνιάτως ἐχόντων, αἱ τῶν δικῶν εἰς
 πράξεις ἐγένοντο, μαρτυρεῖ σαφῶς τὰ τε Σοδομιτῶν
 πάθη, καὶ γε τοῦτο τὸ κοινὸν ναυάγιον ὁ κατα-
 κλυσμός, καὶ τοιαῦθ' ἕτερα. Ἦν οὖν ἡ ἁμαρτία πρὸ
 τοῦ νόμου, καὶ ἐλογίζετο, ἀλλ' οὐχ οὕτως ὡς μετὰ
 τὸν νόμον. Ὡστε ἄμφω καλῶς ἔχειν, καὶ τὸ διήλθεν
 εἰς πάντας ἀνθρώπους ὁ θάνατος, ἐφ' ᾧ πάντες ἤμαρ-
 τον, καὶ τὸ, Ὅ γὰρ οὐκ ἔστι νόμος, οὐδὲ παράβασις.
 Δέλυται γὰρ τὸ δοκοῦν ἀντιπίπτειν, διὰ τοῦ εἰπεῖν
 τὸν θεσπέσιον Παῦλον, « Ἀχρὶ γὰρ νόμου ἁμαρτία
 ἦν ἐν κόσμῳ, » καὶ ἐξῆς. Εἶτα « Ἀλλ' ἐβασίλευσεν ὁ
 θάνατος, » τούτεστιν εἰς ἔννομον ἐξουσίαν ἐλογίσθη
 αὐτοῦ ἡ τυραννίς, τῷ τε χρόνῳ σεμνυνομένη, καὶ τοῖς
 ἡμῶν ἁμαρτήμασι κρατυνομένη, « ἀπὸ Ἀδάμ, » φησὶ,
 τοῦ κατὰ παράβασιν ἐντολῆς νενομοθετημένης ἁμαρ-
 τήσαντος, « Ἀπὸ Ἀδάμ οὖν ὁ θάνατος ἐβασίλευσε,
 τούτεστι, κατ' ἐξουσίαν πολλὴν ἐκράτησε, καὶ ἐπὶ
 τοὺς μὴ ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τοῦ Ἀδάμ ἁμαρτήσαν-
 τας. Μέχρι τίνος ; « Μέχρι τοῦ Μωσέως. » Οἱ γὰρ μετα-
 ξὺ Ἀδάμ καὶ Μωσέως, ἤμαρτον μὲν, ἀλλ' οὐχ ἐπὶ
 τῷ ὁμοιώματι τῆς τοῦ Ἀδάμ παραβάσεως. Ὁ μὲν
 γὰρ ὠρισμένην καὶ νομοθετηθεῖσαν ἐντολὴν Θεοῦ
 παρέβη καὶ ἤμαρτεν. Οἱ δὲ ἡμάρτανον, τὸν αὐτοδίδα-
 κτον τῆς φύσεως λόγον ἐνουθερίζοντες, οὐ μὴν καὶ τοῦ-
 τον εἰσαχθόντα ῥητῶς παραβαίνοντες. Καὶ οἱ μὲν
 μέχρι Μωσέως, ἡμάρτανον οὕτως. Ἀπὸ δὲ Μωσέως
 μέχρι τῆς παρουσίας Χριστοῦ, κατὰ ὁμοιότητα τῆς
 τοῦ Ἀδάμ παραβάσεως ἡμάρτανον. Νόμους γὰρ ῥη-
 τούς, καὶ νόμους ἐκ Θεοῦ διὰ Μωσέως δοθέντας,
 παραβαίνοντες ἡμάρτανον. « Ἐβασίλευσε δὲ ὁ θάνατος,
 εἰπὼν, ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Μωσέως καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ
 τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως Ἀδάμ ἁμαρτήσαν-
 τας, » οὐκ ἐξάγει τοὺς ἐξ ἐκείνου μέχρι Χριστοῦ ἡμαρ-

A non manifestum est quod id fiat propter Adæ con-
 demnationem ? Item et alio modo. Cum dixisset
 « In quo omnes peccaverunt, » ne quis diceret : Et
 quo modo possibile erat peccare cum non esset lex ?
 Nam tu ipse in superioribus dixisti : Ubi non est
 lex, ibi nec transgressio. Quod si non transgressio,
 planum est quod nec peccatum erit. Quomodo ergo
 mors in omnes pertransiit, ἐφ' ᾧ, (hoc est. in
 eo quod vel quia) omnes peccaverunt ? Ne quis
 ergo hoc dicat, præveniens solvit ambiguitatem,
 et ait quod etiam ante legem erat peccatum : nam
 perpetrabatur, quod autem perpetrabatur non
 potest non fuisse, Erat ergo peccatum, sed non
 non adeo omnibus imputabatur. Nullus noverat
 quantum supplicii luat quisque peccator. Porro

B lege ordinante, pœnasque definiente, ac per pœ-
 nam frequentem illas manifestius constituite, et magnitudines peccatorum declarante, omnibus juveni ac seni, mulieri ac viro.

265 Propterea ergo ante legem non eodem
 modo imputabatur peccatum, eo quod non esset
 definita pœna, et quod magnitudo eorum non ex-
 acte cognosceretur, et qui peccantes non sequeba-
 tur e vestigio pœna. Verum quod esset peccatum,
 et quod, licet cum magna tolerantia et longanimitate,
 si tamen manebant in peccatis erantque in-
 curabiles, pœnæ fuerint secutæ pravæ actiones,
 aperte testatur calamitas Sodomitarum¹⁷, et ante
 hanc universale naufragium sive diluvium¹⁸, alia-
 que hujusmodi. Erat itaque peccatum ante legem
 et imputabatur, sed non ita ut post legem. Utrum-
 que ergo bene se habet, ac verum est : et quod
 pertransiit in omnes homines mors, ἐφ' ᾧ (hoc est
 in eo quod vel quia) omnes peccaverunt, et quod
 ubi non est lex, ibi nec transgressio : et solutum
 est quod adversari videbatur, per quod dixerit di-
 vinus Paulus. « Nam usque ad legem peccatum erat
 in mundo, » etc. Præterea : « Sed regnavit mors, »
 hoc est, in æquam et justam potestatem imputata
 est ejus tyrannis, et diuturnitate glorians et nos-
 tris peccatis robur concipiens, « Ab Adam, » inquit,
 qui peccaverat transgressione præcepti per legem
 sibi impositi. Ab Adam igitur mors regnavit, hoc est,
 multa potestate principatum tenuit etiam super eos
 qui non ad similitudinem Adam deliquerant. Quan-
 diu ? « Usque ad Mosen. » Nam qui inter Adam fuerun-
 et Mosen, peccaverunt quidem, at non ad similitudi-
 nem transgressionis Adam. Siquidem definitum ac
 lege positum Dei præceptum transgressus est et de-
 liquit : illi vero peccaverunt quod naturæ sermo-
 nem, qui nullo præceptorum usu instillabatur, in-
 juria affecerint : neque tamen vel hunc manifeste
 inductum transgredientes. Et quidem ad Mosen
 usque ita peccabant, a Mose vero usque ad Christi
 adventum, ad similitudinem transgressionis Adam
 peccabant. Nam leges ordinatas, et a Deo per Mosen
 datas, transgrediendo delinquebant. Dicens autem :
 « Regnavit mors ab Adam usque ad Mosen etiam

¹⁷ Gen. xx, 1 seqq. ¹⁸ Gen. vi, 1 seqq.

in eos qui non ad similitudinem transgressionis Adam deliquerunt, » non eos eximit qui ab eo tempore ad Christum usque peccaverant. Nam quomodo illos eximeret, cum suis transgressionibus similiores facti sint peccato ipsius Adam? Non ergo ipsos eximit a regno ac domino mortis. **266** sed per hoc quod ait, « etiam in eos qui non ad similitudinem Adam deliquerunt » adiectione conjunctionis καί, id est. *etiam*, illos potissimum significavit. Ac ei dixisset: Non in solos eos regnavit mors, qui ad similitudinem Adam deliquerant, verum etiam in eos, qui non ad similitudinem ejus peccaverant. Aut hoc modo dicendum est, ut per hyperbaton intelligamus quod dictum est, « In similitudinem: » et juxta hunc tropum explanemus quod dictum est, « Regnavit mors ab Adam in similitudinem transgressionis Adam usque ad Moysen, etiam in eos qui non peccaverunt. » Ita ergo ordinando, sensum aperire oportet. — Vide autem quam se munit Apostolus: ne in posterum injuria afflicti videamur, quod propter alium moriamur dixit: « Peccatum erat in mundo etsi non imputabatur. » Itaque non propter solum Adam, sed et propter nostrum peccatum morimur.

V, 13, 14. *Peccatum autem non imputatur ubi non est lex. Sed regnavit mors ab Adam usque ad Moysen etiam super eos qui non deliquerunt ad similitudinem transgressionis Adam, qui est figura futuri.*

Ego arbitror peccatum hic appellari quod fit ex transgressione legis Moysi ac præceptorum quæ in ea sunt: puta quod oporteat circumcidi; quod sabbatum servare: quod hæc edere, ab illis vero abstinere. Cum enim universaliter et ubique peccatum esset, et ex hominum natura cognosceretur, et erat et imputabatur, veluti homicidium, furtum, puerorum corruptio, et similia: horumque testes sunt Cain, Lamech, hi qui erant tempore diluvii, Sodomitæ. Super his namque peccatis etiam naturalis lex posita erat. Creator namque hominem ad esse producens, tum eorum quæ facta sunt, tum illorum quæ sunt æterna, naturalem quamdam indidit cognitionem. Aiunt autem Patrum quidam inter quos est et Gregorius, in hominis creatione mandatum illud Adæ traditum, ne de ligno scientiæ boni et mali ederet, etiam legem fuisse, quæ in universum hæc peccata prohiberet: lignum enim quod scientiam boni et mali efficeret peccatum esse intellexerunt.

« Sed regnavit mors ab Adam. » **267** Debito ordine, sumpta transgressione Adam, Moysen appellat omne vetus instrumentum: sicut ibi: « Si Moysen non audiunt ¹⁹. » Tempus itaque usque ad Christi adventum dicit Moysen. Ait ergo quod usque ad vetus testamentum habebat mors dominum; nunc enim in novo per Christi gratiam dissoluta est ac Dei nostri sanguine eversa. Non peccantes autem dicit eos qui fuerunt ante legem. — Non quod hi qui legem præcesserant non pecca-

¹⁹ Luc. xvi, 31.

τηκότας. Πῶς γὰρ ἂν ἐξῆγε, τοὺς μᾶλλον τοιοῦτας ταῖς παραβάσει τῆ τοῦ Ἀδὰμ ἁμαρτία; Οὐκ ἐξάγει τοῖνον τοῦτους τῆς τοῦ θανάτου βασιλείας καὶ ἐπικρατείας, ἀλλὰ διὰ τοῦ εἰπεῖν, « καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ κατὰ ὁμοιότητα τοῦ Ἀδὰμ ἁμαρτήσαντας. » τῆ προσφίσει τοῦ, καὶ ἐκείνους μάλιστα παρεδήλωσεν. Οἶον, Οὐ μόνον ἐπὶ τῶν κατὰ ὁμοιότητα τοῦ Ἀδὰμ ἁμαρτησάντων ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν μὴ ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι αὐτοῦ ἁμαρτησάντων. Ἡ οὕτως ῥητίον, ἢ ἐν ὑπερβατῶ νοήσαντας, τὸ, « Ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι, » καὶ συμφράσαντας τὸ ρητὸν τὸν τρόπον τοῦτον. « Ἀλλ' ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως Ἀδὰμ μέχρι Μωσέως, καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἁμαρτήσαντας. » Οὕτως οὖν συντάξαντας, δεῖ τὸν νοῦν ἀναπτύξαι. — [ΟΙΚΟΥΜ.] Ὅρα δὲ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ Ἀποστόλου· ἵνα μὴ δόξωμεν λοιπὸν ἀδικεῖσθαι, δι' ἄλλον ἀποθνήσκοντες εἶπεν· « Ἀμαρτία ἦν ἐν κόσμῳ, εἰ καὶ μὴ ἐλογίζετο. » Τοιγαροῦν οὐ μόνον διὰ τὸν Ἀδὰμ, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἀποθνήσκωμεν.

Ἀμαρτία δὲ οὐκ ἐλλογεῖται, μὴ ὄντος νόμου Ἀλλ' ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Μωσέως, καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἁμαρτήσαντας ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως Ἀδὰμ, ὅς ἐστι τύπος τοῦ μέλλοντος.

[ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ.] Ἐγὼ νομίζω ἁμαρτίαν λέγειν αὐτὸν ἐνταῦθα τὴν ἐκ τῆς παραβάσεως τοῦ Μωσέως νόμου καὶ τῶν ἐκείσε ἐπιταγμάτων συνισταμένην. Οἶον, τοῦ δεῖν περιτέμνεσθαι, τοῦ σαββατίζειν, καὶ τὰδε μὲν ἐσθλὴν, τῶνδε δὲ ἀπέχεσθαι. Ἐπεὶ ἡ καθόλου ἁμαρτία ἦν καὶ αὐτῇ τῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει γινωσκομένη, καὶ ἦν καὶ ἐνεκογεῖτο, οἶον ἀνδροφονία, κλοπή, παιδοφθορία καὶ τὰ ὅμοια. Καὶ μάρτυρες τούτων Κάιν, Λάμεχ, οἱ ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ, οἱ Σοδομίται. Ἐπὶ γὰρ τούτων τῶν ἁμαρτιῶν καὶ ὁ φυσικὸς ἔκειτο νόμος. Ὁ γὰρ Δημιουργὸς παρὰ γὰρ εἰς δένεισιν τὸν ἄνθρωπον, τῶν τε πρακτικῶν, τῶν τε οὐ πρακτικῶν, φυσικὴν τινα γνῶσιν ἐπέθετε. Φασὶ δὲ τινες τῶν Πατέρων, ὧν ἐστὶ καὶ Γρηγόριος, ἐν τῷ τοῦ ἀνθρώπου ποιήματι, καὶ τῇ ἐντολῇ τῇ τῷ Ἀδὰμ δοθείσῃ, μὴ φαγεῖν ἐκ τοῦ γινώσκειν καλὸν καὶ πονηρὸν ξύλου, νόμον εἶναι, ἁμαρτιῶν τούτων δὴ τῶν καθόλου ἀπειργονεῖ. Τὸ γὰρ ξύλον τὸ ποιητικὴν τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καὶ πονηροῦ, ἁμαρτίαν εἶναι ἰδέξαντο.

« Ἀλλ' ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ. » Ἐἵρμόν, λαβὼν τὴν τοῦ Ἀδὰμ παραβάσιν, Μωσεία φησὶ, πᾶσαν τὴν παλαιάν, ὡς ἐκεῖ, « Ἐἴ Μωσείως οὐκ ἀκούουσι. » Τὸν οὖν ἄχρι τῆς ἐπιδημίας τοῦ Χριστοῦ χρόνον, Μωσεία λέγει. Φησὶν οὖν, δεῖ ἄχρι τῆς παλαιᾶς διαθήκης ἐπικρατεῖ ὁ θάνατος· νῦν γὰρ ἐν τῇ νῆφ, χάριτι Χριστοῦ λέλυται τῷ αἵματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Μὴ ἁμαρτήσαντας δὲ φησὶ, τοὺς πρὸ τοῦ νόμου. — [ΟΙΚΟΥΜ.] Οὐκ ἐπειδὴ οἱ πρὸ τοῦ νόμου οὐχ ἡμάρτανον, (μᾶλλον γὰρ ἐκεῖνοι τῶν

μετὰ τὸν νόμον.) ἀλλὰ διὰ τὴν αἰτίαν ἦν αὐτὸς εἰ-
πεν, ὅτι ἁμαρτία μὲν ἦν καὶ ἐνηργεῖτο παρὰ τῶν
ἀνθρώπων, οὐκ ἐλογίζετο δὲ αὐτοῖς, διὰ τὸ μὴ εἶναι
νόμον τὸν τὴν ἁμαρτίαν ἀπαγορεύοντα. Ἄριστον οὖν
πρὸς τὸ μὴ λογίζεσθαι πρὸ τοῦ νόμου τὴν ἁμαρτίαν,
(ἁμαρτία γὰρ, φησὶν, οὐκ ἐλλογίζεται μὴ ὄντος
νόμου.) ἀναμάρτητοι ἦσαν τὸ τηλικαῶς οἱ ἄνθρωποι,
καίτοι ἁμαρτάνοντες. « Ὅς ἐστὶ τύπος τοῦ μέλλον-
τος. » Ὡς, φησὶν, Ἀδὰμ, τύπος ἦν τοῦ μέλλοντος
ἔρχεσθαι, τούτου, τοῦ Χριστοῦ. Πῶς; ὡς περ,
τῷ θανάτῳ τοῦ Ἀδὰμ πάντες ἀπέθνησκον, οὕτως
τῷ θανάτῳ τοῦ Χριστοῦ, πάντες ζησόμεθα καὶ
ἀναστήσόμεθα. Ὁ οὖν τύπος, ἐκ τοῦ ἐναντίου συμ-
βέβηκεν. — [ἸΩΑΝΝΟΥ.] Ὡς περ ἐκεῖνος τοῖς ἐξ
αὐτοῦ καίτοι γε μὴ φαγοῦσιν ἀπὸ τοῦ ξύλου γέγονεν
αὐτός θανάτου διὰ τὴν βρωσὴν εἰσυχθέντος· οὕτω
καὶ ὁ Χριστὸς τοῖς ἐξ αὐτοῦ καίτοι γε μὴ δικαιο-
πραγήσας, γέγονε πρόξενος δικαιοσύνης. — [ΦΩΤ.]
Τρία εἰσὶν ἐν τούτοις τοῖς παραβολικῶς ἀλλήλοις
παραθεῖσιν, ὁμοιότης τις, ἐναντιότης, ὑπερβολὴ
κατὰ τὴν ὁμοιότητα. Ἐναντιότης μὲν, ἁμαρτία, ἀνα-
μάρτητον, ἔχουσα πρὸς Θεόν, καὶ καταλλαγὴ πρὸς
Θεόν, κατὰκριμα, δικαίωμα· ἀπώλεια καὶ πτώμα
καὶ θάνατος, σωτηρία καὶ ζωὴ καὶ ἀνάστασις. Ἡ
μὲν οὖν ἐναντιότης ἐν τούτοις. Ἡ δὲ ὁμοιότης,
ὡς περ δι' ἐνὸς τοῖς πᾶσι τὰ χεῖρω συνέπεσεν, οὕτως
δι' ἐνὸς τὰ ἀμείνω τοῖς πᾶσιν ἐπιγέγονεν. Ἡ δὲ
ὑπερβολή, ὅτι ἐπὶ μὲν τῶν χειρόνων συνέπραξαν τῷ
ἐνὶ οἱ πολλοί, ἐπὶ τῷ μετασχεῖν αὐτοῦ τῶν κακῶν.
Ἐπὶ δὲ τῶν ἀμεινόνων, οὐδεὶς συνέπραξεν, ἀλλὰ
μόνον τοῦ ἐνὸς Χριστοῦ τὸ χάρισμα γέγονεν, ὥστε
οὐχ ὁμοίως καὶ ἐπίσης, ἀλλὰ καθ' ὑπερβολὴν καὶ ἐκ
περισσείας ἢ ὁμοιότητος. Ἡ δὲ διὰ τοῦ Ἀδὰμ τῶν
χειρόνων εἰσυχθέντων, οὐκ ἀνηρέθη μόνον ταῦτα
(ὅπερ ὡς ἐναντίως ὅμοιον καὶ ἀνάλογον), ἀλλὰ καὶ
ἐπεδόθη παρὰ Χριστοῦ τὰ ἀμείνω. Ὅπερ τὴν ὑπερ-
βολὴν καὶ τὴν περισσεῖαν παρῆστιν. Διὸ φησὶν
« Ἀλλ' οὐχ ὡς τὸ παράπτωμα. » Καὶ ὅρα τί λέγει. Ἐἰ
οὕτως ἰσχύει, φησὶ, τὸ παράπτωμα τοῦ Ἀδὰμ, καὶ
τοὶ ἀσθενεῖς ὄντες καὶ κατὰ πολὺ ἡττώμενον τοῦ χαρί-
σματος τοῦ Θεοῦ, ὥστε καὶ τοὺς μὴ ἁμαρτήσαντας
θανατώσας, πόσῳ μᾶλλον ὑπερσχύσει τὸ χάρισμα
τοῦ Θεοῦ, καὶ τοὺς μὴ κατορθώσαντας ζωοποιῆσαι τῇ
ἀναστάσει.

Ἀλλ' οὐχ ὡς τὸ παράπτωμα, οὕτως καὶ τὸ χά-
ρισμα. Ἐἰ γὰρ τῷ τοῦ ἐνὸς παραπτώματι οἱ
πολλοὶ ἀπέθανον, πολλῷ μᾶλλον ἢ χάρις τοῦ
Θεοῦ, καὶ ἡ δωρεὰ ἐν χάριτι, τῇ τοῦ ἐνὸς ἀν-
θρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς πολλοὺς ἐπερί-
συσεν.

Βούλεται δεῖξαι μεζονα ἐνεργήσαντες τὴν τοῦ
Χριστοῦ χάριν, ἥ περ ἐνήργησε τὸ τοῦ Ἀδὰμ παρά-
πτωμα. Καὶ πῶς τοῦτο; καὶ γὰρ ὁρῶμεν τὰ ἴσα
ἐνεργήσαντα, εἰ καὶ ἐναντία τὰ ἐνεργηθέντα. Ὡς περ
γὰρ ἡ ὑπακοή τοῦ Χριστοῦ εἰς πάντας ἀνθρώπους
παρέπεμψε τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἀνάστασιν, τὸν ἴσον
τρόπον καὶ ἡ παρακοή τοῦ Ἀδὰμ εἰς πάντας ἀνθρώ-
πους παρέπεμψε τὸν θάνατον. Πῶς οὖν φησὶν, « Οὐχ
ὡς τὸ παράπτωμα, οὕτως καὶ τὸ χάρισμα. » — [ΟΙ-

bant, siquidem illi magis delinquebant, quam hi
qui legem secuti sunt: sed ob causam quam ipse
prædixit. quod peccatum quidem erat. et ab homi-
nibus perpetrabatur, sed illis non imputabatur, eo
quod lex non esset quæ peccatum vetaret. Quoad
hoc ergo quod non imputaretur peccatum ante legem
(Nam peccatum, inquit, non imputatur ubi non est
lex), sine peccato erant qui tunc vivebant homines
etiamsi peccabant. « Qui est figura futuri. » Qui,
inquit, Adam erat figura ejus qui venturus erat,
hoc est Christi. Quonam modo? Sicut morte Adam
omnes moriebantur, ita Christi morte omnes vive-
mus et resurgemus. Figura ergo ex adverso con-
gruit.— Quemadmodum ille iis qui a se descende-
rent, etiamsi de ligno non edissent, fuit causa
mortis quæ per esum inducta erat: ita quoque
Christus se sequentibus, etiam si justa non egis-
sent opera, justitiam conciliavit. — Tria sunt in his
quæ parabolice sibi invicem respondent: puta si-
militudo quædam, contrarietas et excessus in simi-
litudine. Contrarietas quidem peccatum et carens
peccato, inimicitia adversus Deum, et reconcilia-
tio erga Deum, condemnatio et justificatio; per-
ditio, casus, mors, salus et resurrectio cum vita.
Itaque in his est contrarietas. Porro similitudo:
Sicut per unum, mala omnibus contigerunt, ita per
unum bona omnibus evenerunt. Excessus vero,
quia in malis multi sunt uni cooperati ut participes
essent malorum, in bonis autem nullus cooperatus
est, sed unius Jesu Christi donum fuit. Itaque non
similiter et ex æquo, sed per excessum et abundan-
tiam est similitudo. Rursum non solum mala hæc
quæ inducta erant per Adam, perempta sunt, quod
veluti in contrariis similitudo erat ac proportiona-
bile, verum etiam addita sunt a Christo dona, 268
quod excessum ac abundantiam profert. Ideo ait:
« At non sicut peccatum » Et vide quid dicat. Si adeo
validum est, inquit, peccatum Adam (quanquam
debile ac multo imbecillius Dei dono), ut etiam non
peccantes occideret: quanto amplius majores ha-
bebit vires Dei donum, ut his etiam qui bona non
egerunt opera, vitam conferat eosque suscitet.

V, 15. *At non sicut peccatum, ita et donum. Nam
si unius delicto multi mortui sunt, multo magis gra-
tia Dei, et donum in gratia, quæ fuit unius hominis
Jesu Christi in multos exuberavit.*

Vult ostendere quod majora præstiterit Christi
gratia quam peccatum Adam effecerat. Id autem
quomodo? siquidem ea quæ effecerunt videmus
æqualia, quanquam contraria sint illa quæ effecta
sunt Quemadmodum enim Christi obedientia vitam
ac resurrectionem in omnes transmisit: simili
modo et Adam inobedientia mortem in omnes trans-
misit. Quomodo ergo ait: « Non sicut peccatum,
ita et donum? » Quia etsi ita seseres habeat, quem-

admodum dixisti, majus est quod effecit gratia Dei. Nec secundum hoc majus dico quod posset quispiam existimare, quod vita major et excellentior sit morte: sed quod reipsa ac efficacia majus operata est Christi obedientia, quam transgressio Adam. Quonam modo? Quia mors sumpto quidem ex Adam principio, cooperans habuit nostram omnium peccatum, ut adversam omnes prævaleret: alioqui enim non prævaluis et, si puri ab omni sorde mansissent homines. Christi vero gratia, etiam sine nostra cooperatione, ad omnes pervenit: idque manifestum facit gratia resurrectionis, quæ non in solis duntaxat fidelibus effectum habebit, qui fidem videntur contulisse: verum in incredulis quoque, puta Judæis ac Græcis. Majus ergo est quod a nobis non expetit auxilium illo quod nostra indiget cooperatione ut habeat efficaciam. « Nam si unius delicto. » — Cum dixisset Adam figuram fuisse Christi, figuram videlicet ex contrario. (Nam sicut ille hominibus fuit causa mortis, 269 ita Christus hominibus fuit causa resurrectionis.) Ubi ergo dixit quod Adam erat figura Christi (ut diximus), quia hoc probaturus est, non similitudinem tantum demonstrat ac figuram, sed etiam eum, qui erat in figura ac similitudine, excessum et abundantiam. Ostendit enim hoc ex eo quod ait: « At non sicut peccatum; » rursusque: « Et non sicut per unum qui peccavit. » Quia ergo confecit Apostolus argumentum, dissimilitudinem quodammodo in similitudine implicans, ut ostendat quomodo id factum sit nunc quidem idem repetit, simpliciter tamen ostendit similitudinem, nec permiscet, quod ad verba attinet, aliquam dissimilitudinis pugnantiam. Deinde ubi manifeste hoc et pure demonstravit, addit quod sicut per unum regnavit mors, multo magis in vita regnabunt per unum Christum: tanquam concludens, et sermonem ad id quod adhuc manifestius est ac contractius reducens, et ait: « Itaque sicut per unius delictum in omnes homines ad condemnationem, » etc Deinde quia et in primo compositoque argumento, et in secundo repurgatoque ac repetitorio, et in eo quod in modum conclusionis allatum erat, mentionem de peccato et gratia fecerat, condemnationem ac dono, justificationemque ac simili, quia correspondentia hæc nondum indicata erat, hoc ipsum nunc aperit et manifestat, ac dicit, quod ea quæ erant ex inobedientia effluerunt, quæ vero ex obedientia floruerunt. Sit itaque hæc compositio argumenti quod figuram ac similitudinem confirmat, cum dicit: « Etenim si per unius delictum mors, » etc Non ergo rursus in his idem repetit divinus Apostolus, sed plane admodum et exacte complectitur ac componit vim capitum. Illud igitur: « At non sicut delictum, » etc., ad eum usque locum. « Ex multis delictis ad justificationem, » argumentum est, ut diximus, figuræ ac similitudinis demonstrativum, sed quodammodo implicatum et per dissimilitudinem compositum; indigebat ergo manifestatione ac repurgatione, idque facit sequens ar-

Α ΚΟΙΜ.] Ὅτι καὶ οὕτως ἔχοντος τοῦ πράγματος καθὼς εἶπα, μείζον ἐνέργησεν ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ. Καὶ οὐ κατὰ τοῦτο λέγω μείζον (ὡς ἂν τις οἰηθῆι), καθὼ μείζων καὶ διαφορωτέρα ἡ ζωὴ τοῦ θανάτου, ἀλλ' ὅτι καὶ αὐτῷ τῷ ἔργῳ καὶ τῇ ἐνεργείᾳ μείζον ἐῖργάσατο ἡ Χριστοῦ ὑπακοή, τῆς Ἀδὰμ παραβάσεως. Πῶς; Ὅτι ὁ μὲν θάνατος ὁ τὴν ἀρχὴν ἐκ τοῦ Ἀδὰμ λαβὼν, συνεργείαν ἔσχε καὶ τὴν ἡμῶν ἀπάντων ἀμαρτίαν, ἵνα κατὰ πάντων ἰσχύσει, οὐ πάντως ἰσχύειν μέλλων, εἰ καθαροὶ παντός βύπου ἔμειναν οἱ ἄνθρωποι. Ἢ δὲ γε Χριστοῦ χάρις, καὶ ἄνευ τῆς ἡμῶν συνεργείας, εἰς πάντας ἀφίκετο. Καὶ τοῦτο δηλοῖ τὸ τὴν χάριν τῆς ἀναστάσεως, μὴ μόνον εἰς τοὺς πιστοὺς ἐνεργεῖσθαι, τοὺς οἷον δόξαντας τὴν πίστιν συνεισφέρειν, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἀπίστους, οἷον Ἰουδαίους καὶ Ἑλλήνας. Μείζον οὖν τὸ μὴ προσδεθῆν τῆς ἀφ' ἡμῶν συμμαχίας τοῦ δευθέντος καὶ τῆς ἡμῶν αὐτῶν εἰς τὸ ἰσχύσει συνεργείας. « Εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἐνὸς παραπτώματι. » — [ΦΩΤ.] Εἰπὼν ὅτι τύπος ἦν ὁ Ἀδὰμ τοῦ Χριστοῦ, τύπος δὲ δηλονότι ἐκ τοῦ ἐναντίου, (ὡς γὰρ ἐκεῖνος ἀτίος ἀνθρώποις θανάτου, οὕτως ὁ Χριστὸς, ἀτίος ἀνθρώποις ἀναστάσεως) εἰπὼν οὖν, ὡς ἔφημεν, ὅτι τύπος ἦν ὁ Ἀδὰμ τοῦ Χριστοῦ, ἐπειδὴ μέλλων αὐτὸ κατασκευάζειν, οὐ μόνον τὴν ὁμοιότητα κατασκευάζει καὶ τὸν τύπον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐν τῷ τύπῳ καὶ ὁμοιότητι ὑπεροχὴν καὶ περισσεῖαν. (Τοῦτο γὰρ ἐνδείκνυται διὰ τοῦ λέγειν, « Ἀλλ' οὐχ ὡς τὸ παράπτωμα » καὶ πάλιν, « Καὶ οὐχ ὡς δι' ἐνὸς ἀμαρτήσαντος. ») Ἐπει οὖν σύνθετον αὐτῷ πως γέγονε τὸ ἐπιχείρημα, ἀνομοιότητά πως ἐν ὁμοιότητι διαπλέκοντι, νῦν ἐπαναλαμβάνεται μὲν τὸ αὐτὸ, καθαρῶς δὲ τὴν ὁμοιότητα δείκνυσι, καὶ οὐκ ἐπιπλέκων ὅσον ἀπὸ τῆς λέξεώς τινα ἀνομοιότητος μάχην. Εἶτα σαφῶς τοῦτο καὶ καθαρῶς ἐνδειξάμενος, ὅτι ὡσπερ δι' ἐνὸς ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος, πολλῷ μᾶλλον ἐν ζωῇ βασιλεύσουσι δι' ἐνὸς Χριστοῦ, ἐπάγει, ὡσπερ συμπαραινόμενος, καὶ εἰς τὸ ἔτι σαφέστερον καὶ συνεσταλμένον ἀνίγων τὸν λόγον, καὶ φησιν: « Ἄρα οὖν ὡς δι' ἐνὸς παραπτώματος εἰς πάντας ἀνθρώπους εἰς κατάκριμα, » καὶ ἔξῃς. Εἶτα ἐπειδὴ καὶ ἐν τῷ πρώτῳ καὶ συνθέτῳ ἐπιχειρήματι, καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ καὶ διακεκαθαμένῳ καὶ ἐπαναληπτικῷ, καὶ ἐν τῷ ὡσπερ συμπεράσματος ἐπενεχθέντι, παραπτώματος μὲν καὶ χαρίσματος, καὶ κατακρίματος, καὶ δωρήματος, καὶ δικαιοσύματος, καὶ τοιούτων μνημονεύει, ὅθεν δὲ τὴν ἀρχὴν ἐλάτηεν ἑκάτερα τῶν ἐναντίων ἡ συστοιχία αὕτη οὐδέπω ἐπεσημήνατο, νῦν αὐτὸ τοῦτο διασαφεῖ καὶ ἀποκαλύπτει, καὶ φησιν, ὅτι τὰ μὲν ἐκ παρακοῆς ἐβύβη, τὰ δὲ ἐξ ὑπακοῆς ἔγεννησεν. Ὡστε κατασκευάζοντος τὸν τύπον καὶ τὴν ὁμοιότητα, οἷον τοῦ. « Εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἐνὸς παραπτώματι ὁ θάνατος, » καὶ ἔξῃς. Οὐ ταυτολογεῖ τοίνυν, ὡς ἂν τις οἰηθῆι, ὁ θεὸς Ἀπόστολος ἐν τούτοις, ἀλλὰ σαφῶς λίαν καὶ διτκριβωμένως ἀλληλουλεῖ καὶ ἐντάττει τῶν κεφαλαίων τὴν δύναμι. Ἔστιν οὖν τὸ μὲν, « Ἀλλ' οὐχ ὡς τὸ παράπτωμα, » καὶ ἔξῃς, ἕως τοῦ, « Ἐκ πολλῶν παραπτωμάτων εἰς δικαίωμα, » ἐπιχειρήμα μὲν, ὡς

ἔφημεν, δεικτικὸν τοῦ τύπου καὶ τῆς ὁμοιότητος, ἀλλὰ διαπεπλεγμένον πως καὶ συντεθειμένον δι' ἀνομοιοτήτος. Ἐδεῖτο οὖν σαφηνείας καὶ διακαθάρισεως, καὶ τοῦτο ποιεῖ, τὸ ἐφεξῆς ἐπιχείρημα, ἐπαναλαμβάνον τὸ προειρημένον καὶ διάκκαθίζον, καὶ εἰς τὸ σαφὲς ἀπ[άγα] γον. Ἄλλ' ἔδει καὶ τοῦτο λαβεῖν ἀξίωμα, καὶ μὴ ἐξ ὑποθέσεως προτείνεσθαι μόνον. Οὐδὲ τοῦτο παρορᾷ, ἀλλ' ὡς περ συμπεριαινόμενος καὶ τῆ τοῦ λόγου θάρβων ἀληθείᾳ, μετὰ βεβαιώσεως ἀποφαίνεται. « Ἄρα οὖν ὡς δι' ἑνὸς παραπτώματος, » καὶ ἐξῆς. Εἶτα ἐπεὶ οὐκ ἦν εἰπῶν ἐν τοσοῦτοις ἐπιχειρήμασιν οὐδ' αὐτοῦ, πόθεν ἔσχεν ἀρχὴν τὴν δικαίωμα καὶ τὸ κατὰ κριμα, οὐδὲ τοῦτο παρορᾷ, ἀλλὰ προσεῖθησι, λέγων « Ὡς περ γὰρ διὰ τῆς παρακοῆς, » καὶ ἐξῆς. « Πολλῶ μᾶλλον ἢ χάρις τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ δωρεὰ ἐν χάριτι τῆ τοῦ ἑνὸς ἀνθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Β

Οὐ μόνον, φησὶν, ἡ χάρις τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ δὴ καὶ τοῦ. ὅτι, φησὶ, Χάρις τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Ὅπου δὲ πάντα σώσει. Καὶ οὐχ ὡς δι' ἑνὸς ἀμαρτήσαντος τὸ δῶρημα. Τὸ μὲν γὰρ κρίμα ἐξ ἑνὸς εἰς κατὰ κριμα, τὸ δὲ χάρισμα, ἐκ πολλῶν καταπτωμάτων εἰς δικαίωμα. Εἰ γὰρ τῶ τοῦ ἑνὸς παραπτώματι ὁ θάνατος ἐβασίλευσε διὰ τοῦ ἑνός· πολλῶ μᾶλλον οἱ τὴν περισσεῖαν τῆς χάριτος καὶ τῆς δωρεᾶς τῆς δικαιοσύνης λαμβάνοντες ἐν ζωῇ, βασιλεύσουσι διὰ τοῦ ἑνός Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἄρα οὖν ὡς δι' ἑνὸς παραπτώματος εἰς πάντας ἀνθρώπους εἰς κατὰ κριμα, οὕτως καὶ δι' ἑνὸς δικαίωματος εἰς πάντας ἀνθρώπους εἰς δικαίωσιν ζωῆς. Ὡς περ γὰρ διὰ τῆς παρακοῆς τοῦ ἑνὸς ἀνθρώπου ἀμαρτωλοὶ καταστάθησαν οἱ πολλοί, οὕτως καὶ διὰ τῆς ὑπακοῆς τοῦ ἑνός, δικαιοὶ κατασταθήσονται οἱ πολλοί.

Καὶ οὐχ ὡς περ ἡ ἀμαρτία, φησὶ, τοῦ Ἀδάμ, οὐ- C τως καὶ ἡ δωρεὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἡ δωρεὰ μεῖζον. Πῶς; Τὸ μὲν γὰρ κρίμα, τουτέστι τὸ κατὰ κριμα, ἐκ τοῦ ἑνός Ἀδάμ εἰς πάντας ἦλθεν ἀνθρώπους. Τὸ δὲ χάρισμα καὶ ἡ δωρεὰ τοῦ Θεοῦ τοσοῦτον ὑπερίσχυ- σεν, ὥστε καὶ αὐτὴν τὴν τοῦ Ἀδάμ ἀμαρτίαν ἐξ- αλεῖψαι, καὶ οὐ μόνον ἐκείνην, ἀλλὰ καὶ τὰ λοιπὰ ἀμαρτήματα τῶν ἀνθρώπων, ἅπερ μετὰ τὴν ἀμαρ- τίαν ἐκείνην ἤμαρτον. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς δικαίωμα, τουτέστι εἰς δικαιοσύνην ἅπαν- τας φηγάς. Πολὺ δὲ τὸ μέσον ἀμνηστίας ἀμαρτιῶν καὶ δικαιοσύνης. Ἡ δὲ σύνταξις· Καὶ οὐχ οὕτως, φησὶ, τὸ δῶρημα, ὡς ἡ διὰ τοῦ ἑνός ἀμαρτήσαντος παράβασις καὶ ἀμαρτία, ἀλλ' ἡ δωρεὰ, φησὶ, πολλῶ μᾶλλον. « Εἰ γὰρ τῶ τοῦ ἑνός παραπτώματι ὁ θάνα- τος ἐβασίλευσε. » Πάλιν τὸ αὐτὸ κατασκευάζει, καὶ φησὶν· Εἰ γὰρ τῶ παραπτώματι τοῦ Ἀδάμ διὰ D τὸν ἕνα αὐτὸν ὁ θάνατος ἐβασίλευσε, πολλῶ μᾶλλον ἡμεῖς οἱ τὴν χάριν λαθόντες καὶ τὴν δωρεάν καὶ τὴν δικαιοσύνην, οὐχ ὑπαχθησόμεθα θανάτῳ, ἀλλὰ ζήσο- μεν. « Πολλῶ μᾶλλον οἱ τὴν περισσεῖαν τῆς χάρι- τος. » Περισσεῖαν φησὶ τὴν θαψίλειαν. Τοῦτο δὲ κα- τασκευαστικὸν ἐστὶ τοῦ πάντως ἐν ζωῇ βασιλεύσαι, ὅπως ἀλλ' ἐκ περισσείας.

Καὶ ἄλλως. Οὐ μόνον ἵνα ζήσωμεν ἐδόθη ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ ἀμαρτία ἀνηρέθη, καὶ ἡ κόλασις στανυρήθη, ἀλλ' ἵνα καὶ υἱοὶ Θεοῦ γενώμεθα, καὶ

argumentum, quod dictum erat repetens ac repur- gans, deferensque ad majorem lucem. 270 Sed et hoc dignitatem sumere oportuit, et non tantum ex hypothesi procedere. Neque hoc negligit, sed quasi terminans et sermonis veritati confidens, per con- firmationem enuntiat. « Itaque sicut per unius delictum, » etc. Deinde quia nusquam in his argumen- tis dixerat unde principium habent justificatio et condemnatio: ne hoc quidem negligit, sed addit, dicens: « sicut enim per inobedientiam, » etc. « Multo magis gratia Dei et donum in gratia, quæ fuit unius hominis Jesu Christi. » Non solum, inquit, gratia Patris, verum etiam Filii. Hoc autem confirmativum est potentis. Nam gratia, inquit, Patris ac Filii. Ubi autem Pater ac Filius, plane manifestum est quod et Spiritus sanctus omnes salvare potest.

ἡ τοῦ Υἱοῦ. Τοῦτο δὲ κατασκευαστικὸν ἐστὶ τοῦ δυνα- τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, εὐδελον ὅτι καὶ τὸ Πνεῦμα δύναται

V, 16-19. *Et non sicut per unum qui peccavit ita et do- num. Judicium siquidem ex uno delicto ad condemnatio- nem, donum autem ex multis delictis ad justificationem. Nam si unius delicto mors regnavit per unum, multo magis ii qui exuberantiam gratiæ et donum justitiæ accipiunt in vita, regnabunt per unum Jesum Christum. Ita- que sicut per unius delictum in omnes homines ad con- demnationem, ita et per unius justificationem in omnes homines ad justificationem vitæ. Sicut enim per inobe- dientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi, ita et per obedientiam unius, justi constituentur multi.*

Et non sicut peccatum Adam, inquit, ita fuit et donum Dei: sed majus fuit donum. Quomodo? Et- enim judicium, hoc est condemnatio ex uno Adam ad omnes pervenit homines: gratia vero et donum tanto majores habuit vires, ut ipsum quoque pecca- tum Adam expurgaret: nec illud solum, sed et reliqua hominum peccata, quibus post illud pecca- tum deliquerant. Neque id tantum, verum etiam ad justificationem, id est, justitiam omnes adduxit: multum autem interest inter oblivionem peccatorum et justitiam. Litteræ vero ordinatio est. Et non ita est donum sicut transgressio et peccatum per unum qui 271 peccavit, sed donum, inquit, multo ma- jus. « Nam si unius delicto mors regnavit. » Rur- sum idem confirmat, et ait: Si enim peccato Adam mors regnavit per unum ipsum: multo magis nos accepta gratia, donoque ac justitia non subjiciemur morti, sed vivemus. « Multo magis ii qui exube- rantiam gratiæ. » Exuberantiam dicit abundantiam. Id autem confirmativum illius est quod omnino in vita regnabunt, cum etiam gratia non parce neque ad mensuram data sit, sed exuberanter.

καὶ ἡ χάρις οὐ φειδωλῶς οὐδὲ μεμετρημένως ἐδόθη,

Alio quoque modo. Non solum ut vivamus data est gratia Dei, peccatumque peremptum, simul et supplicium sublatum: verum etiam ut filii Dei

efficiamur et Christi cohæredes, Patrisque hæredes, ac ejusdem cum Filio corporis, aliaque innumera bona consequamur. Propterea dicit: « Qui exuberantiam gratiæ accipiunt. » — « Itaque sicut per unius delictum. » Rursus eodem decertat sermone. Quia enim admirandum videbatur, nempe quod vita et dono ac bono opere unius Jesu Christi omne genus hominum salvaretur, idcirco frequenter idem astruit. « Sicut enim per inobedientiam. » Hoc ipsum denuo repetit argumentum. « Peccatores constituti sunt multi. » Hoc est morti supplicioque obnoxii: eo quod serie ac ordine in omnes qui ejus essent generis transeat peccatum progenitoris: cum omnes imitatione quadam ac successionem idem perpetrarent. « Ita et per obedientiam unius. » Patri siquidem fuit obediens usque ad mortem, mortem autem crucis.

V, 20, 21. « Lex autem obiter intravit ut abundaret delictum. Ubi autem exuberavit peccatum, « ibi magis exuberavit gratia. Ut quemadmodum « regnavit peccatum per mortem, ita et gratia regnaret per justitiam ad vitam æternam per Jesum « Christum Dominum nostrum. »

« Lex autem obiter intravit. » Id dicit quod factum est: nec tamen legem ait causam fuisse peccati: ac si diceret: Lex autem obiter intravit, et abundavit delictum. Nam hoc in operibus apparuit et actionibus. Simul etiam per modum objurgandi ad Judæos dictum est, ad illos enim sermo dirigitur: et illi de lege immodice efferebantur. **272** Objurgando ergo obscure indicat quod frustra de lege adeo extollerentur: Quod enim ad vestra, inquit, spectat opera, lex obiter intravit ut abundaret delictum. Hoc autem nunc dixit, quia calamitatum meminerat, quæ ex Adam provenerant, horum liberationem solum dixerat esse Salvatorem effectum. Ne ergo dicant: Quid igitur? nihil profuit lex ad horum liberationem? hoc itaque ponit quod Non solum nihil vobis contulit, sed quantum ad vos attinet, illud quoque delictum abundare fecit. Porro quod ait: « Obiter intravit, » temporalem significat ejus durationem. « Ut abundaret delictum. » Legis gloriam evertit: nam adversus Judæos illi certamen erat, et dicit: Non solum vos nihil juvit lex, verum etiam ex transgressione auxit peccata. Conjunctio *ita*, id est, *ut*, non ponitur causaliter, sed quo pacto contigerit manifestat; neque enim propterea data est lex ut abundaret peccatum: absit! Imo ut salvaret et instrueret; tamen non observata auxit peccatum: non ex propria natura, sed propter illorum segnitiam ac transgressionem qui eam non observaverunt.

Item alio modo. Hoc simile illi est quod in Epistola ad Galatas habetur. « Lex propter transgressiones addita fuit. » Si quidem conjunctionem *ita*, id est, *ut*, posuit etiam juxta idioma: significat enim aliud consecutum esse. Nam in omnibus qui post Adam fuerunt, imo et in ipso etiam Adam data lege abundavit delictum. Etenim quanto plura sunt

A συγληρονόμοι Χριστοῦ, καὶ κληρονόμοι Πατρὸς, καὶ σύσσωμοι τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἄλλα μυρία ἀγαθὰ. Διὰ τοῦτο φησιν, « Οἱ τὴν περισσεῖαν τῆς χάριτος λαμβάνοντες. » — Ἄρα οὖν ὡς δι' ἐνὸς παραπτώματος. » Ἐάλιν τῷ αὐτῷ ἐπαγωνίζεται λόγῳ. Ἐπειδὴ γὰρ παράδοξον ἐδόκει, τῇ τοῦ ἐνὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ ζωῇ καὶ θωρακῇ καὶ κατορθώματι ἅπαν σώζεσθαι τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, πολλαχῶς αὐτὸ κατασκευάζει. « Ὡσπερ γὰρ διὰ τῆς παρακοῆς. » Τὸ αὐτὸ πάλιν λέγει ἐπιχειρήματα. « Ἀμαρτωλοὶ καταστάθησαν οἱ πολλοί. » Τουτέστιν ὑπεύθυνοι θανάτῳ καὶ κολάσει, διὰ τὸ τάξει καὶ εἰρμῷ εἰς πάντας τοὺς τοῦ γένους διαδοῦναι τὴν τοῦ πρόπατρος ἁμαρτίαν, πάντων κατὰ τινὰ μίμησιν καὶ διδασχὴν ἐπιτελούντων αὐτήν. « Οὕτως καὶ διὰ τῆς ὑπακοῆς τοῦ ἐνός. » Ἰπλήκοος γὰρ γέγονε τῷ Πατρὶ μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ.

B Νόμος δὲ παρεῖσθληεν ἵνα πλεονάσῃ τὸ παράπτωμα. Οὗ δὲ ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις, ἵνα ὡσπερ ἐβασίλευσεν ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ θανάτῳ, οὕτως καὶ ἡ χάρις βασιλεύσῃ διὰ δικαιοσύνης εἰς ζωὴν αἰώνιον διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν.

C « Νόμος δὲ παρεῖσθληεν. » Τὸ γεγονὸς λέγει, καὶ οὐκ αἰτίον φησιν τὸν νόμον τῆς ἁμαρτίας, οἷον, Νόμος δὲ παρεῖσθληεν, καὶ ἐπλεόνασε τὸ παράπτωμα. Τοῦτο γὰρ ἐπ' αὐτῶν ὄφθη τῶν ἔργων καὶ πράξεων. Ἄμα δὲ, καὶ ἐπιπληκτικῶς πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ἐφησται. Πρὸς γὰρ ἐκείνους ἀποτίναται, καὶ ἐκεῖνοι ἦσαν οἱ ὑπέρογκα τῷ νόμῳ φρονοῦντες. Ἐπιπληκτικῶν οὖν ὑπαινίττεται, ὅτι. Μάτην τῷ νόμῳ μέγα φρονεῖτε: ὅσα γὰρ ἐπὶ τῆς ὑμετέρας ἐργασίας, ὁ νόμος παρεῖσθληεν ἵνα πλεονάσῃ τὸ παράπτωμα. Τοῦτο δὲ νῦν ἔφη, ἐπειδὴ τῶν ἐκ τοῦ Ἀδάμ χλευσῶν ἐπεμνήσθη, καὶ ταύτων ἀπαλλαγὴν μόνον ἔφη γενέσθαι τὸν Σωτῆρα. Ἴνα μὴ λέγουσι: Τί οὖν; ὁ νόμος οὐδὲν συνεβάλετο εἰς τὴν ἐκείνων ἀπαλλαγὴν; τίθησι γοῦν τοῦτο, ὅτι: Οὐ μόνον οὐδὲν συνήνεγκεν, ἀλλ' ὅσα ἐφ' ὑμῖν, καὶ ἐπλεόνασε τὴν ἁμαρτίαν ἐκείνων. Τὸ δὲ, « Παρεῖσθληεν, » τὸ πρόσκιρον αὐτοῦ δείκνυσιν. « Ἴνα πλεονάσῃ τὸ παράπτωμα. » Καθαίρει τοῦ νόμου τὴν δόξαν (πρὸς Ἰουδαίους γὰρ ἦν αὐτῶν ὁ ἀγὼν), καὶ φησιν: Οὐ μόνον οὐδὲν ἡμᾶς ὤνησεν ὁ νόμος, ἀλλὰ καὶ ἠὔξησε τὰς ἁμαρτίας ἐκ τοῦ παραβαίνεσθαι. Τὸ δὲ, ἵνα, οὐκ αἰτιολογικῶς κεῖται, ἀλλὰ τὸ, ὅπως ἐξέβη, δηλοῖ. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο ἐδόθη ἵνα πλεονάσῃ τὴν ἁμαρτίαν, ἅπλως, ἀλλ' ἵνα σώσῃ καὶ παιδεύσῃ. Μὴ συλαχθεῖς δὲ ἠὔξησε τὴν ἁμαρτίαν, οὐ παρὰ τὴν οἰκείαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν τῶν μὴ φυλαξάντων αὐτὸν βραθυμίαν καὶ παράβασιν.

D Καὶ ἄλλως [ΓΕΝΝΑΔ.] Ἔοικε τοῦτο τῇ πρὸς Γαλάτας. « Ὁ νόμος τῶν παραβάσεων χάριν προστέθη. » Τὸ γὰρ, ἵνα, κανταῦθα κατὰ τὸ ἰδίωμα τίθεικε σημαίνει γὰρ τὸ ἀκλόουθον. Τοῖς γὰρ μετὰ τὸν Ἀδάμ, φησίν, ἅπαντι, μᾶλλον δὲ καὶ αὐτῷ τῷ Ἀδάμ, νόμου δοθέντος, ἐπλεόνασε τὸ παράπτωμα. Ὅσα γὰρ τὰ παραγγέλματα κλείω, τοσοῦτω παρα-

δαινομένων αὐτῶν καὶ τὰ παραπτώματα. Πολλὰς γὰρ ἄδου: ἐντολὰς ὁ νόμος, παραβαθεὶς ἐπλεόνασεν. « Οὐ δὲ ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία. » Μὴ φοβηθῆς, φησὶν, ὅτι ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία. Καὶ γὰρ τῆ τῶν ἀνθρώπων παραβάσει, εἰς δέον καὶ συμφέρον ἐχρησάτο, πόρον τοῖς ἀπόροις μηχανώμενος ὁ Θεός. Ἐκ γὰρ τούτου ἡ χάρις διὰ Χριστοῦ μέλζων καὶ πολὺ ποθητέα γεγένηται. Ἦς οὕτως· γενομένης, ἡ πίστις μᾶλλον ἐπέδωκεν. Οὐκοῦν ἐκ τοῦ πλεονασμοῦ τῆς ἁμαρτίας οὐχ ἡ κολασίς ἐπλεονάσθη, ἀλλ' ἡ σωτηρία γέγονεν ἐρασιμιωτέρα. Οὐ γὰρ μόνον τῶν ἁμαρτημάτων ἀπῆλλαξεν, ἀλλὰ καὶ μυρία ἀγαθὰ δέδωκεν. « Ἐβασίλευσεν ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ θανάτῳ. » Ἡ γὰρ ἁμαρτία ἐν τάξει βασιλεύει, ὁ δὲ θάνατος, ἐν τάξει στρατιώτου καὶ ὑπουργοῦ γεγένηται. Ἐν τῷ θανάτῳ, διὰ τοῦ θανάτου. « Οὕτως καὶ ἡ χάρις βασιλεύσει. » Χάρις μὲν γὰρ καὶ χάρις Θεοῦ καὶ δικαιοσύνη λείζων κατορθοῖ ἁμαρτίας καὶ θανάτου. « Ὅμως αὐτὸς ἐκ περιουσίας ἔπεν οὕτως τὸ « βασιλεύσει. » — [ΦΩΤ.] « Διὰ δικαιοσύνης, εἰς ζωὴν ἀΐωνιον διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. » Διὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ δηλονότι δικαιοσύνης, ἢ σύνταξιν δὲ διὰ δικαιοσύνης, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπιτελεσθεῖσης καὶ καταπραχθείσης.

Τί οὖν ἐροῦμεν; ἐπιμενοῦμεν τῇ ἁμαρτίᾳ; μὴ γένοιτο! οἵτινες ἀπεθάνομεν τῇ ἁμαρτίᾳ, πῶς ἔτι ζήσωμεν ἐν αὐτῇ;

Τί οὖν, φησὶ, διὰ τὴν τῶν εἰρημένων ἀκολουθίαν ἔλωμεν εἰς τοιαῦτα ῥήματα; καὶ λέγει ποῖα. « Ἐπιμενοῦμεν τῇ ἁμαρτίᾳ; » Ἰ.πειδὴ εἶπεν ἄνω, « Οὐ δὲ ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερπερίσσευσεν ἡ χάρις. » ἵνα μὴ τοῖς ἀνοήτοις εἶναι δόξη τὰ εἰρημένα προτροπὴ ἁμαρτίας, ἀναιρεῖ αὐτά. « Μὴ γένοιτο. » « Ὅπερ ἐπὶ τῶν ὁμολογημένων ὡς ἀτόπων ἐΰθησεν λέγειν. « Οἵτινες ἀπεθάνομεν τῇ ἁμαρτίᾳ. » καὶ ἔξῃς. « Ἡ δὲ αὐτῆς, φησὶ, μέρος ἐνεκρώθημεν πῶς οὖν ἔστιν ἐκ τῆς αὐτῆς καὶ νεκροῦσθαι καὶ ζῆν; ἢ ὅτι νεκροί, φησὶ, γεγόναμεν τῇ ἁμαρτίᾳ, πιστεύσαντες τῷ Χριστῷ καὶ βαπτισθέντες. Οὐ δεῖ οὖν, φησὶ, τοὺς τὴν σωτήριον νέκρωσιν ὑπομείναντας, ζῆσαι τὴν κακὴν ζωὴν τῆς ἁμαρτίας. Ἐνεκρώθημεν δὲ τῇ ἁμαρτίᾳ. Ἡὼς; εἰς τὸ μὴ ὑπακούειν, φησὶν, αὐτῆς. »

ΚΕΦΑΛ. Η'.

Περὶ τῆς ὀφειλομένης ἐπὶ τῇ πίστει πράξεως ἀγαθῆς.

Ἡ ἀγνοεῖτε ὅτι ὅσοι ἰδραπτίσθημεν εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν, εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἰδραπτίσθημεν; Συνετέφημεν οὖν αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτισματος εἰς τὸν θάνατον. ἵνα ὡσπερ ἠγέρθη Χριστὸς ἐκ νεκρῶν διὰ τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς, οὕτως καὶ ἡμεῖς ἐν καινότητι ζωῆς περιπατήσωμεν. Εἰ γὰρ σύμωτοι γεγόναμεν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀναστάσεως ἐσόμεθα.

« Εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἰδραπτίσθημεν. » Εἰς τὸ παραπλήσιον αὐτοῦ θάνατον ἀποθνεῖν, ἢ εἰς τὸ τέλειον αὐτὸν καὶ λυσιτελέστατον ὀφθῆναι γίνεται

præcepta, tanto etiam eorum qui illa transgreduntur plura sunt peccata. Lex ergo quæ multa dedit præcepta, transgressionibus abundavit. « Ubi autem exuberavit peccatum. » Ne ideo, inquit, terrearis quod abundaverit peccatum. Siquidem hominum transgressione ad id usus est Deus, quod decens fuit et utile: his qui omni destituebantur consilio remedium excogitans. Ex hoc enim gratia per Christum major multoque desiderabilior facta est, qua ita communicata, magis addita est fides. Ex abundantia itaque peccati non abundavit supplicium, sed potius salus facta est amabilior: non solum enim a peccatis liberavit, sed et bona dedit innumera. « Regnavit peccatum per mortem. » Etenim peccatum regis munere fungebatur, mors vero militis ac ministerii. En τῷ θανάτῳ, hoc est, διὰ τοῦ θανάτου, per mortem. « Ita et gratia regnaret. » 273 Siquidem gratia et Dei gratia ac justitia majoris est efficaciam quam peccatum et mors. Ex abundantia tamen dixit Apostolus, « Ita regnaret. » — « Per justitiam ad vitam æternam per Jesum Christum Dominum nostrum. » Per Christi videlicet justitiam. Ordo autem est: Per justitiam quæ per Jesum Christum perfecta est et transancta.

VI, 1, 2. Quid ergo dicemus? Manebimus in peccato? absit! Qui mortui sumus peccato, quomodo posthac vivemus in ipso?

Quid ergo, inquit, per ea quæ dicta sunt consequentiæ nobis erit ad talia verba? et qualia sint subjungit. « Manebimus in peccato? » Quandoquidem superius dixerat: « Ubi autem exuberavit peccatum, ibi magis exuberavit gratia; » ne insipientibus exhortatio ad peccatum videantur ea quæ dicta sunt, aufert illa. « Absit! » inquit: quod in his quæ apud omnes absurda habentur dicere consuevimus. « Qui mortui sumus peccato, » etc. Vel quod ex ejus parte mortificati sumus: quomodo ergo fieri potest, ut ex eadem parte et vivamus et mortificati sumus? Vel quia mortui sumus peccato, cum Christo credidimus baptizati sumus. Non ergo oportet, inquit, eos qui salutarem mortificationem passi sunt, mala peccati vita vivere, peccato autem mortificati sumus. Quonam modo? ut illi, inquit, non obtemperemus.

CAPUT VIII.

De bonorum operum actione quæ fidem debent comitari.

VI, 3-5. An ignoratis quod quicumque baptizati sumus in Christum Jesum, in mortem ipsius baptizati sumus? Consepulti enim sumus ei per baptismum in mortem: ut quemadmodum surrexit Christus ex mortuis per gloriam Patris, ita et nos per novitatem vitæ ambulemus. Nam si complurati facti sumus similitudine mortis ejus, nimirum et resurrectionis erimus.

274 « In mortem ipsius baptizati sumus. » Ut similiter ad mortem ipsius moreremur, vel ut illa perfecta ac utilissima appareat: hæc autem in hæ-

ptismate contingunt. Nam baptizati peccata depomimus : quod Christi mors cœpit efficere. Etenim pro nostris mortuus est peccatis, volens nos ab his reddere liberos. Mors itaque Christi operata est nostrorum depositionem ac mortificationem peccatorum, et quantum in ipsa erat omnino diremit e, alligavit. Sola ergo nunc requiritur fides nostra, animus ac voluntas. Hæc autem per baptismum demonstrantur : quo peracto planum fit quantum Christi mors nostram promoverit salutem. Bene ergo ait : « In mortem Christi baptizati sumus. » puta ut similiter propemodum mortui ad mortem ipsius, peccata in baptismate sepeliamus. Utque manifestius fiat lucrum salutaris mortis ipsius per omnes demonstratum esse, dummodo nos ad hæreticam salutis possessionem animum, voluntatem ac fidem conferamus, increpatorius usus est sermone, interpretans quomodo peccato mortui simus, et dicit : « An ignoratis quod quicumque in Christum baptizati sumus, in hoc baptizati sumus ut ipsi quoque moriamur ? » mortem enim baptisma imitatur. Nam hoc significat quod ait : « In mortem ipsius baptizati sumus. » Quanquam enim baptisma mors non sit corporalis peccatorum tamen mors esse dicitur. « Per baptismum in mortem. » Quandoquidem ubi baptizamur, fatemur nos mortuos esse mundo ac renuntiasse peccato et diabolo. « Christus surrexit per gloriam Patris. » Persuasibilem facit resurrectionem per gloriam ejus qui excitavit. Bene ergo Patrem ait excitasse. Nam cum his qui adhuc parvuli erant sermo ipsi erat. — Gloriam autem Patris vocat Christi divinitatem, hoc est, per propriam divinitatem. Nam et alio loco dicit : « Ut Deus Domini nostri Jesu Christi Pater gloriæ ²⁰. » Consequens autem erat ut diceret : Ita et nos resurgemus : sed ad conversationem vitæ descendit, aliam a nobis expetens resurrectionem, quæ est per bonam morum conversationem, in qua peccatum mortuum est, vita vero resurgit virtuti conformis. Nam dum adulter deinceps adulterium amplius non perpetrat, neque **275** raptor jam non rapit, hoc vitæ novitas est.

Item et aliter. Novam oportet esse vitam fidelium quæ nullum veteris peccati contrahat contagium. « Nam si complantati. » Similitudinem ostendere conatur inter nos ac Christum, et ait : « Si complantati sive participes facti sumus mortis. » Ob hoc autem complantatos dicit, quod quemadmodum corpus Dominicum in terra sepultum, salutem mando produxit, ita et nostrum, inquit, in baptismate sepultum nobis ipsi justitiam produxit. Metaphorica dictio est. Complantati, ab arboribus juxta similitudinem sumpta, quæ simul ad se invicem plantatæ sunt. Itaque complantati, ait, facti sumus similitudine mortis ejus, hoc est commortui sumus ipsi. Proprie autem usus tropo. Nam sicut planta aliquo tempore, veluti

²⁰ Ephes. 1, 1.

δὲ τὰυτα διὰ τοῦ βαπτίσματος. Βαπτίζομενοι γὰρ, ἀποτιθέμεθα τὰς ἁμαρτίας, ὅπερ ἤρξατο κατεργάζεσθαι ὁ θάνατος τοῦ Χριστοῦ. Καὶ γὰρ ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ἀπέθανεν ἁμαρτιῶν, ἐλευθερῶσαι τούτων ἡμᾶς βουλόμενος. Ἐνήργησεν οὖν ὁ θάνατος τοῦ Χριστοῦ τὴν ἀποθεσιν καὶ νέκρωσιν τῶν ἁμαρτιῶν, καὶ ὅσον ἐφ' ἐαυτῷ τὸ ὅλον ἀπέριτησε. Λεῖπει δὲ μόνη ἡ ἡμῶν πίστις καὶ γνώμη καὶ προαίρεσις. Ταῦτα δὲ διὰ τοῦ βαπτίσματος ἐπιδείκνυται, οὐπερ ἐπιτελουμένου, ὁ θάνατος μᾶλλον τοῦ Χριστοῦ εἰς ὅσον ὤνησε σωτηρίας, ἐμφανίζεται. Καλῶς οὖν φησιν· « Εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν, » οἷον εἰς τὸ ἀποθανεῖν τὸν παραπλήσιον αὐτῷ θάνατον, τὰς ἁμαρτίας τῷ βαπτίσματι ἐνθάπτοντας, καὶ εἰς τὸ ἐμφανεστερον τοῦ σωτηρίου θανάτου αὐτοῦ τὸ κέρδος διὰ πάντων ἐπιδειχθῆναι, καὶ ἡμῶν πρὸς τὴν δλοκληρίαν τῆς σωτηρίας τὴν γνώμην καὶ τὴν προαίρεσιν καὶ τὴν πίστιν συνεισαγόντων διὰ τοῦ βαπτίσματος. Ἐπιπληκτικωτέρῳ δὲ λόγῳ κέχρηται, ἐρμηνεύων πῶς ἀπεθάνομεν τῇ ἁμαρτίᾳ καὶ φησιν· Ἡ ἀγνοεῖτε ὅτι ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθημεν εἰς τοῦτο ἐβαπτίσθημεν, εἰς τὸ καὶ αὐτοὶ ἀποθανεῖν ; θάνατον γὰρ μιμεῖται τὸ βάπτισμα· τοῦτο γὰρ δηλοῖ, τὸ, « Εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν. » Εἰ γὰρ καὶ μὴ σωματικός ἐστὶ θάνατος τὸ βάπτισμα, ἁμαρτιῶν μέντοι. « Διὰ τοῦ βαπτίσματος εἰς τὸν θάνατον. » Ἐπειδὴ βαπτίζομενοι ὁμολογοῦμεν ἀποτεθνηκέναι τῷ κόσμῳ καὶ ἀποτάσσεσθαι τῇ ἁμαρτίᾳ καὶ τῷ διαβόλῳ· Χριστὸς ἡγήρθη διὰ τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς. » Πιθανὴν ποιεῖται τὴν ἀνάστασιν, διὰ τῆς τοῦ ἐγείραντος δόξης. Καλῶς οὖν τὸν Πατέρα φησὶν ἐγγεργέναι. Νηπίοις γὰρ ἔτι διαλέγεται. — [ΘΕΟΔΩΡ.] Δέξαν δὲ τοῦ Πατρὸς, τὴν θεότητα καλεῖ τοῦ Χριστοῦ, τουτέστι, διὰ τῆς οικείας θεότητος. Καὶ γὰρ ἐν ἑτέρῳ φησὶν· « Ἴνα ὁ Θεὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὁ Πατὴρ τῆς δόξης. » Ἦν δὲ ἀκόλουθον εἰπεῖν. Οὕτως καὶ ἡμεῖς ἀναστησόμεθα· ἀλλ' εἰς πολιτεῖαν ἦλθεν, ἑτέραν ἡμᾶς ἀπαιτῶν ἀνάστασιν, τὴν διὰ χρηστῆς πολιτείας, ἐν ἣ νεκροῦται μὲν ἡ ἁμαρτία, ἀνίσταται δὲ βίος ἐνάρετος. Ὁ πόρνος ἐν ᾧ μηκέτι πορνεύει, καὶ ὁ ἄρπαξ μὴ ἀρπάζει, τοῦτο καινότης ζωῆς.

Καὶ ἄλλως. [ΦΩΤ.] Νέαν δεῖ εἶναι τῶν πιστῶν τὴν ζωὴν, μηδὲν τῆς παλαιᾶς ἁμαρτίας ἐπισυρομένην ἐφ' ὅδιον. « Εἰ γὰρ σύμφυτοι. » Ὁμοιότητα δεῖξει ἐπιχειρεῖ ἡμῶν τε καὶ τοῦ Χριστοῦ, καὶ φησιν· « Εἰ σύμφυτοι, οἷον συμμέτοχοι, γεγόναμεν τοῦ θανάτου. » Συμφύτους δὲ λέγει διὰ τοῦτο, ὥσπερ τὸ σῶμα τὸ δεσποτικὸν ταφὴν ἐν τῇ γῆ ἔφυσεν σωτηρίαν τῷ κόσμῳ, οὕτως καὶ τὸ ἡμῶν, φησὶ, ταφὴν ἐν τῷ βαπτίσματι, ἔφυσεν ἡμῖν αὐτοῖς δικαιοσύνην. Κατὰ μεταφορὰν ἡ λέξις, ἀπὸ τῶν κατὰ συγγένειαν δένδρων ἅμα φυτευομένων καὶ σὺν ἀλλήλοις. Σύμφυτοι οὖν, φησὶ, γεγόναμεν τῷ ὀλοίωματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, τουτέστι, συναπεθάνομεν αὐτῷ. (Ὀικείως δὲ ἐχρήσατο τῇ τροπῇ. Ὡσπερ γὰρ τὸ φυτόν ἐν τῇ γῆ κατατεθὲν χρόνον τινὰ, οἷον νέκρωσιν τινα καὶ ἀκινήσιαν ὑπο-

μένει, ἔπειτα δὲ ἀθρόον ἀναζῆ καὶ ἀναθάλλει, οὕτω καὶ τὸ Κυριακὸν σῶμα ἐπὶ χρόνον βραχὺν τεθὲν ἐν τῷ τάφῳ, ἀθρόον ἐκνήθησεν ἐκεῖθεν, καὶ ἐβλάστησε τῇ οἰκουμένῃ τὴν σωτηρίαν. Καὶ ἡμεῖς δὲ βαπτίζομενοι καὶ ἐμβαπτόμενοι, καὶ τρόπον τινὰ ὡς περ τὰ φυτὰ τῆ γῆ. οὕτως καὶ ἡμεῖς ἐννεκρούμενοι τῷ ὕδατι, ἀθρόον θάλλοντες καὶ ἀκμάζοντες τὴν σφῶν σωτηρίαν ἀνερχόμεθα. Καλῶς δὲ οὐκ εἶπε, « Σύμφυτοι τῷ θανάτῳ, ἀλλὰ τῷ ὁμοιώματι » ὁμοίωμα γὰρ θανάτου ἔχομεν ἐν τῷ βαπτίσματι, οὐ σωματικὸν θάνατον. Αἱ γὰρ τρεῖς καταδόσεις καὶ ἀναδύσεις τοῦ βαπτίσματος, θάνατον καὶ ἀνάστασιν σημαίνουν. — [ΚΥΡΙΑΛ.] Ὁμοίωμα θανάτου, ὁ Χριστοῦ θάνατος, διὰ τὸ μὴ ἀπομεμενηκέναι αὐτὸν τῷ θανάτῳ, ἀλλ' ἀνδιῶναι τριήμερον. Καὶ πάλιν Ὁμοίωμα θανάτου τὸ πῆθος ἦν ἐν τῷ Χριστῷ, καὶ μάλιστα εἰκότως. Ἀνεβίω γὰρ καὶ οὐ μαμένηκε νεκρός. « Ἀλλὰ καὶ τῆς ἀναστάσεως ἐσόμεθα. » Ποίως; Τῆς δταν ἀναστῶμεν. — [ΟΙΚΟΓΜ.] Καὶ ὅρα ἀγαθότητα Θεοῦ. Τὸν μὲν θάνατον τοῦ Κυρίου, ὡς ἐν εἰκόνι ἀπεθάνομεν, τῆς δὲ ἀναστάσεως ἀληθῶς κοινωνήσομεν.

Τοῦτο γινώσκοντες, ὅτι ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος συνεσταυρώθη, ἵνα καταργηθῇ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, τοῦ μηκέτι δουδεύειν ἡμᾶς τῇ ἁμαρτίᾳ. Ὁ γὰρ ἀποθνήσκων δεδικαίωται ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας. Εἰ δὲ ἀπεθάνομεν σὺν Χριστῷ, πιστεύομεν ὅτι καὶ συζήσομεν αὐτῷ.

Εἶτα λέγει πῶς ἡμῖν ἐστὶ ἐπίδοξος ἡ ἀνάστασις, σαί φησι. « Τοῦτο γινώσκοντες ὅτι ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος (τουτέστιν, ὁ κατεγνωσμένος βίος), συνεσταυρώθη » τῷ Χριστῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος, ἐφ' ᾧ τε, φησι, καταργηθῆναι τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, τουτέστιν, ἵνα νεκρωσιν αἱ κακαὶ πράξεις ὑπομείνωσιν, ἧς καὶ λέγει σῶμα ἁμαρτίας. — [ΦΩΤ.] Ὁ παλαιὸς, τουτέστιν ὁ ἐν ταῖς ἁμαρτίαις παλαιωθεὶς. Οὕτως οὖν, βαπτίζομένων ἡμῶν, συσταυροῦται Χριστῷ καὶ ἀποθνήσκει, καὶ ἀνερχόμεθα ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος καινοὶ καὶ πρόσφατοι, πάντα τὸν παλαιωθέντα ἄνθρωπον ἀποθέμενοι, καὶ καταργεῖται καὶ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, ἐν ᾗ ἐστηρίζετο, καὶ ὅφ' ἧς ἐμορφοποιεῖτο ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος, τουτέστιν, ὁ καταγρηάτος βίος ἡμῶν τοῖς παραπτώμασιν. Ἀνθρώπων δὲ καλεῖ τὸν τοιοῦτον, τὴν τῶν ἀνθρώπων πρὸς αὐτὸν δηλῶν δυσἀπόσπαστον καὶ πολυχρόνιον σχέσιν. Οὕτως γὰρ ἐνετετήκεισαν αὐτῷ πρὸς τῆς Δεσποτικῆς ἐπιδημίας καὶ οἰκονομίας οἱ ἄνθρωποι, ὡς μηδ' ἂν ἄνθρωποι αἰρεῖσθαι εἶναι, καὶ μηδὲ ὅπως εἶναι χωρὶς φιληδόνου πολιτείας καὶ ἀκολάστων πράξεων. Τῷ οὖν συμπεπλέχθαι αὐτῷ τοὺς ἀνθρώπους καὶ συνανακράσθαι καὶ δυσἀποσπάστως ἔχειν, ἄνθρωπον ἐπιπληκτικῶς τὸν τοιοῦτον βίον ἐκάλεισεν, τουτέστιν, ὃν ὡς αὐτοῦς ἡμᾶς, μᾶλλον δὲ καὶ ἡμῶν πλέον, καὶ ἐστέργομεν καὶ περιεχόμεθα. — Καὶ ἄλλως. [ΘΕΟΔΩΡ.] Παλαιὸν ἄνθρωπον, οὐ τὴν φύσιν ἐκάλεισεν ἀλλὰ τὴν πονηρὰν γνώμην. Ταύτην δὲ ἔφη τῷ βαπτίσματι νεκρωθῆναι. « Ἴνα καταργηθῇ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας. » Εἰς τοῦτο, φησιν, ἵνα καταργηθῇ καὶ νεκρωθῇ, εἰς τὸ μηκέτι ὑποπεσεῖν ἁμαρτίᾳ. Νεκρωσιν δὲ φησι, τὸ ὄσον εἰς τὸ ἀμαρτάνειν, ἵνα ἡ τεκρόν.

A mortificationem quamdam patitur, deinde protinus reviviscit ac revirescit: ita et corpus Dominicum ad breve tempus in sepulcro positum, inde repente effloruit, orbique salutem germinavit. Nos quoque dum baptizamur, etiam sepelimur: et quodammodo veluti plantæ in terra, ita et nos in aqua morientes, repente virentes nostramque salutem pullantes, ascendimus. Pulchre autem dixit: « Complantati similitudine mortis, » non, morte: mortis enim similitudinem habemus in baptismo, non corporis mortem. Nam tres baptismi immersione et immersione mortem ac resurrectionem significant. — Similitudo mortis est Christi mors, eo quod in morte non manserit, sed tertio die revixerit. Et rursum: Passio erat in Christo, mortis similitudo, idque convenienti ad modum jure: revixit enim nec mortuus permansit. « Nimirum et resurrectionis erimus. » Cujus resurrectionis? Ejus nimirum quæ nobis continget ubi resurrexerimus. Et vide Dei bonitatem. Morte quidem Domini quasi per similitudinem mortui sumus resurrectionem autem vere participabimus.

VI, 6-8. *Hoc scientes quod vetus noster homo simul crucifixus est, ut dissolveretur corpus peccati, ut deinceps non serviremus peccato. Etenim qui mortuus est, justificatus est a peccato. Quod si mortui sumus 276 cum Christo, credimus quod etiam simul vivemus cum eo.*

Dicit consequenter quomodo nobis continget gloriosa resurrectio, et ait: « Hoc scientes quod vetus noster homo (hoc est condemnata vita) simul cum Christo crucifixus est per baptismum: in eum, inquit, finem ut dissolvatur corpus peccati, id est, ut pravæ actiones mortificationem sustineant, quas etiam corpus peccati appellat. — Vetus, hoc est in peccatis inveteratus. Hic ergo, cum baptizamur, simul cum Christo crucifigitur ac moritur: et a baptismate novi ac recenter nati ascendimus, omni inveterato homine deposito, et corpus aboletur peccati, in quo firmatus erat, et sub quo formam acquisierat vetus noster homo, hoc est, vita nostra peccatis inveterata. Hominem autem hunc appellat significans hominum habitum ægre separabilem ac diuturnum. Huic enim ante Domini adventum ac dispensationem adeo conglutinati erant homines, ut ne homines quidem esse vellent, separata penitus voluptuosa conversatione intemperatisque actionibus. Hanc itaque vitam, cui homines adeo cohæserant, simulque permisti erant, nec ab ea distrahi poterant, increpatorio modo hominem appellavit, hoc est quam ut nos ipsos, imo amplius quam nos ipsos et amabamus et amplectebamur. — *Alio præterea modo.* Veterem hominem non naturam vocavit, sed pravam mentem. Hanc autem dixit in baptismate morti traditam: « Ut dissolveretur corpus peccati. » Ad hoc, inquit, ut adoleretur ac mortificaretur, ut deinceps non incideret in peccatum. Mortificationem autem dicit quoad peccare, ut si mortuum, mortuus siquidem non peccat. — Corpus peccati per periphrasim dicitur

ipsum peccatum : hoc est, totum ac penitus otiosum et inutile deinceps dicatur. Quo autem modo aboletur? dum eo non utimur. Deinde modum quoque ipsius usus aspere ostendit et per modum improprii : ut deinceps non serviamus peccato. Siquidem usus peccati facit nos servos peccati. — Abolitur est corpus peccati, id est, ingenta illi motuum ferocitas; 277 mentem semper ad turpia concutiens, ac voluptates plusquam terrenas quasi lutu immittens. Et hoc inferius dicit : « Nam quod impossibile erat legi²¹, in quo imbecilis erat per carnem, Pater misso Filio suo in similitudine carnis peccati, de peccato condemnavit peccatum in carne. »

καὶ ἀμαρτίας, καὶ περὶ ἀμαρτίας κατέκρινε τὴν ἀμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί. »

Vides quomodo corpus peccati sit abolitum? B condemnatus est enim in carne peccati stimulus : et primum quidem in Christo morti datus est, verum ab illo et per illum etiam ad nos transivit gratia. « Etenim qui mortuus est, » et cætera. Vides quod quoad peccandi actum oportet nos esse mortuos. Etenim qui mortuus est, ait, justificatus est. hoc est, a peccato liberatus est, seseque in libertatem asseruit. Quidam autem de baptismo hoc acceperunt in quo consepulti sumus Christo, eo quod non sit aliud baptismum, sicut nec Christus iterum postea mortuus est, cui consepulti sumus, simulque resurreximus. — « Quod si mortui sumus cum Christo. » Si autem in novitate vitæ ambulaverimus, sane etiam resurgemus, sicut Christus ex mortuis surrexit. Nam hoc consequens est ad id quod dictum erat; ipse tamen cum ad prædictam adduxisset vitæ rationem, quam oportet resurrectionem præcedere : id quod necessario consequeretur intelligendum reliquit. Deinde in sequentibus manifeste resurrectionem prædicat, et ait : « Si mortui sumus cum Christo, » sicut certe mortui sumus per baptismum « credimus quod simul etiam vivemus cum ipso, » videlicet beata illa ac immortalis vita quæ post resurrectionem erit. Debemus, ait, credere quod etiam simul vivemus cum eo. Quod ergo dicit, « Credimus, » adhortationis est et consilii.

VI, 9-11. *Scientes quod Christus qui resurrexit a mortuis, non amplius moritur : mors illi non amplius dominatur. Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel : quod autem vivit, vivit Deo. Ita et vos existimate vos ipsos mortuos quidem esse peccato, viventes autem Deo per Christum Jesum Dominum nostrum.*

Et unde inquit, manifestum est quod simul vivemus cum ipso? Etenim hoc etiam, an ipse Christus qui surrexit, rursus moriatur incertum est? Absit! ait. Nam hoc indubitalum esse oportet, quod Christus non amplius morietur : propterea enim mortuus est ut mortem cessaret. 278 Quomodo enim morietur, propter quem cæteri quoque pariter vivemus? tota simul morte remissa in Christo,

²¹ Infra, viii.

A Νεκρὸς γὰρ οὐχ ἀμαρτανεῖ. — [ΦΩΤ.] Τὸ σῶμα τῆς ἀμαρτίας, περιφραστικῶς αὐτῇ ἡ ἀμαρτία τούτεστιν, ὅλη διόλου ἀργὴ καὶ ἀχρηστος τὸ λοιπὸν χρηματίζουσα. Πῶς δὲ καταργεῖται; Ἡμῶν μὴ χρωμένων αὐτῇ. Εἶτα δείκνυσι καὶ τὸν τρόπον τῆς χρήσεως, δριμύτως καὶ ὀνειδιστικῶς, τοῦ μηκέτι δουλεύειν ἡμᾶς τῇ ἀμαρτίᾳ. Ἡ γὰρ χρῆσις τῆς ἀμαρτίας, δούλου ἡμᾶς ποιεῖ τῆς ἀμαρτίας. — [ΚΥΡΙΑΑ.] Κατήργηται δὲ τὸ σῶμα τῆς ἀμαρτίας, τούτεστι, τῶν ἐν αὐτῇ κινήματων ἢ ἔμφυτος ἀγριότης, κατασεύεται μὲν αἰετὸς πρὸς τὰ ἀσχηλῶ τὸν νοῦν, ἐνεῖσα δὲ ὡσπερ πηλῶ τὰς γεωδαστέρας ἤδονας. Καὶ τοῦτο φησὶ : « Τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου ἐν ᾧ ἔσθηναι διὰ τῆς σαρκός, ὁ Πατὴρ τὸν ἑαυτοῦ Υἱὸν πέμψας ἐν ὁμοιωμάτι σαρκὸς ἐν τῇ σαρκί. »

Ἄρα πῶς τὸ σῶμα τῆς ἀμαρτίας καταργεῖται : κατα[α]κρίεται γὰρ ἐν τῇ σαρκί τῆς ἀμαρτίας τὸ κέντρον. Καὶ νεκρῶνται μὲν ἐν πρώτῳ Χριστῷ διέδοι, δὲ παρ' αὐτοῦ τε καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰ ἡμᾶς ἡ χάρις. « Ὁ γὰρ ἀποθανὼν, » καὶ ἐξῆς. Ἄρα οὕτως ὅσον εἰς τὸ ἀμαρτάνειν δεῖ ἡμᾶς εἶναι νεκρούς. Ὁ γὰρ ἀποθανὼν, φησὶ, δεδικαίωται, τούτεστιν, ἀπύλλαται καὶ ἡλευθερῶνται ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας. Τινὲς δὲ τοῦτο περὶ τοῦ βαπτίσματος ἐδέξαντο, ἐν ᾧ συνετάφημεν τῷ Χριστῷ, ὅτι οὐκ ἔστιν ἕτερον βάπτισμα, καθάπερ καὶ ὁ Χριστὸς οὐκ ἔτι δεότερον ἀπέθανεν, εἰς ὃν συνετάφημεν καὶ συνηγέρθημεν. — [ΦΩΤ.] « εἰ δὲ ἀπεθάνομεν σὺν Χριστῷ. » εἰ δὲ περιπατήσομεν ἐν καινότητι ζωῆς, δηλονότι καὶ ἀναστήσομεθα, ὡσπερ ὁ Χριστὸς ἠγέρθη ἐν νεκρῶν. Τοῦτο γὰρ ἀκόλουθον τοῦ εἰρημένου, αὐτοῖς δὲ τὴν προηγούμενην τῆς ἀναστάσεως πολιτείαν ἐπαγαγὼν τοῖς εἰρημένοις, τὸ ἐξ ἀνάγκης ἐπόμενον κατέλιπεν ἐννοεῖν, εἶτα λοιπὸν καθάρως τὴν ἀνάστασιν εὐαγγελίζεται, καὶ ἔσθιν : « εἰ ἀπεθάνομεν σὺν Χριστῷ, » ὡσπερ καὶ ἀπεθάνομεν διὰ τοῦ βαπτίσματος, « πιστεύομεν ὅτι καὶ συζήσομεν αὐτῷ, » τὴν μακαρίαν ἐκείνην καὶ ἀγήρω ζωὴν, δηλονότι, τὴν μετὰ τὴν ἀνάστασιν. Ὀφειλομεν, φησὶ, πιστεύειν ὅτι καὶ συζήσομεν αὐτῷ. Παράκλησέως οὖν τὸ, « πιστεύομεν, » καὶ συμβουλής.

Εἰδότες ὅτι Χριστὸς ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν, οὐκ ἔτι ἀποθνήσκει· θάνατος αὐτοῦ οὐκ ἔτι κυριεύει· ὁ γὰρ ἀπέθανε τῇ ἀμαρτίᾳ, ἀπέθανεν ἐφ' ἡμᾶς· ὁ δὲ ζῆ, ζῆ τῷ Θεῷ. Οὕτως καὶ ἡμεῖς λογιζέσθε ἑαυτοὺς νεκρούς μὲν εἶναι τῇ ἀμαρτίᾳ, ζῶντας δὲ τῷ Θεῷ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν.

Καὶ πόθεν, φησὶ, ὁ λόγος, ὅτι συζήσομεν τῷ Χριστῷ; Καὶ γὰρ αὐτὸ τοῦτο ἀδύνατον, μήπως καὶ αὐτὸς ὁ ἐγερθεὶς Χριστὸς πάλιν ἀποθάνῃ; Ἄπαγε, φησὶ. Τοῦτο γὰρ χρὴ πεληροφορηθεῖν, ὅτι ὁ Χριστὸς οὐκ ἔτι ἀποθνήσκειται. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἀπέθανεν, ἵνα καταργήσῃ τὸν θάνατον. Πῶς γὰρ δι' ὃν καὶ οἱ λοιποὶ ζήσομεθα : Συναναπεμπομένου τοῦ ὅλου τῆ ἀπαρχῆς ἡμῶν. « Ὁ γὰρ ἀπέθανε τῇ ἀμαρτίᾳ » — [ΟΙΚΟΥΜ.]

Καὶ τοσοῦτον, φησὶν, οὐκ ἔτι ἀποθάνεται, ὅτι ἐκεῖνο τὸ ἀπαξ ὃ ἀπέθανεν, οὐχ ὡς ὑπέθυνοσ θανάτου κατὰ τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους ἀπέθανεν, ἀλλὰ διὰ τὴν τοῦ κόσμου ἁμαρτίαν, ἵνα τούτην ἀνέλῃ καὶ θνατώσῃ. « Ζῆ τῷ Θεῷ. » Τουτέστιν, ὡς Θεὸς ἀπύστως καὶ ἀκαταλύτως. Ὡς γὰρ νοεῖται τῇ ἁμαρτίᾳ, τουτέστι, διὰ τὴν ἁμαρτίαν, οὕτως νοεῖται τῷ Θεῷ, τουτέστι, διὰ τὸ εἶναι Θεός. Καὶ οὕτως νοήσεις ὡσπερ λέγομεν ἐπὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς ἀνθρώπου. Ἄπεθανε τῇ σαρκί, ζῆ δὲ τῇ ψυχῇ, κατὰ δοτικὴν ἀποδιδόντες τὸν λόγον, οὕτω μοι νόει. Τῷ Θεῷ ζῆ, τουτέστι τῷ εἶναι Θεός, οὐκ ἐπειδὴ καὶ τῷ εἶναι ψυχῇ οὐκ ἔζη, ἀλλὰ τὸ ἀμαχώτερον τέθεικε, τὸ εἶναι αὐτὸν Θεόν. « Οὕτως καὶ ὑμεῖς λογιζέσθε ἑαυτοὺς. » Εἶτα ἵνα μὴ λέγωσι. Καὶ τί, φησὶ, πρὸς ἡμᾶς, εἰ ἀπαξ ἀποθάνων ὁ Χριστὸς οὐκέτι ἀποθνήσκει; « φησὶν, Οὕτω καὶ ὑμεῖς ἑαυτοὺς λογιζέσθε. » Πῶς; « Ὅτι ἀποθνήσκει μὲν διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἀπαξ, ζῆσθε δὲ τῷ Θεῷ. Καὶ γὰρ ἐν αὐτῷ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμὲν, καθὼς καὶ ἀλλαχοῦ φησιν. Ἡ οὕτως. Ὡσπερ ὁ Χριστὸς, φησὶν, ἀπέθανε καὶ ζῆ οὕτως καὶ ὑμεῖς λογιζέσθε ἑαυτοὺς χρεῶν εἶναι, νεκρῶν μὲν ὅσον πρὸς τὸ ἁμαρτάνειν, ζῶντας δὲ εἰς τὰ κατὰ Θεὸν, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τουτέστι, συμμαχοῦντος Χριστοῦ. « Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Διὰ γὰρ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἡ ζωὴ ἡμῶν.

per Jesum Christum, hoc est auxiliante Christo. « In mortem ipsius est vita nostra.

Μὴ οὖν βασιλευέτω ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ θνητῷ ὁμῶν σώματι, εἰς τὸ ὑπακούειν αὐτῇ ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτοῦ. Μὴ δὲ παριστάνετε τὰ μέλη ὁμῶν ὄπλα ἀδικίας τῇ ἁμαρτίᾳ, ἀλλὰ παραστήσατε ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ, ὡς ἐκ νεκρῶν ζῶντας, καὶ τὰ μέλη ὁμῶν ὄπλα δικαιοσύνης τῷ Θεῷ. Ἄμαρτία γὰρ ὁμῶν οὐ κυριεύσει· οὐ γὰρ ἐστε ὑπὸ νόμον, ἀλλὰ ὑπὸ χάριν.

Ἐπεὶ οὖν νεκρῶν ὁμᾶς εἶναι χρὴ ὅσον εἰς τὴν ἁμαρτίαν, μὴ κρατεῖτω, φησὶν, ὁμῶν ἡ ἁμαρτία. Καλῶς δὲ ἐν τῷ θνητῷ σώματι· διὰ γὰρ τοῦ σώματος ἡ ἁμαρτία ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ. Μὴ βασιλευέτω δὲ εἰς τὸ ὑπακούειν αὐτῇ· τοῦτο γὰρ βασιλευέσθαι. — [ΘΕΟΥΔΩΡ.] Βασιλείαν δὲ τυραννίδος ταύτη διαφέρει, τῷ τὴν μὲν τυραννίδα, ἀκόντων γίνεσθαι τῶν ὑπηκόων, τὴν δὲ βασιλείαν βουλομένων τῶν ἀρχομένων. Παραινεὶ τοίνυν μηκέτι τῇ δυναστείᾳ τῆς ἁμαρτίας συντίθεσθαι. Κατέλυσε γὰρ αὐτῆς τὴν βασιλείαν ὁ Δεσπότης ἐνανθρωπήσας. Καὶ ἅτε δὲ θνητοῖς ἔτι καὶ παθητὸν ἔχουσι σῶμα νομοθετῶν, σύμμετρα τῇ ἀθηνείᾳ νομοθετεῖ. Καὶ οὐ λέγει, Μὴ τυραννεύτω· ἀλλὰ, Μὴ βασιλευέτω. Τὸ μὲν γὰρ ἴδιον ἐκείνης τὸ τυραννεῖν, τὸ δὲ τῆς ἡμετέρας γνώμης τὸ βασιλευέσθαι. Ἡ μὲν γὰρ τῶν παθημάτων κίνησις καὶ ὀχλήσις, κατὰ φύσιν ἡμῶν γίνεται, τῶν δὲ ἀπειρημένων ἡ πρᾶξις, τῆς γνώμης ἐξήρηται.

[ΦΩΤ.] Ἐπεὶ γὰρ, φησὶν, ἀπεθάνομεν, καὶ νεκρὸν ἡμῶν γέγονε τὸ σῶμα τῇ ἁμαρτίᾳ, μὴ ποιήσωμεν

²³ Act. xvii, 28.

A qui est primitiæ nostræ. « Quod enim mortuus est peccato. » Et in tantum, inquit, non amplius morietur ut illud quoque quod semel mortuus est, non tanquam morti obnoxius id passus est, sicut cæteri homines, sed ob mundi peccatum, ut illud de medio auferret, mortique traderet. « Vivit Deo. » Hoc est veluti Deus sine cessatione, sine dissolutione. Sicut enim intelligitur peccato, id est, propter peccatum, ita quoque intelligitur Deo, hoc est propterea quod sit Deus. Et ita accipies: quemadmodum dicimus de homine nobis cognito ac familiari: Mortuus est carne, vivit autem spiritu (sermonem auferendi casu reddentes, veluti Græci dandi casu); ita mihi intellige: Vivit Deo, id est, eo quod sit Deus: non quod per esse animæ non viveret, sed quod firmitus est posuit, puta quod ipse sit Deus. « Ita et vos existimate. » Ne dicerent: Et quid ad nos si mortuus semel Christus non amplius moritur? ait: « Ita et vos existimate vos ipsos. » Quomodo? Quod semel quidem propter peccatum moriemini, vivetis autem Deo. Etenim per ipsum vivimus et movemur ac sumus, quemadmodum etiam alibi dicit ²². Vel hoc modo: Sicut Christus, inquit, mortuus est et vivit, ita et vos existimate vos ipsos oportere quidem mortuos esse quoad peccandum, viventes autem ad ea quæ Dei sunt peccandum, Christum. Nam per

VI, 12-14. *Ne regnat ergo peccatum in vestro mortali corpore, ut obediatis illi in concupiscentiis ejus. Neque exhibete membra vestra arma injustitiæ peccato. Sed exhibete vosmetipsos Deo tanquam ex mortuis viventes, et membra vestra arma justitiæ Deo. Nam peccatum vobis non dominabitur: non enim estis sub lege, sed sub gratia.*

Itaque si mortuos esse vos oportet quoad peccatum, ne vincat, inquit, vos peccatum. Bene autem additur in mortali corpore, nam ut plurimum peccatum per corpus exercetur. Ne regnet, ut illi pareatis: hoc enim est subesse imperio. — Regnum autem in hoc differt a tyrannide: quod tyrannis geratur ²⁷⁹ nolentibus subditis, regnum vero volentibus his qui gubernantur. Admonet igitur ne unquam cum peccati dominatu paciscamur. Siquidem hujus regnum Dominus sumpta carne dissolvit: et tanquam mortalibus adhuc et passibile corpus habentibus legem ferens, ea stabilit quæ nostræ imbecillitati commensurantur. Nec dicit: Non exerceat tyrannidem, sed, Non regnet. Tyrannidem namque exercere, illius proprium est: regnum autem pati, nostræ mentis est. Motio enim ac turbatio affectuum juxta naturam nobis accidit, eorum vero quæ prohibita sunt operatio, a nostra mente dependet.

Quandoquidem, inquit, mortui sumus, ac nostrum corpus peccato mortuum est, ne rursus peccati

vita illud vivere faciamus : neque tales efficiamur, A ut in ipso quod mortale sive mortuum factum est per baptismum, regnet peccatum. Quid est autem regnare in nobis peccatum? Explere desideria corporis. Ipsos autem in hoc consolatur, quod ait : « Mortali corpore ; » ostendens quod temporalissit lucta adversus peccatum : siquidem corpus temporale est. « In concupiscentiis ejus. » Puta corporis. « Neque exhibete membra vestra. » Ac si diceret : Ne perficiatis. Corpus enim ducitur quocunque quis duxerit. Potest namque facere quispiam manum instrumentum ad eleemosynam, similiter et ad rapinam : linguam ad benedicendum et maledicendum, et ita de omnibus membris. « Arma injustitiæ » Bene peccatum vocavit injustitiam. Siquidem per illud quisque vel sibi ipsi injurius est vel B proximo. « Sed exhibete vosmetipsos Deo. » Ex vocibus interim sumitur sententiæ discrimen. Nam sicut dicitur. Ne quis seipsum exhibeat peccato sed Deo ; ita exhibete, inquit, vosipsos Deo, sicut dignum est : quia vos peccatis veteribus mortuos, sive mortis dominatu pressos vivificavit : vel, sicut æquum est illos exhibere seipsos, qui tanto beneficio affecti sunt, ut ex mortuis ac corruptis affectibus liberati, vitæ restituti sint. « Et membra vestra arma. » Qui enim ad arma justitiæ membra exhibet, Deo seipsum exhibet. « Nam peccatum vobis non dominabitur. » Siquidem ne sit vobis bellum peccati in excusationem, imbecille nunc est peccatum, nisi ultronei nos ipsos illi subjiciamus, 280 sed oppugnat quidem, verum non dominatur. Quomodo itaque hactenus dominatum est ? quia C sub lege erant qui ipsius dominium sustinebant tempore legis : quæ denuntiabat quidem peccati actionem, non tamen addebat vires ut illud vincerent ac superarent. Nos vero sub gratia sumus : quæ non solum illa suadet ac statuit quæ oportet, sed et vires addit et ad illorum actionem auxilio est : nec id tantum, sed et perpetrata a nobis antea peccata delet. Quod est autem peccatum quod non dominabitur ? Illud videlicet quod præcessit baptismum, et a Christi gratia deletur. Hoc autem lex facere non potuit. Non ergo estis, inquit, sub lege quæ liberare non poterat, sed pœnas magis inferebat.

VI, 15-17. *Quid ergo ? peccabimus quoniam non sumus sub lege, sed sub gratia ? Absit ! An nescitis quod cui exhibetis vosipsos servos ad obedientiam, eius se vi estis cui obeditis : sive peccati ad mortem, sive obedientiæ ad justitiam ? Gratia autem Deo quod eratis quidem servi peccati, sed obedistis ex corde in eam in quam traducti estis formam doctrinæ.*

Ne signis fiat auditor cui non dominatur peccatum eo quod sit sub protegente gratia, firmat illum. Nisi nos ipsos, inquit, peccato inclinaverimus, nequaquam ab illo capiemur. Quomodo ? Quia non sumus amplius sub lege, quæ peccatum quidem prohibebat, sed ab eo liberare non poterat : sed sub Christi gratia, quæ remissis prioribus delictis,

πάλιν αὐτὸ ἀναζῆσαι τὴν ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ ζωῆ. Μηδὲ παρασκευασώμεθα οὕτως, ὥστε πάλιν ἐν αὐτῷ θνητῷ γενομένῳ διὰ τοῦ βαπτίσματος, βασιλεύειν τὴν ἀμαρτίαν. Τί δὲ ἐστὶ βασιλεύειν ἐν ἡμῖν τὴν ἀμαρτίαν ; Τὸ ἐπιτελεῖν τὰς ἐπιθυμίας τοῦ σώματος. Παραμυθεῖται δὲ αὐτοὺς ἐν τῷ εἰπεῖν, « θνητῷ σώματι, » δεικνύς ὅτι πρόσκαιρος ἡ πάλη ἢ πρὸς ἀμαρτίας· πρόσκαιρον γὰρ τὸ σῶμα. « Ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτοῦ. » Τουτέστι, τοῦ σώματος. « Μηδὲ παριστάνετε τὰ μέλη ὑμῶν. » Οἶον, Μη ἀποτελεῖτε. Τὸ γὰρ σῶμα ἄγεται, καθὼς ἂν ἄγῃ τις. Δύναται γὰρ τις τὴν χεῖρα, ἢ καὶ ὄπλον ἐλεημοσύνης, καὶ ἀρπαγῆς ποιῆσαι· τὴν γλώσσαν καὶ εὐφημον καὶ δύσφημον, καὶ οὕτως πάντα τὰ μέλη. « Ὅπλα ἀδικίας. » Καλῶς τὴν ἀμαρτίαν, ἀδικίαν ἐκάλεσεν. Ἡ γὰρ ἑαυτὸν τις ἀδικεῖ δι' αὐτῆς, ἢ τὸν πλησίον. « Ἀλλὰ παραστήσατε ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ. » Τίως ἐκ τῶν ὀνομάτων τὸ διὰ φρον. Οἶον γὰρ ἐστὶ, μὴ παραστήσατε ἑαυτὸν τῇ ἀμαρτίᾳ, ἀλλὰ τῷ Θεῷ· οὕτως ἑαυτοὺς, φησί, παραστήσατε τῷ Θεῷ, ὡς ἄξιον, ὅτι νενεκρωμένους ὑμᾶς ταῖς πάλαι ἀμαρτίαις, ἔγουν τῷ ὑπὸ θανάτου βασιλεύεσθαι, ἐζωοποίησεν ἡ, ὡς ἐστὶν ἄξιον τοὺς τηλικαύτης εὐεργεσίας ἀξιοθέντας, καὶ ἐκ τῶν νεκρῶν καὶ φθοροποιῶν παθῶν ἐλευθερωθέντας, καὶ ζῶντας ἀποδειχθέντας, ἑαυτοὺς παραστήσατε. « Καὶ τὰ μέλη ὑμῶν ὄπλα. » Ὁ γὰρ εἰς ὄπλα δικαιοσύνης τὰ μέλη παραστήσας, τῷ Θεῷ ἑαυτὸν παρίστησιν. « Ἀμαρτία γὰρ ὑμῶν οὐ κυριεύσει. » Μη γὰρ ἔστω ὑμῖν ὁ τῆς ἀμαρτίας πόλεμος πρόφασις, ἀσθενῆς ἐστὶ νῦν ἡ ἀμαρτία, οὐ δύναται κυριεύειν, ἐὰν μὴ ἡμεῖς ἐκόντες ὑποκατακλιθῶμεν αὐτῇ, ἀλλὰ προσβάλλει μὲν, οὐ κυριεύει δέ. Πῶς δὲ οὖν ἐκυρίευσεν ἕως τοῦ νῦν ; « Ὅτι ὑπὸ νόμον ἦσαν οἱ ὑπ' αὐτῆς κυριεύοντες ὑπὸ νόμον, ὃς ἀπεθέσπιζε μὲν τὴν τῆς ἀμαρτίας πρᾶξιν, οὐκ ἐνίσχυε δὲ εἰς τὸ κρατεῖν αὐτῆς καὶ περιγίνεσθαι. Ἡμεῖς δὲ ὑπὸ χάριν ἐσμέν, ἦτις μετὰ τοῦ συμβουλεύειν καὶ διατάττεσθαι ἅ χρῆ, καὶ ἐνισχύει καὶ συνεργεῖ εἰς τὴν πρᾶξιν αὐτῶν. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς προγεγενημένας ἡμῖν ἀμαρτίας ἐξαλείφει. Ποία ἀμαρτία οὐ κυριεύσει ; Ἡ πρὸ τοῦ βαπτίσματος δηλονότι, ἣν ἀφίησιν ἡ χάρις τοῦ Χριστοῦ. Τοῦτο δὲ ὁ νόμος ποιεῖν οὐκ ἠδύνατο. Οὐκ ἐστὲ οὖν, φησὶν, ὑπὸ νόμον τὸν μὴ δυνάμενον ῥύσασθαι, ἀλλὰ μᾶλλον τιμωρούμενον.

Τί οὖν ; ἀμαρτήτομεν ὅτι οὐκ ἐσμέν ὑπὸ νόμον, ἀλλὰ ὑπὸ χάριν ; Μη γένοιτο. Οὐκ ὁὔτε ὅτι ἡ παριστάνετε ἑαυτοὺς δούλους εἰς ὑπακοήν, δούλοι ἔστε ἢ ὑπακούετε, ἦτοι ἀμαρτίας εἰς θάνατον, ἢ ὑπακούετε εἰς δικαιοσύνην ; Χάρις δὲ τῷ Θεῷ ὅτι ἦτε δούλοι τῆς ἀμαρτίας, ὑπακούσατε δὲ ἐκ καρδίας εἰς ὃν παρεδόθητε τύπον διδασχῆς.

Ἴνα μὴ βέβητος ὁ ἀκρατής γένηται ὡς μὴ κυριευθὸς ὑπὸ τῆς ἀμαρτίας διὰ τὸ εἶναι ὑπὸ χάριν τὴν φρουροῦσαν, ἀσφαλίζεται αὐτόν. Ἐὰν, φησὶν, ἑαυτοὺς μὴ ὑποκλίνωμεν τῇ ἀμαρτίᾳ, οὐχ ἀλισκόμεθα. Πῶς ; Ὅτι οὐκ ἐσμέν ὑπὸ τὸν νόμον ἔτι· τὴν ἀπαγορεύοντα μὲν τὴν ἀμαρτίαν, βύσασθαι δὲ μὴ δυνάμενον· ἀλλ' ὑπὸ τὴν χάριν Χριστοῦ, τὴν

καὶ τὰς προγενομένας ἀμαρτίας ἀφείσαν, καὶ εἰς τὸ μέλλον φρουροῦσαν, ἐν ἡμεῖς μὴ ῥαθυμῆσωμεν, — [ΦΩΤ.] « Οὐκ οἴδατε ὅτι ᾧ παραστάνετε ἐκυτοῦς. » ᾧ πράγματος διὰ τῆς ὑπακοῆς δούλους ἐαυτοῦς παραστάνετε, τουτέστι, ποιεῖτε, ἀποδείκνυτε, παρασκευάζετε, τοῦτω καὶ εἰς τὸ ἐξῆς δοῦλοι χρηματίζετε, τῆς ἐκουσίου ὑμῶν ὑπακοῆς, τὴν δουλείαν παραχομίντες. ἤτοι τῆς ἐπὶ θάνατον ἀγούσης ἀμαρτίας, ἢ τῆς ὡς ἀλθῶς ὑπακοῆς, τῆς εἰς δικαιοσύνην χειραγωγούσης. Ἡ τὸ, ᾧ ὑπακούετε, μᾶλλον ἀντὶ τοῦ, ἐν ᾧ καὶ καθ' ὃν τρόπον, οἷον ὅτι ἐν τούτῳ καὶ κατὰ τούτον τὸν τρόπον γοῦλοί ἐστε ἢ τῆς ἀμαρτίας ἢ τῆς δικαιοσύνης, καθὸ καὶ ἐν ᾧ θατέρα αὐτῶν ὑπακούετε. Ἴνα γὰρ μὴ τις εἴπῃ. Πῶς ἔστι δοῦλον τούτων γενέσθαι; τὸν τρόπον τίθῃσιν. « ᾧ παραστάνετε »

Οὐ λέγω, φησὶ, τὴν γένεσιν, οὐδὲ τὰ ἐκεῖ δεσποτήρια. Αὐτὴν ἢ ἀσχύνη, οὐχ ἱκανὴ ἀναγκασίαι ὑμᾶς ὅτι καταδουλοῦτε ἐαυτοῦς τῇ ἀμαρτίᾳ, ὑπὸ Χριστοῦ ἐλευθερωθέντες; « Δοῦλοί ἐστε. » Ἐκείνου, φησὶν, ἐστὲ τοῦ πράγματος δοῦλοι ᾧ ὑπακούετε. « Ἡτοὶ ἀμαρτίας εἰς θάνατον. » Ἡτοὶ τῆς εἰς θάνατον ἀγούσης ἀμαρτίας, φησὶν, ἢ τῆς ὑπακοῆς τοῦ Θεοῦ τῆς εἰς δικαιοσύνην ἀγούσης. Ἀπὸ κοινοῦ, « Δοῦλοί ἐστε. » — « Χάρις δὲ τῷ Θεῷ. » Φοβήσας αὐτοῦς τῇ δουλείᾳ τῆς ἀμαρτίας καὶ τῷ ἐκ ταύτης θανάτῳ, τῶν εὐεργεσιῶν ὑπομιμνήσκει τοῦ Θεοῦ, παραμυθούμενός τε αὐτοῦς, καὶ δεικνύς εὐκολώτερον τὸ μέλλον πρὸς σωτηρίαν. « Ὑπηκούσατε δὲ ἐκ καρδίας. » Μηδενὸς, φησὶ, βιασαμένου, μηδὲ ἀναγκάσαντος. Τοῦτο δὲ καὶ ἐγκωμίων ἐστὶν αὐτῶν. « Εἰς ὃν παρεδόθητε. » Εἴτα ἐπειδὴ εἶπεν αὐθαίρετον αὐτῶν εἶναι τὴν προθυμίαν, λοιπὸν λέγει καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ βοήθειαν. Ἄμεις μὲν γὰρ, φησὶν, ἐκόντες ὑπηκούσατε, ὁ δὲ Θεὸς ὑμᾶς εἰς τὸν τρόπον τούτον τῆς διδαχῆς παρέδωκε. Ποῖον; Τὸ ὀρθῶς ζῆν ἐθέλειν καὶ ὑγιαίνειν περὶ τα δόγματα. Τύπον δὲ φησὶ διδαχῆς, οἷον ὄρον καὶ κανόνα.

Ἐλευθερωθέντες δὲ ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας, ἐδουλώθητε τῇ δικαιοσύνῃ· ἀνθρώπινον λέγω διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς ὑμῶν. Ὡσπερ γὰρ παροστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν δοῦλα τῇ ἀκαθαρσίᾳ καὶ τῇ ἀνομίᾳ εἰς τὴν ἀνομίαν, οὕτως νῦν παροστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν δοῦλα τῇ δικαιοσύνῃ εἰς ἁγιασμόν. Ὅτε γὰρ δοῦλοι ἦτε τῆς ἀμαρτίας, ἐλεύθεροι ἦτε τῇ δικαιοσύνῃ. Τίνα οὖν καρπὸν ἔχετε τότε, ἐφ' οἷς νῦν ἐπαισχύνεσθε; Τὸ γὰρ τέλος ἐκείνων θάνατος. Νυνὶ δὲ ἐλευθερωθέντες ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας, δουλωθέντες δὲ τῷ Θεῷ, ἔχετε τὸν καρπὸν ὑμῶν εἰς ἁγιασμόν, τὸ δὲ τέλος ζωὴν αἰώνιον. Τὰ γὰρ ὀψώνια τῆς ἀμαρτίας θάνατος· τὸ δὲ χάρισμα τοῦ Θεοῦ ζωὴ αἰώνιος, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν.

Ὁὐ μόνον γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς ἠλευθέρωσεν ὑμᾶς τῆς ἀμαρτίας, ἀλλὰ καὶ ἐδούλωσε τῇ δικαιοσύνῃ. — [ΦΩΤ.] « Ἀνθρώπινον λέγω. » Ἀνθρώπινον λέγω, φησὶ, τὸ, Ἐδουλώθητε, οὐ γὰρ ἔστι τοῦτο κατὰ ἀλήθειαν δουλεία τὸ κατὰ τὴν δικαιοσύνην πολιτεύεσθαι· ἀλλὰ τοῦτο ἡ ἀληθὴς ἐλευθερία καὶ εὐδαιμονία. Τί οὖν καλεῖς αὐτὴν δουλείαν, εἰ μὴ ἔστι δουλεία; Διὰ

A in futurum etiam custodit, nisi nos segnes efficiamur. « An nescitis quod cui exhibetis vosipsos. » Cui rei per obedientiam vosipsos servos exhibetis, hoc est facitis. demonstratis, redditis: huic etiam in posterum vos servos statuetis, voluntaria nempe servitute ab obedientia præstita: sive sit peccatum quod ducit ad mortem, sive ea quæ vere obedientia est. et ad justitiam manuducit. Aut potius: Cui exhibetis, hoc est, in quo et secundum quem modum servi esitis vel peccati vel justitiæ, secundum quem et in quo alteri illorum obeditis. Ne quis enim dicat: Quomodo potest quispiam horum fieri servus? modum 281 ponit dicens: « Cui exhibetis. »

B Non dico, inquit, gehennam, neque existentes ibi carceres; an non pudor ipse sufficiens est qui vos retinet, quod vosipsos in servitute sub peccato redigitis, cum sub Christo libertati sitis restituti? « Ejus servi estis. » Illius, inquit, rei servi estis cui obeditis. « Sive peccati ad mortem. » Sive peccati quod ducit ad mortem, sive obedientiæ erga Deum quæ ducit ad justitiam » Repete. Servi estis. « Gratia autem Deo. » Incusso illis terrore per servitute peccati ac mortem quæ ex hac procedit, Dei suggerit beneficia: et illos consolando, et facilitatem ostendendo ad salutem. « Sed obedistis ex corde. » Nullo, inquit, vim inferente aut cogente. Hoc vero illorum etiam encomium est. « In quam traducti estis. » Deinde ubi dixisset spontaneam fuisse illorum promptitudinem consequenter Dei quoque ponit auxilium. Siquidem vos, inquit, voluntarii obedistis, Deus autem vos in hanc doctrinæ formam tradidit Quam? ut recte ac sane circa Christi dogmata vivere cupiatis. Formam autem doctrinæ dicit terminum ac regulam.

VI, 18-23. *Cæterum liberi facti a peccato, servi facti estis ipsi justitiæ: humano more loquor propter infirmitatem carnis vestræ. Sicut enim exhibuistis membra vestra, servientia immunditiæ et iniquitati ad iniquitatem: ita nunc exhibete membra vestra servientia ipsi justitiæ ad sanctificationem. Cum enim servi essetis peccati, liberi eratis ipsi justitiæ. Quem igitur fructum habebatis tunc in his de quibus nunc erubescitis? Nam finis illorum mors. Nunc vero liberi a peccato, servi autem facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam æternam Stipendia enim peccati mors: donum autem Dei vita æterna, per Christum Jesum Dominum nostrum.*

Non solum Deus, inquit, liberavit vos a peccato, sed et justitiæ subdidit. « Humano more loquor. » Humano, inquit, more loquor, dicens: Servi facti estis, neque enim id juxta rei veritatem servitus est, secundum justitiam videlicet conversari: sed hoc vera libertas est ac 282 felicitas. Cur ergo illam vocas servitute, si non est servitus? pro-

pter infirmitatem, ait, carnis vestræ, hoc est, quia adversari videtur sensus carnis, et circa initia gravi ac tristari ad præcepta justitiæ: propterea considerans infirmitatem ac tristitiam quæ a carne vestra procedit, humano more illud appellavi servitutum. Siquidem cum dolentes ac invili quidpiam facimus, solemus illi tyrannid. ac servitutis nomen affigere. Ita ergo et Paulus dicit: Humano more loquor hoc: Servi facti estis ipsi justitiæ. Deinde illud quoque ex contrario confirmat. Sicut enim, inquit, ea quæ immunditiæ sunt operantes, servi eratis immunditiæ, ita quæ justitiæ sunt perficientes, non immerito servi vocari potestis justitiæ. Simul autem hoc etiam per modum exhortationis subjunxit: Si enim vos non puduit servos esse immunditiæ, an non etiam glori. bimini quod digni sitis habiti qui justitiæ servi sitis? Deinde hoc alio quoque modo confirmat: et procedendo ostendit hujusmodi servitutis dignitatem: concludens quod hæc servitus efficiat Dei servos, qua re quid potest esse liberius aut felicius? Etenim dicit: « Nunc vero liberi facti a peccato, servi autem facti Deo, » etc. Aut: Humano more loquor, si per hyperbaton intelligatur, ut ad id quod sequitur jungi debeat: ita nunc exhibete membra vestra servientia ipsi justitiæ ad sanctificationem. Quod si ita exponatur, significare potest: Mediocre quiddam dixi ac humile cum hæc dicerem. Nam absolute loquens dicere potuissem: Exhibete membra vestra servientia ipsi justitiæ, non veluti ipsi peccato, sed multo studiosius. Nunc autem propter vestram, inquit, imbecillitatem, ita depresso ac modeste dixi. Vel, Moderatum quiddam loquor ac pusillum, neque supergrediens naturæ imbecillitatem, adhortationem naturæ attempero: novi enim qui in mortali corpore moveantur affectus. « Carnis vestræ. » Non dixit, Voluntatis aut concupiscentiæ, quod illorum iniquitatem ostendisset, sed « Carnis » ait, quod præter mentem illorum flebat. Hoc autem dicit efficiens ne sermo dure accipiatur. « Sicut enim exhibuistis. » Multo majorem oportebat exhibere servitutum Christo 283 ac justitiæ quam exhibueritis immunditiæ et iniquitati ad iniquitatem: tamen propter carnis imbecillitatem solum æqualem repeto. (Quod autem dicit: « Ad iniquitatem, » hoc est, ad amplius peccandum. Quasi diceret: Etiam inflammabamini ut magis ac magis peccaretis.)

« Cum enim servi essetis peccati. » Cum in peccato vivebatis, soli peccato obtemperabatis, sic ut nihil omnino boni ageretis; hoc enim significat: Liberi eratis ipsi justitiæ, hoc est, in nullo eratis ipsi subjecti, et nunc itaque cum ad justitiam transmigraveritis, liberi facti estis a peccato. Nam id subaudiendum expetit præcedentis particulæ intellectus. « Quem igitur fructum habebatis? » Quæ vobis, inquit, erat utilitas veteris malitiæ? Nulla adeo ut vos etiam illius pudeat; peccatum enim res est adeo mala, ut ubi quis eo fuerit liberatus,

τὴν ἀσθένειαν, φησί, τῆς σαρκὸς ὑμῶν, τουτέστιν, ἐπειδὴ ἀντιπίπτειν δοκεῖ τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς, καὶ τραχύνεσθαι καὶ ἀλγύνεσθαι κατ' ἀρχὰς πρὸς τὰ ἐπιτάγματα τῆς δικαιοσύνης: διὰ τοῦτο τὸ ἀπὸ τῆς ὑμετέρας σαρκὸς ἀσθενὲς καὶ ἀλγυνόμενον λογίζομενος, κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην συνήθειαν, δουλείαν αὐτὸ ἐκάλεσα. Καὶ γὰρ ἐώθαμεν ἐφ' ὧν ἀλγυνόμενοι καὶ ἀκοντές τι πράττομεν, τὸ τῆς τυραννίδος καὶ δουλείας ὄνομα τίθεσθαι. Οὕτω γοῦν καὶ ὁ Παῦλος φησιν, ὅτι, « Κατὰ ἀνθρωπὸν λέγω » τὸ, « Ἐδοῦλώθητε τῇ δικαιοσύνῃ. » Ἔττα κατασκευάζει αὐτὸ καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου. Ὡσπερ γὰρ, φησι, τὰ τῆς ἀκαθαρσίας πράττοντες, δούλοι ἦτε τῆς ἀκαθαρσίας, οὕτω τὰ τῆς δικαιοσύνης ἐπιτελοῦντες, δούλοι οὐκ ἀπεικότως ἂν κληθεῖητε τῆς δικαιοσύνης. Τοῦτο δὲ καὶ ἐντρέπων ἅμα ἐπιγάγειν. Ἐὶ γὰρ δούλοι εἶναι οὐκ ἠσχύνεσθε τῆς ἀκαθαρσίας, πῶς οὐκ ἂν καὶ μέγα φρονήσητε, δούλοι καταξιωθέντες γενέσθαι τῆς δικαιοσύνης; Ἔττα κατασκευάζει τοῦτο καὶ ἐτίρω, καὶ προῖων δεικνύσι τῆς τοιαύτης δουλείας τὸ ἄξιωμα, συμπερανάμενος ὅτι αὕτη ἡ δουλεία δούλους ποιεῖ τοῦ Θεοῦ, οὐ τί ἂν εἴη ἐλευθεριώτερον καὶ εὐδαιμονέστερον; Καὶ γὰρ φησι, « Νυνὶ δὲ ἐλευθερωθέντες ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας, δουλωθέντες δὲ τῷ Θεῷ, » καὶ ἐξῆς. Ἢ τὸ, Ἀνθρώπινον λέγω, εἰ νοηθεῖ κατ' ὑπερβατὸν, ὡς ἐκεῖνος ὀφείλον τάττεσθαι, πρὸς τὸ, « Οὕτως νῦν παραστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν δούλα τῇ δικαιοσύνῃ εἰς ἁγιασμόν. » Εἰ οὖν οὕτως ἐκληφθεῖ, σημαῖνοι ἂν, ὅτι μέτριόν τι εἶπον καὶ ταπεινὸν, ταῦτα εἰπὼν. Ὁ γὰρ τὸ τέλειον λέγων, εἶποι ἂν, ὅτι Παραστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν δούλα τῇ δικαιοσύνῃ, μὴ ὡς τῇ ἀμαρτίᾳ, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον σπουδαιότερον. Νῦν δὲ διὰ τὸ ἀσθενὲς ὑμῶν, φησιν, οὕτως εἶπον ταπεινῶς καὶ μετρίως, ἢ, Σύμμετρόν τι, φησί, λέγω καὶ μικρόν, καὶ οὐχ ὑπερβαῖνον τὸ τῆς φύσεως ἀσθενὲς τῇ φύσει μετρώ, φησί, τὴν ποραινέσιν: οἶδα γὰρ τὰ ἐν τῇ θνητῷ σώματι κινούμενα πάθη. « Τῆς σαρκὸς ὑμῶν. » Οὐκ εἶπε, Τῆς προκίρσεως ἢ τῆς ἐπιθυμίας, ὅπερ ἦν ἐκείνων ἀδίκημα, ἀλλὰ, « Τῆς σαρκὸς, » φησιν, ὅπερ γὰρ γνώμην αὐτῶν ἐγένετο. Τοῦτο δὲ φησιν, ἀνεπαχθῆ τὸν λόγον ποιῶν. « Ὡσπερ γὰρ παρεστήσατε. » Πολλῶ μὲν μείζονα ἔδει τῷ Χριστῷ τὴν δουλείαν παρασχέιν καὶ τῇ δικαιοσύνῃ, ἢ περ ἦσιν παρέσχετε τῇ ἀκαθαρσίᾳ καὶ τῇ ἀνομίᾳ, εἰς τὴν ἀνομίαν (τὸ δὲ, « Εἰς τὴν ἀνομίαν, » τουτέστι τὸ ἐπὶ πλέον ἀνομεῖν. Ἀντὶ τοῦ, « Ἐξεκείσε καὶ εἰς ἐπὶ μᾶλλον ἀνομεῖν), πλὴν διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς, τὴν ἴση ἀπαιτῶ.

« Ὅτε γὰρ δούλοι ἦτε τῆς ἀμαρτίας. » Ὅτε, φησιν, ἐν ἀμαρτίᾳ ἐζήτε, τοσοῦτον ὑπερκοῦετε τῇ ἀμαρτίᾳ, ὡς μηδοτιοῦν πράττειν καλόν: τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, Ἐλεύθεροι ἦτε τῇ δικαιοσύνῃ, τουτέστιν. Ἐν οὐδενὶ ἦτε ὑποτεταγμένοι αὐτῇ, οὐκοῦν καὶ νῦν ἐπεὶ μετέστητε εἰς τὴν δικαιοσύνην, ἐλεύθεροι γίνεσθε τῇ ἀμαρτίᾳ. Τοῦτο γὰρ συνυπακούειν ὁ σκοπὸς τοῦ ἀνωτέρου κεφαλαίου ἀπαιτεῖ. « Τίνα οὖν καρπὸν εἶχετε τότε; » Τί οὖν τὸ ὄφελος ὑμῖν, φησί, τῆς πάλαι πονηρίας; Οὐδὲν, δηλονότι τὸ ἐκασχύνεσθαι ὁμας νῦν: οὕτως γὰρ κακὸν ἡ ἀμαρτία, ὅτι καὶ μετα

ἀπαλλαγῆν, ἀσχύνηται τις ἐπ' αὐτῆ. « Τὸ γὰρ τέλος ἐκείνων θάνατος. » Ὁ μόνον ἀπὸ τῆς ἀσχύνης, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν ἀποτελεσμάτων κατασκευάζει τὸ μοχθηρὸν τῆς ἀμαρτίας. Τὸ τέλος ἐκείνων, φησί, θάνατον ἔχει, τοῦτο δὲ τὸν νοῦτόν. « Ἐχετε τὸν καρπὸν ὁμῶν εἰς ἀγιασμόν. » Ἐκείνων μὲν, φησὶν, ὁ καρπὸς θάνατος καὶ ἀσχύνη, τοῦτων δὲ ὁ καρπὸς, ἀγιασμός καὶ ζωὴ αἰώνιος. Ἄλλ' ὁμως καὶ τοῦτων οὕτως ὄντων φησί, καὶ οὕτως τῷ θεῷ δουλεύσατε, ὡς περ ποτὴ καὶ τῇ ἀκαθαρσίᾳ καὶ τῇ ἄνομίᾳ. « Τὸ δὲ τέλος ζωὴν αἰώνιον. » Ἐκ τῶν δεδομένων τὰ προσδοκώμενα πιστοῦται, τουτέστιν, ἀπὸ ἀγιασμοῦ, τὴν αἰώνιον ζωὴν. « Τὰ γὰρ ὀψώνια τῆς ἀμαρτίας θάνατος. » Τὰ ὀψώνια, οἶον ὁ καρπὸς, ἢ δωρεά. Ὀψώνιον λέγεται, ἡ βασιλικὴ δωρεά. Ὅσα δὲ ἐξ ὧν ἐπεξέρχεται τῷ λόγῳ, ἀσφαλεστέρους τε αὐτοὺς πρὸς τὸ μέλλον ποιεῖ, καὶ αὐτοὶ εὐχαριστοῦσιν ὧν ἐβρῦσθησαν. — [Φ.Τ.] Ὀψώνιον δὲ τῆς ἀμαρτίας ὠνούμεθα, ἃ ἡμῖν ἐκείνη πρᾶττομένη, ἀντιδίδωσι καὶ προξενεῖ. « Τὸ δὲ χάρισμα τοῦ θεοῦ. » Οὐκ εἶπεν Ὁ μισθὸς τῶν κατορθωμάτων, ἀλλὰ, « Χάρισμα, » δεικνύς ὅτι οὐκ ἐκ καμάτων, ἀλλὰ κατὰ χάριν ἀπελλάγησαν τῶν ἔμπτων.

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

Ἐπανάλυψις περὶ τῆς ἐν χάριτι ζωῆς.

Ἡ ἀγνοεῖτε, ἀδελφοί, γινώσκουσι γὰρ νόμον λαλῶ, ὅτι ὁ νόμος κυριεύει τοῦ ἀνθρώπου ἐφ' ὅσον χρόνον ζῆ; Ἡ γὰρ ὑπανδρος γυνή, τῷ ζῶντι ἀνδρὶ ὀδεύεται νόμῳ· εἰν δὲ ἀποθάνῃ ὁ ἀνὴρ, κατήργηται ἀπὸ τοῦ νόμου τοῦ ἀνδρός. Ἄρα οὖν ζῶντος τοῦ ἀνδρός μοιχαλὶς χαρακτηεῖται, εἰν γένηται ἀνδρὶ ἐτέρω. Ἐάν δὲ ἀποθάνῃ ὁ ἀνὴρ, ἐλευθέρη ἐστίν ἀπὸ τοῦ νόμου, τοῦ μὴ εἶναι αὐτὴν μοιχαλίστα, γενομένην ἀνδρὶ ἐτέρῳ.

Μετ' ἐγκωμίου λέγει τὸ, « Γινώσκουσι. » — « Ὅτι ὁ νόμος κυριεύει τοῦ ἀνθρώπου; » Εἶπεν ἄνω, ὅτι ἀπεθάνομεν τῇ ἀμαρτίᾳ, τοιγαροῦν οὐ κυριεύει ἡμῶν, τῶν ὅσον ἐπ' αὐτῇ νεκρῶν ὄντων, νῦν δὲ θέλει δεῖξει, ὅτι οὔτε ὁ νόμος ἡμῶν κυριεύει. Ἀνθρώπινον δὲ λέγει παράδειγμα. Εἶτα προῖων δεικνύσιν ὅτι οὐ μόνον ἡμεῖς ἀπεθάνομεν τῷ νόμῳ, ἀλλὰ καὶ ὁ νόμος ἀπέθανε τῇ ἐπιφανείᾳ τοῦ Χριστοῦ. « Τοῦ ἀνθρώπου. » Οὐκ εἶπεν ἀνδρὸς ἢ γυναικός, ἀλλὰ, « Ἀνθρώπου, » ἵνα ἀφορτέρους δηλώσῃ. « Ἐφ' ὅσον χρόνον ζῆ. » Τίς; Διλονότι ὁ ἀνθρώπος. Ἐλλειπτικῶς οὖν εἴρηται. Σαφὲς δὲ αὐτὸ ποιεῖ, τὸ ἐπιγόμενον. « Ἡ γὰρ ὑπανδρος γυνή. » Ἐν τάξει τοῦ ἀνδρός, τίθεικε τὸν νόμον, ἐν τάξει δὲ γυναικός, τοὺς πιστεύσαντας. « Ἐάν δὲ ἀποθάνῃ ὁ ἀνὴρ. » Ἐν τῷ παραδείγματι τῆς χήρας, τὸν νόμον ὑποτίθεται ἀποθανόντα, ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ συμπεράσματι, ἵνα μὴ ἐπαχθῆ ποιήσῃ τὸν λόγον, μόνον ἀπλῶς διηγούμενος. « Ἀπὸ τοῦ νόμου. » Τοῦ νομοθετοῦντος περὶ τοῦ ἀνδρός, καὶ δεσμοῦντος τὴν γυναῖκα πρὸς αὐτόν. Τὸ δὲ, Κατήργηται, ἀπὸ τοῦ, ἀπολύεται, ἡλευθέρωται.

Ὡστε, ἀδελφοί μου, καὶ ὑμεῖς ἐθανατώθητε τῷ νόμῳ διὰ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὸ γενέσθαι ὑμᾶς ἐτέρω, τῷ ἐκ νεκρῶν ἐγεθέντι, ἵνα καρποφορήσωμεν τῷ θεῷ. Ὅτε γὰρ ἡμεν ἐν τῇ

ob ipsum rubore suffundatur. « Nam finis illorum mors. » Non solum a pudore, verum etiam ab effectibus peccati malitiam confirmat. Finis illorum, inquit, mortem habet, idque spiritualem. « Habetis fructum vestrum in sanctificationem » Illorum, inquit, fructus mors est et confusio, horum autem fructus sanctificatio est et vita æterna. Verum quanquam hæc ita se habeant, saltem ita Deo servite, quemadmodum olim immunditiæ et iniquitati: « Finem vero vitam æternam. » Ab his quæ data sunt, eorum fidem facit quæ exspectantur, hoc est, a sanctificatione vitam æternam infert. « Stipendia enim peccati mors. » Stipendia, lucra veluti fructus vel donum. Ὀψώνιον, id est, stipendium, dicitur donum regis. Vide autem quibus verbis sermonem edisserat. Nam illos et firmiores reddit ad id quod futurum est, et ut de his gratias agant a quibus liberati sunt, efficit. Stipendium facimus per peccatum, quod nobis illud perpetratum conciliat ac rependit. « Donum autem Dei. » Non dixit: Merces bonorum operum, sed « donum, » ostendens quod non per labores, sed per gratiam liberati sint a peccatis.

CAPUT IX.

Repetitio de vita quæ est in charitate.

VII, 1-3. An ignoratis, fratres (scientibus enim legem loquor), quod lex dominetur homini quanto tempore vivit? Mulier enim viro subjecta, viventi viro alligata est per legem: quod si mortuus fuerit vir, absoluta est a lege viri. Itaque vivente viro, adultera judicabitur, si se junxerit alii viro: sin autem mortuus fuerit vir, libera est a lege, ut non sit adultera, si jungitur alii viro.

Cum encomio dicit « Scientibus legem. » — « Quod lex dominetur homini? » Superius dixit quod mortui sumus peccato: nobis itaque non dominatur, ea ratione qua sumus illi mortui, nunc autem vult ostendere quod neque lex dominetur. Humanum autem profert exemplum. Deinde procedendo ostendit, quod non solum nos legi mortui sumus: sed et lex mortua est per adventum Christi. « Homini. » Non dixit viro, aut mulieri, sed « homini, » ut utrumque significat. « Quanto tempore vivit. » Quis? homo videlicet. Per defectum ergo dictum est, sed id quod subjungitur efficit illum manifestum. « Mulier enim viro subjecta. » Ordine viri posuit legem, ordine autem mulieris credentes. « Quod si mortuus fuerit vir. » Per exemplum viduæ legem supponit morientem: quod in conclusione non facit, ne sermonem suum odiosum reddat, sed tantum simpliciter narrans. « A lege. » Quæ de viro statuit illiciter mulierem alligat. Κατήργηται, id est, absoluta est, liberata est.

VII, 4-6. Proinde, fratres mei, vos quoque mortificati estis legi per corpus Christi, ut essetis alteri; nimirum ei qui a mortuis resurrexit: ut fructificemus Deo. Cum enim essemus in carne, affectus peccato-

rum qui per legem erant operabantur in membris nostris, ad fructificandum morti. Nunc autem soluti sumus a lege, mortui ei per quod detinebamur.

285 In conclusione non inducit mortuam esse legem, ne sermo dure accipiatur: siquidem Judæis loquitur, sed credentes inducit Christi morte defunctos esse a lege, ideoque liberatos. Si ergo mortua lege non est transgressor qui eam relinquit ac Domino credit, multo magis si quis ipse etiam moriatur (sicuti dicit quod et nos mortui simus) solutus est a lege et non est transgressor. « Per corpus Christi. » Qui pro nobis mortuus est: commortui enim illi sumus in baptisate, et non sumus nostri: nam pretio nos emit. « Ut essetis alteri. » Veluti lege mortua; ideo neque transgressores inveniuntur. « Ut fructificemus Deo. » Adhortatur deinde ad spem meliorem. Siquidem tunc, inquit, fructum ferebamus, omnia ad illam operantes: nunc autem Deo.—« Cum enim essemus in carne. » Id est, in conversatione secundum legem. Nam carnem vocavit datas carni sanctiones: puta de cibo, potu, lepra ac similibus. « In carne. » Id est, in carnali vita. Non autem dixit: In lege, ne despiceretur sermo: adhuc enim legem colebant. « Ea quæ per legem sunt » — « Nam concupiscentiam, inquit, non novissem nisi lex dixisset: Non concupisces. » Pæc ergo per legem sunt cognita. Rursum non dixit: Membra operantur, ne accusaret carnem, sed operabantur in membris ad fructificandum morti, ostendens quod extrinsecus operatione Satanæ accidat, ut cooperentur ad mortem. Per peccata enim fructificamus morti. « Nunc autem soluti sumus a lege. » Rursum quod erat odiosum fugiens, non dixit: Soluta est lex; sed, « Nos a lege soluti sumus, » hoc est, absoluti ac liberati. Quamobrem? Quia mortui sumus peccato. Nam hoc detinebat: et surreximus, non per legem, sed per Christum. Manifestum ergo est quod a lege quidem absoluti sumus tanquam mortui: subditi autem sumus Christo qui nos a morte liberavit.

Δηλον οὖν ὅτι ἀπὸ μὲν τοῦ νόμου ἀπολελύμεθα ὡς θανάτου Χριστοῦ.

286 CAPUT X.

De condemnatione quæ propter peccatum erat sub lege.

VII. 6, 7. *Ut serviamus per novitatem spiritus, et non per vetustatem litteræ. Quid ergo dicemus? Lex peccatum est? Absit! Sed peccatum non cognovi nisi per legem. Nam et concupiscentiam nesciebam nisi lex dixisset: Non concupisces.*

Deinde ne existiment quod a lege absoluti, secure deinceps agere possint quæ velint, aliam inducit servitutem exactiorem, puta spiritus Pulchre autem dicit « Per novitatem; » neque enim eadem sunt statuta in Novo Testamento quæ olim erant

σαρκί, τὰ πηθήματα τῶν ἁμαρτιῶν τὰ διὰ τοῦ νόμου, ἐνῆργεῖτο ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν, εἰς τὸ καρποφορῆσαι τῷ θανάτῳ. Νυνὶ δὲ κατηργηθημεν ἀπὸ τοῦ νόμου, ἀποθανόντες ἐν ᾧ κατεχόμεθα.

Ἐν τῷ συμπεράσματι οὐκ εἰσάγει ἀποθανόντα τὸν νόμον, διὰ τὸ μὴ δοῦναι εἶναι ἐπαχθῆ (Ἰουδαίους γὰρ λαλεῖ), ἀλλὰ τοὺς πιστεύσαντας εἰσάγει τῷ θανάτῳ Χριστοῦ ἀποθανόντας ἀπὸ τοῦ νόμου, διὸ καὶ ἐλευθερωθέντας. Εἰ οὖν τοῦ νόμου ἀποθανόντος οὐκ ἔστι παραβάτης ὁ καταλιμπάνων αὐτὸν καὶ πιστεύων τῷ Κυρίῳ, πολλῶν μᾶλλον ἢ καὶ αὐτός τις ἀποθάνη, ὡσπερ, φησὶ, καὶ ἡμεῖς ἀπεθάνομεν, λείπεται ἀπὸ τοῦ νόμου, καὶ οὐκ ἔστι παραβάτης. « Διὰ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ. » Τοῦ θανατωθέντος ὑπὲρ ἡμῶν, συναπεθάνομεν [γὰρ αὐτῷ ἐν τῷ βαπτίσματι, καὶ οὐκ ἐσμὲν ἐαυτῶν ἠγοράσθημεν γὰρ τιμῆς. « Εἰς τὸ γενέσθαι ὁμᾶς ἑτέρῳ. » Ὡς τοῦ νόμου ἀποθανόντος. Διὸ οὔτε παραβάται εὐρεθησόμεθα. « Ἴνα καρποφορήσωμεν τῷ Θεῷ. » Εἶτα προτρέπει ἐλπῖσι κρείττοσι. Τότε μὲν γάρ, φησὶ, τῷ θανάτῳ ἐκαρποφοροῦμεν, τὸ πᾶν ἐκείνῳ πράττοντες, νῦν δὲ τῷ Θεῷ. [ΘΕΟΔΩΡ.] « Ὅτε γὰρ ἤμεν ἐν τῇ σαρκί. » Τουτέστιν ἐν τῇ κατὰ νόμον πολιτείᾳ. Σάρκα γάρ, τῇ σαρκὶ δεδομένης νομοθεσίας ὀνόμασεν, τὰς περὶ βρώσεως καὶ πόσεως καὶ λέπρας, καὶ τῶν τοιούτων. « Ἐν τῇ σαρκί, » τουτέστιν ἐν τῷ σαρκικῷ βίῳ. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἐν τῷ νόμῳ, ἵνα μὴ ἀπαράδεκτος γένηται ἔτι γὰρ ἐπέδοντο τὸν νόμον. — « Τὰ διὰ τοῦ νόμου ἐνῆργεῖτο. » Οὐ γὰρ ἤδειν, φησὶ, τὴν ἐπιθυμίαν, εἰ μὴ ὁ νόμος ἔλεγεν, « Οὐκ ἐπιθυμήσεις. »

Τὰ οὖν διὰ τοῦ νόμου γνωριζόμενα. Καὶ πάλιν, οὐκ εἶπεν, Ἐνεργεῖ τὰ μέλη, ἵνα μὴ κατηγορήσῃ τῆς σαρκός, ἀλλὰ, « Ἐνῆργεῖτο, εἰς τὸ καρποφορῆσαι τῷ θανάτῳ, » δεικνύς ἕξωθεν παραγενόμενα ἐνεργεῖα τοῦ Στανᾶ, εἰς τὸ συνεισενεγκεῖν τῷ θανάτῳ. Διὰ γὰρ τῶν ἁμαρτιῶν, τῷ θανάτῳ καρποφοροῦμεν. « Νυνὶ δὲ κατηργήθημεν ἀπὸ τοῦ νόμου. » Πάλιν τὸ ἐπαχθὲς φεύγων, οὐκ εἶπε, Κατήργηται ὁ νόμος, ἀλλ', « Ἡμεῖς ἀπὸ τοῦ νόμου κατηργήθημεν, » τουτέστιν, ἀπολελύμεθα καὶ λελυτρώμεθα. Διὰ τὴν ἀπεθάνομεν διὰ τῆς ἁμαρτίας· αὕτη γὰρ ἡ κατέχουσα καὶ ἠγέρθημεν οὐ διὰ τοῦ νόμου, ἀλλὰ διὰ τοῦ Χριστοῦ ἀποθανόντος, ὑπετάγημεν δὲ τῷ ῥυσαμένῳ ἡμᾶς τοῦ

D

ΚΕΦΑΛ. Λ'.

Ἐπεὶ τῆς ὑπὸ νόμου κατακρίσεως διὰ τὴν ἁμαρτίαν.

Ὡστε δουλεύειν ἡμᾶς ἐν καινότητι πνεύματος, καὶ οὐ καλαιότητι γράμματος. Τί οὖν ἐροῦμεν; Ὁ νόμος ἁμαρτία; Μὴ γένοιτο. Ἀλλὰ τὴν ἁμαρτίαν οὐκ ἔγνω, εἰ μὴ διὰ νόμου. Τὴν τε γὰρ ἐπιθυμίαν οὐκ ἤδειν, εἰ μὴ ὁ νόμος ἔλεγεν· Οὐκ ἐπιθυμήσεις.

Εἶτα ἵνα μὴ νομισώσιν, ὅτι ἀπολυθέντες τοῦ νόμου, λοιπὸν ἄβούλωνται ἀκινδύνως πράττουσιν, ἐπάγει ἄλλην δουλείαν ἀκριβεστέραν, τὴν τοῦ πνεύματος. Καλῶς δὲ τὸ, « Καινότητι, » ἐπειδὴ οὐ τὰ αὐτὰ ἐν τῇ Νέᾳ ἐπιταττόμεθα, ἅπερ οἱ πάλαι ἐν τῷ

νόμῳ, ἀλλὰ καινὰ καὶ νέα παραγγέλματα, καὶ φιλοσοφώτερα, ὡσεὶ εἶπεν, Ἴνα δουλεύωμεν τοῖς νέοις τοῖς ἐκ τοῦ Πνεύματος ἐπιταγαῖσι· καὶ γὰρ τοῖς μὲν ἀρχαίοις τὸ μὴ φονεύειν, ἡμῖν δὲ τὸ μὴ ὀργίζεσθαι· ἐκείνοις μὴ μοιχεύειν, ἡμῖν δὲ τὸ μηδὲ περιέργως ὄρῃν ἐπιτέτακται. « Καὶ οὐ πλαιότῃτι γράμματος ; » Οὐκ ἔτι γὰρ ὁ νόμος ἐπιτάσσει, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα. Εἰπὼν δὲ, « Πλαιότῃτι, » ἔδειξε τὸ σιθρὸν τοῦ νομοῦ καὶ ἀχρεῖον. Πᾶν γὰρ τὸ, « παλαιούμενον, φησί, καὶ γηράσκον, ἐγγὺς ἀφάνισμοῦ. » — « Τί οὖν ἐροῦμεν. » Ἐπειδὴ εἶπεν, « Ἴνα δουλεύωμεν ἐν καινότητι πνεύματος, » ὡς τοῦ μὲν πνεύματος σώζοντος, τοῦ δὲ νόμου μὴ σώζοντος, φησί. Τί οὖν, εἴποι τις, ὅτι ὁ νόμος ἁμαρτωλός ἐστιν, ἢ ἁμαρτίας πρόξενος ; Οὐ τοῦτο, φησί, λέγω, ἀλλ' ὅτι πρόξενός μοι τοῦ γινῶναι τὴν ἁμαρτίαν· οὐκοῦν καὶ χειρόνως τιμωρηθῆναι, ὅτι ἐν γνώσει λοιπὸν ἁμαρτάνω. Ὅμως κατὰ μικρὸν δεῖκνυσι τὸν νόμον καὶ κατασκευαστικὸν τῆς ἁμαρτίας, οὐ μὴν παρὰ τὴν οὐρανὴν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν αὐτῶν κακίαν. Οὐκ εἶπε, Τί οὖν ; Ὁ νόμος ἀπέθανεν, ἢ κατήργηται (τοῦτο γὰρ ἐβούλετο) ; ἀλλ' ἕπερ οὐδὲ αὐτῷ ἐδόκει. — [ΦΩΤ.] « Τί οὖν ; φησὶν, ὁ νόμος ἁμαρτία ; » Διὸ ἐπαγει, « Μὴ γένοιτο ! » ἅμα κακίους, λεαίνων, καὶ τὸ αὐτοῦ οὐκ ἀναίρων.

Οὐ γὰρ εἰ μὴ ἔστιν ἁμαρτία, ἤδη οὐκ ἀπέθανεν ἢ οὐ κατήργηται, ὅπερ ἐκεῖνος καὶ ἐδείκνυε καὶ ἐβούλετο. « Ὁ νόμος ἁμαρτία ; » Μετετρέπη, φησὶν, ὁ νόμος τὴν φύσιν, καὶ γέγονεν εἰς ἁμαρτίαν ὡθῶν ; Οὐχί, φησὶν. Ἴδες πῶς πανταχοῦ τῆς ἁμαρτίας ἔχεται, τὸν νόμον ἀπαλλάττων κατηγορίας ἀπάσης ; Διὸ καὶ ἐπήγαγε, λέγων· Ὅστε ὁ νόμος ἅγιος, καὶ ἡ ἐντολὴ ἅγια καὶ ἀγαθὴ. » Ἄλλ' εἰ βούλεσθε, καὶ τῶν παραποιούντων τὰς ἐξηγήσεις ταύτας εἰς μέσον τὸν λόγον ἀγάγωμεν οὕτω γὰρ σαφέστερα τὰ παρ' ἡμῶν λέγόμενα. Τινὲς γὰρ ἐνταῦθα, οὐ περὶ τοῦ νόμου Μωυσέως αὐτὸν φασὶ λέγειν τὰ λεγόμενα, ἀλλ' οἱ μὲν περὶ τοῦ φυσικοῦ, ἄλλοι δὲ περὶ τῆς ἐντολῆς τῆς ἐν τῷ παραδείσῳ δοθείσης. Καὶ μὴν πανταχοῦ σκοπὸς τῷ Ηαύλῳ τοῦτον ἀναστῆσαι τὸν νόμον. Πρὸς δὲ ἐκείνους, οὐδένα λόγον ἔχει, καὶ μάλα εἰκότως. Τοῦτον γὰρ Ἰουδαῖοι δεδοκότες καὶ τρέμοντες, ἐφιλονεύουσιν τῇ χάριτι. Τὴν δὲ ἐντολὴν τὴν ἐν τῷ παραδείσῳ, οὐδὲ νόμον ποτὲ φαίνεται καλέσας, οὐδ' αὐτὸς, οὐδ' ἄλλος οὐδεὶς. Ἴνα δὲ καὶ αὐτῶν τῶν ἐρημένων τοῦτο σαφέστερον γένηται, ἐπεξέλωμεν τοῖς ῥήμασι, μικρὸν ἀνωτέρω τὸν λόγον ἀγαγόντες. Περὶ γὰρ πολιτείας ἀκριβοῦς αὐτοῖς διαλεχθεὶς, ἐπήγαγε λέγων· « Ἢ ἀγνοεῖτε, ἀδελφοί, ὅτι ὁ νόμος κυριεύει τοῦ ἀνθρώπου, ἐφ' ὅσον χρόνον ζῆ ; Ὅστε καὶ ὑμεῖς ἐθανατώθητε τῷ νόμῳ. » Οὐκοῦν εἰ περὶ τοῦ φυσικοῦ ταῦτα εἴρηται, εὐρεθησόμεθα μὴ ἔχοντες νόμον φυσικόν. Εἰ δὲ τοῦτο ἀληθές, τῶν ἀλόγων ἐμὲν ἀνοητότεροι. Ἄλλ' οὐκ ἔστι ταῦτα. Περὶ γὰρ τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ οὐδὲ φιλονεικεῖν ἀναγκαῖον, ἵνα μὴ περιττὸν ἀναδεξώμεθα πόνον πρὸς τὰ ὠμολογημένα ἀποδύομενοι. Πῶς οὖν, « Τὴν ἁμαρτίαν οὐκ ἔγνω

A in littera sive in lege : sed nova sunt præcepta . magisque plena sapientia ; ac si dixisset : Ut serviamus novis præceptis quæ dantur a Spiritu. Si quidem antiquis præceptum erat non occidere, nobis autem non irasci : illis non mœchari, nobis vero neque curiose intueri ²⁵ « Et non per vetustatem litteræ. » Non enim lex amplius jubet, sed spiritus. Dicens autem, « Vetustatem, » ostendit legis antiquationem ac inutilitatem. Nam « quod antiquatur ac senescit, inquit, in propinquo est ut evanescat ²⁶. » — « Quid ergo dicemus ? » Quoniam dixerat : « Ut serviamus per novitatem spiritus, » quasi salvante spiritu, lege vero non salvante, ait : Quid ergo, dixerit quispiam, num lex peccato obnoxia est aut peccati conciliatrix ? Non hoc. inquit, dico : sed quod conciliaverit mihi notitiam peccati : proinde gravius etiam puniar, quod deinceps sciens peccare convincor ; aliquantulum tamen ostendit legem cooperari ad peccatum, nequaquam ex sua natura, sed propter ipsorum malitiam. Non dixit, Quid ergo ? Lex mortua est, aut dissoluta est ? Hoc enim et ipse sentiebat, sed id quod ne ipsi quidem videbatur. — « quid ergo ? Lex peccatum est ? » Ideo subjungit : « Absit ! » simul et illos mitigans, et quod suum erat non auferans.

287 Neque enim si lex peccatum non est, continuo sequitur mortuam non esse aut solutam, quod ipse demonstrabat et intendebat. « Lex peccatum est ? » Mutavit, inquit, lex naturam, et facta est ad peccatum impellens ? Non, inquit. Vides quo pacto ubique peccato occurrens, legem omni liberet accusatione ? Ideo etiam adjunxit : « Itaque lex sancta est, et præceptum sanctum, justumque ac bonum. » Verum, si placet, illorum quoque sermonem in medium proferamus, qui has pervertunt enarrationes : ita enim manifestiora fiunt quæ a nobis dicuntur. Nam quidam hic non de Mosi lege dicere eum asserunt quæ dicuntur, sed hi quidem de lege naturali, alii vero de præcepto quod in Paradiso datum est. Atqui scopus ubique Paulo est hanc elevare legem : circa illas autem ne verbum quidem facit ullum : idque jure optimo. Nam hanc veriti Judæi ac tremantes, contendebant adversus gratiam. Præceptum item quod in Paradiso datum est, nunquam aut hic Apostolus aut alius quispiam legem videtur appellasse. Ut autem hoc per ea etiam quæ dicta sunt fiat manifestius, sermone paulo altius repetito, verbis prosequamur. Ubi enim de proba conversatione illis disseruisset, subjunxit dicens : « An ignoratis, fratres, quod lex dominetur homini quanto tempore vivit ? Proinde vos quoque mortificati estis legi. » Itaque si de naturali lege hæc dicta sunt, inveniemur naturalem non habere legem : quod si hoc verum est, irrationalibus insipientiores sumus : sed hæc non ita sunt. De ea vero quæ in Paradiso data est, ne necessarium quidem est contendere : ne superfluum susci-

²⁵ Matth. v, 21 seqq. ²⁶ Hebr. viii, 13.

pianus laborem, circa ea quæ in confesso sunt, illum aggredientes. Quomodo ergo ait: « Peccatum non cognovi nisi per legem? » Cum hoc dicit, non omnimodam intendit ignorantiam, sed exactiorem cognitionem. Nam si de naturali lege hoc dictum est, quomodo in sequentibus hunc habet sermonem: « Ego autem vivebam quondam sine lege? » Neque enim Adam neque alius quisquam homo videtur unquam sine naturali vixisse lege. Nam simul ut illum formavit Deus, etiam eam ipsam legem illi imposuit, domesticum munimentum omni naturæ constituens. Præterea quoque nusquam videtur legem naturalem vocasse præceptum 288 hanc autem et præceptum dicit et justum sanctumque vocat, ac legem spiritualem. « Sed peccatum non cognovi. » Non dixit: Sed peccatum non feci nisi per legem, sed, « Peccatum non cognovi, » itaque lex non faciendi sed cognoscendi permittat ut per ignorantiam ad irrationalium naturam declinemus.

VII, 8-11. « Occasione autem accepta, peccatum per præceptum operatum est in me omnem concupiscentiam. Siquidem absque lege peccatum mortuum erat: ego autem vivebam sine lege quondam. « Porro cum venisset præceptum, revixit peccatum: » ego autem mortuus suum: et repertum est præceptum quod erat ad vitam ipsum mihi cedere ad mortem. Peccatum enim occasione accepta per præceptum decipit me, et per illud occidit. »

Non lex, ait, causa est peccati, sed peccatum per præceptum, quod est lex, seduxit me. Vide quomodo paulatim ostendit occasionem peccati esse legem; sed manifeste non dicit, ne ipsos offenderet. Peccatum autem videtur dicere diabolium. Quemadmodum enim Scriptura Salvatorem nostrum Vitam appellat ac Justitiam, quod vitæ et justitiæ causa sit: ita et contrariam potentiam ex proprio effectu, interdum quidem peccatum vocat, quandoque vero mendacium ac mortem. Ita autem et in sequentibus dicens: « Peccatum revixit, » diabolium significat. Itaque diabolus occasionem per præceptum accepit, quia legis præcepta tanquam suæ technæ materiam struens, ad id quod præceptis erat contrarium, hominem impulit. Manifestum est autem quod Apostolus per seipsum communem designat hominem sive totam naturam humanam. « Omnem concupiscentiam. » Et bene omnem; siquidem etiam ante legem erat concupiscentia. Quare enim diluvium factum est Sodomaque perierunt? Sed nunc, inquit, et quas non videram didici, et cognitæ operatus sum « Peccatum mortuum erat. » Hoc est sine effectu. Nam si ante legem quoque operabatur, at non in tantum. Dormire, ait, videbantur plura peccata ac mortua esse: multa enim non noveram: et in ignorantia faciens, non adeo peccabam. Itaque mortuum erat peccatum, 289 ego autem vivebam, ut qui non molestabar neque stimulabar, aut ab eo mortificatus eram.

Quomodo ergo illud revixit? Per legem. Quo-

εί μη διὰ νόμου; » Οὐ τὴν καθόλου λέγων ἄγνοιαν τοῦτο λέγει, ἀλλὰ τὴν ἀκριβετέραν γνώσιν. Εἰ γὰρ περὶ τοῦ φυσικοῦ τοῦτο εἴρηται, πῶς ἂν τὸ ἐξῆς ἔχει λόγον; « Ἐγὼ γὰρ ἔζων χωρὶς νόμου ποτέ. » Οὕτως γὰρ Ἀδάμ, οὔτε ἄλλος ἄνθρωπος οὐδεὶς, οὐδέποτε χωρὶς νόμου φυσικοῦ φαίνεται ζήσας. Ὁμοῦτε γὰρ αὐτὴν ἐπλάσεν ὁ Θεός, καὶ ἐκεῖνον αὐτὸν ἐτίθει τὸν νόμον αὐτῷ, σύνοικον ἀσφαλῆ παρακαθιστάς τῇ φύσει πάσῃ. Χωρὶς δὲ τούτου, οὐδαμοῦ φαίνεται ἐντολὴν τὸν φυσικὸν νόμον κατέσας. Τοῦτον δὲ καὶ ἐντολὴν καὶ δικαίαν καὶ ἀγίαν καλεῖ καὶ νόμον πνευματικόν. « Ἀλλὰ τὴν ἁμαρτίαν οὐκ ἔγνω. » Οὐκ εἶπεν, Ἀλλὰ τὴν ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησα, εἰ μὴ διὰ νόμου, ἀλλ', « Οὐκ ἔγνω. » Ὡστε οὐ τοῦ ποιεῖν, ἀλλὰ τοῦ ἐπιγινώσκειν τὴν ἁμαρτίαν, ὁ νόμος αἴτιος, παιδευτικὸς ὢν, καὶ μὴ συγχωρῶν διὰ τῆς ἀγνοίας, εἰς τὴν τῶν ἀλόγων ἐκπίπτειν φύσιν.

peccati causa est, cum prædagogi vice fungatur, nec

Ἄφορμὴν δὲ λαβοῦσα ἡ ἁμαρτία διὰ τῆς ἐντολῆς, κατειργάσατο ἐν ἐμοὶ πᾶσαν ἐπιθυμίαν. Χωρὶς γὰρ νόμου ἁμαρτία νεκρά. Ἐγὼ δὲ ἔζων χωρὶς νόμου ποτέ. Ἐλθοῦσης δὲ τῆς ἐντολῆς, ἡ ἁμαρτία ἀνέζησεν, ἐγὼ δὲ ἀπέθνηκον, καὶ εὐρέθη μοι ἡ ἐντολή, ἡ εἰς ζωὴν, αὕτη εἰς θάνατον. Ἢ γὰρ ἁμαρτία ἀφορμὴν λαβοῦσα διὰ τῆς ἐντολῆς ἐξηπάτησέ με, καὶ δι' αὐτῆς ἀπέκτεινε.

Οὐχ ὁ νόμος αἴτιος, φησὶ, τῆς ἁμαρτίας, ἀλλ' ἡ ἁμαρτία διὰ τῆς ἐντολῆς ἡ ἐστὶν νόμος, ἐξηπάτησέ με. Ὅρα πῶς ἡρέμα δείκνυσσι προφασιν τῆς ἁμαρτίας τὸν νόμον. Φανερώς δὲ οὐ λέγει, ἵνα μὴ προστῆ αὐτοῖς. Ἄμαρτίαν δὲ ἔοικε λέγειν τὸν διάβολον. Ὡπερ οὖν τὸν Σωτῆρα ζωὴν ἡ Γραφὴ καλεῖ καὶ Δικαιοσύνην, τῷ ζωῆς καὶ δικαιοσύνης αἴτιον εἶναι, οὕτως καὶ τὴν ἐναντίαν δύναμιν ἐκ τῆς οὐκίας ἐνεργείας, ποτὲ μὲν ἁμαρτίαν, ποτὲ δὲ ψεῦδος καὶ θάνατον καλεῖ. Οὕτω δὲ καὶ ἐν τοῖς ἐξῆς εἰπὼν, « Ἢ ἁμαρτία ἀνέζησε, » τὸν διάβολον δηλοῖ. Λοιπὸν οὖν διὰ τῆς ἐντολῆς ἀφορμὴν ὁ διάβολος ἔλαβεν, ὅτι τὰ παραγγέλματα τοῦ νόμου ὡς ὕλην τινα τῆς ἑαυτοῦ τέχνης ποιησάμενος, εἰς τὸ ἐναντίον ταῖς ἐντολαῖς περιέτρεπε τὸν ἄνθρωπον. Δῆλον δὲ ὅτι δι' ἑαυτοῦ ὁ Ἀπόστολος, τὸν κοινὸν ἄνθρωπον δηλοῖ. « Πᾶσαν ἐπιθυμίαν. » Καλῶς τὸ, πᾶσαν ἦν γὰρ καὶ πρὸ τοῦ νόμου ἐπιθυμία. Ἐπεὶ, διατὶ ὁ κατακλυσμός γέγονε, καὶ τὰ Σόδομα ἀπώλετο; Ἀλλὰ νῦν, φησὶ, καὶ ἄς οὐκ ἦδειν ἐπιθυμίας ἔμαθον ἐκ τοῦ νόμου, καὶ μαθὼν ἐποίησα. « Ἄμαρτία νεκρά. » Τουτέστιν ἀνεέργητος. Εἰ γὰρ ἐνήργει καὶ πρὸ τοῦ νόμου, ἀλλ' οὐ τοσοῦτον. Καθεύδειν ἐδύκουν, φησὶν, αἱ πλείους ἁμαρτίαι καὶ τεθνάναι. Οὐ γὰρ ἦδειν τὰς πλείους, καὶ ἐν ἀγνοίᾳ πράττων, οὐχ οὕτως ἡμέρτανον. Ἢ μὲν οὖν ἁμαρτία νεκρά, ἐγὼ δὲ ἐν ζωῇ, ἄτε μὴ ἐνοχλούμενος, μηδὲ νεκρούμενος ὑπ' αὐτῆς.

Ἡὼς οὖν ἀνέζησεν ἐκείνη; Διὰ τοῦ νόμου. Τίνα

τρόπον ; Ὅτι τοῦ νόμου δοθέντος, μᾶλλον ἐκείνη πρὸς Α
ἐπίθεισιν παρωξύνθη, καὶ οἷον ἐπηρεῖται ὠρμηθεν, ἅτε δὴ καὶ στεφανοῦσθαι μέλλοντα τὸν φυλάξαντα τὴν ἐν ἐντολῇ ὑπολογιζομένη, καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον διαδασκαίνουσα. Καὶ ἐγὼ πάλιν γνοῦς διὰ τῆς ἐντολῆς τὴν ἁμαρτίαν, ὡς ἐν γνώσει πράττων ἂ φεύγειν εἶδει, μᾶλλον κατὰ τοῦτο ἡμάρτανον, καὶ μᾶλλον αὐτὴν καθ' ἑαυτοῦ ἐπεβρώννυσον. Ἰσχυὸν αὐτῇ διὰ τῆς κατὰ γνώσιν ἀτόπου πράξεως ἐπιχορηγῶν, καὶ οἷον ἀσθενῆ καὶ νεκρωμένῃν οὖσαν ἐνισχύων καὶ ἀναζωπυρῶν. Ἡ δὲ ζήσασα, ἐμὲ ἐνέκρωσε. Πρὸ δὲ τοῦ ἀνοξῆσαι ἐκείνην, ἐγὼ ἔζων μᾶλλον. Τοῦτο δὲ ἦν πρὸ τοῦ νόμου καὶ τῆς ἐντολῆς. Ὡστε εἴ καὶ μὴ ὁ νόμος ἁμαρτία, ἀλλ' οὖν ἐκείνου δοθέντος, κατὰ δύο τρόπους ἡ ἁμαρτία ἀνέζησεν, αὐτῆς τε ἐκείνης μᾶλλον πρὸς ἐπίθεσιν ἀνακινήσεως καὶ διεγερσε- B
σης, καὶ ἡμῶν τῇ κατὰ γνώσιν ἐκτόπω πράξει ἐν-ισχυσάντων αὐτὴν, καὶ τὴν καθ' ἡμῶν ἐπιβουλήν σὺν παβήσῃ παρασχομένων. Ἀλλ' ἐκείνη μὲν ἀνέζησεν, ἐγὼ δὲ ἀπέθανον. « Ἐζων χωρὶς νόμου ποτέ. » Πότε ἔζων χωρὶς νόμου; Πρὸ τοῦ δοθῆναι τὴν ἐντολὴν τοῖς πρωτοπλάστοις, τὴν ἐν παραδείσῳ ζωὴν. Ἡ πρὸ Μωσέως δὴλονότι ἔζων, φησὶν οὐκ ἕμην νεκρὸς τῷ πληθῆσι τῶν ἁμαρτιῶν. Τότε γὰρ μόνον εἶχον κατήγορον τὸν φυτικὸν νόμον, νυνὶ δὲ καὶ τὸν γραπτόν. Ὁμοίως πῶς ἐκ περιστάσεως ἔβλαψεν ὁ νόμος; « Ἐληούσης δὲ τῆς ἐντολῆς. » Ἐντολὴν φησὶ τὸν νόμον. Εἰπὼν δὲ « Ἀνέζησεν, » εἶδειξεν ὅτι ἦν μὲν ἡ ἁμαρτία, ἀλλ' ἠσύχαζεν, ὁ δὲ νόμος ὡς εὐεργετῶν, ἐφάνερωσεν αὐτὴν ἵνα φύγωμεν αὐτὴν, ἀλλ' ἡ περιστάσις τοὺς μὴ φυγόντας ἔβλαψεν. Ἡ C
οὖν εἰς ζωὴν μοι δοθεῖσα (οὕτως γὰρ εἶχε φύσεως) εἰς θάνατόν μοι γέγονε διὰ τὴν ἡμετέραν ῥαθυμίαν, οὐ διὰ τὴν αὐτῆς φύσιν. « Ἦ γὰρ ἁμαρτία ἀφορμὴ λαβοῦσα. » Πάλιν τὰ αὐτὰ ποικίλως κατασκευάζει, καὶ εἰκότως. Μεγάλην γὰρ εἶχε δύξαν ὁ νόμος. Δείκνυσιν οὖν αὐτὸν μηδὲν ὠφελοῦντα, ἀλλ' ἐκ περιστάσεως βλάψαντα. Ποιεῖ δὲ τοῦτο, ἵνα εὐπαράδεκτος γένηται κηρύσσων τοῦ ἀσεῖναι μὲν τὸν νόμον, προσδραμεῖν δὲ τῇ πίστει Χριστοῦ. Ἀνωτέρω γὰρ εἰπὼν, ὅτι Ἀφορμὴν λαβοῦσα ἡ ἁμαρτία κατειργάσατο ἐν ἐμοὶ πᾶσαν ἐπιθυμίαν, ἐπάγει, ὅτι οὐ μόνον ἐπιθυμίαν πᾶσαν κατειργάσατο, ἀλλὰ καὶ ἐθανάτωσέ με αὐτῇ μοι γενομένη εἰς θάνατον. Εἶτα, ὡς ἔθος αὐτῷ αἰτίας αἰτίας συνείρειν, καὶ τὴν ἀκολουθίαν ἐνδεικνύει τῶν πραγμάτων καὶ ἐν τοῖς λόγοις, ἀνα- D
τρέχει καὶ τίθει πῶς κατειργάσατο πᾶσαν ἐπιθυμίαν καὶ φησὶ, ὅτι « Ἀφορμὴν λαβοῦσα ἐξηπάτησέ με. » Εἶτα ἀφῆκε τὸ προβῆθαι νοεῖν ἐνταῦθα, ὅτι ἐκ τούτου δὲ εἰργάσατο τὴν ἐπιθυμίαν, καὶ τοῦτο ἀφῆκε, ἐρισυνάπτει τὸ τέλος, « Καὶ ἀπέκτεινεν, » ἵν' ἦ κατὰ συνέχειαν, εἴ τις ἀναλάβῃ, οὕτως αὐτῷ εἰρημένον. « Ἀφορμὴν λαβοῦσα ἡ ἁμαρτία, κατειργάσατο ἐν ἐμοὶ πᾶσαν ἐπιθυμίαν. » Τὴν δὲ ἐπιθυμίαν κατειργάσατο, ἀπατήσασα. Ἐργασμένη δὲ τὴν ἐπιθυμίαν, ἀπέκτεινέ με. Ἔστιν οὖν ἡ ἀπάτη, αἰτία τῆς ἐπιθυμίας ἢ δὲ ἐπιθυμία, τοῦ θανάτου. Τὴν δὲ ἀπάτην εἰργάσατο διὰ τῆς ἐντολῆς ἢ ἁμαρτί, ἵνα φανῇ τὸ ὑπερβάλλον τῆς κακίας

nam pacto? quia illud data lege magis ad invasio-
nem incitatum est, et veluti impetum fecit ad nocendum, tanquam reputans eum qui jam præceptum servasset coronandum, ideoque magis invidia motum est. Rursum ego quoque, agnito per præceptum peccato, tanquam scienter faciens quæ fugere oportuit, secundum hoc gravius peccabam, magisque illud adversus meipsum confirmabam; vim illi præbens per iniquam actionem ex cognitione perpetrabam: et veluti imbecille ac mortificatum fortificans ac suscitans. Porro ubi illud revixit, me morti dedit. Nam priusquam illud revivisceret, ego magis vivebam: hoc autem erat ante legem ac præceptum, itaque quanquam lex peccatum non sit, tamen ipsa data peccatum duplici modo revixit: tum ipsomet magis ad aggradiendum commoto et excitato, tum nobis illud confirmandibus indecenti actione quæ ex scientia procedebat, liberaque adversus nosipsos insidiis præbentibus. At illud quidem revixit, ego vero mortuus sum. « Vivebam sine lege quondam. » Quando vivebam sine lege? Priusquam præceptum daretur protoplastis, via quæ in Paradiso agebatur. Aut videlicet ante Mosem vivebam, hoc est, mortuus non eram multitudine peccatorum: tunc enim solum accusatorem habebam naturalem legem. nunc autem et scriptam. Vides quomodo lex ex incidenti nocuerit? Porro cum venisset præceptum. » Præceptum dicit legem. Dicens autem « Revixit, » ostendit fuisse quidem antea peccatum, sed in quiete; lex autem tanquam beneficium præstans, illud manifestavit ut ipsum fugeremus, sed legis assistentia his qui non fugerunt nocumento fuit. Quod ergo mihi datum erat ad vitam (nam id ex natura habebat), cessit mihi ad mortem propter neam segnitiam, non propter illius naturam. « Peccatum enim occasione accepta. » Eadem rursus varie confirmat: et merito: nam lex magnam obtinebat gloriam: ostendit ergo quod nihil joverit, sed ex incidenti nocuerit; hoc autem facit ut facile recipiatur, dum prædicat dimissam esse legem, et accurrendum ad Christi fidem. Cum enim superius dixisset: Occasione autem accepta peccatum operatum est in me omnem concupiscentiam, adjungit 290 quod, Non solum omnem concupiscentiam opepatum est, sed et occidit me, ipsum mihi cedens ad mortem. Deinde quemadmodum illi moris est causas connectere, et rerum consequentiam etiam in sermonibus ostendere, recurrit, ac ponit quomodo operatum sit omnem concupiscentiam, et ait: « Occasione accepta decepit me. » Deinde quod prædictum est hinc intelligendum reliquit, puta quod ex hoc operatum est omnem concupiscentiam: et hoc relicto finem conjungit, dicens, « Et occidit; » ut ex consecutione sit hoc modo ab eo dictum, si quis velit repetere: « Occasione accepta peccatum operatum est in me omnem concupiscentiam. » Concupiscentiam autem operatum est cum decepisset: verum cum

operatum esset concupiscentiam, occidit me. Est ergo deceptio concupiscentiæ causa, concupiscentia vero mortis. Deceptionem vero peccatum operatum est per præceptum, ut palam fiat magnitudo malitiæ illius, quod rem pessimam operatum est per id quod optimum est.

VII, 12, 13. *Itaque lex sancta est præceptum sanctum justumque ac bonum : quod ergo bonum est, mihi factum est mors ? Absit ! sed peccatum. Ut appareret peccatum per id quod erat bonum mihi gignere mortem. Ut fieret mirum in modum peccans peccatum per præceptum.*

Sancta lex est, nam ab immunditia illos servabat qui ipsam custodiebant. Justa, quia recte operantes donis præmiabat, transgressoribus vero supplicia imponebat. Bona, quia neque supplicii gaudebat neque utendo ira puniebat, sed ob illorum salutem et utilitatem ac correctionem ; item, quia parva bona operantibus, magna præstabat beneficia : peccantesque sustinebat, nec ad meritum delictorum puniebat. Ipse autem his interim prætermisissis ex his concludit sanctam justamque ac bonam esse legem sive præceptum : uno quidem medio, quia docuit me peccatum cognoscere, jussitque illud fugere : altero vero, quod me adjuvans, meique curam habens hoc fecerit : nam ad vitam ac salutem hæc mihi fecit. Sancta ergo est, quia docuit ac fugere ab ipsa immunditia præcepit : justa vero, quia ubi docuit, 29 ab his qui non servarunt penam repetit : rursum autem bona, quia vitam mihi providens, hæc jubebat.

Item et alio modo. « Lex quidem sancta est. » Neque enim naturæ legis erat ut mihi nocumentum inferretur, sed meæ malitiæ ac segnitiei quod ea quæ jussa erant non observaverim. « Et præceptum sanctum. » Legem dicit Mosaicam, præceptum vero quod ipsi Adam datum erat. Sanctum quidem, tanquam id docens quod expediebat ; justum autem tanquam recte in transgressores sententiam ferens : bonum quoque, utpote vitam parans observantibus. « Sed peccatum. » Quia peccati magnitudinem ostendere decrevit, nihil autem eo majus in malitia poterat invenire, per id ipsum ostendens ipsius magnitudinem, dicit : « Sed peccatum ut appareret peccatum, » id est, ut detegeretur omnis abundantia malitiæ ipsius ac illius vis in seipso. Ac si dicat : Ut quod est, totum in toto fiat manifestum. In aliis namque excessum quemdam proponere volentes, aliud quidpiam afferre possumus in id quod a nobis reprehenditur ; veluti dicentes : Adeo scelestus erat Cain, ut fratris homicida fieret ac primus Deo mentiretur similiaque perpetraret. Et rursum : Neque post prodigiorum ostensionem ad ductus est Pharaon ut filios Israel dimitteret, quo appareret ejus crudelitas, et indomita mens, quamque Deo esset invisus. Et similiter in aliis. Nam potest in eis aliquid inveniri pejus his quæ proponuntur, cujus etiam participes maligni suscipiunt appellationem ad illius similitudinem. In peccato

αὐτῆς, διὰ τοῦ ἀγαθοῦ το κακίστον ἐργαζομένης. Τὸ οὖν ἀγαθὸν, ἐμοὶ γέγονε θάνατος ; Μὴ γένοιτο ! Ἀλλὰ ἡ ἀμαρτία. Ἴνα φανῇ ἀμαρτία, διὰ τοῦ ἀγαθοῦ μοι καταγεραζομένη θάνατον. Ἴνα γένηται καθ' ὑπερβολὴν ἀμαρτωλὸς ἡ ἀμαρτία διὰ τῆς ἐντολῆς.

Ἄγιος ὁ νόμος, ὅτι ἐφύλαττεν ἀπὸ ἀκαθαρσίας τοὺς φυλάττοντας αὐτὸν. Δίκαιος, ὅτι τοὺς μὲν καταρθοῦντας ἡμείβετο δωρεαῖς, τοῖς δὲ παραβαίνουσιν ἐπέτιθει τὰς τιμωρίας. Ἄγαθος, ὅτι οὐχ ἡδόμενος ταῖς τιμωρίαῖς ἢ ὀργῇ χρώμενος ἐκόλαζεν, ἀλλὰ τῆς αὐτῶν ἕνεκα σωτηρίας καὶ ὠφελείας καὶ βελτιώσεως· καὶ ἔτι ὅτι μικρὰ κατορθοῦσι, μεγάλα ἐχαρίζετο, καὶ ἀμαρτάνοντα περιεῖπε, καὶ οὐ κατ' ἄξιαν τῶν πλημμελημάτων ἐκόλαζεν. Αὐτὸς δὲ τίως παραδραμῶν ταῦτα. ἐκ τούτων συμπεραίνει, ἄγιον καὶ δίκαιον καὶ ἀγαθὸν εἶναι τὸν νόμον, ἥτοι τὴν ἐντολὴν, ἐξ ἑνὸς μὲν. ὅτι Ἐδίδαξέ με γνωρίσαι τὴν ἀμαρτίαν καὶ ἐπέταξε φυγεῖν αὐτήν· ἐξ ἑτέρου δὲ ὅτι κηδόμενος καὶ φροντίζων τοῦτο ἐπίστευ· εἰς γὰρ ζωὴν ἐμοὶ καὶ σωτηρίαν ταῦτα ἐποίησεν Ἄγιος οὖν, ὅτι ἐδίδαξε, καὶ φυγεῖν ἀπὸ τῆς ἀκαθαρσίας αὐτῆς ἐπέταξε· δίκαιος δὲ, ὅτι διδάξας, οὕτως τὴν τιμωρίαν τοὺς μὴ φυλάξαντας ἀπαιτεῖ. Ἄγαθος δὲ πάλιν, ὅτι ζωὴν μοι προνοούμενος, ταῦτα ἐπέτελει.

Καὶ ἄλλως. « Ὁ μὲν νόμος ἅγιος. » Οὐ γὰρ τῆς τοῦ νόμου φύσεως ἦν τὸ βεβλάσθαι με, ἀλλὰ τῆς ἡμῶν, φησὶ, κακίας καὶ βλάβης, ἀνθ' ὧν οὐκ ἐφυλάξαμεν τὰ ἐπιταχθέντα. — [ΘΕΟΔΩΡ.] « Καὶ ἡ ἐντολὴ ἁγία. » Νόμον τὸν Μωσαϊκὸν λέγει, ἐντολὴν δὲ τὴν τῷ Ἀδᾶμ δεδομένην. Ἄξιαν μὲν ὡς τὸ δέον διδάξασαν. Δικαίαν δὲ, ὡς ὀρθῶς τοῖς παραβάταις τὴν ψῆφον ἐπενεγκοῦσαν· ἀγαθὴν δὲ, ὡς ζωὴν τοῖς φυλάσσουσιν εὐτρεπίζουσιν. « Ἀλλὰ ἡ ἀμαρτία. » — [ΦΩΤ.] Ἐπειδὴ τῆς ἀμαρτίας ἠθέλησε τὸ μέγεθος δεῖξαι, μεῖζον δὲ ταύτης εἰς κακίαν οὐκ ἦν εὐρεῖν, δι' αὐτῆς ταύτης τὸ μέγεθος αὐτῆς ἐνδεικνύμενος, φησὶν, « Ἀλλ' ἡ ἀμαρτία, ἵνα φανῇ ἀμαρτία. » τούτου ἵνα ἐκκαλυφθῇ αὐτῆς ὁ πᾶς τῆς κακίας πλοῦτος, καὶ ἡ ἰσχὺς αὐτῆς ἡ ἐν αὐτῇ. Οἷον, Ἴνα, ὅπερ ἐστίν, ὅλη ὡς ὅλη γίνηται ἐκφανής. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἄλλων ὑπερβολὴν τινὰ θέλοντες παραστῆσαι, δυνάμεθα ἄλλο τι ἐπιφέρειν τῷ διασυρομένῳ ὑπ' ἡμῶν, οἷον, Μικρὸς ἦν ἐπὶ τοσοῦτον ὁ Καὶν, ὅτι ἀδελφοκτόνος ἐγένετο, ὅτι καὶ Θεὸν πρῶτος ἐψεύσατο, καὶ τὰ δμοῖα. Καὶ πάλιν· Οὐδὲ μετὰ τὴν τῶν τεραστίων ἐπιδειξίν παρεκλήθη Φαραὼ ἀπολύσαι τοὺς Ἰσραηλίτας, ἵνα φανῇ αὐτοῦ τὸ ὠμὸν καὶ ἀτίθασον τῆς γνώμης καὶ θεομισίας· Καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως. Ἔστι γὰρ εὐρεῖν τι χεῖρον τῶν ὑποκειμένων, οὐ καὶ μετασχόντες οἱ πονηρευόμενοι, τὰς κατ' ἐκεῖνο προσηγορίας ἐπιδέχονται. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀμαρτίας, ἐπεὶ ταύτης, ὡς ἔφημεν, οὐκ ἔστι χεῖρον εὐρεῖν, αὐτῆν

ἐφ' ἑαυτῆς κατηγόρησε, πικρῶς ἅμα καὶ δριμύτως τὸν ὄγκον αὐτῆς καὶ τὸ τυραννικὸν καὶ ἀνυπερβλήτων ἐνδείκνυμενος. Ἐπειδὴ δὲ ἀταπίστερόν πως ἔδοξεν εἰρησθαι τῇ ταυτολογίᾳ τοῦ ὀνόματος πάλιν δὲ μεταλαμβάνομένου τοῦ ὀνόματος, ἢ τῆς ὑπερβολῆς καὶ δριμύτητος ἐνδείξεις ἐξελίετο, παρονομάζει μὲν, καὶ οὐ τελείως ἀφίσταται τοῦ ὀνόματος, ἐν ᾧ δὲ ἐκλελύθη: ἐδόκει, τόνον ἐπάγει τῇ προσθήκῃ τοῦ καθ' ὑπερβολῆν. Καὶ οὕτως ἐπὶ τὸ σαφέστερον ἅμα καὶ ὁμοίως ἔντονον καὶ τοῦ δριμύτως ἐμφαντικῶν μεταβατικῶν τὸν λόγον φησίν. Ἴνα γένηται καθ' ὑπερβολῆν ἀμαρτωλὸς ἢ ἀμαρτία. « Ἴνα φανῇ ἀμαρτία. » Ἴνα, φησὶ, δειχθῆ πῶς μικρὰ, πῶς πονηρὰ καὶ ἴταμη καὶ ἰσχυρὰ ἢ ἀμαρτία, διὰ τοῦ ἀγαθοῦ, τουτέστι τοῦ νόμου αὐτοῦ, τὸν θάνατον κατεργάσατο. Μεγίστην δὲ δηλοῖ τῆς ἀμαρτίας τὴν ἰσχύον, δειξάτι θείων τοῦ Χριστοῦ τὴν ἀγαθότητα καὶ τὴν δωρεάν ὅση, ὅτι ταύτης ἡμᾶς τῆς ἰσχυρᾶς καὶ ἀφεύκτου ἀπήλλαξεν. « Ἴνα γένηται. » Ἴνα, φησὶ, δειχθῆ αὐτῆς ὁ ἅπας ἴδς, καὶ ἢ πᾶσα κακία. Τὸ γὰρ, καθ' ὑπερβολῆν, ἐπιτάσειός ἐστιν. Οὐ μικρὸν οὖν ὦντηεν ὁ νόμος πᾶσαν αὐτῆς τὴν πικρίαν ἀποκαλύψει γενομένην. Τοῦτο δὲ δηλοῖ, τὸ, « γένηται. » Ἴνα ἀποκαλυφθῆ γενομένη, ἵνα διὰ γοῦν τοῦτο φύγωμεν αὐτήν.

illius amaritudinem quæ antea fuerat. Hoc autem significat, « Ut fieret, » id est, ut quod factum erat delegeretur, ut propterea certe illud fugiamus.

Ὁδῶμεν γὰρ ὅτι ὁ νόμος πνευματικὸς ἐστίν· ἐγὼ δὲ σαρκικός εἰμι, πιπραμένος ὑπὸ τὴν ἀμαρτίαν. Ὁ γὰρ κατεργάζομαι, οὐ γινώσκω. Οὐ γὰρ ὁ θεῶ, τοῦτο πράττω, ἀλλ' ὁ μισῶ, τοῦτο ποιῶ. Εἰ δὲ ὁ οὐ θέλω, τοῦτο ποιῶ, σύμφημι τῷ νομῷ ὅτι καλός. Nun! δὲ οὐκ ἐτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτὸ, ἀλλ' ἢ οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ ἀμαρτία.

Ἐπειδὴ εἶπε τὸν νόμον ἀτίον τῆς ἀμαρτίας, εἰ καὶ μὴ παρὰ τὴν αὐτοῦ σύσιν, ἵνα μὴ νομίσωσιν αὐτὸν κατὰ τοῦ νόμου λέγειν, οὐ μόνον αὐτὸν κατηγόρησεν ἀπαλλάσσει, ἀλλὰ καὶ ἐγκωμιάζει αὐτόν. Κατηγορεῖ δὲ τῶν μὴ φυλαξάντων. Ὁ νόμος διδάσκαλος, φησίν, ἀρετῆς, πολέμιος ἀμαρτιῶν. « Πνευματικὸς ἐστίν. » — [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.] Δῶρον, φησὶ, τοῦ ἀγίου Πνεύματος, καὶ ὡσπερ ὑπαγόρευσις. Ἡ πνευματικὸς ὅτι τὰ τοῦ Πνεύματος βούλεται, καὶ τὰ συμφέροντα ζητεῖ τῆς ψυχῆς. Ἐγὼ δὲ ὅτι τὰς τῆς σαρκὸς ἐπιθυμίας διώκω, σαρκικός εἰμι. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἰμεῖς οἱ τῷ νόμῳ χρώμενοι καὶ παραδιδόντες: ἵνα μὴ τραχὺν καὶ ἐπαχθῆ τὸν λόγον ποιήσῃ. ἀλλ' « Ἐγὼ. » φησὶ τὰ ἐκείνων ἐφ' ἑαυτοῦ σχηματίζων, καὶ ἐφεκῆς δὲ οὕτως ποιεῖ, τὸ τραχὺ καὶ σφοδρὸν ἐκλύων. καὶ λεαίνων τῇ περὶ ἑαυτὸν σχηματολογίᾳ. « Σαρκικός εἰμι. » Αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος οὐ καθὼς ἐστὶν ἄνθρωπος, ἀλλὰ καθὼς οὕτως ἑαυτοῦ: ἤξαμεν, ἵπὸ τὴν ἐπιθυμίαν, φησὶ, κείμενος τῆς σαρκὸς, καὶ ἐπιτελῶν τὰ ἀρέσκοντα τοῦ σώματος. « Πιπραμένος ὑπὸ τὴν ἀμαρτίαν. » Μετὰ γὰρ τοῦ θανάτου, φησὶ, καὶ ὁ τῶν παθῶν ὑπεσθλῆθεν ἔσμός. Οἶον ὄργῃ, λύπῃ, ἐπιθυμία κακῆ. Τοῖτοις, φησὶ, παραδεδωμένος ἦμην. Τοῦτο γὰρ τὸ, « Πιπραμένος. »

A vero quoniam, ut diximus. eo pejus nihil erat invenire, ipsum in ipsomet demonstravit, aspere simul et graviter factum illius tyrannicum ac incredibilem demonstrans. Verum quia obscurius quodammodo dictum esse videbatur per crebam ejusdem nominis repetitionem, rursus autem mutato nomine magnitudinis ac asperitatis ostensio enervabatur, alludit quidem ad nomen, nec ab eo in totum discedit, sed dum enervari videbatur, firmitatem subjungit. ejus additione quod est secundum magnitudinem Et ita simul ad id quod manifestius erat pariter et acutum ac asperitatis significativum, mutato sermone ait: Ut fiat mirum in modum peccans peccatum. « Ut appareret, » etc. Ut ostenderetur, inquit, quam scelestum, quam pravum, improbum ac violentum sit peccatum: per id quod bonum erat, nempe ipsam legem, operatum est mortem. Maximum autem peccati robor indicat, ostendere volens Christi bonitatem et quantum sit ejus donum, qui gravi hoc et inevitabili malo nos liberavit. Ut fieret mirum in modum. » Ut ostenderetur omne ejus venenum, omnisque malitia. Quod autem ait καθ' ὑπερβολῆν per excessum (id est mirum in modum), exaggerationis est. Non parum itaque juvat lex quæ omnem detexit

VII, 14-17. Scimus enim quod lex spiritualis est, at ego carnalis sum venundatus sub peccatum. Nam quod operor, non cognosco. Non enim quod volo, hoc facio, sed quod odi, hoc ago. Si autem quod non volo hoc facio, consentio legi quod bona sit: nunc autem jam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum.

Quandoquidem dixit legem causam esse peccati, quanquam non ab illius natura, ne eam arbitrentur loqui contra legem, non solum eam accusatione liberat, sed et laudat illam. Accusat autem eos qui non observaverunt. Lex, inquit, virtutis præceptor est, hostis peccatorum. « Spiritualis est. » Donum, inquit, sancti Spiritus ac veluti contestatio. Aut spiritualis est, quia vult ea quæ sunt spiritus, et illa quærit quæ animæ conducunt. Ego vero, quia carnis concupiscentias persequor, carnalis sum. Non dixit autem: Vos qui legem utendo transgredimini; ne gravem redderet sermonem et molestum, sed, « Ego, » inquit: quæ illorum erant in seipso figurans. Ita autem et in sequentibus facit, asperitatem et vehementiam diluens ac leniens, transformato in seipsum sermone. « Carnalissum. » Non ipse homo secundum quod homo est, secundum quod nos ipsos ita duximus: Sub concupiscentia, inquit, jacens carnis. quæque corpori placencia sunt perficiens. « Venundatus sub peccatum. » Simul enim cum morte etiam affectuum subintravit: puta ira, tristitia, concupiscentia mala; his, inquit, traditus fueram. Nam hoc significat, « Venundatus. » Fueram autem traditus affectibus

principatum sumentibus in transgressione quæ facta est per Adam. « Nam quod operor non cognosco. »

293 Deinde dicit quomodo venundati simus sub peccatum. Non cognosco, ait, quomodo decipior et corripior sub peccatum: furtim enim rapior ut ignorem propemodum quid patiar. Nam postquam venditus est homo, factusque sub peccatum, non cognoscit quid operetur, fœdæ consuetudinis dominio omni modo captus, quæ ne permittit quidem ut sciat malum esse quod agit: ideoque quod odio prosequeretur, et nequaquam eligeret si venditus non esset, sed liber, hoc et eligit jam venditus et operatur: quod si liber et non venditus, sed naturæ restitutus, nequaquam eligerem quæ nunc ago, assentior legi quod bona sit: talia enim mihi fugienda decernit. Quæ et ego in naturali positus libertate judicarem esse fugienda ac odio digna. Nunc autem venundatus et sub peccatum lapsus, tanquam illius imperium patiens, et in ejus potestatem redactus, illique subserviens: ita malum operor, quod in libertate positus nequaquam egissem. Quodam itaque modo ego illud non operor, sed qui devictus est ac in peccati potestatem redactus. Ipse autem significantius dicit: « Sed quod habitat in me peccatum. » Nam sicut is qui domum habitat, quæcunque circa domum sunt operatur, quanquam usus sit in quibusdam auxiliatrice domo: ita et peccatum, inquit, postquam me dedititium accepit, ipsique venundatum inhabitavit, et quidquid ad se spectat operatum est; omne bonum a carne mea ablegavit, puta eorum cognitionem quæ ago, respicientia illorum de quibus delinquo, et si quid aliud est hujusmodi. Deinde, velle, inquit, adjacet mihi non omnino a me abalienatus sum, ut neque penitus sciam quod bonum est, neque illius tangar desiderio, sed est quando ad ipsum excitor. Propterea enim dicebat: « Adjacet mihi; » id est, jacet apud me mortuo simile, illo tamen apud me jacente elevor, sed peccati dominio pressus electionem ad finem non deduco. Itaque vel ut dictum est, vel ita quoque sunt accipienda quæ dicta sunt.

Alio quoque modo. Non cognosco venundatus videlicet, non enim quod liber volo, hoc nunc ago venundatus, sed quod odi cum liber sum, hoc ago cum venundatus sum. Liber existens assentior quod bona sit lex: tunc enim eadem volo quæ illa, et non quæ nunc ago. *Vel hoc modo.* **294** Non enim quod cupiebam et adeptum paulo ante amabam, hoc nunc ago venundatus, sed quod odio prosequer, cum itaque illud agam quod oderam: etsi ago, tamen propter ejus odium assentior legem bene dicere, bonamque esse. Unde vero manifestum est quod venundatus sim sub peccatum? ex eo quod ignorem quæ ago. Nam cum liber essem, nec illius pressus imperio, cognoscebam quid me operari oporteret, nempe et a naturali et a scripta lege edoctus; Sed cum illi voluntariæ succubui, dominium suscepi ac venditus sum, et propterea neque

Ἐπεὶ δὲ τῶν παθῶν ἀρχὴν λαβόντων τὴν ἐν Ἀδὰμ παράδοσιν. « Ὁ γὰρ καταργήζομαι, οὐ γινώσκω. »

Ἔτα λέγει πῶς πεπράμεθα ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν. Οὐ γινώσκω, φησὶ, πῶς ἀπατώμαι καὶ συναρπάζομαι εἰς τὴν ἁμαρτίαν· κλέπτομαι, φησὶν, ὡς μικροῦ μηδὲ εἰδέναι τί πάσχω. Μετὰ γὰρ τὸ πραθῆναι καὶ γενέσθαι τὸν ἄνθρωπον ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν, οὐ γινώσκει ὁ καταργήζεται. τῆς συνθηκῆς τῆς αἰσχροῦ παντελῶς αὐτοῦ κυριεύσας, καὶ μηδὲ συγχωρούσης εἰδέναι ὅτι ὁ πράττει κακὸν ἐστὶ. Διὸ καὶ ὁ ἐμίσει ἂν εἰ ἄπρατος καὶ ἐλεύθερος ἦν, καὶ ὁ οὐκ ἂν ἐλετο, τοῦτο καὶ αἰρεῖται πεπφαμένος ἤδη ὢν καὶ πράττει. Εἰ δὲ ἐλεύθερος ὢν καὶ ἄπρατος καὶ κατὰ φύσιν οὐκ ἂν εἰλόμην ἂ νῦν ποιῶ συμμαρτυρῶ τῷ νόμῳ ὅτι καλὸς. Ἐκεῖνα γὰρ μοι ψήφίζεται φεύγειν, ἃ καὶ ἐγὼ ἐν τῇ κατὰ φύσιν ἐλευθερίᾳ τυγχάνων, ἔκρινα φευκτέα εἶναι καὶ μισητά. Νῦν δὲ πραθεὶς, φησὶ, καὶ ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν πεσὼν ὡς ὑπὸ ἰσχυρῆς δεσποζόμενος καὶ κυριεύμενος, καὶ ἐκείνη ὑπηρετῶν, οὕτως ἐργάζομαι τὸ κακὸν, ὅπερ οὐκ ἂν ἐπραξα ἐγὼ ἐν ἐλευθερίᾳ ὢν. Διὸ τῶν τινῶν οὐκ ἐργάζομαι αὐτὸ ἐγὼ, ἀλλ' ὁ κρατηθεὶς καὶ κυριεύθεος ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας. Αὐτὸς δὲ ἐμφαντικώτερον φησὶν. « Ἀλλ' ἡ οἰκῶσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία. » Ὡς περ γὰρ ὁ τὴν οἰκίαν οἰκῶν, ἐκεῖνος πάντα τὰ κατὰ τὴν οἰκίαν πράττει, καὶ κέχρηται ἐν τισὶ τῇ οἰκίᾳ συνεργῶν· οὕτως, φησὶ, καὶ ἡ ἁμαρτία λαβοῦσά με ἐκδοτον καὶ πραθέντα αὐτῇ ἐνέφηκε, καὶ ἐαυτῆς ὅλον ἐποίησατο, πᾶν ἀγαθὸν ἀπελάσασα τῆς ἐμῆς σαρκὸς, ὅλον ἐπίγνωσιν ὢν πράττω, μετάνοιαν ἐφ' οἷς ἁμαρτάνω, καὶ εἴ τι τοιοῦτον. Ἔτα « Τὸ γὰρ θέλειν παράκειται μοι. » Οὐ παντάπασιν δὲ, φησὶν, ἐξέστην ἐμαυτοῦ, ὥστε μηδὲ εἰδέναι τὸ ἀγαθὸν ὅλως, μηδὲ ἔχειν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ, ἀλλ' ἐστ' ὅτε διανίσταμαι πρὸς αὐτό. Διὰ τοῦτο γὰρ ἐφη. « Παράκειται μοι, » οὖν, κεῖται παρ' ἐμοί, ὅμοια νεκρῶν ὅμως δικνίσταμαι, κειμένου αὐτοῦ παρ' ἐμοί· ἀλλὰ κυριεύμενος ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας, τὴν προαίρεσιν εἰς τέλος οὐκ ἄγω. Ἦ οὖν ὡς εἴρηται, ἢ καὶ οὕτως ἐκλήπτειν τὰ εἰρη. ἕνα.

Καὶ ἄλλως. Οὐ γινώσκω πραθεὶς δηλονότι· οὐ γὰρ ὁ θέλω ἐλεύθερος ὢν, τοῦτο πράσσω νῦν πεπράμενος ὢν, ἀλλ' ὁ μισῶ ἐλεύθερος ὢν. τοῦτο ποιῶ πεπράμενος ὢν. Εἰ δὲ ὁ οὐ θέλω ἐλεύθερος ὢν, τοῦτο πράσσω πεπράμενος ὢν, συμμαρτυρῶ ἐλεύθερος ὢν ὅτι καλὸς ὁ νόμος· τὰ γὰρ αὐτὰ ἐκείνη βούλομαι τότε, καὶ οὐχὶ ἂ νῦν ποιῶ. --- Ἦ οὕτως. Οὐ γὰρ ὅπερ ἤθελον, φησὶ, καὶ ἔστεργον τυχὸν πρὸ βραχέος, τοῦτο νῦν πράσσω, ἀλλ' ὁ ἐμίσησον. Ὡς περ ἐξ ὢν ὁ ἐμίσησον ποιῶ, καὶ ποιῶ, ὅμως διὰ τοῦ μισεῖν, καλῶς τὸν νόμον λέγειν μαρτυρῶ, καὶ καλὸν εἶναι. Πόθεν δὲ ὅλον ὅτι πεπράμενος ἐμὶ ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν; Ἐκ τοῦ μὴ εἰδέναι με ἂ ποιῶ. Ἐλεύθερος γὰρ καὶ ἀκυρεύτος ὢν ὑπὸ αὐτῆς, ἐγίνωσκον ὁ με δεῖ καταργήζεσθαι, καὶ ὑπὸ τοῦ φυσικοῦ, καὶ ὑπὸ τοῦ γρηγοῦ δὲ δασκόμενος νόμου· ἀλλ' ἐκὼν αὐτῇ ὑποκατακλίθεις, ἐκυριεύθη καὶ ἐπράθην, καὶ διὰ

τοῦτο οὐδὲ οἶδα τί κατεργάζομαι. « Οὐ γὰρ ὁ θέλω. » Ἄ
 Οὐ τοῦτο λέγει, ὅτι βιάζεται με καὶ ἄκοντα ἢ ἁμαρ-
 τία· ἀλλὰ τὸ ἀπιτηλὸν αὐτῆς δεῖξαι θέλει, καὶ ὅπως
 ἐκ τοῦ καταγλυκαίσειν τὴν αἴσθησιν συναρπάζει,
 ὅτι Ἑλληνικῶς οὐ καταγλυκάζω πράγματος καὶ ὁ μι-
 σῶ, εἰς τοῦτο συναρπάζομαι. « Εἰ δὲ ὁ οὐ θέλω
 τοῦτο ποιῶ, σύμφημι τῷ νόμῳ ὅτι καλός. » Οὐ μι-
 κρὸν ἐγκώμιον τοῦ νόμου λέγει. Αὐτὸ γὰρ τὸ μὴ
 θέλῃν τὴν ἁμαρτίαν, παρὰ τῆς διδασχῆς ἔχω τοῦ
 νόμου. Πῶς οὖν αἴτιος ὁ διδάσκαλος, ἤγουν ὁ διδάξας
 τὸ καλόν; Ἀίτιος δὲ ὁ οὕτως χαῖνος ὡς διὰ τὸ πρῶ-
 καιρον ἡδὺ τῆς ἁμαρτίας ἐκείνα πρῶτων, ὧν καὶ
 αὐτός ἐστι κατήγορος, καὶ πρὶν πράξῃν καὶ μετὰ
 τὸ πρᾶξαι. « Ἀλλ' ἢ οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία. »
 Καὶ πῶς ἢ ἁμαρτία κατεργάζεται αὐτό; Τὸ ἡδὺ
 μοι, ἦσι, τοῦ πράγματος προσβάλλεται, καὶ οὕτως
 ἐξαπατᾷ με, μὴ ἐμμένειν οἷς κέρικα καὶ βεβού-
 λευμαι.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

Περὶ τῶν ἐν ἀνθρωπίνῃ φύσει παθῶν, ἀδύνατον ποι-
 ούντων τὴν πρὸς νόμον συμφωνίαν.

Οἶδα γὰρ ὅτι οὐκ οἰκῆ ἐν ἐμοὶ, τουτίστιν ἐν
 τῇ σαρκὶ μου, ἀγαθόν. Τὸ γὰρ θέλειν παράκειται
 μοι, τὸ δὲ κατεργάζεσθαι τὸ καλόν, οὐχ εὐρίσκω.
 Οὐ γὰρ ὁ θέλω, ποιῶ ἀγαθόν, ἀλλ' ὁ οὐ θέλω κα-
 κόν, τοῦτο πράσσω. Εἰ δὲ ὁ οὐ θέλω ἐγὼ τοῦτο
 ποιῶ, οὐκ ἐτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτό, ἀλλ' ἢ
 οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία.

Τὸ αὐτεξούσιον θέλει δεῖξαι, καὶ ὅτι ὁ ἀνθρώπος
 κύριος τῆς ἐπ' ἄμω τοῦ τε ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ
 ῥοπῆς. Φησὶν οὖν· Οὐκ οἰκῆ ἐν ἐμοὶ τὸ ἀγαθόν οὐκ
 ἀποικικλιρωμένον καὶ ἀνάγκη τινὶ παραμένον μοι
 ἔχω τὸ πράττειν τὰ ἀγαθὰ, ὥστε καὶ πρὸς βίαν
 ἀτέλεια ν με τῶν κακῶν. Τοῦτο γὰρ οἰκῆσις, ἢ εἰς
 αἰ: διαμονή, καὶ οἷον ἐγκλιθισις. « Ἐν τῇ σαρκί-
 μου, » Τὴν ἀπὸ τῆς παραβίτης εἰσοικισθεῖσαν λέ-
 γει· Οὕτως ὁ ἐν ἀγίοις Μεθούδιος, ἐν τῷ Περὶ ἀναστα-
 σως λόγῳ. « Τὸ γὰρ θέλειν παράκειται μοι. » Τὸ
 θέλειν, φησὶν ἐστι μοι, οὐ ποιῶν δὲ, διὰ τὴν τῆς
 ἁμαρτίας συναρπαγὴν. Καὶ γὰρ με συναρπαζει,
 ἐφ' ᾧ μὴ πρᾶξαι τὰ παρ' ἐμοῦ ἐπαινούμενα, ἀλλὰ
 τὰ ψεγόμενα. « Οὐ γὰρ ὁ θέλω ποιῶ ἀγαθόν. » Δεικνυσι
 τοσαύτην τὴν ἀπάτην τῆς ἁμαρτίας καὶ τὴν πειθῶν,
 ὅτι, ἦσι, Σπουδὴ μοι πρᾶξαι τὸ ἀγαθόν, καὶ σπουδὴ
 μοι μὴ πρᾶξαι τι κακόν, καὶ ὁμως ἐπεισιν ἢ ἐπιθυμία
 ἀ'χμηλωτίζουσα με καὶ πείθουσα τῶν δεδογμένων
 ὑπεριδείν καὶ ἐπιδουατμένων καὶ τὰ αὐτῆς πρᾶ-
 ξαι. « Ἀλλ' ὁ οὐ θέλω κακόν. » Σχεδὸν γὰρ καὶ ἀδου-
 λήτως πρὸς τὸ κακόν συναρπάζομαι, ὡς εἶναι τὸ
 πᾶν τῶν τὴν ἁμαρτίαν ὑποτιθεμένων διαιμόνων.
 Μικρὰς γὰρ χώρας ἐπιλαβόμενοι ἐκ τῆς ἡμῶν βε-
 θυμίας, τὸ ὅλον ἀνατρέπουσιν. « Ἀλλ' ἢ οἰκοῦσα ἐν
 ἐμοὶ ἁμαρτία. » Ἐπὶ μὲν τοῦ ἀγαθοῦ, οὐκ εἰπὼν
 οἰκῆσιν, ἐπὶ δὲ τῆς ἁμαρτίας εἶπε. Λοιπὸν γὰρ ἐκ
 τοῦ αἰ: ἁμαρτάνειν, εἰς ἔξιν τινὰ τῆς ἁμαρτίας
 ἔλθομεν. Τὸ γὰρ ἄγαν ἔθος ἴσα φύσεως γίνεται.

Εὐρίσκω ἄρα τὸν νόμον τῷ θέλοντι ἐμοὶ ποιεῖν
 τὸ καλόν, ὅτι ἐμοὶ τὸ κακόν παράκειται. Συνή-

A novi quid operer. « Non enim quod volo, etc. »
 Non hoc dicit: Me etiam invitum cogit peccatum:
 sed ejus deceptionem vult ostendere, et quomodo
 sua dulcedine sensum corripiat, nam frequenter
 quod et damno et odi, in hoc corripior: « Si au-
 tem quod non volo hoc facio, consentio legi quod
 bona sit. » Non parvum refert legis encomium.
 Nam ipsum non velle peccatum, inquit, a legis
 doctrina habeo; quomodo ergo causa esset præ-
 ceptor, qui videlicet quod bonum est docuit? Causa
 autem est is qui adeo mollis est, ut ob temporalem
 peccati delectationem hujusmodi faciat quorum
 idse etiam accusator est, et priusquam ageret et
 postquam peregit. « Sed quod habitat in me pec-
 catum. » Et quomodo peccatum operatur illud?
 B Rei dulcedinem mihi objicit, atque ita me decipit,
 ne in his perseverem quæ judicavi ac optavi.

CAPUT XI.

De affectibus humanæ naturæ, quæ impossibilem
 reddunt conformitatem ad legem.

VII, 18-20. Novi enim quod non habitat in me,
 hoc est in carne mea, bonum. Nam velle adjacet mihi,
 at ut faciam bonum non invenio. Non enim quod
 volo facio bonum, sed quod non volo malum hoc ago,
 Si autem quod non volo hoc facio, jam non ego ope-
 ror illud, sed quod habitat in me peccatum.

295 Arbitrii libertatem vult ostendere, quodque
 homo dominus sit potentia ad utrumque tam bo-
 num quam malum. Ait ergo: Non habitat in me
 bonum, non mihi sorte datum, aut necessitate
 quadam apud me permanens habeo, ut bona ope-
 rer, ita ut etiam vi quadam illud abstraheret me
 a malis. Nam ea dicitur habitatio, perpetua vide-
 licet permanentia ac veluti residentia, « In carne
 mea. » Eam dicit quæ a transgressione inhabitata
 est. Ita habet divus Methodius in libello de resur-
 rectione. « Nam velle adjacet mihi. » Velle, inquit,
 est mihi, non tamen facio propter peccati correptionem;
 me enim corripit ne ea faciam quæ a me
 collaudantur, sed quæ vituperantur. « Non enim
 quod volo facio bonum. » Ostendit tantam esse pec-
 cati deceptionem ac suadelam, ut studium mihi,
 inquit, sit, ut faciam bonum, et studium mihi sit,
 ne operer malum: et tamen invadit me concupi-
 scentia, meque ducit captivum, suadeus ut ad man-
 data et res studiosas conniveam, ac ea quæ ipsius
 sunt operer. « Sed quod non volo malum. » Ferme
 vero invitum ad malum corripior, ut sit omne nego-
 tium adhortantium ad malum diæmonum. Illi nam-
 que parva occasione ex nostra segnitie apprehensa,
 totum subvertunt. « Sed quod habitat in me pec-
 catum. » In bono quidem non dixit habitationem, in
 peccato vero dixit. Siquidem ex hoc quod continue
 peccamus, in habitum quemdam peccati venimus;
 vehemens enim consuetudo æqualis naturæ efficitur.

VII, 21-23. Invenio igitur legem volenti mihi fa-
 cere bonum, quod mihi malum adjaceat. Oblector

enim lege Dei secundum internum hominem : sed A video aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ : et captivum me ducentem lege peccati, quæ est in membris meis.

Obscurum est quod in litteræ contextu dicit. Est autem hujusmodi. Laudo, inquit, legem secundum conscientiam, et illam invenio legem quæ exhortationem mihi præbeat ubi bonum agere elegerim. Quid igitur inde consequitur? Malum, inquit, operor, quia mihi malum adjacet; id est, assidue urget. Itaque neque mihi bonum operari volenti sufficiens est lex ut auxilietur; nihil enim aliud potest lex quam adhortari. Igitur **296** dimittenda est (nam id quod a Paulo instituitur), veniendumque ad Christum, qui non modo adhortatur, verum etiam tollit quod prius perpetratum erat peccatum per baptismum, et ad hæc salvat et auxiliatur. — *Præterea et alio modo.* Ex his, inquit, quæ dixi, et ex his quæ consideravi, hoc mihi tandem concluditur: quidnam quod lex sit? lex quidem ad bonum volenti mihi facere bonum idque solum tribuit. Nam malum reperio quod similiter mihi adjaceat, et nihil ex lege melior effectus sum, nisi etiam nocumentum magis susceperim: quia adjacere mihi et veluti vicinum esse mihi malum, præbuit ansam mali. Lex itaque solum fuit mihi ad bonum, aliudque nihil contulit. Unde illud manifestatur? Quia malum mihi eodem modo adjacet. — *Vel ita:* Invenio igitur legem bonam, ut addatur Bonam, et in hyperbato et a communi sensu positum. Invenio, inquit, legem bonam mihi volenti facere bonum. Cur ergo non facis illud? Quia malum mihi adjacet. Bonum itaque legis in sola legislatione est: neque enim liberare etiam valet a malo et salvum facere, ideoque dimittenda est et ad Christum accedendum. — *Vel ita potius.* Invenio igitur legem, hoc est, intellexi et deprehendi vim et naturam legis, exacte de ea comperi quod nihil potuerit. Unde hoc manifestum est? Quia volenti mihi facere bonum, nihil fert auxilii, sed similiter malum adjacet, inefficax est mihi ad agendum quod cupio. In hoc ergo diligenter de lege comperi quantum possit, quæ sit ejus natura: quin in me volente bonum operari invenio adjacere malum, neque ab ea ejectum est a me. Et item quæ a Paulo dicuntur in sequentibus, possent duarum, prædictarum explicationum esse confirmativa, utraque sententia locum habente, et litteræ consequentiam nullo impedimento servante. Possibile est autem et hoc modo propius ad verba intelligi. Invenio igitur quod volenti mihi facere bonum secundum legem adjaceat malum. Etenim qui juxta Evangelium volunt facere bonum, non inveniunt adjacere sibi malum. Per baptismum enim ejectam et expulsum est. Itaque oportet per baptismum ad Christum accedere relicta lege. Poteris hoc quoque modo non immerito interpretari.

297 Comperio legem veluti auxiliarem, magis

δομῆ γὰρ τῆ νόμῳ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν ἴσω ἀνθρώπων· βλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσι μου ἀντιστατοῦμένον τῆ νόμῳ τοῦ νοῦς μου, καὶ αἰχμαλωτίζοντά με τῆ νόμῳ τῆς ἀμαρτίας, τῆ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσι μου.

Ἄσαοὺς τὸ εἰρημένον ἐν τῇ τάξει. Ἔστι δὲ. Ἐπεικῶ τὸν νόμον, φησί, κατὰ τὸ συνειδὸς, καὶ αὐτὸν δὲ εὐρίσκω τὸν νόμον ἐμοὶ τὸ καλὸν ποιεῖν προσηγομένην προτροπὴν παρέχοντα. Τί οὖν μετὰ τοῦτο; Τὸ κακὸν πράττω, φησὶν, ὅτι ἐμοὶ τὸ κακὸν παράκειται. Τουτέστιν ὅτι ἐκμελῶς ἔγκειται. Ὅστε οὐδὲ βουλομένην μοι τὸ καλὸν πράξει, ἰκανὸς ἔστιν ὁ νόμος βοηθῆσαι· πλὴν γὰρ τοῦ προτρέψασθαι· οὐδὲν ἰσχύει. Τοιγαροῦν ἀφετέον τὸν νόμον (τοῦτο γὰρ τὸ κατασκευαζόμενον αὐτῷ), καὶ προφελευστῆρον τῷ Χριστῷ, ὃς οὐ προτρέπεται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀντιρεῖ τὴν προγενομένην ἀμαρτίαν διὰ τοῦ βαπτίσματος, καὶ μετὰ τοῦτο σώζει καὶ βοηθεῖ. — Ἄλλως· Ἐξ ὧν εἶπον, φησὶ, καὶ ἐξ ὧν ἐσκόπησα, τοῦτό μοι συμπεραίνεται καὶ τοῦτο εὐρίσκω. Ἡεῖον; Τὸ εἶναι τὸν νόμον, νόμον μὲν εἰς τὸ καλὸν τῷ θελόντι ἐμοὶ ποιεῖν τὸ καλὸν, τοῦτο μόνον χαριζόμενον. Τὸ γὰρ κακὸν εὐρίσκω, ὅτι ὁμοίως ἐμοὶ παράκειται, καὶ οὐδὲν ἐδελτιώθη ἐκ τοῦ νόμου, εἰ μὴ καὶ βλάβην μᾶλλον ἐδεξάμην, ὅτι παρακείσθαι μοι, καὶ οἷον ἐγγίξειν μοι, τὸ κακὸν παρέσχεν ἀπορρομήν. Ὁ νόμος οὖν μόνον, φησὶν, ἐγένετό μοι εἰς τὸ καλὸν, ἄλλο δὲ οὐδὲν. Πόθεν δὴλον; Ὅτι τὸ κακὸν μοι ὡσαύτως παράκειται. Ἡ καὶ οὕτως εὐρίσκω ἄρα τὸν νόμον καλὸν ἢ τὸ, « Κακὸν, » καὶ ἐν ὑπερβατῶν, καὶ ἀπὸ κοινοῦ κείμενον. Εὐρίσκω, φησὶ, τὸν νόμον καλὸν ἐμοὶ τῷ θέλοντι ποιεῖν τὸ καλὸν. Τί οὖν οὐ πράττετε αὐτό; Ὅτι τὸ κακὸν μοι παράκειται. Ὅστε τὸ καλὸν τοῦ νόμου, ἐν τῷ μόνον νομοθετεῖν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ῥύσει τοῦ κακοῦ καὶ σώζειν ἰσχύει. Διὸ ἀφετέον αὐτοῦ, καὶ προσιτέον Χριστῷ. Ἡ μᾶλλον οὕτως· Εὐρίσκω ἄρα τὸν νόμον, τουτέστι, Κατενόησα καὶ καταλαβόμεν τὴν ἰσχὺν καὶ τὴν φύσιν τοῦ νόμου. Ἐξἑῦρον αὐτὸν ἀκριδῶς, ὅτι οὐδὲν μοι βοηθῆσαι ἰσχύσει Πόθεν δὴλον; Ὅτι θελόντι μοι ποιεῖν τὸ καλὸν οὐδὲν ἐπικουρεῖ, ἀλλ' ὁμοίως τὸ κακὸν παράκειται, ἀπρακτόν μοι τὸ θελεῖν ποιῶν. Ἐν τούτῳ οὖν εἶρον ἀκριδῶς τὸν νόμον ὅσον ἰσχύει, καὶ τίς ἔστιν ἡ φύσις αὐτοῦ, ἐν τῷ ἐν ἐμοὶ τῷ θελόντι ποιεῖν τὸ καλὸν εὐρίσκω, ὅτι τὸ κακὸν παράκειται, καὶ οὐκ ἀπελήλαται ὑπ' αὐτοῦ ἐξ ἐμοῦ. Καὶ εἴη ἂν καὶ τὰ ἐφεξῆς βεβησόμενα Παύλῳ, τῶν προειρημένων δύο διελήψεων κατασκευαστικῶς. Ἐκατέρας ἐγγωροῦσης διανοίας, καὶ τὴν ἀκολουθεῖν ἀπρακτοῦ διανοίας. Δυνατὸν δὲ καὶ οὕτως ἐγγύτερον τῆς λέξεως ἐκλαβεῖν. Εὐρίσκω ἄρα τῷ θελόντι ἐμοὶ ποιεῖν τὸ καλὸν κατὰ τὸν νόμον, ὅτι ἐμοὶ τὸ κακὸν παράκειται. Καὶ γὰρ οἱ κατὰ τὸ εὐαγγέλιον θελόντες ποιεῖν τὸ καλὸν, οὐχ εὐρίσκουσιν ὅτι παράκειται αὐτοῖς τὸ κακὸν. Διὰ τοῦ βαπτίσματος γὰρ ἐξώθη καὶ ἀπελήλαται. Ὅστε δεῖ Χριστῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος προστελεῖν, καταλιπόντας τὸν νόμον. Ἐκλάβοις δ' ἂν καὶ οὕτως οὐκ ἀπεικότως

Εὐρίσκω τὸν νόμον ὅσον σύμμαχον μᾶλλον δὲ

συμφωνούντα, τῷ θέλοντι ἔμοι τὸ καλόν. Καὶ τίς χρεῖα συμφωνίας ἢ συμφυγίας; Πολλῆ, φησί. « Διότι ἔμοι τὸ κακὸν παράκειται, » καὶ ἀντιστρατεύεται, καὶ πολυμει, καὶ ἐξῆς. Αὐτὸ οὖν τοῦτο πλατύνει καὶ διαταφεῖ, πῶς συμφωνεῖ ὁ νόμος, πῶς ἐπιτίθεται τὸ κακόν. « Συνήδομα: γὰρ τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ. » Ὡστε κατὰ τοῦτο συμφωνεῖ μοι, καὶ τρόπον τινὰ συμφυγεῖ, εἰ καὶ ἀσθενῶς ἔχει βοηθῆσαι. Ἀντιστρατευομένου γὰρ τοῦ ἑτέρου νόμου, ἦτοι τοῦ τῆς ἁμαρτίας, οὐχ ὀβριζέται καὶ ἐπικουρεῖ. καίτοι: θέλοντι αὐτὸν, καὶ ἠδομένῳ αὐτῷ, ἀλλὰ ἀφίσταται καταλιμπάνων, καὶ μὴ δυναμένου ἑαυτῷ ἀρκεῖται, αἰχμαλωτοῦ γίνομαι. Ἐῖθ' ὁ ἄν, εἰ συνταχθεῖη οὕτως, τῶν εἰρημένων σαφίστερον. Εὐρίσκω ἄρα τῷ θέλοντι ἔμοι τὸ καλόν, ἦτοι τὸν νόμον (ὅτι ἔμοι τὸ κακὸν παράκειται), τῷ θέλοντι ἔμοι ποιεῖν τὸ καλόν, οἷον προτροπὴν καὶ συμβουλήν παρέχοντα, « Βλέπω δὲ ἕτερον νόμον. » Τέσσαρες εἰσὶν ἐνταῦθα νόμοι, περὶ ὧν διαλαμβάνει. Εἰς μὲν ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ, περὶ οὗ φησι: « Συνήδομα: γὰρ τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ. » δεύτερος δὲ ὁ ἀντιστρατευόμενος: τρίτος, περὶ οὗ φησι: « Τῷ νόμῳ τοῦ μου. » Τέταρτος περὶ οὗ λέγει, « Τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας. τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσί μου. » Τούτων ὁ πρῶτος, τὸ εὐαγγελικόν ἐστι παιδεύμα, ἔξωθεν διὰ τοῦ κηρύγματος εἰσὶν καὶ ῥυθμίζον τὴν ψυχὴν. Ὁ δεύτερος ὁ ἀντιστρατευόμενος, καὶ οὗτος τῶν ἐξωθῆν ἐστιν ἐπεισιόντων κατ' ἐνέργειαν τοῦ Πονηροῦ διὰ τῶν λογισμῶν, καὶ τὴν ψυχὴν ἀχμαλωτίζων. Τρίτος, ὅν φησι νόμον νόος. Οὗτός ἐστιν ὁ τῆ φύσει ἡμῶν ἐγκατασπαρεῖς παρὰ τοῦ Δημιουργοῦ, ἐπὶ τὰ τῷ Θεῷ φίλα παρορθύνων. Ὁ τέταρτος, ὁ τῆς ἁμαρτίας νόμος. Οὗτός ἐστιν ὁ φιλαμαρτημίων, ὅς δια τῆς πρὸς τὸ κακὸν συνηθείας, ἐνεκ' ῥῶσεν ἡμῖν τὰς ἁμαρτίας. Ὅρα οὖν πῶς ἐκ διαμέτρου ἐναντίοις περιεστοιχίσιμα νόμοις. Οἱ μὲν γὰρ δύο, ἔξωθεν ἡμῖν ἐπεισεύουσιν, ὁ μὲν πρὸς ἀγαθοεργίαν προσκαλοῦμενος, τούτῳ ἐστὶν ὁ εὐαγγελικός, ὁ δὲ πρὸς κακίαν παρακαλῶν, ὁ ἀντιστρατευόμενος τοῦ Πονηροῦ νόμος. Οἱ δὲ λοιποὶ δύο, ἐνδὸν εἰσι: καὶ τὴν ψυχὴν συνέχουσιν, ὁ μὲν τοῦ νόος, παρὰ τοῦ Δημιουργοῦ ἡμῖν ἐγκατεπεριμένους: καὶ ὀδηγῶν πρὸς τὰ κρείττονα. Ὁ δὲ τέταρτος, ὁ καὶ νόμος ἁμαρτίας, διὰ τὴν πρὸς τὸ κακὸν ἐνεκ' ῥῶσθεις ἐν ἡμῖν. Διὸ πρότερον: πῶς ἀκ ἰθὺς εἴπε: « Βλέπω δὲ, φησὶν, ἕτερον νόμον ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νόος μου, » τούτῳ δὲ τῷ ἐμπύτῳ πρὸς τὰ καλὰ, « καὶ ἀχμαλωτίζοντά με τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας, τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσί μου. » Ὡς εἰ ἐλεγε: « Ἐξωθεν εἰσπνέων συγκνεῖ, καὶ ἐρεθίζει πάντα τὸν ἐν ἔμοι ἀποκειμένον κοκιορτόν καὶ βόρβορον, ὃν ἢ πρὸς ἁμαρτίαν μοι ἔξισ ἐνεσπίλωσε καὶ ἐνέκαυσεν. — Καὶ ἄλλως. Τρεῖς εἰσι νόμοι. Ὁ γραπτὸς, ὃν νόμον λέγει Θεοῦ: δεύτερος ὁ ἔμπυτος, ὃν λέγει νόμον νόος: τρίτος, ὁ διὰ τῆς ἁμαρτίας ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν ἰσχύσας, ὃν καὶ ἀντιστρατευόμενον λέγει, καὶ ἐν τοῖς μέλεσιν ἔχειν τὴν ἰσχύν τοῦ ἀντιστρατεύεσθαι. Νόμον δὲ τοῦτον, ὡς ἰσχύοντα, καὶ ἔχοντα τοὺς πειθομένους αὐτῷ φησιν. Ἐῖτα οὗτος ὁ νόμος, φησὶν, ὁ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν ἐπεισελθὼν, ὁ ἀντιστρατευόμενος, ἀχμαλωτίζ-

A autem mihi conformem volenti mihi facere bonum. Et quæ utilitas conformitatis vel auxilii? Multa, inquit; « Nam malum mihi adjacet » et repugnat ac præliatur. etc. Hoc ipsum dilatat, et planum facit quomodo conformis sit lex, quomodo malum immineat. « Oblector enim lege Dei. » Itaque secundum hoc conformis est mihi, et quodammodo auxiliatur, quanquam imbecile ferat auxilium. Nam repugnante altera lege puta peccato, non sustinet nec auxiliatur, licet ipsam velim, eaque oblecter, sed me relicto abscedit: cumque ex meipso sufficienter resistere nequeam, captivus fio. Plinius autem esset si his quæ dicta sunt ita conjungeretur. Invenio igitur volenti mihi bonum sive legem, quod malum mihi adiaceat volenti facere bonum, tanquam adhortationem ac consilium præbens. » Sed video aliam legem, etc. » Quatuor sunt hic leges de quibus asserit: una quidem lex Dei de qua ait: « Oblector enim lege Dei; » secunda vero repugnans, tertia de qua dicit: « Legi mentis meæ; » quarta de qua ait: « Lege peccati quæ est in membris meis. » Harum prima est doctrina evangelica, forinsecus per prædicationem ingrediens, animamque componens. Secunda est huic repugnans: et hæc ab externis est, quæ juxta maligni illius operationem per cogitationes subingreditur, animamque ducit captivam. Tertia quam dicit legem mentis: hæc est quæ per naturam in nobis a Creatore disseminata est, ad ea impellens quæ Deo amica sunt. Quarta lex est peccati: hæc est peccati amatrix, quæ diuturna ad malum assuefactione, peccata in nobis obduravit. Vide ergo quomodo contrariis ex diametro cingamur legibus. Siquidem dum extrinsecus nobis subinfluit: hæc quidem ad boni operationem nos provocans, puta evangelica; ista vero ad malum adhortans, nempe repugnans illius maligni lex. Reliquæ duæ intus sunt animamque continent: lex quidem mentis a Creatore in nobis disseminata, et ad meliora deducens Quarta vero, quæ et lex peccati propter habitum ad malum in nobis obdurata. Idcirco attende quanta cum diligentia dixerit: « Video 298 aliam legem repugnantem legi mentis meæ. » Huic, inquam, ad honesta insitæ. « Et captivum me ducentem lege peccati, quæ est in membris meis. » Ac si diceret: Extrinsecus inspirans commovet, et irritat omnem repositum in me pulverem ac lutum quo habitus ad peccatum me contaminavit et inussit. — *Alio quoque modo.* Tres sunt leges: scripta quam Dei legem dicit; secunda insita, quam vocat legem mentis; tertia quæ per peccatum vires in membris nostris accepit, quam dicit repugnantem, et in membris nostris vim habere repugnandi: hanc autem dicit legem eo quod fortis sit et habeat qui sibi pareant. Denique hæc, inquit, lex a peccato in membra nostra ingressa, repugnando ducit me captivum. Sed quomodo? Siquidem quia repugnantiam dixit, ne existimes quod juste captivum ducit et lege belli, subjungit et ait: « Lege

peccati ; » non juste, inquit ; absit ! Quomodo enim justum esset alienum servum et creaturam in suam jurisdictionem ducere ? Quo ergo pacto ? Lege peccati, id est, secundum peccati proprietatem captivum me ducit, juxta propriam illius consuetudinem, ex impudentia, ex multa crudelitate, ex dolo, ex insidiis : non aperto Marte, sed fallendo ac corripiendo. Deinde ne quis dicat : Universum itaque negotium illius est quod captivus effectus sim, si et me captivum ducit, et suo more captivum me tenet insidiis appetens et clam invadens, addit : In membris meis. » Ac si diceret : Quia in his eam collocasse meum est, id quoque mihi imputabitur quod ex eo consequitur. Ita divus Methodius in libello *De resurrectione*. Etenim lex Dei evangelica movet et excitat ea quæ a Creatore in nobis sunt insita ac disseminata ad boni operationem semina. Nam quæque earum legum quæ externe subingrediuntur, quoad suum est ac conforme his quæ in nobis sunt legibus movendo ac excitando : aut ad pie agendum aut impie, nos adhortatur. « Secundum internum hominem. » Internum hominem vocat mentem sive animam. Ait ergo : Non vult mens operari quæ lex illa dicit, ipso tamen peccati tempore per peccatum corripior. Nam hoc dicit aliam legem, quod proprium quiddam et præter legem jubeat.

299 Hæc itaque lex sive peccatum decipit me per eam quæ in membris nostris et in nobis ipsis reposita est concupiscentiam, et me captum ducit. Siquidem peccatum convertit ad ea quæ non conveniunt inexistens in nobis utile desiderium, et nobis ipsis tanquam munitionibus utitur adversus nosmetipsos. « Et captivum me ducentem. » Pulchre dicit captivum me ducentem : » nam pugna mota inter peccatum legisque præcepta, videlicet cogitatione peccato contradicente, discedit cum victoria peccatum. misero homine in captivum assumpto. « Lege peccati. » Legem peccati periphrastice vocat peccatum. « Quæ est in membris meis. » Quæ per mea membra pugnat adversum me. Id autem non est corporis condemnatio. Non enim si regis domum occupet tyrannus, continuo domus in causa est.

VII, 24, 25. « Miser ego homo : quis me eripiet ex corpore mortis hujus ? Gratias ago Deo meo, per Jesum Christum Dominum nostrum. Itaque idem « ego mente quidem servio legi Dei, carne autem legi peccati »

Quis me eripiet ex corporalibus meis actionibus spiritualem mortem inducentibus ? Vel : Quis me eripiet ne corripiar a concupiscentiis quæ in corpore sunt, quæque mors nobis sunt ? Quis nempe alius præter Christum ? Nam id tacite significat. « Gratias ago Deo, quis me eripuit per Dominum nostrum Jesum Christum. » Neque enim lex liberat, neque mea voluntas licet summe laborans. « Gratias ago Deo. » Quia ipse, inquit, me eripuit per mortem Filii sui. « Mente quidem servio legi

ζει ms. Ἄλλὰ πῶς ; Ἐπειδὴ γὰρ ἀντιστρατεῖαν εἶπεν, ἵνα μὴ νομίσης ὅτι δικαίως αἰχμαλωτίζει καὶ νόμῳ πολέμου. ἐπάγει καὶ φησι : « Νόμῳ ἁμαρτίας, » οὐ δικαίως, φησί. Μὴ γένοιτο Παῖον γὰρ δίκαιον, τὸν ἀλλότριον δοῦλον καὶ ποίημα ὑφ' ἐκστῆ ποιεῖν Ἄλλὰ πῶς ; Νόμῳ ἁμαρτίας. Τουτίστι, Κατὰ τὸ ἴδιωμα τῆς ἁμαρτίας με αἰχμαλωτίζει, κατὰ τὸ οἰκεῖον ἔθος αὐτῆς. ἐξ ἀναίσχυνης, ἐκ πολλῆς λαμοσύνης, ἐξ ἐπιβουλῆς, ἐξ ἐνέδρας, οὐκ ἐκ τοῦ φανεροῦ, ἀλλ' ἀπατῶσα καὶ συναρπάζουσα. Ἐἴτα ἵνα μὴ τις εἴπῃ· Οὐκοῦν τὸ ὅλον ἐκείνης ἐστὶ τὸ αἰχμαλωτῆσθαι με, εἶπερ καὶ αἰχμαλωτίζει με, καὶ τῷ οἰκείῳ ἔθει με αἰχμαλωτίζει, ἐνεδρεύουσα καὶ κρυφίως ἐπιτιθημένη, προσθήσει, « Ἐν τοῖς μέλεσί μου. » Οἶον, ὅτι τὸ, ἐγκαθιδρύσει αὐτὴν ἐν τούτοις, ἐμὸν ἐστὶ, καὶ ἐξῆς. Οὕτως ὁ ἐν ἀγίοις Μεθόδιος ἐν τῷ Περὶ ἀσπίσεως λόγῳ. Καὶ γὰρ ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ ὁ εὐαγγελικὸς, κινεῖ καὶ ἐρεθίζει τὰ ἐν ἡμῖν ἔμφυτα καὶ ἐγκατεσπαρμένα παρὰ τοῦ Δημιουργοῦ πρὸς ἀγαθοεργίαν σπέρματα. Ἐκκιστος γὰρ τῶν ἐξωθεν ἐπειτεινῶν, τὸν οἰκεῖον καὶ κατάλληλον τῶν ἔνδον καὶ ἐν ἡμῖν ὄντων νόμων, κινῶν καὶ διερεθίζων, ἢ εὐσεβεῖν ἢ ἀσεβεῖν ἡμᾶς προτρέπεται. « Κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον, » τὸν νοῦν ἤτοι τὴν ψυχὴν καλεῖ. Φησὶν οὖν, ὅτι Οὐ θέλει ὁ νοῦς πράττειν ἄπρὸ ὁ νόμος λέγει, ἀλλ' ἐν αὐτῷ, φησί, τῷ καιρῷ τῆς ἁμαρτίας, διὰ τῆς ἁμαρτίας συναρπάζομαι. Ταύτην γὰρ φησὶν ἕτερον νόμον, διὰ τὸ ἴδιόν τινα καὶ ἔξω τοῦ νόμου ἐπιτάσσειν.

Οὗτος τοιγαροῦν ὁ νόμος, ἤτοι ἡ ἁμαρτία, ἀπαιτῆ με διὰ τῆς ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν καὶ ἐν ἡμῖν αὐτοῖς ἐγκειμένης ἐπιθυμίας, καὶ αἰχμαλωτίζει με. Τὴν γὰρ ἐν ἡμῖν πρὸς τὸ συμφέρον ἐνοῦσαν ἐπιθυμίαν, εἰς τὰ ἀτόμφορα τρέψασα ἡ ἁμαρτία, ἡμῖν αὐτοῖς χρῆται καθ' ἡμῶν ἐπιτειγίσμασι. — [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.] « Καὶ αἰχμαλωτίζοντά με. » Καλῶς εἶπεν, « Αἰχμαλωτίζοντά με. » Μάχης γὰρ κινουμένης μεταξὺ τῆς ἁμαρτίας καὶ τῶν τοῦ νόμου ἐπιτηγμάτων, φησὶν τοῦ ἀντιλέγοντος λογισμοῦ τῆς ἁμαρτίας, ἀπεισι νικήσασα ἡ ἁμαρτία, αἰχμαλωτὸν λαβοῦσα τὸν ταλαίπωρον ἄνθρωπον. » Τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας. » Νόμον ἁμαρτίας, περιφραστικῶς τὴν ἁμαρτίαν καλεῖ. « Τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσί μου. » Τῷ διὰ τῶν μελῶν μου, φησί, πολεμοῦντί μοι. Τοῦτο δὲ οὐ κατάγνωσις τοῦ σώματος. Οὐ γὰρ εἰ βασιλέως οἰκίαν τύραννος καταλάβοι, ἤδη τῆς οἰκίας ἡ αἰτία.

Ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος· τίς με βύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου ; Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. Ἄρα οὖν αὐτός ἐγὼ τῷ μὲν νοῦ δουλεύω νόμῳ Θεοῦ, τῇ δὲ σαρκὶ νόμῳ ἁμαρτίας.

Τίς με βύσεται, φησὶν, ἐκ τῶν σωματικῶν μου πράξεων, τῶν τὸν νοῦτὸν ἐπαγρουσῶν θάνατον ; Ἡ, τίς με βύσεται ἀπὸ τοῦ μὴ συναρπάζεσθαι ὑπὸ τῶν ἐν τῷ σώματι ἐπιθυμιῶν, αἱ θανάτους εἰσὶν ἡμῖν ; Τίς μὲν οὖν ἄλλος ἢ ὁ Χριστός ; Τοῦτο γὰρ ἡρέμια ἐμφανεῖ. « Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ ὅστις με ἐβύσαστο διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Οὕτως γὰρ ὁ νόμος βύσεται. οὕτως ἡ ἐμὴ πρᾶξις σπουδάζουσα. « Εὐχαριστῶ Θεῷ. » Ὅτι αὐτός με, φησὶν, ἐβύσαστο διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. « Τῷ μὲν νοῦ

δουλεύω νόμῳ Θεοῦ. « Ὅσον, φησὶν, ἦκεν εἰς τὴν προαίρεσιν τὴν ἐμὴν, ὃ ἔλεγεν ἄνω. « Συνῴδομαι γὰρ κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ. » — « Τῆ δὲ σαρκὶ νόμῳ ἁμαρτίας » Ἡ γὰρ ἁμαρτία διὰ τῆς σαρκὸς, καὶ τῶν αὐτῆς ἐπιθυμιῶν, τὰ ἑαυτῆς ἐνεργεῖ.

Οὐδὲν ἄρα νῦν κατακριμα τοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα. Ὁ γὰρ νόμος τοῦ πνεύματος τῆς ζωῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἡλευθέρωσέ με ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου.

Ὁ μὲν νόμος οὕτως, φησὶν, ὃ δὲ γε Χριστὸς οὐ μόνον τῶν προγενομένων ἀπέλλαξεν ἁμαρτιῶν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ μέλλον ἀχειρώτους ἐποίησε. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, « Οὐδὲν ἄρα νῦν κατακριμα, » οἷον, οὐδὲ μία διὰ ἁμαρτίαν καταδικα, τοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν. Τί οὖν; Οὐδὲ μία καταδικη οὐδὲ ἁμαρτιῶν νῦν; Ἀποκλιζέται αὐτό; « Οὐχί, » φησὶν, ἀλλ' ἐκείνοιο, ὅσοι μὴ ἐκόντες σαρκικῶν ζῶσι ζωῆν. Εἰ γὰρ μόνον προέλοιτο πνευματικῶς ζῆν. οὐχ ἁμαρτήσανται. Ἐπὶ δὲ γε τοῦ νόμου, οὐδὲ ὃ βουλούμενον ἔην ὁρθῶς, ἴσχυε, μηδενὸς βοηθουντος, μηδὲ συνεπιχούοντος. « Τοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Οἷον, τοῖς οὕσι ἐν τῇ Χριστοῦ πίστει. ἔλομένοις πνευματικῶν ζῶν. « Ὁ γὰρ νόμος τοῦ Πνεύματος τῆς ζωῆς. » ὡπερ νόμον ἁμαρτίας τὴν ἁμαρτίαν φησὶν, οὕτως καὶ νόμον Πνεύματος τὸ Πνεῦμα, ὅπερ, φησὶν, ἔστι ζωῆς χορηγὸν καὶ δοτικόν. Τοῦτο τοιγαροῦν τὸ Πνεῦμα διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ (αὐτὸς γὰρ ἡμῖν αἴτιος τῆς δωρεᾶς τοῦ Πνεύματος, ὃ λύσας τὴν ἁμαρτίαν, καὶ ἐπισπατάμενος καθὼς ἔστιν ἄνθρωπος τὸ Πνεῦμα. καὶ ἡμῖν μεταδοῦς) τοῦτο τοιγαροῦν τὸ Πνεῦμα ἡλευθέρωσέ με ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ ἐντεῦθεν θανάτου, ὀδηγοῦν πρὸς τὰ βελτίω. Νόμος Πνεύματος τοῦ ζωοποιούοντος, ἔργον τοῦ ζωοποιού Πνεύματος, νόμου ἁμαρτίας τῆς θανατούσης, ἔργον τῆς θανατοποιού ἁμαρτίας.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

Περὶ ἀποδόσεως τῶν εὐσεβῶν παθημάτων, διὰ τῆς πρὸς τὸ Πνεῦμα συμπώσεως.

Τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου ἐν ᾧ ἡσθῆνε: διὰ τῆς σαρκὸς, ὃ Θεὸς τὸν ἑαυτοῦ Υἱὸν πέμψας ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, καὶ πρὸ ἁμαρτίας κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί. Ἴνα τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῆ ἐν ἡμῖν, τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ Πνεῦμα.

Ὁρᾷς ὅτι οὐ τοῦ νόμου καταψήφίζεται; οὐ γὰρ εἶπε, Τὸ πονηρὸν τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἔκακούργει, ἀλλὰ, « Τὸ ἀδύνατον, καὶ ἐν ᾧ ἡσθῆνε, » ὡς [εἰ] εἶπεν, Ἦθελε σῶσαι, ἀλλ' οὐκ ἴσχυεν. « Ἐν ᾧ, φησὶν, ἡσθῆνε. » Ἐπειδὴ ἡσθῆνε: διὰ τῆς σαρκὸς, τουτέστι, τοῦ φρονήματος αὐτῆς. οὐ γὰρ τὴν σάρκα διαβάλλει. « Ὁ Θεὸς τὸν ἑαυτοῦ Υἱὸν πέμψας. » Ἄνω εἰπὼν τὸ Πνεῦμα ἡλευθέρωσά με, νῦν τὸν Υἱὸν λέγει. Κοινῇ γὰρ εὐδοκίᾳ τῆς ἀγίας Τριάδος σεσωσάμεθα. « Ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας. » Τὸ, « Ἐν ὁμοιώματι, » οὐ πρὸς τὸ, « σαρκὸς, » ὁρᾷ, ἀλλὰ πρὸς τὸ, « σαρκὸς ἁμαρτίας. » Οὐ γὰρ ἄλλην παρὰ τὴν ἡμῶν ἦνωσεν ἑαυτῶν ἔπαγε! ἀλλ' οὐχ ἁμαρτωλὴν, ἀλλ' ἀναμάρτητον,

A Dri. » Quantum ad meam attinet voluntatem : quod in superioribus dicebat : « Oblector enim secundum internum hominem, lege Dei » — « Carne autem legi peccati. » Nam peccatum per carnem et illius cupiditates quæ sua sunt operatur.

VIII, c. 2. *Nulla igitur nunc est condemnatio his qui sunt in Christo Jesu, qui non juxta carnem ambulat, sed juxta spiritum. Nam lex spiritus vitæ quæ est per Christum Jesum, liberum me reddidit a lege peccati et mortis.*

300 Ita quidem lex, inquit : Christus vero non modo a prioribus liberavit peccatis, verum etiam in futurum reddidit inexpugnabiles. Nam hoc significat : « Nulla igitur nunc est condemnatio, » id est ne ulla quidem propter peccatum est condemnatio his, qui sunt in Christo Jesu, qui non juxta carnem ambulat. Quid ergo? An nulla condemnatio nunc est neque peccatum? An securus de hoc reddit? « Non, » inquit ; sed illis loquitur, quicumque non sponte carnali vita vivunt. Nam si spiritualiter tantum vivere eligant, non peccabunt. Sub lege vero nec si voluisset quis, recte vivere poterat, nullo auxilium ferente neque confortante. « His qui sunt in Christo Jesu. » Ac si dicat : Qui sunt in Christi fide, qui vitam eligunt spiritualem. « Nam lex spiritus vitæ. » Sicut legem peccati dicit peccatum, ita et legem Spiritus dicit Spiritum: qui vitæ dux est ac dator. Hic itaque Spiritus per Christum Jesum (nam nobis etiam hic est causa doni Spiritus qui peccatum solvit, et secundum quod homo est, Spiritum attraxit nobisque tradidit); hic, inquam, Spiritus liberum me reddidit tum a peccato tum a morte, quæ inde sequebatur, ad meliora deducens, lex Spiritus vivificantis sive vivificus spiritus, a lege peccati mortificantis, sive a mortifero peccato.

CAPUT XII.

De permutatione naturalium affectuum per conformitatem ad Spiritum.

VIII. 3, 4 *Etenim quod impossibile erat legi ea parte qua imbecillis erat per carnem, Deus proprio Filio misso in similitudine carnis peccati præstitit, et pro peccato condemnavit peccatum per carnem. Ut justificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum Spiritum.*

301 Vides quod legem non condemnet? Neque enim dixit: Quod malum erat legis ea parte qua malum iuferebat; sed « Quod impossibile erat, ea parte, qua imbecillis erat; » ac si dixisset: Voluit salvare, sed non potuit. « Ea parte qua Imbecillis erat. » Quandoquidem imbecillis erat per carnem, id est, fastum sive sensum illius; neque enim carnem calumniatur. « Deus proprio Filio misso. » Cum dixisset superius Spiritum libertati restituisse: nunc Filium dicit. Nam communi sanctæ Trinitatis beneplacito salvati sumus. « In similitudine carnis peccati. » Quod dicitur : « In similitudine, » non ad dictionem carnis respicit, sed simul ad utrumque

carnis peccati. Non enim aliena sibi univit a nostra. Absit! Verum non eam quæ peccato obnoxia esset, sed quæ impeccabilis, tanquam dixisset: In similitudine peccatricis, sive peccato obnoxie carnis, impeccabili tamen carne. Divus Cyrillus, decimo quinto libro *Adversus Julianum*: Corpus, inquit, Christi non erat peccati corpus, sed similitudo carnis peccati. » Ostenditur Dominus naturales suscepisse affectiones ad confirmationem veræ et non phantasticæ incarnationis sive susceptione humanitatis; affectiones vero quæ a malitia oriuntur, quæcunque puram vitam nostram commaculant, tanquam immaculata divinitate indignas rejecisse. Propterea dictum est ipsum factum esse in similitudine carnis peccati. Carnem itaque nostram cum naturalibus suis affectionibus accepit, sed peccatum non fecit. « Et pro peccato condemnavit peccatum. » Non quocunque modo, inquit, aut nulla facta discussione juxta suam potentiam condemnavit peccatum, sed convictum primo maxime lapsum esse ac deliquisse. Nam hoc manifestat quod ait, et pro peccato, ostendens peccatum impudenter deliquisse. — *Alio modo.* Dupliciter contingit hunc locum interpretari. Vel hoc loco distinguendo, « Pro peccato, » ut sit sensus: « Pro peccato, » id est, causa peccati ut ipsum auferret, et nos ab eo liberos redderet. Quo ergo modo illud abstulit? Condemnans ipsum Non enim simpliciter aut absoluto potentia, sed in judicium adductum et captum esse declarans. Quomodo igitur captum est ac devictum? Per carnem ipsius. Nam cum ad Christi carnem accedere voluisset nec potuisset, captum est ac devictum. Vel ergo ita intelligendum est hoc loco distinguendo, aut conjungendo istud sequentibus. ut sit sensus: Pro peccato condemnavit peccatum. hoc est, quod maxime deliquisset, **302** ac si dixisset: Quod per bonum perpetrasset malum; quod in superioribus per hyperbolem dicebat peccans peccatum Quo autem modo hoc factum est? quomodo condemnatum est? Per carnem, inquit, ipsius. Nam hoc mirandum est quod per carnem quæ olim peccato obnoxia erat, ipsum condemnavit. Quomodo? Servando videlicet immunem a peccato. Nam cum ita vicisset illud etiam punivit: peccati vero punitio fuit ipsius interemptio; et ita in Dei obsequium mancipando ad interemptionem peccati. « Ut justificatio legis impleretur » et ne quis dicat: Et quid hoc ad nos? ait: Hæc fecit Christus ut finis legis, qui est justificatio, impleretur in nobis Quis est autem finis legis? Ut non essemus maledictioni obnoxii. Impleretur autem in nobis; » Quibus? Qui nolumus, inquit, carnaliter vivere, sed spiritualiter. Ne enim diceres: Victoriam obtinuit Christus, neque deinceps necesse est caute vivere, addidit: « Qui non secundum carnem ambulamus. » Ac si dixisset: Per Christum quidem in effectum deductus est in nobis legis scopus, verum tamen a nobis quoque non nihil requiritur. Siquidem ille victoriam dedit ac coronam: nostrum autem est ut data possimus obtinere per bonam conversationem ac fidem, hoc est, quod ait, « Secundum Spiritum. »

ὡς εἰ εἶπεν· Ἐν ὁμοιώματι ἁμαρτωλῆς σαρκὸς, ἀναμίρτητον δέ. Ὁ ἐν ἀγίοις Κύριλλος ἐν βιβλίῳ αἰ τῆς Κετὰ Ἰουλιανοῦ, « Τὸ σῶμα, φησί, τοῦ Χριστοῦ, οὐκ ἦν ἁμαρτίας σῶμα, ἀλλ' ὁμοίωμα σαρκὸς ἁμαρτίας » Φαίνεται ὁ Κύριος, τὰ μὲν φυσικὰ πάθη παραδεχόμενος πρὸς βεβήωσιν τῆς ἀληθινῆς καὶ οὐ κατὰ φαντασίαν ἐνανθρωπήσεως, τὰ δὲ ἀπὸ κακίας παθῶν, ὅσα τὸ κακῆρόν τῆς ζωῆς ἡμῶν καταρρέουσι, ὡς ἀνάγκη τῆς ἀγγράτου θεότητος ἀπωσάμενος. Διὰ τοῦτο εἴρηται, ἐν ὁμοιώματι γεγενῆσθαι αὐτὸν σαρκὸς ἁμαρτίας. Ὥστε σάρκα μὲν τὴν ἡμετέραν ἔλαβε μετὰ τῶν φυσικῶν αὐτῆς παθῶν, ἁμαρτίαν δὲ οὐκ ἐποίησεν. « Καὶ περὶ ἁμαρτίας κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν. » Οὐχ ἀπλῶς, φησὶν, οὐδὲ ἀνεξετάτως, καθὼ δὲ δυνατός ἐστι, κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν, πρῶτον διελέχας τὰ μέγιστα παύουσαν καὶ ἁμαρτάνουσαν. Τοῦτο δηλοῖ τὸ, « καὶ περὶ ἁμαρτίας, » δειξας ἀνακιδῶς ἁμαρτάνουσαν τὴν ἁμαρτίαν. — Ἄλλως. Διχῶς ἐστὶν ἐκλαβεῖν, ἢ στίζοντας ἐνταῦθα, ἵνα ἦ. Ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς Υἱὸν ἐν ὁμοιώματι τῆς ἁμαρτησάσης σαρκὸς. Καὶ, « Περὶ ἁμαρτίας δὲ, » τοῦτο ἐστὶν ἕνεκα τῆς ἁμαρτίας τοῦ ἐξῆραι αὐτήν, καὶ ἐλευθερῶσαι ἡμᾶς ἀπὸ ταύτης. Πῶς οὖν ἐξῆρα; Κατέκρινας αὐτήν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς καὶ ἐξουσιαστικῶς, ἀλλ' ὑπὸ δίκην ἰγαγὼν αὐτήν, καὶ δειξας ἀλοῦσαν. Πῶς οὖν ἐάλω καὶ ἤττηται; Ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ. Προσέβη γὰρ βουληθεῖσα, καὶ μὴ ἰσχύσασα, ἐάλω καὶ ἤττηται. Ἡ οὖν οὕτως ἐκληπτέον ἐνταῦθα στίζοντας, ἢ συνάπτοντας αὐτὸ τοῖς ἐφεξῆς, ἢ ἢ. Καὶ περὶ ἁμαρτίας κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν, τοῦτέστιν, ὡς ὑπερβολόντως ἁμαρτήσασαν, οἷον ὡς διὰ τοῦ ἀγῆθου τὸ κακὸν ἐπιτελέσασαν, ὅπερ ἀνωτέρω ἔλεγε, καθ' ὑπερβολὴν, ἁμαρτωλὸς ἡ ἁμαρτία. Πῶς δὲ τοῦτο γέγονε; καὶ πῶς κατέκρινε; Διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, φησὶν « Ἐν τῇ σαρκί. » Τοῦτέστι, διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, φησὶν. Τοῦτο γὰρ τὸ θαυμαστόν, ὅτι διὰ τῆς σαρκὸς τῆς πάλαι ἐνόγου οὐσίας τῆ ἁμαρτίας, κατέκρινεν αὐτήν. Πῶς; Τῷ φυλάξει διπλαθὴ ἀναμίρτητον. Ταύτη γὰρ νικήσας, αὐτήν καὶ ἐκόλασε. Κόλασις δὲ ἁμαρτίας, ἡ ἀναίρεσις αὐτῆς. Καὶ οὕτω παραδύναμις εἰς τὸν Θεὸν ἐπὶ ἀναιρέσει τῆς ἁμαρτίας. « Ἴνα τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ. » Καὶ ἵνα μή τις λέγῃ, καὶ τί πρὸς ἡμᾶς τοῦτο; φησὶ, ταῦτα ἐποίησεν ὁ Χριστὸς, ἵνα ὁ σκοπὸς τοῦ νόμου (τοῦτο γὰρ, τὸ δικαίωμα) πληρωθῇ ἐν ἡμῖν. Τίς δὲ ὁ σκοπὸς τοῦ νόμου; Τὸ μὴ γίνεσθαι ἡμᾶς ὑπευθύνους τῇ ἀρεῇ. **D** « Πληρωθῆ δὲ ἐν ἡμῖν. » Τίσι; Τοῖς μὴ θελοῦσι φησὶ, σαρκικῶς ζῆν, ἀλλὰ πνευματικῶς. Ἴνα γὰρ μὴ εἴπῃ, Ἐνέκτισεν ὁ Χριστὸς, καὶ οὐκ εἶ χρεία ζῆν ἀσφαλῶς προσέθηκε. « Τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, » ὡς εἰ εἶπε· Κατάρθονται μὲν ἐν ἡμῖν ὁ σκοπὸς τοῦ νόμου διὰ Χριστοῦ, πλὴν ἀλλὰ καὶ ἡμῶν χρεία. Ἐκείνος μὲν γὰρ ἔδωκε τὴν νίχην καὶ τὸν στέφανον, ἡμῶν δὲ τὸ δυνήθηναι κατασχεῖν τὰ δοθέντα, διὰ πολυτέλειαν χρηστῆς καὶ πίστεως. Τοῦτό ἐστι τὸ, « κατὰ Πνεῦμα. »

Οὐ γὰρ κατὰ σάρκα ὄντες, τὰ τῆς σαρκὸς φρο-
νοῦσιν, οἱ δὲ κατὰ Πνεῦμα, τὰ τοῦ Πνεύματος.
Τὸ γὰρ φρόνημα τῆς σαρκὸς, θάνατος· τὸ δὲ φρό-
νημα τοῦ Πνεύματος, ζωὴ καὶ εἰρήνη. Διότι τὸ φρό-
νημα τῆς σαρκὸς, ἔχθρα εἰς Θεόν. Τῷ γὰρ νόμῳ
τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται, οὐδὲ γὰρ δύνανται.
Οἱ δὲ ἐν σαρκὶ ὄντες, Θεῷ ἀρέσαι οὐ δύνανται.

Οἱ ταῖς σαρκικαῖς φησὶν ἐπιθυμίαις ἑαυτοὺς ἐκδε-
δακότες, ταύτας δὲ καὶ ἐν σπουδῇ ἔχουσιν. Ἐπὶ
κοινῷ τὸ, « Φρονοῦσιν. » — Τὸ γὰρ φρόνημα τῆς σαρ-
κὸς, θάνατος. « Φρόνημα τῆς σαρκὸς καλεῖ τὴν γνώ-
δῃ τῆς διανοίας ὁρμήν, καὶ τὴν εἰς τὰς ἀτόπους πρά-
ξεις ῥοπλῆν. Τοῦτο δὲ οὐ διαβόλη, τῆς σαρκὸς. Οὐ
γὰρ εἶπεν, Ἡ φύσις, ἀλλὰ, « Τὸ φρόνημα, » τὸ δυνά-
μενον καὶ ὀρθωθῆναι. Τὸ δὲ φρόνημα τοῦ Πνεύματος,
ἢ Πνεύματι κινουμένη ἐν τῇ διανοίᾳ. « Ζωὴ καὶ εἰ-
ρήνη. » Τὸ μὲν ζωὴ, ὡς πρὸς τὸ εἰρημνιόν, ὅτι
« Τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς, θάνατος. » Τὸ δὲ εἰρήνη,
ὡς πρὸς τὸ εἶρεσι. « Διότι τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς, ἔχθρα
εἰς Θεόν. » [Διότι τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς, ἔχθρα εἰς
Θεόν.] Φρόνημα τῆς σαρκὸς οὐχ ἡ σὰρξ, ἀλλὰ τὸ
πρὸς ἀκρασίαν αὐτῆς ὄρημα. Οὕτως καὶ ὁ ἐν
ἁγίοις Μεθόδιος ἐν τῷ Περὶ ἀναστάσεως. Τῷ γὰρ
νόμῳ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται. Εἶπε τὴν αἰτίαν,
τῆς ἔχθρας, διὰ τὸ μὴ εἶκεν τῷ θεῷ νόμῳ. Καλῶς
φησιν, ὅτι τὸ φρόνημα τὸ σαρκικόν, τῷ νόμῳ τοῦ
Θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται. Ἐν ὅσῳ μὲν γὰρ ἔστι, δη-
λον ὅτι οὐχ ὑποτάσσεται, ἐν ὅσῳ καὶ παρέλθῃ καὶ
ἀπογίνῃται τοῦ ἀνθρώπου, οὐδ' ὄλως ἔστιν. ὡσεὶ οὐδ'
αὐτως ὑποτάσσεται. Πῶς γὰρ ἂν τὸ μὴ ὄν, ἢ ἀντι-
σταίῃ ἢ ὑποταγῇ, τινὲς οὐδ' ὄλως ἄρα δύνανται ὑποτα-
γῆναι τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ. Τίς οὖν ὑποτάσσεται; Ὁ
ἄνθρωπος, ἐν ᾧ τὸ σαρκικόν φρόνημα. Ἄλλ' ἔτι μὲν
τοῦ σαρκικοῦ παρόντος φρονηματος, οὐδ' ἐκεῖνος.
Καταβληθέντος δὲ διὰ μετανοίας καὶ ὑποχωρήσαν-
τος, τότε ἐκεῖνος ἀγαθουργεῖ καὶ ὑποτάσσεται τῷ
νόμῳ τοῦ Θεοῦ. « Οὐ γὰρ δύνανται. » Μὴ θεωρηθῆς
ἀκούων. Οὐδὲ γὰρ δύνανται. Οὐ γὰρ τοῦτο λέγει, ὅτι
ὁ σαρκικόν φρόνημα ἔχων, οὐδέποτε δύνανται Θεῷ
ἀρέσαι, ἀλλ' ἐν ᾧ ἐπιμένει ἐν αὐτῷ οὐκ ἂν ὑποταγῇ
Θεῷ. Ἐπει πῶς μετανοήσαντες πολλοὶ ἐσώθησαν;
Οὐ γὰρ εἶπεν ὅτι ὁ ἔχων αὐτὸ ἄνθρωπος, οὐ δύνα-
ται Θεῷ ὑποταγῆναι, ἀλλ' αὐτὸ τὸ φρόνημα, ὃ εἰσιν
αἱ πονηραὶ πράξεις, ἅς καὶ καταλιπεῖν ἔξεστιν. « Οἱ
δὲ ἐν σαρκὶ ὄντες. » Τίνες δὲ οἱ ἐν σαρκὶ ὄντες; Δη-
λαθῆ οἱ τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς ἔχοντες. Ἐκ παρα-
λήλου γὰρ τὸ αὐτὸ εἶπεν.

Ἔμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκὶ, ἀλλ' ἐν Πνεύματι,
ἐπεὶ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. Εἰ δὲ τις Πνεῦ-
μα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. Εἰ
δὲ Χριστὸν ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν δι' ἁμαρ-
τίαν· τὸ δὲ Πνεῦμα, ζωὴ διὰ δικαιοσύνην· εἰ δὲ
τὸ Πνεῦμα τοῦ ἁγίου οὐκ ἔστιν ἐν ὑμῖν, οὐ δύνα-
ται οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ὃ ἔγειρας τὸν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν,
ζωοποιήσῃ καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν διὰ τοῦ
ἐνοικούντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν.

Διὰ τὴν δοθείσαν, φησὶ, τοῦ Θεοῦ χάριν, οὐκ ἐστὲ
ἐν σαρκὶ, τούτῃστιν ἐν σαρκικαῖς καὶ ἁμαρτωλαῖς

VIII 5 8. *Nam qui carnales sunt quæ carnis sunt
curant : qui vero spirituales, ea quæ sunt Spiritus.
Affectus enim carnis mors ; affectus autem Spiritus,
vita et pax. Propterea quod affectus carnis inimicitia
est ad Deum : nam legi Dei non subditur, neque enim
potest. Qui vero in carne sunt, Deo placere non pos-
sunt.*

Quicarnalibus inquit desiderii seipsos tradide-
runt. hæc sane illis studio sunt. Repete. « Sapiunt. »
« Affectus enim carnis mors. » Affectum vocat car-
nis, terrenum mentis impulsum et inclinationem
ad absurdas actiones. hoc est. non est carnis calu-
mnia ; neque enim dixit natura, sed « Affectus, »
qui etiam corrigi potest. Affectus vero spiritus mens
est, quæ in nobis spiritu movetur. « Vita et pax. »
Vita quidem, nempe ad id relatum quod dictum est.
« Affectus carnis mors ; » pax autem ad id 303
quod sequitur : « Propterea quod affectus carnis
inimicitia est ad Deum. » Et hic affectus carnis
dicitur, non caro. sed impulsus ejus ad intemper-
tantiam. Ita et divus Methodius in libello *De resur-
rectione*. — « Nam legi Dei non subditur. » Causam
dixit inimicitiam : quod non obtemperet legi Dei.
Bene dicit, quod carnalis affectus legi Dei non
subditur : quandiu idem est. manifestum est quod
non subditur. Cum autem transierit ac perditus fue-
rit ab homine, tunc omnino non est. Itaque ne hoc
quidem modo subditur. Quo enim pacto quod non
est, aut resistere aut subdi posset alicui ? Neque
igitur potest omnino subdi legi Dei. Quis ergo sub-
ditur ? Homo in quo carnalis est affectus. At ne ille
quidem, donec præsens adhuc fuerit carnalis affe-
ctus ; ubi vero ejectus fuerit per pœnitentiam et
discussionem ab ipso tunc ille bene operatur. Dei-
que legi subjicitur « Neque enim potest. » Ne tur-
beris cum audis : « Neque enim potest. » Siquidem
non hoc dicit, qui carnalem habens affectum nun-
quam Deo placere possit : sed, dum in eo perseve-
rat, nequaquam Deo subdi potest : alioquin, quomodo
plerique resipiscentes salvati sunt ? Etenim non
dixit quod homo illi adductus Deo subdi nequeat,
sed ipse affectus, qui pravæ sunt actiones, quas
etiam licet deserere. « Qui vero in carne sunt. » Qui
autem dicuntur in carne esse ? Il videlicet qui
carnis habent affectum : ex mutuo enim respectu
idem dixit.

VIII, 9-14. *Vos autem non estis in carne, sed in
Spiritu : Siquidem Spiritus Dei habitat in vobis. Quod
si quis Spiritum Christi non habet, hic non est ejus.
Cæterum si Christus in vobis est, corpus quidem mor-
tuum est secundum peccatum : Spiritus autem vita est
secundum justitiam. Quod si Spiritus ejus, qui exci-
tat Christum ex mortuis, habitat in vobis : qui exci-
tavit Christum ex mortuis, vivificabit et mortalia cor-
pora vestra, propter Spiritum ejus inhabitantem in
vobis.*

Per datam Dei gratiam non estis in carne, hoc
est, in carnalibus et iniquis actionibus, sed in affe-

ctu spirituali. « Siquidem Spiritus Dei habitat in vobis. » **304** Non est hoc loco dictio εἴπερ dubitantis, sed ejus qui certus est ac credit, pro eo quod est: Quandoquidem Spiritus Dei habitat in vobis; sicut et eo loco ubi dicitur: « Siquidem justum est reddere his qui vos affligunt afflictionem ²⁸. » Nam ibi quoque εἴπερ ponitur pro ἐπειδήπερ. — *Alio modo.* Vide quomodo dicat: « Siquidem Spiritus Dei habitat in vobis, » et rursus: « Si Christus est in vobis. » Ubi enim una sanctæ Trinitatis persona habitaverit, ibi tota adest Trinitas. Deinde ait: Quandoquidem Christus in vobis est, mortuo videlicet corpore secundum peccatum, nam hoc significat δι' ἁμαρτίαν: neque enim inhabitaret Christus nisi secundum peccatum esset mortificatum corpus. Mortuum esset ergo corpus secundum peccatum. « Quod si quis Spiritum Christi non habet. » Ne illos mærore afficeret, non dixit: Quod si non habetis, sed, Si quis non habet: tanquam de aliis loqueus. Spiritum autem Christi dixit dona Novi Testamenti. Nam communis est Patris ac Filii Spiritus: ut est illud: « Spiritus autem Patris qui excitavit Jesum ex mortuis: » et rursus: « Spiritus Filii ejus. » — « Cæterum si Christus in vobis est. » Id quod triste erat ad alium et ad unicum retulit, dicens: « Si quis Spiritum Dei non habet; quod autem optabile, ad ipsos et numero multitudinis. Cæterum « si Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est. » Corpus, inquit, mortuum erit quoad peccati operationem, nam hoc significat δι' ἁμαρτίαν. Ostendit quod carnem non accuset. Nam peccato jussit corpus mortificari, hoc est, ne peccatum operaretur. Spiritum vero animum hic appellavit tanquam jam spirituale effectum. Per hunc justitiam prosequi jubet, cujus fructus vita est maxime optabilis: « Spiritus autem vita est. » Ne timeas, inquit, cum mortuum audis: habes namque et vitam nempe Spiritum ad justitiæ operationem. Quemadmodum autem dixit: « Corpus quidem mortuum est, » ita et consequens erat ut diceret, « Spiritus autem vivit » At dixit: « Vita est, » ostendens non tantum vivere Spiritum, sed et vivificare « Qui excitavit Christum ex mortuis. » Excitatus est Dominus noster Jesus Christus a Patre, restituta vita quoad carnem ejus, per Spiritum sanctum qui ipsius est. Itaque dici potest et a Patre excitatus esse. Sed et ipse erat qui per Spiritum sanctum excitabat, **305** omnia namque divina a Patre efficiuntur per Filium in Spiritu. Excitabit ergo et Christus nostra corpora ex mortuis. « Vivificabit et mortualia corpora vestra. » Ad resurrectionis sermonem venit. Quia vero in hac omnes quidem resurgunt: sed alii quidem ad vitam, alij vero ad pœnam, non dixit: Resuscitabit, sed « Vivificabit, » hoc est, ad vitam et gloriam resuscitabit. « Propter Spiritum ejus inhabitantem. »

²⁸ II Thess. 1, 6.

πράξειεν, ἀλλ' ἐν πνευματικῷ φρονήματι. « Ἐπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. » Οὐκ ἔστι τὸ, εἴπερ, ἐνταῦθα ἀμφιβάλλοντος, ἀλλὰ πεπεισμένου, ἀντι τοῦ, ἔπειδήπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ὡς καὶ ἐκεῖ. « Ἐπερ δίκαιον παρὰ Θεοῦ ἀποδοῦναι τοῖς θλίβουσιν ὑμᾶς θλίψιν. » Καὶ γὰρ κάκει τὸ εἴπερ, ἀντι τοῦ ἐπειδήπερ κεῖται. — Ἄλλως. Ὅρα πῶς φησιν, « Ἐπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν » Καὶ πάλιν: « Ἐὶ καὶ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. » Ἐνθα γὰρ ἐν τῶν τῆς ἁγίας Τριάδος οἰκήσει, ἐκεῖ παρεστιν ἡ Τριάς. Εἰτά φησιν « Ἐπειδὴ Χριστὸς ἐν ὑμῖν » δηλονότι: « τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν κατὰ τὴν ἁμαρτίαν. » Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ δι' ἁμαρτίαν. Οὐ γὰρ ἂν ἐνόκει Εριστὸς, εἰ μὴ κατὰ τὴν ἁμαρτίαν τὸ σῶμα νεκρόν. Νεκρὸν οὖν τὸ σῶμα κατὰ τὴν ἁμαρτίαν. « Εἰ δέ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει. » Ἴνα μὴ λυπήσῃ, οὐκ εἶπεν, Εἴ δὲ οὐκ ἔχετε, ἀλλὰ « Ἐἴ τις, » ὡς ἐπὶ ἄλλων. Πνεῦμα δὲ Χριστοῦ εἶπε, τὰ χάρισματὰ τῆς Καινῆς Διαθήκης. Κοινωνὸν γὰρ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα [ΣΥΝΗΡ.]. Τὸ Πνεῦμα δὲ τοῦ ἐγείραντος ἦγον Πατρὸς Ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν. Καὶ πάλιν: Τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. « Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. » Τὸ λυπηρὸν ἐπὶ ἄλλου θεὸς καὶ ἐνός. « Ἡ δὲ τὸς γὰρ, φησὶ, Πνεῦμα Θεοῦ, » τὸ ποθητὸν εἶπεν ἐπὶ αὐτῶν, καὶ πληθυντικῶς. « Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν. » Τὸ σῶμα, φησὶν, ἔσται νεκρὸν, ὡς πρὸς τὴν τῆς ἁμαρτίας ἐνεργείαν. Τοῦτο γὰρ τὸ δι' ἁμαρτίαν Ἔδειξεν ὡς οὐ τῆς σαρκὸς κατηγορεῖ, ἀλλὰ τῆς ἁμαρτίας. Τῆ γὰρ ἁμαρτία προσέταξε τοῦτο γενέσθαι νεκρὸν, ἀντι τοῦ, τὴν ἁμαρτίαν μὴ ἐνεργεῖν. Πνεῦμα δὲ ἐνταῦθα, τὴν ψυχὴν προσηγόρευεν, ὡς πνευματικὴν ἤδη γεγεννημένην. Ταύτη μετιέναι τὴν δικαιοσύνην κλεῖσει, ἥ: καρπὸς ἀξίωστος ἡ ζωῆ. « Τὸ δὲ Πνεῦμα ζωῆ. » Μὴ φοβηθῆς, φησὶν, ἀκούων νεκρῶν. Ἐχεις γὰρ καὶ ζωὴν τὸ Πνεῦμα, εἰς δικαιοσύνης ἐνεργείαν. Ὅσπερ δὲ εἶπε, « Τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν, » οὕτως ἦν ἀκόλουθον εἶπεν, « τὸ δὲ Πνεῦμα ζῶν, » ἀλλ' εἶπε, « ζωῆ, » δεικνύς οὐ μόνον ζῶν τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ ζωοποιόν. « Ὁ ἐγείρας τὸν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν. » [ΚΥΡΙΑΑ.] Ἐγγύερται ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἐνεργουμένης περὶ τὴν σάρκα αὐτοῦ τῆς ζωῆς, διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὃ ἔστιν αὐτοῦ Οὐκῶν καὶ ἐγγύερται λέγοιτο παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ καὶ οὕτως ἦν ὁ ἀναστὰς διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος: πάντα γὰρ ἐνεργεῖται τὰ θεοπρακτῆ παρὰ τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐν Πνεύματι. Ἐγείρει τοῖνον καὶ τὰ ἡμῶν σώματα ἐκ νεκρῶν ὁ Χριστὸς « Ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν. » εἰς τὸν περὶ ἀναστάσεως ἦλθε λόγον. Ἐπει' οὖν ἐν ταύτῃ πάντες μὲν ἀνίστανται: ἀλλ' οἱ μὲν εἰς ζωὴν, οἱ δὲ εἰς τιμωρίαν, οὐκ εἶπεν, Ἀναστήσει, ἀλλὰ, « Ζωοποιήσει, » τουτέστιν, εἰς ζωὴν καὶ δόξαν ἀναστήσει. « Διὰ τὸ ἐνοικῶν αὐτοῦ Πνεῦμα. » Τὴν αἰτίαν εἶπε τῆς ζωοποιήσεως. Οὐ γὰρ τὸ, Ἐνοικῆσαν, ἀλλὰ τὸ Ἐνοικῶν, τὴν δὲ ὅλου μονὴν δηλῶν. Causam dixit vivificationis. Nec dixit: Qui inhabitavit; sed, « Inhabitantem, » significans continuam inhabitationem.

Ἄρα οὖν, ἀδελφοί, φειλίται ἐμὲν οὐ τῆ A
σαρκί, τοῦ κατὰ σάρκα ζῆν. ἢ γὰρ κατὰ σάρκα
ζῆτε, μίλλετε ἀποθνήσκειν. Εἰ δὲ Πνεύματι τὰς
πράξεις τοῦ σώματος θνατοῦτε, ζήσεσθε. Ὅσοι
γὰρ Πνεύματι Θεοῦ ἄγονται, οὗτοί εἰσι υἱοὶ
Θεοῦ.

Μετὰ γὰρ τὴν τοσαύτην χάριν, χρωποῦμεν κατὰ
τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ζῆν, καὶ οὐκ ἔτι κατὰ σάρκα.
Εἴτα ἵνα μὴ νομισθῆ τὰς ἀναγκαίαις ἀναρῆν τοῦ
σώματος ὑπηρεσίας, οἷον τροφήν, ἔνδυμα, ἐπάγει,
« Τὸ κατὰ σάρκα ζῆν. » Τούτῃστιν, ἐν ἀμαρτίαις,
καὶ ἐς τὸ ἐπιτρέπειν ταῖς σαρκιαῖς ἐπιθυμίαις. —
Ἄλλως. Ὅφειλίται ἐμὲν, ζῆν κατὰ τὸ θέλημα τοῦ
Θεοῦ, οὐ κατὰ σάρκα ζῆν, φῆγουν σαρκικῶς καὶ
γρήνωσ. Ζῆν δὲ τῆ σαρκί, φῆγουν τρέφειν καὶ περι-
θάλπειν, οὐκ ἀναρῆ. « Μίλλετε ἀποθνήσκειν. » Τὸν B
ἀθάνατον θάνατον ἐν τῇ γεννῆ. « Εἰ δὲ Πνεύματι
τὰς πράξεις τοῦ σώματος. » Εἰ δὲ διὰ Πνεύματος
ἀγίου τὰς πράξεις τοῦ σώματος, τούτῃστι τὰς πο-
νηρὰς, ἀναρῆτε, ζήσεσθε τὴν μακρὰν ἐκείνην
ζωήν. « Ὅσοι γὰρ Πνεύματι Θεοῦ ἄγονται. » Οὐκ
ἔπει. Ὅσοι Πνεῦμα Θεοῦ λάβωσιν, ἀλλ', « Ὅσοι
Πνεύματι ἄγονται » τούτῃστι παντὸς τοῦ β' οὐ ἡνίο-
χον καὶ ἡγεμόνα προστεθῆσονται. Πάντες μὲν γὰρ οἱ
βαπτίζομενοι Πνεῦμα λαμβάνουσιν, ἀλλ' οὐ πάντες
αὐτῷ τὴν ἡγεμονίαν διδασκῶσιν. « Οὗτοί εἰσι υἱοὶ
Θεοῦ. » Ἴδου καὶ τὴν υιοθεσίαν εὐαγγελίζεται.

Οὐ γὰρ ἐλάβετε πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς
φόβον, ἀλλ' ἐλάβετε πνεῦμα υιοθεσίας, ἐν ᾧ
κ' ἀζομεν, Ἄββᾶ ὁ Πατήρ. Αὐτὸ τὸ Πνεῦμα συμ-
μαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν, ὅτι ἐμὲν τέκνα
Θεοῦ· εἰ δὲ τέκνα, καὶ κληρονόμοι· κληρονόμοι C
μὲν Θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ.

Ἐπειδὴ υιοθεσίας ἐμνήσθη (ἦσαν δὲ καὶ Ἰουδαῖοι
τούτου ἡξωμένοι τοῦ ὀνόματος, ὡς τὸ. « Υἱός μου
πρωτότοκος Ἰσραὴλ. » Καί. « Ἐγὼ εἶπα· Θεοὶ ἐστε
καὶ υἱοὶ Ἰσραὴλ πάντες »), θέλει δεῖξαι πολλὴν τὴν
τῶν υιοθεσιῶν διαφορᾶν. « Οὐ γὰρ ἐλαθόμεν, φησί,
πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον. » Οὐχ ὡσπερ,
φησὶν, Ἰουδαῖοι πνευματικὸν ἐλαθον νόμον, ὡς δοῦ-
λοι εἰς φόβον. Τοῦτο γὰρ ὀηλοῖ τὸ, « πνεῦμα δουλείας. »
Αὐτοὶ γὰρ διὰ τοῦ ἐν χερσὶ τοῦ παρακεμένου φόβου,
ὡς δοῦλοι ἡναγκάζοντο τὰ δέοντα ποιεῖν. Ἡμεῖς δὲ,
φησὶν, ὡς υἱοὶ διὰ τὴν ἐν οὐρανοῖς ἐλπίδα, τὰ δέ-
οντα ποιούμεν. Οὐκοῦν ἐκείνοις μὲν τοῖς ἐν τάξει
δούλων ἐν φόβῳ ζῶσιν, ἄχρη ὀνόματος καὶ τιμῆς ἢ
υιοθεσία, ἡμῶν δὲ κατὰ ἀλήθειαν. Ὅσπερ γὰρ πάντα D
τὰ παρ' αὐτοῖς τύπος ἦν τῶν ἡμετέρων, οὕτως ἡγοῦ-
μαί καὶ τὴν υιοθεσίαν. Πνεῦμα δουλείας, τὸν πνευ-
ματικὸν φησὶ νόμον. Οὐ γὰρ ἐλαθον καθολικῶς πνεῦ-
μα Ἰουδαῖοι. « Ἀλλ' ἐλάβετε πνεῦμα υιοθεσίας. »
— « Ἐλάβετε, φησὶ, πνεῦμα υιοθεσίας. » Πόθεν δὲλον;
Πατέρα κληροῦμεν τὸν Θεόν, φησὶν, « ἐν ᾧ κ' ἀζομεν,
Ἄββᾶ ὁ Πατήρ. » Ἐν αὐτῷ γὰρ τῷ τῆς υιοθεσίας
πνεύματι, τὴν φωνὴν ταύτην ἡξωμεθα προσάπτειν
τῷ Θεῷ, καὶ Πατὴρ α κληροῦμεν αὐτόν. Καὶ πόθεν δὲλον;
Ὅτι καλῶς καὶ ἀρισκόντως τῷ Θεῷ, ταύτην αὐτῷ

VIII, 12-14. Proinde, fratres, debitores sumus non
carni ut servulum carnem vivamus Nam si secundum
carnem vixeritis moriemini. Si vero Spiritu facta
corporis mortificaveritis, vivetis Etenim quicumque
Spiritu Dei ducuntur, hi sunt filii Dei.

Post tantam gratiam debemus secundum Dei vo-
luntatem vivere, et non amplius secundum carnem.
Deinde ne existimet necessaria corporis ministe-
ria tollere, puta cibum ac vestitum, subjungit: Ut
secundum carnem vivamus; • hoc est, in peccatis,
et ut permittamus vitam carnalibus concupiscenti-
is. — *Alio modo.* Debitores sumus, ut secundum
Dei voluntatem vivamus, non vivamus secundum
carnem sive carnaliter ac terreno more. Non au-
tem tollit carne vivere, aut illam alere ac fovere.
« Moriemini. » Immortali morte gehennæ. « Si vero
Spiritu facta corporis. » Si vero per Spiritum san-
ctum corporis actiones, hoc est, prava abstuleritis
vivetis illa beata vita « Etenim quicumque
Spiritu Dei ducuntur » Non dixit: Quicumque
Spiritu Dei acceperunt; sed, « Quicumque Spi-
ritu Dei ducuntur: » hoc est totius vitæ guber-
natorem ac perfectum perficiunt. Omnes enim qui
baptizantur Spiritum accipiunt, sed non omnes illi
presidentiam sui tradunt. • Hi sunt filii Dei. • Ecce
lætam adoptionem annuntiat.

VIII, 15-17. Non enim accepistis spiritum servitutis
rursum ad timorem: sed accepistis spiritum ado-
ptionis per quem clamamus, Abba Pater. Idem Spiritus
una testatur cum spiritu nostro qua sumus filii Dei:
quod si filii, et hæretes, hæredes quidem Dei, cohæ-
redes vero Christi.

306 Quandoquidem adoptionis meminit (erant
autem et Judæi hoc nomine honorati: ut cum
dicitur: « Filius meus primogenitus Israel »²⁵).
Et illud: « Ego dixi: Dii estis et filii Excelsi om-
nes »²⁶), vult ostendere magnam adoptionem dif-
ferentiam: Non enim accepimus, inquit, spiritum
servitutis: nec quemadmodum Judæi spirituales
acceperunt legem tanquam servi ad timorem. Nam
hoc significat spiritum servitutis. Ipsi enim per
timorem quem veluti in manibus aderat, coge-
bantur quasi servi ut facerent quæ deceret. Nos
vero tanquam filii ob spem in cælis repositam
facimus quæ conveniunt. Itaque illis more servorum
in timore viventibus solo nomine conveniebat
adoptio, ut ex eo nomine honorarentur: nobis au-
tem secundum veritatem. Quemadmodum enim
apud illos omnia typus erat nostrorum, ita existimo
et de adoptione. Spiritum servitutis dicit spiritua-
lem legem: neque enim in universum acceperunt
Judæi spiritum: « Sed accepistis spiritum adoptio-
nis. » Unde hoc manifestum est? Patrem, ait, vo-
camus Deum, » per quem clamamus Abba Pater. •
Per ipsum enim adoptionis spiritum digni habemur
qui hanc vocem Deo tribuamus, ipsumque Patrem

²⁵ Exod. iv, 22. ²⁶ Psal. lxxix, 6.

vocemus. Et unde declaratur hoc bene fieri, Deoque gratum esse, ut hanc vocem ad ipsum referamus? Filius nos ita dicere docuit: « Pater noster qui es in cœlis »²⁷, etc. Apostolus vero quia communia esse novit dispensationis erga nos Christi opera, Spiritus, inquit, attestatur. Nam cum Christus hanc tradiderit precationem, etiam Spiritus tradit, et dono per ipsum dato in nobis attestatur. Quid autem attestatur? Quod bene et modo Deo grato ipsum Patrem nostrum dicamus: quod filii ipsius simus adoptati ab eo per baptismum. Quod si filii, et hæredes. Judæi vero licet filii Dei vocabantur, multa tamen utriusque et vocationis et adoptionis differentia. Siquidem illi in figura nominabantur, quemadmodum et alia in figura grætiæ illis contingebant: nos vero non figurative, sed perfecte: et illi quanquam filii vocabantur non tamen ipsis datum erat, ut Deum vocarent Patrem: nobis autem et hoc donatum est, multaque alia est excellentia.

307 • Adoptionis. » Atqui consequens erat, ut diceret: Libertatis: sed tamen quod majus est, dicit: Per quem clamamus • Dicimus enim, • Pater noster, qui es in cœlis. » Posuit autem et Hebraicam dictionem, ut genuinum ac per omnia Patrem significaret. « Ipse Spiritus una testatur. » Quia Judæi Deum Patrem vocabant, ostendere vult quod illis quidem hoc permissum non erat, nobis autem indubie. Quod ex eo manifestum est, quod Spiritus testatur, et ait: Ipse Spiritus, hoc est, ipse Paracletus una testatur cum spiritu nostro id est, dono nobis ab ipso dato. Non enim hæc vox solius doni est, sed ejus quoque qui largitus est, ubi ergo Spiritus testatur, quæ ambiguitas est? • Et hæredes. » Consequenter auget dignitatem. Nam possunt et filii esse, nec hæreditatem suscipere. « Cohæredes autem Christi. » Vides ergo quod alia sit nostra adoptio ab adoptione Judæorum. Siquidem nos etiam hæredes sumus, illi autem non. De eis enim dicit: « Malos male perdet et vineam locabit aliis »²⁸. » Et rursum: « Multi, inquit, venient et accumbent cum Abraham, filii autem regni ejicientur »²⁹, » videlicet Judæi. In id quod dicitur: « Spiritum servitutis. » Quia Judæi adoptionem sibi vindicabant: « Filios, inquit, genui et exaltavi »³⁰; » ostendit quanta sit differentia adoptionis nostræ ac illorum; et ait, quod illi spiritum servitutis acceperant, puta legem, tanquam a spiritu datam, magis aptam servis. Etenim pœnæ paratæ erant etiam corporales, lapidationes ac minæ: « Gladius devorabit vos »³¹, » et ob id multus timor erat præ oculis. Rursumque præmia terrena erant: « Si audieritis me, bona terræ comedetis »³². » Nostra vero præmia sunt bona cœlestia, et mysticæ mensæ communicatio tanquam filiis data. • Cohæredes vero Christi. » Auget dignitatem rursum, nosque Domini propinquos statuere contendit.

²⁷ Matth. vi, 9. ²⁸ Matth. xxi, 41. ²⁹ Matth. viii, 12, ³⁰ Isa. i, 2. ³¹ ibid. 29. ³² ibid. 19.

ἀναπερομεν τὴν φωνήν. Ὁ Υἱὸς ἡμᾶς ἐδίδαξεν οὕτως λέγειν: « Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, » καὶ ἐξῆς. Αὐτὸς δὲ ἐπειδὴ κοινὰ οἶδε τὰ τῆς εἰς ἡμᾶς οἰκονομίας ἔργα τοῦ Χριστοῦ, « Τὸ Πνεῦμα, φησί, συμμαρτυρεῖ. » Χριστοῦ γὰρ παραδεδωκότος ταύτην τὴν εὐχὴν, καὶ τὸ Πνεῦμα παραδίδωσι, καὶ συμμαρτυρεῖ τῷ ἐν ἡμῖν δοθέντι χαρίσματι δι' αὐτοῦ. Τί δὲ συμμαρτυρεῖ; Ὅτι καλῶς καὶ ἀρεσκόντως θεῶν λέγομεν αὐτὸν Πάτέρα ἡμῶν, ὅτι τέκνα αὐτοῦ ἴσμεν, υἱοθετηθέντες αὐτῷ τῷ βαπτίσματι: « Εἰ δὲ τέκνα, φησί, καὶ κληρονόμοι. » Οἱ δὲ γε Ἰουδαῖοι, εἰ καὶ ἐκαλοῦντο τέκνα Θεοῦ, ἀλλὰ πολλὴ κλήσεως ἐκατέρως καὶ υἱοθεσίας ἡ διαφορὰ. Οἱ μὲν γὰρ τυπικῶς ὠνομάζοντο, ὡς περ καὶ τ' ἄλλα αὐτοῖς εἰς τύπον ἐτελεῖτο τῆς χάριτος. Ἡμεῖς δὲ οὐ τυπικῶς, ἀλλ' αὐτοτελῶς. Καὶ οἱ μὲν εἰ καὶ ἐκαλοῦντο υἱοὶ, ἀλλ' οὐκ ἦν αὐτοῖς δεδομένον, τὸ καὶ αὐτοὺς τὸν Θεὸν καλεῖν Πάτέρα. Ἡμῖν δὲ καὶ τοῦτο κεχάριστα, καὶ πολλὰ ἄλλα, διαφορὰ.

« Υἱοθεσίας. » Καίτοι ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν, Ἐλευθερίας, ἀλλ' ὅμως τὸ μᾶλλον λέγει: « Ἐν ᾧ κρίζομεν. » Λέγομεν γάρ: « Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Τέθεικε δὲ καὶ τὴν Ἑβραϊκὴν λέξιν, ἵνα τὸ γνήσιον ἐδείξῃ διὰ πάντων « Αὐτὸ τὸ Πνεῦμα συμμαρτυρεῖ » ἐπειδὴ καὶ Ἰουδαῖοι Πατέρα ἐκάλεον τὸν Θεόν, θέλει δεῖξαι ὅτι: αὐτοῖς μὲν οὐκ ἐπέτρεπτο τοῦτο, ἡμῖν δὲ ναί. Καὶ ὄγλον ἐκ τοῦ μαρτυροῦντο. Πνεύματος, καὶ φησιν: « Αὐτὸ τὸ Πνεῦμα, » τουτέστιν αὐτὸς ὁ Παράκλητος, « συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν, » ὃ ἐστὶ τῷ δοθέντι ἡμῖν παρ' αὐτοῦ χαρίσματι. (Ὁ γὰρ μόνον τοῦ χαρίσματος ἡ τοιαύτη φωνή, ἀλλὰ καὶ τοῦ διαρρησμένου: ἔνθα οὖν τὸ Πνεῦμα μαρτυρεῖ, ποῦ ἐστὶν ἀμοιβή, τίς; » Καὶ κληρονόμοι. » Λοιπὸν αὖτις τὴν ἀξίαν: Ἐνὶ γὰρ τέκνα μὴ κληρονομοῦντα. « Συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ. » Ὅρας ὅτι ἄλλη ἐστὶν ἡ υἱοθεσία ἡμῶν παρὰ τὴν τῶν Ἰουδαίων; ἡμεῖς μὲν γὰρ καὶ κληρονόμοι, οἱ δὲ οὐχί. Φησὶ γὰρ περὶ αὐτῶν: « Κακοὺς κακῶς ἀπολέσει, καὶ ἀμπελώγα ἐκδώσει ἄλλοις. » Καὶ πάλιν: « Πολλοὶ, φησὶν, ἔξουσι καὶ ἀνακληθῆσονται μετὰ Ἀβραάμ, οἱ δὲ υἱοὶ τῆς βριλείας ἐκκληθῆσονται, » ἔξουσι οἱ Ἰουδαῖοι. Εἰς τὸ, « Πνεῦμα δουλείας. » Ἐπειδὴ καὶ Ἰουδαῖοι τῆς υἱοθεσίας μεταποιούντο (« Υἱὸς γὰρ ἐγέννησα καὶ ὕψωσα »), δείκνυσσι πόσον τῆς ἡμετέρας υἱοθεσίας καὶ αὐτῶν τὸ διάφορον. Καὶ φησιν, ὅτι ἐκείνοι πνεῦμα δουλείας ἔλαβον τὸν νόμον, ὡς παρὰ τοῦ Πνεύματος δοθέν, δουλοῖς δὲ ἀρμόζον μᾶλλον. Καὶ γὰρ αἱ τιμωρίαι παρὰ πόδας καὶ σωματικαὶ, λησασμοί, καὶ καόσεις, καὶ ἀπειλαί, « Μάχηρα ὑμᾶς κατιδέεται. » Καὶ διὰ ταῦτα πολλὸς ὁ φόβος πρὸ ὀφθαλμῶν, καὶ αὐ οἱ μισθοὶ ἐπίγειοι, « Ἐὰν εἰσακούσῃτε μου τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε. » Ἡμῶν δὲ οἱ μισθοὶ τὰ οὐράνια ἀγαθὰ, καὶ ἡ τῆς μυστικῆς τραπέζης ὡς υἱοῖς κοινωνία. « Συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ. » Πάλιν αὖτις τὸ ἀξίωμα, καὶ φιλονεικεῖ ἐγγύς ἡμᾶς στήσαι τοῦ Δισπότου.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Επανάληψις περὶ τῆς ἀποκειμένης τοῖς ἁγίοις δόξης.

Ἐπερ συμπίσχομεν, ἵνα καὶ συνοξαρηθῶμεν. Λογίζομαι γὰρ ὅτι οὐκ ἔξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς. Ἡ γὰρ ἀποκαρδοκία τῆς κτίσεως τὴν ἀποκάλυψιν τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ ἀπεκδέχεται. Τῇ γὰρ μεταίτητι ἡ κτίσις ὑπετάγη, οὐχ ἐκούσα, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα ἐπ' ἐλπίδι. ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ.

Ἴνα μὴ βραχυότεροι τὸ πᾶν χάριτος εἶναι λογίζομενοι γινώμεθα, ἀπειτεῖ καὶ τὰ παρ' ἡμῶν. Εἰ γὰρ ἐν τοῖς λυπηροῖς, φησί, κοινωνήσομεν, καὶ ἐν τοῖς ἡρησείοις. « Παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν. » Τὸ πρότακτον τῶν παθημάτων δηλοῖ διὰ τοῦ νῦν καιροῦ. Ἐἴτα δείκνυσι τὸ ὅλον σχεδὸν τῆς χάριτος ὄν, διὰ τὸ νικᾶν τὰς ἀντιδόσεις τὸν Θεόν, καὶ ὅτι οὐκ ἰσχύομεν ἄξιόν τι τῆς ἐκεῖ ἀντιδόσεως παθεῖν ἢ συνεισενέγκαι. « Ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς. » Καλῶς τὸ ἀποκαλυφθῆναι. Ἔστι γὰρ καὶ νῦν, ἀλλὰ κέκρυπται. « Ἡ γὰρ ἀποκαρδοκία τῆς κτίσεως. » Οἷον ἡ ἐπιτεταμένη καὶ σφοδρὰ προσδοκία. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι. Καὶ αὐτὴ, φησὶν, ἡ κτίσις σφοδρὰ προσδοκᾷ τὴν μέλλουσαν ἡμῶν δόξαν. Διὰ τί; Ἄφθαρτος, φησί, πλασθεῖσα, διὰ τὰς τῶν ἀνθρώπων ἀμαρτίας, φθαρτὴ γέγονεν, ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς, ἐξ ἀφθάρτων φθαρτοὶ γεγόναμεν. Βούλεται οὖν ἡ κτίσις, φησὶ, τοὺς ἀνθρώπους τὴν ἀφθαρσίαν ἀπολαθεῖν (ἔσται δὲ τοῦτο ἐν τῇ ἀναστάσει), ἵνα καὶ αὐτὴ τὴν οἰκίαν ἀφθαρσίαν ἀπολάθῃ. Τοῦ γὰρ ἀνθρώπου δι' ὃν γέγονε φθαρτὴ τὴν ἀφθαρσίαν ἀπολαμβάνοντος, καὶ αὐτὴ τὴν οἰκίαν ἀφθαρσίαν συναποληφεται. Προσωποποιία δὲ ἐστὶ τὸ πᾶν, ἵνα τε τῶν ἀγαθῶν τὴν ὑπερβολὴν δῆλώσῃ, καὶ ἵνα δείξῃ ὅτι ἡμεῖς μᾶλλον ὀφείλομεν σπουδαζέμεν τῆς τοιαύτης δόξης καὶ ἀφθαρσίας ἐπιτυχεῖν ἢ περὶ ἡ κτίσις. Ἐπεὶ μὴ νόμιζε τὴν ἄψυχον καὶ ἀνάισθητον κτίσιν τὰ τοιαῦτα προσδοκᾶν ἢ ἀσθένεσθαι.

tius adniti debere. ut huiusmodi gloriam ac immortalitatem assequamur, quam ipsa creatura. Nec enim opineris inanimen ac insensibilem creaturam talia expectare vel sentire.

« Τὴν ἀποκάλυψιν. » Τὸ τέλος, ὅταν μέλλωσι δείκνυσθαι, πίνεις υἱοὶ Θεοῦ, καὶ τίνεις υἱοὶ διαβόλου. « Τῇ γὰρ μεταίτητι ἡ κτίσις ὑπετάγη. » Οἷον, τῇ φθορᾷ. Τοῦτο γὰρ κατεκρίθη, διὰ τὰς ἡμῶν ἀμαρτίας. « Οὐχ ἐκούσα, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα ἐλπίδι. » Τῆς τοῦ Χριστοῦ δυνάμεως, φησὶ, τοῦτο τὸ ἔργον, τὸ καὶ ἀκούσαν ὑποτάξαι ἐπ' ἐλπίδι. Καὶ αὐτὴ γὰρ, φησὶ, τὴν ἀπαλλαγὴν ἐλπίζει ἐπ' ἐλπίδι οὖν ἀπαλλαγῆς ὑπετάγη. Λοιπὸν ἐαυτὸν ἐφερμηνεύει πῶς ἐλπιδί, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται. « (Ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης. » Ἐἰς τὴν ἐλευθερίαν, οἷον, διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης, τουτέστι δι' ἡμᾶς, ἔσται καὶ ἡ κτίσις ἄφθαρτος, ὡσπερ καὶ δι' ἡμᾶς γέγονε φθαρτὴ. — [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ] Ἡ τὸ, εἰς τὴν ἐλευθερίαν δηλοῖ, τουτέστιν εἰς

A

308 CAPUT XIII.

Repetitio de gratia Dei, quæ sanctis reposita est.

VIII, 17 21. Siquidem compatimur ut et conglorificemur. Existimo enim non esse conlignas afflictiones præsentis temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur erga nos. Etenim anxia expectatio creaturæ revelationem filiorum Dei expectat. Quippe vanitati subjecta est creatura, non volens, sed propter eum qui subiecit ipsam in spe. Quoniam et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis, in ipsam libertatem filiorum Dei.

Ne segiores reddamur arbitantes omne negotium esse gratiæ, exigit etiam quæ a nobis sunt. Nam si in tristibus, inquit, communicaverimus, pariter et in commodis participes erimus. « Afflictiones præsentis temporis ad futuram gratiam. » Temporalitatem a brevem durationem afflictionum significat per hoc quod ait : τοῦ νῦν καιρόν, id est, præsentis temporis. Deinde ostendit totum penes gratiæ esse ex eo quod Deus abundantior sit in retributionibus : nec possumus quidquam futura retributione condignum aut pati aut ad illam conferre. « Quæ revelabitur erga nos. » Bene revelabitur sive detegatur. Etenim nunc quoque est, sed occulta. « Anxia expectatio creaturæ. » Expectatione expectat, ait, tanquam intenso vehementique desiderio. Est autem quod dicit huiusmodi. Ipsa quoque creatura nostram gloriam vehementer expectat. Quare? Incorruptibilis, inquit, formata, propter peccata hominum facta est corruptibilis : quandoquidem et nos ex incorruptibilibus facti sumus corruptibiles. Cupit itaque creatura homines suscipere immortalitatem (quod in resurrectione erit) ut et ipsa suam accipiat immortalitatem. Nam homine propter quem facta est corruptibilis immortalitatem suscipiente ipsa quoque una suam accipiet immortalitatem. Totum autem prosopopœia est. id est, personæ affectio, quo honorum demonstrat magnitudinem 308 utque ostendat nos potius

« Regulationem » hoc est, perfectionem finalem, cum demonstrandi sunt quidam esse filii Dei, quidam autem filii diaboli. « Vanitati subjecta est. » Hoc est, corruptioni, ad hoc enim condemnata est propter nostra peccata. « Non volens, sed propter eum qui subiecit ipsam in spe » Christi, inquit, virtutis hoc est opus, etiam invitam subjicere in spe: nam et ipsa liberationem sperat ; in spe ergo liberationis subjecta est. Deinde seipsum interpretatur quomodo in spe. « Nam et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis in ipsam libertatem gloriæ. » Ac si dicat : Propter libertatem ipsam gloriæ, hoc est, propter nos erit creatura immortalis sicut et propter nos facta est mortalis. Quod dicitur εἰς τὴν ἐλευθερίαν, in ipsam libertatem, nempe cum articulo, significat quod in eadem li-

vocemus. Et unde declaratur hoc bene fieri, Deoque gratum esse, ut hanc vocem ad ipsum referamus? Filius nos ita dicere docuit: « Pater noster qui es in cœlis »²⁷, etc. Apostolus vero quia communia esse novit dispensationis erga nos Christi opera, Spiritus, inquit, attestatur. Nam cum Christus hanc tradiderit precationem, etiam Spiritus tradit, et dono per ipsum dato in nobis attestatur. Quid autem attestatur? Quod bene et modo Deo grato ipsum Patrem nostrum dicamus: quod filii ipsius simus adoptati ab eo per baptismum. Quod si filii, et hæredes. Judæi vero licet filii Dei vocabantur, multa tamen utriusque et vocationis et adoptionis differentia. Siquidem illi in figura nominabantur, quemadmodum et alia in figura grætiæ illis contingebant: nos vero non figurative, sed perfecte: et illi quanquam filii vocabantur non tamen ipsis datum erat, ut Deum vocarent Patrem: nobis autem et hoc donatum est, multaque alia est excellentia.

307 • Adoptionis. » Atqui consequens erat, ut diceret: Libertatis: sed tamen quod majus est, dicit: Per quem clamamus • Dicimus enim, • Pater noster, qui es in cœlis. » Posuit autem et Hebraicam dictionem, ut genuinum ac per omnia Patrem significaret. « Ipse Spiritus una testatur. » Quia Judæi Deum Patrem vocabant, ostendere vult quod illis quidem hoc permissum non erat, nobis autem indubie. Quod ex eo manifestum est, quod Spiritus testatur, et ait: Ipse Spiritus, hoc est, ipse Paracletus una testatur cum spiritu nostro id est, dono nobis ab ipso dato. Non enim hæc vox solius domini est, sed ejus quoque qui largitus est, ubi ergo Spiritus testatur, quæ ambiguitas est? • Et hæredes. » Consequenter auget dignitatem. Nam possunt et filii esse, nec hæreditatem suscipere. « Cohæredes autem Christi. » Vides ergo quod alia sit nostra adoptio ab adoptione Judæorum. Siquidem nos etiam hæredes sumus, illi autem non. De eis enim dicit: « Malos male perdet et vineam locabit aliis »²⁸. » Et rursum: « Multi, inquit, venient et accumbent cum Abraham, filii autem regni ejicientur »²⁹, » videlicet Judæi. In id quod dicitur: « Spiritum servitutis. » Quia Judæi adoptionem sibi vindicabant: « Filios, inquit, genui et exaltavi »³⁰; » ostendit quanta sit differentia adoptionis nostræ ac illorum; et ait, quod illi spiritum servitutis acceperant, puta legem, tanquam a spiritu datam, magis aptam servis. Etenim pœnæ paratæ erant etiam corporales, lapidationes ac minæ: « Gladius devorabit vos »³¹, » et ob id multus timor erat præ oculis. Rursumque præmia terrena erant: « Si audieritis me, bona terræ comedetis »³². » Nostra vero præmia sunt bona cœlestia, et mysticæ mensæ communicatio tanquam filiis data. • Cohæredes vero Christi. » Auget dignitatem rursum, nosque Domini propinquos statuere contendit.

²⁷ Matth. vi, 9. ²⁸ Matth. xxi, 41. ²⁹ Matth. viii, 12, ³⁰ Isa. i, 2. ³¹ ibid. 29. ³² ibid. 19.

ἀναπερομεν τὴν φωνήν. Ὁ γὰρ ἡμᾶς ἐδίδαξεν οὕτως λέγειν « Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, » καὶ ἔξῃς. Αὐτὸς δὲ ἐπειδὴ κοινὰ οἶδε τὰ τῆς εἰς ἡμᾶς οἰκονομίας ἔργα τοῦ Χριστοῦ, « Τὸ Πνεῦμα, φησί, συμμαρτυρεῖ. » Χριστοῦ γὰρ παραδεδωκότος ταύτην τὴν εὐχὴν, καὶ τὸ Πνεῦμα παραδίδωσι, καὶ συμμαρτυρεῖ τῷ ἐν ἡμῖν δοθέντι χάρισματι δι' αὐτοῦ. Τί δὲ συμμαρτυρεῖ; Ὅτι καλῶς καὶ ἀρεσκόντως Θεῷ λέγομεν αὐτὸν Πατέρα ἡμῶν, ὅτι τέκνα αὐτοῦ ἴσμεν, υἱοθετηθέντες αὐτῷ τῷ βαπτίσματι: « Εἰ δὲ τέκνα, φησί, καὶ κληρονόμοι. » Οἱ δὲ γε Ἰουδαῖοι, εἰ καὶ ἐκαλοῦντο τέκνα Θεοῦ, ἀλλὰ πολλὴ κλήσεως ἐκατέρας καὶ υἱοθεσίας ἡ διαφορά. Οἱ μὲν γὰρ τυπικῶς ὠνομάζοντο, ὡπερ καὶ τ' ἄλλα αὐτοῖς εἰς τύπον ἐταλείτο τῆς χάριτος. Ἡμεῖς δὲ οὐ τυπικῶς, ἀλλ' αὐτοτελῶς. Καὶ οἱ μὲν εἰ καὶ ἐκαλοῦντο υἱοὶ, ἀλλ' οὐκ ἦν αὐτοῖς δεδομένον, τὸ καὶ αὐτοὺς τὸν Θεὸν καλεῖν Πατέρα. Ἡμῖν δὲ καὶ τοῦτο κεχάρισται, καὶ πολλὴ ἄλλη διαφορά.

« Υἱοθεσίας. » Καίτοι ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν, Ἐλευθερίας, ἀλλ' ὅμως τὸ μᾶλλον λέγει. « Ἐν ᾧ κρίζομεν. » Λέγομεν γὰρ: « Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Τίθεται δὲ καὶ τὴν Ἑβραϊκὴν λέξιν, ἵνα τὸ γνήσιον ἐδείξῃ διὰ πάντων « Αὐτὸ τὸ Πνεῦμα συμμαρτυρεῖ » ἁπειδὴ καὶ Ἰουδαῖοι Πατέρα ἐκάλουν τὸν Θεόν, θέλει δεῖξαι ὅτι αὐτοῖς μὲν οὐκ ἐπέτρεπτο τοῦτο, ἡμῖν δὲ ναί. Καὶ ὄφλον ἐκ τοῦ μαρτυροῦντο. Πνεύματος, καὶ φησιν: « Αὐτὸ τὸ Πνεῦμα, » τούτῃστιν αὐτὸς ὁ Παράκλητος, « συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν, » ὃ ἐστὶ τῷ δοθέντι ἡμῖν παρ' αὐτοῦ χάρισματι. (Ὁ γὰρ μόνον τοῦ χάρισματος ἡ τοιαύτη φωνή, ἀλλὰ καὶ τοῦ δωρησαμένου: ἔνθα οὖν τὸ Πνεῦμα μαρτυρεῖ, πᾶσα ἐστὶν ἀμοιβή, τῆς; « Καὶ κληρονόμοι. » Λοιπὸν αὔξει τὴν ἀξίαν. Ἐνὶ γὰρ τέκνα μὴ κληρονόμοινα. « Συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ. » Ὅρα ὅτι ἄλλη ἐστὶν ἡ υἱοθεσία ἡμῶν παρὰ τὴν τῶν Ἰουδαίων; ἡμεῖς μὲν γὰρ καὶ κληρονόμοι, οἱ δὲ οὐχί. Φησὶ γὰρ περὶ αὐτῶν « Κακοὺς κακῶς ἀπολέσει, καὶ ἀπειλώγα ἐκδώσει ἄλλοις. » Καὶ πάλιν, « Πολλοὶ φησὶν, ἔξουσι καὶ ἀνακληθῆσονται μετὰ Ἀβραάμ. οἱ δὲ υἱοὶ τῆς βασιλείας ἐκβληθήσονται, » ἔργον οἱ Ἰουδαῖοι. Εἰς τὸ, « Πνεῦμα δουλείας. » Ἐπειδὴ καὶ Ἰουδαῖοι τῆς υἱοθεσίας μεταποιούοντο (« Υἱοὺς γὰρ ἐγέννησα καὶ ὕψωσα »), δείκνυσσι πόσον τῆς ἡμετέρας υἱοθεσίας καὶ αὐτῶν τὸ διάφορον. Καὶ φησιν, ὅτι ἐκαῖνοι πνεῦμα δουλείας ἔλαβον τὸν νόμον, ὡς παρὰ τοῦ Πνεύματος δοθέν, δούλοις δὲ ἀρμόζον μᾶλλον. Καὶ γὰρ αἱ τιμωρίαι παρὰ πόδας καὶ σωματικαί, λιθοασμοί, καὶ κάδοις, καὶ ἀπειλαί, « Μάχαιρα ὑμᾶς κατεδέσται. » Καὶ διὰ ταῦτα πολλὸς ὁ φόβος πρὸ ὀφθαλμῶν, καὶ αὐ οἱ μισθοὶ ἐπίγειοι, « Ἐὰν εἰσακούσῃτε μου τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε. » Ἡμῶν δὲ οἱ μισθοὶ τὰ οὐράνια ἀγαθὰ, καὶ ἡ τῆς μυστικῆς τραπέζης ὡς υἱοὶ κοινωνία. « Συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ. » Πάλιν αὔξει τὸ ἀξίωμα, καὶ φιλονεικεῖ ἐγγὺς ἡμᾶς στέσαι τοῦ Δισπότου.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ΄.

Επανάληψις περὶ τῆς ἀποκειμένης τοῖς ἁγίοις δόξης.

Ἐπερ συμπίσχομεν, ἵνα καὶ συνοδοξασθῶμεν. Λογίζομαι γὰρ ὅτι οὐκ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς. Ἡ γὰρ ἀποκαρδοκία τῆς κτίσεως τὴν ἀποκάλυψιν τῶν υἱῶν τοῦ Θεοῦ ἀπεκδέχεται. Τῇ γὰρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη, οὐχ ἐκούσα, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα ἐπ' ἐλπίδι, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ.

Ἴνα μὴ βραχυμότεροι τὸ πᾶν χάριτος εἶναι λογίζομενοι γενώμεθα, ἀπειτεῖ καὶ τὰ παρ' ἡμῶν. Εἰ γὰρ ἐν τοῖς λυπηροῖς, φησί, κρινώμεθα, καὶ ἐν τοῖς ἡρηστικοῖς. « Παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν. » Τὸ πρόκαιρον τῶν παθημάτων δηλοῖ διὰ τοῦ νῦν καιροῦ. Ἐἴτα δείκνυσι τὸ ὅλον σχεδὸν τῆς χάριτος ὄν, διὰ τὸ νικᾶν ταῖς ἀντιδόσεσι τὸν Θεόν, καὶ δεῖ οὐκ ἰσχύομεν ἄξιόν τι τῆς ἐκεῖ ἀντιδόσεως παθεῖν ἢ συνεισενέγκαι. « Ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς. » Κολῶς τὸ ἀποκαλυφθῆναι. Ἔστι γὰρ καὶ νῦν, ἀλλὰ κέρυπται. « Ἡ γὰρ ἀποκαρδοκία τῆς κτίσεως. » Οἷον ἡ ἐπιτεταμένη καὶ σφοδρὰ προσδοκία. Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι. Καὶ αὐτῇ, φησὶν, ἡ κτίσις σφοδρὰ προσδοκᾷ τὴν μέλλουσαν ἡμῶν δόξαν. Διὰ τί; Ἐφθαρτος, φησὶ, πλασθεῖσα, διὰ τὰς τῶν ἀνθρώπων ἀμαρτίας, φθαρτὴ γέγονεν, ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς, ἐξ ἀφθάρτων φθαρτοὶ γεγόναμεν. Βούλεται οὖν ἡ κτίσις, φησὶ, τοὺς ἀνθρώπους τὴν ἀφθαρσίαν ἀπολαθεῖν (ἔσται δὲ τοῦτο ἐν τῇ ἀναστάσει), ἵνα καὶ αὐτὴ τὴν οἰκείαν ἀφθαρσίαν ἀπολάβῃ. Τοῦ γὰρ ἀνθρώπου δι' ὃν γέγονε φθαρτὴ τὴν ἀφθαρσίαν ἀπολαμβάνοντος, καὶ αὐτῇ τὴν οἰκείαν ἀφθαρσίαν συναποληφθεῖται. Προσωποποιία δὲ ἐστὶ τὸ πᾶν, ἵνα τε τῶν ἀγαθῶν τὴν ὑπερβολὴν δῆλώσῃ, καὶ ἵνα δείξῃ ὅτι ἡμεῖς μᾶλλον ὀφείλομεν σπουδαζεῖν τῆς τοιαύτης δόξης καὶ ἀφθαρσίας ἐπιτυχεῖν ἢ περὶ ἡ κτίσις. Ἐπεὶ μὴ νόμιζε τὴν ἄψυχον καὶ ἀνάσθητον κτίσιν τὰ τοιαῦτα προσδοκᾶν ἢ ἀσθένεσθαι.

tius admitti debere, ut huiusmodi gloriam ac immortalitatem assequamur, quam ipsa creatura. Nec enim opineris inanimen ac insensibilem creaturam talia exspectare vel sentire.

« Τὴν ἀποκάλυψιν. » Τὸ τέλος, ὅταν μέλλωσι δείκνυσθαι, πῖνες υἱοὶ Θεοῦ, καὶ τίνες υἱοὶ διαβόλου. « Τῇ γὰρ ματαιότητι ἡ κτίσις ὑπετάγη. » Οἷον, τῇ φθορᾷ. Τοῦτο γὰρ κατεκρίθη, διὰ τὰς ἡμῶν ἀμαρτίας. « Οὐχ ἐκούσα, ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα ἐλπίδι. » Τῆς τοῦ Χριστοῦ δυνάμεως, φησὶ, τοῦτο τὸ ἔργον, τὸ καὶ ἄκουσαν ὑποτάξαι ἐπ' ἐλπίδι. Καὶ αὐτὴ γὰρ, φησὶ, τὴν ἀπαλλαγὴν ἐλπίζει ἐπ' ἐλπίδι οὖν ἀπαλλαγῆς ὑπετάγη. Λοιπὸν ἑαυτὸν ἐφερμηνεύει πῶς ἐλπιδί, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται. « Ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς, εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης. » Ἐἰς τὴν ἐλευθερίαν, οἷον, διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης, τουτέστι δι' ἡμᾶς, ἔσται καὶ ἡ κτίσις ἄφθαρτος, ὡσπερ καὶ δι' ἡμᾶς γέγονε φθαρτὴ. — [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ] Ἡ τὸ, εἰς τὴν ἐλευθερίαν δηλοῖ, τουτέστιν εἰς

A

308 CAPUT XIII.

Repetitio de gratia Dei, quæ sanctis reposita est.

VIII, 17 21. Siquidem compatimur ut et conglorificemur. Existimo enim non esse contignas afflictiones præsentis temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur erga nos. Etenim anxia expectatio creaturæ revelationem filiorum Dei exspectat. Quippe vanitati subjecta est creatura, non volens, sed propter eum qui subiecit ipsam in spe. Quoniam et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis, in ipsam libertatem filiorum Dei.

Ne segiores reddamur arbitantes omne negotium esse gratiæ, exigit etiam quæ a nobis sunt. Nam si in tristibus, inquit, communicaverimus, pariter et in commodis participes erimus. « Afflictiones præsentis temporis ad futuram gratiam. » Temporalitatem a brevem durationem afflictionum significat per hoc quod ait: τοῦ νῦν καιρόν, id est, præsentis temporis. Deinde ostendit totum pene gratiæ esse ex eo quod Deus abundantior sit in retributionibus: nec possumus quidquam futura retributione condignum aut pati aut ad illam conferre. « Quæ revelabitur erga nos. » Bene revelabitur sive delectetur. Etenim nunc quoque est, sed occulta. « Anxia expectatio creaturæ. » Expectatione exspectat, ait, tanquam intenso vehementique desiderio. Est autem quod dicit huiusmodi. Ipsa quoque creatura nostram gloriam vehementer exspectat. Quare? Incorruptibilis, inquit, formata, propter peccata hominum facta est corruptibilis: quandoquidem et nos ex incorruptibilium facti sumus corruptibiles. Cupit itaque creatura homines suscipere immortalitatem (quod in resurrectione erit) ut et ipsa suam accipiat immortalitatem. Nam homine propter quem facta est corruptibilis immortalitatem suscipiente ipsa quoque una suam accipiet immortalitatem. Totum autem προσωποποιία est, id est, personæ affectio, quo bonorum demonstrat magnitudinem 309 utque ostendat nos potius

« Regulationem » hoc est, perfectionem finalem, cum demonstrandi sunt quidam esse filii Dei, quidam autem filii diaboli. « Vanitati subjecta est. » Hoc est, corruptioni, ad hoc enim condemnata est propter nostra peccata. « Non volens, sed propter eum qui subiecit ipsam in spe » Christi, inquit, virtutis hoc est opus, etiam invitam subjicere in spe: nam et ipsa liberationem sperat; in spe ergo liberationis subjecta est. Deinde seipsum interpretatur quomodo in spe. « Nam et ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis in ipsam libertatem gloriæ. » Ac si dicat: Propter libertatem ipsam gloriæ, hoc est, propter nos erit creatura immortalis sicut et propter nos facta est mortalis. Quod dicitur εἰς τὴν ἐλευθερίαν, in ipsam libertatem, nempe cum articulo, significat quod in eadem li-

bertatem a corruptione veniet, in quam et nos : A hoc est, ex corruptibili fiet incorruptibilis.

VIII, 22-25. *Scimus autem quod omnis creatura congemiscit una cum filiis, simulque parturit ad hoc usque tempus. Spiritus habentes, et nos ipsi in nobis ipsis gemimus, adoptionem exspectantes redemptionem corporis nostri. Siquidem spe salvi facti sumus. Porro spes quæ videtur non est spes : quod enim quis cernit, cur etiam sperat ? Si vero quod non videmus speramus, id est per patientiam exspectamus.*

Gemit, inquit, creatura cupiens corruptionem in posterum abjicere. Quod si id ipsa creatura multo magis non hoc petere debemus, utpote et Dei verbo honorati et adoptionem exspectantes. « Congemiscit. » Nam et ipsi primitias Spiritus habentes, et nos ipsi gemimus, propterea congemiscit. — Hæc dixit non præsentia condemnans, sed futura desiderans. Gustavi, inquit gratiam, 310 nec fero dilationem : primitias habeo Spiritus, et ad id quod integrum est propero Ascendit in tertium cælum, vidi gloriam illam ineffabilem, vidi splendida palatia, cognovi quibus hic conversans privatus sim, et propterea gemo. « Sed et ipsi primitias Spiritus habentes. » Non solum, inquit, creatura gemit, sed ipsi qui parvum aliquod principium gustumque Spiritus acceperunt festinant ut ad ea quæ ibi sunt transeant. Quod si Spiritus primitiæ tales sunt, ut admiranda faciant opera ex sola umbra, quid faciet quod perfectum est? « Redemptionis corporis nostri. » Ne quis dicat: Tu dixisti quod filii sumus, quam ergo aliam expectamus adoptionem? ait : « Redemptionem corporis; » hoc est, incorruptionem : tunc enim firma erit adoptio, tunc etiam apparebunt effectus. Nunc enim neque gloria manifesta est, nec metus excidendi, propter vitam condemnationi obnoxiam. « Adoptionem exspectantes. » Quam? quid enim? nonne hanc per baptismum accepimus? nonne et ipse paulo ante dicebas: « Spiritum adoptionis accepisti? » Utique, inquit, Quam ergo exspectamus? Eam quæ manifestabitur, ait, per corporis redemptionem. Aliamne ab ea quæ dicta est? Absit! Sed eam ipsam perfectius manifestandam et ipsa experientia cognoscendam. Post corporis enim redemptionem, tunc bonorum erit fructus; tunc ipsius corporis resurrectio et incorruptio; tunc regni colorum hæreditaria possessio; tunc omnia adoptionis figura et effectus. Et nunc propter horum spem accepimus adoptionem. Ipse vero significantius dixit : « Salvi facti sumus; » ostendens quod a tempestate magna que turbatione quæ ex peccato procedit, facta nostri adoptione liberati simus. Quomodo igitur hæc jam speravimus cum ista nondum facta sint, neque in conspectum nostrum inciderint, aut in experientiam? Bene, inquit, ac rationabiliter. Nam si ea quæ sperantur, in conspectum nostrum venissent, aut in experientiam, nequaquam sperarentur. Quod enim

τὴν αὐτὴν εἰς τὴν καὶ ἡμεῖς, ἐλευθερίαν τῆς φθορᾶς ἐλεύσεται, οἷον, ἐκ φθορῆς ἀφθορτος ἔσται.

Οἶδαμεν γὰρ, ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις συστενάζει: τῶν τέκνων καὶ συνωδίνει ἄχρι τοῦ νῦν. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ τὴν ἀπαρχὴν τοῦ Πνεύματος ἔχοντες, καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς στεναζόμεν, υἰοθεσίαν ἀπεκδεχόμενοι, τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος ἡμῶν. Τῇ γὰρ ἐλπίδι ἐσώθημεν. Ἐλπὶς δὲ βλεπομένη, οὐκ ἔστιν ἐλπὶς· ὁ γὰρ βλέπει τις, τί καὶ ἐλπίζει; εἰ δὲ ὁ οὐ βλέπομεν, ἐλπίζομεν, δι' ὑπομνήτης ἀπεκδεχόμεθα.

Στενάζει, φησὶν, ἡ κτίσις βουλομένη τὴν φθορὰν ἀποθεσθαι λοιπόν. Εἰ δὲ ἡ κτίσις, πολλῶν μᾶλλον ἡμεῖς τοῦτο αἰτεῖν ὀφείλομεν, καὶ μὴ τοῖς ὡς κεληνῆναι, οἱ καὶ λόγῳ τετιμημένοι, καὶ υἰοθεσίαν προσδοκῶντες. « Συστενάζει. » Ἐπειδὴ καὶ οἱ τὴν ἀπαρχὴν τοῦ Πνεύματος ἔχοντες καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ στεναζόμεν, διὰ τοῦτο συστενάζει. — [ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ.] Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, οὐχὶ τῶν παρόντων καταγινώσκων, ἀλλὰ τὰ μέλλοντα ποθῶν. Ἐγευσάμεν, φησί, τῆς χάριτος, καὶ οὐ στίγω τὴν ἀναβολὴν τὴν ἀπαρχὴν ἔλω τοῦ Πνεύματος, καὶ πρὸς τὸ πᾶν ἐπιγνομαί. Ἀνέβην εἰς τρίτον οὐρανὸν, εἶδον τὰ βῆσ'λα τὴν δόξαν ἐκεῖνην τὴν ἄβυσσον, εἶδον τὰ λαμπρὰ, ἔμαθον τίνων ἀπεστέρημαι διατρίβω ἐν ταῦθα, καὶ διὰ τοῦτο στεναζώ. « Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ τὴν ἀπαρχὴν τοῦ Πνεύματος ἔχοντες. » Οὐ μόνον, φησὶν, ἡ κτίσις στενάζει, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ ἀρχὴν τινα μικρὰν καὶ γεῦσιν τοῦ Πνεύματος λαθόντες, σπεύδουσι πρὸς τὰ ἐκεῖ μεταβῆναι. Εἰ γὰρ ἡ ἀπαρχὴ τοῦ Πνεύματος τοιαύτη, ὥστε ποιεῖν θαυματούργια ἐκ τῆς σκοτίας μόνης, τί τὸ τέλειον; « Ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος ἡμῶν. » Ἴνα μὴ τις εἴπῃ· Σὺ εἶπας, θεοὶ ἴσμεν, καὶ ποῖαν ἄλλην προσδοκᾶμεν υἰοθεσίαν; φησὶ, « Τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος, » τουτέστι, τὴν ἀφθορίαν· τότε γὰρ βεβαία ἡ υἰοθεσία, καὶ τότε ἤξει τὰ αὐτῆς ἀποτελέσματα. Νῦν γὰρ οὔτε ἡ δόξα δῆλη, ἀλλὰ πσοδοκία ἐκ πτώσεως, διὰ βίου κατεγνωσμένου. « Υἰοθεσίαν ἀπεκδεχόμενοι. » — [ΦΙΛΗ.] Ποῖαν; τί γὰρ, οὐκ ἐλάδομεν ταύτην διὰ τοῦ βαπτίσματος; οὐχὶ δὲ καὶ αὐτὸς πρὸ μικροῦ ἔφη, ὅτι « Πνεῦμα υἰοθεσίας ἐλάβετε; » Ναί, φησί. Ποῖαν οὖν ἐκδεχόμεθα; Τὴν φανερομένην, φησὶ, κατὰ ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος. Ἀλλὰ πρὸς τὴν εἰρημένην; Μὴ γένοιτο! Ἀλλ' αὐτὴν ἐκεῖνην, τελειότερον φανερούμενην, καὶ διὰ πείρας αὐτῆς ἐπιγινωσκουμένην. Μετὰ γὰρ τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος, τότε ἡ τῶν ἀγαθῶν ἀπόλαυσις, τότε αὐτοῦ τοῦ σώματος ἡ ἀνίστασις καὶ ἀφθορία, τότε ἡ τῆς οὐρανῶν βασιλείας κληρονομία, τότε πάντα τὰ τῆς υἰοθεσίας γνωρίσματα καὶ ἀποτελέσματα. Καὶ νῦν γὰρ, ἐπ' ἐλπίδι τούτων ἐλάβομεν τὴν υἰοθεσίαν. Αὐτὸς δὲ ἐμφαντικώτερον εἶπεν, « Ἐσώθημεν. » δγλῶν, ὡς ἀπὸ κλῆδων καὶ ταραχῆς μεγάλης τῆς κατὰ τὴν ἀμαρτίαν, υἰοθετηθέντες ἐσώθημεν. Ἡὼς οὖν ἠλπίζομεν ταῦτα, μὴ τούτων παραγεγονότων ἦδη, μὴδ' ἐπ' ὄψιν ἡμῶν πεσόντων, μὴδ' ὑπὸ πείραν; Καλῶς, φησὶ, καὶ

εὐλόγως. Εἰ γὰρ ὅτι ἔστιν ἡμῶν καὶ ὑπὸ πείραν ἤδη τὸ ἐλπίζόμενα ἐγγίναται. οὐκ ἂν ἦν ἐλπίζόμενα. Ὁ γὰρ τις κατέχει, πῶς οἶόν τι ἐστὶν ἐλπίζειν; Οὐκοῦν κατὰ φύσιν τῆς ἐλπίδος ὁδὸν τοῦτο, τὸ περὶ τῶν μελλόντων αὐτῆν καὶ μὴπω παρόντων, εἶναι. Ὡστε καὶ ἡμεῖς, ἃ οὐ βλέπομεν, ἐκείνη δεῖ ἐλπίζειν. Εἰ δὲ ἃ οὐ βλέπομεν, ὡπερ δεῖ, ἐκείνα καὶ ἐλπίζομεν, ὑπομένειν χρὴ καὶ ἀπεδέχασθαι τὰ προσδοκῆθέντα, καὶ μὴ ἀθρόον ἐπιζητεῖν αὐτὰ παρ' ἀγενέσθαι, μάλιστα τοῦ Πνεύματος διὰ τῶν ἐνταῦθα χαρισμάτων καὶ εὐεργεσιῶν πιστουμένου τὰ ἐκείθεν, καὶ τὴν ἀσθενείαν τῶν λογισμῶν ἡμῶν συναντιλαμβάνομένου καὶ θεραπεύοντος. Πόσα γὰρ εὐεργετεῖ ἐν αὐταῖς ἡμῶν ταῖς εὐχαῖς. ἵνα νῦν τὰ ἄλλα ἕασω, διδάσκον ὅπως χρὴ εὐχεσθαι, ἐρευνῶν τὰς καρδίας, καὶ ἀπλῶς πάντα εἰς ἀγαθὸν συνεργοῦν;

Τοῦ αὐτοῦ ἄλλως εἰς τὸ, « Ἰσοθεσίαν ἀπεκδεχόμεθα. » Διατί ἀπεκδέχη; Ὅτι τῇ ἀπεκδέχῃ καὶ ἐλπίδι ἐσώθημεν. Πῶς οὖν; χρὴ ἀπεκδέχεσθαι καὶ ἐλπίζειν ἔτι; Εἰ δὲ δεῖ ἐλπίζειν, δεῖ πάντως ὑπομένειν, καὶ δεῖ ὑπομονῆς τὰ ἐλπίζόμενα ἀπεκδέχασθαι. Ἐχομεν δὲ πρὸς τοῖτοις καὶ τὰ πνευματικὰ χρίσματα συναντιλαμβάνοντα ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν, καὶ μὴ ἐόντα ἡμῶς πρὸς τὰς ἐλπίδας ὀλλάτα. Ὅτι δὲ τὸ πνευματικὸν χάρισμα συναντιλαμβάνεται ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν, αὐτίκα ὀφθαλμῶν καὶ ἀπὸ τοῦ πνευματικοῦ χαρίσματος τοῦ περὶ τὰς εὐχὰς χορηγηθέντος ἡμῖν. Τὸ Πνεῦμα γὰρ ἐνταῦθα τρεῖς ὀνομάσκει, τὸ πνευματικὸν ἐδήλωσε χάρισμα. Ἐρευνῶν δὲ τὰς καρδίας, αὐτὸ τὸ πανάγιον Πνεῦμα τὸ ἐκ Πατρὸς προερχόμενον. — Ἄλλως. Ἰσοθεσίαν ἀπεκδεχόμεθα. Ἔτι ἵνα μὴ νομισθῇ τὰ πρόντα διαβάλλειν, καὶ δὴ λαθῶν τοῖς αἰρετικοῖς, φησὶν οὐδὲ τὰ πρόντα εἶναι κακὰ, ἀλλὰ τὰ προσδοκώμενα βελτίω, ἃ ἐστὶν ἰσοθεσία. Τότε γὰρ τὰ τῆς ἰσοθεσίας ἀποτελέσματα. « Τῇ γὰρ ἐλπίδι ἐσώθημεν. » Ὡς εἰ ἔλεγε Πάντα λαθόντες περὶ Θεοῦ, ἡμεῖς πιστὴν αὐτῷ προσεγγάγομεν, ἥς μέγα μέρος, ἡ τῶν ἐκείθεν ἐλπίς. Μὴ τοιγαροῦν ζητεῖ πάντα ἐνταῦθα παρεῖναι τὰ ἀγαθὰ, ἀλλὰ τινα καὶ τῇ ἐλπίδι ταμιεῦσαι. Εἰ δὲ πάντα παρεῖναι θέλεις, οὐκ ἔτι ἐλπίζεις. Ἐλπίς γὰρ βλέπομένη, οὐκ ἔστιν ἐλπίς. « Εἰ δὲ ὃ οὐ βλέπομεν ἐλπίζομεν. » Εἰ δὲ, φησὶ, τὰ μὴ ὀρώμενα ἐλπίζομεν, ἐν ὑπομονῇ ἔχομεν τὴν τούτων προσδοκίαν ἢ δὲ ὑπομονὴν ὅτι μέρος μέγιστον ἀρετῆς, παντί που ὀφθαλμῶν. Ὡστε ἡ ἐλπίς, καὶ πιστεῶς ἐστὶ καὶ ὑπομονῆς ποιητικῆ.

Ἐσαύτως δὲ καὶ τὸ πνεῦμα συναντιλαμβάνεται ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν· τὸ γὰρ τί προσευξόμεθα καθὸ δεῖ, οὐκ ὀδοῦμεν· ἀλλ' αὐτὸ τὸ Πνεῦμα ὑπερευλογεῖν ὑπὲρ ἡμῶν στεναγμοῖς ἀλαλήτοις. Ὁ δὲ ἐρευνῶν τὰς καρδίας, οἶδε τί τὸ φρόνημα τοῦ Πνεύματος, ἵτι κατὰ Θεὸν ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἁγίων.

Καὶ μὴ νόμιζε, φησὶν, ὑπὲρ ὑπομονῆς κίμηναι· οὐ γὰρ εἴστι σε τὸ Πνεῦμα κίμηναι, ἀλλ' ἀντιλήψεται σου πρὸς τούτοις ἀσθενεῖς γὰρ ἔσμεν, καὶ οὐδὲ ὑπομονὴν κατορθώσαι ἰσχύομεν διὰ τῆς Πνεύματος

A obtinet quispiam, quonam modo sperare potest? Juxta spei igitur naturam id proprium est, quod de futuris sit, et quæ nondum in seipsis sunt. Et nos ea sperare oportet quæ non videmus. **¶** Si autem quæ non videmus, illa tamen ut æquum est speramus, longanimes esse oportet, et expectare quæ sperantur, nec subito requirere ut illa contendant: maxime cum spiritus per ea quæ hic præstantur dona ac beneficia, eorum fidem facit quæ in futurum servantur, et nostrarum cogitationum imbecillitatem adjuvet ac curet. Quot enim in nostris precibus præstat beneficia, ut nunc alia tacream, docendo nos quomodo precari oporteat, scrutando corda, utque unico verbo dicam, omnia simul ad bonum operando.

B *Ejusdem alio modo in hoc quod dicitur: « Adoptionem expectantes. »* Quare expectas? Quia expectatione ac spe salvi facti sumus. Quomodo ergo? Anne expectare ac sperare jam oportebit? Quod si sperare oportet, utique tolerare oportet et per longanimitatem quæ sperantur expectare. Et ad hæc etiam habemus spiritualia dona quæ nostras simul adjuvet imbecillitates, neque circa spem vacillare sinant. Quod autem spirituale donum nostras simul adjuvet imbecillitates, protinus manifestum est etiam ex dono spirituali, quod ad precum nostrarum auxilium datum est nobis. Siquidem Spiritu ter hoc loco nominato, spirituale significavit donum: qui autem scrutatur corda, ipse Spiritus sanctus est, qui a Patre procedit. — *Alio modo.* « Adoptionem expectamus. » Deinde ne ea quæ præsentia sunt: t calumniari videatur, detque occasionem hæreticis, ait, non quæ præsentia sunt esse mala, sed quæ expectantur esse meliora, quæ sunt adoptio. Tunc enim adoptionis effectus manifesti fiunt. « Nam spe salvi facti sumus. » Tanquam dixisset: Cum omnia a Deo acciperimus nos solam fidem ipsi adduximus, cujus magna pars spes est futurorum. Ne igitur quæras ut omnia quævis alia bona tibi hic adsint, sed spe in futurum differas. Quod si omnia adesce cupis, jam non speras. Nam spes quæ videtur non est spes: « Si vero quod non videmus speramus. » Quod si ea speramus quæ non prospicimus, in tolerantia formamus horum expectationem: porro tolerantiam esse potissimum virtutis partem omnino manifestum est. Itaque spes et fidem et tolerantiam producere nata est.

¶ VIII 26, 27. *Similiter et Spiritus una auxiliatur infirmitatibus nostris. Siquidem hoc ipsum, quod oraturus sinus ut oportet, non novimus: sed ipse Spiritus vehementer intercedit pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Qui autem scrutatur corda, novit quis sit sensus Spiritus: quoniam secundum Deum intercedit pro sanctis.*

Neque arbitraris super tolerantia nimium esse laborandum: non enim te sinet Spiritus defatigari, sed ad hoc tibi erit auxilio; infirmi enim sumus, neque tolerantiam præstare possumus absque Spiritu

ritus auxilio. Similiter autem et Spiritus tui curam habebit, spirituali videlicet dono. « Hoc ipsum quod oraturi simus. » Et quid dico, inquit, quod ad tolerantiam operationem sancti Spiritus auxilio nobis opus sit? Etiam in his quæ facilitatem habere videntur, veluti in oratione, idem nobis contingit; interdum enim accidit ut inutilia postulemus. « Non novimus. » Etiam seipsum inmiscuit ne sermo odiosus videatur. « Sed ipse Spiritus intercedit. » Omnia varia dona varii accipiebant, prophetiæ, interpretationis, linguarum: quæ omnia spiritum appellabant, tanquam a Spiritu donata. Similiter autem et precandi donum quidam accipiebant. Cum enim ignoraret vulgus quid utile esset, ideoque non raro inutilia postularet, accipiebant nonnulli donum precationis, et pro universo populo precabantur: quod donum etiam spiritum appellabant. Hoc est ergo quod dicit: Ipsa quoque precandi gratia pro nobis apud Deum intercedit gemitibus incarnabilibus. Id autem dixit, confirmare volens quod ignoremus quonam modo orare oporteat. Nisi enim hoc esset, inquit, quid necesse foret quosdam accipere donum precandi pro populo? Hoc nunc diaconus supplicando complet. Non dixit autem quocumque modo ἐντυγχάνει, id est, intercedit, sed ὑπερἐντυγχάνει per compositum, significans vehementiam magnoque studio factam supplicationem. « Qui autem scrutatur corda. » Ipse Paracletus, qui spiritualium hominum corda investigat, eorum videlicet, qui precandi gratiam ac spiritum acceperunt. « Novit quis sit sensus spiritus. » Id est, spiritualium hominum, qui dictum precandi spiritum acceperunt. Novit sensum sive supplicationem. **313** « Quoniam secundum Deum intercedit. » Non docent, inquit, qui spirituales sunt Deum quasi ignorantem, novit enim Paracletus. « Secundum Deum intercedit. » Non secundum aliquam nocivam concupiscentiam, sed secundum Deum, hoc est, Dei voluntatem. « Pro sanctis. » Hoc est, iis qui per precationem sanctificantur, vel qui pro puris Deoque placentibus operibus petitiones facit: vel pro hominibus sanctitatem desiderantibus.

VII, 28 30. *Scimus autem quia diligentibus Deum omnia cooperantur ad bonum his qui secundum propositum vocati sunt. Quoniam quos præscivit, etiam prædefinit conformes imaginis Filii sui: ut sit ipse primogenitus inter multos fratres. Quos autem prædefinit, eosdem et vocavit; et quos vocavit, hos et justificavit: quos vero justificavit, et eos glorificavit.*

Ita, inquit, ob ignorantiam quam in precando patimur, a Spiritu adjuvamus, ut etiam mala nobis convertat in bona. « Omnia cooperantur. » Omnia, inquit, etiam mala; sed quidem hæc quoque Deus convertit in bona. Nam ad eorum qui patiuntur gloriam convertuntur. Majus est autem in bona converti quam omnino non supervenisse. « Qui secundum propositum. » Quia incredibile videbatur mala converti in bona, proposita Dei vocatione

βοηθείας. [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.] Ὁσαύτως δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα φροντίζει σου, ἥτοι τὸ πνευματικὸν χάρισμα, « Τὸ γὰρ τί προσεξέμεθα καθὸ δεῖ. » Καὶ τί λέγω, φησὶν, ὅτι πρὸς κατόρθωσιν ὑπομονῆς, δεόμεθα ἀντιλήψεως παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος; Καὶ ἐν τοῖς δοκοῦσι, φησὶν, εὐχερίσιν, ὅσον ἐν τῇ εὐχῇ, τοῦτο πάσχομεν. Ἔστι γὰρ ὅτε ἀσύμφορα αἰτοῦμεν, « Οὐκ οἶδαμεν. » Καὶ ἐκυτὸν ἐμίξεν, ἵνα μὴ εὐρεθῇ ἐπαχθῆς. « Ἄλλ' αὐτὸ τὸ Πνεῦμα » τὸ παλαιόν, χάρισμα δέφορα πολλοὶ ἐλάμβανον, προφητεῶν, ἑρμηνειῶν, γλωσσῶν. Ἄπερ πάντα πνεύματα ἐκάλουν, ὡς ἀπὸ Πνεύματος δεόμενα. Καὶ εὐχῆς δὲ χάρισμα ἐλάμβανόν τινες. Ἐπειδὴ γὰρ ἀγνοοῦν τὸ πλῆθος τὸ συμφέρον, ἥτις πολλάκις ἀσύμφορα, ἐλάμβανόν τινες χάρισμα εὐχῆς, καὶ ὑπὲρ παντὸς τοῦ λαοῦ ἔβουλοντο, ὅπερ καὶ αὐτὸ Πνεῦμα ἐλέγετο. Τοῦτο οὖν λέγει, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ χάρις τῆς εὐχῆς, ὑπὲρ ἡμῶν τῷ Θεῷ ἐντυγχάνει: μέγιστος στεναγμοῖς. Τοῦτο δὲ εἶπεν, συστήσαι βουλούμενος ὅτι ἀγνοοῦμεν καθὸ δεῖ προσεξέσθαι. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο, φησὶν, ἦν τις χρεία λαβεῖν τινος χάρισμα εἰς τὸ εὐχεσθαι ὑπὲρ τοῦ λαοῦ; Τοῦτο δὲ νῦν ὁ διάκονος πλεροῖ λιτανεύων. Οὐκ εἶπε δὲ ἐντυγχάνει, ἀλλ' ὑπερἐντυγχάνει. τὴν σύντονον καὶ κατεσπουδαμένην δηλών ἔντευξιν. « Ὁ δὲ ἐρευνῶν τὰς καρδίας » αὐτὸς ὁ Παράκλητος, ὁ τὰς καρδίας τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων ἀνερευνῶν, τῶν τὴν χάριν δηλατῆ καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ εὐχεσθαι λαβόντων. « Τί τὸ φρόνημα τοῦ Πνεύματος. » Τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων, τῶν τὸ εἰρημένον τῆς εὐχῆς λαβόντων πνεῦμα καὶ χάρισμα. Οὐδὲ τὸ φρόνημα ἔχουν τὴν ἐντυχίαν. « Ὅτι κατὰ Θεὸν ἐντυγχάνει. » Οὐκ ἀγνοοῦντα, φησὶ, διδάσκουσιν οἱ πνευματικοὶ τὸν Θεόν, ἀλλ' οὐδὲν ὁ Παράκλητος. « Ὅτι κατὰ Θεὸν ἐντυγχάνει. » Οὐ κατὰ τινα βλαβεράν ἐπιθυμίαν ἀλλὰ κατὰ Θεόν, ὁ ἔστι, κατὰ τὴν βούλησιν τοῦ Θεοῦ. « Ὑπὲρ ἁγίων. » Τῶν διὰ τῆς εὐχῆς ἁγιαζομένων. Ἢ ὅτι ὑπὲρ καθαρῶν καὶ θεαρέτων ἔργων τὰς αἰτήσεις ποιεῖται, ἢ ὑπὲρ ἀνθρώπων τὸν ἀγιασμὸν ἐπιποθοῦντων.

Ὁ δὲ λέγει δὲ ὅτι τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεόν, πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν, τοῖς κατὰ πρόθεσιν κλητοῖς οὖσιν: ὅτι οὗς πρόβλεψεν, καὶ προώρτισε συμμόρφους τῆς εἰκόνης τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, εἰς τὸ εἶναι οὐτὸν πρωτότοκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς. Οὗς δὲ προώρτισε, τοῦτους καὶ ἐκάλει: καὶ οὗς ἐκάλει, τοῦτους καὶ ἐδικαίωσεν: οὗς δὲ ἐδικαίωσεν, τοῦτους καὶ ἐδόξασεν.

Οὕτω, φησὶ, διὰ τὴν ἐν τῷ εὐχεσθαι ἀγνοίαν, βοηθηόμεθα ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, ὅτι καὶ τὰ κακὰ εἰς ἀγαθὰ ἡμῖν περιτρέπει. « Πάντα συνεργεῖν. » Πάντα, φησὶ, καὶ τὰ κακὰ. Καὶ γὰρ καὶ ταῦτα περιτρέπει ὁ Θεὸς εἰς ἀγαθόν. Εἰς γὰρ εὐδοκίμους τῶν παχρόντων, περιτρέφεται. Μείζον δὲ τὸ εἰς ἀγαθὰ περιτρέφεσθαι, τοῦ μὴ παντελῶς ἐπελεθεῖν. « Τοῖς κατὰ πρόθεσιν. » Ἐπειδὴ ἀπίθανον εἶναι ἰδοῦναι τὸ περιτρέφεσθαι τὰ κακὰ εἰς ἀγαθὰ, προσθεῖς τὴν

τοῦ Θεοῦ κλησιν, ἐπιστάσαστο τὸ εἰρημένον. Οὐ γὰρ τοῖς τυχοῦσι, φησί, τοῦτο συμβαίνει, ἀλλὰ τοῖς ὑπὸ Θεοῦ κληθεῖσιν. Ἐἴτα ἵνα μὴ νομισθῇ μονομερῶς ὁ Θεὸς ἐνίοις κλησας, φησί, « Τοῖς κατὰ πρόθεσιν, » τοῖς κατὰ γνώμην ἦτοι προαίρεσιν ἀξιωθεῖται τῆς κλησεως, δεικνύς ὅτι πάντες μὲν ἐκλήθημεν, ἑκαῖνοι δὲ ὑπέκρουσαν· διὸ καὶ βοηθοῦνται οἱ κατὰ οἰκίαν πρόθεσιν γενόμενοι κλητοί. « Ὅτι οὐκ προέγνω. » — « Ὅτι οὐκ, » τευτέστι τούτους τοὺς κατὰ οἰκίαν πρόθεσιν κλητοὺς ὄντας, προέγνω. Ἐπιμοινοῦ, « κατὰ πρόθεσιν κλητοὺς ὄντας. » — « Συμμόρφους. » Ὅπερ ἐστὶ, φησὶν, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ κατὰ φύσιν ἐν τῇ ἐνανθρωπήσει (δηλον δὲ ὡς ἄγιος καὶ ἀναμάρτητος), τοῦτο καὶ αὐτοὶ γενόμενοι κατὰ χάριν· « Συμμόρφους » γὰρ τοὺς ἰσομόρφους. Εἰκόνα δὲ τοῦ Υἱοῦ, τὴν οἰκονομίαν κληεῖ, καὶ τὸ ἐντεῦθεν αὐτοῦ σῶμα. Κατὰ γὰρ τὴν οἰκονομίαν, σύμμορφοι καὶ ἀδελφοὶ αὐτοῦ οἱ ἄνθρωποι. Κατὰ δὲ τὴν θεότητα Μονογενής ἐστὶ.

[ΚΥΡΙΑΑ.] « Τῆς εἰκόνας. » Εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τίς ἂν νοοῖτο, σαφηνεῖ λέγων αὐτός· « Ὅπερ γὰρ ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοῦκοῦ, φορέσωμεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου, » τουτέστι, τὴν ἐν ἁγιασμῶ ζῶν, τὴν πρὸς παντιοῦν ἀμώμητον πολιτείαν. Ὅπερ γὰρ εἰκόνα τοῦ χοῦκοῦ, τουτέστιν, Ἄδὰμ, τὴν ἐν παρακοῇ τε καὶ ἁμαρτίαις ζῶν εἶναι φεμεν, οὕτως καὶ εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου, τουτέστι Χριστοῦ, τὸν ἁγιασμόν, τὸν δικαιοσύνην, τὴν ὑπακοήν. « Εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πρωτότοκον. » Διὰ πάντων τὴν συγγένειαν ἡμῶν τὴν πρὸς τὸν Χριστὸν σημαίνει θελεῖ. Συγγένειαν δὲ, τὴν ἐν τῇ οἰκονομίᾳ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ. « Οὐκ δὲ προώρισε, » καὶ τὰ ἐξῆς. Πανταχοῦ τὸ, « κατὰ πρόθεσιν κλητοὺς ὄντας, » συνυπάκουε, ὅτι οὐκ προέγνω, ἀντὶ τοῦ, τούτους τοὺς κατὰ πρόθεσιν. Οὐκ δὲ προώρισε, τούτους καὶ ἐκέλευσε, τοὺς κατὰ πρόθεσιν. Καὶ οὐκ ἐκέλευσε, τούτους καὶ ἰδικαίωσε, τοὺς κατὰ πρόθεσιν. Οὐκ δὲ ἰδικαίωσε, τούτους καὶ ἐδόξεσε, πάλιν τὸ, κατὰ πρόθεσιν κλητοὺς ὄντας. Ἴνα μὴ ἄτοπον ἀπαντῆ, εἰ ὁ Θεὸς τινὰς μὲν εὖ ἐποίησε, τινὰς δὲ οὐ. Τὸ δὲ « κατὰ πρόθεσιν » συνυπακούμενον, αὐτῶν ποιεῖ τὸ κατόρθωμα τῶν κατὰ οἰκίαν πρόθεσιν πισταυσάντων, καὶ προσωπολήψιας ἀπαλλάττει τὸν Θεόν. « Τούτους καὶ ἰδικαίωσε. » Διὰ τῆς τοῦ λουτροῦ πλιγγνεσίας. « Τούτους καὶ ἐδόξεσε. » Διὰ τῶν χαρισμάτων τῆς υἰοθεσίας.

Τί οὖν ἐροῦμεν πρὸς ταῦτα; Εἰ ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, τίς καθ' ἡμῶν; Ὁς γὰρ τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφέστατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτὸν, πῶς οὐχὶ καὶ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν χριστέται; Τίς ἐγκαλέσει κατὰ ἐκλεκτῶν Θεοῦ; Θεὸς ὁ δικαίων, τίς ὁ κατακρίνων; Χριστὸς ὁ

²³ I Cor. xv, 49.

A quod dictum est confirmavit. Neque enim hoc quibuslibet contingit, inquit, sed his duntaxat qui a Deo vocati sunt. Deinde ne putaretur tantum ex parte quosdam vocasse, dicit: « His qui secundum propositum, » id est, qui secundum decretum, secundum electionem nacti sunt vocationem: ostendens quod omnes quidem vocati simus, sed illi obedierunt ideo etiam adjuvantur, qui secundum proprium propositum vocati fuerunt. « Quoniam quos præscivit. » Quoniam quos, id est, hos qui secundum proprium propositum vocati fuerunt, præscivit: ex communi sensu repetendum est: « Qui secundum propositum vocati sunt. » — « Conformes. » Quod Filius Dei secundum naturam est in humanitatis assumptione, puta, sanctus et sine peccato, hoc et ipsi secundum gratiam facti sunt: « Conformes » enim, hoc est, similis formæ. Imaginem autem Filii vocat dispensationem, et corpus quod inde sumptum est. Nam secundum dispensationem conformes et fratres ipsis sunt homines. Secundum divinitatem vero Unigenitus est unicus.

314 « Imaginis. » Quænam Dei imago intelligatur, idem ipse explanat ubi dicit: « Quemadmodum enim gestavimus imaginem terreni, gestemus et imaginem supercælestis ²³, » id est vitam quæ in sanctificatione degitur, conversationem erga unumquemque reprehensione carentem. « Sicut enim imaginem terreni, » id est, Adam, dicimus esse vitam, quæ inobedientia et peccatis agitur; « Ita et imaginem supercælestis, » id est, Christi, sanctificationem, justitiam, obedientiam. « Ut sit ipse primogenitus. » In omnibus cognationem significare cupit quæ nobis est erga Christum. Cognationem inquam, quæ est in dispensatione carnis suæ. « Quos autem prædefinivit, » etc. Subaudito ubique, « Qui secundum propositum vocati sunt. » Quoniam quos præscivit, hos etiam prædefinivit, qui secundum propositum sunt; quos autem prædefinivit, eosdem et vocavit, qui secundum propositum sunt; et quos vocavit, eosdem et justificavit, qui secundum propositum sunt; quos vero justificavit, hos et glorificavit, rursus qui secundum propositum vocati sunt; ut nihil absurdi occurrat, si quibusdam Deus bene facit, quibusdam vero non. Cum autem subauditur, « Secundum propositum, » statuitur illorum virtus qui secundum proprium propositum crediderunt, et a personarum respectu Deus liberatur. « Hos et justificavit. » Per lavacri regenerationem. « Eos et glorificavit. » Per dona seu effectus adoptionis.

VIII.31-34. « Quid ergo dicemus ad hæc? Si Deus « pro nobis, quis contra nos? Qui proprio Filio non « percepit, sed pro nobis omnibus tradidit illum: quo « pacto non etiam cum illo omnia nobis donabit? Quis « accusabit adversus electos Dei? Deus est qui iustifi- « cat, quis ille qui condemnet? Christus qui mortuus

« est, magis autem et suscitatus est : qui et est ad A
« dexteram Dei, qui etiam intercedit pronobis. »

ἀποθανών, μᾶλλον δὲ καὶ ἐγεγέρθει, ὅς καὶ ἔστιν
ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ, ὅς καὶ ἐντυγχάνει ὑπὲρ
ἡμῶν.

« Quid ergo dicemus ad hæc ? » Tanquam dixisset : Cum hæc ita sint, nemo deinceps ob afflictiones aut pericula quæ hic contingunt verba faciat. Quid enim dici potest ad tantam Dei bonitatem ? « Quid ergo dicemus ad hæc ? » Quænam ? Quod prædefinit, quod vocavit, quod justificavit, quod glorificavit : ad tantam beneficiorum ubertatem quid dicemus ? Neque gratiarum **315** actionis sermonibus, inquit, neque operum retributione abundamus aut sufficientes sumus : tanta est ineffabilis ipsius apud nos gratia. Deinde tanquam sumpto hinc additamento, ait : « Si Deus pro nobis, quis contra nos ? » Nullus ; nam licet quidam nocere tentaverint, non nocebunt, sed proderunt. Verum unde manifestum est, quod Deus pro nobis sit ? Et ex his quæ dicta sunt, et quod maximum est, omnemque mentem in stuporem redigit, quod pro nobis Filio proprio non pepercit. Si igitur Deus pro nobis est, manifestum quod omnia ad id quod utile est transferre, et quæ tristia videntur, ut gaudium concilient, efficiet : quemadmodum et in ipsis apostolis ac martyribus, tribulationes, persecutiones ac mortes fecit occasiones esse coronarum ac braviorum, et conciliativa regni cælorum. Sic igitur et nos, modo non deficiamus, nullus adversum nos quidquam poterit. Posuit autem, « Qui proprio Filio non pepercit, » etc., simul et ineffabilem Dei providentiam circa nos, ut diximus, ostendens, et si quid molestiæ ab aliquibus patimur sustinere ac viriliter tolerare hoc exemplo adhortans : nec id solum, verum etiam refocillans ac mitigans. Nam si tanta Filius pro te passus est, quid te pro ipso pati oportet ? Item si ille cum tanta passus sit, nihil tamen paternæ gloriæ aut divinitatis ipsi detractum est : neque tu cum hæc pateris, te ipsum parvipendas : omnino enim etiam post afflictionem ac mortem ipsam, promissiones accipies. In eo autem quod sequitur : « Quo pacto non etiam cum illo omnia donabit ? » confirmare vult quod nulla occasione aut prætextu, dono frustrari possimus. « Cum ipso, ait, omnia nobis donabit. » Dices fortassis, inquit : Nequando nostri obliviscatur. Atqui ita et Filii oblivisceretur : nam cum ipso cuncta nobis elargitur. Omnino itaque et absque ulla tergiversatione assequemur quæ nobis promissa sunt. Cum autem de tentationibus locutus sit quæ per afflictiones sunt et tormenta, dicens : « Quis contra nos ? » aliud nunc tentationum genus ponit, nempe improperia, accusationes : vituperia, calumnias, quæ infideles effundebant adversum fideles. Et hoc ex eo manifestat quod ait : « Quis accusabit adversus electos Dei ? » **316** et in his etiam ostendit quemadmodum et in prædictis qui Deo justificante in vanum nugantur qui accusant vel condemnant. « Si Deus pro nobis, quis contra nos ? » Ne etiam dicant : Reges nobis adversantur,

« Τί οὖν ἐροῦμεν πρὸς ταῦτα ; » Ὡς εἰ ἔλεγε, Τούτων οὕτως ὄντων, μηδεὶς λοιπὸν περὶ τῶν ὧδε πειρασμῶν ἢ κινδύνων λογοποιεῖσθω. Τί γὰρ ἐν εἰπεῖν πρὸς τὴν τοσαύτην ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ ; — [ΦΩΤ.] « Τί οὖν ἐροῦμεν πρὸς ταῦτα ; » Ποῖα ; Ὅτι προώρισεν, ὅτι ἐκάλεσεν, ὅτι ἐδικαιώσεν, ὅτι ἐδόξαζε, πρὸς τοσαύτην ἀφθονίαν εὐεργεσιῶν, τί ἐροῦμεν ; Οὐδὲ εὐχαριστῶν, φησί, λόγων εὐποροῦμεν, μή τι γε ἔργων ἀμοιβῆς, τοσαύτη ἔστιν ἀφρατος αὐτοῦ ἡ περὶ ἡμᾶς χάρις. Ἐἴτα ὡσπερ πόρισμα λαθῶν ἐντεῦθεν, φησὶν. « Εἰ ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, τίς καθ' ἡμῶν ; » Οὐδεὶς. Κἂν γὰρ τινες βλάβησιν ἐπιχειρήσωσιν, οὐ βλάβουσιν, ἀλλ' ὠφελήσουσι. Πόθεν δὲ ἄλλο ὅτι ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Θεός ; Ἐκ τε τῶν προειρημένων, καὶ τὸ μέγιστον καὶ πᾶσιν ἐκπληττον διάνοιαν, ὅτι ὑπὲρ ἡμῶν τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο. Εἰ οὖν ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, δὲ ἄλλο ὅτι πάντα εἰς συμφέρον μεταστήσει, καὶ τὰ δοκοῦντα λυπηρὰ, χαρὰς πρόξενον παρασκευάσει, ὡσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων αὐτῶν καὶ τῶν μαρτύρων τὰς θλίψεις καὶ τοὺς διωγμούς καὶ τοὺς θανάτους ὑπόθεσιν στεφάνων καὶ βραδελίων ἐποίησατο, καὶ πρόξενον τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Οὕτως οὖν, ἂν ἡμεῖς μόνον μὴ ἐκλυθῶμεν, οὐδεὶς ἰσχύει καθ' ἡμῶν. Τίθεικε δὲ τὸ, « Ὅς γε τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, » καὶ ἐξῆς, τὴν τε κηδεμονίαν τὴν ἀφρατον, ὡς ἔφημεν, τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμᾶς ἀνδεικνύμενος, καὶ ἅμα εἰ τι δυσχερὲς ὑπὸ τινῶν πάσχομεν, ὑπομένειν καὶ καρτερεῖν διὰ τοῦ παράδειγματος παραινῶν. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ ἀνακτώμενος καὶ παρηγορῶν. Εἰ γὰρ ὁ Υἱὸς ὑπὲρ σοῦ τοσαῦτα ἔπαθε, τί σε χρὴ παθεῖν ὑπὲρ αὐτοῦ ; καὶ εἰ ἐκεῖνος τοσαῦτα παθὼν τῆς Πατρικῆς δόξης καὶ θεότητος οὐδὲν τι καθυφειμένον ἐδέξατο, μὴ δὲ σὺ ὀλιγωρήσῃς πάσχων ταῦτα. Πάντως γὰρ τῶν ἐπιγγελημένων, καὶ μετὰ τὰ πάθη καὶ μετὰ τὸν θάνατον ἀζιωθήσῃ. Τὸ δὲ, « Πῶς οὐχὶ καὶ σὺν αὐτῷ χαρίζεται ; » τὸ ἀπροφάσιστον καὶ ἀπαράιτητον θέλων παραστῆσαι τῆς δωρεᾶς. « Σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίζεται, φησὶν. » Ἐρεῖς, φησὶν, ὅτι μὴ ποτε ἡμῶν ἐπιλήσεται ; Οὐκοῦν καὶ τοῦ Υἱοῦ. Σὺν αὐτῷ γὰρ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίζεται. Ὅστε πάντως καὶ ἀπροφασίστως, τευζόμεθα ὡς ἐπιγγέμεθα. Εἰπὼν δὲ τοὺς πειρασμούς τοὺς διὰ θλίψεων καὶ βασάνων, ἐν τῷ εἰπεῖν, « Τίς καθ' ἡμῶν ; » νῦν ἕτερον εἶδος πειρασμῶν λέγει τοὺς ὀνειδισμούς, τὰς μέμφεις, τὰς λοιδορίας, τὰς διαβολὰς, ἃς κατέχειον οἱ ἄπιστοι τῶν πιστῶν. Καὶ τοῦτο δηλοῖ διὰ τοῦ λέγειν, « Τίς ἐγκαλέσει κατὰ ἐκλεκτῶν Θεοῦ ; » καὶ ἀποδείκνυσι κἀνταῦθα ὡσπερ καὶ ἐπὶ τῶν προειρημένων, ὅτι Θεοῦ δικαιοῦντος, εἰς μίτην γλωσσελογουσῶν οἱ αἰτιώμενοι καὶ κατακρίνοντες. « Εἰ ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, τίς καθ' ἡμῶν ; » Ἴνα γὰρ μὴ λέγωσιν, ὅτι Βασιλεῖς καθ' ἡμῶν καὶ δῆμοι καὶ ἡγεμόνες (πάντες γὰρ ἐπιβούλευον τοῖς πιστοῖς), φησὶν ὅτι ἰσχύει ὁ Θεὸς τὰς καθ' ἡμῶν ἐπιβουλάς, ἀφορμὴν στεφάνων ποιήσασθαι. Οὐδεὶς οὖν ὁ καθ' ἡμῶν. « Ὅς γε τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο. » Πῶς οὖν

φησίν, ἡμᾶς προήσεται ὁ Θεός, ὃς οὐ μόνον τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ συμμόρφους ἐποίησεν ἀλλὰ καὶ ἐδικαίωσε καὶ ἐδόξαζε, καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν Υἱὸν ἔδωκεν ὑπὲρ ἡμῶν πάντων, φησὶ, καὶ ἀμαρτωλῶν, καὶ τελωνῶν, καὶ πόρων; Εἰ τὸν Υἱὸν, φησὶν, ἔδωκεν εἰς θάνατον ὁ Πατήρ, τί δεῖ περὶ τῶν ἄλλων ἀμειβάλλειν; Ὁ γὰρ τὸ μέγα δούε, καὶ τὸ ἔλαττον δώσει. « Τίς ἐγκαλεῖσι; » Πολλοὶ ἀσεβεῖς ἐμέμφοτο τοῖς πιστεύουσι. Φησὶν οὖν Τίς ἱκανὸς ἐγκαλεῖσαι ἢ μέμψασθαι τοῖς ὑπὸ Θεοῦ ἐκλεχθεῖσι; Καὶ ὅρα, οὐκ εἶπεν Δούλοισι Θεοῦ, ἢ Πιστοῖς, ἀλλὰ « Ἐκλεκτοῖς, » ἐπαίρων τὸ ἄξιωμα. « Θεὸς ὁ δικαίων. » Οὐκ εἶπεν, Ὁ ἀφείς ἀμαρτίας, ἀλλὰ τὸ μεῖζον, « Ὁ δικαίων. » — « Τίς ὁ κατακρίνων; » Ὅταν γὰρ ὁ Θεὸς ψήφῃ τινὰ οἰκειὰ δικαιοσύνη, τίς ὁ κατακρίνων; Τί δὲ καὶ κατακρίνων ὠφελεῖ; τὸ δὲ κατακρίνων ὡς ἐπὶ ἀμαρτήματι. « Χριστὸς ἀποθανών. » Κατ' ἐρώτησιν αὐτὸ προάγει, ὡς ἀναντιρρήτων ὄντων. « Ὁ ἀποθανών. » Τίς, φησὶν, ὁ κατακρίνων, τοῦ μὲν Πνεύματος συναντιλαμβανομένου ταῖς ἀσθενεῖαις ἡμῶν, τοῦ δὲ Πατρὸς δικαιοῦντος, τοῦ δὲ Υἱοῦ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντος; Οὐδὲ γὰρ ἡ Τριὰς ἀπειδικαίωσε, τίς ὁ κατακρίνων; — [ΟΙΚΟΥΜΕΝ.] Καὶ οὕτω δύνῃ νοῆσαι, ὡς πρὸς τὸ κατὰ πόδα τοῦ βήτου. Εἰ τὸ Πνεῦμα, φησὶν, ἀντιλαμβάνεται, εἰ ὁ Πατήρ ἐδικαίωσε, τίς ὁ κατακρίναι δυνάμενος; Ὑπολείπεται, φησὶν, ὁ Υἱός. Ὁ Υἱός οὖν, φησὶν, ἔχει κατακρίναι, καίτοι τοσοῦτον ἀγαπᾷ, ὡς καὶ θάνατον αἰρησασθαι ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ ὢν ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς. καὶ εἰς τὴν ἴδιαν ἐπανεληθὼν δόξαν, οὐκ ἐπύσσατο τῆς πρὸς ἡμᾶς ἀγάπης, ἀλλὰ καὶ παρακαλεῖ τὸν Πατέρα ὑπὲρ ἡμῶν. Τοῦτο γὰρ τὸ ἐντυγχάνουσι. Τὴν δὲ παράκλησιν οὕτως νόει· αὐτῷ τῷ ἐνηνθρωπηκέναι, παρακαλεῖ τὸν Πατέρα ὑπὲρ ἡμῶν.

tantum dilexit ut pro nobis mortem elegerit : cumque modo sit in dextera Patris et ad propriam redierit gloriam, nostri dilectionem nequaquam reliquit, sed et apud Patrem pro nobis intercedit. Nam hoc est quod sequitur ἐντυγχάνει. **317** Sic autem intercessionem sive advocationem intellige, ut per hoc quod humanitatem susceperit, Patrem interpellare dicatur pro nobis.

« Ὁς καὶ ἔστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ. » Ἴνα γὰρ μὴ ἐλάττωσιν τὴν ἐντυχίαν νομίσης, θεὸς πρῶτον τὴν ἰσοτιμίαν, τὸ εἶναι ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ, οὕτως εἶπε τὸ ἐντυγχάνει, δεῖξαι θέλων τὴν διάπυρον ἀγάπην. Οὐ γὰρ ὡς αὐτὸς ἀσθενῶν σώσεται, δεῖται τοῦ Πατρὸς, ἄπαγε. « Ὁς καὶ ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν. » — [ΚΥΡΙΑ.] Ὡς πρὸς τὸ ἀνθρώπινον εἴρηται, ὅτι ἀρχιερεὺς ἦν, « Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα. » — [ΦΩΤ.] Τῆς δὲ Κυριακῆς ἐκείνης φωνῆς τὸν νοῦν ἐνταῦθα δηλοῖ καὶ ὑπαινίττεται, τῆς ἐν τύπῳ εὐχῆς τῷ Πατρὶ προσαγομένης· « Πάτερ τήρησον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου. » καὶ, « Ἴνα φυλάξῃς αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ, » καὶ τὰ ὅμοια. Εἰ οὖν οὕτως κηδεταὶ ὁ Υἱός ὥστε καὶ ἐντυγχάνειν (ἢ γὰρ τότε βῆθεῖσα εὐχὴ τοσαύτην ἔχει ἰσχύν, ὥστε διαπαντὸς ἐνεργεῖ εἶνα., καὶ τὰ τῆς ἐντυχίας ἀπαρτίξει·) εἰ οὖν οὕτως ἀφείδεται, τίς ὁ κατακρίνων τοὺς ἐν αὐτῷ πιστευούτους; Ὁ Πατήρ ἐδικαίωσε καὶ ἐδόξαζε, τὸ Πνεῦμα συναντιλαμβάνεται, ὁ Χριστὸς καὶ ἀπέθανεν

A populique ac præfecti, omnes siquidem insidiabantur fidelibus; dicit quod potens est Deus insidias quæ sunt adversum nos efficere occasiones præmiorum : nullus ergo contra nos erit. « Qui proprio Filio non pepercit. » Quomodo ergo, inquit, abiciet nos Deus, qui non modo conformes Filio suo reddidit, verum etiam justificavit et glorificavit : nec id solum, sed et Filium pro nobis omnibus dedit et publicanis et peccatoribus ac fornicariis? Quod si Filium, inquit, dedit ad mortem Pater, quid de reliquis ambigere oportet? Qui enim dedit quod magnum est, dabit utique et quod minus est. « Quis accusabit? » Multi impii accusabant credentes. Dicit ergo : Quis idoneus est ut accuset aut redarguat eos qui a Deo sunt electi? Et vide quod non dixerit : Servos Dei, aut credentes, sed « Electos, » dignitatem extollens « Deus est qui justificat. » Rursum non ait : Qui peccata dimisit, sed quod majus est, « Qui justificat. » — « Quis ille qui condemnet? » Cum enim Deus propria sententia quempiam justificaverit, quis illum condemnabit? Quod si etiam condemnaverit, quid proderit? Qui condemnat autem, tanquam pro peccatis. « Christus qui mortuus est. » Secundum interrogationem idem producit, tanquam in his quæ sunt irrefragabilia. « Qui mortuus est. » Quis, inquit, ille, qui condemnet cum Spiritus auxiliatur infirmitatibus nostris, Pater autem justificet, Filius vero pro nobis mortuus sit? Nam quos Trinitas justificavit, quisnam condemnabit? Potes et hoc modo intelligere, ut ad id quod modo dictum est respon-

C deat : Si Spiritus auxiliatur, si Pater justificavit, quis potens est condemnare? Relinquitur, inquit, Filius, Filius igitur condemnare potest. Atqui in
« Qui est ad dexteram Dei. » Ne enim intercessionem arbitraris minorationem posita primum honoris æqualitate, dicendo quod sit in dextera Patris, ita subjungit. Intercedit, volens ardentem ostendere dilectionem : non enim tanquam imbecillis ad salvandum eget Patris auxilio. Absit. « Qui etiam intercedit. » — Tanquam ad humanitatem respiciendo dictum est, eo quod pontifex erat : « Tu es Sacerdos in æternum ³⁴. » Dominicæ illius vocis intellectum manifestat ac designat, quæ in forma precationis Patri offertur : « Pater, serva eos per veritatem tuam ³⁵; » et : « Ut serves eos a malo ³⁶, » ac similia. Si ergo ita nostri curam habet Filius, ut etiam intercedat : nam tantam vim habet facta tunc precatio ut semper sit efficax, et quæ in ea continentur adimpleat : si tantam itaque nostri curam habet, quis eos condemnet qui in ipsum crediderunt? Pater justificavit et glorificavit, Spiritus auxiliatur, Filius etiam

³⁴ Psal. cxiv. 2. ³⁵ Joan. xvii, 17. ³⁶ *ibid.* 18

mortuus est pro nobis ac resurrexit et intercedit; quis igitur accuset aut condemnet, sancta Trinitate nos adeo protegente ?

CAPUT XIV.

De amore qui Christo debetur.

VIII, 35-37, *Quis nos separabit a dilectione Dei ? afflictione, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius, sicut scriptum est : Propter te morti tradimur toto die ; reputati sumus sicut oves mactationi destinatæ. Sed in his omnibus supervincimus per eum qui dilexit nos.*

« Quis nos separabit ? Nullus, inquit, quos tanto amore ac providentia dignatus est Deus. » Quod nunc dicit. « Quis nos separabit ? » repetitio est illius dicti : « Quid ergo dicemus ? » Quemadmodum et hoc : « Deus est qui justificat, quis ille qui condemnet ? » illius repetitio est : « Si Deus pro nobis quis contra nos ? » Frequenter enim hujusmodi usus est schemate, propter consequentiæ circuitum et amplitudinem. Nullus enim quod ego sciam aut nostrorum aut exterorum quemadmodum magnus hic Paulus forma ista usus est. Ne ergo in obscuritatem sermo nimis ipsi excidat, adhibitis etiam usus est repetitionibus. Possunt autem et a proprio principio desumi hæc particulæ, ut non sint veluti repetitiones eorum quæ dicta erant. « Afflictione, an angustia, » etc, Non dixit divitias gloriam, et quæcunque apud homines bona videntur, sed illa potius quæ etiam vim inferre nata sunt humanæ naturæ. Nomen autem afflictionis in multis manifestatur: qualia sunt carceres, vincula, exsilia et quæcunque sunt hujusmodi. « Sicut scriptum est. » Confusione volens eos adhortari, testimonium adduxit. Nam si in veteri testamento vitam despiciabant, quibus terrena erant præmia et quæ in terra possidebantur: quanto magis nos qui regnum cælorum in laborum retributionem habemus ? « Propter te. » Testimonio confirmat sermonem. « Toto die. » Contingit enim ut voluntate frequenter in die moriantur. Aut toto die, id est, per totum diem, sive per totam vitam. Unicus namque dies est universa hominum vita. « Reputati sumus sicut oves. » Omnibus, inquit, ad injuriam exponimur. Manifestum est quod apostoli tanquam oves erant quæ mactantur nihil contradicentes. « Sed in his omnibus supervincimus. » Auditorem erigit ne concidat audiens afflictiones, persecutiones et quæcunque dixit, et ait : « Omnia per Christi gratiam superamus. » Nec dixit ; Vincimus, sed Supervincimus; hoc est, per eos a quibus appetimur insidiis coronamur: bello lacessiti non solum non succumbimus, sed etiam coronamur. Nam insidiatores

VIII, 38, 39. *Nam persuasum habeo quod neque mors, neque vita, neque Angeli, neque Principatus neque Potestates, neque instantia, neque futura, neque altitudo, neque profunditas, neque ulla alia crea-*

ὑπὲρ ἡμῶν καὶ ἀνέστη καὶ ἐντυγγάνει· τίς λοιπὸν ὁ ἐγκαλῶν ἢ κατακρίνων, τῆς ἀγίας Τριάδος οὕτως προασπιζούσης ἡμῶν ;

ΚΕΦΑΛΑ. ΙΔ'.

Ἐπὶ τῆς ὀφειλομένης ἀγάπης Χριστοῦ.

Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ, θλίψις, ἢ στενοχωρία ἢ διωγμὸς, ἢ λιμὸς, ἢ γυμνότης, ἢ κίνδυνος, ἢ μάχαιρα ; καθὼς γέγραπται, ὅτι Ἐνεκά σου θανατούμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν· ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς· ἀλλ' ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνικῶμεν διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς.

[ΦΩΤ.] « Τίς ; οὐδεὶς, φησὶ, τοὺς τοσαύτης ἀγάπης καὶ προνοίας ἡξιωμένους παρὰ Θεοῦ. Τὸ, « Τίς ἡμᾶς χωρίσει ; » τοῦ, « Τί οὖν ἐροῦμεν ; » ἐστὶ ἐπαναληπτικόν, ὡσπερ καὶ τὸ, « Θεὸς ὁ δικαίων, τίς ὁ κατακρίνων ; » τοῦ, « Εἰ ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, τίς καθ' ἡμῶν ; » κέχρηται γὰρ τῷ τοιοῦτῳ σχήματι πολυλῶς, διὰ τὴν συνέχειαν τῆς περιβολῆς. Οὐδεὶς γὰρ σκεδὸν ὅσα γε ἐμὲ εἰδέναι, οὔτε τῶν καθ' ἡμᾶς, οὔτε τῶν θύραθεν, τῇ ἰδέῃ ταύτῃ ὡς ὁ μέγας Παῦλος ἐχρήσατο. Ἴνα οὖν μὴ εἰς τὸ ἀσαφὲς αὐτῷ ἐκπίπτει ἴαν ὁ λόγος, καὶ ταῖς ἐπαναληψίαις προσεχρήσατο. Δύναται δὲ καὶ ὡς ἀπὸ ἰδίης ἀρχῆς τὰ χωρία ταῦτα εἰληφθῆναι, καὶ μὴ ὡς ἐπαναληπτικὰ τῶν εἰρημίνων. « Θλίψις, ἢ στενοχωρία, » καὶ τὰ ἕξῃς. Οὐκ εἶπε χρήματα, δόξαν, καὶ ὅσα παρὰ τοῖς ἀνθρώποις δοκεῖ καλά, ἀλλ' ἐκεῖνα ἅτινα καὶ βάζεσθαι πέφυκε τῆν ἀνθρωπίνην φύσιν. Τὸ δὲ τῆς θλίψεως ὄνομα, εἰς πολλὰ δηλοῦται, φυλακαί, ἀλύσεις, ἐξορίαι, καὶ ὅσα τοιαῦτα. « Καθὼς γέγραπται. » Ἐντρέψαι αὐτοὺς βουλόμενος, ἤγαγε τὴν μαρτυρίαν. Εἰ γὰρ ἐν τῇ Παλαιᾷ, φησὶ, ζωῆς κατεργάζοντο, οἷς τὰ ἐπαθλα γήϊνα καὶ τὰ ἐν τῇ γῆ ἀγαθὰ, πόσῳ μᾶλλον ἡμεῖς ὀφειλομεν εἰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἔχοντες τῶν πόνων ἀμοιβὴν ; « Ἐνεκά σου. » Τῇ μαρτυρίᾳ τὸν λόγον πιστοῦται. « Ὅλην τὴν ἡμέραν. » Ἔστι γὰρ τῇ προαιρέσει πολλὰκις τῆς ἡμέρας ἀποθανεῖν. Ἡ τὸ, « Ὅλην τὴν ἡμέραν, » ἀντὶ τοῦ, δι' ὅλης τῆς ἡμέρας, ἤτοι δι' ὅλου τοῦ βίου. Ἡμέρα γὰρ μία ἐστὶ πᾶς ὁ τῶν ἀνθρώπων βίος. « Ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα » Ἡᾶσι, φησὶν, εἰς τὸ ἀδικεῖν προκείμεθα, οἱ ἀπόστολοι, δὴλον ὡς πρόβατα σφαζόμενα, μὴ ἀντιλέγοντες. « Ἀλλ' ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνικῶμεν. » Ἐπαίρει τὸν ἀκροατὴν, ἵνα μὴ καταπέσῃ θλίψιν ἀκούσας καὶ διωγμὸν καὶ ὅσα εἶπε, καὶ φησὶ. « Πάντων κρατούμεν χάριτι Χριστοῦ. » Καὶ οὐκ εἶπε, Νικῶμεν, ἀλλ', « Ὑπερνικῶμεν, » τουτέστι, Δι' ὧν ἐπιβουλεύομεθα, στεφανούμεθα. Μὴ μόνον οὐ καταπίπτομεν πολεμούμενοι, ἀλλὰ καὶ στεφανούμεθα. Οἱ γὰρ ἐπίβουλοι, πρόξενοι στεφάνων ἡμῖν γίνονται, ἐν εὐχαρίστως φέρωμεν.

coronas nobis conciliant si modo grato animo fe-

Πέπεισμαι γὰρ ὅτι οὔτε θάνατος, οὔτε ζωὴ, οὔτε ἄγγελοι, οὔτε ἀρχαί, οὔτε δυνάμεις, οὔτε ἐνεσιώται, οὔτε μίλλοντα, οὔτε ὕψωμα, οὔτε βάθος, οὔτε τίς κτίσις ἑτέρα δυναστεία ἡμᾶς, χωρίσει ἀπὸ τῆς

ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν.

Ἐπειδὴ ἄνω τὰ παρόντα εἶπε, νῦν τὰ μέλλοντα λέγει, καὶ φησιν· Οὔτε ὁ μέλλων θάνατος, οὔτε ἡ μέλλουσα ζωὴ, οὔτε Ἄγγελοι, οὔτε Δυνάμεις, δύναται με χωρίσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, τῆς διὰ Χριστοῦ μοι προξενηθείσης. Πάντα μοι, φησὶ, μικρὰ, πρὸς ἐκείνην τὴν ἀγάπην. Εἶτα ἐπειδὴ πᾶσαν εἶπε τὴν κτίσιν τὴν ὁρατὴν καὶ νοητὴν, ἃ εἰσιν ἐνεστώτα καὶ μέλλοντα, προσέθησιν· « Οὔτε τις κτίσις ἐτέρα. » Τουτέστιν, Εἴ καὶ ἄλλη τις παρὰ τὴν οὐσαν ὑποστασίη, οὐδὲ αὐτὴ μοι εἶναι τι δοκεῖ πρὸς τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ δὲ καὶ Ἄγγελων καὶ Δυνάμεων ἐμνήσθη, μὴ νόμιζε τοὺς Ἄγγελους ἢ τὰς Δυνάμεις ἀποστῆσαι τινὰς ἐθέλειν ἀπὸ Χριστοῦ, ἄπαγε! ἀλλὰ τὸν περὶ Θεὸν θερμὸν πόθον σημάζει ζητῶν, εἰς τούτους ἦλθε τοὺς λόγους. « Οὔτε ὑψώμα, οὔτε βᾶθος. » — [ΘΕΟΔΩΡ] Βᾶθος, ὡς οἴμι, τὴν γέννην ὀνομάζει, ὑψος δὲ τὴν βασιλείαν, καὶ πρὸς τούτους τὴν αἰώνιον ζωὴν, καὶ τὸν αἰώνιον θάνατον, — Καὶ ἄλλως. [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.] καὶ συλλυγῶν εἰπεῖν, οὔτε τὰ ἄγαν ἐπίδοξα, οὔτε τὰ ἄγαν ἄδοξα οὔτε τὰ ἀγαθὰ, οὔτε τὰ λυπηρὰ, οὔτε τὰ καλὰ, οὔτε τὰ κακὰ. « Τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Ἄνω πρῶτον εἶπε τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, ἵνα μὴ ψεύδῃσθαι δόξῃ περὶ τῆς ἰδίας λέγων ἀγάπης (ὁ γὰρ ἀγαπηθεὶς, οὐ θαυμαστόν εἰ ἀνταπαῖ), προσέθηκε, « Τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Ἠγάπων μὲν καὶ Ἰουδαῖοι τὸν Θεόν, ἀλλ' οὐκ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὅθεν καὶ ἀπώλοντο.

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ.

Ἐπεὶ ἐκπτώσεως Ἰσραὴλ τοῦ ἀποβληθέντος, καὶ κλήσεως τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ εἰσαχθέντος μετὰ ἔθνων.

Ἀλήθειαν λέγω ἐν Χριστῷ, οὐ ψεύδομαι, συμμαρτυρούσης μοι τῆς συνειδησεώς μου ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, ὅτι λύπη μοὶ ἐστὶ μεγάλη, καὶ ἀδιάλειπτος δόξυνη τῇ καρδίᾳ μου· ἡύχόμην γὰρ αὐτὸς ἐγὼ ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου τῶν συγγενῶν μου κατὰ σάρκα· οἵτινες εἰσιν Ἰσραηλιταί, ὧν ἡ υἱοθεσία καὶ ἡ δόξα καὶ αἱ διαθηκαὶ καὶ ἡ νομοθεσία καὶ ἡ λατρεία καὶ αἱ ἐπαγγελίαι· ὧν οἱ Πατέρες, καὶ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὧν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Μεγά θίλει εἰπεῖν, διὸ προοδοποιεῖ τῷ πιστευθῆναι, τρεῖς ἐπιφερόμενος μάρτυρας, τὸν Χριστόν, τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ τὴν ἐαυτοῦ συνείδησιν. Ὅρα δέ· « Ἀλήθειαν, φησὶ, λέγω ἐν Χριστῷ. » Καὶ οὐ ψεύδομαι, καὶ ἡ συνείδησίς μοι εἰς τοῦτο μάρτυς ἐν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. « Ἠύχόμην γὰρ αὐτὸς ἐγὼ ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ. » Ὅρα τὴν ἐπίτασιν· οὐκ εἶπεν, Ἠβουλόμην, ἀλλ', Ἠύχόμην. — [ΦΩΤ.] Ὅν οὐδὲν δύναται χωρίσαι τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, οὐ θάνατος ἀπειλούμενος, οὐ ζωὴ προτεινομένη, οὐ τὰ ἐκαίθων ἀπλῶς, οὐ τὰ ἐνταῦθα, οὐχ ὅπερ ἂν τις ἐπιστήσῃ· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ Ἄγγελων ἐμνήσθη καὶ Δυνάμεων, καὶ βᾶθους καὶ ὑψους. Ὅν τοίνυν οὐδὲν χωρίσαι δύναται, πῶς αὐτὸς ἐκουσίως ἀφίσταται;

*A*tura poterit nos separare a dilectione Dei, quæ est per Christum Jesum Dominum nostrum.

319 Quoniam superius præsentia dixit, nunc futura enumera,, et ait: Neque futura mors, neque futura vita, neque Angeli, neque Potestates possunt me separare a dilectione Dei, quæ per Christum mihi conciliata est. Omnia mihi exigua sunt si ad illum amorem conferantur. Deinde ubi omnem creaturam dixit visibilem ac intelligibilem, quæ sunt instantia ac futura, adjungit: « Neque ulla alia creatura, » hoc est, si alia quævis ab ea quæ est subsisteret, neque ipsa mihi quidpiam esse videretur ad Dei amorem. Verum quia est Angelorum meminit ac Potestatum: ne arbitreris Angelos aut Potestates velle aliquos separare a Christo: minime gentium; sed ardentem erga Deum amorem significare volens, ad hos descendit sermones. « Neque altitudo, neque profunditas. » Profunditatem, ut opinor, gehennam nominat, altitudinem vero regnum. Ad hæc æternam dicit vitam et æternam mortem. — *Alio quoque modo.* Utque summatim dicam: neque admodum gloriosa, neque valde humilia, neque bona, neque tristia, neque honesta, neque mala. « Quæ est per Christum Jesum. » Cum præmiserit Dei dilectionem, ne ludificare videatur de privata loquens dilectione (nam qui amatus est, non mirum si redamet), adjunxit: « Quæ est per Christum Jesum » Amabant enim et Judæi Deum, sed non per Christum Jesum, unde et perierunt.

CAPUT XV.

C De causa abjectorum Israelitarum, ac verorum vocatione qui cum gentibus introducti sunt.

Veritatem dico per Christum, non mentior: attestante una mecum conscientia mea in Spiritu sancto, quod tristitia mihi sit magna et continuus dolor cordi meo. Optarim enim ego ipse anathema esse a Christo pro fratribus meis qui mihi cognati sunt secundum carnem: qui sunt Israelitæ, quorum est adoptio et testamentum ac legislatio cultusque et promissiones: quorum sunt patres, iique ex quibus est Christus quod ad carnem attinet, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula. Amen.

Magnum est quod dicere parat: ideo viam præstruit ut fidem faciat, tres producens testes, Christum, Spiritum sanctum ac propriam conscientiam. Vide autem. « Veritatem, inquit, dico per Christum, nec mentior, et in hoc mihi testis est conscientia simul cum Spiritu sancto. » — « Optarim anathema esse a Christo. » Vide exaggerationem. Siquidem non dixit, Velim, sed « Optarim. » Quem nihil potest a dilectione Dei separare, non mors comminata, non vita prolongata, non, ut uno verbo dicam, vel quæ a futuro sunt sæculo, vel quæ a præsentibus, non quidquid potest quispiam comminisci: ob hoc enim et Angelorum meminit, et potestatum et profunditatis et altitudinis: quem ergo

nihil separare potest, quomodo ipse ultro discedit, A idque propter cognatos secundum carnem? Nec solum ultro separatur, sed et concupiscit ac requirit et optat separari a Dei dilectione: « Optarim, inquit, ego ipse anathema esse a Christo. » Quid igitur est hoc? Quomodo contingent ea quæ sunt impossibilia? Primum quidem dicimus hæc non esse contraria. Neque enim contrarium est ita Christum diligere, ut neque per supplicium, neque per ullam promissionem separari possis ab ejus dilectione, et ita diligere proximum, ut ipsius salutem æqualem ducas proprio saluti imo et majorum. Non sunt ergo hæc contraria, quin potius sibi invicem etiam conformia. Nam qui fratrem suum diligit, Dominum quoque diligit, et e diverso. « In hoc, inquit, cognoscent omnes quod mei discipuli sitis si dilexeritis invicem ³⁷. » Ipse etiam Paulus dicit: « Plenitudo legis est dilectio ³⁸. » Rursumque Dominus de dilectione in Deum et proximum: « In his, inquit, duobus præceptis universa lex et prophetæ pendent ³⁹, » **§ 21** ut quæ caput sunt omnium aliorum, dilectionis et in Deum et in proximum.

Utique dicet aliquis: Atqui hoc loco videtur præponere dilectionem proximorum dilectioni erga Deum: et hunc optat negare, ut illos lucrifaciat: Christus vero dicit: « Qui amat patrem aut matrem supra me, non est dignus ⁴⁰. » At non est hoc supra Christum amare. Nam quid erat illos amare? nempe familiares illos efficere Christo. Quomodo ergo posset illos amare supra Christum, cum illos ad Christi amorem ac obedientiam trahere studebat? C Magis enim est verbum ejus, qui eximium ostendit amorem quem habebat erga Christum, quoniam simul et alios ad ipsum impellebat. Recte, inquit, nisi seipsum a Christo separaret, dicens: « Optarim ego ipse, » etc. Quid ergo dicemus? Vel quod nullo modo seipsum separabat, neque enim dixit: Opto hoc fieri, sed ardorem ostendebat desiderii quem erga Christum habebat, ac studium quo se despiciebat, ut omnes ad ipsum adduceret, maximeque Judæos. Nam et hi cognati erant et plurimum resistebant. Hæc igitur volens demonstrare, dicit: Si possibile esset, ut per meam perditionem glorificaretur Christus et Judæi salvi fierent, neque hoc detrectarem. Siquidem optarim, inquit, si possibile esset, si liceret, si mihi hæc optio daretur: Utrum D cupis dirimi a Christo, ut omnis natio Judæorum uniatur, Christusque glorificetur, et promissiones Patris compleantur? an in hac unione esse, ut sic tota natio Judæorum seditiose agat ac separetur? si ergo hæc proponerentur, præferrem, inquit, Christi gloriam multorumque salutem quam propriam. Vides eximium Christi amorem? Postquam ab omnibus quæ sunt, Christi amorem ostendit, eundem nunc demonstrat ab his quæ non sunt, sex juxta hypothesim per intellectum supponuntur.

καὶ ταῦτα ὑπὲρ τῶν κατὰ σάρκα συγγενῶν; καὶ οὐ μόνον ἰκουσίως χωρίζεται, ἀλλὰ καὶ ἐπιθυμῶν καὶ ἐπιζητεῖ, καὶ εὐχεται χωρῖσθαι τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ. « Ὑπόμνη γὰρ, φησὶν, αὐτὸς ἐγὼ ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ. » Τί οὖν ἐστὶ τοῦτο; Ἡὼς συμβήσεται τὰ ἀσύμβα[ν]τα; Ἡρῶτον μὲν φαμεν ὅτι οὐκ ἐστὶ ταῦτα ἐναντία. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἐναντίον τὸ ἀγαπᾶν τὸν Χριστὸν οὕτως, ὥστε μήτε διὰ κολάσεως, μήτε δι' ὑποσχέσεως πάσης ἀφίστασθαι τῆς ἀγάπης αὐτοῦ, καὶ τὸ ἀγαπᾶν τὸν πλησίον οὕτως, ὥστε τὴν σωτηρίαν αὐτῶν ἴσῃ καὶ μείζονα τῆς ἰδίας ἡγέσθαι σωτηρίας. Οὐκοῦν ταῦτα ἐναντία, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον συνῆδοντα, Ὁ γὰρ ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἀγαπᾷ καὶ τὸν Δεσπότην, καὶ ἔμπλην. « Καὶ ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστέ, ἐν ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. » Καὶ αὐτὸς ὁ Παῦλος φησὶ: « Ἠλθρῶμα τοῦ νόμου, ἡ ἀγάπη. » Καὶ ὁ Κύριος πάλιν περὶ τῆς εἰς Θεὸν ἀγάπης καὶ τῆς εἰς τὸν πλησίον, « Ἐν ταύταις, φησὶ, ταῖς δυσὶν ἐντολαῖς, ὅλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται, » ὡς κεφάλαιον οὐσίας τῶν ἄλλων πάντων, τῆς τε εἰς Θεὸν καὶ τῆς εἰς τὸν πλησίον ἀγάπης.

Ναὶ, φησὶν, ἀλλ' ἐνταῦθα προκρίνει τὴν τῶν πλησίον ἀγάπην, τῆς πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ εὐχεται ἐκεῖνον ἀπαρνήσασθαι, τοῦ ἐκεῖνους κερδῆσαι. Ὁ δὲ Χριστὸς φησὶν, « Ὁ φιλῶν πατέρα ἢ μητέρα ὑπὲρ ἐμὲ, οὐκ ἐστὶ μου ἀξίος. » Ἀλλ' οὐκ ἐστὶ τοῦτο φιλεῖν ὑπὲρ τὸν Χριστόν. Τί γὰρ ἦν τὸ φιλεῖν ἐκεῖνους; Τὸ ἴσον οικειῶσαι αὐτοὺς τῷ Χριστῷ. Ἡὼς οὖν ἐστὶ φιλεῖν ἐκεῖνους ὑπὲρ τὸν Χριστόν, ὅπου κἀκεῖνους εἰς τὴν φιλίαν καὶ ὑπακοὴν ἐλκύσαι ἔσπευδε τοῦ Χριστοῦ; Μᾶλλον γὰρ ἐπιδεικνύοντος τὴν ὑπερβάλλουσαν ἀγάπην ἣν εἶχεν εἰς Χριστόν, δι: καὶ ἐτέρους συνήλαυνεν εἰς αὐτόν. Ναὶ, φησὶν, εἰ μὴ ἐχώριζεν ἑαυτὸν τοῦ Χριστοῦ, λέγων: « Ὑπόμνη αὐτὸς ἐγὼ, » καὶ ἐξῆς. Τί οὖν φαμεν; Ἡ ὅτι μὴ γένοιτο, οὐκ ἐχώριζεν: οὐ γὰρ εἶπεν. Εὐχομαι τοῦτο γενέσθαι, ἀλλὰ τὸ διάπυρον τοῦ πόθου ἔπερ πρὸς τὸν Χριστόν εἶχεν, καὶ τὴν σπουδὴν ἦν κατεβάλλετο εἰς τὸ προσαγαγεῖν πάντας αὐτῷ, καὶ μάλιστα τοὺς Ἰουδαίους: οὗτοι γὰρ καὶ συγγενεῖς, καὶ μάλιστα ἀντιπίπτοντες ἐτόγγανον. Τὰῦτα οὖν παραστῆσαι βουλόμενος, φησὶν, δι: Εἰ ἦν δυνατὸν διὰ τῆς ἐμῆς ἀπωλείας δοξασθῆναι τὸν Χριστόν καὶ σωθῆναι τοὺς Ἰουδαίους, οὐδὲ τοῦτο ἂν παρητησάμην. Ὑπόμνη γὰρ, φησὶν, εἰ ἐνεχώρει, εἰ ἐνεδέχετο, εἴ τις μοι ταύτην ἐδίδου τὴν ἀίρεσιν. Πότερον βούλει διαστῆναι Χριστοῦ, ἵνα πᾶν τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἐνωθῆ, καὶ δοξασθῆ ὁ Χριστὸς, καὶ πληρωθῶσιν αἱ ἐπαγγελίαι τοῦ Πατρὸς; ἢ ἐν ταύτῃ τῇ ἐνώσει [εἶναι], ἵνα τὸ Ἰουδαίων ἔθνος στασιάζῃ καὶ διίσταται, καὶ βλασφημηθῆται ὁ Χριστός; Εἰ οὖν ταῦτα προετίθει, προετίμωσα ἂν, φησὶ, τὴν δόξαν Χριστοῦ καὶ τὴν τῶν πολλῶν σωτηρίαν, τῆς ἰδίας. Εἴδες ὑπερβολὴν ἀγαπῆσεως Χριστοῦ; Ἐκείδῃ ἐκ τῶν ὄντων πάντων τὴν ἀγάπην ἐπεδέξατο τοῦ Χριστοῦ, νῦν καὶ ἐκ τῶν μὴ ὄντων μὲν, καθ' ὑπό-

³⁷ Joan. xiii, 34. ³⁸ Rom. xiii, 10. ³⁹ Matth. xxii, 40. ⁴⁰ Matth. x, 37.

θειςιν δὲ λαμβανομένων, διὰ τοῦ νοήματος τούτου ταύτην παρίστησιν, ὅτι καὶ τὴν ἐμὴν σωτηρίαν ἐν ὑποθέσει, ὑπὲρ τῆς δόξης αὐτοῦ καὶ τῆς εἰς αὐτὸν τῶν Ἰουδαίων ἐπιστροφῆς, καταβαλόμην ἄν. Καὶ γὰρ διιστάμενος Παῦλος ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἐν αὐτῷ τῶν Ἰουδαίων ἐνώσεως, βῆρον πάλιν ἦνοιτο καὶ συνήπτετο, ὡσπερ τις πῶλος μικρὸν τῆς μητρὸς ἀποσπασθεὶς· καὶ οὕτως πάλιν αὐτὸς τε ἐσώζετο, καὶ ὁ Χριστὸς ἐπὶ πλέον ἐγορᾶζετο, καὶ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἐσώζετο, καὶ αἱ διαθυγαὶ καὶ ἐπαγγελίαι εἰς πέρας ἤρχοντο. Μᾶλλον δὲ, οὕτως καὶ ἐπὶ τοῖσι διιστάμενοι, οὐ δίστατο, ἀλλὰ πλέον ἦνοιτο. Ἡ οὐ δοκεῖ σοι εἶπε Τιμόθεον περιέτεμαν, ὅτι αὐτὸς ἠγνίστατο, ὅτι τὰ τοῦ νόμου ἐτέλει τὴν χάριν κηρύσσων, ὅτι τρόπον τινὰ πρὸς τὴν χάριν ἐδόκει δίστασθαι, καὶ ἐαυτῷ ἐναντιοῦσθαι; Ἄλλ' οὕτε δίστατο, οὕτε ἐαυτῷ ἐναντιοῦτο. Ὑπὲρ γὰρ τῆς χάριτος, καὶ τοῦ προσαγαγεῖν πάντας τῷ Χριστῷ, καὶ ταῦτα καὶ τὰ ἄλλα σύμπαντα ἐπραττε. Τοῦτό ἐστιν ἀγάπης ἀξίας Χριστοῦ, τοῦτό ἐστι ψυχῆς ὅλης διόλου εἰς τὸν πόθον ἀναφλεγόμενης τοῦ Χριστοῦ.

Ἄλλως τε δὲ, οὐδὲ λέγει· ἀνάθεμα γενέσθαι, τούτῃ ἐστιν ἀπὸ τοῦ νῦν αὐτοῦ χωρισθῆναι (τοῦτο γὰρ ἀπεικονίζεται), ἀλλὰ ἀνάθεμα εἶναι, τούτῃ ἐστι κηρωρισμένος ἐστὶ εἶναι, καὶ μήπω τῷ Χριστῷ προσελθεῖν. Τοῦτο, φησὶν, ἠὲρόμην ἄν, τὸ ἐμὲ αὐτὸν μήπω προσελθεῖν τῷ Χριστῷ, ἀλλ' ἐστὶ κηρωρισμένον αὐτοῦ εἶναι, εἰ τοῦτο εἰς τὴν ὑμετέραν εἰσοδὸν καὶ πίστιν τὴν εἰς αὐτὸν συντέλει. Μὴ γὰρ ὅτι προσῆλθον Χριστῷ, διὰ τοῦτο καὶ ὑμᾶς με προσκαλεῖσθαι νομίσητε, φησὶ, καὶ πρὸ ἐμοῦ ὑμᾶς ἐβουλόμην προσδραμεῖν αὐτῷ. Εἴπα ἐξῆς λέγει καὶ τὰς αἰτίας. « Αὐτὸς ἐγώ. » Οὐχ ἑτέρους, φησὶ, προτιμῶμαι ὑπὲρ ὑμᾶς εἰς τὸ προσελθεῖν τῷ Χριστῷ, ἀλλ' οὐδὲ ἐμὲ αὐτόν. Εἴλόμην γὰρ ἄν μήπω προσελθεῖν αὐτῷ, ἄν διὰ τοῦτο ὑμεῖς προσήρχεσθε. « Ἀνάθεμα εἶναι. » Δοκεῖ μὲν εἶθε· ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν καὶ τῶν συγγενῶν ἀλλοτριωθῆναι Χριστοῦ. Τοῦτο γὰρ ἡ τοῦ ἀναθήματος δύναμις. Ὅμως ἀκριδῶς θεωροῦντι. φανήσεται ὑπὲρ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ ταῦτα εἴρηκώς. Πῶς; Ἐπειδὴ ἑώρα τὸν Χριστὸν βλασφημούμενον ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, ὅτι, φησὶν, Ἡμεῖς οἱ τὸν νόμον καὶ τὰς ἐπαγγελίας δεξάμενοι, καὶ προπάτορες αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ, εἰς οὓς ἦν ἡ υἱοθεσία, ἐκδιεβλήμεθα, ἀντιστῆλον δὲ ἄνθρωποι ἄρτι τῶν βωμῶν καὶ τῆς κτίσεως ἐξεληθόντες. Ἐπεὶ οὖν ταῦτα λέγοντας ἦδει, ὑπὲρ τοῦ μὴ εἶναι πρόφρασιν βλασφημίας κατὰ τοῦ Θεοῦ, ἠδούλετο ἐπιστρέψαι καὶ τοὺς Ἰουδαίους, ὡς καὶ ἀνάθεμα ὑπὲρ τούτου εἶθελεν γενέσθαι, ὅπερ δικητικόν ἐστι τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ. Ὅν γὰρ οὐδεμία κτίσις χωρίσαι ἴσχυσε, πῶς ἂν ἐχώρισεν ἀγάπῃ συγγενῶν καὶ ἀδελφῶν; « Αὐτὸς ἐγώ. » Ὁ διδάσκαλος, φησὶ, πάντων, ὁ μυρίους προσδοκῶν στεφάνους, ὁ πάντων αὐτοῦ τὴν ἀγάπην προτιμῶν. « Ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ. » Διὰ τὴν ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ τοῦτο εἶπεν. Ἠδοῦλετο γὰρ αὐτὸν παρὰ πάντων δοξάζεσθαι, ἀλλὰ μὴ βουλόμενος δημοσιεύσαι τὸ χάρισμα (χάρισμα γὰρ, τὸ οὕτως ἀγαπῆν τὸν Χριστόν), τοὺς συγγενεῖς ἀγαπῆν αὐτὸν πλέον

A Meam etiam salutem, inquit in hypothesi ob ipsius gloriam et Judæorum ad ipsum conversionem omnino negligerem. Etenim separatus Paulus pro Christi gloria et Judæorum in ipso unione, facile rursus uniretur ac conjungeretur, **322** quemadmodum pullus aliquis paululum a matre distractus: et ita rursus ipse salvus fieret, ac Christus magis gloriicaretur, genusque Judæorum salvaretur; et testamentum ac promissiones ad finem deducerentur. Quin potius ita et propter hæc divisus, non divideretur, sed magis uniretur. Annon tibi videtur quando Timotheum circumcidit, quando expiatus est, quando ea quæ legis sunt perficiebat cum gratiam prædicaret, quodammodo adversus gratiam divisus esse videbatur, sibi que repugnare! At neque divisus erat, neque sibi ipsi adversabatur. Ob gratiam enim, utque omnes Christo adduceret, hæc et alia omnia faciebat. Hoc est dilectionis Christo dignæ; hoc est animæ universæ in Christi desiderium abunde inflammata.

Alioqui, neque dicit, anathema fieri, hoc est nunc ab ipso separari, id enim nequaquam optabile videtur: sed anathema esse, id est, separatus adhuc esse et nondum ad Christum venisse. Hoc, inquit, optarim, me ipsum nondum ad Christum venisse, sed adhuc ab eo separatum esse, si hoc ad vestrum ingressum ac fidem in ipsum conferret. Ne me, inquit, arbitremini ob id vocare vos ad Christum, quod ego ad eum venerim: imo etiam ante me cuperem vos ad ipsum accurrisse. Deinde consequenter ponit et causas. « Ego ipse. » Non alios vobis antepono quod ad Christum accesserint, sed neque me ipsum. Eligerem enim nondum ad eum venisse, si per hoc vos accessissetis. « Anathema esse. » Videtur quidem pro fratribus ac cognatis abalienari a Christo, nam id designat « Anathema. » Attamen exacte intuenti apparebit ob Christi dilectionem hæc dixisse. Quonam modo? Cum Christum blasphemias appeti videret a Judæis, utpote dicentibus: Nos qui legem ac prophetas accepimus, qui Christo progenitores fuimus, quorum erat adoptio, eiectionis sumus, et loco nostri introierunt homines modo ab aris ac nidore sacrificiorum idolorum egressi. Quia igitur hæc dicentes noverat, ne esset ulla blasphemiarum adversus Christum occasio, **323** cupiebat, et Judæos conversos esse, adeo ut etiam anathema ob hoc fieri vellet, quod demonstrativum est dilectionis Christi. Quem enim nulla potuit separare creatura, quomodo separasset dilectio cognatorum ac fratrum? « Ego ipse. » Præceptor, inquit, omnium, qui mille exspecto coronas, qui illius dilectionem cunctis rebus antepono. « A Christo. » Propter Christi amorem hoc dixit; cupiebat enim ipsum ab omnibus glorificari, sed nolens manifestum fieri hoc donum (siquidem donum est ita Christum diligere), cognatos se amplius diligere simulat. « Pro fratribus meis. » Ostendere volens immensum suum amorem ac studium erga Judæos,

illico ubi dixisset : « Nihil me potest a Dei amore A
separare, » subjungit : « At pro fratribus meis, »
si illis utile esset ad eorum auxilium, optarim se-
parari : hoc enim significat « anathema. » — « Quo-
rum est adoptio, » etc. Ostendit Deum nihil præ-
termisisse ad Judæorum beneficentiam : ipsi vero
propria ingratitude ac improbitate ab omnibus
exciderunt. Ideo etiam Dei dona enumerat, adoptio-
nem, gloriam, legislationem, ac reliqua. « Qui est
super omnia Deus. » Hic apertissime nominat
Apostolus Christum Deum. Erubescit, miserrime
Arie, audiens a Paulo glorificari Christum Deum
verum. « Benedictus in sæcula. » Ipse pro omnibus
gratiarum actionem retulit. Ac si diceret : Quan-
quam Judæi erga ipsum sint blasphemi : at ego,
inquit, qui arcana novi, ejusque providentiam co-
gnosco, novi quod dignus sit glorificari, utpote Deus
Christus super omnia in sæcula.

ἐγὼ, φησὶν, ὁ τὰ ἀπόρρητα εἰδώς, καὶ τὴν πρόνοιαν
ἔξῃς, οἷα Θεός, ὁ Χριστός ἐπὶ πάντων εἰς τοὺς αἰῶνας.

IX, 6-9. *Non autem hæc dico quod velut exciderit
sermo Dei. Non enim omnes qui sunt ex Israel, hi
sunt Israel, neque quicumque sunt semen Abraham,
omnes sunt filii : sed, Per Isaac vocabitur tibi semen,
hoc est, non qui filii carnis, hi sunt filii Dei, sed
filii promissionis reputantur in semen. Promissionis
enim sermo hic est : In tempore hoc veniam, et erit
Saræ filius.*

324 Ecce, inquit, etiam anathema fieri cupio ut
Judæi credant, et ne videatur mendax fuisse Deus
in his quæ promisit : attamen si exacte considera-
verimus, neque nunc excidit sermo : nec irrita fuit
Dei promissio. Nam hæc dixi, non quod velut exci-
derit sermo Dei : hoc est, non quia excidit sermo
Dei, sed quo dilectionem erga illos ostendam. Ac
deinceps ostendit quo pacto Dei sermo ac promissio
Dei ad Abraham non exciderit. Quænam ? vel
quod semen ejus juxta promissionem æquali cum
astris numero futurum esset. Semen autem ejus
secundum promissionem est fidelium, qui a divina
Providentia non exciderunt. « Non veluti. » Non
solum, inquit, non excidit sermo Dei, sed neque
veluti exciderit : hoc est, sed neque prope fuit ut
excideret, vel ut excidisse videretur. « Non enim
omnes qui sunt ex Israel, » etc. Et quomodo, inquit,
non excidit verbum Dei ? quomodo ? Quia non om-
nes qui sunt ex Israel, Israelitæ sunt. » hoc est,
semen Abraham. Deinde hoc explanat. Non enim
eo quod sint aliqui filii carnales Abraham, continuo
jam etiam filii sunt secundum promissionem, et
quibus promissio facta est : sed qui sint filii Abra-
ham audi, inquit, Scripturam. Vide autem quod
non dixerit : Ex Jacob, sed « Ex Israel, » pro sig-
no virtutis ponens dictionem « Israel » ac donum
supernum ostendens. Si non omnes qui ex semine
sunt Abraham, hi etiam filii sunt Abraham, mani-
festum certe est alium esse modum qui eos reddat
filios Abraham præter nativitatem quæ ab ipso est.

ὑποκρίνεται. « Ἐπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου. » Θέλω
δείξει τὴν ἄφατον αὐτοῦ στοργήν, καὶ σπουδὴν τὴν
ὑπὲρ τῶν Ἰουδαίων, αὐτίκα μετὰ τὸ εἰπεῖν, ὅτι
« Οὐδὲν με δύναται χωρῖσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ
Θεοῦ, » ἐπάγει, « Ἀλλ' ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου, » εἰ τὴν
τοῦτο συντελοῦν εἰς ὄνησιν αὐτῶν, τὴν ἐξέλιξιν ἢ χω-
ρισθῆναι. Τοῦτο γὰρ τὸ « Ἀνάθεμα » σημαίνει. « Ὡν
ἡ υἰοθεσία, » καὶ τὰ ἐξῆς. Δείξει θέλει, ὅτι ὁ Θεός
οὐδὲν παρῆκεν εἰς τὴν τῶν Ἰουδαίων εὐεργεσίαν.
Αὐτοὶ δὲ, οἰκεία ἀγνωμοσύνη πάντων ἐξέπεσον. Διό
καὶ καταλέγει τὰς ὁμοειδίας τοῦ Θεοῦ, υἰοθεσίαν, δέξιν,
νομοθεσίαν, καὶ τὰς λοιπάς. « Ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεός. »
Ἐνταῦθα λαμπρότατα Θεὸν τὸν Χριστὸν ὀνομάζει ὁ
Ἀπόστολος. Αἰσχύνθητι, τρισάθλιε Ἄρειε, ἀκούων
παρὰ Παύλου δοξολογούμενον τὸν Χριστὸν Θεὸν ἀλη-
θινόν. « Εὐλογητός εἰς τοὺς αἰῶνας. » Αὐτὸς τὴν
ὑπὲρ πάντων ἀνήγαγεν εὐχαριστίαν, εἰπὼν. Ἐὶ γὰρ
καὶ Ἰουδαῖοι, φησὶ, βλασφημοῦσιν εἰς αὐτὸν, ἀλλ'
αὐτοῦ ἐπιστάμενος, οἶδα ὅτι δοξολογεῖσθαι ὑπάρχει

Οὐχ οἷον δὲ ὅτι ἐκπέτωκεν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ.
Οὐ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, οὗτοι Ἰσραήλ.
οὐδ' ὅσοι εἰσὶ σπέρμα Ἀβραάμ, πάντες τέκνα
ἀλλ', Ἐν Ἰσαὰκ κληθήσεται σοι σπέρμα, του-
τόςτιν, οὐ τὰ τέκνα τῆς σαρκός, ταῦτα τέκνα τοῦ
Θεοῦ· ἀλλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐπαγγελίας, λογίζονται
εἰς σπέρμα. Ἐπαγγελίας γὰρ ὁ λόγος οὗτος.
Κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον ἐλεύσομαι, καὶ ἔστα-
τῆ Σάρρα υἱός.

Ἰδοὺ, φησὶ, καὶ ἀνάθεμα ζητῶ γενέσθαι ὑπὲρ τοῦ
πιστεῦσαι Ἰουδαίους, καὶ ἵνα μὴ δόξη ἐψεύσθαι
ὁ Θεός ἐφ' οἷς ἐπήγγελται. Καὶ ὁμοίως ἐν ἴδωμεν
ἀκριβῶς, οὔτε νῦν ἐξέπεσον ὁ λόγος, καὶ ἡ ἐπαγ-
γελία τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐψεύσατο. Ταῦτα γὰρ, φησὶν,
εἶπον, οὐχ οἷον ὅτι ἐκπέτωκεν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ,
τουτέστιν, οὐκ ἐπειδὴ ἐκπέτωκεν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ,
ἀλλ' ἵνα τὴν πρὸς αὐτοὺς ἀγάπην ἐνδείξωμαι. Καὶ
λοιπὸν δείκνυσιν πῶς ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ πρὸς
Ἀβραάμ ἐπαγγελία τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐκπέτωκε. Ποια
δὲ τα ; Ἡ τὸ κατ' ἐπαγγελίαν αὐτοῦ σπέρμα λέγουσα
ἰσάριθμον ἔσσεσθαι τοῖς ἀστροῖς. Κατ' ἐπαγγελίαν
δὲ αὐτοῦ σπέρμα, τὸ τῶν πιστῶν, καὶ οὐκ ἐκπετω-
κότων τῆς θείας προνοίας. « Οὐχ οἷον. » — [ΦΩΤ.]
Οὐ μόνον, φησὶν, οὐκ ἐκπέτωκεν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ,
ἀλλ' οὐδὲ οἷον ἐκπέτωκεν οἷον, ἀλλ' οὐδὲ ἐγγὺς γέ-
γονε τοῦ ἐκπεσεῖν, ἢ δοκεῖν ἐκπετωκέναι. « Οὐ γὰρ
πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ πῶς, φησὶν,
οὐκ ἐξέπεσον ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ; Πῶς ; Ὅτι οὐ πάν-
τες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, Ἰσραηλίται εἰσὶ, τουτέστι, σπέρμα
Ἀβραάμ. Εἶτα σαφηνίζει αὐτό. Οὐ γὰρ ἐπειδὴ τινες,
φησὶ, τέκνα σαρκικὰ τοῦ Ἀβραάμ, ἤδη καὶ τέκνα
εἰσὶ κατ' ἐπαγγελίαν, καὶ οἷς ἡ ἐπαγγελία ἐδόθη.
Ἀλλὰ ποῖός ἐστι τέκνα Ἀβραάμ, ἕκους, φησὶ, τῆς
Γόαφης. Ὅρα δὲ Οὐκ εἴπιν Ἐξ Ἰακώβ, ἀλλ', « Ἐξ
Ἰσραὴλ, » τὸ τῆς ἀρετῆς γινώρισμα τοσούτως τὸ
« Ἰσραὴλ, » καὶ δεικνύς τὴν ἀνωθεν ὁμοειδίαν. Εἰ οὐχὶ
πάντες, φησὶν, οἱ ἐκ σπέρματος Ἀβραάμ, οὗτοι καὶ
τέκνα Ἀβραάμ, δηλονότι ἄλλος ἐστὶ τρόπος ὁ ποιῶν
αὐτοὺς τέκνα τοῦ Ἀβραάμ, καὶ οὐχὶ ἡ ἐξ αὐτοῦ γεν-

νησις. Τίς δὲ οὗτος; Ὁ τῆς ἐπαγγελίας· τούτεστιν, ἅκεῖνοι τέκνα εἰσιν, οἱ καὶ τῆς ἐπαγγελίας ἀξιοθίντες, καὶ πληθυνθέντες ὡς τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ, οἷον εἰσιν οἱ πιστοὶ, τούτεστιν, οὐ τὰ τέκνα. « Τούτεστιν οὐ τὰ τέκνα τῆς σαρκός, » καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐἴτα ἔρμηνεύει τὴν ἀναγνωσθεῖσαν Γραφήν, τί ἐστὶ τὸ. « Ἐν Ἰσαὰκ κληθήσεται σοὶ σπέρμα. » Ὅτι, φησί, οἱ ἐκ τῆς ἐπαγγελίας εἰσὶ τέκνα· Οὐκ εἶπε δὲ, Τοῦ Ἀβραάμ, ἀλλὰ, « Τοῦ Θεοῦ, » δεικνύς οὐδὲ τὸν Ἰσαὰκ ἀπλῶς εἶναι τοῦ Ἀβραάμ, ὅτι οὐ δυνάμει σπέρματος ἐγεννήθη, ἀλλὰ δυνάμει τοῦ ἐπαγγελιαμένου, ἵνα δείξῃ ὅτι οἱ τῶν υἱοθεσίαν ἔχοντες, αὐτοὶ εἰσι κατ' ἐπαγγελίαν τέκνα τοῦ Ἀβραάμ.

« Ταῦτα τέκνα τοῦ Θεοῦ. » Ἐπεὶ τούτῳ τῷ λόγῳ καὶ οἱ Ἰδουμαῖοι ἐπειδὴ ἀπόγονοι ἦσαν Ἀβραάμ ἔσονται κατὰ σάρκα, ὡφελον εἶναι τέκνα τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' οὐκ εἰσὶ. Κατὰ σάρκα γὰρ αὐτοὶ σπέρμα τοῦ Ἀβραάμ, ἀλλ' ἡμεῖς ἔσμεν τέκνα τοῦ Ἀβραάμ, οἱ τῆς αὐτῆς αὐτῷ πίστεως κοινωνοῦντες, καὶ τέκνα τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς κολυμβήθρας τοῦ θελοῦ βαπτίσματος. « Ἀλλὰ ἵνα τέκνα τῆς ἐπαγγελίας. » Ὅσοι, φησί, κατὰ τὸν Ἰσαὰκ γεννηθῶσιν, οὗτοι εἰσι καὶ σπέρμα Ἀβραάμ καὶ υἱοὶ Θεοῦ. Ὁ γὰρ Ἰσαὰκ, οὐ κατὰ νόμον ἐγεννήθη φύσει, ἀλλὰ κατὰ δυνάμιν ἐπαγγελίας. Οὐκοῦν οἱ γεννώμενοι οὕτως, υἱοὶ Ἀβραάμ εἰσιν. Οὕτως δὲ ἡμεῖς γεννώμεθα διὰ τῆς κολυμβήθρας. Ῥήμασι γὰρ καὶ ἡμεῖς ἐπαγγελίας γεννώμεθα· ῥήμασι μὲν, διὰ τὸ εἰς δνομα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Ἡνεύματος γίνεσθαι τὰς ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ καταδύσεις· ἐπαγγελίᾳ δὲ, καθὼς οἱ προφηταὶ πρὸ πολλῶν χρόνων τὸ βάπτισμα εὐηγγελίσαντο. Ὡς τὸ, « Λούσασθε καὶ καθαροὶ γένησθε. »

Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ Ῥεβέκκα, ἐξ ἐνὸς κοίτην ἔχουσα, Ἰσαὰκ τοῦ πατρὸς ἡμῶν. Μήπω γὰρ γεννηθέντων. μηδὲ πραξάντων τι ἀγαθὸν ἢ κακόν, ἵνα ἢ κατ' ἐκλογὴν τοῦ Θεοῦ πρόθεσις μὲνη, οὐκ ἐξ ἔργων, ἀλλ' ἐκ τοῦ καλοῦντος, ἐβλήθη αὐτῇ, ὅτι Ὁ μείζων δουλεύσει τῷ ἐλάσσονι. Καθὼς γέγραπται· Τὸν Ἰακώβ ἠγάπησα, τὸν δὲ Ἡσαὺ ἐμίσησα.

Καὶ τί, φησί, θαυμαστόν, ὅτι τῶν Ἰουδαίων οἱ μὲν πιστεύσαντες εἰς σπέρμα Ἀβραάμ λογιζονται, οἱ δὲ ἄπιστοι οὐκ ἔτι; Τοῦτο γὰρ καὶ ἐπὶ τῶν παλαιῶν εὐρήσεις. Καὶ γὰρ ὁ Ἰσαὰκ λογίζεται μόνος εἰς σπέρμα, καίτοι ὄντων καὶ τῶν ἀπὸ Χεττούρας. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο, φησί, ἀλλὰ καὶ Ῥεβέκκα ἐξ ἐνὸς τοῦ Ἰσαὰκ σπέρμα ἔχουσα, καὶ δύο γεννήσασα, οὐκ ἔσχε τοὺς δύο ἀρέσαντας Θεῷ, οὐδὲ λογιζομένους εἰς σπέρμα Ἀβραάμ. Καίτοι μήπω γεννηθέντες οὔτε καλὸν ἔπραξαν οὔτε κακόν. Οὕτω, φησί, καὶ Ἰουδαῖοι, οἱ μὲν πιστοὶ καὶ σπέρμα Ἀβραάμ εἰσι, καὶ σώζονται, οἱ δὲ ἄπιστοι οὐκ ἔτι. « Ἐξ ἐνὸς κοίτην ἔχουσα. » Ἐξ ὧν οὐκ ἔσχε, φησί, τοὺς δύο ἀρέσκοντας. « Μήπω γὰρ γεννηθέντων. » Τοῦ Ἡσαὺ καὶ τοῦ Ἰακώβ.

« Ἰνα ἢ κατ' ἐκλογὴν πρόθεσις τοῦ Θεοῦ μὲνη. » Τούτεστιν, ἢ κατὰ πρόγνωσιν ἐκλογῆς. Εἰπὼν, « Πρό-

⁴¹ Isa. I, 15.

Quis autem ille est? Promissionis: hoc est illi filii sunt qui etiam promissione digni habiti sunt: et multiplicati tanquam astra cœli, veluti sunt fideles, id est, non filii carnales. « Hoc est non qui filii carnis, » etc. Deinde recitatam interpretatur Scripturam, quid sit: « Per Isaac vocabitur tibi semen; » nempe qui ex promissione sunt filii. Non dixit autem: Ipsius Abraham, sed « Dei; » ostendens neque Isaac simpliciter ipsius Abraham fuisse, quia non virtute seminis natus est, sed ejus virtute qui promiserat: ut ostenderet quod adoptionem habentes, hi sunt secundum promissionem filii Abraham.

« Hi sunt filii Dei. » 325 Quia hoc sermone etiam Idumæi, qui ex Abraham trahebant originem, quod ad carnem attinet, deberent esse filii Dei, sed non sunt. Nam hi semen Abraham sunt secundum carnem: verum nos sumus filii Abraham, qui in ipsius fide communicamus cum ipso, per lavacrum divini baptismatis. « Sed filii promissionis. » Quicumque, inquit, ad modum Isaac nati fuerint, hi semen Abraham sunt et filii Dei. Isaac enim non secundum naturam legem natus est, sed secundum virtutem promissionis. Itaque qui ita nascuntur, filii sunt Abraham. Itaque et nos per lavacrum nascimur, siquidem nos etiam verbis promissionis nascimur: verbis quidem, quod in nomine Patris et Filii et sancti Spiritus fiant in lavacro demersiones; promissione vero, quod prophetæ multis ante temporibus baptismam annuntiaverint, veluti cum dicitur, « Lavamini, mundi estote ⁴¹. »

IX, 10-13. *Non solum autem hoc, sed et Rebecca ex uno concipiens Isaac patre nostro. Cum enim nondum nati essent, neque boni quidquam egissent aut mali: ut secundum electionem propositum Dei maneret, non ex operibus, sed ex vocante dicitur illi: Major serviet minori. Quemadmodum scriptum est: Jacob dilexi, Esau vero odio habui.*

Et quid mirum, inquit, quod Judæorum hi soli in semen Abraham reputentur qui crediderunt, increduli vero non ita? Nam et hoc in veteribus invenies. Siquidem Isaac reputatur solus in semen, cum tamen alii essent a Chettura filii. Nec id solum, sed et Rebecca ex ex uno Isaac accepto semine, cum duos peperisset, non habuit duos qui Deo placerent, aut in semen Abraham reputarentur: idque cum nondum essent nati, neque bonum egissent aut malum. Sic et Judæis: fideles quidem et semen Abraham sunt et salvi fiunt, infideles vero non ita. « Ex uno concipiens. » Nec tamen ob id duos habuit qui Deo placerent. « Cum nondum nati essent. » Esau videlicet et Jacob.

326 « Ut secundum electionem propositum Dei maneret. » Id est, electio quæ secundum scientiam

est. Dicendo: « Propositum Dei, » consilium ejus significavit; dicens vero: « Secundum electionem » ostendit quod a se invicem differrent. Nullus enim alterum præ altero eligit, nisi hoc ab alio in aliquo dissideat. Dicens autem: « Non ex operibus, » vocationis ac gratiæ ipsius magnitudinem demonstravit; nam etiam cum nihil operati sint, eligit et asciscit. Verum si, cum nihil operati sint, eligit, quo pacto eligit? nobis etenim electio fit in his quæ in aliquo differunt; qui autem nihil operati sint in quo differunt? Maxime. Humanis namque oculis, cum nihil egerint, in nullo differunt: divina autem futuri præcognitione, plurimum differunt. Nam ille quidem gratus fuit Deo, hic autem non. Electio itaque non ex operibus facta est, et a vocatione et gratia facta est. Et juste facta est: sed justitia homines latebat. Quemadmodum sane et nunc adhuc justitia latet quæ fuit in illorum occisione qui vitulum fecerant ⁴². Cum enim omnes vitulum fecissent, non omnes interempti sunt. Verum quamquam in horum interfectione justitia latuerit, tamen universorum Judici exacte et absque ullo errore cognita est. Sic et in aliis innumeris: veluti in his etiam quæ quotidie aecidunt. Siquidem multa ignotas nobis habentia causas, et quæ insipientibus sine ratione fieri videntur, juxta hoc oculo causæ, imo omnium inspectori omniumque judici, juste et facta esse censentur et revera peraguntur. Divus autem Paulus ait: Quod si etiam nulla occulta ratio his quæ sunt inesset: ne ita quidem oporteret quosdam graviter ferre ac divinam Providentiam accusare, cur hic isto modo, ille vero illo modo vitam transigat. Habet enim potestatem figulus prout voluerit effingere. Hoc tamen ex abundantia, inquit, est: quandoquidem prædicto quoque responsionis modo utitur, cum ait Scripturam dicere Pharaoni: « In hoc ipsum excitavi te ⁴³, » etc. Hic enim, quemadmodum dicit, irrationabile multis visum est Pharaonem excitatum esse ac regnasse, cum adeo scelestus, crudelis ac inhumanus esset: verum Scriptura, ubi causam docuit, quod irrationabile videbatur ad rationabile transtulit.

¶ Atqui hoc ipsum quod rationabile est et difficultatis solutio, rursus hæsitantiam contentiosis ac perfidis parere potest. Dicentibus enim quod propterea Pharaonem in regem excitaverit, ut nomen suum glorificaretur, ubi illum inaudito miroque supplicio punisset, illico dicitur: Quid ergo adhuc conqueritur, imo potius cur etiam ipsum punivit? Nam cum peccavit, ad ipsius gloriam peccavit; nisi enim peccasset, nequaquam punitus fuisset; quod si punitus non fuisset, nequaquam glorificatus fuisset. Porro hoc intendebat: « Ut ostendam, inquit, in te virtutem meam; » quod si volebat, quis ejus resistere potest voluntati? Vides quod dubitationis solutio, causæque redditio his qui perfidi sunt hæsitantiam non

⁴² Exod. xxxi, 1 seqq. ⁴³ Exod. ix, 16.

θεσιν τοῦ Θεοῦ, » τὴν βουλὴν αὐτοῦ ἐδήλωσεν. Εἰπὼν, « Κατ' ἐκλογὴν, » ἔδειξεν ὅτι καὶ διαφέρων ἀλλήλων. (ὁὐδεὶς γὰρ ἐκλέγεται ἕτερον ἀφ' ἐτέρου, εἰ μὴ τι αὐτοῦ διαλλάσσοι. Εἰπὼν δὲ, « Οὐκ ἐξ ἔργων, » παρῆσθη τὸ μέγεθος τῆς κλήσεως καὶ τῆς χάριτος αὐτοῦ, ὅτι καὶ μηδὲν πράξαντων, ἐκλέγεται καὶ προσκαλεῖται. Ἄλλ' εἰ μηδὲν πράξαντων ἐκλέγεται, πῶς ἐκλέγεται; ἢ μὲν γὰρ ἐκλογὴ ἐπὶ τῶν κατὰ τι γίνεται διαφορῶντων οἱ δὲ μηδὲν πράξαντες, τί διαφέρουσι; Ναὶ πάντω. Ἀνθρωπίνους μὲν γὰρ ὀφθαλμοῖς ἐπεὶ οὐδὲν ἔπραξαν, οὐδὲν διαφέρουσι, θεῖα δὲ προγνώσει τοῦ μέλλοντος, πολλὰ διαφέρει. Καὶ γὰρ ὁ μὲν εὐφρίσθησε τῷ Θεῷ, ὁ δὲ οὐκ ἔτι. Ὡστε ἡ ἐκλογὴ καὶ οὐκ ἐξ ἔργων γέγονε, καὶ ἀπὸ τῆς κλήσεως καὶ τῆς χάριτος γέγονε. Καὶ δικαία γέγονεν, ἀλλὰ τὸ δίκαιον τοὺς ἀνθρώπους ἐλάνθανεν. Ὡστε πλεον καὶ ἔτι νῦν λανθάνει τὸ δίκαιον τὸ ἐπὶ τῆς ἀναίρεσιως τῶν μοσχοποιησάντων. Πάντων γὰρ μοσχοποιησάντων, οὐ πάντες ἀνήρθησαν. Ἄλλ' εἰ καὶ τοὺς ἀνθρώπους τὸ ἐν τῇ τούτων ἀναίρεσι ἐκπέφυγε δίκαιον τῷ Κριτῇ τῶν ὅλων ἀκριβῶς καὶ ἀδιαπτώτως ἐγνωσταί, καὶ ἐπὶ μυρίων ἄλλων, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν καθ' ἑκάστην συμβαινόντων. Πολλὰ γὰρ ἀγνώστους ἡμῖν ἔχοντα τοὺς λόγους, καὶ τοῖς ἀσυνέτοις ἄλογα δοκοῦντα, διὰ τοῦτο τῷ παντεπόπῃ καὶ παντεφόρῳ τῆς δικῆς ὀφθαλμῷ, δικαίως καὶ κρίνεται γενεῆσθαι καὶ διαπραττεται. Ὁ δὲ θεῖος Παῦλος φησιν, ὅτι εἰ καὶ μηδεὶς λόγος ἀπόβρῆτος ἐνῆν τοῖς πραττομένοις, οὐδ' οὕτως ἐχρῆν τινὰς ἀδημονεῖν, καὶ ἐπικαλεῖν, διατὶ ὁ μὲν οὕτως, ὁ δὲ οὕτως τὸν βίον διαπορεύεται. Ἐξουσίαν γὰρ ἔχει ὁ πλάστης δημιουργεῖν ὡς βούλεται. Τοῦτο δὲ, ἐκ περιουσίας, φησίν, ἐπεὶ καὶ τὸν προεπιγεμένον τρόπον τῆς ἀπολογίας, ἐν οἷς λέγει ὅτι ἡ Γραφή λέγει τῷ Φαραῶ, ὅτι « Εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐξήγειρά σε, » καὶ ἐξῆς. Ἐνταῦθα γὰρ, οἷον εἰ φησιν, ὅτι Ἄλογον ἂν ἔδοξε τοῖς πολλοῖς τὸ ὑφωθῆναι τὸν Φαραῶ καὶ βασιλευσθαι, μικρὸν οὕτως καὶ ὡμὸν καὶ ἀπάνθρωπον ὄντα, ἀλλ' ἡ Γραφή διδάξασα τὴν αἰτίαν, εἰς εὐλογον μετενήνοχε τὸ ἄλογον.

Καίτοι, φησὶ, καὶ αὐτὸ τὸ εὐλογον, καὶ ἡ λύσις ἀπορία πάλιν τοῖς φιλονεικίαις καὶ ἀγνώμοσι δύνανται τεκεῖν. Ἐροῦσι γὰρ, ὅτι διὰ τοῦτο ἐξήγειρε τὸν Φαραῶ εἰς βασιλείαν, ἵνα τὸ ὄνομα αὐτοῦ τοῦ τιμωρησαμένου αὐτὸν τιμωρῆα παραδόξῳ καὶ θαυμαστῇ, ἐνδοξασθῇ. Τὸ οὖν ἔτι μέμφεται αὐτόν; μᾶλλον δὲ, τί ἔτι ἐτιμωρήσατο αὐτόν; Ἄ γὰρ ἤμαρτεν, εἰς δόξαν αὐτοῦ ἤμαρτεν. Εἰ μὴ γὰρ ἤμαρτεν, οὐκ ἂν ἐτιμωρήσατο εἰ μὴ ἐτιμωρήσατο, οὐκ ἂν ἔδοξασθῃ. Ἄλλὰ τοῦτο ἐβούλετο. « Ὅπως γὰρ, φησίν, ἐνδείξωμαι. » καὶ ἐξῆς. Εἰ δὲ ἐβούλετο, τίς ἀντιστῆναι δύναται αὐτοῦ τῷ βουλήματι; Ὅρῳ πῶς ἡ τῆς ἀπορίας λύσις καὶ τῆς αἰτίας ἀπόδοσις, οὐκ ἔλυσε τὸ ἀπορούμενον τοῖς ἀγνώμοσιν, ἀλλὰ καὶ ἐτέρως ἀπορίας ἀφορμὴ γέγονε. Διὸ ἔμεινον μὴ ζητεῖν τὰς

τοιούτας αἰτίας, ἢ ζητοῦντας, μειζόνων ἀποριῶν αἰτίας τὰς λύσεις ποιεῖσθαι. Τοῦτο γὰρ εὐγνωμόνων πλασμαίων καὶ δούλων, μὴ τὰς αἰτίας ἀπαιτεῖν τὴν Δημιουργὸν καὶ Δεσπότην, ἀλλ' ἐπὶ πᾶσι τοῖς γινομένοις εὐχαριστεῖν αὐτῷ, κἄν οὐ κατελήφει τοὺς λόγους δι' οὓς γίνεται, μᾶλλον δὲ καὶ ἐπὶ τούτων πλέον ὀφείλομεν εὐχαριστεῖν. Δῆλον γάρ ὡς ὧν μὴ κατελήφραμεν, ἐπὶ τούτων μείζους εἰσὶν οἱ λόγοι καὶ θαυμασιώτεροι, καὶ τῆς ἡμῶν ὑπερκαίμενοι καταλήψεως. Ὡστε μείζους δεῖ καὶ τὰς εὐεργεσίας προσάγεσθαι. Ἀπόδοσις δὲ προῖων, καὶ τῆς δευτέρας ἀπορίας τίθησι τὴν λύσιν. « Τὸν Ἰακώβ ἠγάπησα, τὸν δὲ Ἡσαῦ ἐμίσησα. » Μὴ πω γάρ τι πράξαντα τὸν Ἰακώβ, ἐκάλεσεν ἀγαπητόν. « Τὸν γάρ Ἰακώβ, φησὶν, ἠγάπησα, τὸν δὲ Ἡσαῦ ἐμίσησα. » — « Ἐβρόθη αὐτῇ, » ἤγουν τῇ Ρεβέκκᾳ, « ὅτι Ὁ μείζων δουλεύσει τῷ ἐλάσσονι. » Οἱ μὲν γάρ ἄνθρωποι ἴσως μετὰ τὸ γενέσθαι, ὁ δὲ Θεὸς τὸ γενέσεως ἐπίσταται τὰ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ.

mines fortassis post natiuitatem, Deus vero etiam mine.

Τί οὖν ἐροῦμεν; Μὴ ἀδικία παρὰ τῷ Θεῷ; Μὴ γένοιτο. Τῷ γάρ Μωσῇ λέγει· Ἐλεῆσω ὃν ἄν ἐλεῶ, καὶ οἰκτερήσω ὃν ἄν οἰκτείρω. Ἄρα οὖν οὐ τοῦ θέλοντος, οὐδὲ τοῦ τρέχοντος, ἀλλὰ τοῦ ἐλευθέρου Θεοῦ. Λέγει γάρ ἡ Γραφή τῷ Φαραῶ· ὅτι Εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐξήγειρά σε, ὅπως ἐνδείξωμαι ἐν σοὶ τὴν δύναμίν μου, καὶ ὅπως διαγγελῇ τὸ ὄνομά μου ἐν πάσῃ τῇ γῆ. Ἄρα οὖν ὃν θέλει ἐλεεῖ, ὃν δὲ θέλει σκληρύνει.

« Μὴ ἀδικία παρὰ τῷ Θεῷ; Μὴ γένοιτο. » Ὁ μὲν Ἡσαῦ, φησὶν, ὡς κακὸς ἐμίσθη, ὁ δὲ Ἰακώβ ὡς καλὸς ἠγαπήθη. « Τί οὖν; » Ἄντι τοῦ, Τί ἐροῦμεν περὶ τῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ Ἰουδαίων; οὐ πάντες ἐμοσχοποίησαν; Πῶς οὖν εἴρηται, « Ἐλεῆσω ὃν ἄν ἐλεῶ; » Εἰ γὰρ ἀδικία οὐκ ἔστι παρὰ τῷ Θεῷ, καὶ ὁμοίως πάντων μοσχοποιησάντων, « Ἐλεῆσω, εἶπεν, ὃν ἄν ἐλεῶ, » ἄρα κρυφίως ὀφθαλμοῖς ὁ Θεὸς ἐμβατεύει εἰς τὰς τῶν ἀνθρώπων καρδίας, καὶ οὐχ ὡς περ οἱ ἄνθρωποι. Οὐκοῦν οὐδὲ ἐπὶ τῶν νῦν Ἰουδαίων ἀδικεῖ ὁ Θεός, ἀλλὰ καὶ νῦν ὅσοι μὲν ἄξιοι, σώζονται· πιστεύουσι γάρ· ὅσοι δὲ ἀνάξιοι, ἀπόλλυνται· οὐ πιστεύουσι γάρ. « Ἐλεῆσω ὃν ἄν ἐλεῶ. » Ὡς εἰ εἶπεν· Ἐγὼ οἶδα τίνες ἄξιοι σωτηρίας, καὶ ὅσοι οὐκ ἄξιοι. Εἰ οὖν Μωσῆς, φησὶν, ἠγγόνει τίνες ἄξιοι, καὶ τίνες οὐκ ἄξιοι, σχολῇ γοῦν ἡμεῖς γινώσκοντες τὰς αἰτίας τῶν γινομένων. Θεοῦ γάρ κρίματα τίς ἐξιχνιάσει; ἀντὶ τοῦ, Οὐδαίς. « Ἄρα οὖν οὐ τοῦ θέλοντος, » καὶ τὰ ἐξῆς. Δεῖ μὲν οὖν θέλειν καὶ τρέχειν, καὶ τὴν ἐκυτοῦ ἕκαστον δύναμιν πληροῦν. Πλὴν ὅτι διὰ βουλήν Θεοῦ οὔτε ὁ θέλων, οὔτε ὁ τρέχων ἀνάγει τι πλέον, ἄτερ τῆς τοῦ Θεοῦ βοήθειας. Λοιπὸν τὸν βουλούμενον σώζεσθαι, ὅτι καὶ θέλει ὁ Θεὸς καὶ ἐλεεῖ. Ταῦτα δὲ πάντα εἶπεν ὁ ἅγιος πρὸς τοὺς ἀντιπίπτοντας καὶ λέγοντας, Τί δή ποτε ἐκβίβληται ὁ Ἰουδαϊσμός παρὰ τῷ Θεῷ, ἀντεισῆθη δὲ ὁ Χριστιανισμός καὶ ἡ πίστις; Θέλων οὖν ἡμᾶς παιδεῦσαι μὴ ἀπαιτεῖν εὐθύναν τὸν Θεὸν ὧν πράττει, ἀλλὰ πάντα ἡγεῖσθαι καλὰ, κἄν ἡμεῖς ἀγνοῶμεν, πολλὰ

A absoluit, quin potius alterius ambiguitatis occasio facta est Propterea praestat hujusmodi causas non requirere: alioqui inquirentes efficient ipsas solutiones causas esse majorum difficultatum. Nam hoc gratiarum creaturarum ac servorum est, a Creatore ac Domino causas non expetere, sed in omnibus quae sunt gratias illi agere, quanquam rationes non comprehendant propter quas fiunt: magis autem etiam super his debemus amplius gratias agere. Nam manifestum est quod eorum quae non deprehendimus majorum sunt causae magisque admirandae, et quae nostras excedant apprehensiones. Itaque majores etiam gratiarum actiones oportet offerre. Apostolus tamen in sequentibus etiam secundae difficultatis ponit solutionem. « Jacob dilexi, Esau vero odio habui » Nam Jacob qui nihilum egerat, appellavit dilectum « Jacob, inquit, dilexi, Esau vero odio habui. » — « Dictum est illi, » puta Rebeccae. « Major seruiet minori. » Siquidem honeste natiuitatem novit quae futura sunt in ho-

IX, 14-18. Quid ergo dicemus? Nam injustitia est apud Deum? Absit. Mox enim dicit: Miserebor cujuscunque misereor, et commiserabor quemcunque commiseror. Igitur non volentis est, nec currentis, sed miserentis Dei. Dicit enim Scriptura Pharaoni: In hoc ipsum suscitavi te, ut ostenderem in te virtutem meam, et ut annuntietur nomen meum in omni terra. Itaque cujus vult miseretur, quem autem vult obdurat.

328 « Num injustitia est apud Deum? Absit. » Esau enim tanquam malus odio habitus est, Jacob vero tanquam bonus dilectus est. « Quid ergo? » Hoc est, Quid de Judaeis dicemus qui fuerunt in deserto? Nonne omnes vitulum fecerunt? quomodo dictum est: « Miserebor cujuscunque misereor? » Nam si injustitia non est apud Deum, et tamen cum omnes vitulum fecissent, « Miserebor, dixit, cujuscunque misereor: » certe latentibus oculis Deus in hominum corda ingreditur, et non quemadmodum homines. Igitur neque cum Judaeis qui nunc sunt injuste agit Deus; sed et nunc quicunque digni sunt salvantur, quia credunt; quicunque vero indigni, pereunt, quia non credunt. « Miserebor cujuscunque misereor. » Ac si dixisset: Ego novi qui sint digni salute et quinam indigni. Si igitur Moses ignorabat quinam digni essent et qui indigni, multo minus nos eorum quae sunt causas cognoscere possemus; Dei enim judicia quis scrutabitur? profecto nullus. « Igitur non volentis est, » etc. Oportet siquidem velle et currere, et unumquemque facere quod in se est: attamen quia absque Dei consilio neque volens neque currens quidquam amplius sine Dei auxilio perficit, reliquum est ut Deus eum qui salvus fieri cupit, etiam velit, et ejus misereatur. Haec omnia dixit divus Paulus adversus illos qui resistunt, ac dicunt: Quare abjectus est Judaismus apud Deum, et loco ipsius inductus est Christianismus ac fides? Volens

itaque nos instruere ne causas a Deo repetamus eorum quæ operatur, sed cuncta bona arbitremur, etsi causas ignoremus, multa profert ad propositum: hoc est, a multis exemplis et signis difficultatem in divinis judiciis conjectandis demonstrat. — *Item et alio modo.* Non volentis solum, neque currentis solum: sed opus etiam est miseratione quæ divinitus adveniat, auxilioque quod inde administratur. Aut etiam hoc modo intelligi potest quod dicitur: « Igitur non volentis est, » etc. Non ut in confesso sit apud Paulum, sed magis veluti ab hæsitantibus prolatum est. Nam si cujus vult miseretur, etc., si hoc, inquit, ita est, in vanum ad difficultatis erit confirmationem, non autem ad

Deinde rursum sequitur difficultatis repetitio: « Itaque cujus vult miseretur, quem autem vult obdurat. » Postmodum quasi non sufficiat difficultatis, rei que absurdæ magnitudinem demonstrasse, ejus commutatio ponitur in id quod absurdus est ac majorem habens perplexitatem. Nam, « Quid adhuc queritur? » ait, cur jam sumit supplicium? voluntati enim ipsius quis resistere potest? Ita aucta et exasperata difficultate solutionem per increpationem subjungit, terribiliter admodum, et consequenter ita dicens: « Tu qui es qui ex adverso respondes Deo? » quasi dicat: Quid facisne ex adverso respondens Deo? Resistis ac oppugnans voluntatem factumque ipsius an non? Quod si non, cur contradicis? cur ex adverso respondes Deo? Si vero resistis et contradicis ac ex adverso respondes, quomodo ais: « Voluntati ejus quis restitit? » Itaque si certe contradicis, frustra et adversus te ipsum dicis, « Quid adhuc queritur? » Si vero non resistis, amplius, omnino non dices: « Quid adhuc queritur: neque illud: « Cujus vult miseretur, quem autem vult obdurat; » neque omnino in hujusmodi cogitationes abduceris, ut adversus Creatorem verbis contendas in his quæ agit, mundum quem gubernat, utque contradicis illi ac resistas. Ita ergo ubi diffuse hæsitacionem evertit, alteram inducit solutionem ab eorum natura ac proprietate quæ apud nos effinguntur: partim quidem quæ admonitoriam contineat consultationem sive doctrinam, partim vero increpatoriam contradictionem. Et admonitoria quidem consultatio sive doctrina talis est: Quid contradicis? cur ex adverso respondes Artifici ac Creatori? Imitare alia figmenta tu rationalis irrationalia, animatus inanimata, qui amplius factorem laudare debes quam suos illa figulos. Illa non contradicunt, neque opifici resistunt: atqui natura serva sunt, attamen juxta ipsius voluntatem transmutantur, omnia artifici credentia: at tu neque naturæ necessitate servus, sed sermone honestatus, arbitriique libertate, non cedis artificis voluntati, neque gubernationem amas: sed verbis contendis ac resistis, et eorum quæ sunt ac providentur causas expetis.

« Num dicit figmentum ei qui se finxit: Cur hoc pacto finxisti me? »

θεματοφορεῖ, τουτέστιν, ἀπὸ πολλῶν παραδειγμάτων καὶ σημείων, τὸ δυστέκμαρτον τῶν τοῦ Θεοῦ κριμάτων παριστά. — Καὶ ἄλλως. [ΦΩΤ.] Οὐ τοῦ θέλοντος μόνον, οὐδὲ τοῦ τρέχοντος μόνον, ἀλλὰ δεῖ καὶ τοῦ θεέθεν ἐλέου, καὶ τῆς ἐκεῖθεν συμμαχίας. Ἡ καὶ οὕτως ἐκπλαττέον τὸ, « Ἄρα οὖν οὐ θέλοντος, » καὶ ἐξῆς. Οὐκ ἔστιν ὡς Παύλῳ ὁμολογούμενον, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς παρὰ τῶν ἀπορούτων προτεινόμενον. Εἰ γὰρ ὄν θέλει, ἐλεεῖ, καὶ ἐξῆς. Εἰ οὖν τοῦτο, φησί, μάτην θέλομεν καὶ μάτην τρέχομεν. Καὶ ἡ ῥῆσις δὲ εἰς βεβαίωσιν τῆς ἀπορίας, ἀλλ' οὐκ εἰς ἐπίλυσιν τινὸς ἐτέρως.

volumus et in vanum currimus. Ergo dictum hoc cujusvis alterius explanationem.

Ἔτι πάλιν ἐπανάληψις τῆς ἀπορίας. « Ἄρα οὖν ὄν θέλει ἐλεεῖ, ὄν δὲ θέλει σκληρύνει. » Εἴτα ὡς μὴ ἐπαρκούσης τῆς ἀπορίας, τοῦ ἀτόπου τὸ μέγιστος παραστήσαι, μετάληψις αὐτῆς ἐπὶ τὸ ἐκ ταύτης ἀνακύπτον ἀτοπώτερον καὶ ἀπορώτερον. « Τί γὰρ ἐτι μέμφεται; » φησί, τί λοιπὸν κολάζει; τίς γὰρ ἀντιστῆναι δύναται τῇ βουλῇ αὐτοῦ; Οὕτως τὴν ἀπορίαν ἀξήσασ καὶ τραχύνας, ἐπάγει δι' ἐπιτιμησεως τὴν λύσιν σφόδρα δριμύως καὶ προσφωῶς οὕτω λέγων. « Σὺ τίς εἶ ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ Θεῷ; » οἶον. Σὺ τί νῦν ποιεῖς ἀνταποκρινόμενος τῷ Θεῷ; Ἀνθίστασαι καὶ πολεμεῖς τῇ βουλῇ αὐτοῦ καὶ τῇ πράξει αὐτοῦ, ἢ οὐ; Εἰ μὲν γὰρ οὐχί, τί ἀντιλέγεις; τί ἀνταποκρίνη τῷ Θεῷ; εἰ δὲ ἀνθίστασαι καὶ ἀντιλέγεις καὶ ἀνταποκρίνη, πῶς λέγεις ὅτι, « Τῷ γὰρ βουλήματι αὐτοῦ τίς ἀνθίστηκεν; » ὥστε εἰ μὲν ἀνθίστασαι, μάτην καὶ κατὰ σαυτοῦ ἐρεῖς, « Τί ἐτι μέμφεται. » εἰ δὲ μὴ ἀνθίστασαι οὐκέτι ἐρεῖς ὅλως, « Τί ἐτι μέμφεται, οὐδὲ τὸ, » Ἄρα ὄν θέλει ἐλεεῖ, ὄν δὲ θέλει σκληρύνει, » οὐδ' εἰς λογισμοὺς ἄρα ὅλως ἐξαχθήσῃ τοιοῦτους, λογοθετεῖν τὸν δημιουργὸν ἐφ' οἷς πράττει καὶ οἰκονομεῖ τὸν κόσμον, οὐδ' ἀντιλέγειν αὐτῷ καὶ ἀνθίστασθαι. Οὕτως οὖν περιματικῶς εἰπὼν τὴν ἀνατροπὴν τῆς ἀπορίας, καὶ ἐτέραν λύσιν ἀπὸ τῆς τῶν παρ' ἡμῖν δημιουργημάτων φύσεως καὶ ιδιότητος ἐπάγει, τοῦτο μὲν, παραινετικὴν περιέχουσαν συμβουλὴν καὶ διδασκαλίαν, τοῦτο δὲ, καὶ ἀντιῤῥητικὸν ἔλεγχον. Καὶ ἡ μὲν παραινετικὴ συμβουλὴ καὶ διδασκαλία τοιαύτη. Τί ἀντιλέγεις; Τί ἀνταποκρίνη τῷ Πλάτῃ καὶ δημιουργῷ; Μίμησαι τὰ ἄλλα πλάσματα, ὁ λογικὸς τὰ ἄλογα, ὁ ἔμψυχος τὰ ἄψυχα, ὁ πλεον χρωστών ἐξυμνεῖν τὸν Πλάστην, ἢ ἐκεῖνα τοὺς πλαστοουργοὺς τοὺς ἰδίους. Ἐκεῖνα οὐκ ἀντιλέγει οὐδὲ ἀνθίσταται τῷ δημιουργῷ, καίτοι φύσει δουλεύοντα. Ἄλλ' ὁμως πρὸς τὸ ἐκείνου μετασχηματίζεταί βούλημα, πάντα παραχωροῦντα τῷ τεχνίτῃ. Καὶ σὺ μὴ δὲ φύσεως ἀνάγκη δουλεύων, ἀλλὰ λόγῳ τιμηθεὶς καὶ αὐτεξουσιότητι, οὐχ ὑπέκειαι τῷ τοῦ πλάσαντος βουλήματι καὶ στέργεις τὴν κυβέρνησιν, ἀλλὰ λογοθετεῖς καὶ ἀντιπίπτεις, καὶ εὐθύνας ἀπαιτεῖς τῶν πραττομένων καὶ προνοουμένων.

« Μὴ ἐφεῖ τὸ πλάσμα τῷ πλάσαντι, Τί με ἐποίησας; »

Ἦδε γε κατ' ἔλεγχον ἀντιβόρησις, τοιαύτη. Ἀναποκρίνη τῷ Θεῷ, φησὶν, ὡς ἄκων ἁμαρτάνεις, ἅτε νικῶντος αὐτοῦ τὴν σὴν γνώμην τοῦ βουλήματος, καὶ τὸ αὐτεξούσιον ταύτη περιηρημένος. Καὶ μὴν οὐχ ὀρώμεν ἐπὶ τῶν μὴ αὐτεξουσίων πλασμάτων ἃ σὺ ποιεῖς. Ἐκεῖνα οὐκ ἀντιλέγει τοῖς πλάττουσι, τί με οὕτως, ἀλλὰ μὴ οὕτως, ἐποίησας; ἢ τόδε, τί οὕτως, ἀλλὰ μὴ οὕτως; ἢ ὅλως, τί με ἐποίησας; Σὺ δὲ καὶ ἀντιλέγεις, καὶ εὐθύνας τὸν Πλάστην ἀπαίτεῖς. Οὐκ ἄρα τοῦ αὐτεξουσίου ἐστέρησαι. Οὐκ ἄρα ἄκων ἁμαρτάνεις. Δικαίως ἄρα καὶ κολάζῃ σὺ καὶ ὑπὸ μέμψιν πίπτεις, αὐτεξούσιος ὢν καὶ μὴ πράτων τὰ θέοντα. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τούτων. Τὸ δὲ, « Ἦ οὐκ ἔχει ὁ κεραμεὺς ἐξουσίαν; » καὶ ἐξῆς, ἄλλο ἐστὶν ἐπιχειρημα κατὰ ἀντιπερίστασιν προαγόμενον. Δεδόσθω, φησὶ, κατὰ τὸν σὸν λόγον, καίτοι ἐλεγχθέντα, ὅτι οὐκ εἶ αὐτεξούσιος, ὅτι ὁ Θεὸς οὕτως ἐπλασέ σε· οὐδ' οὕτως ἐστὶ δίκαιον ἀντιλέγειν καὶ μέμψεσθαι τῷ Θεῷ. Εἰ καὶ μὴδὲν γὰρ ἄλλο προνόμιον αὐτῷ ἀποδοῦναι βούλει τῷ ὑπὲρ πάντα ὄντι καὶ λόγον καὶ ἔννοιαν, ἀλλὰ τέως τὸ πᾶσι κοινὸν ὑπάρχον τοῖς ὅπως δὴ ποτε δημιουργοῖς, λίαν ἐστὶν τοῦτο; Οὐδὲν τῶν δημιουργημάτων, τὸν οἰκεῖον δημιουργὸν ἐπιμέμφεται καὶ εὐθύνει, ἀλλ' ἐξουσίαν ἔχει ἕκαστος δημιουργὸς, δημιουργεῖν ὡς βούλεται καὶ πλάττειν, καὶ ἀνεύθυνός ἐστιν, καὶ μάλιστα ὑπὸ τῶν πλασμάτων. Ὡστε καὶ σὺ, εἰ καὶ ὡς λέγεις οὕτως ἐπλάθης, οὐκ ὀφείλεις μέμψεσθαι ἢ ἀντιλέγειν, κατὰ τὸν κοινὸν τῶν πλασμάτων νόμον καὶ ὅρον. « Λέγει γὰρ ἡ Γραφή τῷ Φαραῷ, » καὶ τὰ ἐξῆς. — [ΟΙΚΟΓΟΜΕΝΙΟΥ.] Τούτου τὴν λύσιν, κάτω λέγει, ὅτι, φησὶν, ὁ Φαραῷ, διὰ τὴν οἰκειάν κακίαν ἔπαθεν ἄπερ ἔπαθεν, ὡς ὅγε Θεὸς σώσαι αὐτὸν ἠθέλει τοιγαροῦν καὶ μακροθύμει, χάραν αὐτῷ μετανοίας δοῦς. « Τὴν δύναμίν μου. » Δύναμις Θεοῦ, ἡ μακροθυμία, καὶ δύναμις μεγίστη. Τίς γὰρ οὐκ ἂν ἐκπλαγείη, τοσοῦτον μακροθυμήσαντος τοῦ Θεοῦ; Φησὶν οὖν, ὅτι Εἰς τοῦτό σε συγκεχώρηκα βασιλεύσαι, ὅπως φανῶ μακρόθυμος.

« Ἄρα οὖν ὃν θέλει ἐλεεῖ, » καὶ τὰ ἐξῆς. Τὸν ἄξιον ἐλεεῖσθαι, ἐλεεῖ, τὸν δὲ σκληρὸν καὶ ἀπειθῆ, σκληρὸν εἶναι συγχωρεῖ. Οὐ γὰρ κρίσεως ὁ παρῶν καιρὸς, ἀλλὰ πολιτείας καὶ αὐτεξουσιότητος. Τὸ γὰρ σκληρύνει, ἀντὶ τοῦ, ἐφ' αὐτὸν σκληρὸν εἶναι, συγχωρῶν εἰς τὸ αὐτεξούσιον. « Ὅν δὲ θέλει σκληρύνει. » — [ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ.] Τὸ ἐσκληρῦνθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸν Αἰγύπτιον τύραννον, οὐχ ὡς τὴν ἀντιτυπίαν ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ τῆς θείας βουλήσεως ἐντιθέσης νοιτέον, ἀλλ' ὡς τῆς προαιρέσεως, διὰ τῆς πρὸς τὴν κακίαν προσηκίσεως, τὸν ἐκμαλίσσοντα τὴν ἀντιτυπίαν λόγον οὐ δεχομένης — [ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ.] Ἐσκληρύνεν ὁ Θεὸς τὸν Φαραῷ, τῇ μακροθυμίᾳ καὶ τῇ τῆς τιμωρίας ἀναβολῇ, ἐπιτείνων αὐτοῦ τὴν κακίαν, ἵνα εἰς τὸν ἔσχατον ὅρον ἀξιοθεύσεως αὐτοῦ τῆς πονηρίας, τὸ δίκαιον ἐπ' αὐτῷ τῆς θείας κρίσεως διαφανῇ.

Ἐρεῖς οὖν μοι. τί ἐτι μέμψεται; τῷ γὰρ βουλήματι αὐτοῦ τίς ἀνθέστηκε; Μενοῦν γε, ὃ ἔν-

A Contradictio vero per increpationem, talis est : Ex adverso respondes, inquit, quasi coactus peccares, tanquam ille vinceret tuam sententiam voluntatis. et hac in parte tuo privareris arbitrio. Atqui in figmentis quæ libera non sunt, non videmus quæ tu facis. Illa in suos figulos non obmurmurant: Quid me hoc vel illo modo fecisti? aut cur ita et non ita? sive omnino, Cur me formasti? Tu vero et contra dicis, et causas ab Opifice expetis. Certe libero arbitrio non privaris, certe non coactus peccas. Juste itaque et puniris et in reprehensionem cadis, cum liber sis nec facias quæ oportet. Et hæc quidem de his. Porro quod dicitur : « Annon habet potestatem, figulus, » etc., aliud est argumentum ad cohibitionem adductum. Dato, inquit, juxta tuum sermonem licet jam confutatum, quod liber non sis, quod Deus ita te formaverit : neque ita justum est Deo contradicere, illumque accusare. Nam etsi nihil aliud prærogativæ illi retribuere velis, qui supra omnem est et mentem et sermonem : at saltem quod omnibus commune est singulis quomodocunque rem effingentibus admodum absurdum est et impium ab eo tollere. Quid igitur illud est? Quod nullum figmentum suum platen incusat aut redarguit, sed liberam habet voluntatem quisque opifex operari prout voluerit ac fingere, et accusatione vacat. potissimum autem apud ea quæ finxit. Itaque et tu etiam si ut dicis formatus sis, non debes indignari aut contradicere juxta communem figmentorum legem ac modum. « Dicit Scriptura Pharaoni, » etc. Hujus dilutionem inferius habet, dicens quod ob propriam malitiam passus est Pharaon quæ passus est. tanquam Deus sane illum salvum facere voluerit : idcirco etiam longanimiter tolerabat dato respicientis loco. « Virtutem meam, » Dei virtus longanimitas est, et virtus maxima. Quis enim non obtupescat ubi adeo longanimum Deus sese præbuerit? Dicit ergo : in hunc finem permisit te regnare ut appaream longanimis.

☩☩☩ « Itaque cujus vult miseretur. » etc. Illius miseretur qui miseratione dignus est : durum autem et contumacem, durum esse permittit. Neque enim judicii præsens tempus est, sed civilis politiæ ac libertatis arbitrii. *Obdurat* autem, hoc est, durum esse sinit, permittens ad arbitrii libertatem. « Quem autem vult obdurat. » — Tyrannum Ægyptium adeo fuisse obduratum, non est intelligendum quod divino consilio in ejus animam posita sit durities : sed quod voluntas ob inclinationem ad malum, non suscepit sermonem qui duritiem emolliret. — Obduravit Deus Pharaonem, longanimitate ac supplicii detentione augens illius malitiam, ut adacta in extremum usque terminum illius pravitæ, justitia divini judicii in ipsum appareat.

IX, 19-21. « Dices ergo mihi : Quid adhuc queritur? voluntati enim ejus quis restitit? Atqui, o homo;

« tu quis es qui ex adverso respondeas Deo? Num dicet
» figmentum ei qui se finxit: Quid me ita fecisti? An
« non habet potestatem figulus luti ex eadem massa
« facere, aliud quidem vas in honorem, aliud vero
« in ignominiam? »

Tanquam ex consequenti fortassis dices: Quid ergo reliquum est apud nos? Ut quid jam conqueritur et punit? Nam quis resistit ejus consilio ac voluntati? Deinde os illis obturat qui cuncta Dei opera volunt inquirere, et eorum certe rationes quæ ipse facit cognoscere. Ob ea, inquit, quæ discis, gratias habe, propter illa vero quæ ignoras ne discieris, neque exquiras aut curiose scruteris, certissime cognoscens quod juste rectaque ratione procedat, quanquam tu causam ignores. Et quandoquidem veritas ita se habet, tu quis es, o homo, qui ex adverso Deo respondes? hoc est, repugnas ac discutis. Et bene ait: « Tu quis es? » utrum ipsi socius es in principatu? an judex quispiam es? « Num dicet figmentum. » Non hæc dicit tollens arbitrii libertatem, minime gentium, sed ostendens quod omnibus modis Deo obtemperare oporteat, quanquam eorum quæ fiunt rationes ignoremus: quod in petendis aut non petendis a Deo rationibus eorumque contingunt, **332** obedientem esse convenit quemadmodum lutum est figulo. « An non habet potestatem figulus luti. » Habet, inquit, potestatem Deus, qui excitat mortuos, ut hos quidem ad gloriam excitet, illos vero ad confusionem, juxta congruentiam eorum quæ ab unoquoque homine acta sunt in vita. Ita habet divus Methodius, libro *De resurrectione*. « Aliud quidem vas in honorem, aliud vero in ignominiam. » Non quod hos quidem bonos, alios vero malos faciat Deus. Nequaquam, sed cuncta Dei opera bona sunt, et quod ad se attinet, hoc est, juxta suum ipsius consilium ac voluntatem, omnes vellet probos esse, studiosos ac fideles: sed veluti ex potestate quam habet Deus ut faciat quæ voluerit, hoc ab ipso dictum est. Pulchre autem ac decenter omnia facit, quanquam nos causas ignoremus, et ait: Quemadmodum figulus quod vult facit, lutumque nihil contradicit aut sciscitatur: ita neque tu curiose scruteris aut discutieris quod illa ignores tibi omnino utilis est: alioqui edoctus esses in his

IX, 22-24. « Quod si Deus volens ostendere iram, et notam facere potentiam suam, tulit multa longanimitate vasa iræ apparatus in interitum; et ut notas faceret divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ quæ præparavit in gloriam: quos et vocavit, nimirum nos: non solum ex Judæis, verum etiam ex gentibus. »

Longanimitatem voluit ostendere, sed quia Dei longanimitate ad vitam flagitiosam abusus est, deinceps etiam iram ostendit. « Vide judicia Dei. » *Altiss.* Per hoc quod ait: « Quod si Deus volens ostendere. » aut prius argumentum declarat, pluribus illud dilatans ac manifestans, aut proprie ad ea quæ dicta sunt alterum inducit, quod eidem ser-

θρωπε, σὺ τίς εἶ ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ Θεῷ, Μὴ ἔραϊ τὸ πλάσμα τῷ πλάσαντι. Τί με ἐποίησας οὕτως; Ἡ οὐκ ἔχει ἐξουσίαν ὁ κεραμεὺς τοῦ πηλοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ φυράματος ποιῆσαι, τὸ μὲν εἰς τιμὴν σκεῦος, τὸ δὲ εἰς ἀτιμίαν;

Ὡς ἐξ ἀκολουθίας ἴσως ἐρεῖς. Τί οὖν λοιπὸν παρ' ἡμᾶς; Τί ἔτι μέμψεται καὶ κολάζει; Τίς γὰρ αὐτοῦ ἀνθίσταται τῇ βουλῇ καὶ τῷ θελήματι; Εἶτα ἐπιστομίζει τοὺς πάντας θέλοντας μαθεῖν ἢ ποιεῖ ὁ Θεός, καὶ τοὺς λόγους αὐτῶν ἔχουν τῶν πραγμάτων εἰδέναι. Ἵπὲρ γὰρ ὧν μαρθάνεις, φησὶν, χάριν ἔχει ὑπὲρ ὧν ἀγνοεῖς, μὴ δυσχέραινε, μὴ ἐξέταξε, μὴ πολυπραγμόνεια, γινώσκων, πληροφορούμενος, ὅτι δικαίως καὶ κατὰ ὄρθον λόγον προβαίνει, κἄν σὺ τοὺς λόγους ἀγνοῆς. Καὶ ἐπειδὴ οὕτως ἔκει τὸ ἀληθές, « Σὺ τίς εἶ, ὦ ἄνθρωπε, ἀνταποκρινόμενος, τουτέστιν, ὁ ἀντιτασσόμενος καὶ ἐρευνῶν; Καλὸν δὲ τὸ, « Σὺ τίς εἶ; » Κοινωνός, φησὶν, εἶ τῆς ἀρχῆς αὐτῶν; ἀλλὰ κριτὴς τίς εἶ; « Μὴ ἔραϊ τὸ πλάσμα; » Οὐ τὸ αὐτεξουσίον ἀναιρῶν λέγει ταῦτα, ἅπαγε! ἀλλὰ δεικνύς ὡς πᾶσι τρόποις χρῆ πεῖθεσθαι τῷ Θεῷ. κἄν ἀγνοῶμεν τοὺς λόγους τῶν γινομένων, ὡς ἐν τῷ γε ἀπαιτεῖν τῶν γινομένων εὐθύνας τὸν Θεὸν ἢ μὴ ἀπαιτεῖν, πεπεισθαι προσήκει, καθάπερ ὁ πηλὸς τῷ κεραμεῖ. « Ἡ οὐκ ἔχει, ἐξουσίαν; » Ἐχει, φησὶν, ἐξουσίαν ὁ Θεός ὁ ἐγείρων τοὺς νεκρούς, τοὺς μὲν εἰς δόξαν, τοὺς δὲ εἰς αἰσχύνην ἐγείρει, κατὰ τὴν ἀνταποκρίσιν τῶν ἐκάστῳ ἀνθρώπῳ βεβιωμένων. Οὕτως ὁ ἐν ἀγίοις Μεθόδιος ἐν τῷ Περὶ ἀναστασίας λόγῳ. « Ὁ μὲν εἰς τιμὴν σκεῦος, ὁ δὲ εἰς ἀτιμίαν. » Οὐκ ἐπειδὴ τοὺς μὲν ἀγαθοὺς, τοὺς δὲ οὐ τοιοῦτους ποιεῖ ὁ Θεός, ἅπαγε! ἀλλὰ πάντα μὲν τὰ τοῦ Θεοῦ χρηστὰ, πρὸς πάντας κοινὰ, καὶ τὸ γε ἔχον εἰς αὐτὸν, τουτέστι κατὰ τὴν ἑαυτοῦ βουλήν καὶ θέλησιν, εὐθόλυτο πάντας εὐδοκίμειν, καὶ ἐναρέτους εἶναι καὶ πιστούς. Ἄλλ' ὡς πρὸς τὴν ἐξουσίαν ἣν ἔχει ὁ Θεός ποιεῖν ἢ βούλεται, τοῦτο αὐτῷ εἴρηται. Ἐάντις; δὲ καλῶς καὶ πρεπόντως ποιεῖ, κἄν ἡμεῖς τοὺς λόγους ἀγνοῶμεν, καὶ φησὶν. Ὡς περὶ ὁ κεραμεὺς ὁ θέλει ποιεῖ, καὶ ὁ πηλὸς οὐδὲν ἀντιλέγει ἢ περιεργάζεται. οὕτως καὶ δὲ σὺ, φησὶ, περιεργάζου, ἢ ἀγνοῶν δυσχέραινε, ἢ ἂν ὁ Θεός σε ἀγνοεῖν βούληται. Καὶ ἔγνοια σοι πάντως συμφέρει· ἢ γὰρ ἂν εἰδὸς ἀχθῆς εἰς ἢ οὐκ ἔμαθες. καὶ Deus te voluerit ignorare. Etenim ignorantia quæ nos intelligeres.

EI δὲ θέλων ὁ Θεός ἐνδειξασθαι τὴν ὀργὴν, καὶ γνωρίσαι τὸ δυνατόν αὐτοῦ, ἤνεγκεν ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ σκευὴ ὀργῆς καταρτισμένα εἰς ἀπώλειαν· καὶ ἵνα γνωρίσῃ τὸν πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ ἐπὶ σκευῇ ἐλέους ἢ προσηγορίας εἰς δόξαν· οὐς καὶ ἐκάλει, ἡμᾶς, οὐ μόνον ἐξ Ἰουδαίων, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἔθνων.

Μακροθυμίαν ἠθέλησεν ἐνδειξασθαι, ἀλλ' ἐπειδὴ εἰς ἀπόνοιαν τῇ μακροθυμίᾳ τοῦ Θεοῦ ἐχρήσατο, καὶ λοιπὸν ὀργὴν ἐνδειξάτο. « Ὅρα τὰ κρίματα τοῦ Θεοῦ. » — Καὶ ἄλλως. [ΦΩΤ.] Τὸ, « Εἰ δὲ θέλων ὁ Θεός ἐνδειξασθαι, » ἢ τοῦ πρὸ αὐτοῦ ἐπιχειρήματος ἐστὶν ἐξαγγελτικόν, διὰ πλειόνων ἐκείνο πλατύνον καὶ ἀπαγγέλλον, ἢ ἰδίως πρὸς τοὺς εἰρημέ-

νοις ἑτέρον εἰσάγει, εἰς τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν συντελοῦν. Ἐδεῖ, φησί, γνωρισθῆναι τὴν τιμωρικτὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ, ἔδει τὴν μακροθυμίαν, ἔδει τὴν φιλανθρωπίαν καὶ τὸ ἔλεος, καὶ τὴν ἀφαιτον αὐτοῦ δόξαν καὶ πολλήν. Ταῦτα δὲ πόθεν δείκνυται; ἐκ τῶν δοκούντων τοῖς πολλοῖς παραλόγων. Ἐκ τοῦ Φαραῶ, ἐκ τοῦ καλέσαι τὸν οὐ λαὸν, λαὸν, ἐκ τοῦ τὸ κατέλειμμα σωθῆναι, καὶ ἐκ τῶν παραπλησίων. Ἔπειτα ἐξ ὧν οἱ ἀγνώμονες ἀδικίαν καταψηφίζονται τοῦ Θεοῦ, οἱ εὐγνώμονες μεγάλην κερδαίνουσιν. Οὐκ ἄρα ἡ τῶν πραγμάτων φύσις ἔχει τὸ ἄπορον, ἀλλ' ἡ τῶν ἀγνωμονούντων τὸ βλάστημα.

Ἄλλως. Τὸ, « Εἰ δὲ θέλων, » καὶ ἐξῆς, τῶν πρὸ αὐτοῦ ἤρτηται. Εἰ θέλων, φησὶν, ὁ Θεὸς ἐνδείξασθαι, καὶ ἵνα γνωρίσῃ, καὶ ἐκεῖ κληθήσονται υἱοὶ Θεοῦ ζῶτος, καὶ τὸ κατέλειμμα τοῦ Ἰσραὴλ σωθήσεται, εἰ ταῦτα ποιεῖ, σὺ τίς εἶ ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ Θεῷ; « Ἐνδείξασθαι τὴν ὀργὴν. » [ΟΙΚΟΥΜ.] — Οὐκ ἄρα ὀργῆς πάθει ἤλω Θεός, ἄπαγε! ἀλλ' ἐπειδὴ ταῦτα ἐποίησεν ἃ ἡμεῖς ὀργιζόμενοι ποιοῦμεν, ὀργὴν τὸ πρῶτον ἐκ τοῦ ἡμῶν γνωρίμου ἐκάλεσεν. « Ἦνεγκεν ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ σκευὴ ὀργῆς. » Τουτέστι, πᾶν ἐμακροθύμησεν, εἰς μετάνοιαν ἄγων τὸν Φαραῶ. Ὡς δὲ οὐκ ἤθελε πρὸς σωφρονισμόν, ἐτιμωρήσατο αὐτόν. « Σκευὴ ὀργῆς. » Ὁ μὲν Θεὸς ἐμακροθύμησεν ἐπ' αὐτόν, ὁ δὲ Φαραῶ γέγονε σκευὸς ὀργῆς, τουτέστιν, ἄνθρωπος τὴν τοῦ Θεοῦ ἀνάπτων ὀργὴν, ἡ τὴν τοῦ Θεοῦ ὀργὴν ἐπισπώμενος. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ, καὶ εἰς ἀπώλειαν κατηρτισμένος, τουτέστιν, ἐπληρωμένος καὶ τετελειωμένος πρὸς τὸ δεῖν ἀπολέσθαι· δηλῶν ὅτι αὐτός ἐστιν αἴτιος τῆς τοῦ Θεοῦ ὀργῆς καὶ τῆς ἐαυτοῦ ἀπωλείας. Οὐ γὰρ αἴτιος ὁ Θεὸς τῶν κακῶν, ἀλλ' ἕκαστος ἐαυτὸν κατασκευάζει σκευὸς ὀργῆς, καθάπερ καὶ σκευὸς φιλανθρωπίας, τουτέστιν, ἔλεους. Οὕτως καὶ ὁ Φαραῶ, οὐ παρὰ τὸν Θεόν, ἀλλὰ παρὰ τὴν οἰκείαν κακίαν πέπονθεν ἢ πέπονθεν. « Κατηρτισμένα εἰς ἀπώλειαν. » Τί, φησὶν, ἀλογίαν καταγινώσκεις τοῦ Θεοῦ; κατὰ ὑποστιγμὴν ἀναγνωστῶν. Καὶ ἐπειδὴ οὕτως συμβαίνει, τί, φησὶν, ἀλογίαν καταγινώσκεις; « Ἦνεγκεν εἰς ἀπώλειαν. » Ἀπώλειαν δὲ νῦν, τὴν διαφθορὰν φησὶν. Ἦνεγκε δὲ, φησὶν, ὁ Θεὸς εἰς ἀπώλειαν, οὐκ ὡς ἔτυχεν, ἀλλ' ἐκείνους καταρτίσαντας αὐτοὺς εἰς σκευὴ ὀργῆς. Ἀλλ' ὁμῶς οὖν καὶ ἐπὶ τούτων καίτοι τοιούτων ἐαυτοὺς παρασκευάζοντων, πολλὰ πρότερον μακροθυμήσας, οὕτως ἐχρήσατο τῇ κατὰ τὸ δίκαιον τιμωρίᾳ. Ἦ μᾶλλον οὕτως νοήσεις; « Ἦνεγκεν ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ σκευὴ ὀργῆς καταρτισμένα εἰς ἀπώλειαν. » Ἦνεγκε, φησὶν, ὑπέμεινε, καὶ ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ.

Ἦως δὲ ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ; Ὅτι· εἰτοιμα καὶ ἀπληρωμένα ὄντα εἰς ἀπώλειαν, καὶ μονοῦ διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς κακίας πεπληρωμένα ὄντα δικαίας ὁ γῆς, ὁμῶς ἐτι ἠνείχετο καὶ διεβάσταζεν ἐπιστροφὴν ἐκδεχόμενος. Ὅτι οὖν οὐκ ἀπόλλυται ταῦτα σκευὴ, παντὶ που δῆλον· κατήρτισε γὰρ ἐαυτὸν εἰς ἀπώλειαν. Ἀπόλλυται δὲ μετὰ τὸ ἀπαρτίσαι ἐαυτὸν, μετὰ τὸ εἰς τέλος κακίας ἀνδραμαῖν, μετὰ τὸ μηδὲν ἀπὸ τῆς μακροθυμίας ἀπώνασθαι. Καὶ δείκνυται διὰ

Α viat proposito. Oportuit, inquit, notam fieri punitivam Dei potentiam, oportuit longanimitatem, oportuit benignitatem et misericordiam ac ineffabilem maximamque ipsius gloriam. Unde autem hæc ostenduntur? Ex his quæ vulgo videntur incredibilia ex Pharaone, ex hoc quod eum qui non erat populus, vocaverit populum; ex eo quod reliquias Israel salvaverit atque ex similibus. Itaque per id quod perfidi Deum condemnaverint injuritiæ, hi qui æqui sunt, plurimum lucri fecerunt. Rerum igitur natura perplexitatem non habet sed perfidorum blasphemia.

Alio modo. Id quod ait: « Quod si Deus volens, » etc., præcedentibus connectitur. Si volens inquit, Deus ostendere, utque notum faciat, et, quod ibi vocabuntur filii Dei viventis, et quod reliquias Israel salvæ fient: si hæc facit, tu quis es qui ex adverso respondeas Deo? « Ostendere iram. » Non sane iræ affectu captus est Deus, absit! sed quoniam hæc fecit quæ nos irati facimus, factum ejus vocavit iram, ab eo quod nobis cognitum est. « Tulit multa longanimitate vasa iræ. Hoc est, fuit admodum longanimis, Pharaonem ducens ad pœnitentiam: verum cum non rediret ad modestiam, ultionem de illo sumpsit. « Vasa iræ. » Deus quidem longanimis fuit quod in se erat. Porro Pharaon vas fuit iræ, hoc est, homo exasperans iram Dei, vel Dei attrahens iram. Nec id solum, verum etiam apparatus ad interitum, id est, ad hoc addictus et præparatus ut perire oporteret: manifestans quod ipse iræ Dei causa esset suæque ipsius perditionis. Neque enim Deus causa est malorum, sed quisque seipsum vas efficit iræ, quemadmodum et vas benignitatis sive misericordiæ. Ita Pharaoni non Deus, sed ipsius malitia fuit causa ut pateretur ea quæ passus est. « Apparata in interitum. » Cur Deum, inquit, irrationabilitatis condemnas? per subdistinctionem legendum est. Et quoniam ita contingit, cur irrationabilitatis condemnas? Tulit ad interitum. Interitum vero dicit hoc loco perditionem. Tulit autem Deus ad perditionem, non quoscunque, sed eos qui sese in vasa iræ apparaverant. Verumtamen etiam in his, quanquam se tales composuerant, cum antea plurimum longanimis fuisset, ita demum juxta id quod æquum erat ultione usus es. Aut ita potius intelliges: « Tulit multa longanimitate vasa iræ apparata ad interitum. » Toleravit, inquit, sustinuit, idque multa longanimitate.

Quomodo autem multa longanimitate? Quia cum jam apta et præparata essent ad perditionem, ac propter nimiam malitiam propemodum justa ira impleta essent: adhuc tamen perferebat et tolerabat ad conversionem eos exspectans. Quod ergo ipse non perdat illa vasa, omnino manifestum est, seipsa enim ad interitum apparaverunt. Perdit tamen illa postquam seipsa præparaverunt, postquam ad extremum malitiam procur-

rerunt; postquam ab ejus longanimitate nihil auxilii acceperunt. Et ostenditur per justam Dei in illos animadversionem etiam ipsius potentia, hoc est, punitiva potestas, et, iræ demonstratio, quam, qui tales sunt, digni sunt ut consequantur. « Et ut notas faceret divitias. » Duobus modis componitur quod hic dicitur, vel a communi sensu subintelligendo, vel per defectum, A communi quidem sensu oportet subintelligere « tulit. » Tulit vasa iræ, et tulit vasa misericordiæ. Per defectum vero: quia non dixit ad quid tulit vasa misericordiæ, sicut dixit ibi quod vasa iræ tulit ad interitum. Hic ergo subaudiendum est: Ad salutem; Dei siquidem potentiam despicientibus ac negligentibus necessarium utileque erat, ut per supplicium faceret illis notum quam potens esset, quod robustissimus, omniaque considerans. « In vasa misericordiæ. » Quemadmodum, inquit, in vasa iræ, hoc est, in Pharaonem tulit iram, multa primum usum longanimitate: ita et, in vasa misericordiæ, nempe in nos qui digni sumus misericordia, tulit benignitatem. Nam hoc subaudiendum. « Quæ præparavit. » Præparavit autem quia misericordia cognovit dignos per fidem. Porro id in illius vergit gloriam. « Præparavit, » utpote præsciens, et cognoscens quod virtutem essent amplexaturi. Præparavit itaque digna vasa misericordiæ suæ ad gloriam, hoc est, ut ipsa glorificarentur. Etenim divitiæ gloriæ ipsius notæ sunt in nobis, quia cum idolis adhæreremus, fervique essemus affectuum et peccati: non solum his liberavit, verum etiam per adoptionem glorificavit

« Non solum ex Judæis. » Vides, quod Deus non ex una tantum parte, sed tam ex Judæis quam ex gentibus salvos facit per fidem eos quis salute digni sunt.

IX, 25 27. **335** *Quemadmodum et in Osee dicit: Vocabo populum qui meus non erat, populum meum: et eam quæ dilecta non erat, dilectam. Et erit in loco ubi dictum fuerat eis, Non populus meus vos, ibi vocabuntur filii Dei viventis. Isaias autem clamat super Israel: Si fuerit numerus Israël ut arena maris, reliquias salvæ erunt.*

Quod autem non temere, inquit, neque, sicut diceret quispiam, ex una tantum parte, salvos fecit Deus ex gentibus fideles, sed quoniam salute digni erant, producit et prophetam qui tantis ante temporibus hoc erat vaticinatus. Ecce enim Deus populum et Ecclesiam dilectam ac filios vocat eos qui crediderunt ex gentibus. Quamobrem tandem? Utique propter illorum benevolentiam ac fidem. « Eam quæ dilecta non erat. » Ecclesiam quæ ex gentibus congregata est: quæ antea non diligebatur. Neque enim Deum cognoscebat. « Non populus meus vos. » Nam gentes olim negabat Deus propter superstitionem. « Isaias autem clamat super Israël. » Nihil, inquit, veretur, sed manifeste clamat. Ad hæc omnia inscrutabilia ipsius judiciorum: « Tu quis es qui ex adverso respondeas Deo. » A communi sensu hoc subaudiendum est, vel per de-

της εις αὐτοὺς δικαίας τιμωρίας τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ δυνατὸν αὐτοῦ, τουτέστιν, ἡ τιμωρητικὴ δύναμις, καὶ ἡ ἐνδειξις τῆς ὀργῆς, ἧς εἰσιν ἄξιοι τυγχάνειν εἰ τοιοῦτοι. « Καὶ ἵνα γνωρίσῃ. » Δυσὶ τρόποις σχηματίζεται τὸδε τὸ ῥητὸν, ἀπὸ κοινοῦ, καὶ ἑλλειπτικῶς. Ἀπὸ κοινοῦ μὲν γὰρ δεῖ λαβεῖν τὸ, « Ἦνεγκεν. » Ἦνεγκεν σκευὴ ὀργῆς, καὶ ἦνεγκεν σκευὴ ἑλέους. Ἑλλειπτικῶς δὲ, ὅτι οὐκ εἶπεν εἰς τί ἦνεγκε τὰ σκευὴ τοῦ ἑλέους, ὡσπερ ἐκεῖ εἶπε τὰ σκευὴ τῆς ὀργῆς, ὅτι εἰς ἀπώλειαν. Ἐξακουστέον οὖν ἐνταῦθα, τὸ, Εἰς σωτηρίαν. Τοῖς γὰρ καταφρονῶσι καὶ ὑπερορῶσι τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ, ἀναγκαῖον καὶ συμφέρον ἦν γνωρίσαι αὐτοῖς διὰ τιμωρίας τὸ δυνατόν καὶ πινσθενὲς καὶ πανεπίσκοπον αὐτοῦ. « Ἐπὶ σκευὴ ἑλέους. » ὡσπερ, φησὶν, εἰς τὰ σκευὴ τῆς ὀργῆς, τουτέστι, τὸν Φαραῶ ἦνεγκεν ὀργὴν, πολλὰ πρότερον μακροθυμήσας, οὕτως καὶ εἰς σκευὴ ἑλέους, τουτέστιν, εἰς ἀξιόους τοῦ ἐλεῖσθαι ἡμᾶς, ἦνεγκεν φιλανηθομίαν. Τοῦτο γὰρ συνυπακουστέον. « Ἄ προητοίμασεν. » Προητοίμασε δὲ, ἐπεὶ ἔγνω ἀξιόους ἑλέου διὰ τὴν πίστιν. Τοῦτο δὲ, εἰς δόξαν αὐτοῦ συντείνει. « Προητοίμασεν. » — [ΦΩΤ.] Ὡς προγνώστης καὶ εἰ δὴς ὅτι σπουδαῖοι ἔσονται. Προητοίμασεν οὖν αὐτοῦ τὰ ἄξια ἑλέους σκευὴ, εἰς δόξαν, τουτέστιν, εἰς τὸ δοξασθῆναι αὐτῶν. Καὶ γὰρ ὁ πλοῦτος τῆς δόξης αὐτοῦ ἐγνωρίσθη ἐν ἡμῖν, ὅτι τοῖς εἰδώλοις προσανακειμένους, καὶ δούλους ὑπάρχοντας παθῶν καὶ ἀμαρτίας, οὐ μόνον τούτων ἠλευθέρωσεν, ἀλλὰ καὶ διὰ υἰοθεσίαν ἐδόξασεν. « Οὐ μόνον ἐξ Ἰουδαίων. » Ὅρῃς ὅτι οὐ μονομερῶς ὁ Θεὸς, ἀλλὰ καὶ ἐξ Ἰουδαίων καὶ ἐξ ἐθνῶν σώζει διὰ τῆς πίστεως τοὺς ἀξιόους σωτηρίας.

« Non solum ex Judæis. » Vides, quod Deus non ex una tantum parte, sed tam ex Judæis quam ex gentibus salvos facit per fidem eos quis salute digni sunt.

Ὡς καὶ ἐν τῷ Ὄσσει λέγει· Καλέσω τὸν οὐ λαόν μου, λαόν μου, καὶ τὴν οὐκ ἠγαπημένην, ἠγαπημένην. Καὶ ἔσται ἐν τῷ τόπῳ οὐ ἐβλήθη αὐτοῖς· Οὐ λαός μου ὑμεῖς, ἐκεῖ κληθήσονται υἱοὶ Θεοῦ ζώντος. Ἰσαΐας δὲ κρᾶζει ὑπὲρ τοῦ Ἰσραὴλ· Ἐάν ἦ ὁ ἀριθμὸς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, τὸ νατάλειμμα σωθήσεται.

« Non solum ex Judæis. » Vides, quod Deus non ex una tantum parte, sed tam ex Judæis quam ex gentibus salvos facit per fidem eos quis salute digni sunt.

Ὅτι δὲ, φησὶν, οὐχ ἀπλῶς, οὐδ', ὡς ἂν εἴποι τις, μονομερῶς ἔσωσεν ὁ Θεὸς τοὺς ἐξ ἐθνῶν πιστοὺς, ἀλλ' ἐπειδὴ ἄξιοι ἦσαν σωτηρίας, παράγει τὸν προφήτην πρὸ τοσούτων χρόνων τοῦτο προαναφωνοῦντα. Ἰδοὺ γὰρ ὁ Θεὸς, καὶ λαόν, καὶ ἠγαπημένην Ἐκκλησίαν, καὶ υἱοὺς καλεῖ τοὺς ἐξ ἐθνῶν. Τί δὴ ποτε; πάντως διὰ τὴν αὐτῶν εὐγνωμοσύνην καὶ πίστιν. « Τὴν οὐκ ἠγαπημένην. » Τὴν ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησίαν, ἧτις οὐκ ἠγάπητο πρότερον. Οὐ γὰρ ἐγίνωσκε Θεὸν, « Οὐ λαός μου ὑμεῖς. » Τὰ γὰρ ἔθνη ἀπληροῦτο ὁ Θεὸς πάσαι, διὰ τὴν δεισιδαιμονίαν. « Ἰσαΐας δὲ κρᾶζει ὑπὲρ τοῦ Ἰσραὴλ. » Οὐδὲν, φησὶν, ὑποστελλόμενος, ἀλλὰ διαβρῆδην βοᾷ· Πρὸς ταῦτα πάντα τὰ ἀνεξιχνίαστα κριμάτια αὐτοῦ, « Σὺ τίς εἶ ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ Θεῷ; » Κῆρτ' κοινοῦ τοῦτο ἀκουστέον, ἢ κατὰ ἑλλειψιν ἑλληπτικόν. Οἶον, « Εἰ θέλων ὁ Θεὸς ἐνδείξασθαι. » Ἐἴτα τέδε

καὶ τότε ἐποίησε, καὶ πάντα ἐπὶ συμφέροντι καὶ ἁποφύσει, πῶς οὐ τοῖς μὲν εὐθύναις ἀπαιτεῖν τῶν τοιοῦτων πανσόφων καὶ ἀκαταλήπτων ἔργων ; « Τὸ κατάλειμμα σωθήσεται. » Οὐ πάντες, φησὶν, ἀλλὰ μέρος ἐξ αὐτῶν. Τοῦτο γὰρ τὸ, « Κατάλειμμα. » Ἰδοὺ ὁ Θεὸς διὰ τῆς ἐκτουτοῦ ἀφάρτου φιλανθρωπίας, καὶ ἐξ Ἰουδαίων καὶ ἐξ ἔθνων, ποιεῖ λαὸν ἐκτουτοῦ καινόν.

Λόγον γὰρ συντελών καὶ συντέμων ἐν δικαιοσύνη, ὅτι λόγον συντεταγμένον ποιήσει Κύριος ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ καθὼς προσηλεν Ἡσαίας. Εἰ μὴ Κύριος Σαβαὼθ ἐγκατέλιπεν ἡμῖν σπέρμα, ὡς Σόδομα ἂν ἐγενέθημεν, καὶ ὡς Γόμορρά ἂν ὠμοιώθημεν.

[ΟΙΚΟΥΜ.] Τὸ, « συντελών, » δηλοῖ ὅτι πέρας ἔχουσι πάντες λόγοι πίστεως καὶ γνώσεως Θεοῦ, καὶ οὐκ ἔσται ἕτερος μετὰ τοῦτον τὸν νῦν κηρυσσόμενον, καθὼς περ ἦν τα Ἰουδαίων, καὶ μετέπεσεν εἰς τὰ νῦν. Ἄλλ' ἐπὶ συντελείας πίστεως καὶ παντὸς λόγου δίδεται νῦν τῆς πίστεως λόγος. — [ΦΔΤ] Ὁ μὲν Μωσαϊκὸς νόμος ἐδόθη, προδιατυπώντος Θεοῦ, καὶ προδιαγράφοντος τὸν τῆς χάριτος λόγον, τὸν δὲ ευαγγελικὸν δίδωσι, συντελών καὶ συντέμων, τουτέστιν, ἀπαρτίζων ἅπαντα, καὶ εἰς τέλος ἀριστον ἄγων, μηδεμίαν ἕτεραν δυνάμενον ἐπανορθῶσαι ἢ τελείωσιν διέξασθαι. Τοῦ, δὲ, « Λόγον γὰρ συντελών καὶ συντέμων, τίνος ἕνεκα ἐμνήσθη ; » Ἔσπερ αἰτίαν τινὰ τῶν προσηλεμένων ἀποδοῖδους, τοῦτο συνῆψε. Καὶ λέγομεν ὅτι λίαν αὐτὸ ἀρμολόντως καὶ προσφῶς, διὰ πολλὰς αἰτίας ἐπισυνῆψε. Πρῶτον μὲν γὰρ, ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι : « Καλέσω τὸν οὐ λαόν μου, » καὶ ἐξῆς, ἵνα μὴ τις εἴπῃ : Καὶ τί τοῦτο ; Ἔσπερ γὰρ ἐγένοντο ἐκ λαοῦ τινες οὐ λαός, οὕτως καὶ ἐξ οὐ λαοῦ λαός γένωνται, οὐδὲν κωλύει καὶ τούτους πάλιν γενέσθαι οὐ λαόν. Οὐχ οὕτως, φησὶ : « Λόγον γὰρ συντελών καὶ συντέμων. » Ἐκείνα μὲν γὰρ, μετέπιπτε καὶ μετέθετο, ἐπὶ τὸ κρεῖττον πάντων ὀφειλόντων μεταρρυθμίζεσθαι : νῦν δὲ οὐκ ἔτι. Ὅτι τετελειωμένη ἔστιν ἡ νῦν κλήσις καὶ ἡ πνευματικὴ ἰσομορφία, καὶ ἡ ὑπόσχσις. Διὰ τοῦτο μὲν ἐμνήσθη τοῦ, « Λόγον γὰρ συντελών. » Δεύτερον δὲ, ἐπειδὴ εἶπεν, « Ἐὰν ἢ ὁ ἀριθμὸς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης, » καὶ ἐξῆς, ἵνα μὴ εἴπωσιν, ὅτι : Πολλὰς ἐπαγγελιών πολλῶν ἀκούσαντες, ἢ οὐδ' ὅλως ἐτύχομεν, ἢ μετὰ μακρὸν καὶ πολὺν χρόνον. Καὶ γὰρ καὶ πολλῶν ἐξέπιπτον, διὰ τὴν ἀχρηστίαν καὶ ἀγνωμοσύνην αὐτῶν. Ἴνα μὴ οὖν οὕτως λέγωσιν οἱ Ἰουδαῖοι : Οὐχ οὕτως καὶ νῦν, φησὶν, ἀλλ' ἐὰν μόνον βούλησθε, τετελειωμένην καὶ σύντομος ἐπὶ χεῖρας ἡμῶν ἢ σωτηρία. Καὶ ταῦτα μὲν, ὅτι λίαν ἡμεροσμενίως ἐπισυνῆψε. Ἔχει δὲ καὶ ἰδίαν διδασκαλίαν (τοιοῦτον γὰρ τὸ ἰδίωμα τοῦ θεσπεσίου), καὶ συνάπτει καὶ ἀλληλοῦρεῖ τὰ ἐπιζῆς λεγόμενα τοῖς προσηλεμένοις, καὶ ἰδίαν πάλιν ἔννοειν καὶ διδασκαλίαν δι' αὐτῶν περὶ τῆς. Γονιμώτατος γὰρ ὢν τοῖς νοήμασι, βραχυτάτοις ῥήμασι πολλὰς καὶ ποι-

A factum accipiendum : puta, « Si volens Deus ostendere », etc. Deinde hæc et illa fecit, omniaque utiliter ac sapienter : quonam modo audes tu causas expetere hujusmodi sapientissimorum ac incompreheusibilium operum ? « Reliquiæ salvæ erunt » Non omnes, inquit sed pars illorum ; nam hoc significat « Reliquiæ. » Ecce Deus ineffabili sua benignitate et ex Judæis et ex gentibus populum sibi communem facit.

IX, 28-29. *Sermonem enim consummans et abbrevians in justitia : quoniam sermonem abbreviatum faciet Dominus in terra, et sicut prædixit Isaias : Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, ut Sodomæ facti fuissetis, et tanquam Gomorrhæ assimilati fuissetis.*

B Το συντελών consummans : significat quod terminum obtinebunt omnes, qui de fide Deique cognitione sunt sermones. Nec alius erit qui post hunc prædicabitur, quemadmodum illa quæ Judæorum 336 erant, ad ea quæ nunc sunt, transierunt. Sed ad omnis fidei omnisque sermonis consummationem datus est nunc fidei sermo. — Moisaica quidem lex data est, Deo prædisponente, primumque delincente gratiæ sermonem : evangelicum vero dat consummans et abbrevians, hoc est, perficiens omnia et ad optimum finem deducens qui nullam aliam possit correctionem ac perfectio nem suscipere. Cur autem illius fecit mentionem, « Sermonem enim consummans et abbrevians : » Tanquam causam aliquam reddens eorum quæ dicta sunt, hoc conjunxit. Et dicimus quod apte admodum et convenienter propter multas causas hoc adjunxit. Primum etenim quia dixerat : « Vocabo populum qui meus non erat, populum meum ⁴³ », etc. ; ne quis dicat : Et quid hoc magnum est ? Quemadmodum enim nonnulli qui populus erant facti sunt non populus, ita etiam si quidam qui populus non erant fiant populus, nihil vetat quin hi rursus fieri possint non populus. Non ita, inquit : « Sermonem enim consummans et abbrevians. » Siquidem illa transierunt et transposita sunt, cum omnes deberent ad id quod melius erat adaptari ; nunc vero non amplius hoc contingit : quia jam consummata est vocatio, spiritualisque legislatio ac promissio. Propter hoc ergo fecit hujus mentionem. « Sermonem enim consummans. » Secundo vero, quia dixerat : « Si fuerit numerus filiorum Israel ut arena maris, etc. ne dicerent : Cum sæpius multas audierimus promissiones, aut nihil omnino assecuti sumus, aut post longum ac multum tempus : siquidem etiam a multis exciderant propter suam ingratitude ac perfidiam ; ne ergo ita dicerent Judæi : Verum non nunc quoque est ita, inquit, sed si modo voveritis, consummata est ac contracta salus in manu nostra. Et hæc quidem dicta sint ad ostendendum quod hoc admodum apte conjunxerit. Ha-

⁴³ Osee II, 23.

bet autem et propriam doctrinam. Talis namque A
 proprietas est divini eloquii. et adaptat et cohæ-
 rere facil sequentia præteritis, rursumque per ea-
 dem propriam stabili intelligentiam ac doctrinam.
 Nam cum sit sensibus fertilissimum, brevissimis
 verbis multas ac varias complectitur intelligentias.
 Et nunc ergo dicit: Ne putetis, o Judæi, quod
 evangelica legislatio sicut et Mosaica cessatura sit,
 337 illi erat figura et ad aliam respiciebat per-
 fectionem. Recte ergo cessavit. Dominica vero le-
 gislatio perfecta est: ad hanc respexit Mosaica, et
 hujus typus erat. In ipsa enim est vere perfectaque
 justificatio nostra ac salus, et post ipsam non est
 alia. Ideo merito illa quidem cessavit, et adhuc
 hæc dicit adhortans ad fidem in Christum, dignamque
 perfecte cessabit: hæc autem semper erit. Porro
 Evangelio conversationem.

« Quia sermonem abbreviatum. » Sermonem con-
 summatum et abbreviatum dedit, inquit, contra-
 ctum. Abbreviatus autem et consummatus sermo
 fidei est qui justificabit credentes. — *Alio modo* Fi-
 dem dicit. « Nam si confessus fueris, inquit, ore
 tuo Dominum Jesum, et credideris in corde tuo
 quod Deus illum excitavit ex mortuis, salvus
 eris ⁴⁵. » Faciet autem, id est, dabit. Vides brevi-
 tatem ac consummationem seu perfectionem? Nisi
 Dominus Sabaoth, » id est, exercituum, copiarum,
 « reliquisset nobis. » Per hæc territat illos et in-
 crepat, ac si diceret: Nisi quidam vestrum certe
 credituri essent in Christum, a Sodomis et Gomor-
 rha in nullo differretis, quanquam de cognatione
 Adam gloriamini. Vel potius, dictum propheticum
 ad id intelligendum est quod dicitur: « Faciet ab-
 breviatum sermonem »; tanquam dixisset: Nisi
 fecisset Dominus et dedisset perfectam Evangelii
 legem per Filium suum ad justitiam et salutem no-
 stram, omnes ut Sodoma facti fuissetis, etc. Nam
 semen evangelicam legem significat, sicut etiam
 dicit Dominus: « Exiit qui seminabat ad seminan-
 dum ⁴⁶. » — « Reliquisset. » Non tantum seminasset,
 inquit, verum etiam præservasset, ne a volucris
 raperetur, aut ab aliis quibusvis ferocibus et im-
 mundis spiritibus vel cogitationibus corrumpere-
 tur; sed et seminasset et præservasset, ut et re-
 lictum esset nobis, et ad culturam ac fructum
 provenisset. Possemus autem et seminis loco apo-
 stolos intelligere: qui ex omnibus Judæis in morem
 seminis electi, orbi relictis sunt, omnesque gentes
 ut Christi Ecclesia fierent, coluerunt. Etenim fer-
 menti parabola quæ est in Evangelio, a pluribus
 nostris patribus dicta est ipsis aptari ⁴⁶. 338 Quod D
 ergo pertinebat ad Judæorum incredulitatem, in-
 quit, ut Sodoma et Comorrhæ facti fuissetis, sed
 a Domino Sabaoth relictum nobis semen nempe
 apostoli adductis in fructum gentibus, variaque
 agricolatione ostensa. promissiones quæ ad Abra-
 ham factæ sunt, in illis germinatas et consumma-
 tas rebus demonstrat « Reliquisset nobis. » Et per
 suam gratiam, et propter relictorum benevolen-

κίλιας διανοίας περιλαμβάνει. Καὶ νῦν οὖν φησι· Μὴ
 νομίζετε, ὡς Ἰουδαῖοι, ἔτι ἡ εὐαγγελικὴ νομοθεσία,
 ὡπὲρ ἡ Μωσαϊκὴ, παυθήσεται. Ἐκείνη, τύπος ἦν,
 πρὸς ἄλλην ἐβλεπε τελειότητα. Καὶ ὡς οὖν ἐπαύθη.
 Ἢ δὲ Δεσποτικὴ νομοθεσία, τετελειωμένη ἐστὶ
 πρὸς ταύτην ἔβλεπεν ἡ Μωσαϊκὴ, καὶ ταύτης ἦν
 τύπος. Ἐν αὐτῇ γὰρ ἐστὶν ἡ ἀληθινὴ καὶ τελεία
 δικαιοσύνη ἡμῶν καὶ σωτηρία, καὶ μετ' αὐτῆν οὐκ
 ἐστὶν ἕτέρα. Διὸ εἰκότως ἐκείνη μὲν πέπτωται, καὶ
 ἐστὶ τελείως παυθήσεται· αὕτη δὲ, διαπαντός ἐσται.
 Ταῦτα δὲ δηλονότι φησι, προτρέπων εἰς τὴν εἰς
 Χριστὸν πίστιν, καὶ τὴν πολιτείαν τὴν κατὰ τὸ Εὐ-
 αγγέλιον.

perfecte cessabit: hæc autem semper erit. Porro
 Evangelio conversationem.

« Ὅτι λόγον συντεταγμένον. » Λόγον συντετελε-
 σμένον καὶ συντεταγμένον ἔδωκε, φησι, σύντομον. Ὁ
 δὲ συντεταγμένος καὶ συντετελειωμένος λόγος, ὁ τῆς
 πίστεως ἐστὶ ὅστις δικαιοσύνη τοὺς πιστεύοντας. —
 Ἄλλως. Τὴν πίστιν λέγει. « Ἐάν γὰρ φησὶν, ἔφη
 ἐν τῷ στόματι σου Κύριον Ἰησοῦν, καὶ πιστεύσῃς ἐν
 τῇ καρδίᾳ σου ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν, σωθήσῃ. »
 Τὸ δὲ, Ποίησει, ἀντὶ τοῦ, Δώσει. Ὁ δὲ τὴν συντο-
 μίαν καὶ τὴν τελείωσιν; « Εἰ μὴ Κύριος Σαβωῶθ, »
 δυνάμεων, στρατιῶν, « ἐγκατέλιπεν ἡμῖν. » —
 [Φ.Τ.] Διὰ τούτων δεδίδεται καὶ ἐπιτιμῆ αὐτοῖς,
 ὡς εἰ μὴ πάντως τινὲς ὑμῶν πιστεύσουσι τῷ Χριστῷ,
 Σόδομων καὶ Γομόρρας οὐδὲν ἂν διεντηνοχότες εἴητε,
 εἰ καὶ ἐπὶ τῇ συγγενεῖᾳ τοῦ Ἀβραάμ ἐαβρούσεθε.
 Ἢ μᾶλλον πρὸς τὸ, « Ποίησει τον συντεταγμένον
 λόγον, » ἐκκλησιῶν τὴν προφητικῶν βῆσιν· οἶον, Εἰ
 μὴ ἐποίησε τοῦτο ὁ Κύριος, καὶ ἔδωκεν ἡμῖν τὸν
 τέλειον τοῦ Εὐαγγελίου νόμον διὰ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ εἰς
 δικαιοσύνην καὶ σωτηρίαν ἡμῶν, πάντες ἂν ὡς Σόδομα
 ἐγενήθημεν, καὶ ἔξῃς. Τὸ γὰρ σπέρμα τὸν εὐαγγελι-
 κὸν νόμον σημαίνει, ὡς καὶ ὁ Κύριός φησιν, « Ἐξήλ-
 θεν ὁ σπείρων τοῦ σπείρειν. » Τὸ δὲ, « ἔγκατέλιπεν, »
 Ὅτι οὐ μόνον, φησὶν, ἔπειρεν, ἀλλ' οὐδὲ εἴασιν
 αὐτὰ ἀναρπασθῆναι ὑπὸ τῶν πετεινῶν, ἢ διαφθερῆναι
 ὑπὸ ἐτέρων τινῶν ἀγρίων καὶ ἀκαθάρτων πνευμά-
 των ἢ λογισμῶν, ἀλλὰ καὶ ἔπειρε, καὶ διετήρησεν,
 ὥστε ἐγκαταλειφθῆναι ἡμῖν, καὶ εἰς γεώργιον καὶ
 καρπὸν προελθεῖν. Δύνατο δ' ἢ, καὶ σπέρμα τοὺς
 ἀποστόλους ἐκλαθεῖν, οἱ ἐκ πάντων τῶν Ἰουδαίων
 δίκην σπέρματος ἀρριρεθέντες, τῇ οἰκουμένῃ ἐκα-
 τειώθησαν, καὶ τὰ ἔθνη πάντα τῇ Ἐκκλησίᾳ Χριστοῦ
 ἐγεώργησαν. Καὶ γὰρ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἡ τῆς ζύμης
 παραβολὴ καὶ αὐτοῖς ἐφαρμόζουσα τοῖς πατράσιν
 ἡμῶν οὐκ ὀλίγοις παρελήπται. Ὅσον οὖν, φησὶν, εἰς
 τὴν Ἰουδαίαν ἦκεν ἀπιστίαν, ὡς Γόμορρα καὶ Σόδομα
 ἂν ἐγενήθημεν, ἀλλὰ τὸ ἀπὸ Κυρίου Σαβωῶθ ἐγκατα-
 λειθῆναι ἡμῖν σπέρμα, οἱ ἀπόστολοι, καὶ τὰ ἔθνη
 καρποφόρησαντες, καὶ πολύχουον τὸ γεώργιον δεῖξαν-
 τες, τίς εἰς τὸν Ἀβραάμ γεγεννημένος ἐπαγγελίας,
 ἐπ' αὐτῶν ἀνούσας καὶ τελειούμενας τῶν πραγμά-
 των δεικνύουσιν. « Ἐγκατέλιπεν ἡμῖν. » Διὰ τε τὴν
 αὐτοῦ χάριν, καὶ διὰ τὴν τῶν καταλειφθέντων εὐγνω-

⁴⁵ Rom. x, 9. ⁴⁶ Matth. xiii, 3. ⁴⁷ Ibid. 24.

μοσύνην. — [ΟΙΚΟΓΜΕΝ.] Δύνη δὲ τοῦτο καὶ περὶ Χριστοῦ νοῆσαι, ὡς φησὶν ὁ ἐν ἀγίοις Κύριλλος. Τουτέστι ρίζαν, φύραμα. Οὕτως δὲ νοήσεις τὸ σπέρμα ἐπὶ Χριστοῦ, τουτέστιν, ἔχοντα σῶμα ἀναμάρτητον (σπορος γὰρ ὁ τέκος. Πάντες γὰρ οἱ ἄνθρωποι ἤμαρτον), καὶ δῆλον σπέρμα ἀναμάρτησίας, ἄνθρωπον ἀναμάρτητον καὶ Θεὸν ἀληθινόν

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ'.

Ὅτε κατὰ ἀπιστίαν ἢ ἔκπτωσις διὰ τῆς εἰς ἄγνοιαν καταλήψεως καὶ τοῦ μὴ ἀρμόζοντος αὐτοῖς κηρύγματος.

Τί οὖν ἐρώμεν ; Ὅτι ἔθνη τὰ μὴ διώκοντα, δικαιοσύνην, κατέλαβεν δικαιοσύνην, δικαιοσύνην δὲ τὴν ἐκ πίστεως· Ἰσραὴλ δὲ διώκων νόμον δικαιοσύνης, εἰς νόμον δικαιοσύνης οὐκ ἔφθασε. Διὰ τί ; Ὅτι οὐκ ἐκ πίστεως, ἀλλ' ὡς ἐξ ἔργων νόμου. Προσέκοψαν γὰρ τῷ λίθῳ τοῦ προσκόμματος· καθὼς γέγραπται· Ἰδοὺ, τίθημι ἐν Σιών λίθον προσκόμματος, καὶ πέτρην σκανδάλου· καὶ πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ, οὐ κατασκευθήσεται.

Ἰδοὺ ἡ πέτρα λύσις, τίνος ἕνεκεν οἱ πιστοὶ ἐσώθησαν, οἱ δὲ ἐναπομείναντες τῷ Ἰουδαϊσμῷ, οὐκ εἶσι. Ἀπαιτεῖς λόγους διὰ τί εἰς σπέρμα Ἀβραάμ οἱ οὐκ ἐκ περιτομῆς λογίζονται. φησὶ· διὰ τί ὁ οὐ λαὸς ἐγένετο λαὸς, καὶ οἱ ἐκ περιτομῆς ἐκβάλλονται.

Ἐῖπον μὲν πολλὰ, ὅτι οὐδ' ὄλιγος σε γρη ταῦτα λογοθετεῖν, ὅτι καὶ παρὰ σοὶ τῷ Ἰουδαίῳ πολλὰ γέγονεν, ὧν ἄγνοεῖς τοὺς λόγους. Ὁ Ἰακώβ πρὸ τοῦ τι διαπραχῆσθαι, προτιμηθεὶς τοῦ Ἠσαῦ. Οἱ τῶν μοσχοποιτησάντων καταδικαζόμενοι θανάτῳ, κείνοι πάντων εἰς τὴν δυστάθειαν κατενεχθέντων. Ὁ Φαραὼ, καὶ μυρία ἄλλα. Νῦν δὲ σοὶ καὶ τοῦτο προστίθημι, ὅτι διὰ τοῦτο οἱ ἐξ ἔθνων εἰς σπέρμα Ἀβραάμ ἐλογίσθησαν, οὐ δὲ οὐκ εἶσι. Καὶ ὅτι οἱ μὲν ἐδικαιώθησαν, οὐ δὲ οὐκ εἶσι, διότι· ἐκείνοι ἐκ πίστεως κατέλαβον τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν σωτηρίαν τὴν ἐκ πίστεως, οὐ δὲ φυσιοῦμενος δικαιωθῆναι διὰ τῶν τοῦ νόμου ἔργων, καὶ τὴν ἐκ πίστεως δικαιοσύνην ὑπεροχῶν εἰκότως καὶ τοῦ διὰ πίστεως δικαιωθέντος Ἀβραάμ ἀλλότριος ὤσθη τοῦ σπέρματος, καὶ ἀντί· λαοῦ, γέγονας οὐ λαὸς, καὶ τῆς τῶν πιστῶν σωτηρίας ἐξίπισσις. « Τὰ μὴ διώκοντα. » Τὸ γὰρ ξέρον, ὅτι τὰ ἔθνη μὴ διώκοντα κατέλαβεν, οἱ δὲ Ἰουδαῖοι, διώκοντες οὐ κατέλαβον. « Δικαιοσύνην δὲ τὴν ἐκ πίστεως. » Αὕτη γὰρ ἡ ἀληθὴς δικαιοσύνη, ὡς ἔργου τοῦ νόμου, ψευδής. « Ἰσραὴλ δὲ διώκων νόμον δικαιοσύνης, εἰς νόμον δικαιοσύνης οὐκ ἔφθασεν. » Τουτέστι τὴν ἐκ νόμου δικαιοσύνην οὐκ ἔφθασεν. Ἐρωτᾷ διὰ τί ; Διότι τὰ ἐν νόμῳ οὐκ ἐφόβησεν, ὅτι οὐκ ἐκ πίστεως ἠθελήσεν, φησὶ, δικαιωθῆναι. Τί οὖν ἄτιον τοῦ μὴ φάται τὴν δικαιοσύνην ; Ὅτι ἐξ ἔργων ἐζητήσεν δικαιωθῆναι· τίς δὲ ἐξ ἔργων δικαιώται ἄνθρωπος ὧν ; Καὶ μὴ θελήσαντες οἱ Ἰουδαῖοι ἐκ πίστεως δικαιωθῆναι, ἀλλ' ἐξ ἔργων τοῦ νόμου, ἀπίστῳν. « Προσέκοψαν γὰρ. » Προσέκοψαν, ἀντί τοῦ, ἠπίστησαν. Ἠὼς δὲ τις προσκόπεται ; Ἐὰν ἐξω προσέχη. ὡς περ οὗτοι τῷ νόμῳ προσέχοντες, προσκόψαντες συνεκλήθησαν. « Τῷ λίθῳ τοῦ προσκόμ-

atiam. Potes autem et de Christo intelligere, quem admodum divus ait Cyrillus : hoc est, radicem, fermentum. Hoc autem modo semen intelliges de Christo. id est, corpus sine peccato habentem (fetus enim erat non seminatus, siquidem omnes homines peccaverunt) et plane semen impeccabilitatis, hominem impeccabilem, verumque Deum.

CAPUT XVI.

Quando juxta incredulitatem fuit casus Judæorum per scientiam erroneam, et prædicationem, quæ illis non conveniebat.

IX, 50-53. Quid ergo dicemus? Quod gentes quæ non sectabantur justitiam apprehenderam justitiam: justitiam autem eam quæ est ex fide. At Israel qui sectabatur legem justitiæ, ad legem justitiæ non pervenit. Quare? Quia non ex fide, sed tanquam ex operibus legis. Offenderunt enim in lapidem offendiculi quemadmodum scriptum est? Ecce pono in Sion lapidem offendiculi et petram offensionis: et omnis qui credit in illum, non pudebit.

Ecce solutionem omnem et cujus gratia fideles salvi facti sint: qui vero in Judaismo remanserunt, non ita. Causas inquit inquiris cur in semen Abraham reputentur qui non sunt ex circumcissione: quare is qui erat non erat populus, factus sit populus, et qui ex circumcissione sunt, ejiciantur.

Multa quidem dixi et quod neque omnino te oporteat de his verba facere: quod etiam apud te Judæum multa facta sunt quorum rationes ignoras. Jacob tuus progenitor quid operatus fuerat quod Esau sit præpositus: inter eos qui vitulum formaverant, quidam solum morte condemnati, sunt, cum tamen omnes fuissent in impietate deprehensi: rursum Pharaon, aliaque exempla innumera. Nunc vero tibi etiam hoc addo quod propterea qui sunt ex gentibus in semen Abraham reputati sunt, tu vero non ita: et quod illi justificati sunt, tu vero non ita: quia illi ex fide apprehenderunt justitiam et salutem quæ est ex fide: tu vero inflatus quasi justificatus esses per opera legis, et justitiam quæ ex fide est contemnens. merito quoque alienus apparuisti a semine Abraham qui per fidem justificatus fuit: et de populo factus es non populus, et a fidelium salute excidisti. « Quæ non sectabantur justitiam. » Admirandum enim est quod gentes quæ non sectabantur apprehenderint, Judæi vero qui sectabantur non apprehenderint. « Justitiam autem eam quæ est ex fide. » Nam hæc vere justitia est. Itaque legis justitia falsa habetur. « At Israel ad legem justitiæ non pervenit. » Hoc est ad justitiam quæ ex lege est. Interrogas quare? quia ea quæ in lege sunt non servavit, quia non ex fide voluit justificari: quis autem hominum ex operibus justificatur? et cum Judæi ex fide noluerint justificari, sed ex operibus legis, frustrati sunt. « Offenderunt enim. » Hoc est, increduli fuerunt. Quomodo autem offendit quispiam? si externis attendat, veluti hi legi animum attendentes attendendo conminuti sunt. « In lapidem offendiculi: » Offendiculi lapidi-

dem et petram offensionis vocat Dominum, propter illos qui in ipsum offenderunt seu offensionem passi sunt, hoc ipsi nomine imposito. Impingere namque soliti sunt, qui ad alia mentem habentes, viam prospicere nolunt. Hoc autem passi sunt Judæi. **340** Siquidem ad superflua legis inhiantes, lapidem a prophetis prænuntiatum intueri noluerunt. « Et omnis qui credit in illum non pudebit. » Vides quod non unius tantum partis Deus sit, sed omnis qui in illum credit, salvandus sit. Etenim infidelibus aliud efficitur quam sit ex sua natura: fidelibus autem juxta naturam suam firmamentum est, fulcrum ac securitas.

X, 1-4. Fratres, propensa quidem voluntas cordis mei et deprecatio quæ fit ad Deum, pro Israel est ad salutem. Testimonium enim illis perhibeo quod æmulationem Dei habeant, at non secundum cognitionem. Nam ignorantes Dei justitiam, et propriam justitiam volentes constituere, justitiæ Dei non fuerunt subditi. Finis namque legis Christus, ad justitiam omni credenti.

Quandoquidem reprehenderat Judæos, magisque id facturus erat: per hoc quod ait, « Fratres, » et similia, lenit illos, et ad exhortationem latenter eos componit: ne irati fiant omnino inobedientes. **Εὐδοκία** dicitur vehemens desiderium. « Cordis mei. » Objurgaturus Judæos, sermonis benevolentiam præmittit: ne ab odio, sed a cura et studio procedere videantur objurgationis verba. Dicit autem: Desidero admodum et precor ut ipsi salvi fiant. « Pro Israel est. » Non utcunque pro eis postulo, sed ad salutem, ut in Christum credentes salvi fiant. « Testimonium enim illis perhibeo. » Videtur gratiam inire cum illis. Testimonium, inquit illis perhibeo quod non propter hominem sint a Christo separati, sed propter æmulationem, nempe Dei: hoc autem secundum ignorantiam faciunt, arbitantes enim legem esse bonam non credunt quod per Christum salvi fieri possunt. « At non secundum cognitionem. » Æmulationem, inquit, habent, sed non ut id cognoscant quod vere est honestum, nam hoc est ipse Christus. Etenim si hujusmodi habuissent æmulationem, utique cognovissent. « Nam ignorantes. » Verbum hoc ignoscantis seu condonantis est. « Dei justitiam. » Dei justitiam vocat fidem in Christum: eo quod Dei gratia indigeat quam reliquerunt. « Et propriam justitiam. » Propriam justitiam quæ ex lege erat, vel quod deinceps vires non haberet, vel quod laboribus ipsi opus esset ac sudoribus. Quærentes constituere. Contententes propriam stabilire justitiam, **341** « Justitiæ Dei. » Sane, neque illam quæ in lege erat compleverunt, nam constituere eam quærebant, at non constituerunt. « Finis namque legis Christus. » Nono adversus Julianum libro ita habetur. Finis tanquam abrogatio ac adimpletio legis Christus est. Quos autem pacto finis legis est

ματος. » Προσκόμματος λίθον και πέτραν σκανδαλου τον Κύριον καλεῖ, ἐκ τῶν εἰς αὐτὸν προσκοιψάντων και σκανδαλισθέντων, τὸ ὄνομα ἐπιθεῖς. — [ΘΕΟΔΩΡ.] Προσπατεῖν γὰρ εἰώθασιν, οἱ ἐτίρῃσεν τὴν ὁ νόμον ἔχοντες, και τὴν ὁδὸν προσβλεπεῖν οὐκ ἐθέλοντες. Τοῦτο πεπόνθασιν Ἰουδαῖοι. Περὶ γὰρ ὁ τὰ περιττὰ τοῦ νόμου κεχρησμένοι, τὸν ὑπὸ τῶν προφητῶν προαγορευθέντα λίθον ἰδεῖν οὐκ ἠθέλησαν. « Καὶ πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ οὐ κατασχυνθήσεται. » Ὅρας ὅτι οὐ μονομερῆς ὁ Θεός, ἀλλὰ πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν σωθήσεται; Τοῖς μὲν γὰρ ἀπίστοις, ἐναντίως ἥπερ ἔχει φύσεως γίνεται τοῖς δὲ πιστοῖς κατὰ φύσιν, ἔρεισμα και στήριγμα και ἀσφάλεια.

Ἀδελφοί, ἡ μὲν εὐδοκία τῆς ἐμῆς καρδίας, και ἡ δέησις ἡ πρὸς τὸν Θεόν, ὑπὲρ τοῦ Ἰσραὴλ ἐστὶν εἰς σωτηρίαν. Μαρτυρῶ γὰρ αὐτοῖς ὅτι ζῆλον Θεοῦ ἔχουσιν, ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν. Ἄγνοοῦντες γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην, και τὴν ἰδίαν δικαιοσύνην ζητοῦντες στήσαι, τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑπέταχθησαν. Τέλος γὰρ νόμου Χριστός, εἰς δικαιοσύνην παντὶ τῷ πιστεύοντι.

Ἐπειδὴ καθήψατο τῶν Ἰουδαίων, μέλλει δὲ και εἶ: διὰ τοῦ, « Ἀδελφοί, » και τῶν ἄλλων, καταλειπεῖν αὐτοὺς, και εἰς νοθεσίαν λεληθότως προκαταρτίξει, ἵνα μὴ ὀργισθέντες, ὅλως ἀνήκοοι γίνωνται. Ἡ μὲν εὐδοκία ἡ σφοδρὰ ἐπιθυμία. « Τῆς ἐμῆς καρδίας. » Μέλλων τῶν Ἰουδαίων καθάπτεσθαι, προεσφέρει εὐνοίαν τοῦ λόγου, ἵνα μὴ δόξη μισούντος εἶναι, ἀλλὰ κηδόμενου τὰ βήματα τῆς ἐπιτιμίας. Φησὶ δὲ, ὅτι και σφοδρὰ ἐπιθυμῶ, και θέλω αὐτοὺς σωθῆναι. « Ὑπὲρ τοῦ Ἰσραὴλ ἐστὶν. » Οὐχ ἀπλῶς ὑπὲρ αὐτῶν αἰτούμαι, ἀλλ' εἰς σωτηρίαν, ἵνα πιστεύσαντες Χριστῷ, σωθῶσι, φησὶν. « Μαρτυρῶ γὰρ αὐτοῖς. » Δοκεῖ χαρίζεσθαι αὐτοῖς. Μαρτυρῶ, φησὶν, αὐτοῖς, ὅτι οὐ διὰ ἀνθρωπίνον εἶσιν ἀπεσχυνισμένοι Χριστοῦ, ἀλλὰ διὰ ζῆλον εἶθ' ἐν Θεοῦ. Τοῦτο δὲ κατὰ ἄνοιαν πράττουσι. Νομίζοντες γὰρ τὸν νόμον εἶναι καλόν, ἀπιστοῦσι τῷ σώζειν δυναμένῳ Χριστῷ. « Ἀλλ' οὐ κατ' ἐπίγνωσιν. » Ζῆλον, φησὶν, ἔχουσιν, ἀλλ' οὐχ ἵνα ἐπιγνώσι τὸ ὄντως καλόν, ὃ ἐστὶν ὁ Χριστός. Εἰ γὰρ τοιοῦτον ἔσλον ζῆλον, ἐπιγνώσαν ἂν. « Ἄγνοοῦντες γὰρ. » Τοῦτο βῆμα συγγνώμης. « Τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην. » Δικαιοσύνην Θεοῦ καλεῖ τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν διὰ τὸ χάριτος δεῖσθαι Θεοῦ, ἣν καταλιπόντες. « Καὶ τὴν ἰδίαν δικαιοσύνην » (ἰδίαν δικαιοσύνην, τὴν ἐκ τοῦ νόμου λέγει ἢ διὰ τὸ μηκέτι ἰσχύειν, ἢ διὰ τὸ δεῖσθαι πόνων και ὀδῶτων), ζητοῦντες στήσαι, φιλονεικοῦντες κυρῶσαι τὴν ἰδίαν δικαιοσύνην. « Τῇ δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ » Διγλονότι, οὐδὲ τὴν ἐν νόμῳ ἐπλήρωσαν, ζητοῦσι γὰρ στήσαι, οὐκ οὐκ ἔστησαν. Οὐχ ὑπέταχθησαν. Οἷον πειθήνιον οὐχ ὑπέθησαν οὐχ ἔβησαν. « Τέλος γὰρ νόμου Χριστός. » — [ΦΩΤ] Ἐν τῇ ἐννάτῃ βίβλῳ Κατὰ Ἰουλιανοῦ, οὕτως κεῖται. ὅτι τὸ τέλος και οἷον ἀναίρεσις τοῦ νόμου και πλήρωσις ὁ Χριστός. Ἡὼς δὲ τέλος νόμου Χριστός; Ὅτι εἰδικαίωσι. Καὶ ἄπερ ἐκείνος ἐθέλησε μὲν ποιῆσαι, οὐκ

ἴσχυε δὲ, ταῦτα ὁ Χριστὸς ἐλθὼν ἀπειρησίας καὶ ἐτελείωσεν εἰς τοὺς αὐτῶ πιστεύσαντας. Ἐπειδὴ δὲ ὅλως καὶ τὴν ἐκ νόμου δικαιοσύνην ἐκάλειπεν, ἵνα μὴ νομίσωσιν ὅτι δύνανται δικαιοῦσθαι ὁ νόμος, φησὶ τέλος εἶναι καὶ πληρωμα τοῦ νόμου τὸν Χριστόν. Τὸ γὰρ τέλος ὁ νόμος ἐν τῇ εἰς Χριστόν ἔχει πίστει. Ὁ οὖν πιστεύσας, φησὶ, Χριστῶ. πληροῖ τὸν νόμον. « Εἰς δικαιοσύνην παντὶ τῶ πιστεύοντι. » Εἰς τὸ δικαιοῦν τὸν ὄντως τελειωτῶν τοῦ νόμου, τουτέστι τὸν πιστόν,

Μωσῆς γὰρ γράφει τὴν δικαιοσύνην τὴν ἐκ τοῦ νόμου· ὅτι ὁ ποιήσας αὐτὰ ἄνθρωπος, ζήσεται ἐν αὐτοῖς. Ἡ δὲ ἐκ πίστεως δικαιοσύνη οὕτω λέγει· Μὴ εἴπῃς ἐν καρδίᾳ σου· Τίς ἀναβήσεται εἰς τὸν οὐρανόν; Τοῦτ' ἔστι, Χριστόν ἐκ νεκρῶν ἀναγαγεῖν. Ἀλλὰ τί λέγει; Ἐγγὺς σου τὸ βῆμα ἔστιν ἐν τῷ στόματι σου καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου. Τοῦτ' ἔστι, τὸ βῆμα τῆς πίστεως ὁ κηρύσσου- μιν.

« Μωσῆς γὰρ γράφει τὴν δικαιοσύνην τὴν ἐκ τοῦ νόμου. » Ὅρος τῆς ἐν νόμῳ δικαιοσύνης, ὅτι ὁ ποιήσας αὐτὰ ἄνθρωπος ζήσεται ἐν αὐτοῖς. Οὐκοῦν οὐκ ἐν σωθῆναι τὸν μὴ πληροῦντα τὰ ἐν αὐτῶ. Ἐπεὶ οὖν οὐδεὶς ἀνθρώπων ἐπλήρωσεν, ἐξέπεσεν ἡ διὰ νόμου δικαιοσύνη καὶ ἀπροκτεῖ. « Ἡ δὲ ἐκ πίστεως δικαιοσύνη οὕτως λέγει. » Ἐργικῶς τὴν ἐκ νόμου δικαιοσύνην, λέγει καὶ τὴν ἐκ πίστεως, καὶ δείκνυσιν οὐχ οὕτως οὖσαν ἐπίπνονον. Τοιγαροῦν ταύτην μὲν τινες ἐφθασαν, ἐκείνην δὲ οὐδεὶς. « Μὴ εἴπῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου. » Ἴνα μὴ νομισθῇ ἡ πίστις εὐκατόρθωτος καὶ εὐκαταφρόνητος, διὰ τοῦτο δείκνυσι καὶ αὐτὴν πόνου δειομένην, καὶ πρὸς τοὺς ἀφανεῖς λογισμοὺς ἔχουσαν τὴν πάλην. Μὴ εἴπῃς γὰρ μηδὲ ἐν καρδίᾳ· τουτέστι, μηδὲ ἐνθυμηθῆς. ἀλλὰ πάντα λογισμὸς ἐκβαλε ἔξω. — Ἄλλως. Ἐπειδὴ φησὶς τὰ τοῦ νόμου ἔργα μὴ δύνασθαι δικαιοῦσθαι τὸν ἄνθρωπον. μὴνθανε πῶς ἐν Χριστῶ δικαιοσύμεθα, ἀπόνως καὶ βεβαίως. Πίστιν γὰρ ζητεῖ ἐκ καρδίας, καὶ δμολογίαν ἐκ στόματος. Ἀναγκαῖον δὲ σαφηνίσαι τὸ βῆμα πλεονέστερον, τὸ, « Τίς ἀναβήσεται εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ τίς καταβήσεται εἰς τὴν ἄβυσσον; » Ἐνὶ δὲ τοῦτο ἐκ τοῦ Μωσέως οὕτως ἐλήφθη τῶ Ἀποστόλῳ, νοηθῆν κατὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ σοφίαν. Ὁ μὲν γὰρ Μωσῆς, ὅσον κατὰ τὸ γράμμα, οὕτως φησὶν, ὅτι Ἡ ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ πρὸ ὀφθαλμῶν σου κεῖται, ὡς Ἰουδαῖοι· καὶ οὐ δεῖ σε οὔτε εἰς τὸν οὐρανόν ἀναβῆναι, ἵνα ταύτην εὕρῃς, οὔτε εἰς τὴν ἄβυσσον καταβῆναι, ἵνα ταύτην λάβῃς, οὔτε εἰς τὰ πέρατα τῆς θαλάσσης διαβῆναι. Ἄλλ' ἐγγὺς σου ἔστιν, ἐν τῷ στόματι σου καὶ ἐν τῇ διανοίᾳ σου. » Πάντα γὰρ ὑπέδειξε σοὶ ὁ Θεὸς διὰ τοῦ νόμου. Ὁ μὲν οὖν Μωσῆς κατὰ τὸ γράμμα οὕτως δοκεῖ ταῦτα λέγειν. Ὁ δὲ Ἀπόστολος, εἰς Χριστόν ταῦτα ἐξελάβετο. Τουτέστι, Μὴ διατάσῃς, μηδὲ εἴπῃς ἐν τῇ διανοίᾳ σου, ἵπως ὁ Χριστὸς κατέβη ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ ἐσαρκώθη, ἢ πῶς ἀποθανῶν ἀνέστη ἐκ τῆς ἀβύσσου;

⁴⁸ Deut. xxx, 11-14.

A Christus; Quia justificavit, et ea quæ lex voluit quidem facere, sed non potuit, hæc veniens Christus perfecit et complevit in eos qui in se crederent. Quoniam autem eam quæ ex lege erat, justitiam omnino vocavit: ne existimarent legem posse justificare, dicit Christum finem esse legis et completionem. Siquidem lex per fidem quæ in Christum est perfectionem habet. Qui ergo in Christum credidit, complet legem. « Ad justitiam omni credenti. » Ad justificandum eum qui vere legem perficeret, hoc est, fidelem et credentem.

X, 5 8. *Moses enim scribit de justitia quæ est ex lege, quod qui fecerit eam homo, vivet per illam. Cæterum justitia quæ est ex fide ita dicit: Ne dixeris in corde tuo: Quis ascendet in cælum? Hoc est, Christum educere: aut quis descendet in abyssum? hoc est, Christum ex mortuis reducere. Sed quid dicit? Prope te verbum: nempe in ore tuo et in corde tuo Hoc est, verbum fidei quod prædicamus.*

« Moses scribit de justitia quæ est ex lege. » Hic terminus est justitiæ quæ per legem est, quod homo qui ea fecerit, vivet per illam. Non ergo salvus fieri potest qui ea non compleverit quæ in lege habentur: quia quæ per legem erat ac inutilis facta est. « Cæterum justitia quæ est ex fide. » Ubi illam dixit justitiam quæ est ex lege, eam quoque dicit quæ ex fide est, et ostendit non adeo laboriosam esse: quapropter nonnulli hanc assecuti sunt, illam vero nullus. « Ne dicas in corde tuo. » Ne putaretur fides facilis ad assequendum, ac facile despiceretur, propterea ostendit ad eam quoque labore opus esse, et adversus latentes cogitationes ipsam habere luctam. Siquidem ne dicas, inquit, vel in corde tuo, hoc est, ne cogites quidem, vel, omnem cogitationem foras ejice. **342** — *Alio modo.* Quandoquidem audisti legis opera non posse hominem justificare, discite quomodo per Christum sine labore ac facile justificemur. Fidem siquidem requirit e corde et confessionem ab ore. Necesse est autem ut planius explicetur quod dictum est: « Quis ascendet in cælum, et quis descendit in abyssum. » Potest autem Loc a Mose accepisse Apostolus. intellectum juxta suam magnam sapientiam. Moses namque quantum ad litteram ita dicit: « Dei præceptum coram oculis tuis situm est, o Judæe: nec oportet aut in cælum ascendere ut illud invenias, aut in abyssum descendere ut ipsum accipias, neque ad extrema maris transire. Sed prope te est in ore tuo et in mente tua ⁴⁸. » Siquidem omnia ostendit tibi Deus per legem. Moses itaque juxta litteram hæc dicere videtur; Apostolus vero ad Christum ista retulit: hoc est, Ne vacilles, neque in mente tua dicas: Quomodo Christus descendit de cælis, carnemque assumpsit; aut quo pacto mortuus surrexit ex abysso? id est, ab infimis locis, sed omnem cogi-

tationem foras ejice. « Prope te est verbum. » A Contracta est in brevi salus, nec externis egens laboribus: in corde enim et in lingua sita est: solido tamen ac prudenti opus habet animo.

X. 9 13. *Quippe si confessus fueris ore tuo Dominum Jesum, et crederis in corde tuo quod Deus illum suscitavit a mortuis, salvus eris. Nam corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem. Dicit enim Scriptura: Omnis qui credit in eum non pudebit. Non enim est distinctio Judæi et Græci. Siquidem idem Dominus omnium, dives in omnes qui invocant illum. Omnis enim quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit.*

Ostendit quomodo in corde, id est in cogitatione et in lingua sita sit salus, « Quod Deus illum suscitavit. » Modum dicit quo possit quispiam ad fidem adduci. Nam concipe, inquit, potentiam ejus qui suscitavit, et non hæsitabis circa fidem. « Nam corde creditur. »

343 Siquidem cum corde credit quispiam in Christum, ab eo justificatur: cum autem ore confitetur, salvatur. « Dicit enim Scriptura. » Testimonium produxit ut ostendat non esse in fide differentiam inter Judæum et ethnicum: Omnis enim, inquit, qui credit, Isaiam in testem adducens. « Non enim est distinctio. » Omnibus communem gratiam prædicat: et quod in superioribus fecit multis sermonibus, fastum detrahere volens Judæorum, id nunc brevibus facit: quia non est discrimen, inquit (nam id sibi vult distinctio) Judæi et Græci. « Nam idem Dominus omnium. » Superius de Patre dixit: « An Judæorum Deus tantum? an non et gentium? » nunc autem idem dicit de Filio: Ita differentiam non novit in sancta Trinitate. « Dives in omnibus. » Ostendit Christum vehementer nostram salutem appetere, cum proprias ducit divitias multos credere ac salvos fieri Hoc autem facit instruens eos ne de seipsis desperent. Nam qui suas ducit divitias alios salvos facere, nunquam cunctabitur aut procrastinabitur salvandum. « Omnis enim quicumque invocaverit. » Si omnis nihil excellentius habent Judæi supra gentiles. Testis autem est Joel, qui hæc dicit.

X. 14 18. *Quomodo igitur invocabunt eum in quem non crediderunt? Quomodo autem credent ei quem non audierunt? Quomodo vero audient abque prædicante? Quomodo autem prædicabunt nisi missi fuerint? sicut scriptum est: Quam speciosi pedes annuntiantium pacem, annuntiantium bona! At non omnes obedierunt Evangelio. Isaias enim dicit: Domine, quis credidit auditui nostro? Itaque fides ex auditu est. auditus autem per verbum Dei. Sed dico: Nunquid non audierunt? Atqui in omnem terram exiit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum.*

τουτιστα, τῶν κατωτέρων τόπων, ἀλλὰ πάντα λογισμὸν ἔκβαλε ἔξω. « Ἐγγύς σου τὸ ῥῆμα ἐστίν. » Σύντομος ἡ σωτηρία, καὶ οὐ δευμένη τῶν ἐξωθεν κόπων. Ἐν γὰρ τῇ διανοίᾳ καὶ τῇ γλώσσῃ κεῖται. Πλὴν στεῖρῶς δεῖται καὶ νοουχοῦς ψυχῆς.

Ὅτι ἐν ὁμολογήσει ἐν τῷ στοματί σου Κύριον Ἰησοῦν, καὶ πιστεύσει ἐν τῇ καρδίᾳ σου δεῖ ὁ θεὸς αὐτὸν ἔγειρεν ἐν νεκρῶν, σωθῆσθαι. Καρδίᾳ γὰρ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην, στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν. Λέγει γὰρ ἡ Γραφή· Πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ, οὐ κατασχυνθήσεται. Οὐ γὰρ ἐστὶ διαστολὴ Ἰουδαίου τε καὶ Ἑλλήνου. Ὁ γὰρ αὐτὸς Κύριος πάντων, πλουτῶν εἰς πάντας τοὺς ἐπικαλουμένους αὐτόν. Πᾶς γὰρ δεῖ ἂν ἐπικαλεῖται τὸ ὄνομα Κυρίου, σωθῆσθαι.

Ἔδειξε πῶς ἐν καρδίᾳ, εἶον ἐν λογισμῷ καὶ γλώσσῃ κεῖται ἡ σωτηρία. « Ὅτι ὁ θεὸς αὐτὸν ἔγειρεν. Τρόπον λέγει, δεῖ οὐ τις ἐναχθεῖη πρὸς τὴν πίστιν. Ἐννόησον γὰρ, φησί, τὸ δυνατόν τοῦ ἐγειραντος, καὶ οὐ δυσχερανεῖς πρὸς τὴν πίστιν. « Καρδίᾳ γὰρ πιστεύεται. »

Καρδίᾳ μὲν γὰρ, φησί, πιστευόμενος ὁ Χριστὸς δικαιοῖ, στόματι δὲ ὁμολογούμενος σώζει. « Λέγει γὰρ ἡ Γραφή. » Τὴν μαρτυρίαν ἤγαγεν, ἵνα δεῖξῃ μὴ οὐσαν ἐν τῇ πίστει διαφορὰν Ἰουδαίου καὶ ἔθνικοῦ. Πᾶς γὰρ, φησὶν, ὁ πιστεύων, τὸν Ἡσάϊαν ἐπιφερόμενος μάρτυρα. « Οὐ γὰρ ἐστὶ διαστολή. » Τὸ πᾶσι κοινὸν τῆς χάριτος ἀνακηρύττει καὶ ὅπερ ἐποίησεν ἄνω πολλοῖς λόγοις, θείων καταγαγεῖν τὸ φύσημα τῶν Ἰουδαίων, νῦν διὰ βραχείων ποιεῖ, δεῖξαι οὐκ ἐνί μίσην. Τοῦτο γὰρ ἡ διαστολὴ Ἰουδαίου καὶ ἔθνικοῦ. « Ὁ γὰρ αὐτὸς Κύριος πάντων. » Ἄνω περὶ τοῦ Πατρὸς ἔλεγεν. « Ἡ Ἰουδαίων ὁ θεὸς μόνον οὐχὶ δὲ καὶ ἔθνων; » Νῦν δὲ τὸ αὐτὸ περὶ τοῦ Υἱοῦ λέγει. Οὕτως οὐκ οὐδε διαφορὰν τῆς ἁγίας Τριάδος. « Πλουτῶν εἰς πάντας. » Δείκνυσι τὸν Χριστὸν σφόδρα ἐπιέμενον τῆς ἡμετέρας σωτηρίας, ὅπου γε πλουτῶν ἴδιον ἔγειται τὸ πολλοὺς πιστεύσαι καὶ σωθῆναι. Τοῦτο δὲ ποιεῖ, παιδεύων αὐτοὺς μὴ ἀπογῶναι ἐκρυτῶν. Ὁ γὰρ πλουτῶν, φησὶν, οὐκ εἰς ἐκρυτῶν τὸ σώζειν, οὐκ ἂν ποτε ἀκνήσῃ ἢ ἀναβάλλεται σῶσαι. « Πᾶς γὰρ δεῖ ἂν ἐπικαλεῖται. » Εἰ πᾶς, οὐδὲν πλέον ἔχουσι Ἰουδαῖοι τῶν ἔθνων μάρτυς δὲ ὁ Ἰωήλ, ὁ ταῦτα λέγων.

Πῶς οὖν ἐπικαλεῖσονται εἰς ὃν οὐκ ἐπίστευσαν; Πῶς δὲ πιστεύσουσιν, οὐ οὐκ ἔκρουσαν; Πῶς δὲ ἀκούσουσι χωρὶς τοῦ κηρύσσοντος; Πῶς δὲ κηρύξουσιν, εἰ μὴ ἀποσταλώσι; καθὼς γέγραπται, Ὡς ὤρατοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην, τῶν εὐαγγελιζομένων τὰ ἀγαθὰ. Ἄλλ' οὐ πάντες ὑπέκρουσαν πᾶν εὐαγγέλιον. Ἡσάϊας γὰρ λέγει Κύριε, τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; Ἄρα ἡ πίστις ἐξ ἀκοῆς, ἡ δὲ ἀκοὴ διὰ ῥήματος θεοῦ. Ἄλλὰ λέγω. Μὴ οὐκ ἔκρουσαν; μενοῦν γε εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν.

Εἶπε, « Πῶς δὲ ἂν ἐπικαλέσῃται τὸ ὄνομα Κυρίου, ἂν σωθῆσεται. » Πῶς τοιγαροῦν ἔσται αὐτοῖς ἐπιτελεῖν τῶν τοῦ προφήτου βιβάτων ἀνθρώποις πιστευταί μὴ θελήσασιν; Ἐαυτοῖς τοιγαροῦν μεμφέσθωσαν. Ἀπικλείουσι γὰρ τὴν σωτηρίαν ἀπ' ἐαυτῶν. — Ἄλλως. [ΦΩΤ.] Αἱ τὴν ἐνταῦθα συμπεπλεγμένης ἐννοίας συνεγείρει, καὶ θαυμασιῶς προάγει. Πλοῦτον ἔχειται, φησὶν, ὁ Χριστὸς, τὸ πιστευταί καὶ σωθῆναι σε, ὥστε τὸ ἀπό γε τοῦ Χριστοῦ, ἅπαν γέγονεν. Θέλεις οὖν σωθῆναι; ἐπικάλειται τὸν Χριστόν. Ἄλλὰ θέλεις ἐπικαλέσασθαι; πιστεύεται δαί πρότερον, θέλεις δὲ πιστεύσαι; ἀκοῦσαι δαί πρότερον τοῦ κηρύγματος. Ἄλλὰ τὸν κηρύσσοντα ζητεῖς; Ἰδοὺ ἐγὼ βῶ. Ἄλλ' ἀγοεῖς εἰ ἀπίσταλμαί κηρύσσουσιν; προφητεία ἐστὶν ἀνωθεν τοῦτο κηρύσσουσα, ὅτι οὐ μόνον κηρύξουσιν καὶ εὐαγγελίσονται τὴν σωτηρίαν καὶ εἰρήνην, ἀλλ' ὅτι καὶ μεγάλα καὶ ὑπερφουῖ ἐξανύσουσιν. Ὡς φράσαι γὰρ οἱ πόδες τῶν ἐπὶ τὸ κήρυγμα τρεχόντων, φησὶ, τῶν τὸ εὐαγγέλιον καταγγελλόντων! Ὡς οὐδεμία πρόφασις ὑμῖν τοῦ σωθῆναι. « Πῶς δὲ πιστεύουσιν; » Κατὰ τὸ ἀλόγουρον γὰρ καὶ τοῦτο συμβαίνει. « Ἐπειδὴ γὰρ τῶν αὐτοῦ λόγων ἀκοῦται οὐκ ἔδουλόθησαν, εἰκότως οὐδὲ ἐπίστευσαν. » Χωρὶς κηρύσσοντος. »

Τοιγαροῦν ἰδοὺ, φησὶ, κηρύσσω, καὶ προσέκων ὑμᾶς ἀνατρέψαι τῶν λόγων καὶ τῶν ἐλέγχων. « Ἐάν μὴ ἀποσταλῶσι. » Δείκνυσιν ὅτι οὐκ ἐξ οικείας αὐθεντείας ἦλθεν εἰς τὸ κηρύξαι αὐτοῖς, ἀλλ' ἀποσταλείς παρὰ Χριστοῦ, τοῦτω ἐαυτὸν ἀξιόπιστον ποιῶν. « Καθὼς γέγραπται. » Οὐ μόνον, φησὶν, ἀπίσταλμαί, ἀλλὰ καὶ πάλαι τὸ δεῖν ἀποστολὴν γενέσθαι προέβητο. Ἀξιόπιστος οὖν κατ' ἄμω, ἔκ τε τῆς ἀποστολῆς, ἔκ τε τοῦ προωρῆσαι τὴν ἀποστολὴν. « Ὡς φράσαι οἱ πόδες! » (Ὁ πόδες αὐτῶν ἐνεκωμιάσθησαν, διὰ τὸν τοῦ κηρύγματος τρόπον, εὐαγγελιστομύων τῶν ἀποστόλων εἰρήνην, ἔργον καταλλαγῆν τὴν τοῦ Θεοῦ πρὸς ἀνθρώπους, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἄγαθὰ. Εἰ τοίνυν ἄλλως οὐκ ἦν πιστεύσαι δι' ἄρα τοῦ κηρύξαι, κακήρυκται δὲ καὶ ἤκουσαν, εὐδελον ὡς ὁ Θεὸς μὲν οὐδὲν ἐκλείοιπεν, οἱ δὲ μὴ πιστεύσαντες, ἑαυτοῖς μεμφέσθωσαν. « Ἄλλ' οὐ πάντες ὑπέκωσαν. » Ἐπειδὴ τοῦτο αὐτῶ ἀντέκειτο, ὅτι Εἰ ἀπὸ Θεοῦ ἀπεστάλητε, διὰ τί μὴ πάντες ὑπέκωσαν τῷ εὐαγγελίῳ; φησὶν, ὅτι καὶ τοῦτο πρὸ πολλοῦ ἐλέχθη. Τὸ δὲ, « Κύριε, τίς ἐπίστευσεν, » ἀντι τοῦ, σπανίαις, ὀλίγοι. Διὰ γὰρ τὸ εἶναι, ἡμᾶς αὐτεξουσίους, οὐδὲνα προσβίαν ἄγει ὁ Θεός. Ἦσαίς γὰρ λέγει. « Κύριε τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; » Εἰ τοῦτό σε, φησὶ, σκνδαλίξει τὸ μὴ πάντας ὑπέκωσαι, αὐτό σε τοῦτο πιστευταί πεισάτω, ἐπειδὴ προελέχθη, ὡς οὐ πάντες πιστεύουσιν.

credendum, quoniam praedictum fuit quod non essent omnes credituri.

« Ἄρα ἡ πίστις ἐξ ἀκοῆς. » Ἐπειδὴ αἱ Ἰουδαῖοι σημεῖα ἐπέζητουν, πρόφασιν λαβὼν τὸ προφητικόν, ἐντρέπει αὐτοὺς ὡς οὐ χρῆσθη σημεῖα ἐπιζητεῖν. Ἡ γὰρ πίστις, ὡς ὁράται, ἐξ ἀκοῆς, οὐκ ἐκ σημεῖων γίνεται. « Ἡ δὲ ἀκοῆ διὰ ῥήματος Θεοῦ. » Ἐπειδὴ ἀκοῆν εἶπεν, ἐπάγει, « Διὰ ῥήματος Θεοῦ. » Μὴ νομίση, φησὶν, εὐτελής τι τὴν

Dixit, « Omnis quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit. » Quo itaque pacto fieri poterit ut prophetæ verba sortiantur effectum hominibus credere nolentibus? Seipsos igitur accusent: nam salutem a semetipsis excludunt. — *Alio modo.* Hoc loco mentes consternatas admodum erigit, et miro modo procedit. Divitias, inquit, ducit esse Christus ut credas et salvus fias. Omne itaque negotium a Christo perfectum est. Vis ergo salvus effici? invoca Christum. Verum invocare vis? credere prius oportet. Vis autem credere? opus est primum audire praedicationem. At praedicatorum quæris? Ecce ego clamo. Verum ignoras utrum ad praedicanandum missus sim? prophetia est e super-nis hoc annuntians, quod non tantum praedicatorum et annuntiatorum essent salutem et pacem, verum etiam magna ac eximia peracturi. Quam speciosi, inquit, pedes eorum qui ad praedicanandum currunt, qui Evangelium annuntiant. Nullus itaque vobis praetextus est quin salvi efficiamini. « Quomodo autem credent. » Nam juxta consequentiam et hoc accidit. Quando ergo sermones ejus audire noluerint, merito etiam non crediderunt. « Absque praedicante. »

Itaque ecce, inquit, ego praedico: vos quoque æquum est ferre sermones ac objurgationes. « Nisi missi fuerint. » Ostendit quod non propria venerit auctoritate ut illis praedicaret, sed missus a Christo: per hoc seipsum fide dignum efficiens « Sicut scriptum est. » Non solum, inquit, missus sum, quin etiam jam olim praedictum erat missionem fieri oportere. Ex utroque igitur fide dignus est tum quod missus sit, tum quod jam olim missio praedefinita fuerit. « Quam speciosi pedes! » Illorum pedes laudati sunt, propter modum praedicationis apostolorum, qui annuntiabant pacem sive reconciliationem Dei erga homines, et bona quæ in ea sunt. Itaque si aliter credere non poterant nisi audirent et nisi eis praedicaretur: est autem illis praedictum et audierunt: plane manifestum est quod Deus nihil praetermiserit: ii vero qui non crediderunt, de seipsis conquerantur. « At non omnes obedierunt. » Quoniam hoc ipsi adversabatur; dicerent enim: Si a Deo missi estis, quare non omnes obedierunt Evangelio? dicit quod hoc etiam multo ante dictum sit. « Domine, quis credidit? » Ac si dicat raro vel pauci. Nam cum nos liberum habeamus arbitrium, neminem coacte dicit Deus. Isaias enim dicit: « Domine, quis credidit? » 345 Si te, inquit, hoc offendit quod non omnes crediderunt: id ipsum tibi persuadeat ad

« Itaque fides ex auditu est. » Quandoquidem semper Judæi signa requirebant, sumpta occasione ex dicto prophético admonet eos quod non oporteat signa requirere: Fides namque ex auditu non ex signis generatur. « Auditus autem per verbum Dei. » Quoniam auditum dixerat, adjungit: « Per verbum Dei. » Ne existimes, inquit, vile quid-

piam esse auditum Non sunt humana verba quæ dicuntur, sed Dei. Si igitur miracula queris quod a Deo sint, crede etiam verbis tanquam a Deo dictis. « Atqui in omnem terram. » Quoniam dixit: « Fides ex auditu est, » dicet fortassis aliquis: Numquid non audierunt Judæi? et ait: « Universa terra audivit. » sicut testatur Propheta; et Judæi apud quos maxime prædicatum est, noluerunt audire. — *Aliter.* Ut dicat aliquis: Quid ad Judæos si missi sunt ut evangelizarent, isti autem omnino non crediderunt? ait quod universus orbis audivit, et hi apud quos tanto tempore versati sunt apostoli non audierunt? Atqui propheta hoc testatur: quomodo ergo posset illud habere veritatem?

X, 19-21. Sed dico: Numquid non cognovit Israel? Primus Moses dicit: Ego ad æmulationem provocabo vos in non gente: in gente insipiente ad iram commovebo vos. Isaias autem audet et dicit: Inventus fui his qui me non quære' ant, manifestus factus sum his qui me non interrogabant. Porro adversus Israel dicit: Totum diem expandi manus meas ad populum non obtemperantem et contradicentem.

At enim dicet quispiam: Multi quidem prædicaverunt, attamen verisimile est Israelitas non cognovisse virtutem prædicationis. Et quo pacto id fieri posset ut gentes quibus nihil prædicatum erat cognovissent. Israel autem non cognovisset qui prius audiverat? Ecce enim legislator ipse ait: « Ego in æmulationem provocabo vos in non gente, » cum ergo gentes ad fidem accessisse videretis et adhuc venire 348 vos ipsos autem abjici: oportuit sane etiam causam cognoscere. Magis autem ultronei adeo manifesta ignoratis vaticinia. « Primus Moses dicit. » Nam secundus dixit Isaias: « Ad æmulationem provocabo. » Ac si diceret: Irritatio et tristitia afficiam, et maxima est hujus rei potentia: nam frequenter qui adhortatione persuasus non est hujusmodi irritatione persuasus est. In gente insipiente » Quid enim abjectius aut insipientius idololatriæ? « Isaias autem audet. » Maluit inquit, etiam periclitari propheta, quam obiectam dicere veritatem ac dispensationem. « His qui me non quærebant. » Qui autem erant qui nec quærebant nec interrogabant? Hi videlicet qui e gentibus erant. Vides quantas habebant ad cognoscendum occasiones? videntes enim gentes per fidem maguifieri et placere, debuissent resipiscere: sed D voluntarie excæcati sunt. « His qui me non interrogabant. » Gentium detrahit fastum: quia universa res gratiæ erat. Attamen est quoque non nihil et gentium. Nam quod inventum jam et manifestatum deinceps non deseruerint, virtutis illorum fuit. « Porro adversus Israel dicit. » O quanta est Judæorum accusatio? Siquidem ne dicant: Quare nobis non est manifestatus, sed gentibus, adhuc quid circa illos factum sit ostendit Nam eos etiam deprecabatur, nec est auditus Dominus Totum vero diem, hoc est tempus incarnationis. Vel potius omne præteritum tempus ex quo egressi erant

ἀκοήν. Οὐκ ἔστιν ἀνθρώπινα βήματα λαλούμενα, ἀλλὰ Θεοῦ. Ὡστε εἰ θύματα ζητεῖς ὡς ἐκ Θεοῦ ὄντα, πίστευσον καὶ τοῖς βήματιν ὡς ἐκ Θεοῦ λεγόμενοις. « Μενούνογε εἰς πᾶσαν τὴν γῆν. » Ἐπειδὴ εἶπεν, « Ἡ πίστις ἐξ ἀκοῆς. » Ἀλλ' ἔρει τις, φησί, Μὴ οὐκ ἔκουσαν οἱ Ἰουδαῖοι; καὶ φησὶν, « Ὅλη ἡ γῆ ἔκουσεν, » ὡς μαρτυρεῖ καὶ ὁ προφήτης. καὶ οἱ Ἰουδαῖοι παρ' οὗτος μάλιστα κεκήρυκται οὐκ εἶχον ἀκούσαι; — Ἀλλως. Ὡσπερ τινὸς εἰπόντος· Καὶ τί πρὸς Ἰουδαίους εἰ ἀπεστάνησαν οἱ εὐαγγελιζόμενοι, οὗτοι δὲ οὐκ ἔκουσαν ὅλως; φησὶν, ὅτι ἡ οἰκουμένη πᾶσα ἔκουσε, καὶ οὗτοι οὐκ ἔκουσαν, παρ' οὗτος τοσούτων χρόνον διέτριψαν οἱ ἀπόστολοι; Καὶ μὴ ὁ προφήτης μαρτυρεῖ τοῦτο καὶ πῶς ἂν ἔχοι λόγον;

Ἀλλὰ λέγω. Μὴ οὐκ ἔγνω Ἰσραὴλ; Πρῶτος Μωσῆς λέγει· Ἐγὼ παραζηλώσω ὑμᾶς ἐπ' οὐκ ἔθνη, ἐπὶ ἔθνη ἀτυνέτω παροργιῶ ὑμᾶς. Ἡσαΐας δὲ ἀποτολμᾷ, καὶ λέγει. Εὐρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητούσιν, ἐμφανῆς ἐγεύομην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτώσι. Πρὸς δὲ τὸν Ἰσραὴλ λέγει· Ὅλην τὴν ἡμέραν ἐπέπεσα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα·

Ναί, φησὶν, ἐκήρυξαν μὲν πολλοὶ, εἰκὸς δὲ τοὺς ἐξ Ἰσραὴλ μὴ γινῶναι τοῦ κηρύγματος τὴν δύναμιν. Καὶ πῶς ἐνὶ τούτῳ, φησὶν, ὅτι τὰ μὲν ἔθνη οὗς οὐδὲν προσέρητο ἔγνωσαν, ὁ δὲ Ἰσραὴλ οὐκ ἔγνω, καίτοι προκαύσας; Ἰδοὺ γὰρ αὐτὸς ὁ νομοθετὴς φησὶν· « Ἐγὼ παραζηλώσω ὑμᾶς ἐπ' οὐκ ἔθνη. » Ὡς οὖν τοὺς ἐξ ἔθνῶν ἐωρᾶτε προσερχομένους τῇ πίστει, καὶ εἰ μὲν ἐχχομένους, ἑαυτοὺς δὲ ἀποδύπτομένους, εἶδε ὑμᾶς καὶ τὴν αἰτίαν εἰδέναι. Μᾶλλον δὲ ἐκόντες ἐπελήθεσθε τῶν οὕτω σαῶν προρόφησεων. « Πρῶτος Μωσῆς λέγει. » Δεύτερος γὰρ εἶπεν Ἡσαΐας· « Παραζηλώσω οἶον, Παρακνίσω· Μεγίστη δὲ ἡ τοῦ πράγματος ἰσχὺς. Πολλὰκις γὰρ ὁ παρακλήσει μὴ πεισθεῖς, ἐπέσθη τῷ παρακνιμῆ. » Ἐπὶ ἔθνη ἀτυνέτω. « Τί γὰρ εὐτελέστερον ἢ ἀτυνέτωτερον εἰδωλολατρῶν, « Ἡσαΐας δὲ ἰποτολμᾷ, καὶ λέγει· » Ἠρόσητο, φησὶ, καὶ κινδυνεύσαι μᾶλλον, ἢ συνεκταμῆναι, εἰπεῖν τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν οἰκονομίαν. « Τοῖς ἐμὲ μὴ ζητούσιν. » Τίνες δὲ οὐ μὴ ζητοῦντες, μὴδὲ ἐπερωτῶντες; Οἱ ἐξ ἔθνῶν διγλοδίη. Ὅρῃς πίστεως εἶχον τοῦ γινῶναι ἀφορμὰς; ὁρῶντες γὰρ διὰ τῆς πίστεως εὐδοκιοῦντα τὰ ἔθνη. [τὰ ἔθνη.] ὦφειλον ἀνανεῖψαι. Ἀλλ' ἐκόντες ἐτυφλώθησαν. « Τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτώσι. » Τῶν ἔθνῶν κειθαρεῖ τὸ φρόνημα. Ὅτι, φησὶ, τὸ πᾶν τῆς χάριτος ἦν ὁμοῦς ἐστὶ καὶ τῶν ἔθνῶν. Τὸ γὰρ τὸν εὐρεθίντα καὶ φανέντα μετὰ ἐξοῦ, τῆς αὐτῶν ἦν ἀρετῆς. « Πρὸς δὲ τὸν Ἰσραὴλ λέγει. » Ὡ κατηγορίας Ἰουδαίων! Ἰνα γὰρ μὴ λέγωσι, Διὰ τί ἡμῖν μὴ γέγονεν ἐμφανῆς, ἀλλὰ τοῖς ἔθνεσι; — ὁ πλέον ἐπ' αὐτῶν γενόμενον εἰδείξεν, ὅτι καὶ παρακάλει, καὶ οὐκ ἔκούσθη ὁ κύριος. Ὅλην δὲ, φησὶ, τὴν ἡμέραν, οἶον τὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως κηρὸν. Ἡ μᾶλλον πάντα τὸν ἔμπροσθεν, ἐξ ἧς ἐξῆλθον ἐξ Αἰγύπτου. « Πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα. » Ὁ μὲν θεὸς ἐκάλει καὶ οἶον ἐναγκαλισσάσθαι ἡθούλετο· τί δὲ αὐτοί; Ἠπέθουν καὶ ἀντίλεγον.

ex Aegypto. « Ad populum non obtemperantem. »

Deus quidem vocabat et quasi amplexari cupiebat, quid autem illi? Non parebant, imo contradicebant.

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ΄.

A

CAPUT XVII.

Περὶ τοῦ σκοποῦ καὶ ὃν ἐξεδήλωσαν, ὡς δὲ δεύτεροι ἐπανέθετον ζῆλον τῶν τιμηθέντων ἔθνων συναχθῆντων πιστῶν.

347 De scopo secundum quem eie ti sunt ut postmodum reverterentur imitatione gentium honoratarum, hoc est, fidelium, quæ in fide conveniunt.

Αἴγων οὖν, μὴ ἀπώστατο ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ; Μὴ γένοιτο. Καὶ γὰρ ἐγὼ Ἰσραηλίτης εἰμί, ἐκ σπέρματος Ἀβραάμ, φυλῆς Βενιαμίν. Οὐκ ἀπώστατο ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, ὃν προέγνω. Ἡ οὐκ οἶδατε ἐν Ἠλίᾳ τί λέγει ἡ Γραφή, ὡς ἐντυγχάνει τῷ Θεῷ κατὰ τοῦ Ἰσραήλ, λέγων· Κύριε, τοὺς προφῆτας σου ἀπέκτειναν, καὶ τὰ θυσιαστήριά σου κατέκαψαν, καὶ ἐγὼ ὑπέλειφθην μόνος, καὶ ζητοῦσι τὴν ψυχὴν μου; Ἀλλὰ τί λέγει αὐτῷ ὁ χρηματισμὸς; Κατέλιπον ἑμυτῷ ἑπτακισχίλους ἀνδρας, οἵτινες οὐκ ἔκμψαν γόνο τῆ Βααλ.

XI, 1-4. Dico igitur: Num repulit Deus populum suum? Absit. Nam et ego Israelita sum ex semine Abraham, tribus Benjamin Non repulit Deus populum suum, quem antea cognoverat An nescitis de Elia quid dicat Scriptura? quomodo interpellat apud Deum adversus Israel, dicens: Domine, prophetas tuos occiderunt, et altaria tua subverterunt, et ego relictus fui solus, et quærun animam meam. Sed quid dicit ipsi oraculum? Reliqui mihi septem millia, qui non curvaverunt genua ipsi Baal.

Ἄρ' οὖν ἐπειδὴ ἠπειθήσαν καὶ ἀντεῖπον, μὴ ἐν ἀποβολῇ γαίνονται ὡς μὴδὲ ἐπιστρέψαι δύνασθαι, καὶ οὐκ αὐτῷ καταργησθαι τὰς πρὸς Ἀβραάμ ἐπαγγελίας; Οὐ μιν οὖν. Καὶ γὰρ καὶ λαὸς ἐστὶν αὐτοῦ, φησὶ καὶ προέγνω αὐτὸν, τοῦτέστι, πρὸ τῶν ἔθνων. Καὶ γὰρ ἐγγὺς ὁ ἔλεγχος καὶ ἡ βεβαίωσις τοῦ λόγου. Αὐτὸς ἐγὼ, φησὶ Παῦλος, ὁ κήρυξ καὶ διδάσκαλος τῶν ἔθνων, Ἰσραηλίτης εἰμί. Οὐκοῦν οὐκ ἀπόστητο ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ; Κατ' ἐρώτησιν καὶ ἀπαγορευτικὴν προάγει τὸν λόγον. « Οὐκ ἀπώστατο ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ ὃν προέγνω » Εἰ γὰρ ἀπώστατο, οὐκ ἂν ἐξ Ἰουδαίων ἀποστόλους καὶ κήρυκας ἐξελέξατο. Καὶ γὰρ ἐγὼ Παῦλος Ἰουδαῖός εἰμι. « Ἢ οὐκ οἶδατε ἐν Ἠλίᾳ; » Ἢνα μὴ λέγωσιν οἱ Ἰουδαῖοι· Ἐτα σὺ εἶ, φησὶν, ὁ πᾶς λαὸς τοῦ Ἰσραήλ, καὶ εἰς σε μέλλουσιν εἰ πρὸς Ἀβραάμ ἐπαγγεῖλαι πέρασ λεμβάνειν; φησὶ πρὸς τοῦτο, ὅτι Πολλοὶ εἰσιν οἱ σετασμένοι, ἀλλὰ ὑμεῖς ἀγνωεῖτε. Καὶ γὰρ καὶ Ἠλίᾳ, μόνος φησὶ ὑπολειπεσθαι, ἀλλ' ἤκουσεν ἑναὶ καὶ ἄλλους. Οὕτω καὶ νῦν, φησὶ, πολλοὶ εἰσιν οἱ ἐξ Ἰουδαίων πιστοὶ, ἀλλ' ὑμεῖς ἀγνωοῦντες, ἐμὲ μόνον οἴεσθε. « Καὶ ἐγὼ ὑπέλειφθην μόνος. » Εἰ δὲ ὁ Ἠλίᾳς ἠγνόει ὅτι μόνος οὐκ ἦν, σολῆ γ' ἂν ὑμεῖς εἰδείητε. « Ἀλλὰ τί λέγει αὐτῷ ὁ χρηματισμὸς; » Τοῦτέστιν, ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ· τοῦτο γὰρ λέγει, « ὁ χρηματισμὸς. » Δηλοῖ δὲ τὸ, « Κατέλιπον, » ὅτι τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ἦν τὸ πολὺ μέρος.

Quandoquidem ergo non obtemperarunt, imo contradixerunt, num ita abjecti sunt ut converti nequeant, et ita irritæ factæ sunt ad Abraham promissiones? Minime. Etenim populus ipsius est. inquit, et antea cognoverat ipsum, hoc est, antequam gentes Siquidem in proximo est probatio ac confirmatio sermonis. Ego ipse ait Paulus, qui gentium prædicator sum ac præceptor, Israelita sum. Igitur non estis a Deo repulsi, sed vos ipsos pellitis: « Num repulit Deus populum suum? » Per interrogationem ac negationem producit sermonem « Non repulit Deus populum suum, quem antea cognoverat. » Nam si repulisset, nequaquam ex Judæis apostolos ac prædicatores elegisset. Etenim ego Paulus Judæus sum. « An nescitis de Elia? » Ne dicant Judæi: Denique tu es omnis populus Israel? et in te accepturæ sunt terminum quæ factæ sunt ad Abraham promissiones? Ad hoc 348 Multi, inquit, sunt qui servati sunt, sed vos ignoratis. Etenim Elias quoque solus putabatur esse relictus; verum audivit et alios esse. Ita et nunc multi sunt ex Judæis fideles, sed vos id ignorantes, me solum esse putatis. « Et ego relictus fui solus » Quos si Elias ignorabat quod solus non esset, multominus vos scire potestis. « Sed quid dicit ipsi oraculum? » Hoc est, sermo Dei. Porro vox « Reliqui, » designat quod potissima pars gratiæ erat.

Οὕτως οὖν καὶ ἐν τῷ νῦν καιρῷ λεῖμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος γέγονεν. Ἢ δὲ γάρητι, οὐκ ἔτι ἐξ ἔργων. Ἐπεὶ ἡ χάρις οὐκέτι γίνεσθαι χάρις. Εἰ δὲ ἐξ ἔργων, οὐκ ἔτι ἐστὶ χάρις, ἐπεὶ τὸ ἔργον, οὐκ ἔτι ἐστὶ ἔργον.

D XI, 5, 6. Sic igitur et in hoc tempore reliquæ secundum electionem gratiæ factæ sunt. Quod si gratia, jam non ex operibus: quandoquidam gratia jam non est gratia. Si autem ex operibus, jam non est gratia. Nam opus jam non est opus.

Ὅτι περ οὖν τότε, φησὶν, ἐκ παντὸς τοῦ λαοῦ ἐπακισχίλιοι εὐηρέστουσι, οὕτω καὶ νῦν ὀλίγοι εὐερεστοῦσι, καὶ αὐτοὶ λογιζόνται εἰς σπέρμα τῷ Ἀβραάμ, καὶ οὐκ ἐξέπεσαν ἡ ἐπαγγελία τοῦ Θεοῦ. « Καὶ ἐν τῷ νῦν καιρῷ. » Οὐκοῦν ἐπὶ τοῦ Ἠλίᾳ χάριτι ἐσώθησαν. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ, καὶ, δηλοῖ σύνδεσμος. Καὶ καλὴν Ὅτι περ ἐν Ἠλίᾳ, φησὶν, ὑπόλειμμά ἐστιν

Quemadmodum ergo tunc ex omni populo septem millia placuerunt, ita et nunc pauci placent: et illi reputantur in semen Abraham, nec excidit promissio Dei. « Et in hoc tempore. » Ita tempore Eliæ gratia servati sunt. Nam hoc significat conjunctio καὶ, id est, et. Ac rursus. Sicut in Elia, inquit, ita et nunc reliquæ sunt eorum qui placent,

qui secundum gratiam electi sunt. Dicendo autem « Electionem non probati enim, nequaquam electi essent. Dicendo vero « Gratia. » ostendit Dei donum. « Quod si gratia. » — Si gratia eligimur, facile est accedere, et in Christum credere. Neque enim opera nobis necessaria sunt ut ad ipsum curramus et credamus, sed sola mens et voluntas sufficit : secundum gratiam enim et non propter opera nos suscipit. Itaque si per gratiam vocat et suscipit, nulla nobis ad hoc operum necessitas. Nam si nobis necesse esset habere opera, jam gratia non maneret gratia, nempe per opus in mercedis retributionem commutata. « Quandoquidem gratia jam non est gratia. » Non solum autem id abs re consequetur, si arbitremur quod operibus nobis opus sit ad accedendum et credendum in Christum, verum etiam aliud simile. Nam si ex operibus accedere oportere nos arbitramur, manifestum est quod excisa sit gratia. Si enim excisa non est, jam neque opus manet opus, cum gratia non permittat opus subsistere. 3. 49 sed gratis electionem fieri ostendat. Gratia siquidem et opus, natura a se mutuo distincta sunt: et quidem ad opus merces sequitur, sed non gratia : porro gratia datur non ut retributio, sed ut donum ac munificentia. Manifestum itaque est quod cum gratia beneficentiam praestat, si quis hac frui arbitretur per opera, gratiam quantum in se est tollit, et gratia jam non manet gratia : rursumque opera jam non manent opera : propriam enim non servant naturam, quoniam opera consequitur merces et non gratia. Gratia igitur beneficentiam disponente, si quis etiam per opera hanc assequi nitatur, in vanum erit nisus, neque operum erit ut opera adhuc permanere possint: neque his erit merces, priores partes sumente gratia : frustraque laborabit ut per opera accipiat quod gratis praebuit gratia. — *Alio modo.* « Si gratia, inquit, jam non ex operibus. » Si enim concedatur quod sit ex operibus, ablata est gratia ne sit gratia. Rursumque si ex operibus, jam gratia non est quia si concedatur gratia, jam opus non manet opus. « Jam non ex operibus. » Ne dicant quod licet prophetæ exhortabantur, et Deus advocabat, ipsaque ad æmulationem provocatio sufficiens erat ut nobis persuaderet: tamen gravia quædam a nobis petebantur, et ita non obtemperavimus: propterea dicit : Gratia est tota res, nec ulla operum necessitas est ad credendum. Neque enim ii qui accesserunt propter præacta opera idonei ad vocationem visi sunt, sed Dei gratia est tota res. Nam opus jam non est opus, priores sumente gratia, quæ jam facta est opus, et velut repellit opus ne sit opus,

Quid igitur? Quod inquit Israel, hoc non est consecutus? electio vero est consecuta, cæteri autem exæccati sunt. Quemadmodum scriptum est: Dedit eis Deus spiritum compunctionis, oculos ut non videant, et aures ut non audiant, usque ad hodiernum diem. Et David dicit: Fiat mensa eorum in laqueum

αὐαρίστον, κατὰ χάριν ἐπιλεγέντων. Τῷ δὲ εἰπεῖν, « Ἐκλογὴν, » ἔδειξε καὶ τῶν ἐπιλεγέντων τὴν δοκιμὴν. Οὐ γὰρ ἂν ἀδόκιμοι ἐπελέγησαν. Τῷ δὲ εἰπεῖν, « Χάριτι, » ἔδειξε τὴν τοῦ Θεοῦ δωρεάν. « Εἰ δὲ χάριτι, » — [ΦΩΤ.] ἢ χάριτι ἐκλεγόμεθα, ῥᾶδιον τὸ προσελθεῖν καὶ πιστεῦσαι Χριστῷ. Οὐδὲ γὰρ ἔργων δεόμεθα, εἰς τὸ προσδραμεῖν αὐτῷ καὶ πιστεῦσαι, ἀλλὰ μόνῃ γνώμῃ καὶ προαίρεσι ἀρκεῖ. Κατὰ χάριν γὰρ, καὶ οὐ δι' ἔργα προσδέχεται. Ὥστε εἰ χάριτι καλεῖ καὶ προσδέχεται, οὐκ ἔχουμεν εἰς τοῦτο χρεῖαν ἔργων. Ἐπεὶ εἰ χρεῖαν σχοίημεν ἔργων, οὐκ ἔτι μένει χάρις ἢ χάρις, διὰ τοῦ ἔργου εἰς ἀντιμισθίαν περιστεμένη. « Ὥστε οὐκ ἔστι χάρις ἢ χάρις. » Οὐ μόνον δὲ τοῦτο ἀκολουθήσει τὸ ἄτοπον, ἐὰν νομίσωμεν ὅτι δεῖ ἡμῖν ἔργον εἰς τὸ προσελθεῖν καὶ πιστεῦσαι Χριστῷ, ἀλλὰ καὶ ἕτερον ὁμοιον. Εἰ γὰρ ἐξ ἔργων προσεῖται: δεῖν ἡμᾶς νομίσωμεν, ὁπλον ὡς ἀνήγεται ἡ χάρις. Ἐπεὶ εἰ μὴ ἀνήγεται, οὐκ ἔτι οὐδὲ τὸ ἔργον μένει ἔργον. τῆς χάριτος οὐκ ἔως, ὅπως ἔργον ὑποστῆναι, ἀλλὰ προῖκα τὴν ἐκλογὴν ἐπιδεικνυμένων. Καχώριστα μὲν γὰρ ἀπ' ἀλλήλων τῆ φύσει, χάρις καὶ ἔργον. καὶ τῷ μὲν ἔργῳ ἕπεται μισθός, ἀλλ' οὐ χάρις ἢ δὲ χάρις δίδοται, οὐχ ὡς ἀντιμισθία, ἀλλὰ ὡς δῶρον καὶ φιλοτιμία. Ἄπλον οὖν ὅτι τῆς χάριτος τὴν εὐεργεσίαν παρεχομένης, εἴ τις οἶεται διὰ τῶν ἔργων ταύτης ἀπολαβεῖν, ἀναίρει τὴν χάριν τὸ ὅσον γε ἐφ' ἑαυτῷ, καὶ οὐ μένει: χάρις ἔτι ἢ χάρις. Πάλιν δὲ οὐδὲ τὰ ἔργα μένει ἔργα. Τὴν γὰρ οἰκείαν οὐ σώζει φύσιν, ἐπεὶ τοῖς ἔργοις μισθός, ἀλλ' οὐ χάρις ἀκολουθεῖ. Τῆς χάριτος οὖν χορηγούσης τὴν εὐεργεσίαν, κἂν τις δι' ἔργων ταύτης τυχῆν πειραθείη, εἰς μᾶλλον ἔσται ἡ πείρα, μᾶλλον τῶν ἔργων, ἔργων ἔτι δυναμένων διαμείναι. Οὐ γὰρ ἔσται τοῖς μισθός, τῆς χάριτος προλαβούσης, καὶ μεταίονοντος λαθεῖν δι' ἔργων, ὃ προῖκα παρέσχεν ἡ χάρις. — Ἄλλως. εἰ χάριτι, φησὶν, οὐκ ἔτι ἐξ ἔργων, ἐπεὶ εἰ συγχωρηθῆ τὸ ἐξ ἔργων, ἀνήγεται ἡ χάρις χάρις εἶνα. Πάλιν εἰ ἐξ ἔργων, οὐκ ἔτι ἔστι χάρις. Ἐπεὶ εἰ συγχωρηθῆ ἡ χάρις, οὐκ ἔτι μένει τὸ ἔργον ἔργον. « Οὐκ ἔτι ἐξ ἔργων. » Ἴνα μὴ λέγωμεν, ὅτι εἰ καὶ προφῆται προέτρεπον, καὶ ὁ Θεὸς παρεκάλει, καὶ ἡ παραζήλωσις ἰκανὴ ἦν ἡμᾶς πείσαι, ἀπητοῦμεθα δὲ ὅμως φορτικὰ τινα, καὶ οὐχ ὑπηκούομεν, διὰ τοῦτο, φησὶ, χάρις ἔστι τὸ πᾶν, καὶ οὐ χρεῖα ἔργων εἰς τὸ πιστεῦσαι. Οὐδὲ γὰρ οἱ προσελθόντες, διὰ ἔργα προγενόμενα ἀξιώχρειοι πρὸς τὴν κλήσιν ἔδοξαν, ἀλλὰ χάρις Θεοῦ ἔστι τὸ πᾶν. Ἐπεὶ τὸ ἔργον [οὐκέτι ἔργον]. εἰ γὰρ ἡ χάρις ἔργον ἀπαιτεῖται, ἔρα τὸ ἔργον οὐκ ἔτι ἔστιν ἔργον, τῆς χάριτος προλαβούσης, καὶ γενομένης ἔργον, καὶ οἶον ἐξωθησάσης τὸ ἔργον ἐκ τοῦ εἶναι ἔργον.

Τί οὖν; ὃ ἐπιζητεῖ Ἰσραὴλ, τούτου οὐκ ἐπίτευχεν; ἢ δὲ ἐκλογὴ ἐπίτευχεν οἱ δὲ λοῖποὶ ἐπαρώθησαν, καθὼς γέγραπται: Ἐδῶκεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς πνεῦμα κατανύξεως, ὀφθαλμοὺς τοῦ μὴ βλέπειν, καὶ ὠτα τοῦ μὴ ἀκούειν ἕως τῆς σήμερον ἡμέρας. Καὶ Δαυὶδ λέγει: Γεννηθήτω ἡ τράπεζα αὐτῶν

εις πηγίδα, και ες θήραν και εις σκάνδαλον, και εις ανταπόδομα αυτοις. Σκοτισθητωσαν οι οφθαλμοι αυτων του μη βλέπειν, και τον νωτον αυτων δια παντος σύγκαμψον.

« Τούτου ούκ επέτυχεν. » Τούτο ούκ ἐρωτωντός ἐστιν, ἀλλὰ ἐγκαλοῦντος. Ἐαυτῷ γάρ, οἷσί, μέγεται ὁ Ἰουδαῖος, ζητῶν δικαιοσύνην ἣν οὐ βούλεται λαβεῖν. Τοῦτο γάρ, φησὶν, ὁ Ἰουδαῖος ἐπιζητεῖ, οὐ οὐ βουλεται τυχεῖν. Τὸ γάρ, « Τούτου ούκ επέτυχεν, » κατὰ οικειὴν νόσον βούλησιν. Ὅκ ἐπέτυχεν γινώσκων, μὴ ἀτυχῶν κατὰ τὸ ἀδύνατον. Τίς γάρ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη; « Ἡ δὲ ἐκλογὴ επέτυχεν. » Ὅσον, οἱ ἐξ Ἰουδαίων και ἐξ ἔθνων πιστοί. Ἐκλογὴν δὲ εἰπῶν, δείκνυσι και τὴν ἐκλίπων δοκιμῆν, και τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν. Τὸ δὲ, « Ἐπέτυχεν, » δηλοῖ τῶν ἀγαθῶν τὸ μέγεθος. ὁ οὐκ ἤλπιζε. « Οἱ δὲ λοῖποι ἐπωρώθησαν. » Τίνας; Ὅσοι ἐναπέμειναν τῷ Ἰουδαϊσμῷ. Λοιπὸν μετὰ τὸν ἔλεγγον, θαρσέει πῶρωνιν αυτοις ἐγκαλιεῖν. « Ἐδωκεν αυτοις ὁ Θεός. » Τὸ δὲ, « Ἐδωκεν, » μὴ ἐνέργειαν, ἀλλὰ συγγώρησιν νόει, οἷον, λαβεῖν ἀφῆκε, συνεχώρησε. « Ἐνεῦμα κατανύξεως. » Κατάνυξιν. Τὴν περὶ τὸ χεῖρον νῦν ἔστιν και προτοχὴν τῆς ψυχῆς, κατάνυξιν καλεῖ. Κατανυγῆναι γάρ ἐστι τὸ ἐμπαγγῆναι που και προσελιωθῆναι, και ἐκ καλῶ και ἐν κακῷ. Νῦν μέντοι τὸ ἀμετάθετον αυτων πρὸς τὸ κακόν, κατανυξὶν ἐκάλειπεν. « Ὁφθαλμοὺς του μη βλέπειν. » εἰπῶν, « Ἐπωρώθησαν, » φέρει τοῦ Ἡσαίου τὴν μαρτυρίαν, ἵνα μὴ δόξη ἐπαχθῆς εἶναι. Αἰτίαν δὲ τῆς πωρώσεως λέγει τὴν αυτων γεγενῆσθαι φιλονεικίαν Ὁφθαλμοὺς γάρ ἔχοντες ες τὸ ἰδεῖν τὰ θαύματα του Χριστου, και ὡσα εἰς τὸ ἀκούσαι τὴν διδασκαλίαν. οὐδενὶ τούτων ες θεόν ἐχρήσαντο. Ἀλλὰ τοὺς μὲν ἐκάμυσαν, τὰ δὲ ἀπίφραξαν, ὡς τοῦτο σπουδάζοντες, τὸ μη σωθῆναι. « Καὶ ἀκυλὸ λέγει. » Δοκῶν τὴν ὑπὲρ τῆς ἀπιστίας ταύτης τιμωρίαν. τὸν Δαὶδ φέρει λέγοντα, ἦτις τέλος ἔλαθε και ἐξῆλθεν. « Ἡ τράπεζα αυτων. » Τὰ ἀγαθὰ αυτων, και ἡ τρυφή, εἰς τὸ ἐναντιον περιέστη. Τοῦτο δηλοῖ τὸ. « τράπεζα » και « πηγίδα. » — [ΟΙΚΟΥΜ.] « Καὶ εἰς θήραν και εἰς σκάνδαλον » Εὐάλωτοι, φησὶ, τοῖς ἐπιρειαζουσι γένωνται. « Καὶ εἰς ανταπόδομα. » Ἀνταπόδομα εἶπεν, δηλῶν ὅτι ταῦτα πάσχοντες, ἀμαρτιῶν τίνουσι δικας. « Σκοτισθητωσαν οι οφθαλμοι αυτων. » Τὸ ἀσκηρέτως μέλλον πρὸ αυτων γίνεσθαι, ὡς ἐν κατάρξει λέγει μέρι. Ἐπειδὴ γάρ, φησὶν, οὐα ἡδουλήθησαν τὸν Ἰλλιον τῆς δικαιοσύνης εἰδέναι, μηδὲ ὄρεν « Καὶ τὸν νωτον αυτων. » Τὸ μέλλειν αυτων ὑπὸ ῥωμαίου γίνεσθαι: δηλοῖ. Τὸ δὲ, « Διὰ παντός, » ὡς οὐδὲ ἐλευθερωθεῖεν ποτε, σημαίνει, ἐπιμέλοντες τῆ ἀπιστίας.

ipros subjiendos esse significat. « Semper. » Ut nunquam liberentur permanentes in incredulitate.

Λέγω οὖν· Μὴ ἔπεισεν ἵνα πεισῶσι; Μὴ γένοιτο, ἀλλὰ τῷ αυτων παραπτώματι ἡ σωτηρία τοῖς ἔθνεσιν, εἰς τὸ παραζηλωσαι αυτους. Εἰ δὲ τὸ παραπτωμα αυτων πλοῦτος κόσμου, και τὸ ἦτημα αυτων πλοῦτος ἔθνων, πόσῳ μάλλον τὸ πλήρωμα αυτων;

Καθαψάμενος αυτων σφοδρῶς, νῦν παρῆται τινα

A et in captionem et in offendiculum, et in retributionem ipsis. Obtenebrentur oculi eorum ne videant, et tergum eorum semper incurva.

350 « Hoc non est consecutus. » Non est hoc interrogantis, sed conquerentis. Adversus seipsum, inquit, pugnat Judæus, qui justitiam quærit quam non vult accipere: hoc enim inquit Judæus quod consequi non vult Nam quod dicitur, « Hoc non est consecutus, » ex propria intellige voluntate, nempe quod sciens non est consecutus, non quod per impossibilitatem sit frustatus. Quis enim ex operibus justificatus est? « Electio vero est consecuta: » puta fideles tam ex Judæis quam ex gentibus. Dicens autem electionem, ostendit etiam illorum probationem, Deique gratiam. Dicitio, « Consecuta est, » manifestat bonorum magnitudinem quam non sperabat. Cæteri autem excæcati sunt Quinam? Quotquot in Judaismo permanserunt. Deinceps post argumentationem audet eos cæcitatibus accusare « Dedit eis Deus. » Verbum « Dedit, » non operationem indicat, sed permissionem, id est, sumere permisit, concessit. « Spiritum compunctionis. » Κατάνυξιν dicit animæ habitudinem et attentionem ad id quod pejus est. Siquidem κατανυγῆναι est quodammodo inflexum et captum esse sive bono sive malo. Nunc autem immutabilitatem eorum ad malum, vocavit κατάνυξιν, id est, compunctionem sive deflexionem. « Oculos ut non videant. » Ubi dixit « Excæcati sunt, » Isaiæ profert testimonium ne molestus esse videatur. Causam vero cæcitatibus dicit fuisse contentionem ipsorum. Oculos namque habentes ut viderent Christi miracula, et aures ut doctrinam audirent: nullo horum ad id quod opus erat usi sunt: sed illos quidem clausurunt. has autem obturarunt: tanquam studio in hoc nitentes ne salvi fierent. « Et David dicit. » Deinde profert David qui narrat ultionem hujus incredulitatis quæ ultio jam terminum accepit et in effectum deducta est. « Mensa eorum. » Bona ac delicias ipsorum in contrarium immutantur: hoc autem significat mensa et laqueus, « Et in captionem et in offendiculum. » Facile, inquit, ab impetentibus capiantur. « Et in retributionem. » Retributionem dixit, ostendens quod hæc patientes peccatorum pœnas pendunt, « Obtenebrentur oculi eorum. » Quod spontanee facturi erant tanquam in execrationis parte ponit. Nam quia Solem, inquit, justitiæ videre noluerunt, ne videant. 351 « Et tergum eorum » Romanis

Ubi acriter eos objurgasset, niitur nunc aliquam

ipsis consolationem invenire. Etenim peccata, ait, A maxima sunt; num ergo taliter impegerunt, ut cum ceciderint, amplius non resurgant etiam si velint? Absit, inquit; quanquam enim impegerunt, recipi possunt a Deo, si modo velint. Vide tamen quod in ipsa quoque consolatione obnoxios facit eos maximorum peccatorum. — *Alio modo.* Quoniam inter eos qui impingunt, quidam crure tantum offendunt, alii vero etiam decidunt. volens simul Judæos ad magnam animi morrorem deducere, ut qui prius consuetum meliosi fuissent, simul etiam ad finem adhortari: dicit quod impactio eorum facta est, non ut omnia deciderent, sed ut crure tantum offenderent: neque hoc temere, sed dispensatione quadam hoc factum est. ut per illorum offensionem salus fiat gentibus: fiat autem et ipsorum erectio, illos qui sunt ex gentibus æmulando ac imitando. Ipsos itaque offendisse, confert quodammodo ad ipsorum erectionem, si ipsorum lapsus salus est gentibus: in salute autem æmulatio; in æmulatione vero, eorum qui ceciderant erectio. Talis namque est Dei ineffabilis et incomprehensibilis providentia ac dispensatio, quod ex his quæ maxime videntur implicata explicet, et ex adversis ea præstet quæ utiliora sunt. Siquidem Judæi ita impegerant, ut et caderent et jacerent, et nec sibi nec aliis alicujus commodi causa fierent: Deus autem lapsu illorum, et ad gentium salutem usus est, et ad eorum ipsorum erectionem a lapsu. Itaque non sic impegerunt, Deo hæc disponente, ut caderent; sed impegerunt ut corrigerent. 352 Magis autem, sicut dicit Apostolus, ut divitiis mundi fierent ac divitiis gentium, et inde peracta est mundi reconciliatio, omniumque perfecta resuscitatio, non eorum tantum qui impegerant, verum etiam eorum qui usque ad mortem ac mortificationem deciderant. Et vide. Initio quidem Judæorum incredulitatem vocavit impactionem, deinde lapsum. Postquam autem ostendit eis bonorum magnitudinem, si modo obtemperare velint, ipsos etiam erexit. divitiis gentium appellanc et mundi reconciliatorem. suamque carnem. Tunc etiam quanta si incredulitatis absurditas ostendit, indicans ipsos per hanc factos esse mortuos. Verum hoc quoque miro modo facit, admodumque sapienter. Etenim quia simpliciter mortuos ipsos appellare valde amarum erat ac pede intolerabile, magisque ad injuriam conferebat quam ad exhortationem: id non ita aride ponit, sed miscet illud ac laudis ordine producit. dicens. « Quæ erit assumptio ipsorum nisi vita ex mortuis? » per vitam quidem ponens quod delectet; addens autem. « Ex mortuis, » subindicat quod illorum incredulitas mortificatio fuerit. Deinde ubi dixisset quod lapsus illorum facta sit salus gentium, ex hoc consequenter magis astruit quod ipsorum quoque futura sit salus. Deducendo autem argumentum, ubi more suo ante periodi expletionem circuitibus usus esset, dicens: « Vobis quidem dico gentibus. » Rursus

παρὰ μὲν αὐτοῖς εἶρα. Τὰ μὲν γὰρ ἀμαρτήματα, φησί, μέγιστα· ἄρα δὲ μὴ τοιαῦτα ἐπταίσαν, ἵνα πετόντες μὴ ἀναστῶσιν ἔτι καὶ βουληθῶσι; Μὴ γένοιτο, φησὶν. Οὐκ γὰρ ἂν ἐπταίσαν, δεκτοὶ εἰσι Θεῷ. βουληθέντες μόνον. Ἠλλήν δὲρα δτι καὶ ἐν οὕτῃ τῇ παρὰ μὲν αὐτοῖς εἶρα ποιεῖ μεγίστων ἀμαρτημάτων. — [Φ. Γ.] Ἄλλως. Ἐπειδὴ τῶν προσπταίωντων, οἱ μὲν πταίοντες ὑποσκελίζονται μόνον, οἱ δὲ καὶ καταπίπτουσι, θέλων τοὺς Ἰουδαίους ἅμα μὲν τῆς πολλῆς ἀθυρίας ὡς προῦδρισμένους ἀπειγαγεῖν, ἅμα δὲ καὶ ἐπὶ τὴν πίστιν προτρέψασθαι, φησὶν, δτι τὸ πταῖσμα αὐτῶν, οὐχὶ εἰς κατάπτωσιν τελείαν γέγονεν, ἀλλὰ μόνον οἷον ὑπεσκελίσθησαν. Καὶ τοῦτο οὐκ ἀπλῶς, ἀλλὰ διὰ τινὰ οἰκονομίαν συνεχωρήθη, ἵνα ἐν τῇ ἐκείνων παρὰ πτώματι, γίνηται μὲν ἡ σωτηρία τοῖς ἔθνεσιν, γίνηται δὲ καὶ αὐτῶν ἐκείνων ἡ ἀνόρθωσις. παρὰ γὰρ αὐτῶν καὶ μισοῦμένων τοὺς ἐξ ἔθνων. Ὡστε τὸ προσπταῖται αὐτοὺς, τρόπον τινὰ εἰς ἀνόρθωσιν αὐτῶν συντελεῖ, ἕπερ ἐν τῇ παρὰ πτώματι αὐτῶν ἡ σωτηρία τοῖς ἔθνεσιν, ἐν δὲ τῇ σωτηρίᾳ ἡ παρὰ πτώματι, διὰ τῆς παρὰ πτώματι, ἡ τῶν πτωκότεων ἀνόρθωσις. Τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ Θεοῦ ἀβρόβητος καὶ ἀκατάληπτος πρόνοια καὶ οἰκονομία, ἐξ ἀπόρων πόρους παρέχει, καὶ ἐκ τῶν ἐννετίων τὰ χρηστότερα. Οἱ μὲν γὰρ Ἰουδαῖοι ἐπταίσαν, ὥστε καὶ πεσεῖν καὶ κείσθαι, καὶ μήτε ἑαυτοῖς, μήτε ἑτέροις χρηστοῦ τινοῦ γενήσεσθαι αἴτιοι. Ὁ δὲ Θεὸς τῇ ἐκείνων παρὰ πτώματι, καὶ πρὸς τὴν τῶν ἔθνων σωτηρίαν ἀπεχρήσατο, καὶ εἰς τὴν αὐτῶν ἐκείνων ἀπὸ τοῦ παρὰ πτώματος ἐπανόρθωσιν. Ὡστε οὐκ ἐπταίσαν (ταῦτα τοῦ Θεοῦ οἰκονομοῦντος) ἵνα πέσωσιν, ἀλλὰ ἐπταίσαν, ἵνα διορθώσωσιν· μᾶλλον δὲ, ὡς αὐτὸς φησὶν, ἵνα πλοῦτος κόσμος γένηται, καὶ πλοῦτος ἔθνων. Καὶ ἐκ τούτου πάλιν τελεία καταλλαγή κόσμου, καὶ τελεία παντῶν ἀναβίωσις, οὐ μόνον τῶν προσπταισάντων, ἀλλὰ καὶ τῶν μέχρι θανάτου καὶ νεκρώσεως καταπετόντων. Καὶ δὲρα Ἀργόμνος μὲν, πταῖσμα τὴν ἀπειθειαν ἐκάλει τῶν Ἰουδαίων, εἶτα, παρὰ πτώματι. Ἐπειδὴ δὲ ἔδειξεν αὐτοῖς (ἐν βούλωνται μόνον πεισθῆναι) τὸ μέγεθος τῶν ἀγαθῶν καὶ ἐπὶ ἑαυτοῦ πλοῦτον ἔθνων κελῶν καὶ καταλλαγήν κόσμου, καὶ σίρκου οἰκίαν· τότε τε καὶ τῆς ἀπειθείας τὸ ἄτορον ἡλίκον ἐστὶ δεικνύει, νεκροὺς αὐτοὺς διὰ ταύτης ἀπαραινόμενος γενέσθαι. Ἄλλὰ καὶ τοῦτο λίαν θαυμασίως ποιεῖ καὶ σοφῶς. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ νεκροὺς αὐτοὺς ἀπλῶς ἀνομασθῆναι, λίαν ἦν πικρὸν καὶ καταθροικόν, καὶ ἐς ὕβριν μᾶλλον ἢ παρὰ πτώματι συντελοῦν, οὐκ οὕτως αὐτὸ τίθησι ξηρῶς, ἀλλὰ μίγνυσιν αὐτὸ, καὶ ἐν τάξει ἐπαίνου προάγει, λέγων· « Τίς ἡ πρόβληψις αὐτῶν, εἰ μὴ ζωὴ ἐκ νεκρῶν; » Διὰ μὲν τοῦ, « ζωὴ, » τὸ εὐφραίνον τιθεῖς, διὰ δὲ τοῦ, « Ἐκ νεκρῶν, » ὑποσημαίνει δτι ἡ ἀπειθεια αὐτῶν, νεκρωσις ἦν. Εἶτα εἰπὼν δτι τὸ παρὰ πτώματι αὐτῶν σωτηρία γέγονε τῶν ἔθνων, ἐφεισῆς ἐκ τοῦ μᾶλλον ἐπιχειρεῖ, δτι πάντως καὶ αὐτῶν ἔσται σωτηρία. Προαγαγὼν δὲ τὸ ἐπιχειρήμα (ἐπειδὴ ὡς ἔθος αὐτῷ πρὸ τοῦ ἀπαρτεῖσαι τὴν περίοδον περιβολαῖς ἐχρησάτο διὰ τοῦ. « Ὑμῖν γὰρ λέγω, » καὶ ἐξῆς), πάλιν ἐπαναλαμβάνει τὸ ἐπιχειρήμα, καὶ φησὶν· « Εἰ γὰρ ἡ

ἀποβολῇ αὐτῶν, » καὶ ἐξῆς. Καὶ σημείωσαι ὅτι κατὰ Ἀ τὸ πλείστον ἐν ταῖς ἐπαναλήψεσιν, οὐχ οὕτως γυμνῶς καὶ ὡς ἐπεχέρισε πάλιν ἐπαναλαμβάνει, ἀλλ' ἢ μετὰ ἀξίωσης, ἢ μετὰ τελειοτέρας διακαθάρσεως, ἢ ἔμπρακτικώτερον, καὶ ἀπλῶς ἄνευ τινὸς σχηματισμοῦ καὶ διαμορφώσεως σπανιάκις εὐροῖς ἂν αὐτὸν καίτοι συνεχῶς σχεδόν τι χρώμενον, τῇ ἐπαναλήψει κεχρημένον. « Ἀλλὰ ἰψὸν αὐτῶν παραπτώματι. » Ὅλον τὸ χωρίον τοῦτο ἐρῆται, ὅπως καὶ αὐτοὺς παραμυθίστηται καὶ πείσῃ μὴ ἀπογυῶναι, καὶ ἵνα τῶν ἔθνῶν κατενέγκῃ τὸ φέσημα, καὶ πείσῃ μὴ ἀπονοεῖσθαι. Δὲ τοῦτο, φησὶν, ἐπέθη τὰ ἔθνη, ὅτι αὐτοὶ σωθῆναι οὐκ ἠνέτυχον. Ὡς εἴγε ἀξίον ἦν, τούτους εἶδει πρώτους σωθῆναι, εἴτα τὰ ἔθνη. Ἐπειὶ οὖν οὕτοι, φησὶν, οὐκ ἠθέλησαν, πρωτότοποι γέγονατε ὑμεῖς.

Ὅθεν καὶ αὐτὸς φησὶν, « Ἰουδαίῳ τε πρώτον καὶ Ἑλλήνι. » Καὶ ὁ Κύριος. « Προέβησε μᾶλλον πρὸς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ. » Καὶ πάλιν, καὶ τὸ, « Ὑμῖν ἦν ἀναγκαῖον πρῶτον λαλῆσθαι τὸν λόγον. » Ὅρα οὖν ὅτι ἡ ἀπειθεία τῶν Ἰουδαίων χώρην ἔδωκε τοῖς ἔθνεσιν εἰς τὸ γενέσθαι πρωτοτύπους εἰς τὴν πίστιν; « Εἰς τὸ παραζηλώσαι αὐτούς; » Ἴνα ἐπειδὴ ἀφ' ἐαυτῶν πιστεῦσαι οὐκ ἠδουλήθησαν, κἂν κατὰ ζῆλον πιστεῦσωσιν. « Εἰ δὲ τὸ παράπτωμα αὐτῶν. » Πρὸς παραμυθίαν αὐτοῖς λαλεῖ καὶ προτροπήν. Εἰ γὰρ, φησὶ, τὸ παράπτωμα αὐτῶν καὶ τὸ ζῆγμα ἀφορμὴ γέγονεν ἀγαθῶν τοσοῦτοις, πόσῳ μᾶλλον ἐν πάντες σωθῶσι; τούτο γὰρ διηλοῖ τὸ, « Πλήρωμα. » Πόσοις ἄρα, φησὶ, γίνονται πρόσφαις σωτηρίας, πάντες σωζόμενοι; Ἐν ταυτῷ δὲ καὶ τὸ μὴ ἀπογιῶναι αὐτοὺς παιδεύει. « Πλοῦτος ἔθνῶν, » τουτέστι γέγονε. « Πόσῳ κἄλλον τὸ πλήρωμα αὐτῶν; » Οἷον, τὸ συναπαρτιθῆναι καὶ αὐτοὺς τοῖς σωζομένοις. Εἰ οὖν καὶ τούτων ἔλλειπόντων, πλοῦτος κόσμου, φησὶ, γέγονε καὶ πλοῦτος ἔθνῶν, πόσῳ μᾶλλον τὸ συναπαρτιθῆναι καὶ αὐτοὺς, ἔσται πλοῦτος κόσμου καὶ πλοῦτος ἔθνῶν;

Ὑμῖν γὰρ λέγω τοῖς ἔθνεσιν, ἐπ' ὅσον μὲν εἴμι ἐγὼ ἔθνῶν ἀπόστολος, τὴν διακονίαν μου δοξάσω, εἴ πως παραζηλώσω μου τὴν σάρκα καὶ σώσω τινὰς ἐξ αὐτῶν. Εἰ γὰρ ἡ ἀποβολὴ αὐτῶν καταλλαχῆ κόσμου, τίς ἢ πρόκλησις, εἰ μὴ ζῶν ἐκ νεκρῶν; Εἰ δὲ ἡ ἀπαρχὴ ἁγία, καὶ τὸ φέσμα, καὶ ἡ ῥίζα ἁγία καὶ οἱ κλάδοι.

Ἐπεὶ Ἰουδαίων λέγει, τῷ τε μὴ δόξαι διὰ μῖσος Δ ἐκεῖνα ἢ εἶπεν εἰρηκέναι, καὶ ἵνα καταστείλῃ τῶν ἔθνῶν τὸ φρόνημα. Ὑμῖς, φησὶ, τὰ ἔθνη, διὰ δύο αἰτίαι, ἐπειῶ καὶ δοξάζω. Πρῶτον ὅτι τὴν διακονίαν ὑμῶν, τουτέστι τὸ μήρυγμα, ἐγκειρίσμαι, καὶ ἀνάγκην ἔχω ἐπαινεῖν καὶ δοξάζειν ὑμᾶς ὡς ἐμοῦς μιθητάς. Ἐπειτα, ἵνα καὶ τῶν Ἰουδαίων τινὰς, οὓς καὶ σῶμα ἴδιον καλεῖ, παρκαυσθέντας ἐκ τῶν περὶ ὑμῶν ἐπαίνων, σώσω. Λαμπρύνει δὲ κατὰ τοῦτο τὰ ἔθνη, ὡς αἰτίαι γινόμενα σωτηρίας Ἰουδαίοις. Οἱ μὲν γὰρ ἐξ ἀπωλείας ὑμῖν εἰσι, φησὶν, ἀφορμὴ σωτηρίας.

⁴⁷ Matth. x, 6. ⁴⁸ Act. xiii 46.

Argumentum repetit et ait : « Nam si rejectio eorum. » et cætera. Et nota quod, ut plurimum in repetitionibus, non ita nude iterum repetit, quasi ad hoc conaretur : sed vel cum augmento, vel cum majori elucidatione vel expressius, et omnino absque aliquo cultu ac permutatione raro eum invenias repetitione utentem, qua tamen continue fere utitur. « Sed per lapsum ipsorum. » Totus hic locus dictus est, ut et eos consolaretur, et persuaderet ne desperarent : utque gentium fastum detraheret, ac suaderet ne oblivioni ista traderent. Propterea, inquit, gentes salvæ factæ sunt, quia hi non sunt adducti ut salvī fierent. Siquidem, veluti dignum erat, hos primum oportuit salvos fieri, deinde gentes : verum quia hi noluerunt, vos primitivi facti estis.

Unde et ipse dicit : Judæo primum et Græco. Et Dominus : « Ite potius ad oves perditas domus Israel ⁴⁷. » Rursumque : « Vobis oportebat primum loqui verbum ⁴⁸. » Vides igitur quod Judæorum incredulitas locum dederit gentibus, ut primitivi flecterent ad fidem ? « Ut ad æmulationem eos provocarent. » Ut, quandoquidem ex seipsis credere voluerunt, saltem vel æmulatione crederent. « Quod si lapsus ipsorum. » Ad consolationem eis loquitur et exhortationem. Nam si lapsus ipsorum et diminutio, facta est tot hominibus occasio honorum, quanto magis si omnes salvī fiant ? siquidem hoc significat « Plenitudo. » Quam multis sanesuerint, inquit salutis occasio, omnes cum salvī fiant ? Ex hoc itaque etiam ipsos instruit ne desperent : « Divitiæ gentium. » facta est videlicet. « Quanto magis plenitudo ipsorum. » Hoc est, ut ipsi etiam perficiantur cum his qui salvī fiant. Si ergo his etiam non presentibus divitiæ mundi factæ sunt ac divitiæ gentium : quanto magis ipsorum etiam perfectio divitiæ erunt mundi ac divitiæ gentium !

XI, 13-16. *Vobis enim dico gentibus : Quatenus quidem sum apostolus gentium, ministerium meum glorificabo, si quo modo ad æmulatum provocem carnem meam, et salvos faciam aliquos ex illis. Nam si rejectio ipsorum est reconciliatio mundi, quæ erit assumptio, nisi vita ex mortuis ? Quod si primitivæ sanctæ, sancta est et conspersio : et si radix sancta est, sancti erunt et rami.*

Pro Judæis loquitur : partim quidem ne odio dixisse videatur ea quæ dixit : partim vero ut gentium fastum comprimat. Vos, inquit, gentes duplici nomine laudo ac glorifico. Primum quod vestri ministerium, hoc est, prædicatio mihi tradita sit : et mihi necesse est ut vos tanquam meos discipulos laudem ac glorificem. Deinde ut quosdam etiam Judæorum, quos suam quoque carnem appellat, stimulos ex vestri collaudatione, salvos faciam. Ex hoc carnem gentes illustrat, tanquam Judæis causa fuerint salutis. Si quidem qui ex per-

ditione erant, vobis, inquit, sunt occasio salutis, nempe gentes, ex fide videlicet. **354** « Si quomodo ad æmulandum provochem carnem meam. » O Judaicam pervicaciam! Non dixit, Persuadeam, sed, « Ad æmulandum provochem, » tanquam non alio modo sint credituri, nisi vehementia quadam illata. In superioribus quidem cognatos vocat eos ac fratres: nunc vero « Carmen, » familiariores eos efficiens. « Aliquos ex illis. » Ne hoc quidem modo omnes, sed aliquos, adeo ipsorum noverat pervicaciam. — Porro quod ait: « Nam si rejectio ipsorum, » etc., ejus repetitio est quod dixit. Quod si lapsus ipsorum, ut etiam prædiximus: aut causa est studii Pauli, ut ipsi salvarentur. Veluti si quis diceret: Cur, Paule, laboras pro Judæis? cur ais: « Si quomodo ad æmulandum provochem carnem meam et salvos faciam aliquos ex illis? » Et cur tantum assumis laborem? Certe, inquit, convenit mihi sollicitum esse ac laborare. Nam si rejectio ipsorum, etc., hoc est, si etiam ipsis non præsentibus Deus mundo reconciliatus est, et medius paries, veteris inimicitiae de medio sublatus est, quid, an non contingere poterit commodum maximeque admirandum, si et hi salvi fiant et adjungantur? » Reconciliatio mundi. « Quoniam ipsos rursus objurgavit, rursus eos laudat, eadem dicens quæ antea dicta sunt. Nam si quod ipsi impegerint, mundo fuit occasio salutis, quid poterit quispiam dicere futurum esse si assumantur a Deo? Quid inquam, aliud nisi resurrectionem mortuorum? sed quemadmodum resurrectio non propter assumptionem ipsorum erit, ita neque salus gentium facta est propter ipsos. Sed his sermonibus gratum se illis præbet ut exhortetur. — *Alio modo.* Si Deus, inquit, illis iratus, talia donavit aliis, ut inimicos etiam faceret amicos, cum eos assumpserit, quid non præstabit? Vita ex mortuis tunc erit, id est, innumera bona, nam hoc significat per « Vitam. » Simul etiam innuit quiddam profundius: quod sicut resurrectio ex mortuis non propter Judæos erit: ita nec aliorum salus propter ipsos facta esset nisi si eadem habuissent. Nam omnia quæ pro illis dicit, frigida (ut aiunt) gratia tribuere videtur: quemadmodum ægrotantibus frequenter faciunt medici. Licet enim maxima parte, inquit, damno affectis iis qui salvi fiunt nihilominus salus ipsorum reconciliatio mundi efficitur. **355** hominumque inimicitia quæ adversus Deum erit, dissolvitur, quid existimare oportet, ubi illa quoque pars, nempe Judæi, assumpta fuerit, et iis qui salvi fiunt addita? — Quid igitur est assumptio ipsorum sive additamentum nisi magnæ divitiarum nisi perfectum integrumque gaudium, quale erit in perfecta communique vita ac resurrectione ex mortuis. « Nisi vita ex mortuis? » Si hoc, inquit, quæ erit assumptio ipsorum, nisi ut dicamus quod ipsos peccatis mortuos, vivificat qui assumit nempe Deus? « Quod si primitivæ sanctæ » Hoc ad astruendum est quod omnino salvabuntur Judæi: idque confirmat dupli-

Τὰ μέντοι Ἰουδαίους ἐκ πίστεως. « Ἐπὶ πως παραζηλώσω μου. » Ἐφ' ὀνεικίας Ἰουδαϊκῆς! οὐκ εἶπε, Πείσο, ἀλλὰ, « Παραζηλώσω, » ὡς ἄλλως πεισθησομένων, εἰ μὴ ἐξ ἐπιτάσεως τινος. « Τὴν σάρκα. » Ἄνω μὲν συγγεγεῖς αὐτοῦς καὶ ἀδελφοῦς καλεῖ. νῦν δὲ, « σάρκα, » πλεον αὐτοῦς οἰκιοῦμενος. « Τινὰς ἐξ αὐτῶν. » Οὐδὲ οὕτως πάντας, ἀλλὰ τινας, οὕτως αὐτῶν ἦξει τὸ μονόνομ. — [ΦΩΤ.] Τὸ, « Ἐπὶ γὰρ ἡ ἀποβολὴ αὐτῶν, » καὶ ἐξ ἧς, ἡ ἐπανάληψις ἐστὶ τοῦ, « Εἰ δὲ τὸ παράπτωμα αὐτῶν, » ὡς καὶ προείπομεν ἡ αἰτία τῆς σπουδῆς Παύλου, τῆς περὶ τὸ σωθῆναι αὐτοῦς. Ὡς ἂν εἴ τις ἔλεγε· Τί σπεύδεις, Παῦλε, ὑπὲρ τῶν Ἰουδαίων; τί λέγων, « Ἐπὶ πως παραζηλώσω τὴν σάρκα μου, καὶ σώσω τινὰς ἐξ αὐτῶν; » Τί ἐστὶν ὁ τοσοῦτος ἀγὼν; Ναί, φησί, προσήκει μοι σπεύδειν, καὶ ἀγωνίζεσθαι. « Εἰ γὰρ ἡ ἀποβολὴ αὐτῶν, » καὶ ἐξ ἧς· τουτέστιν, Εἰ καὶ τούτων ἕλε·πόντων, ὁμοῦ κατὰλλάγη ὁ Θεὸς τῷ κόσμῳ, καὶ τὸ μεσότοιγον ἔβη τῆς παλαιᾶς ἔχθρας, τί οὐκ ἂν γένοιτο χρηστὸν καὶ ὑπερβαύμαστον, καὶ τούτων σωθέντων καὶ προστεθέντων; « Κατὰλλαγὴ κόσμου. » Ἐπειδὴ πάλιν αὐτῶν κερύψατο, πάλιν αὐτοῦς ἐπαινεῖ, τὰ αὐτὰ τοῖς ἄνω λέγων. Εἰ γὰρ, φησὶν, ἡ πρόσκρουσις αὐτῶν πρόσφασις γέγονε σωτηρίας τῷ κόσμῳ, τί ἂν εἴποι τις ἔτι· ἴαν προσληθῶσι παρὰ Θεοῦ; Τί μὲν οὖν ἕτερον, φησὶν, εἰ μὴ ἀνάστασις νεκρῶν; Ἄλλ' ὥσπερ ἡ ἀνάστασις οὐ διὰ τὴν πρόσληψιν αὐτῶν ἔσται, οὕτως οὐδὲ ἡ σωτηρία τῶν ἐθνῶν γένοιτο δι' αὐτοῦς. Ἀλλὰ λόγος αὐτοῖς χορῆται εἰς τὸ προτρέψασθαι. — Ἄλλως. Εἰ ὀργίζομενος αὐτοῖς, φησὶν, ὁ Θεὸς τοιαῦτα ἐχαρίτατο ἑτέροις, καὶ τοὺς ἔχθρους, φίλους ἐποίησεν, ὅταν αὐτοῦς προσληθῶσι, τί οὐκ ἂν χαριεῖται; Ζωὴ γὰρ ἐκ νεκρῶν τότε ἔσται, τουτέστιν ἀπειρα ἀγαθὰ. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ διὰ τῆς ζωῆς. « Ἀμὲν δὲ αἰνίτταται τὴν βαρύτερον, ὅτι ὥσπερ ἡ ἐκ νεκρῶν ἀνάστασις οὐ διὰ τοὺς Ἰουδαίους ἔσται, οὕτως οὐδὲ ἄλλων σωτηρία δι' αὐτοῦς εἰ μὴ ἐκείνοι πιστὴν ἔχουσι. Ἄ γὰρ ἅπαντα δοκεῖ λέγειν ὑπὲρ αὐτῶν, ψυχρὴν ἄριν χαριζόμενος λέγει, ὡς καὶ ἱεροὶ πολλὰς ποιῶσι τοῖς κάμνουσι. — [ΦΩΤ.] Εἰ γὰρ καὶ μὴ γένοιτο μέριμνα, φησὶ, ζητιομένων τῶν σωζομένων, ὁμοῦ ἡ σωτηρία αὐτῶν κατὰλλαγὴ γίνεται κόσμου, καὶ ἡ ἔχθρα ἡ πρὸς τὸν Θεὸν δαλύεται τῶν ἀνθρώπων, τί γὰρ λογίζεσθαι, ἐπειδὴ ἂν καὶ αὐτὸ τὸ μέρος, ὅπερ ἐστὶν οἱ Ἰουδαῖοι, προσληθῶσι καὶ προστεθῶσι τοῖς σωζομένοις; — [ΟΙΚΟΥΜ.] Τίς οὖν ἐστὶν ἡ πρόσληψις αὐτῶν καὶ ἡ προσθήκη, εἰ μὴ μέγας πλοῦτος, εἰ μὴ πλεῖα καὶ ὀλίκλητος χαρὰ, ὡς ἐπὶ τειλεῖ κοινωνῆ ζωῆ καὶ ἀναβιώσει ἐκ νεκρῶν; « Εἰ μὴ ζωὴ ἐκ νεκρῶν. » Εἰ τοῦτο, φησὶ, τί ἐστὶν ἡ πρόσληψις αὐτῶν, εἰ μὴ ἵνα εἴπωμεν ὅτι ἀποθνήσκοντες αὐτοῦς τῆς ἀμαρτίας, ζωοποιεῖ ὁ πνευματικῶν Θεός; « Εἰ δὲ ἡ ἀπὸρχὴ ἀγία. » — [ΦΩΤ.] Τοῦτο ἐπικατασκευατικόν, ὅτι πάντως εἰνπερ θείωσι, σωτήρονται οἱ Ἰουδαῖοι. Καὶ κατασκευάζει αὐτὸ δειχῶς. Ἡρώτων μὲν ἐκ τῆς ἀκολουθίας, ὁ δεύτερον δὲ ἀπορίαν πρὸς τοῦτο φερομένην, πολλαχῶς, ἐπιλύμενος. Ἀπαρχὴν δὲ καὶ ῥίζαν καλεῖ τοῦ ἐμφατῶν τὸν Ἀβραάμ· φῶμα δὲ καὶ κλάδος, τοὺς δὲ

ἰσους αὐτοῦ πιστεύσαντας. « Καὶ τὸ φῶραμα. » Ἄν σὺν τῇ ἀπαρχῇ καὶ τῇ ρίζῃ. ἀνάγκη εἶναι τὸ φῶραμα καὶ τοὺς κλάδους, οἱ δὲ Ἰουδαῖοι ἦγοι, ἄρα καὶ τῆς συγγενείας ἐξέπεσον τοῦ ἄμ. — [ΟΙΚΟΓΜ] Ἦ δὲ αὐτοὺς ἁγίου καλεῖ, ἔπει εἰς τὴν πίστιν, ὡς εἰ εἶπεν. Ἐπιτρέθει οἱ καὶ πρόγονοι, τὸ θίλειν ὑμῖν λείπει μόνον.

s, Judæi vero non sunt sancti, utique etiam a cognatione Abraham exciderunt. — Vel quia eos vocat, hortatur ad fidem, ac si diceret: Apti estis ac convenientes, solum velle vobis

δὲ τινες τῶν κλάδων ἐξεκλάσθησαν, οὐ δὲ λαῖος ὧν ἐνεκεντρίσθη ἐν αὐτοῖς, καὶ συγνός τῆς ρίζης καὶ τῆς πιότητος τῆς ἑλαιας, μὴ κατακαυθῶ τῶν κλάδων. Εἰ δὲ κατακαυθῶ, οὐδὲ τὴν ρίζαν βλαστῆσαι, ἀλλ' ἡ σὲ. Ἐρεῖς οὖν. Ἐξεκλάσθησαν κλάδοι ἵνα ἔγκεντρισθῶ; Καλῶς τῇ ἀπιστίᾳ ἐξεκλάσθη, οὐδὲ τῇ πίστει ἔστηκε. Μὴ ὑψηλοῦ, ἀλλὰ φοβοῦ. Εἰ γὰρ ὁ θεὸς τῶν κατὰ κλάδων οὐκ ἐρείτατο, μὴ πως οὐδὲ σοῦται.

Ἰ δὲ τινες τῶν κλάδων. « Ὁλιγοτῆτος σήμεν. τίθεικε λέγειν παραμυθούμενος αὐτοὺς, ἔπει ἡλοῖ, ὅτι ὀλίγοι ἐσώθησαν ὡς ὅταν λείπει. » Τὸ εἶμα σωθήσεται. — « Ἐξεκλάσθησαν τῇ ἴσ. Σὺ δὲ ἁγροῦλαῖος ὧν. » ἵσον δὲ δίκουσαν εἰς τοὺς ἐξ ἔθνων, τσοῦτον πλέον παρακνίζεις. Εἰπὼν δὲ, « Ἐνεκεντρίσθη, » δείκνυσιν διαφοροσίαν αὐτοῖς ρίζῃ ἐραστῆκότας τοὺς ἐξ ἄρα οὐ παρακνίζοντος τὰ ῥήματα; « Συγνός τῆς ρίζης. » Τοῦτο ταλαιπωρία Ἰουδαίων, ὡς κατὰ μηδὲν διαφέροντας. κοινωνοὺς τῆς οὐσίας αὐτοῖς γενέσθαι ρίζης, αὐτοὺς δὲ ἐξῆσαι. « Μὴ κατακαυθῶ τῶν κλάδων. » Δείκνυσιν ἵσαν εὐτέλειαν τῶν Ἰουδαίων. (Ὁ γὰρ εἶπε, ὡ, ἀλλὰ, κατακαυθῶ, ὅπερ ἐπὶ τῶν χαμαὶ καίνετα. Εἶτα καὶ παραδάκει αὐτοὺς, δείκνυς ἵσως ἀξία συμβεβηκέναι τοῖς ἔθνεσιν ἐκ τῆς ὡς, εἰ καὶ μὴ προσήκει καυθῆσθαι, φησίν. οὐ τὴν ρίζαν βλαστῆσαι, ἀλλ' ἡ ρίζα σὲ. » τί τοῦτο πρὸς τοὺς ἐκκλασθέντας κλάδους; Εἰ μὲν γὰρ τῆς ρίζης κατακαυθώμεν, εἶχε τοῦτο εἰ δὲ τὴν ρίζαν ὡς ἁγίαν προσκυνῶν, τί τοὺς ἐκπεσόντας κλάδους, εἰ βλαστῆζομαι ὑπὸ ἰζῆς; ἀλλὰ βούλεται σκιάν αὐτοῖς ἐξυρεῖν εὐθίας, ἵνα μὴ τῇ περισσοτέρῃ λύπῃ καταπο, ἀλλ' ἀνανήψωσιν ὡς ὑπολειμμένης σωτη, ἀλλ' ἀνανήψωσιν ὡς ὑπολειμμένης σωτη, ἀλλ' ἀνανήψωσιν ὡς ὑπολειμμένης σωτη. Εἰρεῖς οὖν, « Ἐξεκλάσθησαν κλάδοι. » Ἐσχηματίζεται ὁ λόγος ὡς τῶν ἔθνων λεγόντων. Καὶ διατί συχνομαι, τοιοῦτων μοι, φησίν, ὑπαρξάντων ὧν; (Ὡτοι ἐξεκλάσθησαν, καὶ ἐγὼ ἐνεκεντρίκαὶ κληρονομία γέγονα τῆς τῶν πατέρων ἀπόδητος, καὶ τῶν ἐκείνων δοθεισῶν ἐπαγγελιῶν ὁ ἐγὼ καὶ κατ' οὐδὲν προσήκων ἀποκλίω. Ἐκ εἰπέτω, « Καλῶς, » συναίνει τοῖς ἔθνεσιν, ὡς εἰρηκόσω. « Τῇ ἀπιστίᾳ ἐξεκλάσθησαν. » τὸ σφοδρὸν τοῦ Ἀποστόλου, ἐν τῷ δοκεῖν τῶν Ἰουδαίων ποιεσθαι λόγον, πλέον αὐτοὺς ἐπιτρέψαι κατακόπτει. « Σὺ δὲ τῇ ἀπιστίᾳ ἔστηκε. »

citer : primum quidem ex consequentia : secundo vero eam quæ ad hoc affertur difficultatem frequentat dissolvens. Primitias autem et radicem vocati ipsum Abraham : conspersionem vero et ramos, eos qui ex ejus genere crediderunt. « Et conspersio. » Si ergo cum primitiis et radice simul necesse est et conspersionem sanctam esse ac

XI, 17-21. Quod si nonnulli rami defracti sunt, tu autem cum oleaster esses, insitus fuisti illis, et consors radicis ac pinguedinis oleæ factus es, ne glorieris adversus ramos. Quod si contra gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te. Dices itaque : Defracti sunt rami ut ego insererer. Bene, propter incredulitatem defracti sunt, tu vero fide stetitisti. Ne efferearis animo, sed time. Nam si Deus naturalibus ramis non pepercit, ne quomodo fiat ut nec tibi pareat.

« Quod si nonnulli rami. » Consolando eos posuit vocem quæ paucitatem significaret : cum superius indicaverit paucos salvos fieri ut quando dicit : « Reliquiæ salvæ sient. » — « Defracti sunt ex incredulitate Tu autem cum oleaster esses » Quanto abjectiores ostendit illos qui ex gentibus erant, tanto acrius eos pungit Dum vero dicit : « Insitus es, » ostendit in radicem ab ipsis differentem magisque præcellentem insitos fuisse eos qui ex gentibus erant : itaque mordentis ac perstringentis verba sunt. « Et consors radicis. » Hoc ad miseriam pertinet Judæorum, 256 illos qui in nullo ipsos præcellerent, consortes factos esse radicem se præcellentioris ipsos vero repulsos esse. « Ne glorieris adversus ramos. » Magnam ostendit dejectionem Judæorum Neque enim dixit καυχῶ glorieris, sed per compositum κατακαυθῶ contra glorieris, qualiter adversus eos fieri solet qui humi jacent. Deinde etiam latenter eos mordet ostendens quæ gloratione digna sunt contigisse gentibus ex fide : quanquam non convenit, inquit, gloriarī. « Non tu radicem portas, sed radix te. » Et quid hoc ad defractos ramos? Nihil. Nam si adversus radicem gloriarer, id locum haberet : si vero radicem tanquam sanctam adoro, qui ad ramos qui exciderunt si portor a radice? sed vult Apostolus vel umbram ipsis invenire consolationis, ne nimia tristitia absorbeantur, sed respiscat tanquam relicta ipsis salute. Dices itaque : « Defracti sunt rami. » Effictus est sermo ac si gentes dicerent. Et quare non gloriabor cum tanta mihi accesserint bona? Illi defracti sunt, ego insitus sum hæresque gloriæ patrum factus sum : ac promissionibus quæ illis datæ erant, ego peregrinus et in nullo cognatus fruor. Ex eo autem quod ait, « Bene, » gentes collaudat, eis que assentitur tanquam vera dicentibus. « propter incredulitatem defracti sunt » Vide Apostoli sapientiam. Cum pro Judæis sermonem facere vi-

detur, amplius eos conterit ac contundit. Tu vero fide stetitisti. » Causam abjectionis illorum nostræque assumptionis refert ad fidem in Christum. « Nam si Deus naturalibus ramis non pepercit. » Vult illorum calamitatem commiserando augere, per modum objugationis gentium. « Ne quomodo fiat ut nec tibi parcat. » Seimonis asperitatem ac duritiam hæsitantia tollit.

XI, 22-24 *Vide igitur bonitatem ac severitatem Dei : in eos quidem qui ceciderunt, severitatem : in te vero bonitatem, si permanseris. Alicui et tu excideris. Et illi rursum si non permanserint in incredulitate, inserentur. Potens enim est Deus iterum inserere illis. Nam si tu ex naturali excisus fuisti oleastro et propter naturam insitus fuisti in bonam oleam: quanto magis hi qui secundum naturam sunt, inserentur propriæ oleæ.*

357 Ad Deum ejusque gratiam totum refert negotium. Neque enim ait : Vide quantum laboris habuisti bonorumque operum. « Si permanseris in bonitate. » Si digna Dei benignitate operatus fueris : neque enim sola tibi fide opus est. « Severitatem autem Dei. » Quod tibi non pepercerit, eo quod patrum virtute indignos ipsos invenerit. « Alioqui et tu excideris. » Neque enim tibi bona, neque illis mala sunt immutabilia. « Et illi si non permanserint. » Siquidem Deus ipsos non amputavit, sed ipsi se ipsos. « Potens enim est Deus. » Probabilitatem addit seimoni ex divina potentia : Potens, inquit, est Deus. « Nam si tu ex naturali excisus fuisti oleastro. » Causam reddit quod si modo voluerint inseri possint. Nam si fides, inquit, ea quæ præter naturam erant effecit, quanto magis ea quæ sunt secundum naturam ? « Inserentur propriæ oleæ ? » Ne quis Judæum majus quiddam habere existimaret, de ethnicis audiens dici præter naturam, et : Insitus fuisti, ponit etiam simile de Judæis, dicens, « Inserentur, » ut dignitatis æqualitatem ostendat, quodque nihil illis excellentiæ sit ab eo quod ex bona sint olea, quandoquidem et illis semel opus sit inseri. Cum autem audieris dicentem Paulum secundum naturam considera quid verisimile sit ac consequens: puta verisimile erat ut filius sancti patris Abraham sanctus esset. Quemadmodum rursum cum ait : « Præter naturam hoc est, » cum non sit consentaneum, sed in consequens ut filius scelesti Græci sanctus sit.

XI, 25-27. *Non enim volo vos ignorare, fratres, mysterium hoc: ut ne sitis apud vos ipsos elati animo, quod cæcitas ex parte accidit Israel, donec plenitudo gentium intraverit, et sic omnis Israel salvus erit, sicut scriptum est: Veniet ex Sion qui liberet et avertat impietatem a Jacob. Et hoc illis a me testamentum, cum abstulero peccata eorum.*

« Nolo vos ignorare mysterium. » Quod a vobis, inquit, ignoratur. « Apud vos ipsos elati animo, » Siquidem ob ignorantiam firmum habebat proprium consilium : « Quod cæcitas. » Ne autem

Τὴν ἀλιαν τῆς τε ἐκείνων ἀποβολῆς καὶ τῆς ἡμῶν προσλήψεως, τὴν εἰς Χριστὸν λέγει πίστιν. « Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς τῶν κατὰ οὐρανὸν κλάδων οὐκ ἐφείσατο. » Θέλει αὐτῶν ἐκτραχηθῆναι τὴν συμφωνίαν, ἐν τάξει ἐπιτιμῆσεως τῶν ἰθῶν. « Μήπως οὐδὲ σὺ φείσῃται. » Περιαιρεῖ τοῦ λόγου τὸ φορτικὸν τῆ ἀμβολίᾳ.

Ἴδε οὖν χρηστοτητα καὶ ἀποτομίαν Θεοῦ. Ἐπὶ μὲν τοὺς πεινῶντας, ἀποτομίαν, ἐπὶ δὲ σὲ χρηστότητα, ἐν ἐπιμείνῃς τῇ χρηστότητι. Ἐπει καὶ σὺ ἐκκοπήσῃ. Καὶ ἐκεῖνοι δὲ ἐὰν μὴ ἐπιμείνωσι τῇ ἀπιστίᾳ, ἐγκεντρισησονται. Δυνατὸς γὰρ ὁ Θεὸς ἐστὶ πάλιν ἐγκεντρίσαι αὐτούς. Εἰ γὰρ σὺ ἐκ τῆς κατὰ φύσιν ἐξέκοπτης ἀγριελίου, καὶ παρὰ φύσιν ἐγκεντρίσθης εἰς καλλιέλιον, πόσῳ μᾶλλον οὗτοι: οἱ κατὰ φύσιν ἐγκεντρίσθῃσονται τῇ ἰδίᾳ ἐλαίᾳ!

Ἐπὶ τὸν Θεὸν ἄγει τὸ πρῶτον, καὶ τὴν οὐτοῦ χάριν· οὐδὲ γὰρ λέγει, Ἴδε πόσον ἔσῃς πόνον καὶ κατασθώμικτα. « Ἐὰν ἐπιμείνῃς τῇ χρηστότητι. » Ἐὰν ἀξία πράττης τῆς τοῦ Θεοῦ φιλοφρονησῆς οὐ γὰρ πεινῶς σοι δεῖ μόνης, φησὶν. « Ἀποτομίαν δὲ Θεοῦ. » Τὸ μὴ φείσασθαι αὐτῶν, διὰ τὸ ἀνοξίους αὐτούς εὐρηκέναι τῆς τῶν πατέρων ἀρετῆς. « Ἐπει καὶ σὺ ἐκκοπήσῃ. » Οὕτε γὰρ σοὶ τὰ ἀγαθὰ, οὕτε ἐκεῖνοις τὰ κακὰ ἀμετάβλητα. « Καὶ ἐκεῖνοι: δὲ ἐὰν μὴ ἐπιμείνωσι. » Οὐ γὰρ ὁ Θεὸς αὐτούς ἐξέκοψεν, ἀλλ' αὐτοὶ ἑαυτούς. « Δυνατὸς γὰρ ὁ Θεὸς ἐστὶ. » Τὸ πιθανὸν τῷ λόγῳ ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως περιποιεῖ, Δύναται ὁ Θεός. « Εἰ γὰρ σὺ ἐκ τῆς κατὰ φύσιν ἐξέκοπτης ἀγριελίου. » Καὶ λογισμὸν ἀποδίδωσι τοῦ δύνασθαι αὐτούς θελήσαντας ἐγκεντρίσθῃναι. Εἰ γὰρ, φησὶ, τὰ παρὰ φύσιν ἢ πίστις ἐποίησε, πόσῳ μᾶλλον τὰ κατὰ φύσιν! « Ἐγκεντρίσθῃσονται τῇ ἰδίᾳ ἐλαίᾳ. » Ἴνα μὴ τις πλέον τι τὸν Ἰουδαῖον ἔχειν νομῆσθαι ἐν τῷ ἀκούειν περὶ τῶν ἰθῶν παρὰ φύσιν, καὶ Ἐγκεντρίσθης, τίθησι καὶ περὶ τῶν Ἰουδαίων τὸ, « Ἐγκεντρίσθῃσιν, » ἵνα ἰσοτιμίαν δεῖξῃ καὶ ὅτι οὐδὲν αὐτοῖς πλέον ἐκ τοῦ εἶναι ἐκ τῆς καλλιελίου, ἀπαξ ὑπερέμεινος καὶ οὐτοῖς τοῦ ἐγκεντρίσθῃναι. Ὅταν δὲ ἀκούῃς τοῦ Παύλου τὸ κατὰ φύσιν λέγοντος, τὸ εἰκὸς νόει καὶ τὸ ἀκόλουθον. Οἷον εἰκὸς ἦν τὸ τέκνον τοῦ ἁγίου Ἀβραάμ, ἅγιον εἶναι. Ὅσπερ αὐτὸ, « παρὰ φύσιν, » ἀνεῖ: τοῦ, ἀπεικὸς καὶ ἀνακόλουθον, τὸ τέκνον τοῦ μιαινοῦ Ἑλλήνου, ἁγίον γενέσθαι.

Οὐ γὰρ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, τὸ μυστήριον τοῦτο, ἵνα μὴ ἦτε παρ' ἑαυτοῖς φρόνιμοι, ὅτι πῶρωσις ἀπὸ μέρους τῷ Ἰσραὴλ γέγονεν, ἄχρις οὗ τοῦ πλήρωμα τῶν ἰθῶν εἰσέλθῃ. Καὶ οὕτως πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται, καθὼς γέγραπται: Ἦξει ἐκ Σιών ὁ βυβόμενος καὶ ἀποστρέψει ἀπειθείας ἀπὸ Ἰερουσόλ. Καὶ αὕτη αὐτοῖς ἡ παρ' ἐμοῦ διαθήκη, ὅταν ἀφῆλωμαι τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν.

« Οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν τὸ μυστήριον. » Τὸ παρ' ὑμῶν, φησὶν, ἀγνοούμενον. « Παρ' ἑαυτοῖς φρόνιμοι. » Τῷ γὰρ ἀγνοεῖν, τὴν ἰδίαν ἐκύρου βουλήν. « Ὅτι πῶρωσις. — [ΓΕΝΝΑΔ.] Ὡς ἂν δὲ, φησὶ, μὴ μέγα

τι και θαυμάσιον ὑπονοήτε περὶ ἐαυτῶν, ἀπατώμε-
νοι ὡς ὄντες ὑπὲρ τοὺς ἄλλους ὑμεῖς συνετοί, μάλιστα
συντόμως μὴ τήριον φρικωδέστατον, ἄρατον τοῦ Θεοῦ
τὴν περὶ πάντας πρόνοιαν ὑποφθίνον τῶν Ἰσραηλι-
τῶν, πλὴν τῆς ἐκλείψεως (τὸ γὰρ, « Ἀπὸ μέρους, »
τοῦτό φησι), πωρωθόντων καὶ τὴν σωτηρίαν ἀπωθο-
μένων ἐκείνων, ἐφ' ὑμᾶς μετνεγκε ταύτην ὁ Θεός.
Ἐξποιθόντων μέντοι πάντων ὑμῶν, κἀκείνου αὐθι-
ῆ χάρις ἅπαντας περιλήψεται. Μαρτυρεῖ γὰρ αὐτὸ
τοῦτο καὶ τὸ τοῦ Ἰσραὴλ λόγον Γραφικόν. « Ἀπὸ μέ-
ρους. » Οὐκ ἐξ ὀλοκλήρου, φησί. Καὶ γὰρ ἦσαν καὶ ἐξ
Ἰουδαίων ἀμύθητοι πιστεύσαντες, καὶ πιστεύειν μέλ-
λοντες. « Τὸ πλῆρωμα τῶν ἔθνῶν. » Πλήρωμα τῶν ἔθνῶν
φησι πάντας τοὺς ἐξ ἔθνῶν πιστεύειν μέλλοντας. « Ὅταν
τοιγαροῦν πάντες εἰσελθῶσιν εἰς τὴν πίστιν, τότε καὶ
ὁ Ἰσραὴλ πιστεύσας σωθήσεται. Ἰσραὴλ δὲ φησι,
τοὺς ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ ἀπομεινυκότας. « Ὅτι θί-
σεις γὰρ αὐτοὺς, φησί, νῦτον καὶ ἐν τοῖς περιλοι-
ποις, τουτέστι, καταλοιποῖς, ἰτοιμάσεις τὸ πρόσ-
ωπον αὐτῶν. » Καὶ οὕτως πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται.
ἀντὶ τοῦ, οἱ πλείονες τουτέστιν, ἀποστρέψει μὲν ἐξ
ἀμαρτιῶν, ἐπιστρέψει δὲ πρὸς αὐτόν. « Ἦξει ἐξ
Σιών. » Τὸν Ἰσραὴλ πάλιν ἐστίγει βοῶντες, ὅτι ἤξει
ἐκ Σιών ὁ δυνάμενος σώσει, καὶ καθαρῖσι: τὰς ἀμαρ-
τίας τῶν Ἰσραηλιτῶν. καὶ πότε ταῦτα ἔσται; « Ὅταν
ἀφέλωμαι τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν. Τοῦτό ἐστιν ἡ δ.α.
θήκη, ὅσον σημεῖον, ὅταν τῆς διὰ τοῦ βαπτίσματος
ἀφέσεως καταξιώσω. Ἔμπερ ἐπεὶ οὕτω ταύτης ἐτο-
χον (πεπώρωνται γὰρ), ὑστερον μέλλει γενέσθαι
τοῦτο. « Καὶ αὕτη αὐτοῖς. » Ἴνα μὴ τις εἰς τοὺς
ἥδη πεπιστευκότας ἐξ Ἰουδαίων νομίση τὴν Γραφὴν
ἀρμαζεῖν, λέγει σημεῖον δι' οὗ δείκνυται, ὅτι μέλλει
ἡ προφητεία. Ἐποῦν τοῦτο; « Ὅταν ἀφέλωμαι τὰς
ἀμαρτίας αὐτῶν. » Εἰ οὖν μὴπω ἀφέλετο, ἄρα
μέλλει ἡ Γραφή. Ὅθεν ἐπάγει (Ἀμεταμέλητα γὰρ
τὰ χαρίσματα τοῦ Θεοῦ). « Ὅταν ἀφέλωμαι. » Τότε,
φησὶν, ἐκδοθήσεται ἡ ἐπαγγελία τοῦ Θεοῦ.

Κατὰ μὲν τὸ Εὐαγγέλιον, ἐχθροὶ δι' ὑμᾶς, κατὰ
δὲ τὴν ἐκλογὴν, ἀγαπητοὶ διὰ τοὺς πατέρας.
Ἀμεταμέλητα γὰρ τὰ χαρίσματα καὶ ἡ κλήσις
τοῦ Θεοῦ. Ἐμπὲρ γὰρ καὶ ὑμεῖς ποτὲ ἠπειθήσατε
τῷ Θεῷ, νῦν δὲ ἠλεήθητε τῇ τοῦτων ἀπειθείᾳ.
οὕτως καὶ οὗτοι νῦν, ἠπειθήσαν τῷ ὑμετέρῳ ἔλεει,
Ἴνα καὶ αὐτοὶ ἠλεηθῶσι.

Ὅσον μὲν, φησὶν, ἦκεν εἰς τὸ Εὐαγγέλιον δι'
ὑμᾶς τοὺς ἐξ ἔθνῶν, ἐχθροὶ εἰσιν οἱ Ἰουδαῖοι. Ἰῶς;
Ἰμῶν γὰρ τὴν πίστιν εὐαγγελισθέντων, φιλωνικότα-
ροι γενόμενοι, ἀπεκρίθησαν τῆς πίστεως. « Ἐχθροὶ δι'
ὑμᾶς. » — [Φ.Μ.Τ.] Ἐχθροὶ γέγοναν Ἰουδαῖοι διὰ τοὺς
ἐξ ἔθνῶν πεπιστευκότας, ὡς ἀνωτέρω ἔλεγεν, « Ἐφ'
ὅσον μὲν εἰμι ἐγὼ ἔθνῶν ἀπόστολος, τὴν δικονόμιαν
μου δεξάξω. » Διὰ τὴν φησὶν; « Εἴ πως περὶ ζήλωτος
μου τὴν σαρκα. » Εἰ γὰρ διὰ τῆς πίστεως τῶν ἔθνῶν,
περὶ ζήλωτος καὶ μισούνται οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ πιστοὶ
γίνονται, πῶς δι' αὐτοὺς ἐχθροὶ γίνονται πάλιν τῆς
πίστεως καὶ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ; Ἀλλὰ πρῶτόν φημεν ὅτι

decepti, quasi cæteris sapientiores essetis :
discite breviter horrendum omnino mysterium
quod ineffabilem ostendit circa omnes Dei provi-
dentiam : **358** nempe quod Israelitis, præter ele-
ctionem (nam hoc est, quod ait. « Ex parte »)
excæcatis. ipsisque salutem repellentibus, ad vos
eam transtulit Deus. Ubi autem vos adoplati fue-
ritis rursus omnes quoque illos gratia assumet.
Nam hoc ipsum quoque attestatur manifestum Isaiæ
oraculum. « Ex parte. » Non ex toto, inquit. Si-
quidem nonnulli ex Judæis venerandi erant qui
crediderant et qui in posterum credituri erant :
« Plenitudo gentium. » Plenitudinem gentium dicit
omnes qui ex gentibus erant credituri. Ubi igitur
omnes ingressi fueritis ad fidem, tunc etiam Israel
credendo salvus erit Israel autem vocat eos qui in
Judaismo permauserant. « Nam pones, inquit, eos
tergum, et inter reliquos (ponitur enim περιλοιποῖς
pro καταλοιποῖς) parabis faciem illorum ⁴⁹. » — « Et
sic omnis Israel salvus erit : » id est, plures aver-
tentur quidem a peccatis et convertentur ad ipsum.
« Venit ex Sion. » Isaiam rursus inducit claman-
tem, quod veniet ex Sion qui salvare possit : et
purgabit peccata Israelitarum. Et quando hæc
erunt? Cum abstulero peccata eorum. Hoc est
testamentum. veluti signum, cum diuos duxero
remissione que fit per baptismum. Itaque quia hoc
nondum sunt assecuti, siquidem adhuc excæcati
sunt, in posterum hoc futurum est. « Et hoc illis. »
Ne quis existimet Scripturam Judæis qui jam
crediderant, aptari, signum ponit quo ostenditur
de futuro esse prophetia. Quodname est illud? « Cum
abstulero peccata eorum. » Si ergo nondum abstu-
lit, utique complenda est adhuc Scriptura. Unde
subjunxit (Nam pænitudine vacant dona Dei): « Cum
abstulero. » Tunc, inquit, continget promissio Dei.

XI, 28 31. *Secundum Evangelium quidem, inimici
propter vos : secundum electionem autem, dilecti,
propter patres. Nam pænitudine vacant dona et vo-
catio Dei. Quemadmodum enim et vos aliquando in-
creduli fuistis Deo, nunc autem misericordiam con-
secuti estis per illorum incredulitatem : sic et isti
nunc increduli facti sunt in vestri misericordiam,
quo etiam ipsi misericordiam consequantur.*

359 Quantum, inquit, ad Evangelium attinet,
propter vos qui estis e gentibus, inimici sunt Judæi.
Quo nam modo? Cum enim vobis annuntiatum sit
Evangelium, facti magis protervi, a fide resilierunt.
« Inimici propter vos. » Inimici facti sunt Judæi
propter eos qui ex gentibus crediderant, sicut an-
tea dixit : « Quatenus quidem sum gentium Apo-
stolus, ministerium meum glorificabo. » Quare?
« Si quomodo, inquit, æmulandum provocem
carnein meam. » Nam si per fidem gentium, ad
æmulandum provocantur et imitantur. Judæi
suntque fideles : quomodo propter eos inimici e di-

⁴⁹ Psal. xx, 13.

verso sunt fidei ac Evangelii? Verum dicimus primum quod non dixerit, per fidem eorum qui ex gentibus erant Judæos ad æmulandum provocari et laudarentur. Gloria enim et laus gentium instigatura erat illos et ad æmulationem ac imitationem provocatura Non sunt itaque contraria ad se invicem quæ dicta sunt. Secundo autem: Neque enuntiative dixit quod ad æmulandum provocabantur Judæi, sed ambigue vacillans, ait enim: « Si quomodo ad æmulandum provochem carnem meam: » ac si dicat: « Forsitan » vel fortassis flet. Quamvis etiam dixisset per illorum fidem, et non per gloriam et laudes ad æmulandum provocari Judæos, neque ita sermo sibi pugnaret. Etenim per hoc quod ait: « Inimici propter vos, » incredulitatem dicit Judæorum et causam propter quam vehementius odio haberent fidem. Per illud autem, « Si quomodo ad æmulandum provochem carnem meam, » suum studium ostendit animique promptitudinem quam habebat ut salvos faceret qui ex gentibus erant. Et præter ea quæ dicta sunt, neque ita pugnarent dicti sermones, etiamsi utrumque affirmando dixisset. Nihil enim velaret quosdam eorum qui credidissent instigatos fuisse gentium fide, ut æmularentur et crederent rursumque multos qui non crediderant indignatione et odio adversus eos qui et gentibus erant, duriores factos esse minusque credentes evangelicam prædicationi: veluti ipsis quoque rebus est videre Siquidem hi qui gentes imitantur, accedunt ad fidem et salvi sunt: qui vero his indignantur, vehementiores inimici fidei constituuntur. « Secundum electionem autem, » nempe quia patres eorum electi sunt a Deo, dilecti sunt.

« Propter Patres. » 360 Deinde quoniam in incredulitate permanserunt et ob hoc dilecti non sunt, secure loquens dicit: « Propter patres. » Ac si diceret: Quamquam ipsi propter incredulitatem dilecti non sint, tamen propter patres adiuvi diliguntur; unde et salutem recipiunt. « Et vocatio Dei. » Facta videlicet circa genus Judæorum. « Quemadmodum enim et vos aliquando increduli fuistis Deo. » Ostendit hic gentes primum vocatas fuisse, deinde quoniam non obedierunt, Judæos misericordiam consecutos, post hæc rursum ideam e diverso contingere. Quando quidem enim noluerunt Judæi credere, denuo vocatæ sunt gentes, et secundo vocatæ crediderunt: id tamen non ad Judæorum vergit ejectionem, sed ut ipsi quoque misericordiam consequantur. « Aliquando increduli fuistis. » Per hæc Judæos ad finem in Christum adhortatur: simulque bonam eis spem offert, ac omnem elevat pudorem. Ne pudore, inquit, confundaris, etsi incredulus fuisti ut accederes: neque desperes quod tardius accedas, sero licet adveniens misericordiam consequeris Etenim gentes etiam cum vocatæ essent primum incredulæ fuerunt at nunc crediderunt, neque pudore affectæ sunt ob priorum incredulitatem, neque ex tarditate

Α οὐκ ἔφη διὰ τῆς πίστεως τῶν ἐξ ἔθνῶν παραζηλοῦν καὶ μιμεῖσθαι τοὺς Ἰουδαίους, ἀλλὰ διὰ τὸ δοξάζεσθαι αὐτοὺς, διὰ τὸ ἐπαινεῖσθαι. Ἢ γὰρ δόξα καὶ ὁ ἔπαινος ὁ εἰς τοὺς ἐξ ἔθνῶν, ἀνερεθίσει αὐτοὺς καὶ εἰς ζῆλον καὶ μίμῃσιν παρακωλύσει, ὥστε οὐκ ἔναντία ἔστιν ἀλλήλοισ τὰ εἰρημένα. Δεύτερον δὲ, οὐδὲ κατὰ ἀπόφρονσιν ἔφη, ὅτι παραζηλώσουσιν οἱ Ἰουδαῖοι, ἀλλ' ἀμφοτέρωσ διστρέζων. « Ἢ πως γὰρ, σῆσι, παραζηλώσω μου τὴν σάρκα. » Ὅσον, Ἰσως, τάχα. Ὡστε εἰ καὶ διὰ τῆς αὐτῶν πίστεως, οὐχὶ οὐδὲ διὰ τῆς δόξης καὶ τῶν ἐπαινῶν ἔλεγε παραζηλοῦν τοὺς Ἰουδαίους, οὐδ' οὕτως ἐμάχετο. Διὰ μὲν γὰρ τοῦ εἰπεῖν, « Ἐχθροὶ δὲ ὑμᾶς, » τῶν Ἰουδαίων τὴν ἀπιστίαν λέγει, καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν σφοδρότερον ἀπεχθόνονται τῇ πίστει. Διὰ δὲ τοῦ, « Ἢ πως παραζηλώσω μου τὴν σάρκα, » τὴν ἰδίαν ἐνδείκνυται σπουδὴν καὶ προθυμίαν. Ἢ εἴπειν εἰς τὸ σῶσαι τοὺς ἐξ Ἰουδαίων. Καὶ χωρὶς δὲ τῶν εἰρημένων, οὐδ' οὕτως ἐμάχετο τὰ λεγόμενα, καὶ ἄμφοσ ἀποφαντικῶσ ἔρητο. Καὶ γὰρ οὐδὲν ἐκώλυε, τινὰς μὲν τῶν πεπιστευκότων ἀνερεθίσθαι τῇ πίστει τῶν ἔθνῶν, παραζηλώσαι καὶ πιστεῦσαι, καὶ τῶν μὴ πεπιστευκότων πάλιν πολλοὺς, ἀπεχθείσ καὶ μίσει ἀφ' ἑαυτῶν ἐξ ἔθνῶν, σκληροτέρους καὶ ἀπειθεστέρους γενέσθαι τῷ εὐαγγελικῷ κηρύγματι, ὡσ ἔστιν καὶ ἐπ' αὐτῶν ἰδεῖν τῶν πραγμάτων. Οἱ μὲν γὰρ μιμούμενοι τοὺς ἐξ ἔθνῶν, προσέρχονται θῆ πίστει καὶ σῶζονται: οἱ δὲ τούτοις ἀπεχθάνόμενοι, σφοδρότεροι ἔχθροὶ καὶ τῆς πίστεως καθίστανται. « Κατὰ δὲ τὴν ἐκλογὴν. » Κατὰ δὲ τὸ ἐκλελεῖχθαι τοὺς πατέρας αὐτῶν ὑπὸ Θεοῦ, ἀγαπητοὶ εἰσιν.

« Secundum electionem autem, »

« Διὰ τοὺς Πατέρας. » [ΟΙΚΟΥΜ.] Εἶτα ἐπειδὴ ἐναπομεινέσκει τῇ ἀπιστίσ, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ εἰσὶν ἀγαπητοὶ, ἀσφαλῶσ λαλῶν, φησί. « Διὰ τοὺς πατέρας, » ὡσ εἰ εἴπειν. Ἢ καὶ αὐτοὶ διὰ τῆς ἀπιστίας οὐκ ἀγαπητοὶ διὰ μὲντοι τοὺς πατέρας εἰσ ἀγαπῶνται, ὅθιν καὶ σωτηρίαν ἐκδέχονται. « Καὶ ἡ κλησίς τοῦ Θεοῦ. » Ἢ γενομένη, φησί, περὶ τὸ ἔθνος τῶν Ἰουδαίων. « Ὡσπερ γὰρ καὶ ὑμεῖς ποτε ἠπειθήσατε τῷ Θεῷ. » Δείκνυσιν ἐναυθῆσ τοὺς ἐξ ἔθνῶν πρότερον κεκλημένους, εἶτα ἐπειδὴ οὐχ ὑπήκουσαν, τοὺς Ἰουδαίους ἐλεγεθῆντας. Καὶ τὸ αὐτὸ πάλιν συμβᾶν μετὰ ταῦτα. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἠθέλησαν οἱ Ἰουδαῖοι πιστεῦσαι, πάλιν ἐκλήθη τὰ ἔθνη, καὶ κληθέντα, τὸ δεῦτερον ἐπίστευσαν, ἀλλ' οὐκ εἰς τὴν ἐκκελθῆν τῶν Ἰουδαίων τελευταῖ, ἀλλ' εἰς τὸ καὶ αὐτοὺς ἐλεγεθῆναι πάλιν. « Μετὲ ἠπειθήσατε. » — [ΦΩΤ.] Προσπεταὶ τοὺς Ἰουδαίους ἐπὶ τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν διὰ τούτων, καὶ ἅμα χρηστὰς αὐτοῖς ἐλπίδας ὑποτίθει, καὶ πᾶσαν αἰσχύνῃν ἀναιρεῖ. Μὴ ἀσχυνοῖς, φησί, καὶ ἠπειθήσατε προσελθεῖν, μηδ' ἀπελπίσης ὡσ βραδύτερον προσερχόμενος, τελεῖ καὶ ὁψὲ προσέων τοῦ εἰλεως. Καὶ γὰρ καὶ τὰ ἔθνη κληθέντα, ἠπεθήσαν πρότερον, ἀλλὰ νῦν ἐπίστευσαν, μήτε τῇ προτέραν, αἰσχυνόμεντα ἀπέθειαν, μήθ' ὑπὸ τῆς βραδυτέτος εἰς τὴν σωτηρίαν παρεμποδισθέντα. Μηδ' αὐτοὺς τοῖνον, ὡ Ἰουδαῖσ,

μητέ, αλοχυνθής, μήτε ἀπίπλοης. Ἀλλὰ πρόσελθε προθύμως τῇ πίστει, καὶ πάντως ἐλεηθήσῃ. Ἡ οὖν προτροπή, καὶ πικραίνεως τύπον ἐπέχει τὰ εἰρημμένα, ἢ καὶ προφητείας, πιστούμενα τῷ μέλλον, ἀπὸ τῆς τῶν ἐκδεδομένων παρθεσίως καὶ μαρτυρίας. Τὸ δὲ, « Ἐλεήθητε τῆ τούτων ἀπειθεῖα. » καὶ, « Ἐπειθήσαν τῷ ὑμετέρῳ ἔλεει, » φησὶν, οὐχ ὅτι ἡ ἀπειθεῖα τῶν Ἰουδαίων αἰτίαι γέγονε τοῦ ἐλεηθῆναι τὰ ἔθνη, οὐδ' ὅτι τὸ ἔλεος τῶν ἐθνῶν, ἀτίον γέγονε τῆς Ἰουδαίων ἀπειθείας, ἀλλὰ ταῦτά φησι, δεκνὺς καὶ διδάσκων, ὅτι ὁ Θεὸς οὐδέποτε διέλιπε τὸ αὐτοῦ ποιῶν, καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ πηγάζων. Κἄν γὰρ πάλαι μὲν ἠπειθεῖ τα ἔθνη, νῦν δὲ ἀπειθοῦσιν Ἰουδαῖοι, αὐτὸς ὁμοῦς εὐεργετῶν καὶ ἐλεῶν οὐ διαλιμπάνει. Καὶ ὄχλον ἐκ τοῦ καὶ τὸ ἐλεεῖσθαι τοὺς Ἰουδαίους ἀπειθοῦντων τῶν ἐθνῶν, καὶ νῦν ἐλεεῖσθαι τὰ ἔθνη, τῶν Ἰουδαίων ἀπειθοῦντων. Καὶ τὸ ἐτι σαφέστερον, ὅτι καὶ ἐτι τοὺς Ἰουδαίους κἄν ἠπειθήσαν ἐλεήσει. Ἀμα δὲ καὶ ἐνδειξίς ἐστι πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, ὅτι κἄν αὐτοὶ, φησὶν, ἐξίστητε τῆς πίστεως, μὴ νομίσητε ὅτι ἔλαττον τι ἔσχην ἢ πίστις. Ὡςπερ γὰρ πάλαι τῶν ἐθνῶν ἐξεστηκότων, οὐδὲν ἔλαττον ἔσχε τὰ τῆς εἰς Θεὸν θεραπείας οὕτως καὶ νῦν, ὑμῶν ἀποσχίζομένων σῆς πίστεως, οὐδὲν ἔλαττον τὰ τῆς πίστεως ἔξει. Ἐσχλημάτις δὲ πρὸς τοὺς ἐξ ἐθνῶν τὰ εἰρημμένα ἀνεπαχθιστέρον τὸν πρὸς Ἰουδαίους ἐλεγχον βουλόμενος ποιῆσθαι. Δυνατὸν δὲ, καὶ πρὸς τοὺς ἐξ ἐθνῶν ἐκλαθεῖν εἰρηθεῖσθαι ταῦτα, ὥστε μὴ μεγαλοφρονεῖν ὅτι ἐπίστευσαν. Ἐλεῖ γὰρ καὶ ὑμεῖς πεπιστεύκατε, καὶ οἱ ἀπειθήσαντες, φησὶν, ἐλεηθήσονται καὶ πιστεύουσιν.

nihil fidei detrahetur. Effinxit autem prædicta adversus gentes, graviozem reddere volens adversus Judæos reprehensionem. Possunt tamen etiam hæc adversus gentes intelligi esse dicta : ne ideo insollescant quod crediderint. Nam et vos, inquit, per miserationem Dei credidistis : et illi qui increduli facti sunt, misericordiam consequentur ac credent.

ullum passæ sunt impedimentum ad salutem. Igitur neque tui, ipse Judæe, erubescas, neque desperes, sed prompto animo ad fidem accede et omnino misericordiam consequeris. Quæ ergo dicta sunt aut exhortationis et admonitionis locum habebant, vel etiam prophetiæ, astruendo id quod futurum est ex comparatione et testimonio ejus quod jam præcessit. Quod autem dicit : « Misericordiam consecuti estis per illorum incredulitatem, » et, « Increduli facti sunt in vestri misericordiam, » non vult quod incredulitas Judæorum causa fuerit ut gentes misericordiam consequerentur, neque quod misericordia gentibus præstita, fuerit causa incredulitatis Judæorum : sed hæc dicit ostendens ac docens quod Deus nunquam prætermiserit facere quod suum est, suamque misericordiam scaturire. Quanquam enim olim gentes incredulæ fuerunt, nunc autem Judæi non credunt : ipse tamen beneficiis afficere ac misereri non cessat : idque manifestum est ex eo quod et tunc misericordiam præstitit Judæis cum gentes essent incredulæ, et nunc misericordiam tribuit gentibus, cum Judæi sunt increduli. Præterea etiam manifestius ex eo fiet, quod etiam Judæorum, licet increduli facti sint, adhuc miseretur. Simul autem et accusatio est adversus Judæos, ac si diceret : Quanquam ipsi a fide destiteritis, ne existimetis quod fides minus habuerit virium. Quemadmodum enim olim cum gentes descivissent, nil detractum est cultui divino : ita et nunc vobis a fide rescissis, miseracionem Dei credidistis : et illi qui increduli facti sunt, misericordiam consequentur ac credent.

Συνέκλεισε γὰρ ὁ Θεὸς τοὺς πάντας εἰς ἀπειθεῖαν, ἵνα τοὺς πάντας ἐλεήσῃ. Ὡ βέβητος πλοῦτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ ! ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξήγηστοὶ αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ ! Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου ; ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο ; ἢ τίς προέδωκεν αὐτῷ καὶ ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ ; Ὅτι ἐξ αὐτοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα. Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

« Συνέκλεισε τοὺς πάντας εἰς ἀπειθεῖαν. » Τουτέστιν ἠλεγξεν ἅπαντας ἀπειθοῦντας. — Καὶ ἄλλως. ΦΩΤ.] Τὸ, « Συνέκλεισεν ὁ Θεὸς τοὺς πάντας εἰς ἀπειθεῖαν. » δύο δύνανται ὀφθαλμοῦν ἢ ὅτι ἀπειθεῖς ἐποίησεν, ὅπερ οὐκ ἔχει χάριαν, ἢ ὅτι ἀπειθεῖς ἀπέδειξεν, ὅπερ ἐστὶ καὶ ἀληθές. Διὰ γὰρ τῆς πολλῆς αὐτοῦ προνοίας καὶ εὐεργεσίας, ἦν διαπαντός εἰς ἀνθρώπους ἐπεδείξατο, μᾶλλον οὕτων τῆν ἀπειθεῖαν καὶ ἀγνωμοσύνην. Ἐστηλίτευσέ τε καὶ ἐρηιάμθευσε ἄγλον δὲ ὅτι τῶν μὴ πεπιστευκότων εἰς αὐτὸν, ἔτι ἐξ Ἰουδαίων, ἔτι ἐξ ἐθνῶν ἐγεν. Διὸ καὶ τὸ « πάντας. » φησὶ, τοὺς ἐκ τῶν δύο λαῶν ἀπιστήσαντας περιλαμβάνων. Πῶς δὲ συνέκλεισεν ὁ Θεὸς τοὺς πάντας εἰς ἀπειθεῖαν ; Εὐεργετῶν καὶ προνοομένου καὶ οἰκτιρῶν. Τί οὖν ; Ἀπειθεῖε γεγονότες οὐ δώσουσι δίκην ; Καὶ τί τοῦτο

XI, 32, 26. Conclisit enim Deus omnes in incredulitatem, ut omnium miseretur. O profunditas divitiarum et sapientie et cognitionis Dei, quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et impervestigabiles viae ipsius ! Quis enim cognovit mentem Domini ? Aut quis consiliarius illi fuit ? Aut quis prior dedit ei, et reddetur ipsi ? Quoniam ex ipso et per ipsum et in ipsum sunt omnia. Ipsi gloria in sæcula. Amen.

« Conclisit omnes in incredulitatem. » Hoc est, convicit incredulitatis. Alio item modo. Particula hæc « Conclisit Deus omnes in incredulitatem, » duo significare potest : vel quod incredulos fecit, et hoc locum non habet ; vel quod incredulos demonstravit, et hoc etiam verum est. Nam per multam providentiam ac beneficentiam, quam semper erga homines demonstravit, illorum incredulitatem ac perfidiam magis notavit ac divulgavit. Manifestum est autem quod multi non crediderunt in eum, sive Judæi sive gentiles essent : id, o quoque dicit. « Omnes. » eos qui ex duobus populis increduli fuerunt complectens. Quomodo autem conclusit Deus omnes in incredulitatem ? Beneficiis afficiens, providens ac miserescens. Quid ergo, cum increduli fue-

rint, non dabunt pœnas? Et quid hoc ad benefactore «? Siquidem ille ut omnium miseretur omnibus providebat, ac beneficiis affliciebat: quod si illi fuerunt increduli nihil hoc ad benefactorem: attamen hoc etiam conversorum miserebitur. **362** nec eos aversabitur. *Vel hoc modo.* Olim fuerunt gentes incredulæ, nunc Judæi facti sunt increduli. Atque illas oportuit cum per tot signa ac beneficia Judæos beneficiis afflicti viderent, non esse incredulas; et nunc Judæos videntes majora, edi miracula oportet ad fidem præ gentibus accedere; sed neque tunc gentes neque nunc Judæi quod melius erat sibi elegerunt. Itaque manifestum est quod et tunc Judæi et nunc gentes. Dei misericordia ac benignitate, et ad fidem manducti sunt et salutem consecuti. *Vel potius hoc modo.* Quoniam dixerat: « Quo et ipsi misericordiam consequantur; » ait, nunc: « Ut omnium miseretur; » hoc est, ut alios per aliorum pervicaciam salvos faciat. Prius enim cum gentes essent incredulæ, Hebræos salvos fecit, ut dictum est. Rursum sub Christo Judæis factis incredulis salvi facti sunt ethnici. Salute ethnicorum Judæi ad æmulationem provocati, sunt et ipsi salvi, et ita omnes misericordiam consequuntur: hi per illos et illi per istos, « O profunditatem. » Nam profunditatem quidem esse; novit, qualis autem aut quanta sit ignorat. Divitias autem vocat bonitatem. « Divitiarum et sapientiæ et cognitionis. » Cum sapientiam intellexerit Dei gubernationem, qua ab exordio mundi usus est, quomodo contraria disponat per contraria: nec habeat quid ad ipsam dicere posset; solum admiratus est. « Quam inscrutabilia sunt. » Non solum enim cognosci non possunt, sed neque inquiri. « Viæ ejus. » Gubernationes seu dispensationes ejus dicit. « Quis enim cognovit mentem Domini. » Ipse, inquit, solus quæ sunt novit. Cum autem sapiens sit, non aliter consilio instructus est, sed ipse sibi sufficiens est, sed et omnium honorum fons est. « Aut quis prior dedit ei? » Nulli inquit ad debitorum repensionem beneficia confert, sed semper prior dona tribuit. « Quoniam ex ipso » Ipse invenit bona. « Et per ipsum. » Ipse etiam ea quæ sunt formavit. « Et in ipsum sunt omnia » Conservat quæ facta sunt, ut qui ea compegit et conglutinavit. « Ipsi gloria in sæcula. » Cum magna dixisset et incredibilia, admirabundus tantum, sicut illi moris est, in doxologia, id est, glorificationem terminavit.

CAPUT XXVII.

363 Adhortatio ad virtutem quæ erga Deum est et homines.

XII, 1. 2. *Obsecro igitur vos, fratres, per miserationes Dei ut præbeat corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo beneplacentem, rationalem cultum vestrum. Et ne configuremini huic sæculo, sed transformemini per renovationem mentis vestræ: ut probetis quæ sit voluntas Dei bona et beneplacens et perfecta.*

Ipsæ, inquit, Dei miserationes per quas salvi facit

πρὸς τὴν εὐεργέτην; Ἐκείνος μὲν γὰρ ἵνα πάντα ἐλεῖσθαι πάντων προύνοι καὶ εὐεργετῆται. Εἰ δὲ ἤπειθσαν ἐκεῖνοι, οὐδὲν τοῦτο πρὸς τὸν εὐεργέτην. Ὅμως οὖν καὶ οὕτως ἐπιστρέφοντας ἐλεῖσθαι, καὶ οὐκ ἀποστρέφονται. Ἡ οὕτως ἤπειθσαν τὰ ἔθνη πάλαι ἤπειθσαν νῦν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ τοὶ εἶδε κἀκεῖνους τυλιχούτους τέρασι καὶ σημεῖοις εὐεργετούμενους τοὺς Ἰουδαίους ὀρώοντας, μὴ ἀπειθήσαι, καὶ τοὺς Ἰουδαίους νῦν μέλζοντα βλέποντας θαυματουργούμενα, πρὸ τῶν ἐθνῶν τῇ πίστει προσελθεῖν. Ἀλλ' οὕτε τὰ ἔθνη τότε, οὕτε νῦν οἱ Ἰουδαῖοι, τὸ ἄμεινον στίσιν εἴλοντο. Ὡστε δὲ ἴδον, ὅτι καὶ τότε οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ νῦν τὰ ἔθνη ἐλεῖ Θεοῦ καὶ φιλανθρωπίης, καὶ πρὸς τὴν πίστιν ἐγαργαγήθησαν, καὶ τῆς σωτηρίας ἐτυχον. Ἡ μᾶλλον οὕτως. Ἐπειδὴ εἶπεν, « Ἴνα καὶ αὐτοὶ ἐλεηθῶσι, » τοὺς Ἰουδαίους δὲ ἴδων. « Ἴνα τοὺς πάντας ἐλεῖσθαι. » Ἴνα, φησὶ, τοὺς ἐτέρους διὰ τῆς τῶν ἐτέρων σῶσθαι φιλονεικίας. Ἠρότιον γὰρ ἀπειθήσαντων τῶν ἐθνικῶν, ἔπασεν, ὡς εἴρηται, τοὺς Ἑβραίους. Πάλιν ἐπὶ Χριστοῦ ἀπειθήσαντων τῶν Ἰουδαίων, ἐσώθησαν οἱ ἐθνικοί. Σωθίντων τῶν ἐθνικῶν παραζηλοῦντες Ἰουδαῖοι, σώζονται καὶ αὐτοί, καὶ οὕτως πάντες ἔλεουσιν, εὖνοι δι' ἐκείνων, καὶ ἵνοι διὰ τούτων. Ὡ βᾶθος! Ὡς μὲν βᾶθος, οὕτως, ὁποῖον δὲ τὸ πρῶτον, ἀγνοεῖ. Ἠλευτὸν δὲ ὀνομαζεῖ τὴν ἀγαθότητα. « Πλούτου καὶ σοφίας. » Ἐνοήσας τὴν ἐξ ἄρχῆς σοφίαν τοῦ Θεοῦ οἰκονομίαν, πᾶς διὰ τῶν ἐναντιῶν τὰ ἐναντία οἰκονομεῖ, καὶ τί πρὸς αὐτὴν εἰπεῖν ἀπορήσας, ἐθαύμασε μόνον. « Ὡς ἀνεξερεύνητα! » Οὐ γὰρ μόνον γνωσθῆναι οὐ δύναται, ἀλλ' οὐδὲ ζητηθῆναι. « Αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ » Αἱ οἰκονομίαι αὐτοῦ, φησὶν. « Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου; » Αὐτὸς, φησὶ, τὰ ἐκαστοῦ οἶδε μόνος, καὶ οὐδεὶς ἕτερος. Σοφίης δὲ ὡν, εὐ πρὸ ἐτέρου συμβούλου ἐσφίσηται, ἀλλ' αὐτὸς ἐαυτῷ αὐτὰ κτλ ἐστίν. Ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν ἀγαθῶν πηγὴ ἐστίν. « Ἡ τὴν προεδωκεν αὐτῷ; » (ὁ ὁδὸν), φησὶν, ἀμοιβὴν χριστιανῶν εὐεργετεῖ, ἀλλ' αὐτὸς ἐπὶ καταργεῖται τῶν ὀφειλῶν. « Ὅτι ἐξ αὐτοῦ. » Αὐτὸς εὖρε τὰ ἀγαθὰ, φησὶν. « Καὶ δι' αὐτοῦ. » Αὐτὸς, φησὶ, καὶ ἐποίησε τὰ ὄντα. « Καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα. » Αὐτὸς, φησὶ, συγκρατεῖ τὰ γενόμενα ὡς συγκρατεῖ. « Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. » Ἐπειδὴ μεγάλη εἶπε καὶ ἀγνωστα θαυμάσια; μόνον, ὡς εἶπε τὴν αὐτῷ, εἰς δοξολογίαν ἐτελεύτησεν.

D

ΚΕΦΑΛ. ΚΖ'.

Παραίνεσις περὶ ἀρετῆς τῆς πρὸς Θεὸν καὶ ἀνθρώπους.

Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς, ἀδελφοί, διὰ τῶν ὑπερμακρῶν τοῦ Θεοῦ κρατεῖσθαι τὰ σώματα ὑμῶν θησίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ, τὴν λογικὴν λατρείαν ὑμῶν. Καὶ μὴ συσχηματίζεσθε τῷ αἵματι τοῦ αἵματος, ἀλλὰ μεταμορφώσθε τῇ ἀνακαινίσσει τοῦ νοῦ ὑμῶν, εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς, τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ τὸ ἀγαθὸν καὶ εὐάρεστον καὶ τέλειον.

Αὐτοί, φησὶν, οἱ οἰκτιρμοὶ τοῦ Θεοῦ δι' ὧν ἐσώθησαν.

θητε, παρακαλοῦσιν ὑμᾶς (αὐτοὺς γὰρ εἰσφέρει τὴν ἱκετηρίον ποιομένους), ὅπως ἀξίαν αὐτῶν μεταλήθητε πολιτείας. — [ΦΩΤ.] « Πραχτεῖσθε τὰ σώματα ὑμῶν. » Εἰς τὰ δύο προτρέπεται, εἰς τὴν τοῦ βίου ἐπιμίλειαν, καὶ εἰς τὴν τῆς πίστεως σπουδὴν. Δι' ὧν μὲν γὰρ φησι, « Παρατιῆται τὰ σώματα ὑμῶν, » καὶ ἐξῆς, ἀρίστην πολιτεύεσθαι παραναί. Δι' ὧν δὲ, « Τὴν λογικὴν λατρείαν ὑμῶν. » φησι, τὴν θεόλητα τῆς πίστεως δώκειν αὐτοὺς ἀπαιτεῖ. Προτιθεῖσθαι δὲ τὰ τῆς πολιτείας, ἐπειδὴ τῷ καθαρῷ βίῳ, καὶ ὁ τῆς εὐσεβείας ἀκοιουθεῖν εἴωθε λόγος. Ὅρα δὲ πῶς εἶπεν ἄμω εὐφωῶς καὶ ὀριμέως. « Πραχτεῖσθε γὰρ, φησι, τὰ σώματα ὑμῶν, θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ. » Ἐτα μὴ ἀρκισθεῖς τοῦτοις, ἐπάγει καὶ ἕτερον. Ποῖον; « Κατὰ τὴν λογικὴν λατρείαν ὑμῶν, » φησι, τουτέστι, Κατὰ τοὺς ἐκείνης νόμους, συμφώνως ἐκείνη καὶ κατ' ἐκείνην, ἐν μηδενὶ διωφρονῶντες αὐτῇ. Τοῦτο γὰρ ἔστιν, ἁγίαν καὶ ζῶσαν καὶ εὐάρεστον τῷ Θεῷ θυσίαν παρατιῆσαι τῷ σώματι ἡμῶν, τὸ μηδὲν ἕξω τῶν κατὰ τὴν λατρείαν ἡμῶν νομοθετηθέντων πολιτεύεσθαι. Δεῖ γὰρ ἄμω, τὴν πίστιν τῷ βίῳ, καὶ τὸν βίον συνολογεῖν τῇ πίστει. Ὡς περ γὰρ ὁ πῖστιν ἐπαγγελλόμενος ὀρηθῆν, φάσλος δὲ τὸν τρόπον, δι' ὧν πράττει, τὴν ὁμολογίαν ἐλέγχει τῆς πίστεως· οὕτως καὶ ὁ πράξις ἐπιδεικνύμενος ἀγαθῆς, πίστιν δὲ προσέδωκεν ὀυτιθεῖ, δι' ὧν ὀυσεβεῖ, καὶ τὰς πράξεις φαυλιζει, καὶ ὀρημθεύει, μηδὲνα καρπὸν αὐτῆς ἐνεῖναι πνευματικόν. Δεῖ ἄρα πολιτεύεσθαι, κατὰ τὴν λογικὴν λατρείαν ἡμῶν « Ζῶσαν. » Ἐπειδὴ εἶπε, « Θυσίαν, » ἵνα μὴ τις νομίση, ὅτι Καταπαράξει ἐαυτοὺς κελυμμεθῆ, ἐπιγίγχει, « Ζῶσαν. » Ἡὼς δὲ ἔστα θυσία τὸ σῶμα; Ὀρίτωσαν ὀρηθῆ οἱ ὀρθολογοί. Ἡ γλῶσσος καὶ ἡ χεὶρ, ἡ μὲν εἰς ὑμνωδίαν Θεοῦ, ἡ δὲ εἰς ἐνοουθῆς ἀγρολιεθῆ, καὶ γίνεσθαι οὕτως ποιούντων, θυσία ζῶσα τὸ σῶμα « ἁγίαν. » Διαπρῶν ταύτην τὴν θυσίαν ἀπὸ τῆς Ἰουδαϊκῆς, φησὶν. « ἁγίαν, εὐάρεστον, καὶ λογικὴν » Π γὰρ Ἰουδαϊκῆς συμβατικῆς οὕτα, οὐ σφόδρα ἦν ἁγία καὶ εὐάρετος, ὡς ἀλογα θύουσα. Τὴν λογικὴν λατρείαν. « Τὴν πνευματικὴν, φησι, δικονίαν, τὴν κατὰ Χριστὸν πολιτείαν, ὡς εἰ εἶπεν Πραχτεῖσθε τὰ σώματα ὑμῶν θυσία, διὰ λογικῆς λατρείας, τουτέστι, τῆς ἀνα μίκτου. Ἡ δὲ Προσενίγχετε θυσίαν ζῶσαν, καὶ τὴν λογικὴν λατρείαν, ἀπὸ κοινοῦ τὸ, Προσενίγχετε. « Καὶ μὴ συγχυματίζεσθε τῷ αἰῶνι τούτῳ » Καὶ πῶς ἂν τις ἐαυτὸν προσενίγη θυσίαν ζῶσαν; Ἡὼς; « Μὴ συγχυματίζεσθε, » τουτέστι, Μὴ τυποῦτε ἐαυτοὺς κατὰ τὸ σκῆμα τοῦ κόσμου τούτου· οὐδὲν γὰρ ὑγίης ἔχει ἢ μόνιμον. Διὸ καὶ σκῆμα οὐτὸ καλεῖ, ὀρηθῆ τὸ μὴ μόνον. Τοῦτο δὲ εἰπὼν, ὀρηθῆ τὸ ἐπιλεττον. Ἡ δὲ Μὴ συμμεταβάλλεσθε τοῖς καιροῖς. — Ἄλλως. [ΦΩΤ.] Εἰπὼν, « Μὴ συγχυματίζεσθε τῷ αἰῶνι τούτῳ, » τουτέστι, Μὴ συμμεταβάλλεσθε καὶ συμμεταβληθεσθε ταῖς διδασκαλίαις τῶν ἐκ τοῦ αἰῶνος τούτου τοῦ βέντου καὶ οὐχ ἱσταμένου τὴν διδασκαλίαν προσγίντων. Τοῦτο εἰπὼν ἵνα μὴ τινες τῶν Ἰουδαίων εἴπωσιν, Οὐκοῦν οὐδ' ὀλωσ δεῖ ἡμᾶς μεταβληθεσθαι καὶ μετασχηματίζεσθαι ἀπὸ τῆς παραδοδομένης ἡμῖν ἀπὸ τοῦ νόμου διδασκαλίας; διὰ

estis obsecrant vos, (nam ipsos inducit quasi ad eos fiat supplicatio; ut ad dignum illis conversationem transeat. « Ut praebeat corpora vestra. » Ad duo exhortatur : nempe ad vitae curam et ad fidei studium His enim quae dicit : « Ut praebeat, » sive exhibeat « corpora vestra. etc. » Optima vita admonet esse conversandum. Per id autem quod addit : « Rationalem cultum vestrum. » postulat ut fidei rectitudinem prosequantur. Praeponit autem quae conversationis sunt : quoniam vitam puram pietatis quoque sermo sequi solet. Vide autem quomodo utrumque scite et acute dixerit. « Præbete, inquit, corpora vestra hostiam viventem, sanctam, Deo beneplacentem. » Deinde his non contentus, nimirum hostiam viventem sanctam, Deo beneplacentem, aliud etiam adjungit Quidnam illud est ? « Secundum rationalem, inquit, cultum vestrum, » hoc est, secundum illius legem, conformiter ad illam et secundum illam : in nullo ab ea diffidentes. Nam hoc, Sanctam et viventem et Deo beneplacentem hostiam corpus nostrum exhibere, cultum nostrum in nullo versari extra ea quae sancta sunt Utrumque enim oportet et fidem vitam, et vitam fidei esse conformem. Siquidem quemadmodum is qui rectam obtulerit fidem, si pravus sit moribus operibus suis confessionem accusari fidei : ita etiam qui bonas exhibet operationes, si fidem impiam praeponat : 364 cum impius sit, etiam actiones depravat, ac divulgat nullum eis inesse fructum spirituale. Oportet ergo conversari secundum rationalem cultum nostrum « Viventem. » Quia dixerat « Hostiam, » ne quis existimaret quod nos ipsos juberemur jugulare et immolare, subjunctum « Viventem. » Quo autem modo erit corpus hostia ? Videant quae recta sunt oculi : lingua et manus, illa quidem in Dei laudibus, haec autem in praeceptis exerceantur. Quae si ita fiant corpus viva efficitur hostia. « Sanctam. » Hanc hostiam a Judaica disternans dicit « Sanctam. beneplacentem et rationalem. » Ju laica enim cum corporea esset non admodum sancta erat aut beneplacens, utpote irrationalia mactans. « Rationalem cultum. » Spirituale, inquit, obsequium, conversationem secundum Christum : ac si dixisset : Exhibete corpora vestra hostiam per rationalem cultum, hoc est, sine sanguine : vel offerte hostiam viventem et rationalem cultum ; a communi enim sensu supplendum est offerre. « Et ne configuremini huic saeculo. » Et quomodo seipsam offeret, quispiam hostiam vivam ; Quomodo ? « Ne configuremini, hoc est, ne figuretis vos ipsos juxta figuram mundi hujus, nihil enim sanum habet vel stabile ; ideo quoque figuram vocat id significans non manere ; et hoc dicendo fragilitatem denotat. — Vel. Ne simul cum temporibus transmutemini. Alio modo. Dicendo : « Ne configuremini huic saeculo, » hoc significat : Ne commutemini aut simul transferamini cum doctrinis eorum qui doctrinam afferunt ex saeculo hoc fluente nec permanente. Hoc dicto,

ne quidam Judæorum dicerent : Igitur neque omnino nos oportet transferri aut transfigurari a tradita nobis in lege doctrina : propterea subdit : « Sed transformemini. » Hoc est, oportet vos secundum Dei voluntatem transferri. Magnum est autem discrimen doctrinæ quæ a mundo est et sapientiam quæ est secundum Dei voluntatem. Et illa quidem ipsam quoque legalem figuram perdit, in aliam miseriam aut corruptionis formam ducens : hæc autem solum non perdit legis figuram (si quidem legalia in figura et typo ac umbra erant), sed potius reddit ipsum meliorem : eam, quæ a lege reliqua erat, formam et pulchritudinem explens ac perficiens, ideo recte ait : « Ne configuremini, sed transformemini, » 365 nam illud perditio, est hoc autem salus ac perfectio.

« Sed transformemini. » Mundi vocans figuram, virtutis formam dicit, ostendens naturalem ejus pulchritudinem. « Per renovationem » Quandoquidem is qui humanus est : non potest non peccare, ait : Renova semper te ipsum per resipiscentiam. Nihil enim adeo animam corpusque inveterat, atque peccatum. « Ut probetis. » Aut hoc dicit : Renovare ut discas quid utile sit, et quæ Dei voluntas. « Et beneplacens. » Ad Judæos sermonem dirigit qui legem habebant dicens quod lex Dei sane quidem voluntas erat. at non beneplacens neque perfecta, sed ob vestram inquit imbecillitatem permissa, perfecta autem et beneplacens, novum est testamentum.

XII. 3. Dico enim per gratiam quæ data est mihi cuilibet versanti inter vos, ne quis effera'ur sensu ultra quam oportet sensu efferrī, sed sentiat de se ad modestiam ut cuique Deus partitus est mensuram fidei.

Cum superius dixisset : « Per miserationes, nunc » — « Per gratiam ait, ob modestiam, » se ipsum nequaquam fide dignum existimans ad persuadendum. Propterea interdum quidem miserationes, quandoque vero gratiam producit. Dicens autem, « Per gratiam. » Dei beneficia memoriæ suggerit. « Cuilibet versanti inter vos » Quod ait : « Cuilibet versanti inter vos, » variis modis intelligi potest. Vel dico cuilibet versanti inter vos, id est, omnibus dico, omnes admoneo. et hanc potestatem ex gratia habeo. Vel, dico : Ne effera'mini sensu per ullum donum sive gratiam supra quemlibet versantem inter vos. Græca enim utrumque sensum admittunt λέγω παντί τῶ ὄντι ἐν ὑμῖν μὴ ὑπερρονεῖν ἢ ἢ Hunc namque intellectum indicant etiam quæ subduntur, quibus ait : « Ut cuique Deus partibus est. » etc. Admodum autem sapienter ac prudenter, admoniturus eos ne sensu efferreretur, præposuit, « Per gratiam Dei. » Quoniam enim aliquibus accidit ut admoneant ac præcipiant ex fastu, hujusmodi cogitationes prævertendo curavit Non est, inquit, ex meo affectu ut vos admoneam, per Dei gratiam hoc facio ipse jubet. ejus præceptum impleo. Oportet itaque obtemperare et non repugnare. « Ne quis efferratur sensu. » De animi modestia exhortatur. Non ultra mensuram de nobis 366 sentiamus

A τούτο ἐπιγεί, « Ἀλλὰ μεταμορφώσθε, » τουτέστιν, δεῖ ὑμᾶς κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ μετατίθεσθαι. Πάλιν δὲ τὸ μέσον τῆς ἀπὸ τοῦ κόσμου διδασκαλίας, καὶ τῆς κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ σοφίας. Καὶ ἡ μὲν καὶ αὐτὸ τὸ σχῆμα τὸ νομικὸν ἀπόλλυσιν, εἰς ἄλλο σχῆμα κακίας καὶ διαφθορᾶς ἄγουσα, ἡ δὲ οὐ μόνον οὐκ ἀπόλλυσιν τὸ τοῦ νόμου σχῆμα (ἐν σχήματι γὰρ καὶ τύπῳ καὶ σκῆψι νόμου ὑπερχίν), ἀλλὰ καὶ βελτιοῖ αὐτὸ, τὴν λειπομένην αὐτῷ μορφήν καὶ τὸ κάλλος, ἀπαρτίζουσα καὶ ἀναπληροῦσα. Διὸ καλῶς, « Μὴ συσχηματίζεσθε, φησὶν, ἀλλὰ μεταμορφώσθε. » Τὸ μὲν γὰρ ἐστὶν ἀπώλεια, τὸ δὲ σωτηρία καὶ τελειότης.

B « Ἀλλὰ μεταμορφώσθε. » Τὸ τοῦ κόσμου σχῆμα καλῶν, τὴν τῆς ἀρετῆς μορφήν καλεῖ, δεικνύς τὸ φυσικὸν αὐτῆς κάλλος. « Τῆ ἀνακαινώσει. » Ἐπειδὴ ἄνθρωπον ὄντα οὐκ ἔστι μὴ ἀμπετεῖν, φησὶν, ἀνακαινοῦ σαυτον διὰ μετανοίας αἰε. Οὐδὲν γὰρ οὕτως παλαῖοι ψυχῆν καὶ σῶμα, ὡς θμάρτια. « Ἐς τὸ δοκιμάζειν. » Ἡ τούτο φησὶν, ἀνακαινωθῆναι, Ἐὰν μάρτης τί τὸ σύμφερον, καὶ τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. « Καὶ εὐάρεστον. » Πρὸς Ἰουδαίους ἀποτείνεται, οἵτινες εἴχοντο τοῦ νόμου, λέγων, ὅτι καὶ ὁ νόμος μὲν, θέλημα ἦν Θεοῦ, ἀλλ' οὐκ εὐάρεστον, οὔτε τέλειον, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀσθενείαν, φησὶν, ὑμῶν συγχωρηθέν. Τέλειον δὲ καὶ εὐάρεστον, ἡ Νία Διαθήκη.

C Λέγω γὰρ διὰ τῆς χάριτος τῆς δοθείσης μοι παντί τῶ ὄντι ἐν ὑμῖν, μὴ ὑπερρονεῖν παρ' ὃ δεῖ φρονεῖν, ἀλλὰ φρονεῖν εἰς τὸ σωφρονεῖν, ἐκάστη ὡς ὁ Θεὸς ἐμέρισε μέτρον πίστεως.

« Αὐοι, « Διὰ τῶν οἰκτιρῶν. » εἰρηκῶς, νῦν, « Διὰ τῆς χάριτος. » φησὶν, οὐδ' αὖ μὲν ἀξιόπιστον ἑαυτὸν νομίζων διὰ ταπεινοφροσύνην πρὸς τὸ πείσαι. Διὰ τοῦτο ποτὲ μὲν τοὺς οἰκτιρμούς, ποτὲ δὲ τὴν χάριν προβάλλεται. Εἰπὼν δὲ, « Διὰ τῆς χάριτος. » τῶν εὐεργεσιῶν ὑπομνήσκαι τοῦ Θεοῦ. « Παντί τῶ ὄντι ἐν ὑμῖν. » — [ΦΩΓ.] Τὸ, « Παντί τῶ ὄντι ἐν ὑμῖν, » διαφῶρως ἐγχωρηῖ νοηθῆναι. Ἡ ὅτι λέγω παντί τῶ ὄντι ἐν ὑμῖν, τουτέστι Πᾶσι λέγω, πᾶσι παραινώ, καὶ αὐτὴν τὴν ἐξουσίαν ἐκ τῆς χάριτος ἔχω. Ἡ, λέγω μὴ ὑπερρονεῖν ὑμᾶς ἐν παντί χαρίσματος τῶ ὄντι ἐν ὑμῖν. Ἰαυτεῖν γὰρ τὴν ἔνοιαν καὶ τὰ ἐπαγόμενα δηλοῖ, ἐν οἷς θησὶν Ἐκάστη ὡς ὁ Θεὸς ἐμέρισε, » καὶ ἐξῆς. Σοφῶς δὲ λίαν D καὶ συνετῶς προέταξε, μέλλων αὐτοὺς νοθετεῖν εἰς τὸ μὴ ὑπερρονεῖν, τὸ « Διὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ. » Ἐπειδὴ γὰρ καὶ τὸ νοθετεῖν καὶ ἐπιτάττειν, ἀλλοιῶς ἐνίοτε ἐξ ὑπερροσύνης γίνεται, προλαβὼν ἴσχυρο τοὺς τριούτους λογισμούς. Οὐκ ἔστι, φησὶν, ἐξ ἐμῆς ὀρμῆς τὸ νοθετεῖν ὑμᾶς. Διὰ τῆς χάριτος τοῦτο ποιῶ τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸς κελεύει. Αὐτοῦ ἐπιτάγμα πληρῶ. Δεῖ οὖν πείθεσθαι καὶ μὴ ἀντιλέγειν. « Μὴ ὑπερρονεῖν. » Παραινεῖ περὶ ταπεινοφροσύνης, μὴ παρὰ τὴ μέτρον, φησὶ, φρονῶμεν.

Τούτο γὰρ ἀνοίας ἢ ἀπονοίας ἐστίν. « Ἀλλὰ φρονεῖν εἰς τὸ σωφρονεῖν. » Φρόνησιν γὰρ ἐλάβομεν, οὐχ ἵνα εἰς ἀκόνοίαν αὐτῇ χρῆσώμεθα, καὶ μαρῶμεθα.

αὐτὴν, ἀλλ' ἵνα εἰς σωφροσύνην, τουτέστιν εἰς τὸ ὑγιαίνειν τὴν διάνοιαν. Ταύτην γὰρ νῦν σωφροσύνην καλεῖ, οὐ τὴν πρὸς ἀτέλειαν ἀντιδιασελλομένην. « Ὡς ὁ Θεὸς ἐμέρισε. » Ὡς ἐμέρισε; κατὰ φιλοτιμίαν; μὴ γένοιτο. Ἀλλὰ πῶς; κατὰ τὸ μέτρον τῆς πίστεως. Πίστεως δὲ, οὐ τῆς μετὰ τὴν λατρείαν, φησὶ. Πάντες γὰρ πιστοὶ καὶ εὐσεβεῖς καὶ τέλειοι ἐν αὐτῇ εἰσι δηλονότι, οἱ χρισμάτων ἀξιοῦντες, ἀλλὰ τῆς κατὰ τὰ χάρισματτα, νῦν φησι, πίστεως, κατῶς καὶ ἐν Εὐαγγελίοις εἴρηται. « Κυρίως δὲς ἡμῖν πίστειν. » Καὶ πάλιν. « Ἐάν ἐλθῆτε πιστεῖν ὡς κόκκον σινάπιος, » Δῆλον γὰρ ὡς ἕτερον τοῦτο τὸ σηματούμενον τῆς πίστεως, παρὰ τὸ ἐπὶ τῆς εὐσεβείας λαμβανόμενον. Ἦσαν τινες παρ' αὐτοῖς χρισμάτων ἡξιοῦμενοι καὶ οἱ μὲν ἐφρόνου μίγα ἐπ' αὐτοῖς, καὶ ἀπενοοῦντο κατὰ τῶν ἄλλων, οἱ δὲ ἐξήλουν. Καὶ φησι. Τί ἀπονοῆ; ἢ τί παραζηλοῖς; εἰ ὁ Θεὸς ἐμέρισε, πάντως καλῶς καὶ συμφορῶντως ἐμέρισε. Στοχεῖτω τοιγαροῦν ἕκαστος ὅ ἔχει. Καὶ μήτε ὑπερηβίσθω (Θεοῦ γὰρ δόσις ἐστίν, οὐ σὺν τὸ κατῶρθωσα). μήτε ζηλοῦστω. Ὁ Θεὸς γὰρ ἐμέρισε, καὶ οἷός ἐστι ἐκάστην πράξιν καὶ ἀρμόδιον. « Μέτρον πίστεως. » Ἐκαστος εἰς αὐτὸ, φησὶν, ἐμμενέτω, καὶ μήτε ζηλοῦστων, μήτε ὑπεραρέσθω. Πίστεως δὲ, φησὶν, ἦρουν χρισμάτων.

non tuum bonum opus : neque invideat. nam Deus partitus est, qui novit quid unicuique decens sit aptum : « Mensuram fidei. » Quisque. inquit, in hoc permaneat, et neque invideat neque extollatur. Fidei autem, id est, doni.

Καθῆπερ γὰρ ἐν ἐνὶ σώματι μέλη πολλὰ ἔχον, τὰ δὲ μέλη πάντα οὐ τὴν αὐτὴν ἔχει πρᾶξιν οὕτως οἱ πολλοὶ ἐν σώμα ἐσμεν ἐν Χριστῷ. Ὁ δὲ καθέτις ἀλλήλων μέλη. Ἐχόντες δὲ χάρισματτα κατὰ τὴν χάριν τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν διάφορα, εἴτε προφητεῖαν κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως, εἴτε διακονίαν, ἐν τῇ διακονίᾳ, εἴτε ὁ διδάσκων, ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, εἴτε ὁ παρακαλῶν ἐν τῇ παρακλήσει.

Τί γὰρ σὺ, φησὶ, μίγα φρονεῖς; τί δὲ σὺ ζηλοῖς; Οὐ πάντες ἐσμεν σῶμα ἓν, μέλη δὲ ἀλλήλων; καὶ οὐκ εἶπεν, Ὁ εὐταλὲς δοκῶν ἔχειν χάρισμα, μέλος ἐστὶ τοῦ τὸ μείζον ἔχοντος, ἀλλ' ὅτι καὶ ὁ τὸ μείζον ἔχων, ἐν τῷ τὸ εὐταλὲς, τῇ ἀνακρίσει θέλων, καὶ τοῦτους κατεστειλαί, κακείνους παρμυθῆσασθαι. Τὰ δὲ μέλη πάντα οὐ τὴν αὐτὴν ἔχει πρᾶξιν, πρὸς τοῦτο αὐτὸ ὁρᾷ ἢ παραβῆλθῃ. Ἄσπερ, φησὶ, τὰ μέλη διάφορον ἔχει χρισμῶν, οὕτως διάφορα εἶδη παρὰ τοῦ Πνεύματος χρισμῶν.

Ἐχόντες κεφαλὴν τὸν Χριστὸν, ἡμεῖς δὲ ἀλλήλων μέλη. Ἐχόντες δὲ χρισμῶν. « Δυοὶ τρόποις ἐξηγηματίσται ὅλον τὸ χωρίον τοῦτο, ἕως τοῦ, « Ἐτε ὁ παρακαλῶν ἐν τῇ παρακλήσει. » Ἡοῖσις τούτοις; τῷ λεγομένῳ ἀπὸ κοινοῦ, καὶ τῷ ἐλλειπτικῷ. Καὶ γὰρ τὸ, ἔχοντες, ἀπὸ κοινοῦ καθ' ἕκαστον κῶλον παραλαμβάνεται, οἷον, εἴτε προφητεῖαν ἔχει τις, εἴτε διακονίαν ἔχει τις. Τοῦτο δὲ ἀπὸ κοινοῦ, καὶ ζῆγμα καλεῖται, ὅτι συζῆγυσι πληθυντικῶν ἐν κῶ, καὶ μετοχῆν

Nam hoc est, amentiam ac vecordiam. « Sed sentiat de se ad modestiam. « Prudentiam enim aut sensum acceperimus, non ut ad vecordiam eo uteremur, illumque dementaremur, sed ad modestiam, hoc est, ad sanandum mentem. Nam id σωφροσύνην vocat, non temperantiam seu continentiam quæ adversus impudicitiam distinguitur. « Et cuique Deus partitus est. « Quomodo partitus est? utrum secundum magnificentiam? Minime. At quomodo? Secundum cultum consequitur, nam hanc omnes fideles ac Dei cultores habent et perfecti sunt in ipsa, qui ea dona in baptismo acceperunt : sed fidem nunc dicit quæ inter dona est Quemadmodum et in Evangeliiis dictum est : « Domine, adde nobis fidem ⁵⁰. » Et rursum : « Si habetis fidem ut granum sinapis ⁵¹. » Manifestum enim est aliud hoc esse fidei significationi ab eo quo sumitur in cultu divino Erant nonnulli apud illos donis donati : et hi quidem super his multum sibi arrogabant ac erigebantur adversus ceteros : alii vero invidia stimulabantur. Itaque ait : Quid erigeris in fastum, aut quid invides? Si Deus partitus est, bene omnino partitus est. Unusquisque ergo in eo quod habet, ordine procedat, et neque super eo extollatur : Dei enim donum est,

XII, 4 8. Quemadmodum enim in uno corpore multa membra habemus : membra autem omnia non eundem actum habent. Sic multi unum corpus sumus in Christo : singuli autem alii uliorum membra. Habentes tamen dona secundum datum nobis gratiam diversa : sive prophetiam, juxta proportionem fidei : sive ministerium in administratione : sive qui docet in doctrina : sive qui exhortatur in exhortando.

Tu, inquit, quid extolleris? tu vero quid invidia stimularis? Nonne omnes sumus unum corpus, et membra alii aliorum? Nec dixit : Qui vile donum habere videtur, ejus membrum est qui majus habet : sed quod etiam is qui majus habet, ejus membrum est qui minus accepit : hac discussione volens et hos in officio continere, et illos consolari. Membra autem omnia non eundem actum habent. Ad hoc Apostoli tendit parabola quod sicut membra diversum sortita sunt actum, ita varia data sunt a Spiritu dona.

Habemus caput Christum, nos autem alii aliorum membra sumus. « Habentes tamen dona. » Duobus modis effiguratus est totus hic locus ad eam usque partem qua dicitur : « Qui exhortatur in exhortando. » Quinam sunt illi? Nempe is qui ἀπὸ κοινοῦ dicitur, id est, repetitio a communi sensu sive ab his quæ præcesserunt, et is qui ἐλλειπτικόν, id est defectivum appellatur. Primo utrumque modo ad singula membra repetitur. Habentes a communi sensu,

⁵⁰ Luc. xvii, 5. ⁵¹ Ibid. 6.

puta : Sive prophetiam quis habeat, sive ministerium quis habet. Id autem vocatur, a communi sensu repetitio et etiam zeugma, quia jungit plurale singulari, et participium verbo Ita ergo a communi sensu accepta dictio. « Habentes » juxta zeugma perficit tandem ea ratione sententiam, impletque loca. Modo autem defectivo rursus effigurat. Deficit enim quidpiam ad ipsam sententiæ perfectionem; puta : Maneat quisque in dono quod accepit: aut : Contentus sit; aut : Eo ordine procedat, vel aliud hujusmodi; veluti : Sive prophetiam quis habeat sive ministerium, maneat quisque : et qui prophetiam habet, et qui ministerium, et qui doctrinam, et qui exhortationem, denique in dono quisque quod accepit. Et frequens est talium usus apud divinum Paulum. Nec mireris si cum hæc non dixerit talibus sit usus. Si quidem gratiam quam majora tribuit, etiam humilium cognitionem frequenter præstat. Non quod hæc magnum aliquid sint. Quid enim est præterquam labor ac nomina hominum, qui circa dictiones et syllabas earumque compositionem curiosi sunt et, anxii? Non ergo his usus est tanquam hæc magna quædam sint : sed ut eos confunderet qui ob ista plurimum extolluntur, eosque ad animi modestiam revocando lucrificeret, quo sua parent admonitioni. Omnia enim impigre aggregiebatur Paulus, dummodo salutem ferret hominibus. Ideo quoque citationes poeticorum carminum et Græcæ historiæ, innumeraque hujusmodi non cunctatur proferre. modo etiam per hæc aliquam speret hominum arripere salutem Papæ quantus animus ac studium! **368** Bene autem et tali usus est sermonum genere, et rursus apostolico ac simplici et generoso ac illaborato characterè non abstinet. Et enim si nusquam his usus fuisset, qui nihil non audent, impossibilitatem ac imperitiam causarentur: quandoquidem etiam nunc quidem talia non intelligentes, ipsum ignorantiam hujusmodi rerum habuisse suspicantur, quas nec ipsi intelligunt. Rursus vero si perpetuo his fuisset usus, character apostolicus inter abjectos haberetur Prudenter itaque ac sapientissime utrumque dijudicavit. Illis siquidem usus est, ut manifestum faceret, volenti facile esse usum similium quodque ea non ignoraret. Permansit autem in apostolico characterè, generosum et inelaboratum ac purum sermonem, eoque propriam naturam in honore habens. Cur ergo et reliqui suis sermonibus talia non intermiscuerunt? Sufficit huic etiam solus, ad ostendendum quod illis quoque facile fuerit hoc efficere si voluissent: quanquam in illorum etiam epistolis talia, licet rarius, reperire est. Si vero cum dicitur : « Habentes dona, » nequaquam quiescendum sit usque ad eum locum, « Benedicite persequentibus vos, alia quidem sententia emergit, et unius duntaxat figuræ compositio erit sed ad spiritum nimis protensa periodus. « Secundum gratiam » Si Deus donavit, quid tu extolleris! neque enim tuum rectum opus sunt ipsa dono : « Dei, inquit, donum est. » — « Diversa. »

ῥήλατι Οὕτως οὖν ἀπὸ κοινοῦ τὴ, « Ἔχοντες, » κατὰ τὸ ζεῦγμα λαμβανόμενον, ἀπὸ τῆς σιμάντην κατὰ τοῦτο τέως τὴν ἔνοιαν καὶ τὴ χωρία ποιεῖ. Ἐλλειπτικῶ δὲ πάλιν ἐσχημάτισται, ὅτι λείπει τι πρὸς αὐτοτιλίαν τοῦ νοήματος. Οἷον τὸ Μενέτω ἐν ᾧ ἔλαθεν ἕκαστος χροίσματι. ἢ, Ἀρκείσθω, ἢ, Στοίγειτω, ἢ τι τοιοῦτον, ἴδιον. Ἐἴτε προφητείαν ἔχει τις, εἴτε διακονίαν, μενέτω ἕκαστος, καὶ ὁ τὴν προφητείαν ἔχων, καὶ ὁ τὴν διακονίαν, καὶ ὁ τὴν διδασκαλίαν καὶ ὁ τὴν παράκλησιν ἔχων, ἀπλῶς ἕκαστος, ἐν ᾧ ἔλαβε χάρισματι. Καὶ πολλὴ ἐστὶν ἡ τῶν τοιούτων χρησις παρὰ τῷ θαυμασίῳ Παύλῳ. Καὶ μὴ θαυμάσης εἰ ἀμαθὴς ὢν τούτων, ἐκίχρητο τούτοις. Ἢ γὰρ χίρις ἡ τὰ μείζω χορηγοῦσα, καὶ τῶν αὐτελῶν πολλὰς παρεῖχε τὴν γνώσιν, οὐχ ὡς μέγα τι τούτων ὑπαρχόντων. Τί γὰρ ἂν καὶ εἴη περὶ λέξεις καὶ συλλογὰς καὶ τὴν τούτων συνθέτην μικρολογουμένων ἀνθρώπων πόνος καὶ δνόματα; Οὐκ οὖν, ὡς μεγάλων τιῶν τούτων ὄντων ἐκίχρητο τούτοις, ἀλλ' εἰς τὸ κατασφύζειν τοὺς ἐπὶ τοῖς τοιοῦτοις μέγα φρονούντας, καὶ κερδῆσαι αὐτοὺς εἰς ταπεινοφροσύνην, καὶ ὑπακοὴν τῆς αὐτοῦ νοθέσιας. Ἄσκηνα γὰρ ὑπῆρχεν ἅπαντα Παύλῳ, ὅση σωτηρίαν ἔφερεν ἀνθρώποις. Διὸ καὶ χρήσις ποιητικῶν στίχων, καὶ ἱστορίας Ἑλληνικῆς, καὶ μυρία τοιαῦτα οὐκ ὀκνεῖ προκομίζειν, ἂν μόνον καὶ διὰ τούτων ἐλπίζει τινὰ σωτηρίαν ἀνθρώπων ἀρπάζει. Βαθρὶ τῆς τηλικαύτης ψυχῆς καὶ σπουδῆς! Καλῶς δὲ καὶ τῷ τοιοῦτῳ κίχρηται τῶν λόγων εἶδει, καὶ πάλιν, τοῦ ἀποστολικοῦ καὶ ἀπὸ αὐτοῦ καὶ εὐγενεῶς καὶ ἀπερίεργου χαρακτήρος οὐκ ἀφίσταται. Εἰ μὲν γὰρ οὐδ' ὅλως ἐκίχρητο τούτοις, ἀδυναμίην ἂν οἱ πάντα τολμῶντες καὶ ἰδιωτισμὸν ἠτιάζαντο, ὅπου καὶ νῦν τινες μὴ συνέντες τὰ τοιαῦτα, ἀπειρίαν αὐτὸν τῶν τοιοῦτων ἔχειν ἐξ ὧν οὐδ' αὐτοὶ συνῆτιν. Ἰππολαμόδουσι. Εἰ δ' αὖ πάλιν τούτοις διαπαντὴς ἐχρητὸ ὁ ἀποστολικὸς χαρακτήρ ἐν τοῖς παρεωραμένοις ἐτίθετο. Διήτησεν οὖν συντεῶς καὶ πανσόφως ἄμωρ Ἐχρήσατο μὲν γὰρ ἐκεῖνοις, ὥστε δεῖξαι βῆδιν εἶναι βουλομένην τὸ τοιοῦτον, καὶ οὐκ ἀγνοεῖ. Ἐνέμενει δὲ τῷ ἀποστολικῷ χαρακτήρι, τὴν εὐγένειαν καὶ τὸ ἀπερίεργον καὶ καθαρὸν καὶ αὐτοφρὸς τοῦ λόγου τιμῶν. Τί οὖν μὴ καὶ οἱ λοιποὶ οὕτως τοὺς ἐαυτῶν κατέμειξαν λόγους; Ἄρκει καὶ οὗτος μόνος δεῖξαι, ὅτι κἀκεῖνοις ἔβαν ἦν ἐπερ ἐθύλοντο ποιεῖν. Καίτοι καὶ ἐν ταῖς ἐκεῖνων ἐπιστολαῖς ἐστὶν, εἰ καὶ σπανιότερον, τὰ τοιαῦτα εὐρεῖν. Εἰ δὲ τὸ, « Ἔχοντες χάριματα, » μηδὲμοῦ ἀναπαυστέον, μέχρι τοῦ, « Εὐλόγητε τοὺς διώκοντας ὑμᾶς, » ἄλλη μὲν διάνοια ἀνακύψει, μινοςχημάτιστος δ' ἡ σύνταξις ἐστὶν, εἰς πνεῦμα δὲ λίαν ἡ περιόδος ἀποτεταμένη. « Κατὰ τὴν χίριν. » Εἰ δ' ὁ Θεὸς ἐχάρισται, σὺ τί μέγα φρονεῖς; μὴ γὰρ σὸν κατόρθωμα τὰ χάριματα; « Θεοῦ, φησὶν, ἡ δόσις » — « Διάφορα. » Καλῶς τὸ, « Διάφορα, » ἵνα δεῖξῃ οὐ τὸ μὲν μέγα, τὸ δὲ μικρόν. Μεγίλα γὰρ ἄπαντα, ἀλλὰ ποικίλα καὶ ἀρμόδια. « Κατὰ ἀναλογίαν τῆς πίστεως. » Νῦν δείκνυσιν ὅτι τῶν δοκούντων μετίζδων χαρισμάτων, οἱ λαμβάνοντες, εἰσιν ἄτιοι πρὸς τὸ λαβεῖν. Εἰ γὰρ καὶ χίρις ἐστὶ, τοσοῦτον μόνος

ἐπιβλέει, ὅσον ἦν εὐρη σκευῶς ἐπιτιθεῖον ἐκ τούτου καταστῆσαι διὰ τῆς πίστεως. ἕτε προφητεῖαν κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως ἔχομεν, φησίν, εἴτε δεικνύοντες ἔλαβέ τις, φησίν. Ἡ δεικνύουσα γενικὸν τί ἐστὶ. Πάντα γὰρ εἰς δεικνύουσαν δίδονται τὰ χαρίσματα. Λοιπὸν δὲ καὶ τοῖς εἰδομένοις ἐπιτίθεται. Ἐτε δεικνύοντες ἔλαβέ τις, ἐν τῇ δεικνύουσῃ μείνω, φησίν. Ἐτε ὁ διδάσκων ἔλαβε, φησὶ, χάρισμα διδασκαλίας, ἀπὸ κοινῆς τοῦ. « Μείνω. » Ἐτε ὁ παρακαλῶν, χάρισμα, φησίν, ἔλαβε παρακαλήσεως, ἐν τῇ παρακαλήσει μείνω.

edisserit. Sive ministerium quis acceperit, in ministerio maneat, inquit. Sive qui docet acceperit doctrinae donum : a communi sensu repete « Maneat. » Sive qui exhortatur acceperit donum exhortationis, in exhortatione maneat.

Ὁ μεταδιδούς, ἐν ἀπλότῃ, ὁ προϊστάμενος, ἐν σπουδῇ, ὁ ἐλεῶν, ἐν ἡλαρότῃ. Ἡ ἀγάπη ἀνυπόκριτος ἀποστραφύσκει τὸ πονηρὸν κολλούμενοι τῷ ἀγαθῷ τῇ φιλαδελφίᾳ εἰς ἀλλήλους φιλοστοργῶν τῇ τιμῇ ἀλλήλους προτιμούμενοι τῇ σπουδῇ μὴ ἐκνηροῦν τῷ πνεύματι ζήοντες τῷ Κυρίῳ δουλεύοντες τῇ ἐλπίδι χαίροντες τῇ θλίψει ὑπομένοντες τῇ προσευχῇ προσταττοῦντες.

[ΦΩΤ.] Λοιπὸν δεῖκνυσιν, ὅτι οἱ κανὼς τοῖς χαρίσμασι χρώμενοι ἀνόνητα αὐτὰ ποιοῦσιν. « Ἐν ἀπλότῃ. » Ἐπειδὴ τὰ χαρίσματα, ἢ ἐν ὁδοῖς τὴν εὐφροσύνην αὐτῶν ἐπιδεικνύουσιν, ἢ ἐν προστασίᾳ, ἢ ἐν ἐλέει, φησίν, ὅτι οὐκ ἀπλῶς ταῦτα δεῖ ἐπιτελεῖν, ἀλλὰ διδόναι μὲν μετὰ ἀπλότητος καὶ χαρᾶς, οὐκ ὡς ζημιούμενον τι, ἀλλὰ μᾶλλον κερδαίνοντα, καὶ προϊστασθαι μὴ ἀμελῶς, ἀλλ' ὡς ὑπὲρ ἑαυτοῦ σπουδάζοντα, καὶ ἐλεεῖν ἡλαρῶς καὶ εὐθύμως, ὡς αὐτόν τι καρπούμενον. « Ἔστι δὲ ταῦτα πῶς ; » Ἦν ἀγάπην ἔχωμεν πρὸς ἀλλήλους, ἀγάπην δὲ μετὰ πεπλασμένην καὶ ἐν ὑποκρίσει. ἀλλ' ἀπλαστον καὶ ἀνυπόκριτον καὶ τελείαν, καὶ ἀληθῶς ἀγάπην. « Ἐν σπουδῇ. » Οὐ γὰρ ἀρκεῖ τὸ προσεῖναι μόνον. « Ἐν ἡλαρότῃ. » Μὴ ὡς ζημιούμενος ἐλεεῖ, ἀλλ' ὡς αὐτὸς μᾶλλον κερδαίνων. « Ἐνθὲν γὰρ στεινάζεται τὸ ἡλαρόν. » Ἡ ἀγάπη ἀνυπόκριτος ἔστω, φησὶ, μὴ πλάσμα ἀγάπης, ἀλλὰ ἀγάπη εἰλικρινής. Ἦς εὐστρε. καταρθῶνται τὰ εἰρημίαια. « Ἀποστραφύσκει τὸ πονηρὸν. » Μὴ μόνον ἀπεχόμενοι τοῦ πονηροῦ, ἀλλὰ καὶ λίαν μισοῦντες αὐτό. Τοῦτο γὰρ θελοῖ τὸ ἀπό. Οὐ γὰρ εἶπε, στραφύσκει. Ἐτε φησὶ, Μὴ μόνον μισεῖτε τὸ πονηρὸν, ἀλλὰ καὶ ἔχθεσθε τοῦ ἀγαθοῦ. Γὰρ δὲ « κολλούμενοι, » τὴν πρὸς αὐτὸ δεικνύοντες ἐμφανίαι. « Κολλούμενοι τῷ ἀγαθῷ. » Ἐνὶ γὰρ εἶναι ἀγάπην καὶ ἐνὶ ἀίσχυρῃς. Διὰ τοῦτο εἶπε, Μισεῖτε τὸ πονηρὸν. Πῶς ἔστι κολλήθησθαι τῷ ἀγαθῷ ; Ἐν τῇ φιλαδελφίᾳ, φησὶ, τουτίστι, διὰ τῆς φιλαδελφίας. « Ἐν τούτῳ γὰρ γίνονται, ἐν ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. » Ὁ δὲ μαθητὴς φυλάττων τὰ μαθήματα, κενώλλεται καὶ ἴνεται τῷ διδασκάλῳ, ὅπου ἐστὶ τὸ κυρίως ἀγαθόν. ὁ Κύριος τῶν ἱεροῦς ὁ Χριστός. Ἀλλὰ πόθεν φύεται ἡ φιλαδελφία ; πόθεν ἔστι θηράσει ταύτην ; ἢ κ τῷ προτιθέσθαι ἀλλήλους. φησὶ, τῇ τιμῇ. Ὡς ἀληθῶς γὰρ ἀρχὴν λαμβάνει φιλα

A Bene ait diversa. ut ostendat non hoc quidem magnum. illud vero parvum ; nam omnia magna sunt : sed varia esse et congrua Juxta proportionem fidei » Nunc cum dona majora videntur, ostendit eos qui accipiunt in causa esse quod acceperint. Nam etsi gratia sit tantum tamen influit quantum invenerit vas sese aptum per fidem constituere. Sive prophetiam juxta proportionem fidei habemus, inquit, sive ministerium quis acceperit. ministerium generale quiddam est : omnia siquidem dona ad ministerium data sunt. Cæterum per specialia quoque

369 XII. 8 13 • Qui impartit, in simplicitate : « qui præest, in sedulitate : qui miseretur, in hilaritate. Dilectio non sit simulata : sitis odio » prosequentes malum : adhærentes bono. Fraternalis charitate ad mutuo vos diligendum propensi : honeste alius alium præcedentes : studio non segnes : « spiritu ferventes : Domino servientes : spe gaudentes : in afflictione patientes : orationi instantes ».

Ostendit deinceps quod male donis utentes, faciunt ea inutilia. « In simplicitate. » Quoniam dona vel in impatiendo suam ostendunt efficaciam, vel in præsidendo, vel in miserando, dicit quod non utcumque hæc exhibere oporteat : sed dare cum simplicitate et gaudio : non ut aliquid quod damno afficiat, sed quod lucrum potius afferat : et præesse non negligenter, sed quasi de seipso studium haberet : præterea misereri hilariter promptoque animo, quasi id fructum nonnullum afferat. Quomodo autem hæc erunt ? Si dilectionem habeamus inter nos mutuam : dilectionem autem non fictam aut simulatam, sed absque fictione et simulatione, perfectamque et vere dilectionem. « In sedulitate. » Neque enim sufficit tantum præesse. « In hilaritate. » Non quasi damnum recipiens ad miserandum moveatur, sed quasi ipse potius lucrum faciat. Inde enim continget hilaritas. « Dilectio non sit simulata, » aut fucata, non fictio dilectionis, sed sincera dilectio : qua præsentem, recte exhibentur illa quæ dicta sunt. « Sitis odio prosequentes malum. » Non solum a malo abstinentes, sed illud plurimum odio habentes, idque facit præpositio ἀπὸ in dictione ἀποστραφύσκει. Deinde ait : Non modo prosequamini malum odio, verum etiam adhæreatis bono, per hoc autem affectionem ad bonum significat. « Adhærentes bono. » Accidit enim et de turpibus esse dilectionem : propterea dixit odio habere quod malum est. Quomodo contingit adhæreere bono ? Fraternali charitate, inquit, sive per fraternam charitatem. Per hoc enim cognoscent, inquit, quod mei sitis discipuli si dilexeritis vos invicem ⁸¹. » Porro discipulus qui doctrinas servat, adhæret ac unitus est præceptor, qui proprie bonus est et ipsum bu-

⁸¹ Joab. xii, 28.

num, nempe Dominus noster Jesus Christus. Sed unde procedit fraterna charitas? unde contingit illam venari? 370 Ex eo, inquit, quod alius alium honore præcedat. Vere enim dilectio securum sumit principatum, si quisque conetur prævenire ad honorandum proximum. « Fraterna charitate, » etc. Nam si fraternam habueritis charitatem, utique invicem diligetis, fratres enim estis. Deinde dicit quomodo fraterna charitas perficiatur: si quisque, inquit, præeat in honorando fratre: « Studio non seque. » Nam et hoc amorem parit, si non honoraverimus tantum, sed in hoc etiam plurimum studii adhibuerimus « Spiritu ferventes. » Quo autem pacto hoc erit? Si in bonis vixerimus operibus, habebimus fervidum in nobis ipsis et calore penetrantem omnia Spiritum sanctum, « Domino servientes: » His enim quæ dicta sunt continget nobis ut Domino serviamus. Ita vere videbimus Domino servientes per bona opera. Hæc vera servitus est « Spe gaudentes. » Quonam modo contingere potest spiritu fervere? Si spe inquit, gaudeatis. Siquidem nihil adeo promptum ad omnia facit, sustinueritis: et si precationem indesinentem habueritis. « In afflictione patientes. » Nam patientia parit probationem. « Orationi instantes. » Hac enim

XII. 13-19 « Necessitatibus sanctorum communitates: hospitalitatem sectantes. Benedicite persecuentibus vos: Benedicite et ne maledictis. Gaudete cum gaudentibus, et flete cum fluentibus. « Idem alii de aliis sentientes, non sublimia de vobis, sed humilibus vos accommodantes. Ne si iis prudentes apud vosmetipsos nulli malum pro malo reddentes, providentes bona coram omnibus hominibus, si possibile est, quantum ex vobis est cum omnibus hominibus in pace viventes non vos ipsos ulciscetes dilecti, sed date locum iræ. Scriptum est enim: Mihi ultio, ego rependam, dicit Dominus. »

« Necessitatibus sanctorum. » Hoc est, in his in quibus necessitate constricti fuerint. Eleemosynam erga sanctos inducit, ideo etiam servavit illam inter præcipua. In superioribus quidem de universali locutus fuerat eleemosyna. Communicantes 371 inquit.

Nam res ipsa communicatio quædam est: tu enim facultatem confers illis vero ipsi tibi libertatem erga Deum aliaque bona innumera « Hospitalitatem sectantes » Ne expectes dicit donec ille ad te veniat, erubescit enim, sed tu potius sectare ipsum. « Benedicite persequentibus v. s. » Ubi docuit quonam modo versari oporteat erga fratres, docet quomodo etiam erga hostes. Vide autem quod non dixerit: Ne ulciscaris, neque maledicas, sed quod majus est, benedic et pro eo precare, « Gaudere cum gaudentibus. » Non solum, inquit, verbis benedicite, sed et operibus: gaudentibus quidem congaudentes, legentibus vero colludentes. Tantum autem majus est congaudere gaudentibus, quantum non raro felix prosperorum successus invidiam occasio impiis efficitur. « Idem alii de aliis sentientes. »

ἀγαλλῆ, ἐν ἑαυτῷ ἀγωνίζηται προλαβεῖν εἰς τὸ τιμῆσαι τὸν πλησίον « Τῆ φιλαδέλφει. » καὶ ἐξῆς Εἰ γὰρ σφιγῆτε, φησὶ, φιλαδέλφους, φιλήσατε μὲντοι: ἀλλήλους ἀδελφοὶ γὰρ ἐστέ. Ἔτα λέγει πῶς ἂν ἡ φιλαδέλφεια κατορθωθῆι. Εἰ ἑαυτὸς, φησὶν, ἡγεῖται τῆς πρὸς τὸν ἀδελφὸν τιμῆς. « Τῆ σπουδῆ μὴ ὀκνηροί. » Καὶ γὰρ τοῦτο ἀγάπην τίθει, ὅταν μὴ τιμῶμεν μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπερπουδίζωμεν. « Τῷ πνεύματι ζέοντες. » Ἔσται δὲ τοῦτο πῶς; Ἐὰν ζῶμεν ἐν καλοῖς ἔργοις, ἔξομεν ζέον ἐν ἑαυτοῖς καὶ διατηρημαζόμενοι, το ἅγιον Πνεῦμα. « Τῷ Κυρίῳ δουλεύοντες. » Διὰ γὰρ τῶν ἐργημάτων, ἐκγενήσεται ἡμῖν δουλεύειν τῷ Κυρίῳ. « Οὕτως φανούμεν ἀληθῶς δουλεύοντες τῷ Κυρίῳ διὰ τῶν ἀγαθῶν ἔργων. Αὕτη ἀληθινὴ δουλεία ἐστίν. « Τῆ ἐλπίδι χαίροντες. » Πῶς δ' ἂν γένοιτο ζέειν τῷ πνεύματι; Ἐὰν τῆ ἐλπίδι χαίρητε, φησὶν. Οὐδὲν γὰρ οὕτως πρὸς πάντα ποιεῖ πρόθυμον ὡς ἐλπίς κακῆ. Καὶ ἔν, φησὶν, ὑπομένετε θλίψεις, καὶ ἔν εὐχὴν ἀδιάλεπτον ἔχητε. « Τῆ θλίψει ὑπομένοντες. » Ἢ γὰρ ὑπομονὴ τίθει δοκιμήν. Τῆ προσευχῆ προσκρητεροῦντες. Ταῦτες γὰρ βοηθήσεις, ἔσται βόθια πάντα. Si etiam afflictiones patienter

auxiliante omnia erunt facilia.

Ταῖς χρεῖαις τῶν ἀγίων κοινωνοῦντες τὴν φιλοξενίαν διώκοντες. Εὐλογεῖτε τοὺς διώκοντες ὑμᾶς· εὐλογεῖτε, καὶ μὴ καταψῆσθε. Χαίρειν μετὰ χαίρωντων, καὶ κλαίειν μετὰ κλαιόντων. Τὸ αὐτὸ εἰς ἀλλήλους φρονοῦντες, μὴ τὰ ὑψηλά φρονοῦντες, ἀλλὰ τοῖς ταπεινοῖς συνεπηγόμενοι. Μὴ γίνεστε φρόνιμοι παρ' ἑαυτοῖς. Μὴδὲν κακὸν ἀντὶ κακοῦ ἀποδιδόντες. Προνοοῦμενο: κατὰ ἐνώπιον πάντων ἀνθρώπων. Εἰ δυνατόν, τὸ ἐξ ὑμῶν, μετὰ πάντων ἀνθρώπων ἐργησόντες. Μὴ ἑαυτοὺς ἐδικουόντες, ἀγαπητοί, ἀλλὰ ὅτε τόπον τῆ ὁργῆς. Γέγραπται γὰρ, Ἐμοὶ ἐδόκησας, ἐγὼ ἀνταποδώσω, λέγει Κύριος.

« Ταῖς χρεῖαις τῶν ἀγίων. » Ἐν οἷς ἂν ἐν χρεῖαις γίνωνται: τὴν πρὸς τοὺς ἀγίους ἐλεημοσύνην εἰσάγει. Διὸ καὶ ἐφύλαξεν αὐτὴν ἐν ἐξαρέτω. Ἄνω μὲν περὶ καθολικῆς εἶπεν ἐλεημοσύνης. Κοινωνοῦντες, φησὶ.

Κοινωνία γὰρ τὸ πρῆγμα. Σὺ μὲν γὰρ εἰσφέρεις χρήματα αὐτοῖς, ἐκεῖνοι δὲ σοὶ τὴν πρὸς Θεὸν παρρησίαν καὶ τὰ μυρία ἀγαθά. « Τὴν φιλοξενίαν διώκοντες. » Μὴ μείνης, φησὶν, ἐκεῖνον ἐλθεῖν πρὸς σέ. Ἐρυθηῖ γὰρ. Ἄλλὰ σὺ εἴωξον αὐτόν. « Εὐλογεῖτε τοὺς διώκοντας ὑμᾶς. » Διδάξας πῶς δεῖ διακείσθαι πρὸς τοὺς ἀδελφούς, διδάσκει πῶς καὶ πρὸς τοὺς πολέμιους. Ὅρα δὲ, οὐκ εἶπε, Μὴ ἀμύνου, μηδὲ καταρῶ, ἀλλ' ὁ μείζων, εὐλόγει καὶ ὑπερέχου. « Χαίρειν μετὰ χαίρωντων. » Μὴ μόνον, φησὶ, ῥήμασιν εὐλογεῖτε, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἔργοις. Χαίρουσι μὲν, συγχαίροντες, ἀλοῦσι: δὲ, συναλοῦντες. Μείζων δὲ τὸ, συγχαίρειν χείρουσιν, ὅταν ἡ εὐμερία τῶν πλησίων, καὶ φθόνου πρόφασις τοῖς ἀσεβῆσι γίνεται. « Τὸ αὐτὸ εἰς ἀλλήλους φρονοῦντες. » Οἷον, μέγαν σαυτὸν νομίζεις; τοιοῦτον ἄμαζι καὶ

τὴν ἀδελφὸν, κἄν πένης ᾖ. Ἐπεὶ μὴ ἔστι πλοῦτου καὶ πενίας διακρίσις παρὰ Θεῶ. Ἡὼς δ' ἂν γένοιτο σοι τούτο; Ἐάν μὴ φρονῆς περὶ σεαυτοῦ ὑψηλὰ, ἀλλὰ συμπίρη καὶ συναπίρη τοῖς ταπεινοῖς, καὶ εἰς τὴν ἐκείνων συγκαταβίην εὐτέλειαν. Ἐκ δὲ τούτων τὸ φῶσιμα καὶ τὴν κενδοξίαν αὐτῶν καταστίλλει. Εἰκότως γὰρ τὴν αὐτοῦ διὰ τὴν πόλιν, τούτῳ ἀλῶναι καὶ κατέχεσθαι τῷ πάθει. « Μὴ γίνεσθε φρόνιμοι παρ' ἑαυτοῖς. » Τουτίστι, Μὴ ἡγήσθε εἶναι σοφοί, καὶ μηδενὸς νοήματος ἐνδοεῖς. Φησὶ γὰρ ἡ Γραφή· « Οὐαὶ οἱ συντοὶ παρ' ἑαυτοῖς, καὶ ἐνώπιον αὐτῶν ἐπιστήμονες. » « Κακὸν ἀντὶ κακοῦ. » Εἰ γὰρ ψευδὸς καὶ ἄθλιος ὁ ποιῶν τὸ κακόν, ἴνα τί μὴ φεύγῃς τὴν μίμησιν τῶν κακῶν, ἀλλὰ τῷ ἀμύνασθαι ἐνοχὸν σαυτὸν καθίστεις καὶ κοινωνὸν τῆς ἀσεβείας; « Ἡρνοοῦμενοι καλὰ. » Τοῦτο φησιν, ὅτι Ἡρνοοῦσαν ποιήσθε τοῦ καλοῦ φαίνεσθαι, ἐν τῷ μηδενὶ διδόναι φόνου πρόβρα. — Ἡ ἐπειδὴ ἄνω εἶπε, « Μηδενὶ κακὸν ἀντὶ κακοῦ ἀποδοόντες, » προσέθηκε καὶ τὸ, « Ἡρνοοῦμενοι καλὰ. » Ἄς εἰ ἔλεγεν, Οὐκ ἀρκεῖ, μόνον τὸ μὴ ἀποδοῖναι κατὰ, ἀλλὰ δεῖ καὶ προνοεῖν τοῦ ποιήσαντος ἡμᾶς κακῶς. « Κοί γὰρ καὶ ἄνω, οὐκ ἠρέστη τῷ μὴ καταρᾶσθαι τοὺς δίκωντας, ἀλλὰ καὶ εὐλογεῖν προσέτεξεν « Εἰ δυνατόν τὸ εἰ ὑμῶν. » Ἔστι γὰρ ὅτε οὐ δυνατόν ἐνθα περὶ εὐσεβείας ὁ λόγος. Διατούτο εἶπεν, « Εἰ δυνατόν. » Τὸ δὲ, « Ἐξ ὑμῶν, » τουτίστι, Σὺ τὸ σὸν ποίησον, καὶ μὴ παρὰ τῆς ἐχθρας ἀφορμὴν μὴ Ἑλλεῖν, μὴ Ἰουδαίῳ. Τοῦτο γὰρ τὸ μετὰ πάντων, τουτίστι, πιστῶν καὶ ἀπίστων. « Μὴ ἑαυτοῦς ἐκδικούντες. » Ἐπεὶ δὲ τοῦτο ἀκόλουθον. τὸν ἡδικημένον ἐκδικίας τυχεῖν, τοῦτο αὐτὸ ἐπαγγέλλεται σοι, φησὶ, μὴ ἐκδικήσῃς σεαυτὸν, καὶ ὁ Θεὸς σε ἐκδικεῖ. Δότε γὰρ, φησὶ, τόπον καὶ χώραν τῇ ὀργῇ τοῦ Θεοῦ ἔλθεῖν. Ἄν γὰρ σὺ ἐκδικήσῃς σεαυτὸν, ἔλθοῦσα ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ, οὐχ ἔξει χώραν τοῦ ἐκδικήσαι, ὅτι προδικήσας σεαυτὸν. Εἰ γὰρ σὺ μὴ ἀμύνη, ἔξει ἡ ὀργή. — [ΙΩΑΝΝΟΥ.] Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο μάλιττα ὁ ἀδικηθεὶς ἐπιθυμᾷ ἰδεῖν ἐκδικίας ἑαυτὸν ἀπολαύοντα, τοῦτο αὐτῷ μετὰ πολλῆς δίδωσι περιουσίας. Ἄν γὰρ αὐτὸς μὴ ἀμύνη, Θεὸς ἔσται ὁ τιμωρὸς. Συγχώρησαν οὖν αὐτῷ ἐπειθεῖν. Τοῦτο γὰρ τὸ, « Δότε τόπον τῇ ὀργῇ. » — « Γέγραπται γάρ. » Παραμυθούμενος πλέον τὸν ἡδικημένον, ἔγραψε τὴν μαρτυρίαν. « Ἐμοὶ ἐκδικήσεις. » τουτίστι, Παρ' ἑμοῦ ἡ ἐκδικήσεις.

« Eum qui injuria affectus est magis consolando, produxit Scripturæ testimonium. » « Mihi ultio, » id est, apud me est ultio.

Ἐάν οὖν πεινᾷ ὁ ἐχθρὸς σου, ψύμζε αὐτόν. ἔάν διψᾷ, πίτιζε αὐτόν. Τοῦτο γὰρ ποιῶν, ἀνθρωπικῶς πυρὸς σωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. Μὴ νικῶ ὑπὸ τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ νικά ἐν τῷ ἀγαθῷ τὸ κακόν.

Μὴ μόνον, φησὶ, εἰρηνεύετε καὶ μὴ ἀμύνηθε, ἀλλὰ καὶ εὐεργετεῖτε, τρέποντες, ποτιζόντες. Ἐῖτα ἐπειδὴ βραβὺν τὴν τὸ προσετατόμενον, ἐπάγει παραμυθούμενος τὸν ἡδικημένον, λέγων. Τοῦτο ποιῶν, πῶρ αὐτῷ σωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν. Καὶ ἄμα

¹⁰ Isa. 7, 21.

Veluti: Si magnum ductis teipsum: talem ducas et fratrem tuum. etiamsi pauper sit. quoniam non est divitiarum ac paupertatis discrimen apud Deum. Quo autem modo fieri hoc potest? Si non sentias de le ipso sublimia, sed conferaris et accommoderis humilibus, et in illorum condescendas abjectionem. Illis sane timorem ac vanam gloriam illorum reprimat. Verisimile enim erat illos propter suam civitatem, captos esse ac delineri hoc affectu. « Ne sitis prudentes apud vosmetipsos » Hoc est ne ducatis vos ipsos esse sapientes et nullius consilio egentes. « Vobis sapientibus apud seipsos et coram facie sua prudentibus » — « Malum pro malo. » Nam si vituperandus ac miser est qui malum facit, quare non fugis malorum imitationem? Sed ut te ulciscaris, obnoxium constituis temetipsum et socium impietatis. Providentes bona. » Hoc dicit: Provide ut boni appareatis: ut in nullo occasionem detis vituperandi vos — Vel, postquam superior dicit, « Nulli malum pro malo reddentes. » addidit etiam: « Providentes bona; tanquam dixisset. Non satis est tantum non reddere mala, sed oportet quoque illi providere qui malefacit nobis. » Nam et in superioribus non satis illi fuit, ne maledicerent persecutibus, sed etiam benedicere jussit. « Si possibile est quantum ex vobis est. » Accidit enim interdum ut possibile non sit, ubi de pietate sermo est; propterea dicit: « Si possibile est. » — « Quantum ex vobis est. » Hoc est, tu quod tuum est facito: neque inimicitiae præbeas 37 aut Græco aut Judæo Id enim est quod ait: « Cum omnibus nempe fidelibus et infidelibus. » — « Non vosipsos ulciscentes. » Quanoquidem hoc consequens erat, cum qui injuria affectus esset ultionem assequi, hoc ipsum, inquit, tibi præcipitur, ne teipsum ulciscaris, et Drus te ulciscetur, Nam date, ait, locum ac spatium ut ira Dei veniat. Si enim teipsum ultus fueris, ubi venerit ira Dei, locum non habebit ultionem sumendi, quia primum ultus es temetipsum quod si tu non vindices, ira veniet. Quoniam autem is qui injuria affectus est, hoc maxime videre desiderat, nempe seipsum ultione frui: hoc ipsi cum magna tribuit largitate Nam si ipse non vindicet, Deus ultor erit Permite igitur illi ut vindicet, hoc est enim quod ait: « Date locum iræ. » — « Scriptum est enim. »

XII. 20, 21. « Si igitur esurit inimicus tuus, ciba illum: si sitit, da illi potum. Hoc enim faciens, carbones ignis cumulabis in caput ipsius. Ne vincaris a malo, sed vince bono malum ».

Non solum, inquit, in pace vivite ne vos ulciscimini, sed et benefacite, alentes ac potum tribuentes. Deinde quia grave erat quod præcipiebatur subjungit consolando cum qui affectus est injuria. Hoc faciens ignem illi cumulabis in caput: Simulque

terrens eum qui affecit injuria. « Ne vincaris a malo. » Cum prius demulsisset eum qui injuria affectus erat, et suasisset ei benefacere dicendo, « Carbones cumulabis : » sublimius nunc ipsum admonet. Nam si hoc affectu, inquit, alis ut ignem illi cumules, non vicisti malum, sed ab ipso victus es : ego autem cupio ut tu malum vincas Igitur ne affectu nocendi benefacias, tuam namque consolationis gratia dicta sunt prædicta quod cibans potumque tribuens carbones ignis cumulaturus esses. non sane ut ita facias. — Licet enim, cum tu beneficium inimico præstas, Deus illi irascatur, et ignem tentationum ac afflictionum quas ipse struxit adversus proximum, in caput ipsius convertat : attamen tu ne hoc sine velis ei benefacere, ut hunc in hujusmodi malis videas, ita enim victus es a malo : et ille quidem nihilominus quæ pati eum oportebat patitur : **373** tu vero mercedem perdidisti virtus a malo. Magis autem si tali mente Deus te videat, neque te vindicat. Si quidem bonum ac mitem qui injuria affectus est vindicat : at non illum qui animo ac voluntate seipsum ultus est, et per boni operationem beneficii maligne est operatus. ut illius calamitatem videret qui se contristaverat. » Tu ergo benefacito ut vincas malum ⁴⁴ ; » et ut Filius efficiaris, sicut ait Dominus, Patris qui in caelis est.

XIII. 1. 2. « Omnis anima potestatibus præmentibus subdatur. Non enim est potestas nisi a Deo : quæ vero sunt potestates, a Deo ordinatæ sunt. Itaque quisquis resistit potestati, Dei ordinationi resistit : qui autem resistunt, sibi ipsis « judicium accipient ».

Postquam auditorum mentes sufficienter composuit eosque docuit inimicis quoque esse benevolos, hanc etiam subjungit admonitionem : omnem animam instruens, sive sacerdos sit quispiam, sive monachus, sive Apostolus, ut magistratibus subdantur. Nam hæc subjectio non evertit pietatem. Admonet autem hoc Apostolus, ostendens quod Evangelium non doceat defectionem neque inobedientiam aut contumaciam, sed benevolentiam magis ac obedientiam. — *Alio modo.* Magnam ubique capitis hujus rationem habet, ostendens non ad subversionem communis disciplinæ Christi leges esse : cumque sufficientes sint qui veritatis causa bellum in nos gerant, quid, inquit, necesse est nobis ipsis superfluos procurare adversarios ? « Non enim est potestas. » Non hæc de quocunque dicit principe, sed de ipso principatu. Quoniam enim honoris ac conditionis æqualitas in omnibus, seditiosa res erat, Deus potestates adjunxit. — *Aliter.* Quid ais ? Est princeps omnis a Deo traditus ? Non hoc, inquit dico, neque mihi nunc de singulis principibus sermo, sed de re ipsa. Principatus enim esse, et hunc quidem gubernare, alium vero gubernari, nec omnia sursum ac deorsum ferri, divinæ sapien-

⁴⁴ Matth. xi, 48.

φωδῶν καὶ τὸν ἠδικηκότα. « Μὴ νικῶ ὑπὸ τοῦ κακοῦ. » Μαλᾶζαξ πρότερον τὸν ἀδικηθέντα καὶ πείσας αὐτὸν εὐεργετεῖν διὰ τοῦ εἰπεῖν, « Ἄνηρακας σωρεύσεις », νῦν ὑψηλότερον αὐτῷ παραινεῖ. Εἰ γὰρ τοιαύτη φησί, διαθήσει τριφεις ἵνα πρὸ αὐτῷ σωρεύσῃς, οὐκ ἐν᾿ αἰσας τὸ κακὸν, ἀλλ' ἤττιθης αὐτῷ. Ἐγὼ δὲ σε, φησί, νικῶν τὸ κακὸν βούλομαι. Τοιγαροῦν, μὴ δεθῆσαι κοκοποιῷ εὐεργεταί. Ἰπὲρ γὰρ παραμυθίας σου εἴρηται τὰ εἰρημίνα, ὅτι ψωμίζων καὶ πατιζῶν, ἀνηρακας πυρὸς σωρεύσεις, οὐχ ἵνα μέντοι οὕτως ποιῆς — [ΦΩΓ.] Εἰ γὰρ καὶ σοῦ εὐεργετοῦντος τὸν ἐχθρὸν, ὁ Θεὸς ἐκδικῶν σε ὀργίζεται αὐτῷ, καὶ πῦρ πειρασμῶν καὶ κακώσεων, ἃ κατὰ τοῦ πλησίον ἐκείνος ἐτίκταινεν, ἐπὶ κεφαλῇν στρέφει. Ἄλλ' οὖν σὺν μὴ δὲ τοῦτο θελήσῃς αὐτὸν εὐεργετεῖν, ἵνα ἐν τοιοῦτοις αὐτὸν κακοῖς ἴδῃς, ἐπεὶ ἐνικηθῆς ὑπὸ τοῦ κακοῦ, κάκεινος μὲν οὐδὲν ἔττον ἄξει παθεῖν αὐτὸν, πάσχει σὺ δὲ σπώλειςας τὸν μισθὸν, νικηθῆς ὑπὸ τοῦ κακοῦ. Μᾶλλον δὲ εἰ τοιαύτην σου τὴν γῶμην ὁ Θεὸς ἴδῃ, οὐδὲ ἐκδικεῖ Τὸν ἀγαθὸν γὰρ, τὸν πρῶτον τὸν ἀδικηθέντα ἐκδικεῖ, ἀλλ' οὐχὶ τὸν δὲ τοῦ θυμοῦ καὶ τῆς προσορέσεως ἑαυτὸν ἐκδικήσαντα, καὶ διὰ πρῆξίως ἀγαθῆς τῆς εὐεργεσίας πονηροσάμενον, τὴν διασθῆρῶν ἰδεῖν τοῦ λυπήσαντος. « Εὐεργεταί σὺν σὺ. ἵνα νικήσῃς τὸ κακὸν, » καὶ ἵνα γένη Ἰός, ὡς ὁ Κύριος, φησί, τοῦ ἐν οὐρανῶς Πατρός.

Ἢτα ψ γή ἐξουσίας ὑπερχούσας ὑποτασέσθω. Οὐ γὰρ ἔστιν ἐξουσία, εἰ μὴ ἀπὸ Θεοῦ Αἱ δὲ οὕσαι ἐξουσίαι, ὑπὸ Θεοῦ τεταγμέναι εἰσίν. Ὥστε ὁ ἀντετασσόμενος τῇ ἐξουσίᾳ, νῆ τοῦ Θεοῦ διαταγῇ ἀνθίστηκεν. Οἱ δὲ ἀθεοσετήστες, ἑαυτοῖς κρίμα λήψονται.

Ἐπειδὴ ἱκανῶς κατήρησε τὰ φηθῆ τῶν ἀκουόντων, καὶ ἐδίδαξεν αὐτοὺς καὶ ἐχθροῖς εἶναι εὐμενεῖς, ἐσχχε καὶ ταῖ τὴν τὴν παραίνεσιν, παιδεύων πᾶσιν ψυχῇν, κἂν ἱερεὺς ἦ τις, κἂν μοναχός, κἂν ἀπόστολος. ὑποτάσσεσθαι τοῖς ἀρχουσιν. Αὕτη γὰρ ἡ ὑποταγή οὐκ ἀντρίπει τὴν εὐσέβειαν. Παραινεῖ δὲ τοῦτο ὁ Ἀπόστολος δεικνύων ὅτι οὐκ ἀποστασίαν διδάσκει τὸ εὐαγγέλιον οὐδὲ ἀπειθεσίαν, ἀλλὰ μᾶλλον εὐγνωμοσύνην καὶ εὐπειθεσίαν. — Ἄλλως. Πολλὴν τοῦ κεφαλαίου τούτου πανταχοῦ ποιεῖται πρόνοϊαν, δεκνύς, οὐκ ἐπὶ κοταστροφῇ τῆς κοινῆς εὐτοξίης τοῦ Χριστοῦ νόμους εἶναι, καὶ ὅτι ἀρκούσι καὶ οἱ διὰ τὴν ἀλήθειαν πολεμοῦντες, φησίν, ἡμῖν, καὶ τί δεῖ καὶ ἡμᾶς περὶ τοὺς ἐπινοοῖν ἡμῖν αὐτοῖς πολεμῖους ; « Οὐ γὰρ ἔστιν ἐξουσία. » Οὐ περὶ τοῦ καθ' ἑκάστον ἀρχόντος ταῦτα λέγει, ἀλλὰ περὶ αὐτῆς τῆς ἀρχῆς. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ ὁμοτιμον στασιῶδες ἦν, εἰρήγαγεν ὁ Θεὸς τὰς ἐξουσίας. — Ἄλλως. Τί λέγεις ; πᾶς ἀρχων ὑπὸ Θεοῦ χειροτόνηται ; Οὐ τοῦτο λέγω, φησίν, οὐδὲ περὶ τῶν καθ' ἑκάστον ἀρχόντων ὁ λόγος μοι νῦν, ἀλλὰ περὶ τοῦ πράγματος αὐτοῦ. Τὸ γὰρ ἀρχὰς εἶναι, καὶ τοὺς μὲν ἀρχεῖν, τοὺς δ' ἀρχεσθαι, καὶ ἄνω καὶ κάτω τὰ πάντα φέρεσθαι, τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας ἔργον φη-

μή εἶναι. Οὐκ εἶπε γὰρ ὅτι οὐκ ἔστιν ἄρχων, ἀλλ' οὐκ ἔστιν ἐξουσία εἰ μὴ ἀπὸ Θεοῦ. « Αἱ δὲ οὐσαι ἐξουσίαι. » κατὰ τοῦ αὐτοῦ εἶπεν. Εἰπὼν γὰρ, « Οὐκ ἔστιν ἐξουσία εἰ μὴ ἀπὸ Θεοῦ, πάλιν τὸ αὐτὸ λέγει. « Αἱ δὲ οὐσαι, φησὶν, ἐξουσίαι, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τετογμέναι εἰσὶν, » οἷον γεγονυῖαι. Ὁ Θεὸς, φησὶν, ἔταξε, καὶ διέφυκσεν αὐτάς. — Ἄλλως. Πᾶσαι οὖν ἐξουσίαι: ὑπὸ Θεοῦ διατετογμέναι εἰσὶν, οἷον γεγονυῖαι, οἷαν ἂν σκοπήσεις, καὶ τὴν τοῦ πατρὸς πρὸς υἱὸν καὶ τὴν ἀνδρός πρὸς γυναῖκα, καὶ τὰς ἄλλας ἀπάσας. Καὶ τὰς ἐν τοῖς ζώοις δὲ, ὡς τῶν μελισσῶν. ὡς τῶν γερῶν, ὡς τῶν ἰχθύων. « Ὥστε ὁ ἀντιτασσόμενος » ἴνα μὴ εὐτελίχθῃσθαι νομίζωσιν οἱ τοῦ Χριστοῦ δοῦλοι ὑποτασσόμενοι ἀρχούσι, δείκνυσιν ὅτι χρὴ πειθεσθαι καὶ μὴ ἀντιτάσσεσθαι. μὴ δὲ ἀπειθεῖν τοῖς ἀρχούσιν. Ὡς ὁ γὰρ παῖς τοῦ πατρὸς, φησὶ, Θεῷ ἀντιλέγει τῷ πατρι καὶ τὰς ἀρχάς. « Τῇ τοῦ Θεοῦ διαταγῇ ἀθεύει. » — [Φιλιπ.] Κερδανεῖς κἀντιθεῖν. φησὶν, ὑποτασσόμενος, οὐ μόνον ὅτι ἐντολὴν πληροῖς, ἀλλ' ὅτι καὶ τὸν Θεὸν τιμᾷς, τιμῶν τὴν ὑπ' αὐτοῦ τεταγμένην ἐξουσίαν, καὶ τὸν ταύτην χειρίζοντα. Μακάριος ὁ οὕτως καὶ διὰ ταῦτα τὴν ἐξουσίαν τιμῶν καὶ ὑποτασσόμενος ὡς περ ἄθλιος, ὁ διὰ ταῦτα μὴ ὑποκαίμενος. Καὶ γὰρ διπλοῦν ἀποκέρτεται κρῖμα, πρῶτον ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὅτι τὴν ὑπ' αὐτοῦ τεταγμένην καὶ ὁρθεύσαν ἀρχὴν ἐξουθενεῖ. Δεύτερον, καὶ ἐκ τῶν ἡμιμαρμένων ἀρχόντων. Ὅρα δὲ καὶ τὸ κέρδος τῶν ἀρχόντων. Καλύπτει τοὺς φαύλους, προτρέπονται τοὺς σπουδαίους, δι' ὧν αὐτοὺς τιμῶσι καὶ ἐπεινοῦσιν εἰς ἀρετὴν. Χρὴ οὖν αὐτοὺς ὀποδέχεσθαι, καὶ διὰ τοῦτο, καὶ ὅτι Θεοῦ διάκονοί εἰσι, τῷ θελήματι αὐτοῦ ὑπηρετοῦμενοι. Καὶ τρίτον, ὅτι τὰ ἴδια λιπόντες, ὑπὲρ τῶν κοινῶν φρονιζοῦσι. τῇ τῶν πληθύνον ὡφελείᾳ προσκαρτεροῦντες, καὶ πρὸ τῆς ἰδίας ἀνάσεως, τὸν ὑπὲρ τῶν ἐκείνων πόνον ἀναδεχόμενοι. Τίς τούτους, εἰ καὶ μή τι φόβος ἐπίκειτο, ἐξ αὐτῆς τοῦ συνειδήτους τῆς κρίσεως οὐκ ἂν ἀγάσαστο, καὶ ἐν πατέρων θύσει καὶ παραστατῶν λόγῳ: μακάριοί εἰσιν οἱ οὗτοι ἀρχόντες, « κρῖμα λήψονται. » καὶ.

Οἱ γὰρ ἀρχόντες οὐκ εἰσὶ φόβος τῶν ἀγαθῶν ἔργων, ἀλλὰ τῶν κακῶν. Θέλεις δὲ μὴ φοβῆσθαι τὴν ἐξουσίαν; τὸ ἀγαθὸν ποιεῖ, καὶ ἔξεις ἐπαινον ἐξ αὐτῆς. Θεοῦ γὰρ διάκονός ἐστὶ σοι εἰς τὸ ἀγαθόν. Ἐάν δὲ τὸ κακὸν ποιῆς, φοβοῦ. Οὐ γὰρ εἰ κἂν τὴν μάχαιραν φορεῖ. Θεοῦ γὰρ διάκονός ἐστιν, ἐκδικὸς εἰς ὀργὴν τῷ τὸ κακὸν πράσσοντι: διὸ ἀνάγκη ὑποτάσσεσθαι, οὐ μόνον διὰ τὴν ὀργὴν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν συνειδήσιν.

Τί ἀγαθῶν, φησὶν, ὑποταγείς τῇ ἐξουσίᾳ; τί δὲ φοβῆσθαι αὐτὴν καὶ τρέμεις; Μὴ γὰρ ἐπιτιμᾷ τοῖς καλῶς ζῶσι; μὴ γὰρ ἐπιφοβεῖ τῷ τῆς ἀρετῆς ἐπιμελουμένῳ; « Ἰὼν ἀγαθῶν ἔργων. » Τουτίσσι, τοῖς ἀγαθῶν πράσσουσιν. « Ἄλλὰ τῶν κακῶν. » Τουτίσσι, τῶν τὰ κακὰ πραττόντων. « Θέλεις δὲ μὴ φοβῆσθαι τὴν ἐξουσίαν; » Εἰ δὲ θέλεις, φησὶ, μὴ μόνον εἶναι σοι τὸν ἀρχόντα ἥπιον, ἀλλὰ δὴ καὶ ἐπαινοῦντα, τὸ ἀγαθὸν ποιεῖ. « Θεοῦ γὰρ διάκονός ἐστὶ σοι. » Τοσοῦ-

tim opus esse dico. Siquidem non dixit, non est princeps, sed « Non est potestas nisi a Deo » — « Quæ vero sunt potestates. » De eodem loquitur, Cum enim dixerit, « Non est potestas nisi a Deo, » rur-umidem dicit: Quæ vero sunt potestates, 374 a Deo sunt ordinatæ sive factæ, « Deus, inquit, illas ordinavit ac disposuit » — *Aliter.* Omnes ergo potestates a Deo ordinatæ sive factæ sunt, quacumque consideraveris: sive patris erga filium sive viri erga uxorem, sive alias omnes etiam quæ in animalibus sunt, puta apibus, gruibus ac piscibus. « Nique quisquis resistit. » Ne abjecti viderentur Christi servi si principibus subicerentur: ostendit quod parere oporteat et non resistere aut inobedientes esse principibus Nam qui hoc facit, Deo, inquit, resistit qui principatus constituit. *B* « Dei ordinationi resistit » Hinc etiam lucrum facis ait, quod subderis: non solum quia præceptum conipes, verum etiam quia Deum honoras, potestatem ab ipso ordinatam ac traditam honorans. Beatus qui hoc modo et propter ista potestatem honorat eique subditur: quæ madmodum miser est qui propter hæc non subditur. Siquidem duplex reportat iudicium Primum a Deo, quod ordinatam ac definitam ab eo potestatem contemnit: secundo a despectis principibus. Vide autem et lucrum a principibus acceptum, prohibent malos exhortantur probos cum ipsos honorent et admoneant ad virtutem. Oportet igitur ipsos suscipere etiam ob id quia Dei ministri sunt, voluntati Dei obsequentes; et tertio quod propriis relictis, communium curam habeant, proximorum utilitate incumbentes: et propria requie postposita, laborem pro illis suscipiant. Quis hos, si nullus etiam subesset timor, ex ipsa iudicii conscientia non veneraretur, et patrum ac præceptorum loco haberet? Felices sunt huiusmodi principes « Iudicium accipient. » Condemnationem, inquit, a Deo sibi contrahunt.

κατάκρισιν, φησὶ, τὴν παρὰ Θεοῦ ἐκείτοις ἐπισησύν-

XIII, 3-5 *Nam principes non sunt timori bonis operibus sed malis Vis autem non timere potestatem? Quod bonum est facito: et habebis laudem ex illa: Dei enim minister est tibi ad bonum. Si autem quod malum est faceris, time. Non enim frustra gladium gestat: Nam Dei minister est, ultor ad iram facienti quod malum est. 375 Idcirco necesse est subdi: non solum propter iram, verum etiam propter conscientiam.*

Quid doles, inquit, quod subditus sis potestati? quid vero times illam ac tremis? Non enim increpat recte viventes, inquam formidabilis est curam habenti virtutis « Bonis operibus » Hoc est iis qui bona operantur. « Sed malis. » Hoc est illis qui mala operantur. « Vis autem non timere potestatem? » Quod si vis, inquit, non modo clementem esse tibi principem, sed et laudatorem, quod bonum est facito. « Dei enim minister est tibi. » Ad eo-

namque laudabit te quod bonum est facientem. ut tibi etiam cooperaturus sit et auxilium præstiturus. Siquidem timor occasio tibi efficitur bene vivendi. Ob id autem dixit eum Dei ministrum esse ad bonum: qui subservit Dei consilio laudans bonos et malos puniens: sicut et Deus consimiliter facit. Ex hoc autem te ad bonum impellit et exhortatur. Nam hoc significat. « Est tibi ad bonum. » Et tibi, inquit, minister est ad bonum, cum videlicet Dei sit minister. Quo autem modo tibi minister est? Malos prohibens, et nocumentum quod tibi ab illis impendebat auferens, præbensque securitatem ut facias bonum. Inservit autem tibi ad bonum etiam ubi te propter mala terruerit, arcens te ab illis et exhortans ad virtutem. Præterea vero et honorans ac suscipiens, ad hoc ipsum exhortatur. « Si autem quod malum est feceris, time. » Itaque princeps non est causa timoris, sed malum opus aut ipsum male operari. « Non enim frustra gladium gestat. » Vides quomodo et subditum terruerit et principem armaverit? Nam Dei minister est. Qui enim male viventes punit, Deo ministrat ad iram. Sicut ministrat Deo laudans bonos, ita et puniens malos, Deum imitatur, iratus malis eosque puniens. Si enim Dei minister est, si laudem habebis ex illa: non solum oportet propter iram quæ ex ea adversus delinquentem consequitur, subdi illi sed multo magis convenit tanquam Dei ministrum et tanquam collaudantem et ad virtutem exercentem honore dignum ducere. **376** Etenim si etiam nullus esset ejus timor, provocat tamen conscientia ut obediamus ac subjiciamur. Quare necesse subjici. Necesse est igitur, inquit, principibus subjici, non solum propter iram Dei, quæ adversus illos provocatur qui non subduntur potestati. « Sed etiam propter conscientiam. » Hoc est, ne videaris conscientia carere, et ingratus ac perfidus esse, qui bene de te merito ac Dei ministro non subdaris. Plurimis siquidem beneficiis afficiuntur nos principes: nam per eos vita nostra consistit: eo quod nisi ipsi essent, omnia perirent: iis qui potentiores sunt, piscium in modum, minores devorantibus. « Etiam propter conscientiam. » Propter iram quidem, pravi etiam nolentes subduntur: propter conscientiam vero, qui probi sunt sponte subdi debent et cum animi alacritate.

XIII. 5. 8. *Siquidem etiam propter hoc tributa solvitis. Nam ministri Dei sunt, in hoc ipsum incumbentes. Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, tributum; cui vectigal, vectigal; cui timor, timorem; cui honor, honorem. Nemini quicquam debeatis, nisi hoc at vos mutuo diligatis.*

Et adeo, inquit, verum est quod beneficium præstent potestates, quod ideo etiam tributa penditis: tanquam gubernationis ac providentiæ mercedem præbentes. « Nam ministri Dei sunt. » Hoc est, Dei subdi et in hoc Deo ministrantes: ut vestri cu-

τον γὰρ φησὶν, ἐπαινεῖσαι σε τὸ ἀγαθὸν πράττοντα, ὅτι διὰ καὶ συμπράξει σοι πρὸς τοῦτο. Ὁ γὰρ φόβος πρὸς τὸν Θεὸν γίνεται τοῦ καλῶς βιῶν. Διὰ τοῦτο δὲ εἶπε. Θεὸς αὐτὸν εἶνα: διακονῶν εἰς τὸ ἀγαθόν, ὅτι διακονεῖ τῇ βουλῇ τοῦ Θεοῦ, τοὺς ἀγαθούς ἐπιτιμῶν, καὶ τοὺς κακοὺς κολάζων, ὡς ὁ Θεὸς ὁμοίως ποιεῖ. Ἐκ δὲ τούτου εἰς ἀγαθὸν σε συνωθεῖ καὶ προτρέπει. Τοῦτο γὰρ λέγει. « Ἔστι σοι εἰς τὸ ἀγαθόν. » — [ΦΩΤ] Καὶ σοί, φησὶν, ἔστι διάκονος εἰς τὸ ἀγαθόν, τοῦ Θεοῦ δηλονότι δάκονος ὑπάρχων. Πῶς δὲ ἐστὶ σοι διάκονος; κωλύων τοὺς κακοὺς, καὶ τὴν ἀπ' αὐτῶν βλάβην σοι ἀσπαιρούμενος, καὶ ἕδειαν παρέχων εἰς τὸ ποιεῖν σε τὸ ἀγαθόν. Διακονεῖ δὲ σοι εἰς τὸ ἀγαθόν, καὶ ὅταν σε ἐπὶ τοῖς κακοῖς φοβῆ, ἀνακόπτειν σε ἐκείθεν, καὶ προτρέπόμενος ἐπ' ἀρετὴν. Ἔτι δὲ καὶ τιμῶν καὶ ἀποδιδόμενος, προτρέπει εἰς αὐτὸ τοῦτο. « Ἐὰν δὲ τὸ κακὸν ποιεῖς, φοβῶ. » Οὐκ ἄρα ὁ ἄρχων αἷτιος τοῦ φόβου, ἀλλὰ τὸ πράττειν κακῶς. « Οὐ γὰρ εἰκὴ τὴν μάχαιραν φορεῖ. » Ὅρῃς πῶς ἐφόβησε μὴν τὸν ὑπάρχον, καθ' ὅπλασε δὲ τὸν ἄρχοντα; Οἰοῦ γὰρ διάκονός ἐστιν. Ὁ γὰρ τοὺς κακῶς βιῶντας τιμωρούμενος, Θεὸς διακονεῖ εἰς ὀργήν. Καθὼς διακονεῖ τῷ Θεῷ ἐπαινῶν τοὺς ἀγαθοὺς, οὕτως τοὺς κακοὺς κολάζων, καὶ μιμνῆσκει Θεὸν ὀργιζόμενος τοῖς πονηροῖς καὶ κολάζων αὐτούς. Εἰ γὰρ διάκονός ἐστι Θεοῦ, εἰ ἐπαινοῦν εἴσεις ἐξ αὐτῆς, οὐ μόνον δεῖ διὰ τὴν ἐξ αὐτῆς ὁ γὰρ ἐγγινομένην τοῖς ἀμαρτάνουσιν, ὑποτάσσεισθαι αὐτῇ, ἀλλὰ γε πολὺ μᾶλλον προτρέχει, καὶ ὡς δάκονον Θεοῦ, καὶ ὡς ἐπαινοῦσαν καὶ ἐπαλείφουσαν ἐπ' ἀρετὴν, τιμῆς αὐτὴν ἀξιοῦν. Καὶ γὰρ κἄν μηδεὶς ἢ φόβος αὐτῆς, ἢ συνείδησις εἰς ὑπακοὴν αὐτῆς καὶ ὑποταγὴν προτρέπεται. Διὸ ἀνάγκη ὑποτάσσεισθαι. Ἀνάγκη οὖν, φησὶ, τοῖς ἀρχουσιν ὑποτάσσεισθαι, οὐ μόνον διὰ τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ τὴν κατὰ τῶν ὑποτασσόμενων τῇ ἀρχῇ γινομένην, « Ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν συνείδησιν. » Τουτίστιν, ἵνα μὴ δόξης ἀσυνείδητός τις εἴη: καὶ ἀγνώμων, τῷ εὐεργετῇ καὶ τῷ διακόνῳ τοῦ Θεοῦ μὴ ὑπετασσόμενος. Μεγάλως γὰρ εὐεργετοῦσιν ἡμᾶς οἱ ἄρχοντες. Δι' αὐτῶν γὰρ ὁ βίος ἡμῶν συνίσταται. Ἄς εἴ γε μὴ ἦσαν, πάντα ἂν φθίετο, τῶν δυνατωτέρων τοὺς ἀθηναιοτέρους καταπιόντων, δίκην ἰχθύων. « Καὶ διὰ τὴν συνείδησιν. » Διὰ μὲν τὴν ὀργὴν, οἱ φάλλοι καὶ μὴ θιλοντες ὑποτάσσονται, διὰ δὲ τὴν συνείδησιν, ὀφείλουσιν οἱ σπουδαῖοι ἔχοντες καὶ σὺν προθυμίᾳ ὑποτάσσεισθαι.

Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ φόρους τελεῖτε. Λειτουργοὶ γὰρ Θεοῦ εἰσὶν, εἰς αὐτὸ τοῦτο προσκαρτεροῦντες. Ἀποδοτε οὖν πᾶσι τὰς ὀφείλας, τῷ τὸν φόρον, τὸν φόρον, τῷ τὸν φόβον, τὸν φόβον, τῷ τὸ τέλος, τὸ τέλος, τῷ τὴν τιμὴν, τὴν τιμὴν. Μηδενὶ μηδὲν ὀφείλετε, εἰ μὴ τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους.

Καὶ τοσοῦτον, φησὶν, εὐεργετοῦσιν αἱ ἐξουσίαι, ὅτι καὶ φόρους τελεῖτε, μισθὸν ὡς πρὸς τὴν κηδεμονίαν καὶ τῆς προνοίας παρέχοντες. « Λειτουργοὶ γὰρ Θεοῦ εἰσι. » Τουτίστιν, ὑπουργοὶ Θεοῦ καὶ λειτουργοῦντες Θεῷ εἰς τὸ φροντίζειν ἡμῶν ὡς ὁ Θεός.

θεοῦ γὰρ πληροῦσι θέλημα. « Εἰς αὐτὸ τοῦτο. » Τὸ ἡμῶν κήδεσθαι. « Ἠρσκαυτε: οὐντες. » Τῶν οικειῶν, φησὶν ἀμελουῦντες, εἰς τὰς ὑπὲρ ἡμῶν φροντίζοντες ἀπασχόληται. « Ἀπόδοτε οὖν πᾶσι τὰς ὀφειλάς, τῷ τὸν φόρον, τὸν φόρον. » Ἔδειξε χάριτος ὃν τὸ πρῶμα. Διὰ τοῦτο γὰρ « Ὀφειλάς » εἶπε, καὶ τὸ « ἀπόδοτε, » ὡς χάριτος τοῖς διαφόροις ἀρχὰς ἰμπεπιστευμένοις, τῷ τὸν φόρον χρεωστούμενῳ, ἔχου τὴν λεγόμενὴν κεφαλαιώδη, ἀπόδος τὸν φόρον. Τῷ τὸ τέλος δὲ, ἔχου τὴν ὑπὲρ τῆς γῆς συνισφραγῆν, τὸ τέλος. Καὶ οὐ μόνον χρῆματα, ἀλλὰ καὶ φόρον, τουτέστιν αἰδῶ καὶ εὐλασίαν, καὶ ἐπιταχένην τιμὴν. Ἐπάγει γὰρ, « Τῷ τὴν τιμὴν, τὴν τιμὴν. » Ὁ φόδος γὰρ διττός. Ὁ μὲν, ὃν φοβοῦνται οἱ παλίντες, ὃ ἐκ τοῦ ποικίλῳ συνειδόμενος, ὃν ἀνωτέρῳ ἀπικύρουν ὁ Ἀπόστολος Ὁ δὲ ὃν ἔχουσιν οἱ ἀγαπῶντες πρὸς τοὺς ἀγαπώμενους, τουτέστιν ἡ ὑπερβίλλουσα τιμὴ. Καθὼ εἶρηται. « οὐκ ἔστιν ὑπέρημα τοῖς φοβουμένοις αὐτόν. » Τὴν γὰρ εὐλασίαν ἐναυθῶν ὑποδηλοῖ. « Εἰ μὴ τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους. » Ἐπὶ τὴν μετῆρα τῶν ἀγαπῶν ἔλθε τὴν ἀγάπην, δεικνύς αὐτῇ χάριτος οὕτως καὶ δόγμα.

Ὁ γὰρ ἀγαπῶν τὸν ἕτερον, νόμον πεπληρωκε. Τὸ γὰρ, Ὁ μοιχεύσεις, οὐ φονεύσεις, οὐ κλέψεις, οὐ ψευδομαρτυρήσεις, οὐκ ἐπιθυμήσεις, καὶ εἴ τις ἕτερον ἐπὶ λόγῳ ἀνακραλαίουται, ἐν τῷ, ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν.

Ἔτα δεικνύσι τί τὸ κέρδος τῆς ἀγάπης. Ὅτι φησὶν, ὁ ταύτην πληρῶν, τὸν νόμον ὅλον πληροῖ καὶ λέγει πῶς. — [Φιτ.] Ἡὼς ὁ ἀγαπῶν τὸν πλησίον, τὸν νόμον πεπληρωκεν, αὐτόθεν δόλον. Ἀγαπῶν γὰρ, οὐκ ἂν τὸ ἀγαπώμενον τὸν γάμον διωρῆξεί, εἰς αὐτὸ τὸ κεφάλαιον τοῦ βίου ἐπιβουλεύων, καὶ ζημιῶν τὸν φιλούμενον. Ἀλλ' οὐδὲ μιαιφόνους χεῖρας ὀπίσει κατ' αὐτοῦ, οὐ μὴν οὐδὲ κλέπτειν ἐπιχειρήσει, οὐδ' ἄλλως πως εἰς ἐπιθυμίαν τῶν αὐτοῦ καταστῆς, ἀφαιρήσεται, βίβλαθῶν. Οὐδὲν γὰρ τούτων ἔστι φιλοῦντος. Οὐ μὴν οὐδὲ μαρτυρίαν ψευδῆ κατὰ τοῦ πλησίον μαρτυρήσει, οὐδ' ἐπὶ ὄρον ὄρον ὁμοίαι. Πατέρα δὲ καὶ μητέρα, πῶς ὁ τὸν πλησίον φιλῶν οὐ διαφροδόντως φιλήσει καὶ τιμήσει; Ἡὼς δ' οὐχὶ τὸ θεῖον οὕτως ὡς ἀληθῶς ἐξ ὁλῆς αὐτοῦ τῆς καρδίας καὶ ἐξ ὁλῆς τῆς ἰσχύος αὐτοῦ ἀγαπήσει καὶ δοξολογήσει; ὁ δὲ τούτοις ἑαυτὸν περιφράξας, πρὶν ἄλλην ἀρετὴν ταῖς προειρημέναις οὐ συναρξήσει καὶ συναπαρτίσει; Ὡστε ὁ ἀγαπῶν τὸν πλησίον, ὅλον τὸν νόμον πεπληρωκῶς ἂν εἴη. Ἔτα ἐπειδὴ τὸ τῆς ἀγάπης ὄνομα εἰώθησιν οἱ ἄνθρωποι καὶ ἐπὶ τῶν ἀνομίῶν διαθέσεων τῆς κλήσεως τούτης τιθέναι, ὑπογράφῃν αὐτῆς αὐτὸς ἀποδίδωσι, ποῖον ἐφησεν ἀγάπην περιστῆς ἐν ἐκείνῳ περιέχειν τὸν νόμον καὶ συνακραλαίουσθα: τῶν ἀρετῶν τὸ πλῆθος. Ἡ ἀγάπη γὰρ, φησὶν, ἔν ἑστὴν συνάπτουσα τοὺς πλησίον ἀλλήλοις, οὕτως ἐνοποιεῖ, ὡς ἕκατερον οὐχ ἕτερον ἡγεῖσθαι τὸν συναφθέντα, ἀλλὰ νομίζεσθαι, ἅλῳ αὐτὸν εἶναι ἐκείνον. Ἐξ οὗ δὲ ἔστιν ὅτι οὐδὲν ἐκεί-

ram habeant sicuti Deus: Dei enim completus voluntatem. In hoc ipsum. Ut vestri curam habeant. Incumbentes. Sua inquit, negligentes, vacant curis pro nobis susceptis, Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, tributum. Ostendit debiti seu crediti esse negotium propterea dixit. Debila, et Reddite, tanquam videlicet creditum his quibus varii principatus concrediti sunt. Ei cui tributum debetur, quod videlicet κεφαλαιῶν dicitur (nempe pro singulis capitibus exsolutum) redde tributum, cui vero vectigal, sive collatio aut contributio, nempe pro terra coempta, redde vectigal. Nec solum pecunias debemus sed et timorem, hoc est pudorem et reverentiam ac subjectum honorem. Subjungit ergo: « Cui honor honorem. » Timor siquidem duplex est: unus quidem quo timent delinquentes qui ex mali conscientia procedit, quem in superioribus interdixit 377 Apostolus: aliter vero quem habent diligentes erga eos quos diligunt: hoc est, excellentes honor, de quo dictum est. Non est inopia timentibus eum, reverentiam enim hic indicat. « Nisi hoc ut vos mutuo diligatis » Ad matrem honorum pervenit, nempe mutuam Charitatem, ostendeno hanc creditum esse ac debitum.

XIII. 9. Nam qui diligit alterum, legem complet. Siquidem illud: Non adulterium committes: non furaberis: non falsum testimonium dices: non concupisces et si quod aliud est præceptum, in hoc verbo recapitulatur nempe: Diliges proximum tuum sicut teipsum.

Ostendit deinde quod lex proveniat ex dilectione: Nam qui hanc complet, inquit, totam legem complet. Et quo id modo fiat dicit. Quomodo is qui proximum diligit, legem compleverit, hinc manifestum est. Nam qui diligit, dilecti conjugem nequaquam violabit, in ipsum vitam caput insidias parans, et dilectum damno afficiens: sed neque cruentas manus adversus eum armabit, neque furari conabitur, nec ullo alio modo obfirmatus in concupiscentiam alicujus eorum quæ ipsius sunt, facta violentia, auferet. Horum enim nihil est diligentis. Neque falsum testimonium adversus proximum feret, neque jusjurandum pejerans jurabit. Patrem autem et matrem annon eximie diligit et honorabit qui proximum diligit? Quomodo vero is qui ejusmodi est, divinitatem ipsam non vere ex toto corde suo et ex tota fortitudine sua amabit ac glorificabit? Qui autem his seipsum munivit, quam aliam virtutem cum prædictis non augebit ac perficiet? Itaque qui proximum diligit, totam legem complexisse dici poterit. Deinde quia solent homines nomen dilectionis etiam apponere affectibus, hac vocatione indignis, ipse tradit ejus descriptionem quam dixerit dilectionem, asserens totam complecti legem, ac summam colligere virtutum multitudinem. Nam dilectio, inquit, quam dicebam, proximos mutuo conjungens ita unit ut quisque non alium esse ducat eum qui conjunctus est, imo ipsum existimet esse seipsum. 378 Unde manifestum

est quod nullus adversus proximum quidquam operabitur mali. Deinde concludendo repetit: « Consummatio itaque legis est dilectio. » Hoc est, vere et juste dixi quod is qui diligit, legem compleverit. Cum autem dixerit quod qui diligit, totam legem complet, ostendit quoniam modo hoc fiat; nam omnia, inquit præcepta per dilectionem complentur. Non tamen « simpliciter dixit, » Complentur, sed, « Recapitulatur: » hoc est, succinctim brevique ratione universa efficiuntur, et omne præceptorum opus brevibus impletur. « Proximum tuum sicut teipsum. » Quod ait, sicut te ipsum tantam dilectionem significat.

XIIIr 10. 11. *Dilectio proximo malum non operatur. Consummatio itaque legis est dilectio. Et hoc cum sciamus tempus quod hora sit nos jam a somno expergisci. Nunc enim proprior est nostra salus, quam tum cum credebamus.*

Vidisti quomodo virtutes omnes contineat dilectio abstinere nempe a malis est facere bona? Ecce abstinere a malis: « Proximo malum non operetur. » Ecce bonorum operationem. « Consummatio legis est dilectio. » Nam proximo bene facit. Omne autem legis studium, huc tendit ut recedatur a malis et fiant bona. « Dilectio proximo malum non operatur » Principium finisque bonorum est diligere proximum sicut seipsum « Et hoc cum sciamus. » Complete, inquit, dilectionis opus, cum sciamus tempus urge virtutemque exigere. « Nunc proprior est nostra salus. » Hoc est nunc cum novimus quæ sint opera commodiora, facilius certe datum est ut salvi simus quam tum cum adhuc instituebamur in fidei ratione. Non enim ut Christum credidimus, continuo etiam exactam agendorum apprehensionem accepimus. « Cum sciamus, » inquit. Quidnam illud? « Tempus, » ait; et hoc, cum sciamus. Hoc prædictis appensum est, et ad illa redditur, cum sit magis intensio, et exhortationem manifestet prædictorum Quorum autem prædictorum? « Omnis anima potestatibus præminentibus subdatur. » Et: « Reddite omnibus debita. » Et: « Nemini quidquam debeatis nisi hoc ut vos mutuo diligatis » Hæc ergo facite ait, propter prædicta. 379 et ob id maxime, quodnam? Quod sciamus tempus, quo abbreviatum sit tempus vitæ nostræ: et oportet nos qui tamquam nihil agentes dormimus, veluti ex somno quantocius excitari. Manifestum enim est quod nunc multo magis fini vitæ nostræ accedimus quam tum cum credidimus. Salutem autem vocat finem vitæ, quia tunc his qui digni sunt salus ac fructio magis delegitur: ideo quoque diem illum appellat, quod dilectionem præbeat et illuminet, eaque manifestet quæ prius quoad experientiam ac frustionem ignorabantur, sola vero spe conspiciabantur. Merito autem præsentem vitam noctem appellat, conferendo ad futurum diem Nam multa quæ hoc tempore tanquam in nocte occultantur, sicut ibi manifesta veluti in claro die. Item multa quæ hic tanquam in tenebris ignorantur, ibi sicut in luce cognoscuntur soluto omni umbraculo omnique facie ab-

τερως τῷ πλησίον ἐργάζεται κακόν. Ἐτετα ἐπαναληπτικὸν συμπέρασμα. « Πλήρωμα οὖν νόμου ἡ ἀγάπη, » ἀντὶ τοῦ. ἡ ληθῶς ἀρα γὰρ δικαιοῦς ἐργῶν, ὅτι ὁ ἀγαπῶν, τὸν νόμον ὅλον πληροῖ. διαίκνει πῶς Ὅτι, φησί, πᾶσαι αἱ ἐντολαὶ ὁ ἀ τῆς ἀγάπης πληροῦνται. Ἄλλ' οὐκ ἐπεὶ πληροῦνται ἀπλῶς, ἀλλ' « Ἀνακεφαλαιούνται. » Τουτέστι συντόμως καὶ ἐν βραχεί λόγῳ τὸ πᾶν γίνεται, καὶ ὅλον πληροῦται τῶν ἐντολῶν τὸ ἔργον διὰ βραχείον. « Τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν. » Τὸ, « ὡς σεαυτὸν, » τὴν ἐπιτεταμένον ἀγάπῃν δι' ὅλου.

Ἡ ἀγάπη τῷ πλησίον κακὸν οὐκ ἐργάζεται. Πλήρωμα οὖν νόμου ἡ ἀγάπη, καὶ τοῦτο, εἰδότες τὸν καιρὸν, ὅτι ὥρα ἡμᾶς ἤδη ἐξ ὕπνου ἐγερθῆναι. Νῦν γὰρ ἐγγύτερον ἡμῶν ἡ σωτηρία, ἢ ὅτε ἐπιστεύσαμεν.

Εἶδες πῶς τὰς ἀρετὰς ἑκατέρας ἔχει ἡ ἀγάπη, τὴν τῶν κακῶν ἀποχὴν λέγω, καὶ τὴν ποιήσιν τῶν ἀγαθῶν; Ἰδοὺ ἡ ἀποχὴ τῶν κακῶν « Τῷ πλησίον, φησί, κακὸν οὐκ ἐργάζεται. » Ἰδοὺ ἡ ποιήσιν τῶν ἀγαθῶν « Πλήρωμα, φησί, νόμου ἡ ἀγάπη. » Τὸν γὰρ πλησίον εὐ πο εἶ. Ἄπασα δὲ ἡ σπουδὴ τοῦ νόμου, τούτο βούλεται, ἀποχὴν τῶν κακῶν, καὶ ἀρχὴν τῶν ἀγαθῶν. « Ἡ ἀγάπη τῷ πλησίον κακὸν οὐκ ἐργάζεται. » Ἀρχὴ τῶν καλῶν καὶ τέλος, ἀγορῆν τὸ πλησίον ὡς ἐαυτὸν. « Καὶ τοῦτο, εἰδότες. » — [ΣΕΥΗΡ] Πληροῦται, φησί, τὸ τῆς ἀγάπης ἔργον, εἰδότες τὸν καιρὸν καταπέιγοντα καὶ ἀρετῶν ἀπειτούντα. « Νῦν ἐγγύτερον ἡμῶν ἡ σωτηρία, » ἢ ὅτε ἐπιστεύσαμεν τουτέστι, Νῦν ὅτε ἐργαζομεν τῶν ἔργων τὰ ὠφελιμώτερα, κοῦρον ὁμῶς γίγνηται τὸ σωθῆναι. Ἐπεὶ ὅτι καταχούμεθα εἶ τὸν τῆς πίστεως λόγον. Οὐ γὰρ ἅμα τῷ πιστεύσει εἰς Χριστόν, καὶ τὴν ἀκριβῆ τῶν πρακτικῶν κατὰ ληψιν εἴχομεν. « Εἰδότες, » φησί, ποῖον τοῦτο; « Τὸ καιρὸν, » φησί. — [ΦΩΤ] « Καὶ τοῦτο εἰδότες. » Τοῖς ἄνω τοῦτο συνήρτηται, καὶ πρὸς ἐκεῖνα ἀποδίδονται, ἐπίτασες μᾶλλον ὅν καὶ προτροπῆν ἐμφανῶν τῶν ἐρημίμων. Ποῖος δὲ ἄνω; « Πᾶσα ψυχὴ ἐξουσίαις ὑπερχούσιν ὑποτασσέσθω. » Καὶ, « Ἀπόδοτε πᾶσι τὰ ὀφειλάς » Καὶ, « μηδὲν μηδὲν ὀφείλετε, εἰ μὴ τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους. » Ταῦτα οὖν, φησί, ποιεῖτε, διὰ τὰ προσηρημένα, καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα. Διὰ ποῖον; εἰδότες τὸν καιρὸν, ὅτι συντέμνεται ὁ τῆς ζωῆς ἡμῶν χρόνος, καὶ δεῖ ἡμᾶς, εἰ καὶ ἐκαθεύδομεν πηδὲν πράττοντες, ὡς ἐξ ὕπνου κᾶν οὖν ἐγερθῆναι. Φανερόν γὰρ ὅτι νῦν μάλιστα πρὸς τὸ τέλος ἐμὲν τῆς ζωῆς ἡμῶν ἢ ὅτε ἐπιστεύσαμεν. Σωτηρίαν δὲ καλεῖ τὸ τέλος τῆς ζωῆς, ὅτι τότε τοῖς ἀξίοις ἡ σωτηρία καὶ ἡ ἀπόλαυσις ἀποκολύπεται μᾶλλον. Διὸ καὶ ἡμέραν αὐτὴ καλεῖ. καὶ ἴδοντες παρέχουσαν, καὶ φωτίζουσαν, καὶ φανεροποιούσαν τὰ πρὶν ἐν ἀνοσίᾳ τῇ κατὰ πείραν καὶ ἀπόλαυσιν κείμενα, μόνη δὲ τῇ ἐλπίδι θεωρούμενα. Ἐκότες δὲ τὸν παρόντα βίον νύκτι καλεῖ, πρὸς τὴν μέλλουσαν ἡμέραν. Πολλὰ γὰρ τῶν ἐν τούτῳ νῦν ὡς ἐν νυκτὶ κρυπτομένων, ἐκεῖ φανερά ὡς ἐν λαμπρῇ ἡμέρᾳ γενήσεται, καὶ πολλὰ τῶν ἀγνωσμένων ἐνεσθῆναι ὡς ἐν σκότει, ἐκεῖ ὡς ἐν φωτὶ ἐπιγνωσθήσεται, πάσης σκηνῆς λυομένη.

νης, καὶ παντὸς προσώπου περιαιρουμένου, καὶ τῆς A
ἐπιπροσβούσης ἀχλύος τοῖς λογισμοῖς ἐκκαθαρομέ-
νης. Συνετηρήθη οὖν, φησὶν, ἡ νύξ, τουτέστιν, ὁ βίος
ἡμῶν, καὶ ἐγγίζει τὸ τέλος, ἤτοι ἡ ἡμέρα ἡδὴ
πλησιάζει τῆς τελευτῆς καὶ τῆς ἀναποδόσεως. Χρὴ
οὖν καὶ διὰ ταῦτα πᾶσαν ἐντολὴν προθύμως ἐπιτε-
λεῖν, ἀγαπᾶν ἀλλήλους, ἀποδιδόναι πᾶσι τὰς ὑφειλάς,
ὑποτάσσασθαι ταῖς ἀρχαῖς. Καὶ γὰρ καὶ ὀλίγος ὁ
πόνος ἡδὴ, οὐκ εἰς μῆκος οἱ ἀγῶνες, εἴ τι καὶ δεοί
ἀγωνίσασθαι, ἐκτείνονται. Βραχὺ γὰρ λίαν γέγονε
τὸ στάδιον τῆς ζωῆς ἡμῶν. Μηδεὶς ὀκνεῖτω, πάντες
σπουδάσωμεν. « Ὁρα ἡμᾶς ἤδη. » Ἐγγύς, φησὶ, τὸ
τέλος, καὶ δεῖ ἡμᾶς ἐπιείχεσθαι εἰς τὴν τῶν ἀγαθῶν
ἔργων ἐργασίαν. « Ἐξ ὑπνου ἐγερθῆναι. » Τῆς ῥα-
θυμίας ἀναστῆναι. « Νῦν γὰρ ἐγγύτερον ἡμῶν ἡ
σωτηρία. » Τοῦ γὰρ παρόντος βίου ὑποσυρρομένου B
κατὰ μικρὸν, ἐγγύς εἰς τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς
σωτηρίας ἡμῶν γίνεται καιρὸς, παρὸς δὲ τὴν ἀρχὴν
ἡλθομεν εἰς τὴν πίστιν. « Ἡ σωτηρία. » Ἐὰν ὦμεν
ὡς δεῖ παρεσκευασμένοι, σωτήριος ἡμῖν ἔσται ἡ τῆς
κρίσεως ἡμέρα· εἰδὲ μὴ, ὀλέθριος. Πλὴν αὐτὸς ἐκ
τῶν χρηστοτέρων ὀηλοῖ τὴν ἡμέραν ἐκείνην. « Ἡ
δὲ ἐπιστεύσαμεν. » Ἐκὸς τῶν τούτων ἐν ἀρχῇ μὲν
ὡς νεαρὸς ξέειν, νῦν δὲ ἀπομεμαρῆναι. Τοῦτο οὖν
αἰνιτίζεται, ὅτι Ὅσον, φησὶ, ἐγγύτερον ἡμῶν ἡ σωτη-
ρία, τουτέστιν, ὁ τῆς κρίσεως καιρὸς καὶ σωτήριος,
σπουδάζειν μᾶλλον προσήκει ἢ ῥαθυμεῖν.

Ἡ νύξ προέκοψεν, ἡ δὲ ἡμέρα ἠγγικεν. Ἀποθώμεθα
οὖν τὰ ἔργα τοῦ σκότους, καὶ ἐνδυσώμεθα τὰ ὄπλα τοῦ
φωτός, ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημόνως περιπατήσωμεν. M
Μὴ κώμοις καὶ μέθαις, μὴ κόιταις καὶ ἀσελγείαις, μὴ
ἐριδί καὶ ζήλῳ. Ἄλλ' ἐνδύσασθε τὸν Κύριον Ἰησοῦν
Χριστόν. Καὶ τῆς σαρκὸς πρόνοιαν μὴ ποιήσητε εἰς
ἐπιθυμίας.

« Ἡ νύξ προέκοψεν. » Νύκτα τὸν παρόντα καλεῖ
βίον. Οὐδὲν γὰρ ὀνειράτων διαφέρει τὰ ἐν αὐτῷ.
Ἡμέραν δὲ τὸν μέλλοντα χρόνον, διὰ τὸ τὰ κρυπτά
ἐν αὐτῷ φανεροῦσθαι. « Ἀποθώμεθα οὖν τὰ ἔργα
τοῦ σκότους. » Ἔργα σκότους φησὶ, τὰς πονηρὰς
πράξεις, ὄπλα δὲ φωτός τὴν ἀρετήν. Ὡς μὲν οὖν
ὄπλα, ἀσφαλίζεται· ὡς δὲ φωτός, λαμπρύνει. « Ὡς
ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημόνως. » — [ΦΩΤ.] Ὡς ἡδὴ πα-
ρούσης, ὡς ἐνεστηκυίας τῆς ὅσον οὕτω παρεσομένης
ἡμέρας, οὕτω πολιτευσώμεθα εὐσχημόνως. Τί δὲ
ἔστι τὸ, « εὐσχημόνως, » ἐρμηνεύει αὐτὸς ἐπάγων, D
« Μὴ κώμοις, » καὶ ἐξῆς. « εὐσχημόνως » δὲ φησι,
λίαν ἐντρέπων, ὅτι εἰ καὶ μὴ κόλασις τῶν ἀποκει-
μένων τοῖς ἀμαρτάνουσι, καὶ ἀπόλαυσις τοῖς κατορ-
θοῦσιν, ἔδει τὸ ἀσχρὸν καὶ ἀπρεπὲς καὶ ἀσχημο-
νοῦν φεύγοντας, ἔχεσθαι τῆς ἀρετῆς. Ὅτι δὲ καὶ
τὰ ῥηθέντα ἐκατέρωθεν βίβω ἀκολουθεῖ, τί χρὴ ποιεῖν ;
« Περιπατήσωμεν. » Ἄνω εἰρηκῶς μέλλειν τὴν τῆς
κρίσεως ἡμέραν, νῦν αὐτὴν ἐπίστησι πτωῶν τὸν
ἀπορητήν. Τὸ δὲ, « Περιπατήσωμεν, » ἀνεπαχθῆ
ποιεῖ τὸν λόγον. Καὶ γὰρ ἐαυτὸν ἔμιξεν. « Μὴ κώ-
μοις καὶ μέθαις. » Οὐ τὸ πίνειν, ἀλλὰ τὸ μεθύειν
κωλύει. Κώμος δὲ ἔστι, τὰ μετὰ μέθης καὶ ὕβρεως
ῥήματα, ὅ καὶ παροινία λέγεται. « Καὶ ἀσελγείαις. »

PATROL. GR. CXVIII.

stersa; et caligine quæ cogitationibus obtendebatur
expurgata. Itaque abbreviata, inquit, est nox, id
est, vita nostra ac finis prope est : hoc est, dies
jam appropinquat mortis ac retributionis. Oportet
igitur hanc etiam ob causam prompto animo præ-
ceptum omne perficere, diligere invicem, reddere
omnibus debita, subdi potestatibus. Siquidem par-
vus quoque nunc labor est : non in longum pro-
tenduntur certamina, licet paululum certare oportet.
Nam admodum breve factum est stadium vitæ
nostræ : nemo cunctetur, omnes studium adhibea-
mus. « Quod hora sit nos jam. » In proximo, in-
quit, est finis, et ita nos properare oportet ad ope-
rationem bonorum operum. « A somno expergisci. »
A segnitie exsurgere. » Nunc enim propior est
nostra salus. » Præsertim quod vita paululum
retracta, propius efficitur tempus resurrectionis
ac salutis nostræ, quam tum cum initio venimus
ad fidem. » « Salus. » Si fuerimus, ut oportet, præpa-
rati, salutaris nobis erit iudicii dies : sin autem,
perniciosus. A commodioribus tamen diem illum de-
nominat. « Quam tum cum credebamus. » Verisimile
est, quod hi initio quidem tamquam recentes
in fide ferrent, postmodum vero languescerent,
hoc ergo nunc latenter innuit, ac si dicat : Quanto
propinquior est nunc nostra salus, 380 hoc est,
iudicii dies salutaris, magis diligentias esse oportet
et non segnes effici.

XIII, 12-14. « Nox præcessit, dies autem appro-
pinquavit. Abjiciamus igitur opera tenebrarum, et
« induamur arma lucis : tanquam in die honeste
« ambulemus Non comessationibus et ebrietatibus,
« non cubilibus et libidinibus, non contentione et
« æmulatione ; sed induimini Dominum Jesum Chris-
« tum ; et carnis curam ne feceritis ad concupiscen-
« tias. »

« Nox præcessit. » Noctem vocat præsentem vi-
tam, quod nihil a somniis differant quæ in ea sunt ;
diem vero tempus futurum, quod in eo manife-
standa sint occulta. » Abjiciamus igitur opera tene-
brarum. » Opera tenebrarum dicit pravæ actiones ;
arma vero lucis, virtutem. Etenim in modum ar-
morum, protegit hominem : ad modum autem lucis,
illustra. « Tamquam in die honeste. » Quasi jam
præsentem, tanquam instantem, quantum hactenus
nunquam, futuro die, ita honeste conversemur.
Quid sit autem « Honestè, » interpretatur ipse sub-
dendo : Non comessationibus, » et cætera. Porro
recte admodum dicit, « Honestè. » Nam licet sup-
plicium non esset repositum delinquentibus, nec
fruitio recte operibus : oporteret turpitudinem
et impudicitiam ac inverecundiam fugere, et vir-
tuti adhærere. Cum autem ea quæ dicta sunt utram-
que sequantur vitam, quidnam facere oportet ?
« Ambulemus. » Ubi superius dixisset futurum iudicii
diem, ipsum nunc ponit ob oculos, et auditorem
territans. Dicens autem, « Ambulemus, » sermo-
nem invidia carere facit, seipsum etiam immiscens.
« Non comessationibus et ebrietatibus. » Non pro-
hibet bibere, sed inebriari ; κῶρος autem cantilenæ

dicuntur quæ inter vinolentiam et petulantiam referuntur. Id autem etiam παροινία appellatur. « Et libidinibus. » Non omnem tollit concubitum, sed stuprum. « Non contentione et æmulatione. » Contentione dicit de ira, æmulatione vero de invidia. Sed induimini Dominum Jesum Christum. « Nam qui illum induit, undique virtutem habet. Quomodo autem ipse induendus est? Si nobis omnia sit, interius et exterius apparens in nobis. Vocat autem iudumentum, nunquam ab eo deficere. « Et carnis curam. »

351 Dicens non oportere carnem curare vel ei providere, adjunxit: « Ad concupiscentias; » ne arbitraris quod nec in necessariis oporteat nos carni providere, puta in cibo ac indumento. Providendum est igitur illi ad permanentiam, non ad libidines.

XIV, 1-4. « Eum autem qui infirmus est fide assumite, non ad dijudicationes disceptationum. « Alius quidem credit quævis edenda: alius autem, « qui infirmus est, olera edit. Qui edit, non edentem « ne despiciat; et qui non edit, edentem non judicat; Deus enim illum assumpsit. Tu quis es qui « judicas alienum famulum? Proprio Domino stat « aut cadit. Statuetur autem; nam potens est Deus « statuere illum. »

Nonnulli qui ex Judæis crediderant, legi adhuc adhærentes, multas escas abominabantur, veluti carnes porcinas: et, ne manifesti fierent, sola edebant olera, ut temperantiæ videretur esse observatio et non quod abominarentur. Erant autem et alii fideles ex Judæis, qui cum firmiter credidissent, cibos non observabant. Ad hos igitur sinceros fideles sermonem dirigens, perstringit eos qui cibos abominabantur, infirmos fide appellans. Vide autem mihi prudentiam et efficaciam ac providentiam Pauli, benigne corripit eum qui discernebat inter cibos: hinc quidem, ne si solam intendat objur-gationem, resiliat: illinc vero ne bene agere videatur, si maneat non correptus. Ideo ait: Assumite eum, quia infirmus est. Ne judices eum: quare? Non quod male non agat: sed quod alium habeat Dominum qui ipsum judicet. Per hoc etiam eum consolando, ut diximus, de non condemnando proximo: rursumque dans intelligere quod etsi hic illum non judicet, iudicio tamen obnoxius est is qui cibos observat. Propemodum dicens: Quanquam etiam hic te non judicet, Dominum tamen habes qui te judicet: ideo te ab hujusmodi parcimonia ac sorde oportet abstinere. Prohibet autem ne de cibis alius alium judicet: ne circa fidei initia de his contententes ac rixantes, in periculum ex hoc venirent, ne etiam circa lætitiâ dissiderent: 352 et in eo quod summa erat, nempe fide in Christum, damnâ paterentur. Quid igitur? Si nunc videamus circa cibos Judaicas observationes servantem, annon condemnabimus? Maxime. Quomodo ergo ait: « Ne judicetis ut non judicemini 54. ? » Non de fide aut de his quæ ad fidem conferunt oportet hoc accipere. Absit! Neque de his

54* Matth. vii, 1.

Α Οὐ τὴν μίξιν ἀναίρει, ἀλλὰ τὴν πορνείαν. « Μὴ ἐρίδι. » — « Ἐρίδι » ἐπεὶ θυμοῦ λέγει· « ζήλω » δὲ, ἐπεὶ βασκανίας. « Ἄλλ' ἐνδύσασθε τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν. » Ὁ γὰρ αὐτὸν ἐνδεδυμένος, ἔχει καθόλου τὴν ἀρετὴν. Πῶς δὲ αὐτὸν ἐνδυτέον; Εἰ πάντα ἡμῖν αὐτὸς εἶη, ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν ἐν ἡμῖν φαινόμενος. Τὸ δὲ μηδέποτε αὐτοῦ ἀπολείπεσθαι, ἔνδυμα καλεῖ. « Καὶ τῆς σαρκὸς πρόνοιαν. » Εἰπὼν μὴ δεῖν προνοεῖν τῆς σαρκὸς, ἐπάγει, « εἰς ἐπιθυμίας, » ἵνα μὴ νομίσης ὅτι οὐδὲ ἐν τοῖς ἀναγκάσις δεῖ ἡμᾶς προνοεῖσθαι τῆς σαρκὸς, οἷον ἐν βρώσει ἢ ἐνδύματι. Προνοητέον τοιγαροῦν αὐτῆς πρὸς διαμονήν, οὐ πρὸς ἀσελγείας.

Τὸν δὲ ἀσθενοῦντα τῇ πίστει προσλαμβάνετε, μὴ εἰς διακρίσεις λογισμῶν. Ὅς μὲν πιστεύει φαγεῖν πάντα, ὁ οὐδὲ ἀσθενῶν λάχανα ἐσθίει. Ὁ ἐσθίων τὸν μὴ ἐσθίοντα μὴ ἐξουθενεῖτω, καὶ ὁ μὴ ἐσθίων, τὸν ἐσθίοντα μὴ κρινεῖτω. Ὁ Θεὸς γὰρ αὐτὸν προσελάβετο. Σὺ τίς εἶ ὁ κρίνων ἀλλότριον οἰκέτην; τῷ ἰδίῳ Κυρίῳ στήκει ἢ πίπτει. Σταθήσεται δὲ. Δυνατὸς γὰρ ἐστὶν ὁ Θεὸς στήσαι αὐτόν.

Ἦσαν δὲ τινες ἐξ Ἰουδαίων πιστεύσαντες, οἵτινες ἔτι τοῦ νόμου ἐχόμενοι, πολλὰ τῶν βρωμάτων ἐδεδούσαντο, οἷον χοίρια κρέα. Καὶ διὰ τὸ μὴ γίνεσθαι δῆλοι, λάχανα ἤσθιον μόνον, ἵνα δόξη ἐγκρατείας, ἀλλὰ μὴ βδελυγμοῦ εἶναι ἢ παρατήρησις. Ἦσαν δὲ καὶ ἄλλοι ἀπὸ Ἰουδαίων πιστοὶ, οἱ ἑδραίως πεπιστευκότες, οὐ παρετρουῦντο τὰ βρώματα. Ἐρῶς τοῦτους τοιγαροῦν εἰλικρινεῖς πιστοὺς ἀποτείνων τὸν λόγον, τῶν τὰ βρώματα βδελυττομένων καθάπτεται, ἀσθενοῦντας καλῶν τῇ πίστει. — [ΦΩΤ.] Ὅρα δέ μοι: τὸ συνετὸν καὶ δραστήριον, καὶ προνοητικὸν τοῦ Παύλου. Δεξιούμενος, ἐπιπλήττει τὸν τοῖς βρώμασι διακρινόμενον, τὸ μὲν, ἵνα μὴ ἀποσκιρτήσῃ ἀκράτου τοῦ ἐλέγχου προτεινομένου, τὸ δὲ, ἵνα μὴ δόξη καλὸν ποιεῖν ἀνεπιτήμητος μένων. Διὸ, Προσλαμβάνετε αὐτόν, φησὶν, ὅτι ἀσθενὴς ἐστὶν. Μὴ κρίνητε αὐτόν, φησὶ. Διατί; Οὐχ ὅτι οὐ ποιεῖ κακόν, ἀλλ' ὅτι Κύριον ἔχει ἄλλον, τὸν κρίνοντα αὐτόν, τούτῳ καὶ ἐκεῖνον παραμυθούμενος, ὡς ἔφημεν, ἐπὶ τῷ μὴ κατακρίνεσθαι ὑπὸ τοῦ πλησίον, καὶ διδοῦς πάλιν ἐνοεῖν, ὅτι κἂν οὗτος αὐτόν οὐ κρίνη, ἀλλ' οὖν ὑπὸ κριμᾶ ἐστὶ, παρατρουόμενος τὰ βρώματα. Εἰ γὰρ καὶ οὗτος οὐ κρίνει σε, μονονοχη λέγων, ἀλλ' ἔχεις Κύριον τὸν κρίνοντά σε. Διὸ δεῖ σε τῆς τοιαύτης ἀποσχέσθαι σμικρολογίας. Κωλύει δὲ περὶ βρωμάτων κρίνειν ἀλλήλους, ἵνα μὴ κατ' ἀρχάς τῆς πίστεως περὶ ταῦτα ἐρίζοντες καὶ φιλονεικοῦντες, ἐκ τούτου καὶ εἰς αὐτὰ τὰ καίρια διαστῆναι κινδυνεύσωσι, καὶ τὸ κεφάλαιον, αὐτὴν τὴν εἰς Χριστόν πίστιν ζημιωθῶσι. Τί οὖν; ἂν ἴδωμεν νῦν περὶ τὰ βρώματα Ἰουδαϊκῶς παρατρουόμενον, οὐ μὴ κατακρίνωμεν; Καὶ μάλιστα γε. Πῶς οὖν φησὶ, « Μὴ κρίνετε, καὶ οὐ μὴ κριθῆτε; » Οὐ περὶ τῆς πίστεως ἢ τῶν εἰς πίστιν συντελούντων, τοῦτο δεῖ ἐκλαμβάνειν,

(μη γένοιτο!), οὐδὲ περὶ τῶν ἀναίδην πραττομένων ἀτόπων, ἀλλὰ περὶ τῶν κατὰ τὸν βίον ἔργων, περὶ τῶν ὀπνοουμένων, περὶ τῶν, ὡς αὐτὸς ὁ Δεσπότης ἔφθ, κάρφους λόγον ἔχόντων. Περὶ τούτων γὰρ καὶ τῶν τοιούτων, οὐδὲ στόμα διαῖραι δεῖ, καὶ μάλιστα οἷς συμπαρατίθῃσι τῷ προειρημένῳ κεφαλαίῳ καὶ ἕτερον. Καὶ φησιν, ὅτι οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ προειρημένου οὐ δεῖ κατακρίνειν καὶ ἐξουθενεῖν τὸν πλησίον, ἀλλ' οὐδὲ ἐπὶ τοῦ ῥηθῆναι μέλλοντος. Ἔστι δὲ τοῦτο τοιοῦτον. Οἱ μὲν ἡμέραν παρ' ἡμέραν ἔσθιον, οἱ δὲ καθ' ἡμέραν. Φησὶν οὖν, ὅτι οὐ δεῖ οὐδὲ ἐπὶ τούτων κρίνειν καὶ κατακρίνειν ἀλλήλους· αὐτὸ τὸν ἐσθίοντα νηστεύει γὰρ ὁ πλησίον καὶ ἀγαθοποιεῖ, ποιῶν αὐτὸ διὰ τὸν Θεόν· οὕτε πάλιν τὸν νηστεύοντα δεῖ κατακρίνειν τὸν μὴ νηστεύοντα παρ' ἡμέραν· οὐ γὰρ νομοθεσίας ἐστὶν, ἵνα ἡ παράβασις προξενῆται κρίμα, ἀλλὰ μόνης προαιρέσεως. « Μὴ εἰς διακρίσεις διαλογισμῶν. » Μία μὲν κατ' αὐτῶν πληγὴ, τὸ εἰπεῖν, ἀσθενοῦντας τῇ πίστει. Δευτέρα δὲ, τὸ, « Προσλαμβάνεσθε. » Δείκνυσι γὰρ αὐτοὺς πολλῆς δεομένου ἐπιμελείας. Τρίτη, τὸ, « Μὴ εἰς διακρίσεις διαλογισμῶν. » Δηλοῖ γὰρ τοσοῦτον αὐτοὺς πταίνοντας, ὡς καὶ τοὺς κοινωνοῦντας αὐτοῖς τῆς φιλίας διακρίνεσθαι, καὶ χωρίζεσθαι. « Ὅς μὲν πιστεύει φαγεῖν πάντα. » Ὁ μὲν εἰλικρινῶς, φησὶ, πιστεύων καὶ μηδεμίαν ἔχων Ἰουδαϊκὴν παρατήρησιν, πάντα ἀβδελυκτῶς ἐσθίει. Ἀνακρυπτέει δὲ αὐτὸν ἀπὸ τῆς πίστεως. « Ὁ δὲ » γε, φησὶ, περὶ τὴν πίστιν « ἀσθενῶν, λάχνα ἐσθίει. » Ἐν ταυτῷ καὶ διελέγχει αὐτὸν, ὅτι δι' οὐκ ἐπαινουμένην ἐγκράτειαν ἐσθίει τὰ λάχνα, καὶ τοῦτο ὑποκρίνεται, ἀλλὰ κατὰ ἀσθενεῖαν πίστεως. « Ὁ ἐσθίων, τὸν μὴ ἐσθίοντα μὴ ἐξουθενεῖτω » Οὐκ εἶπε, Διορθώσθω, ἀλλὰ, « Μὴ ἐξουθενεῖτω, » δεικνύς ὅτι καταγέλαιστα πράττει. « Δεῖ γὰρ αὐτὸν ἀδελφικῶς διορθώσθαι, καὶ οὐχ ὡς βδελυκτὸν ἐξουθενεῖν. » Μὴ ἐξουθενεῖτω. » Ἰσπερ γὰρ οἱ διὰ πίστιν ἀδιακρίτως πάντα ἐσθίοντες, ἐξουθενοῦν τοὺς παρατηρουμένους, οὕτως ἐκεῖνοι τούτους ὡς γαστριμάργους ἔκρινον.

Ὅρα δὲ· Ἐπὶ τῶν ἐσθιόντων εἰπὼν, « Ὁ Θεὸς γὰρ αὐτὸν προσελάβετο, » ἐπὶ τῶν παρατηρουμένων οὐδὲν τοιοῦτον εἶπεν. « Ὁ Θεὸς γὰρ αὐτὸν προσελάβετο. » Ὁ Θεὸς γὰρ αὐτὸν, φησὶ, πρὸς ἑαυτὸν ἐφελκύσας, καὶ ἀπῆλλαξε πάσης Ἰουδαϊκῆς παρατήρησεως. — [ΣΕΥΤΗΡ.] Ὁ δὲ οἰκέτης Χριστοῦ, ὃν προσελάβετο ὁ Χριστὸς, ἀλλότριός ἐστι τοῦ νόμου. Τίς οὖν εἶ ὁ κρίνων ἀπὸ τοῦ νόμου τὸν τοῦ νόμου ἀλλότριον; « Σὺ τίς εἶ ὁ κρίνων; » Ἡρὸς τὸν εἰλικρινῆ πιστὸν ὁ λόγος αὐτῷ. Ἐκ δὲ τούτου ὁ γλῶσσος, ὅτι οὐ μόνον ἐξουθενοῦν, ἀλλὰ καὶ ἔκρινον τοὺς τὰ λάχνα ἐσθιόντας. « Ἀλλότριον οἰκέτην. » Τοῦ Θεοῦ, φησὶν, ἐστὶ, καὶ τῷ Θεῷ διαφέρει καὶ ἡ πτώσις αὐτοῦ καὶ ἡ ἔγερσις. Οὐκ ἐπειδὴ οὖν οὐκ ἄξια ποιεῖ κατακρίσεως, μὴ κρίνει αὐτὸν, φησὶν, ἀλλ' ὅτι ἀλλότριός ἐστιν οἰκέτης. « Σταθῆσεται δὲ. » Πάλιν πικρῶς τοὺς ἀσθενεῖς καὶ παρατηρουμένους τὰ βρώματα. Εἰπὼν γὰρ, « Σταθῆσεται, » δηλοῖ ὅτι σαλεύονται, καὶ τοσοῦτον, ὡς Θεοῦ δεῖσθαι στερῆσαι ποιῶντος.

Qui nullo absurda perpetrant; sed de operibus circa vitam, de his quæ in suspicione habentur: de his quæ in modum festucæ sunt, prout ipse Dominus dicebat, de his enim ac similibus neque os aperire oportet: et maxime quod prædicto capiti alterum quoque addit dicens, non in eo tantum quod præditum est non oportere proximum contemnere aut condemnare: sed neque in eo quod sequitur. Est autem illud tale. Alii quidem distinctis seu discriminatis diebus edebant, alii vero singulis. Dicit ergo quod ne in his quidem oportet mutuo judicare aut condemnare invicem, neque is qui edit, alterum condemnet. Jejunat enim proximus et benefacit, cum hoc agit propter Deum. Neque rursus is qui jejunat condemnare debet illum qui non jejunat discriminatis diebus (hoc est, qui singulis diebus edit); non enim præcepti legis est, ut transgressio iudicium afferat, sed solius voluntatis. « Non ad dijudicationes disceptationum. » Semel quidem ferit illos cum diceret, « Infirmos fide; » secundo vero, dicens, « Assumite. » Nam ostendit eos multa cura egere. Tertio cum ait: « Non ad dijudicationes disceptationum. » Siquidem in tantum eos labi significat, ut illi etiam qui cum eis in amicitia communicabant dijudicarent ac separarentur. « Alius quidem credit quævis edenda. » Qui sincere, inquit, credit, nullamque habet Judaicam observationem, omnia sine abominatione edit. Commendat autem ipsum a fide. « Alius autem qui infirmus est (circa fidem), olera edit. » In hoc etiam reprehendit eum, quod non laudata abstinentia olera ederet, quanquam hoc fingeret, sed fidei infirmitate. « Qui edit, non edentem non despiciat. » Non dixit: Corrigit, sed « Ne despiciat, » ostendens quod ridicule faciat. Oportet enim fraternaliter emendare, et non tanquam abominandum despiciere. « Ne despiciat. » Siquidem velut hi qui per fidem edebant omnia sine iudicio, despiciebant observantes cibos, ita illi hos tanquam edaces ventricque deditos iudicabant.

353 Vide autem quod de edentibus dixit: « Deus enim illum assumpsit: » de observantibus autem cibos nihil tale dixit. « Deus enim illum assumpsit. » Nam Deus, inquit, illum ad se attraxit, et omni Judaica observatione liberavit. Famulus Christi, quem Christus assumpsit, alienus est a lege. Quis ergo es tu qui ex lege iudicas eum qui a lege alienus est? « Tu quis es qui iudicas? » Ad eum qui sincere credit ipsi sermo est. Porro ex hoc manifestum est quod non solum despiciebant, verum etiam iudicabant eos qui olera edebant. « Alienum famulum. » Dei, inquit, est, et ad Deum pertinet casus ipsius aut excitatio. Non ergo quod condemnatione digna non agat, ne ipsum iudices, sed quod alienus sit famulus. « Statuetur autem. » Rursus infirmos ferit, nempe qui cibos observant. Dicens enim, « Statuetur, » ostendit illos vacillare, idque adeo ut Deo sit ipsis opus qui eos confirmet.

XIV, 8, 6. *Alius quidem judicat diem a die: alius vero judicat omnem diem. Unusquisque propriæ menti satisfaciat. Qui curat diem, Domino curat: et qui non curat diem, Domino non curat. Qui edit, Domino edit, gratias enim agit Deo: et qui non edit, Domino non edit, et gratias agit Deo.*

Verisimile est quod nonnulli qui in dies jejunabant seu abstinebant, eo tempore condemnabant eos qui non continue abstinebant: quibus interdicunt ne condemnent aut vehementer accusent. Nuper enim ad fidem venerant, et verebatur ne multa accusatio eos omnino a fide separaret, accusationibus ad iram provocatos. « Unusquisque propriæ menti. » Non de omnibus accipias, « Unusquisque propriæ menti s.atisfaciat, » sed de solo jejunio, idque condescendendo ait, quia Romani nuper fidei adhæserant. Quod si etiam de fide prædictum verbum acceperis, toto cælo aberras. Juxta propriam autem mentem quisque sibi satisfaciat: vel quod benefaciat si semper jejundet, sive abstineat: vel quod non benefaciat si non semper jejundet. « Qui curat diem, Domino curat. » Non est hoc verbum de fidei dogmate accipiendum: id quod et ipse prædixit. Siquidem et hic et ille uni innituntur scopo, nempe divino honori. Nam qui diem curat arbitratur se Dei legem observare; 384 qui vero dies nullo in hoc habet discrimine, omnem diem tanquam a Deo conditum simili habet in honore. — *Aliud*: Quod ait: « Qui curat diem, Domino curat, et qui non curat diem, Domino non curat, » manifestum est quod hoc nobis significet. Qui judicat et existimat bonum esse omni die edere. Domino curat: hoc est, in Domino hoc existimat, et propter Dominum hoc facit. Et qui non judicat hoc, neque bonum arbitratur omni die edere, propter Dominum ita judicat et arbitratur. Hæc enim prædicta sunt ipsi causa ut hoc judicet: puta ut unusquisque propriæ menti satisfaciat. Quomodo hoc dicis. Paule? Bene, inquit, dixi: quoniam et qui super diem jejunit sive abstinet, et qui edit omni die, ambo in Domini placitum hoc faciunt: nec oportet ut ob hoc alius alium ullo modo judicet. Deinde etiam causam addit dicens: Etenim is qui edit, gratias agit Deo in eo quod edis, quod hominibus tribuerit facultates, quibus vitam continuarent: et qui jejunit aut abstinet, gratias agit, quod hominibus abstinentiam dederit ac tolerantiam, his insuper traditis quibus potest quispiam carnis devincere affectus. Qui vero alio quovis modo edit aut abstinet, judicio obnoxius est: quomodo fuerunt quædam hæreses. Hæc ergo de edentibus et jejunantibus sive abstinentibus proprie intelligenda sunt: at non de quibusvis aliis. Non enim ad omnia canon hic pertinet, sed, ut diximus, specialis est, et solum hoc aliaque hujusmodi complectitur. Siquidem neque in argumento paulo ante dicto quadrat, puta

A Ὁς μὲν κρίνει ἡμέραν παρ' ἡμέραν, δε δε κρίνει πᾶσαν ἡμέραν. Ἐκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ νοί πληροφορεῖσθω. Ὁ φρονῶν τὴν ἡμέραν, Κυρίῳ φρονεῖ, καὶ ὁ μὴ φρονῶν τὴν ἡμέραν, Κυρίῳ οὐ φρονεῖ. Καὶ ὁ ἐσθίων, Κυρίῳ ἐσθίει· εὐχαριστεῖ γὰρ τῷ Θεῷ· καὶ ὁ μὴ ἐσθίων, Κυρίῳ οὐκ ἐσθίει, καὶ εὐχαριστεῖ τῷ Θεῷ.

Εἰκόσ ἦν, τινὰς τῶν συνεχῶς νηστευόντων, κατακρίνειν τοὺς μὴ συνεχῶς νηστεύοντας, οἷς τὸ κατακρίνειν καὶ σφόδρα ἐγκαλεῖν ἀπαγορεύει. Ἦσαν γὰρ νεηλυδοὶ ἐν τῇ πίστει, καὶ ἰδοδοίκει μὴ ἡ πολλὴ ἐγκλησις, τέλεον αὐτοὺς ἀποσχίση τῆς πίστεως, ὀργισθέντας ταῖς ἐγκλήσεσιν. « Ἐκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ νοί. » Μὴ περὶ πάντων δέξη τὸ, « Ἐκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ νοί πληροφορεῖσθω » ἀλλ' ἐπὶ νηστείας μόνον, καὶ τοῦτο συγκαταβαίνων, ἐπειδὴ ἀρτιπαγεῖς ἦσαν ἐν τῇ πίστει οἱ Ῥωμαῖοι. Ὡς εἶγε καὶ περὶ πίστεως δέχη τὸ εἰρημένον, τοῦ παντός ἐξέπεισε. Κατὰ δὲ τὸν ἰδίον νοῦν ἕκαστος πληροφορεῖσθω, ἡ ὅτι καλῶς ποιεῖ νηστεύων ἀεὶ, ἡ ὅτι οὐ καλῶς ποιεῖ, οὐ νηστεύων ἀεὶ. « Ὁ φρονῶν τὴν ἡμέραν, Κυρίῳ φρονεῖ. » Οὐ δεκτέον τὸ βῆτόν ἐπὶ δόγματος πίστεως. Ὅμως καὶ αὐτὸς προεῖπε. Ἀμφοτέροι γὰρ, οὗτός τε κακείνος, ἐνὶ χρώνται σλοπῷ, τιμῇ τῇ περὶ τὸν Θεόν. Ὁ τε γὰρ παραφωλαττόμενος τὴν ἡμέραν, οἷται Θεοῦ νόμον πληροῦν· ὁ τε ἀδαιοσῶν περὶ τοῦτο, πᾶσαν ὡς ὑπὸ Θεοῦ γενομένην ἡμέραν, δι' ὁμοίας ἔχει τιμῆς. — Ἀλλως.]ΦΘΤ.] Τὸ, « Ὁ φρονῶν τὴν ἡμέραν, Κυρίῳ φρονεῖ, καὶ ὁ μὴ φρονῶν τὴν ἡμέραν, Κυρίῳ οὐ φρονεῖ, » φανερόν ἐκ τοῦ προειρημένου ἡμῖν ὅτι τοῦτο λέγει, ὅτι Ὁ κρίνων καὶ λογιζόμενος καλὸν εἶναι καθ' ἡμέραν φαγεῖν, τῷ Κυρίῳ φρονεῖ, τουτέστιν, ἐν Κυρίῳ τοῦτο λογιζεται, τουτέστιν διὰ τὸν Κύριον αὐτὸ ποιεῖ. Καὶ ὁ μὴ κρίνων τοῦτο, μηδὲ λογιζόμενος ὅτι καλὸν ἐστι καθ' ἡμέραν φαγεῖν, διὰ τὸν Κύριον τοῦτο κρίνει καλὸν εἶναι καὶ λογιζεται. Αἷτια γὰρ ἐστὶν αὐτῷ ταῦτα εἰρημένα τοῦ, « Ἐκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ νοί πληροφορεῖσθω. » Πῶς λέγεις τοῦτο, Παῦλε; Καλῶς εἶπον, φησὶν, ἐπειδὴ καὶ ὁ νηστεύων ὑπὲρ ἡμέραν, καὶ ὁ ἐσθίων καθ' ἡμέραν, εἰς ἀρεσκίαν Κυρίου τοῦτο ποιοῦσι, καὶ οὐ δεῖ κρίνειν ὅλως ἀλλήλους ἐπὶ τούτῳ. Εἶτα καὶ ἐπιτείνει τὴν αἰτίαν, καὶ φησὶ· Καὶ γὰρ ὁ ἐσθίων, εὐχαριστεῖ τῷ Θεῷ ἐν τῷ ἐσθίειν, ὅτι ἔδωκεν ἀνθρώποις πόρον, καὶ συνεχίαν ζωῆς. Καὶ ὁ νηστεύων εὐχαριστεῖ, ὅτι ἔδωκεν ἀνθρώποις καρτερίαν καὶ ὑπομονήν, καὶ μεθόδους, δι' ὧν τις δύναται περιγενέσθαι τῶν τῆς σαρκὸς παθῶν. Ὁ δὲ ἀλλως πως ἐσθίων ἢ νηστεύων, κατὰ κριτος, ὡσπερ τῶν αἰρέσεων τινες. Ταῦτα οὖν περὶ τῶν νηστευόντων, καὶ ἐσθίωντων ἰδικῶς ἐκληπτέον, ἀλλὰ μὴ ἐπὶ ἄλλων τινῶν. Οὐ γὰρ ἐπὶ πάντα ὁ κανὼν οὗτος διγχει, ἀλλ', ὡς ἐφημεν, ἰδικός ἐστιν, ἐπὶ τούτου μόνον καὶ τῶν ὁμοίων περιλαμβανόμενος. Διὸ οὐδ' ἐπὶ τοῦ πρὸ μικροῦ εἰρημένου κεφαλαίου ἀρμόζει, οἷον ἐπὶ τοῦ ἐν τοῖς βρώμασι διακρινόμενου. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος μὴ ἐσθίων, οὐχὶ εἰς δόξαν οὐκ ἐσθίει τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ὡς ἀσθενῆς καὶ ἀσθήρικτος ἐν τῇ πίστει. Ἄλλ' ἐκεῖνον μὲν οὐ δεῖ κατακρίνειν διὰ τὸν

καιρόν, ὅτι ἀρχὴ τοῦ κηρύγματος ἦν. Τὸν δὲ ἐσθίοντα καθ' ἡμέραν καὶ νηστεύοντα ὑπὲρ ἡμέραν, οὐ δεῖ ὅλως οὐδ' ἕτερον οὐδ' ἕτερον μέμψιν ἐπιτίθειν, ὅτι ἄμφω εἰς δόξαν Κυρίου ποιοῦσιν ὁ ποιοῦσι. Καὶ τὰ ἐφεξῆς ὅσα περὶ τὴν αὐτὴν ἔνοιαν στρέφεται, ἐπὶ τῶν νηστεύοντων ὑπὲρ ἡμέραν, καὶ ἐσθιόντων καθ' ἡμέραν, ἐκληπτέον μόνον ὄιον, « Σὺ δὲ τί κρίνεις τὸν ἀδελφόν σου ; » καὶ, « Ἄρα οὖν ἕκαστος ἑμῶν περὶ ἑαυτοῦ λόγον δώσει τῷ Θεῷ. »

quæcunque ad illam torquentur intelligentiam, de jejunantibus vel abstinentibus super diem et edentibus quotidie, accipienda tantum sunt, quale est illud : « Tu autem quid judicas fratrem tuum ? » et illud : « Igitur unusquisque nostrum de seipso rationem dabit Deo. »

Εἶτα λαβῶν ἐντεῦθεν ἀφορμὴν, καὶ ἀναμνήσας ὅτι Κύριον ἔχομεν καὶ κριτὴν ἐπὶ τοῦ βήματος, εἰς παραίνεσιν ἀνάγει τὸν λόγον καθολικῆν. Τί, φησὶ, τοῦτο ἢ ἐκεῖνο λέγω ; Οὕτω δεῖ πρὸς ἀλλήλους διακαῖσθαι, ὥστε ἐν μηδενί, τὸ ὅσον ἐφ' ἡμῖν, ἐπάγειν ἀλλήλοις πρόσοκμα ἢ σκάνδαλον. « Τῷ ἀδελφῷ » δὲ εἴρηκεν, καὶ ἐκ τοῦ ὀνόματος δυσωπήσαι θέλων « Τί, φησὶ, σκανδαλίζεις ; » Ἀδελφός σου ἐστίν, μέλος σου ἐστίν, ἕνα Πατέρα ἔχετε, ἕνα Δημιουργόν. Ἄν οὖν ἀναιρεθῇ ἀφ' ὑμῶν τὰ σκάνδαλα καὶ τὰ προσκόμματα, πολλῶ μᾶλλον ἀναιρεθῆσεται τὸ κρίνειν καὶ κατακρίνειν. Οὐχὶ μόνον τὸ ἐπὶ τούτῳ κρίνειν καὶ κατακρίνειν, ἢ ἐπὶ τούτῳ, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ καθόλου ἀναιρεθῆσεται τὸ κρίνειν ὅλως ἀλλήλους καὶ κατακρίνειν. Καὶ τότε ἔσται ὡς ἀληθῶς ὁ τε μὴ κρινόμενος τρισεμκάριστος, καὶ ὁ μὴ κρινῶν παραπλήσιος, ἐν ἀρετῇ καὶ ἀγιότητι ζώντων ἡμῶν, καὶ τοῦ κρίνειν καὶ κρίνεσθαι, πᾶσαν ἐκ πολλῶν ποιησαμένων πρόσφασιν. Ὡ Παύλου φωνῆς ! ὦ οἰκοδόμου θεμέλιος ! Τοῦτο κρίνατε, φησὶ, τὸ μὴ τιθῆναι πρόσκομμα τῷ ἀδελφῷ ἢ σκάνδαλον ταύτην κρηπίδα πρώτῃν καταβάλεσθε. Ἄν αὕτη ἐδραστῆ ἐν ὑμῖν ἢ κρηπίς, ῥῆον τὰ ἄλλα ἐποικοδομεῖν ἐστίν. « Καὶ ὁ μὴ φρονῶν τὴν ἡμέραν. » Ὁ οὕτως, φησὶ, φρονῶν ὥστε καθ' ἡμέραν νηστεύειν, διὰ τὸν Κύριον οὕτω φρονεῖ. Καὶ ὁ φρονῶν ὥστε καθ' ἡμέραν μὴ νηστεύειν, διὰ τὸν Κύριον οὕτως φρονεῖ. Πᾶν δὲ ὁ διὰ τὸν Κύριον γίνεται, καλόν ἐστι, φησίν. « Εὐχαριστεῖ γὰρ τῷ Θεῷ. » Εἰ οὖν, φησὶ, τὸ γαίριον γίνεται, τὸ διὰ πάντων εὐχαριστεῖται τὸν Θεόν, τί διαφέρεσθε περὶ τῆς νηστείας οὕτω σοοδρως ; Ὅλιγον γὰρ τὸ μέσον. Συγκαταβατικῶς μὲν οὕτως λέγει. Πλὴν πῶς δύναται Χριστῷ εὐχαριστεῖν ὁ μὴ ἐσθίων ; Ὡς γὰρ τοῦ νόμου ἐχόμενος, οὐκ ἐσθίει. Καὶ λοιπὸν εὐχαριστεῖ τῷ Θεῷ, ὁ ἐσθίων.

Οὐδεὶς γὰρ ἡμῶν ἑαυτῷ ζῆ, καὶ οὐδεὶς ἑαυτῷ ἀποθνήσκει. Ἐάν τε γὰρ ζῶμεν, τῷ Κυρίῳ ζῶμεν· ἐάν τε ἀποθνήσκωμεν, τῷ Κυρίῳ ἀποθνήσκωμεν. Ἐάν τε οὖν ζῶμεν, ἐάν τε ἀποθνήσκωμεν, τοῦ Κυρίου ἐσμέν. Εἰς τοῦτο γὰρ Χριστὸς καὶ ἀπέθανε, καὶ ἀνέστη, καὶ ἔζησεν, ἵνα καὶ νεκρῶν καὶ ζώντων κυριεύσῃ.

Ἐλόμεν, φησὶ, Κύριον ᾧ καὶ ζῶμεν ἐάν ζῶμεν, ᾧ καὶ ἀποθνήσκωμεν ἐάν ἀποθνήσκωμεν. Εἰ οὖν τῷ Κυρίῳ διαφέρει ἡμῶν ἢ ζωῆ καὶ ὁ θάνατος, αὐτὸς οἰκονομήσει τὰ καθ' ἡμᾶς, καὶ οὐ χρεῖα κρίνειν τὸν

A de eo qui inter cibos discernit : ille enim non edens, nequaquam ad Christi gloriam non edit, sed tanquam imbecillis et infirmus in fide. Sed illum quidem non oportet condemnare propter temporis occasionem, quia prædicationis initium erat : illum vero qui quotidie edit, aut eum qui super diem jejunat, neque hunc neque alterum oportet omnino accusatione persequi : ambo enim ad gloriam Dei faciunt quod faciunt. Et sequentia omnia

§§ Deinde sumpta hinc occasione ac mentione facta quod Dominum habemus et iudicem in tribunali sedentem, ad generalem admonitionem convertit sermonem. Quid hoc aut illud dico ? inquit. Ita oportet ad eos invicem mutuo affectos esse ut in nullo quantum in nobis est inducamus alius alii offensionem aut offendiculum. Dixit autem « Fratri, » volens et nomine flectere. « Quare, inquit, offendis ? » Frater tuus est, membrum tuum est, unum habetis Patrem, unum Creatorem. Si ergo sublata fuerint a vobis offensiones et scandala, multo magis auferetur iudicium et condemnatio : non solum ne ob hoc aut illud judicetis et condemnetis : sed simpliciter et in totum auferetur, ne omnino alius alium judicetis et condemnetis. Et tunc vere erit et qui non iudicatur maxime beatus, et proximus illius qui non iudicat, cum nos in virtute et sanctitate vixerimus, et omnem iudicandi aut condemnandi occasionem ex multis abstulerimus. O Pauli vocem, o architecti fundamentum ! Hoc ait, iudicate ne ponatur offendiculum fratri aut offensio : hanc primam basim jacite : si hoc principium in vobis fuerit perfectum, cætera facile fuerit superædificare. « Et qui non curat diem. » Vel ita dicit : Cui curæ est ut quotidie jejuset aut abstineat, propter Dominum ita affectus est ; imo cui curæ est ut quotidie non jejuset, juxta Dominum sapit. Quidquid autem propter Dominum sit, bonum est. « Gratias enim agit Deo. » Si igitur opportunum efficitur opus, ut Deo per omnia gratiæ agantur, quare circa jejunium adeo dissidetis ? Parvum enim est discrimen. Condescendo quidem ita dicit : Attamen quomodo potest Christo gratias agere is qui non edit ? Nam quasi legi adhærens non edit. Cæterum is qui edit, gratias agit Deo.

XV, 7-9. « Nullus enim nostrum sibi ipsi vivit, « et nullus nostrum sibi ipsi moritur. Nam sive « vivamus, Domino vivimus ; sive moriamur, Domino morimur. Sive ergo vivamus sive moriamur, Domini sumus. In hoc enim Christus et « mortuus est et resurrexit ac revixit, ut et mortuis et vivis dominetur. »

Habemus, inquit, Dominum cui et vivimus si vivimus, cui etiam morimur si morimur. §§ Si ergo ad Dominum vita morsque pertinet, ipse disponet quæ nos contingunt, neque oportet iudicare

proximum aut despiciere. « Nam sive vivamus. » Ipse siquidem solus vitæ ac mortis habet potestatem. « In hoc enim Christus et mortuus est. » Rationem subjunxit cur nos et viventes et mortui Christi simus. Ad hæc autem etiam illud ostendit, quod si tanta circa nos usus est providentia, ut etiam crucifigeretur, nequaquam nos despiciet. Nam si nostri etiam dum mortui sumus curam habet, multo magis dum vivimus. Hoc etiam dicit adversus eos qui condemnant quod infirmorum in fide curam habeat Deus, ob immensam circa nos providentiam, et cum qui fide pusillus est adhortatur, facta beneficiorum Dei mentione. « Et mortuus est et resurrexit. » Quod nobis, inquit, dominaretur, prius ipse justas causas deposuit. « Ut et vivis et mortuis dominetur. » Hoc est. animis et corporibus: illi enim sunt immortales, ista vero mortalia. Ita habet divus Methodius libro *De resurrectione*.

XIV, 40-43. « Tu vero cur judicas fratrem tuum? » Aut etiam tu cur despicias fratrem tuum? Omnes enim statuemur ante tribunal Christi. Scriptum est enim: Vivo ego, dicit Dominus. Mihi sese flectet omne genu, et omnis lingua confitebitur. Deo. Unusquisque igitur nostrum de seipso rationem dabit Deo. Ne posthac igitur alius alium judicemus, verum illud judicate magis ne ponatur offensio fratri aut offendiculum. »

Rursum sermo illi est ad eum qui fide pusillus est. « Etiam tu cur despicias fratrem tuum? » Illic sermo ad eum qui fide firmus est dirigitur. Fratris autem nomine solvit illis contentionem. Scriptum est enim: « Vivo ego, » etc. Videtur quidem per prophetiæ deductionem ad modestiam revocare fidelem, ne judaizantem despiceret: totam tamen particulam dixit, ejus qui adhuc judaizaret animum concutiens: hic quidem judicii mentione, ibi vero Christi beneficiis exhortans. Etenim si omnes, inquit, ante Christum statuemur: et ipse, non lex, rationem a nobis exigit: cur tu legi adhærens, et non Christum semel apprehendis? « Mihi sese flectet omne genu. » 287 Omnium dominium huic subesse attestatur. « Et omnis lingua confitebitur. » Propria videlicet peccata, ex ipsa conscientia, tanquam proprio judicii. — *Aliud*. Dictum est de Deo Patre quod hic nullum judicat, sed judicium dedit Filio⁴⁵. Manifestum ergo quod de judice dictum fuerit a Paulo, « Confitebitur Deo, » et « Rationem dabit Deo. » Itaque Christus Deus est, etiam si nolint impii. « Ne posthac igitur alius alium judicemus. » Rursum primo hæret sermoni, ne timore videatur fecisse judicii mentionem, sed quadam sermonis consequentia. « Ne ponatur offensio. » Hoc et ad eum qui sincere fidelis est et ad illum qui adhuc judaizat aptatur. Nam et is qui perfectus erat, offendebar observatione ciborum

⁴⁵ Joan. v, 22.

πλησίον ἢ ἐξουθενεῖν. « Ἐάν τι γάρ ζῶμεν. » Ζωῆς γάρ αὐτὸς καὶ θανάτου μόνος ἔχει τὴν ἐξουσίαν. « Εἰς τοῦτο γάρ Χριστὸς καὶ ἀπέθανε. » Τὸν λογισμὸν ἐπήγαγε, τοῦ καὶ ζῶντας ἡμᾶς καὶ ἀποθανόντας εἶναι τοῦ Χριστοῦ. Πρὸς δὲ τούτοις κάκῳ δεικνυσιν, ὅτι, φησὶν, Εἰ τοσαύτη περὶ ἡμᾶς ἐχρήσατο προνοία ὡς καὶ σταυρωθῆναι, οὐκ ἂν ἡμῶν καταφρονήσει. Εἰ γὰρ καὶ ἀποθανόντων ἡμῶν προνοεῖ, πολλῶ μᾶλλον ζώντων. Τοῦτο δὲ πρὸς τοὺς κατακρίνοντας λέγει, ὅτι φροντισθῶσι παρὰ Θεῶν οἱ ἀσθενεῖς τῇ πίστει, διὰ τὴν τοσαύτην αὐτοῦ περὶ πάντας πρόνοιαν· καὶ τὸν ὀλιγόπιστον δὲ ἐντρέπει, τῶν ἐνεργειῶν ὑπομιμνήσκων τοῦ Θεοῦ. « Καὶ ἀπέθανε καὶ ἀνέστη. » Δικαιώματα, φησὶ, προαπέθετο τῆς ἡμετέρας δεσποτείας. « Ἴνα καὶ νεκρῶν καὶ ζώντων κυριεύσῃ. » Τουτέστι, ψυχῶν καὶ σωμάτων. Αἱ μὲν γὰρ εἰσὶν ἀθάνατοι, τὰ δὲ θνητά. Οὕτως καὶ ὁ ἅγιος Μεθόδιος ἐν τῷ Περὶ ἀναστάσεως λόγῳ.

Σὺ δὲ τί κρίνεις τὸν ἀδελφόν σου; ἢ καὶ σὺ τί ἐξουθενεῖς τὸν ἀδελφόν σου; Πάντες γὰρ παραστησόμεθα τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ. Γέγραπται γάρ, Ζῶ ἐγώ, λέγει Κύριος, ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται τῷ Θεῷ. Ἄρα οὖν ἕκαστος ἡμῶν περὶ ἑαυτοῦ λόγον δώσει τῷ Θεῷ. Μηκέτι οὖν ἀλλήλους κρίνωμεν, ἀλλὰ τοῦτο κρίνατε μᾶλλον, τὸ μὴ τιθεῖναι πρόσκομμα τῷ ἀδελφῷ ἢ σκάνδαλον.

Πρὸς τὸν ὀλιγόπιστον πάλιν αὐτῷ ὁ λόγος. « Καὶ σὺ τί ἐξουθενεῖς τὸν ἀδελφόν σου; » Πρὸς τὸν ἑδραῖον τῇ πίστει ὁ λόγος οὗτος. Τῷ δὲ ὀνόματι τοῦ ἀδελφοῦ, λύει αὐτοῖς τὴν ἔριν. « Ζῶ ἐγώ, » καὶ τὰ ἐξῆς. Δοκεῖ μὲν διὰ τῆς παραγωγῆς τῆς προφητείας, καὶ καταστέλλειν τὸν πιστὸν, εἰς τὸ μὴ ἐξουθενεῖν τὸν Ἰουδαίζοντα, πλὴν ὅλον τὸ χωρίον εἶπε, κατασειῶν τὴν ψυχὴν τοῦ Ἰουδαίζοντος ἔτι, ὡς μὲν τῇ μνήμῃ τῆς κρίσεως, ἄνω δὲ ταῖς ἐνεργείαις αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ ἐντρέπων. Εἰ γὰρ τῷ Χριστῷ, φησὶ, πάντες παραστησόμεθα, καὶ αὐτὸς ἡμᾶς, καὶ οὐχ ὁ νόμος, εὐθύνας ἀπαιτήσει: τί σὺ ἔχη τοῦ νόμου, καὶ οὐ καθάπαξ ἐπιλαμβάνῃ τοῦ Χριστοῦ; « Ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ. » Τὴν ἀπάντων αὐτῷ δεσποτείαν μαρτυρεῖ. « Καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται. » Τὰς εἰκείας ἀμαρτίας ἐξ αὐτοῦ τοῦ συνειδότος, ἀτε κριτῆ. — Ἄλλως. [ΟΙΚΟΥΜ.] Εἴρηται περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὅτι αὐτὸς κρίνει οὐδένα, τὴν δὲ κρίσιν δίδωκε τῷ Γίῳ. Ἄλλο οὖν ὡς περὶ τοῦ κριτοῦ εἴρηται τῷ Παύλῳ τὸ, « Ἐξομολογήσεται τῷ Θεῷ. » Καὶ τὸ, « Λόγον δώσει τῷ Θεῷ. » Ἄρα Θεὸς ὁ Χριστὸς, καὶ οἱ ἀσθεεῖς μὴ βούλωνται. « Μηκέτι οὖν ἀλλήλους κρίνωμεν. » Πάλιν τοῦ πρώτου ἔχεται λόγος, ἵνα μὴ δόξη διὰ φόβον τῆς κρίσεως μνησθῆναι, ἀλλὰ διὰ τινὰ λόγου ἀκολουθίαν. « Τὸ μὴ τιθεῖναι πρόσκομμα. » Τοῦτο καὶ πρὸς τὸν εἰλικρινῆ πιστὸν, καὶ τὸν ἔτι Ἰουδαίζοντα ἀρμόζει. Καὶ γὰρ ὁ τελεῖος ἐσκανδαλίζετο τῇ τῶν βρωμάτων

παρατηρήσει τοῦ πλησίον, καὶ ὁ τὰ βρώματα παρα-
αιτούμενος, τῇ σφοδρᾷ ἐπιπλήξει τοῦ εἰλικρινῶς
πιστοῦ. Ὡστε μῆ συμβουλῇ τοὺς δύο διορθοῦται
ἀπέχεσθαι τούτων, ἃ σκανάλου πρόφασιν τῷ πλησίον
γίνεται.

Οἶδα καὶ πείσσομαι ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ, ὅτι
οὐδὲν κοινὸν δι' αὐτοῦ, εἰ μὴ τῷ λογιζομένῳ
τι κοινὸν εἶναι, ἐκείνῳ κοινόν. Εἰ δὲ διὰ βρώ-
μα ὁ ἀδελφός σου λυπεῖται, οὐκ ἔτι κατὰ ἀγά-
πην περιπατεῖς. Μὴ τῷ βρώματί σου ἐκείνον
ἀπόλλῃς, ὑπὲρ οὗ Χριστὸς ἀπέθανε. Μὴ βλασ-
φημεῖσθαι οὖν ὑμῶν τὸ ἀγαθόν. Οὐ γὰρ ἔστιν
ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ βρώσις καὶ πόσις, ἀλλὰ
δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη καὶ χαρὰ, ἐν Πνεύ-
ματι ἁγίῳ. Ὁ γὰρ ἐν τούτοις δουλεύων τῷ Χρι-
στῷ, εὐάρεστος τῷ Θεῷ, καὶ δόκιμος τοῖς ἀν-
θρώποις.

Ἔτι περὶ τῆς τῶν βρωμάτων παρατηρήσεως ὁ
λόγος αὐτῷ. Ἐπεὶ οὖν εἶπεν, « Οἶδα καὶ πείσσομαι
ὅτι οὐδὲν κοινόν », ἵνα μὴ εἴπῃ ὁ ἔτι Ἰουδαῖων
καὶ τί, εἰ σὸ πεπεισμένος εἶ, τοῦ νόμου τὸ ἐναντίον
εἰσηγουμένου ; προστίθεται τὸ, « Ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ, »
δεικνύς ὅτι παρ' αὐτοῦ ταῦτα μεμάθηκε καὶ πεπλη-
ροφόρηται, καὶ οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ λέγει. « Ὅτι οὐδὲν
κοινόν. » — [ΦΩΤ.] Ἐντεῦθεν πάλιν εἰς τὰ περὶ
βρωμάτων ἐπάνεισι, καὶ παραινῇ τοὺς δυνατοὺς
κατὰ τὴν πίστιν, ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν ἀσθενῶν,
καὶ δεικνύσιν ἐξ ὧν λέγει, καλὸν μὲν καὶ τὸ ἐκείνον
ἐν βρώμασι διακρινόμενον, πειρᾶσθαι διορθοῦν,
ἄμενον δὲ τὸ ἀδυνατοῦντα ἐν τούτῳ, ὑπερορᾶν, τὸ
ἐλάττωμα, καὶ χειραγωγεῖν παντὶ τρόπῳ ἐπὶ τὸ
κερδῆσαι καὶ σῶσαι αὐτὸν αὐτόν. — [ΘΕΟΔΩΡ.] « Οὐδὲν
φησὶ, κοινὸν δι' αὐτοῦ. » Ἴνα γὰρ μὴ λέγωσι, Σὺ τίς
ἦν ἀντινομισθεῖς Μωσῆ ; τὸν Μωσέως Δεσπότην
εἰς μέσον παράγει, διδάσκων ὡς αὐτὸς τὰς νομικὰς
παρατηρήσεις ἔπαυσε, καὶ οὐδὲν εἶασε νομίζεσθαι
ἀκαθάρτων ἕδισμα. — [ΣΥΓΗΡ.] Τὸ γὰρ, « Δι' αὐ-
τοῦ, » τούτεστι, διὰ τὴν εὐαγγελικὴν αὐτοῦ νομοθε-
σίαν. « Οὐδὲν κοινὸν δι' αὐτοῦ, » τούτεστιν ἀκάθαρτον
τῇ φύσει. « Δι' αὐτοῦ, τούτεστι, τοῦ Θεοῦ. Διὰ τὴν
νῦν, φησὶ, δοθεῖσαν χάριν παρ' αὐτοῦ, οὐδὲν φύσει
κοινόν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς πραιρέσεως τοῦ μετιόντος
γίνεται κοινόν. Ὅθεν καὶ ἐκείνῳ μόνῳ γίνεται
κοινόν, οὐχὶ δὲ καὶ πᾶσιν. » Ἐκείνῳ [γὰρ, φησὶ, κοι-
νόν. » — « Εἰ δὲ διὰ βρώμα ὁ ἀδελφός σου λυπεῖται. »
Ἐνεπίδησον γὰρ αὐτοὺς οἱ πιστοὶ ὡς Ἰουδαίους
ἔτι, καὶ διὰ τοῦτο παρατηρούμενος τὰ βρώματα,
Ὁ βούλεται οὖν αὐτοὺς, ἐν τοῖς μὴ πᾶσι μεγάλοις
πλήττεσθαι σφοδρῶς, φοβούμενος μὴ πῶς ὀλιγοθυ-
μήσαντες, τέλει ἀποστῶσι τῆς πίστεως. Εἰ οὖν
καὶ μὴδὲν ἐν βρώματι κοινόν, φησὶ, τλήν ἀπόσχου
τῆς σφοδρᾶς ἐγκλήσεως τοῦ ἀδελφοῦ σου ὀικονομι-
κῶς οἰκονομῶν διὰ τὴν εἰρημίνην αἰτίαν. Ὅρα δὲ
τῆμ τοῦ ἁγίου σοφίαν. Τὸν τέλει πληροφορῶν ὅτι
οὐκ ἔστι κοινόν, καὶ τὸν ὀλιγόπιστον ὡσαύτως δει-
κνύων ἀσθενούντα ἐκ τῆς παρατηρήσεως, « Οὐκ
ἔτι, φησὶ, κατὰ ἀγάπην περιπατεῖς » Βούλεται γὰρ
εἶναι ἀγάπην, εἰδῶς, πάντα δι' αὐτῆς κατὰ μέτρος
κατορθοῦσθαι. « Μὴ τῷ βρώματί σου ἐκείνον ἀπόλλ-

A proximi, et is qui cibos observabat, vehementi in-
crepatione illius qui sincere credebat. Ulo itaque
consilio duos corrigit, ut ab his abstineant quæ
proximo fiunt occasio scandali.

XIV, 14-18. « Scio quidem et persuasum habeo
« per Dominum Jesum, nihil esse commune per
« ipsum : nisi quod ei qui existimat aliquid esse
« commune, illi commune est. Verum si propter
« cibum frater tuus contristatur, jam non secun-
« dum charitatem ambulas. Ne cibo tuo illum per-
« das pro quo Christus mortuus est. Ne igitur con-
« viciis afficiatur bonum vestrum. Non est enim
« regnum Dei cibum et potus : sed justitia et pax
« et gaudium in Spiritu sancto. Nam qui in his
B « servit Christo, acceptus est Deo et probatus ho-
« minibus. »

Ahuc ipsi de ciborum observatione sermo est.
Quia ergo dixit : « Scio et persuasum habeo nihil
esse commune ; ne dicat is qui adhuc hæret in
Judaismo : Et quid si tu persuasus sis cum lex
contrarium doceat, addit : « Per Dominum Jesum ; »
ostendens quod ab ipso hæc didicerit et certior
factus sit, et non a seipso dicat. « Nihil commune
esse. » Hinc rursus ad ea redit quæ de cibis dicta
sunt : et potentes in fide admonet ut infirmis suc-
currant. Ex his etiam quæ dicit, ostendit bonum
quidem esse niti illum corrigere qui inter cibos
dijudicat : quod si hic corrigi nequeat, ~~melius~~
melius tunc esse defectum hunc contemnere, omnique
modo illum manuducere quo lucrifit ac salvetur.
« Nihil, inquit, esse commune per ipsum. » Ne
enim dicant : Tu quis es qui legem feras Mosi
contrariam ? Mosi Dominum in medium producit,
docens quod ipse legales observationes cessare fe-
cerit, nullumque edulium duci impurum permiserit.
Nam hoc significat « Per ipsum, » id est, juxta
legem evangelicam. Aut, Nihil commune di' αὐτοῦ,
hoc est, per se, ex natura. Sive di' αὐτοῦ per ip-
sum, nempe Deum. Per datam, inquit, nunc ab
ipso gratiam nihil natura commune est, sed ab
accidentis voluntate fit commune. Unde etiam soli
illi fit commune, non autem omnibus. Nam ait : « Illi
commune est. » — « Verum si propter cibum frater
tuus contristatur. » Siquidem fideles sincere cre-
dentes exprobrabant illis qui Judaismum adhuc
sequebantur, et ita cibos observabant. Non vult
ergo illos in his quæ non adeo magna sunt, gravi-
ter corripi, veritus ne forte pusillo facti animo,
tandem a fide desciscant. Quanquam, inquit, nihil
in cibis commune sit, abstine tamen a vehementi
reprehensione fratris tui, dispensatorio modo ordi-
nans propter dictam causam. Vide autem Pauli
sapientiam. Omnino certior factus quod nihil com-
mune sit, et ita fide pusillum esse ostendens eum
qui ex ciborum observatione infirmaretur. « Jam,
inquit, non secundum charitatem ambulas. » Vult
enim charitatem esse, sciens omnia per illam pau-

latim corrigi. « Ne cibo tuo illum perdas. » Licet tu, cum sis fidelis, omnia edas ne illum vehementer increpando, penitus a fide ejicias. Etenim etiam pro illo Christus mortuus est. Propterea dispensatorio modo debes illi condescendere. — Hic suadet fideles quoque a cibis abstinere ut condescendatur fide pusillis, quod etiam in processu dicit. « Ne igitur conviciis afficiatur bonum vestrum. » Accusando enim et semper contendendo ob ciborum observationem adversus illum, non solum reddis eum pervicacem : sed etiam alienis a fide tribuis occasionem, ut fidem nostram conviciis afficiant propter hujusmodi pugnas. Nam bonum vocat fidem. Bene quidem doces, sed contentio conviciorem causa efficitur. Ne conviciis afficiatur bonum vestrum. » Bonum quidem, **389** nam fide confirmatum est non dijudicandos esse cibos : sed contententes et vehementer rixantes adversus eos qui dijudicant, facitis bonum vestrum affici conviciis.

Illi namque redarguti compelluntur adversum vos dicere quod hoc non ex fide faciatis, sed ventris curandi gratia. Itaque etiam si aliud nihil in causa esset, oportuit ab hujusmodi contentione abstinere : quin potius hoc ipsum ne conviciis afficiatur bonum vestrum, satis esse debuit ut persuaderet vobis contentionem dissolvere in concordiam et amorem. Neque enim hoc est contemnere quæ fidei sunt, sed honorare, prohibendo convicia quibus afficeretur. Veresimile quoque est quod nonnulli a fide alieni audientes contentiones, Christianorum dogmata irrident ac subsannant, conviciisque afficiunt. Ob quæ omnia melius esset loco intempestivæ contentionis concordies circa opportuna et conformia charitati, omnem calumniæ ac blasphemiarum prætextum amputare. Hæc enim sunt quæ ad regnum cælorum introducunt, nempe pax in fide, gaudium in Spiritu sancto, et justitia. « Non est enim regnum Dei cibus et potus. » Cohibere vult illos ab accusationibus. Siquidem per cibum et potum, inquit, regnum Dei non possumus ingredi. — *Alio modo.* Dicens : « Non est enim regnum Dei cibus et potus, » ostendit contentionem illorum circa cibos vehementissimam esse ac ultra limites, et tale quidpiam insinuat : Si regnum Dei cibus ac potus esset, non decertaretis vehementius. Simul etiam adhortando. Si pro his ita contenditis, quid facere oportet pro justitia et pace et gaudio in Spiritu sancto ? « Sed justitia. » Quæ sunt ergo quæ in regnum Dei introducunt ? justitia, hoc est, vita studiosa : pax erga fratrem, et gaudium ex concordia. Quoniam autem contingit pacem et gaudium esse etiam in turpibus, addit, « In Spiritu sancto, » tanquam diceret : Hanc dico pacem et hoc gaudium quæ in Spiritu sancto efficiuntur, hoc est, per Spiritum sanctum introducuntur : « Nam qui in his servit Christo. » Hæc ita faciens tanquam debitor et qui ad id obligatur, cum timore ac tremore, sicut fidelis Dei servus. Qui enim in his tu-

λυε. » Μη ἐπειδὴ σὺ πάντα ἐσθίεις πιστὸς ὢν, ἐγκαλῶν σφοδρῶς ἐκείνῳ, ἐκβάλῃς αὐτὸν τέλειον τῆς πίστεως. Καὶ γὰρ καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ ὁ Χριστὸς ἀπέθανεν. Ὅθεν ὀφείλεις οἰκονομικῶς συγκαταβαίνειν αὐτῷ. — [ΦΩΤ.] Ὡς δὲ συμβουλεύει καὶ τοὺς πιστοὺς ἀπέχσθαι βρωμάτων, διὰ τὴν τῶν ολιγοπίστων συγκατάβασιν, ὅπερ καὶ προῖόν λέγει· « Μη βλασφημείσθω ὡς ὑμῶν τὸν ἀγαθόν. » Ἐγκαλῶν γὰρ καὶ αἰεὶ φιλονεικῶν πρὸς αὐτὸν διὰ τὴν τήρησιν τῶν βρωμάτων, οὐ μόνον αὐτὸν φιλονεικότερον ποιεῖς, ἀλλὰ καὶ πρόφασιν δίδως τοῖς ἔξωθεν βλασφημῆν ἡμῶν τὴν πίστιν διὰ τὰς τοιαύτας μάχας. Τὸ ἀγαθὸν γὰρ, οἷον ἡ πίστις, φησί. Κολῶς μὲν διδάσκεις, ἀλλ' ἡ μάχη αἰτία βλασφημίας γίνεται. — « Μη βλασφημείσθω ὡς ὑμῶν τὸ ἀγαθόν. » Ἀγαθὸν μὲν γὰρ, τὸ διὰ τὸ ἐστρηγιμένον εἶναι τῇ πίστει μὴ διακρίνεσθαι ἐν τοῖς βρώμασιν. Ἐρίζοντες δὲ καὶ διαφιλονεικούντες σφόδρα πρὸς τοὺς διακρινομένους, ποιεῖτε τὸ ἀγαθὸν ὑμῶν βλασφημείσθαι.

Ἐλεγχομένοι γὰρ ἐκεῖνοί, συναλεύονται λέγειν πρὸς ὑμᾶς, ὡς οὐ διὰ πίστιν τοῦτο ποιεῖτε, ἀλλὰ τὴν γαστέρα θεραπεύοντες. Εἰ οὖν καὶ μὴ δι' ἄλλο τι ἐχρῆν τῆς περὶ τοῦτο ἐριδος ἀποσχέσθαι, ἀλλ' οὖν καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ μὴ βλασφημείσθαι τὸ ἀγαθὸν ὑμῶν, ἱκανόν ἐστιν εἰς τὸ πείσαι ὑμᾶς, τὴν ἔριν εἰς ὁμόνοιαν καὶ ἀγάπην διαλύσαι. Οὐ γὰρ ἐστὶ τοῦτο ὑπερορῆν τὰ τῆς πίστεως, ἀλλὰ τιμῆν, ἐν τῷ τὰς κατ' αὐτῆς κωλύειν βλασφημίας. Εἰκὸς δὲ καὶ τῶν ἔξω τινᾶς, τὰς ἐριδας διακούντας, ἐπιγελῶν καὶ τὰ τῶν Χριστιανῶν γλευάζειν καὶ βλασφημῆν δι' ἃ **C** πάντα ἄμεινον ἦν, ἀντὶ τοῦ ἐρίζειν περὶ τὰ μὴ καίρια, ὁμοιοῦντας περὶ τὰ καίρια καὶ συνεργουμένους τῇ ἀγάπῃ, πᾶσαν διαβολῆς καὶ βλασφημίας πρόφασιν ἐκκόπτειν. Ταῦτα γὰρ ἐστὶ τὰ εἰσάγοντα εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἢ ἐν πίστει εἰρήνη, ἢ ἐν ἀγίῳ Ἡνεύματι χαρὰ, καὶ ἡ δικαιοσύνη. « Οὐ γὰρ ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ βρῶσις καὶ πόσις. » Παῦσαι βρῶλεται ἐκείνους τῶν ἐγκλημάτων. Οὐ γὰρ διὰ βρώσεως ἢ πόσεως, φησὶν, ἔρχομεν εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. — Ἄλλως. [ΦΩΤ.] Ἐπὶ πάν, « Οὐ γὰρ ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ βρῶσις καὶ πόσις, » δεικνυσι τὴν περὶ τὰ βρώματα αὐτῶ ἔριν σφοδροτάτην οὖσαν καὶ πέρα τοῦ μέτρου. Καὶ αἰνίττεται, ὡς εἰ ἦν βᾶσιλεία τοῦ Θεοῦ βρῶσις καὶ πόσις οὐκ ἂν πλέον διηγωνίσασθε ἅμα δὲ καὶ ἐντρεπτικῶς, **D** ὅτι εἰ ὑπὲρ τούτων οὕτως ποιεῖτε, τί χορὴ πράττειν ὑπὲρ δικαιοσύνης, καὶ εἰρήνης, καὶ τῆς πνευματικῆς χαρᾶς ; « Ἀλλὰ δικαιοσύνη. » Ποία οὖν ἐστὶ τὰ εἰσάγοντα εἰς τὴν βασιλείαν ; Δικαιοσύνη, τούτεστιν, ὁ ἐνάρετος βίος, ἢ πρὸς τὸν ἀδελφὸν εἰρήνη, καὶ ἡ ἐκ τῆς ὁμονοίας χαρὰ. Ἐπειδὴ δὲ ἐν εἰρήνῃ καὶ χαρᾷ ἐπὶ ἀσχοῖς, προστίθῃσι τὸ, « Ἐν Ἡνεύματι ἀγίῳ, » ὡς εἰ εἶπε. Ταύτην λέγω τὴν εἰρήνην καὶ χαρὰν, τὴν ἐν Ἡνεύματι ἀγίῳ γινομένην, τούτεστι, δια τοῦ ἀγίου Ἡνεύματος εἰσηγουμένην. « Ὁ γὰρ ἐν τούτοις δουλεύων τῷ Χριστῷ. » Οὕτως βράττων αὐτὰ ὡς χρεωστῶν, ὡς ὀφειλέτης, μετὰ φόβου καὶ μετὰ συντριμμοῦ, ὡς πιστὸς δοῦλος Θεοῦ. « Ὁ γὰρ φυσιοῦμενος

quoque inaniter gloriari qui perfectus erat. Perfectus, inquit, es et numeris omnibus expletus? quid virtutem ostentas? noverit Deus rem. » Beatus est qui non judicat seipsum in eo quod probat. » Hoc est, in eo quod probaverit utrum hoc modo an illo sit agendum: puta utrum hoc sit edendum annon sit edendum. Quomodo autem hoc erit? Ex conscientia pura. Ubi enim dixisset: « Apud temetipsum habe fidem, » ait: etiamsi omnes te accusent dispensatorie quidpiam agentem, aut propter salutem fratris tui, modo tua conscientia non accuset te, beatus es. Ex his sane infirmum clam percutit. Nam si ex conscientia est fidelium corona et felicitas, utique et condemnatio. Ne ergo ex dijudicatione ob necessitatem vestiarius, inquit. « Qui non judicat seipsum. — Objectionem solvit. Quid ergo dicetaliquis, an propter infirmum neque ego edam? num ad ipsum accedam? Num ipsi similis efficiar? Ad hoc ergo propemodum dicit, Absit. Nam fides tua coram Deo pura est et incorrupta manet. Deinde, quid dico, inquit, quod nihil ex hoc nocenti recipias, et quod fides tua maneat coram Deo? etiam puritatem tibi ipsi concilias, si propter fratris utilitatem ac salutem non vescaris. Beatus, inquit, qui non condemnat seipsum in eo quod probat, hoc est, qui conscientiam suam habet sibi attestantem: non in hoc solum quod propter fratris salutem a cibis abstinet: verumetiam in omni simpliciter bene, quamcunque exacta probatione perpenderit bonam esse: deinde illam fecerit conscientiam habens attestantem: talis beatus est; ~~393~~ tantum abest ut nocumentum aliquod hujus gratia recipiat. « Qui vero dijudicat. Hoc rursum ad sanum in fide. Cur enim illum cogis edere qui nondum confirmatus est? an nescis quod is qui dijudicat, si ederit condemnatus est; quia non ex fide edit, sed ex necessitate aut pudore? neque enim credidit illud purum esse, et ita edit. Cur ipsi ergo condemnationis causa efficiaris, cogens ipsum ad edendum, cum patiat offenciculum. Deinde postmodum affirmando dicit quod quidquid fecerit quispiam non ex fide, in eo peccat.

XVI, 25-27. « Ei autem qui potens est vos confirmare juxta Evangelium meum et praedicationem « Jesu Christi: secundum revelationem mysterii, « temporibus aeternis taciti, nunc vero manifestati: « et per Scripturas propheticas secundum praecceptum aeterni Dei, ad obedientiam fidei, per omnes gentes agniti, soli sapienti Deo per Jesum « Christum, cui gloria in saecula. Amen. »

Hyperbaton est: « Ei autem qui potens est vos confirmare in saecula. Amen. » — « Vos confirmare. » Precatur deinceps pro imbecillibus. Nam precatione illis opus erat vel consilio. Dicens autem « confirmare, significat eos vacillare. Deinde modum etiam confirmationis inducit. « Juxta Evangelium meum. » Ut ita, inquit, vivant sicut jubet Evangelium. — Item alio modo. Post admonitio-

αίνιτται τὸν τέλειον. Τέλειον. εἶ, φησί, καὶ ἀπρητισμένος; τί πομπύεις τὴν ἀρετὴν; Ἰστω ὁ θεὸς τὸ πρῶγμα. « Μακάριός ἐστι, φησί, ὁ μὴ κατακρίνων ἑαυτὸν ἐν ᾧ δοκιμάζει. » Τουτέστιν, ἐν ᾧ ἂν δοκιμάσῃ πράγματι τοιῶσδε ἢ τοιῶσδε, οἷον φαγεῖν τόδε ἢ μὴ φαγεῖν. Πῶς δὲ ἔσται τοῦτο; Ἀπὸ καθαροῦ συνειδότος. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, « Κατὰ σεαυτὸν ἔχε πίστιν, » φησὶν, ὅτι κἂν πάντες σε μίμψωνται οἰκονομικῶς τι ποιοῦντα, ἢ διὰ σωτηρίαν τοῦ ἀδελφοῦ σου, τὸ δὲ σὸν συνειδὸς οὐ κατακρίνη σε, μακάριος εἶ. Ἐκ δὲ τούτων τὸν ἀσθενῆ πληττει. Εἰ γὰρ ἐκ τοῦ συνειδότος ὁ στέφανος καὶ ὁ μακαρισμὸς τῶν πιστῶν, δηλονότι καὶ ἡ κατακρίσις. Μὴ οὖν κατὰ διάκρισιν ἔσθιε, διὰ τὴν ἀνάγκην, φησὶν. « Ὁ μὴ κρίνων ἑαυτὸν. — [ΦΩΤ.] Ἀντιπίπτον λύει. Τί οὖν, φησὶν, ἂν διὰ τὸν ἀσθενῆ μὴδὲ ἐγὼ φάγω; Οὐ παραβάλλομαι αὐτῷ; οὐ γίνομαι αὐτῷ ὁμοίος; Πρὸς οὖν τοῦτο μονονοχῆ λέγει, ὅτι Μὴ γένοιτο! Ἡ γὰρ πίστις σου ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καθαρά καὶ ἀκίβδηλος μένει. Εἶτα, τί δὲ λέγω ὅτι οὐδὲν παραβλάπτῃ ἐκ τούτου, καὶ ὅτι ἡ πίστις σου μένει ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ; Καὶ μακαρισμὸν πρόξενεῖς σεαυτῷ, ἐὰν διὰ τὴν ὠφέλειαν καὶ σωτηρίαν τοῦ ἀδελφοῦ οὐ τρώγῃς. Μακάριος, φησὶν, ὁ μὴ κατακρίνων ἑαυτὸν ἐν ᾧ δοκιμάζει, τουτέστιν, ὁ ἔχων τὸ συνειδὸς αὐτοῦ μαρτυροῦν αὐτῷ. Οὐκ ἐν τούτῳ μόνον, ἐν ᾧ διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀδελφοῦ ἀπέχεται βρωμάτων, ἀλλὰ καὶ ἀπλῶς ἐν παντὶ πράγματι ὃ ἂν διὰ δοκικῆς ἀκριβοῦς, κατανοήσῃ ὅτι ἀγαθὸν ἐστίν, ἔπειτα πράττει αὐτὸ, τὴν συνειδήσιν ἔχων μαρτυροῦσαν. Μακάριός ἐστιν ὁ τοιοῦτος, τοσοῦτον ἀπέχει τοῦ βλάβῃν τινὰ ἕνεκεν τούτου δέξασθαι. « Ὁ δὲ διακρινόμενος. » Τοῦτο πάλιν πρὸς τὸν ὑγιαίνοντα. Τί γὰρ αὐτὸν ἐκδιάρη φαγεῖν, οὐπω ἰστηριγμένον; Οὐκ οἶδας ὅτι ὁ διακρινόμενος ἐὰν φάγῃ κατακρίνεται; ὅτι μὴ ἔσθιει ἐκ πίστεως, ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης ἢ αἰδοῦς· οὐδὲ γὰρ ἐπίστευσεν αὐτὸ καθαρὸν εἶναι, καὶ οὕτως ἔφαγεν. Τί οὖν αὐτῷ πρόφασις γίνῃ κατακρίσεως, ἀναγκάζων αὐτὸν ἔσθιειν σκανδαλιζόμενον; Εἶτα λοιπὸν κατὰ ἀπόφασιν λέγει, ὅτι πᾶν ὃ ἂν τις ποιῇ οὐκ ἐκ πίστεως, ἀμαρτάνει.

Τῷ δὲ δυναμένῳ ὑμᾶς στηρίξαι κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου, καὶ τὸ κήρυγμα Ἰησοῦ Χριστοῦ κατὰ ἀποκάλυψιν μυστηρίου, χρόνοις αἰωνίοις σεσιγημένου, φανερωθέντος δὲ νῦν διὰ τε Γραφῶν προφητικῶν, κατ' ἐπιταγὴν τοῦ αἰωνίου Θεοῦ, εἰς ὑπακοὴν πίστεως, εἰς πάντα τὰ ἔθνη γνωρισθέντος, μόνῳ σοφῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Τὸ ὀπερβατόν. « Τῷ δὲ δυναμένῳ ὑμᾶς στηρίξαι, δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. » — « Ἰμᾶς στηρίξαι. » Λοιπὸν ἐπέχεται τοῖς ἀσθενέσιν. Εὐχῆς δ' ἄρ' εἶχον χρεῖαν μᾶλλον, ἢ συμβουλής. Εἰπὼν δὲ « στηρίξαι, » δηλοῖ ὅτι σαλεύονται. Εἶτα ἐπάγει καὶ τὸν τρόπον τοῦ στηριγμοῦ. « Κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου. » Ἰνα οὕτως ζῶσι, φησί, ὡς τὸ εὐαγγέλιον διαγορεύει. — Καὶ ἄλλως. [ΟΙΚΟΥΜ.] Μετὰ τὴν παραίνεσιν εἰσθε

ι, ὁ καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ, ὑπὲρ τῶν ἀτελεστέ-
 ροι, καὶ οὐ μόνον λόγῳ παιδεύων, ἀλλὰ
 παρὰ Θεοῦ συμμαχίαν εἰσάγων. Ἡ δὲ ἀκο-
 τῆς συντάξεως τοιᾶδε: « Τῷ δὲ δυναμένῳ ὑμᾶς
 διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας,
 » Τὸ γὰρ, ψ, ἄρθρον, ἐκ περισοῦ καίται, διὰ
 θαι τὸν λόγον ἐπαναλήψεως, παραληφθέν. Τῷ
 ψ ὑμᾶς τοὺς ἀτελεῖς, τοὺς σαλευομένους στη-
 λῶς; « Κατὰ τὸ, Εὐαγγέλιόν μου; » τουτέστιν.
 εἰχθητὲ ἢ διδάσκω. Τὸ δὲ, « Εὐαγγέλιόν μου, »
 οὐ Χριστοῦ τὸ κήρυγμα, » ἐνεῖσιν. Οὐχ ἡμέτερα
 δόγματα, ἀλλ' ἐκείνου οἱ νόμοι. « Κατὰ ἀπο-
 μυστηρίου » Μεγίστης τιμῆς σημεῖον, τὸ
 ἰὼν ἡμᾶς γενέσθαι κοινωνοὺς, πράγματος
 ἀν προωρισμένου, φανερότος δὲ νῦν διὰ Λραφῶν
 ἰκῶν.

τι φοβῆ σὺ ὁ ἀσθενής, μὴ ἀποστῆς τοῦ
 ἐσθίων τὰ χοίρια; Ἰδοὺ γὰρ αἱ Γραφαὶ πᾶσαι
 ἰδ μυστήριον κηρύττουσι. τὸ τῆν ἀδιαφορίαν
 ὠμάτων εἰσάγων. Ἀλλὰ καὶ κατ' ἐπιταγὴν τοῦ
 Θεοῦ ἐστιν. Οὐκοῦν, οὐ δεῖ Θεῷ ἀντιτάτε-
 ἰλλὰ πιστεύειν καὶ ὑπακοῦν. Ὑπακοῆς γὰρ
 ἰς δεῖται, οὐ φιλοπραγμοσύνης. Ἀλλὰ καὶ
 ἰδ εἶθη οὕτω πιστεύει. Ἡᾶσι γὰρ ἐγνωρίσθη.
 ν αὐτὸς ἐτι τῷ νόμῳ δουλεύεις; « Μόνῳ δὲ σοφῷ
 εἶπε, πρὸς ἀντιδιαστολῆν ἀγγέλων καὶ ἡμῶν,
 φευδωνύμων θεῶν, οὐ τοῦ Υἱοῦ ἢ τοῦ Πνεύ-
 Ἀπαγε! Ὁ Υἱὸς γὰρ ἐστιν ἡ σοφία τοῦ Πα-
 ὠτῷ οὖν ἡ δόξα τῷ φανερώσαντι τὸ μυστή-
 ἰ τῷ νόμῳ ψ προσεδρεύεις ἐτι σὺ, παρατη-
 ρς τὰ βρώματα. Τὸ δὲ, « Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, »
 μὲν, ὡς ἀνωτέρω εἴρηται, συνταχθῆναι
 δυναμένῳ ὑμᾶς στηρίζαι διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. »
 γὰρ ἐγνώρισε τὸ μυστήριον τοῖς ἔθνεσιν, ὁ
 ἰθητῆς ἀποστειλάς εἰς τὸ μαθητεύσαι πάντα
 ἡ. Τὸ δὲ, ψ, περισσόν. « Καὶ τὸ κήρυγμα
 Χριστοῦ. » — [ΦΩΤ.] Τί δὲ ἐστὶ τὸ κήρυγμα
 τοῦ; « Ἰνα γινώσκωσί σε, φησὶ, καὶ ὅν ἀπ-
 ρ Ἰησοῦν. » — « Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν
 » — « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν. » Καὶ ὡς
 ἰος φησὶν, ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ
 ἰντος. Καὶ ὅτι τῆν κρίσιν πᾶσαν ὁ Υἱὸς ἔχει.
 Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βα-
 ἰες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ
 καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, » καὶ τὰ ὅμοια.
 τὸ κήρυγμα Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Τίς δὲ ἐστὶν
 Ἰησοῦς Χριστός; Ὁ ἐξ ἀρχῆς μὲν συνὼν τῷ
 φανερωθεῖς [ὁ] νῦν. Ἡὼς δὲ φανερωθεῖς; Τοῦ
 ἰίου, φησὶν, ἀποκαλυφθέντος. Ἐν χρόνοις γὰρ
 ρ τοῦτο σεσιγμένον ὑπῆρχε, μόνῳ τῷ Πατρὶ
 Υἱῷ καὶ τῷ Πνεύματι γινωσκόμενον· νῦν δὲ,
 στηρίου ἀποκαλυφθέντος, εἰς πάντα τὰ ἔθνη
 ἰθητὴ ὁ Χριστός, Υἱὸς ὢν τοῦ Θεοῦ καὶ Θεός
 ἰος. Ἀλλὰ πῶς ἐφανερώθη; Διὰ τῶν προφη-
 ἰα τῶν Γραφῶν αὐτῶν. Καὶ πῶθεν οὗτοι ἐλά-
 καὶ ἔγραψαν; Ἐπιτάττοντος καὶ ἐμπνεόντος
 τοῦ παναγίου Πνεύματος· τοῦτο γὰρ αἰώνιον

A nem semper precari solet, quod etiam id facit'
 orans pro imperfectioribus: non solum verbo in-
 struens, sed etiam auxilium a Deo afferens. Con-
 sequentia autem coordinationis talis est « Ei autem
 qui potens est vos confirmare per Jesum Christum
 gloria in sæcu, a. Amen. » Articulus vero ψ, id est,
 cui, superflue ponit, ideo assumptus, quod opus
 esset repetitiones. Ei qui potens est vos imperfectos
 et vacillantes confirmare. Quomodo? « Juxta Evan-
 gelium meum. » Hoc est, ut his quæ doceo adhæreatis.
 Porro. « Meum Evangelium, » et, « Christi prædica-
 tio, » unum sunt. Non enim nostra sunt dogmata,
 sed ipsius leges. « Secundum revelationem my-
 sterii. » Magni signum honoris quod mysterii siti
 facti participes: rei olim quidem prædefinitæ, nunc
 vero per Scripturas propheticas apparentis.

B 398 Quid itaque times tu, imbecillis, ne, por-
 cinas carnes edens, a lege discedas? Ecce enim
 Scripturæ omnes prædicant hoc mysterium quod
 ciborum indifferentiam inducit, et secundum præ-
 ceptum æterni Dei. Non ergo Deo repugnare oportet,
 sed credere ac obedire: nam fides non curiositate,
 sed obedientia indiget. Quin et gentes omnes
 ita credunt: omnibus enim innotuit: quomodo
 ergo tu ipse adhuc legi servis? Porro, « Soli sapienti
 Deo, » dixit, ad distinctionem angelorum et nostri,
 aut falso nominatorum deorum, non Filii aut Spiritus
 sancti. Absit! Nam Filius sapientia Patris est.
 Ipsi ergo gloria qui mysterium manifestavit, non
 legi cui adhuc adhæres, cibos observans. Quod au-
 tem addit: « Per Jesum Christum », potest, velut
 antea dictum est, conjungi præcedenti. « Ei qui
 potens est vos confirmare per Jesum Christum. »
 Ipse enim mysterium gentibus manifestavit, qui
 discipulos emisit ad docendum omnes gentes. Ar-
 ticulus vero ψ, id est, « cui, » superfluous est. —
 « Et κήρυγμα, id est præconium seu prædicationem,
 Jesu Christi. » Quid est autem præconium
 Jesu? « Ut cognoscant, inquit, te et quem misisti
 Jesum Christum ⁵⁷, » — « Qui vidit me, vidit et Pa-
 trem ⁵⁸. » — « Ego et Pater unum sumus ⁵⁹. »
 Et sicut ait Petrus, quod ipse sit Filius ille Dei
 viventis ⁶⁰. Et quod judicium omne Filius habeat ⁶¹.
 Et, « Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in
 nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti ⁶², » et si-
 milia. « Et prædicationem Jesu Christi. » Quis autem
 est hic Jesus Christus? Is qui ab initio erat quidem
 cum Patre, nunc autem manifestatus est. Et quo
 modo manifestatus est? Mysterio, inquit, revelato;
 nam æternis temporibus tacitum erat: soli Patri
 et Filio et Spiritui sancto cognitum erat: nunc au-
 tem revelato mysterio, in omnes gentes manifesta-
 tus est Christus, quod Filius Dei sit ac Deus ejus-
 dem substantiæ. Sed quomodo manifestatus est?
 Per prophetas, per Scripturas illorum. Et unde hi
 locuti sunt ac scripserunt? Jubente ac inspirante
 sanctissimo Spiritu: hunc enim æternum Deum

an. xvii, 3. ⁵⁷ Joan. xiv, 9. ⁵⁸ Joan. x, 30. ⁵⁹ Matth. xvi, 16. ⁶⁰ Joan. v, 22. ⁶¹ Matth. 19, 20.

vocat, hoc est, non temporalem. Quod ergo est opus prophetarum Scripturarum, quas per Spiritum locuti sunt? ut manifestaretur Christus omnibus gentibus. Quomodo? Dum illi obedirent fidei, **394** per eos qui ipsam illis annuntiaverunt: quorum plurimam partem Pauli cursus et Evangelium perfecit. Habes igitur et hic conjunctam Trinitatem. In eo quidem quod dicitur: « Sapienti Deo, » Patrem; per illud autem quod ait: « Jesum Christum, » planum est quod Filium; cæterum ex eo quod secundum præceptum æterni Dei prophetas ait vaticinatos fuisse, Spiritum sanctum. Et vide acutam aciem eublimis ac vere cœlestis discursus mentis Pauli. Siquidem quoniam sapientem omnino Spiritum esse, nullorum patet calumniæ: fuisse vero ab æterno, multorum patitur objectiones, hæc permutavit: et hoc quidem quod nonnullos habebat contradictores nisi Paulus clamasset, ponit de Spirilu, æternum Deum vocans: illud autem quod facile captu erat, ut etiam de ipso non testificetur, tamen de Spiritu conciperent, nihil ex hoc timens, ponit de Patre, vocans eum sapientem. Neque enim verebatur ne quis a multorum cordibus auferret vel sapientiam a Spiritu, vel æternitatem a Patre. Idipsum autem et de Filio. Nam et quod ait, « Temporibus æternis, » et, « Manifestati, » æternitatem prædicat Filii: id curans ad quod futurum erat ut nonnulli impingerent. Quemadmodum ergo dum Filius ac Spiritus dicti sunt æterni, etiam Pater ex consequenti datur intelligi æternus: ita dum Pater dictus est sapiens, etiam Filius ac Spiritus merito ineffabili ac divina sapientia pollere intelligi possunt: et neque æternitas a Patre potest auferri: neque Filius aut Spiritus queunt sapientia privari. Et quod de Patre dicit hic divus Paulus, dictioni « Sapienti » contingens « Soli, » vere erat sapientiæ Spiritus, et mentis quæ Paulo concessa erat a Spiritu. Nam in hoc posuit « Soli », in quo omnibus est indubitatum, etiam his qui sunt maxime perveraces, quod Filius ac Spiritus hoc privati non sint. Cur hoc fecit? Ut etiam in quibuscunque aliis divinis sensibus ac nominibus dictionem « Solum » adjunctam audieris, non ad distinctionem Filii ac Spiritus vocem intelligas, sed ad omnium quidem aliorum distinctionem, monarchiæ vero Trinitatis unionem ac conjunctionem. Nam hic exprimens ubi facile intellectus concipitur, jubet etiam in similibus eandem habere opinionem. Audisti sapientem Patrem? et Filium ac Spiritum una concipe sapientem. **395** Æternum dixi Filium ac Spiritum? eodem etiam modo Patrem mihi intellige. Regem dixi Patrem, potentem, magnæque auctoritatis? ita quoque et Filium ac Spiritum glorificatio oportet. Bene dixi « Solum, » ut singulariter Trinitati id quod excellens erat reservarem, non ut ipsam dignitatem descendendo auferrem. Cum « Solum » addo, omnia alia separo, ipsam vero per dictionem « Solum » magis unio: non eam in partes dividens quæ naturali forma indivi-

θεὸν καλεῖ, τρυπέσιν, ἄχρονον. Τί οὖν τὸ ἔργον τῶν προφητικῶν Γραφῶν, ἃς διὰ τοῦ Πνεύματος ἐλάλησαν; Γνωρισθῆναι τὸν Χριστὸν πᾶσιν ἔθνεσι. Πῶς; Ἰπακουσάντων αὐτῶν τῇ πίστει, διὰ τῶν εὐαγγελισαμένων αὐτοῖς ταύτην. Ἐν τῷ πλεῖστον μέρος ὁ τοῦ Παύλου δρόμος καὶ τὸ εὐαγγέλιον ἦν οὗτος.

Ἐχέεις οὖν κἀνταῦθα τὴν Τριάδα συναπτομένην. Διὰ μὲν τοῦ, « Σοφῶ Θεῷ, » τὸν Πατέρα· διὰ δὲ τοῦ, « Ἰησοῦ Χριστοῦ, » δηλονότι τὸν Υἱόν· διὰ δὲ τοῦ, κατ' ἐπιταγὴν τοῦ αἰωνίου Θεοῦ, τοὺς προφῆτας προφητεῦσαι, τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Καὶ ὅρα τῆς ὑψηλῆς καὶ ὡς ἀληθῶς οὐρανοδρόμου διανοίας Παύλου τὸ δέουσι. Ἐπεὶ γὰρ ὡς ἐπίπαν τὸ μὲν σοφὸν εἶναι Πνεῦμα, οὐ προσίσταται· τῶν δὲ ἄχρονον εἶναι, προσίσταται τοῖς πολλοῖς, ἡμεῖς ταῦτα· καὶ τὸ μὲν, ὁ προὔστη ἂν τισιν, εἰ μὴ Παῦλος ἐδόξα, τίθησιν ἐπὶ τοῦ Πνεύματος, αἰώνιον Θεὸν καλῶν. Τὸ δὲ, ὁ καὶ μὴ μαρτυροῦντος εὐληπτον νομίζειν ἐπὶ τοῦ Πνεύματος, τοῦτο τῶνσι μὴδὲν δεδιώς ἐπὶ τοῦ Πατρὸς, σοφὸν ἀποκαλῶν. Οὐ γὰρ ἐδεδίε· μὴ τις ἀφαιρήσῃ τῶν πολλῶν, ἢ τὸ σοφὸν τοῦ Πνεύματος, ἢ τὸ αἰώνιον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, τὸ αὐτὸ δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ. Τὸ, « Χρόνους αἰώνιους, » καὶ τὸ, « Φανερωθέντος, » τὸ ἄχρονον κηρύσσει τοῦ Υἱοῦ, περὶ ὃ προσκόπτειν ἔμελλον τινες, τοῦτο προθεραπεύων. Ὡς περ οὖν ῥηθέντος τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος αἰωνίου, καὶ τὸν Πατέρα αἰώνιον ἢ ἀκολουθεῖα δίδωσιν ἐνοεῖν, οὕτω σοφοῦ ῥηθέντος τοῦ Πατρὸς, καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα εἰκότως ἐν ἀβρόχῳ καὶ θεοπροπέει σοφίᾳ νοηθεῖεν ἂν, καὶ οὔτε τὸ αἰώνιον τοῦ Πατρὸς ἀφαιρήσῃ, οὔτε τὸ σοφὸν τοῦ Πνεύματος ἢ τοῦ Υἱοῦ ἀποστερηθεῖ. Καὶ τὸ εἰπεῖν δὲ τὸν θεῖον Παῦλον ἐπὶ τοῦ Πατρὸς ἐνθαῦθα, τῷ, Σοφῶ, συνάψαντα τὸ, Μόνῳ, τῆς, ὡς ἀληθῶς ἦν, τοῦ Πνεύματος σοφίας, καὶ τῆς ἐκεῖθεν χορηγουμένης Παύλῳ διανοίας. Ἐν τούτῳ γὰρ τέθεικε τὸ, « Μόνῳ, » ἐν ᾧ πᾶσιν ἐστὶν ἀναμφίβολον, καὶ τοῖς λίαν φιλονεικίαις, ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα οὐκ ἀπεστέρηται τούτου. Τί τοῦτο ποιήσας; Ἴνα καὶ ἐν οἷς ἂν ἐτέροις θεοπροπέει νοήμασι καὶ ὀνόμασι τὸ, « Μόνον, » ἐπισυναπτόμενον ἀκούσῃς, μὴ πρὸς ἀντιδιαστολήν τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος τὴν φωνὴν ἐκλάβοις, ἀλλὰ πρὸς ἀντιδιαστολήν μὲν τῶν ἄλλων ἀπάντων, ἔνωσιν δὲ καὶ συνάψαντα τῆς μοναρχικῆς Τριάδος. Ὁ γὰρ ἐνταῦθα τοῦτο νοεῖν φανερώς ὑποτιθεῖς, καὶ ἐπὶ τῶν παραπλησίων τὴν αὐτὴν ὑπόληψιν ἔχειν διακελεύεται. Ἦκουσας σοφὸν τὸν Πατέρα; καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα συνεξέκουσας σοφόν. Αἰώνιον εἶπον τὸν Υἱὸν ἢ τὸ Πνεῦμα; καὶ τὸν Πατέρα οὕτω μοι νόησον. Βασιλεῖα εἶπον τὸν Πατέρα, δυνατὸν, ἐξουσιαστὴν; καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα οὕτω δοξάζειν χρή. « Μόνον, » εἶπον καλῶς, ἵνα τῇ μοναδικῇ Τριάδι συντηρήσω τὸ ἐξαιρετὸν, οὐχ ἵνα σχίσας αὐτὴν, ἀφαιρήσω τὸ ἀξίωμα. « Μόνον, » ὅταν συνάψω, τ' ἄλλα πάντα διαστῆλω, ἐκείνην δὲ μᾶλλον διὰ τοῦ, « Μόνον, » ἐνοποιῶ, τῆς φυσικῆς σχέσεως οὐ μερίζων τὸ ἀδιάσπαστον, ἀλλὰ συσφιγγων ταῖς τῶν ἀπροκτῶν διανοίαις τὴν ἐνότητά. « Καὶ τὸ κήρυγμα Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ὁ Χριστὸς αὐτὰ ἐκήρυξε, φησὶν· οὐκοῦν οὐκ ἀνθρώπων οἱ νόμοι

τοῦ Εὐαγγελίου, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. Τὸ ἀξιόπιστον δὲ αὐτῶν δείκνυσιν, ἀπὸ τε τοῦ κηρύγματος καὶ τοῦ ὀνόματος. Εὐαγγέλιον γὰρ λέγεται. Ἡοῖον δὲ τὸ κήρυγμα τοῦ Χριστοῦ ; Αὐτὸς ὁ Χριστός. « Κατὰ ἀποκάλυψιν μυστηρίου. » Τοῦ δοθέντος, φησὶ, κατὰ ἀποκάλυψιν μυστηρίου. Ποίου ; τοῦ σεσιγημένου μὲν ἐν τοῖς προλαβοῦσιν αἰωνίοις χρόνοις, ὃ ἐστὶ πολλοῖς, φανερωθέντος δὲ νῦν. Σημείωσαι δὲ τὸ εἶναι αὐτὸ πολλῆς τιμῆς δῶρον, οὐ μόνον ἐκ τοῦ κηρύξαντος Χριστοῦ, καὶ ἐκ τοῦ λέγεσθαι Εὐαγγέλιον, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ νῦν ἡμῖν κατὰ δωρεὰν φανερωθῆναι, εἰ καὶ ἦν προαιώνιον. Ἐξ ἀρχῆς γὰρ ἦν ὁ Υἱὸς, ἀλλὰ νῦν ἐγνωσθη, ἀγνωσούμενος τῷ πρίν. « Διὰ τε Γραφῶν προφητικῶν. » Ἡὼς δὲ, φησὶν, ἐφανερώθη ; « Διὰ Γραφῶν προφητικῶν, » οὕτως τοῦ Πατρὸς ἐπιτάξαντος γενέσθαι. Ταύτη δὲ τὸν ἀπιστον εἰς πίστιν προτρέπεται. Τί γὰρ φοβῆ εἰλικρινῶς αὐτῷ πιστεῦσαι ; Οἱ προφήται εἶπον, ὁ Θεὸς ἐνετείλατο. « Εἰς ὑπακοὴν πίστεως. » Ὑπακοῆς γὰρ χρεῖαν χρεῖα ἡ πίστις, ἵνα μὴ τις περιεργάζεται, διὰ τὴν νῦν ἐφανερώθη, καὶ διὰ τὴν πάλαι εἰσιγάτο. « Εἰς πάντα τὰ ἔθνη. » Μὴ φοβοῦ, φησὶν, οὐ σὺ μόνος πιστεύεις, ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἡ οἰκουμένη. « Μόνω σοφῷ Θεῷ. » Πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν ψευδωνύμων θεῶν, οὐ τοῦ Χριστοῦ, ἢ τοῦ Πνεύματος, μὴ γένοιτο ! « Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Γνωρισθέντος ἐν τοῖς ἔθνεσι διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς καὶ κηρύξαντος. Λοιπὸν διὰ μέσου τὸ, « Μόνω σοφῷ Θεῷ ἡ δόξα. » — « Ἡ οὕτως. [ΟΙΚΟΥΜ.] » Τῷ δὲ δυναμένῳ ὑμᾶς στηρίξαι μόνω σοφῷ Θεῷ. « Στηρίξαι δὲ πῶς ; « Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ δόξα, φησὶν, εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. » — « Ὡς ἡ δόξα. » Τὸ, ᾧ παρέλκεται. — [Φ2Τ.] Τὸ, « Ὡς ἡ δόξα, » πρὸς τὰ τρία ἀκουστέον, ὡς τὸ, « Τῷ δὲ δυναμένῳ ὑμᾶς στηρίξαι μόνω σοφῷ Θεῷ, » καὶ ὡς τὸ, « Κατ' ἐπιταγὴν τοῦ αἰωνίου Θεοῦ, » καὶ ὡς τὸ, « Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Τῆς Τριάδος γὰρ διὰ τούτων δηλωμένης, καὶ τῆς Τριάδος τὴν δόξαν ἀνήνεγκεν.

interpositionem additum. — Quod dicitur : « Cui gloria, » ad tria adjungendum est, puta, « Ei qui potens est vos confirmare soli sapienti Deo ; » et « Secundum præceptum æterni Dei ; » ac tertio, « Per Jesum Christum. » Per hæc enim manifestata Trinitate gloriam quoque retulit ad Trinitatem.

ΚΕΦΑΛΑ. ΙΘ'.

Περὶ μιμησεως τῆς Χριστοῦ ἀνεξικακίας.

Ὁφείλομεν δὲ ἡμεῖς οἱ δυνατοὶ τὰ ἀσθενήματα τῶν ἀδυνάτων βιαστέζειν, καὶ μὴ ἑαυτοῖς ἀρέσκειν. Ἐκαστος ἡμῶν τῷ πλησίον ἀρεσκέτω εἰς τὸ ἀγαθὸν πρὸς οἰκοδομήν. Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς οὐχ ἑαυτῷ ἤρασεν, ἀλλὰ, καθὼς γέγραπται, « Οἱ δυνατοὶ τῶν ἀνεπίστων σε ἐπέπεσαν ἐπ' ἐμέ. » Ὅσα γὰρ προσεγράφη, εἰς τὴν ἡμετέραν διδασκαλίαν προσεγράφη, ἵνα διὰ τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς παρακλήσεως τῶν Γραφῶν, τὴν ἐλπίδα ἔχωμεν.

Πρὸς τοὺς ὑγιαίνοντας τρέπει τὸν λόγον, διδάσκων δεῖν συγκρατεῖν τοὺς ἀσθενεῖς. Χρεωστοῦμεν γὰρ τοῦτο, φησὶν. Ὅρα δὲ πῶς εὐτελίζει τοὺς ἀσθενεῖς. Περὶ μὲν γὰρ τῶν ἄλλων φησὶν, « Οἱ δυνατοὶ » περὶ τούτων δὲ, « Τὰ ἀσθενήματα. » καὶ, « Τῶν ἀδυνάτων » καὶ τὸ, « Βιαστέζειν, καὶ

sibilis est, sed unitatem in auditorum mentibus magis constringens. « Et prælicationem Jesu Christi. » Christus, inquit, hæc prædicavit : leges itaque Evangelii non hominum sunt, sed ipsius Christi. Quod autem fide dignæ sint, ostendit et a prædicatione et a nomine : nam Evangelium dicitur. Quæ est autem Christi prædicatio ? Ipse Christus. « Secundum revelationem mysterii. » Quod Evangelium, inquit, datum est secundum revelationem mysterii. Qualis ? Taciti quidem prioribus æternis temporibus, hoc est multis, nunc vero manifestati. Significare vult magni honoris esse donum, non ex hoc solum quod illud prædicaverit Christus, et quod Evangelium dicitur, verum etiam ex eo quod nunc gratis manifestatum sit, quanquam ante sæcula fuerit. Nam ab initio erat Filius, sed nunc cognitus est cum prius ignoraretur. « Et per Scripturas propheticas. » Quomodo autem manifestatum est ? inquit. « Per Scripturas propheticas, » cum Pater ita fieri jussisset. Per hoc autem incredulum ad fidem exhortatur. Nam quid trepidas illi sincere credere ? Prophetæ dixerunt, Deus præcepit. « Ad obedientiam fidei. » Nam fides obedientia opus habet, ne quis curiose scrutetur quam ob causam nunc manifestatum sit, et quare olim tacebatur. « Per omnes gentes. » Ne timeas, inquit, non tu solus credis, sed et universus orbis. « Soli sapienti Deo. » Ad distinctionem ex adverso falso dictorum deorum, non Christi vel Spiritus : Absit ! « Per Jesum Christum. » Agniti inter omnes gentes per Jesum Christum, ut qui etiam prædicavit. Cæterum per interpositionem dicit : « Soli sapienti Deo gloria. » *Vel hoc modo* : « Ei autem qui potens est vos confirmare soli sapienti Deo. » Quo autem modo confirmare ? « Per Jesum Christum : cui gloria in sæcula. Amen. » — « Cui gloria. » **396** Cui paret con est, hoc est, per gloria, » ad tria adjungendum est, puta, « Ei qui potens est vos confirmare soli sapienti Deo ; » et « Secundum præceptum æterni Dei ; » ac tertio, « Per Jesum Christum. » Per hæc enim manifestata Trinitate gloriam quoque retulit ad Trinitatem.

CAPUT XIX.

De imitatione clementiæ Christi.

XV, 1-4. « Debemus autem nos, qui potentes sumus, infirmitates impotentium bajulare, et non nobis ipsis placere. Unusquisque nostrum proximo placeat in bonum et ædificationem. Etenim Christus non sibi ipsi placuit, sed, quemadmodum scriptum est : « Opprobria opprobrantium tibi ceciderunt super me. » Quæcunque enim scripta sunt, ad nostram doctrinam olim scripta sunt, ut per patientiam et exhortationem Scripturarum spem habeamus. »

Ad eos qui sani erant in fide convertit sermonem, docens oportere illos condescendere imbecilibus. Debitores enim hujus sumus. Vide autem quam attenuet ac dejiciat imbecilles. Nam de aliis quidem ait : « Potentes, » de his vero, « Infirmitates » et « Impotentium » ac « Bajulare. » — « Et non nobis ipsis

placere, » sed proximo placere per condescensionem et nostri demissionem. Potens es et fidelis? Capiat tui experientiam infirmus per condescensionem. Oportet enim unumquemque nostrum proximo placere. Sed quoniam etiam in malo placere contingit, addidit: « In bonum ad ædificationem. » Nam hoc faciens ipsum ædificabis ac corriges. « Etenim Christus non sibi ipsi placuit. » Si voluisset, inquit, quod suum erat spectare, nequaquam passus fuisset: licebat enim ipsi ab injuriis immunem esse: at non sibi ipsi placuit, neque sui curam habuit, sed ejus quod nobis utile erat. — *Aliud.* Licebat ipsi non exponi opprobriis, non pati quæ passus est, si quod suum erat spectasset. **397** Sed dum quod nostrum erat peccavit, quod proprium erat neglexit, et injuria effectus est, et malam gratiam apud multos retulit. « Sed quemadmodum scriptum est. » Nihil, inquit, novum factum est; sed, qui in veteri lege tibi opprobrarunt et te contumelia affecerunt, o Deus Pater, hi etiam adversus me Filium tuum venerunt. « Quæcunque enim scripta sunt, » etc. Hæc ad nostram, inquit, doctrinam scripta sunt ut imitetur et toleremus. « Ut per patientiam. » Ut admoniti a Scripturis, et per scriptam ibi patientiam nervis additis, in spe Dei permaneamus. Nam patientia spem exstruit, rursumque spes patientiam seu tolerantiam.

XV, 5-8. « Deus autem patientiæ et exhortationis det vobis idem sentire inter vos mutuo secundum Jesum Christum: ut unanimiter uno ore glorificetis Deum et Patrem Domini nostri Jesu Christi. Quapropter assumite vos invicem sicut et Christus assumpsit nos ad gloriam Dei. Dico autem Christum Jesum ministrum factum fuisse circumcisionis, ad confirmandas promissiones patribus factas. »

Ostendit quod cum Scripturis et illarum doctrina ac exhortatione opus sit etiam precibus, ut Dei attrahamus auxilium. « Det vobis idem sentire. » Dilectionem mutuam ipsis precatur. Sed quoniam contingit dilectionem habere etiam in malo, hanc ab illa distinguens subjungit, « Secundum Jesum Christum. Ut unanimiter. » Quæ est autem utilitas habendæ mutua dilectionis, et idem sentiendi inter se mutuo? Id, inquit, causa efficitur, ut unanimiter unoque animo glorificent Deum. « Quapropter assumite vos invicem. » Quandoquidem hæc ita se habent, inquit, « Assumite vos invicem, » hoc est, Reconciliamini invicem inter vos. Rursumque Christum affert in exemplum. Hoc autem facientes Deum per mutuam dilectionem glorificabilis. « Ad gloriam Dei. » Hyperbaton est: « Assumite vos invicem ad gloriam Dei. » — « Dico autem Christum Jesum, » etc. Eos qui in Judaismo adhuc hærebant reprehendit, et ait: Christus veniens Patri cooperatus est, ut promissiones Abraham datæ ad terminum deducerentur.

Cooperatus est autem omnem complendo legem, etiam circumciscens **398** Nam hoc vocat mini-

α μη ἐαυτοῖς ἀρέσκειν, » ἀλλὰ « τῶ πλησίον » διὰ τῆς συγκαταβάσεως. Δυνατὸς εἶ καὶ πιστὸς; λαβέτω σου κείραν ὁ ἀσθηνῆς διὰ τῆς συγκαταβάσεως. Δεῖ γὰρ ἕκαστον τῶν τῶ πλησίον ἀρέσκειν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐνὶ ἀρέσκειν καὶ ἐπὶ κακῶ, προσέθηκεν, « Εἰς τὸ ἀγαθὸν πρὸς οἰκοδομήν. » Τοῦτο γὰρ ποιῶν, οἰκοδομήσεις αὐτὸν καὶ διορθώσεις. « Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς οὐχ ἐαυτῷ ἤρσεν. » Εἰ τῆσθε, φησὶν, ὁ Χριστὸς τὸ ἐαυτοῦ σκοπεῖν, οὐκ ἂν ἔπαθεν. Ἐξῆν γὰρ αὐτῷ μηδὲ ὑβρισθῆναι, ἀλλ' οὐχ ἐαυτῷ ἤρσεν, οὐδὲ τοῦ ἰδίου ἐφρόντισεν, ἀλλὰ τοῦ ἡμετέρου συμφέροντος. — Ἄλλως. [ΙΩΑΝΝΟΥ.] Ἐξῆν αὐτῷ μηδὲ οὐκ ἐβρισησθῆναι, μηδὲ παθεῖν ἄπειρ ἔπαθεν, εἴγε τὸ ἐαυτοῦ ἐσκόπησεν. Ἄλλὰ τὸ ἡμῶν σκοπήσας, τὸ ἐαυτοῦ παρεῖδε, καὶ ὑβρίσθη, καὶ πονηρὰν παρὰ πολλοῖς ἐλαβε δόξαν. « Ἀλλὰ καθὼς γέγραπται. » Οὐδὲν, φησὶ, ζῆνον γέγονεν, ἀλλ' οἱ ἐν τῇ Παλαιᾷ οὐκ ἐβρίσαντες καὶ ὑβρίσαντές σε, Θεὸ Πατέρα, οὗτοι καὶ κατὰ τοῦ Γιοῦ σου ἐμοῦ ἔλθον. « Ὅσα γὰρ προεγράφη, » καὶ τὰ ἐξῆς, ταῦτα, φησὶ, πρὸς ἡμετέραν διδασκαλίαν γέγραπται, ἵνα μιμώμεθα, καὶ ὑπομένωμεν. « Ἴνα διὰ τῆς ὑπομονῆς. » Ἴνα, φησὶ, παρακαλούμενοι ὑπὸ τῶν Γραφῶν, καὶ διὰ τῆς ἐκεῖ γεγραμμένης ὑπομονῆς νευρούμενοι, μένωμεν εἰς τὴν ἐλπίδα τοῦ Θεοῦ. Ἢ γὰρ ὑπομονὴ, τῆς ἐλπίδος ἐστὶ κατασκευαστικὴ· καὶ ἡ ἐλπίς πάλιν, τῆς ὑπομονῆς.

Ὁ δὲ Θεὸς τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς παρακλήσεως, δὴν ὑμῖν τὸ αὐτὸ φρονεῖν ἐν ἀλλήλοις κατὰ Χριστὸν Ἰησοῦν, ἵνα ὁμοθυμαδὸν ἐν ἐνὶ στόματι δοξάζετε τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, διὸ προσλαμβάνεσθε ἀλλήλους, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς προσελάβετο ἡμᾶς, εἰς δόξαν Θεοῦ. Λέγω δὲ Χριστὸν Ἰησοῦν διάκονον γεγενῆσθαι περιτομῆς, ὑπὲρ ἀληθείας Θεοῦ εἰς τὸ βεβαιῶσαι τὰς ἐπαγγελίας τῶν πατέρων.

Δείκνυσιν ὅτι μετὰ τῶν Γραφῶν καὶ τῆς ἐξ αὐτῶν διδασκαλίας καὶ παρακλήσεως, καὶ εὐχῶν χρεια πρὸς τὸ ἐπιστάσθαι τὴν τοῦ Θεοῦ βοήθειαν. « Δεῖ, ὑμῖν τὸ αὐτὸ φρονεῖν. » Ἀγάπην αὐτοῖς ἐπέυχεται, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐνὶ καὶ ἐπὶ κακῶ ἀγάπη, διαίρων ἐκείνης ταύτην, ἐπάγει· « Κατὰ Χριστὸν Ἰησοῦν, ἵνα ὁμοθυμαδὸν. » Τί δὲ τὸ ὄφελος τοῦ ἀγάπην ἔχειν, καὶ τὸ αὐτὸ φρονεῖν μετ' ἀλλήλων; Ἀπίον, φησὶ, γίνεται, τοῦ πάντας ὁμοθυμαδὸν μιᾷ ψυχῇ δοξάζειν τὸν Θεόν. « Διὸ προσλαμβάνεσθε ἀλλήλους. » Ἐπειδὴ ταῦτα οὕτως ἔχει, φησὶ, « Προσλαμβάνεσθε ἀλλήλους, » πρὸς τοῦτο, καταλλάσσεσθε ἐαυτοῖς. Καὶ πάλιν ἐν ὑποδείγματι τὸν Χριστὸν φέρει. Τοῦτο δὲ ποιῶντες, τὸν Θεὸν δοξάζετε διὰ τῆς ἀγάπης. « Εἰς δόξαν Θεοῦ. » Τὸ ὑπερῆχτόν· « Προσλαμβάνεσθε ἀλλήλους εἰς δόξαν Θεοῦ. » — « Λέγω δὲ Χριστὸν Ἰησοῦν, » καὶ τὰ ἐξῆς. Τοῖς Ἰουδαίοις ἐγκαλεῖ, καὶ φησὶν· Ὁ Χριστὸς ἐλθὼν συνέπραξεν τῷ Πατρὶ, εἰς τὸ τὰς παρ' αὐτοῦ δοθεῖσας τοῖς ἀμαρτῶν τὸν Ἀβραάμ ἐπαγγελίας εἰς πέρας ἐλθεῖν.

Συνέπραξεν δὲ τὸν νόμον ἅπαντα πληρώσας, καὶ περιτομῆς. Τοῦτο γὰρ λέγει τὸ διάκονον γεγε-

νησθαι περιτομῆς, ἵνα καὶ ταύτη βεβαιώσῃ καὶ πληρώσῃ τὸν νόμον. « Λέγω γὰρ Χριστὸν Ἰησοῦν, » καὶ ἐξῆς. — [ΦΩΤ.] Ὅν· Ἡὼς προσελάβετο ὑμᾶς ὁ Χριστὸς ; Ὅντω λέγω, φησί· « Τοὺς μὲν Ἰουδαίους, περιτομηθεῖς καὶ χρηματίσας κατὰ σάρκα ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτῶν, ἐξ οὗ ἀληθεύσαι τε συνήργησε τὸν Πατέρα, καὶ τὰς ἐπαγγελίας ἐκπληρῶσαι.

Ἴνα γὰρ μή τις εἴπῃ, καὶ τίς χρεῖα τοῦ προσληφθῆναι τοὺς Ἰουδαίους, πάλαι τῷ Πατρὶ προσφικωμένους ὄντας, καὶ ἐπαγγελίας ἐκδεχομένους, ἅς οὐχ οἶόν τε ἦν μὴ ἐκθῆναι, ἐπεὶ παναληθῆς ὁ ὑποσχόμενος ; ταῦτά φησιν, ἐτι ἕν προεληφθησαν οἱ Ἰουδαῖοι, ἕν ἐπαγγελίας ἐδέξαντο, εἰ μὴ προσελάβετο αὐτοὺς ὁ Ἰὸς σαρκωθεῖς καὶ περιτομηθεῖς, οὔτε τῶν ἐπαγγελιῶν ἤξιώθησαν ἄν, ἐαυτοὺς τῶν ἐντολῶν παραβάτας ἀπεργασάμενοι, οὔτ' ἂν τὸ περὶ τὴν ἀληθειαν ἀτρεπτον καὶ ἀμεταμέλητον τοῦ Πατρὸς εἰς συμφέρον αὐτοῖς ἐχρημάτιζε, διὰ τῆς παραβάσεως παρεμποδίζουσι ταύτην ἀποθῆναι. Διὸ προσλαβόμενος αὐτοὺς καὶ περιτομηθεῖς, καὶ τῇ τοῦ Πατρὸς ἀληθεῖς συνέπραξε, καὶ τὰς ἐπαγγελίας τελεσθῆναι καὶ βεβαιωθῆναι συνήργησεν. Ἀλλὰ τοὺς μὲν Ἰουδαίους, οὔτω τε καὶ διὰ ταῦτα τὰ δὲ ἔθνη, φησί, διὰ τί προσελάβετο ; Δι' ἄφατον ἔλεος, καὶ τοῦ δοξαθῆναι μᾶλλον τὸν Πατέρα. Εἰ γὰρ τὸ τὰς ἐπαγγελίας ἐκπληρῶσαι, καὶ μὴ δόξαι τισὶ ψευδασθαι τὸν Πατέρα, εἰς δόξαν αὐτοῦ συνελεῖ· τὸ μὴδ' ὑποσχέσθαι, μὴδ' ἐπαγγεῖλαι, ἀλλ' οὔτως ἄθρόον χαρίσασθαι τὰ ὑπερφῆ καὶ ἀνέλπιστα, πῶς οὐχὶ εἰς ἄφατον δόξαν τοῦ Πατρὸς συνετελεῖ ; — Ἀλλως [ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ.] Ὁ Χριστὸς μόνος ἐπλήρωσε τὸν νόμον, πᾶσας τὰς ἐντολάς κατορθώσας. Ἀλλὰ καὶ Ἰουδαῖος ἦν κατὰ σάρκα. Τοῦτο γὰρ καὶ διὰ τῆς περιτομῆς δηλοῦται. Ἀλλὰ καὶ οἱ αὐτῶν υἱοθετηθέντες, ὡς τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ ἐπληθύνθησαν, καὶ ὡς ἡ ἄμμος ἡ παρὰ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης. Ὡστε αὐτὸς καὶ τῷ Πατρὶ συνήργησεν εἰς τὸ ἀληθεύσαι, καὶ εἰς τὸ τὰς πρὸς τὸν Ἀβραάμ ἐπαγγελίας ἀποπληρωθῆναι, κατορθώσας μὲν πᾶσαν ἐντολήν, εἰς Ἀβραάμ δὲ σπέρμα λογισθεῖς, πᾶσαν δὲ τὴν οἰκουμένην πληρώσας διὰ τῶν πιστῶν. « Διάκονος γενεῆσθαι περιτομῆς. » Ἐνὶ καὶ οὔτως νοῆσαι· Διάκονος γέγονεν ὁ Χριστὸς τῶν Ἰουδαίων, τουτέστιν, ὑπὲρ τοῦ τοῦ Ἰουδαίου ἐντὸς γενέσθαι τῶν ἐπαγγελιῶν, ἵνα καὶ ὁ ταύτας ἐπαγγειλάμενος Πατὴρ ἀληθεύσῃ. « Εἰς τὸ βεβαιώσῃ τὰς ἐπαγγελίας τῶν Πατέρων. » Ἐπὲρ τοῦ ἀληθεύσαι, φησί, τὸν ἐπαγγειλάμενον Πατέρα. Ὁ δὲ γε νόμος οὐκ ἔχουσιν αὐτὰς βεβαιώσαι. Πῶς οὖν, φησὶν, οὐκ ἔμπονον, τὸν βεβαιώσαντα ἡμῶν τὰς ἐπαγγελίας ἅς ἔλαβον οἱ πατέρες, Χριστὸν παρορᾶν, καὶ τοῦ νόμου ἔχουσαι τοῦ μὴ ἰσχύσαντος τὰς ἐπαγγελίας ἡμῶν φυλάξαι ;

Quam igitur absurdum esset, nos ipsum qui nostras confirmavit promissiones quas patres acceperant, Christum contemnere, legique hærere quæ promissiones nobis servare nequivit !

Τὰ δὲ ἔθνη ὑπὲρ ἐλέους δοξάζουσι τὸν Θεόν, καθὼς γέγραπται· « Διὰ τοῦτο ἐξομολογήσομαι σοὶ ἐν ἔθνεσι, καὶ τῷ ὀνόματί σου ψαλῶ. » Καὶ πάλιν λέγει, « Εὐφρανθήσεσθε ἔθνη μετὰ τοῦ λαοῦ αὐ-

strum factum fuisse circumcisionis : ut hac quoque confirmaret, ac legem etiam compleret. « Dico enim Christum Jesum. » — Tanquam diceret : Quomodo vos assumpsit Christus ? Ita dico, inquit : Judæos quidem, circumcisos, et juxta oracula descendens secundum carnem ex semine ipsorum, ex quo etiam Patri cooperatus est ut veras ostenderet et compleret promissiones.

Siquidem ne quis diceret : Et quærat necessitas ut assumerentur Judæi, qui jam olim ad Patris familiaritatem assumpti erant, ac promissiones susceperant, quas impossibile erat non evenire, cum fallere non posset is qui promiserat ? Hoc, inquit, ideo fuit necesse, quia, etsi prius assumpti erant Judæi, quanquam promissiones susceperant, nisi assumpsisset eos Filius, incarnatus ac circumcisos, nequaquam promissionibus digni habiti fuissent, cum seipsos præceptorum transgressores fecissent, neque Patris oraculum circa veritatem, immutabile ac pœnitere nescium, utilitati eis fuisset, quippe qui sua transgressione impedimentum præstitissent, ne ea veritas contingeret. Propterea cum ipsos assumpsisset ac circumcisos esset : et Patris veritati cooperatus est, et ut promissiones perficerentur ac confirmarentur simul effecit. Sed ipsos quidem Judæos hoc modo et propter ista assumpsit : verum quare gentes assumpsit ? Propter ineffabilem misericordiam, utque magis glorificaretur Pater. Nam si promissiones compleri, et non videri quibusdam Patrem fuisse mendacem, confert ad ipsius gloriam ; quomodo ad immensam Patris gloriam non confert, prius non spondidisse nec promississe, et tamen ita repente donatos fuisse incredibilibus ac insperatis bonis ? — *Alio modo.* Christus solus legem complevit, omnia exsequens præcepta. Sed et Judæus secundum carnem erat ; nam et hoc per circumcisionem significatur : et qui ab eo adoptati sunt, sicut astra cæli multiplicati sunt, et sicut arena quæ est ad littus maris. Ipse itaque et Patri cooperatus est ut verax appareret : et ut promissiones ad Abraham factæ complerentur, omne quidem exsequens præceptum, sed in semen Abraham reputatus, universum orbem fidelibus implevit. 300 « Ministrum factum fuisse circumcisionis. » Potes hoc etiam modo intelligere. Minister factus est Christus Judæorum : in hoc videlicet ut Judæi intra promissiones continerentur, ut ipse etiam qui eas promiserat Pater, verax appareret. « Ad confirmandas promissiones patribus factas. » Ut veracem, inquit, ostenderet Patrem, qui eas promiserat : lex autem non potuit ipsas confirmare. Quam igitur absurdum esset, nos ipsum qui nostras confirmavit promissiones quas patres acceperant, Christum contemnere, legique hærere quæ promissiones nobis servare nequivit !

XV, 9-12. « Cæterum, ut gentes pro misericordia glorificent Deum, quemadmodum scriptum est : « Propter hoc confitebor tibi in gentibus, et nomini tuo psallam. » Et rursum dicit : Gaudete, gentes,

placere, » sed proximo placere per condensationem et nostri demissionem. Potens es et fidelis? Capiat tui experientiam infirmus per condensationem. Oportet enim unumquemque nostrum proximo placere. Sed quoniam etiam in malo placere contingit, addidit: « In bonum ad ædificationem. » Nam hoc faciens ipsum ædificabis ac corriges. « Etenim Christus non sibi ipsi placuit. » Si voluisset, inquit, quod suum erat spectare, nequaquam passus fuisset: licebat enim ipsi ab injuriis immunem esse: at non sibi ipsi placuit, neque sui curam habuit, sed ejus quod nobis utile erat. — *Aliud.* Licebat ipsi non exponi opprobriis, non pati quæ passus est, si quod suum erat spectasset. 397 Sed dum quod nostrum erat peclavit, quod proprium erat neglexit, et injuria effectus est, et malam gratiam apud multos retulit. « Sed quemadmodum scriptum est. » Nihil, inquit, novum factum est; sed, qui in veteri lege tibi opprobrarunt et te contumelia affecerunt, o Deus Pater, hi etiam adversus me Filium tuum venerunt. « Quæcunque enim scripta sunt, » etc. Hæc ad nostram, inquit, doctrinam scripta sunt ut imitetur et toleremus. « Ut per patientiam. » Ut admoniti a Scripturis, et per scriptam ibi patientiam nervis additis, in spe Dei permaneamus. Nam patientia spem exstruit, rursumque spes patientiam seu tolerantiam.

XV, 5-8. « Deus autem patientiæ et exhortationis det vobis idem sentire inter vos mutuo secundum Jesum Christum: ut unanimiter uno ore glorificetis Deum et Patrem Domini nostri Jesu Christi. Quapropter assumite vos invicem sicut et Christus assumpsit nos ad gloriam Dei. Dico autem Christum Jesum ministrum factum fuisse circumcisionis, ad confirmandas promissiones a patribus factas. »

Ostendit quod cum Scripturis et illarum doctrina ac exhortatione opus sit etiam precibus, ut Dei attrahamus auxilium. « Det vobis idem sentire. » Dilectionem mutuam ipsis precatur. Sed quoniam contingit dilectionem habere etiam in malo, hanc ab illa distinguens subjungit, « Secundum Jesum Christum. Ut unanimiter. » Quæ est autem utilitas habendæ mutuae dilectionis, et idem sentiendi inter se mutuo? Id, inquit, causa efficitur, ut unanimiter unoque animo glorificent Deum. « Quapropter assumite vos invicem. » Quandoquidem hæc ita se habent, inquit, « Assumite vos invicem, » hoc est, Reconciliamini invicem inter vos. Rursumque Christum affert in exemplum. Hoc autem facientes Deum per mutuam dilectionem glorificabitis. « Ad gloriam Dei. » Hyperbaton est: « Assumite vos invicem ad gloriam Dei. » — « Dico autem Christum Jesum, » etc. Eos qui in Judaismo adhuc hærebant reprehendit, et ait: Christus veniens Patri cooperatus est, ut promissiones Abraham datæ ad terminum deducerentur.

Cooperatus est autem omnem complendo legem, etiam circumcisis 398 Nam hoc vocat mini-

α μη ἐαυτοῖς ἀρέσκειν, » ἀλλὰ « τῷ πλησίον » διὰ τῆς συγκαταβάσεως. Δυνατὸς εἶ καὶ πιστὸς; λαβέτω σου πείραν ὁ ἀσθενὴς διὰ τῆς συγκαταβάσεως. Δεῖ γὰρ ἕκαστον τῶν τῷ πλησίον ἀρέσκειν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐνὶ ἀρέσκειν καὶ ἐπὶ κακῷ, προσέθηκεν, « Εἰς τὸ ἀγαθὸν πρὸς οἰκοδομίαν. » Τοῦτο γὰρ ποιῶν, οἰκοδομήσεις αὐτὸν καὶ διορθώσεις. « Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς οὐχ ἐαυτῷ ἤρρεσεν. » Εἰ θέλησε, φησὶν, ὁ Χριστὸς τὸ ἐαυτοῦ σκοπεῖν, οὐκ ἂν ἔπαθεν. Ἐξῆν γὰρ αὐτῷ μὴδὲ ὑβρισθῆναι, ἀλλ' οὐχ ἐαυτῷ ἤρρεσεν, οὐδὲ τοῦ ἰδίου ἐφρόντισεν, ἀλλὰ τοῦ ἡμετέρου συμφέροντος. — Ἄλλως. [ΙΩΑΝΝΟΥ.] Ἐξῆν αὐτῷ μὴ ὀνειδισθῆναι, μὴ παθεῖν ἄπερ ἔπαθεν, εἴγε τὸ ἐαυτοῦ ἐσκόπησεν. Ἄλλὰ τὸ ἡμῶν σκοπήσας, τὸ ἐαυτοῦ παρεῖδε, καὶ ὑβρίσθη, καὶ πονηρὰν παρὰ πολλοῖς ἔλαβε δόξαν. Β « Ἀλλὰ καθὼς γέγραπται. » Οὐδὲν, φησὶ, ξέγον γέγονεν, ἀλλ' οἱ ἐν τῇ Παλαιᾷ ὀνειδίσαντες καὶ ὑβρίσαντές σε, Θεὲ Πάτερ, οὗτοι καὶ κατὰ τοῦ Γίου σου ἐμοῦ ἔληθον. « Ὅσα γὰρ προεγράφη, » καὶ τὰ ἐξῆς, ταῦτα, φησὶ, πρὸς ἡμετέραν διδασκαλίαν γέγραπται, ἵνα μιμώμεθα, καὶ ὑπομένωμεν. « Ἴνα διὰ τῆς ὑπομονῆς. » Ἴνα, φησὶ, παρακαλούμενοι ὑπὸ τῶν Γραφῶν, καὶ διὰ τῆς ἐκεῖ γεγραμμένης ὑπομονῆς νευρούμενοι, μένωμεν εἰς τὴν ἐλπίδα τοῦ Θεοῦ. Ἢ γὰρ ὑπομονὴ, τῆς ἐλπίδος ἐστὶ κατασκευαστικὴ· καὶ ἡ ἐλπίς πάντων, τῆς ὑπομονῆς.

Ὁ δὲ Θεὸς τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς παρακλήσεως, δὴν ὑμῖν τὸ αὐτὸ φρονεῖν ἐν ἀλλήλοις κατὰ Χριστὸν Ἰησοῦν, ἵνα ὁμοθυμαδὸν ἐν ἐνὶ στόματι δοξάζητε τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Διὸ προσλαμβάνεσθε ἀλλήλους, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς προσελάβετο ἡμᾶς, εἰς δόξαν Θεοῦ. Λέγω δὲ Χριστὸν Ἰησοῦν διάκονον γεγενῆσθαι περιτομῆς, ὑπὲρ ἀληθείας Θεοῦ εἰς τὸ βεβαιῶσαι τὰς ἐπαγγελίας τῶν πατέρων.

Δείκνυσιν ὅτι μετὰ τῶν Γραφῶν καὶ τῆς ἐξ αὐτῶν διδασκαλίας καὶ παρακλήσεως, καὶ εὐχῶν χρεια πρὸς τὸ ἐπιστάσθαι τὴν τοῦ Θεοῦ βοήθειαν. « Δὴν, ὑμῖν τὸ αὐτὸ φρονεῖν. » Ἀγάπην αὐτοῖς ἐπέυχεται, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐνὶ καὶ ἐπὶ κακῷ ἀγάπη, διαίρων ἐκείνης ταύτην, ἐπάγει: « Κατὰ Χριστὸν Ἰησοῦν, ἵνα ὁμοθυμαδὸν. » Τί ἐξ τῶ ὄψεως τοῦ ἀγάπην ἔχειν, καὶ τὸ αὐτὸ φρονεῖν μετ' ἀλλήλων; Αἴτιον, φησὶ, γίνεται, τοῦ πάντας ὁμοθυμαδὸν μιᾷ ψυχῇ δοξάζειν τὸν Θεόν. « Διὸ προσλαμβάνεσθε ἀλλήλους. » Ἐπειδὴ ταῦτα οὕτως ἔχει, φησὶ, « Προσλαμβάνεσθε ἀλλήλους, » κτλ. ἔστι, καταλλάσσεσθε ἑαυτοῖς. Καὶ πάλιν ἐν ὑποδείγματι τὸν Χριστὸν εἶρει. Τοῦτο δὲ ποιῶντες, τὸν Θεὸν δοξάζετε διὰ τῆς ἀγάπης. « Εἰς δόξαν Θεοῦ. » Τὸ ὑπερῆχόν: « Προσλαμβάνεσθε ἀλλήλους εἰς δόξαν Θεοῦ. » — « Λέγω δὲ Χριστὸν Ἰησοῦν, » καὶ τὰ ἐξῆς. Τοῖς Ἰουδαϊζουσιν ἐγκαλεῖ, καὶ φησὶν: Ὁ Χριστὸς ἐλθὼν συνέπεσε τῷ Πατρὶ, εἰς τὸ τὰς παρ' αὐτοῦ δοθεῖσας τοῖς ἀμφὶ τὸν Ἀβραάμ ἐπαγγελίας εἰς πέρας ἐλθεῖν.

Συνέπεσε δὲ τὸν νόμον ἅπαντα πατρώσας, καὶ περιτομῆς. Τοῦτο γὰρ λέγει τὸ διάκονον γεγε-

νησθαι περιτομῆς, ἵνα καὶ ταύτη βεβαιώσῃ καὶ πληρώσῃ τὸν νόμον. « Λέγω γὰρ Χριστὸν Ἰησοῦν, » καὶ ἔζη. — [ΦΩΤ.] Οἷον· Ἡὼς προσελαβετο ὑμᾶς ὁ Χριστὸς; Οὕτω λέγω, φησί· « Τοὺς μὲν Ἰουδαίους, περιτομηθεῖς καὶ χρηματίσας κατὰ σάρκα ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτῶν, ἐξ οὗ ἀληθεύσαι τε συνήργησε τὸν Πατέρα, καὶ τὰς ἐπαγγελίας ἐκπληρῶσαι.

Ἴνα γὰρ μή τις ἐπιη, καὶ τίς χρεῖα τοῦ προσληφθῆναι τοὺς Ἰουδαίους, πάλαι τῷ Πατρὶ προσφικνωμένους ὄντας, καὶ ἐπαγγελίας ἐκδεχομένους, ἃς οὐχ οἶόν τε ἦν μὴ ἐκθῆναι, ἐπεὶ παναληθῆς ὁ ὑποσχόμενος; ταῦτά φησιν, εἰτι ἔκιν προσελήφθησαν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ ἐπαγγελίας ἐδέξαντο, εἰ μὴ προσελάβετο αὐτοὺς ὁ Υἱὸς σαρκωθεῖς καὶ περιτομηθεῖς, οὔτε τῶν ἐπαγγελιῶν ἠξιώθησαν ἄν, ἐαυτοὺς τῶν ἐντολῶν παραβάτας ἀπεργασάμενοι, οὔτε ἂν τὸ περὶ τὴν ἀληθειαν ἄτρεπτον καὶ ἀμεταμέλητον τοῦ Πατρὸς εἰς συμφέρον αὐτοῖς ἐχρημάτιζε, διὰ τῆς παραβάσεως παρεμποδίζουσι ταύτην ἀποθῆναι. Διὸ προσλαβόμενος αὐτοὺς καὶ περιτομηθεῖς, καὶ τῇ τοῦ Πατρὸς ἀληθείᾳ συνέπραξε, καὶ τὰς ἐπαγγελίας τελεσθῆναι καὶ βεβαιωθῆναι συνήργησεν. Ἀλλὰ τοὺς μὲν Ἰουδαίους, οὔτως τε καὶ διὰ ταῦτα· τὰ δὲ ἔθνη, φησί, διὰ τί προσελάβετο; Δι' ἄφατον ἔλεος, καὶ τοῦ δοξασθῆναι μᾶλλον τὸν Πατέρα. Εἰ γὰρ τὸ τὰς ἐπαγγελίας ἐκπληρῶσαι, καὶ μὴ δόξαι τισὶ ψευσασθαι τὸν Πατέρα, εἰς δόξαν αὐτοῦ συντελεῖ· τὸ μὴδ' ὑποσχέσθαι, μὴδ' ἐπαγγεῖλαι, ἀλλ' οὔτως ἄβρόον χαρίσασθαι τὰ ὑπερφῆ καὶ ἀνέλπιστα, πῶς οὐχὶ εἰς ἄφατον δόξαν τοῦ Πατρὸς συντελεῖ; — Ἀλλως [ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ.] Ὁ Χριστὸς μόνος ἐπλήρωσε τὸν νόμον, πᾶσας τὰς ἐντολάς κατορθώσας. Ἀλλὰ καὶ Ἰουδαῖος ἦν κατὰ σάρκα. Τοῦτο γὰρ καὶ διὰ τῆς περιτομῆς δηλοῦται. Ἀλλὰ καὶ οἱ αὐτῶν υἱοθετηθέντες, ὡς τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ ἐπληθύνθησαν, καὶ ὡς ἡ ἄμμος ἡ παρὰ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης. Ὡστε αὐτὸς καὶ τῷ Πατρὶ συνήργησεν εἰς τὸ ἀληθεύσαι, καὶ εἰς τὸ τὰς πρὸς τὸν Ἀβραάμ ἐπαγγελίας ἀποπληρωθῆναι, κατορθώσας μὲν πᾶσαν ἐντολήν, εἰς Ἀβραάμ δὲ σπέρμα λογισθεῖς, πᾶσαν δὲ τὴν οἰκουμένην πληρώσας διὰ τῶν πιστῶν. « Διάκονον γενεῆσθαι περιτομῆς. » Ἐνὶ καὶ οὔτως νοῆσαι· Διάκονος γέγονεν ὁ Χριστὸς τῶν Ἰουδαίων, τουτέστιν, ὑπὲρ τοῦ τοῦ Ἰουδαίου ἐντὸς γενέσθαι τῶν ἐπαγγελιῶν, ἵνα καὶ ὁ ταύτας ἐπαγγειλάμενος Πατὴρ ἀληθεύσῃ. « Εἰς τὸ βεβαιώσῃ τὰς ἐπαγγελίας τῶν Πατέρων. » Ἵπὲρ τοῦ ἀληθεύσαι, φησί, τὸν ἐπαγγειλάμενον Πατέρα. Ὁ δὲ γε νόμος οὐκ ἔχουσιν αὐτὰς βεβαιῶσαι. Πῶς οὖν, φησὶν, οὐκ ἀτοπον, τὸν βεβαιώσαντα ἡμῶν τὰς ἐπαγγελίας ἃς ἔλαβον οἱ πατέρες, Χριστὸν παρορῆναι, καὶ τοῦ νόμου ἔχουσαι τοῦ μὴ ἰσχύσαντες τὰς ἐπαγγελίας ἡμῶν φυλάξαι; Quam igitur absurdum esset, nos ipsum qui nostras confirmavit promissiones quas patres acceperant, Christum contemnere, legique hærere quæ promissiones nobis servare nequivit!

Τὰ δὲ ἔθνη ὑπὲρ ἐλέους δοξάζει τὸν Θεόν, καθὼς γέγραπται· « Διὰ τοῦτο ἐξομολογήσομαι σοὶ ἐν ἔθνεσι, καὶ τῷ ὀνόματί σου ψαλῶ. » Καὶ πάλιν λέγει, « Εὐφρανθήσεσθε ἔθνη μετὰ τοῦ λαοῦ αὐ-

strum factum fuisse circumcisionis: ut hac quoque confirmaret, ac legem etiam compleret. « Dico enim Christum Jesum. » — Tanquam diceret: Quomodo vos assumpsit Christus? Ita dico, inquit: Judæos quidem, circumcisus, et juxta oracula descendens secundum carnem ex semine ipsorum, ex quo etiam Patri cooperatus est ut veras ostenderet et compleret promissiones.

Siquidem ne quis diceret: Et quærat necessitas ut assumerentur Judæi, qui jam olim ad Patris familiaritatem assumpti erant, ac promissiones susceperant, quas impossibile erat non evenire, cum fallere non posset is qui promiserat? Hoc, inquit, ideo fuit necesse, quia, etsi prius assumpti erant Judæi, quanquam promissiones susceperant, nisi assumpsisset eos Filius, incarnatus ac circumcisus, nequaquam promissionibus digni habiti fuissent, cum seipsos præceptorum transgressores fecissent, neque Patris oraculum circa veritatem, immutabile ac penitere nescium, utilitati eis fuisset, quippe qui sua transgressione impedimentum præstitissent, ne ea veritas contingeret. Propterea cum ipso assumpsisset ac circumcisus esset: et Patris veritati cooperatus est, et ut promissiones perficerentur ac confirmarentur simul effecit. Sed ipsos quidem Judæos hoc modo et propter ista assumpsit: verum quare gentes assumpsit? Propter ineffabilem misericordiam, utque magis glorificaretur Pater. Nam si promissiones compleri, et non videri quibusdam Patrem fuisse mendacem, confert ad ipsius gloriam; quomodo ad immensam Patris gloriam non confert, prius non spondidisse nec promississe, et tamen ita repente donatos fuisse incredibilibus ac insperatis bonis? — *Alio modo.* Christus solus legem complevit, omnia exsequens præcepta. Sed et Judæus secundum carnem erat; nam et hoc per circumcisionem significatur: et qui ab eo adoptati sunt, sicut astra cæli multiplicati sunt, et sicut arena quæ est ad littus maris. Ipse itaque et Patri cooperatus est ut verax appareret: et ut promissiones ad Abraham factæ complerentur, omne quidem exsequens præceptum, sed in semen Abraham reputatus, universum orbem fidelibus implevit. 300 « *Ministrum factum fuisse circumcisionis.* » Potes hoc etiam modo intelligere. Minister factus est Christus Judæorum: in hoc videlicet ut Judæi intra promissiones continerentur, ut ipse etiam qui eas promiserat Pater, verax appareret. « Ad confirmandas promissiones patribus factas. » Ut veracem, inquit, ostenderet Patrem, qui eas promiserat: lex autem non potuit ipsas confirmare. Quam igitur absurdum esset, nos ipsum qui nostras confirmavit promissiones quas patres acceperant, Christum contemnere, legique hærere quæ promissiones nobis servare nequivit!

XV, 9-12. « Cæterum, ut gentes pro misericordia glorificent Deum, quemadmodum scriptum est: « Propter hoc confitebor tibi in gentibus, et nomini tuo psallam. » Et rursum dicit: Gaudete, gentes,

« cum populo ejus. » Et rursum : « Laudate Deum, A
 « omnes gentes, et collaudate eum, omnes populi. »
 « Rursumque dicit Isaias : » Erit radix Jessæ : et
 « qui exsurget ad imperandum gentibus, in eo
 « gentes sperabunt. »

Judæi quidem promissiones saltem acceperant, quanquam nihil inde utilitatis accepissent, nisi Christus eas confirmasset. Vos autem, gentes, inquit, de sola benignitate ac humanitate Deum laudare debetis : quandoquidem neque promissiones habebatis, sed misericordiam consecuti estis, totam rem exsequente gratia : quanto magis ergo ex Christi gratia misericordiam consecuti estis, tanto magis Dei debitores estis, ut portetis eos qui ex Judæis pusilla fide sunt. Ea enim Dei gloria est concordia et pax vestra : cum his namque disserit B
 qui ex gentibus fideles erant, qui maxime urgebant observantes cibos. — [JOANNIS, in totum eum locum ab ea parte : Dico autem Christum Jesum.] Promissio facta erat ad Abraham quæ diceret : « Tibi dabo terram ⁶³, » etc. « Per semen tuum benedicentur omnes gentes ⁶⁴; » sed post hæc, omnes qui de semine Abraham erant, obnoxii facti sunt supplicio : lex enim non servata iram eis operabatur, et insuper promissione illa ad patres facta privabat.

400 Accedens igitur Filius cooperatur est Patri, ut promissiones illas veras redderet. Complens enim totam legem in qua etiam erat circumcisio, et hac via et per crucem libertatis his qui in transgressione erant, non permisit excidere promissionem. Quando ergo dicit ministrum circumcisionis, hoc dicit, quod cum venisset totamque legem impleret, etiam circumcisis et semen Abraham factus, solvit legalem maledictionem, iram Dei sedavit, aptos denique fecit ut in posterum promissionem susciperent. Ne ergo dicant hi qui accusantur : Quomodo ergo Christus circumcisis est, totamque legem servavit, si e diverso ipsam evertit? ait : Neque enim ut lex maneret hoc fecerat, sed ut ipsam solveret, et ab illius maledictione liberaret. Deinde ne id verteret in tumorem eos qui ex gentibus erant, dicit : « Ut gentes pro misericordia glorificent Deum. » Hoc est autem quod dicit : Judæi quidem promissiones saltem acceperant; tu vero ne id quidem, sed sola benignitate salvus factus est : quanquam nec illi a promissione quidquam eminentius habuissent, nisi advenisset Christus. Gloria autem Dei est quod conjuncti sint, quod ipsum unanimiter benedicant, quod imbecilliores ferant. « Propter hoc confitebor tibi in gentibus. » Testimonium profert, ostendens quod conjunctos oporteat esse Judæos gentibus. — *Alio modo.* Illud autem « Confitebor tibi in gentibus, Domine, » ex persona Christi dictum est : hoc est, prædicabo te, Pateremi, inter gentes. « Et qui exsurget ad im-

Α του. » Καὶ πάλιν, « Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ἐπαινέσατε αὐτὸν, πάντες οἱ λαοί. » Καὶ πάλιν Ἰσαΐας λέγει· « Ἔσται ἡ ῥίζα τοῦ Ἰεσσαί, καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἄρχειν ἐθνῶν, ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἑλιποῦσιν. »

Οἱ μὲν Ἰουδαῖοι καὶ ἐπαγγελίας ἦσαν δεξάμενοι, εἰ καὶ μηδὲν ἐξ αὐτῶν ὠφελήθησαν, εἰ μὴ Χριστὸς αὐτὰς ἐθεοαῖωσεν. Ἔμεῖς δὲ, φησί, τὰ ἔθνη, ὑπὲρ μόντης φιλανθρωπίας ὀφείλετε δοξάζειν τὸν Θεόν, ἐπειδὴ μήτε ἐπαγγελίας εἴχετε, ἀλλ' ἠλεήθητε, τῆς χάριτος τὸ πᾶν ποιησάσης. Ὅσον οὖν, φησὶν, ἠλεήθητε χάριτι Χριστοῦ, τοσοῦτον ὀφείλεται ἐστὲ τοῦ Θεοῦ, εἰς τὸ βαστάζειν τοὺς ὀλιγοπίστους ἐξ Ἰουδαίων. Τοῦτο γὰρ δόξα Θεοῦ, ἡ ὁμόνοια ὑμῶν καὶ ἡ εἰρήνη. Διαλέγεται γὰρ τοῖς ἐξ ἔθνῶν πιστοῖς, οἱ μάλιστα ἐπέκειντο, τοῖς παρατηρουμένοις τὰ βρώματα. — [ΙΩΑΝΝΟΥ, εἰς τὸ δλον χωρίον, ἀπὸ τοῦ, « Λέγω δὲ Χριστὸν Ἰησοῦν. » Ἐπαγγελία πρὸς τὸν Ἀβραάμ ἦν γεγεννημένη λέγουσα· « Σοὶ δώσω τὴν γῆν. » καὶ, « Ἐν τῷ σπέρματί σου εὐλογηθήσεται πάντα τὰ ἔθνη. » ἀλλ' ἐγένοντο κολάσεως ὑπεύθυνοι μετὰ ταῦτα οἱ τοῦ σπέρματος Ἀβραάμ ἅπαντες. Ὁ γὰρ νόμος ὀργὴν αὐτοῖς εἰργάζετο παραβαινόμενος, καὶ τῆς ἐπαγγελίας ἀπεστέρει λοιπὸν ἐκείνης τῆς τῶν Πατέρων.

Παραγενόμενος τοίνυν ὁ Υἱὸς, συνέπραξε τῷ Πατρὶ, εἰς τὸ τὰς ἐπαγγελίας ἀληθεῦσαι ἐκείνας. Πάντα γὰρ τὸν νόμον πληρώσας ἐν ᾧ καὶ περιτομῆς ἦν, καὶ ταύτῃ καὶ διὰ τοῦ σταυροῦ ἀπαλλάξας τοὺς ἐπὶ τῇ παραβάσει, οὐκ ἀφήκε διαπεσεῖν τὴν ἐπαγγελίαν. Ὅταν οὖν λέγει διάκονον περιτομῆς, τοῦτο λέγει, ὅτι ἐλθὼν καὶ πάντα τὸν νόμον πληρώσας, καὶ περιτομηθεὶς, καὶ γενόμενος σπέρμα τοῦ Ἀβραάμ, ἔλυσε τὴν κατάραν τὴν νομικὴν, ἔπαυσε τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ, ἐπιτηδεύσας λοιπὸν ἐποίησε τοὺς μέλλοντας δεχέσθαι τὴν ἐπαγγελίαν. Ἴνα οὖν μὴ λέγωσιν οὗτοι οἱ ἔγκαλοῦμενοι· Πῶς οὖν ὁ Χριστὸς περιετέμενον, καὶ πάντα τὸν νόμον ἐφύλαξεν, εἰ τούναντιον, αὐτὸν περιτρέπει; φησὶν· Οὐ γὰρ ἵνα μείνη ὁ νόμος τοῦτο ἐποίησεν, ἀλλ' ἵνα αὐτὸν λύσῃ, καὶ ἀπαλλάξῃ τῆς ἐκείνου κατάρας. Εἶτα ἵνα μὴ τοῦτο φουρήσῃ τοὺς ἐξ ἔθνῶν, φησὶ· « Τὰ δὲ ἔθνη ὑπὲρ ἑλέους δοξάσαι τὸν Θεόν. » Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Οἱ μὲν ἐξ Ἰουδαίων, καὶ ἐπαγγελίας εἶχον· σὺ δὲ οὐδὲ τοῦτο, ἀλλ' ἀπὸ φιλανθρωπίας ἐσώθης μόντης, εἰ καὶ τὰ μάλιστα οὐδ' ἐκείνοις τι πλεον ἐγένετο ἀπὸ τῆς ἐπαγγελίας, εἰ μὴ παρεγένετο ὁ Χριστὸς. Δόξα δὲ Θεοῦ, τὸ συνῆφθαι, τὸ ὁμοθυμαδὸν εὐφημεῖν, τὸ βαστάζειν τὸν ἀσθενέστερον. « Διὰ τοῦτο ἐξομολογήσομαί σοι ἐν ἔθνεσι. » Τὴν μαρτυρίαν φέρει, δεικνύς ὅτι συνῆφθαι δεῖ τοὺς ἐξ Ἰουδαίων τοῖς ἔθνεσιν. — Ἄλλως. Τὸ δὲ, « Ἐξομολογήσομαί σοι ἐν ἔθνεσι, Κύριε, » ἐκ προσώπου τοῦ Χριστοῦ εἴρηται, ἀντὶ τοῦ, Κηρύξω σε, ὦ Πάτερ, ἐν τοῖς ἔθνεσι. « Καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἄρχειν ἐθνῶν. » Τὸ, καὶ, παρέλκεται, ἵνα ᾗ· Ἔσται ἡ, ῥίζα τοῦ Ἰεσ-

⁶³ Gen. xiii, 15. ⁶⁴ Gen. xii, 3.

σαι, » Πρία αὐτή; Ὁ ἀνιστάμενος, φησὶν, ἄρχειν ἐθ- A
νῶν, τουτέστιν ὁ Χριστός.

Ὁ δὲ Θεὸς τῆς ἐλπίδος πληρῶσαι ὑμᾶς πάσης
χαρᾶς καὶ εἰρήνης, ἐν τῷ πιστεύειν εἰς τὸ περισ-
σεύειν ὑμᾶς ἐν τῇ ἐλπίδι, ἐν δυνάμει Πνεύματος
ἀγίου. Πέπεισμαι δὲ, ἀδελφοί μου, καὶ αὐτὸς ἐγὼ
παρὶ ὑμῶν, ὅτι καὶ αὐτοὶ μεστοὶ ἐστε ἀγαθωσύ-
νης, πεπληρωμένοι πάσης γνώσεως, δυνάμενοι καὶ
ἄλλους νοθετεῖν.

Πάλιν εἰς εὐχὴν ἤλθε, λέγει. Ὁ Θεός, φησὶν,
ἀπαλλάξει ὑμᾶς τῆς πρὸς ἀλλήλους μάχης, καὶ τῆς
ἐνθεν ἀουμίας. « Ὁ Θεὸς τῆς ἐλπίδος. » Ἐλπίδος
ἐστὶ, φησὶ, Θεός, ὁ Θεὸς ἡμῶν.

Ὡστε καλῶς ἐπεύχομαι ὑμῖν. Ἐλπίζω γὰρ ἐνε- B
ργῆσαι τὴν εὐχὴν, ἂν αὐτοὶ μόνον βουλοσθε. Ἐν δὲ
τῷ πιστεύειν, χαρᾶς καὶ εἰρήνης τῆς κατὰ τοὺς λογι-
σμοὺς πληροῦμαι, ὅπερ ὑμῶν ὑπερεύχομαι, ἐστὶ καὶ
ἐν τῇ ἐλπίδι περισσεύοντες, οἷον πλουτοῦντες, καὶ
δυσψιλῶς διακαίμενοι. Ταῦτα δὲ διὰ τῆς χάριτος καὶ
δυνάμεως τοῦ παναγίου παραγίνεται Πνεύματος.
— Ἄλλως. Ἐβῆται αὐτοῖς ἵνα πληρωθῶσι πάσης
χαρᾶς οἱ ἐξ Ἰουδαίων (οὗτοι γὰρ ἠθύμουν ἐκπλη-
τόμενοι), καὶ εἰρήνης, οἱ ἐξ ἔθνῶν. Οὗτοι γὰρ ἐδόκουν
ἀπεχθῶν ἔχειν πρὸς τοὺς ἐτι τῷ νόμῳ ἐξεχομένους,
μᾶλλον δὲ ἀμρότεροι ἀμροτέρων. « Ἐν τῷ πιστεύειν. »
Τοῦτο γὰρ παρ' ἡμῶν εἰσενεκτόν, τὴν πιστιν. Ἐκ δὲ
τούτου ἐστὶ ἡμῖν τὸ πάντων ἄτιον τῶν ἀγαθῶν. Ἡ
εἰς Θεὸν ἐλπίς. « Ἦν μεθ' ὑπερβολῆς ἐπεύχεται. Εἰς τὸ
περισεύειν γὰρ φησὶν, ὅπερ οὐκ ἄλλως ἐστὶ, εἰ μὴ τῇ
δυνάμει τοῦ Πνεύματος. Ὁ τοίνυν τὸ Πνεῦμα ἔχων, C
τὰ πάντα ἔχει. « Πέπεισμαι δέ. » Οὐ δέομαι, φησὶ,
μαθεῖν παρ' ἐτέρων, ἀλλὰ πεπληροφόρημαι. « Με-
στοὶ ἐστε ἀγαθωσύνης. » Ἀγαθωσύνην καλεῖ, τὴν
ἀπηρτισμένην ἀρετήν. Τὸ δὲ, « μεστοί, » ἐπιτάσεως
ἐστὶ ῥῆμα. « Πεπληρωμένοι πάσης γνώσεως. » Τί
γὰρ οὐ φιλάδελφός ἐστὶ τις, οὐ δυνάμενος δὲ εἰς
δέον τῆς ἀγάπης χρῆσασθαι; Διὰ τοῦτο φησὶ « Πάσης
γνώσεως. » Δυνάμενοι καὶ ἄλλους νοθετεῖν. — Οὐ
μόνον οὐ δεῖσθε, φησὶ, παραινέσεως, ἀλλὰ καὶ ἄλλους
διδάσκετε.

ΚΕΦΑΛΑ. Κ.

Περὶ λειτουργίας αὐτοῦ, τῆς ἐν Ἀνατολῇ καὶ Δύ-
σει.

Τολμηρότερον δὲ ἔγραψα ὑμῖν, ἀδελφοί, ἀπὸ D
μέρους, ὡς ἐπαναμιμνήσκων ὑμᾶς διὰ τὴν χά-
ριν τὴν δοθεῖσάν μοι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, εἰς τὸ εἶναι
με λειτουργὸν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τὰ ἔθνη ἱε-
ρουργῶντα τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ, ἵνα γένηται
ἡ προσφορὰ τῶν ἔθνῶν εὐπρόσδεκτος, ἡγιασμένη ἐν
Πνεύματι ἁγίῳ.

« Τολμηρότερον ἀπὸ μέρους. » Ἀντὶ τοῦ, τρόπον
τινὰ, καὶ εἰ τις μὴ τὴν διάνοιαν ὄλην βλέπει, ἀλλ'
αὐτὰς τὰς λέξεις ἐκ μέρους πολυπραγμονεῖ, γυμνώ-
σας τῆς διανοίας. Ἐἴ τις οὖν ἐκ μέρους σκοπεῖ, δόξει
ἐν αὐτῷ σκληρότερον με καὶ τραχύτερον ὑμῖν προ-
ενεχθῆναι διὰ τῶν γραμμάτων, ἀλλ' ἐγὼ, ὡς ἐπ-

PATROL. GR. CXVIII.

perandum gentibus. » Conjunctio καὶ, id est, et,
superflue interponitur ut sit hic sensus : « Erit ra-
dix Jessæ. » Quænam illa ? « Qui exsurget, inquit,
ad imperandum gentibus, id est, Christus.

XV, 13, 14. « Deus autem spei impleat vos omni
« gaudio et pace in credendo, in hoc, ut exuberetis in
« spe per potentiam Spiritus sancti. Persuasus sum
« autem, fratres mei, et ego ipse de vobis, quod et
« ipsi pleni estis bonitate, impleti omni scientia, po-
« tentes etiam invicem alius alium admonere. »

Rursum ad orationem venit, et ait : Deus libe-
rabit vos a mutua inter vos pugna, 401 et ab omni
angustia quæ inde provenit. « Deus spei. » Spei,
inquit, Deus est Deus noster.

Itaque bene precor vobis. Spero enim efficacem
fore orationem, si modo ipsi velitis. In credendo
autem impleti sitis gaudio et pace, quæ secundum
cogitationes est (quod pro vobis excepto) sitis etiam
in spe exuberantes sive ditati et abunde affecti.
Hæc autem per gratiam ac potentiam sanctissimi
Spiritus contingunt. — *Alio modo.* Orat ut implean-
tur omni gaudio fideles qui ex Judæis erant (nam
hi animo angebantur ab aliis objurgati) : et im-
pleantur pace qui erant ex gentibus, hi siquidem
inimico animo videbantur se habere erga eos qui
legi adhuc adhærebant : magis autem utrique utro-
que repleantur. « In credendo. » Hoc enim a nobis
inferendum est, nempe fides. Ex hoc sane spes in
Deum nobis accedet, omnium causa bonorum :
quam maximopere precatur. Ut exuberetis, inquit,
quod non alio modo continget, nisi per potentiam
Spiritus. Qui ergo Spiritum habet, omnia habet.
« Persuasus sum autem. » Non opus est mihi, in-
quit, ut ab aliis discam, sed certior factus sum.
« Pleni estis bonitate. » Bonitatem vocat perfectam
virtutem. Pleni, vero dictio intensiva est. « Impleti
omni scientia. » Quid autem proderit si quispiam
fratres diligat, nisi ad id quod opus est possit uti
dilectione ? Propter hoc dicit, « Omni scientia. » —
« Potentes etiam invicem alius alium admonere. »
Non solum non egetis admonitione, sed et alios
docetis.

CAPUT XX.

De ministerio ipsius Pauli in partibus Orientis et
Occidentis.

XV, 15, 16. « Audacius autem scripsi vobis, fratres, G
« ex parte : tanquam commonefaciens vos propte
« gratiam : quæ data est mihi a Deo, ut sim minister
« Jesu Christi in gentes sancte administrans Evan-
« gelium Dei, 402 ut fiat oblatio gentium accep-
« tabilis, sanctificata per Spiritum sanctum. »

« Audacius ex parte. » Hoc est, quodammodo, et
si quis non videat totam sententiam, sed verba
ipsa ex parte curiosius scrutentur sine intellectu. Si
ergo ex parte consideret, apparebit sane illi, quod
duriorum ac asperiorum me vobis exhibuerim per
litteras, sed ego tanquam commonefaciens scripsi.

20

Et rursum necesse fuit mihi scribere, quod gratia mihi a Deo data sit in hoc ut prædicarem ac docerem gentes : Minister enim sum Christi, tanquam famulus et obsecundans ipsius voluntati. Et quid operaris ? Sancte administro, inquit, sive sacrificio Evangelium ejus : hoc est, hostiam istam ei immolo, nempe Evangelium ipsius. Et quomodo contingit immolare ac sacrificare Evangelium ? Offerendo, inquit, illi gentes quæ per illud credunt, et ut ipsæ flant acceptabiles et sanctificatæ per Spiritum sanctum. Adducendo itaque ad fidem, Evangelium Dei sacrificat. Vel dictio Ἱερουργοῦντα simplicius intelligenda est, ut significet sancte ac diligenter operantem, non temere ac negligenter ; aut hoc ergo modo, aut potius isto accipiendum est : Audacius scripsi ex parte vobis, etiam tanquam commonefaciendo scribens. Siquidem incumbens mihi necessitas et vehementius et diligentius scribere postulat. Ego vero ausus sum et exactam diligentiam omittere, et non tanquam præceptor scribere : sed multum parcendo et tanquam commonefaciens, sive potius ad memoriam reducens : quanquam deberem et exactius et vehementius hoc facere : ad hoc enim primum a gratia traditus sum ; et in hoc ut manifestem ac serviam ordinatus sum. Itaque si quis dicat fortassis quod in his quæ scripsi objurgavi vos, et quibusdam vestrum visus sum præstitisse me vobis duriores : tantum abest ut ego hoc fecerim, ut etiam verear ne quomodo pœnas luam quod adeo parcens ac timide scripserim, tanquam ausus sim minus facere quam opus exigit præceptoris. Etenim majora ac plura scribere deberem, ut qui ad docendum adhibitus sim : nunc vero quasi audacius quidpiam faciens, tantum parcendo ac adeo meipsum demittendo scripsi. — *Alio modo.* 403 Romani in dignitate constituti erant, ac mirum in modum cristas erigebant, ideo conciliat eos, dicens se ausum fuisse : multum enim ipsos hoc verbo frangit. Nec id satis est, sed addidit : « Ex parte, » hoc est, leniter et brevius et non quasi docens, sed ad memoriam reducens. « Fratres. » Oportuit enim eos qui acrius objurgati essent affatim lenire. « Tanquam commonefaciens. » Leniter, inquit, quomodo ? veluti ad memoriam revocando admonens, hoc est, paululum commonefaciens. Hujusmodi autem significantia dictionum prohibet ne in totum admoniti esse videantur. Unde non dicit Docens, sed « Commonefaciens, » seu ad memoriam revocans. « Propter gratiam quæ data est mihi a Deo. » Non meus labor est, inquit, sed gratia Dei Ostendit autem quod ne admonere quidem fuisset ausus, nisi gentes ipsi fuissent concreditæ, multa autem utitur modestia. « In gentes administrans. » Itaque a vobis quoque justum fuit ut audirer. « Acceptabilis. » Cum igitur concreditum mihi sit hoc obsequium et sacrum ministerium, mihi studio est, ut in opus deducam Dei consilium ; id autem est, ut oblatio vestra acceptabilis fiat. — *Item alio modo.* Non ut ego glori-

ἀναμιμνήσκων ἔγραψα. Καὶ πάλιν ἀνάγκην εἶχον τοῦ γράφειν, ὅτι χάρισμά μοι ἀπὸ Θεοῦ ἐδόθη, εἰς τὸ κηρύσσειν καὶ διδάσκειν τὰ ἔθνη. Λειτουργὸς γὰρ εἰμι Χριστοῦ, ὡς ὁ ὑπουργὸς καὶ ὑπηρέτης. Καὶ τί ἐργάζη ; Ἱερουργῶ, φησί, τὸ εὐαγγέλιον αὐτοῦ, τοῦτο ἐστὶ θυσίαν αὐτῷ ταύτην θύω, τὸ εὐαγγέλιον αὐτοῦ. Καὶ πῶς ἔστι θύειν καὶ ἱερουργεῖν τὸ εὐαγγέλιον ; Ἐκ τοῦ προσφέρειν αὐτῷ, φησί, τὰ δι' αὐτοῦ πιστεῦοντα ἔθνη, καὶ γίνεσθαι αὐτὰ εὐπρόσδεκτα καὶ ἡγιασμένα ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. Ὡστε ὁ προσάγων τῇ πίστει, τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ ἱερουργεῖ. Ἡ ἱερουργοῦντα ἀκουστέον ἀπλοῦστερον, ὡς ἱερῶς ἐργαζόμενον καὶ σπουδαίως, ἀλλὰ μὴ ὡς ἔτυχε καὶ ἡμελημένως. Ἡ οὖν οὕτως, ἢ μᾶλλον οὕτως ἐκληπτέον. Τολμηρότερον ἔγραψα ἐκ μέρους ὑμῶν, καὶ ὡς ἐπαναμιμνήσκων γρίψας. Ἡ γὰρ ἐπικειμένη μοι ἀνάγκη, καὶ σφοδρότερον καὶ ἀκριβέστερον γράφειν ἀπαιτεῖ. Ἐγὼ δὲ ἐτόλμησα καὶ τῆς ἀκριβείας καθυφαίνω, καὶ οὐχ ὡς διδάσκαλος γράφειν, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς φειδοῦς, καὶ ὡς ἐπαναμιμνήσκων, καί τοι χρωστώων καὶ ἀκριβέστερον καὶ σφοδρότερον. Εἰς τοῦτο γὰρ ὑπὸ τῆς χάριτος προκειρίσμαι, καὶ ἐν τούτῳ ὑπουργεῖν καὶ δουλεύειν τέταγμα. ὡς ἂν εἴ τις ἔλεγεν Ἰσως ἐν οἷς ἔγραψα καθηψάμην ὑμῶν, καὶ ἔδοξέ τισιν ὑμῶν σκληρότερον ὑμῶν προσενεχθῆναι. Ἐγὼ δὲ τοσοῦτον δέω τοῦτο ποιῆσαι, ὅτι καὶ φοβοῦμαι μὴ πως οὕτω μετὰ πολλῆς φειδοῦς καὶ ὑποστολῆς γράψας, καὶ εὐθύναι ὑπέξω, ὡς τολμήσας ἔλαττον ἔργον διδασκάλου ποιῆσαι. Καὶ γὰρ μεῖζονα γράφειν καὶ πλείω, ὡς τὸ διδάσκειν ἐμπειστευμένους χρωστώων, νῦν δὲ ὡς φειδόμενος, καὶ ὡς τολμηρόν τι πράττων, οὕτως ὑφείμένως ἔγραψα. — Ἄλλως. Ἐν ἀξιώματι ἦσαν οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ πολλὴν εἶχον φλεγμονήν. Διὸ θεραπεύει αὐτοὺς ἐκ τοῦ λόγου τοῦ, Ἐτόλμησα. Πάνυ γὰρ κατακλῆ τούτους διὰ τούτου τοῦ βήματος. Καὶ οὐδὲ τούτῳ ἀρκεῖται, ἀλλὰ προσέθηκεν. « Ἀπὸ μέρους. » Τουτέστιν. Ἡρέμα καὶ διὰ βραχέων, καὶ οὐχ ὡς διδάσκων, ἀλλ' ἀναμιμνήσκων. « Ἀδελφοί. » Ἐδοξέ γὰρ αὐτοὺς κατασκωφέντας, ἰκανῶς καὶ λεῖπαι. « Ὡς ἐπαναμιμνήσκων. » Πρέμα, φησί. Πῶς ; Ὡσανεὶ ἀναμνήσας, τουτέστι, μικρὸν ἀναμνήσας. Ἡ δὲ τοιαύτη σημασία τῶν λέξεων, κολάζει τὸ μὴ καθόλου αὐτοὺς ἀναμνησθαι. Ὅθεν οὐ φησι, Διδάσκων, ἀλλ', « Ἀναμιμνήσκων. » — « Διὰ τὴν χάριν τὴν δοθεῖσάν μοι. » Οὐκ ἐμὸς ὁ πόνος, φησὶν, ἀλλὰ χάρις ἐστὶ Θεοῦ. « Δείκνυσι δὲ ὅτι οὐδὲ ἀναμνήσαι ἂν ἐτόλμησεν, εἰ μὴ τὰ ἔθνη ἐπεπίστευτο. Ἠολλά δὲ μετριάξει. « Εἰς τὰ ἔθνη ἱερουργοῦντα. » Οὐκοῦν καὶ παρ' ὑμῶν δικαίως ἂν ἀκουσθεῖν. « Εὐπρόσδεκτος. » Τοιγαροῦν ἐμπειστευθεὶς ταύτην τὴν λειτουργίαν καὶ ἱερουργίαν, σπουδῆν ἔχω εἰς ἔργον ἀγαγεῖν τὴν βουλήν τοῦ Θεοῦ. Ἦ δὲ ἐστὶν, εὐπρόσδεκτον ὑμῶν γενέσθαι τὴν προσφορὰν. — Καὶ ἄλλως. Οὐχ ἵνα ἐγὼ δοξασθῶ, διὰ τοῦτο καὶ ὑμῶν ἔγραψα, ἀλλ' ἵνα καὶ ὑμεῖς μετὰ τῶν ἄλλων ἐθνῶν σωθῆτε, καὶ οὕτως γίνηται ἡ προσφορὰ τῶν ἐθνῶν, ὁλοκληρῶς εὐπρόσδεκτος. « Ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. » Πῶς δ' ἂν ἴσασθε εὐπρόσδεκτοι καὶ ἡγιασμένοι ; Εἰ ἔχετε, φησί, τὸ Πνεῦμα. Πῶς δὲ τοῦτο

παράγινεται; Διὰ βίου ἀλήπτου. Ὡς οἶγε μὴ ὀρθῶς ἄ

βιούντες, διώκουσι τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἅω' ἐκυτῶν. « Per
gentium oblatio fiat perfecte acceptabilis. » Per
et sanctificati eritis? Si habueritis, inquit, Spiritum. Porro ille quomodo accedet? Per vitam inculpa-

tam. Qui ergo non recte vivunt, Spiritum sanctum a se repellunt.
Ἐχω οὖν καύχησιν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τὰ πρὸς
τὸν Θεόν. Οὐ γὰρ τολμήσω λαλεῖν τι ὧν οὐ κατε-
ειργάσατο Χριστὸς δι' ἐμοῦ, εἰς ὑπακοῆν ἔθνων,
λόγῳ καὶ ἔργῳ, ἐν δυνάμει σημεῖων καὶ τεράτων,
ἐν δυνάμει Ἡνεύματος Θεοῦ, ὥστε με ἀπὸ Ἱερου-
σαλήμ καὶ κύκλῳ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικῶν, πεπλη-
ρωκίνας τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ.

Καυχῶμαι τοιγαροῦν οὐκ ἐν ἐμαυτῷ, οὐδὲ ἐν σπου-
δῇ ἐμῇ, ἀλλ' ἐν Χριστῷ, ἐν τοῖς πράγμασι τοῖς ἀν-
ήκουσι καὶ διαφέρουσι τῷ Πατρὶ. Ἄρα ἡ εἰς Χριστὸν
πίστις, τῷ Πατρὶ διαφέρει. Πρῶτα μὲν γὰρ μετριά-
σας εἰς τὸ λέγειν, « Τολμηρότερον δὲ ἔγραψα, » νῦν
ἐπαίρει ἐαυτὸν, πλὴν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. — Ἄλλως. [ΦΩΤ.] Τί οὖν; σὺ ἐνεπιστεύθης τὴν τῶν ἐθνῶν
προσφορὰν; Ναί, φησί. Καὶ καυχῆσασθαι δύνάμει,
ἐν οἷς εἰργασάμην ἐν αὐτοῖς. Ἡ δὲ καύχησίς μου, οὐκ
ἐν ἐμοί, τουτέστιν, οὐκ ἐν τῇ δυνάμει ἢ τῇ ἰσχύϊ τῇ
ἐμῇ, ἀλλ' ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Καὶ γὰρ εἴτι ἂν εἶπω καὶ
καυχῶμαι, οὐδὲν ἄλλο τολμήσω λέγειν, ἀλλ' ἢ ἅπερ
ὁ Χριστὸς ἐν ἐμοί κατεργάσατο εἰς τὸ ὑπακοῦσαι
καὶ πιστεῦσαι τὰ ἔθνη. Τί οὖν κατεργάσατο; Λόγον
εἰς τὸ κηρύττειν ἔδωκε, σημεῖα καὶ τέρατα εἰς
τὸ εὐεργετεῖν καὶ πείθειν ἐχρόνησας. Τέλος, οὕτως
τῷ ἔργῳ καὶ ἐπλάτυνε καὶ ἐστῆριξε τὴν δι' ἐμοῦ κη-
ρυττομένην πίστιν. ὥστε ἀπὸ Ἱερουσαλήμ ἐξ ἧς τὴν
πρῶτην ἤνεγκε βλάστην καὶ πέρις, μέχρι τοῦ Ἰλλυ-
ρικῶν διαρῖψθη καὶ διαφυῆναι καὶ πληρῶσαι τὸ
κῆρυγμα τὴν τοσαύτην οἰκουμένην. Οὐκ οὖν καλῶς
καὶ ὑμῖν ἔγραψα καὶ ὑπέμνητα τῶν ἐν ἐκείνοις
κατορθωθέντων, θαρσύνει καὶ περὶ ὑμῶν ὑποτιθεμέ-
νων, καὶ τὴν ἐξουσίαν καὶ ἀδειαν τοῦ νοθετεῖν μετὰ
τοῦ Πνεύματος ἐγγυωμένων. « Οὐ γὰρ τολμήσω λα-
λεῖν τι. » Ἐπειδὴ εἶπεν, « Ἐχω καύχημα, » προστίθη-
σιν. ὅτι Οὐ κόμπος, φησί, ῥημάτων τὰ εἰρημένα.
Οὐδὲ γὰρ εἰπεῖν τολμῶ τῶν μὴ παρὰ Χριστοῦ μοι
κατασχεθέντων εἰς τὴν τῶν ἐθνῶν ἱερουργίαν, καὶ
ἵνα μου τὰ ἔθνη ὑπεκρύψῃ, ἀλλὰ καὶ σημεῖων ποιή-
σεις, καὶ τεράτων ἐπιδείξεις μοι παρεσχέθησαν. Ἀνά-
γει γὰρ λοιπὸν ἐαυτὸν, ἐπειδὴ σφόδρα ἐν τοῖς ἄνω
ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν, εἰπὼν, « Τολμηρότερον ἔγραψα
ὑμῖν, ἢ ἵνα μὴ ὡς εὐτελοῦς, ἀπόβλητος ὁ λόγος γίνη-
ται. » Ὡν οὐ κατεργάσατο Χριστὸς δι' ἐμοῦ. » Δεί-
κνυσιν ὅτι οὐδὲν ἦν αὐτοῦ, ἀλλὰ τὸ πᾶν Χριστοῦ.
« Ἐν δυνάμει Πνεύματος Θεοῦ. » Τὸ ἀξίωμα λέγει
τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὅτι Ταῦτα πεποίηκα, φησὶν,
ἦγουν τέρατα καὶ σημεῖα, τῇ δυνάμει αὐτοῦ. « Ὡστε
με ἀπὸ Ἱερουσαλήμ καὶ κύκλῳ. » Λοιπὸν ἡ ἀπόδει-
ξις τῶν ἐργαζομένων, τῶν μαθητῶν τὸ πλῆθος. Διὰ
τοῦτο δὲ εἶπε, « Κύκλῳ, » ἵνα μὴ τὴν κατ' εὐθείαν
ὁδὸν ἐνθυμηθῆς, ἀλλὰ πάντα τὰ πέριξ. » Οὐκ εἶπε,
Κεντρῴξει, ἀλλ' ὁ μεῖζον ἦν, « Πεπληρωκίνας. » Ἰλ-
λυρικὸν δὲ ἐστὶ, τὰ ἔσχατα τῆς νῦν ὀνομαζομένης
Βουλγαρίας.

ficer, propterea vobis quoque scripsi, sed ut vos
etiam cum cæteris gentibus salvæ sitis, atque ita
Spiritus sanctum. » Quomodo vero acceptabiles
Porro ille quomodo accedet? Per vitam inculpa-

XV, 17 19. « Habeo igitur gloriationem in Christo
« Jesu in his quæ sunt ad Deum. Non enim ausim loqui
« quidquam eorum quæ non effecit Christus per me ad
« obedientiam gentium verbo et opere, per potentiam
« signorum ac prodigiorum, in potentia Spiritus Dei:
« ut ab Jerusalem et circumjacentibus locis usque
« ad Illyricum impleverim Evangelium Christi. »

Glorior igitur non in meipso, neque in studio
meo, sed in Christo, in rebus quæ pertinent ac red-
eunt ad Patrem. Fides itaque in Christum ad Pa-
trem pertinet. Primum siquidem modestia usus est,
dicens: 404 Audacius autem scripsi, nunc seip-
sum attollit, attamen in Christo Jesu. — *Alio modo.*
Quid ergo? Tibi concessa est gentium oblatio?
Utique, inquit, et gloriari possum de his quæ in
illis operatus sum. Gloriatio vero mea non est in
me, hoc est, in viribus et potentia mea, sed in
Christo Jesu. Etenim si quid dixero aut gloriatus
fuero, nihil aliud audebo dicere quam ea quæ per
me Christus effecit in hoc ut gentes obedirent ac
crederent. Quid igitur effecit? Sermonem dedit ad
prædicandum: signa et prodigia ad benefaciendum
ac persuadendum tribuit. Tandem adeo auxit et
dilatavit ac confirmavit fidem per me prædicatam
ut a Jerusalem, ex qua primum germen tulit, et
circumjacentibus regionibus usque ad Illyricum,
radices fixerit ac inhæserit et impleverit prædicatio
C tantas hominum terras. Itaque bene etiam vobis
scripsi ac suggessi de his quæ apud illos acta sunt,
audens etiam vos admonere una cum spiritu, de
his quæ vobis proposita sunt ac promissa juxta
potentiam ac libertatem. « Non enim ausim loqui
quidquam. » Postquam dixit: « Habeo gloriatio-
nem, » addit non verborum arrogantiam esse prædicta
neque enim, inquit, audeo quidquam dicere eorum
quæ non sunt mihi a Christo tradita ad sacram
gentium administrationem, utque gentes mihi obe-
diant. Imo et signorum operationes ac prodigiorum
demonstrationes mihi datæ sunt. Jam enim seipsum
attollit, quia in præcedentibus vehementer se de-
presserat, dicens: Audacius scripsi vobis, ne tan-
quam vilis hominis sermo fleret abjectus. « Eorum
quæ non effecit Christus per me. » Ostendit quod
nihil erat ipsius, sed totum Christi. « In potentia
Spiritus Dei. » Dignitatem dicit Spiritus Dei. Hæc,
inquit, feci, sive prodigia sive signa potestate
ipsius. « Ut ab Jerusalem et circumjacentibus lo-
cis. » Porro eorum quæ dicta sunt demonstratio,
discipulorum est multitudo. Propterea dixit: « Cir-
cumjacentibus locis, ne rectam viam consideres,
sed omnes positas in circuitu regiones. » Non dixit,
Prædicaverim, sed quod majus erat « Impleverim. »
Illyricum autem novissima pars est ejus quæ
Bulgaria dicitur.

405 XV, 20 24. « Ita vero adnitens Evangelium
 « annuntiare, non ubi nominatus erat Christus, ne
 « super alienum fundamentum ædificarem : sed sicut
 « scriptum est: Quibus non est annuntiatum de eo, vi-
 « debunt, et qui non audierunt, intelligunt. Quapropter
 « etiam impediēbar frequenter quominus venirem
 « ad vos, nunc vero cum non amplius habeam locum
 « in his regionibus, desiderium autem habeam ve-
 « niendi ad vos multis jam annis, ut si proficiscar in
 « Hispaniam, veniam ad vos. Spero enim me tran-
 « seundo visurum vos, et a vobis deducendum illuc,
 « si tamen vestra consuetudine prius ex parte fuero
 « expletus. »

Conatus, inquit, et gloria mihi erat ibi Evange-
 lium annuntiare ubi nondum nominatus fuerat
 Christus. Quare? Ne super alienum fundamentum
 ædificarem : « Non ubi nominatus erat Christus. »
 Non quod cæterorum apostolorum societatem des-
 picerem : sed quod contentiosum ac injustum judi-
 carem, gloriam alienis debitam operibus subri-
 pere. « Ne super alienum fundamentum ædifica-
 rem. » Alienum fundamentum dicit prædicatum
 doctrinam. Alienum vero non diversitate prædica-
 tionis, sed ratione mercedis ac laboris. « Sed sicut
 scriptum est. » Ostendit quod hoc agens prophe-
 tiam impleat. « Quapropter etiam impediēbar fre-
 quenter. » Ejus quod in initio dixerat : « Sæpius
 proposui venire ad vos, » rationem nunc reddit.
 Nam doctrina, inquit, circa gentes me prohibuit.
 Πολλά multum, hoc est, sæpe. « Cum non amplius
 locum habeam. » Vides, inquit, quod non cupiditate
 suæ gloriæ scripserit eis? neque ut dicitur
 assentandi illorum gratia, ut qui primates essent?
 ei quidem propemodum hoc scribit. Quoniam opus
 complevi et nihil est quod agam, volo venire ad
 vos. « Desiderium autem habeam. » Ne illos de-
 jicere videatur, scribens : Quia si nihil est quod
 agam, veniam ad vos, subjungit : « Desiderium ha-
 beam multis jam annis, » hoc est desiderium com-
 plere nitor. « Ut si proficiscar in Hispaniam. »
 Ne rursus adulationis ergo dixisse existimetur,
 « Desiderium habeam multis jam annis, » quod
 dictum est corrigit, dicens : 406 Ob hoc potissimum
 venire cupio, ut in Hispaniam proficiscar.
 « Spero enim me transeundo visurum vos, et a
 vobis deducendum. » Ne dicant, Facis nos viæ
 accessionem præter propositum, subjungit : « Et a
 vobis deducendum. » ut rursus dilectionem osten-
 dat. Sed quoniam id non satis erat, addit, « Exple-
 us fuero, » quod patris potius erat quam præ-
 ceptoris. « Ex parte expletus fuero. » Hoc est, in
 parte. Nullum enim tempus perfecte explere me
 poseet vestra dilectione, nec conversationis vestræ
 satietatem inducere ; sed gratum est mihi ut
 saltem ex parte implear.

XV, 25-29. « Nunc autem proficiscor Jerusalem mi-
 « nistrans sanctis. Placuit enim Macedoniæ et Achaiæ
 « communionem aliquam facere in pauperes sanctos
 « qui sunt Hierosolymis. Placuit namque ipsis et debi-
 « tores sunt illorum. Nam si spiritualibus eorum comi-

Οὕτως δὲ φιλοτιμούμενον εὐαγγελίζεσθαι, οὐχ
 ὄπου ὠνεμασθῆναι Χριστός. ἵνα μὴ ἐπ' ἀλλότριον
 θεμέλιον οἰκοδομῶ, ἀλλὰ καθὼς γέγραπται.
 Οἷς οὐκ ἀνγγέλην περὶ αὐτοῦ, ὄφονται· καὶ οἱ
 οὐκ ἀκηκόασι, συνήσουσι. Διὸ καὶ ἐνεκοπτόμην
 τὰ πολλὰ τοῦ ἰλθεῖν πρὸς ὑμᾶς. Νυνὶ δὲ μηκέτι
 τόπον ἔχων ἐν τοῖς κλίμασι τούτοις, ἐπιποθῶ
 δὲ ἔχων τοῦ ἰλθεῖν πρὸς ὑμᾶς ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν·
 ὡς ἐὰν πορεύωμαι εἰς τὴν Σπανίαν, ἐλεύσομαι
 πρὸς ὑμᾶς. Ἐλπίζω γὰρ διαπορεύμενος θεάτα-
 σθαι ὑμᾶς, καὶ ὑφ' ὑμῶν προπεμφθῆναι ἐκεῖ, ἐὰν
 ὑμῶν πρῶτον ἀπὸ μέρους ἐμπλησθῶ.

Φιλοτιμία δὲ μοι ἔγουν δόξα ἦν, φησίν, ἐκεῖ εὐα-
 γελίζεσθαι, ἐνθα οὕτω ἦν ὀνομασθεὶς ὁ Χριστός. Τί
 δὴ ποτε ; ἵνα μὴ, φησίν, ἐπ' ἀλλότριον θεμέλιον
 οἰκοδομῶ. « Οὐχ ὄπου ὠνεμασθῆναι Χριστός. » Οὐχ ὡς
 ἀπειχόμενος τῶν λοιπῶν ἀποστόλων τὴν κοινωνίαν,
 ἀλλ' ὡς πλεονεκτικὸν καὶ ἀδικον κρῖνον, τὴν τῶν
 ἀλλοτρίων ἔργων δόξαν ὑφαρπάζειν. « Ἴνα μὴ ἐπ'
 ἀλλότριον θεμέλιον οἰκοδομῶ. » Ἀλλότριον θεμέλιον
 φησὶ τὴν τῶν ἄλλων κηρύκων διδασχῆν. Ἀλλότριον
 δὲ, οὐ διὰ τὸ ἄλλοῖον τοῦ κηρύγματος, ἀλλὰ κατὰ
 τὸν τοῦ μισθοῦ λόγον καὶ τοῦ καμᾶτου. « Ἀλλὰ κα-
 θὼς γέγραπται. » Δείκνυσιν ὅτι τοῦτο ποιῶν, καὶ
 προφτεῖται ἐπλήρου. « Διὸ καὶ ἐνεκοπτόμην τὰ πολ-
 λὰ. » Τοῦ ἐν ἀρχῇ αὐτῷ εἰρημένου, ὅτι « Πολλὰκις
 προεθέμην ἰλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, » νῦν τὴν αἰτίαν ἀποδί-
 δωσιν· Ὅτι, φησὶ, ἡ πρὸς τὰ ἔθνη διδασκαλία ἐκώ-
 λυτέ με. « Τὰ πολλὰ. » Οἷον πολλάκις. « Μηκέτι τόπον
 ἔχων. » Ὅρας ὅτι οὐ τῆς αὐτῆς δόξης ἐφιέμενος ἔγρα-
 ψεν ; οὐ δὲ, ὡς ἂν εἴποι τις, κολακεύων αὐτοὺς ὡς δυνά-
 στας. Καὶ γὰρ μονονουχὶ τοῦτο γραφεῖ· Ἐπειδὴ τὸ ἔρ-
 γον πεπλήρωκα, οὐδὲν ἔχω ποιῆσαι, θέλω ἰλθεῖν πρὸς
 ὑμᾶς. « Ἐπιποθῶ δὲ ἔχων. » Ἴνα μὴ δόξῃ ἐξευτελίζειν
 αὐτοὺς γράφων, ὅτι, Μηδὲν ἔχων ποιῆσαι, ἔρχομαι
 πρὸς ὑμᾶς, ἔπαγει, « Ἐπιποθῶν ἔχων πρὸ πολλῶν
 ἐτῶν, » τὴν ἐπιθυμίαν ταύτην σπεύδω πληρῶσαι.
 « Ὡς ἐὰν πορεύωμαι εἰς τὴν Σπανίαν. » Ἴνα μὴ
 πάλιν νομισθῆ κατὰ κολακείαν εἰρηκέναι τὸ, « Ἐπι-
 ποθῶν ἔχων ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν, » λολάζει τὸ εἰρη-
 μένον, λέγων, ὅτι διὰ τοῦτο μάλιστα ἰλθεῖν θέλω,
 ἵνα εἰς τὴν Σπανίαν ἀπέλθω. « Ἐλπίζω γὰρ διαπο-
 ρεύμενος θεάτασθαι ὑμᾶς, καὶ ὑφ' ὑμῶν προπεμ-
 φθῆναι. » Εἴτα ἵνα μὴ λεγῶσιν, Ὅλοῦ πάρεργον ἡμᾶς
 ποιῆ, ἐπάγει τὸ « Ἀφ' ὑμῶν προπεμφθῆναι, » ἵνα
 πάλιν τὴν ἀγάπην ἐνδείξεται. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὐκ ἦν
 ἀξιοχρεῶν τοῦτο, προστίθεται τὸ, « Ἐμπλησθῶ, » ὅτι
 πατὴρ ἦν μᾶλλον, ἢ διδασκάλου. « Ἀπὸ μέρους
 ἐμπλησθῶ. » Οἷον ἐν μέρει. Οὐδεὶς γὰρ χρόνος τε-
 λείως, φησίν, ἐμπλησθῆναι με δύναται τῶν ὑμῶν ἀγά-
 πης, οὐδὲ ἐμποιῆσαι μοι κόρον τῆς ὑμῶν ἐπιθυμίας,
 ἀλλ' ἀγαπητόν ἐστὶ μοι, ἵνα καὶ μερικῶς ἐμπλη-
 σθῶ.

Νυνὶ δὲ πορεύομαι εἰς Ἱερουσαλήμ, διακονῶν
 τοῖς ὀφείοις. Εὐδόκησεν γὰρ Μακεδονία καὶ Ἀχαΐα
 κοινωνίαν τινὰ ποιήσασθαι εἰς τοὺς πτωχοὺς
 τῶν ἁγίων, τῶν ἐν Ἱερουσαλήμ. Εὐδόκησαν
 γὰρ, καὶ ὀφειλέται αὐτῶν εἶσιν. Εἰ γὰρ τοῖς πνευ-

ματικοῖς αὐτῶν ἐκοινωνήσαν τὰ ἔθνη, ὀφείλουσι
καὶ ἐν τοῖς σαρκικοῖς λειτουργῆσαι αὐτοῖς. Τοῦτα
οὖν ἐπιτελέσας, καὶ σφραγισάμενος αὐτοῖς τὸν
καρπὸν τοῦτον, ἀπελεύσομαι δι' ὑμῶν εἰς τὴν
Σπανίαν. Οἶδα δὲ ὅτι ἐρχόμενος πρὸς ὑμᾶς, ἐν
πληρώματι εὐλογίας τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ
ἐλεύσομαι.

Ἐπεὶ δὲ εἶπε, Μηκέτι τόπων ἔχων ἐν τοῖς κλίμασι
τούτοις, ἐρχομαι πρὸς ὑμᾶς, ἔμαλλε δὲ εἶτι βραδύνειν,
ἵνα μὴ γλευσθῆαι νομίωσι, λέγει τὴν αἰτίαν τῆς
εἶτι μελλήσεως. « Διακονῶν τοῖς ἁγίοις. » Εἰ Παῦλος
διάκονος, ἐνόησον τὸ μέγιστον τοῦ πράγματος. « Εὐ-
δόκησαν γὰρ Μακεδονία καὶ Ἀχαΐα. » Οὐ μόνον τὴν
αἰτίαν θέλει εἰπεῖν τῆς εἶτι μελλήσεως, ἀλλὰ προτρέψ-
σθαι αὐτοὺς ὁμοίως τοῖς ἄλλοις πέμψαι τοῖς ἐν Ἰε-
ρουσαλήμ. Τοῦτο γὰρ βούλεται αὐτῷ τὸ εἰπεῖν καὶ
τοὺς πέμπουσιν. Εὐδόκησαν, ἀντὶ τοῦ, ἐβουλεύθη-
σαν. Οἱ ἐν Μακεδονίᾳ ὁμοίως καὶ οἱ ἐν Ἀχαΐᾳ ἠθέ-
λησαν ποιῆσαι ἐλεημοσύνην. « Κοινωνίαν τινά »
Κοινωνίαν δὲ καλεῖ τὴν ἐλεημοσύνην, βαθὴ αὐτοὶ
μὲν χρήματα πέμπουσιν, οἱ δὲ ἅγιοι τὴν πρὸς Θεὸν
παρόρησιαν συνεισφέρουσιν. « Εἰς τοὺς πτωχοὺς τῶν
ἁγίων. » Διπλῆ ἡ τῆς ἐπιδόσεως ἀνάγκη, διὰ τε τὴν
πανίαν, καὶ διὰ τὴν ἀρετὴν. « Καὶ ὀφείλεται αὐτῶν
εἶσιν. » Διὰ τί δὲ τοῦτο ποιεῖν ἐβουλεύσαντο; Ἰασι,
φησί, χρεωστοῦντες τοῦτο.

Οὐκ ἄρα κατὰ ἐλεημοσύνην, ἀλλὰ κατὰ Χρῖος
πέμπουσιν. « Εἰ γὰρ τοῖς πνευματικοῖς αὐτῶν ἐκοι-
νώνησαν. » Λοιπὸν λέγει πῶς εἰσιν αὐτῶν ὀφείλεται.
Δι' αὐτοὺς, φησί, μάλιστα ἦλθεν ὁ Χριστός. Περὶ γὰρ
τῶν ἐκ περιτομῆς πιστῶν ὁ λόγος αὐτῷ, καὶ αὐτῶν
ἦν τὰ ἀγαθὰ καὶ αἱ ἐπαγγελίαι. Ὡσπερ οὖν τοῖς
πνευματικαῖς αὐτῶν ἐκοινωνήσας τὰ ἔθνη, οὕτως γρη-
αὐτοῦς καὶ ἐν τοῖς σαρκικοῖς λειτουργῆσαι αὐτοῖς.
Οὐκ εἶτι δὲ λέγει κοινωνῆσαι, ἀλλὰ λειτουργῆσαι, ἐν
τάξει διακόνων αὐτοῦς τιθεῖς, τοῖς ἁγίοις φόρους
τελοῦντων ὡς βασιλευσίν. « Καὶ σφραγισάμενος αὐ-
τοῖς. » Ὡς ἐν ἀσύμφω τόπῳ καὶ ἀσφαλεῖ μέλλων ἀπο-
τίθεσθαι, (καὶ γὰρ ἐν οὐρανῶν ἐμαλλεν ἀποτίθεσθαι,
φησί), καὶ σφραγισάμενος. « Τὸν καρπὸν τοῦτον. »
Καρπὸν καλεῖ τὴν ἐλεημοσύνην, δεικνύς καρδαίνοντα
μᾶλλον τὸν παρέχοντα. « Εἰς τὴν Σπανίαν. Πάλιν τῆς
Σπανίας μέμνηται, δεικνύς τὸ πρὸς τοὺς Σπανίους
φιλτρον. » Ἐν πληρώματι, καὶ τὰ ἐξῆς. Τουτέστιν,
Οἶδα ὅτι ἐρχόμενος πρὸς ὑμᾶς κομῶντας ὑλᾶς τοῖς
ἁγαθοῖς εὐρήσω. Τὸ γὰρ, « Ἐν πληρώματι εὐλογίας τοῦ
Εὐαγγελίου, » τὸ πάντων ἐντὸς εἶναι τῶν ἀγαθῶν αὐτοὺς
σπμαίνει. — Ἡ οὕτως. [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.] Οἶδα ὅτι
ἐρχόμενος πρὸς τὸ πληρῶσαι ὑμᾶς τῆς ἐκ τοῦ Εὐαγ-
γγελίου εὐλογίας ἐλεύσομαι, ὅτι πρὸς ἀρετὴν καὶ
πίστιν ἀλείψω.

Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, διὰ τοῦ Κυρίου
ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ διὰ τῆς ἀγάπης τοῦ
Πνεύματος, συναγωνισασθαί μοι ἐν ταῖς προ-
ευχαῖς ὑπὲρ ἑμοῦ πρὸς τὸν Θεόν, ἵνα ῥυθῶ ἀπὸ
τῶν ἀπειθούντων ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ, καὶ ἵνα ἡ δια-
κονία μου, ἡ εἰς Ἰερουσαλήμ, εὐπρόσδεκτος γέ-

A « municaverunt gentes, debent etiam in carnalibus
« ministrare ipsis. Hoc igitur ubi perfecere et ob-
« signavero ipsis fructum hunc, revertur per vos
« in Hispaniam. Scio autem quod ubi venere ad
« vos, in plenitudine benedictionis Evangelii
« Christi veniam. »

Quia dixerat: Cum non amplius locum habeam
in his regionibus, veniam ad vos, adhuc autem mo-
ram facturum erat, ne se illusos esse arbitrentur,
causam dicit cunctationes adhuc detinentis. « Mi-
nistrans sanctis. » Si Paulus minister erat, concipe
rei magnitudinem. « Placuit enim Macedoniae et
Achaiae. » Non solum causam referre vult detinentis
adhuc cunctationis: sed hortari quoque eos ut si-
militer aliis mittant qui sunt in Jerusalem. Nam
hoc vult cum etiam illos nominat qui miserunt.
Εὐδόκησαν, id est, placuit eis, sive consultatione
facta statuerunt, id est, qui in Macedonia sunt et
Achaia voluerunt eleemosynam facere. « Commu-
nionem aliquam. » Vocat autem eleemosynam
communione: tanquam ipsi quidem pecunias
mittant, sancti vero libertatem erga Deum in unum
conferant. « In pauperes sanctos. » Duplex erat
communicationis necessitas, et propter paupertatem
et propter virtutem. « Et debitores sunt illorum. »
Quare autem hoc statuerunt facere? Quoniam
hujus se cognoscunt esse debitores.

407 Non itaque ex eleemosyna, sed ex debito
mittunt. « Nam si spiritualibus eorum communi-
caverunt. » Consequenter dicit quomodo sint eorum
debitores: propter ipsos, inquit, maxime venit
Christus: de fidelibus enim sermo ipsi erat qui ex
circumcisione venerant: et si illorum erant bona
ac promissiones. Quemadmodum ergo spiritualibus
illorum communicaverunt gentes, ita oportet quoque
ipsas in carnalibus ministrare illis. Jam autem non
dicit, Communicare, sed « Ministrare, » in ordine
ministorum eos ponens, qui sanctis tributa pende-
rent tanquam regibus. « Et obsignavero eis. » Ve-
luti in asylo tutoque loco repositus sit (siquidem
in caelo repositurus erat) dicit: Et obsignavero
eis sive sigillo munivero. « Fructum hunc. »
Fructum vocat eleemosynam, ostendens quod lu-
crum magis faciat is qui tribuit. « In Hispaniam. »
Rursum Hispaniae meminit, vehementem ostendens
amorem quem habeat erga Hispanos. « In plenitu-
dine, » etc. Hoc est, scio quod ubi ad vos venero,
inveniam vos bonis fetos ac ornatos. Quod enim
ait: « In plenitudine benedictionis Evangelii, »
significat ipsos omnia in se habere bona. — *Vel
hoc modo.* Scio quod ubi venero, ad implendum
vos benedictione Evangelii veniam.

XV, 30-33. « Oro autem vos, fratres, per Domi-
« num nostrum Jesum Christum, et per dilectio-
« nem Spiritus: ut simul mecum certetis in pre-
« cationibus pro me ad Deum fuis: ut liberer ab
« incredulis in Judaea: ut ministerium hoc meum
« versus Jerusalem, acceptum fiat sanctorum: ut in

« gaudio veniam ad vos per voluntatem Dei, una-
« que vobiscum refociller. Deus autem pacis sit
« cum omnibus vobis. Amen. »

Quasi ipse idoneus non sit ad persuadendum,
Per Christum, inquit, et per Spiritum sanctum vos
oro. Vide autem quod Filii et Spiritus meminerit,
jam vero non meminit Patris. Quod dictum est,
ut, ubi Patris ac Filii tantum meminerit, ne
turberis quod non etiam Spiritus meminerit.
Multifariam enim de sancta loquitur Trinitate.
« Ut simul mecum certetis. » Maxima utitur
animi modestia, quod dicat sibi opus esse illorum
oratione. 408 « Ut liberer. » Non dixit, Ut confi-
gatur et vincam illos, sed « Liberer, » divinam
complens legem quæ dicit: « Vigilate ut non intre-
tis in tentationem⁶⁵. » — « Ab incredulis. » Significat
malos quosdam, et lupos magis quam homines qui
ipsi paraturi erant insidias. « Acceptum fiat. » Ut
et hostia mea, inquit, accepta sit apud Deum, et
ut ipsi cum prompto animo et gratiarum actione
ea suscipiant quæ per me tradentur. « Ut in gaudio
veniam. » Nam si ab incredulis, inquit, liberatus
fuero, et ministerium meum acceptum fiat, in gau-
dio et non in tristitia veniam. « Per voluntatem
Dei. » Quod ab initio dixit, etiam nunc dicit: Si
quomodo jam tandem prosperum mihi contingit
iter per voluntatem Dei veniendi ad vos. « Unaque
vobiscum refociller. » Vides quam a fastu alienus
sit? Non enim dixit, Doceam vos, aut, Instruam,
sed « Refociller, » hoc est, vos in me per doctri-
nam, et ego in vobis per fidei traditionem: quod
etiam circa initia dixerat, hoc autem est simul
consolationem accipere per mutuam fidem. « Deus
autem pacis sit cum omnibus vobis. » Hoc ubique
Paulo moris est precationem admonitioni subji-
cere.

XVI, 1-5. « Commendo autem vobis Phæben so-
« rorem nostram, quæ est ministra Ecclesiæ Cen-
« chreensis: ut illum suscipiatis in Domino, ita ut
« decet sanctos, et adsitis ei in quocunque nego-
« tio vobis eguerit. Hæc enim et multis astitit et
« mihi ipsi: Salutate Priscillam et Aquilam adju-
« tores meos in Christo, qui pro anima mea suam
« ipsorum cervicem supposuerunt: quibus non
« solus ego gratias ago, sed et omnes Ecclesiæ
« gentium: ac domesticam illorum Ecclesiam. »

Vide quod titulis Phæben ornet. Siquidem quia
hæc erat quæ epistolam deferebat, ipsis eam com-
mendat. Honestat autem tum quod ejus primum
meminerit, tum quod sororem vocet: quid autem
si Pauli fortassis soror erat? « Suscipiatis in Do-
mino. » Vel propter Dominum, vel secundum
Dominum « Ita ut decet sanctos. » Eo, inquit modo
quo decet sanctos suscipere. Duplam dedit curæ
ipsius occasionem: et ut propter Dominum ipsam
susciperent, et quod ipsa sancta esset.

⁶⁵ Matth. xxvi, 41.

Α νηται τοῖς ἀγίοις, ἵνα ἐκ χαρᾶς ἔλθω πρὸς ὑμᾶς
διὰ θελήματος Θεοῦ, καὶ συναναπάσσωμαι ὑμῖν.
Ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης μετὰ πάντων ὑμῶν.
Ἀμήν.

Ὡς μὴ αὐτὸς ὢν ἀξιόχρεως πρὸς τὸ πείσαι, διὰ
τοῦ Χριστοῦ, φησὶν, ὑμᾶς καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος
παρακαλῶ. Ὅρα δὲ ὅτι Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἐμνή-
σθη, οὐκ ἔτι δὲ καὶ τοῦ Πατρὸς· Τοῦτο δὲ εἴρηται,
ἵνα, ὅτε Πατὴρ καὶ Υἱὸς μόνου μέμνηται, μὴ θεω-
ρηθῆς διὰ τί μὴ καὶ τοῦ Πνεύματος ἐμνήσθη. Δι-
αφόρων γὰρ τὴν ἀγίαν τίθησι Τριάδα. « Συναγωνί-
σασθαί μοι. » Μεγίστη ταπεινοφροσύνη, ὅτι λέγει
τῆς τούτων δέσσει εὐχῆς. « Ἴνα ῥυσθῶ. » Οὐκ εἴ-
πεν, Ἴνα συμπλακῶ καὶ νικήσω αὐτούς, ἀλλὰ,
« Ῥυσθῶ, » θεῖον νόμον πληρῶν, ὅς φησιν· « Εὐ-
χεσθε μὴ ἐμπεσεῖν εἰς πειρασμόν. » — « Ἀπὸ τῶν
ἀπειθούντων. » Σημαίνει πονηροὺς τινάς, καὶ λύκους
μᾶλλον ἢ ἀνθρώπους, ἐπιθησομένους αὐτῷ. « Εὐ-
πρόσδεκτος γένηται. » Καὶ ἵνα, φησὶν, ἡ οὐσία μου
εὐπρόσδεκτος γένηται παρὰ Θεοῦ, καὶ ἵνα καὶ αὐτοὶ
μετὰ προθυμίας καὶ εὐχαριστίας δέξωνται τὰ ἀπ'
ἐμοῦ. « Ἴνα ἐκ χαρᾶς ἔλθω. » Εἰ γὰρ ῥυσθῶ, φησὶν,
ἐκ τῶν ἀπειθούντων, καὶ ἡ διακονία μου εὐπρόσ-
δεκτος μένηται, ἐκ χαρᾶς καὶ οὐκ ἐκ ἀθυμίας ἐλεύσο-
μαι. « Διὰ θελήματος Θεοῦ. » Ὁ ἐξ ἀρχῆς εἶπε, καὶ
νῦν λέγει· Εἴ πως ἤδη — οὐδὲ εὐδομησόμεαι ἐν τῷ
θελήματι τοῦ Θεοῦ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς. « Καὶ συν-
αναπάσσωμαι ὑμῖν. » Ὅρῃ· αὐτοῦ τὸ ἄτυπον; Οὐ
γὰρ εἶπε, Διδάξω ὑμᾶς, ἢ, Κατηχήσω, ἀλλὰ, « Κυν-
αναπάσσωμαι, » τουτέστιν, Ἵμεῖς ἐμοὶ διὰ τὴν δι-
δασκαλίαν, καὶ γὰρ ὑμῖν διὰ τὴν ἀῆς πίστεως ἐπίδοσιν,
ὅπερ καὶ κατ' ἀρχὰς ἔλεγε, τοῦτο δὲ ἐστὶ συμπαρα-
κληθῆναι διὰ τῆς ἐν ἀλλήλοις πίστεως. « Ὁ δὲ Θεὸς
τῆς εἰρήνης μετὰ πάντων ὑμῶν. » Τοῦτο πανταχοῦ
ἔθος αὐτοῦ, εὐχὴν τίθεναι μετὰ τὴν παραίνεσιν.

Συνίστημι δὲ ὑμῖν Φοίβην τὴν ἀδελφὴν ἡμῶν,
οὐσαν διάκονον τῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐν Κεγ-
χραῖς, ἵνα αὐτὴν προσδέξησθε ἐν Κυρίῳ, ἀξίως
τῶν ἁγίων, καὶ παραστήτε αὐτῇ ἐν ψῆ ἂν ὑμῶν
χρηρῆ πρᾶγματι. Καὶ γὰρ αὕτη προστάτις πολ-
λῶν ἐγενήθη, καὶ αὐτοῦ ἐμοῦ. Ἀσπίσασθε Πρί-
σκιλλαν καὶ Ἀκύλαν τοὺς συνεργοὺς μου ἐν
Χριστῷ, οἵτινες ὑπὲρ τῆς ψυχῆς μου, τὸν ἐξυ-
τῶν τράχηλον ὑπέθηκαν, οἷς οὖν ἐγὼ μόνος εὐ-
χαριστῶ, ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ Ἐκκλησίαι τῶν ἐσθῶν,
καὶ τὴν κατ' οἶκον αὐτῶν Ἐκκλησίαν.

Ὅρα διὰ πόσων αὐτὴν σεμνύνει. Ἐπειδὴ αὕτη ἦν
διακομιζούσα τὴν ἐπιστολὴν, συνιστᾷ αὐτὴν αὐτοῖς.
Σεμνύνει δὲ, τῷ πρώτῃ μεμνησθαι, καὶ τῷ ἀδελφὴν
καλέσαι. Τί δὲ ἴσον τοῦ εἶναι τοῦ Παύλου ἀδελφῆν;
« Προσδέξασθε ἐν Κυρίῳ. » Ἡ διὰ τὸν Κύριον, ἢ
κατὰ Κύριον. « Καὶ ἀξίως τῶν ἁγίων. » Ὅν τρόπον,
φησὶ, πρέπει ἁγίους δέχασθαι. Διπλῆν δέδωκεν
αὐτῇ θεραπείας ἀφορμὴν, καὶ τὸ, διὰ τὸν Κύριον
αὐτὴν δεχθῆναι, καὶ τὸ εἶναι αὐτὴν ἁγίαν.

« Καὶ παραστήτε αὐτῆ. » Ὁρᾶς τὸ ἀνεπαχθῆς; Ὅσα εἶπεν, ὅτι, Ἀπαλλάξατε αὐτὴν ἐκ τῶν ἐπικεκλιμένων, ἀλλὰ, « Παράστητε, » τουτέστι, Τὰ παρ' ὑμῶν εἰσπένεγκτε, καὶ χεῖρα ὀρέξατε. « Προστάτις πολλῶν. » Μέγας ὁ ἔπαινος, καὶ ἰκανὸς αὐτοῦ προτρίψασθαι. « Καὶ αὐτοῦ ἑμοῦ. » Τὸ μέγιστον ἐγκώμιον, ταυταῖον τίθειαι. Μακαρία γὰρ ὄντως ἡ δυνηθεῖσα προσεῖναι καὶ ἀναπαῦσαι τὴν ἀγίαν ψυχὴν Παύλου. « Αὐτοῦ ἑμοῦ. » Τουτέστι τοῦ Ἀποστόλου, τοῦ κήρυκος, τοῦ διδασκάλου τῆς οἰκουμένης. « Ἀσπάσαθε Πρίσκιλλαν καὶ Ἀκύλαν τοὺς συνεργούς μου. » Συνήργησαν, φησὶν, ἐν διδασκίᾳ, ἐν πειρασμοῖς, ἐν κινδύνοις. Μέγας δὲ ὁ ἔπαινος. Τινὲς δὲ συνεργοὺς τούτους ὡς σκηνοποιοὺς καὶ αὐτοὺς ὄντας ἐνόησαν. « Ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ Ἐκκλησίαι τῶν ἐθνῶν. » Πῶς διὰ τὴν διδασκαλίαν, ἢ διὰ τὴν ἐκ τῶν χρημάτων εἰς αὐτοὺς συνεισφορὰν. « Καὶ τὴν κατ' οἶκον αὐτῶν Ἐκκλησίαν. » Ὅπως δὲ ἦσαν εὐδόκιμοι, ὅτι καὶ τὸν οἶκον αὐτῶν ἐκκλησίαν ἐποίησαν. Ἡ δὲ πανοικί ἦσαν πιστοὶ, ὡς τὸν οἶκον λοιπῶν ἐκκλησίαν εἶναι.

Ἀσπάσαθε Ἐπαίνετον τὸν ἀγαπητόν μου, ὃς ἐστὶν ἀπαρχὴ τῆς Ἀχαΐας εἰς Χριστόν. Ἀσπάσαθε Μαριάμ, ἥτις πολλὰ ἐκοπίασεν εἰς ἡμᾶς. Ἀσπάσαθε Ἀνδρόνικον καὶ Ἰουλίαν, τοὺς συγγενεῖς μου, καὶ συναιχμαλώτους μου, οἵτινες εἰσὶν ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις, οἳ καὶ πρὸ ἑμοῦ γεγονάσιν ἐν Χριστῷ. Ἀσπάσαθε Ἀμπλίαν τὸν ἀγαπητόν μου ἐν Κυρίῳ. Ἀσπάσαθε Οὐρβανὸν τὸν συνεργὸν ἡμῶν ἐν Χριστῷ, καὶ Στάχυον τὸν ἀγαπητόν μου. Ἀσπάσαθε Ἀπελλίην, τὸν δόκιμον ἐν Χριστῷ. Ἀσπάσαθε τοὺς ἐκ τῶν Ἀριστοδούλου. Ἀσπάσαθε Ἡροδίωνα τὸν συγγενῆ μου. Ἀσπάσαθε τοὺς ἐκ τῶν Ναρκίσσου, τοὺς ὄντας ἐν Κυρίῳ. Ἀσπάσαθε Τρύφαιναν καὶ Τρυφῶταν τῆς κοπιώσεως ἐν Κυρίῳ. Ἀσπάσαθε Ἡερσίδα τὴν ἀγαπητὴν, ἥτις πολλὰ ἐκοπίασεν ἐν Κυρίῳ. Ἀσπάσαθε Ροῦφον τὸν ἐκλεκτόν ἐν Κυρίῳ, καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ καὶ ἑμοῦ. Ἀσπάσαθε Ἀσύγκριτον, Φλέγοντα, Ἐρμᾶν, Πατρόβαν, Ἐρμῆν, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς ἀδελφοὺς. Ἀσπάσαθε Φιλόλογον καὶ Ἰουλίαν, Νηρέα καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ, καὶ Ὀλυμπῶν, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς πάντας ἀγίους. Ἀσπάσαθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἀγίῳ. Ἀσπάζονται ὑμᾶς αἱ Ἐκκλησίαι τοῦ Χριστοῦ.

Μέγα τὸ εἶναι Παύλου ἀγαπητόν, τοῦ κρίσει καὶ οὐ πρὸς χάριν φιλεῖν εἰδότες. Ἀπαρχὴν δὲ αὐτὸν λέγει, ἢ ὅτι πρῶτος ἐπίστευσεν, ἢ ὅτι πλείονα πάντων ἐλάβετον ἐπέδεικνυτο. Ἴνα δὲ μὴ νομίσης ὅτι ἐν κοσμοκοίτις ἦν πράγμασιν ἀπαρχὴ, προστίθεισιν Ἐἰς Χριστόν. — « Πολλὰ ἐκοπίασεν. » Δείκνυσιν ὅτι μετὰ τῆς διδασκαλίας, καὶ ἕτερα κέκμηκεν εἰς αὐτούς. « Εἰς ἡμᾶς. » Οὐ μόνον, φησὶν, εἰς ἑαυτὴν ἐκοπίασεν, ἵνα σωθῆ, ἀλλὰ καὶ εἰς ἡμᾶς, ἀποστόλου τάξιν πληροῦσα καὶ εὐαγγελιστοῦ. Πῶς οὖν εἶπε, « Γυναικὶ δὲ διδάσκειν οὐκ ἐπιτρέπω; » Τῆς ἐν τῷ μέσῳ καὶ κοινῷ προεδρίας αὐτὴν κωλύων, καὶ τῆς ἐν βήματι καθέδρας, οὐ τῆς τοῦ λόγου διδασκαλίας. « Καὶ συναιχμαλώτους μου. » Μείζον τὸ ἐγκώμιον

⁶⁶ I Tim. II, 12.

400 « Et adsisit ei. » Vides quantum fugiat, ne molestus sit. Non dixit: Eximite eam ab impendentibus sibi malis, sed « Adsisit, » hoc est, quoad in vobis est benigni sitis, manumque porrigite, « Astitit multis. » Magna laus et quæ sufficiat ad eos exhortandum. « Et mihi ipsi. » Quod maximum erat ultimo loco posuit, vere enim beata est, quæ potuit sanctam Pauli animam refocillare. « Mihi ipsi. » Docest, Apostolo, concionatori, communi orbis præceptor. « Salutate Priscillam et Aquilam adjutores meos. » Auxiliati sunt, inquit, in doctrina, in tentationibus, in periculis. Est autem hoc magnæ laudis. Quidam vero hos adjutores intellexerunt, quod ipsi quoque tabernaculorum textores essent. « Sed et omnes Ecclesiæ gentium. » Vel propter doctrinam, vel propter facultatum in illos collationem. « Ac domesticam illorum Ecclesiam. » Adeo probi et virtuti addicti erant, ut suam etiam domum ecclesiam fecerint. Vel dicitur hoc, quia omnes domesticæ fideles erant, ut jam domus esset Ecclesia.

XVI, 5-16. *Salutate Epænetum dilectum meum, qui est primæ Achaïæ in Christum. Salutate Mariam, quæ multum laboravit erga nos. Salutate Andronicum et Juniam cognatos meos et concaptivos meos, qui sunt insignes inter apostolos, qui etiam ante me fuerunt in Christo. Salutate Ampliam dilectum meum in Domino. Salutate Urbanum adjutorem nostrum in Christo: et Stachyn dilectum meum. Salutate Apellem probatum in Christo. Salutate eos qui sunt ex Aristobuli domo. Salutate Herodionem cognatum meum. Salutate eos qui sunt ex Narcissi familiaribus, qui sunt in Domino. Salutate Tryphānam et Thyrophosam, quæ laborant in Domino. Salutate Persidem dilectam, quæ multum laboravit in Domino. Salutate Rufum electum in Domino. et matrem ipsius ac meam. Salutate Asyncritum, Phlegontem, Hermam, Patrobam, Hermen. quique cum illis sunt fratres. Salutate Philologum et Juliam, Nereum et sororem ipsius ac Olympam, et omnes qui cum ipsis sunt sanctos. Salutate vos* 410 *invicem osculo sancto. Salutant vos Ecclesiæ Christi.*

Magnum erat Pauli dilectum esse, utpote qui iudicio et non ad gratiam solet diligere. Primitias autem illum dicit: vel quod primus credidisset, vel quod pietatem cæteris omnibus majorem ostendisset. Ne autem putes quod in temporalibus rebus essent primitiæ, addit: « in Christum. » — « Multum laboravit. » Ostendit quod præter doctrinam in aliis quoque erga ipsos laboraverit. « Erga nos. » Non solum, inquit, circa seipsam laboravit, ut salva esset, verum etiam circa nos, apostoli vice fungens ac evangelistæ. Quomodo ergo dixit: « Mulieri docere non permitto⁶⁶? » a publica nempe ac communi presidentia eam arcens, atque concionatorio suggesto, non verbi doctrina. » Et concaptivos

meos. » Majus encomium est dicere, « Concaptivos A
meos ; » indigniora namque patiebantur, quam alii
captivi, nempe persecutionem sustinentes, et contumelia ac injuria affecti. « Insignes. » Magnum quidem est esse apostolos, maximum vero, inter hos esse insignes. « Qui etiam ante me. » Considera sanctam Pauli animam. Non pudore afficitur, dicens : « Hi ante me Christo crediderunt. » — « Adjutorem nostrum in Christo. » Magna laus Urbanum fuisse adjutorem, id tamen majus quod adjutor fuerit in doctrina. « Apellam probatum. » Utpote irreprehensibilem. « Eos qui sunt ex Aristobulo domo. » Non erant fortassis quales primi : idcirco neque nominatim meminit illorum. « Qui sunt in Domino. » Æqualis omnibus laus, quod in Domino essent, hoc est, fideles. « Quæ laborant in Domino. » De Maria superius dixit : « Quæ multum laboravit : » de his vero nunc dicit quod adhuc laborent : major itaque laus est. » Persidem dilectam. » Hæc major erat Tryphæna et Tryphosa, tum quod dilecta, tum quod multum laboraverit. « Et matrem ipsius ac meam. » Duplex bonum, et quod filius fuerit reprehensione carens, et quod mater virtutem colens. — Porro hoc significat quod addit : « Et meam. » — « Et qui cum eis sunt fratres. » Magnum quoque erat hoc esse Pauli fratres. « Philologum et Juliam. » Philologum, quem primum Sinopes episcopum fuisse aiunt sub Andrea « Et omnes qui cum ipsis sunt sanctos. » Quod si sancti, non parva laus illorum est. ■■■
« Salutate vos invicem. » Omnes nunc permistim ponit, ne quæ suboriatum tristitia his quorum non B
est nominatim facta mentio. « Osculo sancto. » Nam etiam non sancto contingit. « Salutant vos. » Jam non hunc vel illum, sed ipsos in communi univit, dicens « Vos. »

XVI, 17-20. « Obsecro autem vos, fratres, considerate eos qui dissidia et offendicula præter doctrinam quam vos didicistis, faciunt, et declinate ab illis. Nam tales Domino Jesu Christo non serviunt, sed suo ventri : et per blandiloquentiam et assentationem decipiunt corda simplicium. Nam vestra obedientia ad omnes permanavit. Gaudeo igitur propter vos. Sed volo vos quidem sapientes esse ad bonum, sinceros vero ad malum. Deus autem pacis conteret Satanam a sub pedibus vestris brevi. Gratia Domini nostri « Jesu Christi sit vobiscum. »

Novum genus consilii. Supplicis personam induit, ac fratres vocat multo cum honore. « Considerate D
eos qui dissidia. » Scrutamini, inquit, ac perdiscite. Ostendit autem fallaciam illorum, et quod non palam ostendantur esse scelerati. Et ad maximam Ecclesiæ subversionem est quod discriminentur a se invicem. » Et offendicula. » Post dissidia namque patet introitus offendiculis. Quid autem sint offendicula interpretatur : Sectæ, inquit, præter doctrinam nostram introductæ. « Sed suo ventri. » Omnes enim sectæ ac offendicula inde proveniunt, quod homines affectibus obsequantur ac ventri.

τὸ « Συναιχμαλώτους μου. » Χαλεπώτερα γὰρ αἰχμαλώτων ἐπάσχον, διωκόμενοι, ὑβριζόμενοι, ἀδικούμενοι. « Ἐπίσημοι. » Μέγα μὲν καὶ τὸ εἶναι ἀποστόλους, τὸ δὲ καὶ ἐπίσημους ἐν αὐτοῖς, μέγιστον. « Οὐ καὶ πρὸ ἐμοῦ. » Ὅρα τὴν ἁγίαν ψυχὴν, οὐκ ἐπαισχύνεται λέγων, ὅτι « Πρὸ ἐμοῦ ἐπίστευσαν αὐτοὶ τῷ Χριστῷ. » — « Τὸν συνεργὸν ἡμῶν ἐν Χριστῷ. » Μίγας ὁ ἐπαινος, Οὐρβανὸν τὸν συνεργόν. Τοῦτο μείζων, ὅτι συνήργαι ἐν τῇ διδασκαλίᾳ « Ἀπελλῆν τὸν δόκιμον, » οἷον ἀνεπλήητον. « Τοὺς ἐκ τῶν Ἀριστοβούλου. » Ἴσως οὐκ ἦσαν ὡς οἱ πρῶτοι, διὸ οὐδὲ ὀνομαστὶ αὐτῶν ἐμνήσθη. « Τοὺς ὄντας ἐν Κυρίῳ. » Ἴσως πᾶσιν ὁ ἐπαινος, ὅτι ἐν Κυρίῳ ἦσαν, ὁ ἔστι πιστοί. « Τὰς κοπιώσας ἐν Κυρίῳ. » Περὶ Μαρίας ἄνω ἔλεγεν. « Ἦτις πολλὰ ἐκοπίασε. » Ταύτας δὲ, ἔτι κοπιώσας λέγει. Διὸ μείζων ὁ ἐπαινος. « Περσίδα τὴν ἀγαπητὴν. Αὕτη μείζων Τρυφαινῆς καὶ Τρυφώσης, ὅτι τε ἀγαπητὴ, καὶ ὅτι πολλὰ ἐκοπίασεν. « Καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ καὶ ἐμοῦ. » Διπλοῦν ἀγαθόν, τὸ, καὶ τὸν υἱὸν εἶναι ἀνεπλήητον, καὶ τὴν μητέρα ἐνάρετον. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, « Καὶ ἐμοῦ. » — « Καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς ἀδελφούς. » Μέγα καὶ τούτοις, τὸ εἶναι Παύλου ἀδελφούς. « Φιλόλογον καὶ Ἰουλίαν, » τὸν Φιλόλογον, ὃν λέγουσι πρῶτον ἐπίσκοπον γενέσθαι Σινώπης ὑπὸ Ἀνδρέου. « Καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς πάντας ἁγίους. » Εἰ δὲ ἅγιοι. οὐ μικρὸν αὐτοῖς τὸ ἐγκώμιον. « Ἀσπάσασθε ἀλλήλους. » Νῦν πάντας ἀναμῖξ τίθησιν, ἵνα μὴ τις λύπη γένηται τοῖς μὴ ὀνομαστὶ μνημονευθεῖσιν. « Ἐν φιλήματι ἁγίῳ. » Ἐνὶ γὰρ καὶ μὴ ἁγίῳ. « Ἀσπάζονται ὑμᾶς. » Οὐκ ἔτι τὸν δεῖνα ἢ τὸν δεῖνα, ἀλλ' ἐκοινοποίησεν αὐτοὺς, τὸ, « Ὑμᾶς, » εἰπῶν.

Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς. ἀδελφοί, σκοπεῖν τοὺς τὰς διχοστασίας καὶ τὰ σκάνδαλα παρὰ τὴν διδασχὴν ἣν ὑμεῖς ἐμάθετε, ποιῶντας, καὶ ἐκκλίνατε ἀπ' αὐτῶν. Οἱ γὰρ τοιοῦτοι τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ οὐ δουλεύουσιν, ἀλλὰ τῇ ἐαυτῶν κοιλίᾳ καὶ διὰ τῆς χρηστολογίας καὶ εὐλογίας ἐξαπατῶσι τὰς καρδίας τῶν ἀκάκων. Ἡ γὰρ ὑμῶν ὑπακοὴ εἰς πάντα ἀφίκετο. Χαίρω οὖν τὸ ἐφ' ὑμῖν θέλω δὲ ὑμᾶς σοφοὺς μὲν εἶναι εἰς τὸ ἀγαθόν, ἀκεραίους δὲ εἰς τὸ κοκόν. Ὁ δὲ θεὸς τῆς εἰρήνης συντρίψει τὸν Σατανᾶν ὑπὸ τοὺς πόδας ὑμῶν ἐν τάχει. Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετ' ὑμῶν.

Εἶνον εἶδος συμβουλῆς. Ἰκέτου γὰρ ὑπέδου πρόσπονον, καὶ ἀδελφούς καλεῖ μετὰ πολλῆς τῆς τιμῆς. « Σκοπεῖν τοὺς τὰς διχοστασίας. » Ἐρευνᾶν, φησί, « καὶ καταμανθάνειν. Δείκνυσι δὲ τὸ δολερὸν αὐτῶν καὶ ὅτι οὐ γίνονται κατὰ ὄγλοι πονηροὶ ὄντας. Αὕτη γὰρ μάλιστα Ἐκκλησίας ἀνατροπὴ, τὸ διεστῆσθαι ἀπ' ἀλλήλων. « Καὶ τὰ σκάνδαλα. » Μετὰ γὰρ τὴν διχοστασίαν, εἴσοδον εὐρίσκει τὰ σκάνδαλα. Τί δὲ ἔστι τὰ σκάνδαλα, ἔρμηνεύει. Αἰρέσεις, φησί, παρὰ τὴν διδασχὴν ἡμῶν ἐπεισιούσαι. « Ἀλλὰ τῇ ἐαυτῶν κοιλίᾳ. » Αἱ γὰρ αἰρέσεις πᾶσαι καὶ τὰ σκάνδαλα, ἀπὸ τοῦ δουλέειν πάθει καὶ γαστρὶ. Διὸ φησιν, ὅτι

οὐ δουλεύουσι τῷ Χριστῷ, ἀλλὰ τῇ κοιλίᾳ. Δοκῶ δὲ τοὺς ἐξ Ἰουδαίων ἀντίτεσθαι. Καὶ γὰρ Ἰουδαίων πάντες ὡς γαστριμάργων κατηγοροῦσι. « Διὰ τῆς χρηστολογίας. » Ἄχρι ῥιμμάτων ἢ θεραπεία, φησὶν, ἢ δὲ διάνοια, δολερὰ πρὸς ὑμᾶς. Κοινὸν δὲ τοῦτον λέγει ἐρίσκον ἀπίτης, τὸ πρῶτον αὐτοὺς κολακεύειν. « Τὰς καρδίας τῶν ἀκίκων. » Οὐκ εἶπεν, Ἵμῶν, ἀλλὰ, « Ἵν ἀπλευστέρων. » Καὶ δεῖ οὐχ ὑμᾶς, ἀλλὰ τοὺς ἀκίκους ἐξαπατῶσι, δῆλον ἔνθεν, δεῖ τῆ ὑμῶν ὑπακοῆ καὶ πειθῶ, εἰς πάντας ἦλθε. Πολλοὺς δὲ αὐτοῖς ἐρίστης μάρτυρας, ἵνα μὴ ἀναισχυνηθῶσι πρὸς τὴν κακὴν διδασχῆν. « Χαίρω οὖν τὸ ἐφ' ὑμῖν. » Τοῖς μὴ ἐξαπατωμένοις φησὶν. « Σφοδρὸς μὲν εἶναι εἰς τὸ ἀγαθόν. » Ὑπαινίττεται ὅτι καὶ ἐξ αὐτῶν ἦσαν τινες ἀπατῶμενοι. Θέλω γὰρ, φησὶν, εἰς μὲν τὸ ἀγαθὸν εἶναι ὑμᾶς φρονίμους, εἰς δὲ τὰ φαῦλα, ἀπειροῦς κακοῦ. — [ΣbYIII P.] Τοῦτέστι φρονήσει μὲν κεχρῆσθαι εἰς τὸ μὴ ὑπ' ἐτέρων ἀδικεῖσθαι, ἀκραϊότητι δὲ εἰς τὸ μὴ ἐτέροις ἐπιβουλεύειν. « Ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης. » Ἐπειδὴ ἦσαν διχοστασίαι, τὸν τῆς εἰρήνης δοτήρα ἐπικαλεῖται, ἵνα παύσῃ τὰ σκάνδαλα. « Συντρίψι. » Ὁ πολλῶ μείζον ἦν τοῦ ὑποτάξει. « Τὸν Σατανᾶν. » Οὐ μῖνον, φησὶ, τὰ σκάνδαλα περιεβάλλοντας συντρίψι, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν στρατηγὸν αὐτῶν Σατανᾶν. « Ἐν τάχει, » φησὶν. Ἐκ τοῦ χρόνου τὴν παραμυθίαν κατασκευάζων. « Ἢ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μεθ' ὑμῶν. » Ἀνέμνησεν αὐτοὺς τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος, τῆς αἰεὶ σωτάσης. Εἰ δὲ ἀγθοῦς ὄντας ἔσωσε, φησὶ, πολλῶ μᾶλλον νῦν. Ὁρᾶς δεῖ μετὰ τῶν ἔργων, καὶ χάριτος εἰς τὸ σωθῆναι δεόμεθο; Μετὰ γὰρ τὸ μαρτυρῆσαι αὐτοῖς ὑπακοῆν τότε τὴν χάριν ἐπέβητο.

Ἀσπάζονται ὑμᾶς Τιμόθεος ὁ συνεργός μου, καὶ Λούκιος, καὶ Ἰάσων, καὶ Σωσίπατρος, οἱ συγγενεῖς μου. Ἀσπάζομαι ὑμᾶς ἐγὼ Τέρτιος, ὁ γράψας τὴν ἐπιστολὴν ἐν Κυρίῳ. Ἀσπίζεται ὑμᾶς Γάιος ὁ ξένος μου, καὶ τῆς ἑκκλησίας ὄλης. Ἀσπάζεται ὑμᾶς Ἐραστός ὁ ἀδελφός τῆς πόλεως, καὶ Κούαρτος ὁ ἀδελφός Ἢ χίρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν.

Εἶδες ἐγκώμιον τοῦ Τιμοθέου; συνήργει δὲ αὐτῷ ἐν τῇ εὐαγγελίᾳ. « Καὶ Σωσίπατρος, οἱ συγγενεῖς μου. » Συγγενεῖς φησὶ, τοὺς εὐκότως κατὰ τὴν εὐσείδειαν. « Τέρτιος, ὁ γράψας. » Ἄντι μεγάλου τέθεικεν ἑκαίνου, τὸ εἶναι ὑπογραφεύα Παύλου. « Γάιος ὁ ξένος μου. » Τοῦτέστιν ὁ ξηνοδόχος μου. Καὶ πολλὸς ὁ ἑκαίνος, δεῖ πάνταν αὐτὸς ξηνοδοχεῖ τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ τὸν Παῦλον, ὅς οὐκ ἂν ἀπλῶς παρ' αὐτῷ ἐξενίσθη, εἰ μὴ ἦν ὁ Γάιος ἄγιος. « Ὁ οἰκονόμος τῆς πόλεως. » Τὴν ἀξίαν αὐτοῦ τέθεικεν, ἵνα γνῶς δεῖ οὐ πλοῦτος, οὐκ ἀξίωμα, κώλυμα γίνεται τινι πρὸς τὸ ὀρθῶς βιοῦν ἢ πιστεῦειν.

Ἢ χάρις τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἐτῆς χάριτος μνησται, γῶν εὐεργεσιῶν ὑπαμιμνήσκων τοῦ Χριστοῦ « Μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν. » Οὕτως ἤρξατο ἀπὸ εὐχῆς. « Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, » καὶ οὕτως κα-

A Ideo dicit quod tales Christo non serviunt, sed suo ventri. Videtur autem Judæos designare. Omnes Siquidem accusant Judæos tanquam ventri deditos. « Per blandiloquentiam. » Verbo tenus, inquit, obsequantur, mens autem dolosa est erga vos. Hunc vero dicit communem modum deceptionis quod primum ipsis assentantur. « Corda simplicium. » Non dixit, Vestra, sed « Simpliciorum. » — « Nam vestra obedientia. » Et quod non vos, sed simpliciores decipiant, hinc manifestum est, quod vera obedientia ac persuasibilitas ad omnes pervenit. Multos autem testes ipsis statuit, ne ad malam doctrinam erubescerent. 412 « Gaudio igitur propter vos, » quod non sitis decepti. « Sapientes quidem esse ad bonum. » Subindicat quod etiam quidam illorum decepti erant. Siquidem ait: Ad bonum quidem volo vos prudentes esse, ad prava vero imperitos malis: hoc est, prudentia quidem uti, ne ab aliis quidquam injustum vobis fiat; sinceritatem autem, ne aliis insidiemini. « Deus autem pacis. » Quoniam erant dissidia, pacis datorem invocat. ut cohibeat offendicula. « Conteret. » Quod multo magis quam subijcere. « Satanam. » Non solum, inquit, immittentes offendicula conteret, sed et ipsum illorum ducem Satanam. « Brevi. » A tempore consolationem confirmat. « Gratia Domini nostri Jesu Christi sit vobiscum. » Suggestit ipsis Dei gratiam, quæ semper salvos facit. Quod si cum inimici essent salvos fecit, multo magis nunc. Vides quod cum operibus etiam gratia nobis opus sit ut salvi simus? **C** Nam postquam obedientiam ipsis adesse testatus est, tunc etiam gratiam optat.

XVI, 21-24. « Salutant vos Timotheus adjutor meus, et Lucius, et Jason, ac Sosipater cognati mei. Saluto vos ego Tertius, qui scripsi epistolam in Domino Salutat vos Gaius hospes meus « totiusque Ecclesiæ. Salutat vos Erastus, æconomus civitatis, et Quartus frater. Gratia Domini nostri Jesu Christi sit cum omnibus vobis. » Amen.

Vides encomium Timothei? adjuvabat enim ipsum in Evangelio. « Et Sosipater, cognati mei. » Cognati, inquit, similes in pietate. « Tertius, qui scripsi. » Id magnæ laudis loco posuit, quod Pauli amanuensis fuerit. « Gaius hospes meus. » Hoc est hospitio me suscipiens: et magna laus erat quod omnem Ecclesiam hospitio exciperet una cum Paulo, qui non temere apud eum fuisset hospitatus, nisi Gaius omnino dignus fuisset. « Æconomus civitatis. » Ejus posuit dignitatem, ut noveris quod non divitiæ, non dignitas, alicui sint impedimento ad recte vivendum, aut credendum.

412 « Gratia Domini nostri Jesu Christi. » Gratia meminit, Christi beneficiis illis suggerent. « Sit cum omnibus vobis. Amen. » Ita a precatone cæpit: « Gratia vobis et pax a Deo Patre et Domino Jesu Christo: » et ita convenienti modo ser-

monem concludit in præcationem, « Gratia, inquit, Domini Jesu Christi » Amat enim semper hoc ponere fundamentum, parique modo hunc ponere terminum.

Finis, divino favente auxilio, Epistolæ ad Romanos.

Scripta est a Corintho per Phæben ministram Ecclesiæ Cenchreensis.

Α ταυται τον λογον προσεικως εις εδχην. « Η χαρις του Κυριου ημων Ιησου Χριστου. » Ταυτην γαρ θεμελιον, ταυτην ορον αι ποιειν αυτω φηγον.

Τελος συν θεω της προς Ρωμαιοις Επιστολης. Εγγραφη απο Κορινθου δ.α Φοιβης της διακονου της εν Κεγχραις Εκκλησιας.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ

ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΠΡΩΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

ARGUMENTUM

PRIORIS AD CORINTHIOS EPISTOLÆ.

414 Hanc ab Epheso civitate Asiæ scribit, cum jam eos et vidisset et docuisset; hac itaque Epistola memores eos reddit. Est autem hoc Epistolæ Argumentum. Corinthii contensiose congregati sententiis dividebantur, et jam erant inter eos dissidia. Cumque divisiones essent, connivebant cum eo qui novercam uxoris loco acceperat. Alii vero continentiam prætextu proprias deserebant uxores: quidam autem in templis idolorum edebant, habentes ea quæ idolis immolabantur indifferentia. Alii præterea eos qui linguis loquerentur in admiratione habentes, cæteros despiciebant. Denique errabant etiam circa resurrectionis mysterium, dicentes carnem hanc non resuscitari. His omnibus apud Corinthium commotis, populi vicini scribunt Apostolo: et nunc ad singula rescribit. Et primum quidem fert testimonium de prudentia atque cognitione ipsorum: nec eos recipit qui dissidia excitabant. Præterea suadet non in sermone, sed in opere et virtute existimari vitam esse virtutem. Deinde ubi illum increpasset qui novercam acceperat: fuissetque adhortatus, ne lites ac judicia inter se haberent, consequenter ad ea respondet quæ scripserant, de nuptiis quidem, indivisibile esse conjugium: ad tempus autem **415** tantum, ut abstinerent, quo orationi vacarent. Verum cum illi continentiam amarent, de virginitate scribit. Hoc non ad necessitatem, inquit, sed consilio fiat. Postmodum de his quæ idolis immolantur, ne scientia abutantur, sed in mutua dilectione conversentur. Prohibet itaque fieri convivia in templis idolorum, ne pusilli offendantur. Exinde scribit de spiritualibus donis, ne ob dona dissideant: neque istum qui hoc habet donum ei præponant qui illud habet. Nam omnia ejusdem dicit esse Spiritus. Et tandem de resurrectione docet carnem resurgere, quia moritur quidem corruptibilis caro, surgit au-

Β Ταυτην επιστελλει απο Εφισου της Ασιας, ιωρακως αυτους ηδη και διδασκας. υπομιμνησκων δε δμωσ δια της Επιστολης ταυτης. Η δε προφρασις της Επιστολης αυτη Κορινθοιοι εκ φιλονεικιας συναγομεινοι, εσχιζοντο ταυς γνωμιας, και λοιπον ην εν αυτοις σχισματα. Και οντων των σχισματων παρεβλιποντο τον λαβοντα την μητριαν. Αλλοιοι δε ηθελον καταλιμπανειν τας ιδιας γυναικας, προφρασι της εγκρατιας. Τινες δε εν ειδωλειας ησθιοι, ως αδιαφορων οντων των ειδωλοθωτων. Αλλοιοι δε, τους μιν ελλους εξουθενουν, τους δε λαλουντας γλωσσαις εθαυμαζου. Και τελος, ηπατηντο και εις το περι αναστασεως μυστηριον, λεγοντες μη ηγειρεσθαι την σαρκα ταυτην. Τουτων παντων εν Κορινθη κινουμεινων, γραφουσιν οι λαοι τω Αποστολω. Και λοιπον προς παντα αντεγραφει. Και πρωτον μιν, μαρτυρει αυτοις εν φρονησει και γνωσει: ουκ αποδεχεται δε αυτους ποιουντας σχισματα, αλλα και συμβουλευει, μη εν λογω την αρετην, αλλ εν εργω και δυναμει ηγειρεσθαι. Επειτα επιτιμιασας τω την μητριαν λαβοντι, και παρανειςας μη εχειν κριματα προς εαυτους, λοιπον περι ων εργαψαν αποκρινεται, περι μιν του γαμου διδασκων αβρηκτον ειναι την συζυγιαν, και εν καιρω μονω σχολαζειν, δια τη ευχην. Δια δε το αγαπην αυτους την εγκρατιαν, γραφει περι κερθενιας. οτι ου κατα αναγκην: αλλα πειθοι τουτο γινεσθω. Ειτα περι των ειδωλοθωτων, να μη καταχρωνται τη γνωσει, αλλα τη αγαπη πολιτευωνται. Κωλυει ουν τα εν ειδωλεια συμποσια, να μη σκανδαλιζωνται οι μικροιοι. Ειτα περι των πνευματικων χαρισματων γραφει, να μη διαφερωνται εν τοις χαρισμασι, μη εε προκρινωσι τον εχοντα χαρισμα τοδε, του εχοντος τοδε. Παντα γαρ του αυτου Ηνεματος ειναι λεγει. Και λοιπον περι αναστασεως διδασκει, οτι η σαρξ ηγειρεται, αποθηνησκουσα μιν σαρκι, ηγειρομηνη δε αφαρτος κατα την του Χριστου χαριν. Την δε αναστασιν, απο του εγγεραθαι τον Χριστον συνιστησι.

καὶ τέλει παρανετικὸς λόγος εἰς τὰ ἕβη γράσει, καὶ περὶ λογίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους παραγγίλει, καὶ οὕτως τελειοῖ τὴν Ἐπιστολήν.

A *tem incorruptibilis per Christi gratiam. Resurrectionem vero ex eo quod Christus resurrexerit, confirmat. Demum sermones exhortatorios ad mores scribit, et de eleemosynæ in sanctos collectione præcipit, sicque concludit Epistolam.*

COMMENTARIUS IN EPISTOLAM I AD CORINTHIOS.

ΘΕΟΔΩΡΙΟΥ.

Ορῶν ὁ δαίμων οὕτω πολυάνθρωπον τὴν Κόρινθον, καὶ εἰδωλολάτρην, πεπνευκοῖαν θεῶν, παρασκευάζει τινὰς ἐκ τῶν παρὰ σοφίαι πλουσίων καὶ φιλοσόφων αὐτοχειροτονήτους προστετεῖν τοῦ δήμου ἐν τοῖς πνευματικοῖς πράγμασιν, ὡς λοιπὸν τοῦ λαοῦ πολλοὺς, τοὺς μὲν τοῖς πλουτίοις ὡς δυνατοῖς προσχωρῆσαι, τοὺς δὲ τοῖς φιλοσόφοις ὡς πλέον διδάσκων δυναμένοις παρὰ τὴν τοῦ Ἀποστόλου διδασχὴν, ὡς ἐκ τούτου σχίσματα καὶ ἐριδας γίνεσθαι παρ' αὐτοῖς Ἐγράψαν οὖν τῷ Παύλῳ διὰ Φουρτουνάτου, καὶ Στεφάνου, καὶ Ἀχαικοῦ, περὶ γάμου καὶ παρθενίας, δι' ὧν καὶ ἀντιγράφει αὐτοῖς, καὶ περὶ τούτων καὶ περὶ ἄλλων, συναποστείλας καὶ τὸν Τιμόθεον. Ἐπει οὖν ἐξ ἀπονοίας ἦσαν τὸν λαὸν διανοιμήμενοι οἱ πλούσιοι καὶ φιλόσοφοι, τῆς ἀπονοίας διορθοῦται τὸ πάθος ἐν πρώτοις.

B

THEODORETI.

Indigne ferens dæmon Corinthum tanta hominum frequentia civitatem, ac idolatriæ primum deditam in Deum credidisse, subornat nonnullos divites ac philosophos qui inter eos erant, et seipsos constituerant, ut in spiritualibus rebus populo præsiderent: quo deinceps plurimi e vulgo divitibus tanquam potentibus jungerentur: ad philosophos vero accederent, tanquam ad eos qui præstantius aliquid docere possent supra doctrinam Apostoli: ut ex hoc dissidia ac contentiones inter ipsos excitarentur. Scripserunt itaque Paulo per Fortunatum, Stephanum et Achaicum de nuptiis et virginitate: per quos rescripsit ipsis, tum de his, tum de aliis. misso simul etiam Timotheo. Quoniam igitur divites ac philosophi ex arrogantia populum dividerant, arrogantiam affectionem inter initia corrigit.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΠΡΩΤΗΣ

- α'. Περὶ τοῦ μὴ διχονεῖν πρὸς ἀλλήλους ἐκ φιλοδοξίας τῆς ἐπὶ σοφίᾳ ἀνθρωπίνῃ.
- β' Κατὰ πορνῶν καὶ πυρνείας, καὶ τῶν τούτοις κοινωνούντων.
- γ' Περὶ τοῦ μὴ δεῖσθαι δικῶν, καὶ ταῦτα ἐπὶ ἀπίστων.
- δ' Περὶ γάμου καὶ χηρείας καὶ ἀγαμίας.
- ε'. Περὶ διαφορᾶς ἔδισμάτων, καὶ ἀποχῆς δαιμονικοῦ σεβάσματος.
- ς'. Περὶ σχήματος ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ἐν εὐχαίς καὶ προφητείας.
- ζ'. Περὶ κοινωνίας θεοπροποῦς, οὐ πλησμονικῆς.
- η' Περὶ διαφορᾶς χαρισμάτων, καὶ οἰκονομίας αὐτῶν.
- θ'. Περὶ ἀνιστάσεως σωμάτων καθολικῆς.

416 PRIMÆ AD CORINTHIOS EPISTOLÆ CAPITA.

1. *Quod non oporteat a se invicem dissidere ob amorem gloriæ, quæ de humana est sapientia.*
2. *Adversus stupra et scortationes ac eos qui cum his participant.*
3. *Quod non oporteat habere lites ac judicia.*
4. *De nuptiis et viduitate ac cælibatu.*
5. *De diversitate ciborum et abstinentia a cultu dæmonum.*
6. *De dissidio virorum ac mulierum in precationibus et prophetiis.*
7. *De communicatione quæ Dei cultores deceat et non sit ad ingurgitationem.*
8. *De varietate donorum eorumque dispensatione.*
9. *De universali corporum resurrectione.*

ΠΑΥΛΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ

ΤΩΝ

ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΩΝ ΠΡΩΤΗ.

PAULI APOSTOLI

DUARUM

AD CORINTHIOS EPISTOLARUM PRIMA

417 PRÆMIUM.

I, 1-3. « Paulus vocatus Apostolus Jesu Christi per
« voluntatem Dei et Sosthenes frater, Ecclesie Dei
« quæ est Corinthi sanctificatis per Christum Je-
« sum vocatis sanctis, una cum omnibus qui in-
« vocant nomen Domini nostri Jesu Christi, in
« quovis loco, et suo, et nostro : gratia vobis et pax
« a Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo. »

Ex eo quod seipsum dicit vocatum, corrigit illos.
Ego ipse, inquit, non constitui meipsum aposto-
lum, et quomodo vos ipsos constituitis præcepto-
res? « Apostolus Jesu Christi, » Præceptor vester
Christus est, inquit, cur homines fecistis vobis
præceptores? « Per voluntatem Dei. » Et hoc ut
voluntas Dei per nos apostolos prædicaretur. « Et
Sosthenes. » Siquidem ne arbitremini 418 quod
vindicta mihi ipsi docendi dignitate, vos purga-
turus veniam a tumore qui inde provenire solet :
ecce et Sosthenem mihi ipsi conjungo ac fratrem
appello, et una cum ipso scribo, quæ mea sunt
communicans. Cur igitur vobis obsisto? Quia no-
civus est vobis tumor ob doctrinam exortus. Et-
enim cum nihil vobis prosit, eos etiam qui obtem-
perant a doctrina sana aberrare facit, et commune
dividit Ecclesie corpus. « Frater. » Ex modestia
sese Sostheni conjungit. « Ecclesie Dei. » Quod si
Dei Ecclesia estis, quo pacto vos ipsos hominibus
addixistis : « Sanctificatis per Christum. » Hoc
est, lavacro et fide Christi, non per eos qui nunc
sunt vobis præceptores. « Vocatis sanctis. » Nam
et hoc ipsum quod vos credideritis non vestrum
est, sed a Deo vocati estis ad fidem. « Una cum
omnibus qui invocant. » Non solum vobis Corin-
thiis, inquit, gratia et pax, sed una cum omnibus
qui invocant Christum in quocunque loco aut illi
sunt aut vos estis. — *Aliud.* Quantum illi etiam
int'r se dissidebant, tantum ipse contende-
bat eos illis quoque conjungere qui procul distabant :
ideo optaturus eis gratiam et pacem a Deo, cum

A

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ.

Παῦλος κλητὸς ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ
θελήματος Θεοῦ, καὶ Σωσθένης ὁ ἀδελφός, τῇ
Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ οὐτῇ ἐν Κορίνθῳ, ἡγια-
σμένοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ κλητοῖς ἁγίοις σὺν
πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου
ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν παντὶ τόπῳ, αὐτῶν τε
καὶ ἡμῶν, χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πα-
τρὸς ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἐκ τοῦ κλητὸν ἑαυτὸν καλεῖται, διορθοῦται ἀδ-
ελφός. Ἐγὼ αὐτὸς φησὶν, οὐκ αὐτοχειροτόνητός εἰμι
ἀπόστολος, καὶ πῶς ὑμεῖς αὐτοχειροτόνητοι διδύ-
σκαλοι ; « Ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ὁ διδάσκα-
λος ὑμῶν, Χριστός ἐστι, φησὶ, τί ἀνθρώπους ἐποίησα-
τε ὑμῶν διδασκάλους ; « Καὶ τοῦτο θέλημα Θεοῦ. »
Δι' ἡμῶν κηρύσσονται τῶν ἀποστόλων. « Καὶ Σω-
σθένης. » Μὴ γὰρ νομίσητε ὅτι ἑμαυτῶ περιποιού-
μενος τὸ τῆς διδασκαλίας ἀξίωμα ὑμᾶς μέλλω καθαι-
ρεῖν τῆς ἐπὶ τούτῳ φυσιώσεως. Ἴδου γὰρ καὶ Σω-
σθένην ἑμαυτῶ συντάττω καὶ ἀδελφὸν καλῶ, καὶ
σὺν αὐτῷ ἐπιστέλλω, κοινοποιούμενος τὰ ἐμά. Διὰ
οὗ ὑμᾶς ἐγκόπτω ; Ὅτι ἐπιβλαδείς ὑμῶν τὸ ἐπὶ τῇ
διδασκαλίᾳ φύσιμα. Ὑμᾶς τε γὰρ οὐδὲν ὀνίτησι,
τούς τε πειθομένους ἐξίστησι τῆς ὑγιαίνουσας διδα-
σκαλίας, καὶ τὸ κοινὸν μερίζει τῆς Ἐκκλησίας σώμα,
« Ὁ ἀδελφός. » Κατὰ μετρούτητά συνάπτει ἑαυτὸν
Σωσθένει. « Τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ » Εἰ δὲ Θεοῦ
ἐστε Ἐκκλησία, πῶς ἀνθρώποις ἑαυτοὺς προσενείμα-
τε ; « Ἠγιασμένοι ἐν Χριστῷ. » Τῷ λουτρῷ καὶ τῇ
πίστει Χριστοῦ, οὐ διὰ τῶν νῦν ὑμῶν διδασκάλων.
C « Κλητοῖς ἁγίοις. » Καὶ αὐτὸ γὰρ τὸ πιστεῦσαι
ὑμᾶς, οὐχ ὑμῖν, ἀλλ' ἀπὸ Θεοῦ πρὸς τὴν πίστιν
ἐκλήθητε. « Σὺν πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις. » Ὁ μόνον
ὑμῖν τοῖς Κορινθίοις, φησὶ, χάρις καὶ εἰρήνη,
ἀλλὰ σὺν πᾶσι τοῖς ἐπικαλουμένοις τὸν Χριστὸν ἐν
οἰκδομήτῃ τόπῳ, ἐν ᾧ εἰσιν ἐκεῖνοί τε καὶ ἡμεῖς.
— Ἄλλο. Ὅσον ἐκεῖνοί κατ' ἀλλήλων διεσχιζόντο, τοσο-
οὔτον αὐτὸς ἐπιλονεῖται καὶ τοῖς πόρρω συνάπτει
αὐτούς. Διὰ μέλλων αὐτοῖς προσφωνεῖν τὴν χάριν
καὶ τὴν εἰρήνην τὴν ἀπὸ Θεοῦ, καὶ εἰπὼν, « Κλητοῖς

ἀγίους, » αὐτίκ᾽ συνῆψε. « Σὺν πᾶσι τοῖς ἐπικαλου-
μένοις, » καὶ ἐξῆς. Καὶ ὑμῖν, φησί, καὶ σύμπασιν
εἴη ἡ ἀπὸ Θεοῦ καὶ Πατρὸς χάρις καὶ εἰρήνη. « Αὐ-
τῶν τε καὶ ἡμῶν. » Ἐπειδὴ εἰπὼν, « Σὺν πᾶσι τοῖς
ἐπικαλουμένοις τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου, » ἐπέγαγε μόνον
τὸ, « Ἡμῶν, » ἐπιδιορθούμενος καὶ δεικνύς κοινὸν
αὐτὸν Κύριον καὶ Δεσπότην ἀπάντων ὄντα, προστί-
θῃσιν, « Αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν. » Εἰ δὲ κοινὸς ἀπάν-
των Κύριος, καὶ οὐ μόνον ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν
ἀπανταχοῦ, τί σχιζόμεθα ἀλλήλων, καὶ τὴν κοινὴν ἐξ-
ῶν τέμνεσθε καθυβρίζοντες κυριότητα, ἑτέροις καὶ
ἑτέροις ἑαυτοὺς διανέμετε ; « Καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ
Πατρὸς. » Τί δὲ, φησὶν, ἢ πρὸς τόνδε εἰρηνεύετε, ἢ
ἀπὸ τοῦδε χάριν ἔχετε ; Ἐγὼ, φησί, ταῦτα ἀπὸ Θεοῦ
ὑμῖν εὐχόμεαι γενέσθαι. Αἰνίττεται δὲ, τοὺς διδασκά-
λους αὐτῶν καθυβριζόμενος.

Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου πάντοτε περὶ ὑμῶν, ἐπὶ τῇ
Χάριτι τοῦ Θεοῦ τῇ ἐσθέρῃ ὑμῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ,
ὅτι ἐν παντὶ ἐπλουτίσθητε ἐν αὐτῷ, ἐν παντὶ λόγῳ καὶ
πάσῃ γνῶσει. καθὼς τὸ μαρτύριον τοῦ Χριστοῦ ἐβε-
βαιώθη ἐν ὑμῖν.

[« Εὐχαριστῶ. »] Εὐχαριστοὺς εἶναι ἡμᾶς παιδεύων,
ἐν πάσῃ Ἐπιστολῇ τοῦτο τίθησιν. « Τῷ Θεῷ μου. » Ἐκ
πολλῆς ἀγάπης, τὸ κοινὸν ἴδιον ποιεῖται. « Ἐπὶ τῇ χά-
ριτι τοῦ Θεοῦ. » Μέγα ἐφρόνου ἐπὶ τοῖς ἁρισμασιν.
Αἰνίττεται οὖν. Εἰ οὐκ ἐξ οικειῶν κατορθωμάτων,
ἀλλὰ τῇ τοῦ Χριστοῦ δωρεᾷ τὸ χάρισμα ἐλήφατε, τί
μέγα φρονεῖτε ; « Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Τῇ διὰ Χρι-
στοῦ. Διὰ Χριστοῦ γὰρ ὁ Πατὴρ δέδωκεν. « Ἐν αὐ-
τῷ. » Πάλιν τὸ, ἐν αὐτῷ, τουτέστι, δι' αὐτοῦ. Εἰ δὲ
δι' αὐτοῦ ἐπλουτίσθητε ἐν παντὶ πράγματι, καὶ ὁ
πλοῦτος παρὰ Θεοῦ. πῶς ἀνθρώποις ἑαυτοὺς, φησί,
προσνεύετε ; « Καὶ πάσῃ γνῶσει. » Ἐνὶ γὰρ λόγῳ
χωρὶς γνώσεως, ὡς ἡ φλυαρία. Ἐνὶ καὶ γνῶσις χω-
ρὶς λόγου, ὡς ἡ τῶν ἰδιωτῶν, νοούντων μὲν, ἐξεπιπέ-
δῃ τὸ νοῦθ' ἐν μὴ δυναμένων. Ἄλλ' ὑμεῖς, φησί, κατ,
ἄμφω ἐπλουτίσθητε, καὶ λόγῳ καὶ γνῶσει. « Καθὼς
τὸ μαρτύριον τοῦ Χριστοῦ. » Καθὼς, τουτέστι, δι'
ῶν. Διὰ λόγου γὰρ, φησί, καὶ τῆς θεοδότου γνώσεως,
τὸ μαρτύριον τοῦ Χριστοῦ, τουτέστι, τὸ κήρυγμα,
εἰς ὑμᾶς πιστευθὲν ἐβεβαιώθη ἕπερ ὑμῖν ἐγένετο,
οὐ δι' εὐφροίας οικειᾶς ἢ τῆς ἐξωθεν σοφίας, ἀλλὰ
διὰ ἁρίτου Θεοῦ. — Ἄλλο [ΦΩΤ.] Πόθεν δῆλον ὅτι
ἐπλουτίσθητε λόγῳ καὶ γνῶσει ; ἐκ τοῦ τὸ κήρυγμα
τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως, βεβαιωθῆναι ἐν ὑμῖν. Ἡ
γὰρ τοῦτο βεβαιώσις ἐν ὑμῖν, καὶ λόγου καὶ γνώσεως
γίνεται μαρτύριον ὑμῖν. « Μαρτύριον Χριστοῦ. » Ἡ
τὸ ἐκούσιον καὶ σωτήριον πάθος, καὶ ἀπλῶς ἡ ὑπὲρ
ἡμῶν τοῦ Λόγου κίνωσις καὶ ἐνανθρώπησις ἢ μαρ-
τύριον Χριστοῦ ἢ τῶν σημείων χάρις καὶ δωρεά.
Καὶ γὰρ εἰσὶ ταῦτα μαρτύριον τῆς εἰς Χριστὸν πί-
στεως, καὶ τῆς θεϊότητος αὐτοῦ καὶ μεγαλειότητος.
Ἦσαν γὰρ, ἦσαν οἱ Κορίνθιοι πλουτοῦντες ἐν τοῦτοις.
Ἐπεὶ οὖν, φησί, ταῦτα ὁρᾶται ἐν ὑμῖν ἐν ἀφρονίᾳ
καὶ βεβαιώσει, καλῶς, φησί, προέποιεμεν ὅτι ἐν παντὶ
λόγῳ καὶ πάσῃ γνῶσει ἐπλουτίσθητε. Μέρος γὰρ τῶν
χαρισμάτων, ὅ τε λόγος καὶ ἡ γνῶσις, ὁ μὲν λόγος

dixisset « Vocatis sanctis. » protinus conjungendi
subjunxit : « Cum omnibus qui invocant, » etc.
Et vobis, inquit, et universis sit a Deo Patre
gratia et pax. « Et suo, et nostro. » Quoniam
ubi dixisset, « Cum omnibus qui invocant nomen,
Domini, » adjunxerat tantum « Nostri, » tanquam id
corrigenens et ostendens communem ipsum et
cunctorum esse Dominum et magistrum, addit :
« Et suo, et nostro. » Quod si communis omnium
Dominus est, et non solum noster, sed etiam eo-
rum qui ubi vis locorum degunt, ut quid inter vos
mutuo dissidetis, et communem dominationem,
vos ipsos separando, injuria afficientes, aliis atque
aliis vos attribuitis ? « Et pax a Deo Patre. » Quid
autem, aut erga quem, inquit, pacem habetis, aut
a quo gratiam accipitis ? Ego. ait, hæc et a Deo
vobis contingere cupio. His autem doctores eorum
occulte reprehendit.

I, 4 6. « Gratias ago Deo meo semper pro vobis
« super gratia Dei. quæ data est vobis per Christum
« Jesum, quoniam in omni re ditati estis per ipsum
« in omni sermone et in omni scientia, qui-
« bus testimonium Christi confirmatum est in vobis. »

« Gratias ago. » Instruens nos, ut grati simus,
hoc in omni addit Epistola. « Deo meo. » Et multo
amore vindicat sibi id quod commune est. « Super
gratia Dei. » Donis plurimum intumescebant. Hunc
ergo innuit sensum : Si non vestris bonis operib ; s,
sed Christi munere donum accepistis, quid intumescitis
« Per Christum Jesum » Capitur enim
ἐν Χριστῷ pro διὰ Χριστοῦ. Nam per Christum
dedit Pater. « Per ipsum. » Siquidem rursus ἐν
αὐτῷ capitur pro δι' αὐτοῦ. Quod si per ipsum in
omni re ditati estis, idque divitiis quæ a Deo sunt,
quo pacto vos ipsos hominibus addixistis ? « Et in
omni scientia. » Contingit enim sermonem esse
absque scientia, veluti sunt nugæ. Rursum scien-
tiam esse contingit absque sermone, quemadmo-
dum in idiotis : qui rem quidem intelligunt, verum
quod animo conceperunt, exprimere nequeunt.
Sed vos, inquit, utroque ditati estis : tam sermone
quam scientia. « Quibus testimonium Dei. » Καθὼς
capitur pro δι' ὧν. Siquidem per sermonem, inquit,
et traditam a Deo scientiam, testimonium Christi,
hoc est, prædicatio, fide confirmatum est in vos,
quod vobis non propria datum est industria, aut
externa sapientia, sed Dei gratia. — Aliud. Unde
manifestum est quod sermone ditati sitis ac
scientia ? ex eo quod prædicatio fidei in Christum,
confirmatum est in vobis : hujus namque con-
firmatio in vobis, et sermonis et scientiæ vobis
testimonium est. « Testimonium Christi. » Aut
voluntaria et salutaris passio, utque uno verbo
dicam, facta pro nobis Verbi exinanitio et incar-
natio : aut testimonium Christi gratia est donum-
que signorum. Siquidem hæc sunt testimonium
fidei in Christum ac divinitatis et magnitudinis
ejus. In his enim ditati erant Corinthii. Nam cum
hæc, inquit, in vobis conspiciantur, bene prædixi-

mus quod in omni sermone omnique scientia ditati sitis. Pars enim sunt donorum sermo atque scientia : sermo quidem conferens ad docendum, scientia vero ad intelligendum. Quod autem sequitur : Interpretationi.

420 I, 7, 8. « Sic ut non destituamini in ullo dono, expectantes revelationem Domini nostri « Jesu Christi, qui etiam confirmabit vos usque ad « finem inculpato in die Domini nostri Jesu Christi. »

Quæritur in hoc loco, cum prius dixisset : « Ditati estis in omni sermone et in omni scientia, » rursusque nunc : « Sic ut non destituamini in ullo dono, » quam ob causam in sequentibus dicit ipsos carnales ? « Adhuc enim carnales estis, » ait, quia et hæc et illa multis conveniebant. In tanta enim congregatione, neque omnes poterant esse perfecti, neque rursus omnes imperfecti aut imprudentes. « Expectantes revelationem. » Sic ut non destituamini in uno dono ad expectandum revelationem Christi. Necessaria est enim tolerantia ad expectandum. Porro revelationem vocat secundum adventum, ostendens quod etiam nunc sit, quanquam oculis non videatur carnalibus. « Qui etiam confirmabit vos. » Indicat eos fluctuare. Dicens autem « inculpato, » significat eos culturæ esse obnoxios. « In die Domini. » Ab humana abducens terret eos, facta iudicii mentione.

I, 9. « Fidelis Deus, per quem vocatis estis in consortium Filii ejus Jesu Christi Domini nostri. »

Hoc est verax : quod si verax, complebit omnino quæ promisit. « Per quem vocati estis. » Nemo quippe venit ad Filium, nisi Pater traxerit eum 67. Quem admodum neque ad Patrem quisquam venit, nisi qui revelaverit Filius 68, « Per quem vocati estis, » hoc est, a quo vocati estis, qui vocavit vos. Et intellige quomodo ponat divus Paulus δι' οὗ, id est, per quem, etiam de Patre : et pro quo illud pono : ut cum id ipsum de Filio audiveris non substantiæ mutationem, sed identitatem concipias. « Vocatis estis. » Neque enim a vobis ipsis venistis, sed gratia vocati estis. « In consortium. » Παρῶ ! quid ait ? In consortium vocati estis, inquit, Unigeniti, ut et in regno et in gloria consortes efficiamini. Quod alibi dicit : « Si sufferimus et conregnabimus 69. » In consortium vocati estis Christi, ut quid alios atque alios constituendo vobis ipsis præceptores 421 ac doctores, a divino illo salutarique consortio vos ipsos distrahere ac amputare contenditis ?

CAPUT I.

Quod non oporteat a se invicem dissidere ob amorem gloriæ quæ de humana est sapientia.

I, 10-13. « Obsecro vos, fratres per nomen Domini nostri Jesu Christi, ut idem dicatis omnes, et non « sint inter vos sectæ. Sitis autem compositi eadem mente eademque sententia. Significatum est enim

Α συνταλῶν εἰς τὸ διδάσκειν, ἡ δὲ γνώσις εἰς τὸ συνίεναι. Καὶ τὸ, « Ὥστε μὴ ὑστερεῖσθαι ὑμᾶς, » πρὸς τὴν δευτέραν ἐρμηνείαν μᾶλλον συνῆδει.

Ὥστε ὑμᾶς μὴ ὑστερεῖσθαι ἐν μηδενὶ χαρίσματι, ἀπεκδεχόμενους τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃς καὶ βεβαιώσει ὑμᾶς ἕως τέλους ἀνεγκλήτους ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ζητεῖται ἐνταῦθα τί δὴ ποτὲ ἀνωτέρω μὲν εἰρηκῶς, περὶ αὐτῶν, ὅτι « Ἐπλουτίσθητε ἐν παντὶ λόγῳ καὶ πάσῃ γνώσει, » καὶ νῦν πάλιν, « Ὥστε μὴ ὑστερεῖσθαι ὑμᾶς ἐν μηδενὶ χαρίσματι, » προῖον σαρκικῶς αὐτοὺς λέγει, « Ἐτι γὰρ σαρκικοὶ ἐστε, » φησὶν. Ὅτι πρὸς πολλοὺς μὲν ταῦτα, πρὸς πολλοὺς δὲ ἐκείνα ἤρμυζεν. Οὐδὲ γὰρ ἐν τῷσαύτῃ Ἐκκλησίᾳ εἶχον εἶναι ἡ πάντες τέλειοι, ἡ πάντες ἀτελεῖς καὶ νήπιοι. « Ἀπεκδεχόμενους τὴν ἀποκάλυψιν. » Ὥστε ὑμᾶς μὴ ὑστερηθῆναι ἐν μηδενὶ χαρίσματι, ἐν τῷ ἀπεκδέχεσθαι τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Χριστοῦ. Χρεία γὰρ ὑπομονῆς εἰς τὸ ἐκδέξασθαι. Ἀποκάλυψιν δὲ φησὶ, τὴν δευτέραν παρουσίαν, δεικνύς ὅτι καὶ νῦν ἐστίν, εἰ καὶ μὴ ὁράται σαρκικοῖς ὀφθαλμοῖς. « Ὅς καὶ βεβαιώσει ὑμᾶς. » Δείκνυσι σαλευομένους. « Ἀνεγκλήτους » δὲ εἰπὼν, δηλοῖ ὄντας ὑπὸ ἐγκλήμα. « Ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου. » Ἀπάγων τῶν ἀνθρωπίνων, φοβεῖ αὐτοὺς, τῆς ἡμέρας ὑπομνήσκων τῆς κρίσεως.

Ἠστός ὁ Θεὸς δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν.

Τουτέστιν ἀληθῆς. Εἰ δὲ ἀληθῆς, πληρώσει πάντως ἃ ἐπηγγέλατο. « Δι' οὗ ἐκλήθητε. » Οὐδεὶς γὰρ ἔρχεται πρὸς τὸν Υἱόν, εἰ μὴ ἔλκυσει αὐτὸν ὁ Πατήρ, ὡς περὶ οὐδὲ πρὸς τὸν Πατέρα ἔρχεται τις, εἰ μὴ ᾧ ἂν ἀποκαλύψῃ ὁ Υἱός. « Δι' οὗ ἐκλήθητε. » Ἀντὶ τοῦ, Ἰϋ' οὗ ἐκλήθητε, οἶον, Ὁ καλέσας ὑμᾶς. Καὶ ἐπίστησον πῶς τὸ, δι' οὗ, τίθησιν ὁ θεὸς Παῦλος καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἀντὶ τίνος τίθησιν αὐτὸ, ἵν' ὅταν καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτὸ ἀκούσῃς, μὴ παραλλαγῇ οὐσίας, ἀλλὰ ταυτότητα ἐνοῆς. « Ἐκλήθητε. » Οὐδὲ γὰρ ἀπ' ἐκτῶν ἤκατε, ἀλλὰ χάριτι ἐκλήθητε. « Εἰς κοινωνίαν, » Ἐσθαι ! τί εἶπεν ; Εἰς κοινωνίαν ἐκλήθητε, φησὶ, τοῦ Μονογενοῦς, ἵνα καὶ ἐν τῇ βασιλείᾳ καὶ ἐν τῇ δόξῃ κοινωνοὶ γενώμεθα αὐτοῦ, ὅπερ ἀλλεχοῦ φησιν, « Εἰ ὑπομένομεν, καὶ συμβασιλεύσομεν. » Εἰς κοινωνίαν ἐκλήθητε Χριστοῦ, τί ἄλλους καὶ ἄλλους ἐπισηπνύσας ἑαυτοῖς προστάτας καὶ διδασκάλους, τῆς θουμασίας ἐκείνης καὶ σωτηρίου κοινωνίας ἐκτουτοῦ φιλονεικεῖτε διασχίζειν καὶ ἀποστεινέσθαι ;

ΚΕΦΑΛΑ. Α'.

Ἐπεὶ τοῦ μὴ διχονοεῖν πρὸς ἀλλήλους ἐκ φιλοδοξίας τῆς ἐπὶ σοφίᾳ ἀνθρωπίνῃ.

Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἵνα τὸ αὐτὸ λέγητε πάντες, καὶ μὴ ᾗ ἐν ὑμῖν σχίσματα, ἦτε καὶ κατηρησμένοι ἐν τῷ αὐτῷ νοί, καὶ ἐν τῇ

αὐτῆ γνώμη. Ἐδελώθη γὰρ μοι περὶ ὑμῶν, ἀδελφοί μου, ὑπὸ τῶν Χλοῆς, ὅτι ἐριδας ἐν ὑμῖν εἶσιν. Λέγω δὲ τοῦτο ὅτι· Ἐκαστος ὑμῶν λέγει· Ἐγὼ μὲν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ, ἐγὼ δὲ Χριστοῦ, Μεμέρισται ὁ Χριστός;

Ἐγὼ, φησί, παρακαλῶν, οὐκ εἰρὶ ἰκνὸς πείσαι. Διὰ τοῦ Χριστοῦ οὖν παρακαλῶ, τουτέστιν, αὐτὸς ὁ Χριστὸς ὁ ὑβρισμένος ποιεῖται τὴν παράκλησιν. «Καὶ μὴ ἦ ἐν ὑμῖν σχίσματα.» Τὸ γὰρ εἰς πολλὰ ὑμᾶς, φησί, γενέσθαι, οὐκ ἐποίησε πολλὰ μέρη τέλει, ἀλλὰ τὸ τέλειον μέρος τὴν Ἐκκλησίαν ἔσχησεν. «Κατηρτισμένοι.» Ἀπηρτισμένοι, τέλειοι. «Ἐν τῷ αὐτῷ νοί.» Ἐπειδὴ ἄνω εἶπεν, «Ἴνα τὸ αὐτὸ λέγητε,» ἵνα μὴ νομίσωσιν ἄχρι βημάτων δεῖν εἶναι τὴν ὁμόνοιαν, ἐπάγει, «Ἐν τῷ αὐτῷ νοί,» τουτέστι. Καὶ λόγοις καὶ ἔργοις καὶ γνώμῃ καὶ διανοίᾳ γίνεσθε ὁμόφρονες. «Ἐγγλωθῆ γάρ μοι.» Ἴνα μὴ ἀρνήσωνται, καὶ μάρτυρας παράγει τοὺς Χλόης. «Ἀδελφοί μου.» Κἄν γὰρ δῆλον ἦ τὸ ἀμάχημα, φησὶν, ἀδελφοί μου ἔστε. Τὸ δὲ, «Μοῦ,» διθίσεως ἔστιν. «Ἵπὸ τῶν Χλόης.» Οἰκία τις ἦν οὕτως ἱενομαζομένη, Χλόης ἴσως τινός. Οὐκ εἶπε δὲ ὀνομαστὶ τοὺς δὴλωσαντας, ἵνα μὴ πρὸς αὐτοὺς ἐκπολεμηθῶσιν. «Ὅτι ἐριδες.» Τὰ παρὰ τῶν δηλωσάντων ἀπαγγέλλων, ἐριδας εἶπεν, ἵνα μὴ ἐκθηριώσῃ αὐτοὺς πρὸς τοὺς ἀπὸ τῆς Χλόης. Ὅταν δὲ ἀπὸ οἰκείου προσώπου λέγῃ τὸ γεγονός, σχίσματα αὐτὰ καλεῖ, ὅπερ πολλῶν χειρὸν τῆς ἐριδος. «Λέγω δὲ τοῦτο.» Σαφηνεία; ἔνεκεν τὸ, «Λέγω δὲ τοῦτο,» ὡς εἰ εἶπεν· Λόγου χάριν, «τοιαῦτα ποιεῖτε καὶ λέγετε. Οὐκ ἔλεγον δὲ ἐκεῖνοι οὕτως.» Ἐγὼ μὲν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ· ἀλλὰ λόγου χάριν οὕτως εἶπεν, αἰνιττόμενος οἷς προσεβόησαν πλουσίοις καὶ σοφοῖς ἐν παυτῷ δεικνὸς, ὅτι εἰ τὸ οὕτως λέγειν, Παύλου καὶ Ἀπολλῶ, οὐκ ἀνεύθυνον, πολλῶν μᾶλλον τὸ λέγειν σοφῶν εἶναι ἢ πλουσίων, οὓς διδασκάλους ἑαυτοῖς ἐκάθισαν. «Ἐγὼ δὲ Κηφᾶ.» Προσιμῶν τὸν Πέτρον, ὑστερον τίθειεν αὐτὸν, ἐπειδὴ κατηγορίας αὐτῶν ἔνεκεν ταῦτα λέγει. «Ἐγὼ δὲ Χριστοῦ.» Οὐκ ἐγκαλεῖ ὅτι λέγουσιν, «Ἐγὼ δὲ Χριστοῦ,» ἀλλὰ δίδει μὴ πάντες τοῦτο λέγουσι, μέμφεται. «Μεμέρισται ὁ Χριστός;» Κατετέμετε, φησί, τὸν Χριστὸν, διείλετε αὐτοῦ τὸ σῶμα. Φόβου δὲ γέμει τὸ ῥῆμα. Ἡ οὕτως. Ἐμερίστω τὴν βασιλείαν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν μετὰ ἀνθρώπων ὁ Χριστός; Μὴ συγκληρονόμους ἔχει, φησὶν, ὁ Χριστός, ἵνα μερίσῃ τις μετ' αὐτοῦ τοὺς σωζομένους; Μὴ τινὰς ἔχει κοινωνοὺς καὶ σὺν αὐτῷ τὴν οἰκουμένην πληρώσαντας; Χριστὸς ὁ ὑπὲρ τοῦ κόσμου ἀποθανὼν, ὑμῶν δὲ οὐδεὶς. Μεμέρισται ὁ Χριστός. Τουτέστι κατὰ μερίδα τινὲς μὲν τὸν Χριστὸν ἔλαχον, ἄλλοι δὲ ἄλλους. Οἱ μὲν Κηφᾶν, οἱ δὲ Ἀπολλῶ, ὅς λέγεται πρῶτος ἐπίσκοπος γεγονέναι Κορινθίων.

quique cum eo terrarum orbem impleverunt? Christus is est qui pro mundo mortuus est. vestrum autem nullus. Divisus (ut affirmative legatur), id est, seorsim quidam vestrum sortiuntur Christum, alii vero alios: nempe hi Cephæ, illi vero Apollo, qui primus fuisse dicitur Corinthiorum episcopus.

Μὴ Παῦλος ἑσταυρώθη ὑπὸ ὑμῶν, ἢ εἰς τὸ ὄνομα Παύλου ἑβαπτίσθητε; Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ,

«mibi de vobis, fratres mei, ab his qui sunt Chloæ «quod contentiones sint inter vos. Hoc autem dico «quod unusquisque vestrum dicit: Ego quidem sum «Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cephæ, rursum «ego Christi. Divisus est Christus?»

Ego, inquit, qui obsecro non sufficiens sum ad persuadendum. Per Christum itaque obsecro; hoc est, ipse Christus injuria affectus obsecrationem facit et adhortationem. «Et non sint inter vos sectæ.» Quod enim vos in multa divisi sitis, non effecit multas partes perfectas, sed perfectam partem puta Ecclesiam discidit. «Compositi.» Hoc est, completi, perfecti. «Eadem mente.» Quoniam præmiserat: «Idem dicatis,» ne existimarent in verbis duntaxat oportere esse consensum, subjungit: «Eadem mente», hoc est, et sermonibus et operibus, et sententia, et sensu sitis conformes. «Significatum est enim mihi.» Ne inficias eant, testes quoque eos producit qui Chloæ erant. «Fratres mei.» Nam etsi manifestum sit, inquit, peccatum, fratres mei estis Quod autem ait «Mei,» affectus est. «Ab his qui sunt Chloæ.» Familia quædam erat ita appellata, cujusdam fortassis Chloæ. Non autem nominatim eos dixit qui significaverant, ne adversus illos odia gererent. «Quod contentiones.» Cum ea denuntiat quæ ab iis accepit qui significaverant, contentiones dicit, ne efferaret eos adversus familiam Chloæ: **422** Cum autem illa dicit in propria persona, vocat illa schismata, hoc est, dissidia vel sectas, quod multo pejus est quam contentiones. «Hoc autem dico.» Explanationis causa addidit: «Hoc autem dico» ac si dixisset: Verbi gratia, hujusmodi sunt quæ facitis ac dicitis. «Quod unusquisque vestrum dicit.» At non ita dicebant illi: «Ego sum Pauli, ego autem Apollo,» sed verbi causa ita dixit; divites ac sapientes occulte subindicans ad quos confluebant; ex hoc ostendens quod si ita dicendo se Pauli esse vel Apollo, culpa non caruissent: multo magis dicentes se sapientum esse aut divitum, quos sibi ipsi præceptores constituerant. «Ego vero Cephæ.» Præferens Petrum, postremo ipsum loco posuit: quandoquidem hæc accusationis illorum gratia dicit. «Rursum ego Christi.» Non carpit quod dicerent: «Ego Christi sum; sed quod non omnes hoc dicerent, indignatur. «Divisus est Christus?» Rescinditis, inquit, Christum, dividitis corpus ejus. Est autem hoc verbum plenum terroris. *Aut hoc modo* (ut memoretur active significet): Num divisit inter homines Christus regnum et Ecclesiam? Num quosdam habet Christus, qui hæreditatem cum eo dividant, ut cum eo partiatur quispiam eos qui salvi fiunt? Num quosdam etiam habet consortes,

I, 13-17. «Num Paulus pro vobis crucifixus est? «aut in nomine Pauli baptisati fuistis? Gratias ago

« Deo quod neminem vestrum baptizaverim nisi Crispum et Gaium, ne quis dicat quod in nomine meo baptizaverim. Baptizavi autem et Stephanæ familiam : præterea haud scio num quem alium baptizaverim. Non enim misit me Christus, ut baptizarem, sed ut Evangelium prædicarem : non in sapientia sermonis, ne evacuetur crux Christi. »

Consequenter tollit quod absurdum est, omnemque rem in seipsum traducit : ne ex invidentia videatur mentionem facere nominum aliorum. Nec dixit : **423** Num Paulus vos fecit aut creavit, sed quod multo amplius illius benignitatem manifestabat, crucem in medium adduxit, ac baptismum quo purificantur peccata. Nam per hæc Dei regnum nacti sumus.

Ab exordio autem Epistolæ in finem usque continuo ferme ordine meminit nominis Christi, ut frequentia salutaris hujus appellationis fastum ac putredinem arrogantis exhausti expurgaret. « Gratias ago Deo. » Baptizavi quidem, sed in Christi nomine, inquit. Cur gratias agis, Paule, quod neminem eorum baptizaveris præter illos quos enumerasti? an baptismus inter illa ponendus est, quorum parva est habenda ratio? nequaquam, inquit, sed de hoc duplici nomine gratias ago. Uno quidem quod non baptizando non dederim quibusdam ansam dicendi, quod multos ob id baptizarem, quo cætum discipulorum mihi ipsi constituens, præceptoris ac ducis nomen mihi conquirerem. Altero autem quod neque ad eam rem apostolorum a Christo acceperim. Simul ostendens quod si ego, inquit, qui a Christo missus sum ut prædicarem et annuntiarem ipsius Evangelium, parce ac raro baptizavi, cum tamen cognatum sit ac consecutivum baptismum prædicationis : vos qui penitus missi non estis, quomodo vos ipsos præceptores exhibere audetis? quomodo vero etiam baptizatis; aut aliorum quidpiam omnino facitis, quorum donum aut apostolatium non accepistis?

« Quod neminem vestrum baptizaverim. » Quidam ob eos intumescabant quos baptizaverant. Itaque ait : Quid intumescitis, cum ego gratias ago quod non baptizaverim? Hoc autem dicit illorum expurgans arrogantiam, non baptismum vilipendens. Absit? « Ne quis dicat. » Quamobrem gratias agis quod neminem baptizaveris? « Ne quis dicat, inquit, quod meo nomine baptizaverim. » Nam si, cum abjecti illi et obscuri baptizarent, tantum exortum est dissidium, ut illorum nomine cognominarentur, quid, obsecro, factum fuisset, si Paulus universos baptizasset? « Præterea haud scio. » Ex hoc ostendit quod hoc illi magno studio non erat, ut baptizaret, cum ne meminisset quidem. Hoc autem dicit objurgans fastum illorum qui ex eo intumescabant quod baptizarent. « Non enim misit me Christus ut baptizarem. » Quare igitur baptizabat si ad hoc missus non erat? **424** Quia ad prædicandum quidem Evangelium missus erat, non tamen baptizare

δτι οὐδένα ὑμῶν ἐβάπτισα, εἰ μὴ Κρίσπον καὶ Γάϊον, ἵνα μὴ τις εἴπῃ ὅτι εἰς τὸ ἱμὸν ὄνομα ἐβάπτισα. Ἐβάπτισα δὲ καὶ τὸν Στεφανά οἶκον. Λοιπὸν οὐκ οἶδα εἰ τινα ἄλλον ἐβάπτισα. Οὐ γὰρ ἀπίσταιλέ με Χριστὸς βαπτίζεῖν, ἀλλ' εὐαγγελίζεσθαι, οὐκ ἐν σοφίᾳ λόγου ἵνα μὴ κενωθῇ ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ.

Λοιπὸν ἀναίρει τὸ ἴσοπον, καὶ τὸ πᾶν ἐφ' ἑαυτὸν φέρει, ἵνα μὴ δόξῃ κατὰ φθόνον ἀλλοτριῶν ὀνομάτων μέμνησθαι. Οὐκ εἶπε, Μὴ Παῦλος ἐποίησεν καὶ ἐπλασεν ὑμᾶς; ἀλλ', ὁ πολλῶν πλέον τῆν αὐτοῦ φιλικωθῶπιαν ἐδήλου, τὸν σταυρὸν εἰς μέσον παρῆξεν, καὶ τὸ τῶν ἀμαρτιῶν καθάρσιον βάπτισμα, δι' ὧν ὑψάμεν τῆν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.

Ἐκ προοιμίων δὲ τῆς Ἐπιστολῆς ἄχρι τοῦ τέλους, κατὰ στίχον σχεδὸν τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ μέμνηται, ἵνα τῇ πυκνότητι τῆς σωτηριώδους προσηγορίας ταύτης, τὴν ὑπεροψίαν καὶ τὴν τῆς ὑπονοίας σηπεδύνα ἱπαντῶν ἐκκαθά. « Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ. » Ἐβάπτισα μὲν, ἀλλ' εἰς τὸ τοῦ Χριστοῦ ὄνομα, φησί. Τί εὐχαριστεῖς, Παῦλε, ὅτι οὐδένα αὐτῶν ἐβάπτισα, πλην ὧν εἶπα; μὴ τὸ βάπτισμα ἐν βραχί τιθέμενος λόγῳ; Μὴ γένοιτο, φησὶν, ἀλλὰ διὰ δύο ταύτας αἰτίας εὐχαριστῶ, μίαν μὲν, ὅτι μὴ βαπτίζων, φησὶν, οὐδὲ ἔδωκά τισιν ἀφορμὴν λέγειν, ὅτι διὰ τοῦτο ἐβάπτισα πολλοὺς, ἵνα χορὸν ἑμαυτῶ μαθητῶν συστήσάμενος, ὄνομα ἑμαυτῶ περιποιήσωμαι διδασκάλου καὶ καθηγητοῦ. Δι' ἑτέραν δὲ, ὅτι οὐδ' εἶχον ἐπὶ τοῦτο παρὰ Χριστοῦ ἀποστολήν, ἅμα δεικνύς ὅτι εἰ ἐγὼ ὁ ἀποσταλείς παρὰ Χριστοῦ κηρύσσειν καὶ καταγγέλλειν τὸ αὐτοῦ εὐαγγέλιον, μετὰ φειδοῦς καὶ σπανίως ἐβάπτισα (καίτοι συγγενὲς ἐστὶ καὶ συνέχεται τὸ βάπτισμα τοῦ κηρύγματος.) ὑμεῖς οἱ μὴ δ' ὄλωσ ἀποσταλέντες, πῶς τολμᾶτε διδασκάλους ἑαυτοὺς ἀποφαίνειν; πῶς δὲ καὶ βαπτίζετε, ἢ ὄλωσ τί ποιεῖτε, ὧν οὐκ ἐλάθετε χάρισμα ἢ ἀποστολήν;

Ὅτι οὐδένα ὑμῶν ἐβάπτισα. » Μεγα τινὲς ἐφρόνου, ἀθ' ὧν ἐβάπτισον, καὶ φησι, Τί μέγα φρονοῦσιν; ἐγὼ εὐχαριστῶ μὴ βαπτίσας. Τοῦτο δὲ λέγει, τὴν ἐκείνων ἀπόνειαν καθαιρῶν, οὐ τὸ βάπτισμα εὐτελέζων, μὴ γένοιτο! « Ἴνα μὴ τις εἴπῃ. » Διὰ δὲ εὐχαριστεῖς μὴ βαπτίσας; « Ἴνα μὴ τις εἴπῃ, φησὶν, ὅτι εἰς τὸ ἱμὸν ὄνομα ἐβάπτισα. » Εἰ γὰρ τῶν εὐτελῶν ἐκείνων βαπτισάντων, τσαυτὴ γέγονε διχόνοια, ὡς τῷ ἐκείνων ὀνόματι ἐπικαλεῖσθαι, τί ἂν γέγονεν εἰ Παῦλος ἦν βεβαπτισκῶς ἅπαντας; « Λοιπὸν οὐκ οἶδα. » Ἐκ τοῦτου δεικνύσιν ὅτι οὐδὲ περισπούδαστον ἦν αὐτῷ τὸ βαπτίζεῖν, ὅθεν οὐδὲ μέμνηται. Τοῦτο δὲ λέγει καταστέλλων τὸ φρόνημα τῶν ἐπὶ τῷ βαπτίζεῖν μέγα φρονοῦτων. « Οὐ γὰρ ἀπίσταιλέ με Χριστὸς βαπτίζεῖν. » Τίνοσ οὖν ἔνεκεν ἐβάπτισεν εἰ μὴ ἐπὶ τούτῳ ἀπέσταλτο; Καὶ φαμεν ὅτι ἐπὶ τῷ εὐαγγελίζεσθαι μὲν ἀπεστάλη, τὸ δὲ βαπτίζεῖν οὐκ ἐκωλύθη. Ἐκ φιλοτιμίας δὲ καὶ τοῦτο κάκεινο ἐποίησεν. « Ἀλλ' εὐαγγελίζεσθαι. » Τοῦτο γὰρ ἦν ἐπίπονον, καὶ σιδηρᾶς δεόμενον ψυχῆς. Ὁ μὲν γὰρ ἤδη πεπιστευκότας βαπτίζει, ὁ δὲ ἀπί-

στοις εὐηγγελίζετο, παρ' οἷς καὶ ἐκινδύνευεν. « Οὐκ ἔν σοφίᾳ λόγου. » Οὐκ οἶπεν, Οὐκ ἔν σοφίᾳ γνώσεως, ἀλλ' « Οὐκ ἔν σοφίᾳ λόγου. » Καλῶς· Καὶ γὰρ ἔν σοφίᾳ γνώσεως εὐηγγελίζετο. Διὸ καὶ ἀλλαχοῦ, « Ἰδιώτης τῆς λόγῳ, ἀλλ' οὐ τῆ γνώσει. » Τί γὰρ ἔστι σοφώτερον ἢ εἰς γνῶσιν ἄμεινον καὶ λαμπρότερον, τοῦ μαθεῖν καὶ διδάξαι διὰ σταυροῦ καὶ θανάτῳ κατήργηται θάνατος; καὶ τὸ ἡμέτερον τῶν ἀνθρώπων γένος, μακρῶς καὶ χαλεπωτάτης τῆς τοῦ Διαβόλου τυραννίδος ἠλευθέρωται; « Ἴνα μὴ κενωθῆ ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ. » Ἴνα μὴ βλάβῃ καὶ ἐλάττωσιν ὑπομείνη ὁ σταυρὸς. Εἰ γὰρ ἔν σοφίᾳ λόγου ἐκήρυξαν οἱ ἀπόστολοι, εἴχον τινες νομίζειν, διὰ τὴν τῶν λόγων πειθῶν, πεπειθῆται τοὺς ἀνθρώπους, οὐ διὰ τὴν δύναμιν τοῦ κηρυσσομένου Χριστοῦ, ὃ ἢ βλάβῃ τοῦ κηρύγματος καὶ τοῦ σταυροῦ. Νῦν δὲ τῷ ἀγραμμάτοις καὶ ἰδιώταις ἀνθρώποις τὸν κόσμον πεπιστευκέναι, τὴν τοῦ Χριστοῦ δύναμιν ἀνακηρύττει. Κενούται γὰρ καὶ κατευτελιζέται ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ ἢ τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν ἐκούσιον πάθος αὐτοῦ, τοῖς λόγῳ σοφίας καὶ πιθανότητι πειρωμένοις αὐτοῦ τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν θεϊότητα παραστῆσαι. Πῶς γὰρ ἔστι τὸ ὑπὲρ λόγον καὶ φύσιν, λόγοις καὶ τέχνῃ τινὶ παραστῆσαι; Τίς δὲ καὶ χρεία λόγων καὶ πειθοῦς, τῶν σημείων καὶ θαυμάτων μεῖζον καὶ φωνῆς ἀπίστης κεκραγόντων, καὶ πάντα τὸν βουλομενον ἐπὶ τὴν εὐσέθειαν καὶ τὸ κήρυγμα χειραγωγούντων;

nituntur demonstrare. Nam qui fieri potest, ut quod quadam demonstraretur? Imo quæ etiam necessitas est miracula fortius omni voci clament omnemque volentem ad pietatem et prædicationem deducant?

Ὁ λόγος γὰρ ὁ τοῦ σταυροῦ, τοῖς μὲν ἀπολυμένοις, μωρία ἔστι. Τοῖς δὲ σωζομένοις ἡμῖν, δύναμις Θεοῦ ἔστι. Γέγραπται γάρ· Ἀπολῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσω. Ποῦ σοφός; Ποῦ γραμματεὺς; Ποῦ συζητητῆς τοῦ αἰῶνος τούτου; Οὐχὶ ἐμώρανεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου τούτου;

Εἰκὸς εἶναι παρ' αὐτοῖς ἀπίστους, οἳ διεύρουσαν τὸν σταυρόν. Φησὶν οὖν· Μηδὲν ξενισθῆτε. Τοῖς γὰρ ἀπολυμένοις, τὰ εἰς σωτηρίαν δοθέντα παρὰ Θεοῦ, μωρία εἶναι δοκεῖ.

[ΦΩΤ.] Δείκνυσσι λοιπὸν, ὅτι οὐδὲ ἐν τῷ λόγῳ σοφίας προσαγαγέσθαι τινὰς τῷ κηρύγματι. Ὁ γὰρ περὶ τοῦ σταυροῦ λόγος, οὐ μόνον οὐ προσάγει, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀπολυμένοις μωρία δοκεῖ. Εἰ δὲ τοῦτο, τί ἂν τις ἔχοι λέγειν περὶ τοῦ κηρύγματος, μὴ πάντα τῆς χάριτος αὐτῷ χορηγούσης; « Τοῖς δὲ σωζομένοις ἡμῖν, δύναμις Θεοῦ ἔστι. » Οἱ γὰρ μὴ ἐξεστηκότες, ἀλλ' οἷς ἔστι σωτηρίας ἐλπίς, ἐκ τούτου μάλιστα γινώσκουσαν τὴν δύναμιν καὶ τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ. Δύναμιν μὲν, ὅτι θανάτῳ θάνατον ἔλυσε· σοφίαν δὲ, ὅτι τούτῳ τῷ τρόπῳ ἀπελωλότας διέσωσε. « Ποῦ σοφός; » Λαθῶν παρρησίαν ἀπὸ τῆς Γραφῆς, λοιπὸν καθάπτειται αὐτῶν· « Ποῦ σοφός; » περὶ Ἑλλήνων λέγων· « Ποῦ γραμματεὺς; » περὶ Ἰουδαίων. « Ποῦ συζητητῆς; » Τουτέστιν, οἱ λογισμοῖς καὶ ἐρευνῆσαι τὰ πάντα ἐπιτρέψαντες. Οὗτοι γὰρ πάντες, ὡσανεὶ ἔλεγον, ἐξαρκάσαι τινὰ τῆς πλάνης οὐκ ἴσχυσαν. Οὐχὶ ἐμώρανεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου

PATROL. GR. CXVIII.

prohibebatur, sed id quoque ex liberalitate præstabat. « Sed ut Evangelium prædicarem. » Nam hoc magni erat laboris, quodque ferreum requiret animum. Siquidem ille jam credentes baptizat, hic vero incredulis Evangelium prædicabat, apud quos etiam periculis exponebatur. « Non in sapientia verbi. » Non dixit, Non in sapientia scientiæ, sed: « Non in sapientia verbi. » Pulchre Nam in sapientia scientiæ Evangelium prædicabat. Ideo quoque alibi dicit: « Etsi imperitus sermone, non tamen scientia. » Quid enim sapientius est, aut ad scientiam melius ac vehementius quam scire ac docere quod cruce ac morte devicta sit mors, et nostrum genus, nempe hominum longa maximeque miserabili diaboli tyrannide sit liberatum? « Ne evacuetur crux Christi. » Ne nocumentum et abjectionem crux sustineat. Etenim si in sapientia sermonis prædicassent apostoli, potuissent nonnulli existimare quod propter sermonum apparentiam persuasi fuissent homines, non propter virtutem Christi qui prædicabatur, quod nocumentum fuisset prædicationis et crucis. Nunc autem mundum illitteratis ac imperitis credidisse hominibus, Christi virtutem declarat. Evacuatur enim et abjecta redditur crux Christi, sive voluntaria ejus passio pro nobis, ab his qui magnitudinem ac divinitatem ejus, sapientia ac persuasibilitate supra sermonem ac naturam est, sermone et arte sermonum virtutisque flexanimæ, cum signa ac

I, 18-20. « Sermo enim crucis, his quidem qui pe-
reunt stultitia est: nobis autem qui salutem consequimur, potentia Dei est. Siquidem scriptum est: « Perdam sapientiam sapientium et intelligentiam intelligentium rejiciam. Ubi sapiens? Ubi scriba? « Ubi disputator hujus sæculi? Annon infatuavit « Deus sapientiam mundi hujus? »

Verisimile est incredulos fuisse apud ipsos qui cruci detraherent. Ait ergo: Nihil mirum aut novum vobis videatur, siquidem his qui pereunt, ea quæ ad salutem a Deo data sunt, stultitia esse videntur.

425 Ostendit consequenter quod fieri non posset, ut sermone sapientiæ adducerentur quidam ad prædicationem: siquidem sermo de cruce non tantum non adducit, sed etiam stultitia videtur his qui pereunt. Quod si hoc ita est, quidnam dicere posset quispiam de prædicatione, cum gratia ipsi non omnia suppeditet? « Nobis autem qui salutem consequimur, potentia Dei est. » Nam qui non resiliamus, sed spem habemus salutis, ex hoc potissimum Dei potentiam et sapientiam cognoscimus: potentiam quidem, quod morte solverit mortem; sapientiam vero, quod jam perditos, hoc modo salvos fecerit. « Ubi sapiens? » Sumpta loquendi libertate a Scriptura, eos postmodum objurgat, dicens: Ubi « sapiens? » de Græcis: « Ubi scriba? de Judæis: « Ubi disputator? » Hoc est, qui ratiocinationibus ac scrutationibus omnia committunt. Ac si diceret. Hi enim omnes nullum ab errore potuerunt eri-

21

pere. « Annon infatuavit Deus sapientiam mundi hujus? » Omnes enim qui sapientes esse videbantur infatuati sunt. adeo ut illi invenire non possent quæ a piscatoribus et illitteratis hominibus prædicata sunt et confirmata. Quomodo autem confirmavit? Hoc est, stultam esse coarguit, eo quod veritatem invenire non possent.—*Aliud.* Sapientiam mundi vocat eloquentiam; etenim hujus largitor Deus est. Nam et ipse linguas divisit, et proprios cuique characteres distribuit. Itaque Græcæ quoque linguæ ipse dedit splendorem. At illi hoc usi non sunt ad id quod oportuit, efficientes ipsam seductionis illecebras, idque agentes ut sermonis persuasibilitas causa fieret introducendi erroris per fabulosas ratiocinationes. Redarguit igitur non eloquentiam, sed eam quæ in ipsa est fullendi promptitudinem,

1, 21-23. « Quandoquidem enim in sapientia Dei « non cognovit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere « credentes. Quoniam et Judæi signa postulant, et « Græci sapientiam querunt. Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Judæi quidem offendiculum, Græcis vero stultitiam. »

426 « In sapientia. » Quæ videlicet in creaturis relucebat nempe in cælo et in terra. Quandoquidem, inquit, non cognovit mundus Deum per talem ipsius sapientiam quæ in creaturis conspicietur, placuit Deo per crucem salvos facere eos qui crederent, quæ stultitia esse videtur incredulis, et his qui pereunt. Sapientiam autem appellat humanam quoque intelligentiam et eloquentiam, sive ipsam doctrinæ suavitatem: ut ostendat Deum mentis esse creatorem et prudentiæ ac eloquentiæ largitorem: quanquam nonnulli his ad ea quæ non oportet usi sint. Stultitiam vero prædicationis dicit simplicitatem dictionum. Divini siquidem discipuli idiotæ erant, quod ad sermonem attinet, sed divites scientia. « Et Judæi signa postulant. » Si Judæo, inquit, dixerimus: Crede, proliquis signa ac prodigia fieri postulat ad prædicationis confirmationem. Nos autem Christum prædicamus crucifixum, quod non modo non est signorum demonstratio, quin potius imbecillitatis est, quantum ad id quod apparet. Attamen cum hoc infirmum videatur, et his quæ requirunt contrarium, adducuntur nihilominus ad fidem, quod magnam Dei ostendat potentiam. Rursum Græci sapientiam a nobis requirunt, sed illis quoque nos crucem prædicamus, quod ad id quod in prospectu est stultitiæ esse videtur, Deum videlicet prædicare crucifixum: at hoc quoque modo persuadentur et obtemperant. Annon hæc maximæ sunt admirationis ac miraculi, eos per hæc persuaderi quæ contraria sunt iis quæ requirunt? Aut hoc quoque modo intelligi potest: Quoniam, inquit, Judæi signa postulant et Græci sapientiam, inveniunt utrique in Christo ea quæ requirunt. Quomodo? Si quidem incredulis Judæis offendiculum est, Græcisque in fidelibus fatuitas apparet. At hi qui ex ipsis vocati sunt et electi, inveniunt eum Patris

τούτου; » Πάντες γὰρ οἱ δοκοῦντες εἶναι σοφοὶ ἐμωράθησαν, τῷ μὴ δυναθῆναι αὐτοὺς εὐρεῖν ἄπερ ἐκ τῶν ἀλείων καὶ ἀγραμμάτων κεκρύβηται καὶ πεπίστευται. Πῶς δὲ ἐμώραν; τουτέστι, μωρὰν οὖσαν ἤλεγξε, τῷ μὴ ἰσχύσαι εὐρεῖν τὸ ἀληθές. — Ἄλλο. [ΘΕΟΔΩΡ.] Σοφίαν τοῦ κόσμου, τὴν εὐγλωττίαν καλεῖ. καὶ γὰρ ταύτης χορηγὸς ὁ Θεὸς. Αὐτὸς γὰρ καὶ τὰς γλώσσας διείλε, καὶ ἐκάστην χαρακτηρῶς ἰδίου ἀπένευμε. Καὶ τῇ Ἑλλάδι τοῖνον φωνῆ, αὐτὸς ἔδωκε τὴν λαμπρότητα. Οἱ δὲ γε οὐκ εἰς δέον ταύτην χρυσάμενοι, δέλεαρ αὐτὴν τῆς ἀπάτης ἀπέργισαν, καὶ πιθανὴν τὴν μυθολογίαν τῆς πλάνης εἰργάσαντο. Κατηγορεῖ τοῖνον, οὐ τῆς εὐγλωττίας, ἀλλὰ τῆς ἐν αὐτῇ κρυπτομένης ψευδολογίας.

Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ σοφίᾳ οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας τὸν Θεόν, εὐδόκησεν ὁ Θεὸς διὰ τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος, σῶσαι τοὺς πιστεύοντας. Ἐπειδὴ καὶ Ἰουδαῖοι σημεῖον αἰτούσι, καὶ Ἕλληνας σοφίαν ζητοῦσιν, ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Χριστὸν ἐσταυρωμένον, Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον, Ἕλλησι δὲ μωρίαν.

« Ἐν τῇ σοφίᾳ. » Τῇ διὰ τῶν κτισμάτων φαινόμενη οἶον οὐρανῷ καὶ γῆς. Ἐπειδὴ, φησὶν οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος τὸν Θεόν διὰ τῆς τοιαύτης αὐτοῦ σοφίας τῆς ἐνθεωρουμένης τοῖς κτίσμασιν, εὐδόκησεν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ σταυροῦ σῶσαι τοὺς πιστεύοντας, ὅτις μωρία τοῖς ἀπίστοις καὶ ἀπολλυμένοις εἶναι δοκεῖ. Σοφίαν δὲ, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ὀνομάζει συνέσιν, καὶ τὴν εὐγλωττίαν, ἥτοι αὐτὸ τὸ τῆς λέξεως ἀνθηρόν, ἵνα διδάξῃ, ὅτι νοῦ ποιητῆς ὁ Θεὸς, καὶ φρονήσεως χορηγὸς καὶ εὐγλωττίας, εἰ καὶ τινες αὐτοῖς ἐφ' ἃ μὴ δεῖ ἐχρήσαντο. Μωρίαν δὲ τοῦ κηρύγματος, τὴν τῶν λέξεων ἀπλότητα φησὶν. Ἰδιῶται μὲν γὰρ ἐφ' λόγῳ ἦσαν οἱ θεσπέσιοι μαθηταί, πλουσιοὶ δὲ τῇ γνώσει. « Καὶ Ἰουδαῖοι σημεῖον αἰτοῦσιν. » Ἐάν, φησὶν, εἰπωμεν Ἰουδαίῳ, Πίστευσον, εὐθὺς σημεῖα καὶ τέρατα ἐπιζητεῖ γενέσθαι, πρὸς σύστασιν τοῦ κηρύγματος. Ἡμεῖς δὲ Χριστὸν κηρύσσομεν ἐσταυρωμένον. Ὅπερ οὐ μόνον οὐκ ἔστι σημεῖον ἐπίδειξις, ἀλλὰ καὶ ἀσθενείας, ὅσον κατὰ τὸ φαινόμενον. Καὶ ὅμως τούτῳ τῷ δοκοῦντι ἀσθενεῖ καὶ ἐναντίῳ ὡς πρὸς ἃ ἀπαιτοῦσιν ἐνάγονται πρὸς τὴν πίστιν, ὅπερ μεγάλῃ δεικνύσι τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν. Πάλιν Ἕλληνας σοφίαν ζητοῦσι παρ' ἡμῶν, ἀλλὰ κἀκεῖνοις ἡμεῖς τὸν σταυρὸν κηρύσσομεν, ὅπερ, κατὰ τὸ φαινόμενον, μωρίας εἶναι δοκεῖ, Θεὸν κηρύσσειν ἐσταυρωμένον, ἀλλὰ καὶ οὕτως πείθονται. Ἄρα οὐ ταῦτα μεγίστου θαύματος τὸ ἐκ τῶν ἐναντίων ὡς πρὸς αὐτοὶ ἐπιζητοῦσι πείθεσθαι αὐτούς; ἢ καὶ οὕτως νοητέον Ἐπειδὴ, Θησι, καὶ Ἰουδαῖοι σημεῖα ἐπιζητοῦσι καὶ Ἕλληνας σοφίαν, εὐρίσκουσιν ἀμφοτέρω ἃ ζητοῦσιν εἰς τὸν Χριστόν. Πῶς; Τοῖς μὲν γὰρ ἀπίστοις Ἰουδαίοις σκάνδαλόν ἐστι, καὶ τοῖς ἀπίστοις Ἕλλησι μωρία δοκεῖ. Οἱ δὲ γε, φησὶ, κλητοὶ καὶ ἐπίλεκτοι ἐξ αὐτῶν, εὐρίσκουσιν αὐτὸν ὄντα δύναμιν καὶ σοφίαν τοῦ Πατρὸς. Τί γὰρ λέγεις, ὦ Ἰουδαῖε; Σημεῖα ἐπιζητεῖς; Ἰδοὺ ὁ Χριστὸς, Θεοῦ δύναμις ἐστὶν ἡ τῶν σημεῖων ποιητικὴ. Καὶ σὺ τί λέγεις, ὦ Ἕλλην; σο-

οίαν ζητεῖς; Ἐχεις τὸν Χριστὸν, σοφίαν ὄντα τοῦ Πατρὸς. Ἐπεὶ οὖν σημεῖα καὶ σοφίαν ἐπιζητούμεθα, κηρύσσομεν τὸν Χριστὸν ἀμφοτέρω ὄντα τοῖς κλητοῖς. Οἵτινες καὶ εὐρίσκοντες ἄζητοῦσι, πιστεύουσιν οἱ δὲ γε ἄπιστοι, σκανδάλου καὶ μωρίας ἄξια τὰ ἀξιοθαύμαστα νομίζουσι. Καὶ τί θαυμαστόν; καὶ γὰρ ὁ αἰσθητὸς ἥλιος σκοτεινὸς τοῖς ἀμβλυώττουσι τὰς ὄψεις ὁρᾷται. « Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον. » Σκάνδαλον εἶναι δοκοῦν κατὰ τὴν πρώτην ὄψιν. Τίς γὰρ τῶν ἀπίστων οὐκ ἂν σκανδαλισθεῖη καὶ ἀπιστήσῃ; « Ἐλλήσι δὲ μωρίαν. » Οἷον εἶναι δοκοῦσι, Θεὸν ἐσταυρωμένον κηρύσσεισθαι. **culum. »** Qui primo aspectu videtur offencilum. Quis enim incredulorum non offenderetur? aut quis infidelitatem relinqueret? « Græcis vero stultitiam. » Quemadmodum esse videtur prædicare cum esse Deum, qui crucifixus est.

Αὐτοῖς δὲ τοῖς κλητοῖς Ἰουδαίοις τε καὶ Ἑλλησι, Χριστὸν Θεοῦ δύναμιν καὶ Θεοῦ σοφίαν. Ὅτι τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ, σφωτέρον τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ, καὶ τὸ ἀσθενὲς τοῦ Θεοῦ, ἰσχυρότερον τῶν ἀνθρώπων ἐστίν.

Εἶναι μὲν δοκεῖ, φησὶ, σκάνδαλον καὶ μωρία. πλὴν αὐτοῖς τούτοις, φησὶ, δοκεῖ ὁ Χριστὸς καὶ τὰ αὐτοῦ πάθη, εἶναι δύναμιν Θεοῦ καὶ σοφία. Ἄρα οὐ θαυμαστόν; « Αὐτοῖς δὲ τοῖς κλητοῖς. » Κλητούς φησιν, οὐς ὁ Θεὸς ἐκάλεσε διὰ τὸ ἄξιους εἶναι. « Ὅτι τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ. » Ὁ στυγρὸς μὲν δοκεῖ μωρὸν, πλὴν σφωτέρον τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ. Πῶς; οἱ μὲν γὰρ σοφοὶ καὶ φιλόσοφοι περὶ ψυχρὰ καὶ ἀνόνητα ἠσυχολόγησαν, ὁ δὲ σταυρὸς τὸν κόσμον ἔσωσεν. Ἡ καὶ οὕτως. Βούλει μαθεῖν ὅτι τὸ μωρὸν τοῦ Θεοῦ σφωτέρον τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ, καὶ τὸ ἀσθενὲς ἰσχυρότερον; Ἄπ' αὐτῆς καὶ μόνης τῆς κλήσεως, βῆθ' ἐστὶ τοῦτο κατανοῆσαι. Βλέπε γὰρ μοι. Οὐχὶ πολλοὶ σοφοὶ ἦσαν τὴν ἐν κόσμῳ σοφίαν; Οὐχὶ πολλοὶ δυνατοὶ ταύτην τὴν δύναμιν; Οὐχὶ πολλοὶ εὐγενεῖς τὴν ἐπίκαιρον εὐγένειαν; Τί οὖν; Μὴ τούτους ἐποίησατο ὁ Χριστὸς ἑαυτοῦ μαθητὰς, καὶ δι' αὐτῶν ἐκλήθητε ὑμεῖς; Οὐδαμῶς. Ἀλλὰ τουναντίον. Ἀλλὰ τὰ μωρὰ κατὰ κόσμον, καὶ τὰ ἀσθενῆ καὶ τὰ ἀγενῆ, καὶ τὰ ἐξουθενήμενα ἐξελέξατο, ἀνθρώπους ἀλιεῖς, πένητας, ἀγραμμάτους. Καὶ δι' αὐτῶν ἐποίησατο τὴν κλήσιν ὑμῶν πάντων, καὶ σοφῶν καὶ ἰδιωτῶν, καὶ πενήτων καὶ πλουσίων, καὶ ἀσθενῶν καὶ ἰσχυρῶν, καὶ κατήσχυνε τοὺς εὐγενεῖς καὶ ἰσχυροὺς καὶ σοφοὺς. Ὅτι ὅπερ αὐτοὶ οὐκ ἂν οὐδὲ ἐπιχειρήσαι ἐτόλμησαν, κόσμον ὅλον μεταστῆσαι, τοῦτο τὰ ἀσθενῆ καὶ τὰ μωρὰ περιφανῶς κατεπράξαντο. Ἄρ' οὐ κατησχύνθησαν οἱ δοκοῦντες εἶναι σοφοὶ καὶ δυνατοὶ; Ἄρ' οὐχὶ ἐναργῶς ἀποδίδεικται, ὅτι τὸ μωρὸν καὶ ἀσθενὲς τοῦ Θεοῦ, σφωτέρον καὶ ἰσχυρότερον τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ; Καὶ γὰρ μωρίων ἐπιχειροῦντων σβέσσει τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, οὐ μόνον οὐκ ἐσβέσσει, ἀλλὰ καὶ πλεον ἀνθεῖ, διὰ τοῦ ἀσθενοῦς εἶναι δοκοῦντος σταυροῦ, τοὺς ἰσχυροὺς τροπωσαμένου. — Ἄλλο. Οὐ μόνον ὅτι πᾶσα ἀνθρωπίνη διάνοια πλάνη τις, κρινομένη πρὸς τὸ σταθερὸν καὶ μόνιμον τῶν θείων καὶ τελειοτάτων νοήσεων, ἀλλ' ὅτι καὶ σύνθηές ἐστι τοῖς θεολόγοις ἀντιπεπονηθῶς ἐπὶ Θεοῦ τὰ τῆς

esse potentiam et sapientiam. Quid enim ais, Judæe? Signa requiris? Ecce Christus potentia est quæ signa edit. Tu vero quid ais, Græce? Sapientiam postulas? Habes Christum, qui Patris sapientia est. Quoniam igitur signa ac sapientia a nobis requiruntur, prædicamus Christum, qui utrumque est his qui vocati sunt, qui cum ea inveniant quæ requirunt, credunt. Increduli vero offencilo ac fatuitate digna existimant quæ vehementem merentur admirationem. Et quid mirum? Cum hic quoque sensibilibus solobscurus videatur his qui aspectu cæcutiunt? « Judæis quidem offencilum. » Qui primo aspectu videtur offencilum. Quis enim incredulorum non offenderetur? aut quis infidelitatem relinqueret? « Græcis vero stultitiam. » Quemadmodum esse videtur prædicare cum esse Deum, qui crucifixus est.

I, 24, 25. « Sed iisdem vocatis Judæis pariter et « Græcis, Christum Dei potentiam ac Dei sapientiam. « Quoniam stultum Dei sapientius est hominibus: « et imbecille Dei robustius est hominibus. »

Esse quidem videtur offencilum, inquit, ac fatuitas: attamen iisdem ipsis apparet Christus, et ea quæ passus est, esse Dei potentia ac sapientia. Annon hoc admirandum? « Sed iisdem vocatis. » Vocatos appellat eos quos Deus vocavit, eo quod digni essent. « Quoniam stultum Dei. » Crux enim stultum quiddam videtur, verum sapientius est hominibus. Quomodo? Siquidem sapientes ac philosophi circa frigida ac insensata occupati erant, crux autem mundum salvum fecit. Aut hoc etiam modo. Vis discere quod stultum Dei sapientius est hominibus, et imbecille robustius? Ab ipsa etiam sola vocatione facile est hoc intelligere. Intuere enim, obsecro, nonne multi sapientes erant mundana sapientia? Nonne multi potentes erant hac potentia? Nonne multi generosi erant temporali generositate? Quid ergo? Num hos fecit Christus suos discipulos, et per ipsos elegit vos? Nequaquam, sed e diverso. Immo quæ juxta mundum stulta erant et imbecillia ac ignobilia contemptaque elegit: nempe homines piscatores, pauperes ac illitteratos et per illos vocationem effecit omnium vestrum, et sapientium et insipientium, et pauperum, et divitum et imbecillium et robustorum, et pudefecit nobiles robustos ac sapientes. Quod enim illi tentare nequaquam ausi sunt, nempe mundum universum transmutare, hoc imbecillia et stulta manifeste peregerunt. Annon ex eo pudefacti sunt qui sapientes esse videbantur ac potentes? Annon aperte demonstratum est quod stultum ac imbecille Dei sapientius ac robustius sit hominibus? **428** Etenim cum innumeri tentassent Christi nomen extinguere, non modo non extinctum est, sed et floret amplius per crucem, quæ cum imbecillitas esse videretur, robustos devicit. — *Aliud.* Non solum quia omnis humana intelligentia error quidam est, si ad firmitatem ac immobilitatem divinarum et perfectissimarum intelligentiarum conferatur; sed quod etiam familiare sit theologis ad obviandum huma-

nis affectibus, de Deo per privativa effari. Sic et oracula dicunt invisibile lumen, quod tamen omnia illustrat: et multimodis laudatum atque nominatum, ineffabilem dicunt, nomineque carere; et eum qui omnibus præsens est, et ex omnibus rebus invenitur, incomprehensibilem appellant, et qui investigari non possit.

1,26-29. «Vidētis enim vocationem vestram, fratres, quod non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes: non multi nobiles, verum quæ stulta secundum mundum erant delegit Deus, ut pudesceret sapientes: et quæ secundum mundum imbecillia erant delegit Deus, ut ea pudesceret quæ robusta sunt: et quæ secundum mundum ignobilia erant et contempta delegit Deus, et ea quæ non erant, ut ea quæ sunt obscuraret, ne gloria retur ulla caro coram ipso.»

Considerate, inquit, et attendite quanta potest vocatio, quæ effecit ut idiotæ adeo sapientia discerent dogmata. «Quod non multi sapientes.» In hanc vocationem et finem non venerunt multi sapientes. Addit autem multi quia nonnulli etiam sapientes crediderant, ut Areopagita, Anthypatus ac alii: et ob hanc causam ubique additur: «Multi, quia erant et quidam potentes ac præclaro genere orti qui crediderant. Secundum carnem.» Juxta id quod apparet, secundum præsentem vitam et externam eruditionem. Hi enim maxime vultu sunt, qui sibi ipsis persuaserunt quod essent sapientes: ideoque difficillimi sunt a suis avelli dogmatis. «Non multi potentes.» Siquidem potentes ac præclaro nati genere, fastu pleni: illi quidem propter divitias, hi autem propter genus, se ipsos a Dei cognitione separant, nec volunt præsentia despiciere.

«Sed quæ stulta sunt secundum mundum.» 429 Ubique rejecta ac vilia accepit, ut potentes incredulos pudesceret. Cum autem audis «Delegit,» ne suspiceris quod Deus opus habuerit pauperes assumere, potentes vero repellere, sed quod abjecti accurrerunt magis ad fidem. Qui enim in potentibus erant et sapientia, se ipsos abstraxerunt, indignum ducentes quod ab idiotis discerent; Deus namque omnes salvos fieri cupiebat. «Ut sapientes pudesceret.» Cum autem ubique audis, «Pudesceret,» de illis intellige qui in propria fidebant sapientia ac divitiis, nec crediderant. Hæc enim maxima Christi victoria est per stultos sive idiotas devincere sapientes ac pudescere. Maximus sapientum pudor est quod idiotis inferiores inveniantur: et maxima quidem Christi victoria est per stultos superare sapientes. «Quæ robusta sunt.» Hoc est, intumescere ob potentiam et divitias. «Et ea quæ non erant.» Ea non esse dicit quæ esse quidem existimantur, propter multam abjectionem. «Ut ea quæ sunt obscuraret.» Omnia, inquit, fecit Deus quo eos ab arrogantia cohiberet, et a sui reputatione, qua sese aliquid esse existimabant et vos adhuc arrogantes estis ac intumescitis. «Ea quæ non erant.» Videbantur apostoli non esse quidquam utpote abjecti: Græci vero esse vide-

sterήσεως ἀποφάσκειν. Οὕτω καὶ ἀράτον, φησί, τὰ λόγια τὸ παμφαῖς φῶς, καὶ τὸν πολυῦμνητον, καὶ πολυῶνυμον, ἀβήτον καὶ δυνῶνυμον, καὶ τὸν πᾶσι παρόντα καὶ ἐκ πάντων εὐρισκόμενον, ἀκατάληπτον καὶ ἀνεξιχνίαστον.

Βλέπετε γὰρ τὴν κλήσιν ὑμῶν, ἀδελφοί, ὅτι οὐ πολλοὶ σοφοὶ κατὰ σάρκα, οὐ πολλοὶ δυνατοί, οὐ πολλοὶ εὐγενεῖς, ἀλλὰ τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός, ἵνα καταισχύνη τοὺς σοφοὺς, καὶ τὰ ἀσθενῆ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός ἵνα καταισχύνη τὰ ἰσχυρά. Καὶ τὰ ἀγενῆ τοῦ κόσμου καὶ τὰ ἐξουθενημένα ἐξελέξατο ὁ Θεός, καὶ τὰ μὴ ὄντα, ἵνα τὰ ὄντα καταργήσῃ, ὅπως μὴ καυχῆσθαι πᾶσα σὰρξ ἐνώπιον αὐτοῦ.

B

Ἐπισκέψασθε, φησί, προσέγυστε, πῶς μεγάλα δύνανται ἢ κλήσις, ὅτι ἰδιώτας, οὕτω σοφὰ δόγματα μαθεῖν παρεσκεύασεν. «Ὅτι οὐ πολλοὶ σοφοί.» Ἐν τῇ κλήσει τρίτῃ καὶ τῇ πίστει, φησὶν, οὐκ ἔλαθον πολλοὶ σοφοί. Προσέθηκε δὲ τὸ πολλοί, ὅτι ἦσαν καὶ σοφοὶ τινες πιστεύσαντες, οἷον ὁ Ἀρεοπαγίτης, ὁ Ἀνθύπατος, καὶ ἕτεροι. Καὶ πανταχοῦ τὸ, «Πολλοί,» διὰ τοῦτο πρόσκειται, ὅτι ἦσαν τινες δυνατοὶ καὶ εὐγενεῖς πιστεύσαντες. «Κατὰ σάρκα.» Κατὰ τὸ φαινόμενον, κατὰ τὸν παρόντα βίον, καὶ τὴν ἔξωθεν παιδείαν. Οὗτοι γὰρ μάλιστα μωροί, οἱ πεπιστευκότες ἑαυτοῖς ὅτι εἰσὶ σοφοί. Διὸ καὶ δυσ-αποστᾶτως ἔχουσι πρὸς τὰ ἰδία δόγματα. «Οὐ πολλοὶ δυνατοί.» Καὶ γὰρ οἱ δυνατοὶ καὶ οἱ εὐγενεῖς, τύφου πεπληρωμένοι, οἱ μὲν διὰ τὸν πλοῦτον, οἱ δὲ διὰ τὸ γένος, ἐξέλκουσιν ἑαυτοὺς τῆς θεογονίας, καὶ οὐχ ἀρροῦνται τῶν παρόντων καταφρονεῖν.

«Ἀλλὰ τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου.» Καὶ πανταχοῦ τὰ ἀποδόλιμα καὶ τὰ εὐτελεῖ προσελάθετο, ἵνα τοὺς δυνατοὺς ἀπίστους καταισχύνη. Ἀκούων δέ, «Ἐξελέξατο,» μὴ τοῦτο ὑποπεύσης ὅτι ἔργον ἔσῃεν ὁ Θεός; τοὺς μὲν πτωχοὺς λαθεῖν, τοὺς δὲ δυνάστας ἀπόσασθαι, ἀλλ' ὅτι οἱ εὐτελεῖς προσέδραμον μάλλον τῇ πίστει. Οἱ δὲ ἐν δυναστεῖαις ὄντες καὶ σοφίᾳ ἑαυτοὺς ἀπεσχολίσαν, ἀπαξιώσαντες παρὰ ἰδιωτῶν μαθεῖν, ὡς ὁ γε Θεός πάντας ἤθελε σώσει. «Ἴνα τοὺς σοφοὺς καταισχύνη.» — «καταισχύνη» δὲ πανταχοῦ ἀκούω, περὶ ἐκείνων νόει τῶν οἰκείᾳ σοφίᾳ καὶ πλούτῳ πεποιθότων, καὶ μὴ πιστευσάντων. Αὕτη γὰρ νίκη μεγίστη τοῦ Χριστοῦ, τὸ διὰ τῶν μωρῶν, ἥτοι ἰδιωτῶν, νικῆσαι τοὺς σοφοὺς καὶ καταισχύναί. Μεγίστη γὰρ τῶν σοφῶν ἀσχύνη παρὰ ἰδιωτῶν ἡττάσθαι, καὶ μεγίστη νίκη Χριστοῦ, ἐν μωροῖς νικᾶν τοὺς σοφοὺς. «Τὰ ἰσχυρά.» Τοὺς μέγα φρονούντας ἐπὶ δυνάμει καὶ πλούτῳ. «Καὶ τὰ μὴ ὄντα.» Μὴ ὄντα καλεῖ, τοὺς μὴ εἶναι νομιζομένους, διὰ τὴν πολλὴν εὐτέλειαν. «ἵνα τὰ ὄντα καταργήσῃ.» Πάντα, φησὶν, ἐποίησεν ὁ Θεός, ἵνα πάσῃ αὐτοὺς τῆς ἀλαζονείας, καὶ τοῦ νομιζεῖν ἑαυτοὺς ἐντί τι, καὶ ὑμεῖς ἐτι ἀλαζονέεσθε, καὶ φρονεῖτε μέγα. «Μὴ ὄντα.» Μὴ εἶναι τι ἐδόκει τοὺς ἀποστόλους ὡς εὐτελεῖς. Ὅντα δὲ ἐδόκει τοὺς Ἕλληνας, ὡς οἰομένους εἶναι τι, μὴ ὄντας δέ.

« Ὅπως μὴ καυχῆσθαι πᾶσα σὰρξ ἐνώπιον αὐτοῦ. » Ὁλοῦν οὐδὲ ἡμεῖς, φησί, καυχῆσόμεθα; Ναί, φησὶν, ὑμεῖς οἱ πιστοὶ, καυχᾶσθαι ὀφείλετε. Οὐ γὰρ ἔστε ὑμεῖς σὰρξ, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ διὰ τῆς παλιγγενεσίας ἐγεννήθητε, καὶ σοφοὶ ἔστε, ἀλλ' αὐτὸν ἔχοντες σοφίαν, τὸν ἀπολυτρωτὴν τῆς τυραννίδος, καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἀγιάσαντα διὰ τοῦ βαπτίσματος, καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ δικαιοσύνην διὰ χρισμάτων. Ἡμεῖς οὖν διὰ ταῦτα ὀφείλομεν καυχᾶσθαι, καυχᾶσθαι δὲ, οὐχ ὅτι καταρθώματι τινι ἡμετέρῳ τούτων ἠξιώθημεν, ἀλλ' ἐν Κυρίῳ, ὅτι πάντα τῆς αὐτοῦ δωρεᾶς καὶ φιλανθρωπίας τῆς εἰς ἡμᾶς, τὰ τηλικαῦτα ὑπάρχει πλεονεκτήματα.

Ἐξ αὐτοῦ δὲ ὑμεῖς ἔστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἁγιασμὸς καὶ ἀπολύτρωσις, ἵνα, καθὼς γέγραπται, ὁ καυχώμενος ἐν Κυρίῳ καυχᾶσθω.

« Ἐξ αὐτοῦ δὲ ὑμεῖς ἔστε » Ἦτοι τοῦ Θεοῦ. Τουτέστιν ἀφελόμενος ὑμᾶς τῆς ἀλαζονείας ὁ Θεός, τέκνα ἴδια πεποίηκε διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τοιγαροῦν ὀφείλομεν καὶ ἡμεῖς σεύγειν τὴν ἀλαζονείαν, ἐχθρὰν οὖσαν τοῦ Θεοῦ, « Ὁς, φησὶ, Χριστὸς ἐγενήθη ἡμῖν ἀπὸ Θεοῦ σοφία καὶ δικαιοσύνη καὶ ἁγιασμὸς καὶ ἀπολύτρωσις. » Τουτέστιν, ὃς ἐποίησεν ἡμᾶς καὶ δικαίους καὶ ἁγίους, λυτρωτὴς ἡμᾶς ἀπὸ τῶν τοιοῦτων ἐναντίων. Ἐπειδὴ γὰρ μωρὰ ἐξελέξατο, σοφὰ αὐτὰ ἐποίησε καὶ δίκαια καὶ ἅγια, « Ὁς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ. » Οὐκ εἶπεν, Ἐσώφισεν ἡμᾶς, ἀλλὰ, δεῖκνύς τὸ ἄρατον τῆς δωρεᾶς, φησὶν « Ἐγενήθη ἡμῖν σοφία, » τουτέστιν, ἐαυτὸν ἡμῖν ἔδωκεν. Μεγάλα εἰπὼν περὶ τοῦ Υἱοῦ, οἷον σοφίαν, δικαιοσύνην, ἁγιασμὸν, ἀπολύτρωσιν, προστίθησι τό, « Ἀπὸ Θεοῦ, » ἵνα μὴ ἀγέννητον αὐτὸν ὑπολάβῃς. « Καὶ ἀπολύτρωσις. » Ὅρα πῶς ὀδῶν προβαίνει. Πρῶτον γὰρ, σοφὸς ποιήσας, ἀπέλλαξε τῆς πλάνης, καὶ τότε δικαίους καὶ ἁγίους τῆ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιφοιτήσει, καὶ οὕτως ἡλευθέρωσε πάντων τῶν κακῶν. « Τοῦτο γὰρ ἔστι, φησὶν, ἡ ἀπολύτρωσις. Ἴνα, καθὼς γέγραπται, ὁ καυχώμενος ἐν Κυρίῳ καυχᾶσθω. » Πάντα, φησὶ, γέγονε ταῦτα, ἵνα μηδεὶς ἐαυτὸν εἶναι τι νομίζῃ, μηδὲ εἰς ἐαυτὸν καυχῶνται, ἀλλ' εἰς τὸν Θεόν. Αἰνίσσεται δὲ αὐτοῦς. Ἦσαν γὰρ τινες μεγάλα φρονοῦντες.

Κἀγὼ ἐλθὼν πρὸς ὑμᾶς, ἀδελφοί, ἦλθον οὐ καθ' ὑπεροχὴν λόγου ἢ σοφίας, καταγγέλλων ὑμῖν τὸ μαρτύριον τοῦ Θεοῦ. Οὐ γὰρ ἔκρινα τοῦ εἰδέναι τι ἐν ὑμῖν εἰ μὴ Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ τοῦτο ἐσταυρωμένον.

Ἐβρῆκός ἐστι ἡ σοφία ἐμωρᾶνθη, καὶ οἱ δοκοῦντες μωροὶ ἐξελέγησαν, προστίθησι. Καὶ ἐγὼ δὲ αὐτοῦς ὁ κῆρυξ, οὐκ ἦλθον συλλογισμοῖς παρεσκευασμένος, καὶ σοφίᾳ ἀνθρωπίνῃ, φησὶ. « Δόγῳ ἢ σοφίας. » Τί γὰρ, εἰ καὶ ἠθέλησεν, ἠδύνατο, εἶποι τις, τὸ εἶναι ἐν σοφίᾳ; Αὐτοῦς μὲν οὐκ ἠδύνατο, ὁ δὲ Χριστὸς ἠδύνατο αὐτὸν ποιῆσαι σοφόν, εἰ ἠθέλησεν. « Τὸ μαρτύριον τοῦ Θεοῦ. » Θάνατον γὰρ περιήει κηρύσ-

bantur, quod sese aliquid esse arbitrarentur, cum tamen non essent. « Ne gloriatur ulla caro coram ipso. » An igitur neque nos, inquit, gloriabimur? Utique vos qui fideles estis, gloriari debetis; non enim estis caro, sed ab eo per regenerationem nati estis, et sapientes estis: sed ipsum habentes qui sapientia est, qui a tyranni redemit: nec id solum, sed et sanctificavit per baptismum: nec tantum etiam hoc, verum etiam per dona justificavit. Nos ergo propter hæc gloriari debemus. Gloriari autem non quod nostro aliquo egregio facinore his digni facti simus: sed in Domino, quod universa hujusmodi commoda gratiæ ipsius sint, ac benignitatis quam nobis exhibuit.

1,30-31. « Ex eo autem estis per Christum Jesum, B « qui factus est nobis sapientia a Deo, justitiaque et « sanctificatio ac redemptio: ut, quemadmodum « scriptum est: Qui gloriatur in Domino gloriatur.»

430 « Ex eo autem vos estis. » Nempe Deo. Hoc est, abduxit vos ab omni fastu Deus, filios suos per Jesum Christum effecit. Itaque debemus et nos arrogantiam fugere quæ inimica est Deo: « Qui, inquit, Christus factus est nobis a Deo sapientia, et justitia, et sanctificatio, et redemptio. » Hoc est, qui fecit nos et justos et sanctos cum nos redemisset ab illis quæ sunt istis contraria. Cum enim stulta delegisset, effecit ea sapientia et justa. « Qui factus est nobis sapientia a Deo. » Non dixit: Sapientes nos effecit, sed ostendens ineffabile munus, ait: « Factus est nobis sapientia; » hoc est, seipsum nobis dedit. Cum magna de Filio dixisset, utpote quod sapientia esset, justificatio ac redemptio, addit: « A Deo, » ne ingentium eum suspiceris. « Ac redemptio. » Vide quo ordine procedat. Primum quidem sapientes efficiens ab errore liberavit, et tunc justos et sanctos superventione Spiritus sancti reddidit, et ita a cunctis malis liberavit; nam hoc est redemptio. « Ut, quemadmodum scriptum est, qui gloriatur in Domino gloriatur. » Omnia, inquit, hæc facta sunt, ut nemo seipsum aliquid esse existimet, neque in seipso gloriatur, sed in Deo. Occulte autem ipse notat; nam erant nonnulli superbientes et elati.

II, 1-2. « Et ego cum venissem ad vos, fratres, veni D « non in excellentia sermonis aut sapientiæ annun- « tians vobis testimonium Dei. Non enim judicavi « me scire quidquam inter vos nisi Jesum Christum, « et hunc crucifixum. »

Cum dixisset quod sapientia infatuata est, et qui stulti videbantur delecti sunt, addit: Et ego ipse, qui præco sum et prædicator, non veni syllogismis instructus aut humana sapientia. « Sermonis aut sapientiæ. » Quid enim, etiam si voluisset, dixerit quispiam, num in sapientia versari potuisset? Ipse quidem non potuisset, at Christus potuisset ipsum sapientem efficere si voluisset. « Testimonium

Dei. » Mortem enim Christi prædicando annuntiabat, ideo illam appellat testimonium. « Non enim judicavi. » Etenim ego hoc censui, inquit, **431** (quoniam et Christus statuit) ut sine eloquentia prædicarem. « Nisi Jesum Christum. » Externa, inquit, non fuit mihi opus sapientia, sed solum Christum prædicavi, et hunc crucifixum : et tamen omnium sapientium ora obturavi.

II, 3-5. « Et ego in imbecillitate et timore ac tremore multo versatus sum apud vos. Et sermo meus ac prædicatio mea non fuit persuasoriis humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione Spiritus ac potentiæ : ut fides vestra non sit per sapientiam hominum, sed per potentiam Dei. »

Nam quomodo non imbecillis, cum a tot magistratibus persecutiones sustineret? Tantum non dicit : Ut quid vos ipsos traditis quidam sapientibus, quidam vero potentibus ; num hæc quidpiam ad prædicationem conferunt, nempe apparens sapientia, divitiæ et potentia? Considerate quomodo venerim vobis prædicans. Num in sapientia? Sed nequaquam hoc dicere possetis. An in potentatu? Atqui tremens ac timens, plenusque minis intentatis ita prædicabam inter vos. Cur ergo vos sumpta horum oblivis, sapientes et divites ac potentes requiritis, et hos vobis præceptores et doctores exhibetis? « Et timore. » Non solum, inquit, mihi opus non fuit sapientia ut prædicarem, verum etiam cum in multo essem timore ac tremore propter persecutiones, ita tamen prædicavi, quod opus multam ostendit potentiam crucis, quia in ruditate ac timore prædicando prævaluerit. Eos deprimit qui apud ipsos sapientes erant : ostendens quanta fuerint obstacula impediencia ne crederetur prædicationi et tamen creditum est. « Non persuasoriis. » Neque enim prædicatio adulterata erat per externam eloquentiam aut eruditionem. « Sed in ostensione Spiritus. » Nam per Spiritum sanctum et signa ac virtutes quæ ab eo sunt, demonstramus aperte quod vera dicamus, et per vim ac potentiam quæ exierit se in nobis. « Ut fides vestra non sit. » Etenim si per humanam fuisset sapientiam, suspicio fortassis haberi potuisset quod per eloquentiam superasset ; nunc vero cum per signa sit et virtutes, certitudinem. **433** Cum autem prius appellasset principes sæculi hujus sapientes Græcorum, nunc dicit sapientes Judæorum.

II, 6-8. « Porro sapientiam loquimur inter perfectos sapientiam autem non sæculi hujus neque principum sæculi hujus, qui abolentur : sed loquimur sapientiam Dei in mysterio, quæ recondita est, quam præstinavit Deus ante sæcula in gloriam nostram, quam nemo principum sæculi hujus cognovit. »

Postquam semel demonstravit eam, quæ hominibus sapientia videtur, esse stultitiam : Dei vero sapientiam, quæ pereuntibus stultitia videtur, veram esse sapientiam, jam deinceps sumpta audacia vocat ipsam sapientiam. Dicit autem sapientiam, prædicationem de Christo, quodque per crucem salva facta sit creatura, quæ sub cælo est. « Inter per-

σων Χριστοῦ. Διὸ μαρτύριον αὐτὸν καλεῖ. « Οὐ γὰρ ἔκρινα. » Καὶ γὰρ ἐγὼ τοῦτο ἔδοκίμασα (ἐπειδὴ καὶ ὁ Χριστὸς), τὸ ἀνευ, φησὶν, εὐγλωττίας κηρύξαι. « Εἰ μὴ Ἰησοῦν Χριστόν. » Τῆς ἐξωθεν, φησὶν, οὐκ ἔδεξθην σοφίας, ἀλλὰ μόνον Χριστὸν ἐκήρυξα, καὶ τοῦτον ἑσταυρωμένον, καὶ ὁμῶς πάντων, φησὶ, τῶν σοφῶν ἐνέφραξα τὰ στόματα.

Καὶ ἐγὼ ἐν ἀσθενείᾳ καὶ ἐν φόβῳ καὶ ἐν τρόμῳ πολλῷ ἐγενόμην πρὸς ὑμᾶς. Καὶ ὁ λόγος μου καὶ τὸ κήρυγμά μου, οὐκ ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν ἀποδείξει Πνεύματος καὶ δυνάμεως, ἵνα ἡ πίστις ὑμῶν μὴ ᾖ ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐν δυνάμει Θεοῦ.

[ΦΩΙ.] Πῶς γὰρ οὐκ ἀσθενής, ὁ ὑπὸ τοσοῦτων δυναστῶν διωκόμενος ; Μονονοῦχὶ λέγων, Τί προσενείματε ἑαυτοῦς, οἱ μὲν τοῖς σοφοῖς, οἱ δὲ τοῖς δυνατοῖς ; Μή τι ταῦτα συμβάλλεται πρὸς τὸ κήρυγμα, ἡ δοκοῦσα σοφία καὶ ὁ πλοῦτος καὶ ἡ δύναμις, ἐνθουμήθητε πῶς ἤλθον κηρύσσων ὑμῖν. Ἐν σοφίᾳ ; ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοιτε τοῦτο εἰπεῖν. Ἄλλ' ἐν δυναστείᾳ ; καὶ μὴν τρέμων καὶ φόβῳ καὶ ἀπειλῶν γέμων, οὕτως ἐκήρυσσον ἐν ὑμῖν. Τί οὖν ὑμεῖς τοῦτων λήθην λαθόντες, σοφοῦς καὶ πλουσίου καὶ δυνάστας ἐπιζητεῖτε, καὶ τούτους ὑμῖν διδασκάλους καὶ καθηγητὰς ἀποφαίνεσθε ; « Καὶ ἐν φόβῳ. » Οὐ μόνον, φησὶν, οὐκ ἔδεξθην σοφίας εἰς τὸ κηρύξαι, ἀλλὰ καὶ ἐν φόβῳ καὶ τρόμῳ ὧν πολλῷ διὰ τοὺς διωγμοὺς, οὕτως ἐκήρυξα, ὅπερ πολλὴν δείκνυσι τὴν δύναμιν τοῦ σταυροῦ, ὅτι ἐν ἰδιωτείᾳ καὶ φόβῳ κηρυσσόμενος κατέσχε. Καταβάλλει δὲ τοὺς παρ' αὐτοῖς σοφοῦς, δείκνυς πόσα μὲν ἦν τὰ κωλύματα τοῦ πιστευθῆναι τὸ κήρυγμα, πῶς δὲ ἐπιστεύθη ; « Οὐκ ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης. » Οὐ γὰρ ἦν τὸ κήρυγμα σεσοφισμένον διὰ τῆς ἐξιοθεν εὐγλωττίας καὶ παιδείας. « Ἄλλ' ἐν ἀποδείξει Πνεύματος. » Διὰ γὰρ τοῦ ἀγίου Πνεύματος καὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ σημείων καὶ δυνάμεων τὰς ἀποδείξεις τοῦ ἀληθοῦ λέγειν παρεχόμεθα, καὶ διὰ τῆς εἰς ἡμᾶς ἐνεργούσης δυνάμεως. « Ἴνα ἡ πίστις ὑμῶν. » Εἰ γὰρ ἦν ἐν σοφίᾳ ἀνθρωπίνῃ, ἴσως ἂν ὑπενοήθη τῇ εὐγλωττίᾳ περιγενέσθαι, νῦν δὲ τὸ διὰ σημείων καὶ δυνάμεων εἶναι, τὸ ἀναμφίβολον προξενεῖ τῇ πίστει. Ἢ γὰρ διὰ τῶν ἔργων καὶ σημείων ἀπόδειξις τῆς ἐκ ῥημάτων βεβαιότερα.

sæculi hujus sapientes Græcorum, nunc dicit sa-

σοφίαν δὲ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις, σοφίαν δὲ οὐ τοῦ αἰῶνος τούτου, οὐδὲ τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου τῶν καταργουμένων, ἀλλὰ λαλοῦμεν σοφίαν Θεοῦ ἐν μυστηρίῳ τὴν ἀποκεκρυμμένην, ἣν προώρισεν ὁ Θεὸς πρὸ τῶν αἰῶνων εἰς δόξαν ἡμῶν, ἣν οὐδεὶς τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου ἔγνωκεν.

Ἐπειδὴ ἀπαξ ἀπέδειξε τὴν τῶν ἀνθρώπων σοφίαν δοκοῦσαν, μωρίαν οὖσαν, τὴν δὲ τοῦ Θεοῦ δοκοῦσαν τοῖς ἀπολλυμένοις μωρίαν, ταύτην οὖσαν τὴν ἀληθῆ σοφίαν, τότε λοιπὸν θαρραλεῖ καλεῖν αὐτὴν σοφίαν. Σοφίαν δὲ λέγει, τὸ περὶ Χριστοῦ κήρυγμα, καὶ τὸ διὰ σταυροῦ σωθῆναι τὴν ὑπ' οὐρανόν. « Ἐν τοῖς

τελείοις. » Τουτέστιν ἐν τοῖς πιστοῖς· ἑκείνοι γὰρ ἄσοφοι καὶ τέλειοι, οἱ τὰ ἀνθρώπινα ὑπεριβόντες ὡς ἀθηνῆ, καὶ θεῶ ἐκυτοῦς ἐκδεδωλότες. « Οὐ τοῦ αἰῶνος τούτου. » Αἰῶνος τούτου λέγει, διὰ τὸ ἐπίκαιρον αὐτῶν, καὶ μέχρι τοῦ αἰῶνος τούτου ἐσάναι, καὶ μὴ προΐναι εἰς τὸ μέλλον. « Τῶν καταργουμένων. » Καὶ γὰρ καταργοῦνται καὶ συμπύονται τῷ παρόντι βίῳ, ἀλλ' οὐχ οἱ δίκαιοι, ἀλλὰ τότε μᾶλλον ἢ νῦν ἀποθῶσιν. Ἄρχοντας δὲ καλεῖ, αἰνιττόμενος τοὺς παρ' αὐτοῖς φιλοσόφους, λογογράφους, ῥήτορας, οἱ καὶ δημαγωγοὶ ἐγένοντο. « Ἐν μυστηρίῳ, » Μυστήριον καλεῖ, τὸ κατὰ Χριστὸν κήρυγμα, ὅτι οὐδεμία δύναμις οὐράνια, ἢ δει αὐτὸ πρὸ τοῦ γενέσθαι, καὶ ὅτι, ἀλλὰ ὁρῶντες, ἄλλα πιστεύομεν. Χριστὸν ὁρῶν, ὡς φιλάνθρωπον σέβω· δοῦλον γενομένον ἀκούων, τῆς κηδεμονίας αὐτὸν προσκυνῶ, « τὴν ἀποκεκρυμμένην. » Ἐτι γὰρ καὶ νῦν κέκρυπται, τοῖς μὲν ἀπίστοις καὶ σφόδρα, τοῖς δὲ πιστοῖς, οὐ σφόδρα. « Ἦν προώρισεν ὁ Θεός. » Ἦν σοφίαν προώρισεν ὁ Πατήρ, φησὶ, τὴν περὶ ἡμᾶς κηδεμονίαν ἐνδεικνύμενοις, ἵνα ἡμᾶς δι' αὐτῆς δοξάσῃ. Τὸ δὲ, « πρὸ τῶν αἰώνων, » δηλοῖ, συναϊδίον πρὸς τὸν Πατέρα. « Ἦν οὐδεὶς τῶν ἀρχόντων. » Ἐνὶ μὲν νοῦσι τοῦτο, καὶ περὶ τοῦ Πιλάτου καὶ Ἡρώδου, ἠγγύουν γὰρ. Ἐτι δὲ καὶ περὶ τῶν ἀρχιερέων καὶ γραμματέων, οἵτινες ἠγγύουν τὴν διὰ τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ θανάτου γινομένην οἰκονομίαν. Ἄνω δὲ εἰπὼν ἄρχοντας τοῦ αἰῶνος τούτου τοὺς τῶν Ἑλλήνων σοφοὺς νῦν λέγει τοὺς τῶν Ἰουδαίων. **433** Cum autem prius appellasset principes sapientes Judæorum.

Ἐὶ γὰρ ἔγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐστύρωσαν· ἀλλὰ, καθὼς γέγραπται, Ἄ οφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἤτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν.

Ἐπεὶ δὲ τοῖς ἀνοήτοις ὁ σταυρὸς ἀδοξία εἶναι δοκεῖ, ὅρα πῶς, Χριστοῦ μνησθεῖς. Κύριον αὐτὸν δόξης καλεῖ, δεικνύς ὅτι οὐ μόνον οὐδὲν εἰς δόξαν παρελάβη ἐκ τοῦ σταυροῦ καὶ τοῦ θανάτου, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐπὶ φιλανθρωπίᾳ ἐδοξίσθη. — Ἄλλο. [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΙ] Εἰ μὲν τό, « τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου δόξη, » ὡς πρὸς τὸν Ἡρώδην καὶ τὸν Πιλάτον, ἀπλουστερώς νοήσεις τὸ ἐπόμενον. « Εἰ γὰρ, φησὶν, ἔγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν. » Οὐ γὰρ τοσοῦτον ἐμεμήνησαν, φθόνου μὴ ὑποκειμένου. Ἐὶ δὲ πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ γραμματεῖς ἐκλάβοις οἱ ἤδεσαν αὐτὸν ὄντα τὸν Χριστὸν (καὶ δῆλον ἐξ ὧν ἔλεγον οἱ γεωργοὶ τοῦ ἀμπελώνος· « Οὗτός ἐστιν ὁ κληρονόμος, δεῦτε ἀποκτείνωμεν αὐτόν, καὶ ὁ ἀμπελῶν ἡμῶν ἔσται, » ἀλλὰ τῷ φθόνῳ ἀπετυφλώθησαν). οὕτως νοήσεις τὸ κατω. ὅτι, Εἰ ἔγνωσαν, φησὶν, ὅτι τοσαύτη ἔσται τοῖς ἔθνεσι σωτηρία ἐκ τοῦ σταυροῦ, οὐδ' ἂν ἤλθον εἰς τὸ σταυρῶσαι, ἐκτῆκεσθαι μᾶλλον ἐκ τοῦ φθόνου ἀρρώμενοι, ἢ ἵνα σωθῇ τὰ ἔθνη καὶ ἐκβάλῃ αὐτοὺς, καὶ ἀντικαταστήσῃ εἰς τὴν τόπον αὐτῶν. — Ἄλλο. [ΙΩΑΝ.] Εὐκρίτως Κύριον δόξης ἐκάλεσαν. Ἐπεὶ δὲ γὰρ ὁ σταυρὸς ἀδο-

fectos. » Hoc est, inter fideles : nam illi sapientes ac perfecti sunt, qui humana tanquam imbecillia despexerunt. ac sese Deo tradiderunt Non sæculi hujus. » Sæculi hujus dicit propter temporalitatem ipsorum, quod una cum hoc sæculo persistent, at non procedant ad futurum. « Qui abolentur. » Siquidem cessant una cum præsentī vita. At non ita justī : quin potius florent tunc magis quam nunc. Principes autem vocat : clam designans philosophos qui apud eos erant, historiographos ac rhetores, qui etiam reipublicæ administratores facti erant. « In Mysterio » Mysterium vocat prædicationem de Christo. quia neque ulla cælestis virtus noverat illud priusquam fieret, et quia alia videmus et alia credimus. Christum videns, tanquam benignum et humanum colo : servum audiens effectum, ob dispensationem eum adoro. « Quæ recondita est. » Nam et hoc quoque tempore occulta est, incredulis quidem vehementer, credentibus vero non adeo. « Quam præfinivit Deus. » Quamquam, inquit, sapientiam præfinivit Pater, ostendens gubernationem, quam circa nos habuit, ut per ipsam nos glorificaret. Quod autem ait : « Ante sæcula, » significat coæternitatem cum Patre. « Quam nemo principum. » Potest quidem hoc intelligi etiam de Pilato et Herode : nam ignorabant sapientiam. Post et de pontificibus ac scribis qui ignorabant factam per Christi crucem et mortem dispensatio- sæculi hujus sapientes Græcorum, nunc dicit sa-

II. 8, 9. « Nam si cognovissent, nequaquam Dominum gloriæ crucifixissent ; sed, quemadmodum scriptum est ; Quæ oculus non vidit. nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt quæ præparavit Deus diligentibus se. »

Quoniam insensatis crux ignominia esse videtur vide quomodo, facta Christi mentione, Dominum gloriæ ipsum vocat : ostendens quod non solum nihil illi ad gloriam crux aut mors obfuit, verum etiam ob humanitatem seu benignitatem magis glorificatus est. — *Aliud.* Si id quod ait : « Principum sæculi hujus, » pro Herode et Pilato acceperis, simpliciter intelliges quod sequitur : « Nam si cognovissent, nequaquam Dominum gloriæ crucifixissent ; » neque enim tanta capti erant insania, cum eos non occuparet invidia. Si vero pro pontificibus et pharisæis acceperis, qui noverant ipsum esse Christum (idque ex eo manifestum est quod dicebant cultores vineæ : « Hic est hæres. agite, occidamus eum, et vinea erit nostra⁷¹ ; » Sed invidia excæcati sunt), tunc quod inferius additur sic intelliges : Si cognovissent quod a cruce tanta gentibus futura salus, nequaquam ad hoc pervenissent ut eum crucifigerent : eligentes potius invididia tabescere, quam ut gentes salvæ fierent, et ipsis ejectis illæ eorum loco substituerentur — *Aliud* Opportune Dominum gloriæ appellavit. Nam quoniam crux-

⁷¹ Matth. xxi, 38.

ignominie esse videbatur, ostendit eam esse magnam gloriam : « Quæ præparavit Deus. » Quæ autem præparavit Deus diligentibus se? Christum videlicet ac salutem, quæ per incarnationem facta est Diligentes autem Scriptura vocat credentes: Sed quomodo, ait, auris non audivit, nec in cor hominis ascenderunt, cum sancti prophetæ prius audiverint mysterium? Et dicimus aliud esse audisse ut hominem, et aliud audisse ut prophetam. Isaias enim dicit: « Addidit mihi autem ad audiendum ⁷², » non quod antea aure hominis destitutus fuisset, sed quod prophetæ aurem accepisset.

434 Il, 10, 11. « Nobis autem Deus revelavit « per Spiritum suum. Nam Spiritus cuncta scrutatur, etiam profunda Dei. Quis enim novit quæ « sunt hominis, nisi spiritus hominis qui est in eo? Sic et ea quæ Dei sunt nemo novit, nisi « Spiritus Dei. »

Si igitur nullus novit, vos, inquit, quomodo didicistis? Quia Deus, ait, nobis revelavit per Spiritum, non per humanam sapientiam. Hæc enim non est habita digna quæ videat mysteria. Nam Spiritus cuncta scrutatur. Deinde ostendit quod potissimum est in hac disciplina. Nisi enim Spiritus nos docuisset, inquit, qui Dei quoque profunda novit, nequaquam scire potuissemus; nam hoc mysterium est inler inenarrabilia, ideo quoque Spiritu nobis opus erat præceptore. Quod autem ait: « Scrutatur, » non ignorantie ostensivum est, sed e diverso exactæ potius cognitionis. Divus Gregorius intelligit: Non quod Spiritus curiose indaget, sed quod in contemplatione delectetur. « Etiam profunda Dei. » Profunda Dei appellat profundissimas ipsius, maximeque nos latentes dispositiones seu dispensationes. — *Alio modo.* Profunda Dei sunt sacrarum Litterarum occulta ac recondita cognitio, cum Spiritus qui novit, sanctorum revelat animabus, divinam quamdam intelligentiam in eis exhibens. « Nisi spiritus hominis qui est in eo. « Quemadmodum enim, inquit, quæ hominis sunt nullus hominum novit, nisi proprius ipsius spiritus: ita neque ea quæ Dei sunt quispiam novit nisi Spiritus Dei.

II. 12, 13. « Nos autem non spiritum mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est, ut sciamus « quæ a Christo donata sunt nobis: quæ et loquimur, non per sermones quos docet humana sapientia, sed per eos quos docet Spiritus sanctus, « spiritualibus spiritualia comparentes. »

Mundi spiritum vocat, ut opinor, humanam sapientiam, ac eruditionem, quam non accepimus, inquit ut qui crucem obscuret, ne aboleatur crux sicuti prædixit. Sed Spiritum Dei accepimus, ut sciamus quæ donata sunt nobis a Deo: hoc est, dispensata sive facta sunt a Christo.

435 « Non per sermones quos docet humana sapientia. » Tanto, inquit, nos hominibus sapientiores sumus, quando sapientiori utimur præce-

⁷² Isa. I, 5.

ξίας εἶναι δοκεῖ, δείκνυσιν ὅτι μεγάλη δόξα ἐστὶν ὁ σταυρός. « Ἄ δὲ ἠτοίμασεν ὁ Θεός. » Τί δὲ ἠτοίμασε τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν; τὸν Χριστὸν δηλαδὴ, καὶ τὴν διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως σωτηρίαν. Ἀγαπῶντας δὲ, τοὺς πιστεύσαντας καλεῖ ἡ Γραφή. Καὶ πῶς οὐκ οὐκ ἔχουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, τῶν ἁγίων προφητῶν, φησὶ, προκαουσάντων τὸ μυστήριον; Καὶ φαμεν, ὅτι ἕτερόν τί ἐστὶ τὸ ὡς ἀνθρώπου ἀκοῦσαι, καὶ ἕτερόν τὸ ὡς προφήτην. Καὶ γὰρ Ἡσαίας φησὶ: « Προσέθηκέ μοι ὥτιον εἰς τὸ ἀκούσαι, » οὐκ ἐπειδὴ ἐνέλιπεν αὐτῷ οὐκ ἀνθρώπου, ἀλλ' ὅτι προσελάβετο τοῦ προφήτου.

Ἡμῖν δὲ ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ. Τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βῆθη τοῦ Θεοῦ. Τίς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ; Οὕτως καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ.

Εἰ οὐ, οὐδεὶς ἔγνω, ὑμεῖς, φησὶ, πῶς μεμαθήκατε; Ὅτι, φησὶν, ὁ Θεὸς ἡμῖν διὰ τοῦ Πνεύματος ἀπεκάλυψεν, οὐ δι' ἀνθρωπίνης σοφίας. Αὕτη γὰρ οὐκ ἔξιώθη ἰδεῖν τὰ μυστήρια. Τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ. Εἶτα δείκνυσιν τὸ μέγιστον τῆς τοιαύτης μαθήσεως. Εἰ μὴ γὰρ τὸ Πνεῦμα, φησὶ, τὸ καὶ τὰ βῆθη τοῦ Θεοῦ ἐπιστάμενον, ἐδίδοξεν ἡμᾶς, οὐκ ἂν ἠδυνήθημεν μηδεὶν. Ἐν τοῖς ἀπορήτοις γὰρ ἦν τὸ μυστήριον τοῦτο. Διὸ καὶ τοῦ Πνεύματος ἐδεχθῆμεν διδασκάλου. Τὸ δὲ, « Ἐρευνᾷ, » οὐκ ἀγνοίας δικαίον ἐστὶν, ἀλλὰ τουναντίον, ἀκριβοῦς γνώσεως. Ὁ δὲ ἐν ἀγνοίᾳ Γρηγόριος οὕτως: Οὐκ ὡς περιεργαζόμενον, ἀλλ' ὡς ἐντροφῶν τῇ θεωρίᾳ. « Καὶ τὰ βῆθη τοῦ Θεοῦ. » — [ΣΕΥΠΡ.] Βῆθη τοῦ Θεοῦ λέγει, τὰ βαρυτάτα αὐτοῦ καὶ διαλανθανούσας ἡμᾶς οἰκονομίας. — Ἄλλως. [ΚΥΡΙΑ.] Βῆθη τοῦ Θεοῦ εἰσι τῶν ἱερῶν γραμμῶν ἡ κεκρυμμένη καὶ ἀπόθετος γῶσις, ἣν εἶδος τὸ Πνεῦμα ταῖς τῶν ἁγίων ἀποκαλύπτει ψυχαῖς, θεῖόν τινα νοῦν ἀποφαῖνον ἐν αὐτοῖς. « Εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ. » Ὅσπερ γὰρ, φησὶ, τὰ κατὰ ἀνθρώπου οὐδὲ οἶδεν ἀνθρώπων, εἰ μὴ τὸ ἴδιον αὐτοῦ πνεῦμα, οὕτως οὐδὲ τὰ τοῦ Θεοῦ τις οἶδεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ.

Ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ Θεοῦ, ἵνα εἰδῶμεν τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χρησθέντα ἡμῖν, ἃ καὶ λαλοῦμεν, οὐκ ἐν διδασκατοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλὰ ἐν διδασκατοῖς Πνεύματος ἁγίου, πνευματικοῖς πνευματικῶς συγκρίνοντες.

[ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.] Πνεῦμα κόσμου κλεῖ, ὡς σῆμαι, τὴν ἀνθρωπίνην σοφίαν καὶ παιδευσιν, ὅπερ, φησὶν, ὡς καταργῶν τὸν σταυρόν, ὡς προεῖπεν, οὐκ ἐλάβομεν, ἵνα λη κενωθῇ ὁ σταυρός, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐλάβομεν, ἵνα εἰδῶμεν τὰ χρησθέντα ἡμῖν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, τουτέστι, τὰ κατ' οἰκονομίαν γεγονότα τοῦ Χριστοῦ.

« Οὐκ ἐν διδασκατοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας. » Τοσοῦτον ἡμεῖς φησὶ, τῶν παρ' ἀνθρώπους σοφῶν σοφώτεροι, ὅσον οἱ μὲν Πλάτωνα καὶ Πυθαγόραν ἔχουσι διδα-

σκέλους, ἡμεῖς δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. « Ἄλλ' ἐν διδασκαλίαις Πνεύματος ἁγίου. » Οὐκοῦν οὐδαμοῦ χρεῖα τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας. « Ὅλα γὰρ πνευματικά. » Πνευματικοὶ πνευματικὰ συγκρίνοντες. » Τοῦτο λέγει, ὅταν, φησὶν, ἀνακύψῃ ζήτημα πνευματικόν, ἀπὸ παραδειγμάτων πνευματικῶν τὰς συγκρίσεις καὶ τὰς ἐπιλύσεις ἐπάγομεν. οἷον· εἰ ἀνίστη τρίήμερος ὁ Χριστὸς, ἐκ τοῦ Ἰωνᾶ τὰς ἀποδείξεις παράγω καὶ τὴν μαρτυρίαν· εἰ ἐγέννησε παρθένος τὸν Κύριον, ἐκ τῶν στείρων Ἄννης καὶ Ἐλισάβετ ἡ ἐπίλυσις.

Ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος, οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ· μωρὰ γὰρ αὐτῷ ἐστὶ, καὶ οὐ δύναται γινῶναι ὅτι πνευματικῶς ἀνακρίνεται. Ὁ δὲ πνευματικὸς, ἀνακρίνει μὲν πάντα, αὐτὸς δὲ ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρίνεται. Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου ὃς συμβιβάζει αὐτόν ; Ἴμεις δὲ νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν.

Ψυχικὸν ἄνθρωπον καλεῖ, τὸν πάντα τοῖς λογισμοῖς τῆς ψυχῆς διδόντα, καὶ μηδὲν πίστει δεχόμενον, μήτε νομίζοντά τινος ἄνωθεν δεῖσθαι βοθηθείας. Ὅς τοῖς τῆς ψυχῆς νοήματιν οὐ δυνάμενος καταλαβεῖν τὰς διδασκαλίας τοῦ Πνεύματος, πιστεῦσαι δὲ λογισμῶν χωρὶς οὐκ ἐθέλων, πάντα μωρὰ νομίζει τὰ τῆς οἰκονομίας τοῦ Κυρίου. — Ἄλλως. [ΙΩΑΝ.] Ψυχικὸς ἐστὶν, ὁ κατὰ σάρκα ζῶν, καὶ μήπω τὸν νοῦν φωτισθείς διὰ τοῦ πνεύματος, ἀλλὰ μόνον τὴν ἔμψυτον καὶ ἀνθρωπίνην σύνεσιν ἔχων, ἣν ταῖς ἀπάντων ψυχῶν ἐμβαλλεῖ ὁ Δημιουργός. — Ἄλλως. Ἄντι τοῦ, ὅταν τι πνευματικὸν καὶ ἀπόβρῃτον ᾖ, ἀπὸ τῶν πνευματικῶν τὰς μαρτυρίας ἄγομεν, οἷον ὅτι ἀνίστη, παράγω τὴν τοῦ Ἰωνᾶ μαρτυρίαν. Ὅτι ἐκ παρθένου ἐγεννήθη, παράγω τὴν τῶν στείρων γέννησιν. Ψυχικὸς δὲ ἐστὶν ὁ τὸ πᾶν τοῖς λογισμοῖς τῆς ψυχῆς διδοὺς καὶ μὴ νομίζων ἄνωθεν τινος βοθηθείας. — Ἄλλως. [ΦΩΤ.] Ὁ ψυχικὸς, χρεῖαν ἔχει ἀνακρίσεως καὶ ἐξετάσεως καὶ μαθήσεως πνευματικῆς, ἵνα παραδείξῃται τὰ τοῦ πνεύματος. Ἄλλὰ πρὸς ταύτην ἀπαυθαδίζόμενος, καὶ δοκῶν ἀρκεῖσθαι τοῖς ἀνθρωπίνους λογισμοῖς, οὐ μόνον οὐδὲν ὦν ἀγνοεῖ καταλαμβάνει, ἀλλὰ καὶ τούναντι εἰς πλείονα καταβαπτίζόμενος ἄγνοει, τὸ ἐκείνου πάθος καὶ νόσημα, τοῖς τοῦ πνεύματος νόμοις περιᾶπται, καὶ ἡγεῖται αὐτὰ μωρὰν, δεῖν ἑαυτῷ μέμφεσθαι, ταπεινοῖς καὶ ἀνθρωπίνους μέτροις, τὰ ὑπερφυνῆ καὶ κρείττονα λογισμῶν μετρεῖν καὶ καταλαμβάνειν ἐγγεῖρησαντι. Ὁ δὲ πνευματικὸς οὐ δεῖται ἀνακρίσεως, ἀλλ' αὐτὸς πνευματικῶς καὶ θεοσόφως ἅπαντα δοκιμάζων καὶ κρίνων τελειοῦται τῇ γνῶσει τοῦ πνεύματος. Διὸ ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρίνεται. Ἰπὸ μὲν τῶν πιστῶν, ὅτι οὐ διαφωνεῖ ἢ διαστασιάζει πρὸς αὐτούς· ὑπὸ δὲ τῶν ἀπίστων, ὅτι πολλῶν κρείττων ἐστὶ τῆς ἐκείνων ἀνακρίσεως, καὶ ὅτι οὐ μόνον οὐ δεῖται ταύτης, ἀλλὰ καὶ σύννοιδεν ἀκριβῶς ἀνακρίνων, ὅτι τοῖς ταύτη χρωμένους μέγιστον ἐμπόδιον αὕτη καθέστηκεν, εἰς τὸ πνευματικῶς ἀνακρίνεσθαι καὶ δέξασθαι τὰ τοῦ Πνεύματος. Διὸ καὶ χηρέουσιν οὗτοι τοῦ Κυριακοῦ νοῦ, ἥτοι τῶν ἐντο-

ptore. Illi siquidem Platonem ac Pythagoram habent præceptores, nos autem Spiritum sanctum. « Sed per eos quos docet Spiritus sanctus. » Nullus itaque usus est humanæ scientiæ : omnia namque spiritualia sunt. « Spiritualibus spiritualia comparantes. » Hoc est, quod dicit. Cum investigatur quæstio aliqua spiritualis, ac exemplis spiritualibus comparationes ac interpretationes adducimus, ut, verbi causa ; si surrexit tertio die Christus, ex Jona probationes ac testimonium adduco : si natus est Dominus ex virgine, ex sterilibus Anna et Elisabeth sumitur interpretatio.

II, 14-16. *Animalis autem homo non accipit ea quæ sunt Spiritus Dei, stultitia siquidem ipsi sunt: nec potest cognoscere, quia spiritualiter dijudicantur. Spiritualis vero universa quidem dijudicat, ipse autem a nemine dijudicatur. Quis enim cognovit mentem Domini qui conciliabit eum ? Nos autem mentem Christi tenemus.*

Animalem vocat hominem eum, qui omnia animæ rationibus tribuit : nec quidquam fide suscipit, nec superno opus esse auxilio arbitratur : qui cum doctrinas Spiritus non possit mente comprehendere, nec velit absque rationibus credere, omnia arbitratur esse stulta quæ divinæ sunt dispensationis. — *Alio modo.* Animalis est, qui juxta carnem vivit et nondum per spiritum mente illuminatus est, sed innatam tantum et humanam habet intelligentiam, quam cunctorum animabus Creator immittit. — *Alio modo.* Hoc est : Quando aliquid spirituale et ineffabile fuerit, a spiritualibus testimonia ducimus Utpote ad id quod surrexit Christus, Jona testimonium adduco : quod ex virgine natus est, adduco sterilium partum ac generationem. Animalis vero est, qui rem omnem animæ considerationibus attribuit, nec arbitratur superno aliquo opus esse auxilio. — *Alio modo.* Animalis opus habet dijudicatione et perscrutatione, ac disciplina spirituali, ut suscipiat ea, quæ sunt spiritus, 436 sed cum arrogantior sit quam ut ad hanc sese demittat, et sufficere judicet humanas considerationes, non modo nihil comprehendit eorum quæ ignorat, sed e diverso quoque in majorem demersus ignorantiam, animæ affectum et ægritudinem legibus spiritus adoptat, et existimat ea esse stultitiam, cum seipsum accusare deberet, qui humilibus ac humanis mensuris supernaturalia et ratiocinationes excedentia mensurare tentaverit. Spiritualis vero non opus habet dijudicatione, sed cum omnia spiritualiter et divina sapientia probet ac judicet, spiritus cognitione perficitur. Ideo a nullo dijudicatur : a fidelibus quidem, quia non dissonat nec dissentit ab ipsis ; ab incredulis vero, quia longe superior est illorum dijudicatione, et quia non solum hac non eget, sed et novit exacte dijudicans quod hac utentibus maximum ita præstiterit impedimentum ad spiritualiter dijudicandum, et recipiendum ea quæ sunt Spiritus. Idcirco quoque hi Dominico sensu carent, sive præce-

ptis, et ea quæ inde sequitur, legis traditione, quæ eos castigaret, et ad spiritualium quæstionum apprehensionem excitaret. Ipsa enim Dominica præcepta confirmant nos et ad eum nos reducunt, aptosque efficiunt ad divinam doctrinam et intelligentiam, quæ dignis inde suppeditatur. Propter ea cum nos ipsos ad hæc composuerimus, merito Christi mentem habemus. Nam quæ Christi sunt sentientes ac intelligentes, jam non humana et carnali cogitatione fluctuantes obruimur, adversus utrinque flatibus tempestatem ferentes: sed solidi ac firmi in cœlesti divinaque mente effecti, veritatis apprehensionem assequimur. » Nec potest cognoscere. » Ignorat, inquit, quod ipse stolidus sit. Non enim potest intelligere quod in talibus sola fide sit opus, deficientibus scilicet humanis conitationibus. Nam hoc est, spiritualiter dijudicantur, quod per fidem ac Spiritum demonstrationes habent ea quæ divina sunt. « Universa quidem dijudicat. » Spiritualis, inquit, fideliter intuetur omnia ac intelligit universa, et quæ propria sunt et quæ infidelium: quæ autem ipsius sunt, increduli nequeunt intelligere. Nam hoc est, quod ait: « Ipse autem a nemine dijudicatur. » Quomodo igitur fidelis novit omnia? Quoniam præsentia quidem novit, 437 quod videlicet caduca sint et fragilia, futura vero novit, nempe quod stabilia sint et æterna. Incredulus autem neque præsentia novit (magnificat enim ipsa cum nihil sint) neque futura, nam ea ne esse quidem credit. « Quis enim cognovit mentem Domini. » Quare infidelis nihil novit? Nam hoc est quod ait; Quis, id est, nullus infidelis novit? Quia,

Idem neque conciliabit eum sibi, hoc est, placabit aut in amicitiam reducet: inimico autem nequaquam revelabit Deus. Et quare fideles et spirituales cognoscunt? Quoniam, inquit, mentem Christi habemus, hoc est, spiritum Christi? et quæ novimus, a Spiritu sancto edocti sumus. Illi igitur merito ignorant, cum Deum habeant aversum: nos vero, inquit, cognoscimus, cum usi sumus doctore Spiritu — Est autem hyperbaton quod ait: « Quis enim cognovit mentem Domini. » Consecutive enim debet illi particulæ conjungi, Nec potest cognoscere, quia spiritualiter dijudicant. Potest tamen et sine hyperbato declarari, prout posita est elocutionis particula. « Nos autem mentem Domini habemus. » Qui imitatione mentis illius quo ad humanitatem quam suscipit Christus Deus noster suam mentem purificarunt, hi mentem Christi habent. — *Aliud.* Aut mentem Christi vocat Patrem. Habemus, inquit in vobis ipsis Christi Patrem » juxta illud: « Inhabitabo in eis et inambulabo ⁷². » Mentem enim appellare Patrem, sanctis frequens est, ut cum habet Gregorius; Mente, Verbo, et Spiritu una connaturali divinitate. Et rursum: Primum quidem considerat anglicas potencias ac cœlestes et conceptus Mentis opus fuit Verbo completum et Spiritu perfectum. « Mentem Christi

⁷² II Cor. vi, 16.

λῶν καὶ τῆς ἐκεῖθεν νομοθεσίας, τῆς φρενοσύνης αὐτοῦ καὶ διευγεροσύνης εἰς τὴν τῶν πνευματικῶν ζητημάτων κατάληψιν. Αὗται γὰρ αἱ Κυριακαὶ ἐντολαί, συμβιβάζουσι ἡμᾶς καὶ καταλλάσσουσαι πρὸς αὐτὸν, παρασκευάζουσιν ἐπιτηδεῖους εἰς τὴν ἐκεῖθεν τοῖς ἀξίοις χορηγομένην ἑλλαμψιν τε καὶ κατανόησιν. Διὸ οἱ ταύτους ἑαυτοὺς καταρτίσαντες, εἰκότως νοῦν Χριστοῦ ἔγεμεν. Τὰ γὰρ τοῦ Χριστοῦ φρονούντες καὶ νοοῦντες, οὐκ ἔτι ἀνθρωπίνῃ καὶ σαρκικῇ λογισμῷ σκαλεόμενοι, ἀλλὰ πάγιοι καὶ ἀμετάπειστοι γεγονότες ἐν οὐρανίῳ καὶ θείῳ νοῦ, τῆς ἀληθείας καρπούμεθα τὴν κατάληψιν. « Καὶ οὐ δύναται γινῶναι. » Ἄγνοεῖ, φησὶν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ ἀνόητος. Οὐ δύναται γὰρ γινῶναι ὅτι ἐπὶ τῶν τοιοῦτων, πίστεως μόνῃς χρεῖα, ὡς ἀσθενούντων τῶν λογισμῶν. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ, πνευματικῶς ἀνακρίνεται, τούτεστιν ὅτι διὰ πίστεως καὶ Πνεύματος τὰς ἀποδείξεις ἔχει τὰ θεῖα. « Ἀνακρίνει μὲν πάντα. » Ὁ πνευματικὸς, φησὶ, πιστῶς ὁρᾷ πάντα καὶ νοεῖ πάντα, καὶ τὰ ἴδια καὶ τὰ τῶν ἀπίστων. Τὰ δὲ γε αὐτοῦ, οἱ ἄπιστοι εἰδέναι οὐ δύναται. « Τοῦτο γὰρ ἐστὶν, αὐτὸς δὲ ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρίνεται. » Πῶς οὖν ὁ πιστὸς πάντα οἶδεν; ἐπειδὴ οἶδε μὲν τὰ ἐνταῦθα, ὅτι: σκῆρὰ καὶ ἐπίκρυα, οἶδε δὲ τὰ ἐκεῖ, ὅτι μόνιμα καὶ αἰώνια· ὁ δὲ γε ἄπιστος, οὐδὲ τὰ ἐνταῦθα οἶδεν. (Ἡγεῖται γὰρ αὐτὰ μέγιστα, οὐδὲν ὄντα.) οὐδὲ τὰ ἐκεῖ, ἀπιστεῖ γὰρ αὐτοῖς. « Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου. » Διατί δὲ ὁ ἄπιστος οὐδὲν οἶδε; τοῦτό ἐστι τό. Τίς, ἀντὶ τοῦ, οὐδεὶς τῶν ἀπίστων οἶδεν. Ὅτι, φησὶν, οὐκ ἔγνω νοῦν Κυρίου.

inquit, non cognovit mentem Domini.

Διὸ οὐδὲ συμβιβάζει αὐτὸν ἐαυτῷ, τούτεστι κατὰ ἀλλὰξί. Οὐκ ἂν δὲ τῷ ἐχθρῷ ἀποκαλύψει ὁ Θεός. Διατί δὲ οἱ πιστοὶ καὶ οἱ πνευματικοὶ ἴσασιν; ὅτι, φησὶ, σὺν Χριστοῦ ἔχομεν, τούτεστι πνεῦμα Χριστοῦ, καὶ ἅπερ ἴσμεν, ὑπὸ τοῦ Ὁνοῦματος δεδιδαγμέθα. Εἰκότως οὖν οἱ μὲν ἀγνοοῦσιν, ἀπεστραμμένον ἔχοντες τὸν Θεόν, ἡμεῖς δὲ, φησὶν, ἴσμεν τοῦ Ἡνεύματος εὐπαρήσαντες διδασκάλου. — [ΦΩΤ.] Καθ' ὑπερβατὸν δὲ τὸ, « Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου; » Ἐφ' ἐξῆς γὰρ ὀφείλει συντάττεσθαι, τοῦ, Οὐ δύναται γινῶναι ὅτι πνευματικῶς ἀνακρίνεται. Δυνατὸν δὲ καὶ χωρὶς ὑπερβατοῦ ὡς ἔχει φράσεως τὸ χωρὶον ἐκλαβεῖν. « Ἡμεῖς δὲ νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν. » — [ΓΡΗΓ., ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.] Οἱ μιμήσει τοῦ νοῦ ἐκείνου τοῦ ἀνθρωπίνου, οὗ ἀνέλαβε Φριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν, τὸν ἐαυτῶν νοῦν ἐκκαθάραντες, « Οὗτοι νοῦν Χριστοῦ ἔχουσιν. » Ἄλλο. Ἡ νοῦν Χριστοῦ τὸν Πατέρα καλεῖ. « Ἐχομεν, φησὶν, ἐν ἑαυτοῖς τὸν τοῦ Χριστοῦ Πατέρα, ὡς τὸ, Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω. » Νοῦν γὰρ τὸν Πατέρα λέγειν ἔθος τοῖς ἁγίοις, ὡς Γρηγόριος· Καὶ Νῦ καὶ Λόγῃ καὶ Πνεύματι τῇ μιᾷ συμπρωτῆ ἁσότητι. Καὶ πάλιν Πρωτὸν μὲν ἐννοεῖ τὰς ἀγγελικὰς δυνάμεις καὶ οὐρανίους, καὶ τὸ Ἐνότημα ἔργον ἦν. Λόγῃ συμπληρούμενον, καὶ Πνεύματι τελειούμενον. « Νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν. » Τούτεστι, τὰ ἐν τῷ νῷ τοῦ Χριστοῦ·

Καὶ ταῦτα ἴσμεν, ἅπερ αὐτὸς βούλεται καὶ ἀπεκάλυψεν. — [ΙΩΑΝ., ΘΕΟΔΩΡ.] Καλῶς δὲ ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ ἀξιοπιστίας ἐπιστάσατο τὸν μετέχοντα χαρίσματος πνευματικοῦ, μήτε δεῖσθαι τῆς ἐτέρου διδασκαλίας, καὶ ἱκανὸν εἶναι διδάσκειν ἐτέρους· Οὐ γὰρ ἐστὶ, φησὶν, ὁ συνιεναι δυνάμενος τὰ βουλευόμενα τοῦ Θεοῦ, ὥστε τινὰ αὐτῶ καὶ προσεγγεῖν διόρθωσιν. Ἡμεῖς μὲν τοὶ παρὰ τοῦ Χριστοῦ διὰ τῆς ἐπ' αὐτὸν πίστεως τὴν σύνεσιν δεξάμενοι, καὶ διδάσκειν ἐτέρους ὑπισχνούμεθα.

Καὶ ἐγὼ, ἀδελφοί, οὐκ ἠδυνήθην λαλῆσαι ὑμῖν ὡς πνευματικοῖς, ἀλλ' ὡς σαρκικοῖς, ὡς νηπίοις ἐν Χριστῷ. Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα καὶ οὐ βρῶμα. Οὕτω γὰρ ἐδόνασθε. Ἄλλ' οὔτε ἔτι νῦν δόνασθε. Ἔτι γὰρ σαρκικοὶ ἐστε. Ὅπου γὰρ ἐν ὑμῖν ζῆλος, καὶ ἔρις, καὶ διχοστασίαι, οὐχὶ σαρκικοὶ ἐστε, καὶ κατὰ ἄνθρωπον περιπατεῖτε :

« Οὐκ ἠδυνήθην λαλῆσαι ὑμῖν ὡς πνευματικοῖς. » Καταβαλὼν αὐτῶν τὸν ἐπὶ τῇ ἀνθρωπίνῃ σοφίᾳ τύπον, νῦν θέλει καταβαλεῖν καὶ τὸν ἐν τοῖς πνευματικοῖς, δεικνύς ὅτι οὔτε ἀκούσαι τι τέλειον ἴσασι. Καλῶς δὲ τὸ, « Οὐκ ἠδυνήθην, » ἀντὶ τοῦ οὐκ ἠδουλήθην, ἵνα μὴ δόξη διὰ φθόνον εἰρηκέναι. « Ἄλλ' ὡς σαρκικοῖς. » Καὶ πῶς ἦσαν σαρκικοὶ οἱ καὶ σημεῖα ποιοῦντες; Καὶ φαμεν, ὅτι ἦσαν καὶ τοιοῦτοι, καὶ οὐ τοιοῦτοι. Ἔστι γὰρ καὶ σημεῖα ποιεῖν, καὶ εἶναι σαρκικόν, ὡς οἱ λέγοντες, « Κύριε, οὐ τῷ σῶ ὀνόματι τὸ καὶ τὸ πεποιήκαμεν, καὶ ἀκούσαντες. Οὐκ οἶδα ὑμᾶς. » — « Ὡς νηπίοις ἐν Χριστῷ. » Νηπίοις ὅσον ἦκεν εἰς τοὺς νόμους τοῦ Χριστοῦ. « Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα. » Γάλα, φησὶ, τὴν ἔτι ἀτελεῖ διδασκαλίαν, βρῶμα δὲ τὴν τελείαν. « Οὐπω γὰρ ἐδόνασθε. » Ἐπειδὴ, φησὶ, μὴ ἐδοῦλεσθε. Τοῦτο γὰρ προῖων δεικνυσὶν, ὅτι παρὰ τὴν αὐτῶν αἰτίαν τὸ μὴ δόνασθαι, ὅπερ καὶ συγγνώμης χρεῖται, ἕχουν ἀποστερεῖ. « Ὅπου γὰρ ἐν ὑμῖν ζῆλος καὶ ἔρις. » Ὅρᾳς τὴν αὐτῶν εἶναι μοχθηρίαν; Καὶ πῶς ἐσμεν, φησὶ, σαρκικοὶ; λέγει τὴν τοῦτο ποιοῦσαν αἰτίαν, καὶ δυνάμενος ἐγκαλέσαι καὶ ἄλλα, πρὸς τὸ κατεπεῖγον ἴσταται περὶ τῶν διχοστασιῶν, καὶ τοῦ ἔνθεν ζήλου, καὶ τῆς ἐριδος. « Καὶ κατὰ ἄνθρωπον περιπατεῖτε. » Οὐ κατὰ Θεὸν ζητετε, φησὶν, ἀλλὰ κατὰ ἄνθρωπον πολιτεύεσθε, ἕχουν σαρκικῶς.

quæ inde oriebatur, simulque contentione. « Et secundum hominem ambulatis, hoc est carnaliter.

Ὅταν γὰρ λέγῃ τις· Ἐγὼ μὲν εἰμι Παύλου, ἕτερος δὲ, Ἐγὼ Ἀπολλῶ, οὐχὶ σαρκικοὶ ἐστε; τίς οὖν ἐστὶ Παῦλος, τίς δὲ Ἀπολλῶς, ἀλλ' ἢ διάκονοι δι' ὧν ἐπιστεύσατε, καὶ ἐκάστῳ ὡς ὁ Κύριος ἔδωκεν; Ἐγὼ ἐφύτευσα, Ἀπολλῶς ἐπότισεν, ἀλλ' ὁ Θεὸς ἠύξανεν. Ὅστε οὔτε ὁ φυτεύων ἐστὶ τι, οὔτε ὁ ποτίζων, ἀλλ' ὁ αὐξάνων Θεός. Ὁ φυτεύων δὲ καὶ ὁ ποτίζων, ἔν εἰσιν. Ἐκαστὸς δὲ τὸν ἴδιον μισθὸν λήψεται κατὰ τὸν ἴδιον κόπον.

Ἠάλλιν ἀνίσταται τοὺς προεστῶτας αὐτῶν σοφοὺς καὶ πλουσίους, καὶ αἰρέσεως ὄντας ἀφορμὴν. « Τίς

⁷⁴ Matth. vii, 22, 23.

habemus.» Hoc est, quæ in mentem Christi sunt : et ita cognoscimus quæ ipse vult et revelavit. — Pulchre autem a Dei auctoritate corroboravit eum qui particeps esset spiritualis doni : ut illi non esset opus alterius doctrina, sed aptus quoque esset et alios instruere. Non enim potest, inquit, Dei consilia intelligere, ut aliquod ipsi afferat auxilium. Nos sane qui intelligentiam a Christo, per fidem quæ in ipsum est accepimus, alios quoque docere pollicemur.

438 III. 1-3. *Et ego, fratres, non potui loqui vobis ut spiritualibus, sed loquendum fuit ut carnalibus, ut infantibus in Christo. Lactis potu vos alui non cibo : nondum enim poteratis, imo ne nunc quidem adhuc potestis. Nam adhuc carnales estis. Siquidem cum inter vos sint æmulatio et contentio ac factiones, an non carnales estis, et secundum hominem ambulatis ?*

« Non potui loqui vobis ut spiritualibus. » Ubi ipsorum fastum qui de humana erat sapientia depresisset, vult nunc eum quoque deprimere qui et in spiritualibus erat, ostendens quod neque audire possent quidpiam perfectum. Bene autem dicit, « Non potui, » pro eo quod est, Non volui, ne hoc invidia dixisse videatur. « Sed loquendum fuit de carnalibus. » Et quomodo carnales erant qui etiam signa edebant? Et dicimus quod et tales quodammodo erant et non tales. Contingit enim et signa cedere et esse carnales; quales erant illi qui dicebant: « Domine, nonne per nomen tuum hoc et illud fecimus; et audierunt: Non novi vos ⁷⁴. » — « Ut infantibus in Christo. » Infantibus quod ad Christi leges pertinet. « Lactis potu vos alui. » Lac dicit, imperfectam adhuc doctrinam, cibum vero perfectam. « Nondum enim poteratis. » Quoniam inquit, nolistis; nam hoc in sequentibus ostendit quod ipsorum causa erat quod non possent, quod etiam ipsos a venia separaret sive ea privat. « Siquidem cum inter vos sint æmulatio et contentio. » Vides quod ipsorum pravitas fuerit? Et quomodo sumus, inquiunt, carnales? causam dicit quæ hoc efficiat. cumque etiam de aliis accusare posset, instat ad id quod urget, nempe de factionibus et æmulatione.

« Et secundum hominem ambulatis. » Non secundum Deum vivitis, sed secundum hominem conversamini, hoc est carnaliter.

III, 4-8. *Etenim cum dicat aliquis: Ego quidem sum Pauli; alius vero: Ego Apollo: nonne carnales estis? Quis igitur est Paulus? Quis vero Apollus, nisi ministri per quos credidistis, et cuique Dominus dedit? Ego plantavi, Apollus rigavit, 439 sed Deus incrementum dedit. Itaque neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat, nempe Deus. Cæterum qui plantat et qui rigat unum sunt. Unusquisque tamen propriam mercedem accipiet juxta suum laborem.*

Rursum illorum taxat sapientes ac divites qui eis præerant et factionis ansam dabant. « Quis

igitur est Paulus? » O admirandam sapientiam! Seipsum et Apollo extenuat ut hoc statuatur. Si nos, inquit, nihil sumus, quid poterit quispiam dicere de præceptoribus qui apud vos sunt? « Nisi ministri » Magnum quidem est esse etiam ministros fidei; verum si ad exemplum conferas, radicemque bonorum Christum, pars quædam sermonis est. Nam qui bona tribuit, is demum bene de nobis meretur, non qui ministrat. Minister tamen major est eo qui Evangelium prædicat, quatenus hic quidem sermones annuntiat, ille vero etiam opera exhibet. « Et ut cuique Dominus dedit. » Neque eam, inquit, ministerii partem a nobis ipsis habemus sed hoc ipsum quoque a Christo accepimus. Hoc enim vult cum ait: « Et ut cuique Dominus dedit. » « Ego plantavi. » Ego quidem primus prædicationem in vobis disseminavi, Apollos vero sua exhortatione non permisit semen ardore tentationum exarscere. Perfectum vero opus, Dei est qui dedit incrementum. « Neque qui plantat est aliquid. » Vide quomodo depressionem divitum ac sapientum qui eis præerant, invidia carere facit, deprimendo seipsum et Apollo quantum ad apparentiam, et ostendendo quod ad salum Deum attendere oporteat, et in ipsum referre universa quæ contingunt bona! « Qui plantat et qui rigat unum sunt. » In hoc quod nihil amplius possint absque Deo augmentante. — *Alio modo.* Quandoquidem multa sane percurrit de præceptoribus, dicens: « Quis est Paulus, quis vero Apollos! » et rursus: « Itaque neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat. » Hoc autem faciebat, eorum mitigare volens ardorem, qui ob doctrinam superbiebant et ad contentiones ac factiones Christi populum pertrahabant. Quoniam igitur satis visus est illorum fastum purgasse, eo quod seipsum quaque una cum Apollo depresserit, ne quidam dicant: **440** Vane igitur prædicas, frustra sustinens pro prædicatione labores. Huiusmodi refellens objectiones subjungit: Unusquisque suam mercedem accipiet, juxta suum laborem. » Dicens propemodum: nequaquam animo angatur qui bene docet, quanquam enim prohibetur, ne Christi populum dividat, sibi que vindicet, et inter vos tanquam præceptor sese jactet: attamen mercedem accipiet, neque id temere, sed juxta suum laborem. Deinde rem amplius attollens, et confirmans quod omnino erit merces. « Nam Dei inquit, cooperatores sumus. » simul quidem ut dixi doctrinæ opus illustrans, simul etiam rursus subindicans quod opus Dei sit. Itaque non oportet aut sibi vindicare aut illud discindere, quin potius conjungere et unire: nam hoc est cooperari. Sibi autem vindicare ac dividere, inimicorum est hostium. Deinde in hoc insistit eadem utens demonstrationis regula: quod omnino non oporteat populum personis distribuere. « Dei, inquit, agricolatio estis, Dei ædificatio. » Ut qui vos ipsos deprimitis, id quod Dei est, attribuentes conservis? » Juxta suum laborem. » Quoniam verisi-

αὐτὸν ἐστὶ Παῦλος; » Βαβα! τῆς σοφίας! εἰς ἑαυτὸν καὶ Ἀπολλῶ ἐκενώθη, τοῦτο κατασκευάζων. Εἰ ἡμεῖς, φησὶν, οὐδὲν ἴσμεν, τί ἂν τις εἴποι περὶ τῶν παρ' ὑμῖν διδασκάλων; « Ἀλλ' ἢ διάκονοι, » Μέγα μὲν, καὶ τὸ εἶναι διακόνους πίστεως, πρὸς δὲ τὸ ἀρχέτυπον καὶ τὴν βίβαν τῶν ἀγαθῶν τὸν Χριστὸν, μέρος τι λόγου. Ὁ γὰρ παρέχων τὰ ἀγαθὰ, οὐχ ὁ διακονῶν εὐεργετῆ. Τὸ γὰρ διάκονος, μεῖζον τοῦ εὐαγγελιζομένου, ὅσον ὁ μὲν λόγους ἀπαγγέλλει, ὁ δὲ καὶ ἔργα ποιεῖ. « Καὶ ἐκάστῳ ὡς ὁ Κύριος ἔδωκεν. » Οὐδὲ αὐτὸ τὸ μικρὸν τὸ τῆς διακονίας, φησὶ, παρ' ἑαυτῶν ἔχομεν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο παρὰ Κυρίου εὐλόγησμεν. Τοῦτο λέγει, « Καὶ ἐκάστῳ ὡς ὁ Κύριος ἔδωκεν. » « Ἐγὼ ἐφύτευσα. » Ἐγὼ μὲν φησὶ, πρῶτος τὸ κήρυγμα ἐγκατέπειρα, ὁ δὲ Ἀπολλῶς τῇ παρ' ἑαυτοῦ παρακλήσει, οὐκ εἴασεν ἀποξηρανθῆναι τὸν σπόρον τῶν κήρυκων τῶν πειρασμῶν, τὸ δὲ δὴ ὄλον, τοῦ ἀξάνοντος Θεοῦ. « Οὔτε ὁ φυτεύων ἔστι τι. » Ὅρα πῶς ἀνεπαχθῆ ποιεῖται τῆν ἐξουδένωσιν τῶν προσεστώτων αὐτῶν σοφῶν καὶ πλουσίων, ἑαυτὸν καὶ Ἀπολλῶ εἰς τὸ φαινόμενον ἐξουδένωσας, καὶ δείξας ὡς χρῆ μόνῳ τῷ Θεῷ προσέχειν, καὶ εἰς αὐτὸν ἀνατιθεῖναι πάντα τὰ συμβαίνοντα ἀγαθὰ; « Ὁ φυτεύων, φησὶ, καὶ ὁ ποτίζων ἐν εἰσιν, » ὅσον ἦκεν, εἰς τὸ μηδὲν δύνασθαι πλέον ἄνευ τοῦ ἀξάνοντος Θεοῦ. — Ἀλλως. [ΦΩΤ.] Ἐπειδὴ πολλά κατέδραμε τῶν διδασκάλων, λέγων, « Τίς ἐστὶ Παῦλος, τίς δὲ Ἀπολλῶς; » Καὶ πάλιν, « Ὡστε οὔτε ὁ ποτίζων ἔστι τι, οὔτε ὁ φυτεύων. » Τοῦτο δὲ ἐποίησε, πράξαι θέλων τὴν φλεγμονὴν τῶν ἐπὶ τῇ διδασκαλίᾳ καταλαζονομένων, καὶ εἰς ἔρεις καὶ στάσεις τὸν λαὸν τοῦ Χριστοῦ καταδιελόντων. Ἐπεὶ οὖν ἱκανῶς ἔδοξε καθαιρεῖν τὸν ἐκαίνων τύπον, διὰ τὸ καὶ ἑαυτὸν συνευτελέσαι καὶ τὸν Ἀπολλῶ, ἵνα μὴ τινες εἴπωσιν: Οὐκοῦν μάτην διδάσκεις, μάτην τοὺς ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος πόνους ἀναδεχόμενος. Ἐπήγαγε τὰς τοιαύτας ἀποκρουόμενος λαβῆς, « Ἐκαστος τὸν ἴδιον μισθὸν λήψεται, κατὰ τὸν ἴδιον κόπον, » μονονοχῆ λέγων, μηδὲν ἀθυμῆτω ὁ καλῶς διδάσκων. Εἰ γὰρ καὶ κεκώλυται μερίζειν τὸν λαὸν τοῦ Χριστοῦ καὶ ἴδιοποιεῖσθαι, καὶ σεμνολογεῖσθαι ἐν αὐτοῖς ὡς διδάσκαλος, ἀλλ' οὖν γε μισθὸν λήψεται, καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ κατὰ τὸν ἴδιον κόπον. Εἶτα ἐπαίρων ἐπὶ πλέον τὸ πρᾶγμα, καὶ πιστούμενος ὅτι πάντως ἔσται ὁ μισθός, « Θεοῦ γὰρ, φησὶν, ἴσμεν συνεργοί, » ἅμα μὲν, ὡς περ εἶπον, καὶ λαμπρόνων τὸ τῆς διδασκαλίας, ἅμα δὲ καὶ πάλιν ὑποδεικνύς, ὅτι Θεοῦ ἐστὶ τὸ ἔργον, ὥστε οὐ δεῖ ἰδιοποιεῖσθαι καὶ κατατέμνειν αὐτὸ, μᾶλλον δὲ συνάπτειν καὶ ἑνοποιεῖν (τοῦτο γὰρ συνεργῶν), τὸ δὲ ἰδιοποιεῖσθαι καὶ μερίζειν, ἐχθρῶν καὶ πολεμίων. Εἶτα ἐπιμένει. τῷ αὐτῷ τῆς ἀποδείξεως γρώμενος κανόνι, ὅτι οὐ χρῆ κατανέμεσθαι τὸν λαὸν προσώποις ὅλως. « Θεοῦ γεωργίον ἐστε, φησὶ, Θεοῦ οἰκοδομή. » Τί κατευτελίετε ἑαυτοὺς, ἐνὸν Θεοῦ εἶναι τοῖς ὁμοδόλοισι ἀνατιθέμενοι; « Κατὰ τὸν ἴδιον κόπον. » Ἐπειδὴ εἰκὸς ἦν τοὺς πλείω καμοντας περὶ τὴν ἐκείνων πίστιν ῥαθυμότερους γενέσθαι, ἀκούσαντας ἐν εἶναι πάντας κἂν μικρὸν κἂν μέγα τις, ἔτυχε συνεισενεγκῶν, εὐθέως αὐτὸ διορθοῦσαι.

Ἐν εἰσι, φησὶν, ὡς πρὸς τὸ μὴ δύνασθαι ἄνευ τοῦ αὐξάνοντος Θεοῦ πλέον τι ποιῆσαι. Ἐπει δὲ ὅσον πρὸς τὴν ἀνταπόδοσιν, ἕκαστος, φησί, κατὰ τὸν ἴδιον κόπον τὸν μισθὸν ἔξει.

hoc quod nihil amplius facere possint absque Deo, qui incrementum tribuit. Nam quod ad resurrectionem pertinet, unusquisque juxta suum laborem habebit mercedem.

Θεοῦ γὰρ ἔσμεν συνεργοί· Θεοῦ γεώργιον, Θεοῦ οἰκοδομή ἐστε, κατὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ τὴν δοθεῖσάν μοι, ὡς σοφὸς ἀρχιτέκτων θεμέλιον τέθεικα. Ἄλλος δὲ ἐποικοδομεῖ. Ἐκαστος δὲ βλέπειτω πῶς ἐποικοδομεῖ· θεμέλιον γὰρ ἄλλον οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον, ὃς ἐστὶν Ἰησοῦς Χριστός.

Ἡμεῖς δὲ οἱ τὰ πρὸς σωτηρίαν ὑμῶν δόγματα κηρύξαντες, « Θεοῦ ἔσμεν συνεργοί. » Τῷ σκοπῷ γὰρ, φησί, τοῦ Θεοῦ τοῦ σῶσαι θέλοντος, συνεπράξαμεν. Ἄλλ' οὐχὶ οἱ νῦν ὑμᾶς καταδιώκοντες, καὶ πρόσφασις ὑμῶν στάσεως γενόμενοι.

« Θεοῦ γεώργιον. » Ἑμεῖς δὲ Θεοῦ γεώργιον καὶ οἰκοδομή Θεοῦ ὑπάρχετε, καὶ εἰ γεώργιον ἐστε καὶ οἰκοδομή Θεοῦ, ἀπὸ τοῦ Δεσπότητος καλεῖσθαι δεῖτε, οὐκ ἀπὸ τῶν νῦν προσετώτων ὑμῶν. Ἐλεγον γὰρ· Ἐγὼ τοῦδε, καὶ ἐγὼ τοῦδε, τὰ ὀνόματα τῶν σοφῶν καὶ πλουσίων. « Ὡς σοφὸς ἀρχιτέκτων. » Σοφὸν ἐαυτὸν καλεῖ ἀρχιτέκτονα, οὐκ ἐπαινῶν ἐαυτὸν, ἀλλὰ βουλόμενος δεῖξαι, ὅτι τούτῳ ἐστὶν ἀρχιτέκτονος σοφοῦ, τὸ τοιοῦτον θεῖναι θεμέλιον, τουτέστι Χριστόν. Καὶ ὅτι οὐκ ἐπαίροντος ἐαυτὸν τὸ ῥῆμα, φησί, « Κατὰ τὴν χάριν τὴν δοθεῖσάν μοι. » Οὐκ ἐμὸν κατόρθωμα λέγων τὸ γενέσθαι σοφὸν, ἀλλὰ Θεοῦ τοῦ χαρισμένου. « Ἄλλος δὲ ἐποικοδομεῖ. » Εἰς τὴν περὶ πολιτείας ἤθεε παραινέσιν, ἐποικοδομῶν κληῶν, τὰς ἐκάστου πράξεις. Καὶ βλέπειτω ἕκαστος πῶς οἰκοδομεῖ ἐπὶ τὸν θεμέλιον, τουτέστιν, ἔχων τὴν πίστιν καὶ αὐτὸν τὸν Χριστόν, εἰς τὸ ποιεῖν ἀγαθὰς ἐργασίας. « θεμέλιον γὰρ ἄλλον. » Μὴ τοίνυν προσέχετε, φησί, τοῖς καταδιελομένοις ὑμᾶς, οὐκ ἐνὶ ἄλλοις θεμέλιος εἰ μὴ Χριστός, ὃν κατήγγελα. Τούτου ἐχόμεθα, τούτῳ προσκολληθῶμεν ὡς θεμελίῳ, τούτῳ ἐποικοδομήσωμεν τὰς ἐκ πολιτείας χρηστῆς οἰκοδομίας.

Εἰ δὲ τις ἐποικοδομεῖ ἐπὶ τὸν θεμέλιον τοῦτον, χρυσόν, ἄργυρον, λίθους τιμίους, ξύλα, χόρτον, καλάμην, ἐκάστου τὸ ἔργον φανερόν γενήσεται. Ἢ γὰρ ἡμέρα δηλώσει ὅτι ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται, καὶ ἐκάστου τὸ ἔργον ὁποῖόν ἐστι. τὸ πῦρ δοκιμάσει. Εἴ τις τὸ ἔργον μῆναι ὃ ἐπιφοδομήσας, μισθὸν λήψεται. Εἴ τις τὸ ἔργον κατακαίσεται, ζημιωθήσεται, αὐτὸς δὲ σωθήσεται, οὕτως ὡς διὰ πυρός.

Μετὰ γὰρ τὴν πίστιν καὶ ἐργασίας, καὶ οἰκοδομῆς χρεῖα. Ἄλλ' οἱ μὲν δίκαιοι, ἴσα χρυσίῳ καὶ ἀργυρίῳ καὶ λίθοις διαυγέσι, τὰς οἰκείας πράξεις ἐποικοδομοῦσι τῇ πίστει, οἱ δὲ γε ἀμαρτωλοὶ, ὕλην ῥηδῶς ἐξαπομένην καὶ τοῦ ἐκαίει πυρός ἀξίαν. — Ἄλλο. [φωτ] Οἱ διδάκταλοι τὰ θεῖα παιδεύουσιν. οἱ δὲ ἀκούοντες, κατὰ τὸ τῆς γνώσεως αὐθαίρετον, τὸ πρακτικόν αἰροῦνται. Ἄλλὰ κατὰ τὴν τῆς ἐπιφα-

Amile erat eos qui amplius laboraverant circa illorum fidem sequiores reddendos, cum audirent omnes unum esse, sive parum sive multum quispiam contulisset, illud statim curat. Unum, inquit, sunt in hoc quod ad resurrectionem pertinet, unusquisque juxta suum laborem habebit mercedem.

III, 9-11. « Nam Dei cooperatores sumus : Dei agricolatio, Dei ædificatio estis. Juxta gratiam Dei quæ data est mihi, ut sapiens architectus fundamentum posui : alius autem superædificat. Porro quisque videat quomodo superædificet. Nam fundamentum aliud nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Jesu Christus. »

Nos autem qui dogmata salutem concernentia prædicamus, « Dei cooperatores sumus. » Siquidem ad Dei scopum, qui vult omnes salvos esse cooperati sumus. At non ita qui vos nunc dividunt, ac dissensionis causa vobis efficiuntur.

« Dei agricolatio. » Vos autem Dei agricolatio Dei quæ ædificatio estis, quod si agricolatio et ædificatio Dei estis, a Domino vos appellari oportet, non ab iis qui nunc vobis præsent. Dicebant enim : Ego quidem hujus sum, ego vero illius, nempe sapientium ac divitum nomina exprimentes. « Ut sapiens architectus. » Sapientem architectum vocat ipsum non ut se laudet, sed ostendere volens quod hoc sapientis sit architecti ponere hujusmodi fundamentum, hoc est Christum. Et ut appareat quod non se ipsum laudantis sit verbum, « Juxta gratiam, ait, quæ est data mihi. » Ac si dicat : Non meum est sapiens hoc facinus, sed Dei, qui gratiose donavit. « Alius autem superædificat. » Ad exhortationem quæ circa communem conversationem est descendit. super ædificationem vocans cujusque actiones. Videat igitur, inquit, unusquisque quomodo ædificet super fundamentum, id est, habens fidem ipsumque Christum, ut bonas faciat operationes. « Nam fundamentum aliud. » Ne igitur illis attendatis, ait, qui vos dividunt, cum aliud non sit fundamentum præter Christum, quem annuntiavi. Hoc habeamus huic adhæreamus tanquam fundamento : super hoc ædificemus ædificia bonæ conversationis.

III, 12-15. « Quod si quis superstruat super hoc fundamentum, aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, fenum, stipulam, cujusque opus manifestum fiet. Dies enim declarabit, quia per ignem revelatur ; et cujusque opus quale sit ignis probabit. Si cujus opus manserit quod superstruxit, mercedem accipiet. Si cujus opus exustum fuerit, damnum patietur : ipse vero servabitur, sic tamen ut per ignem. »

Post fidem enim operatione ac ædificatione opus est. At justi auro æquales et argento pellucibusque gammis, suas super fidem ædificant actiones : peccatores vero silvam quæ facile accenditur futuroque igne digna est. — Alio modo. Præceptores divina docent. auditores vero juxta scientiæ electionem quod agendum est eligunt : sed die quo apparuerit Salvator probatio erit, exactaque dis-

quisitio : et eos quidem qui probe vixerunt, tanquam aurum et argentum, ignis reddet splendidiores : pravitate autem operadores, more lignorum, feni ac stipulæ consumet. A doctore vero qui ea docuit quæ decent non exigentur pœnæ, imo salute dignus habebitur, et hoc est quod ait : « Ipse vero servabitur, » nempe qui docet, « Opus autem exuretur, » hoc est, ii qui seipsos exstruxerunt pravum opus. Et ita diligenter legentes inveniemus Scripturarum sententiam : « Si cujus opus exustum fuerit, damnum patietur : ipse vero servabitur sic tamen ut per ignem ; » hoc est, exustum fuerit opus ejus per ignem. Ipse vero servabitur, nempe doctor ille : neque enim causa fuit mutationis ad id quod pejus est. Nam convenientem ipse doctrinam attulit. Verum si quis nolit particulam illam. « Sic tamen ut per ignem, » operi aptare, sed doctori : tunc sic intelligito, quod pro illis non exigentur ab eo pœnæ ; servabitur autem, per ignem et ipse probatus, utrum vitam habeat doctrinæ congruentem. « Aurum, » fidem in Christum « Argumentum. » Nam sunt et inferiores, multæ siquidem sunt apud Patrem mansiones ⁷⁶. « Dies enim declarabit. » Diem dicit iudicii. « In igne » autem dicit revelari opera : hoc est, manifestum fieri cuius sint naturæ, utrum aurum, utrum argentum, talium, inquit, ignis probativus erit. « Si cujus opus exustum fuerit. » Si cujus, inquit, opus vim ignis non tulerit, sed probatum ac convictum fuerit esse malam, damnum, ait, patietur. Itaque nihil prodest fides recta, absque bonis operibus. — Anne ita quoque intelligere possumus ? Illi quidem qui silvam seu materiam facile exurendam ædificaverunt, penitus ejiciuntur : damnum enim patiuntur omnium suorum laborum. « Ipse vero servabitur. » Quisnam ? Qui superædificavit aurum et argentum lapidesque pretiosos. Cum enim de ipso dixerit quod mercedem accipiet, nunc dicit quam mercedem, nempe salutem. Servabitur autem, ipse quoque eolorem passus, sicut verisimile est de eo qui per ignem transierit sibi que unitas modicas sordes expurgarit. Solius namque Dei est perfecte peccato carere. **443** Homines vero etsi quam maxime justi fuerint, non perfecte puri sunt. Siquidem dictum est, quod in multis labimur omnes ⁷⁶, et « Nullus purus est a peccato, ne si unius quidem diei sit vita ejus ⁷⁷. » Nam Malachiæ dictum est ⁷⁸ quod tanquam ignem in fornace, et tanquam herbam fullonum quosdam abluet Deus et purificabit. « Ipse vero servabitur. » Quod ait « Servabitur, » tantumdem est ac si dicat : Non tolletur e medio, neque revertetur in nihilum, quemadmodum pravæ ejus actiones. Nam hæc usque ad id tempus existentiam habere videbantur et siebant ; veniente autem eo die et igne, ipsæ quidem vanæ et cassæ efficiuntur, neque amplius fieri possunt : attamen homo qui illas operatus est, non simul cum eis in-

Α νείας τοῦ Σωτήρος ἡμέραν, βάσκανος ἔσται καὶ ἐξέτασις ἀκριβής. Καὶ τοὺς μὲν εὖ βεβιωκότας, καθάπερ χρυσὸν καὶ ἄργυρον τὸ πῦρ λαμπροτέρους ἀποφανεῖ τοὺς δὲ τῆς κακίας ἐργάτας, δίκην ξύλων καὶ χόρτου καὶ καλάμης καταναλώσει. Ὁ δὲ γε διδάσκαλος τὰ προσήκοντα διδάξας, οὐκ εἰσπραχθήσεται δίκας, ἀλλὰ σωτηρίας ἀξιώθησεται. Τοῦτο γὰρ, φησὶν, « Αὐτὸς δὲ σωθήσεται, » τούτέστιν ὁ διδάσκων. « Τὸ δὲ ἔργον κατακαήσεται, » ἀντὶ τοῦ οἱ πονηρὸν ἑαυτοὺς κατασκευάσαντες ἔργον. Οὕτως δὲ ἀναγνόντες, ἀκριβῶς εὐρήσομεν τὴν τῶν γραμμῶν διάνοιαν. « Εἴ τις τὸ ἔργον κατακαήσεται, ζημιωθήσεται » οὕτως δέ, ὡς διὰ πυρὸς σωθήσεται, » ἀντὶ τοῦ, κατακαυθήσεται αὐτοῦ τὸ ἔργον ὑπὸ τοῦ πυρὸς. Αὐτὸς δὲ σωθήσεται, τούτέστιν ὁ διδάσκαλος. Οὐ γὰρ αἴτιος τῆς τούτων ἐπὶ τὸ χεῖρον τροπῆς. Αὐτὸς γὰρ τὴν προσήκουσαν διδασκαλίαν προσάγει. Εἰ δὲ τις οὐ βούλεται τὸ, « Ὡς διὰ πυρὸς, » τῷ ἔργῳ προσαρμόσαι, ἀλλὰ τῷ διδασκάλῳ, οὕτως νοησάτω, ὅτι ὑπὲρ μὲν ἐκείνων οὐκ εἰσπραχθήσεται δίκας, σωθήσεται δὲ διὰ πυρὸς καὶ αὐτὸς δοκιμαζόμενος, εἴπερ ἄρα ἔχει τὸν βίον τῆ διδασκαλίᾳ κατάλληλον. « Χρυσὸν. » Τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν. « Ἄργυρον. » Εἰσὶ γὰρ καὶ καταδεισέταροι. Πολλὰ γὰρ μὲναι παρὰ τῷ Πατρὶ. « Ἡ γὰρ ἡμέρα δηλώσει. » Ἡμέραν φησὶ τὴν τῆς κρίσεως. « Ἐν πυρὶ δὲ λέγει τὰ ἔργα ἀποκαλύπτεσθαι, τούτέστι φανερὰ γίνεσθαι, ὅποια τὴν φύσιν ἔστιν, ἄρα χρυσὸς, ἄρα ἄργυρος ; τῶν δὲ τοιούτων τὸ πῦρ, φησὶν, ἐλεγκτικόν. » Εἴ τις τὸ ἔργον κατακαήσεται. « Εἴ τις, φησὶ, τὸ ἔργον οὐκ οἴσει τὴν τοῦ πυρὸς προσβολήν, ἀλλ' ἐλεγχθήσεται ὃν πονηρὸν καὶ κατεκαήσεται, ζημιωθήσεται, φησὶν. Ἄρα οὖν οὐδὲν ὠφελεῖ πίστις ὀρθή, χωρὶς ἔργων. — [OIKOMENIOR.] Ἄρα μὴ καὶ οὕτως δυνάμεθα νοῆσαι ; Οἱ μὲν οἰκοδομήσαντες τὴν εὐκατάπρηστον ὕλην, τέλειον ἐκδέχονται. Ἐζημιώνονται γὰρ πάντα αὐτῶν τὰ σπουδαίματα. « Αὐτὸς δὲ σωθήσεται. » Τίς ; Ὁ ἐπιοικοδομήσας τὸν χρυσὸν καὶ τὸν ἄργυρον, καὶ τοὺς τιμίους λίθους. Εἰπὼν γὰρ περὶ αὐτοῦ ὅτι μισθὸν λήψεται, νῦν λέγει ποῖον μισθὸν, τούτέστι τὴν σωτηρίαν. Σωθήσεται δὲ γε ἐπωδύνας καὶ αὐτὸς, ὡς εἰκὸς τὸν διὰ πυρὸς παριόντα, καὶ ἐκκαθαίρομενον τὸν ἐνὸντα αὐτῷ βραχὺν ῥύπον. Θεοῦ γὰρ μόνου, τὸ τελείως ἀναμάρτητον. Οἱ δὲ ἄνθρωποι κἄν ὅτι μάλιστα ὡς δίκαιοι, οὐ τέλειον εἰσι καθαροί. Ἐργεται γὰρ ὅτι πολλὰ πταίομεν πάντες, καὶ οὐδεὶς καθαρὸς ἀπο ἀμαρτίας, οὐδ' ἂν μία ἡμέρα ὁ βίος αὐτοῦ. Ἐργεται γὰρ καὶ τῷ Μαλαχίᾳ, ὅτι ὡς πῦρ ἐν χωνευτηρίῳ καὶ πῶαν πλυόντων, πλυνεῖ καὶ καθαρῶσει ὁ Θεὸς τινάς. « Αὐτὸς δὲ σωθήσεται. » — [ΦΩΤ.] Τὸ « Σωθήσεται, » τούτέστιν οὐκ ἀφανισθήσεται, οὐδὲ εἰς τὸ μὴ ὂν χωρήσει, ὡς περ αἱ πράξεις αὐτοῦ αἱ πονηραί. Αὐταὶ γὰρ, μέχρι μὲν τοῦ καιροῦ ἐκείνου, τὴν ὑπαρξίν ἔχειν ἔδοκον καὶ ἐπράττοντο. Ἐλθούσης δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ τοῦ πυρὸς, αὐταὶ μὲν φροῦδοι γεγόνασι, μήτε εἶναι,

⁷⁶ Joan. xiv, 2. ⁷⁶ Jac. iii, 2. ⁷⁷ Job. xiv, 4, 5, sec. LXX. ⁷⁸ Malach. iii, 2, 3.

μήτε πρᾶττεσθαι δυναμεναι: Ὁ μὲν τοι καταπρα- A
ζόμενος αὐτὰς ἄνθρωπος, οὐ συνναίρειται τεύταις
καὶ ἀφανίζεται, ἀλλὰ μένει καὶ σώζεται, τὴν διὰ
πυρὸς δίκην τινύς. Διὰ τοῦτο γὰρ εἰπὼν, « Σωθή-
σεται, » ἐπίγγεν ἐρμηνεύων πῶς σωθήσεται, « Οὕ-
τως ὡς διὰ πυρὸς, » τουτέστιν, εἰς τοῦτο μένει καὶ
σώζεται, εἰς τὸ διὰ πυρὸς τὸν αἰῶνα κολάζεσθαι.
Ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ Ἰσαίου, ὁ ἐν ἀγίοις Βασιλείος,
δεύτερον ἐπιμνησθεὶς τοῦ ῥητοῦ, ἐπι καθάρσει αὐτὸ
ἐδέξατο. « Ὡς διὰ πυρὸς. » Ὅλα μεταφορικῶς εἴ-
πεν, ἀλλ' ὄρα! Οὐχ ὥσπερ τὸ φορτίον καυθὲν εἰς τὸ
μυρὸν χωρήσει καὶ αὐτὸς, ἀλλὰ τί; « Αὐτὸς δὲ σω-
θήσεται, » Σωτηρίαν καλῶν, τὴν αἰεὶ ἐν τῷ πυρὶ
ζῶν, καὶ τὸ ἐν αὐτῷ διασώζεσθαι. Ὅρα γὰρ τί
προσέθηκεν. Οὕτως δὲ, φησὶν, ὡς διὰ πυρὸς, του-
τέστιν, οὕτως σωθήσεται, ὡς ἐν πυρὶ σωζόμενος, B

τουτέστι κατακαίμενος, καὶ μὴ ἀναλισκόμενος. B
Ἴνα γὰρ μὴ σωτηρίαν ἀκούων, τῷ εὐφύμῳ τοῦ
νόμματος νομίσης ἄχρι τοῦ τὰ ἔργα κατακαῖναι τὴν
Αὐτὸς σωθήσεται διὰ πυρὸς καίμενος αἰεὶ, τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ ὄν.

Οὐκ οἴδατε ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Ἡνεύ-
μα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; εἴ τις τὸν ναὸν τοῦ
Θεοῦ φθειρεῖ, φθερεῖ τοῦτον ὁ Θεός. Ὁ γὰρ ναὸς
τοῦ Θεοῦ ἅγιός ἐστιν, ὅτινές ἐστε ὑμεῖς. Μη-
δεὶς ἑαυτὸν ἐξαπατάτω. Εἴ τις δοκεῖ σοφὸς εἶναι
ἐν ὑμῖν, ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, μωρὸς γενέσθω ἵνα
γένηται σοφός, Ἡ γὰρ σοφία τοῦ κόσμου τούτου
μωρία παρὰ τῷ Θεῷ ἐστίν,

Εἰς τὸν πεπορευοκῆτα εἰς τὴν μητρικὴν εἰσβαλεῖν
θέλει λοιπὸν, καὶ ὄρα πῶς ἀρμολίμω κέχρηται προ-
οιμίῳ, ἐντροπικῶς αὐτοῖς λαλῶν. « Καὶ τὸ Πνεῦ-
μα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. » Ἐπαύσει τὸ ἐγκλημα
ἀπὸ τῆς ἠωρεῆς, τουτέστι, τῆς ἐνοικίσεως τοῦ
Πνεύματος. — [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.] Εἰ δὲ ναὸς Θεοῦ
ἔσμεν, ἐπειδὴ τὸ Ἡδύμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ἡμῖν, ἄρα
Θεὸς τὸ Πνεῦμα. Φθερεῖ τοῦτον ὁ Θεός. Οἶον ἀπο-
λεῖ. Τοῦτο δὲ, οὐ καταρωμένου, ἀλλὰ τὸ ἐσόμενον
προλέγοντος. « Ὁ γὰρ ναὸς τοῦ Θεοῦ ἅγιός ἐστι. »
Τοιγαροῦν ἐπειδὴ ἅγιός ἐστιν ὁ ναὸς, ἅγιον ἔχων
τὸν ἐνοικοῦντα, οὐ δύναται εἶναι ὁ πόρνος ναὸς
Θεοῦ. Τίς δὲ ὁ τοῦ Θεοῦ ναὸς; Ὑμεῖς δηλαδὴ, εἰ κα-
θροὶ μείνητε. « Μηδεὶς ἑαυτὸν ἐξαπατάτω. » Νο-
μίζων ἄλλο τι εἶναι παρὰ τὰ εἰρημμένα, φησὶν. « Εἴ
τις δοκεῖ σοφὸς εἶναι. » Σοφούς ἐνιαῦθα καλεῖ τοὺς
τὴν ἀνθρωπίνην σοφίαν ἔχοντας. « Μωρὸς γενέσθω. »
Μωρὸς γίνεται ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ὁ τὴν ἀνθρωπί-
νην ἀτιμάσας σοφίαν, καὶ εἰδὼς μηδὲν ἐξ αὐτῆς
ὠφεληθῆαι. Τοῦτο γὰρ τὴν ἄνωθεν αὐτῷ προξενεῖ
σοφίαν. Ὡσπερ γὰρ ἡ κατὰ Θεὸν πενία πλοῦτός
ἐστίν, καὶ ἡ ἀδοξία δόξα, οὕτως ἡ κατὰ Θεὸν μωρία
σοφία ἐστίν. Ὅρα δὲ, οὐκ εἶπεν, Ἀποθέσθω τὴν
σοφίαν, ἀλλὰ δηλῶν ὡς μεγίστως αὐτῆς καταφρονῆ-
σαι χρεῖα εἶπε, « Μωρὸς γενέσθω καὶ ἰδιώτης, »
παιδεύων τὴν ψυχὴν μὴ αἰσχύνεσθαι ἰδιωτεῖαν.
Προξενεῖ γὰρ ἡμῖν πίστιν, οὐ λογισμοῖς ἀνθρωπίνους
ἐπιτρέπουσαν τὸ μυτήριον τοῦ κατὰ Χριστὸν κη-
ρύγματος, οἷον πόθεν λέγουσαν δῆλον, ὅτι ὁ Χριστὸς
Υἱὸς ἐστὶ Θεοῦ, ἢ ὅτι ἐνηνθρώπησεν ἐρευνοῦσαν.
Ἡ γὰρ σοφία τοῦ κόσμου τούτου μωρία παρὰ τῷ

terimitur, sed manet ac servatur, pœnas luens per
ignem. Ob hoc enim cum dixisset, « Servabitur, »
subjungit declarans quomodo servabitur : « Sic ta-
men ut per ignem, » hoc est, ad hoc manet et ser-
vatur ut per ignem puniatur in sæculum. In inter-
pretatione Isaiæ divus Basilius facta hujus verbi
mentionem, pro purificatione ipsum accipit. « Ut per
ignem. » Omnia metaphorice dixit : sed vide : Non
quasi facis exustus ad nihilum redigetur, sed quid ?
« Ipse vero servabitur. » Conservationem vocans
vitam quæ semper in igne agetur et ipsum conserva-
vari in illo. Nam vide quid addiderit : Sic tamen ut
per ignem : hoc est, ita servabitur ut qui in igne
servatur, id est, exuritur nec consumitur. Ne enim
conservationem audiens, ob bonum nominis omen,
existimes supplicium opera duntaxat resdicere opus
fuit hac additione : Ipse servabitur per ignem sem-
per ardens. Nam hoc significat dictio ὡς, id est, ut,
τιμωρίαν εἶναι, ἐδεήθη ταύτης τῆς προσθήκης, τὸ
τὸ ὄν.

III, 16-19. *An nescitis quod templum Dei sitis, et
Spiritus Dei habitet in vobis? Si quis templum Dei
profanat, hunc perdet Deus. Nam templum Dei
sanctum est, quod estis vos. Nemo seipsum fallat. Si
quis videtur inter vos sapiens esse in hoc sæculo,
stultus fiat ut sit sapiens. Sapientia enim mundi
hujus stultitia est coram Deo.*

444 Volens consequenter adversus illum de-
flectere sermonem, qui cum noverca scortabatur.
vide quam apto sit usus proœmio cum sollicitudine
quam de ipsis habet eos alloquens. « Et spiritus Dei
C habitat in vobis. » Peccatum auget ex dono, nempe
inhabitatione Spiritus. — St vero templum Dei su-
mus ex eo quod Spiritus in nobis habitat, utique
Spiritus est Deus. « Φθερεῖ hunc Deus, » hoc est
ἀπολεῖ, id est, perdet (prius autem φθειρεῖ, profa-
nat, vertimus), Hoc autem non exsecrantis est, sed
quod futurum est prædicentis. « Nam templum Dei
sanctum est. » Quoniam igitur sanctum est tem-
plum quod sanctum habet inhabitatorem, non po-
test scortator templum esse Dei. Quis autem est
templum Dei? vos, inquit, si puri manseritis.
« Nemo seipsum fallat, » existimans videlicet aliud
esse præter ea quæ dicta sunt. « Si quis videtur
sapiens esse. » Sapientes appellat humana præditos
sapientia. « Stultus fiat. » Stultus sit in hoc sæculo
qui humanum aspernatur sapientiam novitque ex
ea nihil veræ utilitatis accedere. Hoc enim super-
nam ipsi conciliat sapientiam Quemadmodum enim
pauperlas secundum Deum divitiæ sunt, et igno-
minia gloria : ita stultitia secundum Deum sapien-
tia est. Vide autem quod non dixerit : Abjiciat
sapientiam, sed significans oportere illam maxime
despicere, dixit : « Stultus fiat et idiota. » instruens
ne nos pudeat apud nos ipsos ignorantia. Nam fi-
dem nobis conciliat, quæ mysterium prædicatio-
nis de Christo humanis non permittit rationibus.
Verbi causa, unde sibi manifestum esse dicit quod

Christus sit Filius Dei, aut unde scrutatur quod carnem acceperit. « Sapientia enim mundi hujus stultitia est coram Deo. » Siquidem non solum ad veram nihil confert sapientiam, verum etiam impedimento est quod se scire putent, respuantque addiscere, nam hoc facit sapientiæ humanæ inflatio.

III, 19-21. *Scriptum est enim: Qui comprehendit sapientes per astutiam ipsorum. Et rursum: Dominus novit cogitationes sapientium quod vanæ sint. Nemo itaque hominum gloriatur.*

Per propria ipsorum arma, nempe astutiam, comprehendit eos Deus. Quonam modo? **445** Quia enim per calliditatem suam, sive versutiam ac astutiam circa res humanas, existimant se omnia scire, nec sibi opus esse doctoribus, per hanc ipsam eos accepit, rebus ostendens quod nihil sciant eorum quæ necessaria sunt.

Quomodo autem comprehendit sapientes per astutiam ipsorum? Arbitrabantur per humanam quæ illis inerat sapientiam, sese comprehensuros virtutem mysterii Christi: ipsi vero non solum non sunt assecuti quæ sibi humanis rationibus concessa existimabant: verum etiam astutia ipsis in contrarium cessit eorum ad quæ tendebant, in majorem ignorantiam atque perplexitatem conjiciente ipsos cogitationum ac rationum imbecillitate. « Dominus novit cogitationes. » Si ergo Dominus novit, quis jam contradicet? Quod si cogitationes hominum vanæ sunt, et si sapientes per suam astutiam magis capiuntur, quodnam lucrum magis ex ipsa habeant manifestum est: quia neque humana sapientia, neque cogitationum calliditas potest quidquam aut prodest ad doctrinam, aut cognitionem rerum spiritualium. Quod si horum nihil ad ista confert, quomodo poterit quisquam docens gloriari (cum demonstrata sint ea quæ inter homines aliquid esse videntur nihil posse) quasi conferrent illa ad utilitatem? Manifestum enim est quod etiam si quisquam aliquid doceat, gratiæ Dei est donique superni, et non propriæ opus sapientiæ aut acuminis ingenii: dona vero non ut his extolleremur accipimus, sed ad communem hominum utilitatem. « Quod vanæ sint. » Annon ita est? arbitrantur se nullo egere, sed sibi sufficere ad veritatis apprehensionem. « Nemo itaque hominum gloriatur. » In doctores ipsorum rursum invehitur, qui plurimum efferebantur quod dona quædam doctrinæ et aliorum quorumdam accepissent. Quare autem doctores non debent gloriari, sed dicis: « Nemo hominum gloriatur? » Quia, inquit, quæcunque dona habent, illa propter vos nempe plebem acceperunt, quo vobis prodessent. Quid ergo in his gloriantur quæ non suis laboribus, sed propter vos acceperunt vestramque salutem? « Nemo gloriatur. » Vel propter doctores: neque enim quidquam a se habent; vel propter humanas cogitationes. **446** Neque enim per illas potest veritas comprehendi, sæpe autem interpretatio magis aptatur et particulæ dictionibus, et his quæ sequuntur.

« Θεῷ ἐστιν. » Οὐ μόνον γὰρ οὐδὲν συντελεῖ πρὸς τὴν ἀληθινὴν καὶ ὄντως σοφίαν, ἀλλὰ καὶ ἐμποδίζει, τῷ ὄψομαι εἰδέναι, καὶ ἀπαξιοῦν μαθεῖν. Τοῦτο γὰρ ποιεῖ ἡ φυσίωσις αὐτῆς.

Γέγραπται γάρ, Ὁ δρασσομένοιο τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν. Καὶ πάλιν Κύριος γινώσκει τοὺς διαλογισμοὺς τῶν σοφῶν, ὅτι εἰσι μάταιοι. Ὥστε μηδεὶς καυχάσθω ἐν ἀνθρώποις.

Διὰ τῶν οἰκείων αὐτῶν ὅπλων, τουτέστι τῆς πανουργίας, ἀλλοσκεῖ αὐτοὺς ὁ Θεός. Πῶς; ἐπειδὴ γὰρ διὰ τῆς πανουργίας αὐτῶν, ὅ ἐστι τῆς περὶ τὰ πράγματα δεινότητος, οἴονται πάντα εἰδέναι καὶ μὴ δεῖσθαι διδασκάλων, δι' αὐτῆς ταύτης αὐτοὺς εἶλε, διὰ τῶν πραγμάτων δείξας, ὅτι οὐδὲν ἴσασι τῶν ἀνγκαίων.

[ΦΩΤ.] Πῶς δὲ ἐδέξατο τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν; Ἐνόμισαν διὰ τῆς προσοῦσης αὐτοῖς γνώσεως ἀνθρωπίνης, τοῦ κατὰ Χριστὸν μυστηρίου τὴν δύναμιν καταχέψασθαι: οἱ δὲ οὐ μόνον οὐκ ἔτυχον ὡς περ ἤλπισαν ἀνθρώποις λογισμοῖς ἑαυτοὺς ἐπιτρέψαντες, ἀλλὰ καὶ εἰς τούναντίον ἢ ἔσπευδον, τὰ τῆς πανουργίας αὐτοῖς ἐχώρησεν, ἀγνοῖα καὶ ἀπορία πλείονι, τῆς τῶν λογισμῶν ἀσθενείας ἑαυτοὺς περιλαβοῦσης. « Κύριος γινώσκει τοὺς διαλογισμοὺς. » Εἴ οὖν ὁ Κύριος γινώσκει, τίς ἀντρεῖ λοιπόν; Εἴ οὖν οἱ διαλογισμοὶ τῶν ἀνθρώπων μάταιοι εἰσι, καὶ οἱ σοφοὶ ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν μᾶλλον ἀλλοσκονται, ἢ περ τι κέρδος ἐξ αὐτῆς ἔχουσι, δῆλον ὅτι οὔτε σοφία ἀνθρωπίνη, οὔτε λογισμῶν δεινότης ἰσχύει τι ἢ συντελεῖ πρὸς τὴν τῶν πνευματικῶν διδασκαλίαν καὶ μάθησιν. Εἰ δὲ μηδὲν τούτων πρὸς ταῦτα συντελεῖ, πῶς ἂν τις διδάσκων καυχῆσαιτο, μηδὲν τῶν ἐν ἀνθρώποις δοκούντων ἰσχύειν. ἀποδεδειγμένων, ὡς συντελοῦσι πρὸς ὄνησιν; Δῆλον γὰρ ὡς εἴ τις τι καὶ διδάσκει, χάριτός ἐστι καὶ δωρεᾶς τῆς ἀνωθεν, ἀλλ' οὐχὶ σοφίας οἰκείας ἔργον, ἢ τῆς κατὰ διάνοιαν οἰκείας. Τὰ δὲ χαρίσματα, οὐχ ἵνα τούτοις ἐπαρῶμεθα λαμβάνομεν, ἀλλ' ἐπὶ κοινῇ τῶν ἀνθρώπων ὠφελείᾳ. « Ὅτι εἰσι, μάταιοι. » Πῶς γὰρ οὐ; νομίζουσι μὴ δεῖσθαι μηδενός, ἀλλ' ἑαυτοῖς ἀρκεῖσθαι, πρὸς τὴν τοῦ ἀληθοῦς κατάληψιν. « Ὥστε μηδεὶς καυχάσθω ἐν ἀνθρώποις. » Πρὸς τοὺς διδασκάλους αὐτῶν πάλιν ἀποτείνεται, οἵτινες μέγιστον ἐφρόνουν, ἐφ' οἷς χαρίσματα εἰλήφασιν διδασκαλίᾳ καὶ ἐτέρων τινῶν. Διατί δὲ οἱ διδασκαλοὶ, φητίν, οὐκ ὀφείλουσι καυχᾶσθαι, ἀλλὰ λέγεις, « Μηδεὶς καυχάσθω ἐν ἀνθρώποις; » ὅτι ὅσα ἔχουσι, φησί, χαρίσματα, δι' ὑμᾶς τὸν λαὸν ἔλαβον αὐτὰ ἵνα ὑμᾶς ὠφελῶσι. Τί οὖν ἐπ' ἐκείνοις καυχῶνται, ἃ ἔλαβον οὐ δι' οἰκείους πόνους, ἀλλὰ δι' ὑμᾶς, καὶ τὴν ὑμῶν σωτηρίαν; « Μηδεὶς καυχάσθω, » ἢ ἐπὶ τοῖς διδασκαλοῖς (οὐ γὰρ τι ἔχουσιν αὐτοὶ ὀκνοῦν), ἢ ἐπὶ τοῖς ἀνθρώποις λογισμοῖς. Οὐ γὰρ ἐστὶ δι' αὐτῶν καταλαβεῖν τὴν ἀλήθειαν, μᾶλλον δὲ ἢ ἀνωτέρω ἐκδοχῇ καὶ τῇ λέξει τοῦ χωρίου καὶ τοῖς ἐφεξῆς ἐστὶν ἐφαρμόζουσα.

Πάντα γὰρ ὑμῶν ἐστίν, εἴτε Χαῦλος, εἴτε Ἀπολλῶς, εἴτε Κηφᾶς, εἴτε κόσμος, εἴτε ζωή, εἴτε θάνατος, εἴτε ἐνεστώτα, εἴτε μέλλοντα, πάντα ὑμῶν ἐστίν, ὑμεῖς δὲ Χριστοῦ, Χριστὸς δὲ Θεοῦ.

Πάλιν ἑαυτὸν καὶ Πέτρον καὶ Ἀπολλῶ τέθεικε, τοὺς διδασκάλους αὐτῶν ἀνιττόμενος, δεικνύς ὅτι καὶ χαρίσματα δι' αὐτοὺς εἰλήφεισαν, καὶ διδασκαλοὶ προβέβληντο. Τοῦτο δὲ σφόδρα τὸν τῶν διδασκάλων τῦρον κθαιρεί. Ἐπειτα κάκεινο παρασημαίνει, εἰ ἐγὼ, φησί, καὶ Κηφᾶς καὶ Ἀπολλῶς ὑμῶν ἐσμεν, σχολῇ γ' ἂν οἱ διδασκαλοὶ ὑμῶν ὤφειλον μέγα φρονεῖν. « Εἴτε κόσμος. » Καὶ αὐτὸς, φησὶν, ὁ κόσμος καὶ ἡ ζωή, δι' ὑμᾶς ἐστὶ καὶ γέγονε, καὶ ὁ θάνατος αὐτὸς πρὸς σωφρονισμὸν γέγονεν ὑμέτερον. « Εἴτε ἐνεστώτα. » Δείκνυσι πάντα δι' αὐτοὺς γενομένα καὶ τὰ ἐνεστώτα καὶ τὰ μέλλοντα. « Πάντα ὑμῶν. » Ὡς εὐργεσίαι καὶ δωρεαί. « Ὑμεῖς δὲ Χριστοῦ. » Ὡς κτήματα καὶ ποιήματα. « Χριστὸς δὲ Θεοῦ. » Ὡς γέννημα καὶ γιός. Καλῶς δὲ τοῦτο προσέθηκεν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε· « Πάντα ὑμῶν, ὑμεῖς δὲ Χριστοῦ, » ἵνα μὴ στάντος αὐτοῦ ἐνταῦθα, ἀγέννητον καὶ ἀνάκτιον νομίσωσι τὸν γιόν, ἐπήγαγε· « Χριστὸς δὲ Θεοῦ. » Οὐχ ὡς ἡμεῖς Χριστοῦ, οὕτως ὁ Χριστὸς Θεοῦ, ἀπαγε. Ἄλλ' ἡμεῖς μὲν Χριστοῦ, ὡς ἔργον ὄντες αὐτοῦ καὶ ποιήματα· Ὁ δὲ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, ὡς προαιώνιον γέννημα καὶ γιός, καὶ ὡς αἰτίαν ἔχων τὸν Πατέρα.

Οὕτως ἡμᾶς λογιζέσθω ἄνθρωπος, ὡς ὑπρέτας Χριστοῦ, καὶ οἰκονόμους μυστηρίων Θεοῦ. Ὁ δὲ λοιπὸν ζητεῖται ἐν τοῖς οἰκονόμοις ἵνα πιστός τις εὐρεθῇ. Ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλάχιστόν ἐστιν, ἵν' ἀφ' ὑμῶν ἀνακριθῶ, ἢ ὑπὸ ἀνθρωπίνης ἡμέρας. Ἄλλ' οὐδὲ ἑμαυτὸν ἀνακρίνω. Οὐδὲν γὰρ ἑμαυτῷ σύνοισθα. Ἄλλ' οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαιώμαι. Ὁ δὲ ἀνακρίνων με Κύριός ἐστιν.

Ἡμᾶς κάγων, τοὺς πρὸ αὐτοῖς διδασκάλους ἀνίττεται. « Ὡς ὑπρέτας Χριστοῦ. » Ἐπειδὴ σφόδρα κατεβέβληκε τοὺς διδασκάλους, νῦν ἡρέμα ὑψοῖ αὐτοὺς, ὑπρέτας Χριστοῦ καλῶν καὶ οἰκονόμους. Πλὴν, φησὶν, εἰ καὶ οὕτως ἐστίν, οὐδεὶς τὸν δεσπότην ἀφείξ, ἀπὸ τῶν ὑπηρετῶν ὀνομάζεται. « Καὶ οἰκονόμους. » Οἰκονόμους μυστηρίων καλεῖ, δεικνύς ὅτι οὐ παντὶ ἀπλῶς δεῖ παρέχειν τὰ μυστήρια, ἀλλὰ τοῖς ἀξίοις. « Ἴνα πιστός τις εὐρεθῇ. » Πιστός, φησὶν, ὄφειλεν εἶναι ὁ οἰκονόμος, καὶ μὴ τὰ τοῦ δεσπότητος ἴδια λέγειν εἶναι, ἀλλ' ὡς οἰκονόμος διακονεῖν. Καὶ ταύτη δὲ τὸν τῦρον αὐτῶν καταβάλλει.

[ΦΩΤ.] Τοῦτο γὰρ ἐστὶ, φησὶ, τὸ ζητούμενον καὶ ὄφειλον παντὶ τρόπῳ φυλάττεσθαι παρὰ τῶν οἰκονόμων, τὸ πιστοὺς εἶναι, καὶ ὑπρέτας ἡγεῖσθαι ἑαυτοὺς, καὶ μὴ ἰδιοποιεῖσθαι καὶ σφετερίζεσθαι τὰ τοῦ δεσπότητος. — Ἡ οὕτως· Λογιζέσθω ἡμᾶς ἄνθρωπος ὅτι τε ἄλλα ἄπερ εἶπον, φησὶ, καὶ ὁ λοιπὸν κείτα ἐν τοῖς οἰκονόμοις, κάκεινο ἡμᾶς λογιζέσθω, ἵν' ἢ ἀπὸ κοινοῦ τὸ, « Λογιζέσθω. » Τί δὲ ἐστὶ τοῦτο τὸ ἐν τοῖς οἰκονόμοις ζητούμενον; Ἴνα πιστός, φησὶν, εὐρεθῇ. Εἶτα πρὸς τοὺς ἀνπισχυνοῦντας μέλλοντας καὶ λέγειν ἐπιχειροῦντας. Τί οὖν; σὺ τοιοῦτος εἶ; προαπκνῶν,

PATROL. GR. CXVIII.

III, 22, 23. *Omnia enim vestra sunt, sive Paulus, sive Apollos, sive Cephas, sive mundus, sive vita, sive mors, sive præsentia, sive futura. Omnia, inquam, vestra sunt, vos autem Christi, Christus vero Dei.*

Rursum seipsum et Petrum ac Apollo posuit, doctores eorum designans : ostendens quod etiam dona propter ipsos accepissent et doctores creati essent. Hoc autem fastum eorum vehementer deprimit. Deinde illud quoque significat : Si ego, inquit, et Cephas et Apollos vestri sumus, multo minus sane deberent doctores vestri cristas erigere. « Sive mundus. » Ipse quoque mundus et vita propter vos sunt, ac condita sunt : ita mors ipsa ad vestram facta est castigationem. « Sive præsentia. » Ostendit cuncta propter ipsos facta esse, et præsentia et futura. « Omnia vestra sunt, » tanquam beneficia et dona. « Vos autem Christi, » tanquam creaturæ et opera. « Christus vero Dei, » tanquam germen ac Filius. Pulchre autem hoc addidit ; quoniam enim dixerat : « Omnia vestra sunt, vos autem Christi ; » ne si ibi pedem flexisset, Filium ingentum ac sine principio existimarent, subjunxit : « Christus vero Dei. » Non autem Christus ita Dei est ut nos Christi. Absit ! sed nos quidem Christi sumus, tanquam opus et factura ipsius. Christus vero Dei est, tanquam germen ante sæcula et Filius, et tanquam Patrem habens principium.

IV. 1-4. *Sic nos existimet homo tanquam ministros Christi, et dispensatores mysteriorum Dei. Quod superest autem, illud requiritur in dispensatoribus, ut fideus aliquis inveniat. Mihi vero indignissimum videtur, ut a vobis dijudicer, aut ab humano die. imo nec meipsum dijudico. Nullius enim mihi conscius sum, sed non ob id justificatus sum. Cæterum qui dijudicat me Dominus est.*

Dicendo « Nos, » designat doctores, qui apud illos erant. « Tanquam ministros Christi. » Quoniam vehementer doctores eorum dejecerat, nunc sensim ipsos exaltat, Christi ministros appellans et dispensatores. Attamen licet ita sit, inquit, nullus relicto Domino a ministris nomen accipit. « Et dispensatores ; » mysteriorum vocat dispensatores, ostendens quod non cuivis simpliciter oportet tradere mysteria, sed dignis. « Ut fidelis quispiam inveniat, » Fidelis, inquit, deberet esse dispensator, nec dicere sua esse quæ Domini sunt, sed tanquam minister dispensare. Et hoc modo deprimit ipsorum fastum.

Hoc enim est, inquit, quod quæritur, et omnino servari deberet a dispensatoribus, ut fideles essent, ac seipsos famulos dicerent, et non sibi vindicarent aut appropriarent quæ Domini sunt. — *Auf hoc modo.* Existimet, inquit, nos homo et cætera habere quæ dixi : et quod potissimum dispensatores contingit, etiam nos habere existimet, ut a communi sensu repetatur. « Existimet. » Quid est autem hoc quod inter dispensatores requiritur ? Ut fidelis, inquit, inveniat. Deinde his qui impudentes futuri erant eumque aggressuri, ac dicturi :

22

Quid ergo? Num tu hujusmodi es? obvians ait: « Mihi vero indignissimum videtur, ut a vobis dijudicer. » Hoc autem dicit non seipsum extollens, sed eam quæ decet dignitatem, prædicationi ac doctrinæ servans. Nam si ipsum curiosi scrutarentur, ejusque facta disquirerent, aut suspectum haberent, nullatenus fieri posset ut ea quæ apud eos prædicaret ac doceret susciperent. Juste igitur ac sapienter, et ad eorum ipsorum salutem utiliter, hujusmodi suspicionem, illorumque temeritatem reprimit ac cohibet, et constanter tollit. Ne tamen hæc non causa prædicationis dixisse videatur et ob communem utilitatem, sed sese jactans ac extollens subjungit: « Sed non ob id justificatus sum. » Quamquam enim vobis non liceat dijudicare, imo nec omnino aliis hominibus: sed potius credentes, nullamque circa me hæsitacionem habentes utilitatem ac doctrinam prædicationis oporteat haurire: idque adeo fideliter ac firmiter, ut etiam sciatis quod neque ipse possim dijudicare meipsum: « Nullius enim mihi conscius sum, » quod maximum est ac invincibile virtutis testimonium: quandoquidem nullus novit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso habitat. Quamquam hæc in me sint, inquit, non ob id justificatus sum: adhuc enim communi iudice mihi opus est, illoque nondum a causa discodente, in certamine ac timore adhuc sum, tanquam nondum justificatus. Verum neque propterea vobis convenit qui prædicationem suscipitis, ut cum hæsitacione vos erga me habeatis, aut judicare sive dijudicare præsumatis, aut quod communis est iudicis insensate vobis ipsis rapiatis, ac tempus iudicis ad vos antea derivetis. Si vero non ζητείται, id est, quæritur, sed ζητείται, id est, quæ rite accipiatur, tanquam imperantis aut consulentis, tunc, ut manifestum est, nihil obscuritatis habebit, sed facilis erit intellectus. « Mihi vero indignissimum est ut a vobis iudicer. » Ne hoc prætextu de ipso quoque Paulo ambigerent, num fidelis esset dispensator annonæ, quod fuisset eversio fidei ipsorum, suam tuetur personam, dicens: « Indignum duco, ut a quoquam dijudicer. » Hoc autem non ex elatione ait, sed ut dixi, timens ne dubiam illis fidem faciat. « Aut ab humano die. » Hoc addens ostendit quod non a vobis tantum, inquit, nolo iudicari (alioqui hoc ad contemptum ipsi cederet), sed neque ab alio: nam hoc significat quod addit « Aut ab humano die. » — « Sed nec meipsum dijudico. » Hoc est, quod nec seipsum dicit sufficere ad exactum hujusmodi iudicium: quoniam « Nullius mihi conscius sum, sed non ob id justificatus sum. » Ne jactantiæ ducas esse quod dictum est, subjungit: « Sed non ob id justificatus sum. » Non possum, inquit, si peccarem? num vobis peccasse arbitrarer? Unde subjungit: « Qui dijudicat me Dominus est. » Verus nempe iudex.

IV, 5. *Itaque ne ante tempus quidquam iudicetis, tantisper dum veniat Dominus, qui occulta quoque*

φησιν. « Ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλάχιστόν ἐστιν ἵνα ὑφ' ὑμῶν ἀνακριθῶ. » Τοῦτο δὲ φησιν, οὐκ ἐπαίρων ἑαυτὸν, ἀλλὰ τὸ πρέπον ἀξίωμα τῷ κηρύγματι καὶ τῇ διδασκαλίᾳ φυλάττων. Εἰ γὰρ αὐτὸν ἐπολυπραγμόνουν καὶ ἐξήταζον, καὶ ἐν δισταγμῶν εἶχον, σχολῆ γ' ἂν τὰ παρ' αὐτοῖς κηρυσσόμενα καὶ διδασκόμενα παρεδέξαντο ἄν. Εὐλόγως ἄρα καὶ σοφῶς καὶ ἐπὶ τῇ σφῶν αὐτῶν σωτηρίᾳ, τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν καὶ περιπέτειαν αὐτῶν προαναπέλλει καὶ ἐπιβραβεύει καὶ ἐπιμόνως ἀναρεῖ. Εἶτα ἵνα μὴ δόξη οὐχὶ τοῦ κηρυγματος ἐνεκα ταῦτα εἰπεῖν καὶ τῆς κοινῆς ὠφελείας, ἀλλὰ σπουδολογῶν καὶ ἐπαίρων ἑαυτὸν, ἐπάγει. « Ἄλλ' οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαίωμαι. » Εἰ γὰρ καὶ μὴ ἔξεστιν ὑμῖν ἀνακρίνειν ἐμὲ, μήτε ἀπλῶς ἄλλοις ἀνθρώποις, ἀλλὰ πεπιστευκότας ὑμᾶς καὶ ἀναμφιβόλως διακειμένους πρὸς ἐμὲ, δεῖ καρποῦσθαι τὴν τοῦ κηρύγματος ὠφέλειαν καὶ διδασκαλίαν, καὶ τοσοῦτον πιστῶς καὶ ἀναμφιβόλως, ὡς εἰδότες ὅτι οὐδὲ ἑμαυτὸν αὐτὸς ἀνακρίνειν ἔχω, ὅπερ ἐστὶ μέγιστον καὶ ἀπαράγραπτον ἀρετῆς μαρτύριον, εἴπερ κατὰ ἀλήθειαν οὐδεὶς οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τὸ ἐνοικοῦν αὐτῷ. Ἄλλ' εἰ καὶ ταῦτα ἐστὶ μοι, φησιν, οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαίωμαι. Ἐτι γὰρ τοῦ κοινοῦ κριτοῦ δύναι, ἐκείνου δὲ μήπω πάσης ἀφέντος αἵτις, ἐν ἀγῶνι καὶ ἐν φόβῳ εἰμὶ ὡς μήπω δεδικαίωμένος. Ἄλλ' οὐδὲ διὰ τοῦτο προσήκειν ὑμᾶς τοὺς ὑποδεχομένους τὸ κήρυγμα, ἀμφιβόλως ἔχειν περὶ ἐμὲ, ἢ κρίνειν καὶ ἀνακρίνειν κατατολμᾶν, καὶ ὁ μόνου ἐστὶ τοῦ κοινοῦ κριτοῦ, εἰς τοῦτο ἑαυτοὺς ἀναίσθητοῦντας συνωθεῖν, καὶ τὸν καιρὸν ἑαυτοῖς προαρπάζειν τῆς κρίσεως. Εἰ δὲ τὸ, Ζητείτε, ὡς προστακτικὸν ἐκκλησιῆς, ἢ τε σύμφασια, ὡς δῆλον, οὐδὲν ἀσφαλὲς ἔξει, καὶ ὁ νοῦς πρόχειρος. « Ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλάχιστόν ἐστιν. » Ἴνα μὴ ἐκ τῆς προφάσεως ταύτης καὶ αὐτὸν μέλλωσι τὸν Παῦλον ἐν ἀμφιβόλῳ ἔχειν, εἰ πιστός ἐστιν οἰκονόμος ἢ οὐ, ὅπερ ἐστὶν ἀνατροπὴ τῆς πίστεως αὐτῶν, τὸ αὐτοῦ ἀσφαλίζεται πρόσωπον, λέγων, « Ἀνάξιον, φησιν, ἔγοῦμαι, τὸ ὑπὸ τίνος ἀνακρίνεσθαι. » Τοῦτο δὲ, εὐ μέγα φρονῶν λέγει, ἀλλ', ὡς εἶπον, δεδαικῶς μὴ ἀμφίβολον αὐτοῖς τὴν πίστιν ποιήσῃ. « Ἢ ὑπὸ ἀνθρωπίνης. » Τοῦτο προσθεῖς, ἔδειξεν, ὅτι οὐ μόνον παρ' ὑμῶν οὐκ ἀξίῳ ἀνακρίνεσθαι (ἢ γὰρ ἂν εὐτελείας ἦν αὐτῷ), ἀλλ' οὐδὲ παρ' ἄλλου. Τοῦτο δηλοῖ, τὸ, ἀλλ' οὐδὲ ὑπὸ ἀνθρωπίνης ἡμέρας. « Ἄλλ' οὐδὲ ἑμαυτὸν ἀνακρίνω. » Τοῦτέστιν, οὐδὲ ἑαυτὸν ἀρκεῖν λέγει πρὸς τὴν τοιαύτην τῆς κρίσεως ἀκρίθειαν, ἐπεὶ Μηδὲ σύννοιά τι ἑμαυτῷ ἄλλ' οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαίωμαι. Ἴνα μὴ νομίσῃς καυχῆσεως εἶναι τὸ εἰρημένον, ἐπάγει: « Ἄλλ' οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαίωμαι. » Οὐκ ἔχω, φησὶ, τὸ ἀσφαλὲς, εἰ μὴ ὁ Θεός με δικαίωσει. Τί γὰρ εἰ ἡμαρτον; μὴ ὑμῖν ἐνόμισα ἡμαρτηκέναι; Ὅθεν ἐπάγει: « Ὁ κρίνων με, φησὶ, Κύριός ἐστιν. » Ὁ ἀληθὴς κριτής.

« Ὡστε μὴ πρὸ καιροῦ τι κρίνετε, ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ Κύριος: ὃς καὶ φωτίσει τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους,

καὶ φανερώσει τὰς βουλάς τῶν καρδιῶν, καὶ τότε **A** *illustrabit tenebrarum et propalabit consilia cordium: ac tunc laus erit a Deo.*

Εἰ οὖν καὶ τὸν μηδὲν ἐαυτῷ συνειδόμενα ὁ Κύριος κρίνει, καθὼς αὐτὸς ἔστιον ὁ ὄντως καὶ ἀληθὴς κριτής, τί δὴ ποτε ὑμεῖς κρίνετε τοὺς ἀδελφούς ὑμῶν; Ἦν γὰρ καὶ τοῦτο παρ' αὐτοῖς τὸ νόσημα, ὃ καὶ πειρᾶται διορθῶσαι.

Ἄλλο. Παραινῆ μὴ σπουδαῖον ἡγεῖσθαι τὸ ἐαυτοὺς ἐκδικεῖν, μηδὲ τὸ κρίνειν τοὺς ἡμαρτηκέναι δοκοῦντας, μηδὲ ταράσσεσθαι τοῖς ἐπὶ τοῦ παρόντος τὰς τῶν θνητῶν ὕψεις διαλανθάνουσιν, ἐπειπερ αὐτὸς ὁ Κύριος ἐπιστάς, τῶν μὲν ἀσεβῶν, φωτίζει τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους, τῶν δὲ κοσμίων καὶ θεοσεβῶν δι' ἐπιεικείαν καὶ ἰδιοπραγμοσύνην καὶ λανθανόντων τοὺς πολλοὺς, φανερώσει τὰς βουλάς τῶν καρδιῶν. Οἷς καὶ τὸν ἔπαινον, φησὶ, γενήσεσθαι ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. «Ὅς καὶ φωτίζει.» «Ὅς, φησὶ, φανερώσει τὰ ἐν ἡμῖν κρυπτὰ. Τοῦ σκότους δὲ λέγει τὰς λανθανούσας πονηρὰς πράξεις. Ἡολλῆξίς γὰρ τις κατὰ τὸ φαινόμενον ἀγαθόν τι πράττει, ἡ δὲ γε προαίρεσις λανθάνουσα σφάλλεται. «Καὶ φανερώσει τὰς βουλάς τῶν καρδιῶν.» Πάντα γὰρ παρ' αὐτῷ γυμνὰ ραὶ τετραχλισμένα, καὶ οὐδὲν προσωπεῖον εὐλαβείας ὠφελεῖ τὸν ἔχοντα. «Καὶ τότε ὁ ἔπαινος γενήσεται ἀπὸ Θεοῦ.» Ἐπὶ τοῦ εὐφημοτερον ἦλθεν. Καὶ γὰρ ἦν ἀκόλουθον εἰπεῖν, Τότε ἡ τιμωρία ἡ ὁ ἔπαινος, ἀλλ' εἰς τὸ χροιστὸν ἀπίθετο τὸν λόγον.

Ταῦτα δὲ, ἀδελφοί, μετεσχημάτισα εἰς ἑμαυτὸν καὶ Ἀπολλῶ δι' ὑμᾶς, ἵνα ἐν ἡμῖν μάθητε, τὸ μὴ ὑπερ ὃ γέγραπται φρονεῖν, ἵνα μὴ εἰς ὑπερ τοῦ ἐλὸς φουσιούσθε κατὰ τοῦ ἑτέρου.

[ΦΩΤ.] Διὰ τὴν ὑμᾶς μετεσχημάτισα εἰς ἑμαυτὸν καὶ Ἀπολλῶ; Δι' ὑμᾶς, φησὶν, ἵνα μὴ ἀνιάσω ὑμᾶς, ὀνομαστὶ καθιπτόμενος. Διορθοῦσθαι μὲν γὰρ ἔσπευδεν, ἀνίψην δὲ ἐφυλάττετο. Διὰ δὲ τοῦ μετασχηματισμοῦ, φησὶν, ἀμφοτέρω ὑμῖν βουλομένοις ἔσται, καὶ τὸ διορθῶσθαι, καὶ τὸ ἀλυπτότερον ἀκοῦσαι τῶν ἐπὶ τῇ διορθώσει ἐλέγχων. Ἐπολεῖ δὲ τοῦτο, καὶ ἵνα μὴ ὠρισμένα πρόσωπα τῷ ἐλέγχῳ καθυποβάλλων, δόξῃ ἀνθρωπίνῃ τινὶ προσπαθεῖν ἢ ἀντιπαθεῖν, τοὺς μὲν ἔψν, τῶν δὲ κατατρέχειν. Ἄλλως τε δὲ, καὶ ἵνα μὴ ἐν τῇ τοιαύτῃ διακρίσει, ὧν μὲν καθήψατο, τούτους εἰς ἀπόγνωσιν ἐμβάλη, ἢ εἰς ὀργὴν καὶ φλονεϊκίαν μείζονα ἀνάψῃ, ὧν δι' ἐπὶ τοῖς ἐλέγχοις οὐκ ἐμνήσθη, τούτους τύφου καὶ ἀπονείας μᾶλλον ἐμπλήσῃ. Διὸ εἰκότως ἐξ ὀνόματος οὐ καθήψατο, ἀλλ' εἰς ἑαυτὸν καὶ Ἀπολλῶ τὸν ἔλεγχον μετωσχηματίσας, καθαρὰν καὶ εὐπρόσοδον τὴν νοουήτησιν κοινήν ἅπασιν ἐποίησατο. «Δι' ὑμᾶς.» Τουτέστιν ἵνα μὴ τὰ πρόσωπα ἰδικῶς ἀκούοντες τῶν διδασκάλων ὑμῶν, μὴ δέξῃσθε τὸν λόγον. «ἵνα ἐν ἡμῖν μάθητε.» Πρὸς τοὺς διδασκάλους ἀποτεινεται. ἵνα, φησὶ, διὰ τοῦ ἡμετέρου προσώπου μάθητε φρονεῖν, καθὼς γέγραπται. Γέγραπται δὲ «Ὁ θέλων εἶναι πρῶτος ἔστω πάντων ἔσχατος.» — «ἵνα μὴ εἰς ὑπερ τοῦ ἐλὸς.» Οἷον

Quod si eum quoque judicat Dominus qui nullus sibi conscius est, eo quod ipse rectus sit ac verus judex, cur vos quaeso, fratres vestros judicatis? Nam et hic morbus apud ipsos erat, quem etiam corrigere nititur.

449 *Aliud.* Admonet ne honestum esse ducant se ipsos ulcisci, neque eos judicent qui peccare videntur: neque turbentur ob ea quæ hoc tempore mortalium aspectibus occulta sunt: quandoquidem Dominus ipse qui omnibus præsidet, impiorum quidem occulta tenebrarum illustrabil: justorum vero qui in mundo sunt, qui Deum sua modestia ac industria colunt, et vulgo occulti sunt, propalabit consilia cordium: quibus etiam laudem futuram esse dicit a Deo. « Qui occulta quoque illustrabit tenebrarum. » Qui manifestabit, inquit, quæ in nobis abscondita sunt. Tenebras vero dicit latentes pravas actiones. Frequenter enim quispiam bonum aliquod quantum ad apparentiam operatur, at voluntas quæ latet, errare convingitur. « Et propalabit consilia cordium. » Omnia enim coram ipso nuda sunt et aperta ⁷⁹, nullumque religionis velamentum juvare potest habentem. « Ac tunc laus erit a Deo. » Ad id quod magis faustum est descendit. Siquidem consequens magis erat ut diceret: Tunc supplicium erit, quam laus; verum ad id quod commodum est deflexit sermonem.

IV, 6. *Hæc autem, fratres, per figuram traustulit in meipsum et Apollo propter vos, ut in nobis discatis, non supra id quod scriptum est de vobis sentire; nec hic istius, ille hujus nomine inflemint, alius adversus alium.*

Quare von per figuram transtuli in me et Apollo? « Propter vos, » inquit, ne vos contristarem si nominatim objurgarem. Etenim corrigere studebat, at ne contristaret, observabat. Per figuralem vero translationem utrumque continget, inquit, modo volueritis, ut et corrigamini, et absque mœrore audiat quæ ego ad correctionem reprehendo. Hoc autem faciebat ne si definitas personas reprehensione designaret, videretur humano quodam affectu aut odio, hos quidam sinere, illos vero perstringere. Præterea quoque, ne hujusmodi dijudicationem injiceret, aut ad iram, majoremque contentionem excitaret: quorum vero in reprehensionibus non meminisset, hos tumore potius et arrogantia impleret. Ideo justam ob causam nominatim non objurgavit: sed translata figuratim in seipsum, et Apollo accusatione, **450** communem admonitionem nudam ac facilem omnibus reddit. « Propter vos. » Hoc est, speciatim præceptorum vestrorum personas audientes, despiceretis sermonem. « Ut in nobis discatis. » Ad præceptores dirigitur: ut per nostras, inquit, personas discatis de vobis sentire juxta id quod scriptum est. Est autem scri-

⁷⁹ Hebr. iv, 13.

ptum : « Qui vult esse primus, sit omnium postremus 19. » « Ne hic istius, ille hujus nomine inflemini. » Nempediscipuli præceptorum nomine. « Inflemini. » Relictis autem doctoribus ad populum dirigitur sermo : populus namque ob præceptores efferebatur : ut, qui hunc habeat præceptorem, adversus discipulum qui alium habeat intumescere ac gloriabatur. Bene autem illud appellavit inflationem et veluti tumorem, a metaphora corporis quod pravos gignit humores, aut pravum accepit spiritum.

IV, 7-8. *Quis enim te discernit? quid autem habes quod non accepisti? quod si etiam accepisti, quid gloriaris quasi non accepisses? Jam saturati estis? Jam ditati estis? Sine nobis regnum adepti estis? atque utinam sane adepti sitis. ut et nos una vobiscum regnemus.*

Ac si diceret : Quis te judicavit et approbavit tanquam laude dignum, o præceptor ac doctor? num homines? at non rectum est illorum iudicium. « Quid autem habes quod non accepisti? » Verum dices rectum esse hominum de te iudicium : et vere fortassis laude dignus es ob doctrinam : at ne ita quidem extollaris. Non enim tuum opus est factum hoc, sed Dei donum : qui autem gloriatur, ac sese jactat nequaquam ut qui illud dono accepit gloriatur, sed tanquam suis id nactus sit laboribus.

« Quod si etiam accepisti, quid gloriaris quasi non accepisses? » Interrogative hoc dicit ut sit iste sensus. Quid gloriaris? num quasi non acceperis, sed domi habueris? Atqui accepisti. « Jam saturati estis? » A tempore ipsos confundit, dicens : Adeo velociter saturari estis, nulloque indigetis? « Jam ditati estis? Ut nullo vobis opus sit? Siquidem gloriatio manifestat quod ad ipsam pervenerant scientiæ saturitatem, nec ulla re egerent. « Sine nobis regnum adepti estis? » Moraliter processit hic sermo.

45 Et primum quidem illorum stultitia demonstratur ac sapientia : quia tantis, inquit, acceptis donis non vultis nos socios ac participes efficere eorum quæ vobis data sunt. Dolens, inquit, hæc dico. Est autem sermo hic ironicus quo dicit : « Regnum adepti estis, utinam adepti essetis, » ait : at non ita est. Deinde ne ironice dixisse videatur : « Atque utinam sane adepti sitis, » ostendit quod vehementer optaret. Id autem quomodo? Quia vestrum, inquit, regnum esset meum. Siquidem præceptor gloria est, cum discipuli in fide ditati sunt. Si saturati estis, si ditati estis, si regnum adepti estis, gloria nostra est, cum una vobiscum regnum adepti simus. Vos jam in Christo et prudentes estis et fortes ac præclari. Nam hæc

« IV, 9-11. *Videre videor enim quod Deus nos apostolos postremos designavit, tanquam morti destinatos : quoniam spectaculum facti sumus mundo et angelis ac hominibus. Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo : nos imbecilles, vos autem validi ; vos præclari, nos autem inglorii ad hoc usque tempus.*

Mærentis, imo potius in ruborem convertentis

19. Marc. ix, 34.

Α μαθητής ὑπὲρ διδασκάλου. « Φυσιουθε. » Τοὺς διδασκάλους ἀφείκε, πρὸς τὸν λαὸν ἀποτείνεται. Καὶ γὰρ ὁ λαὸς ὑπὲρ τῶν διδασκάλων μέγα ἐφρόνουν. Οἱ τοίνυν ἔχων διδασκάλον κατὰ τοῦ τόνδε ἔχοντος μαθητοῦ, ἐφυσιουτο καὶ μέγα ἐφρόνει. Καλῶς δὲ αὐτὸ φυσίωσιν ἐκάλεισεν, οἷον εἰ σίδησιν ἀπὸ μεταφορᾶς σώματος κακοχύμου, ἢ κακὸν πνεῦμα δεξαμένου.

Τίς γὰρ σε διακρίνει; Τί δὲ ἔχεις ὃ οὐκ ἔλαβες; εἰ δὲ καὶ ἔλαβες, τί καυχᾶσαι ὡς μὴ λαβῶν; ἤδη κεκορεσμένοι ἐστέ; ἤδη ἐπλουτήσατε; χωρὶς ἡμῶν ἐδασιλεύσατε; καὶ ὄφελόν γε ἐδασιλεύσατε, ἵνα καὶ ἡμεῖς ὑμῖν συμβασιλεύσωμεν.

Οἶον, τίς κερικῆ σε καὶ δεδοκίμακεν, ὡ διδασκαλε, ἀξίον ἐπαίνου; οἱ ἄνθρωποι; ἀλλ' οὐκ ὀρθή τούτων ἡ κρίσις. « Τί δὲ ἔχεις ὃ οὐκ ἔλαβες; » Ἄλλ' ἐρεῖς δι' ὀρθῆ τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ σοὶ κρίσις, καὶ ὄντως ἀξιέπαινος εἶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ. Μηδὲ οὕτως ἐφρόνει μέγα. Οὐ γὰρ σὸν κατόρθωμα τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ δόσις θεοῦ. Ὁ δὲ καυχώμενος, πάντως οὐχ ὡς λαβῶν τὸ χάρισμα καυχᾶται, ἀλλ' ὡς ἐξ οἰκείων αὐτὸ πόνων κτησαμένος. « Εἰ δὲ καὶ ἔλαβες, τί καυχᾶσαι, ὡς μὴ λαβῶν; » Τοῦτο λέγων κατὰ ἐρώτησιν. Ἴνα οὕτως νοηθῇ. Τί καυχᾶσαι; ἄρα ὡς μὴ λαβῶν, ἀλλ' οἷοθεν ἔχων; καίτοι εἰληφας. « Ἢδη κεκορεσμένοι ἐστέ; » Ἀπὸ τοῦ χρόνου αὐτοῦ ἐντρέπει, λέγων·

Οὕτως ταχὺ φησὶν, ἐκορέσθητε καὶ οὐδενὸς δεῖσθε; « Ἢδη ἐπλουτήσατε; » καὶ ἐν οὐδενὸς ἐστε χρεῖαι; ἢ γὰρ καύχῃσις ὀρθῆ, ὅτι εἰς αὐτὴν ἐφθάσατε τὴν κορυφὴν τῆς γνώσεως, καὶ οὐ χρεῖαν ἔχετε τινος. « Χωρὶς ἡμῶν ἐδασιλεύσατε; Κατὰ ἦθος ὁ λόγος προήκει· Καὶ πρῶτον μὲν, τὸ ἀσυνείδητον αὐτῶν ἐνδείκνυται καὶ τὸ ἀνόητον. Ὅτι, φησὶ, τηλικούτων ἀξιοθέτες δωρεῶν, οὐ βούλεσθε ἡμᾶς κοινωνοὺς καὶ μετόχους τῶν δωθέντων ὑμῖν ποιῆσαι. Ἄλγῶν, φησὶ, ταῦτα λέγω. Εἰρωνικὸς δὲ οὗτος ὁ λόγος, ὅτι « Ἐδασιλεύσατε. » Εἴθε γὰρ, φησὶν, ἦτε βασιλεύσαντες, ἀλλ' οὐκ ἐστέ. Εἴτα ἵνα μὴ δόξη κατὰ εἰρωνεῖαν εἰρηκῶς τὸ, « Καὶ ὄφελόν γε ἐδασιλεύσατε, » δείκνυσιν, ὅτι σφόδρα τοῦτο ἤθελε. Ἡὼς; ὅτι, φησὶν ἡ ὑμῶν βασιλεία, ἐμὴ ἔν. Δόξα γὰρ διδασκάλῳ, τῶν μαθητῶν ἐν πίστει πλουτησάντων. Εἰ ἐκορέσθητε, εἰ ἐπλουτήσατε, εἰ ἐδασιλεύσατε, δόξα ἡμῶν ἐστὶ συμβασιλευσάντων ὑμῖν. Ἵμεῖς ἤδη ἐν Χριστῷ καὶ ἐφρόνιμοι, καὶ ἰσχυροὶ, καὶ ἐνδοξοὶ. Ταῦτα γὰρ λέγοντος εἰρωνεῖας ἐστὶ ῥήματα.

et prudentes estis et fortes ac præclari. Nam hæc

δοκῶ γὰρ, ὅτι ὁ θεὸς ἡμᾶς τοὺς ἀποστόλους ἐσχάτους ἀπέδειξεν ὡς ἐπιθανατίους. Ὅτι θάνατον ἐγενήθημεν τῷ κόσμῳ, καὶ ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις. Ἡμεῖς μωροὶ διὰ Χριστὸν, ὑμεῖς δὲ φρόνιμοι ἐν Χριστῷ. Ἡμεῖς ἀσθενεῖς, ὑμεῖς δὲ ἰσχυροὶ. Ἵμεῖς ἐνδοξοὶ, ἡμεῖς δὲ ἄτιμοι, ἄχρι τῆς ἄρτι ὥρας.

Λυπούμενου, μᾶλλον δὲ ἐντρέποντος καὶ καταταχού-

νοντος ῥήματα λέγει. Ὡς γὰρ ὄρω, φησί, καὶ ἐξ ὧν ἡμεῖς ποιεῖτε, ἡμεῖς οἱ ἀπόστολοι, ἔσχατοι πάντων παρὰ Θεοῦ ἀπεδείχθημεν, ὡς κατὰ τοὺς τινες καὶ ἐπιθανάτιοι, τουτέστιν, εἰς τὸ φρονεῖσθαι πᾶσιν εὐχερεῖς. Ἡμεῖς μὲν οὖν εἰς τὸ πάσχειν κανῶς προκειμεθα, ἡμεῖς δὲ ἤδη ἐβασιλεύσατε. Ἐξ ὧν γὰρ, φησὶν, ἡμεῖς ἐβασιλεύσατε οὕτω ταχέως, ὡς νομίζω (τοῦτο λέγει τὸ Δοκῶ), ἡμεῖς γινώσκωμεν ὅτι ἔσχατοι τὸ κακῶς πάσχειν κατακεκρίμεθα. Δυνατὸν δὲ καὶ κατὰ ἀπόφασιν καὶ ἐξ εὐθείας λαθεῖν τὸ ῥητόν. Δοκῶ γὰρ, φησὶν, ὅτι ἡμᾶς τοὺς ἀποστόλους, ἔσχατους κήρυκας καὶ διδασκάλους ὑμῶν προεστήσατο, μεθ' οὓς οὐκ ἂν τις ἄλλους ἀλλάχθῃεν ποθὲν ἀναφανέντας ὀφείλει προσδεχέσθαι. Οὐ γὰρ ἂν εἶποιεν, ὅτι καὶ αὐτοὶ ἀπὸ Χριστοῦ ἀπεστάλησαν. Ἡμεῖς γὰρ ἔσμεν οἱ ἐπιθανάτιοι ἀποσταλέντες. Τὸ δὲ, οἱ ἐπιθανάτιοι, διχῶς ἂν νοηθῆι, ἢ ὅτι καὶ οἱ κατ' αὐτὸν τὸν θάνατον κυρωθέντες εἶναι μαθηταί, συντάττων καὶ ἐαυτὸν τοῖς ἄλλοις μαθηταῖς, καὶ ἀπὸ τῶν πλειόνων οὕτω πάντας ὀνομάζων ἢ μεταφορικῶς τὸ, ἐπιθανάτιοι, οἷον οἱ βέβαιοι, οἱ ἀληθινοί, μεθ' οὓς οὐκ εἰσὶν ἄλλοι, ἀπὸ τῶν ἐπιθανάτων διαθηκῶν. Αὗται γὰρ εἰσι βέβαιοι καὶ ἀμετακίνητοι. Αἱ τε γὰρ πρὸ αὐτῶν, κινεῦνται, καὶ αἱ μετ' αὐτὰς δὲ, πλαστὰ καὶ ἀκίβδηλοι καὶ ἀπόβλητοι νόμῳ τυγχάνουσι. Καὶ τὸ Δοκῶ δὲ, οὐ δισταγμοῦ, ἀλλ' ἦθους ἐστὶν ἐμφαντικόν. Εἶτα καὶ πόθεν ὀφείλον, φησὶν, ὅτι ἔσχατοι καὶ τελευταῖοι, καὶ μεθ' οὓς οὐκ ἔστιν ἄλλος ἄλλὰ κηρύσσοντας ἀποδεικθῆναι ; « θεάτρον ἐγενήθημεν τῷ κόσμῳ, » φησὶν. Ὁ κόσμος αὐτὸς, φησὶ, καὶ ἡ οἰκουμένη τοῦτο μαρτυρεῖ, καὶ οὐ μόνον ἄνθρωποι, ἀλλὰ καὶ αἱ ἄνω τῶν ἀγγέλων τάξεις. Πῶς οὖν ἡμεῖς ; ὡς ἀρχηγοὶ καινῆς διδασκαλίας καὶ καθηγηταὶ φουσιῶσθε καὶ ἐπαίρεσθε ; Εἴ μὲν γὰρ ἂ παρ' ἡμῶν παρελήφατε, διδάσκετε, μαθηταὶ ἔστε, καὶ μάτην ἐφουσιώθητε. Εἰ δὲ ἐτέρῳ παρ' ἂ παρελήφατε, γινώσκετε ὅτι ἡμεῖς ἔσμεν οὓς ἔσχατους καὶ τελευταίους καὶ ἐπιθανάτιους ὁ Θεὸς ἀπέδειξε. Πόθεν οὖν ἡμεῖς παρεληφότες διδάσκετε ; Εἰ γὰρ ἡμεῖς ἔσμεν οὓς ὁ Θεὸς τελευταίους καὶ ἐπιθανάτιους ἀποστόλους ἀπέδειξε, δῆλον ὅτι εἴ τι χρηστόν παρελήφατε μάθημα καὶ κατόρθωμα, ἐκ τῶν ἡμετέρων πόνων καὶ τῆς διδασκαλίας, ὑμῖν προσέγονεν. Εἴθε οὖν ἐν τοῦτοις ἐπλουτήσατε, εἴθε ἐβασιλεύσατε, ἵνα καὶ ἡμεῖς ὑμῖν οἱ σπέρματα τῆς θεογνωσίας καὶ τῶν ἀρετῶν καταβαλόντες, συμβασιλεύσωμεν. Ἀλλὰ δέδοικα, μὴ οὐχ οὕτως ἔχη τὰ ὑμέτερα. « Τὸς ἀποστόλους. » Ἐμφασιν ἔχει πολλήν, τὸ, « Ἡμᾶς τοὺς ἀποστόλους, » τουτέστι τοὺς τοσαῦτα ὑπὲρ Χριστοῦ πεπονθότας. « Ὅτι θεάτρον ἐγενήθημεν. » Πῶς δὲ, φησὶ, νομίζω ὅτι ἔσχατοὶ ἔσμεν ; Ὅτι θεάτρον τῷ κόσμῳ ἐγενήθημεν, τουτέστιν, οὐκ ἐν μιᾷ γωνίᾳ πάσχοντες κακῶς, ἀλλὰ πανταχοῦ ἡγῆς καὶ ἡμεῖς ἤδη βασιλείαν ὀνειροπολεῖτε ; Ἐξ ὧν δὲ περὶ τῶν ἀποστόλων ταῦτα λέγει, δείκνυσιν τῆν ἐκείνων οἴησιν μεταίαν καὶ ψευδῆ. « Καὶ ἀγγέλοις. » Τοιαῦτα, φησὶν, ἡμῶν τὰ παλαιάσματα, ὡς καὶ ἀγγελικῆς εἶναι θεωρίας ἄξια.

ac pudefacientis verba loquitur. Nam ut video, inquit, ex his etiam quæ vos agitis, nos apostoli novissimi omnium a Deo designati sumus, tanquam nescio qui, condemnati ac morti destinati. Hoc est, ut facile ab omnibus occidamur. Siquidem nos ut malis afficiamur exponimur, vos autem regnum jam adepti estis. Ex eo enim quod vos adeo brevi regnum adepti estis, nos, ut arbitror (nam hoc est quod præmisit « Videre videor ») cognoscimus quod novissimi condemnatur ut mala patiamur. Potest quoque affirmative rectaque sententia accipi quod dictum est. Videre videor, inquit, quod Deus nos apostolos, postremos prædicatores ac doctores vestros constituit, post quos nemo unquam alios aliunde apparentes deberet suscipere. Nequaquam enim dicere possent quod ipsi quoque a Deo missi sunt. Nos enim missi sumus a Deo destinati. Quod autem ait οἱ ἐπιθανάτιοι dupliciter intelligi potest : aut quia 452 cæteri discipuli qui suo tempore fuerant, morti addicti erant, seipsos quoque cæteris annumerat discipulis, et omnes a pluribus denominat. Aut ut metaphoricè sumatur ἐπιθανάτιοι idem significans quod certi, veri, post quos non sunt alii : quemadmodum etiam dicuntur ἐπιθανάτιοι διαθηκαί, id est, firma postremaque testamenta : nempe eo quod sint immutabilia ; nam quæ ante illa sunt, mutantur, quæ vero post illa, ficta ac irrita sunt, et lege rejiciuntur. Rursus quod dicit : « Videre videor, » non hæsitacionis est, sed moris significativum. Ad hæc, unde, inquit, manifestum est quod postremi ac novissimi designati simus, et post quos non sit alios dari prædicatores ? « Quia spectaculum facti sumus mundo, » ait ; mundus ipse orbisque terrarum hoc testatur, nec soli homines, sed et superni angelorum ordines. Quomodo vos tanquam auctores ac magistri novæ doctrinæ inflamini ac erigimini ? Etenim si ea docetis quæ a nobis accepistis, discipuli estis frustra inflamini. Si vero alia ab his quæ accepistis, scitote quod nos ii sumus quos Deus postremos ac finales certosque apostolos designavit, sive ἐπιθανάτιους. Unde igitur accepistis ea quæ docetis ? Nam si nos sumus quos Deus novissimos ac postremos designavit, manifestum est quod si quam utilem doctrinam, facinusve egregium acceperitis, a nostris laboribus ac disciplinis vobis provenit. Utinam ergo per hæc dditati sitis, utinam regnum adepti, ut et nos qui vobis divinæ semina cognitionis ac virtutum jecimus, una vobiscum regnemus. Verum timeo, ne vestra non ita se habeant. « Apostolos. » Multam habet emphasim quod ait : « Nos apostolos, » hoc est qui tanta pro Christo passi sumus. « Quoniam spectaculum facti sumus. » Unde, inquit, adducor ut existitem quod postremi facti sumus ? Quoniam spectaculum mundi sumus : hoc est, non in uno angulo mala tolerant, sed ubique terrarum : et vos jam regnum somniatis ? Quoniam autem hæc dicit de apostolis, ostendit illorum existimationem vanam esse, ac fallacem. « Et angelis. » Talia, inquit, sunt nostra certamina, ut angelico etiam digna sint aspectu.

453 « Nos stulti propter Christum. » Etiam hoc A
pudescientis est. Nos ut video stulti sumus, qui
talia pati sustinemus. « Vos autem prudentes es-
tis, » qui ita vestra disposueritis, ut jam regnetis
in Christo, id est, in rebus quæ Christum concer-
nunt. Deinde subjungit quod imbecilles quoque et
inglorii ac necessariis rebus egentes. Vos autem
omnino e diverso, tanquam hoc ostendere volens;
nos potius oportet bonis frui, qui modestias tuli-
mus, ac laboravimus, quam vos, qui in nullo fati-
gati estis: quod si nos nondum fruimur, sed adhuc
mala patimur, quomodo vos tanquam præmiis
per dona fruentes, et quasi jam regnum cælorum
in manibus habentes (quod superius designat, di-
cens: « Jam regnum adepti estis ») magnifice de
vobis sentitis, et vos ipsos jactatis? « Nos stulti
propter Christum: » hoc est, stulti apparemus
sufferendo. Vos autem, cum nihil patiamini, opi-
nionem vestra habere videmini Christi regnum.
Porro ad finem usque sententiæ sermo per ironiam
ipsi processit. « Ad hoc usque tempus. » Omitto,
inquit, vetera, præsentia tantum refero in quibus
constituti sumus.

IV, 11, 13. « Etesurimus etsitimus ac nudi sumus,
« colaphisque cædimur, et incertis vagamur sedibus,
« et fatigamur propriis laborantes manibus: male au-
« dientes, benedicimus: persecutionem patientes,
« sustinemus: conviciis affecti, obsecramus: ve-
« luti excrementa mundi facti sumus, omnium pe-
« ripsema ad hoc usque tempus.

Ad eos qui deliciis affluabant dicitur: « Cola-
phis cædimur; » ad eos qui intumescabant, « In-
certis vagamur sedibus, » id est, ob persecutionem
certum non habemus consistendi locum. « Labo-
rantes. Hæc ad illos referuntur qui lucri ac quæ-
sus causa ad prædicationem accedebant. Nos, in-
quit, fatigamur propriis operantes manibus, male
audientes, persecutionem sustinentes, conviciis
affecti non indignamur, sed gaudemus; ideo etiam
benedicimus. « Persecutionem patientes sustine-
mus. » Hoc est stultum fieri propter Christum.
Qui enim hæc patiuntur nec repugnant, quin potius
verbis commodioribus respondent, stulti
apud homines existimantur. « Veluti excrementa, »
hoc est, tanquam immunditia, sic inglorii et con-
tempti facti sumus. Deinde ne **454** existimarent
quod ipsos designaret (nam Corinthi multa passus
erat): « Mundi, » inquit, non vestra. « Excremen-
ta. » Hoc est, putamina et purgamenta facti su-
mus, sive rudera, quæ communiter αποφιλοκαλή-
ματα dicuntur. Ab omnibus vilipendimur, omnium-
que excrementa sumus nos ipsos omnibus subji-
cientes hominibus propter Christum. « Omnium
peripsema. » Ac si diceret: Gratiam omnibus ha-
beo. Sunt autem veluti graviter ferentis verba, ut
ipsis persuadeat ne magnifice de se sentiant. Nam
si nos, inquit, apostoli inter hæc versamur, ut quid
vos efferrimini propter ea quæ accepistis dona, ac
si jam magni aliquid essetis? Περιψήμα vero

« Ἡμεῖς μωροὶ διὰ Χριστόν. » Καὶ τοῦτο ἐντρε-
πτικῶς. Ἡμεῖς, φησὶν, ὡς ὀρῶ, μωροὶ ἐσμεν,
τοιαῦτα πάσχειν ἀνεχόμενοι. « Ὑμεῖς δὲ φρόνιμοί
ἐστε. » Οὕτως τὰ καθ' ἑαυτοὺς οἰκονομήσαντες, ὡς
ἤδη καὶ βασιλεύειν ἐν Χριστῷ, ὃ ἐστίν, ἐν τοῖς
κατὰ Χριστόν πράγμασιν. Εἶτα ἐπάγει, ὅτι καὶ
ἀσθενεῖς καὶ ἄτιμοι, καὶ τῶν ἀνγκαιῶν ἐνδεδεῖς·
ὕμεῖς δὲ πᾶν τούναντιον τοῦτο κατασκευάζων, ὅτι
ἡμᾶς μᾶλλον ἔδει τοὺς κοπιήσαντας καὶ λεκμηκότας
ἀπολαύειν τῶν ἀγαθῶν, παρ' ὑμᾶς τοὺς μὴ κοπιήσαν-
τας. Εἰ δὲ ἡμεῖς οὕτω ἀπολαύομεν, ἀλλ' ἐτι ἐσμὲν
ἐν τῷ πάσχειν κακῶς, πῶς ὕμεῖς ὡς ἤδη ἀμοιβῶν
ἀπολαύοντες διὰ τῶν χαρισμάτων, καὶ ὡς ἤδη τὴν
βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἔχοντες ἐν χερσίν (ἔνπερ
ἄνω λέγει ὅτι « Ἐβασιλεύσατε, ») μέγα φρο-
νεῖτε, καὶ ἀλαζονεύεσθε; « Ἡμεῖς μωροὶ διὰ Χρι-
στόν. » Τοῦτέστι, Δι' αὐτὸν μωροὶ φαινόμεθα καὶ
πάσχοντες, ὕμεῖς δὲ ἐξ οἰήσεως, καὶ μὴ πάσχοντες,
φαίνεσθε ἔχειν τὴν τοῦ Χριστοῦ βασιλείαν. Ἔως δὲ
κάτω, κατὰ εἰρωνείαν, ὁ λόγος αὐτῷ προήκται.
« Ἀχρι τῆς ἄρτι ὥρας. » Ἐῷ, φησὶ, τὰ παλαιά, τὰ
νῦν λέγω, ἐν οἷς ἐσμεν.

Καὶ πεινώμεν, καὶ διψῶμεν, καὶ γυμνητεύομεν,
ἐργαζόμενοι ταῖς ἰδίαις χερσίν. Λοιδορούμενοι, εὐ-
λογοῦμεν, διωκόμενοι ἀνεχόμεθα, βλασφημού-
μενοι παρακαλοῦμεν, ὡς περικαθάρματα τοῦ κό-
σμου ἐγενήθημεν, πάντων περίψημα ἕως ἄρτι.

Πρὸς τοὺς τρυφῶντας, καὶ, « Κολαφιζόμεθα. »
C Πρὸς τοὺς πεφουσιωμένους, « Ἀστατοῦμεν, » τού-
τέστι διωκόμεθα στάσιν μὴ ἔχοντες. « Ἐργαζόμε-
νοι. » Τὰ ὡς πρὸς τοὺς κέρδους ἕνεκεν καὶ
πορισμοῦ ἐπιχειροῦντας τὸ κηρύσσειν. Ἡμεῖς, φησὶ,
κοπιῶμεν ἐργαζόμενοι. Λοιδορούμενοι, διωκόμενοι
βλασφημούμενοι, οὐ δυσχεραίνομεν, ἀλλὰ χαίρομεν·
διὸ καὶ εὐλογοῦμεν. « Διωκόμενοι ἀνεχόμεθα. »
Τοῦτό ἐστι μωρὸν γενέσθαι διὰ Χριστόν. Οἱ γὰρ
ταῦτα πάσχοντες καὶ μὴ ἀντιδρῶντες, ἀλλὰ καὶ
τοῖς χρηστοτέροις ἀμειδόμενοι, μωροὶ τοῖς ἀνθρώ-
ποις νομίζονται. « Ὡς περικαθάρματα. » Τοῦτέστιν.
ὡς ἀκαθαρσία, ὡς ἄτιμοι καὶ φευκτοὶ ἐγενήθημεν.
Εἶτα ἵνα μὴ νομίσωσιν ὅτι αὐτοὺς αἰνίττεται (πολλὰ
γὰρ τὴν ὑπομείνας ἐν Κορίνθῳ), « Τοῦ κόσμου, » φησὶν,
οὐχ ὑμῶν. « Περικαθάρματα, » ἀντὶ τοῦ ἀποψή-
D γματα, καὶ ὡσπερ ἀποσαρώματα γεγόναιμεν, ἔχουν
σκύβαλα, ἅπερ κοινῶς ἀποφιλοκαλήματα. Ὑπὸ
πάντων εὐτελιζόμενοι, καὶ πάντων ἀποκαθάρματά
ἐσμεν, ὑποτιθέμενοι ἑαυτοὺς πᾶσιν ἀνθρώποις διὰ
Χριστόν. « Πάντων περίψημα. » Ὡς εἰ εἶπεν, Χάριν
ἔχω πᾶσιν. Βαρυθυμῶντος δὲ λέγει βήματα, ἵνα
πίση αὐτοὺς μὴ φρονεῖν μέγα. Εἰ γὰρ ἡμεῖς, φησὶν,
οἱ ἀπόστολοι ἐν τούτοις, τί ὕμεῖς μέγα φρονεῖτε ἐφ'
οἷς ἐλάβετε χάρισμασιν ὡς ἤδη μεγάλοι τινές; Περι-
ψήμα δὲ λέγεται τὸ σάβανον, ὃ τοὺς ἰδρωτάς τοῦ
κάμνοντος ἀποψήχει. « Ἔως ἄρτι. » Ἀντὶ τοῦ,
Οὔτε γὰρ νῦν, φησὶν, ἐπαύσαντο οἱ ἐπηρείζοντες.
dicitur σάβανον quod laborantis sudores abstergit.

« Ad hoc usque tempus. » Hoc est, ne nunc quidem quieverunt calumniatores et qui nos molestiis afficiunt.

Οὐκ ἐντρέπων ὑμᾶς γράφω ταῦτα, ἀλλ' ὡς τέκνα μου ἀγαπητὰ νουθετῶ. Ἐὰν γὰρ μυρίους παιδαγωγούς ἔχητε ἐν Χριστῷ, ἀλλ' οὐ πολλοὺς πατέρας. Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα. Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς, μιμηταί μου γίνεσθε.

Οὐκ ἵνα, φησί, κατασχύνω ὑμᾶς, ταῦτα ἔγραψα, ἀλλ' ἵνα νουτεήσω. Εἰ γὰρ ὡς τέκνα ἀγαπῶ, δηλονότι πάντα πρὸς ὑφέλειαν ὑμῶν ποιῶ. Οὐ γὰρ ὡς μαθηταίς, ἀλλ' ὡς τέκνοις προσέχω. « Ἐὰν μυρίους. » Πρὸς τοὺς διδασκάλους αὐτῶν ἀποσταίνεται, δεικνύς, ὅτι πολλοὶ μᾶλλον αὐτοὺς ἀγαπᾷ, παρὸ οἱ νῦν ἐπιτηδῆσαντες καὶ καταδιεσόμενοι αὐτοὺς διδάσκαλοι. Δῆλον δὲ, φησί, καὶ ἐξουτιῶν τῶν ὀνομάτων. Οἱ μὲν γὰρ παιδαγωγοί, ἐγὼ δὲ πατήρ. « Ἐχῆτε ἐν Χριστῷ. » Οὐδὲ ἐκείνους ἐπληξε προσθεῖς τὸ, « παιδαγωγούς ἐν Χριστῷ. » Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ. » Οὐκ ἑμαυτῷ, φησί, τοῦτο λογιζομαι, ἀλλὰ τῷ Χριστῷ. « Ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα. » Τοιγαροῦν καὶ οἱ διδάσκαλοι ὑμῶν, παρ' ἐμοῦ ἔμαθον ἄπερ ὑμῖν λέγουσι. Τὸ δὲ, « Ἐγέννησα, » ἢ τοῖς τῆς φύσεως ὀνόμασι χρῆται, τὴν ἀγάπην ἐνδεικνύμενος, ἢ ὅτι διὰ τοῦ κηρύγματος, φησί, ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα ἐν τῷ βαπτίσματι. « Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς, μιμηταί μου γίνεσθε. » Δικαιοὶ τοίνυν ἐστὲ μιμηταί με ἅτε πατέρας. Οὐκ ἐπαίρων ἑαυτὸν λέγει, ἀλλὰ δεικνύς εὐχερῆ αὐτοὺς εἶναι τὴν αὐτοῦ μιμησιν. Εἰ γὰρ ἐγὼ, φησί, Χριστὸν μιμοῦμαι, πῶς οὐχ' ὑμεῖς ἐμέ;

Διὰ τοῦτο ἔπεμψα ὑμῖν Τιμόθεον, ὃς ἐστὶ τέκνον μου ἀγαπητὸν καὶ πιστὸν ἐν Κυρίῳ, ὃς ὑμᾶς ἀναμνήσει τὰς ὁδοὺς μου τὰς ἐν Χριστῷ, καθὼς πανταχοῦ ἐν πάσῃ Ἐκκλησίᾳ διδάσκω. Ὡς μὴ ἐρχομένου δὲ μου πρὸς ὑμᾶς, ἐφυσιώθησάν τινες. Ἐλεύσομαι δὲ ταχέως πρὸς ὑμᾶς ἐὰν ὁ Κύριος θελήσῃ, καὶ γνώσωμαι οὐ τὸν λόγον τῶν πεφυσιωμένων, ἀλλὰ τὴν δυνάμιν. Οὐ γὰρ ἐν λόγῳ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐν δυνάμει.

« Διὰ τοῦτο ἔπεμψα ὑμῖν Τιμόθεον, » ἐπειδὴ ὡς τέκνων κήδομαι. « Ὁς ἐστὶ τέκνον μου. » Τὴν τε πρὸς Τιμόθεον ἀγάπην ἐμφάνει, κακείνους παρασκευάζει αἰδεσίμους αὐτὸν ἰδεῖν. Οὐκ ἀπλῶς, φησί, πιστὸν εἰς σαρκικὰ πράγματα, ἀλλ' ἐν Κυρίῳ, τουτέστι ἐν τοῖς κατὰ Χριστὸν πράγμασιν. « Ὁς ὑμᾶς ἀναμνήσει. » Οὐκ εἶπε· Διδάξει, ἵνα μὴ δυσανασχετήσωσιν, ὡς παρὰ Τιμοθέου νέου ὄντος μαθησόμενοι· ὅθεν φησί, « Τὰς ὁδοὺς μου, τουτέστιν, Οὐδὲν ἴδιον εἶπη, ἀλλὰ τὰ ἐμά. Ὁδοὺς, φησί, τὰς οἰκονομίας, τὸ κήρυγμα, ταὺς κινδύνους, τὰ ἔθη τὰ αποστολικὰ, τοὺς νόμους τοὺς θεοῦ ἐν οἷς περιπατῶ, φησί. « Τὰς ἐν Χριστῷ. » Εἶτα ἀνάγων τὸν λόγον, φησί, τὰς ἐν Χριστῷ ὁδοὺς, τὰς μὴδὲν ἐχούσας ἀνθρώπινον. Οὐδὲν, φησί, καινὸν ὑμῖν εἶπη, ἀλλὰ τὰς ἐν ἐκάστῃ Ἐκκλησίᾳ δεδασκαλίας μου. « Ὡς μὴ ἐρχομένου δὲ μου. » Ἐπειδὴ εἶπε, « Πέμψω Τιμόθεον, » ἵνα μὴ ῥαθυμότεροι γίνωνται ὡς αὐτοῦ μὴ μέλλοντος ἀπιέναι, διορθοῦται αὐτὸ, ἐπάγων τὸ, « Ἐλεύ-

IV, 14, 46. « Non ut pudore vos suffundam hæc dico, sed tanquam filios meos dilectos admoneo. « Nam etiamsi innumeros pædagogos habeatis in « Christo, non multos tamen patres. Siquidem in « Christo Jesu per Evangelium ego vos genui. Ad- « hortor itaque vos, ut imitatores mei sitis. »

Non hæc, inquit, scripsi quo pudefacere vos, sed ut admonerem. Nam si ut filios diligo, consentaneum quoque est, ut quæcunque in vestram sunt utilitatem faciam. Neque enim tanquam discipulorum, sed tanquam filiorum curam habeo. « Nam etiamsi innumeros pædagogos. » Ad suos discipulos hæc dirigit, ostendens quod multo magis eos diligeret quam magistri qui tunc insilierant, ipsosque diviserant. Id autem et ex ipsis, inquit, manifestum est nominibus, siquidem illi pædagogi sunt, ego vero pater. « Habeatis in Christo. » Ne illos quidem ferire voluit cum addat in Christo. « In Christo Jesu. » Non ad me hæc refero, sed ad Christum. « Ego vos genui. » Itaque ipsi quoque præceptores vestri a me didicerunt ea quæ vobis proponunt. « Genui. » Naturæ utitur nominibus, aut ostendens suum amorem, aut quod per prædicationem genuisset eos in baptisate. « Adhortor itaque vos, ut, » etc. Equum est igitur, ut me sicut patrem imitemini. Neque hoc dicit se ipsum jactando, sed ostendens facile eis esse, ut ipsum imitarentur. Nam si ego, inquit, Christum imitor, quomodo vos me non imstamini?

IV, 17, 20. « Propterea misi ad vos Timotheum, qui « est filius meus dilectus et fidelis in Domino, qui in « memoriam vobis reducet vias meas, quæ sunt in « Christo: sicut ubique in omni Ecclesia doceo. Pe- « rinde quasi non sim venturus ad vos, inflati sunt « quidam. Sed veniam brevi ad vos si Dominus vo- « luerit, et cognoscam non sermonem istorum, qui « inflati sunt, sed virtutem. Non enim per sermo- « nem est regnum Dei, sed per virtutem. »

« Propterea misi ad vos Timotheum. » Quandoquidem vestri curam habeo, tanquam filiorum. « Qui est filius meus. » Amorem ostendit, quem erga Timotheum habebat, ipsosque præparat quo reverenter eum conspiciant. Non vulgari, inquit, modo fidelem ad opera corporea, sed in Domino, hoc est, in rebus quæ ad Christum pertinent. « Qui in memoriam vobis reducet, » Non ait: Docebit, ne graviter ferrent si a Timotheo, qui recens advenisset docendi essent: propter quod etiam dicit: « Vias meas. » Hoc est, nihil proprium dicit, sed quæ mea sunt. Vias vocat dispositiones, prædicationem, pericula, mores apostolicos, ac divinas leges in quibus ambulo. « Quæ sunt in Christo. » Deinde sermonem proferens, vias, inquit, quæ sunt in Christo, nihil humanum habentes; nihil novum vobis dicit, sed doctrinas meas, quas in singulis Ecclesiis doceo. « Perinde quasi non sim venturus. » Quoniam dixit: « Mitto Timotheum, » ne se-

gniores redderentur tanquam ipse ad eos venturus non esset, corrigit hoc, dicens : « Sed veniam. » « Inflatī sunt quidam. » Erant nonnulli, ut verisimile est qui seipsos provexerant, arroganter se gerentes, aut ob scientiam, aut ob vitam, aut ob aliud quidvis rerum spiritualium. Deinde hinc inanis gloria ac inflatio subintrarat. Per absentiam siquidem magistri cum nullus esset qui argueret ac corrigeret, inflabantur. « Sed veniam. » Quod ait : « Veniam brevi ad vos, » terrentis est et pavorem incutientis, **456** idque apparantis ut ipsi vigilarent et in officio continerentur. « Et cognoscam. » Fortassis etiam sese jactabant tanquam perfecti ac spirituales : sed veniens, inquit, potero cognoscere num de vobis ipsis gloriemini. Nihil enim meriti habet, absque operibus gloriari, sed si digna sermonibus sint opera. Siquidem non sunt necessarii sermones, sed ut opera spiritualia quis operetur. Sermones namque sine operibus in regnum cælorum nequaquam introducent. Et hoc est quod ait : « Non enim per sermonem est regnum Dei, sed per virtutem, » id est, per operum demonstrationem.

CAPUT II

Adversus stupra et scortationes ac eos qui cum his participant.

IV, 21. — V, 1, 2. « Quid vultis? num ut cum virga veniam ad vos an cum charitate et spiritu lenitatis? Omnino auditur inter vos stuprum, quale nec inter gentes nominatur : ut etiam patris uxorem quis habeat. Et vos inflati estis ac non magis luxistis, ut tolleretur de medio vestrum qui facinus hoc perpetravit. »

Nam in vestra, inquit, situm est polestate ut hæc faciatis : aut ut segnes effecti me ad iram et ultionem provocetis, quemadmodum Petrum Ananias, et meipsum Elimas : aut ut studiose agentes et vigilantes ad charitatem ac lenitatem me excitetis. « Cum spiritu lenitatis. » Potest enim et spiritus esse austeritatis ac ultionis. « Auditur inter vos. » Communem facit omnibus accusationem : ne segnes reddantur tanquam alieni a delicto. « Inter vos. » qui fideles estis, tantaque accepistis beneficia. Nec dicit : Peragitur, sed ex abundanti cautione. « Auditur. » — « Nec inter gentes. » A gentilibus, hoc est, incredulis, exprobrat fidelibus. Quod si apud illos nec nominatur, quid dicet quis quando hic etiam perpetratur? « Ut etiam patris uxorem quis habeat. » Fortassis novercam. — Si quæ inter gentes sunt, ea vel audiri inter vos magnum affert opprobrium : **457** turpia quæ inter gentes peraguntur, hæc etiam inter vos fieri magnam reddet accusationem. Quod si hoc ita est, fieri inter vos quæ nec inter illos perpetrantur, quam non superabit pravitatem? Quod vero ait : « Omnino auditur, » veluti ex fama obstupescentis est et ex candescentis. O facinus indignum! « Omnino, inquit, auditur. » Hæc in aliquorum lingua omnino de vobis grassantur. « Et vos inflati estis. » Illius namque delictum communem debuit afferre vobis pudorem, nunc autem inflati estis, eo quod videtur sibi quisque recte

σομι δε. — « Ἐφουσιώθησαν τινες. » Ἦσαν κατὰ τὸ εἶκος ἐκτούτους ἐπιδεδωκότες, ἢ ἐπὶ γνώσει, ἢ ἐπὶ βίῳ, ἢ ἐπὶ τινι τῶν πνευματικῶν ἀλαζονευόμενοι. Ἔτα ἔνθεν κενοδοξία καὶ φουσιώσις παρυπίστη. Τῇ οὖν ἀπουσίᾳ τοῦ διδασκάλου, μηδενὸς ὄντος τοῦ ἐλέγχοντος καὶ διορθουμένου, ἦσαν πεφουσιωμένοι. « Ἐλεύσομαι δε. » Τὸ, « Ἐλεύσομαι ταχέως πρὸς ὑμᾶς, » προοῦντός ἐστι καὶ φοβουμένου, τούτους νῆφειν καὶ κατεστάλθαι παρασκευάζοντος. « Καὶ γνώσομαι. » Ἴσως καὶ ἐκόμπιζον ὡς τέλειοι τινες καὶ πνευματικοί· ἀλλὰ, φησὶν, ἐρχόμενος, ἔχω γινῶναι εἰ περὶ ἑαυτῶν κομπάζετε. Τοῦτο γὰρ οὐδενὸς ἀξίον. τὸ κομπάζειν μόνον δίχρα ἔργων, ἀλλ' εἰ ἀξία τῶν λόγων τὰ ἔργα. Νῦν γὰρ λόγων χρεία, ἀλλὰ τοῦ ἔργου ποιεῖν πνευματικόν. Οὐ γὰρ λόγοι χωρὶς ἔργων εἰσ- ἐνέγκοιεν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ὅπερ λέγει εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐν δυνάμει, τουτέστιν ἐν τῇ ἐπιδείξει τῶν ἔργων.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Κατὰ πορνῶν καὶ πορνείας, καὶ τῶν τούτοις κοινωνούντων.

Τί θέλετε; ἐν ῥάβδῳ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς ἢ ἐν ἀγάπῃ πνεύματι τε πραότητος; Ὅλως ἀκούεται ἐν ὑμῖν πορνεία, καὶ τοιαύτη πορνεία ἦτις οὐδὲ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ὀνομάζεται, ὡστε γυναικῶν τινα τοῦ πατρὸς ἔχειν. Καὶ ὑμεῖς πεφουσιωμένοι ἐστέ, καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἐπειθήσατε, ἵνα ἐξερθῇ ἐκ μέσου ὑμῶν ὁ τὸ ἔργον τοῦτο ποιήσας.

Ἔμεῖς γάρ, φησὶ, τούτων κύριοι ἐστέ, ἢ ῥαθυμούντες εἰς ὀργὴν με καὶ τιμωρίαν ἐγείρειν, ὡς τὸν πέτρων ὁ Ἀνανίας, καὶ ἐμὲ αὐτὸν ὁ Ἐλύμας, ἢ σπουδάζοντες καὶ νῆφοντες, εἰς ἀγάπην. « Ἐν πνεύματι πραότητος. » Ἐνὶ γὰρ καὶ πνεῦμα αὐστηρίας καὶ τιμωρίας. « Ἀκούεται ἐν ὑμῖν. » Κοινὸν πάντων ποιεῖ τὸ ἐγκλημα ἵνα μὴ ῥαθυμῶσιν ὡς ἄλλοτριῶν τοῦ πλημμελήματος. « Ἐν ὑμῖν, » φησὶ. Τουτέστι τοῖς πιστοῖς, τοῖς τούτων εὐεργεσιῶν ἀπολαύσαται. Καὶ οὐκ εἶπε, Πράττεται, ἀλλ' ἐκ περιουσίας. « Ἀκούεται, φησὶ. « Οὐδὲ ἐν τοῖς ἔθνεσιν. » Ἀπὸ τῶν ἔθνικῶν, τουτέστι, τῶν ἀπίστων ἀνεδίδει τοῖς πιστοῖς, Τί δὲ παρ' αὐτοῖς οὐκ ὀνομάζεται, τί εἴποι τις ἐνθα καὶ πράσσεται; « Ὡστε γυναικῶν τινα τοῦ πατρὸς ἔχειν. » Ἴσως μητρονίαν [ΦΩΤ.] Ἐὶ δὲ ἢ πράττεται ἐν τοῖς ἔθνεσι, ταῦτα ἐν ὑμῖν καὶ μόνον ἀκουόμενα μέγα ὀνειδὸς φέρει, τὸ καὶ ὁμοίως ἐν τε τοῖς ἔθνεσι καὶ ἐν ὑμῖν τοῖς πιστοῖς τοιαῦτα αἰσχρὰ πράττεσθαι, πόσῃ τὴν κατηγορίαν αὔξει; Εἰ δὲ τοῦτο, τὸ πράττεσθαι ἐν ὑμῖν ἢ μὴ ἐν ἐκείνοις, τίνα κακίαν οὐχ ὑπερακοντίζει; — Τὸ δὲ, « Ὅλως ἀκούεται, » ὡς ἐκπεληγμένου ἐπὶ τῇ φήμῃ καὶ ἀσχάλλοντός. Φεῦ τῆς ἀτοπίας! « Ὅλως, φησὶν, ἀκούεται; » Ὅλως ἐπὶ γλώσσης τινὸς ταῦτα λέγειν περὶ ὑμῶν ἐγκατέστησεν; « Πεφουσιωμένοι ἐστέ. » Ἢ γὰρ ἔχεινον πλημμέλεια, κοινήν ὄφειλεν ὑμῖν αἰσχύνην γενῆσαι, νῦν δὲ φουσιῶσθε ἐφ' οἷς ἕκαστος κατηγοροῦντοκεῖ. Ἐὰν δὲ ἦτε οἰκειούμενοι καὶ ἐκείνου πλημ-

μέλημα ὡς ὑμετέρου μέρους, ἐπενθεῖτε ἄν, ἐπεὶ δὴ ἄ
εἰς τὸ κοινὸν τῆς Ἐκκλησίας ἡ βλάβη προσχώρησεν.
« Ἴνα ἐξαρθῇ. » Διατί ἐπενθήσαμεν ἄν; ὡς ἐξ ἀν-
τιθέσεως. Διατί; Οὐχ ἵνα ἐκβάλῃτε, ἀλλ' ἵνα
ἐξαρθῇ ὡς ἐπὶ λοιμοῦ τινος ὡς εἰ εἶπεν· Εὐχῶν καὶ
πένθους χρεία ἵνα ἐξαρθῇ ὁ λοιμὸς οὗτος. « Ὁ τὸ
ἔργον τοῦτο ποιήσας. » Οὐ λέγει τὸ ὄνομα, ὅπερ
εἰώθαμεν ἐπὶ τῶν σφόδρα ἀτόπων ποιεῖν, οἷον καὶ
τὴν προσηγορίαν ὡς μολυσμὸν παραιτούμενος.
suevimus in iis quæ admodum absurda sunt: tanquam appellationem quoque veluti rem infectam devi-
tans.

Ἐγὼ μὲν γὰρ ὡς ἰπῶν τῷ σώματι, παρῶν δὲ
τῷ πνεύματι, ἤδη κέκρικα ὡς παρῶν, τὸν οὖ-
τως τοῦτο κατεργασάμενον, ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ
Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, συναχθέντων ὑμῶν
καὶ τοῦ ἔμου πνεύματος, σὺν τῷ δυνάμει τοῦ
Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, παραδοῦναι τὸν
τοιούτον τῷ Σατανᾷ εἰς ὄλεθρον τῆς σαρκός, ἵνα
τὸ πνεῦμα σωθῇ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ.
Οὐ καλὸν τὸ καύχημα ὑμῶν.

Ἐπιέγεται ἐκδιώξει αὐτὸν, καὶ οὐδὲ τὴν σωματι-
κὴν αὐτοῦ παρουσίαν ἀνμεῖναι αὐτοὺς βούλεται.
« Παρῶν δὲ τῷ πνεύματι. » Δείκνυσιν ἑαυτὸν πνεύ-
ματι παρόντα, δεδοικώς μὴ τι ἕτερον βουλεύσωνται
περὶ τὸ ἐκβαλεῖν αὐτὸν, καὶ φησιν, « Ἦδη κέκρικα. »
Μηδεὶς τοίνυν ἀναβαλλέσθω. Ἡ ἐμὴ κρίσις ἡ κατ'
αὐτοῦ, ἤδη πέπηγεν. « Τὸν οὕτως τοῦτο κατεργασάμε-
νον. » « Ἄλλοι οὕτως ἀνέγνωσαν· Τὸν οὕτως τοῦτο κατ-
εργασάμενον ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
Χριστοῦ, τουτέστι, τὸν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ
ἐνυδρίσαντα, καὶ μετὰ τὸ ἀξιωθῆναι τῆς Χριστοῦ
ἐπωνυμίας, τοιαῦτα τολμήσαντα, παράδοτε τῷ Σα-
τανᾷ. » « Συναχθέντων ὑμῶν. » Ἴνα μὴ δόξη ἀθάλας
εἶναι τὸ, « Ἦδη κέκρικα. » καὶ αὐτοὺς λαμβάνει κοινω-
νοῦς, ἐν τῷ λέγειν· « Συναχθέντων ὑμῶν καὶ τοῦ ἔμου
πνεύματος, » τῆς ἐμῆς ἀοράτου ἐπιδημίας. Εἶτα
ἐπάγει· « Ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. » Του-
τέστι, κατὰ Θεὸν συνάχθητε καὶ κρίνατε, μὴ ἀνθρω-
πίνῃ πρὸς αὐτὸν αἰδοῖ, ἢ τιμῇ κατεχόμενοι. Δέδοικε
γὰρ, μὴ τι ἕτερον κρίνωσι. « Καὶ τοῦ ἔμου πνεύμα-
τος. » Πάλιν ἐπέστησεν αὐτοῖς ἑαυτὸν, καὶ οὐ μόν-
ον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τὸν Χριστόν· ἵνα ὅταν κρίνω-
σιν, ὡς τοῦ Χριστοῦ καὶ αὐτοῦ παρόντος, ἀδίκαστον
ἐξενέγκωσι ψῆφον. « Εἰς ὄλεθρον τῆς σαρκός. »
Ὅσον τίθησι τῷ Σατανᾷ, μόνου σώματος ἄψασθαι,
μὴ καὶ ψυχῆς. Ὅμοιον ἐν τῷ Ἰωβ φησιν ὁ Θεός·
« Πλὴν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ μὴ ἄψῃ. » Καλῶς δὲ, « Εἰς
ὄλεθρον τῆς σαρκός, » οἷον ἵνα νόσφ αὐτὸν τῆξῃ
Ἐπειδὴ γὰρ ἐκ τοῦ σώματος καὶ τῆς τρυφῆς αἱ
ἐπιθυμίαι, τὸ σῶμα κολασθῆναι καὶ νεκρωθῆναι βού-
λεται. Ὅλεθρον τῆς σαρκός εἶπεν, ὅρον τιθεὶς τῷ
διαβόλῳ, καὶ μὴ εἶναι αὐτὸν περαιτέρω προδῆναι. « Ἴνα
τὸ πνεῦμα σωθῇ. » Τούτω γὰρ τῷ τρόπῳ, καὶ τὸ
σῶμα σωθήσεται. Καὶ ἄλλως εἰς τὸ ἵνα τὸ πνεῦμα
σωθῇ, τουτέστι, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον σωθῇ αὐτῷ,
καὶ μὴ ἀναχωρήσῃ ὡς ἐξ ἀσεβοῦς. Τοῦτο δὲ κηδο-

operari. Quod si proprium duceretis illius delictum
tanquam partis vestri corporis, lugeretis utique,
quoniam in commune Ecclesiæ damnum redunda-
vit. « Ut tolleretur. » Quare nos lugere oportuit?
tanquam ex re opposita. Quam ob rem? Non ut
ejiceretis, sed ut tolleretis veluti in peste quadam;
ac si dixisset, Necessariæ sunt preces ac luctus ut
tollatur huiusmodi pestis. « Qui facinus hoc per-
petravit. » Non exprimit nomen: quod facere con-
suevit.

V. 3, 6. *Siquidem ego tanquam absens corpore, præsens autem spiritu, jam judicavi tanquam præsens, ut is qui hoc ita patravit, in nomine Domini nostri Jesu Christi, congregatis vobis et meo spiritu, cum virtute Domini nostri Jesu Christi, tradatur Satanæ ad interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die Domini Jesu. Non est bona gloriatio vestra.*

Properat eum expellere, et neque corporalem sui
præsentiam vult ipsos expectare. « Præsens autem
spiritu. » Ostendit se spiritu præsentem, veritus
ne quid aliud de ipso ejiciendo consultarent, et
ait: « Jam judicavi. » Nullus itaque differat: meum
adversus illum judicium jam stabilitum est. « Ut
is qui hoc ita patravit. » Alii ita legerunt: Ut eum
qui hoc ita patravit in nomen Domini nostri Jesu
Christi: hoc est, qui in nomen Christi injurius
fuit: et postquam Christi cognomen accepit, talia
ausus est, tradatis Satanæ. « Congregatis vobis. »
Ne præfracti animi esse videatur quod jam judica-
verit, **458** ipsos quoque assumit socios, dum ait:
« Congregatis vobis et meo spiritu, » id est, mea
invisibili præsentia. Deinde ajunxit: « In nomine
Domini Jesu. » Hoc est, secundum Deum congre-
gemini ac judicetis, non humano erga illum pudore
aut honore reprimamini: timuit enim ne quid aliud
judicarent. « Et meo spiritu. » Rursum se ipsum
illis exhibuit, nec id solum, sed et Christum: ut
cum judicaverint tanquam Christo et ipso Paulo
præsentem, sincerum ac incorruptum ferant suffra-
gium. « Ad interitum carnis. » Terminum præfigit
Satanæ, ut duntaxat corpus tangeret, non etiam
animam. Simile est quod de Job ait Deus: « Ve-
rumtamen animam ejus ne tangas⁸⁰⁻⁸¹. » Bene autem
ait: « Ad interitum carnis, » hoc est, ut ægritu-
dine ipsam maceraret. Quoniam enim a corpore et
alimento procedunt concupiscentiæ, corpus vult
puniri ac mortificari. Interitum itaque dixit carnis,
terminum præfigens diabolo, nec sinens eum ultra
procedere. « Ut spiritus salvus sit. » Ut anima, in-
quit, servetur, nam et corpus hoc modo servabitur.
Et præterea in hoc, Ut spiritus servetur, id est,
ut Spiritus sanctus ipsi servetur et non discedat
tanquam ab impio. Hoc autem providentis potius

⁸⁰⁻⁸¹ Job. II, 6.

est quam supplicium infligentis. « Non est bona A gloriatio vestra. » Subindicat quod illum non permisissent respiscere eo quod gloriarentur in ipso. Nam erat hic fortassis unus sapientum apud ipsos.

Y, 6, 8. *An nescitis quod paululum fermenti totam conspersionem fermentat? Expurgate vetus fermentum ut sitis nova conspersio, sicut estis azymi, (id est, fermento carentes). Nam et pascha nostrum pro nobis immolatus est Christus. Itaque festum celebremus non in fermento veteri, neque in fermento maliæ et pravitatis; sed in azymis sinceritatis et veritatis.*

Ipsis quoque cavet. Etenim malum, inquit, quod negligitur, reliquum Ecclesiæ corpus inficit, eo quod alii quoque illud imitentur. Quemadmodum enim fermentum, cum sit modicum, totam fermentat conspersionem et in totum diffunditur: ita et hujus peccatum, inquit, multos ad se attrahit: « Expurgate vetus fermentum. » Hoc est, eos qui hujusmodi operantur. 459 Vetus autem fermentum ipsos appellat, aut quod peccato putrefacti sint, aut quod omnes in Christo nova sint creatura, solum autem peccatum sit vetus.

Dicens autem « Expurgate, » exactam significat purgationem. « Ut sitis nova conspersio. » Novum enim hominem novit Scriptura qui probus est, veterem vero illum qui impius. Significat autem quod non multi erant apud eos peccatores. « Ut sitis nova conspersio. » Hoc est, extra vetus illud fermentum, de quo praxi quod debeatis azymi esse, id est, fermento carentes. Et unde manifestum est quod fermento carere debeamus? Ex eodem manifestum est. « Nam Pascha nostrum pro nobis immolatus est Christus. » Sicut ergo hi qui sub lege vivebant, immolato ab ipsis temporario ac irrationali agno, septem diebus erant azymi, id est, fermento carentes. Neque enim licebat fermentatum panem aut domi habere aut edere. Ita quoque et nos æterno ac rationali agno qui tollit peccatum mundi pro nobis immolato (hoc enim est nostrum Pascha) debemus semper fermento carere et esse nova conspersio, ut nihil veteris fermenti sive peccati nobis ipsi conferamus. Vide autem quomodo consequenter ac familiariter permanserit in metaphora. Quoniam enim peccatum ejus qui stuprum commiserat, appellatur fermentum: ostendens quod ex hoc, nisi purificetur, facile et alia paratur massa sive conspersio: aplatit consequenter et ea quæ sequuntur, nempe vetus fermentum et novam conspersionem ac azymos sive panes fermento carentes: virtutes ac vitia his designans nominibus. « Nam et Pascha nostrum. » Conjunctio γάρ causalis est ita causaliter ponitur. « Nam Pascha nostrum pro nobis immolatus est Christus. » Quoniam enim jubet lex post primogeniti victimam in Paschate septem diebus panes fermento carentes edere, dicit quod panes illi fermento carentes figura erant ne nos quidquam vitiorum in nobis ipsis haberemus, de quo, ait, « Christus immolatus, » in figuram agni

μένον μᾶλλον, ἢ τιμωρουμένου ἐστίν. « Οὐ καλὰ τὸ καύχημα ὑμῶν. » Αἰνίττεται ὅτι αὐτοὶ αὐτὸν οὐκ εἴασαν μετανοῆσαι; καυχώμενοι εἰς αὐτόν. Ἰσως γὰρ τῶν παρὰ σφίσι σοφῶν εἰς τὴν αὐτοῦ.

Οὐκ οἴδατε ὅτι μικρὰ ζύμη ἔδλον τὸ φύραμα ζυμοῖ; Ἐκκαθάρατε τὴν παλαιὰν ζύμην, ἵνα ᾖτε νέον φύραμα, καθὼς ἐστε ἄζυμοι. Καὶ γὰρ τὸ Πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐθύθη Χριστός. Ὡστε ἑορτάζωμεν, μὴ ἐν ζύμῃ παλαιᾷ, μηδὲ ἐν ζύμῃ κακίας καὶ πονηρίας, ἀλλ' ἐν ἄζυμοις εὐδικρινείας καὶ ἀληθείας.

Καὶ αὐτῶν φεῖδεται. Καὶ γὰρ ἀμελούμενον, φησί, τὸ κακόν, καὶ τῷ λοιπῷ λυμίνεται τῆς Ἐκκλησίας σῶματι, διὰ τὸ καὶ ἑτέρους αὐτὸ μιμεῖσθαι. Ὡσπερ γὰρ ζύμη μικρὰ οὕσα τὸ ἅπαν ζυμοῖ, καὶ εἰς ἅπαν ἀναχέεται, οὕτως καὶ ἡ τούτου ἁμαρτία, φησί, πρὸς ἑαυτὴν ἐπισπάται πολλούς. « Ἐκκαθάρατε τὴν παλαιὰν ζύμην. » Τουτέστι, τοὺς τὰ τοιαῦτα πράσσοντας. Παλαιὰν δὲ αὐτοὺς ζύμην καλεῖ, ἢ διὰ τὸ σέση πέναι τῇ ἁμαρτίᾳ, ἢ ὅτι ἐν Χριστῷ πάντες καινῇ κτίσις, μόνη δὲ ἡ ἁμαρτία παλαιά.

Τὸ δὲ, « Ἐκκαθάρατε, » τὴν ἀκριθὴ δηλοῖ κἀχρυσίν. « Ἴνα ᾖτε νέον φύραμα. » Ἴνα, φησί, πάντες ᾖτε τοῦ νέου φουράματος. Νέον γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων ἡ Γραφή τὸν ἐνάρετον, παλαιὸν δὲ, τὸν ἀσεβῆ. Δηλοῖ δὲ ὅτι οὐ πολλοὶ ἦσαν παρ' αὐτοῖς ἁμαρτωλοὶ. « Ἴνα φησίν, ᾖτε, » τουτέστι, ἐκτὸς τῆς παλαιᾶς ζύμης ἐκείνης περὶ ἧς εἶπα, καθὼς ἐστε ἄζυμοι. Καθὼς, φησί, χρῆος ὑμῖν ἐστὶν ἄζυμοι εἶναι. Πόθεν δὲ δῆλον ὅτι ἄζυμοι ὑφείλομεν εἶναι; Αὐτόθεν φανερόν. Τὸ γὰρ « Πάσχα ἡμῶν, ὑπὲρ ἡμῶν ἐθύθη Χριστός. » Ὡσπερ οὖν οἱ ἐν τῷ νόμῳ βιοῦντες, θυομένου αὐτοῖς τοῦ προσκαίρου καὶ ἀλόγου ἀμνοῦ, ἐν ἐπιτὰ ἡμέραις ἄζυμοι ἦσαν (οὐ γὰρ ἐξῆν αὐτοῖς ἐζυμωμένον οὔτε ἔχειν οἶκον οὔτε φαγεῖν)· οὕτως καὶ ὑμεῖς, τοῦ αἰώνιου καὶ λογικοῦ ἀμνοῦ τοῦ ἀΐροντος τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου ὑπὲρ ἡμῶν τυθέντος (τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ἡμέτερον Πάσχα)· ὑφείλομεν ἄζυμοι αἰεὶ καὶ καινὸν φύραμα εἶναι, μηδὲν τῆς παλαιᾶς ζύμης, ἧτοι τῆς ἁμαρτίας, ἑαυτοῖς συνεπιφερόμενοι. Ὅρα δὲ πῶς καταλλῆως καὶ προσφυεῖς ἐπέμεινε τῇ τροπῇ. Ἐπειδὴ γὰρ τοῦ πεπορευκότος τὴν ἁμαρτίαν ζύμην ἐκάλεσεν, ἐμφαίνων ὅτι μὴ ἐκκαθαρισμένης ταύτης, ταχὺ καὶ τὸ ἄλλο συναναζυμοῦται φύραμα, ἀκολούθως ἤρμοσε καὶ τὰ ἐφεξῆς, ζύμην παλαιὰν, καὶ νέον φύραμα, καὶ ἄζυμους, τὰς ἀρετὰς καὶ κακίας, τοῦτοις τοῖς ὀνόμασιν ὑποδηλών. « Καὶ γὰρ τὸ Πάσχα. » Ὁ, γὰρ, σύνδεσμος αἰτιολογικός. Ἐπὶ αἰτίᾳ οὖν κεῖται. Τὸ γὰρ, « Πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐθύθη Χριστός. » Ἐπειδὴ γὰρ ὁ νόμος διαγορεύει μετὰ τὴν τοῦ πρωτοτόκου θυσίαν, ἐν τῷ Πάσχα ἐπιτὰ ἡμέρας ἄζυμα, ἐσθίειν, φησίν, ὅτι τύπος ἦν ἐκεῖνα τὰ ἄζυμα, τοῦ ἡμᾶς μὴ ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς τι τῆς κακίας, περὶ ἧς φησιν. Ὁ γὰρ Χριστὸς τυθεὶς, φησίν, εἰς τύπον τοῦ πρωτοτόκου ἀμνοῦ τέθυται. Ἐπάναγκες οὐ καὶ ἡμᾶς τὸν τύπον τῶν ἄζυμων πληροῦν, ἐν τῷ ἐκκα-

θαίρειν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῆς ζύμης τῆς πονηρίας, ἵνα τελειῶς ἐπιτελεσθῇ τὸ νοητὸν Πάσχα. « Ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη Χριστός. » Ἠάλλιν εὐεργεσιῶν μίμνηται. Ὡστε εὐορτάζωμεν. Ἐορτάζειν γὰρ χρῆ ἐπὶ ταῖς μεγάλας δωρεῖς. « Μὴ ἐν ζύμῃ παλαιᾷ. » Τῇ τροπῇ ἐνάμεινεν, ὡσανεὶ λέγων· Μὴ ἐν πονηρῷ καὶ κικῶ βίῳ, ἀλλ' ἐν βίῳ μὴ ἔχοντι ἐπιμιζίαν τῆς παλαιᾶς ἐκείνης ζύμης τῆς οὐκ ὀρθῆς καὶ σασηπούρας, τουτέστιν, ἐν καθαρῷ καὶ ἀκίβδηλῳ βίῳ. Τοῦτο γὰρ ἐστίν, « Ἀζύμοις εὐλακροειῶς καὶ ἀληθείας. »

illius fermenti acidi gravisque odoris, hoc est in pura incorruptaque vita : nam hoc est quod ait. « In azymis sinceritatis et veritatis » (id est, in panibus fermento carentibus qui sunt sinceritas ac veritas)

Ἐγραψα ὑμῖν ἐν τῇ ἐπιστολῇ, μὴ συναναμίγνυσθαι πόρνοις, καὶ οὐ πάντως τοῖς πόρνοις τοῦ κόσμου τούτου, ἢ τοῖς πλεονέκταις, ἢ ἄρπαξιν, ἢ εἰδωλολάτραις. Ἐπεὶ ὀφείλετε ἄρα ἐκ τοῦ κόσμου ἐξελεῖν. Νυνὶ δὲ ἔγραψα ὑμῖν μὴ συναναμίγνυσθαι·

[ΦΩΤ.] Ἡὸ ἔγραψεν ; Ἐν οἷς λέγει· « Καὶ οὐχὶ μάλλον ἐπενετήσατε, ἵνα ἐξαρθῇ ἐκ μέσου ὑμῶν ὁ τοιοῦτος, » οὐχὶ ὁ δεῖνα, ἢ ὁ δεῖνα ἀλλ' ὅστις ἂν ἦ τοιοῦτος, καὶ ἄλλιν· « Ἐκκαθάρατε τὴν παλαιὰν ζύμην. » οὐχὶ τῆνδε ἢ τῆνδε, ἀλλ' ὅλην τὴν παλαιὰν ζύμην. Λαβὼν γὰρ ἀφορμὴν ἀπὸ τοῦ ἐνὸς τοῦ πεπορευκότος, ἐπὶ τὸ κοινὸν ἀνεβίβασε τὸν λόγον, τουτέστιν, ἐπὶ πάντα πόρνον. Κάκειθεν πάλιν κοινότερον ἐπὶ τὸν λόγον ἀποφαίνων, ἐπάγων τὸ αὐτὸ παράγγελμα καὶ ἐπὶ τῶν τὰ ἴμοια πλημμελούντων, οἷον πλεονεκτούντων, εἰδωλολατρούντων, καὶ εἴ τι ἴμοιον. » Τοῖς πόρνοις τοῦ κόσμου τούτου. » Ἴνα μὴ νομισῶσιν ὀφείλειν καὶ τοῖς τῶν Ἑλλήνων πόρνοις μὴ συναναμίγνυσθαι, ὅπερ ἦν ἀδύνατον τοῖς πόλιν οἰκοῦσι, δισποθεῖται αὐτό. Τὸ δὲ, « πάντως, » ἐνταῦθα, ἐπὶ ὁμολογουμένου κείται. « Ἐπεὶ ὀφείλετε ἄρα. » Μετὰ τοῦ δυνατοῦ, καὶ τὸ εὐκόλον ἔχειν σπουδάζει τὴν νομοθεσίαν. Μὴ κρίνετε τοὺς πόρνους τοῦ κόσμου τούτου, ἡγουν τοὺς εἰδωλολάτραις, ἐπεὶ καὶ χρεῖος εἴχετε ἐξ αὐτῶν ἐξελεῖν, ἀλλὰ κρίνετε καὶ ἀνακρίνετε πιστὸν πόρνον.

Ἐάν τις ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος ἢ πόρνος, ἢ πλεονέκτης, ἢ εἰδωλολάτρης, ἢ λοιδορὸς, ἢ μέθυσος, ἢ ἄρπαξ, τῷ τοιοῦτῳ μὴ δέ συνεσθῆιν. Τί γάρ μοι καὶ τοὺς ἐξω κρίνειν ; οὐχὶ τοὺς ἔσω ὑμεῖς κρίνετε ; Τοὺς δὲ ἐξω ὁ Θεὸς κρίνει, καὶ ἐξαρεῖτε τὸν πονηρὸν ἐξ ὑμῶν αὐτῶν.

[ΦΩΤ.] Τὸ, Ὀνομαζόμενος, τινὲς μὲν, τῇ προηγούμενῃ λέξει συνάπτουσι, καὶ διγλωσσοῦσθαι βούλονται δι' αὐτοῦ, ὅτι ἀδελφὸς μὲν ὀνομαζόμενος καὶ μέχρι κλησεως ἔχων τὴν κοινωνίαν, τῷ ὄντι δὲ διὰ τῶν ἔργων ἐχθρὸς ὑπάρχων καὶ διωστήμενος. Ἐμοὶ δὲ εὖ ἔχειν δοκεῖ, καὶ εἴ τις αὐτὸ τοῖς ἐπομένοις συναψας ἐκλοβοῖ, οὐκ ἐπὶ τοῦ, ὀνομαζόμενος. τὴν αὐτὴν σημαίνοντος ἔννοιαν, ἀλλὰ τούναντίον, τὸν ἐπὶ προδηλοῖς τοῖς ἔργοις ἦδη, καὶ παρὰ πᾶσι κατὰ τὰ οἰκεία ἔργα ὀνομαζόμενον. Καὶ γὰρ ἡ τῆς λέξεως αὐτῆ σημασία, ὡσπερ καὶ ἄλλαι πολλαὶ λέξεις, διχῶ σχίζεται. Ἐνίοτε μὲν, ὡς ἐφημεν, τὸν μόνον κοι-

A primogeniti immolatus est. Oportet ergo et nos figuram complere panum fermento carentium, expurgando nos ipsos a fermento pravitatis, ut perfecte celebretur in nobis intellectuale Pascha. « Pro nobis immolatus est Christus. » Rursus beneficiorum meminit. « Itaque festum celebremus. » Nam ob magna dona celebrare festa oportet. 460 « Non in fermento veteri. » In metaphora perseverat, ac si diceret : Non in vitiosa pravaque vita, sed in vita quæ commistionem non habeat veteris

V, 9-11. *Scripti vobis in epistola ne commisceamini cum scortatoribus et non omnino cum scortatoribus mundi hujus, aut avaris, aut rapacibus, aut idololatris. Alioqui deberetis sane de mundo exire. Nunc autem scripsi vobis ne commisceamini.*

Ubi scripsit ? Quando dixit : « Ac non magis luxistis ut tolleretur de medio vestrum hujusmodi ; » non hic aut ille, sed quicumque fuerit ejusmodi. Rursumque : « Expurgate vetus fermentum, » non hoc aut illud, sed totum vetus fermentum Sumpta enim occasione ab uno qui scortatus fuerat, ad communem transcendit sermonem, hoc est ad omnem scortatorem. Et inde communiorem adhuc ostendens sermonem, rursus idem subjungit præceptum de his quoque qui in similibus delinquerent, utpote avaris, idololatris, aut aliud quippiam simile perpetrantibus. « Scortatoribus mundi hujus. » Ne existimarent oportere se non commisceri scortatoribus Græcis, quod impossibile esset iis qui civitatem inhabitarent : corrigit illud Quod autem hic ait, « omnino, » significat quod in confesso est. « Alioqui deberetis sane. » Studet ostendere datum præceptum tum possibile esse, tum etiam facile. Ne judicetis, inquit, scortatores hujus mundi, nempe idololatrias : alioqui necesse vobis esset ab illis quoque exire : sed judicate ac dijudicate credentem qui scortator est.

V, 11-13. *Si quis frater dictus fuerit scortator, aut avarus aut idololatra, aut conviciator, aut ebrius, aut rapax : cum ejusmodi ne cibum quidem capiat. Quid enim ad me attinet etiam eos qui foris sunt judicare ? nonne eos qui intus sunt vos judicatis ? Eos vero qui foris sunt Deus judicat. Etiam auferte eum qui malus est ex vobis ipsis.*

461 Vocem « Dictus, » quidam præcedenti conjungunt dictioni, et per eam significari volunt quod frater quidem dictus sit, et solius appellationis habens consortium, revera autem inimicus ac dissidens : mihi vero non male quadrare videtur, si quis etiam illud sequentibus junctum acceperit, ut dictio ὀνομαζόμενος, dictus sive nominatus, jam non ipsam designet benevolentiam, sed potius contrarium nempe eum qui propter manifestissima jam opera, etiam apud omnes a propriis nominatur operibus. Siquidem dictio hæc significatione bifariam dissecatur, quemadmodum et aliæ multæ

dictiones : quandoque videlicet ut cum significet, A prout diximus, qui solo nomine consortium habet : interdum vero eum qui ad extremum progressus est operis, ut inde communem quoque appellationem ad seipsum derivaverit, ut ab hac magis quam a proprio nomine et cognoscatur et appelletur. Hujusmodi itaque scortatorem et avarum et conviciatorem et ebriosum, hoc est, qui adeo publicus ac manifestus est, ut hinc etiam ab hominibus cognoscatur ac nominetur, hunc evitare jubet et cum eo nec cibum capere, nec colloqui aut conversari : non autem eum qui quorundam exponitur susurro aut detractio : ideo sapienter admodum ac non sine magna efficacia inter alios absurdos operatores adjunxit quoque conviciatorem : ut sciens eamdem penam se habiturum quam scortiator aut idololatra, quantum ad hoc attinet ut ab omnibus devitetur, linguam frenet ac contineat, nec eam solvat ad rodendum proximorum vitas. Idololatram vero propterea mihi connumerasse videtur in hoc loco, ut doceret certosque redderet, quod licet magnum esset scelus unumque ex absurdissimis de quo nonnulli accusant hominem, si in lucem non prodiit, noc ita oportere ex sola suspitione devitari. Siquidem hoc modo mutuis inter se suspicionibus ac calumniis irritati homines, conversationem suam transmutarent ad vitam hostium, imo potius ferarum. Sed illum oportet a seipsis abigere ac separare qui manifestus effectus est tam operibus quam appellatione qua apud omnes nominatur. « Aut idololatra. » Et quomodo potest qui frater est, hoc est fidelis, esse simul idololatra ? Hoc eum significat qui frater solum dicitur. Quidam enim crediderant et simulacris adhærebant : 462 ideo quoque dicit : « Frater dictus ; » talis siquidem revera non est frater. « Quid enim ad me attinet etiam eos qui foris sunt judicare ? » Consequenter causam reddit cur non prohibeat conversari cum Græcis scortatoribus aut avaris ac cæteris : Quia judicium, inquit, de illis Deo permittendum est : nos autem fratres corrigimus, dum vitam eorum in correctione judicamus et condemnamus : ab illis enim discessimus. « Eos vero qui foris sunt Deus judicat. » Deinde ne delinquentes Græcos existimes immunes futuros a supplicio, terribilius magisque metuendum illi, assignavit tribunal, nempe Dei, « Etiam auferet eum qui malus est. » Testimonium adduxit ostendens quod superne illud sancitum est, nec est novum præceptum aut nunc recens promulgatum, aut auferretur is qui malus est de medio. Quod autem addit, « Ex vobis ipsis, » ostendit ipsos quoque juvari si mali separentur. Si Deus hos judicaturus est, separamini ab eis.

CAPUT III.

Quod non oporteat habere lites ac judicia.

VI, 1-3. *Audet aliquis vestrum negotium habens cum altero judicari sub injustis, et non magis sub sanctis ? An nescitis quod sancti mundum judicabunt ? Et si per vos judicatur mundus, indigni estis abjec-*

ωνοῦντα τῷ ὀνόματι παραδουλοῦσα, ἐνίοτε δὲ, τὸν εἰς ἄκρον ἐλθόντα τῆς πράξεως, ὥστε καὶ τὴν κοινὴν προσηγορίαν εἰς ἑαυτὸν ἐπισπάσαντα, ἐκ ταύτης μᾶλλον ἢ ἐκ τοῦ Κυρίου, ἐπιγινώσκεσθαι τε καὶ ὀνομάζεσθαι. Τὸν οὖν τοιοῦτον πόρνον καὶ πλεονεκόην καὶ λοιδορον καὶ μέθυσον, τουτέστι, τὸν πρόδηλον καὶ φανερόν οὕτως, ὥστε πασὰ πᾶσι καὶ γινώσκεσθαι καὶ ὀνομάζεσθαι, τοῦτον ἐκτρέπεσθαι παρακελεύεται, καὶ μὴδὲ συνεσθίειν αὐτῷ, μήτε κοινολογεῖσθαι, μήτε συναναστρέφεσθαι, οὐχὶ δὲ τὸν ὑπ' ἐνίων ὑποψιθυριζόμενον ἢ λοιδορούμενον. Διὸ σοφῶς ἄγαν καὶ δραστηρίως τοῖς ἄλλοις ἀτόποις ἐργάταις συνῆψε καὶ τὸν λοιδορον, ἵνα τὸ αὐτὸ εἰδῶς ἔχειν ἐπιτίμιον, ὅπερ ὁ πόρνος καὶ ὁ εἰδωλόατρός, ὅσον εἰς τὸ ὑπὸ πάντων ἀποτρόπαιος εἶται, χαλινοῖ τὴν γλῶσσαν καὶ κατέχη, καὶ μὴ ἐπαφίησιν αὐτῆν, καταβάσκεσθαι τοὺς τῶν πλησίων βίους. Καὶ τὸ, εἰδωλόατρός δὲ, διὰ τοῦτό μοι δοκεῖ ἐνταῦθα συναριθμηῆσαι, διδάσκων καὶ ἀσφαλιζόμενος, ὡς εἰ καὶ μέγα εἶη καὶ τῶν ἀποπτωτάτων, ἐν ᾧ τινες αἰτιῶνται τὸν ἄνθρωπον, μὴ ἢ δὲ φῶς ἠγμένον τὸ τόλμημα, οὐδ' οὕτω χρῆ τὸν τοιοῦτον ἐξ ὑποψίας μόνης ἐκτρέπεσθαι. Ἐπεὶ οὕτω γε ἂν ταῖς εἰς ἀλλήλους ὑποψίαις καὶ διαβολαῖς ἐξερεθιζόμενοι ἄνθρωποι εἰς πολεμίαν, μᾶλλον δὲ εἰς θηρίων βίον, τὴν πολιτείαν αὐτοῖς μεταστήσονται. Ἄλλ' ἐκείνων δὲ ἐκυτὸν ἐξαίρειν καὶ ἀποχωρεῖν, ὅς ἐπίδηλος καὶ τοῖς ἐργοῖς καὶ τῇ παρὰ πάντων ὀνομασίᾳ καθέστηκεν. « Ἡ εἰδωλόατρός. » Καὶ πῶς ἐνὶ ἀδελφόν ὄντα, τουτέστι πιστόν, εἶναι εἰδωλόατρός ; Τοῦτο δηλοῖ ἀδελφὸν ὀνομαζόμενον, ὅτι τινὲς καὶ ἐπίστευσαν καὶ τῶν εἰδωλῶν εἶχοντο. Διὸ καὶ φησιν, « Ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος. » Καὶ γὰρ κατὰ τὴν ἀλήθειαν ὁ τοιοῦτος οὐδὲ πιστός ἐστιν. « Τί γὰρ μοι καὶ τοὺς ἔξω κρίνειν ; » Λοιπὸν τὴν αἰτίαν λέγει τοῦ μὴ κωλύειν τοῖς Ἑλλήνων πόρνοις ἢ πλεονεκταῖς ἢ λοιποῖς συναμιγνύσθαι. Ὅτι, φησὶ, τὴν περὶ αὐτῶν κρίσιν, Θεῷ ἐάτεον. Ἡμεῖς δὲ τοὺς ἀδελφούς διορθούμεθα, ἐν τῷ κρίνειν καὶ ἀνακρίνειν αὐτῶν τὸν βίον ἐπιδιορθώσαι. Ἐξ ἐκείνων γὰρ ἐχωρίσθημεν. « Τοὺς δὲ ἔξω ὁ Θεὸς κρίνει. » Εἶτα ἵνα μὴ νομίσης ἀτιμωρήτους ἔσεσθαι τοὺς Ἑλληνας πταίνοντας, φοβερώτερον αὐτοῖς ἐπέστησε δικαστήριον, τὸ τοῦ Θεοῦ. « Καὶ ἔξαρεῖτε τὸν πονηρόν. » Ἡγάγε τὴν μαρτυρίαν, δεικνύς ἄνωθεν τοῦτο νενομοθετῆσθαι, καὶ οὐκ εἶναι καινοτομίαν, ἢ νῦν γεγένηται, τὸ ἐξαίρειν τὸν πονηρόν ἐκ μέσου. Τὸ δὲ, « Ἐξ ὑμῶν αὐτῶν, » δεῖκνυσι καὶ αὐτοὺς ἐκ τούτου ὠφελουμένους εἰ χωρισθῶσιν οἱ πονηροί. Εἰ μέλλει ὁ Θεὸς τούτους κρίνειν, χωρίσθητε ἀπ' αὐτῶν.

ΚΕΦΑΛΑ. Γ'.

Περ' τοῦ μὴ δεῖσθαι δικῶν, καὶ ταῦτα ἐπὶ ἀπίστων.

Τολμᾷ τις ὑμῶν πράγμα ἔγων πρὸς τὸν ἕτερον κρίνεσθαι ἐπὶ τῶν ἀδίκων καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῶν ἀγίων ; Οὐκ οἴδατε ὅτι οἱ ἅγιοι τὸν κόσμον κρινούσιν ; Καὶ εἰ ἐν ὑμῖν κρίνεται ὁ κόσμος, ἀνά-

ξιοί ἐστε κριτηρίων ἐλαχίστων. Οὐκ οἴδατε ὅτι: **A** *tissimis iudiciis. An nescitis quod angelos iudicabimus, nedum mundana?*

ἴσως ἐστὶν ὡς ἐπὶ ὁμολογημένων ποιεῖται τὴν κατηγορίαν, καὶ εὐθὺς ἐκ προοιμίων θυμὸν ἐνδείκνυται, καὶ τόλμαν καλεῖ. καὶ παρανομίαν τὸ πρᾶγμα. — [ΦΩΤ.] Τούτων οὕτως, φησὶ, κατὰ τὸ προσήκον ἔχόντων, καὶ τοὺς μὲν ἐν ὑμῖν ἀδελφούς κρίνειν ἔχόντων τὴν ἐξουσίαν, ἐπὶ δὲ τοὺς ἔξω τοῦτο πράττειν οὐ συγχωρουμένων, τολμᾷ τις τοὺς ἔξω καλεῖν κριτὰς ἑαυτοῖς γενέσθαι ὑμῖν, καὶ οὐ καταδύεται κἄν εἰς λογισμὸς τοῦτο λαθεῖν; οἱ πιστοὶ τοὺς ἀπίστους ἑαυτοῖς καθίσουσι κριτὰς; ἐκλέγονται δὲ ἀντὶ τῶν ἁγίων τοὺς ἀδίκους; σφοδρῶς δὲ τοῦτο, φησὶ, πικταχόθεν ἀσφαλιζόμενος περιστέλλειν ἑαυτοῦς, καὶ μὴ διδόναι τοῖς ἀπίστοις λαθῆν ἐν μηδενί, μήτε δικαζόμενους, μήτε ἄλλο τι τῶν οὐχὶ σεμνῶν καὶ εἰρηλικῶν διαπραττομένων.

Τοῦτο γάρ, οὔτε τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ βλασφημεῖσθαι δι' αὐτοὺς παρεσκευάζεν, κάκεινους ἐποίησε πρὸς τὸν ἔρωτα διανίστασθαι, καὶ τὸν θειασμὸν τῆς θρησκείας. «Κρίνεσθαι ἐπὶ τῶν ἁγίων.» Οὗ πρῶτον ὁ δικαζόμενος τυχεῖν βούλεται, τουτέστι τῶν δικαίων, τοῦτο δείκνυσιν αὐτὸν οὐ τυγχάνοντα· ἀδικοὶ γάρ, φησὶν, εἰσὶν. Πλὴν σημειώτερον ὅτι περὶ Ἑλλήνων εἴρηται δικαστῶν. «Καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῶν ἁγίων;» Τολμᾷ τις ὑμῶν ποιεῖν τοιοῦτον πρᾶγμα; ἔχων κρίνεσθαι μετὰ ἀδελφοῦ, οὐ κρίνεται ἐπὶ τῶν ἁγίων, ἀλλ' ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων; ἐδήλωσεν μὲν οὖν αὐτῶν τὸ ἀξίοπιστον ἁγίους καλέσας. Ἔτι δὲ μειζρόνως αὐτοὺς ἐξείρει. «Τὸν κόσμον γάρ, φησὶ, κρινούσιν,» οὐκ αὐτοὶ καθήμενοι καὶ κρίνοντες, ἄπαγε (ὁ γὰρ Κύριος κρινεῖ), ἀλλὰ κατακρίνοντες τὸν κόσμον. Πῶς; Ὅταν αὐτοὶ ἄνθρωποι ὄντες ὁμοιοπαθεῖς ἡμῖν καὶ ἐπίστευσαν, καὶ χρηστῆν ἐπεδείξαντο πολιτείαν. Ἐν μὴ τοιοῦτων γενομένων ἄρα οὐκ ἔσονται κτηγόροι; διελέγχουσι γὰρ ἡμᾶς, ὅτι οὐ κατὰ ἀσθένειον φύσεως, ἀλλὰ κατὰ ῥαθυμίαν ἡμαρτήσαμεν. Ὅπερ ἐμφανῶν ἐπάγει· «Καὶ εἰ ἐν ὑμῖν κρίνεται ὁ κόσμος.» Οὐκ εἶπεν, Ἐφ' ὑμῶν, ἀλλ', «Ἐν ὑμῖν,» τουτέστι. Δι' ὑμῶν. «Ὅτι οἱ ἅγιοι.» Ἐξ αὐτῶν γυμνῶν τῶν ὀνομάτων ποιεῖται τῆς κρίσεως τὸ διάφορον, τοὺς μὲν ἀδίκους, τοὺς δὲ ἁγίους καλῶν. «Ἀνάξιοι ἐστε κριτηρίων ἐλαχίστων.» Αἰσχύνη, φησὶν, ὑμῖν ἐστὶ τοῖς κρίνειν τὸν κόσμον μέλλουσι, τὸ κρίνεσθαι ἐν τοῖς εὐτελέσι καὶ ἀδικοῖς κριτηρίοις τῶν ἀπίστων. «Ὅτι ἀγγέλου κρινούσιν.» Ἀγγέλου τοὺς δαίμονας φησὶ, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγε. «Τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ.» Πῶς δὲ αὐτοὺς κρινούμεν; Ὅταν ἀσώματοι, ἑλαττον ἡμῶν τῶν σαρκοφορούντων ἔχοντες εὐρεθῶσι, πλέον κατακρίνονται. Ὅταν δὲ ἀγγέλου κρινούμεν, πόσῃ γε βιωτικῇ πράγματα; — Ἄλλως. [ΦΩΤ.] Εἰ ἀγγέλου τοὺς ἐκπεπτωκότας τῆς οἰκειᾶς τάξεως, γνώμης ἰδίας μοχθηρίας, εἰς τοῦτους κρινούμεν, ἦτοι ἐλέγξομεν, αὐτοὶ μετὰ σώματος ὄντες, ὅτι ἐκτῆνοι χωρὶς σώματος ὄντες, τὸν οἰκεῖον ἠεσμὸν οὐκ ἐτήρη.

Vide quod de rebus quæ jam in confesso sunt faciat accusationem, statimque ab initio iram demonstret, et rem ipsam vocat ausum ac legis transgressionem. — His, inquit, ita decenti modo compositis, ut habeatis potestatem iudicandi aliquos e fratribus qui inter vos sunt, non permittamini autem idem facere erga eos qui foris sunt, audet aliquis extraneos vocare ac illos vobis ipsis præficere iudices et non confunditur id vel animo concipere ut fideles sibi ipsis iudices constituent infideles? et pro sanctis injustos constituent? **463** Hoc autem vehementer undequaque communit ut seipsos comprimant; nec incredulis in quavis re dent ac casionem, neque dum iudicantur, neque dum aliud quippiam eorum quæ non satis honesta sunt aut pacifica perpetrant:

Nam hoc modo efficiebat ut propter ipsos nomen Dei conviciis non incessetur: et agebat ut illi ad religionis amorem et afflatum incitarentur. «Judicari sub injustis.» Quod primum assequi cupit is qui iudicatur, nempe iudices justos, hoc ostendit illum non assequi: nam injusti sunt, inquit. Attamen advertendum est quod de Græcis dictum est iudicibus. «Et non magis sub sanctis?» Audet, inquit, quispiam huiusmodi rem operari, ut cum habeat iudicari cum fratre, non iudicetur sub sanctis, sed sub Græcis? Significavit itaque id quod in eis fide dignum erat, cum sanctos vocavit: adhuc autem magis eos extollit dicens: «Mundum iudicabunt,» non ipsi quidem sedentes aut iudicantes, absit: Dominus enim est qui iudicat: sed mundum condemnantes. Quomodo? Dum ipsi qui homines erant, et similiter ut nos affectionibus obnoxii, et crediderunt, et probam præstiterunt conversationem: annon accusatores nostri erunt qui tales effecti non sumus? Convincunt enim nos quod non naturæ imbecillitate, sed socordia peccaverimus. Quod ostendens subiungit: «Et si per vos iudicatur mundus.» Non dicit, a vobis, sed «Per vos.» Nam ἐν ὑμῖν capitur pro δι' ὑμῶν. «Quod sancti.» Ex ipsis nudis nominibus iudicii facit diversitatem, illos quidem vocans injustos, hos autem sanctos. «Indigni estis minimis iudiciis.» Pudori, inquit, vobis est, ut, qui mundum iudicaturi estis, in abjectis ac injustis incredulorum iudiciis iudicemini. «Quod angelos iudicabimus?» Angelos vocat demones, quemadmodum et Christus dicebat: «Diabolo et angelis ejus⁸¹.» Quomodo autem ipsos iudicabimus? Cum ipsi qui sunt incorporei, inferiores nobis inventi fuerint qui carnem circumferimus, amplius condemnantur. Cum autem angelos iudicaturi simus, quanto magis res mundanas? — *Aliud.* Si angelos qui propriæ mentis pravitate ab ordine suo exciderunt, si hos iudicabimus aut arguemus qui corpora habemus: quia illi corporibus carentes

⁸¹ * Matth. xxv, 41.

suam non servarunt legem, nos autem secundum A
 datas nobis a Domino leges, 464 (etiam illis nos
 impotentibus) conversati sumus: si ergo illos ar-
 guemus, et inexcusabile constituemus illorum pec-
 catum, quanto magis idonei sumus qui humanas
 contentiones dissolvamus mutuasque inter nos cau-
 sas ac lites? quod si nondum his quæ dicta sunt per-
 suademini, sed adhuc existimas infirmum esse
 creditentium iudicium ac invalidum ad causas et
 contentiones, quæ inter vos sunt, dissolvendas
 Attamen etiamsi inter vos fuerint infirmi et con-
 tempti fideles, quique non possunt iustum intelli-
 gere iudicium, melius tamen est hos sedere iudices,
 quando vobis necesse fuerit mundana habere iudi-
 cia, quam vos ipsos incredulis tradere in iudicium.
 Abjectos autem seu contemptos dixi, inquit, con-
 fundens vos ac pudefaciens: quoniam multi sunt
 qui possunt causas et contentiones, quæ sunt inter
 vos, dissolvere. Id enim maximæ verewardiæ et vi-
 tuperationis est, si ne unus quidem inter eos sa-
 piens sit qui iuste possit inter dissentientes fratres
 iudicare. Varias autem ponit probationes quod non
 oporteat relictis fidelibus ad tribunal accedere in-
 credulorum. Primum quidem quia nunc cum fide-
 les sumus non iudicamus illos, cum sint increduli.
 Quid enim, inquit, ad me attinet etiam eos qui
 foris sunt iudicare. » Quam magnum ergo oppro-
 brium est ab incredulis iudicari fideles! Secundo:
 Si illi quidem iniusti sunt, isti veros sancti; quanta de-
 mentia est relictis sanctis currere ad iniustos, idque
 cum assequi cupiant quod iustum est? Tertio: Si
 sancti mundum arguent ac inevitabilem eorum cau-
 sam efficiunt, eo quod cum ejusdem essent naturæ,
 et virtutes operarentur, non habuerunt eos imitato-
 res quos arguebant: quanto magis potentes sunt qui
 inter duos arbitri sint ac iudicent? Quarto: Si
 potentes sumus qui et angelos, id est, dæmones
 incorporeos arguamus, quanto magis illos qui ejus-
 dem nobiscum naturæ sunt, ejusdemque rationis
 vivendi? Quinto: Etiam si non possent credentes
 litem dissolvere, hoc tamen modo melius esset sub
 eis iudicari quam sub infidelibus. Ad hæc, si mun-
 dum, inquit, iudicamus, annon indignum est ut ab
 incredulis iudicemini? Nam hoc significat cum ait:
 « Et si per vos iudicatur mundus, indigni estis ab-
 jectissimis iudiciis. » Ubi autem tot rationes addi-
 dit probantes non oportere ab incredulis iudicari,
 ad id quod perfectius est sermonem reducit, 465
 et ait: Quid dico non oportere vos ab incredulis
 iudicari? melius esset ne a credentibus quidem,
 sed multo melius nullas inter vos habere lites. Nam
 id ipsum mutuo accusare ac querelas habere, dejec-
 tio vestri est. Optimum itaque esset ut nemo inju-
 riam irrogaret, aut etiam injuria afficeretur: ita
 enim communis esset omnium virtus ac salus. Si
 vero necesse est ut alterum accedat, eligibilis est
 injuriam pati quam illam irrogare. Siquidem hoc e
 regno ejicit, illud autem ipsum conciliat. Quod si
 non modo non eligitis injuriam accipere, sed et illam irrogatis, idque adversus fratres et qui ejusdem
 sunt fidei, quantum vobis id ad pœnas cedit supplicii!

σαν, ἡμεῖς δὲ κατὰ τοὺς δοθέντας ἡμῖν ὑπὸ τοῦ
 Κυρίου νόμους, καίτοι κάκεινων ἐπιρραζόντων,
 ἐπολιτευσάμεθα. Ἐὶ οὖν ἐκείνους ἐλέγχομεν, καὶ
 ἀναπολόγητον αὐτοῖς καταστησόμεθα τὸ ἀμάρ-
 τημα, πόσῳ μᾶλλον ἔσμεν ἱκανοὶ τὰ βιωτικὰ δια-
 λύσαι φιλονεικίαις, καὶ τὰς πρὸς ἀλλήλους δίκας
 καὶ ἐριδας; Ἐὶ δ' οὕτω τοῖς εἰρημένους δυσωπει-
 σθε, ἀλλ' ἔτι νομίζετε ὅτι τῶν πιστῶν τὸ δικα-
 στήριον ἀσθενές ἐστι καὶ ἀδύνατον εἰς τὸ δια-
 λύειν τὰς δίκας ὑμῶν καὶ τὰς φιλονεικίας; ἀλλ' οὖν
 εἴ καὶ ἀσθενεῖς, καθ' ὑμᾶς καὶ ἐξουθενημένοι ὦσιν
 οἱ πιστοὶ, καὶ ἀδύνατοι συνιδεῖν δικαιοκρίσιαν,
 ἄμεινόν ἐστι τούτους καθίξειν δικαστὰς, ὅταν ἐχγῆτε
 χρεῖαν βιωτικῶν κριτηρίων, ἢ τοῖς ἀπίστοις ἑαυτοῦς
 εἰς κρίσιν ἐκδιδοῦναι. Ἐξουθενημένους δὲ εἶπον, φη-
 σίν, ἐντρέπων ὑμᾶς καὶ αἰσχύνων, ἐπεὶ πολλοὶ εἰσὶν
 διαλύειν ἐν ὑμῶν δίκας ἰσχύοντες καὶ φιλονεικίας.
 Πίστις γὰρ οὐκ ἐστὶν αἰσχύνῃς καὶ καταγνώσεως τούτου,
 εἰ οὐκ ἐν σοφῶς ἐν ὑμῶν, φησίν, οὐδὲ εἰς, ὅς δυνή-
 σεται δικαιοῦσαι ἀνὰ μέτρον ἀδελφῶν δικαζομένων;
 Διαφόρους δὲ ἀποδείξεις τίθησι τοῦ μὴ δεῖν κατα-
 λιπόντας τοὺς πιστοὺς, ἐπὶ τὸ τῶν ἀπίστων βεβίξειν
 κριτήριον. Πρῶτον μὲν, ὅτι ἡμεῖς νῦν οὐ κρίνομεν
 ἐκείνους οἱ πιστοὶ τοὺς ἀπίστους. « Τί γὰρ μοι, φησὶ,
 καὶ τοὺς ἔξω κρίνειν; » Πῶς οὐ μέγα βνεῖδος ὑπὸ
 τῶν ἀπίστων κρίνεσθαι τοὺς πιστοὺς; Δεύτερον Ἐὶ
 οἱ μὲν ἄδικοι, οἱ δὲ ἄγιοι, πῶς οὐκ ἐστὶν ἡλίθιον,
 καταλιπόντα τοὺς ἀτίους, ἐπὶ τοὺς ἀδίκους τρέχειν,
 καὶ ταῦτα, τυχεῖν ἐλπίζοντα τοῦ δικαίου; Τρίτον. Ἐὶ
 οἱ ἄγιοι τὸν κόσμον ἐλέγξουσι καὶ ἀναπόδραστον αἰ-
 τοῖς τὴν δίκην παρασκευάσουσιν, ἐφ' οἷς τῆς αὐτῆς
 φύσεως ὄντες, καὶ τὰς ἀρετὰς πράττοντες, οὐκ ἔσχον
 μιμουμένους τοὺς ἐλεγχομένους, πόσῳ μᾶλλον εἰσι
 δυνατώτεροι ἀναμεταξὺ δύο δικάζειν καὶ κρίνειν;
 Τέταρτον Ἐὶ ἀγγέλους τοὺς ἀσωμάτους δαίμονας
 ἐλέγχειν ἔσμεν δυνατοὶ, πόσῳ μᾶλλον τοὺς ὁμοφυεῖς
 καὶ ὁμοδιαίτους; Πέμπτον Ἐὶ καὶ μὴ ἰσχύον οἱ πι-
 στοὶ δικάζειν, ἄμεινον ἦν καὶ οὕτως, ἐπὶ αὐτῶν ἢ
 ἐπὶ τῶν ἀπίστων κρίνεσθαι. Καὶ πρὸς τοῦτους, εἰ
 τὸν κόσμον κρίνομεν, φησὶ, πῶς οὐκ ἐστὶν ἀνάξιον
 ὑμῶν κρίνεσθαι ὑπὸ τῶν ἀπίστων; τοῦτο γὰρ δηλοῖ
 διὰ τοῦ εἰπεῖν « Καὶ εἰ ἐν ὑμῶν κρίνεται ὁ κόσμος,
 ἀνάξιοι ἐστε κριτηρίων ἐλαχίστων. » Παραθεῖς δὲ τὰς
 τοσαύτας ἀποδείξεις, ὅτι οὐ δεῖ κρίνεσθαι ἐπὶ ἀπί-
 στων, ἐπὶ τὸ τελειώτερον ἀνάγει τὸν λόγον, καὶ φησὶ,
 Τί λέγω ὅτι οὐ δεῖ κρίνεσθαι ὑμᾶς ἐπὶ ἀπίστων; ἄμει-
 νον ἦν, μὴ δὲ ἐπὶ πιστῶν, ἀλλὰ πολλῶν ἄμεινον, μὴ δὲ
 δίκας ἔχειν πρὸς ἀλλήλους. Αὐτὸ γὰρ τὸ αἰτιᾶσθαι
 ὅλως ἀλλήλους, ἡττημα ὁμῶν ἐστίν. Ἄριστον μὲν οὖν
 μὴδένα μῆτε ἀδικεῖν μῆτε ἀδικεῖσθαι. Οὕτως γὰρ
 κοινὴ πάντων ἦν ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ σωτηρία. Ἐὶ δὲ δεῖ
 ἀνάγκη θάτερον ἀρετώτερον τοῦ ἀδικεῖν τῷ ἀδικεῖ-
 σθαι. Τὸ μὲν γὰρ ἐκβάλλει τῆς βασιλείας, τὸ δὲ προ-
 ξενεῖ αὐτήν. Ἐὶ δὲ οὐ μόνον οὐχ ἀπείραστε ἀδικεῖσθαι,
 ἀλλὰ καὶ ἀδικεῖτε, καὶ τότε ἀδελφοὺς καὶ ὁμοπί-
 στους, εἰς οἶον ὑμῶν τὰ τῆς τιμωρίας χωρήσει;

Βιωτικά μὲν οὖν κριτήρια ἔαν ἔχητε, τοὺς ἐξουθενήμινους ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τούτους καθίζετε. Πρὸς ἐντροπήν ὑμῶν λέγω. Οὕτως οὐκ ἐν ἑν ὑμῖν σοφὸς οὐδὲ εἷς, ὃς δυνάσεται διακριναι ἀνεμέσον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ; ἀλλὰ ἀδελφὸς μετὰ ἀδελφοῦ κρίνεται, καὶ τοῦτο ἐπὶ ἀπίστων.

[ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ.] Τουτίσιν ἔαν αὐτῶν χρεῖαν ἔχητε, ἔαν ἀνάγκη εἶναι αὐτὰ ἐν ὑμῖν, ἔαν δὲ συστῆναι αὐτά. Καὶ ἡ μὲν πρόχειρος ἔνωιά τε καὶ σύνταξις αὕτη, ἐνὶ δὲ καὶ βαθύτερον τὴν τε λέξιν διελόντα συνιδεῖν, καὶ τὸ νόημα ἀναπτύξαι. «Τοὺς ἐξουθενήμινους ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ.» Ἐκ περιουσίας ἡμᾶς τῶν ἐξωθεν δικαστηρίων ἀποστῆσαι βούλεται, καὶ φησιν, Ἔχει τις πάντως εἰπεῖν ὅτι οὐκ ἐν σοφός τις ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὁ διακριναι δυνάμενος; εἰ γὰρ κατὰ τὴν ὑμῶν λόγον οὐκ ἐν σοφός, τοὺς ἐξουθενήμινους μᾶλλον τῆς Ἐκκλησίας ἦτοι τοὺς εὐτελεστεροὺς, δικαστὰς καθίζετε, ἤγουν κριτὰς ἢ τοὺς ἀπίστους. «Πρὸς ἐντροπήν ὑμῶν λέγω.» Πρὸς τὸ ἐντρέψαι, φησὶν, ὑμᾶς, καὶ ἐκ περιουσίας ἀνελεῖν ὑμῶν τὰς προφάσεις, εἶπον δὲ τοὺς ἐξουθενήμινους καθίζειν, ἐπεὶ ἄρα τοσαύτη, φησὶ, σπάνις σοφῶν παρ' ὑμῖν ὡς τοὺς ἐξουθενήμινους ἀναγκασθῆναι καθίσαι κριτὰς. «Ἀνεμέσον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ.» Τοῦ ἀδελφοῦ προσέθηκε, τοῦτο σημαίνων, ὅτι, φησὶν, ἐν ᾧ πρὸς ἀδελφόν ἐστιν ἡ δίκη, οὐδὲ πολλῆς χρεῖα τῷ μεσιτεύοντι ποικιλίας καὶ εἰδήσεως, τῆς ἀδελφικῆς διαθέσεως πολλὰ συμπαρτούσης πρὸς τὴν λύσιν τῆς φιλονεικίας. «Ἀδελφὸς μετὰ ἀδελφοῦ.» Διπλοῦν τὸ κακόν. Εἰ γὰρ καὶ αὐτὸ τὸ κρίνεσθαι ἀδελφὸν πρὸς ἀδελφόν κακόν, πόσῳ μᾶλλον εἰ καὶ ἐπὶ ἀπίστων κρίνεσθε;

Ἡδὴ μὲν οὖν ὄλω; ἤττημα ὑμῖν ἐστιν, ὅτι κρίματα ἔχετε μεθ' ἐαυτῶν. Διατί οὐχὶ μᾶλλον ἀδικεῖσθε; Διατί οὐχὶ μᾶλλον ἀποστρεφείσθε; ἀλλὰ ὑμεῖς ἀδικεῖτε, καὶ ἀποστρεφεῖτε, καὶ ταῦτα ἀδελφοὺς.

Μετὰ τοὺς δικαστὰς ἀμείψαι, λοιπὸν καὶ αὐτὸ τὸ ὄλω κρίνεσθαι διαβάλλει; ἤττημα καλῶν τὸ πρᾶγμα, καὶ δικαίως. Πιττάται γὰρ τῇ ὀργῇ, ὁ ἐπιξιὼν τῷ ἡδίκῳ. Ἐν τῷ ἔχειν τὰς κρίσεις, φησὶν, ἤττάσθε τῷ πάθει τῆς ὀργῆς καὶ τῆς φιλονεικίας, ἔχοντες τὰς κρίσεις ἐπ' ἀμφοτέρων. «Διατί οὐχὶ μᾶλλον ἀδικεῖσθε;» Πολλὰ πλοῦν τὸ ἔγκλημα. Πρῶτον τὸ μὴ φέρειν ἀδικούμενον. Δεύτερον τὸ αὐτὸν ἀδικεῖν τρίτον τὸ, καὶ ἀδελφὸν ἀδικεῖν. — [ΟΙΚΟΥΜ.] Ἦς εἰ εἶπεν, Καλὸν μὲν, τὸ μὴτε ἀδικεῖν, μὴτε

ἀδικεῖσθαι, ἐν αἰρέσει δὲ, βέλτιον τὸ ἀδικεῖσθαι. D Ac si dixisset: Bonum quidem esset neque injuriam inelius est injuria afflicti.

Ἡ οὐκ οἴδατε ὅτι ἀδικοὶ βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι; Μὴ πλανᾶσθε. Οὔτε πόρνοι, οὔτε ἰδωλολάτραι, οὔτε μοιχοί, οὔτε μαλακοί, οὔτε ἀρσενικοῦται, οὔτε κλέπται, οὔτε πλεονέκται, οὔτε μέθυσοι, οὐ λοῖδοροι, οὐχ ἄρπαγες, βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσουσι. Καὶ ταῦτα τινες ἦτε. Ἀλλὰ ἀπελούσασθε, ἀλλὰ ἡγιασθητε, ἀλλ' ἐδικαιώθητε ἐν τῷ ὄνοματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν.

VI, 4-6. «Mundana igitur si habueritis judicia, «qui contempti sunt in Ecclesia eos constituite. Ad «erubescantiam vestram dico. Adeo non est inter «vos ne unus quidem sapiens qui possit dijudicare «inter fratres suos? sed frater cum fratre iudicio «contendit, idque sub infidelibus.»

Hoc si ipsorum necessitatem habueritis, si necesse sit ut ea sint inter vos, si opus fuerit ea constituere. Et hæc quidem intelligentia ac ordinatio facilis est. Potest autem et profundius distinctis dictionibus intelligi sensusque aperiri. «Qui contempti sunt in Ecclesia.» Ex abundanti vult nos ab externis discedere iudiciis, et ait: Potest quispiam omnino dicere quod non sit quispiam sapiens in Ecclesia sive congregatione qui possit dijudicare? Etiam si juxta vestrum sermonem non sit sapiens, eos potius qui contempti sint in Ecclesia, id est, abjectiores constituite litium diremptores sive iudices quam infideles. «Ad erubescantiam vestram dico,» ut confundam, inquit, vos, et ex abundanti tollam vestros prætextus, dixi oportere abjectos constituere. Quandoquidem tanta est apud vos sapientium raritas, ut eos qui contempti sunt necesse sit constituere iudices. «Inter fratres suos.» Addidit *inter fratres*, hoc significans quod cum erga fratrem sit causa, non erit arbitro necessaria varia rerum cognitio, affectu fraterno nultum adjuvante ad contentionis diremptionem. «Frater cum fratre.» Duplex est malum 466 Nam si etiam hoc malum est ut frater adversus fratrem judicetur, quanto magis si etiam sub infidelibus C judicemini?

VI, 7, 8. «Itaque hoc jam omnino dejectio vobis «est, quod judicia inter vos habeatis. Cur non potius «injuriam patimini? Cur non potius damnum accipitis? Imo vos injuriam facitis, et damno afficitis, idque fratres.»

Postquam ad iudices retulit quod eos concernebat; deinceps quo ipsum omnino judicari vituperat, rem ipsam vocans dejectionem, et merito, per iram enim dejicitur ac vincitur, qui eum insequitur a quo affectus est injuria. In eo, inquit, quod judicia habetis, ab iræ contentionisque affluctu vincimini, sive sub his sive sub illis judicia habeatis. «Cur non potius injuriam patimini.» Multiplex est delictum. Primum, quod eum non feratis qui infert injuriam. Secundum, quod injuriam faciatis. Tertium quod etiam fratrem injuria afficiatis. —

VI, 9-11. «An nescitis quod injuriam inferentes «regni Dei hæreditatem non accipient? Ne erretis. «Neque scortatores, neque idololatræ, neque adulteri, neque molles, neque qui concumbunt cum «masculis, neque fures, neque avari, neque ebriosi, «neque convitatores, neque rapaces, regni Dei hæreditatem accipient. Atque hæc eratis quidam, sed «abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis «per nomen Domini Jesu et per Spiritum Dei nostri.»

Sermonem minis clausit in eo quod dixit: « Injuriam inferentes regni Dei hæreditatem non accipient. » — « Ne erretis. » Innuit hic fuisse quosdam apud eos qui dicerent: Benignus est Deus et omnibus ignoscit, ac in regnum cælorum introducit etiam peccatores ex benignitatis abundantia: ait ergo: Ne hæc dicentes ac sperantes erretis. Si quidem id revera error est, bona sperare et non assequi. « Neque scortatores. » Illum designat scortatorem de quo prius, ideo etiam. « Neque scortatores » primo loco posuit.

167 « Neque ebriosi neque conviciatores. » Quam ob causam ebriosos ac conviciatores posuit post adulteros et idololatrias ac concumbentes cum masculis? Quoniam et Christus eum qui « Fatue » diceret, obnoxium gehennæ asseruit⁸², et Judæi ex comessatione ac ebrietate in idololatriam venerunt⁸³. Deinde ait quod hi omnes regno interim cælorum excidunt: cæterum suppliciorum diversitatem in futurum cognoscemus. « Atque hæc eratis quidam. » Hæc, inquit, multi habebatis: et eratis quidam hæc habentes. « Sed abluti estis. » Postmodum Christi beneficia recenset. Eratis, inquit, quæ prædicta sunt, sed puros vos reddidit Christus: nec id solum, verum etiam sanctificavit, neque hoc tantum, sed et justificavit. « Per nomen Domini Jesu. » Et hæc, inquit, omnia vobis contigerunt per nomen Christi et per Spiritum sanctum. Pe Christum, inquam, et per Spiritum: non per hunc aut per illum: ipsorum præpositos rursum designans, sapientes ac divites.

VI, 12-14. « Omnia mihi licent, at non omnia con-
ducunt. Omnia mihi licent, at ego non redigar sub
« ullius potestatem. Escæ alvo, et alvus escis. Deus
« autem et hanc et illas abolebit. Corpus vero non
« stupro, sed Domino, et Dominus corpori. Deus
« autem et Dominum suscitavit, et nos suscitabit
« per potentiam suam. »

Ad alium affectum transfert sermonem, et inve-
bitur in eos qui gulæ dediti sunt. Licitum mihi est
Tdere ac bibere, verum hoc non conducit nisi cum
mediocritate facere. « At ego non redigar sub
ullius potestatem. » Dominus, inquit, sum ut
edam ac bibam: verum si his non servata medio-
critate meipsum tradidero, horum servus inveniar,
cum Domini servum esse oporteret, et his inser-
viam sicut alibi dicit⁸⁴: « Quorum Deus venter est. »
Itaque non redigar sub horum potestatem. « Escæ
alvo. » Escas hoc loco appellat edacitatem, seu
inexplebilem edendi aviditatem; alvum vero sive
ventriculum gastrimargiam sive gulositatem non
ipsum ventrem. — *Aliud*. Si escas oporteat sim-
pliciter alimentum intelligere, et alvum receptacu-
lum ciborum: melius est ut id quod subjungitur
ad vaticinium futuri sæculi accipiat: ac si dice-
ret. Deus autem et hanc et illas abolebit; hoc est:

Α Εἰς ἀπειλὴν συνέκλεισε τὸν λόγον, ἐν τῷ εἰπεῖν
« Οἱ ἄδικοι βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι. » — « Μὴ
πλανᾶσθε. » Ἐνταῦθα αἰνίττεται, ὅτι ἦσαν παρ' αὐ-
τοῖς τινες λέγοντες· Φιλάνθρωπός ἐστιν ὁ Θεός· καὶ
συγχωρεῖ πᾶσι, καὶ εἰς τὴν βασιλείαν εἰσφέρει τοὺς
ἁμαρτωλοὺς διὰ πλῆθος χρηστότητος, καὶ φησί· Μὴ
πλανᾶσθε ταῦτα λέγοντες καὶ ἐλπίζοντες. Καὶ γὰρ
ὄντως πλάνη ἐστὶ τὸ, χρηστὰ ἐλπίσαντας, ἀλλὰ
εὐρεῖν. « Οὔτε πόρνοι. » — [ΟΙΚΟΥΜ.] Τὸν πεπορ-
νευκότα ἐκείνον αἰνίττεται. Διὸ καὶ πρῶτον θέθεικε
τὸ, οὔτε πόρνοι.

« Οὔτε μίθουσι, οὐ λοιδοροῖ. » Τί δὴ ποτε τοὺς
μεθύουσους καὶ λοιδοροὺς, μετὰ τῶν μοιχῶν καὶ ἡται-
ρηκότων καὶ εἰδωλολατρῶν θέθεικε; Ἡρῶτον μὲν ὅτι
καὶ ὁ Χριστὸς τὸν εἰπόντα, « Μωρὸν, » ἔνοχον εἶπε
γέεννης. Καὶ Ἰουδαῖοι δὲ, ἐκ τῆς μέθης εἰς εἰδωλο-
λατρείαν ἤλθον. Ἐπειτα, φησὶν, ὅτι οὗτοι πάντες,
τέως τῆς βασιλείας ἐκπίπτουσι τῶν οὐρανῶν. Λοιπὸν
δὲ τὸ τῶν τιμωριῶν διάφορον ἐκεῖ εἰσόμεθα. « Καὶ
ταῦτά τινες ἦτε. » Ταῦτα, φησὶν, εἴχετε πολλοὶ, καὶ
ἡτὰ τινες ταῦτα ἔχοντες. « Ἀλλὰ ἀπελούσασθε. »
Λοιπὸν τὰς εὐεργεσίας καταλέγει τοῦ Χριστοῦ. Ἦτε
γὰρ, φησὶ, τὰ εἰρημένα, ἀλλὰ καθαροὺς ἐποίησεν ὁ
Χριστὸς. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡγάσεν.
Καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἐδικαίωσεν. « Ἐν τῷ
ὄνόματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. » Καὶ ταῦτα, φησὶ,
πάντα ὑπῆρξεν ὑμῖν, ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ καὶ
ἐν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, οἶον, διὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ
Πνεύματος. Οὐ διὰ τοῦδε ἢ τοῦδε, τοὺς προεστῶτας
αὐτῶν πάλιν αἰνιττόμενος, τοὺς σοφοὺς καὶ πλου-
σίους.

С Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέροι.
Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐκ ἐγὼ ἐξουσιασθή-
σθαι ὑπὸ τινος. Τὰ βρώματα τῆ κοιλίᾳ, καὶ ἡ
κοιλία τοῖς βρώμασι, ὁ δὲ Θεὸς καὶ ταύτην καὶ
ταῦτα καταργήσει. Τὸ δὲ σῶμα οὐ τῆ πορνείᾳ,
ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ, καὶ ὁ Κύριος τῷ σώματι. Ὁ δὲ
Θεὸς καὶ τὸν Κύριον ἡγήρει, καὶ ἡμᾶς ἐξεγερεῖ διὰ τῆς
δυνάμειος αὐτοῦ.

Μεταβαίνει δὲ πρὸς ἕτερον πάθος, καὶ ἀποτείνε-
ται κατὰ τῶν γαστριμαργῶν. Ἐξεστὶ μοι φαγεῖν
καὶ πιεῖν, ἀλλ' οὐ συμφέροι μετὰ ἀμετρίας τοῦτο
ποιεῖν. « Ἀλλ' οὐκ ἐγὼ ἐξουσιασθῆσομαι ὑπὸ τινος. »
Κύριός εἰμι, φησὶ, τοῦ φαγεῖν καὶ πιεῖν· ἀλλ' ἐάν
ἐκδῶ ἑμαυτὸν τοῦτοισ ἀμέτρως, δοῦλος αὐτῶν ἀντὶ
Κυρίου εὐρεθίσσομαι, καὶ δουλεύσω αὐτοῖς. « Ὡν γὰρ,
φησὶ, Θεὸς ἡ κοιλία. » Τοιγαροῦν οὐκ ἐξουσιασθή-
σομαι ὑπὸ τινος τούτων. « Τὰ βρώματα τῆ κοιλίᾳ. »
Ἡρώματα ἐνταῦθα, τὴν ἀδδθηραγίαν φησὶ. Κοιλίαν
δὲ, τὴν γαστριμαργίαν, οὐ τὴν γαστέρα. — Ἀλλως.
[ΦΩΤ.] Εἰ μὲν ἀπλῶς βρώματα τὴν τροφὴν δεῖ ἐκλα-
θεῖν, καὶ κοιλίαν τὴν ὑποδοχὴν τῶν σιτῶν, ἀμεινον
εἰς προαγόρευσιν τοῦ μέλλοντος ἐκδέχασθαι τὸ ἐπ-
αγόμενον, οἶον· Ὁ δὲ Θεὸς καὶ ταύτην καὶ ταῦτα καταρ-
γήσει, τουτέστιν, Ἀλλὰ ταῦτα ἐν τῇ ἀναστάσει
ἀργὰ καὶ ἄχρηστα ἔσται, εἰς ἀφορσίαν ἡμᾶς τοῦ
Θεοῦ μεταστοιχειοῦντος, ὡς μῆτε τροφῆς δεῖσθαι,

⁸² Matth. v, 22. ⁸³ Exod. xxxii, 1 seq. ⁸⁴ Philipp. iii, 19.

μήτε πρὸς ὑποδοχὴν σιτίων γαστρός παρασκευάζον-
 τος. Καὶ εἴη ἂν καὶ ὁ νοῦς νοῦ, « Τὰ βρώματα
 τῆ κοιλίᾳ, καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασι. » τοιοῦτος
 Ἕλληλων, φησὶν, ἔστιν ἑρεθιστικὰ καὶ ἐπιζητητικὰ.
 Ἦ τε γὰρ ἐν τῆ κοιλίᾳ ὄρεξις ἐπιζητεῖ τὰ σιτία, τὰ
 τε σιτία τὴν ἐν ἡμῖν πάλιν ὄρεξιν ἐρεθίζει καὶ δι-
 εγείρει. Ὁ δὲ Θεὸς, φησὶν, ἄμφω ἐν τῇ ἀναστάσει
 ἀργὰ καὶ ἄχρηστα ἀποδείξει. Οὐ γὰρ ὁνὲν περὶ τῶν
 μελλόντων ἔσθαι ἀχρηστων λίαν σπουδάζειν. Εἰ δὲ
 βρώματα μὲν τὸ ἀκέραιον τῶν βρωμάτων, κοιλίαν
 δὲ τὴν ἀπλησίαν τῆς κοιλίας ἐκλυψόμεθα (οὐδὲν
 γὰρ κωλύει ταῦτα δηλοῦσθαι ὑπὸ τῶν λέξεων), οὐ
 προαγορεύσεως ἔνοιαν δίδωσι τὸ ἐπαγόμενον, ἀλλὰ
 μᾶλλον ἀρᾶς καὶ δίκης. Καταργήσει αὐτὰ, φησὶν, ὁ
 Θεὸς, ἀπελάσει ταῦτα ἀφ' ἡμῶν, ἐκδιώξει τὴν ἀδόξη-
 φαγίαν καὶ γαστριμαργίαν, ἐλευθέρους τοῦτων ἀπο-
 δείξει τῶν κακῶν. Εἰ δὲ ἀρᾶς αὐτοῖς ἐπάγομεν, καὶ
 ἐκρυπτοῦς τοῦτων ἐλευθερωθῆναι εὐχόμεθα, πῶς οὐχὶ
 βδελυξόμεθα; « Καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασι. » Ὡς
 εἰ εἶπεν, Ἦ ἀδόξηφαγία φιλίαν ἔχει πρὸς τὴν γαστρι-
 μαργίαν, κάκεινη πρὸς ἐκείνην, καὶ οὐ δύναται
 ταῦτα, πρὸς τὸν Χριστὸν ἡμᾶς ἀπαγαγεῖν, ἀλλ' ἐαυ-
 τὰς παραπέμπουσι τοὺς πειθομένους αὐταῖς, αὕτη
 πρὸς ἐκείνην, κάκεινη πρὸς ταύτην. Καὶ ταύτην καὶ
 ταῦτα καταργήσει. Οὐ τὴν γαστέρα λέγει, ἀλλὰ τὴν
 ἀμετρίαν· οὐδὲ τὴν τροφήν, ἀλλὰ τὴν τρυφήν. Τί
 δὲ ἐστὶ τὸ, « Καταργήσει; » Τινὲς μὲν φασὶ προαγό-
 ρευσιν εἶναι τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, ὅτι οὐκ ἔστιν ἐκεῖ
 φαγεῖν καὶ πιεῖν. Εἰ δὲ τὸ σύμμετρον ἔχει τέλος,
 πολλῶν μᾶλλον τὸ ἀμετρον. Τινὲς δὲ φασὶν ὅτι τὴν
 παραίνεσιν εὐχῆ ἐπεσφράγισεν, ἀντὶ τοῦ, ἂν ποτε
 καὶ ταύτην, ἤγουν τὴν ἀμετρίαν, καὶ ταῦτα, ἔγουν
 τὴν τρυφήν ὁ Θεὸς καταργήσει. « Τὸ δὲ σῶμα οὐ τῆ
 πορνείᾳ. » Ἰνα μὴ νομίσης ὅτι τὸ σῶμα ἡτιστατο
 κοιλίαν εἰπῶν, δείκνυσιν ὅτι οὐ τὸ σῶμα ἐν αἰτιά-
 σει, ἀλλ' ἡ γαστριμαργία. Τὸ γὰρ σῶμα, φησὶν, οὐ
 διὰ τοῦτο πέπλωσται, ἵνα τρυφᾷ καὶ ἐκ τούτου εἰς
 πορνείαν ἐκπίπτῃ, ἀλλ' ἵνα τῷ Χριστῷ ἔπηται ὡς
 ἦντι οὐτοῦ κεφαλῆ, καὶ ἵνα ὁ Χριστὸς αὐτῷ ἐπίκει-
 ται. Ἀκόλουθον δὲ ἦν εἰπεῖν, Τὸ δὲ σῶμα οὐ τῆ
 τρυφῆ καὶ τῆ γαστριμαργίᾳ ἀποκεκλήρωται, ἀλλὰ
 τοῦτο σιωπήσας, τὴν τιχομένην ἐκ τούτων πορνείαν
 εἶπεν, δείκνυς τὸ ἀποτελεσμα τῆς γαστριμαργίας,
 ὅτι, φησὶ, πορνεία ἐστίν. « Ὁ δὲ Θεὸς καὶ τὸν Κό-
 ριον ἔγειρεν. » Ἔτι νηπίοις οὖσιν, ἔδει συγκατα-
 βαίνειν, καὶ πρὸς τὴν νηπιότητα αὐτῶν λαλεῖν. Μὴ
 θυροβηθῆς ἀκούσας ὅτι ὁ Θεὸς τὸν Χριστὸν ἔγειρεν. **D**
 Οὐ γὰρ ἐπεὶ δὴ οὐκ ἴσχυσεν ἑαυτὸν ἐγείρειν, τοῦτό
 φησιν. Αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ λέγων, « Ἀύσατε τὸν νῶν
 τοῦτον καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. » καὶ τὸ,
 « Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου καὶ λαθεῖν
 αὐτήν. » Καὶ εἰς τὰς Πράξεις λέγειν, « Οἷς καὶ παρ-
 ἔστησεν ἑαυτὸν ζῶντα. » Ἄλλ' ὁ Ἀπόστολος καὶ τὰ
 τοῦ Ἰησοῦ τῷ Πατρὶ λογιζέται, καὶ τὰ τοῦ Πατρὸς
 τῷ Ἰησοῦ. Ἄ γὰρ ὁ Πατὴρ ποιεῖ, ταῦτα καὶ ὁ Ἰῶς
 ποιεῖ. Καὶ ἡμᾶς ἐξεγερεῖ. Εἰ οὖν ἐσμὲν Χριστοῦ
 μέλη, ὡσπερ καὶ ἐσμὲν, τῆς κεφαλῆς ἐγερεθήσῃ

A Sed hæc **463** in resurrectione otiosa erunt et inutilia:
 Deo nos ad incorruptionem transferente, ut neque
 cibo opus sit, neque ad ciborum receptionem venter
 præparetur. Potest quoque ejus quod dicitur:
 « Escæ alvo et alvus escis, » talis esse intellectus
 (ut κοιλία pro ventre sumatur). Hæc, inquit, se
 mutuo irritant et expetunt. Ipse enim cibi appe-
 titus qui in ventriculo est alimenta requirit, rur-
 sumque ipsa alimenta appetitum qui in nobis est
 irritant et excitant. Deus autem utraque in resurre-
 ctione otiosa ac inutilia efficiet. Non oportet itaque
 de his quæ futura sunt inutilia, nimis esse sollicitos.
 Si vero per escas insatiabilitatem ciborum
 intellexerimus, per alvum autem ventris inexpli-
 bilitatem (nihil enim prohibet quin hæc per dictis
 significenter dictionibus) jam id quod sequitur per
 vaticinium non accipitur, sed potius per exsecra-
 tionem et pœnam. Hæc, inquit, Deus abolebit,
 auferet hæc a nobis: propellet edacitatem et ga-
 strimargiam: his malis nos efficiet liberos. Quod
 si illis exsecrationes afferimus, et ab ipsis nos
 liberari precamur, quomodo non abominabimur?
 « Et alvus escis. » Tanquam dixisset: Edacitas
 amorem habet ad gastrimargiam, et hæc ad illam:
 nec possunt hæc ad Christum nos transmittere: sed
 ad se invicem mittunt eos qui ipsis credunt, nempe
 illa ad hanc et hæc ad illam. Et hanc et illas
 abolebit. Non ventrem dicit, sed immodicitatem:
 neque cibum, sed delicias. Quid est autem, « Abo-
 lebit? » Quidam dicunt vaticinium esse futuri sæ-
 culi, quod ibi non contingat edere aut bibere. Si
 autem id quod modum servat finem habet, multo
 magis quod modo caret. Quidam autem dicunt quod
 admonitionem precatione concludat: ac si diceret:
 Utinam et hanc, videlicet immediocritatem, et has,
 nempe delicias, Deus aboleat! « Corpus vero non
 stupro. » Ne existimares quod corpus accusaret quo
 alvum diceret, ostendit quod corpus in accusatione
 non fuerit, sed gastrimargia. Nam corpus, inquit,
 non ob id formatum est ut deliciis serviat, et ex hoc
 in stuprum, excidat, sed ut Christum tanquam verum
 caput suum sequatur: utque Christus ipsi immineat,
 semperque adsit Consequens autem erat ut diceret:
 Corpus vero non gastrimargiæ aut deliciis desti-
 natum est, **469** sed hoc relicto, stuprum dixit quod
 ex his generatur, effectum ostendens gastrimargiæ
 qui est stuprum. « Deus autem et Dominum susci-
 tavit. » Cum adhuc insipientes essent, condescen-
 dendum fuit et ad eorum insipientiam ac infantiam
 loquendum. Ne turberis audiens quod Deus Christum
 excitaverit. Neque enim hoc dicit quod seipsum
 excitare non potuerit. Siquidem ipse erat qui
 dicebat: « Solvite templum hoc et in tribus diebus
 erigam ipsum ⁸⁵, et rursum: « Potestatem habeo pon-
 nendi animam meam et resumendi ipsam ⁸⁶, et in Actis
 dicit: « Quibus exhibuit seipsum viventem ⁸⁷. » Sed
 Apostolus quæ Filii sunt Patri attribuit, et quæ

⁸⁵ Joan. II, 19. ⁸⁶ Joan. X, 18. ⁸⁷ Act. I, 3.

Patris sunt Filio. Nam quæ Pater facit, hæc et Filius facit, et nos resuscitabit. Si ergo sumus Christi membra, sicuti certe sumus, manifestum est quod excitato capite, reliquum una corpus excitabitur. « Per potentiam suam. » Ejus quod in sermone creditu difficile erat, per Dei potentiam fidem facit, quod ad Christi resurrectionem non posuit, jam enim ne increduli simus, et ut contradicentibus obstruat ora.

VI, 16-18. *An nescitis quod corpora vestra membra sint Christi? Num igitur tollens membra Christi faciam scorti membra? Absit. An nescitis quod qui agglutinatur scorto unum corpus est? Erunt enim duo, inquit, in carnem unam. At qui agglutinatur Domino unus spiritus est. Fugite scortationem. Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est: sed qui scortatur, in proprium corpus peccat.*

Ad præmissam redit adhortationem quæ adversus scortationem erat. Vide autem quod non dixerit: **Membra Christi jungam meretrici, sed quod horribilius erat, nempe tollere a Christo eadem ipsius membra, et efficere ut sint scorti:** « Erunt enim duo, inquit, in carnem unam. » Ad testimonium adducit vetus Testamentum. Quomodo autem erunt sive redigentur in carnem unam? Quoniam commistio non permittit duos esse duos, sed unum efficit; et quoniam membra Christi sunt homo qui scorto unitur, illi seipsum unit, Christique membra conspurcat. Et quanquam in vero quoque conjugio uniantur **470** duo in carnem unam, pari tamen modo etiam accidit in infami scortatione. « At qui agglutinatur Domino. » Vide quomodo apertis nominibus scorti et Christi, producat accusationem, reddens ipsam graviorem. « Unus spiritus est. » Talis, inquit, etsi corpore circumdetur, spiritus tamen efficitur, ex hoc solum quod nihil carnale operatur. — *Alio modo.* Aut quia per medium Spiritum sanctum Deo conjungitur, qui per spiritualia opera ipsi agglutinatur. — *Alio modo.* Unius est speciei, omnino spiritualis efficitur unione ad Dominum, non attrahitur carnalibus affectibus, neque scinditur in duplum quiddam, Deo serviens et mammonæ, sed unitus omnino est, totusque spiritualis, in spiritus unitatem adductus. « Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est. » In scortatione, inquit, totum corpus conspurcatur: propter quod etiam moris est ut qui scortati sunt ad balnea currant. Homicida vero et raptor manus duntaxat commaculant. Quod autem dicit, « Fugite scortationem, » studiosam designat evitacionem. — Aut quia cætera vitia ex animi uniuscujusque procedunt affectibus, utpote iræ in homicida, inanis gloriæ in his qui ditescere cupiunt; scortatio vero ex ipso corpore fontes sui habet ardoris. Rem autem augere noluit, quoniam de eodem præmissa est ab ipso exhortatio. Neque enim omnia omnino excedit in pravitate scortatio. Plures hac de re dedit interpretationes beatus Severianus quinquagesimo septimo volumine, sermone tertio, capite decimo nono hauc

Α δὴλον ὡς συναναστήσεται τὸ λοιπὸν σῶμα. « Αἰτὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. » Τὸ τοῦ λόγου ἀπίθανον, διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ πιστοποιεῖται, ὅπερ εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ ἀνάστασιν οὐ τέθεικεν (ἐγεγόνει γὰρ), ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἡμῶν ἀναστάσεως, ἵνα μὴ ἀπιστώμεν, καὶ ἵνα τοὺς ἀντιλέγοντας ἐπιστομίση.

facta erat, sed propter nostram resurrectionem: ne increduli simus, et ut contradicentibus obstruat ora.

Β Οὐκ οἴδατε ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν μέλη Χριστοῦ ἐστίν; ἄρα οὖν τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ ποιήσω πόρνης μέλη; Μὴ γένοιτο. Ἡ οὐκ οἴδατε ὅτι ὁ κολλώμενος τῇ πόρνη ἓν σῶμά ἐστιν; Ἔσονται γὰρ, φησὶν, οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. Ὁ δὲ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ ἓν πνεῦμά ἐστι. Φεύγετε τὴν πορνείαν. Πᾶν ἁμάρτημα ὃ ἐν ποιήσει ἀνθρώπου, ἐκτὸς τοῦ σώματος ἐστίν, ὃ δὲ πορνεύων εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἁμαρτάνει.

Γ Πάλιν ἐπὶ τὴν προκειμένην ἤλθε παραινέσειν, τὴν κατὰ πορνείας. Ὅρα δὲ, οὐκ εἶπε τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ ζεύξω πόρνη, ἀλλ' ὅπερ ἦν φρικῶδες, τὸ ἄραι τὰ ἐαυτοῦ μέλη τῶν εἶναι Χριστοῦ καὶ ποιήσαι εἶναι πόρνης. « Ἔσονται γὰρ, φησὶν, οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. » Εἰς μαρτυρίαν φέρει τὴν Παλαιάν. Πῶς δὲ ἔσονται εἰς σάρκα μίαν; Ὅτι ἡ σύνοδος οὐκ ἀφίησι τοὺς δύο εἶναι δύο, ἀλλ' ἓνα ποιεῖ. Ἐπειδὴ μέλη τοῦ Χριστοῦ ἐστίν ὁ ἄνθρωπος ἐνούμενος τῇ πόρνη, ἐνοῖ ἐαυτὸν αὐτῇ καὶ μιάνει τὰ μέλη Χριστοῦ. Κί γὰρ καὶ εἰς τὸν ἀληθινὸν γάμον ἐνούονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν, ἀλλ' ὁμοίως καὶ εἰς τὴν διαβεβλημένην πορνείαν. « Ὁ δὲ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ. » Ὅρα πῶς διὰ γυμνῶν τῶν ὀνομάτων τῆς πόρνης καὶ τοῦ Χριστοῦ, προάγει τὴν κατηγορίαν, δεινοποιῶν αὐτὴν. « Ἐν πνεύμῳ ἐστίν. » Ὁ τοιοῦτος, φησὶ, κἂν σῶμα περικέται, πνεῦμα γίνεται, μόνον τῷ μὲν ποιεῖν σαρκικόν. — Ἄλλως. [ΟΙΚΟΥΜ.] Ἡ ὅτι διὰ μέσου τοῦ ἁγίου Πνεύματος συνάπτεται τῷ Χριστῷ, προσκολλώμενος αὐτῷ διὰ τῶν πνευματικῶν ἔργων. — Ἄλλως. [ΦΩΤ.] Μονοειδὴς ἐστίν, ὅπως γίνεται πνευματικὸς, τῇ πρὸς τὸν Κύριον ἐνώσει. Οὐκ ἐπισύρεται τὰ σαρκικὰ πάθη, οὐδὲ σχίζεται εἰς διπλὴν τινὰ, Θεῷ δουλεύων καὶ μωμῶν, ἀλλ' ὅπως ἐνιαίος ἐστὶ καὶ ὅλος πνευματικὸς, εἰς ἐνότητά συν-αγόμενος πνεύματος. « Πᾶν ἁμάρτημα ὃ ἐν ποιήσει ἀνθρώπου, ἐκτὸς τοῦ σώματος ἐστίν. » Ἐπὶ τῆς πορνείας, φησὶν, ὅλον μολύνεται τὸ σῶμα. Ὅθεν καὶ ἐπὶ βαλανεῖα τρέχειν ἔθος τοῖς πορνεύουσιν. Ὁ δὲ γε ἀνδροφόνος καὶ ἄρπαξ, χεῖρα μολύνουσι μόνον. Τὸ δὲ, « Φεύγετε τὴν πορνείαν, τὴν μετὰ σπουδῆς ἀποδοχὴν δὴλοῖ. — [ΟΙΚΟΥΜ.] Ἡ ὅτι τὰ λοιπὰ ἁμαρτήματα καὶ ἐκ ψυχικοῦ πάθους γίνεται, οἷον ὀργῆς ἐπὶ ἀνδροφόνου, κενοδοξίας ἐπὶ τῶν πλουτεῖν ἐθολόντων. Ἡ δὲ γε πορνεία ἐξ αὐτοῦ τοῦ σώματος τὰς πηγὰς ἔχει τῆς ἐπιθυμίας. Ἐξάρτα δὲ ἡβουλήθη τὸ πρῶγμα, ἐπειδὴ περὶ αὐτοῦ πρόκειται αὐτῷ ἡ παραινέσις. Οὐ γὰρ πάντως πάντων χεῖρον ἡ πορνεία. Εἴπεν εἰς τοῦτο πλείους ἐρμηνείας, ὃ ἐν ἁγίοις Σευεριανὸς, τεύχει νῆ, λόγω γ', κεφαλαίῳ ιθ', ταύτην τε αὐτὴν εἰπὼν τοῦ Χρυσοστόμου, καὶ ἄλλων Ὅτι, φησὶν, ὁ πορνεύων, εἰς τὴν ἰδίαν ἀύστασιν, καὶ

εἰς αὐτὴν τὴν τοῦ σώματος τοῦ ἀνθρωπέου κατασκευὴν πλημμελεῖ, ἐνουβρίζων εἰς τὸ τοῦ σώματος ἡμῶν ἐργαστήριον. Καὶ ἄλλην· ὅτι σῶμα Χριστοῦ, καὶ μέλη Χριστοῦ ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος. Ὁ οὖν εἰς τὸ ἴδιον σῶμα πλημμελῶν, εἰς Χριστὸν πλημμελεῖ, τὴν κεφαλὴν ἡμῶν, οὗ καὶ ναὸς ἐστὶ τὸ σῶμα. Μετὰ πάντων καὶ ταῦτα δέξαι εἰ βούλει· Ἐξῆραι βουλόμενος τὸ τῆς πορνείας ἀμάρτημα, τοιοῦτόν τινα λέγει σκοπὸν, ὅτι μυρίων ἄξιος τιμωριῶν ὁ πόρνος. Ὁ γὰρ τοῦ μολυσμοῦ τοῦ οἰκείου σώματος μὴ φειδόμενος, πῶς ἄλλου φείσαιο; Ὁ γὰρ ἐαυτῷ κκχδς, τίνι ἀγαθός;

Καὶ ἄλλως. Γέγραπται περὶ τοῦ ἀνδρός καὶ τῆς γυναίκος, « Ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. » Ὁ οὖν μὴ νόμῳ ἐπιτετραμμένος λαλῆ θείῳ γάμῳ, ἀλλὰ πορνεύων, δεόν ἔχειν τίμιον γάμον καὶ κοίτην ἀμίαντον, ἐκ τῆς πορνείας καὶ τῆς ἐνθεν ἀκαθαρσίας, ἐνουβρίζει τὸν γάμον καὶ τὴν γυναῖκα. Ὁ δὲ τοῦτο ποιῶν, εἰς ἴδιον σῶμα ἀμαρτάνει, εἰς τὴν γυναῖκα ἀμαρτάνων, ἥτις ἐν σῶμά ἐστι μετὰ τοῦ ἀνδρός. Καὶ σῶμά ἐστὶ τοῦ ἀνδρός, καθὸ πλευρὰ αὐτοῦ ἐστὶν καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐλήφθη. Τὴν τελευταίαν νομίζω καλλίστην εἶναι· ἀνελλιπῆ γὰρ τὴν τοῦ ῥητοῦ διάνοιαν σώζει. Εὐρίσκεται γὰρ οὕτως· Πᾶν ἀμάρτημα ὃ ἂν πράξη ἄνθρωπος, ἐκτός ἐστι τῆς πρὸς τὴν γυναῖκα ἐπιμίξεως παροινίας, καὶ ἀκαθαρσίας. Ὁ δὲ πορνεύων, εἰς τὴν γυναῖκα ἀμαρτάνει, ἀκαθαρσίας αὐτὴν ἀναπιμπλάς καὶ αἰσχρότητος. Καὶ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἐστὶ πρὸς τοῦτοισι ἀπασιν ἐρμηνεία, ἐν τῷ Ἡερὶ σεμνοῦ γάμου, καὶ πρὸς τοῦτοισι δλοῖς ἡρμηνεύσεν οὕτως· Πρὸς ἀβροδιαίτους καὶ φιλοσόφους γράφων ὁ Παῦλος, τῇ αὐτῶν φιλοσοφίᾳ συνεργῶν ἐχρήστω πρὸς τὴν τῆς πορνείας παραίτησιν, τοῦτο λέγων, ὅτι τὰ λοιπὰ ἀμαρτήματα ψυχὴν ἀδικεῖ, καὶ εἰς αὐτὴν μόνην τὴν βλάβην παραπέμπει· ὁ δὲ γε πορνεύων. σὺν τῇ ψυχῇ καὶ τὸ σῶμα ἀδικεῖ, φθειρῶν αὐτὸ καὶ ἐκδυναμῶν, καὶ τὸν ψυχικὸν καὶ ζωτικὸν καθαιρῶν τόνον, ὡς εἰ εἶπεν· Φείσαθε κἄν τοῦ σώματος ὑμῶν ὃ περιέπετε καὶ θέλπετε, καὶ οὐ πρόνοιαν πλείστην ποιείσθε. — [ΤΟΥ ΑΤΤΟΥ.] Τί οὖν; ὁ φθόνος, φησὶν, οὐ τῆκε τὸ σῶμα; τί οὖν μόνην τὴν πορνείαν τοῦτο φῆς ποιεῖν; Λίαν ἀσφαλῶς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος. Φησὶ γὰρ. « Πᾶν ἀμάρτημα ὃ ἂν ποιῆσει ἄνθρωπος, ἐκτός τοῦ σώματος ἐστὶν. » ὁ δὲ φθόνος οὐ γίνεται πρὸς ἡμῶν, ἀλλ' ἐνργεῖται εἰς ἡμᾶς· πάσχομεν γὰρ, ἀλλ' οὐ ποιοῦμεν τὸν φθόνον, καὶ πάθος ἐστὶν, ἀλλ' οὐκ ἐνεργεῖται, περὶ ἐνεργείας δὲ νῦν ὁ λόγος τῷ Ἀποστόλῳ· φησὶ γὰρ, « Πᾶν ἀμάρτημα ὃ ἂν ποιῆσῃ ἄνθρωπος. » οὐ μὴν περὶ πάθους. — Ἀλλως [ΦΩΤ.] Αὐτὸ μερῖζει τὸ ἴδιον σῶμα, καὶ εἰς ἐαυτὸν, ἀλλ' οὐκ εἰς ἄλλον τὴν ἀδικίαν ἐπιδείκνυται, ὅπερ ἐπ' οὐδενὶ τῶν ἄλλων ἐστὶν εὐρεῖν ἀμαρτημάτων. Πάντες γὰρ ἄλλοις βλάπτοντες ἀμαρτάνουσιν, ὁ δὲ πορνεύων, ἐαυτὸν βλάπτων καὶ κακοποιῶν. — Ἀλλως. Ἡ ἐπαγωγὴ δείκνυσι τὴν ἐννοιαν τοῦ προτεταγμένου αὐτῆς ῥητοῦ·

⁸⁸ Hebr. xiii, 4.

A ipsam dicens esse Chrysostomi : et aliam. Quia is, inquit, qui scortatur. in propriam peccat substantiam et in ipsam humani corporis formationem, injuriam exercens in corporis nostri officinam. Et tertium : Quia corpus Christi et membra homo est, qui in proprium peccat corpus, in Christum caput nostrum peccat, cujus etiam templum est corpus. Inter omnia vero et hæc accipe si placet : Volens scortationis augere peccatum, talem quempiam scopum habet, nempe quod innumeris dignus est scortator suppliciis : qui enim non abstinet a fœdando proprio corpore, quomodo ab alio abstinerebit ? Nam qui sibi nequam est, cui bonus erit ?

Alio quoque modo. Scriptum est de viro et muliere : 471 « Erunt duo in carnem unam. » Qui ergo non lege divinis conjunctus est nuptiis, sed scortatur, ubi opus esset honorandum habere connubium torumque immaculatum ⁸⁸, ex scortatione et immunditia quæ inde provenit injuria afficit nuptias et uxorem. Qui autem hoc facit, in proprium corpus delinquit, dum in uxorem delinquit, quæ unum corpus est cum viro ; imo corpus viri est ea ratione qua ipsius latus est et ab eo sumpta. Harum interpretationum postremam arbitror esse pulcherrimam. Servat enim verbi sententiam, sic ut nihil illi desit, nihilque abundet. Nam hoc modo deducitur : Omne peccatum quodcumque fecerit homo, illud operabitur absque contumelia ac immunditia quæ fit in uxorem : qui autem scortatur, in uxorem peccat, immunditia ac turpitudine ipsam replens. Præter hæc omnia divi quoque Athanasii datur interpretatio, qui in libro *De venerandis nuptiis*, ultra ista omnia ita interpretatus est : Ad delicatos ac voluptuarios scribens Paulus auxilio voluptuariæ eorum vitæ usus est ad scortationis depulsionem, hoc dicens, quod cætera peccata animam injuria afficiunt, et in solam ipsam nocumentum transmittunt ; qui vero scortatur, corpus una cum anima afficit injuria, corrumpens illud ac debilitans, et animalem ac vitalem aufferens vigorem. Ac si dixisset : Parcite vel corpori vestro quod excolitis ac fovetis, et cujus summam habetis rationem. — Quid ergo ? annon et invidia corpus macerat ? cur ergo solam scortationem dicis hoc facere ? Cautè admodum locutus est Apostolus. At enim « Omne peccatum quodcumque fecerit homo extra corpus est ; » invidia vero non fit a nobis, sed in nos efficitur. Patimur enim et non agimus invidiam, passioque est et non actio : nunc autem de actione sermonem facit Apostolus, et nequaquam de passione. Ait enim : « Omne peccatum quodcumque fecerit homo. » — Alio modo. Ipsum suum corpus dividit, et in seipsum non in alium exercet injustitiam, quod de nullo aliorum invenitur peccatorum. Omnes enim aliis nocumentum inferendo peccant : qui vero scortatur sibi ipsi nocet, maloque afficit. — Alio modo. Deductio præmissi verbi

talem ostendit esse intellectum : In proprium corpus peccat, 472 hoc est, in ipsum proprium Domini corpus. Etenim subjungit : « An nescitis quod corpora vestra templum sunt Spiritus sancti ; » et rursum : « Et non estis vestri juris ; et paulo ante : « An nescitis quod corpora vestra membra sunt Christi ? » rursumque : « Num igitur tollens membra Christi...? » Itaque is qui scortatur, in propria Christi membra et in ipsius corpus delinquit. Quid ergo ? inquit : qui in cæteris delinquant vitis, annon et ipsi juxta eundem sermonem in Christi corpus delinquant ? Et dicimus quod non eo modo. Quanquam enim is qui furatur, aut qui homicidium committit, per aliquod membrum peccatum faciat, at non ipsum membrum, sed extra et in quempiam alium operatur malum : qui vero scortatur, per ipsa quoque membra sicut et illi, et in sua membra totumque corpus nocumentum et injuriam committit. — *Alio modo.* Non dixit, Per corpus peccat, quod multi existimantes, negotium facessunt interpretibus, sed « In proprium corpus peccat, » in ipsum labitur, ipsum inquinat, ipsum reddit detestandum. Veluti si quis dicat : Quidam seipsum injuria afficit dum alterum putat injuria afficere. Nunc enim respicit Apostoli sermo non supplicium quod postea sequitur peccatum, sed injuriam quæ in ipso opere fit corpori ex coitu venereo : hoc est, scdationem. Siquidem qui homicidium perpetrat, alium interimit : qui vero scortatur seipsum injuria afficit. Et qui cætera operatur peccata, in alia operatur, scortator autem seipsum pudefacit, seipsum inquinat. Unde etiam abluuntur, eo quod scdationem intelligant, et absurditatem abominantur. Etenim cætera delicta in eum etiam respiciunt qui injuria afficitur ; hoc autem in eum qui afficit injuria. Cætera extra corpus sunt facientis, hoc inquinat ipsum facientem. In cæteris alios injuria afficit, in scortatione vero seipsum.

Quod si secundum aperiri tibi velis ostium, considera quod, cum frequenter homini laboranti defectu aut delicto quod venia dignum est, adhortantes dicamus ; — Frater, discede ab hoc morbo qui cæteris omnibus pejor est, — non quod omnes excedat, sed quod ab illo quoque velimus ipsum separari : forte etiam Apostolus de stupro hoc dixerit, et cupiens eum qui apud Corinthios scortatus fuerat castum esse, in hanc erupit vocem.

Si vero et tertium, 473 intellige quod sicut is qui triticum aut aliud semen in mare projicit, in semen peccat, prohibens ipsum ne ad generationem procedat : ita et qui suum semen in scortum projicit, in proprium corpus peccat ; scortum enim non solum interimit quod peperit, sed impedimentum etiam ponit ne pariat.

Quod si etiam quartum, intelligere oportet quod ea parte qua agit, etiam patitur. Siquidem nisi passus esset, non defluxisset ; quod si defluxit corruptus est : si autem corruptus sst, injuriam accepit. Denique in nulla alia operatione quam in

τοιαύτην εἶναι· Εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἀμαρτάνει, οἷον εἰς αὐτὸ, φησί, τὸ ἴδιον τοῦ δεσπότου σῶμα. Καὶ γὰρ ἐπάγει· « Ἦ οὐκ οἴδατε ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν ναὸς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐστὶ ; » καὶ πάλιν· « Καὶ οὐκ ἐστὶ ἑαυτῶν » καὶ πρὸ βραχίος· « Οὐκ οἴδατε ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν μέλη Χριστοῦ ἐστὶ ; » καὶ πάλιν· « Ἄρας οὖν τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ... ; » Ὥστε ὁ πορνεύων, εἰς τὰ ἴδια μέλη τοῦ Χριστοῦ καὶ εἰς τὸ σῶμα αὐτοῦ πλημμελεῖ. Τί οὖν ; φησὶν· Οἱ λοιπὸς πλημμελοῦντες ἀμαρτίας οὐχὶ κατὰ τοῦτον τὸν λόγον καὶ αὐτοὶ εἰς τὸ τοῦ Χριστοῦ σῶμα πλημμελοῦσι ; Καὶ φαμεν, ὅτι οὐχ οὕτως. Εἰ γὰρ καὶ διὰ τινος μέλους ἢ κλέπτων ἢ φονεῶν τὴν ἀμαρτίαν ποιεῖ, ἀλλ' οὐχὶ εἰς τὸ αὐτοῦ μέλος, ἀλλ' ἐκτός, καὶ εἰς ἄλλον τινὰ κακουργεῖ. Ὁ δὲ πορνεύων, καὶ διὰ τῶν μελῶν, ὡς περ ἐκεῖνοι, καὶ εἰς αὐτὸν τὰ μέλη, καὶ ὄλον τὸ σῶμα τὴν βλάβην καὶ τὴν ἀδικίαν ἐπιδεικνυσι.

Ἄλλως. Οὐκ εἶπε, διὰ τοῦ σώματος ἀμαρτάνει, ὅπερ οἱ πολλοὶ νομίζοντες, πράγματα παρέχουσι τοῖς ἐρμηνεύουσιν, ἀλλ', εἰς αὐτὸ ἀμαρτάνει, εἰς αὐτὸ σφαλλεῖ, αὐτὸ μολύνει, αὐτὸ ἐναγέε ἀποφαίνει· ὡς ἂν τις εἴποι, Ὁ δεῖνα ἐαυτὸν ὑβρίζει, ἄλλον δοκῶν ὑβρίζει.. Νῦν γὰρ βλέπει τῷ Ἀποστόλῳ ὁ λόγος, οὐ πρὸς τὴν μετὰ ταῦτα ἐψομένην τῷ ἀμαρτήματι τιμωρίαν, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐν τῇ πράξει γινομένην τῷ σώματι ἐκ τῆς συμπλοκῆς ὕβριν, τοτέστι τὸν μολυσμὸν. Ὁ μὲν γὰρ φονεῶν, ἄλλον φονεῖ, ὁ δὲ πορνεύων, ἐαυτὸν καθυβρίζει. Καὶ ὁ τὰ ἄλλα πταίσματα δρῶν, εἰς ἄλλα δρῶν, ὁ δὲ λαγνεύων, ἐαυτὸν κατασιχύνει, ἐαυτὸν μαινεῖ. Ὅθεν καὶ ἀπολούνται, τὸν μολυσμὸν ἐνοοῦντες, καὶ τὴν ἀτοκίαν βδελυττόμενοι. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα πλημμελήματα, καὶ εἰς τὸν ἀδικούμενον βδίκηται, τοῦτο δὲ, εἰς τὸν ἀδικούντα. Τὰ ἄλλα ἐκτός τοῦ σώματος ἐστὶ τοῦ δρῶντος, τοῦτο δὲ τὸν δρῶντα μολύνει. Καὶ ἐν μὲν τοῖς ἄλλοις, ἄλλους ἀδικεῖ, ἐν δὲ τῇ πορνείᾳ, ἐαυτόν.

Εἰ δὲ δευτέραν βούλει σοι ἀνοιγῆναι θύραν, ἐννόει ὅτι ἐπειδὴ πολλάκις ἀνθρώπῳ οὐ συγγνώμης μεῖζον ἔχοντι ἐλάττωμα, παραινούντες λέγομεν· Ἀδελφε, ἀπόστηθι τοῦτου τοῦ νοσήματος, τοῦτο πάντων ἐστὶ κάκιον (οὐκ ἐπειδὴ πάντα ὑπερβαίνει, ἀλλ' ἐπὶ κακίον αὐτὸν ἀπαλλάξαι βουλόμεθα)· μὴ ποτε καὶ ὁ Ἀπόστολος ἐπὶ τῆς πορνείας τοῦτο ἔφη. Τὸν γὰρ πορνεύσαντα παρὰ Κορινθίους σωφρονίσαι βουλόμενος, D ταύτην ἔβηξε τὴν φωνήν.

Εἰ δὲ καὶ τρίτην, ἐννόει ὅτι ὡς περ ὁ εἰς θάλασσαν σῖτον ἢ ἕτερον ῥίπτων σπέρμα, εἰς τὸν σπόρον ἀμαρτάνει, κωλύων αὐτὸν εἰς γέννησιν ἔλθεῖν, οὕτως καὶ ὁ εἰς ἑταίραν ῥίπτων τὸ ἑαυτοῦ σπέρμα, εἰς τὸ οἰκεῖον σῶμα ἀμαρτάνει, ἐκείνης οὐ τεχθὲν ἀναιρούσης μόνον, ἀλλὰ καὶ τεχθῆναι κωλυούσης.

Κὶ δὲ καὶ τετάρτην, ἐννοεῖν χρὴ, ὅτι ἡ δρῶν, καὶ πάσχει. Εἰ μὲν γὰρ μὴ ἔπαθεν, οὐκ ἂν ἔρρευσεν. Εἰ δὲ ἔρρευσεν, ἐφθάρη. Εἰ δὲ ἐφθάρη, ὑβρίσθη. Ἀμέλει ἐπ' οὐδεμιᾷ ἄλλῃ πράξει ἢ ἐπὶ μόνῃ τῇ ἀνδρὸς πρὸς γυναῖκα συνόδῳ λέγεται, ἐφθάρθαι

τὴν παρθένον καὶ τὸν νεανίσκον πειραθέντας **A** viri cum muliere commistione, dicitur eos esse corruptos qui virginem aut adolescentulum aggressi sunt.

Εἰ δὲ καὶ πέμπτην, ἐννοεῖ ὅτι τῷ πόρνη συνερχομένων, εἰ τεχθεῖη παιδίον, εἰς πορνείαν ἀνατρέφεται, καὶ ὁ ὄρων μετὰ ταῦτα λέξει· Ὅντως ἑαυτὸν ἐκεῖνος ἠδίκησεν. Ἰδοὺ γὰρ τὸ σπέρμα, μᾶλλον δὴ τὸ σῶμα αὐτοῦ πορνεύει.

Εἰ δὲ καὶ ἕκτην, ἐπίστησεν ὅτι εἰ δούλη τις κοινωγήσῃ, δοῦλον ἔσται τὸ τικτόμενον. Πῶς οὖν οὐκ εἰς ἑαυτὸν ἀμαρτάνει, ὁ δοῦλον σπουδάζων τεκεῖν ;

Εἰ δὲ καὶ ἑβδόμην. ὅρα ὅτι καὶ τὸ τικτόμενον ἀδικεῖται, νόθον καλούμενον, καὶ ἄτιμον πανταχοῦ γινόμενον. Κἂν ἐν βουλευτηρίῳ, κἂν ἐν δικαστηρίῳ **B** δένοι εἰσελθεῖν, ἐκβάλλεται. Δι' οὗ καὶ ὁ φυτευτάμενος συναπολαύει τῆς αἰσχύνης. Ὑπόμνημα γὰρ τῆς οἰκείας λαγνείας νατέλιπεν.

Εἰ δὲ καὶ ὄγδοτην, δοκίμασον τὸ βῆθος ὁμοίως· Ἐπειδὴ ὁ πορνείων ἐν πρὸς τὴν πορνείουσαν γίνεται, ὁ τὰ οἰκεία μέλη ποιῶ, μέλη πόρνης, εἰς ἑαυτὸν τῷ ὄντι ἀμαρτάνει. Φόνος μὲν γὰρ εὖ τινὲς ἐχρήσαντο, ὡς Μωσῆς καὶ Φινεὺς, καὶ ὄργη, ὡς Πέτρος καὶ Παῦλος, πορνεία δὲ οὐδέποτε ἐχρήσατο εὖ.

Εἰ δὲ καὶ ἑνάτην, ἐννοεῖ· Ἐπειδὴ σῶμα ἐν ἔστιν ἡ Ἐκκλησία, ὁ δὲ καθ' εἰς ἀλλήλων μέλη· ὁ πορνείων, εἰς πάντας ἀμαρτάνει. Ἀνατρέχει γὰρ αὐτοῦ τὸ σφάλμα ἐπὶ τὸ τῆς Ἐκκλησίας πλήρωμα, οὐ καὶ ἐκκοπήναι αὐτὸν προσιτάξεν, ἕως ἂν μετανοήσῃ.

Εἰ δὲ καὶ δεκάτην βούλει, λεχθεῖη ἂν, ὅτι ἐπειδὴ οἱ νόμοι τοῦ τιμίου γάμου συνιόντες, ἐν σῶμα γίνονται (« Ἔσονται γὰρ, φησὶ, οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν » **C** Διὸ καὶ, « Ἡ γυνὴ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ἀνὴρ, ὡσαύτως καὶ ὁ ἀνὴρ ») εἰκότως ὁ πορνείων μὲν ἀνὴρ, εἰς τὴν γαμετήν, τουτέστιν εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἀμαρτάνει. Ὅσαύτως καὶ ἡ γυνὴ. Ἐπὶ μόνῃ γὰρ ταύτῃ τῇ ἀμαρτίᾳ νόμον ἔθετο ὁ Χριστός, χωρὶς εἶναι αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων. « Εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἀμαρτάνει. » Τουτέστι, τὸ ἴδιον σῶμα ἀκάθαρτον ποιεῖ.

Ἢ οὐκ οἴδατε ὅτι τὸ σῶμα ὑμῶν, ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου Πνεύματος ἔστιν, οὗ ἔχετε ἀπὸ Θεοῦ, καὶ οὐκ ἐστὶ ἑαυτῶν· ἠγοράσθητε γὰρ τιμῆς ; Δοξάσατε δὴ τὸν Θεὸν ἐν τῷ σώματι ὑμῶν, καὶ ἐν τῷ πνεύματι ὑμῶν, ἅτινά ἐστι τοῦ Θεοῦ.

Καὶ τῷ μεγέθει τῆς δωρεᾶς, καὶ τῇ ἀξίᾳ τοῦ δωδωκότες καταποσεῖ. Πνεῦμα γὰρ ἡ δωρεά. Ἔχετε **D** δὲ τοῦτο ἀπὸ Θεοῦ. Ὁ γὰρ δωδωκὼς αὐτὸ Θεὸς, καὶ οἰκῶν ἐν τῷ ναῷ τοῦ Θεοῦ, τουτέστιν ἐν τῷ σώματι ὑμῶν. « Καὶ οὐκ ἐστὶ ἑαυτῶν. » Οὐ τὸ αὐτεξούσιον ἀναιρεῖ, ἀλλὰ τῶν κακῶν πράξεων ἀπειργαί. Ὅτι Δισπότην, φησὶν, ἔχετε, καὶ οὐδὲν ἔχετε ἴδιον, οὐδὲ αὐτὸ τὸ σῶμα. « ἠγοράσθητε γὰρ τιμῆς, » τῷ ἁματι τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, ὄντες ὑπὸ τῆν ἐξουσίαν τοῦ Σατανᾶ. « Δοξά-

⁸⁹ Num. xxv, 1 seqq. ⁹⁰ Act. v, 5 seqq, xiii, 11. ⁹¹ Rom. xii, 5. ⁹² I Cor. vii, 4. ⁹³ Matth. 5, 7, 28.

Si vero et quintum, intellige quod is qui scorto congregatur, si infantem generet, ad scortationem crescit, et qui postea viderit, dicet : Vere ille seipsum injuria affecit. Ecce ergo semen, imo potius suum ipsius corpus constuprat.

Puod si sextam quoque interpretationem desideras, animadvertite quod si quis ancillæ commisceatur, is quem illa pariet servus erit : annon ergo in seipsum peccat qui servum studet generare ?

Si vero optas et septimam, vide quod is etiam qui generatur injuria afficitur, cum nothus appellatur et ubique locorum sit abjectus : et sive in consilium sive in judicium ingredi oporteat, abjicitur : quod is etiam qui generavit participes est pudoris : nam recordationem propriæ accipit libidinibus.

Quod si octavam quoque cupis, considera quod dicturi sumus, nempe quod is qui scortatur unum cum scorto efficitur, propria membre faciens scorti membra ; et ita vere in seipsum peccat. Siquidem nonnulli corde sunt bene usi, ut Moses ac Phinees ⁸⁹ ; et ira, ut Petrus et Paulus ⁹⁰ : stupro vero nullus unquam bene usus est.

Si vero et nonam, considera quod quia unum corpus est Ecclesia, singuli autem alii aliorum membra ⁹¹ : qui scortatur, in omnes peccat : percurrit enim ejus lapsus ad Ecclesiæ plenitudinem, a qua etiam separare se destinavit donec resipisceret.

Quod si et decimam desideres, dici poterit quod cum hi qui lege honorandi connubii conveniunt, unum fiunt corpus (nam Erunt, inquit, duo in carnem unam. Ideo etiam uxor proprii corporis potestatem non habet, sed vir : similiter etiam vir ⁹²), merito vir qui scortatur, in uxorem, hoc est, in proprium corpus peccat ; similiter et uxor : **474** nam in solo hoc peccato legem posuit Christus ⁹³, si a se invicem separarentur. In proprium corpus peccat. » Hoc est, proprium corpus reddit impurum.

VI, 19, 20. « An nescitis quod corpus vestrum templum est habitantis in vobis Spiritus sancti, quem habetis a Deo, et non estis vestri juris? Empti enim estis pretio. Glorificate jam Deum in corpore vestro et in spiritu vestro, quæ sunt Dei. »

Ex doni magnitudine et ejus qui dedit dignitatem deterret. Nam spiritus donum est : habetis autem hunc a Deo. Deus enim est qui dedit, et qui habitat in templo Dei. hoc est, in corpore vestro. « Et non estis vestri juris. » Non tollit ipsam libertatem, sed a malis arcet operibus. Dominum, inquit, habetis tanquam servi, et nihil habetis proprium, ne ipsum quidem corpus. « Empti enim estis pretio, » nempe sanguine Filii ipsius, cum redacti essetis

sub potestatem Satanæ. « Glorificate jam Deum. » A Quandoquidem empti estis a Deo, glorificate ipsum per bona opera. Ait enim : « Ut videntes bona opera vestra glorificent Patrem vestrum qui in cœlis est ⁹⁴. » — « Et in spiritu vestro. » Hoc dicens ostendit quod non solo corpore fugere oporteat stuprum, sed et spiritu, id est, anima : ut neque mente fiat pollutio. Ait enim : « Quicumque aspexerit mulierem ad concupiscendum, jam cum ea adulterium commisit in corde suo ⁹⁵. » « Quæ sunt Dei. » Frequenter ad memoriam reducit quod non simus nostri juris, sed sub Domino simus. Hoc indicat : « Quæ sunt Dei, » et non vobis propria.

CAPUT IV.

475 De nuptiis et viduitate ac cœlibatu.

VII, 1. 4. « Cæterum de quibus scripsistis mihi, pulchrum est homini mulierem non attingere. Attamen propter stuprum vitanda, suam quisque uxorem habeat, et suum quæque virum habeat. Uxori vir debitam reddat benevolentiam : similiter autem et uxor viro. Uxor proprii corporis jus non habet, sed vir. Similiter autem et vir proprii corporis jus non habet, sed uxor. »

Scripserant Paulo, utrum oporteret ab uxore abstinere, annon. « Pulchrum est homini. » Pulchrum, inquit, est et eximium ut mulierem omnino non attingat : quod autem securum est et in auxilium imbecillitati nostræ datum est, ut vir legitima utatur uxore, et uxor legitimo utatur viro. « Attamen propter supra vitanda. » Hæc ipsa permissionis causa ad continentiam adhortatur. « Debitam benevolentiam. » Ostendit benevolentiam debitum esse, puta fidelitatem ac mutuum amorem, et non gratis exhiberi. « Similiter autem et vir sui corporis jus non habet. » Quandoquidem dixerat, « Debitam benevolentiam, » interpretatus est quænam illa sit : Hæc, inquit, est quod neque vir neque uxor sui corporis jus habent, sed hujus jus alter habet. Videtur autem benevolentia esse amicitia, et maxime benevolus fidelis amicus. Verum quam ob causam in aliis plus tribuit viro, ubi de subjectione et potestate ipsi sermo est, nunc autem æqualitatem dedit? Et dicimus quod ibi de primario ipsi sermo est, nunc vero de continentia, in qua neuter plus aut minus habere debet.

VII, 5. 7. « Ne fraudetis vos invicem, nisi si quid ex consensu ad tempus, ut vacetis jejunio et orationi : rursumque in unum conveniatis, ne tentet vos Satanæ propter intemperantiam vestram. Hoc autem dico ex permissione, non ex præcepto 476 Nam cuperem omnes homines esse ut ego ipse sum. Sed unusquisque proprium donum habet ex Deo : unus quidem sic, alius vero sic. »

Vide quod et hic quoque debitum significaverit verbo « Fraudare. » — « Nisi si quid ex consensu. »

⁹⁴ Matth. v, 16. ⁹⁵ ibid. 28.

« σάτε θῆ τὸν Θεόν. » Ἐπει οὖν ἠγοράσθητε ὑπὸ Θεοῦ, δοξάζατε αὐτὸν διὰ χρηστικῶν πράξεων. « Ὅπως γὰρ, φησὶν, ὁρῶντες τὰ καλὰ ὑμῶν ἔργα, δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » — « Καὶ ἐν τῷ πνεύματι ὑμῶν. » Τοῦτο εἰπὼν δείκνυσιν ὅτι οὐ μόνον σώματι χρὴ φεύγειν τὴν πορνείαν, ἀλλὰ καὶ πνεύματι, ἤγουν τῇ ψυχῇ, τῷ μηδὲ κατὰ διάνοιαν μολύνεσθαι. « Ὅς γὰρ ἂν, φησὶν, ἐμβλέψῃ πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι, ἤδη ἐμοιχεύσει ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. » « Ἄτινά ἐστι τοῦ Θεοῦ. » Συχνῶς ἀναμιμνήσκει ὅτι οὐκ ἐσμὲν ἑαυτῶν, ἀλλ' ὑπὸ Δεσπότῃν τελοῦμεν. Τοῦτο δηλοῖ, « Ἄτινά ἐστι τοῦ Θεοῦ, » καὶ οὐχ ἑαυτῶν.

ΚΕΦΑΛΑ Δ.

Περὶ γάμου καὶ χηρείας καὶ ἀγαμίας.

B Περὶ δὲ ὧν ἐγράφατέ μοι, καλὸν ἀνθρώπῳ γυναικὸς μὴ ἀπτεσθαι. Διὰ δὲ τὰς πορνείας, ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναικᾶ ἐχέτω, καὶ ἐπάστη τὸν ἴδιον ἄνδρα ἐχέτω. Τῇ γυναικὶ ὁ ἀνὴρ τὴν ὀφειλομένην εὐνοίαν ἀποδιδότω, ὁμοίως δὲ καὶ ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρὶ. Ἡ γυνὴ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ὁ ἀνὴρ. Ὅμοίως δὲ καὶ ὁ ἀνὴρ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ἡ γυνή.

Ἐγραψαν τῷ Παύλῳ εἰ δεῖ ἀπέχεσθαι γυναικὸς ἢ οὐ. « Καλὸν ἀνθρώπῳ. » Τὸ μὲν καλὸν καὶ ὑπερέχον, φησὶν, ἐστὶ τὸ, ὅπως μὴ ἀπτεσθαι γυναικὸς. Τὸ δὲ ἀσφαλὲς καὶ βοηθοῦν τῇ ἀσθενείᾳ ἡμῶν, τὸ νομίμῳ κεχρησθαι γυναικὶ, καὶ τὸ νομίμῳ κεχρησθαι ἀνδρὶ. « Διὰ δὲ τὰς πορνείας. » Αὕτη ἡ τῆς συγχωρήσεως αἰτία, εἰς ἐγκράτειαν παρακαλεῖ. « Τὴν ὀφειλομένην εὐνοίαν. » Ἐδείξε χρέος οὖσαν τὴν εὐνοίαν, ἤγουν τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀγάπην, καὶ οὐ ὀρωρῶν παρεχόμενην. « Ὅμοίως δὲ καὶ ὁ ἀνὴρ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει. » Ἐπειδὴ εἶπε, « Τὴν ὀφειλομένην εὐνοίαν, » ἤρμηθενσε ποία ἐστίν. Αὕτη, φησὶν, οὔτε ἀνὴρ, οὔτε γυνὴ τοῦ ἰδίου σώματος ἐξουσιάζουσιν, ἀλλὰ τὴν τούτου ἐξουσίαν ὁ ἕτερος ἔχει. Καὶ φαίνεται εὐνοία ἢ φιλία, εὐνούστατος ὁ πιστὸς φίλος. Τί δὲ ποτε δὲ ἐν μὲν τοῖς ἄλλοις τὸ πλέον δίδωσι τῷ ἀνδρὶ ἐνθα περὶ ὑποταγῆς καὶ ἐξουσίας ὁ λόγος αὐτῷ, νῦν δὲ τὴν ἰσότητά ἐδωκε ; Καὶ φαμεν, ὅτι ἐκεῖ μὲν, περὶ τοῦ ἀρχικοῦ ὁ λόγος αὐτῷ, νῦν δὲ, περὶ σωφροσύνης, ἐν ἧ οὐδεὶς τὸ πλέον ἢ τὸ ἕλαττον ἔχειν ὀφείλει.

D Μὴ ἀποστερεῖτε ἀλλήλους, εἰ μὴ τι ἂν ἐκ συμφώνου πρὸς καιρὸν, ἵνα σχολάζητε τῇ νηστείᾳ, καὶ τῇ προσευχῇ, καὶ πάλιν ἐπιτοσαυτὸ συνέρχησθε, ἵνα μὴ πειράξη ὑμᾶς ἡ Σατανᾶς, διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν. Τοῦτο δὲ λέγω κατὰ συγγνώμην, οὐ κατ' ἐπιταγῆν. θέλω γὰρ πάντας ἀνθρώπους εἶναι ὡς καὶ ἑμαυτὸν, ἀλλ' ἕκαστος ἴδιον χάρισμα ἔχει ἐκ Θεοῦ, ὅς μὲν οὕτως, ὅς δὲ οὕτως.

Ἄρα καὶ ὧδε, τὸ χρέος σημανθὲν τῷ ῥήματι τῆς ἀποστερήσεως. « Εἰ μὴ τι ἂν ἐκ συμφώνου. »

Μὴ ἐγκρατεύσθω, φησί, θάτερος, θάτερον μὴ βου-
λομένου, μὴ πως πορνείας γίνετα: πρόξενος τῷ ἑτέρῳ
μέρει ἢ ἐγκράτεια. « Πρὸς καιρόν. » Τουτέστι, κατὰ
καιρόν τὸν προσήκοντα. Εὐκαιρία δὲ ἐστὶν ἀποχῆς, ἢ
νηστεία καὶ ἢ προσευχῆ. Τοῦτο δὲ, φησὶν, οὐ τοὺς
συνόντας γυναίκι, εὐχεσθαι ἢ νηστεύειν κωλύων, ἀλλ'
ὅπως ἢ εὐχῆ καὶ ἢ νηστεία σπουδαιοτέρα γίνετα.
Ἄπέχεσθε γὰρ, φησὶν, ἵνα σχολάσθε τῇ νηστείᾳ καὶ
τῇ προσευχῇ, ὡς τῆς μίξεως ἀσχολίαν οὐκ ἀκαθαρ-
σίας ποιούσης, μίξεως δὲ τῆς πρὸς τὴν νομίμην
γυναίκα. « Διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν. » Ἴνα μάθης
οὐκ ὁ διάβολος μόνος αἴτιος τῆς πορνείας, ἀλλὰ
καὶ ἡ ἡμῶν ἀκρασία, ἐπάγει, « Διὰ τὴν ἀκρασίαν
ὑμῶν, » δεικνύς ἐνθεν μᾶλλον, ἢ ἐκ τοῦ διαδόλου γί-
νεσθαι πειρασμούς. « Οὐ κατ' ἐπιταγῆν. » — [ΟΙ-
ΚΟΓΜ.] Οὐ γὰρ ὡσπερ τὸ, « Οὐ μοιχεύσεις, Οὐ φονεύ-
σεις, » ἦδη καὶ τὸ μὴ ἀποστερεῖν ἀλλήλους ἐπιτα-
γῆ τίς ἐστι, καὶ ἐπαινετὸς ὁ τοῦτο ποιῶν ὡς ἕνα
πληρῶν. Κατὰ συγγνώμην, φησί, τοῦτο εἶπον,
συγκαταβᾶς τῇ ἀσθενείᾳ ὑμῶν, οὐκ ἐπιτάσσω. Μὴ
ἀποστερεῖτε, ἀλλὰ μακάριος ὁ ἐγκρατεύμενος. Ἐκ
δὲ τοῦ εἰπεῖν, συγγνώμην, ἔδειξεν ὅτι καὶ κατεγνω-
σμένον πράττει πρᾶγμα, ὁ μόνον ἐν τῇ νηστείᾳ καὶ
τῇ προσευχῇ ἀπεργόμενος. « Ἐἶναι ὡς ἐμαυτὸν. »
Ἐνθα δυσχερὲς ἐπιτάσσει πρᾶγμα, ἑαυτὸν ἐν μέσῳ
φέρει. « Ἄλλ' ἕκαστος ἴδιον χάρισμα ἔχει ἐκ Θεοῦ. »
Ἐπειδὴ σφόδρα αὐτῶν κατηγόρησεν εἰπών, « Μὴ
πως πειράξῃ ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς διὰ τὴν ἀκρασίαν
ὑμῶν, » νῦν σπουδάζει παραμυθησασθαι αὐτοῖς.
Παρθένος ἦν ὁ Παῦλος, καὶ ἐπειδὴ εἶπε, « Θέλω πάν-
τας εἶναι ὡς ἐγώ, » φησί, τὸ μείναι παρθένον, χά-
ρισμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἐπειδὴ τῆς ἡμετέρας
οὐ δεῖτα: σπουδῆς τὸ πρᾶγμα· αὐτὸ γὰρ τὸ ἀζωθῆ-
ναι χάρισμα, πολλὰ κοπιᾷ τις· ἀλλ' ὡς εἴρηται
παραμυθίζεται αὐτοὺς ὑπὲρ τῆς ὑβρεως. « Ὅς μὲν
οὕτως, ὅς δὲ οὕτως. » Ὅς μὲν καὶ παντελῶς ἀπ-
έχεται μίξεως, ὅς δὲ ἄχρι τῆς γαμετῆς ἵσταται.

λέγω δὲ τοῖς ἀγάμοις, καὶ ταῖς χήραις, καλὸν
αὐτοῖς ἐστὶν ἐὰν μεινωσιν ὡς καὶ γώ. Εἰ δὲ οὐκ
ἐγκρατεύονται, γαμησάτωσαν. Κρεῖσσον γὰρ ἐστὶ
γαμῆσαι, ἢ ποροῦσθαι.

[ΘΕΟΔΩΡ.] Ἐδειξε πάλιν ἑαυτὸν τῆς τῶν ἀγάμων
ὄντα συμμορίας. Οὐ γὰρ ἂν τις αὐτὸν εἰκότως ταῖς
χηρεύουσαις ἐντάττοι· νεανίας γὰρ ὢν ἐτι τῆς κλη-
σεως ἡζιώθη. Μτδεῖς δὲ αὐτὸν οἰέσθω τὴν μὲν ἀγα-
μίαν τοῖς ἀνδράσι, τὴν δὲ μετὰ τὸν γάμον ἐγκράτειαν
ταῖς γυναίξι μόναις νομοθετεῖν, διὰ τὸ εἰπεῖν, τοῖς
ἀγάμοις, ἦτοι, τοῖς ἀνδράσι, καὶ ταῖς χήραις, ἔχου,
ταῖς γυναίξιν. Ἀμφοτέρω γὰρ ἐνότερον ἐκπαιδεύει
γένος, καὶ τὴν ἀγαμίαν, καὶ τὴν μετὰ τὸν γάμον ἐγ-
κράτειαν τῆς χηρείας. « Εἰ δὲ οὐκ ἐγκρατεύονται,
γαμησάτωσαν. » Ὅρα σοφίαν καὶ βελτίονα δείκνυσι
τὴν ἐγκράτειαν, καὶ οὐκ ἀναγκάζει τὸν μὴ φθάνοντα,
δεδοικώς μὴ τι μείζον παρὰ πτωμα γίνετα. « Ἡ
ποροῦσθαι. » Ἐνέφηεν ὅση τῆς ἐπιθυμίας ἢ τυραν-
νίς. Εἰ πολλὴν, φησὶν, ὑπομένης βίαν καὶ πύρω-

A Ne continent, inquit, alter nolente altero, ne quo
modo temperantia sit alteri parti causa stupri. « Ad
tempus. » Hoc est, convenienti tempore. Occasio
autem abstinendi est jejunium et oratio. Hoc au-
tem dicit, non prohibens eos qui commiscerentur
cum uxore jejunare aut precari: sed ut jejunium
ac oratio studiosius fiat. Nam abstinete, inquit, ut
vacetis jejunio et orationi: ne videlicet occupatio-
nem causet impuritas commistionis cum legitima
uxore. « Propter intemperantiam vestram. » Ut
discas quod non solus diabolus stupri causa sit, sed
etiam nostra intemperantia, subjungit, « Propter
intemperantiam vestram: » ostendens hinc magis
quam ex diabolo oriri tentationes. « Non ex præ-
cepto. » Neque enim sicut, « Non occides; Non
adulterium committes, » ita nunc quoque ne se
fraudent invicem, præceptum aliquod est, ut laude
dignus sit qui hoc agit, tanquam legem complens.
Ex permissione, inquit, hoc dixi, demittens me ad
imbelicillitatem vestram. Non jubeo ne fraudetis,
sed beatus est qui continet. Ex hoc autem quod
dicit συγγνώμην, id est, *permissionem* aut potius
veniam, ostendit eum facere dammandum opus, qui
solum abstinere cum jejunandum est aut orandum.
« Ut ego ipse sum. » Ubi rem imponit difficilem,
seipsum in exemplum proponit. Sed unusquisque
proprium habet donum. « Quoniam vehementer eos
accusaverat dicens: « Ne tentet vos Satanas prop-
ter intemperantiam vestram, » studet nunc ipsos
consolari. Virgo erat Paulus: et quia dixerat,
« Cuperem omnes esse ut ego sum; » dicit nunc
quod manere virginem donum Dei est; non quod
res nostro non egeat studio: multum enim laborat
quispiam in hoc ut dignus habeatur dono: sed quia,
ut dictum est, consolatur eos de improprio. « Unus
quidem sic, alius vero sic. » Hic quidem penitus a
commistione abstinere, ille vero sic, ut ad aliam
non accedat quam uxorem.

¶ VII, 8, 9. Dico autem inconjugatis et vi-
duis: bonum eis est si permanserint sicut et ego.
Quod si non continent, contrahant matrimonium,
nam melius est matrimonium contrahere quam uri.

Rursum seipsum ostendit esse de multitudine
eorum qui conjugati non sunt: neque enim merito
quisquam ipsum inter viduas producet, cum ado-
lescens adhuc fuerit cum vocatione dignus habitus
est. Porro nemo existimet ipsum viris statuere ne
contrahant matrimonium, mulieribus vero ut post
contractas nuptias effectæ viduæ abstineant, ex eo
quod ait τοῖς ἀγάμοις, id est, non conjugatis genere
masculino, nempe viris: et ταῖς χήραις, id est,
viduis feminino, puta feminis. In utroque enim utrum-
que de instructo genere, et de abstinentia a conjugio,
et de continentia in viduitate post contractas nup-
tias. « Quod si non continent, contrahant matri-
monium. » Vide prudentiam. Meliorem ostendit
continentiam, nec tamen cogit eum qui ad eam

non pertingit, veritus ne major aliquis contingat lapsus. « Qnam uri. » Ostendit quanta sit concupiscentiæ tyrannus. Si multam, inquit, sustines violentiam, magnumque ardorem, liberare ac matrimonium contrahe, nequando evertaris.

VII, 10, 11. *At conjugatis præcepto, non ego sed Dominus : uxor a viro non separetur. Quod si etiam separata fuerit, maneat innupta, aut viro reconcilietur. Et ut uxorem non dimittat.*

Quoniam legem manifeste a Domino positam dicitur est, propterea ait : « Non ego sed Dominus. » Quæ est autem lex ? Ne fiat divisio, nisi in causa stupri. Et quidem ea quæ prædicta sunt quanquam Dominus expresse non dixerit, attamen ipsi Domino convenire videntur, aut per se, aut per os Pauli loquenti. Verum quoniam verbum de separatione palam tradidit Dominus, ideo dicit; « Non ego, sed Dominus. » Hanc itaque differentiam habent « Ego, » et « Non ego, » ut ei quod Dominus dixit serviat « Non ego, » de alio vero dicit « Ego. » Et ne quæ ipsius sunt humana esse existimes, subjungit inferius : « Opinor autem quod et ego Spiritum Dei habeam. » — « Quod si etiam separata fuerit. » Melius, inquit, est ut non separetur : quod si etiam separata fuerit, maneat habens virum, 478 etsi non commistione, tamen affectu, sic ut non adducat sive adjungat sibi virum alium. « Uxorem non dimittat. » Nisi quippiam accesserit in causa stupri. Nam hæc Christi lex est.

VII, 12, 14. *Reliquis autem ego dico, non Dominus : Si quis frater uxorem habeat infidelem, et hæc assentitur ut habitet cum illo, ne dimittat eam. Et uxor quæ habet virum infidelem, et is assentitur ut habitet cum ea, ne dimittat illum. Sanctificatus est enim vir infidelis per uxorem : et sanctificata est uxor infidelis per virum.*

Ne divellantur conjugia : et ita confusionis ac turbationis, domorumque eversionis causa a vulgo judicetur Dei cultus, propterea prohibet eos qui nacti sunt infideles, ne a cohabitatione dividantur. Neque enim de his legem statuit qui nondum contraxerunt matrimonium, sed de his qui ad conjugia jam pervenerunt. Siquidem non dixit : Si quis vult accipere infidelem, sed « Si quis habet. » Contingebat enim in conjugio ut unus crederet, alter vero in incredulitate permaneret. « Habet infidelem. » Quid ergo ? si in stupro capiatur uxor, permissum est ipsam dimittere, si vero sit infidelis, non licet ? Atqui pejor est infidelitas. Pejor quidem est, sed in adultera aperta est malitia, in infideli vero ignorantia potius subest quam malitia. Erat quoque verisimile eam cessaturam, et quod infidelitatem relinqueret (nam et hoc dicit ipse Paulus : Quid enim nosti, uxor, an virum servabis ?) si saltem assentitur ad cohabitandum. « Et hæc assentitur. » Si vult, inquit. Quod enim dispensandum est si fide unius partis sincera manentes, spes bona sit quod infidelis tempore mutabitur ut credat ?

σιν ἀπαλλάγηθαι καὶ γάμησον, μὴ ποτε περιτραπήσῃς,

Τοῖς δὲ γεγαμηκόσι παραγγέλλω οὐκ ἐγὼ, ἀλλ' ὁ Κύριος, γυναῖκα ἀπο ἄνδρος μὴ χωρισθῆναι. Ἐὶν δὲ καὶ χωρισθῆ, μενέτω ἄγαμος, ἢ τῷ ἀνδρὶ καταλλαγήτω. Καὶ ἄνδρα γυναῖκα μὴ ἀφιέναι.

Ἐπειδὴ ῥητῶς νόμου ὑπὸ τοῦ Κυρίου τεθέντος λέγειν μέλλει, διὰ τοῦτο φησιν, « Οὐκ ἐγὼ, ἀλλ' ὁ Κύριος. » Τίς δὲ ὁ νόμος ; Τοῦ μὴ γίνεσθαι διαίρεσιν παρεκτὸς λόγου πορνείας. Καὶ τὰ μὲν ἔμπροσθεν εἰρημένα, εἰ μὴ καὶ ὀνομαστὶ ὁ Κύριος εἶπεν, ὁμοῦ καὶ αὐτῷ τῷ Κυρίῳ καλῶς ἔχειν δοκεῖ τῷ λαλοῦντι, ἤγουν αὐτῷ τῷ Κυρίῳ τῷ διὰ τοῦ στόματος Παύλου λαλοῦντι. Πλὴν ἐπειδὴ τὸ τοῦ χωρισμοῦ ῥητῶς, ὡς εἴρηται, ὁ Κύριος παρέδωκε, τούτου χάριν φησίν, « Οὐκ ἐγὼ, ἀλλ' ὁ Κύριος. » Ὡστε τὸ, « Εγὼ, » καὶ, « Οὐκ ἐγὼ, » ταύτην ἔχει τὴν διαφορὰν τὸ. Εἶπεν ὁ Κύριος, λέγει, « Οὐκ Ἐγὼ » τὸ δὲ ἕτερον, φησίν, « Ἐγὼ. » Ἴνα γὰρ μὴ τὰ αὐτοῦ ἀνθρώπινα εἶναι νομήσης, ἐπάγει κατωτέρω, « Δοκῶ δὲ καὶ γὰρ Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν. — « Ἐὰν δὲ καὶ χωρισθῆ. » Κάλλιον μὲν, φησὶ, τὸ μὴ χωρισθῆναι. Εἰ δὲ καὶ χωρισθῆ, μενέτω ἔχουσα τὸν ἄνδρα, εἰ καὶ μὴ τῇ μίξει, τῇ μέντοι διαθέσει, καὶ τῷ μὴ ἐπεισαγαγεῖν ἄνδρα ἕτερον. « Γυναῖκα μὴ ἀφιέναι. » Εἰ μὴ τι ἐπὶ λόγῳ πορνείας. Οὗτος γὰρ ὁ τοῦ Χριστοῦ νόμος.

Τοῖς δὲ λοιπίσι, ἐγὼ λέγω, οὐχ ὁ Κύριος. Εἰ τις ἀδελφὸς γυναῖκα ἔχει ἄπιστον, καὶ αὐτὴ συνουδοκεῖ οἰκεῖν μετ' αὐτοῦ, μὴ ἀφιέτω αὐτήν. Καὶ γυνὴ ἣτις ἔχει ἄνδρα ἄπιστον, καὶ αὐτὸς συνουδοκεῖ οἰκεῖν μετ' αὐτῆς, μὴ ἀφιέτω αὐτὸν. Ἠγιασται γὰρ ὁ ἄνθρωπος ὁ ἄπιστος ἐν τῇ γυναίκα· καὶ ἡγιασται ἡ γυνὴ ἡ ἄπιστος ἐν τῷ ἀνδρὶ.

Ἴνα μὴ διασπασθῶσιν οἱ γάμοι, καὶ λοιπὸν συγχύσεως καὶ ταραχῆς καὶ οἰκίου ἀναροπῆς αἰτία τῆ εὐσέβειας τοῖς πολλοῖς νομισθῆ, διὰ τοῦτο τοὺς φθασαντας ἀπίστοις συνοικεῖν, κωλύο· διαίρεισθαι. Οὐ γὰρ περὶ τῶν μὴπω γεγαμηκότων ταῦτα νομοθετεῖ, ἀλλὰ περὶ τῶν φθασάντων γῆμαι. Οὐ γὰρ εἶπεν, Εἰ τις βούλεται λαβεῖν ἄπιστον, ἀλλ', « Εἰ τις ἔχει. » Καὶ γὰρ συνέβαιεν ἀνδρογύνου ὄντος, ἕνα πιστεῦσαι, θάτερον δὲ ἐν ἀπιστίᾳ μεῖναι. « Ἐγεί ἄπιστον. » Τί οὖν εἰ ἐν πορνείᾳ ἀλφὴ ἡ γυνὴ, ἀφιέναι αὐτήν ἐπιτέτραπται· εἰ δὲ ἄπιστος, οὐκ ἔτι ; καίτοι χεῖρον ἡ ἀπιστία. Παῖρον μὲν, ἀλλ' ἐπὶ τῆς πόρνης ὁμολογουμένη ἐστὶν ἡ πονηρία, ἐπὶ δὲ τῆς ἀπίστου ἄγνοια μᾶλλον ἐστὶν, ἢ πονηρία, ἦν καὶ παυθῆναι εἰκόσ· τοῦτο γὰρ καὶ αὐτὸς φησὶ· « Τί γὰρ οἶδας, γύναι, εἰ τὸν ἄνδρα σώσεις ; » μόνον ἐὰν συνουδοκεῖ οἰκεῖν. « Καὶ αὐτὴ συνουδοκεῖ. » Εἰ βούλεται, φησὶ. Τί γὰρ ἐστὶ βλάβος, εἰ τῆς πίστεως τοῦ ἐνὸς μέρους ἀεραίου μενούσης, ἕλπις εἴη χρηστή, καὶ τὸν ἄπιστον τῷ χρόνῳ μεταβαλόντα πιστεῦσαι ; « Μὴ ἀφιέτω αὐτήν. » Εἰ ὁ κολλώμενος τῇ πόρνη ἐν σώμα γίνεται, καὶ ὁ κολλώμενος τῇ ἀπιστῶ δὲ γλονότι ἐν σώμα γί-

νεται, πῶς ἐκεῖνο μὲν κωλύει, τοῦτο δὲ οὐ; Καὶ φάμεν, ἔν μὲν σῶμα καὶ ἐπὶ τῆς ἀπίστου γίνεται, ἀλλὰ νικᾷ ἡ καθαρότης τοῦ πιστοῦ μέρους, τὴν ἀκαθαρσίαν τοῦ ἀπίστου. Πῶς; Ἐπι μὲν γὰρ τῆς πόρνῆς ἀμφοτέροι: ἀκάθαρτοι, καὶ ἡ πόρνη καὶ ὁ ἐπὶ τῷ πορνεῦσαι προσιών. Ἐπι δὲ τῆς ἀπίστου, αὕτη μὲν καθό ἐστιν ἀπίστος, ἀκάθαρτος, ὁ δὲ προσιών οὐκ ἔτι. Οὐ γὰρ ἵνα τῶν ἀπηγορευμένων τι πράξη προσέρχεται, ἀλλὰ τὴν ἐπιτετραμμένην τοῦ γάμου μίξιν. munda est: qui autem accedit jam non talis est. Neque enim accedit ut prohibitum aliquid operetur, sed ut permissa conjugii commistione utatur.

Καὶ πάλιν, κατ' ἄλλο μὲν ἡ ἀπίστος ἐστὶν ἀκάθαρτος κατὰ τὴν ἀσέβειαν, κατ' ἄλλο δὲ κοινωνεῖ τῷ πιστῷ μέρει, κατὰ τὴν τῶν σωματίων μίξιν. Ἐπι δὲ τῆς πόρνῆς κατ' αὐτὸ καθό ἐστὶν ἀκάθαρτος ἡ κοινωνία γίνεται, ὅσον κατὰ τὸ σῶμα. « Ἥγιασται γὰρ ὁ ἀνὴρ ὁ ἀπίστος. » Ἴνα μὴ φοβῆται τὸ πιστὸν μέρος συνοικοῦν τῷ ἀπίστῳ ὡς γενόμενον τῇ συνοικίῃ ἀκάθαρτον, ὅρα πῶς ἐκβάλλει τὸν φόβον. Ἥγιασται, φησί, τῇ περιουσίᾳ τῆς καθαρότητος, λέγων νικᾶσθαι τὴν ἀκαθαρσίαν, οὐκ ἐπειδὴ ἅγιος ὁ ἀπίστος γίνεται· οὐ γὰρ οὕτως εἶπεν, ἀλλ', « Ἥγιασται, » παραμυθούμενος τὸ πιστὸν μέρος, καὶ τὸ ἀπίστον εἰς ἐπιθυμίαν πίστεως ἐνάγων. — [ΦΩΤ.] Καὶ αὐτὸ δὲ τοῦτο τὸ ἀνέχεσθαι τὸν ἀπίστον, καὶ μὴ ἀποκηρῆν τοῦ συνοικεῖν τῷ πιστῷ, ἐγγύς ἐστι τοῦ πρὸς τὴν εὐσέβειαν συνορᾶν. Ἄλλ' εἶποι τις ἂν ἴσως· Οὐκοῦν τὸ αὐτὸ νοοῦντες καὶ περὶ τοῦ πιστοῦ, ἐγγύς αὐτὸν εἶναι φαίμεν ἂν τοῦ πρὸς ἀσέβειαν ὄρῃν. Πρὸς ὃ φαμεν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἴσον, οὐδὲ πολλοῦ δεῖ. Ὁ μὲν γὰρ πιστός συνοικῶν τῷ ἀπίστῳ, τῆς πίστεως ἐντολὴν καὶ νόμον πληροῖ, ὡς τε καὶ ταύτη μᾶλλον ὑπεκρίβηται τῇ πίστει, καὶ δίσταται τῆς ἀπιστίας. Ὁ δὲ ἀπίστος μόνῃ τῇ πρὸς τὸν συνοικοῦντα στοργῇ δεδεμένος, τὴν συνάφειαν οὐ λυεῖ, οὐχὶ νόμον τὸν ἀπὸ τῆς οἰκείας ἀπιστίας αὐτὸς ἐκτελῶν, στέργων δὲ τὸν συνοικοῦντα χειραγωγηθήσεται ποτε καὶ πρὸς τὴν αὐτοῦ πίστιν δι' αὐτοῦ. Καὶ τὸ στέργειν δὲ αὐτὸ, τῆς εὐσεβοῦς ἐστὶ νομοθεσίας, ἀλλ' οὐχὶ τῆς ἀσεβείας. Ὡστε καὶ ταύτη ἐγγύς ἐστι τοῦ εὐσεβεῖν αὐτὸν, καὶ ἡγιασθαι διὰ τῆς συνοικίσεως τοῦ πιστοῦ.

Ἐπι: ἄρα τὰ τέκνα ὑμῶν ἀκάθαρτά ἐστι. Νῦν δὲ ἅγια ἐστίν. Εἰ δὲ ὁ ἀπίστος χωρίζεται, χωρίζεσθω. Οὐ δεδούλωται ὁ ἀδελφὸς ἢ ἡ ἀδελφὴ ἐμοῖς τοιοῦτοις. Ἐν δὲ εἰρήνῃ κέκληκεν ἡμᾶς ὁ Θεός.

Εἰ γὰρ μὴ νικᾷται, φησί, τῇ καθαρότητι τοῦ πιστοῦ μέρους τὸ ἀπίστον, οὐδὲν λείπει ἀκάθαρτα τὰ γεννώμενα γίνεσθαι, ἢ ἐξ ἡμισείας καθαρὰ. Ὅπερ, φησὶν, οὐκ ἔστιν (ἅγια γὰρ ἐστὶ), τῇ περιουσίᾳ τῆς τοῦ ἀγίου λέξεως ἐκβάλλων τὸ δέος. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὃ λέγει: « Ἐπι: ἄρα τὰ τέκνα ὑμῶν ἀκάθαρτά ἐστίν, » εἰ οὐχ οὕτως ἔχει. Ἀλλὰ νῦν ἅγια ἐστὶ τῇ περιουσίᾳ τῆς ἁγιωσύνης.

« Εἰ δὲ ὁ ἀπίστος χωρίζεται, χωρίζεσθω. » Οἷον εἰ καλεῖται συκοινωνῆσαι τῆς ἀπιστίας αὐτῷ, ἢ μὴ τοῦτο ποιούσης, ἀναχωρεῖν, ἀναχωρεῖτω, φησί. Βέλτιον γὰρ τὸν γάμον, ἢ τὴν εὐσέβειαν λυθῆναι.

A « Ne dimittat eam. » Si is qui agglutinatur scorto, unum corpus efficitur: et qui agglutinatur infideli, ftidem unum corpus efficitur: quomodo illud prohibet, istud vero non? Et dicimus quod unum quidem corpus etiam in infideli efficitur, sed puritas partis fidelis vincit impuritatem infidelis. Quomodo? Etenim in stupro uterque immundus est, et scortum et qui accedit ut scortetur. In infideli vero uxore, ipsa quidem ea ratione qua infidelis, immunda est: qui autem accedit jam non talis est. Neque enim accedit ut prohibitum aliquid operetur,

479 Et rursum: Juxta aliud impura est infidelis, nempe secundum impietatem; juxta aliud vero communicat cum parte fidei, puta secundum corporum commistionem. In scorto autem in hoc ipso quo immunda est sit communicatio, nempe secundum corpus. « Sanctificatus est enim vir fidelis. » Ne metuat pars fidelis cohabitare infideli, quasi cohabitatione impurus redderetur, vide quomodo repellit timorem. Sanctificatus est inquit, asserens vinci impuritatem adveniente puritate: non quod infidelis sanctus fiat: neque enim ita dixit, sed « sanctificatus est: » consolando partem fidelem, ac inducens infidelem ad fidei amorem et desiderium. — Etiam hoc ipsum nempe quod infidelis toleret, nec resiliat ab habitatione cum fidei, vicinum quidpiam agit ut animum applicet ad pietatem. Sed dicet fortasse aliquis: igitur idipsum considerantes, de fidei poterimus dicere quod tendat ad impietatem. Ad quod dicimus non esse simile, neque omnino id oportere. Nam fidelis quidem infideli cohabitans, fidei præceptum legemque complet, ut hoc modo et fidei magis concilietur, et ab infidelitate magis dissideat: infidelis autem amore saltem erga cohabitantem devinctus, conjunctionem non solvit, suæ infidelitatis legem non perscians, sed amore prosequens cohabitantem, pereum manuducetur quandoque ad ipsius fidem. Ipsum namque amare, religiosæ legislationis est et non impietatis: itaque hoc quoque amore vicinus est ut religiosus efficiatur, et sanctificetur per cohabitationem fidelis.

VII, 14, 15. *Alioqui filii vestri immundi essent, nunc autem sancti sunt. Quod si infidelis discedit, discedat. Non est servituti subjectus frater aut soror in hujusmodi. Nam in pace vocavit nos Deus.*

D

Nam si pars, inquit, infidelis non vincitur puritate fidelis, nihil restat nisi ut qui nascuntur immundi fiant, aut dimidia tantum parte mundi: quod ita inquit, non est, nam sancti sunt: per dictionem sanctitatis abundanter repellens timorem. Hoc enim est quod ait: « Alioqui filii vestri immundi essent, » nisi videlicet ita esset: at nunc sancti sunt, ex abundantia sanctitatis.

480 « Quod si infidelis discedit, discedat. » Hoc est, si jubet ut cum eo communices in infidelitate, aut nisi hoc facias, quod separabitur, separetur, inquit: melius est enim conjugium dissolvi quam pietatem.

« Non est servituti subjectus frater. » Quod si etiam in dies pugnat aut contendit, volens te ad suam infidelitatem pertrahere : hoc quoque modo separare. Non enim ad hujuscemodires subjectus es servituti, ut etiam pugnantem feras. Et manifestum est quod de pugna quæ accidit loquitur, cum subjungit : « In pace vocavit nos Deus, » hoc est, ut in pace degamus, et non sit inter nos dissidium aut pagna. Quoniam igitur pugnat et rixatur, propterea bonum est liberari. « Non est servituti subjectus frater aut soror in hujusmodi. » Non habet, inquit, fidelis maritus aut uxor cum fidelibus eam necessitatem quæ imminet ei cum fidelibus. Ibi enim nullo modo absque causa fornicationis licet a se mutuo eos qui conjuncti sunt separari. Hic vero si assenserit quidem pars infidelis ut habitet cum fidele, oportet non solvere conjugium, si vero dissidium moverit ac solutionem illa fecerit, non est servituti subjectus fidelis ut non separetur : sed liber est ut illa matrimonium solvente etiam ipse separetur. Attamen quanquam liber sit, ut propter incredulæ dissidium solvat conjugium : multo tamen melius facturus est, si soluta contentione per pacem bonaque opera, non solverit matrimonium. « Nam in pace vocavit nos Deus. » Hoc, inquit, signum est vocationem nostram esse a Deo, si erga omnes quantum in nobis est pacifici simus. Et huic interpretationi conforme est id quod sequitur : « Quid enim nosti, uxor, an virum salvum facies ? » propter maximam ad ipsam conformitatem.

VII, 16, 17. *Quid enim nosti, uxor, an virum salvum facies ? aut qui nosti, vir, an uxorem salvam facies annon ? Unusquisque ut ipsi divisit Deus : unusquisque ut ipsum vocavit Dominus, ita ambulet : et sic in ecclesiis omnibus doceo.*

Ad id rursus accedit, utrum dimittendus sit infidelis qui vult manere, nec dissidium movet, et ait : Si dissidium non moveat adversum te, maneto cum ipso. Verisimile enim est quod temporis progressu ipsum quoque salvum facies, factum ejusdem tecum animi, faciesque fidelem. Vide autem quod non exigit ut id necessario fiat, ne grave onus imponat, sed futuri incertitudine et necessitate ademit, et id curavit ne hæc necessitas ad desperationem suaderet aut torpere faceret. « Annon. » Usque ad id verbum « Annon, » perfectam productio distinctionem, ut sit hic sensus : Aut qui nosti, vir, utrum uxorem salvam facies annon ? Hoc est, Unde nosti utrum salvam facies, annon salvam facies ? Incertum est enim quid futurum conjugium.

Etenim si salvam non feceris, nullum accipies detrimentum : si vero salvam feceris, et juvabis et ipse juvaberis. « Unicuique ut ipsi divisit Deus. » Siquidem solus ipse novit quid utile sit, et utrum magis conferebat ut ab initio fidelis conjunctus esset infideli an fidele. Etenim in quibusdam conducebat ut fidelis fidele cohabitaret ac conjunctus esset, in quibusdam vero ut fidelis infideli : et ita

« Οὐ δεδούλωται ὁ ἀδελφός. » Εἰ δὲ καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν πικτεῖται καὶ μάχεται, βουλόμενός σε πρὸς τὴν ἑαυτοῦ ἀπιστίαν ἐλκῶσαι, καὶ οὕτως χωρῖσθαι. Οὐ γὰρ δεδούλωσαι, φησὶν, εἰς τὰ τοιαῦτα, ὥστε καὶ μαχόμενον βαστάζειν. Καὶ ὁ γὰρ ὅτι περὶ μάχης γενομένης λέγει, ἐξ ὧν ἐπάγει. « Ἐν δὲ εἰρήνῃ κέκληκεν ἡμᾶς ὁ Θεός. » τούτέστιν, ἵνα εἰρηνεύωμεν, καὶ μὴ ἐν ὑμῖν ᾖ στάσις ἢ μάχη. Ἐπεὶ οὖν μάχεται, διὰ τοῦτο ἀπαλλαγῆναι καλόν. « Οὐ δεδούλωται ὁ ἀδελφός ἢ ἡ ἀδελφή ἐν τοῖς τοιοῦτοις. » Οὐκ ἔχει ἀνάγκην, φησὶν, ὁ πιστός ἢ ἡ πιστὴ ἐν τοῖς ἀπίστοις τοιαύτην, ὅσα αὐτῶ ἐπίκειται ἐπὶ τῶν πιστῶν. Ἐκεῖ μὲν γὰρ παντὶ τρόπῳ, χωρὶς λόγου πορευθεὶς, οὐκ ἔστιν ἀπ' ἀλλήλων τοὺς συναφθέντας χωρῖσθαι. Ἐνταῦθα δὲ, ἂν μὲν συνευδοκῇ τὸ ἀπίστον μέρος τῶν πιστῶν συνοικεῖν, δεῖ μὴ λύειν τὸ συνοικέσιον. ἂν δὲ στασιάζῃ, καὶ τὴν λύσιν ἐκεῖνος ποιῇ, οὐ δεδούλωται ὁ πιστός εἰς τὸ μὴ χωρῖσθαι, ἀλλ' ἐλεύθερός ἐστιν, ἐκεῖνου λύοντος τὸν γάμον, καὶ αὐτὸς διαναστῆναι. Πλὴν, φησὶν, εἰ καὶ ἐλεύθερός ἐστι τὸ συνοικέσιον διὰ τὴν τοῦ ἀπίστον στάσιν λύειν, ἀλλ' ἄμεινον πολλῶν ποιήσῃ, εἰ τὴν εἰρήνην καὶ καλοκαγαθίαν λύσας, μὴ λύσει τὸν γάμον. « Ἐν γὰρ εἰρήνῃ, φησὶ, κέκληκεν ἡμᾶς ὁ Θεός. » Τοῦτο γὰρ, φησὶ, καὶ τῆς κλησεως τῆς ἀπὸ Θεοῦ σημεῖον, τὸ εἰρηνοκούς ὄσον τὸ ἐξ ἡμῶν πρὸς πάντας εἶναι. Καὶ τὸ ἐφεξῆς δὲ, « Τί γὰρ οἶδας, γύναι, » καὶ ἐξῆς, ταύτη συνᾶδει τῇ ἐρμηνείᾳ διὰ τῆς πρὸς αὐτὴν μάλιστα ἀκολουθίας.

Τί γὰρ οἶδας, γύναι, εἰ τὸν ἄνδρα σώσεις ; ἢ τί οἶδας, ἄνερ, εἰ τὴν γυναῖκα σώσεις ἢ μὴ ; ἐκάστῳ ὡς ἐμέρισεν ὁ Θεός, ἕκαστον ὡς κέκληκεν ὁ Κύριος, οὕτως περιπατέτω. Καὶ οὕτως ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις πάσαις διατάσσομαι.

Ἡλίαν πρὸς τὸν ἀφιέναι μένειν θέλοντα τὸν ἀπίστον μηδὲ στασιάζοντα μεταβέβηκε, καὶ φησὶν. Εἰ μὴ διαστασιάζῃς πρὸς σέ, μένε μετ' αὐτοῦ. Εἰκὸς γὰρ τῶ χρόνῳ καὶ σώσεις αὐτὸν συμβουλεύοντα, καὶ πιστὸν ποιήσεις. Ὅρα δὲ πῶς οὐκ ἐν ἀνάγκῃ τοῦτο γενέσθαι ἀπήτησεν, ἵνα μὴ βάρος ἐπιθῇ, ἀλλὰ τῇ τοῦ μέλλοντος ἀδηλίᾳ καὶ τὴν ἀνάγκην ἐξείλε, καὶ ταύτην μὴ ἀπογῶναι καὶ ἐνναρκῆσαι συμβουλεύουσαν, παρεσκεύασεν. « Ἦ μὴ. » Ἔως τοῦ, « Ἦ μὴ, » στίξον τελείαν στιγμὴν, ἵνα ἦ οὕτως. Ἦ τί οἶδας, ἄνερ, εἰ τὴν γυναῖκα σώσεις ἢ μὴ ; τούτέστι, Πόθεν οἶδας εἰ σώσεις ἢ μὴ σώσεις ; ἀδηλον γὰρ τὸ μέλλον. ἀδήλου δὲ ὄντος, οὐ δεῖ λύειν τὸν γάμον.

Μὴ σώζων μὲν γὰρ οὐκ ἐβλάβη, σώζων δὲ ὠφελύθη. « Ἐκάστῳ ὡς ἐμέρισεν ὁ Θεός. » Τὸ γὰρ συμφέρον αὐτὸς μόνος οἶδε, καὶ πότερον μᾶλλον συνετελεῖ, τὸν πιστὸν ἐξ ἀρχῆς ἀπίστῳ συναφθῆναι ἢ πιστῶ. Ἐπ' ἐνίων μὲν γὰρ συνέφερε πιστὸν πιστῶ συνοικεῖν, καὶ συνήφθη ἐπ' ἐνίων δὲ πιστὸν ἀπίστῳ, καὶ γέγονεν οὕτως. Καὶ τούτων οὐδεὶς ἐστὶν ἱκανός, συνιδεῖν τὰς αἰτίας, πλὴν τοῦ οὕτω διαταξαμένου καὶ

μερίσαντος Θεοῦ, καὶ καλέσαντος Κυρίου. Εἰ δὲ ὁ Θεὸς καὶ ὁ Κύριος τὰς τοιαύτας συναφείας ἔταξε καὶ ἐμέρισε κατὰ τὸ ἐκάστου συμφέρον, οὐκ ὀφείλει ὁ πιστὸς ἀπίστω συναφθεὶς δυσφορεῖν, ἢ ἀγωνίαν καὶ λύπην ἐπιζητεῖν, ἀλλὰ καθὼς ἐκλήθη ἕκαστος, τούτῳ ἐμμένειν καὶ συμπεριπατεῖν. Ὁ γὰρ Σευηριανὸς ἔστι-ξεν οὕτως. Εἰ γὰρ μὴ οὕτως στίξεως ἀσυνάρτητον ἔλεγεν εἶναι τὴν σύνταξιν. Οὕτως σε, φησὶν ἐρμέρυσεν ὁ Θεὸς καὶ οὕτως κέκληκεν, μετὰ γυναικὸς ἢ ἀνδρὸς ἀπίστου· στέργε τοιγαροῦν τὸν γάμον, καὶ μὴ διαλύσης τὴν πίστιν. « Οὕτως ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις πᾶσαις διατάσσονται. » Τοῦτο ἐπάγει, ἵνα τῷ σχεῖν καὶ ἄλλους κοινωνοὺς καὶ ἄλλας Ἐκκλησίας, προθυμότεροι περὶ τὴν ὑπακοὴν γίνωνται.

Περιτετμημένος τις ἐκλήθη, μὴ ἐπισπίσθω· Ἐν ἀκροβυστίᾳ τις ἐκλήθη, μὴ παριτεμνέσθω. Ἡ περιτομὴ οὐδὲν ἔστι, καὶ ἡ ἀκροβυστία οὐδὲν ἔστιν, ἀλλὰ τήρησις ἐντολῶν Θεοῦ. Ἐκαστος ἐν τῇ κλήσει ἢ ἐκλήθη, ἐν ταύτῃ μενέτω.

Πάλιν, φησὶ, περιτετμημένος ἐκλήθη, μὴ ἐπισπῶ. — [ΦΩΤ.] Ὁ ἄγιος Ἐπιφάνιος τοῦτό φησιν, ὅτι διὰ τινος θεραπείας φαρμακευτικῆς δύνανται τις ποιῆσαι τὸν ἐμπερίτομον ἀκρόβυστον, καὶ ὅτι ταύτης τῆς ἐπινοίας πρῶτος εὐρετὴς γέγονεν Ἡσαῦ. Διὰ τοῦτο φησιν ὁ Θεός· « Τὸν Ἡσαῦ ἐμίσησα. » — « Ἐν ἀκροβυστίᾳ τις ἐκλήθη, μὴ παριτεμνέσθω. » — [ΟΙΚΟΥΜ.] Εἰκὸς γὰρ ἀπὸ τινος θεραπείας δύνασθαι εἰς τὸ ἀρχαῖον ἐπανελθεῖν τὴν περιτομὴν, καὶ πρὸς αὐτὴν ἀνατρέχειν καὶ καυχᾶσθαι. Ἐν ἀκροβυστίᾳ, φησὶν, ἐκλήθη, μένε ὁ εἶ. Οὔτε γὰρ ἡ περιτομὴ πρὸς σωτηρίαν συμβάλλεται, οὔτε ἡ ἀκροβυστία λυμαίνεται. Ἐνὸς γὰρ χρεῖα μόνον τοῦ πληροῦν τὰς ἐντολάς· — [ΦΩΤ.] Καὶ ἡ ὠφέλεια διὰ τὴν τήρησιν τῆς ἐντολῆς περιγίνεται ὁμοίως καὶ τῇ περιτομῇ καὶ τῇ ἀκροβυστίᾳ. Τῶν γὰρ ἐν ἀνθρώποις πράξεων, αἱ μὲν καθ' αὐτὰς ἔχουσι τὸ χρησιμον, καὶ εἰ μὴ ὡσιν ἐντολῆς τήρημέναι θείας, οἷον ἡ δικαιοσύνη καὶ τὰ ὅμοια· αἱ δὲ διὰ μόνην τὴν ἐντολὴν, ὡς τὰ πλεῖστα τῶν ἐν τῷ νόμῳ.

Δούλος ἐκλήθη, μὴ σοι μελέτω· ἀλλ' εἰ καὶ δύνασαι ἐλεύθερος γενέσθαι, μᾶλλον χρῆσαι. Ὁ γὰρ ἐν Κυρίῳ κληθεὶς δούλος, ἀπελεύθερος Κυρίου ἐστίν. Ὁμοίως καὶ ὁ ἐλεύθερος κληθεὶς, δούλος ἔστι Χριστοῦ. Τιμῆς ἡγοράσθητε, μὴ γίνεσθε δούλοι· ἀνθρώπων. Ἐκαστος ἐν τῷ ἐκλήθη, ἀδελφοί, ἐν τούτῳ μενέτω παρὰ τῷ θεῷ,

Πάλιν ἡ αὐτὴ συμβουλή, τὸ ἐν τοῖς αὐτοῖς εἶναι, ἐν οἷς ἐκλήθη τις. Εἰ δούλος ὢν ἐκλήθη, μὴ θουροβοῦ, οὐ λυμαίνεται πρὸς τὴν πίστιν ἢ δουλεία. Καὶ τοσοῦτον οὐ λυμαίνεται, ὅτι εἰ καὶ δύνασαι· ἐλευθερωθῆναι, μᾶλλον χρῆσέ σε δουλεύειν. Οὕτως οὐδὲ εἰς ἔσται σοι ἐκ τῆς δουλείας ἐμποδισμός. — Ἄλλως. [ΦΩΤ.] Ἴνα μὴ τοῖς δούλοις ἐμπόδιον πρὸς τὴν εὐσέβειαν ἢ δουλεία νομισθῆ, διαβρίχθη φησὶν, ὅτι τοῦτο τοσοῦτον ἀπέγει τοῦ ἐμποδῶν εἶναι, ὥστε οὐδὲ ἐν φροντίδι εἶναι δεῖ περὶ αὐτῆς. « Μὴ γὰρ μελέτω σοι, » φησὶν, ἀλλ' εἶναι καὶ δύνασαι δια τινος σπουδῆς καὶ

factum est. Et horum causas nemo idoneus est qui cognoscat nisi ipse Deus qui ita disposuit ac divisit, et Dominus qui vocavit. Quod si Deus ac Dominus hujusmodi conjunctiones disposuit, ac divisit juxta cujusque utilitatem, non debet fidelis conjunctus infideli graviter ferre aut anxari et solutionem requirere : sed sicut unusquisque vocatus est, in hoc permaneat ac procedat. Severianus enim ita distinxit : nam si ita non distinguas, incompositam dixit esse ordinationem. Ita, inquit, te divisit Deus et ita vocavit cum uxore aut viro infideli : ama igitur conjugium nec fidem dissolvas. « Ita in Ecclesiis omnibus ordino. » Hoc autem subjungit, ut ex hoc quod alios quoque habeant socios et alias ecclesias, promptiores fiant ad obedientiam.

VII, 18-20. « Circumciscus quispiam vocatus est, non accersat præputium : in præputio alius vocatus est, non circumcidatur. Circumcisio nihil est, et præputium nihil est, sed observatio præceptorum Dei. Unusquisque in ea vocatione maneat in qua vocatus est. »

Præterea, inquit, circumciscus vocatus es, ne accersas præputium. — Divus Epiphanius ait, quod per aliquam medicinalem curam potest quispiam eum qui circumciscus est facere præputiatum : 482 et quod hujus consilii primus inventor fuit Esau : et propterea dixit Deus : « Esau odio habui ⁹⁶. » — « In præputio alius vocatus est, non circumcidatur. » — Verisimile est aliqua cura fieri posse ut revertatur circumcisio in id quod olim erat, et ad ipsam quis recurat ac gloriatur. In præputio, inquit, vocatus es, mane in eo quod es. Neque enim confert ad salutem circumcisio, neque obest præputium. Siquidem hoc uno opus est ut compleantur eadem accedit utilitas circumcisioni et præputio. Inter opera namque humana, quædam ex seipsis bona sunt, etiamsi præcepto non aptentur divino, veluti est justitia ac similia : alia vero propter solum præceptum, qualia sunt multa in lege.

VII, 21-24. Servus vocatus es, ne sit tibi curæ : quin etiam si potes fieri liber, potius utere. Nam qui in Domino vocatus est servus libertus Domini est ; similiter et qui liber vocatus est, servus est Christi. Pretio empti estis, ne efficiamini servi hominum. Unusquisque in eo in quo vocatus est, fratres, in hoc maneat apud Deum.

Idem rursus consilium est, nempe ut in iis quisque permaneat in quibus vocatus est. Si cum servus esses vocatus es, ne turberis : non officit ad fidem servitus, adeoque non officit ut etiam si posses fieri liber, magis expediat tibi servire. Ita nullum tibi proveniet e servitute impedimentum. — *Alud.* Ne servus existimetur ad pietatem obstaculum esse servitus, palam, inquit, est quod hoc adeo non præstat impedimentum, ut neque hujus curam habere oporteat, ait enim : « Ne sit tibi curæ ; » quin etiam si potes aliquo studio ac

⁹⁶ Gen. xxv, 25 ; Rom. ix, 10.

cura fieri liber : sine hoc, et potius utere servitute : A et neque ita in ullo eris minor domino : communis enim domini libertus es sicut et ille Siquidem communis Domini servus es sicut et ille rursumque libertus sicut ille. Quid ergo curam geris de corporali servitute, quæ neque te diminuit, neque ei cui servitur majus quidpiam addit : sed utrumque ad æqualia consequenda præmia nihil officit. « Nam qui in Domino vocatus est servus. » 488 In iis, inquit, quæ Christum concernunt æquales estis tu tuusque dominus.

Nam et ille Christi servus est : quin potius tu fortasse plus habes, Christi enim libertus es, siquidem ipse te omni spiritali servitute liberavit. Tamen ex vocum abundantia vult æqualitatem ostendere servi et domini ; quoniam omnes liberti sumus Christi, secundum quod nos liberavit a tyrannide Satanæ ; et servi Christi : nam cum nos reddidisset inde liberos, sub proprium adduxit regnum. « Pretio empti estis, » nempe sanguine Unigeniti ipsius ; emit enim nos Deus et Pater. « Ne efficiamini servi hominum. » Superius dixit : « Quoniam, si potes fieri liber, potius utere ; » hic autem dicit : « Ne efficiamini servi hominum. » Nam hoc et liberis aptatur et servis. Qui enim domino impia et absurda jubenti non paret, non efficitur servus hominum, etiamsi sub jugo sit servitutis : talis fuit Joseph. Qui vero propter muneris aut ventris expletionem, hominibus se subjecit ad absurda ministeria, servus est hominum, quamquam liber esse videatur : hanc prohibet servitutem, non eam quæ consueta est et juxta leges humanas. Nam hac servitute subjectum esse et obtemperare ubique admonet.

VII, 23-28. *De virginibus autem præceptum Domini non habeo, consilium tamen do tanquam misericordiam consecutus a Domino, ut essem fidelis. Arbitror igitur hoc bonum esse ob præsentem necessitatem. Nam bonum est homini sic esse. Alligatus es uxori, ne quaeras solutionem ; solutus es ab uxore, ne quaeras uxorem. Attamen, si duxeris uxorem, non peccasti ; et si nupserit virgo, non peccavit : afflictionem tamen in carne habebunt hujusmodi. Ego autem vobis parco.*

Quoniam ad majorem venit doctrinam, timet illam pure nudisque verbis jubere, casum veritus eorum qui aggrederentur, idcirco non tanquam præceptum, sed quasi consilium tradit illud. — Hæc autem quæ de virginibus sunt, diligentius interpretatus est, ut qui integro volumine exactius hac de re disseruerit, et ibi animadvertit. Ego vero quæ gratia Dei assecutus sum conscripsi. 484 « Tanquam misericordiam consecutus a Domino. » Misericordiam, inquit, consecutus ut essem fidelis, puta præco seu concionator, datorque consilii. « Arbitror igitur hoc bonum esse. » Vide ergo quomodo temperet præceptum ex necessitate exortum. « Arbitror, » inquit, quidnam ? quod bonum sit sine conjugio esse, propter difficultates quæ in eo sunt, malaque nuptiarum. « Ob præsentem necessita-

ἐπιμελείας ἐλεύθερος γενέσθαι, ἕα τοῦτο καὶ κέχρησο μᾶλλον τῇ δουλείᾳ. Οὐδ' οὕτως οὐδὲν ἐλαττοῦσαι τοῦ δεσπότου. Ἄπελεύθερος γὰρ, ὡσπερ κἀκεῖνος, τοῦ κοινου̅ δεσπότου. Δούλος μὲν γὰρ εἰ τοῦ κοινου̅ δεσπότου, ὡσπερ ἐκεῖνος, καὶ ἀπελεύτερος πάλιν, ὡσπερ ἐκεῖνος. Τί οὖν σοι τῆς σωματικῆς μέλει δουλείας, τῆς μήτε σὲ ἐλαττούσης, μήτε τῶ δουλουμένῳ μείζον τι προστιθείσης, ἀλλ' ἐκάτερο μὴδὲν εἰς τὸ τυχεῖν τῶν ἴσων παραβλαπτούσης ; « Ὁ γὰρ ἐν Κυρίῳ κληθεὶς δούλος. » Ἐν τοῖς κατὰ Χριστὸν, φησί, πράγμασιν, ἴσοι ἐστέ. σὺ καὶ ὁ δεσπότης ὁ σός.

Κἀκεῖνος γὰρ δούλος Χριστοῦ ἐστι. Σὺ δὲ τάχα, φησί, καὶ πλέον ἔχεις. Ἄπελεύθερος γὰρ εἰ Χριστοῦ. Αὐτός γὰρ σε πάσης νοητῆς δουλείας ἠλευθέρωσεν. Ὅμως ἐκ τῆς περιουσίας τῶν λέξεων θέλει δεῖξαι τὸ ἴσον δούλου καὶ δεσπότου, ἐπεὶ πάντες ἀπελεύθεροί τε ἐσμεν Χριστοῦ, καθὼ ἠλευθέρωσεν ἡμᾶς τῆς τυραννίδος τοῦ Σατανᾶ καὶ δούλοι Χριστοῦ, ἐπεὶ δὴ ἐκεῖθεν ἠλευθερώσας, ὑπὸ τὴν οἰκείαν ἡγάγε βασιλείαν. « Τιμῆς ἠγοράσθητε. » Τῷ γὰρ ἀματι τοῦ Μονογενοῦς αὐτοῦ, ἠγόρασεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ. « Μὴ γίνεσθε δούλοι ἀνθρώπων. » Ἄνω εἶπεν, « Ἐὰν καὶ δύνασαι ἐλεύθερος γενέσθαι, μᾶλλον χροῆσαι. » ἐνταῦθα δὲ λέγει, « Μὴ γίνεσθε δούλοι ἀνθρώπων. » Τοῦτο γὰρ καὶ πρὸς ἐλευθέρους καὶ πρὸς δούλους ἀρμόζει. Ὁ γὰρ τῷ δεσπότη ἄποκα καὶ ἀσεβῆ ἐπιτάττονται μὴ ἔκων, οὐ γίνεται δούλος ἀνθρώπων, κἂν ὑπὸ ζυγὸν ᾗ δουλείας. Τοιοῦτος ἔν ὁ Ἰωσήφ. Ὁ δὲ διὰ δῶρα, ἢ γαστριμαργίαν ὑπουργῶν ἀνθρώποις πρὸς ἀτόπους ὑπηρεσίας, δούλος ἐστὶν ἀνθρώπων, κἂν ἐλεύθερος εἶναι δοκῇ. C Ταύτην ἀπαγορεύει τὴν δουλείαν, οὐ τὴν συνήθη καὶ νομοσιμμένην. Ἐκείνη γὰρ τῇ δουλείᾳ ὑποτάττεσθαι καὶ εἶκειν πανταχοῦ παραινεῖ.

Περὶ δὲ τῶν παρθένων ἐπιταγὴν Κυρίου οὐκ ἔχω γνώμην δὲ δίδωμι ὡς ἠλεημένος ὑπὸ Κυρίου πιστὸς εἶναι. Νομίζω οὖν τοῦτο καλὸν ὑπάρχειν, διὰ τὴν ἐνεστῶσαν ἀνάγκην, ὅτι καλὸν ἀνθρώπων τὸ οὕτως εἶναι. Δέδεσαι γυναῖκι, μὴ ζῆτει λύσιν λελυσαι ἀπὸ γυναίκος, μὴ ζῆτει γυναῖκα. Ἐὰν δὲ καὶ γήμητις, οὐχ ἡμαρτες, καὶ ἐὰν γήμητις παρθένος, οὐχ ἡμαρτε. Θλίψιν δὲ ἐν τῇ σαρκὶ ἔξουσι οἱ τοιοῦτοι. Ἐγὼ δὲ ὑμῶν φεῖδομαι.

Ἐπεὶ δὲ εἰς μείζονα φιλοσοφίαν ἔρχεται, φοβεῖται αὐτὸ καθαρῶς ἐπιτάξει, τὴν ἀποτυχίαν τῶν μετιόντων δεδοικώς. Διὰ τοῦτο οὐχ ὡς ἐπιταγὴν, ἀλλ' ὡς συμβουλὴν δίδωσι — [ΟΙΚΟΓΜ.] Τὰ δὲ περὶ τῶν παρθένων τάδε ἐμμελέστερον ἠρμήνευσεν, ὡς ἐν μονοβίβλῳ ἀκριβέστερον περὶ τούτου διαλαβῶν, καὶ ἐκεῖ πρόσχε. Ἐγὼ δὲ τὰ χάριτι Θεοῦ ἐπελόντα μοι ἔγραψα. « Ὡς ἠλεημένος ὑπὸ Κυρίου. » ἠλεημένος, φησὶν, εἰς τὸ εἶναι πιστὸς, οἷον κῆρυξ καὶ γνωμοδότης. « Νομίζω οὖν τοῦτο καλὸν ὑπάρχειν. » Ὅρα πάλιν πῶς τὴν ἐξ ἀνάγκης ἐπιταγὴν κολάζει. « Νομίζω, » φησί. Τί ; « Ὅτι καλὸν τὸ ἀνευ γάμου εἶναι, διὰ τὰς ἐν αὐτῷ δυσκολίας, καὶ τὰ τοῦ γάμου κατὰ. » Διὰ τὴν ἐνεστῶσαν ἀνάγκην. — Ἄλλως. [ΦΩΤ.] Τὸν διωγμὸν οἶμαι λίγειν αὐτὸν ἐνταῦθα, τὸν ἀπὸ τῶν ἀπίστων τοῖς πιστοῖς ἐπανατει-

νόμιμον, καὶ τὰς ἄλλας ἐπιηρείας καὶ κακώσεις, ἅς ὑπέμενον. Τοῦτο γὰρ ἀκόλουθον ἐνεστῶσαν ἀνάγκῃ αὐτὸν καλεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ παραίνεσιν ὑψηλὴν καὶ μεγάλην ἠθέλησε ποιήσασθαι, μετὰ περιστάσεως ἔδοξεν αὐτὴν εἰσάγειν. Καλὸν, φησὶν, ἡ παρθεσία, καὶ διὰ τὴν ἐνεστῶσαν τῶν πειρασμῶν φορὰν. Ἐξοὺ γὰρ καὶ ἀκοπώτερον ταύτην οἴσομεν, ἢ γυναικας καὶ τέκνα ἐν διωγμοῖς καὶ μυρίαῖς ταλαιπωρίαῖς συνεπαγόμενοι. Καταμεριζομένης γὰρ εἰς πολλὰ πάθη τῆς ψυχῆς, ἐν ἀφορήτῃ κακῶ ἀνάγκῃ καταβαπτισθῆναι τὸν ἄνθρωπον· μόνον δὲ ὄντα, καὶ τοῖς ἐτέρων πάθεσι μὴ κατατεμνόμενον, εὐχερὲς τῆς τῶν κακῶν ὑπερνασχεῖν τρικυμίας. Εἶτα ἵνα μὴ τις εἴπῃ. Οὐκοῦν καὶ ὁ φθάσας γάμῳ κοινωνήσῃ, ἀμεινον ποιῆσει λύων τὸν γάμον, ἐπήγαγε, μὴ γένοιτο. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ διὰ τοῦ εἰπεῖν, « Δίδουσαι γυναικί, μὴ ζῆτε λύσιν. » Ἄλλ' ὡσπερ, φησὶν, ὁ δεδεμένος οὐκ ὀφείλει λύσιν ζητεῖν, οὕτως οὐδὲ ὁ λευόμενος δεσμὸν ἐαυτῷ ὀφείλει περινοεῖν. Τὸ δὲ, « Λέουσαι, » διχῶς ἔστιν ἐκλαθεῖν, ἢ ὅτι οὐκ ὄλωσ' ἐδέησ' ἢ ὅτι λυθεῖς ἀφ' οὗ ἐδέησ' δεσμοῦ, οὐκ ὀφείλεις ἄλλῃ γυναικὸς δεσμῷ πάλιν συνδεθῆναι. « Μὴ ζῆτε λύσιν » Ἐπειδὴ εἶπε περὶ παρθεσίας, δεδοικῶς αὐτοὺς ὡς ἀπτηρίκτους μὴ τι θοροδῆθῶσι, συντρέχει τὸν γάμον. Συνφθεῖ δὲ τοῖς ἄνω εἰρημένοις. Λύσιν γὰρ ἐνταῦθα, οὐ τῆν ἐκ συμφωνίας ἀποχὴν τῆς μίξεως λέγει, ἀλλὰ τὴν παρὰ γνώμην καὶ ἄνευ λόγου πορνείας, διάλυσιν τοῦ συναλλάγματος· τὸ δὲ, μένοντος τοῦ ἀνδρογύνου παρθενοῦσαι, καλόν. « Ἐὰν δὲ καὶ γήμης. » Ἐπιδιορθοῦται αὐτὸ, τὸ ἀσθενὲς τῶν ἀκρατῶν δεδοικῶς, ὡς οὐ χωροῦντων τὴν παρθεσίαν.

vocat separationem a commistione mutuo consensu factam : sed præter consortis voluntatem, et non subexistente causa stupri conjugii dissolutionem : at durante cœlibatu servare virginitatem honestum est. « Attamen si duxeris uxorem, non peccasti. » Corrigit et explanat quod dictum est, veritus auditorum imbecillitatem, ut qui non capiebant virginitatem.

Ἄλλως. [ΦΩΤ.] Τὸ, « Ἐὰν δὲ καὶ γήμης, οὐχ ἡμαρτες, » καὶ ἐφεξῆς, τοῖς ἄνω καθ' ὑπερβατὸν συντακτικόν, οἷον Καλὸν ἀνθρώπῳ τὸ οὕτως εἶναι. Ἐὰν δὲ καὶ γήμης οὐχ ἡμαρτες, καὶ ἐξῆς. Οὐ γὰρ δεῖ συνάπτειν αὐτὸ τῷ, « Λέουσαι ἀπὸ γυναικός, μὴ ζῆτε γυναικας. Ἐὰν δὲ καὶ γήμης οὐχ ἡμαρτες. » Πρῶτον μὲν γὰρ, ἀνακόλουθος οὕτω λαμβανομένη ἡ ἔννοια. Τί γὰρ τῷ γεγαμηκότι ἤδη καὶ διαλυθῆναι προσήκει λέγειν, « Ἐὰν δὲ καὶ γήμης; » Τοῦτο γὰρ τοῖς μήπω γεγαμηκόσιν ἀρμόδιον. Ἐπειτα δὲ, καὶ μέγα ἔστιν ἀμάρτυμα, λυσάμενον ἀπὸ τῆς γυναικός, ἄλλην γήμασθαι ὥστε οὐκ ἐγχωρεῖ οὕτως συνάψαι τὸ χωρίον, ἀλλ' ὡς πρότερον εἴρηται. Καὶ γὰρ καὶ πρὸ ὀλίγου φησὶν, « Ἐὰν δὲ καὶ χωρισθῆ, μενέτω ἄγαμος. » Διὰ τε οὖν τὰ προειρημένα καὶ τὸ νῦν εἰρημένον, ἵνα μὴ ἐναντία ἐαυτῷ λέγειν δόξη, καθ' ὑπερβατὸν συντακτικόν. Εἶ δὲ τὸ, « Λέουσαι, » οὐχὶ πρὸς τοὺς συναφθέντας, εἶτα διαλυθέντας ἀλώσει, ἀλλ' ἀπλῶς πρὸς τοὺς μὴ συναφθέντας ὄλωσ' εἰς γάμου κοινωνίαν, ἀλλὰ λευόμενος ὄντας τοῦ τοιοῦτου δεσμοῦ, ἐγχωρεῖ καὶ κατὰ πόδα ἡ σύνταξις. « Καὶ ἐὰν γήμῃ ἡ παρθενοῦσα, οὐχ ἡμαρτε. » Παρθενοῦσα ἐνταῦθα φησὶν οὐ τὴν ἀφιερωμένην θεῷ,

tem. » *Aliud.* Opinor eum hoc loco persecutionem dicere, quæ ab incredulis intendebatur fidelibus, cæterasque persecutiones et afflictiones quas sustinebant. Nam consequens erat ut hoc vocaret præsentem necessitatem. Cum enim sublimem ac magnam voluisset tradere admonitionem, visus est illam ex temporis circumstantia deducere. Bona res inquit, est virginitas ob præsentem quoque afflictionum impetum. Nam facilius et sine defatigatione hunc feremus, quam si uxores ac filios in persecutionibus, innumerisque miseriis adjunctos haberemus. Siquidem, divisa in varios affectus anima, necesse est ut homo in malo intolerabili demergatur : cum tamen si solus esset, nec aliorum quoque perturbationibus contunderetur, facile esset malorum tolerare procellam. Deinde ne quis dicat : Igitur etiam in qui eo pervenit ut participes jam sit conjugii, melius faciet si solvat conjugium, subjungit : Nequaquam ; hoc enim significat cum dicit : « Alligatus es uxori, ne quæras solutionem. » Sed quemadmodum, inquit, qui alligatus est non debet quærere solutionem, ita is qui solutus est non debet sibi ipsi vinculum adducere aut comminisci. Quod autem ait : « Solutus es, » dupliciter potest intelligi : vel quia nondum ligatus unquam fuisti, vel quia solutus es a vinculo quo ligatus eras : non debes ergo iterato uxoris vinculo colligari. « Ne quæras solutionem. » Quoniam de virginitate locutus erat, veritus ne illi tanquam non firmi in aliquo turbarentur, simul etiam conjugium inducit, et conformiter loquitur his quæ

supra dicta sunt. Nam solutionem hoc loco non

485 *Aliud.* Quod dicitur, « Attamen si duxeris uxorem, non peccasti » et cætera, superioribus per hyperbaton conjungenda sunt, puta : Bonum est homini sic esse : attamen si duxeris uxorem, non peccasti ; etc. neque enim conjungi debet cum eo quod dicitur : « Solutus es ab uxore, ne quæras uxorem. Attamen si duxeris uxorem, non peccasti. » Primum quidem, non recte consequitur sumptus hoc modo intellectus. Quid enim convenit ei qui jam duxerat et solutus est dicere : « Attamen si duxeris uxorem ? » Nam hoc iis aptatur qui nondum uxorem duxerunt. Deinde vero magnum est peccatum, si is qui solutus est ab uxore aliam ducat. Itaque non potest eo modo conjungi particula, sed sicut prius dictum est. Nam et paulo ante ait : « Quod si etiam separata fuerit, maneat inupta. » Propter illa igitur quæ dicta sunt, etiam præsens verbum, ne sibi contraria dicere videatur, per hyperbaton conjungendum est. Quod si dictionem « Solutus es, » non ad eos qui conjuncti fuerunt, et deinde soluti sunt, retuleris, sed simpliciter ad eos qui omnino non convenerunt ad participationem conjugii, sed ab hujusmodi vinculo liberi et soluti

sunt, locum habet quæ statim sese offert ordinatio. « Et si nupserit virgo, non peccavit. » Virginem hoc loco appellat non eam quæ Deo consecrata est, sed innuptam puellam. Nam quæ Deo consecrata est si nupserit, Christo reddit adulterum eum cui nubuit. « Afflictionem tamen in carne habebunt hujusmodi. » Qui matrimonium, inquit, contrahunt, afflictionem habebunt ob mœrores qui in conjugio sunt. « Ego autem vobis parco, » tanquam filiis, et cupio vos liberos esse ac sine mœrore. Interim namque in vinculis estis. Ait enim : « Alligatus es uxori. » Deinde etiam non sunt sui juris, ut superius dixit.

VII, 29-31. *Cæterum illud dico, fratres, tempus contractum est : superest ut qui habent uxores, sint tanquam non habeant : et qui plorant, tanquam non plorent : et qui gaudent, tanquam non gaudeant : et qui emunt, tanquam non possideant : et qui utuntur mundo hoc, tanquam non abutantur. Præterit enim habitus mundi hujus.*

Quoniam dixit : « Afflictionem tamen in carne habebunt, » ne quis dicat : Atqui etiam voluptatem habebunt, ex contracto tempore conatur præscindere voluptatem. Propterea ait : Dico quod afflictionem habebunt, quoniam neque voluptatem habere possunt ob id quod tempus adeo contractum sit et ad dissolutionem urgeat. Jam enim appropinquavit regnum Christi, et deinceps ad eum migrare jubemur. « Sint tanquam non habeant. » Quo pacto fieri potest ut sint tanquam non habeant? In hoc quod ipsis non obsequantur ad stultas mundi concupiscentias ; aut quod etiam cupit ut circa commisionem abstinentes sint. « Et qui plorant, tanquam non plorent. » Ob temporis brevitatem, inquit, omnia quæ nonnullis in magna sunt cura, debemus ducere tanquam non essent : et ita habere uxorem et gaudere ac lugere. Cum enim in propinquo sit mors, quid opus est præsentibus cum amore immorari? vel existimare esse conjugium aut omnino mundo uti? « Et qui utuntur hoc mundo, tanquam non abutantur. » Abusum dicit nimium uti mundana voluptate puta deliciis, divitiis ac voluptate seu imperio : significans hoc esse non uti eo sicut decet. Neque enim ob id in mundum adducti sumus ut hæc faciamus. Nam in bonis operibus creati sumus. Qui ergo his in quibus formatus est relictis, etiam alio modo utitur mundo, abutitur ipso. « Præterit enim habitus mundi hujus. » Transit et finem habet, inquit, mundus qui nunc videtur. Quid ergo illi adhærere opus est quod dissolvitur? Habitum autem dixit, ostendens in prospectu tantum esse quæ hujus mundi sunt,

VII, 22-34. *Cupio autem vos absque sollicitudine esse. Qui cælebs est curat ea quæ sunt Domini, quomodo placiturus sit Domino. Qui autem duxit uxorem, curat ea quæ sunt mundi, quomodo placiturus sit uxori. Divisa est conjugata a virgine. Quæ cælebs est curat ea quæ sunt Domini, ut sit sancta et corpore et spiritu : quæ vero nupsit viro, curat ea quæ sunt mundi, quomodo placitura sit viro.*

ἀλλὰ τὴν ἀγαμὸν κόρη. Ὡς ἦγε ἀφιερωθεῖσα Θεῷ, εἰ γήμη, μοιχὸν ἐπιφέρει τῷ Χριστῷ, ᾧ νενύμφευται. « Θλίψιν δὲ ἔξουσι τῇ σαρκί. » Οἱ γαμοῦντες, φησί, θλίψιν ἔξουσι, διὰ τὰς ἐν τῷ γάμῳ λύπας. « Ἐγὼ δὲ, φησί, φείδομαι ὑμῶν, » ὡς τέκνων, καὶ βούλομαι ἐλευθέρους εἶναι καὶ ἀλύπους. Τέως γὰρ ἐν δεσμοῖς τυγχάνετε. « Δέδεσαι γὰρ, φησί, γυναικί. » Εἴτα καὶ αὐτῶν οὐκ ἔξουσιάζουσι, ὡς ἄνω φησίν.

namque in vinculis estis. Ait enim : « Alligatus es uxori. » Deinde etiam non sunt sui juris, ut superius dixit.

Τοῦτο δὲ φημι, ἀδελφοί, ὅτι ὁ καιρὸς συνεσταλμένος τὸ λοιπὸν ἔστιν, ἵνα καὶ οἱ ἔχοντες γυναῖκας, ὡς μὴ ἔχοντες ὦσιν, καὶ οἱ κλαίοντες ὡς μὴ κλαίοντες, καὶ οἱ χαίροντες ὡς μὴ χαίροντες, καὶ οἱ ἀγοράζοντες ὡς μὴ κατέχοντες, καὶ οἱ χρώμενοι τῷ κόσμῳ τούτῳ ὡς μὴ καταχρώμενοι. Παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου.

Ἐπειδὴ εἶπεν ὅτι θλίψιν τῇ σαρκί ἔξουσι, ἵνα μὴ τις εἴπῃ, Ἄλλὰ καὶ ἡδονὴν, ἐκ τοῦ συνεσταλμένου καιροῦ πειράται τὰ τῆς ἡδονῆς ὑποποιεῖν. Διὰ τοῦτο φησί· λέγω, ὅτι θλίψιν ἔξουσι, ἐπειδὴ μήτε ἡδονὴν δύνανται ἔχειν, τῷ τὸν καιρὸν οὕτω συνεσταλθῆαι, καὶ πρὸς λύσιν ἐπειγασθῆαι. Ἦδη γὰρ ἤγγικεν ἡ βασιλεία τοῦ Χριστοῦ, καὶ λοιπὸν ἀποδεχμὲν πρὸς αὐτὸν κελεσόμεθα. « Ὡς μὴ ἔχοντες ὦσι. » Πῶς δ' ἂν ὦσιν ὡς μὴ ἔχοντες ; Ἐν τῷ μὴ ὑπακούειν αὐταῖς εἰς τὰς μωρὰς τοῦ κόσμου ἐπιθυμίας. — [ΟΙΚΟΥΜ.] Ἦ ὅτι καὶ περὶ τὴν μίξιν ἐγκρατεῖς εἶναι βούλεται. « Καὶ οἱ κλαίοντες. » Διὰ τὴν τοῦ καιροῦ βραχύτητα, πάντα ἐν σπουδῇ νῦν ὑπάρχοντά τισιν, ὡς οὐκ ὄντα, φησίν, δροῖλομεν ἡγεῖσθαι, καὶ τὸ ἔχειν γυναῖκα, καὶ τὸ χαίρειν, καὶ τὸ λυπεῖσθαι. Ὅταν γὰρ ἐγγὺς ὁ θάνατος, τί δεῖ τοῖς ὡδὲ ἐμφιλοχωρεῖν, καὶ νομίζειν εἶναι γάμον καὶ ἀγοράσις, ἢ τὸ δῶκεν χρᾶσθαι τῷ κόσμῳ ; « Καὶ οἱ χρώμενοι τῷ κόσμῳ τούτῳ, ὡς μὴ καταχρώμενοι. » Τὸ πᾶν τῇ κοσμηκῇ ἀπολαύσει, οἶον τρυφῇ καὶ πλούτῳ καὶ δυναστείᾳ κεχρησθῆαι, παράχρησιν καλεῖ, τουτέστι τὸ μὴ κεχρησθῆαι αὐτῷ καθὼς πρέπει σημαίνων. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο παρήχθημεν εἰς τὸν κόσμον, ἵνα ταῦτα πράττωμεν. Ἐπ' ἔργοις γὰρ ἀγαθοῖς ἐκτίσμεθα. Ὅ οὖν τὰ ἐν οἷς ἐπλάσθη ἀφ' ἑῶν, καὶ ἐτέρως τῷ κοσμῷ χρώμενος, παράχρηται αὐτῷ. « Παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου. » Παρέρχεται καὶ τέλος ἔξει, φησίν, ὁ κόσμος ὁ νῦν ὀρώμενος. Τί οὖν ; ἔχεισθαι δεῖ τοῦ λυομένου ; Σχῆμα δὲ εἶπεν ἐμφαινῶν ἄχρι ὕψους εἶναι τὰ τοῦ παρόντος κόσμου, καὶ οὐκ ἔχειν τι μόνιμον ἢ βέβαιον.

Θέλω δὲ ὑμᾶς ἀμερίμους εἶναι. Ὁ ἀγαμὸς μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, πῶς ἀρέσει τῷ Κυρίῳ· ὁ δὲ γαμήσας μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῇ γυναικί. Μεμέρισται ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος. Ἦ ἀγαμὸς μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, ἵνα ἡ ἀγία καὶ σιώματι καὶ πνεύματι· ἡ δὲ γαμήσασα, μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῷ ἀνδρί.

Πῶς δι' ἂν εἴημεν ἀμέριμοι, εἰ ἄγαμοι ὦμεν ; Α Τὰς γὰρ κοσμικὰς φροντίδας, τίς ἀγνοεῖ ; « Ὁ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου. » Ὅρα πῶς τῇ τῆς μεριμνῆς διαφορᾷ ἐπὶ παρθενίαν παρακαλεῖ. Τὸ γὰρ τὰ τοῦ Κυρίου μεριμνᾷ, οὐκ ἔστι μεριμνα, ἀλλὰ σωτηρία. Ὅθεν ἂνω λέγει, « θέλω δὲ ὑμᾶς ἀμερίμους εἶναι. » — « Μεμέρισται ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος. » [ΟΙΚΟΓ.] — Μεμέρισται, τουτέστιν, οὐ τὴν αὐτὴν ἔχουσι φροντίδα, ἀλλὰ μεμερισμέναι εἰσὶ ταῖς σπουδαῖς. Ἢ μὲν γὰρ παρθένος, φησί, τὰ τοῦ Κυρίου μεριμνᾷ, ἵνα ἢ σώματι καὶ πνεύματι ἄγία, σώματι μὲν διὰ τὴν ἀγγελίαν, πνεύματι δὲ διὰ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν οικειότητα, καὶ τὴν ἐνοίκησιν τοῦ παρακλήτου Πνεύματος. « Ἢ δὲ τὰ τοῦ κόσμου μεριμνᾷ, » Ἀνδρὶ γὰρ ἀρέσαι βούλεται. Ἴσως γὰρ καὶ εὐποτος εἶναι βούλεται, καὶ οἰκουρὸς, καὶ μὴ δὲ τῷ B δεομένην ἀπλοῦσα χεῖρα φιλόανθρωπον. Γυναίκα δὲ φησι, τὴν γεγαμηκυῖαν.

Τοῦτο δὲ πρὸς τὸ ὑμῶν αὐτῶν συμφέρον λέγω, οὐχ ἵνα βρόχον ὑμῖν ἐπιβάλω, ἀλλὰ πρὸς τὸ εὐσχημον καὶ εὐπρόσεδρον τῷ Κυρίῳ ἀπερισπάστως. Εἰ δὲ τις ἀσχημονεῖν ἐπὶ τὴν παρθένον αὐτοῦ νομίζει, ἐὰν ἢ ὑπέρακμος, καὶ οὕτως ὀφείλει γίνεσθαι, ὃ θέλει, ποιείτω, οὐχ ἀμαρτάνει, γαμείτωσαν.

Τοῦς δὲ περὶ παρθενίας λόγους, φησὶν, ἐκίνησα, τοῦτο ὑμῖν συμφέρον εἰδὼς, οὐχ ἵνα δὲ ἀναγκάσω ὑμᾶς καὶ θέλοντας καὶ μὴ θέλοντας παρθενεύειν. Τὴν γὰρ ἀνάγκην βρόχον καλεῖ. Ὅρα πῶς δέδοικε τελείναι ἐπιτάξει ; « Ἀλλὰ πρὸς τὸ εὐσχημον. » C Τί γὰρ παρθένου καὶ τῆς τοιαύτης πολιτείας καὶ ζωῆς εὐσχημονέστερον ; « Καὶ εὐπρόσεδρον τῷ Κυρίῳ. » Οὐ γὰρ λέγω, φησί, ταῦτα, ἵνα βρόχον ὑμῖν καὶ ἀνάγκην ἐπιβάλω, ἀλλὰ πρὸς τὸ εὐσχημον καὶ ἀπερισπάστως εὐπρόσεδρον τῷ Κυρίῳ ἀγαγεῖν ὑμᾶς βουλόμενος. Ἔστι δὲ εὐπρόσεδρον, τὸ εὐχερῶς παρθέμον ἢ διηνεκῶς, ἀμετεωρίστως, ἀφροντίτως. « Εἰ δὲ τις ἀσχημονεῖν. » Ἀσθένητα φύσεως ἀνθρώπου τὸ νομίζειν ἀσχημονεῖν, εἴγε τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα φυλάττει παρθένον, καὶ Θεῷ ἀφιεροῖ. — [ΦΩΤ.] Εἰ δὲ τις, φησὶν, ἀσχημοσύνην νομίζει φέρειν αὐτῷ, ἀνέκδοτον γάμψ φυλάττειν οἶκοι τὴν θυγατέρα παρθενεύουσαν, καὶ οἶεται οὕτω μᾶλλον ὀφείλειν γίνεσθαι, ὅλον ἐκδοῦναι, « Ἡοίετω ὃ θέλει. » Οὐ γὰρ κεκώλυται ὁ γάμος (μὴ γένοιτο !), εἰ καὶ ὑψηλότερον ἢ παρθενία. Ὡστε εἰ βούλονται, ἐγαμείτωσαν αὐτάς, φησί. Εἰ δὲ τις ἔστικεν ἐν ταύτῃ τῇ γνώμῃ ἔδραϊος, ἤτοι εἰς τὸ μὴ ἐγαμεῖσαι αὐτήν, μὴ ποιῶν τοῦτο ὡς ἐξ ἀνάγκης καὶ ἀπὸ νόμου κωλυόμενος (ὃ γὰρ οὕτω τοῦτο ποιῶν, λίαν ἀμαρτάνει) ; ἐὰν οὖν τις τοῦτο ὡς μὴ ἔχων ἀνάγκην ποιῇ, ἀλλ' ὡς κύριος μὲν ὢν ἐκπέρου θελήματος ἀπὸ τοῦ νόμου, αὐτὸς δὲ ἀρετώτερον κρίνων τὸ μὴ ἐγαμεῖσαι, καὶ οὕτως καλῶς ποιῇ φυλάττων παρθένον καὶ ἀμερίμνον τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα. Δύναται δὲ τὸ, « Μὴ ἔχων ἀνάγκην, » καὶ ἄλλως οὐδὲν ἴστων οικειῶς ἐκληφθῆναι, οἶον μὴ ἀναγκιζόμενος τὸ ἐναντίον ποιεῖν ὑπὸ τῆς

Quomodo autem absque sollicitudine esse poterimus, si non simus conjugati? Quis enim curas ignorat mundanas? « Qui cælebs est curat ea quæ sunt Domini. » Vide quomodo per curæ differentiam 487 ad virginitatem adhortetur. Nam curare ea quæ Domini sunt, non est sollicitum esse, sed est salus. Unde superius dicit: « Cupio autem vos absque sollicitudine esse. » — 'Divisa est conjugata a virgine. » « Divisa est, » hoc est, non eandem habent curam, sed studiis divisæ sunt. Siquidem virgo, inquit, curat ea quæ sunt Domini, ut corpore et spiritu sancta sit: corpore quidem propter castitatem, spiritu vero propter familiaritatem ad Deum, et Spiritus paracleti inhabitationem. « Quæ vero nupsit viro, curat ea quæ mundi sunt. » Nam viro placere cupit. Fortassis enim pulchra aspectu esse vult, et domus curam habens, nec indigenti benignam porrigit manum. Vocat autem γυναῖκα eam quæ viro nupta est, nempe uxorem sive conjugatam.

« VII, 35, 36. Hoc autem ad id quod vobis con-
« ducibile est dico, non uti laqueum vobis inji-
« ciam, sed ad id quod decorum est et indivulse
« Domino adhærens absque ulla distractione. Quod
« si quis indecorum virgini suæ putat, si præte-
« reat nubendi tempus, et sic oportet fieri: quod
« vult faciat, non peccat, elocent. »

Sermones, inquit, de virginitate movi, sciens hoc vobis utile esse: non autem ut cogam vos et volentes et nolentes in virginitate degere. Necessitatem enim vocat laqueum. Viden' quam timeat aliquid perfectum præcipere? « Sed ad id quod decorum est. » Quid enim virgine et tali vita ac conversatione magis decorum? « Et indivulse Domino adhærens. » Non, inquit, hæc dico ut laqueum et necessitatem vobis injiciam, sed volens adducere ut decore et indistracte ac indivulse Domino adhæreatis. Est autem εὐπρόσεδρον, prompte vel continue permanens sine elatione et cura. « Quod si quis indecorum. » Ex naturæ humanæ imbecillitate provenit, ut quis indecorum arbitretur si filiam suam servet virginem ac Deo dedicet. Si quis, inquit, arbitratur fieri sibi in dedecus, quod illocatam servet domi filiam in virginitate degentem, et ita potius fieri debere putat ut elocet, « Faciat quod vult. » Neque enim prohibita sunt D nuptiæ, minime gentium, quanquam sublimior sit virginitas. Itaque si volunt, elocent ipsas, inquit. 488 Si vero quis stat in hac sententia firmus, ut non elocet ipsam, non id agens tanquam ex necessitate, et a lege prohibitus (nam qui ita hoc facit, vehementer errat); si quis ergo tanquam non necessitate coactus hoc faciat, sed quasi utriusque consilii dominus a lege constitutus: ipse vero judicans eligibilis esse non elocare: et hic bene facit, suam filiam servans virginem et sine cura. Potest autem quod dicitur: « Non habens necessitatem, » alio quoque modo nec minus proprie accipi, hoc est: Qui non cogitur a filia ut contrarium

faciat. Si namque videt mores aut opera filiae cogere ipsum ad elocandum, non debet ipsam servare virginem, cogens eam adversus id quod est voluntatis ac sententiae ipsius. Virginitas enim voluntaria esse debet et non coacta. Nam coactioni juncta posset in pejus declinare: sibi quidem veniam tribuens, ad eum vero qui ipsam coegisset virginitatem servare, absurdi sceleris causam referens. Aut id, « Non habens necessitatem, » hoc significare poterit, non habens id faciendi necessitatem, aut quod prius Deo consecraverit ac dedicaverit, aut quod filia ad hoc cogat. Ei enim qui ab aliquo praedictorum necessitatem habet non elocandi ad nuptias, nec aliud suadere licet, nec aliam sententiam in corde meditari: imo neque peragenti tantum laus tribuitur, quantum non peragenti condemnatio, eaque multiplex. Qui autem absque necessitate decrevit in corde hoc facere: si virginem servat, egregium praestitit facinus: si vero elocet ad nuptias, omnino non peccavit. « Quod vult faciat. » Sive tradat, inquit, conjugio, sive servet virginem, bene facit, neutrum enim peccatum est. Placet autem magis si servet virginem, ut in progressu dicit: « Cupio vos sine sollicitudine esse, » sive virgines.

« VII, 37, 38. Qui vero stat firmus in corde, non « habens necessitatem, sed potestatem habens « circa propriam voluntatem: et hoc decrevit in « corde suo ut servet suam virginem, bene facit. « Itaque et qui elocat ad nuptias, bene facit, qui « vero non elocat, melius facit. »

489 Vides quomodo statim ab initio eum admiratur qui servat suam virginem? « Qui stat firmus, inquit, in corde suo. » Nam is qui propter indecorum, ut videbatur, omisit ac nuptium elocavit, non stetit in opere Dei firmus. « Non habens necessitatem. » Qui non habet, inquit, necessitatem non elocandi illam. Alioqui enim nequaquam adeo admirandus esset si non elocaret: necessitati namque opus ejus attribueretur et non ipsi: nunc autem tota res est ad ejus gloriam, et piam Deique culticem electionem. Siquidem qui invitus et ex necessitate suam servat virginem, quae est illi gratia? Qui vero Christi desiderio, non habens necessitatem, sed potens quod vult facere, servaverit ille admirandus est. « Et hoc decrevit in corde suo. » Firmum aliquem profert in medium hominem, quem non potuit id commovere quod apud homines existimatur indecorum in his esse qui filias servant virgines. « Bene facit. » Laudat ipsum ob mentis firmitatem. « Et qui elocat bene facit. » Siquidem et illud bonum est: neque enim peccatum est nuptium elocare: omne autem quod non est peccatum, honestum est. Qui vero non elocat, praecellarum quoddam opus facit quod melius est. Considera autem quod ex horum dijudicatione suadeat non elocare nuptum.

VII, 39, 40. *Uxor lege ligata est quantumdiu vivit vir ejus: quod si dormierit vir ejus, libera est ut cui vult*

Α θυγάτρως. Ἐὰν ὁρᾷ γὰρ τὰ τῆς θυγατρὸς εἰς τὸ ἐγκαμίζειν αὐτὸν ἀναγκάζοντα, οὐκ ὀφείλει παρθένον αὐτὴν τηρεῖν, εἰς τὸ ἐναντίον αὐτὴν καὶ τῆς ὁρμῆς καὶ τῆς γνώμης ἐκβιαζόμενος· ἐκούσιον γὰρ, ἀλλ' οὐκ ἀκούσιον, τὸ τῆς παρθενίας. Ἐπεὶ μετὰ τοῦ ἀκουσίου, καὶ εἰς χεῖρον ἢ ἀποκλίνειν, ἐαυτῇ μὲν συγγνώμην φέρουσα, εἰς δὲ τὸν βιαζόμενον παρθενεύειν, τῆς ἀτοπίας τὴν αἰτίαν ἀναφέρουσα. Ἡ τὸ, « Μὴ ἔχων ἀνάγκην, » καὶ τοῦτο ἢ ὑποδηλώσειεν. Μὴ ἔχων, φησὶν, ἀνάγκην τοῦτο ποιεῖν, ἢ ὡς προαφιέρωσας τῷ Θεῷ, καὶ ἀναθεὶς παρθενεύειν, ἢ ὡς τῆς θυγατρὸς ἐπὶ τοῦτο καταναγκάζουσης. Τὸ γὰρ ὑπό τινας τῶν ἐιρημένων ἀνάγκην ἔχοντι μὴ ἐγκαμίζειν, οὐδὲ βουλεύεσθαι ἄλλως ἐνι, οὐδὲ κρίσιν ἕλλην ἐν τῇ καρδίᾳ μελετῆσαι. Β Ἀλλ' οὐδὲ ἐπιτελοῦντι τῆλικότος ὁ ἔπαινος, ὅσον μὴ ἐπιτελοῦντι τὸ κατάκριμα, ἀλλὰ πολλαπλάσιον. Ὅς δὲ χωρὶς ἀνάγκης τοῦτο κέρρικε ποιεῖν ἐν τῇ καρδίᾳ, παρθένον μὲν ἔχων, μέγα κατώρθωσεν, ἐγκαμίσας δὲ, οὐδὲν ὅλως ἤμαρτεν. « Ὁ θεὸς ποιεῖτω. » — [ΟΙΚΟΓΜ.] Ἐἴτε ἐγκαμιτάτω, φησὶν, εἴτε τηρεῖτω παρθένον. Οὐδέτερον γὰρ ἁμαρτία. Εὐδοκεῖ δὲ μᾶλλον ὁ φυλάττων παρθένον ὡς προῦν, φησὶ, « Θέλω ὑμᾶς ἁμερίμους εἶναι, » ἤγουν παρθέτους.

Ὅς δὲ ἔστηκεν ἑδραῖος ἐν τῇ καρδίᾳ μὴ ἔχων ἀνάγκην, ἐξουσίαν δὲ ἔχει περὶ τοῦ ἰδίου θελήματος, καὶ τοῦτο κέρρικεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ τοῦ τηρεῖν τὴν ἐαυτοῦ παρθένον, καλῶς ποιεῖ. Ὅστε καὶ ὁ ἐγκαμίζων καλῶς ποιεῖ: ὁ δὲ μὴ ἐγκαμίζων, κρεῖσσον ποιεῖ.

Γ Ὅρῃς πῶς ἐκ προοιμίαν θαυμάζει τὸν τηροῦντα αὐτὴν παρθένον; « Ὅς ἔστηκε, φησὶν, ἑδραῖος ἐν τῇ καρδίᾳ. » Δηλονότι ἐκεῖνος ὁ διὰ τὴν δοκοῦσαν ἀσχημοσύνην καθυφεῖς καὶ ἐγγαμίσας, οὐχ ἔστηκεν ἑδραῖος ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Θεοῦ. « Μὴ ἔχων ἀνάγκην, » οὐκ ἔχει, φησὶν, ἀνάγκην μὴ ἐγγαμίσει αὐτὴν. Ἡ γὰρ ἂν οὔτε οὕτως θαυμάσιος ἦν μὴ ἐγγαμίζων. Τῇ γὰρ ἀνάγκῃ καὶ οὐκ αὐτῷ τὸ ἔργον ἐλογίζετο. Νῦν δὲ αὐτοῦ φιλοτιμία ἐστὶ τὸ πᾶν, καὶ θεοφιλῆς προαίρεσις. Ὁ γὰρ ἄκων καὶ ἐξ ἀνάγκης φυλάττων τὴν ἐαυτοῦ παρθένον, ἄχαρις. Ὁ δὲ διὰ τὸν τοῦ Κυρίου πόθον μὴ ἔχων ἀνάγκην, ἀλλ' ὁ θέλει τοῦτο ποιεῖν δυνάμενος, φυλάξει, ἐκεῖνος θαυμάσιος. « Καὶ τοῦτο κέρρικεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. » Ἐδραῖόν τινε ὑποτίθεται ἄνθρωπον, ὃν οὐκ ἴσχυσε σλεῦσαι ἡ δοκοῦσα παρὰ τοῖς ἀνθρώποις ἀσχημοσύνη, ἐπὶ τῶν φυλαττόντων παρθέτους τὰς θυγατέρας. « Καλῶς ποιεῖ. » Ἐπαινεῖ αὐτὸν τῆς ἑδραίας γνώμης. Καὶ ὁ ἐγκαμίζων καλῶς ποιεῖ. — [ΟΙΚΟΓΜ.] Καὶ ἐκεῖνο μὲν, φησὶ, καλόν. Οὐ γὰρ ἁμαρτία τὸ ἐγκαμίζειν. Πᾶν δὲ ὁ οὐχ ἁμαρτία, καλόν. Ὁ δὲ γὰρ μὴ ἐγκαμίζων, καὶ κανόρθωμά τι πράττει, ὁ κρεῖττον ἐστίν. Ὅρα δὲ πῶς ἐκ τῆς συγκρίσεως, τὸ μὴ ἐγκαμίζειν συμβουλεύει.

Γυνὴ δίδεται νόμῳ, ἐφ' ὅσον χρόνον ζῆ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς. Ἐὰν δὲ καὶ κοιμηθῇ ὁ ἀνὴρ, ἐλεύ-

θερα ἴστιν ᾧ θέλει γαμηθῆναι, μόνον ἐν Κυ-
ρίῳ. Μακαριωτέρη δὲ ἴστιν ἐν οὕτως μείνῃ,
κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην. Δοκῶ δὲ νῆγώ Πνεῦμα
Θεοῦ ἔχειν.

Νόμῳ λέγει τῷ περὶ τῶν μοιχῶν, ᾧ κατέχεται εἰς
τὸ μὴ συμπλακῆναι ἑτέρῳ. Διὰ τοῦτο εἶπε, « Δίδε-
ται. » Καὶ ἐν τῷ εἰπεῖν, « Δέδεται, » δείκνυσιν ὅτι
ὁ μὴ ἐγγαμίζων, κρείσσον ποιεῖ, δεσμοῦ αὐτὴν ἑλευ-
θερῶν. « Ἐλευθερία ἐστὶν ᾧ θέλει γαμηθῆναι. » Ἡλευ-
θερῶται γὰρ τοῦ πρώτου δεσμοῦ καὶ νόμου καὶ λέλυται.
Εἰπὼν δὲ ὅτι ἐλύθη, προτρέπεται μὴ πάλιν γῆμαί καὶ
δεθῆναι. « Μόνον ἐν Κυρίῳ. » Πλὴν μετὰ σωφρο-
σύνης, φησί, καὶ κοσμιότητος νομίμῳ γάμῳ, ἐπι-
παιδοποιεῖ, καὶ προστασίᾳ, μὴ διὰ πάθος ἐπιθυ-
μίας. « Κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην. » Ἴνα μὴ ἀνάγκη
τὸ πρῶτον νομίμῳ, φησί. « Κατὰ τὴν ἐμὴν
γνώμην. » Ὅσον ἐγὼ γινώσκω, φησί, κατὰ τὴν
ἐμὴν παραίνεσιν καὶ συμβουκῆν, οὐ κατὰ τινα νο-
μοθεσίας ἀνάγκην. Εἶτα ἴνα μὴ τις εἴπῃ, Οὐκοῦν
εἰ μὴ ἔστι νομοθεσία, τί χρὴ ἄλλως τινὰ κατὰ τὴν
παραίνεσιν ποιεῖν; ἐπήγαγεν, ὅτι Καὶ ταῦτα ἐκ
τοῦ παναγίου Πνεύματος παραινέσμεν, εἰ καὶ μὴ
εἰς νόμου ἀνάγκην, διὰ τὴν ἀσθένειαν ὑμῶν, τὴν συμ-
βουλίην κτακλειόμεν. « Δοκῶ δὲ νῆγώ Πνεῦμα Θεοῦ
ἔχειν. » Ἴνα μὴ τις νομίμῳ τὰς τοιαύτας συμβου-
λίας Παύλου εἶναι καὶ διὰ τοῦτο ἀνθρωπίνας, ἐπι-
τάξει ὅτι « Πνεῦμα Θεοῦ ἔχω, » δεικνύς, ὅτι Νομοθε-
σίαι, εἰσὶ τοῦ Παρακλήτου, οὐκ ἐμαί. Πολλὴν δὲ
ταπεινοφροσύνην ἐνδείκνυσται, τὸ, « Δοκῶ, » λέγων
τουτέστιν, Ἠγοῦμαι, ὑπνοῶ.

ΚΕΦΑΛ. Ε.

Περὶ διαφορᾶς ἐδεσμάτων, καὶ ἀπολῆς δαιμονικοῦ
σεβάσματος.

Περὶ δὲ τῶν εἰδωλοθύτων οὐδ' ἄμαμεν ὅτι πάντες
γνώσιν ἔχομεν. Ἡ γνώσις φυσιοῖ, ἡ δὲ ἀγάπη
οἰκοδομεῖ. Κεῖ δὲ τις δοκεῖ εἰδέναι τι, οὐδὲ πω
οὐδὲν ἔγνωκεν, καθὼς δεῖ γινῶναι. Εἰ δὲ τις ἀγαπᾷ
τὸν Θεόν, οὗτος ἔγνωσται ὑπ' αὐτοῦ.

Ἡ αἰτία τῆς τῶν εἰδωλοθύτων ἐπιπλήξεως αὕτη.
Τινὲς ὄντες περὶ τὴν πίστιν τέλειοι, καὶ εἰδότες ὅτι
οὐ τὰ εἰσπορευόμενα κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον, καὶ ὅτι
τὰ εἰδωλα ξύλα καὶ λίθοι ὄντα οὐδὲν εἰσιν, ἀδιασώ-
μως ἐν τοῖς μισοῖς τῶν εἰδώλων ὄκροις εἰσιόντες,
μετείχον τῶν ἐκείσε τραπέζων, καὶ εἰδωλοθύτων
ἔγεγοντο. Τοῦτο δὲ καὶ αὐτοὺς τοὺς τελείους ἔδραπτε.
Δαιμόνιον γὰρ ἐκοινώνουν τραπέζαις, καὶ τοὺς
ἀτελεστέρους ἔδραπτον. Οὐδὲ γὰρ ἐξήττησον μεθ' ἑ-
αυτῶν ποιοῦσι γνώμης, ἀλλὰ τὸ γινόμενον μόνον
δρῶντες, προφασιν ἐλάμβανον εἰδωλοθετεῖν, ὡς καὶ
τῶν τελείων κατὰ τιμὴν τῶν εἰδώλων κοινωνούντων
τῶν ἐκείσε τραπέζων. « Οὐδ' ἄμαμεν ὅτι πάντες γνῶ-
σιν ἔχομεν. » Μέγα ἐφρόνου, ὡς γνώσιν ἔχοντες
Θεοῦ. Διὸ ἐδόκουν μὴδὲ παραφυλάττεσθαι τὰ εἰδω-
λοθύτα. Ταύτην οὖν τὴν γνώσιν κοινήν πάντων λέγει.
« Πάντες γὰρ ἔχομεν ταύτην τὴν γνώσιν. » Τοῦτο λέ-
γων καθαιρεῖ αὐτῶν τὸ φρόνημα. « Ἡ γνώσις φυσιοῖ. »

^{91.98} Matth. xv, 11.

ΠΑΤΡΟΛ. GR. CXVIII.

*nubat, modo in Domino: beatior tamen est si sic
permanserit. juxta meam sententiam. Opinor autem
quod et ipse Spiritum Dei habeam.*

Legem dicit quæ de adulteris lata est, qua reti-
netur hoc, ne alteri commisceatur. Propterea dixit:
« Ligata est. » Et per hoc quod dixit: « Ligata
est, » ostendit quod qui non elocat nuptum melius
facit, vinculis ipsam liberans « Libera est ut cui
vult nubat. » Liberata est primo vinculo ac lege,
et soluta est. Dicens autem quod soluta est, adhor-
tatur ne rursum nubat ac ligetur. « Modo in Do-
mino. » Attamen cum modestia inquit, ac decentia
legitimis jungatur nuptiis ob proles susceptionem
et educationem, non ex affectu concupiscentiæ.
« Juxta meam sententiam. » Ne rem existimes esse
necessitatem, ait. « Juxta meam sententiam: »
490 quantum ego valeo concipere, quantum ego
intelligere possum; juxta meam admonitionem et
consilium, non ex necessitate legislationis. Deinde
ne quis dicat: Si ergo non est ea de re legislatio,
cur oportet quemquam omnino juxta tuam admo-
nitionem agere? subjunxit: Etiam hæc, inquit,
juxta sanctissimum Spiritum admonemus: quan-
quam ob vestram imbecillitatem consilium ad legis
necessitatem non declinamus. « Opinor autem quod
et ipse Spiritum Dei habeam. » Ne quis hujusmodi
consilia esse Pauli existimet, et ita humana, sub-
jungit: « Spiritum Dei habeo, » ac si diceret:
Legislationes sunt Paracleti, non meæ. Multam
autem demonstrat modestiam dicens « Opinor, »
C hoc est, existimo, arbitror.

CAPUT V.

*De diversitate ciborum, et abstinencia a cultu
dæmonum.*

VIII, 4, 3. *Cæterum de his quæ idolis immolantur
novimus quod omnes scientiam habeamus. Scientia
inflat, dilectio vero ædificat. Quod si quis sibi videtur
aliquid nosse, nondum quidquam novit sicut oportet
nosse. At si quis diligit Deum, hic cognitus est ab illo.*

Causa increpationis de his quæ idolis fuerant
immolata, erat hæc: Nonnulli in fide perfecti, cum
scirent ea quæ ingrediuntur, non communem red-
dere aut coinquinare hominem ^{91.98}: et simulacra,
cum ligna sint et lapides, nihil esse, sive nullius
esse momenti: indifferenter in impuras idolorum
domos ingredientes, participes mensarum erant
quæ ibi apponebantur, et simulacris immolata
gustabant. Hoc autem ipsis quoque perfectis noceb-
bat, nam mensarum dæmonum participes erant; et
imperfectis nocebant, neque enim illi requirebant
quo hæc facerent animo: sed factum tantum in-
tuentes, occasionem sumebant idolis immolandi,
ac si perfecti in honorem idolorum participes fle-
rent mensarum quæ ibi apponebantur: « Novimus
quod omnes scientiam habeamus. » **491** Super-
biebant tanquam Dei scientiam habentes; ideo opi-
nabantur non esse devitanda quæ idolis erant

immolata. Hanc ergo communem dicite esse omnium scientiam. • Omnes enim scientiam hanc habemus. » Hoc dicens tollit illorum elationem. « Scientia inflat. • Alio quoque modo tollit illorum elationem, ostendens scientiam absque dilectione non solum nihil juvare, verum etiam nocere : nam inflat, inquit ; dilectio vero e diverso arduificat membra quæ occasione inflationis ex scientia subexistentis abjecta et dissecta erant « Sicut oportet nosse. » Rursum alio modo ipsos corripit Non solum, inquit, communis scientia inflat cum est sine dilectione : sed neque perfecta est quemadmodum esse oportet. Ac si diceret : Nondum quidquam perfecte nostis, quanquam nosse videamini ; quare ergo tantum extollimini ? Non tantum de his quæ proposita sunt, sed neque de ulla re nunc perfecta est notitia. Dicens autem : « At si quis diligit Deum, » ostendit a dilectione perfectam oriri scientiam, ait enim : « Si quis diligit Deum. » Et vide quod ne ita quidem dicat quod cognoscit Deum, sed : « Cognitus est a Deo ; » per hoc impossibile ostendens perfectissimam notitiam, et ipsorum tollens supercilium. Aut quia is qui a Deo cognitus est, dignus habetur revelatione ; sicut ipse ait, de seipso loquens : « Et audivit arcana verba quæ fas non est homini loqui » ; » hoc significans quod habenti dilectionem perfectior revelatur scientia.

VIII, 4, 7. De esu igitur eorum quæ idolis immolantur, novimus quod nihil sit idolum in mundo : et quod nullus sit Deus alius nisi unus. Nam licet sint qui dicantur dii, sive in cælo sive in terra ; quomodo sunt dii multi et domini multi : nobis tamen unus est Deus, ipse Pater ex quo omnia et nos in illum, et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia et nos per illum : sed non in omnibus est scientia.

Ut quid cristas erigitis ? non vestra est hujusmodi cognitio quod ne sint quidem idola, hoc est, nihil sint, nullius sint momenti, quid enim essent ligna et lapides ? omnes hoc novimus et non vos soli. In mundo idolum nihil est ; hoc est, nihil eorum quæ sunt in mundo est idolum, sed vani inventi effictio est et imaginatio : ideo in solis horum mentibus idolorum substantia sedem habet, cum in nullo alio possint habere existentiam. « Et quod nullus sit Deus alius. » Hoc ad illos dicitur qui existimabant ligna ipsa et lapides idolorum, aliquam habere potentiam. « Nisi unus. » Ad illos hoc dirigitur qui opinabantur divinas aliquas virtutes assequi statuas idolorum. « Nam licet sint qui dicantur dii. » Quoniam dixit : « Nullus alius est Deus, » existimabantur autem apud Græcos alii esse dii, ne manifeste Græcorum opinioni (quæ etsi erronea erat, attamen prævaluerat) aperte contrarius esse videatur, vide quid dicat : « Qui dicuntur » Et bene « Qui dicuntur ; » neque enim sunt absolute Nam aut sunt in cælo, puta sol et luna : aut in terra, quales apud eos sunt heroes. Quanquam igitur in cælo et in terra Græci

Καὶ ἐτέρως αὐτῶν καταβάλλει τὸ φύσημα, δεκνὺς τῆν γνῶσιν χωρὶς ἀγάπης οὐ μόνον οὐκ ὠφελοῦσιν, ἀλλὰ καὶ βλάπτουσιν. Φυσιῶ γὰρ, φησὶν, ἡ δὲ ἀγάπη τὸν ἀντίον οἰκοδομεῖ τὰ καταβληθέντα καὶ σχισθέντα προεάσει τῆς ἐπὶ τῆ γνῶσει φυσιώσεως μέλη. « Καθὼς δεῖ γινῶναι. » Πάλιν ἐτέρως αὐτοὺς συστήλλει. (Ὁ μόνον, φησὶν, ἡ γνῶσις κοινὴ ἔστι καὶ φυσιῶ ὅγᾳτις οὐσα χωρὶς, ἀλλ' οὐδὲ τελεία ἔστι καθὼς εἶναι δεῖ ὡσεὶ ἐλ-γεν' Οὐπω οὐδὲν ἔγνωτε τέλειον, εἰ καὶ δεκεῖτε, καὶ διὰ τὸ τοσοῦτον ἐπαρῆσθε ; Ὁ περὶ τῶν προκαταμένων δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ παντός, πραγματος, οὐκ ἔνεστι νῦν γνῶσις τελεία. Εἰπὼν δὲ, « Εἰ δὲ τις ἀγαπᾷ τὸν Θεόν, » δείκνυσθιν ἀπὸ ἀγάπης ἐγγινομένην τὴν τελείαν γνῶσιν. « Εἴ τις γὰρ, φησὶν, ἀγαπᾷ τὸν Θεόν. » Καὶ ὅρα οὐκ εἶπεν οὐδὲ οὕτως, ὅτι Γινώσκει Θεόν, ἀλλ', « Ἐγνωσθαι ὑπὸ Θεοῦ » (ταύτη ἀδύνατον κατασκευάζων τὴν τελειοτάτην γνῶσιν καὶ καθαιρῶν αὐτῶν τὸ ὄχημα) ἢ ὅτι ἐγνωτῆρος παρὰ Θεοῦ ἀξιούται ἀποκαλύψεως, ὡς αὐτὸς φησὶ : « Καὶ ἤκουσεν ἄρρητα ῥήματα, ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι, » τοῦτο δηλῶν Ὅστις ἔχει τὴν ἀγάπην, ἐκεῖνος ἀποκαλύπτεται τὴν τελειοτέραν γνῶσιν. dignus habetur revelatione ; sicut ipse ait, de seipso loqui » ; » hoc significans quod habenti

Περὶ τῆς βρώσεως οὖν τῶν εἰδωλοθύτων, οἶδαμεν ὅτι οὐδὲν εἶδωλον ἐν κόσμῳ, καὶ ὅτι οὐδεὶς Θεὸς ἕτερος, εἰ μὴ εἷς. Καὶ γὰρ εἶπερ εἰσὶ λεγόμενοι θεοὶ, εἴτε ἐν οὐρανῷ, εἴτε ἐπὶ τῆς γῆς, ὡσπερ εἰσὶ θεοὶ πολλοὶ καὶ κύριοι πολλοὶ, ἀλλ' ἡμῖν εἷς Θεὸς ὁ Πατὴρ ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτὸν, καὶ εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ, ἀλλ' οὐκ ἐν πᾶσιν ἡ γνῶσις

Τί μέγα φρονεῖτες ; Οὐχ ὑμῶν, φησὶν ἡ εὐθεῖα ἡ τοιαύτη μόνον τὸ εἰδέναι ὅτι οὐδὲ ἔστι τὰ εἰδῶλα, ἀπὸ τοῦ, οὐδὲν ἔστιν, οὐδενός εἶσιν ἄξια. Τί γὰρ ἂν εἶσαν ξύλα καὶ λίθοι ; Πάντες τοῦτο γινώσκομεν, καὶ οὐχ ὑμεῖς μόνοι. — [ΦΩΤ.] Ἐν κόσμῳ εἰδῶλον οὐδὲν ἔστι. Τουτέστιν, οὐδὲν ἔστι τῶν ἐν κόσμῳ ὄντων τὸ εἰδῶλον, ἐπινοίας δὲ ματαίας ἀναπλασμός, καὶ ἀνατύπωσης. Διὸ ἐν μοναῖς ταῖς τούτων διανοαῖς ἡ τῶν εἰδῶλων ὑπαρξίς ἴδρυται, ἐν ἄλλῳ οὐδενὶ δυναμένων ἔχειν τὴν ὑπόστασιν. « Καὶ ὅτι οὐδεὶς Θεὸς ἕτερος. » Τοῦτο πρὸς τοὺς νομίζοντας αὐτὰ τὰ ξύλα καὶ τοὺς λίθους τῶν εἰδῶλων ἔχειν τινὰ ἰσχύν. « Εἰ μὴ εἷς. » Τοῦτο πρὸς τοὺς νομίζοντας δυνάμεις τινὰς οἷας παρέπεσθαι τοῖς τῶν εἰδῶλων ξηάνοις. « Καὶ γὰρ εἶπερ εἰσὶ λεγόμενοι θεοὶ. » Ἐπειδὴ εἶπεν, « Οὐδεὶς Θεός, » ἐνομίζοντο δὲ παρ' Ἑλλήνων εἶναι, ἵνα μὴ τῆ φανεῖσθαι δόξῃ τῶν Ἑλλήνων τῆ πεπλανημένη, κρητοσίῃ δὲ ἡμῶν, ἐναντιοῦσθαι δόξῃ ὅρα τί φησι. « Λεγόμενοι. » Καλῶς τὸ, « Λεγόμενοι » (Ὁκ εἰσὶ γὰρ. Εἰσὶ γὰρ ἐν οὐρανῷ, οἷον ἕλιος καὶ σελήνη ἐπὶ γῆς δὲ οἱ παρ' αὐτοῖς ἤρωες. Εἰ γὰρ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς ἔχωσιν οἱ Ἕλληνες πολλοὺς θεοὺς καὶ κυρίους, ἀλλ' ἡμῖν εἷς Θεός. « Θεοὶ. » Φησὶ γὰρ, τοὺς ἀγγέ-

II Cor. XII, 4

ους θεούς κατὰ χάριν κεκλησθαι. Ὡς περ γὰρ εἴρη-
ται Ἀρχαὶ καὶ Ἐξουσίαι, Κυριότητες, Θρόνοι, οὕτως
καὶ θεοί. « Ὡς περ εἰσι θεοὶ πολλοί. » Ἀπὸ κοινοῦ
τὸ, « λεγόμενοι, » δέξει. Εἴσι γὰρ φησὶ, παρ' Ἑλλήσι
θεοὶ καὶ κύριοι λεγόμενοι, ἀλλ' ἡμῖν εἰς Θεός, καὶ
εἰς Κύριος. « Ἀλλ' ἡμῖν εἰς Θεὸς ὁ Πατήρ. » Ἐπειδὴ
εἶπεν, « Εἰς Θεὸς ὁ Πατήρ, καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς
Χριστός, » μὴ νομίσης ἀποκεκληρωσθαι μὲν τῷ Πατρὶ
τὸ, Θεός, τῷ δὲ Υἱῷ, τὸ, Κύριος. Πολλαλοῦ γὰρ αἱ Γρα-
φαί, καὶ τὸν Πατέρα Κύριον καλοῦσιν, ὡς τὸ, « Εἶπεν
ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, » καὶ τὸν Υἱὸν Θεόν, ὡς τὸ,
« Διὰ τοῦτο ἔχρισά σε ὁ Θεός ὁ Θεός σου, » καὶ, « Ἐξ
ῶν ὁ Χριστός, » τὸ κατὰ σάρκα, « ὦν ἐπὶ πάντων
Θεὸς εὐλογητός. » Εἰ δὲ τις λέγει ἐπὶ Πατρός μόνου
τὸ, Θεός, ἀρμόζειν, διὰ τὸ εἶπεῖν, « Εἰς Θεός, » ἄρα γε
καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ ἀρμόσει τὸ, Κύριος, διὰ τὸ εἶ-
πεῖν, « Εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός; » Ἀλλ' οὐκ ἔστι.
Πρὸς ἀντιδιαστολήν γὰρ τῶν ψευδωνύμων θεῶν καὶ κυ-
ρίων τὸ, « Εἰς, » εἴρηται. Πολλοὶ δὲ ζητοῦσι, τίνας ἔνε-
κεν οὐκ ἐμνήσθη τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Καὶ φημεν,
ὅτι πρὸς Ἑλληνας ἦν ὁ λόγος αὐτῷ, τοὺς πολλοὺς
θεοὺς καὶ κυρίους λέγοντας. Ἐφοδύθη οὖν καὶ τοῦ
Πνεύματος μνησθῆναι, μὴ πως καὶ παρ' ἡμῖν πολυ-
θεΐαν εἶναι νομίσωσι. Διὸ καὶ οὕτως ἀσφαλῶς τοῦ
Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐμνήσθη· τὸν μὲν Πατέρα εἰπὼν
ἓνα Θεόν, ἵνα μὴ δύο θεοὺς νομίσωσι, τὸν δὲ Υἱὸν ἓνα
Κύριον, ἵνα μὴ δύο Κυρίους νομίσωσιν. Εἰ γὰρ εἶπε,
Θεὸν καὶ Θεόν, πολυθεΐαν ἂν ἐξ ἀπειρίας ἐνόμισαν
Ἑλληνας, ἢ Κύριον καὶ Κύριον, πολυκυριότητα ἂν
ἐνόμισαν. Ὡς τε καὶ τοῦ νῦν εἶπεῖν Θεὸν Πατέρα καὶ
Κύριον τὸν Υἱόν, αὕτη ἡ αἰτία. Ἦν γὰρ ὑποσχόμενος
παρ' ἡμῖν ἓνα Θεὸν εἶναι. Εἰ οὖν εἶπεν καὶ τὸν Πα-
τέρα καὶ τὸν Υἱόν, Θεὸν ἢ Κύριον, πάλιν εὐρίσκατο τῇ
οἰκείῃ ὑποσχέσει ὅσον πρὸς Ἑλληνας ἐναντιούμενος,
καὶ πολυθεΐαν ἢ πολυκυριότητα κατὰ τὸ φαινόμενον
εἰσάγων. Διὸ Θεὸν εἰπὼν τὸν Πατέρα, Κύριον εἶπε
τὸν Υἱόν, τῇ νηπιότητι συγκαταβαίνων τῶν Ἑλλήνων.
Ἀποδείδειται γὰρ ἀδιαφορῶς τοῖς τοιοῦτοις ὀνόμασι
κεχρημένη ἡ Γραφή. « Ἐξ οὗ τὰ πάντα. » Αὐτὸς γὰρ
αἰτία πάσι τοῖς οὐσι. Τὸ γὰρ, « Ἐξ οὗ τὰ πάντα, »
τὴν δημιουργίαν σημαίνει, καὶ τὴν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος
εἰς τὸ εἶναι παραγωγὴν. « Καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν. » Τὸν
τῆς πίστεως ἡμῶν καὶ οἰκειώσεως λέγει τρόπον, οἷον,
Εἰς αὐτόν ἔσμεν ἠρτημένοι. « Καὶ εἰς Κύριος. » Ἀλ-
λὸς ὁ Πατήρ. Διὰ τοῦτο ἐπὶ αὐτοῦ τὸ, « Εἰς. » — « Καὶ
ἡμεῖς δι' αὐτοῦ. » Διπλῶ λόγῳ, τῷ τε ἐν τοῦ μὴ ὄν-
τος εἰς τὸ εἶναι ἐλθεῖν, καὶ τῷ ἐκ τῆς πλάνης, εἰς
τὴν ἀλήθειαν ἐπιστρέψαι δι' αὐτοῦ. « Ἀλλ' οὐκ ἐν πᾶ-
σιν ἡ γνώσις. » Οὐ πάντες, φησὶν, ἴσασιν ὅτι εἰς Θεός
ἔστι, καὶ εἰς Κύριος, καὶ οὐ πολλοί. Οὐδὲ πάντες ἴσα-
σιν ὅτι τὰ εἰδῶλα οὐδὲν εἰσι.

Fidei nostræ ac familiaritatis modum dicit : hoc est, nos ad ipsum pendemus et ei addicti sumus.
« Et unus Dominus. » Alius est ipse Pater, propterea etiam additur « Unus. » — « Et nos per illum. »
Duplici ratione : tum procedendo ex non esse ad esse, tum ab errore ad veritatem conversi per
ipsum. « Sed non in omnibus est scientia. » Non omnes, inquit, norunt quod unus est Deus et unus
Dominus et non multi : neque omnes norunt quod idola nihil sint.

Τινὲς δὲ τῇ συνειδήσει τοῦ εἰδῶλου ἕως ἔρτι,

multos habeant deos ac dominos, nobis tamen
unus est Deus. « Dei. » Dicit enim angelos secun-
dum gratiam deos vocatos esse. Quemadmodum
namque dicti sunt Principatus et Potestates, Do-
minationes ac Throni, ita et dii. « Quomodo sunt
dii multi. » A communi sensu repete, « Qui dicun-
tur. » Nam sunt, inquit, apud Græcos qui dicun-
tur dii ac domini ; nobis tamen unus est Deus et
unus Dominus. « Nobis tamen unus est Deus ipse
Pater. » Ex eo quod dixit : « Unus Deus ipse Pa-
ter, et unus Dominus Jesus Christus, » ne opineris
ita appropriata esse nomina, ut Pater quidem Deus
dicatur, Filius vero Dominus. Nam Scripturæ fre-
quenter Patrem quoque Dominum vocant, ut cum
dicitur : « Dixit Dominus Domino meo ¹. » Et Fi-
lium appellant Deum, ut cum dicitur : « Propterea
unxit te Deus, Deus tuus ², » et : « Ex quibus est
Christus, » quod ad carnem attinet, « Qui est super
omnia Deus benedictus. » Quod si quis dicat ad
solum aptari Patrem quod ait, Deus, quia dicit,
« Unus Deus, » num etiam ad solum aptabitur Fi-
lium quod ait, « Dominus, » eo quod dicat :
« Unus Dominus Jesus Christus ? » At non ita est.
Nam ad differentiam falso nominatorum deorum ac
dominorum dictum est Unus. Multi autem quærun-
t quam ob causam Spiritus sancti non meminerit.
Et dicimus quod ad Græcos ipsi sermo erat qui
multos dicebant deos ac dominos. Timuit ergo
Spiritus quoque facere mentionem, ne forte multi-
plicem etiam apud nos existimarent esse divinita-
tem. Ideo quoque adeo caute Patris ac Filii me-
minit : **493** Patrem quidem unum dicens Deum,
ne duos esse deos existimarent, Filium vero unum
Dominum, ne duos dominos opinarentur. Si enim
dixisset Deum et Deum, variam certe existimasset
Græci divinitatem ob suam imperitiam, aut si Do-
minum et Dominum dixisset, variam dominationem
opinati fuissent. Hæc itaque causa erat cur nunc
Deum Patrem diceret et Dominum Filium, erat
enim professus unum apud nos esse Deum. Si ergo
dixisset et Patrem et Filium Deum esse vel Domi-
num, rursus inveniretur ex sua quidem profes-
sione Græcis contrarius, et tamen variam divini-
tatem ac dominationem apparenter inducere. Id-
circo cum Deum dixisset Patrem, Dominum dixit
Filium, ad infantiam sese dimittens Græcorum. Si
quidem demonstratum est Scripturam hujusmodi
nominibus indifferenter usam esse. « Ex quo om-
nia. » Omnibus enim quæ sunt, ipse causa est.
Nam, » Ex quo omnia, » creatione designat, et
deductionem a non esse ad esse. « Et nos in illum. »

VIII, 7, 8. Nonnulli vero cum conscientia idola

¹ Psal. cix, 4. ² Psal. xlv, 8.

usque ad hoc tempus, tanquam idolis immolatum edunt: et conscientia illorum cum sit infirma polluitur. Atqui esca nos non commendat Deo: neque si comedamus, aliquid nobis magni accedit: neque si non comedamus, quidquam nobis deest.

Dicens « Nonnulli, » non manifestat ipsos, ne amplius eos pudefaciat. « Usque ad hoc tempus. » Vides non omnes nosse quod nihil sint idola? Denique quidam ad hoc usque tempus, id est, etiam postquam crediderunt, idolis immolata edunt tanquam idolis immolata. hoc est, ea mente qua et Græci, tanquam existimantes idola aliquid esse. Quia ergo infirmam ac debilem habent conscientiam, polluuntur edentes, quanquam alioqui non polluerentur. 494 Quare autem ii qui infirmam non habent conscientiam, non polluuntur? Quia omnino non sunt quidquam idola, nihil sunt, nullo digna sunt, inutilia sunt. « Atqui esca nos non commendat Deo. » Ne quod verisimile est dicant: Ego pura edo conscientia, et quid mihi curæ est, si quis ex imbecillitate patiatur offendiculum? ostendit quod ipsum quoque edere tanquam in contemptum idolorum nihil præstat egregium. Nam etsi injuriam non accipiat, inquit, frater qui infirmus est, ne ita quidem aliquid eorum quæ laude digna sunt effeceris: aut quæ in regnum cælorum inducere vel commendare possint. Quid enim est edere aut non edere? « Siquidem neque si comedamus, aliquid nobis magni accedit. » Hoc est, non grati sumus apud Deum tanquam magni aliquid præstiterimus. et crescimus in laude. Illi enim ex hoc extollebantur: et ostendit eos nihil ex ea re facere. « Neque si non comedamus, quidquam nobis deest. » Hoc est, non inferiores in laude sumus.

VIII, 9-12. Sed videte ne quo modo potestas hæc vestra offendiculo fiat iis qui infirmi sunt. Etenim si quis conspexerit te qui habes scientiam, in epulo idolorum accumbentem, nonne conscientia ejus cum infirmus sit, ædificabitur ad edendum quæ idolis immolata sunt? Et peribit qui infirmus est frater ob tuam scientiam, propter quem Christus mortuus est. Sic autem peccantes in fratres, et percutientes conscientiam illorum infirmam, in Christum peccatis.

Terrentis sermo est. « Ne quo modo potestas hæc. » Non dixit, Scientia, aut Perfectio; sed, « Potestas, » quod immodestie est et arrogantie. « Offendiculo fiat, » hoc est, offensionem et everisionem. Dicens autem: « Iis qui infirmi sunt, » carpit ipsos quod ne infirmis quidem parcerent fratribus, quibus oportebat etiam manum porrigere. « Te qui habes scientiam. » Te qui, ut dicis, perfectus es. « Nonne conscientia ejus. » Annon occasionem sumet ut edat quæ idolis sunt immolata, cum tamen putet idola aliquid esse? Dicens autem, « Ædificabitur, » ostendit quod imbecillitas illius magis augebitur. « Et peribit qui infirmus est frater. » Fietque tua perfectio alteri occasio perditionis. 495 « Propter quem Christus mortuus est. » Christus, inquit, neque mori pro ipso recusavit, tu vero neque ad ciborum quorundam absti-

ώς ειδωλόθυτον ἐσθίουσιν, καὶ ἡ συνείδησις αὐτῶν ἀσθενῆς οὕσα μολύνεται. Βρῶμα δὲ ἡμῶν οὐ παρίστησι τῷ Θεῷ. Οὕτε γὰρ ἐν φάγωμεν περισσεύομεν, οὕτε ἐν μὴ φάγωμεν ὑστερούμεθα.

Λεγων, « Τινές, » οὐκ ἀπικαλύπτει αὐτοὺς, ἵνα μὴ ἀναίσχυνοτάτους ποιήσῃ. « Ἔως ἄρτι. » Ὅρας ὅτι οὐ πάντες ἴσασιν ὅτι οὐδὲν ἐστι τὰ εἰδῶλα; ἀμίλει ἔως ἄρτι τινές, τουτίστι, καὶ μετὰ τὸ πιστεύσαι, τὰ εἰδωλόθυτα ὡς εἰδωλόθυτα ἐσθίουσιν, τουτίστι μετὰ τῆς αὐτῆς γνώμης μεθ' ἧς καὶ οἱ Ἕλληγες, ὡς ἰγροῦμενοι εἶναι τὰ εἰδῶλα. Ἐπεὶ οὖν ἀσθενῆ καὶ σαθρὰν ἔχουσι τὴν συνείδησιν, μολύνονται ἐσθίοντες, εἰ καὶ μὴ ἐμολύνοντο. Διὰ τί δὲ μὴ ἔχοντες ἀσθενῆ τὴν συνείδησιν, οὐκ ἐμολύνοντο; Ὅτι οὐκ εἰσι τι ὄλωσιν τὰ εἰδῶλα, οὐδὲν εἰσιν, οὐδενὸς ἄξια, ἀνωφελῆ. « Βρῶμα δὲ ἡμῶν οὐ παρίστησι τῷ Θεῷ. » Ἴνα μὴ, οἷα εἰκός, εἴπωσιν: Ἐγὼ καθαροῦ ἐστὶν συνείδησις, καὶ τί μοι μέλει εἴ τις δι' ἀσθενείαν σκανδαλίζεται; δείκνυσιν ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ φαγεῖν ὡς ἐπὶ καταπρονήσει τῶν εἰδῶλων, οὐδὲν γενναῖόν ἐστι. Ἐὰν γὰρ μὴ ἠδικεῖτο, φησιν, ὁ ἀδελφὸς ἀσθενῆς ὢν, οὐδὲ οὕτως τι τῶν ἐπαινουμένων ἐποίησεν, ἢ τῶν εἰς βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἰσαγαγεῖν καὶ παραστήσαι δυναμένων. Τί γὰρ ἐστι φαγεῖν καὶ μὴ φραγεῖν; « Οὕτε γὰρ ἐν φάγωμεν περισσεύομεν. » Τουτίστιν, Εὐδοκιμῶμεν παρὰ Θεῷ ὡς μέγα τι πεποιηκότες. καὶ περισσεύομεν ἐν ἐπαίνῳ. Ἐνηθρύνοντο γὰρ ἐκείνοι ἐπὶ τούτῳ, καὶ δείκνυσιν αὐτοὺς οὐδὲν ποιούντας. « Οὕτε ἐὰν μὴ φάγωμεν ὑστερούμεθα. » Τουτίστιν, Ἐλαττωμένθα ἐν ἐπαίνῳ.

« Neque si non comedamus, quidquam nobis

Βλέπετε δὲ μὴ πως ἡ ἐξουσία ὑμῶν αὕτη πρόσκομμα γίνηται τοῖς ἀσθενούσιν. Ἐὰν γὰρ τις ἴδῃ σε τὸν ἔχοντα γνώσιν ἐν εἰδωλείῳ κατακαίμενον, οὐχὶ ἡ συνείδησις αὐτοῦ ἀσθενοῦς οὗτος οἰκοδομηθήσεται εἰς τὸ τὰ εἰδωλόθυτα ἐσθίειν; καὶ ἀπολείται ὁ ἀσθενῶν ἀδελφὸς ἐπὶ τῇ σῇ γνώσει δι' ὃν Χριστὸς ἀπέθανεν. Οὕτως δὲ ἀμαρτάνοντες εἰς τοὺς ἀδελφούς, καὶ τύπτοντες αὐτῶν τὴν συνείδησιν ἀσθενούσαν, εἰς Χριστὸν ἀμαρτάνετε.

Φοβούντος ὁ λόγος. « Μὴ πως ἡ ἐξουσία αὕτη. » Οὐκ εἶπεν, Ἡ γνώσις, ἢ, Ἡ τελειότης, ἀλλ', « Ἡ ἐξουσία, » ὅπερ προπετείας ἐστὶ καὶ ἀλαζονείας μᾶλλον. « Πρόσκομμα γίνηται. » Τουτίστι: σκάνδαλον, καταστροφή. Εἰπὼν δὲ, « Τοῖς ἀσθενούσιν, » αἰτιᾶται αὐτοὺς, ὅτι οὐδὲ τῶν ἀσθενούντων φεῖδοντα ἀδελφῶν, οἷς ἔδει καὶ χεῖρα ὀρέγειν. « Σὲ τὸν ἔχοντα γνώσιν. » Τὸν, ὡς λέγεις, τέλειον ὄντα. « Οὐχὶ ἡ συνείδησις αὐτοῦ. » Οὐκ ἄρα, φησιν, ἀφορμὴν λόβῃ ἐσθίειν τὰ εἰδωλόθυτα, καὶ οἴεσθαι εἶναι τι τὰ εἰδῶλα; Εἰπὼν δὲ, « Οἰκοδομηθήσεται, » δείκνυσιν ὅτι ἐπὶ πλείον οὗτοῦ ἡ ἀσθενεία αὐξηθήσεται. « Καὶ ἀπολείται ὁ ἀσθενῶν ἀδελφός. » Καὶ γενήσεται πρόφασις ἡ σὴ τελειότης ἐτέρῳ ἀπωλείας. « Δι' ὃν Χριστὸς ἀπέθανεν. » Καὶ ὁ μὲν Χριστὸς, φησιν, οὐδὲ ἀποθνήσκει ὑπὲρ αὐτοῦ παρητήσατο, σὺ δὲ εὐδὲ ἔχρη βρωμάτων ἀποχῆς συγκαταβαίνεις, ἵνα μὴ

σκανδαλιζήσαι. « Καὶ τύπτοντες αὐτῶν τὴν συνείδησιν. » Οὐκ εἶπε, Σκανδαλιζήσαντες, ἀλλὰ τὸ ὁμότερον, « Τύπτοντες. » Τί γὰρ ὁμότερον τοῦ τύπτοντος τὸν ἀσθενῆ; « Εἰς Χριστὸν ἁμαρτάνετε. » Πῶς εἰς Χριστὸν παύομεν, ἁμαρτάνοντες εἰς τοὺς ἀδελφούς; Πῶς: ὅτι τὰ τῶν οἰκειῶν, ὡς Δεσπότης, οἰκειοποιεῖται· καὶ ὅτι εἰς σῶμα αὐτοῦ τελοῦσιν οἱ πληττόμενοι, καὶ ὁ ἐκεῖνος διὰ τῆς οἰκείας κατώρθωσε σφραγῆς, σὺ διὰ βρώματος καταλύεις. Καὶ τί γένοιτ' ἂν τούτου ἀλογώτερον;

Διόπερ εἰ βρώμα σκανδαλίζει τὸν ἀδελφόν μου, οὐ μὴ φάγω κρέα εἰς τὸν αἰῶνα, ἵνα μὴ τὸν ἀδελφόν μου σκανδαλίσω. Οὐκ εἰμι ἀπόστολος; οὐκ εἰμι ἐλεύθερος; οὐχὶ Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Κύριον ἡμῶν ἑώρακα; οὐ τὸ ἔργον μου ὑμεῖς ἴστε ἐν Κυρίῳ; Βεῖ ἄλλοις οὐκ εἰμι ἀπόστολος, ἀλλὰ γὰρ ὑμῖν εἰμι. Ἡ γὰρ σφραγίς τῆς ἐμῆς ἀποστολῆς ὑμεῖς ἴστε ἐν Κυρίῳ.

Τοῦτο μάλιστα ἀρίστου διδασκάλου, τὸ ἐξ ἐαυτοῦ παιδεύειν. Ὑμεῖς, φησὶν, οὐδὲ εἰδωλοθύτων τῶν καὶ ἄλλως ἀπηγορευμένων φέδεσθε, ὑπὲρ τοῦ μὴ σκανδαλίσει ἀδελφός. Ἐγὼ δὲ τί λίγω εἰδωλοθύτων; οὐδὲ ἄλλου ἂν ἀψάμην κρέως, εἰ ἐκ τούτου σκανδαλιζέται τις. Ἡ δὲ παραίτησίς μου, ἔσται αἰώνια. « Οὐ μὴ φάγω κρέα, φησὶν, εἰς τὸν αἰῶνα. » Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν. « Εἰ βρώμα σκανδαλίζει τὸν ἀδελφόν μου, οὐ μὴ φάγω κρέα εἰς τὸν αἰῶνα, » ἵνα μὴ τις νομίση ὅτι φιλοτιμία ῥημάτων αὐτῆ (οὐκ ἂν γὰρ καὶ ἔργῳ ταῦτα ἐπλήρωσε), ἀνγκυλιζέται· λοιπὸν δεῖξει πῶς καὶ τῶν συγκαλωρημένων ἀπέτρετο ὑπὲρ τοῦ μὴ σκανδαλίσει τινά. Τί γὰρ λίγω, φησὶ, περὶ τῶν εἰδωλοθύτων; Αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ ἐπιτάξαντος, τὸν κηρύσσοντα ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ἐσθίειν, τουτέστι παρὰ τῶν μαθητευομένων, εἰλομην, εἰ δεῖο, καὶ λιμῆ φθαρῆναι, καὶ μηδὲν παρ' ὑμῶν λαβεῖν· οὐκ ἐπειδὴ παρήχοντές μοι, φησὶ, σκανδαλιζέσθε, ἀλλ' ἵνα πλείον οἰκοδομησθε, ὁρῶντές με ἀδάπανον ὄντα ὑμῖν. Ὡστε, φησὶ, καὶ νόμου θεοῦ ἐπιτρέποντός μοι λαμβάνειν, διὰ τὴν ὑμῶν οἰκοδομήν οὐδὲν εἰδόμεν λαβεῖν παρ' ὑμῶν, ἀλλὰ ταῖς χερσὶ μου ἰκοπιῶν ἐργαζόμενος καὶ ἀποτρεφόμενος. Ἰδοὺ τέως ἀπέδειξεν ἀληθείων· λοιπὸν δὲ καὶ ἄλλο κατασκευάζει. Εἰ ἐγὼ, φησὶν, οὕτως, ὑμεῖς οὐδὲ εἰδωλοθύτων ἀπέχεσθε, πρὸς τὸ μὴ τοὺς ἀσθενεῖς τῶν ἀδελφῶν σκανδαλίσειν, μᾶλλον δὲ ἀπολλύειν. Πολλῶν δὲ στίχων περιεκτικῆ ἔστιν ἡ ἔννοια τῆς παραγραφῆς, καὶ ἐκτείνεται ἕως τοῦ, « Ἐλεύθερος ὢν ἐκ πάντων. » — « Οὐκ εἰμι ἀπόστολος; » Εἶτα ἵνα μὴ λέγωσιν, ὅτι εἰ καὶ ἐβούλου λαβεῖν, οὐκ ἐξῆν σοι, διὰ τοῦτο οὐδ' εἴληπας, ἵνα τί, φησὶν, οὐκ ἐξῆν μοι; οἱ ἄλλοι ἀπόστολοι οὐ τρέφονται ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου; Καί, φησὶ, τί οὖν; ἐγὼ οὐκ εἰμι ἀπόστολος ὡς ἐκεῖνοι; οὐκ εἰμι ἐλεύθερος; τουτέστι, Μὴ ὑπὸ τινά εἰμι τὸν κωλύοντά με λαβεῖν; Εἶτα ἵνα μὴ λέγωσιν, ὅτι οἱ ἄλλοι ἀπόστολοι πλείον ἔχουσι, τὸν Χριστὸν ἑώρακέναι καὶ συναναστραφῆναι αὐτῷ, ἐπάγει· « Οὐχὶ Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Κύριον ἡμῶν ἑώρακα; » Ὡστε μηδὲ ἐν τούτῳ ἑλαττόν τι ἔχει τῶν λοιπῶν ἀποστόλων.

« Et percipientes conscientiam illorum. » Non dixit: Offendiculum ponentes; sed quod crudelius est, « Percutientes. » Quid enim eo crudelius est, qui infirmum verberat? « In Christum peccatis. » Quomodo in Christum labimur cum in fratres peccamus? Quomodo? quia tanquam Dominus sua ducit quæ servorum sunt, sibi que vindicat. et quia ad corpus ejus censentur qui percutiuntur: et quod ille sua morte provexit, hoc tu per escam dissolvit: quid autem fieri potest hac re absurdius?

VIII, 13; IX, 1, 2. *Quapropter si esca offendiculo est fratri meo, nequaquam vescar carnibus in æternum, ne fratri meo sim offendiculo. Annon sum apostolus? Annon sum liber? annon Jesum Christum Dominum nostrum vidi? annon opus meum vos estis in Domino? Si cæteris non sum apostolus, at sane vobis sum, siquidem sigillum apostolatus mei vos estis per Dominum.*

In longe optimi præceptoris est a propriis operibus instruere. Vos, inquit, ne ab his quidem temperatis quæ idolis immolata sunt, ne fratri sitis offendiculo, quæ etiam alioqui vetita sunt: ego vero, quid dico idolis immolata? Neque aliam ullo modo carnem attingam, si quispiam ex hoc sumit offendiculum, et hæc mea observatio erit sempiterna: « Nequaquam, inquit, vescar carnibus in æternum. » Et quoniam dixerat: Si esca offendiculo est fratri meo nequaquam vescar carnibus in æternum: ne quis existimaret hanc gloriam tantum esse verborum, et quod hæc nullo modo opere compleret: ad hoc consequenter adigitur, ut ostendat quomodo ab his quoque abstineret quæ permissa erant, ne aliquibus esset offendiculo. Quid dico, inquit, de his quæ idolis sunt immolata? Cum Christus jussit ut qui prædicaret, de Evangelio ederet, hoc est, ab his qui docentur alimentum acciperet, elegi, si opus esset, fame perire, et nihil a vobis accipere: non quod vos mihi præbentes offendamini, inquit, sed ut amplius ædificemini, conspicientes quod sine sumptu vobis prædicem. Itaque cum lex quoque divina 496 mihi permittit accipere, propter vestri ædificationem decrevi nihil a vobis accipere sed laborabam manibus meis operans et me alens. Ecce interim ostendit severa dicere et præstare quæ dicebat. Deinceps vero etiam aliud parat. Cum ego, inquit, ita egerim, vos neque ab his quæ idolis sunt immolata abstinētis, ne infirmis fratribus sitis offendiculo, imo perdati. Multos autem versus comprehendit intelligentia hujus sententiæ, et ad eum usque locum protenditur quo ait: « Cum liber essem ex omnibus. » — « Annon sum apostolus. » Deinde ne dicant: Etiam si velles accipere, non tibi liceret, propter hoc non accepisti: Ut quid, inquit, non mihi liceret? nonne alii apostoli aluntur ex Evangelio? Ulisque. Quid ergo? annon sum ego apostolus sicut illi? Annon sum liber? Hoc est, num alicui subjicior qui me prohibeat accipere? Postmodum ne dicant quod cæteri

apostoli sublimius aliquid habeant, nempe quod A Christum viderint, et cum eo conversati sint, subjungit: « Annon Jesum Christum Dominum nostrum vidi? » Ita ne in hoc quidem inferior est cæteris apostolis? Ait enim: « Postremo omnium velut abortivo visus est et mihi. — « Annon opus meum vos estis in Domino? » Deinde ne dicant: Etiam si sis apostolus, nullum tamen opus demonstrasti: Quomodo? inquit; « annon opus meum vos estis? » hoc est, annon operationem apostolo dignam exhibui dum vos converterem? quod in Domino per Christum operatus sum. « Si cæteris non sum apostolus. » Atqui possem, inquit, dicere quod ab Jerusalem et circumadjacentibus locis usque ad Illyricum impleverim Evangelium Christi³, sed hoc interim non dico: nonne vester factus sum apostolus? » Nam si aliorum non sum, at vester interim sum; sed tamen nihil a vobis accepi. Hoc enim spectat sermonis ejus conclusio; unde ait: « Sigillum apostolatus mei vos estis. » Hoc est, si vult quispiam cognoscere simne apostolus, vos ad evidentem probationem propono. Nam quæcunque ad apostolatam spectant, in vobis exhibui: et signa faciens, et fidem docens, et pericula sustinens, et vitam demonstrans inculpata. Hæc enim aliaque hujusmodi insigniunt, et effligiant ac demonstrant apostolum.

197 IX, 3 6. *Mea responsio apud eos qui me interrogant hæc est. Annon habemus potestatem edendi ac bibendi? Annon habemus potestatem sororem mulierem circumducendi, quemalmodum et cæteri apostoli et fratres Domini et Cephas? Aut solus ego et Barnabas non habemus potestatem non operandi?*

Apud eos videlicet qui quærunť scire in quo ostenderim signa apostoli, aut quod sine sumptu Evangelium prædicaverim, vos in testimonium et ostensionem propono: nam hoc est, quod ait; « Mea responsio apud eos qui me interrogant hæc est, » nempe apostolatus ad vos sive legatio erga vos. Annon habebam, inquit, potestatem edendi ac bibendi ab his qui docebantur? nam hoc Christus jussit. Sed tamen ea re abstinui, ne vobis ullum præberetur offendiculum. « Annon habemus potestatem sororem mulierem...? » Divites mulieres quæ crediderant, quosdam sequebantur apostolorum, in necessarios eorum usus suppeditantes: ut illi deinceps abjecta de hoc sollicitudine, soli vacarent prædicationi. Vide autem quod apostolorum coryphaum n. vissimum posuit, hoc designans Et quid, inquit, cæteros dico? Annon ipse Petrus hoc faciebat? « Et fratres Domini. » Fratres Domini dicit eos qui fratres ejus existimabantur; nam quoniam ita appellabantur, etiam ipse juxta communem opinionem locutus est. Qui filii erant Joseph, eo quod hic desponsaverat sibi Dei Matrem: nempe Jacobus Hierosolymorum episcopus. Joseph eodem cum patre appellatus nomine, et Simon ac Judas. « Ego et Barnabas. » Sciens Barnabam sibi socium esse in hoc studio ac diligenti observantia, puta quod sine sumptu præ-

« Ἐσχάτον γὰρ, φησί, πάντων, ὡς περὶ τῷ ἑκτρούματι, ὡς θη κάμοι. » — « Οὐ τὸ ἔργον μου ὑμεῖς ἐστε ἐν Κυρίῳ; » Ἐῖτα ἴνα μὴ λήψωσιν. Εἰ καὶ ἀπόστολος εἶ, οὐδὲν μέντοι ἔργον ἐπεδείξω. Πῶς; φησὶν « οὐ τὸ ἔργον μου ὑμεῖς ἐστε; » τουτέστιν, Οὐκ ἐργασίαν ἀποστόλοις πρόπουσαν ἐπεδείξαμην εἰς ὑμᾶς, ἐπιστρέψας ὑμᾶς; ὅπερ ἐν Κυρίῳ διὰ Χριστοῦ πέπραχθαι. « Εἰ ἄλλοις οὐκ εἰμι ἀπόστολος. » Καίτοι, φησὶν, ἔξεστί μοι λέγειν ὅτι ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ καὶ κύκλῳ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικῶ πεπλήρωκα τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ τέως οὐ λέγω μὴ κἄν ὑμῶν οὐ γέγονα ἀπόστολος; Εἰ γὰρ ἄλλων οὐκ εἰμι, ὑμῶν τέως εἰμι. Ἄλλ' ὁμῶς οὐδὲν παρ' ὑμῶν εἴληφα. Εἰς τοῦτο γὰρ ὄρᾳ τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῶ. « Ὅθεν φησὶν, « Ἡ σφραγὶς τῆς ἐμῆς ἀποστολῆς ὑμεῖς ἐστε. » Τουτέστιν, Εἰ βούλεται τις μαθεῖν εἰ εἰμι ἀπόστολος, ὑμᾶς εἰς ἀπόδειξιν προβάλλομαι. Πάντα γὰρ τὰ τοῦ ἀποστόλου ἐν ὑμῖν ἐπεδείξαμην, καὶ σημεῖα ποιήσας, καὶ διδάξας τὴν πίστιν, καὶ κινδύνας ὑπομένοντας, καὶ βίον ἀνεπίληπτον ἐπίδειξας. Ταῦτα γὰρ καὶ τὰ τοιαῦτα σφραγίζει καὶ ἐκτυποῖ καὶ ἀποδεικνύει ἀπόστολον.

Ἡ ἐμὴ ἀπολογία τοῖς ἐμὲ ἀνακρίνουσιν αὐτῇ ἐστὶ. Μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν φαγεῖν καὶ πιεῖν; μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν ἀδελφὴν γυναῖκα περιάγειν, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι καὶ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Κυρίου καὶ Κηθᾶς? Ἡ μόνος ἐγὼ καὶ Βαρνάβας; οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν τοῦ μὴ ἐργάζεσθαι; Τοῖς ζητοῦσι μαθεῖν πῶθεν δηλονότι τὰ τοῦ ἀποστόλου σημεῖα ἐπεδείξαμην, ἥ ὅτι ἀδάπανον ἐκέρριξα τὸ εὐαγγέλιον, ὑμᾶς εἰς μαρτυρίαν καὶ ἀποδείξιν προβάλλομαι. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν, « Ἡ ἐμὴ ἀπολογία τοῖς ἐμὲ ἀνακρίνουσιν αὐτῇ ἐστὶ » τουτέστιν, Ἡ εἰς ὑμᾶς ἀποστολή. Οὐκ εἶχον, φησὶν, ἐξουσίαν φαγεῖν καὶ πιεῖν ἐκ τῶν μαθητευομένων; Τοῦτο γὰρ ὁ Χριστὸς ἐκέλευσεν. Ἄλλ' ὁμῶς τούτου ἀπεσχόμην, διὰ τὸ μὴ σκανδαλισθῆναι ὑμᾶς. « Μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν ἀδελφῆν γυναῖκα; » Αἱ εὐποροὶ γυναῖκες πιστεύουσαι, ἠκολούθουν ἐνίοις τῶν ἀποστόλων, εἰς τὰς ἀναγκαίας αὐτῶν χρεῖας χρηροῦσαι ὡς αὐτοὺς λοιπὸν ὄντας περὶ τούτου ἀμερῖμους, μόνῃ τῷ κηρύγματι ἀπασχολεῖσθαι. Ὅρα δὲ ὅτι τὸν κορυφαῖον ἔσχάτον τέθεικε τοῦτο ἀνιτιτόμενος. Καὶ τί, φησὶ, τοὺς ἄλλους λέγω; αὐτὸς ὁ Πέτρος οὐ τοῦτο ἐποίησε; « Καὶ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Κυρίου. » Ἀδελφοὺς τοῦ Κυρίου, τοὺς νομισθέντας ἀδελφοὺς αὐτοῦ λέγει. Ἐπειδὴ γὰρ οὕτως ἐχρημάτισον, καὶ αὐτὸς κατὰ τὴν κοινὴν δόξαν εἶπεν. Οἵτινές εἰσιν υἱοὶ Ἰωσήφ, διὰ τὴν πρὸς τὴν Θεοτόκον μνηστείαν, Ἰάκωβος ἐπίσκοπος Ἱεροσολύμων, Ἰωσήφ ὁμῶνυμος τῷ πατρὶ, Σίμων καὶ Ἰούδας. « Ἐγὼ καὶ Βαρνάβας. » Εἰδὼς τὸν Βαρναβᾶν κοινοῦντα αὐτῷ τῆς ἀκριβείας ταύτης, ἤγγου τὸ ἀνευδαπάνης κηρύττειν, καὶ γε ἐξουσίαν ἔχων ποιεῖν οὕτως, οὐκ ἀπέκροψεν. « Οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν τοῦ

³ Rom. xv, 19.

μη ἐργάζεσθαι ; » Τοῦ τὰ πρὸς τροφήν καὶ αὐτάρκειαν ἀπὸ τοῦ κηρύγματος πορίζεσθαι ; ἀλλ' ὅμως ἔχοντες ἐξουσίαν, οὐ χρωμέσθαι τῇ ἐξουσίᾳ, ἵνα μ.λλον ὑμᾶς ἀφελῶμεν, ἀδάπανον κηρύσσοντες τὸ Εὐαγγέλιον. Ἐ' δὲ τοῦτο δῆλον, ὅτι ε' καὶ συνήθειν σκανδαλιζομένων ὑμᾶς ἕνεκεν κρεαφαγίας, καίτοι ἀνώλυτον ὄν, οὐκ ἂν ἐφρχον εἰς τὸν αἰῶνα, ἵνα μὴ σκανδάλου πρόξενος γενοίμην τῷ ἀδελφῷ· πόσω μᾶλλον δεῖ φυλάττεσθαι ὑμᾶς ἀπὸ τῶν εἰδωλοθύτων ; δι' ὧν οὐ μόνον οἱ ἀδελφοὶ σκανδαλιζονται, ἀλλὰ καὶ τὰς συνειδήσεις μολλῶνται. Τὸ δὲ, « Ἡ μόνος ἐγὼ καὶ Βαρνάβας οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν τοῦ μη ἐργάζεσθαι ; » οἰκειότερὸν ἔστι τῆς λείψεως οὕτως ἐκλαθεῖν. Οἱ μὲν οὖν ἄλλοι, φησὶν, ἀπόστολοι, ἐξουσίαν ἔχουσι μὴ ἐργάζεσθαι, μηδὲ κοπιᾶν ταῖς χερσίν, ἀλλ' ἐκ τῶν διακονούντων αὐτοῖς τρέφεσθαι· ἐγὼ δὲ καὶ Βαρνάβας, ὡς φαίνεται, φησὶν, οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν μὴ ἐργάζεσθαι, ἀλλ' ἀνάγκη ταῖς χερσὶ κοπιῶντας, οὕτως ἑαυτοῖς τὰ πρὸς τὴν ἀναγκαίαν χρεῖαν ἐπαρκεῖν ;

Τίς στρατεύεται ἰδίῳις ὄψωνίῳις ποτέ ; τίς φυνοῖε ἀμπελῶνα, καὶ ἐκ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ οὐκ ἐσθίει ; ἢ τίς ποιμαίνει ποίμνην, καὶ ἐκ τοῦ γάλακτος τῆς ποίμνης οὐκ ἐσθίει ;

Τίς, φησὶ, στρατεύμενος. ο'κοθεν τρέφεται. καὶ οὐκ ἐκ τῆς στρατείας ; καὶ τοῦτο λέγει, « Ἰδίῳις ὄψωνίῳις. » Καλῶς δὲ τὸ τοῦ στρατιώτου πρότερον τέθεικε. Τοῦτο γὰρ ἀρμόδιον τῇ ἀποστολῇ διὰ τοῦς ἐν αὐτῇ κινδύνους, καὶ τὸν πόλεμον τῶν νοητῶν ἰχθρῶν. « Τίς φυτεύει ἀμπελῶνα ; » Ταῦτα πάντα τὰ παραδείγματα δαίκνυσι χρῆναι τὸν διδάσκαλον ἐκ τῶν μαθητευομένων ἐσθίειν, ὡς περ τὸν στρατιώτην ἐκ τῆς στρατείας, καὶ τὴν φυτεύσαντα ἀμπελῶνα ἐκ τοῦ καρποῦ αὐτοῦ, καὶ τὸν ποιμένα ἐκ τοῦ τῆς ποίμνης γάλακτος. Ἀλλ' ὅμως, φησὶ, καὶ τοῦ δικαίου τοῦτο βουλομένοις, καὶ τοῦ Κυρίου κελεύσαντος, ἐγὼ ἀδάπανος ὑμῖν ἐκέρυξα, ἵνα μὴ τινα σκανδαλίσω. Ἐγὼ τοιγχοῦν καὶ τῶν ἐπιτετραμμένων ἀπεσχόμην, δ.α τῆς ὑμετέραν οἰκοδομήν. Ἰμεῖς δὲ οὐδὲ εἰδωλοθύτων ἀπέχεσθε διὰ τὸ μὴ βλάπτειν τοῦς ἀδελφοῦς. Οὗτος γὰρ ὁ σκοπὸς ἔστιν αὐτῷ εἰς ὄλον τοῦτο τὸ χωρίον. « Τίς φυτεύει ἀμπελῶνα ; » Ἐκ τοῦ ἀμπελῶνος, τὸν ἐν τῇ ἀποστολῇ πόνον δηλοῖ. « Ἡ τίς ποιμαίνει ποίμνην ; » Διὰ τῆς ποίμνης δηλοῖ τὴν διδασχὴν καὶ τὴν κηδεμονίαν τὴν ἐν τῇ ἀποστολῇ.

Μὴ κατὰ ἄνθρωπον ταῦτα λαλῶ ; ἢ οὐχὶ καὶ ὁ νόμος ταῦτα ; Ἐν γὰρ τῷ Μωσείῳ νόμῳ γέγραπται, Οὐ φιμώσεις βοῦν ἀλοῶντα. Μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ Θεῷ ; Ἡ δὲ ἡμᾶς πάντως λέγει ; Δι' ἡμᾶς γὰρ ἐγράφη ὅτι ἐπ' ἐλπίδι ὀφείλει ὁ ἀροτριῶν ἀροτριᾶν, καὶ ὁ ἀλοῶν τῆς ἐλπίδος αὐτοῦ μετέχειν ἐπ' ἐλπίδι.

Ἐπειδὴ τὸ τρέφεσθαι ἐκ τῶν μαθητευομένων ἔδειξε, καὶ τῶν λοιπῶν ἀποστόλων εἶναι τὴν κοινήν συνήθειαν τοῦτο βούλεσθαι, λοιπὸν καὶ ἀπὸ Γραφικῆς μαρτυρίας θέλει τοῦτο πιστώσασθαι, καὶ φησὶ

A dicaret, cum potestatem haberet ita faciendi, non occultavit. « Non habemus potestatem non operandi ? » Hoc est, ut a prædicatione suppeditarentur nobis quæ ad victum sufficerent ? sed tamen cum talem haberemus potestatem, non sumus usi potestate ut magis vos juvarem, Evangelium sine sumptu prædicantes. Quod si hoc ita est, manifestum est quod si vos intelligerem sumere offendiculum ob esum carniæ. qui tamen non est prohibitus, nequaquam eis vescerer in æternum fratri causa fierem offendiculi : quanto magis abstinere vos oportet ab his quæ sunt idolis immolata, 498 per quæ non solum fratres offendiculum patiuntur, sed et conscientias polluunt ? Quod tamen ait : « Aut solus ego et Barnabas non habemus potestatem non operandi. » proprius ad verbum ita accipiat : Itaque, inquit, cæteri apostoli potestatem habent non operandi neque laborandi manibus, sed ut alantur ex his quæ sibi ministrantur ; ego vero et Barnabas, ut apparet, non habemus potestatem non operandi, sed necessarium est ut manibus laborantes, ita nobis suppeditemus quæ ad usum sunt necessaria ?

IX, 7. *Quis militat suis obsoniis unquam ? Quis plantat vineam et de fructu ejus non edit ? Aut quis pascit gregem, et de lacte gregis non edit ?*

Quis, inquit, miles a domo sua alitur et non ex militia ? Et hoc est quod ait : « Suis obsoniis. » Bene autem militis exemplum prius posuit : nam id aptum est apostolatu propter ea quæ in ipso sunt pericula et bellum intellectualium inimicorum. « Quis plantat vineam ? » Hæc omnia exempla ostendunt oportere præceptorem ali ab his qui docentur, quemadmodum militem ex militia, et illum qui plantavit vineam ex illius fructu, pastoremque e lacte gregis. Et tamen quanquam et æquitas inquit, hoc requirat, et Dominus ita jusserit, ego sine sumptu vobis prædicavi. ne essem vobis offendiculo. Ego igitur etiam ab his abstinui quæ concessa erant, propter vestram ædificationem : vos autem neque ab his quæ idolis immolata sunt abstinete, ne fratribus nocumentum inferatis. Nam tota hac parte hic ejus scopus est. « Quis plantat vineam ? » Per vineam significat laborem qui est in apostolatu. Aut quis pascit gregem ? » Per gregem significat doctrinam et providam gubernationem quæ est in apostolatu.

IX, 8. 10. *Num secundum hominem hæc loquor ? annon et lex eadem dicit ? Etenim in Mosis lege scriptum est : Non obturabis os bovi trituranti. Num boves curæ sunt Deo ? In hoc propter nos omnino dicit ? Propter nos enim scriptum est quod debeat is qui arat sub spe arare, et qui triturat, spei suæ particeps esse sub spe.*

499 Quoniam alendos esse ostendit ab his qui docentur, quodque hoc ita sit, suadet cæterorum apostolorum communis consuetudo, consequenter etiam hoc a Scripturæ testimonio vult confirmare

et ait : « Num secundum hominem hæc loquor ? » hoc est. Num solum videtur hoc hominibus ? Aut humanorum tantum exemplorum possum confirmare ratione ? Annon et lex eadem dicit ? « Num boves curæ sunt Deo ? » Ne quis dicat : Et quorsum adductum est quod de bobus dictum est ? ait : « Num boves curæ sunt Deo ? » Curam utique gerit ipse etiam de brutis, at non ita ut propter ipsa legem quoque posuisset : sed per hoc vult nos instruere, quod laborantes non frustra laboremus, sed ex laboribus alendi sumus. Itaque et ego qui laboravi, dignus sum qui a vobis alar. « An hoc propter nos omnino dicit ? » Omnino, id est, ut in confesso est, omnibus modis. « Quia sub spe debet. » Insistit tropo qui de bobus est. Quia præceptor, inquit, debet repensionem habere laborum, non quod nulla ulteriori fruiturus sit retributione, sed quod spem habeat post hanc temporalem parvamque repensionem etiam æterna ac supernaturalia nancisci bona. Nam et hoc significat quod subjungit : « Et qui triturat, spei suæ particeps esse sub spe. » Siquidem apostoli spem habebant quod ab his qui docebantur consequerentur obsequium quo alimentum subministraretur, et consequerentur. Atqui non id erat ipsis spes finalis ; sed hac spe fruentes majorem adhuc exspectabant ac sperabant. Hoc autem ait, quod nihil impediebat futurorum spem ac retributionem bonorum, acceptio ministerii quo ab his qui docebantur alimenta subministrabantur : hinc significans quod Licet nihil impediat futuram retributionem, a discipulis hic accipere alimenta, non tamen accepi, inquit. Plurimis autem modis nititur astruere quod vetitum non fuerit, tum propter id quod dictum est, tum ne ipse hac re abstinens, calumniari eos videretur qui utebantur. « Et qui triturat, spei suæ. » Idem rursus tropus est. « Et qui triturat, inquit, spei suæ particeps esse sub spe. » Quoniam enim is qui arat in spe arat, hac etiam spe frui debet qui postmodum triturat, quæ sperabat dum araret. Quæ est autem spes ? **500** nempe quod particeps erit fructuum. Deinde addit, « Sub spe. » Ne quis enim dicat : Tantorum ergo laborum quos sustinent apostoli, hæc est retributio, puta edere ? addidit « Sub spe, » hoc est spe quidem futurorum bonorum laborant apostoli, attamen oportet quoque hinc in refrigerium habere sumptum, ab his qui docentur. Hoc autem ostendit quod sub futura spe participem esse oporteat alterius quoque spei, hoc est, alimenti ac cæterorum.

IX, 11, 12. Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est si nos carnalia vestra messuerimus ? Si olii potestatis erga vos participes sunt, cur non potius nos ? Atqui non usi sumus potestate ista : sed omnia sufferimus ne quod offendiculum demus Evangelio Christi.

Deinde aliquid quoque dicit. ut ostendat oportere præceptorem ali. Non ut similia, inquit, præbeat his quæ accepistis. Nam si nos spiritualia in vos seminavimus, hoc est, præbuimus, an magnum est si

A « Μὴ κατὰ ἄνθρωπον ταῦτα λαλῶ ; » τουτέστι, Μὴ τοῖς ἀνθρώποις μόνον τοῦτο δοκεῖ, ἢ ἐξ ἀνθρωπίνων παραδειγματῶν τοῦτο ἔχω συστήσει τῷ λόγῳ ; οὐχὶ καὶ ὁ νόμος ταῦτα λέγει ; « Μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ Θεῷ ; » Ἴνα μὴ τις εἴπῃ, Καὶ τί ἀνέχετο πρὸς τὸ προκειμένον τὸ περὶ τῶν βοῶν ; φησὶ, « Μὴ τῶν βοῶν μέλει τῷ Θεῷ ; » Μέλει μὲν γὰρ αὐτῷ καὶ περὶ τῶν ζώων, οὐχ οὕτως δὲ ὡς καὶ νόμον δι' αὐτοὺς τιθέναι. Ἄλλ' ἐκ τούτου παιδεύσαι ἡμᾶς βούλεται τοὺς κοπιῶντας μὴ ἀνοήτως κοπιᾶν, ἀλλὰ τρέφεσθαι ἐκ τῶν πόνων. Ἐπεὶ οὖν καὶ ἐγὼ ὡς ἐκοπίασα, δίκαιος ἦμην τρέφεσθαι. « Ἡ δὲ ἡμᾶς πάντως λέγει ; » Τὸ, « πάντως, » ὡς ἐπὶ ὁμολογουμένου φησὶ, τουτέστι, πᾶσι τρόποις. « Ὅτι ἐπ' ἐλπίδι ὀφείλει. » Ἐπέμμενε τῆ τροπῆ τῶν βοῶν. Ὅτι ὁ διδάσκαλος, φησὶν, ὀφείλει τῶν πόνων ἔχειν ἀμοιβὰς, οὐχὶ ἐφ' ὅτῳ μὴδὲν περιτερέω ἀπολαύσειν, ἀλλ' ἐφ' ᾧ ἐλπίδα ἔχειν μετὰ ταύτην τῆ πρόσκαιρον καὶ βραχείαν ἀπόλαυσιν, καὶ τῶν αἰωνίων καὶ ὑπερφῶν τυχεῖν ἀγαθῶν. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, « Καὶ ὁ ἀλοῶν τῆς ἐλπίδος αὐτοῦ μετέχειν ἐπ' ἐλπίδι. » Τῆς γὰρ διακονίας οἱ ἀπόστολοι τῆς ἐπὶ τῇ διατροφῇ ἐλπίδα εἶχον παρὰ τῶν μαθητευομένων τυγχάνειν, καὶ ἐτύγγανον. Οὐ μέντοι γε τοῦτο ἦν αὐτοῖς ἡ τελεία ἐλπίς, ἀλλὰ τούτης ἀπολαύοντες τῆς ἐλπίδος, ἔτι τὰ μείζονα ἐκαροδόκουν καὶ ἠλπίζον. Τοῦτο δὲ φησιν, ὅτι Οὐδὲν ἐνέκοπτε τῆν τῶν μελλόντων ἐλπίδα καὶ ἀπόλαυσιν ἢ τῆς παρὰ τῶν μαθητευομένων ἐπὶ τῇ τροφῇ ὑπηρεσίας ἀπόλαυσις ἐντεῦθεν δηλών, ὡς Καίτοι μὴδὲν ἐμποδῶν ὄντος πρὸς τῆν ἐκείθεν ἀπόλαυσιν τοῦ τρέφεσθαι παρὰ τῶν μαθητῶν, ὅμως οὐχ εἰλόμην. Πηλοῖσι δὲ αὐτὸ ἐπιχειρήμασιν ἀκώλυτον ὄν κατασκευάζει, διὰ τε τὸ εἰρημένον, καὶ ἵνα μὴ ἀπεχόμενος αὐτὸς, τοὺς ἄλλους δόξῃ γρωμένους ἐν διαβολῇ τινι καθίστην. « Καὶ ὁ ἀλοῶν τῆς ἐλπίδος » Ἡ αὐτῆ πάλιν τροπή. « Καὶ ὁ ἀλοῶν, φησὶ, τῆς ἐλπίδος αὐτοῦ μετέχειν ἐπ' ἐλπίδι. » Ἐπειδὴ γὰρ ὁ ἀροτριῶν, ἐπ' ἐλπίδι ἀροτριᾷ, ταύτης τῆς ἐλπίδος λοιπὸν καὶ ὁ ἀλοῶν ὀφείλει ἀπολαύσειν, ἦν ἠλπίσεν ἐν τῇ ἀροτριᾷ. Τίς δὲ ἡ ἐλπίς ; τὸ μεταλαθεῖν δηλονότι τῶν καρπῶν. Εἴτα προσεῖθησιν, « Ἐπ' ἐλπίδι. » Ἴνα γὰρ μὴ τις εἴπῃ, τῶν τοσούτων οὖν πόνων ὧν ὑπομένουσιν οἱ ἀπόστολοι, αὕτη ἐστὶν ἡ ἀμοιβή, τὸ ἐσθίειν προσεῖθικεν, « Ἐπ' ἐλπίδι. » Τουτέστιν, ἐπ' ἐλπίδι μὲν τῶν μελλόντων ἀγαθῶν οἱ ἀπόστολοι μοχθοῦσι, πλὴν δεῖ καὶ ἐντεῦθεν ἔχειν παραψυχὴν τῆν παρὰ τῶν μαθητευομένων χορηγίαν. Τοῦτο δὲ δηλοῖ, ἔτι ἐπὶ τῇ μελλούσῃ ἐλπίδι δεῖ μετέχειν καὶ ἐτέρας ἐλπίδος, τουτέστι τροφῆς καὶ τῶν λοιπῶν.

Εἰ ἡμεῖς ὑμῖν τὰ πνευματικὰ ἐσπέρασμεν, μήγα εἰ ἡμεῖς ὑμῶν τὰ σαρκικὰ θερίσομεν ; Εἰ ἄλλοι τῆς ἐξουσίας ὑμῶν μετέχουσιν, οὐ μᾶλλον ἡμεῖς ; Ἄλλ' οὐκ ἐχρησάμεθα τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ, ἀλλὰ πάντα στέγουμεν, ἵνα μὴ ἐγκοπὴν τινὰ δώμεν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ.

Εἴτα καὶ ἄλλο λέγει. δεῖκνυὺς δεῖν τὸν διδασκαλον τρέφεσθαι. Οὐ γὰρ ἡμοῖα φησὶν, ἵνα λημβάνετε παρέχεται. Εἰ γὰρ ἡμεῖς τὰ πνευματικὰ εἰς ὑμᾶς ἐσπέρασμεν, τουτέστι, παρέσχομεν, μήγα ἐστὶν ἐάν τι

σαρκικά λάθωμεν ; πνευματικά τὴν πίστιν λέγων, ἅσκαρκα δὲ τὴν τροφήν. « Ἐ? ἄλλοι τῆς ἐξουσίας. » Δηλοῖ τινὰς ἀπατεῶνας, κρατοῦντας αὐτῶν, καὶ οὐ μόνον παρ' αὐτοῖς ἐσθιόντας, ἀλλὰ καὶ ἐξουσιάζοντας αὐτῶν. Εἰ οὐκ ἔκαίνοι, φησί, τῆς ἐξουσίας μεταέχουσιν ἐν τῷ ἄρχειν ὑμῶν, οὐκ ἄρα ἡμεῖς ἐσμεν δίκαιοι· μᾶλλον τοῦτο ποιεῖν ; « Ἀλλ' οὐκ ἐχρησάμεθα τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ. » Ὅρῃς ποῦ ἀποδίδεται τὸ συμμέρισμα τοῦ νοήματος ; Εἰ γὰρ καὶ ἦν μοι, φησὶν, ἐξουσία τοῦ λαμβάνειν παρ' ὑμῶν, ὡς ἀποδεδαιλταί ἐκ τε τοῦ ταῦτα ποιεῖν τοὺς λοιποὺς ἀποστόλους, καὶ ἐξ ὧν παρεθέμην πειρασμοῦ γυμνάτων, καὶ τοῦ νόμου Μωσείως· ὁμως οὐδὲν ἔπραξα, δεδουκῶς μὴ τοῦτο τινὰς ἐγκοπήν πρὸς τὴν πίστιν. Εἰ οὖν ἐγώ, φησί (τοῦτο γὰρ βούλεται τὸ νόημα), καὶ τῶν ἐπιτηρησμένων ἀπέχουμαι διὰ τὸ μὴ σκανδαλίσαι τινὰς. πῶς ὑμεῖς οὐδὲ τῶν εἰδωλοθύτων ἀπέχεσθε καὶ ὅπως ἀπηγορευμένων, ὑπὲρ τοῦ μὴ σκανδαλίσαι τοὺς ἀσθενεστέρους τῶν ἀδελφῶν ; « Τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ. » Τουτέστιν, οὐδὲν παρὰ τινος ἔλαβον. « Ἀλλὰ πάντα στέγομεν. » ἵνα γὰρ μὴ τις εἴπῃ. Ὅτι οὐκ ἐχρησας, διὰ τοῦτο οὐκ ἔλαβες, ἐπάγει, « Ἀλλὰ πάντα στέγομεν, » ὡς οἶον πείναν, καὶ δίψαν, καὶ γυμνότητα, ἵνα μόνον μὴ τις ἐγκοπήν γίνηται· τουτέστιν ἡ τυχούσα ἀνθεολογία πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον καὶ τὸ κήρυγμα.

Οὐκ οἶδατε ὅτι οἱ τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐσθίουσιν ; οἱ τῷ θυσιαστηρίῳ προσεδρεύοντες, τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζονται ; Οὕτως καὶ ὁ Κύριος διέταξε, τοῖς τὸ Εὐαγγέλιον καταγγέλλουσιν, ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ζῆν. Ἐγὼ δὲ οὐδὲν ἐχρησάμην τούτων.

Μὴ ἀρκεσθεῖς τοῖς πρώτοις, καὶ ἕτερα ἐπάγει, δαικνὸς ὡς ἐξῆν αὐτῷ παρὰ τῶν μαθητῶν λαβεῖν, καὶ φησὶν « Οἱ τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι. » Τουτέστιν, οἱ παρεμένοντες τῷ ἱερῷ καὶ τὰς ἐν αὐτῷ λειτουργίας ἐκτελοῦντες ἱερεῖς τε καὶ Λευῖται. « Ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐσθίουσιν. » Οὐκ εἶπεν, Ἐκ τῶν προσφερόντων, ἵνα μήτε τοὺς λαμβάνοντες εὐτελίσῃ, μήτε εὐς διδόντες ἐπάρῃ, ἀλλ', « Ἐκ τοῦ ἱεροῦ, » φησὶν. « Οἱ τῷ θυσιαστηρίῳ προσεδρεύοντες. » — [ΟΙΚΟΥΜ.] Ἱερὰ μὲν ἐργαζόμενοι τοὺς Λευῖτας φησὶν, οἱ τὰ ἐπιδικατὰ ἐλάμβανον. Θυσιαστηρίῳ δὲ προσεδρεύοντες τοὺς ἱερεῖς, οἱ ἐκ τῶν θυμάτων εἶχον ἀφαιρήματα. « Τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζονται. » Πάλιν καὶ ὡς τὸν αὐτὸν εἶπε τρίτον. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐκ τῶν θυόντων λαμβάνουσιν, ἀλλ', « Ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου. » μετὰ γὰρ τὸ προσενηχθῆναι, οὐκ εἶπεν τοῦ προσενέγκαντός· ἐστὶν, ἀλλὰ τοῦ ἱεροῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου. Καλῶς τὸ, « Συμερίζονται. » Τὰ μὲν γὰρ ὀλοκαυτώματα ἐγένετο, καὶ ἦν μόνου τοῦ θυσιαστηρίου. Καὶ ἐκ τῶν θυομένων δὲ, τὸ μὲν αἶμα προσεχεῖτο τῷ θυσιαστηρίῳ, καὶ τὸ στέαρ ἐθυμιάτο. Τῶν δὲ κρεῶν ἀφαίρημά τι ἐλάμβανεν ὁ ἱερεὺς, οἶον τὸν δεξιὸν βραχίονα καὶ τὸ στήθιον, καὶ τὸ ἐνυστρον. « Οὕτως καὶ ὁ Κύριος. » Οὕτως, οὐδὲν, φησὶ, ξένον, ἀλλὰ τῇ Παλιᾷ ἐπόμονος, οὐδὲν κεινοτομῶν ἐποίησα. Ὅρα δὲ, τὸ μέγιστον ἔργατον τέθεικεν. « Ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ζῆν. » Καθὼς περ ἐκεῖ οὐκ εἶπεν. Ἐκ τῶν προσενεγκάντων, ἀλλ', « Ἐκ τοῦ ἱεροῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου. » οὕτως καὶ ὡς οὐκ εἶπεν, Ἐκ τῶν μαθητῶν,

A carnalia accipiamus? spiritualia dicens fidem carnalia vero alimentum. « Si alii potestatis. » Indicat quosdam impostores qui ipsos veluti possidebant: nec solum apud eos edebant: sed et potestatem erga ipsos habebant Si igitur illi. inquit, potestatis erga vos participes sunt, ita ut vobis dominantur: anne sumus nos idonei qui magis hoc faciamus? « Atqui non usi sumus potestate ista. » Vides ubi reddat sui intenti conclusionem? Etenim quantum concessum, inquit, mihi erat ut a vobis acciperem, veluti demonstratum est, tum ex eo quod ita faciant cæteri apostoli, tum ex exemplis quæ proposui, tum ex lege Mosi; nihil tamen accepi, timens ne hoc aliquos offenderet circa fidem; si ergo ego (nam hoc ipsius intentum est) etiam his quæ permissa sunt abstinere, ne aliquos offendam, quomodo vos ne ab idolothytis quidem abstinere quæ omnino vetita sunt, ne imbecillioribus fratribus offendiculo sitis, « Potestate ista. » Hoc est, nihil a quoquam accepi. « Sed omnia offerimus. » Ne enim quis dicat: Non egebas, propterea non accepisti, subjungit: « Sed omnia sufferimus. » puta famem, 501 sitim, nuditatem: solum ne qua fiat offensio, hoc est, ne quid remoretur Evangelium ac prædicationem.

IX. 13. 14. An nescitis quod ii qui sacra operantur, ex templo edunt? Qui altari assistunt, una cum altari partem accipiunt? Ita et Dominus ordinavit, ut qui Evangelium annuntiant, ex Evangelio vivant. Ego tamen nullo horum usus sum.

C Prioribus non contentus, alia quoque subjungit: ostendens quod sibi licitum erat a discipulis accipere, et ait: « Qui sacra operantur. » Hoc est, qui in templo permanent, et munera quæ in eo fiunt exsequuntur, nempe sacerdotes et Levitæ. « Ex templo edunt. » Non dixit: De his qui offerunt, ne vel accipientes deprimeret, vel offerentibus cristas erigeret, sed. « Ex templo, » ait. « Qui altari assistunt. » Sacra quidem operantes dicit Levitas, qui decimas accipiebant: altari vero assistentes sacerdotes, qui ea habebant quæ tollebantur a sacrificiis. « Una cum altari partem accipiunt. » Rursum et hic eodem tropo locutus est. Siquidem non dixit: Ex his qui immolant accipiunt, sed, « Ex altari. » Postquam enim facta erat oblatio, jam non ejus erat qui obtulerat, sed templi et altaris. Et bene dixit: « Una partem accipiunt. » Siquidem holocaustata fiebat et ea solius erant altaris: porro ex victimis sanguis quidem altari cedebat, et adeps immolabatur: quamdam vero carniæ oblationem accipiebat sacerdos. utpote dextrum brachium, pectusculum sive medium pectoris et armum dextrum. « Ita et Dominus. » Ita, nihil, inquit, novum, sed vetera secutus, nihil novi molitus sum. Considera vero quod postremo posuerit quod maximum erat: « Ex Evangelio vivant. » Sicut ibi non dixerat, « Ex his qui obtulerant, » sed « Ex templo et ex altari: » ita et hic non dixit: Ex discipulis, sed, « Ex Evan-

gelio. » Et bene ait, vivere, ostendens quod nihil aliud liceat accipere præter alimentum et vestitum. « Nullo horum usus sum. » Horum, quorum? exemplorum quæ dixi, legis et ordinationum Christi: quod oporteat accipere præceptores, et vivere ex his qui docentur.

502 IX, 15 18. *Quoniam non hæc scripsi ut ita fiat in me. Melius enim est mihi mori, quam ut gloriationem meam aliquis inanem reddat. Etenim si Evangelium prædicem, non est quod glorier: necessitas enim mihi incumbit. Væ autem mihi est nisi Evangelium prædicem. Nam si ultroneus hoc faciam, præmium habeo, si autem non ultroneus, dispensatio mihi commissa est. Quod igitur mihi præmium est? Ut cum evangelizem, sine sumptu ponam Christi Evangelium, non abutendo potestate mea in Evangelium.*

Ne opinentur hæc eum propterea scripsisse quasi jam vellet in posterum accipere, corrigit hoc. Non scripsi, inquit, hæc, ut ita fiat in me, puta sicut exempla requirunt, sicut Domini jussa disponunt, nempe ut accipiam. « Melius enim est mihi mori. » Vide cum quanta vehementia refugiat accipere. Melius, inquit, est mihi mori, nempe fame, quam ut inanis et vana fiat gloriatio quæ de hac re est. Ne quis enim dicat quod cum non accipiat, tristatur sane et graviter fert quod non accipiat, rem ipsam vocat gloriationem, ostendens gaudium et animi alacritatem super eo quod flebat. Quis enim inanem redditurus esset Pauli gloriationem? Qui aliquid ipsi contributor ad Evangelium. « Etenim si Evangelium prædicem, inquit, non est quod glorier. » Quid est ergo in quo glorieris? posset quisquam ipsi dicere. Subjungit: Ut id officium quo Evangelium sine sumptu sit. Quid ergo? an hoc majus est quam Evangelium prædicare? nequaquam: sed definitum est ut ex Evangelii prædicatione aleretur: quod autem sine sumptu hoc faciam opus est meæ liberalitatis. « Non est quod glorier. » Gloriationem enim dicit ut ipse ex propria liberalitate id præstet: nam quo Domini præceptum tanquam fidelis servus exsequatur, non existimat ad suum præclarum facinus pertinere. Audivit enim Dominum dicentem, « Cum feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite: Servi inutiles sumus, quod debuimus facere fecimus. » Quæ ergo gloriatio si factum est quod fieri oportuit? « Necessitas enim mihi incumbit. » Quoniam Christus præcepit. « Væ autem mihi est nisi Evangelium prædicem. » **503** Transgredior enim Domini præcepta. « Nam si ultroneus hoc faciam, » quidnam? ut gratis ponam sive prædicem Evangelium, « Præmium habeo: » quia cum etiam permiserit Dominus sumptum accipere, non accipi. — *Aut hoc modo.* Nam si Evangelium prædicare mei esset omnino liberalis animi, et nulla mihi incumberet Dominici præcepti ad hoc necessitas,

⁴ Luc. xvii, 10.

ἄλλ'. « Ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου. » Καλῶς δὲ τὸ ζῆν, δεικνύς ὅτι οὐδὲν ἔστιν ἄλλο λαμβάνειν, πλὴν τροφῶν καὶ ἐνδύματος. « Οὐδενὶ ἐχρησάμην τούτων. » Τούτων, ποίων; Τῶν παραδειγμάτων ὧν εἶπον, τοῦ νόμου, τῶν ἐπιταγμάτων τοῦ Χριστοῦ, ὅτι χρῆ λαμβάνειν τοὺς διδασκάλους, καὶ ζῆν ἐκ τῶν μαθητευμένων.

Οὐκ ἔγραφα δὲ ταῦτα ἵνα οὕτως γένηται ἐν ἐμοί. Καλὸν γάρ μοι μᾶλλον ἀποθανεῖν, ἢ τὸ κτύχημά μου ἵνα τις κενώσῃ. Ἐὰν γὰρ εὐαγγελίζωμαι, οὐκ ἔστι μοι κτύχημα. Ἀνάγκη γάρ μοι ἐπίκειται. Οὐκί δὲ μοι ἔστιν, ἐὰν μὴ εὐαγγελίζωμαι. Εἰ γὰρ ἐκὼν τοῦτο πράσσω, μισθὸν ἔχω· εἰ δὲ ἄκων, οἰκονομίαν πεπίστευμαι. Τίς οὖν μοι ἔστι μισθός; Ἴνα εὐαγγελιζόμενος, ἀδάπανον ἦσθαι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὸ μὴ καταχρησασθαι τῇ ἐξουσίᾳ μου ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ.

Ἴνα μὴ νομίσῃσι διὰ τοῦτο αὐτὸν ταῦτα γεγραφήκεναι ὡς βουλόμενον ἀπάρτι τοῦ λοιποῦ λαμβάνειν, διορθοῦται αὐτό. « Οὐκ ἔγραφα ταῦτα ἵνα οὕτως, φησὶ, γένηται ἐν ἐμοί, » τούτέστιν ὡς τὰ παραδείγματα βούλεται, ὡς αἱ τοῦ Κυρίου δικταίε, οἷον ἵνα λαμβάνω. « Καλὸν γάρ μοι μᾶλλον ἀποθανεῖν. » (Ὁρα μετὰ πόσῃς τὸ λαβεῖν διακροῦνται σφοδρότητος. « Καλὸν μοι, φησὶ, μᾶλλον ἀποθανεῖν. » οἷον λιμῶ, ἢ ἵνα κενωθῇ καὶ μάταιόν μου τὸ ὑπὲρ τούτου γένηται κτύχημα. Ἴνα γὰρ μὴ τις λέγῃ, ὅτι εἰ καὶ μὴ λαμβάνει, ἀθυμῆ μέντοι καὶ ἀδημονεῖ ἐφ' οἷς οὐ λαμβάνει, κτύχημα τὸ πρᾶγμα καλεῖ, δεικνύς τὴν ὑπὲρ τοῦ γινομένου χαρὰν καὶ προθυμίαν. Τίς γὰρ ἤμλλα κενύσαι τὸ κτύχημα Ἰσάλο; Ὁ παρέχων τι αὐτῷ εἰς τὸ Εὐαγγέλιον. « Ἐὰν γὰρ εὐαγγελίζωμαι, φησὶν, οὐκ ἔστι μοι κτύχημα. » Τί οὖν ἔστι σοι κτύχημα; εἶποι τις αὐτῷ ἐπάγει, Τὸ ἀδάπανον ποιῆσαι τὸ Εὐαγγέλιον. Τί οὖν; τοῦτο τοῦ εὐαγγελιζέσθαι μεῖζον; Οὐ μνησθῶν, ἀλλὰ τὸ εὐαγγελιζέσθαι ὠρίστην, ἐπιτίτραμμαι· τὸ δὲ ἀδάπανως, ἐμῆς φιλοτιμίας ἔργος. « Οὐκ ἔστι μοι κτύχημα. » — [ΟΙΚΟΥΜ] Κτύχημα γάρ, φησὶν, ὃ αὐτὸς ἐξ οἰκείας φιλοτιμίας ἐπιδείκνυται, τὴν δὲ δεσποτικὴν ἐπιναγὴν ὡς δούλος πιστός, οὐ λογιζόμενος εἰκείον κατόρθωμα. Ἦκουσε γὰρ τοῦ δεσπότου λέγοντος· « Ὅταν πάντα ποιήσῃτε, λέγετε, ὅτι Ἄχρητοὶ δούλοι ἐσμεν, ὃ ὠφειλομέν ποιῆσαι, πεποιήκαμεν. » Ποῖον οὖν κτύχημα, τὸ κατὰ χρέος γινόμενον; « Ἀνάγκη γάρ μοι ἐπίκειται, » ἐπειδὴ Χριστὸς ἐνετείλατο. « Οὐαὶ δὲ μοι ἔστιν, ἐὰν μὴ εὐαγγελίζωμαι. » Παραβαίνω γὰρ τὰς ἐντολὰς τοῦ Κυρίου. « Εἰ γὰρ ἐκὼν τοῦτο πράσσω » (ποῖον; τὸ ἀδάπανον τιθεῖναι τὸ Εὐαγγέλιον), « μισθὸν ἔχω, » ὅτι καὶ τοῦ Κυρίου λαμβάνειν ἐπιτρέψαντος, οὐκ ἔλτφα. — Ἦ οὕτως· εἰ γὰρ τὸ κτύχουσιν τὸ Εὐαγγέλιον, τῆς ἐμῆς ἦν ὄλω; φιλοτιμίας, καὶ οὐδεμίαν μοι ἀνάγκη ἐκ τῆς δεσποτικῆς ἐντολῆς ἐπίκειτο, εἰκότως ἐπὶ τούτῳ μισθὸν μίγαν ἔλπιζον, καὶ ἐξῆν μοι ὡς ἐπὶ ἰδίῳ κατ-

ορθώματι κυχαῖσθαι. Εἰ δὲ ὡς διακονίαν κατα-
πιστευθεὶς καὶ ἀνίστην ἔχων ὑπηρετεῖν, τοῦτο
πράττω, οὐκ ἔτι ὁμοίος ὁ μισθὸς ἔπεται, οὐδ' ἔστιν
ἐπὶ τούτῳ κυχαῖσθαι. Ἐπὶ τίνι οὖν ἔστι λαμπρὸς ὁ
μισθὸς καὶ τὸ καύχημα; Ἐφ' ᾧ κηρύττειν μὲν ὡς
προσετάγην τὸ εὐαγγέλιον, μηδὲν δὲ ἐκ τοῦ κηρύ-
γματος, μηδ' ὅσον ἀποζῆν λαμβάνειν, ἀλλὰ ἀδαπάν-
ως καὶ δωρεᾶν ὑπηρετεῖν τῇ διακονίᾳ. « Εἰ δὲ ἄκων
εὐαγγελίζομαι. » Ἄκων δὲ λέγει, ὅτι οὐκ αὐτοῦ ἔργον
ἢ φιλοτιμία τοῦ κηρύγματος, ἀλλὰ τοῦ Χριστοῦ
ἐπιταγή. Οὐκ εἶπεν, Οὐκ ἔχω μισθόν, ὡς ἄνω, ἀλλ'
« Οἰκονομίαν πεπιστευμαι » δεικνύς ὅτι καὶ τοῦτο
μισθός, ἀλλ' οὐχ οἷος ἐκεῖνος, τὸ ἀδαπάνως κηρύ-
ξει. — Ἢ οὕτως. [ΟΙΚΟΥΜ.] Εἰ μὲν ἐκὼν τοῦτο
πράττω, τὸ ἀδαπάνων τιθέναι τὸ εὐαγγέλιον, μισθὸν
ἔχω. Εἰ δὲ ἄκων, οὐδὲ οὕτως σφάλλομαι. Τί δὲ ποτε;
οἰκονομίαν γὰρ πεπιστευμαι. Τοὺς δὲ τοιαύτην οἰ-
κονομίαν πεπιστευμένους, ἔχει λαμβάνειν. Ὁ γὰρ
Κύριος προσέταξε τοῖς τὸ εὐαγγέλιον κηρύττουσιν,
ἐξ αὐτοῦ ἔσθαι. Τοῦ δὲ, ἐκὼν καὶ ἄκων, αὕτη δια-
φορὰ ἐκὼν μὲν, ἔνθα καὶ λογισμὸς συνευδοκεῖ,
ἀδαρῶς φέρων καὶ χαίρων ἐπὶ τῷ γινομένῳ ἄκων δὲ,
ἔνθα μετὰ βίας καὶ ἀνάγκης τοῦ λογισμοῦ τοῦτο
πράττει. « Τίς οὖν μοί ἐστιν ὁ μισθός; » Ἐπειδὴ
ἀσφαλῶς εἰρήκει, ἐκυτὸν ἐρμηνεύει, ποῖον αὐτῷ τὸ
καύχημα. « Εἰς τὸ μὴ καταχτήσασθαι τῇ ἐξουσίᾳ
μου. » Ἐξουσίαν λέγει πανταχοῦ, δεικνύς ὅτι οὐδὲ
οἱ λαμβάνοντες σφάλλονται. Ἐξουσίαν γὰρ ἔχουσι
τοῦ λαβεῖν. Ὅρα δὲ τὴν ἀκρίθειαν αὐτοῦ, ὅτι κατὰ
χρησιν λαλεῖ, τὴν ὁλως χρῆσιν, οἷον τὸ ὁλως λαβεῖν,
τὸ ἄλλοις ἀληθῶς ἀναμάρτητον, ἡγεῖται αὐτὸς ἐκυ-
τῷ ἐπιβλαβεί, οὐχ ὡς βλαβερὸν, ἀλλ' ἐκυτὸν ἀκρι-
βῶς. Ἐν τῷ εὐαγγελίῳ, προσέθηκε, δεικνύς τὸν
διδάσκοντα δελεῖν λαμβάνειν, τὸν καὶ ποιοῦντα, οὐ
μὲν καὶ τὸν ἀργοῦντα.

cunquē usum, nempe ut cunquē accipere, et quod
nocivum esse: non quod nocivum sit, sed se ipsum
ostendens eum qui docet debere accipere, nempe qui laborat, non eum qui otiosus est.

Ἐλεύθερος γὰρ ὢν ἐκ πάντων, πᾶσιν ἐμαυτὸν
ἐδούλωσα, ἵνα τοὺς πλείονας κερδήσω. Καὶ ἐγε-
νόμην τοῖς Ἰουδαίοις ὡς Ἰουδαῖος, ἵνα Ἰουδαίους
κερδήσω, τοῖς ὑπὸ νόμον ὡς ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς
ὑπὸ νόμον κερδήσω, τοῖς ἀνόμοις ὡς ἄνομος, μὴ
ὢν ἄνομος θεῷ, ἀλλ' ἔννομος Χριστῷ; ἵνα κερ-
δήσω ἀνόμους. Ἐγενόμην τοῖς ἀσθενέσιν ὡς
ἀσθενής, ἵνα τοὺς ἀσθενεῖς κερδήσω. Τοῖς πᾶσι
ἔργονα τὰ πάντα, ἵνα πάντως τινὰ σώσω. Τοῦτο
δὲ ποιῶ διὰ τὸ εὐαγγέλιον, ἵνα συγκοινωνὸς αὐτοῦ
γένωμαι.

Τὸ πλέον λέγει, ὅτι Οὐ μόνον οὐκ ἔλαθον, καίτοι
ἐξουσίαν ἔχων, ἀλλὰ καὶ ἐλεύθερος ὢν, καὶ μηδενὶ
ὑποκείμενος, ἐκὼν ἐμαυτὸν ἐδούλωσα, ἵνα σώσω
πολλούς. Τοῦτο δηλοῖ, τοὺς πλείονας. « Ἴνα τοὺς
πλείονας κερδήσω. » Ἐἶδες ἀγάπην; κέρδος ἴδιον
ἡγεῖται τὴν ἐτέρων σωτηρίαν. « Καὶ ἐγενόμην τοῖς
Ἰουδαίοις ὡς Ἰουδαῖος. » Λοιπὸν λέγει τοὺς τρέπου-
ς τῆς δουλείας. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἰουδαῖος ἐγενόμην, ἀλλ'
« ὡς Ἰουδαῖος, » ἵνα δείξῃ ὅτι οἰκονομία ἦν τὸ γι-
νόμενον. Πότε δὲ γέγονεν ὡς Ἰουδαῖος; Ὅταν περι-

merito propter hoc magnum sperarem præmium,
et liceret mihi tanquam in proprio opere egregio
gloriarī Si vero veluti concedito mihi ministerio,
et necessitate ministrandi subexistente hoc faciam,
jam non simile sequitur præmium, neque licet in
hoc gloriarī. In quo ergo est præclara merces et
gloriatio? In eo quod cum Evangelium ut jussus
sum prædicaverim, nihil tamen ex prædicatione
acceperim, ne tantum quidem ut inde vivere pos-
sem: sed sine sumptu et gratis meum exhibuerim
ministerium. « Si autem non ultroneus » *Non ultroneus*
dicit, quia non sum opus est oblata exhibi-
tio prædicationis, sed Christi præceptum. Non
dixit: Non habeo præmium, sicut superius; sed
« Dispensatio mihi commissa est; » ostendens
quod etiam hoc præmium habeat: sed non quale
ibi, nempe in prædicando sine sumptu. — Aut hoc
modo. — Siquidem ultroneus hoc faciam, ut sine
sumptu ponam Evangelium, præmium habeo: si
vero non ultroneus, neque ita delinquo. Quamobrem
Dispensatio enim mihi commissa est. His autem
quibus hujusmodi dispensatio commissa est licet
accipere. Nam Dominus jussit ut qui Evangelium
prædicarent ex eo ederent. Inter ultroneum autem
et non ultroneum hæc est differentia, quod ultroneus
quidem ubi mentis assentit consideratio, non
fert graviter, sed gaudet in eo quod agitur: non
ultroneus vero dicitur, ubi cum violentia et neces-
sitate rationis hoc facit. « Quod igitur mihi præ-
mium? » Quoniam obscure dixerat, se ipsum inter-
pretatur, quænam sibi gloriatio sit, « Non abutendo
mea potestate. » Potestatem ubique dicit, ostendens
quod neque hi delinquent qui accipiunt, nam acci-
piendi potestatem habent. Considera vero ipsius
exactam diligentiam. Nam abusum vocat qualem-
revera aliis peccatum non inducit, existimat sibi
diligenter explorans. Addidit autem in Evangelio,
non eum qui laborat, non eum qui otiosus est.

50.4 IX, 19 23. *Nam cum ab omnibus liber essem, omnibus me ipsum servum feci, ut plures lucrifacerem: et factus sum Judæis quasi Judæus, ut Judæos lucrifacerem: iis qui sub lege erant quasi sub lege, ut eos qui sub lege erant lucrifacerem: iis qui sine lege erant quasi sine lege, cum Deo non essem sine lege, sed sub lege Christi, ut eos qui sine lege erant lucrifacerem. Factus sum infirmis quasi infirmus, ut infirmos lucrifacerem. Omnibus omnia factus sum, ut omnino aliquos salvos facerem. Hoc autem facio propter Evangelium, ut simul particeps illius sim.*

Plus est quod dicit. Non solum, inquit, non accepi, cum potestatem haberem: verum etiam cum liber essem, nullique subjectus, volens ac ultroneus me ipsum servum feci, ut multos salvos facerem. Nam hoc significat Plures, cum ait, « Ut plures lucrifacerem. » Vides dilectionem? proprium ducit lucrum aliorum aliorum salutem. « Et factus sum Judæis quasi Judæus. » Consequenter modos dicit servitutis. Non dicit: Judæus factus sum, sed, « Quasi Judæus, » ut ostendat quod dispensationis opus

erat. Quando autem factus est quasi Judæus? A Quando Timotheum circumcidit⁵; quando purificatus templum ingressus est cum his qui habebant votum⁶. Ut enim eos qui vere Judæi erant ac fidem transferret, factus est quasi Judæus. Quomodo? nisi enim circumcidisset, et purificatus fuisset, ac Judæis persuasisset legi se adhærere, nequaquam ad eum accessissent: imo cum eo tanquam cum apostata qui suam legem reliquisset, de sermonibus quidem communicassent: quo autem modo salvos facere ipsos potuisset, qui neque accessissent, deque ejus doctrinam audissent, sed tanquam rem abominandam eum duxissent? — *Alio modo*. Factus est Judæis quasi Judæus, quando in templo purificatus est, et hostias obtulit, ac Timotheum circumcisum Judæis in præceptorem misit, circumcissione tollens circumcissionem. Idcirco non dixit, Judæus, sed « Quasi Judæus. » — « Iis qui sine lege erant quasi sine lege. » Quando apud Athenienses concionem habens⁷, non ex lege neque contextit: a propriis dogmatis eos manuducens, quando etiam in ara invenit quisnam esset ignotus Deus.

50% Ideo non dixit simpliciter: Sine lege, sed « Quasi sine lege. » Cum autem sit: « Cum Deo non essem sine lege, sed sub lege Christi, » aut quasi de re indifferenti dixit: nam cum una sit essentia, nulla est differentia; aut si id coactum existimas, hoc cpiuor eum indicare, quod non solum converteretur juxta legem, quæ a quibusdam Patri ascribitur, et secundum eorum qui discebant habitudinem, non secundum ejus qui tradidit dignitatem, infantibus magis aptabatur: verum etiam juxta cœlestem ac perfectam Christi legem. Non sine lege, quoad veterem legem; sed et sub lege, quoad Evangelium. Non extra legem, sed etiam in gratia. Non commisi stuprum propter legem: sed neque lascivi intuitus sum, propter Evangelium⁸. Non occidi, propter timorem; sed et iram expugnavi, propter amorem. Siquidem is qui veterem servavit, non erat sine lege; qui autem novam, erat etiam sub lege Christi. Hæc autem dicit, non attribuens Patri legem, Filio vero Evangelium; sed ad vulgi suspicionem et opinionem respiciens. Omnia enim quæ Patris sunt, etiam Filii sunt; et quæ Filii sunt, etiam Patris sunt⁹. — *Alio modo*. Judæos, ut arbitror, eos appellat qui nondum crediderant; sub lege autem illos dicit qui Evangelium quidem susceperant, adhuc tamen legis observatione alligati erant. Nam et propter hos et propter illos, legalem purificationem Hierosolymis sustinuit, et in Lycaonia Timotheum circumcidit, sed et alia innumera, dispensatione quadam operatus est. — *Alio modo*. « Iis qui sub lege erant. » Sub lege dicit eos qui ex Judæis crediderant, adhuc tamen legi adhærebant. Quando autem factus est quasi sub lege? quando dixit ei Jacobus: « Vides, frater, quot milia sint qui crediderunt, et omnes sunt studiosi

ἐταμο Τιμόθεον, δευαν ἀγνισάμενος εἰσθεῖ ἐν τῷ ἱερῷ μετὰ τῶν ἐχόντων τὴν εὐχλν. Ἰνα γὰρ τοὺς ὄντας ἀλθθεῖς Ἰουδαίους μετασττήση, ἐγένετο ὡς Ἰουδαῖος. Πῶς; Ὅτι εἰ μὴ περιέτεμε μὴδ' ἡγνίσθη, καὶ ἐν τοῦ τῷ ἐπεισεῖν Ἰουδαίους ὅτι ἔχεται τοῦ νόμου, οὐκ ἂν προστλήθον αὐτῷ, καὶ ὡς ἀποστᾶτη. οὐδὲ λόγων ἐκινῶν ἦσαν. Πῶς δὲ ἦν σωταὶ τοὺς μὴδὲ προσίνοντας, μὴδὲ ἀκούοντας τῆς αὐτοῦ διδασχῆς. ἀλλ' ὡς βδέλυγμα αὐτὸν ἡγουμένους; — Ἄλλως. [ΠΕΙΔΜΠΟΥ.] Ἰγένετο τοῖς Ἰουδαίοις ὡς Ἰουδαῖος, δευ ἐν τῷ ἱερῷ ἡγνίσχτο καὶ ἔθυσε, καὶ περιτεμῶν τὸν Τιμόθεον, Ἰουδαίοις πέπουρε διδάσκαλον, διὰ περιτομῆς τὴν περιτομὴν ἀναιρων. Διδὸ οὐκ εἶπεν, Ἰουδαῖος, ἀλλ', « Ὡς Ἰουδαῖος. » — « Τοῖς ἄνομος ὡς ἄνομος. » Ὅτε Ἀθηναῖοις δευ μὴ γορῶν, οὐκ ἀπὸ προφητῶν, οὐδὲ ἀπὸ τοῦ νόμου διελέχθη, ἀλλ' ἀπὸ βωμοῦ τὴν παρᾶνεσιν ἰποιήσατο, ἀπὸ τῶν οικείων αὐτοὺς δογματῶν χειρούμενος, ὅτε εὔρεν ἐν τῷ βωμῷ, καὶ ὅστις εἴη ἀγνιστος θεός.

ex prophetis disputavit, sed ab ara exhortationem

Διδὸ οὐκ εἶπεν, Ἄνομος, ἀλλ', « Ὡς ἄνομος. » Τὸ δὲ « Μὴ ὦν ἄνομος θεῷ, ἀλλ' ἔννομος Χριστῷ, » ἢ ὡς ἀδιέφορον εἶπεν (ἐπὶ γὰρ μιᾶς οὐσίας οὐκ ἔστι διαφορὰ), ἢ εἰ τοῦτο βεθισαμένον ἡγνῆ, οἴμκι τοῦτο μὴνύειν, τὸ μὴ μόνον κατὰ νόμον πεπολιτεῦσθαι τὸν τῷ Πατρὶ παρὰ τινων ἐπιγροφόμενον, καὶ διὰ τὴν ἔξιν τῶν μανθανόντων, οὐ διὰ τὴν ἀξίαν τοῦ δεδωκότος, νηπίοις μᾶλλον ἀρμόζοντα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν τοῦ Χριστοῦ οὐράνιον καὶ τέλειον νόμον. Οὐκ ἄνομος κατὰ τὸν παλαιὸν νόμον, ἀλλὰ καὶ ἔννομος κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον. Οὐκ ἔξω τοῦ νόμου, ἀλλὰ καὶ εἴσω τῆς χάριτος, οὐκ ἐμοίλευσα διὰ τὸν νόμον, ἀλλ' οὐδὲ εἶδον ἀκολάστως διὰ τὸ Εὐαγγέλιον. Οὐκ ἐφόνευσα διὰ τὸν φόβον, ἀλλὰ καὶ ὀργῆς ἐκρήτησα διὰ τὸν πόθον. Ὁ μὲν γὰρ τὸν πλαιὸν φυλάξας, οὐκ ἦν ἄνομος θεοῦ· ὁ δὲ τὸν νόμον, ἔστι καὶ ἔννομος Χριστοῦ. Ταῦτα δὲ φησιν, οὐκ ἀποκληρῶν μὲν τῷ Πατρὶ τὸν νόμον, τῷ Υἱῷ δὲ τὸ Εὐαγγέλιον, ἀλλὰ πρὸς τὴν τῶν πολλῶν ὑπόνοιαν καὶ ὀξίαν ἀφορῶν. Πάντα γὰρ τὰ τοῦ Πατρὸς, τοῦ Υἱοῦ ἔστι, καὶ τὰ τοῦ Υἱοῦ, τοῦ Πατρὸς. — Ἄλλως. [ΘΕΟΔΩΡ.] Ἰουδαίους, ὡς οἴμαι, τοὺς μὴδέπω πεπιστευκότας καλεῖ ὑπὸ νόμον δὲ, τοὺς τὸ Εὐαγγέλιον μὲν δεξαμένους, ἐτι δὲ τῆ τοῦ νόμου φυλακῆ προσδεδεμένους. Καὶ διὰ τούτους γάρτοι καὶ δι' ἐκείνους, καὶ τῆς νομικῆς καθάρσεως ἐν Ἱεροσολύμοις ἡνέσχητο, καὶ ἐν τῇ Λυκαονίᾳ τὸν Τιμόθεον περιέτεμε, καὶ ἄλλα μυρία παραπλήσια φρονόμησεν. — Ἄλλως. « Τοῖς ὑπὸ νόμον. » Ὑπὸ νόμον λέγει, τοὺς ἐξ Ἰουδαίων πιστεῦσαντας, ἐτι δὲ τοῦ νόμου ἐχομένους. Πότε δὲ γέγονεν ὡς ὑπὸ νόμον; δευ εἶπον αὐτῷ οἱ ἀμπεῖ Ἰάκωβον « Ὅρῆς, ἀδελφὲ, πόσαι μυριάδες εἰσὶν οἱ πιστεῦσαντες, καὶ πάντες εἰσὶ κηλωταὶ τοῦ νόμου; » Τότε γὰρ ἡγνίσθη δι' αὐτοὺς. Ὅρα δὲ πανταλοῦ τὸ, ὡς, προσσείμενον, Ἰνα δεῖξη δευ οἰκονομικῶς ταῦτα

⁵ Act. xvi, 3. ⁶ Act. xxi, 26. ⁷ Act. xvii, 23. ⁸ Matth. v. 21 seq. ⁹ Joan. xvii, 10.

γέγονεν. — Ἄλλως. « Τοῖς ἀνόμοις ὡς ἄνομος. » Ἄνόμους λέγει, τοὺς μὴ ὄντας ὑπὸ τῶν Μωσθαίως νόμων, τοὺς ἐξ ἔθνων, οἷς καὶ αὐτοὺς ἐπιφοιτῶν συγκάτεδαινε τῇ ἀσθεναίᾳ αὐτῶν, καὶ πολλὰ τῶν μεγάλων δογματικῶν οὐκ ἐξεφαίνεν, εἰδὼς αὐτοὺς μὴ βαστάζοντας. Οὕτως οὖν, φησὶν, ἐγενόμεν ἑαυτοὺς, ὡς μὴ ὄντες ὑπὸ τῶν νόμων τοῦ Χριστοῦ. Ἦνίκα γὰρ πρὸς Ἀθηναίους ἐδημηγόρει, οὐ τρανῶς ὡς περὶ Θεοῦ διειλίχθη τὰ τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ὡς περὶ ἀνθρώπου ψιλῶ. Οὐδὲ γὰρ ἐχώρουν τοιοῦτόν τι ἀκούειν. Ὑπινόησαν γὰρ ἂν αὐτόν ἕνα τῶν παρὰ σοφίαι τεθεοποιημένων, οἷος ὁ Πρακλῆς, ὁ Ἀσκληπιός, καὶ οἱ λοιποί. « Μὴ ὄντος ἄνομος Θεῶ. » Εἶτα ἵνα μὴ νομίσης μεταβολὴν γνώμης γεγενῆσθαι, ἐπάγει, « Μὴ ὄντος ἄνομος Θεῶ, » τουτέστιν ἄνευ νόμου Θεοῦ, ἀλλ' ἔνομος Χριστοῦ, » τουτέστιν, ἔνομος ὑπάρχων Χριστοῦ. Σημειωτέον δὲ τὸ ῥητόν, « Οὐκ εἶμι ἄνομος Θεοῦ, ἀλλ' ἔνομος, » καὶ ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν, Θεοῦ (τοῦτο γὰρ ἡ ἀκολουθία), εἶπε, « Χριστοῦ. » Ἔρα Χριστός ὁ Θεός. « Τοῖς ἀσθενέσιν ὡς ἀσθενής. » Καὶ οὐδὲ μέχρι τούτων ἔστην, φησὶν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀσθενέσιν περὶ τῆν πίστιν ὡσαύτως ἀσθενής γέγονα. Πῶς γὰρ οὐκ ἦν οὕτως ὅταν δημηγορῶν οὐ τρανῶς ὡς περὶ Θεοῦ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος ἐμνημόνευεν; Καὶ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους, ἔτε τοὺς διακρινομένους φαγεῖν κρέα διὰ τῆν ἐνίων κρεῶν παρατήρησιν, τούτων τῇ ἀσθεναίᾳ συγκαταβαίνων. οὕτε αὐτοὺς τούτοις ἐπέτιμα, καὶ τοὺς ἄλλους ὄλλησιν αὐτοῖς ἐπάγειν ἐκώλυεν. « Τοῖς πάντι γέγονα τὰ πάντα. » Καὶ συντόμος εἶπεν. Τοῖς πάντι γέγονα ὁ ἦσαν, οὕτε πάντας σώζειν προσδοκῶν ἢ γὰρ ἂν οὐκ ἦν οὕτως θαυμαστόν, ἀλλ' ἵνα καὶ ὀλίγους σώσω. Τὸ δὲ, « πάντως, » καὶ πρὸς προτροπὴν καίεται τῶν κηρυστόνων. Ὡσπερ γὰρ, φησὶ, πάντας σωθῆναι δυσχερὲς, οὕτω καὶ τὸ μὴ πάντας σωθῆναι. « Τοῦτο δὲ ποιῶ διὰ τὸ Εὐαγγέλιον. » Εὐαγγελίον φησὶ, τοὺς διὰ τὸ Εὐαγγέλιον σωζομένους, ὡς καὶ ἄνω ἔλεγεν, « Ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ζῆν, » τουτέστιν, ἐκ τῶν αὐτῶν πεπιστευκότων. Τοῦτο δὲ ποιῶ, διὰ τοὺς ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου πιστεύσαντας. Ἴνα δυναθῶ, φησὶ, κοινωνῆσαι αὐτοῖς τῶν ἀποκαϊμένων αὐτοῖς ἀγαθῶν, πάντα ἐποίησα καὶ ποιῶ. Ὅρα ταπεινοφροσύνης ὑπερβολήν. Ταῦτα δὲ ἔλεγεν, οὐκ ἐπειδὴ μισθῶν τινα ταῦτα ἐπραττειν, ἀλλ' ἵνα ἐκείνους ἐπισπάσῃ, πάντα ποιεῖν ὑπὲρ τῆς τῶν ἀδελφῶν οἰκοδομῆς, ὡς καὶ ἐκεῖνος ἐποίησεν οὗς qui ex Evangelio crediderunt. Ut possim, inquit, cum ipsis particeps fieri repositorum ipsis bonorum, omnia feci et facio. Vide modestam magnitudinem. Hæc autem dicebat, non quod ob aliquod præmium hæc faceret : sed ut illos attraheret, quo omnia facerent pro fratrum ædificatione, sicut et ipse faciebat.

Οὐκ οἶδατε ὅτι οἱ ἐν σταδίῳ τρέχοντες πάντες ὁ μὲν τρέχουσιν, εἷς δὲ λαμβάνει τὸ βραβεῖον ; Οὕτως τρέχετε ἵνα καταλάβητε. Ἡμεῖς δὲ ἀγωνιζόμενος πάντες ἐγκρατεύεται. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν ἵνα φθαρτὸν στέφανον λάβωσιν, ἡμεῖς δὲ ἀφθαρτον. Ἐγὼ τοίνυν οὕτως τρέχω, ὡς οὐκ ἀδήλιος· οὕτως πυκτεύω, ὡς οὐκ ἀέρα δέρω, ἀλλ' ὑπωπιεάζω

¹⁰ Act. xxi, 20. ¹¹ Rom, xiv, 1 seq.

sectatores legis ¹⁰. » Tunc enim propter ipsos purificatus est Vide autem quod ubique adjunctum sit « Quasi, » ut ostendat quod hæc dispensatorie facta sunt. — *Alio modo.* « Is qui sine lege erant quasi sine lege. » Sine lege dicit eos qui non erant sub lege Mosi, nempe qui e gentibus erant : ad quos etiam cum accederet, demisit se ad eorum imbecillitatem, multaque magna dogmata reticuit, sciens eos ferre non posse. Ita ergo factus sum, inquit, apud illos, tanquam sub Christi legibus non essem. Cum enim apud Athenienses concionaretur, non palmam ea quæ Christi erant disseruit, quasi de Deo loquens, **506** sed quasi de nudo homine : neque enim capaces erant, ut tale quippiam audirent Suspiciabantur namque eum quasi unum eorum qui apud ipsos inter duos relati erant, quales erant Herodes, Asclepius accæteri. « Cum Deo non essem sine lege. » Deinde ne sententia mutationem factam esse existimes, subjungit : « Cum Deo non essem sine lege, » hoc est, sine Dei, legibus, sed sub lege Christi. Annotandum est autem hoc dictum : Non sum sine lege, sed sub lege. Nam cum esset consequens ut subjungeret, Dei, dixit *Christi*. Itaque Christus Dens est. « Infirmis quasi infirmus. » Et neque in his, inquit, terminum posui, verum infirmis quoque in fide factus sum similiter infirmus. Annon ita se habeat quando concionem habens, Filii ac Spiritus mentionem faciebat, non aperte tanquam de Deo loquens? Et in Epistola ad Romanos quibusdam dijudicantibus edere carnes, propter observationem quarundam carnum, ad horum infirmitatem sese demitteus neque hos objurgavit, sed et alios ipsis esse molestos prohibuit ¹¹. « Omnibus omnia factus sum. » Ut breviter dicam : Omnibus factus sum id quod eram, nec tamen omnes salvos facere sperans (revera enim sic non adeo admirandum esset), sed ut vel paucos salvos faciam. Quod autem ait : « Omnino, » etiam ad exhortationem prædicantium ponitur. Quemadmodum enim omnes, inquit, salvos facere esset difficile, ita quoque fieri non facile potest ut nulli salvi fiant. « Hoc autem facio propter Evangelium. » Evangelium dicit eos qui per Evangelium salvi sunt : sicut etiam antea dixit : « Ex Evangelio vivere, » hoc est, ex his qui ipsi crediderunt. Hoc autem facio propter cum ipsis particeps fieri repositorum ipsis bonorum, omnia feci et facio. Vide modestam magnitudinem. Hæc autem dicebat, non quod ob aliquod præmium hæc faceret : sed ut illos attraheret, quo omnia facerent pro fratrum ædificatione, sicut et ipse faciebat.

« IX, 24-27, An nescitis quod qui in statio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit præmium? « Sic currite ut comprehendatis. Quisquis autem certat omnino temperans est. Illi siquidem ut corruptibilem coronam accipiant, nos vero incorruptibilem. Ego itaque sic curro, ut non **507** in incertum : sic pugilem ago, non velut aerem feriens : sed subj-

cio corpus meum et in servitute redigo, ne quo modo fiat, ut cum aliis prædicaverim ipse reprobus efficiar.

Postquam ostendit oportere demittere se ad infirmos, dicendo : « Factus sum quasi Judæus, quasi sine lege, quasi infirmus, » ut eos qui vere tales erant salvos facerem : deinceps acrius cum eis disserit. Hoc autem exemplum posuit, non volens ostendere se solum ex omnibus futurum saluum : absit : sed ostendens quod satis non sit credere tantum, sicut nec illis salis est currere, sed oportet diligentem ac sedulum esse, usque ad præmii sive coronæ perceptionem. Quamquam enim fidei, inquit, notitiam habetis, nisi eam fratrum dilectioni junxeritis, nihil proderit vobis. Nam in superioribus quoque hunc sermonem explicuit. « Sic currite ut comprehendatis. » Itaque nondum comprehenderant « Quisquis autem certat. » Docet etiam modum quo possit quispiam comprehendere. « Omnino temperans est. Hoc est, Non aliquousque temperat et aliquousque non. Nam hoc vere certare est, cunctarum virtutum et præceptorum observantem esse, et ab omnibus malis et contrariis abstinere : hic enim verus est pugil. » Ut corruptibilem coronam accipiant. » Ex comparatione ad id quod minus est rem auget. Si hi inquit, qui in stadio certant, omnino temperantes sunt ne fortitudinem corrumpant, corruptibilem optante coronam, quomodo nos qui incorruptibilem exspectamus non multo magis ab omnibus nocivis abstinere debemus. « Ego itaque. » Seipsum postea in exemplum profert, et optimus hic docendi modus est a seipso exempla invenire. Ego itaque prudentia duce curro, non in incertum, hoc est, non frustra et in vanum, et ad nullum scopum, sicut vos qui in vanum curritis. Quæ enim vobis utilitas ex eo quod tanquam perfectionem ostentantes idolothya edatis, cum hæc vestra, inquit, perfectio fratri noceat? At non ego ita, sed exigenti opportunitate etiam mei demissione usus sum, ut omnino aliquos salvos faciam. « Non velut aerem feriens. » Ita pugilem ago et certo, non ut aerem feriam : habeo enim quem feriam diabolum : vos autem fide currentes, et verberibus pugiles agentes, ad nihil eorum quæ oporteret, ulimini. 508

« Sed subijcio corpus meum. » Non permitto, inquit, ventri aut corpori meo habenas, sed coercionem illud et subijcio : nam hoc sibi vult : *Subijcio et in servitute redigo*, hoc est, domo ac in modum servi redigo. Neque enim prodesset solum prædicare, nisi etiam quæ a me fieri possunt præstare. Hæc autem dicens, innuit eos ventri deditos, quodque non satis eis sit credidisse tantum, sicut nec ipsi prædicasse : nisi et ego, inquit, et vos corpus ejusque concupiscentias in servitute red gamus.

X, 1-4. *Nolim autem vos ignorare fratres quod patres nostri omnes sub nube fuerunt : et omnes per mare transierunt : et omnes sub Mosen baptismi sunt in nube et in mari : et omnes eundem cibum spiritalem comederunt : et omnes eundem potum*

μου τὸ σῶμα καὶ δουλαγωγῶ, μὴ πως ἄλλοις κηρύξας. αὐτὸς ἀδίκημος γένωμαι.

Μετὰ τὸ δεῖξαι δεῖν συγκαταβαίνειν τοῖς ἀσθενέσι δι' ὧν εἶπεν, « Ἐγενόμην ὡς Ἰουδαῖος, ὡς ἄνομος, ὡς ἀσθενής, » ἵνα τοὺς ἐν ἀληθείᾳ ὄντας οὕτως σώσω, λοιπὸν πληκτικώτερον αὐτοῖς διαλέγεται. Τὸ δὲ παράδειγμα τοῦτο εἶπε, οὐ δεῖξαι θείλων ἵτι ἐκ πάντων εἰς σωθήσεται, ἄπαγε ! ἀλλὰ δεικνύς ὅτι οὐκ ἀρκεῖ πιστεῦσαι μόνον. ὡς περ οὐδὲ ἐκείνοις τὸ δραπεῖν, ἀλλὰ χρῆ σπουδάζειν μέχρις αὐτοῦ τοῦ βραβείου, ἕξου τοῦ στεφάνου. Εἰ γὰρ καὶ γινώσιν ἔχετε, φησί, τῆς πίστεως, εἰ μὴ μετὰ τῆς τῶν ἀδελφῶν ἀγάπης ἔχετε, οὐδὲν ὠφελθῆσθε. Τοῦτον γὰρ καὶ ἄνω τὸν λόγον ἐγύμνασεν. « Οὕτως τρέχετε, ἵνα καταλάβητε. » Οὐκ ἄρα κατελιθφότες ἦσαν. « Πᾶς δὲ ὁ ἀγωνιζόμενος. » Διδάσκει καὶ τὸν τρόπον, πῶς ἂν τις καταλάβῃ. Πάντα, φησί, ἐγκρατεύεται, τούτεστιν οὐχὶ τοῦδε μὲν ἀντέχεται, τοῦδε δὲ οὐ τοῦτο γὰρ, τὸ ὄντως ἀγωνίσασθαι, τὸ πάντων τῶν ἀρετῶν καὶ ἐντολῶν φύλαξ γενέσθαι, καὶ ἀπέχεσθαι πάντων τῶν πονηρῶν καὶ ἐναντίων. Οὗτος γὰρ ἀληθῆς ἀγωνιστής. « Ἴνα φθαρτὸν στέφανον λάβωσιν. » Ἐκ τῆς εἰς τὸ ἕλαττον συγκρίσεως αὖξαι τὸ πρᾶγμα. Εἰ οἱ ἀγωνιζόμενοι, φησὶν, ἐν τῷ σταδίῳ πάντα ἐγκρατεύονται, ἵνα μὴ τὴν ἰσχὺν ἐκλύσωσι φθαρτοῦ ἐπιέμενοι στεφάνου, πῶς ἡμεῖς οἱ ἄφθαρτον προσδοκῶντες, οὐκ ἂν μάλλον ἐγκρατευσώμεθα ἐκ πάντων τῶν βλαπτόντων ; « Ἐγὼ τοίνυν. » Λοιπὸν ἐαυτὸν εἰς μέσον φέρει· οὗτος ἀριστος τρέπος διδασκαλίας, ἐξ ἐαυτοῦ εὐρεῖν τὰ παραδείγματα. Ἐγὼ τοιγαροῦν, μετὰ γνώσεως τρέχω, οὐχὶ ἀδύλως, τούτεστιν, οὐκ εἰκῆ καὶ μάτην καὶ πρὸς οὐδένα σκοπὸν, ὡς ὑμεῖς, φησὶν, οἱ μάτην τρέχοντες. Τί γὰρ ὑμῖν, φησὶν, ὄφελος ἐκ τοῦ τελειότητα διῆθεν ἐπιδεικνύσθαι ἐν τῷ τὰ εἰδωλόθυτα ἐσθίειν, ἦτι, σου τελειότης βλάπτει τὸν ἀδελφόν ; Ἄλλ' οὐκ ἐγὼ οὕτως, φησὶν, ἀλλ' ἐν κληρῷ καὶ συγκαταβάσει κέχρημαι, ἵνα πάντως τινὰς σώσω. « Ὡς οὐκ ἄρα δέρω. » Οὕτως πυκτεύω καὶ ἀγωνίζομαι, οὐχ ἵνα δέρω ἄρα ἔχω γὰρ τινὰ δέρω, τὸν διάβολον. Ἰμεῖς δὲ τῇ πίστει τρέχοντες, καὶ τοῖς πληγαῖς πυκτεύοντες, εἰς οὐδὲν δέον κέχρησθε. « Ἄλλ' ὑπωπιάζω μου τὸ σῶμα. » Οὐκ ἀφίτημι, φησὶ, τῇ γαστρὶ καὶ τῷ σώματι τὰς ἰνίας, ἀλλὰ περισιγγῶ αὐτὸ καὶ ὑποτάσσω. Τοῦτο γὰρ λέγει τὸ, ὑπωπιάζω καὶ δουλαγωγῶ τούτεστι, Διμάζω καὶ ὡς δοῦλον ἄγω. Οὐ γὰρ συμβάλλεται, φησὶ, μοι τὸ κηρύξει μόνον, ἂν μὴ καὶ τὰ παρ' ἐμυτοῦ παρήσχωμαι. Ταῦτα δὲ λέγων, αἰνίττεται αὐτοὺς καὶ γαστριμάργους, καὶ ὅτι οὐκ ἀρκεῖ ὑμῖν τὸ πιστεῦσαι μόνον, ὡς περ οὐδὲ ἐμοὶ τὸ κηρύξει, ἐὰν μὴ ἐγὼ καὶ ὑμεῖς καὶ τὸ σῶμα καὶ τὰς ἐπιθυμίας αὐτοῦ δουλώσῃτε.

Ὁ δὲ θείλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, ὅτι οἱ πηκτέρες ἡμῶν πάντες ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν, καὶ πάντες διὰ τῆς θαλάσσης διῆλθον, καὶ πάντες εἰς τὸν Μωσῆν ἐβαπτίσαντο ἐν τῇ νεφέλῃ καὶ ἐν τῇ θαλάσῃ. Καὶ πάντες τὸ αὐτὸ

βρῶμα πνευματικῶν ἔφαγον, καὶ πάντες τὸ αὐτὸ πῶμα πνευματικῶν ἔπιον. Ἐπιον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας. Ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χρῆστος.

Καταλέγει λοιπὸν πόσων ἤξιώθησαν Ἰουδαῖοι ἀπὸ Θεοῦ δωρεῶν, καὶ δεῖκνυσι μετὰ τὰς δωρεὰς ταύτας, τοὺς πολλοὺς μὴ ἀρέσαντας Θεῷ. Ταῦτα δὲ φησι, παίθων, ὅτι ὡσπερ ἐκεῖνους οὐκ ὤνησε τὸ τοσοῦτων ἀπολαύσαι δωρεῶν, ἐπειδὴ τὰ πρὸ' ἑαυτοῖς μὴ ἔσχοντο, οὕτως οὐδὲ ὑμᾶς ὠφελήσῃ ἡ πίστις καὶ τὸ μυστηρίων ἀπολύσαι πνευματικῶν, εἰ μὴ καὶ ἀξιῶντες ἐαυτοὺς παράσχητε τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος. «Ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες.» Ἐν τούτοις, ἀπὸ τῆς παραθήσεως τῶν παλαιῶν, παιδεῦσαι αὐτοὺς βούλεται τὰ προσήκοντα, δεικνύς κάκεινους καθάπερ ἐν τινι τύπῳ τῶν ἴσων ἀξιοθέντας. Οὕτως γὰρ καταλλήλου καινομένου τοῦ παραδείγματος, εὐρίσκειτο δικαίως αὐτοῖς παραινῶν μὴ τὰ ὅμοια πλημμελεῖν ἵνα μὴ τὰ ὅμοια πείσωνται. Τὸ μὲν οὖν ὑπὸ τὴν νεφέλῃν αὐτοὺς γενέσθαι, ὁ γλῶσσις ἦν τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος. Ἐκεῖνους τε γὰρ ἡ νεφέλη σκίαζουσα, τῆς τῶν Αἰγυπτίων βλάβης ἀπήλλαττε, καὶ ἡμᾶς ἡ χάρις τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τῆς δαιμονικῆς ἐξείρει κακίας. Τὸ δὲ διὰ τῆς θαλάσσης αὐτοὺς διελθεῖν, ἔοικε κατὰ τοῦτο τοῖς ἡμετέροις. Ὅσπερ γὰρ ἐκεῖνοις ἡ διὰ τῆς θαλάσσης παρέσχε διάβασις, τῶν μὲν πολεμίων αὐτοὺς παντελῶς ἀπαλλάξασα, βεθελῶν δὲ τοῦ λοιποῦ τὴν ἐλευθερίαν δωρησαμένη, τοῦτο ἡμῖν πρὸς τοὺς ἡμετέρους ἐχθροὺς τοὺς δαίμονας, τὸ βάπτισμα γέγονε. Τὸ δὲ, «Εἰς τὸν Μωσῆν ἐβαπτίσαντο ἐν τῇ νεφέλῃ καὶ ἐν τῇ θαλάσσῃ.» σημαίνει ὅτι καθάπερ ἐκεῖνοι τούτων τυγχόντες ὑπέσχοντο τοῖς Μωσαϊκοῖς νόμοις βιοῦν, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐν τῷ βαπτίσματι τὸ τῆς υιοθεσίας κομιζόμενοι πνεῦμα, συνθήκας καὶ ὁμολογίας τιθέμεθα τοῦ κατὰ τὰς ἐντολὰς Χριστοῦ ζῆν, ὡσπερ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι εἶπον πρὸς Μωσῆν, ὅτι Εἴ τι ἡμῖν ὁ Θεὸς εἴπῃ, ποιήσομεν, μετὰ τῆν διάδοσιν τῆς Ἐρυθρᾶς. «Ἐπὶ τὴν νεφέλῃν.» λέγει γὰρ ὁ Δευτῆρ' «Διεπίστασε νεφέλῃν εἰς σκέπην αὐτοῖς, καὶ πῦρ τοῦ φωτίσαι αὐτοὺς τὴν νύκτα.» — «Εἰς τὸν Μωσῆν ἐβαπτίσαντο.» Τούτέστι τῷ Μωσῇ ἐκοινωνήσαν τῷ βαπτισμῷ, Ἐπειδὴ γὰρ τὸ βάπτισμα κοινωνεῖν ἡμᾶς ποιεῖ τῷ θανάτῳ τοῦ Χριστοῦ, τὸ τῶν αὐτῶν ὧν εἶπον θαυμάτων κοινωνήσαν Ἰουδαίους, βάπτισμα καλεῖ. Βούλεται γὰρ τὸν τύπον ἐγγὺς ἀγαγεῖν τῆς ἀληθείας. Διὸ καὶ τῷ αὐτῷ ῥήματι ἐχρήσατο, τὴν κοινωνίαν τῆς ἐν τῇ θαλάσσῃ διόδου βάπτισμα προσειπῶν. — [ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΟΥ.] Ἐβάπτισσε Μωσῆς καὶ πρὸς τούτου ἐν νεφέλῃ καὶ θαλάσσῃ. Τύπος δὲ ἦν ὡς καὶ Μούλας βοκεῖ, ἡ θάλασσα τοῦ ὕδατος, ἡ νεφέλη τοῦ Πνεύματος, τὸ μάννα τοῦ τῆς ζωῆς ἄρτου, τὸ πῶμα τοῦ Θεοῦ πύματος. — [Φ.Τ.] Εἰς ἐκεῖνον, φησὶν, ἀφορώντες καὶ θαυμάζοντες, ἀφῆκαν ἐαυτοὺς τῷ θαλασίῳ ῥέθρῳ βαπτίζεσθαι. Ἔτι καὶ ὑπὸ τῆς νεφέλης ὡσαύτως ἐκείνῳ κατακολουθοῦντες ἐσκιάζοντο. Εἰ γὰρ καὶ μὴ τῷ ὕδατι ἐκαλύφθησαν, ἀλλ' οὖν ἐν ἐκείνῳ τῷ χώρῳ τοῦ

A spiritalem biberunt. Biberunt enim de spiritali quæ eos comitabatur petra; petra autem erat Christus.

Enumerat deinceps quod donis Judæi a Deo affecti sint: et ostendit multos eorum etiam post hæc dona non placuisse Deo. Hæc autem dicit docens quod, Sicut illis non profuit tot illos fuisse gavisos donis, quoniam ea quæ in se erant non præstabant, ita neque vobis proderit fides, aut spiritalibus dotatos esse mysteriis, nisi vos divina gratia dignos præbueritis. « Quod patres nostri omnes. » Per hæc a veterum comparatione vult eos instruere in his quæ conveniunt, ostendens illos quoque tanquam in typo quodam æqualia accepisse. Ita enim convenienti exemplo proposito, inveniebat quo pacto merito ipsos adhortaretur ne in similibus delinquerent, ut non similia quoque paterentur. Eos itaque sub nube fuisse, manifestatio erat gratiæ spiritus. Siquidem nubes illos obumbrans ab Ægyptiorum nocimento liberabat, et nos Spiritus sancti gratia a dæmoniaca liberat malitia. Per mare vero ipsos transiisse, nostris rebus in hoc congruit: nam quod illis præbuit per mare transitus, ab inimicis omnino liberans, et firmam deinceps tradens libertatem. Hoc nobis erga nostros inimicos nempe dæmones, factum est baptisma. **509** Quod autem sub Mosen baptizati sunt in nube et in mari, significat quod sicut illi hæc assecuti, polliciti sunt se Mosaicis legibus parituros: ita et nos in baptismate, spiritus adoptionem accipientes, pacta et assensum præbemus juxta Christi præcepta nos victuros: sicut et Judæi post transitum maris Rubri dixerunt ad Mosen. « Si quid dixerit nobis Deus, faciemus post transitum maris Rubri ¹². » — « Sub nube. » Ait enim David: « Expandit nubem in protectionem eis, et ignem ut illuminaret eos nocte ¹³. » — « Sub Mosen baptizati sunt, » εἰς τὸν Μωσῆν hoc est, quod Mosi communicaverunt in baptismo. Quoniam enim baptisma participare nos facit in morte Christi, baptisma dicit quod Judæi horum quæ diximus miraculorum participes facti sint. Vult namque typum veritati proximum reddere: idcirco etiam eodem verbo usus est, transitum per mare appellans baptisma. Baptizavit et ante hoc Moses in nube et mari: typus enim erat, sicuti Paulo quoque videtur: mare, aquæ: nubes, spiritus: manna, panis vitæ: potus, divini poculi. In illum, inquit, influentes et confidentes permiserunt se ipsos marinis fluctibus baptizari. Deinde sub nube quoque similiter illum subsequentes tanquam umbra tegebantur. Quanquam enim aqua non sint operti, attamen eo aquæ spatio gradiebantur, in quo necesse est eos qui pertrahantur totis aquis baptizari sive demergi, aqua suam servante naturam. « Sub Mosen baptizati sunt, » inquit. Siquidem intuiti illum in maris divisiones ingressum, im-

¹² Exod. xxiv, 3. ¹³ Psal. cii, 30.

tati sunt : hujus itaque rei tanquam primarius eis dux factus est Moses. « In nube et in mari. » Simul enim cum Mose tanquam umbra tegebantur et simul cum Mose diviso mari gradiebantur. « Eundem cibum spiritalem » Spiritalem vocat et cibum et potum eo quod utrumque Spiritus arcana sua potentia per Mosen dederit : dicit autem de manna et carnibus et de aqua, « Comederunt, » nempe manna, sicut nos corpus Christi. « Potum spiritalem. » Hoc est, aquam e rupe sive petra scaturientem, quemadmodum nos sanguinem Christi. Quamquam enim sensibilia quoque erant quæ illis præbebantur, 510 tamen spiritualiter tradebantur : neque enim naturæ conformis erat traditio, sed gratiæ spiritali. « De spiritali quæ illos comitabatur petra. » Sensibilis quidem erat, nempe petra quæ Israelitis aquam scaturivit¹⁴, hanc tamen non propria natura scaturiebat, sed petrae spiritalis virtute, quæ ei per efficaciam aderat, et ad usum sitientium comitabatur : hoc est, ad illorum salutem et utilitatem omnia commutabat ac transformabat, et ad ipsorum voluntatem sequebatur : et nunc quidem aquam eis ad transitum in petrarum modum firmabat : nunc vero cælum ad cibum et edulium abunde eis excolebat alio autem tempore petram ad aquarum scaturigines apariebat. Idcirco merito dici poterant de spiritali petra bibere : hæc enim erat quæ sensibilem illam in aquarum fontes solverat. Quænam autem erat spiritalis illa petra quæ ipsos omnes subsequabatur, et ad cujusque temporis necessitatem naturas rerum in ordinem transfundebat, simulque transmutabat? Quæ? Jam subsequenter dicit : nempe Christus qui nunc erga nos quoque similia ac majora demonstrat. Licet quoque id quod dicitur, « Comitabatur, » aliter intelligere. Intellectualis namque petra, nempe Christus, non solum his quæ dicta sunt beneficiis mirabiliter eos donavit : verum etiam in sequentibus comitabatur ac sequebatur, proxime ad hæc imo etiam majoribus Israelitem afficiens beneficiis. Sed et nos modo fideles comitatur, ita ut consequens sit et quæ in Veteri et quæ in Novo Testamento admiranda præstita sunt opera vel beneficia, ejusdem esse providentiæ, ejusdem Dei ac Domini « De spiritali. » Quoniam dixerat Potum spiritalem qui tamen nihil diversum habuit, sicut manna habebat, sed erat communis

511 aqua ideo nunc ex modo scaturiendi confirmat fuisse spiritalem : neque enim illum petra ex propria natura producebat. Nam si ita fuisset, oportuisset eam et ante illud tempus producere : sed alia quædam petra spiritalis rem omnem efficiebat, quæ erat, inquit, Christus. « Quæ illos comitabatur, » Quod autem ait : « Comitabatur, » innuit quod semper una præbens erat Christi spiritus omniaque signa operabatur.

512 ἦν φησὶν, ὁ Χριστός. « Ἀκολουθοῦσης. » Τὸ ἀκολουθοῦσης δηλοῖ, τὸ αἰεὶ συμπρὸν τοῦ Χριστοῦ Πνεῦμα, καὶ πάντα θεαματουροῦν.

¹⁴ Num. xx, 8.

513 ὕδατος γεγονότες ἐπορεύοντο, ἐν ᾧ ἀνάγκη τοὺς ἀπορευομένους δλω καταβαπτίζεσθαι τῷ ὕδατι, κατὰ φύσιν ἔχοντος τοῦ ὕδατος. « Εἰς τὸν Μωϋσῆν ἐβαπτίσαντο. » φησὶν. — [ΟΙΚΟΥΜ.] Ἐπειδὴ αὐτὸν ἰδόντες εἰσβάλλοντα κατὰ τῆς διαιρίσεως τῆς θαλάσσης ἐμιμήσαντο. Ὡς περ οὖν πρωτόστῆτες αὐτοῖς τοῦτου γέγονε Μωϋσῆς. « Ἐν τῇ νεφέλῃ καὶ ἐν τῇ θαλάσῃ. » Καὶ γὰρ συνεκιάζοντο τῷ Μωϋσεὶ ὑπὸ τῆς νεφέλης, καὶ συνεπέζευον Μωϋσεὶ, διαρρηθείσης τῆς θαλάσσης. « Τὸ αὐτὸ βρῶμα πνευματικόν. » — [ΘΕΟΔΩΡ.] Πνευματικὸν καλεῖ καὶ τὸ βρῶμα καὶ τὸ πόμα, ὡς ἂν τοῦ Πνεύματος ἄμφω διὰ τοῦ Μωϋσεως κατὰ τὴν ἀπόρρητον αὐτοῦ πρᾶσχύοντος δόξωμιν. Λέγει δὲ περὶ τοῦ μάννα καὶ τῶν κρῶν, καὶ περὶ τοῦ ὕδατος : « Ἐφαγὼν. » Ὅσον τὸ μάννα, ὥς περ ἡμεῖς τὸ σῶμα Χριστοῦ. Πόμα πνευματικόν, ὅσον τὸ ἐκ τῆς ἀκροτόμου πέτρας ἀναδύσασαν ὕδωρ, ὥς περ ἡμεῖς τὸ αἷμα Χριστοῦ. Εἰ γὰρ καὶ αἰσθητὰ ἐκείνοις ἦν τὰ παρεχόμενα, ἀλλὰ πνευματικῶς παρείχοντο. Οὐ γὰρ φύσεως ἦν ἀκολουθία ἢ δόσις, ἀλλὰ χάριτος πνευματικῆς. « Ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθοῦσης πέτρας. » Αἰσθητὴ μὲν ἦν ἡ πέτρα δηλονότι, ἡ τὸ ὕδωρ τοῖς Ἰσραηλίταις ἀναδύσασα, ἀλλ' οὐχὶ τῇ οὐκείᾳ φύσει τοῦτο ἔδλωσεν, ἀλλὰ τῇ δυνάμει τῆς κατ' ἐνέργειαν παρούσης αὐτῇ πνευματικῆς πέτρας, καὶ ἀκολουθοῦσης τῇ χρείᾳ τῶν διψώντων· τουτέστι, πρὸς τὴν ἐκείνων σωτηρίαν καὶ ὠφέλειαν πάντα μεταποιούσης καὶ μεταπλατούσης, καὶ συνεπόμενης αὐτῶν τῷ βουλήματι· καὶ ποτὲ μὲν τὸ ὕδωρ εἰς διαδύσασαν αὐτοῖς ἕνα πέτρας στερουούσης, ποτὲ δὲ τὸν οὐρανὸν εἰς βρῶσιν καὶ τροφήν αὐτοῖς ἔφθονον γεωργοῦσης, ἄλλοτε δὲ τὴν πέτραν εἰς ὕδατων γονὰς ἀναστομούσης. Διὸ εἰκότως λέγουσι ἂν ἐκ πνευματικῆς πέτρας πνεῖν. Αὕτη γὰρ ἦν ἡ τὴν αἰσθητὴν εἰς ὕδατων λύσασα πηγὰς. Τίς δὲ ἦν ἡ πνευματικὴ, φησὶν, ἐκείνη πέτρα, ἡ πᾶσι τοῦτοις παρακολουθοῦσα, καὶ πρὸς τὴν ἐκάστου καιροῦ χρεῖαν τὰς φύσεις τῶν πραγμάτων μετασχοιχοῦσα καὶ συμμεταβάλλουσα ; Τίς ; φησὶ· δηλονότι ὁ Χριστός, ὁ καὶ νῦν εἰς ἡμᾶς τὰ ὅμοια καὶ μεζῶ ἐπιδεικνύμενος. Ἔστι δὲ τὸ, « Ἀκολουθοῦσης, » καὶ ἐτέρως ἐκλαθεῖν. Ἡ γὰρ νοητὴ πέτρα, ἥτοι ὁ Χριστός, οὐ μόνον τὰ εἰρημένα αὐτοῖς παραδόξως ἐδράδωσεν, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἐφεξῆς ἔκλωσθη καὶ εἶπετο, παραπλήγια τοῦτοις καὶ μεζῶνα, τὸν Ἰσραηλίτην εὐεργετῶν, ἀλλὰ καὶ νῦν ἡμῖν τοῖς πιστοῖς ἀκολουθοῦσης. Ὡςτε εἶνα· κατὰ συνέχειαν τῆς αὐτῆς πνεύσεως, καὶ τοῦ αὐτοῦ Δεσπότη καὶ Θεοῦ, τὰ τε ἐν τῇ Παλαιᾷ Θεωματοῦ γήματα καὶ τὰς εὐεργεσίας, καὶ τὰ ἐν τῇ Καινῇ. « Ἐκ πνευματικῆς. » Ἐπειδὴ εἶπε, πνευματικόν τὸ πόμα, οὐδὲν εἶχε παραλλοχόμενον ὥς περ τὸ μάννα, ἀλλ' ὕδωρ ἦν κοινόν· καὶ οὕτως ἐκ τοῦ τρόπου τῆς ἀναδύσεως, κατασκευάζει αὐτὸ πνευματικόν. Οὐ γὰρ οὐκείᾳ φύσει ἡ πέτρα αὐτὸ ἀνεδίδου. Εἰ γὰρ τοῦτο ἦν, ἔδει καὶ πρὸ τοῦτου ἀναδιδόναι, ἀλλ' ἐτέρα τις πέτρα πνευματικὴ τὸ πᾶν ἐνέργειαν, ἥτις

Ἄλλ' οὐκ ἐν τοῖς πλείοσιν αὐτῶν εὐδόκησεν ὁ Θεός. Κατεστρώθησαν γὰρ ἐν τῇ ἐρήμῳ. Ταῦτα δὲ τύποι ἡμῶν ἐγενήθησαν, εἰς τὸ μὴ εἶναι ἡμᾶς ἐπιθυμητὰς κακῶν, καθὼς ἐκείνοι ἐπεθύμησαν. Μηδὲ εἰδωλοάτραι γίνεσθε, καθὼς τινες αὐτῶν, ὡς γέγραπται, Ἐκάθισεν ὁ λαὸς φαγεῖν καὶ πιεῖν, καὶ ἀνέστησαν παίζειν. Μηδὲ πορνεύωμεν, καθὼς τινες αὐτῶν ἐπόρνευσαν, καὶ ἔπεισον ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ εἰκοσιτρεῖς χιλιάδες. Μηδὲ ἐκπειράζωμεν τὸν Χριστὸν, καθὼς καὶ τινες αὐτῶν ἐπειράσαν καὶ ὑπὸ τῶν ὄφρων ἀπώλοντο. Μηδὲ γογγύζετε, καθὼς καὶ τινες αὐτῶν ἐγγόγγυσαν, καὶ ἀπώλοντο ὑπὸ τοῦ ὀλοθρευτοῦ.

Ἦντες ὧν εἶπον θαυμάτων καὶ δωρεῶν ἤξιώθησαν, ἀλλ' οὐκ ἐν πᾶσι, φησὶν, εὐ ἐβουλεύσατο ὁ Θεός. Τοῦτο γὰρ τὸ εὐδόκησε. Καὶ τοὶ μεγάλων ἦσαν ἀξιωθέντες δωρεῶν. Ὅρατε οὖν, φησὶ, μὴ πως οὐδὲ ἐφ' ὑμῶν εὐ βουλεύσεται ὁ Θεός, εἰ καὶ ἤξιωσθε πολλῶν δωρεῶν, ἐὰν μὴ ἄξιον βίον παράσχητε. Πάντες οἱ Ἰουδαῖοι ἀπώλοντο. Ἦως οὖν, σῆσιν, οὐκ ἐν τοῖς πλείοσιν εὐδόκησεν; Ἰνα μὴ δόξη αὐτοῖς πανολεθρίαν προφητεύειν, ἢ διὰ τὸν Ἰησοῦν καὶ τὸν Χαλεβ καὶ τοὺς νέους τῶν Ἰουδαίων υἱοὺς, καὶ εἰς τὴν μοσχολατρείαν (πλὴν τῶν δισμυρίων καὶ τρισχιλίων) μιστεύσαντος τοῦ Μωσέως. « Κατεστρώθησαν. » Τὸ « κατεστρώθησαν, » τὴν αἰφνιδίαν αὐτῶν καὶ πλείστην ἀπώλειαν δηλοῖ. « Τύποι ἡμῶν ἐγενήθησαν. » Ὡσπερ γὰρ ὁ βαπτισμὸς καὶ τὸ βρώμα καὶ τὸ πόμα τύποι ἦσαν ἡμῶν, οὕτως καὶ ὁ ὄλεθρος τύπος ἦν ἡμῶν, εἰς τὸ, « Μὴ τοῖς ἴσοις παράξιντας τὰ ἴσα παθεῖν. Καθὼς ἐκείνοι ἐπεθύμησαν. » Καὶ ὁ Δαυὶδ φησὶ· « Καὶ ἐπεθύμησαν ἐπιθυμίαν ἐν τῇ ἐρήμῳ. » Καθίσαντες γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι ἐκλαίον καὶ εἶπον· « Τίς ψωμίει ἡμᾶς κρέα; ἐμνήσθημεν τοὺς ἰχθύας οὓς ἠθροίμεν ἐν Αἰγύπτῳ δωρεῶν, καὶ τοὺς σικύους, καὶ τοὺς πέπωνας, καὶ τὰ πράσσα, καὶ τὰ κρόμμυα, καὶ τὰ σκόροδα. Νυνὶ δὲ ἡ ψυχὴ ἡμῶν κατάξηρος οὐδὲν πλὴν εἰς τὸ μάννα οἱ ὀρθακμοὶ ἡμῶν. » — « Μηδὲ εἰδωλοάτραι γίνεσθε. » Τοῦτο ἡρέμα πῶς τοὺς τὰ εἰδωλόθωτα ἐθροίοντας αἰνίττεται, δεικνύς ὅτι καὶ ἐκείνοι ἀπὸ γαστριμαργίας ἤλθον εἰς εἰδωλολατρείαν. Καὶ ὑμεῖς, φησὶν, ἀπὸ γαστριμαργίας αὐτὰ μᾶλλον, ἢ ἀπὸ τελειότητος ἐσθίετε, ὡσπερ ἐκείνοι χοροὺς στήσαντες περὶ τὸν μόσχον ἔπαιζον χορεύοντες ἔμπροσθεν αὐτοῦ, καὶ ἔλεγον· « Οὗτοί οἱ θεοὶ σου, Ἰσραὴλ, οἵτινες ἀνεβίβασάν σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου. » Τινὲς δὲ τὸ παίζειν, ἀντὶ τοῦ εἰδωλολατρεῖν, ἐνόησαν. « Μηδὲ πορνεύωμεν. » Ἠλίαν εἶπεν ἁμαρτίαν ἄλλην, ἀπὸ γαστριμαργίας τικτομένην. Γέγραπται ἐν βίβλῳ Ἀριθμῶν· « Καὶ κατέλυσεν Ἰσραὴλ ἐν Σαττεῖμ, καὶ ἐβεθλωθή ὁ λαὸς ἐκπορνεύσαι εἰς τὰς θυγατέρας Μωὰβ· καὶ ἐκάλεσαν αὐτοὺς ἐπὶ ταῖς θυγατέρας τῶν εἰδώλων αὐτῶν· καὶ ἔφαγεν ὁ λαὸς τῶν θυσιῶν αὐτῶν, καὶ προσεκύνησαν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν, καὶ ἐτελέθη Ἰσραὴλ τῷ Βεελφεγώρ· καὶ ὠργίσθη θυμῷ Κυρίου τῷ Ἰσραὴλ. Καὶ εἶπε Κύριος τῷ Μωσῇ· Λάβε πάντας τοὺς ἀρχηγούς τοῦ λαοῦ καὶ παραδειγμάτισον αὐτοὺς

X, 5-10. « Sed plures ipsorum non placuerunt Deo: « nam prostrati sunt in deserto. 511 Hæc autem figuræ nostri fuerunt, ne nos simus concupiscentes rerum malarum, quemadmodum et illi concupierunt. Neque idololatras sitis, sicuti quidam illorum, quemadmodum scriptum est: Sedit populus ut comederet ac biberet, et surrexerunt ut luderent. Neque scortemur sicut quidam ipsorum scortati sunt; et conciderunt uno die viginti tria millia. Neque tentemus Christum, sicut et quidam illorum tentaverunt, et a serpentibus extincti sunt. Neque murmuretis sicut et quidam illorum murmuraverunt, et interempti sunt ab exterminatore. »

Omnes quæcumque admiranda dixi acceperunt: at non in omnibus beneplacitum habuit Deus, aut de illis prospera statuit: Nam hoc est, εὐδόκησε, id est, oblectationem habuit. Atqui magnis affecti fuerant donis, videte igitur ne quo modo Deus de vobis quoque statuatur non prospera, licet magnis donis affecti sitis, nisi dignam vitam præstiteritis. Universi Judæi perierunt: quomodo ergo dicit, In pluribus non placuerunt Deo? Ne videatur illis interneconem statuari. Aut propter Jesum et Chaleb, recensque genitos Judæorum filios, et quia in vituli adoratione factus est Moses mediator, ut perirent sola viginti tria millia 15. « Prostrati sunt. » Verbum « Prostrati sunt, » repentinam et maximam ipsorum stragem significat. « Figuræ nostri fuerunt. » Quemadmodum enim baptismus et cibus ac potus figuræ nostri erant, ita et perditio figura nostri erat, ne æqualia perpetrantes similia patiamur. « Ne nos simus concupiscentes rerum malarum, quemadmodum et illi concupierunt. » David quoque dicit. « Et concupierunt concupiscentiam in deserto 16. » Sedentes namque Judæi fleverunt atque dixerunt. « Quis indulgendo pascet nos carnibus? Meminimus piscium quos edebamus in Ægypto gratis, et cucumerum ac peponum, ceparum et alliorum; nunc vero anima nostra arida est: nihil præter manna intuentur oculi nostri 17. » — « Neque idololatras sitis. » Hoc occulto quodam modo edentes idolothyta taxat: ostendens illos quoque a gulæ vitio devenisse ad idololatriam: Et vos, inquit, a gulæ vitio potius quam a perfectione adducimini ut illa edatis: 512 quemadmodum illi, constitutis coram vitulo choris, ludebant, choreas coram eo ducentes, ac dicebant: « Hi sunt Dii tui, Israel, qui eduxerunt te de terra Ægypti 18. » Quidam autem intellexerunt hic ludere pro eo quod est idolis cultum exhibere. « Neque scortemur. » Aliud rursus dixit peccatum quod a gastrimargia gignitur. Scriptum est in libro Numerorum: « Et demolitus est Israel in Stattim, et confirmatus est populus ut scortaretur cum filiabus Moab: et vocaverunt eos ad sacrificia idolorum suorum, et adoraverunt idola ipsarum. Et initiatus est Israel Beelphe-

15 Exod. xxxii, 28. 16 Psal. cv, 14. 17 Num. xi, 43. 18 Exod. xxxii, 8.

ger : et iratus est furore Dominus adversus Israel, A et ait Dominus ad Moſen : Accipe omnes principes populi, et in exemplum pone eos Domino contra solem et avertetur ira furoris Domini ab Israel. Et dixit Moſes ad tribus Israel : Occidat unusquisque proximum suum qui initiatus est Beelphegor. Tunc Phinees filius Eleazar simul transfixit Zambren et mulierem Chasben. Fueruntque interfecti in plaga viginti tria millia ¹⁹. » Quidam autem veterum scriptorum posuerunt viginti quatuor millia. « Neque tentemus Christum. » Indicat quod ipsi signa pecebant tentantes Christum, sicut et Judæi in monte Hor, cum circumissent terram Edom, oblocuti sunt contra Dominum et contra Moſen dicentes : « Ut quid eduxisti nos ex Ægypto ut occideres in deserto, ubi non est panis neque aqua ? Anima nostra nauseat in pane inani. Et emisit Dominus in populum serpentes mortiferos, mordebantque populum : et mortuus est populus multus filiorum Israel ²⁰. » — « Neque murmuretis. » Innuit quod in tentationibus non se viriliter habent, sed cum murmure. Non enim magnum est pati solum pro Christo, sed pati etiam cum gratiarum actione sicut Job. Murmuraverunt etiam Judæi ad Merhaph proptereaquam amara enim erat ²¹. Rursum murmuraverunt cum non esset aqua quando Moſes et Aaron jussi sunt educere aquam de petra : et illa percussa dixit Moſes : « Num ex petra hac educemus aquas ²² ? » Rursum murmuraverunt quando missi sunt quidam de populo, ut explorarent terram Chanaan ²³. **§§§** Iterum murmuraverunt quando jussit Moſes populo ut facerent tubas argenteas, ut per eas signum darent ²⁴. Ad hæc cum elevaretur arca, murmuravit populus, et statim exusta est pars castrorum : et vocatus est locus Tentatio sive Incensio : oravitque Moſes, et cessavit supplicium ²⁵. Vocat autem magnus Paulus interemptionem potentiam quamdam punitivam.

X, 11-13. « Hæc autem omnia in figuris contigerunt illis. Scripta sunt autem ad nostri admonitionem ad quos fines sæculorum occurrerunt. » Proinde qui sibi videtur stare, videat ne cadat. « Tentatio vos non apprehendit, nisi humana. Fidelis est autem Deus qui non sinet vos tentari supra id quod potestis, sed faciet simul cum tentatione etiam eventum, ut possitis sufferre. »

Figuras vocat illa, ostendens hos magis esse D puniendos. Quemadmodum enim in donis veritas major est figura, ita omnino et in suppliciis. « Ad quos fines sæculorum. » Et ex imminente ipsis fine, et ex futuro supplicio æternis, magis eos terret. Nam ait : Jam fines sæculorum occurrerunt et dies certe supplicii. Non solum enim illi simul ac semel supplicio affliciebatur, sed ecce vobis quoque appropinquavit dies finalis. Occurrerunt au-

τῷ Κυρίῳ ἀπέναντι τοῦ ἡλίου, καὶ ἀποστρήσεται ἡ ἀργὴ θυμοῦ Κυρίου ἀπὸ Ἰσραὴλ. Καὶ εἶπε Μωσῆς ταῖς φυλαῖς Ἰσραὴλ. Ἀποκτείναντες ἕκαστος τὸν οἰκεῖον αὐτοῦ τὸν τετελεσμένον τῷ Βεελφεγῶρ. Τότε καὶ ὁ Φινεὺς υἱὸς Ἐλεάζαρ συνεξέκρινεν τῷ Ζαμβρῶν καὶ τῇ γυναικὶ Χάσβη, καὶ ἐγένοντο οἱ τεθνηκότες ἐν τῇ πληθῇ εἰκοσιτρεῖς χιλιάδες. » Τινὲς δὲ τῶν ἀντιγραφήντων τὰ πλεονάζοντα, εἰκοσιτέσσαρας ἔθεσαν. « Μὴ δὲ ἐκπειράζωμεν τὸν Χριστόν. » « Αἰνίττεται αὐτοῖς ὅτι σημεῖα ἐπιζητούν πειράζοντας τὸν Χριστόν, καθὼς καὶ οἱ Ἰουδαῖοι εἰς Ἰωρ τὸ ὄρος κωκλώσαντες γὰρ τὴν γῆν Ἐδὼμ, καταέλησαν κατὰ Θεοῦ καὶ κατὰ Μωσῆ λέγοντες. » « Ἰνα εἰ ἐξήγαγεσ ἡμᾶς ἐξ Αἰγύπτου ἀποκτείναι ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἔνθα οὐκ ἔστιν ἄρτος οὐδὲ ὕδωρ ; ἡ δὲ ψυχὴ ἡμῶν προτώχισεν ἐν τῷ ἄρτι τῷ διακνήφ. Καὶ ἀπέστειλε Κύριος εἰς τὸν λαὸν τοὺς ὄφεις τοὺς θανατοῦντας, καὶ ἔδακνον τὸν λαὸν καὶ ἀπίθανε λαὸς πολὺς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ. » — « Μὴ δὲ γογγύετε. » Αἰνίττεται αὐτοὺς ὅτι ἐν τοῖς πειρασμοῖς οὐ γενναίως ἔφερον, ἀλλὰ μετὰ γογγυσμοῦ. Οὐ γὰρ τὸ παθεῖν ὑπὲρ Χριστοῦ μόνον μέγα, ἀλλὰ καὶ τὸ εὐχαρίστως παθεῖν, ὡς ὁ Ἰωβ. Ἐγογγυσαν καὶ Ἰουδαῖοι εἰς Μερφάν, διὰ ὕδωρ. Πικρὸν γὰρ ἦν. Πάλιν ἐγόγγυσαν οὐκ ὄντος ὕδατος ὅτε Μωσῆς καὶ Ἀαρὼν ἐκελεύσθησαν ἐξαγαγεῖν ὕδωρ ἐκ πέτρας : καὶ πατάξας αὐτὴν ὁ Μωσῆς εἶπε : « Μὴ ἐκ τῆς πέτρας ταύτης ἐξαγάγωμεν ὕδωρ ; » Πάλιν ἐγόγγυσαν ὅτε ἐπίμετρησάν τινες ἐκ τοῦ λαοῦ κατασκήψασθαι νῆν γῆν Χαναν. Πάλιν ἐγόγγυσαν ὅτε ἐκέλευσε Μωσῆς τῷ λαῷ ποιῆσαι σάλπιγγας ἀργυρᾶς ὥστε δι' αὐτῶν μαρμαίνοι. Καὶ ἐν τῷ ἐξαιρεῖν τὴν κιβωτὸν ἐγόγγυζεν ὁ λαὸς, καὶ εὐθὺς κτεκῆν μέρος τῆς παρεμβολῆς, καὶ ἐκλήθη ὁ τόπος Ἐμπυρισμός, καὶ τῷξατο Μωσῆς, καὶ ἐπαύσατο ἡ τιμωρία, ἣν καὶ λέγει ὁ μέγας Παῦλος ὄλεθρον, τουτῆστι δύνανται τινὰ τιμωρόν.

Ταῦτα δὲ πάντα τύποις συνέβαινον ἐκείνοις, ἐγράφη δὲ πρὸς νοουθεσίαν ἡμῶν εἰς οὓς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατήνυσεν. Ὅσοι δὲ δοκῶν ἐπιβῆναι, βλέπεται μὴ πείσῃ. Πειρασμός ἡμᾶς οὐκ εἴληφεν, εἰ μὴ ἀνθρώπινος. Πιστὸς δὲ ὁ Θεὸς ὅς οὐκ ἐάσει ἡμᾶς πειρασθῆναι ὑπὲρ ὃ δύνασθε, ἀλλὰ ποιήσει σὺν τῷ πειρασμῷ καὶ τὴν ἐκβασιν, τοῦ δύνασθαι ἡμᾶς ὑπενεγκεῖν.

Τύπους ἐκεῖνα καλεῖ, δεικνὺς μετρίως αὐτοὺς κολασθήσεσθαι. Ὅσοι γὰρ ἐπὶ τῶν δωρεῶν ἢ ἀλλήθειᾳ τοῦ τύπου μέλζων, οὕτως πάντως καὶ ἐπὶ τῶν τιμωριῶν. « Εἰς οὓς τὰ τέλη τῶν αἰώνων. » Καὶ ἐκ τοῦ ἐπιστῆν αὐτοῖς τὸ τέλος, καὶ τὰς ἐκεῖ αἰωνίας τιμωρίας, πλεον αὐτοὺς ποιεῖ. Ἦδη γὰρ ὤρσι : Τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατήνυσεν, καὶ ἡμέρα δηλονότι τῆς τιμωρίας. Εἰ γὰρ ἐκεῖνοι ἅμα καὶ ἅμα ἐτιμωροῦντο, ἀλλ' ἰδοὺ καὶ ἡμῶν ἐφθασεν ἡ ἡμέρα

¹⁹ Num. xxv, 1-9. ²⁰ Num. xxi, 4-6. ²¹ Exod. xv, 23. ²² Exod. xvii, 3 ; xx, 1. ²³ Num. xiv, 2. ²⁴ Num. x, 2. ²⁵ Num. xi, 1 seq.

τοῦ τέλους. Τὸ δὲ κατήντησεν, ὡς ἐφθασε. « Ὅστε ὁ δοκῶν ἐστάναι. » Πάλιν τοὺς ἐπὶ τῇ γνώσει μέγα φρονούντας αἰνίττεται. Εἰ γὰρ καὶ ἐστάναι, φησί, νομίζεις, εὐλαβοῦ μὴ πέσης. Αὐτὸ γὰρ τὸ θαρραίνει ὡς ἐστηκας, οὐδὲ ἐστάναι ἐστίν. Εἰ δὲ καὶ ἐστηκας, εὐχερῆς ἐξ ἀπονοίας ἢ πτώσεως. « Πειρασμὸς ὑμᾶς οὐκ ἐλῆφεν. » Ἐπειδὴ ἐφόβησεν αὐτοὺς εἰπών· « Βλεπέτω μὴ πέση. » πολλοὺς δὲ ἦσαν ὑπενεγκόντες ἤδη πειρασμοὺς, ἵνα μὴ λέγωσι· Τί ἡμᾶς φοβεῖς; πολλῶν ἡμῖν γενομένων πειρασμῶν καὶ κινδύνων οὐ πεπτώκαμεν, καὶ νῦν ἔχομεν πεσεῖν; Φησὶν· Οὐκ ἐλῆφεν ὑμᾶς πειρασμὸς μέγας, εἰ μὴ μικρός. Ἀνθρώπινον γὰρ τὸν μικρὸν καλεῖ. « Πιστὸς δὲ ὁ θεός. » Τουτέστιν ἀληθῆς, Ἐπιγγέλατο γάρ· « Δεῦτε, οἱ κοπιῶντες, καὶ ἀναπαύσω ὑμᾶς, » ἔγγυον τοὺς πειραζομένους· « Ἵπὲρ ὃ δύνασθε. » Ἀναλόγως, φησί, τῇ ὑμῶν δυνάμει, συγχωρεῖ τὸν πειρασμὸν ἔρχεσθαι, μᾶλλον δὲ πᾶς πειρασμὸς μεῖζων ἡμῶν, εἰ μὴ Χριστὸς βοήθει. « Ἀλλὰ ποιήσαι σὺν τῷ πειρασμῷ. » — [Φιλιπ.] Τοῦτο διχῶς ἐστὶν ἐκλαβεῖν ἢ ὅτι τὸν πειρασμὸν συγχωρῶν ἐπιλαθεῖν, αὐτίκα καὶ διασκεδάξει καὶ καίει αὐτόν, ὥστε καὶ ὑμᾶς δύνασθαι διὰ τὸ ὀλίγον χρόνον ἐνοχλεῖν ὑμῖν, ὑπενεγκεῖν αὐτόν. Ἡ δὲ σὺν τῷ πειρασμῷ ποιήσαι καὶ τὴν ἐπὶ τῇ ὑπομονῇ καὶ καρτερίᾳ ἔκδοσιν, τουτέστι ποιήσαι ἡμᾶς αὐτίκα καρτερικοὺς καὶ ὑπομένειν ἱκανοὺς, ὥστε μηδὲν ὑμᾶς ἐκ τοῦ πειρασμοῦ βλάπτεσθαι, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ μεῖζονα καρδιάνειν. « Καὶ τὴν ἐκδοσιν. » Ἐκδοσιν λέγει τὴν πληρωσιν καὶ παύσιν, διὰ τὸ δυνηθῆναι ὑμᾶς ὑπενεγκεῖν, ὡς εἰ ἔλεγεν. Ὅς ποιήσαι συντόμως τοὺς πειρασμοὺς πέρασ λαβεῖν, διὰ τὸ δυνηθῆναι ὑμᾶς ὑπενεγκεῖν.

Διόπερ, ἀγαπητοὶ μου, φεύγετε ἀπὸ τῆς εἰδωλολατρίας. Ὅς φρονίμοις λέγω, κρίνατε ὑμεῖς ὁ φημι. Τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας ὃ εὐλογοῦμεν, οὐχὶ κοινωνία τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἐστὶ; τὸν ἄρτον ὃν ἐλάμβανον, οὐχὶ κοινωνία τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐστὶν; ἢτι εἰς ἄρτος, ἐν σώμα οἱ πολλοὶ ἴσμεν. Οἱ γὰρ πάντες ἐκ τοῦ ἑνὸς ἄρτου μετέχομεν. Βλέπετε τὸν Ἰσραὴλ κατὰ σάρκα, οὐχὶ οἱ ἐσθιόντες τὰς θυσίας κοινωνοὶ τοῦ θυσιαστηρίου εἰσι;

Θεραπεύει λοιπὸν αὐτοὺς, πολλὰ αὐτῶν καθιψάμενος. Ὅρα δὲ, οὐκ ἔτι διὰ μόνην τὴν βλάβην τῶν ἀσθενεστέρων ἀδελφῶν κωλύει αὐτοὺς ἐσθίειν τὰ εἰδωλόθυτα, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ ἐσθίειν διαβάλλει, εἰδωλολατρίαν τὸ πρᾶγμα καλῶν. « Ὅς φρονίμοις λέγω. » Ἐπειδὴ ἐξῆρε τὸ ἐσθίειν εἰδωλόθυτα, εἰδωλολατρίαν τὸ πρᾶγμα προσειπών, καὶ διὰ τοῦτο καθιψάτο αὐτῶν, λοιπὸν κειρᾶται θεραπεύσαι τὸ τραγὸν τοῦ λόγου, καὶ φησὶν· Ἵμεῖς, φρονίμοι ὄντες, κρίνατε τὸ πρᾶγμα, καὶ ἔχετε εὐρεῖν αὐτὸ εἰδωλολατρίαν. Τοῦτο δὲ ποιῶν καὶ αὐτοὺς τοὺς ὑπευθύνους καθίστει δικαστὰς, δεικνύς ὅτι σφόδρα

idem, hoc est, appropinquarunt: « Proinde qui sibi videtur stare. » Illos rursus clam objurgat qui de scientia gloriabantur. Quamquam enim te stare existimas, inquit, time ne cadas. Nam ipsum confidere quod firmus stas, ne stare quidem est; quod si etiam stas, facilis est ex arrogantia lapsus. « Tentatio vos non apprehendit. » Quoniam terruit eos dicens: « Videat ne cadat; » jam autem multas passi fuerant tentationes: ne dicant, Quid nos terretis? Cum jam multae supervenerint tentationes ac pericula, non cecidimus, et nunc casuri sumus? Dicit: Non apprehendit vos magna tentatio, sed tantum parva; vocat enim humanum quod parvum est. « Fidelis autem est Deus. » Hoc est verax. Siquidem promisit dicens: « Venite, qui laboratis et refocillabo vos », nempe eos qui tentatur. « Supra id quod potestis. » Parifortiter, inquit, ad vestram potentiam permittit fieri tentationem. Aut potius: Quævis tentatio vos everteret, nisi Christus auxiliaretur. « Sed faciet simul cum tentatione. » — Dupliciter hoc potest intelligi. Aut quod tentationem permittens advenire, statim quoque ipsam dissipat ac cohibet, ut etiam vos possitis ipsam ferre, eo quod parvo tempore molesta sit vobis. Aut quod simul cum tentatione faciet etiam eventum post longanimitatem et tolerantiam: hoc est, faciet vos protinus tolerantiores ac idoneos ad sustinendum, ut ex tentatione nihil vobis accedat nocuenti, sed magis lucri plurimum accrescat. « Etiam eventum » Eventum dicit completionem ac cessationem seu cohibitionem, ut vos potentes sitis ad sufferendum, ac si diceret: Qui faciet tentationes accipere brevi terminum, ut possitis sustinere.

X, 14-18. « Quapropter, dilecti mei, fugite cultum « idolorum. Ut prudentibus loquor: judicate vos « quod dico. Poculum benedictionis quod benedictum, nonne communicatio sanguinis Christi est? « Panis quem frangimus, nonne communicatio corporis Christi est? Quoniam unus panis, unum corpus multi sumus. Nam omnes ex uno pane participamus. Videte Israel juxta carnem. Num qui edunt « victimas, participes sunt altaris? »

Ipsos postmodum honorat, postquam in multis eos objurgavit. Vide autem, jam non propter solum damnum fratrum imbecilliorum prohibet eos edere idolothyta, verum etiam ipsam in se edere vituperat, rem ipsam vocans idololatriam. « Ut prudentibus loquor. » Quoniam idolothytorum esum abstulit, idololatriam appellans rem ipsam, et propterea ipsos objurgavit: nititur deinceps curare sermonis asperitatem; et ait: Vos prudentes estis, judicate rem ipsam, et invenire poteritis ipsam esse idololatriam. Hoc autem faciens, eos etiam qui rei sunt, iudices constituit: ostendens quod

²⁶ Matth. xi, 28

vehementer de suis sermonibus confidat tanquam veris: et postmodum probat idololatrias esse ac idolorum participes, eos qui edunt idolothyta. « Poculum benedictionis. » Poculum vocat benedictionis, poculum sanguinis Christi. « Quod benedicimus. » Quod præ manibus habentes, benedicimus eum, qui gratiose sanguinem suum nobis largitus est, hoc est, gratias agimus. 515 Vel quod benedicientes præparamus.

Scis quid dicam. « Nonne communicatio sanguinis Christi est? » Nos enim Christo conjungit sanguis ipsius, ut membra capiti, per participationem. « Panis quem frangimus. » Quod in cruce non est passus Dominus (siquidem os ejus, inquit, non confringetur, hoc propter nos sustinet fractus, ut nos sibi jungat. — *Alio modo.* Ejus quod præcessit demonstratio est id quod subjungitur. Unde enim manifestum est, inquit, quod panis quem frangimus communicatio corporis Christi est, hoc est quod nos ad communicationem corporis Christi adducit? Unde manifestum est? Quia unum corpus sumus ac vocamur omnes, qui Christo conjuncti sumus tanquam unius corporis capiti. Quod si non per corpus et sanguinem ipsius, in communicationem congregaremur, per quid aliud essemus ac vocaremur unum corpus? « Quoniam unus panis. » Quia dixit: « Communicatio corporis Domini est. » Videtur autem id quod communicat aliud esse ab eo cui communicat: vult nunc ostendere quod non communicamus, sed ipsum Christi corpus omnes sumus: Quemadmodum sane in corpore, reliquum a capite dicitur corpus. Sicut enim in pane, inquit, ex multis granis fit unus panis, ita et nos cum multi simus, unum Christi corpus efficiamur. « Nam omnes ex uno pane participamus. » Deinde rationem quoque addit quomodo corpus Christi efficiamur: Quid enim est, inquit, panis? Corpus nempe Christi. Quid autem efficiuntur hi qui participant? Corpus sane Christi. Nam participantibus corpus Christi, nos quoque illud efficiamur: quoniam unus panis est Christus. Ex multis namque granis (ut exempli gratia loquamur) unus panis factus est. Et nos multi ex ipso uno participantibus efficiamur unum corpus Christi. Quoniam enim vetus nostra caro corrupta est sub peccato, opus fuit nobis nova carne. « Vide Israel juxta carnem. » Vos enim, inquit, estis Israel juxta spiritum. « Num qui edunt victimas? » Per interrogationem legito οὐχί, id est num. Quoniam autem pars quædam victimæ, nempe adeps, cremabatur in altari: eos qui e victima edebant participes appellavit non victimæ, sed altaris.

516 X, 19, 20. *Quid ergo dico? quod idolum sit aliquid? aut quod idolothytum sit aliquid? Non, sed quod ea quæ immolant gentes, dæmoniis immolant et non Deo.*

Num hoc, inquit, dico quasi idola aut quæ eis immolantur, aliquam habeant potentiam, et ita possint aut prodesse aut nocere? Non, inquit, nullo digna sunt, nihil sunt. Nam quia sedulo de idolis tractaverat, veritus est ne existimarent illa vim

ἄσφαρξοι τοῖς οικείοις λόγοις ὡς ἀληθεῖσι. Καὶ λοιπὸν κατασκευάζει εἰδωλόθραζας ὄντας καὶ κοινωνοὺς εἰδῶλων τοὺς ἐσθιοντάς τὰ εἰδωλόθραζα. « Τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας. » Ποτήριον εὐλογίας φησί, τὸ ποτήριον τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ. « Ὁ εὐλογοῦμεν. » Ὁ μετὰ χεῖρας ἔχοντες εὐλογοῦμεν τὸν χαριστάμενον ἡμῖν τὸ αἷμα αὐτοῦ, τουτέστιν εὐχαριστοῦμεν. Ἡ δὲ εὐλογοῦντες κατασκευάζομεν.

[ΟΙΚΟΓΜ.] Οὕτως δὲ λέγω. « Οὐχὶ κοινωνία τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ ἐστὶ; » Συνάπτει γὰρ ἡμᾶς τῷ Χριστῷ, τὸ αἷμα αὐτοῦ, ὡς μέλι, τῇ κεφαλῇ, διὰ τῆς μεταλήψεως. « Τὸν ἄρτον ὃν κλῶμεν. » Ὅπερ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ οὐ πέπονθεν ὁ Κύριος (δοτοῦν γὰρ αὐτοῦ, φησὶν, οὐ συντριβήσεται), τοῦτο δι' ἡμᾶς ὑπομένει κατακλῶμενος, ἵνα συνάψῃ ἡμᾶς ἑαυτῷ. — Ἄλλως. [ΦΩΤ] Ἀπόδειξις ἐστὶ τοῦ εἰρημένου τὸ ἐπαγόμενον. Πόθεν γὰρ δῆλον, φησὶν, ὅτι τὸν ἄρτον ὃν κλῶμεν κοινωνία τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐστὶ; τουτέστιν, ὅτι εἰς κοινωνίαν ἡμᾶς τοῦ σώματος συνάγει τοῦ Χριστοῦ, πόθεν δῆλον; Ὅτι ἐν σώμα ἔσμεν καὶ καλούμεθα οἱ πάντες Χριστῷ συναπτόμενοι, ὡς τοῦ κοινοῦ σώματος κεφαλῇ. Εἰ οὖν μὴ τῷ σώματι αὐτοῦ καὶ τῷ αἵματι εἰς κοινωνίαν συνηγόμεθα, τίνοι ἂν ἑτέρω ἐν σώμα ἦμεν καὶ ἐκαλούμεθα; « Ὅτι εἰς ἄρτος. » Ἐπειδὴ εἶπε « Κοινωνία τοῦ σώματος τοῦ Κυρίου. » Δοκεῖ δὲ, τὸ κοινωνοῦν ἕτερον εἶναι παρ' ἐκεῖνο δὲ κοινωνῶν. Νῦν θέλει δεῖξαι ὅτι οὐ κοινωνοῦμεν, ἀλλ' αὐτὸ τὸ σῶμα ἔσμεν Χριστοῦ οἱ πάντες, ὡς περ ἀμέλει σῶμα ἐστὶ τῆς κεφαλῆς τὸ λοιπὸν σῶμα. Καθὰ περ γὰρ, φησὶν, ὁ ἄρτος ἐκ πολλῶν κόκκων εἰς ἄρτος γίνεται, οὕτως καὶ ἡμεῖς, φησὶ, πολλοὶ ὄντες, ἐν γινόμεθι σῶμα Χριστοῦ. « Καὶ γὰρ πάντες ἐκ τοῦ ἐνός ἄρτου μετέχομεν. » Εἶτα ἐπάγει καὶ λογισμὸν πῶς γινόμεθα σῶμα Χριστοῦ. Τί γὰρ ἐστὶ, φησὶν, ὁ ἄρτος; Δηλονότι σῶμα Χριστοῦ. Τί δὲ γίνονται οἱ μεταλαμβάνοντες; Δηλονότι σῶμα Χριστοῦ μετέχοντες γὰρ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡμεῖς ἐκεῖνο γινόμεθα, ἐπειδὴ εἰς ἄρτος ὁ Χριστός. Ἐκ πολλῶν γὰρ κόκκων, ἐπὶ παραδείγματος, ὁ ἄρτος γινόμενος, καὶ ἡμεῖς οἱ πολλοὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἐνός μεταλαμβάνοντες, γινόμεθα ἐν σῶμα Χριστοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ παλαιὰ ἡμῶν σὰρξ ἐφθάρη ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας, ἐδέχθη ἡμῖν σαρκὸς νέας. « Βλέπε τὸν Ἰσραὴλ κατὰ σάρκα. » Ἔμεῖς γὰρ, φησὶ, κατὰ πνεῦμα ἐστὲ Ἰσραὴλ. « Οὐχὶ οἱ ἐσθιοντες τὰς θυσίας; » Κατὰ ἐρώτησιν ἀνάγνωθι. Ἐπειδὴ δὲ μέρος τι τοῦ θύματος οἷον τὸ στήαρ καταναίετο ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ, τοὺς ἐκ τοῦ αὐτοῦ θύματος ἐσθιοντας, κοινωνοὺς ἐκάλεσεν οὐ τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ τοῦ θυσιαστηρίου. Τί οὖν φημί; ὅτι εἰδωλόν τι ἐστὶν ἢ ὅτι εἰδωλόθυτόν ἐστιν; Ἄλλ' ὅτι ἅ θύε: τὰ ἔθνη, δαίμονοις θύε: καὶ οὐ Θεῷ.

Μὴ γὰρ τοῦτο, φησὶ, λέγω, ὡς ἐχόντων τινὰ ἰσχύον τῶν εἰδῶλων ἢ τῶν θουμένων αὐτῶν, καὶ διὰ τοῦτο δυναμένων ἢ ὠφελῆσαι ἢ βλάψαι; Οὐχί, φησὶν, οὐδενός εἰσιν ἄξια, οὐδέν εἰσιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐσπουδαίολογήσατο περὶ τῶν εἰδῶλων, ἐφοβήθη μὴ νομί-

σωσιν ἔχουν τινὰ ἰσχύον αὐτά. « Ὅτι εἰδωλὸν τί ἐστίν. » — [ΦΩΤ.] Οὐχ ὅτι ἐστὶ τι τὰ εἰδωλα, διὰ τοῦτο κωλύω τῶν εἰδωλοθύτων γεύεσθαι. Προεῖρηται γὰρ ὅτι τῶν μὴ ὄντων ἐστὶ καὶ ἀνυπάρκτων κατ' οὐσίαν, καὶ οὔτε βλάβη οὔτε ὠφέλειαν ἔχουσιν ἰσχύον προξενήσαι τινι. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο κωλύω, ὅτι διὰ τῶν εἰδωλῶν τοῖς δαίμοσι προσάγεται ἡ θυσία. Ἐὼς οὖν οὐκ αὐτόθεν βδελυκτὸν καὶ φευκτὸν τὸ μεταλαμβάνειν δαιμονικῆς θυσίας, καὶ δι' αὐτῆς αὐτοῖς ἐκείνοις ἐργεσθαι εἰς κοινωνίαν; Ἐἴνα καὶ διὰ τῆς παραθέσεως τῆς Κυριακῆς τραπέζης καὶ τοῦ Κυριακοῦ ποτηρίου, μᾶλλον ἐλέγχει τὸ ἄτοπον τῶν γενομένων ἃ ἐστὶν εἰδωλόθυτα. Καὶ ὄρα τὸ σοφόν κατ' ἀρχὰς μὲν ἡρέμα πως ἤπιετο τῶν ἐλέγχων, προϊῶν δὲ, ὡς ἐνταῦθα, λίαν πικρῶς ἐπευθαίνει. « Ἄ θύει τὰ ἔθνη. » Οὐ λέγω ὅτι ἔχουσι τινὰ ἰσχύον τὰ εἰδωλα, ἀλλ' ὅτι, μησί, τὰ θύματα οὐ Θεῷ, ἀλλὰ δαίμοσι θύεται. Μὴ τοίνυν τρέχε ἐπὶ τὰ μισητὰ Θεῷ. Καὶ γὰρ εἰ καὶ βασιλικῆς μετεῖχες τραπέζης, καὶ ταύτην ἀφείς ἐπὶ τὰς τῶν καταδικῶν ἔτρεχες, εὐθελίς; οὐχ ὅτι ἐβλαπτεν ἢ ὠφέλει ἐκείνη, ἀλλ' ὅτι ἐνὸς βριζέος τὴν βασιλικὴν τράπεζαν.

Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς κοινωνοὺς τῶν δαιμόνων γίνεσθαι. Οὐ δύνασθε ποτήριον Κυρίου πίνειν, καὶ ποτήριον δαιμονίων. Οὐ δύνασθε τραπέζης Κυρίου μετέχειν, καὶ τραπέζης δαιμονίων. Ἢ παραζηλοῦμεν τὸν Κύριον; Μὴ ἰσχυρότεροι αὐτοῦ ἐσμεν;

Εἰ γὰρ οἱ τῆς μυστικῆς μετέχοντες τραπέζης κοινωνοῦσι Χριστῷ, οἱ δαιμόνων μετέχοντες τραπέζης δηλονότι δαίμοσι κοινωνοῦσιν. « Οὐ δύνασθε ποτήριον Κυρίου πίνειν. » Ἐπειδὴ ἐν τάξει παραίνεσις εἰρήκαί, οὐ θέλω ὑμᾶς κοινωνοὺς τῶν δαιμόνων γίνεσθαι, ἵνα μὴ ἡ παραίνεσις καταφρονηθῇ, νῦν ὡς ἐντάξει ἀποφάσεως αὐτὸ τέθεικεν εἰπών. « Οὐ δύνασθε ποτήριον Κυρίου πίνειν καὶ ποτήριον δαιμονίων. Οὐ δύνασθε τραπέζης Κυρίου μετέχειν καὶ τραπέζης δαιμονίων. » Ἐκ μόνων τῶν ὀνομάτων Κυρίου καὶ δαιμόνων, κατεσκεύασε τὴν κώλυσιν. « Ἢ παραζηλοῦμεν τὸν Κύριον; » Ἐντραπτικῶς αὐτὸ τέθεικεν. Ἢ πειράζομεν καὶ παρακνίζομεν τὸν Θεόν, εἰ δύναται κολασαί ἡμᾶς; Εἴτα εἰς τὸν εἰς ἄτοπον ἀπαγωγὴν ἐξέρχεται. Μὴ ἰσχυρότεροι αὐτοῦ ἐσμεν, καὶ πειράζομεν, καὶ παρακνίζομεν;

Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέροι. Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα οἰκοδομεῖ. Μηδαίς τὸ ἐαυτοῦ ζητεῖτω, ἀλλὰ τὸ τοῦ ἐτέρου ἕκαστος. Πᾶν τὸ ἐν μακέλλῳ πωλούμενον ἐσθίετε, μηδὲν ἀνακρινόντες διὰ τὴν συνείδησιν. Τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς.

Ἴνα μὴ τις εἴπῃ αὐτῷ, ὅτι μετὰ καθαρᾶς ἐσθείως συνείδησεως, ἐξουσίαν ἔχω τοῦτο ποιεῖν, ἐπάγει. Ναί, φησί, πάντα μὲν σοι ἔξεστιν, ἐπειδὴ αὐτεξούσιος παρὰ Θεοῦ γέγονας, ἀλλ' οὐ πάντως ὅτι καὶ συμφέροι σοι τὸ ἐσθίειν. Ὁδῶ γὰρ προβαίνων, διὰ

aliquam habere. « Quod idolum sit aliquid. » — Non quod aliquid sint idola, propterea idolothyta gustare prohibeo. Dictum est enim quod cum non sint, nec habent esse secundum substantiam: neque vim habent ut alicui damnum aut utilitatem afferant: sed idcirco prohibeo, quia per idola demonibus offeruntur sacrificia. Quomodo ergo ex eo abominandum non erit ac fugiendum participare mensa dæmoniaca, et per eam ad illos ipsos venire in communionem? Deinde per comparisonem et appositionem Dominicæ mensæ et poculi Domini magis arguit absurdum eorum factum qui idolothyta degustant. Et considera ejus sapientiam. Circa initia quidem sensim quodammodo argumenta attigit: in progressu vero, nempe hoc loco, acriter invehitur. « Ea quæ immolant gentes. » Non dico vim aliquam habere idola, sed quod ea quæ immolantur, non Deo, sed dæmoniis immolantur. Ne ergo ad ea curras quæ Deo abominanda sunt. Et enim numquid benefaceres si, postquam regiæ mensæ particeps effectus fuisses, ac relicta ad inimicorum mensas curreres? non quod hæ nocerent aut juvarent, sed quod injuria afficeres mensam regiam.

X, 21, 22. « Nolim autem vos consortes fieri dæmonum. Non potestis poculum Domini bibere, et poculum dæmoniorum. Non potestis mensæ Domini participes esse, et mensæ dæmoniorum. An Dominum ad æmulationem provocamus. Num fortiores illo sumus? »

Si enim qui mysticæ mensæ participes sunt, Christo communicant, etiam qui dæmonum mensæ participes sunt dæmonibus certe communicant. « Non potestis poculum Domini bibere. » Quoniam per modum adhortationis dixerat. « Nolim vos consortes fieri dæmonum, » 517 ne despiciatur adhortatio, nunc idem per modum sententiæ posuit, dicens: « Non potestis poculum Domini bibere et poculum dæmoniorum. Non potestis mensæ Domini participes esse et mensæ dæmoniorum. » Ex solis nominibus Domini et dæmonum confirmavit prohibitionem. « An Dominum ad æmulationem provocamus? » Terrentis more hoc posuit. An tentamus aut irritamus Deum, utrum possit nos punire? Deinde transendo ostendit quod hoc ad id quod absurdum est inducat: Num fortiores illo sumus, ut tentemus et irritemus?

X, 22-26. « Omnia mihi licent, at non omnia conducunt. Omnia mihi licent, sed non omnia ædificant. Nemo quod suum est quærat, sed quisque quod est alterius. Omne quod in macello venditur edite, nihil discutientes propter conscientiam. Domini siquidem est terra et plenitudo ejus. »

Ne quis ipsi dicat: Quia cum pura edo conscientia, licitum est mihi ut hoc faciam, subjungit: Utique omnia quidem tibi licent, quoniam a Deo creatus es liberum habens arbitrium, at non temere faciendum est, quasi tibi conduceret edere. Nam

hac via progrediens, affectum habere posses ad idola, communicando mensis ipsorum. « Sed non omnia ædificant. » Hoc propter illos fratres dicit quibus nocumentum affertur. Nam etsi licitum ibi est, inquit, at non ædificas fratrem tuum hoc faciens, quin potius perdis. « Nemo quod suum est quærat. » Neque enim hoc solum quærit [Deus], utrum tu pura edas conscientia, sed etiam ut in utilitatem sit fratris tui quod agitur. « Omne quod in macello. » Quia longum de idolothytis protendit sermonem. adeo ut deinceps etiam illa quæ in foro venalia erant, ut verisimile est, futurum erat ut territi devitarent, tanquam idolis fortasse iminolata, abducit eos ab hujusmodi timore. — *Alio modo.* Id solvit quod obsistere videtur. Quia enim de idolothytis cum vehementia fecit mentionem, et edentes redarguit, ne quis dicat: Quid ergo? an abstinere quoque nos oportet a carnibus quæ in foro venales exponuntur? aut necesse nobis erit circuire fora et interrogare ac discutere ne quando idolothytum sit? an in hujusmodi vitam nostram concludemus ac propellemus? Ne qui ergo talia possint objicere, præveniens dissolvit ea, et ait, **518** nec esse necesse quæ in foro sunt rejicere, nec discutere aut interrogare utrum idolothytum sit an non, sed ab illis solum oportet abstinere, de quibus aliquis prius suggestit esse idolothyta. Omne, inquit, quod in macello venditur, edite, nihil vacillantes ex conscientia, neque vacillantes aut interrogantes propter ipsam, ut hanc, cum dubia sit, curetis: neque enim morosam volebat eis reddere cibi participationem: ne ex hoc effecti negligentiores, tanquam impossibile sit præceptum ad exactam diligentiam observare penitus se eximant ab observatione. « Nihil discutientes. » Non dijudicantes eos qui vendunt, num fortassis idolothytum sit, tanquam conscientia stimulat, et purificare ipsam volentes: sed absque discussione, inquit, quæ in foro sunt edite. « Nihil discutientes propter conscientiam. » Hoc est, nihil ipsius causa interrogantes aut scrutantes. Oportet enim eos qui edunt habere illam puram et non vacillantem, nec opus habere alia mentis certitudine quæ a discussione proveniat. « Domini siquidem est terra. » Nam si terra Domini est, planum est quod et ea quæ in ipsa sunt, puta carnes ac fructus. Si ergo Domini sunt, quid dijudicas.

X, 27, 28. « Quod si quis infidelium vos invitat, et « vultis ire: omne quod apponitur vobis edite, nihil « discutientes propter conscientiam. Si quis autem « vobis dixerit: Hoc idolothytum est, ne edatis, pro- « ter illum qui suggestit et propter conscientiam; « Domini siquidem est terra et plenitudo ejus. »

Bene dicit: « Et vultis ire. » Neque enim præcipere voluit neque prohibere. « Nihil discutientes. » Quare? Ne anxia scrutatione existimemini formidare idola. « Propter conscientiam. » Tanquam volentes puram servare vestram conscientiam. « Si

θεσιν σχολις προς τὰ εἶδωλα τῶν κοινωνεῖν τῶν τραπεζῶν αὐτῶν. « Ἄλλ' οὐ παντα οἰκοδομεῖ. » Τοῦτο ὡς προς τοὺς βλαπτομένους ἀδελφούς. Εἰ γὰρ καὶ ἔξεστί σοι, φησὶν, ἀλλ' οὐκ οἰκοδομεῖς τὸν ἀδελφόν σου τοῦτο ποιῶν, ἀλλὰ καὶ καταλύεις. » Μηδεὶς τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖτω. » Μὴ γὰρ τοῦτο, φησὶ, μόνον ζητεῖ, εἰ καθαρῶς σὺ ἐσθίεις συνειδῆσαι, ἀλλ' εἰ τὸν ἀδελφόν σου ὠφελεῖ τὸ γινόμενον. « Πᾶν τὸ ἐν μακέλλῳ. » Ἐπειδὴ πολλὸν κατέτεινε λόγον περὶ τῶν εἰδωλοθύτων, ὡς λοιπὸν αὐτοὺς, ὡς εἰκός, καὶ τὰ ἐπ' ἀγορᾶς ὄνια παραιτεῖσθαι φοβουμένους ὡς ὄντα εἰδωλόθυτα, ἀπίγει αὐτοὺς τοῦ τοιοῦτου φόβου. — Ἄλλως. [ΦΩΤ.] Τὸ ἀντιπίπτειν δοκοῦν λύει. Ἐπειδὴ γὰρ μετὰ σφοδρότητος τῶν εἰδωλοθύτων κατέδραμε, καὶ τοὺς ἐσθίνοντας ἐπετίμησεν, ἵνα μὴ τις εἴπῃ· Τί οὖν; ἀποσχέσθαι ἄρα δεῖ ἡμᾶς καὶ τῶν ἐν ἀγορᾷ κρεῶν προκειμένων; Ἡ ἀνάγκην σχολίημεν ἂν περιεῖναι τὰς ἀγορὰς, καὶ ἐπερωτῶν καὶ ἀνακρίνειν μὴ ποτε εἰδωλόθυτον εἴη; εἰς τοιαῦτα ἡμῶν συγκλείσομεν καὶ συνελάσομεν τὸν βίον; Ἴν' οὖν μὴ τοιαῦτά τινες ἀντιτείνειν ἔχοιεν, πρόφθασας αὐτὸς δίδωσι τὰς λύσεις, καὶ φησὶ, μήτε τὰ ἐν ἀγορᾷ ἀνάγκην εἶναι παραιτεῖσθαι, μήτε τὸ ἀνακρίνειν καὶ ἐπερωτᾶν, ἄρα εἰδωλόθυτόν ἐστιν ἢ οὐ· ἀλλ' ἐκεῖνων ἀπέχεσθαι μόνον, περὶ ὧν τις φθάσας ἐμύνησεν εἰδωλόθυτα εἶναι. Πᾶν τὸ ἐν μακέλλῳ, φησὶν, ἐσθίετε, μηδὲν διατάζοντες κατὰ συνειδήσιν, μηδὲ ἀνακρίνοντας καὶ ἐπερωτῶντες δι' αὐτήν, ἵνα τῷ τῆν ἀμφίβολον οὕτως θεραπεύσῃτε. Οὐ γὰρ ἐβούλετο δύσκολον αὐτοῖς τὴν μετάληψιν παρασκευάσαι τῆς τροφῆς. Ἴνα μὴ ἐκ τούτου δλιγωρήσαντες, τὸ πᾶν τῆς ἀριθείας ὡς ἀδυνάτου τῆς ἐντολῆς οὐσῆς, εἰς τὸ φυλαχθῆναι παραλύσωσιν. « Μηδὲν ἀνακρίνοντας. » Μὴ ἀνακρίνοντας τοὺς πωλοῦντας, μὴ ἄρα εἰδωλόθυτόν ἐστιν, ὡς πληττομένοι τὴν συνειδήσιν, καὶ καθαρῶς αὐτὴν ἐθέλοντες. Ἄλλὰ, φησὶν, ἀζητήτως τὰ ἐπ' ἀγορᾶς ἐσθίετε. « Μηδὲν διὰ τὴν συνειδήσιν ἀνακρίνοντας. » Τουτέστι, μηδὲν ἔνεκεν αὐτῆς ἐπερωτῶντες καὶ ἀνακρίνοντας. Δι' αὐτὴν γὰρ αὐτὴν καθαρὰν καὶ ἀδίστακτον ἐσθίνοντας ἔχον, καὶ μὴ δεῖσθαι πληροφορίας ἄλλης τῆς ἀπὸ τῆς ἀνακρίσεως. « Τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ. » Εἰ γὰρ ἡ γῆ τοῦ Κυρίου ἐστὶ, δηλονότι καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, οἷον τὰ τε κρέα καὶ οἱ καρποί. Εἰ οὖν τοῦ Κυρίου ἐστὶ, τί ἀνακρίνεις;

D Εἰ δέ τις καλεῖ ὑμᾶς τῶν ἀπίστων καὶ θέλει πορεύεσθαι, πᾶν τὸ παρατιθέμενον ὑμῖν ἐσθίετε, μηδὲν ἀνακρίνοντας διὰ τὴν συνειδήσιν. Ἐὰν δέ τις ὑμῖν εἴπῃ· Τοῦτο εἰδωλόθυτόν ἐστι, μὴ ἐσθίετε, δι' ἐκεῖνον τὸν μνησάμενα καὶ τὴν συνειδήσιν. Τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ, καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς.

Καλῶς τὸ, « θέλετε. » Οὕτε γὰρ προτρέψασθαι, οὕτε ἀποστρέψασθαι αὐτοὺς ἠβούλετο. « Μηδὲν ἀνακρίνοντας. » Διατί; Ἴνα μὴ τῇ πολλῇ, φησὶ, περιεργίᾳ, νομισθῆτε δειλίᾳ τὰ εἶδωλα. « Διὰ τὴν συνειδήσιν. » Ὡς θέλοντες, φησὶ, καθαρὰν φυλάττειν

ὁμῶν τὴν συνειδήσιν. « Ἐὰν δέ τις ὑμῖν εἴπῃ. » Ἰνα τί μηκέτι ἐσθίωμεν; καὶ φησιν· Ἀληθῶς μὲν πάντα τοῦ Κυρίου ἐστίν, ὡς καὶ αὐτὴ ἡ γῆ ἐξ ἧς ἐκβαίνει ταῦτα; ἀλλ' ἐὰν φάγητε, τὴν συνειδήσιν τοῦ μηνύσαντος βλάπτετε. Σκανδαλισθήσεται γὰρ, τί δήποτε ἀκούσαντες, οὐκ ἀπέχεσθε — [ΘΕΟΔΩΡ.] Τοῦτο δὲ λέγει, φοβούμενος μήπω νομίωσιν ὡς ἰσχυρὸν τῶν εἰδώλων ἐχόντων γίνεσθαι τὴν κώλυσιν. « Τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ. » Σὺ μὲν γὰρ οἶδας ὅτι τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς, καὶ τῆς τῶν εἰδώλων ἀσθενείας καταφρονεῖς. Ἐκαίνος δὲ τῆ πλάνῃ δεδουλωμένος, βλάβῃν ἐνταῦθεν παρπούται, εἰδωλοθύτων σε κρεῶν μεταλαμβάνειν ἠγοῦμενος. Τοῦτο γὰρ διδάσκει τὰ ἐξῆς. Ἰνα τί γὰρ ἡ ἐλευθερία μου κρίνεται ὑπὸ ἄλλης συνειδήσεως; ἐλευθερίαν καλῶν τὴν χάριν τῆς πίστεως. Εἰ ἐγὼ χάριτι μετέχω, τί βλασφημοῦμαι ὑμῶν οὐ ἐγὼ εὐχαριστῶ; Οὐχ ὅσιν, φησιν, ἄλλον λωδοῦσθαι διὰ τὴν ἐμὴν τελειότητα.

Ἄλλως. [ΦΘΤ.] Ἐπειδὴ ἀνωτέρω ὅτι τὰ ἐν μακίλῳ πωλούμενα οὐκ ἐκώλυον ἐσθίειν, ἐπήγαγε· « Τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς, » τούτῃσιν, τὰ ἐν αὐτῇ πάντα. Ταῦτα γὰρ εἰσι τὰ πληροῦντα αὐτῆν, κερποὶ καὶ ζῶα, καὶ τὰ ὅμοια. Ἐἴτα προῖόν λέγει. « Ἐὰν δέ τις ὑμῖν εἴπῃ ὅτι εἰδωλοθύτόν ἐστι, μὴ ἐσθίετε, » Ἰνα μὴ τις εἴπῃ· Τί οὖν; νῦν οὐκ ἐστὶν ἡ γῆ τοῦ Κυρίου καὶ τὰ ἐν αὐτῇ; Ἄλλ' ὅτι μὲν οὐκ ἐκώλυον ἐσθίειν τοῦ Κυρίου ἦν, νῦν δὲ οὐκ ἐστίν; Ἰνα μὴ οὖν μὴ ἐξῆ τοῦτο λέγειν τι, πάλιν τίθησι τὸ αὐτὸ καὶ φησιν· Τοῦ Κυρίου μὲν ἡ γῆ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, ὅπερ ἔμπροσθεν εἶπον, ἀλλὰ διὰ τὸν μηνύσαντα καὶ τὴν συνειδήσιν αὐτοῦ, οὐ δεῖ γαστράσθαι ἐκείνων τῶν εἰδωλοθύτων. Εἰ γὰρ τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς, αὐτὸς οὐδενὸς ποιήσει ὑμᾶς ἔχειν ἐδεῶς, κἄν τούτης δι' αὐτὸν ἀπόσχησθε τῆς εἰδωλοθύτου θείνης. Ἡ ἐπεὶ τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, πολλῶ μᾶλλον καὶ ὁ ἄνθρωπος ὁ ἐν αὐτῇ. Διὰ γοῦν τούτων τὸν μηνύσαντα ὅς ἐστι τοῦ Κυρίου, καὶ τοὺς ἄλλους ἰσως τοὺς μηνύοντας ἀκούσαντας ἵνα μὴ βλαβῶσι, μὴ ἐσθίετε. Τοῦ Κυρίου γὰρ ἡ γῆ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, καὶ δεῖ ὡς ὀποδούλων φρονεῖν τῶν ἐν αὐτῇ. Οὐ γὰρ ὅτι μὲν ἔδει φαγεῖν, τοῦτο ἔδει ἐννοεῖν, ὅτι δὲ μὴ ἐσθίειν, τοῦτο παρορῶν, ἀλλ' αἰεὶ ὡσαύτως ἔχοντας, καὶ τότε εὐχαριστῶς ἐσθίειν, ὡς τοῦ Κυρίου παρασχόντος ἡμῖν εἰς βρωσιν ταῦτα, καὶ νῦν εἰκότως μὴ ἐσθίειν, ὡς φυλαττομένους σκανδαλίζειν τοὺς τοῦ Κυρίου δούλους καὶ ὁμοδόλους ἡμῶν.

Συνειδήσιν δὲ λέγω, οὐχὶ τὴν ἐκυτοῦ, ἀλλὰ τὴν τοῦ ἐτέρου. Ἰνα τί γὰρ ἡ ἐλευθερία μου κρίνεται ὑπὸ ἄλλης συνειδήσεως; εἰ δὲ ἐγὼ χάριτι μετέχω, τί βλασφημοῦμαι, ὅπερ οὐ ἐγὼ εὐχαριστῶ; Ἐἴτε οὖν ἐσθίετε, εἴτε πίνετε, εἴτε τί ποιεῖτε, πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε.

« Συνειδήσιν. » Τὴν τοῦ Ἑλλήνος τοῦ καταμνύσαντος, ἵνα μὴ βλαβῆ. « Ἰνα τί γὰρ ἡ ἐλευθερία μου κρίνεται; » Ἰνα μὴ τις εἴπῃ· Διὰ μὲν τὴν τῶν ἀδελφῶν συνειδήσιν τῶν βλαπτομένων, καλῶς φαγεῖν

« Quis autem vobis dixerit. » Quare jam non edemus? et ait: Vere quidem omnia Domini sunt, sicut et ipsa terra ex qua hæc prodeunt: verum si ederitis, conscientiæ ejus qui suggessit nocumento estis: offendiculum enim patietur, cogitans quam tandem ob causam, cum hoc audieritis, non abstineatis. — Hoc autem dicit, veritus ne quo modo existimarent idcirco fieri prohibitionem quasi idola vim aliquam haberent. « Domini siquidem est. » Et enim tu nosti quod Domini sit terra 519 et plenitudo ejus, et idolorum contemptis imbecillitatem: at ille errore deceptus, nocumentum inde colligit, putans se fieri participem carniū idolis immolatarum. Nam hoc docent ea quæ sequuntur: Quare enim libertas mea judicatur ab alia conscientia? libertatem vocans fidei gratiam. Si ego cum gratia participo, ut quid calumniam sustineo de eo pro quo gratias ago? Non est, inquit, sanctum, alium depravare propter meam perfectionem.

Alio modo. Quoniam superius eum ea quæ in macello venderentur edere permittebat, subjunxit: « Domini est terra et plenitudo ejus, » hoc est, universa quæ in ea sunt: nam hæc sunt quæ ipsam implent, fructus nempe et animalia, ad similia. Deinde in progressu dicit: « Si quis autem vobis dixerit idolothytum esse, ne edatis, » ut non dicat aliquis: Quid ergo? nunc Domini non est terra et quæ in ea sunt? At quando permittebas edere, Domini erat, nunc autem non est? Ne id ergo liceat cuiquam dicere, idem rursus ponit, et ait: Domini quidem est terra et quæ in ea sunt, quod antea dixi: sed propter illum qui suggessit et ipsius conscientiam, non oportet illorum gustare idolothyla. Nam si Domini est terra et plenitudo ejus, ipse faciet vos nullo egere, etiam si propter ipsum, hoc idolothytorum cibo abstineatis. Aut si Domini est terra, et quæ in ea sunt, multo magis homo qui in ea est: propter hunc ergo qui suggessit qui Domini est, aliosque fortassis qui audierunt suggerentem, ne damnum recipiant: « non edatis. Domini siquidem est terra, et quæ in ea sunt, et conservorum curam habere oportet qui in ea sunt. Neque enim eum edere oportuit, conveniebat solum hoc intelligere, et quando non est edendum tum negligere, sed semper eodem modo se habere: et tunc edentes gratias agere quod Dominus hæc vobis in alimentum præbuerit, et nunc merito non edere, tanquam observantes ne offendiculo sitis servis Domini, vestrisque conservis.

« X, 29-21 Porro conscientiam dico, non tuam, sed alterius. Cur enim libertas mea judicatur ab ea conscientia? Quod si ego gratia participo, cur « ob id mihi maledicatur, pro quo ego gratias ago? » 520 Sive igitur editis sive bibitis sive quid facitis, omnia in gloriam Dei facite. »

« Conscientiam. » Græci videlicet, sive gentilis, qui suggessit, ne damnum patiat. « Cur enim libertas mea judicatur? Ne quis dicat: Bene quidem edere prohibemur propter fratrum conscientiam

hac via progrediens, affectum habere posses ad idola, communicando mensis ipsorum. « Sed non omnia ædificant. » Hoc propter illos fratres dicit quibus nocumentum affertur. Nam etsi licitum ibi est, inquit, at non ædificas fratrem tuum hoc faciens, quin potius perdis. « Nemo quod suum est quærat. » Neque enim hoc solum quærit [Deus], utrum tu pura edas conscientia, sed etiam ut in utilitatem sit fratris tui quod agitur. « Omne quod in macello. » Quia longum de idolothytis protendit sermonem. adeo ut deinceps etiam illa quæ in foro venalia erant, ut verisimile est, futurum erat ut territi devitarent, tanquam idolis fortasse immolata, abducit eos ab hujusmodi timore. — *Alio modo.* Id solvit quod obsistere videtur. Quia enim de idolothyti cum vehementia fecit mentionem, et edentes redarguit, ne quis dicat: Quid ergo? an abstinere quoque nos oportet a carnibus quæ in foro venales exponuntur? aut necesse nobis erit circuire fora et interrogare ac discutere ne quando idolothyti sit? an in hujusmodi vitam nostram concludemus ac propellemus? Ne qui ergo talia possint objicere, præveniens dissolvit ea, et ait, **518** nec esse necesse quæ in foro sunt rejicere, nec discutere aut interrogare utrum idolothyti sit an non, sed ab illis solum oportet abstinere, de quibus aliquis prius suggestit esse idolothyti. Omne, inquit, quod in macello venditur, edite, nihil vacillantes ex conscientia, neque vacillantes aut interrogantes propter ipsam, ut hanc, cum dubia sit, curetis: neque enim morosam volebat eis reddere cibi participationem: ne ex hoc effecti negligentiores, tanquam impossibile sit præceptum ad exactam diligentiam observare penitus se eximant ab observatione. « Nihil discutientes. » Non dijudicantes eos qui vendunt, num fortassis idolothyti sit, tanquam conscientia stimulat, et purificare ipsam volentes: sed absque discussione, inquit, quæ in foro sunt edite. « Nihil discutientes propter conscientiam. » Hoc est, nihil ipsius causa interrogantes aut scrutantes. Oportet enim eos qui edunt habere illam puram et non vacillantem, nec opus habere alia mentis certitudine quæ a discussione proveniat. « Domini siquidem est terra. » Nam si terra Domini est, planum est quod et ea quæ in ipsa sunt, puta carnes ac fructus. Si ergo Domini sunt, quid dijudicas.

X, 27, 28. « Quod si quis infidelium vos invitat, et vultis ire: omne quod apponitur vobis edite, nihil discutientes propter conscientiam. Si quis autem vobis dixerit: Hoc idolothyti est, ne edatis, propter illum qui suggestit et propter conscientiam; Domini siquidem est terra et plenitudo ejus. »

Bene dicit: « Et vultis ire. » Neque enim præcipere voluit neque prohibere. « Nihil discutientes. » Quare? Ne anxia scrutatione existimemini formidare idola. « Propter conscientiam. » Tanquam volentes puram servare vestram conscientiam. « Si

θεσιν σχολίης πρὸς τὰ εἶδωλα τῶν κοινωνῶν τῶν τραπέζων αὐτῶν. « Ἄλλ' οὐ πάντα οἰκοδομαί. » Τοῦτο ὡς πρὸς τοὺς βλαπτομένους ἀδελφοὺς. Εἰ γὰρ καὶ ἔξεστί σοι, φησὶν, ἀλλ' οὐκ οἰκοδομεῖς τὸν ἀδελφόν σου τοῦτο ποιῶν, ἀλλὰ καὶ καταλύεις. » Μηδεὶς τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖτω. » Μὴ γὰρ τοῦτο, φησὶ, μόνον ζητεῖ, εἰ καθαρῶς σὺ ἐσθίεις συνειδήσει, ἀλλ' εἰ τὸν ἀδελφόν σου ὠφειλεῖ τὸ γινόμενον. « Πᾶν τὸ ἐν μακέλλῳ. » Ἐπειδὴ πολὺν κατέτεινε λόγον περὶ τῶν εἰδωλοθύτων, ὡς λοιπὸν αὐτοὺς, ὡς εἰκός, καὶ τὰ ἐπ' ἀγορᾶς ὄνια παραιτεῖσθαι φοβούμενος ὡς ὄντα εἰδωλόθυτα, ἀπίγει αὐτοὺς τοῦ τοιούτου φόβου. — Ἄλλως. [ΦΩΤ.] Τὸ ἀντιπίπτειν δοκοῦν λύει. Ἐπειδὴ γὰρ μετὰ σφοδρότητος τῶν εἰδωλοθύτων κατέδραμε, καὶ τοὺς ἐσθίνοντας ἐπετίμησεν, ἵνα μὴ τις εἴπῃ· Τί οὖν; ἀποσχέσθαι ἄρα δεῖ ἡμᾶς καὶ τῶν ἐν ἀγορᾷ κρεῶν προκειμένων; Ἡ ἀνάγκην σχολίημεν ἂν περιεῖναι τὰς ἀγορᾶς, καὶ ἐπερωτῶν καὶ ἀνακρίνειν μὴ ποτε εἰδωλόθυτον εἴη; εἰς τοιαῦτα ἡμῶν συγκαλίσσομεν καὶ συνελάσομεν τὸν βίον; Ἴν' οὖν μὴ τοιαῦτά τινες ἀντιτείνων ἔχοιεν, προφθάσας αὐτοὺς δίδωσι τὰς λύσεις, καὶ φησὶ, μήτε τὰ ἐν ἀγορᾷ ἀνάγκην εἶναι παραιτεῖσθαι, μήτε τὸ ἀνακρίνειν καὶ ἐπερωτῶν, ἄρα εἰδωλόθυτον ἐστὶν ἢ οὐ· ἀλλ' ἐκείνων ἀπέχεσθαι μόνον, περὶ ὧν τις φθῶσας ἐμύνησεν εἰδωλόθυτα εἶναι. Πᾶν τὸ ἐν μακέλλῳ, φησὶν, ἐσθίετε, μηδὲν δισταζόντες κατὰ συνείδησιν, μηδὲ ἀνακρίνοντας καὶ ἐπερωτῶντας δι' αὐτῶν, ἵνα ταῦτέην ἀμφίβολον οὔταν θεραπεύσγητε. Οὐ γὰρ ἐβούλετο δύσκολον αὐτοῖς τὴν μετὰλύψιν παρασκευάσαι τῆς τροφῆς, ἵνα μὴ ἐκ τούτου ὀλιγωρήσαντες, τὸ πᾶν τῆς ἀριθείας ὡς ἀδυνάτου τῆς ἐντολῆς οὐσης, εἰς τὸ φυλαχθῆναι παραλύσωσιν. « Μηδὲν ἀνακρίνοντας. » Μὴ ἀνακρίνοντας τοὺς πωλοῦντας, μὴ ἄρα εἰδωλόθυτον ἐστὶν, ὡς πληττόμενοι τὴν συνείδησιν, καὶ καθάρισαι αὐτῶν ἐθέλοντες. Ἄλλὰ, φησὶν, ἀζητήτως τὰ ἐπ' ἀγορᾶς ἐσθίετε. « Μηδὲν διὰ τὴν συνείδησιν ἀνακρίνοντας. » Τουτέστι, μηδὲν ἔνεκεν αὐτῆς ἐπερωτῶντας καὶ ἀνακρίνοντας. Δι' ἵνα αὐτῶν καθαρὰν καὶ ἀδίστακτον ἐσθίνοντας ἔχοιεν, καὶ μὴ δεῖσθαι πληροφορίας ἄλλης τῆς ἀπὸ τῆς ἀνακρίσεως. « Τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ. » Εἰ γὰρ ἡ γῆ τοῦ Κυρίου ἐστὶ, δηλονότι καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, οἷον τὰ τε κρέα καὶ οἱ καρποί. Εἰ οὖν τοῦ Κυρίου ἐστὶ, τί ἀνακρίνεις;

D

Εἰ δὲ τις καλεῖ ὑμᾶς τῶν ἀπίστων καὶ θέλετε πορεύεσθαι, πᾶν τὸ παρατιθέμενον ὑμῖν ἐσθίετε, μηδὲν ἀνακρίνοντας διὰ τὴν συνείδησιν. Ἐὰν δὲ τις ὑμῖν εἴπῃ· Τοῦτο εἰδωλόθυτον ἐστὶ, μὴ ἐσθίετε, δι' ἐκεῖνον τὸν μνησάμενα καὶ τὴν συνείδησιν. Τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς.

Καλῶς τὸ, « θέλετε. » Οὔτε γὰρ προτρέψασθαι, οὔτε ἀποστρέψασθαι αὐτοὺς ἠβούλετο. « Μηδὲν ἀνακρίνοντας. » Διατί; ἵνα μὴ τῇ πολλῇ, φησὶ, περιεργίᾳ, νομισθῆτε δειλίῳ τὰ εἶδωλα. « Διὰ τὴν συνείδησιν. » Ὡς θέλοντες, φησὶ, καθαρὰν φυλάττειν

ὁμῶν τὴν συνειδήσιν. « Ἐὰν δὲ τις ὑμῖν εἴπῃ. » Ἰνα τί μηκέτι ἐσθίομεν; καὶ φησιν· Ἀληθῶς μὲν πάντα τοῦ Κυρίου ἐστίν, ὡς καὶ αὐτὴ ἡ γῆ ἐξ ἧς ἐκδίδει ταῦτα; ἀλλ' ἐὰν φάγητε, τὴν συνειδήσιν τοῦ μηνύσαντος βλάπτετε. Σκανδαλισθήσεται γὰρ, τί δὴποτε ἀκούσαντες, οὐκ ἀπέχεσθε — [ΘΕΟΔΩΡ.] Τοῦτο δὲ λέγει, φοβούμενος μήπω νομίσειεν ὡς ἰσχυρὸν τῶν εἰδώλων ἐχόντων γίνεσθαι τὴν κώλυσιν. « Τοῦ γὰρ Κυρίου ἡ γῆ. » Σὺ μὲν γὰρ οἶδας ὅτι τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς, καὶ τῆς τῶν εἰδώλων ἀσθενείας καταφρονεῖς. Ἐκεῖνος δὲ τῆς πλάνης δεδουλωμένος, βλάπτει ἐνταῦθεν παρποῦται, εἰδωλοθύτων σε κρεῶν μεταλαμβάνειν ἠγορούμενος. Τοῦτο γὰρ διδάσκει τὰ ἐξῆς. Ἰνα τί γὰρ ἡ ἐλευθερία μου κρίνεται ὑπὸ ἄλλης συνειδήσεως; ἐλευθερίαν καλῶν τὴν χάριν τῆς πίστεως. Εἰ ἐγὼ χάριτι μετέχω, τί βλασφημοῦμαι ὑμῶν οὐ ἐγὼ εὐχαριστῶ; Οὐχ ὄσιον, φησιν, ἄλλαν λωδοῦσθαι διὰ τὴν ἐμὴν τελείωσιν.

Ἄλλως. [ΦΩΤ.] Ἐπειδὴ ἀνωτέρω δετε τὰ ἐν μακέλλω πουλούμενα οὐκ ἐκώλυεν ἐσθίειν, ἐπήγαγε· « Τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς, » τούτεστι, τὰ ἐν αὐτῇ πάντα. Ταῦτα γὰρ εἰσι τὰ πληροῦντα αὐτῆν, κερποὶ καὶ ζῶα, καὶ τὰ ὅμοια. Ἔτα προῖον λέγει. « Ἐὰν δὲ τις ὑμῖν εἴπῃ ὅτι εἰδωλοθύτόν ἐστι, μὴ ἐσθίετε, » Ἰνα μή τις εἴπῃ· Τί οὖν; νῦν οὐκ ἐστὶν ἡ γῆ τοῦ Κυρίου καὶ τὰ ἐν αὐτῇ; Ἄλλ' ὅτε μὲν οὐκ ἐκώλυεν ἐσθίειν τοῦ Κυρίου ἦν, νῦν δὲ οὐκ ἐστὶν; Ἰνα μὴ οὖν μὴ ἐξῆ τοῦτο λέγειν τινί, πάλιν τίθησι τὸ αὐτὸ καὶ φησιν· Τοῦ Κυρίου μὲν ἡ γῆ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, ὅπερ ἔμπροσθεν εἶπον, ἀλλὰ διὰ τὸν μηνύσαντα καὶ τὴν συνειδήσιν αὐτοῦ, οὐ δεῖ γαστράσθαι ἐκείνων τῶν εἰδωλοθύτων. Εἰ γὰρ τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς, αὐτὸς οὐδενὸς ποιήσει ὑμᾶς ἔχειν ἐδεῶς, κἄν τούτης δι' αὐτὸν ἀπόσχησθε τῆς εἰδωλοθύτου θούτης. Ἢ ἐπεὶ τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, πολλὰ μᾶλλον καὶ ὁ ἄνθρωπος ὁ ἐν αὐτῇ. Διὰ γοῦν τοῦτον τὸν μηνύσαντα ὅς ἐστι τοῦ Κυρίου, καὶ τοὺς ἄλλους ἰσως τοὺς μηνύσαντος ἀκούσαντας ἵνα μὴ βλασῶσι, μὴ ἐσθίετε. Τοῦ Κυρίου γὰρ ἡ γῆ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, καὶ δεῖ ὡς ὀποδούλων φρονεῖν τῶν ἐν αὐτῇ. Οὐ γὰρ ὅτε μὲν ἔδει φαγεῖν, τοῦτο ἔδει ἐνοεῖν, ὅτε δὲ μὴ ἐσθίειν, τοῦτο παρορῆν, ἀλλ' αἰεὶ ὡσαύτως ἔχοντας, καὶ τότε εὐχαρίστως ἐσθίειν, ὡς τοῦ Κυρίου παρασχόντος ἡμῖν εἰς βρωσιν ταῦτα, καὶ νῦν εἰκότως μὴ ἐσθίειν, ὡς φυλαττομένους σκανδαλίζειν τοὺς τοῦ Κυρίου δούλους καὶ ὁμοδόλους ἡμῶν.

Συνειδήσιν δὲ λέγω, οὐχὶ τὴν ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὴν τοῦ ἑτέρου. Ἰνα τί γὰρ ἡ ἐλευθερία μου κρίνεται ὑπὸ ἄλλης συνειδήσεως; εἰ δὲ ἐγὼ χάριτι μετέχω, τί βλασφημοῦμαι, ὑπὲρ οὐ ἐγὼ εὐχαριστῶ; Ἔτε οὖν ἐσθίετε, εἴτε πίνετε, εἴτε τί ποιεῖτε, πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε.

« Συνειδήσιν. » Τὴν τοῦ Ἑλλήνος τοῦ καταμηνύσαντος, ἵνα μὴ βλασῶ. « Ἰνα τί γὰρ ἡ ἐλευθερία μου κρίνεται; » Ἰνα μή τις εἴπῃ· Διὰ μὲν τὴν τῶν ἀδελφῶν συνειδήσιν τῶν βλαπτομένων, καλῶς φαγεῖν

A quis autem vobis dixerit. » Quare jam non edemus? et ait: Vere quidem omnia Domini sunt, sicut et ipsa terra ex qua hæc prodeunt: verum si ederitis, conscientiam ejus qui suggessit vobis nocumto estis: offendiculum enim patietur, cogitans quam tandem ob causam, cum hoc audieritis, non abstinere. — Hoc autem dicit, veritus ne quo modo existimarent idcirco fieri prohibitionem quasi idola vim aliquam haberent. « Domini siquidem est. » Etenim tu nosti quod Domini sit terra 519 et plenitudo ejus, et idolorum contemptis imbecillitatem: at ille errore deceptus, nocumtum inde colligit, putans te fieri participem carnis idolis immolatarum. Nam hoc docent ea quæ sequuntur: Quare enim libertas mea judicatur ab alia conscientia? libertatem vocans fidei gratiam. Si ego cum gratia participo, ut quid calumniam sustineo de eo pro quo gratias ago? Non est, inquit, sanctum, alium depravare propter meam profectionem.

Alto modo. Quoniam superius eum ea quæ in macello venderentur edere permittebat, subjunxit: « Domini est terra et plenitudo ejus, » hoc est, universa quæ in ea sunt: nam hæc sunt quæ ipsam implent, fructus nempe et animalia, ac similia. Deinde in progressu dicit: « Si quis autem vobis dixerit idolothytum esse, ne edatis, » ut non dicat aliquis: Quid ergo? nunc Domini non est terra et quæ in ea sunt? At quando permittebas edere, Domini erat, nunc autem non est? Ne id ergo liceat cuiquam dicere, idem rursus ponit, et ait: Domini quidem est terra et quæ in ea sunt, quod antea dixi: sed propter illum qui suggessit et ipsius conscientiam, non oportet illorum gustare idolothyla. Nam si Domini est terra et plenitudo ejus, ipse faciet vos nullo egere, etiam si propter ipsum, hoc idolothylorum cibo abstinere. Aut si Domini est terra, et quæ in ea sunt, multo magis homo qui in ea est: propter hunc ergo qui suggessit qui Domini est, aliosque fortassis qui audierunt suggerentem, ne damnum recipiant: « non edatis. Domini siquidem est terra, et quæ in ea sunt, et conservorum curam habere oportet qui in ea sunt. Neque enim eum edere oportuit, conveniebat solum hoc intelligere, et quando non est edendum tum negligere, sed semper eodem modo se habere: et tunc edentes gratias agere quod Dominus hæc vobis in alimentum præbuerit, et nunc merito non edere, tanquam observantes ne offendiculo sitis servus Domini, vestrisque conservis.

« X, 29-21 Porro conscientiam dico, non tuam, sed alterius. Cur enim libertas mea judicatur ab alia conscientia? Quod si ego gratia participo, cur « ob id mihi maledicatur, pro quo ego gratias ago? » 520 Sive igitur editis sive bibitis sive quid facitis, omnia in gloriam Dei facite. »

« Conscientiam. » Græci videlicet, sive gentilis, qui suggessit, ne damnum patiat. « Cur enim libertas mea judicatur? Ne quis dicat: Bene quidem edere prohibemur propter fratrum conscientiam

qui damnum paterentur, at de Græcis eorumque conscientia curare non oportet, ait: Quid enim necesse est, ut libertas mea qua nihil observo, sed liber sum a ciborum observatione, judicetur ab alia conscientia? hoc est, condemnetur a Græci conscientia? Dicet enim ut verisimile est: Fabulæ sunt res Christianorum: idola videtur abominari, et sacrificia quæ inter ea sunt, prompto animo comedunt: « Quod si ego gratia participo. » Propter gratiam Dei, quæ adeo sublimem mihi præstitit animum, qui posset persuaderi nullo talium se coinquinari; confidens ergo Dei gratiæ edo. Si tu, inquit, Dei gratia factus es perfectus, ut scias nihil esse idola, et perfectum, ut ais, habes animum, qui nihil nocenti suscipiat, etiam si participare velis in idolothytis: cur ergo te ipsum reddis maledictis obnoxium, et per te fidem ipsam ac Deum? idque tunc et in eo pro quo magis debebas gratias agere, cum mente perfectus sis. Ipse vero de seipso sermonem effiguravit, quo modestiorem redderet accusationem. Deinde subjungit, « Sive editis, » etc. Ubi enim arguendo cohibuisset, jam soluta transfiguratione quam adversus seipsum assumpserat, ex directo ipsos admonet, dicens: « Sive editis, » etc. « Pro quo ego gratias ago. » Ego, inquit, edens gratias ago pro Dei gratia, quæ mihi animum tribuit sublimem et impollutum. Propterea dicit: « Participans gratias ago. » Cur ergo ob id pro quo ego gratias ago, hoc est, pro gratia Dei, a Græcis mihi maledicuntur. Dicent enim quosdam impostores nos esse et mendaces, qui idola quidem aversemur, at mensis quæ ibi exponuntur communicemus. « Sive ergo editis. » Ita, inquit, omnia facite, ut occasionem glorificandi Deum præbeat, ut ea quæ nunc flunt una cum ignominia et infidelitate per fidem conferantur, sicut dictum est.

521 X, 32, 33; XI, 1. « Sitis nullum præbentes officiculum, neque Judæis, neque Græcis, neque Ecclesiæ Dei, quemadmodum ego per omnia omnibus placeo non quærens meam ipsius utilitatem, sed multorum, ut salvi fiant. Imitatores mei estote, sicut et ego Christi. »

« Nullum præbentes officiculum. » Hoc est, nullam cuiquam præbentes vituperandi occasionem. Fiet autem hoc si neque Judæo, neque Græco simus officiculo, neque omnino fratribus, nam si sunt Ecclesia Dei. Considera vero quod postremo loco posuerit id quod majus est. Siquidem alios etiam convenit ad fidem attrahere, et non eos qui jam fratres sunt impellere. His autem verbis omnes designat qui ex eo offendebantur quod idolothyta ederent. « Quemadmodum ego. » Deinde quia rem præceperat difficilem, reos enim fecerat damni Judæorum ac Græcorum, seipsum posuit in exemplum, efficiens per hoc ut sermo facile suscipiatur. « Per omnia omnibus placeo. » Ac si dixisset: Omnibus ad omnia placeo; quod etiam dixit in superioribus: Omnibus omnia factus sum ut omnino aliquos salvos faciam. « Non quærens meam

ακλωόμεθα, περί δὲ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῆς συνειδήσεως αὐτῶν οὐ δεῖ φροντίζειν, φησί. Τίς γὰρ χρεία ἵνα τὸ ἐλευθέριον μου, τουτέστι, τὸ ἀπαραίτητόν μου καὶ ἐλεύθερον βρωμάτων παρατηρήσεως, κρίνεται ὑπὸ ἄλλης συνειδήσεως; τουτέστι, κατακρίνεται ὑπὸ τῆς τοῦ Ἑλλήνος συνειδήσεως; Ἐρεῖ γὰρ, ὡς εἰκός· Μῦθοι τὰ Χριστιανῶν, τὰ εἶδωλα δοκοῦσι βδελύττεσθαι, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς θυόμενα προθύμως ἰσθίουσιν. « Εἰ δὲ ἐγὼ χάριτι μετέχω. » Διὰ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, τὴν οὕτως μου τὴν ψυχὴν ὑψηλῆν, ποιήσασαν, ὡς πεπεισθαι μηδενὶ τοιοῦτῳ μολύνεσθαι. Θεζῶν οὖν τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ ἰσθίω. Εἰ σὺ, φησὶν, ἐκ χάριτος Θεοῦ γέγονας τέλειος, ὥστε εἶδῃναι μηδὲν εἶναι τὰ εἶδωλα, καὶ κατηρητισμένην, ὡς λέγεις, ἔχεις τὴν ψυχὴν, εἰς τὸ μηδὲν παραβλάττεσθαι, κἂν μετασχεῖν βουληθῆς τῶν εἰδωλοθύτων, τί βλασφημεῖσθαι σαυτὸν παρασκευάζεις, καὶ διὰ σοῦ τὴν πίστιν καὶ τὸν Θεόν; Καὶ τότε ἐπ' ἐκείνῳ, ὑπὲρ οὐ μᾶλλον ὀφείλες εὐχαριστεῖν, τελειωθείς τὴν δόξαν; Αὐτὸς δὲ ἐπ' ἑαυτοῦ τὸν λόγον ἰσημίτισεν, μετριώτερον τὸν ἔλεγχον ποιῶν. Εἶτα ἐπάγει· « Εἶτε ἰσθίετε, » καὶ ἐξῆς. Καὶ ὅτε τῶν ἐλεγχῶν ἔπαυσε, τότε τὸν εἰς ἑαυτὸν λύσας μετασχηματισμὸν, ἐξ εὐθείας αὐτοῖς παραινεί, λέγων· « Εἶτε ἰσθίετε, » καὶ ἐξῆς. « Ὑπὲρ οὐ ἐγὼ εὐχαριστῶ. » Ἐγὼ, φησὶν, ὑπὲρ τοῦ χάριτι Θεοῦ μοι τὴν ψυχὴν ὑψηλῆν καὶ ἀμόλυτον ὑπάρχειν, εὐχαριστῶ ἰσθίω. Διὰ τοῦτο λέγει· « Μετέχω εὐχαριστῶ. » Διὰ τὴν οὖν ὑπὲρ οὐ ἐγὼ εὐχαριστῶ, τουτέστιν ὑπὲρ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων βλασφημοῦμαι; Ερωῦσι γὰρ εἰρωνίας τινὰς καὶ ψευδολόγους, τὰ μὲν εἶδωλα δῆθεν ἀπεστρεφομένους, κοινωνοῦντας δὲ τῶν ἐκεῖσε τραπεζῶν. « Εἶτε οὖν ἰσθίετε. » Οὕτως, φησὶ, πάντα πράττετε, ἵνα τοῦ δοξάζεσθαι τὸν Θεὸν ἀφορμὰς παρέχητε, ὡς τὰ γε νῦν γινόμενα, καὶ ἀδοξία τῇ πίστει προστρίβεται, καθὼς εἴρηται.

Ἀπρόσκοποι γίνεσθε καὶ Ἰουδαίους, καὶ Ἑλλήτους, καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ, καθὼς κατὰ πάντα πᾶσιν ἀρέσκω, μὴ ζητῶν τὸ ἑμαυτοῦ συμφέρον, ἀλλὰ τῶν πολλῶν, ἵνα σωθῶσι. Μιμηταὶ μου γίνεσθε, καθὼς κατὰ Χριστοῦ.

« Ἀπρόσκοποι, » τουτέστι, μηδεμίαν μηδενὶ ψόγου παρέχοντες ἀφορμὴν. Ἔσται δὲ τοῦτο, εἴαν μήτε Ἑλληνα, μήτε Ἰουδαῖον σκανδαλίσωμεν, μήτε μὴν τοῦ ἀδελφοῦ. Οὗτοι γὰρ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ. Ὅρα δὲ τὸ μεῖζον, ἔσχατον εἶπε. Καὶ γὰρ καὶ τοὺς ἄλλους ἐφέλκεσθαι προσήκει πρὸς τὴν πίστιν, οὐ μὴ καὶ τοὺς ἀδελφοὺς διώκειν. Σημαίνει δὲ ἐκ τούτων τῶν ῥημάτων πάντα σκανδαλιζομένους ἐκ τοῦ ἰσθίειν αὐτοὺς εἰδωλόθυτα. « Καθὼς κατὰ Χριστοῦ. » Εἶτα ἐπειδὴ δυσχερὲς ἐπέταξεν (ὑπευθύνους γὰρ αὐτοὺς ἐποίησε καὶ τῆς Ἰουδαίων καὶ Ἑλλήνων βλάβης), ἑαυτὸν εἰς παράδειγμα τίθεικεν, εὐπαράδεκτον ταύτη κατασκευάζων τὸν λόγον. « Πάντα πᾶσιν ἀρέσκων. » Ὡς εἰ εἶπεν· Εἰς πάντα πᾶσιν ἀρέσκω ὅπερ καὶ ἄνω ἔλεγε· Τοῖς πᾶσι γέγονα τὰ πάντα, ἵνα πάντως τινὰς σώσω. « Μὴ ζητῶν τὸ ἑμαυτοῦ. » Ὡς ὅταν ἔλεγεν· « Ἠχώμην ἀνάθεμα εἶ-

ναί ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου καὶ τῶν συγγενῶν μου. » Τοῦτο γὰρ μίμησις Χριστοῦ, τὸ μὴ ἐκυτοῦ, ἀλλὰ τῶν πλησίον κηδεσθαι. « Ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν. » — [ΦΩΤ.] Τὸ τῶν πολλῶν, φησί, συμφέρον, ἤπερ τὸ ἑμαυτοῦ. Ἐπειδὴ ἔνιοι ζητοῦσι μὲν τὸ τῶν πολλῶν, ἄλλοι μὲν ἵνα κερδήσωσιν αὐτῶν τὴν εὐνοίαν ἐπὶ τὸ σφίσι λυσιτελοῦν οἱ δὲ ἵνα παρ' αὐτῶν ἐπαινεθῶσιν, οἱ δὲ ἵνα ἄλλου τινὸς ἐπιτύχῃσι τοιοῦτου, αὐτὸς δεῖκνυσιν ἐφ' ὅτῃ αὐτοῖς ἐσποῦδάσαι ἀρέσκειν, καὶ φησιν, ὅτι ἐπὶ τὸ ἐκείνοισι συμφέρον καὶ οὐκ ἀπλῶς συμφέρον, ἀλλ' ἔτι σφαιστερον, ἵνα σωθῶσι, φησί.

ΚΕΦΑΛ. Ζ.

Περὶ σχίσματος ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἐν εὐχαίς Β καὶ προφητείαις.

Ἐπαινώ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, ὅτι πάντα μου μέμνησθε, καὶ καθὼς παρέδωκα ὑμῖν τὰς παραδόσεις κατέχετε. Θέλω δὲ ὑμᾶς εἰδέναι ὅτι παντὸς ἀνδρὸς ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστὸς ἐστίν. Κεφαλὴ δὲ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ. Κεφαλὴ δὲ Χριστοῦ ὁ Θεός. Πᾶς ἀνὴρ προστεχόμενος ἢ προφητεῶν κατὰ κεφαλῆς ἔχων, καταισχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. Πᾶσα δὲ γυνὴ προσευχομένη ἢ προφητεύουσα ἀκατακάλυπτε τῇ κεφαλῇ, καταισχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτῆς. Ἐν γὰρ ἐστὶ καὶ τὸ αὐτὸ τῇ ἐξυρημένῃ.

Μέμφεται αὐτοῖς ὅτι αἱ μὲν γυναῖκες, ἀκατακάλυπτε τῇ κεφαλῇ καὶ ἠῦχοντο καὶ ἐπροσηύεον. Οἱ δὲ ἄνδρες καὶ ἐκόμωσαν, καὶ κατακαλυμμένοι ἦσαν τὴν κεφαλὴν, ἐν τῇ εὐχῇ καὶ προφητείᾳ, ἀτινα Ἑλληνικῶν ἦν ἐθῶν. Αἰνίττεται δὲ ὅτι καὶ παρῶν, περὶ τούτων αὐτοῖς διελέκτο, ὧν οἱ μὲν ἐπέστησαν, οὐκ καὶ ἐπαινεί, οἱ δὲ οὐ, πρὸς οὐκ προτῶν φησίν. Εἰ δὲ τις δοκεῖ φιλόνομος εἶναι, ἡμεῖς τοιαύτην συνήθειαν οὐκ ἔχομεν. « Ὅτι πάντοτε μου μέμνησθε. » Καὶ τοι περὶ τοῦ μὴ κομᾶν ὁ λόγος αὐτῶν, μηδὲ κεκαλύφθαι ἐν εὐχῇ καὶ προφητείᾳ τὴν κεφαλὴν. Πῶς οὖν φησιν ὅτι, « Πάντοτε μου μέμνησθε ; » πρόφασιν εὐλογον λαβῶν, ἐπαίρει τοῖς ἐπαινοῖς αὐτούς. Πρὸς γὰρ τοὺς ὑπακούσαντας ὁ λόγος αὐτῶν, οὐχὶ περὶ τῶν μὴ ὑπακούσαντων. « Θέλω δὲ ὑμᾶς εἰδέναι. » Πρὸς τοὺς πεισθέντας τῷ λόγῳ τούτῳ διαλεγόμενος, τοὺς ἀπιστήσαντας διορθοῦται μὴ δεῖν κεκαλυμμένην εὐχεσθαι κεφαλῇ. Ἐπιφέρει δὲ καὶ τὴν αἰτίαν. « Παντὸς ἀνδρὸς. » Πιστοῦ δηλονότι. Αὐτοὶ γὰρ εἴσι μέλη Χριστοῦ. Καὶ αὐτῶν κεφαλὴ ὁ Χριστός, οὐ μὴν τῶν ἀπίστων. Κεφαλὴ μὲν ἡμῶν τῶν πιστῶν ἐστὶν ὁ Χριστός, ὡς συσώμων καὶ συμμετέχων αὐτῷ γεγεννημένων, διὰ τῆς κοινωνίας τοῦ σώματος καὶ αἵματος αὐτοῦ. Δι' αὐτῶν γὰρ ἅπαντες ἐν σῶμα χρηματίσαντες, κεφαλὴν ἔχομεν αὐτόν.

Κεφαλὴ δὲ τοῦ Χριστοῦ ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ, ὡς γεννητῶρ καὶ προβολεὺς καὶ ὁμοούσιος αὐτοῦ. « Κεφαλὴ δὲ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ. » Ὅτι καὶ αὐτὸς γεννήτωρ αὐ-

²⁷ Rom. ix, 3.

A ipsius utilitatem. » Veluti cum dicebat : « Optarim anathema esse a Christo pro fratribus meis et cognatis meis ²⁷. » Hoc autem Christi imitatio est, non querere meum commodum, sed proximis providere, « Sed multorum. » Multorum, inquit, commodum magis quæro, quam meum. Quandoquidem nonnulli multorum quærunt commodum alii sane ut illorum lucrifaciant benevolentiam, in hoc ut sibi prosint : quidam vero ut ab eis laudentur, alii ut aliud quidpiam simile ab eis assequantur : ostendit ipse ad quid illis placere studuerit, et ait quod ob commodum ipsorum ; nec quaecunque commodum, sed manifestius adhuc ut salvi flant, inquit.

522 CAPUT VI

De dissidio virorum ac mulierum in precationibus et prophetiis.

XI, 2-2. « Collaudo autem vos, fratres, quod omnium quæ mea sunt memores sitis, et, quemadmodum tradidi vobis, instituta servetis. Sed volo vos scire quod omnis viri caput Christus est, caput autem mulieris vir, caput vero Christi Deus. Omnis vir orans aut prophetans habens quidpiam in capite, probro afficit caput suum. Omnis vero mulier orans aut prophetans non operto capite, pudore afficit caput suum : nam unum est et idem ac si rasa esset. »

Accusat eos quod mulieres quidem capite non operto orabant ac prophetabant : viri autem comati erant, et capite erant operto in precatione ac prophetia. Quæ sane Græcorum mores erant. Insinuat etiam quod præsens apud ipsos de his disseruerat. Eorum vero quidam persuasi fuerant, quos etiam collaudat ; alii vero non quibus in progressu loquitur, cum ait : Cæterum si quis videtur contentiosus esse, nos hujusmodi consuetudinem non habemus. « Quod omnium quæ mea sunt memores sitis. » Atqui de hoc ne comati essent, et de non operiendo capite in precatione et prophetia sermo ipse erat, quomodo ergo ait : « Omnium quæ mea sunt memores sitis ? » Accepta rationabili causa laudibus eos offert. Nam ad illos sermo ipse dirigitur qui obtemperaverant, non de his qui non obedierant. « Sed volo vos scire. » Cum iis disserendo qui huic sermoni obtemperaverant, eos corrigit qui non crediderant non oportere orare tecto capite. Affert autem et causam. « Omnis vir, » fidelis videlicet. Ipsi enim sunt membra Christi, et eorum caput Christus est, non autem infidelium. Caput quidem nostrum qui fideles sumus Christus est, tanquam eorum qui ejusdem facti sunt corporis, ejusdemque consortes naturæ, per communicationem corporis et sanguinis ipsius. Per hanc enim omnes unum corpus appellati, ipsum habemus caput.

523 Christi vero caput Deus ac Pater est tanquam parens et productor, ac ejusdem cum ipso substantiæ. « Caput autem mulieris vir. » Qui et ipsi

mulieri patens est et productior ac ejusdem substantiæ cum ipsa. Consequens ergo aptaque proportio est. Quod si dictum illud: « Omnis vir, » de infidelibus quoque intelligas, rectus erit intellectus de modo creationis loquendo. Qui enim hominem in cætera dominari permisit, ipsum solum sub sua potentia ac dominatu manere concessit, non proponens ipsi alium Dominum, aut habentem super eum potestatem. « Caput autem mulieris vir. » Eo quod prior dignitate sit et potestatem in illam habeat. « Caput vero Christi Deus. » Hoc ideo solum quod ejus sit principium: neque enim oportet quæ de capite dicta sunt, similiter quoque de Christo intelligere: sed hominum quidem caput Christus est secundum creationem, Christi vero caput Pater est propter principationem. Nisi ita quoque caput Christi dicatur Deus, sicut et nostrum dicitur Deus, quatenus est et consideratur homo. juxta illud. « Pater meus major me est. » et: « Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum ac Deum vestrum. » — « Omnis vir orans, sed tantum operationis ac prophetiæ tempore. » Habens quidpiam in capite. » Non dixit aperte: Qui capite est operto, sed: « Habens quidpiam in capite, » tollens hoc modo non pilei tantum tegumentum, sed et comæ. Etnim qui comam nutrit, aliquid etiam in capite habet, nempe comam. « Probro afficit caput suum. » Nos enim viros Deus fecit liberos, hoc est, nulli eorum qui sunt in terra subditos, sed omnibus dominantes. Non ergo oportet eos habere potestatem super caput qui nullius subduntur potestati eorum qui in terra sunt. Caput enim tectum esse, potestatem quamdam est capiti superponere. Nam pro potestate est capitis tegumentum, quod solet mulieri superponi, significans viri potestatem, utpote cui ipsa subjecta est. Qui igitur libero capiti potestatem superponit, merito caput suum Christum probro afficit. « Pudore afficit caput suum. » Quomodo? Tum quia idem est ac si rasa esset: tum quia capite fugitivam quamdam sese exhibet et profugam a data sibi a Deo potestate, nempe viro. Quomodo unum est et idem ac si rasa esset, cum ea quæ rasa est ne naturale quidem tegmen habeat, nempe capillos, hæc autem habeat. Et dicemus quod illa quæ non est operto capite, quantum in se est, naturale quoque exoussit tegumentum puta, capillos.

XI, 6, 7. — « Etenim si non velatur mulier, etiam tondeatur. Quod si fœdum est mulieri tonderi aut radi, veletur. Vir siquidem non debet a contactu esse capite, cum sit imago et gloria « Dei, mulier autem gloria viri est. »

Hoc adjungens significavit quod non in precatione tantum et prophetia oporteat ipsam esse velatum, sed semper. Quemadmodum enim rasam esse non in precatione tantum et prophetia indecorum esse, sed et semper: ita quoque intellectam

A τῆς καὶ προβολεὺς καὶ ὁμοούσιος ὑπάρχει αὐτῇ. Ἀκρίβουτος οὖν καὶ ἀρμόδιος ἡ ἀναλογία. Εἰ δὲ τὸ « Παντὸς ἀνδρός, » καὶ ἐπὶ τῶν ἀπίστων ἐκλάβοις, κατὰ τὸν τῆς δημιουργίας λόγον ἔγχωρεῖ. Τῶν γὰρ ἄλλων ἄρχειν τὸν ἀνθρώπον ἐπιτρέψας αὐτὸν ὑπὸ τὴν ἰδίον μόνον εἶασε μένειν ἐξουσίαν καὶ ἀρχὴν, μὴ ἐπιστήσας αὐτῷ ἕτερον δεσποτὴν ἢ ἐξουσιαστικόν. « Κεφαλὴ δὲ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ. » Διὰ τὸ κατέχειν καὶ ἐξουσιάζειν αὐτῆς. « Κεφαλὴ δὲ Χριστοῦ ὁ Θεός. » Τοῦτο διὰ τὸ αἷτιον μόνον. Οὐδεὶς γὰρ τὰ περὶ κεφαλῆς εἰρημένα, ὁμοίως καὶ ἐπὶ Χριστοῦ ἐκλαμβάνειν. Ἄλλὰ τῶν μὲν ἀνθρώπων κεφαλὴ ὁ Χριστός, κατὰ τὸ δημιουργικόν, Χριστοῦ δὲ κεφαλὴ ὁ Πατὴρ διὰ τὸ αἷτιον. Πλὴν εἰ μὴ καὶ Χριστοῦ οὕτως κεφαλὴ ὁ Θεός, καθάπερ ἡμῶν ὁ Χριστός, καθὼς ἐστὶ καὶ νοεῖται ἀνθρώπος, κατὰ τὸ, « Ὁ Πατὴρ μου μείζων μου ἐστίν. » Καὶ « Ἀναβαίνω πρὸς τὸν Πατέρα μου καὶ Πατέρα ὑμῶν καὶ Θεὸν μου καὶ Θεὸν ὑμῶν. » — « Ὡς ἀνὴρ προσεχόμενος. » Οὐκ αἰεὶ κωλύει τὸν ἀνδρα κατακαλύπτειν, ἀλλὰ μόνον ἐν εὐχῇ καὶ προφητείᾳ. « Κατὰ κεφαλῆς ἔχων. Πῦν εἶπε κεκαλυμμένος τὴν κεφαλὴν, ἀλλὰ « Κατὰ κεφαλῆς ἔχων, » ἀναιρῶν οὕτως οὐ μόνον τῷ ἱματίῳ καλύπτεσθαι, ἀλλὰ καὶ κόμη. Καὶ γὰρ καὶ ὁ κομῶν κατὰ κεφαλῆς ἔχει τὴν κόμην δηλαδὴ. « Κατασχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. » Ἡμεῖς γὰρ ὁ Θεὸς τοὺς ἀνδρας αὐτεξουσίους ἐποίησε, τοῦτο ἐστὶν ὑπὲρ οὐδὲνα τῶν ἐν τῇ γῆ, ἀλλὰ πάντων ἄρχοντας. Διὸ οὐδεὶς ἔχει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἐξουσίαν τοὺς οὐκ ὄντας ὑπὸ ἐξουσίαν τινὸς τῶν ἐν τῇ γῆ. Τὸ γὰρ κεκαλύφθαι τὴν κεφαλὴν, ἐξουσίαν τινα ἐπιτιθεῖναι τῇ κεφαλῇ. Ἄντι γὰρ ἐξουσίας ἐστὶ τὸ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς κάλυμμα, ὅπερ εἶωθεν εἶναι ἐπὶ τῆς γυναικὸς, δηλοῦν τὴν τοῦ ἀνδρός ἐξουσίαν, ὡς ὑποκειμένη αὐτῆς. Ὁ οὖν τῇ ἐλευθέρῃ κεφαλῇ ἐπιτιθεὶς ἐξουσίαν, εἰκότως κατασχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ τὸν Χριστόν. « Κατασχύνει τὴν κεφαλὴν αὐτῆς. » Ἡὼς; ὅτι τε τὸ αὐτὸ ἐστὶ τῇ ἐξυρημένῃ, καὶ ὅτι δραπέτριάν τινα τὴν κεφαλὴν ἀποδείκνυσι καὶ φυγάδα τῆς δοθεῖστος αὐτῇ πρὸς Θεοῦ ἐξουσίας, ἤγουν τοῦ ἀνδρός. Ἐν γὰρ ἐστὶ καὶ τὸ αὐτό. Πῶς ἐστὶν ἐν καὶ τὸ αὐτὸ τῇ ἐξυρημένῃ, ὅποτε ἡ μὲν ἐξυρημένη, οὐδὲ τὴν φυσικὴν σκέπην ἔχει οἷον τὰς τρίχας αὐτῆ δὲ ἔχει. Καὶ ἐροῦμεν, ὅτι ἡ ἀκατακάλυπτος ὄσιν τὸ εἰς αὐτὴν ἦκον, λαὶ τὸ ἐκ φύσεως ἀπεσείστατο κάλυμμα, ἤγουν τὰς τρίχας.

B Εἰ γὰρ οὐ κατακαλύπτεται γυνή, καὶ κειράσθω. Εἰ δὲ κτεχρὸν γυναικὶ τὸ κείρασθαι ἢ ζυρᾶσθαι, καντακαλύπτεισθω. Ἀνὴρ μὲν γὰρ οὐκ ὀφείλει κατακαλύπτεισθαι τὴν κεφαλὴν, εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων. Γυνὴ δὲ δόξα ἀνδρός ἐστίν.

Τοῦτο προσθεὶς ἐδήλωσεν ὅτι οὐκ ἐν εὐχῇ ἢ προφητείᾳ μόνον αὐτὴν δεῖ κατακαλύπτεισθαι, ἀλλὰ πάντοτε. Ὡς περὶ γὰρ τὸ ζυρᾶσθαι, οὐκ ἐν εὐχῇ μόνον καὶ προφητείᾳ ἀπρεπές, ἀλλὰ καὶ πάντοτε, οὕτω καὶ ἀκατακάλυπτον εἶναι. Ἀνὴρ μὲν γὰρ οὐκ ὀφείλει:

²⁸ Joan. xiv, 28. ²⁹ Joan. xx, 17.

κατακαλύπτεσθαι τὴν κεφαλὴν. » Κατασκευαστικῶς A προάγει τὸν λόγον, εἶτα αἰτίαν λέγει τοῦ μὴ δεῖν ἄνδρα κατακαλύπτεσθαι τὴν κεφαλὴν, οὐ τὴν πρῶτην, διότι κεφαλὴν ἔχει τὸν Χριστὸν, ἀλλὰ ἄλλην. « Εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων. » Εἰκὼν Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος, οὕτε κατὰ τὸ σῶμα, οὕτε κατὰ τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἀρχικὸν μόνον. Ὡς ἀπάντων τείνου τῶν ἐπὶ γῆς τὴν ἀρχὴν πεπιστευμένους, εἰκὼν προσαγορεύεται Θεοῦ. Ἡ δὲ γυνὴ ὡς ὑπὸ τὴν τοῦ ἀνδρός ἐξουσίαν τελοῦσα, τοῦ ἀνδρός ἐστὶ δόξα, καὶ οἷον εἰκόνας εἰκὼν. Ἄρχει μὲν γὰρ καὶ αὐτὴ τῶν ἄλλων, ἀλλ' ὑποτετάχθαι τῷ ἀνδρὶ προστεταγή. « Δόξα Θεοῦ ὑπάρχων. » Τουτέστιν ἀρχὴ ὡς Θεοῦ, καὶ ὑπὸ ἀρχὴν ὡς Θεοῦ μόνου. Δεῖ οὖν τὸν ὄντα μὲν ὑπ' οὐδένα τῶν ἐν τῇ γῆ, αὐτὸν δὲ ἄρχοντα ἀπάντων τῶν ἐν τῇ γῆ καὶ αὐτῆς τῆς γυναικός, μετὰ τῶν συμβόλων τῆς ἐλευθερίας, τουτέστι τῆς ἀκατακαλύπτου κεφαλῆς προσείναι Θεῷ. Εἰς γὰρ δόξαν Θεοῦ ὀφείλει ὁ ἀνὴρ ὑποτετάχθαι τῷ Θεῷ, καὶ εἰς δόξαν ἀνδρός, ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρὶ. Τί δὲ ἐστὶν εἰς δόξαν; Εὐπειθῶς καὶ ἐκουσίως μετὰ χαρᾶς πράττειν τὰ ἀρέσκοντα Θεῷ. Ὑσαύτως καὶ ἡ γυνὴ, πράττειν τὰ ἀρέσκοντα τῷ ἀνδρὶ. Ὡς δ' ἐ κατὰ βίαν καὶ ἄκων ποιῶν καὶ δυσφορῶν, οὐχ ὑποτάσσεται εἰς δόξαν Θεοῦ ὡσαύτως οὐδὲ ἡ γυνὴ, εἰς δόξαν ἀνδρός. Ὡστε δεῖ προθύμως ἀκατακαλύπτως προσείναι Θεῷ, καὶ τὴν γυναῖκα ὡσαύτως κατακαλύπτεσθαι. « Δόξαν Θεοῦ. » Τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ καὶ ἐξουσίας τὸ τιμιώτατον. Δι' αὐτὸν γὰρ μᾶλλον, ἢ δι' ἄλλο τι τῶν ἐν κόσμῳ δεδοξασται, καὶ τὸ ὑπερβάλλον τῆς χρηστότητος αὐτοῦ καὶ φιλανθρωπίας πεφανέρωται. Ὑσαύτως δόξα ἀνδρός ἡ γυνή. Τῆς γὰρ ἀρχῆς αὐτοῦ καὶ ἐξουσίας, αὕτη ἐστὶ τὸ τιμιώτατον, δι' ἧς μᾶλλον ἢ δι' ἑτέρου τινος ὡς ἄρχει, ἐστὶν αὐτῷ ἐγκαλωπιζέσθαι καὶ δοξάζεσθαι. « Γυνὴ δὲ δόξα ἀνδρός ἐστίν. » Τουτέστιν, ἀρχὴ ἀνδρός, καὶ ὑπὸ ἀρχὴν ἀνδρός. Δεῖ οὖν αὐτὴν μετὰ τῶν συμβόλων τῆς ὑποταγῆς εἶναι ἀεὶ. viri est. » Hoc est principatus viri et sub dominio subjectionis indicio.

Οὐ γὰρ ἐστὶν ἀνὴρ ἐκ γυναικός, ἀλλὰ γυνὴ ἐξ ἀνδρός. Καὶ γὰρ οὐκ ἐκτίσθη ἀνὴρ διὰ τὴν γυναῖκα, ἀλλὰ γυνὴ διὰ τὸν ἄνδρα. Διὰ τοῦτο ὀφείλει ἡ γυνὴ ἐξουσίαν ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς διὰ τοὺς ἀγγέλους. Πλὴν οὕτε ἀνὴρ χωρὶς γυναικός, οὕτε γυνὴ χωρὶς ἀνδρός ἐν Κυρίῳ. Ὡσπερ γὰρ ἡ γυνὴ ἐκ τοῦ ἀνδρός, οὕτως καὶ ὁ ἀνὴρ διὰ τῆς γυναικός. Τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ἐν ὑμῖν αὐτοῖς κρίνατε, πρίπον ἐστὶ γυναῖκα ἀκατακαλύπτου τῷ Θεῷ προσεύχεσθαι;

Τὰς ὑπεροχὰς καταλέγει τοῦ ἀνδρός, δι' ἧς αὐτῷ τὸ ἀρχειν δέδοται. « Διὰ τοῦτο ὀφείλει. » Διὰ τὰς εἰρημένους, φησὶν, αἰτίας ὀφείλει ἐξουσίαν ἔχειν, τουτέστιν κάλυμμα, ἵνα φαίνεται ὅτι ὑπὸ ἐξουσίαν τυγχάνει. Τὸ γὰρ κάλυμμα κάτω νεύειν καὶ κεκυφέναι ποιεῖ, ὅπερ σύμβολόν ἐστὶ καὶ δεικτικὸν τοῦ ἄρχεσθαι αὐτήν. « Ἡ γυνὴ ἐξουσίαν ἔχειν. » Τουτέστι τὴν τοῦ ἀνδρός ἐξουσίαν καὶ κυριότητα ἧπερ ὑπόκειται, ὀφείλει ἔχειν, καὶ ἐπιδεικνύσθαι ἐπ' αὐτῆς τῆς κεφαλῆς. Τοῦτο δὲ πῶς κατορθοῦται; Διὰ

esse. « Vir siquidem non debet conlecto esse capite. » Instructe producit sermonem. Deinde causam reddit cur non oporteat virum conlecto esse capite : non primam, nempe quod caput habeat Christum, sed aliam : « Cum sit imago et gloria Dei, » Imago Dei est homo, non secundum corpus, nec secundum animam, sed tantum secundum dominium. Imago igitur Dei appellatur ut cui concreditum sit dominium quæ super terram sunt. Mulier vero ut quæ sub viri potestatem redacta sit, viri imago est, et tanquam imaginis imago. Dominatur siquidem et ipsa in alia. At jussum ei est viro subditam esse. « Cum gloria Dei sit. » Hoc est, cum Dei principatus sit et sub solius Dei principatu. Oportet ergo eum qui sub nullo est eorum quæ in terra sunt, ipse vero princeps est omnium quæ sunt in terra, et ipsius quoque mulieris, cum insigniis libertatis, puta detecto capite, ad Deum accedere. Ad Dei enim gloriam debet vir subditus esse Deo, et ad viri gloriam mulier viro. Quid est autem ad gloriam? Hoc est, prompta obedientia et voluntarie cum gaudio facere quæ Deo placent. Similiter et mulier facere debet quæ viro placent : ita ut qui coactus et invitatus facit et graviter ferens, non subditur ad gloriam Dei, et similiter, nec mulier ad viri gloriam. Oportet ergo prompto animo virum sine operimento ad Deum accedere, et mulierem similiter velatam esse. « Gloriam Dei. » 525 Puta quod in ipsius principatu ac potentia honorabilissimum est. Propter eum enim magis quam propter aliud quidpiam in mundo glorificatur : et sublimitas mansuetudinis ac benignitatis manifestatur. Simili modo gloria viri est mulier. Nam hæc honorabilissimum est in illius principatu ac potestate, per quam magis quam per aliud eorum quibus dominatur, licet ipsi ut ipsi placeat ac gloriatur. « Mulier autem gloria viri. Oportet igitur eam semper esse cum aliquo

XI, 8-13. Non enim est vir ex muliere, sed mulier ex viro. Neque enim est vir creatus propter mulierem, sed mulier propter virum. Propter hoc debet mulier potestatem habere in capite propter angelos. Alioqui neque vir absque muliere, neque mulier absque viro in Domino. Quemadmodum mulier ex viro est, ita et vir per mulierem : omnia vero ex Deo. Inter vos ipsos iudicate : num decorum est mulierem non velatam orare ?

Viri prærogativas ostendit, propter quas ipsi datum est dominari. « Propter hoc debet. » Propter dictas, inquit, causas debet potestatem habere, id est operimentum : ut manifestum fiat quod sub alterius potestate sit. Operimentum enim deorsum respicere ac inclinare facit, quod signum est et ostensivum quod sub dominio sit. « Debet mulier potestatem habere. » Hoc est viri potestatem ac dominium cui subjacet debet habere et in ipso capite ostendere. Hoc autem quomodo continget ?

Per hoc quod tegatur. Ideo ipsum quoque tegumentum merito potestas vocari potest, quod potestatis ac domini viri demonstrativum sit et præsentativum. Quod autem addit : « Propter angelos, » id mihi indicare videtur. Quoniam enim causam cur mulier subjecta esse debeat, assignat: quia non est vir creatus propter mulierem : rursusque dicit ob id oportere eam tegumentum habere, quod viri potestatem super ipsam attestetur, subjungens : « Propter angelos, » significat quod licet id facere nolit, eo quod homines vereatur, at vel propter angelos pudefiat, **526** qui testes ac conspectores facti sunt subjectionis ipsius. Nam etsi homines, tamen ipsi conspexerunt quod non vir a muliere, sed mulier a viro generationis principium acceperit. « Propter angelos. » Clemens tertio Ὑποτυπώσεων, id est *Informationum* libro, angelos dicit justos ac probos viros. Operiatur ergo ne ad stuprum sit eis offendiculo : nam et qui vere in cœlis sunt angeli, ipsam licet tectam intuentur. Si viri, inquit, potestatem despicias, vel angelos verere, ne eis veluti rasa appareas, et tanquam renitens potestati, quæ a Deo tibi superimposita est. « Alioqui neque vir absque muliere. » Quoniam multum depressit mulierem dicens quod de viro est, et propter ipsum facta, et sub illius potestatem redacta : nunc moderatur illud : Ne mihi, inquit, ea quæ in prima creatione facta sunt, referas, sed ad ea quæ nunc fiunt accede. Nam si præsentia requiras, quisque altero eget, ut in esse permaneat. Deinde subjungit : « In Domino. » Hoc est, propter Dominum, quia ipse eos creavit, ut sibi mutuo causæ essent. Primum namque principium fuit ipse Dominus. « Et vir per mulierem. » Considera Pauli sapientiam. Non dixit : Ex muliere, sed : « Per mulierem » nempse quod etiam ejus rei, ut vir sit per mulierem, causa sit ipse vir, tanquam originale principium. Primum enim mulier ex viro facta est, non vir ex muliere : quantum vero ad ea quæ nunc sunt, quanquam vir ex muliere sit, rursus tamen per mulierem vir principium est. Idcirco non dixit : Ex muliere, sed, « Per mulierem, » ut rursus faciat virum principium. Postquam ergo dixit ipsos esse sui effectores, consolatus paululum mulierem subjungit : « Omnia vero ex Deo. » Nam Deus archetypum primumque principium est.

X, 14-16. *Anne natura quidem hoc docet vos, quod si vir comatus sit, probro ipsi est ? Si vero mulier cometur, gloria sibi est ? eo quod coma ei pro velamine data sit. Cæterum, si quis videtur contentiosus esse, nos hujusmodi consuetudinem non habemus, neque Ecclesie Dei.*

527 Itaque ipsi quoque naturæ, inquit, repugnat qui non obtemperat. « Eo quod coma pro velamine. » Quoniam ergo ex natura habet velamen capillorum, debet et ipsa velari, ne naturalia pervertat jura. « Data sit. » Hoc est, a natura habeatur. Vide : cum virum dixisset caput habere intec-

A τοῦ κατακαλύπτεσθαι. Διὸ καὶ αὐτὸ τὸ κατακάλυμμα, εἰκότως ἂν ἐξουσία κληθεῖται, ὡς τῆς τοῦ ἀνδρὸς ἐξουσίας καὶ κυριότητος ἐνδεικτικὸν ὑπάρχον καὶ παραστατικόν. Τὸ δὲ « Διὰ τοὺς ἀγγέλους, » τοῦτό μοι δοκεῖ ὑποδηλοῦν. Ἐπειδὴ γὰρ αἴτιαν τοῦ ὀφείλειν ὑποστετάχθαι τῷ ἀνδρὶ τὴν γυναῖκα φησὶν, ὅτι οὐκ ἐκτίσθη ἀνὴρ διὰ τὴν γυναῖκα, ἀνάκλιον δὲ, καὶ διὰ τοῦτο δεῖ ἔχειν αὐτὴν τὸ κατακάλυμμα τὴν ὑπ' αὐτῆς ἐξουσίαν τοῦ ἀνδρὸς ὁμολογοῦσαν, ἐπαγαγὼν « Διὰ τοὺς ἀγγέλους, » δηλοῖ ὅτι εἰ καὶ μὴ τοὺς ἀνθρώπους αἰσχυνομένη οὐκ ἐθέλει τοῦτο ποιεῖν, ἀλλ' οὖν αἰσχυνομένη τοὺς ἀγγέλους, οἱ μάρτυρες καὶ ἐπόπται γεγένηνται τῆς ὑποταγῆς αὐτῆς. Αὐτοὶ γὰρ, εἰ καὶ μὴ ἀνθρωποὶ, ἐφορῶντες ἦσαν αὐτὴν ἄνδρα οὐκ ἀπὸ τῆς γυναικὸς, ἀλλ' αὐτὴν ἐκ τοῦ ἀνδρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς γενέσεως λαβοῦσαν. « Διὰ τοὺς ἀγγέλους. » Ὁ Κλήμης ἐν τρίτῳ τῶν ὑποτυπώσεων, ἀγγέλους φησὶ τοὺς δικαίους καὶ ἐναρέτους. Κατακαλύπτεσθαι οὖν, ἵνα μὴ εἰς πορνείαν αὐτοὺς σκανδαλίση. Οἱ γὰρ ὄντως καὶ ἐν οὐρανοῖς ἄγγελοι, καὶ κατακαλυμμένην αὐτὴν βλέπουσιν. Εἰ τῆς τοῦ ἀνδρὸς, φησὶν, ἐξουσίαν καταφρονεῖς, καὶ τοὺς ἀγγέλους αἰδέσθητι, ἵνα μὴ αὐτοῖς ἐν ἴσῳ φαίνη τῇ ἐξυρμένῃ, καὶ οἷον ἀνταίρουσα κατὰ τῆς ὑπὸ Θεοῦ σοὶ ἐπιθέσεως ἐξουσίας. « Πλὴν οὔτε ἀνὴρ χωρὶς γυναικὸς. » Ἐπειδὴ πολὺ κατήγαγε τὴν γυναῖκα, εἰπὼν ὅτι ἐκ τοῦ ἀνδρὸς ἐστὶ καὶ δι' αὐτὸν γέγονε, καὶ ὑπὸ τὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν τελεῖ, νῦν διορθοῦται αὐτό. Μὴ γὰρ μοι, φησὶ, τὴν πρώτην λέγε δημιουργίαν, ἀλλ' ἔλθε εἰς τὰ νῦν. Ἄν γὰρ τὰ νῦν ζητῆς, εἰς ἐκατέρου πρὸς τὴν ὑπαρξίν δέονται. Εἶτα ἐπάγει : « Ἐν Κυρίῳ, » τούτεστι διὰ τὸν Κύριον, ἐπειδὴ αὐτὸς ἐδημιούργησεν εἶναι αὐτοὺς ἀλλήλων αἰτίους. Τὸ γὰρ πρῶτον αἴτιον, αὐτὸς ὁ Κύριος. « Καὶ ὁ ἀνὴρ διὰ τῆς γυναικὸς. » Ὅρα σοφίαν Παύλου οὐκ εἶπεν Ἐκ τῆς γυναικὸς, ἀλλὰ, « Διὰ τῆς γυναικὸς, » δηλονότι καὶ αὐτοῦ τοῦ εἶναι διὰ γυναικὸς τὸν ἄνδρα αἴτιος ὁ ἀνὴρ, ὡς προκαταρκτικὸν αἴτιον. Τὸ γὰρ πρῶτον ἡ γυνὴ ἐξ ἀνδρὸς, οὐχὶ ὁ ἀνὴρ ἐκ γυναικὸς. Τὰ νῦν δὲ, εἰ καὶ ὁ ἀνὴρ ἐκ γυναικὸς, ἀλλὰ πάλιν διὰ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ κατάρχει. Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν, Ἐκ γυναικὸς, ἀλλὰ, « Διὰ γυναικὸς, » ἵνα ποιήσῃ πάλιν ἀρχὴν τὸν ἄνδρα. Ἐπεὶ οὖν εἶπεν αὐτοὺς ἐκαστῶν ποιητικούς, καὶ μικρὸν πεπραμυθησάμενος τὴν γυναῖκα ἐπάγει : « Τὰ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ. » Τὸ γὰρ ἀρχέτυπον αἴτιον ὁ Θεός.

D Ἡ οὐδὲ αὐτὴ ἡ φύσις διδάσκει ὑμᾶς, ὅτι ἀνὴρ μὲν ἐὰν κομᾶ, ἀτίμια αὐτῷ ἐστὶ ; Γυνὴ δὲ ἐὰν κομᾶ, δόξα αὐτῆς ἐστὶν ; ὅτι ἡ κόμη ἀντὶ περιβολαίου δέδοται. Εἰ δὲ τις δοκεῖ φιλόνοιος εἶναι, ἡμεῖς τοιαύτην συνήθειαν οὐκ ἔχομεν, οὐδὲ αἱ Ἐκκλησίαι τοῦ Θεοῦ.

Ἔστε, φησὶ, καὶ αὐτῇ τῇ φύσει πολεμεῖ, ὁ μὴ περιθόμενος. « Ὅτι ἡ κόμη ἀντὶ περιβολαίου. » Ἐπεὶ οὖν ἔχει ἐκ τῆς φύσεως τὸ τῶν τριχῶν περιβόλαιον, ὀφείλει καὶ αὐτὴ περιβάλλεσθαι, ἵνα μὴ τοὺς φυσικούς ἀντρέπῃ θεσμούς. « Δέδοται. » Τούτεστιν ἀπὸ τῆς φύσεως. Ἠρα ἔπειδὴ εἶπε τὸ ἀκατακάλυπτον

ἔχειν τὸν ἄνδρα τὴν κεφαλὴν, ὀφείλειν μὴ κομᾶν, ἀλλ' ἔχειν τὸ ἐλεύθερον, πῶς τὴν γυναῖκα κατακακωμένην ἀφήσει κομᾶν εἰς σύμβολον τῆς ὑποταγῆς. « Ἐἴ δέ τις δοκεῖ φιλόνομος εἶναι. » Ἐπειδὴ πρὸς ἔθελος φέρων ἔγραψεν, ὅτι διὰ συλλογισμῶν τὰ πάντα κατασκευάζον καὶ ἀνεσκευάζον, φησὶν. Οὐ καιρὸς νῦν τοῦ φιλονεικεῖν. Εἰ γὰρ ἀναισχυντεῖ τις πρὸς τὰ εἰρημμένα, ἡμεῖς, φησὶ, καὶ ἡ Ἐκκλησία, οὐκ ἔχομεν ἔθος τοιοῦτον. Ποῖον ; Τὸ φιλονεικεῖν. Ἄλλὰ τὸ πείθεσθαι τοῖς ἐπιτάγμασι τῶν διδασκάλων μὴδὲν ἀντιτείνοντες. — Ἡ. Ὅτι οὐκ ἔστιν ἔθος παρ' ἡμῖν, ἵνα ὁ μὲν ἄνθρωπος κομᾶ καὶ καλύπτεται τὴν κεφαλὴν, ἡ δὲ γυνὴ τὸν ἄνδρα.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Περὶ κοινωνίας θεοπροποῦς, οὐ πλησμονικῆς.

Τοῦτο δὲ παραγγέλλων οὐκ ἐπαινῶ, ὅτι οὐκ εἰς τὸ κρεῖττον, ἀλλ' εἰς τὸ ἥττον συνέρχεσθε. Πρῶτον μὲν γὰρ συνερχομένων ὑμῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἀκούω σχίσματα ἐν ὑμῖν ὑπάρχειν, καὶ μέρος τι πιστεῦω. Δεῖ γὰρ καὶ αἰρέσεις ἐν ὑμῖν εἶναι, ἵνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται ἐν ὑμῖν. Συνερχομένων οὖν ὑμῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, οὐκ ἔστι Κυριακὸν δεῖπνον φαγεῖν.

Παραγγέλλων, φησὶν, οὐκ ἐπαινῶ ὑμᾶς, ὅτι με ἠγάγετε ὅλως εἰς ἀνάγκην παραγγελίας τοιαύτης. Ἔδει γὰρ ὑμᾶς, μήτε δεηθῆναι εἰς τοῦτο παραινήσεως. Οὐκ ἐπαινῶ, φησὶ, τὸ συνέρχεσθαι ὑμᾶς, καί τοι ἐπαινοῦ ἄξιον ἦν, ἀλλ' αὐτοὶ αὐτὸ φόγου καὶ τατηγορίας αἴτιον ἐποίησατε, ἅμα καὶ ἐντρέπων, ὅτι ἐφ' οἷς ἐπαινεῖσθαι αὐτοῖς ἐνῆν, ἀντὶ τούτου παραγγέλλας καὶ τὸ μὴ ἐπαινεῖσθαι ἑαυτοῖς ἐπισπάσαντο. Διατί δὲ οὐκ ἐπαινεῖ τὸ συνέρχεσθαι ; Ὅτι οὐκ ἐπὶ τῷ κρεῖττονι, ὡς περ ἔδει, ἀλλ' ἐπὶ τῷ χείρονι συνέρχεσθε, ἥτοι ἐπὶ τῷ ἁτιμάζειν τοὺς ἀδελφοὺς καὶ κατασχύνειν, καὶ τὴν ἀλαστονίαν ὑμῶν καὶ γαστριμαργίαν ἐπιδείκνυσθαι. « Ὅτι οὐκ εἰς τὸ κρεῖττον. » Ἴνα τί οὐκ ἐπαινεῖς ; Ὅτι, φησὶν, οὐκ εἰς τὸ κρεῖττον, ἀλλ' εἰς τὸ ἥττον συνέρχεσθε. Δέον γὰρ ὑμᾶς καὶ ἐπιδοῦναι πρὸς ἀρετὴν, αὐτοὶ καὶ ἦν εἴχετε διεφθείρατε. « Πρῶτον μὲν γὰρ συνερχομένων ὑμῶν. » Ἡ αἰτία τοῦ νῦν κεφαλαίου αὕτη ἦν. Παρ' αὐτοῖς δειπνᾶ Κυριακὰ ἐγένετο, ἐγένετο δὲ οὕτως. Κατὰ φανεράς ἡμέρας ἦγον ἑορτασίμους μετὰ τὴν τῶν ἀγίων μυστηρίων μετέληψιν, ἐγένετο δειπνᾶ κοινὰ, τῶν πλουτούντων παρασκευάζόντων, καὶ τοὺς πένητας συγκαλουμένων. Τοῦτο δὲ ἦν πρόφασις ἀγάπης καὶ ταπεινοφορένης. Ἐπεὶ οὖν τὸ τούτων ἀγαθῶν αἴτιον παρεφθίετο, ἔδειχθη τοῦ γράψαι. « Ἀκούω σχίσματα ἐν ὑμῖν. » Οὐκ εὐθὺς δὲ εἰς τὸν περὶ τοῦ Κυριακοῦ δεῖπνου λόγον εἰσῆλθεν, ἀλλ' ἄνωθεν ἐκόπτε: τὸ κακόν. Καὶ γὰρ καὶ τὸ μὴ συνίεναι καὶ συνδειπεῖν μετὰ τῶν πενήτων, σχίσμα ἦν. « Καὶ μέρος τι πιστεῦω. » Τοῦτέστι, Μικρόν τι πιστεῦω. Τοῦτο λέγων, ἵνα μὴ ἀναισχυντοτέρους αὐτοὺς ποιήσῃ. Οὕτε εἶπεν ἀπιστῶ, ἵνα μὴ δόξη μάτην ἐπιτιμᾶν. Ἄλλὰ Μικρόν τι, φησὶ, πιστεῦω. « Δεῖ γὰρ καὶ αἰρέσεις. » Αἰρέσεις ἐνταῦθα, οὐ τὰς δογματικὰς φησὶ, τὰς περὶ πίστεως, ἀλλὰ τὰς περὶ

tum, et ita non debere comam gestare, sed liberum illud habere, quomodo mulierem intectam permittat comam gestare in signum subjectionis. « Cæterum, si quis videtur contentiosus esse. » Quoniam ad eos scribebat qui volebant videri sapientes, qui rationibus omnia astruebant ac labefactabant, ideo ait non esse nunc tempus contendendi. Si quis, inquit, ad ea quæ dicta sunt non pudeat, nos et Ecclesia non habemus hujusmodi morem. Qualem ? nempe contendendi, sed magistrorum præceptis obtemperandi non renitendo. — Vel. Non est moris apud nos, ut vir comatus sit et tecto capite, mulier vero e diverso incedat.

CAPUT VII.

De communicatione, quæ Dei cultores deceat, et non sit ad ingurgitationem.

XI, 17-20. Hoc autem præcipiens non laudo quod non in melius, sed in deterius convenitis. Nam primum quidem cum in ecclesiam convenitis, audio dissidia in vobis esse, et aliqua ex parte credo. Oportet enim et sectas in vobis esse, ut qui probati sunt manifesti fiant inter vos. Cum igitur in eundem locum convenitis, non contingit Dominicam edere cœnam.

Præcipiens, inquit, non laudo vos, quod me omnino hujusmodi præcepti necessitatem duxeritis. Oportuit enim vobis in hoc, ne admonitione quidem opus esse. Non laudo, inquit, quod convenitis. Atqui laude dignum erat, sed ipsi illud vituperii et accusationis causam reddiderant. Simul etiam eos confundens quod in his ob quæ eos laudari conveniebat, sibi ipsis præcepta pro laudibus advexerant. Quare autem non laudat quod conveniant ? Quia non propter melius, inquit, sicut oportuit, sed ad id quod deterius est convenitis : sive ad despiciendum et pudefaciendum fratres, et ad demonstrandum vestrum fastum et gastrimargiam. « Quia non in melius. » Quam ob causam non laudas ? Quia non in melius, sed in deterius convenitis. Cum enim oportet vos addere ad virtutem, ipsi etiam illam quam habebatis perdidistis. « Nam primum quidem cum in Ecclesiam convenitis. » Causa præsentis capitis hæc erat. Apud ipsos Dominicæ cœnæ flebant, et hoc modo flebant. Præcipuis diebus sive festis post sacrorum mysteriorum participationem agebantur communes cœnæ, præparantibus illas divitibus ac pauperes invitantibus. Id autem erat occasio charitatis et modestiæ animi. Cum igitur horum causam bonorum corrupissent, necesse fuit Apostolo scribere : « Audio dissidia in vobis esse, » Non recta ad sermonem de cœna Dominica accessit, sed superne malum amputat. Etenim ipsum quoque cum pauperibus non convenire, aut una non cœnare dissidium erat. « Et aliqua ex parte credo. » Hoc est ; Aliquo modo credo, vel : Paululum credo, ne nimium eos pudeficiat. Nec dixit, non credo, ne frustra increpare videatur, sed ait : Paululum ali-

quid credo. « Nam oportet et sectas esse. » Διότι οὗτος λέγει hoc loco non eas sectas sine nova circa fidem dogmata introducunt, sed circa mensas. Divites enim præferentes divites, relinquebant pauperes. « Ut qui probati sunt. » Dictio ἴνα, id est, ut non est causæ redditiva, sed eventus rerum declarativa Nam per hoc quod ait: « Oportet et sectas esse ut qui probati sunt manifesti flant inter vos. » hoc significat: Quoniam vos divites dividimini contemnentes pauperes, accidit ut pauperes per tolerantiam inveniantur probati. « Manifesti flant inter vos. » Qui enim solidi ac firmi erant, in hujusmodi occasionibus magis clari reddebantur. Significat autem pauperes fastum divitum ingenue ferre et morem adhuc observare. « Cum igitur in cætus dilectionem ostendit, et tamen ad opus

« Non contingit Dominicam edere cœnam. » Dominicam vocat ipsam juxta imitationem illius pavendæ ac mysticæ, quando Dominus una cum discipulis edebat; ac si diceret: Quæ a Domino disposita est et ordinata. Convenitis quidem ad edendum Dominicam cœnam, sed non facitis.—Et hoc significat, dicens: « Non contingit. » Dominicam autem cœnam vocat Dominicum mysterium: nam illius omnes similiter sunt participes: et qui in paupertate degunt, et qui divitiis extolluntur, et famuli ac domini et qui dominantur et qui dominium sustinent. Oportuit ergo et mensas communes esse communes, ac Dominicam imitari, quæ omnibus ex æquo proponitur. Nunc autem non ita facitis Quisque enim propriam præoccupat cœnam in edendo. Cœnam vero juxta illius temporis consuetudinem vocat prandium ipsum.

XI, 21, 22. *Quisque enim propriam præoccupat cœnam: et hic quidem esurit, ille autem ebrius est. Num sane domos non habetis ad edendum ac bibendum? An Ecclesiam Dei contemnitis et pulefacitis eos qui non habent? Quid dicam vobis? laudabo vos in hoc? Non laudo.*

Quod Dominicum est, inquit, reddidistis proprium, auferentes ab eo pulcherrimum et salutare nomen. Deinde etiam helluones ipsos appellat. Præoccupat, inquit, in edendo: nec pauperes imitat, veritus ne non saturetur. « Et hic quidem esurit, ille autem ebrius est. » Duo ipsorum vitia enumerat, et quod pauperes despicerent, et quod ipsi inebriarentur. Omnino enim si edentes, inquit, mensas non habeatis communes, cur non in propriis vestris domibus editis? « An Ecclesiam Dei contemnitis? » Nam qui propriam cœnam in Ecclesia facit, et sanctum locum injuria afficit, et Dominicam cœnam non facit: quietiam pauperes pulefacit. « Et pulefacitis eos qui non habent, » Neque enim adeo eis curæ est quod esuriant, quantum quod despecti contemnuntur, nec invitantur. Vel quia puleflunt convicti quod non habeant. « Quid dicam vobis? » Deinde post lapsus ostensionem, mansuetius eum eis disserit. Cum enim consequens

των τραπεζῶν. Προκρίνοντες γὰρ οἱ πλοῦστοι τοὺς πλουσίους, τοὺς πένητας ἀφίστασι. « Ἴνα οἱ δόκιμοι. » Τὸ, ἴνα, οὐκ ἔστιν αἰτιολογικὸν, ἀλλὰ τῆς τῶν πραγμάτων ἐκβάσεως δηλωτικόν. Τὸ γὰρ, « Δεῖ αἰρέσεις εἶναι ἴνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γίνωνται ἐν ὑμῖν, » τοῦτο φησὶν. Ἐπειδὴ ὑμεῖς οἱ πλοῦστοι σχίζετε παρεορῶντες τοὺς πένητας, ἐκβαίνει ὅτι οἱ πένητες δι' ὑπομονῆς, εὐρίσκονται δόκιμοι. « Φανεροὶ γίνωνται ἐν ὑμῖν. » Οἱ γὰρ στερεοὶ, μᾶλλον ἐν τοῖς τοιαύτοις ἐκλάμπουσι καιροῖς. Δηλοῖ δὲ τοὺς πένητας, τοὺς τὴν ὑπεροψίαν τῶν πλουσίων γενναίως φέροντας, καὶ τοὺς ἐπὶ τὸ ἔθος διαφυλάττοντας, « Συνερχομένων οὖν ὑμῶν. » Ἢ μὲν σύνοδος, φησὶν, ἀγάπην ἐνδείκνυται, πλὴν οὐ παραιοῦται.

eumdem locum convenitis. » Conventio, inquit, ac non pertingit.

« Οὐκ ἔστι κυριακὸν δεῖπνον φαγεῖν. » Κυριακὸν δὲ αὐτὸ καλεῖ, κατὰ μίμησιν ἐκείνου τοῦ φρικτοῦ, ὅτε ὁ Κύριος συνήσθη τοῖς μαθηταῖς, ὡς εἰ ἔλεγε: Τὸ, τῆ Κυρίῳ ἀνακείμενον. Συνέρχασθε μὲν ἐπὶ τὸ φαγεῖν Κυριακὸν δεῖπνον, ἀλλ' οὐ ποιεῖτε. — [ΘΕΟΔΩΡ.] Τοῦτο δηλοῖ τὸ, « Οὐκ ἔστι. » Κυριακὸν δὲ δεῖπνον, τὸ δεσποτικὸν καλεῖ μυστήριον. Ἐκείνου γὰρ πάντες ὁμοίως μεταλαμβάνουσι, καὶ οἱ πενία συζῶντες, καὶ οἱ πλοῦτοι κομιοῦντες, καὶ οἰκέται, καὶ δεσπότες, καὶ ἄρχοντες καὶ ἀρχόμενοι. Ἐδὲ τοῖνον καὶ τὰς κοινὰς τραπέζας εἶναι κοινὰς, καὶ τὴν δεσποτικὴν μιμεῖσθαι, ἣ πᾶσι πρόκειται ὁμοίως. Νῦν δὲ οὐχ οὕτως ὀρᾶτε. Ἐκαστος γὰρ τὸ ἴδιον δεῖπνον προλαμβάνει ἐν τῷ φαγεῖν. Δεῖπνον δὲ, κατὰ τὴν τότε συνήθειαν λέγει τὸ ἀριστον.

Ἐκαστος γὰρ τὸ ἴδιον δεῖπνον προλαμβάνει ἐν τῷ φαγεῖν, καὶ ὅς μὲν πεινᾷ, ὅς δὲ μεθύει, Μὴ γὰρ ἐκείας οὐκ ἔχετε εἰς τὸ ἐσθίειν καὶ πίνειν; ἢ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ καταφρονεῖτε, καὶ καταισχύνετε τοὺς μὴ ἔχοντας; τί ὑμῖν εἶπω; ἐπαινέσω ὑμᾶς ἐν τούτῳ; Οὐκ ἐπαινῶ.

Τὸ Κυριακὸν, φησὶν, ἰδιωτικὸν πεποιήκατε, ἀφαιρούμενοι αὐτοῦ τὸ κέλαιστον τοῦτο καὶ σωτήριον ὄνομα. Εἶτα καὶ λαϊμάργους αὐτοὺς ἀποκαλεῖ. Προλαμβάνει, φησὶν, ἐν τῷ φαγεῖν, καὶ οὐ καλεῖ τοὺς πένητας, ὡς περὶ δεδοκῶς μὴ οὐ χορτασθῆ. « Καὶ ὅς μὲν πεινᾷ, ὅς δὲ μεθύει. » Δύο ἐγκλήματα αὐτῶν ἐξηγγέλλει, καὶ τὸ περιορᾶσθαι τοὺς πένητας, καὶ τὸ, αὐτοὺς μεθύειν. Ὅπως γὰρ, φησὶν ἐὰν μὴ κοινῶς ἔχητε τὰς τραπέζας ἐσθίοντες, διατί μὴ εἰς τοὺς οἴκους ὑμῶν ἐσθίετε; « Ἢ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ καταφρονεῖτε; » Ὁ γὰρ ἰδιωτικὰ δεῖπνα ἐν Ἐκκλησίᾳ ποιῶν, καὶ τὸν ἅγιον τόπον ὕβριζει, καὶ Κυριακὸν δεῖπνον οὐ ποιεῖ. Ἀλλὰ μὴ καὶ τοὺς πένητας καταισχύνει. « Καὶ καταισχύνετε τοὺς μὴ ἔχοντας; » Οὐ γὰρ τοσοῦτον αὐτοῖς μέλλει, φησὶν, ὅτι λιμῶντοςιν. ὅσον ὅτι καταφρονοῦνται περιορῶμενοι καὶ μὴ συγγαλοῦμενοι, ἢ ὅτι καταισχύνονται, ἐλεγχόμενοι ἐπὶ τῷ μὴ ἔχειν. « Τί ὑμῖν εἶπω; » Εἶψα μετὰ τῆν ἀπόδειξιν τοῦ πταίσματος, ἡμερώτερον αὐτοῖς

διαλέγεται. Δίον γὰρ εἶπεν, ταῦτα οὐ μύριον θανάτων ἄξια; φησὶν, « Ἐπαινίσω ὑμᾶς ἐπὶ τούτῳ; οὐκ ἐπαινώ. » Τί ὑμῖν δοκεῖ; Ἄρα παραλόγως εἶπον ὑμῖν καὶ ἀρχόμενος τῆς ὑποθέσεως ταύτης ὅτι οὐκ ἐπαινώ; οὐχὶ καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς τῶν πραγμάτων ἀκολουθίας ἐμάθετε, ὅτι ἐν ἐπαινουμένῳ πράγματι τῷ Κυριακῷ δείκνῃ, φόγου ὑμεῖς ἀλλ' οὐκ ἐπαινοῦ ἄξια διαπράττεσθε; Ὡστε ἐγὼ δικαίως οὐκ ἐπαινώ, καθὼς καὶ αὐτὸ ἐπαινοῦτοῦ μάλιστα τοῦ ἔργου τυγχάνοντος.

Ἐγὼ γὰρ παρέλαβον ἀπὸ τοῦ Κυρίου ὃ καὶ παρέδωκα ὑμῖν, ὅτι ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἐν τῇ νυκτὶ ἧ παρέδίδото, ἔλαβεν ἄρτον, καὶ εὐχαριστήσας, ἔκλασε καὶ εἶπε· Λάβετε, φάγετε, τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλάμενον. Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. Ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον μετὰ τὸ δειπῆσαι, λέγων· Τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ καινὴ διαθήκη ἐστίν, ἐν τῷ ἡμῶν αἵματι. Τοῦτο ποιεῖτε, ὡς ἅκις ἂν πίνητε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν.

Καίτοι εὖ παρῆν τότε ὁ Παῦλος. Πῶς λέγει· « Ἐγὼ παρέλαβον ἀπὸ τοῦ Κυρίου; Ἄλλὰ νῦν παρέστι. Καὶ γὰρ νῦν, ὁμοίαν ἐκείνης ἡμῖν ὁ Κύριος παρατίθησι τραπέζαν. — Ἡ. Ὅτι, Ἐδιδάχθην ταῦτα ἀπὸ τοῦ Κυρίου, ἵνα ἦ τὸ « Παρέλαβον, » ἀντὶ τοῦ, « Ἐδιδάχθην. » — « Ὅτι ὁ Κύριος Ἰησοῦς. » Ταῦτα παρηγγεῖλεν ἃ λέγει παρέδωκα, ἵνα ἐνδείξηται ὅτι, Ὁ Κύριος ἡμῶν κοινῆς τραπέζης οὐ μόνον τοὺς ἁγίους μαθητάς, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν προδότην αὐτῆς ἤξιωσε, τὸν ἐχθρὸν, τὸν παμπόνηρον, καὶ ὑμεῖς ἀπαξιοῦτε συνδειπνεῖν πένησι; καὶ ὅτι σταυρωθῆσαι μέλλων, ταύτην ἡμῖν τὴν μυσταγωγίαν ἐσχάτην παρέδωκεν, ἀλλ' ὑμεῖς αὐτὴν διεφθείρατε. — Ἄλλως. Εἰ ὁ Κύριος, φησὶ, κοινωνεῖν σε τοῦ οἰκείου σώματος καὶ τῆς μυστικῆς τραπέζης οὐκ ἀπέξλωσε, σὺ τοῖς σοῖς ἀπαξιοῖς τὸν ὁμόδουλον; — Ἡ καὶ οὕτως. Εἰ ὁ Κύριος ἐπίσης σοι καὶ τῷ πένητι τοῦ οἰκείου σώματος καὶ αἵματος τὴν τραπέζαν καὶ τὴν κρατήρα παρατίθησι, σὺ τολμᾶς τοῦτον τῆς σῆς ἀποσχίζεῖν τραπέζης καὶ ὑπερορῶν; Εἰ ἐκείνος ὑψαρίσται τὸ οἰκεῖον σῶμα μερίζων καὶ διδοῦς, σὺ οὐ πολλῶν μᾶλλον εὐχαρίστως καὶ μετὰ πλείστης χαρᾶς τῶν ἐκεῖθεν σοι δωρηθέντων κοινωνοῦς καὶ συνεσιτόρα λαμβάνεις τοὺς πένητας; « Καὶ εὐχαριστήσας. » Ὁ Κύριος εὐχαριστήσας, ἔκλασε καὶ ἔδωκε τοῖς μαθηταῖς. Εἰ τοίνυν ἐπ' εὐχαριστίας καὶ εὐχρη, μηδὲν ἀνάξιον ποιεῖ τῆς εὐχαριστίας, μεθῶν, καὶ λιμῶ καὶ ὕβρει διαφθειρών τὸν πένητα; « Λάβετε, φάγετε. » Αὐτὸς μὲν, φησὶ, κοινῆ δέδωκε πᾶσι, σὺ δὲ αὐτὸν ἀποσχίζεις τῶν πενήτων καὶ τοῦ τῆς Ἐκκλησίας σώματος. « Ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον. » Ἦν γὰρ καὶ ἐπὶ τῆς παλαιᾶς ποτήρια, ἐν οἷς ἔσπενδον, καὶ μετὰ τὸ θῦσαι δὲ, τὸ αἷμα τῶν ἀλόγων ἐν τοῖς ποτηρίοις δεχόμενοι, ἔσπενδον. Ἄντι οὖν τοῦ αἵματος τῶν ἀλόγων, τὸ ἴδιον αἷμα ὁ Κύριος δίδωσι. Καλῶς δὲ, ἐν ποτηρίῳ, ἵνα δείξῃ τὴν παλαιὰν τοῦτη προσκιγαφροῦσαν. Διὰ τοῦτο εἶπεν· « Ἡ καινὴ διαθήκη ἐστίν ἐν τῷ ἡμῶν αἵματι, »

fuisse ut diceret: Annon hæc mille mortibus digna sunt? 530 ait: « Laudabo vos in hoc? Non laudo.» Quid vobis videtur? An præter rationem dixi vobis etiam in initio hujus argumenti quod non laudarem? annon ex ipsa quoque rerum consequentia didicistis, quod in re laudanda, nempe Dominica cæna, vos vituperio et non laude digna peregristis? Juste itaque ego, inquit, non laudabo, etiamsi opus in se sit maxime laudabile.

XI. 23-25. • Ego enim accipi a Domino quod et tradidi vobis, quod Dominus Jesus ea nocte qua tradebatur accepit panem, cumque gratias egisset, fregit ac dedit: Accipite, edite, hoc est corpus meum, quod pro vobis frangitur, hoc facite in mei commemorationem. Ad eundem modum et poculum per meum sanguinem. Hoc facite quoties cunque biberitis in mei commemorationem. »

Atqui Paulus tunc non aderat. Quomodo ergo dicit: « Ego accipi a Domino? » Sed nunc adest. Etenim nunc illi similem apponit nobis Dominus mensam. — *Aut.* Edoctus sum, inquit, in his a Domino, ut « Accipi » sumatur pro « Edoctus sum, » — « Quod Dominus Jesus ea nocte qua tradebatur. » Hæc præcepit quæ ego, inquit, vobis tradidi, ac si dicat: Dominus noster communi mensa non sanctos modo discipulos, sed et ipsum proditorem ea dignatus est, inimicum sceleratissimum, et vos dedignamini una cum pauperibus cænare? cumque crucifigendus esset, hanc nobis sacram traditionem reliquit novissimam, at vos ipsam corrupistis. — *Alio modo.* Si Dominus, inquit, te non dedignatus est quin proprio ipsius corpori ac mensæ mysticæ communicares, quomodo tu conservum tuum dedignaris ne tuis rebus communicet? — *Aut hoc etiam modo.* Si Dominus ex æquo tibi ac pauperi mensam proprii corporis et sanguinis ac poculum tradit, tu hunc andes a tua mensa dividere ac despicere? Si ille gratias agit qui proprium dividit traditque corpus, tu non multo magis gratias agendo et maximo cum gaudio in his quæ a Deo tibi donata sunt, socios ac convivas accipies pauperes? 531 • Cumque gratias egisset. • Cum Dominus gratias egisset, fregit ac dedit discipulis. Si ergo et tu cum gratiarum actione venis, an nihil gratiarum actione facis indignum, qui cum inebrieris, pauperem fame ac injuria perdis? « Accipite, edite. » Ipse quidem omnibus dedit, tu vero te ipsum separas a pauperibus et ab ipsius Ecclesiæ corpore. • Ad eundem modum et poculum. • Erant enim in veteri quoque testamento pocula in quibus libabant, ubi etiam postquam victimas immolassent, sanguinem irrationalium excipientes poculis, libabant. Pro sanguine igitur irrationalium, Dominus proprium dat sanguinem. Et bene, in poculo, ut ostendat vetus testamentum antea hæc delinensas.

Propterea dixit : « Novum testamentum est per meum sanguinem, » non irrationalium animalium. Per meum, inquam sanguinem, non per irrationalium sanguinem, ut veteri testamento.

XI, 26-28. « Quotiescunque enim comederitis panem hunc, et ex poculo hoc biberitis, mortem Domini annuntiatis interim dum veniat. Itaque quisquis ederit panem hunc, aut biberit de poculo Domini indigne Domino, reus erit corporis et sanguinis Domini. Probet autem seipsum homo, et sic de pane edat et de poculo bibat. »

Qui mortem Domino annuntiat, omne donum, omnem benignitatem ac humanitatem, et omnem salutem nostram una annuntiat. « Interim dum veniat : » nempe in secundo adventu. — Quod dicitur : « Interim dum veniat, » per hyperbaton accipiendum est, ut sit iste sensus : Quotiescunque enim comederitis panem hunc et ex poculo hoc biberitis interim dum ipse veniat in secundo adventu quousque mortem ipsius annuntiat. Post id enim tempus neque sacra hæc mysteria participabimus, ad perfectiorem ac reconditiorem politiam ac fruitionem introducti. « Itaque quisquis ederit indigne. » Ipsos taxat, ostendens indignos esse, ut qui pauperes despicerent. Quoniam indigne, inquit, ad Dominici corporis participationem acceditis, propterea multis obveniunt morbi, afflictiones, ciades, ac interitus. Unde autem provenit ut indigne accedatis ? Ex aliis peccatis, quæ patratis 532 et quia ad Dominicam cœnam accedentes contemnitis pauperes, propter quos ordinatum erat ut conveniretis. Etenim ob hoc ipsum, et eam quæ Dominica est facientes propriam, injuria afflictis : et ecclesiam in quam convenitis ad faciendam cœnam Dominicam dehonestatis, gastrimargiæ mensam in ea vobis apponentes, et non Dominicam cœnam : et pauperes pudefacitis. Propter hæc vos ipsos corpore et sanguine Domini indignos redditis. « Reus erit. » Quod ait : « Reus erit corporis et sanguinis Domini, » hoc indicat quod quemadmodum Judas eum tradidit, Judæi vero in ipsum debacchati sunt : ita ipsum ignominia afficiunt qui sanctissimum ipsius corpus manibus impuris suscipiunt, veluti tunc Judæi eum tenuerunt : et execrando admovent ori. Per hoc autem quod frequenter ait : Corporis et sanguinis Domini, » manifestat quod non sit nudus homo qui immolatur, sed ipse Dominus et Factor omnium : ut videlicet per hæc ipsos exterreat. « Et sanguinis Domini. » Ac ipse illud effudisset. Siquidem ipsi eum occiderunt. Hic vero per indignitatem nunc eum videtur interimere. « Probet autem. » De Dominica quidem cœna erat ipsi sermo : sed quoniam in aliquem mysteriorum sermonem incidit, quadam verborum consequentia, quæ proposita sunt recto ordine disponit Nam is mos erat Paulo,

Α οὐχὶ τῶν ἀλόγων. Ἐν τῷ ἑμῷ αἵματι, οὐκ ἐν τῷ τῶν ἀλόγων ὡς ἐπὶ τῆς παλαιᾶς.

Ὅσακις γὰρ ἂν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον, καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο πίνετε, τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου καταγγέλλετε ἄχρις οὗ ἂν ἔλθῃ. Ὡστε ὅς ἂν ἐσθίῃ τὸν ἄρτον τοῦτον, ἢ πίνῃ τὸ ποτήριον τοῦ Κυρίου ἀναξίως τοῦ Κυρίου, ἔνοχος ἔσται τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου. Δοκιμαζέτω δὲ ἄνθρωπος ἑαυτὸν, καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἄρτου ἐσθιέτω, καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου πινέτω.

Ὁ δὲ τὸν θάνατον καταγγέλλων τοῦ Κυρίου, πᾶσαν τὴν δωρεάν, καὶ πᾶσαν τὴν φιλανθρωπίαν, καὶ πᾶσαν τὴν σωτηρίαν ἡμῶν συγκαταγγέλλει. « Ἄχρις οὗ ἂν ἔλθῃ. » Τουτέστιν ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ. — [ΦΩΤ.] Τὸ, « Ἄχρις οὗ ἂν ἔλθῃ, » ἐν ὑπερβατῷ ληπτέον. Οἶον, ὅσακις γὰρ ἂν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον, καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο πίνετε, ἄχρις οὗ αὐτὸς ἔλθῃ ἐν τῇ δευτέρᾳ αὐτοῦ παρουσίᾳ, ἕως τότε τὸν θάνατον αὐτοῦ καταγγέλλετε. Ἀπὸ τότε γὰρ, οὔτε τῶν ἁγίων τούτων μυστηρίων μεταληφόμεθα, εἰς τελειοτέραν καὶ μυστικωτέραν πολιτείαν καὶ ἀπόλαυσιν ἀναγόμενοι. « Ὡστε ὅς ἂν ἐσθίῃ ἀναξίως. » Αὐτοὺς αἰνίττεται, δεικνύς ἀναξίους ὄντας, περιορῶντας τοὺς πένητας. Ἐπειδὴ ἀναξίως, φησί, τῇ μεταλήψει τοῦ Δεσποτικοῦ προσέρχασθε σώματος, διὰ τοῦτο πολλοὶς συμβαίνουσι νόσοι τε καὶ πάθη καὶ θάνατοι. Πόθεν δὲ ἐστὶ τὸ ἀναξίως προσέρχασθαι ; Ἐκ τε τῶν ἄλλων ἀμαρτημάτων ὧν πράττετε, καὶ ἐκ τοῦ συναρχομένου ὑμᾶς εἰς τὸ Κυριακὸν δεῖπνον, ὑπερορῶν τοὺς πτωχοὺς, δι' οὓς ἐγεγόνει τὸ συνέρχασθαι. Διὰ γὰρ τοῦτο αὐτὸ τε τὸ Κυριακὸν ἰδιωτικὸν ποιῶντες ἐξυβρίζετε, καὶ τὴν ἐκκλησίαν ἐν ἧ ποιῆσαι τὸ Κυριακὸν δεῖπνον συνέρχασθε, ἀτιμάζετε, γαστριμαργίας ἑαυτοῖς τράπεζαν ἐν αὐτῇ, ἀλλ' οὐ Κυριακὸν δεῖπνον παρατιθέμενοι. Καὶ τοὺς πένητας δὲ καταισχύνατε. Διὰ γοῦν ταῦτα ἀναξίους τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου, ἑαυτοὺς παρασκευάζετε. « Ἐνοχος ἔσται. » Τὸ, « Ἐνοχος τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος, » τοῦτο δηλοῖ, ὅτι καθάπερ παρέδωκε μὲν αὐτὸν ὁ Ἰούδας, παρήνυσαν δὲ εἰς αὐτὸν Ἰουδαῖοι, οὕτως ἀτιμάζουσιν αὐτὸν οἱ τὸ πανάγιον αὐτοῦ σῶμα χερσὶν ἀκαθάρτοις δεχόμενοι ὡς Ἰουδαῖοι κρατοῦντες αὐτὸν τότε, καὶ ἐνχαεῖ προσφέροντες στόματι. Διὰ δὲ τὸ εἰπεῖν πολλάκις : « Τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου. » δηλοῖ ὅτι οὐκ ἄνθρωπος ψιλὸς ὁ θυόμενος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος ὁ Ποιητὴς πάντων, ὡς δῆθεν διὰ τούτων ἐκφοβῶν αὐτούς. « Καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου. » Ὡς ὁ αὐτὸς ἐχχέας αὐτό. Οἱ μὲν γὰρ ἐφόνευσαν, αὐτὸς δὲ τῇ ἀναξιώτῃ νῦν φονεύει δοκεῖ. « Δοκιμαζέτω δὲ. » Ἐπερὶ τοῦ Κυριακοῦ μὲν δεῖπνου ἦν ὁ λόγος αὐτῷ, ἀλλ' ἐπειδὴ εἰς τὸν περὶ τῶν μυστηρίων ἐπέπεσε λόγον κατὰ τινὰ λόγου ἀκολουθίαν, τὰ προκείμενα διορθοῦται. Τοῦτο γὰρ ἔθος τῷ Παύλῳ, πάντα τὰ παρεπιπίοντα διορθοῦν.

« Ἄνθρωπος ἐαυτόν. » Οὐχ ἕτερος τὸν ἕτερον (τοῦτο γὰρ, κρίναι ἐστίν), ἀλλ' αὐτὸς ἐαυτόν.

Ὁ γὰρ ἐσθίων καὶ πίνων ἀναξίως, κρῖμα ἐπιφέρει ἐσθίει καὶ πίνει, μὴν διακρίνων τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου. Διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς καὶ ἄββρωστοὶ καὶ κοιμῶνται ἱκανοί. Εἰ γὰρ ἑαυτοὺς διεκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα. Κρινόμενοι δὲ, ὑπὸ Κυρίου παιδευόμεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν. Ὡστε, ἀδελφοί μου, συνερχόμενοι εἰς τὸ φαγεῖν, ἀλλήλους ἐκδέχεσθε. Εἰ δέ τις πεινᾷ, ἐν οἴκῳ ἐσθίτω, ἵνα μὴ εἰς κρῖμα συνέρχῃσθε. Τὰ δὲ λοιπὰ ὡς ἂν ἔλθω διατάξομαι.

Οὐ παρὰ τὴν τῶν μυστηρίων φύσιν λέγει, ἀλλὰ παρὰ τῶν προσιόντων ἀναξιοσύνητα. « Μὴ διακρίνων τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου. » Τουτέστι, μὴ ἐξετάζων μὴδὲ ἐννοῶν τῶν προκειμένων τὸ μέγεθος. Εἰ γὰρ μάθοιμεν, τίς ποτὲ ἐστὶν ὁ προκείμενος, οὐ διετησόμεθα ἑτέρου, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο ἡμᾶς νήφειν παρασκευάσει. « Διὰ τοῦτο πολλοὶ ἀσθενεῖς, καὶ πολλοὶ κοιμῶνται. » Διὰ τοῦτο, ποῖον; Διὰ τὸ ἀναξίως προσιέναι. Τί οὖν, εἴποι τις, οἱ γηράσκοντες οὐχ ἁμαρτάνουσιν, ἐπεὶ μὴ κοιμῶνται πρόωροι; Ναί, φησὶν, ἀλλ' οὐχ αὕτη μόνη ἀνταπόδοσις τοῖς ἀναξίως προσιοῦσι, τὸ ἀποθνήσκειν πρὸ καιροῦ, ἀλλ' εἰσὶ καὶ ἐκεῖ χαλεπώταται τιμωρίαι. Τὸ δὲ, ἱκανοί, τινὲς ἀντὶ τοῦ, πολλοὶ, ἐνόησαν, τουτέστιν, Ἄρκατοι εἰς τοῦτο ἀπέθανον τινες. « Εἰ γὰρ ἑαυτοὺς ἐκρίνομεν. » Οὐκ εἶπεν, Ἐαυτοὺς ἐκολάζομεν, ἀλλὰ μόνον, « Ἐκρίνομεν, » τουτέστιν, Εἰ καταγινώσκωμεν ἑαυτῶν μόνον ἁμαρτανόντων, καὶ τῶν ὠδε καὶ τῶν ἐκεῖ ἀπηλλάγημεν ἂν τιμωριῶν. Ὁ γὰρ ἑαυτοῦ καταγινώσκων ὡς δεῖ, οὐκ ἂν εἰς τὴν αὐτὴν ἁμαρτίαν πολλάκις ἐμπέσοι. « Κρινόμενοι δὲ ὑπὸ Κυρίου. » Ἐπεὶ οὖν τὸ οὕτως κούφον οὐ ποιοῦμεν, τουτέστι τὸ καταγινώσκωμεν ἑαυτῶν, οὐδὲ οὕτως ἀφειδῶς ἡμῖν ὁ Θεὸς κέχρηται, ἀλλὰ ὧδε παιδεύει, ἵνα ἐκεῖ ἐλεήσῃ. « Παιδευόμεθα. » Οἶον, Νουθετούμεθα. Οὐ γὰρ εἶπε, Τιμωρούμεθα, ἀλλὰ, « Παιδευόμεθα, » ὡς νουθεσίας καὶ διορθώσεως γινομένης. « Ἴνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν. » Κόσμον φησὶ τοὺς ἐν ἀπιστί καὶ ἁμαρτίᾳ ἀνθρώπους. Φησὶ δὲ ὅτι οἱ πιστοὶ καὶ Θεῷ περισπούδαστοι ὧδε ἀπολαμβάνουσι τὰς ἁμαρτίας, ἵνα μὴ μετὰ τῶν λοιπῶν ἐκεῖ δώσουσι δίκην. « Εἰς τὸν πρότερον ἦλθε λόγον. » Ὅρα δὲ, οὐκ εἶπε, Τοῖς πένησι μεταδίδοτε, ἀλλὰ τὸ σεμνότερον, « Ἀλλήλους ἐκδέχεσθε, » ὡς κοινῶν ὄντων τῶν ἐκεῖσε εἰσφερομένων ἐδεσμάτων, ὡς ὅγε τοῦτο, φησὶ, μὴ ποιῶν, ἀνάξιος ἐστὶ τῆς μυστικῆς μεταλήψεως. « Ὡστε, ἀδελφοί μου, ἀλλήλους ἐκδέχεσθε. » — [ΦΩΤ.] Διατί; Ἴνα μὴ ἀναξίως δειχθῆτε τοῦ Δεσποτικοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος μετέχοντες, ἔνοχοι τοῦ σώματος αὐτοῦ τῆς ἀναίρεσεως, καὶ τοῦ αἵματος τῆς ἐκχύσεως γενόμενοι, ἀπαραίτητον τὸ κρῖμα ἔξοιτε, ἵνα μὴ κρῖματι τηλικούτῳ περιπεπωκότε, νόσοις καὶ πάθεσι καὶ θανάτῳ ἐκδανηθείητε, ἵνα μὴ ἂν μὴ τοῦτοις ἀποδῶτε τὴν ἔκτισιν, εἰς ἀπέραντον κόλασιν σὺν τοῖς ἀπίστοις

PATROL. GR. CXVIII.

A quæcunque interim inciderent aut intersererentur, disponere. « Seipsum homo. » Non alius alium, nam hoc est judicare, sed ipse seipsum.

XI, 29-34. *Nam qui edit ac bibit indigne, iudicium sibi edit ac bibit, non dijudicans corpus Domini. Propter hoc multi inter vos infirmi sunt ac imbecilles, et dormiunt multi. Etenim si nos ipsos dijudicaremur, nequaquam judicaremur. Cum autem iudicamur, a Domino corripimur, ne cum mundo condemnemur. Itaque, fratres mei, cum ad edendum convenitis, invicem vos exspectate. Quod si quis esurit, domi edat, ne ad condemnationem conveniatis. Cætera vero cum venero disponam.*

Non propter mysteriorum naturam hæc dicit, sed propter accedentium infirmitatem. 533 « Non dijudicans corpus Domini. » Hoc est, Non examinans aut considerans eorum quæ proposita sunt magnitudinem. Si enim cognosceremus quisnam sit qui proponitur, nullo alio nobis opus esset stimulo, sed hoc ipsum vigilantes nos redderet ac modestos. « Propter hoc multi sunt infirmi et dormiunt multi. » Propter hoc, quidnam? quia indigne accedunt. Quid ergo (dicet aliquis) an qui senescunt non peccant, cum non moriamur ante diem? Utique, inquit: sed non hæc sola fit repensio his qui indigne accedunt, ut ante tempus moriantur, sed in futuro quoque sunt miserrima supplicia. Quod ergo dixit ἱκανοί, quidam intellexerunt, « Multi, » aut, « Sufficientes » ad hujus criminis correctionem interierunt. « Etenim si nos ipsos dijudicaremur. » Non dicit, Si nosipsos puniremur, sed tantum, « Dijudicaremur, hoc est, si duntaxat nos ipsos ut peccatores condemnaremur, utique et a præsentibus et futuris liberaremur suppliciis. Nam qui seipsum condemnat ut oportet, nequaquam in idem peccatum frequenter incidere poterit. Cum autem iudicamur a Domini. » Quoniam ergo rem adeo levem non facimus ut nosipsos condemnemus: ne ita quidem temere Deus interimit, sed castigat hic, ut ibi misereatur. « Corripimur. » Hoc est, admonemur. Non enim dixit: « Punimur, » sed « Corripimur, » tanquam facta sit admonitio ac correctio. « Ne cum mundo condemnemur. » Mundum dixit homines qui in incredulitate et peccato degunt. Dicit autem quod fideles ac Dei cultores ob peccata hic puniuntur, ne in futuro cum cæteris pœnas luant. « Itaque cum ad edendum convenitis. » Ad priorem rediit sermonem. Considero vero quod non dixerit: Pauperibus tradite, sed honestius, Invicem alius alium exspectate, tanquam communia fuerint quæ ibi inferebantur cibaria: ut qui hoc, inquit, non facit, mystica indignus sit participatione. « Itaque, fratres mei, invicem vos exspectate. » — Quamobrem? Ne indigne Dominicum corpus et sanguinem participare probemini: ne indigne participando, rei effecti cædis corporis ipsius ac effusionis sanguinis, inevitabile iudicium excipiatis: ne in tale iudicium incidentes, morbis, afflictionibus

26

cladibus ac morte consummami: **534** ne si tali pœna non lueritis puniti, in æternum supplicium cum infidelibus tradamini. « Quod si quis esurit. » Castrimargiam ipsorum condemnat: et habet se tanquam cum puerulis qui indignantur nec moram ferunt, ab ecclesia remittens eos ad proprias domos. « Ne ad condemnationem conveniatis. » Id est, ne ad supplicium conveniatis vestram propriam ecclesiam injuria afficientes, et pauperes despicientes. Nam propter charitatem ad cœnas convenitis: quod si hæc adsit, præstat vos domi refici. Hoc autem ipsos attrahens dicit: « Cœtera vero cum venero. » Aut de hac re dicit hoc, tanquam Dominica cœna in aliis quoque capitibus correctione egeat: aut de alia re in qua non opus sit verbis, sed ipsius præsentia.

CAPUT VIII.

De varietate donorum eorumque dispensatione.

XII, 1-3. Porro de spiritualibus, fratres, nolo vos ignorare. Scitis quod, cum gentes essetis, ad idola muta, utcumque abducti, ducebamini. Quapropter notum vobis facio quod nullus per Spiritum Dei loquens dicit anathema Jesum; et nemo potest dicere Dominum Jesum, nisi per Spiritum sanctum.

Hoc est de divinis donis. Id autem argumentum est hujus particulæ. Apud Corinthios, qui crederant, donis spiritualibus dotabantur; et hi quidem linguis loquebantur, alii vero prophetabant, quidam autem alia assequebantur: quæ dona ipsis facta sunt duplicis occasio dissensionis, eo quod insipientes essent. Nam qui majus donum acceperat, efferebatur adversus eos qui minora habebant; qui vero minus acceperat, invidia accendebatur adversus eum qui majori donatus erat. Deinde etiam vates apud ipsos erant ac pseudoprophetæ: nec manifestum eis erat quis per Spiritum sanctum prophetaret, quis veroper dæmonem vaticinaretur. Quoniam igitur hoc quoque illos turbabat, signa ponit vatis seu divini ac prophetæ; **535** et quæcumque apud ipsos flebant disponit. « Scitis quod cum gentes essetis. » De Spiritu sancti donis loquitur, ostendere volens quænam eorum qui spiritu aguntur sit diversitas a vatis et unde dignoscantur, et ait: Scitis quod vobis opus est **D** ut a me discatis. « Cum gentes essetis. » Hoc est, incredulis et gentibus annumeramini. Cum ergo gentes essetis, sive gentibus connumerati: ad idola ducebamini vaticinantes. Bene autem dicit: « Utcumque ducebamini, » hoc est, quomodocumque contingeret, neque prudenti intus ratione, aut modo permoti: neque ultro abeuntes, sed cum violentia inviti furore perciti ac insanientes. Abducebantur autem a dæmone, qui in ipsis erat: modestiæ nihil habentes, sed omnia insanientiæ plena. « Quod nullus per Spiritum Dei loquens. » Una quidem differen-

A εκδοθείητε. « Εἰ δὲ τις πεινῶ. » Γαστριμαργίας αὐτῶν καταγινώσκει, καὶ ὡς παιδίῳ δυσανασχετοῦσι κέχρηται, ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας εἰς τοὺς ἰδίους οἴκους παραπέμπων. « Ἴνα μὴ εἰς κρίμα συνέρχησθε. » Ἴνα μὴ εἰς κόλασιν συνέρχησθε, ἐαυτῶν τὴν ἐκκλησίαν ὑβρίζοντες, καὶ τοὺς πίνοντας περιορῶντες. Διὰ γὰρ ἀγάπην συνέρχεσθε εἰς τὰ δαιμόνια. Ταῦτα δὲ φημί, οὐσης, βέλτιον ὑμᾶς οἴκοι σιτεῖσθαι. Τοῦτο δὲ φησὶν, ἐφελκόμενος αὐτούς. « Τὰ δὲ λοιπὰ, ὡς ἂν ἔλθω. » Ἢ περὶ αὐτοῦ τοῦ πράγματός φησι τοῦτο, οἷον τοῦ Κυριακοῦ δείπνου, καὶ ἐν ἄλλοις κεφαλαίοις διορθώσεως δεομένου, ἢ περὶ ἑτέρου πράγματος δεομένου οὐ βημάτων, ἀλλὰ τῆς αὐτοῦ παρουσίας.

B

ΚΕΦΑΛ. Η'.

Περὶ διαφορᾶς χαρισμάτων, καὶ οἰκονομίας αὐτῶν.

Περὶ δὲ τῶν πνευματικῶν, ἀδελφοί, οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν. Οἴδατε ὅτι ἔθνη ἦτε πρὸς τὰ εἰδωλα τὰ ἄφωνα, ὡς ἂν ἤγεσθε ἀπαγόμεινοι. Διὸ γνωρίζω ὑμῖν ὅτι οὐδεὶς ἐν Πνεύματι Θεοῦ λαλῶν λέγει ἀνάθεμα Ἰησοῦν, καὶ οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ.

Οἷον χαρισμάτων. Ἡ ὑπόθεσις τοῦ χωρίου αὕτη: Ἐπὶ Κορινθίοις οἱ πιστεύσαντες, πνευματικῶν ἡξιοῦντο χαρισμάτων. Καὶ οἱ μὲν γλώσσαις ἐλάλουν, οἱ δὲ προεφθέτευον, οἱ δὲ ἑτέρων ἐπετύγγανεν, ἕτινα **C** χαρίσματα διχοστασίας πρόφασις αὐτοῖς ἐγένετο, νηπίοις οὖσιν. Ὅτε γὰρ τὸ μείζον χάρισμα λαβῶν, ἐπῆρτο κατὰ τῶν τὰ ἐλάττωνα ἐχόντων ὅτε τὸ ἐλάττω λαβῶν, διαφθονεῖτο τῷ μείζον λαβόντι. Ἐπειτα καὶ μάντις ἦσαν παρ' αὐτοῖς καὶ ψευδοπροφῆται. Ἄλλ' οὐκ ἦν αὐτοῖς δῆλον, τίς μὲν ὁ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ προφητεύων, τίς δὲ ὁ ἐν δαιμονι μαντευόμενος. Ἐπεὶ οὖν καὶ τοῦτο αὐτοὺς ἐτάραττε, λέγει σημεῖα μάντεως καὶ προφητείας, καὶ πάντα τὰ κατ' αὐτοὺς διορθοῦται. « Οἴδατε ὅτι ἔθνη ἦτε. » Περὶ τῶν ἐκ Πνεύματος ἁγίου χαρισμάτων λέγει, δεῖξαι θέλων, τίς μὲν τῶν πνευματοφόρων, τίς δὲ τῶν μάντεων ἢ διαφορὰ καὶ ἐπίγνωσις, καὶ φησιν: Οἴδατε, ὅτι οὐ δεῖσθε μαθεῖν παρ' ἐμοῦ. « Ὅτε ἔθνη ἦτε, » τούτεστι, τοῖς ἀπίστοις καὶ ἔθνεσιν ἐγκατελέγεσθε. Ὅταν τοίνυν ἔθνη ἦτε, ἤγουν συναριθμούμενοι τοῖς ἔθνεσι, πρὸς τὰ εἰδωλα ἀσέβησθε μαντευόμενοι. Καλῶς δὲ τὸ, « ὡς ἂν ἤγεσθε, » τούτεστιν, ὅπως ἔτυχε, μήτε σώφρονος ἐντὸς ὄντες λογισμοῦ ἢ σχήματος, μήτε ἐκόντες ἀπίοντες, ἀλλὰ μετὰ βίαις ἄκοντες ἐνθουσιῶντες καὶ μαιόμενοι. Ἀπήγγοντο δὲ παρὰ τοῦ ἐν αὐτοῖς δαίμονος, οὐδὲν ἐπισκεῖς ἔγνοντες, ἀλλὰ πάντα μανιώδη. « Ὅτι οὐδεὶς ἐν Πνεύματι Θεοῦ λαλῶν. » Μία μὲν διαφορὰ πορφητῶν καὶ ψευδοπροφητῶν, ὅτι οἱ μὲν καθεστηκότες, καὶ μάλιστα σωφρονοῦντες, προλέγουσι τὰ ἐσόμενα. Οἱ δὲ ψευδοπροφῆται, ἕξεστηκότες καὶ μαιόμενοι, καὶ ὅσπερ βίαια ὑπὸ τῶν κινουμένων δαιμόνων ἀγόμενοι. Δευτέρα

ὅτι οἱ μὲν οὐδὲν βλάσφημον οὐδὲ ἀπάσιον φθέγονται, ἀλλὰ καὶ θεολογοῦσιν ὡς ἄριστα, καὶ πάντα σεμνῶς λέγουσιν. Οἱ δὲ βλασφημοὺς τε καὶ ἀπηχεῖς φωνᾶς ἀπερεύγονται. « Καὶ οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. » Εἶπε σημεῖον μάντεως, τὸ ἐξεστηκότας αὐτοὺς βίβηλκεσθαί πρὸς τὰ εἰδῶλα, καὶ προλέγειν ὁῦθεν τὰ ἐσόμηναι. Λέγει καὶ προφήτου σημεῖον. Ποῖον τοῦτο; Ὅτι οὐδεὶς ἔχων Πνεῦμα Θεοῦ, ἀναθεματίζει καὶ ὀβριζεῖ τὸν Κύριον. Καὶ πάλιν οὐδεὶς αὐτὸν δύναται Κύριον εἰπεῖν, μὴ ἔχων Πνεῦμα ἅγιον.

ad idola vi trahantur ac futura prædicant scilicet. Nunc prophetæ quoque signum ponit. Quodnam illud est? quod nullus Spiritum Dei habens execratur, aut injuria afficit Dominum. Rursumque nullus potest ipsam dicere Dominum qui non habeat Spiritum sanctum.

Διαιρέσεις δὲ χαρισμάτων εἰσὶ, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα. Καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσὶ, καὶ ὁ αὐτὸς Κύριος. Καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσὶν, ὁ δὲ αὐτὸς ἐστὶ Θεός, ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν.

Λοιπὸν εἰς τὸν περὶ χαρισμάτων ἤλθε λόγον, καὶ φησὶ « Διαιρέσεις δὲ » καὶ ὅσον μερίδες, « χαρισμάτων εἰσὶ. » Τῷ δὲ, « χαρισμάτων » εἰπεῖν, ἐπαίδευσεν τὸν δεκόντα τὸ ἕλαττον ἔχειν χάρισμα, μὴ ἀλγεῖν. Εἰ γὰρ ἐδωρήθη σοι, φησὶ, χάριν ἔχε ὑπὲρ ὧν ὄλωσ εἰληφας, καὶ μὴ ἄλγει ὑπὲρ ὧν ἕλαττον εἰληφας. Πάλιν δὲ τῷ προσθεῖναι, « Τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα, » πλεόν παραμυθεῖται. Εἰ γὰρ καὶ ἕλαττόν σου, φησὶ, τὸ χάρισμα, ἀλλὰ τοῦ ἐνός ἐστὶ Πνεύματος δωρεὰ, καὶ τὰ μικρὰ καὶ τὰ μεγάλαι. — Ἄλλως. [ΦΩΤ.] Χαρίσματα μὲν αὐτὰ καλεῖ, τὴν φιλοτιμίαν δεικνύς τοῦ δωρήματος· διακονίας δὲ, διδασκῶν μὴ ἐπαίρεισθαι τοῦτοις τοὺς ἀξιοθέντας, ἀλλὰ μετὰ συστολῆς καὶ μετριοφροσύνης, ὡς εἰς ὑπηρεσίαν καὶ διακονίαν τῶν κληθέντων, οὕτως ἐντυγχάνειν τοῖς προσιοῦσιν ἐνεργήματα δὲ πάλιν, αὐτὴν δηλῶν τὴν κρᾶξιν. Ὅρα ἀκριβῶς πῶς τὸ πανάγιον Πνεῦμα, τρανῶς καὶ Κύριον καὶ Θεὸν ἀνεκήρυξεν. Εἰπὼν γὰρ, « Διαιρέσεις δὲ χαρισμάτων εἰσὶν, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα, » καὶ πάλιν ἐπὶ τοῦ πράγματος ἐπαγαγὼν, « Καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσὶν, ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος. » εἶτα εἶτι ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ μείνας νοήματος, καὶ εἰπὼν, « Καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων εἰσὶν, ὁ δὲ αὐτὸς ἐστὶ Θεός. » ἐπισυνάπτει λέγων· « Ἐκάστῳ τὲ δίδεται ἢ φανέρωσις τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸ συμφέρον, » δεικνύς ὅτι καὶ τὸ Θεός καὶ τὸ Κύριος, ἐπὶ τοῦ ἁγίου ἔταξε Πνεύματος. Πάντα γὰρ ὅσα προεῖπεν, εἰς τὴν τοῦ Πνεύματος συνῆξεν ὑπόστασιν, οὐ μόνον διὰ τοῦ εἰπεῖν, « Ἐκάστῳ δίδεται ἢ φανέρωσις τοῦ Πνεύματος, » ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἐφεξῆς τῶν χαρισμάτων ἀπαριθμήσεως. Πάντα γὰρ διὰ τοῦ Πνεύματος δίδουσθαι διατείνεται. Καὶ συγκεφαλαιούμενος πάλιν λέγει· « Πάντα δὲ ταῦτα τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα ἐνεργεῖ. » Ὅστε φανερὸν ἐστὶ τὸ πανάγιον Πνεῦμα, καὶ Κύριον καὶ Θεὸν λαμπρῶς καὶ διαρρήθην ἐνταῦθα ὁ θεῖος Παῦλος θεολογεῖ. Εἰ δὲ τις τὸ μὲν Πνεῦμα ἐπὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκλάβοι, τὸ δὲ Κύριος καὶ Θεός, τὸ μὲν ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ, τὸ δὲ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς, καὶ οὕτως οὐδὲν ἤττον ἢ τε κυριότης καὶ ἡ θεότης

tia prophetarum ac pseudoprophetarum est quod illi suæ mentis compotes, et maxime prudentes futura prædicunt: pseudoprophetæ autem mente alienati ac dementes, tanquam a moventibus dæmonibus violentia ducti. Altera vero quod illi quidem nihil execrabile aut blasphemum loquuntur, cum potius de Deo optime disserunt, et omnia cum gravitate efferunt: hi autem blasphemias et absurdas eructant voces. » Et nemo potest dicere Dominum Jesum, nisi per Spiritum sanctum. »

Signum dixit vatis seu divini, quod mente alienati ad idola vi trahantur ac futura prædicant scilicet. Nunc prophetæ quoque signum ponit. Quodnam illud est? quod nullus Spiritum Dei habens execratur, aut injuria afficit Dominum. Rursumque nullus potest ipsam dicere Dominum qui non habeat Spiritum sanctum.

XII, 4 6. Divisiones autem donorum sunt, sed idem Spiritus; et divisiones ministeriorum sunt idemque Dominus; et divisiones operationum sunt, sed idem est Deus qui operatur omnia in omnibus.

Consequenter ad sermonem de donis pervenit, et ait: « Divisiones autem, » et tanquam partes « Donorum sunt. » Dicendo autem « Donorum, » instituit eum qui minus donum habere videbatur ne doleret. Si, inquit, donum accepisti, habe gratiam quod omnino acceperis, et non doleas quod minus acceperis. Rursum autem per hoc quod addit: « Sed idem Spiritus, plus affert consolationis. » Quamquam enim minus si tum donum, attamen unius Spiritus dona et parva et magna sunt. — *Alio modo.* Dona quidem ipsa vocat, magnificentiam ostendens largitionis: ministeria vero, docens his non debere extolli eos qui acceperunt, sed cum moderatione, animique modestia esse, ut qui ad obsequium ac ministerium proximorum vocati assequantur bona præsentia. Rursum autem operationes dicit, ipsam significans actionem. Et considera diligenter quo modo sanctissimum Spiritum aperte Deum ac Dominum prædicaverit. Dicens enim: « Divisiones autem donorum sunt, sed idem Spiritus, » et rursum de opere subjungens: « Et divisiones ministeriorum sunt, idem vero Dominus: » deinde in eadem adhuc manens sententia, ubi dixit: « Et divisiones operationum sunt, sed idem est Deus; simul in unum conjungit dicens: « Unicuique vero datur manifestatio Spiritus ad id quod expedit; » ostendens quod et Deus et Dominus Spiritui sancto aptaverit. Quæcumque enim prædixit, in Spiritus personam clausit, non ex eo solum quod dixit: « Unicuique datur manifestatio Spiritus, » verum etiam per sequentem donorum enumerationem. Nam omnia per Spiritum dari asseverat: rursumque in summam redigens, ait: « Hæc autem omnia operatur unus idemque Spiritus. » Manifestum itaque est quod sanctissimum Spiritum, Deum ac Dominum esse, clare et aperte hoc loco divus Paulus divinitus asseveravit: Quod si quis Spiritum quidem ad Spiritum sanctum referat: Dominum vero ac Deum, illud sane ad

Filium, hoc autem ad Patrem : hoc quoque modo nihilominus dominatio ac deitas ex horum ipsorum testimonio Spiritui sancto attribuentur. Qui autem et quomodo id fiet ? Primum quidem quia dividendo dona, ubi dixit sanctissimum Spiritum, ait idipsum operari Dominum ac Deum. Itaque ea quæ operatur Spiritus, hæc et Dominus dominatione, et Deus deitate operantur. Merito ergo eadem operanti Spiritui et dominatio adest Filii et deitas Patris : Spiritus igitur et Deus est et Dominus. Et videtur mihi divus Paulus propterea de Spiritu quidem personali usus esse nomine, 537 de Filio autem et Patre, communibus : ut perspicientibus liceret ab identitate operationis identitatem colligere substantiæ : et ipsa nomina Dominus ac Deus, propter identitatem substantiæ de Spiritu intelligere. Non solum autem ex his quæ dicta sunt demonstratur dominatio ac deitas Spiritus, verum etiam ex ea quæ colligitur summaria collectione. Rursum enim ibi dicit apertius : « Hæc omnia operatur unus idemque Spiritus, dividens peculiariter unicuique. » Quomodo ? Propria potestate ac dominio. Ait enim, « Sicut vult. » Itaque si quæcunque Pater ac Filius operantur, hæc et Spiritus facit, idque sicut Deus ac Dominus facit : nam sicut vult ita facit, vult autem videlicet ut tanquam Deus ac Dominus. Absit enim ut contraria sit in eis voluntas. Manifestum quod Spiritus et Deus sit et Dominus : propria enim auctoritate et Patris et Filii opera facit, et tanquam Dominus ac Deus facit, et omnia facit. Animadvertendum est autem et hoc tanquam vice corollarii declaratum, quod ostendens eundem Spiritum omnia operari, alibi quidem usus sit præpositione κατά, id est, secundum, alibi vero διὰ, id est, per, interdu quoque ἐν, id est, in, ostendens quod apud ipsum præpositionum usus sit sine discrimine. Ait enim « Secundum ipsum, et per ipsum, et in ipso, » de eodem disserens Spiritu sancto. Et his utitur ad confutationem eorum qui calumnias struunt de eo quod dicitur : « Per ipsum, et ex ipso, et in ipso »³⁷ : et ob dictiuncularum diversitatem in blasphemias cogitationes efferuntur. « Sed idem Spiritus. » Nequaquam possibile est eum qui a divino Spiritu motus operatur, Christum a divina natura alienum definire : sed neque rursus e diverso perfecte ac sincere potest ipsum confiteri potentem esse Deum, nisi ab illius gratia illuminetur. » Et divisiones ministeriorem sunt. » Ne auditis tantum donis, is qui minus accepisset donum ageretur tanquam in dono inferior, subjungit, ministeriorum, ostendens etiam laboriosum quoddam eis datum esse mysterium. Si ergo amplius habet, in re laboriosa aliquid amplius habet. « Et divisiones operationum sunt. » Operationum, hoc est, donorum. Nam eandem vim habent donum, ministerium et operatio : quia æqualia quoque sunt quæ a Patre

³⁷ Rom. xi, 36.

A ἐξ αὐτῶν τούτων μαρτυρηθήσεται τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. Πῶς καὶ τίνα τρόπον ; Πρῶτον μὲν ὅτι διαιρεῖν τὰ χάρισματα εἰπὼν τὸ πανάγιον Πνεῦμα, τὸ αὐτὸ τοῦτο πράττειν καὶ τὸν Κύριον καὶ τὸν Θεὸν φησιν. Ὡστε ἅπερ ἐνεργεῖ τὸ Πνεῦμα, ταῦτα καὶ ὁ Κύριος τῇ κυριότητι, καὶ ὁ Θεὸς τῇ θεότητι ἐνεργεῖ. Εἰκότως ἄρα τὰ αὐτὰ ἐνεργοῦντι τῷ Πνεύματι, καὶ ἡ κυριότης ὑπάρξει τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἡ θεότης τοῦ Πατρὸς. Ὡστε τὸ Πνεῦμα, καὶ Κύριος καὶ Θεός. Καί μοι δοκεῖ καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλος διὰ τοῦτο ἐπὶ μὲν τοῦ Πνεύματος, τῷ ὑποστατικῷ ὀνόματι χρῆσασθαι, ἐπὶ δὲ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς, τοῖς κοινοῖς ἵνα ἐξῆ τοῖς συνορῶσιν, ἀπὸ τῆς ταυτότητος τῆς ἐνεργείας, τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας, καὶ τὰ αὐτὰ ὀνόματα τὸ Κύριος καὶ Θεός, κατὰ τὴν ταυτότητα τῆς οὐσίας ἐπὶ τοῦ Πνεύματος ἐκλαμβάνειν. Οὐ μόνον δὲ ἐκ τῶν εἰρημένων ἡ κυριότης καὶ θεότης ἀποδείκνυται τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἐπαγομένης συγκεφαλαιώσεως. Φησὶ γὰρ καὶ ἐνταῦθα πάλιν σαφέστερον, ὅτι « Πάντα ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ. » Πῶς ; Αυτοκρατορικῶς καὶ κυρίως. « Καθὼς γὰρ βούλεται, » φησὶν. Ὡστε εἰ πάντα ἃ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἐνεργεῖ, ταῦτα καὶ τὸ Πνεῦμα ποιεῖ, καὶ θεϊκῶς καὶ κυρίως ποιεῖ (ὡς γὰρ βούλεται οὕτως ποιεῖ. Βούλεται δὲ δηλονότι, ὡς περὶ ὁ Κύριος καὶ ὁ Θεός· Οὐ γὰρ ἐστὶν ἀντίθετον, ἄπαγε, βούλημα), φανερόν ὡς καὶ Κύριος ἂν εἴη τὸ Πνεῦμα καὶ Θεός. Αυτοκρατορικῶς τε γὰρ τὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἔργα ποιεῖ, καὶ ὡς Κύριος καὶ Θεός ποιεῖ, καὶ πάντα ποιεῖ. Ἐπιστημιώσαι δὲ δεῖ καὶ τοῦτο ὡς ἐν πορίσματος μοίρᾳ ἀναφανέν, πῶς τὸ αὐτὸ Πνεῦμα ἐνεργεῖν ἀποφαινόμενος ἅπαντα, ἄλλοτε μὲν τῇ, κατὰ, προθέσει, κέχρηται, ἄλλοτε δὲ τῇ, διὰ, καὶ πάλιν ἐνίοτε τῇ, ἐν, δεικνύς ὅτι παρ' αὐτῶν ἡ τῶν προθέσεων χρῆσις ἀδιάφορος. « Κατ' αὐτὸ » γὰρ, φησὶ, καὶ, « δι' αὐτοῦ, » καὶ, « ἐν αὐτῷ, » περὶ τοῦ αὐτοῦ διαλαμβάνων ἁγίου Πνεύματος. Καὶ τοῦτοις εἰς ἔλεγχον Χρήση τῶν λεσχηνεύοντων περὶ τοῦ, « Δι' αὐτοῦ, καὶ ἐξ αὐτοῦ, καὶ, ἐν αὐτῷ, » καὶ διὰ τῆς ἑτερότητος τῶν λεξείδιων, εἰς βλασφημικούς ἔνοχας ἐξαγομένων. « Τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα. » Οὐχ οἶόν τε τὸν ὑπὸ τοῦ θεοῦ Πνεύματος ἐνεργούμενον, ἀλλότριον τῆς θείας φύσεως τὸν Χριστὸν ἀποφῆναι, ἀλλ' οὐδ' αὖ πάλιν δυνατόν αὐτὸν οὐλικρινῶς ὁμολογεῖναι θεόν, μὴ ὑπ' ἐκείνης τῆς χάριτος φωτιζόμενον. « Καὶ διαιρέσεις διακονιῶν εἰσιν. » Ἴνα μὴ χαρισμάτων μόνον ἀκούσας, ὁ τὸ ἕλκτρον λαθῶν χάρισμα ἀλήθως ἐλαττωθεὶς περὶ τὴν δωρεάν, ἐπέγει, « Διακονιῶν, » δεικνύς καὶ ἐπίπονον τι αὐτοῖς δεδῶσθαι λειτουργήμα. Εἰ τοίνυν τὸ πλεόν ἔχει, κατὰ τὸ ἐπίπονον ἔχει τὸ πλεόν. « Καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων. » Ἐνεργημάτων, τοῦτέστι, χαρισμάτων. Ἴσοδυναμεῖ γὰρ τὸ χάρισμα καὶ ἡ διακονία καὶ ἡ ἐνέργεια, ὅτι καὶ ἴσα ἐστὶ τὰ παρὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος δωρούμενα. « Ὁ δὲ αὐτός ἐστι Θεός. » Πάνυ δογματικῶς τὸ χωρὶον ἐξέβητο. Ἀπαριθμησαμενος γὰρ τὴν ἁγίαν Τριάδα διαιρετικῶς, συνάπτει ἀσυγχύτως. Ἡ γὰρ αὐ-

τῆ καὶ διαιρεῖται ταῖς ὑποστάσεσι, καὶ συνάπτεται τῇ οὐσίᾳ· ὡς καὶ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος φησὶ· Τρία ταῖς ὑποστάσεσιν, ἓν τῇ θεότητι. Πάνυ δὲ ἀκριβῆς ἡ ἐπαγωγὴ· « Ὁ δὲ αὐτὸς Θεὸς ἐστὶν ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα. » Ὁ γὰρ ἐνεργεῖ Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦμα, ταῦτα Θεὸς ἐνεργεῖ. Ἐν γὰρ ταύταις ταῖς ὑποστάσεσιν ἡ θεότης, ἤγουν αὐταὶ ἡ θεότης.

ita ut exacta sit inductio. « Sed idem Deus qui operatur omnia. » Nam quæ operatur Pater et Filius ac Spiritus sanctus, hæc et Deus operatur. In his enim personis est deitas, sive ipsæ sunt deitas. Ἐκάστῳ δὲ δίδεται ἡ φανέρωσις [τοῦ Πνεύματος] πρὸς τὸ συμφέρον· ἢ μὲν γὰρ διὰ τοῦ Πνεύματος δίδεται λόγος σοφίας, ἄλλῳ δὲ λόγος γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, ἑτέρῳ δὲ πίστις ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι, ἄλλῳ δὲ χαρίσματα ἱαμάτων ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι, ἄλλῳ δὲ ἐνεργήματα δυνάμεων, ἄλλῳ δὲ προφητεῖα, ἄλλῳ δὲ διακρίσεις πνευμάτων, ἑτέρῳ δὲ γένηγλωσσῶν, ἄλλῳ δὲ ἐρμηνεῖα γλωσσῶν.

Φανέρωσιν Πνεύματος, τὰ σημεῖα καλεῖ· διὰ γὰρ τῶν σημείων, ἡ ἐπιστάσις τοῦ Παρακλήτου διεδεικνυτο. « Πρὸς τὸ συμφέρον. » Ἴνα μὴ, « χαρισμάτων, » μόνον ἀκούσας ὁ τὸ ἕλαττον χάρισμα ἔλων ἀδημονῇ καὶ λέγῃ, τί γὰρ εἰ καὶ εἰς ἐστὶ Θεὸς, πλὴν ἐγὼ τὸ ἕλαττον ἔχω; ἐπάγει, « Πρὸς τὸ συμφέρον, » δεικνύς ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ λαθεῖν ἕλαττον, συμφέρει. « ἢ μὲν γὰρ διὰ τοῦ Πνεύματος· » Ἀπαριθμεῖται τὰ χαρίσματα, δεικνύς πάντα τῆς αὐτῆς ὄντα πηγῆς τοῦ Πνεύματος, ἵνα καὶ ὁ τὸ ἕλαττον ἔχων μὴ ἀλγῇ, καὶ ὁ τὸ μείζον μὴ ἐπαίρηται, ἐπειδὴ ἐκ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος κἀκεῖνα καὶ ταῦτα. « Λόγος σοφίας. » Λόγος σοφίας, οἷον εἶχεν ὁ Παῦλος, ὁ Πέτρος, ὁ Ἰωάννης, καὶ οἱ κατ' αὐτούς. Διὸ καὶ πρῶτον αὐτὸ τέθεικε. Λόγος δὲ γνώσεως ἐστὶν ὃν ἔχουσιν οἱ ἰδιῶται πιστοὶ, εἰδότες μὲν, ἄλλους δὲ διδάξει οὐκ ἰσχύοντες. « Ἐτέρῳ δὲ πίστις. » Πίστιν δὲ φησιν, οὐ τὴν τῶν δογμάτων, ἀλλὰ τὴν τῶν σημείων, περὶ ἧς φησὶν οἱ ἀπόστολοι, « Πρὸς τὸς ἡμῖν, λέγοντες, πίστιν. » Οὐ γὰρ ἂν οὐκ εἶχον πίστιν οἱ ἀπόστολοι, ἀλλ' ἐπειδὴ ἤκουσαν, « Ἐὰν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως, » φητησαν ταύτην τὴν πίστιν εἰς τὸ ἐνεργεῖν θαύματα.

Καὶ ἄλλως. [ΘΕΟΔΩΡ.] Πίστιν ὠνόμασεν οὐ τὴν κοινήν, ἀλλὰ τὸ ἰδικὸν χάρισμα (ἐστὶ γὰρ καὶ χάρισμα πίστις καλούμενον), πίστιν δὲ καὶ τὴν τῶν δογμάτων. « Χαρίσματα ἱαμάτων. » Καλεῖ μὲν χαρίσματα ἱαμάτων, τῶν χωλῶν τὸν δρόμον, τῶν ἀρρώστων τὴν ὑγίειαν, τῶν νεκρῶν τὴν ἀνάστασιν, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Ἐνεργήματα δὲ δυνάμεων, τὴν τοῦ Ἑλύμα τυφλότητα, τὸν Ἀνανίου καὶ Σαπφείρας θάνατον, τοὺς τῷ Σατανᾷ παραδοθέντας, ἵνα παιδευθῶσι μὴ βλασφημεῖν. « Ἐνεργήματα δυνάμεων. » Ὁ τὸ χάρισμα τῶν ἱαμάτων ἔχων, ἴατο τοὺς ἀσθενούντας· ὁ δὲ τὰ ἐνεργήματα τῶν δυνάμεων, καὶ ἴασθαι τοὺς ἀσθενούντας, καὶ τιμωρεῖσθαι τοὺς ἀπιστοῦντας καὶ διαστρέφοντας ἰσχύει. « Διακρίσεις πνευμάτων. » Τὸ εἰδέναι τίς ὁ προφήτης, καὶ τίς ὁ

²⁸ Luc., xvii, 5.²⁹ ibid., 6.³⁰ Act. xiii, 8.³¹ Act. v, 1.

A et Filio ac Spiritu sancto tribuuntur. 538 « Sed idem est Deus. » Pulchre hanc particulam ad docendum aptavit. Ubi enim sanctæ Triadis personas divisim enumerasset, absque ulla confusione conjungit. Hæc enim et personis distinguitur et essentia conjungitur, sicut ait Gregorius Theologus, nempe tres in personis, unum vero in divinitate, ita ut exacta sit inductio. « Sed idem Deus qui operatur omnia. » Nam quæ operatur Pater et Filius ac Spiritus sanctus, hæc et Deus operatur. In his enim personis est deitas, sive ipsæ sunt deitas.

XII, 7-10. « Unicuique vero datur manifestatio spiritus ad id quod expedit. Nam huic quidem per Spiritum datur sermo sapientiæ: alii vero sermo cognitionis secundum eundem Spiritum: alii autem fides per eundem Spiritum: alii vero dona sanationum in eodem Spiritu: alii autem operationes virtutum, alii vero prophetia: alii autem discretionis spirituum, alii vero genera linguarum: alii autem interpretatio linguarum. »

Manifestationem Spiritus vocat signa; per signa enim, Paracleti assistentia demonstrabatur. « Ad id quod expedit. » Ne auditis statim donis, is qui minus habeat donum graviter ferret, ac diceret: Quid ad meatinet etiam si unus et idem sit Deus, attamen ego minus habeo? subjungit: Ad id quod expedit: Ostendens quod hoc etiam expediebat ut minus acciperet. « Nam huic quidem per Spiritum. » Enumerat dona, ostendens omnia ab eodem procedere fonte Spiritus: ut neque contristetur qui minus accepit, neque is extollatur qui majus: quandoquidem et hæc et illa ab eodem sunt Spiritu. « Sermo sapientiæ. » Sermo, inquit, sapientiæ qualem habuit Paulus, Petrus et Joannes, quique illorum tempore erant: ideo etiam hoc primo loco posuit. Sermo vero cognitionis est quem habent idiotæ fideles, qui sane norunt, at cæteros docere nequeunt. « Alii autem fides. » Fidem vero dicit non quæ circa dogmata versatur, sed quæ circa signa quam petebant apostoli, dicentes: « Appone nobis fidem²⁸. » Neque enim apostoli fide carebant; sed quoniam audierant. « Si haberetis fidem sicut granum sinapis, diceretis monti huic²⁹, etc.; petiverunt hanc fidem ad operandum miracula.

539 *Alio modo.* Fidem nominavit non eam quæ est communis, sed eam quæ proprium est donum (siquidem etiam quoddam donum est quod fidei donum appellatur), fidem vero etiam quæ dogmatum est. « Alii vero dona sanationum. » Vocat sanationum quidem dona, claudorum cursum, infirmorum sanitatem, mortuorum resuscitationem, et quæcumque sunt hujusmodi; operationes autem virtutum Elymæ excæcationem³⁰, Ananiæ et Saphiræ mortem³¹, et eos qui Satanæ traditi sunt, ut discerent non blasphemare. « Operationes virtutum. » Qui donum habebat sanationum, infirmos sanabat: qui vero operationes virtutum, et sanare infirmos et punire incredulos quique cæteros depravarent, poterat. « Discretionis spirituum. » Hoc

est, cognoscere quis sit propheta, et quisnam falsus propheta, quis spiritalis et quis talis non sit: quandoquidem eo tempore vates quoque erant seu divinatores qui hominibus imponebant. « Genera linguarum. » Hoc opinabantur Corinthii cæteris esse præstantius, eo quod illud ante omnia accēpissent apostoli. « Interpretatio linguarum. » Vel quod dum alii linguis loquerentur isti interpretabantur, vel quod una quoque loquerentur et interpretarentur, quod facere non poterant qui linguis tantum loquebantur.

XII, 11, 12. « Omnia autem hæc operatur unus « idemque Spiritus, dividens peculiariter unicuique sicut vult. Quemadmodum enim corpus unum « est et membra habet multa, omnia autem unius « corporis membra, cum multa sint, unum sunt « corpus: sic et Christus. »

Propter eos qui Spiritus divinitatem impugnant animadvertite. Nam illi impie asserunt Spiritum sanctum a Patre factum esse. At hinc perspicito Spiritum sanctum non esse aliquid eorum quæ fiunt, sed quæ faciunt: idque tanquam Deus ac Dominus et propria potentia. Simile quoque est quod alio loco dicit: « Spiritus ubi vult spirat. » — « Quemadmodum enim corpus unum est³¹. » Ab eo ostendit circa corpus accidit, per exemplum vult ostendere quod omnes unum sumus, quanquam varia habeamus dona. Si ergo unum sumus, quomodo jam rationi conforme erit, ut quispiam de donorum diversitate erret aut verba faciat? 540 « Cum multa sint, unum sunt corpus. » Cuncta etenim membra aliquid conferunt ad hoc, ut unum ac integrum sit corpus. « Sic et Christus. » Ita, inquit, et Christus multa quidem habet membra, nempe singulos fideles, unum vero corpus, puta Ecclesiæ communionem. Ex multis enim composita, unum est corpus habens caput Christum, ut corpus.

XII, 13-20. « Etenim per unum Spiritum nos omnes in unum corpus baptizati sumus: sive Judæi, « sive Græci, sive servi, sive liberi, et omnes uno poculo rigati sumus in unum spiritum. Siquidem corpus non est unum membrum, sed multa. Si dicat « pes: Cum non sim manus, non sum de corpore: « num idcirco non est de corpore? Et si dicat auris: « Cum non sim oculus, non sum de corpore: num « idcirco non est de corpore? Si totum corpus oculus, « ubi auditus? si totum auditus, ubi olfactus? Nunc « autem posuit. Deus membra, unumquodque eorum in corpore quemadmodum voluit. Quod si essent omnia unum membrum, ubi corpus? Nunc « autem multa quidem membra, unum vero corpus.

Ἐν ἐνί, id est, δι' ἐνός, hoc est, per unum, « Omnes in unum corpus. » Deinde subjungit etiam quid effecerit omnes esse unum corpus, nempe esse unum Spiritum, et omnes ab uno baptizatos Spiritu esse in unum corpus: hoc est, ad hoc ut

A ψευδοπροφήτης, τις ὁ πνευματικός, καὶ τις ὁ μὴ τοιοῦτος. Ἐκείνη καὶ μάντις ἦσαν κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν τοὺς ἀνθρώπους ἐξαπατῶντες. « Γένη γλωσσῶν. » Τοῦτο ἐνόμιζον οἱ Κορίνθιοι μείζον εἶναι πάντων, διὰ τὸ ἐν πρώτοις τοῦτο λαβεῖν τοὺς ἀποστόλους: « Ἐρμηνεῖαν γλωσσῶν. » Ἦ δὲ ἑτέραν γλώσσαις λαλούντων, οὗτοι ἑρμηνεύουν, ἢ ὅτι καὶ μετὰ τοῦ λαλεῖν, καὶ ἑρμηνεύουν, ὅπερ οὐκ ἴσχυον ποιῆσαι οἱ γλώσσαις μόνον λαλοῦντες.

B Πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ καθὼς βούλεται. Καθὼς γὰρ τὸ σῶμα ἐν ἑστὶ, καὶ μέλη ἔχει πολλά, πάντα δὲ τὰ μέλη τοῦ σώματος τοῦ ἐνός πολλά ὄντα ἐν ἑστὶ: σῶμα, οὕτως καὶ ὁ Χριστός.

C Διὰ τοὺς πνευματομάχους σημειῶσαι τὸ βῆθόν. Ἐκεῖνοι γὰρ ἀνοσίως φασὶ, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐνεργεῖσθαι παρὰ τοῦ Πατρὸς. Ἀλλὰ ἐνθεν ὄρα, ὅτι οὐ τῶν ἐνεργουμένων, ἀλλὰ τῶν ἐνεργούντων ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, δεσποτικῶς καὶ θεϊκῶς, καὶ ἀτοδυνάμως. Ὁμοίον καὶ ἀλλαγῶ φησὶ, « Τὸ πνεῦμα ὅπου θέλει πνεῖ. » — « Καθὼς γὰρ τὸ σῶμα ἐν ἑστὶ. » Ἀπὸ τοῦ περὶ τὸ σῶμα παραδείγματος βούλεται δεῖξαι, ὅτι πάντες ἐν ἑσμεν, εἰ καὶ διάφορα ἔχουμεν χαρίσματα. Εἰ οὖν ἐν ἑσμεν, ποῦ λοιπὸν ἔχει λόγον τὸ περὶ διαφορᾶς χαρισμάτων περιφέρεισθαι καὶ λογοπραγεῖν; « Πολλὰ ὄντα, ἐν ἑστὶ σῶμα. » Πάντα γὰρ τὰ μέλη συντελεῖ εἰς τὸ εἶναι ἐν καὶ ὁλόκληρον τὸ σῶμα. « Οὕτως καὶ ὁ Χριστός. » — [ΦΩΤ.] Οὕτως, φησὶν, ὁ Χριστός, πολλὰ μὲν ἔχει μέλη τοὺς καθ' ἑκάστον, ἐν δὲ σῶμα τὴν κοινότητα τῆς Ἐκκλησίας. Ἐκ γὰρ πολλῶν συγκαίμεντα, ἐν ἑστὶ σῶμα, κεφαλὴν ἔχουσα τὸν Χριστόν, ὡς εἶναι τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸν Χριστόν ἐν αὐτοτελεῖ σῶμα.

sic Ecclesia et Christus unum et idem perfectum

D Καὶ γὰρ ἐν ἐνί Πνεύματι ἡμεῖς πάντες εἰς ἐν σῶμα ἐβαπτίσθημεν, εἴτε Ἰουδαῖοι, εἴτε Ἕλληνες, εἴτε δοῦλοι, εἴτε ἐλεύθεροι, καὶ πάντες ἐν πόμα ἐποτίσθημεν, εἰς ἐν πνεῦμα. Καὶ γὰρ τὸ σῶμα οὐκ ἔστιν ἐν μέλος, ἀλλ' ἐ πολλὰ. Ἐὰν εἴπῃ ὁ ποῦς, ὅτι οὐκ εἰμὶ χεῖρ, οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ σώματος, οὐ παρὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ σώματος; Καὶ ἐὰν εἴπῃ τὸ οὖς, οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ σώματος, οὐ παρὰ τοῦτο οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ σώματος; Εἰ δ' ὅλον τὸ σῶμα ὀφθαλμός, ποῦ ἡ ἀκοή; εἰ δ' ὅλον ἡ ἀκοή, ποῦ ἡ ὄσφρησις; Νυνὶ δὲ ὁ Θεὸς ἔθετο τὰ μέλη ἐν ἑκάστον αὐτῶν ἐν τῷ σώματι καθὼς ἠθέλησεν. Εἰ δὲ ἦν τὰ μὲν μέλη ἐν, ποῦ τὸ σῶμα; Νῦν δὲ πολλὰ μὲν μέλη, ἐν δὲ σῶμα.

Ὅσον δι' ἐνός, « Πάντες εἰς ἐν σῶμα. » Εἴτα ἐπάγει καὶ τὸ κατασκευάσαν πάντας ἐν σῶμα, τὸ εἶναι ἐν τὸ Πνεῦμα, καὶ πάντας ὑπὸ τοῦ ἐνός βεβαπτίσθαι Πνεύματος εἰς ἐν σῶμα, τουτέστιν, εἰς τὸ ποιῆσαι πάντας σῶμα ἐν. Τίως δὲ διὰ δύο τούτων παραμυ-

³¹ Joan. III, 8.

θεῖται τὸν τὸ ἕλαττον ἔχοντα χάρισμα, τῷ τε εἰπεῖν ὅτι ἐν σῶμα πάντες ἐσμὲν, καὶ τῷ εἰπεῖν διὰ τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος καὶ τῆς αὐτῆς κολυμβήθρας, ἐν ἡμῶς γεγονέναι. « Ἐν πόμα ἐποτίσθημεν εἰς ἓν Πνεῦμα. » Δι' ἑνός, φησί, Ἡνεύματος ἐσχίζαμεν τῶν χαρισμάτων τὴν δωρεάν. « Ἐποτίσθημεν » δὲ εἶπεν, ἀπὸ μεταφορᾶς τοῦ δένδρων, τῶν ἐκ τῆς αὐτῆς ἀρδομένων πηγῆς. « Καὶ γὰρ τὸ σῶμα οὐκ ἔστιν ἓν μέλος, ἀλλὰ πολλά. » Καὶ μὴ θαυμάσης, φησὶν, εἰ τοσοῦτοι ὄντες ἐν σῶμά ἐσμεν, ὅποτε καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος ἀπὸ πολλῶν μελῶν, ἐν ἔστιν εὔρειν τὸ σῶμα. Τὰ δὲ πρὸς ἐκείνους ἀρμόδια ῥήματα ὡς ἐκ προσώπου τῶν μελῶν τέθεικε, δεῖξαι θέλων ὅτι εἰ καὶ ἕλαττον τις ἔχει χάρισμα, οὐ παρὰ τοῦτο ἐκβέβληται τοῦ εἶναι μέλος τοῦ σώματος. Καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου συγκρίματος, καὶ τὸ ἕλαττον καὶ τὸ τιμιώτερον, εἰς ἓν συντελεῖ σῶμα.

humano quoque coagmento et quod abjectius est et quod honorabilius, ad unius corporis consummationem conferunt.

« Ἐὰν εἴπη ὁ πούς. » Ἐὰν τοῦτο εἴπη, ὅτι « Οὐκ εἰμι ἐκ σώματος, » οὐ παρὰ τὸ εἰπεῖν, « Οὐκ εἰμι, » ἤδη ἀπέστη ἐκ τοῦ σώματος. Οὕτως οὐδὲ σὺ ἐπειδὴ τὸδε ἔχεις χάρισμα καὶ οὐχὶ τὸδε, ἤδη πέπτουσαι τοῦ εἶναι σῶμα ἐν σὺν τοῖς ἄλλοις. « Ἐἴθ' ἄλλον τὸ σῶμα ὀφθαλμός. » Ἐπειδὴ ὀφθαλμοῦ καὶ ποδὸς ἐμνήσθη, ἐκ δὲ τούτου ἐλύπησεν ἀνιζόμενος καὶ αὐτοὺς ἐλάττωσιν τινα ἔχειν, ὡς περ καὶ ἐπὶ τῶν μελῶν, νῦν δείκνυσιν οὕτως εἶναι συμφέρον, τὸ διάφορα εἶναι χαρίσματα. ὡς περ γὰρ τὸ σῶμα διὰ τοῦτο ἐστὶ σῶμα, ἐπειδὴ ἐκ διαφόρων συνίστηται μελῶν, οὕτως καὶ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, τούτῳσι τὴν Ἐκκλησίαν, τοῦτο εἶναι ποιεῖ σῶμα, ἢ διαφορά τῶν χαρισμάτων καὶ διακονιῶν. « Νυνὶ δὲ ὁ Θεὸς ἔθετο. » Ὅρα κἀνταῦθα πῶς τρανότερον καὶ χωρὶς τινος ἀμυβολογίας, τὸ Πνεῦμα Θεὸν ἀνεκήρυξεν. Εἰπὼν γὰρ πρὸ βραχέος ὅτι πάντα ταῦτα τὸ πνεῦμα ἐνεργεῖ, νῦν πάλιν περὶ τῶν αὐτῶν λέγων φησὶν. « Ὁ Θεὸς ἔθετο τὰ μέλη ἐν ἕκαστον αὐτῶν καθὼς ἠθέλησεν. » Μέλη γὰρ, τοὺς τὰ χαρίσματα τὰ διάφορα παρὰ τοῦ πνεύματος ἐληφότες ὠνόμασε. κἀκεῖ μὲν ἔλεγεν, « Ἐνεργεῖ διαιρουῶν ἕκαστῳ καθὼς βούλεται. » ὧδε δὲ, « Ἐθετο ἕκαστον αὐτῶν ἐν τῷ σώματι καθὼς ἠθέλησεν. » Εἰ οὖν ὁ Θεὸς οὕτως ἠθέλησεν, ἄτοπον τὸ ἀδημονεῖν ἐφ' οἷς ὁ Θεὸς ἠθέλησεν. Τὸ δὲ, « Καθὼς ἠθέλησεν, » ἔνω περὶ τοῦ Πνεύματος εἶπεν, « Ἐν ἐνὶ Πνεύματι ἡμεῖς πάντες. » Καὶ, « Πάντες ἐν πόμα ἐποτίσθημεν εἰς ἓν Πνεῦμα. » Καὶ ἐπειδὴ εἰς ἓν Πνεῦμα πάντες, καὶ τοῦ Πνεύματος τὸ θέλημα. καὶ Θεὸς τὸ Πνεῦμα. Ἦ καὶ περὶ ὅλης τῆς ἁγίας Τριάδος νοήσεις. Οὐ γὰρ ἐστὶ διαφορά τῆς ὁμοουσίου καὶ πανουμνήτου Τριάδος. Εἰ δὲ ἦν τὰ πάντα ἐν μέλος, ποῦ τὸ σῶμα; Αὐτὸ τὸ ποιοῦν ἐκείνοις πρόφασιν μικροψυχίας, τὸ εἶναι διάφορα τὰ χαρίσματα, αὐτοὺς εἰς πρόφασιν ἐνώσειος λαμβάνει. Εἰ γὰρ μὴ εἴχετε, φησὶ, διάφορα χαρίσματα, οὐδὲ σῶμα ἦτε. Σῶμα

²¹ I Cor. xii, 11.

A omnes efficerent unum corpus. Interim autem per hæc duo consolatur eum qui minus habet donum : tum dicendo quod omnes unum corpus sumus, tum dicendo quod per unum Spiritum idemque lavacrum unum effecti sumus. « Uno poculo rigati sumus in unum Spiritum. » Per unum, inquit, Spiritum accepimus gratiam donorum. Dicit autem rigati sumus ab arborum metaphora quæ ex eodem fonte irrigantur. « Siquidem corpus non est unum membrum, sed multa. » Ne mireris, inquit, si tam multi unum simus corpus, quando etiam in humano corpore ex multis membris unum invenitur constitui corpus. Posuit autem ex persona membrorum verba, quæ apprime Corinthiis essent accommodata, 541 ostendere volens quod licet quispiam minus habeat donum, non ob hoc rejectus est, ne sit corporis membrum. Siquidem in quod honorabilius, ad unius corporis consummationem conferunt.

« Si dicat pes. » Si hoc dicat : « Non sum de corpore, » non propter illud dicere, « Num sum, » jam abest a corpore : sic neque tu eo quod hoc habeas donum et non illud, jam desinis cum cæteris unum efficere corpus. « Si totum corpus oculus » Quandoquidem oculi ac pedis meminit, et ex hoc mærore eos affecit, innuens ipsos quodammodo inferiores esse, quemadmodum et in membris : ostendit nunc ita expedire, ut varia sint dona. Sicut enim corpus ideo est corpus, quia ex variis constituitur membris : ita et corpus Christi, id est, Ecclesiam, hoc facit esse corpus, nempe diversitas donorum ac mysteriorum. « Nunc autem posuit Deus. » Considera et hic quomodo aperte et sine ulla ambiguitate Spiritum prædicaverit esse Deum. Cum enim paulo ante dixisset quod omnia hæc Spiritus operetur, nunc rursus de eisdem loquens, ait : « Posuit Deus membra, unum quodque eorum sicut voluit ; » membra namque appellavit eos qui varia dona a Spiritu acceperant. Et ibi quidem dicebat : Operatur dividens unicuique sicut vult ²² ; » hic autem : « Posuit unumquodque eorum in corpore quemadmodum voluit. » Si ergo ita Deus voluit, absurdum est graviter anxari, ob ea quæ Deus ita fieri voluit. Quod autem ait : « Quemadmodum voluit, » superius de Spiritu dixit : « Per unum Spiritum nos omnes. » Et : « Omnes uno poculo rigati sumus in unum Spiritum. » Et quoniam in unum Spiritum omnes, et ipsius Spiritus est voluntas, utique Spiritus est Deus. Aut etiam de tota sancta Triade intelliges. Neque enim est diversitas in semper laudanda ejusdem essentialis Triade. Quod si essent omnia unum membrum, ubi corpus ? Hoc ipsum quod illis occasio erat pusillanimitatis, nempe varia esse dona, ipse ad occasionem assumit unitatis. Nam si non haberetis, inquit, varia dona, ne corpus quidem

essetis : quod si corpus non essetis, neque honore æquales essetis. Nam honoris æqualitas ac unio ex unitate corporis procedunt.

542 XII, 21-23. *Non potest autem oculus dicere manui, Non est mihi opus te : aut rursum caput pedibus : Non est mihi opus vobis. Imo multo potius quæ videntur membra corporis imbecilliora esse, necessaria sunt : et quæ opinamur minus honesta esse corporis, his honorem uberiorem apponimus : et indecora nostri copiosiore decorem habent. Quæ autem decora sunt nostri, non indigent.*

Quod si etiam velit dicere : Non est mihi opus te, non ita se habet rei natura. Ubi autem superius suasisset, ne graviter ferrent qui minora haberent dona, ad modestiam nunc revocat fastum eorum qui majora habebant. Quemadmodum enim oculus dicere non potest cæteris membris : « Non est mihi opus vobis : » nam si unum desit, totum claudicat corpus. Ita neque qui majora acceperunt dona, possunt extolli adversus eos qui minora habent, quasi eis non utantur. Unius enim abjectio claudicare facit corpus Ecclesiæ, cum non soli illi sufficient ad eam ædificandam qui majora habent dona. « Imo multo potius. » Nunc ostendere vult quod fortassis magis necessarii sint qui ea acceperunt dona quæ minora videntur. Bene autem dixit : « Quæ videntur, » ostendens in sola opinione esse inferioritatem, et nequaquam in veritate. « Quæ videntur membra corporis imbecilliora esse. » Quidam aiunt hoc dixisse eum de oculis, qui imbecilles quidem sunt si ad cætera conferas membra, magnum tamen aliquid conferunt corpori, et si imbecilles esse videantur. Itaque si imbecilles vos judicatis, ne ægre feratis, necessarii estis. Quod autem neque vos imbecilles sitis, sed illis potius qui magnam habent sui existimationem, hinc manifestum est, inquit. Quæ arbitramur minus honesta esse corporis, majori dignamur providentia et auxilio, etc. « Et quæ opinamur minus honesta esse. » Ubique adjungit « Opinamur, » ostendens humanam hanc esse opinionem. Quod autem ait ἀτιμότερα, id est, minus honesta sive indigniora, quidam ipsum de pedibus dixisse aiunt, qui locum quidem inferiorem sumpserunt, foventur tamen, illisque plus interdum a nobis providetur quam cæteris membris. In his enim firmatur totum corpus. Aut hoc de genitalibus membris accipito, quæ videntur quidem indecora esse et inhonesta : 543 attamen malit quis totum corpus nudum habere quam hæc. Ideo subjungit : His honorem uberiorem opponimus, et copiosiore decorem habent.

— Licebit autem id proprius hoc etiam modo intelligere. Non contingit vobis, inquit, ex hoc inferiores esse quod minus donum sortiti sitis : neque enim omnino si quis majus sortitus sit donum, jam etiam major est, quoniam multi quoque eorum qui acceperunt, inferiores iis sunt qui nihil om-

A δὲ μὴ ὄντες, οὐδὲ ἰσότημοι ἂν ἦτε. Ἡ γὰρ ἰσοτιμία καὶ ἕνωσις, ἐκ τοῦ εἶναι ἓν σῶμά ἐστιν.

Οὐ δύναται δὲ ὁ ὀφθαλμὸς εἰπεῖν τῇ χειρὶ, χρεῖαν σου οὐκ ἔχω· ἢ πάλιν ἡ κεφαλὴ τοῖς ποσὶ, Χρεῖαν ὑμῶν οὐκ ἔχω. Ἀλλὰ πολλῶν μᾶλλον τὰ δοκοῦντα μέλη τοῦ σώματος ἀσθενέστερα ὑπάρχειν, ἀναγκαῖά ἐστι, καὶ ἃ δοκοῦμεν ἀτιμότερα εἶναι τοῦ σώματος, τοῦτοις τιμῆν περισσότεραν περιτίθεμεν. Καὶ τὰ ἀσχήμονα ἡμῶν, εὐσχημοσύνην περισσότεραν ἔχει. Τὰ δὲ εὐσχήμονα ἡμῶν οὐ χρεῖαν ἔχει.

Κἂν γὰρ θέλῃ εἰπεῖν, « Χρεῖαν σου οὐκ ἔχω, » οὐχ οὕτως ἔχει φύσεως τὸ πρῶγμα. Πείσας δὲ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν μὴ ἀθυμεῖν τοὺς τὸ ἐλάττωνα ἔχοντας χαρίσματα, νῦν καταστέλλει τὸ φρόνημα τῶν τὰ μείζονα ἔχόντων. Ὡσπερ γὰρ ὁ ὀφθαλμὸς οὐ δύναται λέγειν τοῖς λοιποῖς μέλεσι, Χρεῖαν ὑμῶν οὐκ ἔχω » (ἐνὸς γὰρ ἐνδύοντος, ἅπαν χωλεῦει τὸ σῶμα)· οὕτως οὐδὲ οἱ τὰ μείζονα εἰληφότες χαρίσματα, δύναται ἐπαίρεσθαι κατὰ τῶν τὰ ἐλάττωνα ἔχόντων, ὡς οὐ χρῆζοντες αὐτῶν. Ἐνὸς γὰρ ἀποβολῆ, χωλεῦειν ποιεῖ τὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας, οὐκ αὐτάρκων ὄντων τῶν τὰ μείζονα ἔχόντων χαρίσματα μόνων, οἰκοδομεῖν αὐτήν. « Ἀλλὰ πολλῶν μᾶλλον. » Νῦν δεῖξει θέλει ὅτι καὶ χρειωδέστεροι τάχα εἰσιν οἱ τὰ δοκοῦντα ἐλάττωνα τῶν χαρισμάτων εἰληφότες. Καλῶς δὲ εἶπε, « Τὰ δοκοῦντα, » δεικνύς ἐν δοκῆσει μόνη τὴν ἐλάττωσιν εἶναι, οὐ μὲν ἐν ἀληθείᾳ. « Τὰ δοκοῦντα μέλη τοῦ σώματος ἀσθενέστερα ὑπάρχειν. » Φασὶ τινες περὶ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτὸν τοῦτο εἰρημέσαι, οἱ ἀσθενεῖς μὲν εἰσιν ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ μέλη, μέγα δὲ τι συντελοῦσι τῷ σώματι, εἰ καὶ δοκοῦσιν ἀσθενεῖς εἶναι. Ὡστε εἰ ἀσθενεῖς οἴσθε ἑαυτοὺς, μὴ ἀθυμεῖτε. Ἀναγκαῖοί ἐστε. Ὅτι δὲ οὐδὲ ἀσθενεῖς ὑμεῖς, ἀλλ' ἐκεῖνοι μᾶλλον οἷς ἢ οἱ ἑστέ, δηλοῦν ἐντεθῆεν, φησὶν. Ἄ δοκοῦμεν ἀτιμότερα εἶναι τοῦ σώματος, πλέον ἀξιοῦμεν προνοίας καὶ βοήθειας, καὶ ἐξῆς. « Καὶ ἃ δοκοῦμεν ἀτιμότερα εἶναι. » Πανταχοῦ τὸ, « Δοκοῦμεν, » ἐπιλέγει, δεικνύς ἀνθρωπίνων ταύτην τὴν οἴησιν. Τὸ δὲ, ἀτιμότερα, τινὲς φασὶν αὐτὸν περὶ τῶν ποδῶν εἰρημέσαι, οἱ τὴν μὲν κάτω χώραν εἰλήφασιν, θάλπονται δὲ καὶ προνοοῦνται παρ' ἡμῶν, πλέον σχεδὸν τῶν λοιπῶν μελῶν. Ἐπ' αὐτῶν γὰρ ἐστῆρικται ἅπαν τὸ σῶμα, ἢ γοῦν τοῦτο λάβει, περὶ τῶν γεννητικῶν μορίων, ἃ δοκεῖ μὲν ἀσχήματα εἶναι καὶ ἄτιμα, πλὴν ἔλοι' ἂν τις ὄλον ἔχειν τὸ σῶμα γυμνὸν, ἢ ταῦτα· διὸ ἐπάγει, « Τούτοις τιμῆν περισσότεραν περιτίθεμεν, καὶ εὐσχημοσύνην περισσότεραν ἔχει.

— [ΦΩΤ.] Ἔστι δὲ τοῦτο οἰκειότερον καὶ οὕτως ἐκλαβεῖν· Οὐ συμβαίνει ὑμῖν ἐλάττωτος εἶναι, φησὶν, ἐκ τοῦ δοκεῖν ἐλάττωτος χαρίσματος τυχεῖν. Οὐ πάντως γὰρ εἰ τις τυχευε μείζονος χαρίσματος, ἤδη καὶ μείζων. Ἐπεὶ καὶ πολλοὶ τῶν εἰληφότων, τῶν μηδ' ὄλων εἰληφότων ἐλάττωτος εἰσὶ. Καὶ τί λέγω ἐλάττωτος ;

ἀλλὰ καὶ ἄθλιοι παντελῶς, ὡς ἐκεῖνοι οἱ λέγοντες, « Κύριε, οὐ τῷ σῶ ὀνόματι τάδε καὶ τάδε ἐποιήσαμεν ; » Οἷς ἀπεῖπεν ὁ Δεσπότης, μήτε εἰδέναι αὐτοὺς ποτε. Οὐ γὰρ καλῶς ἐχρήσαντο τῷ χάρισματι, ἀλλὰ καὶ ἀποχωρεῖν κατὰ κεφαλὴν ἐπέτασεν, οἷος ἦν καὶ ὁ μὴ ἀκολουθῶν τῷ Χριστῷ καὶ σημεῖα ποιῶν, οἷος αὐτὸς ὁ Ἰούδας. Αὐτὸς δὲ ταῦτα μὲν τέως οὐ καταλέγει, ἀπὸ τῶν σωματικῶς δ' εἰρημένων αὐτῷ, κατασκευάζει καὶ τοῦτο, ὅτι ἀνάγκη μείζους νομίζειν τοὺς λογιζομένους μείζον εἰληθῆναι χάρισμα, τούναντίον δ' ἔσθ' ὅτε καὶ ἐλάττω. Φησὶ γὰρ ὅτι τοῖς ἀσχημοσιν ἡμῶν εὐσχημοσύνην περισσοτέραν περιτιθέαμεν, καὶ τοῖς ἀτιμωτέροις, τιμὴν περισσοτέραν. Μὴ ἄρα διὰ τοῦτο καὶ τιμιώτερα καὶ εὐσχημονέστερα τῶν τιμιωτέρων καὶ εὐσχημονεστέρων εἰσίν ; Οὕτω, φησὶ, καὶ ὁ Θεὸς ἐνίστε ὑπεροῦντι πλεῖον διδῶσι χάρισμα, τῷ δὲ αὐτάρκως καὶ ἱκανῶς ἔχοντι ῥυθμίσει ἑαυτὸν, ἔλαττον. Μὴ οὖν ὑμῖν ἀθυμῆσον, ἐλάττον δοκοῦσιν ἔχειν χάρισμα, ἔπει καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ τὰ εὐσχημονέστερα καὶ τιμιώτερα ἡμῶν μέλη, ἅτε οὐ πολλῆς ἔχοντα χρείαν εὐσχημοσύνης, ἐφ' ἧς εἰσι κοσμιότητος καὶ σεμνότητος μένουν ἕωντες, τοῖς ἀτιμωτέροις καὶ ἀσχημονεστέροις τιμὴν καὶ εὐσχημοσύνην περιτιθέαμεν. Ὡστε ἐκ τοῦ ἐλάττον λαβεῖν μᾶλλον ἔστιν εὐθυμεῖν καὶ εὐχαριστεῖν, ὅτι οὕτως κατ' ἀρχὰς ἐπλασεν ὁ πάντα σοφῶς καὶ ἀκατάληπτως Θεὸς ἡμῶν ποιῶν, ὥστε ἐλάττωνων δεῖσθαι εἰς αὐτάρκειαν καὶ τελείωσιν. Ταῦτα δὲ φησὶ, τοὺς τε ἐλάττον δοκοῦντας ἔχειν ἐπὶ τῇ ἀθυμίᾳ παρακαλῶν, καὶ τοὺς πλεόν λαβεῖν οἰομένους, τῆς οἰήσεως κατασπῶν. Τί φυσῆς ἑαυτὸν, πλεόν ἔχειν δοκῶν ; ἀσθενείας σου τοῦτο μαρτυριὸν ἔστιν, ὅτι πλειόνων ἰδεθήθης. Τί καταπίπτεις, ἐλάττων ἔχειν δοκῶν ; ἰσχύος σου τοῦτο τεκμήριον, ὅτι ἐλάττωνων σε δεηθέντα παρέδειξεν ὁ Θεός. Καὶ σκόπει πῶς ἤρξατο μὲν καταβραχῦ πρὸς τὴν χρείαν εἰσάγειν αὐτοὺς, καὶ ἀνίστων ἐδόκουν τῶν χαρισμάτων τυχεῖν. Ἐπειτα δὲ καὶ πλεόν ἐπήρε τοὺς ἐλάττωσθαι δοκοῦντας. Μᾶλλον γὰρ οἱ ἀθυμοῦντες δέονται παραψυχῆς, ἢ οἱ ἀλαζονευόμενοι φειδοῦς καὶ ἐπιεικοῦς ἐπιτιμῆσεως. Εἶτα ταῦτα εἰπὼν, συμβιβάζει αὐτοὺς εἰς τὴν ὁμοτιμίαν καὶ ὁμόνοιαν, « Ἴνα μὴ ἦ, φησὶ, σχίσμα ἐν τῷ σώματι, ἀλλὰ τὸ αὐτὸ ὑπὲρ ἀλλήλων μεριμῶσι τὰ μέλη, » καὶ ἐξῆς. « Τὰ δὲ εὐσχημόνα ἡμῶν. » Ἴνα μὴ τις εἴπη, καὶ ποῖος οὗτος λόγος προνοῶν τῶν ἀσχημόνων καὶ ἀτίμων, καταφρονεῖν δὲ τῶν εὐσχημόνων ; Οὐ καταφρονούμεν, φησὶν, ἀλλ' οὐδένος τῶν ἐξ ἡμῶν δέονται, ὡς φύσει τὸ εὐσχημον ἔχοντα, παραμυθούμενος πάλιν διὰ τοῦτου, τοὺς ἔχοντας τὰ μείζω χαρίσματα.

quæ indecora sunt minusque honesta, ea vero contemnat quæ decora sunt ? Non contemnimus, inquit, sed illa non egent ulla re nostra, utpote naturalem habentia decorem : per hoc rursum eos consolando qui minora habebant dona.

Ἄλλ' ὁ Θεὸς συνεχέρρασε τὸ σῶμα, τῷ ὑπεροῦντι περισσοτέραν δούς τιμὴν, ἵνα μὴ ἦ σχίσμα ἐν τῷ σώματι, ἀλλὰ τὸ αὐτὸ ὑπὲρ ἀλλή-

nino acceperunt. Et quid dico inferiores ? Imo etiam penitus miseri : sicut illi qui dicebant : « Domine, nonne per nomen tuum hæc et illa faciemus ? » quibus respondit Dominus quod ne novisset quidem illos unquam ²². Neque enim bene usi fuerant dono ; ideo etiam eodem capite discedere ipsos a se jussit. Qualis et ille erat qui Christum non sequebatur et signa edebat ²³, qualis erat et ipse Judas. Ipse tamen hæc interim non recenset, sed ab his quæ corporalium more ab ipso dicta sunt, hoc etiam confirmat, quod non oporteat illos ducere majores qui majus accepisse donum existimantur : nec similiter e diverso, minores. Ait enim, his qui indecora sunt nostri copiosiore addimus decorum, et his quæ minus honesta sunt, uberiorem honorem. Nunquid ob id honestiora sunt magisque decora, his quæ a natura sunt honestiora et magis decora ? Ita, inquit, et Deus interdum ei qui egens est majus tribuit donum, ei vero qui sibi sufficiens est, et abunde habet quod se ipsum dirigat, minus. Non ergo vobis ægre ferendum est si minus donum habere videmini : quoniam nos ipsi quoque ea quæ magis decora nostri membra videntur, tanquam non multo decore egentia, in ornatu et decore quem habent manere sistentes, minus honestis minusque decoris addimus honorem ac decorem. Ex eo itaque quod minus accepit quispiam, magis forti potest esse animo ac gratias agere, quod hoc modo Deus noster ab initio eum creavit (qui cuncta sapienter et absque ullo defectu facit) quod paucioribus egeret ad sui sufficientiam et perfectionem. Hæc autem dicit, et eos qui minus habere videbantur, a mærore consolando, et eos qui amplius accepisse videbantur, a fastu retrahendo. Ut quid te ipsum inflas qui amplius accepisse videris ? Imbecillitatis tuæ testimonium, nempe quod pluribus egebas. Ut quid animo dejiceris qui minus habere videris ? ²⁴ atqui fortitudinis tuæ hoc argumentum est, nempe quod paucioribus te egere ostendit Deus. Et considera quomodo sensim cœpit eos ob necessitatem æquales ostendere, quanquam inæqualia videbantur assecuti bona. Deinde vero illos adhuc amplius extulit qui videbantur inferiores esse. Afflictis enim ac mærentibus magis opus est consolatione, quam arrogantibus tenui ac moderata increpatione. Deinde his dictis rursus eos confirmat ad honoris paritatem et concordiam : Ne sit, inquit, dissidium in corpore, sed eandem sollicitudinem pro se invicem gerant membra, etc. « Quæ autem decora sunt nostri. » Ne quis dicat : Et quisnam hic sermo est, ut quis curam gerat eorum

XII, 24-26. « Sed Deus simul temperavit corpus :
• ei cui deerat copiosiore dans honorem : ne sit
• dissidium in corpore, sed eandem sollicitudinem

²² Matth. vii, 22. ²³ Marc. ix, 37.

« pro se invicem gerant membra; et sive patitur
« unum membrum, simul patiuntur omnia mem-
« bra: sive glorificatur unum membrum, simul
« gaudent omnia membra. »

Si simul temperavit, ergo et unum fecit: quod enim temperatur ac commiscetur, unum efficitur. « Cui deerat. » Vide quod jam non dixerit: Minus honesto, aut, Indecoro, sed, « Ei cui deerat, » ostendens quod non natura sint decora aut indecora, sive honesta aut inhonesta. « Copiosiore in honore. » De corpore poterit quis hoc intelligere, at de hominibus quomodo hoc inveniri poterit, ut de minus honestis ac imbecillibus major habeatur cura ac providentia? Et dicimus quod imbecilliorum curam magis suscipere videtur Deus. Idque videas in latrone qui ante apostolos paradisum ingressus est ³⁴, et ove ex numero centenario perditam, quæ etiam inventa super humeros reportata est ³⁵, et operarios qui hora undecima venerant, primique mercedem referunt ³⁶: eo quod Deus imbecilles magis ferat eisque condescendat. Ideo etiam dicit: « Copiosiore in honore, » ut per hoc illos consoletur qui minus hacent donum.

« Ne sit dissidium in corpore. » **545** Siquidem non dissidere aut dividi est omnino corpus esse, quod si dividatur, jam totum perit. Hoc autem dicit terreas eos qui magna habebant dona, et ad modestiam revocans, quod discessio ac separatio ab his qui inferiores erant in donis, illos quoque perdat, sitque periculum, ne deinceps desinant esse corpus Christi. Itaque providendum est, inquit, habendaque sollicitudo uni de alio: Per unionem enim habemus esse. « Et sive patitur unum membrum. » Si enim membra exacte unita esse oportet, mutuamque suscipere curam, perspicuum est quod ea quæ contingunt etiam communia esse debent, sive afflictiones sint sive laudes. Abruptio enim, sive detractio minorum, tibi etiam qui majores perditionem affert, quemadmodum et oculis amputatus pes, aut inferior pars corporis quæ præstantior videtur. « Sive glorificatur unum membrum. » Coronatur caput, et universis membris gloria et gaudium accedit.

XII, 27 30. « Vos autem estis corpus Christi et membra ex parte. Et hos quidem posuit Deus in Ecclesia, primum apostolos, secundo prophetas, tertio doctores, deinde potestates, deinde dona sanationum, subsidia, gubernationes, genera linguarum. « Num omnes apostoli? Num omnes doctores? Num omnes potestates? Num omnes dona habent sanationum? Num omnes linguis loquuntur? Num omnes interpretantur? »

Deinde ne dicant: Et quid ad nos pertinet exemplum de corpore, ostendit etiam ipsos esse corpus Christi. Quod si humanum corpus non oportet fovere dissidium, nam dissidium solutionis causa

λῶν μεριμνῶσι τὰ μέλη. Καὶ εἴτε πάσχει ἓν μέλος, συμπάσχει πάντα τὰ μέλη, εἴτε δοξάζεται ἓν μέρος, συχαίρει πάντα τὰ μέλη.

Εἰ συνεκέρασεν, οὐκοῦν καὶ ἓν ἐποίησεν. Τὸ γὰρ κινρζόμενον, ἐν γίνεται, « τῷ ὑστεροῦντι. » Ὅρα, οὐκ εἶπε, τῷ ἀτίμῳ, ἢ τῷ ἀσχήμονι, ἀλλὰ, « τῷ ὑστεροῦντι, » δεικνὺς οὐκ ὄντα φύσει ἄσχημα ἢ εὐσχημα, ἢ γοῦν ἔντιμα ἢ ἄτιμα. « Ἡρισσοτέραν δούς τιμὴν. » Ἐπὶ μὲν τοῦ σώματος τοῦτο ἴδοι τις ἂν. Ἐπὶ δὲ τῶν ἀνθρώπων, πῶς ἔστιν εὐρεῖν τοὺς ἀτιμοτέρους καὶ ἀσθενεῖς πλείονος κηδεμονίας ἀπολαύοντας; Καὶ φημεν ὅτι ὁ θεὸς τῶν ἀσθενεστῶν μᾶλλον προνοεῖ. Καὶ ὅρα τὸν ληστὴν πρὸ τῶν ἀποστόλων εἰς τὸν παράδεισον εἰσελθόντα, καὶ τὸ ἀπολωλὸς ἐκ τῆς ἑκατοντάδος πρόβατον, ὃ καὶ εὐρεθὲν ἐπὶ τῶν ὄμων ἐβαστάχθη, καὶ τοὺς τῆς ἐνδεκάτης ἐργάτας, οἱ πρῶτοι τὸν μισθὸν κομίζονται, βαστάζοντος καὶ συγκαταβαίνοντος τοῦ θεοῦ τοῖς ἀσθενεστῶν μᾶλλον. Αἰὸ καὶ φησι, περισσοτέραν δούς τιμὴν, ἵνα ἐκ τούτου παραμυθῆσθαι τοὺς τὸ ἕλαττον ἔχοντας χάρισμα.

« Ἴνα μὴ ἦ σχίσμα ἐν τῷ σώματι. » Τὸ γὰρ εἶναι ὄλως σῶμα, ποιεῖ τὸ μὴ ἀποσχίζεσθαι, ὡς εἰ γε ἀποσχιθεῖ, τὸ πᾶν ἀπόλωλε. Τοῦτο δὲ φησι, φοβῶν τοὺς τὰ μέγιστα ἔχοντας χάρισμα καὶ καταστέλλων. Ὅς ἦγε τῶν ἑλαττόνων ἐν χάρισμασιν ἀποφοίτησις καὶ σχίσις, καὶ αὐτοὺς ἐκείνους λυμνεῖται κινδυνεύοντας μὴ κτεῖ εἶναι σῶμα Χριστοῦ. Ὡστε, φησι, προνοητέον καὶ μεριμνητέον ἀλλήλων. Ἐν γὰρ τῇ ἐνώσει τὸ εἶναι ἔχομεν. « Καὶ εἴτε πάσχει ἓν μέρος. » Εἰ γὰρ ἠνώσθαι δεῖ ἀκριβῶς καὶ προνοεῖν ἀλλήλων τὰ μέλη, εὐδελον ὡς καὶ τὰ ἀποβαίνοντα, εἴτε πᾶθη, εἴτε εὐδοκιμησεῖς κοιναί εἶναι οφείλουσιν. Ἡ γὰρ ἀποβράγη τῶν ἑλαττόνων, καὶ σοί, φησι, τῷ μελζονι λυμναίνεται, ὡστερ καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς ὁ πούς ἀποκοπεῖς, ἢ γοῦν τὸ ἕλαττον μέρος τοῦ σώματος τοῦ δοκοῦντος κρείττονος. « Εἴτε δοξάζεται ἓν μέρος. » Κεφαλὴ στεφανοῦνται, καὶ πᾶσι τοῖς μέλεσι δόξα καὶ χαρὰ γίνεται.

Ἵμεῖς δὲ ἐστε σῶμα Χριστοῦ καὶ μέλη ἐκ μέρους. Καὶ οὐς μὲν ἔθετο ὁ θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, τρίτον διδασκάλους, ἔπειτα δυνάμεις, εἶτα χάρισματα ἱαμάτων, ἀντιλήψεις, κυβερνήσεις, γένη γλωσσῶν. Μὴ πάντες ἀπόστολοι; Μὴ πάντες προφῆται; Μὴ πάντες διδάσκαλοι; Μὴ πάντες δυνάμεις; Μὴ πάντες χάρισματα ἔχουσιν ἱαμάτων; Μὴ πάντες γλώσσαις λαλοῦσι; Μὴ πάντες διερμηνεύουσιν;

Εἴτα ἵνα μὴ λέγωσι, Καὶ πρὸς ἡμᾶς ἤκου τὸ τοῦ σώματος παράδειγμα, δείκνυσι καὶ αὐτοὺς ὄντας σῶμα Χριστοῦ. Εἰ δὲ τὸ ἀνθρώπινον σῶμα οὐ δεῖ στασιάζειν (λύσεις γὰρ ἡ στάσις αἰτία),

³⁴ Luc. xxiii, 39. ³⁵ Luc. xv, 4 seqq. ³⁶ Matth. xx 8.

πολλῶν μᾶλλον τὸ Χριστοῦ. « Καὶ μέλη ἐκ μέρους. » Ἀπαντες μὲν οἱ ἀπανταχοῦ πιστοὶ, σῶμά ἐστι Χριστοῦ. Ὑμεῖς δὲ οἱ Κορίνθιοι, μέλη ἐκ μέρους. Οὐ γὰρ ὑμεῖς ἐστε μόνοι τὸ ὅλον σῶμα, ἀλλὰ μέλη ἐστέ, καὶ οὐδὲ πολλὰ, ἀλλὰ ἐκ μέρους. Δείκνυσι δὲ διὰ τούτου ἡδὴ κατεσπαρμένον ἐν τῷ πλείονι κόσμῳ τὸ Ἐδωγγέλιον καὶ τὴν πίστιν. « Καὶ οὐς μὲν ἔθετο ὁ Θεός. » Καὶ οὐς μὲν ἀποστόλους, φησὶν, ἔθετο καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Καλῶς δὲ τὸ, πρῶτον, ἐπὶ τῶν ἀποστόλων τίθεικεν. Οὗτοι γὰρ οἱ τῆς πίστεως ἀρχηγοί. Τοὺς δὲ προφήτας δευτέρους λέγει, οὐ τοὺς παλαιούς λέγων, ἀλλὰ τοὺς ἐν ἑκάστη Ἐκκλησίᾳ κατ' ἐκεῖνο καιροῦ προφητεύοντας, οἷον ὁ Ἀγαθὸς καὶ ἄλλοι πολλοί. Εἰ οὖν ἦσαν προφήται, πῶς ὁ Κύριός φησιν, « Ὁ νόμος καὶ οἱ προφήται, ἕως Ἰωάννου; » Καὶ φημεν, ὅτι τοὺς παλαιούς φησιν ὁ Κύριος, τοὺς τὴν παρουσίαν αὐτοῦ προφητεύσαντας. « Δεύτερον προφήτας. » — Προφήτας λέγει ὁ μέγας Ἀπόστολος, οὐ τοὺς πρὸ τῆς Χάριτος, ἀλλὰ τοὺς μετὰ τὴν χάριν, ἐξ ὧν ἡ ὁ Ἀγαθός, καὶ οἱ ἐν Ἀντιοχείᾳ προφητεύσαντας, καὶ αὐτὸς ὁ θεῖος Ἀπόστολος. « Τρίτον διδασκάλους. » Καὶ γὰρ καὶ οὗτοι τὰ μέγιστα ὠφελοῦσι, καὶ ἐκδέκταις ἐσὶν εὐθὺς μετὰ τοὺς προφήτας. « Εἶτα δυνάμεις. » — [ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ.] Τὰ ἐνεργήματα δηλονότι τῶν δυνάμεων. Αἱ μὲν δυνάμεις, καὶ ἰῶντο τοὺς ἀσθενεῖς, καὶ ἐκόλαζον τοὺς ἀντιλέγοντας, ὡς Παῦλος τὸν Ἐλύμαν, καὶ ὁ Πέτρος τὸν Ἀνανίαν. Οἱ δὲ τὰ χαρίσματα τῶν ἱεμάτων ἔχοντες, μόνον ἰῶντο. Διὰ τοῦτο καὶ προτιμᾷ τὰς δυνάμεις. « Ἀντιλήψεις. » Τὸ ἀντίχεσθαι τῶν ἀσθενούντων, καὶ προστατεῖν αὐτῶν, ὅπερ καὶ αὐτὸ χάρισμα λέγει, εἴ καὶ ἡμετέρον δεῖται πόνων. Τὸ δὲ αὐτὸ τῇ ἀντιλήψει ἡ κυβέρνησις, ἡ γουὸν ὀμοίον. « Γένη γλωσσῶν. » Τούτου τοῦ χαρίσματος ἦσαν ἡξιωμένοι οἱ Κορίνθιοι, καὶ μέγα ἐπ' αὐτῷ ἐφρόνου. Διὸ καὶ καταστέλλων αὐτῶν τὴν οἴησιν, ἔσχατον τίθεικεν. « Μὴ πάντες ἀπόστολοι; » Εἶτα ἵνα μὴ τῇ τάξει ταύτῃ, καὶ τῷ φανερωσῆαι τὰ μείζονα καὶ τὰ μικρότερα χαρίσματα, πᾶσι λύπην ἐμβάλῃ τοῖς τὰ ἐλάττονα ἔχουσιν, ἀκουσον τί φησὶ. Μὴ πάντες ἀπόστολοι, ἢ προφήται; Εἰ γὰρ πάντες ἔν ἦτε, οὐκ ἦτε διάφορα μέλη. Εἰ πάντες, φησὶν, ἦτε προφήται, ποῦ οἱ ἀπόστολοι; εἰ πάντες ἀπόστολοι, ποῦ οἱ διδάσκαλοι; ὥστε ἡ τάξις αὐτῆ καὶ συμφέρουσα καὶ ὠφελιμώτερα, ἵνα ἕκαστος τοῦ πλησίον δέηται.

Ζηλοῦτε δὲ τὰ χαρίσματα τὰ κρείττονα, καὶ ἔτι καθ' ὑπερβολὴν ἐδδὸν ὑμῖν δείκνυμι. Ἐὰν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἠχῶν, ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον. Καὶ ἐὰν ἔχω προφητείαν, καὶ εἰδῶ τὰ μυστήρια πάντα, καὶ πᾶσαν τὴν γνῶσιν, καὶ ἐὰν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν, ὥστε ὄρη μεθιστάνειν, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐθέν εἰμι. Καὶ ἐὰν ψωμίω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου, καὶ ἐὰν παραδῶ τὸ σῶμά μου ἵνα κυβηθῶμαι, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι.

³⁷ Act. xi, 28; xxi, 10. ³⁸ Luc. xxi, 16. ³⁹ Act. xiii, 3. ⁴⁰ Act. v, 1 seqq.

A est multominus Christi corpus. « Et membra ex parte. » Omnes quidem ubicunque locorum sint fideles, sunt corpus Christi, vos autem Corinthii membra ex parte: neque enim soli estis totum corpus, sed membra estis: et neque omnia, sed ex parte. Per hoc autem ostendit jam dispersum esse in majori parte universi Evangelium ac fidem. « Et hos quidem posuit Deus. » Et hos quidem apostolos, inquit, posuit et fecit Deus in Ecclesia. Bene autem 546 addit primum de apostolis; nam hi primi ac duces sunt fidei. Prophetas vero secundo loco posuit, non veteres illos dicens, sed eos qui in unaquaque Ecclesia eo tempore prophetabant, qualis erat Agabus aliique multi³⁷. Verum si erant prophetæ, quomodo ait Dominus: « Lex et prophetæ usque ad Joannem³⁸? » Et dicimus quod de veteribus illis loquitur Dominus, qui de ipsius adventu prophetaverant. « Secundo prophetas. » — Prophetas dicit magnus Apostolus non qui ante tempus gratiæ, sed qui post gratiam fuerunt, inter quos erat Agabus et qui Antiochiæ prophetaverant, ipseque divinus Apostolus. « Tertio doctores. » Nam et hi plurimum prosunt, ac merito statim post prophetas ponuntur. « Deinde potestates. » — Effectus videlicet ac efficaciam potestatum. Potestates quidem et infirmos sanabant, et contradicentes puniebant, sicut Paulus Elymam³⁹ et Petrus Ananiam⁴⁰: qui vero dona sanationum habebant, solum sanabant: proterea etiam potestates in honore præponit. « Subsidia. » Opem ferre ægrotis, illisque præesse: quod ipsum etiam donum dicit, licet nostris quoque opus sit laboribus. Quod autem sequitur gubernationes, idem est quod subsidia aut quidpiam simile. « Genera linguarum. Hoc donum acceperant Corinthii, et ob hoc plurimum efferebantur: ideoque ad modestiam revocans fastum ipsorum, postremo loco posuit. « Num omnes apostoli? » Deinde ne hoc ordine et ex eo quod majora ac minora dona manifestaverit omnibus mœrorem injiciat qui minora habent, audi quid dicat. Num omnes apostoli aut prophetæ? Nam si omnes unum essent, nequaquam diversa essent membra. Si omnes, inquit, essent prophetæ, ubi apostoli? si omnes apostoli, ubi doctores? Hic itaque ordo plurimum confert, ostendens quod quisque proximo opus habeat.

D XII, 31; XIII, 1-3. *Emulamini autem dona potentiora: et jam excellenter viam vobis ostendo. Si linguis hominum loquar et angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum æs resonans, aut cymbalum tinttens. Et si habeam prophetiam et noverim mysteria omnia 547 omnemque scientiam: et si habeam omnem fidem, adeo ut montes transmutem, charitatem autem non habeam, nihil sum. Et si pauperes alendo insumam omnes facultates meas: et si tradam corpus meum, ut comburam, charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest.*

Leniter ipsos etiam designat. Vos, inquit, in causa estis quod magna non accipiatis dona, propter vestram socordiam. Nam hoc indicat quod ait Æmulamini. Non tamen dixit Magna, sed potiora: hoc est utiliora et quæ magis Ecclesiam juvare possint. — *Alio modo.* « Æmulamini autem dona. » Apparet mihi non id eum dixisse exhortando et enuntiando. Quomodo enim hoc fecisset, qui toties dixit unumquemque donum accepisse ad id quod expediebat, totiesque demonstravit eum qui majus donum habere videbatur in nullo præcellere super eum qui minus? sed dictum esse a divino Paulo mihi videtur per interrogationem: « Æmulamini, inquit, dona potiora? » necdum vobis persuasimus, ne graviter feraris quod acceperitis minora? sed adhuc amatores ac æmulatores majorum estis? ergo quoque jam ad ea quæ dicta sunt compendium vobis ac viam demonstro, per quam nullo horum majorum donorum vobis opus sit, sed cæteris excellenter ac vere majores ac perfectiores appareatis. Quænam igitur est illa res? Simplex est et labore carens, quæque facillime paretur. Quid igitur illud est? Quid, inquit, aliud nisi charitas seu dilectio? qui enim hanc purus accepit, omnes præcellit, omnes excedit: qui vero hanc non habet, omnibus excidit, omnibus destituitur. Quod si charitatem habeamus, neque de mutuis donis contententes anxie verba faciemus, neque aliud quidquam eorum quæ non conveniunt nos attinget. « Et jam excellenter. » Si omnino, inquit, æmulatores estis potiorum donorum, ostende vobis excellenter melius donum, nempe ostensurus charitatem. Et vide quod non dixerit: Excellenter vobis donum ostendo, sed « Viam, » significans charitatem esse viam quæ ad omnia dona deducit, et hanc assectus, per ipsam ad cætera gradietur.

548 *Alio modo.* Quidam hoc per interrogationem legerunt: hoc est, omnino majora desideratis dona? si omnino id cupitis, ego vos prompte ad hæc deducam. Nam id subjungit: « Et jam excellenter viam vobis ostendo; » hoc est, ad ea quæ excellenter majora sunt dona viam ostendo. « Si linguis hominum loquar et angelorum? » Linguas dicens angelorum, non addit angelis corpora: sed a vocis organo nobis cognito, locutionem angelorum inter se significat: habent enim et illi quandam significationem qua vicissim colloquuntur sive conceptus significant: quemadmodum etiam alibi dicit quod coram Christo se flectet omne genus caelestium et terrestrium⁴¹. « Charitatem autem non habeam. » Quæ est ergo hæc via? Charitas, inquit, sine qua nullo donum quidquam affert utilitatis. Et primum a linguarum dono quod apud ipsos in pretio habebatur, incipit, et ait: Si linguis hominum, imo etiam angelorum loquar sine charitate, temere et vane nullaque utilitate loquar veluti sonum reddunt in anima sicut

Ἡρέμα καὶ ἤνιξατο αὐτούς. Ὅτι ὑμεῖς, φησὶν, αἵτιοι τοῦ μεγάλα μὴ λαβεῖν χάρισματα, διὰ τὴν ῥαθυμίαν ὑμῶν. Τοῦτο γὰρ τὸ, « Ζηλοῦτε, » ἐμφαίνει. Ἄλλ' οὐκ εἶπε, Μεγάλα, ἀλλὰ, ἡ τὰ κρείττονα. » τούτοις τὰ ὠφελιμώτερα, καὶ δυνάμενα μᾶλλον τὴν Ἐκκλησίαν ὠφελεῖν. — Ἄλλως. [ΦΩΤ.] Τὸ, « Ζηλοῦτε δὲ τὰ χάρισματα, » δοκῶ μοι μὴ κατὰ παραίτησιν καὶ ἀπόφασιν εἰρηγένηναι. Πῶς γὰρ ὄγε πολλὰκις πρὸς τε τὸ συμφέρον εἰπὼν λαβεῖν ἕκαστον τὸ χάρισμα, καὶ μηδὲν διαφέρειν πολλὰκις ἐνδείξιμους τὸν δοκοῦντα ἔχειν τὸ μείζον χάρισμα, πρὸς τὸν ἔχοντα τὸ ἔλαττον; Ἄλλ' εἰρήσθαί μοι δοκεῖ τῶν θεσπεσίων Παύλῳ κατ' ἐρώτησιν. « Ζηλοῦτε, φησὶ, τὰ χάρισματα τὰ κρείττονα, » καὶ οὕτω ὑμᾶς ἐπίσημα μὴ ἀθουμῆν ἐπὶ τοῖς ἐλάττοσιν, ἀλλ' ἔτι ἐρασταὶ καὶ ζηλωταὶ τῶν μειζόνων ἐστέ; ἐγὼ καὶ ἔτι πρὸς τοῖς εἰρημένοις μέθοδον ὑμῖν καὶ ὁδὸν δείκνυμι, δι' ἧς οὐδὲν τούτων τῶν χαρισμάτων τῶν μεγίστων δεσθῆντες, καθ' ὑπερβολὴν ἂν τῶν ἄλλων μείζονος καὶ ἀληθῶς, καὶ τελειότεροι φανεῖητε. Τί οὖν ἐστὶ τοῦτο; Ἄπλοῦν καὶ ἄκοπον, καὶ ἐκ τοῦ ῥήσους παραγινόμενον. Τί οὖν ἐστὶ; Τί δὲ ἄλλο, ἀλλ' ἡ ἀγάπη; Ταύτην γὰρ ὁ καθαρός ἀναλαβὼν, πάντων προσέχει, πάντων ὑπερναδέσθην. Ὁ δὲ ταύτην μὴ ἔχων, πάντων ἐκπέπτωκε, πάντων ἐστὶν ἐρημος. Ἄν δὲ τὴν ἀγάπην ἔχωμεν, οὔτε παρ' χαρισμάτων ἀλλήλοις ἐρίσαντες μικρολογησόμεθα, οὔτε ἄλλο τι τῶν οὐ προσηκόντων, ἡμῶν ἄφεται. « Καὶ ἔτι καθ' ὑπερβολὴν. » Ἐὰν ὅλως, φησὶ, ζηλωταὶ ἐστε κρείττονων χαρισμάτων, δείκνυμι ὑμῖν καθ' ὑπερβολὴν κρείττον χάρισμα. Τὴν ἀγάπην δὲ μέλλει δείκνυεῖν. Καὶ ὄρα. Οὐκ εἶπε, καθ' ὑπερβολὴν χάρισμα ὑμῖν δείκνυμι, ἀλλ', « Ὅδον, » σημαίνων ὁδὸν εἶναι τὴν ἀγάπην, εἰς πάντα ἀπάγουσαν τὰ χάρισματα. Καὶ ὁ ταύτην κτησάμενος, δι' αὐτῆς οὐδεὶς καὶ εἰς τὰ λοιπά.

Ἄλλως. Τοῦτό τινες κατ' ἐρώτησιν ἀνέγνωσαν, ἀντὶ τοῦ, Ὅλως γὰρ ἐφέσθε τῶν μειζόνων χαρισμάτων; Εἰ ὅλως ἐφέσθε, ἐγὼ ὑμᾶς ἐπὶ ταῦτα ποδὶ γήσω προθύμως. Τοῦτο γὰρ ἐπήγαγε, « Καὶ ἔτι καθ' ὑπερβολὴν ὁδὸν ὑμῖν δείκνυμι. » Τούτῃστι, τῶν καθ' ὑπερβολὴν μειζόνων χαρισμάτων δείκνυμι τὴν ὁδόν. « Ἐὰν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων. » — « Γλώσσαις τῶν ἀγγέλων, » εἰπὼν, οὐ σῶμα τοῖς ἀγγέλοις περιτίθησιν, ἀλλ' ἐκ τῆς φωνῆς τοῦ ἡμῶν ἐγνωσμένου, τὴν πρὸς ἑαυτούς τῶν ἀγγέλων ὁμιλίαν δηλοῖ. Ἐχουσι γὰρ κακῆνοί τινα σημασίαν δι' ἣν ἀμφοτέροι ὁμιλοῦσιν, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ φησιν, ὅτι « Αὐτῶν κάμψει πᾶν γόνυ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων. » — « Ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω. » Ποία οὖν αὕτη ἡ ὁδός; Ἡ ἀγάπη, φησὶν, ἧς χωρὶς, οὐδὲν ἐστὶ χάρισμα ἐπωφελές. Καὶ πρῶτον ἀπὸ τοῦ παρ' αὐτοῖς τιμίου χαρίσματος τῶν γλωσσῶν, ἀρχεται καὶ φησιν: Ἐὰν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων, οὐ μὲν ἀλλὰ καὶ τῶν ἀγγέλων λαλῶ ἔνευ ἀγάπης, εἰκῆ καὶ μάτην καὶ εἰς οὐδὲν δεῖον φθέγγομαι, ὥστερ

⁴¹ Philipp. viii, 2.

τὰ ἄψυχα, ὁ χαλκὸς καὶ τὸ κύμβαλον. « Καὶ ἐὰν ἄψυχα ἔχω προφητείαν. » Θέλω δειξάμενος τὰ χαρίσματα, καὶ τότε φησὶν αὐτὰ ἐκτὸς ἀγάπης οὐδὲν εἶναι. Ἄνω γὰρ εἰπὼν, « Ἐὰν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἀγγέλων λαλῶ, » ὅπερ ἦν παρ' αὐτοῖς μέγιστον, νῦν πάλιν ἐπὶ τῆς προφητείας τὸ αὐτὸ ποιεῖ. Προφητείαν γὰρ ἐὰν ἔχω, οὐ τὴν τυχοῦσαν, φησὶν, ἀλλὰ τὴν ἀκροτάτην, τὴν καὶ τὰ μυστήρια καὶ τὴν γνῶσιν ἔχουσαν, ἀνευ ἀγάπης, οὐδὲν εἰμι. Τοῦτο γὰρ κάτω ἀποδίδωσι. « Ἦσαν τὴν πίστιν. » Ἦσαν νῦν, οὐ τὴν τῶν πιστῶν τὴν κοινὴν καὶ καθολικὴν λέγει, ἀλλὰ τὸ χάρισμα τὸ τῆς πίστεως. Ἦν γὰρ τι χρισμῶς εἶδος, ὁμωνύμως οὕτω τῇ πίστει λεγόμενον. Ὅθεν ἐπὶ φανερώσει πνευματικῆς μετουσίας ἐλορηγεῖτο πολλοῖς τῶν εὐσεβῶν ἐν τῷ τότε καιρῷ. Περὶ τούτου καὶ ὁ Κύριος τοῦ χαρίσματος, ἐν Εὐαγγελίοις φησὶν, « Ἐὰν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως, ἐρεῖτε τῷ ὄρει τούτῳ Ἄρθητι καὶ βλήθητι εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ γενήσεται οὕτως. » Οὐ δὴπου γὰρ ὡς πρὸς ἀπίστους τὴν κοινὴν πίστιν, ταῦτα πρὸς αὐτοὺς διελέγετο ὁ Κύριος, ἀλλὰ πρὸς τοὺς οἰκείους μαθητάς· τουτέστιν, ἔὰν ἔχητε τὸ τῆς πίστεως χάρισμα. Ὁ δὲ εἶπεν ὁ Κύριος ἐν Εὐαγγελίοις μέγιστον εἶναι, τὸ διὰ πίστεως ὄρη μεθιστῆν, τοῦτό φησι μὴδὲν εἶναι ἀγάπης χωρὶς. « Οὐθὲν εἰμι. » Οὐκ εἶπε, Μικρότατός εἰμι καὶ εὐτελής, ἀλλ', « Οὐθὲν εἰμι. » Καλῶς τὸ, « Ψωμίσι, » μετὰ τῆς δόσεως καὶ τὴν οἰκείαν σημαίνων διακονίαν. Ὅρα δὲ καὶ τὸ, « Πάντα τὰ ὑπάρχοντα, » οὐ μέρος αὐτῶν. « Ἴνα καθήσωμαι. » Τὸν χαλεπώτατον λέγει θάνατον, τὸν ὑπὲρ Θεοῦ δολονότι γινόμενον.

Ἡ ἀγάπη μακροθυμεῖ, χρηστεύεται. Ἡ ἀγάπη, οὐ ζηλοῖ, ἡ ἀγάπη οὐ περπερεύεται, οὐ φυσιοῦται, οὐκ ἀσχημονεῖ, οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, οὐ προοξύνεται, οὐ λογιζεται τὸ κακόν, οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ, σύγχαιρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ. Πάντα στέγει, πάντα πιστεύει, πάντα ἐλπίζει, πάντα ὑπομένει. Ἡ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει.

Εἶτα λοιπὸν διεξέρχεται τῆς ἀγάπης τὰ γνωρίσματα, δεικνύς ὅτι οὐ μόνον βλαστησαντα τὰ πάθη ἐκριζοῖ, ἀλλ' οὐδὲ φῦναι συγχωρεῖ. Ὅρα δὲ, εὐθύς τὴν μακροθυμίαν τέθεικε, τὴν ῥίζαν πάσης φιλοσοφίας. « Χρηστεύεται. » Ἐπειδὴ τινὲς εἰσιν οἱ τῇ μακροθυμίᾳ οὐκ εἰς φιλοσοφίαν κέχρηται, ἀλλὰ πρὸς τὸ διαρρῆξαι τοὺς ἐνοχλοῦντας, καὶ πειρᾶσαι ἐπὶ πλέον, ἠθικώτερον αὐτοῖς διαλεγόμενος, φησὶ, « Χρηστεύεται, » τουτέστιν, οὐκ ἐπὶ τῷ ἀνάψαι τὴν ὄργην τῶν ἐνοχλοῦντων, ἀλλ' ἐπὶ τῷ καταπραῦναι, τῇ μακροθυμίᾳ κέχρηται, καὶ ἡμερότητι χρῆται. « Οὐ ζηλοῖ. » Βαβαὶ οἶόν ἐστι τὸ μὴ ζηλοῦν, ἦγον φθονεῖν τοὺς εὐ πράττοντας. « Οὐ περπερεύεται. » Οὐκ ἀλαζονεύεται, οὐ φυσιοῦται καὶ φρονεῖ μέγχα ἐπὶ οἰκείοις κατορθώμασιν. Ἡ οὐδὲν προπετὲς ποιεῖ. Πέρπερος γὰρ, προπετής. « Οὐκ ἀσχημονεῖ. » Οὐ μόνον, φησὶν, οὐ φρονεῖ μέγα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀίσχιστα

cymbalum. « Et si habeam prophetiam. » Volens ostendere magnum quiddam esse charitatem, dona primum exaggerat, et tunc ait illa nihil esse absque charitate. Nam cum superius dixisset : « Si linguis hominum et angelorum loquar » quod apud ipsos erat maximum : rursus nunc idem in prophetia facit. Nam si habuero prophetiam, inquit, non qualemcunque, sed maxime sublimem quæ et mysteria et scientiam habeat absque charitate nihil sum : hoc enim inferius explicat. « Omnem fidem. » Non eam dicit nunc credentium fidem quæ communis est et generalis, sed donum fidei. Nam erat quoddam donorum genus quod eadem voce cum fide dicebatur, quod ad manifestationem præsentis spiritus multis eo tempore tribuebatur. De hoc etiam dono ait Dominus in Evangeliiis : « Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic : « Auferaris et projiciaris in mare, et fiet vobis. » Neque enim hæc de communi fide loquebatur Dominus ad eos tanquam ad incredulos, sed ad suos discipulos sermo erat : hoc est, si habueritis fidei donum. 549 Quod autem Dominus in Evangeliiis maximum esse dixit, nempe montes transmutare hoc ait sine Charitate nihil esse. « Nihil sum. » Non dixit Minimum sum et vilis, sed, « Nihil sum. » — « Et si alendo insumam. » Bene dixit « Alendo insumam, » significans una cum dono proprium quoque ministerium. Considera vero quod etiam dicit : « Omnes facultates meas, » non partem ipsarum. « Ut comburam, » Miserimum dicit mortis genus quæ videlicet pro Deo toleratur.

XIII, 4-8. « Charitas longaminis est, benigna « est, charitas non æmulatur, charitas non est pro- « cax, non inflatur, non pudefit, non querit quæ « sua sunt, non irritatur, non cogitat malum, non « gaudet in injustitia, sed congaudet veritati. Om- « nia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia « sustinet. Charitas nunquam excidit. »

Deinde consequenter enarrat charitatis insigni quibus dignosci valeat, ostendens quod non solum eas quæ germinarunt affectiones extirpat, sed neque produci permittit. Vide autem quod statim patientiam sive longanimitatem posuerit, nempe totius philosophiæ Christianæ radicem. « Benigna est. » Quoniam nonnulli longanimitate non ad philosophiam sanam utuntur, sed ad confrigendum eos qui molesti sunt, et amplius tentandum, moralius cum eis disserens, ait : « Benigna est, » hoc est, non ad eorum accendendam iram qui molesti sunt, sed ad placandam utitur patientia et utitur benignitate. « Non æmullatur. » Papæ quidnam est non æmulari? nempe his non invidere qui bene operantur. Non est procax, id est, arrogans. « Non inflatur. » Non insolescit ob propria bona. Aut nihil temere seu petulanter facit. Nam πέρπερος, est

⁴³ Matth. xvii, 19 ; Luc. xvii, 6.

temerarius aut protervus. « Non pudefit. » Non solum, inquit, non insolescit: verum etiam licet indignissima patiatur, non opinatur eam rem dedecus etiam esse propter eum quem diligit. *Aut hoc modo*: οὐκ ἀσχημονεῖ, id est, non acerbe reum agit illum qui sibi injurius est. Aut quod nihil quantumvis abjectarum aut humilium rerum causa utilitatis fratrum facere detractat, quasi indecoram sibi actionem fortasse suspicaretur. « Non querit quæ sua sunt. » Modum dicit quomodo non pudefiat: quia non querit propriam utilitatem, sed proximi: et hoc ducit esse dedecus, si proximum qui pudefit non liberaverit. 550. « Non irritatur. » Cum omnia patitur, non exasperatur ad iram. Nec solum non operatur malum, sed ne cogitat quidem. « Non gaudet de injustitia. » Non insultat sive non gaudet de his qui afflictiones patiuntur, sed his potius congaudet qui celebrantur et in pretio sunt. « Omnia suffert. » Hoc enim ei donat longanimitas, nempe ut sufferat, de qua longanimitate prius dixit: « Omnia credit. » Quæcumque dixerit eis qui amatur: et nihil dolosum aut ipse loquitur aut alterum loqui opinatur « Omnia sperat. » Non desperat, inquit, de illo quem amat, sed sperat, quod illum ad id quod melius est provehet. Quod si ubi seperavit etiam spefrustretur, illo in vitio permanente, forti animo fert illius defectus. Nam omnia, inquit, sustinet. « Nunquam excidit. » Non dissolvitur, neque interrumpitur. Sive nunquam excidit, neque celebritate frustratur: sed semper bonas ac honestas invenit sibi occasiones, per quas illos qui ipsa utuntur retineat in amore ac connexionem ad proximos, ut permaneat et non interrumpatur: etiam si illi dissideant ac resiliendi causas præbeant. Facit enim ferro et separare ac sustinere eum qui in ipsum peccavit.

XIII, 8-10. « Sive prophetiæ abolebuntur, sive « linguæ cessabunt, sive scientia abolebitur. Ex « parte enim cognoscimus, ex parte prophetamus: « quando autem venerit quod perfectum est, tunc « abolebitur id quod ex parte est. »

Ubi charitatis germina recensuit, rursus alio quoque modo ipsam extollit, dicens et prophetiam et linguas et scientiam finem habituras, charitatem vero esse permanentem, stabilem ac perpetuam. Si enim et prophetiæ et linguæ sunt propter fidei cognitionem, explicata ubique fide, tanquam superflua cessabunt, hoc autem et hoc tempore erit, et multo magis in futuro. « Sive scientia. » Scientiam dicit fortassis eam quæ accommodata est ad docendum. Dilatato enim divino cultu ac pietate, otiosa erit doctrina. « Abolebitur. » Quid ergo tunc erit? Nam de futuro dixit tempore abolendam esse scientiam. Anigitur tunc in ignorantia degeamus? Absit! sed de præsentis cognitione, 551 quæ ex parte est dixit quod abolebitur. Cum enim præsens cognitio ex parte sit, ubi perfecta scientia advenerit, hæc quæ ex parte est finem habebit, per cognitionem perfectam abolita. Item autem et de prophetia mihi intellige. — Ex parte autem

πάσχουσα, οὐκ οἶται ἀσχημοσύνην τὸ πρᾶγμα διὰ τὸν ἀγαπώμενον. Ἡ καὶ οὕτως. Τὸ, Οὐκ ἀσχημονεῖ, ἦγουν οὐκ ἐπεξέρχεται τοῖς ἀδικοῦσι σφοδρῶς. Ἡ ὅτι οὐδὲν τῶν εὐτελῶν τε καὶ ταπεινῶν τῆς τῶν ἀδελφῶν ὠφελείας ἕνεκεν παραιτεῖται δρᾶσαι, ὡς τάχα ἀσχημον εἶναι τὴν πρᾶξιν ὑπολαμβάνουσα. « Οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς. » Λέγει τὸν τρόπον πῶς οὐκ ἀσχημονεῖ, ὅτι οὐ ζητεῖ τὸ οἰκτεῖον συμφέρον, ἀλλὰ τὸ τοῦ πλησίον, καὶ ἀσχημοσύνην τοῦτο ἡγεῖται, ὅταν ἀσχημονοῦντα τὸν πλησίον μὴ ἀπαλλάξῃ. « Οὐ παροξύνεται. » Πάντα πάσχουσα, οὐ παροξύνεται εἰς ὄργην. Καὶ οὐ μόνον οὐκ ἐργάζεται τὸ κακόν, ἀλλ' οὐδὲ λογίζεται. Οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ. » Οὐκ ἐφίθεται ἦγουν, οὐ χαίρει τοῖς κακῶς πάσχουσι, φησὶ, συχαίρει δὲ τοῖς εὐδοκίμοις. « Πάντα στέγει. » Τοῦτο γὰρ αὐτῇ ἡ μακροθυμία χαρίζεται, ἦγουν τὸ στέγειν, περὶ τῆς μακροθυμίας εἶπε: « Πάντα πιστεύει. » Ἄν εἴπῃ ὁ ἀγαπώμενος, καὶ ὁδὸν ὑποῦλον οὔτε αὐτὸς λαλεῖ, εὖτε τὸ λαλοῦντα οἶται. « Πάντα ἐλπίζει. » Οὐκ ἀπογινώσκει, φησὶ, τοῦ ἀγαπώμενου, ἀλλ' ἐλπίζει αὐτὸν εἰς τὸ βέλτιον ἐπιδοῦναι. Εἰ δὲ καὶ ἐλπίσας, φησὶν, ἀποτύχη, ἐκείνου τῇ κακίᾳ ἐναπομέναντος, φέρει γενναίως ἀδοτῶ τὰ ἐλαττώματα. « Πάντα γὰρ, φησὶν, ὑπομένει. » — « Οὐδέποτε ἐκπίπτει. » — [ΦΩΤ.] Οὐ διαλύεται, φησὶν, οὔτε διακόπτεται, ἦγουν οὐδέποτε ἐκπίπτει, οὐδὲ ἀποτυγχάνει τῆς εὐδοκίμησεως, ἀλλ' αἰ προφάσεις ἀγαθὰς καὶ καλὰς ἑαυτῇ εὐρίσκει, δι' ὧν τῆς πρὸς τοὺς πλησίον στυργῆς καὶ συναφείας κατέχει τοὺς χρωμένους αὐτῇ, παραμένει, καὶ μὴ διαφρήνησθαι, καὶ ἐκείνοι ἀφηνιώσι, καὶ ἀποσκίρτην αἰτίας παρέχουσι. Στέγειν γὰρ ποιεῖ καὶ ἐλπίζειν καὶ ὑπομένειν τὸν ἀμαρτάνοντα εἰς αὐτόν.

illi dissideant ac resiliendi causas præbeant. Facit enim ferro et separare ac sustinere eum qui in ipsum peccavit.

Ἔτετε δὲ προσφθεταὶ καταργηθήσονται, εἴτε γλώσσαι παύσονται, εἴτε γνώσεις καταργηθήσονται. Ἐκ μέρους δὲ γινώσκομεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν. Ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλειον, τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται.

Καταλέξας τῆς ἀγάπης τὰ βλαστήματα, καὶ τὴν καὶ ἑτέρω τρόπῳ ὑφοῖ, ἐν τῷ λέγειν, καὶ τὴν προφητείαν, καὶ τὰς γλώσσας, καὶ τὴν γνώσιν τέλος ἔχειν, τὴν δὲ ἀγάπην μόνιμον εἶναι, στάσιμον, καὶ ἀτελεύτητον. Εἰ γὰρ καὶ αἱ προφητεῖαι καὶ αἱ γλώσσαι διὰ τὴν τῆς πίστεως γνώσιν εἰσι, τῆς πίστεως πανταχοῦ ἀπλωθείσης, εἰκότως ὡς περιτταὶ ἀργήσουσι. Τοῦτο δὲ καὶ νῦν ἔσται, καὶ πολλῶν μᾶλλον ἐπὶ τοῦ μέλλοντος. « Εἴτε γνώσεις. » Γνώσιν ἴσως τὴν τοῦ διδάσκειν φησὶ. Πλατυνομένης γὰρ τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς πίστεως ἀργήσῃ ἡ διδασκαλία. « Καταργηθήσεται. » Τί οὖν τότε; περὶ τοῦ μέλλοντος γὰρ εἶπε χρόνον καταργηθῆναι τὴν γνώσιν. Τότε τοῖσιν ἐν ἀγνωσίᾳ μέλλομεν διαίρειν; Μὴ γένοιτο! Ἀλλὰ περὶ τῆς νῦν γνώσεως, τῆς ἐκ πέρους εἴρηται αὐτῶ, ὅτι καταργηθήσεται. Τῆς γὰρ νῦν γνώσεως ἐκ μέρους οὐστὶς ἐπὶν ἔλθῃ ἡ τελεία γνώσις, αὐτῇ ἡ ἐκ μέρους τέλος ἔχει, τῇ τελείᾳ γνώσει καταργουμένη. Τὸ αὐτὸ δὲ μοι καὶ περὶ προφητείας

νοει. « Ἐκ μέρους δὲ γινώσκωμεν. » — [ΦΩΤ] Ἄντι τοῦ, Ἐκ μέρους γὰρ. Αἰτία γὰρ ἐστὶ τοῦ διατὶ μάλ-
λουσι καταργηθῆναι καὶ παύσασθαι.

Ὅτε ἡμῖν νήπιος, ὡς νήπιος ἐλάλουν, ὡς νή-
πιος ἐφρόνουν, ὡς νήπιος ἐλογιζόμεν. Ὅτε δὲ γέ-
γονα ἀνὴρ, κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου. Βλέπομεν
γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ προσ-
ωπον πρὸς πρόσωπον. Ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους,
τότε δὲ ἐπιγνώσομαι, καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην.

Ἐπειδὴ εἶπε τῆς τελείας γνώσεως ἐρχομένης τὴν
μερικὴν τέλος ἔχειν, καὶ παραδείγματι κυροῖ τὸν
λόγον. Ὅτε, φησὶν, ἡμῖν νήπιος παῖς τὴν ἡλικίαν,
πάντα νήπια εἶχον, καὶ τὸ λαλεῖν, καὶ τὸ φρονεῖν,
καὶ τὸ λογίζεσθαι. Ὅτε δὲ ἀνὴρ γέγονα, ἀκέρριφα
τὰ τῆς νηπιότητος. Οὕτως καὶ ἐπὶ τῶν πνευματι-
κῶν, φησὶ. Νῦν νηπία ἐστὶν ἡμῖν ἡ γνώσις, ἐπεὶ καὶ
ἡγαίς νηπιοὶ ἐσμεν. Ὅταν τοίνυν τελειοὶ γενώμεθα,
δὲ ἐστὶν ἐν τῷ μάλλοντι χρόνῳ, πάντα τὰ νηπιώδη
ἀποβρίβομεν. Νηπιότητι γὰρ ἔοικεν ἡ παροῦσα
γνώσις καὶ προφητεία καὶ πολιτεία, πρὸς τὴν μάλ-
λουσαν. « Ὡς νήπιος ἐλάλουν. » Ὡς πρὸς τὰς γλώσ-
σας τὸ, « Ἐλάλου, » ὡς πρὸς τὰς προφητείας τὸ,
« Ἐφρόνουν, » ὡς πρὸς τὴν γνώσιν τὸ, « Ἐλογιζό-
μην. » — « Βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου. » Σαφ-
νίζει τὸ εἰρημένον περὶ τοῦ νηπίου, καὶ θέλει δεῖξαι
δτι ἀμυδρά τίς ἐστὶν ἡμῖν ἄρτι ἡ γνώσις, τότε δὲ
τρανοτέρα ἔσται. « Βλέπομεν γὰρ ἄρτι, φησὶ, δι' ἐσό-
πτρου. » Ἔτι ἐπειδὴ τὸ ἔσοπτρον ἐκτυπώτερον
δείκνυσαι τοῦ ἐμπαινομένου τὴν μίμησιν, προστί-
θεικε τὸ, « Ἐν αἰνίγματι, » δεικνύς ἀμυδροτέρα
εἶναι τὴν νῦν δοκοῦσαν τελειοτάτην γνώσιν καὶ τοῦ
ἐν ἐσόπτρῳ προφαινομένου πράγματος. « Πρόσωπον
πρὸς πρόσωπον. » Οὐχ ὡς σωματικόν τι ἢ αἰσθητὸν
πρόσωπον τοῦ Θεοῦ ἔχοντος, ἀλλὰ τὴν τρανοτέρα
καὶ σαφειτέρα γνώσιν, τῇ λέξει τοῦ προσώπου παρ-
ίστησι τροπικῶς. Ἡ τοῦτο νοεῖ μοι περὶ τοῦ Ἰησοῦ
τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ αὐτὸν λέγειν.
« Τότε δὲ ἐπιγνώσομαι. » Νῦν, φησὶν, ἐκ μέρους
αὐτὸν γινώσκω, τότε δὲ οὕτως αὐτὸν ἐπιγνώσομαι
καὶ ποθήσω, ὡς περὶ νῦν αὐτὸς με ἐπέγνω. Νῦν γὰρ
ἡμεῖς μὲν αὐτὸν οὐκ ἐγινώσκωμεν, αὐτὸς δὲ καὶ
ἐπέγνω, καὶ πρὸς ἑαυτὸν εἴλικυσε. Τότε γὰρ ἡμεῖς
αὐτὸν καὶ ἐπιγνώσομεθα, καὶ ἐπιδραμούμεθα αὐτῷ,
τῆς γλυκύτητος αὐτοῦ τρανοτέρα πείραν λαμβά-
νοντες. Τοῦτο δὲ εἰρῶν, καθαιρεῖ αὐτῶν τὸ ἐπὶ τῇ
γνώσει φρόνημα, δεικνύς καὶ μερικὴν εἶναι τὴν νῦν
γνώσιν, καὶ ταύτην αὐτὴν οὐκ ἐξ ἡμῶν, ἀλλ' ἐκ
Θεοῦ ἡμῖν γενέσθαι δωρεάν, καὶ δίχα πόνων ἡμετέ-
ρων. Αὐτὸς γὰρ, φησὶν, ἡμᾶς καὶ ἐπέγνω, καὶ πρὸς
ἑαυτὸν εἴλικυσε. « Καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην. » Ἄντι
τοῦ ἀκριθῶς καὶ τελείως. Ἐπὶ τούτῳ γὰρ, φησὶ, καὶ
τὴν ἀρχὴν ἐγὼ ἐπεγνώσθην, ἵνα καὶ αὐτὸς γινώσκωμαι,
καθὼς εἰσι ἀνθρώπων δυνατὸν, τελείως καὶ ἀκριθῶς
τὸν ἐπιγνόντα με Δεσπότην.

Νοεῖ δὲ μένει, πίστις, ἐλπίς ἀγάπη, τὰ τρία
ταῦτα. Μεῖζόν δὲ τούτων ἡ ἀγάπη. Διώκετε τὴν
ἀγάπην, ζηλοῦτε δὲ τὰ πνευματικὰ, μᾶλλον δὲ
ἵνα προφητεύητε. Ὁ γὰρ λαλῶν γλώσση, οὐκ ἀν-

cognoscimus δὲ pro γὰρ sumitur, ut sit sensus.
Causa enim cur abolendæ sint et cessaturæ est,
quia imperfectæ sunt.

XIII, 11, 12. *Cum infans essem, ut infans loque-
bar, ut infans sentiebam, ut infans cogitabam: at
ubi factus sum vir, abolevi infantilia. Cernimus
enim nunc per speculum in ænigmati, tunc autem
facies ad faciem. Nunc cognosco ex parte, tunc autem
cognoscan sicut et cognitus sum.*

Quoniam dixit superveniente perfecta cognitione
finem habituram eam quæ est ex parte, exemplo
quoque sermonem confirmat. Cum essem, inquit,
infans aut puer ætate, omnia habebam infantilia,
et loquelam et sensum et cogitationem: at ubi fa-
ctus sum vir, abjeci infantilia. Ita et in spirituali-
bus, inquit: nunc infantilis est nobis cognitio,
quoniam et nos infantes sumus. At ubi perfecti
fuerimus, quad erit in futuro sæculo, omnia infantilia
abjiciemus. Nam infantia similis et præsens
cognitio et prophetia et conversatio, si conferatur
ad futuram. « Ut infans loquebar. » Ut ad linguas
referatur « Loquebar, » ad prophetias « Sentie-
bam » ac scientiam « Cogitabam, » sive « Consi-
derabam. » — « Cernimus enim nunc per specu-
lum. » Explanat quod de infante dictum est, vult-
que ostendere quod nunc obscura quædam nobis
est cognitio, tunc autem magis perspicua erit.
« Cernimus enim nunc, ait, per speculum. » Deinde
quia speculum bene affligatam ostendit rei quæ
apparet imitationem, addit: « In ænigmati, » in-
sinuans magis tenuem ac obscuriorem esse eam,
quæ nunc perfectissima videtur cognitionem, etiam
illa re quæ apparet in speculo. « Facies ad faciem. »
Non quod Deus corporalem aliquam aut sensibilem
habeat fidem, sed clariorem ac manifestiorem cog-
nitionem per dictionem Facies figurative demon-
strat. Aut hoc mihi intellige de Filio Domino no-
stro Jesu Christo ipsum loqui. « Tunc autem
cognoscam. » Nunc, inquit, ex parte ipsum cog-
nosco, tunc vero ita eum ~~ἵνα~~ cognoscam ac
concupiscam, quemadmodum ipse nunc me cogno-
scit. Nunc enim nos eum non cognoscebamus, at
ipse cognovit nos et ad se attrahit tunc vero nos
eum cognoscemus et accurremus ad eum, sumen-
tes clariorem dulcedinis ipsius experientiam. Hoc
autem dicens tollit fastum eorum quem de scientia
habebant, ostendens et ex parte esse scientiam
quam nunc habemus, et quod hanc ipsam non ex
nobis habeamus, sed a Deo gratis contingat nobis,
ac sine nostris laboribus. Nam ipse et cognovit
nos et ad se attraxit. « Sicut et cognitus sum. »
Hoc est, exacte ac perfecte. Ad hoc enim ego ab
initio cognitus sum, ut et ipse cognoscerem, sicut
homini possibile est perfecte et exacte Dominum
qui me cognovit, sicuti homini possibile est.

XIII, 13; XIV, 1-4. *Nunc autem manet fides,
spes, charitas, tria hæc, sed maxima in his est cha-
ritas. Sectemini charitatem, æmulamini autem spi-
ritualia, magis tamen ut prophetetis. Nam qui lo-*

quitur lingua, non hominibus loquitur, sed Deo : A nullus enim audit, spiritu vero loquitur mysteria. Qui autem prophetat hominibus loquitur ad ædificationem et exhortationem ac consolationem. Qui lingua, seipsum ædificat, qui loquitur vero prophetat, Ecclesiam ædificat.

Sunt quidem nunc et linguæ et prophetiæ et scientiæ, quanquam tenues et obscuræ ; at quod dictum est : « Nunc autem manet, » intelliges quod cæteris permanentiores sint tres hæc virtutes sive dona, nempe fides, spes et charitas : et rursus inter has ipsas charitas est major, quoniam ad futurum quoque tempus extenditur. « Fides, spes, charitas. » Fides et charitas non solum in præsentis sæculo, aliis donis cessantibus, permanent, verum etiam « multo magis in futuro. » Tunc enim sanctis vere pacificis et se mutuo amantibus omnia pura erunt et a seditione aliena. Similiter autem erit et fides. Nam tunc clarius ac perfectius delectari licebit in contemplatione ejus quem desiderabant. Spem vero fortassis diceret quispiam tunc adhuc abesse, utpote præsentibus tunc rebus quæ sperabantur, nec fraudatis his qui speraverant : 553 sempiterna est enim possessio veritatis.

Alio modo. « Nunc autem manet fides. » Sed non ita, inquit ; nam dictio « Nunc, » non est hoc loco temporis significativa. Non ergo, ait, ita videre est de fide et spe ac charitate, quemadmodum de aliis donis : siquidem alia quæ etiam enumerata sunt et in futuro abolebuntur, nobis tunc succedentibus his quæ perfectiora sunt, et etiam in præsentibus deficient ac cessabunt, divino cultu ad omnes explanato ac dilatato. » Cognoscent enim me, inquit, a pusillo usque ad magnum 43. » Plurima namque aliorum donorum data sunt, ut ad fidem manuducerentur et adducerentur homines, ubi vero adducti fuerint ac crediderint, certe cessabunt. At non eo modo fides, spes et charitas. Nam hæc per totam humanam vitam extendentur ac permanebunt : et tunc magis fulgebunt, cum cætera cessabunt. Tunc enim magis dominabuntur, magisque erit eorum usus, cum omnes pietatem coluerint ac crediderint : nam tunc et spei major erit usus ac sperabunt, et dilectionis ac diligent. Cessantibus itaque cæteris donis, hæc magis fulgebunt. « Tria hæc. » Propterea hæc tria cæteris permanentiora sunt, utpote quam linguæ et prophetia ac scientia, quoniam diffusa fide ubique otiosæ sunt prophetiæ et linguæ. Quin et scientia quæ apud Corinthios erat, finem acceptura erat, facta obscurior quam cognitio, quæ per Christi gratiam jam in mundo est. « Sectemini charitatem. » Cum ergo adeo pretiosa possessio ostensa sit esse charitas, sectemini eam. Vide autem quod non simpliciter dixerit : « Sequamini aut acquirite ipsam, » sed διώκετε ; id est, sectemini, aut magno studio sequamini, ostendens ipsam fugisse

Ἀθρώποις λαλεῖ, ἀλλὰ τῷ Θεῷ. Οὐδεὶς γὰρ ἀκούει, πνεύματι δὲ λαλεῖ μυστήρια. Ὁ δὲ προφητεύων, ἀνθρώποις λαλεῖ εἰς οἰκοδομὴν, παράκλησιν, καὶ παραμυθίαν. Ὁ λαλῶν γλώσση, ἐαυτὸν οἰκοδομεῖ. Ὁ δὲ προφητεύων, Ἐκκλησίαν οἰκοδομεῖ.

Εἰσὶ μὲν καὶ γλώσσαι καὶ προφητεῖαι καὶ γνώσεις νῦν, εἰ καὶ ἀμυδραὶ· ἀλλὰ τὸ εἰρημένον, « Νῦν δὲ μένει, » νοήσεις τὸ ὅλον μονιμώτεραί εἰσι τῶν λοιπῶν αἱ τρεῖς αὗται ἀρεταί, ἡγοῦν τὰ χαρίσματα, ἡ πίστις, καὶ ἡ ἐλπίς, καὶ ἡ ἀγάπη. Καὶ τούτων δὲ αὐτῶν πάλιν, ἡ ἀγάπη μέλζων, ἐπειδὴ καὶ εἰς τὸν μέλλοντα χρόνον παρεκτείνεται. « Πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη. » Ἡ πίστις καὶ ἡ ἀγάπη, οὐ μόνον ἐν τῷ νῦν αἰῶνι τῶν ἄλλων χαρισμάτων παυομένων διαμεινοῦσιν, ἀλλὰ πολλῷ πλεον, καὶ, « Ἐν τῷ μέλλοντι. » Τότε γὰρ ὡς ἀληθῶς τοῖς ἀγίοις τὸ εἰρηνικὸν καὶ φιλόλληλον, καθαρὸν καὶ ἀστασιαστον. Καὶ ἡ πίστις δὲ ὁμοίως. Τότε γὰρ λαμπρότερον καὶ τελειώτερον ἔσται ἐντροφῆν τῇ θεωρίᾳ τοῦ ποθομένου. Τὴν δὲ ἐλπίδα εἴποι τις ἴσως ἔτι τότε παρεῖναι, ὡς τῶν ἐλπισθέντων ἤδη παρόντων, καὶ μηδὲν διαψεύσασιν τοὺς ἠλπικότας· αἰδίου γὰρ τὸ χρῆμα τῆς ἀληθείας.

Ἄλλως. [ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ.] « Νῦν δὲ μένει πίστις. » Ἄλλ' οὐχ οὕτως, φησί. Τὸ γὰρ, « Νῦν, » ἐνταῦθα οὐκ ἔστι χρόνου δηλωτικόν. Οὐχ οὕτως οὖν, φησὶν, ἐπὶ τῆς πίστεως ἔστιν ἰδεῖν καὶ τῆς ἐλπίδος καὶ τῆς ἀγάπης, ὡσπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων χαρισμάτων. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα, ἅπερ καὶ ἀπηριθμήσατο, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ἀργήσει, τῶν τελειώτερον ἡμῖν ἐπιγινομένων τότε, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ παρόντι ἐπιλείπει καὶ ἀργήσει, τῆς εὐσεβείας εἰς πάντας ἐξαπλουμένης. « Εἰδήσουσι γὰρ με, φησὶν, ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου. » Καὶ γὰρ τὰ πλεῖστα τῶν ἄλλων χαρισμάτων ἐδόθη, ἕνεκα τοῦ χειραγωγεῖσθαι καὶ προσάγεσθαι τῇ πίστει τοὺς ἀνθρώπους. Προσαχθέντων δὲ καὶ πιστευσάντων, δηλονότι παύσεται, ἀλλ' οὐκέτι ὡσαύτως καὶ ἡ πίστις καὶ ἡ ἐλπίς καὶ ἡ ἀγάπη. Αὗται γὰρ δι' ὅλου τοῦ ἀνθρωπίνου βίου παραταθήσονται καὶ παραμεινοῦσι, καὶ τότε μᾶλλον ἐκλέμψουσιν, ὅτε τὰ ἄλλα ἀργήσει. Τότε γὰρ μᾶλλον ἐπιγραφτήσιν, καὶ μᾶλλον δι' αὐτῶν ἡ χρεῖα, ὅτε παντες εὐσεβήσουσι καὶ πιστεύσουσι. Τότε γὰρ μᾶλλον καὶ ἐλπίδος ἔσθι χρεῖα, καὶ ἐλπιούσι καὶ ἀγάπης, καὶ ἀγαπέσουσιν. Ὅστε παυομένων τῶν ἄλλων χαρισμάτων, αὗται μᾶλλον ἐκλάμψουσι. « Τὰ τρία ταῦτα. » Διὰ τοῦτο δὲ τὰ τρία ταῦτα τῶν λοιπῶν μονιμώτερα, οἷον τῆς προφητείας καὶ τῶν γλωσσῶν καὶ τῆς γνώσεως, ἐπειδὴ τῆς πίστεως χυθείσης, ἀργεῖν ἔμελλον λοιπὸν αἱ κατὰ πλάτος προφητεῖαι καὶ γλώσσαι. Καὶ ἡ παρὰ Κορινθίους δὲ γνώσις, τέλος ἔμελλεν εἶξιν, ἀμυδροτέρα ὑπάρχουσα τῆς νῦν οὖσης χάριτι Χριστοῦ ἐν τῷ κόσμῳ γνώσεως. « Διώκετε τὴν ἀγάπην. » Ἐπεὶ οὖν οὕτως μέγα χρῆμα ἀπεδείχθη ἡ ἀγάπη, δώκετε αὐτήν. Ὅρα δὲ, οὐκ εἶπεν, Ἀκολουθεῖτε αὐτῇ, ἢ, Κτήσατε αὐτήν, ἀλλὰ, Διώκετε, δεικνὺς πεφευγῆναι

43 Jerem. xxxi, 34.

ἡμᾶς αὐτὴν καὶ ἔτι φεύγειν, καὶ πολλοῦ δεῖν ἡμῖν ἄνθρωπον ἵνα φθάσωμεν, τοσοῦτον ἀφεστηκυῖαν. Ζηλοῦτε δὲ τὰ πνευματικά. ἵνα μὴ νομίωσι διὰ τοῦτο αὐτὸν τοὺς περὶ ἀγάπης λόγους εἰρηκέναι ὡς ἔξω βάλλοντα τὰ χαρίσματα, ἐπάγει· « Ζηλοῦτε δὲ τὰ πνευματικά, » τούτεστι, τὰ χαρίσματα μετὰ τῆς ἀγάπης. — [ΦΩΤ.] Ἄντι τοῦ, Μηδὲ ἐκείνων ἀμελεῖτε. Μείζων μὲν γὰρ ἡ ἀγάπη, καὶ ταύτην χρὴ διώκειν. Οὐ δεῖ δὲ, οὐδὲ τῶν ἄλλων ἀμελεῖν χαρισμάτων, καὶ μάλιστα τοῦ περὶ τὴν προφητείαν χαρίσματος. « Μᾶλλον δὲ ἵνα προφητεύητε. » Σύγκρισιν ποιεῖται λοιπὸν προφητείας καὶ γλωσσῶν, καὶ δείκνυσιν ὡφελιμωτέραν τὴν προφητείαν καταβάλλων τὰς γλώσσας. Καὶ γὰρ σφόδρα ἴσαν ἐπηρμένοι δι' αὐτὰς, διὰ τὸ, πρῶτου αὐτοῦ χαρίσματος ἠξιώσθαι τοὺς ἀποστόλους, « Ὁ γὰρ λαλῶν γλώσση. » Ἐν τούτῳ δείκνυστι, μὴ ὄν σφόδρα τὸ τῶν γλωσσῶν ὡφέλιμον. Οὐδένα γὰρ, φησί, τῶν ἀκούοντων οἰκοδομεῖ. Τῷ γὰρ Θεῷ λαλεῖ, οὐκ ἀνθρώποις· ἐπεὶ μηδεὶς νοεῖ τὰ λεγόμενα, τοῦτο λέγει, « Οὐδεὶς γὰρ ἀκούει. » Εἶτα ἵνα μὴ παντελῶς ἀχρήστους αὐτοὺς δείξῃ, ἐπάγει· « Πνεύματι δὲ λαλεῖ μυστήρια. » Τουτέστιν, ἡ τῷ ἰδίῳ Πνεύματι, οἷον τῇ ἰδίᾳ ψυχῇ προσδιαλέγεται· ἡ ὅτι ἐν Πνεύματι ἀγίῳ, οἷον διὰ Πνεύματος ἀγίου λαλεῖ. Ἄλλ' εἰ καὶ ἐν Πνεύματι λαλεῖ, ἔλαττόν ἐστι τῆς προφητείας, ὅσω καὶ ἡ ὡφέλεια ἤττων. « Ὁ δὲ προφητεύων. » Ἀπὸ τοῦ κοινῆ συμφέροντος δείκνυστι τὴν προφητείαν κρείττονα. Τοὺς γὰρ ἀνθρώπους, φησὶν, οἰκοδομεῖ, καὶ παρακαλεῖ ἐπὶ τὴν πίστιν, καὶ παραμυθεῖται ἐπὶ τοῖς ἰσομένοις πειρασμοῖς. « Ὁ λαλῶν γλώσση ἐκυτὸν οἰκοδομεῖ. » Περὶ τῶν εἰδῶτων μὲν αὐτῶν ἃ λαλοῦσιν, οὐκ εἰδῶτα δὲ ἑτέροις ἐρμηνεύσαι διαλέγεται. « Ὁ δὲ προφητεύων, φησὶν, Ἐκκλησίαν οἰκοδομεῖ. » Ὅσον οὖν τὸ μέσον τοῦ ἕνα ὡφελεῖσθαι, καὶ τοῦ, Ἐκκλησίαν, τοσοῦτον τὸ μέσον γλωσσῶν καὶ προφητείας.

Θέλω δὲ πάντας ὑμᾶς λαλεῖν γλώσσαις, μᾶλλον δὲ ἵνα προφητεύητε. Μείζων γὰρ ὁ προφητεύων ἢ ὁ λαλῶν γλώσσαις, ἕκτος εἰ μὴ διερμηνεύῃ, ἵνα ἡ Ἐκκλησία οἰκοδομητὴν λάβῃ. Νυνὶ δὲ, ἀδελφοί, ἐὰν ἔλθω πρὸς ὑμᾶς γλώσσαις λαλῶν, τί ὑμᾶς ὡφελήσω, ἐὰν μὴ ὑμῖν λαλήσω, ἢ ἐν ἀποκαλύψει, ἢ ἐν γνώσει, ἢ ἐν προφητείᾳ, ἢ ἐν διδασχῇ; ὁμοῦς τὰ ἄψυχα φωνῆν διδόντα, εἴτε αὐλὸς, εἴτε κιθάρα, ἐὰν διαστολήν τοῖς φθόγοις μὴ δῶ πῶς γνωσθήσεται τὸ αὐλούμενον, ἢ τὸ κιθαριζόμενον;

Εἶτα ἐπειδὴ πολλοὶ παρ' αὐτοῖς γλώσσαις ἐλάλουν, ἵνα μὴ νομισθῇ κατὰ φθόνον ἀποσμηκρύνειν τὰς γλώσσας, φησὶ· « Θέλω δὲ πάντας γλώσσαις λαλεῖν, » οὐχ ἕνα ἢ δύο, « Πλὴν μᾶλλον ὑμᾶς προφητεύειν βούλομαι. » Ἐπειδὴ μείζων ὁ προφητεύων, διὰ τὸ τοὺς πλείονας ὡφελεῖν. « Ἐκτός εἰ μὴ διερμηνεύῃ. » Ἐπειδὴ ἀπεφάνητο μείζονα τὸν προφήτην, ἐπάγει· « Ἐκτός εἰ μὴ διερμηνεύῃ. » Τουτέστι, μείζων ὁ προφήτης, ἕκτος ἐκείνου τοῦ καὶ γλώσσαις λαλοῦντος καὶ διερμηνεύοντος ἃ λέγει. Ὁ γὰρ τοιοῦτος, ἴσος ἐστὶ τῷ προφήτῃ. Ὁμοίως γὰρ τὸ κοινὸν τῆς Ἐκκλησίας ὡφελεῖ. « Νυνὶ δὲ, ἀδελφοί, ἐὰν ἔλθω

PATROL. GR. CXVIII.

nos, et adhuc fugere, multoque opus esse cursu ut apprehendamus eam quæ adeo distat. « *Æmulamini autem spiritualia.* » Ne existiment eum propterea de charitate fecisse sermonem, ut dona foras projiceret, subjungit : « *Æmulemini autem spiritualia,* » hoc est, dona eum ipsa charitate. — Hoc est, neque illa negligite. Siquidem major est charitas, et hanc oportet omnino sectari, non tamen vel alia dona negligere oportet, et maxime prophetiæ donum. 554 « *Magis tamen ut prophetetis.* » Collationem deinceps facit prophetiæ et linguarum, et ostendit utiliore esse prophetiam, deprimens linguas, nam propter illas vehementer elati erant, eo quod primum illud donum accepissent apostoli. « *Nam qui loquitur lingua.* » Per hoc ostendit quod non sit magna linguarum utilitas : siquidem nullum audientium ædificat : Deo enim loquitur non hominibus : quoniam nullas intelligit quæ dicuntur, et hoc est quod subdit : « *Nullus enim audit.* » Deinde ne omnino inutiles eos ostendat, subjungit ; « *Spiritu vero loquitur mysteria.* » Hoc est, vel suo spiritu tanquam apud proprium animum sermocinatur, vel Spiritu sancto, hoc est, per Spiritum sanctum loquitur. Sed quanquam per Spiritum loquatur, tanto minus donum est quam prophetia, quanto minor est utilitas. « *Qui autem prophetat.* » At communi utilitate ostendit meliorem esse prophetiam. Nam homines, inquit, ædificat, et ad fidem adhortatur, et propter futuras afflictiones consolatur. « *Qui loquitur lingua seipsum ædificat.* » De his loquitur qui noverunt quidem ea quæ loquuntur, sed aliis interpretari non norunt. « *Qui vero prophetat, Ecclesiam ædificat.* » Quantum ergo discrimen est ejus quod est uni afferre utilitatem, ab eo quod est Ecclesiæ illam afferre, tantum discrimen est linguarum a prophetia.

XIV, 5-7. « *Volo autem omnes vos loqui linguis,* » magis tamen ut prophetetis. Nam major est qui « *prophetat quam qui loquitur linguis, nisi interpretetur, ut Ecclesia ædificationem accipiat.* Nunc « *autem, fratres, si venero ad vos linguis loquens,* » quid vobis prodero : nisi vobis loquar aut per revelationem, aut per scientiam, aut per prophetiam, « *aut per doctrinam ?* Quin et inanima sonum reddentia, sive tibia, sive cithara, nisi distinctionem « *sonis dederint, quomodo cognoscetur quod tibia « canitur aut cithara ?* »

Deinde quia multi apud ipsos linguis loquebantur, ne existimetur invidia parvifacere linguas, ait : « *Volo autem omnes loqui linguis,* » non unum aut duos, « *sed magis vos prophetare volo,* » quoniam major est is qui prophetat, eo quod afferat utilitatem multis. « *Nisi interpretetur.* » Quoniam ostendit majorem esse prophetam, subjungit : « *Nisi interpretetur ;* » hoc est, major est propheta, nisi ille et linguis loquatur et interpretetur quæ dicit : nam talis æqualis est prophetæ. Similiter enim communem affert Ecclesiæ utilitatem. « *Nunc autem, fratres, si venero ad vos.* »

27

— Nunc autem volo, inquit, in mea persona, ne vobis grave sit hæc effigurare, et ostendere quantum desit ad perfectionem si quis tantum linguatur. « Nam si venero, inquit, ad vos linguis loquens, » etc. Cumque prius in se effiguraverit, deinceps procedendo, etiam hæc in illis ipsis ostendit. Sed et ibi cum asperius aliquid dicturus est, in seipsum hoc recipit; ut dum ait: « Ero ei qui loquitur barbarus, et si quid est simile. » Si veniam ad vos linguis loquens. » Volens in propria persona ostendere indigentiam et abjectionem linguarum, ait: « Etiam si detur me loqui linguis, nihil tamen ex hoc vobis prodero. » Nisi enim loquar vobis per revelationem sive manifestationem, hoc est aliqua manifesta clara et intellecta. Aut per scientiam sive cognitionem, hoc est, ut cognoscatis quæ dico: « Aut per prophetiam. » Nam hanc intelligebant, cum modo communi loquendi exprimeretur: Aut per doctrinam. Qui enim docet, studium adhibet ut qui discunt intelligant quæ dicuntur: non ero, inquit, aliter vobis utilis. « Aut per revelationem. » Genera ponit donorum quæ in sermone sunt: Hæc autem sunt linguas interpretari, et quæ ab illis dicantur revelare sive manifestare: aut simul utrumque, et linguis loqui et explanare, quod etiam vocat scientiam, quia loquitur, et tanquam sciens interpretatur quod dicit: « Aut prophetare; » hoc autem manifestum est quid significet: « Aut docere. » Aliud est hoc donum ab his quæ dicta sunt. Ait ergo: Si venero habens quidem donum loquendi linguis, non habens tamen aliquod prædictorum quatuor donorum, quæ vobis erit utilis? « Quin et inanima sonum reddentia. » Et quid, inquit, dico in vobis, puta utile esse illud quod intelligitur, inutile vero quod non intelligitur? Etenim in inanimis quoque instrumentis hoc licebit invenire. Siquidem nec in cythara aut tibiis confuse efferre oportet quæ dicuntur: alioqui nullo modo quemquam delectarent. 550 Si ergo in his pusillis magnum est ipsa claritas et manifestatio, quanto magis in spiritualibus? Oportet enim ordinatim et articulatim pulsare organa, quod significat diaστολήν, id est, distinctionem sive differentiam et cantus immutationem.

XIV, 8-11. « Etenim si incertum sonum tuba dederit, quis apparabitur ad bellum? Sic et vos nisi per linguam manifestum sermonem dederitis, quomodo intelligitur quod dicitur? Eritis enim in aera loquentes. Tam multa, si res ferat, genera sonorum sunt in mundo, et nullum horum aphonum. « Si igitur nesciero vim vocis, ero ei qui loquitur barbarus: et qui loquitur, etc. »

Ab exemplis ostendit quæ potentia sit et utilitas manifestationis, et ait: Non solum tibiæ et cythara, sed et tuba si incertum dent sonum, nemo erit qui ad bellum præparetur (nam ponitur, « Quis, » pro, « Nullus, ») cum videlicet ignoretur quid tuba canatur. Deinde, ne dicant, Et quid ad nos hæc exempla? subjungit: Sic et vos nisi manifestum et

πρὸς ὑμᾶς. » — [ΦΩΤ.] Νυνὶ δὲ, φησὶ, βούλομαι ἐπὶ τοῦ ἐμοῦ προσώπου, διὰ τὸ μὴ γενέσθαι ὑμῖν φροντικόν, ταῦτα σχηματῆσαι, καὶ δεῖξαι ὅσον λέπει εἰς τελείωσιν, τῶν γλώσσαις μόνον λαλεῖν. « Ἐάν γὰρ, φησὶν, ἔλθω πρὸς ὑμᾶς γλώσσαις λαλῶν, » καὶ ἐξῆς. Ἠρότερον δὲ ἐπὶ οἰκείου σχηματῆσας, λοιπὸν προῖων καὶ ἐπ' αὐτῶν ἐκείνων ταῦτα γυμνάζει. Ἄλλὰ κακεῖ ἔνθα τραχύτερόν τι μέλλει λέγειν, εἰς ἐαυτὸν τοῦτο ἀναδέχεται, ὡς τὸ, « Ἔσομαι τῶν λαλοῦντων βάρβαρος, » καὶ εἴ τι ὁμοίον. « Ἐάν ἔλθω πρὸς ὑμᾶς γλώσσαις λαλῶν. » Ἐπὶ τοῦ οἰκείου προσώπου δεῖξει θέλων τὸ τῶν γλωσσῶν ὑποδείξ, φησὶν. « Ἰποθώμεθα ἐμὲ αὐτὸν εἶναι τὸν γλώσσαις λαλοῦντα, ἀλλ' οὐδὲν ὑμᾶς ἐκ τούτου ὠφελήσω. » Ἐάν γὰρ μὴ λαλήσω ὑμῖν, φησὶν, ἐν ἀποκαλύψει, τοῦτέστιν εὐσυνοπτά τινα καὶ σαφῆ καὶ νοούμενα, « Ἡ ἐν γνώσει, » τοῦτέστιν, ἵνα γινώσκῃτε ἃ λέγω, « ἢ ἐν προφητείᾳ » (ταύτην γὰρ ἐνόουν κατὰ τὴν κοινὴν οὐμίαν λαλοῦμένην), « ἢ ἐν διδασκαλίᾳ » (καὶ γὰρ ὁ διδάσκων σπουδάζει νοεῖν τοὺς διδασκομένους τὰ λεγόμενα), οὐκ ἔσομαι, φησὶν, ὑμῖν ἐπιωφελής. « Ἡ ἐν ἀποκαλύψει. » Τὰ εἴδη λέγει τῶν ἐν λόγῳ χαρισμάτων. Ταῦτα δὲ ἐστὶ, γλώσσας ἐρμηνεύειν, καὶ τὰ λαλούμενα παρ' αὐτῶν ἀποκαλύπτειν, ἢ συνάμψω, καὶ γλώσσαις λαλεῖν καὶ ἀποκαλύπτειν, ὃ καὶ γινώσκειν καλεῖ, ὅτι λαλεῖ καὶ ἐρμηνεύει ὡς εἶδωσ ὁ λέγει. « Ἡ προφητεύειν » (τοῦτο δὲ δῆλον τί ἐστίν). « Ἡ διδάσκειν. » Ἔτερον τοῦτο χάρισμα παρὰ τὰ εἰρημῆνα. Φησὶν οὖν. Ἐάν ἔλθω ἔχων μὲν τὸ χάρισμα τοῦ γλώσσαις λαλεῖν, μὴ ἔχων δὲ τι ἄλλο χάρισμα τῶν εἰρημῆνων τεσσάρων, τί ἐστὶ ὑμῖν ὄφελος; « Ὅμως τὰ ἄψυχα φωνὴν διδόντα. » Καὶ τί, φησὶ, λέγω δὲ: ἐφ' ἡμῶν, τὸ μὲν νοούμενον ὠφέλιμον, τὸ δὲ μὴ νοούμενον ἀπερδές; Καὶ γὰρ καὶ ἐν τοῖς ἀψύχοις ὄργανοις τοῦτο τις εὔροι. Καὶ ἐπὶ κιθάρας γὰρ καὶ αὐλοῦ, μὴ συγγεῖσθαι χρὴ τὰ λεγόμενα. Ἐπεὶ οὐκ ἂν ποτὲ τινα ψυχαγωγῆσειεν. Εἰ οὖν ἐπὶ τῶν μικρῶν μέγα ἡ σαφήνεια, πόσω μᾶλλον ἐπὶ τῶν πνευματικῶν; Κατὰ τὰς γὰρ χρὴ κρατεῖσθαι τὰ ὄργανα, καὶ ἐνάρθρωσ, ὅπερ λέγει διαστολήν, ἔχουν παραλλαγὴν καὶ ἐναλλαγὴν μέλους.

significat diaστολήν, id est, distinctionem sive dif-

Καὶ γὰρ ἐάν ἄδηλον φωνὴν σάλπιγξ ὄψ, τίς παρασκευάζεται εἰς πόλεμον; οὕτως καὶ ὑμεῖς διὰ τῆς γλώσσης ἐάν μὴ εὖσημον λόγον ὄψ, πῶς γνωσθήσεται τὸ λαλούμενον; Ἔσεσθε γὰρ εἰς ἀέρα λαλοῦντες. Ταῦτα, εἰ τῶχοι, γένη φωνῶν ἐστὶν ἐν κόσμῳ, καὶ οὐδὲν αὐτῶν ἄφρονον. Ἐάν οὖν μὴ εἶδῶ τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς, ἔσομαι τῶν λαλοῦντων βάρβαρος, καὶ ὁ λαλῶν ἐν ἐμοὶ βάρβαρος, οὕτως καὶ ὑμεῖς.

Ἐκ τῶν παραδειγμάτων δεικνυσι τίς ἡ δύναμις καὶ ἡ ὠφέλεια τῆς σαφήνειας, καὶ φησὶν. Οὐ μόνον αὐλὸς καὶ κιθάρα, ἀλλὰ καὶ σάλπιγξ ἐάν ὄψ φωνὴν ἄδηλον, οὐδεὶς ἐστὶ ὁ εἰς πόλεμον παρασκευαζόμενος (τὸ γὰρ, « Τίς, » ἀντὶ τοῦ, οὐδεὶς, » καίτι), ἀγνοουμένου δηλαδὴ τοῦ σαλπυσθέντος. Ἔπειτα, ἵνα μὴ λέγωσι, Καὶ τί πρὸς ἡμᾶς ταῦτα τὰ παραδείγματα;

ἐπάγει· Ὅτως καὶ ὑμεῖς, εἰ μὴ σαφῆ καὶ νοούμενον εἴπητε λόγον, ἔσεσθε, φησὶν, εἰς ἀέρα λαλοῦντες, τουτέστιν, εἰκῆ καὶ μάτην καὶ ἀνωφελῶς. Καὶ εἰ ἀνωφελές ἐστι τὸ τῶν γλωσσῶν διατὶ ἐν εἴδει χαρίσματος ταύτης ἐλάμβανον; Ἴνα ὁ ἔχων καὶ λαλῶν, ὠφελεῖται μόνος. Εἰ δὲ μέλλοι καὶ ἑτέροις εἶναι χρησιμὸς, ἐρμηνείας χρεία, ἣν ἐλάμβανον οἱ μᾶλλον κεκαθαρμένοι. Κατὰ τὴν ἀναλογίαν γὰρ τῆς πίστεως καὶ τῆς καθάρσεως, ἐδίδοτο καὶ τὰ χαρίσματα. « Τοσαῦτα, εἰ τύχοι, γένη φωνῶν. » Τοσαῦτα, τουτέστι, πολλὰ, φησὶ, καθὼς ἔτυγεν ὄντα γένη φωνῶν ἔτιν ἐμφύχων τε καὶ ἀψύχων, ὅσον, ἀνθρώπων, ζώων πτηνῶν. Καὶ ἀψύχων ὀργάνων, ὅσον λύρας μουσικῆς, ναύλης, καὶ ἑτέρων. Ἄλλ' οὐδὲ ἐξ ἐνὸς τούτων, φησὶν ὠφεληθεῖ τις, εἰ μὴ εἰδείη τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς. Τοιγαροῦν οὐδὲ ἐκ τῶν ὑμετέρων γλωσσῶν ὠφέλειά τις εἰς ἄλλους διαδοθήσεται, εἰ μὴ εἰδείη τὴν δύναμιν τοῦ λαλομένου. Ἐστὶ δὲ τοῦτο, ἐὰν διερμηνεύης λαλῶν γλώσσας. Διερμηνεύση δὲ, εἰ πλείον ἄληπτον βίον καὶ πίστιν θερμῆν πεπυρωμένην κτήσῃ. — [ΦΩΤ.] Τὸ, « Τοσαῦτα γένη φωνῶν, » καὶ ἐξῆς, διχῶς ἐστι. Καὶ τούτων τῶν γενῶν οὐδὲν ἐστὶν ἄφωνον, ἐκλαθεῖν ἢ ὅτι πολλὰ ἐστὶ γένη φωνῶν, ἀλλ' οὐδεμία τοῖς ὁμογενέσιν αὐτῶν ἐστὶν ἄσημος καὶ ἀνεπίγνωτος.

Τὸ γὰρ ἄφωνον, τὰ δύο ἐστὶ σημαίνον εἶρεῖν, καὶ τὸ παντελῶς ἄφωνον, καὶ τὸ ἄσημον μόνον καὶ ἀδιάγνωστον. Εἰ μὲν οὖν, ὡς προείρηται, ἐκληψόμεθα, εἴη ἂν τοιοῦτος ὁ ἀποστολικὸς νοῦς· Πολλὰ ἐστὶ γένη φωνῶν, καὶ τούτων τῶν γενῶν, οὐδὲν ἐστὶν ἄφωνον. Ἄλλὰ τί κερδαίνομεν ἡμεῖς ἐκ τῶν φωνῶν ἐκείνων, μὴδὲν αὐτῶν συνιέντες; Ἐὰν γὰρ μὴ εἰδῶ τί σημαίνει ἡ φωνή, ἔσομαι ἐγὼ τε ἐκεῖνος, καὶ ἐκεῖνος ἐμοὶ βάρβαρος. Εἰ δὲ, ὡς ὕστερον ἐρήθη, ἐκληψόμεθα, καὶ ὁ νοῦς τοιοῦτος· Πολλὰ γένη ἐστὶ φωνῶν ἐν κόσμῳ καὶ οὐδὲν τούτων ἐστὶ τοῖς ὁμογενέσιν ἄσημον καὶ ἀνεπίγνωστον. Πῶς οὖν ὑμεῖς εἰς ἀέρα λαλοῦντες, καὶ ἄσημα τοῖς ὁμογενέσι φθειγόμενοι, ὡς μάγα τι κατωρθωκότες ἐπαίρεσθε; ἀλλ' οὐχὶ σπουδάζετε μᾶλλον καὶ ἐπιμελείσθε, ἵνα καὶ τὸ διερμηνεύειν τὰς γλώσσας προσλαβόντες, εἰς κοινήν ὠφέλιαν χρῆσησθε τῷ χαρίσματι; Ὁ γὰρ δὴ μόνον γλώσσας λαλῶν, ἄσημου καὶ ἀνεπίγνωτου τῆς φωνῆς ὑπαρχούσης τῷ ἀκροατῇ, ἀνεὶ τοῦ ὠφελεῖν, ἐστὶ αὐτῷ βάρβαρος καὶ ὁ ἀκροατὴς ὁμοίως τῷ λαλοῦντι βάρβαρος λογιθήσεται. Καὶ τί τὸ ἐντεῦθεν κέρδος; « Ἐὰν οὖν μὴ εἰδῶ τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς. » Εἰσὶν οὖν μυρία φωναὶ ἐν τῷ κόσμῳ. Ἐὰν οὖν μὴ οἶδα τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς τουτέστιν, ἐὰν μὴ οἶδα τί λαλεῖ, ἐσόμεθα ἀλλήλοις βάρβαροι, οὐ παρὰ τὴν τῆς φωνῆς κακίαν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἡμῶν ἄγνοιαν. « Ὅτως καὶ ὑμεῖς. » Ὅτως, πῶς; Ὡςπερ οἱ λαλοῦντες καὶ μὴ νοούμενοι, καὶ διὰ τοῦτο ὄντες ἑαυτοῖς βάρβαροι, οὕτως καὶ ὑμεῖς ἀνεὶ τοῦ, διὰ τοῦτο καὶ ὑμεῖς. Διὰ ποῖον; ἵνα μὴ ᾗτε ἀλλήλοις βάρβαροι. Διὰ τοῦτο οὖν καὶ ὑμεῖς, ἵπαι ἐπιθυμίαν ἔχετε χαρισμάτων, ἐκείνων τευχῆν ἀγωνίσασθε δι' ὧν ὑμῖν ἡ ὠφέλεια τῆς

intellectum loquamini sermonem, eritis, inquit, in aera loquentes, hoc est, frustra et vane ac sine utilitate. Atqui si nulla erat linguarum utilitas, quare has in forma doni accipiebant. Ut qui eas habebat iisque loquebatur, solus utilitatem acciperet. Quod si et aliis futurus erat utilis, opus erat interpretatione quam accipiebant qui magis purificati erant Nam juxta fidei ac purificationis proportionem, dabantur et dona. Tam multa, si res ferat, genera sonorum τοσαῦτα, id est, plurima, sicut accidit, sunt genera sonorum, animatorum et inanimatorum: puta hominum, belluarum, volucrum: et inanimorum instrumentorum, nempe lyræ musicalis, naulæ ac cæterorum. Sed a nullo, inquit, horum refert quispiam utilitatem, nisi vim soni cognoscat. Itaque neque ex linguis vestris ulla transibit ad alios utilitas, nisi vim cognoscat ejus quod dicitur. Erit autem hoc si interpreteris: interpretaberis autem si amplius nanciscaris vitam inculpatam, fidemque ferventem et ignitam. — Quod ait: « Tam multa genera vocum » sive « sonorum, » etc., dupliciter accipi potest. Aut quod multa sunt genera vocum, et nullum horum generum est aphonum aut sine voce; vel quod multa sunt genera vocum, et nulla horum obscura est aut ignota his qui ejusdem inter se sunt generis.

Nam ἄφωνον duo hæc significare invenitur, et quod obscurum tantum est et incognitum. Itaque si ut prius dictum est, intellexerimus, talis esse poterit sensus Apostoli: multa sunt genera vocum, et nullum horum generum aphonum est: sed quodnam nobis lucrum a vocibus illis proveniet, si nihil horum intelligamus? Nam si non cognovero quid vox significet, ero et ego illi et ille mihi barbarus. Si vero ut posterius dictum est, acceperimus, talis etiam erit intellectus. Multa genera vocum sunt in mundo, et nullum horum obscurum est aut incognitum his qui ejusdem inter se sunt generis, quomodo ergo vos in aera loquentes, et ignota his qui vestri sunt generis sonantes, cristas erigitis, ac si magnum aliquid peregissetis? et non magis studetis aut curatis, ut, accepta linguarum interpretatione, ad communem utilitatem dono utamini? Nam qui tantum linguis loquitur, si obscura et incognita sit vox auditori, cum prodesse deberet, erit ei barbarus, et auditor similiter ei qui loquitur reputabitur barbarus: et quod inde lucrum erit? « Si igitur nesciero vim vocis. » Sunt ergo innumeræ voces in mundo. Itaque si non sciam vim vocis, hoc est, si nesciam quid loquitur, erimus nobis mutuo barbari; non ob vocis vitium, sed ob ignorantiam nostram. « Ita et vos. » Ita. Quonam modo? Sicut qui loquuntur nec intelliguntur, et ideo sibi mutuo sunt barbari: ita et vos, id est, propterea et vos. Propter quid? ne scitis vobis invicem Barbari, Propterea igitur et vos: quoniam dona concupiscitis, illa assequi contendite per quæ Ecclesiæ utilitas et ædificatio

vobis attingatur. Ipse vero ait : « Ut excellatis. » Hoc est, ut plus quam nunc habeatis : linguis tantum nunc loquentes et non interpretantes. — *Vel.* Ut excellatis magis quam linguis loquendo. Nam alia dona linguis excellentiora sunt, utpote uberiorem afferentia utilitatem.

558 XIV, 12-14. « Quandoquidem æmulatores « estis spirituum ad ædificationem Ecclesiæ, quærite « ut excellatis. Quapropter qui loquitur lingua, oret « ut interpretetur. Nam si orem lingua, spiritus meus « orat, at mens mea sine fructu est. »

Ubi cessavit ab adducendis exemplis, apertius eos adhortatur. Quandoquidem omnino æmulamini et exoptatis dona (illa enim dicuntur in Spiritus) concupiscite et ea quæ possint Ecclesiam ædificare et ei prodesse, « Quærite ut excellatis. » Non dixit: Ut acquiratis dona, sed, « Ut excellatis, » hoc est, ut cum magna exuberantia habeatis. « Quapropter qui loquitur lingua. » Deinde et modum ponit, quo pacto possint habere dona quæ Ecclesiæ prosint. Ait enim : « Quæ loquitur linguis, oret ut et posse interpretari accipiat. » Itaque ipsi in causa sunt quod majus non accipiant, ut qui non petunt quod majus est. « Nam si orem lingua. » Nam si loquar, inquit, lingua et non etiam interpreter : Spiritus quidem meus, id est, animus ipse quoad seipsum utilitatem percipit, at mens mea sine fructu invenietur, ex hoc quod aliis non affert utilitatem : mentis enim fructus est per varias ac omnigenas cogitationes utilitatem proximis excogitare. « Spiritus meus orat, » hoc est, donum spirituale, nempe ipsum loqui linguis. — Verba *orem et orat* accepit pro eo quod est linguis loqui aliquid quod honestum sit et studiosum. Nam et precatio genus quoddam est sermonis. Ait ergo : Si quid loquar eorum quæ necessaria sunt et honesta, sed id non interpreter etiam auditoribus, meipsum quidem juvo : nam hoc est quod ait : « Spiritus meus orat, » id est, ego solus fruor re illa necessaria et honesta. Sed alius non accipit utilitatem, ut mens mea etiam inde lucrifaciat fructum utilitatis istorum. Itaque tali fructu mentem privari rursusque frui supponit, eo quod illa inter nostras potentias maxime amet proximi utilitatem, quomodo neque vis irascibilis movetur neque concupiscibilis : quæ facile affectus excitat, aut a propria naturalique virtute facile transmutat. Et hæc magis fructu vacat, quando una consentit : rursusque ubi fructum nacta fuerit, **559** abunde lætatur.

Deinde ait : « Quid ergo est ? » hoc est, quid oportet fieri ? Quomodo nobis continget ne sine fructu simus ? quomodo ? si per virtutem nobis curæ sit ut qui linguis loquitur, et spiritu loquatur et mente : hoc est, et causa propriæ utilitatis loquatur, et ut mens mutuo fructu fruatur : hic autem proximorum est utilitas. Id autem erit si

Ἐκκλησίας καὶ τῆ οἰκοδομῆ κατορθωθήσεται. Αὐτὸς δὲ, « Ἴνα περισσεύητε, » φησί, τουτέστιν ἵνα πλεον ἢ νῦν ἔχητε, γλώσσαις νῦν μόνον λαλοῦντες, καὶ οὐχ ἐρμηνεύοντες. — Ἡ. Ἴνα περισσεύητε μᾶλλον, ἀντὶ τοῦ, γλώσσαις λαλεῖν. Τὰ γὰρ ἄλλα χάρισματα περισσεύει τῶν γλωσσῶν, ὡς πλεονα ὠφέλειαν περιχόμενα.

Ἐπεὶ ζηλωταὶ ἐστε πνευμάτων πρὸς τὴν οἰκοδομὴν τῆς Ἐκκλησίας, ζητεῖτε ἵνα περισσεύητε. Διόπερ ὁ λαλῶν γλώσση, προσευχέσθω ἵνα διερμηνεύῃ. Ἐὰν γὰρ προσεύχωμαι γλώσση, τὸ πνεῦμά μου προσεύχεται, ὁ δὲ νοῦς μου ἄκαρπός ἐστιν.

Παυσάμενος τῶν παραδειγματῶν, γυμνότερον αὐτοῖς παραινεῖ. Ἐπειδὴ ὅλως ζηλοῦτε καὶ ποθεῖτε τὰ χάρισματα, φησί (τοῦτο γὰρ τὰ πνεύματα), τοιαῦτα ἐπιθυμεῖτε καὶ ζητεῖτε τὰ δυνάμενα τὴν Ἐκκλησίαν οἰκοδομησαί, καὶ ὠφελεῖσαι. « Ζητεῖτε ἵνα περισσεύητε. » Οὐκ εἶπεν, Ἴνα κτήσῃθε τὰ χάρισματα, ἀλλ', « Ἴνα περισσεύητε. » Τουτέστι, Μετὰ πολλῆς θαφιλίας ἔχητε. « Δι' ὅπερ ὁ λαλῶν γλώσση. » Εἶτα λέγει καὶ τρόπον, πῶς ἂν σχοίησαν χάρισματα τὰ τὴν ἐκκλησίαν ὠφελοῦντα. « Ὁ γὰρ λαλῶν, φησί, γλώσσαις προσευχέσθω, ἵνα καὶ τὸ διερμηνεύειν λάβῃ. » Ἄρα οὖν αὐτοὶ αἴτιοι τοῦ μὴ τὸ μείζον λαβεῖν, ὡς οὐκ αὐτοῦντες τὸ μείζον. « Ἐὰν γὰρ προσεύχωμαι γλώσση » Ἐὰν γὰρ, φησί, λαλῶ γλώσση οὐ μὴν καὶ διερμηνεύω. τὸ μὲν πνεῦμά μου, οἷον ἡ ψυχὴ αὐτῆ καθ' ἑαυτὴν ὠφελεῖται, ἄκαρπος δὲ μου ὁ νοῦς εὐρεθήσεται, τῷ μὴ καὶ ἄλλους ὠφελεῖν. Νοῦ γὰρ καρπός, τὸ διὰ ποικίλων καὶ παντοδαπῶν νοημάτων ὠφέλειαν τοῖς πλησίον ἐπινοεῖν. « Τὸ πνεῦμά μου προσεύχεται. » Ἀντὶ τοῦ, Τὸ χάρισμά μου τὸ πνευματικόν, αὐτὸ τὸ λαλεῖν γλώσσαις. — [ΦΩΤ.] Τὸ Προσεύχωμαι καὶ Προσεύβομαι, ἀντὶ τοῦ λαλεῖν τι ταῖς γλώσσαις καλὸν καὶ σπουδαῖον εἴληψε. Καὶ γὰρ καὶ ἡ προσευχὴ, εἰδὸς τί ἐστὶ τοῦ λόγου. Φησὶν οὖν, ὅτι Ἐὰν τι λαλῶ τῶν ἀναγκαίων καὶ κελῶν, μὴ διερμηνεύω δὲ αὐτὸ καὶ τοῖς ἀκροαταῖς, ἐμαυτὸν μὲν ὠφελῶ (τοῦτο γὰρ ἐστὶ, « Τὸ πνεῦμά μου προσεύχεται, » τουτέστιν, Ἐγὼ μόνος ἀπολαύω τοῦ ἀναγκαίου ἐκείνου καὶ τοῦ κελῶ), ἄλλος δὲ οὐκ ὠφελεῖται, ἵνα ἐκέρδησέ μου ἐντεῦθεν ὁ νοῦς καὶ τὸν καρπὸν τῆς ἐκείνων ὠφελείας. Τὸν νοῦν δὲ ἐστερηθήσεται τοῦ τοιοῦτου καρποῦ καὶ πάλιν ἀπολαύει ὑποτίθεται, ὅτι ἐκεῖνος μᾶλλον τῶν ἐν ἡμῖν δυνάμεως, ἔραστῆς ἐστὶ τῆς τοῦ πλησίον ὠφελείας, ἅτε μήτε ὡς τὸ θυμακόν, μήτε ὡς τὸ ἐπιθυμητικόν, ῥαδίως οὕτως παθαινόμενος, καὶ τῆς ἰδίας καὶ κατὰ φύσιν ἀρετῆς εὐχερῶς μεθιστάμενος. Καὶ ἐκεῖνός ἐστὶ μᾶλλον ὁ καὶ ἄκαρπος, ὅτε ἐστὶ συναισθανόμενος, καὶ πάλιν ἐπειδὴ ἂν ἐπιτύχῃ τοῦ καρποῦ, ἐνευφραϊνόμενος.

Εἶτα φησὶ « Τί οὖν ἐστὶν ; » οἷον τί δεῖ γενέσθαι ; πῶς ἔσται ἡμῖν, μὴ ἀκάρποις εἶναι ; Πῶς ; ἐπιμεληθήσεται δι' ἀρετῆς, ὡς γλώσσαις λαλοῦντα, καὶ τῷ πνεύματι λαλεῖν καὶ τῷ νοῦ τοῦτέστι, καὶ ἕνεκα τῆς ἰδίας ὠφελείας λαλεῖν, καὶ ἕνεκα τοῦ ἀπολαύει τὸν νοῦν τοῦ καταλλήλου καρποῦ. Τοῦτο δὲ ἐστὶν, ἡ τῶν πλησίον ὠφέλεια. Ἔσται δὲ τοῦτο, ἐὰν ταῖς γλώσ-

σαι λαλοῦντες, λάθωμεν χάρισμα καὶ ἵνα διερμηνεύωμεν. Ἐπειδὴ δὲ ἐπὶ τοῦ λαλεῖν τι τῶν καλῶν καὶ σπουδαίων τὸ τῆς προσευχῆς ὄνομα λαθῶν, ἐπέμεινε Ἰωάννης αὐτῶν, ἵνα μὴ νομίσης ὅτι προηγουμένως περὶ προσευχῆς ἐστὶν ὁ λόγος, ἀλλ' οὐχὶ περὶ παντὸς ἀναγκαίου καὶ ἐπιτηδείου λόγου γλώσσαις λαλουμένου, μετέπεσεν εἰς τὸ ψάλλειν. Ὡσαυτοὶ λέγων, ὅτι Ἐἴτε ἐπὶ προσευχῆς, εἴτε ἐπὶ ψαλμωδίας, εἴτε ἐπὶ ἄλλου τινὸς λόγου τῶν ἀναγκαίων καὶ καλῶν, ἐπὶ πάντων ὁμοίως δεῖ καὶ ἑαυτὸν ὠφελεῖν καὶ τὸν πλησίον. Ἐἴτα φέρει καὶ παράδειγμα, δεικνύς ὅτι κατὰ πολλὰ ἕλλειπει· καὶ ὑστερεῖ τὸ γλώσσαις μόνον λαλεῖν, ἄνευ γε τοῦ διερμηνεύειν. Ἐάν γάρ, φησί, τῷ πνεύματι εὐλογήσης, τουτέστι σὺ μόνος συνειεὶς καὶ σαυτὸν οἷς εὐλογεῖς ὠφελῶν, ὁ δὲ ἀκροατὴς οὐ συνήσιν ἢ λέγεις, τί ἀποκριθήσεται πρὸς σέ; πῶς ἔρεῖ τὸ, « Ἄμην, ἂν τοῦτο ἢ χρεῖα τυχόν αὐτὸν ἀποκρίνασθαι, μηδὲν ὁλως εἰδὼς ὧν λέγεις σύ; Σὺ μὲν γὰρ καλῶς καὶ ἐπὶ σαυτοῦ συμφέροντι εὐλογεῖς ἢ εὐχαριστεῖς, εἰ τύχοι, ἢ ἄλλο τι τῶν δεόντων ποιεῖς. Καθόλου γὰρ τὸν λόγον βούλεται ἐξακοῦσθαι, καὶ οὐκ ἐπὶ τινος εἴδους ὠρισμένου. Διὸ ποτὲ μὲν τὸ, « Ψάλλειν, » ἄλλοτε δὲ τὸ, « Εὐλογεῖν, » καὶ μετ' αὐτὸ καὶ ἀντ' αὐτοῦ τίθησι τὸ, « Εὐχαριστεῖν, » δεικνύς ὅτι καθόλου περὶ παντὸς ἀναγκαίου καὶ ἐπιτηδείου γλώτταις λαλουμένου ἐστὶν αὐτῷ ἢ παραίνεσις καὶ ἢ σπουδὴ. Ἄλλ', ὅπερ ἔλεγον, σὺ μὲν, φησὶν, ἐπὶ τῷ σαυτοῦ συμφέροντι γλώσσαις λαλῶν, εὐλογεῖς ἢ εὐχαριστεῖς, ἢ ἄλλο τι λαλεῖς, ὁ δὲ ἀκροατὴς οὐδὲν κερδαίνει, οὐδὲν ὠφελεῖται ἀπὸ σοῦ. Ὁ δὲ νοῦς μου ἄκαρπός ἐστι; » τουτέστιν, οὐκ ἔσχε τὸν ἀπὸ τῶν ἀκροατῶν συναγόμενον αὐτῷ καὶ τρυγώμενον καρπὸν, ὁ τοῦ λαλοῦντος νοῦς οὐκ ἐκέρδησεν αὐτὸν, οὐκ ἀπήλαυσε τοῦ τοιοῦτου καρποῦ, ἔρημος ὦφθη τοῦ καρποῦ, ἄκαρπός ἐστιν.

Τί οὖν ἐστὶ; Προσεύξομαι τῷ πνεύματι, προσεύξομαι δὲ καὶ τῷ νοί. Ψαλῶ τῷ πνεύματι, ψαλῶ δὲ καὶ τῷ νοί. Ἐπεὶ εἰς εὐλογήσης τῷ πνεύματι, ὁ ἀναπληρῶν τὸν τόπον τοῦ ἰδιώτου, πῶς ἔρεῖ τὸ Ἄμην ἐπὶ τῇ σῇ εὐχαριστίᾳ; ἔπειδὴ τί λέγεις οὐκ οἶδε. Σὺ μὲν γὰρ καλῶς εὐχαριστεῖς, ἀλλ' ὁ ἕτερος οὐκ οἰκοδομεῖται. Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου πάντων ὑμῶν μᾶλλον γλώσσαις λαλῶν, ἀλλ' ἐν Ἐκκλησίᾳ θέλω πάντα λόγους διὰ τοῦ νοός μου λαλῆσαι, ἵνα καὶ ἄλλους κατηχῆσω, ἢ μυρίους λόγους ἐν γλώσσῃ.

Τί οὖν ἐστὶν ὁ χρῆς, φησὶν, αἰτεῖν τὸν Θεόν; Τί; τὸ προσεύχεσθαι τῷ πνεύματι, οἷον τῇ ψυχῇ, ὅπερ εἰς τὴν αὐτοῦ μόνου συντείνει ὠφέλειαν, προσεύχεσθαι δὲ καὶ τῷ νοί, ὅπερ καὶ εἰς τὴν τῶν πλησίων φθάνει οἰκοδομήν, κατὰ τὴν ἐπάνω παραγραφὴν, καὶ ψάλλειν δὲ ὁμοίως. « Ψαλῶ τῷ πνεύματι. » — [ΘΕΟΔΩΡ.] Ἡνεῦμα, τὸ πνευματικὸν χάρισμα καλεῖ, νοῦν δὲ, τὴν σαφήνειαν καὶ ἐρμηνεύειαν τῶν λεγομένων. Λέγει δὲ ὅτι προσήκει τὸν ἕτερον γλώσσῃ διαλεγόμενον, εἴτε ἐπὶ ψαλμωδίας, εἴτε ἐπὶ προσευχῆς, εἴτε ἐπὶ διδασκαλίας, ἢ αὐτὸν ἐρμηνεύειν καὶ νοεῖν τί λέγει εἰς

A linguis loquentes, donum accipiamus, ut etiam interpretemur. Quoniam autem loquendo de re quapiam honesta et studiosa, sumpto orationis nomine permansit utens illo: ne in progressu existimes sermonem esse de oratione, et non de omni necessario et convenienti sermone qui linguis exprimitur, transivit ad ipsum psallere, ac si diceret: Sive in precatone, sive in psalmodia, sive in alio quovis necessario sermone vel decenti: in omni»us oportet pari modo et seipsum juvare et proximum. Deinde affert et exemplum, ostendens quod multis egeat ac privetur, qui solum linguis loquitur absque interpretatione. Quoniam si benedixeris, inquit, spiritum, hoc est, tu solus intelligens, et tibi ipsi verbis quibus benedictis utilitatem afferens: auditor autem non intelligens quæ dicis, quomodo tibi respondebit? quomodo dicit: « Amen, » si fortassis hoc eum respondere oporteat, cum nihil omnino intelligat quæ tu dicis! Siquidem tu bene et ad tui ipsius commodum, si res ferat, benedictis et agis, aut aliud quippiam eorum quæ fieri oportet agis (ubique enim hoc verbum vult subaudiri, et non in aliquo genere definito insistere: ideo nunc quidem dicit, « Psallere, » alibi vero « Benedicere, » et post ipsum etiam pro eodem ponit, « Gratias agere; » ostendens quod ubique sit ejus adhortatio ac studium de omni renecessaria ac convenienti, quæ linguis exprimitur). Itaque, ut dixi, tu quidem linguis loquens, ad tui ipsius commodum benedictis vel gratias agis, aut aliud quippiam loqueris; auditor vero nullum reportat lucrum, nihil a te juvatur. « At mens mea sine fructu est, » hoc est, non accepit fructum ab auditoribus collectum, vel tanquam ex vindemia congregatum: hunc non sibi lucrificet mens ejus qui loquitur, non fructa est tali fructu, desolata apparuit fructu, sine fructu est.

500 XIV, 15-19. « Quid ergo est? Orabo spiritu, « sed orabo et mente: psaliam spiritu, sed psallam et « mente. Alioqui si benedixeris spiritu, is qui complet « locum idiotæ, quomodo dicturus est Amen ad tuam « benedictionem? quando quidem quid dicas nescit. « Nam tu quidem bene gratias agis, verum alius non « ædificatur. Gratias ago Deo meo, qui magis quam « omnes vos linguis loquor. Sed in Ecclesia malo « quinque verba mente mea loqui, ut et alios insti- « tuam, quam decem millia verborum lingua. »

Quid igitur est, inquit, quod a Deo petere oportet? quid? orare spiritu sive anima, quod ad ipsius tantum utilitatem protenditur: sed orare et mente, quod etiam ad proximorum pertingit utilitatem juxta superiorem præscriptionem. Similiter autem et psallere. « Psallam spiritu. » Spiritum vocat spirituale donum, mentem vero manifestationem ac interpretationem eorum quæ dicuntur. Dicit autem quod expediat eum qui alia lingua loquitur, sive in psalmodia, sive in oratione, sive in doctrina, aut ipsum interpretari et intelligere quid dicat ad utili-

tatem auditorum, aut alium hoc facere convenit A qui possit cooperationem doctrinæ suscipere. « Alioqui si benedixeris spiritu. » Nam si tu solus, inquit, scis quid benedicis, aut quid precaris, et anima tua hoc dicit spiritu, reliqui vero ignorant, eo quod tu non noveris interpretari, sive non noveris vim eorum quæ dicuntur : qui agit idiotam non poterit dicere Amen ad tuam orationem : non enim novit quid dicas : neque scit quando oporteat te audire Amen. « Locum idiotæ. » Idiotam dicit eum qui in ordine laico, sive plebeo constitutus est : nam eos quoque ita vocare solent qui sunt extra militiam. Hoc autem est quod dicit : Tu qui psallis, aut oras, interpretare ea quæ dicuntur, et tibi ipsi et similiter his qui te audiunt, ut dicant « Fiat ; » quoniam alioqui quid dicas nesciunt. Hoc dicit : « Psallam spiritu, psallam et mente, » hoc est, intelligam et interpretabor etiam audientibus. « Nam tu quidem bene gratias agis. »

561 Deinde etiam dignam laudem servans dono linguarum, ait : Nam tu quidem bene gratias agis, sed proximus nullam refert utilitatem. « Magis quam omnes vos linguis loquor. » Postmodum ne ob id videatur vilipendere ac deicere, sive minus reddere donum linguarum, quod ipse illud non possideat, ait : « Magis quam omnes vos linguis loquor ; » hoc tamen dicturus primum gratias egit Deo, significans quod ab ipso donum habeat. « Quinque verba mente mea loqui. » Hoc est, intelligere ut ipse interpreter, et auditoribus explanem ut capiant utilitatem. « Quam decem millia verborum lingua. » Non potens illa interpretari. Nam hoc modo in me solo permanebit utilitas. — διὰ τοῦ νοός μου, id est, mente mea vel propter mentem meam, hoc est, causa mentis meæ, ne sit ipsis sine fructu eorum, sed fruatur fructu utilitatis ipsorum.

XIV, 20-22. « Fratres, ne sitis pueri sensibus : sed malitia pueri estote, sensibus vero perfecti sitis. In lege scriptum est : Variis linguis et labiis variis loquar populo huic, et ne sic quidem audient me, dicit Dominus. Itaque linguæ in signum sunt, non credentibus, sed incredulis : contra prophetia, non incredulis, sed credentibus. »

Postquam ostendit majorem esse prophetiam, deinceps pungitivo utitur sermone. « Ne pueri, inquit, sitis. » Puerorum enim est parva admirari, veluti sunt linguæ, magna vero despiciere, qualis est prophetia. « Sed malitia pueri estote. » Ubi injustitia aliqua proponitur aut peccatum, tunc pueri sitis. Est autem puerum esse nescire malefacere vel peccare. Sensuum vero perfectio, et vitium fugit et virtutem prosequitur : et majora ac villiora dona dijudicare novit. « In lege scriptum est. » Atqui Isaias hoc dicit, sed divus Paulus omne vetus instrumentum vocat legem. Testimonium vero adducit, latenter ostendens non esse admodum utile donum linguarum, eo quod etiam incredulis

ὑφέλειαν τῶν ἀκούοντων, ἢ ἕτερον τοῦτο ποιεῖν, δυνάμενον συνεργὸν τῆς διδασκαλίας παραλαμβάνεσθαι. « Ἐπεὶ ἐὰν εὐλογῆσῃς τῷ πνεύματι. » Ἐὰν γὰρ μόνον σὺ ἐπίστασαι, φησί, τί εὐλογεῖς, ἤγουν τί εὐχέσαι, καὶ ἡ σὴ ψυχὴ τοῦτο λέγει τῷ πνεύματι, οἱ δὲ λοιποὶ ἀγνοοῦσι τῷ σέ μὴ εἰδέναι ἔρμηνεύσαι, ἤγουν μὴ εἰδότε τὴν δύναμιν τῶν λεγομένων, ὁ εἰς ἰδιώτην τελῶν, οὐκ ἂν εἶπη τὸ, Ἄμην, ἐπὶ τῇ σὴ εὐχῇ. Μὴ εἰδὼς γὰρ τί λαλεῖς, οὐδὲ γινώσκει πότε δεῖ σοι τὸ, Ἄμην, ὑπακούσαι. « Τὸν τόπον τοῦ ἰδιώτου. » Ἰδιώτην λέγει, τὸν ἐν τῷ λαϊκῷ τάγματι τεταγμένον, ὅτι καὶ τοὺς ἔξω τῆς στρατείας οὕτως καλεῖν εἰώθηται. Τοῦτο δὲ λέγει, ὅτι Ψάλλον καὶ προσευχόμενος ἔρμηνεύει καὶ σεαυτὸν τὰ λεγόμενα, καὶ τοὺς ἀκούοντάς σου ὁμοίως, ἵνα εἰπωσι τὸ, « Γένοιτο. » Ἐπεὶ οὐκ οἶδασι τί λέγεις. Τοῦτο λέγει. « Ψαλῶ τῇ ψυχῇ. ψαλῶ καὶ τῷ νοῖ, » ἀντὶ τοῦ, Νοήσω, καὶ ἔρμηνεύσω καὶ τοῖς ἀκούουσι. « Σὺ μὲν γὰρ καλῶς εὐχαριστεῖς. »

Εἶτα καὶ τὸ ἀξιόπαινον φυλάττων τῷ χαρίσματι τῶν γλωσσῶν, φησί. Σὺ μὲν γὰρ καλῶς εὐχαριστεῖς, ἀλλ' ὁ πλησίον οὐκ ὑφέλειται. « Πάντων ὑμῶν μάλλον γλώσσαις λαλῶ. » Εἶτα ἵνα μὴ δόξη διὰ τοῦτο εὐτελεῖσθαι καὶ ὑποτιθεῖσθαι, ἤγουν μικρότερον ποιῶν τὸ τῶν γλωσσῶν χάρισμα, ὡς αὐτὸς αὐτὸ μὴ κατημένος, φησί, Πάντων ὑμῶν πλέον γλώσσαις λαλῶ. » Ἠλθὼν τοῦτο εἰπὼν, πρῶτον ἠὲ εὐχαρίστησε τῷ θεῷ, δηλῶν ὡς ἐκ τούτου ἔχει τὸ χάρισμα. « Πέντε λόγους διὰ τοῦ νοός μου λαλῆσαι. » Τούτῃστι, νοῆσαι αὐτὸς ἔρμηνεύειν, καὶ τοῖς ἀκούουσι σαφηνίζειν ὅπως ὑφέλωνται, « Ἡ μυρίους λόγους ἐν γλώσσῃ, » μὴ ἰσχύων αὐτοὺς ἔρμηνεύσαι. Τότε γὰρ εἰς ἐμὲ μόνον ἡ ὑφέλεια περιστήσεται. — [ΦΩΤ.] Διὰ τοῦ νοός μου, τούτῃστιν Ἐνεκα τοῦ νοός μου, τοῦ μὴ εἶναι ἀκαρπυον αὐτοῖς, ἀλλὰ ἀπολαύειν καρποῦ τῆς ὑφέλειας αὐτῶν.

Ἄδελφοί μὴ παιδία γίνεσθε ταῖς φρεσίν, ἀλλὰ τῇ κακίᾳ νηπιάζετε, ταῖς δὲ φρεσὶ τέλειοι γίνεσθε. Ἐν τῷ νόμῳ γέγραπται, ὅτι ἐν ἑτερογλώσσοις, καὶ ἐν χεῖλεσιν ἑτέροις λαλήσω τῷ λαῷ τούτῳ, καὶ οὐδ' οὕτως εἰσακούσονται μου, λέγει Κύριος, ὥστε αἱ γλώσσαι εἰς σημεῖόν εἰσιν, οὐ τοῖς πιστεύουσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀπίστοις. Ἡ δὲ προφητεία οὐ τοῖς ἀπίστοις, ἀλλὰ τοῖς πιστεύουσιν.

Μετὰ τὸ δεῖξαι μείζονα τὴν προφητείαν, λοιπὸν πληκτικωτέρῳ χρῆται λόγῳ. « Μὴ παιδία γίνεσθε, » φησί. Νηπιῶν γὰρ ἐστὶ, τὸ τὰ μικρὰ θαυμάζειν, ὅσον τὰς γλώσσας, τῶν δὲ μεγάλων καταφρονεῖν, τούτῃστι τῆς προφητείας. « Ἀλλὰ τῇ κακίᾳ νηπιάζετε. » Ὅταν πρόκειται ἀδικία τις, ἢ ἄμαρτια, τότε νηπιάζετε. Νηπιάζειν δὲ ἐστὶ, τὸ μὴ εἰδέναι κακοποιεῖν, ἢ ἁμαρτάνειν. Ἡ δὲ τῶν φρενῶν τελειότης, καὶ κακίαν φεύγει, καὶ ἀρετὴν διώκει, καὶ τὰ μάλιστ' αὐτῶν ὑφέλιμώτερα τῶν χαρισμάτων διακρίνειν οἶδεν « Ἐν τῷ νόμῳ γέγραπται. » Καίτοι Ἰσαίας τοῦτο φησιν, ἀλλ' ὁ Ἅγιος πᾶσαν τὴν Ἑλληνικὴν, νόμον καλεῖ. Τὴν δὲ μαρτυρίαν παράγει, ἡρέμα δεκτικὸς μὴ σφόδρα χρῆσιμον τὸ τῶν γλωσσῶν σημεῖον, διὰ τὸ

ἀπίστοις γίνεσθαι. « Καὶ οὐδ' οὕτως εἰσακούσεται μου. » Τί οὖν ἐλάλει, εἰ ἦδει μὴ ἀκουσθησόμενος; Ἴνα τὰ αὐτοῦ ποιήσῃ ὁ Θεὸς, καὶ διὰ πάντων δείξῃ τὴν περὶ ἡμᾶς πρόνοιαν, καὶ νίκησῃ ἐν τῷ κρίνεσθαι αὐτὸν. καὶ ἀπαλλάξῃ πάσης ἀπολογίας. — [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.] Ἡ καὶ τὸ, « Οὐδ' οὕτως εἰσακούσεται μου, » ὡς πρὸς τὸ κοινὸν εἴρηται, καὶ τὸ μὴ πάντας εἰσακούσαι, ἐπεὶ ἐνὶ μηδὲ ἓνα εἰσακούσαι. « Ὡστε αἱ γλώσσαι εἰς σημεῖόν εἰσιν. » Ὁρᾷς πῶς ὑποτίθηται τῇ προφητείᾳ τὰς γλώσσας; « Εἰς σημεῖον γὰρ εἰσι, » φησί. Τὸ δὲ σημεῖον, οὐ πάντως διδάσκει καὶ ὠφελεῖ, ὅποτε καὶ βλάπτει πολλάκις, ὡς προῖων φησιν, ἐνθ' ἀλέγει, « Οὐκ ἐροῦσιν ὅτι μαίνεσθε; » — « Οὐ τοῖς πιστεύουσιν. » Οἱ γὰρ πιστοὶ οὐ δέονται σημεῖων, πιστοὶ ὄντες. « Ἡ δὲ προφητεία οὐ τοῖς ἀπίστοις. » Ἡ δὲ προφητεία, φησὶν, ὠφελεῖ τοὺς πιστοὺς. Κατὰ γὰρ αὐτοὺς, οὐκ ἔτι δὲ καὶ τοὺς ἀπίστους, οἷον τοὺς ἀνάστα νοσοῦντας, εἰ μὴ ὅτι προῖων λέγει, ὅτι καὶ αὐτοὺς ὠφελεῖ. Ἐλεγχόμενος γὰρ, φησί, καὶ ἀνακρινόμενος ὑπὸ πάντων, ἔρει ὅτι ὄντως ὁ Θεὸς ἐν ὑμῖν ἔστιν. Ὅρα πόση διαφορά τῆς προφητείας. Αἱ μὲν γὰρ γλώσσαι, γελῶν τοὺς ἀπίστους ποιοῦσιν. Ἐροῦσι γὰρ, φησὶν, ὅτι μαίνεσθε. Ἡ δὲ προφητεία, τοὺς πιστοὺς μὲν, πᾶσι τρόποις ὠφελεῖ. Ἔστι δ' ὅτε καὶ τοὺς ἀπίστους ὠφελεῖ, τῷ ἐλεγχεῖν αὐτοὺς, καὶ παρασκευάζειν ἐπὶ πρόσωπον πίπτειν, καὶ προσκυνεῖν τῷ Θεῷ. Τοῦτο γὰρ προῖων λέγει. Ἀλλὰ τοῖς πιστεύουσιν, εἰς ὠφέλειαν, ὃ ἔστι διδασχῆν. **E** cadant Deumque adorent : hoc enim in sequentibus doctrinam.

Ἐν οὖν συνέλθῃ ἡ Ἐκκλησία ὅλη ἐπιτοαυτὸ, καὶ πάντες γλώσσαις λαλῶσιν, εἰσέλθωσι δὲ ἰδιῶται ἢ ἀπιστοὶ, οὐκ ἐροῦσιν ὅτι μαίνεσθε; Ἐάν δὲ πάντες προφητεύωσιν, εἰσέλθῃ δὲ τις ἀπιστος ἢ ἰδιώτης, ἐλέγχεται ὑπὸ πάντων, καὶ οὕτως τὰ κρυπτά τῆς καρδίας αὐτοῦ, φανερά γίνονται, καὶ οὕτως πεσὼν ἐπὶ πρόσωπον προσκυνήσει τῷ Θεῷ, ἀπαγγέλλων ὅτι ὁ Θεὸς ὄντως ἐν ὑμῖν ἔστιν.

Ἡρέμα δεῖξαι θέλει ὅτι καὶ ἀφορμὴ βλάβης ἐστὶ τὸ λαλεῖν γλώσσαις. Ἐἴτα ἵνα μὴ δόξῃ τοῦ χαρίσματος κατηγορεῖν, ἐπάγει. Ἐάν εἰσέλθῃτε πάντες γλώσσαις λαλοῦντες, εἰσέλθωσι δὲ καὶ ἰδιῶται ἢ ἀπιστοὶ, ὡς εἶναι τῆς ἐκείνων ἰδιωτείας καὶ ἀπιστίας τὸ ἐγκλημα, οὐ τῆς χάριτος, ὅμως ἀφορμὴ καὶ οὕτως βλάβης ἐστὶν ἰδιώταις καὶ ἀπίστοις, ὅπερ οὐχ εὐρήσεις ἐπὶ τῆς προφητείας, « Οὐκ ἐροῦσιν ὅτι μαίνεσθε; » Ἐπειδὴ μέγα ἐφρόνουν γλώσσαις λαλοῦντες, δείκνυσιν αὐτοὺς εἰς αὐτὴν τὴν ὑπόληψιν ἐκ τῶν γλωσσῶν βλαπτομένους. Ὑπολήψεις γὰρ, φησὶ, μαυνομένων λαμβάνετε, ὃ ἔστι τῆς σπουδῆς ὑμῶν ἐναντίον καὶ τῆς ποιήσεως. Ἐπὶ δὲ τῆς προφητείας τὸ ἐναντίον φησὶ. Καὶ γὰρ καὶ τοὺς ἀναίτιχόντους τῶν ἀπίστων, ἐπέλεκται τῷ ἐλεγχεῖν αὐτοὺς καὶ ἀνακρίνειν, καὶ τὰ κρυπτά τῆς καρδίας αὐτῶν φανεροῦν. « Καὶ οὕτως τὰ κρυπτά. » Τουτέστιν, ἃ ἐπὶ ψυχῆν ἔχει, καὶ κατ' αὐτὰ ἐναχθῆσθαι ἐν μέσῳ, καὶ φανερωθῆσθαι; καὶ οὕτως διὰ τοῦ ἀνακρίνεσθαι

contingat. « Et ne sic quidem audient me. » Quare ergo loquebatur si sciebat quod non esset audientus? Ut faceret Deus quod in se erat, et per omnia ostenderet quam de nobis habebat providentiam: utque vinceret dum judicatur, 562 omnemque tolleret excusationem. Aut etiam, ut quod ait: « Ne sic quidem audient me. » ad id quod commune est dictum sit, et quod non omnes audierint, quandoquidem contingit ut ne unus quidem audiat. « Itaque linguæ in signum sunt. » Vides quod linguas inferiores prophetia dicat? Nam in signum sunt, inquit: signum autem non semper docet aut utile est: imo interdum, et frequenter etiam nocet, ut in progressu dicit, ubi ait: Nonne dicent vos insanire? Non credentibus. « Credentes enim non egent signis, cum jam fideles sint. » Contra prophetia non incredulis. « Prophetia vero fidelibus, inquit, utilis est: nam instruit ipsos; non autem etiam incredulos utpote immedicabiliter egrotantes: nisi quod in progressu dicit quod etiam ipsos juvet, Coargutus, inquit, et dijudicatus ab omnibus dicit quod vere Deus in vobis sit. Vide quanta sit prophetiæ excellentia. Siquidem linguæ incredulos faciunt irridere: nam dicent, inquit, vos insanire: prophetia vero fideles quidem omnibus modis juvat. Contingit autem quandoque ut et incredulis sit utilis, coarguendo illos, et efficiendo ut in faciem dicit: sed credentibus ad utilitatem est, nempe

C XIV, 24-25 • Si ergo convenerit universa simul « Ecclesia, et omnes linguis loquantur, ingrediantur « autem idiotæ aut increduli, nonne dicent vos insanire? Quod si omnes prophetent: ingrediat autem « incredulus aut idiota, coarguitur ab omnibus, et « sic occulta cordis ejus manifesta fiunt, atque ita « procidens in faciem suam adorabit Deum, renuntians quod revera Deus in vobis sit. »

Sensim vult ostendere quod dampni occasio sit loqui linguis. Deinde ne donum reprehendere videatur, subjungit: Si conveniatis omnes linguis loquentes: ingrediantur autem idiotæ ac increduli: quanquam reprehensio sit ignorantis ac incredulitatis illorum et non gratiæ, tamen hoc etiam modo occasio dampni est idiotis et incredulis, quod in prophetia non invenies. « Nonne dicent vos insanire? Quoniam arrogantes erant in eo quod linguis loquerentur, ostendit ipsos ex linguis incidere in damnum suspicionis. 563 Inciditis, inquit, in suspicionem insanis: quod studio vestro et actioni contrarium est. In prophetia vero e diverso accidit. Siquidem ipsos quoque impudentes incredulos attrahit, corguendo eos ac dijudicando, et occulta cordis ipsorum manifestando. « Et sic occulta. » Hoc est quæ in animo habet, quæque ex his sequuntur, proferentur in medium et propalabuntur, ac ita, per hoc videlicet quod dijudicatur,

occulta ipsius manifestantur, et procidens adorat A Deum. « Procidens in faciem. » Res enim quæ accidit, eos etiam qui vehementer impudentes sunt pudefaciet.

XIV, 26-28. « Quid igitur est, fratres? Cum conve-
neritis, quisque vestrum psalmum habet, doctrinam
habet, linguam habet, revelationem habet, inter-
pretationem habet: omnia ad ædificationem fiant.
« Sive lingua quis loquitur, fiat per binos, aut ad
« summum ternos, idque vicissim, et unus interpre-
« tetur: quod si non sit interpret, taceat in Ec-
« clesia: cæterum sibi ipsi loquatur et Deo. »

Quid igitur, inquit, faciendum est vobis? Ecce
enim audistis donorum differentias. Et consequen-
ter dicit: Quisque vestrum sive psalmum habeat B
(nam ex dono quodam etiam psalmos seu cantica
conficiebant, sive doctrinam habeat, hoc est, sive
possit docere et utilitatem afferre: sive prophe-
tiam (nam hoc significat ἀποκάλυψις, id est, reve-
latio) sive linguam habeat (bene autem linguarum
quoque meminit. Nam quia in præcedentibus illas
vehementer depressit, nunc etiam earum meminit:
quoniam visus est sentire neque doni genus esse
gratiam linguarum) sive interpretationem habeat,
et possit linguas interpretari: eundem finem omnia
respiciant, nempe ut ædificent Ecclesiam, tanquam
diceret: Quæcunque dixi dona, puta psalmus, do-
ctrina, revelatio sive prophetia, lingua, interpreta-
tio, ad utilitatem sint populi et ædificationem.
« Fiat per binos aut ad summum ternos. » Non
multi loquamini lingua neque confuse, ne seditio C
flat: sed duo, aut ut plurimum tres. Idque ἀνὰ μέ-
ρος, id est, per partes sive vicissim, hoc est unus
post alium loquatur, et alius interpretetur. « Cæte-
rum sibi ipsi loquatur et Deo. » Quod ait: « Sibi
ipsi loquatur, » neque permittentis est, neque
prohibentis, 504 ac si diceret: Si non habet in-
terpretationem, taceat; quod si non potis est tacere
(hoc autem vitii est) sibi ipsi loquatur, hoc est, apud
se leniter et sine strepitu, ut solus Deus audiat
et non homines. Considera vero quomodo dum
permittere videtur, prohibeat.

XIV, 29-33. « Prophetæ vero duo aut tres loquan-
tur, et cæteri dijudicent. Quod si alteri revelatum
« fuerit assidenti, prior taceat. Potestis enim singu-
« latim omnes prophetare: ut omnes discant, et
« omnes consolationem accipiant: et spiritus pro-
« phetarum prophetis subjiciuntur. Non enim tur-
« bationis auctor est Deus, sed pacis, ut in omni-
« bus Ecclesiis sanctorum. »

Erant inter prophetas etiam vates seu divini qui
latebant, ideo ait: « Duo aut tres loquantur, et
cæteri dijudicent. » Hoc est, dijudicent; ne quo-
modo vates quispiam esse propheta existimetur.
Ideo ergo duo aut tres, ne propter multitudinem
lateant falsi vates. « Quod si alteri revelatum fue-
rit assidenti. » Si te, inquit, prophetante alterum
moverit Spiritus sanctus, tu tace, ne duobus
simul prophetantibus fiat confusio, nam ob id, in-
quit, te prophetante alteri inspiratum est, quod

δηλονότι, τὰ κρυπτὰ αὐτοῦ φανεροῦνται. Καὶ περὶ τῶν
προσκυνεῖ τῷ Θεῷ. « Περὶ ἐπὶ πρόσωπον. » Τὸ γὰρ,
γινόμενον, καὶ τοὺς σφόδρα ἀναισχύντους καταθέ-
σει.

Τί οὖν ἐστίν, ἀδελφοί; ὅταν συνέρχησθε ἑκα-
στος ὑμῶν ψαλμὸν ἔχει, διδασχὴν ἔχει, γλῶσ-
σαν ἔχει, ἀποκάλυψιν ἔχει, ἐρμηνείαν ἔχει. Πάν-
τα πρὸς οἰκοδομὴν γινέσθω. Ἐἴτε γλῶσση τις
λαλεῖ κατὰ δύο ἢ τὸ πλεῖστον τρεῖς, καὶ ἀνὰ μέ-
ρος, καὶ εἰς διερμηνευέτω. Ἐὰν δὲ μή ἢ διερμηνευ-
τή, σιγάτω ἐν Ἐκκλησίᾳ, αὐτῷ δὲ λαλεῖτω καὶ
τῷ Θεῷ.

Τί οὖν, φησὶ, ποιητέον ὑμῖν; Ἴδού γὰρ ἀκηκόατε
τὰς τῶν χαρισμάτων διαφορὰς. Καὶ λοιπὸν λέγει,
Ἐκαστος ὑμῶν εἴτε ψαλμὸν ἔχει (ἀπὸ γὰρ χαρισμα-
τος καὶ ψαλμοὺς ἐποίουν), εἴτε διδασχὴν ἔχει· οἷον, εἰ
δύναται διδάξαι καὶ ὠφελησαι, εἴτε προφητεῖαν.
(Τοῦτο γὰρ ἢ ἀποκάλυψις), εἴτε γλῶσσαν ἔχει
(καλῶς δὲ καὶ τῶν γλωσσῶν ἐμνήσθη. Ἐπειδὴ γὰρ
αὐτὰς ἐν τοῖς προλαβοῦσι σφόδρα καθεῖλε, νῦν καὶ
αὐτῶν ἐμνήσθη, ἐπεὶ ἔδοξεν ἂν μηδὲ εἶδος εἶναι χα-
ρισματος τὸ τῶν γλωσσῶν), εἴτε ἐρμηνείαν ἔχει, καὶ
δύναται τὰς γλώσσας ἐρμηνεύειν, πρὸς ἓν τέλος πάν-
τα ὁράτω, τὸ οἰκοδομεῖν τὴν Ἐκκλησίαν. Ὡς ἂν εἰ-
λέγε· Πάντα ὅσα ἂν εἶπον χαρίσματα, ψαλμὸν, διδα-
σχὴν, ἤγουν ἀποκάλυψιν, γλῶσσαν, ἐρμηνείαν, εἰς
ὠφέλειαν ἔστωσαν τοῦ λαοῦ, καὶ οἰκοδομῆν. « Κατὰ
δύο, ἢ τὸ πλεῖστον τρεῖς. » Μὴ κολλοί· λαλεῖτε γλῶσ-
ση μηδὲ συγκεχυμένως, ἵνα μὴ ἀκαταστασία γίνη-
ται, ἀλλὰ δύο ἢ τρεῖς τὸ πλεῖστον, καὶ ἀνὰ μέρος,
τουτέστιν εἰς ἀφ' ἑνὸς λαλεῖτω, καὶ διερμηνευέτω
ἕτερος. « Ἐαυτῷ δὲ λαλεῖτω καὶ τῷ Θεῷ. » Τὸ,
« Ἐαυτῷ λαλεῖτω, » οὐκ ἐστὶν ἐπιτρέποντος, ἀλλ' οὐδὲ
κωλύοντος. Ὡσεὶ ἔλεγεν· Εἰ μὴ ἔχει ἐρμηνείαν, σι-
γάτω. Εἰ δὲ μὴ καρτερεῖ σιγῆν (τοῦτο δὲ κατηγο-
ρίας ἐστίν), αὐτῷ λαλεῖτω, τουτέστιν, ἀσφωγήει καὶ
ἡρέμα, ὡς Θεὸν μόνον ἀκούειν, οὐ μὴν ἀνθρώπων.
Ὅρα πῶς ἐν τῷ δοκεῖν ἐπιτρέπειν, ἀποτρέπει.

Προφήται δὲ δύο ἢ τρεῖς λαλεῖτωσαν, καὶ οἱ
ἄλλοι διακρινέτωσαν. Ἐὰν δὲ ἄλλω ἀποκαλυφθῇ
καθήμενος, ὁ πρῶτος σιγάτω. Δύνασθε γὰρ καθ'
ἓνα πάντες προφητεύειν, ἵνα πάντες μανθάνωσι,
καὶ πάντες παρακαλῶνται. Καὶ πνεύματα προ-
φητῶν προφήταις ὑποτάσσεται. Οὐ γὰρ ἐστὶν
ἀκαταστασίας ὁ Θεός, ἀλλ' εἰρήνης, ὡς ἐν πάσαις
ταῖς Ἐκκλησίαις τῶν ἁγίων.

Ἦσαν ἐν τοῖς προφήταις καὶ μάντιες λαθάνον-
τες. Διὸ φησὶ, « Δύο ἢ τρεῖς λαλεῖτωσαν, καὶ οἱ
ἄλλοι διακρινέτωσαν, » τουτέστι, διακρινέτωσαν μή
πού τις μάντις προφήτης εἶναι ὑποκρίνηται. Διὰ
τοῦτο δὲ δύο ἢ τρεῖς, ἵνα μὴ διὰ τὸ πλῆθος λάθωσιν
οἱ μάντιες. « Ἐὰν δὲ ἄλλω ἀποκαλυφθῇ καθήμενος. »
εἰ σοῦ, φησὶ, προφητεύοντος, ἄλλον ἐκίνησε τὸ Πνεῦ-
μα τὸ ἅγιον, σὺ σίγα, ἵνα μὴ τῶν δύο ἄμω προφη-
τεύοντων, σύγχυσις γένηται. Διὰ τοῦτο γὰρ, φησὶ,
σοῦ προφητεύοντος, ἄλλος ἐνεπνεύσθη, βουλομένου

τοῦ Πνεύματος καὶ δι' ἐκείνου λεχθῆναι τι. « Δύ-
 νασθε γὰρ καθ' ἕνα πάντες προφητεύειν. Ἐπειδὴ δὲ
 τὸν πρῶτον σιγᾶν ἐκέλευσε, πρᾶμυθεῖται αὐτόν
 Μὴ δυσχεράνης, φησί, σιγᾶν νελευόμενος. Δύνη γὰρ
 καὶ σὺ καὶ ἄλλος προφητεύειν, φησὶ πάντες. Εἰ εἷς,
 εἷς προφητεύη, τουτέστιν οὐκ ἐκλείψει ὁ καιρὸς, ἵνα
 πάντες οἱ τὴν Ἐκκλησίαν πληροῦντες, καὶ μνηθάνωσι
 καὶ εἰς πίστιν παρακαλῶνται καὶ ὁδηγῶνται. « Καὶ
 πνεύματα προφητῶν προφήταις ὑποτάσσεται. »
 Πνεύματα προφητῶν φησιν, αὐτὰ τὸ πνευματικὸν
 χάρισμα. Εἶτα ἵνα μὴ λέγῃ τις, Καὶ πῶς σιγᾶν δύνα-
 μι ; αὐτὸ γὰρ τὸ ἐπιπλέον ἄγιον Πνεῦμα καὶ ἐκόν-
 τα ἀναγκάζει λαλεῖν, οὐχί, φησὶν. Ὑποτάσσεται
 γὰρ τῷ προφήτῃ τὸ χάρισμα, τουτέστιν, ἐν αὐτῷ ἐστι
 καὶ λαλεῖν καὶ σιωπᾶν. Ἄντικρυς, ἢ ἐπὶ τῶν μάν-
 των. — [ΟΙΚΟΓΜΕΝΙΟΥ.] Ἐκεῖνοι γὰρ μετὰ τὴν
 παρ' αὐτοῖς ἐνοουσίαν, καὶ ἄκοντες οἷα δαιμονῶν-
 τες λαλοῦσιν ἢ οὐ βούλονται. Εἰ τοίνυν τὸ χάρισμα
 τοῖς προφήταις ὑποτάσσεται, πῶς οὐκ ἄτοπον ὑμᾶς
 μὴ ὑποτάσσεσθαι τῷ κοινῇ συμφέροντι, ἵνα ὅταν ἦ
 καιρὸς σιωπῆς, σιωπᾶτε ; * Οὐ γὰρ ἐστὶν ἀκαταστα-
 σίας ὁ Θεός. * Εἶτα δείκνυσιν ὅτι καὶ τῷ Θεῷ τοῦτο
 δοκεῖ, τὸ τὸν πρῶτον σιγᾶν. Ἐπεὶ μὴ ἐστὶν ὁ Θεὸς
 ἀκαταστασίας, ἀλλ' εἰρήνης. Ἐκ γὰρ τούτου, φησὶν,
 ἀκαταστασία καὶ σύγχυσις γίνεται. Οὗτος δὲ ὁ τῆς
 εἰρήνης νόμος ἐν πάσαις ἐστὶ ταῖς ἐκκλησίαις τῶν
 ἁγίων. Καλῶς δὲ φησὶ, « Τῶν ἁγίων, » ἐπειδὴ καὶ
 Ἑλλήνων ἦσαν ἐκκλησίαι, καὶ λοιπῶν ἀπίστων.

Αἱ γυναῖκες ὑμῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις σιγάτω-
 σαν. Οὐ γὰρ ἐπιτέτραπται αὐταῖς λαλεῖν, ἀλλ'
 ὑποτάσσεσθαι, καθὼς καὶ ὁ νόμος λέγει. Εἰ δὲ τι
 μαθεῖν θέλουσιν, ἐν οἴκῳ τοῦς ἰδίους ἄνδρας
 ἑπερωτάτωσαν. Αἰσχρὸν γὰρ ἐστὶ γυναῖξιν ἐν
 ἐκκλησίᾳ λαλεῖν. Ἡ ἀφ' ὑμῶν ὁ λόγος τοῦ
 Θεοῦ ἐξῆλθεν ; ἢ εἰς ὑμᾶς μόνους κατήντη-
 σεν ;

Πάντοθεν τὴν ἡσυχίαν νομοθετήσας, ἐκ τοῦ, μὴ
 πλείους τῶν τριῶν γλώσσαις λαλεῖν, καὶ ταῦτα ἀνὰ
 μέρος, τουτέστιν, εἷς ἀφ' ἑνός, ἐκ τοῦ, τὸν πρῶτον
 προφητεύοντα, τῷ δευτέρῳ παραχωρεῖν, ἦλθε λοιπὸν
 καὶ ἐπὶ τὴν τῶν γυναικῶν ἄκρον φλυαρίαν. « Αἱ
 γυναῖκες σιγάτωσαν ὡς γὰρ ἐπιτέτραπται, » φησὶν
 ἀπονενέμματα « αὐταῖς λαλεῖν. » Καὶ οὐκ εἶπε μόνον
 σιγᾶν, ἀλλὰ καὶ ὑποτάσσεσθαι, ὃ πλέον ἐστὶ τῆς σιω-
 πῆς. Ἡ γὰρ ὑποταγὴ δηλοῖ τὴν μετὰ φόβου σιγῆν,
 ὡς ἀπὸ δουλίδων τινῶν γινόμενην. * Καθὼς καὶ ὁ
 νόμος λέγει. » Τί δὲ ὁ νόμος λέγει (νόμον γὰρ
 φησὶ πᾶσιν τὴν Παλαιάν) ; « Πρὸς τὸν ἄνδρα σου,
 φησὶν, ἢ ἀποστροφή σου, καὶ αὐτός σου κυριεύσει. »
 Εἰ οὖν τῷ ἀνδρὶ ὑπόκειται, πολλῶ μᾶλλον τοῖς πνευ-
 ματικοῖς δασκάλοις, καὶ τῷ κοινῷ τῆς Ἐκκλησίας
 πληρώματι. * Εἰ δὲ τι μαθεῖν θέλουσιν. » Εἰ οὖν μὴ
 λαλοῦσιν, εἴποι τις, πῶς μάθοιεν τὰ ἀγνωόμενα ;
 Ἐν οἴκῳ, φησὶ, παρ' ἀνδρῶν μνηθνήτωσαν. Ση-
 μείωσι δὲ, ὅτι οὐ περὶ τῶν χρησίμων αὐταῖς ἐν
 ἐκκλησίᾳ λαλεῖν ἐπέτρεψε. Τοῦτο δὲ καὶ τοὺς ἄν-
 δρας προσηγορεύει ποιῆσαι, τὸ εἰδέναι ὅτι παρὰ
 τῶν γυναικῶν ἐρωτηθῆσονται περὶ τῶν ἐν τῇ Ἐκ-

A per illud quoque velit Spiritus aliquid exprimi :
 « Potestis enim singulatim omnes prophetare. »
 Quoniam autem priorem facere jussit, consolatur
 eum : Ne, inquit, ægre feras quod jubearis tacere ;
 potes enim et tu prophetare, et alius, imo omnes,
 si singulatim quisque prophetet : hoc est, non deerit
 tempus, ut omnes qui Ecclesiam implent, discant
 et ad fidem advocentur ac deducantur. « Et spiritus
 prophetarum prophetis subjiciuntur. » Spiritum
 prophetarum dicit ipsum spirituale donum. Deinde
 ne quis dicat : Et quomodo tacere possum ? Ipse
 enim Spiritus sanctus qui inspirat, et volentem et
 nolentem loqui cogit. Non est, inquit, ita. Nam
 donum subjectum est prophetæ, hoc est, in ejus
 potestate est et loqui et tacere. Manifeste ita est,
 aut contra vates seu divinos loquitur. Nam illi post
 furorem sibi immisum, etiam nolentes tanquam
 dæmonio agitati loquuntur quæ nolunt. Si ergo do-
 num prophetis subjectum est, 505 quanta erit
 absurditas quod vos communi utilitati non subji-
 ciamini, ut cum silentii tempus fuerit, sileatis ?
 « Non enim turbationis auctor est Deus. » Deinde
 ostendit quod hoc etiam Deo videatur, ut prior
 taceat, quia non est Deus auctor turbationis, sed,
 pacis ; nam alioqui turbatio et confusio fieret.
 Hæc autem lex pacis in omnibus est sanctorum
 Ecclesiis. Bene autem dicit sanctorum, quoniam
 et Græcorum et reliquorum infidelium erant Eccle-
 siæ sive congregationes.

XIV, 34 36. « Mulieres vestræ in ecclesiis sileant, nec
 « enim permissum est illis ut loquantur, sed ut sub-
 « ditæ sint, quemadmodum et lex dicit. Quod si quid
 « discere volunt, domi viros suos interrogent. Nam
 « turpe est mulieribus in ecclesia loqui. Num a vobis
 « sermo Dei profectus est ? aut in vos solos incidit ?

Statuto ex omni parte silentio, ex eo quod non
 plures quam tres linguis loquerentur, idque ἀνὰ
 μέρος, id est, per partes, hoc est, unus post alium
 sive vicissim, ex eo quod primo prophetans cederet
 secundo : venit consequenter ad importunas
 mulierum nugas. « Mulieres taceant : nec enim
 permissum est, » sive datum illis ut loquantur.
 Nec solum dixit ut tacerent, sed et subjectæ essent,
 quod plus est quam silentium servare. Subjectio
 enim designat silentium cum timore, tanquam ab
 ancillis quibusdam præstitum. * Quemadmodum
 et lex dicit. * Quid autem dicit lex ? Nam legem
 appellat vetus instrumentum : « Ad virum, in-
 quit, tuum aversio tua, et ipse dominabitur tibi. »
 Si ergo viro subjicitur, multo magis spiritualibus
 præceptoribus, et communi Ecclesiæ plenitudini
 ac perfectioni. « Quod si quid discere volunt. » Si
 igitur non loquantur, dixerit quispiam, quomodo
 discant ea quæ ignorant ? Domi, ait, a viris discant.
 Animadvertite autem quod de his etiam quam ipsis
 expediunt, non permisit eas loqui in ecclesia. Hoc
 autem et viros reddit attentiores, cum sciant quod

ab uxoribus interrogabuntur de Scripturis et dogmatis quæ tractantur in ecclesia. « Nam turpe est mulieribus in ecclesia loqui. » Deinde quoniam, ut verisimile est, arrogantes erant, sibi que placebant mulieres ob spiritualia quasi colloquia, per assertionem hoc tollit, dicens: « Nam turpe est. » — « An a vobis sermo Dei? » 566 Tanquam ad quosdam sibi contradicentes sermo ipsi formatus est. Cur, inquit, contradicitis? nec bonum esse ducitis ut mulieres taceant in congregatione? An soli estis credentes in mundo? Neque soli estis credentes, neque primi. Hoc ergo dicit. Aut, quia a vobis sermo Dei processit, igitur quæ totus habet orbis, oportet etiam apud vos servari.

XIV, 37-40. « Si quis videtur propheta esse aut « spiritualis, cognoscat quod ea quæ scribo vobis, « Domini sint præcepta, cæterum si quis ignorat, « ignoret. Proinde, fratres, enitamihi ad hoc ut « prophetis, et loqui linguis ne prohibueritis. « Omnia decenter et secundum ordinem fiant. »

Ubi frequenter docuit oportere mulieres tacere, hoc etiam nunc addit, quod id quoque et Deo videatur. Ait enim: Si quis aut propheta est, aut alio modo habet spirituale donum, ut intelligat quæ a me scribuntur, sciat Dei esse præcepta quæ scribo, nec a me ipso ad hæc scribenda me moveri. Si quis autem ignorat esse Dei præcepta, ignoret: hoc est, ego dixi quod expedit. Qui ergo vult, obtemperet: qui autem non vult, agat quod libet. Hæc autem dicere, viri est qui sua non omnibus modis cupiat firma haberi, sed ad commune commodum spectat. Hujusmodi autem sermonis formam habere solet, ubi non grande delictum est quod accidit. Quid enim magnum est si ignorent Dei esse præcepta ut mulieres taceant? « Enitamihi ad hoc ut prophetetis. » Rursum unde disgressus est rediit, et majorem ostendit prophetiam ex eo quod ait. Enitamihi ad hoc ut prophetetis, minorem autem linguarum gratiam: ait enim, Loqui linguis ne prohibueritis. Deinde prima in summam colligit: « Omnia, inquit, decenter et secundum ordinem fiant. » Erit autem si ii qui linguis loquantur bini aut terni loquantur et vicissim: et prophetæ sibi mutuo cedant, ac mulieres in Ecclesiis taceant.

567 CAPUT IX.

De universali corporum resurrectione.

XV, 1, 2. « Notum autem vobis facio, fratres, « Evangelium, quod annuntiavi vobis, quod et accepistis, in quo et statis, per quod et salutem consequimini, quo sermone annuntiarim vobis, si tenetis, nisi frustra credidistis. »

Ad sermonem de resurrectione accedit. Ait autem: Nihil novum vobis dicam, sed quod jam notum vobis factum est, verum in oblivionem venit. Nam notum facio, id est, ad memoriam reduco. Vocans autem fratres, simul quidem ipsos mitigat, simul etiam Christi donorum meminit. Nam per ipsius adventum in incarnatione omnes facti

κλησίᾳ γραφῶν καὶ δογμάτων. « Αἰσχρὸν γὰρ ἐστὶ γυναικῶν ἐν ἐκκλησίᾳ λαλεῖν. » Εἶτα ἐπειδὴ, ὡς εἴρηκε, καὶ ἐνεκαλλωπίζοντο αἱ γυναῖκες ἐπὶ ταῖς δῆθεν πνευματικαῖς ὁμιλίαις, δι' ἀποφάνσεως αὐτὸ ἀναιρεῖ, λέγων· « Αἰσχρὸν γὰρ ἐστίν. — « Ἡ ἀφ' ὧν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ; » Ὡς πρὸς τινὰς ἀντιλέγοντας ὁ λόγος αὐτῷ ἐσχημάτισται. Τί, φησὶν, ἐναντιοῦσθε, καὶ οὐχ ἡγεῖσθε καλῶς ἔχειν τὸ σιγᾶν ἐν ἐκκλησίᾳ τὰς γυναῖκας; Μόνοι ἐστὲ πιστοὶ ἐν κόσμῳ; Οὔτε μόνοι ἐστὲ, φησὶ, πιστοὶ, οὔτε πρῶτοι. Τοῦτο λέγει, ἡ ὅτι Ἄφ' ὧν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθε. Δεῖ οὖν τὰ τῆ οἰκουμένη δοκοῦντα, καὶ παρ' ὧν κρατεῖν.

Εἴ τις δοκεῖ προφήτης εἶναι ἢ πνευματικὸς, ἐπιγινωσκέτω ἃ γράφω ὑμῖν, ὅτι Κυρίου εἶσιν ἐντολαί. Εἰ δὲ τις ἀγνοεῖ, ἀγνοεῖτω. Ὡστε, ἀδελφοί, ζηλοῦτε τὸ προφητεῦσιν, καὶ τὸ λαλεῖν γλώσσαις μὴ κωλύετε. Πάντα εὐσχημόνως κατὰ τάξιν γινέσθω.

Πολλὰ γὰρ διδάξας τὸ, δεῖν τὰς γυναῖκας σιγᾶν, νῦν καὶ τοῦτο προστίθει, ὅτι, φησὶ, καὶ τῷ Θεῷ τοῦτο δοκεῖ. Εἴ τις γὰρ, φησὶν, ἢ προφήτης ἐστίν, ἢ ἄλλως πνευματικὸν ἔχει χάρισμα εἰς τὸ εἰδέναι τὰ γραφόμενα παρ' ἐμοῦ, ἴστω ὅτι Θεοῦ εἶσιν ἐντολαί· ἃ γράφω, καὶ οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ πρὸς ταῦτα κινουῦμαι. Εἰ δὲ τις ἀγνοεῖ ὅτι Θεοῦ εἶσιν ἐντολαί, ἀγνοεῖτω. Τοῦτέστιν, Ἐγὼ εἶπον, καὶ ὁ θέλων, πειθίσθω, ὁ δὲ μὴ θέλων, ὁ θέλει ποιεῖτω. Τὸ δὲ ταῦτα λέγειν, σημεῖόν ἐστιν ἀνδρὸς οὐ τὰ ἑαυτοῦ πάντως βουλομένου στῆσαι, ἀλλὰ τὸ κοινῇ συμφέρον σκοποῦντος. Τὸ δὲ τοιοῦτον σχῆμα τοῦ λόγου ποιεῖν εἴωθεν, ἔνθα οὐ μέγα ἐστὶ τὸ γινόμενον πλημμέλημα. Τί γὰρ μέγα τὸ ἀγνοεῖν αὐτοὺς, ὅτι Θεοῦ εἶσιν ἐντολαί τὸ σιγᾶν τὰς γυναῖκας; « Ζηλοῦτε τὸ προφητεῦσιν. » Πάλιν ἐπανήλθεν ὁθεν ἐξῆλθε, καὶ μείζονα δεικνύσει τὴν προφητεσίαν ἐν τῷ εἰπεῖν, « Ζηλοῦτε, » ἢ ττονα δὲ τὴν τῶν γλωσσῶν χάριν. « Τὸ γὰρ λαλεῖν, φησὶ, μὴ κωλύετε. » Εἶτα ἐπανακεφαλαιοῦται τὰ πρῶτα. « Πάντα, φησὶν, εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν γινέσθω. » Ἔσται δὲ τοῦτο, ἐὰν οἱ γλώσσαις λαλοῦντες δύο ἢ τρεῖς λαλῶσι καὶ ἀνὰ μέρος, καὶ οἱ προφήται ἀλλήλοις παραχωρῶσι, καὶ αἱ γυναῖκες ἐν ἐκκλησίᾳ σιωπῶσιν.

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

Περὶ ἀναστάσεως σωμάτων καθολικῆς.

Γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοί, τὸ Εὐαγγέλιον, ὃ εὐηγγελισάμην ὑμῖν, ὃ καὶ παρελάβετε, ἐν ᾧ καὶ ἐστήκατε, δι' οὗ καὶ σώζεσθε, τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν, εἰ κατέχετε, ἐκτός εἰ μὴ εἰκῆ ἐπιστεῦσατε.

Εἰς τὸν περὶ ἀναστάσεως ἔρχεται λόγον. Λέγει δὲ ὅτι Οὐδὲν ξένον ὑμῖν ἔρω, ἀλλὰ τὸ ἤδη γνωρισθὲν ὑμῖν, εἰς λήθην δὲ ἐλθόν. Τὸ γὰρ, « Γνωρίζω, οἷον υπομνησκῶ, φησὶν. Ἀδελφοὺς καλεῖται, ὁμοῦ μὲν αὐτοὺς καταπραΰνει, ὁμοῦ δὲ τῶν ὁωρεῶν ἀναμνησκει τοῦ Χριστοῦ. Διὰ γὰρ τὴν αὐτοῦ ἕσσηρον παρουσίαν, πάντες ἀδελφοὶ γεγόναμεν. « Ὁ καὶ

παρελάβετε. » Ὡσπερ τινὰ παρακαταθήκην. Οὐ λόγῳ γὰρ μόνον παρελήφεσαν, ἀλλὰ καὶ διὰ σημείων καὶ ποικίλων δυνάμεων. Ὅρα δὲ τὴν σοφίαν Παύλου. Ἐσαλεύοντο οὗτοι, καὶ ὅμως ἐστάναι αὐτοὺς λέγει, ἐκὼν ἀγνοῶν, ἵνα μὴ ἀναισχυντοτέρους ποιήσῃ. Εἶτα τοῦ ἐστάναι τὸ κέρδος, δι' οὗ εὐαγγελίου ἐστῆκότες, φησὶ, καὶ σώζεσθε. « Τίνι λόγῳ εὐηγγελισίμην ὑμῖν εἰ κατέχετε. » Ὡσανεὶ αὐτῶν σαφήνειαν μόνον ζητούντων, οὐ μὴν ἀμφιβαλλόντων περὶ τὴν ἀνάστασιν, οὕτω λέγει. « Τίνι λόγῳ εὐηγγελισίμην ὑμῖν. » Τουτέστι, ποίῳ τρόπῳ ἡ ἀνάστασις ἐλέχθη γενέσθαι. Ὡς εἰ ἔλεγε. Ἐπεὶ μὲν τοῦ δόγματος, οὐκ ἔν φαίην ὑμᾶς ἀμφιβάλλειν, τὸν δὲ τούτου ζητεῖν λόγον. Ὅθεν, φησὶ, τὸν τῆς ἀναστάσεως λόγον ὑμᾶς ὑπομιμνήσκω, ποίῳ τρόπῳ ἐλέχθη γενέσθαι. Εἶτα ἵνα μὴ ῥηθῆναι ἐργάσθαι μαρτυρῶν αὐτοῖς τὸ ἐστάναι, φησὶν, « Ἐὰν κατέχετε. » Ἐκτός γὰρ τοῦ κατέχειν τὸ περὶ ἀναστάσεως δόγμα, εἰκὴ ἐπιστεύσατε, ἤγουν ματαίως. — Καὶ ἄλλως. Ἀναμνήσκω ὑμῖν ποίῳ τρόπῳ ἐδηλώθη, ὑμῖν ὁ λόγος τῆς ἀναστάσεως, εἰ κατέχετε τούτον τὸν λόγον τῆς ἀναστάσεως. Ἐκτός γὰρ τούτου τοῦ δόγματος εἰ κατέχετε, εἰκὴ ἐπιστεύσατε. Εἰ δὲ ἐκτός τούτου ἐστὲ, εἰς μάτην ὁ κόπος ὑμῶν, ὡς τοῦ κεφαλαίου τῆς πίστεως ἐν τούτῳ ὑπάρχοντος.

Παρέδωκα γὰρ ὑμῖν ἐν πρώτοις δ καὶ παρέλαβον, ὅτι Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν κατὰ τὰς Γραφάς, καὶ ὅτι ἐτάφη, καὶ ὅτι ἐγήγερται τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς Γραφάς. Καὶ ὅτι ὤφθη Κηφᾶ, εἶτα τοῖς δώδεκα. Ἐπειτα ὤφθη ἐπάνω πεντακοσίοις ἀδελφοῖς ἐφάπαξ, ἐξ ὧν οἱ πλείους μένουσιν ἕως ἄρτι, τινὲς δὲ καὶ ἐκοιμήθησαν. Ἐπειτα ὤφθη Ἰακώβῳ, εἶτα τοῖς ἀποστόλοις πάνσιν.

Μέγα γὰρ ὂν τὸ τῆς ἀναστάσεως δόγμα, ἐν πρώτοις ὑμῖν αὐτὸ παρέδωκα, φησὶ. Καὶ γὰρ καὶ ἐγὼ παρὰ Χριστοῦ αὐτὸ παρέληφα. Οὐδὲν οὖν ἴδιον εἶπον ἐν πρώτοις. Τοιγαροῦν αὐτὸ παρελήφότες, νῦν ἀμφιβάλλειν οὐκ ὀφείλετε διὰ τὸν χρόνον. « Ὅτι Χριστὸς ἀπέθανεν. » Οὐκ εὐθέως εἰς τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως ἦλθε λόγον, ἀλλ' ἀνωθεν αὐτὸν κατασκευάζει. « Χριστὸς, φησὶν, ἀπέθανε διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, ἵνα ἡμᾶς τεθανατωμένους ταῖς ἁμαρτίαις, ζωοποιήσῃ. » — « Κατὰ τὰς Γραφάς. » Οὐδὲν ξένον γέγονεν, ἀνωθεν τοῦτο προεῖρητο καὶ προετέτυπωτο. « Καὶ ὅτι ἐτάφη. » Ἀπὸ κοινοῦ, « Κατὰ τὰς Γραφάς. » Ἀληθῆ δὲ τὸν θάνατον δεῖξαι θέλων καὶ οὐ φαντασίᾳ, ὡς τιτι δοκεῖ τῶν αἰρετικῶν, τὸ, « Ἐτάφη, » προσέθηκε. Βεβαίως γὰρ ἡ ταφή τοῦ θανάτου. Καὶ Μανιχαῖοι δὲ κατασχύνονται οἱ λέγοντες τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν ἡμετέρων ἁμαρτιῶν, θάνατον εἶναι Χριστοῦ, οὐ μὴν, φασὶ, κατ' ἀλήθειαν ἀπέθανεν. « Τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς Γραφάς. » Πάλιν, « Κατὰ τὰς Γραφάς, » προσέθηκε, διὰ τὸ, πολλοὺς ἀθέτους ἀμφιβάλλειν περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου. « Καὶ ὅτι ὤφθη Κηφᾶ. » Καίτοι τὸ

⁴⁴ Rom. iv, 25.

sumus fratres. « Quod et accepistis, » tanquam depositum quoddam. Neque enim verbo tantum acceperant, sed etiam persigna, variaque miracula. Et vide Pauli sapientiam. Agitabantur hi, et tamen stare ipsos dicit: ignorare se simulans ne magis eos pudefaciat. Deinde standi lucrum ponens, per quod, inquit. Evangelium, stantes salutem consequimini. « Quo sermone annuntiarim vobis si tenetis. » Hoc dicit, tanquam intendens quod si manifestationem tantum quaerent, nequaquam circa resurrectionem haesitent. « Quo sermone annuntiarim vobis. » Hoc est, quomodo dicta sit fieri resurrectionis, ac si diceret: De dogmate quidem nequaquam dicere possum vos ambigere, sed tantum huius modum quaerere. Ait ergo: Resurrectionis modum ad memoriam vobis reduco, quoniam modo fieri dicat, attestans ipsis quod starent, ait: « Si tenetis. » Nam si dogma de resurrectione non tenetis, frustra erecta est Deinde segnes eos reddidistis sive temere. — *Item alio modo.* Ad memoriam vobis reduco quoniam modo manifestatus sit vobis sermo de resurrectione, si tenetis hunc sermonem resurrectionis. Nisi enim hoc dogma teneatis, frustra credidistis. **568** Si autem extra hoc estis, vanus est labor vester, cum in hoc sit fidei summa.

XV, 3-7. Tradidi enim vobis in primis quod et acceperam, quod Christus mortuus fuerit pro peccatis nostris secundum Scripturas: et quod sepultus sit: quodque resurrexerit tertio die secundum Scripturas: et quod visus sit Cephæ, deinde illis duodecim: postea visus est plus quam quingentis fratribus simul, quorum plures manent ad hunc usque diem, quidam vero etiam dormierunt. Deinde visus est Jacobo, post apostolis omnibus.

Nam cum magnum sit resurrectionis dogma, illud, inquit, in primis vobis tradidi. Siquidem ego quoque ipsum a Christo accepi. Cum igitur illud acceperitis, nunc ob temporis diuturnitatem ambigere non debetis. « Quod Christus mortuus fuerit. » Non statim ad sermonem de resurrectione venit, sed ipsum ex superioribus commendat, Christus, inquit, mortuus est propter peccata nostra, ut nos peccatis mortuos vivificaret ⁴⁴. — « Secundum Scripturas. » Nihil novi actum est, prius hoc praedictum erat et praesfiguratum. « Et quod sepultus sit. » A communi sensu repetendum est Secundum Scripturas. Veram autem volens ostendere mortem et non phantasticam, ut quibusdam videtur haereticis, addidit, « Sepultus sit. » Nam sepultura mortis confirmatio est. Manichæi quoque confunduntur dicentes liberationem ac solutionem peccatorum nostrorum mortem esse Christi: Nequaquam, aiunt, vere mortuus est. « Tertio die secundum Scripturas. » Rursum addidit, « Secundum Scripturas, » propter multos sine Deo homines, qui de resurrectione haesitant. « Et quod visus sit

Cephæ. » Atqui Evangelium dicit ⁴⁵ quod Mariæ primum apparuerit Christus : sed inter viros primum apparuit Petro, tanquam primario duci venerandi discipulorum chori. « Deinde illis duodecim. » Atqui Matthias post assumptionem Domini pro Juda introductus est, quomodo ergo dicit : « Deinde illis duodecim. » Dicimus, vel scriptoris fuisse lapsus : Vel quod præscientiæ oculo sciens Dominus, quod Matthias connumerandus esset cum undecim, **569** apparuit et ipsi, ut neque in hoc cæteris apostolis esset inferior.

Tale quippiam subindicat et Joannes ⁴⁶, nusquam dicens quod apparuit undecim, sed et de Thoma loquens, ait : Thomas autem unus ex duodecim : Magis enim dicere possumus quod gratia Matthiam cæteris connumeraverit secundum præscientiam. Aut Judam adhuc post prodicionem ac spensium connumeravit. « Plus quam quingentis fratribus. » Adverbium ἐπάνω (quod cum cæteris interpretibus per *Plus quam reddidimus*), quidam aiunt dictum esse pro *cælitus*, ut ipsis suam quoque assumptionem ostenderet. Alii vero pro *pluribus* interpretati sunt, hoc est, « pluribus quam quingentis. » — « Quorum plures nianent ad hunc usque diem. » Habeo, inquit, vivos adhuc testes. « Quidam vero etiam dormierunt. » Per dictionem « dormierunt, » primum resurrectionis fundamentum jecit. Nam qui dormit, etiam resurgit. « Visus est Jacobo. » Episcopo Hierosolymitano, qui cognominabatur frater Domini. Post, apostolis omnibus. Erant enim et alii ex discipulis apostoli ad imitationem illorum duodecim, qualis erat Paulus et Barnadas ac Thaddæus.

XV, 8, 11. *Postremo vero omnium velut abortivo visus est et mihi. Ego enim sum minimus apostolorum, qui non sum idoneus ut dicar apostolus, propterea quod persecutus sim Ecclesiam Dei : sed gratia Dei sum id quod sum, et gratia ejus quæ ad me venit, non fuit inanis, sed copiosius illis omnibus laboravi : non autem ego, sed gratia Dei, quæ mecum est. Sive igitur ego, sive illi, sic prædicamus, et sic credidistis.*

Modesti animi verbum. Nec tamen ob id aliquo inferior est Paulus, quod ipsi postremo visus sit. Neque enim Jacobus quingentis illis inferior erat, quod post illos ipsi visus fuerit. Quadam tamen **D** etiam dispensatione seipsum dejecit, ut cum dixerit magnum illud verbum. « Copiosius illis omnibus laboravi, » fides ipsi habeatur. Abortivus autem dicitur sive ἐξάμβλωμα ac ἐμβρωθριδιον, sive imperfectus embryo ac fetus in utero nondum formatus. Hic etiam perfectus in omnibus Paulus, cum tantus ac talis esset, eo quod ab initio non fuerit in Christi fide formatus. **570** seipsum dicit abortivum, propter excellentem animi modestiam. « Ego enim sum minimus apostolorum. » Conse-

⁴⁵ Marc. xvi, 1 seqq. ⁴⁶ Joan. xx, 26.

Εὐαγγέλιόν φησι, πρώτη αὐτὸν τὸν Χριστὸν ὤφθαι τῇ Μαρτίᾳ. Ἄλλ' ἐν ἀνδράτι, πρώτῳ ὤφθη τῷ Πέτρῳ, ἅτε προὔχοντι τοῦ θεοπεσίῳ χοροῦ τῶν μαθητῶν. « Ἔτε τοῖς δώδεκα. » Καίτοι ὁ Ματθίας, μετὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου ἀντιεσχήθη ἀντὶ τοῦ Ἰούδα. Πῶς οὖν λέγει, « εἶτα τοῖς δώδεκα ; » Λέγομεν, ἡ γραφικὸν ἐστὶ σφάλμα, ἢ ὅτι τῷ προγνωστικῷ ὀφθαλμῷ ὁ Κύριος εἰδῶς ὅτι συναριθμηθήσεται τοῖς ἑνδεκά, ὤφθη καὶ αὐτῷ, ἵνα μηδὲ ἐν τούτῳ ἕλαττον ἔχη τῶν λοιπῶν ἀποστόλων.

Τοιοῦτόν τι παραδηλοῖ καὶ ὁ Ἰωάννης, μηδαμῶς μὲν λέγων ὅτι ὤφθη τοῖς ἑνδεκά. Ἄλλὰ καὶ περὶ τοῦ Θωμᾶ διαλεγόμενος, εἶπε· « Θωμᾶς δὲ εἰς ἐκ τῶν δώδεκα. » Μᾶλλον γὰρ εἶπομεν ἂν ὅτι τὸν Ματθίαν συντάξεν ἡ χάρις κατὰ πρόγνωσιν τοῖς λοιποῖς. Ἡ τὸν Ἰούδαν πάλιν συνέταξε μετὰ τὴν προδοσίαν καὶ τὴν ἀγχόνην. « Ἐπάνω πεντακοσίους ἀδελφοίς. » Τὸ, ἐπάνω, οἱ μὲν φασὶν εἰρηκέναι τό, οἷον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἵνα αὐτοῖς καὶ τὴν ἀνάληψιν αὐτοῦ δείξῃ. Ἄλλοι δὲ, τὸ, πλείοσιν, ἱρμῆνευσαν, τουτίστι, « Πλείοσι τῶν πεντακοσίων. » — « Ἐξ ὧν οἱ πλείους μένουσιν ἕως ἄρτι. » Ἐχω, φησὶν, ἐτι ζῶντας μάρτυρας. « Τινὲς δὲ καὶ ἐκοιμήθησαν. » Διὰ τῆς τοῦ, « κοιμήθησαν. » λέξεως, ἀρχὴν τῆς ἀναστάσεως προκατεβάλετο. Ὁ γὰρ κοιμώμενος, καὶ ἀνίσταται. « Ὄφθη Ἰακώβῳ. » Τῷ ἐπισκόπῳ τῆς Ἱερουσαλήμ, τῷ χρηματίσαντι ἀδελφῷ τοῦ Κυρίου. « Ἔτα τοῖς ἀποστόλοις πᾶσιν. » Ἦσαν γὰρ καὶ ἄλλοι ἀπόστολοι ἐκ τῶν μαθητῶν κατὰ μίμησιν τῶν δώδεκα, οἷος ἦν ὁ Παῦλος καὶ Βαρνάβας καὶ Θαδδαῖος.

Ἐσχάτον δὲ πάντων ὡσπερὶ τῷ ἐκτρώματι ὤφθη καί μοι. Ἐγὼ γὰρ εἰμι ὁ ἐλάχιστος τῶν ἀποστόλων, ὅς οὐκ εἰμι ἱκανὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος, διότι ἐδίωξα τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. Χάριτι δὲ Θεοῦ εἰμι ὁ εἰμι. Καὶ ἡ χάρις αὐτοῦ ἡ εἰς ἐμε, οὐ κενὴ ἐγενήθη, ἀλλὰ περισσότερον αὐτῶν πάντων ἐκοπίασα. Οὐκ ἐγὼ δὲ, ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, ἡ σὺν ἐμοί. Ἔτε οὖν ἐγὼ, εἶτε ἐκεῖνοι, οὕτως κηρύσσομεν, καὶ οὕτως ἐπιστεύσατε.

Ταπεινοφροσύνης μὲν τὸ ῥῆμα, πλὴν οὐ διὰ τοῦτο ἐλάττων τινὸς ὁ Παῦλος, ὅτι ἐσχάτῳ αὐτῷ ὤφθη. Οὔτε γὰρ Ἰάκωβος ἐλάττων ἦν τῶν πεντακοσίων, ἐπειδὴ ὑστερον ἐκείνων ὤφθη αὐτῷ. Ἠλὴν καὶ οἰκονομικῶς ἑαυτὸν ἐξευτελλίζει, ἵνα ὅταν εἴπῃ τὸ μέγα ῥῆμα ἐκεῖνο, τὸ, « Περισσότερον αὐτῶν πάντων ἐκοπίασα, » μὴ ἀπιστηθῇ. Ἔστι δὲ ἐκτρώμα, ἦγουν ἐξάμβλωμα καὶ ἐμβρωθριδιον, ἦγουν τὸ ἀτελὲς ἐμβρυον, τὸ ἀμυρῶν, ἐνταῦθα καὶ ὁ ἐν πᾶσι τέλειος Παῦλος, ὁ τοσοῦτος καὶ τηλικούτος, ὡς μὴ μορφωθείς ἐξ ἀρχῆς τῇ κατὰ Χριστὸν πίστει, ἐκτρωμά φησιν ἑαυτὸν διὰ ταπεινοφροσύνης ὑπερβολῆν. « Ἐγὼ γὰρ εἰμι ὁ ἐλάχιστος τῶν ἀποστόλων. » Λοιπὸν ἀποφαίνεται καὶ περὶ ἑαυτοῦ. Ὅρα δὲ οὐκ εἶπε

μόνον, τῶν δώδεκα ἀλλὰ, πάντων τῶν ἀποστόλων. Ἐἶτα λέγει καὶ τὴν αἰτίαν. « Διότι, φησὶν, εἰδὼξα τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. » — « Χάριτι δὲ Θεοῦ εἰμι ὃ εἰμι. » Ὅρα εὐγνωμοσύνην· τὰ μὲν ἀμαρτήματα, ἑαυτῷ καταλογίζεται, τὰ δὲ κατορθώματα, τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ ανατίθῃσι. « Καὶ ἡ χάρις αὐτοῦ ἡ εἰς ἐμὲ, οὐ κενὴ ἐγενήθη. Καὶ τοῦτο μεθ' ὑποστολῆς εἶπεν. Οὐ γὰρ εἶπεν· Ἄξια τῆς χαριτος ἔπραξα, ἀλλ'. Οὐ ματαία, φησὶν, ἡ χάρις εὐρέθη ἐν ἐμοί. Πῶς; Ὅτι πάντων, φησὶ, τῶν ἀποστόλων περισσώτερον ἐκοπίασα. Ὅρα δὲ καὶ ὧδε πῶς ὑφειμένως αὐτὸ τέθεικεν. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἰγωνισάμην, ἢ, Ἐκήρυξα, ἢ, Ἐκινδύνησα, ἀλλ', « Ἐκοπίασα, » τὰύτη τὸ περὶ ἑαυτοῦ ἐγκώμιον ὑποτεμνόμενος. Ὅμως ἐπὶ ταῦτα τὰ βήματα ἐξ ἀνάγκης ἤλθε. Δεῖ γὰρ τὸν διδάσκαλον ἀξιόπιστον εἶναι. Οὐκ ἐγὼ δὲ, ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σὺν ἐμοί. » Ἐἶτα ὡσπερ δειλιάσας μὴ αὐτῷ τὸ κατορθώμα λογισθῆ, ἐπὶ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν αὐτὸ ἀνατίθῃσι. « Εἶτε οὖν ἐγὼ, εἶτε ἐκεῖνοι. » Ὁμοφρονούμεν, φησὶν, ἅπαντες περὶ τὸ κήρυγμα. Καὶ οὐκ εἶπεν· Εἰ μὴ ἐμοί πιστεύητε, ἐκεῖνοις πελοσθητε. Ἐξευτέλιζε γὰρ ἑαυτὸν, καὶ οὐκ ἀξιόπιστον μάρτυρα τῆς ἀληθείας ἑαυτὸν ἀπέφραξεν. Ἄλλὰ τί λέγει; Συμφωνούμεν ἅπαντες. Καὶ τῷ εἰπεῖν, « Κηρύσσομεν, » τὸ ἀληθὲς τῶν λεγομένων παρίστησι. Οὐ γὰρ ἐν παραβύσπῳ καὶ ἐν γωνίᾳ λαλοῦμεν περὶ τούτων, ἀλλὰ φανερώς ἕως ἄρτι. Τοῦτο γὰρ τὸ κηρυσσόμενον. Καὶ οὕτως, φησὶν, ἐπιστεύσατε μετὰ τῶν ἄλλων, καὶ αὐτὴν τὴν ἐκείνων πίστιν καλεῖ μάρτυρα τῆς ἀληθείας. Οὐ γὰρ ἄν, φησὶν ἀπλῶς ἐπιστεύσατε λόγοις ἰψευσμένοις καὶ ἀπατηλοῖς, εἰ μὴ ἐπισέθητε ἀληθῆ εἶναι τὰ κηρυσσόμενα.

« Εἰ δὲ Χριστὸς κηρύσσεται ὅτι ἐκ νεκρῶν ἐγήγερται, πῶς λέγουσιν τινες ἐν ὑμῖν, ὅτι ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν; εἰ δὲ ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται. Εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, κενὸν ἄρα καὶ τὸ κήρυγμα ἡμῶν, κενὴ δὲ καὶ ἡ πίστις ἡμῶν. Εὐρισκόμεθα δὲ καὶ ψευδομάρτυρες τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἐμάρτυρησμεν κατὰ τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἤγειρε τὸν Χριστὸν ὃν οὐκ ἤγειρεν, εἴπερ ἄρα νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται. »

Ἄριστα συλλογίζεται αὐτοῦς. Ἀποδείξας γὰρ πρότερον ὅτι Χριστὸς ἐγήγερται, ἐκ τῆς αὐτοῦ ἐγέρσεως καὶ τὴν κοινὴν ἀνάστασιν κατασκευάζει, ὡς ἐπομένου πάντοτε καὶ πάντως τοῦ θλου τῷ μέρει, καὶ τῇ κεφαλῇ τοῦ λοιποῦ σώματος. « Πῶς λέγουσιν τινες ἐν ὑμῖν. » Ὅρα πῶς οὐ κατὰ πάντων ποιεῖται τὴν κατηγορίαν, ἵνα μὴ ἀναιχυντοτέρους ἐργάσῃται. « Εἰ δὲ ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν. » Ἴνα μὴ λέγωσιν ὅτι ὁ μὲν Χριστὸς ἐγήγερται, οὐ μὴν ἔστι καὶ κατολικὴ ἀνάστασις, ἐκ τοῦ ἐναντίου κατασκευάζει αὐτό. Εἰ ἀνάστασις, φησὶν, οὐκ ἔστιν οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται. Ἐκαστον γὰρ, φησὶ, τοῦ ἐτέρου κατασκευαστικὸν καὶ ἀποδεικτικὸν τυγχάνει. « Εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται. » Οὐκ εἶπεν, Οὐκ ἔσχηκίθη, ἀλλ', « Οὐκ ἐγήγερται. » δεικνὺς καὶ τὴν ἀρκῶσιν τῇ ἀναστάσει συνῆφθαι, καὶ διὰ τοῦτο σε-

quenter enim sua manifestat, et vide quod non dixerit duodecim tantum, sed et omnium apostolorum. Deinde dicit et causam: « Propterea, inquit, quod persecutus sim Ecclesiam Dei. » — « Sed gratia Dei sum id quod sum. » Considera animi gratitudinem: peccata quidem inter sua connumerat, egregia vero facinora gratiam Dei attribuit, « Et gratia ejus quæ ad me venit non fuit inanis. » Et hoc cum submissione dixit. Non enim ait: Quæ gratia Dei digna sunt feci; sed Gratia Dei non vana in me inventa est. Quomodo? Quia omnibus apostolis copiosius laboravi. Vide autem quomodo hoc etiam loco parce id posuerit. Neque enim ait: Certavi; aut, Prædicavi; seu, Periclitatus sum; sed, « Laboravi: » hac dictione proprium succidens encomium. Ad hæc tamen verba ex necessitate venit. Nam oportet præceptorem fide dignum esse. « Non autem ego, sed gratia Dei quæ mecum est. » Deinde veritus ne rectum opus sibi attribueretur, gratiæ Dei ipsum fert acceptum. « Sive igitur ego sive illi. » Consentimus, inquit, omnes circa prædicationem. Nec dixit: Si mihi non creditis, vel illis credite: nam seipsum vilem reddidisset, nec fide dignum veritatis testem sese ostendisset. Sed quid ait? Consoni sumus omnes. Et ex eo quod ait: « Prædicamus, » dictorum veritatem confirmat. Non enim in occulto aut in angulo de his rebus loquimur, sed manifeste ad hoc usque tempus. Nam hoc est quod prædicatur, et ita, inquit, vos cum aliis credidistis: et hanc illorum fidem vocat in testem veritatis. Nequaquam enim temere creditissetis sermonibus falsis ac deceptoribus, nisi persuasi fuissetis vera esse quæ prædicabantur.

XV, 12-15. « Quod si Christus prædicatur a mortuis resurrexisse: quomodo dicunt quidam inter vos non esse resurrectionem mortuorum? Nam si resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit. Quod si Christus non resurrexit, inanis sane est prædicatio nostra, inanis autem est et fides nostra. Reperimur autem et falsi testes Dei: quoniam testificati sumus de Deo, quod excitaverit Christum, quem non excitavit, si certe mortui non resurgunt. »

Optime adversus illos ratiocinatur. Primum enim ostendens quod Christus resurrexerit, ex ejus resurrectione communem etiam resurrectionem confirmat, tanquam ubique et in omnibus totum sequatur partem, et reliquum corpus sequatur caput. « Quomodo dicunt quidam inter vos. » Considera quod non adversus omnes formet accusationem, ne nimium eos pudefaciat. « Nam si resurrectio mortuorum non est. » Ne dicant, Christus quidem resurrexit, atqui non erit universalis omnium resurrectio: ex opposito illud confirmat. Si resurrectio, inquit, non est, neque Christus resurrexit: nam utrumvis alterius confirmativum est ac demonstrativum. « Quod si Christus non resurrexit. » Non dixit: Non est incarnatus; sed, « Non resurrexit, » ostendens etiam incarnationem resurrectioni

conjunctam esse, et ob id ipsum incarnatum esse ut resurrectionem confirmaret. « Inanis autem est et fides nostra. » Ac si dixisset : Omnia perierunt et vana facta sunt, tam prædicatio nostra, quam fides nostra. « Falsi testes Dei. » Nec solum vana, sed præterea etiam impium est, inquit, nos Deum calumniari dicendo aliquid eum fecisse quod non fecit.

XV, 16-19. « Etenim si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit. Quod si Christus non resurrexit, supervacanea est fides vestra : adhuc estis in peccatis vestris. Igitur et qui dormierunt in Christo, perierunt. Si in hac tantum vita spem in Christo fixam habemus, maxime miserabiles omnium hominum sumus. »

Fidem innititur rationi. Propterea, inquit, resurrexit, ut universalem statueret resurrectionem : quod si resurrectio non est, certe neque ipse resurrexit. « Ad ne estis in peccatis vestris. » Nam si ipse quoque detentus est a morte, quomodo cæteros omnes liberavit a morte, quæ propter peccatum facta est? Consequenter ergo neque peccatum Christi morte deletum est : nam si deletum esset, utique mors etiam quæ per ipsum erat extincta esset : quod si hoc factum esset, oportuisset omnino eum qui alios a morte liberaret, primum resurrexisse, et aliis ducem fieri ad resurrectionem. « Igitur et qui dormierunt in Christo, perierunt. » Per nomen dormitionis resurrectionem insinuat. Qui propter Christum, inquit, mortui sunt, qui multos exantlaverunt labores, et innumera sustinuerunt pericula, perierunt : quod absurdum esset, nempe periisse illos qui propter ipsum mortui sunt. Ubique enim rationem ad id quod absurdum est deducit. « Si in hac tantum vita. » Si hæc, inquit, vita duntaxat durant nostra, et in hanc solam conclusa sunt nobis quæ speramus, miseri sumus. Siquidem totum perdidimus, dum futura perdidimus. Et quid dico, inquit, quod in hac vita sperare miserandos facit? Nam si etiam in Christum speramus in hac tantum vita, hoc quoque modo miseri sumus. Si enim post tantos labores et pericula, hujus tantum vitæ habebimus bona, etiam hæc erunt laborum retributiones.

XV, 20-24. « Nunc autem Christus surrexit ex mortuis : primitiæ eorum qui dormierunt factus est. Quoniam enim per hominem mors, etiam per hominem resurrectio mortuorum. Quemadmodum enim per Adam omnes moriuntur, ita et per Christum omnes vivificabuntur : unusquisque autem in proprio ordine primitiæ Christus, deinde ii qui Christi fuerint in adventu ipsius : mox finis, cum tradiderit regnum Deo et Patri : cum aboleverit omnem principatum et omnem potestatem ac virtutem. »

Postquam multis modis resurrectionem asseruit, consequenter enuntiative loquitur : « Primitiæ eorum qui dormierunt factus est » Quod si primitiæ

σαρχῶσθαι αὐτὸν, ἵνα τὴν ἀνάστασιν κατορθώσῃ. « Κενὴ δὲ καὶ ἡ πίστις ἡμῶν. » Ὅσοι εἶπεν, Ἄπειντα ἀπόλωλε καὶ μεματαιώταται, τὸ κήρυγμα ἡμῶν καὶ ἡ πίστις ἡμῶν. « Ψευδομάρτυρες τοῦ Θεοῦ. » Καὶ οὐ μόνον μάταιον, ἀλλὰ καὶ ἄλλως ἀνόσιον, φησί, τὸ συκοφαντεῖν ἡμᾶς τὸν Θεόν, ὅτι ἐποίησέ τι ὅπερ οὐκ ἐποίησεν.

« Εἰ γὰρ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται. Εἰ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐγήγερται, ματαία ἡ πίστις ὑμῶν. ἔτι ἐστὲ ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν. Ἄρα καὶ οἱ κοιμηθέντες ἐν Χριστῷ ἀπόλωντο. Εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἠλπικότες ἐσμεν, ἐν Χριστῷ μόνον, ἔλεινότεροι πάντων ἀνθρώπων ἐσμεν. »

Πάλιν τῷ αὐτῷ ἐπαγωνίζεται λόγῳ. Διὰ τοῦτο γὰρ φησί, ἀνέστη, ἵνα καθολικὴν ἀνάστασιν ποιήσῃ. Εἰ δὲ ἀνάστασις οὐκ ἔστιν, ἄρα οὐδὲ αὐτὸς ἀνέστη. « ἔτι ἐστὲ ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν. » Εἰ γὰρ καὶ αὐτὸς κατεσχέθη ὑπὸ τοῦ θανάτου, πῶς τοὺς ἄλλους ἀπαντας ἀπέλλαξε θανάτου, τοῦ διὰ τὴν ἁμαρτίαν γεγονότος; Ἀκολούθως τοιγαροῦν, οὐδὲ ἡ ἁμαρτία τῷ σαύρῳ τοῦ Χριστοῦ ἀνήρηται. Εἰ γὰρ ἀνήρητο, ἀνήρητο ἂν καὶ ὁ δι' αὐτῆς θάνατος. Εἰ δὲ τοῦτο ἐγγόνει, ἔδει πάντως τὸν καὶ τοὺς ἄλλους θανάτου ἀπὸ λλάξαντα, αὐτὸν πρῶτον ἀναστῆναι, καὶ ὁδηγὸν τοῖς ἄλλοις γενέσθαι πρὸς τὴν ἀνάστασιν. « Ἄρα καὶ οἱ κοιμηθέντες ἐν Χριστῷ ἀπόλωντο. » Τῷ ὀνόματι τῆς κοιμήσεως τὴν ἀνάστασιν προσηγεῖται. Οἱ διὰ τὸν Χριστὸν, φησί, ἀποθανόντες, οἱ τοὺς πολλοὺς διανύσαντες καμάτους, καὶ τοὺς μυριοὺς ὑπομεμενηκότες κινδύνους, ἀπόλωντο, ὅπερ ἄτοπον ἦν, ἀπολέσθαι τοὺς δι' αὐτὸν ἀποθανόντας. Πανταχοῦ γὰρ ἐπὶ τὴν εἰς ἄτοπον ἀπαγωγὴν πρόεισιν. « Εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἠλπικότες. » Εἰ ἄχρι, φησί, τῆς ὡδε ζωῆς ἐσσι τὰ ἡμέτερα, καὶ εἰς ταύτην μόνην περιεκέλεισται ἡμῖν τὰ τῶν ἐλπίδων, ἄθλιοι ἐσμεν. Τὸ γὰρ πᾶν ἀπωλέσαμεν, τὰ μέλλοντα ἀπωλέσαντες. Καὶ τί λέγω, φησί, ὅτι τὸ ἐλπίζειν ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἔλεινους ποιεῖ; Εἰ γὰρ καὶ ἐν Χριστῷ ἐλπίζομεν ἐν ταύτῃ μόνῃ τῇ ζωῇ, καὶ οὕτως ἄθλιοι ἐσμεν. Εἰ γὰρ μετὰ καμάτους τοσοῦτους καὶ κινδύνους, ἄχρι ταύτης τῆς ζωῆς ἡμῖν ἔσται τὰ ἀγαθὰ καὶ αἱ τῶν καμάτων ἀντιδόσεις.

« Νυνὶ δὲ Χριστὸς ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν ἀπὸ τῆς τῶν κεκοιμημένων ἐγένετο. Ἐπειδὴ γὰρ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου ἀνάστασις νεκρῶν. Ὅσπερ γὰρ ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτως καὶ ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιήσονται. Ἐκαστος δὲ ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι, ἀπὸ τῆς Χριστοῦ, ἔπειτα οἱ τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ. Εἶτα τὸ τέλος. Ὅταν παρὰ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ὅταν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν καὶ πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ δόξαν. »

Μετὰ τὸ πολλαχῶς ἀποδείξει τὴν ἀνάστασιν λοιπὸν ἀποφαντικῶς λέγει. « Ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων ἐγένετο. » Εἰ δὲ ἀπαρχὴ γεγένηται Χρι-

σὸς τῆς ἀναστάσεως, δῆλον ὡς καὶ οἱ λοιποὶ συν-
εγεσθήσονται. Ἀπαρχὴ γὰρ ἐστὶ, τὸ ἐκ πολλῶν
ἕνα τινὰ τόδε ἢ τόδε ποιῆσαι ὁ μέλλουσι καὶ οἱ
λοιποὶ ποιεῖν. « Ἐπειδὴ γὰρ δι' ἀνθρώπου ὁ θά-
νατος. » Τῷ εἰρημένῳ καὶ αἰτίαν προστίθουσιν. Ἀυ-
τὴν γὰρ ἔδει, φησί, τὴν ἡττηθεῖσαν ἀνθρωπίνην
φύσιν νικῆσαι, καὶ τὸν καταβληθέντα ἀνθρώπου
ἀναμψύχασθαι καὶ ἐνικῆσαι, καὶ τὸ βραβεῖον
λαβεῖν. « Ὡς περὶ γὰρ ἐν τῷ Ἀδάμ. » Ἐφερμυνεύει
τὸ εἰρημένον. Ὡς περὶ, φησὶν, ὁ θάνατος δι' ἀν-
θρώπου εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθεν, οὕτως ἔδει καὶ
τὴν ἀνάστασιν δι' ἀνθρώπου εἰσαχθῆναι. « Ἐκαστος
δὲ ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι. » Ἐπειδὴ εἶπε, « Ζωοποιή-
θησονται, » ἵνα μὴ τις νομίῃ καὶ τοὺς ἀμαρτωλοὺς
σώζεσθαι, ἐπάγει· Ὅσον μὲν, φησὶ, κατὰ τὸ ἀνα-
στῆναι, πάντες ζωοποιηθήσονται, ἀλλ' ἕκαστος ἐν
τῷ ἰδίῳ τάγματι ἔσται, καὶ ἐν οἷς ἐστὶν ἄξιος. B
« Ἀπαρχὴ Χριστός. » Ἀπαρχὴ, φησὶ, καὶ ὁδὸς τῆς
ἀναστάσεως, ὁ Χριστὸς γενέσθαι. Μετ' αὐτὸν δὲ,
οἱ αὐτοῦ, πρῶτοι ἀναστήσονται. Αὐτοῦ δὲ, ἔχουσι τοῦ
Χριστοῦ, λέγει τοὺς δικαίους, κατὰ τὸν λόγον τῆς
ὀκειώσεως· Ἔδει γὰρ ἔχειν προτέρημα καὶ ἐν
αὐτῷ τῷ ἐγείρεσθαι τοὺς δικαίους. Ἐπειδὴ γὰρ μέλ-
λουσιν ἀρπάζεσθαι εἰς ἀέρα εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου,
προεγείρεσθαι, ἵν' ἵκωνται φθάσωσι. Τίς γὰρ ἦν
χρεία προεγείρεσθαι τοὺς ἀμαρτωλοὺς, τοὺς κάτω
μέλλοντας μένειν τὸν κριτὴν; Ἐἶτα μετὰ τοῦτο, τὸ
τέλος τῶν πάντων πραγμάτων καὶ αὐτῆς τῆς
ἀναστάσεως, τῷ καὶ τοὺς λοιποὺς λοιπὸν ἐγεί-
ρεσθαι. Ὁὐχ ὡς περὶ γὰρ νῦν ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ ἀνα-
στάσεως κατὰ χώραν μεμνήκε τὰ νῦν ἀνθρώπινα
πράγματα, οὕτως καὶ τότε ἔσται, ἀλλὰ πάντα τέλος
λήψεται. « Ἀπαρχὴ Χριστός. » Εἰς ἀφθαρσίαν πρῶ-
τος ὁ Χριστὸς ἐν νεκρῶν ἀνάστασι, Ὅσοι γὰρ τετυ-
χῆσιν ἀναστάσεως, εἶτε δι' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ, εἶτε
διὰ προφητῶν καὶ ἀποστόλων, αἴθεις τεθνήκασιν. »
Ἐπειτα οἱ τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ. »
Τουτέστιν, δὲ τὸν ἀπ' οὐρανοῦ φανῆ ἐν δόξῃ, πρῶτον
οἱ πιστοὶ καὶ δίκαιοι, καὶ εἰς αὐτὸν προηλπικότες,
καὶ τὴν ἕνσαρκον παρουσίαν δεξάμενοι ἀναστήσονται.
« Εἶτα τὸ τέλος. » Μετὰ τὴν τῶν δικαίων ἀνά-
στασιν καὶ ἐν νεφέλαις ἀρπαγὴν εἰς ἀπάντησιν
τοῦ Κυρίου, τότε τὸ τέλος. Τουτέστιν, ἡ τῶν ἀπὸ
καταβολῆς κόσμου τελευτησάντων ἔσται ἀνάστασις,
καὶ τῇ κρίσει παραδοθήσονται. « Ὅταν παραδῶ
τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. » Παραδίδωσι δὲ,
οὐκ αὐτὸς στερούμενος. Ἀνόητον γὰρ λίαν καὶ ὑπο-
νοεῖν, ὡς στασιάζουσαν μὲν εἶχεν, ἀπαλλάξας δὲ
πρόνοις ἰδίους ταύτης ἐστερήθη· ἀλλὰ παραδίδωσιν,
οἷον κοινωνὸν ποιεῖται τὸν Πατέρα τοῦ ἰδίου κατο-
ρθώματος. Κοινὰ γὰρ ἅπαντα τὰ τῆς Τριά-
δος. Εἰ γὰρ καὶ ὁ Υἱὸς σεσάρκωται, ἀλλ' εὐδοκίᾳ
τοῦ Πατρὸς καὶ συνεργίᾳ τοῦ ἁγίου Ἡνεύματος.
Οὐκ οὖν κοινὰ καὶ ἡ σαρκωθεὶς ὁ Υἱὸς καὶ σταυρω-
θεὶς καὶ ἀναστὰς, εἰργάσατο κατορθώματα. Καλῶς
οὖν φησὶ· Τὴν βασιλείαν παραδίδωσι, τουτέστι, κοι-
νοποιεῖται, καὶ εὐφραίνει τῷ κατορθώματι. Ὡς περὶ
γὰρ ὁ Υἱὸς παραλαβὼν αὐτὴν στασιάζουσαν, οὐκ
ἀφείλετο αὐτὴν τοῦ Πατρὸς, οὕτως νῦν παραδι-

resurrectionis fuit Christus, manifestum est quod
cum eo etiam cæteri resurgent. Primitiæ enim di-
cuntur, cum unum quoddam e multis facit hoc aut
illud, quod et reliqui facturi sunt. » Quoniam enim
per hominem addit. Nam oportebat, inquit, humanam
naturam, quæ victa erat, hanc vincere: ac de-
jectum hominem rursus pugnare ac vincere, bra-
viumque accipere. « Quemadmodum enim per
Adam. » 573 Interpretatur quod dictum est:
Quemadmodum per hominem, inquit, mors in-
gressa est ita oportebat et resurrectionem per ho-
minem introduci. « Unusquisque autem in proprio
ordine. » Quia dixit, « Vivificabuntur, » ne quis
etiam peccatores salvandos existimet, subjungit:
Sane, inquit, quantum ad resurrectionem omnes
vivificabuntur, sed unusquisque in proprio erit ordi-
ne, et inter eos eum quibus esse meretur. « Primi-
tiæ Christus. » Primitiæ, ait, et via ad resurrectio-
nem Christus factus est: Post illum vero qui ipsius
fuerint, primi resurgent. Ipsius autem nempe Christi
dicit justos, secundum proprietatis sermonem. Opor-
tebat enim ut in ipsa quoque resurrectione privi-
legium haberet justus. Quoniam enim rapiendi sunt
in aerem in occursum Domini prius suscitanti ut an-
tevertant ad occurrendum. Quid enim necesse est ut
prius suscitentur peccatores, cum deorsum expecta-
turi sint iudicem? Mox finis omnium rerum et ipsius
quoque resurrectionis, cum etiam cæteri fuerint ex-
citati. Neque enim quemadmodum nunc Christo
resurgente, suo permanserunt loco res humanæ,
ita et tunc erit, sed omnia finem accipiet. « Pri-
mitiæ Christus. » Ad immortalitatem primus ex
mortuis Christus resurrexit. Quotquot enim nacti
sunt resurrectionem, sive per ipsum Christum,
sive per prophetas aut apostolos, rursus mortui
sunt. « Deinde ii qui Christi fuerint in adventu
ipsius. » Hoc est quando e cælo apparuerit in
gloria: primum fideles et justus, qui prius in
eum sperarunt, et adventum in carne susceperunt,
resurgent. « Mox finis. » Post justorum resurre-
ctionem, raptumque in nubibus in occursum Do-
mini, tunc finis erit, hoc est, resurrectio erit om-
nium qui a mundi constitutione formati sunt, et
iudicio tradentur. « Cum tradiderit regnum Deo et
Patri. » Tradit autem, non sic ut ipse privetur.
Nimiam enim dementia est vel suspicari id: quasi
haberet quidem illud dum ipsum seditionibus ple-
num esset: propriis autem defunctus laboribus, eo
privaretur. Sed tradit, hoc est, veluti socium facit
Patrem proprii operis: communia sunt enim omnia
Trinitatis opera. Nam licet Filius incarnatus sit,
id tamen voluntate Patris ac cooperatione Spiritus
sancti. Itaque 574 communia etiam sunt quæ in-
carnatus Filius et crucifixus et resurgens peregit
opera. Bene ergo ait: Tradit regnum, hoc est,
communicat, et illum oblectat præclaro suo faci-
nore. Quemadmodum enim filius acceptum re-
gnum, dum illud seditionibus plenum esset, non

abstulit a Patre, ita neque nunc tradens, ipsa privabitur. Tradit autem, posset quispiam dicere nec aberrans a scopo, non quod non habeat, sed quod jam circa illud non defatigetur: quodque neque contra illud pugnet neque ipsum vincat, aut quidvis aliorum faciat, quorum hæc quidem ante passionem erant, alia vero post resurrectionem: veluti Filius Dei homo factus circa nos demonstravit. Tradit ergo non quod non habeat, sed quod jam nihil eorum quæ dicta sunt circa illud amplius perficiat: quia etiam accepit, non quod non haberet; habebat namque sicut et Pater: sed quod propriis laboribus, seditione ac tyrannide ipsum liberaturus esset. « Cum tradiderit regnum. » Quando hæc, o Paule? « Cum tradiderit, inquit, regnum Deo et Patri. » Tradiderit, hoc est, strenue confectum in medium protulerit. Id autem erit cum devicti fuerint dæmones, ac desierint sua opera facere. Tunc enim Christus perfecte in nos regnabit, non jam divisos Deo et rectori mundi: ut in his quidem Deo, in illis autem affectibus pareamus. Quid ergo? regnum Deo et Patri tradet? Utique. Vult enim ostendere unam sacrosanctæ Trinitatis esse mentem. Siquidem Christus, inquit, qui bellum transegit, non solus ipse ut quispiam tyrannus regnum retinebit, sed et Patri et Spiritui, id quod efficitur operatur. « Deo et Patri. » Eo quod ejus sit principium, ita dixit. Divus Cyrillus, quarto *Adversus Julianum* libro, circa ipsum finem ita ait: Cum tradiderit regnum, hoc est, liberum tanquam a tyranno discernit eripuerit, et adduxerit proprio genitori. » Cum aboleverit omnem principatum. » Aboleverit, hoc est, devicerit, cohibuerit ⁴⁷. Etenim nunc operantur ac vim habent pravæ ac apostaticæ potestatis, tunc vero nequam vim exserent, in ultionem traditæ. Simile est quod ait David: « In umbra alarum tuarum sperabo quousque transeat iniquitas ⁴⁸. » Tunc enim transibit, quando principatus ac potestates abolitæ fuerint, et sine efficacia manserint.

575 Pater semper regnum habuit hominum, imo etiam angelorum, sed angelorum quidem sine seditione, hominum vero plenum seditionibus, et ab affectionibus captivum, ac dæmonum tentationibus tyrannice oppressum. At Filius propria passione quam carni unitus suscepit, omnem enervavit tyrannidem, ac maxime reddidit imbecillum, et captivantem humiliavit ac captivum cepit. Attamen hominibus in vita torpentibus, tanquam scintillæ quædam vitiorum nostra negligentia redaccenduntur ac inflammantur. Post finem vero sedatis quidem affectionibus, dæmonibus vero supplicio traditis, et justis in paradiso absque ulla turbatione degentibus, tradit Filius Patri regnum, ut quod tyrannide omnique seditione purum reddidit.

XV, 25-28. « Nam oportet eum regnare donec

⁴⁷ Gregor. orat. II, De Filio. ⁴⁸ Psal. LVI, 2.

δουὸς οὐδ' αὐτὸς ἀφαιρεθήσεται αὐτῆς. Παραδίδωσι, δὲ εἰποι τις ἂν, οὐκ ἔξω σκοποῦ, καὶ οὐκ ἐφ' ᾧ μὴ ἔχειν, ἀλλ' ἐφ' ᾧ μὴ ταλαιπωρεῖσθαι περὶ αὐτὴν, καὶ ἐφ' ᾧ μὴτε συμμαχεῖν, μὴτε τροποῦσθαι, μὴτε ἄλλο τι ποιεῖν, ὧν τὰ μὲν πρὸ τοῦ πάθους, τὰ δὲ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ὡς Υἱὸς Θεοῦ ἄνθρωπος γεγονώς, εἰς ἡμᾶς ἐπεδείξατο. Παραδίδωσιν, οὖν, ὡς ἔφημεν, οὐκ ἐφ' ᾧ μὴ ἔχειν, ἀλλ' ἐφ' ᾧ μηκέτι τῶν εἰρημένων τι περὶ αὐτὴν ἐπιτελεῖν. Ἐπεὶ καὶ παρελήφεν, οὐκ ἐφ' ᾧ μὴ ἔχειν (εἶχεν γὰρ, ὡσπερ ὁ Πατὴρ), ἀλλ' ἐφ' ᾧ πόνοις ἰδίους, στάσεως αὐτὴν καὶ τυραννίδος ἀπαλλάξει. « Ὅταν παραδῶ τὴν βασιλείαν. » Πότε ταῦτα, ὦ Παῦλε; » « Ὅταν, φησὶ παραδῶ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. » Παραδῶ, τουτέστι, κατορθωθείσιν εἰς μέσον ἀγάγη. Ἔσται δὲ τοῦτο, ὅταν ἡττηθῶσιν οἱ δαίμονες, καὶ παύσονται τοῦ τὰ ἴδια ἐνεργεῖν. Τότε γὰρ τελείως ἡμῶν ὁ Χριστὸς βασιλεύσει, μηκέτι μεριζομένων Θεῷ καὶ κοσμοκράτορι. Μηδὲ τὰ μὲν Θεῷ, τὰ δὲ τοῖς πάθεσι πειθομένων. Τί οὖν; τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ παραδώσει; Ναί. Δεῖξαι γὰρ θέλει μίαν γνώμην τῆς ἁγίας Τριάδος. Οὕτε γὰρ, φησὶν, ὁ Χριστὸς κατορθώσας τὴν μάχην, αὐτὸς μόνος ὡσπερ τις τύραννος καθέξει τὴν βασιλείαν, ἀλλὰ καὶ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Πνεύματι τὸ γινόμενον πράττεται. « Τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. » [OIKOΓΕΜΝΙΟΥ.] Διὰ τὸ αἴτιον οὕτως εἶπεν. Ὁ ἐν ἁγίοις Κύριλλος ἐν βιβλίῳ τετάρτῳ τῶν κατὰ Ἰουλιανοῦ, πρὸς αὐτὸ τὸ πέρασ οὕτω φησὶν. « Ὅταν παραδῶ τὴν βασιλείαν, » τουτέστιν, ἐλευθήραν ὡς ὑπὸ τυράννου διηρασμένην, ἐξελὼν καὶ προσαγαγὼν τῷ ἰδίῳ γεννητόρι. « Ὅταν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν. » Καταργήσῃ, τουτέστι, νικήσῃ, παύσῃ. Νῦν μὲν γὰρ ἐνεργοῦσιν αἱ πονηραὶ καὶ ἀποστατικαὶ δυνάμεις, τότε δὲ οὐκ ἂν ἐνεργήσωσιν, εἰς κόλασιν παραδιδόμεναι. Ὅμοιον φησὶν ὁ Δαυὶδ, « Ἐν τῇ σκιᾷ τῶν πτερυγῶν σου ἔλιπῶ ἕως οὗ παρέλθῃ ἡ ἀνομία. » Τότε γὰρ παρέρχεται, ὅταν αἱ ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι καταργηθῶσι, καὶ ἀνεργητοὶ μείνωσιν.

Εἶχεν αἰὶ ὁ Πατὴρ τὴν τῶν ἀνθρώπων βασιλείαν, καὶ μὴν καὶ τῶν ἀγγέλων. Ἀλλὰ τὴν μὲν τῶν ἀγγέλων, ἀστασίαστον, τὴν δὲ τῶν ἀνθρώπων, στασιαζούσαν, καὶ πάθεσιν αἰχμαλωτιζομένην, καὶ δαιμόνων ἐπηρεαίαις τυραννομένην. Ἀλλ' ὁ Υἱὸς διὰ τοῦ οικείου πάθους, ὃ ἐν σαρκὶ γεγονώς ἀνεδείξατο, πᾶσαν ἐσάθρωσε τυραννίδα καὶ ἀσθενεστάτην εἰργάσατο, καὶ τὸ αἰχμαλωτίζον ἐταπείνωσε καὶ ἤχημαλώτισεν. Ὅμως τῶν ἐν βίῳ καταραθουμένων ἀνθρώπων, ὡσπερ σπινθηρὲς τινες τῆς κακίας διὰ τῆς ἡμῶν ἀμελείας, ἀνάπτουσι καὶ ἀναφλέγονται. Μετὰ δὲ τὸ τέλος, τῶν μὲν παθῶν πεπαυμένων, τῶν δὲ δαιμόνων κολαζομένων, καὶ τῶν δικαίων ἀνενοχλήτων ἐν παραδείσῳ διαιτωμένων, παραδίδωσιν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ τὴν βασιλείαν ὡς κατορθώσας, καθαρὰν τυραννίδος καὶ ἀναστασίαστον.

« Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν, ἄχρις οὗ ἂν θῆ πάν-

τας τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ἐσχατος ἄλλοις καταργεῖται ὁ θάνατος. Πάντα γὰρ ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ὅταν δὲ εἴπῃ ὅτι πάντα ὑποτάσσεται, δηλονότι ἐκτὸς τοῦ ὑποτάξαντος αὐτῷ τὰ πάντα. Ὅταν δὲ ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα, τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὑποτασσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα, ἵνα ἢ ὁ Θεὸς πάντα ἐν πᾶσιν.

Τὸ βασιλεύειν ἐν ταῦθα, οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' οἶον, δεῖ αὐτὸν τὰ τοῦ βασιλεύοντος ποιεῖν, τουτέστι, πολεμεῖν τοὺς ἐχθροὺς, συμμαχεῖν τοῖς ἰδοῖς, τοὺς μὲν τροποῦσθαι, τοὺς δὲ ῥύεσθαι. « Ἄχρισ οὐ ἂν θῆ, » καὶ ἐξῆς. Μετὰ γὰρ ταῦτα, οὐδενὸς τῶν εἰρημένων χρεῖα. Ἀσπασιαστὸς γὰρ λοιπὸν ἡ βασιλεία. « Ἄχρισ οὐ ἂν θῆ. » Οὐ τέλος ἐπιτιθεῖς τῇ βασιλείᾳ, εἶπε τὸ, « Ἄχρισ οὐ ἂν θῆ, » ἀλλ' ἀξιοπίστον ποιῶν τὸ εἰρημένον, καὶ θαρσύνειν παρασκευάζων, ὡσανεὶ ἔλεγε· Μὴ, ἐπειδὴ ἤκουσας, ὡς οὗτος, ὅτι καταργήσει πᾶσαν ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν, καὶ αὐτὸν τὸν θάνατον, ὠβηθήσῃς ὡς ἀπονοῦντος αὐτοῦ. Ἔως γὰρ ἂν πάντα ποιῆσαι βασιλεύει, οὐ τοῦτο λέγων, ὅτι μετὰ τὸ ποιῆσαι οὐ βασιλεύσει, ἀλλ' ἐκεῖνο δεῖκνυς ὅτι κἂν μὴ νῦν γένηται, πάντως ἔσθαι. Κρατεῖ γὰρ αὐτοῦ, φησὶν, ἡ βασιλεία καὶ οὐκ ἀπονεῖ, ἄχρισ οὐ πάντα κατορθώσει. Ἢ δὲ κρατοῦσα ἄχρισ οὐ πάντα κατορθώσῃ, πολλῶν μᾶλλον μετὰ τὸ κατορθωθῆναι κρατήσῃ. « Καὶ βασιλεία αὐτοῦ, φησὶν, οὐκ ἔσται τέλος. » Τὸ δὲ ἄχρισ καὶ τὸ ἔως, οὐ κείται χρόνου συντελεστικόν, ἀλλ', Ἄει. Ὅσον τὸ, « Ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας. » Καὶ τὸ, « Κάθου ἐκ δεξιῶν μου ἕως, » καὶ τὸ, « Παρίλαβε τὴν γυναῖκα αὐτοῦ καὶ οὐκ ἐγίνωσκεν αὐτὴν ἕως. » Δεῖ αὐτὸν βασιλεύειν ἄει καὶ πρὸ τοῦ ὑποτάξαι τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας, καὶ μετὰ τὸ ὑποτάξαι. Πάντας δὲ τοὺς ἐχθροὺς φησὶ, τουτέστι, τοὺς δαίμονας, τὸν διάβολον, τὸν θάνατον, τοὺς ἀπίστους. Ἢ δὲ ἦτα τοῦ θανάτου, τὸ ἀφαιρεθῆναι αὐτοῦ τοὺς νεκροὺς τῆ ἀναστασι. « Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν ἄει. » Τοῦτο λέγει τὸ, « Ἄχρισ. » Θύσει γὰρ τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς αὐτοῦ πόδας. Εἰ γὰρ πρὸ τοῦ τεθῆναι ἐβασίλευε, πολλῶν μᾶλλον μετὰ τὸ θῆναι. « Πάντα γὰρ ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. » Ἐπειδὴ πάντα παρὰ τοῦ Υἱοῦ ἐφη γίνεσθαι, τὴν βασιλείαν κατορθοῦσθαι, τὰς ἐξουσίας καταργεῖσθαι, πάντας ὑπὸ τοὺς πόδας κείσθαι, ἐφοβήθη μὴ μείζων νομισθῆ ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, καὶ λοιπὸν ἐπὶ τὸν Πάτέρα ἀνάγει τὰ πάντα, « Πάντα, λέγων, ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, » δεῖκνυς ἐκεῖθεν εἶναι τῷ Υἱῷ τὸ δύνασθαι, ἐκ τῆς ἀχρόνου αἰτίας. « Ὅταν δὲ εἴπῃ, » ὁ Δαυὶδ φησὶ. Λέγει γὰρ ἐκεῖνος, « Πάντα ὑπέταξεν ὁ Πατὴρ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, πρόβατα καὶ βόας ἀπίστους, » ἐξ οὗ καὶ τὴν μαρτυρίαν λέγει. Ὅρα δὲ πῶς δῆλός ἐστιν ἐκεῖνον φοβήσθαι τὸν φόβον, τὸ μὴ νομισθῆναι μείζονα τὸν Υἱὸν, ὅτι πάλιν ἡσαλίσατο αὐτό. Καὶ δίκαιος ὁ φόβος. « Πρὸς γὰρ ἄνδρας ἀπὸ Ἑλλήνων πισσευσαντας ἔγραψεν, ὃ δοξάζουσι τὴν Δία ἐπαναστάντα τῷ οἰκέτῳ Πατρὶ, ἐξώσαι αὐτὸν τῆς βασιλείας. Δεὸς οὖν ἦν, μὴ τι τοιοῦτον παρ' ἡμῖν ὑποπτεύσωσι.

A « posuerit omnes inimicos sub pedes suos. Postremus hostis abolebitur mors. Nam omnia subjecit sub pedes illius. Atqui cum dicat quod omnia subjecta sint, palam est excipiendum eum qui subjecit ipsi omnia. Cum autem subjecta fuerint ipsi omnia, tunc et ipse Filius subjiacet ei qui subjecit ipsi omnia, ut sit Deus omnia in omnibus. »

B Regnare hoc loco non vulgari modo capitur, sed ut sit regnantis opera exercere, puta inimicos debellare, suis auxiliari, illos quidem evertere, hos vero liberare. « Donec posuerit omnes inimicos sub pedes suos. » Post hæc enim nullo eorum quæ dicta sunt opus erit. Nam seditionibus regnum deinceps carebit. Donec posuerit, non finem regni dicit, sed ut credibile faciat quod dictum est, et bonum addat animus, ac si dixisset: Quamquam audisti, o tu quisquis es, quod abolebit omnem principatum et omnem potestatem ac mortem ipsam, ne timeas quasi futurum esset ut ipse labore deficeret. Donec enim omnia fecerit, regnabit: non hoc dicens quod postquam fecerit non regnabit: sed illud ostendens quod, licet modo hæc non fiant, omnino tamen erunt. Vincit enim regnum ejus, nec deficiet quousque omnia perficiat: vincens autem quousque omnia perficiat, multo magis vincet postquam perfecta fuerint. 566 « Et regni ejus, inquit, non erit finis 49. » Dictiones igitur ἄχρι: et ἕως donec et quousque, non temporis designant terminum, sed idem significant quod Semper. Veluti cum dicit: « Ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem 50. » et. « Sed a dextris meis, donec pugnabo inimicos tuos 51. » et: « Accepit uxorem suam, et non cognovit eam donec peperit 52. »

C Oportet enim eum semper regnare, et priusquam subjiacet inimicos sub pedes, et postquam subjecerit. Omnes autem inimicos dicit: hoc est, demones, diabolus, mortem, ac incredulos. Conflictus autem quo mors devincitur est ablatio mortuorum ab ipsa per resurrectionem. « Oportet enim ipsum semper regnare, » et hoc significat, « Donec. » Nam ponet inimicos sub pedes suos. Si ergo priusquam poneret regnabat, multo magis postquam posuerit. « Nam omnia subjecit sub pedes illius. » Quoniam dixit omnia fieri a Filio, et regnum dirigi ac potestates aboleri, et omnia sub pedes poni, D timuit ne Filius Patre major reputaretur: ita deinceps omnia ad Patrem reducit, dicens: « Omnia subjecit sub pedes illius, » ostendens inde potentiam adesse Filio, nempe a sempiterno principio, « Atqui cum dicat, » puta David. Nam dicit ille quod omnia subjecit Pater sub pedes ipsius, oves et boves universas: a quo etiam sumit testimonium. Considera vero quomodo manifestum sit ipsum id habuisse timoris, ne Filius Patre major putaretur, quoniam rursus idem stabilivit. Et justus sane timor erat. Siquidem viris scribebat

49 Luc. i, 33. 50 Matth. xxviii, 20. 51 Psal. cix, 2. 52 Matth. i, 25.

qui ex Græcis crediderant: qui Jovem opinantur in proprium patrem resurrexisse, eumque regno expulisse. Necesse ergo fuit ne quid hujusmodi factum apud nos suspicarentur. « Tunc et ipse Filius subjicietur ei qui subjecti ipsi omnia. » Hoc est, tunc vere ac divino modo subjectus ostenditur, quia paternam complevit voluntatem exhibens regnum ab omni seditione ac tyrannide liberatum. — *Alio modo.* Deinde ne quis dicat quod, licet subjectus non sit Pater. nihil vetat Filium esse majorem. addit hæc. unanimam ac concordiam ostendens, et quod Pater origo et principium sit honorum, qui Filium tam potentem genuerit. Audiens autem subjectionem, divino modo accipit quod dictum est, non servitutem aliquam aut subjectionem involuntariam, **567** sed, sicut decet, Filium Deum Patri Deo subjectum esse, tanquam honorantem principium: deinde ut accessu dictionis

« Subjectio, » intelligantur impia esse dogmata quæ « Ut sit Deus omnia in omnibus. » Malorum extinctionem per hæc designat. Nam ubi peccatum deletum fuerit, planum est quod tunc erit Deus omnia in omnibus, cum non amplius dividemur, partem Deo tribuentes, partem affectibus. Alii vero ita interpretati sunt. Futurum est, inquit, ut omnia ad Patrem reducantur tanquam ad principium, ne duos principatus inter se dissidentes suspiceris Nam quando inimici sub pedibus Filii substrati jacent. Filius vero non dissidet adversus Patrem, sed sicut decens est Filio Deo subjectus est proprio patri, utique Pater est omnia in omnibus. — Propria enim ducit quæ Filii sunt tanquam Pater, et quidquid potest Filius, ad Patrem refert. Nam hic ipsi principium est ut possit qui eum sine tempore generavit. — Si divino modo Filius Patri subjicietur, ab initio subjectus est, ex eo tempore quo et Deus erat: quod si non subjectus est, subjicietur, humano modo id fiet pro nobis, nobis, et non divino modo pro seipso

XV, 29-33. « Alioqui quid facient hi qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui non resurgunt? Cur etiam baptizantur pro mortuis? Quid et nos periclitamur omni hora? In dies morior: « per vestram gloriationem quam habeo in Christo « Jesu Domino nostro. Si secundum hominem cum « feris depugnavi Ephesi, quæ mihi utilitas, si « mortui non resurgunt? Edamus et bibamus, eras enim morimur. Ne seducamini: corrumpunt « mores bonos consortia mala. »

Ad sermonem de resurrectione redit, et ait: Si resurrectio non est, qui baptizantur pro mortuis quid facient? Hoc est tanquam pro his qui non resurgunt. Manifestum enim est quod in resurrectionem mortuorum credentes baptizamur, ac si diceret: Quid facient qui pro mortuis quidem tanquam resurgentibus et crediderunt et baptizati sunt, falsi autem spe aliud quidpiam invenerunt præter ea quæ expectabant? **568** Quantum, inquit, dolebunt ac deplorabunt, fidemque in Christum tanquam mendacem conviciis lacerent?

« Τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξονται αὐτῷ τὰ πάντα. » Τουτέστι, τότε δείκνυται ἀληθῶς καὶ θεοπρεπῶς ὑποταξαμένος, ὅτι ἐπλήρωσε τὸ πατρικὸν βούλημα, παραστήσας τὴν βασιλείαν πάσης σάπτεως καὶ τυρηνίδος ἡλευθερωμένην. — Ἄλλως. [ΦΩΤ] Εἶτα ἵνα μὴ τις λέγῃ, ὅτι εἰ καὶ μὴ ὑποτάσσεται ὁ Πατήρ, οὐδὲν κωλύει εἶναι μείζονα τὸν Υἱὸν, προσέθησι ταῦτα, ὁμῖνοιον δεικνύς, καὶ ὅτι ὁ Πατήρ ἀρχὴ καὶ οὐσία τῶν ἀγαθῶν, ὅς τὸν τοσαῦτα δυνάμενον Υἱὸν γεγέννηκεν. Ὑποταγὴν δὲ ἀκούων, θεοπρεπῶς ἐκλαβε τὸ εἰρημένον, μὴ δουλείαν τινὰ καὶ ὑποταγὴν ἀκούσιον, ἀλλ', ὡς προσηκόν, Υἱὸς Θεὸν Πατρὶ Θεῷ ὑποτετάχθαι ὡς αἰτίαν τιμῶντα, ἔπειτα, ἵνα τῇ παρουσίᾳ τῆς λέξεως, οἷον, « Τῆς ὑποταγῆς, » τὰ ἀσεβῆ δογματὰ ἐκεῖνα ἐκλάβῃ, τὰ τὸν Υἱὸν μείζονα παρατιθέμενα.

Filium majorem esse proponunt.

« Ἴνα ἢ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. » Τῆς κακίας δηλοῖ διὰ τούτων τὴν ἀναίρεσιν. Ὅταν γὰρ ἡ ἀμαρτία ἀναίρεθῇ, εὐδῆλον δὲ ὁ Θεός ἐστι τὰ πάντα ἐν πᾶσι, μετὰ τῆς ἐπιμεριζομένων Θεῷ καὶ πάθεισιν. Ἄλλοι δὲ οὕτως ἡρμήνευσαν. Μέλλει, φησὶ, τὰ πάντα εἰς τὸν Πατέρα ἡρτῆσθαι, ὡς αἰτίαν τοῦτο δὲ φησιν, ἵνα μὴ δύο ἀρχαὶ ἀπετρισμέναις ὑπονοήσῃ. Ὅταν γὰρ οἱ μὲν ἐχθροὶ ὑπὸ τοὺς πόδας κεῖνται τοῦ Υἱοῦ, ὁ δὲ Υἱὸς μὴ στασιάζῃ τρὸς τὸν Πατέρα, ἀλλὰ καθὼς πρέπειον Υἱῷ Θεῷ, ὑποτάσσεται τῷ οὐκ εἰς Πατρὶ, ὁ Πατήρ ἐστὶ τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.] — Οἰκαιοποιεῖται γὰρ τὰ τοῦ Υἱοῦ, ὡς Πατρός. Καὶ πᾶν ὅπερ δύναται ὁ Υἱὸς, τοῦτο εἰς τὸν Πατέρα ἀνάγεται. Αὐτὸς γὰρ αὐτῷ αἰτίας τοῦ δύνασθαι, ὁ γεννήσας αὐτὸν ἀχρόνως. — [ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ.] Εἰ θεϊκῶς ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ ὑποταγήσεται, ἀρχῆς ὑπετέτακτο, ἐξ οὗ καὶ Θεός ἦν. Εἰ δὲ οὐχ ὑπετέτακτο, ἀλλ' ὕστερον ὑποταγήσεται, ἀνθρωπίνως ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ οὐ θεϊκῶς ὑπὲρ ἑαυτοῦ.

Ἐπεὶ τί ποιήσουσιν οἱ βαπτιζόμενοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, εἰ ὅλως νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται; Τί καὶ βαπτίζονται ὑπὲρ τῶν νεκρῶν; Τί καὶ ἡμεῖς κινδυνεύομεν πᾶσαν ὥραν; Καθ' ἡμέραν ἀποθνῆσκω. Νῆ τὴν ὑμετέραν καύχυσιν ἦν ἔχω ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. Εἰ κατὰ ἄνθρωπον ἐθρηριομάχησα ἐν Ἐφέσῳ, τί μοι τὸ ὄφελος, εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται; Φάγωμεν καὶ πίωμεν αὔριον γὰρ ὀποθήσκωμεν. Μὴ πλανᾶσθε· φεβρουσιν ἦθη χρυσὰ ὁμιλῆαι κακαί.

Πάλιν εἰς τὸν τῆς ἀναστασεως ἡλθε λόγον, καὶ φησιν· Εἰ ἀνάστασις οὐκ ἐστίν, οἱ βαπτιζόμενοι ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, τί ποιήσουσι; τουτέστιν ὡς μὴ ἀνίσταμένων. Εὐδῆλον γὰρ ὅτι εἰς ἀνάστασιν νεκρῶν πιστεύσαντες, βαπτιζόμεθα, ὡσαύτως ἔλεγε· Τί ποιήσουσιν οἱ ὑπὲρ νεκρῶν μὲν ὡς ἀνίσταμένων καὶ πιστεύσαντες καὶ βαπτισθέντες, ψευθέντες δὲ τῆς ἐλπίδος καὶ ἄλλο τι εὐρηκότες παρὰ τὰ προσδοκῶντα: Πόσα, φησὶν, ἀδύμονήσουσι καὶ ἀπικλαύσουσιν, καὶ τὴν πίστιν τὴν εἰς Χριστὸν ὡς ψευδῆ λοιδορήσουσι; Τοῦτο λέγει, « Τί ποιήσουσι; » Τουτέστιν,

αὐτὰ ποιήσουσιν ἄπερ εἶπον. Ὁρᾶς ποῦ ἀνήγαγε τὸ ἄ
 πρᾶγμα; — [ΦΩΤ.] Ἐπεὶ τί ποιήσουσι, φησὶν, οἱ
 βαπτίζομενοι, ὥστε μὴ εἶναι διαπαντὸς νεκροί, καὶ
 ἐν τῷ ᾧ κατέχεσθαι; οἶον, τῆς ἀναστάσεως. φησὶ,
 μὴ οὐστis, οἱ ἐπὶ τοιαύταις ἐλπίσι βαπτίζομενοι,
 ὥστε κατὰ θάνατον ἀναστῆναι, τί ποιήσουσι; « Ἐὶ
 ὅλως νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται. » Ἐὶ ὅλως νεκροὶ οὐκ
 ἐγείρονται, τί καὶ βαπτίζονται ἵνα ἀναστῶσιν; αὐ-
 τὸς δὲ ἐπιπληκτικώτερον, « Ὑπὲρ τῶν νεκρῶν, »
 φησὶν, οἶον, Οὐς ὑμεῖς διὰ τῆς ἰδίας δόξης, αἰθίλους
 νεκροὺς ἀπεφήνατε, νεκροὺς δὲ, καὶ τοὺς ἄλλους καὶ
 ἑαυτοὺς, καὶ νεκροὺς ἀωνίους ἀποφηνάμενοι, τί
 βαπτίζεσθε ὑπὲρ ὑμῶν, τῶν μήκει καθ' ὑμᾶς ἀνα-
 στησομένων, ἀλλ' αἰ νεκρῶν ἐσημένων; Ἐπὶ ἄλλων
 δὲ προσώπων προάγει τὸν λόγον, καὶ οὐχὶ ἐπ' αὐτῶν
 ἐκείνων, ἵνα μὴ πλεόν καθυψάμενος, εἰς ἀπόνοιαν ἐκ-
 κάλεσθαι. « Τί καὶ ἡμεῖς κινδυνεύομεν; » Ἐὶ ὅλως,
 φησὶν, ἀνάστασις οὐκ ἔστι, διατί ἡμεῖς οἱ ἀπόστολοι
 αἰ ἐν κινδύνοις ἐσμῆν; τοῦτο λέγει, καθ' ἡμέραν, τὸ
 αἰ. Μεγίστη δὲ τῆς ἀναστάσεως ἀπόδειξις, τὸ καὶ
 τοὺς ἀποστόλους δρᾶσθαι, μέχρι θανάτου κινδυνεύον-
 τας. « Καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω. » Τῇ προθυμίᾳ
 καὶ τῷ πρὸς αὐτὸν ἐτοιμῶς ἔχειν. Ἡ ὅσον ταῖς ἐπι-
 φοραῖς τῶν θλίψεων καὶ πειρασμῶν, καὶ τῇ καθημε-
 ρινῇ ἐλπίδι τοῦ θανάτου. « Νῆ τὴν ὑμετέραν καύχη-
 σιν. » — [ΦΩΤ.] Ἡ ὁμνυσι λέγων, Μὰ τὴν ὑμετέραν
 καύχησιν, ἦ, διὰ τὴν ὑμετέραν καύχησιν ἀποθνήσκω,
 λέγει δὲ τὴν αὐτῶν προκοπὴν καύχῃσι; γὰρ τῷ δι-
 δασκάλῳ ἡ τῶν μαθητῶν ἐπίδοσις. « Ἦν ἔχω ἐν Χρι-
 στῷ Ἰησοῦ. » Ἐπειδὴ μέγα εἶπε, τῷ Χριστῷ
 αὐτῷ ἀνατίθησι. διὰ τὴν προκοπὴν ὑμῶν, φησὶν, ἦν
 ἔχω διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. « Ἐὶ κατὰ ἄνθρωπον ἐθρη-
 μάχησα. » Ὅσον ἦκε, φησὶν, εἰς ἀνθρώπους, ἐγὼ ἐθρη-
 ρισμάχησα, ἀντὶ τοῦ, Ὅσον ἦν μοι δυνατόν. Ἀλλὰ τί
 τούτου μοι ὄφελος, ἀναστάσεως μὴ οὔσης; Ἦ οὔτως,
 εἰ μὴ διὰ τὴν ἐσομένην ἐλπίδα καὶ ἀντίδοσιν ἐθρη-
 μάχησα, ἀλλὰ διὰ δόξαν ἀνθρωπίνην, τί ὠφέληται;
 Ἐθρημαχῆσαι δὲ καλεῖ, τὸ πρὸς Ἰουδαίους ἔχειν,
 καὶ πρὸς Δημητρίον τὸν ἀργυροκόπον. Τί γὰρ οὗτοι
 θρητῶν διέφερον; « Ἐὶ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται. » Ἐὶ
 νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, οὐδὲ ἀντίδοσις ἐστὶν ἀγαθῶν
 καὶ κακῶν. Τούτου δὲ μὴ ὄντος, φαγεῖν δεῖ καὶ πιεῖν
 πρὸ τοῦ ἀποθνεῖν, ὡς τούτων μόνων παρ' ἡμῶν
 κερδαινομένων. Τοῦτο δὲ ῥῆμα κωμωδοῦντος τὴν
 ἀνοιαν, τῶν μὴ λεγόντων τὴν ἀνάστασιν. « Μὴ πλα-
 νᾶσθε. » — [ΦΩΤ.] Ἀπαλλαγῆς τῶν εἰς ἄτοπον
 ἀπαγωγῶν, εἰς παραίνεσιν ἔλθεν, ἡρέμα καὶ ὡς
 ἀνοήτων κατηγορῶν. Τοῦτο γὰρ τὸ, « Μὴ πλα-
 νᾶσθε, » δηλοῖ. « Φθειροῦσιν ἔβη χρηστὰ ὀμιλῆαι
 κακὰ. » Λακωνικῆ καὶ ἀρχαία παροιμία. Μέννηται
 ταύτης καὶ Ἡσαίας. Φησὶ δέ. Ὅτι καὶ τὰ χρηστὰ
 ἔβη, αἱ συνεχεῖς τῶν κακῶν ὀμιλῆαι διαφθειροῦσι.
 Καὶ γὰρ βάνις ἐνδεδεχοῦσα, κραιλαίνει πέτραν. Καὶ
 διὰ τούτου δὲ παραινέει αὐτοῖς, ἐκτρέπεσθαι τῆς
 ὀμιλίας τῶν μοχθηρῶν, καὶ μὴ θηρόντας ἑαυτοῖς
 ὅτι οὐ βλαβήσονται αὐτοὶ χρηστοὶ ὄντες, τῷ πρὸς
 αὐτοὺς ἐνδεδεχῶς ὀμιλεῖν, τῆς ἐκείθεν λύμης ἡρέμα

hoc significat: Quid facient, nempe hæc facient
 quæ dixi. Vides quo rem deduxerit. — Alioqui quid
 facient qui baptizantur, ne semper mortui sint et
 apud inferos detineantur? Hoc est, si non sit re-
 surrectio quid facient ii qui ob hujusmodi spem bap-
 tizantur, quo post mortem resuscitentur. « Si omni-
 no mortui non resurgunt. » Si mortui omnino
 non excitantur, quare etiam baptizantur ut resu-
 scitentur? Ipse tamen majori cum increpatione di-
 cit: « Pro mortuis, » hoc est, quos vos propria
 opinione perpetuo mortuos asseritis: mortuos ve-
 ro et alios et vos ipsos enuntiantes, perpetuo esse
 mortuos. Cur pro vobis baptizamini, cum juxta
 vestram sententiam nunquam sitis resurrecturi,
 sed mortui semper futuri? Sub aliis autem perso-
 nis deducit sermonem, et non sub illis ipsis, ne
 nimis acriter eos objurgans provocet eos ad de-
 sperationem. « Quid et nos periclitamur omni ho-
 ra? » Si resurrectio omnino non erit, inquit, cur
 nos apostoli semper in periculis versamur? Nam
 καθ' ἡμέραν significat αἰ, hoc est, *semper*. Maxi-
 ma vero resurrectionis erat assertio, conspiciere
 apostolos ad mortem usque in periculis versantes.
 « In dies morior, » promptitudine et parato ad
 mortem animo; vel quantum ad illatas afflictiones
 et tentationes, ac quotidiana mortis expectatio-
 ne. « Per vestram gloriationem » — Aut jurat, quasi
 diceret, μὰ, id est per vestram gloriationem: aut,
 propter vestram gloriationem sive quam de vobis
 habeo, morior. Dicit autem ipsorum felicitatem ac
 promotionem: gloriatio enim est præceptorum disci-
 pulorum incrementum. « Quam habeo in Christo
 Jesu. » Quoniam rem magnam dixit, ipsi Christo
 eam attribuit, propter vestri, inquit, promotionem
 quam habeo per Jesum Christum. « Si secundum
 hominem cum feris depugnavi. » Quod ad homi-
 nes, inquit, attinet, ego cum feris depugnavi. id
 est, quantum mihi erat possibile, sed quæ mihi
 inde utilitas, si non sit resurrectio? Aut hoc mo-
 do: Si non propter futuram spem et retributionem
 cum feris depugnavi, sed ob humanam gloriam,
 quid mihi profuit? Vocat autem cum feris pugna-
 re, controversiam quam habuit cum Judæis et
 eum Demetrio fabro argentario. Quantum enim hi
 a feris differebant ⁵³. 569 « Si mortui non resur-
 gunt. » Si mortui non suscitantur, ne erit retri-
 butio bonorum et malorum: oportet edere et bi-
 bere priusquam mors præoccupet, quando hæc
 sola lucrificamus. Hoc verbum est insipientiam
 objurgantis eorum qui dicunt non esse resurre-
 ctionem. « Ne seducamini. » Absolutis rationibus
 quæ ad absurdum deducebant, venit ad admoni-
 tionem: clam etiam tanquam insipientes redar-
 guens; nam hoc indicat; « Corruptunt mores
 bonos consortia mala. » Laconicum vetusque
 proverbium est. Hujus meminit et Isaias ⁵⁴. Ait
 enim et ipse quod bonos mores continua pravorum

⁵³ Act. xxiv, 24 seqq. ⁵⁴ Isa. xxii, 13.

consortia, corrumpunt; siquidem continua gutta A καὶ κατὰ μικρὸν ὑποκίπλασθαι. Ἡ χρῆσις εὐφρῆ-
caval lapidem. Et propterea adhortatur ipsos ut μως καλεῖ, τὰ εὐεξπλάττητα, δηλῶν ὅτι ἄλλοι αὐτοὺς
devitent pravorum consortia, nec sibi fidant quod εἰς ταῦτα ὑποσύρουσιν.
cum boni sint, nihil possunt accersere damni, continue apud illos conversando, cum inde sensim
ac paulatim perniciæ impleantur. Aut χρῆσις ἔθῃ, id est, placidos mores collaudando appellat,
qui facile seduci possunt, significans quod alli ipsos ad hæc retrahunt.

XI, 34-38. « Sobrii estote, et ne peccetis : nam
« ignorationem Dei nonnulli habent : ad pudorem
« vobis loquor. At dicet aliquis : Quomodo suscitantur
« mortui ? Cui autem corpori veniunt ? Stulte tu,
« quod seminas non vivificatur, nisi mortuum fuerit.
« Et hoc quod seminas, non corpus quod nascetur
« seminas, sed nudum granum, puta tritici aut alicu-
« jus e cæteris : sed Deus dat illi corpus ut voluit, et
« unicuique seminum suum corpus. »

« Sobrii estote. » Tanquam ad ebrios dicitur.
« Juste, » vero, id est utiliter. Contingit enim et
« injuste sobrium esse, puta ad malum. » Et ne pec-
« cetis. » Nam hinc etiam provenit ut resurrectionem
« non credatis. Siquidem qui malorum sibi
« conscii sunt, non credunt esse resurrectionem,
« quod tales illos sequi oporteat retributiones qualia
« sunt ea in quibus deliquerunt. Propterea, inquit, ne
« peccetis, ut resurrectionem credatis. Ignorantiam,
« ait, Dei habent ii qui non credunt resurrectionem :
« non enim cognoscunt Dei potentiam. Non dixit
« autem, Habetis, sed, « Nonnulli habent. » hac
« dictione tollens accusationem. « Ad pudorem vobis
« loquor. » Quoniam in multis 570 eos objurgaverat,
« consolatur ipsos. Ad pudorem, inquit, vobis
« loquor : non quod vos despiciam, sed quod pude-
« facti incredulitatem de resurrectione abiciatis.
« At dicet aliquis. » Non ait : « Vos dicitis, » ut
« sermo invidia careat, tanquam alii essent qui non
« crederent. Deinde quæ is dubia videbantur, quasi
« facta objectione solvit. Dubitabant enim quoniam
« modo suscitaretur corpus, quod semel dissolutum
« erat : et quali corpore suscitaretur, utrum hoc
« eodem, an alio quodam. Hæc itaque duo eis dis-
« solvit per exemplum grani : « Stulte » A manifesto
« exemplo format solutionem : ideo quoque stultos
« vocat, ut qui adeo manifesta ignorent. Tu, inquit,
« quod seminas, qui corruptibilis es, non vivificatur
« nisi mortuum fuerit ; quid ergo de Deo hæsitas ?
« Non vivificatur, ait. Vide autem quod, dictionibus
« sit usus, non quæ seminibus, sed quæ corporibus
« aptæ sint. « Nisi mortuum fuerit. » Considera
« vero quo modo sermonem in contrarium conver-
« tit. Illis enim dubium videbatur quo pacto post
« mortem excitaremur. Ipse vero e diverso. Ob id,
« inquit, excitamur quoniam morimur : tanquam
« non detur alioqui vivificari nisi mors præcesserit.
« Nam hoc manifestat exemplum de tritico cæteris-
« que seminibus. Et considera, una interim solutio
« est quod mortui excitantur. « Tu quod seminas
« non vivificatur nisi mortuum fuerit. » Si ergo id
« quod tu seminas et sepulcro quodammodo occul-
« tas ac mortificas, Deus resuscitat, et dat suum
« corpus, cum jam putrefactum esset ac dissolutum,

Ἐκνήψατε δικαίως καὶ μὴ ἀμαρτάνετε. Ἄγνω-
σίαν γὰρ Θεοῦ τινες ἔχουσι. Πρὸς ἐντροπὴν ὑμῶν
λέγω. Ἄλλ' ἐρεῖ τις, Ὡς ἐγείρονται οἱ νεκροί ;
ποῖον δὲ σῶματι ἔρχονται ; Ἄφρον, σὺ ὁ σπείρεις
οὐ ζωοποιεῖται, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ. Καὶ ὁ σπείρεις,
οὐ τὸ σῶμα τὸ γεννησόμενον σπείρεις, ἀλλὰ
γυμνὸν κόκκον, εἴ τύχοι, σίτου, ἢ τινος τῶν λοι-
πῶν. Ὁ δὲ Θεὸς δίδωσι σῶμα καθὼς ἔθελῃ, καὶ
ἐκάστη τῶν σπερμάτων τὸ ἴδιον σῶμα.

Τὸ ἐκνήψαι, ὡς ἐπὶ μεθυόντων. Τὸ δὲ, « δι-
καίως, » οἰονεῖ συμφερόντως. Ἐνὶ γὰρ καὶ ἀδίκως
νήψαι, οἷον ἐπὶ κακῶ. « Καὶ μὴ ἀμαρτάνετον. » Ἐκ
τούτου γὰρ, φησί, καὶ τῇ ἀναστάσει ἀπιστεῖτε. Οἱ
γὰρ ἐκ τοῖς κακὰ συνειδότες, οὐ πείθονται εἶναι
ἀνάστασιν, τῷ δέει τῶν ἀμοιβῶν, ὡς οἷα ἀμαρτάνοντες.
Διὰ τοῦτο, φησί, μὴ ἀμαρτάνετε, ἵνα πιστεύετε τὴν ἀνάστασιν.
Ἄγνωσίαν γὰρ Θεοῦ, φησὶν, ἔχουσιν οἱ τῇ ἀναστάσει ἀπιστοῦντες.
Οὐ γὰρ ἴσασιν τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἔχετε, ἀλλὰ,
« Τινὲς ἔχουσι, » ταύτῃ τῇ λέξει τὸ ἐγκλημα ὑποτε-
μόμενος. « Πρὸς ἐντροπὴν ὑμῶν λέγω. » Ἐπειδὴ
πολλὰ αὐτῶν καθήψατο, παραμυθεῖται αὐτούς. Πρὸς
ἐντροπὴν ὑμῶν λέγω, φησὶν, οὐχ ὥστε ἀτιμάσαι
ὑμᾶς, ἀλλ' ὥστε ἀισχυροθέντας ἀποβρίψαι τὸ ἀπιστεῖν
τῇ ἀναστάσει. « Ἄλλ' ἐρεῖ τις. » Οὐκ εἶπεν, Ἵμεῖς
λέγετε, ἵνα οὕτως ἀνεπαχθῆς ὁ λόγος ἢ, ὡς ἄλλων
ἀπιστοῦντων. Ἐἴτα δύο ἄπορα αὐτοῖς εἶναι δοκοῦντα,
ὡς ἐξ ἀντιθέσεως λύει. Ἀμφέβαλλον γὰρ πῶς ἐγεί-
ρεται τὸ ἅπαξ διαλυθὲν σῶμα, καὶ ποῖον σῶματι
ἀνίσταται, τούτῃ ἢ ἑτέρῃ τινί. Τὰ οὖν δύο αὐτοῖς
ἐπιλύει διὰ τοῦ παραδείγματος τοῦ κόκκου. « Ἄφρον. »
Ἄπὸ δόλου παραδείγματος ποιεῖται τὴν ἐπιλλαν, διό
καὶ ἄφρονας κελεῖ, ὡς τὰ οὕτω σαφῆ ἀγνοοῦντας.
Σὺ, φησὶν, ὁ σπείρεις, ὁ φθαρτός, οὐ ζωοποιεῖται ἐὰν
μὴ ἀποθάνῃ. Τί οὖν περὶ Θεοῦ ἀμφιβιλλεις ; Οὐ
ζωοποιεῖται, φησὶν. Ὅρα δὲ, λέξεσι κέχρηται, οὐ
σπέρμασιν, ἀλλὰ σῶμασιν ἀρμοδίαις. « Ἐὰν μὴ ἀπο-
θάνῃ, » φησὶν Ὅρα πῶς εἰς τὸ ἐναντίον περιετρῆσε
τὸν λόγον. Ἐκεῖνοις γὰρ ἑδόκει ἄπορον, πῶς μετὰ τὸ
ἀποθανεῖν ἐγειρόμεθα· αὐτὸς δὲ, τὸ ἐναντίον φησὶν,
ὅτι διὰ τοῦτο ἐγειρόμεθα, ἐπειδὴ ἀποθνήσκωμεν, ὡς
οὐκ ἐγγωροῦντος ἄλλως ζωοποιηθῆναι, εἰ μὴ τὴν θά-
νατον. Τοῦτο γὰρ τὸ παράδειγμα τοῦ σίτου ἐπὶ τοῖς
καὶ τῶν λοιπῶν σπερμάτων. Καὶ θέσαι, τῆς μὴ
λύσεως, ὅτι οἱ ἀπαθανόντες ἐγείρονται. « Σὺ ὁ σπεί-
ρεις οὐ ζωοποιεῖται, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ. » Ἴ. ἵ. οὖν σὺ ὁ
σπείρεις καὶ τρόπον τινὰ τάφῳ καλύπτεις καὶ θανα-
τοῖς, τοῦτο ὁ Θεὸς ἀνίστησι, καὶ δίδωσι τὸ ἴδιον σῶμα
τὸ σαπὲν καὶ διαλυθὲν, δίδωσι δὲ, καθὼς ἔθελῃ, εὐ-
πρεπέστερον καὶ ὠραιότερον, ὁ αὐτὸς ἐκείνους διὰ
τῆς οικείας ἀποφάνσεως εἰς γῆν καὶ τάφον ἐκείνους
κατατίθεισθαι καὶ ἀποθνήσκειν, τοῦτο αὐτὸς κἀκὼν
οὐκ ἔχει βῆρον τὸ ζωοποιῆσαι καὶ ἀναστῆσαι ὅτε βού-

λαται και θελήσει; « Καὶ ὁ σπείρεις, οὐ τὸ σῶμα. » Ἐν τοῖς ἄνω δύο ἔπομεν αὐτοὺς ἀμφισβητεῖν περὶ τῆς ἀναστάσεως, τὸ, εἰ ὅλως οἱ διαλυθέντες ἐγείρονται, καὶ τὸ, ἐν ποίῳ σώματι ἐγείρονται, ἐνθα ἤρμηνεύετο, « Ἄλλ' ἐρεῖ τις, Πῶς ἐγείρονται οἱ νεκροί; ποίῳ δὲ σώματι ἔρχονται; » Τὴν μὲν οὖν διὰ ἐγείρονται ἀφ' ὧν εἶπεν, ἐνθα ἔλεγε· « Σὺ δὲ σπείρεις, οὐ ζωοποιεῖται, ἐὰν μὴ ἀποθῆνῃ. » Ἰδοὺ καὶ ἡ δευτέρα ἀπόδειξις. Αἰέκνουσι γὰρ, ὅτι τὸ μὲν αὐτὸ σῶμα, ὅσον τῆς αὐτῆς οὐσίας ὃν ἐγείρεται, τοῦτο λέγει, « Ὁ δὲ Θεὸς αὐτὸ δίδωσι σῶμα, » λαμπρότερον δὲ καὶ κοσμιώτερον, ὡσπερ ἀμίλει εὐπρεπέστερος ὁ στάχυς τοῦ γυμνοῦ κόκκου. Οὐδὲ γὰρ σπείρει τὸν ἄσταχυν αὐτόν, ἀλλὰ γυμνὸν κόκκον. « Ὁ δὲ Θεὸς αὐτῷ δίδωσι σῶμα. » Εἰ οὖν ὁ Θεὸς δίδωσι σῶμα, τί ἔτι περιεργάζῃ ποίῳ σώματι ἐγειρόμεθα, καὶ διαπιστεῖς τῇ ἀναστάσει; Ὁ γὰρ Θεὸς τὸ λυθὲν μὲν ἐγείρει σῶμα, ἀλλὰ εὐπρεπέστερον, ἀλλὰ πνευματικώτερον. Τοῦτο γὰρ καὶ ἐπὶ τῶν σπερμάτων ἔστιν εὐρεῖν, ὅτι εὐπρεπέστερον τοῦ καταβληθέντος ἄνευσιν. « Καὶ ἐκίττω τῶν σπερμάτων τὸ ἴδιον σῶμα. » Τοῦτο τῶν αἰρετικῶν ἐμφράττει τὰ στόματα, τῶν λεγόντων τὸ αὐτὸ σῶμα ἐν τῇ ἀναστάσει μὴ ἐγειρεσθαι, ἀλλ' ἕτερον.

decentius, sed spiritualius. Siquidem in seminibus quoque idem est invenire, quod decentius surgit quam projectum erat. « Et unicuique seminum suum corpus. » Hoc hæreticorum obturat ora, dicentium non suscitarii idem corpus in resurrectione, sed aliud.

Ὁὐ πᾶσα σὰρξ, ἡ αὐτὴ σὰρξ, ἀλλὰ ἄλλη μὲν ἀνθρώπων, ἄλλη δὲ σὰρξ κτηνῶν, ἄλλη δὲ ἰχθύων, ἄλλη δὲ πτηνῶν. Καὶ σώματα ἐπουράνια, καὶ σώματα ἐπίγεια. Ἄλλ' ἑτέρα μὲν ἡ τῶν ἐπουρανίων δόξα, ἑτέρα δὲ ἡ τῶν ἐπιγείων. Ἄλλη δόξα ἡλίου, καὶ ἄλλη δόξα σελήνης, καὶ ἄλλη δόξα ἀστέρων. Ἀστὴρ γὰρ ἀστὴρος διαφέρει ἐν δόξῃ.

Ἐἴτα ἴνα μὴ ἀκούσας περὶ τοῦ σίτου, νομίσης, ὅτι ὡσπερ ἐπὶ αὐτοῦ πάντες οἱ ἀστάχυες ὁμοίμοι ἀνάσιν, οὕτως καὶ ἐν τῇ ἀναστάσει ὁμοίμοι πάντες ἔσονται, δεῖξαι θέλει ὅτι διαφορὰ ἔστι τῶν ἀνισταμένων, καὶ φησὶν· « Οὐ πᾶσα σὰρξ ἡ αὐτὴ, » ἀλλ' ἔστι διαφορὰ, καὶ τέως περὶ ἀμαρτωλῶν λέγει. Καὶ γὰρ καὶ ἐπ' αὐτῷ ἔστι διαφορὰ τιμωρίας. Ὅθεν φησὶν, « Ἄλλη μὲν ἀνθρώπων, ἄλλη δὲ κτηνῶν καὶ ἰχθύων, » τοῦτω τῷ τρόπῳ, τὴν ἐκεῖ οὖσαν διαφορὰν διγλῶν. Καὶ ὡς ἐν παραδείγματι ἐπεξήλθε τῷ λόγῳ, ὡς εἰ ἔλεγε, « ὡσπερ ἔστιν ἐνταῦθα διαφορὰ ἀνθρώπων καὶ κτηνῶν καὶ ἰχθύων, οὕτως ἔσται καὶ ἐκεῖ διαφορὰ καὶ αὐτῶν τῶν ἀμαρτωλῶν ἐν ταῖς τιμωρίαις. » « Ἄλλὰ ἄλλη μὲν ἀνθρώπων. » Πᾶσα ἡ διαφορὰ αὕτη, περὶ ἀμαρτωλῶν αὐτῷ ἐρῆται. Περὶ γὰρ τῶν δικαίων, ἐκεῖ ποιεῖται διαφορὰν, ὅταν τὰ οὐράνια καταλέγη σώματα. « Καὶ σώματα ἐπουράνια. » Ἐἴτα ἄχρι τῆς διαφορᾶς τῶν ἀμαρτωλῶν ἔσται ἡ ἀνάστασις; οὐ μὲν οὖν. Ἔστι γὰρ καὶ σώματα ἐπουράνια, τουτέστι, τὰ τῶν δικαίων, τὰ πλουτοῦντα τὸ φῶς τοῦ Παρακλήτου. Ἔστι δὲ δηλονότι καὶ ἐπίγεια, τουτέστι, τὰ τῶν ἀμαρτωλῶν, τὰ τοῖς γηϊνοῖς φρονήμασιν ἐνεσημασμένα, ἤγουν κτηνῶν, πτηνῶν. Ἄλλ' ἑτέρα, φησὶν, ἔσται ἡ δόξα τῶν ἐπουρανίων, ἑτέρα δὲ τῶν

datque sicut voluit. nempe decentius ac pulchrius; nonne ergo illud quod ipsemet propria sententia in terram ac sepulcrum jussit reponi et mori, facilius ipsi erit rursus vivificare ac resuscitare, cum voluerit ac decreverit? « Et hoc quod seminas, non corpus. » Diximus antea in enarratione illius particulæ: « At dicet aliquis: Quomodo suscitantur mortui quali autem corpore veniunt: » quod illi in duobus hæsitabant circa resurrectionem; nempe utrum jam omnino dissoluti suscitentur et quale corpore suscitentur. In superioribus itaque demonstratione posuit quod suscitentur, cum diceret: Tu quod seminas non vivificatur nisi mortuum fuerit. 571 Ecce nunc et altera demonstratio. Ostendit enim quod idem quidem corpus, hoc est, quod ejusdem est substantiæ, suscitatur; nam hoc significat, » Deus autem dat illi suum corpus: »

verum splendidius ac ornatius: quemadmodum sane magis decora est spica nudo grano; neque enim seminat ipsam spicam, sed nudum granum. « Deus autem dat illi corpus. » Si ergo Deus det corpus, quid adhuc curiose scrutari quali corpore suscitentur, ac de resurrectione diffidis? Nam Deus corpus quidem quod dissolutum est, suscitatur, sed corpus. » Hoc hæreticorum obturat ora, dicentium non suscitarii idem corpus in resurrectione, sed aliud.

XV, 39-41. « Non omnis caro, eadem caro, sed « alia quidem caro hominum, alia autem pecorum, « alia vero piscium, alia autem volucrum. Et sunt « corpora cælestia, et sunt corpora terrestria. Verum « alia quidem cælestium gloria, alia autem terrestrium: alia gloria solis, alia gloria lunæ, et alia « gloria stellarum. Stella siquidem a stella differt in « gloria. »

Deinde ne audito de frumento exemplo, opineris quod sicut in eo omnes spicæ in eodem ascendunt honore, ita et in resurrectione omnes in eodem futuri sint honore, vult ostendere futuram inter eos qui resurgent diversitatem. « Non omnis caro eadem, » sed est diversitas, et interim de peccatoribus loquitur. Nam inter ipsos quoque est diversitas supplicii. Unde ait: « Alia quidem hominum caro, alia vero pecorum et piscium, » hoc mono differentiam quæ ibi est significans, et tanquam exemplo usus est hoc sermone, ac si dixisset: Quemadmodum hic differentia est hominum et pecorum ac piscium, ita erit et ibi differentia inter ipsos quoque peccatores in suppliciis. « Sed alia quidem hominum gloria. » Universa hæc differentia, de peccatoribus ab eo dicta est. Nam de justis ibi facit differentiam, ubi cælestia recenset corpora. « Et sunt corpora cælestia. » Denique num ad differentiam peccatorum duntaxat protenditur resurrectio? 572 Nequaquam. Sunt enim et corpora cælestia, id est, justorum, abundantia luce Paracleti. Sunt autem et terrestria sane, hoc est, peccatorum, insignita sensibus terrenis. nempe pecorum aut volucrum. Sed alia est, inquit, glo-

ria cœlestium. alia vero terrestrium, peccatorum non erit gloria. Nam in eo quod licitur alia esse gloria justorum et alia peccatorum, non subaudies gloria, sed vita, aut conversatio. Deinde dicit et justorum differentiam, sicut videlicet paulo ante dixit peccatorum. Quemadmodum enim universa corpora cœlestia, omnia quidem splendida sunt ac perspicua, est tamen in ipsis etiam differentia inter solem, lunam ac stellas: ita et justii habebunt inter se mutuo differentiam. Vide autem quam scite per modum exempli tota scientiæ intelligentia usus sit. De gloria vero justorum ac peccatorum non per comparisonem fecit, sed ostendens peccatorum non esse gloriam.

XV, 42-46. « Ita et resurrectio mortuorum. Seminatur in corruptione, suscitatur in incorruptibilitate: seminatur in ignominia, suscitatur in gloria: seminatur in infirmitate, suscitatur in potentia: seminatur corpus animale, suscitatur corpus spirituale. Est corpus animale, est et corpus spirituale. Ita quoque scriptum est: Factus est primus homo Adam in animam viventem. extremus Adam in spiritum vivificantem. At non primum quod spirituale, sed quod animale, deinde quod spirituale. »

« Ita et resurrectio. » Ita, quomodo? In magna varietate, quemadmodum etiam manifestarunt adducta exempla. « Seminatur in corruptione. » In superioribus loquens de seminibus, usus est dictionibus quæ corporibus aptantur: ut cum diceret: « Non vivificatur nisi mortuum fuerit; » nunc autem de corporibus loquens, utitur dictionibus quæ aptantur seminibus, dicens: « Seminatur in corruptione. » Hoc autem ubique facit, exemplis adaptans sermonem de resurrectione. Semen autem dicit nunc, non quod in ulero est, sed depositionem corporum mortuorum in terra, ac si diceret: Abjicitur in terra corpus mortuum in corruptionem, hoc est, ut corrumpatur.

578 Bene autem dicit: « Suscitatur, » et non, Producitur ne terræ operationem esse existimes. « Seminatur in ignominia. » Quid enim diffluente cadavere deformius? sed suscitatur in gloria incorruptionis. « Seminatur infirmitate. » Si quidem non potest caro vel ad quinque dies resistere corruptioni: sed suscitatur in potentia incorruptionis et immortalitatis quæ deinceps a nulla corruptione possit superari. « Seminatur corpus animale. » Corpus dicit animale in quo anima dominium habet ac præsentiam: spirituale vero quod Spiritus sancti operatione locupletatur. Quid igitur? diceret aliquis: an non etiam nunc in quibusdam operatur spiritus? Utique, sed nunc quidem ob vitæ mutationem sæpius quoque avolat, tunc vero semper adest. Aut animale dicit terrenum ac grave, spirituale vero subtile ac leve. — Corpus animale si quis consequenter ad ea quæ prædicta sunt hæc accipere velit, illud

ἐπιτελεῖν ἀμαρτωλῶν, οὐκ ἔσται δόξα. Οὐ γὰρ τοῦτ᾽ ἀσυνουπακούσεις, ἐν τῷ εἰπεῖν δόξα τῶν δικαίων καὶ ἑτέρα τῶν ἀμαρτωλῶν, ἀντὶ τοῦ, οὐκ ἔστι δόξα, ἀλλὰ διαγωγὴ. εἶτα λέγει καὶ τῶν δικαίων διαφορὰν, ὡσπερ ἀμέλει μικρὸν ἔμπροσθεν εἶπε τῶν ἀμαρτωλῶν. ὡσπερ γὰρ λαμπρὰ μὲν πάντα καὶ περ φανῆ τὰ οὐράνια σώματα, ἔστι δ' ὁμοίως καὶ ἐν αὐτοῖς διαφορὰ ἡλίῳ καὶ σελήνῃ, καὶ ἀστρασίην· οὕτω καὶ οἱ δίκαιοι ἔξουσιν ἐν ἐσυτοῖς διαφορὰν. Ὅρα δὲ πῶς εὐφρῶς ἐν τάξει παραδείγματος ὅλη τῷ νοήματι ἐπέτηλθε. Περὶ δὲ δόξης τῶν δικαίων καὶ ἀμαρτωλῶν, οὐκ ἐν συγκρίσει ἐποιήσατο, ἀλλὰ δείξας μὴ εἶναι δόξαν τῶν ἀμαρτωλῶν.

Ὁὕτως καὶ ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν. Σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ. Σπείρεται ἐν ἀτιμίᾳ, ἐγείρεται ἐν δόξῃ. Σπείρεται ἐν ἀσθενείᾳ, ἐγείρεται ἐν δυνάμει. Σπείρεται σῶμα ψυχικόν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν. Ἔστι σῶμα ψυχικόν, καὶ ἔστι σῶμα πνευματικόν. Ὁὕτως καὶ γέγραπται: Ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδὰμ εἰς ψυχὴν ζῶσαν, ὁ ἔσχατος Ἀδὰμ, εἰς πνεῦμα ζωοποιούν. Ἄλλ' οὐ πρῶτον τὸ πνευματικόν, ἀλλὰ τὸ ψυχικόν, ἔπειτα τὸ πνευματικόν.

« Ὁὕτως καὶ ἡ ἀνάστασις. » Ὁὕτως. Πῶς; Ἐν διαφορᾷ πολλῇ, καθὼς καὶ τὰ παραχθέντα ἐδήλωσε παραδείγματα. « Σπείρεται ἐν φθορᾷ. » Ἄνω περὶ σπερμάτων λέγων. λέξισιν ἐχρητὸ σώμασι πεποιημένας, ὡς ὅταν ἔλεγεν. « Ὁὐ ζωοποιεῖται, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ, » νῦν δὲ περὶ σωμάτων λέγων, λέξισι χρητῶν ἐν σπέρματι πεποιημένας. « Σπείρεται γὰρ ἐν φθορᾷ. » Τοῦτο δὲ ποιεῖ πανταχοῦ, ἐγγὺς τῶν παραδειγμάτων ἄγων τὴν περὶ τῆς ἀναστάσεως λόγον. Σπορὰν δὲ, οὐ λέγει νῦν τὴν ἐν μήτρα, ἀλλὰ τὴν ἐν γῆ τῶν νεκρῶν σωμάτων ἀπόθεσιν, ὡς εἰ ἔλεγε: Καταβάλλεται ἐν γῆ τὸ νεκρὸν σῶμα ἐν φθορᾷ, τούτῃ, ἐπὶ τῷ φθαρῆναι.

Καλῶς δὲ εἶπεν, « Ἐγείρεται, » καὶ οὐ, Φύεται, ἵνα μὴ νομίσης, τῆς γῆς εἶναι τὴν ἐργασίην « Σπείρεται ἐν ἀτιμίᾳ » Τί γὰρ νεκροῦ διαβρόντος εἰδεχθίστερον; ἀλλ' ἐγείρεται ἐν δόξῃ τῆς ἀφθαρσίας. « Σπείρεται, φησὶν, ἐν ἀσθενείᾳ. » οὕτω γὰρ ἡμέραι πέντε καὶ οὐκ ἴσχυει ἡ σὰρξ ἀντισχεῖν πρὸς τὴν φθορὰν, ἀλλ' ἐγείρεται ἐν τῇ τῆς ἀφθαρσίας δυνάμει, ἀνάλωτος οὕσα λοιπὸν πάση φθορᾷ. « Σπείρεται σῶμα ψυχικόν. » Ψυχικόν φησι σῶμα, ἐν ᾧ ἡ ψυχὴ τὸ κύριον καὶ τὴν ἡγεμονίαν ἔχει πνευματικόν δὲ, τὸ τῆν τοῦ ἁγίου Πνεύματος καταπλουτοῦν ἐνέργειαν. Τί γὰρ νῦν, εἴποι τις ἂν, οὐκ ἐνεργεῖ ἐν τῷ τῷ Πνεύματι; Καί, ἀλλὰ νῦν μὲν πολλάκις καὶ ἀφίπταται μεταβληθέντος τοῦ βίου, τότε δὲ σύνεστιν αἰεὶ. Ἡ ψυχικόν λέγει, τὸ γεῶδες καὶ βαρὺ, πνευματικόν δὲ, τὸ λεπτομερέστερον καὶ κοῦφον. — [ΦΙΛ.] Σῶμα ψυχικόν, εἴ τις ἀκολούθως τοῖς προσηρημένοις ἐκλαθεῖν ἐθέλοι ταῦτα, ἐκείνο οἶμαι εἰρησθαι νῦν ἀπλῶς, τὸ θνητὸν ἀνθρώπου σῶμα. Τοῦτο γὰρ καὶ ἐν ἀφθ.

ναίᾳ, καὶ ἐν φθορᾷ, καὶ ἐν ἀτιμίᾳ σπείρεται, καὶ θάπτεται ἐν τῇ γῆ. Τοῦτο οὖν τὸ θνητὸν σῶμα ψυχικὸν ἐστίν, ὅτι τοῖς ψυχικοῖς ὑπηρετήσασκε πίθουσιν. « Οὐδέεις γὰρ ἀπὸ βίου καθαρός, οὐδ' ἂν μία ἡμέρα ὁ βίος αὐτοῦ. » Καὶ γὰρ καὶ ὅσαι σωματικαὶ πράξεις, τὴν πηγὴν καὶ γένεσιν ἀπὸ τῆς ψυχῆς ἔχουσιν, ὥστε τὸ τοῦ ἀνθρώπου θνητὸν σῶμα, εἰκότως ἂν ψυχικὸν καλοῖτο. Σπείρεται οὖν ψυχικὸν, ἐγείρεται δὲ ἀθάνατον, ὅπερ ἐστὶ πνευματικόν. Πνευματικὸν δὲ ὅτι οὐκ ἐστὶ τοῖς ψυχικοῖς ὑπηρετήσασκε παθήματιν, οὔτε τὰ τῶν δικαίων, ἀλλ' οὐδὲ τὰ τῶν ἁμαρτωλῶν σώματα. Μᾶλλον μὲν οὖν καὶ πολλὴν μετρίθειαν, εἰ καὶ ἀνόητον ἐφ' οἷς ὑπηρετήσαντο, ἔξουσιν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ, « Σπείρεται, » πολυλάκις εἶπε, καὶ τὸ, « Ἐγείρεται, » ὁμοίως, τί δὲ ἐστὶ τὸ σπειρόμενον, ἢ τὸ ἐγειρόμενον, οὐκ εἶπε διὰ τοῦτο μετὰ ταῦτα ἐπήγαγε καὶ τοῦτο· « Σπείρεται, λέγων, σῶμα ψυχικόν, » ὅς εἶπον ἐν φθορᾷ καὶ ἐν ἀτιμίᾳ καὶ ἐν ἀσθενείᾳ σπείρεσθαι, ἀλλ' ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν, ὃ ἐν δόξῃ καὶ δυνάμει καὶ ἐν ἀφρασίᾳ ἐγειροθήσεται. Τὸ γὰρ ἀθάνατον κατὰ τὸν οἰκείον λόγον καὶ ἔνδοξον καὶ ἔντιμον καὶ ἄφθαρτον, εἰ καὶ τοῖς ἁμαρτωλοῖς αἰσχύνῃς καὶ ἀδοξίας, διὰ τὴν οἰκείαν μοχθηρίαν ὑπόθεσις γίνεται. « Ἔστι σῶμα ψυχικόν. » Ἴνα μὴ τις εἴπῃ· Πόθεν ἡμῖν εἰσαγείρεται σώματα διάφορα, καὶ λέγει ψυχικὸν καὶ πνευματικόν, φησὶν· « Ἔστι σῶμα πνευματικόν, καὶ ἔστι σῶμα ψυχικόν. » Οὐκ ἐγὼ τοιγαροῦν κατ' ἰδίαν ἐξουσίαν καὶ ἐπίνοιαν ταῦτα λέγω, φησὶν, ἀλλ' ἐστὶ καὶ πρὸ ἡμῶν εἴρηται. Ποθεν δὲλλον; φησὶν. Οὕτως γέγραπται, « Ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδάμ, εἰς ψυχὴν ζῶσαν. » Ὅστε ἔστι σῶμα ψυχικόν. Εἶτα ὁ ἔσχατος ἄνθρωπος, εἰς πνεῦμα ζωοποιῶν, ὥστε ἔστι καὶ σῶμα πνευματικόν, τὸ ἀρμόζον τῇ ζωοποιῶντι Πνεύματι. Ἀλλὰ τοῦτο πόθεν δὲλλον; ὅτι ὁ δεύτερος ἄνθρωπος, εἰς πνεῦμα ζωοποιῶν. Πόθεν δὲλλον; ἐξ αὐτῆς τῆς τῶν πραγμάτων ἐνεργείας. Ἄλλως τε δὲ καὶ γέγραπται καὶ τοῦτο· « Τὰ ῥήματα γὰρ, φησὶν, ἃ ἐγὼ λαλῶ, πνεῦμα καὶ ζωὴ ἐστίν, » ὥστε καὶ εἰς πνεῦμα ζωοποιεῖν τοὺς ἀκούοντας καὶ πειθομένους αὐτοῖς. Εἰ δὲ τοῦτο, δῆλον ὡς καὶ πνευματικὸν οὗτοι ἐξουσιν ἐν τῇ ἀναστάσει σῶμα, μηκέτι δυνάμενον εἰς ψυχικὸν τραπῆναι, ὥστε ἐνίοτε συμβαίνει ἐστὶ τῷ βίῳ παρόντων. « Ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδάμ εἰς ψυχὴν ζῶσαν. » Καὶ μὴ ἀπίσκει, φησὶν, ὅτι τὰ νῦν ψυχικὰ ἡμῶν σώματα ἔσται τότε πνευματικά. Δ

Ἐχομεν γὰρ ἤδη τοῦτου τὰς ἀποδείξεις. Ὁ γὰρ Ἀδάμ ψυχικὸν εἶχε σῶμα, ὁ δὲ Χριστὸς πνευματικὸν εἶχε σῶμα, ὅλην δεξάμενος τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν παρουσίαν. Καὶ δηλοῖ, μείνασα ἐπ' αὐτὸν ἡ περιστερὰ. Καθὸ γὰρ ἐστὶ καὶ νοεῖται ἄνθρωπος ὁ Κύριος, ἔσχε τὴν τοῦ Παρακλήτου ἐνεργείαν, καί τοι: ἰδίου ὄντος αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος, καθὸ ἐστὶ καὶ νοεῖται Θεός. Σημειῶσαι δὲ καὶ ζωοποιὸν τὸ Πνεῦμα ἔπαρχειν. Καί τοι τῆς ἀκολουθίας ἀπειτούσης εἰπεῖν. « Εἰς πνεῦμα ζῶν, » καθὼς εἶπε ψυχικόν,

A nunc simpliciter dictum esse opinor mortale hominis corpus: nam hoc et in corruptione et in ignominia et in infirmitate seminatur ac sepelitur in terra; hoc ergo mortale corpus animale est, qui animalibus subservit affectionibus. « Nemo enim a sorde purus est. ne si unus quidem dies sit vita ejus ⁵⁵. » Siquidem quotquot etiam sunt actiones corporales, fontem ac originem habent ab anima, ut merito corpus hominis mortale dicatur animale. Seminatur ergo mortale, suscitatur autem immortale, quod est spirituale; spirituale autem, quia jam non subservient animalibus affectibus, neque justorum. imo neque peccatorum corpora. Magis itaque tunc magna etsi insensata paenitudine ducentur ob ea quibus obsecuti sunt. Quoniam vero dixit saepius: « Seminatur, » et similiter « Suscitur, » non dixit autem quid sit quod seminatur aut suscitatur; idcirco post etiam id subjunxit, dicens: « Seminatur corpus animale, » quod dixi in corruptione et ignominia et infirmitate seminari: sed suscitatur corpus spirituale, quod in incorruptione et gloria ac potentia suscitabitur. Ex propria enim ratione quod immortale est, et gloriosum et honoratum ac incorruptibile est: quanquam peccatoribus propter suam nequitiam occasio sit turpitudinis et ignominiae. 574 « Est corpus animale. » Ne dicat aliquis: Unde nobis varia inducis corpora, et dicis animale ac spirituale? ait: « Est corpus animale et est corpus spirituale » Itaque non ego, inquit, propria auctoritate et imaginatione haec dico, sed jam ante nos quoque dicta sunt. Et unde hoc manifestum est? ait. Ita scriptum est: « Primus homo Adam factus est in animam viventem ⁵⁶, » itaque est corpus animale. Deinde extremus homo in spiritum vivificantem. itaque est et corpus spirituale, quod quadret ac respondeat vivificantem spiritui. Sed unde hoc manifestum est? quia secundus homo in spiritum vivificantem. Unde id constat? Ex ipsa rerum operatione. Praeterea autem et hoc quoque scriptum est: « Verba enim quae ego loquor vobis, inquit, spiritus et vita sunt ⁵⁷. » In spiritum igitur vivificantem audientes sibi que obtemperantes: quod si hoc est, manifestum quod etiam hi spirituale corpus habent in resurrectione, quod amplius verti non possit in animale, sicut contingit interdum his qui in vita sunt. « Factus est primus homo Adam in animam viventem. » Nec diffidas, inquit, quin nostra corpora nunc animalia futura sint spiritualia: jam enim hujus nunc demonstrationes habemus. Nam Adam animale habebat corpus. Christus vero spirituale habuit corpus, quod totam Spiritus sancti suscepit praesentiam: idque manifestat manens super ipsum columba. Quatenus enim Dominus est et intelligitur esse homo, habuit Paraclleti operationem: atqui suus ac proprius erat spiritus, quatenus est

⁵⁵ Job xiv, 4, 5 sec. LXX. ⁵⁶ Gen. ii 7. ⁵⁷ Joan. vi, 64.

ria cœlestium, alia vero terrestrium, peccatorum non erit gloria. Nam in eo quod licitur alia esse gloria justorum et alia peccatorum, non subaudies gloria, sed vita, aut conversatio. Deinde dicit et justorum differentiam, sicut videlicet paulo ante dixit peccatorum. Quemadmodum enim universa corpora cœlestia, omnia quidem splendida sunt ac perspicua, est tamen in ipsis etiam differentia inter solem, lunam ac stellas : ita et justī habebunt inter se mutuo differentiam. Vide autem quam scite per modum exempli tota scientiæ intelligentia usus sit. De gloria vero justorum ac peccatorum non per comparisonem fecit, sed ostendens peccatorum non esse gloriam.

XV, 42-46. « Ita et resurrectio mortuorum. Seminatur in corruptione, suscitatur in incorruptibilitate : seminatur in ignominia, suscitatur in gloria : seminatur in infirmitate, suscitatur in potentia : seminatur corpus animale, suscitatur corpus spirituale. Est corpus animale, est et corpus spirituale. Ita quoque scriptum est : Factus est primus homo Adam in animam viventem. extremus Adam in spiritum vivificantem. At non primum quod spirituale, sed quod animale, deinde quod spirituale. »

« Ita et resurrectio. » Ita, quomodo ? In magna varietate. quemadmodum etiam manifestarunt adducta exempla. « Seminatur in corruptione. » In superioribus loquens de seminibus, usus est dictionibus quæ corporibus aptantur : ut cum diceret : « Non vivificatur nisi mortuum fuerit ; » nunc autem de corporibus loquens, utitur dictionibus quæ aptantur seminibus, dicens : « Seminatur in corruptione. » Hoc autem ubique facit, exemplis adaptans sermonem de resurrectione. Semen autem dicit nunc, non quod in utero est, sed depositionem corporum mortuorum in terra, ac si diceret : Abjicitur in terra corpus mortuum in corruptionem, hoc est, ut corrumpatur.

§ 73 Bene autem dicit : « Suscitatur, » et non, Producitur ne terræ operationem esse existimes. « Seminatur in ignominia. » Quid enim diffluente cadavere deformius ? sed suscitatur in gloria incorruptionis. « Seminatur infirmitate. » Si quidem non potest caro vel ad quinque dies resistere corruptioni : sed suscitatur in potentia incorruptionis et immortalitatis quæ deinceps a nulla corruptione possit superari. « Seminatur corpus animale. » Corpus dicit animale in quo anima dominium habet ac præsentiam : spirituale vero quod Spiritus sancti operatione locupletatur. Quid igitur ? diceret aliquis : an non etiam nunc in quibusdam operatur spiritus ? Utique, sed nunc quidem ob vitæ mutationem sæpius quoque avolat, tunc vero semper adest. Aut animale dicit terrenum ac grave, spirituale vero subtile ac leve. — Corpus animale si quis consequenter ad ea quæ prædicta sunt hæc accipere velit, illud

ἐπιγεῖν ἀμαρτωλῶν, οὐκ ἔσται δόξα. Οὐ γὰρ τοῦτα συνυπακούσεις, ἐν τῷ εἰπεῖν δόξα τῶν δικαίων, καὶ ἑτέρα τῶν ἀμαρτωλῶν, ἀντὶ τοῦ, οὐκ ἔστι δόξα, ἀλλὰ διαγωγὴ. εἶτα λέγει καὶ τῶν δικαίων διαφορὰν, ὡσπερ ἀμέλει μικρὸν ἔμπροσθεν εἶπε τῶν ἀμαρτωλῶν. Ὡσπερ γὰρ λαμπρὰ μὲν πάντα καὶ περ φανῆ τὰ οὐράνια σώματα, ἔστι δ' ὁμοῦ καὶ ἐν αὐτοῖς διαφορὰ ἡλίω καὶ σελήνῃ, καὶ ἀστρασίν· οὕτω καὶ οἱ δίκαιοι ἕξουσιν ἐν ἐαυτοῖς διαφορὰν. Ὅρα δὲ πῶς εὐφῶς ἐν τάξει παραδείγματος ὄλω τῷ νοήματι ἐπετράθη. Περὶ δὲ δόξης τῶν δικαίων καὶ ἀμαρτωλῶν, οὐκ ἐν συγκρίσει ἐποιήσατο, ἀλλὰ δεῖξας μὴ εἶναι δόξαν τῶν ἀμαρτωλῶν.

Ὅτως καὶ ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν. Σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ. Σπείρεται ἐν ἀτιμίᾳ, ἐγείρεται ἐν δόξῃ. Σπείρεται ἐν ἀσθενείᾳ, ἐγείρεται ἐν δυνάμει. Σπείρεται σῶμα ψυχικόν, ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν. Ἔστι σῶμα ψυχικόν, καὶ ἔστι σῶμα πνευματικόν. Ὅτως καὶ γέγραπται· Ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδὰμ εἰς ψυχὴν ζῶσαν, ὁ ἔσχατος Ἀδὰμ, εἰς πνεῦμα ζῶσαν. Ἄλλ' οὐ πρῶτον τὸ πνευματικόν, ἀλλὰ τὸ ψυχικόν, ἔπειτα τὸ πνευματικόν.

« Ὅτως καὶ ἡ ἀνάστασις. » Ὅτως. Πῶς ; Ἐν διαφορᾷ πολλῇ, καθὼς καὶ τὰ παρρηθέντα ἐδήλωσε παραδείγματα. « Σπείρεται ἐν φθορᾷ. » Ἄνω περὶ σπερμάτων λέγων. λέξισιν ἐγγρητο σώμασι πεποιημέναις, ὡς ὅταν ἔλεγεν. « Οὐ ζῶσιν οὐδέτις, εἰ μὴ ἀποθάνῃ, » νῦν δὲ περὶ σωμάτων λέγων, λέξισι χρῆται σπέρματι πεποιημέναις. « Σπείρεται γὰρ ἐν φθορᾷ. » Τοῦτο δὲ ποιεῖ πανταχοῦ, ἐγγὺς τῶν παραδειγμάτων ἄγων τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως λόγον. Σπορὰν δὲ, οὐ λέγει νῦν τὴν ἐν μήτρα, ἀλλὰ τὴν ἐν γῆ τῶν νεκρῶν σωμάτων ἀπόθεσιν, ὡς εἰ ἔλεγε· Καταβάλλεται ἐν γῆ τὸ νεκρὸν σῶμα ἐν φθορᾷ, τούτῃ, ἐπὶ τῷ φθαρῆναι.

Καλῶς δὲ εἶπεν, « Ἐγείρεται, » καὶ οὐ, Φύεται, ἵνα μὴ νομίσης, τῆς γῆς εἶναι τὴν ἐργασίαν « Σπείρεται ἐν ἀτιμίᾳ » Τί γὰρ νεκροῦ διαβρέοντος εἰδεχθέστερον ; ἀλλ' ἐγείρεται ἐν δόξῃ τῆς ἀφθαρσίας. « Σπείρεται, φησὶν, ἐν ἀσθενείᾳ. » οὕτω γὰρ ἡμέραι πάντες καὶ οὐκ ἴσχυει ἡ σὰρξ ἀντισχεῖν πρὸς τὴν φθορὰν, ἀλλ' ἐγείρεται ἐν τῇ τῆς ἀφθαρσίας δυνάμει, ἀνάλωτος οὕσα λοιπὸν πάση φθορᾷ. « Σπείρεται σῶμα ψυχικόν. » Ψυχικόν φησι σῶμα, ἐν ᾧ ἡ ψυχὴ τὸ κύριον καὶ τὴν ἡγεμονίαν ἔχει πνευματικόν δὲ, τὸ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος καταπλουτοῦν ἐνέργειαν. Τί γὰρ νῦν, εἴ ποί τις ἄν, οὐκ ἐνεργεῖ ἐν τισὶ τὸ Πνεῦμα ; Ναί, ἀλλὰ νῦν μὲν πολλάκις καὶ ἀφίπταται μεταβληθέντος τοῦ βίου, τότε δὲ σύνεστιν αἰεὶ. Ἡ ψυχικόν λέγει, τὸ γεῶδες καὶ βαρὺ, πνευματικόν δὲ, τὸ λεπτομερέστερον καὶ κοῦρον. — [ΦΩΤ.] Σῶμα ψυχικόν, εἴ τις ἀκολούθως τοῖς προειρημένους ἐκλαθεῖν ἐθέλοι ταῦτα, ἐκαίνο οἶμαι εἰρησθαι νῦν ἀπλῶς, τὸ θνητὸν ἀνθρώπου σῶμα. Τοῦτο γὰρ καὶ ἐν ἀσφα-

νεία, καὶ ἐν φθορᾷ, καὶ ἐν ἀτιμίᾳ σπείρεται, καὶ θάπτεται ἐν τῇ γῆ. Τοῦτο οὖν τὸ θνητὸν σῶμα ψυχικόν ἐστιν, ὅτι τοῖς ψυχικοῖς ὑπηρετήσατο πίθουσιν. « Οὐδέεις γὰρ ἀπὸ ῥύπου καθαρὸς, οὐδ' ἂν μία ἡμέρα ὁ βίος αὐτοῦ. » Καὶ γὰρ καὶ ὄσαι σωματικαὶ πράξεις, τὴν πηγὴν καὶ γένεσιν ἀπὸ τῆς ψυχῆς ἔχουσιν, ὥστε τὸ τοῦ ἀνθρώπου θνητὸν σῶμα, εἰκότως ἂν ψυχικὸν καλοῖτο. Σπείρεται οὖν ψυχικόν, ἐγείρεται δὲ ἀθάνατον, ὅπερ ἐστὶ πνευματικόν. Πνευματικὸν δὲ ὅτι οὐκ ἐστὶ τοῖς ψυχικοῖς ὑπηρετήσαι παθημάτων, οὔτε τὰ τῶν δικαίων, ἀλλ' οὐδὲ τὰ τῶν ἀμαρτωλῶν σώματα. Μᾶλλον μὲν οὖν καὶ πολλὴν μετρίθειαν, εἰ καὶ ἀνόητον ἐφ' οἷς ὑπηρετήσαντο, ἔξουσιν. Ἐπειδὴ δὲ τὸ, « Σπείρεται, » πολλὰκις εἶπε, καὶ τὸ, « Ἐγείρεται, » ὁμοίως, τί δὲ ἐστὶ τὸ σπείρομενον, ἢ τὸ ἐγειρόμενον, οὐκ εἶπε διὰ τοῦτο μετὰ ταῦτα ἐπήγαγε καὶ τοῦτο: « Σπείρεται, λέγων, σῶμα ψυχικόν, » ὅς εἶπον ἐν φθορᾷ καὶ ἐν ἀτιμίᾳ καὶ ἐν ἀσθενείᾳ σπείρεσθαι, ἀλλ' ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν, ὃ ἐν δόξῃ καὶ δυνάμει καὶ ἐν ἀφρασίᾳ ἐγερθήσεται. Τὸ γὰρ ἀθάνατον κατὰ τὸν οἰκεῖον λόγον καὶ ἔνδοξον καὶ ἔντιμον καὶ ἀφρατον, εἰ καὶ τοῖς ἀμαρτωλοῖς αἰσχύνῃς καὶ ἀδοξίας, διὰ τὴν οἰκείαν μοχθηρίαν ὑπόθεσις γίνεται. « Ἔστι σῶμα ψυχικόν. » Ἴνα μὴ τις εἴπῃ: Πόθεν ἡμῖν εἰσάγει σώματα διάφορα, καὶ λέγει ψυχικόν καὶ πνευματικόν, φησὶν. « Ἔστι σῶμα πνευματικόν, καὶ ἔστι σῶμα ψυχικόν. » Οὐκ ἐγὼ τοιγαροῦν κατ' ἴδαν ἐξουσίαν καὶ ἐπίνοιαν ταῦτα λέγω, φησὶν, ἀλλ' ἐστὶ καὶ πρὸ ἡμῶν εἴρηται. Πόθεν δὲ γινώσκω; φησὶν. Οὕτως γέγραπται, « Ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδάμ, εἰς ψυχὴν ζῶσαν. » Ὅστε ἔστι σῶμα ψυχικόν. Ἐἶτα ὁ ἔσχατος ἄνθρωπος, εἰς πνεῦμα ζωοποιούον, ὥστε ἔστι καὶ σῶμα πνευματικόν, τὸ ἀρμόζον τῇ ζωοποιούοντι Πνεύματι. Ἀλλὰ τοῦτο πόθεν δὲ γινώσκω; ὅτι ὁ δεύτερος ἄνθρωπος, εἰς πνεῦμα ζωοποιούον. Πόθεν δὲ γινώσκω; ἐξ αὐτῆς τῆς τῶν πραγμάτων ἐνεργείας. Ἄλλως τε δὲ καὶ γέγραπται καὶ τοῦτο: « Τὰ ῥήματα γὰρ, φησὶν, ἃ ἐγὼ λαλῶ, πνεῦμα καὶ ζωὴ ἐστίν, » ὥστε καὶ εἰς πνεῦμα ζωοποιεῖν τοὺς ἀκούοντας καὶ πειθομένους αὐτοῖς. Εἰ δὲ τοῦτο, δῆλον ὡς καὶ πνευματικὸν οὗτοι ἐξουσιν ἐν τῇ ἀναστάσει σῶμα, μηκέτι δυνάμενον εἰς ψυχικὸν τραπῆναι, ὥσπερ ἐνίοτε συμβαίνει ἐν τῇ βίῃ παρόντων. « Ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδάμ εἰς ψυχὴν ζῶσαν. » Καὶ μὴ ἀπίσται, φησὶν, ὅτι τὰ νῦν ψυχικὰ ἡμῶν σώματα ἔσται τότε πνευματικά. Δ

Ἐχομεν γὰρ ἤδη τοῦτου τὰς ἀποδείξεις. Ὁ γὰρ Ἀδάμ ψυχικὸν εἶχε σῶμα, ὁ δὲ Χριστὸς πνευματικὸν ἔσχε σῶμα, ὅλην δεξιόμενον τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν παρουσίαν. Καὶ δηλοῖ, μέλασα ἐπ' αὐτὸν ἡ περιστερὰ. Καθὸ γὰρ ἐστὶ καὶ νοεῖται ἄνθρωπος ὁ Κύριος, ἔσχε τὴν τοῦ Παρακλήτου ἐνεργείαν, καί το: ἰδίῳ ὄντος αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος, καθὸ ἐστὶ καὶ νοεῖται Θεός. Σημειώται δὲ καὶ ζωοποιὸν τὸ Πνεῦμα ὑπαρχεῖν. Καίτοι τῆς ἀκολουθίας ἀπαίτησις εἰπεῖν. « Εἰς πνεῦμα ζῶν, » καθὼς εἶπε ψυχικόν,

A nunc simpliciter dictum esse opinor mortale hominis corpus: nam hoc et in corruptione et in ignominia et in infirmitate seminatur ac sepelitur in terra; hoc ergo mortale corpus animale est, qui animalibus subservit affectionibus. « Nemo enim a sorde purus est. ne si unus quidem dies sit vita ejus ⁵⁵. » Siquidem quotquot etiam sunt actiones corporales, fontem ac originem habent ab anima, ut merito corpus hominis mortale dicatur animale. Seminatur ergo mortale, suscitatur autem immortale, quod est spirituale; spirituale autem, quia jam non subservient animalibus affectibus, neque justorum. imo neque peccatorum corpora. Magis itaque tunc magna etsi insensata poenitudine decenter ob ea quibus obsecuti sunt. Quoniam vero dixit saepius: « Seminatur, » et similiter « Suscitatur, » non dixit autem quid sit quod seminatur aut suscitatur; idcirco post etiam id subjunxit, dicens: « Seminatur corpus animale, » quod dixi in corruptione et ignominia et infirmitate seminari: sed suscitatur corpus spirituale, quod in incorruptione et gloria ac potentia suscitabitur. Ex propria enim ratione quod immortale est, et gloriosum et honoratum ac incorruptibile est: quanquam peccatoribus propter suam nequitiam occasio sit turpitudinis et ignominiae. **574** « Est corpus animale. » Ne dicat aliquis: Unde nobis varia inducis corpora, et dicis animale ac spirituale? ait: « Est corpus animale et est corpus spirituale » Itaque non ego, inquit, propria auctoritate et imaginatione haec dico, sed jam ante nos quoque dicta sunt. Et unde hoc manifestum est? ait. Ita scriptum est: « Primus homo Adam factus est in animam viventem ⁵⁶, » itaque est corpus animale. Deinde extremus homo in spiritum vivificantem. itaque est et corpus spirituale, quod quadret ac respondeat vivificantem spiritui. Sed unde hoc manifestum est? quia secundus homo in spiritum vivificantem. Unde id constat? Ex ipsa rerum operatione. Praeterea autem et hoc quoque scriptum est: « Verba enim quae ego loquor vobis, inquit, spiritus et vita sunt ⁵⁷. » In spiritum igitur vivificantem audientes sibi que obtemperantes: quod si hoc est, manifestum quod etiam hi spirituale corpus habebunt in resurrectione, quod amplius verti non possit in animale, sicut contingit interdum his qui in vita sunt. « Factus est primus homo Adam in animam viventem. » Nec diffidas, inquit, quin nostra corpora nunc animalia futura sint spiritualia: jam enim hujus nunc demonstrationes habemus. Nam Adam animale habebat corpus. Christus vero spirituale habuit corpus, quod totam Spiritus sancti suscepit praesentiam: idque manifestat manens super ipsum columba. Quatenus enim Dominus et est et intelligitur esse homo, habuit Paraclleti operationem: atqui suus ac proprius erat spiritus, quatenus est

⁵⁵ Job xiv, 4, 5 sec. LXX. ⁵⁶ Gen. ii 7. ⁵⁷ Joan. vi, 64.

ac intelligitur esse Deus. Animadvertite autem et spiritum esse vivificantem : cumque expeteret sermonis consecutio ut diceret : « in spiritum viventem, » sicut de animali dixerat. » In animam viventem, » ipse dixit : « Vivificantem. — Corpus dicitur spirituale, non subtile aut aereum, veluti dicunt quidam, nempe quod animæ tale corpus accipiant in resurrectione quorum unus Origenes ; sed spirituale dicitur quod omnem percipit Spiritus sancti operationem ac participationem : quemadmodum vas appellatur vinarium aut olearium quod illa in se recipit. Pariformiter ergo et animale vocavit quod per animam et non per spiritum inhabitatur. — *Alio modo.* Corpus vocatur spirituale, quia deinceps corruptionis ponderibus subjectum non crit, sed incorruptione **575** et gloria ornatum. Eadem ergo caro cum eadem figura resurgit, sensum gerens non amplius subjectum affectionibus, sed spiritus operationibus, ut quæ ad gloriosiore ac sublimiorem transierit constitutionem, ut dictum est : consumpta vili corruptione a splendore incorruptionis. « Extremus Adam in spiritum vivificantem. « Hoc scriptum non est, sed quod consequitur dicit tanquam scriptum esset. « At non primum quod spirituale. » Sed non prius factum est spirituale, sed animale. Non casus ac transgressio animalis occasio fuit incarnationis, dicit spirituale.

XT, 47 50). « Primus homo de terra terrenus ; « secundus homo ipse Dominus de cælo Qualis terrenus, tales et terreni : et qualis cælestis, tales « et cælestes. Et quemadmodum gestavimus imaginem terreni, gestabimus et imaginem cælestis. Hoc autem dico, fratres, quod caro et sanguis regni Dei hæreditatem consequi non possunt, neque corruptio incorruptibilitatis hæreditatem accipit. »

Expleto de resurrectione sermone, ad exhortationem venit, ut studiose conversentur, et ait : Adam ex terra erat ideo et terrenus erat, id est, gravis Secundus vero Adam ipse Dominus de cælo : nam cælestis erat Deus Verbum. Quanquam enim corpus ipsius ejusdem erat nobiscum substantiæ a præstantiore tamen, nempe divinitate dicit ipsum cæleste. — *Alio modo.* Primus homo terrenus erat, non qui et terra productus ait (ita enim omnes terreni sunt, et præterea nullus accusari posset qui e terra productus esset), sed de terra dicit, id est, terrenus ac carnalis, et terrena sapiens. Secundus vero sublimis totus ac cælestis, nullaque terrenorum nota gravatus. Qualis igitur erat is qui seipsum per ea quæ agebat ac sentiebat, terrenum reddidit : tales erunt et qui ad ipsius imitationem vivunt, hoc est terreni : et omnibus his obnoxii affectionibus, quibus versimile est affectos esse illos qui terræ seipsos affixerunt. Et qualis erat is qui suam in terra conversationem, sublimem et cælestem puramque instituit. **576** tales erunt et qui ad imitationem cælestis illius instituti, quan-

αὐτὸς εἶπε ζωοποιόν. — [ΜΕΘΟΔ.] Σῶμα λέγεται πνευματικόν, οὐ τὸ λεπτομερὲς καὶ ἀερῶδες, καθὼς λέγουσί τινες, ὅτι τοιοῦτον αἱ ψυχὰι ἐν τῇ ἀναστάσει λήφονται σῶμα, ὧν ἐστὶν εἷς καὶ ἁρ:γέντης, ἀλλὰ πνευματικὸν λέγεται τὸ χωρῶν πᾶσαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν ἐνέργειαν καὶ κοινωνίαν, ὡσπερ οἰνηρὸν καὶ ἐλαιηρὸν σκεῦος καλεῖται τὸ τοῦτων χωρητικόν. Ἀναλόγως οὖν καὶ ψυχικὸν ἐκάλεισε, τὸ τῇ ψυχῇ καὶ οὐ Πνεύματι ἁγίῳ διοικουμένον. — Ἄλλως. Πνευματικὸν καλεῖ σῶμα, τὸ μικρὸν τοῖς βροχματι τῆς φθορᾶς ὑποκείμενον, ἀλλὰ τῇ ἀφθαρσίῃ καὶ ὁδῇ περιεικοσμημένον. Σάξξ οὖν ἡ αὐτῇ ἀνίσταται μετὰ τοῦ αὐτοῦ σχήματος, μικρὸν τὸ φρόνημα φέρουσα τὸ ἐμπλήρες, ἀλλὰ τὸ τοῦ Πνεύματος, οἰονεῖ πρὸς ἐνδοξοτέραν μεταβάλλουσα κατάστασιν, καὶ ὑψηλονέραν, ὡς εἴρηται, τῆς ταπεινώσεως τῆς φθορᾶς ὑπὸ τῆς λαμπρότητος τῆς ἀφθαρσίας ἀναλωθείσης. « Ὁ ἔσχατος Ἀδὰμ εἰς πνεῦμα ζωοποιούν. » Τοῦτο οὐ γέγραπται, ἀλλὰ τὸ κατὰ τὸ ἀκίλουθον γενόμενον, ὡς γεγραμμένον φησίν. « Ἄλλ' οὐ πρῶτον τὸ πνευματικόν. » Ἄλλ' οὐ πρῶτον γέγονε τὸ πνευματικόν, ἀλλὰ τὸ ψυχικόν. Ἦ γὰρ τοῦ ψυχικοῦ ἐκπτώσις καὶ παράβασις, τῆς τε ἐνανθρωπήσεως πρόφασις γέγονε, καὶ τοῦ ἐνωθῆναι σώματι τὸν Θεὸν Λόγον, ὃν καὶ λέγει πνευματικόν.

utque corpori uniretur Deus verbum, quod etiam

Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ γῆς χοϊκός, ὁ δεύτερος ἄνθρωπος, ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ. Οἷος ὁ χοϊκός, τοιοῦτοι καὶ οἱ χοϊκοί. Καὶ οἷος ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι. Καὶ καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ κοικίου, φορέσομεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανοῦ. Τοῦτο δὲ φημι, ἀδελφοί, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσει οὐ δύναται. Οὐδὲ ἡ φθορὰ τὴν ἀφθαρσίαν κληρονομεῖ.

Πληρώσας τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως λόγον, εἰς παραίνεσιν ἔλθε πολιτείας ἀρίστης, καὶ φησιν· Ὁ Ἀδὰμ ἐκ γῆς ἦν τοιγαροῦν καὶ χοϊκός ἦν, τουτέστι, γήινος καὶ βροχός Ὁ δὲ γε δεύτερος Ἀδὰμ ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ. Οὐράνιος γὰρ ὁ Θεὸς Λόγος. Εἰ γὰρ καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ὁμοούσιον ἡμῖν, ἀλλ' ἐκ τοῦ κρείττονος, τουτέστι, τῆς θεότητος, οὐράνιον αὐτὸν λέγει. — Ἄλλως. Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος γήινος ἦν, οὐ τὸ ἐκ γῆς παρῆχθαι (οὕτως γὰρ πάντες γήινοι, καὶ ἐτι οὐκ ἂν τις αἰτιάζαιτο τὸ ἐκ γῆς παρῆχθαι), ἀλλ' ἐκ γῆς φησι, τουτέστι, γήινος καὶ σαρκικός, καὶ κάτω φρονῶν. Ὁ δὲ δεύτερος, μεταρσιος ὅλος καὶ οὐράνιος, καὶ μηδεμιᾶ τῶν γήινων κηλίδι βαρυνόμενος. Οἷος τοιγαροῦν ἦν ὁ χοϊκὸν ἑαυτὸν δι' ὧν ἐφρόνει καὶ ἔπραττε κατεστῆσας, τοιοῦτοι ἔσονται καὶ οἱ πρὸς μίμησιν ἐκείνου βιούντες, τουτέστι, χοϊκοί, καὶ πύσχοιτες ὅτι εἰκὸς πύσχειν, τοὺς προσηλώσαντας ἑαυτοὺς τῇ χοί. Καὶ οἷος ἦν ὁ μετάρσιος καὶ οὐράνιος καὶ καθάρων τὴν ἐπὶ γῆς αὐτοῦ πολιτείαν ἐνστησάμενος, τοιοῦτοι ἔσονται καὶ οἱ πρὸς ὁμοίωσιν, κηθόσων ἐστὶν ἄνθρωποις δυνάτων, ἐκείνης τῆς οὐρανοῦ διαγωγῆς πολιτευσάμενοι,

τουτέστιν, ἐπουράνιοι τε ἔσονται, καὶ τῶν ἀξίων αὐτοῖς γερον ἀπολαύσουσι. « Οἷος ὁ χοϊκός, τοιοῦτοι καὶ οἱ χοϊκοί. » Θίος, φησὶν, ὁ χοϊκός Ἄδὰμ, τοιοῦτοι ἔσονται πάντες οἱ γήϊνοι, τουτέστιν, οἱ ὅλοι τῆς γῆς ὄντες καὶ πρὸς αὐτὴν ἐπτονημένοι ἀποθνήσκοντες τὸν νοητὸν θάνατον τὸν διὰ τῆς ἀμαρτίας. Οἱ δὲ γε μιμηταὶ γινόμενοι Χριστοῦ κατὰ τὸν Παῦλον, ἔσονται ὡς ὁ ἐπουράνιος, καθὼς καὶ ἀνθρώποις ἐφικτόν. « Οἶδαμεν γὰρ, φησὶν αἱ καθολικαί, ὅτι ἐὰν φανῆ, ὅμοιοι αὐτῷ ἐσόμεθα. » — « Καὶ καθὼς ἐφορέσαμεν. » Τουτέστι, καθὼς τὰ φαῦλα ἐπράξαμεν (ταῦτα γὰρ εἰκὼν τοῦ χοϊκοῦ), φορέσομεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουράνιου Χριστοῦ, τουτέστιν, ἀγαθοεργούντες, καὶ μιμηταὶ αὐτοῦ γινόμενοι κατὰ τὸ ἐγγωροῦν. Καθὼς καὶ αὐτὸς ἀλλαχοῦ φησὶ, « Μιμηταὶ μου γίνεσθε, καθὼς κατὰ Χριστοῦ. » — « Τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ. » Ἡ εἰκὼν τοῦ χοϊκοῦ Ἄδὰμ, τὸ, « Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ. » Ἡ εἰκὼν τοῦ ἐπουράνιου Χριστοῦ, ἡ ἐκ νεκρῶν ἀνάστασις καὶ ἀφθαρσία. Οὕτως ὁ ἐν ἀγίοις Μεθόδιος ἐν τῷ Περὶ ἀναστάσεως λόγῳ « Φορέσομεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουράνιου. » Τὸ, Φορέσομεν, εἰ μὲν διὰ τοῦ, ο, βραχίους γραπτέον, προαγόμενος ἐστὶν ἐξ ἀκολουθίας ληφθεῖσα τοῦ μέλλοντος, καὶ ἀποφάνσεως ἅμα δύναμιν πληροῦσα, τουτέστι, ἐκ τῶν φορέσομεν τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουράνιου, ὡς περ ἐφορέσαμεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ. Καὶ εἴη ἂν εἰκὼν μὲν τοῦ χοϊκοῦ ὁ θάνατος, εἰκὼν δὲ τοῦ ἐπουράνιου ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ἀφθαρσία. Ὁ τε γὰρ Ἄδὰμ, διὰ τοῦ θανάτου εἰκονίζεται. Αὐτὸς γὰρ καὶ πρῶτος τῶν ἄλλων, ἄτιος τοῦ θανεῖν γέγονε, καὶ ὁ Δεσπότης Χριστὸς πάλιν, διὰ τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς ἀφθαρσίας εἰκονίζεται. Αὐτὸς τε γὰρ πρῶτος ἀνέστη σαρκί, νικήσας τὸν θάνατον, καὶ τῷ γένει παντὶ τῶν ἀνθρώπων τὴν ἀνάστασιν καὶ ἀφθαρσίαν ἐπέγαγεν. Εἰ δὲ τὸ, φορέσομεν, διὰ μακροῦ γραπτέον ἐστὶ τοῦ, ω, παραίνεσις ἐστὶ καὶ συμβουλὴ ἐπ' ἀρετῆν, καὶ ἐνθεον πολιτείαν. Φορέσωμεν, φησὶν, ἐνδυσώμεθα τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουράνιου. Ἰνα κληρονομήσωμεν τὴν οὐρανίον βασιλείαν. Καὶ εἴη ἂν εἰκὼν μὲν ἐνταῦθα χοϊκοῦ λαμβανομένη, αἱ πράξεις αἱ πονηραὶ, καὶ βριθύουσι πρὸς τὰ γήϊνα καὶ σαρκικὰ πύθη. Ταῦτα γὰρ μορφοῦ καὶ χαρακτηρίζει τὸν ἀμαρτωλὸν, ὅς ἐστι χοϊκός. Εἰκὼν δὲ ἐπουράνιου, τὸ ὑψηλὸν καὶ μετάρσιον τῆς πολιτείας, καὶ ἡ κτήσεις τῶν οὐρανίων ἀρετῶν.

Φησὶν οὖν ἅμα καὶ ἐντρέπων. Φορέσωμεν τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουράνιου, κτησώμεθα πολιτείαν ὑψόσαν ἡμᾶς πρὸς οὐρανόν. Οὐ γὰρ αἰσχύνεσθε οὐδὲ ἐγκαλύπτεσθε, ὅτι τὴν μὲν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ προθύμως ἐφορέσαμεν, καίτοι κατασπῶσαν ἡμᾶς, καὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἀναξίους ἀποβαίνουσαν, πρὸς δὲ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουράνιου ἔτι μέλλομεν καὶ ἀναβαλλόμεθα; Σπουδάσωμεν ταύτην ἐνδύσασθαι, ταύτην ζηλωσάμεν τὴν οὐρανίον πολιτείαν. Ἄλλως γὰρ οὐκ ἐνὶ τυχεῖν τῆς οὐρανίου βασιλείας. « Τοῦτο

⁵⁸ I Joan. III, 2. ⁵⁹ I Cor. XI, 1. ⁶⁰ Gen. III, 19.

tum hominibus possibile est, conversati fuerint, hoc est, cælestes erunt. et fruentur dignis se præmiis. « Qualis terrenus, tales et terreni. » Qualis, inquit, terrenus Adam tales erunt omnes terreni : hoc est, qui toti sunt ipsius terræ et ei adhærentes, morte intellectuali. quæ propter peccatum est, morientur. Christi autem imitatores juxta Paulum erunt ut cælestis ille, quatenus hominibus concessum est. « Scimus enim, aiunt catholicæ Epistolæ, quod si apparuerit, similes ei erimus ⁵⁸. » — « Et quemadmodum gestavimus. » Hoc est, sicut prava operati sumus, nam illa sunt imago terreni gestabimus et et imaginem cælestis Christi : hoc est, bona operantes, ejuque facti imitatores quantum conceditur : quemadmodum et ipse alibi dicit : « Imitatores mei estote sicut et ego Christi ⁵⁹. » — « Imaginem terreni. » Imago terreni Adam est illud : « Terra es, et in terram reverteris ⁶⁰. » Imago cælestis Christi et resurrectio ex mortuis et incorruptio. Ita habet divus Methodius libro *De resurrectione*. « Gestabimus et imaginem cælestis. » Si legatur φορέσομεν id est, gestabimus, ut per o breve scribendum sit, vaticinium est sumptum ex consequentia ejus quod futurum est, simulque vim explet et assertionis : hoc est, Gestabimus omnino imaginem cælestis, sicut gestavimus imaginem terreni. Et esse poterit, imago quidem terreni, mors : imago vero cælestis, resurrectio ac incorruptio. Effigiat enim Adam per mortem ; siquidem ipse quoque primus fuit aliis moriendi principium. Rursumque Dominus Christus per resurrectionem et in incorruptionem effigiat Nam et ipse primus in carne surrexit devicta morte, et universo hominum generi resurrectionem et incorruptionem stabilivit. Si vero φορέσωμεν, hoc est gestemus, per ω magnum scribendum sit, adhortatio est et consilium ad virtutem ad divinam conversationem. Gestemus, inquit sive induamus imaginem cælestis, ut cælestis regni hæreditatem accipiamus. Et nunc esse poterit, imago quidem terreni quæ sumitur, pravæ actiones deprimentes ad terrenas et carnales affectiones. Hæc 577 enim figurant se designant peccatorem qui terrenus est : imago vero cælestis, excelsum ac sublime quod in conversatione est, et acquisitio cælestium virtutum.

D

Dicit ergo simul etiam adhortans : Gestemus imaginem illius cælestis, acquiramus conversationem quæ nos ad cælum sublevet. Utrum enim non erubescitis neque occultamini, qui terreni quidem illius imaginem prompto animo gestaverimus, quanquam nos deorsum traheret, atque regno Dei indignos exhiberet : ad imaginem autem illius cælestis adhuc cunctemur ac differamus ? Studeamus ac festinemus hanc induere, hanc æmulari cælestem conversationem ; neque enim alio modo contingit

nancisci regnum cœleste. « Hoc autem dico, fratres. « Propterea, inquit, hæc dixi, ut discatis quod caro et sanguis, hoc est, pravæ actiones, non possunt regni Dei consequi hæreditatem. Id etiam quod ait: Hoc autem dico, fratres, ad variam accipietur interpretationem ejus quod præcessit: « Quemadmodum gestavimus imaginem terreni, gestabimus, sive gestemus, imaginem cœlestis. » Aut enim exhortationis sive consilii causa erit ut sit sensus: Propterea vos admoneo acsuadeo ad hæc facienda, ut regni cœlestis hæreditatem accipiatis: quoniam carnales et qui suos affectus sequuntur, regni Dei hæreditatem non accipient. Neque enim natarale aut consentaneum est ut qui seipsum corruptit aut contaminavit immunditiis, eorum præmia hæreditate possideat qui affectionibus carent aut ab eis corrupti non sunt. Si vero hoc acceperimus ut rationem interpretationis datæ per modum docendi, nempe quod omnino erit resurrectio, etiam hoc modo magnam habebit consequentiam. Rationabilius enim est ut, Hoc autem dico, resurrectionem astruat: Illud vero, « Hæreditatem consequi non possunt; » in lationem sermonem sumatur. Id quod moritur, hæreditario jure possidetur: quod autem vivit, possidet: corpus itaque quod moritur, non possidet incorruptionem ac regnum cœlorum: sed ipsum ab his possidetur, ut fiat incorruptibile regni que susceptivum. « Neque corruptio incorruptibilitatis hæreditatem accipiet. » Corruptionem dicitur vitium, tanquam corrupens animæ generositatem. Nequaquam ergo corruptio hæreditatem incorruptibilitatem accipiet ac **578** honorum regni, quæ semper eodem modo conservantur.

XV, 51-53. *Ecce mysterium vobis dico. Non omnes quidem dormiemus, omnes tamen immutabimur in puncto temporis, in momento oculi, in extrema tuba. Carnet enim, et mortui suscitabuntur incorrupti, et nos immutabimur. Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptibilitatem, et mortale hoc induere immortalitatem.*

Quod arcanum est dicit. Ostendit autem quem erga ipsos gerat amorem, revelando eis quæ occulta sunt. « Non omnes quidem dormiemus » Ne ob hoc, inquit, de resurrectione diffidas, quod moriendum sit, corpusque dissolvendum: nonnulli enim tunc reperientur qui ne moriantur quidem, attamen hoc non satis erit illis ad resurrectionem, nisi immutentur et ad immortalitatem transeant. Et quemadmodum nihil illis confert ad resurrectionem non mori, ita neque nobis nocebit mori. Alii vero aiunt illum dixisse: Non dormiemus, de longa morte, quasi corruptione ac dissolutione opus esset. Siquidem in indivisibili sive puncto temporis, et in momento oculi sive nictu et motu subitoque impetu et mori et resurgere, ne dormitionem quidem esse dicunt. « In puncto temporis, in momento oculi. » An ne etiam hoc modo intelligere licebit? sed pauca ante intellectum narranda sunt. Evange-

δέ φημι, ἀδελφοί. » Διὰ τοῦτο, φησί, ταῦτα εἶπον, ἵνα μάθητε ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα, τουτέστιν, αἰ πονηραὶ πράξεις, οὐ δύνανται τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ κληρονομήσαι. — [ΦΩΤ] Καὶ τὸ, « Τοῦτο δὲ φημι, ἀδελφοί, » πρὸς τὴν διάφορον ἐρμηνείαν τοῦ, « Καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ, φορέσομεν ἢ φορέσωμεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανοῦ, ἐκληρονομήσει. » Ἡ γὰρ τῆς προτροπῆς καὶ συμβουλῆς ἐστὶν αἰτία, ὅτι διὰ τοῦτο παραινῶ ὑμῖν καὶ συμβουλεύω ταῦτα ποιεῖν, ἵνα τὴν τῶν οὐρανῶν κληρονομήσητε βασιλείαν, διότι οἱ σαρκικοὶ καὶ ἐμπαθεῖς, βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν. Οὐ γὰρ ἐστὶν φύσιν ἢ ἀκολουθίαν ἔχον, ἵνα ὁ καταφθείρας καὶ καταβρώπων ἐαυτὸν ταῖς ἀκαθαρσίαις, τὰ τῶν ἀπαθῶν καὶ μὴ καταφθρέντων τοῖς πάθεσι γέρα κληρονομήσῃ. Εἰ δὲ τῆς δογματικῆς εἰρημένης ἐρμηνείας αἰτίαν αὐτὸ ἐκληρονομήσει, τουτέστι τῆς, ὅτι ἐστὶ πάντως ἡ ἀνάστασις, καὶ οὕτως πολλὴν τὴν ἀκολουθίαν ἔξει. Συλλογιστικώτερον γὰρ τὸ, « Τοῦτο δὲ φημι, » τὴν ἀνάστασιν εἶη ἂν κατασκευάζον. Τὸ δ' ὅπως, ἐν τοῖς πλατικωτέροις. « Κληρονομήσαι οὐ δύνανται. » Τὸ ἀποθνήσκον κληρονομεῖται, τὸ δὲ ζῶν κληρονομεῖ. Διὸ οὐ τὸ ἀποθνήσκον σῶμα κληρονομεῖ τὴν ἀφθαρσίαν καὶ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' αὐτὸ ὑπὸ τούτων κληρονομεῖται, εἰς τὸ γενέσθαι ἀφθαρτον καὶ δεκτικὸν τῆς βασιλείας. « Οὐδὲ ἡ φθορὰ τὴν ἀφθαρσίαν κληρονομεῖ. » Φθορὰν φησι, τὴν κακίαν, ὡς καταφθείρουσαν τὸ τῆς ψυχῆς εὐγενές. Οὐκ ἂν οὖν ἡ φθορὰ κληρονομήσει τὰ ἀφθάρτα, καὶ αἰεὶ ὡσαύτως ἔχοντα τῆς βασιλείας ἀγαθὰ.

Ἰδοὺ μυστήριον ὑμῖν λέγω. Πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα ἐν ἀτόμῳ, ἐν ῥίπῃ ὀφθαλμοῦ, ἐν τῇ ἐσχάτῃ σάλπιγγι. Σαλπῖσαι γὰρ, καὶ οἱ νεκροὶ ἔγερθησονται ἀφθαρτοί, καὶ ἡμεῖς ἀλλαγησόμεθα. Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθνησίαν.

Ἀπόβροχτόν φησι. Δείκνυσι δὲ τὴν πρὸς αὐτοὺς ἀγάπην, ἐκ τοῦ ἐπόβροχτα αὐτοῖς ἐκλέγειν. « Πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα. » Μὴ διὰ τοῦτο, φησὶν, ἀπίσται τῇ ἀνάστασι, διὰ τὸ μέλλειν ἀποθνήσκειν καὶ διαλύεσθαι. Εἰσὶ γὰρ τινες τότε εὐρισκόμενοι, οἳ οὐ μὴ ἀποθνήσκουσιν, ἀλλ' ὅμως οὐκ ἀρκέσει αὐτοῖς τοῦτο εἰς τὴν ἀνάστασιν, ἐὰν μὴ ἀλλαγῶσι καὶ εἰς ἀθνησίαν ἔλθωσι. Καὶ ὡσπερ ἐκεῖνοις οὐ συμβάλλεται πρὸς τὴν ἀνάστασιν τὸ μὴ ἀποθανεῖν, οὕτως οὐδὲ ἡμεῖς βλάβει τὸ ἀποθανεῖν. Ἄλλοι δὲ τὸ, « Οὐ κοιμηθησόμεθα, » φησὶ, περὶ τοῦ μακροῦ θανάτου αὐτὸν εἰρηκίνας ὡστε φθορὰς καὶ διαλυσεως δευθήναι. Τὸ γὰρ ἐν ἀτόμῳ, ἦγουν ἐν στιγμῇ, ἐν ῥίπῃ ὀφθαλμοῦ, ἦγουν φορῆ καὶ κινήσει, καὶ ὅρμη ἀποθανεῖν καὶ ἀναστῆναι, οὐδὲ κοίμησιν εἶναι φασιν. « Ἐν ἀτόμῳ, ἐν ῥίπῃ ὀφθαλμοῦ. » Ἄρα μὴ εἶναι καὶ οὕτως νοῦσαι; μικρὰ δὲ προαφηγητέον τοῦ νοήματος. Ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης, φησὶν ἐν τῇ Ἀποκαλύψει,

τὸ τέλος τοῖς ἀνθρώποις, μὴ ὄφ' ἐν πᾶσιν ἐπάγεσθαι, ἀλλὰ κατὰ μέρος ἐλείψθαι Θεοῦ, ἵνα τῶν πρώτων ἀπολλυμένων, οἱ ὑπολειπόμενοι τῷ φόβῳ τῶν προαναλωθέντων εἰς μετένοιαν ἔλθωσι. Λέγει δὲ τὸ δόγμα τοῦτο ἐν τῇ λύσει τῆς ἐβδόμης σφραγίδος τοῦ βιβλίου. Ὡς οὕτως ἐχόντων, νοήσεις τὸ « Ἐν ἀτόμῳ » καὶ, « Ἐν ῥίπῃ ὀφθαλμοῦ, » κατὰ κοινῆς εἰρησθαι, καὶ πρὸς τὰ δύο ἀρμόζειν, ἵνα ἢ οὕτως· Πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα, οἷον ἀποθανούμεθα ἐν ἀνόμῳ, ἐν ῥίπῃ ὀφθαλμοῦ, διὰ τὸ κατὰ μέρος ἐπάγεσθαι τὸ τέλος, κατὰ τὸν λόγον τῆς Ἀποκαλύψεως πάντες μέντοι ἀλλαγῆσόμεθα ἐν ἀτόμῳ, ἐν ῥίπῃ ὀφθαλμοῦ, ἐν τῇ ἐσχάτῃ σάλπιγγι. Αἱ μὲν γὰρ πρώται σάλπιγγες ἐπέτα οὗται κατὰ τὴν Ἀποκάλυψιν, οὐκ ἐγείρουσι τοὺς νεκροὺς, ἀλλὰ συντελοῦσι τοὺς ἀνθρώπους. Ἢ δὲ τελευταία σάλπιγξ, ποιεῖ τὴν τε ἕγερσιν καὶ τὴν ἐναλλαγὴν τῶν ἤδη ἀναστάντων ἐν ἀτόμῳ καὶ ἐν ῥίπῃ ὀφθαλμοῦ σὺν τῇ κτίσει. Καὶ γὰρ καὶ ἡ κτίσις ἀλλαγῆσεται τῆς φθορᾶς, εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ, καθὼς ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους εἶπεν. « Ἐν ἀτόμῳ. » Καὶ τὸ παράδοξόν φησιν, ὅτι τοσαῦτα θαύματα ἐν ἀκαριαίῳ ἔσται χρόνῳ ἅμα τῇ τῆς σάλπιγγος ἡχῇ. — Ἐρώτησις. Ἐπειδὴ κατὰ τινὰ τῶν ἀντιγράφων περιέχεται τοῦ Ἀποστόλου, « Ἅντες μὲν κοιμηθησόμεθα, οὐ πάντες δὲ ἀλλαγῆσόμεθα. » Κατὰ τινὰ δὲ, « Ὅτι πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγῆσόμεθα, » παρακαλῶ μαθεῖν ποίαν δεῖ τῶν ἐκδόσεων ἐγκρίνειν, καὶ τί τὰ ἐκ τούτων δηλούμενα. — Ἀποκρίσις. Οἶμαι ὅτι καθ' ἑκάστην τῶν ἐκδόσεων ἐπειδὴ καὶ τὰ ἀρχαῖα τῶν ἀντιγράφων, τὰς δύο περιέχουσιν εὐσεβῶς δὲ τις ἐκλαμβάνων, τοῦ ἀποστολικοῦ οὐκ ἀποπειρεῖται σκοποῦ· κατὰ μὲν οὖν τὸ, « Πάντες κοιμηθησόμεθα, οὐ πάντες δὲ ἀλλαγῆσόμεθα, » οὕτω χρῆ νοεῖν, ὅτι πάντες μὲν, τὴν διὰ θανάτου κοίμησιν ὑπομενοῦμεν; οὐ πάντες δὲ τὴν δόξαν καὶ τὴν παρῴσιαν ἀνταλλαξόμεθα, ὅπερ αὐτὸς Ὁ Ἀπόστολος ἐν ἄλλῃ τίθησι φάσκων σαφέστερον, « Ἐγερ καὶ ἐνδυσάμενοι, οὐ γυμνοὶ ἐνδυσόμεθα. » Κατὰ δὲ τὸ, « Οὐ πάντες μὲν κοιμηθησόμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγῆσόμεθα, » οὕτω χρῆ ἐκδέχεσθαι, ὅτι μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα τὴν χρονικὴν κοίμησιν, ὥστε δεηθῆναι ταφῆς καὶ λύσεως τῆς εἰς φθαρὰν, ἀλλὰ σύντομον τὸν θάνατον οἱ τότε εὐρισκόμενοι ὑπομετούσι, μὴ δεόμενοι χρονικῆς κοιμήσεως, διὰ τὴν κραυγὴν γινόμενῃν ἀνάπτειν, πάντες δὲ ἀλλαγῆσονται, τουτέστι, ἀφθαρσίαν ἐνδύσονται. « Σαλπίζει γὰρ. » Εἶτα τὸ ἀξιοπίστον δεικνύς τῶν γινόμενων, φησὶ· « Σάλπιζει γὰρ, » ἢ σάλπιγξ ἐκείνη ἢ φοβερὰ, « καὶ οἱ νεκροὶ ἀναστήσονται, » δηλονότι ἐνηλλαγμένοι καὶ ἀφθαρτοί. Καὶ ἡμεῖς, τουτέστιν, οἱ καταλαμβανόμενοι τότε ζῶντες· περὶ ἐκείνων γὰρ, οὐ περὶ ἑαυτοῦ φησὶ· καὶ ἡμεῖς τοιγαροῦν ἀλλαγῆσόμεθα. Ἐπὶ τούτων γὰρ οὐκ ἔσται ἕγερσις, τῶν μηδὲ κοιμηθέντων, ἀλλὰ μόνον ἐναλλαγῆ. Οἱ μὲν νεκροὶ οἱ προαποθανόντες, ἐγερθήσονται ἀφθαρτοί, οἱ δὲ ζῶντες τότε πῶς ἐγερθήσονται; Μόνον ὡς ἐν ῥίπῃ ἀλλαγῆσονται

Α lista Joannes ait in Apocalypsi ⁶¹ finem hominibus non simul omnibus induci, sed Dei misericordia paulatim ac pedentium: ut prioribus pereuntibus, qui relinquuntur, timore prius consumptorum ad resipiscentiam veniant. Loquitur autem ob dogma de solutione septimi sigilli libri. Quæ cum ita se habeant, intelliges quod dicitur: » In puncto temporis et in momento oculi » communi modo dictum esse, et ad duo aptari sive referri, ut sit hic sensus: Non omnes quidem dormiemus sive moriemur in puncto temporis, in nictu oculi, eo quod sensim inducatur mox juxta verbum Apocalypsis: Omnes tamen immutabimur in puncto temporis, in momento oculi, in extrema tuba. **579** Primæ siquidem tubæ, cum septem essent juxta Apocalypsim, non suscitant mortuos, sed conficiunt ac interimunt homines: extrema vero tuba suscitabit ac immutabit eos qui jam resurrexerint in puncto temporis et in momento oculi una cum creatura. Nam et creatura immutabitur a corruptione in libertatem gloriæ filiorum Dei, sicut in Epistola ad Romanos dixit ⁶². « In puncto temporis. » Rem etiam admirandam dixit quod tanta miracula imperceptibili erunt tempore simul cum sono tubæ: — *Interrogatio* Quoniam juxta quædam exemplaria, habentur hæc Apostoli verba: « Omnes quidem dormiemus, at non omnes immutabimur. » Secundum nonnulla vero: « Non omnes quidem dormiemus, omnes tamen immutabimur; » precor doceri utram editionem eligere oporteat, et quod per hæc significetur. — *Responsio*. Opinor quod juxta utramque editionem, quando quidem vetera quoque exemplaria utramque continent, si quis pie accipiat non excidet ab intentione Apostoli. Itaque juxta illud quidem « Omnes dormiemus, at non omnes immutabimur, » ita intelligere oportet, quod omnes sane per mortem dormitionem ac somnum tolerabimus: at non omnes ad gloriam ac libertatem immutabimur: quod ipse Apostolus alibi ponit dicens apertius: « Si tamen vestiti, non nudi inveniemur ⁶³. » Juxta hoc vero: « Non omnes quidem dormiemus omnes tamen immutabimur, » hoc modo oportet accipere, quod non dormiemus sane diuturna dormitione, ut opus sit sepulcro ac solutione ad corruptionem, sed brevem mortem sustinebunt quod tunc reperientur: quibus non erit opus diuturna dormitione, propter factam subito resurrectionem; omnes tamen immutabuntur, hoc est, induent incorruptionem. « Canet enim. » Deinde fide dignum ostendens id quod de his quæ fient dictum est, ait: Canet enim tuba illa tremenda, et mortui resurgent, » immutati videlicet et incorrupti; et nos hoc est, qui ad id tempus relinquimur viventes; nam de illis et non de seipso dicit: « et nos igitur immutabimur. » In his enim non erit suscitatio: cum non dormierint, sed tantum immutatio. **580** Mortui quidem qui antea mortui

⁶¹ Apoc. vi, viii, ix, x, xi. ⁶² Rom. viii, 21. ⁶³ II Cor. v, 2.

fueraut, suscitabuntur incorrupti, at ii qui tunc A vivent, quomodo suscitabuntur? solum velut in momento immutabuntur ad immortalitatem. « Oportet enim corruptibile hoc. » Interpretatus est quid sibi velit immutatio. Immutari, inquit, a

XV, 54 57. *Cum autem corruptibile hoc induerit incorruptibilitatem, et mortale hoc induerit immortalitatem. tunc fiet sermo qui scriptus est: Absorpta est mors ad victoriam. Ubi tuus, o mors, aculeus? Ubi tua, o inferne, victoria? Aculeus autem mortis peccatum, potentia vero peccati lex. Deo autem sit gratia, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Jesum Christum*

Cum igitur hæc facta fuerint, inquit, tunc Scriptura Osee complebitur. Quoniam enim admiranda vereque mysteria dixit, consequenter etiam Scripturæ testimonio sermonem confirmat: « Absorpta est mors ad victoriam, » id est finem, hoc est periiit, disparuit; neque spes reversionis ipsi relicta est. Quoniam mortem absorberi contingit ad mortem eorum qui devorant, sicut et venenum devorari contingit ad perniciem similiter eorum qui utuntur: ideo subjungit. Ad victoriam, hoc est, non ut perimat devorantem, sed ut ipsa aboleatur ac fortissime devincatur, ut deinceps ne vestigium quidem pugnae aut umbra turbationis relinquatur. Præterea: Absorberi per compositionem præpositionis dictum, vehementer significat ipsius perditionem Tota, inquit, absorpta est ad victoriam, ut nihil ejus amplius derelinquatur. « Ubi tuus, o mors, aculeus? » Tanquam videns ea quæ sunt, et tanquam adjacentem humi mortem accedit, ac adversus eam gloriatur dicens, Ubi tuus aculeus? ubi, o mors et inferne, vestra quæ adversus omnes erat victoria? periiit, disparuit, finem habet. « Aculeus autem mortis peccatum. » Nam per hoc fortis est mors, tanquam hac potentia et aculeo utens. Quemadmodum enim scorpium, ipse quidem vile animalculum est, attamen vim habet in aculeo: ita et mors absque peccato nullam habet energiam, nec posset subsistere. 581 « Potentia vero peccati lex. » Quomodo peccati robor est lex? Quia sine lege imbecille esset peccatum. quod ex ignorantia fieret: lex vero quæ ipsum manifestando, magis nos condemnavit, et efficaciam ac robor adversum nos addidit, non ex sua natura, sed ex nostra pravitate. Ne igitur dubites, o homo, de resurrectione, cum videas mortis aculeum, nempè peccatum, esse sublatum, ac peccati robor, puta legem, esse solum. Peccato enim sublato, videlicet mortis aculeo, per crucem Christi, manifestum est quod et mors simul sublata sit. « Deo autem sit gratia qui dedit nobis victoriam. » Christus, inquit, tropæum erexit, nos vero coronarum socii sumus. Gratia vero sit Patri, quod Filium generaverit, qui tanta nobis præstitit. — *Alio modo.* Quoniam legem dixit peccati potentiam, ne putarent aliqui legem tanquam gravam cessasse, et legislatorem calumniarentur,

εις ἀθανασίαν. « Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο. » Ἡρμήνευσε τί βούλεται ἡ ἐνλλαγὴ. Τὸ ἐκ φθαρτοῦ εἰς ἀφθαρσίαν, καὶ ἐκ θνητοῦ εἰς ἀθανασίαν ἀλλαγῆναι, φησὶν.

corruptibili ad incorruptibilitatem, et a mortali ad

« Όταν δὲ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσῃται ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσῃται ἀθανασίαν, τότε γενήσεται ὁ λόγος ὁ γεγραμμένος, Κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νίκος. Ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; Ποῦ σου, ἄδη, τὸ νίκος; Τὸ δὲ κέντρον τοῦ θανάτου ἡ ἁμαρτία, ἡ δὲ δύναμις τῆς ἁμαρτίας ὁ νόμος. Τῷ δὲ Θεῷ χάρις, τῷ δόντι ἡμῖν τὸ νίκος, διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

« Όταν οὖν, φησὶ, ταῦτα γένηται, τότε ἡ Γραφὴ πληροῦται ἡ τοῦ Ὁστέ. Ἐπειδὴ γὰρ παράδοξα καὶ ὄντως μυστήρια εἶπε, λοιπὸν καὶ τῇ Γραφικῇ μαρτυρίᾳ πιστοῦται τὸν λόγον, « Κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νίκος, » τουτίστιν εἰς τέλος, οἷον ἀπόλωλεν, ἠφάνισται, οὐδὲ ἐλπίς ὑποτροφῆς αὐτῷ καταλείπεται. Ἐπειδὴ ἔστι καταποθῆναι θάνατον, εἰς φθορὰν τῶν καταπιόντων, ὡσπερ καὶ φάρμακον ἔστι καταποθῆναι ἐπὶ διαφθορᾷ ὁμοίως τῶν χρυσαμένων, διὰ τοῦτο ἐπήγαγε τὸ. « Εἰς νίκος, » ἀντὶ τοῦ, οὐκ ἵνα φθεῖρη τὸν καταπιόντα, ἀλλ' ἵνα αὐτὸς ἀφανισθῇ, καὶ κατακράτος ἐκνικηθῇ, ὡστε μηκέτι μηδ' ἔχνος μάχης, ἢ σκιάν ἐνοχλήσεως ὑπολειφθῆναι. Καὶ τὸ, « Κατεπόθη » δὲ μετὰ τῆς προθέσεως ἔχθην, τὴν σφοδρὰν αὐτοῦ διαφθορὰν σημαίνει. Ὅλος, φησὶ, κατεπόθη εἰς νίκος, ὡστε μηδὲν αὐτὸν ἔτι ἐναπολειφθῆναι. « Ποῦ σου, θάνατε τὸ κέντρον; » Ὡς ὁρῶν αὐτὰ γινόμενα, καὶ οἷον χαμαὶ κειμένον ἐπεμβαίνει τῷ θανάτῳ, καὶ ἐγκυχᾶται αὐτῷ. « Ποῦ σου, λέγων, τὸ κέντρον; » Ποῦ σου ἡ κατὰ πάντων ἀνθρώπων νίκη, θάνατε καὶ ἄδη; Ἀπόλωλεν, ἠφάνισται, τέλος ἔχει. « Τὸ δὲ κέντρον τοῦ θανάτου ἡ ἁμαρτία. » Διὰ ταύτης γὰρ ἰσχυροῦσεν ὁ θάνατος, ὡσπερ δυνάμει αὐτῇ καὶ κέντρῳ χύτσαμενος. ὡσπερ γὰρ ὁ σκορπίος, αὐτὸς μὲν ζωδιόφιόν ἐστι εὐτελὲς, ἐν δὲ τῷ κέντρῳ τὴν ἰσχὺν ἔχει· οὕτως καὶ ὁ θάνατος δίχα τῆς ἁμαρτίας ἀνεργητὸς τις ἦν καὶ ἀνυπόστατος. « Ἡ δὲ δύναμις τῆς ἁμαρτίας ὁ νόμος. » Πῶς ἐστὶ δύναμις τῆς ἁμαρτίας ὁ νόμος; Ὅτι ἐκτὸς νόμου ἀσθενὴς ἦν ἡ ἁμαρτία κατὰ ἀγνωσίαν γινόμενη. Ὁ δὲ νόμος αὐτὴν φανερώσας, κατέκρινε μᾶλλον ἡμᾶς, καὶ ἐνεργὸν καὶ ἰσχυρὰν ἐποίησε καθ' ἡμῶν, οὐ παρὰ τὴν οἰκείαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἡμῶν κακίαν. Μηδὲ οὖν ἀμφίβαλλε, ὡ ἄνθρωπε, περὶ τῆς ἀναστάσεως, ὁρῶν τὸ κέντρον τοῦ θανάτου, τὴν ἁμαρτίαν ἀναρθεῖσαν, καὶ τὴν ἰσχὺν πάλιν τῆς ἁμαρτίας ἤγουν τὸν νόμον λυθέντα. Τῆς γὰρ ἁμαρτίας ἀναρθεῖστος, ἤγουν τὸ κέντρον τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ, ὄχλον ὡς καὶ ὁ θάνατος συναναρθεῖσται. « Τῷ δὲ Θεῷ χάρις τῷ δόντι ἡμῖν τὸ νίκος. » Ὁ Χριστὸς, φησὶ, τὸ τρόπαιον ἔστησεν, ἡμεῖς δὲ τῶν στεφάνων κοινωνοῦμεν. Χάρις δὲ τῷ Πατρὶ τῷ γεννήσαντι Ἰῶν, τὸν τοσαῦτα κατορθώσαντα ἡμῖν. — Ἄλλως. [Φ.Τ.] Ἐπειδὴ τὸν νόμον εἶπε δύναμιν ἁμαρτίας, ἵνα μὴ τινες αὐτὸν τε τὸν νόμον, ὡς φαῦ-

λον παπαῦσθαι νομίωσι, καὶ τον νομοθέτην βλα
σφημῆσθαι, ἐπάγει· « τῷ δὲ Θεῷ χάρις » οἶον,
τῷ δὲ νομοθέτῃ Θεῷ καὶ Πατρὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν
Ἰησοῦ χάρις. Αὐτὸς γὰρ καὶ τὸν νόμον κατὰ καιροῦς
συμφέροντα ἔδωκε, καὶ τούτῳ ἡμῶν εἰς ἰσχὺν ἀμαρ-
τίας ἀποχρησαμένων καὶ κραταιωσάντων τὴν ἀμαρ-
τίαν, αὐτὸς πάλιν διὰ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου
ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἔδωκεν ἡμῖν τὸ κατ' αὐτῆς
ἀναμφήριστον κράτος καὶ νίκος.

Ἔστε, ἀδελφοί μου ἀγαπητοί, ἐνδραῖοι γίνεσθε,
ἀμειψόμενοι, περισσεύοντες ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ
Κυρίου πάντοτε, εἰδότες ὅτι ὁ κόπος ὑμῶν, οὐκ
ἔστι κενὸς ἐν Κυρίῳ.

Ἐπεὶ οὖν ἐγινωκε, φησὶ, ταῦτα οὕτως ἔχειν, ἵνα
τε ἀνάστασιν καὶ ἀμοιβῆς καλῶν καὶ φαιλῶν, στή-
κτε. Ἐταλεύοντο γὰρ περὶ τὸ τῆς ἀναστάσεως
μυστήριον, καὶ τοῦ βίου ἡμέλου, ὡς οὐκ οὔσης
ἀναστάσεως. Ἐτά φησι· « Καὶ περισσεύοντες ἐν τῷ
ἔργῳ τοῦ Θεοῦ, » οὐ μόνον αὐτὸ ἐργαζόμενοι, ἀλλὰ
καὶ περισσεύοντες ἐν ἰσχυραῖς πράξεσιν. « Ὁ κόπος
ὑμῶν οὐκ ἔστι κενὸς ἐν Κυρίῳ, » ὃν νῦν κάμνετε,
φησὶν, ἀλλ' ἔσται αὐτοῦ ἀμοιβὴ παρὰ Θεοῦ. Τὸ δὲ,
« Ἐν Κυρίῳ, » νοήσεις. ἢ, ὁ ἐν Κυρίῳ κόπος, ἢ, παρὰ
Κυρίῳ οὐ ματαιωθήσεται ὁ κόπος.

Περὶ δὲ τῆς λογίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους, ὡς περ
διέταξε ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλιτίας, οὕτως
καὶ ὑμεῖς ποιήσατε, κατὰ μίαν Σαββάτων, ἕκα-
στος ὑμῶν παρ' ἑαυτῷ τιθέτω θησαυρίζων ὃ τι
ἂν εὐδοῦται, ἵνα μὴ ὅταν ἔλθω τότε λογίαι γί-
νωνται. Ὅταν δὲ παραγένωμαι, οὓς ἂν δοκιμά-
σῃτε δι' ἐπιστολῶν, τούτους πέμψω, ἀπεινεγεῖν
τὴν χάριν ὑμῶν εἰς Ἰερουσαλὴμ. Ἐὰν δὲ ἦ ἄξιον τοῦ
κάμπε πορεύεσθαι, σὺν ἐμοὶ πορεύονται.

Ἀπαρτίσας τὸν περὶ δογμάτων λόγον, εἰς τὸ κε-
φάλαιον τῶν ἀρετῶν, τὴν ἐλεημοσύνην ἔθηκε. Λογίας
δὲ λέγει, τὴν συλλογὴν, κοῦφον ἐκ προοιμίῶν ποιῶν
τὸ πρᾶγμα. Τὸ γὰρ ἐκ πολλῶν συνεισφερόμενον,
κοῦφον ἐκάστῳ. Ἐτα εἰς ζῆλον αὐτοὺς ἄγει, διηγῆ-
σει τῶν ἐτέροις κατορθωθῆντων. Ὅσπερ γὰρ, φησὶν,
οἱ Γαλιταῖοι πεποιθήκασι. Ὅρα δὲ πῶς ἐμφαίνει τὸ
ἀναγκαῖον τοῦ γινόμενου. « Ὅσπερ, φησὶ, διέταξα. »
Οὐ γὰρ εἶπε, Παρήνεσα, ἢ, Συμβουλεύσαμην, ἀλλὰ,
διέταξα, τῷ μετὰ αὐθεντίας ἐπιτάξει δηλῶν τὸ τοῦ
πράγματος ἀπαραίτητον τε καὶ ἀναγκαῖον. « Κατὰ
μίαν Σαββάτων. » Μίαν Σαββάτων τὴν Κυριακὴν
λέγει, καὶ ἀπὸ τῆς ἡμέρας αὐτῆς ἐπὶ ἐλεημοσύνην
προστροπόμενος, τῶν ἐν αὐτῇ μυστηρίων ὑπομιμνή-
σκων. « Παρ' ἑαυτῷ τιθέτω. » Προνοητικῶς λίαν.
Οὐ γὰρ εἶπεν, Εὐθὺς φερέτω, ἵνα μὴ τις ἐλάχιστον
ἔργον ἀισχύνηται, ἀλλὰ πρῶτον παρὰ σαυτῷ συν-
άξει, καὶ ὅταν ἄξιον λόγου γένηται, τότε φέρε.
« Θησαυρίζετω δὲ ὃ τι ἂν εὐδοῦται, » τουτέστιν, ὃ
ἂν ὁ Θεὸς πέμψῃ, καὶ εὐχέριαν σχῆ. « Ἴνα μὴ ὅταν
ἔλθω. » Ἴνα μὴς φησὶν, ὅτε καιρὸς ἔστιν ἐκφορᾶς,
τότε συναγεῖν ἔξεται. Τῷ δὲ εἶπεν, « Ὅταν ἔλθω, »
προσημυτικῶς εἰς τὴν συλλογὴν ποιεῖ, ὡς ἐπ' ἀψευ-
στοῦ μελλούσης γίνεσθαι τῆς εἰσφορᾶς. « Οὓς ἂν
δοκιμάσητε. » Καλῶς τὸ, « Οὓς ἂν δοκιμάσητε, »

subjungit: « Deo autem sit gratia ; » hoc est, le-
gislatori autem Deo et Patri Domini nostri Jesu
Christi sit gratia. Ipse enim et legem temporibus
suis utilem dedit : et cum nos hac ad peccati ro-
bur abusi essemus, ac peccatum confirmassemus,
rursum ipse per Filium suum Dominum nostrum
Jesum Christum dedit nobis adversus ipsum pecca-
tum certum robur ac indubitatum victoriam.

XV, 1-4. « Itaque, fratres mei dilecti stabiles si-
« tis, immobiles abundantes in opere Domini sem-
« per, scientes quod labor vester non sit inanis in
« Domino. »

Quoniam ergo hæc, inquit, ita se habere nostis,
et esse resurrectionem, ac bonorum et malorum
retributionem, state : nam fluctuabant circa resur-
rectionis mysterium, vitamque negligebant, tanquam
non esset resurrectio. Deinde ait etiam : « Abundan-
tes in opere Domini ; » non solum in eo operantes,
verum etiam abundantes bonis actionibus. « Labor
vester non sit inanis in Domino, » quo nunc, in-
quit, laboratis, sed ejus erit retributio a Deo. Quod
autem dicit, « In Domino, » intellige, vel labor qui
est in Domino, vel a Domino non habebitur labor
inanis.

XVI, 1-4. « Cæterum de collectione in sanctos,
« quemadmodum præcepi Ecclesiis Galatiæ 582 ita
« et vos facite. In uno Sabbatorum unusquisque apud
« se ponat, recondens quidquid commodum fuerit :
« ne, cum venero, tunc collectiones fiant. Ubi autem
« venero, quoscunque probaveritis per epistolas,
« hos mittam, ut perferant gratiam vestram Hiero-
« solyma. Quod si dignum fuerit ut etiam ipse pro-
« ficiscar, mecum proficiscetur. »

Expleto de dogmatibus sermone ad virtutum sum-
mam venit, nempe eleemosynam. Λογίας autem
dicit : Collectionem, rem in exordiis levem faciens
quod enim ab universis in unum conferebatur, sin-
gulis leve erat. Deinde ad æmulationem eos ducit,
narratione eorum quæ ab aliis recte acta erant : ait
enim : Quemadmodum Galatæ fecerunt. Vide autem
quomodo ostendat rei necessitatem. « Quemadmo-
dum, inquit, præcepi. » Neque enim dicit. Admonui,
aut Suasi, sed, præcepi per jussum cum auctoritate
significans inevitabilem rei necessitatem. « In uno
Sabbatorum. » Unum Sabbatorum significat diem
Dominicum : ex ipso quoque die ad eleemosynam
adhortans, facta mysteriorum quæ in eo peracta
sunt mentione. « Apud se ponat. » Provide admo-
dum. Siquidem non dixit : Statim afferat, ne is
qui valde parum habet pudeat, sed prius apud te-
ipsum congrega, cumque ratione dignum fuerit,
tunc affer. Recondat quidquid commodum fuerit
hoc est, quodcumque Deus miserit, aut ei facile
fuerit. « Ne cum venero. » Ne cum tempus, inquit,
effereudi fuerit, tunc congregare quisque incipiat.
Ex eo autem quod ait : « Cum venero, » ad collectio-
nem eos reddit promptiores, tanquam ad aspectus
suos venturum sit quod in unum colligitur. Quo-

cunque probaveritis.» Bene ait : « Quoscumque probaveritis ; - ubique devitans ne qui offendantur, tanquam ipse quoque nonnihil capere vellet ex his quæ congregarentur. « Ut perferant gratiam vestram. » Gratiam dixit, nam miserum erat eleemosynæ vocabulum et indignum sanctis quid illud accepturi erant. Significat etiam quod ipsi vicissim gratiam recepturi essent, nempe preces illorum. » Quod si dignum fuerit. » Per hæc ad liberalem collectionem eos exhortatur. Si tanta, inquit, fuerint ut res meo quoque egeat ministerio, veniam. **SSS** Ubique autem illos etiam vult habere testes, quod nihil ex his accepturus sit, ideo ait, « Mecum proficiscentur. »

XVI, 5-9. *Veniam autem ad vos cum Macedonia transiero. Nam Macedonia transiturus sum. Apud vos autem fortassis permanebo, aut etiam hibernabo : ut vos me deducatis quocumque proficiscar. Nolo enim vos nunc in transcurso videre, sed spero me aliquantum tempus permansurum, si Dominus permiserit. Commoror autem Ephesi usque ad Pentecosten. Nam ostium mihi apertum est magnum et efficax, et adversarii multi.*

« Cum Macedonia transiero » Non dixit : Cum Macedonia profectus fuero, sed, « Transiero, » consolans eos quasi recta sit adventurus. Considera etiam quod cæteris præponantur. De illis dixit : « Transiturus sum ; » de his autem : « Permanebo. » Siquidem plures erant Corinthi fideles, ideo etiam ab eo præponuntur. « Apud vos autem, » δὲ, id est, autem, hoc loco abundat, id vero divinæ Scripturæ familiare est ; quin et apud externos scriptores frequens est hujusmodi usus, et maxime apud Atticos. « Fortassis permanebo. » Bene addit τυχόν, id est, fortassis, vel forsitan. Neque enim omnino noverat utrum hoc a spiritu concederetur an non dilectionis autem indicium est, apud ipsos permanere et ab ipsis deduci. « Ut vos me deducatis, » etc. Ad exhortationem et consolationem ipsorum dixit hæc, nempe : « Ut vos me deducatis, » sive, « Præmitatis ; » et, « Nolo vos modo in transitu videre ; » et : « Spero me aliquantum tempus apud vos permansurum. » Quod autem addit : « Si Dominus permiserit, » interpretatio est ejus quod supradictum est. cur videlicet in ea particula : « Apud vos autem fortassis permanebo ; » addiderit, « Fortassis, » quia nescio, inquit, utrum Dominus permittet. Itaque mea voluntas est ut apud vos permaneam. « Commoror autem Ephesi. » Vehementer amantis erat tum dicere, ubi degeret, tum etiam quandiu ibi commoraretur. Usque ad Pentecosten, inquit. Et quare ? « Nam ostium mihi apertum est. » Hoc est, multi sunt præparati ad suscipiendam fidem : ingressus ergo mihi ad illos est. Id autem confidentis est quod ubique terrarum deinceps fidem protenderet. « Nam ostium mihi apertum est et magnum et efficax. » **SSA** Viget, inquit, mens illorum qui ad fidem accessuri sunt, nihil laxum habens aut fraudulentum : propterea etiam adversarii multi. Quanto enim magis videt diabolus se spoliari, tanto amplius turbatur, et adversarios ex-

A ἀποτριδόμενος πανταχοῦ τὸ σκανδαλίσαι τινὰς, ὡς καὶ αὐτοῦ τι βουλομένου λαβεῖν ἐκ τῶν συναγομένων. « Ἀπενεγκεῖν τὴν χάριν ὑμῶν. » Χάριν εἶπεν. Οἰκτρὸν γὰρ ἦν τὸ τῆς ἐλεημοσύνης, καὶ ἀνάξιον τῶς μελλόντων λαμβάνειν ἀγίων. Καὶ σημαίνει ὅτι ἀντιλήφονται καὶ αὐτοὶ χάριν, τὰς εὐχὰς αὐτῶν. « Ἐὰν δὲ ᾖ ἄξιον. » Διὰ τούτων εἰς δαψίλειαν αὐτοὺς προτρέπεται. Ἐὰν ᾖ, φησί, τοσαῦτα ὡς καὶ τῆς ἐμῆς δεῖσθαι διακονίας τὸ πρᾶγμα, ἀπειλεύσομαι. Πανταχοῦ δὲ καὶ τοὺς ἐκείνων ἔχειν μάρτυρας βούλεται, ὡς αὐτὸς οὐδὲν λήψεται ἐξ αὐτῶν. Διὸ φησί, « Σὺν ἐμοὶ πορεύσονται. »

Ἐλεύσομαι δὲ πρὸς ὑμᾶς, ὅταν Μακεδονίαν διέλθω. Μακεδονίαν γὰρ διέρχομαι. Πρὸς ὑμᾶς δὲ τυχὸν παραμεινῶ, ἢ καὶ παραχειμάσω, ἵνα ὑμεῖς με προπέμψητε οὐ ἂν πορεύωμαι. Οὐ θέλω γὰρ ὑμᾶς ἄρτι ἐν παρόδῳ ἰδεῖν. Ἐλπίζω δὲ χρόνον τινὰ ἐπιμείναι πρὸς ὑμᾶς, ἂν ὁ Κύριος ἐπιτρέπῃ. Ἐπιμείνω δὲ ἐν Ἐφέσῳ ἕως τῆς Πεντηκοστῆς. Θύρα γὰρ μοι ἀνέφυγε μεγάλη καὶ ἐνεργής, καὶ ἀντικείμενοι πολλοί.

« Ὅταν Μακεδονίαν διέλθω. » Οὐκ εἶπεν, Ἀπέλθω, ἀλλὰ, « Διέλθω, » παρμυθεύμενος αὐτοὺς, ὡς εὐθὺς παραγινόμενος. Καὶ ὅρα προτίμησιν, ἐκείνους, « Διέσχομαι » ὑμῖν δὲ, « Παραμεινῶν. » Καὶ γὰρ πλείους ἦσαν οἱ ἐν Κορίνθῳ πιστοί. Διὸ καὶ προτιμῶνται παρ' αὐτοῦ. « Ἡρὸς ὑμᾶς δέ. » Τὸ δὲ, παρέλκει ἐνταῦθα. « Πρὸς ὑμᾶς δέ. » Σύνθηες δὲ τοῦτο τῆ θεῖα Γραφῇ, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς ἔξω συγγραφεῦσι, πολλῇ τ' τοιαύτῃ χρῆσις, καὶ μάλιστα τοῖς Ἀττικισταῖς. « Τυχὸν παραμεινῶ. » Καλῶς τὸ, τυχὸν, τούτου ἐστιν ἴσως. Οὐ γὰρ ᾔδει πάντως ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦτο ἐπιτερούμενος, ἢ οὐ. Ἀγάπης δὲ δικαιτικὸν τὸ τε παραμείναι αὐτοῖς, καὶ τὸ ὑπ' αὐτῶν προκειμῆσθαι. « Ἴνα ὑμεῖς με προπέμψητε, » καὶ τὰ ἐφ' ἑῆς. Εἰς παράκλησιν αὐτῶν καὶ παραμυθίαν εἶργκεν, οἶον, « Ἴνα ὑμεῖς με προπέμψητε, » καὶ, « Οὐ θέλω ὑμᾶς ἄρτι ἐν παρόδῳ ἰδεῖν. » Καὶ, « Ἐλπίζω χρόνον ἐπιμείναι πρὸς ὑμᾶς. » Ἴδὲ δὲ, « Ἐὰν ὁ Κύριος ἐπιτρέπῃ, » ἐρμηνεία ἐστὶ τοῦ εἰρημένου ἄνωθεν, τοῦ, « Πρὸς ὑμᾶς δὲ τυχὸν καὶ παραμεινῶ, » διὰ τί εἶπε, « Τυχόν ; » Ὅτι οὐκ οἶδα ἂν ὁ Κύριος ἐπιτρέπῃ, ἀλλ' οὖν τὸ ἐμὸν θέλημα, ἵνα προσμείνω ὑμῖν ἐστίν. « Ἐπιμείνω δὲ ἐν Ἐφέσῳ. » Σφῶδρα ἀγαπῶντος ἦν, τὸ τε εἰπεῖν τοῦ προσμείνει, καὶ τὸ μέχρι τότε, « Ἔως τῆς Πεντηκοστῆς, » φησί. Καὶ διὰ τί ; « Θύρα γὰρ μοι ἀνέφυκε, » τούτεστι, πολλοὶ εἰσιν οἱ παρεσκευασμένοι τὴν πίστιν δεῖσθαι. Ἐσδοκὸς οὖν ἐστὶ μοι πρὸς αὐτούς. Τοῦτο δὲ καὶ παραθαβρόνοντός ἐστιν, ὅτι πανταχοῦ γῆς λοιπὸν ἀπλοῦται τὸ κήρυγμα. « Θύρα γὰρ μοι ἀνέφυγε μεγάλη καὶ ἐνεργής. » Ἀκμάζει, φησί, τῶν προσεῖναι μελλόντων τῆ πίστει ἢ διάνοια, οὐδὲν χαῦνον ἢ διψυχον ἔχουσα. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ἀντικείμενοι πολλοί. Ὅσῳ γὰρ ὀρᾷ ἑαυτὸν ὁ διάβολος γυμνούμενον, τοσαύτῳ ταράσσεται καὶ τοὺς ἐναντιουμένους ἐξεγείρει.

Ἐν δὲ ἔλθῃ Τιμόθεος, βλέπετε ἵνα ἀφόβως γένηται πρὸς ὑμᾶς γὰρ ἔργον Κυρίου ἐργάζεται ὡς καὶ ἐγώ. Μὴ τις οὖν αὐτὸν ἐξουθενήσῃ. Πρὸπέμψατε δὲ αὐτὸν ἐν εἰρήνῃ, ἵνα ἔλθῃ πρὸς με. Ἐκδέχομαι γὰρ αὐτὸν μετὰ τῶν ἀδελφῶν. Περὶ δὲ Ἀπολλῶ τοῦ ἀδελφοῦ, πολλὰ παρεκλίεσα αὐτὸν, ἵνα ἔλθῃ πρὸς ὑμᾶς τῶν ἀδελφῶν. καὶ πάντως οὐκ ἦν θέλημα ἵνα νῦν ἔλθῃ. Ἐλεύσεται δὲ οὖαν ευκαιρίῃ.

Οὐχ ἵνα μὴ τις αὐτῷ ἐπιβουλεύσῃ τῶν πλουτούντων ἢ σοφῶν πεποιθῶτων, περὶ ὧν ἐν ἀρχαῖς ἔλεγεν ὡς παρασπώντων τοὺς μαθητάς, διὰ τοῦτο λέγει. « Ἀφόβως » (ὁ μὲν γὰρ Τομόθεος πάντα ἦν ἔτοιμος ὑπομεῖναι), ἀλλ' ἵνα μὴ οἱ ἐπιβουλοὶ βλαβῶσι. Καλῶς δὲ τὸ, « Ἡρὸς ὑμᾶς. » Μὴ γὰρ μοι, φησὶν, Ἑλληνας εἴπῃς, τῶς τὰ παρ' ὑμῶν ζητῶ. « Τὸ γὰρ ἔργον Κυρίου ἐργάζεται. » Ἐἴτα ἀπὸ τοῦ ἔργου τοῦ διδάσκειν καὶ κηρύττειν, καὶ ἀπὸ τοῦ ἐκφέρειν ἐφ' ἑαυτῷ, ἐξάγει τὸν ἄνδρα. « Μὴ τις οὖν αὐτὸν ἐξουθενήσῃ. » Ἦν γὰρ καὶ νέος καὶ μόνος, καὶ τοσούτου δήμου φροντίδα ἐπετέτραπτο, ἕτινα πάντα καταφρονήσεως παρεῖχεν ἀφορμὰς. « Προπέμψατε αὐτὸν ἐν εἰρήνῃ. » Μὴ μάχας αὐτῷ καὶ φλονετικὰς παραστήτε, μηδὲ παρὰ τινος ἐπιβουλεύθῃαι συγχωρήσητε. Τὸ δὲ, « Ἐκδέχομαι αὐτὸν, » φοβοῦντός ἐστιν ἵνα εἰδότες ὅτι πάντα αὐτῷ ἀπαγγελεῖ, μηδὲν αὐτὸν θλίψωσιν. ἄμα δὲ καὶ ἀξιόπιστον τοῦτῳ ποιῶν τὸν Τιμόθεον, ὅτι ὁ Παῦλος καίτοι ἔχων τί ποιεῖν, δι' αὐτὸν περιμένει φησὶν. « Περὶ δὲ Ἀπολλῶ τοῦ ἀδελφοῦ. » Ὁ Ἀπολλῶς καὶ πρεσβύτερος ἦν τοῦ Τιμοθέου, καὶ λόγιος ἀνὴρ. ἵνα οὖν μὴ λέγωσι, τί δή ποτε αὐτὸν οὐκ ἐπέμψῃ; καὶ ἵνα μὴ νομισῶσι προτετιμηθεῖσθαι τὸν Τιμόθεον, ἀμφοτέρωθεν θεραπεύει, τῷ παρασπῶντι μὲν αὐτὸν ἀπειθεῖν, μὴ πείσαι δὲ. Ἐπεὶ μὴ ἦν, φησὶ, θέλημα Θεοῦ. « Ἐλεύσεται δὲ. » ἵνα μὴ νομισῶσιν ὅτι σκῆψις ταῦτα καὶ πρόσφασις, εἶπεν ὅτι ἐλεύσεται.

Γρηγορεῖτε, στήκετε ἐν τῇ πίστει, ἀνδρίζεσθε, κραταιοῦσθε, πάντα ὑμῶν ἐν ἀγάπῃ γίνεσθε. Παρακλιῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, οἴδατε τὴν οἰκίαν Στεφανᾶ, ὅτι ἐστὶν ἀπαρχὴ τῆς Ἀχαΐας, καὶ εἰς διακονίαν τοῖς ἀγίοις ἔταξαν ἑαυτούς, ἵνα καὶ ὑμεῖς ὑποτασσῆσθε τοῖς τοιοῦτοις, καὶ παντὶ τῷ συνεργοῦντι καὶ κοπιῶντι.

Ὡς περὶ καθυδόντων, καὶ σαλευομένων καὶ μετακινουμένων καὶ νωθῶν ὁ λόγος, τὸ, Ἰρηγορεῖτε, » καὶ, « Στήκετε, » καὶ, « Ἀνδρίζεσθε, » καὶ, « Κραταιοῦσθε. » — « Ἐάντα ὑμῶν ἐν ἀγάπῃ γίνεσθε. » ἢ τί τις διδάσκει, εἴτε τις ἄρχει, εἴτε τι ποιεῖ, ἀγάπῃ προηγεσθῶ, οἴσιν. « Παρακλιῶ δὲ ὑμᾶς. » Τὸ ὑπερβυτὸν, παρακλιῶ ὑμᾶς, ἀδελφοί, ἵνα καὶ ὑμεῖς ὑποτάσσῃσθε τοῖς τοιοῦτοις. Ποῖοις; Τοῖς ἀφορμασίν ἑαυτούς εἰς τὸ διακονεῖν τοῖς ὀφείοις, καὶ μὴ μόνον αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ παντὶ τῷ συνεργοῦντι καὶ κοπιῶντι εἰς τὴν χρείαν τῶν ἁγίων. « Οἴδατε τὴν οἰκίαν Στεφανᾶ. » Καὶ ὑμεῖς ἴστε, φησὶ, πῶς κάμνουσι, καὶ οὐ δέισθε παρ' ἐμοῦ μαθεῖν. Ἀπαρχὴν δὲ λέγει τὸν οἶκον, διὰ τὸ πρῶτους αὐτοὺς πιστεῦσαι, ἢ τὰ πρῶτα ἔχειν

XVI, 10-12. *Quod si venerit Timotheus, videte ut absque metu sit apud vos. Opus enim Domini operatur sicut et ego. Ne quis ergo ipsum spernat: sed deducite eum in pace, ut ad me veniat. Exspecto enim illum cum fratribus. Porro de Apollo fratre: multum hortatus sum illum, ut iret ad vos cum fratribus, et omnino non erat voluntas ut nunc iret. Proficiscetur autem, cum nactus fuerit opportunitatem.*

Non propterea dicit, sine timore, hoc est, ne quis ipsi insidietur divitum aut sapientia confidentium, de quibus circa initia dixit quod abstraheret discipulos. Nam Timotheus omnia sustinere paratus erat: sed ne insidiatores noceant. Bene autem dicit: « Apud vos. » Ne enim mihi Græcos dicas, interim quæ a vobis præstari possunt requiro. « Opus enim Domini operatur. » Deinde ab opere docendi et prædicandi, ac sibi ipsi æquando, virum extollit. « Ne quis ergo ipsum spernat. » Nam juvenis eral et solus, tantique populi curam susceperat: quæ omnia præbent occasiones despiciendi. « Deducite eum in pace. » Ne pugnas ipsi aut contentiones suscitatis, neque permittatis ut ab aliquo patiaturs insidias. Quod autem subdit: « Exspecto eum, » terrentis est, ut scientes quod omnia ipsi renuntiaturus sit, in nullo eum affligant. Simul etiam per hoc fide dignum reddens Timotheum quod Paulus licet habens quod ageret, propter ipsum exspectare se dicat « Porro de Apollo fratre. » Apollos et senior erat Timotheo et doctus ac prudens vir. Ne ergo dicant: Quamobrem illum non misisti; et ne existimarent præpositum esse Timotheum; utrumque curat, et ait quod exhortatus sit illum ut proficisceretur, non autem persuaserit. Quoniam non erat, inquit, voluntas Dei. « Proficiscetur autem. » Ne existimarent hæc fictionem ac prætextum esse, dicit quod proficiscetur.

555 XVI, 13-16. *Vigilate: state fide: viriliter agite: fortes estote. Omnia vestra per charitatem fiant. Obscero autem vos, fratres, nostis familiam Stephanæ esse primitias Achaiæ, et quod in ministerium sanctis ordinarunt seipsos: ut et vos subditi sitis talibus, omnique adjuvanti ac laboranti.*

Tanquam de dormientibus ac fluctuantibus mollescentibus ac segnibus sermo est cum dicitur: « Vigilate, » et « State, » et « Viriliter agite, » ac « Fortes estote. » — « Omnia vestra per charitatem fiant. » Sive quis doceat, sive quis principatum gerat, sive quid aliud faciat, charitas, inquit, et dilectio præcedat. « Obscero autem vos. » Hyperbaton est. Obscero vos, fratres, ut et vos subditi sitis talibus. Qualibus? Qui seipsos in ministerium sanctorum segregarunt, nec solum ipsis: verum etiam omni adjuvanti ac laboranti ad ministerium sanctorum. « Nostis familiam Stephanæ. » Et vos, inquit, scitis, quomodo laborent, nec vobis opus est ut a me discatis. Primitius autem dicit

familiam, eo quod illi primi crediderint aut quod primas tulerint in pietate ac religione. Ἀπαρχή enim, id est, primitiæ significat id quod præcipuum est et excellens. « Primitias Achæiæ. » sive Græciæ: unde et Achæi dicuntur Cræci. « Et quod in minister um sanctis. » Ad suscipiendum sanctos, eisque ministrandum. Ordinaverunt autem, hoc est, diffinierunt, segregarunt, vitam hanc elegerunt. « Subditi sitis talibus. » Adjuvetis et ad sumptum pecuniarum et ad ministerium corporale, et per omnia eis pareatis: id enim est subjectio. Et ne Stephanæ gratificari videatur, subiungit: « Omni- que adjuvanti ac laboranti »

XVI, 17, 18. « Gaudeo autem de adventu Step- hani et Fortunati et Achaici: quoniam id quod mihi deerat vestri, ipsi supplerunt: refocillaverunt enim spiritum meum ac vestrum. Agnoscite itaque huiusmodi. »

Hi sunt qui renuntiarunt ipsi divisionem ac dis- sidium quod erat apud Corinthios: et per hos signifi- cati sunt qui erant ex familia Chloes. Quoniam ergo verisimile erat Corinthios commotos esse ad- versus illos adducit eos in medium et ait: Quod mihi deerat vestri suppleverunt: hoc est pro om- nibus vobis venerunt, et propter vos tantam peregrinationem instituerunt. « Refocillaverunt enim meum spiritum ac vestrum. » Docuit quod ad illorum spectabat utilitatem ut spiritus Pauli refocillaretur. Nam qui meum inquit refocillarunt spiritum, vestrum quoque refocillarunt: hoc est, qui me præceptorem recrearunt, etiam vos disci- pulos meos recrearunt. « Agnoscite itaque huius- modi. » Ipsos in honore habete, quia propter vos laborarunt.

XVI, 19 24. « Salutant vos Ecclesiæ Asiæ. Salutant vos in Domino multum Aquila et Priscilla cum ea quæ in ipsorum domo est ecclesia. Salutant vos fratres omnes Salute invicem osculo sancto. Saluta- tio manu mea Pauli Si quis non diligit Dominum Jesum Christum, sit anathema. maranatha. Gratia Domini Jesu Christi sit vobiscum. Dilectio mea cum omnibus vobis in Christo Jesu. Amen. »

Per salutationem membra in unum colligat. « Aquila et Priscilla. » Apud hos manens, eo quod ejusdem essent artificii, operabatur in arte texendi tabernacula. Et considera ipsorum virtutem, quia propria manu ecclesiam fecerant. « Osculo sancto. » Mentio sancti osculi hic solum additur, eo quod multum inter se dissidebant, dicentes: Ego quidem sum Pauli, ego vero Apollo, ego autem Cephas. Sanctum vero dicit non fictum, sed quod ex dilectione procedit. « Salutatio manu mea Pauli. » Propria manu salutationem in epistola scripsit. « Si quis non amat Dominum » Uno verbo omnes terruit, qui vel ab hominibus cognomi- nabantur, vel scortatores, vel offendicula fratribus ponentes edendo idolothyta, vel resurrectionem

ἄτι ἐύλαβεία. Ἡ γὰρ ἀπαρχή, τὸ ἐξέλετο δῆλοι. « Ἀπαρχή τῆς Ἀχαιῆς, » ἔχουν τῆς Ἑλλάδος, ὅθεν καὶ Ἀχαιοί. « Καὶ εἰς διακονίαν τοῖς ἀγίοις. » Εἰς τὸ ὑποδέχεσθαι τοὺς ἀγίους, καὶ διακονεῖν αὐτοῖς. Τὸ δὲ « Ἐταξαν, » οἶον, ἀφώρσαν, τοῦτον τὸν βίον εἴλοντο. « Ὑποτάσσασθε τοῖς τοιοῦτοις. » Συναντήσατε, καὶ εἰς δαπάνην χρημάτων, καὶ εἰς διοικονομίαν σωματικῆν, καὶ εἰς πάντα πείθεσθε αὐτοῖς: τοῦτο γὰρ ἡ ὑποταγή. Καὶ ἵνα μὴ δόξη τῶν Σεφαναῶν χαρίσασθαι, ἐπάγει: « Καὶ παρὶ τῶν κοπιῶντι καὶ συνεργοῦντι. »

Χαίρω δὲ ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ Σεφαναῶ καὶ Φορ- τουνάτου καὶ Ἀχαιοῦ, ὅτι τὸ ὑμῶν ὑστέρημα αὐτοὶ ἀνεπλήρωσαν. Ἀνεπαύσαν γὰρ τὸ ἐμὸν πνεῦμα καὶ τὸ ὑμῶν. Ἐπιγινώσκετε οὖν τοιοῦτους.

Ὅσοι εἰσιν οἱ ἀναγγεῖλαντες αὐτῷ τὴν παρὰ Κο- ρινθίοις διχοστασίαν, καὶ οἱ τῆς ἑλλάδος διὰ τούτων ἐδηλώθησαν. Ἐπεὶ οὖν εἰκὸς ἦν τοῖς Κορινθίοις ἡγχιῦσθαι πρὸς αὐτοὺς παρατίθεται αὐτοῖς, λίγων, ὅτι: « Τὸ ὑμῶν ὑστέρημα ἀνεπλήρωσαν, » τουτέστιν, Ἄνε! πάντων ὑμῶν ἔλησον, καὶ δι' ὑμᾶς τὸσαύτην ἀπο- δειλίαν ἐστειλάντο. « Ἀνεπαύσαν γὰρ τὸ ἐμὸν πνεῦμα καὶ τὸ ὑμῶν. Ἐδίδαξεν ὅτι εἰς ἐκείνων δόλος συν- ἔτεινε τὸ ἀναπαυθῆναι τὴν ψυχὴν τοῦ Παύλου, ἀνα- παύσαντες γὰρ τὸ ἐμὸν πνεῦμα, φησί, τὸ ὑμῶν ἀνε- παύσαν, τουτέστιν, Ἐμὲ τὸν διδάσκαλον ἀναπαύσαν- τες, ὑμᾶς τοὺς μαθητάς μου ἀνεπαύσαν. « Ἐπιγινώ- σκετε οὖν τοιοῦτους. » Ἐν τιμῇ αὐτοῦ ἔχετε, ὅτι δι' ὑμᾶς κακῆκασι.

Ἀσπάζονται ὑμᾶς αἱ Ἐκκλησίαι τῆς Ἀσίας. Ἀσπάζονται ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ πολλὰ Ἀκύλας καὶ Πρίσκιλλα σὺν τῇ κατ' οἶκον αὐτῶν ἐκκλησίᾳ. Ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ ἀδελφοὶ πάντες. Ἀσπάζο- σθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἀγάπης. Ὁ ἀσπασμὸς τῆ ἐμῆ χειρὶ Παύλου. Εἴ τις οὐ φιλεῖ τὸν Κύ- ριον Ἰησοῦν Χριστόν, ἔγω ἀνάθεμα, μαρναθή. Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ μεθ' ὑμῶν. Ἡ ἀγάπη μου μετὰ πάντων ὑμῶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ἀμήν.

Συνδεῖ τὰ μέλη τῶν ἀσπασμῶν. « Ἀκύλας καὶ Ἡρῖσκιλ- λα. » Παρὰ τούτοις μένων διὰ τὸ ὁμότιχον, τὴν σκη- νοποιὸν εἰργάζετο τέχνην. Ὅρα δὲ αὐτῶν ἀρετὴν, ὅτι τὸν οἶκον ἐκκλησίαν ἐπεποιήκασι. « Ἐν φιλή- ματι ἀγάπης. » Τὸ τοῦ ἀγίου φιλήματος ὡδε μόνον πρό- σκεται, διὰ τὸ πολὺ αὐτοῖς διεστάναι. Ἐγὼ γὰρ εἶμι, φησί, Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, ἐγὼ δὲ Κηρῆ. Ἄγιον δὲ λέγει, τὸ ἀνοπόκριτον καὶ ἐξ ἀγάπης. « Ὁ ἀσπασμὸς τῆ ἐμῆ χειρὶ Παύλου. » Ἰδιόχειρον ἔγρα- ψε τὸν ἀσπασμὸν ἐν τῇ ἐπιστολῇ. « Εἴ τις οὐ φιλεῖ τὸν Κύριον. » Δι' ἐνὸς ῥήματος πάντας ἐφόβησε, τοὺς ἀπὸ ἀνθρώπων ὀνομαζομένους, τοὺς πόρνοους, τοὺς σκανδαλίζοντας τοὺς ἀδελφοὺς τῆ τῶν εἰδωλοθύτων βρώσει, τοὺς τῇ ἀναστάσει ἀπιστοῦντας. Οἱ γὰρ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες, οὐ φιλοῦσι τὸν Κύριον Μαρναθή,

Τούτέστιν, ὁ Κύριος ἦλθε. Τοῦτο δὲ φησι, τὴν οὐκονομίαν βεβαιῶν καὶ τὴν ἀνάστασιν, καὶ ἐντρέπων ὅτι ὁ Δεσπότης ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανεν, ὑμεῖς δὲ παροργίζετε αὐτὸν, πράττοντες ἄτοπα. Τῇ Ἑβραϊκῇ δὲ κέχρηται λέξει, δεικνύς ὅτι οὐ μόνον οὐκ ἀποστρέφεται τὴν ἰδιωτείαν, ἀλλὰ καὶ σεμνύνεται. Τὸ γὰρ Ἑβραϊστί λαλεῖν, ἰδιωτεία αὐτοῖς ἐδόκει οὐσι σοφοῖς. Τοῦτο δὲ ποιεῖ, καθαιρῶν τὸν τύπον τῶν σοφῶν. — Ἄλλως. [ΟΙΚΟΓΜ.] Τοῦτο οὐ τῆς Ἑβραίων τινὲς ὑπέλαβον, ἀλλὰ τῆς Σύρων εἶναι φωνῆς. Ἐρμηνεύεται δὲ, ὁ Κύριος ἦλθε. Τίθεικε δὲ τὴν λέξιν, τῶν ἐπὶ εὐγλωττίᾳ σεμνυομένων Κορινθίων τὴν ὄφρῶν καταπέλλων, καὶ διδάσκων ὡς οὐ παιδεύσεως, ἀλλὰ πίστεως αὐτοῖς χρεῖα. « Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' ὑμῶν. » Τοῦτο διδασκάλου, τὸ μὴ μόνον παραινέειν, ἀλλὰ καὶ ἐπέμνησθαι. Εἶτα ἐπειδὴ αὐτῶν πολλὰ καθήψατο, νῦν θεραπεύει αὐτούς καὶ ἐπεύχεται. Ἐῆ γὰρ, φησὶν, ἡ ἀγάπη μου μεθ' ὑμῶν. Ἔσται δὲ τοῦτο πῶς; Ἐάν ὀρθῶς βαδίζετε. Εἶτα ἵνα μὴ νομίσῃσι κολακείας εἶναι τὸ ῥῆμα, ἐπάγει· « Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Οὐδὲν φησὶν, ἀνθρώπινον ἢ σαρκικὸν παρ' ἐμοῦ· ἐν γὰρ Χριστῷ ἔσται ἡ ἀγάπη μου μεθ' ὑμῶν.

Χριστο Ἰησοῦ. » Nihil, inquit, humanum aut carnale

τῆλος, σὺν Θεῷ, τῆς πρὸς Κορινθίους πρώτης Ἐπιστολῆς.

Ἐγγράφη ἀπὸ Φιλίππων διὰ Στεφανῶ καὶ Φουρτουάτου, καὶ Ἀχαϊκοῦ καὶ Τιμοθέου.

non credentes. Nam qui talia agunt, non amant Dominum. « Maranatha. » Id est, Dominus venit. Hoc autem dixit dispensationem ac resurrectionem confirmans, et admonens quod Dominus pro nobis mortuus est. vos autem, inquit. eum irritatis indigna perpetrantes. Hebraica vero usus est dictione ostendens quod non solum non aversetur inscitiam, sed et gloriatur de ea. Nam Hebraice loqui, ignorantia ipsis videbatur cum sapientes essent. Hoc autem facit, tollens fastum sapientum. — *Alio modo* Hoc quidam non Hebræorum 587 sed Syrorum esse vocem suspicati sunt. Sonat autem, si quis interpretetur, *Dominus venit*. Hanc autem dictionem posuit, supercilium comprimens Corinthiorum qui sese de eloquentia jaclabant, et docens quod non eruditione, sed fide ipsis opus erat. « Gratia Domini Jesu Christi sit vobiscum. » Hoc præceptoris est non adhortari solum, sed et precari. Denique postquam in multis ipsos objurgavit, nunc obsequitur illis ac orat dicens: Sit dilectio mea vobiscum. Id autem quo pacto fiet? Si recte incedatis. Tandem ne id adulationis esse existiment, subjungit: « In apud me est; nam per Christum erit dilectio mea vobiscum.

Finis, divino favente auxilio, prioris ad Corinthios Epistolæ.

Missa est a Philippis per Stephanum, et Fortunatum, et Achaicum ac Timotheum.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ

ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

ARGUMENTUM

POSTERIORIS PAULI AD CORINTHIOS EPISTOLÆ.

Τρίτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Μακεδονίας. Ἡ δὲ πρόσφασις τῆς Ἐπιστολῆς αὐτῆ. Δεξάμενοι Κορινθιοὶ τὴν προτέραν Ἐπιστολὴν, κατενόγησαν ἐπὶ τῇ ἀμαρτίᾳ τοῦ λαθόντος τὴν μητρὶαν, καὶ ἐλυπήθησαν δὲ, ὡς παριδόντες τὸ τοιοῦτον ἀμάρτημα. Εἶτα ὑψηλάζοντο περὶ τινῶν καὶ τὰς προφάσεις τῶν σχισμάτων ποιοῦντων, ὥστε παρακαθέζεσθαι τῷ γράμματι τοῦ νόμου, καὶ ἀδιάφορον ἡγείσθαι τὴν παρὰ τοῦ Χριστοῦ χάριν, καὶ μᾶλλον προσέχειν τοῖς ἐν προσώπῳ καυχωμένοις. Ἦσαν δὲ καὶ περὶ τῆς λογίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους φροντίζοντες καλῶς. Πρὸς ταῦτα οὖν ἀντιγράφει ὁ Ἀπόστολος. Καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται τοὺς ἐκβαλόντας τὸν παρανομήσαντα, ἔπειτα ἀξιώσασιν αὐτοῖς καθικετεύει, καὶ μετανοήσαντα ἐκεῖνον κελεύει δεχθῆναι. Ἐν αὐτῇ δὲ διδάσκει περὶ τοῦ νόμου, διαιρῶν τὸ γράμμα, καὶ δείκνυσιν ὅτι οὐ

588 Hanc a Macedonia mittit. Hæc autem occasio fuit Epistolæ. Cum priorem Epistolam accepissent Corinthii, compuncti sunt ob illius peccatum qui novercam acceperat: mæstique fuerunt ut qui hujusmodi peccatum dissimulassent. Deinde a nonnullis surripiebantur qui etiam datis dissidiorum occasionibus id agebant ut legis litteræ adhererent, et superfluum ducerent datam a Christo gratiam: hisque magis intenderent qui in personæ gravitate gloriabantur. Bene etiam de collectione in sanctos curam habebant. Ad hæc itaque rescribit Apostolus. Et primum quidem ipsos commendat quod transgressorem eiecissent. Deinde ipsos ita censentes orat, ac resipiscentem jubet recipi. In eadem autem docet de lege, litteram elevans, ac ostendit non oportere tantum legis sumere litteras,

sed sensum qui est in littera scrutari. Neque enim lex solum verbum est, sed in verbis est et intellectus spiritus. Deinde quod veniente Christo nova sit facta creatura : nec oportet juxta vetustatem vivere, sed in omnibus tanquam **589** in novam renovari creaturam : ac deinceps otiosam esse circumcisionem. Commendat etiam ipsos de ministerio, ac exhortatur ut illud magis abunde fiat. Accusans autem eos qui in personæ gravitate gloriabantur, cuncta recenset quæ propter Dominum passus fuerat, ac visiones narrat quas viderat, tum in paradysum tum in tertium raptus cœlum. Demum ubi præcepit ne peccent, sed peccatores potius resipiscant, in gratiarum actione concludit Epistolam. Totus itaque sermo Epistolæ de seipso est et de Corinthiis et de pseudapostolis, et ex hoc argumento procedit et ad ea quæ divinæ sunt gratiæ, et de bona conversatione circa bonam conscientiam ac certamen contemptumque divitiarum, et de eleemosynæ virtute et de pseudapostolorum jactantia ac pravitate.

THEODORETI.

Dignum est ut quæramus quam ob causam addat secundam Epistolam. Quia cum in priore fuisset pollicitus se ad ipsos profecturum, nec fuisset profectus Spiritu ipsum in aliis occupante, et quia in afflictione inciderat : per hanc secundam Epistolam nunc se purgat quod non venerit, et ut venire etiam per Epistolam videatur. Præterea quoque ex priore Epistola meliores effecti erant : æquum ergo fuit ut secundam accipere mererentur, quo magis ad virtutem proficerent.

590 SECUNDÆ AD CORINTHIOS EPISTOLÆ CAPITA.

1. *Gratiarum actio de divino auxilio in quo ait se fuisse confisum.*
2. *De dilectione quam erga ipsos habebat : et quod pepercerit ne eos contristaret, quamquam mœrore afficiens, utilitatem afferret : veluti in eo qui ob stuprum objurgatus fuerat, cui etiam ignoscit.*
3. *De utilitate per ipsum præstita his qui idonei essent, per quam etiam commendari se dicit.*
4. *De ministerio secundum spiritum et gloria magis divina quam ea quæ secundum legem erat.*
5. *De divina gloria et consequenti vita, quod a sanctis agnoscat.*
6. *De infirmitate juxta corpus et corporis depositione plenaque resurrectione.*
7. *De Pauli erga Deum amore ac fraterna secundum Deum dilectione.*
8. *De commendatione obedientiæ Corinthiorum et dilectione Paulum exhilarante.*
9. *Exhortatio ad uberiorem pecuniarum contributionem in sanctos, et de eorum honore qui ad hoc profiscerentur.*

Α δει λαμβάνειν τὰ γράμματα μόνον τοῦ νόμου, ἀλλὰ ἐν αὐτῷ τῷ γράμματι τὴν διάνοιαν ἐρευνᾶν. (Ὁὗ γὰρ μόνον ῥῆμά ἐστιν ὁ νόμος. ἀλλ' ἐν τοῖς ῥήτοις ἐστὶ καὶ ὁ νοῦς τοῦ πνεύματος.) Ἐπειτα δεῖ τοῦ Χριστοῦ ἐλθόντος κινή κτίσις γίγνεσθαι, καὶ οὐ δεῖ κατὰ τὸ παλαιὸν ζῆν, ἀλλ' ὡς ἐν καινῇ κτίσει, ἐν πᾶσιν ἀνανεοῦσθαι, καὶ ἀργὴν εἶναι λοίπον τὸν περιτομῆν. Ἀποδέχεται δὲ αὐτοὺς καὶ περὶ τῆς διακονίας. καὶ προτρέπεται μᾶλλον αὐτῶν πλεονάζειν. Αἰτιώμενος δὲ τοὺς ἐν προσώπῳ καυχωμένους, καταλέγει πάντα ἅπερ πέπονθε διὰ τὸν Κύριον. Καὶ τῆς ὀπτασίας διγχεῖται ἅσπερ ἐώρακεν, εἰς τε τὸν παράδεισον καὶ εἰς τὸν τρίτον οὐρανὸν ἀρπαγείς. Εἶτα παραγγέλλας μὴ ἁμαρτάνειν, ἀλλὰ μετνοεῖν τοὺς ἁμαρτάνοντας, ἐν εὐχαριστίᾳ τε ζεοῖ τὴν ἐπιστολῆν. (Ὁ πᾶς τοίνυν λόγος ἐστὶν ἐν τῇ Ἐπιστολῇ, περὶ τε ἑαυτοῦ, καὶ περὶ Κορινθίων, καὶ τῶν ψευδαποστόλων. Καὶ ἐκ ταύτης τῆς ὑποθέσεως πρόεισιν εἰς τε τὰ τῆς χάριτος Θεοῦ, καὶ περὶ ἀγαθῆς πολιτείας, κατὰ τὸ εὐσυνείδητον καὶ τὸ ἐναγώνιον, καὶ τὸ ἀφιλοχρήματον, καὶ περὶ τῆς μεταδοτικῆς ἀρετῆς, καὶ περὶ τῆς τῶν ψευδαποστόλων ἀλαζονείας καὶ πονηρίας.

ΘΕΟΔΩΡΙΤΟΥ.

Τί δήποτε δευτέραν τίθεισιν Ἐπιστολῆν, ζητεῖσθαι ἄξιον. Ὅτι ἐν τῇ πρώτῃ ἀπελθεῖν πρὸς αὐτοὺς ἐπαγγειλάμενος, καὶ μὴ ἀπελθὼν, τοῦ Πνεύματος εἰς ἕτερα αὐτὸν ἀπασχολοῦντος, καὶ διὰ τὸ πειρασμοῖς ἐμπεσεῖν, διὰ τῆς νῦν δευτέρας τὸ μὴ ἀπελθεῖν ἀπολογεῖται, καὶ ἵνα καὶ ἀπελθεῖν διὰ τῆς Ἐπιστολῆς δόξη. Ἐπειτα καὶ ἦσαν βελτίους ἐκ τῆς πρώτης Ἐπιστολῆς γενόμενοι. Εὐλόγον οὖν ἦν δευτέρας αὐτοὺς ἀξιοθῆναι, ἵνα πλεῖον ἐπιδώσωσι πρὸς ἀρετῆν.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

- α'. Εὐχαριστία περὶ Θεοῦ βοήθειας, ἐν ἣ πεποιθὲν εἴησιν.
- β'. Περὶ ἀγάπης τῆς πρὸς αὐτοὺς, καὶ φειδοῦς εἰς τὸ μὴ λυπεῖν, εἰ καὶ λυπῶν ὠφελεῖ, ὡς ἐπὶ τοῦ διὰ πορνείαν ἐπιτιμηθέντος, ᾧ καὶ συγχωρεῖ.
- γ'. Περὶ τῆς δι' αὐτοῦ ὠφελείας τοῖς ἐπιτηδείοις, δι' ἧς καὶ συνίστασθαι φησιν.
- δ'. Περὶ τῆς κατὰ πνεῦμα λειτουργίας καὶ δόξης θειοτέρας τῆς κατὰ τὸν νόμον.
- ε'. Περὶ θείας δόξης καὶ τοῦ ἀκολουθίου βίου, δεῖ τοῖς ἁγίοις γινώσκεισθαι.
- ς'. Περὶ τῆς κατὰ σῶμα ἀσθενείας καὶ τῆς τοῦ σώματος ἀποθέσεως, καὶ πανανάλυψως.
- ζ'. Περὶ τῆς αὐτοῦ φιλοθεότητος καὶ φιλαδελφίας τῆς κατὰ Χριστόν.
- η'. Περὶ ἀποδοχῆς τῆς Κορινθίων ὑπακοῆς, καὶ ἀγάπης εὐφραίνουσας αὐτόν.
- θ'. Προτροπὴ πρὸς ἐπίδοσιν ἑργμάτων τοῖς ἁγίοις, καὶ τιμὴν τῶν διὰ τοῦτο ἐρχομένων.

Διήγησις τῶν ἰδίων πόνων καὶ προθέσεως καὶ τῆς ἄ
ἐπ' οὐτῷ χάριτος πρὸς τὸ μὴ τοῖς ἐπιπλάστοις
προστίθεσθαι Κορινθίοις.

A 10. *Propriorum narratio laborum et propositi ac
gratiæ quæ in ipso erant, ne assentiretur fucatis
Corinthiis.*

ΠΑΥΛΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ

Η ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΔΕΥΤΕΡΑ.

591 PAULI APOSTOLI

AD CORINTHIOS POSTERIOR EPISTOLA.

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Εὐχαριστία περὶ Θεοῦ βοηθείας, ἐν ᾗ πεποιθέναι
φησιν.

Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήμα-
τος Θεοῦ, καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφός, τῇ Ἐκκλησίᾳ
τοῦ Θεοῦ τῆ οὔσης ἐν Κορίνθῳ, σὺν τοῖς ἁγίοις
πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐν ὅλῃ τῇ Ἀχαΐᾳ, χάρις ὑμῖν
καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ
Χριστοῦ.

Ἐν τῇ πρώτῃ Ἐπιστολῇ, πέμψας ἐκεῖ τὸν Τιμό-
θεον, καὶ νῦν ἀπολυθὼν αὐτὸν, ἑαυτῷ συνάπτει.
"Ὅρα δέ ποτε μὲν τέκνον αὐτὸν καλεῖ· « Ὡς πατρί
γάρ, φησὶ, τέκνον ἐδόξασέ μοι· » ποτε δὲ συν-
εργόν· Τὸ γὰρ « ἔργον Κυρίου ἐργάζεται ὡς κήρ »
νῦν δὲ ἀδελφόν, διὰ πάντων ἀξιόπιστον αὐτὸν ποῖων.
Σημείωσα δὲ τὴν, διὰ καὶ ἐπὶ Πατρός. « Σὺν τοῖς
ἁγίοις πᾶσιν. » Ἁγίους αὐτοὺς καλεῖ, ἐμφαίνων
ὅτι εἴ τις γεώδης, ἐκτός ἐστι ταύτης τῆς προσ-
ηγορίας. Δοκοῦσι δὲ οὗτοι κοινῇ σαλεύεσθαι, διὰ
τοῦτο καὶ κοινῇ ποιεῖται τὴν ἴασιν. Τοῦτο δὲ
πρὸς Γαλάτας καὶ Ἑβραίους γράφων ποιῶ. « Χάρις
ὑμῖν καὶ εἰρήνη. » Τὴν συνήθη προσηγορίαν καὶ τού-
τοις ἐπέχεται.

scribens et ad Hebræos. « Gratia vobis et pax. » Familiarem ac sibi consuetam salutationem etiam his
exoptat.

Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου
ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ Πατὴρ τῶν οἰκτιρῶν, καὶ
Θεὸς πάσης παρακλήσεως, ὁ παρακαλῶν ἡμᾶς
ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν, εἰς τὴν δύνασθαι ἡμᾶς
παρακαλεῖν τοὺς ἐν πάσῃ θλίψει, διὰ τῆς πα-
ρακλήσεως ἧς παρακλούμεθα σὺτοι ὑπὸ τοῦ
Θεοῦ.

« Εὐλογητὸς ὁ Θεός. » Ἐνταῦθα στιχίον. « Καὶ
Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἦμῶν
μὲν γὰρ Θεός, τοῦ δὲ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Πατὴρ.
Ταύτην τὴν διαίρεσιν καὶ ὁ Δεσπότης ἡμᾶς ἐδίδαξεν.
Ἐν γὰρ τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις ἔφη, « Ἐξομολο-
γῶμαί σοι, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, »

B

CAPUT I.

*Gratiarum actio de divino auxilio, in quo ait se fuisse
confisum.*

I, 1, 2. « Paulus apostolus Jesu Christi per volun-
tatem Dei, et Timotheus frater, Ecclesiae Dei quæ
« est Corinthi una cum omnibus sanctis qui sunt
« in tota Achaia, gratia vobis et pax a Deo Patre
« nostro, et Domino Jesu Christo. »

Cum una cum priore Epistola misisset eo Timo-
theum, et nunc ipsum recepisset, sibi ipsi conjungit.
Considera vero, quod ipsum quidem interdum
filium vocat: « Nam ut patri, inquit, filius mihi
ministravit¹; » interdum autem cooperatorem:
« Opus enim Domini operatur, inquit, sicut et
ego²; » nunc vero fratrem per omnia fide dignum
eum efficit. Animadvertite autem præpositionem δὲ, id
est, per, etiam de patre dici. « Una cum omnibus
sanctis. » Ἁγίους, id est, sanctos vocat ipsos (quasi
sine terra), ostendens quod si quis terrenus sit,
alienus est ab hac salutatione. Videntur autem hi
simul fluctuasse: propterea etiam communem facit
et 592 sanationem. Hoc quoque facit ad Galatas

I, 3, 4. « Benedictus Deus et Pater Domini nostri
« Jesu Chris'ti, Pater misericordiarum et Deus omnis
« consolationis, qui consolatur nos in omni afflic-
« tione nostra, in hoc ut possimus eos consolari
« qui sunt in quavis afflictione per consolationem
« qua nos ipsos consolatur Deus. »

D

« Benedictus Deus. » Hoc loco ponendum est
hypostigma sive subdistinctio. « Et Pater Domini
nostri Jesu Christi. » Siquidem Deus noster est,
sed Domini nostri Jesu Christi Pater. Hanc autem
divisionem etiam Dominus nos docuit: ait enim
in sacris Evangeliiis: « Confiteor tibi, Pater, Do-

sed sensum qui est in littera scrutari. Neque enim lex solum verbum est, sed in verbis est et intellectus spiritus. Deinde quod veniente Christo nova sit facta creatura : nec oportet juxta vetustatem vivere, sed in omnibus tanquam in novam renovari creaturam : ac deinceps otiosam esse circumcisionem. Commendat etiam ipsos de ministerio, ac exhortatur ut illud magis abunde fiat. Accusans autem eos qui in personæ gravitate gloriabantur, cuncta recenset quæ propter Dominum passus fuerat, ac visiones narrat quas viderat, tum in paradysum tum in tertium raptus cœlum. Demum ubi præcepit ne peccent, sed peccatores potius resipiscant, in gratiarum actione concludit Epistolam. Totus itaque sermo Epistolæ de seipso est et de Corinthiis et de pseudapostolis, et ex hoc argumento procedit et ad ea quæ divina sunt gratiæ, et de bona conversatione circa bonam conscientiam ac certamen contemptumque divitiarum, et de eleemosynæ virtute et de pseudapostolorum jactantia ac pravitate.

THEODORETI.

Dignum est ut quæramus quam ob causam addat secundam Epistolam. Quia cum in priore fuisset pollicitus se ad ipsos profecturum, nec fuisset profectus Spiritu ipsum in aliis occupante, et quia in afflictione inciderat : per hanc secundam Epistolam nunc se purgat quod non venerit, et ut venire etiam per Epistolam videatur. Præterea quoque ex priore Epistola meliores effecti erant : æquum ergo fuit ut secundam accipere mererentur, quo magis ad virtutem proficerent.

590 SECUNDÆ AD CORINTHIOS EPISTOLÆ CAPITA.

1. *Gratiarum actio de divino auxilio in quo ait se fuisse confisum.*
2. *De dilectione quam erga ipsos habebat : et quod pepercerit ne eos contristaret, quamquam mœrore afficiens, utilitatem afferret : veluti in eo qui ob stuprum objurgatus fuerat, cui etiam ignoscit.*
3. *De utilitate per ipsum præstita his qui idonei essent, per quam etiam commendari se dicit.*
4. *De ministerio secundum spiritum et gloria magis divina quam ea quæ secundum legem erat.*
5. *De divina gloria et consequenti vita, quod a sanctis cognoscatur.*
6. *De infirmitate juxta corpus et corporis depositione plenaque resurrectione.*
7. *De Pauli erga Deum amore ac fraterna secundum Deum dilectione.*
8. *De commendatione obedientiæ Corinthiorum et dilectione Paulum exhilarante.*
9. *Exhortatio ad uberiores pecuniarum contributionem in sanctos, et de eorum honore qui ad hoc profiscerentur.*

Α δὲ λαμβάνειν τὰ γράμματα μόνον τοῦ νόμου, ἀλλὰ ἐν αὐτῷ τῷ γράμματι τὴν διάνοιαν ἐρευνῆν. (Ὅν γὰρ μόνον ῥῆμά ἐστιν ὁ νόμος. ἀλλ' ἐν τοῖς ῥήτοις ἐστὶ καὶ ὁ νοῦς τοῦ πνεύματος.) Ἐπειτα δὲ τοῦ Χριστοῦ ἐλθόντος κινή κτίσις γίγνεται, καὶ οὐ δεῖ κατὰ τὸ παλαιὸν ζῆν, ἀλλ' ὡς ἐν καινῇ κτίσει, ἐν πᾶσιν ἀνανεοῦσθαι, καὶ ἀργῆν εἶναι λοίπὸν τὸν περιτομῆν. Ἀποδέχεται δὲ αὐτοὺς καὶ περὶ τῆς διακονίας. καὶ προτρέπεται μᾶλλον αὐτῶν πλεονάζειν. Αἰτιώμενος δὲ τοὺς ἐν προσώπῳ καυχωμένους, καταλείπει πάντα ἄπερ πέπονθε διὰ τὸν Κύριον. Καὶ τῆς ὀπτασίας διηγεῖται ἄσπερ ἐώρακεν, εἰς τε τὸν παρὰδεικτον καὶ εἰς τὸν τρίτον οὐρανὸν ἀρπαγείς. Ἐἶτα παραγγείλας μὴ ἁμαρτάνειν, ἀλλὰ μετνοεῖν τοὺς ἁμαρτάνοντας, ἐν εὐχαριστίᾳ τε ζεοῖ τὴν ἐπιστολῆν. (Ὁ πᾶς τοίνυν λόγος ἐστὶν ἐν τῇ Ἐπιστολῇ, περὶ τε ἑαυτοῦ, καὶ περὶ Κορινθίων, καὶ τῶν ψευδαποστόλων. Καὶ ἐκ ταύτης τῆς ὑποθέσεως πρόεισιν εἰς τε τὰ τῆς χάριτος Θεοῦ, καὶ περὶ ἀγαθῆς πολιτείας, κατὰ τὸ εὐσυνείδητον καὶ τὸ ἐναγώνιον, καὶ τὸ ἀφιλοχρήματον, καὶ περὶ τῆς μεταδοτικῆς ἀρετῆς, καὶ περὶ τῆς τῶν ψευδαποστόλων ἀλαζονείας καὶ πονηρίας.

ΘΕΟΔΩΡΙΤΟΥ.

Τί δήποτε δευτέραν τίθησιν Ἐπιστολῆν, ζητεῖσθαι ἄξιον. Ὅτι ἐν τῇ πρώτῃ ἀπελθεῖν πρὸς αὐτοὺς ἐπαγγειλάμενος, καὶ μὴ ἀπελθὼν, τοῦ Πνεύματος εἰς ἕτερα αὐτὸν ἀπασχολοῦντος, καὶ διὰ τὸ πειρασμοῖς ἐμπεσεῖν, διὰ τῆς νῦν δευτέρας τὸ μὴ ἀπελθεῖν ἀπολογεῖται, καὶ ἵνα καὶ ἀπελθεῖν διὰ τῆς Ἐπιστολῆς δόξῃ. Ἐπειτα καὶ ἦσαν βελτίους ἐκ τῆς πρώτης Ἐπιστολῆς γενόμενοι. Εὐλογον οὖν ἦν δευτέρας αὐτοὺς ἀξιοῦσθαι, ἵνα πλείον ἐπιδώσωσι πρὸς ἀρετῆν.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

- α'. Εὐχαριστία περὶ Θεοῦ βοθησίας, ἐν ἣ πεποιθὲν εἴησιν.
- β'. Περὶ ἀγάπης τῆς πρὸς αὐτοὺς, καὶ φειδοῦς εἰς τὸ μὴ λυπεῖν, εἰ καὶ λυπῶν ὠφελεῖ, ὡς ἐπὶ τοῦ διὰ πορνείαν ἐπιτιμηθέντος, ᾧ καὶ συγχωρεῖ.
- γ'. Περὶ τῆς δι' αὐτοῦ ὠφελείας τοῖς ἐπιτηδείοις, δι' ἧς καὶ συνίστασθαι φησιν.
- δ'. Περὶ τῆς κατὰ πνεῦμα λειτουργίας καὶ δόξης θειωτέρως τῆς κατὰ τὸν νόμον.
- ε'. Περὶ θείας δόξης καὶ τοῦ ἀκολουθοῦ βίου, ὅτι τοῖς ἁγίοις γινώσκειται.
- ς'. Περὶ τῆς κατὰ σῶμα ἀσθενείας καὶ τῆς τοῦ σώματος ἀποθέσεως, καὶ πανανάλυψως.
- ζ'. Περὶ τῆς αὐτοῦ φιλοθεότητος καὶ φιλαδελφίας τῆς κατὰ Χριστόν.
- η'. Περὶ ἀποδοχῆς τῆς Κορινθίων ὑπακοῆς, καὶ ἀγάπης εὐφραίνουσας αὐτόν.
- θ'. Προτροπὴ πρὸς ἐπίδοσιν ἰσχυμάτων τοῖς ἁγίοις, καὶ τιμῆν τῶν διὰ τοῦτο ἐρχομένων.

Δι' ἡγάγεις τῶν ἰδίων πόνων καὶ προθέσεως καὶ τῆς ἄ
ἐπ' αὐτῷ χάριτος πρὸς τὸ μὴ τοῖς ἐπιπλάστοις
προστίθεσθαι Κορινθίους.

10. *Propriorum narratio laborum et propositi ac
gratiæ quæ in ipso erant, ne assentiretur fucatis
Corinthiis.*

ΠΑΥΛΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ Η ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΔΕΥΤΕΡΑ.

591 PAULI APOSTOLI AD CORINTHIOS POSTERIOR EPISTOLA.

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Εὐχαριστία περὶ Θεοῦ βοθηταίς, ἐν ἧ πεποιθῆναι
φῆσιν.

Παῦλος ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ θελήμα-
τος Θεοῦ, καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφός, τῆ Ἐκκλησίας
τοῦ Θεοῦ τῆ οὔσῃ ἐν Κορίνθῳ, σὺν τοῖς ἁγίοις
πᾶσι τοῖς οὔσιν ἐν ὅλῃ τῇ Ἀχαΐᾳ, χάρις ὑμῖν
καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ
Χριστοῦ.

Ἐν τῇ πρώτῃ Ἐπιστολῇ, πέμψας ἐκεῖ τὸν Τιμό-
θεον, καὶ νῦν ἀπολυθῶν αὐτὸν, ἐαυτῷ συνάπτει.
"Ὅρα δὲ ποτὲ μὲν τέκνον αὐτὸν καλεῖ· « Ὡς πατρὶ
γὰρ, φησὶ, τέκνον ἐδοῦλεύσέ μοι· » ποτὲ δὲ συν-
εργόν· Τὸ γὰρ « ἔργον Κυρίου ἐργάζεται ὡς κτήν· »
νῦν δὲ ἀδελφόν, διὰ πάντων ἀξιόπιστον αὐτὸν ποιεῖν.
Σημείωσα· δὲ τὴν, διὰ, καὶ ἐπὶ Πατρός. « Σὺν τοῖς
ἁγίοις πᾶσιν. » Ἁγίους αὐτοὺς καλεῖ, ἐμφανῶν
ὅτι εἴ τις γεώδης, ἐκτός ἐστι ταύτης τῆς προσ-
ηγορίας. Δοκοῦσι δὲ οὗτοι κοινῇ σαλεύεσθαι, διὰ
τοῦτο καὶ κοινῇ ποιεῖται τὴν ἴασιν. Τοῦτο δὲ
πρὸς Γαλάτας καὶ Ἑβραίους γράφων ποιεῖ. « Χάρις
ὑμῖν καὶ εἰρήνη. » Τὴν συνήθη προσηγορίαν καὶ τού-
τοις ἐπέχεται.

scribens et ad Hebræos. « Gratia vobis et pax. » Familiarem ac sibi consuetam salutationem etiam his
exoptat.

Εὐλογητός ὁ Θεός καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου
ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ Πατὴρ τῶν οἰκτιρῶν, καὶ
Θεός πάσης παρακλήσεως, ὁ παρακαλῶν ἡμᾶς
ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν, εἰς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς
παρακλεῖν τοὺς ἐν πάσῃ θλίψει, διὰ τῆς πα-
ρακλήσεως ἧς παρακλούμεθα οὗτοι ὑπὸ τοῦ
Θεοῦ.

« Εὐλογητός ὁ Θεός. » Ἐνταῦθα στικτίον. « Καὶ
Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἡμῶν
μὲν γὰρ Θεός, τοῦ δὲ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Πατὴρ.
Ταύτην τὴν διαίρεσιν καὶ ὁ Δεσπότης ἡμᾶς ἐδίδαξεν.
Ἐν γὰρ τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις ἔφη, « Ἐξομολο-
γοῦμαι σοι, Πάτερ, Κύριε τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, »

B

CAPUT I.

*Gratiarum actio de divino auxilio, in quo ait se fuisse
confisum.*

I, 1, 2. « Paulus apostolus Jesu Christi per volun-
tatem Dei, et Timotheus frater, Ecclesiae Dei quæ
« est Corinthi una cum omnibus sanctis qui sunt
« in tota Achaia. gratia vobis et pax a Deo Patre
« nostro, et Domino Jesu Christo. »

Cum una cum priore Epistola misisset eo Timo-
theum, et nunc ipsum recepisset, sibi ipsi conjungit.
Considera vero, quod ipsum quidem interdum
filium vocat: « Nam ut patri, inquit, filius mihi
ministravit¹; » interdum autem cooperatore:
« Opus enim Domini operatur, inquit, sicut et
ego²; » nunc vero fratrem per omnia fide dignum
eum efficit. Animadvertat autem præpositionem διὰ,
id est, per, etiam de patre dici. « Una cum omnibus
sanctis. » Ἁγίους, id est, sanctos vocat ipsos (quasi
sine terra), ostendens quod si quis terrenus sit,
alienus est ab hac salutatione. Videntur autem hi
simul fluctuasse: propterea etiam communem facit
et 592 sanationem. Hoc quoque facit ad Galatas

I, 3, 4. « Benedictus Deus et Pater Domini nostri
« Jesu Chris'i, Pater misericordiarum et Deus omnis
« consolationis, qui consolatur nos in omni afflic-
« tione nostra, in hoc ut possimus eos consolari
« qui sunt in quavis afflictione per consolationem
« qua nos ipsos consolatur Deus. »

D

« Benedictus Deus. » Hoc loco ponendum est
hypostigma sive subdistinctio. « Et Pater Domini
nostri Jesu Christi. » Siquidem Deus noster est,
sed Domini nostri Jesu Christi Pater. Hanc autem
divisionem etiam Dominus nos docuit: ait enim
in sacris Evangeliiis: « Confiteor tibi, Pater, Do-

mine cœli et terræ³,» manifeste docens quod suus A quidem sit Pater, creaturæ vero factor ac Dominus. Priore quidem Epistola promiserat se ad ipsos venturum, sed prohibitus est magnis afflictionibus ipsum corripientibus. Scite igitur incipit purgationis semina jacere. « Gratias ago, inquit, Deo quod nos consolatus sit in omni afflictione nostra.» — « Pater misericordiarum. » Sancti id habent pro more Deum ex acceptis beneficiis appellare. In belli quidem victoria : « Diligam te, Domine, fortitudo mea⁴. Quando autem a mentis caligine ac obtenebratione liberatus est : « Dominus illuminatio mea⁵. » Nunc vero Deum misericordiarum et consolationis nominat. Considera vero quam sese divinus hic Paulus demittat. Liberatus ab afflictionibus quæ propter prædicationem supervenerant, non dicit se liberatum quod dignus fuerit, sed per misericordias ac miserationem. « Qui consolatur nos. » Non dixit, Qui non permittit nos affligi (novit enim utiles esse afflictiones), sed, « Qui consolatur nos. » Dicens autem, « In omni afflictione, » significat et continuas afflictiones et continuas consolationes. « In hoc ut possimus eos consolari. » Vide excellentem animi modestiam : Non accepit, inquit, consolationem quod consolatione dignus essem, sed ut exemplo consolationis quæ erga me facta esset, possem et alios consolari qui sunt in afflictionibus. Itaque propter aliorum utilitatem, non propter me, fuit consolatio. Aut, Consolatio, inquit, quæ in me facta est, ad consolandum simul et alios fuit, eos nempe qui ob meas dolebant afflictiones.

592 1, 5-7. « Quoniam sicut abundant afflictio- C nes Christi in nos, ita per Christum abundat et « consolatio nostra. Sive autem affligimur, id fit pro « vestri exhortatione ac salute, quæ efficitur in to- « lerantia earumdem afflictionum, quas et nos pa- « timur, et spes nostra firma est pro vobis Sive con- « solationem accipimus, id fit pro vestri consolatione « ac salute : cum sciamus quod sicut participes es- « tis afflictionum, sic futuri sitis et consolationis. »

Ne qui existiment Deo non esse curæ apostolos, eo quod continuas sustineant afflictiones, vide quomodo rem extollat. Christi, inquit, sunt afflictiones ac calamitates quas nos sustinemus : hæ sane etiam abundant in nobis, ac si diceret : Non solum quæ passus est Christus patimur, sed et plura. Hoc etiam dicit alibi : « Et suppleo quæ deerant afflictionum Christi⁶. » Id ipsum quoque per se absque divina alia consolatione satis est ad consolationem, scire Christi esse afflictiones quas ipsi patiuntur etiam si non addatur quod consolatio Christi exuberet erga ipsos. quæ occasiones lætitiæ ipsis immittat, ac si dicat : Abundantes sunt afflictiones, sed multo magis consolatio. « Ita per Christum abundat et consolatio nostra. » Abundant quidem in nobis ait, tentationes et afflictiones, sed et plus

σαφῶς δὲ δάκων, ὡς αὐτοῦ μὲν ἐστὶ Πατὴρ, τῆς δὲ κτίσεως Ποιητὴς καὶ Δεσπότης. Ἐπαγγελάμενος μὲν ἦν ἐν τῇ πρώτῃ Ἐπιστολῇ ἀπέρχεται πρὸς αὐτούς, ἀλλὰ ἐκωλύθη πειρασμῶν μεγάλων αὐτὸν καταλαβόντων. Ἀρχεται οὖν εὐφρῶς καταβάλλειν ἀπολογίαὶ σπέρματα. « Εὐχαριστῶ γὰρ, φησί, τῷ Θεῷ ὅτι παρεκάλεισεν ἡμᾶς ἐν πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν. » « Ὁ Πατὴρ τῶν οἰκτιρῶν. » Ἔθος τοῖς ἀγίοις ἐκ τῶν εἰς αὐτούς εὐεργεσιῶν ὀνομάζειν τὸν Θεόν. Ἐπὶ μὲν νίκης πολέμων « Ἀγαπήσω σε, Κύριε, ἡ ἰσχύς μου. » Ὅταν δὲ ζῆφου καὶ σκοτώσεως νοῦ λυτρωθῇ. « Κύριος φωτισμός μου. » Νῦν δὲ Θεὸν οἰκτιρῶν καὶ παρακλήσεως ὀνομάζει. Ὅσα δὲ τὸ ταπεινὸν τοῦ ἀγίου τούτου. Λυτρωθεὶς τῶν διὰ τὸ κήρυγμα πειρασμῶν, οὐ λέγει ὅτι κατ' ἄξιαν ἐλυτρώθη, ἀλλὰ κατ' οἰκτιρῶν καὶ ἔλεον. « Ὁ παρακαλῶν ἡμᾶς. » Οὐκ εἶπεν, Ὁ μὴ ἐὼν ἡμᾶς θλίβωναι (οἷδε γὰρ τὰς θλίψεις συμπεφοῦσας), ἀλλ', « Ὁ παρακαλῶν. » Εἰπὼν δὲ, « Ἐν πάσῃ θλίψει, » δηλοῖ καὶ συνεχεῖς θλίψεις, καὶ συνεχεῖς παρακλήσεις. « Εἰς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς παρακαλεῖν. » Ὅσα ταπεινοφροσύνης ὑπερβολήν. Οὐ παρεκλήθη, φησί, διὰ τὸ εἶναι με ἄξιον παρακλήσεως, ἀλλ' ἵνα ἐκ τοῦ ὑποδείγματός τῆς εἰς ἐμὲ παρακλήσεως, ἄλλους ὄντας ἐν πειρασμοῖς δυναθῶν παρακαλεῖν. Ὡστε διὰ τὴν τῶν ἄλλων ὠφέλειαν, οὐ δι' ἐμὲ ἡ παράκλησις. Ἡ δὲ, Ἡ εἰς ἐμὲ, φησί, παράκλησις, καὶ ἄλλους συμπαρακαλεῖ, τοὺς οἷον ἀλοῦντας, ἐπὶ ταῖς ἐμαῖς θλίψεσιν.

Ἐπι καθὼς περισσεύει τὰ παθήματα τοῦ Χριστοῦ εἰς ἡμᾶς, οὕτως διὰ τοῦ Χριστοῦ περισσεύει καὶ ἡ παράκλησις ἡμῶν. Εἴτε δὲ θλιβόμεθα, ὑπὲρ τῆς ἡμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας τῆς ἐνεργουμένης ἐν ὑπομονῇ τῶν αὐτῶν παθημάτων, ὧν καὶ ἡμεῖς πάσχομεν, καὶ ἡ ἐλπίς ἡμῶν βεβαία ὑπὲρ ἡμῶν. Εἴτε παρακαλούμεθα, ὑπὲρ τῆς ἡμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας, εἰδότες ὅτι ὡσπερ κοινωνοὶ ἐστε τῶν παθημάτων, οὕτως καὶ τῆς παρακλήσεως.

Ἴνα μὴ δόξωσι τινες ὡσανεὶ μὴ φροντιζομένων τῶν ἀποστόλων, παρὰ Θεοῦ γίνεσθαι αὐτοῖς τὰς συνεχεῖς θλίψεις, ὅρα πῶς ἐξείρει τὸ πρᾶγμα, λέγων· Τοῦ Χριστοῦ εἰσὶν αἱ θλίψεις καὶ τὰ παθήματα, ἃ ἡμεῖς ὑπομένομεν. Αὐτὰ δῆται καὶ περισσεύουσιν εἰς ἡμᾶς, ὡσεὶ ἔλεγεν· Οὐχ ὅσα πέπονθεν ὁ Χριστὸς, πάσχομεν, ἀλλὰ καὶ πλείω. Τοῦτο καὶ ἀλλαχού φησι· « Καὶ ἀναπληρῶ τὰ ὑστερήματα τοῦ Χριστοῦ. » Τοῦτο καὶ αὐτὸ καθ' ἐκείνῳ ἄνω τῆς ἀπὸ Θεοῦ παρακλήσεως ἀρκεῖ εἰς παραμυθίαν. τὸ εἰδέναι ὅτι τοῦ Χριστοῦ ὑπάρχει τὴ πάθη ἃ αὐτοὶ πάσχουσι, μὴ ὅτι καὶ παράκλησις τοῦ Χριστοῦ περισσεύουσα ἦν εἰς αὐτούς, εὐθυμίας αὐτοῖς ἀφορμὰς ἐμποιοῦσα, ὡσεὶ ἔλεγε· Ἡρῶσαι μὲν αἱ θλίψεις, ἀλλὰ πολλῶν πλείων ἡ παράκλησις. « Οὕτως διὰ τοῦ Χριστοῦ περισσεύει καὶ ἡ παράκλησις ἡμῶν. » Περισεύουσα

³ Matth. xi, 25. ⁴ Psal. xvii, 2. ⁵ Psal. xxvi, 1.

μὲν, φησὶν, ἐν ἡμῖν οἱ πειρασμοὶ καὶ αἱ θλίψεις, ἀλλὰ καὶ τούτων ἔτι μᾶλλον περισσεύουσιν αἱ παρακλήσεις· πῶς; ὅτι οὐ μόνον διασκευάζουσι τὰς θλίψεις, ἀλλὰ καὶ χαίρειν παρασκευάζουσι, καὶ στεφάνους καὶ βραβεῖα προξενούσιν. Οὐ κατὰ ἀναλογίαν, φησὶ, τῶν θλίψεων ἡ παρακλήσις, ἀλλὰ πολλῶν μείζων. Περιστεύει γὰρ, φησὶν, ἡ παράκλησις. « Ἐπεὶ θλιβόμεθα, φησὶν, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν σωτηρίας καὶ παρακλήσεως θλιβόμεθα. » Πῶς; ὅτι ἐξῆν ἡμῖν ἀπάγορεύσασθαι τὸ κηρύττειν, ἐν ἀδείᾳ καὶ ἀσφαλείᾳ εἶναι. Ἀλλὰ μᾶλλον αἰρούμεθα θλιβέσθαι καὶ κινδυνεύειν, ἵνα ὑμᾶς διὰ τοῦ κηρύγματος σώσωμεν καὶ παρακαλέσωμεν πρὸς τὴν πίστιν. Οὐκοῦν ὑπὲρ τῆς ὑμῶν σωτηρίας τὰς θλίψεις ὑπομένομεν, τῆς ἐνεργουμένης ἐν ὑμῖν, τουτέστιν, ἐκ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος δυνάμεως, τοῦ τὰ σημεῖα ἐνεργούντος. « Τῆς ἐνεργουμένης, » τουτέστιν ἐν ὑμῖν. « Ἐν ὑπομονῇ. Ἐνεργεῖται ἐν ὑμῖν ἡ σωτηρία, φησὶν, ἐν ὑπομονῇ οὗτι τῶν ἰσῶν ἡμῖν παθημάτων. Ὡς περὶ γὰρ ἡμεῖς κηρύσσοντες πειραζόμεθα, οὕτως καὶ ὑμεῖς μαθητεύοντες. Πολλὴν δὲ ἀρετὴν αὐτοῖς μαρτυρεῖ, ὅτι μετὰ πειρασμῶν ἐδέχοντο τὸ κήρυγμα. « Καὶ ἡ ἐλπίς ἡμῶν. » — [ΦΩΓ.] Ποῖα ἐλπίς; ὅτι ἐνεργουμένη ἔσται ἐν ὑμῖν ἡ σωτηρία, κἄν τὰ αὐτὰ ἡμῖν καὶ ὑμῖν συνενεχθεῖη παθήματα. Πῶς; Παρακαλούμενοι, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν σωτηρίας παρακαλούμεθα, ἀπόδειξιν, φησὶν, ἐντεῦθεν καὶ γνώσιν ἀνομιεθῆτε τον λαμβάνοντες, ὅτι καὶ ὑμεῖς παρακληθήσεσθε, ὥστε οὐδὲν ἤττον ἐν οἷς αὐτοὶ βυόμεθα τῶν πειρασμῶν παρακαλούμεθα, ἀλλ' ὁμοίως καὶ ἐν οἷς σαφῶς ἴσμεν καὶ μετείσμεθα ὅτι παρακληθήσεσθε καὶ ὑμεῖς. Πρόθεν δὲ τοῦτο δῆλον; αὐτόθεν, φησὶν. Ὡς περὶ γὰρ ἔσθε κοινωνοὶ τῶν πειρασμῶν καὶ τῶν θλίψεων, οὕτως ἔσθε καὶ τῆς παρακλήσεως. « Βεβαία ὑπὲρ ὑμῶν, » τουτέστιν, ὅσα ἂν πάσχητε, θάρσυνον ὅτι οὐ παρατραπήσεσθε, οὔτε ἀπαγορεύσετε, οὔτε ὑπὲρ ὧν ὑμεῖς πάσχετε, οὔτε ὑπὲρ ὧν ἡμᾶς πάσχοντες ὁρᾶτε ὁρᾶτε. « Ἐπεὶ μὴς ὑμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας. » Ἄνω εἰπὼν, ὅτι Ἐπεὶ τῆς ὑμετέρας σωτηρίας θλιβόμεθα, ἵνα μὴ δόξη ἐπιχθῆς τις εἶναι, νῦν λέγει ὅτι Καὶ ὑπὲρ τῆς ὑμῶν σωτηρίας παρακαλούμεθα, ἵνα μὴ ἀπαγορεύσαντες, ἀμελήσωμεν τῆς σωτηρίας ὑμῶν, ἢ ἵνα παρακληθῆτε, ὁρῶντες ἡμᾶς ὑπὸ Θεοῦ παρακαλουμένους. Ὡς περὶ γὰρ, φησὶ, κοινωνοὶ ἔσθε τῶν παθημάτων, οὕτως ἔδει κατὰ τὸ ἀκόλουθον κοινωνοὺς εἶναι καὶ τῆς παρακλήσεως. « Εἰδότες ὅτι ὡς περὶ κοινωνοὶ ἔσθε τῶν παθημάτων. » Τοῦτο γὰρ εἰδότες ἔσμεν, ὅτι ὡς περὶ ἔσθε τῶν πειρασμῶν κοινωνοὶ, οὕτως ὑμᾶς ἐπάναγκες εἶναι δεῖ καὶ τῆς παρακλήσεως κοινωνοὺς. Ὁρῶντες γὰρ ἡμᾶς παρακαλουμένους, εὐέλπιδες ἔσθε καὶ ὑμεῖς, ὅτι ἐπειδ' ἂν πειρασμοῖς περιπέσητε, παρακληθήσεσθε καὶ ὑμεῖς ὡς περὶ καὶ ἡμεῖς. Ὡς περὶ γὰρ κοινωνοὶ ἔσθε τῶν παθημάτων, οὕτως καὶ τῆς παρακλήσεως κοινωνήσετε. Παράκλησις δὲ εἴη ἂν, ἢ τὸ περιαιρεθῆναι. τοὺς πειρασμοὺς, καὶ

Aquam hæ, abundant consolationes. Quo pacto? Quia non solum dissipant afflictiones, sed et gaudium adducunt, et coronas ac bravia conciliant. Non ad proportionem, inquit, afflictionum est consolatio, sed multo major est. Nam abundat, inquit, consolatio. « Sive affligimur (ait) pro vestri exhortatione et salute affligimur. » Quomodo? Quia licet nobis a prædicatione cessantibus, in securitate et absque timore degere: sed potius eligimus affligi ac periclitari, ut vos per prædicationem salvos faciamus, et ad fidem exhortemur. Afflictiones itaque sustinemus pro vestra salute, id est, quæ in vobis efficitur. hoc est ex virtute Spiritus sancti qui signa efficit. « Quæ efficitur, » nempe in vobis. « In 594 tolerantia » Efficitur, inquit, salus in vobis, qui in æqualibus nobiscum estis afflictionibus. Quemadmodum enim affligimur nos qui prædicamus, ita et vos qui discitis. Attestatur autem eis quod magnæ sint virtutis, quia inter afflictionem suscipiunt prædicationem. « Et spe nostra. » — Quænam spes? nempe quod perficienda sit in vobis salus, quamquam eadem nobis ac vobis contingant afflictiones. Quomodo? Consolationem accipientes, pro vestra salute consolamur, probationem, inquit, notitiamque indubitata accipientes, quod et vos consolationem indubitata accipietis: ut non minus consolationem accipiamus in afflictionibus a quibus ipsi liberamur, sed similiter: in quibus etiam plane scimus ac confidimus quod et vos consolationem accipietis. Unde hoc manifestum est? Ex eodem, inquit; nam sicut participes estis tentationum et afflictionum, sic futuri estis et consolationis. « Firma pro vobis. » Hoc est, quantacunque patiamini, confidimus quod non pervertemini neque desperabitis, nec ob ea quæ patimini, nec ob illa quæ nos pati conspiciatis. « Pro vestri consolatione et salute. » Cum superius dixisset: « Pro vestri salute affligimur, » ne gravis quodammodo sermo esse videatur, nunc subdit: Pro vestra quoque salute consolationem accipimus: ne deficientes, vestram negligamus salutem; vel ut consolamini videntes nos a Deo consolationem accipere. Nam sicut estis, inquit, participes afflictionum, ita ex consequenti oportet: it quoque esse et consolationis. « Cum sciamus quod sicut participes estis afflictionum. » Hoc enim novimus quod sicut participes estis tentationum, ita quoque necesse fuit ut vos participes essetis et consolationis. Videntes enim nos consolationem accipere, bono eritis et vos animo, quod quandoquidem in afflictionem incideritis, consolationem vos quoque accipietis sicut et nos. Sicut enim participes estis afflictionum, ita quoque et in consolatione participabitis. Consolatio autem dici potest, vel quod auferrentur afflictiones vel quod ex insperato a præsentibus liberarentur periculis; aut quod in mediis constituti periculis, viri iter magnoque animo ferrent quæ inciderent, futurorum spe roborati:

^b Coloss. 1, 24.

quod fieri non posset, nisi Christus verus Deus A ἀποδοκίμως ἐκ τῶν περιεστηκότων δυσγερωῶν noster mauum porrigeret.

ἀπαλλαγῆναι, ἢ καὶ τὸ ἐν αὐτοῖς μέτροις ὄντας τοῖς δεινοῖς εὐψύχως καὶ γενναίως φερεῖν τὰ συμπίπτοντα, τῇ τῶν μελλόντων ἐλπίδι νευρουμένους, ὃ οὐκ ἂν γένοιτο, μὴ Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡμῶν χεῖρα παρέλλοντος.

595 I, 8-11. « Non enim volumus vos ignorare, « fratres, de afflictione nostra quæ nobis accidit in « Asia, quoniam supra modum gravati fuimus ul- « tra vires : adeo ut de vita quoque desperaremus. « Quin ipsi in nobisipsi responsum mortis habue- « ramus ne confideremus in nobis ipsis, sed in « Deo qui suscitatur mortuos, qui ex tanta morte « eripuit nos et eripit : in quo spem fixam ha- « bemus, quod etiam posthac erepturus sit, « simul adjuvantibus et vobis per deprecationem B « pro nobis : ut ex multis personis pro dono in nos « collato, per multos gratiæ agantur pro vobis. »

Deinde postquam indefinite meminit afflictionis, dicit nunc cujus afflictionis : ut nihil eorum quæ circa me, inquit, geruntur ignoretis (quod signum est dilectionis) ; aut ne ignorantes quæ mihi acciderunt, indignemini eo quod iuxta promissa ad vos non venerim. « De afflictione nostra. » Hoc in priore quoque prædixerat Epistola : « Quoniam ostium, inquit, mihi apertum est et adversarii multi ⁶. » — « Quoniam supra modum gravati fuimus. » Magna, inquit, erat afflictio et meas excedens vires : nam contingit magnam quoque viriliter ab aliquo ferri. « Adeo ut de vita quoque desperaremus. » Desperavimus, inquit, nec victuros nos esse sperabamus, sed apud nos ipsos existimavimus quod omnino moreremur : nam hoc significat : « Ipsi in nobisipsi responsum mortis acceperamus ; » id nobis pericula respondebant, quod omnino moreremur. Et quam ob causam permisit nos Deus ad tanta pervenire pericula ? « Ne confideremus in nobisipsi. » Quod autem dicit, tantumdem est ac si diceret : Ne cristas erigamus, ne ob egregia facinora extollamur ; quod etiam in processu manifestius dicit. « Et ne excellentia revelationum extollerer datus fuit mihi angelus Satanæ ⁷, » intelligens affligentes se ac vexantes, et unum quemque horum hominum satanam appellans. Permissus sum, inquit, tentationes et afflictiones sustinere, ut mei desperatio in officio me contineret, ac modestus esse discerem. Ideo quoque cum Deum obsecrassem, non sum assecutus quod postulabam sed permansi quotidie tolerans modestiæ pharmacum, nempe afflictionem, 596 Adeo magna erat afflictio, inquit, ut nos e vita expelleret. Hujusmodi afflictionem vocat David portas inferni ac mortis et dolores partus an umbram mortis ⁸. « Quin ipsi in nobis ipsis responsum mortis habueramus. » Responsum, id est, decretum ac sententiam. Est autem tantumdem ac si diceret : Quantum ad nos nostramque cogitationem, adfuit mortis expectatio, sed Deus non permisit ipsam in opus progredi, docens nos ne in propria confideremus virtute

Ὁ δὲ γὰρ θέλομεν ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, ὑπὲρ τῆς θλίψεως ἡμῶν τῆς γενομένης ἡμῖν ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ὅτι καθ' ὑπερβολὴν ἐβαρύνθημεν ὑπὲρ δύναμιν, ὥστε ἐξαπορηθῆναι ἡμᾶς καὶ τοῦ ζῆν. Ἀλλὰ αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχίκαμεν, ἵνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ ἐγείροντι τοὺς νεκρούς, ὃς ἐκ τῆς θλίψεως ἡμῶν ἐξήρυστο ἡμᾶς καὶ βύε- ται. Εἰς ὃν ἠλπίζομεν, ὅτι καὶ ἔτι βύσεται, συνουπουρούτων καὶ ὑμῶν ὑπὲρ ἡμῶν τῇ δεήσει : ἵνα ἐκ πολλῶν προσώπων τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα, διὰ πολλῶν εὐχαριστηθῆ ὑπὲρ ὑμῶν.

Εἶτα ἐπειδὴ ἀπροσδιορίστως θλίψεως ἐμέμνητο, νῦν λέγει ποίας θλίψεως. Ἰνα μηδὲν ἀγνοῆτε τῶν κατ' ἐμὲ, φησὶν ὁπερ ἀγάπης ἐστίν· ἢ ἵνα μὴ ἀγνοοῦντες τὰ συμβάντα ἡμῖν, μέμνησθε διὰ τί κατὰ τὰς ὑποσχέσεις οὐκ ἤλθομεν πρὸς ὑμᾶς. « Ὑπὲρ τῆς θλίψεως ἡμῶν. » Τοῦτο καὶ ἐν τῇ προτέρῃ προέλεγεν Ἐπιστολῇ, ὅτι « Θύρα μοι ἀνεύχεται, καὶ ἀντικείμενοι πολλοί. » — « Ὅτι καθ' ὑπερβολὴν ἐβαρύνθημεν. » Μέγας, φησὶν, ἦν ὁ πειρασμός, καὶ τὴν ἐμὴν ὑπερβαίνων δύναμιν. Ἐνὶ γὰρ καὶ μέγαν ὄντα, φέρεσθαι γενναίως παρὰ τινος. « Ὡστε ἐξαπορηθῆναι ἡμᾶς καὶ τοῦ ζῆν. » — [ΤΟΥ ΧΙΨΕΥΣΤΟΜΟΥ.]

Ἀπεγνωσθημεν, φησὶν, οὐ προσεδόκισαμεν ζῆσεσθαι, ἀλλ' ἐν ἑαυτοῖς ἐλογισάμεθα, ὅτι ἀποθανούμεθα πάντως. Τοῦτο γὰρ ἐστίν, « Αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχίκαμεν. » Τοῦτο ἡμῖν τὰ πράγματα ἀπεκρίνατο, ὅτι ἀπολλύμεθα πάντως. Καὶ τίνος ἕνεκεν συνεχώρησε μέχρι τοσοῦτων κινδύνων ἐλθεῖν ἡμᾶς ὁ Θεός ; « Ἰνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς. » Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν Ἰνα μὴ μέγα φρονῶμεν, φησὶν, ἵνα μὴ ἐπιπρωόμεθα τοῖς κατορθώμασιν, ὃ καὶ προῶν, σφίστερον λέγει· « Καὶ τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἐποκαλύψεων ἵνα μὴ περ- αῖρωμαι, ἐδόθη μοι ἄγγελος Σατάν, » τοὺς θλίβοντας αὐτὸν λέγων καὶ ἐπηρεάζοντας τούτων ἕκαστον ἄνθρωπον Σατάν καλῶν. Συνεχωρήθη, φησὶ, πειρασμός ὑπομένειν, ἵνα ἡ ἀπόνοιά μου καταστέλλεται καὶ μετριάζειν μάθω. Διὸ καὶ παρακλήσεις τὸν Θεόν, οὐκ ἔτυχον τῆς αἰτήσεως, ἀλλ' ἐμείνα διηνεκῶς φάρμακον ταμεινοφροσύνης, τὴν θλίψιν ἔγων. Καὶ οὕτως ἦν, φησὶ, μέγας ὁ πειρασμός, ὥστε καὶ αὐτοῦ τοῦ ζῆν ἐκδιωχθῆναι ἡμᾶς. Τὸν δὲ τούτου πειρασμὸν ὁ Δαυὶδ πύλας ἁδοῦ καλεῖ καὶ ὠδίνας, καὶ σκίαν θανάτου. « Ἀλλὰ αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου ἐσχίκαμεν. » Τὸ ἀπόκριμα, τού- ἐστι τὴν ψῆφον, τὴν κρίσιν. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν Ἄχρως ἡμῶν, φησὶ, καὶ τῆς ἡμῶν ἐνοίας, ἔστι ἡ τοῦ θανάτου προσδοκία. Ὁ γὰρ Θεός οὐκ ἔασεν αὐτὴν εἰς ἔργον ἐλθεῖν, διδόντων ἡμᾶς μὴ πεποθῆναι ἐπὶ ἰδίᾳ δυνάμει ἢ βουλῇ, ἀλλ' ἐπ' αὐτῷ μόνῳ, ὅτι καὶ τὰ παρ' ἡμῖν ἀνέλπιστα καὶ ἀδύνατα,

⁶ I Cor. xvi, 9. ⁷ Infra, 12. ⁸ Ps. xvii, xxii, xlvi, xlvii, xlviii, vi.

αὐτῶ ῥῆδ'α καὶ δυνατά. Τοῦτο δὲ φησι τὸν Θεὸν Α
 πεποιτημένον, οὐκ ὡς αὐτοῦ Παύλου δεομένου μαθεῖν,
 (Τίς γὰρ αὐτοῦ μᾶλλον ἤδει τὸ, ἐπὶ μόνῳ Θεῷ
 ἐλπίζειν ;), ἀλλ' ἵνα δι' ἡμῶν οἱ ἄλλοι τοῦτο μάθω-
 σιν. — Ἡ οὕτως. [ΟΙΚΟΥΜ.] Ἐαυτῶν, φησίν.
 ἀπέγνωμεν παντελῶς, ἵνα τὴν ἐλπίδα ἐπὶ μόνῳ Θεῷ
 σχῶμεν. Ὁ δὲ ἐαυτοῦ προαπογινώσκων, πῶς ἂν
 οἰκεία βουλῇ ἢ δυνάμει, ἢ ἀπολογία σώζεσθαι ἐλπί-
 σοι ; ὡς ἐξ ἀκολούθου τὸ ἅπαν ἐαυτοῦ ἐκδοῦναι Θεῷ.
 — Ἄλλως. [ΙΩΑΝΝΟΥ.] Τὸ ἀπόκριμα, τὴν ψῆφον,
 τὴν προσδοκίαν, τὴν κρίσιν. Γοιούτην ἠφίει τὰ
 πράγματα φωνήν τοιαύτην ἀπόκρισιν ἐδίδου τὰ
 συμβῆντα, οἷοι ἀποθανούμεθα πάντως. Οὐ μὴν μέχρι
 τῆς πείρας ἐξέβη τοῦτο, ἀλλὰ μέχρι τῆς ὑπονοίας
 ἔστη τῆς ἡμετέρας. Ἡ μὲν γὰρ τῶν πραγμάτων
 φύσις τοῦτο ἀπεφάνετο, ἢ ἐκ τοῦ Θεοῦ δύναμις
 οὐκ ἀφῆκε τὴν ἀπόφασιν εἰς ἔργον ἔλθειν, ἀλλ' ἐν
 τῇ διανοίᾳ ἡμῶν τοῦτο συμβῆναι συνεχώρησε. « Διὸ
 καὶ ἐν ἐαυτοῖς, φησὶ, τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου
 ἐσχίζαμεν. » Ὡς περ λέγομεν, Ἀπεκρίθη ἡ νόσος
 εἰς ὑγίειαν, ἢ ἀπεκρίθη εἰς θάνατον, τούτέστιν,
 ἐξέβη, ἐτελέσθη, ἀπετελεύτησεν οὕτως καὶ νῦν.
 « Ἀπόκριμα θανάτου, » τὸ τέλος αὐτοῦ χρῆ νοεῖν
 καὶ τὴν ἔκβασιν. — [ΦΩΤ] Ἐπορήθημεν γὰρ,
 φησὶ, τοῦ ζῆν, καὶ μετὰ τῶν νεκρῶν ἐλογίσθημεν,
 οὐκ ὑπ' ἐτέρων, ἀλλ' αὐτοὶ ἐν ἐαυτοῖς τὸ ἔσχατον
 καὶ τὸ τέλος τοῦ θανάτου κατιδόντες καὶ λογι-
 σάμενοι. Ὁ δὲ οὐδὲ Ἐλογισάμεθα, φησίν, ἀλλ',
 « Ἐσχίζαμεν, » τὸ ἀναμφίβολον τοῦ θανάτου καὶ
 παρεστηκὸς ἐνδεικνύμενος. Οὕτως ἦν θλίψις καθ'
 ὑπερβολὴν ὑπὲρ δύναμιν, ὥστε ὁ Παῦλος ἤδη τεθνη-
 κῶς ἦν, ὅσον τῇ δυνάμει αὐτοῦ. Γέγονε δὲ τοῦτο,
 φησὶ, καὶ παρ' ἐλπίδας ἐζήσαμεν, ἵνα ἐν μηδενί
 ὤμεν τεθνήσκοντες ἐαυτοῖς, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ
 ἐγείροντι τοὺς νεκρούς.
 et præter spem viximus, ut in nullo spem poneremus
 mortuos.

Τῷ ἐγείροντι, φησίν, ὅς καὶ ἡμεῖς νεκρωθέντας C
 νῦν ἤγειρε. Καὶ γὰρ τὸ ἀπόκριμα, φησὶ, τοῦ θανά-
 του ἐν ἐαυτοῖς ἐσχίζαμεν, καὶ τοῦτο οὐχ' ἄλλων πε-
 ρὶ ἡμῶν ὑπολογισάμενων. ἀλλ' αὐτοὶ ἐν ἐαυτοῖς. Καὶ
 οὐκ ἐλογισάμεθα, ἀλλ', « ἐσχίζαμεν, » ὅπερ ἀδίστα-
 κτος καὶ βεβαία κρίσις, ὥστε δῆλον εἶ μὴ ὁ Θεὸς
 ἤγειρε, φησὶ, τεθνεώτες ἂν εἴμεν. Εἰ δὲ ταῦτα
 Παῦλος ὁ ἐν ταῖς θλίψεσι πλατυνόμενος, ὁ καθάπερ
 στεφάνους καὶ ἀναβήσσει ταῖς θλίψεσι σεμνυόμενος,
 εἰ ταῦτα ἐκεῖνο, λέγει, καὶ τὸ πᾶν τῆς σωτηρίας εἰς
 τὸν Θεὸν ἀνατίθησιν, ἡμεῖς τί δρῶν ὀφειλομένον ἕτε-
 ρον ; ἢ πῶς ἐαυτοῖς θαρρῆσιν ὑπαχθῆντες, οὐκ ἐγκατα-
 λείψομεθα δικαίως ὑπὸ τοῦ σώζοντος καὶ ὑπερ-
 σπίζοντος Θεοῦ ; « Τῷ ἐγείροντι τοὺς νεκρούς » Ἄμα
 μὲν ἐμφαίνει τὸ τοῦ κινδύνου μέγεθος, μονονουχί λέ-
 γων ὅτι νεκρούς γενομένους ἀνίστασεν, ἅμα δὲ καὶ τοῦ
 τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ ὑπομνήσκει λόγου, ὃν πολὺν
 ἐποίησεν, ἐν τῇ πρώτῃ Ἐπιστολῇ. « (Ὅς ἐκ τηλικούτου
 θανάτου. » Οὐκ εἶπε, « Κινδύνου, » ἀλλὰ, « Θανάτου, »
 ὑπερ καὶ τὸ ὑπερέχον τῶν κινδύνων δηλοῖ, καὶ τὴν
 ἀνάστασιν πάλιν παρατίθεται, ὡς εἰ ἔλεγε. Τί ἀπι-
 στοῦσι τινες τῇ ἀναστάσει ; ἢδη, δίδωσι δείγματα ταύ-

aut consilio, sed in ipso solo. Nam de quibus apud
 nos nulla habetur spes. sed impossibilia videntur,
 ea sunt ipsi possibilia, imo et facilia. Hoc autem
 Deum fecisse dicit, non quod ipsi Paulo opus
 esse hoc discere (Quis enim magis quam ipse no-
 verat in solo Deo sperandum esse ?), sed ut per
 nos alii hoc discerent. — Aut hoc modo. De nobis
 ipsis omnino desperavimus ut spem in solo Deo
 haberemus. Nam qui prius de seipso desperat,
 quomodo proprio consilio aut virtute seu defensio-
 ne salvum se fore sperabit ? Ut consequens sit
 quidquid habet, id Deum dedisse. — Alio modo.
 Responsum, id est, decretum. exspectationem ac
 iudicium sive sententiam : hujusmodi vocem peri-
 cula emittebant, hujusmodi condemnationem ac
 exitum dabant ea quæ contingebant, quod omnino
 moreremur. Nequaquam hoc in experientiam deduc-
 tum est, sed in nostra desperatione substitit.
 Siquidem hoc periculorum natura demonstrabat,
 Dei vero potentia non permisit id quod ostendebat-
 ur in opus pervenire, sed in nostra duntaxat
 mente hoc fieri concessit. « Ideo quoque nostra,
 inquit, mente responsum mortis habueramus. »
 Quemadmodum dicimus : Morbus respondit in san-
 nitatem aut respondit in mortem, hoc est evasit,
 finitus est, desiit : ita quoque et nunc « Respon-
 sum mortis, » finem ac eventum intelligere oportet.
 — Desperavimus, inquit, de vita : et nos cum
 mortuis reputabamur : non ab aliis, sed in nobis-
 ipsis extremum ac finem mortis intuentes ac cogi-
 tantes. Quod autem non dicit, Cogitaveramus,
 sed « Habueramus, » certitudinem ac præsentiam
 mortis ostendit. Adeo fuit supra modum afflictio
 ultra vires, ut Paulus jam esset mortuus, quod ad
 suas vires spectabat. Hoc autem factum est, inquit,
 in nobis ipsis, 597 sed in Deo qui suscitavit

Qui suscitavit, inquit, qui nos quoque mortuos
 nunc excitavit. Etenim responsum mortis in nobis
 ipsis habueramus ; nec id aliis de nobis respon-
 dentibus, sed nobis, inquit, in nobis ipsis. Nec
 dicit. Existimaveramus. sed, Habueramus, quod
 certum ac firmum ostendit iudicium ac decretum.
 Itaque manifestum est quod nisi Deus nos susci-
 tasset, utique mortui essemus. Quod si hæc dicit
 Paulus, qui in afflictionibus exultat et qui in adver-
 sitatibus inenarrabilibus tanquam in coronis ac
 braviis gloriatur, omnemque salutis ancoram in
 Deum reponit : quid nos aliud facere debemus ?
 aut quomodo ad hoc adducti ut in nobis ipsis con-
 fidamus, non merito a salvalore ac protectore Deo
 derelinquemur ? « Qui suscitavit mortuos. » Simul
 quidem ostendit periculi magnitudinem, prope mo-
 dum dicens : Nos jam mortuos suscitavit : simul
 quoque sermonem de resurrectione illis sugg'rit,
 quem in priore Epistola multum fecerat. « Qui ex
 tanta morte. » Non dixit, Periculo, sed « Morte, »
 quod etiam periculi magnitudinem significat,
 rursumque proponit resurrectionem. Ac si diceret:

Quare nonnulli resurrectionem non credunt? huius jam indicia ac signa tribuit Deus: nos enim omni parte mortuos suscitavit. « Quod etiam posthac erepturus sit. » Hoc ostendit ipsius vitam in continua esse expectatione afflictionum. Dicere namque Eripiet ejus sermo est, qui noverat se tentationes et afflictiones semper habiturum. Vide autem modestiam. Paulus Corinthiorum auxilium quod est ab oratione postulat: hoc autem est docentis etiam precandi necessitatem. « Simul adjuvantibus et vobis. » Eripiet autem nos Deus, vobis etiam precatione adjuvantibus: ut communem, inquit, mihi gratiam ac vobis tribuat: ut in multis personis, hoc est, per multas personas, nempe vestras gratiæ Deo agantur pro dono mihi collato. — *Alio quoque modo.* « Ut ex multis personis. » Hoc est, vestrum omnium deprecationem suscipiens, posthac etiam nos eripiat simulque gratiæ agantur pro dono in nos collato. Non dixit autem: Ut gratiæ agantur pro gratia aut auxilio mihi collato, sed « Pro dono. » Nam χάρισμα dicere solemus de sublimibus et admirandis, quæque humanam excedunt naturam. 598 Dixit autem: « Pro dono in nos collato, per multos, sive multa, gratiæ agantur, » præmittens: « Ex multis personis. » Quamobrem? an non manifestum est quod per id quod dicit: « Ex multis personis. » significat eos debere gratias agere; per hoc autem quod addit διὰ πολλῶν, id est, per multa, modos indicat quibus oporteat gratias agere? Neque enim satis est ipsos uno modo gratias agere, sed pluribus: adeo gratus est adeoque novit grande factum esse in se beneficium, imo potius χάρισμα, ut ipse inquit, hoc est donum eximium. Quia neque seipsum sufficere existimat ad gratias agendum, sed neque multos secum, nisi multis quoque modis gratiæ agantur, deinde subjungit: « Pro vobis. » *Alio quoque modo.* Hoc est: Quare deprecatione te ipsum adjuvabimus? Quare gratias agemus? Quia quod liberatus sim, inquit, et posthac etiam liberandus sim, non meum solius auxilium est aut consolatio, sed æqualiter etiam et vestrum. Adjuvate igitur deprecatione, gratias agite tanquam id pro vobis facientes. Mea enim consolatio ac salus etiam vestra est. Neque hoc nunc admonens dico, verum etiam semper in hoc glorior, quod ita affecti sitis erga me, ut meam salutem ac consolationem vestram ducatis. Nam gloriatio mea, inquit, hæc est, quod vos ita affecti sitis erga me, et ita me pro vobis existimetis. Quisnam tibi rem ita se habere persuasit, ut ita gloriareris, o Paule? Testimonium, inquit, conscientiæ meæ ex his quæ in vos operatus sum, ex maximis beneficiis quæ scio me in vos contulisse: ex eo quod abundantius in vobis quam in cæteris certamina sustinuerim: hæc mihi persuadent quod vos quoque meam salutem ac consolationem, vestram ducatis propriam, et propterea illud etiam duco gloriationem, vestrum circa me amorem ardentemque dilectionem: ex hac enim oritur ut mea quoque salus ac consolatio, vestra

propria esse ducatur, siquidem gloriatio mea hæc est juxta testimonium conscientiæ meæ: quando autem consci entia testificatur, indubitata est veritas.

Ἡ γὰρ καύχησις ἡμῶν αὕτη ἐστὶ τὸ μαρτύριον τῆς συνειδήσεως ἡμῶν, ὅτι ἐν ἀπλότῃ καὶ εἰλικρινεῖα Θεοῦ, οὐκ ἐν σοφίᾳ σαρκικῇ, ἀλλ' ἐν χάριτι Θεοῦ ἀνεστράφημεν ἐν τῷ κόσμῳ, περισσοτέρως δὲ πρὸς ὑμᾶς. Οὐ γὰρ ἄλλα γράφομεν ὑμῖν, ἀλλ' ἃ ἀναγινώσκετε. Ἐλπίζω δὲ ὅτι καὶ ἕως τέλους ἐπιγνώσεσθε καθὼς καὶ ἐπίγνωτε ἡμᾶς ἀπὸ μέρους, ὅτι καύχημα ὑμῶν ἐσμεν, καθάπερ καὶ ὑμεῖς ἡμῶν, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ.

Ἐπειδὴ εἶπεν ἄνω διὰ τῶν ὀκτιρμῶν τοῦ Θεοῦ ἡλεῖσθαι. ἵνα μὴ τὰυτὴ τὴν ἀκρατῆν βῆθυμότερον ποιῆσθαι, λέγει δεῖν ὁκοθεῖν ἔχειν τῆς σωτηρίας τὰς ἀφορμὰς, ἀπὸ συνειδήσεως χρηστοῦ. Τὸ μαρτύριον κάρ, φησὶ, τῆς συνειδήσεως ἡμῶν, ὡς εἰ ἔλεγε. Τὸ συνειδὸς ἡμῶν μαρτυροῦν ἡμῖν ἀγαθὰ, καὶ ὅτι ἐν ἀπλότῃ ἀνεστράφημεν ἐν τῷ κόσμῳ, μεγίστην παρακλήσεως πρῖψασιν δέδωκεν ἡμῖν, μᾶλλον δὲ οὐ παρακλήσεως μόνον, ἀλλὰ καὶ καυχήσεως. «Ὅτι ἐν ἀπλότῃ.» Ἄνευ δόλου, ἄνευ ὑποκρίσεως τινος καὶ ἐπικαλύμματος. «Οὐκ ἐν σοφίᾳ σαρκικῇ.» Οὐκ ἐν δεινότητι καὶ στροφῇ λόγων συσκιαζούσῃ τὴν ἀλήθειαν ἀνεστράφημεν. Ὅρα δὲ, ἐφ' οἷς μέγα ἐφρόνουν οἱ ψευδαπόστολοι, τὰυτὰ αὐτοῖς ἀποστειέται καὶ φεύγει. «Ἄλλ' ἐν χάριτι Θεοῦ,» τούτῃ, σημεῖοις τε καὶ τέρασιν, ἅτινα χαρίσματα ἦν Θεοῦ. «Περισσοτέρως δὲ πρὸς ὑμᾶς.» Πῶς; ὅτι μετὰ τῶν σημείων ἔτι καὶ ἀδάπανον παρ' αὐτοῖς τὸ εὐαγγέλιον ἐκήρυξε. Καὶ ὅρα ὅπερ ἦν αὐτοῦ κατόρθωμα, τοῦτο τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ ἀντιθῆσιν. «Οὐ γὰρ ἄλλα γράφομεν ὑμῖν.» Ἐπειδὴ μέγα ἐφθέγγατο περὶ ἑαυτοῦ τὸ ἀδάπανον κηρύξαι τὸ εὐαγγέλιον, ἵνα μὴ τις νομίη κόμπων αὐτὰ βτημάτων εἶναι, γηρεύοντα τῶν ἔργων, αὐτοῖς τοῦ ἀληθοῦ λέγειν παράγει μάρτυρας. Οὐ γὰρ ἄλλα ἐγράφομεν ὑμῖν, τούτῃ, ξένα καὶ ἀλλότρια ἡμῶν (ἐγεγραφήκει γὰρ πρότερον, ὡς ἀδάπανον ἐκήρυξε τὸ εὐαγγέλιον παρ' αὐτοῖς) ἀλλ' ἐκείνα ὑμῖν, φησὶν, ἐγράφομεν, ἃ ἀναγινώσκετε, τούτῃ, ἃ ὑπομνησθεσθε, εἶναι παρ' ἡμῖν. Ἀνάγνωσις γὰρ ἐστὶν ἡ ὑπόμνησις, καὶ ἡ ἀνωθεν γνώσις. Καὶ τί λέγω, φησὶν, ἅτινα ὑπομνησθεσθε; ἅτινα μὲν οὖν ἐπιγνώσκετε εἶνα ἡμῶν ἴδια, μῆτε ὑπομνησθῆνα: δεόμενοι διὰ τὸ πρόδηλον αὐτῶν. ἀλλὰ ἀκαθῶς εἰδότες καὶ πρὸ ὑπομνήσεως. «Ἐλπίζω δὲ.» Ὅρα ὅτι οὐδὲν ἐπηρμένον λαλεῖ, ἀλλὰ τῷ Θεῷ ἀνατίθῃσι τὸ πᾶν; Ἐλπίζω γὰρ, φησὶν, εἰς τὸν Θεόν, ὅτι καὶ ἕως τέλους ἐπιγνώσεσθε ἡμᾶς τοιοῦτους ὄντας, οἷους αἱ ἐπιστολαὶ δηλοῦσι. Καὶ ἀπὸ τούτου καὶ ὁ παρελθὼν δηλοῦται βίος. «Καθὼς, φησὶν, ἀπὸ μέρους,» οἷον, ἕκ μέρους ἔγνωτε. Μετρίάζει δὲ τοῦτο λέγων [Φωτ] «Ἐλπίζω, φησὶν, ὅτι ἕως τέλους ἐπιγνώσεσθε. Ἢ;» «Ὅτι καύχημα ὑμῶν ἐσμεν.» Οὐ γὰρ μόνον δὲ ἡμεῖς, ἀλλὰ καὶ ὑμεῖς ἐμοῦ καύχημά ἐστε. Ὡς γὰρ ἐκ μέρους νῦν αὐτὸ τοῦτο ἐπίγνωτε, οὕτως ἐλπίζω ὅτι καὶ τελείως ἐπιγνώσεσθε αὐτὸ ἐν ἐλευθῆ τῇ ἡμέρᾳ, ὅτε ἕκαστος ὧν ἐπραξε τὴν ἀντιμισθίαν εὐρήσει. Ἐξ

I, 12-14. « Nam gloriatio nostra hæc est testimo-
nium conscientiæ nostræ, quod cum simplicitate
« et sinceritate Dei, non per sapientiam carnalem,
« sed per gratiam Dei conversati 599 simus in
« mundo, abundantius autem erga vos. Non enim
« alia scribo vobis quam quæ legitis aut etiam co-
« gnoscitis. Spero autem quod usque ad finem quo-
« que cognoscitis quemadmodum et cognovistis nos
« ex parte: quod gloriatio vestra simus, quemad-
« modum et vos nostra in die Domini. »

Quia superius dixerat per Dei misericordias se adeptum fuisse misericordiam, ne hoc dicto audito-rem reddat segniorem, ait a seipso oportere habere salutis occasiones ex bona conscientia. Ac si diceret: Conscientia nostra quæ nobis bona testificatur, et quod in simplicitate conversati simus in mundo, maximam consolationis occasionem dedit nobis: magis autem non consolationis solum, sed et gloriationis. « Quod cum simplicitate. » Sine dolo, sine fictione aut operimento aliquo. « Non per sapientiam carnalem » Non per calliditatem ac versutiam verborum quæ obumbrat veritatem, conversati sumus. Considera vero quod ea rejiciat ac fugiat, in quibus gloriabantur pseudapostoli. « Sed per gratiam Dei. » Hoc est signa ac prodigia quæ Dei dona erant « Abundantius autem erga vos » Quomodo? Quia cum signis, præterea etiam sine sumptu Evangelium apud ipsos prædicaverat. Et vide: bonum opus quod ipsius erat, attribuit gratiæ Dei. « Non enim alia scribimus vobis. » Quoniam multum de seipso locutus erat quod sine sumptu Evangelium prædicasset, ne quis hæc factum verborum esse ducat, cum destitutus sit operibus, ipsos in testes adducit quod vera dicat. Non enim alia scripsimus vobis, hoc est, peregrina et aliena a nobis (scripserat enim prius quod sine sumptu prædicasset ipsis Evangelium), sed illa vobis scripsimus quæ legitis, hoc est, de quibus suggeritur vobis quod sint in nobis; lectio enim est suggestio, et tracta ex præcedentibus notitia. Et quid dico, inquit, de quibus suggeritur vobis? siquidem quæ cognoscitis nobis esse propria, ne opus quidem habetis ut suggerantur vobis, cum manifesta sint, sed etiam ante suggestionem exacte scitis. « Spero autem. » Vides quod nihil arrogantis loquatur, sed rem omnem Deo attribuat? 600 Nam spero, inquit, in Deum quod usque ad finem quoque cognoscetis nos tales esse quales significant epistolæ; et ab hoc etiam præterita ostenditur vita. « Quemadmodum, inquit, ex parte; » hoc est, ex parte cognovistis: hoc autem dicendo præ se fert modestiam. « Spero, ait, quod usque ad finem cognoscetis. » Quid? « Quod gloriatio vestra simus. » Non solum autem nos, sed et vos quoque mea gloriatio estis. Sicut enim hoc ipsum nunc ex parte cognovistis, ita spero quod etiam hoc perfecte cognoscetis in illo die, quando

unusquisque eorum quæ fecit retributionem inveniet. Ex his enim quæ nanciscemini, dum mihi ac prædicationi obtemperatis, tunc perfecte cognoscetis et non ex parte, quod gloriatio vestra simus : et ego sane vestram salutem et accessum gloriationem efficiam. « Quod gloriatio vestra simus. » Deinde ne gravis esse videatur de seipso loquens bona sua opera reddit communia. Nam si talis inquit, demonstratus fuero qualem dixi « in die Domini, » hoc est, in judicio (neque enim præsentia intueri oportet, n' mpe opprobria et contumelias quas audimus nos apostoli) ; si tales ergo demonstrati fuerimus, « gloriatio vestra sumus. » Quomodo ? Quia hujusmodi maxime usi estis præceptoribus qui nihil humanum docuerunt. Et nos sane in vobis gloriabimur quod tales nobis contigerint discipuli, non vacillantes aut offensi, licet malis afficerentur ipsorum præceptores.

CAPUT II.

De dilectione quam erga ipsos habebat : et quod percipit ne eos contristaret, quinquam mæore afficiens, utilitatem afferret : veluti in eo qui ob stuprum objuratus fuerat, cui etiam ignoscit.

I, 15 17. « Et hac fiducia statueram ad vos venire « prius, ut alteram **601** haberetis gratiam, et per « vos transire in Macedoniam : rursusque a Macedonia venire ad vos, ac a vobis deduci in Judæam. Hoc igitur cum statuisssem, nuncubi levitate usus sum ? aut num ea quæ statuo, secundum carnem statuo ? ut sint apud me Etiam « Etiam, et Non Non ? »

« Et hac fiducia. » Quanam ? quod gloriarer in vobis, quod gloriatio vestra esset nostri dilectio, quod nullius mali nobis conscii essemus. — Ob hanc, inquit, fiduciam, ob hanc spem, quod mea gloriatio etiam vos essetis promissa in illo die, et ego vestra essem. Quod si ob hanc fiduciam statueram ad vos venire, manifestum est quod maturum ac magnum erat consilium : neque enim humanum erat, sed propter commune lucrum ac salutem animarum. Invitis itaque avulsus sum a consilio : etenim hujusmodi lucrum non neglexissem. Hoc autem posuit, firmam ac verissimam parans defensionem : adeo illicuræ t nulli præbere ansam offendiculi. « Ut alteram haberetis gratiam. » Et per priorem videlicet epistolam et per meam præsentiam. Ut duplam haberetis gratiam, nempe et epistolarum et præsentiam. Gratiam autem dicit gaudium. « Et per vos transire in Macedoniam. » Atqui in priore Epistola dixerat : « Veniam autem ad vos cum Macedoniam transiero, » hic autem ait : Decreveram prius venire ad vos. Quid ergo ? num sibi ipsi contrarius est ? Minime ; sed hoc dicit : Tantum abfuit ut pigritarer venire ad vos, ut quantum ad meum attinet animum, etiam, priusquam Macedoniam viderem ad vos venire vellem, at non successerunt mihi

ἄν γὰρ εὐρησετε πεπισθέντες ἔμοι καὶ τῷ κηρύγματι τότε τελείως ἐπιγνώσεσθε, καὶ οὐκ ἐκ μέρους, ὅτι κηρύγμα ὑμῶν ἔσμεν. Καὶ ἐγὼ δὲ ὑμῶν τὴν σωτηρίαν καὶ τὴν προσταγωγὴν κηρύγμα ποιήσομαι. « Ὅτι κηρύγμα ὑμῶν ἔσμεν. » Ἔτι ἵνα μὴ φοτικός εἶναι δόξη περὶ ἑαυτοῦ λέγων, κοινὰ τὰ αὐτοῦ ποιεῖται κατορθώματα, εἰ γὰρ τοιοῦτος, φησί, δειχθῶ ὡς ὄν εἶρηκα « ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου, » ὅσον ἐν τῇ κρίσει (οὐδὲ γὰρ δεῖ τὰ παρόντα σκοπεῖν, ὅσον τὰ ὄνείδη, τὰς ὑβείας, ἃς ἀκούομεν ἡμεῖς οἱ ἀπόστολοι) εἰ τοιοῦτοι τοιγαροῦν δειχθῶμεν. « κηρύγμα ὑμῶν ἔσμεν. » Πῶς ; Ὅτι τοιούτων ὑπόρρητα διδασκάλων, τῶν οὐδὲν ἀνθρώπων διδασκόντων. Καὶ ἡμεῖς δὲ ἐν ὑμῖν κηρυχόμεθα ὅτι τοιούτων ὑπόρρησμεν μαθητῶν, μὴ σαλευσμένων, ἢ σκανδαλιζομένων ἐν τῷ πάσχειν κακῶς τοὺς αὐτῶν διδασκάλους.

ΚΕΦΑΛ. Β'

Περὶ ἀγάπης τῆς πρὸς αὐτοὺς καὶ φειδύς εἰς τὸ μὴ λυπεῖν, εἰ καὶ λυπῶν ὠφελεῖ, ὡς ἐπὶ τοῦ διὰ πορνείαν ἐπιτιμηθέντος, ᾧ καὶ συγχωρεῖ.

Καὶ ταύτη τῇ πεποιθήσει ἐβουλόμην πρὸς ὑμᾶς ἔλθειν τὸ πρότερον, ἵνα δευτέραν χάριν ἔχητε, καὶ δι' ὑμῶν ἔλθειν εἰς Μακεδονίαν, καὶ πάλιν ἀπὸ Μακεδονίας ἔλθειν πρὸς ὑμᾶς, καὶ ὑφ' ὑμῶν προπεμφθῆναι εἰς τὴν Ἰουδαίαν· τοῦτο οὖν βουλεύομενος, μὴ τι ἄρα τῇ ἐλαφρίᾳ ἐληυσάμην ; ἢ ἂ βουλεύομαι κατὰ σάρκα βουλεύομαι ; ἵνα ἢ παρ' ἐμοὶ τὸ, Ναὶ, ναί, καὶ τὸ, Οὐ, οὐ.

Ποία ταύτη θάρσῆσι, ποία ; τῷ κηρυχῆσθαι ἐφ' ὑμῖν τῷ κηρύγμα ὑμῶν εἶναι τὸ ἀγαπᾶν ὑμᾶς, τῷ μηδὲν ἑαυτοῖς συνειδέναι πονηρόν. [ΦΩΤ.] Ἐπὶ ταύτῃ, φησί, τῇ προσδοκίᾳ, ἐπὶ ταύτῃ τῇ ἐλπίδι, τῇ καὶ ὑμᾶς ἐμὸν εἶναι κηρύγμα ἐγγυωμένη ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, καὶ ἐμὲ εἶναι ὑμῶν. Ἐπὶ δὲ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πεποιθήσει ἔλθειν ἐβουλόμην, δῆλον ὅτι σφοδρὰ καὶ πολλὰ ἦν ἡ βούλησις. Οὐ γὰρ ἀνθρωπίνῃ ἦν, ἀλλὰ διὰ κοινὸν κέρδος, καὶ σωτηρίαν ψυχικὴν. Ὅστε ἄκων ἐνεκόπη τῆς βουλήσεως. Οὐ γὰρ ἂν ἐκὼν τοιοῦτου κέρδους ἡμέλησα. Τοῦτο δὲ βεβαίαν καὶ ἀληθεστάτην ἀπολογίαν κατασκευάζων τέθεικεν ὁβτιως ἐφρόντιζε, μηδενὶ σκανδαλοῦ παραστῆναι πρόφατιν. « Ἴνα δευτέραν χάριν ἔχητε. » Τὴν τε διὰ τῆς προτέρας ἐπιστολῆς, καὶ διὰ τῆς ἐμῆς παρουσίας. Ἴνα διπλῆν χάριν ἔχητε, καὶ διὰ τῶν γραμμάτων καὶ διὰ τῆς παρουσίας. Χάριν δὲ, τὴν χαρὴν λέγει. « Καὶ δι' ὑμῶν διελθεῖν εἰς Μακεδονίαν. » Καὶ τοι ἐν τῇ προτέρᾳ εἶρηκα : Ἐπιστολῇ, « Ἐλεύσομαι δὲ πρὸς ὑμᾶς, ὅταν Μακεδονίαν διελθῶ, » ἐνταῦθα δὲ φησιν, ὅτι Ἰβουλόμην πρότερον ἔλθειν πρὸς ὑμᾶς. Τί οὖν ; ἐκυτῶ ἐναντιοῦται ; Μὴ γένοιτο. Ἀλλὰ τοῦτο λέγει. Τοσοῦτον, φησὶν ἀπέχον τοῦ ῥηθυμῆσαι ἔλθειν πρὸς ὑμᾶς, ὅτι ὅσον ἦκεν εἰς τὴν ἐμὴν γνώμην, καὶ πρὶν Μακεδονίαν ἰδῶ, ἔλθειν πρὸς ὑμᾶς ἤθελον, ἀλλ' οὐκ ἀπέβη μοι, φησί, κατὰ γνώμην τὰ πράγματα. « Καὶ

⁹ I Cor. vi, 8.

ὕψ' ὑμῶν προπεμφθῆναι εἰς τὴν Ἰουδαίαν. » Ἐν τῇ A
 προτέρᾳ Ἐπιστολῇ εἶπεν· Ἴνα ὑμεῖς με προπέμψητε,
 οὖν ἔαν πορεύωμαι. Νῦν δὲ λέγει, ποῦ ἔμελλε πορεύε-
 σθαι, οτι ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ. Καὶ γὰρ τότε ἠγνόει, ποῦ
 κελεύεται ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ἀπελθεῖν, νῦν δὲ, ἠκη-
 κόει· λοιπόν. Ὅρᾳς αὐτὸν Πνεύματι πανταχοῦ ἀγίν-
 μενον ; « Τοῦτο οὖν βουλευόμενος. » Τοῦτο οὖν βου-
 λευόμενος τὸ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, τίνας ἕνεκεν οὐκ
 ἦλθον ; Ἄρα ὡς ἐλαφρὸς καὶ εὐρίπιστος καὶ τοῖς οἰ-
 κείοις ἐναντιούμενος λόγοις ; Μὴ γένοιτο. Ἄλλ' τί
 τὸ αἴτιον ; ; « Ὅτι ἂ βουλευόμενος φησὶν, οὐ κατὰ σάρ-
 κα βουλεύομαι, ἵνα ἢ παρ' ἐμοῦ τὸ Ναι, Ναι, καὶ τό-
 Οὐ, οὐ. Ὅπαρ αὐτὸς ἐρωτηματικῶς τέθεικε. Καὶ τί
 βούλεται, ὄρα. Ὁ σαρκικός φησὶν, ἄνθρωπος καὶ
 κατὰ σάρκα βουλευόμενος, οὖν ὁ μὴ ἀγόμενος πρὸς
 τὰ πρακτέα τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Πνεύματος. κύριός B
 ἔστιν ἀπέναντι ὅπου βούλεται, ὁ δὲ ἐκ τοῦ Πνεύματος
 ἀγόμενος, οὐκ ἔχει ἐξουσίαν βαδίζειν ὅπου θέλει. Δε-
 σπότη γὰρ ὑποτίθεται τῷ Ηαρρακλήτῳ, καὶ τῷ αὐτοῦ
 νέματι ἐκείνῳ ἀναγκάζεται, ὡστε τὸ ἐλθεῖν οὐχ ὡς
 εὐρίπιστος καὶ ἐλαφρὸς καὶ ψευδολόγος ὑπερεθέμην.
 ἀλλὰ τοῦ Πνεύματος ᾧ ἄγομαι, ἢ αἴτια, τοῦ ἀλλαχοῦ
 ἤπερ ἐδουλόμην ἄξιντος. Ὅρα δὲ σοφίαν ὅπερ οἱ δι-
 βλλόντες πρόφασιν λοιδορίας ἐποιούοντο, τὸ ὑποσχόμε-
 νον μὴ ἐλθεῖν, τοῦτο αὐτὸς προφανῶς ἐγκωμίου πο-
 εῖται, τὸ μὴ ἐξουσιάζειν ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἄγεσθαι ὑπὸ
 τοῦ Πνεύματος ὅπου αὐτῷ δόξει. « Ἡ ἂ βουλεύομαι
 κατὰ σάρκα βουλεύομαι ; » — [ΦΩΤ.] Ἀποροῦσὶ τι-
 νες λέγοντες· Πότερον ἂ βούλεται Παῦλος καὶ ἐπαγ-
 γέλλεται περὶ τῶν τῆς πίστεως δογμάτων, κατὰ σάρκα
 βούλεται καὶ ἐπαγγέλλεται, ἢ κατὰ πνεῦμα. Εἰ γὰρ
 κατὰ πνεῦμα, οὐκ ἔστι αὐτοῦ τὸ, « Ναι ναί, καὶ C
 τὸ, Οὐ οὐ. » Εἰ δὲ κατὰ σάρκα, πῶς θεῖα. πῶς
 πνευματικά ; τί οὖν, φασὶν ; ὅτι περὶ τῶν τῆς πίστεως
 γογμάτων, οὔτε τε ἐπαγγέλλεται αὐτὸς οὔτε τι βου-
 λεύεται. Δεσποτικά γὰρ αἱ ἐπαγγελίαι, καὶ τῆς με-
 γάλτης βουλῆς τὰ βουλεύματα. Κήρυξ δὲ μόνον ἔστιν
 ὁ Παῦλος καὶ διάκονος, ὡς καὶ αὐτὸς φησὶ, « μυ-
 στηρίων Χριστοῦ. » Ἐκότως οὖν αὐτὸς ἐξ ἑαυτοῦ
 περὶ τούτων οὔτε βουλεύεται οὔτε ἐπαγγέλλεται.
 Ἄλλ' εἰ περὶ τῶν τῆς πίστεως δογμάτων οὐκ ἔστιν
 αὐτῷ, φασὶν, οὔτε βουλεύεσθαι οὔτε ἐπαγγέλλεσθαι,
 κατὰ σάρκα δὲ οὐ δεῖ πάλιν αὐτὸν βουλεύεσθαι (καὶ
 γὰρ κείνους ἀποπέμπεται· τοῦτο ἐν τῷ λέγειν· Ἡ ἂ
 βουλεύομαι κατὰ σάρκα βουλεύομαι ;)· εἰ οὖν ἐν μη-
 δετέρῳ βουλεύεται ἢ τὰ ἐπαγγελίας ποιεῖται ; Φαμὲν
 οὖν ὅτι ἔστι θεῖα καὶ ἀνθρώπινα, ἢ, εἰ βουλεῖ, πνευ-
 ματικά, καὶ σαρκικά. Καὶ τῶν πνευματικῶν δε ἔστι
 διαφορὰ πολλή. Ἄλλὰ τίως πρὸς τὸ προκειμένον.
 Τὰ μὲν εἰσὶν ἀρεταί, τὰ δὲ αὐτὸς ὁ τοῦ κηρύγματος
 λόγος, τὰ δὲ οὐκ αὐτὸς μὲν οὗτος, ἀλλ' ὅμως ἐκείνους
 ἀρμόζων οἱ καὶ τὸν τοῦ κηρύγματος λόγον παρεδέ-
 ξαντο, ἃ καὶ Παῦλος ἔσπευτε καὶ βουλεύεσθαι καὶ δια-
 τίττεσθαι. Καὶ γὰρ φησιν, « Ἐπιταγὴν Κυρίου οὐκ
 ἔχω, γνώμην δὲ δίδωμι, ὡς ἡλεημένος ὑπὸ Κυρίου,
 πιστὸς εἶναι. »

habeo, consilium tamen do, tanquam misericordiam consecutus a Domino, ad hoc ut essem fi-
 delis ¹¹. »

¹⁰ I Cor. iv, 1. ¹¹ I Cor.

rex juxta voluntatem. « At a vobis deducit in Ju-
 dæam. » In priore Epistola dixerat : Ut vos me
 deducatis quocunque proficiscar. nunc vero dicit
 quo profecturus erat, nempe in Judæam. Siquidem
 tunc ignorabat quo ipsum juberet Spiritus profi-
 cisci : nunc autem jam audierat. Vides itaque ip-
 sum ubique a Spiritu duci ? « Hoc igitur cum stu-
 tuissem. » Cum igitur hoc stutuissem, nempe ve-
 nire ad vos, quam ob rem non veni ? An id omisi
 tanquam levis et instabilis. quique propriis con-
 trarius sum sermonibus ? Nequaquam. 602
 Quid igitur in causa fuit ? Quia quæ statuo, in-
 quit, non secundum carnem statuo, ut sint
 apud me Etiam Etiam, et Non Non : quod ipse
 interrogative posuit. Et vide quid velit. Carnis,
 inquit, homo et secundum carnem statuens, ut qui
 ad ea quæ agenda sunt non ducitur operatione Spi-
 ritus, is sui dominus est, eique liberum est ire
 quo voluerit : qui vero a Spiritu ducitur, huic libe-
 rum non est ire quo velit : siquidem Domino Para-
 cleto subjectus est, ejusque nutui obedire cogitur.
 Itaque non tanquam instabilis, levis aut mendax
 venire dis'uli : sed Spiritus, a quo ducor, in causa
 fuit, qui alio quam statueram me duxit. Considera
 vero sapientiam : quod calumniatores causam fac-
 ciebant convitii, nemque quod cum promississet non
 venisset, hoc ipse occasionem reddit encomii : puta
 quod sui ipsius potestatem non habeat, sed a Spiritu
 ducatur quocunque illi visum fuerit. « Aut num
 quæ statuo, secundum carnem statuo ? » — Hæsitant
 quidam dicentes : Utrum quæ statuit Paulus aut pro-
 mittit de fidei dogmatis, secundum carnem statuit
 ac promittit, an secundum spiritum ? nam si secun-
 dum spiritum, non erit ipsius « Etiam Etiam, et Non
 Non ; » si vero secundum carnem, quomodo spiritualia.
 Quid ergo, inquirunt, dicendum ? Quod de fidei
 dogmatis neque ipse quidquam promittit, neque
 quidquam statuit, sunt enim Dominica promissa,
 magni illius consilii decreta. Præco tantum est
 Paulus ac minister, sicut ipse ait, « mysteriorum
 Christi ¹⁰. » Ipse itaque merito ex seipso de his
 rebus neque statuit neque promittit. Sed si si de fidei
 dogmatibus, inquirunt, non licet ipsi statuere aut
 promittere, secundum carnem vero rursus non
 oportet eum statuere (siquidem ipse quoque hoc
 rejicit, dum ait : « Aut num quæ statuo, secundum
 D carnem statuo ?) ; si ego in neutris statuit aut pro-
 mittit, in quibus ergo omnino statuet aut promissio-
 nes faciet ? Dicimus ergo quod sunt divina, et hu-
 mana, aut si mavis, spiritualia et carnalia : spiritua-
 lium quoque magna est varietas : sed interim ad
 propositum. Hic quidem considerantur virtutes,
 ibi vero ipse prædicationis sermo : alibi autem non
 quidem idem ipse, sed tamen quatenus 603 oppor-
 tuna adaptat iis qui prædicationis sermonem sus-
 ceperant, in quibus Paulo licet et statuere et præ-
 cipere. Etenim, « Præceptum, inquit, Domini non

Carnalium quoque quædam sane contraria sunt spiritui, quædam vero non sunt spiritui contraria: alia autem propemodum sunt eadem cum spiritualibus. Contraria quidem, veluti sunt impietas, infidelitas, furtum, adulterium, ac similia. Rursum alia tantum non sunt contraria, cujusmodi sunt cibus, somnus, vigiliæ ac similia. Exhibitis itaque differentiis tam spiritualium quam carnalium, quantum proposito deserviunt: hoc etiam considerare oportet, quod quemadmodum certe ab his qui promittunt ac statuunt, multa existit differentia, ita quoque et ab his quæ promittuntur ac statuuntur consurgunt differentiæ. Nam hi de unoquoque dictorum promittentes ac statuentes, aut secundum carnem aut secundum spiritum, consilium ac promissionem faciunt. Verum de prædicatione quidem Paulus neque statuet, neque promissionem faciet, sed tantum prædicabit ac ministrabit eo modo, quo et segregatus et missus est: pseudapostoli vero, et statuent et promissiones dabunt. Siquidem canponantur et dolose tractant verbum Dei. Porro de his quæ opportuna sunt fidelibus, sed a Christo saucita non sunt, quæ et ipsa sunt spiritualia, et statuet et discernet, sicut etiam prædiximus. Et manifestum est quod ex hoc solo dubium solum est. Nam inventa sunt de quibus et statuet et discernet et legem feret. Præterea quoque adhuc dicendum est. Siquidem de carnalibus etiam quæ adversantur spiritui discernet ac spiritualiter, nempe ad delectionem ac fugam illorum: pseudapostoli vero discernent, ac secundum carnem, sive opposito modo ad spiritum. Ad hæc de carnalibus quæ non sunt contraria spiritui, etiam Paulus de his statuet, sed seipsum dejiciens, sed cum fame ac siti pugnant: et planum est quod spiritualiter; contrarium autem agent pseudapostoli. Breviter autem: Secundum carnem quidem ut sit modo spiritui contrario nequaquam et in nullis Paulus statuet; ac secundum carnem, ut sit alio modo 604 quam habeat decretum Spiritus, frequenter statuit ac voluit, ac non in prædicatione. Absit! Nec in aliis spiritualibus, sed in carnalibus quæ non sunt spiritui contraria. Noluit verberari et verberatus est; voluit ad Corinthios proficisci, et prohibitus est, noluit Timotheum ægrota- re et ægrotavit, aliaque sunt innumera. Nunc autem κατὰ σάρκα, id est, secundum carnem, accepit pro eo quod est libero arbitrio, propria auctoritate, proprio jussu. Verum illud etiam considera. Quid ergo? Paulus dum promitteret, non ex operatione Spiritus promittebat, sed ignorans num completurus esset ea quæ promittebat? Dicimus quod non omnia prævidebat Apostolus, ideo etiam pro his peccatur quæ non expedit, sicut de stimulo carnissuæ¹²; et rursum: Hoc enim quid oraturus sim sicut oportet non novi¹³. Itemque in Actis¹³ osten-

¹² II Cor. xii, 7. ¹³ Rom. viii, 26. ¹³ Act. xvi, 7.

Καὶ τῶν σαρκικῶν δὲ, τὰ μὲν εἰσὶν ἐναντία τοῦ πνεύματος, τὰ δὲ οὐκ ἐναντία τοῦ πνεύματος ἕτερα δὲ μόνον καὶ οὐχὶ τὰ αὐτὰ τοῖς πνευματικοῖς. Ἐναντία μὲν, οἷον δυσσεβεία, ἀπιστία, κλοπή, μοιχεία, καὶ τὰ ὅμοια. Ἔτερα δὲ μόνον καὶ οὐκ ἐναντία, τροφή, ὕπνος ἐγρήγορας, καὶ τὰ ὅμοια. Ἐπιδεδειγμένω τῶν τῶν διαφορῶν τῶν κατὰ τὸ προκείμενον τῶς χρησιμευσῶν, τῶν τε πνευματικῶν καὶ τῶν σαρκικῶν, δεῖ καὶ τοῦτο προσεπιλογισθῆναι, ὅτι ὡς περ οἷον ἀπὸ τῶν ἐπαγγελτῶν καὶ βουλευτῶν πολλὴ ἀνακύπτει διαφορὰ, οὕτως καὶ ἀπὸ τῶν ἐπαγγελμένων καὶ βουλευομένων ἀνακύψουσι διαφοραί. Οὗτοι γὰρ περὶ ἑνὸς ἐκάστου τῶν εἰρημίων βουλευμένοι καὶ ἐπαγγελλόμενοι, ἢ κατὰ σάρκα ἢ κατὰ πνεῦμα τὴν βουλὴν καὶ τὴν ἐπαγγελίαν ποιῶσονται. Ἀλλὰ περὶ μὲν τοῦ κηρύγματος ὁ Παῦλος οὕτε βουλεύεται, οὕτε ἐπαγγελίαν ποιῶσεται· κηρύξει δὲ μόνον καὶ διακονήσει, καθὼς καὶ ἐφώρισται καὶ ἀπίσταται. Οἱ δὲ ψευδαπόστολοι, καὶ βουλεύονται καὶ ὑποσχέσεις δώσουσι. Καὶ γὰρ δολοῦσι καὶ καπηλεύουσι τὸν λόγον τοῦ Κυρίου. Περὶ μὲν τοῖς ἀρροζόντων μὲν τοῖς πιστοῖς, μὴ νομοθετηθέντων δὲ ὑπὸ Χριστοῦ, καὶ αὐτὰ ἐστὶ πνευματικὰ, καὶ βουλεύεται καὶ γνωματεύσει, καθὼς καὶ προέφημεν. Καὶ ὄλον ὅτι καὶ ἐκ τούτου μόνου τὸ ἄπορον λήλυται· εὐρηται γὰρ καὶ καὶ βουλεύεται καὶ γνωματεύσει, καὶ νομοθετήσει. Ὅμως, δὲ, καὶ ἐτι ῥητέον· περὶ μὲν γὰρ τῶν σαρκικῶν, καὶ ἐναντία ἐστὶ τοῦ πνεύματος, βουλεύεται· ἀλλὰ πνευματικῶς, ἐπὶ ἀναίρεται καὶ φυγὴ αὐτῶν. Οἱ δὲ ψευδαπόστολοι βουλεύονται, ἀλλὰ κατὰ σάρκα ἔτι ἀντικειμένως τῷ πνεύματι. Περὶ μὲν τοῖς τῶν μὴ ἐννοτιῶν τῷ πνεύματι σαρκικῶν, καὶ περὶ τούτων Παῦλος βουλεύεται, ἀλλ' ὑποπέζων ἑαυτὸν, ἀλλὰ λιμῶ καὶ δίψει μυχόμενος, καὶ ὄλον ὅτι πνευματικῶς. Τοῦναντίον δὲ οἱ ψευδαπόστολοι. Συνελόντι δὲ· κατὰ σάρκα μὲν, οἷον ἐναντίως τοῦ πνεύματος, οὐδεμιᾶ Παῦλος βουλεύεται, οὐδὲ ἐν τισι. Κατὰ σάρκα δὲ, οἷον ἐτέρως μόνων παρὰ τὴν τοῦ πνεύματος βούλησιν, πολλάκις ἐβουλεύσατο, ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ κηρύγματι. Ἄπαγε! Οὐκ ἐν τοῖς ἄλλοις πνευματικοῖς, ἀλλ' ἐν τοῖς μὴ ἐναντίοις τοῦ πνεύματος σαρκικοῖς. Οὐκ ἔθελε τύπτεσθαι, καὶ ἐτύπητο. Ἀπελθεῖν ἔθελε, καὶ ἐκούλυτο. Οὐκ ἔθελεν ἀσθεῖν Τιμόθεον, καὶ ἔσθηνει, καὶ μυρία ἄλλα. Αὐτὸς δὲ νῦν τὸ, κατὰ σάρκα, ἀντὶ τοῦ αὐτεξουσίως, αὐτοδεσπότης, αὐτοκελεύστως ἐξείληφε. Σκόπει δὲ κάκεινο. Τί οὖν; ὁ Παῦλος ὑποσχνούμενος, οὐ μετὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ πνεύματος ὑποσχεῖτο, ἀλλ' ἀνοῶν εἰ πληρώσει τὰς ὑποσχέσεις; Φαμὲν ὅτι οὐ πάντα προήδει· ὁ Ἀπόστολος. Τοιγαροῦν καὶ εὐχεται ἀσφόρα, ὡς ἐπὶ τοῦ σκόλοπος τῆς αὐτοῦ σαρκός. Καὶ πάλιν· τὸ γὰρ, τί προσέξομαι τὸ καθὼ δαί, οὐκ οἶδα. Καὶ ἐν ταῖς Μράξεσι δὲ δεῖκνυται ἀπελθεῖν βουλούμενός που καὶ κωλύμενός ὑπὸ τοῦ πνεύματος. Τούτου δὲ συμφερρόντως ἐγένετο, ἵνα μὴ τινες μεῖζους αὐτοῦς ὑπολάβωσι τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως· Καὶ γὰρ καὶ

ἀποτυγχάνουσιν αὐτοῖς πολλαῖς θύειν ἐβούλοντο ὡς ἅτις αὐτοῖς ἐν Λυκαονίᾳ. ἅτις ἐν Λυκαονίᾳ. Siquidem hoc etiam modo frequenter illis accidit ut ipsis tanquam diis sacrificare vellent, quemadmodum in Lycaonia ¹⁴.

Πιστὸς δὲ ὁ Θεὸς, ὅτι ὁ λόγος ἡμῶν ὁ πρὸς ὑμᾶς, οὐκ ἐγένετο Ναὶ καὶ Οὐ. Ὁ γὰρ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ ἐν ὑμῖν καὶ δι' ἡμῶν κηρυχθεὶς δι' ἐμοῦ καὶ Σιλουανοῦ καὶ Τιμοθέου, οὐκ ἐγένετο Ναὶ καὶ Οὐ, ἀλλὰ Ναὶ ἐν αὐτῷ γέγονεν. Ὅσαι γὰρ ἐπαγγελίαι Θεοῦ, ἐν αὐτῷ τὸ Ναὶ, καὶ ἐν αὐτῷ τὸ Ἄμην, τῷ Θεῷ πρὸς δόξαν δι' ἡμῶν,

Ἄνακύπτουσιν ἀντίθετον λύει. Εἰ ἀγνοεῖς, φησὶν, εἴ ἔσται ἢ ἐπιγγέλι, καὶ πολλαῖς λέγεις ἐν πράγματι « Ναὶ, » καὶ εὐρίσκειται « Οὐ, » δεδοικαμεν μή πως καὶ ὁ λόγος σου, τούτεστιν ὁ κηρυχθεὶς ἡμῖν περὶ τῆς πίστεως, « Ναὶ » καὶ « Οὐ » ἢ καὶ φησὶν. Τὸ μὲν ἐπαγγελῆσθαι ἐλθεῖν, ἐμὸν ἦν, διὸ καὶ ἀπέτυχε· τὸ δὲ κήρυγμα τοῦ Θεοῦ ἔστι, καὶ οὐκ ἀποτύχεται. « Πιστὸς γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς, » τούτεστιν ἀληθής. « Ὅτι ὁ λόγος ἡμῶν. » Καὶ γὰρ, φησὶν, ὁ λόγος καὶ τὸ κήρυγμα ἡμῶν, οὐ γέγονε Ναὶ καὶ Οὐ, ἀλλὰ Ναὶ ἔσται καὶ Ναὶ. Διὰ τοῦτο γὰρ ἀληθής· ἐπειδὴ οὐ γέγονε Ναὶ καὶ Οὐ. Καὶ λοιπὸν λέγει ποῖος λόγος οὐ γέγονε Ναὶ καὶ Οὐ. ἀλλὰ ἀσάλευτος ἔμεινεν. « Ὁ γὰρ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, φησὶν, ὁ ἐν ὑμῖν κηρυχθεὶς, οὐ γέγονε Ναὶ καὶ Οὐ. » τούτεστιν, οὐ νῦν μὲν τοιῶσδε, ἄκροτε δὲ τοιῶσδε κεκήρυκται, « Ἀλλὰ Ναὶ ἐν αὐτῷ, » τούτεστιν ἀπαρασάλευτα τὰ εἰς αὐτὸν τὸν Χριστὸν κηρυχθέντα γέγεννηται. Διὰ τοῦτο δὲ τὸ πλῆθος τῶν κηρυχθέντων καταλέγει· « Δι' ἐμοῦ, φησὶ, καὶ Σιλουανοῦ καὶ Τιμοθέου, » καὶ πάλιν, « δι' ἡμῶν, » εἰς πλῆθος, ταύτη ποιῶν ἀξιόπιστον τὸ κήρυγμα, καὶ ταπεινοφροσύνην ἐπιδεικνύμενος, ὥστε τοὺς λαοῦ τοῦ μωθητῆς, τὸν Τιμόθεον καὶ Σιλουανὸν, κοινωνοὺς τοῦ κηρύγματος ὀνομάζει. « Ἀλλὰ Ναὶ ἐν αὐτῷ. » — [ΙΩΑΝΝΟΥ.] Οὐκ ἀνέτριψα, φησὶν, ἢ πρότερον εἶπον ἐν τῷ κηρύγματι. Οὐδὲ νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δὲ ἕλλο διελέχθη ὑμῖν. Τοῦτο γὰρ οὐκ ἔστι πίστις, ἀλλὰ πεπλημένης διανοίας. « Ἀλλὰ Ναὶ καὶ ἐν αὐτῷ γέγονε, » τούτεστιν, ὅπερ εἶπον, ἀπαρασάλευτον καὶ βεβαίον μένει. « Ὅσαι γὰρ ἐπαγγελίαι Θεοῦ. » Ἐν τῷ κηρύγματι, πολλά ἔστι τὰ ἐπαγγελῆσθαι ἀνάστασις νεκρῶν, υἰοθεσία, ἐλπίδες τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Φησὶν οὖν· Οὐ μόνον τὸ κήρυγμα αὐτὸ ὡσαύτως ἔχει τε καὶ κεκήρυκται, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐν αὐτῷ ἐπαγγελίαι Θεοῦ γὰρ εἰσιν. Ἡ ἐπαγγελίας αὐτὸ τὸ κήρυγμα λέγει. Ὁ γὰρ σύνδεσμος ὁ, γὰρ, τοῦτο δηλοῖ. Πρὸπαλαι γὰρ ἢ εἰς Χριστὸν πίστις ἐπιγγέλιτο. « Ἐν αὐτῷ τὸ Ναὶ. » Ὅσαι γὰρ, φησὶν, ἐπαγγελίαι Θεοῦ ἐν αὐτῷ τῷ Θεῷ, τούτεστιν δι' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, τὸ « Ναὶ καὶ τὸ Ἄμην ἔχουσι. » Τὸ γὰρ πληροῦσθαι ἔχουσαι, τὸ, « Ναὶ καὶ τὸ Ἄμην ἔχουσαι » εἰς τὸ γενέσθαι δόξαν τῷ Θεῷ δι' ἡμῶν. » Ἡ οὕτως. Ὅσαι γὰρ ἐπαγγελίαι Θεοῦ, ἐν αὐτῷ ἔχουσαι. « τὸ Ναὶ καὶ τὸ Ἄμην δι' ἡμῶν, » ὡσαύτως ἔλεγεν. Αὐτὸς μὲν τὸ

I 18-20. *Fidelis autem Deus quod sermo noster erga vos, non fuit Etiam et Non. Nam Dei filius Jesus Christus qui inter vos per nos prædicatus est, nempe per me et Silvanum ac Timotheum, non fuit Etiam et Non, sed Etiam per ipsum fuit. Quotquot enim sunt promissiones Dei, per ipsum sunt Etiam, et per ipsum Amen, Deo ad gloriam per nos.*

Emergentem solvit objectionem. Si ignoras, diceret aliquis, an erunt quæ promissa sunt, et frequenter in re aliqua dicis « Etiam, » et reperitur « Non, » veremur ne quo modo sermo etiam tuus, hoc est, qui se fide nobis prædicatus est, sit « Etiam Et non ; » ideo ait : Sane quod me venturum fuerim pollicitus, meum erat. Ideo quoque irritum fuit : prædicatio vero Dei est, nec irrita erit. Nam « Fidelis, inquit, Deus, » id est, verax. « Quod sermo noster. » Siquidem sermo, ait. et prædicatio, nostra non fuit, Etiam et Non, sed Etiam erit et Etiam. Nam propterea verax, qua non fuit, Etiam et Non. Deinde quoque dicit quis sermo non fuerit Etiam et Non, sed inconcussus permanserit. « Nam Dei Filius, inquit, qui inter vos prædicatus est, non fuit Etiam et Non ; » hoc est, non nunc quidem taliter, alio vero tempore taliter prædicatus est. « Sed Etiam per ipsum. » Hoc est, fixa sunt et inconcussa quæ prædicata fuerunt, ducentia ad ipsum Christum. Propterea autem eorum multitudinem recenset qui prædicarunt, dicens : Per me et Silvanum ac Timotheum ; » rursumque collectim, « Per nos, » hoc modo et fide dignam reddens prædicationem, et animi modestiam exhibens : cum suos discipulos Silvanum ac Timotheum socios dicit prædicationis. « Sed Etiam per ipsum. » — Non subverti, inquit, quæ prius in prædicatione dixeram, neque nunc quidem hoc, nunc vero illud vobis disserui : hoc enim non fidei est, sed mentis erroneæ : sed, « Etiam per ipsum fuit ; » hoc est, quod dixi, inconcussum et firmum manet. « Quotquot enim sunt promissiones Dei. » In prædicatione multa sunt promissa, resurrectio mortuorum, adoptio, spes futuri sæculi. Ait ergo : Non solum prædicatio semper eodem modo se habet ac prædicata est, sed etiam promissiones quæ in ipsa sunt : Dei enim sunt. Aut promissiones dicit ipsam prædicationem, nam hoc significat conjunctio enim. Siquidem multo ante tempore fides in Christum promissa est « Per ipsum Etiam. » Quæcumque promissiones Dei, Etiam et Amen habent per ipsum Deum Nam ἐν αὐτῷ capitur pro δι' αὐτοῦ, id est, *In ipso, pro Per ipsum.* Cum enim complentur, habent « Etiam et Amen, » in hoc ut

¹⁴ Act. xiv seqq.

per nos Dei gloria augeatur. Aut hoc modo. Quotquot enim promissiones Dei sunt, per ipsum habent « Etiam, et Amen per nos, » ac si diceret : Ipse quidem suis promissionibus dat Etiam : per nos autem hoc facit, ut glorificetur Deus, quod per homines tanta faciat.

I, 21-23. Porro qui confirmat nos una nobiscum in Christum, et qui unxit nos, Deus, qui etiam ob signavit nos, deditque arrham Spiritus in cordibus nostris. Ego vero testem invoco Deum in animam meam, quod parcens vobis nondum venerim Corinthum : non quod dominemur fidei vestræ, sed adjuutores sumus gaudii vestri. Nam fide statis.

¶ Quoniam dixit : Per nos complentur promissiones, interpretatur illud, et ait : Tanquam per nos quidem qui ministri sumus, facit, ipse tamen Pater, « Qui confirmat nos, » et qui dedit, complet suas promissiones. — Quod ait : « Qui confirmat nos, » et cæc., ant per defectum dictum est, ut desit integra sententia, aut per defectum solius dictionis Est. puta : Qui confirmat nos aliaque facit, Deus est. Quod si sic per defectum sit dictionis, oportet distinctionem ponere ad dictiones, « Qui unxit nos, » ut consequenter perfecta distinctione subjungatur Deus, ut sit sensus : Deus est qui confirmat nos, et qui unxit nos. et qui ob signavit nos, et qui dedit arrham Spiritus in cordibus nostris. Et manifestum est quod etiam hæc membra quæ sequuntur ad dictionem, Deus, perfecta distinctione legentur. Si vero per defectum integræ orationis intelligatur, et eadem prima periodus usque ad dictionem. Deus, quæ in medio ponitur. legatur et item quod ordine sequitur. Propterea autem erit difficultas, quia id quod deficit subaudiendum est ad sensus perfectionem, aut tanquam deficiens ad hypostigma, id est, distinctionem terminabitur. « Qui unxit nos Deus. » Qui in veteri testamento ungebantur, aut sacerdotes erant aut prophetæ, aut reges : et nunc, inquit, ungemur, ut reges quidem efficiamur, principatum super affectiones habentes ; sacerdotes autem, propria sacrificantes corpora, juxta illud : « Ut ex ivate membra vestra hostiam viventem ¹⁵. » Prophetæ vero, tanquam magna edocti mysteria. Ungit autem et ob signat Pater per Spiritum sanctum : nam hæc inquit, unctio et ob signatio arrha est Paracleti. Siquidem ob id non dixit : Qui dedit Spiritum, sed, « Arrham Spiritus, » futurorum spem confirmans : enim arrha omne pactum confirmat ac stabilit. Itaque et nunc arrha Spiritus confirmat nobis futura bona, quæ oculus non vidit et auris non audivit ¹⁶. « Et qui dedit arrham Spiritus. » Extrinsecus subaudiendum est : qui confirmat nos in Christum, qui unxit et ob signavit, deditque arrham Spiritus in cordibus nostris, ipse, inquit, est qui suas complet promissiones. Considera quomodo manifestissime sanctam

Α Ναὶ ταῖς οἰκείαις διδῶσιν ἐπαγγελίαις, δι' ἡμῶν δὲ τοῦτο ποιεῖ, εἰς τὸ δ.ξασθῆναι τὸν Θεόν, ὅτι δι' ἀνθρώπων τσαυτὰ ποιεῖ.

'Ο δὲ βεβαιῶν ἡμᾶς σὺν ἡμῖν εἰς Χριστὸν, καὶ χρίσας ἡμᾶς Θεός, ὁ καὶ σφραγισάμενος ἡμᾶς, καὶ δοὺς τὸν ἀρράβωνα τοῦ Πνεύματος ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν. Ἐγὼ δὲ μάρτυρα τὸν Θεὸν ἐπικαλοῦμαι ἐπὶ τὴν ἐμὴν ψυλῆν, ὅτι φειδόμενος ὑμῶν, οὐκ ἔτι ἤλθον εἰς Κόρινθον. Οὐχ ὅτι κυριεύομεν ὑμῶν τῆς πίστεως, ἀλλὰ συνεργοί ἐσμεν τῆς χάριτος ὑμῶν. Τῆ γὰρ πίστει ἐστύχαστε·

'Επειδὴ εἶπε· Δι' ἡμῶν πληροῦνται αἱ ἐπαγγελίαι, ἐπιδιορθοῦται αὐτὸ, καὶ φησὶν Ὡς δι' ἡμῶν μὲν ὄντων διακόνων, ποιεῖ αὐτὸς δὲ ὁ Πατὴρ, « Ὁ βεβαιῶν ἡμᾶς, » καὶ ὁ δοὺς, πληροῖ τὰς ἰδίας ὑποσχέσεις. — [ΦΩΓ.] Τὸ, « ὁ δὲ βεβαιῶν ἡμᾶς, » καὶ ἐξῆς, ἡ κατὰ ἔλλειψιν ἐστὶν ἐρημένον ὄλου λείποντος βήτου, ἡ, κατὰ ἔλλειψιν μόνης λέξεως τῆς τοῦ, ἐστὶν, ὄντων, Ὁ βεβαιῶν ἡμᾶς, καὶ τὰ ἄλλα ποιῶν, Θεός ἐστιν. Ἄλλ' εἰ μὲν κατ' ἔλλειψιν λέξεως, εἰς τὸ, Χρίσας ἡμᾶς, » ὑποστρέχειν δεῖ, ἵνα ἡ ἐξῆς κατὰ τελείαν στιγμήν ἐπιφερόμενον τὸ, Θεός. Ὄντων Θεός ἐστὶν ὁ βεβαιῶν ἡμᾶς, καὶ Χρίσας ἡμᾶς. καὶ σφραγισάμενος ἡμᾶς, καὶ δοὺς τὸν ἀρράβωνα τοῦ Πνεύματος ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν. Καὶ δῆλον ὅτι καὶ ταῦτα τὰ κῶλα τὰ ἐφεξῆς τοῦ, Θεός, κατὰ τελείαν στιγμήν ἀναγνωσθήσεται. Εἰ δ' ὡς κατ' ἔλλειψιν ὄλου ῥήτου ἐκλήθηται, καὶ αὐτὴ ἡ πρώτη περίοδος ἕως τοῦ, Θεός, κατὰ μέσσην ἀναγνωσθήσεται, καὶ τὸ ἐφεξῆς. Τὸ δὲ ἐπὶ τούτῃ ἀπορίαν ἔξει, προσυπονοομένου τοῦ λείποντος εἰς τελείαν, ἡ ὡς λείποντος εἰς ὑποστιγμὴν ἀποτελευτήσεται. « Καὶ Χρίσας ἡμᾶς Θεός. » Οἱ χρισόμενοι ἐν τῇ παλαιᾷ, ἡ ἱερεῖς ἡ προφῆται ἡ βασιλεῖς ἐγίνοντο. Καὶ νῦν, φησὶ, χρισόμεθα ἵνα γενώμεθα βασιλεῖς μὲν, κατάρχομεν τῶν παθῶν, ἱερεῖς δὲ, τὰ οἰκεία ἱεροουργοῦντες σώματα, κατὰ τὸ, « Παραστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν θυσίαν ζώσαν » προφῆται δὲ, τὰ μεγάλα μυστήρια διδασκόμενοι. Χρῆς δὲ καὶ σφραγίζει ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ταῦτα γὰρ, φησὶν, ἡ χρίσις καὶ ἡ σφραγίς, ἀρράβων ἐστὶ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ταῦτα γὰρ, φησὶν, ἡ χρίσις καὶ ἡ σφραγίς, ἀρράβων ἐστὶ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Διὰ τοῦτο δὲ οὐκ εἶπε, τὸ Πνεῦμα δοὺς, ἀλλ', « Ἀρράβωνα τοῦ Πνεύματος, » βεβαιῶν τὰς μελλούσας ἐλπίδας. Ὁ γὰρ ἀρράβων βεβαιοῖ τὸ πᾶν συνάλλαγμα. Τοιγαροῦν καὶ ὁ νῦν ἀρράβων τοῦ Πνεύματος πιστοῦται ἡμῖν τὰ μέλλοντα ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε. « Καὶ δοὺς τὸν ἀρράβωνα τοῦ Πνεύματος. » Ἐξῆθεν συνυποκουστὲον, ὁ βεβαιῶν ἡμᾶς εἰς Χριστὸν ὁ χρίσας καὶ σφραγισάμενος καὶ δοὺς τὸν ἀρράβωνα τοῦ Πνεύματος ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, αὐτός ἐστιν ὁ πληρῶν, φησὶ, τὰς ἰδίας ὑποσχέσεις. Ὅρα πῶς παρεδῆλωσε σαφέστατα τὴν ἁγίαν Τριάδα Ὁ Πατὴρ ὁ βεβαιῶν ἡμᾶς εἰς Χριστὸν, καὶ χρίσας διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, αὐτὸς πληροῖ καὶ τὰς ὑποσχέσεις. Τὸ δὲ, πληροῖ, ἀπὸ κοινοῦ νόμισαι

¹⁵ Rom. xii, 1. ¹⁶ I Cor. ii, 9.

τῶν τριῶν προσώπων τῆς μιᾶς θεότητος. Ὅτι φειδόμενος ὑμῶν. » Ἄνω εἰπὼν διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἑαυτοῦ ἐξουσίαν ἀλλαχοῦ ἀποσταλεῖς ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, πῶς νῦν λέγει, « Φειδόμενος ὑμῶν οὐκ ἤλθον εἰς Κόρινθον; » Καὶ φημὲν, ὅτι ὅτε ἀφείθη ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ἀπέλθειν, διὰ τὸ φεῖσθαι οὐκ ἀπῆλθεν. Π μετὰ τῆς κωλύσεως τοῦ Πνεύματος, καὶ τοῦτο ἐκώλυσεν. Ἡ καὶ εἰς τοῦτο ὑπ' αὐτοῦ ἐκωλύθη. Ἦσαν γὰρ τινες ἀμαρτήσαντες καὶ μὴ μετανοήσαντες, καὶ περιέμενε τὴν μετάνοιαν αὐτῶν, καὶ διὰ τοῦτο εἶπε, « Φειδόμενος. » Ἐπετέτραπτο δὲ αὐτῶν, καὶ τιμωρεῖσθαι τοὺς ἀμαρτάνοντας. Καὶ μαρτυρεῖ Ἐλύμας ὁ μάγος. « Οὐχ ὅτι κυριεύομεν ὑμῶν τῆς πίστεως. » — [ΦΩΤ] Τρυτέστιν, ἕνεκα τῆς πίστεως οὐ κυριεύομεν ὑμῶν. Οἶον, οὐ διὰ τοῦτο ἐγένεσθε πιστοί, ἵνα κυριεύσθε καὶ τιμωρῆσθε ὑφ' ἡμῶν. Εἰ γὰρ καὶ τοῦτο ἦν, αὐτοί, φησὶν, ἐν τῇ πίστει ἐστήκατε, καὶ οὐκ ἐστὶ χρεῖα φειδούς ἢ τιμωρίας, χάριν τῆς πίστεως. Τοῦτο δὲ λέει, ἀντίθεσιν λόγων δοκοῦσιν ἀνακρίπτειν. Ὡς γὰρ ἐνίων διαγανακτεῖν μελλόντων καὶ λεγόντων, τί λέγεις, ὅτι ἐφείσω ὑμῶν; Ἄρα γὰρ διὰ τοῦτο ἐπιστεύσαμεν, ἵνα ἀκούωμεν παρὰ σοῦ ὅτι ἐφείσω ὑμῶν; Εἰ γὰρ μὴ ἐφείσω, τί πάντως; ἐκόλασας ἂν; Βασάνοις ἐξέδωκας; ἵνα οὖν μὴ ταῦτα διαλογίζωνται, προαπαντῶν λέγει. Οὐκ εἶπον τὸ, « Φειδόμενος ὑμῶν, » ὡς ἕνεκα τῆς πίστεως λαθῶν ἐξουσίαν καὶ κυριότητα ἐφ' ὑμᾶς καὶ τοῦ κολάζειν καὶ τοῦ φεῖσθαι, ἀλλὰ, « Φειδόμενος » εἶπον, μὴ θέλων ὑμᾶς λυπηθῆναι. Εἰ γὰρ ἤλθον ἐγὼ λυπούμενος, οἶδα ὅτι καὶ αὐτοὶ βλεπόντες με λυπούμενον, ἐλυπήθητε ἂν. Ἐγὼ δὲ τῶναντίον, χαρᾶς εἰμι συνεργὸς ὑμῶν πνευματικῆς, ἢ τις ἔσται, ἂν τοῦ λυπούντός με ἔργου ἐξ ὑμῶν ἀρθέντος, ἔλω μετὰ χαρᾶς πρὸς ὑμᾶς. Χαρησθε γὰρ καὶ ὑμεῖς δι' ἐμὲ πνευματικῶς. Εἴτα ὡσπερ ἐπαποροῦντό τινος, τί οὖν; φεύγει καὶ μισεῖ τὸ λυμεῖν ἡμᾶς; πάλιν ἐπάγει. Οὐκ αἰεὶ, φησὶν, ἀλλὰ τουναντίον ἐνίοτε καὶ διώκω καὶ στέργω αὐτὸ, ὅταν διὰ τοῦ λυπεῖσθαι ὑμᾶς, κέρδος εὐρίσκω τὴν σωτηρίαν ὑμῶν. Οὐκ αἰεὶ δὲ θέλω λυπεῖσθαι ὑμᾶς, ἀλλὰ διορθωθέντας μᾶλλον ἐν χαρᾷ καὶ ἀγαλλιᾶται εἶναι. « Ἀλλὰ συνεργοὶ ἐσμεν. » Ἐπειδὴ ἀπονοίας ἐδόκει εἶναι, τὸ εἰπεῖν, « Φειδόμενος ὑμῶν. » Ἐκεῖνων γὰρ τις φείδεται ὧν ἔχει τὴν ἐξουσίαν, θεραπεύει αὐτὸ, καὶ φησιν, « Οὐ διὰ τὸ ἐξουσίαν ἔχειν τῆς πίστεως ὑμῶν, » εἶπον τὸ, « Φειδόμενος; » (Γινώμης γὰρ ἡ πίστις καὶ προαιρέσεως, καὶ οὐδεὶς ἀναγκάζει πιστεῦσαι τὸν ἄκοντα). ἀλλ' ἐπειδὴ, « Συνεργοὶ ἐσμεν τῆς χαρᾶς ὑμῶν, » διὰ τοῦτο εἶπον, « Φειδόμενος ὑμῶν » τί δὲ ἐστὶ τοῦτο, ὅρα. Εὐφραυνόμενος, φησὶν, εἰς ὑμᾶς ἐγὼ, συνεργῶ ὑμῖν εἰς τὸ καὶ ὑμᾶς χαίρειν ἐπὶ τῇ ἐμῇ δι' ὑμᾶς εὐφροσύνῃ. Εἰ οὖν ἤλθον διὰ τοῦ ἀμαρτήσαντας μηκέτι μὲν εὐφραυνόμενος, πενθῶν δὲ, εἰς λύπην καὶ ὑμᾶς ἐθάλλον. Ἐφεισάμην οὖν ἔλθειν, ἵνα μὴ πρόφρασις ὑμῖν ἀθυμίας γίνωμαι. « Τῇ γὰρ πίστει ἐστήκατε. » Εἰπὼν ὅτι « τῇ πίστει ἐστήκατε, ἐμφανίζει ὅτι καὶ ἐν ἄλλοις ἐσθάλλοντο, ὃ καὶ σοφηνίζει κατιῶν, ἐν τῷ τέλει Ἐπιστολῆς.

propter vos est, oblectatione. Si ergo venissem, propter eos qui peccaverant nequaquam gavisus

17 Act. XIII, 8.

fuissem : lugens autem, vos quoque in luctum coniecissem. Peperci ergo et abstinui a profectione, ne vobis occasio essem tristitiæ. « Nam fide statis. » Dicens : « Fide statis, » ostendit quod in aliis lapsi essent quod etiam in sequentibus manifestat, nempe in fine Epistolæ.

II, 1-3. *Sed hoc de-revi apud memeti: sum, non iterum cum mærore ad vos venire. Nam si ego mærore vos afficiam, et quis est qui exhilaret me, nisi is qui mærore afficitur ex me? Et hoc ipsum scripsi vobis, ne si venissem ad vos, dolorem caperem ex his ex quibus oportebat me capere voluptatem, fiduciam hanc habens erga vos omnes, quod meum gaudium, sit omnium vestrum.*

Quod ait, « Iterum, » ostendit jam se quoque mærore propter eos fuisse affectum. « Nam si ego mærore vos afficiam. » Hæc dictio est capi potest pro εἴτε, id est, sive aut licet, et nihil ex hoc obscurum aut absurdum invenio : est autem conciliativus sermo. Ait enim : Quanquam mærore vos afficiam objurgando et aver-ando vos, in hoc ipso tamen exhilarer, quod tantum vobis curæ sim, ut compungamini ex mea aversione ac mærore. Nam quid me, inquit, adeo delectat ut sensus eorum qui objurgantur? hic enim conjectandam offert utilitatem quæ ex objurgatione successura est. « Et hoc ipsum scripsi vobis. » Quando aut quid scripsit? in fine præsentis Epistolæ. Scripsit autem inducens eos qui deliquerunt ad resipiscendum, et ait : « Ne cum venero, rursus deprimat me Deus, et lugeam multos eorum qui antea peccaverunt nec respuerunt¹⁰. » Hoc ego, inquit, antea scripsi ut corrigerentur, 609 et non haberem mærorem a vobis, a quibus, dum vos ipsos corrigeretis, gaudium me habere oportebat. « Fiduciam hanc habens erga vos omnes. » Et hoc, inquit, statuens, non quod solum me gaudere velim, sed et vos. Confido enim quod fratrum correctio, et mihi pariet gaudium et vobis : nam meum gaudium occasio est et vestri gaudii, adeo me diligitis.

II, 4-7. *Nam ex multa afflictione et anxietate cordis scripsi vobis per multas lacrymas: non ut mærore afficeremini, sed ut cognosceretis charitatem quam habeo abundantius erga vos. Quod si quis contristavit, non me contristavit, sed ex parte, ne aggravem omnes vos. Sufficit istiusmodi increpatio hæc quæ facta est a pluribus: ut e diverso magis contronetis et consolemini, ne quomodo tristitia nimia absorbeatur hujusmodi.*

Quoniam ergo fratrum correctio commune gaudium conciliat, plurimum illam cupio : et cum non perficitur, doleo ac defatigor. Reprehensiones itaque et objurgationes quas scripsi, ex afflictione et anxietate cordis scripsi : non ad hoc nitens ut contristaremini (nam hoc etiam alias stultum esset), sed ut spiritualiter et ad correctionem contristaremini. Attamen hoc non dicit, sed volens ipsis obsequi ait : « Ut charitatem meam cognosceretis. » Me siquidem anxiani ac mærore eo quod

Ἐκριναι δὲ ἑμαυτῷ τοῦτο, τὸ μὴ πάλιν ἐν λύπῃ πρὸς ὑμᾶς ἔλθειν. Εἰ γὰρ ἐγὼ λυπῶ ὑμᾶς, καὶ τίς ἐστὶν ὁ εὐφραίνων με, εἰ μὴ ὁ λυπούμενος ἐξ ἐμοῦ, καὶ ἔγραψα ὑμῖν τοῦτο αὐτὸ, ἵνα μὴ ἐλθῶν, λύπην ἔχω ἀφ' ὧν ἔδει με χαίρειν, πεποιθῶς ἐπὶ πάντας ὑμᾶς, ὅτι ἡ ἐμὴ χαρὰ, πάντων ὑμῶν ἐστίν.

Τὸ, πάλιν, δείκνυσιν καὶ ἤδη λυπηθέντα αὐτὸν ἐπ' αὐτοῖς. « Εἰ γὰρ λυπῶ ὑμᾶς. » Ἐν τῷ, Εἰ γὰρ ἐγὼ λυπῶ ὑμᾶς, τὸ, εἰ, ἀντὶ τοῦ εἴτε εἰ λυφθῆι, οὐδὲν ἀταφές οὐδ' ἀπορον ἀπαντῶ. Θεραπευτικός δὲ ὁ λόγος. Φησὶ γὰρ, Εἰ καὶ λυπῶ ὑμᾶς ἐν τῷ ἐπιτιμῆν καὶ ἀποστρέφεσθαι ὑμᾶς, πλὴν εὐφραίνομαι δι' αὐτὸ τοῦτο, ὅτι τοσοῦτον ὑμῖν ἐμοῦ μέλλει, ὡς δάκνυσθαι ἐκ τῆς ἐμῆς ἀποστρεφῆς καὶ λύπης. Ἴί γὰρ με, φησὶν, εὐφραίνει οὕτως, ὡς τῶν ἐγκλουμένων ἢ αἰσθησις ; τεκμηριοὶ γὰρ αὕτη τὴν ἐκ τῶν ἐγκλημάτων γινομένην ὠφέλειαν. « Καὶ ἔγραψα ὑμῖν τοῦτο αὐτό. » Πότε ἔγραψε, καὶ τί ; Ἐν τῷ τέλει τῆς νῦν Ἐπιστολῆς. Ἐγραψε δὲ τοῦς ἡμαρτηκότας ἐνάγων εἰς μετάνοιαν. « Μὴ ἐλθόντα γὰρ με, φησὶ πάλιν ταπεινώσει ὁ θεός μου, καὶ πειθήσω πολλοὺς τῶν προαμαρτησάντων, καὶ μὴ μετανοήσαντων. » Τοῦτο οὖν, φησὶ, προέγραψα, ἵνα διορθώσωνται, καὶ μὴ λύπην σχῶ ἀφ' ὑμῶν. Ἄφ' ὧν κατοπούοντων χαίρειν ἔδει. « Πεποιθῶς ἐπὶ πάντας ὑμᾶς. » Καὶ τοῦτο βουλόμενος, φησὶν, οὐ χάριν τοῦ ἐμὲ μόνον εὐφρανθῆναι βούλομαι, ἀλλὰ καὶ ὑμᾶς. Πέποιθα γὰρ ὅτι ἡ διόρθωσις τῶν ἀδελφῶν, καὶ ἐμοὶ τίκτει χαρὰν, καὶ ὑμῖν. Ἡ γὰρ ἐμὴ χαρὰ, πρόφασις γίνεται καὶ ὑμετέρας χαρᾶς, οὕτως με, φησὶν, ἀγαπᾶτε.

Ἐκ γὰρ πολλῆς θλίψεως καὶ συνοχῆς καρδίας, ἔγραψα ὑμῖν διὰ πολλῶν δακρύων, οὐχ ἵνα λυπηθῆτε, ἀλλὰ τὴν ἀγάπην ἵνα γνῶτε ἣν ἔχω περισσοτέρως εἰς ὑμᾶς. Εἰ δὲ τις λελύπηκεν, οὐκ ἐμὲ λελύπηκεν, ἀλλ' ἀπὸ μέρους, ἵνα μὴ ἐπιβαρῶ πάντας ὑμᾶς, ἱκανὸν τῷ τοιοῦτῳ ἢ ἐπιτιμία αὐτῆ, ἢ ὑπὸ τῶν πλειόνων. ὡστε τούναντιον μᾶλλον ὑμᾶς χαριτασθαι καὶ παρακαλέσασθαι, μὴ πως τῇ περισσοτέρῃ λύπῃ καταποθῆ ὁ τοιοῦτος

Ἐπεὶ οὖν ἡ διόρθωσις τῶν ἀδελφῶν κοινῆς χαρᾶς πρόξενός ἐστιν, πᾶν αὐτῆς ἐρῶ, καὶ μὴ γινομένης ἀλγῶ καὶ τρύχομαι. Τοιγαροῦν τὰς ἐγκλήσεις καὶ ἐπιτιμῆσεις ἅς ἔγραψα, ἀπὸ θλίψεως καὶ συνοχῆς καρδίας ἔγραψα. Οὐχ ἵνα λυπηθῆτε σπουδάζων, (τοῦτο γὰρ καὶ ἄλλως ἀνόητον), ἀλλ' ἵνα πνευματικῶς καὶ ἐπὶ διορθώσασθαι λυπηθῆτε. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν οὐ λέγει. Θεραπεῦται δὲ αὐτοὺς θέλων, φησὶν. Ἴνα τὴν ἀγάπην μου γνῶτε. Ἐγὼ γὰρ ἐμὲ ἀδτημονεῖν καὶ κατατρυχεῖσθαι ἐφ' οἷς ὑμεῖς ἀμαρτάνετε, δείγμα

¹⁰ Infra XII. ¹¹ I Cor. v, 3.

μεγίστης ἀγάπης ἐστί. « Περισσότερως εἰς ὑμᾶς. » **A** Πλείον, φησί, τῶν λοιπῶν μου μαθητῶν. Καὶ γὰρ πολλοὶ πιστοὶ ἦσαν ἐν Κορίνθῳ καὶ δοκιμοί. « Ἀλλὰ ἀπὸ μέρους, ἵνα μὴ ἐπιβαρῶ πάντας ὑμᾶς. » — [ΘΕΟΔΩΡ.] Μεϊζόν τι εἰπεῖν ἡδουλήθη, καὶ δεῖξαι πᾶν τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας κοινωνήσαν τῆς λύπης, ἀλλὰ τοὺς ἄλλους πιστοὺς καταλιπὼν, τῶν Κορινθίων ἐμνημόνευσε μόνον. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ, τὸ, « Ἀπὸ μέρους. » Καί, « Ἰνα μὴ ἐπιβαρῶ. » Εἶτα τὴν πατρικὴν φιλοστοργίαν γυμνοῖ λέγων. « Ἰκανὸν τῷ τοιούτῳ, ἢ ἐπιτιμία αὐτῆ. » Βούλεται διὰ τούτων, ἀγάπην κυρωθῆναι εἰς τὸν πεπορνευκότα, περὶ οὗ ἔγραψεν ἐν τῇ πρώτῃ Ἐπιστολῇ. Καὶ γὰρ πάντες αὐτὸν ἦσαν ἀποστραφέντες, ταῖς τούτου κελεύσεσι. Καὶ ὅρα τί ποιεῖ. Κοινωνοὺς αὐτοὺς ποιεῖται τῆς λύπης, ὡς κοινῇ πάντων λυπηθέντων ἐπὶ τῷ γενομένῳ, ἵνα καὶ τῆς δεδομένης συγγνώμης γένηνται κοινωνοί, καὶ φησιν. Εἰ δέ τις λελύπηκε, τὸν πεπορνευκότα λέγων, οὐκ ἐμὲ λελύπηκε μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑμᾶς ἐν μέρει. Τοῦτο γὰρ τὸ, « Ἀπὸ μέρους. » Ἐν μέρει δὲ εἶπον, φησίν, ἵνα μὴ ἐπιβαρῶ, τουτέστιν, ἐπιπαροξύνω κατ' αὐτοῦ πάντας ὑμᾶς. Ἡ οὕτως μεθ' ὑπερβατοῦ λελύπηκε ὑμᾶς ἐν μέρει. Τοῦτο δὲ εἶπον, ἵνα μὴ ἐπιβαρῶ τὸν πεπορνευκότα, τῷ λέγειν τοσοῦτον λόγον αὐτὸν λελυπημένον. « Ἰκανὸν τῷ τοιούτῳ ἢ ἐπιτιμία αὐτῆ. » Διὰ τοῦτο τὸ ὄνομα αὐτοῦ οὔτε ἄνω, οὔτε ὠδὲ τίθησιν, αὐτοῦ φειδόμενος, μὴ πως τῇ ὀνομασίᾳ αὐτοῦ, πάλιν ἀναζήσῃ ὁ κατ' αὐτοῦ τῶν Κορινθίων θυμός. « Ὡς τε τούναντίον μᾶλλον ὑμᾶς χαρισασθαι. » Μὴ μόνον, φησί, λύσητε τὴν ἐπιτιμήσιν, ἀλλὰ καὶ παρακαλέσθε αὐτὸν, καὶ ἐν τῇ προτέρῃ ἔχετε τάξει. Ἐναντίον γὰρ ἢ παράκλησις τῆς ἐπιτιμήσεως. Ὅρα δὲ. Ἰνα μὴ νομίση ὁ πεπορνευκὸς ἱκανῶς μετανοηκέναι, καὶ τοῦ λοιποῦ ῥηθιμότερος γένηται, φησί. « Χαρισασθαι, » Εἰ καὶ μὴ ἄξιός, φησίν, ἐστὶ λαθεῖν κατὰ ὀφειλὴν τὴν συγγνώμην, μὴ πως τῇ περισσοτέρῃ λύπῃ καταποθῆ, ὡς ὁ Ἰούδας ἀπὸ τῆς ἀμέτρου λύπης. « Ἡ καταποθῆ ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ. » Δηλοῖ δὲ αὐτοῦ ἄφθονον τὴν λύπην.

ab immodico mœrore. « Vel absorbeatur a Satana. »

Significat autem abundantem illius dolorem ac luctum.

Διὸ παρακαλῶ ὑμᾶς, κυρῶσαι εἰς αὐτὸν ἀγάπην. Εἰς τοῦτο γὰρ ἔγραψα, ἵνα γινώτῃν δοκιμὴν ὑμῶν, εἰ εἰς πάντα ὑπήκοοί ἐστέ. Ὅ δὲ τι χαρίζεσθε, καὶ ἐγώ. Καὶ γὰρ ἐγώ, εἴ τι κεχάρισμαι, ᾧ κεχάρισμαι, δι' ὑμᾶς ἐν προσώπῳ Χριστοῦ, ἵνα μὴ πλεονεκτηθῶμεν ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ. Οὐ γὰρ αὐτοῦ νοήματα ἄγνοοῦμεν.

Ὁὐκ ἔτι ὡς διδάσκαλος κελεύει, ἀλλ' ὡς συνήγορος δικαστὴς παρακαλεῖ. « Κυρῶσαι εἰς αὐτὸν ἀγάπην. » Μὴ ἀπλῶς, ἀλλὰ παγίως. Μεγίστην δὲ τοῦτο δείκνυσι Κορινθίων ἀρετὴν, ὅτι οὕτως μετεβλήθησαν, ὡς τε ἐφ' ᾧ πρότερον ἐφυσιοῦντο, « Καὶ ὑμεῖς γὰρ, φησὶ πεφυσιωμένοι ἐστέ, » νῦν ἔχθησαν ἄσποδον ἔχειν. « Ἰνα γινώ τὴν δοκιμὴν ὑμῶν. » Τὴν ἐν τῇ ὑπακοῇ δηλονότι. « Εἰς τοῦτο γὰρ ἔγραψα, » του-

¹⁰ I Cor. v, 2.

vos peccetis, maximæ indicium est charitatis ac dilectionis. « Abundantius erga vos. » Plus, inquit, quam erga ceteros meos discipulos. Nam multi credentes ac probati erant Corinthi. « Sed ex parte, ne aggravem omnes vos » Majus aliquid dicere voluit, et ostendere totum Ecclesiæ corpus participes esse mœroris; ac cæteris fidelibus prætermis- sis, solum meminit Corinthiorum: hoc enim significat, « Ex parte, » et, « Ne aggravem. » Deinde eximium ac paternum amorem detegit dicens: « Sufficit istiusmodi homini increpatio hæc. » Vult per hæc charitatem confirmari erga eum qui scortatus fuerat, de quo priore scripsit Epistola: omnes siquidem ex hujus præcepto fuerant eum aver- sati. Et vide quid agat. **610** Participes efficit ipsos tristitiæ, tanquam omnibus propter id quod factum fuerat ex æquo contristatis, ut etiam veniæ quæ datur fiant quoque participes, et ait: Quod si quis contristavit, illum dicens qui scortatus fuerat, non me contristavit solum, sed et vos in parte: nam hoc significat, « In parte. » In parte autem dixi, inquit, ne aggravem, hoc est, adversus illum exacerbem omnes vos. Aut hoc modo cum hyperbato: Contristavit omnes vos in parte; hoc autem dixi, ne eum qui scortatus fuerat aggravarem, dicendo ipsum contristasse tantum populum. « Sufficit istiusmodi homini increpatio hæc. » Propterea neque superius neque nunc nomen ejus apponit, metuens ne quo modo ejus appellatione rursus efferveret adversus eum Corinthiorum animus, « Ut e diverso magis condonetis. » Non solum, inquit, increpationem solvite, verum etiam consolemini eum, et in priori ordine ac dignitate habetote. Nam opposita est consolatio increpationi. Considera vero, quod ne existimetis qui stuprum commiserat se sufficienter penitentiam egisse, ac ita deinceps segnior fieret, ait: « Condonetis. » Etsi, inquit, dignus non est qui tanquam debitam accipiat veniam, vos tamen condonate, ne quomodo nimia absorbeatur tristitia, quemadmodum Judas

II, 5-11. Quapropter obsecro vos confirmate in illum charitatem. In hoc enim scripsi ut cognoscam probationem vestri, an ad omnia obedientes sitis. Cui vero condonatis aliquid et ego condono. Nam et ego si quid condonavi, cui condonavi, propter vos condonavi in persona Christi, ne circumveniamur a Satana. Non enim illius cogitationes ignoramus.

Jam non ut præceptor jubet, sed tanquam patronus judices deprecatur. « Confirmate in illum charitatem. » Non utcunque, sed firmiter. Maximam autem Corinthiorum ostendit virtutem, quod adeo immutati essent, ut de quo prius inflati erant ac sese jactabant (nam, « Et vos, inquit, inflati estis ¹⁰»), nunc odium irreconciliabile conceperant. « Ut cognoscam probationem vestri. » Puta quæ

in obedientia consistit. « In hoc enim scripsi. » **¶** Hoc est, propterea hæc scripsi vobis, ut cognoscam utrum sicut audistis me, et vos ipsos ab illo separastis, ita quoque in hoc me auditori sitis ut illum recipiatis. Hoc significat: « An ad omnia obedientes sitis. » Itaque non solum propter illius salutem ne nimia absorberetur tristitia, scripsit: verum etiam adhortari eos vult ad obediendum.

« Cui vero condonatis aliquid. » Vide autem quod ipsos primo loco collocaverit, se ipsum vero in subsequenti. Deinde autem, ne audientes: « Cui vero condonatis aliquid, » dominos se esse arbitrentur ad dimittendum et non dimittendum, seipsum quoque adjungit dicendo, « Et ego. » — « Propter vos autem condonavi, » inquit. Intellexeram enim me ex hoc fore vobis gratum. Deinde ne existiment propter homines ipsum aliquid condonasse, subjungit: « In persona Christi. » Hoc est, secundum Christum hoc faciens, et tanquam in conspectu Christi hoc agens. Aut, « In persona Christi, » hoc est, ad gloriam Christi ut ipsius nomen et per ona de benignitate glorificaretur. Siquidem gloria Christi est suorum benignitas discipulorum. Si ergo quod fit, ad gloriam Christi fit: quomodo potestis non ignoscere aut illum non recipere? « In persona Christi. » Hoc est, ad gloriam Christi. aut tanquam ipso Christo etiam hoc jubente, quod potissimum eis persuasit. « Ne circumveniamur a Satana. » Hoc, inquit, dico ne a Satana decipiamur. Nam, si ita relinqueretur et nimia tristitia absorberetur, futurum esset ut a diabolo circumveniremur: ille siquidem rapiens quod suum non esset, Christi gregem dimineret, et corpus nostrum dissiparet; omnes namque invicem membra estis. « Non enim illius cogitationes ignoramus. » Quod variæ ac dolosæ sint, malumque machinantes. Neque enim ex eo duntaxat quod in fornicationem conjiciat, verum etiam ex mærore qui in resipiscencia sumitur, potest ad desperationem supplantare, si fuerit immodicus. Quandoquidem ergo et ex eo quod peccamus, et ex eo quod resipiscimus, facile ab eo capimur, an non

612 CAPUT III.

De utilitate per ipsum præstita his qui idonei essent, per quam etiam commendari se dicit.

II, 12, 13. *Cæterum cum venissem Troadem ad Evangelium Christi, et ostium mihi apertum esset per Dominum, non habui relaxationem spiritu meo quod non invenissem Titum fratrem meum, sed cum illis valedixissem, abii in Macedoniam.*

Non vulgari modo peregrinatus sum, sed ad Evangelium, hoc est, ad illud prædicandum. « Et ostium mihi apertum esset. » Vult dicere quod præter afflictiones, etiam Titi absentia ipsum afflixit, ostendens quantum sit fratre privari. Nec tamen dixit: Non prædicavi, aut salutis eorum qui ad fidem accedebant curam non habui, sed, « Non habui relaxationem spiritu meo; » hoc est, mærebam et anxiebar. Prædicatio itaque ob hoc non

ἔστι, διὰ τοῦτο ἔγραψα ὑμῖν ταῦτα, ἵνα γινῶ, εἰ ἄρα ὡς περ ἠκούσατέ μου καὶ ἀπεκόψατε ἑαυτοὺς ἀπ' αὐτοῦ, οὕτω μου ἀκούσεσθε καὶ εἰς τὸ δέξασθαι αὐτόν. Τοῦτο λέγει, « Εἰ εἰς πάντα ὑπήκοοί ἐστε. » Καὶ τοι οὐ μόνον διὰ τὴν ἐκείνου σωτηρίαν ἵνα μὴ τῇ περισσοτέρᾳ λύπῃ καταποθῆ, ἔγραψεν, ἀλλὰ καὶ προτρέψασθαι αὐτοὺς πρὸς τὸ πεισθῆναι βούλεται.

« Ὅ δὲ τι χρῆζεσθε. » Ὅρα, αὐτοὺς μὲν ἐν πρωτοτύπῳ εἴταχεν, ἑαυτὸν δὲ ἐν παρεπομένῳ. Εἶτα ἵνα μὴ ἀκούσαντες, « ὅ δὲ τι χρῆζεσθε, » κύριοι νομισώσιν εἶναι τοῦ ἀπολύειν καὶ μὴ, καὶ ἑαυτὸν προστίθῃσι, τῷ εἰπεῖν, « Καὶ ἐγὼ » — « Δι' ὑμᾶς δὲ, φησὶ, κεχάρισμαι. » Ἦδεν γὰρ χαριζόμενος καὶ ὑμῖν ἐκ τούτου. Εἶτα ἵνα μὴ νομισθῆ δι' ἀνθρώπους συγκεχωρηκέναι, ἐπάγει, « Ἐν προσώπῳ Χριστοῦ, » τουτέστι, κατὰ Χριστὸν τοῦτο ποιήσας, ὡς καὶ ἐπ' ὄψει Χριστοῦ πράττων τὸ τοιοῦτο. Ἦ, « Ἐν προσώπῳ Χριστοῦ, » τουτέστιν, εἰς δόξαν Χριστοῦ, ἵνα αὐτοῦ τὸ ὄνομα καὶ τὸ πρόσωπον ἐπὶ φιλανθρωπίᾳ δοξασθῆ. Καὶ γὰρ δόξα Χριστοῦ, τὸ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ φιλόφρονον. Εἰ οὖν εἰς δόξαν Χριστοῦ γίνεται τὸ γινόμενον, πῶς δύναστε μὴ συγγῶναι καὶ μὴ δέξασθαι αὐτόν; Τὸ, « Ἐν προσώπῳ Χριστοῦ, » ἢ, εἰς δόξαν Χριστοῦ, ἢ ὡς τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦτο κλεῖδόντος, ὃ μάλιστα αὐτοὺς ἐπειθεν. « Ἴνα μὴ πλεονεκτιθῶμεν. » Τοῦτο δὲ λέγω, ἵνα μὴ πλεονεκτιθῶμεν ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ. Εἰ γὰρ εἰάθη οὕτως, καὶ ἐκ τῆς περισσοτέρας λύπης κατεκόθη, ἐμέλλομεν πλεονεκτεῖσθαι ὑπὸ τοῦ διαβόλου. Τὸ μὴ αὐτοῦ γὰρ λαμβάνων, ἐμεῖου τὴν πόμην τοῦ Χριστοῦ, καὶ τοῦ σώματος ἡμῶν ἀφηρεῖτο. Πάντες γὰρ ἀλλήλων μέλη ἐστέ, φησὶν. « Οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ νοήματα ἀγνοοῦμεν » ὅτι ποικίλα καὶ δολερὰ καὶ κακομήχανα. Οὐ γὰρ μόνον ἐκ τοῦ εἰς πορνείαν ἐκβαλεῖν ὑποσκελίζει, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἐπὶ τῇ μετameλείᾳ λύπης δύναται εἰς ἀπόγνωσιν σκαλίσαι, ὅταν ἄμετρος ᾖ. Ὅταν οὖν καὶ ἐξ ὧν μετameλόμεθα καὶ ἐξ ὧν ἀμαρτάνομεν ἀλώσιμοι αὐτῷ ἐσμεν, πῶς οὐχὶ πλεονεκτούμεθα;

Quandoquidem ergo et ex eo quod peccamus, et ex eo quod resipiscimus, facile ab eo capimur, an non plane circumvenimur?

D

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Ἐπὶ τῆς δι' αὐτοῦ ὠφελείας τοῖς ἐπιτηδείοις, δι' ἧς καὶ συνίστασθαι φησιν.

Ἐλθὼν δὲ εἰς τὴν Τρωάδα, εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, καὶ θύρας μοι ἀνεφγμένης ἐν Κυρίῳ, οὐκ ἐσχίκα ἀνεσιν τῷ πνεύματι μου τῷ μὴ εὐρεῖν με Τίτον τὸν ἀδελφόν μου. Ἀλλὰ ἀποταξάμενος αὐτοῖς, ἐξῆλθον εἰς Μακεδονίαν.

Οὐχ ἀπλῶς ἀποδημήσας, ἀλλ' εἰς τὸ Εὐαγγέλιον, τουτέστιν, ἐπὶ τὸ κηρύξει ἀπεδήμησα. « Καὶ θύρας μοι ἀνεφγμένης. » Θέλει εἰπεῖν ὅτι πρὸς τοῖς πειρασμοῖς, καὶ ἡ ἀνουσία Τίτου, αὐτὸν ἐθλῶς, δεικνύς ὅτι ἐστὶν ἀδελφοῦ στερεῖσθαι. Μὴν οὖν εἶπεν, Οὐκ ἐσχίκα, ἔγουν τῆς σωτηρίας τῶν προσιόντων τῇ πίστει οὐκ ἐφρόντισα, ἀλλ' « Οὐκ ἐσχίκα ἀνεσιν τῷ πνεύματι μου, » τουτέστιν, ἐλυπούμην καὶ ἠδημόνουν. Τὸ μὲν τοι κήρυγμα, οὐ παρὰ τοῦτο ἐνεμποδί-

ζετο. Καὶ τοσαύτη ἦν, φησὶ, λύπη. ὅτι καὶ θύρας μοι ἄνευγμένῃς, τουτέστι, καὶ μαθητῶν εὐπορῶν καὶ τοῦ λόγου τρέχοντος, ὅμως ἔλγρουν ἐπὶ τῇ ἀπουσίᾳ Τίτου. Δείκνυσι διὰ τούτων, τοῦ Τίτου τὸ χρησίμον, ἵτι χωρὶς ἐκείνου, καὶ τοὶ θύρας ἀνευγμένῃς, ὅμως οὐκ ἔχεν ἀνεσιν, διὰ τὸ μὴ παρῆναι αὐτόν. Τοῦτο δὲ λέγει, καὶ τὸν Τίτον τοῖς Κορινθίοις συνιστῶν (ἔμελλε γὰρ πάλιν ἀποστέλλειν αὐτὸν πρὸς αὐτούς), καὶ τὴν οἰκείαν σπουδὴν περὶ αὐτούς ἐνδεικνύς, ὅτι καὶ πως οὕτω χρησιμεύοντος ἐν τῷ κηρύγματι καὶ ἐν πᾶσι τοῦ Τίτου, ὅμως αὐτὸς ἐκείνων τὸ συμφέρον προκρίνει. Διὸ καὶ ἀπέστειλε καὶ ἀποστελεῖ αὐτὸν πολλὰ χρεῖζων αὐτοῦ τῆς παρουσίας. « Ἀλλὰ ἀποταξάμενος αὐτοῖς » Τὸ ἀποταξάμενος, οὐκ ἔστι τὸ ἐλόμενος μὴ κηρύξαι. Ἄπαγε. (Ὅσον γὰρ ἦν, εἰ διὰ τὴν ἀπουσίαν Τίτου ἐνεποδίσθη τὸ κήρυγμα;) ἀλλ' ἀντὶ τοῦ, οὐ τοσοῦτον ἐπιμένει πρὸς αὐτούς, ὅσον ἠθέλων ἐκείνοι. Τοῦτο μὲν ἴσως καὶ τοῦ Πνεύματος ἐπιτρέψαντος, πλὴν ἐποίει τι καὶ ἡ ἀπουσία Τίτου. Ἴσως δὲ καὶ χρεσιώδης ἦν αὐτῷ τῷ κηρύγματι ὁ Τίτος.

Τῷ δὲ Θεῷ χάρις τῷ πάντοτε θριαμβεύοντι ἡμᾶς ἐν τῷ Χριστῷ, καὶ τὴν ὁσμὴν τῆς γνώσεως αὐτοῦ φανεροῦντι δι' ἡμῶν ἐν παντί τόπῳ, ὅτι Χριστοῦ εὐωδία ἐσμὲν τῷ Θεῷ ἐν τοῖς σωζομένοις, καὶ ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις· οἷς μὲν ὁσμὴ θανάτου εἰς θάνατον, οἷς δὲ ὁσμὴ ζωῆς εἰς ζωὴν. Καὶ πρὸς ταῦτα τίς ἱκανός; Οὐ γὰρ ἐσμὲν ὡς οἱ πολλοὶ κακηλεύοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς ἐξ εὐκρίστιας, ἀλλ' ὡς ἐκ Θεοῦ κατανώπιον τοῦ Θεοῦ, ἐν Χριστῷ λαλοῦμεν.

Ἐἶτα ἐπειδὴ πολλὰς κατέλεξε λύπας, τὰς ἐν Ἀσίᾳ, τὰς ἐν Τρωάδι, αὐτὸ τὸ μὴ ἐλθεῖν πρὸς αὐτούς, ἵνα πῆ νομίσωσι ταῦτα ὀλοφυρομένου εἶναι τὰ ῥήματα, ἐπάγει· « Τῷ δὲ Θεῷ χάρις τῷ θριαμβεύοντι ἡμᾶς. » τουτέστιν, εὐχαριστοῦμεν τῷ Θεῷ νῦν φανεροῦντι ἡμᾶς καὶ καταδύλους ποιοῦντι διὰ τοῦ πάσχειν κακῶς φανεροῦντι δὲ, μετὰ τῶν κατὰ τοῦ διαβόλου νικῶν καὶ τροπαίων. Τοῦτο γὰρ ὁ θριαμβὸς βούλεται. Ἐν γὰρ τῷ πάσχειν κακῶς, αἱ κατὰ τοῦ διαβόλου νίκαι συνίστανται. Ὅσον γὰρ τις πλεῖον πάσχει, πλεῖον νικᾷ. « Ἡμᾶς ἐν τῷ Χριστῷ. » Ὅσον διὰ τὸν Χριστόν, διὰ τὸ κήρυγμα. « Καὶ τὴν ὁσμὴν τῆς γνώσεως αὐτοῦ. » Ἡ ὁσμὴ τῆς γνώσεως δύο δηλοῖ, ὅτι τε τὸ κήρυγμα οὐράνιον ἐστὶ μύρον, καὶ ὅτι οὐκ ἀνακεκάλυπται· πᾶσι καὶ πρόδηλόν ἐστιν, ὅπερ καὶ ἀλλαχοῦ φησιν, « Ἄρτι βλέπομεν δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι. » Ὡς περὶ γὰρ ἡ ὁσμὴ δηλοῖ μὲν εἶναι τοῦ μύρον, τὴν δὲ οὐσίαν αὐτῆν οὐ δηλοῖ τοῦ πνεύματος, οὕτως καὶ ἡ διὰ τοῦ κηρύγματος γνώσις, δηλοῖ μὲν καὶ διδάσκει εἶναι Θεόν, ὁποῖος δὲ τὴν οὐσίαν, οὐκ ἔτι. « Φανεροῦντι δι' ἡμῶν. » Θυμιατήριον γὰρ, φησὶν, ἐσμὲν τοῦ μύρου τούτου καὶ οὐρανοῦ θυμιάματος, τὴν ὁσμὴν αὐτοῦ περιφέροντες πανταχοῦ. « Ὅτι Χριστοῦ εὐωδία ἐσμὲν. » Οὐ μόνον, φησὶν, εὐωδίας κηρύσσομεν, ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς οἱ ἀπόστολοι εὐωδία ἐσμὲν, Χριστῷ τῷ Θεῷ

accepit impedimentum. Et tanta fuit, inquit, tristitia, quod cum etiam apertum esset mihi ostium, hoc est, et plures essent discipuli et sermo curreret, tamen angebar super absentia Titi. His Titi utilitatem ostendit, quia sine illo, licet apertum esset ostium, non tamen habuit relaxationem, eo quod ille non adesset. Hoc autem dicit et Titum commendans Corinthiis (rursum enim ipsum ad eos missurus erat), et proprium circa illos ostendens studium. Quanquam enim adeo utilis et in praedicatione et in omnibus esset Titus, ipse tamen illorum praepont utilitatem: ideo et eum misit ad eos et mittet, cum ipse multum egeret ejus praesentia. « Sed cum illis valedixissem. » Cum valedixissem, non est ac si diceret: Cum elegerissem non praedicare. Minime. Quid enim hoc esset, si propter Titi absentiam impedimentum acciperet evangelium? **¶** sed quasi diceret: Non tanto tempore apud illos permansi quantum illi voluissent: idque fortassis etiam permittente Spiritu, faciebat tamen aliquid Titi absentia. Fortassis autem utilis quoque erat ad praedicationem Titus.

II, 14-17. « Deo autem gratia qui semper triumphare nos facit in Christo: et odorem notitiae suae manifestat per nos in omni loco. Quoniam Christi bona fragrantia sumus Deo in his qui salvi sunt, et in his qui pereunt: his quidem odor mortis ad mortem, illis vero odor vitae ad vitam. Et ad haec quis idoneus? Non enim sumus ut plerique caupnantes verbum Dei, sed velut ex sinceritate, sed velut ex Deo, in conspectu Dei per Christum loquimur. »

Deinde postquam multos recensuit dolores quos in Asia et Troade acceperat, sic ut ad eos proficisci non potuerit: ne verba haec existiment esse lugentis, subjungit: « Deo autem gratia qui triumphare nos facit. » Hoc est, gratias agimus Deo qui nos manifestat, ac conspicuos esse facit, per hoc quod malis afflicimur: manifestat autem, per victorias ac tropaea quae adversus diabolium habemus. Nam hoc sibi vult triumphus. In hoc enim quod mala patimur, consurgunt adversus diabolium victoriae. Siquidem quo plus patitur quispiam, plus vincit. « In Christo. » Hoc est, per, sive propter Christum et praedicationem. « Et odorem notitiae suae. » Odor notitiae duo significat, et quod caelestis praedicationis unguentum sit, et quod non omnibus revelata sit et manifesta: quod etiam alibi dicit: « Cernimus nunc per speculum in aenigmate ²⁰. » Quemadmodum enim odor indicat quidem alicubi esse unguentum, non tamen ipsam manifestant praesentiam ejus: quod spirat: ita quoque notitia quae per praedicationem habetur, ostendit quidem ac docet esse Deum, at qualis sit per essentiam non ita. « Manifestat per nos. » Nam veluti thuribulum, inquit, sumus hujus unguenti ac caelestis incensi, ipsius odorem ubique circumferentes.

²⁰ I Cor. xiii, 12.

« Quoniam Christi bona fragrantia sumus. » Non solum, inquit, bonam fragrantiam prædicamus, verum etiam nos apostoli bona fragrantia sumus, quæ a Christo Deo veluti emergit. Quomodo? Aut nos ipsos sacrificantes, aut externis afflictionibus quotidie morientes, **614** et in Christi victimas reputati. « In his qui salvi fiunt » Bona igitur fragrantia sumus, et bonam fragrantiam prædicamus: sive quis ex hoc salvus fiat per fidem, sive pereat per incredulitatem. Quemadmodum enim sol et mel ab his qui cæcutiunt aut vitio affecti sunt, non juxta suam perspicuntur naturam: sed non ob id ille quidem tenebrosus est, hoc autem amarum, ita et nos et prædicatio, quanquam nonnulli ob incredulitatem pereant, non ob id non est spirituale unguentum: quoniam potius ex hoc admirandum est, quod pravos arguat ac convincat: quia et unguentum porcos suffocare dicitur, et ignis spinas consumere. — Nam sive quispiam salvus fiat sive pereat, Evangelium in sua permanet virtute. Non enim ipsius opus est perditio, sed ingratitude illorum. « His quidem odor mortis ad mortem. » Non ex propria natura, sed ex ipsorum malitia. Quando vivificativus est aut quidem et Christus lapis erat offensionis et petra scandali his qui pereunt. — *Aliud.* Juxta inditum cuique affectum, suavis odor aut mortifer: quemadmodum si idem unguentum scarabeo et columbæ proponatur, non idem in utroque efficiet: sed columba quidem robustior per suavem unguenti odorem redditur, scarabeus vero interimitur. Ita et Paulus divinum illud incensum, si quis columba esset, sicut Titus, Silvanus et Timotheus, una cum eo participabat in bono vitæ odore, proficiens ad omne id quod honestum erat, sumptis ab ipso exemplis; si vero Demas quispiam esset aut Alexander aut Hermogenes, non ferens temperantiæ suffimentum, scarabeorum more a suavi odore fugabatur. « Et ad hæc quis idoneus? » An ad tantam gratiam idoneos vos esse putatis, ut Christi bona fragrantia sitis? nequaquam, sed totum gratiæ est. « Non enim sumus ut plerique. » Pseudapostolos hic insinuat, qui Dei gratiam proprium opus esse dicebant, et ait: Propterea dixi, « Quis idoneus, » et Deo rem omnem attribui, quia non sum sicut cæteri, nempe pseudapostoli cauponans et alienum faciens donum Dei. Cum enim Deus donum dederit, dicit autem quispiam quod suis id laboribus nactus sit, gratiam Dei facit alienam. Aut hoc dicit: Propterea his qui pereunt odor mortis est, **615** his autem qui salvi fiunt odor vitæ, quoniam non cauponamur verbum, veluti quidam qui illud commulant secundum occasiones et personas turpis lucri gratia: sed veritatem prædicamus, ut et qui digni sunt salvi fiant, et indigni ob suam incredulitatem pereant. Etenim ex sinceritate loquimur quæ vidimus et quæ audivimus a Christo. « Sed velut ex Deo. » Sed velut hi qui a Deo acceperunt et didicerunt, et qui in conspectu Dei loquuntur: et tanquam per Christum, id est, a Christo instructi et edocti loquimur. Papæ, quantam veritatem prædicationi asseruit!

Ἰὸν ἀναφερομένη. Πῶς; ἢ ἑαυτοὺς ἱερουργοῦντες, ἢ ἀπὸ τῶν ἐξωθεν καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκοντες, καὶ εἰς ἱερεῖα λογιζόμενοι χριστοῦ. « Ἐν τοῖς σωζομένοις. » Εὐωδία τοιγαροῦν ἔσμεν, καὶ εὐωδιαν κηρύσσομεν, κἄν τις ἐκ τούτου σώζεται διὰ τὴν πίστιν, κἄν τις ἀπόλλυται δι' ἀπιστίαν. Ὡς περ γὰρ ὁ ἥλιος καὶ τὸ μέλι, τοῖς ἀμβλυώττουσι καὶ τοῖς κακοῦμένοις, οὐ κατὰ τὴν οἰκείαν ὄρεται φύσιν, ἀλλ' οὐ παρὰ τοῦτο ἡ σκοτεινὸς ἐκεῖνος ἢ τὸ μέλι πικρὸν, οὕτως καὶ τὸ κήρυγμα καὶ ἡμεῖς, κἄν ἀπόλλυνται τινες τῇ ἀπιστίᾳ, οὐ παρὰ τοῦτο οὐκ ἔστι πνευματικὸν μύρον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦτό ἐστι θαυμάσια, ὅτι τοὺς κακοὺς ἐλέγχει. Ἐπεὶ καὶ τὸ μύρον τοὺς χοίρους πνίγειν λόγος, καὶ τὸ πῦρ τὰς ἀκάνθας ἀναλίσκειν. — [ἸΩΔΑΝ.] Ἄν τε γὰρ σώζηται τις, φησὶν, ἂν τε ἀπόλλυται, τὸ εὐαγγέλιον τὴν οἰκείαν ἀρετὴν ἔχον μείνει. Οὐ γὰρ αὐτοῦ ἔργον ἡ ἀπώλεια, ἀλλὰ τῆς ἐκείνων ἀγνωμοσύνης. « Οἷς μὲν ὁσμή θεάτου εἰς θάνατον. » Οὐ παρὰ τὴν οἰκείαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν αὐτῶν κακίαν. Ἐπεὶ καὶ ὁ Χριστὸς, λίθος ἦν προσκόμματος καὶ πέτρα σκανδάλου τοῖς ἀπολλυμένοις. — Ἄλλως. [ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ.] Κατὰ τὴν προσοῦσαν ἐκάστη διάθεσιν, ἢ ζωοτοῖος ἐγίνετο, ἢ θανατηφόρος ἡ εὐπνοία. Ὡς περ τὸ αὐτὸ μύρον εἰ καθάρψ καὶ Περιστερᾶ προτεθείη, οὐ ταῦτόν ἐφ' ἑκατέρω ἐργάζεται, ἀλλ' ἡ μὲν περιστερὰ, ῥωμαλευτέρα διὰ τῆς εὐπνοίας τοῦ μύρου γίνεται, ὁ δὲ κάρβαρος φθειρεται. Οὕτως καὶ ὁ Παῦλος, τὸ θεῖον ἐκεῖνο θυμίαμα, εἰ μὲν τις ἦν περιστερὰ, κατὰ Τίτον ἢ Σιλουανὸν ἢ Τιμόθεον, συμμετεῖχεν αὐτῷ τῆς εὐωδίας τοῦ βίου, προκόπτων ἐν παντὶ καλῶ τοῖς κατ' αὐτὸν ὑποδείγμασιν· εἰ δὲ Δημᾶς τις ἦν ἢ Ἀλέξανδρος, ἢ Ἐρμολογένης, οὐ φέροντες τὸ τῆς ἐγκρατείας θυμίαμα, καθάρψων δίκην ὑπὸ τῆς εὐωδίας ἐφυγάδεύοντο. « Καὶ πρὸς ταῦτα τίς ἱκανός; » Ἄρα πρὸς τὴν τοσαύτην χάριν δοκεῖτε ἡμᾶς ἱκανοὺς εἶναι ὡς εἶναι εὐωδιαν Χριστοῦ; « Οὐ μνοῦν, ἀλλὰ τὸ ὄλον τῆς χάριτος. » Τοὺς ψευδαποστόλους ἐνταῦθα αἰνιττεται, οἱ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν οἰκείον ἐφρασκον κατόρθωμα, καὶ φησὶ· Διὰ τοῦτο εἶπον, « Τίς ἱκατός; » καὶ τῷ Θεῷ τὸ πᾶν ἀνατέθεικα, ὅτι οὐκ εἰμὶ ὡς οἱ λοιποὶ, τουτέστιν, οἱ ψευδαπόστολοι, κατηλεύων καὶ νοθεύων τὴν δωρεάν τοῦ Θεοῦ. Ὅταν γὰρ ὁ Θεὸς δῶ δωρεάν, λέγει δὲ τις ἀπὸ οἰκείων πόνων αὐτὴν κεκτήσθαι, νοθεύει τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ. Ἡ τοῦτο φησὶ. Διὰ τοῦτο τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις ὁσμή ἐστὶ θανάτου, τοῖς δὲ σωζομένοις ὁσμή ζωῆς, ἐπειδὴ οὐ κατηλεύομεν τὸν λόγον, ὡς καὶ τινες συμεταβάλλοντες αὐτὸν τοῖς καιροῖς καὶ τοῖς προσώποις, ἀσχροῦ κέρδους χάριν, ἀλλὰ τὴν ἀληθεῖαν κηρύσσομεν, ἵνα καὶ οἱ ἀξιοὶ σωθῶσι, καὶ οἱ ἀνάξιοι τῇ οἰκείᾳ ἀπιστίᾳ ἀπώλωνται. Καὶ γὰρ ἐξ εὐκρινείας λαλοῦμεν ἃ ἴδομεν καὶ ἃ ἠκούσαμεν παρὰ τοῦ Χριστοῦ. « Ἄλλ' ὡς ἐκ Θεοῦ. » Ἄλλ' ὡς ἐκ Θεοῦ λαβόντες καὶ μαθόντες, καὶ ὡς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ λαλοῦντες, καὶ ὡς ἐν Χριστῷ, τουτέστι, διὰ Χριστοῦ κατηχούμενοι καὶ διδασκόμενοι, λαλοῦμεν, Βαβαί, πόστην ἀληθεῖαν τῷ κηρύγματι ἐμαρτύρησεν!

Ἀρχόμεθα πάλιν ἑαυτοὺς συνιστάνειν ἢ μὴ A
 χρῆζομεν ὡς τινες, συστατικῶν ἐπιστολῶν πρὸς
 ὑμᾶς ἢ ἐξ ὑμῶν συστατικῶν. Ἡ ἐπιστολὴ ἡμῶν,
 ὑμεῖς ἐστε ἐγγεγραμμένη ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν,
 γινωσκομένη καὶ ἀναγινωσκομένη ὑπὸ πάντων
 ἀνθρώπων, φανερούμενοι ὅτι ἐστὶ ἐπιστολὴ
 Χριστοῦ, διακονηθεῖσα ὑφ' ἡμῶν, ἐγγεγραμμένη
 οὐ μέλανι, ἀλλὰ πνεύματι Θεοῦ ζῶντος, οὐκ
 ἐν πλαξὶ λιθίναις, ἀλλ' ἐν πλαξὶ καρδίαις σαρκί-
 ναις.

« Ἀρχόμεθα πάλιν ἑαυτοὺς συνιστάνειν. » Ἰσως
 ἐρεῖ τις, φησὶν, ὅτι ταῦτα διεξερχόμεθα, βουλόμενοι
 ὑμῖν ἑαυτοὺς συνιστᾶν καὶ παρατίθεσθαι. « Ἡ μὴ
 χρῆζομεν ὡς τινες... » Κατ' ἐρώτησιν ἀνάγνωθι. Ἄρα
 μὴ χρῆζομεν ἢ ἀφ' ὑμῶν πρὸς ἑτέροισ, ἢ ἀφ' ἑτέρων
 πρὸς ὑμᾶς συστατικῶν, τουτίστι παραθετικῶν ἐπι- B
 στολῶν; Διὰ τούτου δὲ, τοὺς ψευδαποστόλους αἰνίτ-
 τεται. « Ἡ ἐπιστολὴ ἡμῶν ὑμᾶς ἐστε. » Ἄντι ἐπι-
 στολῆς, φησί, δυνάμενης ἡμᾶς παραθέσθαι, ὑμᾶς
 ἔχομεν, καὶ τὴν ὑμῶν κατὰ Θεὸν εὐδοκίμησιν. Δει-
 γμα γὰρ ἀρετῆς διδασκάλου, ἢ τῶν μαθητῶν εὐδο-
 κίμησις. Οἱ οὖν πρὸς ἄλλους ὑμᾶς ἔχοντες εἰς λόγον
 συστάσεως, οὐκ ἂν πρὸς ὑμᾶς συστάσεως εἰδείθημεν.
 « Ἐγγεγραμμένη ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν. » Ἐν νῷ
 γὰρ ὑμᾶς ἔχοντες, φησὶν, ὡς καὶ ἐγγεγράφθαι ἡμῖν
 δοκεῖν διὰ τὸ ἀνεξέλειπτον, πανταχοῦ περιφέρομεν
 ὑμᾶς, καὶ ἐκ τῆς ὑμῶν ἀρετῆς ἔχομεν παρ' ἑτέροις
 σύστασιν. Ὅπερ φησὶ καὶ ἐν τῇ πρώτῃ Ἐπιστολῇ.
 « Ἡ γὰρ σφραγὶς τῆς ἐμῆς ἀποστολῆς ὑμεῖς ἐστε
 ἐν Κυρίῳ. » — « Γινωσκομένη καὶ ἀναγινωσκο-
 μένη. » Τῷ, πανταχοῦ ὑμᾶς περιφέρειν τῇ μνήμῃ.
 Διὰ οὖν τῆς ἀναγνώσεως γινώσκασθε. Ἀνάγνωσιν
 δὲ καλεῖ, τὴν αὐτοῦ περὶ αὐτῶν ὀμιλίαν καὶ μνήμην.
 « Ὅτι ἐστὶ ἐπιστολὴ Χριστοῦ. » Πῶς; Τῷ τὸν νό-
 μον αὐτοῦ καὶ τὰς ἐντολάς παρ' ὑμῖν, γραμμάτων
 δίκην, μένειν καὶ φυλάττεσθαι. « Διακονηθεῖσα ὑφ'
 ἡμῶν. » Οἱ δὲ τῆς γνώσεως καὶ τοῦ κηρύγματος τού-
 του διάκονοι, ἡμεῖς εἰς ὑμᾶς ἐγενόμεθα. Καὶ ὡσπερ
 Μωϋσῆς διάκονος τοῦ νόμου γέγονεν, οὕτω καὶ ἡμεῖς
 τοῦ κηρύγματος· καὶ ὡσπερ ἐκεῖνος τὰς πλάκας
 ἐλάξευσεν, οὕτως ἡμεῖς τὰς ὑμῶν καρδίας. Εἴτα ἐκ
 τούτου, εἰς σύγκρισιν ἦλθε τοῦ παλαιοῦ νόμου καὶ τῆς
 νέας, καὶ φησὶν· Ἐκεῖνος μὲν μέλανι, αὕτη δὲ πνεύ-
 ματι ἐγγεγραπτα· ἐκεῖνος ἐν λίθοις, αὕτη δὲ ἐν
 σαρκίαις πλαξίν, οἷον ἐν καρδίαις. Ὅσῳ δὲ τὸ πνεύ-
 μα τοῦ μέλανος, καὶ λίθων ἢ καρδία διαφέρει, τοσ-
 οῦτῳ, φησὶ, καὶ ἡ νέα, τοῦ νόμου καὶ τῆς πα- D
 λαιᾶς.

Πεποίθησιν δὲ τοιαύτην ἔχομεν διὰ τοῦ Χρι-
 στοῦ πρὸς τὸν Θεόν, οὐχ ὅτι ἱκανοὶ ἐσμεν ἀφ'
 ἑαυτῶν λογίζεσθαι τι ὡς ἐξ ἑαυτῶν, ἀλλ' ἢ ἱκα-
 νότης ἡμῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ὅς καὶ ἱκάνωσεν ἡμᾶς
 διακόνους καινῆς διαθήκης, οὐ γράμματος, ἀλλ'
 πνεύματος· τὸ γὰρ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ
 πνεῦμα ζωοποιεῖ.

Εἴτα ἐπειδὴ τὸ δεῖξαι τὴν Νέαν μελίζονα τοῦ νόμου

²¹ I Cor. iv, 12.

III, 1-3. *Incipimus rursus nos ipsos commendare? Num egemus ut nonnulli commendatitiis epistolis apud vos aut a vobis commendatitiis? Epistola nostra vos estis scripta in cordibus nostris, quæ intelligitur et legitur ab omnibus hominibus, dum declaratis quod estis epistola Christi, subministrata a nobis, inscripta non atramento, sed spiritu Dei viventis: non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnis.*

« Incipimus rursus. » Dicit fortassis quispiam, inquit, quod hæc disseramus volentes nos ipsos vobis commendare et in medium afferre: « Num egemus ut nonnulli... » Interrogative hæc legito: Utrum nobis opus est aut a vobis ad alios aut ab aliis ad vos commendatitiis epistolis, sive quæ nos proponant et exhibeant? Per hoc autem pseudapostolos designat. « Epistola nostra vos estis. » Loco, inquit, epistolæ quæ nos possit in medium proponere, habemus vos ac vestram secundum Deum probitatem: cum nota virtutis magistri sit probitas discipulorum. Qui itaque habeamus vos in modum commendationis erga alios, nequaquam egeamus commendatione ad vos. « Scripta in cordibus nostris. » In mente inquit, vos habentes, ita ut propter indebilitatem inscripti esse videamini in nobis, ubique vos circumferimus, et ex vestra virtute habemus apud alios commendationem: quod in priore Epistola ait: « Sigillum apostolatus mei vos estis in Domino ²¹. » — « Quæ intelligitur et legitur. » Ex eo quod vos ubique in memoria circumferamus. Itaque per lectionem § 16 cognoscimini: lectionem autem vocat suam de ipsis colloctionem ac memorationem. « Quod estis epistola Christi. » Quomodo? Quia lex ac præcepta ejus, litterarum loco manent ac servantur apud vos « Subministrata a nobis. » Nos autem hujus notitiæ ac prædicationis ministri erga vos fuimus; et quemadmodum Moses legis fuit minister, ita et nos prædicationis, et sicut ille tabulas incidit, ita nos corda vestra. Deinde ex hoc ad collationem venit veteris legis ac novi Testamenti, et ait: Illa quidem atramento, hoc autem spiritu inscriptum est: illa in lapidibus, hoc in carnis tabulis, hoc est, in cordibus: quanto autem spiritus præstantior est atramento, et cor lapidibus: tanto novum Testamentum lege præstantius est veterique instrumento.

III, 4-6. *Fiduciam autem hujusmodi habemus per Christum erga Deum, non quod idonei simus ex nobis ipsis cogitare quidquam tanquam ex nobis ipsis: sed si ad aliquid idonei sumus, id ex Deo est, qui et idoneos fecit nos ministros Novi Testamenti, non litteræ, sed spiritus. Nam littera occidit, spiritus autem vivificat.*

Deinde postquam ostendit Novum Testamentum

majus esse lege veterique instrumento : una quoque ex consequenti subintelligebatur apostolos majores esse Mose veteris instrumenti ministro ; ob id enim quod res sunt majores, propter hoc ipsum et ministri. Sed totum Deo attribuit et ait : « Fidem autem hujusmodi habemus. » Hyperbaton est : Quia idoneitas nostra ex Deo est, inquit, et cætera quæ in medio ponuntur. bono sumus animo ac confidimus per Christum habentes ut confidamus : quia nos quidem non sumus idonei ad ministrandum in tanto ministerio, imo ne ad concipiendum quidem mente rei magnitudinem, aut in ipsa quidquam omnino cogitandum : sed quia beneplacuit ipsi ut nos idonei essemus tanto negotio. « Non litteræ, sed Spiritus. » Lex enim litteras ferebat, Christi vero prædicatio Spiritus superventionem. Siquidem lex quoque spiritualis erat, at Spiritum non tribuebat, quod facit prædicatio. Ac si diceret : Nobis non litteras dare commissum est velut Mosi, sed Spiritum. Nam per impositionem manuum apostolorum superveniebat Spiritus sanctus. « Nam littera occidit. » Lex, inquit, occidit. Si enim peccantem deprehenderit, interimit eum. « Nam qui transgressus est, inquit, legem Mosi, sine misericordia sub duobus aut tribus testibus moritur ²². » Spiritus vero si deprehenderit peccatis mortuos, per baptismam vivificat.

CAPUT IV.

De ministro secundum Spiritum, et gloria magis divina quam ea quæ secundum legem erat.

III, 7-11. *Quod si ministerium mortis in litteris insculptum lapidibus fuit in gloria, adeo ut non possent oculos intendere filii Israel in faciem Mosi, propter gloriam vultus ejus quæ aboletur, cur non potius ministerium Spiritus erit in gloria? Nam si ministerium condemnationis gloria, multo magis excellit ministerium justitiæ in gloria. Quandoquidem ne glorificatum quidem fuit quod glorificatum est, in hac parte, propter eminentem gloriam. Etenim si id quod aboletur fuit per gloriam, multo magis id quod manet est in gloria.*

Postquam in præcedentibus docuit Novi Testamenti excellentiam super Vetus : quod illud quidem in lapidibus datum erat et per atramentum, novum vero in cordibus et per spiritum : vult nunc ostendere quod etiam in gloria majus sit Novum. Et quoniam Vetus sensibilem habebat gloriam, nempe faciem Mosi, Novum vero intelligibilem, a ratione ostendit excellentiam : et vide quomodo. Protinus ipsum vocat mortis ministerium et litteris et in lapidibus insculptum : ac si diceret : Non erat ibi auxilium aliquod aut remissio, quemadmodum in baptisate, sed solæ litteræ ac supplicium inevitabile ; **18** ut quod lapidibus insculptum esset. Ministerium autem mortis dicit legem. Et vide quod non dixit esse mortis effectivam : neque enim ad peccatum aut mortem impellebat ; sed ministerium. Nam legislatori erat ad ministerium, et morte di-

²² Hebr. x, 28.

καὶ τῆς παλαιᾶς, συνυπηκούετο κατὰ τὸ ἀνθλοῦθον, καὶ τοῦ διακόνου τῆς παλαιᾶς Μωσέως μείζους εἶναι τοὺς ἀποστόλους (ἐρ' ὧν γὰρ τὰ πράγματα μείζονα, ἐπὶ τούτων καὶ οἱ διάκονοι), ὅλον τῷ Θεῷ ἀνατίθεται τὸ πρᾶγμα, καὶ φησὶ· « Πειροίθυσιν δὲ τοιαύτην ἔχομεν. » Ὑπερβατόν, ὅτι ἡ ἰκανότης ἡμῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ λοιπὰ διὰ μέσου. Θαρρόοιμεν, φησὶ, καὶ πεποιθήκαμεν εἰς τὸν Θεόν, διὰ Χριστοῦ τὸ θαρρῆειν ἔχοντες, ὅτι ἡμεῖς μὲν, οὐχ ἰκανοὶ ἐσμεν τοσαύτη διακονία ὑπηρετήσασθαι, ἀλλ' οὐδὲ ἐν νῦν λαβεῖν τοῦ πράγματος τὸ μέγεθος, ἢ ὅπως λογισασθαι τι ἐν αὐτῇ, ἀλλ' ὅτι ἡ δόξα τῆς ἡμᾶς ἰκανοῦς γενέσθαι τῷ τριλιούτῳ πράγματι. « Οὐ γράμματος, ἀλλὰ Πνεύματος. » Ὁ γὰρ νόμος, γράμματα ἔφερε, τὸ δὲ Χριστοῦ κήρυγμα. Πνεύματος ἐπιφοίτησιν. Ἦν μὲν γὰρ καὶ ὁ νόμος πνευματικός, ἀλλ' οὐ Πνεῦμα ἐχαρίζετο, ὅπερ ποιεῖ τὸ κήρυγμα, ὡς εἰ ἔλεγεν· Ἥμεῖς οὐ γράμματα ἐπιστεύθημε, ὡς Μωσῆς, ἀλλὰ Πνεῦμα διδόναι. Διὰ γὰρ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τῶν ἀποστόλων, ἐπιφοίτησις ἐγένετο Πνεύματος ἁγίου. « Τὸ γὰρ γράμμα ἀποκτείνει. » Ὁ νόμος, φησὶν, ἀποκτείνει. « Ἐν γὰρ λάθρῃ πληγμελιζόντα, ἀναίρει αὐτόν. « Μαθαῖας γὰρ τις, φησὶ, νόμον Μωσέως, χωρὶς οὐκτιρμῶν ἐπὶ· δυσὶν ἢ τρισὶ μάρτυσιν ἀποθνήσκει. » Τὸ δὲ Πνεῦμα νεκρωμένους ταῖς ἀμαρτίαις λαμβάνων, ἐν τῷ βαπτίσματι ζωοποιεῖ.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Περὶ τῆς κατὰ Πνεῦμα λειτουργίας καὶ δόξης θειοτέρας τῆς κατὰ τὸν νόμον.

Εἰ δὲ διακονία τοῦ θανάτου ἐν γράμμασιν ἐντετυπωμένη ἐν λίθοις ἐγενήθη ἐν δόξῃ, ὥστε μὴ δύνασθαι ἐνατείνσαι τοὺς οὐλοὺς Ἰσραὴλ εἰς τὸ πρόσωπον Μωσέως διὰ τὴν δόξαν τοῦ προσώπου αὐτοῦ τὴν κταργουμένην, πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἡ διακονία τοῦ Πνεύματος ἔσται ἐν δόξῃ ; Εἰ γὰρ ἡ διακονία τῆς κατακρίσεως δόξα, πολλῷ μᾶλλον περισσεύει ἡ διακονία τῆς δικαιοσύνης ἐν δόξῃ. Καὶ γὰρ οὐ δεδόξασται τὸ δεδοξαζόμενον ἐν τούτῳ τῷ μέρει, ἕνεκεν τῆς ὑπερβαλλούσης δόξης. Εἰ γὰρ τὸ καταργούμενον διὰ δόξης, πολλῷ μᾶλλον τὸ μένον ἐν δόξῃ.

Διδάξας ἐν τοῖς ἄνω τὴν διαφορὰν τῆς νέας ὡς πρὸς τὴν παλαιάν, τὸ ἐκείνην μὲν ἐν λίθοις καὶ ἐν μέλανι, ταύτην δὲ ἐν πνεύματι καὶ ἐν καρδίαις, νῦν θέλει δεῖξαι ὅτι καὶ ἐν δόξῃ μείζων ἡ νέα. Καὶ ἐπειδὴ ἡ παλαιὰ αἰσθητὴν εἶχε δόξαν, τὴν τοῦ προσώπου Μωσέως, ἡ δὲ νέα νοητὴν, ἀπὸ συλλογισμοῦ τὴν ὑπεροχὴν δείκνυσι. Καὶ ὅρα. Εὐθὺς διακονίαν αὐτὴν λέγει θανάτου, καὶ ἐν γράμμασι καὶ ἐν λίθοις ἐντετυπωμένην, ὡς εἰ ἔλεγεν· Οὐκ ἦν βοήθεια τις ἐκεῖ, ἢ ἄρα οἱ ὥσπερ ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος, ἀλλὰ γράμματα μόνον καὶ τιμωρία ἀνεξάλειπτος, ἅτε λίθοις ἐγκολλημένη. Διακονίαν δὲ θανάτου, τὸν νόμον λέγει. Καὶ ὅρα, οὐκ εἶπε, ποιητικὸν θανάτου (οὐ γὰρ αὐτὸς ὦθει πρὸς ἀμαρτίαν ἢ θάνατον)· ἀλλὰ διακονίαν. Διτκόνει γὰρ τῷ νομοθέτῃ, καὶ τοῖς ἀξίους θανάτου, ὁ νόμος ἐθανάτου. — [ΘΕΟΥΔΩΡ.] Τὴν δὲ διακονίαν τοῦ νόμου, διακονίαν

θανάτου προσηγόρευσεν, επειδή τοὺς παραβαίνοντας ὁ νόμος ἐκόλαζεν. Εἰ τοίνυν, φησὶν, ἔνθα τιμωρία καὶ θάνατος καὶ γράμματα λίθοις ἐγκεκολλημένα, τοσαύτην ὁ ταῦτα κομίζων ἐν τῷ προσώπῳ δόξαν ἐδέξατο, πολλῶν μᾶλλον οἱ τῷ θεῷ διακονοῦντες Πνεύματι, πλείονος ἀπολαύουσι δόξης. « Ὅστε μὴ δύνασθαι ἐνατενίσαι. » Ἐπαίρει τὴν τοῦ νόμου δόξαν, ἵνα πλέον αὐξήσῃ τὴν τῆς νέας. Ἡ δὲ τοῦτο κατηγορία ἐστὶν Ἰουδαίων, ὅτι οὕτως, φησὶν, ἦσαν ταλεῖς, ὡς μετὰ τὴν αἰσθητὴν δόξαν ἱκανοὺς εἶναι ὄρῃν. « Διὰ τὴν δόξαν τοῦ προσώπου αὐτοῦ. » Ἄνω ἐπάρας τὴν τοῦ νόμου δόξαν, νῦν ἡρέμα ναθαίρει αὐτήν. Οὐ γὰρ ὁ νόμος εἶχε τὴν δόξαν, ἀλλ' ὁ Μωσῆς. Καὶ ὁ Μωσῆς δὲ, οὐ μένουσαν εἶχε δόξαν, ἀλλὰ καταργουμένην, τουτέστι παυομένην. Ἐπειδὴ γὰρ ἄνω ἐπῆρε τὰ κατὰ τὸν νόμον, νῦν αὐτὰ καθαιρεῖ ἵνα συγκαθέλῃ τὰ Ἰουδαϊκά. « Πῶς οὐχὶ μᾶλλον ἢ διακονία τοῦ Πνεύματος; » Ὅσπερ διακονίαν θανάτου τὸν νόμον ἐκάλεσεν, οὕτως κατὰ τὸ ἀκόλουθον ὠφείλε τὴν νέαν κλέσαι διακονίαν ζωῆς. Ἄλλὰ τοῦτο μὲν σιωπῶν, τὸ μεῖζον δὲ λέγει. Διακονίαν γὰρ αὐτὴν Πνεύματος καλεῖ, τοῦ καὶ τὴν ζωὴν ἐξουσίαν ἔχοντος παρέχειν. Διακονίαν δὲ Πνεύματος αὐτὴν καλεῖ, διὰ τὴν ἐπιφοίτησιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, οἷον τὴν παρασκευαστικὴν τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιφοιτήσεως. « Εἰ γὰρ ἡ διακονία τῆς κατακρίσεως. » Ἀπὸ συλλογισμοῦ τὸ εὐλογον ἔχοντος τὴν σύγκρισιν ποιεῖται. Εἰ γὰρ δόξα, φησὶν, ἐστὶν ἐν τῷ νόμῳ, καὶ τοι ὄντι διακόνῳ θανάτου καὶ κατακρίσεως, πολλῶν μᾶλλον κατὰ τὸ ἀκόλουθον, οὐ μόνον ἔστιν ἐν τῇ νέᾳ δόξα, ἀλλὰ καὶ περισσεύει. Καὶ γὰρ, « Περισσεύει. » Τοῦ μὲν γὰρ νόμου ἀμαρτωλοὺς λαμβάνοντος καὶ τιμωρουμένου, τὸ κήρυγμα ἀμαρτωλοὺς λαμβάνον ἐν τῷ βαπτίσματι, οὐ μόνον ἀνευθύνους ἀφίησι, (καὶ τοι ἔρκει καὶ τοῦτο.) ἀλλὰ καὶ δικαιοῖ, καὶ ἁγιάζει, καὶ εἰς υἰοθεσίαν καλεῖ, καὶ τὰς μελλούσας ἐλπίδας ἐπαγγέλλεται. Ὅθεν καὶ διακονίαν δικαιοσύνης αὐτὴν καλεῖ, ὡς δικαιοῦσαν τοὺς ἀσεβεῖς.

« Καὶ γὰρ οὐ δεδοξασται. » Καὶ τί, φησὶν, ἀντιπαράθεσιν ποιῶ τῆς νέας καὶ τοῦ νόμου; Τοσαύτη γὰρ, φησὶ, τῆς νέας ἢ διαφορὰ καὶ ἡ δόξα, ὅτι, φησὶν, ἐν συγκρίσεως μέρει, (τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὃ λέγει ἐν τούτῳ τῷ μέρει, τουτέστι τῆς συγκρίσεως), οὐδὲ δόξαν ἔχειν δόξει ἢ παλαιὰ, καὶ τοι δεδοξασμένη οὖσα, ὡς πρὸς ἀντιπαράθεσιν τῆς νέας. « Ἐν τούτῳ τῷ μέρει. » [ΘΕΟΔΩΤ.] — Τοσαύτη γὰρ ἐστὶ, φησὶν, ἢ τοῖς διακόνοις τῆς χάριτος προσεσσημένη δόξα, ὅτι οὐδὲ δόξαν εἴποι τις ἀν' ἐχότως τὴν Μωσῆϊ προσενομένην, ἀποβλέπων εἰς τούτους. Ἐν νυκτὶ μὲν γὰρ τὸ λυχνιαῖον φῶς, φανότατον εἶναι δοκεῖ, ἐν μεσημβρίᾳ δὲ μέση κρύπτεται, καὶ οὐδὲ οὕτως εἶναι νομίζεται. Τὸν δὲ νόμον ἐκάλεσε καταργούμενον, ὡς παυσάμενον τῇ Χριστοῦ παρουσίᾳ, μένον δὲ τὸ τῆς χάριτος δῶρον, ὡς οὐ ληψόμενον τέλος. Εἰ τοίνυν ἐκεῖνον, φησὶ, τετύχηκε δόξης, δηλονότι καὶ τοῦτο πολλαπλασιῶς τεύξεται. « Τὸ δεδοξασμένον. » Οἷον ὁ νόμος ὁ δόξαν ἔχων διὰ τοῦ προσώπου Μωσέως.

Agnos lex interimebat. — Legis ministerium appellavit mortis ministerium, quoniam transgressores lex puniebat. Si igitur ubi supplicium ac mors erat, litteræque lapidibus insculptæ, qui hæc ferebat tantam in facie gloriam accepit, nullo amplius qui divino ministrant Spiritui, majori fruuntur gloria. « Adeo ut non possent oculis intendere. » Extollit legis gloriam ut magis augeat gloriam Novi Testamenti. Vel quod hoc magis accusatio sit Judæorum: nam adeo, inquit, crassi erant, ut non sensibilem quidem gloriam videre essent idonei. « Propter gloriam vultus ejus » Cum superius legis gloriam extulisset nunc eam paulatim extenuat ac tollit. Non enim lex gloriam habebat, sed Moses: et hic quidem nos permanentem habuit gloriam sed quæ aboletur ac cessat. Nam quia superius extulerat ea quæ legis erant, tollit nunc ipsa, ut una auferat et Judaica. « Cur non potius ministerium Spiritus. » Sicut ministerium mortis legem appellavit, ita nunc ex consequenti debuissent Novum Testamentum vocare ministerium vitæ: sed hoc quidem tacet, verum quod majus est dicit: ipsum enim vocat Spiritus ministerium, cum etiam habeat potestatem dandi vitam. Vocat autem ministerium Spiritus, propter Spiritus sancti supervisionem, tanquam præparativum supervisionis Spiritus sancti. « Nam si ministerium condemnationis. » Ex ratiocinatione comparisonem facit rationi consonam. Si gloria, inquit, est in lege, quæ tamen mortis ac condemnationis ministra erat, multo magis consequitur ut in Novo Testamento non solum gloria sit, sed etiam excellat. Nam, « Excellit, » inquit. Cum enim lex deprehendens peccatores, puniret, prædicatio peccatores deprehendens in baptisate, non modo sine pœna dimittit, cum tamen hoc satis esset: verum etiam justificat et sanctificat, ac in adoptionem vocat, futurorumque honorum spem promittit. Unde etiam Novum Testamentum vocat ministerium justitiæ, 619 tanquam impios justificans.

« Quandoquidem ne glorificatum quidem fuit. » Et quid collationem, inquit, facio Novi Testamenti ad legem? Tanta est Novi Testamenti excellentia ac gloria, ut in hac parte conferendo, Vetus ne ullam quidem videatur habere gloriam, licet glorificatum sit, si ad Novum conferas. Et hoc est, quod ait: « In hac parte, » nempe comparisonis. — Nam tanta est, inquit, ad ministros gratiæ reditura gloria, ut merito neque gloriam esse dicat quispiam, eam quæ Mosen secuta est, si ad hos respiciat. Siquidem lucernæ lux in nocte videtur esse splendidissima at in meridie occultatur, et ne lux quidem esse existimatur. Legem autem dixit aboleri: ut quæ ad Christi præsentiam cessaverit: gratiæ vero donum manere, ut quod finem non habeat. Si ergo illud, inquit, sortitum est gloriam, manifestum est quod istud multo majorem sortietur. « Quod glorificatum est. » Puta lex quæ gloriam habuit per faciem Mosi. « In hac parte. » In parte compara-

tionis seu collationis nulla est Mosi gloria, quam glorificatus est. Nam si ad Novum conferas Testamentum non, fuit glorificatus. « Propter eminentem gloriam. » Quam habet videlicet Novum Testamentum. « Etenim si quod aboletur fuit per gloriam. » Deinde etiam ex permanentia ostendit excellentiam. Nam si lex, inquit, quæ abolenda erat ac cessatura, per gloriam data est, multo magis Novum Testamentum quod semper duraturum est, erit in intelligibili gloria.

III, 12-15. « Ita que cum habeamus huiusmodi spem, « multa libertate utimur; et non sicut Moses ponebat velamen ad faciem suam ne intenderent filii Israel in finem ejus quod aboletur. Sed obcæcati sunt sensus illorum. Nam usque ad diem hodiernum velamen in lectione Veteris Testamenti manet, non detectum, quod per Christum aboletur; sed ad hunc usque diem cum legitur Moses, velamen super cor illorum ponitur. »

Quoniam auditorum infirmitas non videbat Novi Testamenti gloriam (neque enim sensibilis erat), sed ad eam bene affecta erat, ad futurum tempus ipsos remittit: ideo quoque spei meminit 620 « Huiusmodi spem, » inquit. Huiusmodi, qualem? Quod nos majora acceperimus quam vetus populus Israeliticus. « Multa libertate utimur. » Quandoquidem igitur nos Novi Testamenti ministri majora accepimus, prædicationem cum magna libertate prædicamus, nihil occultantes neque remissi, neque veriti ne vestram percutiamus conscientiam propter prædicationis absurditatem, quemadmodum Moses feriebat aspectus Judæorum. Vos enim pulchritudinem quæ est in prædicatione videre potestis: ut nequaquam feriamini intuentes, neque mente, neque intelligibili aspectu. « Et non sicut Moses. » Ac si quispiam dixisset: Quare aperte prædicatis et non in modum velaminis obumbrando loquimini? Quare? Primum quidem confidentes in puritate prædicationis; deinde quia vos quoque videre potestis eam quæ in prædicatione est pulchritudinem. Neque enim veluti Judæi cæcutitis. Quanto enim Novum Testamentum majus est, tanto quoque major est excellentia eorum qui docentur. « Ne intenderent filii Israel. » Ut intentis inquit, oculis in faciem ejus non perspicerent id quod cessaturum erat ac abolendum ab ea gloria. Volens autem ostendere brevis esse temporis gloriam illam, quantum ad comparationem gloriæ quæ semper maneret in Novo, ait; « In finem ejus quod aboletur, » ac si diceret: Cum non potuerint in gloriam intendere Israelitæ, consequens est ut finem habeat ac cesset illa gloria: quæ adeo brevis erat temporis, ut simul et inceptit et cessaverit: neque tamen in illam, inquit, aspicere potuerunt, adeo erant imbecilles. « Sed obcæcati sunt sensus illorum. » Hoc est, excæcata est mens illorum, idque adeo, ut non tunc solum Mosi gloriam videre non potuerint, sed ne nunc

A « Ἐν τούτῳ τῷ μέρει. » Ἐν τῷ μέρει τῆς συγκρίσεως καὶ παρατίσεως, οὐκ ἔστι δόξα τοῦ Μωϋσέως εἰ καὶ ἐδοξάσθη. Οὐ γὰρ δεδόξασται, εἰ συγκρίνηται τῇ νέῃ. « Ἐνεκεν τῆς ὑπερβαλλούσης δόξης, » ἔν ἔχει, τουτέστιν ἡ νέα « Εἰ γὰρ τὸ καταργούμενον διὰ δόξης. » Ἐἴτα καὶ ἐκ τοῦ μονίμου δείκνυσι τὴν διαφορὰν. Εἰ γὰρ ὁ καταργεῖσθαι, φησί, καὶ παύεσθαι μέλλων νόμος, διὰ δόξης ἐδόθη. πόσον μᾶλλον ἢ αἰεὶ οὕσα καὶ ἰσομένη νέα ἔσται ἐν νοητῇ δόξῃ.

Ἐχοντες οὖν τοιαύτην ἐλπίδα, πολλῇ παρρησίᾳ χρώμεθα, καὶ οὐ καθάπερ Μωϋσῆς ἐτίθη, κάλυμμα ἐπὶ τῷ πρόσωπον αὐτοῦ πρὸς τὸ μὴ ἀτενίσαι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ εἰς τὸ τέλος τοῦ καταργουμένου, ἀλλ' ἐπιωρώθη τὰ νοήματα αὐτῶν. Β Ἄχρι γὰρ τῆς σήμερον τὸ αὐτὸ κάλυμμα ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μένει μὴ ἀνακαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται. Ἄλλ' ἕως σήμερον ἡνίκα ἀναγινώσκεται Μωσῆς, κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται.

Ἐπειδὴ τὸ ἀσθενὲς τῶν ἀκροατῶν οὐκ ἔβλεπε τὴν δόξαν τῆς Νέας (οὐ γὰρ ἦν αἰσθητὴ), ἀλλ' ἰλιγγία, εἰς τὸν μέλλοντα χρόνον αὐτοὺς παρπέμπει. Διὸ καὶ ἐλπίδος μέμνηται. « Τοιαύτην, φησὶν, ἐλπίδα. » Τοιαύτην, ποίαν; ὅτι μειζόνων ἡμεῖς ἠξιώθημεν, ἢ ὁ πάλαι Ἰσραὴλ. « Πολλῇ παρρησίᾳ χρώμεθα. » Ἐπεὶ οὖν μειζόνων ἡμεῖς οἱ τῆς Νέας διάκονοι ἠξιώθημεν, μετὰ παρρησίας τὸ κήρυγμα κηρύσσομεν, οὐδὲν ἀποκρύπτοντες, οὐδὲ ἀποστελλόμενοι, οὐδὲ δεδοικότες μὴ πληξώμεν ὑμῶν τὴν συνειδήσιν διὰ τὴν ἀτοπίαν τοῦ κηρύγματος, ὥσπερ ὁ Μωσῆς ἐπληττε τὰς τῶν Ἰουδαίων ὄψεις. Ὑμεῖς γὰρ ἰδεῖν τὸ ἐνὸν τῷ κηρύγματι κάλλος δύνασθε, καὶ οὐκ ἂν πληγείητε ὀρώντες οὐδὲ τὸν νοῦν οὐδὲ τὰς νοητὰς ὄψεις. « Καὶ οὐ καθάπερ Μωϋσῆς. » Διὰ τὸ δὲ, ὡς εἰ εἶπε τις, ἀνακαλυμμένως κηρύσσετε, καὶ οὐ δίκην κάλυμματος ἐπισκασμένως λαλεῖτε; Διὰ τί; Ἡρώτων μὲν θαρρόντες τῷ καθαρῷ τοῦ κηρύγματος. ἔπειτα ὅτι ὑμεῖς καὶ ἰδεῖν δύνασθε τὸ ἐνὸν τῷ κηρύγματι κάλλος. Οὐ γὰρ ἴσα Ἰουδαίους ἀμβλυώτετε. Ὅσα γὰρ ἡ νέα μείζιον, τοσοῦτον καὶ τῶν μαθητευομένων τὸ διάφορον. « Πρὸς τὸ μὴ ἀτενίσαι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ. » Ὡστε μὴ ἀτενίσαι, φησὶν, εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, τὸ καταργεῖσθαι καὶ παύεσθαι μέλλον ἀπὸ τῆς δόξης. Βουλόμενος δὲ δεῖξαι ὀλιγοχρόνιον τὴν δόξαν ἐκείνην, ὡς πρὸς σύγκρισιν τῆς αἰεὶ μενούσης ἐν τῇ νέῃ δόξῃ, φησὶν, « Εἰς τὸ τέλος τοῦ καταργουμένου, » ὡς εἰ ἔλεγεν Ὅταν οὐκ ἠδύναντο ἀτενίσαι τῇ δόξῃ οἱ Ἰσραηλίται, λοιπὸν τέλος εἶχε καὶ ἐπάύετο ἡ δόξα ἐκείνη. Οὕτως ὀλιγοχρόνιος ἦν, ὡς ἅμα τῷ ἀρξασθαι καὶ παύεσθαι. Ἄλλ' οὐδὲ εἰς ἐκείνην, φησὶν, ἰδεῖν ἠδύναντο, οὕτως ἦσαν ἀσθενεῖς. « Ἄλλ' ἐπιωρώθη τὰ νοήματα αὐτῶν. » Τουτέστιν, ἐπιωρώθη αὐτῶν ὁ νοῦς, καὶ τοσοῦτον, ὅτι οὐ μόνον τότε τὴν Μωσέως δόξαν ἰδεῖν οὐκ ἴσχυον, ἀλλ' οὐδὲ νῦν τὰ ἐν τῷ νόμῳ ἰδεῖν ἰσχύουσιν ὡς χρὴ. Ἄχρι γὰρ, φησὶ, τῆς σήμερον, τὸ αὐτὸ παρ' αὐτοῖς κάλυμμα ἔχει ἡ ἀναγνώσις τοῦ νόμου. Ὡσπερ γὰρ κεκαλυμμένης τῆς ἀναγνώσεως

οὐ δύνανται ἰδεῖν τὰ ἐν αὐτῇ, οὐδὲ γινῶναι ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται καὶ παύεται ὁ νόμος. Ποῦ γὰρ, εἴποι τις, τοῦτο ἔχει ὁ νόμος, ὅτι ἐν Χριστῷ καὶ διὰ Ἰησοῦ καταργηθήσεται; Καὶ αὐτὸς μὲν ὁ νόμος φησὶν. Εἰπὼν γὰρ ὅτι, « Ἀναστήσει ὑμῖν προφήτην, » ἐπήγαγεν, « Αὐτοῦ ἀκούσεσθε πανοτιοῦν λέγοντος: » φησὶ, κἂν ὑπεναντίον εἴπη τοῦ νόμου, περὶ Χριστοῦ λέγων. Αὐτὸς δὲ καὶ τὰ Σάββατα ἔλυσε, θεραπεύων ἐν αὐτοῖς. Καὶ ἐπιδιετάρσαστέ τινα, ὡς τὸ, « Ἰκοῦσατε ὅτι ἐβρίθη τοῖς ἀρχαίοις τόδε, ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν. » Καὶ τὸ μὴ ἀπολύειν γυναῖκα διὰ μίσην μόνον, καὶ ἄλλα πόλλά. Ἐπειτα δὲ ὅτι ἐντελέμενος αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἐν τῷ ναφ μόνῃ θύειν, καὶ ἐν τούτῳ περικλείσας τὰς θυσίας, εἶρα καθελὼν αὐτὸν, οὐκ εὐδῆλον ὅτι καταργήσει τὰς θυσίας καὶ πάσας τὰς νομικὰς ἱερουργίας; ὥστε καὶ ἀσθητῶς καὶ νοητῶς ὁ νόμος τὴν ἐκαστοῦ κατάργησιν περιέχειν. « Μὴ ἀνακαλυπτόμενον, » εἰς τὸ γινῶναι αὐτοὺς, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται ὁ νόμος. — [ΚΥΡΙΑΑ.] Ὁ γὰρ Χριστὸς καταργεῖ τὸ κάλυμμα. Αὐτὸς γὰρ ὢν ἡ ἀλήθεια, παύει τὴν σκιάν καὶ τὴν διπλόην τοῦ νόμου, οὕτως ἐν βίβλῳ ρα', τὴς ἐρμηνείας τοῦ Λουκᾶ. — [ΦΩΤ.] Ἐδόθη τοῖς ἐν παραδείσῳ ἐντολή, ἀλλ' ἤργησε καὶ πέπαυται, καὶ οἶονεῖ κατήργηται. Ἐδόθη τοῖς περὶ Νῶε, κἀκεῖνη ὡσαύτως ἤργησεν καὶ κατέπαυσεν. Ἐδόθη τοῖς περὶ Ἀβραάμ, ἀλλὰ καὶ τὰ πλεῖστα ταύτης κατήργησεν ὁ νόμος μυριάς προσθήκας ἀλλοιώσας καὶ τάξας ἕτερα. Ἐδόθη διὰ Μωσέως ὁ νόμος, καταργεῖται καὶ παύεται καὶ οὗτος, οὐκ ἐφ' ᾧ ἕτερον εἰσαχθῆναι, καὶ πάλιν κἀκεῖνον καταργηθῆναι, ἀλλ' ἐφ' ᾧ ἕτερον εἰσαχθῆται τὸν εὐαγγελικόν, καὶ εἰς τὸν αἰῶνα διαμένειν. Πάντες μὲν οὖν οἱ ἔμπροσθεν κατηργήθησαν, ἀλλὰ τέλος καταργουμένου ὁ νόμος, ἐπειδὴ μετ' αὐτὸν οὐκ ἔτι ἕτερος καταργεῖται. Εἴ δὲ ὁ νόμος τέλος καταργουμένου, καὶ τὸ εἰσάγον αὐτὸν πρόσωπον διτλονότι τέλος καταργουμένου, ὡς περὶ καὶ ὁ τοῦ εὐαγγελίου δοτήρ, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος βασιλεύει καὶ κυριεύει. « Κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κείναι. » Εἴτα ἐπειδὴ εἶπε, κάλυμμα κείσθαι ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς Παλαιᾶς, ἵνα μὴ τις νομίσῃ τῆς ἀσφαλείας τοῦ νόμου εἶναι τὸ αἴτιον ὡς μὴ νοουμένου, σαφέστερον αὐτὸ λέγει, δεικνὺς αὐτῶν καὶ οὐ τοῦ νόμου τὸ ἀμάρτημα. « Κάλυμμα γὰρ, φησὶν, ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κείναι. » Διὸ οὐ δύνανται γινῶναι τὴν διάνοιαν τοῦ νόμου. Εἰ γὰρ ἔγνωσαν, ἀπήστησαν ἂν ἀπ' αὐτοῦ, καὶ τῷ Χριστῷ ἐπιστευσαν. Τοῦτο γὰρ ὁ νόμος βουλεται.

Καὶ γὰρ καὶ ὁ Μωϋσῆς πρὸς μὲν Ἰουδαίους

²³ Deut. xviii. 15. ²⁴ Joan. v, 6 seqq. ²⁵ Matth. v, 21, ²⁶ Matth. xiv, 3. ²⁷ Joan. i, 17.

A quidem ea quæ in lege sunt videre possunt ut oportet. Nam ad hunc usque diem, inquit, idem velamen habet apud ipsos lectio legis. Quasi enim velata esset lectio. non possunt intueri quæ in illa sunt, neque cognoscere quod per Christum aboletur et cessat lex. At ubi id habet lex, dixerit quispiam, quod per Christum et per Jesum abolenda esset? Eadem ipsa lex dicit. Nam cum dixisset: « Prophetam suscitabit vobis Deus, » subjunxit: « Ipsum audietis quidquid dixerit ²³, » etiam videlicet si quod legi contrarium est dixerit, de Christo loquens. Ipse vero et Sabbata solvit, **621** sanans in ipsis ²⁴; et quædam addidit, ut cum diceret: « Audistis quod hoc dictum sit antiquis, ego autem dico vobis ²⁵. » Et quod propter solum odium non esset uxor dimittenda ²⁶: multaque alia. Deinde autem quia in solo templo præcepit eis Deus sacrificare. et in hoc victimas conclusit, deinde illud sustulit: an non manifestum est quod victimas omniaque legalia sacrificia irrita fecerit? ut et sensibili et intelligibi modo lex sui ipsius abolitionem complectatur. « Non detectum. » Ad hoc ut ipsi cognoscant quod per Christum lex aboletur. — Christus enim irritum facit velamen. Nam cum ipse sit veritas, cessare facit umbram, legisque ambiguitatem. Ita habet centesimo primo tricesimo interpretationis in Lucam. — Datum est his qui in paradiso erant præceptum, sed irritum factum est, et cessavit ac abolitum est. Datum est et tempore Noe, et illud similiter abolitum est ac cessavit. Datum est et tempore Abraham, sed et plurima hujus irrita fecit lex innumeris mutans additionibus aliaque jubens. Data est per Moysen ²⁷ et hæc quoque aboletur ac cessat: non quod alia inducta sit quæ etiam aboletur, sed quod alia sit inducta lex evangelica quæ in æternum permaneat. Omnia itaque priora abolita sunt, at finis ejus quod aboletur est lex: quoniam post ipsam nulla alia aboletur. Quod si lex finis est ejus quod aboletur, ipsa quoque facies eam inducens certe finis est ejus quod aboletur: quemadmodum etiam Evangelii dator in sæculum sæculi regnat ac regnabit. « Velamen super cor illorum ponitur. » Deinde quoniam dixerat velamen poni in lectione Veteris Testamenti: ne quis existimaret legis obscuritatem in causa esse quod non intelligeretur, manifestius illud dicit, ostendens ipsorum et non legis esse vitium. « Nam non possunt legis sensum cognoscere. Nam si illum credidissent: id enim vult lex ac jubet.

III, 16-18. *At ubi conversus fuerit ad Dominum, tolletur velamen: Dominus autem Spiritus est; porro ubi Spiritus Domini, ibi libertas. Nos autem omnes detecta **622** facie in speculo videntes, ad eandem imaginem transformamur a gloria in gloriam tanquam a Domini Spiritu.*

Siquidem et Moses ad Judæos loquens habet

velamen ; ad Deum vero accedens, auferebat velamen. Moses enim ipsorum typus erat. Nam et ipsi dum voluit legi hærerere, velamen habent, quod eos legem ipsam non sinit intueri : cum autem conversi fuerint ad Dominum, auferetur eorum velamen. Tunc autem convertentur, cum relicta lege credent Christo, et gratiam quæ a Spiritu est in baptismo acceperint. Hoc enim loco Dominum dicit Spiritum : « Dominus autem Spiritus est. » Deinde ne quisquam infirmiorum auditorum audiens quod Moses ad Dominum conversus auferebat velamen, ipse vero cum a Paulo converti ad Spiritum admonetur, putet se non ad Dominum converti, subjungit : « Dominus autem Spiritus est. » Ne timueris, inquit, etiam ad Dominum converteris cum ad Spiritum converteris ! nam Dominus Spiritus est, ejusdem majestatis, eodem modo adorandus, ejusdemque substantiæ cum Patre ac Filio. » Ibi libertas. » Id dicitur quasi comparatione ad legem : ibi enim jugum erat et servitus, in fide vero Christi libertas. « Nos autem omnes. » Adeo, inquit, in libertate ac generositate sumus, ut omnes nos detecta facie (neque enim apud credentes contingit esse velamen) gloriam Domini intuentes transformamur, Quemadmodum enim argentum soli oppositum, ipsum etiam quosdam emittit radios per incursum solis : ita et nos in baptismo per Spiritum repurgati, et illius radiis illustrati, splendorem quemdam intelligibilem emittimus. Vult autem et ipsos ad apostolorum ordinem adducere in eo quod ait : « Nos autem omnes gloriam Domini in speculo videntes, » hoc est, Spiritu illuminati. « A gloria in gloriam. » In ipsum, inquit, splendorem transmutamur, a gloria Spiritus ad nostram gloriam facta transmutatione ; et ad talem ac tantam, inquit, gloriam pervenimus, ad quam verisimile est pervenire eum qui a Paracleto illuminatur, et obscura imagine gloriæ ejus insignitur. 623 Quid ad hæc dicere possunt qui Spiritum impugnant ? A gloria, inquit, divini Spiritus in gloriam nostram. Ac si dicat ; Inde accipimus.

CAPUT V.

De divina gloria et consequenti vita, quod a sanctis cognoscatur.

IV, 1, 2. *Propterea cum ministerium hoc habeamus, sicut nostri misertus est Deus, haud defatigamur, sed rejicimus occultamenta dedecoris ; non versantes per astutiam, neque dolo tractante verbum Dei : sed manifestatione veritatis exhibentes nos ipsos apud omnem conscientiam hominum in conspectu Dei.*

» Propterea. » Hyperbaton est. Propterea non defatigamur : propterea, propter quid ? Quia talia accepimus. « Cum ministerium hoc habeamus. » Quoniam multa ac magna de apostolis dixerat, puta « Gloriam Domini in speculo videmus ac transfor-

Α λαλῶν εἶχε τὸ κάλυμμα, πρὸς τὸν Θεὸν δὲ εἰσιῶν, περιηρείτο τὸ κάλυμμα. Τύπος οὖν ἦν αὐτῶν ὁ Μωσῆς. Καὶ γὰρ καὶ αὐτοὶ ἤνικα μὲν ἐμφιλοχωροῦσι τῷ νόμῳ, ἔχουσι τὸ κάλυμμα, ἕπερ αὐτοὺς αὐτὸν τὸν νόμον ἰδεῖν οὐκ ἔξ, Ὅταν δὲ ἐπιστρέψωσι πρὸς Κύριον, περιηρείται αὐτῶν τὸ κάλυμμα. Τότε δὲ ἐπιστρέφουσι, εἰ ἀφίντες τὸν νόμον, πιστεύσουσι Χριστῷ, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ Πνεύματος λάβωσι χάριν ἐν τῷ βαπτίσματι. Κύριον γὰρ ἐνταῦθα τὸ Πνεῦμα, φησὶν « Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν. » Ἐἴτα ἔνα μή τις τῶν ἀσθενιστέρων ἀκροατῶν, ἀκούσας ὅτι ὁ Μωσῆς πρὸς Κύριον ἐπιστρέφων περιηρείτο τὸ κάλυμμα, ἐγὼ δὲ πρὸς τὸ Πνεῦμα ἐπιστρέφει ὑπὸ σοῦ προτρεπόμενος, ὦ Μαῦλα, οὐ πρὸς τὸν Κύριον ἐπιστρέφω, ἐπάγει. « Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν. » Μὴ φοβοῦ, φησὶ, καὶ πρὸς τὸ Πνεῦμα ἐπιστρέφω, πρὸς Κύριον ἐπιστρέφεις. Κύριος γὰρ τὸ Πνεῦμα, καὶ ὁμόθρονον, καὶ ὁμοπροσκύνητον, καὶ ὁμοούσιον Πατρὶ καὶ Υἱῷ. « Ἐκεῖ ἐλευθερία. » Ὡς πρὸς τὸν νόμον τοῦτο. Ἐκεῖ γὰρ ζυγὸς ἦν καὶ δουλεία, ἐν δὲ τῇ πίστει Χριστοῦ ἐλευθερία. « Ἡμεῖς δὲ πάντες, » τοσοῦτόν ἐσμεν, φησὶν, ἐλευθερία καὶ εὐγενείας ἐντός, ὅτι πάντες ἡμεῖς ἀνακαλυμμένῳ προσώπῳ. (οὐδὲ γὰρ ἐνὶ παρὰ τοῖς πιστοῖς κάλυμμα), τὴν δόξαν τοῦ Κυρίου κατοπτρίζομεν ἀναμορφούμεθα, φησὶ. Καθάπερ γὰρ ἄργυρος ἀντικρυς ἡλίου κείμενος, ἀντιπέμπει καὶ αὐτὸς ἀκτῖνάς τινας τῇ προβολῇ τοῦ ἡλίου, οὕτως καὶ ἡμεῖς ἐν τῷ βαπτίσματι καθαιρόμενοι διὰ τοῦ Πνεύματος, καὶ ταῖς ἐκείνου ἀκτῖσι καταυγάζομενοι, ἀγλῆν τινὰ νοστήν ἀντιπέμπομεν. Βούλεται δὲ καὶ αὐτοὺς εἰς τάξιν ἀγαγεῖν τῶν ἀποστόλων. Διὰ τοῦτο εἶπε τὸ, « Ἡμεῖς πάντες τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτρίζομεν, » οἷον ἐλλαμπρόμενοι Πνεύματι. « Ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν. » Εἰς τὴν αὐτὴν, φησὶ, λαμπρόνα μεταβιβάσμεθα, ἀπὸ τῆς δόξης τοῦ πνεύματος, εἰς ἡμετέραν δόξαν ἐρχομένης τῆς μεταμορφώσεως. Καὶ εἰς τοιαύτην, φησὶ, δόξαν φθάνομεν, εἰς οἷαν εἰκὸς φθάσαι τὸν ἀπὸ τοῦ παρακλήτου καταυγάζομενον, καὶ εἰκόνα ἀμυδρῶν τῆς αὐτοῦ δόξης ἐσημεινόμενον. Τί εἴποιεν πρὸς ταῦτα οἱ πνευματομάχοι ; ἀπὸ δόξης λέγει τοῦ Θεοῦ Πνεύματος, εἰς δόξαν τὴν ἡμετέραν. Ἀντὶ τοῦ, ἐκεῖθεν δεχόμεθα.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

Περὶ θείας δόξης καὶ τοῦ ἀκολουθοῦ βίου, ὅτι τοῖς ἁγίοις γινώσκεται.

Διὰ τοῦτο ἔχοντες τὴν διακονίαν ταύτην, καθὼς ἡλεῆθημεν, οὐκ ἐκκακοῦμεν, ἀλλὰ ἀπειπάμεθα τὰ κρυπτά τῆς αἰσχύνης, μὴ περιπτοῦντες ἐν πικουρίῳ, μηδὲ δολοῦντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τῇ φανερώσει τῆς ἀληθείας συνιστῶντες ἐκρυτὸς πρὸς πᾶσαν συνείδησιν ἀνθρώπων ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.

« Διὰ τοῦτο. » Τὸ ὑπερβατὸν, διὰ τοῦτο οὐκ ἐκκακοῦμεν. Διὰ τοῦτο Πῶϊον ; ὅτι τοιοῦτων, φησὶν, ἤξιώμεθα. « ἔχοντες τὴν διακονίαν ταύτην. » Ἐπειδὴ πολλὰ καὶ μεγάλα περὶ τῶν ἀποστόλων εἰρήκην, λέγων, « Τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτρίζο-

μεθα, » (εἰ γὰρ καὶ ἐκαιοποιήσατε τὸν λόγον τῷ ἁποστόλῳ « Ἡμεῖς δὲ πάντες, » πλὴν εἰς τοὺς ἀποστόλους πρωτοτύπως εἴρητο τὰ εἰρημένα,) λοιπὸν κατὰγει τὸν περὶ αὐτῶν λόγον. « Ἐχόντες γὰρ, φησὶ, τὴν διακονίαν, » τουτέστιν, ἡμεῖς πλέον οὐδὲν ἄλλ' ἢ διάκονοι ἐσμεν τοῦ κηρύγματος, Εἶτα, « Καθὼς ἠλεήθημεν, » δεικνύς ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ γενέσθαι διάκονοι, οὐκ ἦμεν ἄξιοι, ἀλλὰ καὶ τοῦτο, κατ' ἔλεον Θεοῦ ἐσχομεν. « Οὐκ ἐκκακοῦμεν. » Τουτέστιν, οὐκ ἀπαγορεύομεν πρὸς τὰς θλίψεις καὶ τοὺς πειρασμούς καὶ τοὺς κινδύνους. « Ἀλλὰ ἀπειπάμεθα » Πρὸς μὲν τὰς θλίψεις οὐκ ἀπειπάμεθα, καὶ ἀπακρουσάμεθα τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης, τουτέστι τὸ τοιαῦτα ποιεῖν ἐν τρυφῇ, ἃ φανερούμενα αἰσχύνην φέροι. Αἰνίττεται δὲ τοὺς ψευδαποστόλους, οἳ ἐν σχήματι εὐλαβείας ἦσαν, καὶ ἐν κρυφῇ πονηροί. Ἡὼς δὲ ἀπειπάμεθα τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης; Ἄπανούργως, φησὶ, καὶ ἀπλάστως ζῶντες. Ὁ δὲ οὕτως ἀναστρεφόμενος, ἀπεῖπε πρὸς τὸ πράττειν ἐν τῶν κατεγνωσμένων. « Τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης. » Καὶ τὰ κρυπτὰ τῆς αἰσχύνης, φησὶν, ἀπειπάμεθα, οἷον οὐδὲν οὐδ' ἐν κρυφῇ αἰσχύνῃ ἄξιον διαπραττόμεθα, ἀλλὰ μὴ ἐκκακοῦντες ἐν ταῖς θλίψεσιν ὡς καὶ ἡμεῖς ὄρατε, οὐδὲ κατὰ λογισμὸν ἄλλο τι διανοοῦμεθα αἰσχύνῃ ἄξιον, οἷον, οὐκ ὀλιγωρίαν, οὐκ ἔμφροβίαν, οὐ δισταγμὸν, οὐκ ἀχαριστίαν, οὐκ ἄλλο τι κατὰ διάνοιαν ἀναδεχόμεθα. Ἀλλ' ὡσπερ ἐν τῷ φανερῷ οὐκ ἐκκακοῦμεν, οὕτως οὐδ' ἐν τῷ κρυπτῷ αἰσχύνῃ ἄξιόν τι λογιζόμεθα, ἀλλὰ πάντα τὰ τῆς αἰσχύνῃ κρυπτὰ ἀπειπάμεθα. Εἶτα, « Μὴ περιπατοῦντες ἐν πανουργίᾳ, » καὶ ἐξῆς. Πανουργίας μὲν γὰρ καὶ δόλου, ἄλλα μὲν ἐπιδείκνυσθαι, ἄλλα δὲ διαλογίζεσθαι. « Μὴ δὲ δολοῦντες τὸν λόγον. » Καὶ οὐ μόνον, φησὶ, βίον καὶ πολιτείαν ἀπάνουργον ἐπιτηδεύομεν, ἀλλ' οὐδὲ δολοῦμεν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ κήρυγμα, ἢ χρηματιζόμενοι ἐξ αὐτοῦ, ἢ τοῖς καιροῖς καὶ τοῖς προσώποις συμμεταβαλλόμενοι, καὶ νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δὲ ἐκαίνο διδασκόντες, ὅπερ οἱ ψευδαπόστολοι ἐποίουν. « Ἀλλὰ τῇ φανερώσει τῆς ἀληθείας. » Οὐδὲν, φησὶ, κρύφιον παρ' ἡμῖν, οὐδὲ ἄλλο μὲν κρύπτομεν, ἄλλο δὲ λαλοῦμεν, ἀλλὰ διὰ τὴν φανερώσειν τῆς ἀληθείας, συνιστῶμεν καὶ παρατιθέμεθα ἑαυτοὺς οἷον ἐσμὲν, πᾶσι συνειδήσει ἀνθρώπων. — [ΦΩΤ.] Οἱ γὰρ ψευδαπόστολοι, οὐ τῇ φανερώσει τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ τῷ ὑποδύναϊ πρόσωπον ἀληθείας, συνιστῶν ἑαυτοῦς, οὐδ' ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' εἰς ἀρέσκειαν μόνον τῶν ἀπατωμένων. « Πρὸς πάντων συνειδήσειν ἀνθρώπων. » Πᾶσι συνειδήσει ἀνθρώπων ἀπίστων τε καὶ πιστῶν ἑαυτοὺς συνιστῶμεν, ἐξ ὧν, οἰσίν, ἀναστρεφόμεθα Ἐπειδὴ ἐνὶ λαθεῖν τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἀπατῆσαι, τὸν Θεὸν ἕρπον ἐπίστησι τῇ ἑαυτοῦ πολιτείᾳ.

Εἰ δὲ καὶ ἔστι κεκαλυμμένον τὸ Εὐαγγέλιον ἡμῶν, ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις ἐστὶ κεκαλυμμένον, ἐν οἷς ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου, ἐτόφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων, εἰς τὸ μὴ ἀγάζει αὐτοῖς τὸν φωτισμὸν τοῦ Εὐαγγελίου τῆς δόξης

mamur; » (quamquam enim sermonem fecit communem dicendo: « Nos autem omnes, » ad apostolos tamen veluti prima exemplaria dicebantur predicta) deinceps sermonem de his deducit: « Cum enim ministerium, inquit, habeamus. hoc est, « nihil amplius quam ministri prædicationis simus. Deinde ait: « Sicut nostri miseratus est Deus, » ostendens quod Ne ad hoc quidem digni sumus ut simus ministri, sed et hoc a Dei misericordia habemus. « Haud defatigamur. Hoc est, non deficiamus ad afflictiones, tentationes ac pericula. « Sed rejecimus » Ad afflictiones quidem non defatigamur, sed rejecimus ac refutavimus occultamenta dedecoris: hoc est, talia in occulto facere, quæ manifestata pudorem afferrent. Designat autem pseudapostolos qui habitum quemdam pietatis habebant, sed in occulto praverant. Quomodo autem rejecimus occultamenta dedecoris? Sine versutia ac fallacia viventes. Nam qui ita conversatur, recusat quidquam facere eorum quæ damnata sunt. 624 « Occultamenta dedecoris. » Etiam occultamentis, inquit, dedecoris interdiximus id est nihil confusione dignum ne in occulto quidem perpetramus: sed in afflictionibus non succumbimus, ut et vos videtis: neque vel mente aliud quidquam cogitamus confusione dignum: hoc est, neque negligentiam neque hæsitacionem seu ambiguitatem, neque ingratitude, neque aliud quippiam hujusmodi vel mente recipimus: sed quemadmodum in manifesto non defatigamur, ita neque in occulto quidquam erubescencia dignum cogitamus, sed omniam ruboris occultamenta rejecimus. Deinde: « Non versantes per astutiam, » etc. Siquidem versutia ac doli est aliud exterius ostendere, aliud autem cogitare. « Neque dolo tractantes verbum. » Nec solum, inquit, vitam ac conversationem sine versutia institimus, sed neque dolo tractamus verbum Dei sive prædicationem: aut quæstum ex ipso sectantes, aut juxta temporum ac personarum varietates nos ipsos commutantes, et nunc hoc, nunc autem illud docentes. quod pseudapostoli faciebant. « Sed in manifestatione veritatis. » Nihil, inquit, occultum apud nos est, neque aliud occultamus, aliud autem loquimur: sed per manifestationem veritatis nos ipsos in medium proferimus ac exhibemus quales sumus apud omnem conscientiam hominum. — Nam pseudapostoli non per manifestationem veritatis, sed simulando veritatis personam, ostendebant se ipsos non coram Deo, sed tantum ut his placerent qui fallebantur. « Apud omnem conscientiam hominum. » Omni, inquit, conscientia hominum, sive credentium sive non credentium, nos ipsos ex nostra conversatione commendamus, Quoniam homines latere contingit illosque decipere. Deum sum conscientia præfécit inspectorem.

IV, 3-5. Quod si adhuc velatum est Evangelium nostrum, in his qui pereunt velatum est, in quibus Deus hujus sæculi excecavit sensus incredulorum, ne illuseret illis lumen Evangelii gloriæ Christi qui est imago Dei. Non enim nos ipsos prædicamus, sed

Christum Jesum Dominum, nos ipsos autem servos vestros propter Jesum.

Quoniam dixerat quod apud omnem hominum conscientiam se ostendisset perveram manifestationem, hoc est, prædicationem, adversabatur autem ipsi quod non omnibus esset manifesta prædicationis, quod planum est ex his qui non crediderunt, ait: **¶** Non illud nos accusat aut Evangelii obscuritatem, sed illorum perditionem ac cæcitatem. « In quibus Deus hujus sæculi. » Eorum qui extra gregem sunt Christi, alii ab initio increduli fuerunt sermoni prædicationis, alii crediderunt quidem, sed quia non habebant terræ altitudinem, rursum a fide resilierunt, quos omnes Paulus dicit pereuntes; nunc tamen ipsi sermo est de his qui ab initio ipsi non crediderunt.

His enim omnino velatum est Evangelium, et ait: In hominibus qui pereunt nec omnino crediderunt, excæcati sunt sensus, ne fidei splendorem susciperent. Deum autem hujus sæculi Manichæi quidem et Marciones aiunt malum dici deum: siquidem duo sunt apud illos dii; nos vero eum dicimus qui omnibus præsidet: sed quemadmodum Deus cæli et terræ dictus est, ²⁸ et Deus præsentis diei, et Deus Abraham et Isaac et Jacob ²⁹, nec ob id cæterorum Deus non est: ita hoc quoque intellige, Deus hujus sæculi. Aut cum hyperbato hoc modo: incredulorum hujus sæculi. Nam hic increduli sunt, tunc autem omne genu se flectet, et omnis lingua confitebitur Christo, cum venerit in paterna gloria. Cyrillus vero hujus sæculi dicit deum eum qui incredulis existimatus est esse deus, nempe Satanam (hunc enim colebant). primo libro adversus Julianum. — *Alio modo.* Hoc est: Incredulorum hujus sæculi excæcavit Deus sensus, nam futurum sæculum incredulitatem non habet. « Excæcavit sensus incredulorum. » Non quod ipse fecerit: absit! sed quod fieri permiserit propter liberum arbitrium; ut etiam alibi ait: « Tradidit illos Deus in affectus ignominie ³⁰, » ac si diceret: Tradi permiserit. Quoniam enim a Christo recesserunt, reliquit eos: nam volentium est salus, non coactorum: non quod etiam nocuum acceperint qui infideliter affecti erant et illustrati sunt luce Christi, veluti debilis aspectus radio solari. « Ne illucesceret illis. » Vide quod non dixerit: Excæcavit eos ne crederent, sed, « Ne illucesceret illis, » ostendens ipsos primum non credidisse et ita postea indignos effectos lumine. Nam et ipse quoque Dominus ait « non esse projiciendas margaritas ante porcos ³¹. » Et bene ponitur, illucescere. **¶** Nunc enim obscurum habemus veræ cognitionis defluxum, et tanquam a sole lucidissimo tenuem splendorem. Hoc alibi quoque significat dicens: Videmus nunc per speculum

τοῦ Χριστοῦ, ὅς ἐστιν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ. Οὐ γὰρ ἑαυτοὺς κηρύσσομεν, ἀλλὰ Χριστὸν Ἰησοῦν Κύριον ἑαυτοῦς δὲ δούλους ὑμῶν διὰ Ἰησοῦν.

Ἐπειδὴ εἶπε, πρὸς πᾶσαν συνείδησιν ἀνθρώπων συνίστασθαι διὰ τῆς ἀληθοῦς φανερώσεως, τουτέστι τὰ τοῦ κηρύγματος, ἀντίκειται δὲ αὐτῷ τὸ μὴ πᾶσιν εἶναι φανερόν τὸ κήρυγμα, (καὶ δῆλον ἐξ ὧν οὐκ ἐπίστευσαν,) φησὶν· Οὐχ ἡ μῶν τὸ ἔγκλημα, ἡ τῆς ἀσαρείας τοῦ εὐαγγελίου, ἀλλὰ τῆς ἐκείνων ἀπωλείας καὶ τυφλώσεως. « Ἐν οἷς ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου. » Τῶν ἔξω τῆς ἀγάλης τοῦ Χριστοῦ, οἱ μὲν τὴν ἀρχὴν ἠπίστησαν τῷ λόγῳ τοῦ κηρύγματος, οἱ δὲ ἐπίστευσαν μὲν, διὰ δὲ τὸ μὴ ἔχειν βῆθος γῆς, πάλιν ἀπεφοίτησαν τῆς πίστεως, οὗς ἅπαντας ἀπολλυμένους ὁ Παῦλος καλεῖ. Νῦν δὲ τίως ὁ λόγος αὐτῷ περὶ τῶν τὴν ἀρχὴν αὐτῷ ἀπιστησάντων.

Τούτοις γὰρ παντελῶς κεκάλυπται τὸ εὐαγγέλιον, καὶ φησὶν, ἐν οἷς ἀπολλυμένοι ἀνθρώποις τῶν παντελῶς ἀπιστησάντων ἐτυφλώθη τὰ νοήματα, εἰς τὸ μὴδὲ τὴν αὐγὴν δέξασθαι τῆς πίστεως. Θεὸν δὲ αἰῶνος τούτου, Μανιχαῖοι μὲν καὶ Μαρκιωνεὶς φασὶ τὸν πονηρὸν λέγειν θεόν. Δύο γὰρ παρ' αὐτοῖς θεοί. Ἡμεῖς δὲ τὸν ἐπὶ πάντων θεμὲν. Ἄλλ' ὡπερ Θεὸς εἴρηται οὐρανοῦ καὶ γῆς, καὶ Θεὸς τῆς παρουσίας ἡμέρας, καὶ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακώβ, καὶ οὐ παρὰ τοῦτο τῶν λοιπῶν οὐκ ἔστι Θεός, οὕτως μοι νοεῖ καὶ τὸ, Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου. Ἢ οὕτως, μετὰ ὑπερβατοῦ τῶν ἀπίστων τοῦ αἰῶνος τούτου. Ὅδε γὰρ ἀπιστοῦσι, τότε δὲ πᾶν γόνυ κλίνει, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται: Χριστῷ, ὅταν ἔλθῃ ἐν τῇ Πατρὶ φέξῃ. Κύριλλος δὲ λέγει Θεὸν τοῦ αἰῶνος τούτου τὸν νομισθέντα τοῖς ἀπίστοις θεόν, ἦγον τὸν Σαταναῖν (τούτῳ γὰρ ἐλάτρευον), ἐν τῷ κατὰ Ἰουλιανοῦ πρώτῳ βιβλίῳ. — Ἄλλως. [ΙΩΑΝ.] Τουτέστι τῶν ἀπίστων τοῦ αἰῶνος τούτου, ἐτύφλωσεν ὁ Θεὸς τὰ νοήματα. Ὁ γὰρ μέλλων ζῶν ἀπίστιαν οὐκ ἔχει. « Ἐτυφλωσε τε νοήματα τῶν ἀπίστων. » Οὐ τοῦτο αὐτὸς ποιῶν, Ἄπαγε! ἀλλὰ γενέσθαι συγχωρήσας, διὰ τὸ αὐτεξούσιον, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ φησι, « Παρέδωκεν αὐτοὺς εἰς πάθη ἀτιμίας, » τὸ, οἷον Συνεχώρησε, λέγων. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπεφοίτησαν τοῦ Χριστοῦ, εἴασεν αὐτοὺς. Βουλομένων γὰρ οὐκ ἀναγκαζομένων ἢ σωτηρία, μὴ ὅτι καὶ προσεβλάπτοντο ἀπίστως διακείμενοι καὶ καταυγάζομενοι τῷ φωτὶ Χριστοῦ, ὡπερ καὶ ὁψις σαθρὰ ἐξ ἡλιακῆς ἀκτίνος. « Εἰς τὸ μὴ αὐγάσαι αὐτοῖς. » Ὅρα, οὐκ εἶπεν, ἐτύφλωσεν εἰς τὸ μὴ πιστεῦσαι, ἀλλ' εἰς τὸ, « Μὴ καταυγάζαι, » δεικνύς αὐτοὺς πρῶτον ἀπιστήσαντας, εἶτα ἀναξίλους γενομένους τοῦ φωτισμοῦ. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριός φησι, « μὴ ῥίπτειν ἔμπροσθεν τῶν χοίρων τοὺς μαργαρίτας. » Καλῶς δὲ τὸ, Αὐγάσαι, λέγεται. Ἄμυδρὸν γὰρ ἀπόβροϊον τῆς ἀληθινῆς γνώσεως ἔχομεν νῦν, καὶ ὡπερ ἀπὸ ἡλίου παμφαῶς, αὐγὴν ἀμυδρῶν. Τοῦτο καὶ ἀλλαχοῦ δηλοῖ, « Βλέπομεν γὰρ ἔρτι, λέγων, δι

²⁸ Judit. v, 9, Exod. iii, 26. ²⁹ Philipp. ii, 10. ³⁰ Rom. i, 24. ³¹ Matth. vii, 6.

ἐσώπρου ἐν αἰνίγματι » καὶ « Ἀρρῦβῶνζ Πνεύματος Α καὶ ὁσμῆν γνώσεως. » — « Τοῦ Εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ. » Δόξζ γὰρ Χριστοῦ τὸ εὐαγγέλιον. Δοξαστὸς μὲν γὰρ ὁ Χριστὸς διὰ μυρία, ἐξ ὧν ἐδημιούργησεν, ἐξ ὧν συνέχει τὰ δημιουργηθέντα, ἐξ ὧν τὰ πάντα ζωογονεῖ, μάλιστα δε ἐκ τοῦ σταυροῦ, οὐ κῆρυξ τὸ εὐαγγέλιον. « Ὁς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ. » Ὁς ἐν παραδρομῇ λέγει, τί ἐστὶ τὸ εὐαγγέλιον συν-εσκιασμένον τοῖς ἀπίστοις. Ὅτι, φησί, Θεός ἐστιν ὁ σταυρωθεὶς. Εἰκὼν γὰρ ἐστὶ τοῦ Πατρὸς ἀπαράλλακτος. Ὅτι γὰρ εἰκόνα οἶδεν ὁ Ἀπόστολος τὸ κατὰ πᾶν ἴσον καὶ ὅμοιον, ὅρα τί φησιν ἀλλαχοῦ. « Σκιάν γὰρ ἔχων ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, οὐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων. » Εἰκόνα Θεοῦ τὸν Χριστὸν, ὡς Θεὸν ἐκ Θεοῦ προσηγόρευσεν. Ἐν αὐτῷ γὰρ δεῖκνυσι τὸν Πατέρα. Διὸ φησιν, « Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν Πατέρα. » — « Οὐ γὰρ ἐξυτοῦς κηρύσσομεν. » Ἄνω εἶπε, « Μὴ περιπατοῦντες ἐν πανουργίᾳ, μηδὲ δολοῦντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. » Πῶς; « Ἐπεὶ μὴ ἑαυτοὺς κηρύσσομεν, φησὶν, ἀλλὰ Χριστὸν Κύριον ἐξυτοῦς δὲ δούλους ὑμῶν δι' αὐτόν. » Τοῦτο δὲ λέγων, τοὺς διδασκάλους αὐτῶν αἰνίττεται, περὶ ὧν ἔγραφε λέγειν αὐτοὺς, « Ἐγὼ μὲν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ, » οἱ καὶ κατεκυρίευσαν αὐτῶν.

Ὅτι ὁ Θεὸς ὁ εἰκὼν ἐκ σκότους φῶς λάμψαι, ὃς ἔλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, πρὸς φωτισμὸν τῆς γνώσεως τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ, ἐν προσω-ώπῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Διὰ τί λέγεις σαυτὸν δοῦλον ἡμῶν; φησί. Διατί; Ὅτι περιλήθητε παρὰ τοῦ Θεοῦ μου. Αὐτὸς γὰρ ὁ ἐν ἀρχῇ τῆς κτίσεως εἰπὼν, ἀπὸ σκότους λάμψαι φῶς, ὃς ἔλαμψε, τουτέστιν, οὗτος ἔλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν. Ἐλάμψε δὲ, φησί, φωτίζων ἡμῖν καὶ ἀποκαλύπτων τὴν ἰδίαν γνῶσιν καὶ δόξαν. « Ἐν προσωώπῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Τουτέστι, διὰ τοῦ προσωώπου τοῦ Χριστοῦ. Διὰ γὰρ τοῦ Υἱοῦ ἡμῖν ἡ ἀληθῆς γνῶσις τοῦ Πατρὸς, καθὼς αὐτὸς λέγει ἐν Εὐαγγελίοις πρὸς τὸν Πατέρα, « Ἐφανέρωσά σου τὸ ὄνομα τοῖς ἀνθρώποις καὶ ἐδόξασά σε ἐπὶ τῆς γῆς. » Καὶ ἐφανέρωθη ἡμῖν διὰ Ἰησοῦ. Ὅτι ἐστὶ Πατὴρ, καὶ ὅτι οὐ διὰ κνίσσης καὶ αἱμάτων προσκυνεῖσθαι βούλεται, καὶ ὅτι ἐν Τριάδι ὁμοουσίῳ καὶ ἰσοδυνάμῳ θρησκευέται Θεός. Ὅθεν καὶ μεγάλης εἴρηται βου-λής Ἁγγελος. « Πρὸς φωτισμὸν τῆς γνώσεως. » Ὅρα τῆς ἀγίας Τριάδος τὸ ἀπαραίλακτον καὶ ὁμότιμον πῶς ὁ Παῦλος δηλοῖ, φῶς καὶ φῶς καὶ φῶς κλέσας τὴν ἀΐαν Τριάδα. Ἄνω περὶ Πνεύματος λέγων φησί, « Τὴν δόξαν, οἶον τὸ φῶς Κυρίου κατοπτριζόμενοι, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα. » Πάλιν περὶ τοῦ Υἱοῦ, « Εἶς τὸ μὴ αὐθάσαι αὐτοῖς τὸν φωτισμὸν τοῦ Εὐαγγελίου τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ. » Νῦν περὶ τοῦ Πατρὸς φησιν. « Πρὸς φωτισμὸν τῆς γνώσεως τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. »

in ænigmate ³², » et, « Arrham habemus Spiritus ³³ ac odorem cognitionis. » — « Evangelii gloriæ Christi. » Gloria enim Christi est Evangelium. Christus siquidem glorificandus est ob innumera: quod creaverit, quod creata conservet, quod omnia gignat ac vivificet, maxime autem propter crucem, cujus prece est Evangelium. « Qui est imago Dei. » Tanquam in transcurso dicit, quid sit quod Evangelium contegat incredulis: Quod Deus sit, inquit, qui crucifixus est. Nam imago Patris est per omnia ei similis. Quia enim novit Apostolus dici imaginem quod per omnia æquale est ac simile, vide quod alibi dicat: « Umbram enim habens lex futurorum bonorum, non ipsam rerum imaginem ³⁴. » Imaginem Dei appellando Christum, tanquam Deum de Deo, siquidem in se ipso ostendit Patrem, ideo ait: « Qui vidit me, vidit Patrem ³⁵. » — « Non enim nosipos prædicamus. » Superius dixit: « Non versantes per astutiam, neque dolo tractantes verbum Dei. » Quomodo? « Quia nos ipsos non prædicamus, sed Christum Dominum, nos ipsos autem servos vestros propter Jesum. » Hoc vero dicens, ipsorum designat præceptores, de quibus scripsit Corinthios dicere: « Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cephæ ³⁷, » qui etiam dominabantur eis.

IV, 6. 3 Quoniam Deus qui jussit e tenebris lucem illucescere, est is, qui illuxit in cordibus nostris ad illum nationem cognitionis gloriæ Dei in facie Jesu Christi.

Quare te ipsum dicis servum nostrum? Quare? Quia amati estis, inquit, a Deo meo Ipse enim qui ab initio jussit ut a tenebris lux illucesceret, est is qui illuxit, hoc est, hic illuxit in cordibus nostris. Illuxit autem illuminans nos, ac revelans sui notitiam et gloriam. « In facie Jesu Christi. » Hoc est, per faciem Christi. Nam per Filium accepimus veram Patris cognitionem, quemadmodum ipse dicit in Evangelii loquens ad Patrem: « Manifestavi nomen tuum hominibus, et glorificavi te super terram ³⁷. » 627 Et manifestatum est nobis per Jesum quod sit Pater, et quod non velit nidore ac sanguine adorari aut placari, quodque in Trinitate ejusdem essentiæ ejusdemque potentiæ colitur Deus Unde etiam dictus est magni consilii Angelus ³⁸. « Ad illuminationem cognitionis. » Vide quomodo Paulus sanctæ Trinitatis omnimodam similitudinem eundemque honorem manifestet, vocans sanctam Trinitatem Lucem, Lucem, Lucem. Superius de Spiritu loquens: « Gloriam, inquit (hoc est, lucem Domini), in speculo videntes ad eandem imaginem transformamur ³⁹. » Rursum de Filio: « Ne illucesceret illis lumen Evangelii gloriæ Christi. » Nunc de Patre ait: « Ad illuminationem cognitionis gloriæ Dei. »

³² I Cor. xiii, 12. ³³ II Cor. i, 22. ³⁴ Hebr. x, 4. ³⁵ Joan. xiv, 9. ³⁶ I Cor. i, 42. ³⁷ Joan. xvii, 5. ³⁸ Isa. ix, 6. ³⁹ I Cor. xiii, 12.

CAPUT VI.

De infirmitate juxta corpus et corporis depositione plenaque resumptione.

IV, 7-10. *Habemus autem thesaurum hunc in vasis testaceis, ut virtutis eminentia sit Dei et non ex nobis: dum in omnibus premimur, ut non anxii reddimur: hæremus, at non deprimimur: persecutionem patimur, at non in ea deserimur: dejicimur, at non perimus: semper mortificationem Domini Jesu in corpore circumferentes, ut et vita Jesu in corpore nostro manifestetur.*

Etiam quæ nunc ponuntur consequentia sunt ad ea quæ superius dicebantur. Quoniam nos, inquit, apostoli sumus prædicationis ministri, cum indigni tanta ejus gloria simus, tanquam aurum in vasis testaceis ferentes. « Et non ex nobis. » Ut nullus, inquit, sibi ipsi tanquam digno tribuat quod acceperit, sed totum Dei sit potentiam, qui idonea habuit vasa testacea ad auri susceptionem. « Dum in omnibus premimur. » Adeo, inquit, totum est potentiam Dei, quod licet testacei simus. **628** in tantisque circumagatur tentationibus et afflictionibus, non frangimur, nec perdimus eum qui in nobis est thesaurum. In omnibus, inquit, et locis et negotiis. Eum vero qui premitur non anxari aut anxium reddi, est Dei gratiam. « Hæremus. » Incerti sumus quid facere oporteat ad bellum ac persecutionem undique insurgentem: at non in tantum ut etiam opprimamur, hoc est, ut cadamus ac vincamur. « Persecutionem patimur. » Persequuntur quidem homines, at Deus in ea non deserit. Neque enim permittit ut succumbamus, sed ut exerceamur. « Dejicimur. » Et quod ad magnitudinem, inquit, afflictionum attinet, jam dejecti sumus: at Dei gratia non perimus: hoc est, in ambiguis ac perplexis rebus portum salutis invenimus. « Semper mortificationem Domini. » Mortificationem, inquit, Domini nos quoque ubique circumferimus, ut in dies ubique moriamur. Nam, « In dies morior, inquit, per vestram gloriationem, ut etiam resurrectio Domini fiat nota per corpus nostrum ⁴⁰. » Nam qui resurrectioni Domini non credit, cum videat nos in dies morientes in dies tamen vivere, jam nequaquam rationabiliter incredulus permanebit.

IV, 11, 13. *Semper enim nos qui vivimus, in mortem tradimur propter Jesum, ut et vita Jesu manifestetur in mortali carne nostra. Itaque mors quidem in nobis agit, vita vero in vobis. Cæterum cum habemus eundem spiritum fidei juxta illud quod scriptum est: Credidi, idcirco locutus sum: et nos credimus, idcirco etiam loquimur.*

De eodem rursum dixit. Propterea, inquit, a Deo permittimur tradi in mortem, ut manifestetur quod surrexerit Christus. Qui enim in dies nos suscitât, certe seipsum quoque excitavit. Aut hoc

⁴⁰ Cor. xv, 32.

A

ΚΕΦΑΛ. Ζ΄.

Περὶ τῆς κατὰ σῶμα ἀσθενείας καὶ τῆς τοῦ σώματος ἀποθέσεως, καὶ παναναλήψεως.

Ἐχομεν δὲ τὸν θησαυρὸν τοῦτον ἐν ὄστρακίνοις σκεύεσιν, ἵνα ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως ἢ τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ ἐξ ἡμῶν ἐν παντὶ θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι· ἀπορούμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐξαπορούμενοι· διωκόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐγκαταλειπόμενοι· καταβαλλόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἀπολλύμενοι· πάντοτε τὴν νέκρωσιν τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι περιφέροντες, ἵνα καὶ ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι ἡμῶν φανερωθῇ.

Ἀκόλουθα τῶν ἄνω καὶ τὰ νῦν. Ὅτι ἡμεῖς, φησὶν, οἱ ἀπόστολοι, διάκονοι τοῦ κηρύγματός ἐσμεν, ἀνάξιοι τῆς τοσαύτης αὐτοῦ δόξης ὑπάρχοντες. καὶ ὡς χρυσὸν ἐν ὄστρακίνοις φέροντες σκεύεσι. « Καὶ μὴ ἐξ ἡμῶν. » Ἴνα μηδεὶς, φησὶν, ἐαυτῷ ἀποδῶ, ὡς ἀξίῳ δέξασθαι, ἀλλὰ τὸ πᾶν εἴη τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, τοῦ ἱκανώσαντος τὰ ὄστράκινα σκεύη, εἰς χρυσοῦ ὑποδοχὴν. « Ἐν παντὶ θλιβόμενοι. » Καὶ τοσοῦτον, φησὶ, τὸ πᾶν δυνάμει ἐστὶ Θεοῦ, ὅτι καὶ τοὶ ὄστράκινοι ὄντες, καὶ ἐν τοσοῦτοις περιστρεφόμενοι πειρασμοῖς, οὐ θραυόμεθα, καὶ ἀπόλλυμεν τὸν ἐν ἡμῖν θησαυρὸν. Ἐν παντὶ, φησὶ, καὶ τόπῳ καὶ πράγματι. Τὸ δὲ μὴ στενοχωρεῖσθαι τὸν θλιβόμενον Θεοῦ χάριτός ἐστιν. « Ἀπορούμενοι. » Ἀπορούμενοι, φησὶ, τί χρὴ ποιεῖν πρὸς τὸν ἐκ πάντων πόλεμον καὶ διωγμὸν, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἡμᾶς καὶ ἐξαπορῆθῆναι, τουτέστι, πεσεῖν καὶ ἡττηθῆναι. « Διωκόμενοι. » Διώκουσι μὲν οἱ ἄνθρωποι, οὐκ ἐγκαταλιμπάνει δὲ ὁ Θεός. Οὐ γὰρ πρὸς ἕτταν ἡμῶν, ἀλλὰ πρὸς πάλιν ἡ συγχώρησις. « Καταβαλλόμενοι. » Καὶ ὅσον μὲν, φησὶ, πρὸς τὸ μέγεθος τῶν πειρασμῶν, ἤδη καταβληθέντες, ἀλλὰ τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι οὐκ ἀπολλύμενοι, ἀντὶ τοῦ, ἐν ἀπόροις πράγμασι, ποροῦς εὕρισκοντες σωτηρίας. « Ἐάντοτε τὴν νέκρωσιν τοῦ Κυρίου. » — [ΘΕΟΔΩΡ] Τὴν νέκρωσιν, φησὶ, τοῦ Κυρίου καὶ ἡμεῖς πανταχοῦ περιφέροντες, τῷ καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκουσιν πανταχοῦ. « Καθ' ἡμέραν γὰρ ἀποθνήσκω, νῆ τὴν ὑμετέραν καύχου, ἵνα, φησὶ, καὶ ἡ ἀνάστασις τοῦ Κυρίου διὰ δόξαν γένηται διὰ τοῦ σώματος ἡμῶν. » Ὁ γὰρ τῇ ἀναστάσει τοῦ Κυρίου ἀπιστῶν, ἡμᾶς ὄρων καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκοντας, καθ' ἡμέραν δὲ ζῶντας, οὐ κἄν εἴτι εὐλόγως ἀπιστῆσει.

D

Ἄει γὰρ ἡμεῖς οἱ ζῶντες, εἰς θάνατον παραδίδόμεθα διὰ Ἰησοῦν, ἵνα ἡ ζωὴ τοῦ Ἰησοῦ φανερωθῇ ἐν τῇ θνητῇ σαρκὶ ἡμῶν. Ὅσοι δὲ μὲν θάνατος ἐν ἡμῖν ἐνεργεῖται, ἡ δὲ ζωὴ ἐν ἡμῖν. Ἐχόντες δὲ τὸ αὐτὸ πνεῦμα τῆς πίστεως κατὰ τὸ γεγενημένον. Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα· καὶ ἡμεῖς πιστεύομεν, διὸ καὶ λαλοῦμεν.

Πάλιν περὶ τοῦ αὐτοῦ εἶπε. Διὰ τοῦτο γὰρ, φησὶ, συγχωρούμεθα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ παραδίδοσθαι εἰς θάνατον, ἵνα φανερωθῇ ὅτι ἀνέστη Χριστός. Ὁ γὰρ ἡμᾶς ἐγείρων καθ' ἡμέραν, καὶ ἐαυτὸν δηλονότι ἔγειρεν.

Ἡ οὕτως διὰ τοῦο ἑαυτοὺς εἰς θάνατον παραδίδο-
μεν, ἵνα ἡ ζωὴ τοῦ Κυρίου φανερωθῇ καὶ ἐνεργῆσθ
ἐν ἡμῖν. Πότε; δηλονότι ἐν τῷ μέλλοντι κόσμῳ.
Ἰσσεὶ ἔλεγεν· Ἡμεῖς τοίνυν διὰ τὸν Χριστὸν παραδί-
δομεν ἑαυτοὺς εἰς θάνατον, ἵνα ὁ Χρῆστος τότε ἀπὸ
τοῦ νοητοῦ θανάτου τοῦ τῆς κατακρίσεως, ῥύσθται
ἡμᾶς καὶ εἰς ζωὴν ἀγάγῃ τὴν νοητήν. « Ὡστε ὁ μὲν
θάνατος. » Ὡς ἐκ τοῦ ἀκολούθου, φησί, τοῦτο γίνε-
σθαι, τὸν μὲν θάνατον ἐν ἡμῖν ἐνεργεῖν καὶ ἐνεργ-
γὸν ὑπάρχειν, τὴν δὲ ζωὴν ἐν ὑμῖν. Ὡς εἰ ἔλεγεν·
Ἡμεῖς ἀποθνήσκουμεν διὰ τὸ κήρυγμα, ἵνα ὑμεῖς
ζήσθτε δι' αὐτοῦ τὴν ἀγήρω ἐκείνην καὶ αἰώνιον,
ζωὴν, πιστεύοντες εἰς Χριστόν. — [ΦΩΤ.] Τὰ πάθῃ
καὶ αἱ θλίψεις, καὶ αἱ θανατηφόροι συμφοραὶ, ταῦτα
νῦν ἐνεργεῖται ἐν ἡμῖν, φησὶν, ἡ δὲ πίστις καὶ ἡ
εὐσέβεια (ἡτις ἐστὶν ἡ ἀληθινὴ ζωὴ), ἐν ὑμῖν. Β
Ζωὴ δὲ ἐστὶν ἡ εὐσέβεια, ὅτι τὴν ἀγήρω καὶ ἄλυπον
καὶ αἰδῖον ἐν οὐρανοῖς προξενεῖ. « Ἐχοντες δὲ τὸ
αὐτὸ πνεῦμα τῆς πίστεως. » Τὸ αὐτὸ πνεῦμα τῷ
Δαυΐδ, φησὶν, ἔχοντες, τὰ αὐτῷ καὶ φεγγαγ-
μεθα, τὸ, « Ἐπίστευσθ, διὸ ἐλάλθασθ. » Ἄνω γὰρ
ἀπὸ λογισμῶν παραστήσας τὴν ἀνάστασιν, νῦν ἐκ
πίστεως αὐτὴν ἐσφέρει.

Εἰδότες ὅτι ὁ ἐγεῖρας τὸν Κύριον Ἰησοῦν, καὶ
ἡμᾶς διὰ Ἰησοῦ ἐγερεῖ, καὶ παραστήσει σὺν
ὑμῖν. Τὰ γὰρ πάντα δι' ὑμᾶς, ἵνα ἡ χάρις πλεο-
νάσασθ, διὰ τῶν πλειόνων τὴν εὐχαριστίαν πε-
ρισσεύσθ εἰς τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. Διὸ οὐκ ἐκκα-
κοῦμεν, ἀλλ' εἰ καὶ ὁ ἔξω ἡμῶν ἄνθρωπος δια-
φθείρεται, ἀλλ' ὁ ἔσωθεν ἀνακαινοῦται ἡμέρα καὶ
ἡμέρα.

Ἀλαοῦμεν δὲ τοῦτο, εἰδότες ὅτι ὁ τὸν Κύριον ἐγει-
ρας Πατὴρ, καὶ ἡμᾶς ἐγερεῖ. Πόθεν εἰδότες; ἐκ
τῆς πίστεως δηλονότι. « Καὶ ἡμᾶς διὰ Ἰησοῦ ἐγερεῖ. »
Αὐτὸς γὰρ ἤξει ἐν κλειύσματι, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου,
ἐν σάλπιγγι, καὶ ἐγερεῖ τοὺς νεκροὺς, καὶ παραστή-
σει τῷ οἰκείῳ βῆματι. « Τὰ γὰρ πάντα δι' ὑμᾶς. »
Ἐνταῦθα πικιδχωνγεῖ αὐτοὺς, ὑπὲρ τῆς ἀναστάσεως
καὶ τῶν λοιπῶν ἀγαθῶν, χάριν εἰδέναι ἀνθρώπων
μὲν μηδενί, Θεῷ δὲ μόνῳ. Οἱ γὰρ ψευδοπόστολοι,
ἐκυτοῖς τὴν χάριν ἀνείθεσαν, ὡς διὰ τῶν οἰκείων
πρὸς Θεὸν παρακλήσεων, δωρουμένου ταῦτα τοῦ
Θεοῦ. « Τὰ γὰρ πάντα, τουτέστιν ἀγαθὰ, δι' ὑμᾶς, »
οὐ διὰ τόνδε, καὶ τόνδε, ἀλλὰ διὰ τὸ κοινῇ συμφέ-
ρον. Τοῦτο δὲ, φησὶ, γέγονεν, ἵνα ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ
πλεονάσθ, πολλοῖς παρεχομένη. Ταύτης δὲ πλεονα-
ζούσης, κα' ἡ εἰς αὐτὸν εὐχαριστία συμπλεονασθή-
σεται. « Διὸ οὐκ ἐκκακοῦμεν. » Ἐπεὶ οὖν ἴσμεν
πάντα τὰ εἰς ἡμᾶς γινόμενα, εἰς εὐχαριστίαν Θεοῦ
τελευτῆν, οὐκ ἐκκακοῦμεν οὐδὲ ἀπαγορεύομεν πρὸς
τοὺς περισσοῦς. Ἐξω δὲ ἄνθρωπον, τὸ σῶμα κα-
λεῖ, ὅπερ φθείρεται, μαστιζόμενον, διωκόμενον, καὶ
δεσμοῦμενον. Ἐσω δὲ ἄνθρωπον τὴν ψυχὴν, ἡ τις
ἀναθάλλει, φησὶ, καθ' ἐκάστην ἡμέραν τῇ ἐλπίδι καὶ τῇ
χαρῇ, καὶ τῷ εἰδέναι ὅτι ὑπὲρ Θεοῦ πάχει.

Τὸ γὰρ παραυτίκα ἐλαφρὸν τῆς θλίψεως ἡμῶν,
καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν αἰώνιον βάρος

A modo: Propterea nos ipsos in mortem tradimus
ut vita Domini manifestetur et agat in nobis.
Quando? nempe in futuro sæculo: ac si diceret:
Nunc propter Christum nosmetipsos in mortem
tradimus, ut Christus tunc ab intellectuali morte
condemnationis nos liberet, et ad vitam ducat in-
tellectualem. « Itaque mors quidem. » Ut hoc conse-
quens sit, 629 inquit, mortem quidem agere ac
vim habere et operationem in nobis, vitam vero in
vobis. Ac si diceret: Nos morimur propter prædi-
cationem, ut vos vivatis per ipsam vita illa incor-
ruptibilis ac æterna, credentes in Christum. — Af-
flictiones et anxietates, mortiferæque calamitates,
inquit, hæc nunc operantur in vobis: fides vero
ac pietas (quæ vere ita est) in vobis. Pietas enim
sive cultus Dei vita est, cum incorruptibilem, in-
deficientem ac sempiternam vitam in cælis conciliet.
« Cæterum cum habeamus eundem spiritum
fidei. » Cum eundem spiritum cum David habeamus,
eadem etiam cum ipso loquimur. puta « Credi-
didi, idcirco locutus sum. » Nam cum in superiori-
bus resurrectionem, considerationibus ac rationi-
bus astruxerit, eandem nunc ex fide inducit.

IV, 14-16. « Scientes quod is qui suscitavit Do-
minum Jesum, nos quoque per Jesum suscitabit
et constituet vobiscum. Nam omnia propter vos,
ut gratia quæ exundavit, pluribus gratias agen-
tibus, exuberet in gloriam Dei, Propterea non
defatigamur, sed quamvis externus homo noster
corrumpatur, internus tamen renovatur in dies
singulos.

Hoc autem loquimur scientes quod Pater qui
Dominum suscitavit, nos quoque suscitabit. Unde
hoc scientes? ex fide videlicet. « Nos quoque per
Jesum suscitabit. » Ipse enim veniet per præcep-
tum, per vocem archangeli, per tubam; et susci-
tabit mortuos, suoque sistet tribunali. « Nam om-
nia propter vos. » Hoc loco ipsos instruit quod
de resurrectione cæterisque beneficiis, nulli ho-
minum, sed soli Deo agendæ sint gratiæ. Pseud-
apostoli enim sibi ipsi gratiam attribuebant quasi
Deus illa tribuisset, exhortationibus ipsorum ad
Deum ducentibus. « Nam omnia propter vos. »
Bona videlicet seu beneficia, non propter hunc aut
illum sed propter communem utilitalem. Hoc au-
tem factum est, inquit, ut gratia Dei exundaret,
dum multis tsibuitur, hac vero exundante, etiam
gratiarum actio ad eum simul exundaret. « Pro-
pterea non defatigamur. » Quoniam ergo novimus
omnia quæ in nos facta sunt ad gratias Deo agen-
das terminari, non defatigamur neque succumbi-
mus ad afflictiones. Externum autem hominem vo-
cat corpus, 630 quod corrumpitur dum flagella-
tur, ligatur ac persecutionem susinet, internam
vero hominem, animam quæ rursus, inquit, vi-
rescit singulis diebus spe et gaudio, et quia novit
quod id pro Deo patiat.

IV, 17, 18. « Nam momentanea levitas affectionis
nostræ, mire, supra modum æternum gloriæ

« pondus parit nobis, dum non spectamus ea quæ
« videntur, sed ea quæ non videntur: quæ enim
« videntur, temporaria sunt: at quæ non viden-
« tur, æterna.

Vide conversionem, ut audeas sustinere afflictio-
nes et in illis confidere. Nam momentanea, hoc
est, brevissimi temporis, inquit: brevitatis tempori-
s est ad hoc ut cesset afflictio. Non fuit autem
satis dixisse, « Momentanea, » sed addit etiam,
Levitas. « Æternum gloriæ pondus parit. » Nec ut-
cunque hoc, sed mire ac supra modum id facit. Et
considera retributionis exundantiam. Siquidem
momentaneo rependetur æternum, levitati pondus
afflictioni gloria. Et nec in his quiescunt retribu-
tionum exundantiæ, sed addit etiam « Mire, » et
« Supra modum. » — « Dum non spectamus. »
Quoniam afflictionem quæ gravis est dixit levem,
enarrat quomodo levis sit præsens afflictio. Si non
consideremus, inquit, quæ videntur, sed quæ
non videntur. Nam si futura præsens opponas,
levia apparent præsens: sunt enim temporalia:
illa vero æterna.

V, 1-4. « Scimus enim quod si terrenum nos.
« trum domicilium hujus tabernaculi destructum
« fuerit, ædificationem ex Deo habemus. domici-
« lium non manufactum, æternum in cælis. Nam
« in hoc geminus, domicilio nostro quod e cælo
« est superindui desiderantes. Si certe induti, non
« nudi reperiemur. Etenim qui sumus in hoc ta-
« bernaculo, gemimus onerati, propterea quod no-
« limus exui, sed superindui, ut absorbeatur mor-
« talitas a vita.

Quoniam tractaturus est de resurrectione ser-
monem, ad quem Corinthii infirmius affecti erant:
anticipat illos dicens: « Scimus, » tanquam ipsi
quoque scirent nec de resurrectione ambigerent.
— *Aliud.* Multa in 631 superioribus narravit,
ostendens quod etiam ad commodum sit factum ut
et afflictiones corpus consumant: nunc quod plus
est dicit, quod etiam omnimoda corporis corruptio
quæ fit per mortem, utilis est; nam incorruptio-
nem ipsam a corruptione accipimus.

Vide autem quantam excellentiam comparatione
ostenderit. Nam hoc terrenum, illud cæleste, id
est, sumens e cælo incorruptionem: hoc domici-
lium est tabernaculi (quod facilem significat disso-
lutionem), illud æternum. Deinde etiam illud dicit
non manufactum: nec hoc certe corpus manufac-
tum vituperat, sed illius auget encomia. « Si ter-
renum nostrum domicilium. » Terrenum quidem
domicilium est brevis quæ hic agitur vita. Corpus
vero tabernaculum est nostrarum animarum. Aliud
esi enim domicilium et aliud tabernaculum cujus
est domicilium, et aliud nos quorum est proprie
tabernaculum. Si igitur domicilium, inquit, taber-
naculi nostri dissolvatur, hoc est, brevis quæ hic
agitur vita, habebimus domicilium non manufac-
tum, id est, vitam æternam, quæ non opus habeat
nostra opera aut nostris manibus ad sui constitu-

« δόξης καταργάζεται ἡμῖν ἢ μὴ σκοποῦντων ἡμῶν
τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα. Τὰ γὰρ
βλεπόμενα πρόσκαιρα, τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώ-
νια.

« Ὅρα τροπὴν, εἰς τὸ τολμᾶν καθαρῶς τῶν πει-
ρασμῶν. Τὸ γὰρ παραυτίκα, φησί, τουτέστι τὸ ὀλι-
γοχρόνιον, τὸ βραχὺ, εἰς τὸ παυσθῆναι τῆς θλίψεως.
Οὐκ ἤρκεσθη δὲ εἰπὼν, « παραυτίκα, » ἀλλὰ καὶ
« ἔλαφρον, » φησὶν. « Αἰώνιον βῆρος φησὶ, δόξης κα-
ταργάζεται. » Καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ καθ' ὑπερβολὴν καὶ
εἰς ὑπερβολὴν τοῦτο ποιοῦν. Καὶ ὅρα τῆς ἀντιμισθίας
τὸ πλεονάζον. Τῷ γὰρ αὐτίκα, τὸ αἰώνιον ἀντιμετρήσει,
τῷ ἔλαφρῳ, τὸ βαρὺ, τῇ θλίψει, τὴν δόξαν. Καὶ οὐδὲ
ἄχρι τούτων οἱ πλεονασμοὶ τῶν ἀντιδόσεων, ἀλλὰ
καὶ « καθ' ὑπερβολὴν, » καὶ « εἰς ὑπερβολὴν. »
— « Μὴ σκοποῦντων ἡμῶν. » Ἐπειδὴ βαρεῖαν οὖ-
σαν τὴν θλίψιν, εἶπεν ἔλαφρον, ἐπεξηγεῖται πῶς ἐστὶν
ἔλαφρὰ ἡ νυνὶ θλίψις. Ἐὰν, φησὶ, μὴ σκοπῶμεν τὰ
βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα. Ἐὰν γὰρ τὰ ἐκεί-
τοις νῦν ἀντιστήσῃς, ἔλαφρὰ τὰ νῦν φανεῖται. Πρό-
σκαιρα γὰρ ἐστὶν, ἐκεῖνα δὲ αἰώνια.

Ὅδαμεν γὰρ ὅτι ἐὰν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ
σκήνους καταλυθῇ, οἰκοδομητὴν ἐκ Θεοῦ ἔλομεν,
οἰκίαν ἀχειροποίητον, αἰώνιον ἐν τοῖς οὐράνοις.
Καὶ γὰρ ἐν τούτῳ στενάζομεν, τὸ οἰκητήριον
ἡμῶν τὸ ἐξ οὐρανοῦ ἐπενδύσασθαι ἐπιποθοῦν-
τες. Εἴτε καὶ ἐνδυστάμενοι, οὐ γυμνοὶ εὐρεθησά-
μεθα. Καὶ γὰρ οἱ ὄντες ἐν τῷ σκήνει, στενάζομεν
βαρούμενοι, ἐφ' ᾧ οὐ θέλομεν ἐκδύσασθαι, ἀλλ'
ἐπενδύσασθαι, ἵνα καταποθῇ τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς
ζωῆς.

Ἐπειδὴ τὸν περὶ ἀναστάσεως γυμνάζειν μέλλει
λόγον, πρὸς ὃν οἱ Κορίνθιοι ἀσθενέτερον διέκειντο,
προκαταστρέφει αὐτοὺς διὰ τοῦ, « Ὅδαμεν, » ὡς καὶ
αὐτῶν ἐπισταμένων, καὶ οὐκ ἀμφιβαλλόντων περὶ
τῆν ἀνάστασιν. — Ἄλλο. [ΦΩΤ.] Πολλὰ ἐν τοῖς ἄνω
διεῖχθη, δεικνύς τοὺς πειρασμοὺς καὶ τὸ σῶμα
φθέρεσθαι πρὸς ὠφέλειαν γινόμενον, νῦν τὸ πλεόν
λέγει, ὅτι καὶ ἡ παντελής τοῦ σώματος ἡμῶν φθορὰ,
ἡ διὰ τοῦ θανάτου, ὠφέλιμος. Ἀπὸ γὰρ φθορῶν,
φησὶν, φθορῶν αὐτὸ λαμβάνομεν.

Ὅρα δὲ, τῇ παραθέσει πόσον εἰδείξε τὸ διάφορον.
Τοῦτο ἐπίγειον, ἐκεῖνο οὐράνιον, τουτέστιν ἐξ οὐρα-
νοῦ τὴν ἀφθαρσίαν λαμβάνον τοῦτο οἰκία σκήνους,
διεπὶ τὸ εὐδίαλυτον δηλοῖ, ἐκεῖνο αἰώνιον. Εἶτα λέ-
γει ἐκεῖνο καὶ ἀχειροποίητον. Οὐ τοῦτο δηλονότι τὸ
παρὸν σῶμα χειροποίητόν ἐστιν, ἀλλὰ τὰ ἐγκώμια
αὐξεί ἐκείνου. « Ἐὰν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία. » Ἐπί-
γειος μὲν οἰκία, ἡ ἐνταῦθα βραχυβίος ζωὴ σκήνος
δὲ, τὸ σῶμα ἡμῶν τῶν ψυχῶν. Ἄλλο γὰρ οἰκία, καὶ
ἄλλο τὸ σκήνος οὐ ἐστὶν ἡ οἰκία, καὶ ἄλλο ἡμεῖς, ὧν
ἐστὶ τὸ σκήνος ἴδιον. Ἐὰν οὖν, φησὶν, ἡ οἰκία τοῦ
σκήνους ἡμῶν καταλυθῇ, τουτέστιν ἡ ἐνταῦθα βρα-
χυβίος ζωὴ, ἔξομεν οἰκίαν ἀχειροποίητον, τουτέστι,
ζωὴν αἰώνιον, οὐ προσδοκίαν τῆς ἡμετέρας ἐργα-
σίας καὶ τῶν ἡμετέρων χειρῶν πρὸς σύστασιν. Καλῶς
δὲ ὡς πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς παρούσης ζωῆς, τὴν
μέλλουσαν ἀχειροποίητον εἶπεν. Ἡ γὰρ παρούσα

ἀπὸ τῶν χειρῶν ἔχει τὴν σύστασιν, ἄρτου, ποτοῦ, ἅ
καὶ ἐνδύματος. Οὕτως ὁ ἅγιος Μεθόδιος, ἐν τῷ Περὶ
ἀναστάσεως λόγῳ. — Ἄλλο. Ἐπίγειον οἰκίαν τὴν
κατὰ τὸν παρόντα βίον λέγει διζωγῆν, σκῆνος δὲ
τὸ σῶμα. Ἐν τοίνυν λάθῃ τέλος τὰ παρόντα, τὴν
ἀχειροποίητον ἔχομεν οἰκίαν, τὴν αἰώνιον καὶ οὐ-
ράνιον. — Ἄλλο. Ἐπίγειον οἰκίαν σκῆνος, τὸ σῶμα
καλεῖ. « Οἰκοδομῆν ἐκ Θεοῦ ἔχομεν. » Οἷον τὴν ἀνα-
πέωσιν, τὴν ἐγερσιν. « Ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Οἷον ἐν
τοῖς οὐρανοῖς κατασκευασθεῖσαν ἀφθαρτον, τουτέστι
διὰ χάριτος οὐρανοῦ. Καὶ γὰρ, ἐν τούτῳ, ἀντὶ τοῦ,
διὰ τοῦτο. « Στενάζομεν. » Ὑμεῖς, φησί, στενάζετε,
ὡς εἰκός, φθειρομένου τοῦ σώματος ὑμῶν ἐν ταῖς
θλίψεσιν. Ἡμεῖς δὲ, οἷς ἐναργῆς ἡ πίστις τῆς ἀνα-
στάσεως, στενάζομεν ὅτι μὴ παντελῶς φθείρεται.
Διατί. Ὅτι ἐπιποθοῦμεν τὸ ἀφθαρτον ἡμῶν σῶμα
ἐπενδύσασθαι. Καλῶς δὲ τὸ, « Ἐπενδύσασθαι. » Τό
γὰρ θνητὸν τοῦτο σῶμα ἐπενδύεται τὴν ἀφθαρσίαν.
« Τὸ οἰκητήριον ἡμῶν. » Οὐκ εἶπε, Σκῆνος, ἀλλ', « Οἰ-
κητήριον, » τὴν εἰς αὐτὸ ἀσφαλῆ μνην καὶ οἰκίαν
δηλῶν. — Ἄλλο. [ΘΕΟΔΩΡ.] Οἰκητήριον ἐνταῦθα τὴν
ἀφθαρσίαν ἐκάλει. Οὐκ εἶπε δὲ, Ἐπενδύσασθαι, ἀλλ',
« Ἐπενδύσασθαι. » Ἐπεὶ οὐχ ἕτερον ἐνδοσώμεθα σῶμα,
ἀλλὰ τὸ φθαρτὸν τοῦτο, τὴν ἀφθαρσίαν ἐπενδύεται.
« Τὸ ἐξ οὐρανοῦ. » Οὐκ ἐπειδὴ ἐξ οὐρανοῦ κἀταίειν,
ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκ Θεοῦ τὴν ἀφθαρσίαν λαμβάνει. »
Ἐγὼ καὶ ἐνδοσώμενοι οὐ γυμνοὶ εὐρεθησόμεθα. » —
[ΙΩΑΝ.] Τουτέστι κἀν ἀποσώμεθα τὸ σῶμα, οὐ
χωρὶς σώματος ἐκεῖ παραστησόμεθα, ἀλλὰ μετ' αὐτοῦ
ἀφθάρτου γενομένου. Τινὲς δὲ φασιν, Ἐγὼ καὶ
ἐπενδύσασθαι, οὐ γυμνοὶ εὐρεθησόμεθα. Ἰνα γὰρ
μὴ ἀπὸ τῆς ἀναστάσεως πάντες θαρβῶσι, φησὶν,
« Ἐγὼ καὶ ἐνδοσώμενοι, » τουτέστιν, ἀφθαρσίαν καὶ
σῶμα ἀφθαρτον λαβόντες, « οὐ γυμνοὶ εὐρεθησόμεθα »
δόξης. Ἡ μὲν γὰρ ἀνάστασις κοινὴ πάντων, ἡ δὲ
δόξα οὐκ ἔστι ἴση, ἀλλ' οἱ μὲν ἐν τιμῇ, οἱ δὲ ἐν ἀτι-
μίᾳ. « Οὐ γυμνοὶ εὐρεθησόμεθα. » Ἰνα μὴ ἐκ τῆς
ἀναστάσεως μόνῃς καὶ ἐκ τῆς τοῦ σώματος ἐναλλα-
γῆς νομίσωσι τὸ πᾶν κατορθοῦσθαι, ἐπάγει. Ἐγὼ
καὶ ἀφθαρτον αὐτὸ ἐνδοσώμενοι, οὐ γυμνοὶ δόξης
καὶ τιμῆς εὐρεθώμεν. Ἡ γὰρ ἀφθαρσία, τοῖς μὲν
εἰς ἀγαθόν, τοῖς δὲ εἰς κακὸν ἔσται, διαιωνίζειν
ποιούσα, καὶ τὰς τιμὰς, καὶ τὰς τιμωρίας στενάζο-
μεν. « Στένομεν, » φησὶν, οὐκ ἀπαλλαγῆναι τοῦ
σώματος ἐφίμενοι, ἀλλὰ τῶν παθῶν αὐτοῦ ἐλεύθεροι
γενέσθαι ποθοῦντες. Οὐ γὰρ ἀποδύσασθαι τὸ σῶμα,
ἀλλ' ἐπενδύσασθαι τὴν ἀφθαρσίαν ὀρεγόμεθα. « Βα-
ρούμενοι. » Ἐπειδὴ ἀντίκειται αὐτῷ ἡ κοινὴ τῶν
ἀνθρώπων δόξα, τί, φησὶ, στενάζεις, ἵνα ἀποθῆ τὸ
σῶμα; Καίτοι πάντες ἄνθρωποι στενάζουσιν ἵνα μὴ
ἀποθάνωσι, φησὶν. Οὐδὲ ἡμεῖς στενάζομεν, ἵνα ἀπο-
θώμεθα τὸ σῶμα ἵκαί ἐκδύσώμεθα, ἀλλ' ἵνα ἐπενδυ-
σώμεθα τὴν ἀφθαρσίαν. Οὐ γὰρ ἐπειδὴ, φησὶ, σῶμά
ἔστι, βαρούμεθα, ἀλλ' ἐπειδὴ θνητὸν καὶ ἀφθαρτον.
« Ἐφ' ᾧ οὐ σέλομεν ἐκδύσασθαι. » Τὸ, ἐφ' ᾧ, ἀντὶ
τοῦ ἐπειδὴ. « Ἰνα καταποθῆ τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς
ζωῆς. » Ἐπενδύσασθαι, φησὶ, σπεύδομεν, ἵνα κατα-
ποθῆ τὸ νῦν θνητὸν καὶ φθαρτὸν σῶμα ὑπὸ τῆς
ἀφθαρσίας καὶ ἀθανασίας.

pititur pro ἐπειδὴ, id est *quandoquidem* aut *quia*.

PATROL. GR. OXVIII.

tionem. Bene autem ad præsentis vitæ comparationem dixit futuram non esse manibus factam : nam præsens manibus habet constitui, nempe per cibum, potum, indumentum. Ita divus habet Methodius lib. *De resurrectione*. — *Aliud*. Terrenum domicilium dicit præsentis vitæ conservationem, tabernaculum vero corpus. Si nunc finem accipiunt præsentia, domicilium habemus non manufactum æternum ac cæleste. — *Aliud*. Terrenum tabernaculi domicilium vocat corpus. » *Ædificationem ex Deo habemus;* hoc est, renovationem resurrectionem. « In cælis, » id est præparatam in cælis, incorruptibilem, nempe per gratiam cælestem. Nam ἐν τούτῳ, id est, in hoc, capitur pro διὰ τούτου, id est, per hoc. « *Gemimus.* » Vos, inquit, gemitis ut verisimile est quod corpus vestrum afflictionibus corrumpatur : nos autem quibus certa est spes resurrectionis, gemimus quod non penitus corrumpatur. Quamobrem? Quia cupimus nostrum corpus superindui incorruptibilitate. Bene autem « Superindui; » nam mortale hoc corpus superinduit incorruptibilitatem. « Domicilio nostro. » Non dixit : Tabernaculo, sed, « Domicilio, » significans firmam mansionem ac habitationem. — *Aliud*. Domicilium hoc loco 632 vocavit incorruptibilitatem. Non dixit autem, Indui, sed » Superindui; » quandoquidem non aliud induimus corpus, sed corruptibile hoc superinduit incorruptibilitatem. « Quod e cælo est. » Non quod e cælo descendat, sed quod a Deo incorruptibilitatem accipiat. « Si certe induti non nudi reperiemur. » Hoc est, quamquam a nobis corpus auferatur, non sine corpore ibi sistemur, sed cum eodem facto incorruptibili. Quidam tamen dicunt : Si certe superinduti non nudi reperiemur. Siquidem ne omnes a resurrectione fiduciam sumant, ait : « Si certe induti, » hoc est, accepta incorruptibilitate et corpore incorruptibili, non gloria nudati reperiemur. Resurrectio namque communis erit omnium, at gloria non item æqualis : sed alii quidem erunt in honore, alii vero in contumelia. « Non nudi reperiemur. » Ne ex sola resurrectione corporumque immutatione existiment rem omnem peractam esse, subjungit : Si certe incorruptibilitate ipsa induti, non nudati reperiamur gloria et honore. Siquidem incorruptio his quidem in malum, illis vero in bonum erit : perpetuo durare faciens et honores et supplicia. « *Gemimus.* » Gemimus, inquit, non cupientes a corpore liberari, sed ab ejus afflictionibus et afflictionibus liberari cupientes. Non enim corpus exuere, sed superinduere incorruptionem concupiscimus. « *Onerati.* » Quoniam opponebatur ipsi communis hominum gloria. Quid, inquit, gemis, ut auferatur corpus? At omnes homines gemunt ne moriantur. Neque nos gemimus ut auferat a nobis corpus et exuamur, sed ut superinduamus incorruptionem. Non enim ideo, inquit, gravamur quod adsit corpus, sed quod mortale et corruptibile sit. « *Propterea quod nolimus exui.* » Nam ἐφ' ᾧ capitur pro ἐπειδὴ, id est *quandoquidem* aut *quia*.

31

inquit, studemus, ut quod nunc mortale et corruptibile corpus est, absorbeat ab immortalitate et incorruptibilitate.

V, 5-9. Porro qui formavit nos in hoc ipsum Deus A est: qui etiam dedit nobis arrham spiritus. Itaque firmi semper ac scientes quod cum præsentes sumus in corpore peregrinamur a Domino (per fidem enim **633** ambulamus et non per speciem). Confidimus autem et cupimus magis foris agere extra corpus, et præsentes esse apud Deum. Et idcirco contendimus sive domi præsentes, sive foris peregre agentes ut illi placeamus.

Quis, inquit, hanc faciet corporis immutationem? Quis? Deus, qui in hoc ipsum nos formavit ut simus incorrupti et immortales. Ostendit autem hoc modo non recentem esse de hoc opinionem, sed nos ad immortalitatem quidem creatos esse: porro quoniam diaboli invidia mors in orbem ingressa est⁴¹, rursum alteram nobis viam Deus invenit ad immortalitatem. « Qui etiam dedit nobis arrham. » Et quod ad hoc ut immortales efficemur formaverit nos, ex eo manifestum est, quod Spiritum dederit, nequaquam illis daturus qui tales futuri non essent. Ubique autem arrham Spiritus dicit, debitorem ipsum reddens ut etiam de quod perfectum est. « Spiritus. » Ipse, inquit, immutationem faciet ad immortalitatem. Nam hoc extrinsecus subaudiendum est. « Quod cum præsentes sumus in corpore. » Recte, » cum præsentes sumus, » tanquam in aliena patria versantes. Advenæ enim sumus et peregrini. Hoc autem vult dicere: Firmiter scientes quod in corporali vita permanere, arcet nos a conversatione cum Christo; cupimus magis foris quidem agere extra corpus, sed esse cum Christo. « Per fidem enim ambulamus. » Ne quis dicat: Quid ergo? Cum sumus in corpore, alieni sumus a Christo? subjungit: Per fidem enim ambulamus et non per speciem. » Ac si diceret: Propterea dixi, « Peregrinamur a Domino: nam ipsum nunc per fidem videmus. Per ipsam enim ambulamus et veluti deducimur ad ejus cognitionem, tunc autem per speciem, hoc est, proprio intuitu. Quod etiam alibi dixit: « Cernimus nunc per speculum in ænigmate: tunc autem facie ad faciem⁴². » Confidimus autem. » ðè, id est, autem, parelcon est et abundat. « Et cupimus magis foris agere extra corpus. » Quia igitur scimus quid faciat præsentes esse ad Dominum, confidenter cupimus foris agere extra corpus: et hoc, inquit, desideramus, « Et idcirco contendimus. » Quod ait φιλοτιμούμεθα aut idem significat quod annitimur, aut etiam gloriamur. « Ut illi placeamus. » **634** Ne enim existiment sibi sufficere foris agere erga Christum, subjungit, « Ut illi placeamus. » Id namque aut beatam efficit apud ipsum præsentiā: aut miserrimam, si ei non placeamus.

V, 10, 11. Omnes enim nos manifestari oportet

Ὁ δὲ κατεργασάμενος ἡμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο Θεός, ὁ καὶ δούς ἡμῖν τὸν ἀρράβωνα τοῦ πνεύματος. Θαρρόουντες οὖν πάντοτε καὶ εἰδότες, ὅτι ἐνδημούντες ἐν τῷ σώματι ἐκδημούμεν ἀπὸ τοῦ Κυρίου. (Διὰ πίστεως γὰρ περιπατοῦμεν, οὐ διὰ εἶδους.) Θαρρόουμεν δὲ καὶ εὐδοκοῦμεν μᾶλλον ἐκδημῆσαι ἐκ τοῦ σώματος καὶ ἐνδημῆσαι πρὸς τὸν Κύριον. Διὸ καὶ φιλοτιμούμεθα, εἴτε ἐνδημούντες, εἴτε ἐκδημούντες, εὐάρεστοι αὐτῷ εἶναι.

Τίς ταύτην τὴν ἐνλλαγὴν, φησί, τοῦ σώματος ποιήσει; Τίς; Ὁ εἰς τοῦτο αὐτὸ κατεργασάμενος ἡμᾶς Θεός, ἵνα ὦμεν ἀφθαρτοὶ καὶ ἀθάνατοι. Δείκνυσι δὲ οὕτως οὐ νεωτέραν τὴν ἐπὶ τούτῳ δόξαν, ἀλλ' ἐπὶ ἀθανασίᾳ μὲν ἡμᾶς διαπεπλάσθαι: Ἐπεὶ δὲ φθόνῳ διαβόλου θάνατος εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθεν, ἄλλην πάλιν ἐξεῦρεν ὁδὸν ἡμῖν ἀθανασίας ὁ Θεός. « Καὶ δούς ἡμῖν τὸν ἀρράβωνα. » Καὶ ὅτι, φησὶν, ἐπὶ γῆ γενέσθαι ἀθάνατους κατεργάσατο, δῆλον ἐξ ὧν ἔδωκε τὸ Πνεῦμα, οὐκ ἂν δούς τοῖς μὴ τοῦτο μέλλουσι γίνεσθαι. Ηὐαταχοῦ δὲ ἀρράβωνα Πνεύματος λέγει, ὀφειλέτην αὐτὸν ποιῶν τοῦ δοῦναι καὶ τὸ τέλειον. « Τοῦ Πνεύματος. » Ἐξω αὐτὸς τὴν ἐπὶ ἀφθαρσίᾳ ἐναλλαγὴν, φησὶ, ποιήσει. Τοῦτο γὰρ προσυπακουστέον. « Ὅτι ἐνδημούντες ἐν τῷ σώματι. » Καλῶς τὸ, « Ἐνδημούντες, » ὡς ἐπ' ἄλλοτρίας. Πάροικοι γὰρ ἔσμεν καὶ παρεπίδημοι. Τοῦτο δὲ θέλει εἰπεῖν: Θαρρόούντως εἰδότες, ὅτι τὸ τῆς σωματικῆς προσμένειν ζωῆς, διατειχίζει ἡμᾶς τῆς μετὰ Χριστοῦ διαγωγῆς, βουλόμεθα μᾶλλον ἐκδημῆσαι μὲν τοῦ σώματος, σὺν Χριστῷ δὲ εἶναι. « Διὰ πίστεως γὰρ περιπατοῦμεν. » Ἴνα μὴ τις εἴπῃ: Τί οὖν; ὄντες ἐν σώματι, ἄλλοτριοὶ ἔσμεν τοῦ Χριστοῦ; ἐπάγει: « Διὰ πίστεως γὰρ περιπατοῦμεν, καὶ οὐ διὰ εἶδους, » ὡς εἰ εἶπεν: Διὰ τοῦτο εἶπον, « Ἐκδημούμεν ἀπὸ τοῦ Κυρίου, » ἐπειδὴ διὰ πίστεως αὐτὸν νῦν ὀρῶμεν. Δι' αὐτῆς γὰρ περιπατοῦμεν, καὶ οἴονεϊ ὀδηγούμεθα εἰς τὴν αὐτοῦ γῶσιν. Τότε δὲ διὰ εἶδους, τουτέστιν αὐτοφεί, ὁ καὶ ἄλλαχοῦ φησὶ. « Βλέπομεν γὰρ ἄρτι εἰ ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. » — « Θαρρόουμεν ἔε. » Τὸ, δὲ, παρίλκεται. « Καὶ εὐδοκοῦμεν μᾶλλον ἐκδημῆσαι ἐκ τοῦ σώματος. » Ἐπεὶ οὖν ἔσμεν τί ποιεῖ τὴν πρὸς τὸν Κύριον ἐνδημίαν, θαρρόούντος εὐδοκοῦμεν ἀποδημῆσαι τοῦ σώματος, καὶ τοῦτο, φησὶν, ἐπιποθοῦμεν. « Διὸ καὶ φιλοτιμούμεθα. » Τὸ φιλοτιμούμεθα, ἢ σπουδάζομεν ἢ καυχόμεθα νόει, εἰς τὸ, « εἶναι αὐτῷ εὐάρεστοι, » φησὶν. Ἴνα γὰρ μὴ νομίσωσιν ἀποχωρῆν αὐτοῖς τὴν πρὸς Χριστὸν ἐκδημίαν, τὸ εὐάρεστοι αὐτῷ εἶναι ἐπάγει. Τοῦτο γὰρ ἢ μακαρίαν τὴν πρὸς αὐτὸν ἐνδημίαν ποιεῖ, ἢ τρισαθλίαν, ἐὰν μὴ ὦμεν εὐάρεστοι.

Τοὺς γὰρ πάντας ἡμᾶς φανερωθῆναι δεῖ ἕμ-

⁴¹ Sap. II, 24. ⁴² I Cor. XIII, 12.

προσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομίσηται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος πρὸς ὃ ἐπραξεν εἴτε ἀγαθόν, εἴτε κακόν. Εἰδότες οὖν τὸν φόβον τοῦ Κυρίου, ἀνθρώπους πείθομεν, Θεῷ δὲ πεφανερῶμεθα. Ἐλπίζω δὲ καὶ ἐν ταῖς συνειδήσεσιν ὑμῶν πεφανερῶσθαι.

Δοιπὸν καὶ ἀπὸ τῶν σκυθρωποτέρων ποιεῖ. Πλὴν ὅτι ἀναμνήσας τοῦ φοβεροῦ βήματος, οὐ μόνον τὰ σκυθρωπὰ ἀλλὰ καὶ τὰ χρηστοτέρη τῶν ἐκεῖ λέγει. « Τὰ διὰ τοῦ σώματος. » — [ΘΕΩΔΩΡ.] Τὰ διὰ τοῦ σώματος αὐτῷ πεπολιτευμένα καὶ πεπραγμένα φησί. Κομίσεται δὲ πρὸς ἃ ἐπραξεν, εἴτε ἀγαθὰ, εἴτε κακὰ. Ἐπειδὴ γὰρ πρὸς τε τὰ καλὰ καὶ μὴ τοιαῦτα, τὸ σῶμα ὑπερέτῃ τῆ ψυχῆ, καὶ τὰς ἀμοιβὰς μεταύτης ἀπολαμβάνει. Τοῦτο τῶν λεγόντων ἄλλο σῶμα τότε ἐγείρεσθαι ἐμφράττει τὰ στίματα. Οὐ γὰρ ἄν ἄλλου σώματος ἀμαρτήσαντος, ἄλλο ἐτιμωρεῖτο, οὐδὲ ἄλλου κατορθώσαντος, ἄλλο ἐστεφανοῦτο. « Πρὸς ὃ ἐπραξεν. » Οὐδὲ γὰρ γυμνὴ ἡ ψυχὴ, ἀλλὰ διὰ τοῦ σώματος κομίζεται ταῦτα, τουτέστι, πρὸς ἃ ἐπραξε, συμπάχουσα καὶ συνοξαζομένη τῷ συζύγῳ σώματι. Οὕτως ὁ ἐν ἁγίοις Μεθόδιος ἐν τῷ Περὶ ἀναστάσεως λόγῳ. « Εἰδότες οὖν τὸν φόβον τοῦ Κυρίου. » Τὸ δικαστήριον, φησὶν, ἐκεῖνο, καὶ τὴν κατ' ἀξίαν ἀπόδοσιν. « Ἀνθρώπους πείθομεν. » Πείθομεν διὰ τοῦτο, ἵνα μὴ τινα ὑμῶν σκανδαλίσωμεν. Οὐ γὰρ πρᾶξι τι τῶν φαύλων μόνον κατακρίνει, ἀλλὰ καὶ τὸ νομίζεσθαι πράττειν κολάζει, ἐὰν δυνάμενοι τὴν τοιαύτην ὑπόψιν λῦσαι, καταφρονήσωμεν. — Ἄλλως. Συμβουλῆς καὶ παραινήσεως τὸ, πείθωμεν, διὸ καὶ διὰ μικροῦ τοῦ ω γραπτέον. « Θεῷ δὲ πεφανερῶμεθα. » Τὸν γὰρ εἰδὸτα Θεὸν, πείθειν οὐ δεῖ. « Ἐλπίζω δὲ, καὶ ἐν ταῖς συνειδήσεσιν ὑμῶν πεφανερῶσθαι. » Ἐλπίζω δὲ, φησὶν, ὅτι καὶ ὑμᾶς οὐ σκανδαλίσομεν, ἀλλ' οἰοί ἐσμεν, τοιοῦτοί ἐσμεν ἐν τῇ γνώσει ὑμῶν. Τοῦτο γὰρ τὸ, « Ἐν ταῖς συνειδήσεσιν. »

nos est in conscientiis vestris manifestus esse.» Spero autem quod neque vos offendemus, sed quales sumus, tales et in cognitione vestra sumus. Nam hoc est, quod ait : « Inconscientiis vestris. »

ΚΕΦΑΚ. Ζ'.

Περὶ τῆς αὐτοῦ φιλοθεότητος καὶ φιλαδελφίας τῆς κατὰ Χριστόν.

Ὁς γὰρ πάλιν ἑαυτοὺς συνιστάνομεν ὑμῖν, ἀλλὰ ἀφορμὴν διδόντες ὑμῖν καυχήματος ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα ἔχητε πρὸς τοὺς ἐν προσώπῳ καυχωμένους, καὶ οὐ καρδίᾳ. Ἐἴτε γὰρ ἐξέστημεν, Θεῷ εἴτε σωφρονοῦμεν, ὑμῖν.

Συνεχῶς ἀποτρίβεται τὴν τοῦ μὴ δοκεῖν καυχᾶσθαι ὑπόνοιαν, καὶ φησὶν. Εἰς τοὺς τοὺς λόγους ἤλθομεν, οὐχ ἑαυτοὺς συνιστῶντες, τουτέστιν, ἐπαίροντες ἢ ἐγκωμιάζοντες, ἀλλ' ὑμῖν παρέχοντες, φησὶν, ἀφορμὴν, ὑπὲρ ἡμῶν καυχᾶσθαι πρὸς τοὺς ψευδαποστόλους. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκεῖνοι διασύρουσιν ἡμᾶς, ἵνα ὑμεῖς ἔχητε ὑπὲρ ἡμῶν καυχᾶσθαι, εἰς τοὺς τοὺς ἤλθον, φησὶ, τοὺς λόγους. « Ἴνα ἔχητε. » Ἐξω τι ἀπολογεῖσθαι, τί λέγειν, τί καυχᾶσθαι. « Πρὸς τοὺς ἐν προσώπῳ καυχωμένους. » Περὶ τῶν ψευδαποστόλων φησὶν, οἵτινες πάντα πρὸς ἀνθρω-

A *coram tribunali Christi, ut referat unusquisque ea quæ facta sunt per corpus juxta id quod fecit sive bonum sive malum. Scientes igitur terrorem illum Domini, suademus hominibus, Deo vero manifesti sumus. Spero autem nos et in conscientiis vestris manifestos esse.*

Deinceps etiam a tristioribus terret. Attamen facta mentione tremendi tribunalis non solum tristia, sed et commodiora refert, ex his quæ ibi accidunt. « Quæ per corpus. » — Ea quæ per corpus ab ipso administrata seu peracta sunt, inquit. Referet autem juxta ea quæ fecit sive bona sive mala. Quoniam enim ad honesta et etiam ad ea quæ non sunt hujusmodi, obsecutum est corpus animæ, una etiam cum ipsa retributionem accipit.

B Et hoc ora obstruit dicentium aliud tunc suscitari corpus. Neque enim cum aliud corpus peccaverit, aliud supplicio affici debet : neque cum aliud egregia præstiterit, aliud coronari aut præmiari oportet. « Juxta id quod fecit : » πρὸς ὃ ἐπραξεν. Vel, Ad id, sive cum eo, quod operatum est. Siquidem non anima nuda hæc refert, sed corpus ; hoc est, juxta ea quæ operata est, una patiens unaque gloriam suscipiens eum collega corpore. Ita habet divus Methodius libro *De resurrectione*. « Scientes igitur terrorem illum Domini. » Illud ait, tribunal et dignam repensionem. « Suademus hominibus. » Propterea suademus ne quem vestrum offendamus. Neque enim solum affert damnationem, aliquid perpetrasse eorum quæ prava sunt, verum etiam existimari facere, supplicium adducit, si cum possemus hujusmodi tollere suspicionem, contemnimus. — *Alio modo.* Consilii et exhortationis est quod ait, πείθωμεν, id est, suadeamus, ideo etiam per ω longum scribendum est. « Deo vero manifesti sumus. » Deo enim qui cuncta novit suadere non oportet. « Spero autem

C

635 CAPUT VII.

De Pauli erga Deum amore ac fraterna secundum Deum dilectione.

V, 12, 13. *Non enim rursus nos ipsos commendamus vobis : sed occasionem damus vobis gloriandi de nobis, ut aliquid habeatis adversus eos qui in facie gloriantur, et non in corde. Nam sive insanimus, Deo insanimus : sive sani sumus, vobis sani sumus.*

Continue suspicionem purgat quia videri posset gloriari, et ait : Ad hos sermones venimus, non nos ipsos commendantes, hoc est, extollentes aut collaudantes, sed vobis occasionem præbentes gloriandi de nobis adversus pseudoapostolos. Nam quia illi detrahunt nobis, ut vos possitis de nobis gloriari. Ad hos, inquit, veni sermones : « Ut aliquid habeatis. » Extrinsecus subaudiendum est. Aliquid quod in nostri defensionem respondeatis, aliquid quod dicatis, aliquid quod gloriemini. « Adversus eos eos qui in facie gloriantur. » De pseudo-

apostolis dicit, qui omnia ad placendum hominibus et ad gloriæ amorem faciebant, et personam quidem habebant pietatis ac sanctimoniam, bonis autem operibus vacui erant. Hoc enim est quod addit: « Et non in corde, » eo quod intus nihil haberent boni. « Nam sive insanimus, » Sive, inquit, magna loquimur; hoc est namque quod ait: « Insanimus, » sive extra nos ferimur (Siquidem insanientium est magna et fastuosa loqui) propter Deum hoc facimus. Quomodo? Ne vos, existimantes nos viles, despiciatis nostram prædicationem. Sive modestum aliquid dixerimus, propter vos hoc facimus, ut vos animo modestos esse doceamus. *Aut hoc modo*: « Si insanimus, inquit, propter Deum insanimus. » Nam propter vestram salutem; 636 quæ Deo curæ est, huiusmodi loquimur, ut ubi cognoveritis quinam simus, salvis sitis, credentes his quæ a nobis prædicantur. Si autem sapimus, credite. — *Alio modo*. Bene ad prædicta subjunxit: « Sive insanimus, » etc. Dixerat enim: « Spero autem et in conscientiis vestris manifestos nos esse; » non enim rursum nos ipsos commendamus, siquidem non egemus commendatione erga vos. Sive enim quispiam insanire nos dixerit, ad Deum hoc referatur, ac futuro eget iudicio, non vestro: quod etiam alibi dixit: « Mihi autem indignissimum videtur, ut a vobis iudicer, sed qui iudicat me Dominus est 42*. » Sive igitur insanimus, inquit, ad Deum non ad vos referendum est huiusmodi iudicium, Sive cuiquam omnino sapere videmur, vobis potius quam quibusvis aliis existimandum est nos sapere. « Nam sigillum apostolatus mei, ait alibi 43, vos estis per Dominum. » Oportet itaque vos ita de nobis sentire ac existimare. Nec id solum, verum etiam ad-

V, 14-16. *Charitas enim Christi contringit nos, iudicantes illud, quod si unus pro omnibus mortuus fuit, ergo omnes mortui fuerunt, et pro omnibus mortuus est, ut qui vivunt, posthac non sibi vivant, sed ei qui pro omnibus mortuus est et resurrexit. Itaque nos posthac neminem novimus secundum carnem. Porro etiam si cognovimus Christum secundum carnem, nunc tamen non amplius novimus.*

Christi, inquit, dilectio continet nos in officio et impellit, nec segnes esse sinit ad labores pro vobis susceptos. Ideo etiam hæc loquitur, inquit, ut vos salvi sitis, existimando nos fide dignos esse. Novit enim suadere discipulis præceptor probus. « Iudicantes illud. » Continet, inquit, nos et impellit Christi dilectio, quandoquidem hoc verum esse iudicavimus, quidnam? « Quod unus pro omnibus mortuus fuit. » Quoniam omnes homines mortui erant, ideo etiam pro omnibus mortuus est. « Ut

A παρσκιαν και φιλοτιμιαν ἐποιοουν. Καὶ πρόσωπιον μὲν εἶχον εὐλαβείας και σεμνότητος, ἔργων δὲ ἀγαθῶν ἐτύγγανον ἔρημοι. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ· « Καὶ μὴ ἐν καρδίᾳ, » δια τὸ μὴ ἔχειν ἐνδον ἀγαθόν. « Ἐἴτε γὰρ ἐξέστημεν. » Ἄν τε, φησί, μέγα φηγεγώμεθα (τοῦτο γὰρ τὸ « Ἐξέστημεν· μαινομένων γὰρ τὸ μέγα φθέγγεσθαι και ὑπέρογκα), δια τὸν Θεόν, φησί, τοῦτο ποιοῦμεν. Πῶς; Ἴνα μὴ ὑμεῖς νομίσαντες ἡμᾶς εὐτελεῖς καταφρονήσητε τοῦ ὕψους ἡμῶν κηρύματος. Ἄν τε μέτριόν τι εἴπωμεν, δι' ὑμᾶς τοῦτο ποιοῦμεν, ἵνα ταπεινοφρονεῖν ὑμᾶς διδάξωμεν. Ἢ οὕτως· Εἰ μὲν τις ἡμᾶς μαίνεσθαι νομίζει, παρὰ Θεοῦ τὸν μισθὸν λαμβάνομεν, δι' ὃν τοιοῦτοι νομιζόμεθα. Εἰ δὲ νήφειν, αὐτὸς τῆς ἐκ τῶν νήφειν ὠλείας ἀπολαύτω. Ἢ οὕτως· « Εἰ μαινόμεθα, φησί, δια τὸν Θεὸν μαινόμεθα. » Δια γὰρ τὴν ὑμῶν σωτηρίαν τῆς κηρύσσεται ὁ Θεός, τοιαῦτα φηγεγώμεθα, ἵνα γινόντες ἡμᾶς τίνες ἐσμεν, σωθῆτε πιστεύσαντες τοῖς παρ' ἡμῶν κηρυσσομένοις. Εἰ δὲ σωφρονοῦμεν, πεισθῆτε. — Ἄλλως. [ΦΩΓ.] Τὸ, « Εἴτε ἐξέστημεν, » καὶ ἐξῆς, καλῶς ἐπήνεγκε τοῖς προειρημένοις· « Ἐλπίζω δὲ και ἐν ταῖς συνειδησεῖσι ὑμῶν πεφανερῶσθαι. » Οὐ γὰρ πάλιν ἐαύτους συστάνομεν. Οὐ γὰρ δεόμεθα πρὸς ὑμᾶς, φησί, συστάσεως. Ἄν τε γὰρ ἐξεστκότας τις ἡμᾶς ἐρεῖ, Θεῷ ἐστὶ τοῦτο ἀνακείμενον, και τῆς ἐκείθεν κρίσεως δεόμενον, οὐχ ὑμῶν. Ὁ και ἀλλαχοῦ ἔλεγεν. « Ἐμοὶ δὲ εἰς ἐλαχιστόν ἐστι, ἵνα ὕψους ὑμῶν ἀνακρίθῃ. Ὁ δὲ ἀνακρίνων με Κύριός ἐστιν. » Ἐἴτε οὖν, φησί, ἐξέστημεν, Θεῷ ἢ τοιαύτη κρίσις ἀνάκειται, οὐχ ὑμῖν. Ἐἴτε τι εἰς ἄλλως δοκοῦμεν σωφρονεῖν, ὑμῖν μᾶλλον ὑπὲρ τοὺς ἄλλους πάντας νομιστέον ἡμᾶς σωφρονεῖν. « Ἢ γὰρ σφραγίς τῆς ἐμῆς ἀποστολῆς, φησί, ἀλλαχοῦ, ὑμεῖς ἐστε ἐν Κυρίῳ. » Δεῖ οὖν ὑμᾶς οὕτως περὶ ἡμῶν φρονεῖν και λογιζεσθαι. Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ και πρὸς τοὺς ἐν προσώπῳ καυχώμενους, τὰ αὐτὰ ὑπὲρ ἡμῶν και λέγειν και διατείνεσθαι. C ac existimare. Nec id solum, verum etiam ad-

D ἡ γὰρ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ συνέχει ἡμᾶς, κρίναντας τοῦτο, ὅτι εἰ εἰς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἄρα οἱ πάντες ἀπέθανον. Καὶ ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἵνα οἱ ζῶντες μηκέτι ἑαυτοῖς ζῶσιν, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ πάντων ἀποθανόντι, και ἐγεθῆντι. Ἡμεῖς ἀπὸ τοῦ νῦν, οὐδένα οἶδαμεν κατὰ σάρκα. Εἰ δὲ και ἐγνώκαμεν κατὰ σάρκα Χριστόν, ἀλλὰ νῦν οὐκ ἐτι γινώσκομεν.

D Ἡ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ, φησί, συνέχει και συνωθεῖ ἡμᾶς και ῥαθυμεῖν οὐκ ἐᾷ, πρὸς τοὺς ὑπὲρ ἡμῶν πόνους. Διὸ, φησί, και τοιαῦτα φηγεγώμεθα, ἵνα ὑμεῖς σωθῆτε, ἀξιοπίστους ἡμᾶς νομίσαντες. Πείθειν γὰρ οἶδε μαθητὰς, ὁ ἐνάρετος διδάσκαλος. « Κρίναντες τοῦτο. » Συνέχει ἡμᾶς, φησί, και συνωθεῖ ἡ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ, ἐπειδὴ κερρίκαμεν εἶναι τοῦτο ἀληθές. Ποῖον; « Ὅτι εἰς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν. » Ἐπειδὴ οἱ πάντες ἦσαν ἀποθνοντες ἄνθρωποι. Διὸ και ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν. « Ἴνα οἱ ζῶν-

42* I Cor. iv. 3. 43 I Cor. ix, 3.

τες μηκέτι ἑαυτοῖς ζῶσιν. » Εἰ οὖν οὐ δεῖ ἡμᾶς ἑαυτοῖς ζῆν, εἰκότως σπουδάζομεν καὶ ἡμεῖς. Εἰκότως δ' ἂν καὶ ὑμεῖς τῶν ἐπιόντων καταφρονήσητε πειρασμῶν. Ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ πάντων ἀποθανόντι. Τρεῖς εἰσιν ὀφειλῆς ἀφορμαί, δι' ἃς δεῖ σπουδάζειν ἡμᾶς, πάντα διὰ τὸν Κύριον ποιεῖν. Μία, ὅτι αὐτὸς ἡμᾶς ἐποίησε· δευτέρα, ὅτι δι' ἡμᾶς ἀπέθανεν· τρίτη, ὅτι τὴν ἀπαρχὴν ἡμῶν, τουτέστι, τὴν ἰδίαν σάρκα ἀνέστησε δι' ἡμᾶς καὶ εἰς οὐρανοὺς ἀνήγαγεν, ἵνα καὶ σε ἀναγάγῃ, ὅπου ἡ ἀπαρχὴ σου τυγχάνει. Ὅρα ποῦ ἀνήγαγε τὸν λόγον. Τίς γὰρ ἔδωκε τὴν χρεῖα ἐνανθρωπήσεως καὶ σαρκώσεως τῷ Θεῷ Λόγῳ, εἰ μὴ τοῦτο φκονομεῖτο ἡ ἡμῶν ἀνάπλασις καὶ ἀνάστασις ; « Οὐδένα οἶδαμεν κατὰ σάρκα. » Ἐπεὶ οὖν πάντες ἀπέθνον τῇ ἀμαρτίᾳ καὶ ζῶσι διὰ τὸν Χριστόν, οὐδένα ἴσμεν κατὰ σάρκα ζῶντα, τουτέστι, κατὰ τὴν πάλαι πολιτείαν, τὴν ἐν ἀμαρτίαις. Τὸ γὰρ τοιοῦτον, θανάτος ἐστὶ, καὶ οὐ ζωὴ. Ἀλλὰ νῦν οἱ ὄντως ζῶντες, κατὰ πνεῦμα ζῶσιν. Ἀνεγεννήθησαν γὰρ ἐν τῷ βαπτίσματι. Διὸ καὶ νέαν ἔχουσι ζωὴν, καὶ οὐ παλαιάν. « Κατὰ σάρκα. » Οἷον ζῶντα. Καὶ τοσοῦτον, φησὶν, οὐδεὶς ἐστὶ κατὰ σάρκα ζῆ (ἐκείνη γὰρ οὐκ ἐστὶ ζωὴ, ἀλλὰ θάνατος), ὅτι καὶ ὁ Χριστὸς ἵνα δείξῃ ὅτι τὸ κατὰ σάρκα ζῆ ἐκβέβληται, καὶ νῦν κατὰ πνεῦμα ζῶμεν, καὶ αὐτὸς τοῦ κατὰ σάρκα ζῆ ἐπαύσατο. Πῶς ; Οὐ τὸ σῶμα ἀφείλετο (ἄπαγε ! μετ' αὐτοῦ γὰρ ἔζηε ὡς ἰδίου, κριτῆς ἀπάντων), ἀλλὰ τῶν φυσικῶν ὁπαλλαγῆς παθῶν, οἷον πείνης, καὶ δίψης, καὶ ὕπνου, καὶ κόπου. Νῦν γὰρ ἀπαθεὶς καὶ ἀκίρατος ἔχει τὸ σῶμα. « Εἰ δὲ καὶ ἐγνώκαμεν κατὰ σάρκα Χριστόν. » Ὡσπερ ἡμῶν τὸ κατὰ σάρκα ἐστὶ τὸ ἐν ἀμαρτίαις, καὶ τὸ ἔξω τούτων οὐ κατὰ σάρκα, οὕτως καὶ τοῦ Χριστοῦ τὸ κατὰ σάρκα, τὸ ἐκείναι τοῖς φυσικοῖς πάθεσι. Τὸ μὴ εἶχειν δὲ, οὐ κατὰ σάρκα, ἀλλ' ὡσπερ, φησὶν, ἐκεῖνος ἀπηλλάγη, οὕτω καὶ ἡμεῖς. Οὕτως ὁ Κλήμης ἐν τετάρτῳ τῶν Ἰποτυπώσεων.

esse in peccatis : et sine his esse, dicitur esse non secundum carnem : ita quoque apud Christum secundum carnem esse dicitur, naturalibus subijci afflictionibus : non subijci vero, esse non secundum carnem. Sed quemadmodum ille, inquit, liberatus est, sic et nos. Ita habet Clemens quarto *Informationum* libro.

Ὡστε εἴ τις ἐν Χριστῷ, καινὴ κτίσις. Τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε καινὰ τὰ πάντα. Τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ, τοῦ καταλλάξαντος ἡμᾶς ἑαυτῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ δόντος ἡμῖν τὴν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς, ὡς ὅτι Θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ κόσμον καταλλάσων ἑαυτῷ, μὴ λογιζόμενος αὐτοῖς τὰ παραπτώματα αὐτῶν, καὶ θέμενος ἡμῖν τὸν λόγον τῆς καταλλαγῆς.

Εἴ τις ἐν Χριστῷ ζῆ, φησὶ, τουτέστιν ἐν τῇ πίστει αὐτοῦ, καινὴ κτίσις ἐστίν. Εἰς καινὴν γὰρ ἦλθε καὶ νέαν ζωὴν (καὶ γὰρ ἄνωθεν ἐγεννήθημεν δια τοῦ Πνεύματος), τοῦ ζῆν οὐ τὴν ἐν ἀμαρτίαις ζωὴν, ἀλλὰ τὴν ἐν πνεύματι. « Τα ἀρχαῖα παρῆλθεν. » Ποῖα ἀρχαῖα ; ἦτοι τὰ ἀμαρτηματὰ φησὶ καὶ τὰ ἀσεβείας, ἢ τὰ Ἰουδαϊκὰ πάντα. — Ἄλλως. Πῶς δὲ τα ἀρχαῖα παρῆλθε ; Ψυχὴ καὶ σῶμα ἡμῖν κινόν (ἐκαθάρθη γὰρ τῷ βαπτίσματι), Διαθήκη Καινὴ. Ἄντι τῆς ἐπιγγελίᾳ Ἰερουσαλὴμ, ὁ οὐρανός. Ἄντι

A qui vivunt, posthac non sibi vivant. » Si ergo non oportet nos vivere nobis ipsis, merito hoc nitimur et nos facere ac persuadere ; merito autem et vos accedentes 673 despiciere debetis afflictiones. Sed ei qui pro omnibus mortuus est. Tres sunt debiti occasiones, propter quas oportet nos conari ut omnia propter Dominum faciamus : una, quoniam ipse nos formavit ; altera, quia propter nos mortuus est ; tertia quia primitias nostras, hoc est, suam propriam carnem, propter nos resuscitavit et in cœlos introduxit, ut et te illuc introduceret ubi sunt primitiæ tuæ. Vide quo sermonem de duxerit. Nam quæ omnino fuisset divino Verbo necessitas ut humanitatem assumeret ac incarnaretur, nisi hoc provide exegisset et per hoc procurata fuisset nostra reparatio ac resurrectio. « Neminem novimus secundum carnem. » Quoniam igitur omnes mortui erant peccato, et vivunt propter Christum, neminem agnoscimus qui vivat secundum carnem, hoc est, juxta veterem conversationem quæ erat in peccatis ; hujusmodi enim mors est et non vita. At nunc qui vere vivunt, secundum spiritum vivunt, regenerati namque sunt per baptismum : ideo quoque novam habent vitam et non veterem. « Secundum carnem, « nempe viventem. Et adeo, inquit, nullus posthac secundum carnem vivit (illa enim non est vita, sed mors) quod et Christus, ut ostenderet vitam secundum carnem ejectam esse, et nunc nos, secundum spiritum vivere, ipse quoque desiit secundum carnem vivere. Quomodo ? Non quod corpus dimiserit ; minime. Cum ipso enim, ut sibi proprio, venturus est omnium iudex, sed liber ab afflictionibus, utpote fame ac siti, somno ac labore : nunc enim impatiibile ac immortale corpus habet. « Porro etiam si cognovimus Christum secundum carnem. » Quemadmodum apud nos secundum carnem esse, dicitur

V, 17-19. *Proinde si quis vivit in Christo, nova creatura est. Vetera præterierunt, ecce nova facta sunt omnia. Omnia autem ex Deo qui reconciliavit nos sibi per Jesum Christum : deditque nobis ministerium reconciliationis, quandoquidem Deus per Christum reconciliabat mundum sibi, non reputans eis peccata sua : et posuit in nobis sermonem reconciliationis.*

638 Si quis vivit in Christo, inquit, hoc est, in fide vel per fidem ipsius, nova creatura est, ad novam enim ac juvenilem venit vitam (siquidem superne nati sumus per Spiritum), ut vivat, non vita quæ in peccatis agitur, sed quæ in Spiritu. Vetera præterierunt. » Quænam vetera ? Aut peccata dicit et impietates, aut cuncta Judaica. — *Alio modo.* Quomodo autem vetera præterierunt ? Anima ac corpus nobis innovata sunt, nempe purificata per baptismum : datum est Novum Testamentum

pro Veteri : pre terrena, Jerusalem cœlestis ; pro templo sensibili, templum spirituale ; pro tabulis lapideis, carneæ tabulæ ; pro circumcissione, baptismus, pro manna, corpus Dominicum ; pro aqua data ex petra, sanguis Dominicus ; pro virga Mosi, crux ; pro terra promissionis, regnum cœleste ; pro innumeris sacerdotis juxta legem institutis, unus pontifex Christus ; pro immaculata ove sive agno, Filius Dei ; pro nudo nomine adoptionis, vera adoptio. Nova siquidem creatura dicta est, et conferendo ad vitam quæ in peccatis agebatur, et ad mores ac præcepta secundum legem data. « Omnia autem ex Deo. » Hæc autem omnia, inquit, ex Deo datum sunt, qui nos sibi ipsi reconciliavit per Filium suum mediatorem. Neque enim nos ad eum accurrimus, sed ipse nos vocavit per eandem ac immolationem Filii sui. « Deditque nobis ministerium reconciliationis. » O profundam immensamque benignitatem ac humanitatem ! Non enim postquam Filium suum legatum ad reconciliationem miserat, et ille interemptus fuerat, deinceps nos neglexit, sed Filio quoque mortuo nobis apostolis rursus credidit ministerium reconciliationis. Quandoquidem Deus per Christum. « Etenim primum, inquit, id est, ante passionem, Deus, nempe Pater, per Christum medium sive mediatorem, mundum sibi reconciliabat. « Non reputans eis peccata sua. » Ita enim et non alio modo poterat fieri reconciliatio, ut primum remitterentur peccata, ac si ita pœnam expetisset peccatorum, et sic nullus relictus est qui jam reconcilietur. « Et posuit in nobis sermonem. » Pater itaque etiam ante passionem per Filium reconciliabat sibi mundum, qui nunc quoque posuit in nobis sermonem ac ministerium reconciliationis. 639 Nam quoniam Filius suus crucifixus est, nos reliquit qui exhortemur ad reconciliationem eos qui sunt super terram. Vidisti V, 20, 21. *Pro Christo itaque legatione fungimur tanquam Deo per nos exhortante, rogamus pro Christo, reconciliemini Deo. Eum namque qui peccatum non noverat, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur justitia Dei per illum.* magnitudinem ineffabilis bonitatis ? Nihil igitur grave venimus ad imponendum vobis, sed ut vos erga Deum amicos efficeremus.

Deum immortalem quo rem ipsam extulit ! Christi, inquit, nomine legatione fungimur ; nos enim ejus opus in nos recepimus. Loco igitur Christi legatione fungimur, tanquam Patre per nos exhortante. Si quidem ille non tantum per Christum exhortatur, sed illo etiam crucifixo nunc per nos exhortatur. « Rogamus pro Christo reconciliemini Deo. » Pro Christo itaque legatione fungentes etiam pro Christo exhortamur et rogamus, reconciliemini Deo. Vos enim hostes estis, et qui odio habetis, vos itaque reconciliemini, ad amicitiam revertamini. « Eum namque qui peccatum non noverat. » Animadvertite Pauli artificium ac sapientiam. Deinceps tanquam legatus causam quoque ponit qua persuaderi possint. Ut nihil, inquit, prio-

Α ναού αίσθητοῦ, ναὸς πνευματικὸς. Ἀντὶ πλακῶν λιθίνων, σάρκινοι πλάκες· ἀντὶ περιτομῆς, βάπτισμα. Ἀντὶ μάννα, σῶμα Δεσποτικόν· ἀντὶ τοῦ, ἐκ πέτρας ὕδατος, κίμα Δεσποτικόν· ἀντὶ τῆς ῥάβδου Μωσέως, ὁ σταυρὸς· ἀντὶ γῆς ἐπαγγελίας, βασιλεία οὐρανῶν. Ἀντὶ μυρίων τῶν κατὰ τὸν νόμον ἱερέων, εἰς ἀρχιερεὺς ὁ Χριστός· ἀντὶ ἀμώμου προβάτου, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ· ἀντὶ ψιλοῦ ὀνόματος υἰοθεσίας, ἀληθῆς υἰοθεσία. Ἢ γὰρ καινὴ κτίσις, καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐν ἀμαρτίαις ζωῇ, ἐργεταί, καὶ ὡς πρὸς τὰ κατὰ νόμον ἔθη καὶ ἐπιτάγματα. « Τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ. » Ταῦτα δὲ πάντα, φησὶν, ἐκ Θεοῦ ἡμῖν δεδωρῆται, τοῦ διὰ μεσίου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, ἀποκαταλλάξαντος ἡμᾶς ἑαυτῇ. Οὐ γὰρ ἡμεῖς αὐτῷ προσεδράμομεν, ἀλλ' αὐτὸς ἡμᾶς ἐκάλεσε, διὰ τῆς σφαγῆς τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. « Καὶ δόντος ἡμῖν τὴν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς. » Ὡ βάρους φιλανθρωπίας ! Οὐ γὰρ ἐπειδὴ πρέσβυν ἐπὶ καταλλαγὴν ἐπεμφε τὸν Υἱόν, αὐτὸς δὲ ἐσφάγη, λοιπὸν ἡμέλησεν ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ τοῦ Υἱοῦ ἀποθανόντος, ἡμῖν τὴν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς πάλιν ἐπίστευσε τοῖς ἀποστόλοις. « Ὡς ὅτι Θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ. » Καὶ γὰρ, φησὶ, τὸ πρῶτον, οἶον πρὸ τοῦ σταυροῦ, Θεὸς ἦν, τουτέστιν, ὁ Πατὴρ, διὰ μέσου Χριστοῦ ὡς μεσίου, καταλλάσσων ἑαυτῷ τὸν κόσμον « Μὴ λογιζόμενος αὐτοῖς. » Οὕτω γὰρ καὶ οὐκ ἄλλως ἐντὴν τὴν καταλλαγὴν γενέσθαι, τῷ πρῶτον ἀφεῖναι τὰ πλημμελήματα, ὡς εἶγε δίκην ἀπήτησε τῶν ἀμαρτιῶν, οὐκ ἂν τις, φησὶ, περιελείφθη ὅς καταλλαγῆται. « Καὶ θέμενος ἐν ἡμῖν τὸν λόγον. » Ὁ Πατὴρ οὖν ἦν, καὶ πρὸ τοῦ σταυροῦ, φησὶ, διὰ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ καταλλάσσων ἑαυτῷ τὸν κόσμον, ὁ καὶ νῦν θέμενος ἐν ἡμῖν τὸν λόγον καὶ τὴν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς. Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶν, ὁ Υἱὸς αὐτοῦ ἑσταυρώθη, ἡμᾶς εἶπασε παρακαλοῦντας πρὸς καταλλαγὴν τοὺς ἐπὶ γῆς. Εἶδες μέγεθος ἀφάτου ἀγαθότητος ; Οὐδὲν τοιγαροῦν φορτικὸν ὑμῖν ἤλθομεν ποιῆσαι, ἀλλὰ φίλους ποιῆται ὑμᾶς πρὸς τὸν Θεόν.

Υπερ Χριστοῦ οὖν πρεσβεύομεν, ὡς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν. Δεόμεθα ὑπερ Χριστοῦ, καταλλάγητε τῷ Θεῷ. Τὸν γὰρ μὴ γνόντα ἀμαρτίαν, ὑπερ ἡμῶν ἀμαρτίαν ἐποίησεν, ἵνα ἡμεῖς γενώμεθα δικαιοσύνη Θεοῦ ἐν αὐτῷ.

venimus ad imponendum vobis, sed ut vos erga

« Ὡς ποῦ ἐξῆρε τὸ πρᾶγμα ! Ὑπερ Χριστοῦ, φησὶ, πρεσβεύομεν. Τὸ γὰρ αὐτοῦ ἔργον ἡμεῖς ἀνεδεξάμεθα. Ἀντὶ Χριστοῦ οὖν ἡμεῖς πρεσβεύομεν, ὡς τοῦ Πατρὸς παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν. Οὐτε γὰρ διὰ τοῦ Χριστοῦ μόνον παρακαλεῖ, ἀλλὰ τούτου σταυρωθέντος δι' ἡμῶν νῦν παρακαλεῖ. « Δεόμεθα ὑπερ Χριστοῦ, καταλλάγητε τῷ Θεῷ. » Ὑπερ Χριστοῦ οὖν πρεσβεύομεν, καὶ ὑπερ Χριστοῦ ἡμεῖς παρακαλοῦμεν, καταλλάγητε τῷ Θεῷ. Ἑμεῖς γὰρ ἔστε οἱ ἐχθροὶ καὶ οἱ μισοῦντες. Ἑμεῖς οὖν καταλλάγητε, φιλιώθητε. « Τὸν γὰρ μὴ γνόντα ἀμαρτίαν. » Ὅρα τὸ ἐντεχνον καὶ σοφὸν αὐτοῦ. Λοιπὸν ὡς πρεσβευτῆς καὶ ἀτίαν δι' ἧς ἂν πεισθεῖεν λέγει. Ἴνα γὰρ, φησὶ, μηδὲν εἶπω τῶν πρώτων, ὅτι ὑβρίσατε, ὅτι εὐεργετήν, ὅτι δίκην οὐκ ἀπήτησεν, ὅτι πρῶτος καταλλαγῆναι εἴ-

λετο, κἀν διὸ ἐποίησε νῦν, φησὶν, οὐ δίκαιοι καταλαγῆναι ὑπάρχετε ; Ποῖον τοῦτο ; τὸν γὰρ μὴ γνόντα ἁμαρτίαν, φησὶ, τουτέστι, τὸν αὐτοδικαιοσύνην ὄντα καὶ ἁγιασμόν, τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, ὁ Πατήρ, ἁμαρτίαν ἐποίησε, τουτέστιν, ὡς ἁμαρτωλὸν τινα καὶ καταδικόν εἶασε σταυρωθῆναι. Οὐκ εἶπε δὲ ἁμαρτωλόν, ἀλλ' ἁμαρτίαν, ὅπερ μεῖζόν ἐστιν· ἀπέθανε δὲ φησὶν, ὁ Χριστὸς οὐκ εἰκῆ, οὐδ' οὐδὲν ὠφελῶν ἡμᾶς. ἀλλ' ἵνα δικαίους ἀπεργάσῃται, ἄλλοι οὕτως ἠρμήνευσαν. — [ΟΙΚΟΥΜ.] Ἐπιπέσει λέγεται, τὸ ὑπὲρ ἁμαρτιῶν θῆμα, ὡς καὶ ὁ πεσφύτης· Ἐπιπέσει λαοῦ μου φέρονται. » τουτέστι, τὰ ὑπὲρ ἁμαρτιῶν θῆματα θῆμα οὖν ὑπὲρ ἁμαρτιῶν ἐποίησεν ὁ Πατήρ τὸν Υἱόν. « Ἐπιπέσει, » τουτέστιν, ὡς ἁμαρτωλόν κατακριθῆναι. « ἵνα ἡμεῖς γενώμεθα δικαιοσύνη Θεοῦ ἐν αὐτῷ, » Οὐκ εἶπε, Δίκαιοι γενώμεθα, ἀλλ', « Αὐτοδικαιοσύνη, » ὅπερ μεῖζον ἦν, καὶ Θεοῦ δικαιοσύνη. Θεοῦ δὲ δικαιοσύνη, τὸ μὴ ἐξ ἔργων, ἀλλὰ διὰ συγχωρήσεως δικαιοθῆναι, ἐν αὐτῷ, δι' αὐτοῦ.

justitia Dei per illum. » 640 Non dixit, Justi efficeremur, sed, « Ipsa justitia, » quod majus erat, Deique ipsius justitia. Dei autem justitia, non quæ esset ex operibus, sed ut eo remittente ac veniam dante iustificaremur ἐν αὐτῷ hoc est, δι' αὐτοῦ, id est, per ipsum.

Συνεργούντες δε καὶ παρακαλοῦμεν, μὴ εἰς κενὸν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ δέξασθαι ὑμᾶς. Λέγει γὰρ Κυριῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου, καὶ ἐν ἡμέρᾳ σωτηρίας ἐβλήθησά σοι. Ἴδου νῦν καιρὸς εὐπρόσδεκτος, ἴδου νῦν ἡμέρα σωτηρίας. Μηδεμίαν ἐν μηδενὶ διδόντες προσκοπήν, ἵνα μὴ μωμηθῇ ἡ διακονία.

Ταῦτα μὲν φησὶν, ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ πεποίηκε, καὶ ἡμεῖς δὲ συνεργούντες καὶ παρακαλοῦντες διατελοῦμεν, παρακαλοῦντες μὲν ὑμᾶς, συνεργούντες δὲ τῷ Θεῷ. Τοῦτο γὰρ αὐτῷ σπουδὴ τὸ σωθῆναι ὑμᾶς, ὃ καὶ ἀλλαχού φησὶ, « Θεοῦ συνεργοὶ ἐσμεν, » ἐξ ὧν διατελοῦμεν, φησὶ. « Μὴ εἰς κενὸν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ δέξασθαι ὑμᾶς. » Παρακαλοῦμεν δὲ ἡμεῖς οἱ ἀπόστολοι, ἵνα τὴν εὐεργεσίαν τοῦ Θεοῦ δέξησθε, καὶ μὴ ἀποκρούσητε αὐτήν, μηδὲ εἰς κενὸν καὶ ἀνωφελὲς τὴν χάριν γενέσθαι καὶ δεχθῆναι. Τὸ γὰρ καταλλαγέντας τῷ Θεῷ διὰ τῆς πίστεως, ἐπιμένειν τῷ προτέρῳ βίῳ οὐδὲν ἕτερον ἐστίν, ἢ εἰς κενὸν καὶ μάτην γενέσθαι τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐδὲν ὠφελῆσθαι τοὺς δεχόμενους αὐτήν. Εἰ γὰρ αὐτὸς ἁμαρτίας συναλώρησεν, ἡμεῖς δὲ πάλιν τούτων πληρούμεθα, τί τὸ κέρδος ; « Νῦν καιρὸς εὐπρόσδεκτος. » Καὶ ποῖός ἐστιν ὁ εὐπρόσδεκτος καιρὸς, καὶ ἡ ἡμέρα τῆς σωτηρίας ; Ἡ τῆς δωρεᾶς, ἢ τῆς χάριτος. Ὁ νῦν, φησὶν ὑπάρχων καιρὸς, ἐν ᾧ ἁμαρτημάτων μὲν ἄφροις πρόκειται, ἢ δὲ δικαιοσύνην δωρεᾶν δίδεται. Ἐπεὶ οὖν ὁ καιρὸς χάριτος, εἰκότως, φησὶν, ἐπήκουσά σου ἐν τούτῳ, ὡς εἶγε ἔλθοι ὁ τῆς κρίσεως καιρὸς, οὐκ ἔτι ἀπλῶς εἰσακούσεται. Ὁ οὖν ἐν καιρῷ χάριτος ἐπιτηδεύων πολιτείαν χρηστὴν, εὐχερῶς ἐπιτεύξεται τῶν βραβείων, καὶ ἀκουσθήσεται ὑπὸ Θεοῦ. Ἐπειδὴ καὶ τοὺς μωρὰ πλημμελῆσαντας δέχεται, ἀφείκε αὐτοῖς τὰ ἁμαρτήματα αὐτῶν. « Μηδεμίαν ἐν μηδενὶ. » Τὸ νόη-

rum dicam, quod contumelia affeceritis etiam bene de vobis meritum, quod pœnas non expetierit, quod prior reconciliari cupierit : at ob id saltem quod nunc fecit, nonne æquum est ut ipsi reconciliemini ? Et quid illud est ? Eum, inquit, qui peccatum non noverat, hoc est, Filium suum qui ipsa est justitia et sanctificatio 44. Pater fecit peccatum, hoc est, tanquam peccatorem aliquem pœnisque obnoxium, crucifigi permisit. Non dixit autem, Peccatorem, sed, quod majus est, « Peccatum. » Mortuus est autem Christus non abs re, aut nullam nobis afferens utilitatem, sed ut nos justos efficeret. — Alii hoc modo interpretantur. Peccatum dicitur victima quæ pro peccatis immolatur, quemadmodum ait propheta : Peccata populi mei comedent 45, » id est, victimas pro peccatis. Victimam igitur quæ pro peccatis offerretur fecit Pater Filium. « Peccatum fecit. » Hoc est, ut tanquam peccator condemnaretur. « Ut nos efficeremur

VI, 1-3. Cooperantes autem etiam exhortamur, ne in vacuum gratiam Dei recipiatis. Ait enim : In tempore accepto exaudi vi te, et in die salutis succurri tibi. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis. Nullam in re ulla demus offensionem, ne reprehendatur ministerium.

Hæc quidem fecit Deus, inquit, per Filium suum, nos vero etiam cooperantes et exhortantes persistimus, vos quidem exhortantes, Deo autem cooperantes : etenim hoc ipsi studium est ut vos salvi sitis ? Quod etiam alibi dicit : « Dei cooperatores sumus 45, » et hinc est ut in hoc persistamus inquit, « Ne in vacuum gratiam Dei recipiatis. » Exhortamur nos apostoli ut Dei beneficium recipiatis et non repellatis illud : et non contingat ut in vacuum aut sine utilitate gratia accedat ac recipiatur. Deo siquidem per fidem reconciliatos in priorivita permanere, nihil aliud est quam in vacuum ac frustra Dei gratiam accedere, et eos qui illam acceperant in nullo juvari. Nam si ipse quidem peccata condonaverit, nos vero rursum eisdem implemur, quod accedet inde lucrum ? « Ecce nunc tempus acceptabile. » Et quale est tempus acceptabile aut dies salutis ? dies doni ac gratiæ. Præsens, inquit, tempus est in quo peccatorum conceditur remissio, et justitia gratis donatur. Quoniam igitur tempus est gratiæ, merito in hoc, inquit, exaudi vi te. Ac si diceret : Ubi venerit iudicii tempus, jam non facile quis exaudietur. Qui igitur tempore gratiæ in bona conversatione sudiose se gerit, facile bravia assequetur et a Deo exaudietur. Eos enim qui etiam in plurimis deliquerunt suscipit, remittens ipsis peccata sua. « Nullam in re ulla. » Sententia hoc modo connectitur : Cooperantes, inquit,

44 I Coa. i, 30. 45 Osee i, 8. 46 I Cor. ii, 9.

et exhortantes persistimus, nullam cuiquam dantes A
offensionem. Considera vero in ordine narrationis
con-silium, tanquam diceret. Ita in omnibus meam
vitam ac conversationem dirigo, 641 ut non dico
accusationis, sed nec indignationis locum cuiquam
tribuam: ne quis ministerium ac opus nostrum
reprehendat. Ipsi enim pedem offendentibus, me-
rito indignatio in prædicationem recurreret. Dicere
enim poterant apostoli, nisi quippiam boni com-
modi esset prædicationis, malis etiam hominibus illud
concederetur. Dicens autem hoc, propemodum ait
illis: Oportet nos curam rectæ vitæ habere, ne
ad fidem indignatio et accusatio recurrat. Nam,
« Ex fructibus, inquit, eorum cognoscetis eos ⁴⁷. »

VI, 4-10. Sed in omnibus exhibeamus nos ipsos B
ut Dei ministros in tolerantia multa, in afflictioni-
bus, in necessitatibus, in anxietatibus, in plagis, in
carceribus, in instabilitate, in laboribus, in vigi-
liis, in jejuniis, in sinceritate, in scientia, in lon-
ganimitate, in benignitate, in Spiritu sancto, in
charitate non simulata, in sermone veritatis, in
potentia Dei, per arma justitiæ dextra ac sinistra,
per gloriam et ignominiam, per convicia et laudes:
quasi impostores, sed veraces: quasi ignoti, sed
noti: quasi morientes, sed ecce vivimus: quasi
correpti, sed non occisi: quasi dolentes, sed continue
gaudentes: quasi pauperes, sed multos ditantes:
quasi nihil habentes, sed omnia possidentes.

Non solum, inquit, studemus puri esse ab accu-
sationibus ac indignationibus sive querelis: verum
etiam omnibus nos ipsos exhibuimus ac ostendimus
ut Dei ministros. Quomodo autem id fieri potest?
et quomodo ostendit sese quispiam Dei ministrum
nisi per conversationem ac vitam? Vide sane quod
non dixerit: Appareamus, sed: « Exhibeamus, »
sive Demonstramus, quod ostensionem in se conti-
net per opera et veritatem. « In tolerantia multa. »
Omnia virili animo ferentes quæcunque in nos
dicta fuerint: ideo etiam addit: « Multa; » et conse-
quenter recenset in quibus positi et viriliter sese
habentes exhibuerint sese Dei ministros. « In nec-
essitatibus. » Afflictionum intensionem designant
necessitates, nempe quando inevitabiles fuerint
aut magnæ. « In anxietatibus. » Difficilis admo-
dum, inquit, erat liberatio. « In carceribus. » Id
etiam solum fuerit, molestum nimis est: cum au-
tem simul omnia concurrunt, vide quantum sit
certamen. « In instabilitate: » 642 quando exagita-
tus non habebat ubi pedem figeret. « In laboribus. »
Quæ hactenus dicta sunt, ab inimicis in ipsum
invecta sunt: consequenter eo quoque dicit quæ
sibimet ipse inferebat, quasi non illa suffecissent.
Labores autem dicit, et quod manibus ipse opera-
retur, et fatigationes quas propter prædicationem
subibat. « In sinceritate. » Sinceritate vocat

μα οὕτως συνείρεται: Συνεργοῦντες δὲ, φησί, καὶ
παρακλοῦντες διατελοῦμεν, μηδεμίαν μηδὲν διδόν-
τες προσκοπήν. Ὅρα δὲ ἐν τάξει διηγήσεως συμ-
βουλήν, ὡσεὶ ἔλεγε: Διὰ πάντων ἀπευθύνω μου τὸν
βίον καὶ τὴν πολιτείαν. Ὡστε οὐ λέγω κατηγορίας,
ἀλλ' ἵνα μηδὲ μέμψεώς τινι δῶ χάραν. Ἴνα μὴ τις,
φησὶν, ἐπιλάβηται: τῆς διακονίας ἡμῶν καὶ τοῦ ἔρ-
γου. Αὐτῶν γὰρ σφαλλομένων, εἰκότως ἡ μέμψις
εἰς τὸ κήρυγμα ἀνέτρεχεν εἶπον γὰρ ἂν οἱ ἀπόστο-
λοι, εἰ μὴ ἦν τι χρηστόν τὸ κήρυγμα, ἤμελλον αὐτὸ
ἄνθρωποι πεπιστεῦσθαι πονηροί. Τοῦτο δὲ εἰπὼν,
ἀνονοχοῦν λέγει αὐτοῖς, δεῖ ἡμᾶς ὀρθοῦ ἐπιμε-
λεῖσθαι βίου, ἵνα μὴ εἰς τὴν πίστιν ἡ μέμψις ἀνα-
δράμη. « Ἐκ γὰρ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε
αὐτούς. »

Ἄλλ' ἐν παντὶ συνιστῶντες ἑαυτοὺς, ὡς Θεοῦ
διάκονοι. Ἐν ὑπομονῇ πολλῇ, ἐν θλίψεσιν, ἐν
ἀνάγκαις, ἐν στενοχωρίαις, ἐν πληγαῖς, ἐν φυ-
καῖς, ἐν ἀκαταστασίαις, ἐν κόποις, ἐν ἀγρυπνίαις,
ἐν νηστείαις, ἐν ἀγνότητι, ἐν γνώσει, ἐν μακροθυ-
μίᾳ, ἐν χρηστότητι, ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, ἐν ἀγάπῃ
ἀνοποκρίτῳ, ἐν λόγῳ ἀληθείας, ἐν δυνάμει Θεοῦ.
Διὰ τῶν ὄπλων τῆς δικαιοσύνης, τῶν δεξιῶν καὶ
ἀριστερῶν, διὰ δόξης καὶ ἀτιμίας, διὰ δυσφημίας
καὶ εὐφημίας: ὡς πλάνοι καὶ ἀληθεῖς, ὡς ἀγνοοῦ-
μενοὶ καὶ ἐπιγινωσκόμενοι, ὡς ἀποθηνησκοντες,
καὶ ἰδοὺ ζῶμεν, ὡς παιδευόμενοι καὶ μὴ θανα-
τούμενοι, ὡς λυπούμενοι, δεῖ δὲ χαίροντες, ὡς
πτωχοί, πολλοὺς δὲ πλουτιζόντες, ὡς μηδὲν
ἔχοντες, καὶ πάντα κατέχοντες.

Ὁ μόνον φησὶν ἐσπουδάσαμεν κατηγοριῶν καὶ
C
μέμψεων εἶναι καθαροί, ἀλλὰ καὶ ἐν παντὶ συνεστήσα-
μεν καὶ ἀπεδείξαμεν ἑαυτοὺς ὡς Θεοῦ διακόνους. Πῶς
δ' ἂν εἴη τοῦτο, καὶ πῶς τις ἀποδεικνύσιν ἑαυτὸν
Θεοῦ διάκονον, ἢ δι' ὧν πολιτεύεται καὶ βιοῖ; Ὅρα
δὲ, οὐκ εἶπε, Φαινόμενοι, ἀλλὰ, « Συνιστῶντες. » Ὁ
ἔστιν, ἀποδεικνύντες. Τοῦτο δὲ τὴν δι' ἔργων καὶ
ἀληθείας ἀπόδειξιν ἔχει. « Ἐν ὑπομονῇ πολλῇ. »
Πάντα γενναίως φέροντες τὰ ῥηθησόμενα. Διὸ φησι
καὶ, « Πολλῇ. » Καὶ λοιπὸν καταλέγει ἐν τίσιν ὄντες
καὶ γενναίως διαγενομένοι, συνεστήσαμεν ἑαυτοὺς
Θεοῦ διακόνους. « Ἐν ἀνάγκαις. » Ἐπίτασιν ὀλί-
ψιας ὀτρύνουσιν αἱ ἀνάγκαι. Ὅταν ἄφυκτα ἢ τὰ κα-
κά. « Ἐν στενοχωρίαις. » Δυσδιεξιόδευτος ἦν, φησὶν,
ἡ ἀπαλλαγὴ. « Ἐν φυλακαῖς. » Τοῦτο καὶ ἐν τι
ἀφόρητόν ἐστι, Ὅταν δὲ καὶ πάντα ὁμοῦ, θῆα τὸν
D
ἀγῶνα. « Ἐν ἀκαταστασίαις. » Ὅταν ἐλαυνόμενος,
οὐδὲ ὅπου στῆ εἶχεν. « Ἐν κόποις. » Τὰ μὲν ἐργ-
μένα παρὰ τῶν πολεμίων ἐπήγετο αὐτῷ. Λοιπὸν καὶ
τὰ παρ' ἑαυτοῦ εἰσνεχθέντα λέγει, ὡς μὴ ἀρκούν-
των ἐκείνων. Κόπους δὲ φησι, καὶ τὰς ἐκ τῶν χει-
ρῶν ἐργασίας, καὶ τὰς διὰ τὸ κήρυγμα συντριβιάς.
« Ἐν ἀγνότητι. » Ἀγνότητά φησιν, τὴν τε σωφροσύνην,
καὶ τὸ ἀδάπανον εὐαγγέλιον, καὶ τὸ ἐν ἅπασι καθαρὸν.
« Ἐν γνώσει δέ. » Ἐν σοφίᾳ Θεοῦ, τῇ ὄντως γνώσει,
οὐ καθάπερ οἱ ψευδαπόστολοι, τῇ ἀνθρωπίνῃ σοφίᾳ
κομπάζοντες. — Ἄλλο [ΘΕΟΔΩΑ.] Ἴνα εἴπῃ, Καὶ περὶ

⁴⁷ Matth. vii, 16.

τοὺς γνωρίζουσιν καὶ περὶ τοὺς ἀγνώστους σπουδάζοντες εἶναι μακρόθυμοι καὶ χρηστοί. Τὸ γὰρ ἀγνόητι, ἀγνοίᾳ λέγει, οὐχὶ ἀγνείζ. — Ἄλλο. Ἀγνόητα λέγει, τὴν τῶν χρημάτων ὑπεροψίαν. Οὐδὲ γὰρ τὰς ἀναγκαίας χρείας παρὰ Κορινθίων ἐδέξατο. Γνώσιν δὲ, ὡς οἶμαι, τὴν διδασκαλίαν. « Ἐν μακροθυμίᾳ. » Ἀδαμαντίνης δέεται ψυχῆς, τὸ πάντοθεν νυσομένον μὴ μόνον μακροθυμεῖς, ἀλλὰ καὶ χρηστεύεσθαι. « Ἰδριζόμενοι γὰρ, φησὶν, εὐλογοῦμεν. » — « Ἐν Πνεύματι ἀγίῳ. » Εἶτα δεῖκνυσι πόθιν τοιοῦτος γέγονεν. Ἐν Πνεύματι, φησὶν, ὄντες διεταλέσμεν. Τότε δὲ τὴν τοῦ Πνεύματος ἰδέεικε βοήθειαν, ὅταν τὰ παρ' ἑαυτοῦ συνεισένηκεν. « Ἐν ἀγάπῃ ἀνυποκρίτῳ. » Τοῦτο τὸ πάντων ἀτίον τῶν ἀγαθῶν. Τοῦτο τοιοῦτον αὐτὸν εἰργάσατο, τοῦτο τὸ Πνεῦμα μένειν ἐποίησεν. « Ἐν λόγῳ ἀληθείας. » Ὅπερ ἀλλαγῆς φησὶν, « Οὐ δολοῦντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. » Εἶτα καὶ, « Ἐν δυνάμει Θεοῦ, » δι' ἧς, φησὶ, πάντα πεπράχαμεν· πάντα γὰρ τῷ Θεῷ ἀνατίθησι. « Διὰ τῶν ὄπλων τῆς δικαιοσύνης, τῶν δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν. » Εἰ βούλεσθε μαθεῖν, φησὶ, πόθιν ταῦτα κτωρθώσαμεν, ἀκούσατε. Διὰ τῶν ὄπλων, φησὶ, τῶν δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν, ἅτινα εἰ καὶ δοκεῖ εἶναι ἐναντία πρὸς ἑαυτὰ, πλὴν ὄπλα δικαιοσύνης εἰσὶ. Δεξιὰ δὲ λέγει, τὰ οἷον ἐπιδέξια δοκοῦντα, τουτέστι τὰς παρὰ ἀνθρώπων τιμὰς καὶ δόξας, αἷς οὐκ ἐφυσθήμεν, φησὶν, οὐδὲ ἐπήρθημεν πρὸς δόξαν κενήν. Διὰ τοῦτο γὰρ ὄπλα δικαιοσύνης γέγονεν. Ἀριστερὰ δὲ, τὰ τούτοις ἐναντία. Οἷον τοὺς πειρασμούς, τοὺς διωγμούς, τὰς ὕβρεις, οἷς οὐ κατεπέσαμεν οὐδὲ ἠττήθημεν, ὡς εἰ ἔλεγεν· Ἄει οἱ αὐτοὶ ἐμείναμεν, μήτε τοῖς καλοῖς ἐπαιρόμενοι, μήτε τοῖς κακοῖς μαλακίζόμενοι. [ΙΩΕΝ.] Ἀριστερὰ καλεῖ τὰ δοκοῦντα εἶναι λυπηρά. Καίτοι ταῦτ' ἔστι τὰ τὸν μισθὸν ἔχοντα. Καὶ τίνας ἕνεκεν οὕτως αὐτὰ καλεῖ; Ἡ κατὰ τὴν ὑπόληψιν τῶν πολλῶν, ἢ ἐπειδὴ ἐκέλευσεν ὁ Θεὸς, εὐχεσθαι μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμόν. « Διὰ δόξης καὶ ἀτιμίας. » Εἶτα λέγει ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ. Καὶ ὅρα, τὰς παρὰ ἀνθρώπων αὐτῶν προσαγομένους τιμὰς, εἰς οἰκτεῖον τέθεικε κατόρθωμα. Οἷδε γὰρ ὅν μέγα μὴ ἀλῶναι τύφω διὰ τὰς τιμὰς. « Ὡς πλάνοι, καὶ ἀληθεῖς. » Αὐταὶ αἱ εὐφημίαι καὶ δυσφημίαι. « Ὡς ἀγνοοῦμενοι, καὶ ἐπιγινωσκόμενοι. » Τοῦτό ἐστι καὶ δόξης καὶ ἀτιμίας. Τοῖς μὲν γὰρ γνώριμοί τε ἦσαν καὶ περισπούδαστοι, οἱ δὲ οὐδὲ εἰδέναι αὐτοὺς ἤξιουν. « Ὡς ἀποθνήσκοντες. » Κατὰ τὴν σφοδρότητα καὶ τὴν σπουδὴν τῶν πολεμούντων ἡμῶν. « Καὶ ἰδοὺ ζῶμεν. » Διὰ τὴν δύναντα τοῦ Θεοῦ. « Ὡς παιδεύομενοι. » Ταῦτα δὲ, φησὶ, συνεχώρει ὁ Θεός, παιδεύων μὲν, οὐ μὴν ἄχρη θανάτου ἐγκαταλιμπάνων. « Ὡς λυπούμενοι. » Παρὰ μὲν τοῖς ἔξωθεν ἐξ ὧν πάσχομεν, ἀθυμεῖν νομιζόμεθα, αἰεὶ δὲ ἐφ' ἐκάστῳ, ἀδιαλείπτως χαίροντες. Ὅρα τὴν ἀγίαν ψυχὴν. Οὐ μόνον ἔφερε τοὺς πειρασμούς γενναίως, ἀλλὰ καὶ ἔχαιρεν ἐπ' αὐτοῖς, εἰδὼς διὰ τὸν Χριστὸν πάσχειν. « Ὡς πτωχοί. » Διεταλέσαμεν ὡς πτωχοί, πολλοὺς δὲ ἐπλούτισαμεν ἢ πνευματικῶν πλούτῳ ἢ καὶ σαρκικῶν. Εἰ

modestiam, et exhibitum sine sumptu evangelium, servatamque in omnibus puritatem. « In scientia. » In Dei sapientia quæ vera est scientia: non sicut pseudoapostoli qui ob humanam sapientiam cristas erigebant. — *Aliud.* Ac si dicat: Et circa notos et circa ignotos nitamur nos exhibere longanimes ac utiles. Nam quod ait, ἐν ἀγνόητι, hoc est, ἐν ἀγνοίᾳ, id est, in ignorantia, et non ἀγνείζ, id est, castitate vel puritate. — *Aliud,* ἀγνόητα, id est, sinceritatem dicit pecuniarum despectum; neque enim a Corinthiis in necessariis usus acceperat. Scientiam vero, doctrinam, ut opinor. « In longanimitate. » Adamantino opus erat animo, ut undique cæsus non tantum longanimis, sed et benignus esset. Siquidem maledicimur, inquit, sed benedicimus: « In Spiritu sancto. » Deinde ostendit unde hujusmodi fuerit animus. In Spiritu, inquit, sive per Spiritum perseveravimus. Tunc autem Spiritus auxilium posuit, cum ea adduxit quæ sua erant. « In charitate non simulata. » Hoc cunctorum est causa honorum, hoc talem ipsum reddidit, hoc Spiritum manere fecit. « In sermone veritatis. » Quod alibi dicit: Non dolo tractantes verbum Dei ⁴⁸. Deinde etiam: « In potentia Dei, » per quam omnia, inquit, operati sumus, omnia enim Deo attribuit. « Per arma justitiæ dextra ac sinistra. » Si vultis, inquit, discere unde aut quibus mediis hæc bona peregrimus, audite. Per arma justitiæ dextra ac sinistra: quæ etsi inter se videntur contraria, tamen arma justitiæ sunt. Dextra autem dicit quæ tanquam dextra videntur, hoc est, honores et existimationes apud homines: ob quæ non intumescimus, inquit, neque elati aut arrogantes facti sumus ad inanem gloriam. Propterea ergo arma justitiæ facta sunt; sinistra vero quæ his contraria sunt, utpote tentationes, persecutiones, injurias quibus non sumus consternati neque devicti, ac si diceret: Semper iidem mansimus, neque prosperis elati, neque adversis molliores effecti, — *Alio modo* ⁴⁹. Sinistra vocat quæ videntur esse tristitia. Sed cum hæc mercedem habeant, cur ea hoc modo appellat? Aut juxta multorum opinionem, aut quia jussit nos Deus precari ne induceremur in tentationem ⁴⁹. « Per gloriam et ignominiam. » Deinde recenset dextra ac sinistra. Et considera quod honores qui ab hominibus afferuntur, in proprium bonum opus numerat. Novit enim quanta ressit non capi fastu ob exhibitos honores. « Quasi imposteres, sed veraces. » nempe per laudes et infamias. « Quasi ignoti, sed noti. » Hoc etiam est gloriæ et ignominia. Quibusdam enim noti est: aut ac plurimum ab illis observabantur; alii vero ne nosse quidem ipsos dignabantur. « Quasi morientes. » Si vehementiam videlicet ac conatum spectes eorum qui nobis adversantur. « Sed ecce vivimus. » Ex divina potentia. « Quasi correpti. » Hæc autem permittit Deus, corripiens quidem ac erudiens nos, non tamen

⁴⁸ II Cor. iv, 2. ⁴⁹ Matth. vi, 9.

usque ad mortem derelinquens. « Quasi dolentes. » Α χον γάρ τὰς ἀπάντων ἀνεψυγμένας οἰκίας, ποιούσας ἃ βούλονται. « Ὡς μηδὲν ἔχοντες. » Οὐδὲν γάρ ἔχων τὰ πάντων εἶχε. Τῇ γὰρ οὐκουμένη ἐπέταττον. Εἰ δυνατὸν γάρ, φησί, τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐξορύξαντες ἄν ἐδώκατέ μοι. Ἐνὶ δὲ καὶ περὶ πνευματικῶν ταῦτα νοῆσαι. Ὁ γὰρ ἀπορρήτων ἀκούων βημάτων, πῶς οὐχὶ πάντων πλουσιώτερος ἦν ;

Apud extraneos quidem propter illa quæ patimur dolere existimamur : semper tamen et in omnibus continue gaudemus. Vide sanctam Pauli animam. Nonsolum tentationes viriliter ferebat, verum etiam in ipsis gaudebat, sciens quod propter Christum illa pateretur. « Quasi pauperes. » Perduravimus quasi mendici : sed multos ditavimus, aut spiritualibus divitiis, aut etiam terrenis. Siquidem omnium habebant apertas domos sive familias, quæ faciebant quidquid juberent apostoli. « Quasi nihil habentes. » Nam nihil habeat : præcepta enim orbi dabat. Etenim si fieri, inquit, potuisset, oculos vestros effossos dedisset mihi. Licet autem et hæc de spiritualibus accipere. Qui enim arcana verba audierat ⁵⁰, annon omnium ditissimus erat ?

VI, 14 16. *Os nostrum apertum est erga vos, o Corinthii, cor nostrum dilatatum est : non estis angusti in nobis, sed angusti estis in visceribus vestris. Eandem autem remunerationem, ut fliis dico : Dilatamini et vos, ne declinetis ad incredulos. Quod enim consortium justitiæ cum iniquitate ? aut quæ communio luci ad tenebras ? aut quæ concordia Christo ad Belial ? aut quæ pars fidei cum infidei ? aut quid convenit templo Dei cum idolis ?*

644 Ubi propria percurrit certamina, venit ad sermonem de conversatione, vitæque ratione. Primum autem nititur persuadere quod amplius illos diligens, minus diligitur, et ait : « Os nostrum apertum est. » Hoc est, non possumus silere erga vos, semper vobis cupimus : quod amantium proprium est, et ingenua libertate loquentium. » *Alio modo.* Hoc est, facultatem et audaciam nobis tribuitis, ut os apud vos aperiremus. Siquidem quando quispiam ferventer amat, alii vero non pari modo redamant, occasionem ac facultatem amanti præbent, ut pluribus suam causam erga ipsos justificet ac probet : apertum est, inquit, multitudo ac vijustificationum. Nobisque facere volentibus, ipsum tamen, illis intus subsaturientibus ac sursum ac lientibus, apertum est : et labia ad loquendum aperit ac distendit, et justificantes rationes aggreditur. Deamamus, inquit, et cordis patimur inflammationes : dilatamur corde et gaudemus, amorique subdimur. Vos autem velut angusti estis. Si nos in visceribus vestris suscepitis, non continebitis nos in ipsis ; sed neque vos exhibetis tanquam remunerationem ex plentes cum his qui magnum amoris affectum erga vos auspicati sunt, sed quod gravius est, incredulorum amorem præponitis amori nostro qui vos amplius diligimus. Ego autem vobis tanquam fliis dico, saltem velut remuneratione ac retributionem exhibentes, dilatamini et vos ac suscipite nos, sicut et nos suscepimus vos in visceribus nostris, ac diligite eximenter vos ipsos et arcentes ab amore infidelium, quemadmodum naturaliter dirempta ac separata sunt a se invicem fides ab infidelitate, justitia ab injustitia, lux a tenebris, Christus ab Antichristo, ipse fidelis ab infideli, templum Dei a templo idolorum. Si estis ergo justitiæ, lucis,

Τὸ στόμα ἡμῶν ἀνέψυγε πρὸς ὑμᾶς, Κορινθιοί, ἡ καρδία ἡμῶν πεπλάτνεται. Οὐ στενωχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν, στενωχωρεῖσθε δὲ ἐν τοῖς σπλάγχνοις ὑμῶν. Τὴν δὲ αὐτὴν ἀντιμισθίαν ὡς τέκνοις λέγω, πλατύνθητε καὶ ὑμεῖς, μὴ γίνεσθε ἑτεροζυγοῦντες ἀπίστοις. Τί γὰρ μετοχὴ δικαιοσύνης καὶ ἀνομίας ; Τίς δὲ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος ; Τίς δὲ συμφώνησις Χριστῷ πρὸς Βελίαρ ; Ἡ τίς μερίς πιστῶ μετὰ ἀπίστου ; τίς δὲ συγκατάθεσις ναφ̄ θεοῦ μετὰ εἰδώλων ;

Τὰ τῶν ἰδίων ἀγῶνων διελθῶν, εἰς τὸν περὶ πολιτείας ἔρχεται λόγον. Πρότερον δὲ πείσαι θέλει ὅτι ἀγαπῶν αὐτοὺς, ἔλαττον ἀγαπάται, καὶ φησί. « Τὸ στόμα ἡμῶν ἀνέψυγε, » οἶον, Οὐ δυνάμεθα σιγῶν πρὸς ὑμᾶς, ἀεὶ ὑμῖν διαλέγεσθαι θέλομεν, ὅπερ ἀγαπῶντων ἴδιον καὶ ἄνευ ὑποστολῆς λαλούντων — Ἄλλως [ΦΩΤ.] Ἄντι τοῦ, Εὐπορίαν ἡμῖν παρεσχίκατε, τοῦ ἀνοίγειν πρὸς ὑμᾶς τὸ στόμα. Ὅταν γὰρ ὁ μὲν τις ἀγαπᾷ διαπύρως, οἱ δὲ οὐκ ἀνταγαπῶσιν ὁμοίως, πολλῶν δικαιωμάτων εὐπορίαν παρέχουσι πρὸς αὐτοὺς τῶ ἀγαπῶντι. « Ἀνέψυγε, » φησί. Τῇ γὰρ πλήθει καὶ τῇ ἰσχύϊ τῶν δικαιωμάτων, καὶ ἡμῶν σιγῶν ἐθελόντων, αὐτὸ ὁμῶς ὑπ' αὐτῶν ἐνδοθεν ἀναβλυζόντων καὶ ὑπερπιδῶντων ἀνέψυγε, καὶ ἀναπετάσσουσι τὰ χεῖλη πρὸς τὸ λέγειν. Καὶ λοιπὸν ἄρχεται τῶν δικαιωμάτων. Ὑπεραγαπῶμεν, φησὶν, καὶ ἐγκαρδίους ἔχομεν, καὶ πλατυνόμεθα, καὶ χαίρομεν ἔχοντες, καὶ αὐτοὶ τῆς ἀγάπης ἠρξάμεθα. Ὑμεῖς δὲ ὡς στενωχωρούμενοι. Ἐάν δέξησθε ἡμᾶς ἐν τοῖς σπλάγχνοις ὑμῶν, οὐκ ἔχετε ἡμᾶς ἐν αὐτοῖς, ἀλλ' αὐδ' ὡς ἀντιμισθίαν πληροῦντες πρὸς τοὺς κατάρξαντας ἡμᾶς τῆς ἀγάπης στοργὴν ἐπιδείκνυσθε, ἀλλὰ καὶ τὸ βαρύτερον, μᾶλλον τῶν ἀπίστων ἢ τῆν ἡμῶν ἀγάπην τῶν ὑπεραγαπῶντων ὑμᾶς προκρίνετε. Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν ὡς τέκνοις, κἄν ὡς ἀντιμισθίαν καὶ ἀντάμειψιν πληροῦντες, πλατύνθητε καὶ αὐτοὶ, καὶ δέξασθε ἡμᾶς ὡς ἡμεῖς ὑμᾶς ἐν τοῖς σπλάγχνοις ἡμῶν, καὶ ἀγαπήσατε τῆς τῶν ἀπίστων στοργῆς ἑαυτοὺς ἐξαιροῦντες καὶ διατειχίζοντες, καθὼς κατὰ φύσιν διέστηκε καὶ διατειχίσται ἀλλήλων ἡ πίστις καὶ ἀπιστία, ἡ δικαιοσύνη καὶ ἀδικία, τὸ φῶς ἀπὸ τοῦ σκότους, ὁ Χριστὸς ἀπὸ τοῦ Ἀντιχριστοῦ, αὐτὸς ὁ πιστὸς ἀπὸ τοῦ ἀπίστου, ὁ ναὸς τοῦ Θεοῦ καὶ ναὸς τῶν εἰδώλων. Εἰ οὖν τῆς δικαιοσύνης ἐστὲ, τοῦ φωτός, τοῦ Χριστοῦ, πιστοὶ, ναὸς Θεοῦ, διάστητε καὶ χωρήθη-

⁵⁰ II Cor. xii, 4.

τε ἀπὸ τοῦ σκότους, ἀπὸ τῆς ἀδικίας, ἀπὸ τοῦ Ἀντι-
 χριστοῦ. Τῶν γὰρ ἀπίστων ἐστὶ ταῦτα, καὶ τῶν κα-
 τασκευασάντων ἑαυτοὺς ναοὺς εἰδώλων, ὧν δεῖ ὑμᾶς
 κενωρῆσθαι καὶ ἀφωρισμένους εἶναι. Τότε γὰρ καὶ ὁ
 Κύριος εἰσδέχεται ὑμᾶς, καὶ ἐνοικήσει ἐν ὑμῖν καὶ
 ἐμπεριπατήσει, πάσας κατευθύνων τὰς τρίβους καὶ τὰ
 διαθήματα. — Ἡ καὶ οὕτως· « Τὸ στόμα ἡμῶν ἀνέφ-
 γεν, ἡ ἀντι τοῦ Ἐτοιμοὶ ἔσμεν καὶ παρεσκευάσμεθα
 εἰς τὸ πάντα διδάσκειν ὑμᾶς μετὰ ἀπλότητος καὶ
 πλατύς καρδίας. Διὸ καὶ ὑμεῖς προθύμως εἰσδέχε-
 σθε. Ἡ καρδία ἡμῶν πεπλάτυνται. Ἡ καθάπερ γὰρ
 τὸ θερμὸν εὐρύνειν εἴωθεν, οὕτω καὶ ἡ ἀγάπη.

Θερμὸν γὰρ τι χρῆμα ἡ ἀγάπη, ὡς εἰ εἶπεν. Οὐ
 μόνον στόματι, ἀλλὰ καὶ καρδίᾳ φιλῶ, πάντας ἔνδον
 ἔχω. Διὸ φησιν, « Οὐ στενοχωρεῖσθε ἐν ὑμῖν, τοῦ
 πόθου εὐρύνοτος αὐτοῦ τὴν ψυχὴν. » — Ἡ καρδία
 ἡμῶν πεπλάτυνται εἰς τὸ πάντα διδάξαι ὑμᾶς. Ἡ
 Ἡμεῖς δὲ στενοχωρεῖσθε ἐν τοῖς σπλάγχνοις ὑμῶν,
 τουτέστιν ἐν τῇ πρὸς Θεὸν ἀγάπῃ, ἢ ἀγαπᾶν με
 ὀφείλετε. Οὕτως ὁ Κλήμης ἐν δ' Ἰποτυπώσεων.
 « Στενοχωρεῖσθε δὲ ἐν τοῖς σπλάγχνοις ὑμῶν. » Ἐγὼ
 μὲν, φησὶν, οὐ στενοχωροῦμαι πάντας ὑμᾶς ἔνδον
 ἔχων. Ἡμεῖς δὲ, φησὶν, ἐν τῷ ἔχειν με ἐν τοῖς
 σπλάγχνοις ὑμῶν στενοχωρεῖσθε. Οὐ γὰρ ὁμοίως,
 φησὶ, με ἀγαπᾶτε. Ἐχέτε μὲν, πλὴν στενοχωρεῖσθε.
 Φησὶ γὰρ κάτω, « Εἰ καὶ περισσώτερον ἀγαπᾶ,
 ἤτερον ἀγαπᾶμαι. » Τὴν δὲ αὐτὴν ἀντιμισθίαν, του-
 τέστιν, ἀμοιβὴν καὶ ἰσότητά τῆς φιλίας εἰσενέγκατε
 ὡς τέκνα καὶ πλατύνθητε καὶ ὑμεῖς ὡς καγῶ. Καὶ
 γὰρ αἰσχρὸν ἔμοῦ πάντας ὑμᾶς ἔνδον δεξαμένου,
 ὑμᾶς πάντας ἵνα μὴ δέξασθαι. — Ἄλλως. [ΦΩΤ.]
 « Τὴν δὲ αὐτὴν ἀντιμισθίαν ὡς τέκνοις λέγω. » Κατ'
 ἔλλειψιν εἴρηται. Λείπει γὰρ ἡ, ἐπιδέξασθε, ἡ, εἰσ-
 ενέγκατε. Δύναται ἐκληθεῖναι καὶ χωρὶς ἔλλει-
 ψεως, ἵνα ἡ παρελκὼν τὸ δέ. Πολλὴ δὲ ἐστὶ παρὰ
 τῷ θεοσπίῳ Παύλῳ ἡ παρολκὴ τῶν συνδέσμων,
 ὡσπερ καὶ ἡ ἔλλειψις. Εἴη δ' ἂν κατὰ παρολκὴν τοῦ
 συνδέσμου τὸ ῥητὸν ἐκλαμβανόμενον, τοιαύτην διά-
 νοιν παριστῶν. « Στενοχωρεῖσθε ἐν τοῖς σπλάγχνοις
 ὑμῶν. » Καὶ τότε εἰς τί; εἰς τὴν αὐτὴν ἀντιμισθίαν.
 Ἄδικον δὲ τὸ εἰς τὴν αὐτὴν ἀντιμισθίαν στενοχωρεῖ-
 σθαι, διὸ ὡς τέκνοις λέγω. Ἐτι γὰρ ὡς τέκνων τὴν
 ἀγάπην ἐπιζητῶ. Πλατύνθητε καὶ ὑμεῖς εἰς τὴν αὐτὴν
 ἀντιμισθίαν, καὶ ἀγαπήσατε ἡμᾶς, ὡς καὶ ἡμεῖς ὑμᾶς.
 « Ὡς τέκνοις λέγω. » Ἐἴτα δείκνυσι καὶ ὀφειλομένην
 τὴν ἀγάπην ὀφείλει γὰρ τὰ τέκνα τοῖς πατράσι.
 « Μὴ γίνεσθε ἑτεροζυγοῦντες. » Ἐἴτα ἵνα μὴ νομίσωσι
 ἑαυτὸν χρῆζειν τῆς ἀγάπης αὐτῶν, δείκνυσι διὰ τὸ δι-
 αὐτῶν συμφέρον ἐπιζητεῖν ἀγαπᾶσθαι. Φησὶ γὰρ·
 Τοῦτό ἐστι τὸ ἀγαπᾶν με, τὸ μὴ ἐπικλίνειν πρὸς τοὺς
 ἀπίστους. καὶ συναναμίγνυσθαι αὐτοῖς, καὶ διασφει-
 ρεσθαι ὑπ' αὐτῶν. Ἀπὸ μεταφορᾶς δὲ τῶν πλα-
 στήγγων τοῦ ζυγοῦ, τὸ, « ἑτεροζυγοῦντες. » — « Τίς γὰρ
 μετοχὴ δικαιοσύνης καὶ ἀνομίας; » Ἀντι τῶν προσ-
 ῶπων, αὐτὰ τίθειαι τὰ πράγματα. Τίς, φησὶ, κοινω-
 νία, ὑμῖν καὶ τοῖς ἀπίστοις; ὡσπερ οὐδὲ δικαιο-

A Christi, estis fideles, et templum Dei, sejungamini
 ac separemini a tenebris, ab injustitia, ab Antichristo.
 Hæc enim infidelium sunt et eorum qui seipsos
 præpararunt in templa idolorum, a quibus vos
 diremptos ac separatos esse oportet. Nam tunc
 Dominus quoque suscipiet vos et inhabitabit in vo-
 bis ac inambulabit, rectas faciens omnes semitas ac
 colles. — *Aut hoc etiam modo*: « Os nostrum aper-
 tum est. » 645 Hoc est, parati sumus ac instructi
 ut vos omnia doceamus cum simplicitate et lato
 corde: ideo vos quoque prompte nos admittite,
 « Cor nostrum dilatatum est. » Quemadmodum
 enim calor dilatare solet, ita et amor.

Siquidem fervida quædam res amor est, ac si
 diceret: Non solum ore, sed et corde diligo, omnes
 intus complectens, ideo ait: « Ne sitis angusti in
 vobis, desiderio animum suum dilatante » — « Cor
 nostrum dilatatum est. » Ut vos omnia doceremus:
 sed vos angusti estis in visceribus vestris, hoc est,
 in dilectione erga Deum qua me diligere debetis.
 Ita habet Clemens quarto *Informationum* libro.
 « Sed angusti estis in visceribus vestris. » Ego
 quidem angustus non sum, inquit, cum vos omnes
 intus habeam: vos autem cum me habeatis in vi-
 sceribus vestris, angusti estis: neque enim me
 similiter diligitis. Habetis quidem me, verum tamen
 angusti estis. Ait enim in sequentibus: Licet uberi-
 us vos diligens minus diligit⁵¹. Eamdem autem
 remunerationem, hoc est, repensionem et æqualita-
 tem amoris afferte tanquam filii: ac dilatamini et
 vos sicut ego. Turpe siquidem est, cum ego omnes
 vos intus exceperim, omnes vos mei unius non esse
 capaces. — *Alio modo*. « Eamdem autem remune-
 rationem, ut filiis dico. » Per defectum dictum est,
 deest enim, Suscipite, aut, Afferte. Potest quoque
 intelligi sine defectu, ut dicitur, id est: autem, sit pa-
 rellon et abundet. Est autem frequens apud Pau-
 lum supervacaneus conjunctionum usus: quemad-
 modum etiam defectus. Quod ergo dictum est,
 potest per abundantiam conjunctionis hujusmodi
 sententiam exhibere: « Angusti estis in visceribus
 vestris, » et hoc ad quid? ad ipsam remunerationem.
 Iniquum est autem ad remunerationem an-
 gustum esse. Ideo tanquam filiis dico; quin etiam
 filiorum amorem requiro. Dilatamini et vos ad
 eamdem remunerationem, et amate nos sicut et
 nos amamus vos. « Ut filiis dico. » Deinde osten-
 dit quoque debitum esse amorem. Nam debent
 id filii parentibus. « Ne declinetis. » Demum ne
 opinentur quod propter seipsam expetat illorum
 amorem, ostendit se propter ipsorum utilitatem
 velle diligi; ait enim: Hoc est diligere me si
 non declinetis ad incredulos, nec commisceamini
 cum illis, 646 aut ab illis corrumpanini. Dictio
 autem ἑτεροζυγοῦντες sumpta est a ζυγοῦ, id est,
 æquilibrio lancis aut trutinæ. « Quod enim con-
 sortium justitiæ cum iniquitate? » Loco persona-

⁵¹ *Infra*, xii, 6.

rum ipsas ses posuit. Quæ, inquit, vobis communicatio est cum incredulis : quemadmodum neque justitiæ et iniquitati quidquam commune est, neque luci ad tenebras, neque Christo ad Belial, id est, ad apostatam ac Satanam ; nam Belial Hebræorum lingua apostatam significat. » Aut quæ concordia Christo ad Belial ? » Volens ipsos omnibus modis ab incredulis discedere, non dixit : Justis et injustis, sed quod majus erat. Non dixit : Operariis lucis ac tenebrarum, sed quod plus erat. Non dixit : Ministris Christi et Satanæ, sed quod terribilius erat. Postmodum ne videatur nudarum rerum fecisse comparationem, ad ipsas descendit personas : « Fidei cum infidei, » inquit. — *Aut hoc modo* : Sicut his quæ supra dicta sunt nihil invicem commune est, ita neque fidei cum infidei. « Aut quid convenit templo Dei cum idolis : Hoc est, quæ similitudo ? Illi, inquit, templum sunt idolorum, vos templum Dei ; quæ ergo communicatio est inter vos et illos ? Quod autem templum prophetam.

VI, 16-18. « Nam vos templum estis Dei viventis, quemadmodum dixit Deus : Inhabitabo in illis et inambulabo : et ero illorum Deus, et ipsi erunt mihi populus. Quapropter exite de medio illorum et separemini ab eis dicit Dominus, et immundum ne tetigeritis, et ego suscipiam vos, et ero vobis loco Patris, et vos eritis mihi vice filiorum ac filiarum, dicit Dominus omnipotens. »

« Inhabitabo, » inquit, tanquam in templis. Quod autem ait : « Inambulabo, » ostendit est affectum quem erga nos gerit. « Exite de medio illorum. » Videlicet incredulorum ac immundorum. Porro quod dicit : « Separemini, » hoc est, soli degite quod ad illos spectat. Considera autem quod non dixerit : Ne feceritis quidpiam impurum, sed ne tetigeritis. « Et ego suscipiam vos. » Nam si ab illis, inquit, exieritis mansionem apud me habebitis. — « Et vos eritis mihi vice filiorum. » Prædicit propheta eam quæ nunc data est adoptionem per fidem et lavacrum baptismate.

647 VII, 1. « Has igitur promissiones cum habeamus, charissimi, mundemus nos ipsos ab omni inquinamento carnis ac spiritus, perficientes sanctimoniam per timorem Dei. »

« Has igitur cum habeamus promissiones. » Quas ? Ut Dei templa simus, et habeamus ipsum inhabitantem et inambulantem, ut filii ac populus Dei simus. « Ab omni inquinamento. » Quædam enim peccata commaculant corpus, veluti stuprum et adulterium : quædam vero spiritum, id est animam, veluti sunt immundæ cogitationes, memoriæ injuriarum, convicia. — *Item alio quoque modo*. Spiritum hoc loco dicit animam, spiritus immunditiam vocans communicationem ad idola ; carnis vero, peccatum in operatione. « Perficientes sanctimoniam. » Nec sufficit, inquit, abstinere ab immunditiis et inquinamentis, sed oportet etiam facere quod utile est. Ideo ait : « Perficientes sanctimo-

σύνη και ἀνομίᾳ τι κοινόν. Οὐτε φωτὶ πρὸς σκότος, οὐτε Χριστῷ πρὸς Βελίᾳρ, τουτέστι, τὸν ἀποστάτην καὶ Σατανᾶν· τὸ γὰρ Βελίᾳρ τῇ Ἑβραίων φωνῇ, τὸν ἀποστάτην δηλοῖ. « Τίς δὲ συμφώνησις Χριστῷ πρὸς Βελίᾳρ. » Πᾶσι τρόποις ἀπειρῶσαι τῶν ἀπίστων αὐτοὺς ἐθέλων, οὐκ εἶπε, Δικαίους καὶ ἀνόμοις, ἀλλ' ὁ μείζων ἦν. Οὐκ εἶπε, Τοῖς τοῦ φωτὸς καὶ σκότους ἐργάταις, ἀλλ' ὁ πλεον ἦν. Οὐκ εἶπε· Τοῖς διακόνους τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῖς τοῦ Σατανᾶ, ἀλλ' ὁ φοβερώτερον ἦν. Εἶτα ἵνα μὴ δόξη πραγμάτων ψιλῶν ποιῆσθαι συγκρίσεις, ἔλεον ἐπ' αὐτὰ τὰ πρόσωπα. « Πιστῷ, φησὶ, μετὰ ἀπίστου. » — Ἡ οὕτως· Ὡσπερ, φησὶ, τοῖς ἔνω εἰρημένους οὐδὲν κοινὸν πρὸς ἑαυτοὺς, οὕτως οὐδὲ τῷ πιστῷ μετὰ ἀπίστου. « Τίς δὲ συγκατάθεσις ναῦ Θεοῦ μετὰ εἰδώλων ; » Τουτέστιν ὁμοίωσις. Ἐκεῖνοι, φησὶ, ναὸς εἰδώλων εἰσιν, ὑμεῖς ναὸς Θεοῦ. Τίς οὖν ὑμῖν κακείνοις κοινωνία ; ὅτι δὲ ναὸς ἐστε, φησὶ, Θεοῦ, πάρεστιν ἀκούσαι τοῦ προφήτου Ἰερεμίου.

Dei sitis in promptu est ut audiamus Jeremiam

Ἐμεῖς γὰρ ναὸς Θεοῦ ἐστε ζῶντος, καθὼς εἶπεν ὁ Θεός, ὅτι Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω, καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεός, καὶ αὐτοὶ ἔσονται μοι λαός. Διὸ ἐξέλθετε ἐκ μέσου αὐτῶν καὶ ἀφορίσθητε, λέγει Κύριος, καὶ ἀκαθάρτου μὴ ἄπτεσθε, κἀγὼ εἰσδέξομαι ὑμᾶς, καὶ ἔσομαι ὑμῖν εἰς πατέρα, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθέ μοι εἰς υἱοὺς καὶ θυγατέρας, λέγει Κύριος παντοκράτωρ.

Τὸ μὲν, « Ἐνοικήσω, » ὡς ἐν ναοῖς. Τὸ δὲ, « Ἐμπεριπατήσω, » ἐνδεικνύοντος ἐστὶ τὴν πρὸς ἡμᾶς σχέσιν. « Ἐξέλθετε ἐκ μέσου αὐτῶν. » Τῶν ἀπίστων δηλαδή, τῶν ἀκαθάρτων. Τὸ δὲ, « Ἀφορίσθητε, » οἶονεῖ, Μονώθητε, ὅσον ἔκειν εἰς ἐκείνους. Ὅρα δὲ, οὐκ εἶπε· Μὴ πράττετέ τι ἀκάθαρτον, ἀλλὰ, « Μὴ δὲ ἄπτεσθε. » — « Κἀγὼ εἰσδέξομαι ὑμᾶς. » Ἄν γὰρ ἐκείνων, φησὶν, ἐξέλθητε, μονὴν ἔχετε παρ' ἐμοῦ. « Καὶ ὑμεῖς ἔσεσθέ μοι εἰς υἱοὺς. » Προαναφωνεῖ ὁ προφήτης τὴν νῦν δωρηθεῖσαν υἱοθεσίαν διὰ τῆς πίστεως καὶ τοῦ λουτροῦ.

Ταύτας οὖν ἔχοντες τὰς ἐπαγγελίας, ἀγαπητοί, καθαρῶσμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, ἐπιτελοῦντες ἀγιωσύνην ἐν φόβῳ Θεοῦ.

« Ταύτας οὖν ἔχοντες τὰς ἐπαγγελίας. » Ποίας ; Τὸ ναοὺς εἶναι Θεοῦ καὶ ἔχειν αὐτὸν ἐνοικούντα καὶ ἐμπεριπατοῦντα, τὸ υἱοὺς εἶναι Θεοῦ καὶ λαόν. « Ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ. » Τὰ μὲν γὰρ τῶν ἁμαρτημάτων μολύνει τὸ σῶμα, οἷον πορνεία, μωχεῖα. Τὰ δὲ τὸ πνεῦμα, ταυτέστι τὴν ψυχὴν, οἷον ἀκάθαρτοι λογισμοί, μνησικακίαι, λυιδορλαί. — Καὶ ἄλλως. [ΘΕΟΔΩΡ.] « Πνεύματος » ἐνταῦθα, τῆς ψυχῆς, φησὶ. Πνεύματος μὲν ἀκαθάρσιαν λέγων, τὴν πρὸς τὰ εἰδῶλα κοινωνίαν, σαρκὸς δὲ, τὴν ἐν πράξει ἁμαρτίαν· « Ἐπιτελοῦντες ἀγιωσύνην. » Καὶ οὐκ ἀραιῖ, σῆσιν, ἀκαθαρσιῶν καὶ μολυσμῶν ἀπέχεσθαι, ἀλλὰ τι καὶ πράξει χρηστὸν. Διὸ φησιν, « Ἐπιτελοῦντες ἀγιωσύνην, » τουτέστι, Πράττοντες. Ἡ δὲ ἀγιωσύνη,

σωφροσύνη τε νοεῖται, καὶ καθαρότης παντὸς πάθους. Εἰτά φησὶν· « Ἐν φόβῳ Θεοῦ. » Ἐνὶ γὰρ καὶ πρὸς ἀνθρωπρεσείαν καὶ ὑπόκρισιν καὶ νενοδοξίαν πράττειν τι τῶν ἐπιεικῶν, — Ἡ δὲ, « Διὰ φόβου Θεοῦ » Τῷ γὰρ τοῦ Θεοῦ φόβῳ, ἀλωτῇ γίνεται ἡ ἀγιωσύνη.

ΚΕΦΑΛ. Η'.

Περὶ ἀποδοχῆς τῆς Κορινθίων ὑπακοῆς, καὶ ἀγάπης εὐφρανουσῆς αὐτόν.

Χωρήσατε ἡμᾶς οὐδένα ἠδικήσαμεν, οὐδένα ἐφθείραμεν, οὐδένα ἐπλεονεκτήσαμεν. Οὐ πρὸς κατάκρισιν λέγω. Προεῖρηκα γὰρ ὅτι ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν ἔστε, εἰς τὸ συναποθανεῖν καὶ συζῆν.

Πάλιν τὸν περὶ ἀγάπης κινεῖ λόγον. Ἐπειδὴ γὰρ ἐπληξεν αὐτοὺς, εἰπὼν ὅτι αὐτοῦ μὲν ἀποφοιτῶσι, κολλῶνται δὲ ἀπίστοις καὶ ἀκαθάρτοις, νῦν θεραπεύει αὐτοὺς καὶ φησὶ· « Χωρήσατε ἡμᾶς, » τοῦτο ἐστὶ, Δέξασθε ἡμᾶς, καὶ τὰ ἡμῶν ῥήματα· νῦν γὰρ οἷον ἐκδεβλήμεθα τῶν διανοιῶν ὑμῶν. Εἶτα καὶ τοὺς ψευδαποστόλους ἀνιττόμενος, φησὶν· « Οὐδένα ἠδικήσαμεν, ἢ διεφθείραμεν, » ἐν δόγμασιν ἀσεβείων. ἢ ἐπλεονεκτήσαμεν, χρηματισάμενοι διὰ τὸν λόγον καὶ τὸ κήρυγμα. Ἡ δὲ, « Χωρήσατε, » ἀντὶ τοῦ Εἰσδέξασθε ἡμᾶς εἰς τὰς ψυχὰς ὑμῶν. « Οὐ πρὸς κατάκρισιν λέγω. » Οὐκ ἐπὶ τῷ κατακρίναι, φησὶν, ὑμᾶς λέγω ταῦτα. Πόθεν δὴλον; ἐκ τῆς ἀγάπης. Ὅτι ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, φησὶν, ἔστε εἰς τὸ συναποθανεῖν καὶ συζῆν. Προεῖρηκα γὰρ, ὅτι ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν ἔστε. Ἐνὶ καὶ περιλῆσθαι, καὶ ἐν καρδίᾳ εἶναι τινος, μὴ μὴν οὕτως ὡς συναποθανεῖν καὶ συζῆν. Πλὴν ἐμοὶ οὕτως πεφίλησθε. Καὶ ποῖον εἶδος τοῦτο φιλίας τὸ συζῆν; Ναί, φησὶ. Εἰσι γὰρ τινες, οἱ τοῖς φίλοις κακῶς μὲν πράττουσι συναλγοῦσιν, εὐδρομοῦσι δὲ φθονοῦσιν. Ἄλλ' οὐχ ἡμεῖς. qui amicis quidem ægre ac moleste agentibus condolent, at læte et prospere viventibus invident. Verum nos non ita agimus.

Πολλὴ μοι παρρησία πρὸς ὑμᾶς, πολλὴ μοι καύχησις ὑπὲρ ὑμῶν. Πλεπλήρωμαι τῇ παρακλήσει, ὑπερπεριτεύομαι τῇ χαρᾷ ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν.

Εἶτα καὶ ἄλλως τὸ βαρὺ τῆς ἐπιπλήξεως λεαίνει. Οὐ κατακρίνων ὑμᾶς, φησὶ, ταῦτα λέγω, ἀλλ' ὅτι πολλὴ μοι παρρησία πρὸς ὑμᾶς, ὅπερ καὶ τοῦτο εἶδος ἀγάπης. — Ἄλλως [ΦΩΤ.] Εἰ ἐν ταῖς καρδίαις ἡμᾶς ἔχετε, οἱ οὕτως ἀγαπᾶς ὡς καὶ συναποθνήσκουσιν καὶ συζῆν, διὰ τί ἐλέγχεις καὶ ἐπιπλήττεταις; Δι' αὐτὸ τοῦτο, φησὶν. Ἐκ γὰρ τοῦ ὑπεραγαπᾶν πολλὴν ἔχω τὴν πρὸς ὑμᾶς παρρησίαν, καὶ πῶθεν ὑφορῶμαι σκάνδαλον, μὴ πῶς τραχύνω, μὴ πῶς εἰς ἀγανάκτησιν περιστήσω, μὴ πῶς εἰς ἀπόγνωσιν, ἢ (τοῦναντίον) εἰς περιφρόνησιν ἀπενέγκω. Ὅ γὰρ ἀληθῶς ἀγαπῶν, πάσης ὑποψίας πονηρᾶς περὶ τοὺς ἀγαπώμενους ἀπῆλλακται, καὶ λοιπὸν θαρζόοντως ἅπαντα καὶ ποιεῖ καὶ λέγει. — Ἡ καὶ οὕτως· Πόθεν δὴλον, ὅτι οὐ πρὸς κατάκρισιν εἶπον; διότι ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν ἔχομεν ὑμᾶς, καὶ ἐξῆς. Τοῦτο δὲ πόθεν δὴλον;

niam, » id est, Operantes. Intelligitur autem sanctimonia, temperantia et mundities sive purificatio ab omni affectione. Deinde ait : « Per timorem Dei. » Contingit enim aliquid fieri eorum quæ laude digna sunt ad studium quoque placendi hominibus, et ad simulationem ac inanem gloriam. — Aut : « Propter timorem Dei. » Nam Dei timore facile apprehenditur sanctimonia.

CAPUT VIII.

De commendatione obedientiæ Corinthiorum et dilectione Paulum exhilarante.

VII, 2, 3. « Capaces estote nostri : neminem læsimus, neminem corrupimus, neminem circumvenimus. Non hoc ad condemnandum dico. Si quidem jam ante dixi quod in cordibus nostris sitis ad commoriendum et convivendum.

Rursum de dilectione movet sermonem. Quoniam enim illos momorderat, dicens quod ab ipso quidem discederent, incredulis autem in immundis adhærent : ipsos nunc sibi conciliat. et ait : « Capaces estote nostri. » Hoc est, suscipite nos ac verba nostra; nunc enim veluti ejecti sumus a mentibus vestris Deinde pseudo apostolos quoque designans ait : Neminem læsimus aut corrupimus, « impiis dogmatis, aut circumvenimus, lucrum sive quæstum ex sermone seu prædicatione sectantes. Aut, « Capaces estote, » id est, in animas vestras nos admittite. « Non ad condemnandum dico. » Non in hoc ut vos condemnem hæc dico. Unde hoc manifestum est? Ex dilectione, quod in cordibus nostris sitis, inquit, ad commoriendum et convivendum. « Si quidem jam antea dixi quod in cordibus nostris sitis. » Contingit et amari et in corde alicujus esse, atqui non ita ut velit aller una commori unaque convivere : attamen eo modo vos a me amamini. Et quod amandi genus est una convivere? Est utique. Nam sunt quidam

VII, 4. « Multa mihi fiducia erga vos, multa mihi gloriatio de vobis, impletus sum consolatione vehementer exundo gaudio in omni afflictione nostra. »

Deinde alio quoque modo gravitatem lenit incrementationis. Non hæc, inquit, dico ut vos condemnem : sed quia multa mihi fiducia erga vos, quod et hoc genus est intensæ dilectionis. — Alio modo. Si in cordibus nos habes : si adeo diligis ut et commori velis et convivere, quare arguis et objurgas? ob hoc ipsum, inquit. Nam quia vehementer amo, magna utor erga vos loquendi libertate. nec ullum vereor offendiculum, ne quomodo exasperem, ne quomodo ad indignationem inducam, ne quomodo in desperationem : aut e diverso in contemptum pelliciam. Nam qui vere diligit, omni prava suspitione circa eos qui diliguntur solutus est, jamque omnia confidenter et facit et dicit. — Aut hoc etiam modo. Unde manifestum est quod non ad condemnandum dixerim? quia in cordibus nostris ha-

bemus vos, etc. Unde autem hoc patet? Ex hoc quod vobis confidimus et libere agimus erga vos. Sed et hoc unde manifestum est? 649 Glorior, inquit, in vobis. Nam hoc aliunde non gignitur, nisi ex vehementi confidentia et securitate. Ideo quoque ait: Impletus sum eonsolatione, » et cœtera, « Muta mihi gloriatio de vobis. » Hæc quidem prioribus esse videntur esse contraria, ubi illos condemnant tanquam indignis adhærentes: sed nihil est repugnantia. Nam his verbis laudat eos, viam præstruens quo utilitas reprehensionum facile suscipiatur, cum illæ ab amante procedant. Ac si diceret: Non enim quod vos condemnaverim illa dixi, Absit! sed ut crescatis, magisque provehamini ad virtutem. — *Alio modo.* Objurgabat prius eos quod ad incredulos per dilectionem declinant: nunc vero laudat, quod ea de quibus priore epistola accusabantur studiose correxissent. Hoc autem arbitri est muneribus non corrupti, et errata reprehendere, et egregia opera collaudare. « Impletus sum consolatione. » Quanam? Quia dum ea de quibus vos priore epistola argueram correxistis, ipsis operibus me consolastis, ut jam non doleam; nec id solum, inquit, sed et gaudio me impletis. Adeo velox et efficax facta est correctio. Et hoc est, quod ait: Vehementer exundo gaudio. » Tantum est gaudium, inquit, ut nobis satis fuerit adferendam omnem afflictionem.

VII, 5-8. « Etenim cum venissemus in Macedoniam « nullam habuit relaxationem caro nostra, sed in « omnibus affligebamur. Foris pugna, intus timores. Verum qui consolatur humiles, consolatus est nos Deus per adventum Titi: non solum autem per adventum ipsius, verum etiam per consolationem quam ille accepit de vobis; cum annuntiaret nobis vestrum desiderium, vestrum luctum, vestrum pro me zelum: adeo ut magis gavisus fuerim. Nam licet contristaverim vos per epistolam, non me pœnitet, etiam si pœnituerit. »

Deinde narrat afflictionem, et sermone ipsam extollit, quo majus ostendat gaudium propter ipsos acceptum, quod tantam potuerit obscurare afflictionem; nam perseveravimus inquit. « Foris pugna. » Ab incredulis, quos solet vocare externos. 650 « Intus timores, » propter credentes ne quo modo tentationibus emollescant. « Verum qui consolatur humiles. » Quis est autem qui humiles eonsolatur, et eos qui inter homines nullum habent auxilium? « Deus videlicet: hic nos consolatus est, inquit, per adventum Titi. » Magnum aliquid esse ducit illius adventum. Vult enim sibi dignum apud illos et amicum eis reddere virum. « Non solum autem per adventum ipsius. » Non solum, inquit, illius adventus fuit mihi causa lætitiæ; verum etiam quod ipse consolationem accepit et exhilaratus fuerit a vobis. Quoniam enim emendati fueratis, et ipse per vestri immutationem consolationem accepit, et nos una consolationem accepimus. Vides quam familiarem et amicum

Ἐκ τοῦ θαρρῆν ὑμῖν, καὶ παρρησιάζεσθαι πρὸς ὑμᾶς. Ἄλλὰ καὶ τοῦτο πόθεν δῆλον: Καυχῶμαι, φησὶν, ἐν ὑμῖν. Τοῦτο γὰρ ἄλλοθεν οὐ γίνεται, ἢ ἐκ τοῦ λίαν πεποιθῆναι καὶ θαρρῆν. Διὸ καὶ φησὶ, « Παπλήρωμαι τῇ παρακλήσει, » καὶ ἐξῆς. « Πολλὴ μοι κούχησις ὑπὲρ ὑμῶν. » Ταῦτα δοκεῖ μὲν τῶν πρώτων ἐναντία ὑπάρχειν, ἐνθα αὐτῶν κατεγίνωσκαι ἄτοποις κολλωμένων. Ἄλλ' οὐδὲν ἐναντίον. Ὁ γὰρ διὰ τούτων ἐπαινος, τὴν ἀπὸ τῶν ἐλέγχων ὠφέλειαν ἐπακράδεκτον ποιεῖ, ὡς ἀπὸ φιλοῦντος λεγομένων, ὡσεὶ ἔλεγε· Μὴ γὰρ ὡς κατεγνωκῶς ὑμῶν, ἐκείνα ἔλεγον; Οὐ μὲν οὖν. Ἄλλ' ἵνα ἐπιδῶτε πρὸς ἀρετὴν. — Ἄλλως. Ἐπετίμα πρότερον, ἐν οἷς πρὸς τοὺς ἀπίστους διὰ τῆς ἀγάπης ἀπέκλινον. Ἐπαινεῖ δὲ νῦν, ἐν οἷς τὰ ἐν τῇ προτέρᾳ ἐπιστολῇ ἐπικληθέντα αὐτοῖς, διὰ σπουδῆς διωρθώσαντο. Τοῦτο γὰρ ἀδικήτου δαιτυτοῦ, τὸ καὶ τὰ ἡμαρτημένα φέγειν, καὶ τὰ κατωρθωμένα ἐν ἐπαίνῳ ποιεῖσθαι. « Παπλήρωμαι τῇ παρακλήσει. » Ποῖα; Ὅτι ἐφ' οἷς τὰ ἐν τῇ πρώτῃ κατέγνω ὑμῶν ἐπιστολῇ, διορθωθέντες, δι' αὐτῶν τῶν ἔργων παρεκαλέσατέ με τὸ μὴ λυπεῖσθαι. Καὶ οὐ μόνον τοῦτο, φησὶν, ἀλλὰ καὶ χαρᾶς με ἐνεπλήσατε, οὕτως ἡ διορθωσις σύντομος ἐγένετο καὶ ἐναργής. Τοῦτο ἐστίν, « Ὑπερπερσεύομαι τῇ χαρᾷ. » Καὶ τοσαύτη ἐστὶ, φησὶν, ἡ χαρὰ, ὅτι ἀντιπάσης ἤρκεσαν ἡμῖν τῆς θλίψεως.

Καὶ γὰρ ἐλθόντων ἡμῶν εἰς Μακεδονίαν, οὐδεμίαν ἐσχέκεν ἄνεσιν ἡ σὰρξ ἡμῶν, ἀλλ' ἐν παντὶ θλιβόμενοι. Ἐξῶθεν μάχαι, ἔσωθεν φόβοι. Ἄλλ' ὁ παρακαλῶν τοὺς ταπεινοὺς παρεκάλεισεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἐν τῇ παρουσίᾳ Τίτου, οὐ μόνον δὲ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ παρακλήσει ἢ παρεκλήθη ἐφ' ὑμῖν, ἀναγγέλλων ἡμῖν τὴν ὑμῶν ἐπιπόθησιν, τὸν ὑμῶν ὄδυρμόν, τὸν ὑμῶν ζῆλον ὑπὲρ ἐμοῦ. Ὡστε μᾶλλον χαρῆναι, ὅτι εἰ καὶ ἐλύπησα ὑμᾶς ἐν τῇ ἐπιστολῇ, οὐ μεταμέλομαι εἰ καὶ μετεμελόμην.

Ἐἴτα διηγείται τὴν θλίψιν, καὶ ἐπαίρει αὐτὴν τῷ λόγῳ, ἵνα τὴν δι' αὐτοῦ χαρὰν μείζονα δεῖξῃ ὡς ἰσχύσανταν τοσαύτην θλίψιν ἀμυρῶσαι, ἐξ ὧν διετελέσαμεν. « Ἐξῶθεν μάχαι. » Παρὰ τῶν ἀπίστων, οὓς ἐξῶθεν καλεῖν εἴωθεν. « Ἐσωθεν φόβοι. » Διὰ τοὺς πιστοὺς, μὴ πως τοῖς πειρασμοῖς μαλακισθῶσιν. « Ἄλλ' ὁ παρακαλῶν τοὺς ταπεινοὺς. » Τίς δὲ ὁ παρακαλῶν τοὺς ταπεινοὺς καὶ ἐν ἀνθρώποις ἀβοηθήτους; « Ὁ Θεός, » δηλαδὴ οὗτος ἡμᾶς, φησὶ, παρεκάλεισεν διὰ τῆς παρουσίας Τίτου. Μῆγα τι ποιεῖται τὴν παρουσίαν αὐτοῦ. Βούλεται γὰρ ἀξιόπιστον αὐτοῖς καὶ φίλον καταστήσαι τὸν ἄνδρα. « Οὐ μόνον δὲ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ. » Οὐ μόνον, φησὶν, ἡ παρουσία αὐτοῦ ἐποίησέ μοι τὴν εὐφροσύνην, ἀλλὰ καὶ παρεκλήθησθαι αὐτὸν καὶ ηὐφρανῆσθαι παρ' ὑμῶν. Ἐπειδὴ γὰρ διορθώθητε, αὐτὸς τε ἐπὶ τῇ ὑμῶν μεταβολῇ παρεκλήθη, καὶ ἡμεῖς συμπαρεκλήθημεν. Ὁρᾶς πῶς αὐτοῖς οικειοῖ τὸν Τίτον; Οὗτος ἦν ὁ πεμφθεὶς πρὸς αὐτοὺς μετὰ τῆς πρώτης ἐπιστολῆς. « Ἡ παρεκλήθη ἐφ' ὑμῖν, »

Οὐ λέγει, Παρ' ὑμῶν, ἀλλ', « Ἐφ' ὑμῖν. » Ἐπὶ τῇ A reddat illis Titum? Hic ad eos missus fuerat cum priore epistola. « Consolationem quam ille accepit de vobis. » Non dicit, a vobis, sed: « De vobis; » de vestra, inquit, immutatione consolationem habuit. « Cum annuntiaret nobis vestrum desiderium. — « Deinde ipsam quoque dicit consolationem. » oblectavit nos, inquit, annuntians nobis vestrum desiderium, quod me videre desideraretis. « Vestrum luctum. » Non plorabatis, inquit, sed amare lugebatis ob meam objurgationem quæ facta est per priorem epistolam. « Vestrum pro me zelum. » Non dixit, Iram, sed quod plus erat, Zelum inquit, quo ira accensi fuistis adversus scortatorem et pseudoapostolos qui nobis detrahebant. « Adeo ut magis gavisus fuerim. » Ut non lugerem, inquit, ob dictas meas afflictiones. — *Alio modo.* Cujus comparatione dicit se magis gavisum fuisse? Aut magis gavisus sum, inquit, quam fuerit tristitia quam sustinui in meis afflictionibus et angustiis: aut quam fuerit dolor quem passus sum eo quod vos mærore affecissem per epistolam: et hic secundus sensus est magis proprius: nam ad hoc sequentes magis adaptantur sermones. Utrumque tamen adaptari potest. Ait ergo quod gaudium magis ipsum oblectaverit quam dolor contristaverit. Deinde quia licet contristaverim vos in epistola, inquit, attamen ad pœnitentiam contristati estis: quod est secundum Deum contristari. Itaque juxta litterarum seriem hic est intellectus: Quæ autem in medio ponuntur circumitiones sunt et causarum redditiones ac repetitiones. Solet enim divinus hic vir circuitionibus connectere, et ita sermonem implere. Ideo quoque repetitione opus est, 654 tanquam ad prædictam sermonis connexionem interjectum sit quod in medio est, « Non me pœnitet. »

Ἔτι· « Εἰ καὶ μετεμελόμην. » Πάλιν τούτου αἰ- C Deinde addit: « Etiam si pœniterit. » Rursum hujus causa sequitur: « Video enim quod epistola illa. » Et ne hæc quidem periodus simplex est, sed alia quoque assumitur: nam ait: « Tametsi ad horam contristaverit vos. » Nec simpliciter dixit; Tametsi contristaverit vos, sed addidit, « Ad horam. » Quod autem ait: « Nunc gaudeo, » repetitio est ejus quod dixerat, « Adeo ut magis gavisus fuerim. » Postquam enim frequentia circuitionum orationem impleverat, et videbat in obcuritate ipsam concludi, repetitione usus est. Deinde ita reddidit dictum illud. « Sed quod contristati sitis ad pœnitentiam, » quod ut prædictum est connectitur superioribus, puta. « Adeo ut magis gavisus fuerim, quia licet contristaverim vos in epistola; » attamen quia pœnitentiam contristati estis. Verum hoc quoque assumptum est et interjectum. Simplicius est autem. « Adeo ut gavisus fuerim quod ad pœnitentiam contristati sitis. » Hæc de rebus minutulis subtilius disseruimus, non quod Paulus his gloriatus sit, aut quod nos ipsum propter hæc ostentemus ac celebremus, sed ut externos et a nostris alienos confundamus, qui inscitiam Ecclesiæ obijciunt. Per hæc enim ostenditur quod in hoc, ex quo illi Pœanicum ac Olori filium stupentes propemodum adorant, in circuitionibus, inquam, et longiori quoque hos intervallo

quam illi alios, post se relinquat. Atqui illorum vita in hoc labore detrita est : hic autem ne inspicere quidem hæc voluit, nisi ex incidenti cum sese offerret usus, et in hujus sermonibus frequenter id reperire est, nempe quod ea quæ alii adhibita cura non assequuntur, hæc ad illorum reprehensionem gratia præbet se colentibus, etiam dum id non quærunt, despiciere docens ut his otium ac labor impendatur. In his enim in quibus illi dicerent inscitiam esse, quando vult, eo quæ sunt eloquentiæ etiam sine labore assumit et prompta ac sibi subjecta habet, idque abundantius quam ii qui hoc pro scopo habent, ac vitam his impendunt. Per hæc ipsa ergo studium ac labor vana ac inutilia esse deprehenduntur non auxiliante gratia. « Nam licet contristaverim vos, » propter oburgationem. « Per epistolam. » Quanquam hæc inquit, priori epistola scripta sint, adeo ut modum excesserim increpationis, et 652 quod hoc fecerim pœnituerit, magnum tamen lucrum quod inde successit, non sinit me deinceps pœnitere. Hæc autem dicit, non quod modum in reprehensione excesserit ; sed rem ipsam efficiens laudum occasionem.

VII, 8 11. *Video enim quod epistola illa tametsi ad horam contristaverit vos : nunc gaudeo, non quod contristati fueritis, sed quod contristati sitis ad pœnitentiam. Nam contristati estis secundum Deum, ut in nulla re detrimento sitis affecti per nos. Nam quæ secundum Deum est tristitia, pœnitentiam ad salutem non pœnitendam parit : contra vero mundi tristitia mortem efficit. Ecce enim isthuc ipsum quod secundum Deum contristati fueritis quantam in vobis genuit sollicitudinem, et defensionem et indignationem, et timorem, et desiderium, et zelum, et vindictam. Siquidem ubique demonstrastis vos ipsos, quod puri sitis in eo negotio.*

« Tametsi ad horam contristaverit vos. » Nam tristitia horaria fuit ac momentanea, lucrum vero longum ac continuum. « Nunc gaudeo. » Consequens erat ut diceret : Sed plurimum attulit utilitatis. At hoc quidem non dixit, sed ad suam de illis curam venit. ipsorumque encomia. Sed quod contristati sitis ad pœnitentiam. « Quod enim mihi lucrum esset quod essetis contristati ? Considera vero quod cum contristationem attribuisset epistolæ, pœnitentiam non ex illa dicit effectam, sed ex ipsorum virtute Neque enim dicit : Quod contristaverit vos ad pœnitentiam, sed, « Quod contristati sitis ad pœnitentiam. » — « Nam constrictati estis secundum Deum. » Hæc enim bona tristitia est, sicut malum est secundum hominem contristari. « ut in nulla re detrimento sitis affecti per nos. » Sitacuisse, inquit, et non objugassemus, nos sane detrimento vos affecissemus, qui non præbuissemus pœnitentiæ occasionem. Postmodum de tristitia quæ secundum Deum est philosophatur, separans ipsam a tristitia mundi, et ait : « Nam quæ secundum Deum est tristitia, pœnitentiam ad salutem non pœnitendam parit. » Sicut quæ mundi est, mortem : quando propter pecunias aut propter gloriam quis tristatur. Quoniam enim tristitiæ pharmacum ad tantum id ordinatum est ut propter

τῆς χάριτος, ἡ μελέτην ἄλλοι ποιοῦντες οὐ κατορθοῦσι, ταῦτα τοῖς θεράπουσι αὐτῆς εἰς ἐκείνων ἔλεγχον οὐδὲ ζητέσθαι ποριζούσης, καὶ περιορῶν τὴν ἐν αὐτοῖς σχολὴν καὶ τὸν πόνον μᾶλλον ἀναδιδασκούσης. δι' ὧν γὰρ, ὡς ἂν ἐκείνοι φαῖεν, ὁ ἰδιωτισμὸς τὰ τῆς εὐγλωττίας, ὅτε βούλεται, καὶ ἀταλαιπώρως λαμβάνει καὶ ὑποχείρια ἔχει, καὶ πλείον τῶν ἔργον αὐτὰ καὶ βίον ποιοῦμένων, διὰ τούτων αὐτῶν ἡ σπουδὴ καὶ ὁ πόνος, μάταια καὶ ἄνωφελῆ, τῆς χάριτος οὐ συναρμομένης, ἀπελέγχεται. « Ὅτι εἰ καὶ ἐλύπησα ὑμᾶς. » διὰ τὴν ἔγκλησιν. « Ἐν τῇ ἐπιστολῇ. » εἰ καὶ τοιαῦτά ἐστι, φησί, τὰ γραφέντα ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ, ὥστε ὑπερβαίνειν τὸ μέτρον τῆς ἐπιτιμήσεως, καὶ διὰ τοῦτο ποιοῦντα μεταμεληθῆναι, ὅμως τὸ πολὺ κέρδος τὸ ἐξ αὐτῶν γενοῦς, οὐκ ἔστ' με λοιπὸν μεταμεληθῆναι. Ταῦτα δὲ φησιν, οὐκ ἐπειδὴ ἀμέτρως ἐπιτιμήσων, ἀλλὰ πρόφασιν ἐπαίνων τὸ πρᾶγμα ποιησάμενος.

Βλέπω γὰρ, ὅτι ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη, εἰ καὶ πρὸς ὦραν ἐλύπησεν ὑμᾶς, νῦν χαίρω οὐχ ὅτι ἐλυπήθητε, ἀλλ' ὅτι ἐλυπήθητε εἰς μετάνοιαν. Ἐλυπήθητε γὰρ κατὰ θεόν, ἵνα ἐν μηδενὶ ζημιωθῆτε ἐξ ἡμῶν. Ἡ γὰρ κατὰ θεὸν λύπη, μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον κατεργάζεται. Ἡ δὲ τοῦ κόσμου λύπη, θάνατον κατεργάζεται. Ἴδου γὰρ αὐτὸ τοῦτο τὸ κατὰ θεὸν λυπηθῆναι ὑμᾶς, πόσῃν κατεργάσατο ὑμῖν σπουδὴν, ἀλλὰ ἀπολογίαν, ἀλλὰ ἀγανάκτησιν, ἀλλὰ φόβον, ἀλλ' ἐπιπόθησιν, ἀλλὰ ζῆλον, ἀλλ' ἐκδικήσιν. Ἐν παντὶ συνειστήσατε ἑαυτοὺς ἀγνοοῦς εἶναι ἐν τῷ πράγματι.

« εἰ καὶ πρὸς ὦραν ἐλύπησεν ὑμᾶς. » πρὸς ὦραν γὰρ ἡ λύπη, καὶ διηνεκὲς τὸ κέρδος. « νῦν χαίρω. » Ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν, ἀλλὰ μέγαλα ὠφέλησεν. Ἄλλὰ τοῦτο μὲν οὐκ εἶπεν, ἐπὶ τὴν αὐτοῦ δὲ κηδεμονίαν ἦλθε καὶ τὰ ἐκείνων ἐγκώμια. « Ἄλλ' ὅτι ἐλυπήθητε εἰς μετάνοιαν. » τί γὰρ μοι κέρδος ἦν, ὅτι ἐλυπήθητε ; Ὅρα δὲ, τὸ λυπηθῆσαι τῇ ἐπιστολῇ ἀναθεῖς, τὴν μετάνοιαν οὐ λέγει ἐξ αὐτῆς γεγενῆσθαι, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐκείνων ἀρετῆς. οὐ γὰρ εἶπεν, Ὅτι ἐλύπησεν ὑμᾶς εἰς μετάνοιαν, ἀλλ', « Ὅτι ἐλυπήθητε εἰς μετάνοιαν. » — « Ἐλυπήθητε γὰρ κατὰ θεόν. » Αὕτη γὰρ ἡ καλὴ λύπη, ὡς τό γε κατὰ ἄνθρωπον λυπεῖσθαι κακόν. Ἴνα ἐν μηδενὶ ζημιωθῆτε ἐξ ἡμῶν. » εἰ ἐσιωπήσαμεν, φησί, καὶ μὴ ἐπεπλήξαμεν, ἡμεῖς ἦμεν οἱ ζημιοῦντες ὑμᾶς, οἱ μὴ παρασχόντες μετανόας ἀφορμὴν. Λοιπὸν περὶ τῆς κατὰ θεὸν λύπης φιλοσοφεῖ, διαίρων αὐτὴν τῆς τοῦ κόσμου λύπης, καὶ φησιν· « Ἡ γὰρ κατὰ θεὸν λύπη ἀμεταμέλητον μετάνοιαν κατεργάζεται, » ὡς ἦγε τοῦ κόσμου, θάνατον, ὅταν διὰ χρήματα, ἢ διὰ δόξαν λυπηταί τις. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ τῆς λύπης φάρμακον, εἰς τὸ διὰ τὰς ἀμαρτίας λυπεῖσθαι κατασκευάσται μόνον, ἐν τούτῳ μόνον καὶ ὠφελεῖ, ἐν δὲ τοῖς λοιποῖς καὶ βλάπτει. Παρὰ φύσιν γὰρ αὐτῇ χρωμέθα.

peccata assumeretur tristitia : in hac quoque sola re utilis est : in reliquis vero etiam nocet 653 nam præter naturam ea utimur.

Ἄλλως. [ΦΩΤ.] Μετάνοιαν ἀμεταμέλητον, φησίν, ὥστε εἰ κατὰ Θεὸν ἐλυπήθητε, δεῖξοιτε ἂν διὰ τοῦ μηδέποτε ὑμᾶς ἀπὸ τῆς καλῆς ἐκείνης μετανοίας ἀποστῆναι, καὶ εἰς τὸ ἐναντίον περιτραπήναι καὶ μεταμεληθῆναι, ὅπερ ἐστὶ προτροπομένου, μηδέποτε τῆς ὀρθῆς ἐξίστασθαι κρίσεως. « Ἀμεταμέλητον κατεργάζεται. » Οὔτε γὰρ ὁ λυπηθεὶς κατὰ Θεὸν μεταμεληθεὶς ποτὲ, ἢ καταγῶν ἑαυτοῦ, τί δή ποτε λελύπηται; ὅπερ ἐπὶ τῆς τοῦ κόσμου λύπης συμβαίνειν εἶωθεν, « Ἰδοὺ γὰρ αὐτὸ τοῦτο, » καὶ λοιπὸν ἐκ τῶν ἀποδοθηκότων τὰς ἀποδείξεις ὧν εἶρηκε παρέχει. Ἰδοὺ γὰρ, φησὶ, τὸ κατὰ Θεὸν λυπηθῆναι ὑμᾶς, πόσῃν κατεργάσατο σπουδῆν. Οὐ μόνον γὰρ εἰς μεταμέλειαν τοῦ ὅλου; λυπηθῆναι οὐκ ἤλθετε, ἀλλὰ σπουδαιότερους ἐποίησε. Καὶ λέγει τῆς σπουδῆς τὰ τεκμήρια. « Ἀλλὰ ἀπολογία. » Τὸ, ἀλλὰ, ἐν ὅλοις τοῖς τοῖς κεφαλαίοις, ἀντὶ τοῦ, καὶ, καίτι. Καὶ ἀπολογία εἰργάσατο πρὸς με. Ἀπελογήσαθε γὰρ τῇ μετανοίᾳ, καὶ τῷ ἀποκόψει ὑμῶν τὸν πεπορνευκότα. « Ἀλλὰ ἀγανάκτησιν. » Καὶ ἀγανάκτησιν, φησὶ, πρὸς τὸν πορνεύσαντα, « Καὶ φόβον πρὸς με. » Φοβουμένων γὰρ, ἢ τοσαύτη δόξωσι, « Καὶ ἐπιπόθησι. » Ἐπειδὴ γὰρ τὸ τοῦ φόβου ἐπαχθὲς ἦν, ἐπάγει καὶ, « ἐπιπόθησιν. » Ἀγαπῶντες γὰρ με, φησὶ, καὶ δεδοικότες μὴ με λυπήσῃτε, διωρθώσαθε. « Καὶ ζῆλον, » φησίν, ἢ ὑπὲρ Θεοῦ, ἢ ὑπὲρ ἐμοῦ πρὸς τοὺς λοιδοροῦντας ψευδαποστόλους. « Καὶ ἐκδίχσιν. » Καὶ γὰρ ἐξεδικήσατε τοὺς τοῦ Θεοῦ νόμους, ὑπὸ τοῦ πεπορνευκότος ὑβρισθέντας. « Ἐν παντὶ συνεστήσατε. » Οὐ μόνον, φησίν, οὐδὲν τοτόλμηται ὑμῖν τοιοῦτον, οἷον τῷ πεπορνευκῷ, ἀλλ' οὐδὲ συνήσθητε αὐτῷ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῇ πρώτῃ Ἐπιστολῇ εἰρήκει, « Καὶ ὑμεῖς πεφορνωμένοι ἐστέ, » ὅπερ αὐτοῦς κοινωνοὺς τοῦ πλημμελήματος ἐποίει, νῦν φησὶ. Καὶ ταύτην ἀπετριψασθε τὴν ὑπόνοιαν.

Ἄρα εἰ καὶ ἔγραψα ὑμῖν οὐκ εἶνεκεν τοῦ ἀδικήσαντος, οὐδὲ εἶνεκεν τοῦ ἀδικηθέντος, ἀλλ' εἶνεκεν τοῦ φανερωθῆναι τὴν σπουδῆν ὑμῶν τὴν ὑπὲρ ἡμῶν πρὸς ὑμᾶς, ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο περὶ κατεκλήμεθα ἐπὶ τῇ καρικλίσει ὑμῶν. Περισσότερος δὲ μάλλον ἐχάρημεν ἐπὶ τῇ χαρᾷ Τίτου, ὅτι ἀναπέπαυται τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἀπὸ πάντων ὑμῶν. Ὅτι εἴ τι αὐτῷ ὑπὲρ ὑμῶν κεκαύχηται οὐ κατησχύνθη, ἀλλ' ὡς πάντα ἐν ἀληθείᾳ ἐλάλησαμεν ὑμῖν, εὐτὼ καὶ ἡ καύχησις ἡμῶν ἢ ἐπὶ Τίτου, ἀλήθεια ἐγενήθη. Καὶ τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ περισσοτέρως εἰς ὑμᾶς ἐστὶν ἀναμιμνησκομένου τὴν πάντων ὑμῶν ὑπακοήν, ὡς μετὰ φόβου καὶ τρόμου ἐδέξασθε αὐτόν. Χαίρω ὅτι ἐν παντὶ θαρῶ ἐν ὑμῖν.

Τίς ὁ ἀδικήσας; καὶ τίς ὁ ἀδικηθεὶς; οἱ πεπορνευκότες. Ἠδίκησαν γὰρ ἑαυτοὺς, καὶ ἠδικήθησαν ὑφ' ἑαυτῶν. Λέγει δὲ τοῦτο. Τὰς τοσαύτας, φησίν,

PATROL. GR. CXVII II.

Alio modo. Pœnitentiam, inquit, non pœnitendam. Itaque utrum secundum Deum contristati sitis, ex hoc ostendere poteritis, si nunquam vos ab honesta illa tristitia separetis aut in contrarium percellamini, vosque pœniteat; quod est exhortantis ut nunquam a recto judicio dimoveantur. « Non pœnitendam parit. » Neque enim eum qui secundum Deum contristatus est pœnitebit unquam, aut condemnabit seipsum quod propter id fuerit contristatus; hoc autem in mundi tristitia solet contingere « Ecce enim isthuc ipsum. » Deinceps etiam ex his quæ contigerunt, eorum quæ dixit demonstrationes exhibet. Ecce enim, inquit, quod vos secundum Deum contristati fueritis quantum genuit sollicitudinem? Non solum enim ad id non venistis ut vos omnino pœniteret fuisse contristatos, sed magis sollicitos reddidit. Et sollicitudinis indicia recenset. « Et defensionem. » Nam dictio ἀλλὰ, id est, sed, in omnibus istis particulis pro, et, ponitur. Et defensionem erga me operatum est. Defendistis vos ac respondistis per pœnitentiam, et amputandò a vobis scortatorem. « Et indignationem. » Et indignationem, inquit, adversus eum qui scortatus fuerat. « Et timorem, » erga me. Nam timentium erat tanta correctio. « Et desiderium. » Quoniam enim invidiosum erat quod dixerat, « Timorem, » subjunxit, « Et desiderium. » Me siquidem diligentes, et veriti ne contristaretis me, emendati estis. « Et zelum. » Aut pro Deo, aut pro me adversus pseudapostolos qui in me contumeliosi sunt. « Et vindictam. » Ulti enim estis leges Dei quæ a scortatore injuria affectæ erant. Ubique demonstrastis. « Non solum, inquit, nihil hujusmodi a vobis attentatum est quale a scortatore illo, sed neque consensistis ipsi. Siquidem quia in priore Epistola dixerat: « Et vos inflati estis. » Quod ipsos delicti participes efficiebat, nunc ait: Etiam hanc abstersistis suspicionem.

VII, 12-16. Proinde, tametsi scripsi vobis, non id feci ejus causa qui læscrat, nec ejus causa qui læsus fuerat, sed ob id ut studium nostrum quod pro vobis est manifestaretur apud vos coram Deo. Idcirco consolationem accepimus ex consolatione vestri; quin uberius insuper gavisi fuimus ob 654 gaudium Titi, quod refocillatus sit spiritus ipsius ab omnibus vobis. Quod si quid apud illum fui gloriatus de vobis, non sum pudefactus: sed sicut omnia in veritate locuti sumus vobis, ita et gloriatio nostra qua usus eram apud Titum, veritas facta est: et viscera ipsius abundantius erga nos affecta sunt dum recolit omnium vestrum obedientiam, quemadmodum cum timore ac tremore exceperitis ipsum. Gaudium quod in omnibus fiduciam habeam in vobis.

Quisnam est qui injuria affectus? et quis injuria affectus est? Scortatores. Ipsi namque seipsos injuria affecterunt, et a seipsis injuria affecti sunt.

32.

Est autem tantumdem ac si diceret: Tam graves ob-
 jurgationes non causa scortatorum primitus scri-
 psi vobis, sed vestri causa, ut vos confirmarem, ne
 quomodo serpens etiam malum ad vos pertingeret.
 Paulum enim fermenti totam conspersionem fer-
 mentat. Sed tunc quidem ita; nunc vero ob eam,
 inquit, causam ut ostenderem vobis quantum stu-
 dium et curam vestri habeam: quod ipsum idem
 quidem est cum priore, sed amantius hoc dictum
 est. « Nec ejus causa qui læsus fuerat. » Non di-
 xit, Causa illorum non scripsi, sed, Non prima-
 ria causa fuit propter illos, imo et propter vos et
 propter illos. « Ut studium nostrum quod pro vo-
 bis est manifestaretur apud vos coram Deo. »
 Erat quidem apud me dilectio, sed quærebam ut
 illa manifestaretur: tanquam inspectante, inquit,
 Deo quod vera dicam, « Idcirco. » Quoniam et
 studium quod circa vos habebam demonstravi, et
 omne negotium nobis peractum est. « Ex consola-
 tione vestri. » Duas ait, sumptas esse ab ipsis con-
 solationes: alteram quidem quod ipse non frustra
 objurgasset eos per epistolam, sed ipsi quod re-
 prehensum erat correxerant; alteram vero quod
 Titum refocillaverant. Ipse vero ait, « Ob gaudium
 Titi, » ostendens quod Titus magnam haberet ipsis
 gratiam. Ex eo enim quod ille gauderet, significat
 et excellentiam refocillationis et excellentiam gra-
 tiarum actionis ejus erga illos. Ideo quoque hanc
 consolationem præponit priori consolationi: et hæc
 dicit magis eos attrahens ad amorem erga
 Titum. Rursum enim eum missurus erat ad ipsos
 cum epistola. Quæ erat autem Titi refocillatio de
 qua etiam Paulus consolationem acceperat, 655
 vel obedientia eorum ad omnia: aut hospitalitas
 qua cum reverentia ac fide cum susceperant. Si-
 gnium namque pietatis ac religionis est, honor et
 reverentia erga concioatorem. Magis, inquit, con-
 solationem accepimus propter vestri correctionem,
 quia propter vestri correctionem refocillatus est ipsius
 animus.

« Si quid apud illum de vobis. » Argumentum
 virtutis discipulorum est, quod præceptor de ipsis
 gloriatur, et ostensivum est amoris magistrorum.
 « Non sum pudefactus. » Non enim mendax fuisse
 apparui. Si quid gloriatus fui, non sum pudefac-
 tus. « Aut duæ dictiones ad unum sententiæ mem-
 brum accipiendæ sunt, et reddenda est subjunctio
 prioris ad causam, subdistinguendo ad verbum
 « Gloriatui fui. » Aut quod mihi sane videtur, ut
 legendum sit distinguendo perfecta distinctione, et
 utraque dictio suum proprium constituat intelle-
 ctum: poteritque utriusque dictionis perfectus esse
 hujusmodi sensus. « Gloriatui fui, » inquit, hoc
 est, recte et convenienter gloriatus fueram. « Glo-
 riatus fui; » perfectam nactus sum gloriationem.
 Deinde, « Non sum pudefactus, » non sum spe
 frustratus, non erubui quod talia speraverim. Hæc
 autem dicens, et per figuram dictionum et per
 earum prolationem gaudium manifestabat, et con-

A ἐγκλήσεις, οὐχ ἕνεκεν τῶν πεπορευκότων ἡμῖν
 ἔγραψα πρωτοτύπως, ἀλλ' ἕνεκεν ὑμῶν αὐτῶν
 ἀσφαλίζόμενος ὑμᾶς, μὴ πως ὀδῶν βαδίζον, καὶ εἰς
 ὑμᾶς ἔλθῃ τὸ κακόν. Μικρὰ γὰρ ζύμη ὅλον τὸ φύ-
 ραμα ζυμοῖ. Ἄλλὰ τότε μὲν οὕτως. Νῦν δὲ, φησὶν,
 ἕνεκεν τοῦ δεῖξαι ὑμῖν πῶς ἐν σπουδῇ καὶ ἐν φρον-
 τίδι ὑμᾶς ἔχω, ὅπερ τὸ αὐτὸ μὲν ἔστι τῶν πρώτων,
 ἀγαπτικώτερον δὲ εἴρηται. « Οὐδὲ εἵνεκεν τοῦ ἀδι-
 κηθέντος. » Οὐ τοῦτο λέγει, τὸ, ἕνεκεν ἐκείνων οὐκ
 ἔγραψα, ἀλλὰ τὸ, Οὐ πρωτοτύπως δι' ἐκείνους, ἀλλὰ
 διὰ τε ὑμᾶς καὶ δι' ἐκείνους. « Τὴν ὑπὲρ ἡμῶν πρὸς
 ὑμᾶς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. » Ἦν μὲν, φησὶν; ἀγάπη
 παρ' ἐμοί, ἀλλὰ καὶ φανερωθῆναι αὐτὴν ἐζήτου,
 ὡσπερ ἐφορῶντος, φησὶ, Θεοῦ ὅτι ἀληθεύω. « Διὰ
 τοῦτο. » Ἐπειδὴ καὶ τὴν σπουδὴν τὴν περὶ ὑμᾶς
 ἐπέδειξα, καὶ τὸ πᾶν ἡμῖν κτώρωσται. « Ἐπὶ τῇ
 παρακλήσει ὑμῶν. » Δύο λέγει παρακληθῆναι παρ'
 αὐτῶν παρακλήσεις, μίαν μὲν, διότι αὐτὸς οὐ μάλιστα
 ἐπετίμησεν αὐτοῖς ἐν τῇ Ἐπιστολῇ, καὶ ἐκεῖνοι τὸ
 ἐπιτιμηθὲν διωρθώσαντο, δευτέραν δὲ, ὅτι τὸν Τίτον
 ἀνέπαυσαν. Αὐτὸς δὲ φησὶν. « Ἐπὶ τῇ χαρῇ Τίτου, »
 δεικνύς ὅτι πολλὴν χάριν αὐτοῖς ὁ Τίτος ὠμολόγησε.
 Ἐκ γὰρ τοῦ χαίρειν ἐκείνον, τὴν τε ὑπερβολὴν τῆς
 ἀναπαύσεως καὶ τὴν ὑπερβολὴν τῆς εὐχαριστίας αὐ-
 τοῦ τὴν εἰς αὐτὴν δηλοῖ. Διὸ καὶ προκρίνει τὴν πα-
 ράκλησιν ταύτην, τῆς προτέρας παρακλήσεως· καὶ
 ταῦτα λέγει, μᾶλλον αὐτοὺς εἰς τὴν ἀγάπην Τίτου
 ἐφελκόμενος· ἔμελλε γὰρ πάλιν σὺν τῇ ἐπιστολῇ
 πέμπειν αὐτὸν πρὸς αὐτούς. Τί δὲ ἦν ἡ ἀνάπαυσις
 Τίτου ἐφ' ᾧ καὶ ἔχαίρειν; ἢ αὐτὴ ἡ διόρθωσις αὐ-
 τῶν, ἐφ' ἣ καὶ Παῦλος παρακέλητο, ἢ ἡ εἰς πάντα
 ὑπακοὴ αὐτῶν, καὶ ἡ μετ' εὐλαβείας καὶ πίστεως
 ξενία καὶ ὑποδοχὴ αὐτῶν. Καὶ γὰρ τεκμηρίον εὐσε-
 βείας, ἢ εἰς τὸν κήρυκα αὐτῆς τιμῆ καὶ εὐλάβειαι.
 Μᾶλλον παρεκλήθημεν, φησὶν, ἐπὶ τῇ διορθώσει
 ὑμῶν, μᾶλλον δὲ ἐχάρημεν ἐπὶ τῇ χαρῇ Τίτου, δι-
 αὐτῆς διορθώσεως ὑμῶν, ἀναπίπτουσι ἢ ψυχῇ
 αὐτοῦ.

C magis autem gravisi sumus propter gaudium Titi,

D « Εἴ τι αὐτῶ ὑπὲρ ὑμῶν. » Καὶ ἀρετῆς μαθητῶν
 ἔλεγχος, τί τὸν διδάσκαλον ὑπὲρ αὐτῶν καυχῶσθαι,
 καὶ ἀγάπης διδασκάλων δεικτικόν. « Οὐ κατησχύν-
 θην. » Οὐ γὰρ ἐφάνην ψευδόμενος. « Εἴ τι κεκαύχημαι
 οὐ κατησχύνθην. » — [ΦΩΤ.] Ἦ πρὸς ἐν κόμμα λόγου
 τὰς δύο λέξεις ἐκλιπτόν, καὶ τὴν ἐπαγομένην τῆς
 προτέρας πρὸς αἰτίαν ἀποδοτέον, ὑποστίζοντας ἐν
 τῷ, « Κεκαύχημαι. » ἢ, ὅπερ ἔμοιγε δοκεῖ, μᾶλλον
 ἐκατέραν λέξιν ὡς ἴδιον νόημα περιετώσαν, κατὰ
 τελείαν στιγμὴν στιζοντας ἀναγνωστέον. Καὶ εἴη
 ἂν ἐκατέρω λέξεως ὁ νοῦς ἀπηρτισμένος τοιοῦτος·
 « Κεκαύχημαι, » φησὶν, οἶον καλῶς καὶ περὶπόντως
 ἐκαυχῆσάμεν. « Κεκαύχημαι. » Εὐρον τὴν καύχη-
 σιν τετελειωμένην. Ἔτα, « Οὐ κατησχύνθην. » Οὐκ
 ἐψεύσθην τῆς ἐλπίδος, οὐκ ἠσχύνθην ἐφ' οἷς προσ-
 ἐδόκησα τοιαῦτα. Ταῦτα δὲ εἰπὼν, καὶ διὰ τοῦ
 τύπου τῶν λέξεων καὶ τῆς προφορᾶς αὐτῶν, τὴν
 χαρὰν ἐδήλου, καὶ τὴν παράκλησιν ἣν εἶχεν. Οὕτως
 ἦν δυνατὸς ἐναργὲς διὰ τῶν λόγων παραστῆσαι τὸ

βούλημα. Εἶτα καὶ ἡμῶν ἡ ἐπὶ Τίτου ἡ ἢ περὶ Α Τίτου καύχησις πρὸς ὑμᾶς γεγενημένη. Τοῦτο γὰρ τὸ προηγούμενον δοκεῖ ὑποφαίνειν, τὸ « Ἄλλ' ὡς πάντα ἐν ἀληθείᾳ ἐλαλήσαμεν. » Καὶ γὰρ ὡς πάντα, φησὶν, οὕτως καὶ περὶ Τίτου. Ἡ μᾶλλον, Ὡς καὶ ἡμῖν συνδοκεῖ. « Ἡ καύχησις ἡμῶν ἢ περὶ ὑμῶν ἢ ἐπὶ Τίτου. » τούτέστιν, ἐνώπιον Τίτου γεγενημένη. Τούτον γὰρ τὸν νοῦν ἀπαιτεῖ τὰ προειρημένα. « Ἀναπέπαυται τὸ πνεῦμα αὐτοῦ. » — « Κεκαύχημαι, » — « Οὐ κατησχύνθη. » Τὸ δὲ, « Ἄλλ' ὡς πάντα ἐν ἀληθείᾳ, » οὐκ ἐναντιωθήσεται. Ὡςπερ γὰρ, φησὶν, ὑμῖν ἃ εἶπον ἐν ἀληθείᾳ εἶπον, οὕτω καὶ ἃ εἶπον Τίτῳ περὶ ὑμῶν, εἰς ἀλήθειαν ἀπέβη. Καὶ τοσοῦτον οὐδὲν ὦν εἶπον αὐτῷ περὶ ὑμῶν διαφυσθὲν εἶδεν, ὅτι καὶ τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ περισσοτέρως τῶν ἄλλων, ἀντὶ τοῦ πλεόν τῶν Β ἄλλων, περὶ ὑμᾶς ἐστι, καὶ ἐξῆς. Ἄλλ' ὡς πάντα ἐν ἀληθείᾳ. Πολλὰ περὶ Τίτου γράψας ἦν, καὶ ὡς ἐν παρεξόδῳ, καὶ τὰ περὶ αὐτοῦ εἰρημένα βεβαιοῖ. Ὡςπερ γὰρ, φησὶν, ἐκεῖνα ἀληθῆ, οὕτως καὶ τὰ περὶ ὑμῶν κεκαυχημένα. « Καὶ τὰ σπλάγχνα αὐτοῦ. » Οἶον ἡ διάθεσις. Τοῦτο δὲ Τίτον ἐστὶ συνιστώμενος αὐτοῖς. Διὸ σπλάγχνα καὶ οὐκ ἀγάπην εἴρηκε. Τὸ γὰρ σπλάγχνον, πλεόν τι δηλοῖ. « Ἀναμιμνησκομένου τῶν πάντων ὑμῶν ὑπακοήν. » Εἶτα ἵνα μὴ δόξη κολακείας εἶναι τὰ ῥήματα, καὶ τὴν αἰτίαν τῆς διαθέσεως τίθησι, μᾶλλον αὐτοὺς ἐκ τούτου προτροπόμενος. Τοῦτο δὲ καὶ τὸν Τίτον σεμνώνει, ὡς αἱ Κορινθίους ἔχοντα κατὰ διάνοιαν, καὶ αὐτοὺς, ὅτι ἰσχυρὰν οὕτως ἐλείν τὸν Τίτον. « Μετα φόβου καὶ τρόμου ἐδέξασθε αὐτόν. » Εἶτα ἐπίτασιν λέγει C τῆς ὑπακοῆς, ὅτι οὐ μόνον ἦν ὑπακοή, ἀλλὰ φόβος καὶ τρόμος, μὴ ἐν τινι πάλιν προσκρούσωσι, καθάπερ ἦδη ἐπὶ τοῦ πεπορνευκότος. « Ὅτι ἐν παντὶ θαρῶν ἐν ὑμῖν. » Κἂν ἐπιπλήξαι δέη, οὐ δέδοικα μὴ ἀποβῆσθαι. Κἂν ὑπὲρ ὑμῶν κυχῆσθε: οὐ δέδοικα μὴ ψεύσθης ὀφθῶ. Τοῦτο δὲ λέγων, καὶ τὸν περὶ ἐλεημοσύνης προκατασκευάζει λόγον. « Ἐν παντὶ θαρῶν ἐν ὑμῖν. » Κἂν ἐνώπιον Τίτου δέη κυχῆσθαι, κἂν ἐνώπιον ἄλλου οὐτινοσοῦν. Ἡ ἐν παντὶ πράγματι. Κἂν ἐπιτιμῆσαι καὶ ἀποστραφῆναι δέη τὸν πεπορνευκότα, κἂν προσλαβεῖν καὶ ἀνακαλέσασθαι μετάνοοῦντα, κἂν ἄλλο τι χρῆ γενέσθαι, ἐν παντὶ θαρῶν ἐν ὑμῖν.

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

Προτροπή πρὸς ἐπίδοσιν χρημάτων τοῖς ἀγίοις, καὶ τιμῆν τῶν διὰ τοῦτο ἐρχομένων.

Γνωρίζομεν δὲ ὑμῖν, ἀδελφοί, τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, τὴν δεδομένην ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Μακεδονίας, ὅτι ἐν πολλῇ δοκιμῇ θλίψεως ἢ περιουσίας τῆς χαρᾶς αὐτῶν, καὶ ἢ κατὰ βῆθους πτωχεία αὐτῶν ἐπερίσσευσεν εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ἀπλότητος αὐτῶν.

Τεχνικῶς πᾶν προκατασκευάζει τὸν λόγον τῆς ἐλεημοσύνης. Οὐ γὰρ ἦλθεν ἀπὸ ἐπιπλήξεως εἰς παρα-

solationem quam habebat: usque adeo poterat efficaciter sermonibus manifestum facere quod habebat in animo. Deinde nostra quoque gloratio pro Tito vel de Tito facta ad vos. Nam quod præcedit videtur hoc ostendere, videlicet: « Sed sicut omnia in veritate locuti sumus. » Etenim sicut omnia inquit, ita et de Tito. Aut magis sicut et nobis placet. « Gloratio nostra de vobis apud Titum, » hoc est, coram Tito facta, hunc enim sensum expetunt ea quæ prius dicta sunt, nempe, « Refocillatus est spiritus ejus, ... Gloriatu fui, ... Non sum pudelfactus. » Quod autem ait, « Sed sicut omnia in veritate, » non adversabitur. Nam quemadmodum, inquit, ea quæ vobis dixi de Tito, in veritate dixi, ita et quæ Tito dixi de vobis, in veritate contigerunt: et adeo nihil eorum quæ ipsi dixeram de vobis, falsum esse cognovit, ut etiam viscera ipsius abundantius quam alii, sive plus quam aliorum viscera, erga vos affecta sint, etc. Sed ut omnia in veritate. Multa de Tito scripserat, et nunc tanquam in transcurso, etiam quæ de ipso dicta erant confirmat. 656 Quemadmodum enim illa, inquit, vera erant, ita et quæ de vobis gloriati sumus. « Et viscera ipsius. » Hoc est, affectus. Id autem est commendantis illis Titum, tanquam vehementer ardentem illorum amore, illisque devinctum. Ideo viscera dixit, et non amorem. Dictio namque, Viscera, plus aliquid designat. « Dum recolit omnium vestrum obedientiam. » Deinde ne assentationis esse verba videantur, causam etiam ponit affectus, ex hoc magis ipsos exhortans. Hoc autem et Titum honestat, ut qui semper ipsos in mente haberet: et ipsos, qui ita potuerunt attrahere Titum. Quemadmodum cum timore et tremore exceperetis ipsum. Deinde intensionem quoque dicit obedientiæ, neque enim sola obedientia erat, sed et timor et tremor, ne rursus in aliquo offenderent, sicut jam in eo qui scortatus fuerat. « Quod in omnibus fiduciam habeam in vobis. » Sive objurgare oporteat, non vereor ne frangamini; sive de vobis gloriari, non timeo ne mendax appaream? Hoc autem dicens, viam præstruit sermoni de eleemosyna. « In omnibus fiducia habeo in vobis. » Ἐν παντι id est, in omni, hoc est, sive coram Tito opus sit gloriari: sive coram quovis alio: aut in omni re, sive in omnibus sive objurgare et aversari oporteat scortatorem, sive suscipere et revocare respiscen-

D

CAPUT IX.

Exhortatio ad uberiorem pecuniarum contributionem in sanctos, et de eorum honore qui ad hoc proficiscerentur.

VIII, 1-2. Certiores autem vos facio, fratres, de gratia Dei quæ data fuit in Ecclesiis Macedoniæ; quoniam per multam probationem afflictionis, abundantia gaudii illorum et profunda illorum paupertas exuberabit in divitiis simplicitatis illorum.

677 Artificiose admodum texit sermonem de eleemosyna Neque enim ab objurgatione descendit

ad admonitionem. Nam revera ægre susceptibilem A effecisset eo modo sermonem, sed ab encomiis. Vult autem illis movere sermonem de eleemosyna, et ait: « Gratia Dei. » Gratiam vocans eleemosynæ donum. Siquidem Dei donum est aliquem esse pium erga egenos, quemadmodum etiam sanitates perficere. « Quæ data fuit in Ecclesiis Macedoniæ. » Considera artificium Apostoli. Non dixit statim, Date eleemosynam; sed quæ egregie ab aliis gesta sunt circa eleemosynam narrat; nam ex eo quod illos laudat, magis exhortatur hos ad similem æmulationem. « Macedoniæ. » Non dixit, In parte; sed totam laudat gentem, dicens, « In Ecclesiis Macedoniæ. » — « Quoniam per multam probationem afflictionis. » Adeo afflicti sunt, inquit, ut etiam probati ex tolerantia facti sint. Neque id adeo mirandum est, sed quod ex tanta afflictione tantum in ipsis gaudium germinaverit. « Nam abundantia, inquit, gaudii illorum, » nempe exuberavit, quod ex communi sententia supplendum est. « Et profunda illorum paupertas. » Et quemadmodum afflictio peperit gaudium, ita quoque profunda illorum paupertas, hoc est, multa. Siquidem a propriis contribulibus spoliati erant. « In divitias simplicitatis, » id est, abundantia, ac si diceret: O rem admirandam! Paupertas non solum subministravit copiosas divitias, verum etiam exuberavit, neque enim ex modo eorum quæ dantur, sed ex voluntate dantium sumitur iudicium: quemadmodum etiam vidua cuius duo æra minuta cæteris proposita sunt ⁵².

VIII, 3-6. Nam pro viribus, testor, et supra vires C ultronei, multa cum obtestatione rogarunt nos, ut ministerium et participationem ministerii susciperemus in sanctos: et non quatenus sperabamus, quin etiam seipsos dederunt, primum Domino, deinde et nobis per voluntatem Dei: ita ut exhortaremur Titum, ut sicut antea cæperat, ita et consummaret hanc quoque erga vos gratiam.

Attestor enim illis quod pro viribus; et quid dico pro viribus? etiam supra vires certe ultronei alterum id encomium est. 658 Neque enim nos exhortati sumus ipsos. « Multa cum obtestatione. » Ecce et tertium encomium. Non nos obsecravimus ipsos, sed ipsi nos. Deinde adaugens obtestationem dicit: Rogarunt nos ut susciperemus. — *Aliud*. In parte hac sermonis sex quædam præclara testatur D facinora de Macedoniis. Primum quidem quod juxta vires. Magnum autem est etiam ut quis præstet eleemosynam quatenus et quantum potest: sed majus est quod ait: « Supra vires. » hoc est, seipsos privantes. Et tertium quod ultronei: hoc est, non illis opus fuit aliena admonitione, sed ipsi ex se ipsis quod bonum est elegerunt. Quartum, quod multa cum obtestatione, quod fervidæ voluntatis est ac eleemosynam effundentis. Neque enim tanquam gratiam aliis præstantes, sed tanquam ipsi maxi-

νεσιν (ἢ γὰρ ἂν δυσπαράδεκτον εἰργασατο τὸν λόγον), ἀλλὰ ἀπὸ ἐγκωμίων. Βούλεται δὲ τὸν περὶ ἐλεημοσύνης αὐτοῖς κινήσαι λόγον, καὶ φησὶ: « Τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, » χάριν λέγων, τὸ τῆς ἐλεημοσύνης χάρισμα. Χάρισμα γὰρ Θεοῦ ἐστὶ τὸ εἶναι τινα ἐλεήμονα, ὡσπερ τὸ ἰάσεις ἐπιτελεῖν. « Τὴν δεδομένην ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Μακεδονίας. » « Ὅρα τὸ εὐρήχανον τοῦ Ἀποστόλου. Οὐκ εἶπεν εὐθὺς, Δότε ἐλεημοσύνην, ἀλλὰ τὰ ἑτέροις κατωρθωμένα περὶ ἐλεημοσύνης διηγεῖται. Ἐκ γὰρ τοῦ ἐκείνου ἐγκωμιάζειν, μᾶλλον τούτους πρὸς τὸν ὁμοίον ζῆλον προτρέπει. « Τῆς Μακεδονίας. » Οὐκ εἶπεν, Ἐν μέρει, ἀλλ' ὀλόκληρον ἐταίρει τὸ ἔθνος, « Ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Μακεδονίας, » εἰπὼν. « Ὅτι ἐν πολλῇ δοκιμῇ θλίψεως. » Οὕτως ἐθλίβησαν, φησὶν ὅτι καὶ δοκιμοὶ ἐκ τῆς ὑπομονῆς γεγένηται. Καὶ οὕτω τούτο θυμωσθὸν, ἀλλ' ὅτι ἐκ τοσαύτης θλίψεως τοσαύτη χαρὰ ἐβλάστησεν ἐν αὐτοῖς. « Ἡ περισσεία γὰρ τῆς χαρᾶς αὐτῶν. » Ἀπὸ κοινοῦ τὸ, ἐπερίσσευσεν. « Καὶ ἡ κατὰ βάθους πτωχεία αὐτῶν. » Καὶ ὡσπερ ἡ θλίψις χαρὰν ἔτεκεν, οὕτως καὶ ἡ κατὰ βάθους πτωχεία, τούτέστιν ἡ πολλή. Καὶ γὰρ διηγήθησαν ὑπὸ τῶν ἰδίων συμφορῶν, « Εἰς πλοῦτον ἀπλότῃτος, » τούτέστι, σαφιλείας ὡς εἰ ἔλεγεν: Ὁ τοῦ παραδόξου! Ἡ πτωχεία εἰς σαφιλίην πλοῦτον οὐ μόνον ὑπούργησεν, ἀλλὰ καὶ ἐπερίσσευσεν. Οὐ γὰρ τῷ μέτρῳ τῶν διδομένων, ἀλλὰ τῇ γνώμῃ τῶν παρέχόντων κρίνεται. Οὕτως καὶ ἡ χίρα τῆς τὰ δύο λεπτὰ προκέριται.

Ὅτι κατὰ δύναμιν μαρτυρῶ, καὶ ὑπὲρ δύναμιν ἀθάειτοι μετὰ πολλῆς παρακλήσεως δεόμενοι ἡμῶν τὴν χάριν καὶ τὴν κοινωνίαν τῆς δικονίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους, δεῖξασθαι ἡμᾶς. Καὶ οὐ καθὼς ἠλπίζαμεν, ἀλλ' ἑαυτοὺς ἔδωκαν πρῶτον τῷ Κυρίῳ ἡμῖν διὰ θελήματος Θεοῦ, εἰς τὸ παρακαλεῖσθαι ἡμᾶς τίτον, ἵνα καθὼς προενήρξατο, οὕτως καὶ ἐπιτελέσῃ εἰς ἡμᾶς καὶ τὴν χάριν ταύτην.

Μαρτυρῶ γὰρ αὐτοῖς ὅτι κατὰ δύναμιν. Τί λέγω, κατὰ δύναμιν; καὶ ὑπὲρ δύναμιν μὲν οὖν ἀθάειροι. Δεύτερον ἐγκώμιον. Οὐ γὰρ ἡμεῖς αὐτοὺς προετρέψαμεθα. « Μετὰ πολλῆς παρακλήσεως. » Τρίτον ἐγκώμιον. Ὅτι οὐχ ἡμεῖς παρεκάλισαμεν, ἀλλ' αὐτοί. Ἐἶτα ἐπιτείνων τὴν παρακλήσιν, φησὶ. Δεόμενοι ἡμῶν εἰς τὸ δεῖξασθαι. — Ἄλλο. [ΦΩΤ.] Ἐν τῇ περικοπῇ τοῦδε τοῦ ῥητοῦ, ἐξ τινα κατορθώματα ἐμαρτύρησε τοῖς Μακεδονίοις. Πρῶτον μὲν, ὅτι κατὰ δύναμιν. Μέγα δὲ, καὶ τὸ καθόσον ἰσχύει τις ποιῆσαι ἐλεημοσύνην. Ὁ δὲ καὶ μεῖζόν φησιν, ὅτι, « Καὶ ὑπὲρ δύναμιν, » τούτέστιν ἑαυτοὺς ἀποστρουφύτες. Καὶ τρίτον, ὅτι ἀθάειροι, τούτέστιν, οὐκ ἔδειχθησαν εἰς τοῦτο παραινέσεως ἀλλοτριίας, ἀλλ' αὐτοὶ ἐξ ἑαυτῶν, τὸ ἀγαθὸν ἤρετισαντο. Τέταρτον, ὅτι μετὰ πολλῆς παρακλήσεως, ὅπερ ἐστὶ θερμῆς, καὶ ὑπερβόλου. Ζούσης αἰν' ἐλεημοσύνην προαιρέσεως. Οὐ γὰρ ὡς αὐτοῖς ἑτέροις χάριν κατατιθέμενοι, ἀλλ' ὡς αὐτοὶ μεγάλα

⁵² Luc. xxi, 2.

κερδαίνοντες, παρεκάλουν, ἐδέοντο, καὶ οὐκ ἀνίσταντο A
δεόμενοι. Δεόμενοι γὰρ, φησὶν, ἡμῶν. Πέμπτον, ὅτι
καὶ παρ' ἐλπίδας Παύλου. Ὅρα ποῦ ἀνεβίβασε
τὸ πρᾶγμα· Καὶ ἐμοῦ αὐτοῦ, φησὶ, μεγαλοψυχότερον
διετέθησαν. Οὐ γὰρ ἐγὼ αὐτὸς, φησὶν, ἤλπίζον,
τοσοῦτον αὐτοὺς ἐλεημοσύνην δαψιλεύσασθαι, ὃ δὲ
οὐδὲ τούτοις ἠρκέσθη, ἀλλ' ἐπὶ τῇ συμπληρώσει
τῆς περιόδου, τὸ μείζον πάντων τέθεικε. Τί γὰρ,
φησὶν, ἦν, ὃ κατὰ δόξαμιν, καὶ ὑπὲρ δόξαμιν καὶ
ἀσθαίρετοι, καὶ παρακαλοῦντες, καὶ δεόμενοι καὶ
παρ' ἐλπίδας ἐποίουν; Ὡ μίγεθος ἀρετῆς καὶ
ἐλεημοσύνης ἀξία: τῶν τοῦ Παύλου ἐγκωμίων!
Τί ἦν ὃ ἐποίουν; « Ἐδωκαν ἑαυτοὺς, φησὶ, πρῶτον
τῷ Κυρίῳ καὶ ἡμῖν, διὰ θέληματος Θεοῦ. » Οὐκ
ἔδωκαν μέρος τι, καὶ μέρος παρ' ἑαυτοῖς κατέσχον,
ἀλλ' ἑαυτοὺς ὅλους τῷ Κυρίῳ, ὡσανεὶ, οὐδὲ τὰς
τοῦ ζῆν ἀφορμὰς ἑαυτοῖς κατέλιπον, ἀλλὰ πάντα
δόντες, τὴν ἑαυτῶν πρόνοιαν πᾶσαν καὶ φροντίδα
ἀνέθεντο τῷ Κυρίῳ. Διὸ καὶ τὸ μίγεθος ἐννοῶν ὁ
Παῦλος τοῦ καθορθώματος, ἐπάγει. « Διὰ θελήματος
Θεοῦ. » Ἄντι τοῦ, Μὴ θυμαίσης, ἄνθρωπε· Θεὸν
εἶχον συνεργόν, τοῦτον διὰ τῆς προαιρέσεως ἐφε-
κυστάμενοι. Ἐνθα δὲ Θεὸς συνεργεῖ οὐδὲν ἀδύνατον.
Ὅρα δὲ πῶς χάριν αὐτὸ καὶ κοινωνίαν καλῶν ἐπὶ
τέλει ἀνείπεν, ὅτι ὅλως ἑαυτοὺς ἔδωκαν. « Καὶ τὴν
κοινωνίαν τῆς διακονίας. » Ἐπεὶ ζηλωταὶ ἦσαν
ἀνθρώπων, χάριν καὶ χάρισμα τὸ πρᾶγμα καλεῖ, ἵνα
ἐπιδράμωσι. Κοινωνίαν δὲ καλεῖ τὴν ἐλεημοσύνην,
δεικνύς ὅτι οἱ μὲν χρήματα διδάσιν, οἱ δὲ λαμβάνον-
τες, τὴν παρὰ Θεοῦ βοήθειαν αὐτοῖς συνεισφέρουσιν.
« Καὶ εὐ καθὼς ἠλπίσαμεν. » Τοῦτο καὶ πρὸς τὰς
θλίψεις καὶ τὴν ποσότητά νοητέον. Οὐ γὰρ ἠλπίσα-
μεν, φησὶν ὅτι ἐν θλίψει ὄντες τοσαύτη, ἢ ἔδωκαν,
ἢ τοσαῦτα ἔδωκαν. « Ἀλλ' ἑαυτοὺς ἔδωκαν. » Οὐκ
ἐν μέρει μὲν, φησὶ, τῷ Κυρίῳ, ἐν μέρει δὲ τοῖς κο-
σμητικοῖς πράγμασιν, ἀλλ' ὅλοι δι' ὅλων ἔδωκαν ἑαυ-
τοὺς τῷ Κυρίῳ. Καὶ ἡμεῖν δὲ οὐκ εἰκῆ, ἀλλὰ διὰ θε-
λήματος Θεοῦ, τουτέστι, διὰ τὸ θέλημα καὶ τὸ ἀρε-
στόν Θεοῦ, τοῦτο ποιῶντες. « Εἰς τὸ παρακαλέσαι
ἡμᾶς τίτον. » Καὶ τοσοῦτον, φησὶν, ἔδωκαν ἑαυτοὺς
πρὸς τοῦτο, ὥστε ἔλθειν με εἰς τὸ πέμψαι τίτον
περὶ τούτου πρὸς ὑμᾶς, ἵνα μὴ ἔλαττον σχοίητε
Μακεδόνων. « Ἴνα καθὼς προενήρητο. » Οἵκειοι
αὐτοῖς τὸν τίτον. Δείκνυσι γὰρ αὐτὸν, προθέμενον
καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ ἀπελθεῖν πρὸς Κορινθίους, ἵνα μὴ
ἐλαττωθῶσι Μακεδόνων· τοῦτο δὲ ἀγάπης ἦν τίτου.
Ἴνα, φησὶ, καθὼς προενήρητο τουτέστι, προέθετο D
τὸ δεῖν ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς. « Καὶ ἐπιτέλεσθ, τουτέ-
στι πληρῶσθ τὸ ἐγγεῖρημα. Τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ πα-
ρασκευάσαι αὐτὸν εἰς ἔργον ὑμᾶς ἀγαγεῖν τὸ κατὰ
τῆς ἐλεημοσύνης. « Οὕτως ἐπιτέλεσθ εἰς ὑμᾶς. »
Ὡς καὶ τὰ λοιπὰ ὑμῖν, φησὶ, διήνυσται, ἅπερ ἐν
τοῖς ἄνω μαρτυρεῖ. Ὅρα δὲ πῶς πανταχοῦ χάρισμα
καλεῖ τὴν ἐλεημοσύνην. Καὶ τὴν χάριν γὰρ, φησὶ,
ταύτην.

Ἄλλ' ὥσπερ ἐν παντὶ περισσεύετε πίστει καὶ
λογῷ καὶ γνώσει καὶ πάσῃ σπουδῇ, καὶ τῇ ἐξ

num lucrum facientes, obtestabantur et obsecre-
bant: nec quieverunt a precibus. Rogantes, inquit,
nos. Quintum quod etiam supra ea quæ speraverat
Paulus. Vide quo rem produxerit: Et meipsum,
inquit, magis magnanimum reddiderunt; neque
enim ego ipse sperabam quod tam abundantem
eleemosynam præstare possent. At ne hæc quidem
illi satis fuerunt, sed ad complementum periodi
quod omnibus majus est posuit. Quid enim fuit, in-
quit, quod juxta vires et supra vires, et ultronei, et
obtestantes ac orantes, et plus quam speraremus
fecerunt? O magnitudinem virtutis ac eleemosynæ
dignæ sane Pauli encomiis! Quid est illud quod
fecerunt? « Seipsos inquit, dederunt, primum Do-
mino, deinde et nobis per voluntatem Dei. » Non
partem aliquam dederunt et partem sibi retinue-
runt, ac si diceret: Ne vivendi quidem subsidia sibi
retinuerunt, sed datis omnibus, suam ipsorum pro-
videntiam omnem et curam in Dominum reposue-
runt. Ideo quoque Paulus magnitudinem præclari
facinoris intelligens, subjungit. « Per voluntatem
Dei, » tanquam dixisset: Ne admireris, o homo.
Deum habebant auxiliatorem, quem ultronea prom-
ptaque voluntate attraxerant. Ubi vero Deus auxilia-
tur, nihil impossibile est. Considera autem quomodo
cum prius illud vocasset gratiam ac participationem
in fine addiderit quod omnino seipsos dederunt.
« Et participationem ministerii. » Quoniam æmula-
tores erant hominum, rem ipsam dicit gratiam ac
donum ut accurrant. Eleemosynam autem vocat
participationem, ostendens quod illi quidem pecu-
nias tribuunt; qui vero accipiunt, 659 auxilium
a Deo ipsis conferunt. « Et non quatenus speraba-
mus. » Hoc et ad afflictiones et ad quantitatem in-
telligendum est. Non enim sperabamus, cum essent
in afflictione, quod aut darent aut tanta darent.
« Sed seipsos dederunt. » Non partim, inquit, Do-
mino, partim vero mundanis rebus, sed toti per
omnia dederunt seipsos Domino, nobis autem non
temere, sed per voluntatem Dei: hoc est, facientes
ideo quod beneplacitum ac voluntas Dei esset. « Ita
ut adhortaremur Titum. » Et adeo, inquit, seipsos
ad hoc tradiderunt, ut in hoc venirem, quo Titum
de hac re ad vos mitterem, ne inferiores essetis
Macedonibus. « Ut sicut antea cœperat. » Consiliat
ipsis Titum. Ostendit enim quod proposuerit etiam
a seipso proficisci ad Corinthios, ne inferiores es-
sent Macedonibus: hoc erat amoris Titi. Ut sicut
antea cœperat, inquit: hoc est, proposuerat et con-
ceperat quod oporteret venire ad vos; « ita et con-
summaret. » Hoc est, rem tentatam compleret:
hoc autem est ipsum hoc efficere ut vos ad opus
deducat quod ad eleemosynam pertinet. « Ita et
consummaret erga vos. » Sicut cætera, inquit, vo-
biscum transegerat quæ in superioribus testatur.
Vide autem quomodo eleemosynam ubique donum
vocet. Etiam hanc, inquit, gratiam.

VIII, 7, 8. Imo quemadmodum ubique abundantis
fide et sermone et scientia et omni diligentia, et ea

quæ ex vobis erga nos est charitate, facite ut in hac quoque gratia abundetis. Non secundum imperium loquor, sed per studium aliorum etiam vestræ dilectionis sinceritatem probans.

Considera rursus adhortationem cum encomiis. Abundantis, inquit, hoc est, omnia habetis in abundantia. Fidem quidem, quæ in Deum est: sermone vero, id est, sapientia: scientia autem, quæ dogmatum est; et omni diligentia, quæ circa aliam virtutem est. « Et ea quæ ex vobis erga nos, est charitate, » et sicut abundatis, inquit, diligendo nos. Quamquam enim non ita ipsum diligere sicut ipse illos, attamen diligebant. Sed et verba hæc eo dirigebat, ut similiter ipsum amarent. « Ut etiam in hac gratia. » Rursus gratiam vocat eleemosynam. Abundatis autem, id est, aut super pauperes Macedones abunde habetis: 660 aut ut περισσεύετε idem sit quod liberales estis. « Non secundum imperium loquor. » Quoniam et multa admonerat et Macedones vehementer commendaverat, ne cuiquam gravis videretur, ait: « Non secundum imperium loquor, » hoc est, non veluti cogens. « Sed per studium aliorum. » Hoc est, propterea narraui studium Macedonum, id est, eleemosynam, ut per illorum studium probatiores vos reddam, qui a me vehementer amamini. Probans enim hoc est, probatiores ostendens. — Nam dilectionis quæ erga Deum erat, aut si mavis, quam erga Paulum gerebant, efficax erat probatio eleemosyna in proximis. Siquidem persuasus sum, inquit, et Deum et nos propter ipsum, a vobis amari: sed perfectior sinceræ et ingenuæ dilectionis probatio ac confirmatio, per eleemosynam in pauperes declaratur.

VIII, 9-11. *Nostis enim gratiam Domini Jesu Christi quod propter vos pauper fuerit cum esset dives, ut vos illius inopia ditesceretis. Et consilium in hoc do. Nam hoc vobis conducit: qui quidem non solum facere sed et velle cœpistis jam ab anno superiore. Nunc autem et illud quod facere cœpistis perficite: ut quemadmodum promptitudo voluntatis fuit, ita perficiatur ex eo quod possidet.*

« Nostis enim gratiam Domini nostri. » Nam pauper fuit in nostra carne: deinde condemnatus est ac crucifixus: idque propter nos indignos. Si igitur ille, inquit, propter te pauper fuit, tu ne pecunias quidem propter ipsum dabis? « Cum esset dives. » Quatenus est et intelligitur esse Deus: utpote ineffabilis, inintelligibilis, invisibilis, incomprehensibilis, gloriam habens ineffabilem, lucem quæ exprimi nequeat, magnitudinem incomparabilem, « Ut vos illius inopia ditesceretis. » Nisi enim ille, inquit, pauper fuisset, nos ditari non potuissemus. Sumus autem ditati remissione peccatorum sanctitate, adoptione, ipso etiam cælorum regno. « Et consilium in hoc do. » Vide quomodo studeat non gravis aut odiosus haberi. Meam, ait, sententiam et consilium do, non necessitatem impono, imo propterea do ipsum consilium, quod res sit quæ vobis magis conducatur

ὁμῶν ἐν ἡμῖν ἀγάπη, ἵνα καὶ ἐν ταύτῃ τῇ χάριτι περισσεύητε. Οὐ κατ' ἐπιταγὴν λέγω, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐτέρων σπουδῆς, καὶ τὸ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης γνήσιον δοκιμάζων.

Ὅρα κάλιν μετ' ἐγκωμίων τὴν προτροπὴν. Περισεύετε, φησὶ, τουτέστι, μετὰ περιουσίας ἔχετε πάντα. Πίστει μὲν, τῇ εἰς Θεόν· λόγῳ δὲ, τῇ σοφίᾳ. Γνώσει δὲ, τῇ τῶν δογματίων. Καὶ πάση σπουδῇ, τῇ περὶ τὴν ἑλλην ἀρετήν. « Καὶ τῇ ἐξ ὑμῶν ἐν ἡμῖν ἀγάπη. » Καὶ ὡσπερ, φησὶ, περισσεύετε ἐν τῷ ἀγαπᾶν με. Εἰ καὶ μὴ ἡγίπων αὐτὸν οὕτως ὡς αὐτὸς ἐκείνους, ἡγάπων δὲ ὁμοῦ. Πλὴν καὶ προτροπομένου, τὰ βήματα εἰς τὸ ἀγαπᾶν αὐτὸν οὕτως. « Ἴνα καὶ ἐν ταύτῃ τῇ χάριτι. » Πάλιν χάρισμα τὴν ἐλεημοσύνην καλεῖ. Περισεύετε δὲ, ἢ ὑπὲρ Μακεδόνας τοὺς πένητας, ἢ οἶον δαψιλεύεσθε. Οὐ κατ' ἐπιταγὴν λέγω. « Ἐπειδὴ πολλὰ τε παρήνεσε, καὶ σφόδρα Μακεδόνας ἐνεκωμίασεν, ἵνα μὴ ἐπαχθῆς τις εἶναι δόξῃ, φησὶν, οὐ κατ' ἐπιταγὴν, » λέγω, τουτέστι, οὐχ ὡς κελεύων, οὐδ' ὡς ἀναγκάζων, ἀλλὰ « διὰ τῆς ἐτέρων σπουδῆς, » τουτέστι, διὰ τοῦτο διεξῆλθον τὴν σπουδὴν Μακεδόνων, τὴν περὶ ἐλεημοσύνην, ἵνα διὰ τῆς ἐκείνων σπουδῆς δοκιμωτέρους ἡμᾶς τοὺς ὑπ' ἐμοῦ ἡγαπημένους ποιήσω. Δοκιμάζων γάρ, τουτέστι, δοκιμωτέρους ἀποφαίνων. — [ΦΩΤ.] Ἀγάπης γάρ, τῆς εἰς Θεόν, εἰ βούλει δὲ τῆς εἰς Παῦλον, ἐναργῆς ἀπόδειξις καὶ δοκιμὴ, ἡ εἰς τοὺς πλησίον ἐλεημοσύνη. Πέπεισμαι γάρ, φησὶ, καὶ τὸν Θεόν, καὶ ἡμᾶς δι' αὐτὸν, ὅφ' ὁμῶν ἀγαπᾶσθαι, ἀλλ' ἡ τελειότερα τῆς γνησίας ἀγάπης παράστασις καὶ βεβαίωσις, διὰ τῆς εἰς τοὺς πλησίον, ἐλεημοσύνης ἐμφανίζεται.

Γινώσκετε γάρ τὴν χάριν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι δι' ἡμᾶς ἐπτώχευσε πλούσιός ὢν, ἵνα ὑμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσητε, καὶ γνώμην ὑμῖν ἐν τούτῳ δίδωμι. Τοῦτο γάρ ὑμῖν συμφέρει, οἵτινες οὐ μόνον τὸ ποιῆσαι, ἀλλὰ καὶ τὸ θέλειν προερέηρασθε ἀπὸ πέρους. Νυνὶ δὲ καὶ τὸ ποιῆσαι ἐπιτελέσατε. Ὅπως καθ' ἅπερ ἡ προθυμία τοῦ θέλειν, οὕτως καὶ τὸ ἐπιτελέσαι ἐκ τοῦ ἔχειν.

« Γινώσκετε γάρ τὴν χάριν τοῦ Κυρίου ἡμῶν. » Ἐπτώχευσε γάρ τὴν ἡμετέραν σάρκα. Ἐἶτα κατεδικάσθη, καὶ ἐσταυρώθη, καὶ τοῦτο δι' ἡμᾶς τοὺς ἀναξίτους. « Ὅτι δι' ἡμᾶς ἐπτώχευσεν. Εἰ οὖν ἐκεῖνος, φησὶν, ἐπτώχευσε διὰ σὲ, σὺ οὐδὲ χρήματα δίδωμι δι' αὐτόν; « Πλούσιος ὢν. » Καθὸ ἐστὶ καὶ νοεῖται Θεός, οἶον ἀνεκφραστός, ἀπερινόητος, ἀράτος, ἀκατάληπτος, δόξαν ἔχων ἀπόρρητον, φῶς ἀνεκλάλητον, μεγαλοσύνην ἀνείκαστον. « Ἴνα ὑμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχείᾳ πλουτήσητε. » Εἰ γάρ μὴ ἐκεῖνος, φησὶν, ἐπτώχευσεν, οὐκ ἂν ἡμεῖς ἐπλουτήσαμεν. Ἐπλουτήσαμεν δὲ, ἄφρασις ἀμυρτιῶν, ἀγιωσύνην, υἱοθεσίαν, αὐτὴν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. « Καὶ γνώμην ἐν τούτῳ δίδωμι. » Ὅρα πῶς ἀνεπαχθῆς εἶναι σπουδάζει. Γνώμην, φησὶ καὶ συμβουλήν δίδωμι, οὐκ ἀνάγκην τινὰ ἐπιτίθημι, καὶ αὐτὴν δὲ τὴν συμβουλήν διὰ τὸ ὑμῖν μᾶλλον συμφέρειν τὸ πρᾶγμα.

ἢ περ τοῖς λαμβάνουσι λέγω. « Οἵτινες οὐ μόνον τὸ ποιῆσαι. » Καὶ λοιπὸν λέγει τὴν γνώμην. Οἵτινες, φησὶν, οὐ μόνον ἀρχὴν ἔχετε πρὸς τὸ ποιεῖν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ θέλειν, τουτέστι, τὸ ἐκουσίως ποιεῖν, καὶ μηδενὸς προτρεψαμένου, « Νῦν καὶ τὸ ποιῆσαι ἐπιτελεῖσατε, » τουτέστι, πληρώσατε αὐτὸ, ὃ ἐνήρξασθε θέλειν. Βούλεται δὲ τὸ ἀυθαίρετον καὶ τούτοις, ὡς Μακεδόσι περιάψαι. « Ὅπως καθάπερ ἡ προθυμία. » Ἴνα μὴ, φησὶν, ἄχρι προθυμίας στῆ τὸ καλὸν ἔργον τοῦτο, ἀλλ' ὡσπερ ἡ προθυμία, ἐκ γνώμης καὶ ἐκ θελήματος ἐκουσίως γέγονεν, οὕτω καὶ τὸ τὴν προθυμίαν πληρωθῆναι γίνηται ἐκ τοῦ ἔχειν, τουτέστιν, ἐκ τοῦ ἔχοντος εἰσενεγκεῖν. Ὡς εἰ γε οὐκ ἔχει τις, τὸ ἀπὸ τῆς προθυμίας ἐπλήρωσεν.

Εἰ γὰρ ἡ προθυμία πρόκειται καθὸ ἐὰν ἔλθῃ τις εὐπρόσδεκτος, οὐ καθὸ οὐκ ἔχει. Οὐ γὰρ ἵνα ἄλλοις ἄνεσις, ὑμῖν δὲ θλίψις, ἀλλ' ἐξ ἰσότητος ἐν τῷ νῦν καιρῷ τὸ ὑμῶν περίσσευμα εἰς τὸ ἐπεινῶν ὑστέρημα. Ἴνα καὶ τὸ ἐκείνων περίσσευμα γίνηται, εἰς τὸ ὑμῶν ὑστέρημα, ὅπως γίνηται ἰσότης, καθὼς γέγραπται. Ὅ τὸ πολὺ οὐκ ἐπλεόνασε, καὶ ὃ τὸ ὀλίγον οὐκ ἠλαττόνησεν.

Προκειμένης γὰρ, φησὶ, προθυμίας, καθὸ μέρος ἔχει, εὐπρόσδεκτός ἐστι παρὰ Θεῶν, κἂν μικρὸν ἢ, κἂν μηδὲν ἢ παντελῶς. Καθὸ γὰρ ἔχει, φησὶν, οὐ καθὸ οὐκ ἔχει, ἀπαιτεῖται. « Οὐ γὰρ ἵνα ἄλλοις ἄνεσις. » Οὐ γὰρ ἵνα ἄλλοι μετὰ ἀνέσεως τραφῶσι, χρὴ ὑμᾶς ὑπὲρ δύναμιν δοῦναι, ὥστε καὶ ἐνδειαν καὶ θλίψιν ὑπομείναι ἐκ τούτου. Τοῦτο δὲ, διὰ τὸ τῶν ἄτελές φησιν. Ὁ γὰρ Μακεδόνας ἐπαινῶν ὅτι ὑπὲρ δύναμιν ἔδωκαν, δηλός ἐστι καὶ τούτους τοῦτο ποιεῖν ἐθέλων. Ἀμέλει παρακατιῶν, ἀνιγματοδῶς κατασκευάζει τὸ δεῖν ὑπὲρ δύναμιν δίδόναι. « Ἄλλ' ἐξ ἰσότητος. » Κομᾶτε, φησὶ, χρήμασιν ὑμεῖς, ἐλείνοι δὲ τῆ εἰς Θεὸν παρῴρησις, οἷς τὰ τῆς ἐλεημοσύνης μέλλει δίδοσθαι. Δότε τοίνυν αὐτοῖς τὰ περισσὰ τῶν χρημάτων, καὶ λάβετε τὸ περισσὸν τῆς εἰς Θεὸν παρῴρησις. Εἰπὼν δὲ, ἐξ ἰσότητος, ἡρέμα προτρέπεται αὐτοὺς μὴ τὸ περίσσευμα δοῦναι, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ ὑστέρημα. Τοῦτο γὰρ, φησὶν, εἰ περίσσευμα δῶς, περίσσευμα λαμβάνεις. Εἰ δαψιλῆς δῶς, δαψιλῆς λήψῃ. Εἰ δὲ ὀλιγόκληρον βούλει τὴν πρὸς Θεὸν παρῴρησιν ἐπισπάσασθαι, ἴλα κένωσον καὶ σὺ, δὸς καὶ ἐκ τοῦ ὑστερήματος. Ἐξ ἰσότητος γὰρ ἐστὶν ἡ λήψις τῆς δόσεως. « Ἐν τῷ νῦν καιρῷ. » Ἐν τῷ νῦν καιρῷ, φησὶν. Ἐν γὰρ τῷ μέλλοντι, οὐδὲν τούτων ἐπιδείκνυσθαι δύναται. — Καὶ ἄλλως δέ. [ΦΩΤ.] Ἐν τῷ νῦν καιρῷ ἐπιτέλεσον τὴν ἰσότητα. Ἐν γὰρ τῷ μέλλοντι πολλαπλασιάζον ἀπολήψῃ. Καὶ πρόσκαιρος μὲν ἡ δοκοῦσα ζημία (ἐν τῷ νῦν γὰρ καιρῷ, φησὶ), διαιωνίζων δὲ ὁ ἄφατος πλοῦτος. « Καθὼς γέγραπται. » Δείξας ὅτι οὐ μόνον διδοῦσιν, ἀλλὰ καὶ ἀντιλαμβάνουσι, καὶ μετίζονα ἀντιλαμβάνουσι (κἂν γὰρ εἶπεν, « Ὅπως γίνηται ἰσότης, » πρὸς δαψίλειαν αὐτοὺς προτρέπων εἶπεν. Οὐκ ἔστι γὰρ ἴσον δοῦναι

si suscipiatis. 661 « Qui quidem non solum facere. » Consequenter etiam dicit ipsum consilium. Qui quidem non solum, inquit, principium habetis ad faciendum, verum etiam ad volendum, hoc est, ut voluntarie et nullo adhortante faceretis. « Nunc autem et illud quod facere cœpistis perficite. » Hoc est, complete illud quod jam velle cœpistis. Cupit autem efficere, ut hi quoque sint ultronei quemadmodum Macedones. « Ut quemadmodum promptitudo. » Ne in sola animi promptitudine, inquit, bonum hoc opus sistat: sed quemadmodum promptitudo ex mente et ultronea voluntate processit, ita quoque impleatur animi promptitudo. Ex eo quod possidet: hoc est, eo quod possidentes conferant, ut si quis non habeat, jam ex illo quod prompti animi erat rem complevit.

VIII, 12-15. Etenim si prius adsit animi promptitudo, juxta quodcumque illud est quod possidet aliquis acceptus est, non juxta id quod non possidet. Non enim ut aliis relaxatio sit, vobis autem angustia: sed ut ex parilitate, in præsenti tempore vestra copia illorum succurrat inopia, ut etiam illorum copia vestra succurrat inopia, ut fiat parilitas, quemadmodum scriptum est. Qui multum habebat, huic nihil superfuit: et qui paulum habebat, is nihilominus habuit.

Præmissa enim animi promptitudine, inquit, acceptus est quispiam a Deo juxta partem quam possidet, sive parva sit, sive nihil omnino sit. Juxta id, ait, quod possidet, non juxta id quod non possidet, exigitur. « Non enim ut aliis relaxatio sit. » Neque enim ut alii cum remissione ac dissolutione alantur, vos oportet supra possibilitatem dare, ut etiam indigentiam et afflictionem ex hoc sustineatis. Id autem propter illorum dicit imperfectionem. Siquidem cum Macedones ex hoc laudaverit quod supra vires dedissent, manifestum est quod hos quoque id facere vellet. Certe in progressu obscure astruit oportere supra vires tribuere. « Sed ex parilitate. » Nos, inquit, efferrimus divitiis, illi vero quibus dandæ sunt eleemosynæ, libertate erga Deum: vos igitur date illis superflua quæ possidetis in divitiis, et accipite superfluum quod de libertate erga Deum possident. Dicens autem. « Ex parilitate, sensim adhortatur eos non ut dent quod superfluum est, 662 verum etiam quod necessarium est sive ipsam penuriam. Nam si quod superfluum est, inquit, dederis, etiam quod superfluum est accipies: si abunde dederis, abunde recipies. Si vero perfectam erga Deum libertatem conciliare cupis, tu quoque te ipsum evacua, et ex eo etiam quod necessarium est tribuito. Siquidem ex parilitate est doni acceptio. « In præsenti tempore. » In hoc, inquit, tempore. Nam in futuro nihil hujusmodi potest exhiberi. — *Alio quoque modo.* In præsenti tempore perfice parilitatem, in futuro enim multiplicata accipies. Et temporarium quidem est quod videtur damnum: nam « In præsenti, inquit, tempore, » porro in perq̄t̄uwa q̄s̄t̄i

ineffabiles divitias. «Quemadmodum scriptum est.» A *Χρήματα, καὶ τὴν πρὸς Θεὸν παρρησίαν ἀντιλαβεῖν*), Postquam ostendit quod non solum dent, verum etiam recipiant, imo majora recipiant (quanquam enim dixit: « Ut fiat parilitas, ad libertatem illos exhortando dixit, siquidem æquale non est dare pecunias et recipere libertatem erga Deum):» nunc id ex Veteri Testamento vult confirmare; quia licet non tradideritis, inquit, nihil amplius erit vobis qui accumulatis. Quanquam enim illi a vobis non accipiant, non propterea inferiores erunt: Deus namque ipsos non despiciet, propter quem pauperes sunt. Siquidem scribens ad illos: Direptionem, inquit, facultatum vestrarum cum gaudio accepistis⁵³. » Etenim laudabile quidem erat ex seipsis cœpisse facere, cum solum admoniti fuerint ad volendum: majus autem ipsam quoque voluntatem ex proprio animo natam esse, et ultroneam voluntatem demonstrasse. Si ergo quod majus est, inquit, exhibuistis, etiam quod minus est perficite.

VIII, 16-18. *Gratias autem Deo qui dedit eamdem B Χάρεις δὲ τῷ Θεῷ, τῷ διδόντι τὴν αὐτὴν σπουδὴν sollicitudinem pro vobis in corde Titi, qui exhortationem acceperit; quin potius, cum esset diligentior, suapte sponte ad vos profectus sit. Misimus autem una cum ipso fratrem cujus laus est in Evangelio per omnes Ecclesias.*

Ut de elemosyna disseruit quantum oportuit, consequenter laudat eos qui ad hoc missi sunt, ut dum omni carerent suspicione, magis ipsos inducerent ut prompto animo conferrent. Dei autem opus dicit, quod Titum ad hoc excitaverit: eo modo auctoritatem et gravitatem addens contributioni; nisi enim magnum aliquid esset, nequaquam ad id excitatus a Deo esset. « Qui exhortationem acceperit. » 663 Et unde, inquit, manifestum est quod Deus Titum admonuerit? Unde? Quia exhortationem quidem suscepit, hoc est, a me quidem admonitus est, verum illud quoque intus ad hoc impellebat. Ideo etiam factus diligentior quam ex mea unius adhortatione fuisset, sua sponte profectus est, hoc est, ultro et sua promptitudine. Considera autem sapientiam: et Dei opus esse dicit adventum Titi, et seipsum exhortatum fuisse, et Tito ne opus quidem fuisse exhortatione.

« Misimus autem una cum illo fratrem. » Multi hunc Lucam fuisse dicunt propter conscriptum ab ipso Evangelium: multi vero Barnabam. Siquidem prædicationem non scriptam aiunt dictam esse Evangelium: idque sit verosimilius. Nam quæ post hæc sequuntur Barnabæ magis aptantur. « Cujus laus est in Evangelio. » Non enim solum prædicat, inquit, sed cum laude hoc facit. Illa vero laus non ad unum sed ad omnes pervenit Ecclesias. — Quare autem Titi quidem nomen exprimit, horum autem non ita? Quia Titum noverant, hos autem non noverant; et quia de his tanta dicit, quanta ad commendationem tantum sufficiant; idque facit volens etiam suspicionem effugere, quod sibi vellet assumere pecunias. « Cujus laus est in Evangelio. » Nam deest verbum ἐστὶ, est,

⁵³ Hebr. x, 34.

ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἐστίν. » Οὐ μόνον δὲ θαυμασίως Α καὶ ἐπαίνου ἀξίως εὐαγγελίζονται καὶ κηρύσσει, « Ἀλλὰ καὶ χειροτονηθεὶς ἐστίν, » ἀντὶ τοῦ, ἀλλὰ καὶ κεχειροτονημένος ἐστίν. Ὑπὸ τίνων; ὑπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν. Εἰς τί; εἰς τὸ εἶναι συνέκδημος ἡμῶν ἐν τῷ κηρύγματι. Εἶτα οὐ μόνον ἐν τῷ κηρύγματι κεχειροτονημένος ἐστὶ (δεῖ γὰρ ἀπὸ κοινοῦ καὶ τὸ, « Οὐ μόνον, » ἐκλαθεῖν), ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ χάριτι ταύτῃ, καὶ ἐξ ἧς, τουτέστιν, ὅτι κεχειροτονημένος ἐστίν ὡπερ εἰς τὸ συνέκδημος ἡμῶν εἶναι καὶ κηρύσσειν τὸ Εὐαγγέλιον, οὕτω καὶ τὸ διακονεῖν τῇ ἐλεημοσύνῃ. Διὰ τοῦτο ἄρα καὶ ἀπέσταλται νῦν ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ ὑποθέσει. Οἷον ἄνωθεν, φησὶν, εἰς τοῦτο κεχειροτονηταὶ ὑπὸ τῶν ἐκκλησιῶν, καὶ οὐ νῦν ὑφ' ἡμῶν αὐτοσχεδιάζεται, ἀλλὰ χειροτονηθεὶς, συνέκδημος ἡμῶν συνεχειροτονήθη καὶ ἐν ταύτῃ Β τῇ διακονουμένῃ χάριτι λειτουργεῖν καὶ ὑπηρετεῖν.

Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ χειροτανηθεὶς ὑπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν συνέκδημος ἡμῶν, σὺν τῇ χάριτι ταύτῃ τῇ διακονουμένῃ ὑφ' ἡμῶν, πρὸς τὴν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου δόξαν καὶ προθυμίαν ἡμῶν, στελλόμενοι τοῦτο, μὴ τις ἡμᾶς μωμήσῃται ἐν τῇ ἀδρότητι ταύτῃ τῇ διακονουμένῃ ὑφ' ἡμῶν, προνοούμενοι καλᾶ, οὐ μόνον ἐνώπιον Κυρίου, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον ἀνθρώπων.

Οὐ μόνον δὲ, φησὶν, εὐαγγελιζόμενος εὐδοκιμεῖ, ἀλλὰ καὶ διὸ ἐχειροτονήθη ὑπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν. « Συνέκδημος ἡμῶν. » Εἶπα καὶ ἐκ τῆς τῶν Ἐκκλησιῶν χειροτονίας καὶ κρίσεως σεμνύνει τὸν Βαρνάβαν. C Οὐ γὰρ μόνον εὐαγγελιζόμενος εὐδοκιμεῖ, φησὶν, ἀλλὰ καὶ κεχειροτονηταὶ ὑπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν, εἶναι ἡμῶν συνέκδημος ἐν τῷ κηρύγματι. Ὁ δὲ ἐν τούτῳ κοινωνῶν, κοινωνεῖ δηλονότι καὶ τῶν πειρασμῶν καὶ τῶν κινδύνων τῷ Παύλῳ. Καὶ οὐ μόνον, φησὶ, συνέκδημος ἡμῶν κεχειροτονηταὶ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ χάριτι ταύτῃ κεχειροτονηταὶ, τῇ διακονουμένῃ ὑφ' ἡμῶν, τουτέστιν, ἐπὶ τῷ ὑποδέξασθαι τὰ τῆς ἐλεημοσύνης χρήματα. Δύναται δὲ ταῦτα καὶ εἰς τὸν Λουκᾶν νοηθῆναι. « Πρὸς τὴν τοῦ Κυρίου δόξαν. » Τοιοῦτος δὲ ἐστὶ, φησὶν, ὁ καὶ ἐπὶ τῷ τὰ χρήματα ὑποδέξασθαι παρ' ἡμῶν ὑπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν χειροτονηθεὶς, ἵνα ἐξ ὧν πράττει, καὶ ὁ Χριστὸς δοξάζηται, καὶ ὑμεῖς προθυμότεροι μᾶλλον εἰς τὴν εἰσφορὰν γένησθε. « Στελλόμενοι τοῦτο. » Περιστελλόμενοι, D ἀσφαλιζόμενοι εἰς τοῦτο, « Μὴ τις ἡμᾶς μωμήσῃται. » Διὰ τοῦτο δὲ, φησὶ, τοιοῦτους ἐπέμψαμεν, εὐλαβοῦμενοι καὶ φυλακτιζόμενοι μὴ τις πονηρὰν ὑποψίαν σχοίῃ καθ' ἡμῶν, ὡς νοσφιζόμενων τὰ χρήματα. « Ἐν τῇ ἀδρότητι, φησὶ, ταύτῃ τῇ διακονουμένῃ ὑφ' ἡμῶν. » Τουτέστι διὰ τὸ εἶναι ἀδρᾶν καὶ πλουσίαν τὴν εἰσφορὰν τὴν μέλλουσαν γίνεσθαι ὑφ' ἡμῶν. Καὶ γὰρ τὸ τῶν χρημάτων πλῆθος ἱκανὸν τοῖς πονηροῖς κακῆν ὑπόνοιαν ἐμβαλεῖν περὶ ἡμῶν, εἰ μὴ οὕτως ἐπιλέκτους πρὸς τὴν ὑπόδοχὴν αὐτῶν ἦμεν πεπομφότες. Οὐκ εἶπε δὲ, Μὴ ὑμεῖς σκανδαλισθῆτε περὶ ἡμῶν, ἵνα μὴ πλῆξῃ αὐτοῦς, ἀλλὰ, « Μὴ τις. »

quod intellectum oportet et hic et in sequentibus a communi sensu subaudire. Ut sit sensus : « Cujus laus est in Evangelio : » Non solum admirando modo et laude digno annuntiat ac prædicat Evangelium : « Verum etiam designatus est. » A quibus autem fuit designatus? ab Ecclesiis, inquit, at quid? Ut esset comes peregrinationis nostræ in prædicatione. Deinde non solum in prædicatione designatus fuit nam oportet quoque a communi sententia intelligere, « Non solum, » verum etiam in gratia hac, et cætera. Hoc est, quod sicut designatus est ad hoc, ut comes esset peregrinationis nostræ et prædicaret Evangelium, ita quoque ut ad eleemosynam minister esset. Propter hoc sane nunc etiam missus est tali proposito. Antea, inquit, ad hoc designatus est ab Ecclesiis, et non nunc a nobis ex tempore assumitur : sed designatus comes nostræ peregrinationis, simul etiam designatus est, ut obsequeretur ac subserviret ad hanc gratiam quæ administratur.

664 VIII, 19 21. « Nec id solum, verum etiam designatus est ac Ecclesiis comes peregrinationis nostræ, una cum hac gratia quæ administratur a nobis ad ejusdem Domini gloriam, et animi vestri promptitudinem : contrahentes hoc ne quis nos carpat in hac exuberantia quæ administratur a nobis, procurantes honesta non tantum coram Domino, sed etiam coram hominibus. »

Non solum, inquit, prædicando Evangelium laudem promeretur, verum etiam quia designatus est ab Ecclesiis. « Comes peregrinationis nostræ. » Deinde ex ecclesiarum quoque designatione et judicio Barnabam venerandum facit. Non enim ex sola, inquit, Evangelii prædicatione laudem promeretur, sed etiam designatus est ab Ecclesiis ut esset nobis comes peregrinationis in prædicando. Qui autem in hoc particeps est, sane etiam socius ac particeps est Paulo in afflictionibus ac periculis. Nec solum, inquit, comes nostræ peregrinationis designatus est, sed in hac quoque gratia designatus est quæ administratur a nobis, hoc est, ad suscipiendum eleemosynæ pecunias. Possunt etiam hæc de Luca intelligi. « Ad Domini gloriam. » Talis est autem is qui ab ecclesiis designatus est ad suscipiendas a vobis pecunias, ut ex his quæ agit et Christus glorificetur, et vos promptiores potius ad collationem efficiamini. « Contrahentes hoc. » Coartantes, et in hoc munientes. « Ne quis nos carpat. » Propterea, inquit, tales misimus, veriti et observantes ne quis pravam adversum nos habeat suspicionem, tanquam pecuniam nobis sumere velimus. « In hac exuberantia quæ administratur a nobis. » Hoc est, eo quod exuberans et abundans futura sit contributio vestra. Etenim abundans pecuniarum multitudo posset pravis verisimilem injicere suspicionem de nobis, nisi adeo electos ad illarum susceptionem misissemus. Non dixit autem : Ne vos offendiculum patiamini de nobis, ne ipsos morderet, sed, « Ne quis. » — « Pro-

curantes honesta. » Vide quo se demittat. Non A dixit: Cum mihi de bono opere conscius sim, gemat quantum velit qui aliquid suspicatur mali. Sed quid? Propterea, inquit, ad securitatem hanc et diligentiam deveni, 665 quoniam procuramus honesta, hoc est, bene audire, non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus. Nam quanto sunt nonnulli imbecillius affecti, eo magis necesse est ut nos ipsos demittamus.

VIII, 22-24. « Misimus autem una cum illis fra- « trem nostrum, quem probavimus in multis sæpe- « numero diligentem, nunc aurem multo diligentio- « rem ob multam fiduciam quam habet ergo vos; « sive pro Tito, socius meus est et adjutor erga vos, « sive pro aliis, fratres nostri sunt et legati Ecclesia- « rum, gloria Christi. Proinde documentum chari- B « tatis vestræ, et nostræ de vobis gloriationis in « eos demonstrate ad respectum Ecclesiarum. »

Ecce et tertium adjunxit, eumque non sine en- comio. « Quem probavimus. » Extollit a sua probatione virum. Est autem laudis intensio quod ait: In multis et sæpenumero. -- Ob multam fiduciam. » Confisus quod ad vos veniens non frustrabitur intento, diligentior adhuc factus est quam antea fuerit. « Sive pro Tito. » Quandoquidem illorum virtutem ostendit, deinceps propter ipsos exhortatur, et in ipsa exhortatione laudat eos, et ait: Sive pro Tito aliquid dicere oporteat, hæc posum dicere quod socius mihi est, et adjutor meus et erga vos et ad vestram salutem ac fidem. Est autem eximia laus. Sive pro aliis aliquid dicere oporteat: hæc habeo quæ dicam quod sunt fratres nostri, legati Ecclesiarum, ex electione videlicet. « Gloria Christi. » A sua, inquit, conversatione gloriam Christo conciliant. « Ut videntes, inquit, vestra bona opera glorificent Patrem vestrum qui in cælis est 54. » — « Proinde documentum charitatis vestræ. » Documentum hoc, est, demonstrationem, argumentum, ostensionem. Demonstrationem, inquit, dilectionis qua me diligitis, et gloriationis qua de vobis gloriamur, in illos ostendite, quod non temere ac frustra de vobis glorier, ac si dicat: Si vultis ostendere quod vos quidem me diligitis, ego autem merito de vobis glorior, hos diligite, his benevolentiam exhibete. Ad respectum Ecclesiarum, » Hoc est, etiam ad honorem Ecclesiarum quæ ipsos miserunt. 666 Nam si eos honoraveritis, Ecclesias quæ eos miserunt honorastis. Non dixit autem Hominum, sed Ecclesiarum, magis venerandum reddens sermonem, et qui refelli nequeat.

IX, 1-2. « Siquidem de subministratione quæ fiat « in sanctos, supervacuum est mihi scribere vobis. « Novi enim promptitudinem animi vestri, qua de « vobis glorior apud Macedones, quod Achaia pa- « rata sit ab anno superiore, et vestri æmulatio « provocavit complures.

54 Matth. v, 16.

— « Προνοούμενοι καλά. « Ὅρα συγκατάβασι. Οὐκ εἶπε, τοῦ συνειδότος μου ὄντος ὀρθοῦ, οἰμωζέτω ὁ ὑπονοῶν τι κακόν. Ἄλλὰ τί; Διὰ τοῦτο, φησίν, εἰς τὴν ἀσφάλειαν καὶ τὴν ἀκρίθειαν ταύτην ἦλθον, ἐπειδὴ προνοοῦμεν καλά, τουτέστι, καλῶς ἀκούειν οὐ μόνον ἔμπροσθεν Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀνθρώπων. Ὅσῳ γὰρ τινες ἀσθενέστερον διακινεῖται, φησίν, ἀνάγκη συγκαταβαίνειν ἡμᾶς.

Συνεπέμφσαμεν δὲ αὐτοῖς τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν, ὃν ἰδοκιμάσαμεν ἐν πολλοῖς πολλαῖς σπουδαῖον ὄντα, νυνὶ δὲ πολὺ σπουδαιότερον πεποιθήσει πολλῇ τῇ εἰς ὑμᾶς. Εἴτε ὑπὲρ Τίτου, κοινωνὸς ἡμῶν καὶ εἰς ὑμᾶς συνεργός. Εἴτε ἀδελφοὶ ὑμῶν, ἀπόστολοι Ἐκκλησιῶν, δόξα Χριστοῦ. Τὴν οὖν ἐνδείξειν τῆς ἀγάπης ὑμῶν, καὶ ἡμῶν καυχῆσεως ὑπὲρ ὑμῶν, εἰς αὐτοὺς ἐνδείξασθε καὶ εἰς πρόσωπον τῶν Ἐκκλησιῶν.

Ἰδοὺ καὶ ἕτερον προσέθηκε, καὶ τοῦτον μετ' ἐγκωμίου. « Ὅν ἰδοκιμάσαμεν. » Ἐπαίρει ἐκ τῆς αὐτοῦ δοκιμασίας τὸν ἀνδρα. Ἐπίτασις δὲ ἐπαίνου τὸ, « Ἐν πολλοῖς καὶ πολλαῖς. » Πεποιθήσει πολλῇ. Ἐπειδὴ, φησὶ, θαρρῆι ὡς οὐκ ἀποτεύχεται ἐρχόμενος πρὸς ὑμᾶς, σπουδαιότερος οὐ ἦν γεγένηται. « Εἴτε ὑπὲρ Τίτου. » Ἐπειδὴ ἀπέδειξεν αὐτῶν τὴν ἀρετὴν, παρακαλεῖ λοιπὸν δι' αὐτοὺς, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ παρακλήσει ἐγκωμιάζει αὐτοὺς, καὶ φησίν. Εἴτε ὑπὲρ Τίτου δεῖ, φησὶ, τί εἰπεῖν, ταῦτα ἔχω λέγειν, ὅτι κοινωνός ἐστιν ἔμοι, καὶ συνεργός μου εἰς ὑμᾶς, καὶ εἰς τὴν ὑμῶν σωτηρίαν καὶ πίστιν. Μέγας δὲ ὁ ἐπαίνος, εἴτε ὑπὲρ τῶν ἄλλων δεῖ τι, φησὶν εἰπεῖν, ταῦτα ἔχω λέγειν, ὅτι εἰσὶν ἀδελφοὶ ἡμῶν, ἀπόστολοι Ἐκκλησιῶν, ἐξ ἐπιλογῆς δηλονότι. « Δόξα Χριστοῦ. » Ἐξ ὧν, φησὶ, πολιτεύονται, δόξαν προξενούσι Χριστῷ. Ἴνα γὰρ, φησὶ, θεωροῦντες ὑμῶν τὰ καλὰ ἔργα; δοξάζωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, « Τὴν οὖν ἐνδείξειν τῆς ἀγάπης ὑμῶν. » Ἐνδείξειν, τουτέστιν, ἀπόδειξιν, ἔλεγχον, ἐπίδειξιν. Τὴν ἀπόδειξιν, φησίν, ἧς με ἀγαπᾶτε ἀγάπης, καὶ τῆς καυχῆσεως ἧς καυχώμεθα ὑπὲρ ὑμῶν, εἰς αὐτοὺς ἐπίδειξασθε. Ὅτι, φησίν, οὐκ εἰκῆ ὑπὲρ ὑμῶν καυχῶμαι, ὡς εἰ ἔλεγεν· Εἰ θέλετε δεῖξαι, ὡς ὑμεῖς μὲν ἀγαπᾶτέ με, ἐγὼ δὲ δικαίως ὑπὲρ ὑμῶν καυχῶμαι τούτους ἀγαπήσατε, τούτοις ἔνοιαν ἐπίδειξασθε. « Εἰς πρόσωπον τῶν Ἐκκλησιῶν. » Τουτέστι, καὶ εἰς τιμὴν νῶν ἀποστειλασῶν αὐτοὺς Ἐκκλησιῶν. D « Ἄν γὰρ τούτους τιμήσατε, τὰς ἀποστειλάσας Ἐκκλησίας ἐτιμήσατε. Οὐ λέγει δὲ ἀνθρώπων, ἀλλ' Ἐκκλησιῶν, σεμνότερον ἅμα καὶ ἀπαραίτητον ποιῶν τὸν λόγον.

Περὶ μὲν τῆς διακονίας τῆς εἰς τοὺς ἀγίους, περισσόν μοι ἐστὶ τὸ γράφειν ὑμῖν. Οἶδα γὰρ τὴν προθυμίαν ὑμῶν, ἣν ὑπὲρ ὑμῶν καυχῶμαι Μακεδόσιν, ὅτι Ἀχαῖα παρεσκύασται ἀπὸ πέρουσι, καὶ ὁ εἰς ὑμῶν ζῆλος, ἠρέθισε τοὺς πλείονας.

« Περὶ μὴν γὰρ τῆς διακονίας. » Διακονίας, ἐλεημοσύνης. Περὶ ταύτης τοιγαροῦν τῆς ἐλεημοσύνης, πολλά τε εἰπῶν, καὶ πολλά λέγειν θέλων, νῦν φησὶ « Περὶ τὸν μοί ἐστι τὸ γράφειν ὑμῖν, » τοῦτο λέγων, ὥστε μᾶλλον αὐτοὺς ἐπισπάσασθαι. Ἀσχύνεται γὰρ ἄνθρωπος τοιαύτην δόξαν ἔχων ὡς μήτε δεῖσθαι συμβουλή, ἐλάττων φανῆναι τῆς ἰδίας ὑπολήψεως. Οἶδα γὰρ τὴν προθυμίαν ὑμῶν. Θαρροῦντος μὲν τὸ πεπεῖσθαι τὸ δὲ καὶ εἰς ἐτέρους καυχᾶσθαι, πολὺ πλεόν. « Ὅτι Ἀχαΐα. » Τοῦτο, φησὶν, ἑκαυχώμην πρὸς Μακεδόνας, ὅτι οὐ μόνον ἡ Κόρινθος, ἀλλὰ καὶ πάντα ἡ Ἀχαΐα, πρὸς τὴν ἐλεημοσύνην παρεσκεύασται. Ἐπαρχία δὲ τίς ἐστὶν ἡ Ἀχαΐα, ὅφ' ἦν ἡ Κόρινθος. Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι Εἰσφέρει, ἢ, Συλλέγει, ἀλλὰ, « Παρεσκεύασται, » τουτέστιν, ἐτοίμη ἐστὶ, πεπλήρωκε τὸ πᾶν, λοιπὸν τοὺς διακονησομένους περιμένει. « Καὶ ὁ ἐξ ὑμῶν ζῆλος. » Ἐνὶ γὰρ καὶ ἐπὶ Χριστῷ ζῆλος. Εἰ οὖν ὑμεῖς γεγονάτε καὶ τοῖς ἄλλοις πρόξενοι συνεισφορᾶς, πῶς οὐκ ἄτοπον ὑμᾶς στερησαί; « Ἡρέθισε τοὺς πλείονας. » Καίτοι περὶ Μακεδόνων εἴρηκεν, ὅτι αὐθαίρετοι καὶ μετὰ σπουδῆς ἦλθον εἰς τοῦτο. Πῶς οὖν νῦν φησὶν ὅτι, « Ὁ ἐξ ὑμῶν ζῆλος ἠρέθισεν αὐτούς; » Ἡρέθισε τοὺς πλείονας οὐ πάντας. Ἐπειτα τὸ αὐθαίρετον, οὕτως νόει, ὅτι οὐ συνεβουλευσαμεν, οὔτε προετρεψάμεθα αὐτούς, ἀλλ' ὑμᾶς ἐπηνέσαμεν ὡς παρεσκευασμένους ἀπὸ πέρυσι, καὶ τοῦτο ἤρκεσεν εἰς τὸ διαγεῖραι αὐτούς.

Ἐπεμψα δὲ τοὺς ἀδελφοὺς, ἵνα μὴ τὸ καύχημα ἡμῶν τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κενωθῆ ἐν τῷ μέρει τούτῳ, ἵνα καθὼς ἔλεγον παρεσκευασμένοι ἦτε, μὴ πως ἐὰν ἔλθωσι σὺν ἐμοὶ Μακεδόνες, καὶ εὐρωσιν ὑμᾶς ἀπαρσκευάστου, καταισχυθῶμεν ἡμεῖς, ἵνα μὴ λέγωμεν, ὑμεῖς, ἐν τῇ ὑποστάσει ταύτης τῆς καυχήσεως. Ἀναγκαῖον οὖν ἡγησάμεν παρακαλέσαι τοὺς ἀδελφοὺς, ἵνα προέλθωσιν εἰς ὑμᾶς, καὶ προκαταρτίσωσι τὴν προκατηγγελημένην εὐλογίαν ὑμῶν ταύτην, ἐτοίμην εἶναι, οὕτως, ὡς εὐλογίαν καὶ μὴ ὡς πλεονεξίαν.

Ὅρα τὴν κηδεμονίαν τοῦ Παύλου. Ἐπεμψα, φησὶν, αὐτοὺς, ἵνα μὴ ματαιωθῆ τὸ καύχημα ἡμῶν, καὶ ψεῦσται εὐρεθῶμεν, εἰπόντες ὅτι παρεσκευασμένοι ἐστέ, « Ἐν τῷ μέρει τούτῳ, » τουτέστι, τῆς ἐλεημοσύνης. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, « Ἴνα μὴ κενωθῆ τὸ καύχημα ἡμῶν, » ἄχρι τῆς ἐλεημοσύνης αὐτὸ περιέλειπεν. « Ἴνα καθὼς ἔλεγον. » Μακεδόσι γὰρ τοῦτο ἔλεγον, ὅτι Ἀχαΐα παρεσκεύασται ἀπὸ πέρυσι. « Μὴ πως ἐὰν ἔλθωσι σὺν ἐμοί. » Ἀπὸ ἀνθρωπίνων λογισμῶν καὶ λόγων αὐτοὺς προτρέπει, ἀσθενέστερον διακειμένους. « Μὴ πως, φησὶν, εἰκός ἐστιν αὐτοὺς μετ' ἐμοῦ ἐλθεῖν. » — « Καὶ εὐρωσιν ὑμᾶς. » Κολάζει τὸν λόγον. Ἡμεῖς καταισχυθῶμεν, ὡς εἰνῆ καυχώμενοι. Ἴνα, φησὶν, εὐφημότερον λέγοντες, μὴ εἴπωμεν ὑμᾶς καταισχύεσθαι. Εἰ μὴ ὅτι τῶν δύο ἦν αἰσχύνη, τῶν μὲν ὡς ὑπερούντων, τοῦ δὲ ὡς ψεῦδος καυχώμενου. Ἐν τῇ ὑποστάσει, φησὶ, ταύτης τῆς καυχήσεως, ὡς εἰ εἶπεν. Οὐκ ἀλλαγοῦ κατ-

« De subministratione, » puta eleemosynæ. Cum igitur multa de hac eleemosyna dixerit, ac multa præterea dicere velit, nunc ait : « Supervacuum est mihi scribere vobis ; » hoc dicens ut ipsos magis attrahat ; pudet enim hominem de quo hujusmodi habetur opinio quod ne consilio quidem opus habeat, si inferior appareat sui opinione. Novi enim promptitudinem animi vestri. Confidentis quidem est persuasumesse : porro etiam erga alios gloriari multo amplius. « Quod Achaia. » Hæc, inquit, gloriatio mea est apud Macedones, quod non sola Corinthus, verum etiam tota Achaia ad eleemosynam parata sit. Est autem Achaia provincia quædam in qua sita est Corinthus. Non dixit autem Confert, aut Colligit sed « Parata est, » hoc est, prompta est, et jam omne negotium explevit, ac solum eos exspectat qui ministraturi sunt. « Et vestri æmulationis. » Contingit enim et propter Christum sumi æmulationem. Si igitur vos aliis quoque oblationes conciliastis, annon absurdum foret si vos ipsi deessetis vestro officio ? « Provocavit plurimos. » Atqui de Macedonibus dixit quod ultronei et suo studio ad hoc venerant : quomodo ergo nunc ait : « Vestra æmulationis provocavit ipsos ? » Provocavit sane complures, at non omnes. Præterea spontaneum studium ita intellige, quasi dicat : Non suasimus neque adhortati sumus ipsos, sed vos collaudavimus quod ab anno superiore parati sitis, idque satis fuit ad excitandum ipsos.

IX, 3-5. « Misi tamen hos fratres, ne gloria nostra qua glorior de vobis, inanis fiat in hac parte ut quemadmodum dixi parati sitis : ne quo pacto fiat, ut si venerint mecum Macedones et offenderint vos imparatos, nos pudore suffundamur, ut ne dicamus vos, in hoc argumento gloriationis. Proinde necessarium arbitratus sum adhortari fratres, ut prius accederent ad vos, et præpararent jam ante promissam benedictionem vestram, ut ea sit in promptu, sic tanquam benedictio et non tanquam avaritia. »

Considera Pauli providentiam. Misi, inquit, illos, ne vana fiat gloriatio nostra, et mendaces inveniamur qui vos præparatos esse dixerimus. « In hac parte. » Nempe eleemosynæ. Quoniam enim dixerat : Ne inanis fiat gloriatio nostra hoc, in eleemosyna duntaxat conclusit. « Ut quemadmodum dixi. » Nam hoc Macedonibus dixerat. Achaia parata est ab anno superiori. « Ne quo pacto fiat ut si venerint mecum. » Ab humanis cogitationibus ac rationibus ipsos exhortatur, quod infirmiores adhuc sint. « Ne quo, inquit, pacto fiat. » Est enim verisimile ipsos mecum venturos. « Nos pudore suffundamur. » Qui temere gloriati simus. « Ut ne dicamus vos. » Deinde corrigit sermonem, ut melius, inquit, omissas non dicamus vos pudefieri. Nisi amborum potius esset pudor : horum quidem, ut qui suo deesset officio ; ipsius vero, ut qui falso gloriatus esset. In hoc argumento sive materia hac,

inquit, gloriationis. Ac si diceret : Aliis in rebus pudore nequaquam suffunderemur, sed in sola hac gloriatione de eleemosyna. « Proinde necessarium. » Etenim vere necessarium erat, et ipsos pudore liberare, et seipsum ne mentitus fuisse videretur. « Ut prius accederent ad vos. » Quoniam in superioribus dixerat : « Supervacuum mihi est de hoc scribere, » utpote ipsis jam paratis : ne contraria dicere videatur, non amplius disserit nunc de conferendo, sed de velociter et abunde ac prompto animo conferendo : per hæc illud quoque confirmans. « Ut ea sit in promptu. Ea, nempe eleemosyna, cum abundantia « Sic tanquam benedictio. » Sic, hoc est, cum gaudio et promptu animo. Nullus enim benedictionem dans, aut dolet, aut ex necessitate dat. Ille enim nempe avarus, dolet abjiciens et ex necessitate dans ea quæ avaro animo munificentia et donatio.

¶ IX, 6-9. « Hoc autem : Qui parce sementem « facit, is parce messurus est. Et qui sementem facit « in magnificentia, copiose messurus est, unusquis- « que juxta propositum cordis, non ex mœrore aut ex « necessitate : nam hilarem datorem diligit Deus. « Potens est autem Deus efficere, ut omnis gratia in « vas exuberet, ut in omnibus semper omnem suffi- « cientiam habentes exuberetis in omne opus bonum, « quemadmodum scriptum est : Dispersit, dedit pau- « peribus, justitia ejus manet in sæculum. »

¶ Parce, inquit, et tenuiter. « Hoc autem. » Opus, inquit, eleemosynæ in hunc modum se habet. Et deinceps semen illud appellat, ut ad messem respicientes et quod is qui multa aut paucasemina- verit, juxta proportionem messurus sit, promptiores fiant ad collationem. « Et qui sementem facit in magnificentia. » Abunde, inquit, et largiter. « Unusquisque juxta propositum cordis. » Ad priora redit, dicens propemodum. Ea quidem quæ de eleemosyna dici oportet hæc sunt : cæterum unusquisque ita tribuat sicuti proposuit. « Non ex mœrore. » Non enim avaritia aut lucrum quaerendum. « Aut ex necessitate. » Neminem enim cogimus, inquit. In superioribus namque dixit : « Non imperando loquor ⁵⁵ ; » et rursum : « Consilium autem do ⁵⁶. » — « Nam hilarem datorem diligit Deus. » Testimonio quoque confirmat quod ex mœrore dare non oporteat, « Ut omnis gratia in vos exuberet. » Omnis, inquit, gratia tam spiritualium quam carnalium rerum, ut abunde possitis tribuere. Aut quod potest Deus, vobis carnalia ac parva tribuentibus, spiritualia magnaue rependere, et facere ut exuberent. Non solum, inquit, implere, verum etiam ultra necessitatem dare. « Omnem sufficientiam. » Considera sapientiam. In carnalibus sufficientiam ipsis precatur : at in spiritualibus exuberantiam et opulentiam. Dispersit, dedit pauperibus. » Prophetam eis adducit ad liberalitatem adhortantem. Nam dispergere

αισχυρθῶμεν, ἀλλ' ἐν μόνῃ τῇ περὶ τῆς ἐλεημοσύνης κωλύσει. « Καὶ γὰρ ἦν ὄντως ἀναγκαῖον, » καὶ αὐτοὺς αἰσχύνης, καὶ ἑαυτὸν τοῦ δοκεῖν ψεύδεισθαι ἀπαλλάξει. « Ἴνα προέλθωσιν εἰς ὑμᾶς. » Ἐπειδὴ ἄνω εἰρήκει, « Περιττόν μοι ἐστὶ τὸ γράφειν περὶ τούτου, » ὡς αὐτῶν δευλαθῆ ἑτοιμῶν ὄντων, ἵνα μὴ δόξη ἐναντία λέγειν, νῦν οὐκ ἐτι περὶ τοῦ συνεισενέγκαι, ἀλλὰ περὶ τοῦ ταχέως καὶ θαψιλῶς καὶ προθύμως διαλέγεται, διὰ τούτων, κἀκεῖνο κατασκευάζων. « Ταύτην ἑτοίμην εἶναι. » Τὴν μετὰ θαψιλίας ἐλεημοσύνην, « Οὕτως ὡς εὐλογίαν. » Οὕτως, τουτέστιν μετὰ χαρᾶς καὶ σπουδῆς. Οὐδεὶς γὰρ εὐλογίαν διδοὺς λυπεῖται, ἤ ἐξ ἀνάγκης διδωσιν. Ἐκεῖνος γὰρ ἀρκεῖ καταβάλλων ὁ πλεονεκτούμενος, καὶ διδοὺς ἐξ ἀνάγκης ἄπερ ἐπλεονέκτησε. Νῦν δὲ ἀφορμὴν ὑμῖν σωτηρίας ἡ δόσις.

possidebat : at nunc vobis occasio est salutis ipsa

Τοῦτο δὲ Ὁ σπείρων φειδομένως, φειδομένως καὶ θερίσει. Καὶ ὁ σπείρων ἐπ' εὐλογίαις, ἐπὶ εὐλογίαις καὶ θερίσει, ἕκαστος καθὼς προαιρεῖται τῇ καρδίᾳ, μὴ ἐκ λύπης ἢ ἐξ ἀνάγκης. Ἰλαρὸν γὰρ δότην ἀγαπᾷ ὁ θεός. Δυνατὸς δὲ ὁ θεός κᾶσαν χάριν περισσεῦσαι εἰς ὑμᾶς, ἵνα ἐν παντὶ πάντοτε πᾶσαν αὐτάρκειαν ἔχοντες, περισσεύητε εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν, καθὼς γέγραπται. Ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν, ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα.

Φειδωλῶς, φησί, καὶ κνιπῶς. « Τοῦτο δὲ, » τὸ τῆς ἐλεημοσύνης, φησὶν, οὕτως ἔχει τρόπου. Καὶ λοιπὸν σπῆρον αὐτὸ καλεῖ ἵνα πρὸς τὸν ἀμνητὸν ἀπιθόντες, καὶ ὅτι ὁ σπείρας πολλὰ καὶ ὀλίγα, ἀναλόγως θερίξει, προθυμότεροι πρὸς τὴν εἰσφορὰν γίνωνται. « Καὶ ὁ σπείρων ἐπ' εὐλογίαις. » Μετὰ θαψιλίας, φησί, καὶ ἀδρότητος. « Ἐκαστος καθὼς προαιρεῖται τῇ καρδίᾳ. » Ἐπὶ τὸ πρότερον πάλιν ἤλθε, μονοῦ τοῦτο λέγων. Τὰ μὲν λαληθῆναι, φησί, περὶ ἐλεημοσύνης ὀφειλοντα, ταῦτα, πλὴν καθὼς ἕκαστος προαιρεῖται, οὕτως διδόντω. « Μὴ ἐκ λύπης. » Οὐ γὰρ ἐστὶ πλεονεξία. « Μὴ δὲ ἐξ ἀνάγκης. » Οὐ γὰρ βιαζόμεθα, φησί, τινά. Εἶπε γὰρ ἄνω, « Οὐ κατ' ἐπιταγὴν λέγω. » Καὶ πάλιν, « Γνώμην δὲ δίδωμι. » — « Ἰλαρὸν γὰρ δότην ἀγαπᾷ ὁ θεός. » Καὶ μαρτυρίᾳ βεβαίῳ, τὸ μὴ δεῖν ἐκ λύπης διδόναι. « Πνευματικῶν τε, φησί, καὶ σαρκικῶν πραγμάτων, » ὥστε δύνασθαι ὑμᾶς θαψιλῶς μεταδιδόναι, ἢ ὅτι δύνανται ὁ θεός, ὑμῶν σαρκικὰ καὶ μικρὰ διδόντων, πνευματικὰ καὶ μεγάλα ἀντιδοῦναι, καὶ περισσεῦσαι. Οὐ μόνον, φησί, πληρῶσαι, ἀλλὰ καὶ ὑπερ τὴν χρείαν δοῦναι. « Ἦσαν αὐτάρκειαν. » Ὅρα σοφίαν. Ἐν τοῖς σαρκικοῖς αὐτάρκειαν αὐτοῖς ἐκτελούμενος, ἐν τοῖς πνευματικοῖς περισσεῖαν καὶ περιουσίαν εὐχεται. « Ἐσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησι. » Τὸν προφήτην αὐτοῖς ἐπίστησι, θαψιλίαν παραινούντα. Τὸ γὰρ, σκορπίσαι, θαψιλίας σημαντικόν. « Ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ. » Δικαίους γὰρ ἡ ἐλεημοσύνη ποιεῖ, ὥσπερ πῦρ καθάρουσα τὰ

⁵⁵ II Cor. viii, 8. ⁵⁶ Ibid. 10.

πλημμελήματα. « Μένει εἰς τὸν αἰῶνα. » Οὐδὲ ποτε ἄ γάρ σβέννυται.

Ὁ δὲ ἐπιγορηγῶν σπέρμα τῶ σπείροντι καὶ ἄρτον εἰς βρώσιν, χορηγήσαι καὶ πληθύναι τὸν σπῆρον ὑμῶν, καὶ αὐξήσαι τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης ὑμῶν, ἐν παντὶ πλουτιζόμενοι, εἰς πᾶσαν ἀπλότητα, ἧτις κατεργάζεται δι' ἡμῶν εὐχαριστίαν τῶ Θεῷ. Ὅτι ἡ διακονία τῆς λειτουργίας ταύτης, οὐ μόνον ἐστὶ προσαναπληροῦσα τὰ ὑστερήματα τῶν ἀγίων, ἀλλὰ καὶ περισσεύουσα διὰ πολλῶν εὐχαριστιῶν τῶ Θεῷ, διὰ τῆς δοκιμῆς τῆς διακονίας ταύτης δοξάζοντες τὸν Θεόν, ἐπὶ τῇ ὑποταγῇ τῆς ὁμολογίας ὑμῶν εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ.

Ἐν εὐχῆς τάξει αἰνιττεται τὸ μὴ δεῖν δειλιῆν, μὴ πῶς δούς τις πολλὰ, αὐτὸς ἐνδεὴς εὐρεθῆ. Ὁ γὰρ σπέρμα χορηγῶν Θεός τῶ τὸν αἰσθητῶν σπῆρον σπείροντι, καὶ τὸ σῶμα τρέφων ἄρτω, πῶς ἂν ἀμὲλῃσειε τοῦ τὸν πνευματικῶν σπείροντος σπῆρον; « Χορηγήσαι καὶ πληθύνει. » Χορηγήσειεν ὑμῖν τὰ σαρκικὰ θαψιλῶς, ἵνα πληθυνθῆ καὶ ἡ ἐλεημοσύνη ὑμῶν. Ταύτην γὰρ νῦν σπῆρον φησί. « Καὶ αὐξήσαι τὰ γεννήματα. » Ἐκ γὰρ τοῦ τῆς ἐλεημοσύνης σπῆρου, αὐξεί δικαιοσύνης γεννήματα. Τροπικῶς δὲ ὅλα εἶπεν. « Ἦτις κατεργάζεται δι' ἡμῶν. » Εἰς ταύτην, φησί, τὴν ἀπλότητα καὶ θαψιλίαν πλουτισθείητε, ἧτις κατεργάζεται δι' ἡμῶν εὐχαριστίαν τῶ Θεῷ. Τί δὲ τὸ καὶ τοὺς ἄλλους παρασκευάζον εὐχαριστεῖν τῶ Θεῷ, ὑπὲρ, ὧν καὶ ὑμεῖς κεκτήμεθα; ἡ εὐποιία δηλονότι. Πλουτίσαθε οὖν εἰς εὐποιάν. Τοῦτο γὰρ καὶ τοὺς λαμβάνοντας ἡμᾶς εὐχαριστεῖν ποιήσει Θεῷ. « Ὅτι ἡ διακονία. » Τοῦτέστιν ἡ φιλοτιμία καὶ ἡ εἰσφορὰ τῶν χρημάτων τούτων, καὶ ἡ λειτουργία ἡ πνευματικὴ ἡ διακονουμένη, ὑφ' ἡμῶν. « Οὐ μόνον ἐστὶ προσαναπληροῦσα. » Οὐ μόνον, φησί, τοῦτο κακορροῖ, τὸ ἀναπληροῦν τὰ ὑστερήματα καὶ τὴν ἐνδειαν τῶν ἀγίων, ἀλλὰ καὶ περισσεύειν ποιεῖ τὴν εἰς Θεὸν εὐχαριστίαν, τὸ διὰ πολλῶν προφέρεσθαι. Οἶον δὲ ἐστὶ καὶ τρέφειν πενομένους, καὶ εὐχαριστεῖσθαι παρασκευάζει Θεόν. Τὰ γὰρ δύο, τῶν ἄγαν ἐπαινουμένων. Περισεύει δὲ, φησί, διὰ τῆς δοκιμῆς τῆς διακονίας ταύτης, τουτέστι τῆς δοκίμου, καὶ πείρα τὴν χρηστότητα δεξιότητος ἐλεημοσύνης, ἣν ἡμεῖς διακονοῦμεν ὑμῖν, φησίν. « Ἀλλὰ καὶ περισσεύουσα. » Πῶς δὲ περισσεύει ἡ εὐχαριστία τῶ Θεῷ; Πῶς; ὅτι δοξάζοντές εἰσιν οἱ ἄγιοι τὸν Θεόν. Οὐ μόνον ὅτι ἐλύθη αὐτοῖς διὰ τῆς ἐλεημοσύνης ἡ ἐνδεία, ἀλλὰ καὶ ὅτι ὑποταγμένοι ἐστὲ, φησί, τῇ ὁμολογίᾳ τοῦ Εὐαγγελίου. Δεῖγμα γὰρ τοῦ ὑποταχῆναι τοῖς εὐαγγελικοῖς προστάγμασι, τὸ εἶ ποιεῖν. Πλείστα γὰρ περὶ ἐλεημοσύνης ὁ Κύριος διελέχθη, sitis jussionibus evangelicis est ipsa beneficentia.

Καὶ ἀπλότητι τῆς κοινωνίας εἰς αὐτοὺς καὶ εἰς πάντας, καὶ αὐτῶν δεήσει ὑπὲρ ὑμῶν, ἐπιποροῦντων ὑμᾶς διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν χάριν τοῦ

significativum est exuberantiæ. « Justitia ejus. » Nam justos eleemosyna facit ⁶⁷, delicta in modum ignis purificans. « Manet in sæculum. » Nunquam enim exstinguitur.

IX, 10-13. Porro qui suppeditat semen seminanti et panem in cibum, is suppeditet ac multiplicet **669** sementem vestram, et augeat fructum justitiæ vestræ ut in omnibus locupletemini in omnem sinceritalem quæ per nos effecit ut gratiæ agantur Deo. Nam functio ejus ministerii non solum supplet ea quæ desunt sanctis, verum etiam exuberat in hoc quod per multos gratiæ agantur Deo, qui per probatum hoc ministerium glorificant Deum, super obedientia confessionis vestræ in Evangelium Christi.

B In orationis ordine indicat non oportere metuere, ne quomodo is qui multa tribuit, indigere inveniat. Nam qui semen, id est, sensibilem sementem suppeditat seminanti, nempe Deus qui etiam corpus pane nutrit, quomodo eum posset negligere qui spiritualem facit sementem. « Is suppeditet ac multiplicet. » Poterit et carnalia vestra abunde suppeditare, adeo ut etiam multiplicetur eleemosyna vestra, hanc enim dicit nunc sementem: « Et augeat fructum. » Nam ex eleemosynæ semente augetur et crescere faciet fructus justitiæ.

C Omnia autem figurative dixit. « Quæ per nos efficit. » In hanc, inquit, sinceritatem et opulentiam ditescatis, quæ per nos efficit ut gratiæ agantur Deo. Quid est autem quod efficit ut alii quoque gratias agant Deo pro his quæ et nos nacti sumus? beneficentia videlicet: ditescite igitur beneficentia. Id namque etiam nos qui accipimus faciet Deo gratias agere. « Nam functio hujus ministerii. » Hoc est, liberalitas et collatio harum pecuniarum, ac spirituale ministerium quod a nobis subministratur. « Non solum supplet. » Non solum hoc, inquit, assequitur ut expleat ea quæ desunt, sive indigentiam sanctorum, verum etiam exuberare facit gratiarum actionem erga Deum, quod per multos offeratur. Hoc autem est quod et pauperes alantur, et efficere ut gratiæ agantur Deo. Nam hæc duo inter ea sunt quæ admodum collaudantur. Exuberat autem, dicit, per probatum hoc ministerium, id est, per comprobatam eleemosynam, et quæ experimento utilitatem ostenderit, quam nos vobis ministramus, inquit. « Verum etiam exuberat. » Quo autem pacto exuberat gratiarum actio erga Deum? Quo pacto? Quia sancti Deum glorificant, non solum quod per eleemosynam ablata sit ab ipsis indigentia. **670** verum etiam quod Evangelii confessioni subjecti sitis. Argumentem enim quod subject

D IX, 13-15. Et sinceritatem communicationis erga ipsos et erga omnes, etiam precatione illorum pro vobis: qui desiderant vos propter eminentem Dei gra-

⁶⁷ Eccli. III, 22.

tiam in vobis. Gratia autem Deo super inenarrabili suo munere.

Et quia per subjectionem ac obedientiam Evangelii ad hoc etiam subjecti estis ad sinceritatem erga ipsos, hoc est, abundantiam eleemosynæ ac communicationis. Nec solum erga ipsos, verum etiam erga omnes. Nam hi, inquit, sancti ob id quoque Deo gratias agunt quod aliis tribuitis. « Etiam precatione illorum pro vobis. » In hoc, inquit, Deo gratias agunt, quod Evangelii obedientia ac subjectio adeo probatos vos reddiderit, adeo amabiles : ut continue precetur quo videant vos. Ait enim : « Qui desiderant vos propter eminentem Dei gratiam. » Vos, ait, desiderant, non propter divitias, sed ut spectatores sint datæ vobis a Deo gratiæ. Propter eminentem enim, inquit, Dei gratiam in vobis videre vos cupiunt. Vide autem prudentiam. Extollendo illos, totum Deo attribuit, rem ipsam vocans Dei gratiam. « Gratia autem Deo. » Deinde cognita Dei gratia, ipse Deum glorificat. « Gratia autem Deo, inquit, super inenarrabili ipsius dono. » Donum autem sive munus appellat hic quod Evangelio subjecti facti sint Corinthii, et quod per eleemosynam tanta bona nobis tribuerit quanta enumeravit, quodque pro illa dabit in futuro majora.

671 CAPUT X.

Propriorum narratio laborum et propositi ac gratiarum in ipso erant, ne assentiretur fucatis Corinthiis.

X, 1-3. Cæterum ipse Paulus obsecro vos per lenitatem et mansuetudinem Christi, qui in conspectu humilis quidem sum inter vos, absens tamen audax sum erga vos. Rogo autem ne præsens audeam fiducia qua existimor audere erga quosdam, qui putant nos secundum carnem ambulare. Nam in carne ambulantes, non secundum carnem militamus.

Magna dignitas. Ego Paulus, inquit, hoc est, apostolus, orbis magister : sicut etiam alio loco : « Ecce ego Paulus dico vobis ⁸⁸. » Expleto enim sermone de eleemosyna, auspicatur sermones magis increpatorios adversus pseudapostolos eosque qui ipsum calumniabantur. Et seipsum commendat, cum in necessitatem hoc faciendi incidisset, ne etiam prædicatio vilesceret, si ipse ob silentium vilis ac abjectus reputaretur : et datæ sibi cum exuberantia gratiæ præclara ponit facinora, suamque tolerantiam ac perpessa pro Christo certamina. « Obsecro vos. » Hoc vult dicere : Vos oro ne me cogant calumniatores uti mea adversus ipsos potestate, vos precor. Sicut dicere solemus : Suadete ipsis ne ad hoc me ducant : « Per lenitatem et mansuetudinem Christi. » Magna quidem res est quod Paulus obsecret : cum autem et per Christi mansuetudinem faciat supplicationem, magis tre-

⁸⁸ Galat. v, 2.

A Θεοῦ ἐφ' ὑμῖν. Χάρις δὲ τῷ Θεῷ ἐπὶ τῇ ἀνεκδιηγήτῳ αὐτοῦ δωρεῇ.

Καὶ ὅτι διὰ τὴν ὑποταγὴν καὶ πειθῶ τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ εἰς τοῦτο ὑποταγμένοι ἐστέ, εἰς τὴν εἰς αὐτοὺς ἀπλότητα, ὅσον δαψίλειαν τῆς ἐλεημοσύνης καὶ κοινωνίαν, καὶ οὐ μόνον εἰς αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ εἰς πάντας, Οἱ γὰρ ἅγιοι οὗτοι, φησί, καὶ ὑπὲρ ὧν ἐτέροις παρέχετε, εὐχαριστοῦσι τῷ Θεῷ. « Καὶ αὐτῶν δεῖσθε ὑπὲρ ὑμῶν. » Καὶ εἰς τοῦτο, φησὶν, εὐχαριστοῦσι τῷ Θεῷ ὅτι οὕτως ὑμᾶς δοκίμους ἀπειργάσατο ἡ ὑποταγὴ τοῦ Εὐαγγελίου ὅτι καθεύδοντες, ὡς δεῖσθαι αὐτοὺς συνεχῶς ὑπὲρ τοῦ ἰδεῖν ὑμᾶς. « Ἐπιποθούντων γὰρ ὑμᾶς, φησὶ, διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν χάριν τοῦ Θεοῦ. » Ἐπιποθοῦσι δὲ, φησὶν, ὑμᾶς, οὐ διὰ τὰ χρήματα, ἀλλ' ὥστε θεαταὶ γενέσθαι τῆς δοθείσης ὑμῖν ἀπὸ Θεοῦ χάριτος. Διὰ γὰρ τὴν ὑπερβάλλουσαν, φησὶ, χάριν τοῦ Θεοῦ ἐφ' ὑμῖν, διὰ τοῦτο ὑμᾶς ἰδεῖν ποθοῦσιν. Ὅρα δὲ σύνεσιν Ἐπάρας αὐτοὺς, τὸ πᾶν ἀνίθκε τῷ Θεῷ, χάριν τὸ πᾶν καλέσας Θεοῦ. « Χάρις δὲ τῷ Θεῷ. » Εἶτα τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν ἐννοήσας, καὶ αὐτὸς δοξάζει τὸν Θεόν. « Χάρις δὲ τῷ Θεῷ, φησὶν, ἐπὶ τῇ ἀνεκδιηγήτῳ αὐτοῦ δωρεῇ. » Δωρεῶν δὲ ἐνεσθῆα καλεῖ, καὶ τὸ γεγενῆσθαι Κορινθίους ὑποταγμένους τῷ Εὐαγγελίῳ, καὶ ὅτι ἐδωρήσατο ἡμῖν διὰ τῆς ἐλεημοσύνης τὰ τοσαῦτα ἀγαθὰ, ὅσα κατέλεξε, καὶ ὅτι μερίζονα δώσει ὑπὲρ αὐτῆς ἐν τῷ μέλλοντι.

ΚΕΦΑΛ. Γ.

Διήγησις τῶν ἰδίων πόνων καὶ προθέσεως, καὶ τῆς ἐπ' αὐτῷ χάριτος πρὸς τὸ μὴ τοῖς ἐπιπλάστοις προστίθεσθαι Κορινθίοις,

C Αὐτὸς δὲ ἐγὼ Παῦλος παρακαλῶ ὑμᾶς διὰ τῆς πραότητος καὶ ἐπιεικείας τοῦ Χριστοῦ, ὅς κατὰ πρόσωπον μὲν ταπεινὸς ἐν ὑμῖν, ἀπὼν δὲ θαρβῶ εἰς ὑμᾶς. Δέομαι δὲ τὸ μὴ παρῶν θαρβῆσαι τῇ πεποισθήσει. ἢ λογιζομαι τολμησαί ἐπὶ τινὰς τοὺς λογιζομένους ἡμᾶς ὡς κατὰ σάρκα περιπατοῦντας. Ἐν σαρκὶ γὰρ περιπατοῦντες, οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα.

Μέγα τὸ ἀξίωμα. Ἐγὼ Παῦλος, φησὶ, τουτέστιν. ὁ Ἀπόστολος, ὁ διδάσκαλος τῆς οἰκουμένης, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ. « Ἴδού ἐγὼ Παῦλος λέγω ὑμῖν. » Ἀπατρίσας τὸν περὶ ἐλεημοσύνης λόγον, ἀπάρχεται τῶν ἐπιτιμητικωτέρων λόγων, κατὰ τὰ τῶν ψευδαποστόλων, καὶ τῶν λοιδορούντων αὐτόν. Καὶ ἑαυτὸν συνίστησιν, εἰς ἀνάγκην ἔλθων τοῦ μὴ καὶ τὸ κήρυγμα συνετελισθῆναι, εἰ αὐτὸς φαῦλος τῇ σιωπῇ νομισθῆ. Καὶ τὰ τῆς δοθείσης αὐτῷ χάριτος μετὰ δαψιλείας τίθησι καθορθώματα, καὶ τὴν αὐτοῦ ὑπομονὴν, καὶ τοὺς ὑπὲρ Χριστοῦ ἀγῶνας. « Παρακαλῶ ὑμᾶς. » Τοῦτο θέλει εἰπεῖν, Δέομαι ὑμῶν μὴ με ἀναγκάσωσιν οἱ λοιδοροῦντές με, χρῆσασθαι μου τῇ δυνάμει κατ' αὐτὸς δ. « Ἵμῶν δέομαι. » Ὡς λέγειν εἰώθημεν Συμβουλεύσατε αὐτοῖς, μὴ εἰς τοῦτό με ἀγαγῆν. « Διὰ τῆς πραότητος καὶ ἐπιεικείας τοῦ Χριστοῦ. » Μέγα μὲν καὶ τὸ Παῦλον παρακαλεῖν, ὅταν δὲ καὶ διὰ τῆς ἐπιεικείας Χριστοῦ τὴν ἰκείαν ποιῆται, φρικωδέ-

στερον. « Ὅς κατὰ πρόσωπον μὲν ταπεινὸς ἐν ὑμῖν. » Ἡ κατὰ εἰρωνείαν φησὶ τοῦτο, τοῖς τῶν διαβαλλόντων χρησάμενος λόγοις. Ἐλεγον γὰρ, ὅτι ἡ παρουσία ἀσθενῆς, αἱ δὲ ἐπιστολαὶ βαρεῖαι. Λέγει οὖν· Δέομαι ὑμῶν ὁ παρῶν μὲν ταπεινός, ὡς αὐτοὶ φασιν, ἀπὼν δὲ θαρρῶν τὰ μείζω μου γράφειν. Ἡ τοῦτο φησὶ· Ταπεινὸς μὲν εἰμι, πλὴν θαρρῶν τῇ ἀγάπῃ ὑμῶν, τολμῶ τοιαῦτα γράφειν. Τί δὲ δέη; Τὸ μὴ θαρρῆσαι, φησὶ, τουτέστι τὸ μὴ θαρρῶντως χρῆσασθαι ἐρχόμενος πρὸς ὑμᾶς καὶ παρῶν, τῇ δυνάμει μου. Πεποίθησιν γὰρ τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ δύναμιν καλεῖ, διὰ τὸ βραδίως δύνασθαι τοὺς ἐναντίους ἀμύνασθαι. Ποῖα δυνάμει; « Ἥτινι, φησὶ, λογιζομαι τολμῆσαι, » ὡς εἰ ἔλεγεν· Οὐπω κέρικα χρῆσασθαι αὐτῇ, ἀλλ' ἐτι λογιζομαι τολμῆσαι χρῆσασθαι μου τῇ δυνάμει. Τὸ, « Μὴ παρῶν θαρρῆσαι. » Ἐπειδὴ γὰρ ἔλεγον, ὅτι παρῶν εὐτελής ἐστι, καὶ φησὶ, Μὴ παρῶν τιμωρήσωμαι αὐτούς. « Ἡ λογιζομαι. » Ὅρξ πῶς ἐστι ταπεινός; Ἀνάγκη γὰρ οὐσης χρῆσασθαι τῇ δυνάμει, ὅκνει καὶ ἀναδύεται, καὶ τόλμαν τὸ πρᾶγμα καλεῖ. Τοῦτο γὰρ ἀρίστου διδασκάλου, τῇ ἀναβολῇ χῆραν παρέχειν τῇ μετανοῖα. « Τοὺς λογιζομένους ἡμᾶς ὡς κατὰ σάρκα περιπατοῦντας. » Κατὰ τίνων, φησὶν, ἔχεις χρῆσασθαι παρῶν τῇ δυνάμει τῇ πνευματικῇ; Ἐπὶ τινος, φησὶ, τοὺς λογιζομένους ἡμᾶς ὡς κατὰ σάρκα περιπατοῦντας. Οἱ γὰρ ψευδαπόστολοι διέβαλλον αὐτὸν, ὡς ὑποκριτὴν καὶ ἀπατεῶνα, καὶ πάντα πρὸς ἐπίδειξιν ποιοῦντα, καὶ φησὶν· « Ἐν σαρκὶ γὰρ περιπατοῦντες, οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα, » τουτέστιν, Οὐ σαρκικῶς ζῶμεν. Ἡ περὶ τοῦ κηρύγματος λέγει τὸ, « Στρατευόμεθα. » Πόλεμον γὰρ πρὸς τοὺς νοητοὺς καὶ αἰσθητοὺς ἐχθροὺς ἀναδεξάμενοι, οὐ σαρκικοῖς ὅπλοις κεχρημέθα, τοῦτο ἐστίν, Οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα.

Τὰ γὰρ ὅπλα τῆς στρατείας ἡμῶν οὐ σαρκικά, ἀλλὰ δυνατὰ τῷ θεῷ πρὸς καθάρσεις ὀχυρωμάτων, λογισμοὺς καθαιρούντες, καὶ πᾶν ὕψωμα ἐπαίρομενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ θεοῦ, καὶ αἰχμαλωτίζοντες πᾶν νόημα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ.

Καὶ οὕτως οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα, ὅτι τὰ ὅπλα οἷς χρώμεθα κατὰ τῶν ἀνθισταμένων, οὐκ ἐστὶ σαρκικά. Σαρκικά δὲ ὅπλα εἴη ἄν, πλοῦτος, ἰσχυρὸς, δυναστεία, δόξα, εὐγλωττία. Ἡμεῖς τοιγαροῦν, οὐ τούτοις νικῶμεν, ἀλλὰ τοῖς ἐναντίοις. Πενία, ἀδοξία, ἀσθενεία, ἰδιωτεία. Διὸ καὶ δυνατὰ τῷ θεῷ αὐτὰ καλεῖ. Καὶ γὰρ ἐν τούτῳ τὸ θαυμαστὸν καὶ τὸ δυνατὸν παρὰ θεοῦ ἔχουσιν, ὅτι τοιαῦτα ὄντα, περιέγρονε τῆς οἰκουμένης. Σκόπει δὲ αὐτοῦ τὸ ἄτυφον· Οὐκ εἶπεν, Ἡμεῖς ἐσμὲν οἱ δυνατοί, ἀλλὰ, Τὰ ὅπλα ἡμῶν διὰ τοῦ θεοῦ. Καὶ γὰρ κἀκείνοις τὴν δύναμιν οὐχ ἡμεῖς, ἀλλ' ὁ θεὸς ἔδωκε, φησὶ. « Πρὸς καθάρσεις ὀχυρωμάτων. » Ἔστι δὲ δυνατὰ ἡμῶν τὰ ὅπλα, πρὸς καθάρσεις ὀχυρωμάτων. Καλῶν δὲ τὸ, « Καθάρσεις, » δεικνύς ὅτι οὐ προσβάλλομεν μηχανὰς, ἀλλ' εὐθὺς καθαιρούμεν ἅπαν ἐναντίον. Ὀχυρωμάτων δὲ φησὶν, οἷον τοὺς Ἑλληνικοὺς συλλογισμοὺς, τὴν πλάνην αὐτῶν, τὸν τύπον. Ἐῖτα ἴνα

A mendum est. Qui in conspectu humilis quidem sum inter vos. Aut secundum ironiam hoc dicit, usus calumniatorum sermonibus. Dicebant enim quod praesentia imbecillis esset, epistolae vero graves. Ait ergo: Obsecro vos qui praesens quidem humilis sum, ut ipsi dicunt, 672 absens vero majora scribere audeo quam quae ad me pertineant. Aut hoc dicit: Humilis quidem sum, attamen de vestra confisus charitate audeo hujusmodi scribere. Quid autem precaris? Ne audeam, inquit, hoc est, ne vivens audacter etiam praesens utar adversum vos mea potestate. Spiritualem enim confidentiam vocat suam potestatem, quod facile quod possit ulcisci adversarios. Quanam potestate? « Quia existimor, inquit, audeo. » Ac si diceret: Nondum decrevi ea uti, sed jam existimor audeo uti mea potestate. « Ne praesens audeam. » Quia enim dicebant quod praesens abjectus esset, etiam, ait: Ne praesens puniam ipsos. « Qua existimor. » Vides quomodo sit humilis? Cum enim necesse sit uti potestate, cunctatur et detrectat, ac rem ipsam vocat audaciam. Nam id optimi praepetoris est, per moram locum dare resipiscentiae. « Qui putant nos secundum carnem ambulare. » Adversus quos praesens uti potes potestate spirituali? Adversus quosdam, inquit, qui existimant nos secundum carnem ambulare. Pseudapostoli namque calumniabantur ipsum tanquam hypocritam ac impostorem, quique omnia ad ostentationem faceret, et ait: « Nam in carne ambulantes, non secundum carnem militamus. » Hoc est, non carnaliter vivimus, aut de praedicatione dicit, « Militamus » Cum enim bellum adversus intelligibiles ac insensibiles hostes susceperimus, non armis carnalibus utimur, et hoc est, Non secundum carnem militamus.

X, 4, 5. *Siquidem arma militiae nostrae non carnalia sunt, sed potentia Deo, ad demolitionem munitionum quibus consilia demolimur, et omnem celsitudinem quae extollitur adversus cognitionem Dei, et captivam ducimus omnem cognitionem ad obediendum Christo.*

Et adeo non secundum carnem ambulamus, ut arma quibus utimur contra adversarios non sint carnalia. Arma vero carnalia dici possunt divitiarum, fortitudo, principatus, gloria, eloquentia. Nos itaque non his vincimus sed, contrariis, paupertate, imbecillitate, ignominia, inscitia. Ideo quoque potentia Deo ista dicit. 673 Etenim per hoc admirationem ac potentiam a Deo habent; nam talia cum sint, orbem devicerunt. Considera autem quantum fastu careat. Non dixit: Nos sumus potentes, sed arma nostra per Deum; nam et illis non nos potentiam dedimus, sed Deus. « Ad demolitionem munitionum. » Sunt autem arma nostra potentia ad demolitionem munitionum. Et bene, « Demolitionem » dicit, ostendens quod non machinationes opponamus, sed protinus quidquid contrarium est demolimur. Munitionem vero dicit, id est, Graecorum syllogismus et errorem ac fastum

ipsorum. Deinde ne munitiones audientes, corpore aliquid intelligant, ait : « Quibus consilia demolimur, » id est, rationes et Græcorum sophismata. Vel quod ipsas eorum cogitationes et animas dejiciamus ab eo quo obsidentur errore, et ad veritatem ducamus. • Et omnem celsitudinem quæ extollitur. » Permansit in tropo ut majorem faceret *emphasim*. Arma, inquit, nostra : sive munitionem dixerit, sive celsitudinem, hoc est, turres quasdam ac propugnacula, et quidquid illud est quod extollitur aut repugnat cognitioni Dei quæ per prædicationem acquiritur, hæc nostra arma demoliuntur omnia. Et captivam ducimus omnem cogitationem. Et ita omnem cogitationem et omne consilium humanum subjicimus regi summoque duci Christo, ut ne rereluctari quidem aut repugnare deinceps possint aliqua illorum quæ devincuntur, hoc autem significat, « Captivam ducimus, » hoc est, captivos ex prava tyrannide accipimus, a servitute in libertatem reducentes.

X, 6-8. *Et promptu habemus vindictam adversus omnem inobedientiam, cum impleta fuerit vestra obedientia. Quæ secundum faciem sunt videtis? Si quis de seipso confidit quod Christi sit, illud rursum perpendat ex seipso, quod sicut ipse Christi est ita et nos Christi sumus. Nam si etiam amplius gloriatur de potestate nostra quam dedit nobis Dominus ad ædificationem et non ad destructionem vestri, non pudefam.*

Hic quoque illos terruit. Ait enim : Vos expectamus, ut dum vos per exhortationem 674 et doctrinam correxerimus et ab illis abstraxerimus, tum illis solis incredulis pœnam inferamus. Cum igitur in hoc parati simus, a vobis qui permistis estis prohibemur. Timeamus enim ne vos attingat cruciatus eo quod permistis. Hæc autem dicens pseudapostolos designat ut corrigantur. « Cum impleta fuerit vestra obedientia. » Nunc quidem obeditis, inquit, at non perfecte, ideo ait : « Cum impleta fuerit vestra obedientia. — Quæ secundum faciem sunt videtis. » Ubi pseudapostolos terruit, ipsos etiam deinceps objurgat, asperius cum eis disserens. « Quæ secundum faciem sunt, inquit, videtis? » Hoc est, ab his quæ apparent iudicatis utpote si quis ditescit, si quis extollit aut jactat sese, si quis virtutis personam sibi circumponit. Per interrogationem legendum est. Probare, inquit, unumquemque nostrum vultis, et quæ apud nos sunt investigare? Igitur cum diligentia hoc facite. Per increpatoriam simulationem hoc legendum est : hoc est, non ex veritatis operibus, sed ex his quæ utcunque in superficie apparent investigationem accipitis? « Si quis de seipso confidit quod Christi sit. » Etenim pseudapostoli quoque tanquam Christi essent sese jactabant : « Illud rursum perpendat a seipso. » Si omnino, inquit, particeps fuerit gratiæ quæ a Christo est, a seipso existimet, et non expectet ut per increpationem a nobis dicat : « Ita et nos Christi sumus. » Interim, inquit, nobiscum communicat et nihilo

μη ἀκούσαντες δυχρώματα, σωματικόν τι νοήσῃσι, φησί. « Λογισμοὺς καθαιρούντες, » οἷον συλλογισμοὺς, καὶ τὰ τῶν Ἑλλήνων σοφίσματα. Ἦ δὲ αὐτοὺς τοὺς λογισμοὺς αὐτῶν, καὶ τὰς ψυχὰς καταβάλλομεν ἐξ ἧς κεκράτηνται πλάνης, καὶ εἰς τὴν ἀλθῆειαν ἄγομεν. « Καὶ πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον. » Ἐπέμεινε τῇ τροπῇ, ἵνα πλεῖονα ποιήσῃ τὴν ἔμφασιν. Τὰ ὄπλα, φησί, τὰ ἡμέτερα, κἄν δυχρῶμα εἴη, κἄν ὕψωμα, τουτέστι πυργώματά τινα καὶ φρούρια, κἄν ὀτιοῦν ἐπαιρόμενον καὶ ἀνθιστάμενον τῇ γνώσει τοῦ Θεοῦ τῇ διὰ τοῦ κηρύγματος, πάντα καθαιρεῖ. « Καὶ αἰχμαλωτίζοντες πᾶν νόημα. » Καὶ οὕτως ἅπαν νόημα καὶ πᾶσαν διάνοιαν ἀνθρωπίνην ὑποτάσσομεν τῷ βασιλεῖ καὶ ἀρχιστρατήγῳ Χριστῷ, ὡς μηδὲ ἀναπαλαῖσαι τοῦ λοιποῦ, μηδὲ ἀναμαχθήσθαι ἰσχύσαι τινα τῶν ἡττηθέντων. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, « Αἰχμαλωτεύοντες, » οἷον αἰχμαλώτους ἐκ τῆς τοῦ πονηροῦ τυραννίδος λαμβάνοντες, ἀπὸ δουλείας εἰς ἐλευθερίαν.

Καὶ ἐν ἐτοιμῳ ἔχοντες ἐκδικῆσαι πᾶσαν παρακοήν, ὅταν πληρωθῇ ὑμῶν ἡ ὑπακοή. Τὰ κατὰ πρόσωπον βλέπετε ; Εἴ τις πέποιθεν ἐαυτῷ Χριστοῦ εἶναι, τοῦτο λογιζέσθω πάλιν ἀφ' ἐαυτοῦ, ὅτι καθὼς αὐτὸς Χριστοῦ, οὕτως καὶ ἡμεῖς Χριστοῦ. Εἴν τε γὰρ περισσώτερόν τι καυχῆσθαι περὶ τῆς ἐξουσίας ἡμῶν ἧς ἔδωκεν ὁ Κύριος ἡμῶν εἰς οἰκοδομήν καὶ οὐκ εἰς καθαίρεσιν ὑμῶν, οὐκ αἰσχυνθήσομαι.

Ἐνταῦθα καὶ τοὺς ἐφόβησεν. Ἦμας γὰρ περιμένομεν, φησὶν, ἵνα ὅταν διὰ τῆς παραινέσεως καὶ διδαχῆς διορθώσωμεν ὑμᾶς καὶ ἀποστήσωμεν ἐκείνων, τότε ἐκείνοις μόνοις τοῖς ἀπιστοῦσι τὴν πληγὴν ἐνέγκωμεν. Ἐτοιμοὶ οὖν ὄντες ἐν τούτῳ, ὅψ ὑμῶν ἀναμιξῆ ὄντων κωλυόμεθα. Καὶ γὰρ δέος ἐστὶ, φησί, μὴ καὶ ὑμῶν ἀψηται ἡ πληγὴ, διὰ τὸ ἀναμιχῆσθαι. Ταῦτα δὲ λέγων, τοὺς ψευδαποστόλους ἀντίταται ὅπως διορθώσονται. « Ὅταν πληρωθῇ ὑμῶν ἡ ὑπακοή. » Ἐπακούετε μὲν νῦν, φησὶν, ἀλλ' οὐ τελείως. Διὸ φησὶν, « Ὅταν πληρωθῇ ὑμῶν ἡ ὑπακοή. » — « Τὰ κατὰ πρόσωπον βλέπετε ; » Φοβήσας τοὺς ψευδαποστόλους, καὶ αὐτοῖς λοιπὸν ἐπιτιμᾶ, ἐπιπληκτικώτερον αὐτοῖς διαλεγόμενος. « Τὰ κατὰ πρόσωπον, φησί, βλέπετε ; » Τουτέστιν, ἀπὸ τῶν φαινομένων κρίνετε, οἷον εἴ τις πλοῦτεῖ, εἴ τις ἐπαίρειται, εἴ τις μεγαλαυλεῖ, εἴ τις ἀρετῆς προσωπεῖον περικείται. Κατὰ ἐρώτησιν ἀναγνωστέον. — [ΘΕΟΔ. ΓΕΝΝΑΔ.] Δοκιμάζειν, φησὶν, ἕκαστον ἡμῶν βούλεσθε, καὶ τὰ καθ' ἡμᾶς ἐξετάζειν ; Οὐκοῦν σὺν ἀκριβείᾳ τοῦτο ποιήσατε. Κατὰ ἐπιτιμητικὴν ὑπόκρισιν τοῦτο ἀναγνωστέον. Ἄντι τοῦ, Οὐκ ἐκ τῶν ἔργων τῆς ἀλθείας τὴν ἐξέτασιν, ἐκ δὲ τῶν ἐπιστολῆς ἀπλῶς φαινομένων λαμβάνετε ; « Εἴ τις πέποιθεν ἐαυτοῦ Χριστοῦ εἶναι. » Καὶ γὰρ καὶ οἱ ψευδαπόστολοι, ὡς Χριστοῦ ὄντες ἐμεγαλαύχουν. « Τοῦτο λογιζέσθω πάλιν ἀφ' ἐαυτοῦ. » Ἐάν ὅλως, φησὶ, μετέλη τῆς παρά Χριστοῦ χάριτος, ἀφ' ἐαυτοῦ τοῦτο λογιζέσθω καὶ μὴ περιμένετω παρ' ἡμῶν διὰ τῆς ἐπιτιμῆσεως μαθεῖν. « Οὕτω καὶ ἡμεῖς Χριστοῦ. » Τίως, φησὶν, ἐν τούτῳ κοινωνοῦσι καὶ οὐδὲν πλεον ἔχουσιν ἡμῶν. Οὐ γὰρ

αὐτοὶ μὲν Χριστοῦ, ἡμεῖς δὲ ἑτέρου τινός. Τοῦτο δὲ, κατὰ τινα σύμβασιν εἶπεν, ἐπεὶ προῦν δείκνυσι, ὅτι οὐχ ὡσπερ ἐκεῖνοι Χριστοῦ, οὕτως καὶ αὐτοὶ, ἀλλ' ἄπειρον τὸ μέτρον. "Ὅθεν φησὶν· « Ἐὰν γὰρ περισσό- τερόν τι καυχώσωμαι. » Ὅσει ἔλεγεν, Ἄρκει τέως τὸ εἰπεῖν· « Οὕτως καὶ ἡμεῖς. » Ἐὰν γὰρ τι πλεον εἴπω τούτου, οὐκ ἂν αἰσχυρῶ. Ἄλθῃ γὰρ, φησὶν, ἔρω. « Περὶ τῆς ἐξουσίας ἡμῶν. » Τῆς πληκτικῆς καὶ τιμωρικτικῆς τῶν ἀντιδιατιθεμένων δυνάμεως. Εἶτα κολάζων τὸ φορτικὸν τοῦ λόγου, φησὶν· « Εἰς οἰκοδομὴν καὶ οὐκ εἰς καθάρσιν ὑμῶν. » Ὅς εἰ ἔλεγε· Τὴν δύναμιν ἐλάθρομεν ἐπὶ τῷ οἰκοδομῆν ὑμᾶς πρὸς τὴν πίστιν, οὐ μὲν πρὸς τὸ τιμωρεῖσθαι τινα. Πῶς οὖν, εἴποι τις, καὶ νῦν αὐτοῖς ἀνατείνῃ τὴν παρὰ Χριστοῦ σοι δοθεῖσαν ἐξουσίαν, καὶ ἄνω ἐφα- σκες, Ἐν ἐτοιμίῃ ἔχοντες ἐκδικῆσαι πᾶσαν παρα- κοήν, εἰ οὐκ ἐπὶ τιμωρίᾳ, ἀλλ' ἐπ' οἰκοδομῆν τῆν ἐξουσίαν εἴληφας; Ὅτι αὐτὸ τοῦτο, φησὶ, μάλιστα ἐστὶν οἰκοδομὴ ὑμῶν, τὸ τὰ κωλύματα ἀναρῆσαι καὶ τὰ σκάνδαλα, οἷον τοὺς ψευδαποστόλους καταργεῖν. Εἰς τοῦτο μὲν ἐλάθρομεν, ἵν' οἰκοδομῶμεν. Ἐὰν δὲ τις ἀνιάτῃ νοσῇ, καὶ τῇ ἑτέρᾳ χρησόμεθα ἐνεργείᾳ, καθαιροῦντες αὐτὸν καὶ καταβάλλοντες, ὡς εἶναι ἐν πρωτοτύπῳ μὲν τὴν οἰκοδομῆν, ἐν παρεπομένῳ δὲ τὴν καθάρσιν. Οὐκ αἰσχυρῶσθε. Οὐ δειχθήσομαι, φησὶ, ψεύστης ἢ κομπαστής.

Ἴνα μὴ δόξω ὡς ἂν ἐκφοβεῖν ὑμᾶς διὰ τῶν ἐπιστο- λῶν, ὅτι αἱ μὲν ἐπιστολαί, φησὶ, βαρεῖαι καὶ ἰσχυραί, ἡ δὲ παρουσία τοῦ σώματος ἀσθενής, καὶ ὁ λόγος ἐξου- θενημένος. Τοῦτο λογιζέσθω ὁ τοιοῦτος, ὅτι οἱοί ἐσμεν τῷ λόγῳ δι' ἐπιστολῶν ἀπόντες, τοιοῦτοι καὶ παρόντες C τῷ ἔργῳ.

Διὰ τοῦτο, φησὶν, οὕτως μετρίως εἶπον τὸ, « Οὐκ αἰσχυρῶσθε, » καὶ οὐδὲν μέγα εἶπον, ἵνα μὴ δόξω ὡς ἂν ἐκφοβεῖν ὑμᾶς διὰ τῶν ἐπιστολῶν. Εἶτα τοῖς λόγοις τῶν διαβαλλόντων αὐτὸν κέχρηται. Καὶ ἵνα μὴ πάλιν εἴπωσιν, ὅτι Αἱ μὲν ἐπιστολαὶ βαρεῖαι, καὶ τὰ ἔξῃς διὰ τοῦτο, φησὶν, οὕτως μετρίως ἐφρηγῆ- μην. « Ἡ δὲ παρουσία τοῦ σώματος ἀσθενής. » Ἐλεγον γὰρ οἱ διαβάλλοντες αὐτὸν, ὅτι κομπάζει διὰ τῶν ἐπιστολῶν, καὶ φοβερὰ ἐπιστέλλει. Παρα- γενόμενος δὲ, εὐκαταφρόνητός τις ἐστὶ, καὶ ἐλέγχε- ται μὴ ὡς οἷος γράφει. « Τοῦτο λογιζέσθω ὁ τοιοῦτος. » Οἱ ταῦτα λέγοντες, φησὶ, τοῦτο ἴστωσαν, ὅτι καὶ πα- ρόντες καὶ ἀπόντες, ὅμοιοι ἐσμεν. Καὶ ὡσπερ ἐσμεν ἀπόντες τῷ λόγῳ καὶ ταῖς ἐπιστολαῖς, τοιοῦτοι καὶ παρόντες τῷ ἔργῳ. Τουτέστιν, οὐ μόνον ἀπειλοῦμεν D ἀπόντες, ἀλλ' ἰσχυροῦμεν καὶ παραγινόμενοι, εἰς ἔργον ἀγαγεῖν τὰ ἀπειλούμενα

Οὐ γὰρ τολμῶμεν ἐκχεῖναι ἢ συγκρίνειν ἑαυτοὺς τισι τῶν ἑαυτοὺς συνιστανόντων, ἀλλὰ αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς ἑαυτοὺς μετροῦντες, καὶ συγκρίνοντες ἑαυτοὺς ἑαυτοῖς οὐ συνιοῦσιν. Ἡμεῖς δὲ οὐχὶ εἰς τὰ ἄμετρα καυχώσμεθα, ἀλλὰ κατὰ τὸ μέτρον τοῦ κανόνος, οὗ ἐμέρισεν ἡμῖν ὁ Θεὸς μέτρου ἀφικέσθαι ἄχρι καὶ ὑμῶν.

PATROL. GR. CXVIII.

A plus habet nobis Non enim ipsi quidem Christi sunt, nos autem alterius cujuscumque. Hoc vero per modum colloqui dixit. Nam in progressu ostendit quod non eo modo quo illi Christi erant, ita et ipse, sed ingens erat interstitium. Unde ait: « Nam si quid ultra hoc dicerem, non pudeferem, nam vera dicerem. » De potestate nostra. » Potestate punitiva ac ulciscente adversarios. Deinde quod odiosum in sermone erat corrigens, ait: « Ad ædificationem et non ad destructionem vestri. » Ac si diceret: Potestatem accepimus ut vos ædificaremus ad fidem, non ut aliquem puniremur. Dicit igitur aliquis: Et quomodo nunc minaris ob datam tibi a Christo potestatem, et superius dicebas, **675** In promptu habemus ulcisci omnem ultionem, si non ad ultionem sed ad ædificationem accepisti potestatem? Quia hoc ipsum, inquit, maxime est vestri ædificatio, ut de medio tollantur impedimenta et offendicula, puta si aboleantur pseudapostoli. In hoc quidem accepimus ut ædificemur. Porro si quis incurabiliter ægrotet, alia quoque utemur operatione ac efficacia, demolientes ac diruentes ipsum: ut sit quidem primarius usus ædificatio, ex consequenti autem ad demolitionem « Non pudefiam. » Non ostendar, inquit, mendax aut arrogans.

X, 9-11. « Ne quomodo videar perterrefacere vos per epistolas. Nam epistolæ quidem graves sunt, » ait, et fortes, at præsentia corporis imbecillis, ac « sermo contemptus. Hoc reputet qui ejusmodi est, » quod quales sumus sermone per epistolas cum « absumus, tales sumus et cum adsumus facto. »

Propterea, inquit, infra mediocritatem dixi, « Non pudefiam, » nec quidquam grandius locutus sum, ne quo videar terrere vos per epistolas. Deinde illorum usus est sermonibus qui ipsum calumniabantur. Et ne rursus dicant: Nam epistolæ quidem graves sunt, et cætera, propterea, inquit, ita modeste locutus sum. « At præsentia corporis imbecillis. » Dicebant enim qui ipsi detrahebant, quod jactaret se ac intumesceret et in epistolis formidabilia scriberet; at ubi advenisset, admodum despectus esset, ac convinceretur non talis esse qualem scribendo ostenderet: « Hoc reputet qui ejusmodi est. » Qui ista, inquit, dicunt, hoc sciunt, quod et præsentem et absentem iidem sumus: et quales sumus absentes per sermonem et epistolas, tales etiam sumus præsentem opere. Hoc est, non solum minamur absentes, sed præsentem quoque possumus in opus deducere id quod minamur.

X, 12, 23. « Non enim audent inserere aut conferre nos ipsos quibusdam qui se ipsos commendant. Sed ipsi nos ipsos metimur in nobis ipsis et conferimus nos ipsos nobis ipsis, non his qui una nobiscum versantur. Neque nos in immensum gloriabimur: sed juxta mensuram regulæ qua partitus est nobis Deus mensura pertingendi etiam usque ad vos. »

676 Hoc loco arrogantes illos in medium adducit et objurgat illos, per ironiam sermonem producens, et ait: Non enim audemus inserere sive annumerare, aut assimilare sive connumerare nos ipsos quibusdam qui sese venditant arrogantibus sermonibus. Vides quo pacto illos momordit? — Non audemus, inquit, ne annumerare quidem nos ipsos iis qui sese commendant, neque in comparatione ad eos aliquantum nos ipsis præponere. Audaciam autem vocat, et fieri tanquam unum ipsum, et omnino illis assimilari: ostendens rei absurditatem et abominationem ipsorum coram Deo. Ideo non audemus, ait: grande enim supplicium talibus repositum est. Hoc autem dicit, simul et Corinthios admonens hujusmodi pestem fugere, et ipsos a talibus separans ac distinguens. Quod si nos ipsos auderemus commendare sicut et illi, nequaquam tales essemus præsentibus, quales et absentes essemus per epistolas, sed mutaremur hic et ibi, ac epistolis alii et alii efficeremur, et ipsi præsentibus juxta usum et temporum occasiones variaremur, et nunc quidem assentaremur, nunc autem tremendi videremur: principum quidem servi ac ministri voluntatis, humilium vero domini ac iudices. Nam qui se ipsum commendat, omnia facit ad proprium respiciens quæstum, sese commutans semper ac transformans ad propriam utilitatem. Sed neque ut unus illorum sumus, neque ullam ad ipsos participationem habemus aut similitudinem; non enim tales fieri audemus: quomodo ergo alii sumus per epistolas absentes, alii vero præsentibus? Id namque non est nostrum, sed eorum qui se ipsos commendant: nos autem in nullo commendamus nos ipsos, sed ipsi nos ipsos metimur sive perscrutamur ac disquirimus, conscientiam facientes indagatricem, ne quid factum sit quod non oporteat, ne quid vel cogitatum sit indecens: et nos ipsos conferimus ne quid fortassis contrarium faciamus his quæ prædicamus, quæ annuntiavimus, num quid priori vitæ dissonum. Porro etiam nos conferimus nobis ipsis, non his qui una nobiscum versantur. Non facimus, inquit, extrinsecus eos qui nobiscum versantur spectaculum ac theatrum nostræ comparationis et inquisitionis, sed ipsi nos ipsos constituimus iudices ac arbitros quod est incorrupti iudicii.

677 Pseudapostoli vero se ipsos commendantes, opposito modo ad ostentationem et placitum multitudinis omnia efficiunt. Ideo neque se ipsos metiuntur neque se ipsos perscrutantur: sed sufficit ipsis ad omnem felicitatem, ut illorum placeant multitudini qui una secum versantur. Propterea nos non in immensum ut illi, aut gloriati sumus, aut gloriabimur: sed si quid dicimus, aut facimus, aut scribimus, juxta mensuram regulæ nostræ dicimus et facimus et scribimus. Ipse vero non dicit, Mensuram nostram, sed ubi dixit « Mensuram, » subjungit: « Quam partitus est nobis Deus, » ostendens quod ipsa quoque ejus mensura ex Deo

A Ἐνταῦθα ἀλαζόνας ἐκείνους παρίστησι, καὶ κωμῶδει αὐτοὺς κατ' εἰρωνειαν προάγων τὸν λόγον, καὶ φησὶν· Οὐ γὰρ τολμῶμεν ἐγκρίνειν, οἷον συναριθμῆσαι ἢ συγκρίνειν, οἷον ἀντιπαραθεῖναι τισὶν ἑαυτοὺς, τῶν ἑαυτοὺς παρατιθεμένων διὰ τῆς κομπώδους ψευδολογίας. Ὁρᾷς πῶς αὐτοὺς ἐκωμῶδησεν; — [ΦΩΤ.] Οὐ τολμῶμεν, φησὶν, οὐδὲ συναριθμῆσαι ἑαυτοὺς τοῖς ἑαυτοὺς συνιστανούσιν, οὔτε ἐν συγκρίσει τῇ πρὸς αὐτοὺς, μικρόν τι διαφορεῖν αὐτῶν. Τόλμην δὲ καλεῖ καὶ τὸ γενέσθαι ὡς ἓνα ἐξ αὐτῶν, καὶ τὸ ἔχειν ὅλως ὁμοιότητα πρὸς αὐτοὺς, τοῦ πράγματος τὸ ἄτοπον, καὶ τὸ ἐβδελυγμένον αὐτῶν δεικνὺς τῷ Θεῷ. Διὸ οὐ τολμῶμεν, φησὶν, ὅτι μεγάλη τιμωρία τοῖς τοιοῦτοις ἀπόκειται. Τοῦτο δὲ λέγει, ἅμα καὶ τοὺς Κορινθίους φεύγειν παραινῶν τὸ τοιοῦτον νόσημα, καὶ ἀπὸ τῶν τοιούτων διασχίζων καὶ διωστῶν αὐτούς. Εἰ δὲ ἐτολμῶμεν ἑαυτοὺς συνιστάνειν ὡς περὶ κάκεινοι, οὐκ ἂν οἶοι ἤμεν τῷ λόγῳ δι' ἐπιστολῶν ἀπόντες, τοιοῦτοι ἐτυγχάνομεν καὶ παρόντες, ἀλλὰ μετεβαλλόμεθα ἂν ὡς κάκειτοι, καὶ ταῖς ἐπιστολαῖς ἄλλοι καὶ ἄλλοι γινόμενοι, καὶ αὐτοὶ παρόντες καὶ ταῖς χρεῖαις καὶ τοῖς καιροῖς συναλλοιούμενοι, καὶ νῦν μὲν κόλακες, νῦν δὲ φοβεροὶ, καὶ τῶν μὲν δυναστευόντων δοῦλοι, καὶ τοῦ θελήματος ὑπηρέται, τῶν δὲ ταπεινῶν δεσπόται καὶ νομοῦνται. Ὁ γὰρ συνιστῶν ἑαυτὸν, πάντα εἰς τὸ οἰκτεῖον κέρδος ἀφορῶν ποιεῖ, αἰεὶ πρὸς τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον συναλλοιούμενος καὶ συμμεταμορφούμενος. Ἄλλ' οὔτε ὡς εἰς ἐξ αὐτῶν ἐσμὲν, οὔτε πρὸς ἑαυτοὺς ἔλομεν κοινωνίαν ἢ ὁμοιότητά τινα. Οὐ γὰρ τολμῶμεν τοιοῦτοι γενέσθαι πῶς οὐν ἄλλοι ἐσμὲν ταῖς ἐπιστολαῖς ἀπόντες, ἄλλοι δὲ παρόντες; Οὐ γὰρ ἐστὶν ἡμέτερον τοῦτο, ἀλλὰ τῶν ἑαυτοὺς συνιστανόντων. Ἡμεῖς δὲ τι οὐ συνιστῶμεν, ἀλλὰ αὐτοὶ ἑαυτοὺς μετροῦμεν, οἷον ἀκριβολογοῦμεν, ἐξετάζομεν, αὐτὸ τὸ συνειδὸς ἐξεταστὴν ποιούντες, μὴ τι πέπρακται ὧν οὐ δεῖ, μὴ τι διανενοῦνται ἀπρεπῆς. Καὶ αὐτοὺς συγκρίνομεν, μὴ τι ἄρα ἐναντίον ὧν κηρύσσομεν, ὧν ἐπηγγειλάμεθα, πράττωμεν, μὴ τι ἀσύμφωνον τῷ προτέρῳ βίῳ. Καὶ συγκρίνομεν δὲ ἑαυτοῖς, οὐχὶ τοῖς συνιόντων, οὐχὶ θεάτρον, φησὶ, τοὺς ἔξωθεν συνιόντας ποιούμενοι τῆς ἰδίας συγκρίσεως καὶ ἐξετάσεως, ἀλλὰ αὐτοὶ ἑαυτοὺς κριτὰς καὶ δικαστὰς προκαθίζοντες, ὅπερ ἐστὶν ἀδεκάστου κρίσεως.

D Οἱ δὲ ψευδαπόστολοι καὶ ἑαυτοὺς συνιστάνοντες, ἅπαν τὸνναντλον, πρὸς ἐπίδειξιν, πρὸς ἀρέσκειαν τοῦ πλῆθους, πάντα ποιῶσι. Διὸ οὐδὲ μετροῦσιν ἑαυτοὺς, οὐδὲ ἐξετάζουσιν ἑαυτοὺς, ἀλλὰ ἀρκεῖ αὐτοῖς εἰς πᾶσαν εὐδαιμονίαν, τὸ τῷ πλῆθει τῶν συνιόντων αὐτοῖς, ἀρέσκεν. Διὰ τοῦτο ἡμεῖς, οὐδὲ εἰς τὰ ἄμετρα ὡς περ ἐκεῖνοι, οὔτε ἐκαυχώμεθα, οὔτε καυχώμεθα, ἀλλ' εἴ τι ἐροῦμεν, καὶ πράττομεν, καὶ ἐπιστέλλομεν, κατὰ τὸ μέτρον τοῦ κανόνος ἡμῶν καὶ λέγομεν καὶ πράττομεν καὶ ἐπιστέλλομεν. Αὐτὸς δὲ οὐ λέγει Μέτρον ἡμῶν, ἀλλὰ μέτρον εἰπὼν, ἐπάγει, « Οὐ μέτρον ἐμέτρησεν ἡμῖν, » δεικνὺς ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ μέτρον αὐτοῦ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστίν. Ἡ καὶ οὕτως.

Μη νομίσης ὅτι, « Μέτρον εἰπὼν κανόνος, » αὐτὸς ἄ
 ἐμυτῶ τὸ μέτρον ὤρισσα, ἀλλ' ἐκεῖνο λέγω τὸ μέ-
 τρον, οὗ μέτρου, τουτέστι δι' οὗ ἐμέριτεν ἡμῖν ὁ
 Θεός. Τί δὲ ἐστὶν ἐκεῖνο ; Καὶ ἄλλα μὲν πολλὰ, τίως
 δὲ τὸ διὰ τοῦ κηρύγματος; ἐλθεῖν μέχρις ὑμῶν, καὶ
 καταλαβεῖν ὑμᾶς. Τοῦτο τὸ μέτρον ἐκ τοῦ Θεοῦ ἔχο-
 μεν, δι' οὗ ἐμίρησε καὶ ἔταξεν ἡμᾶς, μέχρις ὑμῶν
 φθάσει καὶ κηρύξαι τὸ Εὐαγγέλιον. Ἡ δύναται ὅλον
 τὸ χωρίον ἀπὸ τοῦ· Ὁ γὰρ τολμῶμεν μέχρι τοῦ· Οὐ
 συνιοῦσι, κατ' ἐκείνων εἰρησθαι τῶν ἀλαζόνων, καὶ
 τὸ, Ἄλλὰ αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς, κατ' αἰτίαν εἰρησθαι
 τῶν ἑαυτοῦς συνιστανόντων. Οἷον· Αὐτοὶ γὰρ ἐν
 ἑαυτοῖς ἑαυτοῦς μετροῦντες καὶ συγκρίνοντες, οὐ
 συναισθάνονται ἀλαζονευόμενοι καὶ ἀπεικῶντες ἑαυ-
 τοῦς. Ὡς περ γὰρ ὁ παρ' ἑαυτῶ φρόνιμος, ἰσχυρῶς
 ἄφρων ἐστίν, οὕτως καὶ ὁ παρ' ἑαυτῶ μέγας καὶ
 ὑψηλός, καταγέλαστος καὶ ἔσχατος πάντων. « Ἄλλ'
 αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς. » Ἐκεῖνοις μὲν οὖν οὐ τολμῶμεν
 ἑαυτοῦς συγκρίνει, μεγάλοις, φησὶν, οὕτι καὶ ὑπερ-
 βαίνουσιν ἡμᾶς, ἀλλ' ἡμεῖς καθ' ἑαυτοῦς γινόμενοι,
 ἑαυτοῦς μετροῦμεν. Καὶ πρὸς τὰ μέτρα ἡμῶν, καὶ
 λαλοῦμεν καὶ ἐπιστέλλομεν, καὶ διαπραττόμεθα.
 « Καὶ συγκρίνοντες ἑαυτοῦς. » Καὶ ἡμεῖς μὲν, φη-
 σὶν, ἑαυτοῦς μετροῦμεν, ἐκεῖνοι δὲ, ἑαυτοῦς ἑαυτοῖς
 συγκρίνοντες. Οὐ γὰρ ἀξιοῦσι, φησὶ, πρὸς τινὰ τῶν
 ἀνθρώπων συγκριθῆναι, ἀλλ' αὐτοὶ πρὸς ἑαυτοῦς.
 Οὐ συνιοῦσι· Τουτέστιν οὐ νοοῦσιν οὐδὲ αἰσθάνονται
 ὅπως εἰσι καταγέλαστοι τοῖς ὀρθοῖσιν. Οὐ γὰρ λελθ-
 θασιν, φησὶ, τινὰ. Ἡ ὅτι μεταξὺ ἀλλήλων ἑαυτοῦς
 ἐπαίρουσιν. « Ἡμεῖς δὲ οὐχ' εἰς τὰ ἄμετρα καυχη-
 σόμεθα. » Ἡμεῖς δὲ, φησὶν, οὐκ εἰς τὰ ἄμετρα καυ-
 χησόμεθα, καθάπερ οὗτοι. Καὶ γὰρ τὴν εἰκόσιν αὐτοῦς
 ψευδομένους λέγειν, τὴν οἰκουμένην ἐπιστρέψαμεν,
 πρὸς τὰ πέριτα τῆς γῆς ἀρικόμεθα διδάσκοντες.
 Ταῦτα οὖν ἄμετρα καλεῖ, ὑπερβαίνοντα τὴν δύναμιν
 αὐτῶν καὶ τὸ μέτρον. « Ἀλλὰ κατὰ τὸ μέτρον τοῦ
 κανόνος. » Ὡς περ γὰρ ἀμπελῶνα διαιρῶν ὁ Θεός
 τὴν οἰκουμένην ἡμῖν, φησὶ, τοῖς ἀποστόλοις ἐμέρισε.
 Κατὰ οὖν τὸ μέτρον τοῦ κανόνος οὐ ἐμέρισε ἡμῖν ὁ
 Θεός, καυχῆσόμεθα καὶ λαλήσομεν, φησὶ. Ἡ οἷον δὲ
 ἐστὶ τὸ μέτρον σου ; « Τὸ ἄχρις ὑμῶν », φησὶν. Ἀφι-
 κέσθαι ἄχρι καὶ ὑμῶν, ἐπεὶ οὖν ἄχρι καὶ ὑμῶν
 ἐφθάσαμεν, καὶ τοῦτο ἡμῖν τὸ δεδομένον παρὰ Θεοῦ
 μέτρον. « Ἄχρι καὶ ὑμῶν καυχώμεθα » Ἀπὸ κοινοῦ
 γὰρ τὸ, « Καυχῆσόμεθα. »
 pertigimus, etiam hæc data nobis est a Deo mensura ut etiam usque ad vos gloriemur : nam a communi
 sensu resumendum est, « Gloriabimur, » sive « Gloriemur. »

Οὐ γὰρ ὡς μὴ ἐπικνούμενοι εἰς ὑμᾶς ὑπερ-
 ἐκείνομεν ἑαυτοῦς. Ἄχρι γὰρ καὶ ὑμῶν ἐφθά-
 σαμεν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ. Οὐκ εἰς
 τὰ ἄμετρα καυχώμενοι ἐν ἀλλοτρίοις κόποις·
 ἐλπίδα δὲ ἔχοντες ἀξιομένης τῆς πίστεως
 ὑμῶν ἐν ὑμῖν μεγαλυνθῆναι, κατὰ τὸν κανόνα
 ἡμῶν εἰς περισσεῖαν, εἰς τὰ ὑπερέκεινα ὑμῶν
 εὐαγγελισσασθαι, οὐκ ἐν ἀλλοτρίῳ κανόνι, εἰς τὰ
 ἔτοιμα καυχῆσασθαι. Ὁ δὲ καυχώμενος ἐν Κυρίῳ
 καυχῆσθω. Οὐ γὰρ ὁ ἑαυτὸν συνιστῶν, ἐκεῖνός
 ἐστὶ δόκιμος, ἀλλ' ὃν ὁ Κύριος συνίστησιν.

esset. — Aut hoc etiam modo. Ne existimes quod
 dicens « Mensuram regulæ, » ipse mihi mensuram
 definierim : sed illud dico mensuram, qua men-
 sura, id est, per quam partitus est nobis Deus.
 Quæ est autem illa? Variæ sunt ac multæ Interim
 autem per prædicationem venisse usque ad vos at-
 que apprehendisse vos, id habemus a Deo mensuram.
 per quam partitus est ac ordinavit ut ad vos
 usque pertingeremus, et Evangelium prædicarem.
 Aut potest tota particula ab eo loco, Non enim
 audemus, usque ad illa verba, Οὐ συνιοῦσι
 adversus arrogantes dicta esse, et quod ait,
 ἀλλὰ αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς dictum esse pro causa eorum
 qui se ipsos commendant, ut sit sensus : Nam ipsi
 in se ipsis se ipsos metientes ac comparantes, non
 perpendunt sive non intelligunt se arrogantes esse,
 ac sibiipsis imponere. Quemadmodum enim is
 qui apud sese prudens est, admodum insipiens
 est, ita etiam qui apud sese magnus et excelsus
 est, is ridiculus est omniumque postremus. « Sed
 ipsi in nobis ipsis. » Illis itaque non audemus nos
 ipsos conferre qui magni sunt, inquit, et nos exce-
 dunt, sed apud nos ipsos manentes metimur nos
 ipsos, et ad mensuras nostras et loquimur et scri-
 bimus et operamur. « Et seipsos comparantes. »
 Nos quidem nos ipsos metimur, inquit, illi vero se
 ipsos sibi conferunt, non enim ad aliquem homi-
 num conferri volunt, sed sese ad seipsos Οὐ συνιοῦσι,
 hoc est, non intelligunt, non sentiunt quod
 ridiculi sint his qui intuentur, nulli enim occulti
 sunt, inquit ; aut quod inter se mutuo se ipsos
 extollunt. « Nos autem non in immensum gloriabimur. »
 678 Nos, ait, non sicut illi : non ultra da-
 tas mensuras gloriabimur. Siquidem verisimile est,
 quod illi mentientes dicerent : Nos orbem con-
 vertimus, ad terminos terræ docentes pervenimus.
 Hæc ultra mensuram, aut supra mensuram esse
 dicit, quæ suam potentiam ac mensuram transgre-
 diuntur. « Sed juxta mensuram regulæ. » Quemad-
 modum enim quispiam vineam distribuit, ita orbem
 nobis apostolis Deus partitus est. Itaque juxta
 mensuram regulæ qua partitus est nobis Deus, glo-
 riabimur et loquemur. Quæ est autem tua men-
 sura? « Usque ad vos, » inquit. Etiam ad vos us-
 que pertigisse. Quoniam igitur ad vos quoque
 pertigimus, etiam hæc data nobis est a Deo mensura ut etiam usque ad vos gloriemur : nam a communi
 sensu resumendum est, « Gloriabimur, » sive « Gloriemur. »
 X. 14-18. « Non enim quasi non pertingentes usque
 ad vos extendimus nos ipsos supra modum. Nam us-
 que ad vos quoque pervenimus in Evangelio Christi,
 « non in his quæ supra mensuram sunt gloriantes su-
 per alienis laboribus : sperantes autem futurum ut
 « dum creverit fides vestra, in vobis magnificemur
 « juxta regulam nostram in exuberantiam, ut iis
 « quoque regionibus quæ ultra vos sunt Evangelium
 « annuntiemus, non in aliena regula, ut de his quæ
 « parata sunt gloriemur : sed qui gloriatur, in Domino
 « gloriatur. Non enim qui seipsum commendat, ille
 « probatus est, sed is quem Dominus commendat. »

Neque enim poterit quispiam dicere, inquit, A quod, cum non pertigerimus sive non pertingamus usque ad vos, extendimus nos ipsos, dicentes nos pertigisse ad vos, frustra sermonem jactando. Revera enim usque ad vos pertigimus. Pertigimus autem in Evangelio Christi : hoc est, non utcunque pertigimus, sed annuntiantes vobis Evangelium. « Quasi non pertinentes. » Id est, non potentes ad vos usque pertingere, aut pertigisse. « Extendimus nos ipsos, tanquam fastu verborum. » Per Evangelium Christi. » Nam verisimile erat pseudapostolos etiam non prædicando, ad aliqua loca accessisse, et quod ob id gloriarentur. « Non in his quæ supra mensuram sunt gloriantes. » In his, inquit, 679 quæ nostram excedunt mensuram et potentiam, et in alienis laboribus. Verisimile enim est quod pseudapostoli cum alii prædicassent alibi, ipsi leviter accedebant et sibiipsis prædicationem ascribebant. Nos autem non super alienis, inquit, laboribus. « Sperantes autem. » Nihil asserit, sed speramus, inquit, in Deo. In eo enim quod crescit fides discipulorum, præceptores laudantur. Hoc itaque in hoc consistit ut crescat fides vestra. « In vobis magnificemur. » Speramus, inquit, quod vobis ad fidem crescentibus, in vobis magni ostendemur. « Juxta regulam nostram in exuberantiam. » Hoc est, quod in vobis gloriabimur plus quam nunc ; nam id est, « In exuberantiam. » Juxta regulam nostram, id est, juxta mensuram nostram, quæ nobis a Deo credita est. Bene autem regulam et mensuram vocat, tanquam ad possessionem et hæreditatem orbis ipse accesserit. « Ut iis quoque regi nibus quæ ultra vos sunt. » Et ita in vobis, inquit, magnificemur, ut etiam in regionibus quæ ultra vos sunt Evangelium annuntiemus ac doceamus : quod sane etiam fecit. « Non in aliena regula. » Et non quemadmodum pseudapostoli faciunt, inquit, gloriandum nobis est in aliena regula et parte, et ubi alius laboravit. Nam hoc est, quod ait : « De his quæ parata sunt. » Ubi, inquit, jactum erat doctrinæ semen. « Sed qui gloriatur in Domino gloriatur. » Itaque illi, inquit, in vanum gloriatur : nos vero licet hæc operati simus etiam usque ad vos, et adhuc in posterum operaturi simus, non in nobis ipsis gloriamur, sed in Deo. Nam qui gloriatur, inquit, debet in Domino gloriari. Siquidem eam quoque mensuram qua pertigimus, ex Deo accepimus. « Non enim qui se ipsum commendat. » Qui autem erant se ipsos commendantes ? Pseudapostoli videlicet. Quos autem commendat Dominus ? Paulum sane. Nam « Juxta mensuram, inquit, regulæ qua partitus est nobis Deus. » Itaque Deus qui partitus est, ipse etiam commendat.

XI, 1-3. « Utinam toleraretis me paulisper in insipientia ; imo et suffertis me : nam Zelotypus sum erga « vos zelo Dei. Adjunxi enim vos uni viro, ut virginem castam exhiberem Christo, sed metuo ne qua flat, « ut quemadmodum serpens Evam decepit versutia, « sua, ita corrumpantur sensus vestri a simplicitate « quæ est erga Christum. »

Οὐ γὰρ ἂν εἴποι τις, φησὶν, ὅτι μὴ ἀφικόμενοι, ἤγουν μὴ ἀφικνούμενοι εἰς ὑμᾶς, ὑπερεκτείνομεν ἑαυτοὺς, λέγοντες ἐφθακέναι εἰς ὑμᾶς, εἰκῆ τῷ λόγῳ κομπάζοντες. Τῷ ὄντι γὰρ, ἄχρις ὑμῶν ἐφθάσαμεν· Ἐφθάσαμεν δὲ, ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ. Τοῦτο ἐστίν, οὐχ ἀπλῶς πραχθέντες, ἀλλὰ καταγγέλλοντες ὑμῖν τὸ Εὐαγγέλιον. « ὡς μὴ ἀφικνούμενοι. » Μὴ ἰσχύοντες, φησὶ, καὶ ἄχρις ὑμῶν ἐφικέσθαι, ἢ εἰσθᾶσαι. « Ὑπερεκτείνομεν ἑαυτοὺς, » οἷον, τῷ κόμπῳ τῶν λόγων. « Ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ. » Εἰκὸς γὰρ ἦν τοὺς ψευδαποστόλους, καὶ ἄνευ τοῦ κηρύσσειν παραγενομένου που, καὶ ὑπὲρ τούτου καυχᾶσθαι. « Οὐκ εἰς ἄμετρα καυχώμενοι. » Τὰ τὸ μέτρον, φησὶν, ἡμῶν, καὶ τὴν δύναμιν ὑπερβαίνοντα ἐν ἄλλοτριῶσι κόποις. Εἰκὸς γὰρ τοὺς ψευδαποστόλους, ἄλλων που κηρυζάντων, αὐτοὺς ἐπιδιμῆσαι ψιλῶς, καὶ ἑαυτοῖς ἐπιγράφειν τὸ κήρυγμα. Ἦμεῖς δὲ φησὶν, οὐκ ἐπ' ἄλλοτριῶσι κόποις. « Ἐλπίδα δὲ ἔχοντες. » Οὐδὲν ἀποφαίνεται, ἀλλ' ἐλπίζομεν, φησὶν, ἐπὶ τῷ Θεῷ. Πρὸς δὲ γὰρ ἡ πίστις ἐπιδίδωσι τῶν μαθητῶν, οἱ διδάσκαλοι εὐδοκίμοισι. Τοῦτο γὰρ ἐστίν αὐξάνουμένης τῆς πίστεως ὑμῶν. « Ἐν ὑμῖν μεγαλυθῆναι. » Ἐλπίζομεν, φησὶν, ὑμῶν ἐπιδιδόντων πρὸς τὴν πίστιν, ἐν ὑμῖν μεγάλοι δειχθῆναι. « Κατὰ τὸν κανόνα ἡμῶν εἰς περισσεῖαν, » τοῦτέστιν, ἐν ὑμῖν μεγαλυθῆναι πλέον ἢ νῦν. Τοῦτο γὰρ τὸ, « εἰς περισσεῖαν, » κατὰ τὸν κανόνα ἡμῶν, τοῦτέστι, κατὰ τὸ μέτρον ἡμῶν, ὃ ἐπιστεύθημεν παρὰ Θεοῦ. Καλῶς δὲ κανόνα καὶ μέτρον καλεῖ, ὡς ἐπὶ κτήσιν καὶ κληρονομίαν τῆς οἰκουμένης ἐσελθῶν. « εἰς τὰ ὑπερέκεινα ὑμῶν. » Καὶ οὕτως μεγαλυθῆναι ἐν ὑμῖν, ὥστε καὶ εἰς τὰ ὑπερέκεινα εὐαγγελίσασθαι καὶ διδάξαι, ὃ δὲ καὶ ἐποίησεν. « Οὐκ ἐν ἄλλοτρίῳ κανόνι. » Καὶ οὐχ ὥστε, φησὶν, οἱ ψευδαπόστολοι ἔχομεν καυχῆσθαι ἐν ἄλλοτρίῳ κανόνι καὶ μέρει, καὶ ἔνθα ἄλλος ἐκοπίασεν. Τοῦτο γὰρ τὸ, « εἰς τὰ ἔτοιμα, » Ἐνθα, φησὶ, προκαταβέβληται σπέρμα διδασκαλίας. « Ὁ δὲ καυχώμενος ἐν Κυρίῳ καυχᾶσθω. » Ἐκεῖνοι μὲν οὖν, φησὶν, εἰκῆ καυχῶνται, ἡμεῖς δὲ καὶ ταῦτα κατωρθωκότες τὸ ἄχρι καὶ ὑμῶν, καὶ προσέτι κατορθοῦν μέλλοντες, οὐ καυχώμεθα ἐν ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἐν τῷ Θεῷ. Ὁ γὰρ καυχώμενος, φησὶν, ὀφείλει ἐν Κυρίῳ καυχᾶσθαι. Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸ ὃ ἐφθάσαμεν μέτρον, ἐν Θεοῦ ἔχομεν. « Οὐ γὰρ ὃ ἑαυτον συνιστῶν. » Τίνες δὲ οἱ ἑαυτοὺς συνιστῶντες ; Οἱ ψευδαπόστολοι δὲ γλονότι. Τίνες δὲ ὁ Κύριος συνιστῆσι ; Τὸς ἀμφὶ Παῦλον δὲ γλονότι. Κατὰ τὸ μέτρον γὰρ, φησὶ, τοῦ κανόνος, οὐ ἐμέρισεν ἡμῖν ὁ Θεός. Ὁ οὖν μερίσας Θεός, αὐτὸς καὶ συνιστῆσιν.

Ἐφελον ἀνείχεσθέ μου μικρὸν τῇ ἀφροσύνῃ. Ἄλλα καὶ ἀνέχεσθέ μου. Ζηλῶ γὰρ ὑμᾶς Θεοῦ ζήλῳ. Ἐρμυσάμην γὰρ ὑμᾶς ἐνὶ ἀνδρὶ παρθέον ἀγνήν παραστῆσαι τῷ Χριστῷ. Φοβοῦμαι δὲ μὴ πως ὡς ὁ ὄφις Εὐαν ἐξηπάτησεν ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτοῦ, οὕτως φθαρῇ τὰ νοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς ἀπλότητος τῆς εἰς τὸν Χριστόν.

Μέλλων ἐμβαίνειν εἰς τοὺς οἰκέλους ἐπαίνους, ἅ
πολλῇ κέχρηται τῇ προδιορθώσει, τὸ φορτικὸν τοῦ
δοκεῖν ἐπαίνειν ἐαυτὸν ἀποφεύγων. Εἰς τοῦτο δὲ
αὐτὸν ἔγαγεν ἡ τῆς ὑποθέσεως ἀνάγκη, καὶ τὸ δε-
διέναι μὴ εἰς βλάβην τῶν μαθητῶν γένηται, τὸ αὐτὸν
μὲν ἐξευτελίχσθαι, τοὺς δὲ ψευδαποστόλους δοκεῖν
εἶναι τι. Ἐθε ἀνείχεσθέ μου, φησίν, ἀφροσύνης
πρᾶγμα καὶ ἔργον ποιούντος. « Ἀλλὰ καὶ ἀνέχεσθέ
μου. » Οἶδα γάρ, φησίν, ὅτι ἀγαπᾶτέ με, καὶ πάντα
μου ἀνέχεσθε. « Ζηλῶ γὰρ ὑμᾶς. » Οὐκ εἶπε, Φιλῶ,
ἀλλ' ὁ μείζων ἦν, « Ζηλῶ ὑμᾶς, » φησὶ, τουτέστι
περικαῶς φιλῶ. Εἶτα ἵνα μὴ νομίσωσι διὰ τὰ ἀνθρώ-
πινα, ὅσον χρήματα ἡ δόξαν, οὕτω φιλεῖν αὐτοὺς,
ἐπῆγει « Θεοῦ ζήλω, » ἵνα ὑμᾶς ὡσεύσω. « Ἡρ-
μοσάμην γὰρ ὑμᾶς. » Ἡρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ἅπας ὁ
λόγος αὐτῆς· Αὕτη γὰρ μετὰ γάμον, παρθένος ἐστὶ. Β
Μνηστεύει δὲ ὁ παρῶν καιρὸς, παστάδων δὲ ὁ μέλ-
λων καθὼ λέγεται, Ἄνεστη ὁ νυμφίος. Ποῖα δὲ τὰ
ἔδνα; ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Ταύτης τῆς μνη-
στείας καὶ ὁ Δαυὶδ προμνήστωρ ἦν λέγων. Ἄκουσον,
θύγατερ, καὶ ἴδε, καὶ κλίνον ὄς σου. Καὶ αὐτὸς ὁ
Παῦλος νυμφαγωγὸς ὧν ἔλεγεν· Ὑπὲρ Χριστοῦ προ-
σβέσμεν, ἵνα τὴν νύμφην λάβῃ, φησὶ. Τοῦτων ἵστος
ἦν τὰ περὶ τὸν Ἀβραάμ, ὃς δοῦλον ἔπεμψε, μνη-
στεύσασαι τῷ υἱῷ παρθένον ἰθνηκὴν, καὶ ὁ Θεὸς
ἔπεμψε τοὺς προφήτας πάλαι, καὶ τοὺς ἀποστόλους
ὑπερῶν, μνηστεύσασθαι τῷ Ἰησοῦ τὴν ἐξ ἰθνηῶν ἐκ-
κλησίαν. « Παραστῆσαι τῷ Χριστῷ. » Ἐμνηστευ-
σάμην, φησίν, ὑμᾶς τῷ Χριστῷ. Οὐκοῦν δι' ἐκείνον
ζηλῶ, οὐ δι' ἑμαυτὸν. « Φοβοῦμαι δὲ μὴ πως. » Εἰ
γὰρ καὶ ἡ ἀπώλεια ὑμετέρα, ἀλλ' ὁ φόβος κοινός.
Οὐκ ἀποφαίνεται δὲ ὅτι διεφάρητε, ἵνα ἀναισχυν-
τοτέρους ποιήσῃ, ἀλλ' ἀμφιβόλως λέγει, « Μὴ πως. »
καὶ τοὶ διεφθαρμένοι ἦσαν. Καὶ γὰρ κάκεινος τὰ
μείζονα ἐπηγγέλατο, ἔγουν τοὺς πρωτοπλάστους ὁ
Ἰησῆς, ὡς περὶ οἱ ψευδαπόστολοι τούτους. Δείκνυσι δὲ
γυναικῶδες τὸ ἀπατάσθαι. « Ἐν τῇ παθοῦργίᾳ αὐ-
τοῦ. » Ἀλλ' ὡς περὶ τὸ εἶναι πανοῦργον τὸν Ἰησοῦν, οὐκ
ἔδωκε τῇ γυναικὶ συγγνώμην, οὕτως οὐδὲ ἡ τῶν
ψευδῶν πστολῶν ἀγάπη δώσει ὑμῖν. « Οὕτως φθαρῆ
τὰ νοήματα ὑμῶν. » Οἷον, μετενεχθῆ ἀπὸ τῆς ἀπλό-
τητος τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὴν δεινότητά τὴν ἔξωθεν.
Δείκνυσι δὲ, ὅτι ἀπλάστου καὶ ἀφελοῦς δεῖται ψυχῆς
ἡ πίστις, πάντα πιστεῖ δεχομένης, καὶ μηδὲν συλλο-
γίζομένης. C

autem quod fidei opus sit anima fuco carente et sincera, quæ omnia fide excipiat, et in nullo se-
ducatur.

Εἰ μὲν γὰρ ὁ ἐρχόμενος ἄλλον Ἰησοῦν κηρύσσει ὃν οὐκ ἐκηρύξαμεν, ἢ πνεῦμα ἕτερον λαμβάνετε, ὃ οὐκ ἐλάβετε, ἢ εὐαγγέλιον ἕτερον ὃ οὐκ ἐδέξασθε, καλῶς ἠνεύχεσθε.

Τέως δείκνυσι τοὺς ψευδαποστόλους ἐπεισάκτους καὶ ξένους ὑπάρχειν. Ὅρα δέ. Οὐκ εἶπε, Πλέον τι λαλοῦσι καὶ γὰρ ἦν ἐκείνους ἐκὸς φλυαρεῖν, καὶ ῥημάτων κάλλει γοητεύειν τοὺς ἀκούοντας· ἀλλὰ φησὶ Ἄλλον Χριστὸν, ἔγουν, Ὁ ἐρχόμενος πλουσιωτέρους ὑμᾶς ποιεῖ ἐν τοῖς πνευματικοῖς χαρίσμασιν. Οὐδέτερον δὲ

680 Aggressurus proprias laudes, multa cor-
rectione antea usus est, devitans ne odiosum vi-
deretur quod laudaret seipsum. Ad hoc autem
duxit eum argumenti necessitas, cum vereretur ne
in damnum fieret discipulorum, si ipse quidem de-
spectu haberetur, pseudapostoli vero quidpiam
esse viderentur. Utinam, inquit, toleraretis me,
opus et factum insipiens perpetrantem. « Imo et
toleratis me. » Novi enim quod me diligitis, ait, et
omnia mea toleratis. « Nam zelotypus sum erga
vos. » Non dixit: Amo vos, sed quod majus est,
« Zelotypus sum erga vos, » hoc est, Ardentem
amo. Deinde ne existimant quod propter humana,
nempe pecunias aut gloriam, ita ipsos amet, sub-
jungit: « Zelo Dei. » Ut vobis prosim. « Adjunxi
enim vos. » Ad Ecclesiam totus ipsi sermo est.
Hæc enim post nuptias virgo est; præsens autem
tempus est desponsationis, futurum vero thalami
nuptialis: quatenus dicitur quod surrexit Spon-
sus⁵⁹. Quænam autem est dos? Regnum cælorum.
Hujus etiam desponsationis David paranympus
erat cum diceret: « Audi, filia, et vide, et inclina
aurem tuam⁶⁰. » Ipse quoque Paulus cum pronu-
bus esset, dicebat: « Pro Christo legatione fungi-
mur⁶¹, » ut sponsam acciperet. Horum figura erant
quæ in Abraham contigerunt, qui servum misit ut
desponderet filio suo virginem gentilem⁶². Sic
Deus olim prophetas miserat, et postmodum apo-
stolos, qui Filio desponderent Ecclesiam gentium.
« Ut virginem castam exhiberem Christo. » Ego,
inquit, vos Christo despondi: itaque propter illum
zelotypus sum, non propter me ipsum. « Sed metuo
ne qua fiat. » Nam etsi perditio vestra sit,
tamen timor communis est. Non autem enuntiative
dicit: Ne corrumpamini, ut minus pudeant: sed
ambigue pronuntiat: « Ne qua fiat, » licet jam
corrupti erant. Etenim ille quoque majora pollicitus
est, serpens, inquam, primis parentibus quem-
admodum et his pseudapostoli. (Ostendit autem
deceptionem esse muliebrem. « Versutia sua. »
Sed quemadmodum verbutum fuisse serpentem,
mulieri veniam non tribuit, ita neque pseudapo-
stolorum versutia dabit vobis. « Ita corrumpantur
sensus vestri. » Puta ut transferantur a simplici-
tate Christi ad calliditatem externam. Ostendit

681 XI, 4. Nam si is qui venit alium Jesum prædicat quem non prædicavimus, aut si Spiritum alium accipitis quem non accepistis; aut aliud Evangelium quod non suscepistis, recte suslineretis.

Interim ostendit pseudapostolos adventitios esse ac aliunde prorumpentes. Vide autem quod non dixerit: Si quid amplius loquuntur (Etenim verisimile erat illos nugari et verborum venustate veluti præstigiis ludificare auditores), sed ait, Alium Christum, hoc est: Si is qui venit ditiores vos red-

⁵⁹ Matth. xxv, 1 seqq. ⁶⁰ Psal. xlv, 14. ⁶¹ Cor. v, 20. ⁶² Gen. xxiv, 1 seqq.

dit spiritualibus donis. Neutrum autem horum A eget argutia verborum. — Aut hoc etiam modo. Per abductionem ad id quod absurdum est, dehortatur ipsos ne ad pseudapostolos accedant: ac si dicat: Si alium Jesum pseudapostolus (nam hunc appellat, Venientem, utpote prorumpentem et foris accedentem): si igitur hic alium Jesum prædicat quem oportuit a nobis prædicari, et non prædicavimus: aut alium Spiritum oportuit vos accipere, et a nobis non accepistis: aut aliud Evangelium oportuit vos suscipere, et a nobis non suscepistis, juste illis adhæreretis et aurem præberetis. Verum si id impossibile est: neque enim ipsi pseudapostoli hoc dicere audebunt, sed neque vos ipsi: an non absurdum est nobis illos præponi, qui in nullo inferiores fuimus ne eximiis quidem apostolis? « Quem non prædicavimus. » Quem oportuit prædicari, et non prædicavimus. « Quem non accepistis. » Quem oportuit vos accipere, et non accepistis. « Aut aliud Evangelium. » Neque enim hoc externa eget sapientia. Considera vero quomodo ostendit nihil illos perfectius dicere: « Quem non prædicavimus, » inquit. « Quem non accepistis. » Et rursum: « Quod non suscepistis; » circumscriptione ostendens nihil amplius illos docere. Neque enim his qui plura loquuntur, sed qui vera dicunt oportet mentem advertere. « Quod non suscepistis. » Quod vos portebat suscipere, et non suscepistis. « Recte sustineretis. » Quid dicis, Paule? qui Galatis scribens ais: Si quis prædicaverit vobis Evangelium præter quam id quod accepistis, anathema sit ⁶³; » nunc ad hos scribis: « Recte sustineretis? » Atqui propter hoc ipsum non sustinere oporteret, sed si eadem tecum dixissent, tunc oportet sustinere. Et vide; **682** nam magnum imminet periculum ei qui non beneanimadvertit. Omnibus enim hæresibus viam præstruunt. Ita gloriabantur pseudapostoli, quasi Paulus imperfecte doceret, ipsi autem perfectius aliquid dicerent: siquidem externa doctrina utentes, veris dogmatibus nugas permiscebant, ideo etiam multos corrumpebant. Hoc itaque nunc ait: Si hi certe aliquid perfectius dicunt, et alium oporteret prædicari Christum, ac nos prætermissemus, recte sustineretis. Propterea enim dicit: « Quem non prædicavimus. » Si vero eadem sunt fidei capita, et nihil amplius dicunt, quod ad dogma attinet: ob quam causam illi supra nos in honore habentur? Quantumcunque enim nugati fuerint, inquit, nihil supra nos dixerunt præter factum verborum. — Quod autem ait: « Recte sustineretis, » non est laudantis talem sententiam, sed uberius arguentis. Nam paulo ante, hos sustinere eisque adherere, corruptionem appellavit. Quid est ergo quod arguit? Inexcusabiles, inquit, estis si fallimini, quando utrique nostrum, et nos et pseudapostoli eadem videmur dicere, et tamen a nobis discedentes illis adhæretis: non enim

⁶³ Galat. 1, 8.

τούτων χρήζει κομφείας λόγων. — [ΦΩΤ.] Ἦ καὶ οὕτως. Διὰ τῆς εἰς ἄτοπον ἀπαγωγῆς αὐτοὺς τῆς πρὸς τοὺς ψευδαποστόλους προσοχῆς ἀποτρέπει, οἷον· Εἰ γὰρ ἄλλον Ἰησοῦν ὁ ψευδαπόστολος (τοῦτον γὰρ ἐρχόμενον λέγει, οἷον, ἐπεισερχόμενον καὶ ἐξωθεν ἐπεισιόντα) εἰ οὖν οὗτος, φησὶν, ἄλλον Ἰησοῦν κηρύσσει ὃν εἶδει κηρυχθῆναι παρ' ἡμῶν, καὶ οὐκ ἐκηρύξαμεν, ἢ ἄλλο Πνεῦμα ἔδει λαβεῖν ὑμᾶς, καὶ παρ' ἡμῶν οὐκ ἐλάβετε, ἢ ἄλλο εὐαγγέλιον ἔδει δεξασθαι ὑμᾶς, καὶ παρ' ἡμῶν οὐκ ἐδέξασθε, εὐλόγως ἐν αὐτοῖς προσείχετε. Εἰ δὲ τοῦτο ἀδύνατον (οὔτε γὰρ αὐτοὶ οἱ ψευδαπόστολοι θαρσύνουσι τοῦτο εἰπεῖν, οὔτε δὲ ὑμεῖς αὐτοὶ), πῶς οὐ λίαν ἄτοπον, ἡμῶν ἐκείνους προκρίνειν, τῶν μηδὲν ὑπερησάντων, μηδὲ τῶν ὑπὲρ λίαν ἀποστόλων; « Ὅν οὐκ ἐκηρύξαμεν. » Ὅν ἔδει κηρυχθῆναι, καὶ οὐκ ἐκηρύξαμεν. « Ὅ οὐκ ἐλάβετε. » Ὅ ἔδει λαβεῖν ὑμᾶς, καὶ οὐκ ἐλάβετε. « Ἦ εὐαγγέλιον ἕτερον. » Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τοῦτο σοφίας δεῖται τῆς ἐξωθεν. Σκόπει δὲ πῶς δεικνύσι μηδὲν τελειότερον λέγειν ἐκείνους. « Ὅν οὐκ ἐκηρύξαμεν, » φησὶν, « Ὅ οὐκ ἐλάβετε. » Καὶ πάλιν « Ὅ οὐκ ἐδέξασθε. » Τῷ προσδιορισμῷ δεικνύς, μηδὲν πλέον ἐκείνους διδάσκειν. Οὐδὲ γὰρ τοῖς πλείονα λαλοῦσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀληθῆ λέγουσι, δεῖ προσέχειν τὸν νοῦν. « Ὅ οὐκ ἐδέξασθε. » Ὅ ἔδει δεξασθαι ὑμᾶς, καὶ οὐκ ἐδέξασθε. « Καλῶς ἠνείχεσθε. » Τί λέγεις, ὦ Παῦλε; ὁ Γαλάταις γράρων, « Ἐάν τις εὐαγγελίζηται ὑμῖν παρ' ὃ παρελάβετε, ἀδάθεμα ἔστω, » τούτοις γράφεις, « Καλῶς ἠνείχεσθε; » Καὶ μὴν διὰ τοῦτο οὐκ ἔδει ἀνέχεσθαι. Εἰ δὲ τὰ αὐτὰ σοι ἔλεγον, τότε ἀνέχεσθαι ἔχρη. Ἄλλ' ὄρα. Μέγας γὰρ ὁ κίνδυνος τῷ μὴ προσέχοντι. Πίσταις γὰρ αἰρέσεις δίδωσι πρόδοον. Οὕτως ἐκόμπαζον οἱ ψευδαπόστολοι, ὡς ἀτελῶς τοῦ Παύλου διδάσκοντος, καὶ ὅτι αὐτοὶ, φησὶ, πλέον ἐσσι καὶ τελειότερον λέγουσι. Τῇ γὰρ ἐξω παιδείᾳ χρωμένοι, τοῖς ἀληθεῖσι δόγμασι φλυαρίας ἀνεμίγνυν. Διὸ καὶ ἐφθειρον πολλοὺς. Τοῦτο οὖν φησι νῦν· Εἰ μὲν τι τελειότερον λέγουσιν οὗτοι, καὶ ἕτερον ἔδει κηρυχθῆναι Χριστὸν, καὶ ἡμεῖς παρελίπομεν, καλῶς ἠνείχεσθε. Διὸ τοῦτο γὰρ λέγει, « Ὅν οὐκ ἐκηρύξαμεν. » Εἰ δὲ τὰ αὐτὰ ἐσσι, φησὶ, τῆς πίστεως κεφάλαια, καὶ οὐδὲν πλέον ἐροῦσιν ὅσον ἦκεν εἰς τὸ δόγμα, διὰ τί πλέον ἔχουσι παρ' ὑμῖν ἐκείνοι; Ὅση γὰρ ἂν φλυαρήσωσι, φησὶν, οὐδὲν πλέον, ὧν ἡμεῖς, εἴποιεν, πλὴν τοῦ κόμπου τῶν λέξεων. — [ΦΩΤ.] Τὸ δὲ « Καλῶς ἠνείχεσθε, » οὐκ ἐπαινοῦντός ἐστι τὴν τοιαύτην γνώμην, ἀλλ' ἐκ περυσίας ἐλέγχοντος. Φθορὰν γὰρ πρὸ μικροῦ, τὸ ἀνέχεσθαι τούτων καὶ προσέγειε αὐτοῖς ἀπεκάλεσε. Τί οὖν ἐστὶν ὃ ἐλέγχει; Ἀπροφάνιστος ὑμῶν ἐσσι, φησὶν, ἡ ἀγάπη, ὅταν ἄμφω ἡμῶν τε καὶ τῶν ψευδαποστόλων τὰ αὐτὰ δοκούντων λέγειν, ἡμῶν μὲν ἀπίστασθε, ἐκείνοις δὲ προστίθεσθε. Οὐ γὰρ ἔχετε πρόφασιν τὴν καινότητα τῆς ἀγάπης, καὶ τὸ ἐξηλλαγμένον εἰς τελειότητα τῶν δογμάτων. Εἴθε γὰρ ἡ καινότης ὑπογαργαλίξεν καὶ ἐφέλικεσθαι τοὺς ἀπλουστέρους. Ὑμῖν, δὲ, οὐδὲ αὕτη ἡ πρόφασις ὑπελείφθη.

occasionem habebitis fraudis novitatem, et rem

esse insolitam ad perfectionem dogmatum. Solet enim novitas titillare ac simpliciores attrahere, vobis autem ne hæc quidem occasio relicta est.

Λογίζομαι γὰρ μηδὲν ὑπερηκέναι τῶν ὑπὲρ Ἀ
λίαν ἀποστόλων. Εἰ δὲ καὶ ἰδιώτης τῆς λόγου, ἀλλ'
οὐ τῆ γνώσει. Ἄλλ' ἐν παντὶ φανερωθέντες, ἐν
πᾶσιν εἰς ὑμᾶς. Ἡ ἀμαρτίαν ἐποίησα ἑμαυτὸν τα-
πεινῶν, ἵνα ὑμεῖς ὑψωθῆτε ἐτι δωρεάν τὸ τοῦ
θεοῦ εὐαγγέλιον εὐγγελοσάμεν ὑμῖν; Ἄλλας
ἐκκλησίας ἐσώλησα, λαλῶν ὀψώνιον πρὸς τὴν
ὑμῶν διακονίαν, καὶ παρῶν πρὸς ὑμᾶς καὶ ὑπερη-
θεῖς, οὐ κατενέγκησα οὐδενός.

Ἀντιπὸν τοῖς περὶ Πέτρον συγκρίνει ἑαυτὸν, τοῦτο
δειξίτι θέλων, ὅτι εἰ ἐμοῦ, φησί, πλείον ἴσασι, καὶ ἐκεί-
νων· εἰς τὴν εἰς ἄτοπον ἀπαγωγὴν φέρων τὸν λόγον.
Ὅρα δὲ ταπεινοφροσύνην. Λογίζομαι, φησὶν, οἷον
ἡγοῦμαι. Νομίζω, οὐδὲν ἀποφαντικόν, καὶ οὐχ ἀπλῶς
ἀποστόλων, ἀλλὰ τῶν ὑπὲρ λίαν, Πέτρον, καὶ Ἰάκω-
βον, καὶ Ἰωάννην αἰνιττόμενος, τοῦτο δὲ φησὶν, Β
ἐπειδὴ τοῦτου νῦν χρεῖα. Ἄλλαχού δὲ φησὶν. Ὅς οὐκ
εἶμι· ἱκανὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος. « Εἰ δὲ καὶ ἰδιώ-
της. » Ἐπεὶ δὲ ἐν τούτῳ ἐνεκκλωπιζοντο οἱ ψευδα-
πόστολοι εἰς τὸ μὴ εἶναι ἰδιῶται, δεικνυσὶν ὅτι οὐ
φεύγει τὴν ἰδιωτείαν, ἀλλὰ καὶ σεμνύεται ἐπ' αὐτῆ.
Διὸ καὶ τίθειν αὐτό. Καὶ ἀλλαχού δὲ τοῦτο ποιεῖ,
ἐνθα δεικνυσι τὸ εἶναι σοφόν, πρὸς βλάβην ὄν τοῦ
κηρύγματος. « Ἦλθον γὰρ, φησὶν, οὐ καθ' ὑπεροχὴν
λόγου σοφίας, ἵνα μὴ κενιωθῆ ὁ σταυρός. » — « Τῆ
λόγου. » [ΦΩΤ.] Ὁ λόγος καὶ ἡ γνώσις, οὐκ αἰεὶ
τὰ αὐτὰ παρὰ τῆ θεσπέσιμ Παύλῳ σημαίνει, ἀλλ'
ἐνίοτε μὲν λόγον λέγει, τὸ ἔχειν χάρισμα διδασκαλι-
κόν, γνώσιν δὲ, τὸ συνίεναι μὲν τὸν τοῦ κηρύγματος
λόγον, μὴ μέντοι δύνασθαι καὶ ἑτέρους ὠφελεῖν καὶ
διδάσκειν· ἐνίοτε λόγον μὲν λέγει, τὸ ἐγγεγραμμά-
σθαι τῆ Ἑλληνικῆ σοφία, μηδὲν δὲ τῆς θείας μετ-
έχειν, μόνον δὲ κατεστρωμλωσθαι, γνώσιν δὲ, τὸ
τετελειώσθαι ἐν τῆ σοφίᾳ, ὥστε καὶ αὐτὸν ἀκριβῶς
εἰδέναι, καὶ ἑτέρους ἱκανὸν εἶναι διδάσκειν καὶ Χρι-
στῷ προσάγειν. Πάλιν δὲ ἀλλαχού, λόγον μὲν ἀπλῶς
ὡς εἰώθαμεν τὸν προφορικόν, γνώσιν δὲ, τὴν ἐν τοῖς
δόγμασιν ἐδῆσιν. Παράδειγμα τοῦ μὲν πρώτου, « Ὁ
μὲν γὰρ διδίδεται λόγος σοφίας, ἄλλῳ δὲ λόγος γνώ-
σεως· τοῦ δὲ δευτέρου τὸ νῦν προκείμενον, « Ἰδιώτης
τῆς λόγου, οὐ τῆς γνώσει. Τοῦ δὲ τρίτου, « Ἐπλου-
τίσθητε ἐν αὐτῷ, ἐν παντὶ λόγου καὶ πάσῃ γνώσει. »

tiam autem dogmatum cognitionem. Exemplum primi est cum ait : « Huic quidem datur sermo sapien-
tiæ, alii autem sermo scientiæ ⁶⁶. » Secundi vero. quod nunc proponitur ; Imperitus quidem sermone,
sed non scientia. Tertii autem : « Ditati estis per ipsum in omni sermone et in omni scientia ⁶⁷. »

« Ἄλλ' ἐν παντὶ φανερωθέντες ἐσμὲν. » Λεῖπει γὰρ D
τὸ, « ἐσμὲν. » Οἷον, ἐν παντὶ πεφανερωμένοι ἐσμὲν.
Τί δὲ πεφανερωμέθα ὑμῖν ; Ὅτι οὐδὲν τῶν ὑπὲρ λίαν
ἀποστόλων ὑπερήσαμεν, ὅτι οὐκ ἐσμὲν ἰδιῶται τῆ
γνώσει, ἀλλ' ἱκανοὶ διδάξαι καὶ τελειώσαι ἐν τῆ πί-
στει, καὶ ἀπλῶς ἐν παντὶ ἐγνωσμεθα ὑμῖν, καὶ οὐκ
ἔστιν οὐδεμία ὑμῖν ἑγκλησις καθ' ἡμῶν, οὐδὲ ἀγνοίας
πρόφασις. εἰ μὴ ἔρα τοῦτο βούλεσθε ἀμαρτίας πρό-
φασιν λαβεῖν, τὸ μηδὲν λαβεῖν ἐμὲ ἐξ ὑμῶν. Τοῦτο δὲ
ἐντρέπων φησὶν, ἀντὶ τοῦ. Εἰ μὴ ἔρα τὰ κατορθώματα

XI. 5. 9. « Arbitror enim me nihilo inferiorem
« fuisse eximiis apostolis. Cæterum licet imperitus,
« sermone, non tamen scientia. Verum ubique mu-
« nifesti sumus in omnibus erga vos. An peccavi
« meipsum humilians ut vos exaltaremini, quod
« gratuito Evangelium Dei prædicaverim vobis ? Cæ-
« teras ecclesias deprædatus sum accepto ab illis sti-
« pendio, quo vobis inservirem. Et cum apud vos es-
« sem et egerem, non onerosus fui cuiquam.

Deinceps Petro et iis qui cum illo erant seipsum
comparat, hoc ostendere volens : Si me, inquit,
sapientiores sunt, illis quoque sunt sapientiores :
sermonem ferens ad absurdam deductionem. Con-
sidera autem quam humiliter de se sentiet. Arbi-
tror, inquit, hoc est existimo, opinor : nihil asse-
rens. 663 Ne vulgaribus apostolis, sed eximiis :
Petrum, Jacobum et Joannem designans. Hoc autem
dicit quod sese nunc offerat necessitas, Alibi vero
ait : Non sum idoneus quid dicar Apostolus ⁶⁶. « Cæte-
rum licet imperitus sim. » Quoniam in hoc gloria-
bantur pseudapostoli quod imperiti non essent,
ostendit quod non fugiat imperitiam, sed de ipsa
etiam gloriatur et ideo id ponit. Alibi vero etiam
hoc facit, ubi ostendit quod esse sapientem ad
nocumentum faciat prædicationis. « Veni, inquit,
non cum eminentia sermonis et sapientiæ, ut non
inanis reddatur crux Christi ⁶⁵. » — « Sermone, » etc.
Ὁ λόγος, id est, sermo et ἡ γνώσις, id est, scienti-
tia, non semper idem designant apud divum Pau-
lum. Sed interdum quidem sermonem habere, dic-
tit habere donum docendi : scientiam vero habe-
re, designat intelligere quidem sermonem prædi-
cationis, at non posse alios quoque juvare ac do-
cere. Rursum quandoque quidem sermonem habe-
re, dicit exercitatum quidem esse in Græcorum
sapientia, sed nihil habere de divina, solum autem
verbis multa garrere : scientiam vero habere,
perfectum esse in sapientia : ut et ipse exacte
rem noverit, et idoneus sit qui alios doceat, et ad
Christum adducat. Rursum autem alibi sermonem
quidem vulgari modo dicit, veluti dicere solemus
eloquentiam sive expressionem verborum : scien-
tiam vero habere, id est, sumus, a communi intelligentia
supplendum. Quid est autem, In quod manifesti
sumus vobis ? Quod in nullo inferiores fuerimus
eximiis apostolis, quod non simus imperiti scientia
sed idonei qui doceamus et perficiamus in fide ; et
simpliciter in omnibus noti sumus vobis, et ne
una quidem accusatio est adversum nos, neque
ignorantiæ prætextus : nisi hoc fortassis ad peccati
occasionem sumere velitis, quod nihil a vobis

⁶⁴ I Cor. xv, 9. ⁶⁵ I Cor. ii, 1. ⁶⁶ I Cor. xii, 8. ⁶⁷ I Cor. i, 5.

acceperim. Hoc autem pudefaciendo dicit, ac si diceret: Nisi præclara facinora nostra, et de quo alii gloriantur, hæc nobis ad peccatum ducere decrevistis: et id per quod sublimare vos statuit ad nostri accusationem pervertitis. **684** Hoc autem Pauli dictum est vehementer in vita confidentis, et in conversatione secundum Deum, ostendit enim illos ipsos nihil omnino habere quod adversus se dicant, etiam cum illorum arguat ingratitude ac pravitate, quod cum nihil omnino possent in eo accusari, sed potius mirum in modum admirari, tamen pseudapostolos non minus, imo etiam magis quam Paulum amarent. « Non tamen scientia. » Pseudapostolos certe designat qui scientia secundum Deum imperiti erant, quod perniciosum est ac mortiferum. « Verum ubique manifesti sumus. » Pseudapostolos obscure denotat qui dolosi et contacti erant, pietatisque ac religionis personam induti. Nos autem non ita, inquit, nam in omni re et in cunctis quæ agimus manifesti sumus erga vos, in nulla, inquit, duplicitate aut simulatione. « An peccavi. » Cum aculeo usus est hoc sermone. Abiectum, inquit, me ducitis et magis vilem: An peccavi quod meipsum fame depresserim, et nihil a vobis acceperim? Hoc, ait, fecit ut vos ad ea quæ Dei sunt exaltaremini: Nam videntes quod nihil acciperem, ædificabamini; si autem accepissem certe offendiculum passi fuissetis. « Cæteras ecclesias deprædatus sum. » Atqui poterat dicere: Ex labore manum mearum edebam, sed asperiores faciens sermonem: Ab aliis, inquit, accepi quæ vobis subministrarem ad prædicationem. Quod autem ait: « Deprædatus sum, » id est, spoliavi, mudavi; non enim se clanculo accepisse asserit: minime; sed stipendium dicit ipsos necessarius sumptus. Magna autem erat illorum accusatio quod ne hæc quidem ipsi præbuissem. Quodque pejus est: Ut vobis, inquit, inservirem: vobis enim prædicans, ab aliis alebar. « Et cum præsens essem apud vos et egerem. » Triplex erat peccatum: et quod apud illos prædicaret et quod necessario egeret alimento. Non solum enim, inquit, alio non mittebatis mihi, quod Macedones fecerunt, sed neque præsentem alebatis « Non onerosus fui; » aut οὐ κατενάρκησα, id est Non deses fui, non dejectus sum animo, non solvi tolerantiam. Hac autem via levius reddit eis peccatum; quia ergo, ait, « Non postulavi. » — *Aut etiam hoc modo* Et his, inquit, cum carerem: non deses fui, non negligens, non segnior ad prædicationem factus sum; sed

a me quidem **685** facta sunt ad vestram salutem quæcunque fieri oportuit, ego tamen in egestate debebam. XI, 9-12. « Nam quod mihi deerat suppleverunt fratres qui venerant a Macedonia: et in omnibus sic me servabam me vobis essem onerosus, atque servabo. Est veritas Christi in me quod hæc gloriatio non interrumpetur erga me in regionibus Achaiæ. « Quapropter? An quod non diligam vos? Deus novit, verum quod facio, idem et faciam, ut amputem occasionem his qui cupiunt occasionem ut in quo gloriantur, reperiantur sicut et nos. »

A ἡμῶν, καὶ ἐφ' ᾧ ἄλλοι καυγῶνται, ταῦτα ἡμῶν εἰς ἀμαρτίαν λογίζεσθαι διεγνώκατε, καὶ ἐφ' ᾧ ὑψῶσαι ὑμᾶς ἐπετρέψα, τοῦτο εἰς κατηγορίαν ἡμῶν περιτρέπετε. Τοῦτο δὲ Παύλου ἐστὶ λίαν θαρρόυντος τῷ βίῳ, καὶ τῇ κατὰ Θεὸν πολιτείᾳ, ὅτι αὐτοὺς ἐκείνους δείκνυσι, μηδὲν ὄλως ἔχοντας εἰπεῖν κατ' αὐτοῦ, καὶ ἐκείνων ἐλέγχοντος τὴν ἀγνωμοσύνην καὶ πονηρίαν, ὅτι μηδὲν ὄλως ἔχοντες ἐγκαλεῖν, ἀλλὰ καὶ ὑπερβαυμάζειν ὄντες δίκαιοι, ὅμως τοὺς ψευδαποστόλους οὐδὲν ἔλιπτον, εἰ μὴ καὶ Παύλου μάλλον ἔστεργον. « Ἄλλ' οὐ τῇ γνώσει. » Τοὺς ψευδαποστόλους αἰνίττεται δηλαδὴ, κατὰ τὴν τοῦ Θεοῦ γνώσιν ἰδιώτας ὄντας, ὅπερ ἐστὶν ὀλέθριον. « Ἄλλ' ἐν παντὶ φανερωθέντες. » Αἰνίττεται τοὺς ψευδαποστόλους, δολεροῦς τινὰς καὶ συνεσκιασμένους, καὶ προσωπεῖον εὐλαθείας περικλειμένους. Ἡμεῖς δὲ, οὐχ οὕτως, φησὶν. Ἐν παντὶ γὰρ πρᾶγματι, καὶ ἐν πᾶσιν οἷς ποιοῦμεν φανεροί ἐσμεν εἰς ὑμᾶς, ἐν οὐδεμίᾳ διπλόῃ, ἢ ὑποκρίσει, φησὶν. « Ἡ ἀμαρτίαν ἐποίησα. » Πληκτικῶς τῷ λόγῳ κέχρηται Ἀπερρίμενον, φησὶν, ἡγεῖσθε με καὶ εὐτελεῖ μάλλον, ἀμαρτίαν εἰ ἐποίησα ἑμαυτὸν λιμῶν ταπεινώσας, καὶ μηδὲν λαθῶν παρ' ὑμῶν. Τοῦτο, φησὶν, ἐποίησα, ἵνα ὑμεῖς εἰς τὰ κατὰ Θεὸν ὑψωθῆτε. Ὅρωντες γὰρ μηδὲν λαμβάνοντα ψοδομοεῖσθε. Εἰ δὲ ἐλαμβάνον, ἐσκανδαλίσθητε ἂν. « Ἄλλας ἐκκλησίας ἐσύλησα. » Καίτοι ἡδύνατο εἰπεῖν, ὅτι Ἐκ τῶν χειρῶν μου ἦσθιον, ἀλλὰ πληκτικώτερον τὸν λόγον ποίων, φησὶ Παρ' ἄλλων ἔλαθον, ὑμῖν διακονούμενος εἰς τὸ κήρυγμα. Τὸ δὲ, « ἐσύλησα, » οἷον ἐκύλευσα, ἐγύμνωσα. Οὐ γὰρ τὸ λάθρα λαβεῖν λέγει, ἄπαγε. Τὸ δὲ ὀψώνιον δηλοῖ αὐτὰ τὰ ἀναγκαιῶς διαπανήματα. Μεγάλη δὲ ἐκείνων κατηγορία, ὅτι οὐδὲ ταῦτα αὐτῷ παρεῖχον, καὶ, τὸ χεῖρον ὅτι πρὸς τὴν ὑμῶν, φησὶ, διακονίαν. Ὑμῖν γὰρ κηρύσσων, παρ' ἄλλων ἐτρεφόμεν. « Καὶ παρῶν πρὸς ὑμᾶς καὶ ὑστερηθεῖς. » Τριπλοῦν τὸ ἐγκλημα, ὅτι καὶ παρ' αὐτοῖς ἦν ληρόσων, καὶ τῆς ἀναγκαίας ἔχρηζε τροφῆς. Οὐ μόνον γὰρ ἐτέρωθι οὐκ ἐπέμψατέ μοι, φησὶν, ὅπερ Μακεδόνες ἐποίησαν, ἀλλ' οὐδὲ παρόντα ἐτρέφετε. « Οὐ κατενάρκησα. » — [ΘΕΟΔΩΡ.] Οἷον οὐκ ἠτόνησα, οὐδὲ ἐξέλυσα τὴν ὑπομονήν. Ἐαύτη γὰρ κούφοτερον αὐτοῖς ποιεῖ τὸ ἐγκλημα, ὅτι ἐγὼ, φησὶν « οὐκ ἤτησα. » — Ἡ καὶ οὕτως. Καὶ ταῦτα, φησὶ, στερηθεῖς, οὐ κατενάρκησα, οὐδὲ ἡμέλησα, ἢ ῥαθυμότερος πρὸς τὸ κήρυγμα γέγονα, ἀλλὰ παρ' ἐμοῦ μὲν ὅσα ἐρχῆν ἐγένετο πρὸς τὴν ὑμῶν σωτηρίαν, ἐγὼ δὲ ἐν ἐνδείᾳ διέτριβον.

Τὸ γὰρ ὑστέρημα μου προσανεπλήρωσαν οἱ ἀδελφοί, ἐλθόντες ἀπὸ Μακεδονίας, καὶ ἐν παντὶ ἀβαρῆ ὑμῖν ἑμαυτὸν ἐτήρησα, καὶ τηρήσω. Ἔστιν ἀλήθεια Χριστοῦ ἐν ἐμοί, ὅτι ἡ καύχησις αὐτῆ οὐ φραγίσσεται εἰς ἐμὲ, ἐν τοῖς κλίμασι τῆς Ἀχαΐας. Διὰ τί; ὅτι οὐκ ἀγαπῶ ὑμᾶς; Ὁ Θεὸς οἶδεν. Ὁ δὲ ποίω καὶ ποιήσω, ἵνα ἐκκόψω τὴν ἀφορμὴν τῶν θεαλόντων ἀφορμὴν, ἵνα ἐν φ' καυχῶνται, εὐρεθῶσι καθὼς καὶ ἡμεῖς.

Ἐκ τοῦ εἰπεῖν Ὑπερήμα, δείκνυσι μηδὲν ὑπὲρ τῆν ἀναγκαίαν λαβῶν χρείαν. Ἐπεμψαν δὲ αὐτῶ οἱ Φιλιππησιοὶ διὰ τοῦτο δὲ καὶ τοῦνομα τέθεικεν, εἰς ζηλοτυπίαν αὐτοῦς ἐλεημοσύνης ἄγων. « Καὶ ἐν παντί ἀβαρῆ ἐμυτόν. » Δείκνυσι ὅτι καὶ βάρος ἦγοντο, τὰς τροφὰς αὐτῶ χορηγοῦντες. Καλῶς δὲ τὸ « Τηρήσω. » Μὴ γὰρ νομίσητε, φησί, ταῦτά με εἰρηκέναι, ἵνα τοῦ λοιποῦ λάθω παρ' ὑμῶν. Οὐ μόνον γὰρ ἐτήρησα, ἀλλὰ καὶ τηρήσω. « Ἔστιν ἀλήθεια Χριστοῦ ἐν ἐμοί. » Εἶτα ἵνα μὴ νομίωσι ταῦτα εἰρηκέναι αὐτὸν ἵνα αὐτοῦς ἐπισπάσῃται πρὸς τὸ δουναί, φησίν. « Ἔστιν ἀλήθεια Χριστοῦ ἐν ἐμοί. » τουτέστιν, ἀληθείων λέγω, ὅτι ἡ καύχησις αὕτη, ἡ τοῦ μὴ λαθεῖν δηλαδὴ. Καύχησιν δὲ ταύτην καλεῖ, ἵνα μὴ νομίωσιν ὀργίζεσθαι αὐτὸν ἐφ' οἷς οὐκ ἐλαθεν. « Οὐ φραγήσεται. » Τουτέστιν, οὐκ ἐκκοπήσεται, οὐδὲ διαλείψει. Πῶς δὲ οὐ διαλείψει; εἰ καὶ τοῦ λοιποῦ μὴ λάθῃ. « Ἐν ὅλῃ τῇ Ἀχαΐᾳ. » Τουτέστι τῇ ἐπαρχίᾳ. Ἡ ὅτι ἡ καύχησις ἡ προσηγομένη μοι ἐν τοῖς κλίμασι τῆς Ἀχαΐας, ὅτι δωρεὴν ἐκήρυξα, οὐ φραγήσεται. Σφόδρα δὲ αὐτῶν ὡς ἀσθενῶν κατεγίνωσκε, παρ' αὐτῶν μὴ λαβῶν. Εἰ γὰρ ἐπὶ τούτῳ ἐκαυχᾶτο, οὐδαμῶς λαθεῖν ἔδει. Εἰ δὲ ἀλλαχοῦ γράφει, ὡς παρὰ εὐσεβῶν τούτων οὐκ εἴληφεν. « Ὅτι οὐκ ἀγαπῶ ὑμᾶς. » Τί οὖν; μισεῖς ἡμᾶς καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲν αἰρῆ λαθεῖν παρ' ἡμῶν; Ὁ Θεὸς οἶδε, φησίν, ὅτι οὐ διὰ τοῦτο λαθεῖν παραιτούμαι, ἀλλὰ δι' ἃ λέγει. « Ὁ δὲ ποιῶ. » Πρῶτον δὲ, τὸ ἀδαπάνως κηρύξαι, καὶ τοῦτο αἰεὶ ποιήσω. « Ἴνα ἐκκόψω τὴν ἀφορμὴν. » Λέγει τὴν αἰτίαν, δι' ἣν οὐ λαμβάνει. Ἐπετήρουσι οἱ ψευδαπόστολοι, ἵνα εἰ εὐρωσιν αὐτὸν εἰληφότα, ἀφορμὴν λοιδορίας τὸ πρᾶγμα ποιήσονται. Ἐκαίνων οὖν τὴν ἀφορμὴν βουλόμενος ἐκκόψω, φησίν. « Ἴνα ἐν ᾧ καυχῶνται. » Τάχα καὶ τὸ μὴ λαθεῖν ὑπεκρίνοντο, διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν, Ἐν ᾧ ποιῶσιν, ἀλλ' Ἐν ᾧ καυχῶνται. « Εὐρεθῶσι καθὼς καὶ ἡμεῖς. » Εἶτα καὶ πλοῦσιοι ὄντες οἱ ψευδαπόστολοι, οὐδὲν ἐλάμβανον, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐκαυχῶντο. Ἴνα οὖν ἐν ᾧ καυχῶνται, ἐν τῷ μὴ λαμβάνειν, φησίν, εὐρεθῶσιν ὅμοιοι ἡμῶν, καὶ μὴ πλέον ἡμῶν ἔχωσιν. Ἄτοπον γὰρ εἰς τὰ ἄλλα ἐλαττουμένους, φῶδε τὸ πλέον ἔχειν.

Indignum est enim, cum in cæteris sint inferiores, si in hoc essent superiores.

Οἱ γὰρ τοιοῦτοι, ψευδαπόστολοι, ἐργάται δόλοιοι, μινασχηματιζόμενοι εἰς ἀποστόλους Χριστοῦ. Καὶ οὐ θαυμαστόν. Αὐτοὺς γὰρ ὁ Κατανᾶς μετασχηματίζεται εἰς ἄγγελον φωτός. Οὐ μέγα οὖν, εἰ καὶ διάκονοι αὐτοῦ μετασχηματίζονται ὡς διάκονοι δικαιοσύνης, ὧν τὸ τέλος ἔσται κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν.

Τί λέγει; οἱ τὸν Χριστὸν κηρύσσοντες καὶ τὸ εὐαγγέλιον (οὕτω γὰρ ἦν περὶ αὐτῶν εἴρηκας), ψευδαπόστολοι εἰσι; Ναί, φησί. Ταῦτα γὰρ ὑποκρινόμενοι ἐν τῷ φανερωῖ, λάθρα ἀνόσια παρισφύρουσι δόγματα. « Ἐργάται δόλιοι » Ἐργάζονται γὰρ, ἀλλ' ἀνασπῶσι τὰ καλῶς πεφυτευμένα, τὸ γὰρ προσωπεῖον ὑπεισιόντες τῆς ἀληθείας, οὕτως τὴν βλάβην ἐργάζονται, καὶ σχῆμα περικείμενοι ἀποστό-

Ex eo quod ait : Quod deerat, ostendit se nihil ultra necessarium usum accepisse. Miserunt autem ei Philippenses. Propterea vero etiam nomen posuit, ut ipsos etiam ad eleemosynæ æmulationem duceret. « Et in omnibus ne onerosus essem servavi. » Ostendit quod etiam onus ducerent alimenta ipsi suppeditare. Recte autem addidit : « Atque servabo. » Ne existimetis, inquit. me hæc in eum finem dixisse, quo deinceps accipiam a vobis : non enim solum ita servavi, verum etiam servabo. « Est veritas Christi in me. » Deinde ne hæc eum dixisse existiment quo ipsos magis altraheret ad dandum, ait : « Est veritas Christi in me, » hoc est, in veritate dico, quod gloriatio hæc, nempe de non accipiendo. Gloriationem autem dicit ne arbitrentur quod succenseat illis quod non accepisset. « Non interruptetur, » hoc est, non amputabitur, non deficiet. Quomodo autem non deficiet? si ne in posterum quidem accipiat. » In regionibus Achaiæ. » Id est, in tota Achaiæ provincia. Aut quod gloriatio quæ mihi accessit in regionibus Achaiæ quod gratis prædicaverim non interruptetur. Vehementer autem infirmos eos noverat cum ab ipsis non acciperet. Nam si in hoc gloriabantur, certe non oportebat accipere : quanquam alibi scribit quod ab his qui facile offendebantur non acceperit : « An quod non diligam vos? » Quid ergo? odisti nos, et propterea non vis a nobis accipere? Deus novit, inquit, quod non ob id devitem accipere : sed propter id quod subjungit. « Verum quod facio. » Facio sine sumptu prædicando, et hoc semper faciam. « Ut amputem occasionem. » Causam dicit quare non accipiat. Observabant enim pseudapostoli, quæ ut si invenissent quod ipse accepisset, rem ipsam faceret ansam conviciandi. Volens igitur illis amputare occasionem, ait : « Ut in eo in quo gloriantur. » Fortassis etiam se non accipere fingebant : propterea non dixit : In eo quod faciunt, sed « In eo in quo gloriantur. » — « Reperiantur sicut et nos. » Præterea cum divites essent pseudapostoli, nihil accipiebant, et in hoc gloriabantur. Ut ergo in eo in quo gloriantur quod non accipiant, inquit, reperiantur similes nobis, et nihil supra nos habeant. Indignum est enim, cum in cæteris sint inferiores, si in hoc essent superiores.

XI, 13-15. « Siquidem istiusmodi pseudapostoli sunt, ac operarii dolosi, et transfigurantur in apostolos Christi. Atque haud mirum, quando quidem ipse Satanas transfiguratur in angelum lucis. Non magnum est igitur si et ministri illius transfigurentur quasi sint ministri justitiæ, quorum finis erit juxta opera illorum. »

Quid ais? an qui Christum prædicant et Evangelium (nam ita superius de ipsis locutus est) pseudapostoli sunt? Utique, inquit: hæc enim palam simulantes, occulte impia simul afferunt dogmata. « Operarii dolosi. » Operantur enim, sed revellunt quæ recte plantata erant, siquidem personam veritatis induti, ita nocumentum exercent, et habitu apostolorum amicti pelleque ovina, intus

Iupi sunt. Transfigurantur veluti magister eorum transfiguratur, ideo etiam multis imponit : cumque angelus sit tenebrarum tanquam angelus lucis conspicitur fallens aspectus. « Non magnum est igitur. » Nam si quid admirari oportet, illud admiratione dignum est quomodo diabolus in tantam proruperit audaciam. — Non est, inquit, admirandum. Quare ? Quia debent omnino magistrum imitari, qui cum angelus sit tenebrarum, figuratur quasi esset angelus lucis. « Quasi sint ministri justitiæ » Ministri justitiæ sunt sancti apostoli : Deo enim ministrant justificando per Evangelii potentiam. « Quorum finis erit. » Quamquam enim vos, inquit, fallunt, pervigilem Christi oculum fallere non poterunt.

§ XI, 16-21. *Iterum dico ne quis me putet insipientem esse. Alioqui licet ut insipientem accipiatis me, ut paululum quiddam et ego glorier. Quod dico, non dico secundum Dominum, sed velut per insipientiam in hoc argumento gloriationis. Quandoquidem multi gloriantur secundum carnem, et ego gloriabor. Libenter enim suffertis insipientes, cum sitis sapientes. Suffertis enim si quis vos in servitute adigit, si quis excedit, si quis accipit, si quis extollit sese, si quis in faciem vos cædit : juxta contumeliam loquor, perinde quasi nos imbecilles fuerimus.*

« Iterum dico. » Jam siquidem multa præparatione ac correctione usus fuerat, sed non illa sola contentus erat. « Ne quis me putet insipientem esse. » Atqui superius dixit : Utinam toleraretis insipientiam meam : quomodo ergo hoc loco ait : « Ne quis me putet insipientem esse ? » Quia illud quidem, nempe seipsum laudare, insipientiæ est. Ego vero, inquit, non tanquam insipiens his utor sermonibus, sed cogor, ut vos a pseudoapostolis abducam. Ideo ait : « Ne quis me putet insipientem esse. » Non enim ultro, sed ex necessitate ad meas ipsius laudes descendo. — *Aliud.* Insipientiæ verbum est dicere insipientem eum qui non est, neque ea agit quæ sunt insipientis. Siquidem insipiens est qui vane se jactat et inaniter gloriatur, qui simul et insipiens est et insipientiæ verba loquitur, et quæ insipientis sunt facit : qui autem de seipso et magna dicit et vera, idque causa utilitatis animæ : videbitur insipientiæ verba dicere quantum ad similitudinem prolationis, non tamen insipiens est, sed prudens admodum, et quæ prudentissimi sunt operatur, quod etiam irrationabilem calumniam despexerit, ob aliorum utilitatem ac salutem. Non est igitur contrarium paulo ante dixisse : Utinam sustineretis me, qui verbum quoddam insipientiæ dicturus sum ; et nunc dicere : « Ne quis me putet insipientem esse. » Ne quis itaque me insipientem esse existimet ; non enim propter me ipsum, sed propter vos dicturus sum quæ dixero. Alioqui licebit ut insipientem putetis me et accipiatis. Neque enim aversor vel insipiens existimari propter vestram salutem. § § Siquidem, quæ dicturus sum, ad vestri confirmatio-

λων, καὶ δορὰν προβάτου ἠμφεισμένοι· λύκοι εἰσὶ τὰ ἔνδον, μετασχηματίζόμενοι, οἷον ὁ διδασκαλὸς αὐτῶν μετασχηματίζεται. Διὸ καὶ πολλοὺς πλανᾷ, καὶ ὧν ἄγγελος σκότους, εἰς ἄγγελον ὁρᾷται φωτὸς, πλανῶν τὰς ὕψεις. Καὶ οὐ θαυμαστόν. Εἰ γὰρ δεῖ θαυμάζειν, ἐκεῖνὸ ἐστὶ θαύματος ἄξιον, πῶς ὁ διδάσκαλος εἰς τοῦτο τόλμης ἔρχεται. — [ΦΩΤ.] Οὐ θαυμαστόν, φησὶ, διὰ τί ; Ὅτι μιμῆσθαι πάντως χρεωστοῦσι τὸν διδασκαλόν, ὡς ἄγγελος ὧν σκότους, φωτὸς εἶναι σχηματίζεται. « Ὡς διάκονοι δικαιοσύνης. » Διάκονοι δικαιοσύνης εἰσὶν οἱ ἅγιοι ἀπόστολοι· διακονοῦσι γὰρ θεῷ ἐν τῇ δικαιοῦν δυναμένῃ Εὐαγγελίῳ. « Ὡν τὸ τέλος ἔσται. » Κἄν γὰρ ὑμᾶς, φησὶν, ἀπατήσωιν, οὐκ ἂν διαλάβωσι τὸν ἀκοίμητον ὀφθαλμὸν τοῦ Χριστοῦ.

Ἄλλιν λέγω, μὴ τις με δόξη ἄφρονα εἶναι. Εἰ δὲ μὴ γε, κἄν ὡς ἄφρονα διέξασθέ με ἵνα μικρόν τι καὶ καυχῶμαι. Ὁ λαλῶ, οὐ λαλῶ κατὰ Κύριον, ἀλλ' ὡς ἐν ἀφροσύνῃ, ἐν ταύτῃ τῇ ὑποστάσει τῆς καυχῆσιως Ἐπεὶ πολλοὶ καυχῶνται κατὰ τὴν σάρκα, καὶ γὰρ καυχῶμαι. Ἠδέως γὰρ ἀνέχεσθε τῶν ἀφρόνων, φρόνιμοι ὄντες. Ἀνέχεσθε γὰρ εἴ τις ὑμᾶς καταδουλοῖ, εἴ τις κατασβίβει, εἴ τις λσμβάνει, εἴ τις ἐπαίρειται, εἴ τις ὑμᾶς εἰς πρόσωπον δέξει. Κατὰ ἀτιμίαν λέγω, ὡς δεῖ ἡμεῖς ἡσθενήσμεν.

« Πάλιν λέγω. » Ἦδη μὲν γὰρ πολλῇ προδιορθώσει ἐχρήσατο, ἀλλ' οὐκ ἀρκεῖται ἐκείνῃ μόνῃ. « Μὴ τις με δόξη ἄφρονα εἶναι. » Καίτοι ἄνω εἶπεν, ὄφελον ἀνείχεσθέ μου τῆς ἀφροσύνης. Πῶς οὖν ὡδε φησὶ, « Μὴ τις με δόξη ἄφρονα εἶναι ; » Ὅτι αὐτὸ μὲν, φησὶ, τὸ ἐπαινεῖν ἑαυτὸν ἀφροσύνης ἐστίν, ἐγὼ δὲ, φησὶν, οὐχ ὡς ἄφρων κέχρημαι τούτοις τοῖς λόγοις, ἀλλ' ἀναγκάζομαι πρὸς τὸ τῶν ψευδοποστόλων ἀπαγγεῖν ὑμᾶς. Διὸ φησὶ, « Μὴ τις με δόξη ἄφρονα εἶναι. » Οὐ γὰρ ἐκῶν, ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης εἰς τοὺς ἑμαυτοῦ ἐπαίνους ἐμπίπτω. — Ἄλλο. Ἔστιν ἀφροσύνης ῥῆμα εἰπεῖν, μὴ ὄντα ἄφρονα, μηδὲ τὰ τοῦ ἄφρονος ποιοῦντα. Ἄφρων μὲν γὰρ ἐστὶν ὁ μάρτυρ μεγαλορημονῶν, καὶ εἰς κενὸν ἀλαζονευόμενος, ὡς μετὰ τοῦ εἶναι ἄφρων καὶ ἀφροσύνης λέγει ῥήματα, καὶ τὰ τοῦ ἄφρονος ποιεῖ. Ὁ δὲ λέγων περὶ ἑαυτοῦ καὶ μεγάλα καὶ ἀληθῆ, καὶ ἕνεκεν ὠφελείας ψυχικῆς, ἀφροσύνης μὲν δόξει, ῥήματα λέγειν, ὅσον ἐπὶ τῇ ὁμοιότητι τῆς προφορᾶς τῶν λόγων, οὐ μὴν ἄφρων, ἀλλὰ καὶ λίαν ἐμφρων, καὶ τὰ τοῦ ἐμφρονεστάτου πράττων, ὅτι καὶ διαβολῆς ἀλόγου κατεφρόνησεν ἐπὶ τῇ ἐτέρων σωτηρίᾳ καὶ ὠφελείᾳ. Διὸ οὐκ ἐστὶν ἐναντίον τὸ εἰπεῖν πρὸ ὀλίγων, ὄφελον ἀνείχεσθέ μου τὴν ἀφροσύνην ῥῆμα εἰπεῖν μέλλοντος, καὶ τὸ νῦν λέγειν· « Μὴ τις με δόξη ἄφρονα εἶναι. » ἢ καὶ τις οὖν δόξη ἄφρονα εἶναι· οὐ γὰρ δι' ἑμαυτὸν, ἀλλὰ δι' ὑμᾶς ἐρεῖν μέλλω ἢ μέλλω λέγειν. Εἰ δὲ μὴ, κἄν ὡς ἄφρονα ἡγήσασθέ με καὶ παραδέξασθε. Οὐκ ἐποτρέφομαι γὰρ οὐδὲ τὸ ἄφρων νομισθῆναι διὰ τὴν ὑμετέραν σωτηρίαν. Καὶ γὰρ ἢ μέλλω ἐρεῖν, εἰς στήριγμα ὑμῶν καὶ ὠφελείαν ψυχῆς συσταεῖ. « Εἰ δὲ μὴ γε. » Εἰ δὲ μὴ πεισθεῖτε, ἀλλὰ καὶ ἀνάγκην οὖσαν ὁρῶντες, μὴ ἐλευθέρων με ἀφροσύνης νομί-

σητε, ὡς γοῦν ἄφρονος ἀνέχεσθε λέγοντος ἅ λέγω, ἵνα κἀγὼ καθάπερ, φησὶν, οἱ ψευδαπόστολοι καυχώσμαι. Ἐκεῖνοι γὰρ εἰς ὑμετέραν βλάβην καυχώμενοι, εἰς τοὺτους με προάγουσι τοὺς λόγους. «Ὁ λαλῶ, οὐ λαλῶ κατὰ Κύριον.» Τὸ γὰρ καυχᾶσθαι οὐ κατὰ Κύριον· ὁ γὰρ Κύριος κελεύει μὴ καυχᾶσθαι. Τὰ ῥήματα τοιγαροῦν, οὐ κατὰ Κύριον. Ὁ δὲ τῶν ῥημάτων σκοπὸς, καὶ σφίδρα κατὰ Κύριον. «Ἄλλ' ὡς ἐν ἀφροσύνῃ.» Εἴτα ἵνα μὴ τῶν αὐτῶν ὁμολογεῖν ὅτι οὐ κατὰ Κύριον λαλεῖ, καὶ ὅτι ἐν ἀφροσύνῃ λαλεῖ, πρόφασιν ἐκείνοις πλείονος ὄψ' λοιδορίας. Πρῶτον μὲν οὐ λέγει, ἐν ἀφροσύνῃ, ἀλλ' «ὡς ἐν ἀφροσύνῃ» ἐπειτά, φησὶν· «Ἐν ταύτῃ τῇ ὑποστάσει τῆς καυχήσεως.» Τουτέστι, κατὰ τοῦτο τὸ μέρος τῆς καυχήσεως, οὐ λαλῶ κατὰ Κύριον. Ποῖον μέρος; Ὅτι μέλλει καυχᾶσθαι, Ἑβραῖος εἰμὶ, καὶ Ἰσραηλίτης, καὶ σπέρμα Ἀβραάμ. Τὰ δὲ ταῦτα, οὐκ ἀῆκεν εἰς καύχημα Χριστοῦ· ὅθεν καὶ κατὰ σάρκα ταῦτα καλεῖ· Ἢ γὰρ εἰς Χριστὸν καύχησις, πραότης ἐστίν, ἐγκράτεια, ἀγιασμός· Ὅτι γὰρ τὸ Ἑβραῖος εἶναι καὶ Ἰσραηλίτης οὐ κατὰ Κύριόν ἐστιν, ἀλλ' αὐτοῦ λέγοντος· «Οὐκ ἐν Ἰουδαίῳ, οὐδὲ Ἑλλήνι.» Καὶ· «Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ πάντες ἐν ἑστέ.» — «Πολλοὶ καυχῶνται κατὰ σάρκα.» Ἀπὸ τῶν ἐξωθέν φησιν, οἷον ἀπὸ εὐγενείας, ἀπὸ τοῦ περιουμῆν ἔχειν, καὶ Ἑβραῖος εἶναι. «Πόθως γὰρ ἀνέχεσθε.» Ὡστε ὑμεῖς αἴτιοι ἀνεχόμενοι αὐτῶν ἡδέως. «Τῶν ἀφρόνων φρόνιμοι ὄντες.» Εἴ γὰρ τὸ ἐπὶ τοῖς ὄντως κηλοῖς καυχᾶσθαι ἀφρονός ἐστι, πολλῶ μᾶλλον τὸ ἐπὶ τοῖς μὴ οὔσι. Τοὺς ψευδαποστόλους δὲ αἰνίττεται. Καὶ τὸ βαρῦ, φησὶν, ὅτι καὶ φρόνιμοι ὄντες, ἀνέχεσθε αὐτῶν. «Εἰ μὲν γὰρ ἦτε ἀνόητοι,» κἀν συγγνώμῃν εἴχετε· νῦν δὲ, ἐν εἰδήσει παταίετε. «Εἴ τις ὑμᾶς καταδουλοῖ.» Ὅρα πόσην δουλοπρίπειαν καταγωνίσκει, καὶ ὡς μεθ' ὑπερβολῆς ὑπεκέκλιτο τοῖς ψευδαποστόλοις. «Ἐἴ τις κατεσθίει, εἴ τις λαμβάνει.» Ὅρῳς [ὅτι καὶ τὸ ἐμπροσθεν εἰρημένον, τὸ, ἵνα ἐν ᾧ καυχῶνται εὐρεθῶσιν ὡς κἀγὼ, κατὰ συγχώρησιν εἰρηται, καὶ ὥστε μὴ ἐκ προσιμίῶν ἐλεγεῖται αὐτοῦς. Νῦν γὰρ δείκνυσιν αὐτοῦς ὑποκρινόμενους μὲν τὸ μὴ λαμβάνειν, λαμβάνοντας δὲ. «Εἴ τις γὰρ, φησὶ, λαμβάνει» καὶ, τὸ μείζον, «Εἴ τις κατεσθίει.» Τοῦτο γὰρ δηλοῖ, καὶ ἐκπικρομένους αὐτοῦς ὑπὸ τῶν ψευδαποστόλων. «Εἴ τις ἐπαίρεται.» Οὐ σύμμετρος, φησὶν, ὑμῶν ἡ δουλεία, οὔτε ἡμεροὶ οἱ δεσπύονται, ἀλλὰ φορτικοὶ τινες καὶ κατεξανιστάμενοι ὑμῶν. «Εἴ τις ὑμᾶς εἰς πρόσωπον δέρει.» Εἴδες ἐπίτασιν ἀπονείας αὐτῶν καὶ τυραννίδος, καὶ ὅτι ὡς ἀνδραπόδοις αὐτοῖς ἐπέχρητο; «Κατὰ ἀτιμίαν λέγω.» Οὐχ ὅτι τύπεσθε, φησὶν, ἀλλ' ὅτι τῶν εἰς πρόσωπον τυπτομένων οὐκ ἔλαττον πάσχετε, ὡς εἰ ἔλεγεν. Πρὸς ὕβριν ὑμῖν λέγω τοῦτο. Τί τοιγαροῦν τοῦτου γένοιτ' ἂν αἰσχρότερον, ὅταν καὶ τὰ χρήματα ὑμῶν, καὶ τὴν ἐλευθερίαν, καὶ τὴν τιμὴν ἀφελόμενοι, μὴδὲ οὕτως ὤσιν ἡμεροί; «Ἄλλ' ὕβριστικώτερον ἀργυρωνόντων ὑμῖν κεχρημένοι;» Διό φησι, Κατὰ ἀτιμίαν λέγω. «Ὡς ὅτι ἡμεῖς ἡσθενήσαμεν.» Ἀσαφὲς τὸ

nem et animæ utilitatem conferunt. « Alioqui. » Si vero persuaderi non potestis, sed videntes me etiam impellente necessitate hæc dicere, ab insipientia tamen liberum esse non duxeritis, saltem tanquam insipientem sustinetis me dicentem quæ dico, ut ego veluti pseudapostoli glorier. Illi siquidem in vestrum damnum gloriantes ad hos me deducunt sermones. « Quod dico non dico secundum Dominum. » Nam gloriari non est secundum Dominum; Dominus enim jubet non gloriari. Itaque verba quidem non sunt secundum Dominum et scopus verborum omnino secundum Dominum est. « Sed velut per insipientiam. » Deinde ne per hoc quod fatetur se non secundum Dominum loqui, et quod veluti per insipientiam loquatur, occasionem illis tribuat majoris convicii; primum quidem non dicit, Per insipientiam, sed, « Velut per insipientiam. » Deinde ait: « In hoc argumento gloriationis, » hoc est, In hac parte gloriationis non loquor secundum Dominum. Quænam pars est illa? quod gloriaturus est, dicendo: Hebræus sum et Israelites, et semen Abrahæ Talia autem non retulit ad gloriationem Christi Unde etiam secundum carnem hæc se loqui dicit. Gloriatio enim secundum Christum est mansuetudo, continentia, sanctimonia. Quod enim Hebræum esse et Israelitem non sit secundum Dominum, audi eum loquentem. « Non est Judæus neque Græcus⁶⁸. » Et, « In Christo Jesu omnes vos unum estis⁶⁹. » — Multi gloriantur secundum carnem. » Ab externis, inquit, hoc est, a generositate, quod circumcisionem habeant et Hebræi sunt. « Libenter enim suffertis. » Itaque vos in causa estis qui libenter suffertis. « Insipientes, cum sitis sapientes. » Nam si de his quæ vere honesta sunt gloriari insipientis est, multo magis in his quæ non sunt: pseudapostolos autem designat. Et grave est quod ait: Cum sitis sapientes, sustinetis ipsos. » Nam si insipientes aut fatui essetis, veniam sane haberetis: nunc autem scientes et prudentes labimini. « Si quis vos in servitutem adigit. » Vide quantam servilitatem impropere, ut etiam pseudapostolis mirum in modum subjiciantur. « Si quis exedit, si quis accipit. » Vides quod etiam id quod prius dictum est, ut in eo in quo gloriantur, reperiantur sicut et nos, per concessionem dictum sit, et ne ab exordio statim illos argueret: **686** nunc enim ostendit quod illi fingerent quidem se non accipere, sed tamen acciperent. Ait enim: « Si quis accipit, » quodque majus est, « Si quis exedit: » id enim significat ipsos depressos a pseudapostolis. « Si quis extollit sese. » Non est, inquit, moderata vestra servitus, neque mansueti domini, sed graves et in vos insurgentes. « Si quis in faciem vos cædit » Vides intentionem eorum arrogantis et tyrannidis, et quod uterentur eis veluti mancipiis? « Juxta contumeliam dico. » Non quod verberemini, inquit, sed

⁶⁸ Galat. III, 28. ⁶⁹ Ibid.

quod non minus patiamini iis qui in faciem cœ-
duntur. Ac si diceret: Ad contumeliam vobis hoc
dico. Quid igitur indecentius hac re fieri posset,
quando et pecunias vestras et libertatem et hono-
rem auferentes, ne ita quidem leniuntur? sed
injurious vobis utuntur, quam si argento
emissent. Ideo ait: « Juxta contumeliam dico. »
— « Perinde quasi nos imbecilles fuerimus. »
Obscurum est quod dicitur. Quoniam enim grave
erat, ideo illud ita posuit, ut obscuritate occul-
taret molestiam et id quod erat odiosum; hoc
est enim quod dicit: An enim et nos eadem facere
non possumus? cur igitur illos suffertis, tanquam
nos eadem facere non possemus.— *Alio modo.* Cu-
jus gratia, inquit, illos in his suffertis? an quod
nos imbecilles simus, et non possumus pari modo
vobis abuti? Est autem vehementer pungitivum
ac increpativum quod dicitur, et idcirco obscure illud
posuit. Nam si propterea, inquit, illos hono-
ratis quod injuriosi sint, sese in vos erigentes,
et propemodum in faciem cœdentes, possumus
quoque et nos ista facere. Quasi enim nos in his
inferiores essemus, illis subijcimini. Viden, quanta
plenum sit increpatione quod dictum est? His autem
amputat omnem causam arrogantis illorum.
Propter hoc igitur compellor, inquit, ut vos ab
illorum fastu liberem, non ut meipsum clarum
ostendam.

XI, 21-23 « In quocunque audet aliquis, per in-
« sipientiam loquor, audeo et ego. Hebræi sunt?
« et ego. Israelitæ sunt? et ego. Semen Abrahæ
« sunt? et ego. Ministri Christi sunt? desipiens
« loquor, plus ego. »

Considera rursus tantis non contentum præpa-
rationibus ac correctionibus, sed nunc 690 rem
ipsam appellat audaciam et insipientiam; ac prope-
modum ait: Vi adactus ad hæc venio. Hæc autem
facit nos instruens, necessitate non cogente ad
hujusmodi veniendum non esse sermones. In qua-
cunque re audet aliquis gloriari (nam hæc pariter
subaudienda sunt), audeo et ego. « Hebræi sunt?
et ego. » Neque enim omnes Hebræi erant quo-
que Israelitæ, sed erant etiam et Moabitæ et
Ammonitæ: ideo suam generositatem manifesta-
vit. Est autem per interrogationem legendum. Quod
autem ait: « Ministri Christi sunt, » juxta pseud-
apostolorum sermonem hoc effatur. « Plus ego. » Id
est, magis, excellentius. Rursumque rem ipsam
vocat insipientiam. Aiunt autem quidam non oportere
per interrogationem hunc proferre sermonem.
sed omnino negare ipsos esse Christi ministros.
Sed dicimus quod hoc prius fecit cum ipsos dixit
pseudapostolos. Hic itaque ad inquisitionem sermo
pervenit, nec oportet eum antea manifestare, sed
operibus exhibere demonstrationem, quod ipse
quidem Christi minister esset, illi vero non essent.
« Desipiens loquor. » Hoc est, quanquam nonnul-
lis desipere videar, dicens: « Plus ego. » Nam
quæ omnino desipientia est quod seipsum dicat
esse ministrum plusquam pseudapostoli?

XI, 23-27. *In laboribus copiosius, in verberibus su-
pra modum, in carceribus abundantius, in mortibus
frequenter: a Judæis quinque quadragenas plagas
una minus accepi; ter virgis casus fui, semel lapi-*

ειρημένον. Ἐπειδὴ γὰρ φορτικὸν ἦν, διὰ τοῦτο οὐ-
τως αὐτὸ τέθεικεν, ἵνα κλέψῃ τὴν ἐπάχθειαν τῆ
ἀταφείᾳ. Ὁ γὰρ λέγει τοῦτο ἔστι: Μὴ γὰρ οὐ δυνά-
μεθα καὶ ἡμεῖς τὰ αὐτὰ ποιεῖν; τίνας ἔνεκεν ἀνεχε-
σθε αὐτῶν, ὡς ἡμῶν μὴ δυνάμενων ταῦτα ποιεῖν; —
Ἄλλως. Τίνας ἔνεκεν, φησὶν, αὐτῶν ἀνεχεσθε εἰς
ταῦτα; ὡς ἡμῶν ἀσθενούντων ἢ μὴ δυνάμενων οὕτως
ὑμῖν ἀποκχερῆσθαι; Πληκτικὸν δὲ σφόδρα τὸ εἰρη-
μένον. Διὸ καὶ ἀσαφῶς αὐτὸ τέθεικεν. Ἐῖ γὰρ, φησί,
διὰ τοῦτο αὐτοὺς τιμᾶτε, ἐπειδὴ ὑβρίζουσιν ὑμᾶς
ἐπαϊρόμενοι, καὶ μονονοῦκ εἰς πρόσωπον τύπτοντες,
δυνάμεθα καὶ ἡμεῖς ταῦτα ποιεῖν. Ὡς ἡμῶν γὰρ
πρὸς ταῦτα ἀτονησάντων, ἐκείνοις ὑποκλίνεσθε.
Ὅρᾳ πόσης ἐπιπλήξεως γίμει τὸ εἰρημένον; Πᾶσιν
δὲ τῆς ἐκείνων ἀπονοίας τὴν αἰτίαν, τούτοις ἐπικλή-
θῃ. Διὰ οὖν τούτα, φησὶν, ἀναγκάζομαι ἵνα ὑμᾶς τῆς τού-
των ἀλαζονείας ἀπαλλάξω, οὐχ ἵνα ἑμαυτὸν λαμπρύνω.

Ἐν ᾧ δ' ἂν τις τολμᾷ, ἐν ἀφροσύνη λέγων
τολμῶ κἀγώ. Ἑβραῖοί εἰσι; κἀγώ. Ἰσραηλῆται
εἰσι; κἀγώ. Σπέρμα Ἀβραάμ εἰσι; κἀγώ. Διάκο-
νοι Χριστοῦ εἰσι; παραφρονῶν λαῶν, ὑπε-
έγώ.

Ὅρα πάλιν αὐτὸν ταῖς τοσαύταις μὴ ἀρκεσθίνα
προδιωρθώσσειν, ἀλλὰ νῦν τόλμαν καὶ ἀφροσύνην
καλοῦντα τὸ πρᾶγμα, καὶ μονονοῦχι λέγοντα: Βίβ
ἐπὶ τούτῳ ἔρχομαι. Ταῦτα δὲ ποιεῖ, παιδεύων ἡμᾶς,
ἀνάγκης χωρὶς, μὴ ἔρχεσθαι εἰς τοιοῦτους λόγους.
Ἐν ᾧ δ' ἂν τις τολμᾷ πράγματι κευχᾶσθαι (ταῦτα
γὰρ συνυπακουστέον), τολμῶ κἀγώ. « Ἑβραῖοί εἰσι;
Κἀγώ. » Οὐ γὰρ πάντες οἱ Ἑβραῖοί ἦσαν. Καὶ
Ἰσραηλῆται. Ἦσαν γὰρ καὶ Μωαβῆται, καὶ Ἀμμα-
νῆται. Διὸ ἐκαθάρισεν αὐτοῦ τὴν εὐγένειαν κατὰ
ἐρώτησιν δὲ ἀνηρωστέον. Τὸ δὲ, « Διάκονοι Χριστοῦ
εἰσι, » κατὰ τὸν ψευδαποστόλων λόγον τοῦτο λέγων.
« Ὑπερ ἐγώ. » Τουτέστι, Μᾶλλον ἐγώ. Καὶ πάλιν
ἀφροσύνην καλεῖ τὸ πρᾶγμα. Φασὶ δὲ τινες μὴ δεῖν
αὐτὸν κατὰ σύγκρισιν προσηνεγεῖν τὸν λόγον, ἀλλὰ
πανεάπασιν αὐτοὺς ἀρνήσασθαι διακόνους εἶναι Χρι-
στοῦ. Ἄλλ' ἐροῦμεν ὅτι τοῦτο ἐμπροσθεν ἐποίησεν
εἰπὼν, ψευδαπόστολοι. Ἐνταῦθα μὲν τοι, εἰς ἐξέτα-
σιν ὁ λόγος ἔρχετο, καὶ οὐκ ἔδει αὐτὸν προσηνεγεῖν
σθαι, ἀλλὰ τὴν διὰ τῶν ἔργων παρασεῖν ἀπόδειξιν,
ὅτι αὐτὸς μὲν ἔστιν, ἐκείνοι δὲ οὐ. « Παραφρονῶν
λαῶν. » Ἀντὶ τοῦ, εἰ καὶ δόξω τισὶ παραφρονεῖν ἐν
τῷ λέγειν με· « Ὑπερ ἐγώ. » Ποῖα γὰρ ὅλως πα-
ραφροσύνη, τὸ ὑπὲρ τοῦ ψευδαποστόλους λέγειν
ἑαυτὸν διάκονον εἶναι;

Ἐν κόποις περισσοτέρως, ἐν πληγαῖς ὑπερβα-
λόντως, ἐν φυλακαῖς περισσοτέρως, ἐν θανάτοις
πολλάκις. Ὑπὸ Ἰουδαίων πεντάκις τεσσαρά-
κοντα παρὰ μίαν ἔλαβον· τρίς ἐραβδίσθη, ἅπας

ἐλιθίσθη, τρίς ἐναυάγησα, νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκα. Ὅσοι ποταμῶν, κινδύνοις ποταμῶν, κινδύνοις ληστῶν, κινδύνοις ἐκ γένους, κινδύνοις ἐξ ἔθνων, κινδύνοις ἐν πόλει, κινδύνοις ἐν ἐρημίᾳ, κινδύνοις ἐν θαλάσσῃ, κινδύνοις ἐν ψευδαδέλφοις ἐν πότῳ καὶ μόχθῳ, ἐν ἀγρυπνίαις πολλάκις.

Ἐἴτα λέγει λοιπὸν τὸν χαρακτήρα τῆς ἀποστολῆς. Τὸ δὲ, « Περὶ στωτέρως, » καὶ, « Ὑπερβαλλόντως, » οὐ κατὰ σύγχρισιν τῶν ψευδαποστόλων ἐζητηται. « Ἐν θανάτῳ πολλάκις. » — « Καθ' ἡμέραν γὰρ, φησὶν, ἀποθνῆσκου. » Ἐπεδίδου γὰρ ἑαυτὸν εἰς κινδύνους θανατηφόρους. « Τεσσαράκοντα παρὰ μίαν ἔλαβον. » Διὰ τί παρὰ μίαν; Νόμος ἦν τὸν πλείονα τῶν τεσσαράκοντα τυπτόμενον, ἄξιμον εἶναι. Ὄρισαν οὖν παρὰ μίαν διδόναι, ἵνα κἄν τῇ βύμῃ τοῦ τύπτειν ἐξενεχθεῖς ὁ τύπτων περισπῶν δῶν, τεσσαράκοντα δῶν, καὶ μὴ γένηται ἄξιμος ὁ τυπτόμενος, « Τρίς ἐραδίσθη. » Ὅρξῃς ὅτι οὐ πάντα ἀπέποθεν ὁ Παῦλας, συνέγραψεν ἡμῖν ὁ Λουκάς ἐν ταῖς Ἡράξεσιν; Οὐ γὰρ πρὸς φιλοτιμίαν αὐτῷ τὰ τῆς συγγραφῆς πεπόνθηται. Διὸ πολλὰ τῶν ἐνταῦθα εἰρημένων παρελίπεν, « Τρίς ἐναυάγησα. » Μακρὰς γὰρ καὶ διαπονητοὺς ὁδοὺς στελλόμενος διὰ τὸ κήρυγμα, πάντα ἔπασχε τὰ εἰρημένα. Νυχθήμερον δὲ νηχόμενος, διεγένετο μετὰ νυκτός. Τὸ, Τρίς ἐναυάγησα, ἐρμηνεύων φησὶν, ὅτι τρίτον ἢ ἀνθρωπότης ἐναυάγησεν, ἀπαξ ἐν τῷ παραδείσῳ, διὰ τῆς παραβάσεως, δεύτερον, ἐν τῷ κατακλυσμῷ, τρίτον μετὰ τὸ δέξασθαι τὸν νόμον. « Νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκα. » Νύκτα λέγει ἐνταῦθα ὁ Ἀποστολὸς τὴν πρὸ τῆς Χριστοῦ παρουσίας ἐν τῇ σκοτεινῇ πλάσει διατριβήν, ἡμέραν δὲ, τὴν μετὰ τὴν Χριστοῦ παρουσίαν ἐν τῷ φωτεινῷ βαπτίσματι διαγωγὴν. « Κινδύνοις ποταμῶν. » Καὶ γὰρ διαπορθεύειν ποταμοὺς ἠναγκάζετο. « Κινδύνοις ληστῶν » Πανταχοῦ γὰρ ὁ διάβολος ἐπολέμει, ληστὰς ἐγείρων, τὰ ἔθνη τῶν Ἑλλήνων, τοὺς συγγενεῖς Ἰουδαίους, οἱ καὶ μᾶλλον ἐπολέμουν διὰ τὴν πίστιν διαπονοῦμενοι. Καὶ τόπος οὐκ ἦν ἀσφαλῆς αὐτῷ, οὐ πόλις, οὐκ ἐρημος οὐκ ἄλλο οὐδὲν. « Κινδύνοις ἐν ψευδαδέλφοις. » Ὅρα ἕτερον κινδύνων εἶδος, τὸ ἐκ τῶν ψευδωνύμων, ὑποκριτῶν ἀδελφῶν. Ὅρα δὲ τοὺς κινδύνους κόποι καὶ μόχθοι, τούτους πάλιν οἱ κίνδυνοι διεδέχοντο, καὶ οὐκ ἦν ἀναπνεῖν, non aliud quidquam. « Periculis inter falsos fratres. » Vide aliud periculorum genus quod proveeniebat ex simulatis et falso nominatis fratribus. Considera vero : pericula, labores ac molestias, hæc rursus pericula excipiebant, nec respirare dabatur.

Ἐν λιμῷ καὶ δίψει, ἐν νηστεσίαις πολλάκις, ἐν ψύχει καὶ γυμνότητι. Χωρὶς τῶν παρακτὸς ἢ ἐπισύστασις μου ἢ καθημέραν, ἢ μέριμνα πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν. Τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ; τίς σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι;

Πανταχοῦ τῆς οἰκονομίας καὶ τῆς ἀοικίτου, ἀγῶνες ἦσαν καὶ στάσια, ἐν γῆ, ἐν θαλάσσῃ, ἔσωθεν, ἔξωθεν, παρὰ τῶν οἰκείων, παρὰ τῶν ἀλλοτρίων, παρὰ τῶν συγγενῶν παρὰ τῶν ἐπιπλάστων ἀδελφῶν. Καὶ οὐδὲ τῆς ἀναγκαίας ὑπόκει τροφῆς, οὐδὲ ψιλοῦ σκεπά-

« datus fui, ternafragium feci, noctem una cum die in profundo egi, in itineribus sæpe, in periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere periculis ex gentibus periculis in civitate, periculis in deserto, periculis in mari, periculis inter falsos fratres : in labore et molestias : in vigiliis sæpe. »

Deinde consequenter ponit signaculum apostolatus sive legationis suæ. Quod autem ait, « Copiosius, » et, « Supra modum, » non per comparisonem ad pseudapostolos dictum est. In mortibus frequenter. — « Nam quotidie morior ⁷⁰, » inquit. Seipsum enim exponebat periculis mortem intentantibus. « Quadragenas plagas una minus accepi. » Quare una minus? **691** Lex erat quod is qui accepisset ultra quadraginta plagas, ignominiosus haberetur. Desinierant igitur ut unam minus infligerent, ut quanquam impetu verberandi adductus is qui verberaret, unam infligeret superfluum, ita quadraginta inferret et is qui verberaretur infamis non fieret. « Ter virgis cæsus fui. » Vides quod non omnia quæ passus est Paulus scripserit nobis Lucas in Actis? neque enim ad gloriam ea quæ ipsius sunt historiæ conscripsit, ideo multorum quæ hic dicta sunt prætermisit. « Ter naufragium feci. » Longas enim et transmarinas vias prædicationis gratia emensus, omnia patiebatur quæ dicta sunt. Noctem autem una cum die natans perduravit post naufragium. Porro dictum hoc : Ter naufragium feci, interpretando dicit quod humanitas ter naufragium fecit; semel in paradiso per transgressionem, rursus in diluvio, et tertio postquam legem suscepisset. « Noctem una cum die in profundo egi. » Noctem vocat hic Apostolus eam conversationem quæ ante Christi adventum in tenebrosa formatione erat : diem vero vivendi statum post Christi adventum in lucido baptismate. « Periculis fluminum. » Etenim flumina cogebatur trajicere. « Periculis latronum. » Ubique certamina certaminumque præmia proponebantur : ubique enim diabolus bellabat, latrones excilians, gentes Græcorum, cognatos Judæos, qui etiam magis bellabant, dolentes ac lacessentes propter fidem. Locus ipsi certus non erat, non civitas, non desertum, non aliud quidquam. **XI, 27-29.** « In fame et siti, in jejuniis sæpe, in frigore et nuditate præter ea quæ extrinsecus accidunt, conspirationes in me quotidianæ, cura omnium Ecclesiarum. Quis infirmatur, et ego non infirmor? Quis offenditur, et ego non uror? »

In omni orbis loco tam habitabili quam inhabitabili, certamina erant et exercitio : in terra. in mari; intus, foris; a propriis, ab alienis; a cognatis, a fictis fratribus. **692** Et ne necessarium quidem alimentum aut nudum tegumentum suppetebat or-

⁷⁰ Cor. 15, 31.

bis præceptor : sed nudus certabat, et fame pressus pugnabat. Nec solum non discruciabatur, verum etiam gratias agebat agonothetæ Christo. Considera vero quod universis quæ passus est enarratis, non dicit quod converterit et ad Christum adduxerit, simul quidem modeste se gerens, simul quoque docens quod licet nihil amplius fuisset quam quod laboribus fuerit defatigatus, ita tamen adhuc sint præmia reposita. « Præterea ea quæ extrinsecus accidunt. » Plura namque prætermissa erant quam ea quæ enumerata sunt : magis autem ne ea quidem quæ dicta sunt, singula in specie dixit, sed ea tantum quorum numerus facile comprehendere poterat, dicendo : « Quinques, » et « Ter, » et « Ter, » et « Semel. » Quorum autem numerus erat multus et incognitus, silet, et dicit « Copiosius, » et « Supra modum, » et « Sæpe. » Conspirationes autem dicit communes ac unanimes incursas a persecutoribus. Conspirarunt, inquit, in me communi consilio. « Cura omnium Ecclesiarum. » Si enim præfectus quispiam unius familiæ ne respirare quidem potest, quid verisimile erat pati apostolum qui inter tanta pericula universi orbis curam habebat ? « Quis infirmatur et ego non infirmor. » Ac ne quis dicat quod curam quidem habebat, at non magnam, ponit et curæ intensionem. Quis infirmatur, inquit, quavis ægritudine seu spirituali seu carnali, et ego non infirmor ? Non dicit, Socius et particeps sum ægritudinis, sed, Veluti is ipse qui infirmatur ita afficior. Ait autem : « Quis sive magnus sive vilis aut abjectus, » Quis offenditur ? « Considera quomodo rursus exuberantiam doloris expresserit. Incendor, inquit, et uror. Et alia quidem patiens etiam gaudebat : sciens quod pro Christo pateretur ; hic autem in anima vulnerabatur : itaque hoc magis agebat.

XI, 26 33. « Si gloriari oportet, de his quæ infirmitatis meæ sunt gloriabor. Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi qui est benedictus in sæcula novit quod non mentiar. In Damasci civitate, gentis præfectus nomine Aretæ regis, excubias servabat in Damascenorum civitate, cupiens me comprehendere ; et per fenestram in sporta demissus fui per mœnia, effugique manus ejus. »

¶ Ne verbum quidem facit de signis. Nam illa Dei donum erant, hæc autem una cum divino auxilio tolerantiam quoque ipsius ostendebant Infirmitatem autem vocat persecutiones et afflictiones sive tentationes. Nam hæc humanæ naturæ sunt infirmitas : nempé fame premi, naufragium pati, cædi. Aut infirmitatem appellat afflictionem, hominum infirmitate sibi illatam. Nam qui offendentur et imbecilles erant, ipsum affligebant. Hic apostolicus character est, his texebatur Evangelium. « In Damasci civitate, gentis præfectus. » Vide quantum fuerit bellum. Ipse per se præfectus excubias servabat in civitate. Nisi autem Paulus contra adversarios vehementer accensus fuisset, nequaquam ad tantam insaniam gentis præfectum

σματος, ὁ τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος, ἀλλὰ γυμνὸς ἠγωνίζετο, καὶ λιμώτων ἐπόκειτο. Καὶ οὐ μόνον οὐκ ἐδυσχέρανεν, ἀλλὰ καὶ χάριν ὠμολόγει τῷ ἀγωνοθέτῃ Χριστῷ. Ὅρα ἔτι, εἰπὼν ὅσα πέπονθεν, οὐ λέγει ὅσους ἐπέστρεψε καὶ Χριστῷ προσήνεγκεν, ὁμοῦ μὲν μετριάξων, ὁμοῦ δὲ διδάσκων, ὅτι κἄν μηδὲν γίνεται πλέον τῷ πονουμένῳ, καὶ οὕτω τὰ τῶν μισθῶν ἔστι πεπληρωμένα. « Χωρὶς τῶν παρεκτός. » Πλείονα γὰρ ἦν τὰ παραλειπόμενα, τῶν ἀπαριθμηθέντων. Μᾶλλον δὲ οὐδὲ αὐτὰ τὰ βεβηθέντα κατ' εἶδος εἶπεν, ἀλλ' ὡς μὲν εὐληπτος ἦν ὁ ἀριθμὸς, εἶπε, « Πεντάκις » λέγων, καὶ « Τρίς, » καὶ, « Ἄπαξ. » Ὡς δὲ ἦν ἄπειρος ὁ ἀριθμὸς, σιωπᾷ καὶ φησι, « Περισοτέρως, » καὶ, « Ὑπερβαλλόντως, » καὶ, « Πολλάκις. » Ἐπισυστάσεις δὲ φησι, τὰς κοινῇ πρὸ τῶν διωκτῶν ἐφόδους. Συνίσταντο γὰρ, φησί, μετ' ἐμοῦ γνώμη. « Ἡ μέριμνα πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν. » Τοῦτο τὸ κεφάλαιον ἀπίντων. Εἰ γὰρ μιᾶς τι προσηκόντων οἰκίας οὐδὲ ἀναπνεῖν ἔρχεται, τί πάσχειν εἰκὸς ἦν τὸν ἀπόστολον, μετὰ τοσούτων κινδύνων, πάσης προνοούμενον τῆς οἰκουμένης ; « Τίς ἀσθενεῖ καὶ οὐκ ἀσθενῶ ; » Καὶ ἵνα μὴ τις εἴπῃ, ὅτι ἐμερίμνα μὲν, πλὴν οὐ πάνν, λέγει τῆς μερίμνης τὴν ἐπίτασιν. Τίς ἀσθενεῖ, φησὶν, ὅταν βούλει ἀσθενεῖαι πνευματικὴν τε καὶ σαρκικὴν, καὶ οὐκ ἐγὼ ἀσθενῶ ; Οὐκ εἶπε Κοινωνῶ τῆς Ἀσθενείας. Ἄλλ' ὡς αὐτὸς ὢν ὁ ἀσθενῶν, οὕτως διάκειμαι. Τὸ δὲ, « Τίς, » κἄν μέγας φησὶ, κἄν εὐτελής. « Τίς σκανδαλίζεται ; » Ὅρα πάλιν πῶς παρέστησε τὴν ὑπερβολὴν τῆς ὀδύνης. Ἐπιμύπραμαι, φησὶ, καὶ καίομαι. Καὶ τὰ μὲν ἄλλα πάσχων, καὶ ᾗδετο, εἰδὼς ὑπὲρ Χριστοῦ πάσχειν ὡς δὲ, διειτερώσκετο τὴν ψυχὴν, ὥστε τοῦτο πλεῖον ἦν ἵνα.

Εἰ κλυθᾶσθαι δεῖ, τὰ τῆς ἀσθενείας μου κλυθῆσομαι. Ὁ Θεὸς καὶ Ἡγετὴρ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ οἶδεν ὁ ὢν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, ὅτι οὐ ψεύδομαι. Ἐν Δαμασκῷ ὁ ἐθνάρχης Ἀρέτα τοῦ βασιλέως, ἐφρούρει τὴν Δαμασκηνῶν πόλιν πιάσει με θέλων, καὶ διὰ θυρίδος ἐν σαργάνῃ ἐχαλάσθην διὰ τοῦ τείχους, καὶ ἐξέφυγον τὰς χεῖρας αὐτοῦ.

Ὁδοῦ μου περὶ σημείων λέγει. Ἐκεῖνα γὰρ Θεοῦ δῶρον ἦν. Ταῦτα δὲ, μετὰ τῆς τοῦ Θεοῦ ῥοπῆς καὶ τῆν ἀπ' αὐτοῦ ὑπομονὴν ἐδείκνυ. Ἀσθενεῖαν δὲ καλεῖ τοὺς διωγμοὺς καὶ τοὺς πειρασμοὺς. Ταῦτα γὰρ ἀσθενεῖα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὸ λιμώττειν τὸ νυαγεῖν, τὸ πλῆττεσθαι. Ἡ ἀσθενεῖαν καλεῖ, τὴν διὰ τὴν ἀσθενεῖαν τῶν ἀνθρώπων γινόμενην αὐτῷ θλίψιν. Σκανδαλιζόμενοι γὰρ ἀσθενοῦντες, ἐθλίβον αὐτόν. Οὗτος ὁ ἀποστολικὸς χαρακτηριστὴρ. Διὰ τούτων ὑφαίνετο τὸ Εὐαγγέλιον. « Ἐν Δαμασκῷ ὁ ἐθνάρχης. » Θεία τὸν πόλεμον ὅσος. Δι' ἐαυτοῦ δ' ἄρχων ἐφρούρει τὴν πόλιν. Εἰ δὲ μὴ πολλὸς ἔπνευ κατά τῶν ἀνυδάτιθιμένων ὁ Πυλός, οὐκ ἂν εἰς τοσαύτην ἀγῆψε τὸν ἐθνάρχην μανίαν, φε καὶ τὴν πόλιν φρουρεῖν δι' αὐτόν. « Ἀρέτα τοῦ

βασιλείας. « Ὁ Πενθερός Ἡρώδου ἦν ὁ Ἀρέτας. Ἀ
« Καὶ διὰ θυρίδος ἐν σαργάνῃ. » Ἦδει γὰρ εἰρη-
μίνον, εὐχέσθαι μὴ ἐμπεισθῆναι εἰς πειρασμόν, ὄθεν
οὐκ ἐπιβρίπτει ἑαυτὸν τοῖς πειρασμοῖς, ἀλλ' ἔνθα
καὶ δι' ἀνθρωπίνης μηχανῆς ἐνι φυγεῖν οὐ παραι-
τεῖται. Ἐφύλαττε γὰρ ἑαυτὸν τῷ κτηρύγματι. καὶ
τῆς σωτηρίας ἐκδέχτο τῶν μαθητῶν μᾶλλον, ἢ τῆς
οἰκείας. Διὸ καὶ ἀλλοχρῶ φησι. « Καλὸν μοι τὸ ἀνα-
λῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι: τὸ δὲ, ἐπιμένειν τῇ
σαρκί, ἀναγκαιότερον δι' ὑμᾶς. » Σαργάνη ἐστὶ σχοι-
νίον, ἐστὶ δὲ καὶ εἶδος σπυρίδος.

Καυχᾶσθαι δὴ οὐ συμφέροι μοι. Ἐλεύσομαι,
γὰρ εἰς ὀπτασίας καὶ ἀποκαλύψεις Κυρίου. Οἶδα B
ἄνθρωπον ἐν Χριστῷ πρὸ ἐτῶν δεκαεσσάρων.
εἶτα ἐν σώματι οὐκ οἶδα, εἴτε ἐκτός τοῦ σώ-
ματος οὐκ οἶδα· ὁ Θεὸς οἶδεν· ἀρπαγέντα
τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον ἕως τρίτου οὐρανοῦ,
καὶ οἶδα τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον, εἴτε ἐν σώ-
ματι, εἴτε ἐκτός τοῦ σώματος οὐκ οἶδα, ὁ Θεὸς
οἶδεν, ὅτι ἤρπάγη εἰς τὸν παράδεισον, καὶ
ἤκουσεν ἄρρήτα ῥήματα, ἃ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ
λαλῆσαι.

« Καυχᾶσθαι δὴ οὐ συμφέροι μοι. Καίτοι πολλὰ
εἰπὼν ἄνω, πῶς ὤδε φησὶν, « Οὐ συμφέροι μοι, Ἐπειδὴ
εἰς ἕτερον εἶδος καυχῆσεως ἤρχετο, ὅπερ αὐτὸν
ἐποίησε λυμπρόν, τὸ τῶν ἀποκαλύψεων. Φησὶν οὖν,
« Οὐ συμφέροι μοι τοῦτο, » ἵνα μὴ με εἰς ἀπόνοιαν
ἄρῃ. Ἄλλως γὰρ τὰ παρ' αὐτῷ μένοντα, καὶ εἰς C
ἕτερος ἐκπερέμενα φυτῶν εἴωθεν, οὐκ ὅτι αὐτὸς
τοῦτο πάσχων ἐμέλλεν, ἀπαγε, ἀλλὰ παιδαγωγῶν
ἡμᾶς, παρ' ἑαυτοῖς τὰ τοιαῦτα ἔχειν, ὡς τῆς διη-
γήσεως εἰς ἀπόνοιαν ἄρα δυναμένης. — Ἄλλως
[ΦΩΤ.] Ἀντὶ τοῦ Καυχᾶσθαι δὲ ἄλλα παρὰ τὰ τῆς
ἀσθενείας μου, οὐ συμφέροι μοι. Εἶπε γὰρ πρὸ
μικροῦ, « Εἴ καυχᾶσθαι δεῖ, τὰ τῆς ἀσθενείας μου
καυχῆσομαι. » Εἶτα ὁσις μεταξὺ τῆς ἀσθενείας
παράδειγμα, ἐπάγει ἀποδιδούς πρὸς τὸ εἰρημένον,
οἶον, Ἄ δὲ οὐκ ἔστιν ἀσθενείας, ἀλλὰ μᾶλλον ὕψους
καὶ δυνάμεως, ταῦτα, φησὶν, οὐ συμφέροι μοι. Πῶς
οὖν καὶ ταῦτα λέγων; Οὐκ ἐβουλόμην, φησὶ.
Διὰ δὲ τῶν ὑμῶν σωτηρίαν, καὶ ἃ μὴ βούλομαι
ἀναδέχομαι. Καὶ σκόπει πῶς πανσόφως διαιτᾷ. Οὐ
σιωπᾷ παντελῶς, ἵνα ὠφελήσῃ, καὶ οὐ λέγει ἀνα-
κεκαλυμμένως, ἀλλ' ἐν καὶ τοῦτο συνεσκιασμένως, D
ἵνα φύγῃ τὸ καυχᾶσθαι, καὶ τότε ἀνάγκης αὐτῷ
τῆς ἀπὸ τῶν ψευδοποστόλων ἐπικειμένης, παιδεύων
διὰ τούτου, μηδὲν μέγα περὶ ἑαυτῶν ἡμᾶς λέγειν
κἂν ἀληθὲς ἦ, εἰ μὴ ἐκ πολλῆς ἀνάγκης. « Οὐ συμ-
φέροι μοι. » Ἡ ἵνα μὴ τις μείζονα τῆς ἀξίας ἔνοιαν
λάβῃ περὶ ἐμοῦ, ὅπερ παρακατιῶν, φησὶ, Μήτις εἰς
ἐμὲ λογίζεται ὑπὲρ ὃ βλέπει με, ἢ ἀκούει τι ἐξ
ἐμοῦ. — « Ἐλεύσομαι γὰρ εἰς ὀπτασίας καὶ ἀποκα-
λύψεις Κυρίου. » Μεγάλη μὲν καὶ ἦν εἶπεν ἀποκά-
λυψιν, πλὴν πολλὰς εἰπεῖν ἔχων, μίαν ταύτην εἶρηκεν.
Ἵτι γὰρ εἶχε πολλὰς εἰπεῖν, παρακατιῶν, φησὶ, « Καὶ

accendisset, ut etiam per seipsum excubias in
civitate servaret « Aretæ regis. » Socer Herodis
erat Aretas. « Et per fenestram in sporta. » Nove-
rat dictum esse ut precemur ne incidamus in ten-
tationem ⁷¹: unde seipsum non injicit in tenta-
tiones, sed ubi humano quoque invento datur ef-
fugere, non detrectat. Nam seipsum prædicationi
servabat, ac salutis discipulorum magis curam
habebat, quam propriæ. Ideo etiam alibi dicit:
« Bonum esset mihi dissolvi et esse cum Christo ⁷²; »
cæterum manere in carne magis necessarium est
propter vos. » Σαργάνη funiculus est, altamen est
quoque et genus sportæ.

XII, 1-4. « Gloriari sane non expedit mihi, veniam
« enim ad visiones ac revelationes Domini. Novi
« hominem in Christo ante annos quatuordecim :
« an in corpore, nescio, an extra corpus nescio :
« Deus novit ; raptum hujusmodi in tertium usque
« cælum, et scio hujusmodi hominem, sive in
« corpore, sive extra corpus nescio, Deus novit ;
« raptum fuisse in paradysum, et audisse arcana
« verba quæ fas non sit homini loqui. »

« Gloriari sane expedit mihi. » Atqui multa su-
perius dixit, quomodo ergo nunc ait, « Non expedit
mihi ; » quoniam ad aliud gloriationis genus
veniebat, quod ipsum clarum redderet, nempe re-
velationum. Ait ergo : « Mihi hoc non expedit, »
ne me in arrogantiam extollat. Alio namque modo
quæ apud quemque manent, et quæ apud illos
efferruntur instare solent ; 694 non quod futurum
esset ut hoc ipsi contingeret. Minime ; sed nos
instruens, ut hujusmodi apud nos ipsos servemus,
quod narratio possit ad arrogantiam extollere. —
Alio modo. Hoc est, Gloriari vero in aliis quam in
his quæ infirmitatis meæ sunt, non expedit mihi.
Dixit enim paulo ante : « Si gloriari oportet, de
his quæ infirmitatis meæ sunt gloriabor. » Deinde
posito infirmitatis exemplo, subjungit consecutive
ad id quod dictum est, ac si dicat : Quæ vero non
sunt infirmitatis, sed magis sublimitatis et poten-
tiæ, de his, inquit, non expedit mihi gloriari.
Quomodo ergo etiam hæc dicis ? Nollem, inquit,
sed propter vestram salutem, etiam quæ nollè m
suscipio. Et considera quo pacto rem sapientissime
pertractet. Non tacet penitus, ut prosit, nec aperte
omnia exprimit, sed hoc unum : idque etiam obte-
gendo, ut jactantiam effugiat, licet necessitate tunc
propter pseudapostolos ingruente : nos instruens
per hoc, ne quidquam magni de nobis ipsos dica-
mus, etiam si verum sit, nisi multa necessitate.
« Non expedit mihi. » Aut ne quis majorem circa
me benevolentiam concipiat quam ego promereat,
quod in progressu his verbis dicit : « Ne quis de me
cogitet supra id quod videt esse me, aut quod
audit ex me. » Veniam enim ad visiones et reve-

⁷¹ Matth. vi, 13. ⁷² Philipp. i, 23.

lationes Domini. » Magna quidem est quam narrat revelatio, attamen cum multas dicere potuisset, unicum hanc dixit. Quod enim multas dicere potuisset, inferius patet : « Et ne excellentia, inquit, aut exuberantia revelationum extollerer » Propterea autem ipsam obscure posuit, ut ostenderet quod illam invitatus narraret. « Novi hominem in Christo. » Addidit in Christo, ne dicerent pseudapostoli (nihil autem non audebant) per dæmones fuisse sublevatum tanquam Simonem magum. « Ante annos quatuordecim. » Non intempestive tempus adjungitur, sed duplicem ob causam : tum ad ostendendum quod qui quatuordecim annos siluerat, ne nunc quidem narrasset nisi admodum coactus. Quoniam enim magnum quiddam esse videbantur pseudapostoli, omnesque ad se attrahebant : coactus est igitur ostendere quod illis major esset, ut suis sermonibus ipsos adhærere sibi persuaderet. Præterea ut innueret quod qui ante annos quatuordecim talia accipere meruerat, 695 qualis nunc erat post tantos perpeccos pro Christo labores ? « Sive in corpore. » Dictum illud, « Sive in corpore, nescio, sive extra corpus, nescio, » secundo repetit : non ita ut quis putare possit battalogum esse, et superflue de eodem raptu utrumque dicere, sed illud quidem de raptu ad cælos, hoc autem rursus de raptu inde ad paradysum. Quod si de eodem raptu poneret, nequaquam esset hoc superfluum. Rem enim admirandam et supernaturalem narrans, modum se ignorare perseveranter contendit. « Sive extra corpus nescio. » Modeste loquitur, suam non occultans ignorantiam. Licuis et enim de hoc tacere. « Et scio hujusmodi hominem. » Rapiebaturusque ad tertium cælum, et rursus in paradysum. Ad quid autem omnino raptus est ? Ne vel in hoc esset inferior cæteris apostolis, qui corporaliter cum Domino versati sunt « In paradysum. » Siquidem hujus loci nomen ubique admodum celebre erat : unde et latroni promissus erat « Arcana verba. » Fortassis enim nulli alii hominum præter Paulum concessum est hujusmodi audire. « Quæ fas non sit homini loqui. » Ubi sunt qui falso inscriptam Revelationem conscripserunt ?

XII, 5-9. « De hujusmodi homine gloriabor ; de me ipso vero non gloriabor, nisi super infirmitatibus meis. Nam si gloriari voluero, non ero insipiens ; veritatem enim dicam ; sed abstineo, ne quis de me cogitet supra id quod videt esse me, aut quod audit ex me. Et ne excellentia revelationum extollerer, datus fuit mihi stimulus in carne nuntius Satanæ, ut me colaphis cæderet ne extollerer. Super hoc ter Dominum rogavi, ut discederet a me, et dixit mihi : Sufficit tibi gratia mea, nam potentia mea per infirmitatem perficitur. Libentissime igitur gloriabor potius super infirmitatibus meis, ut inhabitet in me potentia Christi ».

Vide quantum fastu careat, et quomodo hæc velut de altero quodam narret. De hujusmodi, inquit, homine gloriabor. Id autem facit, sermonem nar-

τῆ υπερβολῆ τῶν ἀποκαλύψεων. διὰ τοῦτο δὲ ἀνιγματοῶδες αὐτὴν τίθειεν, ἵνα δείξῃ ὅτι ἄκων λαγεῖ. « Οὐδὲ ἀνθρώπων ἐν Χριστῷ. » Τὸ ἐν Χριστῷ, προσέθηκεν, ἵνα μὴ εἴποιεν οἱ ψευδαπόστολοι (οὐδὲν γὰρ αὐτοῖς ἀτόλμητον.) διὰ δαιμόνων ἐπιθρᾶν ὡς τὸν Σίμωνα. « Πρὸ ἐτῶν δεκατεσσάρων. » Οὐκ ἀκαίρως ὁ χρόνος πρόσκειται, ἀλλὰ δυοῖν ἔνεκεν, τοῦ τε δείξαι ὡς σιγήσας δεκατέσσαρα ἔτη, οὐδὲ νῦν ἂν εἶπε μὴ σοδῶρα βιασθεῖς. Ἐπειδὴ γὰρ μέγα τι ἐδόκει οἱ ψευδαπόστολοι εἶναι καὶ εἴλωσαν πᾶ τας πρὸς ἑαυτοῦς, λοιπὸν ἠναγκάσθη δείξαι ὅτι μείζων ἔστιν ἐκείνων, ἵνα πείσῃ τοῖς αὐτοῦ προσέγειν λόγοις αὐτοῦ τοῦ τε ἀνιξασθαι ὡς ὁ προ δεκατεσσάρων ἐτῶν τηλικούτων ἀξιώθεις, τηλικός νῦν ἐστὶ μετὰ τοσοῦτους ὑπὲρ Χριστοῦ πόρους.

B « Ἐἴτε ἐν σώματι. » Τὸ « Ἐἴτε ἐν σώματι οὐκ οἶδα, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος οὐκ οἶδα, » δεύτερον ἔφη, οὐκ ὡς ἂν τις οἰθεῖη περιττολογῶν, καὶ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀρπαγῆς ἄμφω τιθεῖς. Ἄλλὰ τὸ μὲν τίθεισιν ἐπὶ τῆς πρὸς οὐρανοὺς ἀρπαγῆς, τὸ δὲ πάλιν ἐπὶ τῆς ἐκεῖθεν ἀρπαγῆς τῆς εἰς τὸν παράδεισον. Εἴ δὲ καὶ ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀρπαγῆς ἐτίθει, οὐκ ἔν τῆν τοῦτο περιττολογία. Παράδοξον γὰρ καὶ ὑπερφύως ἀναγγέλλων πράγμα, τὸν τρόπον ἀγνοεῖν διατείνεται μετ' ἐπιμονῆς. « Ἐἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος οὐκ οἶδα. » Μετράζει, μὴ ἀποκρύψας τὴν ἑαυτοῦ ἀγνοεῖν. Ἐξῆν γὰρ περὶ τούτου σιωπῆσαι. « Καὶ οἶδα τὸν τοιοῦτον ἀνθρώπον. » Ἐρπάγη ἕως τρίτου οὐρανοῦ, καὶ πάλιν ἐκεῖθεν εἰς τὸν παράδεισον. Τί δὲ ὅπως ἔρπάγη ; Ἴνα μηδ' ἐν τούτῳ ἔλαττον ἔχη τῶν λοιπῶν ἀποστόλων, τῶν διαγενομένων σωματικῶς μετὰ τοῦ Κυρίου. « Εἰς τὸν παράδεισον. » Πολλὸν γὰρ τὸ δῶμά μου τοῦ χωρίου τούτου καὶ πανταχοῦ ἦθετο. Ὅθεν καὶ τῷ ληστῇ τοῦτο ἀπηγγείλατο. « Ἀρῶντα εἶματα. » Ἴσως γὰρ ἕτερος ἀνθρώπος πλὴν Παύλου, οὐκ ἔχωρει τοιαῦτα ἀκοῦσαι. « Ἄ οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπων λαλῆσαι. » Ποῦ εἰσιν οἱ ψευδεπίγραφον Ἀποκαλύψιν συγγραψάμενοι ;

Ἵπὲρ τοῦ τοιοῦτου καυχῆσομαι, ὑπὲρ δὲ ἑαυτοῦ οὐ καυχῆσομαι, εἰ μὴ ἐν ταῖς ἀσθενείαις μου. Ἐὰν γὰρ θελήσω καυχῆσασθαι, οὐκ ἔστομαι ἄφρων. Ἀληθειαν γὰρ ἐρῶ. Φεῖδομαι δὲ, μὴ τις εἰς ἐμὲ λογιστῆται, ὑπὲρ ὃ βλέπει με ἢ ἀκούει τι ἐξ ἐμοῦ. Καὶ τῆ υπερβολῆ τῶν ἀποκαλύψεων, ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι, ἐδόθη μοι σκόλοψ τῆ σαρκί, ἄγγελος Σατανᾶ εἶνα με κολαφίξῃ, ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι. Ἵπὲρ τούτου τρίς τὸν Κύριον παρεκάλεσα ἵνα ἀποστῆ ἀπ' ἐμοῦ· καὶ εἶρηκέ μοι Ἄρκαί σοι ἡ χάρις μου· ἡ γὰρ δύναμίς μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. Ἦδιστα οὖν μᾶλλον καυχῆσομαι ἐν ταῖς ἀσθενείαις μου, ἵνα ἐπισκηνώσῃ ἐπ' ἐμὲ ἡ δύναμις τοῦ Χριστοῦ.

Βλέπει αὐτοῦ τὸ ἄτυπον, πῶς ὡς περὶ ἑτέρου τινὸς αὐτὰ διηγείται. Ἵπὲρ γὰρ τοῦ τοιοῦτου, φησὶ, καυχῆσομαι. Τοῦτο δὲ ποιεῖ συσκιάζων τὸν λόγον.

Ἵτι γὰρ αὐτὸς ἦν ὁ ἀρπαγίς, αἰνίττεται φάσκων, Ἄ
 « Ἐὰν γὰρ καυχῆσωμαι, οὐκ ἔσομαι ἄφρων ἀλη-
 θεϊαν γὰρ ἐρῶ. » Καὶ ἄνω, « Καυχᾶσθαι δὴ οὐ συμ-
 φέρει μοι. » Ποῖον δὲ ἀσύμφορον τὸ ὑπὲρ ἄλλου καυ-
 χᾶσθαι καὶ ἀληθεύειν ; « Ὑπὲρ δὲ ἑαυτοῦ οὐ καυ-
 χήσομαι. » Καὶ τίνος ἔνεκεν ἄλλου ἀρπαγέντος, σὺ καυχᾶσαι ; δῆλον οὖν ὅτι περὶ σεαυτοῦ λέγεις, εἰ καὶ συνεσιασμένως. « Εἰ μὴ ἐν ταῖς ἀσθενείαις μου. » Οἷον ἐν ταῖς θλιψέτιν, ἐν τοῖς διωγμοῖς. « Ἐὰν γὰρ θελήσω καυχῆσασθαι, οὐκ ἔσομαι ἄφρων. » Καὶ πῶς ἄνω ἔλεγεν, ὄφελον ἀνείχεσθαι μου μικρὸν τῆς ἀφροσύνης ; Καὶ πάλιν Ὁ λαλῶ, οὐ κατὰ Κύριον λαλῶ, ἀλλ' ὡς ἐν ἀφροσύνη ; Καὶ φαμεν, ὅτι οὐ κατὰ τὸ καυχᾶσθαι εἶπε τὸ, Οὐκ ἔσομαι ἄφρων, ἀλλὰ κατὰ τὸ μὴ ψεύσασθαι. Ὅθεν ἐπάγει « Ἀλήθειαν γὰρ ἐρῶ. » Καλῶς, φησὶν, « Οὐκ ἔσομαι ἄφρων. » Οἱ γὰρ ἐστὶν ἄφρωνος τὸ ἐπὶ σωτηρίᾳ καὶ ὠφελείᾳ ψυχῶν καὶ ἀνάγκης ἐπικειμένης, τὴν παρὰ Θεοῦ παρασχεθεῖσαν αὐτῷ χάριν ἀνακηρύττειν. Μᾶλλον δὲ καὶ λίαν ἔμφορος καὶ φιλανθρωπῶπου τὸ παριδεῖν καὶ ὑποψίαν οἰήσεως, ἔνεκεν σωτηρίας ἀνθρώπων. « Φεῖδομαι δὲ μὴ τις εἰς ἐμὲ λογίσσεται. » Φεῖδομαι, ἐλεῶ, ἀποφεύγω. Οὐκ εἶπε, ἱστειύσῃ, ἢ εἴπῃ, ἀλλ' « Ἴνα μὴ δὲ λογίσσεται, » ἢ ὑπολάβῃ μεῖζόν τι, φησὶ, τῆς ἐμῆς ἀξίας. Διὰ τοῦτο γὰρ τὰ περὶ ἑαυτοῦ αἰεὶ εἶσιγα καὶ ἔκρυπτε, καὶ εἰ μὴ που ἀνάγκη κατέλαθεν, οὐδὲ περὶ ἑαυτοῦ ἔλεγε. Καὶ λέγειον δὲ, συνεσιαζέσεν αὐτὰ, ἵνα μὴ μεῖζονα ὑπόνοιαν περὶ αὐτοῦ σχῶσιν. Εἰ γὰρ θεοῦς αὐτοῦς ἐνόμισαν οἱ ἄνθρωποι διὰ τὸ μέγεθος τῶν σημείων, καὶ ταύρους σφάττειν ἤθελοι, τί ἂν ψήθησαν εἰ τὰς ἀποκαλύψεις ἐφανέθου, καὶ τὰ κτθ' ἑαυτὸν ἐκαυχᾶτο ; — [ΦΩΤ.] Τὸ, Καὶ τῆ ὑπερβολῇ τῶν ἀποκαλύψεων, πρὸς τὸ, Ἐλεύσομαι γὰρ εἰς ὀπτασίας καὶ ἀποκαλύψεις, ἐξακουστέον. « Ἴνα μὴ ὑπεραίρωμαι. » Ἴνα μὴ, φησὶ, φρονήσω μέγα, ἢ ἵνα μὴ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ὑπεραίρωμαι καὶ δοξάζωμαι, ὅπερ καὶ βέλτιον. Οὐ γὰρ ἂν ἔχρηζεν ἡ ψυχὴ Παύλου χαλίνου τίνος, πρὸς τὸ μὴ φρονεῖν μέγα. « Ἐδόθη μοι σκόλωψ τῇ σαρκί. » Τὰ δεσμὰ λέγει, τὰς πλεγὰς τοὺς λιθασμοὺς, τὰς φυλακὰς. « Ἄγγελος Σατᾶν, » Ἄγγελος Σατᾶν, ὁ ὑπηρετούμενος τῷ ἀντικειμένῳ δαίμονι ἀνθρωπος. Σκόλωψ δὲ, οὗς οἱ τοιοῦτοι πειρασμοὺς αὐτῷ καὶ θλίψεις ἐπέφερον.

[ΙΩΑΝ.] Τινὲς μὲν οὖν, κερπλαγίαν τινὰ ἔφθασαν Δ
 αὐτὸν λέγειν, ἀπὸ τοῦ διαβόλου γινομένην. Ἄλλ' οὐκ ἔστιν. Οὐδὲ γὰρ τὸ σῶμα Παύλου ταῖς τοῦ διαβόλου χερσὶν ἐξεδόθη. Τί οὖν ἐστὶ τὸ λεγόμενον ; Σατᾶν ὁ ἀντικείμενος λέγεται τῇ Ἑβραίων φωνῇ. Καὶ ἐν τῇ τρίτῃ τῶν Βασιλειῶν, τοὺς ἀντικείμενους οὕτως ἐκάλεσεν ἡ Γραφή. Καὶ περὶ Σολομῶντος διηγουμένη, οὕτω φησὶν, οὐκ ἦν Σατᾶν ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ, τουτέστιν, ἀντικείμενος, πολεμῶν, ἐνοχλῶν. Ὅ οὖν λέγει, τοῦτ' ἐστίν. Οὐκ εἴασεν ὁ Θεὸς ἀπονητὶ χωρηῆσαι τὸ κήρυγμα, τὸ φρόνημα καταστέλλ-

⁷³ Act. xiv, 40 seqq. ⁷⁴ Reg. v, 4.

rando obumbrans. Nam quod ipse esset qui raptus
 fuerat designat, dicens : « Si gloriari voluero,
 non ero insipiens, veritatem enim dicam. » Et su-
 pra : « Gloriari sane non expedit mihi. » Quod-
 nam est autem, de aliogloriari vera dicendo, quod
 non expedit? « De meipso vero non gloriabor. »
 Et quare alio raptu tu gloriaris? Manifestum est
 itaque quod de teipso dicis, quanquam obtecte.
 « Nisi super infirmitatibus meis. » Hoc est, super
 afflictionibus et persecutionibus. « Nam si gloriari
 voluero, non ero insipiens. » Et quomodo superius
 dixit. Utinam toleraretis meam paulisper insipientiam?
 et rursum: Cum dico non secundum Dominum
 dico, sed velut per insipientiam? Et dicimus
 quod non dixit: Non ero insipiens, in hoc quod est
 gloriari, sed in hoc quod est non mentiendo. Unde
 subjungit, « Veritatem enim dicam. » Recte ait,
 « Non ero insipiens. » Non est enim insipientis,
 gratiam a Deo sibi traditam promulgare, imminente
 necessitate ob salutem et utilitatem animarum;
 quin potius vehementer sapientis est, et animi hu-
 mani ac benigni, despiciere etiam suspicionem ar-
 rogantiæ, propter hominum salutem. « Sed abstineo
 ne quis de me cogitet. » Abstineo, id est, parco,
 devito. Non dixit autem: Ne credat aut dicat, sed:
 Ne cogitet, inquit, aut suspicetur majus aliquid
 quam sit mea dignitas. Propterea enim quæ de
 seipso erant semper tacebat et occultabat: et,
 nisi cogente alicubi necessitate, nihil de seipso
 dicebat, imo tandem dicens obtegebat ipsa, ne ma-
 jorem opinionem de eo haberent. Quod si homines
 existimabant ipsos esse deos ob signorum magni-
 tudinem, et tauros immolare volebant ⁷³, quidnam
 putassent si revelationes manifestasset, ac de iis
 quæ circa se erant gloriatus fuisset? « Et ex-
 cellentia revelationum. » Secundum id quod prius
 dixit: Veniam enim ad visiones et revelationes,
 intelligendum est. « Ut non extollat; » ut non in-
 solescam, inquit. Aut, ne ab hominibus extollar et
 glorificer: quod etiam potius est. Neque enim anima
 Pauli freno aliquo egebat ne insolesceret. « Datus
 fuit mihi stimulus in carne. » Catenam dicit, plagas,
 lapidationes, carceres. « Nuntius Satanæ. »
 Nuntius Satanæ dicitur homo subserviens adver-
 sario dæmoni. Stimulus vero, tentiones et afflic-
 tiones, quas inferebant ei.

⁷⁴ Quidem itaque capitis dolorem ipsum di-
 cere asseruerunt a diabolo immissum. Sed non ita
 est. Neque enim Pauli caput diaboli manibus tradi-
 tum fuit. Quid est ergo quod dicitur? Satan ad-
 versarius sonat lingua Hebraica: et tertio Regum
 libro vere adversarius ita appellavit Scriptura ⁷⁴,
 ac de Salomone narrans, ait quod non erat Satan
 in diebus ipsius, id est, adversarius, qui molestiam
 ac bellum inferret. Quod ergo dicit hujusmodi est:
 Non concessit Deus sine labore prædicationem
 procedere, nostrum affectum comprimens, aut fas-

tum cavens; sed permisit adversarios irruere in nos. Nuntium itaque Satanæ dicit Alexandrum fabrum ararium, Hymenæum et Philetum, qui dicebant resurrectionem jam factam esse, omnesque sermoni prædicationis repugnantes ⁷⁵. — *Aliud.* Quidem aiunt Paulum capitis dolorem sustinuisse: sed non ita est, non fit enim verisimile corpus Pauli traditum fuisse Satanæ, qui interdum ipsi præcipiebat ac terminos præfigebat quando scortatorem ei tradidit, dicens: Ad interitum carnis ⁷⁶, nec terminum prætergressus est diabolus. — Quid ergo est? Satan adversarius dictus est lingua Hebraica. Nuntius igitur Satanæ dicit adversarios prædicationi: quales erant Alexander, Hymenæus et Philetus. Hac itaque est quod dicit: Non concessit Deus sine labore prædicationem procedere, sed permisit nos mala pati quoad corpus: ne majus quippiam de nobis statuerent homines, aut nimis erga nos afficerentur, videntes tanta edi signa, et nullam tentationem nihilque adversi in nos insurgere. Quare autem non dixit nuntios Satanæ, cum multi essent qui resisterent, sed quasi de uno ait Nuntius Satanæ? Quoniam singulis locis, unus quispiam reperiebatur repugnans, qui populum commoneret, quo primordia capiente, cæteri una sequebantur. « Ut me colaphis cæderet. » Non dixit quod colaphis cæderet, sed significans quod semper haberet adversarium, ait: « Colaphis cæderet » — « Super hoc ter Dominum rogavi. » Et hoc modesti animi est fateri quod non facile ferret insidias, quodque sæpius precatus non obtinuerit. **¶** Quod enim dicit « Ter, » significat, *Frequenter.* « Sufficit tibi gratia mea. » Quod perfectum est, inquit, habes: ne amplius quæras; nam sufficit tibi quod talem dederim tibi gratiam ut mortuos excites, potentia signa ederes, ne etiam quæras prædicationem sine labore tibi procedere. « Nam potentia mea per infirmitatem perficitur. » Sed fortassis doles, inquit, quod te hæc pati, videatur meam arguere imbecillitatem. Itaque scito hoc ipsum magis, ostendere meam potentiam, contrarium vero etiam ipsam intercipere. Nam mea inquit, potentia per infirmitatem perficitur: quando ii qui persecutionem sustinent, superiores sunt persecutoribus: quando ii qui vexantur, vexantes devincunt. Tunc enim potentia mea demonstratur, quando per hoc quod vos imbecilles malis afficiamini, prædicatione ubique prævaluerit. Et considera: ipse quidem aliam assignavit causam quod dati sint sibi colaphi, nempe, « Ne extollerer, » inquit. Deus vero aliam dixit causam: Ut ostendatur, ait, mea potentia per vestram, ut videtur, imbecillitatem. Perfectionem enim ac terminum sumit mea potentia ex vestra imbecillitate. Nam si per aliquos sapientes ac reges administrata fuisset prædicatione, certe potentiæ ministrorum attribuisset nonnulli omnium subjectionem: nunc autem ministrantium

λῶν ἡμῶν, ἀλλὰ συνεχώρησε τοῖς ἀντικειμένοις ἐπιτίθεσθαι ἡμῖν. Ἄγγελον τοίνυν Σατᾶν λέγει, Ἄλεξανδρον τὸν γάλακτα, Ἰμμένιον, καὶ Φιλητόν, τοὺς τὴν ἀνάστασιν λέγοντας ἤδη γεγονέναι, καὶ πάντας τοὺς ἀντικειμένους τῷ λογῷ τοῦ κυρίου ματος. — Ἄλλο. [ΘΕΟΔΩΡ.] Τινὲς φασὶ κεφαλᾷ λαγεῖν τὸν Παῦλον, ἀλλ' οὐκ ἔστι. Μὴ γὰρ εἴη τὸ σῶμα Παύλου ἐκδεῖσθαι τῷ Σατανᾷ. ὅποτε αὐτὸς καὶ ἐπέτασεν αὐτῷ, καὶ ἔρουσ ἐτίθει, ὅτε τὸν πορνεύσαντα ἐξεδίδου, λέγων, εἰς ἕλεθρον τῆς σαρκὸς, καὶ οὐχ ὑπερέβη τὸν ὅρον ὁ διάβολος. — Ἄλλο. Τί οὖν ἐστὶ; Σατᾶν ὁ ἀντικείμενος εἴρηται τῇ ἑβραίων φωνῇ. Ἄγγελος δὲ Σατᾶν, τοὺς ἀντικειμένους τῷ κυρίῳ ματι, φησὶν. Οἷον τοὺς περὶ Ἀλεξάνδρον, Ἰμμένιον, καὶ Φιλητόν. Ὁ τοίνυν λέγει τοῦτο ἔστιν, οὐκ εἴασεν θεὸς, φησὶν, ἀπονετὶ προβῆναί τὸ κήρυγμα, ἀλλὰ συνεχώρησεν ἡμᾶς πάσχειν εἰς σῶμα κακῶς, ἵνα μὴ μείζον τι διατεθῶσιν οἱ ἄνθρωποι, ὁρῶντες μὲν σημεῖα τοσαῦτα, οὐδαμῶς δὲ πειρασμὸν ἢ τι τῶν ἐναντιῶν. Διὸ τί δὲ οὐκ εἶπεν ἄγγελος Σατᾶν, (πολλοὶ γὰρ οἱ ἀντιπείθετοι.) ἀλλ' ὡς ἐφ' ἐνός φησὶν, ἄγγελος Σατᾶν; ἐπειδὴ κατὰ τόπον εἰς τις εὕρισκτο ὁ ἀντιπίπτων, καὶ τὸν δὴ μὲν ἐπικινῶν, οὐ προκαταρχομένου, καὶ οἱ λοιποὶ συνεπίπτοντο. « Ἴνα με κολαφίσῃ. » Οὐκ εἶπε Κολαφίστη, ἀλλὰ τὸ αἰεὶ ἔχειν τὸν ἀνθεστώτα δὴ λῶν, « Κολαφίστη, » εἶπεν. « Ὑπὲρ τούτου τρίς τὸν Κύριον παρεκάλεσα. » Καὶ τοῦτο τᾶπεινοσφορῶντες τὸ ὁμολογεῖσθαι, ὅτι οὐκ ἔφερε βράδιως τὰς ἐπιθουλάς, καὶ ὅτι πολλὰς παρεκάλεσας οὐκ ἔγυσσε. Τὸ γὰρ, « Τρίς, » Πολλάκις, δὴ λῶι. « Ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου. » Τὸ τέλειον, φησὶν, ἔχεις, μὴ ζητεῖ πλέον. Ἄρκει σοι γὰρ, φησὶν, ὅτι τοιαύτην ἔδωκά σοι χάριν, νεκροὺς ἐγείρειν, δυνάμεις ἐπιτελεῖν, μὴ ζητεῖ καὶ τὸ κήρυγμα ἀκίνδυνόν σοι προβαίνειν. « Ἢ γὰρ δυνάμεις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. » Ἄλλ' ἴσως, φησὶν, ἀλγεῖς μὴ δόξη τὸ σὲ ταῦτα πάσχειν, ἀσθενεῖαν ἐμοῦ λατῆροσιν. Τοῦτο μὲν οὖν αὐτὸ μάλλον δείκνυσθαι μου τὴν δυνάμιν, τὸ δὲ ἐναντίον καὶ ὑποτίμνεται αὐτῆς. Ἢ γὰρ δυνάμεις μου, φησὶν, ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. Ὅταν διωκόμενοι, τῶν διωκόντων περιγίνησθε, ὅταν ἐλαυνόμενοι, τῶν ἐλαυνόντων κρατῆτε. Τότε γὰρ ἡ δυνάμεις μου διαδεικνύεται, ὅταν ὑμῶν ἀσθενούντων τῷ πάσχειν κακῶς, πανταχοῦ κρατῆση τὸ κήρυγμα. Καὶ ἴρα. Ἄλλην μὲν αὐτὸς αἰτίαν εἶπε τοῦ δεδῶσθαι τὸν κολαφισμὸν αὐτῷ. « Ἴνα » γὰρ, φησὶ, « μὴ ὑπερβίωμαι, ὁ δὲ θεὸς ἄλλην εἶπεν αἰτίαν. Ὑπὲρ τοῦ δειχθῆσαι, φησὶ, τὴν δυνάμιν μου, διὰ τῆς δοκούσης ἀσθενείας ὑμῶν. Τέλος γὰρ καὶ πέρας ἡ δυνάμεις μου λαμβάνει, ἐκ τῆς ὑμῶν ἀσθενείας. Εἰ γὰρ διὰ τινων σοφιστῶν ἢ βασιλέων διηλονεῖτο τὸ κήρυγμα, καὶ τῇ δυνάμει τῶν διακόνων ἔδωκέν τις τὴν ὀπάντων ὑποταγήν. Νῦν δὲ ἡ τῶν διακονούντων ἀσθενεία, τὴν τοῦ θεοῦ διαδεικνύει δυνάμιν, καὶ τελειοῖ αὐτήν. Τούτῃσι, τὸ τέλειον αὐτῆν ἔχειν δείκνυσθαι. « Ἠδίστα οὖν μάλλον καυχῆσομαι. » Ἴνα μὴ νομίσωσιν δλοφυρο-

⁷⁵ Tim. II, 20; II Tim. II, 17; IV, 14. ⁷⁶ I Cor. V, 5.

μένου εἶναι ταῦτα τὰ ῥήματα, φησίν. Ἰδιότα ἄ
οῦν μᾶλλον καυχώσομαι. » Διὰ τί; ὅτι ἡ ἀσθένειά
μου, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ δείκνυσι δύναμιν, καὶ ἐμὲ
λαμπρότερον ποιεῖ, ὡς περ σιδηρον στομοῦσα τοῖς
διωγμοῖς, ὡσεὶ εἶπεν. Ἐγὼ μὲν τὸ ἐνκνέον ἤτοῦν,
ἀλλ' ἐπεδὴ ταῦτα ἔκρουσα παρὰ Θεοῦ, ἡδύτερον
ἐν ταῖς ἀσθενείαις καυχώμασι. « Ἰνα ἐπισκηνώσῃ
ἐπ' ἐμὲ ἡ δύναμις τοῦ Χριστοῦ. » Ὅσῳ γὰρ
τὰ τῶν πειρασμῶν ἐπιτείνεται, τοσοῦτῳ τὰ τῆς
χάριτος αὐξάνεται. Ἐπισκηνώσῃ, ὅλη ἐν ὅλῳ
κατοικήσῃ.

tationes et afflictiones magis intenduntur, tanto et
est, tanquam in tentorio moretur, hoc est, tota in toto inhabitet.

Διὸ εὐδοκῶ ἐν ἀσθενείαις, ἐν ὑβρεσιν, ἐν ἀνάγκαις,
ἐν διωγμοῖς, ἐν στενοχωρίαις ὑπὲρ Χριστοῦ.
Ὅταν γὰρ ἀσθενῶ, τότε δυνατὸς εἰμι. Γέγονα
ἄφρων καυκώμενος, ὑμεῖς με ἠναγκασάσατε.
Ἐγὼ γὰρ ὡς εἶλον ὑπ' ὑμῶν συνίστασθαι. Οὐδὲν
γὰρ ὑστέρησα τῶν ὑπὲρ λίαν ἀποστόλων, εἰ
καὶ οὐδὲν εἶμι. Τὰ μὲν σημεῖα τοῦ ἀποστόλου
κατεργάσθη ἐν ὑμῖν ἐν πίστῃ ὑπομονῇ, ἐν σημεῖοις
καὶ τέρασι καὶ δυνάμεσι.

Εἶτα ἴνα μὴ τις νομισθῇ σωματικὴν ἀσθένειαν λέγειν
αὐτόν, οἷον πυρετὸν, ἢ ἑτέραν περιόδον νοσήματος,
φησίν. « Ἐν ὑβρεσιν, ἐν ἀνάγκαις, ἐν διωγμοῖς,
ἐν στενοχωρίαις ὑπὲρ Χριστοῦ. » Ταῦτα γὰρ
ἀσθενεῖαν καλεῖ. Τὸ δὲ, εὐδοκῶ, ἐπιθυμῶ, φησίν,
ἐν τούτοις εἶναι καὶ εὐφραίνομαι. Ταῦτα καὶ τοὺς
ψευδαποστόλους κατασχύνει, ἐπὶ τοῖς ἐναντιοῖς καυχωμέ-
νους, καὶ τούτους πείθει μὴ αἰσχύνεσθαι τοῖς
τοῦ διδασκάλου πάθεσι. Λαμπρὰ γὰρ πάντα καὶ
ἡδία τὰ τοιαῦτα, Χριστὸν ἔχοντα τοῦ πάσχειν ὑπόθε-
σιν. « Ὅταν γὰρ ἀσθενῶ » Ὅταν γὰρ ἐδλήθη εἰς τὸ
δεσμωτήριον, τότε τὰ σημεῖα αὐτοῦ κλονηθῆναι πε-
ποίηκεν. Ὅταν ναυαγήσας εἰς τὴν Βάρβαρον ἐξεβ-
ρίφη, τότε μᾶλλον ἰδοξάσθη. Ὅτε εἰς τὸ δικαστή-
ριον εἰσῆλθε δεδεμένος, τότε μᾶλιστα καὶ τοῦ δικαστοῦ
περιγέγονε καὶ τῶν κατηγορῶν. Ὅρα ὅτι ὅταν
ἡσθένει, τουτέστιν ἐν κινδύνοις ᾔν καὶ ὑβρεσι καὶ
πληγαῖς, τότε δυνατὸς, ᾔν καὶ λαμπρὸς; « Γέγονα
ἄφρων καυκώμενος. » Ὡς ταπεινοφροσύνης ὑπερβολή.
Τὰ οὕτω παράδοξα διεληθῶν, ὧν οὐκ ἔσαν ἄξια αἰ
τῶν ἀνθρώπων ἀκοαί, ἄφρονα ἑαυτὸν καλεῖ. Πῶς δὲ
ἡμεῖς σε ἠναγκάσαμεν, εἶποιεν ἄν; Τῶν ψευδαπο-
στόλων καυχωμένων, φησίν. Εἰ μὴ προσείχετε τοῖς
τούτων λόγοις καὶ ἀπόλλυσθε, οὐκ ἄν εἰς ταῦτα ἦλθον
τὰ ῥήματα. Ὅρα ὅτι τὴν ἀνάγκην τῆς καυχήσεως
ἐποίησεν ἡ τούτων ἀπώλεια; μέγα γὰρ τι τοὺς ψευδ-
αποστόλους ἠγοούμενοί, νόθα παρ' αὐτῶν καὶ διε-
στραμμένα ἔμαθον δόγματα. — Ἄλλως. « Γέγονα
ἄφρων, » Ταῦτα εἰπὼν, φησίν. Οὐ κατὰ ἀπόφασιν
οὐδὲ τοῦτο λέγει, (οἷδε γὰρ αὐτὸς, μηδὲν ἄφρονος εἰ-
πών,) ἀλλὰ τοῦτο, φησίν, ὡς κατ' ἐρώτησιν καὶ
ἐπαπόρησιν πρὸς αὐτοὺς, οἷον ἄρα ταῦτα διελεθῶν
ἄφρων ὑμῖν ἴδοξα; Καὶ τούτου, φησίν, ἡ αἰτία εἰς
ὑμᾶς ἀνατρέχει. Αὐτοὶ γὰρ με ἠναγκάσατε, τοὺς

imbecillitas arguit Dei potentiam, ipsamque per-
ficit, id est, ostendit ipsam habere perfectionem
« Libentissime igitur potius gloriabor. » Ne deplo-
rantis esse hæc verba existiment, ait: « Libentis-
sime igitur potius gloriabor. » Quare? quia im-
becillitas mea et Dei ostendit potentiam, et me
reddit magis celebrem, roborans tanquam ferrum
adversus persecutiones, ac si diceret: Ego quidem
contrarium petebam, sed postquam hæc a Deo au-
divi; libentius in infirmitatibus glorior; « Ut inhabi-
tet in me potentia Christi. » Quanto enim ten-
tationes et afflictiones magis augetur. Ἐπισκηνώσῃ, hoc

¶ XII, 10-12. « Quamobrem placeo mihi in
« infirmitatibus, in contumeliis, in necessitatibus,
« in perfectionibus, in anxietatibus pro Christo. Cum
« enim imbecillis sum, tunc robustus sum. Factus
« sum insipiens gloriando. vos me coegistis, nam
« ego debueram a vobis commendari. Nulla enim
« in re sui inferior summis apostolis, tametsi ni-
« hil sum. Signa quidem apostoli peracta fuerunt
« inter vos, per omnem patientiam et signa et
« signa et prodigia ac facta potentia. »

Deinde ne quis cum dicere existimet corporalem
infirmitatem, puta febrem aut alium morbi cur-
sum ac circuitum, ait: « In contumeliis, in neces-
sitatibus, in persecutionibus, in anxietatibus pro
Christo. » Nam hæc vocat infirmitatem. Quod au-
tem ait εὐδοκῶ, hoc est, concupisco et in his esse
delector. His et pseudapostolos pudefacit qui in con-
trariis gloriabantur, et his suadet ne magistri afflictio-
nibus pudefiant: omnia enim hujusmodi præclara
sunt et læta, cum Christum habeant causam et princi-
pium patiendi. « Cum enim imbecillis sum. » Nam cum
in carcerem conjectus est, tunc ejus fundamenta con-
culi fecit⁷⁷. Quando facta naufragio in barbaram
insulam ejectus est, tunc magis glorificatus est⁷⁸.
Quando ad tribunal vincetus accessit, tunc maxime
superior iudice et accusatoribus profectus est⁷⁹.
Vides quod dum imbecillis aut infirmus erat, hoc
est, in periculis, in contumeliis, in plagis, tunc
potens erat et clarus? « Factus sum insipiens glo-
riando. » O modestiæ immensitas! cum adeo ad-
miranda narrasset, quibus humanæ aures dignæ
non erant, se ipsum vocat insipientem. Quomodo
autem nos te coegimus, dixerit aliquis? Cum
pseudapostoli, inquit, gloriarentur, nisi vos ad hæsis-
setis ipsorum sermonibus, et periretis, nequaquam
ad hæc verba devenissem. Vides quod gloriationis
necessitatem fecerit horum perditio? Cum enim
pseudapostolos magnum aliquid esse ducerent,
adulterina ac perversa discebant ab ipsis dogmata.
— *Alio modo.* « Factus sum insipiens, ait, » hæc
dicendo. Non autem hoc enuntiative et assertive
dicit: Ipse enim noverat se nihil effugisse quod
insipiens esset, sed hoc⁷⁰⁰ tanquam per interro-
gationem aut dubitationem ait ad illos; ac si

⁷⁷ Act. xiv, 26. ⁷⁸ Act. xxvii, 14. ⁷⁹ Act. xxvi, 2 seqq.

diceret : Num hæc narrando visus sum vobis insipiens? et hujus causa, inquit, ad vos recurrit; vos enim me coegistis, pseudapostolis vos familiariter adjungendo. « Nam ego debueram a vobis commendari. » Vos enim oportuit nostros vindicare sermones, et opiniones : cum itaque illis adhæretis, coactus sum ad hos descendere sermones. « Nulla enim in re inferior fui. » Superius ait : « Arbitror me nihilo inferiorem fuisse; » nunc autem afirmando, dicit : « Nulla in re fui inferior; » aut defeci, seu factus sum posterior, Petro ac cæteris. Opportune autem venit ad apostolos, quasi dicat : Non solum pseudapostolis sum præstantior, sed et apostolis sum æqualis. « Tametsi nihil sum. » Tanquam magnum aliquid dixerit quod suas excedat vires, corrigit illud. Non dixit autem : Abjectus sum, sed quod multo inferior est, « Nihil sum. » Tu vero, inquit, ne intuearis hoc, si nihil sum : sed hoc adverte, anne omnia perfecerim quæcunque Apostolum designant et insigniunt. « Per omnem patientiam. » Vos, inquit, sermonum testes estis. Indicium autem Apostoli maxime consistit in ferendo omnia viriliter. Considera vero quod ait : « Patientiam. » Nam quod virtutis ipsius erat unica dictione posuit : signa vero quæ sua non erant, sed gratiæ Dei, pluribus complexus est. Sed Pauli modestiam intueri. Quot carceres, quot plagas, quot pericula et insidias, quot afflictionum inundationes, quot bella intestina ac externa, unica dictione nempe « Patientia, » percurrit. « Per signa et prodigia. » Quot mortuos excitatos, cæcos illuminatos, leprosos mundatos, et

XII, 13, 14. « Nam quid est in quo fuistis inferiores cæteris Ecclesiis, nisi quod ego ipse non fuerim segnis erga vos? Condonate mihi hanc injuriam. Ecce tertio paratus sum ut ad vos veniam, nec ero segnis erga vos. Non enim quero quæ vestra sunt, sed vos. Siquidem non debent filii parentibus recondere, sed parentes filiis. »

701 Ne quis dicat : Magnus quidem es, attamen non tanta operatus es, quanta in aliis Ecclesiis cæteri apostoli, ait : « Nam quid est in quo fuistis inferiores? » Hoc est, minus habuistis quam cæteræ Ecclesiæ? num minorem, inquit, gratiam participastis? « Nisi quod ego ipse. » Punitivo sermone usus est : nisi fortassis hoc mihi quispiam vitio vertat quod dum versor vobiscum et præsens sum, totis viribus procurem salutem vestram, absens per epistolas viam commonstrem ad ea quæ agenda sunt, et in nullo eorum quæ vobis utilia sunt, segnior fuerim et absens et præsens. Si quid in hoc pecco, condonate mihi hanc injuriam, et ignoscite injuriam facienti. — Nisi quod ego ipse mihi non indulserim, omnia faciens gratia vestri, neque neglexerim vos, num in hoc inferiores fuistis? Num hoc injuriam ducitis? Condonate mihi hanc injuriam. « Ecce tertio paratus sum ut veniam. » Secundo, inquit, veni,

A ψευδαποστόλους οικειούμενοι. « Ἐγὼ γὰρ ὄφειλον ὑφ' ὑμῶν συνίστασθαι. » Ἰμᾶς γὰρ ἔδει τῶν ἐμῶν ἀντιποιεῖσθαι, καὶ λόγων καὶ ὑπολήψεων, ὑμῶν δὲ ἐκείνοις προσεχόντων, εἰς τούτους ἔλθειν ἡναγκάσθην τοὺς λόγους. « Οὐδὲν γὰρ ὑπέστησα. » Ἄνω φησί, « Λογίζομαι μηδὲν ὑπερῆκίναί, » νυνὶ δὲ ἀποφαντικῶς, « οὐδὲν ὑπέστησα, » Οὐδὲ ἐνέλιπον, ἢ κατόπιν ἦλθον τῶν περὶ Πέτρον. Εὐκαιρῶς δὲ ἐπὶ τοὺς ἀποστόλους ἦλθε, δεικνύς ὅτι οὐ μόνον εἰμὶ τῶν ψευδαποστόλων, φησί, κρείττων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀποστόλων ἴσος. « Εἰ καὶ οὐδὲν εἰμι. » Ὡσπερ τι μέγα εἰρηκῶς καὶ ὑπερβαῖνον αὐτοῦ τὴν δύναμιν, διορθοῦται αὐτό. Οὐκ εἶπε δὲ, Εὐτελής εἰμι, ἀλλὰ τὸ πολὺ ἤττον, « Οὐδὲν εἰμι. » Σὺ δὲ, φησί, μὴ τοῦτο ἴδης, εἰ οὐδὲν εἰμ', ἀλλὰ πρόσχες, εἰ μὴ πάντα ὅσα χαρακτηρίζει ἀπόστολον ἐπετέλεσα. B « Ἐν πάσῃ ὑπομονῇ. » Ἰμᾶς, φησί, τῶν λόγων μάρτυρες. Δείγμα δὲ ἀποστόλου μέγιστα τὸ φέρειν πάντα γενναίως. Ὅρα δὲ, τὸ, « Τῆς ὑπομονῆς, » ὅπερ ἦν αὐτοῦ ἀρετὴ, μὴ λέξει τέθεικε, τὰ δὲ τῶν σημείων ἄπερ οὐκ ἦν αὐτοῦ, ἀλλὰ χάριτος θεοῦ, διὰ πλείονων ἐξηγήσατο. Ὅμως σκόπει τὸ ταπεινὸν Παύλου, πόσα δειρωτήρια, πόσας πλῆγας, πόσους κινδύνους καὶ ἐπιβουλὰς, πόσας νιφάδας πειρασμῶν, πόσους πολέμους ἐμφυλίους τε καὶ ἐξωτερικούς, μὴ λέξει τῆ, « Τῆς ὑπομονῆς, » παρῆδραμεν. « Ἐν σημείοις καὶ τέρασι, » Πόσους νεκροὺς ἐγερθέντας, καὶ τυφλοὺς ὀμματωθέντας, καὶ λεπροὺς καθαρισθέντας, καὶ δαίμονας ἐλαθίντας ἠνίκατο εἰπὼν, « Ἐν σημείοις, καὶ τέρασι, καὶ δυνάμει, » τῶν τριῶν ἐν τι δηλούντων.

C δæmones expulsos designavit, dicens : « Per si quiddam idemque significant.

Τί γὰρ ἐστὶν ὃ ἡττήθητε ὑπὲρ τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας; εἰ μὴ ὅτι αὐτὸς ἐγὼ οὐ κατενάρκησα ὑμῶν. Χαρίσασθέ μοι τὴν ἀδικίαν ταύτην. Ἰδοὺ τρίτον ἐτοίμως ἔχω ἔλθειν πρὸς ὑμᾶς, καὶ οὐ κατενάρκησω ὑμῶν. Οὐ γὰρ ζητῶ τὰ ὑμῶν, ἀλλὰ ὑμᾶς. Οὐ γὰρ ὀφείλειτὰ τέκνα τοῖς γονεῦσι θησαυρίζειν, ἀλλ' οἱ γονεῖς τοῖς τέκνοις.

Ἴνα μὴ τις εἴπῃ, μέγας μὲν εἶ, φησὶν, ὁμως οὐ τοσαῦτα εἰργασῶ ὅσα ἐν ταῖς ἄλλαις Ἐκκλησίαις οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι, φησί. « Τί γὰρ ἐστὶν ὃ ἡττήθητε; » τουτέστιν, ἐλάττον ἔχετε, ὑπὲρ τὰς λοιπὰς Ἐκκλησίας. Μὴ ἐλάττονος, φησί, μετέχετε χάρισματος; « Εἰ μὴ ὅτι αὐτὸς ἐγὼ. » Πληκτικῶς λόγῳ κέχρηται. Εἰ μὴ ἄρὰ τις τοῦτό μοι ἐγκαλέσει, ὅτε ἐπιχωρίζω ὑμῖν, καὶ ἐρχόμενος, παντὶ σθῆναι κήδομαι τῆς σωτηρίας ὑμῶν. Καὶ ἀπὼν, δι' ἐπιστολῶν ὁδηγῶ πρὸς τὰ πρακτέα, καὶ οὐδὲν πρὸς ἐν τι τῶν ὑμῖν συμφερόντων ἐξέρχόμην, ἀπὼν τε καὶ παρὼν. Εἰ διὰ τοῦτο ἀδικῶ, χαρίσασθέ μοι τὴν ἀδικίαν ταύτην, καὶ σύγγνωτε ἀδικούντι. — [ΦΩΤ.] Εἰ μὴ ὅτι αὐτὸς οὐκ ἐνέδωκα πάντα πράττων, χάριν ὑμῶν, οὐδὲ κατωλιγώρησα ὑμῶν, μὴ τοῦτο ἡττήθητε; μὴ τοῦτο ἀδικίαν νομίζετε; Χαρίσασθέ μοι τὴν ἀδικίαν ταύτην. « Ἰδοὺ τρίτον ἐτοίμως ἔχω ἔλθειν. » Δεύτερον, φησὶν, ἦλθον, ἰδοὺ τρίτον παρεσκευάσμαι ἔλθειν, καὶ ἐν οὐδενὶ τῆς ὑμῶν ἀμελήσω σωτηρίας. Εἴτα ἴνα μὴ νομίσωσιν

ἵνα δεῖ πάντως αὐτὸν ἐρχόμενον νῦν γοῦν τραφῆναι παρ' αὐτῶν, μάλιστα ἐπειδὴ καὶ περὶ τούτου πολλῶν διεξελήλυθεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ἐντεῦθεν ἤδη προαναίρει ταύτην τὴν ὑπόνοιαν, ὅτι ὑμᾶς θέλω, οὐ τὰ ὑμῶν, καὶ ὑμᾶς ἀγαπῶ, οὐ τὰ ὑμῶν, ὡς περ οἱ ψευδο-ἀπόστολοι. Εἶτα καὶ ἀπὸ τοῦ κοινοῦ λογισμοῦ καὶ τῆς φύσεως, πιστοῦται τὸν λόγον, ἐκ τῶν μὲν ἐν τάξει πατρὸς, ἐκείνους δὲ ἐν τάξει τέκνων.

muni sensu et natura sermonem confirmat : seipsum quidem vice patris ponens, illos autem loco filiorum.

Ἐγὼ δὲ ἥδιστα δαπανήσω καὶ ἐκδαπανηθήσομαι ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν, εἰ καὶ περισσοτέρως ὑμᾶς ἀγαπῶ, ἥττον ἀγαπῶμαι. Ἔστω δὲ ἐγὼ οὐ κατεδάρησα ὑμᾶς, ἀλλ' ὑπάρχων πανούργος, δόλω ὑμᾶς ἔλαβον. Μή τινα ὦν ἀπέσταλκα πρὸς ὑμᾶς, δι' αὐτοῦ ἐπλεονέκτησα ὑμᾶς ; Παρεκλίεσα Τίτον, καὶ συναπέστειλα τὸν ἀδελφόν. Μή τι ἐπλεονέκτησεν ὑμᾶς Τίτος ; Οὐ τῷ αὐτῷ πνεύματι περιπατήσαμεν ; Οὐ τοῖς αὐτοῖς ἔχνεσι ; Πάλιν δοκίτε ὅτι ὑμῖν ἀπολογούμεθα.

Ἄλλοι πόσους βαθμοὺς ἔχει ὑπερβῶν τὰ κατὰ τὸν Παῦλον ; Ἔδει λαβεῖν, τοῦ Χριστοῦ τοῦτο κελεύσαντος, καὶ οὐκ ἔλαβεν. Ἴδου εἷς. Καὶ ὑπερούμενος. Ἴδου δύο. Καὶ αὐτοῖς κηρύσσων. Ἴδου τρεῖς. Καὶ οὐ μόνον οὐ λαμβάνει, ἀλλὰ καὶ τὴν σάρκα εἰ δεῖ, προσδιδῶσι. Τέσσαρες. Εἶτα σὺν τῇ σαρκί, καὶ τὴν ψυχὴν αὐτήν. Πέμπτον. Καὶ ὑπὲρ τῶν μὴ σφόδρα φιλοῦντων αὐτόν. Ἑκτον. Καὶ οὐδὲ τὸ ἀγαπῶντα μὴ ἀγαπᾶται, ἐγκοπὴν τινα ποιεῖ. Ἐβδομον. Ἐγὼ δὲ πατρὸς ἐπέχω ἐν ὑμῶν τάξιν, οὐ μόνον οὐ λήψομαι, ἀλλὰ καὶ παρήξω, καὶ οὐ χρήματα, ἀλλ' αὐτὸν ἐμὲ καὶ τὴν ἐμαυτοῦ σάρκα. Τοῦτο γὰρ τὸ, Ἐκδαπανηθήσομαι, τουτίστι, καὶ τὴν σάρκα δεῖο δαπανᾶσθαι ὑπὲρ ὑμῶν, οὐ εἰσομαι. « Εἰ καὶ περισσοτέρως ὑμᾶς ἀγαπῶ. » Καὶ ταῦτα ποιῶ, φησὶν, ὑπὲρ τῶν λίαν μὲν φιλοῦμένων, ἥττον δὲ ἀγαπῶντων. « Ἔστω δὲ ἐγὼ οὐ κατεδάρησα ὑμᾶς. » Κατ' ἐρώτησιν προάγει τὸν λόγον, καὶ φησι, τοῦτο ὡμολόγηται, ὅτι ἐγὼ οὐ κατεδάρησα ὑμᾶς ἐν τῷ λαβεῖν τι. Ἀλλ' ὑπάρχων πανούργος, δόλω ὑμᾶς ἔλαβον, τουτίστι, δόλω ὑμᾶς μετεχειρισάμεν καὶ ἠκόντισα. Καὶ ἐγὼ μὲν αὐτοπροσώπως οὐδὲν ἔληφα. Ἄρα μὴ διὰ μίσων τινῶν τοῦτο ἔπραξα, πέμφας τινὰς καὶ δι' αὐτῶν λαδῶν ; Οὐ μνησθῆναι. Οἱ γὰρ ἐλθόντες πρὸς ὑμᾶς, τοῖς ἐμοῖς ἔχνεσι ἠκολούθησαν. « Δι' ἐκ τούτου ἐπλεονέκτησα ὑμᾶς ; » Οἷον διὰ μέσου αὐτῶν. Ὅρα δὲ, πλεονεξίαν καλεῖ, τὸ παρὰ ἀκόντων λαβεῖν. Καὶ αὐτοῖς δὲ ἡρέμα ὀνειδίζει, ὡς καὶ αὐτῶν πλεονεκτεῖσθαι ἠγορευμένων, εἰ θρέψουσι Παῦλον. « Παρεκλίεσα Τίτον. » Καὶ τοῦτο ὀνειδιστικῶς. Οὐ γὰρ ἐπεμψα, ἀλλὰ παρεκλίεσα, δεικνύς ὅτι εἰ καὶ εἴληφεν, οὐκ ἐσφίλη. Οὐ γὰρ αὐτομάτως, ἀλλὰ κατὰ παράκλησιν ἔλαβεν. Ἀλλ' ὁμως, οὐδὲ οὕτως ἔληφεν. Ἦν δὲ καὶ εἰς ἄλλον τῷ Τίτῳ συναποστείλας. « Οὐ τῷ αὐτῷ πνεύματι περιπατήσαμεν ; » Τουτίστιν, οὐ τῇ αὐτῇ χάριτι ἢ καὶ ἐγὼ ; Τοῦτο λέγει πνεῦμα, ἔχουν χάρισμα πνευματικόν. Χάρισμα δὲ καλεῖ τὸ πρᾶγμα τὸ στενούμενον μὴ λαβεῖν. Ὅρα δὲ πῶς τὰ οἰκτεῖα κατορθώματα τῷ Θεῷ ἀνετίθησι. « Οὐ τοῖς αὐτοῖς ἔχνεσι ; »

A ecce tertio præparor ad veniendum, et in nullo negligentior ero circa vestram salutem. Deinde existiment quod nunc ipsum venientem oporteat omnino ab eis ali, maxime quoniam de hoc quoque mulis disseruit in superioribus : hinc jam tollit primum hanc suspicionem : quoniam vos, inquit, cupio. non quæ vestra sunt, et vos diligo non vestra, quemadmodum pseudapostoli Deinde etiam a com-

XII, 15-19. « Ego vero libentissime impendam et « expendar pro animabus vestris : licet uberius vos « diligens minus diligar. Sed esto, ipse non gravavi « vos, verum cum essem astutus, dolo vos cepi. Num « per quemquam eorum quos misi ad vos circumveni « vos ? Rogavi Titum, et una cum illo misi fratrem. « Num in aliquo circumvenit vos Titus ? Annon eo- « dem spiritu ambulavimus ? annon iisdem vestigiis ? « Rursum arbitramini quod nos coram vobis excu- « semus ? »

Viden, quot excellentiæ gradus habent Pauli gesta? Potuit accipere cum hoc juberet Christus, et non accepit : ecce unus. Et egens erat : ecce alter. Et 702 ipsis prædicabat : Ecce tertius. Nec solum non accipit, verum etiam si opus sit, carnem impenderet : ecce quartus. Deinde cum corpore etiam animam ipsam ; ecce quintus. Idque pro iis qui non admodum ipsum amarent : ecce sextus. Imo cum neque amantem redamarent, nihil de amore diminuit : ecce septimus. Ego tamen, inquit, cum patris vicem geram erga vos, non modo non accipiam, verum etiam præbebo : nec pecunias aut possessiones, sed me ipsum et meam ipsius carnem. Nam hoc designat « Expendar : » hoc est, etiam si carnem oporteat pro vobis impendere, non parcam. « Licet uberius vos diligo. » Et hæc, inquit, facio pro his qui vehementer quidem amantur, sed minus amant. « Sed esto, ego ipse non gravavi vos. » Per interrogationem producit sermonem, et ait : Hoc in confesso est quod ego ipse non gravaverim vos accipiendo quidquam : verum cum astutus essem, dolo vos cepi : hoc est, dolo vos tractavi et aggressus sum : et ego quidem propria persona nihil accepi : num igitur per medios quosdam hoc feci, mittens aliquos et per illos accipiens ? Nequaquam. Nam qui ad vos venerunt, mea vestigia secuti sunt. « Num per quemquam circumvenivos ? » Hoc est, per medium ipsorum ? Vide autem quod fraudem ac extortionem dicat ab invitis accipere : ipsisque tacite improperat, quod se circumvenire ducerent si Paulum alerent. « Rogavi Titum. » Et hoc per improprium dicitur : non enim misi, sed rogavi : ostendens quod si etiam accepisset non peccasset : neque enim propria sponte profectus est, sed rogatus : et tamen ne ita quidem accepit. Miserat autem alium quemdam una cum Tito. « Annon eodem spiritu ambulavimus ? » Id est, nonne eadem gratia qua et ego ? Hoc spiritum dicit sive donum spiritale. Fa-

etum autem vocat donum, nempe etiam in angustiis positum non accipere. Considera vero quomodo sua bona opera Deo referat accepta. « An non iisdem vestigiis. » Hoc est, ne in minimo quidem diversi fuerunt illi a mea diligentia. Vide autem quod non modo ipse non accepit, verum etiam iis quos misit ne acciperent persuasit : « Rursum arbitramini quod nos coram vobis excusemus. » Veritus est ne assentatoris opinionem de eo sumerent : ideo etiam superius dixit 703 Rursum nos ipsos commendamus ? et : Num egemus commendatiis epistoliarum ? Non ergo vobis assentantes, aut nos coram vobis excusantes, hæc dicimus : Sed veluti in conspectu Dei, et eo inspectante loquimur : et in Christo sive per Christum loquimur. Quomodo autem possibile esset, eum qui coram Deo loquitur et per Christum loquitur, assentationi et adulationis gratia loqui.

XII, 19-21. « In conspectu Dei per Christum loquimur : sed omnia, charissimi, pro vestri ædificatione. « Metuo enim ne qua fiat ut si venero non quales velim reperiam ros, et ego reperiam vobis qualem nolitis : « ne quo modo sint contentiones, æmulationes, iræ, concertationes, obtreptiones, susurria, tumores, seditiones. Ne iterum ubi venero humiliet me Deus meus apud vos : et lugeam multos eorum qui antea peccaverunt nec resipuerunt ab immunditia, libidine neque et impudicitia quam patrarunt. »

Non ergo loquimur vobis ad gratiam aut ad assentationem, sed ad vestri ædificationem, et utilitatem, ut relictis pseudopostolis, nobis solis adhareatis ac nostris sermonibus. Aut, propterea non accepimus, ne vos qui infirmi estis, offendiculum haberetis. « Metuo enim. » Vides paternam providentiam ? Alii peccarunt et Paulus metuit. « Ne qua fiat. » Dubitat adhuc et non asserit. « Non quales volo reperiam vos. » Nempe corruptos : et ego quoque necessitate ductus resperiar qualem nolitis : hoc, puniens eos qui immedicabiliter ægrotant : « Ne quo modo sint contentiones, æmulationes. » Dicit etiam deinceps quales invenire nolit : Cum his, inquit, vitiis. Dicit autem contentiones, eo quod dissiderent : « Concertationes » tanquam belli præludia. « Tumores, » quod adversus ipsum cristas erigerent, Pseudopostolos vero honorarent. « Ne iterum ubi venero. » Sufficere, inquit, deberent priora. « Humiliet me Deus meus » Ultionem sumere de sontibus vocat sui humiliatorem, ostendens quod non sine magna necessitate sumeret. Ostendit autem quod propter ipsos omnia sustineat, et humiliari sive deprimi, et lugere. « Deus meus. » Per hoc quod addit, « Meus. » ardentem Christi amorem significat 704 — Aliud Sui humilitatem sive depressionem vocavit illorum transgressionem, confirmans quæ jam prædixerat « Quis infirmatur et ego non infirmor ? quis offeditur, et ego non uror ? » « Et lugeam multos. » Vide apostolicam virtutem. Cum nullius mali sibi conscius sit, pro aliorum delictis lugeat Non autem dixit : Omnes, sed « Multos, » et neque hos manifestat, dans pœnitentiæ locum, et ne impuden-

A Τουτέστιν, οὐδὲ μικρὸν παρήλλαξαν ἑκείνοι: τὴν ἐμὴν ἀκρίβειαν. Ὅρα ἐλ, οὐ μόνον αὐτὸς οὐκ ἔληφεν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀποσταλέντας ἔπεισε μὴ λαβεῖν. « Πάλιν δοκεῖτε ὅτι ὑμῖν ἀπολογούμεθα ; » Δέδοκε μὴ κόλακος τινος λάβῃ δόξαν. Διὸ καὶ ἄνω ἔλεγε. Πάλιν ἑαυτοῦ συνιστάνομεν, καὶ εἰ μὴ χρῆζομεν συστατικῶν ἐπιστολῶν. Οὐχ ὑμᾶς οὖν κολακεύοντες, ἢ ὑμῖν ἀπολογούμενοι, ταῦτα λέγομεν, ἀλλ' ὡς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁρῶντος αὐτοῦ λαλοῦμεν, καὶ ἐν Χριστῷ, οἷον διὰ Χριστοῦ λαλοῦμεν. Τὸν δὲ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ λαλοῦντα, καὶ διὰ Χριστοῦ φθεγγόμενον, πῶς δυνατὸν κολακείας ἢ θωπείας ἔνεκεν λαλεῖν.

B Κατ' ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ λαλοῦμεν. Τὰ δὲ πάντα, ἀγαπητοὶ, ὑπὲρ τῆς ὑμῶν οἰκοδομῆς. Φοβοῦμαι γὰρ μὴ πως ἐλθὼν οὐχ οἷους θείλω εἶρω ὑμᾶς, καὶ γὰρ εὐρεθῶ ὑμῖν οἷον οὐ θέλετε. Μὴ πως ἔρεις, ζῆλοι, θυμοί, ἐριθειᾶι, καταλαλαίαι, ψευδομαρτυρίαι, φουσιώσεις, ἀκαταστασίαι, μὴ πάλιν ἐλθόντα με ταπεινώσει: ὁ Θεὸς μου πρὸς ὑμᾶς, καὶ πενήθσω πολλοὺς τῶν προμαρτηκότων, καὶ μὴ μετανοησάντων ἐπὶ τῇ ἀκαθαρσίᾳ καὶ πορνείᾳ καὶ ἀσελείᾳ ἢ ἔπραξαν.

Οὐ λαλοῦμεν εἰς πρὸς χάριν ὑμῶν, ἢ πρὸς κολακείαν, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ ὑμᾶς οἰκοδομήσει καὶ ὠφελησαι, ἵνα τοὺς ψευδοπροσκότους φυγόντες, ἡμῖν μόνοις προσέχητε, καὶ τοῖς ἡμέτεροις λόγοις. Ἡ ὅτι διὰ τοῦτο οὐκ ἐλάδομεν, ἵνα μὴ ὑμεῖς ἀσθενεῖς ὄντες σκανδαλισθῆτε. « Φοβοῦμαι γάρ. » Ὁρᾶς κηδεμονίαν πατρικῆν ; Ἄλλοι ἡμάρτανον καὶ Παῦλος φοβεῖται. « Μὴ πως ἐλθὼν. » Ἐνδοιᾷζει ἔτι, καὶ οὐκ ἀποκαίνεται. « Οὐχ εἷους θέλω εἶρω ὑμᾶς. » Οἷον διεφθαρμένους, καὶ εὐρεθῶ κατὰ ἀνάγκην καὶ γινόμενος, οἷον οὐ θέλετε, τουτέστι, τιμωρούμενος τοὺς ἀνίετα νοσοῦντας. « Μὴ πως ἔρεις, ζῆλοι. » Καὶ λοιπὸν λέγει, πόλους εὐρεῖν οὐκ ἔθελε. Μετὰ τούτων, φησὶν, τῶν ἐλαττωμάτων. Ἐρεις δὲ φησι διὰ τὸ διεστάναι. « Ἐριθειᾶι. » Οἷον, ἀψιμαχίαι. « Φουσιώσεις. » Ὅτι κατ' αὐτοῦ μὲν ὠφρῶντο, τοὺς δὲ ψευδοπροσκότους ἐτίμων. « Μὴ πάλιν ἐλθόντα με. » Ἄρκει, φησὶ, τὰ πρότερα. « Ταπεινώσει ὁ Θεὸς μου. » Τὸ λαβεῖν δίκην παρὰ τῶν αἰτιῶν, ταπεινώσειν οἰκειᾶν καλεῖ, δεικνύς, ὡς οὐκ ἂν δίχα μεγάλης ἀνάγκης καταδέξωτο. Δείκνυσι δὲ ὅτι δι' αὐτοὺς πάντα ἐπομένει, καὶ τὸ ταπεινοῦσθαι, καὶ τὸ πενήθειν, τῷ εἰπεῖν, « Ὁ Θεὸς μου » Τὸ, « Μοῦ. » γὰρ προσκαίμενον, τὴν διακαῆ ἀγάπην δηλοῖ τοῦ Χριστοῦ. — Ἄλλο. [ΘΕΟΔΩΡ.] Ταπεινώσειν ἑαυτοῦ, τὴν ἐκείνων παρανομίαν ἐκάλεισεν, βεβαιῶν ἅπερ ἤδη προείρηκε, τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ ; Τίς σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι ; « Καὶ πενήθσω πολλοὺς. » Ὅρα ἀποστολικὴν ἀρετὴν, μὴδὲν συνειδῶς ἑαυτῷ κακὸν, ὑπὲρ τῶν τοῖς ἄλλοις πεπληγμένων πενήθει. Οὐκ εἶπε δὲ, ἕντας, ἀλλὰ, « Πολλοὺς, » καὶ οὐδὲ τούτους δηλοῖ, μετανοίας χάριν διδοὺς, καὶ ὅπως μὴ γίνωνται ἀναίσχυντοί. « Καὶ μὴ μετανοησάντων. » Ἡ ὅ

εἰσὶν οἱ Ναυατιανοί ; « Ἐπὶ τῇ ἀκαθαρσίᾳ. » Ἀκαθαρσίᾳ, δύνανται ἐπὶ ἐκάστης ἀμαρτίας λέγεσθαι. Οὐδὲν γὰρ ἀμαρτίας εἰδεχθέστερον.

Τρίτον τοῦτο ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς, ἐπὶ στόματος δύο μαρτύρων καὶ τριῶν σταθίσειται πᾶν ῥῆμα. Προεῖρηκα καὶ προλέγω ὡς παρὼν τὸ δεύτερον, καὶ ἀπὼν νῦν γράζω τοῖς προσημαρτηκόσι καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσιν, ὅτι ἐὰν ἔλθω εἰς τὸ πάλιν, οὐ φείσομαι. Ἐπεὶ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἡμοῖς λαλοῦντος Χριστοῦ, ὅς εἰς ὑμᾶς οὐκ ἀσθενεῖ, ἀλλὰ δύναται ἐν ὑμῖν.

Ἦν δεύτερον ἐπελθὼν, εἰ οὖν καὶ νῦν ἔλθω, τρίτον ἔρχομαι. Καὶ τί τοῦτο ; Ὡσπερ, φησὶν, ἐπὶ στόματος δύο καὶ τριῶν μαρτύρων, ἅπαν ῥῆμα ἀμφιβόλον ἴσταται, καὶ πέρας λημβάνει, οὕτως ἐπὶ δύο καὶ τριῶν μου παρουσιῶν, ἅπαν ῥῆμα ἀπειλητικὸν σταθίσειται κατ' ὑμῶν, καὶ πέρας λήψεται. Ὅρα δὲ, ὅτι ταῖς παρουσίαις, ἀντὶ μαρτύρων ἐχρήσατο. « Προεῖρηκα γάρ. » Καὶ ἤδη προεῖπον καὶ νῦν προλέγω. Ὡσπερ παρὼν πρὸς ὑμᾶς τὸ δεύτερον εἶπον, ἰδοὺ καὶ ἀπὼν τὸ τρίτον προλέγω. Ἰδοὺ τρεῖς ἄλλοι μάρτυρες. Ἦσαν μὲν αἱ δύο παρουσίαι, καὶ ἡ μέλλουσα ἔσεσθαι, δύο καὶ τρεῖς μάρτυρες. Ἰδοὺ πάλιν ἄλλοι τρεῖς μάρτυρες. Τὸ δὲ παρὼν προεῖπεν, καὶ νῦν ἀπαξ ἐν τῇ ἀπουσίᾳ. Εὐφρῶς δὲ τὴν Γραφὴν τῆν περὶ τῶν μαρτύρων ἐξέλαβεν εἰς τε τὰς τρεῖς παρουσίας, καὶ εἰς τὰς τρεῖς παραγγελίας. « Καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσι. » Τοῖς μὲν ἡμαρτηκόσιν, ἵνα διορθωσῶνται, τοῖς δὲ λοιποῖς πᾶσιν, ἵνα μάρτυρες εἴεν, ὅτι, φησὶ, παρ' ἐμὲ οὐδὲν, ἐὰν μὴ μετανοήσαντας τιμωρήσωμαι. « Ὅτι ἐὰν ἔλθω εἰς τὸ πάλιν, οὐ φείσομαι. » Τί προεῖρηκα, καὶ νῦν δὲ τί γράφεις ; ὅτι, φησὶν, ἐὰν ἔλθω εἰς τὸ πάλιν, τουτέστι, τὸ ἄλλο ἀπαξ, οὐ φείσομαι, δεικνύς ὅτι ἔτι φεῖδεται, καὶ ταῦτα σφαλκωμένων. « Ἐπειδὴ δοκιμὴν ζητεῖτε. » [ΘΕΟΔΩΡ. ΦΩΤΙΟΥ] Δοκιμὴν. Ἠείραν. Οὐ διὰ τοῦτο δὲ ἐκολλάζεν, ὡς δοκιμὴν δώσω, ἀλλ' ὅτι ἡμάρτανον. Τοῦτο δὲ εἴρηται, κατὰ τῶν λεγόντων ὅτι ἡ παρουσία αὐτοῦ ἀσθενεῖ. Ἐπειδὴ, φησὶ, θέλετε δοκιμάσαι εἰ ἐν ἡμοῖς λαλεῖ ὁ Χριστός. Ὡσπερ γὰρ ἔζημόν με τοῦ Χριστοῦ οὕτω σκώπτετε. Πείραν λαβεῖν, ὡς ἔοικε, βούλασθε τοῦ ἐν ἡμοῖς φεγγομένου Χριστοῦ, καίτοι σαρῶς αὐτοῦ μαθόντες τὴν δύναμιν. Καὶ αὐτὸ τὸ δοκιμὴν ζητεῖν, ἀμάρτημα ἦν. Τὸ γὰρ ἐκπειράζειν, καὶ μάλιστα μετὰ τσαῦτα, ἀχαρίστων ἦν καὶ ἀγνωμόνων καὶ ἀθεσπίων. « Ὁ εἰς ὑμᾶς οὐκ ἀσθενεῖ. » Τί βούλεται ἡ προσθήκη, τοῦ, « εἰς ὑμᾶς, » καὶ τοῦ, « ἐν ὑμῖν ; » οὐ γὰρ πρὸς αὐτοὺς μόνον, ἀλλὰ πανταχοῦ δυνατός ὁ Χριστός. Καὶ φημεν, ὅτι ἀπειλητικὸν τὸ ῥῆμα, ὡσεὶ ἔλεγε. Πείραν ἔχετε ἅψ' ὧν πεπόνθατε, ὅτι οὐκ ἀσθενεῖς ὁ Χριστός ἢ ὅτι τέως ἐν ὑμῖν, φησὶ, τοῖς καὶ διορθωθῆναι δυναμένοις, τὴν δύναμιν ἐπιδείκνυσι. Τοὺς γὰρ ἀνίατα νοσοῦντας, ἐκεῖ τιμωρήσεται.

Καὶ γὰρ εἰ ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας, ἀλλὰ ζῆ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ. Καὶ γὰρ ἡμεῖς ἀσθενοῦμεν

tiorese efficiantur. « Nec resipuerunt. » Ubi sunt ? Novatiani ? « Ab immunditia. » Immunditia potest de singulis dici peccatis. Nihil enim peccato sædus.

XIII, 1-4. « Hic tertius erit adventus meus ad vos. » In ore duorum testium et trium constituetur omne « verbum. Prædixi et prædico, ut præsens cum essem iterum, et absens nunc scribo his qui ante peccaverunt ac cæteris omnibus. quod si venero denuo, non parcam. Quandoquidem experimentum quæriti loquentis in me Christi qui erga vos non est imbecillis, sed potens est in vobis. »

Jam secundo veni, si igitur etiam nunc venero, tertio veniam, et quare hoc. Quemadmodum, inquit, in ore duorum et trium testium certum constituitur et finem accipit omne verbum, ita in duobus ac tribus meis adventibus omne verbum comminatorium constituetur adversum vos, et terminum accipiet. Considera autem quod adventibus pro testibus usus sit. « Prædixi. » Et jam prædixi et nunc prædico. Quemadmodum cum secundo præsens essem apud vos dixi, ecce jam absens tertio prædico. Ecce tres alii testes. Erant quidem duo adventus et tertius qui futurus est, duo ac tres testes. Ecce rursum alii tres testes bis præsentem prædixisse et nunc semel in absentia. Scite autem Scripturam quæ de tribus est testibus accepit ad tres adventus et tres admonitiones. « Ac reliquis omnibus. » His quidem qui deliquerunt, ut corrigantur: reliquis vero omnibus, ut testes sint quod nulla sit in me causa, si eos qui non resipuerint puniero.

« Quod si venero denuo, non parcam. » 705 Quid prædixisti ? et nunc rursum quid scribis ? quod si denuo, inquit, id est, adhuc semel venero, non parcam. ostendens quod adhuc parcat, idque ipsis peccantibus. « Quandoquidem experimentum quæritis. » Nam δοκιμή probationem et experimentum significat. Non tamen propterea puniebat ut experimentum daret, sed quia peccabant Hoc autem adversus eos dictum est qui dicebant, quod præsentia ejus imbecillis esset. Quandoquidem vultis, inquit, experiri num in me loquatur Christus. Siquidem quasi desertus essem a Christo ita me irridetis. Experimentum sumere vultis, ut apparet loquentis in me Christi, licet manifeste ejus potentiam didiceritis. Et hoc velle experiri, peccatum erat, nam erat tentare: et maxime post tanta, ingratorum erat et perfidorum ac instabilium. « Qui erga vos non est imbecillis. » Quid sibi vult additio illa, « Erga vos. » et, « In vobis ? » neque enim erga ipsos tantum, sed ubique potens est Christus. Et dicimus comminatorium esse verbum, ac si diceret: Experimentum habetis ab his quæ vobis contigerunt, quod non sit imbecillis Christus. Aut quod hoc tempore in his qui inter vos corrigi

XIII, 4-6. « Nam quamvis crucifixus fuit ex infirmitate, vivit tamen ex potentia Dei. Siquidem et nos

« infirmi sumus in ipso : sed vivemus cum ipso ex potentia Dei erga vos. Vos ipsos tentate num sitis « in fide : vos ipsos probate. Annon cognoscitis « vosmetipsos, quod Jesus Christus in vobis sit ? « nisi in aliquo reprobis estis. At spero vos cognituros quod nos non simus reprobi. »

« Nam quamvis crucifixus fuit in infirmitate. » Multi turbantur, non advertentes potestatem dictionum. Considera ergo tres esse modos infirmitatis sive imbecillitatis unus quidem in morbis corporalibus : alter vero, debilitas circa fidem, sicut ipse ait. « Infirmum autem fide assumite ⁸⁰. » Tertius qui nascitur ex persecutionibus et tentationibus. Nam et hæc vocat Paulus infirmitatem ; sicut ibi. « Nam potentia mea per infirmitatem perficitur ; » hoc est, persecutionibus ac tentationibus. 706 Ac rursum : « Quamobrem placeo mihi in infirmitatibus ; » idque interpretando subjungit : « In contumeliis, in necessitatibus, in persecutionibus. » Et rursum : « Cum infirmor tunc robustus sum : » nempe tunc gratia maxime assistente. Juxta hunc igitur imbecillitatis modum crucifixus est Dominus, insidias passus, pericula et contumelias. Attamen hoc, inquit, nocere non potuit ipsius potentiae.— *Aut hoc modo* : Infirmitatem seu imbecillitatem dicit eam quæ videbatur incredulis, ac si diceret : Quamvis juxta incredulorum sermonem crucifixus sit tanquam imbecillus (hoc videlicet ex concessione tribuens) tamen vivit, inquit, ex potentia Dei. Audiens autem Patris potentiam non hoc impium suspicis, quod viribus destitutus fuerit ad vivificandum propriam carnem, et ideo patris potentia fuerit illi necessaria. Si enim Christus Dei potentia est et Dei sapientia ⁸¹, quomodo viribus destitueretur potentia, idque ad propriam carnem ? qui aliis quoque vitam tribuit, imo potius omnibus. Sed indifferenter quæ Patris sunt dicit esse Filii, rursumque vice versa quæ Filii sunt dicit esse Patris. Quod enim ipse Christus suam carnem suscitaverit, audi eum dicentem : « Solvite templum hoc, et in tribus diebus erigam ipsum ⁸². » Si autem Paulus quod Filius operatus est ex Patre fieri dicit, ne turberis. Scit enim eum dixisse ; « Omnia quæ habet Pater, mea sunt ⁸³, » dixisse etiam ad Patrem : « Omnia mea tua sunt. ⁸⁴ » — Propter nostras enim infirmitates ac peccata, is qui fortis est nec peccare potest. crucifixus est. Aut ex infirmitate, sicut Judæi dicebant : « Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere. ⁸⁵ » Aut « Ex infirmitate, » sicut consequens est vos opinari. Nam si experimentum adhuc quaeritis, certe etiam crucem ex infirmitate sustinisse putatis. « Vivit tamen. » Quanquam enim crucis passionem propter mortalem corporis naturam sustinuit, vivit tamen, imo et vita est, tanquam et Dei Filius. « Ex potentia Dei. » Hoc est, tanquam Deus, tanquam potens, tanquam is qui sponte etiam

ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ ζησόμεθα σὺν αὐτῷ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ εἰς ὑμᾶς. Ἐαυτοὺς πειράζετε, εἰ ἔστε ἐν τῇ πίστει ἐκυτοὺς δοκιμάζετε. Ἡ οὐκ ἐπιγινώσκειτε ἑαυτοὺς ὅτι Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν ὑμῖν ἐστίν, εἰ μὴ τι ἀδόκιμοί ἐστε ; Ἐλπίζω δὲ ὅτι γινώσεσθε ὅτι ἡμεῖς οὐκ ἐσμεν ἀδόκιμοι.

« Καὶ γὰρ εἰ ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας. » Πολλοὶ θορυβοῦνται τῶν μὴ τῇ δυνάμει τῶν λέξεων προσεχόντων. Ὅρα οὖν, ἀσθενείας τρόποι τρεῖς. Κίς μὲν ὁ ἐπὶ τῶν σωματικῶν νοσημάτων. Δεύτερος δὲ περὶ τὴν πίστιν σαθρὸν, ὡν αὐτὸς φησὶ « Τὸν δὲ ἀσθενοῦντα τῇ πίστει προσλαμβάνεσθε. » Τρίτος ὁ ἐκ τῶν διωγμῶν καὶ πειρασμῶν. Καὶ γὰρ καὶ ταῦτα ἀσθενείαν ὁ Παῦλος καλεῖ, ὡς ἐκεῖ « Ἢ γὰρ δυνάμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελιοῦται. » τούτέστιν, ἐν διωγμοῖς καὶ κινδύνοις. Καὶ πάλιν « Διὸ εὐδοκῶ ἐν ἀσθενείαις. » καὶ ἑρμηνεύων οὗτο, ἐπάγει « Ἐν ὕβρειν, ἐν διωγμοῖς, ἐν ἀνάγκαις. » Καὶ πάλιν « Ὅταν ἀσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι, » ὡς τότε μάλιστα τῆς χάριτος ἐφίξανουσης. Κατὰ τοῦτον οὖν τῆς ἀσθενείας τὸν τρόπον ἐσταυρώθη ὁ Κύριος, ἐπιβουλήν ὑπομείνας, καὶ κινδύνου, καὶ ὕβριν. Ἄλλ' ὁμως, φησὶν, οὐ παρέδραψε τοῦτο τὴν δυνάμιν αὐτοῦ. — Π οὕτως. Ἀσθενείαν φησὶ, τὴν δοκούσθην τοῖς ἀπίστοις, ὡσεὶ ἔλεγεν. Εἰ καὶ κατὰ τὸν τῶν ἀπίστων λόγον ἐξ ἀσθενείας ἐσταυρώθη, δηλαδὴ τοῦτο κατὰ συγχώρησιν διδοῦς, ἀλλὰ ζῆ, φησὶν, ἐκ δυνάμεως Θεοῦ. Ἀκούων δὲ δυνάμεως Θεοῦ, μὴ τοῦτο τὸ ἀνόσιον ὑπονοήσης, ὅτι αὐτὸς ἤτόνε ζωογονῆσαι τὴν ἰδίαν σάρκα, καὶ διὰ τοῦτο τῆς δυνάμεως τοῦ Πατρὸς χρεία γέγονεν. Εἰ γὰρ Χριστὸς Θεοῦ δυνάμις ἐστὶ καὶ Θεοῦ σοφία, πῶς ἤτόνε ἡ δυνάμις, καὶ ταῦτα εἰς τὴν οἰκίαν σάρκα ; ὁ καὶ ἄλλοις ζῶν διδοῦς, μᾶλλον δὲ ἅπασιν. Ἄλλ' ἀδιαφόρως ὁ Παῦλος καὶ τὰ τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ λέγει, καὶ ἔμπανιν τὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Πατρὸς. Ὅτι γὰρ αὐτὸς ὁ Χριστὸς αὐτὴν ἀνέστησεν, ἀκούσον αὐτοῦ λέγοντος : « Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐγὼ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. » Εἰ δὲ ὅπερ αὐτὸς ὁ Υἱὸς εἰργάσατο, τοῦτο ἐκ τοῦ Πατρὸς γενέσθαι λέγει ὁ Παῦλος, μὴ θορυβηθῆ. Οἶδε γὰρ αὐτὸν εἰπόντα, « Πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς μου ἐμὰ ἐστίν. » Καὶ, « Πάντα τὰ ἐμὰ ἐμὰ ἐστίν, » πρὸς τὸν Πατέρα ἑρχόμενος. — [ΦΩΤ.] Διὰ γὰρ τὰς ἡμῶν ἀσθενείας καὶ ἀμαρτίας, ὁ ἰσχυρὸς καὶ ἀναμάρτητος ἐσταύρωται. Ἡ ἐξ ἀσθενείας, ὡς οἱ Ἰουδαῖοι ἔλεγον, « Ἄλλους ἔσωσεν, ἑαυτὸν οὐ δύσκατα σώσει. » Ἢ, « Ἐξ ἀσθενείας, » ὡς ὑμῖν ἀκόλουθον νομίσαι. — [ΘΕΟΔΩΡ.] Εἰ γὰρ δοκιμῆν ἔτι ζητεῖτε, καὶ τὸν σταυρὸν ἄρα ἐξ ἀσθενείας νομειῖσθε ὑπομείναι. « Ἀλλὰ ζῆ. » Εἰ γὰρ καὶ τοῦ σταυροῦ τὸ πάθος ὑπέμεινε διὰ τὴν θνητὴν τοῦ σώματος φύσιν, ἀλλὰ ζῆ καὶ ζωὴ ἐστίν ὡς Θεὸς καὶ Θεοῦ Υἱός. « Ἐκ δυνάμεως Θεοῦ. » Ἀντὶ τοῦ, ὡς Θεὸς δυνατός, ὡς ἐκουσίως καὶ ἄεπαθῶ παθῶν. — Ἡ καὶ οὕτως. Εἰ καὶ ἐσταυρώθη, φησὶν, ὡς τὴν παθητὴν φύσιν καὶ ἀσθενῆ ἀναλαβὼν, ἀλλὰ ζῆ ἐκ νεκρῶν ἀναστὰς, καὶ τὴν παντοδύναμον καὶ θεῖαν φύσιν φέρων ἐν ἑαυτῷ, « Καὶ γὰρ ἡμεῖς ἀσθενοῦμεν. » Ὅσπερ γὰρ αὐτὸς

⁸⁰ Rom. xiv. 1. ⁸¹ I Cor. i. 24. ⁸² Joan. ii. 19. ⁸³ Joan. xvi. 15. ⁸⁴ Joan. xvi. 10. ⁸⁵ Matth. xxvii. 40.

φῆσιν, οὐδὲν πρὸς τὴν δύναμιν παρεβλάβη ἐπειδὴ ἄ
 ἔσταυρώθη, οὕτως οὐδὲ ἡμεῖς ἐπειδὴ διωκόμεθα, καὶ
 ὑβρίζομεθα. Διὸ ἐπάγει, « Ἐν αὐτῷ. » Τὸ γὰρ,
 « Καὶ ἡμεῖς ἀσθενούμεν ἐν αὐτῷ, » ἢ ὅτι ἂ πάσχομεν
 δι' αὐτὸν πάσχομεν· ἢ ὅτι δοκοῦμεν ὑμῖν ἀσθενεῖν,
 ἐκ τοῦ μὴ κολάζειν καὶ τιμωρεῖν ὑμᾶς, ἀλλὰ καὶ
 τοῦτο ἐν Χριστῷ ποιοῦμεν. Αὐτὸς γὰρ ἡμᾶς ἐδίδα-
 ξεν ἀνέχεσθαι καὶ μακροθυμεῖν, ἀλλ' ὡς περ ἀνίχε-
 σθαι καὶ μακροθυμεῖν, οὕτως ἐπὶ τῶν ἀναλόγιως
 ἔχόντων καὶ μὴ μεταμελομένων, τὴν τιμωρητικὴν
 καὶ κολαστικὴν δύναμιν ἐπιδεικνύειν· οὕτως γὰρ καὶ
 αὐτὸς ποιεῖ. « Ἐν αὐτῷ. » Τουτέστι, δι' αὐτὸν καὶ διὰ
 τὸ κήρυγμα αὐτοῦ, ἡσθενούμεν ἐν τοῖς διωγμοῖς καὶ
 ἐν τοῖς κινδύνοις. Ἀλλ' ὡς περ τῶν σκυθρωπῶν αὐτῷ
 κοινωνοῦμεν, οὕτω καὶ τῶν φαιδρῶν κοινωνήσομεν.
 Ὅθεν ἐπάγει. « Ἀλλὰ ζησόμεθα σὺν αὐτῷ. » [ΦΩΤ.]
 Τουτέστι, δευγησόμεθα ἐν ὑμῖν ζῶντες, οὐχ ἀπλῶς,
 ἀλλὰ σὺν αὐτῷ τῷ Χριστῷ. Καὶ οὐδὲ τοῦτο ἀπλῶς
 ζῶντες, ἀλλ' ἐκ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ τὴν ζωὴν
 ἔχοντες, δι' ἧς καὶ αὐτὸς θάνατον πατήσας καὶ ἄδη-
 σκυλεύσας, καὶ ἀνέστη καὶ ζῆ. Αὕτη δὲ ἡ ζωὴ καὶ
 ἡ δύναμις, δηλονότι τιμωρητικὴ ἐστὶ τῶν τῶ ἐργα
 τοῦ πονηροῦ πραττόντων, ὡς περ σωστικὴ τῶν με-
 τάνοιαν ἐπιτελούντων. Διὰ τούτους δὲ λέγει, ὅτι μὴ
 καταφρονεῖτε ἡμῶν, ὡς ὀρώντες ἡμᾶς διωκόμενους
 καὶ μωρὰ πάσχοντας, οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς καταφρο-
 νήθη σταυρούμενος, ἀλλ' ἀναστὰς, πάντα ὅσα ἠθέ-
 λησεν ἐποίησεν. Καὶ ἡμεῖς δὲ ἂ πάσχομεν, δι'
 αὐτὸν πάσχομεν. Ὡστε εἰ καὶ πάσχομεν, ἐκεῖνος
 δὲ ζῆ καὶ δύναται, καὶ ἡμεῖς σὺν αὐτῷ οἷον αὐτοῦ
 θέλοντος, καὶ ζῶμεν, καὶ δυνατοὶ ἐσμεν ποιῆσαι ὃ
 βουλόμεθα εἰς ὑμᾶς, καὶ μάλιστα εἰς ὑμᾶς, διὰ πολλὰ
 ἔχομεν ἀπειθουσῶν ὑμῶν, δικαιοῦματα καθ' ὑμῶν.
 « Ἐκ δυνάμεως Θεοῦ εἰς ὑμᾶς, » — [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.]
 Ομοίως νόησον καὶ τοῦτο τῷ ἄνω. « Ἀλλὰ ζῆ ἐκ δυνά-
 μεως Θεοῦ. » Τὸ δὲ, « εἰς ὑμᾶς, » οἷον, Ἔμιν ζήσομεν,
 τουτέστιν εἰς τὴν ὑμῶν ἀφέλειαν. Ἡ, δι' ὑμᾶς, ἐπειδὴ
 φῆσιν, ἐπιστρέψαμεν ὑμᾶς ἢ σὺν ὑμῖν ζήσομεν τότε.
 « Ἐαυτοὺς πειράζετε » Ὁρᾶς οἷον κατασκευάζει. Καὶ
 τί λέγω, φῆσι, περὶ ἐμμοῦ, ὅτι ὁ Χριστὸς ἐν ἐμοὶ
 λαλεῖ καὶ ὑμεῖς γὰρ αὐτοί. εἰ μὴ τι ἀδόκιμοι γεγό-
 νατε, ἔχετε ἐν ἑαυτοῖς τὸν Χριστόν. Εἰ δὲ ὑμεῖς,
 πολλῶ μᾶλλον, φῆσιν, ἐγώ. Ἐαυτῶν τοιγαροῦν ἀπό-
 πειραν ποιεῖσθε, μὴ τις ἔκ τῶν ὀρθῶν παρεστραπῆ
 δογμάτων, τῆ τῶν ψευδαποστόλων διδασχῆ. [ΦΩΤ.]
 Ἄρα μὴ ἑαυτοὺς πειράζετε εἰ ἔστε ἐν τῇ πίστει;
 ἄρα μὴ ἑαυτοὺς δοκιμάζετε; τὸ γὰρ ἔτι δοκιμῆν ζη-
 τεῖν τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλούντος Χριστοῦ, καὶ οὕτω ἀκρι-
 βῶς πεπεισθαι ὡς ἐν τῷ διδασκάλῳ λαλεῖ ὁ Χρι-
 στὸς, τί ἕτερόν ἐστιν ἢ καὶ ἑαυτοὺς πειράζειν, εἰ
 ἔστε πιστοὶ καὶ ἀμφιβάλειν καὶ περὶ ἑαυτῶν; μάλ-
 λον δὲ καὶ ἀγνοεῖν ὅπως, ὅτι ὁ Χριστὸς ἐν ὑμῖν ἐστιν.
 Εἰ γὰρ οὐκ ἐν τῷ διδασκάλῳ ὁ Χριστὸς, πολλῶ μάλ-
 λον οὐδ' ἐν τοῖς μαθηταῖς. Ἀλλὰ πῶς, φῆσιν, οὐκ
 ἐπιγινώσκετε ὅτι ἐν ὑμῖν ὁ Χριστὸς, ὃς καὶ χαρί-
 σματι διαφοροῖς ἐπλούτισεν ὑμᾶς; ἢ διὰ τῶν πρά-
 ξεων ὑμῶν ἀδοκίμους ἑαυτοὺς παραστήσαντες, καὶ
 τούτων ἰξέπισατε, τοῦτο δὲ, ἵνα εἴπῃ, ὅτι εἰ ὑμεῖς
 χαρίσματα καὶ ἰσχύον κατὰ πνευμάτων ἀκαθάρτων

passus est quæ passus est. — *Aut hoc etiam modo* :
 Quamquam passus est, inquit, ut qui naturam pos-
 sibilem et infirmam assumpsit, vivit tamen ubi a
 mortuis resurrexit habens ac ferens in seipso
 naturam omnipotentem ac divinam. « Siquidem et
 nos infirmi sumus. » 707 Nam quemadmodum
 ipse, inquit, nihil nocumentum in potentia accepit
 ex eo quod persecutiones et contumelias sustinemus
 Ideo subjunxit : « In ipso. » Quod enim ait : « Et
 nos infirmi sumus in ipso, » aut hoc significat,
 quod quæ patimur propter ipsum patimur. Aut
 quod videbimur vobis infirmi, eo quod non puni-
 mus aut supplicio tradimus : sed hoc quoque in
 Christo facimus. Nam ipse nos docuit sufferre et
 longanimes esse. Sed quemadmodum sufferre do-
 cuit et longanimes esse, ita quoque in stupidos
 et non resipiscentes, punitivam et cruciativam seu
 vindicativam potentiam ostendere : ita enim et
 ipse facit. « In ipso. » Hoc est, propter ipsum et
 prædicationem ipsius infirmi sumus in persecutio-
 nibus et in periculis. Sed quemadmodum socii
 fuimus ipsi in tribus, ita quoque socii in lætis
 erimus. Unde subjungit : « Sed venimus cum ipso. »
 Hoc est, ostendemur viventes in vobis, non vulgari
 modo, sed cum ipso Christo. Nec utcunque viventes,
 sed ex potentia ipsius vitam habentes : qua et
 ipse conculcata morte, spoliatoque inferno et sur-
 rexit et vivit. Hæc autem via et potestas punitiva
 sane est adversus eos qui opera mali illius ope-
 rantur : quemadmodum etiam servativa est in eo-
 rum utilitatem qui perfecte resipiscunt. Propter
 hæc itaque ne nos, inquit, despiciatis, quod nos
 videatis persecutiones aliaque adversa innumera
 patientes. Ita et Christus despectus est cum cru-
 cifigeretur : at ubi resurrexit, omnia quæcunque
 voluit fecit. Et nos sane quæ patimus. Itaque quam-
 vis patimur, ille tamen vivit et potens est, nos-
 que cum ipso : hoc est, ipso volente et vivimus et
 potentes sumus facere quæcunque volumus erga
 vos, et potentissimus erga vos : multas enim habem-
 us vobis cum credentibus justificantes causas
 adversum vos. « Ex potentia Dei erga vos. » —
 Pari modo hoc intellige cum eo quod supra dic-
 tum est : Vivit tamen ex potentia Dei. » Quod
 autem ait : « Erga vos, » hoc est, vobis vivemus
 id est ad utilitatem vestram. Aut, Propter vos,
 quandoquidem convertimus vos. Aut, Vobiscum
 tunc vivemus. « Vos ipsos tentate. » Vides quid
 paret? Et quid de me dico, inquit, quod Christus
 in me loquatur? Nam et vos ipsi, 708 nisi in
 aliquo reprobis facti estis Christum in vobis ipsis
 habetis : quod si vos, multo magis ego, inquit. Ex-
 perimentum igitur vestri ipsorum facite ne quis a
 rectis pervertatur dogmatis, per doctrinam pseu-
 dapostolorum. Num vos ipsos tentatis an in fide
 sitis? num vos ipsos probatis? Siquidem experi-
 mentum quærere loquentis in me Christi, et non-
 dum plene persuasos esse quod in magistro loqua-
 tur Christus, quid aliud est quam vos ipsos quoque

tentare num fideles sitis, et ambigere etiam de vobis ipsis, imo potius ignorare omnino quod Christus in vobis sit. Nam si non est in præceptore Christus, multo minus in discipulis. Sed quomodo, inquit, non cognoscitis quod Christus in vobis sit, qui etiam variis donis ditavit vos? An per actiones vestras constituistis vos ipsos reprobos et his excidistis? Hoc autem est, ac si dicat: Si vos dona et potestatem adversus spiritus immundos accepistis et habetis, nisi vos ipsos efficiendo reprobos his privaveritis, annon ego multo magis potestatem habeo adversus eos qui impurorum dæmonum voluntates explere conantur, qui estis vos? Aut etiam hoc modo. In me experimentum quæritis? vos ipsos tentate, acriter vos ipsos probate an sitis in fide. Nam ut apparet etiam ab hac excidistis: neque enim aliter experimentum quæreretis. Deinde tanquam mitigans vehementiam increpationis, « An non cognoscitis, inquit, vosmetipsos, » quod Jesus christus in vobis sit? Ac si dicat: Ego ita vos cognosco quod Christus in vobis sit: si autem ipsi hoc ignoratis, vestrum sane peccatum est. Itaque vos ipsos reprobos effecistis. Simul quoque admonet: quasi dicat: Si ego Christum in vobis esse cognosco, nisi reprobi facti sitis, quomodo ipsi adhuc experimentum ejus in me quæretis? Et manifestum est tripliciter accipi posse hanc particulam, per consilium et adhortationem ut aliis placet: per hæsitationem et accusationem: per increpationem ac reprehensionem sicut nunc exponimus. « Annon cognoscitis vos ipsos. » Quomodo autem poterant cognoscere? ex signis quæ edebant, utrum ea adhuc ederent. « Nisi in aliquo reprobi estis. » Hoc loco etiam pravæ vitæ clam eos iusimulat: Siquidem et fide et recta vita opus est ad signa. Itaque licet in fide sitis, 709 nisi et vitam conformiter instituat, reprobi estis, inquit, et Christus in vobis non est, neque signis ostendit quod præsens sit apud vos. « At spero vos cognituros. » Si autem non omnino reprobi estis, spero vos cognituros per ultionem quæ in vos fiet quod nos non simus reprobi. Oporteret utique vos alio modo cognoscere ac scire quod probati simus: quoniam autem non vultis, per supplicium vestrum cognoscetis.

XIII, 7-9. « Opto autem apud Deum ne quid mali « faciatis, non quo nos probati appareamus, sed ut « vos quod honestum est faciatis, nos vero velut « reprobi simus non enim possumus quidquam ad- « versus veritatem, sed pro veritate. Gaudemus « enim cum nos infirmi fuerimus, vos autem va- « lidi fueritis. Hoc autem insuper optamus vestram « integritatem. »

Vide mentem philosophicam: despiciebatur, subsannabatur tanquam nihil posset, sed in litteris duntaxat gloriaretur: et non modo differt, illato adversus illos supplicio, propriam manifestare potentiam: verum etiam precatur ne quando in necessitatem incidat hanc demonstrandi. Quomodo ergo et speras quod probatus apparebis, rursumque precaris ne fiat? Precor quidem ut vos meliores reddamini, nec mihi opus sit inferre in vos supplicium, aut me probatum ex hoc ostendi. Hoc

ἐλάβετε καὶ ἔχετε, εἰ μὴ ἀδοκίμους ἑαυτοὺς παρασκευάσαντες τούτων ἐπιτεροῦσθε, οὐχὶ ἐγὼ πολλῶν μᾶλλον ἔξουσίην ἔχω κατὰ τῶν τὰ θελήματα τῶν ἀκαθάρτων δαιμονίων ἐπιτελεῖν αἰρουμένων, οἷτινές ἐστε ὑμεῖς; ἢ καὶ οὕτως. Ἐν ἐμοὶ δοκιμὴν ζητεῖτε; ἑαυτοὺς πειράζετε. Ἐπιπληκτικῶς ἑαυτοὺς δοκιμάζετε, εἰ ἐστὲ ἐν τῇ πίστει. Ὡς γὰρ ἔοικε, καὶ ταύτης ἐξίστητε, ἐπεὶ οὐ κἀν δοκιμὴν ἐπεζητεῖτε. Εἶτα ὡσπερ λαλῶν τὸ σφοδρὸν τῆς ἐπιτιμῆσεως, « Ἡ οὐκ ἐπιγινώσκατε, φησὶν, ἑαυτοὺς, » ὅτι Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν ὑμῖν ἐστίν; ἀντὶ τοῦ ἐγὼ οὕτως ὑμᾶς ἐπιγινώσκω ὅτι ὁ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. Εἰ δὲ αὐτοὶ τοῦτο ἀγνοεῖτε, ὑμῶν ἄρα τὸ ἔγκλημα. Οὐκοῦν ἑαυτοὺς ἀδοκίμους ἀπειργάσασθε. Ἄμα δὲ καὶ ἐντρέπει. Ὡς εἰ ἐγὼ τὸν Χριστὸν ἐν ὑμῖν εἶναί γινώσκω εἰ μὴ ἀδοκίμοι γεγονάτε, πῶς αὐτοὶ εἶ δοκιμὴν αὐτοῦ ἐν ἐμοὶ ζητεῖτε; καὶ δῆλον ἐστὶ τριχῶς ἐστὶν ἐκλαθεῖν τὸ χωρίον, κατὰ συμβουλίην καὶ παραίνεσιν, ὡσπερ ἕτεροι, κατὰ ἐπαπόρρησιν καὶ ἔλεγχον, κατὰ ἐπιπληξίν καὶ ἐπιτιμῆσιν, ὡς νῦν ἔκκεται. « Ἡ οὐκ ἐπιγινώσκατε ἑαυτοὺς. » Πῶς δ' ἂν γνοίωσαν; ἐκ τῶν σημείων ὧν ἔποιοον, εἰ εἶ ποιοῖεν αὐτὰ, φησὶν. « Εἰ μὴ τὶ ἀδοκίμοι ἐστε. » Ἐνταῦθα καὶ εἰς βίον πονηρὸν αὐτοὺς αἰνίττεται. Δεῖ γὰρ καὶ πίστεως καὶ βίου, πρὸς τὰ σημεῖα. Εἰ οὖν καὶ ἐστε ἐν τῇ πίστει, μὴ καὶ βίον δὲ κατάλληλον ἐπιτηδεύετε, φησὶν, ἀδοκίμοι τέ ἐστε, καὶ Χριστὸς ἐν ὑμῖν οὐκ ἐστίν, οὐδὲ διὰ τῶν σημείων δεικνυσι παρῶν πρὸς ὑμᾶς. « Ἐλπίζω δὲ ὅτι γινώσεσθε. » Εἰ δὲ ἄλλως ὑμεῖς μὴ ἐστε ἀδοκίμοι, ἐλπίζω ὅτι διὰ τῆς εἰς ὑμᾶς τιμωρίας γινώσεσθε, ὅτι ἡμεῖς οὐκ ἐσμὲν ἀδοκίμοι. Ἔδει μὲν οὖν ἄλλω τρόπῳ γινῶναι ὑμᾶς καὶ εἰδέναι ὅτι δοκίμοι ἐσμὲν. Ἐπειδὴ δὲ οὐ βούλεσθε, διὰ τῆς ὑμῶν τιμωρίας τοῦτο γινώσεσθε.

Εὐχομαι δὲ πρὸς τὸν Θεὸν μὴ ποιῆσαι ὑμᾶς κακὸν μηδὲν, οὐκ ἴνα ἡμεῖς δοκίμοι φανεῶμεν, ἀλλ' ἴνα ὑμεῖς τὸ καλὸν ποιῆτε, ἡμεῖς δὲ ὡς ἀδοκίμοι ὦμεν. Οὐ γὰρ δυνάμεθα τι κατὰ τῆς ἀληθείας, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ἀληθείας. Χαίρομεν γὰρ ὅταν ἡμεῖς ἀσθενῶμεν, ὑμεῖς δὲ δυνατοὶ ᾔτε. Τοῦτο δὲ καὶ εὐχόμεθα τὴν ὑμῶν κατάρτισιν.

Ὅρα φιλόσοφον ἠνώμην, καταφρονεῖτο, ἐκωμωφεῖτο ὡς οὐδὲν δυνάμενος, ἀλλ' ἐν γράμμασι μόνον κομπάζων. Καὶ οὐ μόνον ἀναβάλλεται διὰ τῆς κατ' ἐκείνων τιμωρίας τὴν οἰκείαν ἰσχὺν φανερωσάτω, ἀλλὰ καὶ εὐχεται μὴ ἐμπειεῖν ποτε εἰς ἀνάγκην τοῦ ταύτην ἐπιδειξάτω. — [ΦΩΤ.] Πῶς οὖν καὶ ἐλπίζετε δοκίμος ὀφθῆναι, καὶ πάλιν εὐχῆ μὴ γενέσθαι; εὐχομαι μὲν βελτιωθῆναι ὑμᾶς, καὶ μὴ δεθῆναι με τῆς ἐφ' ὑμᾶς τιμωρίας, μηδὲ δοκίμον ἐν ταύτῃ διαλεχθῆναι. Τοῦτο εὐχομαι, ἐν τούτῳ χαίρω. Εἰ δὲ

ἐπιμένετε τῇ ἀμαρτίᾳ καταφρονοῦντες τῆς τιμωρίας, ἀνιώμενος μὲν καὶ βροθυμῶν, ὅμως τιμωρήσομαι. Ῥῥῶδιον γάρ μοι τὸ ἐλπίζειν τοῦτο. « Οὐχ ἵνα ἡμεῖς δόκιμοι φανώμεν. » Ἐν γὰρ τοῦ μὴ ἀμαρτάνειν αὐτοῦς, οὐκ ἔτι τὴν τιμωρητικὴν ἐπεδείκνυτο δύναμιν, καὶ πάλιν ὡς ἀδόκιμος καὶ ἀνίσχυρος ἐκρίνετο. « Ἡμεῖς δὲ ὡς ἀδόκιμοι. » Καλῶς τὸ. Ὡς ἀδόκιμοι. Οὐ γὰρ τῇ ἀληθείᾳ ἤμελλεν, ἐπεὶ μὴ τιμωρεῖται μὴ ἀμαρτανώντας. ἀδόκιμος γίνεσθαι, ἀλλὰ καὶ μάλιστα δόκιμος, ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν πολλῶν ὑπόληψιν, εἴπε τὸ, ὡς ἀδόκιμοι. « Οὐ γὰρ δυνάμεθά τι κατὰ τῆς ἀληθείας. » Ἐάν τις ἀληθῶς βίῃ, φησί, καὶ εὐσεβῶς. Ἀληθειαν γὰρ νῦν τὴν εὐσεβειαν καλεῖ, ὡς νόθου ὄντος τοῦ δυσσεβοῦς βίου. Οὐ γὰρ εἰ βουλοίμεθα ἐπαγαγεῖν τιμωρίαν, δυνάμεθα. Οὐ συναργεῖ γὰρ ὁ Θεός. Οὐ γὰρ κατὰ τῆς ἀληθείας οἶον εὐσεβείας τι ἰσχύομεν. Ἡ δὲ ἰσχύς ἡμῶν. Ὑπὲρ αὐτῆς, ἵνα τοὺς μὴ κατ' αὐτὴν ζῶντας, διὰ τῆς τιμωρίας ἀναγκάζωμεν αἰρεῖσθαι αὐτὴν. « Χαίρομεν γὰρ ὅταν ἡμεῖς ἀσθενῶμεν. » Τί οὖν; Ἐπεὶ μὴ δύναμα καὶ βουλόμενος κατὰ τῆς ἀληθείας. Ἄρα ἀλγῶ ὑπὲρ τούτου; Οὐμενοῦν. Χαίρων γὰρ ὅταν ἡμεῖς ἀσθενεῖς νομιζώμεθα, ἐκ τοῦ μὴ ἐπάγειν τιμωρίαν. Ἰμεῖς δὲ ἰσχυροί, ἐκ τοῦ ἀνάλωτοι εἶναι τῇ τιμωρητικῇ μου δυνάμει, διὰ τὸ βίον ὀρθῶς. « Τοῦτο δὲ καὶ εὐλόγηθα. » Ἄρα οὖν μόνον χαίρομεν; καὶ εὐχόμεθα μὲν οὖν τὴν ἡμῶν κατάρτισιν, τουτέστιν, εὐδοκίμησιν, καὶ τὸ ἀπηρτισθαι ἐν βίῃ καὶ δόγμασι χριστοῖς. Ἡ ἵνα σφαλλομένους τιμωρούμενοι, δέξωμεν εἶναι δυνατοί.

Διὰ τοῦτο ταῦτα ἀπὸν γράφω, ἵνα μὴ παρῶν ἀποτόμως γράσωμαι, κατὰ τὴν ἐξουσίαν ἣν ἔδωκέ μοι ὁ Κύριος, εἰς οἰκοδομὴν καὶ οὐκ εἰς καθάρσιν.

Ἐπειδὴ σφόδρα ἐπέπληξεν αὐτοὺς παντοῦ μὲν, μάλιστα δὲ ἐν τῇ τέλει τῆς ἐπιστολῆς, νῦν δ' ἂ τοιοῦτων ἀπολογεῖται, καὶ φησί. Διὰ τοῦτο οὕτως ἔγραψα, ὡς βουλόμενος ἄχρι τῶν γραμμάτων εἶναι τὴν ἀποτομίαν, καὶ μὴ ἐν ἔργοις ἐπιδειχθῆναι. « Κατὰ τὴν ἐξουσίαν ἣν ἔδωκέ μοι ὁ Κύριος. » Ὅστε κἀν κολάζω, φησὶν, οὐκ ἐγὼ κολάζω, ἀλλὰ διὰ μέτου ἐμοῦ, ὁ ταύτην μοι δεδωκώς τὴν ἐξουσίαν Χριστός. Ὅρα δὲ, ἐν τῇ ἀπολογεῖσθαι, φροδερῶτερον τὸν λόγον εἰργάζετο. Τί οὖν; εἴποι τις ἂν αὐτῷ Διὰ τοῦτο ἐληφας ἐξουσίαν, ἵνα τιμωρῇ τοὺς ἀνθρώπους τοὺς κατ' εἰκόνα Θεοῦ; καὶ εἰς τοῦτο σε ὁ ὡς κατέστησεν ὁ φιλόανθρωπος Χριστός; Οὐκ εἰς καθάρσιν, φησὶ, καὶ ὄλεθρον ψυχῶν ἐληφας τὴν ἐξουσίαν, ἀλλ' εἰς οἰκοδομὴν. Αὐτὸ γὰρ τοῦτο τὸ τῶν αἰτίους τιμωρεῖσθαι, οἰκοδομὴ Ἐκκλησίας ἐστίν, ἀσφαλιστέρων τῶν λοιπῶν καὶ δοκιμωτέρων, διὰ τῆς τιμωρίας γινομένων.

Λοιπὸν, ἀδελφοί, χαίρετε, καταρτίζεσθε, παρακαλεῖσθε, τὸ αὐτὸ φρονεῖτε, εἰργνεύετε. Καὶ ὁ Θεὸς τῆς ἀγάπης καὶ εἰρήνης ἔσται μεθ' ὑμῶν. Ἀγαπάσθε ἀλλήλους ἐν ἀγάπῃ φιλήματι. Ἀσπά-

A opto, in hoc gaudeo. Si vero in peccato permaneritis, contempnes supplicia : anxius quidem et repugnante animo. ulciscar tamen : nam id magis promptum est sperare sive vereri. « Non quo nos probati appareamus. » Ex eo enim quod non peccarent, jam punitivam non ostenderet potentiam, quin potius ut reprobis et impotens haberetur. « Nos vero velut reprobi. » Bene ait : Velut reprobi : neque enim vere reprobis futurus erat, quod non peccantes puniturus non esset, imo maxime probatus : sed ob multorum suspicionem dixit : « Velut reprobi. » — « Non enim possumus quidquam adversus veritatem. » Si quis vere, inquit, ac pie vivat (nam veritatem vocat [nunc pietatem, tanquam vere illegitima sit impia vita, etiam si velimus supplicium inducere nequimus : non enim cooperatur Deus, 720 Siquidem nihil adversus veritatem sive pietatem possumus, sed pro ipsa : ut eos qui juxta ipsam non vivunt, supplicio cogamus ut eam velint. « Gaudemus enim cum nos infirmi fuerimus. » Quid ergo ? Quoniam, inquit, etiam si velim non possum adversum veritatem, num propterea doleo ? Nequaquam. Nam gaudeo cum nos imbecilles existimati fuerimus, eo quod ultionem non inducamus : vos autem validi, eo quod comprehendi a mea punitiva potentia non potueritis, ob correctam vitam. « Hoc autem insuper optamus. » Num ergo solum gaudemus ? etiam optamus sane magis vestram integritatem, hoc est, ut probi habeamini ac perficiamini in vita et sanis dogmatibus, quam ut nos supplicio afficientes eos qui errant, videamur esse potentes.

XIII, 10. « Propterea hæc absens scribo, ne cum præsens fuero, rigidus sum juxta potestatem quam dedit mihi Dominus in ædificationem et non in abolitionem. »

Quoniam vehementer ubique eos increpavit, maxime tamen in fine epistolæ ; propter hujusmodi nunc se excusat, et ait : Propterea ita scripsi, volens in litteris duntaxat esse severitatem, et non operibus eam demonstrari. « Juxta potestatem quam dedit mihi Dominus. » Itaque si supplicium, inquit, sumpsero, non ego sumam supplicium : sed per medium, ipse qui hanc mihi dedit potestatem (Christus. Considera vero quod se excusando formidabiliorem exhibuerit sermonem. Quid ergo ? posset quispiam ipsi dicere, an ob id potestatem accepisti ut punires homines ad imaginem Dei creatos ? et ad hoc omnino te constituit benignus hominum amator Christus ? Non ad abolitionem, inquit, et perditionem animarum accipi potestatem, sed ad ædificationem. Nam hoc ipsum, nempe punire peccantes, ædificatio Ecclesiæ est, dum cæteri horum supplicio firmiores ac probatiores redduntur.

XIII, 11-13. « Quod superest, fratres gaudete, integri estote, consolationem accipite, unanimes sitis pacem habete, et Deus charitatis ac pacis erit vobiscum. Salutate vos mutuo sancto osculo. Salutant

« sancti omnes. Gratia Domini Jesu Christi, et
« Charitas Dei, et communicatio Spiritus sancti sit
« cum omnibus vobis. Amen. »

Postquam ego, inquit, quod meum est feci; hoc est, consilium dedi ac minatus sum: reliquum est ut et vos quæ vestra sunt conferatis, nempe ut gaudeatis. Gaudebitis autem correcti, et nunc et in futurum. « Gaudete. » Scientes quod ea quæ comminatus sum, neque hoc cupio: quin magis refugio ne fiant, minatus autem, ut correcti nihil triste patiamini, ideo gaudete. « Integri estote. » Hoc est, perfecti sitis, complete ea quæ desunt, in virtute perficiamini, et cætera facite. Nam si vos hæc operemini, non solum nihil grave patiemini, verumetiam Deus charitatis ac pacis erit vobiscum. « Consolationem accipite. » Quoniam multæ erant afflictiones, ait: Consolationem accipite et a vobis ipsis et ab aliis: præterea et a conscientia ad meliorem mutationem animum sumite. « Pacem habete. » Hoc in prioris quoque epistolæ exordio petivit: dissidebant enim inter se. Quid ergo cupit? ut idem sentirent et pacem haberent: quia contingit idem sentire in dogmatis, non tamen pacem mutuo habere. « Et Deus charitatis. » Deus appellatur Deus charitatis sive dilectionis, eo quod nos dilexerit: pacis vero eo quod pace junxerit cælestia terrenis. Ex dilectione autem est pax. Si hæc, inquit, feceritis, erit vobiscum Deus. Aut orat ut ita fiat. « Sancto osculo. » Non doloso, inquit, et fraudulento, quemadmodum Judas. Propterea autem deosculamur, ut suscitamus erga nos ipsos amorem. « Salutant vos sancti omnes. » Præsentes quidem osculo conjungit, absentes vero salutatione et alloquio. Nam ab eodem interim ore procedunt saluatio et alloquium. « Gratia Domini Jesu Christi » Postquam omnes conjunxit, quem suum morum etiam nunc servat precatur eis gratia filii, qua salvos nos fecit gratia occisus pro nobis, et non propter opera nostra: et charitatem Dei, qua nos dilexit, dato pro nobis **712** Unigenito: communicationem Spiritus sancti, hoc est, participationem ejus et acceptionem, per quam omnes sanctificamur in superventionem Patris Dei Spiritus.

Finis, divino favente auxilio, posterioris ad Corinthios Epistolæ.

Missa est a Philippis per Titum et Lucam.

ζονται ὑμᾶς οἱ ἅγιοι πάντες. Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος, μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν.

Μετὰ τὸ ἐμὲ, φησί, τὸ ἐμυτοῦ ποιῆσαι, τούτεστι, συμβουλεύσαι, ἀπειλῆσαι, ὑπόλοιπόν ἐστι τὸ, καὶ ὑμᾶς τὰ ἀφ' ὑμῶν συνεισενέγκαι. Τὸ δὲ ἐστὶ, χαίρετε: χαρῆσεσθε δὲ διορθούμενοι, νῦν τε, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι. « Χαίρετε. » Μαθόντες ὅτι ἅπερ ἠπειλήσα, οὐχ ἵνα ποιήσω ἠπειλήσα, οὐδὲ θέλω τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἀπεύχομαι γενέσθαι. Ἠπειλήσα δὲ ἵνα διορθωθέντες, μηδὲν ἀνιπρόν πάθητε. Διὸ χαίρετε, « Καταρτίζεσθε, » οἷονεὶ τέλειοι γίνεσθε, ἀναπληροῦτε τὰ λείποντα, ἐν ἀρετῇ τελειοῦσθε, καὶ τὰλλα πράττετε. Ταῦτα γὰρ ὑμῶν κατορθούντων, οὐ μόνον οὐδὲν δεινὸν **B** πείσεσθε, ἀλλὰ καὶ ὁ Θεὸς τῆς ἀγάπης καὶ τῆς εἰρήνης, ἔσται μεθ' ὑμῶν. « Παρακαλεῖσθε. » Ἐπειδὴ πολλοὶ ἦσαν οἱ πειρασμοί, φησί, Παρακαλεῖσθε, καὶ ὑφ' ἑαυτῶν, καὶ ὑπὸ ἄλλων. Ἔτι τε ὑπὸ τῆς συνειδήσεως, εἰς βελτίω μεταβολῆν παραμυθεῖσθε. « Εἰρηνεύετε. » Τοῦτο καὶ ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ ἐν προομιλίῳ ἤτησε. Διστασάσων γὰρ πρὸς ἑαυτοὺς, τί δὲ βούλεται; τό τε τὸ αὐτὸ φρονεῖν, καὶ εἰρηνεύειν, ὅτι ἐνὶ τὸ αὐτὸ μὲν φρονεῖν ἐν τοῖς δόγμασι. μὴ εἰρηνεύειν δὲ πρὸς ἑαυτοὺς. « Καὶ ὁ Θεὸς τῆς ἀγάπης. » Θεὸς ἀγάπης ὁ Θεὸς χρηματίζει, διὰ τὸ ἡγαπηκῆναι ἡμᾶς: εἰρήνης δὲ, διὰ τὸ εἰρηνεύσαι τὰ ἐν οὐρανῷ τοῖς ἐν γῆ. Ἐκ δὲ τῆς ἀγάπης, ἡ εἰρήνη. Ἐν, φησί, ταῦτα ποιήτε, ἔσται μεθ' ὑμῶν ὁ Θεός: ἡ ἐπέσχεται. « Ἐν ἁγίῳ φιλήματι. » Μὴ ὑπόλφ, **C** φησί, καὶ δολερῶ, ὡς ὁ Ἰούδας. Διὰ τοῦτο δὲ φιλοῦμεν, ἵνα ἀναζωπυρῶμεν τὴν πρὸς ἑαυτοὺς ἀγάπην. « Ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ ἅγιοι πάντες » Τοὺς μὲν παρόντας διὰ φιλήματος συνάπτει, τοὺς δὲ ἀπόντας διὰ προσρήσεως. Ἀπὸ γὰρ τοῦ αὐτοῦ πρόεισι στόματος, ὃ τε ἀσπασμὸς καὶ ἡ πρόσρησις. « Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Ἐπειδὴ συνῆψεν ἅπαντας, ὅπερ ἔθος αὐτῷ, καὶ νῦν ποιεῖ, ἐπέσχεται αὐτοῖς τὴν χάριν τοῦ Ἰησοῦ, δι' ἧς ἔσωσε, χάριτι καὶ οὐ δι' ἔργα ἡμῶν σφαγείς ὅπερ ἡμῶν, καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ Πατρὸς ἣν ἡγάπησεν ἡμᾶς, τὸν μονογενῆ δούε ὑπὲρ ἡμῶν. Καὶ τὴν κοινωνίαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὅτιον τὴν μετοχὴν αὐτοῦ καὶ μετάληψιν, δι' ἧς πάντες ἀγιαζόμεθα, ἐν τῇ ἐπιφοιτήσει τοῦ πατρὸς Θεοῦ τοῦ Πνεύματος

τέλος, σὺν Θεῷ. τῆς πρὸς Κορινθίους β' Ἐπιστολῆς.

Ἐγράφη ἀπὸ Φιλίππων, διὰ Τίτου καὶ Λουκᾶ.



ΥΠΟΘΕΣΙΣ

ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΓΑΛΑΤΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

ARGUMENTUM

EPISTOLÆ AD GALATAS.

Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Ῥώμης, ἰωρακῶς αὐτοὺς ἤδη καὶ διδάξας. Ἡ δὲ πρόφρασις τῆς ἐπιστολῆς, αὕτη· Διδάχθιντες καλῶς οἱ Γαλάται παρὰ τοῦ Ἀποστόλου, καὶ πιστεύσαντες γνησίως εἰς τὸν Χριστὸν ἀποδημήσαντος τοῦ Ἀποστόλου, ὑπερπάσθησαν παρὰ τινῶν, ὥστε περιτέμνεσθαι. Ταῦτα τοίνυν μαθὼν ὁ Ἀπόστολος, γράφει πρὸς αὐτοὺς. Καὶ πρῶτον μὲν, μαρτυρεῖ αὐτοῖς περὶ τῆς εἶχον πίστεως, καὶ γνησίας ἐν Χριστῷ διαθήσεως. Μήμεται δὲ ὡς ἀνοήτως πράξαντας καὶ μεταβαλλομένους αὐτοὺς. Ἐπειτα διαλαμβάνει περὶ τοῦ νόμου, καὶ τῆς κατὰ τὸν Ἀβραὰμ πίστεως. Καὶ ἀποδείκνυσιν ἕκ τε τοῦ νόμου, καὶ τῶν γυναικῶν τοῦ Ἀβραὰμ, ἀλληγορησας αὐτὰς, μέχρι καιροῦ διδοσθαι τὴν σκῆν καὶ τὴν περιτομὴν, καὶ ἀργεῖν αὐτὰ λοιπὸν τῆ τοῦ Χριστοῦ παρουσίᾳ. Καὶ οὕτως ἀποδείξας, παραγγέλλει λοιπὸν αὐτοῖς μηκέτι προσέχειν τοῖς ἀπατήσεσιν, ἀλλὰ μᾶλλον ἔχεισθαι τῆς ἐν Χριστῷ πίστεως, καὶ γινώσκειν ὅτι ἡ ἐν Χριστῷ χάρις, καταργεῖ τὴν κατὰ σάρκα περιτομὴν. Καὶ οὕτως πάλιν εἰς τὰ ἕθνη παραινέσας καὶ διδάξας τελειοῖ τὴν ἐπιστολὴν.

ΘΕΟΔΩΡΙΟΥ.

Τὸ μὲν προοίμιον, καὶ πᾶσα σχεδὸν ἡ ἐπιστολὴ, θυμοῦ γεμει. Ἡ δὲ αἰτία αὕτη. Τινὲς τῶν ἐξ Ἰουδαίων πιστεύσαντες, καὶ ἔτι τῷ ποστρῶψ νόμῳ κατεχόμενοι, ἔπεισαν πολλοὺς τῶν ἐν Γαλατίᾳ πιστῶν περιτέμνεσθαι, καὶ σάββατα τηρεῖν, καὶ νομηνίας. Ἐπειθον δὲ, λέγοντες μὴ δεῖν τῷ Παύλῳ πείθεσθαι, τῷ χθὲς καὶ σήμερον φανέντι, ἀλλὰ μᾶλλον τοῖς ἀμφὶ Πέτρον καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην. Οὗτοι γὰρ, φησὶ, μετὰ Χριστοῦ γενόμενοι οὐ κωλύουσι περιτομὴν. Καὶ ἀληθῶς μὲν οὕτοι συγκαταβάσει πρὸς Ἰουδαίους χρώμενοι, οὐκ ἐκώλυον περιτομὴν, ὅμως οὗτοι ἀποκρύπτοντες τὴν αἰτίαν ὅτι διὰ συγκατάβασιν οὐ κωλύουσιν, ἐκ τοῦ γινομένου μύθου, ἐδείλεζον αὐτοὺς εἰς περιτομὴν, καὶ τὸν Παῦλον ἐξηυτέλιζον, φάσκοντες οὐ τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ τῶν μαθητῶν εἶναι μαθητὴν, τοὺς δὲ περὶ Πέτρον, αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. Ἐπειτα ἔλεγον, ὅτι αὐτὸς ὁ Παῦλος φαίνεται ἀλλοχού περιτεμνῶν. Τί δή ποτε οὖν, φασὶν ὑμᾶς οὐ περιτέμνει; ἦν γὰρ τῷ ἀληθεῖ ὁ Παῦλος τὸν Τιμόθεον οἰκονομικῶς περιτεμνῶν. Πρὸς ταῦτα οὖν γράφει, καὶ εὐθίως ἐκ προοιμίων πρὸς ἐκεῖνο ἀποδείκνυται,

713 Hanc ab urbe Roma scribit, cum jam vidisset eos ac docuisset. Occasio vero epistolæ hæc fuit : Galatæ recte ab Apostolo edocti, cum legitime in Christum credidissent, ubi discessisset Apostolus, surrepti sunt a quibusdam et seducti, ut circumcideretur. His igitur cognitis, scribit ad eos Apostolus. Et primum quidem attestatur ipsis fidem quam habebant, et legitimum in Deum affectum : indignatur autem quod insipienter egerint et transmutati sint. Deinde de lege disserit ac fide quæ secundum Abraham est. Præterea ex lege ostendit, et ex uxoribus Abraham allegorice intellectis, ad tempus datam fuisse umbram ac circumcisionem, eaque deinceps per adventum Christi facta esse otiosa. Et his ita demonstratis, consequenter præcipit ipsis, ne amplius adhæreant impostoribus, sed potius Christi fidei hæreant ; et cognoscant quod per Christum gratia aboleverit circumcisionem secundum carnem : et ita rursus circa mores admonendo ac docendo concludit Epistolam.

THEODORETI.

714 Proœmium ac tota ferme Epistola plena est excaescentia. Causa autem hæc fuit : Quidam qui e Judæis crediderant et adhuc paternæ legi adhærebant, multis fidelibus qui inter Galatas erant, persuaserunt ut circumciderentur et Sabbata ac Neomenias servarent. Persuadebant autem, dicentes non esse Paulo obtemperandum, qui paucos ante dies apparuisset, sed magis Petro, Jacobo ac Joanni. Nam hi, cum fuissent cum Christo, dicebant non prohibere circumcisionem. Et vere illi dispensatione ac condescensione quadam erga Judæos utentes non prohibebant circumcisionem. Verum hi occultata causa, nempe quod condescendendo non prohiberent, ex facto eos ad circumcisionem inescabant, et Paulum abjectum reddebant, dicentes ipsum non Christi, sed apostolorum esse discipulum. Petrum vero ac cæteros ipsius Christi. Deinde dicebant quod ipse Paulus alibi circumcidisse ostenderetur : quare vos ergo, inquirunt, non circumcidit ? Vere enim Paulus Timotheum dispensatione quadam circumciderat. Ad hæc ergo scribit, sta-

timque in exordio ad hoc dirigitur quod non hominis, sed ipsius Christi esset discipulus.

PAULINÆ AD GALATAS EPISTOLÆ CAPITA.

1. In quo post proœmium narrat de seipso quomodo per revelationem a Judaismo transmigraverit.
2. De protectione apostolorum in testes pro vita quæ est per fidem.
3. De altercatione adversus Cepham de salute in fide sita et non in lege.
4. Quod per fidem fuerit sanctificatio, et non per legem.
5. Quod Abraham ex fide justificatus sit in nostri typum.
6. Quod lex non justificet, sed arguat: et maledictionem addat, quam solvit Christus.
7. Quid non lege sint bona, sed ex promissione: B lex vero præparativa sit per redargutionem.
8. Quod hi qui in lege erant, fuerint creaturæ obnoxii.
9. Quod eos qui per naturalem Abrahæ uxorem filiumque legitimum figurati fuerunt, non oporteat legi servire.
10. Quod nostri vocatio subjecta non sit circumcisioni ac legi propter Christi passionem.
11. Subscriptio libertatis, quæ est juxta spiritum.
12. Aversio ab his qui trahunt ad circumcisionem, et exhortatio ad novam vitam quæ sub spiritu deditur.

Α δτι οὐκ ἀνθρώπων, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ ἦν μαθητής.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΓΑΛΑΤΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

- α'. Δι' ἄγγελοῦ τῆς ἐκείνου μεταστάσεως ἀπὸ Ἰουδαϊσμοῦ κατὰ ἀποκάλυψιν.
- β'. Περὶ τῆς τῶν ἀποστόλων ἐπιμαρτυρήσεως εἰς τὴν ἐν πίστει ζωὴν.
- γ'. Περὶ τῆς πρὸς Κεφᾶν ἀντιρρήσεως, περὶ τῆς ἐν πίστει καὶ οὐκ ἐν νόμῳ σωτηρίας.
- δ'. Ὅτι διὰ πίστεως ὁ ἁγιασμός, οὐ διὰ νόμου.
- ε'. Ὅτι καὶ Ἀβραὰμ ἐκ πίστεως ἐδικαιώθη εἰς τύπον ἡμῶν.
- ς'. Ὅτι ὁ νόμος οὐ δικαιοῖ, ἀλλ' ἐλέγχει, καὶ κατάραν ἐπιτίθησιν, ἣν λύει Χριστός.
- ζ'. Ὅτι οὐκ ἐκ νόμου, ἀλλ' ἐξ ἐπαγγελίας τὰ ἀγαθὰ. Ὁ δὲ νόμος παρασκευαστής δι' ἐλέγχου.
- η'. Ὅτι ὑπὸ κρίσιν ἦσαν οἱ ἐν νόμῳ.
- θ'. Ὅτι ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ γυναῖκα τοῦ Ἀβραάμ καὶ τῷ γνησίῳ παιδί ὑποτυπωθέντας, οὐ χρὴ δουλοῦσθαι νομῷ.
- ι'. Ὅτι ἡ κλῆσις ἡμῶν οὐχ ὑπόκειται περιτομῇ καὶ νόμῳ διὰ τὸ Χριστοῦ πάθος.
- ια'. Ὑπογραφή τῆς κατὰ πνεῦμα ἐλευθερίας.
- ιβ'. Ἀποτροπὴ ἀπὸ τῶν ἐλκόντων ἐπὶ τῶν περιτομῶν, καὶ προτροπὴ πρὸς νέαν ζωὴν τὴν ὑπὸ πνεύματι.

ΠΑΥΛΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ

Η ΠΡΟΣ ΓΑΛΑΤΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ.

PAULI APOSTOLI AD GALATAS EPISTOLA.

116-19 PROŒMIUM.

I, 1-5. « Paulus Apostolus non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum ac Deum « Patrem qui suscitavit ipsum ex mortuis, quique cum sunt omnes fratres, Ecclesiis Galatiæ. Gratia vobis et pax a Deo Patre et Domino nostro Jesu « Christo qui dedit seipsum pro peccatis nostris, ut « eriperet nos ex præsentis sæculo malo juxta voluntatem Dei et Patris nostri, cui gloria in sæcula « sæculorum. Amen. »

Suspicionem statim tollit, ne hominum dicatur discipulus. Nam apostolus, inquit, sum, suscepto

C

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ

Παῦλος Ἀπόστολος, οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων, οὐδὲ δι' ἀνθρώπου, ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ Πατρὸς τοῦ ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, καὶ οἱ σὺν ἐμοὶ πάντες ἀδελφοί, ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλιτίας, χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς καὶ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ δόντος ἐαυτὸν περὶ τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν, ὅπως ἐξέλθαι ἡμᾶς ἐκ τοῦ ἐπεστρωτοῦ αἰῶνος πονηροῦ κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εὐθέως ἀναρεῖ τὸ εἶναι ἀνθρώπων μαθητής. Ἀπόστολος γὰρ εἶμι, φησὶν, οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων ἐγ-

χειρισθεὶς τὴν ἀποστολὴν, οὐδὲ δι' ἀνθρώπου; ἀλλὰ δι' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ εἰς τοῦτο ἐλθὼν τὸ ἔργον. « Ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ Πατρὸς. » Στ. μείωσαι τὸ, διὰ, ἐπὶ πατρὸς καὶ Ἰησοῦ κείμενον, καὶ πρῶτον τὸν Ἰῶν ὀνομασθέντα. « Τοῦ ἐγείραντος αὐτόν. » Ὑπὲρ τῆς εἰς τὸν Πατέρα τιμῆς τοῦτο εἴρηται, καὶ διὰ τῶν τῶν ἀκούοντων ἀσθένειαν. « Ἐκ νεκρῶν. » Εὐκαιρῶς τῆς οἰκονομίας καὶ τοῦ θανάτου ἐμνήσθη τοῦ Κυρίου, ἵνα τῶν τοῦ Χριστοῦ εὐεργεσιῶν ὑπομνήσας, τούτῳ γούν τῷ τρόπῳ πείσῃ μηκέτι τῷ νόμῳ προσέχειν, ἀλλὰ τῷ Χριστῷ. « Καὶ οἱ σὺν ἐμοὶ πάντες ἀδελφοί. » Τί δὲ ποτε νῦν πάντων μέμνηται τῶν ἀδελφῶν; « Ὅτι οἱ διαβάλλοντες αὐτὸν ἔλεγον μόνον τὸν Παῦλον κατὰ καινοτομίαν τὴν περιτομῆν κωλύειν. Βούλεται οὖν δεῖξαι, πολλοὺς τῶν τοιοῦτων δογματῶν ὄντας κοινωνούς. « Ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας. » Ὅρα τοῦ θυμοῦ τὴν ἔνδειξιν. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὡς εἴθε, τοῖς Ἀγαπαιτοῖς, ἢ τοῖς Ἠγαρμομένοις, ἢ γούν ταῖς Ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ « Τῆς Γαλατίας. » — « Χάρις ὑμῖν. » Ἐπειδὴ γὰρ ἐκινδύνευον τῇ περιτομῇ, τῆς χάριτος ἐκπεσεῖν, ταύτην αὐτοῖς ἐπέσχεται. Καλῶς δέ φησι, « Καὶ εἰρήνη. » Ἦσαν γὰρ ἐκπολεμηθέντες πρὸς Θεὸν, τῇ τῶν νομικῶν ἐνταλαμάτων παρατηρήσει. « Ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς. » Πόθεν ἔχετε, φησὶ, καλεῖν Πατέρα τὸν Θεόν, οὐκ ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος; τί οὖν ἔχετε τοῦ νόμου; « Τοῦ δόντος ἐκυτόν. » Ἰδοὺ ἐκυτόν ἔδωκεν. Ὅτι οὖν ἀκουσῆς ὑπὸ τοῦ Πατρὸς αὐτὸν δεῶσθαι, εὐδοκίαν νόει τοῦ Πατρὸς. « Ὅπως ἐξήλθαι ἡμᾶς. » Ἐδωκεν ἐκυτόν ὑπὲρ τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν ἐξαλείφωμεν τε τὰ πρότερα, καὶ πρὸς τὸ μέλλον συντηρῶν. « Ὅπως γὰρ, φησὶν, ἐξήλθαι ἡμᾶς ἐκ τοῦ ἐνεστῶτος αἰῶνος πονηροῦ, » τούτῳ, ἐκ τῶν κακῶν πράξεων καὶ τῆς διεφθαρμένης ζωῆς. Ταύτην γὰρ αἰῶνα καλεῖ πονηρὸν, οὐ τὸν χρόνον ἢ τὰς ἡμέρας, ἄπαγε. Ὅπως γὰρ ἡμεῖς λέγειν εἴωθαμεν, ὅταν τι τῶν ἀδοκίμων ἡμῖν συμβῇ. Κακὴν, φησὶν, ἡμέραν ἐποίησα. « Αἰῶνος πονηροῦ. » Διὰ τοῦ εἰπεῖν τοῦ ἐνεστῶτος αἰῶνος πονηροῦ, ἔδειξεν ὅτι τὸ κακὸν οὐκ ἀγέννητον, οὐδὲ ἀίδιον, ἀλλὰ πρόσκαιρον. « Κατὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἡμῶν. » Ἐπειδὴ γὰρ ἔλεγον μὴ δεῖν εἶναι τὸν νόμον ὡς ὑπὸ Θεοῦ δοθέντα, δείκνυσιν ὅτι καὶ τὸ, τῷ Χριστῷ πιστεῦσαι, θέλημα τοῦ Πατρὸς ἐστι. Κατὰ τὸ θέλημα γὰρ τοῦ Πατρὸς, ἔδωκεν ἐκυτόν ὁ Χριστός. Ὅρῃς δὲ οὐδαμοῦ ἐπιταγὴ τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Ἰῶν, ἀλλὰ μόνη σύννευσις. Πάλιν δὲ, τοῦ Πατρὸς ἡμῶν, εἰπὼν, τοῦ βαπτίσματος ὑπομνήσκει. Τί οὖν ἔχετε τοῦ νόμου; « ἢ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. » Ἐνθυμηθῆτε διὰ τῶν εἰρημένων τὰς ἀφίτους εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ, εἰς δοξολογίαν κατέπαυτε τὸν λόγον. Οὐ γὰρ ἦν αὐτὰς ἐξεῖπειν.

Θυμάζω ὅτι οὕτως ταχέως μετατίθεσθε ἀπὸ τοῦ καλέσαντος ὑμᾶς ἐν χάριτι Θεοῦ εἰς ἕτερον Εὐαγγέλιον. Ὅ οὐκ ἔστιν ἄλλο, εἰ μὴ τινές εἰσιν οἱ ταρασσόντες ὑμᾶς καὶ θέλοντες μεταστρέψαι τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἡμεῖς ἢ ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελίζηται ὑμῖν παρ' ὃ εὐηγγελισάμεθα ὑμῖν, ἀνάθεμα ἔστω.

Δύο ἐγκλήματα, τὸ τε μετατίθεσθαι, καὶ τὸ τω-

A ab hominibus apostolatu, qui non per hominem, sed per ipsum Christum ad hoc venerim opus. « Sed per Jesum Christum ac Deum patrem. » Animadvertere hic præpositionem διὰ, id est. per, ad Patrem ac Filium apponi, primumque filium nominari. « Qui suscitavit ipsum. » Ob honorem erga patrem hoc dictum est, et propter auditorum imbecillitatem. « Ex mortuis. Opportune dispensationis ac mortis Domini meminit, ut facta beneficiorum Christi mentione. hoc sane modo persuadeat, ne deinceps legi adhæreant, sed Christo. » Quicumque necum sunt fratres. » Quam ob causam omnium simul fratrum nunc meminit? Quia hi qui ipsum calumniabantur dicebant solum Paulum novo modo prohibere circumcisionem: vult ergo ostendere multos esse sibi socios in hujusmodi dogmatibus. « Ecclesiis Galatiæ. » Considera indignationis ostensionem; neque enim dixit ut solet, Dilectis aut Sanctificatis, sive Ecclesiis Dei, sed « Galatiæ. » — « Gratia vobis. » Siquidem quia ob circumcisionem periclitabantur, — ne a gratia exciderent, hanc ipsis precatur. Bene autem dixit: « Et pax, » Erant enim inimici effecti erga Deum per observantiam legalium præceptorum. « A Deo Patre. » Unde, inquit, habetis ut Deum Patrem vocetis? nonne a baptisate? cur ergo legi hæretis? « Qui dedit seipsum. » Ecce seipsum dedit: cum ergo audieris ipsum a Patre datum fuisse, beneplacitum intellige Patris. « Ut eriperet vos. » — « Dedit semetipsum pro peccatis nostris, et præterita abolens et in futurum præservans. Ait enim: « Ut eriperet nos ex præsentis sæculo malo, » hoc est, ex malis actionibus vitæ corrupta: hanc enim vocat sæculum malum, non tempus ipsum aut dies: Minime. Nam ita nos quoque dicere solemus ubi quid inopinati nobis contigerit: Malum diem transegi « Sæculo malo. » Per hoc quod ait. « Præsentis sæculo malo, » ostendit malum non esse sine principio, aut sempiternum, sed temporale. « Juxta voluntatem Dei et Patris nostri. » Quoniam enim dicebant non oportere legem relinquere, quæ a Deo data esset, ostendit etiam Patris voluntatem fuisse quod in Christum credidissent. Siquidem juxta patris voluntatem dedit seipsum Christus. Vides quod nusquam dicatur jussum Patris erga Filium, sed sola assensio. Rursum autem dicendo Patris nostri, suggerit de baptismo: cur igitur legi adhæretis? « Cui gloria in sæculo. » Consideratis per ea quæ dicta sunt infabulibus Dei beneficiis, in glorificationem conclusit sermonem: neque enim poterat ipsa exprimere.

I, 6-8. « Miror quod a Deo qui vocavit vos per « gratiam, tam cito transferamini in aliud Evan- « gelium, quod non est aliud, nisi quo sunt qui- « dam qui vos turbant, et volunt evertere Evan- « gelium Christi. Cæterum etiam si nos aut ange- « lus e cælo prædicaverit vobis Evangelium præter « id quod prædicavimus vobis anathema sit. »

Duo peccata erant, et quod transferentur, et quod

cito, ut neque impostoribus opus esset tempore. Considera autem diligentiam. Quoniam legi adherendo putabant exorare Patrem, ostendit eum qui a Christo discedit et Evangelio, etiam a Patre discedere. Nam ipse Pater, inquit, vocavit nos ad gratiam Filii sui. Etenim Filius remissionem tribuit suo sanguine, gratia et non mercede, nam Pater ad hanc vocat: Spiritus vero consentit. Commune siquidem erga nos beneficium est sanctæ ac beatæ Trinitatis. « In aliud Evangelium. » Qui Galatis suadebant Sabbata ac circumcisionem servare, propriam ipsorum deceptionem vocabant Evangelium, nomine magis inescantes. « Quod non est aliud. » Quod inquit, solum unum est, et non est aliud præter ipsum. Nisi quo quidam sunt qui turbant vos: volentes vos pervertere, Christique Evangelium evertere. « Cæterum etiam si nos. » Ne quis dicat quod inani gloria, propriæ favet prædicationi, seipsum primum execratur, si quid in Evangelio immulare velit. « Aut angelus e cælo. » Ne mihi, inquit, dicas Petrum, Jacobum et Joannem: sed si supernæ quoque potestates pervertant Evangelium, anathema sint. Hæc autem, ait, non quod aliud prædicarent Petrus et cui cum eo erant: aut supernæ virtutes: sed volens impostorum ora obstruere, qui a Petri dignitate imponebant illis. « Præter id quod prædicavimus. » Ἰαπ' ὅ, id est, præter id quod, significat quantumvis parum a prædicatione diversim.

αὐτοῦ. « Παρ' ὅ εὐαγγελισίμεθα. » Τὸ, παρ' ὅ, δηλοῖ, τὸ ὅσον δὴποτε μικρὸν τοῦ κηρύγματος. I, 9, 10. « Queinadmodum ante diximus et nunc iterum dico si quis vobis prædicaverit Evangelium præter id quod accepistis, anathema sit. Nunc enim « 721 utrum hominibus suadeo an Deo? aut quæro hominibus placere? Nam si hactenus hominibus « placuissem, Christi servus nequaquam essem ».

Ne enim existiment eum irato animo hæc dixisse, non ita in veritate animo affectum esse, repetit verbum: asserens hoc ita iudicatum esse ac firmatum apud ipsum. « Nunc enim utrum hominibus suadeo an Deo? » Deinde ne putent quod ipsi velit suadere, et aliis alia prædicet (siquidem calumniabantur eum impostores, quod apud alios quidem circumcisionem prædicaret, apud alios vero aliud quippiam) et deflecterent tanquam assentationibus occupati, dicit; nunc enim modo hæc disservi cupiens vos adhortari ac facere certiores? Deo cupio plenum facere fidem: quoniam neque hominibus placere cupio itaque nec vobis. « Aut quæro hominibus placere? » Non ut assenter et placeam vobis hæc dixi, inquit. Si enim voluissem hominibus placere, utique Judaismo adhæsissem et amicis ac cognatis, et nequaquam hominibus relictis ad Christum accurrissem.

CAPUT I.

Narratio de seipso quomodo per revelationem a Judaismo transmigraverit.

I, 11-14. *Notum autem vobis facio, fratres, Evangelium quod prædicatum est a me non esse secundum hominem: neque enim ab homine accepi illud, neque*

ἄ χέως, ὡς μηδὲ χθόνου δεῖσθαι τοὺς ἀπατῶντας. Ὅρα δὲ ἀκριβείαν. Ἐπειδὴ τοῦ νόμου ἐχόμενοι φωντο δυσωπεῖν τὸν Πατέρα, δείκνυσιν ὅτι ὁ τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Εὐαγγελίου ἀφιστάμενος, καὶ τοῦ Πατρὸς ἀφίσταται. Αὐτὸς γὰρ ὁ Πατήρ, φησὶν, ἐκάλεσεν ἡμᾶς εἰς τὴν χάριν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. Ὁ μὲν γὰρ Υἱὸς παρέχει τὴν ἄφεσιν τῶν ἰδίων ἁμαρτιῶν, χάριτι καὶ οὐ μισθῷ. Ὁ δὲ Πατήρ, πρὸς ταύτην καλεῖ. Τὸ δὲ Πνεῦμα συνευδοκεῖ. Κοινὴ γὰρ ἡ εἰς ἡμᾶς εὐεργεσία τῆς ἁγίας καὶ μακαρίας Τριάδος. « Εἰς ἕτερον Εὐαγγέλιον. » Τὴν γὰρ ἐαυτῶν ἀπάτην, οἷον τὰ Σάββατα καὶ τὴν περιτομὴν τηρεῖν πείθοντες τοὺς Γαλάτας, Εὐαγγέλιον ἐκάλου, διὰ τοῦ ὀνόματος, μᾶλλον δελεάζοντες. « Ὁ οὐκ ἔστιν ἄλλο. » Ὅπερ, φησὶν, ἐν μόνον, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλο παρὰ τοῦτο. Εἰ μὴ ἄρα τινὲς ὑμᾶς διαταράσσουσι, διαστρέψαι τε βουλόμενοι ὑμᾶς, καὶ μεταστρέψαι τὸ τοῦ Χριστοῦ Εὐαγγέλιον. « Ἀλλὰ καὶ ἐν ἡμέτερος. » Ἴνα μὴ τις εἴπῃ ὅτι κατὰ κενοδοξίαν τὸ ἴδιον συγχροτεῖ κηρύγμα, πρῶτον ἐαυτὸν ἀναθεματίζει, εἴπερ παραποησάτι τι ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ βουληθεῖ. « Ἡ ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ. » Μὴ γὰρ μοι, φησὶν, εἴπῃς Πέτρον καὶ Ἰωάννην καὶ Ἰάκωβον, ἀλλ' εἰ καὶ αἱ ἄνω δυνάμεις παραστρέψαιεν τὸ Εὐαγγέλιον, ἀνάθεμα ἔστωσαν. Τούτα δὲ, φησὶν, οὐχ ὡς ἕτερον τι τῶν περὶ Πέτρον κηρυσσόντων, (οὔτε γὰρ αἱ ἄνω δυνάμεις) ἀλλὰ βουλόμενος ἀποβῆναι τὰ στόματα τῶν ἀπατῶντων, τῶν δὲ τοῦ ἀζιωματος τῶν ἀμπερὶ τὸν Πέτρον, ἀπατῶντων

« Ὡς προειρήκαμεν καὶ ἄσπι πάλιν λέγω. Εἰ τις ὑμᾶς εὐαγγελίζεσθαι παρ' ὅ παραλίθεται, ἀνάθεμα ἔστω. Ἄρτι γὰρ ἀνθρώπους πείθω ἢ τὸν Θεόν; ἢ ζητῶ ἀνθρώποις ἀρέσκειν; Εἰ γὰρ ἐτι ἀνθρώπους ἤξεσκον, Χριστοῦ δοῦλος οὐκ ἂν ἦμην. Ἴνα γὰρ μὴ νομίσωσι δι' ὀργὴν ταῦτα εἰρηκίνοι, μὴ οὕτως κατὰ ἀλήθειαν διακείμενον, δευτεροὶ τὸ ῥῆμα, πείθων, ὡς τοῦτο κέκριται καὶ πεπαγώσται παρ' αὐτῶν. « Ἄρτι γὰρ ἀνθρώπους πείθω ἢ Θεόν; » Ἐἴτα ἵνα μὴ νομίσωσιν ὅτι αὐτοὺς βούλεται πείσαι, καὶ ἄλλοις ἄλλα κηρύττειν (διέβαλλον γὰρ αὐτὸν οἱ ἀπατῶντες, ὅππαρα μὲν ἄλλοις περιτομὴν κηρύσσει, παρ' ἑτέροις δὲ ἄλλο τι) καὶ ἀναπέσωσιν ὡς περ κολακευόμενοι, φησὶ. Μὴ γὰρ νῦν ὑμᾶς πληροφορεῖσθαι βουλόμενος ταῦτα διτλῶν; Τὸν Θεὸν θέλω πληροφορεῖσθαι, ἐπεὶ μᾶλλον θέλω ἀνθρώποις ἀρέσκειν. Το:γαροῦν, οὔτε ὑμῖν. « Ἡ ζητῶ ἀνθρώποις ἀρέσκειν; » Οὐ διὰ τὸ κολακεῦσαι καὶ ἀρέσκειν ὑμῖν ταῦτα εἶπον, φησὶν. Εἰ γὰρ ἠβουλόμην ἀνθρώποις ἀρέσκειν, ἄρα καὶ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ ἀντειχόμεν, καὶ φίλων, καὶ συγγενῶν, καὶ οὐκ ἂν πάντα καταλιπὼν, Χριστῷ προσέδραμον.

ΚΕΦΑΛΑ Α'.

Διτγῆσις τῆς ἐαυτοῦ μεταστάσεως ἀπὸ Ἰουδαϊσμοῦ κατὰ ἀποκάλυψιν.

Γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοί, τὸ Εὐαγγέλιον τὸ εὐαγγελισθὲν ὑπ' ἐμοῦ, ὅτι οὐκ ἔστι κατὰ ἄνθρωπον. Οὐδὲ γὰρ ἐγὼ παρὰ ἀνθρώπου πηρίλαθον αὐτὸ,

οὔτε ἐδιδάχθην, ἀλλὰ δι' ἀποκαλύψεως Χριστοῦ. Ἰκούσατε γὰρ τὴν ἐμὴν ἀναστροφὴν ποτε ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ, ὅτι καθ' ὑπερβολὴν ἐδίωκον τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἐπόρθουν αὐτήν, καὶ προέκοπτον ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ ὑπὲρ πολλοὺς συνηλικιωτάς ἐν τῷ γένει μου, περισσοτέρως ζηλωτῆς ὑπάρχων τῶν πατρικῶν μου παραδόσεων.

Βούλεται δεῖξαι αὐτοῖς, ὅτι οὐ παρὰ ἀνθρώπων, παρ' αὐτοῦ δὲ τοῦ Χριστοῦ παρέλαβε τὸ κήρυγμα. « Ὅτι οὐκ ἔστι κατὰ ἄνθρωπον. » Κατὰ Θεὸν γὰρ ἔστι, τουτέστι, κατὰ Θεοῦ ἀποκάλυψιν. « Οὐδὲ γὰρ παρὰ ἀνθρώπου, φησὶ, παρέλαβον αὐτό. » Τοῦτο γὰρ ἔλεγον οἱ διαβάλλοντες αὐτόν, ὅτι ὁ Παῦλος παρὰ ἀνθρώπων παρέλαβε τὸ κήρυγμα, οὐχ ὡς περ οἱ ἀμφὶ Πέτρον παρὰ τοῦ Χριστοῦ. Διὸ ἔλεγον. Οὐ δεῖ αὐτῷ πεῖθεσθαι. « Ἰκούσατε γὰρ. » Ἐῖτα ἐπειδὴ τὴν γενομένην αὐτῷ ἀπὸ Χριστοῦ ἀποκάλυψιν ἠγγόουν οἱ Γαλάται, βούλεται ἐκ τοῦ δεῖξαι ἑαυτὸν πρότερον διώκτην, καὶ νῦν ἐξαίφνης μεταβεβλημένον, κατασκευάσαι, ὅτι εἰ μὴ θεὸς τις αὐτῷ ἀποκάλυψιν ἐγγόνει, οὐκ ἂν οὔτως μετεβλήθη ταχέως, ἵνα ἐκ τούτου πεισθέστες Χριστοῦ εἶναι αὐτὸν μαθητὴν, μὴ καταφρονῶσιν αὐτοῦ. « Τὴν ἐμὴν ἀναστροφὴν. » Οὐκ ἂν δὲ ἀπὸ Παλαιστίνης εἰς Γαλατίαν ἤκχιόισαν, εἰ μὴ σφόδρα ἦν διώκτης. « Ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ. — [ΣΕΥ-ΗΡ.] Τίς χρεῖα τῆς ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ ἀναστροφῆς; ἀλλ' ἵνα δεῖξῃ ὅτι οὐ προλύψει δουλεύει, ἀλλ' ἀληθεῖα. Οὐ γὰρ μισήσας τὸν νόμον ὑπέδραμε τὴν χάριν (ἐξεδίκει γὰρ αὐτόν), ἀλλ' εὐρῶν τὸ τέλειον, ἀπίστη, τοῦ νόμου. « Καὶ ἐπόρθουν αὐτήν. » Οὐκ ἐδίωκον μόνον, φησὶν, ἀλλὰ καὶ καταστρέψαι καὶ ἀφανίσαι αὐτήν προηρούμην. Τοῦτο γὰρ τὸ, « Καὶ ἐπόρθουν αὐτήν. » — « Καὶ προέκοπτον. » Προέκοπτον ἐν τῇ πορθήσει τῶν ἐκκλησιῶν, τουτέστιν, ἐπεδίδουν αἰετὸς πρὸς τὸ χαλεπώτερον εἶναι. Ἦν προέκοπτον καὶ ἔντιμος ἤμην διὰ τοῦτο παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις. Τί οὖν τὸ ἀτίον τοῦ αἰρησασθαι με ἐξαίφνης πόλεμον πρὸς αὐτούς, τοὺς τιμῶντας καὶ ἀγαπῶντας; Οὐδὲν ἄλλο, φησὶν, ἢ ἡ ἀποκάλυψις τοῦ Χριστοῦ. « Περισοτέρως ζηλωτῆς ὑπάρχων. » Προέκοπτον, ἐπειδὴ λίαν ἤμην ζηλωτῆς τῶν πατρικῶν μου παραδόσεων. Ὅστε, φησὶν, οὐδέποτε κατὰ κενοδοξίαν ἐποίησα ἢ ἐποίησα, ἀλλὰ κατὰ ζῆλον Θεοῦ, εἰ καὶ πεπλανημένος. Ὅ οὖν μηδὲ τότε κατὰ κενοδοξίαν τι ποιῶν, πῶς ἂν νῦν μετὰ τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας ἐκέρυττον ψευδῆ ἵνα ἀνθρώποις ἀρέσω, καὶ μὴ ἐκεῖνα, ἅτινα ἀπὸ Χριστοῦ παρέλαβον;

Ὅτε δὲ εὐδόκησεν ὁ ἀφώριστας με ἐκ κοιλίας μητρὸς μου καὶ κατέσας διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ ἀποκαλύψαι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἐν ἔμοι, ἵνα εὐαγγελίζωμαι αὐτόν ἐν τοῖς ἔθνεσιν, εὐθέως οὐ προσανεθέμην σαρκὶ καὶ αἵματι.

Εἰ ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ ἀφώριστο πρὸς τὸ κήρυγμα καὶ ἐπελέλεκτο, διὰ τινος πάντως θεῖαν οικονομίαν τὸν μέσον εἰζήτη χρόνον, ἵνα ἡ οὕτως αὐτοῦ ἀφρόα μεταβολή, πολλοὺς πιστώσῃται. « Καὶ κατέσας διὰ τῆς χάριτος αὐτοῦ. » Αὐτῆς μὲν ὡς σχεῶς

A didici: sed per revelationem Jesu Christi. Audistis enim meam conversationem quondam in Judaismo, quod supra modum persequebar Ecclesiam Dei, ac expugnabam illam, et proficiebam in Judaismo supra multos æquales in genere meo, cum vehementer zelator essem traditorum a majoribus meis institutorum.

721 Ostendere vult quod non ab hominibus sed ab ipso Christo prædicationem accepit. « Non esse secundum hominem. » Est enim secundum Deum hoc est, secundum Dei revelationem. « Neque enim ab homine accepi illud, » inquit. Nam hoc dicebant qui ipsum calumniabantur, quod Paulus ab hominibus prædicationem accepisset et non quemadmodum Petrus a Christo. Ideo dicebant non oportere ipsi parere. « Audistis enim. » Deinde, quoniam factam ipsi a Christo revelationem ignorabant Galatæ, confirmare vult ex eo quod ostendat se prius fuisse persecutorem, nunc autem repente transmutatum esse, quod nisi divina sibi aliqua visio facta fuisset, nequaquam repente adeo transmutatus esset, ut ex hoc persuasi ipsum esse Christi discipulum, non eum despicerent. « Meam conversationem. » Nequaquam autem ex Palæstina in Galatiam usque rumor pervasisset, nisi vehemens persecutor fuisset. « In Judaismo. » Quæ fuit necessitas faciendi mentionem conversationis in Judaismo? Sane ut ostenderet quod non opinioni serviret, sed veritati. Neque enim odio legis ad gratiam profugerat: ipsam namque ulciscatur legem, sed invento eo quod erat perfectius, discessit a lege. « Ac expugnabam illam. » Non solum ipsam persequebar, inquit, sed et evertere ac obscurare illam conabar: hoc autem est « Expugnabam. » — « Et proficiebam. » Proficiebam in populatione Ecclesiarum: hoc est, addebam semper ut sævior essem. Aut proficiebam, id est, et ob id honorabilis eram apud Judæos. Quid ergo in causa fuit ut repente bellum susciperem adversus eos qui me in honore habebant ac diligebant? Nihil aliud, inquit, nisi revelatio Christi. « Cum vehementer zelator essem. » Proficiebam, quoniam admodum zelator eram traditorum a majoribus meis institutorum. Nunquam itaque faciebam inani ductus gloria quæ faciebam sed ob Dei zelum quanquam erroneum. Qui ergo ne tunc quidem inani motus gloria quidquam faciebam, quomodo nunc post veritatis agnitionem falsa prædicare possem ut hominibus placerem, et non ea quæ a Christo accepissem?

722 I, 15, 16. At ubi Deo, qui segregaverat me ab utero matris meæ, et vocavit per gratiam suam, revelando Filium suum in me, visum est ut prædicarem ipsum inter gentes: continuo non acquievi carni et sanguini.

Si ab utero matris suæ segregatus fuerat et electus, utique divina quadam dispensatione medio tempore relictus fuit, ut adeo repentina ipsius mutatio multos confirmaret. « Et vocavit per gratiam suam. » Ipse quidem tanquam vas electionis vocatus

est, dicit autem se gratia vocatum esse ac si diceret : Cum indignus essem et non idoneus, gratia vocavit me Dominus. « Revelando Filium suum. » Pater, inquit, me vocavit revelando mihi Filium suum. Dixit autem « In me, » ostendere volens non solo sermone didicisse, sed et mente et corde ; veluti insidente scientia interiori homini. « Ut prædicarem ipsum. » Vides quod Pater qui vocavit et revelavit ipsi Filium suum, ipse eum prædicatorem et apostolum ordinavit ? Quomodo igitur ab hominibus accepi et edoctus sum prædicationem ? Confestim non declinavi ad remissionem et mollitiem : neque quasi magnum aliquid operatus essem, in otium et negligentiam recidi ; sed tortem ac rigidum Evangelii cursum prosecutus sum — *Aut hoc modo.* Non antiquius habui videre cognatos aut domum aut sodales aut patriam, sed omnibus relictis (neque enim in hoc Petro ac Joanne sum inferior), statim in Damascum et in Arabiam etiam ad prædicationem cucurri. « Non contuli cum carne et sanguine. Οὐ προσανεθέμην σαρκὶ καὶ αἵματι, » (Quod nos reliquos secuti interpretes vertimus : « Non acquievi carni et sanguini ; » nam et hunc sensum priora scholia indicant.) Non descendi, inquit, in sermone cum apostolis de prædicatione, contentus divina revelatione. Hoc autem dicit ostendens quod a discipulis prædicationem non didicerit, sed ad ipso ipsum hominum, non Christi esse discipulum.

I. 17-19. « Neque redii Hierosolymam ad eos qui ante me fuerant apostoli, sed abii in Arabiam, ac denuo reversus sum Damascum, deinde post annos tres redii Hierosolymam, ut viderem Petrum, et mansi apud eum dies quindecim. 723 « Alium autem ex apostolis non vidi, nisi Jacobum fratrem Domini. »

Idem dixit manifestius, ostendens quod non fuerit ab apostolis edoctus, sed ab ipso Christo. Non redii, inquit, Hierosolymam ut viderem eos qui ante me fuerant apostoli, et aliquid ab eis dicerem. Siquidem Damasco rediit Hierosolymam, ut indicant Acta apostolorum ¹, at non ad descendum, sed prædicandum ipsum Christum et docendum fidem. Nam et eo modo quo in Arabiam abieram, inquit, prædicaturus, rursumque Damascum : eodem modo et Hierosolymam. Post tres autem annos ab incepta prædicatione et doctrina mea redii ut viderem Petrum, non ut aliquid ab ipso discerem : jam enim Evangelium annuntiabam et prædicabam « Sed adii in Arabiam. » Narratis ad quas adierat, civitatibus, egregia opera silet quæ ibi facta ab ipso erant, quod magnæ erat animi modestiæ. « Ut viderem Petrum. » Considera animi modestiam. Post tot tantaque certamina abiit ut videret Petrum tanquam majorem. Ut autem etiam maneret, causa honoris quem Petro deferebat, actum est. Vide autem quomodo caute dicat : « Mansi apud eum, » non edoctus sum. « Alium autem ex apostolis

ἄκλογῆς ἐκλήθη· λέγει δὲ ἐκ τούτων χάριτι κεκλήσθαι, ὡσεὶ εἶπεν. Ἄνάξιόν με εἶναι καὶ ἀνεπιτήδειον, χάριτι κέκληκεν ὁ Κύριος. « Ἀποκαλύψαι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ. » Ὁ Πατὴρ με, φησὶν, ἐκάλεσεν, ἐπὶ τῷ ἀνακαλύψαι μοι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ. « Ἐν ἐμοὶ » δὲ εἶπε, δεῖξαι θέλων οὐ λόγῳ μόνον μαθόντα αὐτόν, ἀλλὰ καὶ νῶ καὶ βαρδίᾳ οἶον εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον τῆς γνώσεως ἐνιζησάσης. « Ἰνα εὐαγγελίζωμαι αὐτόν. » Ὁρᾷς ὅτι ὁ καλέσας Πατὴρ καὶ ἀποκαλύψας αὐτῷ τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, αὐτὸς αὐτόν κήρυκα καὶ ἀπόστολον ἐχειροτόνησε ; Πῶς οὖν, φησὶ, παρὰ ἀνθρώπων παρέλαβον καὶ ἐδιδάχθην τὸ κήρυγμα ; Εὐθὺς οὐκ ἀπέκλινα εἰς ἀνεσιν καὶ ἡδονάθειαν, οὐδ' ὡς μέγα τι κατωρθώκως, εἰς βραβυίων καὶ ὀλιγορίας ἀνέπεσα, ἀλλὰ συντόνον τὸν τοῦ Εὐαγγελίου δρόμον ἐποιούμην. — Ἡ οὕτως. Οὐ προετιμησάμην ἰδεῖν συγγενεῖς, ἢ οἰκίαν, ἢ συνηθείας, ἢ πατρῖδα, ἀλλὰ πάντα λιπῶν (οὐδὲ γὰρ ἐν τούτοις τῶν περὶ Πέτρον καὶ Ἰωάννην ἐλαττοῦμαι), εὐθὺς εἰς Ἀραβίαν καὶ εἰς Δαμασκὸν καὶ εἰς τὸ κήρυγμα ἔτρεχον. « Οἱ προσανεθέμην σαρκὶ καὶ αἵματι. Οὐκ ἤλθον εἰς λόγους, φησὶ, τοῖς ἀποστόλοις περὶ τοῦ κηρύγματος, ἀρκεσθεὶς τῇ θείᾳ ἀποκαλύψει. Τοῦτο δὲ φησὶ, δεικνύς ὅτι οὐ παρὰ τῶν μαθητῶν ἔμαθε τὸ κήρυγμα, ἀλλὰ παρ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. Οἱ γὰρ διαβάλλοντες αὐτόν, ἔφασκον ἀνθρώπων εἶναι καὶ Χριστοῦ μαθητήν.

Christo, Nam qui eum calumniabantur, dicebant

Οὐδὲ ἀνῆλθον εἰς Ἱεροσόλυμα πρὸς τοὺς πρὸ ἐμοῦ ἀποστόλους, ἀλλὰ ἀπῆλθον εἰς Ἀραβίαν, καὶ πάλιν ὑπεστρεψα εἰς Δαμασκόν. Ἐπειτα κατὰ ἔτη τρία, ἀνῆλθον εἰς Ἱεροσόλυμα ἱστορῆσαι Πέτρον, καὶ ἐπέμεινα πρὸς αὐτόν ἡμέρας δεκάπέντε. Ἐτερον δὲ τῶν ἀποστόλων οὐκ εἶδον, εἰ μὴ Ἰάκωβον τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου.

Σαφέστερον αὐτὸ εἶπε, δεικνύς ὡς οὐ παρὰ τῶν ἀποστόλων ἐδιδάχθη, ἀλλὰ παρ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. Οὐκ ἀνῆλθον, φησὶν, εἰς Ἱεροσόλυμα, πρὸς τὸ θεῖσασθαι τοὺς πρὸ ἐμοῦ ἀποστόλους καὶ μαθεῖν τι ἐξ αὐτῶν. Ἀνῆλθε μὲν γὰρ εἰς Ἱεροσόλυμα ἀπὸ Δαμασκοῦ, ὡς δηλοῦσιν αἱ Πράξεις, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τῷ μαθητεῦσαι, ἀλλ' ἐπὶ τῷ καὶ αὐτὸν κηρύσσειν τὸν Χριστόν, καὶ τὴν πίστιν διδάσκειν. Καὶ γὰρ ὁν τρόπον εἰς Ἀραβίαν ἀπῆειν, φησὶ, κηρύξων, καὶ πάλιν εἰς Δαμασκόν, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ εἰς Ἱεροσόλυμα. Μετὰ δὲ ἔτη τρία τοῦ κηρύσσειν με καὶ διδάσκειν, ἀνῆλθον ἰδεῖν Πέτρον, οὐ μαθεῖν τι παρ' αὐτοῦ. Ἡδὲ γὰρ ἐγὼ εὐαγγελίζομαι καὶ ἐκίρυσσον. « Ἀλλὰ ἀπῆλθον εἰς Ἀραβίαν. » Τὰς πόλεις εἰπὼν ἐν αἷς ἀπῆλθε, τὰ ἐκεῖ γινόμενα αὐτῷ κατορθώματα σιωπῆ ὅπερ πολλῆς ἦν ταπεινοφροσύνης. « Ἱστορῆσαι Πέτρον. » Ὅρα ταπεινώσιν· μετὰ τοσούτους καὶ τοιούτους ἀγῶνας ἀπῆει ἱστορήσων Πέτρον, ὡς μερίζονα. Καὶ τὸ προσμείναι δὲ, τῆς περὶ Πέτρον τιμῆς ἕνεκεν ἐγένετο. Ορα δὲ πῶς ἀσφαλῶς λαλεῖ· « Ἐπέμεινα, φησὶ, πρὸς αὐτόν, » οὐ μὴν ἐδιδάχθην. « Ἐτερον δὲ τῶν ἀποστόλων οὐκ εἶδον. » Ὁ μὴ ἰδῶν

τινα, πως ἂν ἔμαθε παρ' αὐτῶν ; « Τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου. » Οὐκ ἦν, ἀλλ' ἐνομιζέτο, πλὴν ἵνα αὐτὸν ἐπάρη, ἀδελφῶν καλεῖ τοῦ Κυρίου.

Ἄ δε γράφω ὑμῖν, ἰδοὺ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ὅτι οὐ ψεύδομαι. Ἐπειτα ἦλθον εἰς τὰ κλίματα τῆς Συρίας καὶ τῆς Κιλικίας. Ἦμην δὲ ἀγνοούμενος τῶ προσώπῳ ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Ἰουδαίας ταῖς ἐν Χριστῷ. Μόνον δὲ ἀκοοῦντες ἦσαν, ὅτι Ὁ διώκων ἡμᾶς ποτε, νῦν εὐαγγελίζεται τὴν πίστιν ἦν ποσε ἐπύρρει, καὶ ἐδόξαζον τὸν Θεὸν ἐν ἡμοῖς.

Λέγω ὑμῖν ἐνώπιον τοῦ Κυρίου ὅτι οὐ ψεύδομαι. Ὅρξ πῶς ἐπαγωνίζεται τούτῳ τῆ λόγῳ ; Καὶ γὰρ ἐκινδύνευε μὴ εἶναι ἀξιόπιστος πρὸς τὸ κήρυγμα, ὡς ἀνθρώπων καὶ οὐ τοῦ Χριστοῦ μαθητῆς ὢν. « εἰς τὰ κλίματα τῆς Συρίας. » Μετὰ τὸ ἰδεῖν Πέτρον, πάλιν εἶχετε τῆς πρὸς τὰ ἔθνη ὁδοῦ. Πρὸς τὰ μέρη, φησί, Συρίας καὶ Κιλικίας· πρὸς αὐτὰ γὰρ ἀπέσταλτο. « Ἦμην δὲ ἀγνοούμενος. » Τοσοῦτον, φησὶν, οὐκ ἐκήρυξα τοῖς ἐκ περιτομῆς πεπιστευκόσι, τὸ δεῖν περιτέμνεσθαι (τούτῳ γὰρ οἱ διαβάλλοντες ἔλεγον, ὅτι τοῖς ἐξ Ἰουδαίων πιστεύουσι, περιτομὴν κηρύσσει)· τοσοῦτον οὖν, φησὶν, οὐκ ἐκήρυξα, ὅτι καὶ ἡγνούον μου τὸ πρόσωπον. — Ἦ οὕτως. [ΦΩΤ.] Παρὰ Ἡέτρον οὐκ ἔμαθον· μόνον εἶδον αὐτόν. Παρὰ Ἰακώβου οὐκ ἔμαθον· κάκεινον γὰρ μόνον εἶδον. Ἄλλων τῶν ἀποστόλων οὐκ εἶδον. Ἀλλὰ μὴ ἀπό τινος ἐτέρου ταπεινότερου καὶ οὐχ οὕτως ἐπισήμου προσώπου ; Καὶ πῶς τοῦτο χῶραν ἔχει, μεῖν ἐξ ἐκείνων, οἳ οὐδὲ τὸ πρόσωπόν μου ἐώρακασιν ; Ἀγνοούμενος γὰρ ἦμην τῶ προσώπῳ, ταῖς ἐν Χριστῷ Ἐκκλησίαις τῆς Ἰουδαίας. Οἱ γὰρ λοιποὶ εἰδόντο διδασκαλίαις, ἀλλ' οὐκ ἐδίδασκον. Οὐκοῦν, οὐκ ἀπ' ἀνθρώπου ἔμαθον. « Ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Ἰουδαίας. » Ταῖς ἄμφι τὴν Συρίαν καὶ Κιλικίαν διακειμέναις Ἐκκλησίαις, ταῖς ἐξ Ἰουδαίων ἐπιστρεψάσαις πρὸς τὸν Κύριον. Τούτῳ γὰρ δηλοῖ τὸ, « ἐν Χριστῷ. » — « Καὶ ἐδόξαζον ἐν ἡμοῖς τὸν Θεόν. » Οὐκ εἶπεν, Ἐπήνοον, ἦ, Ἐδόξαζόν με ἀλλὰ, « Τὸν Θεόν, φησὶν, ἐδόξαζον. » Ὅλον γὰρ τὸ κατ' ἐμὲ, φησὶ, τῆς χάριτος ἦν τοῦ Θεοῦ. « ἐν ἡμοῖς, » τουτέστι, δι' ἐμέ. « Ἐδόξαζον ἐν ἡμοῖς τὸν Θεόν, » οὐχὶ τὸν δεῖναι ἢ τὸν δεῖνα διδασκαλον, ἀλλ' αὐτὸν τὸν Θεόν. Αὐτὸς ἦν ὁ ἀποκαλύψας ἐμοί, καὶ διδάξας τὸ κήρυγμα.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Περὶ τῆς τῶν ἀποστόλων ἐπιμαρτυρήσεως εἰς τὴν ἐν πίστει ζωὴν.

Ἐπειτα διὰ δεκατεσσάρων ἐτῶν, πάλιν ἀνέβην εἰς Ἱεροσόλυμα μετὰ Βαρνάβη, συμπαραλαβὼν καὶ Τίτον. Ἀνέβην δὲ κατὰ ἀποκάλυψιν, καὶ ἀνεθέμην αὐτοῖς τὸ εὐαγγέλιον ὃ κηρύσσω ἐν τοῖς ἔθνεσι. Κατ' ἰδίαν δὲ τοῖς δοκοῦσι, μὴ πως εἰς κανὸν τρέχων, ἦ ἔδραμον. Ἀλλ' οὐδὲ Τίτος ὁ σὺν ἐμοῖ Ἐλλήν ὢν, ἠναγκάσθη περιτεμθῆναι.

Τοῦ μὲν τὸ πρῶτον ἀνελθεῖν, Πέτρον εἶπε τὴν αἰτίαν· τοῦ δὲ τὸ δεύτερον, τὴν ἀποκάλυψιν. « Μετὰ Βαρνάβη συμπαραλαβὼν καὶ Τίτον. » Τούτους ἐπήγετὸ μάρτυρας τοῦ ἰδίου κηρύγματος. « Ἀνέβην δὲ

A non vidi. » Qui non vidit quemquam, quomodo ab ipsis didicisset ? « Fratrem Domini. » Non erat frater Domini, sed putabatur, attamen ut ipsum attolleret, fratrem Domini vocat.

I, 24. « Porro quæ scribo vobis esse coram « Deo quod non mentiar. Deinde veni in regiones « Syriæ et Ciliciæ. Eram autem ignotus juxta faciem « Ecclesiis Judææ quæ erant in Christo. Sed tantum « hic rumor apud illos erat : Qui persequebatur nos « aliquando, nunc prædicat fidem, quam quondam « expugnabat : et in me glorificabant Deum. »

Dico vobis coram Deo quod non mentiar. Vides quantum pro hoc decertet sermone ? Periculum enim erat ne fide dignus non esset ad prædicationem, quasi hominum et non Christi discipulus fuisset. « In partes Syriæ. » Ubi Petrum vidisset, rursum ad gentes proficiscebatur. Ad partes, inquit, Syriæ et Ciliciæ : nam ad ipsas missus fuerat. 24 « Eram autem ignotus. » Adeo, inquit, non prædicavi his qui de circumcissione crediderant quod oporteret circumcidi (nam hoc dicebant calumniatores quod credentibus ex Judæis circumcissionem prædicaret,) adeo igitur non prædicavi, inquit, cum neque me de facie noverant. — *Auf hoc modo.* A Petro non didici, sed ipsum tantum vidi ; a Jacobo non didici, nam et ipsum solum vidi. Alium ex apostolis, ne vidi quidem. At num ab alio aliquo humiliore et non adeo insigni ex personæ aspectu ? Et quomodo hoc locum haberet ut ab aliis didicissem, qui neque meam faciem viderant ? Nam ignotus eram juxta faciem Ecclesiis Judææ quæ erant in Christo : cæteri vero doctrina egebant, non docebant. Nequaquam igitur ab homine didici. » Ecclesiis Judææ. » Quæ circa Syriam et Ciliciam sitæ erant congregationes, quæ ex Judæis conversæ erant ad Dominum, hoc est enim quod addit : « Quæ erant in Christo. » — « Et in me glorificabant Deum. » Non dixit, Laudabant, aut, Glorificabant me ; sed, « Deum, inquit, glorificabant ; » quidquid enim in me agebatur, gratiæ Dei erat. « In me, » hoc est. propter me. « Glorificabant in me Deum, non hunc aut illum præceptorem, sed ipsum Deum. Siquidem ipse mihi revelaverat, meque docuerat prædicationem.

CAPUT II.

De productione apostolorum in testes pro vita quæ est per fidem.

II, 1-3. « Deinde post annos quatuordecim rursum « ascendi Hierosolymam cum Barnaba, assumpto si- « mul et Tito. Ascendi autem juxta revelationem, et « contuli cum illis Evangelium quod prædico inter « gentes, sed privatim cum iis qui erant in pretio : « num quomodo in vanum currerem aut cucurri- « sem Sed neque Titus qui mecum erat, cum esset « Græcus, compulsus fuit circumcidi.

25 Quod primum quidem ascenderit, Petrum in causam fuisse dixit : quod autem secundo, revelationem. « Cum Barnaba assumpto simul et Tito. » Hos secum ducebat testes suæ prædicationis. « As-

cendi autem juxta revelationem. » Et quare ab initio cum ipsis non contulit, sed post tot annos? Quoniam multi videntes Petrum ac cæteros qui cum eo erant apostolos permittentes circumcisionem, Paulum vero non permittentem, offendebantur quasi dissidens esset prædicatio. Revelavit igitur Spiritus sanctus, ut ascenderet Hierosolymam, quo persuaderentur ii qui offendebantur, nullam omnino esse in prædicatione dissonantiam, sed magis dispensatione quadam permitti circumcisionem. « Et contuli cum apostolis Evangelium. » Hoc est, communicavi, sumpsi cum eis consilium. « Quod prædico, » sine circumcisione. « Sed privatim. » Quoniam hi qui ex Judæis crediderant Hierosolymis, offendebantur si quis circumcisionem prohiberet, Pauli autem prædicatio ipsam tollebat: ut ipsos absque offendiculo servaret, privatim cum eis contulit prædicationem. Et quamobrem privatim? Ne per hoc quod prius omnia concessissem offenderem eos qui nuper ex circumcisione ad fidem venerant, et efficerem ut a Christi fide omnino discederent, perderemque cursum meum; ac vanum efficeretur certamen et studium meum. Nam quomodo non esset hoc in vanum currere aut cucurrisse, si currendo ut salvos facerem, rursus quosdam temeraria certitudine perderem? Quomodo igitur nunc etiam publice arguit? Quoniam magis promotum erat, et qui nonnulli dispensationem audebant facere dogma. Aut quod ait *μή πως* (num quomodo), potest per interrogationem dictum esse, tanquam magis confirmativum quod non in vanum curram, inquit, aut currebam, sed omnia cum firmitate ac providentia operabar. « Cum iis qui erant in pretio. » Quod ait, « Qui erant in pretio, » non est tollentis aut negantis Petrum cæterosque cum eo apostolos magnos fuisse; sed est veluti si quis dicat: Qui aliquid erant, nempe coryphæi. « Num quomodo in vanum currerem. » Non ut discerem num quomodo in vanum currerem aut cucurrissem: noveram enim ex revelatione Christi certitudinem prædicationis: **726** sed ut discerent qui inter me et Petrum cum cæteris suspicabantur esse dissidium, quod non in vanum currerem aut cucurrissem. « Sed neque Titus mecum erat, cum esset Græcus. » Qui mecum ascenderat Hierosolymam, inquit, Græcus, id est circumcisis. Igitur cum præputiatus esset, non est ab apostolis coactus circumcidi: **D** quod argumentum erat neque Petrum cum cæteris prædicare circumcisionem, sed propter condescensionem Israelitarum fidelium concedere circumcisionem. — *Alio modo.* Neque Titum, inquit, licet manifestum esset Græco natum esse semine, ullo modo compulerunt apostoli circumcidi, quanquam præsentem viderent falsos fratres. Nam a communi sensu rursum subintelligendum est: « Sed neque, » ut sit sensus: Sed neque Titus compulsus fuit circumcidi, neque propter obiter ingressos falsos fratres. Quid ergo? Quare Timotheum circumcidit, si rationem non habet

κατὰ ἀποκάλυψιν. » Καὶ τίνας ἔνεκεν μὴ παρὰ τὴν ἀρχὴν ἀνέθετο αὐτοῖς, ἀλλὰ μετὰ τοσούτα ἔτη; Ἐπειδὴ πολλοὶ ὀρώντες τοὺς ἀμφὶ Πέτρον συγχωροῦντας περιτομὴν, τὸν δὲ Παῦλον μὴ συγχωροῦντα ἐσκανδαλίζοντο ὡς διαφωνίας οὐσίας ἐν τῷ κηρύγματι, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπεκάλυψεν αὐτῷ τὴν ἐν Ἱερουσαλὴμ ἄνοδον, ἵνα πεισθῶσιν οἱ σκανδαλιζόμενοι, ὅτι διαφωνία μὲν οὐδεμία ἐν τῷ κηρύγματι, οἰκονομία δὲ μᾶλλον τοῦ συγχωρεῖσθαι περιτομὴν. « Καὶ ἀνεθίμην τοῖς ἀποστόλοις τὸ Εὐαγγέλιον. » Ὅσον ἔκρινον σάμην, συνεβούλευσα. « Ὁ κηρύσσω. » Δίχα περιτομῆς. « Κατ' ἰδίαν δέ. » Ἐπειδὴ οἱ ἐξ Ἰουδαίων πιστεύσαντες ἐν Ἱερουσαλὴμ ἐσκανδαλίζοντο, εἴ τις περιτομὴν κωλύει, τὸ δὲ τοῦ Παύλου κήρυγμα ἀνῆρει αὐτῆν, ὅπως αὐτοὺς ἀσκανδαλίστους τηρήσῃ, κατ' ἰδίαν αὐτοῖς ἀνέθετο τὸ κήρυγμα. — [ΦΩΤ.] Διὰ τί κατ' ἰδίαν; ἵνα μὴ ἔμπροσθεν πάντων ἀναθεῖς, σκανδαλίσω νεοπαγεῖς ὄντας τότε τοὺς ἐκ περιτομῆς, καὶ ἄποστηναὶ αὐτοὺς παρασκευάσω διόλου τῆς πίστεως τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀπολέσω τὸν δρόμον μου, καὶ κενὸς δεῖχθῆ ὁ ἀγὼν μου καὶ ἡ σπουδὴ μου. Πῶς γὰρ οὐκ ἔστι κενὸν τρέχειν καὶ δεδραμηκέναι, ὅταν τρέχων ἵνα σώσω, ἑτέρους πάλιν διὰ τῆς ἀπεριστέτου ἀκρίβειας ἀπολλύω; Πῶς οὖν νῦν, καὶ δημοσίῃ ἐλέγχει; ὅτι προκοπὴ ἦν, καὶ ὅτι καὶ δόγμα τινὲς τῆν οἰκονομίαν ἐτόλμων ποιεῖν. Ἦ τὸ, μὴ πως, δύναται καὶ κατ' ἐρώτησιν εἰρησθαι, ὡς διαβεβαιωτικὸν ὄν τοῦ, ὅτι οὐκ εἰς κενὸν τρέχω ἢ ἑδραμον, ἀλλὰ πάντα σὺν ἀσφαλείᾳ ἔπραττον καὶ προνοίᾳ. « Τοῖς δοκοῦσι. » Τὸ, « Τοῖς δοκοῦσιν, » οὐκ ἀναιροῦντός ἐστι τὸ εἶναι τοὺς περὶ Πέτρον μεγάλους, ἀλλ' ὡς ἂν τις εἴποι, τοῖς οὖσι τί, τοῖς κερυφαίοις. « Μὴ πως εἰς κενὸν τρέχω. » Οὐ γὰρ ἵνα ἐγὼ μάθω, μὴ πως εἰς κενὸν τρέχω, ἢ ἑδραμον (ἦδειν γὰρ ἐκ τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Χριστοῦ, τὴν ἀκρίθειαν τοῦ κηρύγματος). ἀλλ' ἵνα μάθωσιν οἱ διαστρασιάζειν με τοῖς περὶ Πέτρον ὑπονοοῦντες, ὅτι οὐκ εἰς κενὸν τρέχω ἢ ἑδραμον. « Ἀλλ' οὐδέ τίτος ὁ σὺν ἐμοὶ Ἕλλητις ὢν. » Ὁ σὺν ἐμοὶ, φησὶν, ἀνελθὼν εἰς Ἱεροσόλυμα Ἕλλητις, τουτέστιν, ἀκρόβυστος. Τοιγαροῦν ἀκρόβυστος ὢν, οὐκ ἠναγκάσθη παρὰ τῶν ἀποστόλων περιτμηθῆναι, ὅπερ ἔλεγχος ἦν, μὴδὲ τοὺς περὶ Πέτρον κηρύσσειν περιτομὴν, διὰ δὲ συγκατάθεσιν τῶν ἐξ Ἰσραὴλ πιστῶν. συγχωρεῖν τὴν περιτομὴν. — Ἄλλως. [ΦΩΤ.] Οὐδὲ τίτος, φησὶ, καίτοι ἐπίδηλον ὄντα ἐξ Ἑλληνικῆς σπορᾶς γεγεννημένον, οὐδὲ τοῦτον ἠνάγκασαν οἱ ἀποστολοὶ περιτμηθῆναι, καίτοι παρόντας ὄντας καὶ τοὺς ψευδαδέλφους. Τὸ γὰρ, « Ἀλλ' οὐδέ, » ἀπὸ κοινοῦ ἐκληπτέον, οἷον. Ἀλλ' οὐδέ τίτος ἠναγκάσθη, φησὶ, περιτμηθῆναι. οὐδὲ διὰ τοὺς παρεισάκτους ψευδαδέλφους. Τί οὖν; Διὰ τί τὸν Τιμόθεον περιέτεμεν, εἰ λόγον οὐ ποιεῖται τῶν ψευδαδέλφων; Οὐδ' ἐκείνον διὰ τούτους περιέτεμε, μὴ γένοιτο! Ἀλλ' ἵνα κερδίσῃ τοὺς δι' ἀσθενείαν λογισμῶν σκανδαλιζομένους. Τοῖς μὲν γὰρ ἀσθενοῦσι, δεῖ συγκαταβῆναι ἐπὶ θεραπεία πρὸς τὸ ἀξιώστηματος, τοῖς δ' ἐκ κακουργίας καὶ πονηρᾶς γνώμης ὁρμωμένοις οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον ὑπέκειν. Οὗτοι γὰρ, οὐ μόνον οὐ δέονται θεραπείας, κρείττονος ἀπάσης θεραπείας τοῦ

πάθους αὐτοῖς ἐνπηριχθέντος, ἀλλὰ καὶ τοὺς πλησίον
ζητοῦσι τῆς οικείας νόσου ἀναπλῆσαι. Διὸ, « Οὐδὲ πρὸς
ἴσως αὐτοῖς εἴξαμεν, καὶ ὁ θεὸς ἀποφαίνεται Παῦλος.
descendere oportet in miti medela ægritudinis : his vero qui ex malo conatu pravaque mente rem insti-
tuunt, ne in minimo quidem cedere. Nam hi non solum medelam non expetunt cum magis in malo fir-
matus sit ipsis affectus quam ut ullam admittat curam, verum etiam proximos cupiunt proprio replere
morbo. Ideo, « Ne ad horam quidem cessimus ipsis ; » et sententiam hanc loquitur divus Paulus.

Διὰ δὲ τοὺς παρεισάκτους ψευδαδέλφους οἴ-
τινες παρεισῆλθον κατασκοπῆσαι τὴν ἰλευθερίαν
ἡμῶν, ἣν ἔχομεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἵνα ἡμᾶς κατα-
δουλώσωσιν, οἷς οὐδὲ πρὸς ἴσως εἴξαμεν τῇ ὑπο-
ταγῇ, ἵνα ἡ ἀλήθεια τοῦ Εὐαγγελίου διαμείνη πρὸς
ὑμᾶς.

Οὐδὲ ἐπειδὴ οἱ ψευδάδελφοι παρῆσαν, φησὶν, ἡνά-
γκασαν οἱ ἀπόστολοι Τίτον περιτομηθῆναι, ὅπερ ἦν
δειγμα, τοῦ μὴ νομοθετεῖν τοὺς ἀμφὶ Πέτρον τὴν
περιτομήν. Ψευδάδελφοι δὲ ἦσαν τινες ἐν σχήματι
ἀδελφῶν Χριστιανῶν, περιτομῆν κηρύσσοντες, οὐχ
ὡς οἱ περὶ Πέτρον, διὰ συγκατάθεσιν καὶ οἰκονο-
μίαν, ἀλλ' ὡς νόμον ἐκδικοῦντες τὸ πρᾶγμα. Καὶ οἱ
μὲν ἀπόστολοι, παρ' Ἰουδαίους τοῦτο μόνον συνεχώ-
ρουν, ἐκείνοι δὲ καὶ ἐν τοῖς ἔθνεσι περιτομῆν ἐνομο-
θέτουν. Οὗτοι γὰρ ἦσαν οἱ Γαλάτας διαβοροῦντες.
Οὐδὲ αὐτῶν οὖν, φησὶ, παρόντων, οἷς ἔργον περι-
τομῆν κηρύσσειν, ἠναγκάσθη Τίτος περιτομηθῆναι.
« Οἵτινες παρεισῆλθον. » Οἱ ψευδάδελφοι, φησὶ, λα-
θραίως παρεισέδυσαν, κατασκοπῆσαι ἡμῶν ζητούν-
τες τὴν ἐν Χριστῷ ἰλευθερίαν, ἵνα ἡμᾶς πάλιν τῷ
ζυγῷ τοῦ νόμου ὑποβάλωσι, καὶ ταῖς Ἰουδαϊκῆς
παρτηρήσεις. Τὸ γὰρ μὴ τούτοις ὑπονεῖσθαι, ἰλευ-
θερίαν λέγει. Ὅρα δὲ πῶς ἔδειξεν αὐτοὺς πολεμίους,
καὶ ἐπὶ λύμῃ τῆς πίστεως εἰσεληλυθότας, πρῶτον
τῷ εἰπεῖν, « παρεισῆλθον, » τὴν λαθραίαν αὐτῶν καὶ
ἐπίβουλον εἰσοδὸν δηλῶν, καὶ τῷ εἰπεῖν, « Κατα-
σκοπῆσαι. » Ὅ γὰρ κατασκοπῶν, ἐπὶ βλάβῃ καὶ ἐπι-
βουλῇ κατασκοπεῖ. Καὶ, « ἵνα ἡμᾶς καταδουλώσω-
νται, » φησὶν. Οἱ μὲν γὰρ ἀμφὶ Πέτρον συνεχώρουν τὴν
περιτομήν, ἵνα κατὰ μικρὸν ὑποκλέψωσι τῆς δουλείας
τοῦ νόμου οὗτοι δὲ, ἵνα καταδουλώσωσιν. « Οἷς οὐδὲ
πρὸς ἴσως εἴξαμεν. » Διὰ τοῦτο, φησὶν, οὐκ εἴξαμεν
αὐτῶν τῇ ὑποταγῇ, ἵνα ἡ ἀλήθεια τοῦ κηρυχθέντος
παρ' ἐμοῦ πρὸς ὑμᾶς Εὐαγγελίου, μείνη ἀσάλευτος καὶ
βεβαία. Τίς δὲ ἡ ἀλήθεια αὐτοῦ ; « Τὰ ἀρχαῖα παρῆλ-
θε, καὶ εἰ τις ἐν Χριστῷ καινῇ κτίσις. » Καὶ ὅτι τοὺς
περιτομομένους, Χριστὸς οὐδὲν ὠφελῆσει. « Τῇ ὑπο-
ταγῇ. » Οὐκ εἶπε, Τῇ διδαγῇ, ἀλλὰ, « Τῇ ὑποταγῇ, »
δηλῶν αὐτοὺς σπουδάζειν ὑποτάξαι καὶ καταδουλώσαι
D πάλιν τῷ νόμῳ.

sed, « Subjectioni ; » significans ipsos ad hoc niti ut rursum subjicerent ac in servitutem adigerent
sub lege.

Ἀπὸ δὲ τῶν δοκούντων εἶναι τι, ὅποιοι ποτε
ἦσαν, οὐδὲν μοι διαφέρει. Πρόσωπον θεὸς ἀν-
θρώπου οὐ λαμβάνει. Ἐμοὶ γὰρ οἱ δογούντες,
οὐδὲν προσανέθεντο, ἀλλὰ τὸναντίον, εἰδότες ὅτι
πεπίστευμαι τὸ Εὐαγγέλιον τῆς ἀκροβυστίας, καθὼς
Πέτρος τῆς περιτομῆς. Ὁ γὰρ ἐνεργήσας Πέτρον εἰς
ἀποστολὴν τῆς περιτομῆς, ἐνήργησε καὶ ἐμοὶ εἰς τὰ
ἔθνη.

ἢ II Cor. v, 17.

A falsorum fratrum ? Neque illum propter ipsos cir-
cumcidit. Minime. Sed ut illos lucrifaceret qui
infirmis siquidem con-
descendere offendebantur. Infirmis siquidem con-
descendere oportet in miti medela ægritudinis : his vero qui ex malo conatu pravaque mente rem insti-
tuunt, ne in minimo quidem cedere. Nam hi non solum medelam non expetunt cum magis in malo fir-
matus sit ipsis affectus quam ut ullam admittat curam, verum etiam proximos cupiunt proprio replere
morbo. Ideo, « Ne ad horam quidem cessimus ipsis ; » et sententiam hanc loquitur divus Paulus.

II, 4. 5. « Sed propter obiter ingressos falsos fra-
« tres, qui subintroierant ad explorandam liberta-
« tem nostram, quam habemus in Christo Jesu, quo
« nos in servitutem adigerent. Quorum ne ad horam
« quidem cessimus subjectioni, ut veritas Evangelii
« permaneret apud vos. »

Neque eo quod adessent falsi fratres, id est,
ficti Christiani, compulerunt apostoli Titum cir-
cumcidi, quod signum erat Petrum cum suis non
sancire circumcisionem. Falsi autem fratres erant
quidam in habitu fratrum sive Christianorum cir-
cumcisionem prædicantes : non sicut Petrus cum
cæteris propter condescensionem et quamdam
dispensationem, sed rem tanquam legem defen-
dentes. 727 Et apostoli quidem apud Judæos hoc
solum permittebant, illi vero inter gentes quoque
circumcisionem lege statuebant ; hi enim erant qui
Galatas turbabant. Neque his igitur præsentibus,
inquit, quorum officium erat circumcisionem præ-
dicare, compulsus fuit Titus circumcidi. « Qui sub-
introierant. » Falsi, inquit, fratres, clam irrepse-
rant explorare quærentes nostram in Christo liber-
tatem, ut nos rursus jugo legis subderent ac
Judaicis observationibus. His enim non subdi, li-
bertatem dicit. Vide autem quomodo ipsos osten-
derit esse hostes et ad corruptionem fidei subin-
gressos. Primum per hoc quod ait, « Subintroierant, »
latentem ac insidiosum ingressum significans : et
per hoc quod dixit, « Ad explorandum. » Explora-
tor enim ad documentum et insidias explorat.
Præterea, ut nos, inquit, in servitutem adigerent. «
Siquidem Petrus ac cæteri apostoli circumcisionem
concedebant ut paulatim legis servitutem falle-
rent, hi vero ut in servitutem adigerent. « Quibus ne
ad horam quidem cessimus » Propterea, inquit, non
cessimus ipsorum subjectioni, ut veritas prædicati
per me apud vos Evangelii maneret inconcussa ac
firma. Quæ est autem veritas ipsius ? « Vetera transi-
erunt ; si quis vivit in Christo, nova creatura
est », et quod eis qui circumciduntur, Christus
nihil prodest. « Subjectioni. » Non dixit, Doctrinæ,
est », et quod eis qui circumciduntur, Christus
nihil prodest. « Subjectioni. » Non dixit, Doctrinæ,
est », et quod eis qui circumciduntur, Christus
nihil prodest. « Subjectioni. » Non dixit, Doctrinæ,

II, 6-8. « Ab iis autem qui videbantur aliquid esse
« quales aliquando fuerint nihil mea refert. Perso-
« nam hominis Deus non accipit. Nam mihi qui vi-
« debantur esse in pretio, nihil contulerunt. Imo
« contra, cum vidissent mihi concredidit fuisse
« Evangelium præputii, quemadmodum Petro cir-
« cumcisionis. Nam qui efficax fuit Petro ad apo-
« stolum circumcisionis, efficax fuit et in me
« erga gentes. »

Si palam dixisset Paulus quod dispensatorie circumcisionem concederent, discessissent ab ipsis fideles ex Judæis qui circumcisione gaudebant, eo quod non in veritate **728** susciperent circumcisionem, sed dispensatione quadam et condescensione. Idcirco non detegit nunc Paulus dispensationem, sed alio modo tractat astute sermonem, tanquam bellum cum Petro ac cæteris susciperet; quia Deo, inquit, prædicationis suæ rationem dabunt. Hoc autem propter illorum imbecillitatem. « Esse aliquid. » Ab his qui magni esse videbantur, nempe Petro ac cæteris quales aliquando fuerint, sive Deo placeant sive non, eo quod circumcisionem permittant, nihil, inquit, mea refert, scio enim quod quisque Deo rationem reddet, et Deus nequaquam eos verebitur quanquam coryphæi sint; nam « Personam hominis Deus non accipit. » Hoc autem ut dictum est, superius manifestatum est. « Quales aliquando fuerint. » Ostendit ipsos quoque jam cessasse ne dispensative circumcisionem amplius concederent. Neque enim dixit, Quales sint, sed, « Quales aliquando fuerint. » — « Nam mihi qui videbantur esse in pretio nihil contulerunt. » Juxta hoc autem ait: Nihil refert de his quæ circa eos sunt: quoniam audita interim mea prædicatione, nihil aut addiderunt aut detraxerunt. Eos autem qui esse in pretio videbantur, id est vere magnos dicit, nempe Petrum et qui cum eo erant. « Imo contra. » Non solum, inquit, nihil correxerunt in mea prædicatione, sed contra etiam laudaverunt. Est autem litteræ ordinatio hujusmodi: « Imo contra: cum vidissent concreditum fuisse mihi Evangelium præputii, » post multa suo tenori redditur oratio, « Dextras dederunt mihi et Barnabæ societatis. » Hoc igitur tantum abfuit, ut corrigeretur mei prædicatione, ut etiam dextras societatis acciperent, quod indicium est me eorum prædicationem suscipere. « Evangelium præputii, » id est, gentium præputiatarum sive incircumcisarum. Considera autem quomodo seipsum Petro æqualem faciat: nam hoc nunc opus erat quo Galatis fide dignus esse videretur. « Quemadmodum Petro. » Si dixisset Paulus Petrum et cæteros dispensatorie circumcisionem servare, visus fuisset ipse quoque eam concedere: et ita ostensus fuisset ad eos accurrere cum quibus opus erat decertare. Nam si Petrus recte agit concedendo, cur non similiter et tu agis? quare vero acerbe etiam indignaris ob id quod voces dispensationem? sine eos agere, nec reprehendas; et quasi tibi gratum esset, aut dispensationem nomina aut dogma sive cautelam. Hæc sane et cogitassent et dixissent adversus Paulum, si Petrum cum suis dixisset dispensatorie circumcisionem suscipere. **729** Animus enim quavis in re consternatus ac territus, modica occasione, quemcunque illa sit quæ se offerat, accepta, eam magis sibi vindicat et amplectitur. Ideo Paulus admodum sapienter sermonem quidem de dispensatione omnino reticet, imo factum aspere reprehendit; et tanquam transgressores certe

Εἰ φανερώς εἶπεν ὁ Παῦλος ὅτι οἰκονομικῶς τὴν περιτομὴν συγχωροῦσιν, ἀπεφοίτησαν ἂν αὐτῶν οἱ τῆ περιτομῆ χαίροντες ἐξ Ἰουδαίων πιστοί, ὅτι μὴ τῇ ἀληθείᾳ ἐδέχοντο τὴν περιτομὴν, ἀλλ' οἰκονομίζ καὶ συγκαταθάσει. Ὅθεν οὐκ ἀνακαλύπτει νῦν τὴν οἰκονομίαν ὁ Παῦλος. Ἄλλως δὲ μεθοδεύει τὸν λόγον, ὡς ἂν ἀπομαχόμενος τοῖς περὶ Πέτρον, Ὅτι, φησί, λόγον δώσουσιν ἂν κηρύσσουσι Θεῷ· τοῦτο δὲ διὰ τὴν ἐκείνων ἀσθένειαν. « Εἶναι τί. » Ἀπὸ τῶν δοκοῦντων εἶναι μεγάλων, τῶν ἀμφὶ Πέτρον, ὁποῖοι ποτε ἦσαν, εἴτε εὐαρεστοῦντες Θεῷ, εἴτε οὐ, διὰ τὸ συγχωρεῖν περιτομὴν, ἐγὼ, φησὶν, οὐ διαφέρωμι. Οἶδα γὰρ ὅτι λόγον ἕκαστος δώσει Θεῷ, καὶ οὐ κἄν αὐτοὺς ὁ Θεὸς ἐρυθριάσει διὰ τὸ εἶναι κορυφαίους· « Πρῶτον γὰρ Θεὸς ἀνθρώπου οὐ λαμβάνει. » Τοῦτο δὲ ὅπως εἴρηται, ἄνω περιγέγραπται. « Ὅποιοι ποτε ἦσαν. » Δείκνυσι καὶ αὐτοὺς, ἤδη πεπαυμένους τοῦ οἰκονομικῶς συγχωρεῖν περιτομὴν. Οὐ γὰρ εἶπεν, Οἱοί τινές εἰσιν ἀλλ', « Ὅποιοι ποτε ἦσαν. » Ἐμοὶ γὰρ οἱ δοκοῦντες, οὐδὲν προσανέθεντο. » Κατὰ τοῦτο δὲ, φησὶν, οὐ διαφέρει τὰ παρ' αὐτῶν, ὅτι τέως τοῦ ἐμοῦ κηρύγματος ἀκούσαντες, οὐδὲν ἢ προσέθηκαν, ἢ ἀφείλον· δοκοῦντας δὲ, οἷον μεγάλους καὶ ὄντας τοὺς περὶ Πέτρον φησὶν. « Ἀλλὰ τὸναντίον. » Οὐ μόνον, φησὶν, οὐδὲν διώρθωσαν τοῦ ἐμοῦ κηρύγματος, ἀλλὰ τὸναντίον, καὶ ἐπήνεσσαν. Ἦ δὲ σύνταξις αὕτη· « Ἀλλὰ τὸναντίον, ἰδόντες ὅτι πεπίστευον τὸ Εὐαγγέλιον τῆς ἀκροβυστίας, » ἢ ἀπόδοσις μετὰ πολλὰ, « Δεξιὰς, φησὶν, ἔδωκαν ἐμοὶ καὶ Βαρνάβῃ κοινωνίας. » Τοῦτο οὖν ἐστὶ τοῦ διορθωθῆναι τὸ ἐναντίον, τὸ καὶ δεξιὰς λαβεῖν, ὃ ἦν δείγμα τοῦ ἀποδέχεσθαι αὐτῶν τὸ κήρυγμα. « Τὸ Εὐαγγέλιον τῆς ἀκροβυστίας. » Οἷον τῶν ἀκροβύστων ἐθνῶν. Ὅρα δὲ πῶς ἑαυτὸν ἐξισοῖ τῷ Πέτρῳ. Τοῦτου γὰρ νῦν χρεία ἦν, ἵνα δειχθῇ Γαλάταις ἀξιοπίστος. « Καθὼς Πέτρος. » — [ΦΩΤ.] Εἰ εἶπεν ὁ Παῦλος κατ' οἰκονομίαν πράττειν τὴν περιτομὴν τοὺς περὶ Πέτρον, ἔδοξεν ἂν καὶ αὐτὸς ταύτην συγχωρεῖν, καὶ οὕτως μάλλον συντρέγων ἐδείκνυτο ἂν, οἷς ἔργον εἶχε πολεμεῖν. Εἰ γὰρ Πέτρος καλῶς ποιεῖ συγχωρῶν, τί μὴ καὶ σὺ; φησί. Τί δὲ καὶ μέμψη πικρῶς, ἦν οἰκονομίαν καλεῖς; Ἐὰ πράττειν καὶ μὴ ἐπιτίμα, καὶ ὡς ἂν σοι φίλον ὀνόμαζε, εἴτε οἰκονομίαν, εἴτε δόγμα καὶ ἀκριβείαν. Ταῦτα ἂν καὶ ἐλογίζοντο καὶ ἔλεγον πρὸς τὸν Παῦλον, εἰ κατὰ οἰκονομίαν εἶπε τοὺς περὶ Πέτρον τὴν περιτομὴν καταδέχεσθαι. Ψυχὴ γὰρ ἐπτοημένη περὶ τι, μικρᾶς καὶ τῆς τυχοῦστος ἀφορητικῆς λαβομένη, πλέον αὐτῷ οἰκαιοῦται καὶ περιπλέκεται. Διὸ σοφῶς ἦγαν ὁ Παῦλος, τὸ μὲν τῆς οἰκονομίας ὄλως ἀποσιωπᾶ, δριμύως δὲ καθάπτεται τῆς πράξεως, καὶ ὡς παρανομοῦντας δέξθην ἐλέγχεις τοὺς συγχωρήσαντας, ἵνα τῷ σφοδρῷ τῆς περὶ ἐκείνου ἐπιτιμῆσεως, τοὺς ἀληθῶς παρανομοῦντας πτοήσῃ καὶ διορθώσῃται. Διὸ καὶ δοκοῦντας αὐτοὺς, καὶ καταγνωσμένους, καὶ ὑποκρινομένους, καὶ μὴ ὀρθοποδοῦντας, οὐ παραιτεῖται κολεῖν, ἵνα μόνον τὸ τοῦ Χριστοῦ κήρυγμα βεβαιώσῃ. Οὕτως ἀλλήλοισι ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος ἐθάρρουν, καὶ τηλικούτῳ ἐδέδεντο συνὸς μῃ, ὡς δεῖσαν, ἂν οὕτω τύχη, διὰ τῆς ἀλλή-

λων καταγνώσεως τὸν τοῦ κηρύγματος κραταιοῦσθαι λόγον, μηδὲ τοῦτο παραιτεῖσθαι. Καὶ ἵνα τοῦτο μάθῃς ἀκριβῶς, σκόπει· Μαῦλος διὰ τῶν Ἐπιστολῶν καταγινώσκει Πέτρον, καὶ Πέτρος διὰ τῆς Ἐπιστολῆς ἐγκωμιάζει Παῦλον, καὶ τὰς Ἐπιστολάς, σοφίας Θεοῦ καὶ χάριτος εἶναι πλήρεις μαρτυρεῖ, καὶ τοὺς ἀστηρίκτους, τὸν ἐν αὐταῖς κεκρυμμένον νοῦν, οὐ συνιέναι, ἀλλὰ καὶ διαστρέφειν ἀναβοᾷ. Ἄλλως δὲ, καὶ Παῦλος ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος ταῦτα περὶ Πέτρον λέγων, κατὰ πολὺ πλέον ἑαυτοῦ περιέπει τοῦτον καὶ τιμᾷ. Τί γὰρ ἔστιν εἰς λόγον ὕβρεως, τὸ δοκεῖν καὶ μὴ ὀρθοποδεῖν, πρὸς τὸ ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ; « Τῆς περιτομῆς, » οἶον, τῶν Ἰουδαίων. sapientia et gratia plenas esse testatur, et parum firmos latentem in illis non assequi sensum, seu pervertere conclamat. Præterea vero etiam Paulus qui circa prædicationem hæc de Petro dicit, longe amplius quam seipsum hunc excolit et honorat. Quid enim est in sermone calumniæ, videri in pretio esse, et non recte incidere, si conferas ad anathema esse a Christo? « Circumcisionis, » hoc est Judæorum.

Καὶ γνόντες τὴν χάριν τὴν δοθεῖσάν μοι Ἰακώβος καὶ Κηφᾶς καὶ Ἰωάννης, οἱ δοκοῦντες στυλοὶ εἶναι, δεξιὰς ἔδωκαν ἔμοι καὶ Βαρνάβῳ κοινωνίας, ἵνα ἡμεῖς εἰς τὰ ἔθνη, αὐτοὶ δὲ εἰς τὴν περιτομὴν, μόνον τῶν πτωχῶν ἴνα μνημονεύωμεν. Ὁ καὶ ἐσπούδασα αὐτὸ τοῦτο ποιῆσαι.

« Καὶ γνόντες τὴν χάριν. » Τῆς δοθείσης αὐτῷ χάριτος τοὺς περὶ Πέτρον παράγει μάρτυρας. « Οἱ δοκοῦντες στυλοὶ. » Οἱ ὄντες, φησὶ, στυλοὶ τῆς πίστεως, καὶ πᾶσι δοκοῦντες. « Δεξιὰς ἔδωκαν. » Ὅτι κοινὰ, φησὶ, τὰ δόγματα, καὶ οἱ κοινωνοὺς ἡμᾶς ἑαυτοὺς ἐποίησαντο εἰς τὸ κήρυγμα. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ δεξιὰς ἔδωκαν, δηλοῦντες ὅτι ἀρέσκονται τῷ ἡμετέρῳ, φησὶ, κηρύγματι, διὰ τὸ εἶναι ταῦτόν τῳ ἐκείνων. « Ἴνα ἡμεῖς μὲν εἰς τὰ ἔθνη. » Ἴνα ἡμεῖς μὲν εἰς τὰ ἔθνη, φησὶ, ἐκείνοι δὲ παρὰ Ἰουδαίους κηρύξωσι. « Μόνον τῶν πτωχῶν. » Τὸ κήρυγμα, φησὶ, διελόμενοι, τοὺς πτωχοὺς ἀμερίστους ἔλομεν. Οὗτοι δὲ ἦσαν οἱ παρὰ τῶν ἰδίῳ συμφυλετῶν τῶν μὴ πιστευσάντων διαρπαγέντες, διὰ τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Περὶ τῆς πρὸς Κηφᾶν ἀντιβρῆσεως, περὶ τῆς ἐν πίστει καὶ οὐκ ἐν νόμῳ σωτηρίας.

Ὅτε δὲ ἦλθε Πέτρος εἰς Ἀντιόχειαν, κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντέστην, ὅτι κατεγνωσμένος ἦν. Πρὸ τοῦ γὰρ ἔλθεῖν τινὰς ἀπὸ Ἰακώβου, μετὰ τῶν ἐθνῶν συνήσθιεν. Ὅτε δὲ ἦλθον, ὑπέστειλεν καὶ ἀφώριζεν ἑαυτὸν, φοβούμενος τοὺς ἐκ περιτομῆς, καὶ συνεκρίθησαν αὐτῷ, καὶ οἱ λοιποὶ Ἰουδαῖοι. Ὡστε καὶ Βαρνάβας συναπήχθη αὐτῶν τῇ ὑποκρίσει.

Ὁὐ μάλιστα οὐδὲ καταγνώσεως ἦν, τὸ τὸν Παῦλον ἀντιστῆναι τῷ Πέτρῳ, ἀλλ' οἰκονομίας. Ἐπειδὴ γὰρ διὰ συγκατάθεσιν οἱ περὶ Πέτρον ἐν Ἱερουσαλήμ συνεχώρουν τὴν περιτομὴν, κατὰ μικρὸν βουλόμενοι τοὺς ἐξ Ἰουδαίων ἐπὶ τὸ τέλειον ἀγαγεῖν, ἐλθῶν δ

³ I Petr. III, 16. ⁴ Hebr. x. 34.

arguit eos qui concesserant, ut vehementia increpationis circa illos, terreret ac corrigeret eos qui vere transgressores erant : ideo quoque non veretur ipsos dicere visos in pretio esse, et reprehensos ac simulatos, et non recte incedentes, solum ut Christi prædicationem confirmaret : tantum fiduciæ de se mutuo super prædicatione habebant, talique conjunctione connexi erant, ut optarent, si ita res ferret, per mutuam compensationem, prædicationis confirmari sermonem, neque hoc devitarent. Utque hoc apertius discas, considera : Paulus suis Epistolis condemnat Petrum. Petrus vero sua Epistola collaudat Paulum ³, ejusque Epistolas Dei

II, 0, 10. *Cumque cognovissent gratiam mihi datam Jacobus, et Cephas, et Joannes, qui videbantur esse columnæ, dexteras dederunt mihi et Barnabæ societatis : ut nos quidem in gentes, ipsi vero in circumcisionem, apostolatu fungeremur ; tantum ut pauperum memores essemus, in quo et diligens fui ut hoc ipsum facerem.*

Cumque cognovissent gratiam. » Datæ sibi gratiæ testes producit Petrum et eos qui cum ipso erant. « Qui videbantur columnæ. » Qui erant, inquit, columnæ fidei et omnibus esse videbantur. « Dexteras dederunt. » Communia, inquit, fecerunt dogmata ac nos ipsos ad prædicationem socios asciverunt. Propterea enim et dexteras dederunt, **730** significantes gratiam ipsis esse nostram prædicationem, eo quod eadem esset cum prædicatione ipsorum : « Ut nos quidem in gentes. » Ut nos, inquit, inter gentes prædicaremus, ipsi vero apud Judæos. « Tantum ut pauperum. » Prædicatione, inquit, divisi, panperes habemus indivisos. Hi vero pauperes erant, qui asuis contribulibus incredulis, bonorum direptionem propter fidem in Christum passi erant ⁴.

CAPUT III.

De altercatione adversus Cepham de salute in fide sita et non in lege.

II, 11, 13. *Cum autem venisset Petrus Antiochiam, palam illi restiti eo quod reprehensus esset. Nam antequam venisset quidam a Jacobo, unum cum gentibus sumebat cibum ; cum autem venissent, verebatur ac separabat se ab illis, metuens eos qui erant ex circumcissione : ac simulabant cum illo cæteri quoque Judæi : adeo ut Barnabas simul abduceretur in illorum simulationem.*

Non pugnæ aut condemnationis erat, quod Paulus resisteret Petro, sed dispensationis. Quoniam enim Petrus et qui cum eo erant, Hierosolymis condensatione quadam permittebant circumcisionem, volentes paulatim eos qui ex Judæis erant ad per-

fectionem deducere ; cum venisset Petrus Antiochiam, interim dum fidelis nullus ex Judæis ibi erat, sine ullo discrimine una cum gentibus qui crediderant cibum sumebat : cum autem advenissent, ne eos offenderet cum adhuc imbecilles essent, verebatur una cum illis edere. Hujus autem causa, ut dictum est, erat eorum imbecillitas. Quod autem Paulus illi palam et non privatim restiterit, dispensationis erat, ut videntes qui ex Judæis crediderant, ipsum præceptorem suum Petrum palam argui quod cum præputiatis non conversarentur, nec contradicentem, **731** agnoscerent quod non esset deinceps necessaria legis observatio post fidem, sed magis occasionem daret ut reprehenderetur Petrus. Quia vero hoc dispensatorie agebatur, manifeste venit Paulus ad hos sermones cum Petro, ut audientes fideles qui ex circumcissione erant, mutarent legis observationem. Quod si vera fuisset ira, oportuisset privatim ipsos apud se mutuo disserere.

Alio modo. Eusebius Pamphili in *Ecclesiastica historia* ostendit hunc Petrum non esse Cepham, sed ejusdem cum ipso nominis unum ex septuaginta. Et apparentiam habet hic sermo. Neque enim Petro rursus opus erat metuere, qui jam de hoc responderat Hierosolymis, omnibusque persuaserat, quando una cum Correlio sumpto cibo, quosdam ex circumcissione offenderat : quando etiam dixit : « Vere comperio, fratres, quod non sit personarum respectus coram Deo, sed in quavis gente qui timet ipsum, is acceptus est illi ⁵. Non erat iste qui hæc dixerat. Nam si hoc ab initio prædicationis facto, persuasit omnibus quod non male egisset, Spiritu ipsum ad hoc inducente : quomodo nunc post tantum tempus, postquam dederat Petrus experimentum sui recti operis, rursus illi opus erat hujusmodi dispensatione ? Hoc tamen, quod reprehensus esset, potest hoc etiam modo intelligi : Nulla alia fuit mihi, ait Paulus, occasio palam ei resistendi et eum corripendi, nisi quod de sumendo cibum una cum circumcisis antea reprehensus fuisset a Judæis quando cum Cornelio ederat : nisi enim fuisset antea reprehensus ab his quos ibi offenderat, nequaquam nunc metuisset : quod si non metuisset, nulla fuisset opus correptione aut publica resistentia. Verum quid omnino prodest publice resistere ? — Quia opportune egit ut coram Judæis dictum esset : Nos natura Judæi et non ex gentibus peccatores, cumque sciremus quod non justificetur homo ex operibus legis, nisi per fidem Jesu Christi, et nos in Christum Jesum credidimus ut justificaremur in fide Christi et non ex operibus legis : quia hæc coram omnibus dicta sunt, fuit publica resistentia. Etenim si aliquis error fuisset, oportuisset privatim arguere et corrigere, dicente Domino **732** : « Si peccaverit frater tuus corripe eum privatim : quod si non ob-

⁵ Act x, 35.

Α Πέτρος εἰς Ἀντιόχειαν, ἄχρι μὲν οὐδεὶς ἦν τῶν ἐξ Ἰουδαίων πιστὸς ἐκεῖ, ἀδιαφόρως μετὰ τῶν ἐξ ἔθνῶν πιστευσάντων συνήσθιεν, ὅτε δὲ παρεγένοντο, ἵνα μὴ αὐτοὺς σκανδαλίση ἔτι ἀσθενεῖς ὄντας, ὑπεστέλλετο συνεσθίειν ἐκείνοις. Τοῦτου δὲ αἴτιον, ὡς εἴρηται, ἦ ἐκεῖνων ἀσθὴνεια. Καὶ τὸ τὸν Παῦλον δὲ φανερώς, ἀλλὰ μὴ κατ' ἰδίαν ἀντιστῆναι τῷ Πέτρῳ, οἰκονομίας ἦν, ἵνα ὄρωντες οἱ ἐξ Ἰουδαίων πιστοὶ τὸν διδάσκαλον αὐτὸν Πέτρον ἐγκαλοῦμενον φανερώς, τί δήποτε μὴ σύνεστι τοῖς ἀκροβύστοις καὶ μὴ ἀντιλέγοντα, γνῶσιν ὡς οὐ χρειώδης λοιπὸν ἡ παρατήρησις τοῦ νόμου μετὰ τὴν πίστιν, ἀλλὰ πρόφασιν παρασχούσα, τοῦ ἐγκληθῆναι Πέτρον. Ὅτι δὲ τοῦτο φηκονόμητο, φανερώς εἰς λόγους ἤλθεν ὁ Παῦλος τῷ Πέτρῳ, ἵνα οἱ ἐκ περιτομῆς πιστοὶ ἀκούοντες, μεταθῶνται τῆς τοῦ νόμου παρατηρήσεως : ὡς εἴ γε τὸ ἀληθὲς ἦν ὀργή, ἔδει κατ' ἰδίαν αὐτοὺς διαλεχθῆναι πρὸς ἐκ- τοῦς.

Ἄλλως. Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ ἀποδείκνυσι μὴ εἶναι τὸν Κεφᾶν τοῦτον, τὸν Πέτρον, ἀλλ' ὁμώνυμον αὐτῷ, ἕνα τῶν ἐβδομηκοντα. Καὶ πιθανὸς ὁ λόγος. Οὐ γὰρ ἂν ὁ Πέτρος ἐδεῖθη πάλιν ὑποστολῆς, ὅστις ἤδη περὶ τούτου ἀπολογησάμενος ἦν ἐν Ἱερουσαλὴμ καὶ πείσας ἅπαντας, ὅτε τῷ Κορνηλίῳ συμφαγῶν, τινὰς τῶν ἐκ περιτομῆς ἐσκन्दάλισεν, ὅτε καὶ εἶπεν, « Ἐπ' ἀληθείας, ἀδελφοί, καταλαμβάνομαι, ὅτι οὐκ ἔστι προσωπολήπτης ὁ Θεὸς, ἀλλ' ἐν παντὶ εἴνει ὁ φοβούμενος αὐτόν, δεκτὸς αὐτῷ ἐστιν » Οὐ γὰρ ἦν ὁ εἰπὼν ταῦτα. Εἰ δὲ τοῦτο παρὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ κηρύγματος ποιήσας, ἔπεισεν ἅπαντας ὡς οὐ κακῶς ἐποίησε, τοῦ Πνεύματος αὐτὸν εἰς τοῦτο ἐνάγοντος, πῶς ἂν νῦν μετὰ τοσοῦτον χρόνον, μετὰ τὸ πείραν δοῦναι τὸν Πέτρον τῆς οικείας ἀρετῆς, ἐδεῖθη πάλιν τῆς τοιαύτης οἰκονομίας ; Τὸ δὲ ὅτι κατεγνωσμένος ἦν, δύνασσι καὶ οὕτως νοῆσαι. Γέγονέ μοι, φησί, πρόφασις τοῦ κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντιστῆναι : καὶ διελέγει αὐτόν, ἄλλο μὲν οὐδὲν, ἢ ὅτι περὶ τοῦ συνεσθίειν τοῖς ἐν ἀκροβυστίᾳ προκατεγνωσμένος ἦν ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων ὅτε τῷ Κορνηλίῳ συνέφαγεν. Εἰ μὴ γὰρ προκατεγνώσθη παρ' αὐτῶν σκανδαλισθέντων ἐκεῖ, οὐκ ἂν νῦν ὑπεστάλη. Μὴ ὑποστειλέντος δὲ, οὐκ ἦν χρεῖα τοῦ τε ἐλέγχου, τῆς τε κατὰ πρόσωπον ἀντίστασις. Τί δὲ ὄλως ὠφελεῖ ἡ κατὰ πρόσωπον ἀντίστασις ; — [ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ.] Ὅτι εὐκαίρως ἐποίησε λεχθῆναι ἔμπροσθεν τῶν Ἰουδαίων, τὸ, Ἡμεῖς φύσει Ἰουδαῖοι, καὶ οὐκ ἐξ ἔθνῶν ἁμαρτωλοὶ, εἰδότες ὅτι οὐ δικαιούται ἄνθρωπος ἐξ ἔργων νόμου, ἐὰν μὴ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡμεῖς εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν ἐπιστεύσαμεν ἵνα δικαιωθῶμεν ἐκ πίστεως Χριστοῦ, καὶ οὐκ ἐξ ἔργων νόμου διὰ τὸ λεχθῆναι ταῦτα ἔμπροσθεν πάντων, γέγονεν ἡ κατὰ πρόσωπον ἀντίστασις. Ἐπει' ἐχρῆν εἶπερ ἄρα τι σφάλμα ἦν, κατ' ἰδίαν ἐγκαλέσαι καὶ διορθώσασθαι, τοῦ Κυρίου λέγοντος : Ἐὰν ἁμάρτη ὁ ἀδελφός σου, ἔλεξον

αὐτὸν κατ' ἴδαν. Ἀπειθοῦντι δὲ, καὶ ἑτέρους καὶ τὴν ἐκκλησίαν ἐπίστησον. « Ὅτι κατεγνωσμένος ἦν. » Κατεγνωσμένος ἦν ὁ Πέτρος, οὐ τῇ ἀληθείᾳ οὔτε παρὰ Πάβλου τοῦ τὴν οἰκονομίαν εἰδότες, ἀπαγε! ἀλλὰ παρὰ τῶν ἀγνωσούντων τὸ οἰκονομούμενον, καὶ οἰομένων ὑποκρίνεσθαι διὰ τὸ πρᾶγμα, ὅτι ἀπόντων μὲν τῶν ἐξ Ἰουδαίων πιστῶν συνήσθις τοῖς ἔθνεσι, παρόντων δὲ, οὐκ ἔτι. Οἴδας δὲ τί παραγέγραπται διὰ Κηφᾶν. « Ἀπὸ Ἰακώβου. » Ἰακώβος ὁ τοῦ Χριστοῦ ἡγεματίας ἀδελφός, ἐπίσκοπος ἦν Ἱεροσολύμων. Ἀπ' αὐτοῦ οὖν ἀποσταλέντες ἦλθον ἐξ Ἰουδαίων πιστεύσαντες, ἔτι καὶ τοῦ νόμου ἐχόμενοι. Ὑπέστειλε καὶ ἀφώριζεν ἑαυτὸν. » Ἐκ τῆς τῶν ἐθνικῶν δηλονότι συνουσίας. Τὸ δὲ, « Φοβούμενος, οὐ τοῦτο λέγει ὅτι δεδοικώς αὐτοὺς μὴ τι πάθῃ παρ' αὐτῶν, ἀλλὰ φοβούμενος μὴ σκανδαλισθέντες, ἀποσκιρτήσωσι τῆς πίστεως. » Καὶ συνυπεκρίθησαν αὐτῷ. » Ὑπόκρισιν τὸ πρᾶγμα καλεῖ, ἵνα ἡ οἰκονομία ἐκκαλυπτομένη, μηκέτι ὠφελῇ τοὺς ἐκ περιτομῆς πεπτωῖς. « Καὶ οἱ λοιποὶ Ἰουδαῖοι. » Ἦσαν γὰρ καὶ ἄλλοι ἐκ περιτομῆς πιστοὶ εἰς Ἀντιόχειαν, οἱ καὶ αὐτοὶ, φησὶν, ἀφώρισαν ἑαυτοὺς ἐκ τῶν ἐξ ἀκροβυστίας, διὰ τοὺς ἑλθόντας ἀπὸ Ἰακώβου.

Ἄλλ' ὅτε εἶδον ὅτι οὐκ ὀρθοδοῦσι πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ Εὐαγγελίου, εἶπον τῷ Πέτρῳ ἔμπροσθεν πάντων· Εἰ σὺ Ἰουδαῖος ὑπάρχων, ἐθνικῶς ζῆς καὶ οὐκ Ἰουδαϊκῶς, τί τὰ ἔθνη ἀναγκάζεις Ἰουδαΐζειν; Ἡμεῖς φύσει Ἰουδαῖοι καὶ οὐκ ἐξ ἐθνῶν ἁμαρτωλοὶ, εἰδότες ὅτι οὐ δικαιούται ἄνθρωπος ἐξ ἔργων νόμου, ἐν μὴ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καὶ ἡμεῖς εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν ἐπιστεύσαμεν, ἵνα δικαιωθῶμεν ἐκ πίστεως Χριστοῦ, καὶ οὐκ ἐξ ἔργων νόμου. Διότι οὐ δικαιωθήσεται ἐξ ἔργων νόμου πᾶσα σὰρξ. Εἰ δὲ ζητοῦντες δικαιωθῆναι ἐν Χριστῷ, εὐρέθημεν καὶ αὐτοὶ ἁμαρτωλοὶ, ἅρα Χριστὸς ἁμαρτίας διάκονος; Μὴ γένοιτο.

Οἷα διανοία εἴρηται τὸ, « Συνυπεκρίθησαν αὐτῷ, » τοιαύτη καὶ τὸ, « Οὐκ ὀρθοδοποῦσιν, » ἐλέχθη, Οὐ γὰρ βούλεται τὴν οἰκονομίαν ἀνακαλύψαι. « Πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ Εὐαγγελίου. » Ἢ γὰρ ἀλήθεια τοῦ Εὐαγγελίου ἐστὶ τὸ μῆτε περιτέμνειν, μῆτε ἀποχωρεῖν τῶν ἐξ ἀκροβυστίας πιστῶν. « Οὐκ ἐνὶ γὰρ Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἑλλήν. »

« Εἰπὼν τῷ Πέτρῳ ἔμπροσθεν πάντων. » Ὁρᾷς ὅτι διὰ τοῦτο ἔμπροσθεν πάντων ἐμέμψατο τῷ Πέτρῳ, οὐχ ἵνα Πέτρον καταγῆ, ἀλλ' ἵνα τοὺς ἐκ περιτομῆς, καθὼς προεῖρηται, ὠφελήσῃ. « Εἰ σὺ Ἰουδαῖος ὑπάρχων. » Μόνον οὐ φανερώς εἶπε τοῖς ἀπὸ Ἰακώβου. Μιμήσασθε τὸν διδάσκαλον ὑμῶν ἐθνικῶς ζῶντα, τουτέστιν, ἀπαρτηρήτως. Τοῦτο γὰρ κατασκευάζει ἐκ τῆς πρὸς Πέτρον ὁμιλίας. « Τί τὰ ἔθνη; » Ὁ σὺ, φησὶ, μὴ ποιεῖς, μῆτε ἄλλους ἀνάγκασε. Διατί δὲ μὴ εἶπε, τί τοὺς ἐκ περιτομῆς ἀναγκάζεις Ἰουδαΐζειν; Καὶ γὰρ δι' ἐκείνους ταῦτα ἐλέγετο, καὶ ἀκολουθίαν εἶχεν οὕτως λεχθῆναι. Οὕτως δὲ εἶπεν, ἵνα

⁶ Matth. xviii, 18.

A temperaverit, alios quoque simul et Ecclesiam adhibe. — « Quod reprehensus esset. » Reprehensus erat Petrus non justa de causa, neque a Paulo qui dispensationem noverat: absit! sed ab his qui ignorabant quid dispensative ageretur, et opinabantur ex re ipsa fieri simulationem: quod absentibus quidem Judæis fidelibus cum gentibus ederet, non autem præsentibus. Nosti autem quid scriptum ac promulgatum sit propter Cephan. « A Jacobo. » Jacobus hic Christi frater appellatus, episcopus erat Hierosolymorum: ab ipso igitur missi venerant qui ex Judæis crediderant adherentes adhuc legi. « Verebatur et segregabat se. » A gentium videlicet conversatione. Quod autem additur, « Metuens, » non hoc intelligit quod timeret ne quid ab ipsis pateretur: sed metuens ne officulum passi resili-ent a fide. « Ac simulabant cum eo. » Simulationem appellat rem ipsam, sic ut occulta dispensatio jam non prodesset credentibus ex circumcissione. « Cæteri quoque Judæi. » Erant enim et alii ex circumcissione credentes Antiochiæ, qui et ipsi, inquit, segregabant seipsos ab iis qui ex præputiatis sive incircumcisis erant propter eos qui a Jacobo venerant.

II, 14-17. « Verum ubi vidissem quod non recte « incederent ad veritatem Evangelii, dixi Petro coram omnibus: Si tu cum sis Judæus, gentiliter « vivis ac non Judaice, cur gentes cogis judaizare? « Nos natura Judæi et non ex gentibus peccatores, « scientes non justificari hominem ex operibus legis, nisi per fidem Jesu Christi; nos in Christum « Jesum credidimus, ut justificaremur ex fide Jesu « Christi, et non ex operibus legis, quoniam non « justificabitur ex operibus legis omnis caro. Quod « si, dum querimus justificari per Christum, re- « perti sumus et ipsi peccatores, num ergo Chris- « tus peccati minister est? Absit!

Eodem intellectu quo dictum est, « Simulabant cum eo, » etiam dictum est, « Non recte incederent. » Non vult enim dispensationem **733** detegere. « Ad veritatem Evangelii. » Nam veritas Evangelii est neque circumcidi, neque a fidelibus circumcisis segregari, siquidem « Non est Judæus neque Græcus. »

« Dixi Petro coram omnibus. » Vides quod propterea coram omnibus reprehendit Petrum, non ut Petrum condemnaret, sed ut iis qui ex circumcissione erant prodesset. « Si tu cum Judæus sis. » Tantum non dixit aperte his qui a Jacobo venerant: Imitamini præceptorem vestrum gentiliter viventem, hoc est, nullo discrimine: nam hoc astruit ex colloquutione ad Petrum. « Cur gentes. » Quod tu, inquit, non facis, neque alios facere cogas. Quare autem non dixit: Quare eos qui ex circumcissione sunt cogis judaizare? siquidem propter illos hæc dicebat, et sermonis consequentia erat ut ita

diceretur. Hoc modo autem dixit ut videatur suorum curam habere discipulorum, nempe eorum qui ex gentibus erant, ne detegatur dispensatio propter quam erat reprehensio. « Nos natura Judæi. » Hoc est, quod ad majores attinet et progenitores. « Scientes non justificari hominem. » Expleto sermone quo Petro restitit, venit deinceps ad propositum, circumcisionem paulatim deprimens, et dicens non hærendum esse legi ut quæ salvum facere nequeat. Et hæc quidem de Petro, inquit; cæterum nos qui Judæi sumus, hoc est, non proselyti (id enim est. Non ex gentibus peccatores), qui novimus quod non contingat aliquem salvum fieri ex operibus legis (nam multa ibi requiritur diligentia et cautela), credidimus Christo, per fidem quæ in ipsum est salvari cupientes. Hæc autem quadrant ut ad Petrum et ad Galatas dicta sint. « Ex operibus legis. » Propter gravitatem quæ in ea est. « Quoniam non justificatur ex operibus legis omnis caro. » Quæ necessaria sunt in lege etiam natura docuit: puta, « Non adulterium facies. Non occides, Non furtum facies, » et reliqua quæcunque sunt hujusmodi. Porro de Sabbato, de circumcisione, de leproso, de semen emittente, de sacrificiis de aspersionum vasis: hæc legis propria erant: de his enim natura nihil docuit. Hæc ergo dicit legis opera. Horum itaque transgressio peccatum est, custodia vero non efficit perfectam justitiam. 734 Ista enim aliorum figuræ erant, quanquam Judæis ex tempore congruerent. De his dixit divinus Apostolus: « Quoniam non justificabitur ex operibus legis omnis caro. » — « Quod si, dum quærimus justificari per Christum. » Si volentes per Christum justificari, reperti sumus, inquit, peccatores deserendo ac transgrediendo legem, num ergo Christus peccatum conciliavit? Vides quomodo per absurditatis remotionem, legem elevat? Si ergo adhæretis legi, et vultis per Christum justificari, reperimini peccatores eo quod legem deseratis; num ergo Christus illud nobis præstiterit? Absit! Quod absurdum est, simplici negatione sustulit.

II, 18-21. « Nam si quæ destruxi, ea rursus reæ-
« difico, transgressorem meipsum continuo. Ego
« enim per legem legi mortuus fui, ut Deo viverem;
« una cum Christo crucifixus sum. Sed vivo jam non
« ego, vivit autem in me Christus. Vitam autem quam
« nunc vivo in carne, per fidem vivo Filii Dei, qui
« dilexit me et tradidit semetipsum pro me. Non
« aspersion gratiam Dei. Nam si per legem est jus-
« titia, igitur Christus frustra mortuus est. »

Destruximus, inquit, sive dissolvimus legem, ea relicta ad Christum currendo. Si ergo rursus eam erigere conamur: eo ipso transgressores sumus, quod a nobis soluta rursus firmare nitimur. Considera vero ejus prudentiam. Illi putabantur ex eo transgressores esse quod legem non servarent, ipse autem ex eo ostendit esse transgressores quod legi

δὲ τῶν ἰδίων κήδεσθαι μαθητῶν, τῶν ἐξ ἔθνων, ὅπως μὴ ἀνακαλυφθῆ ἡ οἰκονομία, δι' ἣν ἡ ἐγκλησις. « Ἡμεῖς φύσει Ἰουδαῖοι. » Ἀντί τοῦ, ἀνωθεν καὶ ἐκ προγόνων. « Εἰδότες ὅτι οὐ δικαιούται ἀνθρώπος. » Πληρώσας τὰ κατὰ τὴν ἀντίστασιν τοῦ Πέτρου, λοιπὸν ἔρχεται ἐρχεται εἰς τὸ προκείμενον, κατὰ μικρὸν ἐξευτελίζων τὴν περιτομὴν, καὶ φάσκων, μὴ ἔχσθαι τοῦ νόμου, ὡς μὴ δυναμένου σωσαί. Καὶ τὰ μὲν κατὰ Πέτρον, φησί, ταῦτα. Ἡμεῖς δὲ ἐκ φύσεως ὄντες Ἰουδαῖοι, τούτῳτιν, οὐ προσήλυτοι (τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, οὐκ ἐξ ἔθνων ἀμαρτωλοί), ἐπειδὴ ἔγνωμεν ὅτι οὐκ ἔστι σωθῆναι διὰ τῶν ἐκ νόμου ἔργων (πολλὴ γὰρ ἡ ἐκεῖ, φησὶν, ἐπιζητούμενη ἀκρίβεια), πεπιστεύκαμεν Χριστῷ, διὰ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως, φησὶ, σωθῆναι προσδοκούντες. Ταῦτα καὶ πρὸς Πέτρον καὶ πρὸς Γαλάτας εἰρῆσθαι ἀρμόζει. « Ἐξ ἔργων νόμου. » Διὰ τὴν ἐν αὐτῷ ἐπάχθειαν. « Διότι οὐ δικαιωθήσεται ἐξ ἔργων νόμου πᾶσα σὰρξ. » Τὰ ἀναγκαῖα τῷ νόμῳ, καὶ ἡ φύσις ἐδίδασκεν, τούτῳτιν τὸ, « Οὐ μοιχεύσεις, Οὐ φονεύσεις, Οὐ κλέψεις, » καὶ τὰ λοιπὰ ὅσα τοιαῦτα. Τὸ δὲ γε περὶ Σαββάτου, καὶ περιτομῆς, καὶ λεπροῦ, καὶ γονορροῦ, καὶ θυσῶν, καὶ περιβραντηρίων, ἴδια ἦν τοῦ νόμου. Οὐδὲν γὰρ περὶ τούτων ἡ φύσις ἐπαίδευσεν. Ταῦτα τοίνυν, ἔργα λέγει τοῦ νόμου. Τούτων δὲ ἡ μὲν παράβασις ἀμαρτία, ἡ δὲ φυλακὴ, οὐ δικαιοσύνης τελείας κατόρθωσις. Ταῦτα γὰρ ἑτέρων αἰνίγματα, Ἰουδαίοις δὲ ὁμοῦ καὶ ἐκείνων ἤρμυττε τὸν καιρὸν. Περὶ τούτων εἶπεν ὁ θεὸς Ἀπόστολος, « Διότι οὐ δικαιωθήσεται ἐξ ἔργων νόμου πᾶσα σὰρξ. » — Ἐἰ δὲ ζητούντες δικαιωθῆναι ἐν Χριστῷ. « Εἰ δὲ βουλόμενοι διὰ Χριστοῦ δικαιοθῆναι, εὐρέθημεν ἀμαρτωλοὶ τῷ τὸν νόμον, φησὶ, καταλιπεῖν, ἅρα ὁ Χριστὸς ἀμαρτίας ὑμῖν γέγονε πρόξενος; Ὅρα πῶς διὰ τῆς εἰς ἄτοπον ὀπαγωγῆς καταβάλλει τὸν νόμον; Εἰ ἅρα ἔχεσθε τοῦ νομοῦ καὶ βούλεσθε καὶ διὰ Χριστοῦ δικαιοθῆναι, εὐρίσκεσθε ἀμαρτωλοὶ ἐν τῷ καταλιπεῖν τὸν νόμον. Μὴ ἅρα ὁ Χριστὸς τοῦτο προσέξνησεν; Μὴ γένοιτο. Τὸ ἄτοπον, τῇ ἀπαγορεύσει ἀνείλεν.

Εἰ γὰρ ἂ κατέλυσεν, ταῦτα πάλιν οἰκοδομῶ, παραβάτην ἑμαυτὸν συνίστημι. Ἐγὼ γὰρ διὰ νόμου νόμῳ ἀπέθανον, ἵνα θεῷ ζήσω, Χριστῷ συνεσταύρωμαι. Ζῶ δὲ οὐκ ἔτι ἐγὼ, ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. Ὁ δὲ νῦν ζῶ ἐν σαρκί, ἐν πίστει ζῶ τῇ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀγαπήσαντός με, καὶ παραδόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ ἐμοῦ. Οὐκ ἀπειτῶ τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ. Εἰ γὰρ διὰ νόμου δικαιοσύνη, ἅρα Χριστὸς δωρεὰν ἀπέθανεν.

Κατέλυσάμεν, φησὶ, τὸν νόμον, τῷ ἔασαι αὐτὸν, καὶ Χριστῷ προσδραμεῖν. Ἐὰν τοίνυν πάλιν αὐτὸν ἱστῆν ἐπιχειρώμεν, κατ' αὐτὸ τοῦτο παραβάται ἐσμέν, ὅτι παρ' ἡμῶν λυθέντα, ἱστῆν πάλιν ἐπιχειροῦμεν. Ὅρα δὲ αὐτοῦ σύνεσιν. Ἐκείνοι ἐκ τοῦ μὴ φυλάττειν τὸν νόμον, ᾤοντο εἶναι παραβάται, αὐτοὶ δὲ δείκνυσιν, ἐκ τοῦ ἔχσθαι αὐτοῦ, παραβά-

⁷ Exod. xx, 13-18.

τας εἶναι. « Παραβάτην ἑμαυτὸν συνίστημι. » Ἐκ γὰρ τοῦ πάλιν πείθεσθαι τῷ νόμῳ, δεικνύω ὅτι ὡς παραβάτης, αὐτὸν τὸν πρῶτον εἶσα, καὶ Χριστῷ ἐπίστευσα. « Ἐγὼ γάρ. » Ἐγὼ, φησὶν, αὐτῷ τῷ νόμῳ πεισθεὶς, νεκρὸν ἑμαυτὸν τῷ νόμῳ κατέστησα. Ὁ νόμος γὰρ μοι τὸν Χριστὸν προεμήνυσε, καὶ ἐκείνῳ μὲν εἰμι νεκρὸς (οὐκ ἔτι γὰρ κατ' ἐκείνον πολιτεύομαι), τοῖς δὲ τούτου δόγμασιν ἔπομαι. « Διὰ νόμου νόμῳ ἀπέθανον. » Ἡ διὰ τοῦ νόμου τοῦ εὐαγγελικοῦ, ἀπέθανον τῷ Μωσέως νόμῳ. Πῶς οὖν ὁ νεκρωθεὶς καὶ ἀνενεργήτως ἔχων πρὸς αὐτὸν, φυλάξω αὐτόν; Ἡ διὰ τοῦ νόμου αὐτοῦ, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ δυσχερῶν παρατηρήσεων, νεκρὸς γέγονα τῇ ἀμαρτίᾳ δι' αὐτοῦ. Ἄρα οὖν τὸν ἀποκτείναντα φυλάττειν ἄξιον; « Ἴνα Θεῷ ζήσω. » Τουτέστι, τὴν ἀθάνατον καὶ ἀγήρω ζωὴν. « Τῷ Χριστῷ » διὰ τοῦ βεπτίσματος « συνισταύρωμαι. » Ὁ τοίνυν νόμος τὸ ἐπ' αὐτῷ ἀπέκτεινεν, ὁ δὲ Χριστὸς ἐζωοποίησε. Πῶς οὖν φυλάττω τὸν νόμον; « Ζῶ δὲ οὐκ ἔτι ἐγώ. » Διὰ τῆς μετὰ ταῦτα πολιτείας. δι' ἧς ἐνεκρώθη αὐτοῦ τὰ μέλη. « Νεκρώσατε γὰρ, φησὶ, τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ἐπὶ γῆς. » — « Ὁ δὲ Χριστὸς ζῆ ἐν ἐμοί. » Ἐνεργῶν, φησὶ, δεσπόζων, πάντῃ μοι αὐτὸς γενόμενος ἐν τούτῳ δὲ ζῆ ἐν ἐμοί, τῷ μηδὲν γίνεσθαι παρ' ἐμοῦ τῶν μὴ δοκούντων αὐτῷ. « Ὁ δὲ νῦν ζῶ ἐν σαρκί. » Καὶ οὐ μόνον, φησὶ, τῆς νοητῆς ζωῆς διὰ τὸν Χριστὸν ζῶ, ἀλλὰ καὶ τῆς αἰσθητῆς. Πῶς; Ἰπὸ ἀπόφασιν ὄντες διὰ τὸν νόμον, ἐμέλλομεν, φησὶ, καὶ σαρκικῶς ἀποθνήσκειν ὡς ἐπὶ τοῦ κατακλισμοῦ. Ὁ δὲ Χριστὸς ζῆν ἤμας ἐποίησε, τῆς ἀρχῆς τοῦ νόμου λυτρωσάμενος. Ὡστε οὐ μόνον ἡ νοητὴ ζωὴ, ἀλλὰ καὶ ἡ αἰσθητὴ, διὰ τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν ἐδώρηθη ἡμῖν. Πῶς οὖν πάλιν ὑποστρέφομεν πρὸς τὸν νόμον; « Καὶ παραδόντος ἑαυτὸν ὑπὲρ ἐμοῦ. » Τὸ κοινὸν ἴδιον ποιεῖται, δεικνύς τσσαύτην ἕκαστον δεῖν ὁμολογεῖν χάριν τῷ Χριστῷ, ὡς εἰ δι' αὐτὸν μόνον ἐνηθρώπησεν. « Οὐκ ἀθετῶ τὴν χάριν. » Ὡς οἱ γὰρ ἐτι καὶ νῦν τοῦ νόμου ἐχόμενοι ἀθετοῦσι τὴν διὰ Χριστοῦ χάριν. Ἀθετεῖν δὲ ἐστι τὸ ἀπιστεῖν, τὸ ἐξουτελιζεῖν, τὸ διαπαίζειν. Ὁρῶς ποῦ ἀνήγαγε τὸν λόγον; « Ἐγὼ γὰρ διὰ νόμου δικαιοσύνη. » Εἰ γὰρ ὁ νόμος, φησὶ, σώζειν καὶ δυνάμει ἰσχύει, ὁ Χριστὸς μάτην ἀπέθανε. Διὰ τοῦτο γὰρ παρέδωκεν ἑαυτὸν, ὡς τοῦ νόμου μὴ ἰσχυόντος, ἵνα αὐτὸς σώσῃ διὰ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Ὡς εἰ γὰρ

adhærent. « Transgressorem meipsum constituo. » Legi iterum obtemperando, ostendo quod tanquam transgressor ipsam primum deserui ac Christo credidi. « Ego enim. » Ego, inquit, legi obtemperando, constitui meipsum legi mortuum. Siquidem lex mihi Christum præsignavit: et illi quidem mortuus sum, quia juxta illam jam non conversor, hujus vero dogmata sequor. « Per legem legi mortuus sum. » Aut per legem evangelicam mortuus sum legi Mosi. Quomodo igitur mortificatus, ac perinde me ad illam habens quasi ejus nulla sit utilitas, servabo ipsam? Aut per ipsam legem ac graves observationes eorum quæ in ipsa continebantur, **735** mortuus sum peccato per ipsam. Num igitur æquum est servare eam quæ interimit? « Ut Deo viverem, » nempe immortalī, et æterna vita « Una cum Christo crucifixus sum, » per baptismum. Lex igitur, quod in se erat, occidit, Christus autem vivificavit: quomodo ergo servabo legem? « Sed vivo jam non ego. » Per conversationem quæ iste consequitur, qua mortua sunt sua membra. Aut enim: « Mortificate membra vestra terrestria. » — « Vivit autem in me Christus. » Operator, dominator, omnia tandem in me factus. Per hoc autem vivit in me, quod nihil in me fiat eorum, quæ ab eo non approbantur. « Vitam autem quam nunc vivo in carne. » Nec solum, inquit, intellectuali vita propter Christum vivo, verum etiam sensitiva. Quonam modo? Cum propter legem, inquit, sententiæ essemus obnoxii, futurum erat ut etiam carnaliter moreremur tanquam in quodam diluvio. Christus autem vivere nos fecit a legis maledictione liberatos. Igitur non intellectualis modo vita, sed et sensitiva nobis donata est per fidem quæ in Christum est. Quomodo igitur rursus postliminio revertemur ad legem? « Et tradidit semetipsum pro me. » Quod commune est, proprium facit, ostendens tantum gratiarum actionis quemque debere Christo, ac si propter ipsum solum homo factus fuisset. « Non aspernor gratiam. » Tanquam hi qui adhuc legi adhærent, Christi gratiam aspernentur. Aspernari vero est non credere, attenuare, irridere. Vides quo sermonem deduxerit. « Nam si per legem justitia. » Si enim lex justificare posset, Christus frustra et sine causa mortuus esset. Ob id namque seipsum tradidit, ut, quod lex non poterat, ipse nos sua morte salvos faceret: quod si lex salvos faceret, super-

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Ὅτι διὰ πίστεως ὁ ἁγιασμός, οὐ διὰ νόμου.

Ἡ ἀνόητοι Γαλάται, τίς ὑμᾶς ἐδάσκαλεν τῇ ἀληθείᾳ μὴ πείθεσθαι, οἷς κατ' ὀφθαλμοὺς Ἰησοῦς Χριστὸς ἰπροεγράφη ἐν ὑμῖν ἰσταυρωμένος; Τοῦτο μόνον θέλω μαθεῖν ἀφ' ὑμῶν, ἐξ ἔργων νόμου ἐλάβετε τὸ πνεῦμα, ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως, οὕτως ἀνόητοι ἴσοι, ἐναρξάμενοι πνεύματι, νῦν σαρκὶ ἐπιτελεῖσθε. Τσσαῦτα ἐπάθετε

CAPUT IV.

Quod per fidem fuerit sanctificatio, et non per legem.

III, 1-6. Stulti Galatæ, quis invidit vobis ne obtemperaretis, et crederetis veritati, quibus præ oculis Jesus Christus fuit depictus, **736** inter vos crucifixus? Hoc solum cupio discere a vobis: ex operibus legis Spiritum accepistis, an ex prædicatione fidei? Adeo stulti estis, cum Spiritu cæperiti nunc carne consummaminī? Tam multa passi estis

¹ Coloss. iii, 5.

frustra, si tamen et frustra. Qui igitur subministrat vobis Spiritum, operatur virtutes in vobis, utrum ex operibus legis, an ex prædicatione fidei id facit? Quemadmodum Abraham credidit Deo, et imputatum est illi ad justitiam.

Ubi demonstravit seipsum non ab hominibus, sed a Domino fuisse edoctum, majori nunc auctoritate docet, comparisonem legis ac fidei faciens. Stultos aut vocat ipsos. Vere enim stultum est a Christo discedere, legique adhærere. « Quis vobis invidit? » inquit. Non dixit, Quis vobis imposuit? ne opprobrium misceret opprobrio; sed, quis indignatus est, sive invidit? ostendens magna fuisse ea quæ prius operabantur. « Quibus præ oculis Jesus Christus. » Atqui Hierosolymis crucifixus est: quomodo ergo ait: *Quibus præ oculis et inter vos?* Ostendit vim fidei, quæ etiam procul distantia prospicit. Attamen quia Depictus est dixit, sive descriptus, nempe per prædicationis scripturam, tantumdem est ac si diceret: Prædicatio quidem depinxit vobis crucem ac mortem Christi, vos autem oculis fidei tanquam præsentem ipsum vidistis: ita enim credidistis, ac si ipsam Christi mortem intuiti essetis. — « Hoc solum cupio discere a vobis. » Quoniam, inquit, tantam dispensationem non animadvertitis, breve quoddam verbum loquor ad vos: num per legis opera Spiritum sanctum accepistis, tantisque virtutes ac signa operati estis, an per fidem? quandoquidem dum legi adhærebatis, non Spiritum suscepistis: quomodo ergo rursum relicta fide legi adhæretis? « Adeo stulti estis. » Adeo, inquit, stulti estis, ut temporis progressu retrorsum curratis. Nam cum Spiritu cõperitis consummari: hoc enim a communi sensu sumendum est: nunc carne consummamini. Spiritu enim consummabantur, cum signa ederent: nunc vero carne circumcidebantur. Animadverte autem quod non dixerit, Consummatis, sed « Consummamini, » ostendens quod more ovium sumentes ipsos circumcidebant ne scientes quidem quid paterentur. « Nunc carne consummamini. »

737 Spiritum quidem dixit gratiam, carnem vero conversationem secundum legem. « Tam multa passi estis frustra. » Multis ob Christum afflictionibus ac periculis exercitati fuerant. Tanta igitur, inquit, nullo fructu passi estis. Nam si circumcidimini, nullum illa fructum habent, hoc est, ipsa perdidistis. Deinde ne ipsos in desperationem conjiciat, ait: « Sitamen et frustra. » Nam si respicere volueritis, non erunt frustra. « Si tamen et frustra. » Et non etiam cum damno. Frustra namque fieri, aut esse dicitur, quod neque confert quidquam neque aufert: at qui spiritu cõpit, et ob id in multas incidit afflictiones, deinde transmutatur, is non solum frustra passus est ea quæ passus est, verum etiam cum damno, perdendo quæ sibi reposuerat pro emia ob perpassas pro Christo afflictiones. « Qui igitur subministrat vobis. » Deus igitur qui vobis Spiritum subministrat et qui opera-

ειπῆ, εἶγε καὶ εἰκῆ. Ὁ οὖν ἐπιχορηγῶν ὑμῖν τὸ πνεῦμα, καὶ ἐνεργῶν δυνάμεις ἐν ὑμῖν, ἐξ ἔργων νόμου, ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως; Καθὼς Ἀβραὰμ ἐπίστευσε τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην.

Ἵποδείξας ἑαυτὸς μὴ παρὰ ἀνθρώπων, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Κυρίου δεδιδραγμένον, νῦν μετὰ πλείονος αὐθεντίας διδάσκει, σύγκρισιν τοῦ νόμου καὶ τῆς πίστεως ποιούμενος. Ἀνοήτους δὲ αὐτοὺς καλεῖ. Καὶ γὰρ ὄντως ἀνόητον τὸ, ἀφεῖναι Χριστὸν, καὶ ἔχθησθαι τοῦ νόμου. « Τίς ὑμᾶς, φησὶν, ἐδάσκαλεν; » Οὐκ εἶπε, Τίς ὑμᾶς ἠπάτησεν; ἵνα μὴ λοιδορίαν ἐπιλοιδορίᾳ μίξη· ἀλλὰ, Τίς ἐδάσκαλε καὶ ἐφθόνησε; δεικνύς ἄξια φθόνου πρὸς τούτου πράττοντας. « Οἷς κατ' ὀφθαλμοῦς Ἰησοῦς Χριστός. » Καὶ μὴν ἐν Ἱερουσαλὴμ ἐσταυρώθη. Πῶς οὖν φησιν, Οἷς κατ' ὀφθαλμοῦς, καὶ, Ἐν ὑμῖν; Δείκνυσι τῆς πίστεως τὴν ἰσχύον, καὶ τὰ πόρρω ὁρώσης. Πλὴν ὅτι προεγράφη εἶπε, τουτέστι, διὰ τῆς τοῦ κηρύγματος γραφῆς, ὡσεὶ ἔλεγε· Τὸ μὲν κήρυγμα ἐξωγράφισεν ὑμῖν τὸν σταυρὸν, ὑμεῖς δὲ τοῖς τῆς πίστεως ὀφθαλμοῖς ὡς παρόντα αὐτὸν εἴδετε. Οὕτω γὰρ ἐπίστεύσατε, ὡς αὐτὸν τοῦ Χριστοῦ τὸν σταυρὸν θεασάμενοι. — « Τοῦτο μόνον θέλω μαθεῖν ἀφ' ὑμῶν. » [ΘΕΟΔΩΡ.] Ἐπειδὴ, φησὶ, τῇ τοσαύτῃ οἰκονομίᾳ οὐ προσέχετε, σύντομόν τι ἐρῶ πρὸς ὑμᾶς. Διὰ τῶν ἐν νόμῳ ἔργων Πνεῦμα ἅγιον ἐλάβετε, καὶ τοσούτας δυνάμεις καὶ σημεῖα ἐποιήσατε, ἢ διὰ τῆς πίστεως; Ἐπεὶ μὴ ὅτε τοῦ νόμου ἐῤῥεσθε, Πνεύματος ἤτε ἠξιωμένοι· πῶς οὖν ἀφέντες τὴν πίστιν, ἔχθησθε πάλιν τοῦ νόμου; « Οὕτως, φησὶν, ἀνόητοί ἐστε, » ὅτι τοῦ χρόνου προβάλλοντος, εἰς τοῦπίσω τρέχετε. Ἐναρξάμενοι γὰρ πνεύματι ἐπιτελεῖσθαι (τοῦτο γὰρ ἀπὸ κοινοῦ), νῦν σαρκὶ ἐπιτελεῖσθε. Πνεύματι γὰρ ἐπιτελοῦντο, σημεῖα ποιούντες, σαρκὶ δὲ περιτεμνόμενοι. Ὅρα δὲ, οὐκ εἶπεν, Ἐπιτελεῖτε, ἀλλ', « Ἐπιτελεῖσθε, » δεικνύς ὅτι δίκην προβάτων λαμβάνοντες αὐτοὺς περιετέμνον, μῆτε εἰδοτάς ἃ πάτχουσι. « Νῦν σαρκὶ ἐπιτελεῖσθε. »

Πνεῦμα μὲν τὴν χάριν ἐκάλει, σάρκα δὲ, τὴν κατὰ νόμον πολιτείαν. « Τοσαῦτα ἐπάθετε εἰκῆ. » Πολλοὶς ἦσαν πειρασμοῖς διὰ τὸν Χριστὸν παλαίσαντες. Τοσαῦτα οὖν, φησὶ, μάτην πεπόνθατε. Εἰ γὰρ περιτέμενσθε, μάτην ἐκεῖν, τουτέστιν, ἀπωλέσατε αὐτά: εἴτα ἵνα μὴ εἰς ἀπόγνωσιν αὐτοὺς ἐμβάθρῃ, φησὶν, « Εἴ γε καὶ εἰκῆ. » Εἴ γὰρ βουλευθεῖτε ἀνανήψαι, οὐκ εἰκῆ. « Εἴ γε καὶ εἰκῆ, » ἀλλὰ μὴ καὶ ἐπιζημίως. Εἰκῆ μὲν γὰρ ἐστὶ τὸ μηδὲν μῆτε προσλαβεῖν, μῆτε ἀποθέσθαι. Ὁ δὲ ἐναρξάμενος πνεύματι, καὶ διὰ τοῦτο πολλοῖς περιπεσῶν πειρασμοῖς, εἴτα μεταβαλλόμενος, οὐ μόνον εἰκῆ ἔπαθεν ἀπερῆσθαι, ἀλλὰ καὶ ἐπιζημίως, ἀπολέσας ἃ ἀπέκειτο αὐτῷ, διὰ τὰς ὑπὲρ Χριστοῦ θλίψεις καὶ τοὺς πειρασμοὺς ἔπαθλα. « Ὁ οὖν ἐπιχορηγῶν ὑμῖν. » Ὁ ἐπιχορηγῶν, φησὶν, ὑμῖν τὸ πνεῦμα Θεοῦ καὶ ἐνεργῶν, τουτέστι, δυνάμεις σημεῖων ἐν ὑμῖν ἐργαζόμενος, διὰ τὰ ἐκ νόμου ἔργα ταῦτα ποιεῖ; φησὶν.

Ἐξ ὧν ἐπετελέσατε σημείων, ὀφείλετε γινῶναι τὴν δύνάμιν τῆς πίστεως. Πλὴν καὶ πρὸς τὸν προπάτορα Ἀβραάμ ἀπίστετε, ὅτι καὶ αὐτὸς ἐκ πίστεως ἐδικαιώθη.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Ὅτι καὶ Ἀβραάμ ἐκ πίστεως ἐδικαιώθη, εἰς τύπον ἡμῶν.

Γινώσκετε ἄρα ὅτι οἱ ἐκ πίστεως, οὗτοι εἰσιν υἱοὶ Ἀβραάμ. Προϊδοῦσα δὲ ἡ Γραφή, ὅτι ἐκ πίστεως δίκαιοι τὰ ἔθνη ὁ Θεὸς, προευηγγελίσαστο τῷ Ἀβραάμ, ὅτι Ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πάντα τὰ ἔθνη. Ὡστε οἱ ἐκ πίστεως εὐλογοῦνται σὺν τῷ πιστῷ Ἀβραάμ.

Ἐπειδὴ ἐδεδοίκαίταν ἀφεῖναι τὸν νόμον, μὴ πως τῆς συγγενείας ἐκπέσωσι τοῦ Ἀβραάμ, εἰς τὸ ἐναντίον περιέλθῃσι τὸν λόγον. Τὸ, ἄρα, τοιγροῦν. « Ὅτι οἱ ἐκ πίστεως. » Οὗτοι διὰ τοῦτο μάλιστα εἶχοντο τοῦ νόμου, τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ δυσωπούμενοι. Θέλει οὖν δεῖξαι ὅτι ἡ πίστις ἀρχαιότερα τοῦ νόμου καθέστηκε, καὶ ταύτη μάλιστα ἄνωθεν τῷ Θεῷ ἀρέσκεσθαι. « Προευηγγελίσαστο. » Ὡς μέγα τι λέγουσα ἀγαθὸν, τὸ ἐκ πίστεως σωθῆναι. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, Προευηγγελίσαστο. « Ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πάντα τὰ ἔθνη. » Τὸ, « Ἐν σοὶ, » τουτέστιν, Ἐν τῷ σπέρματί σου, ἧς ἐστὶ Χριστός. Πῶς δὲ ἐνευλογοῦνται; Διὰ τῆς πίστεως δηλαδή, ἧς ἀρχηγὸς ὁ Ἀβραάμ. Δύναται δὲ τὸ, ἐν σοὶ, καὶ διὰ τὴν ἀπ' αὐτοῦ πίστιν νοεῖσθαι. Τὸ, ἐν σοὶ, κατὰ μίμησίν σου καὶ ὁμοιότητα, ἐρμηνεύει ὁ ἐν ἀγίοις Κύριλλος ἐν βιβλίῳ δευτέρῳ τῆς ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ πραγματείας, περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ βιβλίου. « Ὡστε οἱ ἐκ πίστεως εὐλογοῦνται. » Οἱ ἐκ τῆς πίστεως ἠνωμένοι τῷ Ἀβραάμ καὶ εἰς σπέρμα αὐτοῦ τελοῦντες, οὐχ οἱ ἐκ σαρκός.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Ὅτι ὁ νόμος οὐ δικαιοσύνην ἀλλ' ἐλέγχει, καὶ κατάραν ἐπιτίθησιν, ἣν λύει Χριστός.

Ὅσοι γὰρ ἐξ ἔργων νόμου εἰσιν, ὑπὸ κατάραν εἰσὶ. Τέτραπται γὰρ, Ἐπικατάρατος πᾶς ὃς οὐκ ἐμμένει ἐν πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου τοῦ ποιῆσαι αὐτά. Ὅτι δὲ ἐν νόμῳ οὐδεὶς δικαιούται παρὰ τῷ Θεῷ, δῆλον, ὅτι ὁ δίκαιος ἐκ πίστεως, ζήσεται. Ὁ δὲ νόμος οὐκ ἔστιν ἐκ πίστεως· ἀλλ' ὁ ποιήσας αὐτὰ ἄνθρωπος ζήσεται ἐν αὐτοῖς.

Ὅσοι εἰσὶ, φησὶν, ἐχόμενοι τῶν ἔργων τοῦ νόμου, Ἐπικατάρατοι εἰσιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκείνους ἐπτόει ἔασι τὸν νόμον, μὴ πως ὑπὸ κατάραν γένωνται διὰ τὸ γεγράφηαι, Ἐπικατάρατος ὁ μὴ ἐμμένων, φησὶ, τῷ νόμῳ, αὐτὸς ἀγωνίζεται δεῖξεται ὅτι ὁπὸν κατάραν εἰσὶν οἱ ἐμμένοντες τῷ νόμῳ. Πῶς; Ὅτι οὐδεὶς, φησὶ, πληροῖ τὸν νόμον, διὸ ἐπικατάρατοι. Ὡς οἱ γε ἀποστάντες τοῦ νόμου, καὶ τῆς κατάρας ἡλευθερώθησαν. « Πᾶς ὃς οὐκ ἐμμένει. » Διὰ τοῦτο οὖν ἐπικατάρατοι οἱ ἐχόμενοι τοῦ νόμου, διὰ τὸ μὴ

⁹ Deut. xxvii, 26.

tur, » hoc est. potentia signa in vobis efficit : num per legis opera, hæc facit, inquit ? Ex eo quod signa edebatis, debuissetis fidei potentiam cognoscere. Tamen vel ad progenitorem Abraham respicite, quoniam et ipse ex fide justificatus est.

CAPUT V.

Quod Abraham ex fide justificatus sit in nostri typum.

III, 7-9. « Scitis igitur quod qui ex fide sunt, hi sint filii Abraham. Prævidens autem Scriptura quod ex fide justificet gentes Deus, primum annuntiavit Abraham, Benedicentur, inquit, per te omnes gentes. Itaque qui ex fide sunt, benedicuntur cum fideli Abraham. »

Quandoquidem metuebant legem relinquere, ne quomodo a cognitione Abraham exciderent, in contrarium commutat sermonem. Ἄρα, id est, igitur, itaque. « Quod qui ex fide. » Hi propter id maxime legi adhærebant, quod ejus antiquitatem ac vetustatem in reverentia haberent. Vult itaque ostendere fidem fuisse lege antiquiorem, et ante ipsam constituisse, quodque primitus per hanc maxime Deo placuerint. 738 « Primum annuntiavit Abraham. » Sive rem lætam nuntiavit, tanquam magnum aliquid dicens bonum, nempe quod fide salvus fieret. Nam hoc significat dictio προευηγγελίσαστο. « Benedicentur per te omnes gentes. » Quod ait *Per te* sive *in te*, hoc est, per semen tuum, qui est Christus. Quomodo autem benedicentur ? Per fidem videlicet, cujus antesignanus fuit Abraham. Potest quoque ἐν σοὶ intelligi : Propter fidem quæ est in te. Divus Cyrillus secundo libro commentationis de cultu, qui est in spiritu et veritate circa initia libri interpretatur ἐν σοὶ, id est, ad tui imitacionem ac similitudinem. « Itaque qui ex fide sunt, benedicuntur. » Qui ex fide uniti sunt Abraham, et in semen ejus adoptantur, non qui ex carne.

CAPUT VI.

Quod lex non justificet, sed arguat ; et maledictionem addat, quam solvit Christus.

III, 10-12. « Nam quotquot ex operibus legis sunt, execrationi sunt obnoxii. Scriptum est enim : Execrabilis omnis qui non manserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis, ut faciat ea. Quod autem in lege nullus justificetur apud Deum, palam est : siquidem justus ex fide vivet ; lex autem non est ex fide, sed qui fecerit ea, homo vivet in ipsis. »

Quotquot, inquit, hærent legis operibus, execrabiles sunt. Quandoquidem enim id eo terreat, ne legem relinquerent, ne quomodo sub maledictionem venirent, propter id quod scriptum est, « Execrabilis est omnis qui non manserit in lege » ; ipse contra nilitur ostendere execrationi obnoxios esse. quotquot manserint in lege. Quomam modo ? Quia nullus, inquit, complet legem : sunt igitur execrabiles, ut qui a lege discesserunt, et execratione liberati sunt. « Qui non man-

frustra, si tamen et frustra. Qui igitur subministrat vobis Spiritum, operatur virtutes in vobis, utrum ex operibus legis, an ex prædicatione fidei id facit? Quemadmodum Abraham credidit Deo, et imputatum est illi ad justitiam.

Ubi demonstravit seipsum non ab hominibus, sed a Domino fuisse edoctum, majori nunc auctoritate docet, comparisonem legis ac fidei faciens. Stultos aut vocat ipsos. Vere enim stultum est a Christo discedere, legique adhærere. « Quis vobis invidit? » inquit. Non dixit, Quis vobis imposuit? ne opprobrium misceret opprobrio; sed, quis indignatus est, sive invidit? ostendens magna fuisse ea quæ prius operabantur. « Quibus præ oculis Jesus Christus. » Atqui Hierosolymis crucifixus est: quomodo ergo ait: *Quibus præ oculis et inter vos?* Ostendit vim fidei, quæ etiam procul distantia prospicit. Attamen quia Depictus est dixit, sive descriptus, nempe per prædicationis scripturam, tantumdem est ac si diceret: Prædicatio quidem depinxit vobis crucem ac mortem Christi, vos autem oculis fidei tanquam præsentem ipsum vidistis: ita enim credidistis, ac si ipsam Christi mortem intuiti essetis. — « Hoc solum cupio discere a vobis. » Quoniam, inquit, tantam dispensationem non animadvertitis, breve quoddam verbum loquor ad vos: num per legis opera Spiritum sanctum accepistis, tantasque virtutes ac signa operati estis, an per fidem? quandoquidem dum legi adhærebatis, non Spiritum suscepistis: quomodo ergo rursus relicta fide legi adhæretis? « Adeo stulti estis. » Adeo, inquit, stulti estis, ut temporis progressu retrorsum curratis. Nam cum Spiritu cõperitis consummari: hoc enim a communi sensu sumendum est: nunc carne consummamini. Spiritu enim consummabantur, cum signa ederent: nunc vero carne circumcidebantur. Animadvertite autem quod non dixerit, Consummatis, sed « Consummamini, » ostendens quod more ovium sumentes ipsos circumcidebant ne scientes quidem quid paterentur. « Nunc carne consummamini. »

137 Spiritum quidem dixit gratiam, carnem vero conversationem secundum legem. « Tam multa passi estis frustra. » Multis ob Christum afflictionibus ac periculis exercitati fuerant. Tanta igitur, inquit, nullo fructu passi estis. Nam si circumcidimini, nullum illa fructum habent, hoc est, ipsa perdidistis. Deinde ne ipsos in desperationem conjiciat, ait: « Sitamen et frustra. » Nam si respicere volueritis, non erunt frustra. « Si tamen et frustra. » Et non etiam cum damno. Frustra namque fieri, aut esse dicitur, quod neque confert quidquam neque aufert: at qui spiritu cõp̄it, et ob id in multas incidit afflictiones, deinde transmutatur, is non solum frustra passus est ea quæ passus est, verum etiam cum damno, perdendo quæ sibi reposuerat præmia ob perpassas pro Christo afflictiones. « Qui igitur subministrat vobis. » Deus igitur qui vobis Spiritum subministrat et qui opera-

ειπῆ, εἶγε καὶ εἰκῆ. Ὁ οὖν ἐπιχορηγῶν ὑμῖν τὸ πνεῦμα, καὶ ἐνεργῶν δυνάμεις ἐν ὑμῖν, ἐξ ἔργων νόμου, ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως; Καθὼς Ἀβραὰμ ἐπίστευσε τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην.

Ἵποδείξας ἑαυτὸς μὴ παρὰ ἀνθρώπων, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Κυρίου δεδιδάχμενον, νῦν μετὰ πλείονος αὐθεντίας διδάσκει, σύγκρισιν τοῦ νόμου καὶ τῆς πίστεως ποιοῦμενος. Ἀνοήτους δὲ αὐτοὺς καλεῖ. Καὶ γὰρ ὄντως ἀνόητον τὸ, ἀφεῖναι Χριστὸν, καὶ ἔχεισθαι τοῦ νόμου. « Τίς ὑμᾶς, φησὶν, ἐδάσκαλεν; » Οὐκ εἶπε, Τίς ὑμᾶς ἠπάτησεν; ἵνα μὴ λοιδορίαν ἐπιλοιδορήσῃ μίση· ἀλλὰ, Τίς ἐδάσκαλε καὶ ἐφθόνησε; δεικνύς ἄξια φθόνου πρὸς τούτου πράττοντας. « Οἷς κατ' ὀφθαλμοὺς Ἰησοῦς Χριστός. » Καὶ μὴν ἐν Ἱερουσαλὴμ ἐσταυρώθη. Πῶς οὖν φησιν, Οἷς κατ' ὀφθαλμοὺς, καὶ, Ἐν ὑμῖν; Δείκνυσι τῆς πίστεως τὴν ἰσχὺν, καὶ τὰ πόρρω ὁρώσης. Πλὴν ὅτι προεγράφη εἶπε, τουτέστι, διὰ τῆς τοῦ κηρύγματος γραφῆς, ὡς εἶλεγε· Τὸ μὲν κήρυγμα ἐζωγράφησεν ὑμῖν τὸν σταυρὸν, ὑμεῖς δὲ τοῖς τῆς πίστεως ὀφθαλμοῖς ὡς παρόντα αὐτὸν εἴδετε. Οὕτω γὰρ ἐπίστεύσατε, ὡς αὐτὸν τοῦ Χριστοῦ τὸν σταυρὸν θεασάμενοι. — « Τοῦτο μόνον θέλω μαθεῖν ἀφ' ὑμῶν. » [ΘΕΟΔΩΡ.] Ἐπειδὴ, φησὶ, τῇ τσαύτῃ οἰκονομίᾳ οὐ προσέχετε, σύντομόν τι ἐρῶ πρὸς ὑμᾶς. Διὰ τῶν ἐν νόμῳ ἔργων Πνεῦμα ἅγιον ἐλάβετε, καὶ τοσούτας δυνάμεις καὶ σημεῖα ἐποιήσατε, ἢ διὰ τῆς πίστεως; Ἐπεὶ μὴ δε τοῦ νόμου ἐῖχασθε, Πνεύματος ἤτε ἠξιωμένοι; πῶς οὖν ἀφέντες τὴν πίστιν, ἔχασθε πάλιν τοῦ νόμου; « Οὕτως, φησὶν, ἀνόητοί ἐστε, » ὅτι τοῦ χρόνου προβάλλοντος, εἰς τοῦπίσω τρέχετε. Ἐναρξάμενοι γὰρ πνεύματι ἐπιτελεῖσθαι (τοῦτο γὰρ ἀπὸ κοινοῦ), νῦν σαρκὶ ἐπιτελεῖσθε. Πνεύματι γὰρ ἐπιτελοῦντο, σημεῖα ποιοῦντες, σαρκὶ δὲ περιτεμνόμενοι. Ὅρα δὲ, οὐκ εἶπεν, Ἐπιτελεῖτε, ἀλλ', « Ἐπιτελεῖσθε, » δεικνύς ὅτι δίκην προβάτων λαμβάνοντες αὐτοὺς περιετέμνον, μῆτε εἰδοτάς ἂν πάτχουσι. « Νῦν σαρκὶ ἐπιτελεῖσθε. »

Πνεῦμα μὲν τὴν χάριν ἐκάλεσε, σάρκα δὲ, τὴν κατὰ νόμον πολιτείαν. « Τοσαῦτα ἐπάθετε εἰκῆ. » Πολλοὶς ἦσαν πειρασμοῖς διὰ τὸν Χριστὸν παλαίσαντες. Τοσαῦτα οὖν, φησὶ, μάτην πεπόνθατε. Εἰ γὰρ περιτέμνεσθε, μάτην ἐκεῖνα, τουτέστιν, ἀπωλέσατε αὐτά· εἴτα ἵνα μὴ εἰς ἀπόγνωσιν αὐτοὺς ἐμβάδῃ, φησὶν, « Εἴ γε καὶ εἰκῆ. » Εἴ γὰρ βουλευθεῖτε ἀνανήψαι, οὐκ εἰκῆ. « Εἴ γε καὶ εἰκῆ, » ἀλλὰ μὴ καὶ ἐπιζημίως. Εἰκῆ μὲν γὰρ ἐστὶ τὸ μηδὲν μῆτε προσλαβεῖν, μῆτε ἀποθέσθαι. Ὁ δὲ ἐναρξάμενος πνεύματι, καὶ διὰ τοῦτο πολλοῖς περιπεσῶν πειρασμοῖς, εἴτα μεταβαλλόμενος, οὐ μόνον εἰκῆ ἔπαθεν ἄπερ ἔπαθεν, ἀλλὰ καὶ ἐπιζημίως, ἀπολέσας ἢ ἀπέκλιτο αὐτῷ, διὰ τὰς ὑπὲρ Χριστοῦ θλίψεις καὶ τοὺς πειρασμοὺς ἔπαθλα. « Ὁ οὖν ἐπιχορηγῶν ὑμῖν. » Ὁ ἐπιχορηγῶν, φησὶν, ὑμῖν τὸ πνεῦμα Θεὸς καὶ ἐνεργῶν, τουτέστι, δυνάμεις σημεῖων ἐν ὑμῖν ἐργαζόμενος, διὰ τὰ ἐκ νόμου ἔργα ταῦτα ποιεῖ; φησὶν.

Ἐξ ὧν ἐπετελέσατε σημείων, ἀφείλετε γινῶναι τὴν δύναμιν τῆς πίστεως. Πλὴν καὶ πρὸς τὸν προπάτορα Ἀβραάμ ἀπίθετε, ὅτι καὶ αὐτὸς ἐκ πίστεως ἐδικαιώθη.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Ὅτι καὶ Ἀβραάμ ἐκ πίστεως ἐδικαιώθη, εἰς τύπον ἡμῶν.

Γινώσκετε ἄρα ὅτι οἱ ἐκ πίστεως, οὗτοί εἰσιν υἱοὶ Ἀβραάμ. Προϊδοῦσα δὲ ἡ Γραφή, ὅτι ἐκ πίστεως δίκαιοι τὰ ἔθνη ὁ Θεὸς, προευγγελίσασα τῷ Ἀβραάμ, ὅτι Ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πάντα τὰ ἔθνη. Ὡστε οἱ ἐκ πίστεως εὐλογοῦνται σὺν τῷ πιστῷ Ἀβραάμ.

Ἐπειδὴ ἐδεδοίκασαν ἀφεῖναι τὸν νόμον, μὴ πως τῆς συγγενείας ἐκπέσωσι τοῦ Ἀβραάμ, εἰς τὸ ἐναντίον περιτίθῃσι τὸν λόγον. Τὸ, ἄρα, τοιγαροῦν. « Ὅτι οἱ ἐκ πίστεως. » Οὗτοι διὰ τοῦτο μάλιστα εἶχοντο τοῦ νόμου, τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ δυσωπούμενοι. Θέλει οὖν δεῖξαι ὅτι ἡ πίστις ἀρχαιότερα τοῦ νόμου καθέστηκε, καὶ ταύτη μάλιστα ἄνωθεν τῷ Θεῷ ἀρέσασθαι. « Προευγγελίσασα. » Ὡς μέγα τι λέγουσα ἀγαθόν, τὸ ἐκ πίστεως σωθῆναι. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, Προευγγελίσασα. « Ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πάντα τὰ ἔθνη. » Τὸ, « Ἐν σοὶ, » τουτέστιν, Ἐν τῷ σπέρματί σου, ἧς ἐστὶ Χριστός. Πῶς δὲ ἐνευλογοῦνται; Διὰ τῆς πίστεως δικαιοσύνη, ἧς ἀρχηγὸς ὁ Ἀβραάμ. Δύναται δὲ τὸ, ἐν σοὶ, καὶ διὰ τὴν ἀπ' αὐτοῦ πίστιν νοεῖσθαι. Τὸ, ἐν σοὶ, κατὰ μίμησίν σου καὶ ὁμοιότητα, ἐρμηνεύει ὁ ἐν ἁγίοις Κύριλλος ἐν βιβλίῳ δευτέρῳ τῆς ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ πραγματείας, περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ βιβλίου. « Ὡστε οἱ ἐκ πίστεως εὐλογοῦνται. » Οἱ ἐκ τῆς πίστεως ἠνωμένοι τῷ Ἀβραάμ καὶ εἰς σπέρμα αὐτοῦ τελούντες, οὐχοὶ ἐκ σαρκός.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Ὅτι ὁ νόμος οὐ δικαιοσύνην, ἀλλ' ἐλέγχει, καὶ κατάραν ἐπιτίθησιν, ἣν λύει Χριστός.

Ὅσοι γὰρ ἐξ ἔργων νόμου εἰσιν, ὑπὸ κατάραν εἰσὶ. Τέτραπται γὰρ, Ἐπικατάρατος πᾶς ὃς οὐκ ἐμμένει ἐν πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου τοῦ ποιῆσαι αὐτά. Ὅτι δὲ ἐν νόμῳ οὐδεὶς δικαιούται παρὰ τῷ Θεῷ, δῆλον, ὅτι ὁ δίκαιος ἐκ πίστεως, ζήσεται. Ὁ δὲ νόμος οὐκ ἔστιν ἐκ πίστεως· ἀλλ' ὁ ποιήσας αὐτὰ ἄνθρωπος ζήσεται ἐν αὐτοῖς.

Ὅσοι εἰσὶ, φησὶν, ἐχόμενοι τῶν ἔργων τοῦ νόμου, Ἐπικατάρατοί εἰσιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκείνους ἐπτόει ἔλασι τὸν νόμον, μὴ πως ὑπὸ κατάραν γένωνται διὰ τὸ γεγράφηαι, Ἐπικατάρατος ὁ μὴ ἐμμένων, φησὶ, τῷ νόμῳ, αὐτὸς ἀγωνίζεται δεῖξεται ὅτι ὑπὸ κατάραν εἰσὶν οἱ ἐμμένοντες τῷ νόμῳ. Πῶς; Ὅτι οὐδεὶς, φησὶ, πληροῖ τὸν νόμον, διὸ ἐπικατάρατοι. Ὡς οἱ γε ἀποστάντες τοῦ νόμου, καὶ τῆς κατάρας ἠλευθερώθησαν. « Πᾶς ὃς οὐκ ἐμμένει. » Διὰ τοῦτο οὖν Ἐπικατάρατοι οἱ ἐχόμενοι τοῦ νόμου, διὰ τὸ μὴ

° Deut. xxvii, 26.

tur, » hoc est. potentia signa in vobis efficit: num per legis opera, hæc facit, inquit? Ex eo quod signa edebatis, debuissetis fidei potentiam cognoscere. Tamen vel ad progenitorem Abraham respicite, quoniam et ipse ex fide justificatus est.

CAPUT V.

Quod Abraham ex fide justificatus sit in nostri typum.

III, 7-9. « Scitis igitur quod qui ex fide sunt, hi sint filii Abraham. Prævidens autem Scriptura quod ex fide justificet gentes Deus, primum annuntiavit Abraham, Benedicentur, inquit, per te omnes gentes. Itaque qui ex fide sunt, benedicuntur cum fideli Abraham. »

Quandoquidem metuebant legem relinquere, ne quomodo a cognitione Abraham exciderent, in contrarium commutat sermonem. Ἄρα, id est, igitur, itaque. « Quod qui ex fide. » Hi propter id maxime legi adhærebant, quod ejus antiquitatem ac vetustatem in reverentia haberent. Vult itaque ostendere fidem fuisse lege antiquiorem, et ante ipsam constitisse, quodque primitus per hanc maxime Deo placuerint. 738 « Primum annuntiavit Abraham. » Sive rem lætam nuntiavit, tanquam magnum ali-quod dicens bonum, nempe quod fide salvus fieret. Nam hoc significat dictio προευγγελίσασα. « Benedicentur per te omnes gentes. » Quod ait *Per te* sive *in te*, hoc est, per semetipsum, qui est Christus. Quomodo autem benedicentur? Per fidem videlicet, cujus antesignanus fuit Abraham. Potest quoque ἐν σοὶ intelligi: Propter fidem quæ est in te. Divus Cyrillus secundo libro commentationis de cultu, qui est in spiritu et veritate circa initia libri interpretatur ἐν σοὶ, id est, ad tui imitationem ac similitudinem. « Itaque qui ex fide sunt, benedicuntur. » Qui ex fide uniti sunt Abraham, et in semen ejus adoptantur, non qui ex carne.

CAPUT VI.

Quod lex non justificet, sed arguat; et maledictionem addat, quam solvit Christus.

III, 10-12. « Nam quotquot ex operibus legis sunt, execrationi sunt obnoxii. Scriptum est enim: Exsecrabilis omnis qui non manserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis, ut faciat ea. Quod autem in lege nullus justificetur apud Deum, palam est: siquidem justus ex fide vivet; lex autem non est ex fide, sed qui fecerit ea, homo vivet in ipsis. »

Quotquot, inquit, hærent legis operibus, execrabiles sunt. Quandoquidem enim id eo terreat, ne legem relinquerent, ne quomodo sub maledictionem venirent, propter id quod scriptum est, « Exsecrabilis est omnis qui non manserit in lege; » ipse contra nititur ostendere execrationi obnoxios esse. quotquot manserint in lege. Quomodo modo? Quia nullus, inquit, complet legem: sunt igitur execrabiles, ut qui a lege discesserunt, et execratione liberati sunt. « Qui non man-

serit. » Propterea ergo execrabiles sunt qui legi adhærent, quod non possint complere legem. « Justificetur apud Deum. » Fortassis enim apud homines justus aliquis videbitur. « Siquidem justus ex fide vivet. » 739 Nam unica est, inquit, fidei via quæ justificat. « Lex autem non est ex fide, » sed ex operibus: quod inde manifestum est. « Nam qui fecerit ea, homo vivet in ipsis. » Itaque per opera videtur esse in lege salus, et non per fidem.

III, 13, 14. « Christus nos redemit ab execratione ne legis, dum pro nobis factus est execratio. « Scriptum est enim: Execrabilis omnis qui pendet in ligno, ut in gentes benedictio Abraham veniret per Christum Jesum, ut promissionem « Spiritus acciperemus per fidem. »

Tacite occurrentem solvit objectionem. Abraham, dicit aliquis, propterea ex fide justificatus est, quod, cum ante legem esset, non erat sub jugo legis: credimus itaque fidem justificare, at eos tantum qui non fuerunt tempore legis, quemadmodum et Abraham; nos vero qui jam sub legem fuimus, si ipsam solverimus, solaque fide contenti fuerimus, quis redimet ab execratione legis cum scriptum sit: « Execrabiles sunt, qui non manserint in lege? » Hoc igitur solvit, ostendens quod Christus sui execratione, nos a legis execratione redemit. Bene autem dicitur redemisse. Dato enim pretio sic ut ipse fieret execratio, redemit nos a legis execratione. Animadvertite autem. Erasmus execrationi obnoxii, eo quod non compleverimus legem: Christus ei obnoxius non erat, eo quod ipsam complevisset: et tamen execrationem suscepit, cui non erat obnoxius, cum suspensus fuit in ligno, ut execrationem solveret, quæ adversum nos erat. Quemadmodum si quis morti addictus redimeret, ipse ferens mortem quæ illis immineret. « Ut in gentes. » Christus, inquit, sponte factus est execrabilis, ut in gentibus, id est, in his qui sub lege non continebantur, contingerent quæ Abraham promissionem concernunt: contingerent autem per ipsum Christum. Quomodo per ipsum? semen autem ejus est Christus. Christus itaque quatenus est, et intelligitur homo, hæreditario jure accipiens promissiones, reliquo humano generi ipsas donavit, quod in se crederet: « Ut promissionem Spiritus acciperemus. » Ut hoc modo, inquit, Spiritum acciperemus. 740 Etenim execratio quidem cruce soluta est: per fidem autem quæ in Christum est contingit justitia: ex justitia vero accitus est Spiritus paracletus. Nam et Spiritus in promissione erat. Dicendo enim: « Per te benedicentur omnes gentes, » per Spiritus perventionem promissit benedictionem.

CAPUT VII.

Quod non ex lege sint bona, sed ex promissione: lex vero præparativa sit per redargutionem.

III, 15 18. *Fratres, secundum hominem dico. Homini licet testamentum, si tamen sit confirma-*

ισχύειν πληρῶσαι τὸν νόμον. « Δικαιοῦται παρὰ τῆς θεῆς. » Ἰσως γὰρ παρὰ ἀνθρώποις δίκαιός τις δοξεί. « Ὅτι ὁ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται. » Μία γὰρ ἐστὶν ὁδὸς δικαιοῦσα, φησὶν, ἡ διὰ πίστεως. « Ὁ δὲ νόμος οὐκ ἐστὶν ἐκ πίστεως, ἀλλ' ἐξ ἔργων. Καὶ δῆλον ἔνθεν, ὅτι « Ὁ ποιήσας αὐτὰ ἄνθρωπος, ζήσεται ἐν αὐτοῖς. » Ὡστε δι' ἔργων ἐστὶν ἡ ἐν νόμῳ σωτηρία, καὶ οὐ διὰ πίστεως.

Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρτα. Γέγραπται γὰρ. Ἐπικατάρτος πᾶς ὁ κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου. Ἴνα εἰς τὰ ἔθνη ἡ εὐλογία τοῦ Ἀβραάμ γένηται, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἵνα τὴν επαγγελίαν τοῦ Πνεύματος λάβωμεν διὰ τῆς πίστεως.

Ἀντιθετὴν ὑπαντήσαν λύει. Ὁ Ἀβραάμ, φησὶ, διὰ τοῦτο ἐδικαιώθη ἐκ πίστεως, ὅτι πρὸ τοῦ νόμου ὦν, οὐκ ἦν ὑπὸ τὸν συγὸν τοῦ νόμου. Ὅτι μὲν γὰρ, φησὶν, ἡ πίστις δικαιοσύνη, πειθόμεθα, ἀλλὰ τοὺς μὴ γενομένους ὑπὸ τὸν νόμον, ὡσπερ καὶ τὸν Ἀβραάμ. Ἡμᾶς δὲ ἤδη ὑπὸ τὸν νόμον γενομένους, εἴπερ αὐτὸν ἀπολίπωμεν καὶ τῇ πίστει μόνῃ ἀρκεσθῶμεν, τίς λυτρῶσεται ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου, διὰ τὸ γεγράφθαι, φησὶν, « Ἐπικατάρτοι οἱ μὴ ἐμμένοντες τῷ νόμῳ; » Τοῦτο οὖν ἐπιλύει, δεικνύς τὸν Χριστὸν ἡμᾶς λυτρῶσθαι ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου τῇ ἰδίᾳ κατάρτῃ. Καλῶς δὲ τὸ, « Ἐξηγόρασεν. » Δοὺς γὰρ τιμὴν, αὐτὸς γενέσθαι κατάρτα, ἡγόρασεν ἡμᾶς τῆς κατάρας τοῦ νόμου. Ὅρα γὰρ. Ἡμεῖς ὑπὸ κατάρταν, διὰ τὸ μὴ πληρῶσαι τὸν νόμον. Ὁ Χριστὸς οὐκ ἦν ὑπὸ ταύτην πεπληρώκει: γὰρ αὐτὸν καὶ ὁμοῦς κατεδέξατο κατάρτην, ἦν οὐκ ὤφειλε, τὴν τοῦ κρεμασθῆναι ἐπὶ ξύλου, ἵνα τὴν καθ' ἡμῶν λύση κατάρτην. Ὡσπερ εἴ τις τοὺς κλειυσθέντας ἀποθανεῖν λυτρῶσεται αὐτὸς, αἰρούμενος τὸν ὑπὲρ αὐτῶν θάνατον. « Ἴνα εἰς τὰ ἔθνη. » Γέγονε δὲ, φησὶν, επικατάρτος βουλῆθεις ὁ Χριστὸς, ἵνα εἰς τὰ ἔθνη, τουτέστιν, εἰς τοὺς μὴ ἔχομένους τοῦ νόμου, τὰ τῆς επαγγελίας τοῦ Ἀβραάμ γένηται. Γένεται δὲ δι' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. Πῶς δι' αὐτοῦ; Ἐπειδὴ τῷ σπέρματι τοῦ Ἀβραάμ δέδονται αἱ επαγγελίαι, σπέρμα δὲ αὐτοῦ ὁ Χριστός. Ὁ Χριστὸς οὖν καθὼς ἐστὶ καὶ νοεῖται ἄνθρωπος, κληρονομήσας τὰς επαγγελίας, τῷ λοιπῷ τῶν ἀνθρώπων γένει ταύτας ἐδώρησατο πιστεύοντι εἰς αὐτόν. « Ἴνα τὴν επαγγελίαν τοῦ Πνεύματος λάβωμεν. » Ἴνα τῷ τρόπῳ τούτῳ, φησὶ, τὸ Πνεῦμα λάβωμεν. Καὶ γὰρ ἡ μὲν κατάρτα ἐλύθη τῷ σταυρῷ, διὰ δὲ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως δικαιοσύνη γέγνηται: ἐκ δὲ δικαιοσύνης ἐπισπασμός τοῦ παρακλήτου Πνεύματος. Καὶ γὰρ καὶ τὸ Πνεῦμα ἐν επαγγελίᾳ ἦν. Ὁ γὰρ εἰπὼν, ὅτι: « Ἐν σοὶ ἐνευλογηθήσονται τὰ ἔθνη, » τῇ τοῦ Πνεύματος ἐπιφοιτήσει τὴν εὐλογίαν ἐπηγγείλατο.

ΚΕΦΑΛ. Ζ΄.

Ὅτι οὐκ ἐκ νόμου, ἀλλ' ἐξ επαγγελίας τὰ ἀγαθά. Ὁ δὲ νόμος παρασκευαστῆς δι' ἐλέγχου.

Ἀδελφοί, κατὰ ἄνθρωπον λέγω. Ὅμως ἀνθρώπου κεκυρωμένην διαθήκην οὐδαίς ἀσθεῖ, ἡ ἐπι-

διατάσσεται. Τῷ δὲ Ἀβραάμ ἐρρήθησαν αἱ ἐπαγγελίαι, καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ. Οὐ λέγει, Καὶ τοῖς σπέρμασιν, ὡς ἐπὶ πολλῶν, ἀλλ' ὡς ἐφ' ἑνὸς, καὶ τῷ σπέρματί σου, ὅς ἐστι Χριστός. Τοῦτο δὲ λέγω, διαθήκην προκεκυρωμένην ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς Χριστόν, ὃ μετὰ ἕτη τετρακόσια καὶ τριάκοντα γεγονώς νόμος, οὐκ ἀκυροῖ εἰς τὸ καταργῆσαι τὴν ἐπαγγελίαν. Εἰ γὰρ ἐκ νόμου ἡ κληρονομία, οὐκ ἔτι ἐξ ἐπαγγελίας. Τῷ δὲ Ἀβραάμ δι' ἐπαγγελίας κεχάρισται ὁ Θεός.

Ἐπειδὴ ἕκ τε τῶν παρ' αὐτοῖς σημείων, καὶ ἐκ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιφοιτήσεως, καὶ ἐκ τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐξ ὧν ἐσώθη ὁ Ἀβραάμ, ἔδειξε τὴν πίστιν σώζειν, καὶ οὐ τὸν νόμον· νῦν ἀπὸ ἀνθρωπίνου παραδείγματος αὐτοὺς πείσαι ζητεῖ. Τὸ γὰρ, « Κατὰ ἄνθρωπον, » ἀντὶ τοῦ, κατὰ ἀνθρώπινον λόγον καὶ παράδειγμα. Καλῶς δὲ ἀδελφούς καλεῖ, ἀνοήτους καλέσας. Δεῖ γὰρ, ποτὲ μὲν ἐπιστῶναι, ποτὲ δὲ γλυκαίνειν. « Ἀνθρώπου κεκυρωμένην διαθήκην. » "Ὅρα τί θέλει κατασκευάσαι διὰ τοῦ ὑποδείγματος τῆς διαθήκης. Ἐπηγγείλατο, φησὶν, ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραάμ, διὰ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ εὐλογεῖσθαι τὰ ἔθνη. Σπέρμα δὲ τοῦ Ἀβραάμ, τὸ κατὰ σάρκα ὁ Χριστός. Ὁ νόμος ἐδόθη μετὰ ἕτη τετρακόσια τριάκοντα. Εἰ τοίνυν, φησὶν, ὁ νόμος χαρίζεται τὰς εὐλογίας καὶ τὴν δικαιοσύνην, ἡ ἐπαγγελία καὶ ἡ διαθήκη τοῦ Θεοῦ ἡ πρὸς Ἀβραάμ, ἀκυρος γίνεται. Εἶτα ἀνθρώπου μὲν διαθήκην οὐδεὶς ἀθετεῖ. τοῦ Θεοῦ δὲ ἀκυροῦται ἡ διαθήκη, καὶ ταῦτα πολλὸν χρόνον κρατήσασα, μετὰ τετρακόσια τριάκοντα ἔτη. Εἰ γὰρ ἐπηγγείλατο μὲν ἐκεῖνη εὐλογεῖν διὰ τοῦ Χριστοῦ, ὃ δὲ νόμος ἀντὶ τοῦ Χριστοῦ εὐλογεῖ, ἄρα ἀκυροῦται ἡ διαθήκη τοῦ Θεοῦ ἡ πρὸς Ἀβραάμ. « Καλῶς δὲ κεκυρωμένην φησὶν. » — [ΦΩΤ.] "Ὅρκῳ γὰρ ἐκεκύρωτο. Ἀκριβῶς δὲ τὸ, « Κεκυρωμένην, » φησὶν. Ἡ γὰρ ἄκυρος, καὶ μετατίθεται, ὡς περὶ ὁ νόμος αὐτὸς, εἰς τὸ Εὐαγγέλιον, Ἐπιδιατάσσεται, τουτέστι, Προστίθεται. « Ἐρρήθησαν. » Ὅσον πηγγέθησαν. « Τοῦτο δὲ λέγω, διαθήκην. » Σαφηνείας χάριν ἀναλαμβάνει τὸν λόγον. « Ἀπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς Χριστόν. » Εἰς Χριστόν γὰρ ἦν ἡ ἐπαγγελία. Εἶπε γὰρ, διὰ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ εὐλογεῖσθαι τὰ ἔθνη. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ, ἐν σοί. Σπέρμα δὲ τοῦ Ἀβραάμ, τὸ κατὰ σάρκα ὁ Χριστός. « Ὁ μετὰ ἕτη τετρακόσια καὶ τριάκοντα. » Οἱ τετρακόσιοι τριάκοντα χρόνοι συνάγονται οὕτως· ἀπὸ οὐ ἔτους Ἀβραάμ ἕως ρ' ψηφίζεται ἕτη κε'. Ἰσαὰκ ἕτη ξ'· Ἰακώβ, ἕτη λε'. Ἰωσήφ, ἕτη ρι' ἐν Αἰγύπτῳ ἕτη ρμδ' ὁμοῦ, ἕτη υλδ'. « Εἰ γὰρ ἐκ νόμου ἡ κληρονομία. » Αὐτὸς αὐτὸ ἤρμυενυσεν. Εἰ γὰρ διὰ τοῦ νόμου γηγένεται ἡ εὐλογία, καὶ μὴ διὰ Χριστοῦ, ἡκίρωται καὶ ἔσθεται ἡ ἐπαγγελία καὶ ἡ διαθήκη τοῦ Θεοῦ. « Δι' ἐπαγγελίας κεχάρισται. » Τῆν εὐλογίαν, φησὶ, δι' ἐπαγγελίας κεχάρισται ὁ Θεός, καὶ οὐ διὰ νόμου.

septuaginta interpretum, ut patet Exodi duodecimo : simul anni quadringenti et triginta quatuor. « Nam si ex lege est hæreditas. » Ipse id interpretatus est. Si enim per legem venit benedictio et non per Christum, abrogata et extincta est promissio et testamentum Dei. « Per promissionem donavit. » Benedictionem, inquit, per promissionem donavit Deus et non per legem.

tum, nemo rejicit, aut addit aliquid. Porro Abrahamæ dictæ sunt promissiones, et semini ejus. Non dicit, « Et seminibus, tanquam de multis, sed tanquam de uno : Et semini tuo, qui est Christus. Hoc autem dico : testamentum ante comprobatum a Deo erga Christum, lex quæ post onnos quadringentos, et triginta cœpit, non facit irritum, ut abroget promissionem. Nam si ex lege esset hæreditas, non jam ex promissione. Atqui Abrahamæ per promissionem donavit Deus. »

Quoniam et ex signis quæ apud ipsos facta erant, et ex Spiritus sancti descensione, et ex morte Christi, et ex eo quod Abraham salvus factus fuisset, demonstravit quod fides salvet, et non lex : nunc ab humano exemplo conatur hoc ipsis persuadere, Nam quod ait, « Secundum hominem, » idem est quod humano sermone et exemplo. Bene autem vocat fratres, quos prius stultos appellavit. Oportet enim nunc quidem asperere perstringere, nunc vero dulcem esse. « Hominis confirmatum testamentum. » Animadvertite quid per testamenti exemplum velit astruere. Promisit, inquit, Deus Abrahamæ, quod per ipsius semen benediceret gentes ; semen autem Abrahamæ, juxta carnem est Christus. 174 Lex data est post annos quadringentos triginta. Si igitur lex, inquit, donaret benedictiones et justitiam, promissio, ac testamentum Dei factum ad Abrahæ irrita fierent. Deinde, hominis quidem testamentum nemo rejicit aut spernit, Dei autem testamentum fiet irritum, idque postquam multo tempore robur habuit, nempe post annos quadringentos triginta ? Si namque promisit testamentum benedicere per Christum, lex vero pro Christo benedicit, certe irritum redditur testamentum Dei, factum ad Abraham. — « Et recte ait, « confirmatum : » siquidem juramento confirmatum erat Recte autem ait « confirmatum ; » nam id quod ratum non est adhuc mutatur : quemadmodum et ipsa lex in Evangelium. Ἐπιδιατάσσεται, id est, superaddit. « Dictæ sunt, » id est, promissæ. « Hoc autem dico : testamentum. » Declarationis gratia repetit sermonem. « A Deo erga Christum. » Ad Christum enim vergebat promissio. Dixit namque per semen ipsius benedicendas esse gentes. Siquidem hoc designat ἐν σοί, id est, in te vel per te. Semen autem Abrahamæ juxta carnem erat Christus « Quæ post annos quadringentos et triginta. » Quadringenti et triginta anni hoc modo colliguntur : a septuagesimo quinto anno Abrahamæ usque ad centesimum (quo natus est Isaac) numerantur anni viginti quinque ; Isaac anni sexaginta (cum ei natus est Jacob). anni Jacob nonaginta quinque (cum genuit Joseph) : anni Joseph, centum decem ; anni in Ægypto transacti centum quadraginta quatuor (a morte Joseph, idque secundum translationem

III, 19-20. « Quid igitur lex? Propter transgressio-
 nes addita fuit, donec veniret semen cui promissum
 fuerat, ordinata per angelos in manu mediatoris:
 mediator autem unius non est, at Deus unus est. »

Quid igitur lex? Tanquam ex objectione sibi
 dictum esset: Cur ergo data lex est, si ad hære-
 ditatem introducere non potest? Propter trans-
 gressiones. Non frustra, inquit, data est, sed ne
 transgressio fieret beneplaciti Dei, ut vel pauca
 aliqua delicta prohiberet. 742 « Addita fuit. »
 Recte ait: « Addita fuit, » ut ostendat legem non
 esse primum exemplar, quemadmodum sunt pro-
 missiones, sed datam ex aliquo post quod succes-
 sit. « Donec veniret. » Sed non in sempiternum,
 inquit, data est lex, sed interim dum veniret Chri-
 stus, cui promissum fuit quod benediceret omnes
 gentes. « Ordinata per angelos. » Data est lex
 ordinata, hoc est, administrata et statuta per me-
 dios angelos, id est, per sacerdotes, aut vere per
 angelos. In manu, inquit, mediatoris data est, hoc
 est, Christi. Vult enim ostendere et legem sub
 Christo datam, ut ipse quoque potens esset ad
 tollendum: nam is qui dedit, etiam auferendi po-
 testatem habet. Mediatorem autem vocat Christum,
 eo quod intercesserit inter Patrem et hominem
 tanquam ad amicitiam, et conciliaverit nos apud
 Deum, qui facti eramus inimici. « In manu media-
 toris. » Mediatorem hic dicit Christum, ostendens
 quod ipse quoque legem prius dederit. Mediator
 autem unius non est, at Deus unus est. « Mediator,
 inquit, duorum aliquorum fit mediator. Cujus ergo
 mediator est Christus? Certe et hominum et Dei.
 Vides quomodo ipse ostendat quod ipse quoque
 legem dederit, et potens sit rursus etiam solvere?

« Mediator autem unius non est. » Dicit ergo
 quod Moses quidem mediator fuerit ad datio-
 nem legis, sed uni soli genti mediator fuit: opor-
 tet autem eum qui vere mediator futurus est er-
 ga unum Deum omnium gentium, creari non su-
 per mediationem unius gentis, sed omnium gen-
 tium: quandoquidem etiam omnium gentium unus
 est Deus, hunc autem esse oportet non nudum
 hominem, qualis erat Moses, sed Christum Filium
 Dei, qui idem simul vere Deus est et vere homo,
 et cognatione quam ad utrumque habet, utrumque
 in seipso coniungit. « Ipse siquidem est pax nostra,
 qui facit ex utrisque unum. » — « Unius non est. »
 Non enim fuit unius mediator, sed Dei et hominum.
 Si autem ipse mediator fuit, ipse quoque salvabit.
 « At Deus unus est. » Quod si omnino necesse est
 mediatorem inter duos aliquos aut plures inter se
 dissidentes esse mediatorem, Deus autem unus est,
 planum est quod inter Deum et homines fuerit me-
 diator, et nos illi conciliaverit. Si igitur Christus
 et non lex conciliavit nos, manifestum est quod
 Christus et fides in Christum salvat, et non lex
 — *Aliud*. Deus autem est qui et legem dedit et
 Evangelium, et mediator fuit ac reconciliavit Pa-

Α Τί οὖν ὁ νόμος; Τῶν παραβάσεων χάριν
 προσετέθη, ἄχρις οὗ ἔλθῃ τὸ σπέρμα ᾧ ἐπιγγε-
 γελται, διαταγῆς δι' ἀγγέλου ἐν χειρὶ μεσίτου.
 Ὁ δὲ μεσίτης ἑνὸς οὐκ ἔστιν, ὁ δὲ θεὸς εἷς
 ἔστιν.

« Τί οὖν ὁ νόμος; Ὡς ἐξ ἀντιθέσεως εἴρηται αὐτῷ.
 Τί οὖν ὁ νόμος ἐδόθη, φησὶν, εἰ σῶσαι οὐκ ἰσχύει;
 « Τῷ, παραβάσεων χάριν. » Οὐκ εἰκὴ ἐδόθη, φησὶν,
 ἀλλ' ἵνα μὴ παραβαίνηται τὸ δοκοῦν τῷ Θεῷ, ἵνα κἄν
 ὀλίγας πλημμελείας κωλύῃ.

« Προσετέθη. » Καλῶς τὸ, « Προσετέθη, » ἵνα δείξῃ
 τὸν νόμον μὴ ὄντα πρωτότυπον, ὡς περ αἱ ἐπαγγελ-
 λια εἰσὶν, ἀλλ' ἐξ ἐπιγενομένου τινὸς δοθέντα.
 « Ἀχρις οὗ ἔλθῃ. » Ἄλλ' οὐκ εἰς ἀπέραντον, φησὶν,
 ὁ νόμος ἐδόθη, ἀλλ' ἄχρις οὗ ἔλθῃ ὁ Χριστὸς, ᾧ
 ἐπιγγεγελται τὸ ἐνευλογεῖν πάντα τὰ ἔθνη. « Διατα-
 γῆς δι' ἀγγέλου. » Ἐδόθη δὲ ὁ νόμος, διαταγῆς,
 τουτέστι, διακονηθεὶς καὶ ἐπιταγῆς διὰ μέσων ἀγγέ-
 λων, ἢ τῶν ἱερέων, ἢ ὄντως ἀγγέλων. Ἐν χειρὶ
 μεσίτου ἐδόθη, φησὶ, τουτέστι, τοῦ Χριστοῦ. Θέλει
 γὰρ δεῖξαι καὶ τὸν νόμον ὑπὸ Χριστοῦ δεδομένον,
 ἵνα καὶ τοῦ ἀνελεῖν αὐτὸν κυριὸς γένηται. Ὁ γὰρ
 δεδωκώς, καὶ ἀνελεῖν ἔξουσίαν ἔχει. Νεσίτην δὲ τὸν
 Χριστὸν καλεῖ διὰ τὸ μεσιτεῦσαι τῷ Πατρὶ καὶ τοῖς
 ἀνθρώποις, οἷον πρὸς φιλίαν, καὶ ἀποκαταλλάξαι
 ἡμᾶς πρὸς τὸν Θεόν, ἐκπεπολεμημένους. « Ἐν χειρὶ
 μεσίτου. » [ΙΩΑΝ.] Μεσίτην ἐνταῦθα τὸν Χρι-
 στὸν φησὶ, δεικνύς ὅτι καὶ πρότερον τὸν νόμον αὐτὸς
 ἔδωκεν. « Ὁ δὲ μεσίτης, φησὶν, ἑνὸς οὐκ ἔστιν, ὁ
 δὲ θεὸς εἷς ἔστιν. » Ὁ μεσίτης, φησὶ, δύο τινῶν
 γίνεται μεσίτης. Τίνος οὖν μεσίτης ὁ Χριστὸς; Δη-
 λονῶσι ἀνθρώπων τε καὶ Θεοῦ. Ὅρῳ πῶς δεικνυσὶν
 ὅτι καὶ τὸν νόμον αὐτὸς ἔδωκε, καὶ κύριος ἂν εἴη
 καὶ λύσειν πάλιν;

« Ὁ δὲ μεσίτης ἑνὸς οὐκ ἔστιν. » Λέγει τοί-
 νον, ὅτι Μωσῆς μὲν ἐμεσίτευσεν πρὸς τὴν δόσιν
 τοῦ νόμου, ἀλλ' ἐνὶ μόνον ἐμεσίτευσεν εἶναι. Δεῖ
 δὲ τὸν ὡς ἀληθῶς μέλλοντα μεσιτεῦειν πρὸς τὸν
 τῶν ἀπάντων ἔθνῶν ἕνα Θεόν, οὐχ ὑπὲρ ἑνὸς
 ἔθνους, ἀλλ' ὑπὲρ πάντων κοινῇ τὴν μεσιτείαν
 ποιήσασθαι, ἐπειδὴ καὶ πάντων ἔθνῶν εἷς ἔστι Θεός.
 Εἴη δ' ἂν οὗτος, οὗ φίλος ἄνθρωπος οἷος Μωσῆς,
 ἀλλὰ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, Θεὸς τε ὢν ἀληθῶς
 ὁ αὐτὸς ἄμα, καὶ ἄνθρωπος ἀληθῶς, καὶ τῇ συγγε-
 νεῖα τῇ πρὸς ἑκάτερον, εἰς ἕν συνάγων ἐν ἑαυτῷ τὰ
 ἑκότερα. « Αὐτὸς γὰρ ἔστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ ποιή-
 σας τὰ ἀμφοτέρω ἕν. » — « Ἐνὸς οὐκ ἔστιν. » Οὗ γὰρ
 ἑνὸς γέγονε μεσίτης, ἀλλὰ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Εἰ
 δὲ αὐτὸς ἐμεσίτευσεν, φησὶν, αὐτὸς καὶ σώσει. « Ὁ
 δὲ θεὸς εἷς ἔστιν. » Εἰ οὖν τὸν μεσίτην ἀνάγκη πᾶσι
 δύο τινῶν ἢ καὶ πλείονων πρὸς ἑαυτοὺς διαφερομένων
 εἶναι μεσίτην, ὁ δὲ θεὸς εἷς ἔστιν, εὐδῆλον ὅτι τῷ
 Θεῷ καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἐμεσίτευσεν, καὶ ἀποκατήλα-
 ξεν ἡμᾶς πρὸς αὐτόν. Εἰ οὖν ὁ Χριστὸς ἡμᾶς καὶ
 οὐχ ὁ νόμος ἀποκατήλαξεν, εὐδῆλον ὡς ὁ Χριστὸς
 καὶ ἡ εἰς αὐτόν πίστις σώζει, καὶ οὐχ ὁ νόμος.
 — Ἄλλο. [ΦΩΤ.] Ὁ δὲ θεὸς ἔστιν ὁ καὶ τὸν νόμον
 καὶ τὸ Ἐταγγέλιον δοῦς, καὶ μεσιτεύσας καὶ ἀπο-

καταλλάξας τῷ Πατρὶ. Ταυτέστιν ὁ αὐτὸς ἐστίν. ὅς ἐστι Χριστός. Εἰ γὰρ καὶ δύο τὰ μεσιτευόμενα, ἀλλ' ὁ μεσίτης εἰς ἐστίν· εἰς γὰρ καὶ ὀφείλει εἶναι.

Ὁ οὖν νόμος κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ; Μὴ γένοιτο. Εἰ γὰρ ἐδόθη νόμος ὁ δυνάμενος ζωοποιῆσαι, ὄντως ἂν ἐκ νόμου ἦν ἡ δικαιοσύνη, ἀλλὰ συνέκλεισεν ἡ Γραφὴ τὰ πάντα ὑπὸ ἁμαρτίαν, ἵνα ἡ ἐπαγγελία ἐν πίστει Ἰησοῦ Χριστοῦ δοθῇ τοῖς πιστεύουσιν.

Εἰ γὰρ αἱ μὲν ἐπαγγελίαι εὐλόγουν, ὁ δὲ νόμος ἐπικαταράτους ποιεῖ, ἅρα ὁ νόμος κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ ἐδόθη, ταυτέστιν, εἰς τὸ ἐμποδίσαι αὐταῖς τοῦ εὐλογῆσαι. Ταύτην οὖν λύει τὴν ἀντιθεσιν, τοῖς τε ἐξῆς, καὶ τῇ ἀπαγορεύσει· Μὴ γένοιτο γὰρ, φησὶν. — Ἄλλως [ΦΩΤ.] Ὁ οὖν νόμος κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ; » Ἀντιθεσιν λύει. Ἡρπάσατε γὰρ, φησὶν ἂν τινες, ὁ νόμος τὸ δικαίωμα τῶν ἐπαγγελιῶν, καὶ γέγονε κατ' αὐτῶν. Ἀλλὰ μὴ γένοιτο. Εἰ μὲν γὰρ ἡδύνατο ζωοποιεῖν, εἰκότως ἂν τις ἐνόμιζε κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν ἐκτεσεῖσθαι, καὶ τὸ ἐκείνων δικαίωμα ὑφαρπάσαι, ἅτε αὐτὸν ἰσχύοντα δικαιοῦσαι. Ἐπεὶ δὲ οὐδὲν τοιοῦτον ἰσχύει ποιεῖσαι, οὔτε ζωοποιεῖσαι, οὔτε δικαιοῦσαι, ὁ γλονότι οὐκ ἐδόθη κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν. Αὐταὶ γὰρ τὸ οἰκτεῖον ἐπιδείξουσι δικαίωμα, σώζουσαι καὶ δικαιοῦσαι τὸν ἐκ πίστεως. Καὶ ὄρα σοφίαν. Ὅπερ ἂν τις ἕτερος εἰς διαβολὴν τοῦ νόμου προήνεγκεν, ὅτι οὐ ζωοποιεῖ, οὐδὲ δικαιοῖ, τοῦτο αὐτὸς εἰς ἀπολογίαν ἐγγλήματος καὶ εἰς ἐγκώμιον συνεστήσατο. Διὰ τοῦτο γὰρ, φησὶν, ὁ νόμος οὐ γέγονε κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν, ὅτι μὴδὲ σώζειν μὴδὲ δικαιοῦν ἔσχυσεν. Οὐ μόνον δὲ οὐ γέγονε κατ' αὐτῶν, ἀλλὰ γε τρόπον τινα καὶ συνήργησε καὶ ὑπερτέθη αὐταῖς· δι' ὧν γὰρ οὐκ ἔσωσεν οὐδὲ ἐδικαίωσεν, ἐπὶ τὴν πίστιν καταφυγεῖν προετρέψατο, δι' ὧν δὲ ἐπὶ τὴν πίστιν συνήλασα, τὰς ἐπαγγελίας τελειωθῆναι συγκατεργάσατο. « Εἰ γὰρ ἐδόθη νόμος ὁ δυνάμενος ζωοποιεῖσαι. » Εἰ μὲν γὰρ, φησὶν, ὁ νόμος ἔχεν ἰσχύον τοῦ σώζειν, οὐδὲ χρεῖα ἦν τῆς πίστεως. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο οὐκ ἔσχε ζωοποιεῖσαι, ἵνα ἡ πίστις χώραν λάβῃ, πλὴν ὅτι προεκθάριε καὶ προωδήγει παιδαγωγῶς δίκην, καὶ ὑποκριτοῦς ἡμᾶς ἀπέτελε καὶ δεκτικούς τῆς πίστεως. Πῶς οὖν κατὰ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ ὁ προδοποιῶν ταῖς ἐπαγγελίας; Οὐ τοίνυν ἐνδεχόμενον οὐδὲ εὐλόγον, ἐπ' ἀναιρέσει τῶν εὐλογιῶν δεδόσθαι φάναι τὸν νόμον, « ὄντως ἂν ἐκ νόμου ἦν ἡ δικαιοσύνη. » Νῦν δὲ, φησὶν, αὐτὸς οὐκ ἔσχυσεν, ἵνα ἡ πίστις ἰσχύσῃ. « Ἀλλὰ συνέκλεισε, » ταυτέστι, συγκλείσθηναι συνεχώρησε καὶ ὅλον ἀποστενωθῆναι τοὺς πάντας εἰς ἁμαρτίαν ὁ Θεός, διὰ τῶν οὐκ ἐπιεικῶς λόγων καὶ διοικήσεων. « Αὐταὶ γὰρ ἡ Γραφὴ, ἵνα, φησὶ, χώραν λάβῃ ἡ διὰ Χριστοῦ πίστις. Καὶ γὰρ τέως ὁ νόμος παραβαινόμενος, ἐδίδαξε τοὺς ἀνθρώπους ὅτι ἁμαρτωλοὶ εἰσιν. Ἀλλὰ διδάξας, οὐκ ἡλευθέρωσε τῆς ἁμαρτίας, ὡς λοιπὸν τοὺς ἀνθρώπους φανεῖσθαι τῇ πίστει ἀσμένως προσελθεῖν, τῷ ἐθέλειν ῥυθῆναι τῶν ἁμαρτιῶν. Τοῦτο δὲ ὅλον γέγονε, φησὶν, ἵνα αἱ πρὸς τὸν Ἀβραάμ ἐπαγγελίαι, τὸ, εὐλογηθῆσονται τὰ ἔθνη, διὰ τῆς εἰς Χριστὸν

PATROL. GR. OXVIII.

tri : hoc est, ipse est qui est Christus. Quanquam enim duo sint inter quos fit mediatio, unus tamen est mediator, et unus esse debet.

III, 2, 21. • Lex igitur unum est adversus promissiones Dei? Absit. Etenim si data fuisset lex quæ « potuisset vivificare, vere ex lege est justitia. Sed « conclusit Scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Jesu Christi daretur credentibus. »

Si enim promissiones benedicebant, lex autem execrandos facit : ergo lex adversus promissa Dei data est, hoc est, ad impediendum ipsa ne benedicerent. Hanc itaque solvi objectionem, et per consequentiam, et per negationem dicendo. Absit. — *Alio modo.* « Lex igitur num est adversus promissiones Dei? » Objectionem diluit. Dicerent enim quidam quod lex abriperit justificationem promissionum, et fuerit adversus illas. Sed absit. Etenim si potuisset vivificare, merito putare posset aliquis quod adversus promissiones constituta fuisset, et illarum justificationem subriperet, tanquam ipsa potens justificare. Verum quoniam nihil hujusmodi facere potest neque vivificare, neque justificare, certe non est data adversus promissiones. Hæc enim propriam exhibent justificationem salvando et justificando eum qui est in fide. Et consideranda sapientiam Nam id quod alius quispiam assumeret ad legis calumniam, puta quod non vivificat, neque justificat, hoc ipse ad defensionem accusationis et in encomium constituit. Nam propter hoc, inquit, lex non fuit adversus promissiones, quod neque salvare, neque justificare potuerit : non solum autem non fuit adversus illas, verum etiam quodammodo cooperata est et subministravit illis : ex eo enim quod nec salvavit, nec justificavit, ad fidem confugere adhortata est : ex eo autem quod ad fidem remisit, cooperata est ut complerentur promissiones. « Etenim si data fuisset lex quæ potuisset vivificare. » Nam si lex, inquit, vim habuisset ad salvandum, nulla fuisset fidei necessitas : sed propterea non potuit vivificare ut fides *et* locum haberet, sed tantum præmundabat viam *et* commonstrabat in morem prædagogi, et capaces nos reddebat ac fidei susceptivos. Quomodo ergo adversus promissa Dei fuisset, quæ viam præstruebat promissionibus? Non ergo possibile est aut rationabile, *D* videri datam fuisse legem ad benedictionum sublationem. « Vere ex lege esset justitia. » Nunc autem ipsa, inquit, non potuit ut fides posset. « Sed conclusit. » Hoc est, veluti concludi et coarctari omnes permisit Deus in peccatum variis modis, per suos sermones ac dispositiones. Hæc enim fecit Scriptura, ut fides quæ per Christum est locum haberet. Siquidem lex dum non servabatur, hominibus ostendebat quod peccatores essent : verum edoctos non liberabat a peccato, ut ad manifestatam fidem accederent, dum a peccato liberari vellent. Hoc autem totum factum est, inquit, ut promissiones quæ ad Abraham factæ sunt, nempe quod bene-

36

dicerentur omnes gentes per fidem in Christum, A darentur ipsum suscipientibus. « Sed conclusit Scriptura. » Lex, inquit, veluti comprehendit ac conclusit omnes sub peccatum, sive peccatores ostendit. Quomodo? Quia dixit, « Exsecrabilis omnis qui non manserit in omnibus quæ scripta sunt, ut faciat ea: » hoc autem erat impossibile. Non solum enim non omnes præstabant omnia imo neque aliquid ipsorum omnia præstabant, sed vix ii qui inter eos magis insignes erant, plura ex illis præstabant. Itaque cum non omnia facerent, ipsi quoque sub execratione et peccato erant. Omnes igitur conclusi erant sub peccato: ideo sola fide potuerunt assequi promissiones. Siquidem ex lege magis eliam ostensum est omnes impulsos fuisse in peccatum. — Arguit divina Scriptura ac convicit, B et eos qui fuerunt ante legem, et eos qui fuerunt sub lege: illos quidem tanquam legis naturæ transgressores, hos autem tanquam Mosaicæ: antidotum autem, et his et illis attulit, promissam videlicet salutem per fidem. Rursum enim posuit. « Conclisit, » pro Arguit et convicit.

745 III, 23-25. « Cæterum priusquam veniret fides, « sub lege custodiebantur conclusi in eam fidem quæ « erat revelanda. Itaque lex pædagogus noster fuit ad « Christum, ut ex fide justificaremur. At postquam ve- « nit fides, non amplius sub pædagogo, sumus. Omnes « enim filii estis Dei per fidem quæ est in Christo Jesu. »

« Priusquam veniret fides. » Etenim non vulgarem præbebat securitatem per hoc quod a pluribus C coerceret peccatis. « Conclusi. » Servati, inquit, et custoditi ad futuram fidem. Quomodo? Lex enim arguebat et convincebat nostra delicta: verum cum liberare non posset, nihil aliud agebat quam ut promptiores ad manifestatam accederent fidem, quo peccatis liberarentur. « In eam fidem quæ erat revelanda. » Manifestavit quod in superioribus fides in Christum revelata fuerat, sed nunc facta est hominibus manifesta, quando et incarnatio. « Itaque lex pædagogus noster. » Viam scilicet præstruens fidei quæ in Christum est notificando quidem nobis peccata, et promptos reddendo ut ad manifestatam fidem et ad remissionem accederemus. Itaque non est lex fidei contraria. Neque enim pædagogus contrarius est præceptori, sed eadem cum illo vult, et prædocet aliquantum disciplinas. « Fuit ad Christum, » Quidam enim pædagogus primum instruit pueros ut ad præceptores transeuntes sint magis dociles, et illorum doctrinas suscipiant: ita et lex quæ hoc primum nobis demonstravit: nosse videlicet quod peccaremus, nihil aliud quam paratior reddere, ut ad Christum apparentem accederemus, concupiscentes liberationem a peccatis, quæ per legem nobis manifestata erant. Convenientissime igitur inductum est ab Apostolo pædagogi exemplum. « Ut ex fide. » Cum enim peccata reprehenderet nec justificare posset, ad Christum nos transmissit. « At postquam venit fides. » Quæ

πίστεως, δοθῶσι τοῖς παραδεχομένοις αὐτήν. « Ἀλλὰ συνέκλεισεν ἡ Γραφή. » Ὁ νόμος, φησὶν, οἰονεὶ περιέλαθε καὶ περιέκλεισε πάντας εἰς ἁμαρτίαν, ἁμαρτωλοὺς ἀπέδειξε. Πῶς; Εἶπε γὰρ, « Ἐπικατάρατος πᾶς ὃς οὐκ ἐμμένει ἐν πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις, τοῦ ποιῆσαι αὐτά. » τοῦτο δὲ ἀδύνατον. Οὐ μόνον γὰρ οὐχὶ πάντες ἐποίησαν ἅπαντα, ἀλλ' οὐδὲ ἔνιοι αὐτῶν ἅπαντα, ἀλλὰ μάλιστα οἱ ἐπιφανέστεροι αὐτῶν τὰ πλείονα. Ὡστε τῷ μὴ πάντα ποιῆσαι, κακείνοι ὑπὸ κατάραν καὶ ἁμαρτίαν ἦσαν. Ἄπαντες ἄρα συγκεκλεισμένοι ἐτυχανον εἰς τὴν ἁμαρτίαν. Διὸ ἐκ μόντης πίστεως δύνανται τυχεῖν τῆς ἐπαγγελίας. Ἐκ γὰρ τοῦ νόμου, μᾶλλον καὶ εἰς ἁμαρτίαν συναλαθέντες ἀπέδειχθησαν ἅπαντες. — [ΘΕΟΔΩΡ.] Διήλεγξεν ἡ θεία Γραφή καὶ τοὺς πρὸ νόμου καὶ τοὺς ἐν νόμῳ. Τοὺς μὲν τὸν τῆς φύσεως, τοὺς δὲ τὸν Μωσαϊκὸν παραδιδόντας. Ἀλεξιάμακον δὲ καὶ τοῦτοιοις κακείοις τὴν ἐπιγγελλομένην διὰ τῆς πίστεως προσενόχη σωτηρίαν. Πάλιν γὰρ τὴν, « Συνέκλεισεν, » ἀντὶ τοῦ, Ἠλεγξε, τέθεικε.

Πρὸ δὲ τοῦ ἐλθεῖν τὴν πίστιν, ὑπὸ νόμον ἐφρουρούμεθα, συγκεκλεισμένοι εἰς τὴν μέλλουσαν πίστιν ἀποκαλυφθῆναι. Ὡστε ὁ νόμος παιδαγωγὸς ἡμῶν γέγονεν εἰς Χριστόν, ἵνα ἐκ πίστεως δικαιοθῶμεν. Ἐλθούσης δὲ τῆς πίστεως, οὐκ ἔτι ὑπὸ παιδαγωγόν ἐσμεν. Πάντες γὰρ υἱοὶ Θεοῦ ἔστε διὰ τῆς πίστεως ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

« Πρὸ δὲ τοῦ ἐλθεῖν τὴν πίστιν. » Καὶ γὰρ οὐ τὴν τυχοῦσαν ἀσφάλειαν παρείχε τῷ τῶν πλειόνων ἀπειργεῖν ἁμαρτημάτων. « Συγκεκλεισμένοι. » Φυλαττόμενοι, φησὶ, πρὸς τὴν μέλλουσαν πίστιν. Πῶς; Ὁ γὰρ νόμος ἐλέγχων ἡμῶν τὰς ἁμαρτίας, βύστασθαι δὲ οὐκ ἰσχύων, οὐδὲν ἕτερον ἐποίησεν, ἢ προσθυσομένους εἰς τὸ φανεῖσθαι τῇ πίστει προσδραμεῖν τοῦ βροθῆναι τῶν ἁμαρτιῶν. « Ἐς τὴν μέλλουσαν πίστιν ἀποκαλυφθῆναι. » Ἐδήλωσεν ὅτι ἄνωθεν ἡ εἰς Χριστόν πίστις προώρτιστο, ἀλλὰ νῦν γενομένη τοῖς ἀνθρώποις καταφανής, ὅτε καὶ ἡ ἐνανθρώπησις. « Ὡστε ὁ νόμος παιδαγωγὸς ἡμῶν. » Προοδοποιῶν δὲ τὴν εἰς Χριστόν πίστιν, διὰ τοῦ γνωρίζειν μὲν ἡμῖν τὰ ἁμαρτήματα, κατεπιθόμους δὲ ποιεῖν, φανεῖσθαι τῇ πίστει προσδραμεῖν καὶ τῇ ἀφέσει. Ὡστε οὐκ ἐναντίος ὁ νόμος τῇ πίστει. Οὐδὲ γὰρ ὁ παιδαγωγὸς τῷ διδασκάλῳ, ἀλλὰ τὰ αὐτὰ ἐκείνῳ βούλεται, καὶ προδιδάσκει κοινῶς τὰ μαθήματα. « Ἐγένονεν εἰς Χριστόν, » Ὡσπερ γὰρ ὁ παιδαγωγὸς προδιδάσκει τοὺς παῖδας, ἵνα εἰς διδασκάλους φοιτήσαντες εὐμαθέστεροι ἕσονται καὶ τὰ ὑπ' ἐκείνους διέξασθαι, οὕτως καὶ ὁ νόμος προδείξας ἡμῖν αὐτὸ τὸ εἶδέναι ὅτι ἁμαρτάνομεν, οὐδὲν ἕτερον ἢ ἐτοιμοτέρους ἐποίησεν, φανέντι τῷ Χριστῷ προσδραμεῖν τῷ ποθεῖν ἀπαλλαγῆναι τῶν ἁμαρτιῶν τῶν διὰ τοῦ νόμου γενομένων ἡμῖν καταφανῶν. Καλλίστα οὖν αὐτῷ εἴρηται τὸ τοῦ παιδαγωγοῦ παραδειγμα: « Ἴνα ἐκ πίστεως. » Ἐλέγχων γὰρ τὰς ἁμαρτίας, καὶ μὴ ἰσχύων δικαιοῦσαι, τῷ Χριστῷ ἡμᾶς παρέπεμπεν. « Ἐλθούσης δὲ τῆς πίστεως. » Τῆς λοιπὸν τὴν τελειότητα καὶ τὴν υἰοθεσίαν δωρου-

μανης. « Οὐκ ἔτι ὑπὸ παιδαγωγόν ἔσμεν. » Νηπίους ἄρα ὄντας, ἔδει ὑπὸ παιδαγωγόν πράττειν, οὐ μὴν τελείους γενομένους. « Τελειότητος γὰρ ἀπόδειξις, τὸ εἰς υἱοὺς εἰς ποιηθῆναι τῷ Θεῷ. » — « Διὰ τῆς πίστεως ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Διὰ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ πίστεως. Οὕτω γὰρ ἡ σύνταξις. Ὅρα δὲ πρότερον υἱοὺς Ἀβραάμ εἰπὼν διὰ τῆς πίστεως, νῦν υἱοὺς λέγει τοῦ Θεοῦ.

pro tō, δ: ἂ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ πίστεως, id est, per eam quæ est in Christo Jesu fidem : sic enim structura habet. Adverte autem quod cum primum filios Abrahæ dixisset per fidem, nunc dicit filios Dei.

Ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδώσασθε. Οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἑλλήν. Οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος. Οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ. Πάντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἓστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Εἰ δὲ ὑμεῖς Χριστοῦ, ἄρα τοῦ Ἀβραάμ σπέρμα ἐστὲ καὶ κατ' ἐπαγγελίαν κληρονόμοι.

Ἐπειδὴ μέγα εἶπεν υἱοὺς Θεοῦ ἡμᾶς κεκληκώς, λέγει καὶ τὸν τρόπον πῶς γενόμεθα. Ὁφείλει δὲ ὡς πρὸς τὸ προκαίμενον νόμα εἰπεῖν, « Ὅσοι εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, υἱοὶ Θεοῦ γεγονάτε » αὕτη γὰρ ἡ ἀκολουθία. Ἀλλὰ καὶ νῦν ἄλλω τρόπῳ μᾶλλον περιγεγονότι τὸ αὐτὸ εἶπεν. Εἰ γὰρ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἐνδεδύμεθα, καὶ οἷον τὴν εἰκόνα αὐτοῦ ἡμφίσημα, εὐδολοῦν ὅτι καὶ τῆς υἰότητος αὐτοῦ κοινωνοὶ ἔσμεν. Εἰ καὶ ἐκεῖνος μὲν τὸ γνήσιον, ἡμεῖς δὲ τὸ θέσει ἔχομεν. « Πάντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἓστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Τῷ ἓνα τύπον καὶ μίαν μορφήν ἐνδεδύσθαι τὴν τοῦ Χριστοῦ, καὶ μίαν ἔχειν κεφαλὴν αὐτὸν, καὶ πάντας εἰς ἓν σῶμα συντελεῖν. « Ἐν Χριστῷ, φησὶν, Ἰησοῦ. » Δι' αὐτὸν γὰρ τὸ εἶναι ἔχομεν, διὰ τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ, καὶ τοῦ θανάτου, καὶ τῆς χάριτος. « Εἰ δὲ ὑμεῖς Χριστοῦ. » Εἰ δὲ ὑμεῖς ἓστε Χριστοῦ μορφή καὶ σῶμα, φησὶν, εἰκότως τοῦ Ἀβραάμ ἐστε σπέρμα. Ἐπειδὴ γὰρ ἔμπροσθεν ἔλεγεν, ὅτι ὁ Χριστὸς σπέρμα Ἀβραάμ ἐστὶ τὸ κατὰ σάρκα (αὐτῷ οὖν τῷ σπέρματι Ἀβραάμ ἐδόθησαν αἱ ἐπαγγελίαι, τουτέστι τῷ Χριστῷ), νῦν τὸν αὐτὸ ἀνακεφαλαιούται. Εἴ ἓστε, φησὶ, σῶμα Χριστοῦ, σπέρμα τὲ ἓστε Ἀβραάμ καὶ κληρονόμοι τῆς τῷ σπέρματι αὐτοῦ δοθείσης ἐπαγγελίας, ὁ Χριστὸς ἡμῖν, φησὶ, τούτων αἰτίας, ὁ σῶμα ἡμᾶς ἑαυτῷ ποιησάμενος, καὶ διὰ τοῦτο καὶ εἰς σπέρμα τῷ Ἀβραάμ εἰσαγαγῶν, οὐ μὴν ὁ νόμος.

ΚΕΦΑΛ. Η'.

Ὅτι ὑπὸ κρίσει ἦσαν οἱ ἐν νόμῳ.

Λέγω δὲ, ἔφ' ὅσον χρόνον ὁ κληρονόμος νηπίος ἔστιν, οὐδὲν διαφέρει δούλου, Κύριος πάντων ὢν, ἀλλὰ ὑπὸ ἐπιτρόπους ἐστὶ καὶ οἰκονόμους, ἄχρι τῆς προθεσμίας τοῦ πατρὸς. Οὕτως καὶ ἡμεῖς, ὅτε ἦμεν νηπίοι, ὑπὸ τὰ στοιχεῖν τοῦ κόσμου ἦμεν δεδουλωμένοι.

Τί γὰρ ; Ὅτι ὄριστο παρὰ τοῦ πατρὸς μηδὲν διοικεῖν, ἄχρι τῆς νομίμης ἡλικίας. Καλῶς δὲ ἤγαγε τὸ τοῦ νηπίου παράδειγμα. Ὅσπερ γὰρ ἐκεῖνος κύριος πάντων ὢν διὰ τὴν νηπιότητα κωλύεται ἐγκρατεῖν εἶναι τῶν αἰσθησῶν, οὕτω καὶ ἡμεῖς, διὰ τὸ πάσαι εἶναι νηπίοι τὸν νοῦν, ἐκωλυόμεθα τῆς υἰοθεσίας τοῦ Θεοῦ ἀξιοθεῆναι. « Ὅτε ἦμεν νηπίοι. » Νηπίοι, φησὶν,

A postea dabat perfectionem et adoptionem. « Non amplius sub pædagogō sumus. » Cum enim parvuli essemus, oportebat sub pædagogo degere : non autem cum perfecti sumus, « Perfectionis enim indicium est, adoptatos esse a Deo in filios. » — « Per fidem quæ est in Christo Jesu. » Litteræ enim ordinatio talis est ut τὸ, 746 δ: ἂ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, id est, per fidem in Christo Jesu, ponatur pro tō, δ: ἂ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ πίστεως, id est, per eam quæ est in Christo Jesu fidem : sic enim structura habet. Adverte autem quod cum primum filios Abrahæ dixisset per fidem, nunc dicit filios Dei.

III, 27-29. Nam quotquot in Christum baptizati estis, Christum induistis. Non est Judæus neque Græcus. Non est servus neque liber. Non est masculus nec femina. Omnes enim vos unus estis in Christo Jesu. Quod si vos estis Christi, igitur Abrahæ semen estis juxta promissionem hæredes.

Quoniam magnum est quod dixit nos filios Dei electos, dicit et modum quo facti sumus. Debuisset autem quantum ad propositionem sententiam dicere : « Quotquot in Christum baptizati estis, filii Dei facti estis ; » hæc enim est consequentia. Verum nunc etiam modo magis efficaci idem dixit. Nam si Christum Dei Filium induimur, et tanquam ipsius imaginem vestimus, manifestum est quod etiam filiationis ipsius participes simus : quanquam ille hoc naturale habet, nos vero per adoptionem. « Omnes enim vos unus estis in Christo Jesu. » Ex eo videlicet quod vos unam figuram unamque formam induiti estis, nempe quæ Christi est : et unum caput habetis, videlicet ipsum. et omnes in unum corpus consummaminini. « In Christo Jesu, » inquit. Nam per eum habemus ipsum esse per crucem ejus et mortem ac charitatem. « Quod si vos estis Christi. » Quod si vos Christi forma et corpus estis, merito Abrahæ semen estis. Quoniam enim prius dixit quod Christus Abrahæ semen esset juxta carnem (ipsi ergo semini Abrahæ datæ sunt promissiones, id est, Christo) idem nunc repetit. Si estis, inquit, corpus Christi, et semen Abrahæ estis, et hæredes promissionis quæ data est semini ipsius : Christus, inquit, horum nobis auctor est, qui nos sibi ipsi corpus aptavit, et propterea quoque in semen Abrahæ induxit, non autem lex.

747 CAPUT VIII.

Quod hi qui in lege erant, fuerint creaturæ obnoxii.

IV, 1-3. Dico autem, quandiu hæres puer est, nihil differt a servo cum sit dominus omnium : sed sub tutoribus et actoribus est usque ad tempus quod pater præscripserit. Sic et nos cum essemus pueri, sub elementis mundi eramus in servitutem adacti.

Quare nihil differt ? Quia ordinatum fuit a patre, ut nihil gubernet usque ad legitimam ætatem. Recte autem adduxit pueri exemplum. Quemadmodum enim ille cum omnium sit dominus propter pueritiam tamen prohibetur obtinere quæ sua sunt : ita et nos, eo quod olim pueri eramus, prohibebamur Dei adoptionem suscipere. « Cum essemus

pueri. » Pueri, inquit, non ætate, sed cognitione Dei : ostendens quod Deus quidem hæc ab initio donare voluisset, nemp adoptionem, sed nos dilationis causa eramus, cum mente pueri essemus. Relicti itaque sumus Dei permissione, ut servitute subiceremur elementis, hoc est, circumlacioni solis ac lunæ : nam in servitute adacti eramus Sabbatis et neomeniis dierumque observationibus, quæ secundum legem observabantur. Maxima, inquit, in parte soli et lunæ subjecti fuimus, a quibus dies habentur encomeniæ et Sabbata. Volens autem quæ in lege erant plurimum deprimere, non dixit : Sub legem eramus in servitute adacti, sed, Sub elementis. — Ut pueri, inquit, et imperfecti eramus, ac veluti quemdam procuratorem et œconomum habebamus legem (nam elementa mundi dixit legales observationes), quandoquidem a sole et luna dies vocantur, a diebus vero hebdomades ac menses annique constituuntur : lex vero sabbata et neomenias, annuaque festa et annorum hebdomadas observare jubebat : hac causa dixit : « Sub elementis adacti in servitute : » quoniam ex his quoque tempus constituitur. 748 « Sub elementis mundi. » In similitudinem procuratorum et œconomorum qui imperfectos per ætatem instruunt ac moderantur ad id quod expedit, mundi accepit elementa, quibus in servitute redacti eramus propter cognitionis imperfectionem. Nequaquam igitur, ut opinor, solem et lunam id ordinem procuratorum redegit, propterea quod inutile esset his esse subjectum, sed elementa mundi dicit, aut elementarem et introductivam legem (Scribebat enim credentibus e Judæis, et significat tum ea quæ paulo superius dicta sunt, tum quod si circumdamini, Christus vobis nihil proderit) aut elementa vocat dies, aquam et ignem, quorum erant observationes ex lege quæ in servitute adigebat : dierum quidem in Sabbatis et neomeniis ac circumcisionibus, aquæ autem in purificationibus ac lotionibus, ignis vero in non accendendo Sabbatis igne, sed edendis pridianis ac frigidis. Vide autem quid circa hoc admirandum dicat Eusebius quarto libro *De demonstratione evangelica*.

IV. 4-7. At ubi venit plenitudo temporis, emisit Deus Filium suum factum ex muliere, factum legi obnoxium, ut eos qui erant legi obnoxii, redimeret, ut adoptionem in filios acciperemus. Quoniam autem estis filii, misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra clamantem. Abba Pater. Itaque jam non est servus, sed filius. Quod si filius, et hæres Dei per Jesum Christum,

« Cujus temporis venit plenitudo ? » Ejus, inquit, temporis quo oportebat venire Christum. Definitum fuit enim tempus adventus Christi a Daniele propheta, quod finem accepit sub Cæsaris Augusti imperio, quando et Christi in carne dispensatio mei principium sumpsit. « Factum ex muliere. » Propterea non dixit Factum per mulierem, ne existimes

οὐ τῇ ἡλικίᾳ, ἀλλὰ τῇ γνώσει τοῦ Θεοῦ, δεκνὺς δὲ ὁ μὲν Θεὸς ἤθελε ταῦτα ἐξ ἀρχῆς χαρῖσθαι, τούτῃ ἐστι, τὴν υἰοθεσίαν ἀλλ' ἡμεῖς τῆς ἀναβολῆς αἰτίοι, νήπιοι ὄντες τὰς φρένας. Εἰάθημεν οὖν κατὰ συγχώρησιν Θεοῦ, δεδουλωσθαι τοῖς στοιχείοις, τουτέστι, τῇ περιφορᾷ τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης. Δεδουλωμένοι γὰρ Σάββασι καὶ νεομηνίαις καὶ ἡμερῶν παρατηρήσεσιν, ἅτινα κατὰ τὸν νόμον ἐφυλάττετο, τῷ πλείστῳ μέρει, φησὶν, ἡλίῳ καὶ σελήνῃ ὑποτετάγμεθα, ἐξ ὧν αἱ ἡμέραι, καὶ αἱ νομηνίαι καὶ τὰ Σάββατα. Πάνυ δὲ βουλόμενος καταγαγεῖν τὰ ἐν τῷ νόμῳ, ἀφείκει εἰπεῖν, Ὑπὸ τὸν νόμον ἦμεν δεδουλωμένοι, Ὑπὸ τὰ στοιχεῖα εἶπεν. — [ΘΕΟΔΩΡ.] Ἦνίκα, φησὶ, νήπιοι καὶ ἀτελεῖς ἦμεν, οἷόν τινα ἐπίτροπον καὶ οἰκονόμον εἶχομεν τὸν νόμον. (Στοιχεῖα γὰρ τοῦ κόσμου, τὰς νομικὰς παρατηρήσεις εἶπεν.) Ἐπειδὴ περ ἀπὸ ἡλίου καὶ σελήνης νύξ καὶ ἡμέρα καλεῖται, ἀπὸ δὲ ἡμερῶν, ἑβδομάδες καὶ μῆνες καὶ ἐνιαυτοὶ συνίστανται, ὁ δὲ νόμος καὶ Σάββατα καὶ νεομηνίας καὶ ἐνιαυσίους ἑορτὰς καὶ ἐνιαυτῶν ἑβδομάδας φυλάττειν ἐκέλευσε, τούτου χάριν εἶπεν : « Ὑπὸ τὰ στοιχεῖα δεδουλωμένοι, » ἐπειδὴ καὶ ἐκ τούτων ὁ χρόνος συνίσταται. α Ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου. » — [ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ.] Ἐν τῷ ἐπιτρόπων καὶ οἰκονόμων τῶν τοῦ ἀτελεῖς τῇ ἡλικίᾳ πρὸς τὸ συμπέρον παιδαγωγούντων, ἔλαβε τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου, οἷς ἦμεν δεδουλωμένοι διὰ τὸ τῆς γνώσεως ἀτελεῖς. Οἷς ἂν οὖν, ὡς οἶμαι, ἡλίον καὶ σελήνην ἔλαβεν εἰς τῆς τῶν ἐπιτρόπων, διὰ τὸ ἀσύμφορον εἶναι τὴν εἰς ταῦτα ὑποταγήν, ἀλλὰ στοιχεῖα φησὶ τοῦ κόσμου, ἧ τὸν στοιχειώδη καὶ εἰσαγωγικὸν νόμον. (Καὶ γὰρ τοῖς ἐξ Ἰουδαίων πιστοῖς ἔγραψε, καὶ δηλοῖ τὰ τε μικρὸν ἀνωτέρω εἰρημέναι, καὶ τὸ ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει.) Ἡ στοιχεῖα καλεῖ, ἡμέρας, ὕδωρ, πῦρ, ὧν ἦσαν ἐκ τοῦ εἰς δουλείαν ὑπαγωγόντος νόμου αἱ παρατηρήσεις. Ἡμερῶν μὲν, ἐν τε Σάββάτοις καὶ νεομηνίαις καὶ περιτομαῖς. Ὑδατος δὲ, ἐν ταῖς σωματικαῖς ἀγνεύαις καὶ βαπτισμαῖς. Πυρὸς δὲ, ἐν τῷ μὴ ἀνακαίειν πῦρ ἐν τοῖς Σάββάτοις, ἀλλ' ἔωλα ἐσθίειν. Ὅρα δὲ τί εἶπεν εἰς τοῦτο ξένον Εὐσέβιος ἐν τῷ τετάρτῳ λόγῳ τῆς εὐαγγελικῆς ἀποδείξεως.

Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν ἴδιον υἱὸν αὐτοῦ γενόμενον ἐκ γυναικὸς, γενόμενον ὑπὸ νόμῳ, ἵνα τοὺς ἐκ νόμου ἐξαγοράσῃ, ἵνα τὴν υἰοθεσίαν ἀπολάβωμεν. Ὅτι δὲ ἴστε υἱοὶ, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν κρᾶζον, ἁββᾶ ὁ Πατήρ. Ὅστε οὐκ ἔτι εἰ δοῦλος, ἀλλὰ υἱός. Εἰ δὲ υἱός, καὶ κληρονόμος Θεοῦ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

« Ποίου χρόνου πλήρωμα, » καθ' ὃν χρόνον ἔδει, φησὶ, ἔλθειν τὸν Χριστόν. Πρωώριστο γὰρ ὁ χρόνος τῆς ἐλεύσεως τοῦ Χριστοῦ παρὰ Δανιὴλ τοῦ προφήτου, ὃς ἔλαβε τέλος ἐπὶ τῆς βασιλείας Κιζταρος Αὐγούστου, ὅτε καὶ ἡ ἑσάρκος οἰκονομία τοῦ Χριστοῦ ἀρχὴν ἔλαβε. « Γενόμενον ἐκ γυναικὸς. » Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπε διὰ γυναικὸς, ἵνα μὴ πάροθεν διὰ τῆς

θεοτόκου νομίσης γεγενῆσθαι, ἀλλ' ἐκ γυναικός, δεκνύς ἐξ αὐτῆς ἐληφότα τὸ σῶμα τὸν Κύριον. « Γενόμενον ὑπὸ νόμον. » Οὕτω γὰρ ὑπὸ νόμον ἐγένετο, ὅτι καὶ περιετμήθη, ἵνα, φησί τοῦς ὑπὸ νόμον καὶ κατ' ἄρην ὄντας ἐξαγοράσῃ, τῷ τε σταυρῷ, καὶ τῷ ὄλωσ ὑπὸ νόμον γενέσθαι. « Ἴνα τὴν υἰοθεσίαν ἀπολάβωμεν. » Οὐ μόνον γὰρ κακῶν ἀπήλλοξε, τῆς ἀρῆς ἀπαλλάξας τοῦ νόμου, ἀλλὰ καὶ υἰοθεσίαν ἔχαρίσατο. Ἐπὶ δὲ, Ἄπολάβωμεν, ἔδειξεν αὐτὴν ἄνωθεν κεγρεωστικῆν, ἡμᾶς δὲ μὴ δύνασθαι λαβεῖν, διὰ τὸ τῆς γνώμης νήπιον. « Ὅτι δὲ ἐστε υἱοί. » Καὶ πόθεν, φησί, δηλονότι υἰοθεσίας ἡξιώμεθα; Πόθεν; Ἐκ τοῦ τῆς υἰοθεσίας Πνεύματος. Ὅπερ καταπεφοίτηκε, παρασκευάζον ἡμᾶς καὶ διδάσκον (τοῦτο λέγει τὸ, Κραῖνον), Πατέρα τὸν Θεὸν καλεῖν, ὅπερ οὐκ ἂν ἦν, εἰ μὴ υἰοθεσίας ἡξιώμεθα. Καὶ λοιπὸν θάρσει, ὡ ἄνθρωπε, ὅτι οὐκ ἔτι ὑπάρχεις δοῦλος, ἀλλ' υἱὸς Θεοῦ καὶ κληρονόμος αὐτοῦ. Διὰ τοῦ φύσει Υἱοῦ αὐτοῦ σαρκωθέντος καὶ τὸ ἡμέτερον ὄλον φορέσαντος, οὐκ ἔτι εἰ δοῦλος καὶ ὑπὸ ζυγὸν τοῦ νόμου. Πῶς οὖν οὐκ ἄτοπον τοὺς γενομένους υἱοὺς Θεοῦ, διὰ τε Χριστοῦ καὶ διὰ Πνεύματος, ἐπιστρέφειν πάλιν πρὸς τὸν νομον; Καὶ ὅρα ἔμφρασι τῆς ἁγίας Τριάδος. Ὁ Πατὴρ ἀπεστείλεν, ὁ Υἱὸς ἔσαρκώθη, καὶ τὸ Πνεῦμα συνήρρησεν, ὃ καὶ εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν ἐπεισελθὼν, διδάσκει λέγειν, Ἄβδᾶ ὁ Πατήρ. « Καὶ κληρονόμος Θεοῦ διὰ Χριστοῦ. » Διὰ τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ.

Ἄλλὰ τότε μὲν οὐκ εἰδότες Θεὸν, ἐδουλεύσατε τοῖς μὴ φύσει οὔσι θεοῖς. Νῦν δὲ γνόντες Θεὸν, μᾶλλον δὲ γνωσθέντες ὑπὸ Θεοῦ, πῶς ἐπιστρέφετε πάλιν ἐπὶ τὰ ἄσθενῆ καὶ πτωχὰ στοιχεῖα, οἷς πάλιν ἄνωθεν δουλεύειν θέλετε; Ἡμέρας παρατηρεῖσθε, καὶ μῆνας, καὶ καιροὺς καὶ ἐνιαυτούς. Φοβοῦμαι ὑμᾶς, μὴ πως εἰκὴ κεκοπίκακα εἰς ὑμᾶς. Γίνεσθε ὡς ἐγὼ, ὅτι κἀγὼ ὡς ὑμεῖς.

Πρὸς τοὺς ἐξ Ἰουδαίων διαλέγεται, δεικνύς ὡς τὸ ἡμέρας παρατηρεῖσθαι καὶ μῆνας καὶ καιροὺς καὶ ἐνιαυτούς καὶ ὧν ἐν νόμῳ ἡ παρατήρησις, εἰδωλοκρατείας ἐστίν. Οὐδὲν γὰρ, φησὶν ἕτερον τοῦτο, ἢ σελήνη καὶ ἡλίω προσκυνεῖν ἐξ ὧν αἱ ἡμέραι τῆς παρατήρησιν ἔχουσιν. Ἐκ περιουσίας δὲ τοῦτο εἶπεν, ἀποστῆσαι τοῦ νόμου θέλων. Οἱ γὰρ τὴν περιτομὴν κηρύσσοντες, καὶ τὰς τοιαύτας συνεκέρυττον παρατηρήσεις. « Μᾶλλον δὲ γνωσθέντες ὑπὸ Θεοῦ. » Οὐ γὰρ ὑμεῖς, φησὶν, οἰκείω πόνῳ τὸν Θεὸν εὑρετε, ἀλλ' αὐτὸς ἐν πλάνῃ διάγοντας, ἐπισπάσατο. « Πῶς ἐπιστρέφετε πάλιν, περὶ ἡλίου πάλιν καὶ σελήνης καὶ ἀστρων διαλέγεται, ἐξ ὧν αἱ τῶν ἡμερῶν παρατηρήσεις. Πτωχὰ δὲ καὶ ἄσθενῆ αὐτὰ καλεῖ, ὡς μηδεμίαν ἰσχὺν ἔχοντα. Πολλὴν δὲ τὸ, Πάλιν, ἔμφρασι ἔχει μετὰ τὴν υἰοθεσίαν, φησὶ, καὶ τὸ γνωσθῆναι ὑπὸ Θεοῦ. — [ΚΥΡΙΑ ΟΙΚΟΥΜΕΝΟΥ.] Στοιχεῖα κόσμου, τὰ μόρια τοῦ παντός κόσμου. Ἄσθενῆ καὶ πτωχὰ αὐτὰ καλεῖ, οὐ διὰ τὴν εὐτέλειαν αὐτῶν. (Τί γὰρ οὐρανοῦ καὶ γῆς μεγαλοπρεπέστερον; Τί δὲ ἡλίου καὶ σελή-

A transitum duntaxat factum fuisse per Dei Matrem, sed ex muliere, ostendens Dominum ab eo corpus sumpsisse. « Factum legi obnoxium. » Ita enim legi obnoxius factus est quod etiam circumciscus est: ut eos, inquit, qui legi ac execrationi erant obnoxii, redimeret, et per crucem, et ex eo quod totum se legi subjecisset. « Ut adoptionem in filios accipere-mus. » 749 Non solum enim a malis liberavit, a legis execratione absolvens, verum adoptionem in filios etiam donavit. Dicens autem, Acciperemus, ostendit ipsam antea fuisse debitam, sed nos non potuisse accipere propter mentis infantiam. « Quoniam autem estis filii, etc. » Et unde, inquit, manifestum est, quod adoptionem in filios accepimus? Unde? Ex adoptione Spiritus qui descendit ut prae-pararet nos ac doceret (hoc enim indicat Clamantem) Deum vocare Patrem; quod nequaquam fuisset, nisi adoptionem in filios accepissemus. Deinceps itaque bono sis animo, o homo: jam enim non es servus, sed filius Dei haeresque ipsius. Per hoc enim quod carnem assumpsit naturalis ipsius Filius, ac quidquid nostrum est gustavit, non est amplius servus jugo legis obnoxius. An igitur absurdum non esset eos qui per Christum et per Spiritum facti sunt filii, rursus ad legem reverti? Et animadvertite Trinitatis significationem. Pater emisit, Filius carnem assumpsit, Spiritus cooperatus est, qui in corda nostra ingressus, docet nos dicere, Abba Pater. « Et haeres Dei per Christum. » Per crucem ac mortem ipsius.

C IV, 8-12. « Sed tum quidem cum ignoraretis Deum, « serviebatis his qui natura non sunt dii. At nunc « posteaquam cognovistis Deum, quin potius con- « gultis estis a Deo, quomodo convertimini denuo ad « infirma et egena elementa, quibus iterum ab inte- « gro servire vultis? Dies observatis et menses et « tempora et annos. Metuo de vobis ne quo modo « frustra laboraverim erga vos. Estote ut ego sum, « quandoquidem et ego sicut vos. »

D Adversus eos qui ex Judæis erant disserit, ostendens quod dies observare et menses, et tempora, et annos, et ea quorum in lege observatio erat, idolotatria est. Hoc enim nihil aliud est, inquit, quam solem ac lunam adorare, ex quibus dies observationem habent. Ex abundantia autem hoc dixit, cupiens ut a lege discederent. Prædicantes namque circumcisionem, hujusmodi etiam observationes una prædicabant. « Quin potius cogniti estis a Deo. » Non enim vos, inquit, proprio labore Deum nacti estis, 750 sed ipse vos in errore degentes attraxit? « Quomodo convertimini denuo? » De sole, luna et astris disserit, a quibus erant dierum observationes. Egena autem et infirma appellat ipsa, ut quæ nullam habent potentiam. Quod autem ait Denuo et Rursus, multam habet emphasim: Post adoptionem, inquit, et postquam a Deo cogniti estis. — Elementa mundi vocat particulas totius universi. Infirma et egena ipsa appellat, non propter abjectionem ipsorum. Quid enim cælo ac terra magnificen-

tius? quid autem sole, luna ac astris honorificentius aut splendidius? sed quod intellectu careant et vita ac sensu. Ex hoc manifestum est quod non modo circumcisionem prædicabant pseudapostoli, verumetiam harum rerum observationes: sumpto quidem ex lege principio, verum a lege aberrantes. « Metuo. » Adverte pia viscera. Illi fluctuant, et Paulus metuit. Quod autem ait, Ne quo modo, significat ipsos adhuc stare, et necdum omnino naufragium fecisse: et spem dat eis quod si respiscere velint, non frustra erga ipsos laboratum sit, ac si diceret: Mementote laborum ac sudorum meorum erga vos, nec vanum reddatis laborem meum. « Estote ut ego sum. » Adhuc ad eos qui ex Judæis erant sermo est. Imitatores, inquit, mei estote, quia et ego relicta lege ad fidem accurrei: quandoquidem et ego sicut vos eram, legem observans ac magnificiens. « Quandoquidem et ego sicut vos » Vehementer et ego legem amabam, et videte quomodo commutatus sim: hanc et vos, inquit, mutationem æmulamini.

VI, 12-17. « Fratres, rogo vos nihil me læsisistis: « Scitis autem quod per infirmitatem carnis Evangelium prædicaverim vobis prius: et experimentum mei quod erat in carne mea, non fuistis aspernati, sed me velut angelum Dei suscepistis velut « Christum Jesum. Quæ igitur erat beatitudo vestra. « Testimonium enim reddo vobis, quod si fieri potuisset, oculos vestros effossos dedisset mihi. « Igitur inimicus factus sum vobis, vera loquendo « vobis? Æmulantur vos non recte: imo excludere « vos volunt, ut ipsos æmulentini. »

751 Obtestatur eos, suam ducens ipsorum salutem. Narrat autem eorum beneficia et honores quibus cum honoraverant, et quod eum magnificerint, id stabile volens quod ea quæ adversus ipsos nunc a se dicta sunt opprobria, non sint dicta ob inimicitiam aliquam aut odium: qui enim fieri posset, inquit, ut inimico animo me haberem erga vos, a quibus tanto in pretio habitus sum? sed quod dicta sint ab eo qui bona ipsis procuraret, eosque diligeret « Scitis autem quod per infirmitatem. » Hoc est, cum imbecillitate et infirmitate carnea, nempe cum vinculis, plagis ac carceribus quæ ab his sustinebam qui prædicationi adversabantur. « Evangelium prædicaverim. » Quid dico, inquit, nihil me læsisistis? imo magnum honorem erga me demonstratis. Siquidem flagellatus et persecutionem patiens (nam hæc dicit infirmitatem carnis) prædicabam vobis: et tamen cum me hæc pati videretis, neque offendebamini erga me, neque aversabamini. Experimentum namque mei, inquit, quod erat in carne mea non fuistis aspernati: experimentum ac persecutionem rursus vocans plagas, carceres ac persecutiones. « Sed me velut angelum Dei suscepistis. » An igitur absurdum non est, cum persecutionem patiens ac repulsus fuerim a vobis velut angelus susceptus, imo velut ipse Dominus, aversari nunc suadentem et adhortantem ea quæ ad

νης τιμαλφέστερον καὶ ἀστρων; Ἄλλὰ διὰ τὸ ἑστερηθῆναι νοῦ καὶ ζωῆς καὶ αἰσθητικῶς. Ἡμέρας παρατηρεῖσθε. Ἐκ τούτου δὴλον ὅτι, οὐ μόνον περιτομὴν ἐκέρυττον οἱ ψευδαπόστολοι, ἀλλὰ καὶ τούτων τὰς παρατηρήσεις, τὴν ἀρχὴν μὲν ἐκ τοῦ νόμου λαβόντες, παρεκτρπέντες: δὲ καὶ τοῦ νόμου « Φοβοῦμαι. » Ὅρα σπλάγχνα, ἐκεῖνοι σαλεύονται, καὶ Παῦλος φοβεῖται. Τὸ δὲ, Μὴ πως, δηλοῖ ἔτι ἐστῶτας καὶ μὴ πῶς τέλειον ναυγήσαντας. Καὶ δίδωσιν αὐτοῖς ἐλπιδά, ὅτι εἰ θελήσουσιν ἀναντῆσαι, οὐκ εἰκῆ ὁ εἰς αὐτοὺς γένηται κόπος, ὡσεὶ ἔλεγε, Μνησθητέ μου τῶν εἰς ὑμᾶς κόπων καὶ ἰδρώτων, καὶ μὴ ματαιώσῃτε μου τὸν πόνον, « Γίνεσθε ὡς ἐγώ. » Ἔτι πρὸς τοὺς ἐξ Ἰουδαίων ὁ λόγος. Γίνεσθε ὡς ἐγώ. Μιμηταί μου, φησί, γίνεσθε, ὅτι καὶ ἐγὼ τὸν νόμον ἐάσα, τῆ πίστει προσέδραμον. Καὶ γὰρ καὶ ἐγώ, φησί, ὡς ὑμεῖς ἤμην, τῆρῶν καὶ περὶ πολλοῦ τὸν νόμον ποιούμενος. « Ὅτι καὶ ὡς ὑμεῖς. » Σφόδρα τὸν νόμον καὶ ἐπόθουν, ἀλλ' ὄρατε πῶς μεταβίβλημαι. Ταύτην καὶ ὑμεῖς, φησί, ζηλώσατε τὴν μεταβολὴν.

Ἄδελφοί, δέομαι ὑμῶν, οὐδὲν με ἡδικήσατε. Ὅδατε δὲ ὅτι δι' ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς εὐηγγελισάμην ὑμῖν τὸ πρότερον. Καὶ τὸν πειρασμὸν μου τὸν ἐν τῇ σαρκί μου, οὐκ ἐξουθενήσατε, οὐδὲ ἐξεπτύσατε. Ἄλλ' ὡς ἄγγελον Θεοῦ ἐδέξασθε με, ὡς Χριστὸν Ἰησοῦν. Τίς οὖν ἦν ὁ μακαρισμὸς ὑμῶν; Μαρτυρῶ γὰρ ὑμῖν ὅτι εἰ δυνατόν, τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν ἐξορύξαντες ἂν ἐδώκατέ μοι. Ὅστε ἐχθρὸς ὑμῶν γέγονα, ἀληθεύων ὑμῖν; Ζηλοῦσιν ὑμᾶς οὐ καλῶς, ἀλλὰ ἐκκλείσται ὑμᾶς θίλουσιν, ἵνα αὐτοὺς ζηλοῦτε.

[ΦΩΤ.] Παρακαλεῖ αὐτοὺς, οἰκείαν τὴν ἐκείνων σωτηρίαν ἠγοούμενος. Διεξέρχεται δὲ αὐτῶν εὐχαριστίας, καὶ ἃς ἐτίμησιν αὐτὸν τιμᾶς, καὶ ὡς περὶ πολλοῦ αὐτὸν ἔσχον, τοῦτο βουλόμενος κατασκευάσαι, ὅτι αἱ κατ' αὐτῶν λεχθεῖσαι νῦν λοιδορεῖται παρ' αὐτοῦ, οὐκ ἐλέχθησαν κατὰ ἀπέχθειάν τινα ἢ ἐχθραν (πῶς γὰρ ἂν, φησὶν, ἀπεχθῶς εἶχον πρὸς ὑμᾶς, περὶ πολλοῦ πεποιτημένους); Ἄλλ' ὅτι τὰ λεχθέντα κηδομένου καὶ ἀγαπῶντος ἦν. « Ὅδατε δὲ, ὅτι δι' ἀσθένειαν. » Οἷον μετὰ ἀσθενείας σαρκικῆς, τουτέστι, μετὰ δεσμῶν καὶ πληγῶν καὶ σουλκῶν, ἅπερ ὑπὸ τῶν ἐναντιουμένων τῷ κηρύγματι ὑπέμενον. « Εὐηγγελισάμην. » Τί λέγω, φησὶν, οὐκ ἡδικήσατέ με; Πολλὴν οὖν τιμὴν εἰς ἐμὲ ἐνεδέξασθε. Καὶ γὰρ μασιζόμενος καὶ διωκόμενος (ταῦτα γὰρ φησὶν ἀσθένειαν σαρκὸς), εὐηγγελιζόμεν ὑμῖν. Καὶ ὁμῶς ταῦτέ με ὀρῶντες πάτχοντα, οὔτε ἐσκανδαλισθητε εἰς ἐμὲ, οὔτε διεπτύσατέ με. Τὸν γὰρ πειρασμὸν μου, φησὶ, τὸν ἐν τῇ σαρκί μου, οὐκ ἐξουθενώσατε, πειρασμὸν πάλιν καλῶν, τὰς πληγὰς, τὰς φυλακὰς, τοὺς διωγμοὺς. « Ἄλλ' ὡς ἄγγελον Θεοῦ ἐδέξασθε με. » Πῶς οὖν οὐκ ἄλογον, φησὶ, διωκόμενον καὶ ἐλαυνόμενον, δεδέχθαι παρ' ὑμῶν ὡς ἄγγελον καὶ ὡς αὐτὸν τὸν Κύριον; Συμβουλεύοντα δὲ καὶ τὰ πρὸς σωτηρίαν παραινούντα, διαπτύεσθαι; « Τίς οὖν ἦν; » Τίς ἦν οὐκ ἐρωτῶντός ἐστιν, ἀλλ' οἷον θαυμάζοντος καὶ ἐπαίροντος τὴν τότε πίστιν

αὐτῶν, καὶ τὸν ἐπὶ ταύτῃ μακαρισμόν. Τίς ἦν ; Ἐπίσκοπος ἦν, φησί, θαυμαστός. Ἡλικίου μακαρισμοῦ ἐξεπίσταε. Ἡ κατ' ἐρώτησιν. Τίς ἦν ; Ἀναμνησθητέ φησι. τίς ἦν ὁ μακαρισμὸς ὑμῶν. Λίαν γὰρ ἐμακάριζον. Νῦν δὲ τί ; ἐλέγχω. Διὰ τοῦτο μισοῦμαι. Διὰ τί δὲ ἐλέγχω ; Διὰ τὴν σωτηρίαν ὑμῶν. Ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, πῶς ἂν μεθιμίαν ἄλλην παρασπόντων πρόσασιν ὑμῶν, ὁ ἐπαιῶν καὶ μακρῶν εἰς τὸ ψέγειν ἔλθον ; « Ὁ μακαρισμὸς ὑμῶν. » Τίς ἦν, φησὶν, ὁ μακαρισμὸς ὑμῶν, ὃν ἐγὼ τε καὶ ἕτεροι πολλοὶ ἐμακάριζον ὑμᾶς, ἐπὶ τῇ ὑπακοῇ καὶ τῇ ὑποταγῇ τοῦ Εὐαγγελίου ; Τίς οὖν ἦν ; φησί, νῦν γὰρ οὐκ ὄρω αὐτόν. Ποῦ, φησί, τὰ ζηλωτά της πίστεως κατορθώματα ; τὸ γὰρ τίς, ἀντὶ τοῦ, ποῦ, τέθεικεν. « Ὅτι τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν. »

nem Evangelii ? Quænam igitur erat, inquit ? nunc enim ipsam non video : ubi præclara fidei facinora ? nam tunc, id est, quæ pro ubi posuit. « Oculos vestros effossos. »

Οἶδα, φησὶν, ὅτι τῶν ὀφθαλμῶν ὑμῶν τιμιώτερόν με ἡγεῖσθε διὰ τὸ κήρυγμα πάσαι. « Ὡστε ἐλθὼς ὑμῶν γέγονα. » Ἄλλην, φησὶν, οὐκ οἶδα ἔχθρας ἀτίαν, ἢ ὅτι τὰ ἀληθῆ ὑμῖν καὶ πρὸς σωτηρίαν ἄγοντα παραδίδωμι δόγματα, δι' ἃ καὶ ἐπαυξῆσαι ὑμᾶς εἶδει τὴν πρὸς με ἀγάπην « Ζηλοῦσιν ὑμᾶς. » Οὐκ ἐπ' ἀγαθῷ, φησί, τὴν αὐτὴν ὑμῖν εἰς Χριστόν πιστιν ἀσπάζονται, ἀλλ' ἵνα ὑμᾶς ταύτης ἐκκλείσαντες, ἑαυτοῖς ἀναπεισῶσιν ἔπεισθαι, ὅτι πρὸς ὑμείραν ἀπάτην τὸ τοιοῦτον αὐτοῖς μεμηχάνηται. « Οὐ καλῶς. » Ἔστι γὰρ καὶ ζῆλος καλός, ὅταν τις οὕτω ζηλοῖ, ὥστε μιμήσασθαι τὴν ἀρετὴν. Ἔστι καὶ ζῆλος κακός, ὅταν τις οὕτω ζηλοῖ, ὡς ἐκβαλεῖν τῆς ἀρετῆς τὸν ἐνάρετον. « Ἀλλὰ ἐκκλείσει ὑμᾶς θέλουσιν. » Ἀποκλείεται ὑμᾶς, φησὶν, καὶ ἀπαγαγεῖν τῆς ἀληθοῦς γνώσεως θέλουσιν ἵνα λοιπὸν αὐτοὶ ὑμῶν γενόμενοι διδάσκαλοι, πρὸς τὸν αὐτὸν ζῆλον καὶ τὴν μίμησιν ἀγάωσιν ὑμᾶς. Διὰ τοῦτο ἀπάγουσι μὲν ὑμᾶς τῆς ἀληθοῦς γνώσεως, φέρουσι δὲ πρὸς τὸν νόμον.

Καλὸν δὲ τὸ ζηλοῦσθαι ἐν καλῷ πάντοτε, καὶ μὴ μόνον ἐν τῷ παρεῖναι με πρὸς ὑμᾶς. Τεκνία μου οὐς πάλιν ὠδίνω, ἄχρις οὗ μορφωθῆ Χριστός ἐν ὑμῖν. Ἠθέλον δὲ παρεῖναι πρὸς ὑμᾶς ἄρτι, καὶ ἀλλάξαι τὴν φωνήν μου, ὅτι ἀποροῦμαι ἐν ὑμῖν.

Βούλεται δεῖξαι ὅτι οὗτοι οἱ νῦν ἀνατρέποντες αὐτοὺς, καὶ τοῦ νόμου ἔχουσι παραπειθόντες, καὶ ἐκ τοῦτου παρασκευάζοντες αὐτοὺς ζηλωτὰς καὶ μιμητὰς αὐτῶν γενέσθαι, ἐζήλουν αὐτοὺς πάσαι ἐν τῇ γνώσει τοῦ Εὐαγγελίου, ὅτε παρὼν πρὸς αὐτοὺς ὁ Παῦλος ἐδίδασκε. Καλὸν οὖν ἐστι, φησί, τὸ μὴ μόνον ἐν τῇ παρουσίᾳ μου, ἀλλὰ καὶ πάντοτε ἐπὶ καλῷ ζηλοῦσθαι. Δείκνυσι δὲ διὰ τὴν ἀπουσίαν αὐτοῦ ἀπατρθεντάς. « Τεκνία μου. » Εἰ καὶ διεφθείρατε, φησί, τὴν μορφὴν Χριστοῦ καὶ τὴν εἰκόνα τὴν ἐφ' ὑμῖν, ὅμως ἐτι τεκνία μου ἐστε. Τεκνία δὲ, φησί, τὰ μηκρὰ καὶ ἀγέννητα, ἢ ἀμβλωθέντα βρέφη, καὶ γεννήσεως ἐνδεῆ Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπε, τέκνα, ἀλλὰ τεκνία μου. « Ἀχρις οὗ μορφωθῆ Χριστός ἐν ὑμῖν. »

Διεφθείρατε, φησί, τὴν ἐφ' ὑμῖν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, ἣν ἤτε ἐνδευμένοι διὰ τοῦ βαπτίσματος. Ὅσοι

A salutem vestram faciunt ? « Quæ igitur erat ? » Quæ erat, non interrogantis est, sed velut admirantis et extollentis eam, quæ nunc erat, fidem ipsorum, et præmium illi repositum. Quæ erat, quanta erat, admiranda, inquit : a quanta beatitudine excidistis. Aut per interrogationem Quænam erat ? Memento, ait quanta fuerit beatitudo vestra : plurimum enim beatificabam : nunc autem quid ? increpo, propterea odio habeor Quare autem increpo ? Propter salutem vestram. Quandoquidem nisi hoc esset, quo modo nullam aliam occasionem vobis præbentibus, qui laudabam ac beatos prædicabam, ad vituperandum descendissem ? « Beatitudo vestra. » Quæ erat, inquit, beatitudo vestra, qua ego aliique multi beatificam vos propter obedientiam ac subjectionem ipsam non video : ubi præclara fidei facinora ?

B 752 Scio, inquit, quod olim propriis oculis chariores me ducebatis propter Evangelium. « Igitur inimicus vobis factus sum » Aliam, inquit, non video odii causam, quam quod vera vobis et ad salutem ducentia tradam dogmata, propter quæ etiam adaugeret vos dilectionem erga me oportebat. « Æmulantur vos. » Non ad bonum, inquit, finem eandem vobiscum fidem in Christum amplectuntur : sed ut vobis ab hac exclusis, se sequi persuadeant : quia ad vestri duntaxat deceptionem hujusmodi res ab ipsis excogitata est. « Non recte. » Est enim et rectus zelus quando quis ita æmulatur, ut imitetur virtutem. Est et zelus malus ubi quis ita æmulatur, ut probum virtute dejiciat. « Sed excludere vos volunt. » Excludere, inquit, et abducere vos a vera cognitione cupiunt : ut postea effecti magistri vestri ad eandem æmulationem et imitationem vos adducant : propterea vos a vera cognitione abducunt, et ad legem fuerunt.

IV, 18-20. « Bonum est autem æmulari in re bona semper, et non solum cum præsens sum « apud vos. Filioli mei quos iterum parturio donec formetur Christus in vobis. Vellem autem « adesse apud vos nunc et mutare vocem meam, « quoniam inops consilii sum in vobis. »

Vult ostendere quod isti nunc ipsos pervertentes, et legi adhærere suadentes, et ex hoc efficere conantes sui æmulatores ac imitatores, olim ipsos æmulabantur in doctrina et cognitione Evangelii, cum præsens apud eos doceret Paulus. Bonum ergo est, inquit, non solum in præsentia mea, sed et semper, in eo quod bonum est æmulari. Ostendit autem propter sui absentiam fuisse seductos. « Filioli mei. » Quanquam corrueritis, inquit, formam Christi et imaginem quæ erat in vobis, tamen adhuc filii mei estis. Filiolos autem dicit pusillos et necdum in lucem editos, aut infantes abortivos et generatione egentes. Propterea non dixit filii, sed filiioli mei. « Donec formetur Christus in vobis. »

753 Corruptistis, inquit, imaginem Christi in vobis, qua induti eratis in baptismo (Nam quot-

quot in Christum baptizati estis, Christum induistis) et formam ipsius, utque membra ejus sitis perdidistis: opus est igitur altera generatione, qua rursus imprimatur vobis divina Christi forma. Quid ergo? Iterum vos parturio per doctrinam. Denuo genero per instructionem, donec rursus imprimatur in vobis divina Christi forma. Quid itaque dicunt ad hæc Novatiani? Ecce enim plane creditibus ac fidelibus ista scribit. Quos parturio donec magni ac eximii characteres divinitatis Christi in mentem vestram formentur. « Vellem autem, adesse apud vos. » Considera vim amoris, Mihi, inquit, non faciunt satis litteræ! ipse adesse vobis cuperem, et immutare lamentis ac questionibus verborum doctrinam quam vobis nunc trado, sicut vos per lamenta docui. Etenim hæsito quid dicam de vobis. Unde accidit, ut cum adeo sublimati essetis cognitione Evangelii, nunc dejecti estis ac humi detracti, rursus legi adhærentes? « Et mutare vocem meam. » Horum quidem imitationem ac degenerationem lugere, illorum vero firmam perseverantiam admirando collaudare.

CAPUT IX.

Quod eos qui per naturalem Abrahamæ uxorem filiumque legitimum figurati fuerunt, non oporteat legi servire.

IV, 21-24. « Dicite mihi qui sub lege vultis esse, « legem non auditis? Scriptum est enim quod « Abraham duos filios habuerit, unum ex ancilla « et unum ex libera. Verum is qui ex ancilla erat, « secundum carnem natus est; qui vero ex libera, per reprobationem: quæ per allegoriam « dicuntur. »

Respondete, inquit, mihi qui sub lege esse vultis. Bene autem dicit, Qui vultis: 754 jam enim importunæ contentionis res ipsorum erat. « Legem non auditis? » Quid enim dicit de seipsa. Nam Genesis profert testimonium: id enim fere observat, ut totum vetus Instrumentum legem appelet. Legem non auditis sive Geneseos librum? Et vide quid paret. Si legem inquit, audire vultis, discedite a lege: nam ita ipsi parebitis. Eadem lex a lege ipsa suadet separari, si nostis quæ in ea continentur. Si ergo obtemperatis ipsi, discedite ab ipsa. Animadvertite autem probationem. « Abraham duos filios habuit. » Ostendere vult eos qui carnali cognatione, semensunt Abrahamæ, nempe Judæos, juxta carnem esse propinquos: eos vero qui per fidem ad Abrahamæ semen inducuntur, id est Christianos, juxta promissionem esse semen Abrahamæ. Verum tunc quoque ejectus est, inquit, Ismael qui secundum carnem filius erat, sicut et nunc Judæi qui juxta carnem cognati eis sunt. Filium vero juxta promissionem Isaac in domo manere dicit, sicut et nunc Christianos qui juxta promissionem cognati ejus sunt. Vides quod lex noverit illorum ejectionem qui sibi soli hærent, hoc est Judæorum? « Verum is qui ex ancilla erat. » Merito Ismaelem dicit secundum carnem fuisse: lege enim naturæ

εις Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε, καὶ τὴν μορφήν αὐτοῦ, καὶ τὸ εἶναι αὐτοῦ μέλη ἀπολλέσθε. Χρεῖα οὖν ἐτέρως γεννήσεως, τῆς πάλιν ἐντυπούσας ὑμῖν τὴν θεῖαν τοῦ Χριστοῦ μορφήν. Τί οὖν; Ἠλλὶν ὑμεῖς ὠδίνω δὲ τῆς διδασχῆς. Πάλιν γενῶ, διὰ τῆς κατηχίσεως, ἕως ἐν ἐντυπωθῆτε πάλιν τὴν θεῖαν τοῦ Χριστοῦ μορφήν. Ἄρα τί λέγουσι πρὸς ταῦτα οἱ Ναυατιανοί; Ἰδοὺ γὰρ φανερώς πιστοὶ ῥάφρων ταῦτα. Οὐς ὠδίνω, ἕχρως ἐν οἱ μεγάλοι καὶ ὑπερφρεῖς τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ χαρακτηρίζε, εἰς τὸν ὑμῶν δὲ ἀπλοσῶσι νοῦν. « Ἐθελον δὲ παρεῖναι πρὸς ὑμᾶς. » [ΚΥΡΙΑ.] — Ὅρα ἀγάπην. Οὐκ ἀρκοῦμαι, φησί, τοῖς γράμμασι, παρεῖναι πρὸς ὑμᾶς ἐξήτουν, καὶ ἀνταλλάξει: θρήνοις καὶ ὀλοφύμοις τὴν διὰ βημάτων διδασκαλίαν, ἵνα, φησί, μετὰ θρήνων ὑμᾶς ἐδιδάξω. Καὶ γὰρ ἀπορῶ τί εἶπω περὶ ὑμῶν. Πόθεν οὕτως οἱ ὑψωθέντες τῇ γνώσει τοῦ Εὐαγγελίου κατεβλήθητε καὶ περισύρεσθε χαμαὶ, πάλιν ἐχόμενοι τοῦ νόμου; « Καὶ ὀλλέξει τὴν φωνήν μου » τῶν μὲν, τὴν ἐκτροπήν θρηνησαι, τῶν δὲ, τὸ βίβαιον θαυμάσαι.

ΚΕΦΑΛΑ. Θ'.

Ὅτι ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ γυναῖκι τοῦ Ἀβραάμ κῆν τῷ γνησίῳ παιδί ὑποτυπωθέντας, οὐ χρὴ δουλοῦσθαι νόμῳ.

Λέγετέ μοι οἱ ὑπὸ νόμον θέλοντες εἶναι, τὸν νόμον οὐκ ἀκούετε; Γέγραπται γὰρ ὅτι Ἀβραάμ δύο υἱοὺς ἔσχεν, ἓνα ἐκ τῆς παιδίσκης, καὶ ἓνα ἐκ τῆς ἐλευθέρας. Ἄλλ' ὁ μὲν ἐκ τῆς παιδίσκης, κατὰ σάρκα γεγέννηται, ὁ δὲ ἐκ τῆς ἐλευθέρας διὰ τῆς ἐπαγγελίας, ἄτινά ἐστιν ἀλληγορούμενα.

Ἀποκριθῆτέ μοι, φησὶν, οἱ θέλοντες ὑπὸ τὸν νόμον εἶναι. Κολῶς δὲ τὸ, θέλοντες. Τῆς γὰρ αὐτῶν ἦν ἀκαίρου φιλονεικίας τὸ πρᾶγμα. « Τὸν νόμον οὐκ ἀκούετε. » Τί, φησί, λέγει περὶ αὐτοῦ; καὶ λοιπὸν τῆς Γενέσεως φέρει μαρτυρίαν. Ἔθος γὰρ αὐτῶ πᾶσαν τὴν Παλαιάν, νόμον καλεῖν. Τὸν νόμον οὐκ ἀκούετε, ἦγον τῆς Γενέσεως τὴν βίβλον; καὶ ὅρα τί κατασκευάζει. Εἰ βούλεισθε, φησὶ, τοῦ νόμου ἔλασθαι, ἀπόστητε τοῦ νόμου. Οὕτως γὰρ αὐτῶ πεισθήσεσθε. Ὁ νόμος, φησὶν, αὐτὸς, (εἴπερ ἴστε τὰ ἐν αὐτῷ), συμβουλεύει ἀφίστασθαι αὐτοῦ. Εἰ τοίνυν πείθεσθε αὐτῷ ἀπόστητε ἀπ' αὐτοῦ. Ὅρα δὲ τὴν κατασκευήν. « Ἀβραάμ δύο υἱοὺς ἔσχε. » Δείξει βούλεται τοὺς διὰ τὴν σαρκικὴν συγγένειαν ὄντας σπέρμα τοῦ Ἀβραάμ, τούτεστι, τοὺς Ἰουδαίους, κατὰ σάρκα εἶναι συγγενεῖς, τοὺς δὲ διὰ πίστεως εἰς σπέρμα Ἀβραάμ εἰσαγομένους, τούτεστι τοὺς Χριστιανούς, κατὰ ἐπαγγελίαν εἶναι σπέρμα Ἀβραάμ. Ἀλλὰ καὶ τότε, φησὶν, ἐβεβλήθη ὁ κατὰ σάρκα υἱὸς Ἰσμαὴλ, ὥσπερ καὶ νῦν οἱ κατὰ σάρκα συγγενεῖς αὐτοῦ Ἰουδαῖοι. Τὸν δὲ κατ' ἐπαγγελίαν υἱὸν τὸν Ἰσαὰκ, ἔσω μένιντα λέγει, ὥσπερ καὶ νῦν, φησὶν, οἱ κατ' ἐπαγγελίαν συγγενεῖς, οἱ Χριστιανοί. Ὅρᾳ δὲ ὁ νόμος οἶδεν ἐκβολὴν τῶν αὐτῶ μόνῳ στοιχοῦντων, τούτεστι τῶν Ἰουδαίων; « Ἀλλ' ὁ μὲν ἐκ τῆς παιδίσκης. » Εἰκότως τὸν μὲν Ἰσμαὴλ, κατὰ

σάρκα λέγει. Νόμῳ γὰρ φύσεως σαρκὸς γενήθη-
ται. Ὁ γὰρ Ἰσαὰκ, οὐ νόμῳ σαρκός, (Ὡς γὰρ
γεννήσασθαι ὁ ἐκκτοντάτης;) Ἀλλὰ διὰ μόνης τῆς
ἐπαγγελίας. — [ΦΩΤ.] Μὴ οὖν τὸ κατὰ σάρκα εἶναι
ὁμᾶς συγγενεῖς τοῦ Ἀβραάμ, τοῦτο φυσιοῦται, καὶ
πειθῆτω, ὅτι εἰ μὴ γέννησθε τέκνα κατ' ἐπαγγελίαν
τοῦ Ἀβραάμ, τούτέστι, μέλη καὶ σῶσωμοι Χρι-
στοῦ, (οὗτος γὰρ ἐξ ἐπαγγελίας σπέρμα τοῦ
Ἀβραάμ), ἔξω ἐστὲ τῆς ἐπαγγελίας. « Ἀτινά ἐστιν
ἀλληγορούμενα » τούτέστι, τύποι ἦσαν τῶν μελ-
λουσῶν διαθηκῶν αἱ γενήσεις τῶν δύο τούτων παι-
διῶν. Οὐ γὰρ μόνον τὰ ὀρώμενα, ἀλλὰ καὶ ἕτερα
ὑπαγορεύουσιν οἱ τόκοι. « Τοῦτο γὰρ ἐστιν ἀλληγο-
ρούμενα, » ἀντὶ τοῦ ἑτέρως νοούμενα. Οὐ γὰρ τὴν
ἱστορίαν ἀνεῖλεν, ἀλλὰ τὰ ἐν τῇ ἱστορίᾳ προτυπω-
θέντα διδάσκει. Ἐπάγει γὰρ.

Ἄγτι γὰρ εἰσι δύο διαθήκαι. Μίαν μὲν ἀπὸ
δρουσ Σινᾶ εἰς δουλείαν γεννώσα, ἡ τις ἐστὶν
Ἄγαρ. Τὸ γὰρ Ἄγαρ Σινᾶ ὄρος ἐστὶν ἐν τῇ
Ἀραβίᾳ. Συστοιχεῖ δὲ τῇ Ἱερουσαλήμ. Δουλεύει
δὲ μετὰ τῶν τέκνων αὐτῆς. Ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσα-
λήμ ἐλευθέρη ἐστὶν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ πάντων
ἡμῶν. Γέγραπται γὰρ Ἐυφράνθητι στείρα ἡ οὐ
τίκτουσα, βῆξον καὶ βόησον ἡ οὐκ ᾠδίνοσα
ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μᾶλλον ἢ τῆς
ἐχοῦσης τὸν ἄνδρα.

Τὸ Σινᾶ ὄρος ἐν Ἀραβίᾳ μὲν ἐστὶ. Ἐκεῖ δὲ ὁ νό-
μος ἐδόθη τῷ Μωσῇ. Γειτινιάζει δὲ τῇ Ἱερουσαλήμ.
Ὅπερ αὐτὸ τὸ Σινᾶ ὄρος, τῇ τῶν Ἀράβων γλώσσῃ,
Ἄγαρ καλεῖται. Καί, φησὶν, οὕτως Ἡ Ἄγαρ καὶ
ἡ Σάρρα, τύποι ἦσαν τῶν δύο διαθηκῶν. Ἡ μὲν
παιδίσκη τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τῷ καὶ αὐτῇ τῇ
διαθήκῃ δούλου τοῦ νόμου γενῆν. Ἡ δὲ ἐλευθέρη
τύπος τῆς Νέας Διαθήκης, τῷ ἐλευθέρου ἀπὸ τοῦ
ζυγοῦ τοῦ νόμου τίκτειν. Ὅτι, φησὶ, τὸ Σινᾶ ὄρος
ἔνθα ὁ νόμος ἐδόθη, γειτινιάζει μὲν τῇ Ἱερουσαλήμ,
τῇ δὲ τῶν Ἀράβων γλώσσῃ ὁμώνυμὸν ἐστὶ τῇ Ἄγαρ
τῇ Ἰουδαίᾳ, Ἄγαρ καὶ αὐτὸ προσαγορευόμενον, ὡς
εἶναι καὶ ἐκ τοῦ δνόματος, τὸν τόπον ἐγγὺς τῆς
ἀληθείας γινόμενον. « Εἰς δουλείαν γεννώσα. » Τὴν
τοῦ νόμου. « Ἡ τις ἐστὶν Ἄγαρ. » Ἡ τις, φησὶ, δια-
θήκη τῇ Ἄγαρ ἔχει τύπον. Καὶ οὕτως. Ὅτι τὸ Σινᾶ
ὄρος τῇ τῶν Ἀράβων γλώσσῃ Ἄγαρ καλεῖται. « Συ-
στοιχεῖ, » τούτέστιν, ἀπειτεῖ, γειτινιάζει. « Τῇ νῦν
Ἱερουσαλήμ. » Οἷον τῇ ἐνταῦθα τῇ ἐπὶ γῆς. Ὅστε
τῆς ἄνω καὶ ἐλευθέρης, ἄμφω διεστήκασιν. « Δουλεύει
δέ. » Αὕτη, φησὶν, ἡ διαθήκη ἡ παλαιὰ ἡ ἐν τῷ Σι-
νᾶ ὄρει δοθεῖσα, δουλεύει μετὰ τῶν τέκνων αὐτῆς
τῶν Ἰουδαίων, δουλεύει δὲ τῷ νόμῳ. « Ἡ δὲ ἄνω
Ἱερουσαλήμ. » Ὁ μὲν τύπος τῆς Ἄγαρ, ἐν τούτοις,
Ἰδοὺ καὶ ὁ τύπος τῆς Σάρρας. Τύπος δὲ αὐτῆς ἡ ἄνω
Ἱερουσαλήμ, τούτέστιν, ἡ ἐπουράνιος. Ἐκείνη γὰρ
ἡ πόλις τῶν πιστῶν ἐλευθέρη ἐστὶν ἐκ τῶν ἐν τῷ
νόμῳ περριηρῶσεων, καὶ ἐστὶν ἡμῶν μήτηρ. φη-
σὶν. Ὅστε ἡ μὲν Ἄγαρ, τῆς παλαιᾶς καὶ τῶν Ἰου-
δαίων περριηρῶ τὸν τύπον. Ἡ δὲ Σάρρα, τῆς νέας καὶ
ἡμῶν. Ἄνω δὲ Ἱερουσαλήμ, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν
ἐκάλεσε. « Γέγραπται γὰρ. Καὶ οὕτως, φησὶν, ἡ
Σάρρα τύπος ἦν τῆς ἄνω Ἱερουσαλήμ, τούτέστι,

A carnis natus est. Isaac vero non lege carnis (Quo-
modo enim generare potuisset qui centum erat an-
norum?) sed per solam promissionem. — Ne ergo
id vos inflat quod juxta carnem Abrahæ cognati
sitis, sed magis hæc persuadeat quod nisi effici-
mini secundum promissionem Abrahæ, id est,
Christi membra, et unum sum ipso corpus (nam
hic est ex promissione Abrahæ) extra promissionem
esti. « Quæ per allegoriam dicuntur. » Hoc est,
figuræ erant duorum futurorum testamentorum
nativitates horum duorum filiorum. Non enim so-
lum ea quæ videntur, sed et alia quoque prædicunt
illi partus : id namque est quod ait, « Per allego-
riam dicuntur ; » hoc est, alio modo intelliguntur.
Non enim historiam accepit, sed ea quæ in histo-
ria præfigurata sunt docent. Siquidem subjungit :

B 755 IV, 24-27. « Nam hæc quidem sunt duo
« testamentum : unum quidem in monte Sina in ser-
« vitudinem generans quod est Agar. Mons enim Sina
« Agar dicitur apud Arabes ; confinis est autem ei
« quæ nunc dicitur Jerusalem, et servi cum filiis
« suis. At quæ sursum est Jerusalem libera est. quæ
« est mater omnium nostrum. Scriptum est enim :
« Lætare, sterilis, quæ non paris ; erumpere et clama,
« quæ non parturis : quoniam plures erunt filii de-
« sertæ quam ejus quæ habet virum. »

Sina mons est in Arabia, in qua lex data est
Mosi. Vicinus est autem Hierosolymis. Qui ipse
mons Sina Arabum lingua vocatur Agar. Et hoc
modo, inquit ; Agar et Sara figuræ erant duorum
testamentorum : Ancilla quidem Veteris Instru-
menti, etiam ob id quod ipsum testamentum servos
legis generat : libera vero figura erat Novi Testa-
menti, quia liberos a jugo legis parit. Quia Sina,
inquit, mons ubi lex data est, vicinus quidem est
Jerusalem : lingua autem Arabum ejusdem nomi-
nis est cum Agar ancilla, ipse quoque appellatus
Agar, ita ut etiam ex nomine figura accedat ad
veritatem. « In servitute generans. » Legis vide-
licet. « Quod est Agar. » Quod, inquit, testamen-
tum Agar figuram habet : idque hoc modo. Sina
enim Arabum lingua Agar vocatur. « Confinis est
autem ei quæ, etc. » Hoc est, attingit aut proxi-
mus est. « Et quæ nunc dicitur Jerusalem. » Id
est, ei quæ hic est in terris. Itaque a superna illa
et libera, ambo loca dissident. « Et servit. » Hoc,
inquit, Vetus Instrumentum quod in monte Sina
datum est, servit cum filiis suis Judæis ; servit au-
tem legi. « At quæ sursum est Jerusalem. » Typus
quidem Agar in his constituit. Ecce autem et typus
Saræ. Ejus autem typus est superna Jerusalem, id
est, cælestis : nam illa civitas fidelium libera est ab
observationibus quæ in lege erant, et est mater
nostra, inquit. Itaque Agar quidem Veteris Instru-
menti ac Judæorum explet figuram : Sara vero Novi
ac nostrum omnium. Supernam autem Jerusalem
vocavit etiam Ecclesiam. 756 « Scriptum est
enim. » Et ita, inquit, Sara figura erat supernæ Je-
rusalem, id est, Ecclesiæ : quia et ipsa sterilis est

absque liberis, ut quondam Ecclesia ex gentibus, A Agar, et Ecclesia superavit synagogam. Et horum testis est Isaias, dicens : Lætare, sterilis. quæ non paris Ecclesiæ ex gentibus congregatæ jubet Isaias, ut præ lætitia vociferetur. Rumpere autem, vel sterilitatem in partum, vel in vocem lætitiæ erumpere. Quoniam plures erunt filii desertæ. » Desertam ac sterilem vocat Ecclesiam ex gentibus. Siquidem deserta erat et carens omni bono priusquam in Christum crederet. « Quam ejus quæ habet virum, » Habentem virum sive directorem, gubernatorem ac provisorem vocavit synagogam Judæorum : aut tanquam olim Dei prospectione fruentem.

IV, 28-31. « Nos autem fratres secundum Isaac « promissionis filii sumus. Sed quemadmodum tunc is « qui secundum carnem natus erat persequebatur « eum qui natus erat secundum spiritum. ita et nunc. « At quid dicit Scriptura ? Ejice ancillam et filium « illius ; non etenim erit hæres filius ancillæ cum « filio liberæ. Itaque, fratres, non sumus ancillæ « filii, sed liberæ. In libertate ergo qua Christus « nos liberavit state, et ne rursus jugo servitutis « implicemini. »

Non tantum sterilis erat Ecclesia quemadmodum Sara, nec solum postea multam habuit prolem ut illa : sed et generavit sicut illa. Sara namque non lege naturæ peperit, sed gratia divina : neque Ecclesia lege naturæ generat in lavacro baptismi, sed gratia divina. Vides quomodo figura per omnia correspondeat veritati ; « Secundum Isaac. » Non enim secundum naturam, sed secundum gratiam nati sumus, velut Isaac per promissionem. Neque hoc nos angat quod fideles ab infidelibus vexantur. Tale enim quippiam in figura quoque invenimus, sed ille nequaquam prevaluit adversus Isaac. Juxta imitationem, inquit, Isaac ex promissione nati sumus. Cum itaque ex libera simus, non debemus legi Mosis servire. « Sed quemadmodum tunc. » Etiam ex eo quod fideles persecutionem sustinebant a Judæis, 757 (nam nunc persecutionem sustinebant) ostendit figuram quoque veritati respondere. Etenim Ismael qui secundum carnem natus erat, persequebatur Isaac, qui secundum spiritum et promissionem genitus erat. « At quid dicit Scriptura ? »

In superioribus ad partis illius declarationem, Dicite mihi qui sub lege vultis esse, legem non auditis, diximus hoc probare Paulum, quod ipsa quoque lex, id est, Vetus Instrumentum, antea præceperit legem ac Judaismum relinquere : et ecce jam id ostensum est. Nam posteaquam Agar et Ismael typus erat Judæorum ac veteris legis : Sara vero et Isaac fidelium ac Novi Testamenti : In ipso autem Veteri Testamento ejecta est Agar et Ismael (nam ejice, ait ancillam et filium ejus) certe in ipso quoque Veteri Testamento ante descripta erat ejectio Judæorum. Vides quod non oporteat legi adhæ-

Εκκλησίας ὅτι καὶ αὐτὴ στειρὰ οὖσα καὶ ἄπαις, ὡς ἡ ἐξ ἔθνῶν ἐκκλησία ποτὲ, ἐνίκησεν ἐν τῷ σπέρματι τὴν Ἄγαρ, καὶ ἡ Ἐκκλησία ἐνίκησε τὴν συναγωγὴν. Καὶ μέγιστος τούτων Ἰσαΐας· Εὐφρανθήτι, στειρὰ ἡ οὐ τίκτουσα. Τῇ ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησίᾳ ὁ Ἰσαΐας ἐγκαλεῖται, ἐπὶ εὐφροσύνῃ βοῶσαι. Πῶρον δὲ, ἢ τὴν στειρωσιν εἰς τοκετὸν, ἢ φωνὴν εὐφροσύνης ῥῆξον. « Ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου. » Ἐργίμον καὶ στειρὰν καλεῖ τὴν ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησίαν. Καὶ γὰρ τὴν ἐρημὸς ἀγαθοῦ παντός, πρὶν πιστεῦσαι Χριστῷ. « Ἡ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα » Ἐχουσαν ἄνδρα, τὸν οἷον διευθύνοντα καὶ προνοῦντα καλεῖ, τὴν συναγωγὴν τῶν Ἰουδαίων, ἢ ὡς ἔχουσαν τὸν νόμον, ἢ ὡς ἔχουσαν πάλαι τὴν ὑποψίαν Θεοῦ.

B Ἴμεῖς δὲ ἀδελφοί κατα Ἰσαὰκ ἐπαγγελίας τέκνα ἐσμέν. Ἄλλ' ὥσπερ τότε ὁ κατὰ σάρκα γεννηθεὶς ἐδίωκε τὸν κατὰ πνεῦμα, οὕτως καὶ νῦν. Ἄλλὰ τί λέγει ἡ Γραφή ; Ἐκβαλε τὴν παιδίσκην καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς. Οὐ γὰρ μὲ κληρονομῆσῃ ὁ υἱὸς τῆς παιδίσκης, μετὰ τοῦ υἱοῦ τῆς ἐλευθέρης. Ἄρα, ἀδελφοί, οὐκ ἐσμέν παιδίσκας τέκνα, ἀλλὰ τῆς ἐλευθέρης, Τῇ ἐλευθερίᾳ οὖν ἢ ὁ Χριστὸς ἡμᾶς ἠλευθέρωσε, στήκετε, καὶ μὴ πάλιν ζυγῷ δουλείας ἀνέχεσθε.

Οὐ γὰρ μόνον στειρὰ ἦν ἡ Ἐκκλησία, ὥσπερ Σάρρα, οὐδὲ μόνον πολύπαις ἐγένετο ὡς ἑκαίη, ἀλλὰ καὶ οὕτως ἐγέννησεν. Οὕτε γὰρ ἡ Σάρρα νόμῳ φύσεως ἐγέννησεν, ἀλλὰ χάριτι θεῆς. Οὕτε ἡ Ἐκκλησία νόμῳ φύσεως γεννᾷ ἐν τῇ κολυμβήθρῃ, ἀλλὰ χάριτι θεῆς. Ὅρᾳς τὸν τύπον πῶς κατὰ πάντα ὁμοφυνεῖ τῇ ἀληθείᾳ ; « κατὰ Ἰσαὰκ. » Οὐ γὰρ κατὰ φύσιν, ἀλλὰ κατὰ χάριν ἐτέχθημεν, ὡς Ἰσαὰκ διὰ τῆς ἐπαγγελίας. [ΘΕΟΔΩΡ.] — Μηδὲ τοῦτο ἡμᾶς ἀνιάτω, τὸ, τοὺς πεπιστευκότας ὑπὸ τῶν ἀπίστων ἐλαυνεσθαι. Τοιοῦτον γὰρ τι καὶ ἐν τῷ τύπῳ εὐρίσκομεν, ἔγχεσε δὲ οὐδὲσαμῶς κατὰ Ἰσαὰκ. Κατὰ μίμησιν, φησί, τοῦ Ἰσαὰκ ἐξ ἐπαγγελίας ἐσμεν γεννηθέντες. Ὡστε τῆς ἐλευθέρης ὄντες, οὐκ ὀφείλομεν νόμῳ Μωσέως δουλεύειν. « Ἄλλ' ὥσπερ τότε. » Καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ διώκεσθαι τοὺς πιστοὺς ὑπὸ Ἰουδαίων, (τότε γὰρ ἐδίωκοντο), δείκνυσι τὸν τύπον ἀληθεύοντα. Καὶ γὰρ Ἰσραὴλ ὁ κατὰ σάρκα γεννηθεὶς, ἐδίωκε τὸν Ἰσαὰκ τὸν κατὰ πνεῦμα καὶ ἐπαγγελίαν τεχθέντα. « Ἄλλὰ τί λέγει ἡ Γραφή ; »

D Ἄνωτέρω ἔβη τὸ κεφάλαιον ἡρμηνεύετο, τό. Αἱ γὰρ μοι οἱ ὑπὸ νόμον ἡλόντες εἶμαι, τὸν νόμον οὐκ ἀκούετε, ἐπομεν τοῦτο κατασκευάζειν τὸν Παῦλον, ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ νόμος, τουτέστιν ἡ παλαιὰ προνοία, ἔργουσε δεῖν ἔξ τὸν νόμον καὶ τὸν Ἰουδαϊσμόν, καὶ ἰδοὺ ἀποδείκεται. Ὅποτε γὰρ ἡ μὲν Ἄγαρ τύπος ἦν τῶν Ἰουδαίων καὶ τοῦ πάλαι νόμου, ἡ δὲ Σάρρα καὶ ὁ Ἰσαὰκ τῶν πιστῶν καὶ τῆς νῆας διαθήκης, ἐν αὐτῇ δὲ τῇ παλαιᾷ ἐκβέβληται ἡ Ἄγαρ καὶ ὁ Ἰσραὴλ, ἐκβαλε γὰρ, φησί, τὴν παιδίσκην καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς, δηλονότι ἐν αὐτῇ τῇ παλαιᾷ προνοίᾳ ζωγραφεῖτο ἡ τῶν Ἰουδαίων ἐκβολή. Ὅρᾳς ὅτι οὐ

δεῖ τοῦ νόμου ἔχασθαι; Διὰ τὸ τοὺς ἐπ' αὐτῷ πε-
 πειθότας ἐκβεβλήσθαι; Ἰδοὺ οὖν καὶ αὐτὴ ἡ παλαιὰ
 τῆ δυνάμει συνεβόλευσε μὴ ἔχασθαι τοῦ νόμου, τῷ
 ἐκβαλεῖν τοὺς τούτῳ μόνῳ στοιχοῦντας, τουτέστι
 τοὺς Ἰουδαίους. Ἐῖ γὰρ εἰς αὐτὸν ἐχρῆν στοιχεῖν τῷ
 νόμῳ καὶ τῆ παλαιᾷ, οὐκ ἂν ἐβεβλήθη μὲν ἡ Ἄγαρ
 καὶ ὁ παῖς αὐτῆς, οἳ ἦσαν τύπος τῶν Ἰουδαίων.
 Μόνος δὲ ἐκκληρονόμησεν Ἰσαὰκ, ὃς ἦν τύπος τῶν
 τῷ Χριστῷ πεπιστευκότων. Καὶ πάλιν, οὐ διὰ τὸ
 διώκειν μόνον ἐκβεβλήται, ἀλλ' ἵνα καὶ μὴ γένηται
 κρινωνὸς τῆς κληρονομίας. » Ἄρα, ἀδελφοί, οὐκ
 ἐσμὲν παιδίσκας τέκνα « Εἰ τοίνυν οὐκ ἐσμὲν
 παιδίσκας τέκνα, » οὐδὲ δούλοι, πῶς τῆ δουλείᾳ τοῦ
 νόμου ἐλευτούς ὑποβέλλομεν; (οὐκ ἐσμὲν δὲ, ἐπεὶ
 μήτε ἡμῶν τύπος ἡ Ἄγαρ, ἀλλ' Ἰουδαίων. Ἡμῶν
 γὰρ ἡ Σάρρα τύπος. « Τῆ ἐλευθερίᾳ οὖν ἡ Χριστός
 ἡμᾶς ἠλευθέρωσεν. » Ὁ νόμος κατεδούλου, ὁ Χρι-
 στός ἡμᾶς ἠλευθέρωσεν ἐκ νῆς κατάρας τοῦ νόμου.
 Δεῖ οὖν, φησὶν, ἐστάναι ἐν τῇ ὑπὸ Χριστοῦ δουλείᾳ
 ἐλευθερίᾳ. Τὸ δὲ Στήκετε, σκλεουμένους δηλοῖ.
 « Καὶ μὴ πάλιν ζυγῷ. » Τὸ, πάλιν, ἀναισθησίαν
 αὐτῶν δηλοῖ. Ζυγὸν δὲ εἰπὼν, τὸ βρῦν τῆς δουλείας
 δεικνύσει τοῦ νόμου.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Ἵτι ἡ κλησις ἡμῶν οὐχ ὑπόκειται περιτομῇ καὶ
 νόμῳ διὰ τὸ Χριστοῦ πάθος.

Ἰδὲ ἐγὼ Παῦλος λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐν πε-
 ριτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει.
 Μαρτύρομαι δὲ πάλιν παντὶ ἀνθρώπῳ περι-
 τεμνομένῳ, ὅτι ὀφειλέτης ἐστὶν ὅλον τὸν
 νόμον ποιῆσαι. Κατηργήθητε ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ.
 Οἷτινες ἐν νόμῳ καὶ δικαιοῦσθε, τῆς χάριτος
 ἐξεπέστετε. Ἡμεῖς γὰρ πνεύματι ἐκ πίστεως ἐλ-
 πίδα δικαιοσύνης ἀπεκδεχόμεθα. Ἐν γὰρ Χρι-
 στῷ Ἰησοῦ οὕτε περιτομὴ τι ἰσχύει, οὕτε ἀκο-
 υσμία, ἀλλὰ πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη.
 Ἐτρέχετε καλῶς, τίς ὑμᾶς ἀνέκοψε τῆ ἀληθείᾳ
 μὴ πεισθεσθαι; Ἡ πεισμονὴ οὐκ ἐκ τοῦ καλοῦ-
 ντος ὑμᾶς.

« Ἰδὲ ἐγὼ Παῦλος. » Τῆ ἀξιοπιστίας τοῦ ὀνόματος,
 ἀντὶ πάσης ἀποδείξεως ἰσχύηται. « Χριστὸς ὑμᾶς
 οὐδὲν ὠφελήσει. » Διὰ τίς ὅτι ὁ περιτεμνόμενος, δη-
 λον ὡς τὴν τοῦ Χριστοῦ χάριν ἐξουθενεῖ, ὑπὸ δὲ τοῦ
 νόμου σώζεσθαι πιστεύει. Τὸν οὖν μὴ πιστεύοντα
 Χριστῷ οὕτε αὐτὸς ἔλοιτο ὠφελῆσαι. « Ὅτι ὀφει-
 λτης ἐστὶν ὅλον τὸν νόμον ποιῆσαι. » Πρὸς τῷ μηκέτι,
 φησὶ, μηδὲν παρὰ Χριστοῦ ὠφελείσθαι, ὅπερ χαλε-
 πώτερον μυρίων γενεῶν. Καὶ βάρος ἀνωφελεῖς ἐπι-
 τοίς οἱ τοιοῦτοι περιτιθέσθαι. Ὁ γὰρ κατὰ ἕν τι τὸν
 νόμον τηρῶν, ἀνάγκην ἔχει κατὰ πάντα τηρεῖν αὐ-
 τὸν, ἐπεὶ πάντα οὐχίσειται. Τί δὲ βαρύτερον τῶν νο-
 μικῶν παρατηρήσεων; « Κατηργήθητε ἀπὸ τοῦ
 Χριστοῦ. » Ἀπεκόπητε, ἀπεπίστετε ἀπ' αὐτοῦ, ἀνω-
 φελῆ ὑμῖν λοιπὸν τὰ κατὰ τὸν Χριστὸν πάντα καὶ
 τὴν χάριν αὐτοῦ. « Οἷτινες ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε. »
 Ἄντι τοῦ, δικαιοῦσθαι σπεύδετε, ὡσεὶ ἔλεγεν. Ὅ-
 τινες σπουδάζετε ἐκ νόμου δικαιοῦσθαι, τῆς χάριτος
 ἐξεπέστετε, καὶ ἀπὸ τοῦ νόμου οὐ δικαιοθήσεσθε,
 « Ἡμεῖς γὰρ πνεύματι. » Ἡμεῖς γὰρ οἱ πιστοί,

Porro, cum ejecti sint qui sub ipsa obedientes
 erant? Ecce ipsum etiam Vetus Instrumentum sua
 sit in virtute legi adhærendum non esse, per hoc
 quod ejecti sint hi qui soli huic assentiebant. nempe
 Judæi. Si enim oportuisset semper assentiri legi
 ac Veteri Testamento, nequaquam ejecta fuisset
 Agar cum filio suo, qui erat typus Judæorum,
 solo Isaac hæreditatem accipiente qui erat typus
 Christo credentium. Et rursus non ob id solum
 ejectus est quod persecutionem referret, verum
 etiam ne particeps fieret hæreditatis. « Itaque
 fratres non sumus ancillæ filii. » Si ergo non su-
 mus ancillæ filii neque servi, quomodo servituti
 legis nos ipsos subjicimus? Non sumus autem, quia
 nostri figura non erat Agar, sed Judæorum. Nam
 Sara nos figurabat. « In libertate qua Christus non
 liberavit. » Lex servituti subjiciebat, Christus au-
 tem ab execratione legis nos liberavit. Oportet
 itaque stare in libertate a Christo data. Dicens au-
 tem, State, indicat eos vacillantes. » Et ne rursus
 jugo. » Rursus significat illorum insensibilitatem.
 Porro dicendo jugum, significat gravitatem servi-
 tutis legis.

CAPUT X.

Quod nostri vocatio subjecta non sit circumcissioni
 ac legi propter Christi passionem.

758 V, 1-8. « Ecce ego Paulus dico vobis, quod
 « si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit.
 « Contestor autem omnem hominem qui circum-
 « ciditur, quod debitor sit totius legis servandæ:
 « soluti estis a Christo, quicumque per legem jus-
 « tificamini, a gratia excidistis. Nos enim spiritu
 « ex fide spem justitiæ expectamus. Nam in
 « Christo Jesu neque circumcisio quidquam valet,
 « neque præputium] sed fides quæ per dilectionem
 « operatur. Currebatis bene, quis vos impedit,
 « ut non crederetis veritati? nempe persuasio non
 « ex eo profecto qui vocabat vos.

« Ecce ego Paulus. » Nominis sui auctoritate,
 loco cujusvis demonstrationis usus est. « Christus
 vobis nihil proderit. » Quamobrem? Quia is qui
 circumciditur, manifeste videtur contemnere Christi
 gratiam, credens se a lege salvum futurum. Qui
 ergo Christo non credit, ipse ab eo salvari non po-
 test. » Quod debitor sit totius legis servandæ. »
 Præter hoc, inquit, quod in nullo juventur a
 Christo, quod ipsum mille gehennis miserius est,
 id quoque accidit quod hujusmodi addiderunt sibi
 ipsis. Qui enim in uno aliquo legem observaverit,
 necessitatem sibi inducet in omnibus eam servandi
 quandoquidem omnia mutuo se sequuntur tanquam
 connexa. Quid autem gravius legalibus observa-
 tionibus? « Soluti estis a Christo. » Ampulati es-
 tis excidistis ab ipso: nullam vobis afferent dein-
 ceptis utilitatem, quæ Christi sunt et gratiæ ipsius:
 « Quicumque per legem justificamini. » Hoc est,
 justificari studetis: tanquam diceret: Qui studetis
 ex lege justificari, a gratia excidistis, et nec a lege

justificamini. » Nos enim spiritu. » Nos, inquit, fideles non **759** exspectamus ex lege salvari, sed per superventionem Spiritus sancti. « Spem justitiæ exspectamus. Per gratiæ portionem salvari exspectamus. Bene autem dicitur, ex fide. Nam oportet nostram afferre fidem, et ita per spiritum accipere justitiam.

« Neque circumcisio quidquam valet. » Circumcisionem dicit non quæ suscipiebatur ante fidem. Ac si diceret : Qui nomen dant in Novo Testamento, nihil nocenti ex præputio accipient, quemadmodum neque utilitatis vel adjumenti ex circumcissione. « Sed fides quæ per dilectionem operatur. » Neque enim satis est Christo credidisse, sed oportet hanc operari et custodiri et veluti excitari per dilectionem erga Christum. His autem indicatur, quod qui crediderunt, sed non diligunt Christum, ad legem transfugiunt. « Quis vos impedit? » Quod ait, Quis, non est interrogantis, sed deplorantis, ac si diceret : Pertigeratis ad perfectionem, quid actum est? Quis tantum potuit, ut impedimento vobis esset ne veritati Evangelii pareretur? « Persuasio nempe. » Hoc est, quia parvum dicentibus vobis, ut circumcideremini : « Non ex Christo profecta, qui vocabat vos ad suam fidem. » Tanquam diceret : Non ideo vocati estis a Christo, ut his obtemperetis qui talia suadent. Dei namque proprium est vocare, audientium vero obtemperare.

V, 9-12. « Paulum fermenti totam conspersionem fermentat. Ego confido de vobis per Dominum, quod nihil sentietis. Cæterum qui conturbat vos, portabit judicium quisquis fuerit. Ego autem, fratres, si circumcisionem adhuc prædico, cur adhuc persecutionem patior? Abolitum est igitur officulum crucis. Utinam etiam abscondantur qui vos labefactant ».

Ne dicant : Quamobrem adeo nos abjurgas qui unum duntaxat legis præceptum observemus? ait : Unum? et quid hoc ad rem? « Paulum fermenti totam conspersionem fermentat. » Quæ admodum enim illud miscet totam conspersionem, ita et vos circumcisio ad integrum referet Judaismum, nisi corrigamini. « Ego confido de vobis per Dominum. » Audaciam, inquit, sumo de vobis per Dominum, sumo audaciam quod corrigemini, **760** et nihil sentietis præter doctrinam meam. Id autem dehortantis est. « Cæterum qui conturbat vos. » Vos quidem mutabimini, attamen non ob id supplicium evadent qui vos ad hoc adducunt, sed tolerabunt ac sustinebunt hoc supplicium. « Ego autem, fratres, si circumcisionem adhuc prædico. » Quoniam convicia jactantes in illum dicebant : Hypocrita est, alibi quidem circumcisionem prædicat, alibi vero non, ait : Persecutionem a Judæis patior, idque vobis notum est : si ergo circumcisionem prædico, supervacuum est quod me persequantur. Quid ergo? Annon circumcidit Timotheum? Sed hoc dispensatione quadam factum esse dicimus, ut facile apud

Α φησι, οὐκ ἐκ νόμου, σώζεσθαι προσδοκῶμεν, ἀλλὰ δι' ἐπιφοιτήσεως Πνεύματος ἁγίου. « Ἐλπίζω δικαιοσύνης ἀπεκδεχόμεθα. » ἐν χάριτος μέρει τὸ σώζεσθαι προσδοκῶντες. Καλῶς δὲ κεῖται τὸ, Ἐκ πίστεως. Δεῖ γὰρ τὴν ἡμετέραν ἡγεῖσθαι πίστιν, καὶ οὕτως τὴν διὰ πνεύματος λαμβάνειν δικαιοσύνην.

« Οὐτε περιτομή τι ἰσχύει. » Περιτομὴν λέγει, οὐ τὴν πρὸς τῆς πίστεως οὖσαν, ὡσεὶ ἔλεγεν· Οἱ ἀπογραφόμενοι ἐν τῇ νέα διαθήκῃ, οὐδὲν ἐν τῆς ἀκροβυστίας περιθλαθίσονται, ὡσπερ οὐδὲ ἐκ τῆς περιτομῆς ὠφελθίσονται. « Ἀλλὰ πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη. » Οὐκ ἀρκεῖ γὰρ μόνον τὸ πιστεῦσαι· τῷ Χριστῷ, ἀλλὰ δεῖ τὴν πίστιν ταύτην ἐνεργεῖσθαι καὶ διαφυλάττεσθαι καὶ οἷον ἀναζωπυρεῖσθαι διὰ τῆς εἰς Χριστὸν ἀγάπης. Αἰνίττεται δὲ, ὅτι πιστεύσαντες μὲν, μὴ ἀγαπήσαντες δὲ τὸν Χριστόν, πρὸς τὸν νόμον ἤτομολήσαν. « Τίς ὑμᾶς ἐπέκοψε; » Τὸ, τίς, οὐκ ἔστιν ἐρωτῶντος, ἀλλ' ὀλοφρομένου, ὡσεὶ εἶπεν· Ἦτε εἰς τελειότητα φθάσαντες, τί γέγονε; τίς τοσοῦτον ἔσχυσεν ὥστε ἐμποδίσαι ὑμῶν τὴν ἀληθείαν τοῦ Εὐαγγελίου μὴ πείθεσθαι; « Ἡ περιτομή, » τούτεστι, τὸ πεισθῆναι τοῖς λέγουσιν ὑμῶν περιτέμνεσθαι. « Οὐκ ἐκ τοῦ Χριστοῦ τοῦ καλοῦντος ὑμᾶς πρὸς τὴν αὐτοῦ πίστιν. » ὡσεὶ ἔλεγεν. Οὐκ ἐπὶ τούτῳ κέκληθε παρὰ τοῦ Χριστοῦ, ὥστε τοῖς τὰ τοιαῦτα συμβουλευούσι πείθεσθαι. Ἴδιον γὰρ τοῦ Θεοῦ τὸ καλεῖν, τὸ δὲ πείθεσθαι τῶν ἀκούοντων.

Μικρὰ ζύμη, ὅλον τὸ φύραμα ζυμοῖ. Ἐγὼ κίποιθα εἰς ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ, ὅτι οὐδὲν ἄλλο φρονήσετε. Ὁ δὲ ταράσσω ὑμᾶς, βαστάσει τὸ κριμα δστις ἂν εἴη. Ἐγὼ δὲ, ἀδελφοί, εἰ περιτομὴν ἔτι κηρύσσω, τί ἔτι διώκομαι; Ἄρα κατήργηται τὸ σκίνδαλον τοῦ σταυροῦ. Ὅφελον καὶ ἀποκόψοντα οἱ ἀναστατούντες ὑμᾶς.

Ἴνα μὴ λέγωσι· Τί τοσοῦτον ἡμῶν καθήψω, μίαν ἐντολὴν μόνον τοῦ νόμου φυλαξάντων; φησὶ Μίαν; καὶ τί τοῦτο; « Μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύραμα ζυμοῖ. » ὡσπερ γὰρ ἐκεῖνη ὅλον τὸ φύραμα κινῶ, φησὶ, οὕτως καὶ ὑμᾶς ἡ περιτομὴ εἰς τέλειον ἐνεργεῖν μέλλει Ἰουδαϊσμόν. ἐν μὴ διορθώσθε. « Ἐγὼ δὲ κίποιθα εἰς ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ. » Θερῶ ὑμῶν, φησὶ, θερῶ ἐν Κυρίῳ ὅτι διορθώσεσθε, καὶ οὐδὲν φρονήσετε παρὰ τὴν διδαχὴν μου. Τοῦτο δὲ παραθερῶνόντος. « Ὁ δὲ ταράσσω ὑμᾶς. » Ὑμεῖς μὲν μεταβαλεῖσθε, ὅμως οὐ παρὰ τοῦτο οἱ εἰς τοῦτο ὑμᾶς ἀγαγόντες ἐλευθερωθεῖν τῆς τιμωρίας, ἀλλὰ βαστάσουσι καὶ ὑποίσουσιν τὸ κατάκριμα τοῦτο. « Ἐγὼ δὲ, ἀδελφοί, εἰ περιτομὴν ἔτι κηρύσσω. » Ἐπειδὴ λοιδοροῦντες αὐτὸν ἔλεγον, Ἵποκριτὴς ἔστιν, ἀλλὰ χεῖρ δὲ οὐ φησιν, ὅτι διώκομαι ὑπὸ Ἰουδαίων, καὶ ὑμεῖς ἴστε. Εἰ οὖν περιτομὴν κηρύσσω, περιττὸν τὸ διώκεσθαι με. Τί οὖν; Οὐ περιέτεμε τὸν Τιμόθεον; Ἀλλὰ τοῦτο μὲν φαμεν κατὰ οικονομίαν, ἵνα εὐπαράδεκτος γίνηται Ἰουδαίοις. Ὅρα δὲ, οὐκ εἶπεν Εἰ περιτομὴν εἰργασίην, ἀλλ' Εἰ κηρύσσω. Μὴ γὰρ, φησὶ, τὸ κατ' οικονομίαν γινόμενον, εἰς δόγμα

λάβης. « Ἄρα κατηργηται τὸ σκάνδαλον τοῦ σταυροῦ. » Ὁλως, φησὶν, εἰ δεῖ περιτέμνεσθαι, καὶ τοῦτο κηρύσσω, λέλυτα: ἡ φιλονεικία τῶν Ἰουδαίων ἢ πρὸς τὸν σταυρὸν, καὶ οὐκ ἔτι ἐστὶν αὐτοῖς πρὸς αὐτὸν μάχη. Νῦν γὰρ διὰ τοῦτο τῷ σταυρῷ ἀπὸ χιρῶν ἄφρονονται, ὅτι: λύει περιτομὴν καὶ τὸν νόμον. « Ὁφελον καὶ ἀποκόψωνται. » Περὶ ὑμῶν μοι μέλει, περὶ δὲ τῶν ἀναστατούντων ὑμᾶς, ὡς ἀνόητα νοσοῦντων, οὐκ ἔτι. Τοιγαροῦν μὴ μόνον περιτεμνέσθωσαν, ἀλλ' εἴθε καὶ ἀποκόπως ἐκυτοῦς ἐποίησαν. « Ὁφελον. » Ἔτε καὶ τέλειον ἐξέτεμον ἐκυτοῦς, οἱ τὴν τῆς περιτομῆς ὑμῖν ἀπάτην προσφέροντες.

itaque non solum circumcidantur, sed utinam etiam seipsos amputassent, qui vobis circumcisionis afferunt imposturas.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ.

Ἐπιτομή τῆς κατὰ πνεῦμα ἐλευθερίας.

Ἐμεῖς γὰρ ἐπ' ἐλευθερίᾳ ἐκλήθητε, ἀδελφοί. Μόνον μὴ τὴν ἐλευθερίαν εἰς ἀφορμὴν τῆς σαρκί, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀγάπης δουλεύετε ἀλλήλοις. Ὁ γὰρ πᾶς νόμος ἐν ἐνὶ λόγῳ πληροῦται, ἐν τῷ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. Εἰ δὲ ἀλλήλους δάκνεται καὶ κατεσθίεται, βλέπετε μὴ ὑπὸ ἀλλήλων ἀναλωθῆτε.

« Ἐμεῖς γὰρ ἐπ' ἐλευθερίᾳ. » Οὐκ ἔτι γὰρ νόμῳ δουλεύομεν. « Εἰς ἀφορμὴν τῆς σαρκί. » Ἐπειδὴ ἄνω καὶ κάτω ἐλευθερίαν καλεῖ, καὶ ὅτι ἀπὸ ἀλλήλων διὰ Χριστοῦ, τοῦ νόμου, ἐφοβήθη μὴ ὑπονοήσωσιν ὅτι ἐλάβη ὁ ζυγὸς τοῦ νόμου, καὶ λοιπὸν ἔξιστιν ἃ βουλόμεθα πράττειν. Τοῦτο οὖν διορθοῦται καὶ φησὶ: Μὴ ἀποχρήσησθε τῇ ἐλευθερίᾳ, εἰς τὸ δουλεύειν καὶ ταῖς τῆς σαρκὸς ἐπιθυμίαις. « Ἀλλὰ διὰ τῆς ἀγάπης. » Ἐπειδὴ ἀνεῖλε τὸν ζυγὸν τοῦ νόμου, ἕτερον ἐπιτίθει τὸν τῆς ἀγάπης, ἐλαφρόν τε καὶ ἰσχυρότερον ἐκείνου. Τὸ δὲ, δουλεύετε, δηλοῖ τὸ ἐπιτεταμένον τῆς ἀγάπης. Καλῶς δὲ τὸ, ἀλλήλοις. Ἀπὸ φιληχρίας γὰρ ἦσαν αὐτοῖς εἰσχωμάσαντες, οἱ πρὸς τὴν περιτομὴν ἀναστατούντες. « Ὁ γὰρ πᾶς νόμος. » Εἰ ὄλως, φησὶ, πληροῦν θέλετε τὸν νόμον, μὴ ἐν τῷ περιτέμνεσθαι, ἀλλ' ἐν τῷ ἀγαπᾶν ἀλλήλους, πληροῦτε αὐτόν. « Εἰ δὲ ἀλλήλους δάκνεται. » Δάκνειν δὲ καὶ ἔτι ἐπιτατικώτερον τὸ κατεσθίειν λέγει, τῷ τὰ τοιαῦτα δόγματα παρεμβάλλειν. Οὐ γὰρ τοσοῦτον σῶμα δαπανᾶται κατεσθιόμενον, ὅσον ψυχὴ φθείρεται ἐκ τῶν τοιοῦτων δογμάτων. « Βλέπετε οὖν. » Πτοῦντος δὲ τοῦτο. « Μὴ ὑπὸ ἀλλήλων ἀναλωθῆτε. » Ἡ γὰρ στίσις, φησὶν, αὕτη, καὶ ὑμᾶς ἔχει: τοὺς ἀναστατούντας καταβάψαι. Εἰκὸς δὲ αὐτὸν μὴ μόνον περὶ τῶν δογμάτων τοῦτο θελοῦν, ἀλλὰ καὶ ἀρπαγῶν, καὶ πλεονεξιών, καὶ ἐτίρων ἀδικιών.

Λέγω δὲ, πνεύματι περιπατεῖτε, καὶ ἐπιθυμῶν σαρκὸς οὐ μὴ τελίσητε. Ἡ γὰρ σὰρξ ἐπιθυμῶν κατὰ τοῦ πνεύματος, τὸ δὲ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκί. Ταῦτα δὲ ἀντίκειται ἀλλήλοις, ἵνα μὴ ἃ ἂν θελήτε ταῦτα ποιεῖτε. Εἰ δὲ πνεύματι ἄγεσθε, οὐκ ἐστε ὑπὸ νόμον. Φανερὰ δὲ ἐστὶ τὰ ἔργα τῆς σαρκί, ἃ τινὰ ἐστὶ: Μοιχεῖα, πορνεία, ἀκαθαρσία, ἀσέλησια, εἰδωλολατρεία, φαρμακεία, ἐχθραὶ, ἔρις, ζήλοι, θυμοί, ἐρίθειαι, ἐχθροσύναι,

Judæos suscipere. Vide autem quod non lixerit, Si circumcisionem exercui, sed, Si prædico. Non enim quod dispensatorio. inquit, factum est in documentum accipias. Abolitum est igitur officium crucis. « Omnino, inquit, si circumcidi oportet, et hoc prædico, soluta est contentio Judæorum quæ erat adversus crucem, et jam ipsis non est adversus illam pugna. Nunc enim propterea crucem oderunt, quod solvat circumcisionem ac legem, « Utinam etiam abscendantur. » De vobis mihi cura est, de his autem qui vos labefactant, tanquam de his qui incurabiliter ægrotant, non amplius. Illi seipsos exsecuissent. « Utinam. » Utinam, inquit,

CAPUT XI.

B

Subscriptio libertatis, quæ est juxta spiritum.

V, 13-15. « Vos enim in libertatem vocati fuistis, « fratres, tantum ne libertatem in occasionem carni « delis: sed per charitatem servite vobis invicem, « Nam tota lex in uno verbo impletur, nempe hoc: « Diliges proximum tuum sicut teipsum. Quod si « alius alium vicissim mordetis et devoratis, videte « ne vicissim alius ab alio consummami.

761 « Vos enim in libertatem. » Siquidem non amplius legi servimus. « In occasionem carni. » Quoniam et in præcedentibus et in sequentibus vocat libertatem. et quod per Christum liberali sumus a lege: timuit ne existimarent solum esse jugum legis, ac deinceps licere quæcunque velimus agere. Hoc ergo corrigit, et ait: Ne abutamini libertate, ut etiam serviatis carni concupiscentiis. « Sed per charitatem. » Quoniam jugum legis abstulit, aliud imponit, nempe charitatis, leve ac fortius illo. Quod autem ait Servite, charitatis intentionem significat. Et recte Vobis invicem: nam ex ambitiosa principatus affectione impudenter sese ipsis ingerebant, qui ad circumcisionem concitabant. « Nam tota lex. » Si omnino, inquit, legem complere vultis, non in hoc ut circumcidamini, sed ut invicem diligatis ipsam complete. « Quod si alius alium vicissim mordetis. » Mordere, quodque asperius est devorare, dicit hujusmodi præcepta clam immiscere Neque enim his dogmatis corpus tantum consumitur quantum anima corrumpitur, « Videte. » Terrentis verbum est hoc. « Ne vicissim alius ab alio consumamini. » Nam hæc quoque dissensio vobis etiam concitantibus potest nocumentum afferre. Verisimile est autem ipsum non de solis dogmatis hoc significare, verum etiam de rapinis et avaritia aliisque injustitiis.

V, 16-21. « Dico autem, spiritu ambulato, et concupiscentiam carnis non perficiatis Nam caro concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem Hæc autem inter se mutuo adversantur, « ut non quæcunque volueritis, eadem faciatis. Quod « si spiritu ducimini, non estis sub lege. Porro manifestata sunt opera carnis, quæ sunt adulterium, « scortatio, immunditia, lascivia, idololatria, veno- « scium, inimicitia, lis, emulationes, iræ, concer-

« tationes, seditioes, sectæ, invidiæ, cædes, ebrietates, cavillationes, et his similia : de quibus prædico vobis, quemadmodum et prædixi, quod qui « talia agunt, regni Dei hæredes non erunt ».

762 « Spiritu ambulate. » Juxta spiritum, inquit, et ea quæ spiritui placent degite ac vivite, et carnis concupiscentiam nequaquam expleatis. » Nam caro concupiscit adversus spiritum. « Carnem hoc loco dicit carnales et pravos concupiscentias : spiritum vero, Spiritus sancti gratiam quæ per virtutem est, et ait : Vitium quidem virtuti adversatur, virtus vero rursus adversatur vitio, fungens vice cujusdam pædagogici, nec sinens nos juxta pravas nostras concupiscentias incedere. — *Alio modo.* Adversatur virtus vitio, ne irritante vitio protinus dissoluta frenoque carens voluntas carnalis præcipitanter ad vitium feratur. Rursus adversatur virtuti vitium, ne virtutis labor facilis omnino sit, et mercedecareat, ac velut ex natura et necessitate consecutus, et tanquam sola cogitatione sine omni studio aut certamine in opus deductus. Ipse autem breviter hoc ait : « Ut non quæcunque volueritis eadem faciatis : neque mala, inquit, facile et nullo prohibente : neque bona facile et omnino negligenter : Nam quæ ita flunt, ne bona quidem esse possent. » Quod si spiritu ducimini. » Si, inquit, juxta voluntatem sancti Spiritus ambulatis, non errabitis. Qui autem in nullo labitur, non eget lege aut consilio quod a lege petatur. Cui vero lege non est opus, neque sub lege est : quod etiam alibi dicit. Justo non est lex posita. « Porro manifesta sunt. » Tanquam diceret : Ex ipsis fructibus cognoscetis pravam et malam conversationem. Rursus autem Carnis dicit, id est, corruptæ cogitationis, et terrenæ ac carnalis vitæ. « Opera carnis. » Manifestum est ergo quod Carnem dicat carnalem sensum, hoc est, inclinationem animæ ad deteriora, spiritum vero datam gratiam. « Immunditia, lascivia. » Immunditiam ac lasciviam dicit turpes stupri modos. « Inimicitia, » injustæ videlicet. Nam sunt et justæ inimicitia, quæ propter fidem sumuntur. Si possibile est, inquit, quantum ex vobis est, cum omnibus in pace vivite : ita ut manifestum sit interdum non esse possibile. « Æmulationes. » Neque enim oportet æmulari sive invidere, sed gaudere cum gaudentibus et flere cum flentibus. « Concertationes. » Hoc est, contentiones a lite ortæ. **763** « Cavillationes. » Est autem κωμωδείν (unde κῶμος, id est, cavillatio derivatur) cum ebrietate aliorum opiniones cavillari. « Regni Dei hæredes non erunt. » Regno interim omnes excident : erit tamen et suppliciorum diversitas.

V, 22-26. « Contra fructus Spiritus est charitas, « gaudium, pax, lenitas, benignitas, bonitas, fides, « mansuetudo, temperantia. Adversus hujusmodi « non est lex : Hi autem Christi carnem crucifixerunt « cum affectibus et concupiscentiis. Si spiritu vivimus, spiritu etiam incedamus. Ne efficiamur « inanis gloriæ cupidi, invicem invidentes ».

αἰρέσεις, φθόνοι, φόνοι, μέθοι, κῶμοι, καὶ τὰ ὁμοία τούτοις. Ἄ προλίγω ὑμῖν, καθὼς καὶ προείπον, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες, βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν.

« Πνεύματι περιπατεῖτε. » Κατὰ πνεῦμα, φησί, καὶ τὰ αὐτῷ δοκοῦντα διάγετε καὶ βιοῦτε, καὶ οὐκ ἔν πληρώσῃτε σαρκὸς ἐπιθυμίαν. « Ἢ γὰρ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος. » Σάρκα ἐντεῦθεν, τὰς σαρκικὰς καὶ πονηρὰς ἐπιθυμίας λέγει. Πνεῦμα δὲ, τὴν ἐπὶ τῇ ἀρετῇ χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Καὶ φησιν. Ἢ μὲν κακία ἀντίκειται τῇ ἀρετῇ, ἡ δὲ ἀρετὴ πάλιν, ἐναντιοῦται τῇ κακίᾳ, παιδαγωγῶν τινος τάξιν ἀναπληροῦσα, καὶ μὴ ἐῴσα ἡμᾶς κατὰ τὰς φάυλας ἐπιθυμίας πορευέσθαι. — Ἄλλως. Ἀντίκειται ἡ ἀρετὴ τῇ κακίᾳ, ἵνα μὴ, τῆς κακίας ἐρεθισάσης, ἐθέως ὡσπερ ἀπόλυτον καὶ ἀχάλινωτον ἐπὶ πρανοῦς φέρεται τὸ σαρκικὸν θέλημα πρὸς τὴν ἀμαρτίαν. Πάλιν ἀντίκειται τῇ ἀρετῇ ἡ κακία, ἵνα μὴ τῆς ἀρετῆς ἡ ἐργασία ἀταλαιπωρὸς πάντῃ καὶ ἄμισθος ἔσῃ, καὶ οἷον ἐκ φύσεως καὶ ἐξ ἀνάγκης ἡμῖν συγκεκληρωμένη, καὶ ὡς μόνῃ τῷ διανοηθῆναι κατορθουμένη, χωρὶς σπουδῆς ἀπάτης καὶ ἀγωνισματος. Αὐτὸς δὲ συντόμως αὐτὸ φησιν. « Ἴνα μὴ ἄπερ ἂν θίλῃτε, ταῦτα ποιεῖτε, » μέτε τὰ κακὰ, φησὶν, εὐχερῶς δλωσ καὶ ἀκωλύτως, μέτε τὰ γὰρ ἀγαθὰ βρῆδῶς πάντῃ καὶ ὀλιγώρως. Τὰ οὕτω πραττόμενα, οὐδ' ἀγαθὰ ἂν εἴη. « Εἰ δὲ πνεύματι ἄγεσθε. » Εἰ κατὰ τὴν βουλήν, φησὶ, τοῦ ἁγίου Πνεύματος περιπατεῖτε, οὐ σφαλῆσεσθε. Ὁ δε μὴ πταίων ἔν τινι, οὐ χρήζει τοῦ νόμου καὶ τῆς ἐντεῦθεν συμβουλῆς. Ὁ δὲ γε μὴ χρίζων, οὐτε ὑπ' αὐτόν ἐστιν, ὅπερ καὶ ἀλλοχού φησιν, Δικαίῳ νόμῳ οὐ κείται. « Φανερὰ δὲ ἐστὶ. » Ἰσαὶ ἔλεγεν. Ἐξ αὐτῶν τῶν καρπῶν ἐπιγνώσεσθε τὴν πονηρὰν καὶ φαύλην πώλιτεϊαν. Σαρκὸς δὲ πάλιν λέγει, τοῦ διασθερομένου λογισμοῦ καὶ τῆς γεώδους καὶ σαρκικῆς ζωῆς. « Τὰ ἔργα τῆς σαρκὸς. » Δῆλον τοίνυν ὡς σάρκα, τὸ σαρκικὸν φρόνημα καλεῖ, τουτίστι, τῆς ψυχῆς τὴν ἐπὶ τῇ χεῖρῳ ῥοπήν, πνεῦμα δὲ τὴν δεδομένην χάριν. « Ἀκαθαρσία, ἀσέλγεια. » Ἀκαθαρσίαν καὶ ἀσέλγειαν φησὶ, τρόπους αἰσχροῦς πορνείας. « Ἐχθραὶ. » Αἱ ἀδικοὶ. Εἰσὶ γὰρ καὶ δίκαιαι ἔχθραι, αἱ διὰ τὴν πίστιν γινόμεναι. Εἰ δυνατόν γὰρ, φησὶ, τὸ ἐξ ὑμῶν μετὰ πάντων ἀνθρώπων εἰρηνεύετε, ὡς εἶναι δῆλον, ὅτι ἐστὶν ὅτε οὐκ ἐστὶ δυνατόν. « Ζῆλοι. » Οὐ χρὴ γὰρ ζηλεῖν, ἀλλὰ χαίρειν μετὰ χαίρόντων, καὶ κλιτεῖν μετὰ κλιόντων. « Ἐρήθειαι. » Οἷον φιλονεικίαι ἀπὸ τῆς ἐριδος. « Κῶμοι. » Τὸ κωμωδεῖν καὶ ἀποσκώπτειν ἀλλοτριᾶς ὑπολήψεις μετὰ μέθης. « Βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι. » Τέως βασιλείας ἔκπτωσις. Τὰ γὰρ τῶν τιμωρῶν διάφορα.

Ὁ δὲ καρπὸς τοῦ Πνεύματος ἐστὶν ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, ἀγαθωσύνη, πίστις, πραότης, ἐγκράτεια. Κατὰ τῶν τοιούτων οὐκ ἐστὶ νόμος. Οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν σὺν τοῖς παθήμασι καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις. Ἐὶ ζῶμεν πνεύματι, πνεύματι καὶ στοιχῶμεν. Μὴ γινώμεθα κενόδοχοι, ἀλλήλους προκαλούμενοι, ἀλλήλους φθονοῦντες.

Καρπὸν εἶπε καὶ οὐκ ἔργον, ἵνα δείξῃ ὅτι τῆς Α τοῦ Θεοῦ δέεται βοήθειας εἰς τὸ καρποφορῆσαι. « Τοῦ Ἁνεύματος. » Ἢ αὐτοῦ τοῦ παρακλήτου, ἢ τοῦ πνευματικοῦ καὶ ἐναρέτου βίου. « Χαρά. » Τὸ χαίρειν ἐπὶ Θεῷ, τὸ συνειδῆσθαι ἔχειν. Οἱ γὰρ τοιοῦτοι χαίρουσι. « Κατὰ τῶν τοιούτων οὐκ ἐστι νόμος. » Ὁ γὰρ ταῦτα καταρωθῶς οὐ δέεται τοῦ παιδαγωγουῦντος νόμου. Ὑψηλότερος γὰρ αὐτοῦ ἐστίν. « Οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ τὴν σάρκα. » Ἐἴτα ἵνα μὴ ἔχωσι, καὶ τίς ταῦτα ποιεῖ; φησίν. Οὗτοι εἰσιν οἱ ταῦτα ποιῶντες, οἵτινες τὴν σάρκα τοῦ Χριστοῦ, τουτέστι, τὸ οἰκτεῖον σῶμα (σὰρξ γὰρ Χριστοῦ, τὸ ἡμέτερον σῶμα), ἐσταύρωσαν καὶ οἷον ἐνέκρωσαν ἀπὸ τῶν σαματικῶν παθῶν. Καὶ οὐ μόνον τὸ σῶμα, ὅσον ἔκρινε εἰς τὰ πάθη ἐσταύρωσαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ πάθη, ὅσον ἔκρινε εἰς τὸ ἐπιτελεῖσθαι παρ' αὐτῶν ἐσταύρωνται, κατὰ ταύτην τὴν ἐρμηνείαν, τὸ δὲ, περιλακτεται. — Ἡ οὕτως. Καὶ τί λέγω, φησίν, ἔν καθ' ἑν ἀρετῆς εἶδος; εἰσὶ γὰρ τινες οἱ καὶ ἐσταύρωσαν ἑαυτοὺς, ὅσον πρὸς τὰ πάθη, καὶ τὰ πάθη, ὅσον πρὸς ἑαυτοὺς. Κατὰ ταύτην τὴν ἐρμηνείαν, οὐ περιλακτεται τὸ, δὲ. Οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ, τουτέστι, τείνοντες τὴν ἑαυτῶν σάρκα ἐσταύρωσαν. Οὕτως ὁ Κλήμης ἐν πέμπτῳ Ὑποτυπώσεων. Ἔστι δὲ τὸ, οἱ δὲ, καὶ ἀντὶ τοῦ, « οὗτοι δὲ, » ἐξήκουσαι. — [ΦΩΓ.] Οὗτοι δὲ εἰσιν οὓς εἶπον, οἱ τινες τοῦ Χριστοῦ τὴν σάρκα ἐσταύρωσαν, καὶ ἐξῆς. « Εἰ ζῶμεν πνεύματι. » Ὁφειλομένον οὖν καὶ ἡμεῖς κατὰ τὴν βουλήν τοῦ πνεύματος ζῆν. Ἀπαξ σταυροῦν μέλλοντες τὴν σάρκα ἡμῶν, « Καὶ Ἁνεύματι, φησὶ, στοιχώμεν. » τουτέστιν, ἀρκεσθῶμεν τῇ πρὸς τοῦ ἀγίου Ἁνεύματος δοθείσῃ χάριτι, καὶ μὴ ζητῶμεν ἐκ νόμου σωθῆναι. C « Μὴ γινώμεθα κενόδοχοι. » Τοῦτο γὰρ τὸ πάντων αἷτιον τῶν κακῶν. « Ἀλλήλους προκαλοῦμενοι. » Εἰς ἔρεις δηλονότι. « Ἀλλήλους φθονοῦντες. » Ἀπὸ γὰρ κενοδοξίας ὁ φθόνος, ἀπὸ φθόνου δὲ, τὰ μυρία κακά.

Ἀδελφοί, ἐὰν καὶ προληφθῆ ἄνθρωπος ἐν τινι παραπτώματι, ὑμεῖς οἱ πνευματικοὶ καταρτίζετε τὸν τοιοῦτον, ἐν πνεύματι πραότητος. Σκοπῶν σεαυτὸν, μὴ καὶ σὺ πειρασθῆς. Ἀλλήλων τὰ βάρη βρατάζετε, καὶ οὕτως ἀναπληρώσατε τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ.

Ἐλλοὶ εἰς αὐτοὺς φιλαρχίᾳ ἡττημένοι, ἐν τῇ πρὸς τὰ ἁμαρτήματα τῶν πλησίων ἐπιτιμῆσαι, τὸ πάθος ἐπλήρου. Ὅπερ διδρασκῶνται. Ἐὰν γὰρ τις, φησὶ, συναρπαγῇ ἐπὶ ἁμαρτήματι. Τοῦτο γὰρ τὸ, προληφθῆ, « Ὑμεῖς οἱ πνευματικοί. Οἱ κατὰ πνεῦμα ζῶντες. » Καταρτίζετε, » τουτέστι, διορθοῦσθε τὸν τοιοῦτον. Ἐἴτα ἐκβάλλων τὴν φιλαρχίαν, φησίν, « Ἐν πνεύματι πραότητος. » Τουτέστιν, ἐν πραότητι, ἥτις ἐστὶ χάρισμα τοῦ ἀγίου Ἁνεύματος. « Σκοπῶν σεαυτὸν » Ἐἴτα ἵνα μὴ ὁ διορθῶν ἐπικρῆθῆ, φησὶ. Σκόπει καὶ σὺ καὶ τῆρε σεαυτὸν, μὴ τοῖς ἄλλοις. « Ἀλλήλων τὰ βάρη βρατάζετε. » Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἐν εἶναι ἄνθρωπον χωρὶς ἁμαρτίας, παραναῖ μὴ ἀκριβολογεῖσθαι πρὸς τὰ τοῦ πλησίου ἁμαρτήματα, ὡς εἰδῶς ὅτι καὶ σὺ ἔχεις ἁμαρτίας, καὶ χρὴ ἡμᾶς ἀλλήλοις συμπεριφέρεισθαι. « Καὶ οὕτως ἀναπληρώ-

Fructum dixit et non opus, ut ostendat Dei opus esse auxilio ad fructificandum « Spiritus, » id est, ipsius paracliti: aut spiritualis ac probe vitæ. « Gaudium. » Gaudere in Deo est bonam habere conscientiam: tales enim gaudent. « Adversus hujusmodi non est lex. » Si iudem qui talia operatus est, non opus habet legis moderatione; est enim sublimior quam sit illa. « Hi autem Christi carnem. » Deinde ne dicant. Et quis ista facit? ait: Hi sunt qui hæc agunt, qui carnem Christi, id est, proprium corpus (caro enim Christi est nostrum corpus) crucifixerunt, et veluti mortificaverunt ab affectibus carnalibus. Nec solum corpus quantum ad affectus attinet crucifixerunt, verumetiam affectus ipsos quantum ad hoc ut ab eis expleantur, crucifixerunt. Juxta hanc interpretationem tanquam parelcon interponitur δὲ, id est, autem. — *Aut alio modo* Et quid singulatim, inquit, virtutum species recenseo? Sunt enim quidam seipsos crucifixerunt quoad affectus, et affectus quoad seipsos. Juxta hanc interpretationem, δὲ non est parelcon, sed sensus est οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ, id est, qui vero tendunt ad Christum suam carnem crucifixerunt. Ita interpretatur Clemens quinto *Informationum* libro. Potest etiam οἱ δὲ intelligi ut significet « Hi autem, » Hi autem sunt quos dixi qui Christi carnem crucifixerunt, etc. « Si spiritu vivimus. » Debemus igitur et nos juxta spiritus voluntatem vivere, ut semel crucifigamus carnem nostram. 764 « Spiritu etiam incedamus. » Hoc est, sufficiat nobis data a Spiritu sancto gratia et non quæramus per legem salvari. « Ne efficiamur inanie gloriæ cupidi. » Id enim omnium est causa malorum. « Invicem nos provocantes. » Ad lites videlicet et contentiones. « Invicem invidentes. » Ab inani gloria oritur invidia, ab invidia vero innumera mala.

VI, 1, 2, *Fratres, etiam si occupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, instaurate hujusmodi in spiritu mansuetudinis: considerans temetipsum, ne et tu teneris. Invicem alii aliorum onera portate, et sic complete legem Christi.*

Multi ambitiosa principatus affectatione devicti, affectum explebant in proximorum circa vitia objugatione; quod corrigit dicens: Si quis correptus fuerit a peccato. Nam hoc est quod ait προληφθῆ, id est, occupatus fuerit. « Vos qui spirituales estis. » Qui juxta spiritum vivitis. « Instaurate. » Hoc est, emendate talem. Deinde ejecta ambitione honorum ait: « In spiritu mansuetudinis; » hoc est, in mansuetudine quæ est donum sancti Spiritus. « Considerans temetipsum. » Deinde ne is qui emendat extollatur, ait: Considera quoque tu et observa teipsum, ne similibus capiaris. « Invicem alii aliorum onera portate. » Quandoquidem enim non contingit hominem esse absque peccato, admonet ne exacte fiat inquisitio adversus proximi peccata, tanquam sciens, innuit, quod et tu peccata

habeas, et oportet nos invicem tolerare. « Et sic complete legem Christi. » Ut quod mihi deest alius compleat tolerando me : et ita dum unusquisque porrigit proximo manum, complentur præcepta Christi. — Lex enim Christi talis per opera demonstrata est : ipse namque peccata nostra suscepit et morbos portavit ¹⁰. Et est hyperbole, quia et crucem et passionem pro nobis suscepit. — Aut quod invicem alios aliorum onera et pondera portate, secundum hoc legis Christi completio est, quatenus ex dilectione sit. Porro dilectio, legis divinæ completiva est ¹¹.

765 VI, 3 4. *Nam si quis sibi videtur aliquid esse cum nihil sit, suum ipse fallit animum. Onus autem suum probet unusquisque, et tunc ad semetipsum tantum gloriationem habebit, et non ad alium. Unusquisque enim propriam sarcinam bajulabit. Communicet autem qui instruitur sermone ei qui se instruit in omnibus bonis.*

« Nam si quis sibi videtur aliquid esse. » Ob id solum nihil est quod sibi aliquid esse videatur. Itaque cum nihil sit, suum ipse fallit animum. « Opus autem suum. » Nam si quis proprium opus probaret, ac seipsum exacte scrutaretur, in semetipsum potius gloriationem haberet et non adversus alium, hoc est, adversus semetipsum habebit gloriationem, sive semetipsum condemnabit, et non alium : hoc est, ipse seipsum inferiorem ac egen-tem intuens, seipsum accusabit, et ab aliorum condemnatione abstinebit, cum semetipsum noverit non semper conversationem recte observantem, sed interim etiam ab hac decidentem. « Probet unusquisque. » Inquirat unusquisque sua ipsius acta quæ ipse in vita peregit. Hoc enim faciens seipsum ad meliora præparabit. Non est autem hoc statuentis, sed demittentis. Etenim non oportet, inquit, gloriari : sin minus, saltem non ut Pharisæus, ait, adversus proximum glorieris, sed adversus temetipsum ¹². — *Alio modo.* Quod si non omnino gloriari velis, inquit, tuam ipsius vitam circumspice : et si irreprehensibilem inveneris, apud teipsum illam jaclata, si hoc sane te facere oporteat. « Unusquisque enim propriam sarcinam. » Cur enim adversus proximum gloriaris ? Et tu et illam propriam sarcinam bajulabis. Et tunc uniuscujusque opus probabitur. « Communicet autem. » Jubet ut hi qui spiritualibus fruuntur, elargiantur carnalia. « Qui instruitur sermone. » Is, inquit, qui docetur, partiatur docenti se alimenta, benevolentiam et honorem. Nam hoc significat quod ait, In omnibus bonis Recte autem dixit Communicet, et non Largiatur : est enim ista communicatio quædam : ille spiritualia confert, tu vero carnalia.

766 VI, 7-10. *Ne erretis, Deus non irridetur. Quidquid enim seminaverit homo, hoc et metet. Nam qui seminat per carnem suam, ex carne metet cor-*

σαι τον νόμον του Χριστού. » Ἴνα ὁ ἕμοι λάβω ἄλλος ἀναπληρώσῃ συμπεριφερόμενός μοι. Καί οὕτως ἐκ τοῦ ἑνα ἕκαστον τῶ πλησίον χεῖρα διδόναι, πληροῦνται αἱ ἐντολαὶ τοῦ Χριστοῦ. — [Φιλιπ.] Ὁ γὰρ τοῦ Χριστοῦ νόμος, διὰ τῶν ἔργων τοιούτος ἐδείχθη. Αὐτός γὰρ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν ἀνέλαβε, καὶ τὰς νόσους ἐβάστασε. Καὶ ἡ ὑπερβολή, ὅτι καὶ σταυρὸν καὶ θάνατον ὑπὲρ ἡμῶν κατεδίξατο. — [ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΟΥ.] Ἡ ὅτι τὰ ἀλλήλων βάρη καὶ ἐλάττωματα βαστάζειν, κατὰ τοῦτο πληρώσις ἐστὶ τοῦ νόμου τοῦ Χριστοῦ, καθὼς ἐξ ἀγάπης γίνεται. Πληρωτικὴ δὲ ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ νόμου.

Εἰ γὰρ δοκεῖ τις εἶναι μηδὲν ὦν, ἑαυτὸν φρεναπαῖ. Τὸ δὲ ἔργον ἑαυτοῦ δοκιμαζέτω ἕκαστος, καὶ τότε εἰς ἑαυτὸν τὸ καύχημα ἔξει, καὶ οὐκ εἰς τὸν ἕτερον. Ἐκαστος γὰρ τὸ ἴδιον φορτίον βαστάσει. Κοινωνεῖτω δὲ ὁ κατηχούμενος τὸν λόγον τῶ κατηχούντι ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς.

« Εἰ γὰρ δοκεῖ τις εἶναι τι, » δὲ αὐτὸ μόνον οὐδὲν ἐστίν, ὃ δοκεῖ εἶναι τι. Τοιγαροῦν μηδὲν ὦν, ἑαυτὸν φρεναπαῖ. « Τὸ δὲ ἔργον ἑαυτοῦ. » Εἰ γὰρ τις τὸ ἑαυτοῦ ἔργον δοκιμάζει, καὶ ἑαυτὸν ἐρευνᾷ ἀρεθῶς, μᾶλλον εἰς ἑαυτὸν ἔξει τὸ καύχημα, οὐχὶ καθ' ἑτέρου, τουτέστι καθ' ἑαυτοῦ ἔξει τὸ καύχημα, οἷον ἑαυτοῦ καταγνώσεται, καὶ οὐχὶ ἐτέρου. Ἢ εἰς ἑαυτὸν ἔξει τὸ καύχημα, τουτέστιν, αὐτὸς ἑαυτὸν ἐλαττούμενον καὶ ἐνδεῶς ἔχοντα βλέπων ἑαυτὸν μίμψεται καὶ τῆς ἐτέρων ἀποστήσεται καὶ καταγνώσεται, εἰδὼς ἑαυτὸν, οὐδὲ τὴν αὐτὴν ἀεὶ πολιτείαν αὐτοῦ διαφυλάττοντα, ἀλλὰ καὶ τούτης ἔσθ' ὅτε διαπίπτοντα. « Δοκιμαζέτω ἕκαστος. » Ἐξεταζέτω ἕκαστος παρ' ἑαυτοῦ, τὰ βεβιωμένα αὐτοῦ. Τοῦτο γὰρ ποιῶν, ἑαυτὸν εἰς τὰ βελτίω μεταβύθμισαι. Οὐ νομοθετοῦντος δὲ τοῦτο, ἀλλὰ συγκαταβαίνοντος. Οὐδεὶ μὲν γὰρ, φησί, καυχᾶσθαι. Εἰ δὲ ἔρα, κἂν μὴ ὡς ὁ Φαρισαῖος κατὰ τοῦ πλησίον καυχῶ, ἀλλὰ κἂν κατὰ σαυτοῦ. — Ἄλλως. Εἰ δὲ καὶ σεμνύνεσθαι θέλεις, φησί, τὸν σαυτοῦ περισκόπει βίον, κἂν ἀκατάγνωστον εὐρησῇ, κατὰ σαυτὸν σεμνύνου, εἴπερ ἔρα τοῦτό σε δεῖ ποιεῖν. « Ἐκαστος γὰρ τὸ ἴδιον. » Τί γὰρ κατακαυχᾶσαι τοῦ πλησίον ; φησί. Καὶ σὺ κακείνος τὸ ἴδιον φορτίον βαστάσει. Καὶ τότε δοκιμασθήσεται ἕκαστου τὸ ἔργον. « Κοινωνεῖτω δὲ. » Καλεῖται τοῖς τῶν πνευματικῶν ἀπολαύουσι, μεταδιδόναι τῶν σαρκικῶν. Ὁ κατηχούμενος τὸν λόγον, » τουτέστιν, ὁ διδασκόμενος, μεταδιδόντω τῶ διδάσκοντι, τρωφάς, εὐνοίαν, τιμὴν. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, Ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς. Καλῶς δὲ εἶπε, Κοινωνεῖτω, καὶ ὡς μεταδιδόντω. Κοινωνία γὰρ τὸ πρᾶγμα. Ἐκείνος πνευματικῶς συνεισφέρει, σὺ δὲ ὁ διδασκόμενος, σαρκικά.

Μὴ πλανᾶσθε, θεὸς οὐ μωκτηρίζεται. Ὁ ἐν σπείρῃ ἀνθρώπου, τοῦτο καὶ θερίσει, ὅτι ὁ στείρων εἰς τὴν σάρκα ἑαυτοῦ, ἐκ τῆς σαρκὸς

¹⁰ Ios. I, 6 ; Matth. VIII, 17. ¹¹ Rom. XIII, 10. ¹² Luc. XVIII, 10 seq.

θερίσει φθοράν. Ὁ δὲ σπείρων εἰς τὸ πνεῦμα? ἔκ τοῦ πνεύματος θερίσει ζωὴν αἰώνιον. Τὸ δὲ καλὸν ποιῶντες μὴ ἐκκκῶμεν. Καρῶ γὰρ ἰδίῳ θερίζομεν μὴ ἐκλυόμενοι. Ἄρα οὖν ὡς καιρὸν ἔχομεν, ἐργαζώμεθα τὸ ἀγαθὸν πρὸς πάντας, μάλιστα δὲ πρὸς τοὺς ὁκείους τῆς πίστεως.

« Θεὸς οὐ μωκτηρίζεται. » Οὐκ ἀπατάται, οὐ τῷ ἀγαθῷ κακῶ, ἢ πάλιν τῷ κακῷ ἀγαθῶ ἀντιδίδωσιν. Ἄνάγκη γὰρ ἴσον εἶναι τὸν ἀμητὸν τῷ σπόρῳ. Καὶ οὐδεὶς ὀρόβους σπείρας, οἶτον θερίσει. « Ὅτι ὁ σπείρων εἰς τὴν σάρκα. » Τί δὲ τις σπείρει ἐν τῇ σαρκί; Μίθην, τρυφὴν, γαστριμαργίαν, ἀκολασίαν. Ὁ τοιοῦτος ἐκ τῆς σαρκὸς, ὅσον διὰ τὴν σάρκα τὴν πλημμυλῆσασαν, ἔξει τιμωρίαν ἑκαί. Τὸ δὲ ἐκ τῆς σαρκὸς, τουτέστι, διὰ τῶν ἐν τῇ σαρκί σπαρέντων ἀμαρτημάτων. « Ὁ δὲ σπείρων εἰς τὸ πνεῦμα. » Τί δὲ τις σπείρει εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον; Τί ἄλλο, ἢ ἐλεημοσίην, καὶ σωφροσύνην, καὶ πᾶσαν ἀρετήν; « Ἐκ τοῦ πνεύματος θερίζει ζωὴν αἰώνιον. » Ὡς περὶ γὰρ διάφορα τὰ σπέρματα τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ πνεύματος, οὕτω καὶ ὁ θερισμὸς. Ἐκαί φθορὰ, εἰς ζωὴν αἰώνιον. « Μὴ ἀπείρωμεν, » μηδὲ ἐκλυθώμεν, διὰ τὸ εἶναι τὰς ἀντιδόσεις ἐν τῷ μέλλοντι. Ἔσται γὰρ καιρὸς ὁ πάντως ἔξω, ὅταν ἀπολάβωμεν τὰ καλὰ, καὶ θερίσωμεν τὰ νῦν ἡμῶν σπαρέντα χρηστά. Ἐἴτα ἐπειδὴ θερισμοῦ ἐμνημόνευσεν, αὐτὸς δὲ κόπου δεῖται καὶ καμιάτου, προσέθηκε, « Μὴ ἐκλυόμενοι, » ὡσεὶ ἔλεγεν· Ὁ θερίζων τότε, οὐ κάμνει, οὐδὲ ἐκλύεται, ὡς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Μὴ τοίνυν ἀκούσαντες θερισμὸν, πάλιν καὶ τότε μοχηθεῖν ὑπονοήσητε. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν αἰσθητῶν πραγμάτων, καὶ ὁ σπόρος εἶχε κόπον, καὶ ὁ ἀμητὸς ὡσαύτως. Διαλύει γὰρ πολλὰ τοὺς ἀμῶντας, καὶ τὸ ἀμῶν, καὶ τὸ τῆς ὥρας θερμόν. Ἄλλ' ἐκεῖνος οὐ τοιοῦτος ὁ ἀμητὸς. Πόνου γὰρ καὶ ἰδρωτὸς ἐστὶν ἐλευθερός. Τοῦτο γὰρ ἔφη, « Μὴ ἐκλυόμενοι. » — [ΦΩΤ.] Ἡ « Μὴ ἐκλυόμενοι, » τουτέστι μὴ ἀποναρκῶντες, μηδὲ τῆς ἀγαθοεργίας ἀφιστάμενοι. Τῶν γὰρ εἰς τέλος ἀγωνιζομένων ἐστὶν ὁ στέφανος. « Ἄς καιρὸν ἔχομεν. » Ἐν τῇ ζωῇ γὰρ ταύτῃ, ὁ καιρὸς ἐστὶ τῆς ἐργασίας, ἑκαί δὲ οὐκ ἔτι. « Τὸ ἀγαθὸν πρὸς πάντας. » Πρὸς Ἰουδαίους, πρὸς Ἕλληνας, ἐξαιρέτως δὲ πρὸς τοὺς πιστοὺς.

turo vero non ita. « Bonum erga omnes operemur. » Erga Judæos et erga Græcos, potissimum tamen erga credentes.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

Ἀποτροπὴ ἀπὸ τῶν ἐκόντων ἐπὶ τὴν περιτομήν, καὶ προτροπὴ πρὸς νέαν ζωὴν τὴν ὑπὸ πνεύματι.

Ἴδετε πηλικοὶς ὑμῶν γράμμασιν ἔγραψα τῇ ἐμῇ χειρὶ. Ὅσοι θέλουσιν εὐπροσωπῆσαι ἐν σαρκί, οὗτοι ἀναγκάζουσιν ὑμᾶς περιτέμνεσθαι, μόνον ἵνα μὴ τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ διώκωνται. Οὐδὲ γὰρ οἱ περιτεμόμετοι, αὐτοὶ νόμον φυλάσσουσιν, ἀλλὰ θέλουσιν ὑμᾶς περιτέμνεσθαι, ἵνα ἐν τῇ ὑμετέρῃ σαρκὶ καυχῶνται.

Τὸ, « Πηλικοὶς, » οὐ μεγέθους ἐστὶ δηλωτικόν, ἀλλὰ ἀμοφίας τῶν γραμμάτων. Ὡσεὶ ἔλεγεν· Καὶ ταῦτα μὴ εἰδὼς γράφειν καλῶς, δμως ἠνάγκασμαι

PATROL. GR. CXVIII.

A ruptionem : sed qui seminat per spiritum, ex spiritu metet vitam æternam. Bonum autem faciendo ne defatigemur. Tempore enim suo metemus non defatigati llaque dum tempus habemus, operemur bonum, cum ad omnes, tum vero maxime erga domesticos fidei.

« Deus non irridetur. » Non seducitur : non illi imponitur : non rependit bono mala, aut rursum malo bona. Necesse siquidem est messem respondere sementi : et nullus hordeum seminans, otest metere triticum. « Num qui seminat per carnem. » Quid autem seminat quispiam per carnem? Ebrietatem, delicias, gastrimargiam, lasciviam. Talis ex carne sive propter carnem quæ deliquit, habebit in futuro supplicium. Quod enim ait : « Ex carne, » id est quod, per peccata in carne seminata. « Sed qui seminat per spiritum. » Quid autem seminat quis per Spiritum sanctum? Quid aliud quam eleemosynam, temperantiam, omnemque virtutem? « Ex spiritu metet vitam æternam. » Quemadmodum enim varia sunt semina carnis et spiritus, ita et varia est messis : ibi corruptio, hic autem vita æterna. « Ne defatigemur, » neque dissolvamur, eo quod retributiones sint repositæ in futuro sæculo : erit enim tempus quod omnino veniet, quando recipiemus prospera ac commoda, et metemus quæ nunc a nobis seminata sunt bona. Deinde quoniam messis fecit mentionem, hæc autem opus habet labore ac fatigatione, addidit : « Non defatigati. » Ac si diceret : Qui metit tunc, non laborat, nec defatigatur, ut in hoc mundo accidit. Ne ergo, audita messe, adhuc etiam vos tunc laborare existimetis. In sensibilibus etenim rebus, et seminatio laborem habet, et messis tempus similiter. Frequenter namque metentes dissolvit et ipsum metere et calor temporis : at non tale est illud messis tempus : est enim a labore ac sudore liberum. Nam hoc significat. « Non defatigati. » Aut non defatigati, id est, non torpentes neque a bona operatione desistentes. His siquidem corona datur, qui ad finem usque certant. « Dum tempus habemus. »

767 Nam in hac vita tempus est operandi, in futuro vero non ita. « Bonum erga omnes operemur. » Erga Judæos et erga Græcos, potissimum tamen erga credentes.

D

CAPUT XII.

Aversio ab his qui trahunt ad circumcisionem, et exhortatio ad novam vitam quæ sub Spiritu degitur.

Videte quibus litteris scripserim vobis mea manu, Quicumque volunt juxta faciem placere in carne, hi cogunt vos circumcidi : tantum ne ob crucem Christi persecutionem patientur. Nam qui circumciduntur, ne ipsi quidem legem servant : sed volunt vos circumcidi, ut in vestra carne glorientur.

« Quibus, » non magnitudinem litterarum designat, sed characterum deformitatem. Ac si diceret : Cumque non nossem recte pingere, coactus

37

sum tamen propria manu epistolam exarare, ut proprium confessionis meæ chirographum deponeretur, quod circumcisionem non prædicem, veluti dicunt calumniatores « Quicumque volunt juxta faciem placere in carne. » Quicumque, inquit, volunt apud homines laudari, hi vos cogunt circumcidi. Apud quos homines? aut apud Judæos, tanquam patriæ legi adhærentes: aut apud externos, quod vobis tanquam discipulis utantur. Nam in carne, id est in hominibus vel apud homines. « Nos circumcidi. » Volunt habere et alios circumcisos, ne propter crucem ac fidem evagitentur, ac persecutionem sustineant. Quod si sit διοικῶνται gubernentur, tunc ita intelliges: Omnia faciunt et hominibus placere volunt, solum ne per fidem regantur ac gubernentur. « Nam qui circumciduntur. » Ostendit ex inani gloria rem omnem illos peragere. Non enim qui circumciduntur vosque circumcidunt hoc faciunt ut legem servant ac custodiant: sed ut habeant gloriandi occasionem, ex eo quod vos **708** circumcidant. Nam hoc est quod ait, « In vestra carne, » ut sint, inquit, præceptores, vosque habeant discipulos.

VI, 14-18. *Ego vero absit ut glorier nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo. Nam in Christo Jesu neque circumcisio quidquam valet. neque præputium, sed nova creatura. Et quicumque juxta regulam hanc incedunt, pax super eos et misericordia, et super Israel Dei. De cætero ne quis mihi molestias exhibeat, ego enim stigmata Domini Jesu in corpore meo porto. Gratia Domini nostri Jesu Christi cum spiritu vestro, fratres. Amen.*

Tanquam miserum quippiam deprecatur. Quæ est autem gloriatio? Quod propter nos indignos voluerit crucifigi. Nam id nobis gloriandi est occasio. In cruce igitur Christi liceat mihi gloriari, quæ incredulis videtur etiam esse opprobrium. « Per quem mihi mundus crucifixus est. » Mundum dicit res mundanas, nempe laudem ac gloriam quæ ad hominibus quæritur. Hæc igitur, quod ad me attinet, omnia mortua sunt. Deinde rem exaggerans dixit: Et ego his mortuus sum: dupla mortificatione fugam illorum significans et inutilitatem. « Sed nova creatura. » Nova, inquit, creatura sunt omnia. Nam omnes sive circumcisi sive præputium habentes qui credidimus, nova creatura facti sumus, veteri homine sepulto, nobisque baptismi lavacro regeneratis. « Et quicumque juxta hanc regulam incedunt. » Quotquot, inquit, hac regula et doctrina contenti fuerint, nempe quod nova creatura sint omnia, ne se legi subdiderint. « Et super Israel Dei. » Israel fidelis est populus, quasi videns Deum. Itaque qui incredulus fuerit, etiam si ex Jacob descendat, cognitione quæ ad ipsum est ejicitur. « De cætero ne quis mihi molestias exhibeat. » Hoc autem non ait detrectans: absit: sed

Α ιδιόχειρον τὴν ἐπιστολὴν γράψαι, διὰ τὸ ὁμολογῆσαι μου, φησὶν, ἰδιόχειρον ἀποκείσθαι, ὅτι οὐ κηρύσσω περιτομὴν ὡς οἱ διαβάλλοντες λέγουσιν. « Ὅσοι θέλουσιν εὐπροσωπῆσαι. » Ὅσοι θέλουσι, φησὶ, παρὰ ἀνθρώποις εὐδοκιμαῖν, οὕτω ἀναγκάζουσιν ἡμᾶς περιτέμνεσθαι. Ποῖοις ἀνθρώποις ἢ παρὰ Ἰουδαίους ὡς ἐχομένοις τοῦ πατρῴου νόμου, ἢ παρὰ τοῖς ἔξω ὡς μαθηταῖς ἡμῶν κεχηρημένοις. « Ἐν σαρκὶ » γὰρ, τοῦτο ἐστίν, ἐν ἀνθρώποις. « Ἑμᾶς περιτέμνεσθαι. » θέλουσιν ἔχειν καὶ ἑτέρους περιτεμνομένους, ἵνα μὴ διὰ τοῦ σταυροῦ καὶ τῆς πίστεως ἐλαύνωνται καὶ διώκωνται. Εἰ δὲ ἐστὶ, διοικῶνται, οὕτω νοήσαι Πάντα ποιῶσι, καὶ ἀνθρώποις ἀρέσαι θέλουσι, μόνον ἵνα μὴ διὰ τῆς πίστεως ἄρχωνται καὶ διεικῶνται. « Οὐ γὰρ οἱ περιτεμνόμενοι. » Δείκνυσι κατὰ κενοδοξίαν τὸ πᾶν αὐτοὺς ποιεῖν. Οὐ γὰρ οὕτοι, φησὶν, οἱ περιτεμνόμενοι καὶ ἡμᾶς περιτέμνοντες, ἐκ νόμον τηροῦντες καὶ φυλάττεντες τοῦτο ποιῶσι, ἀλλ' ἵνα ἔχωσι τοῦ καυχᾶσθαι ἀφορμὴν διὰ τοῦ ἡμᾶς περιτέμνειν. Τοῦτο γὰρ ἐστίν, « Ἐν τῇ ἡμετέρᾳ σαρκὶ, » ἵνα, φησὶν, ὡς διδάσκαλοι, καὶ μαθητὰς ἡμᾶς ἔχωσι.

Ἐμοὶ δὲ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι, εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται, κἀγὼ τῷ κόσμῳ. Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὕτε περιτομὴ τι ἰσχύει, οὔτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ καινὴ κτίσις. Καὶ ὅσοι τῷ κανόνι τούτῳ στοιχήσουσιν, εἰρήνη ἐπ' αὐτοὺς καὶ ἔλεος, καὶ ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ τοῦ Θεοῦ. Τοῦ λοιποῦ κόπους μοι μηδεὶς παρεχέτω. Ἐγὼ γὰρ τὰ στίγματα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματί μου βαστάζω. Ἢ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετὰ τοῦ πνεύματος ἡμῶν, ἀδελφοί. Ἀμήν.

Ὡς χαλεπὸν τι ἀπήύξατο. Τίς δὲ ἡ καύχησις; Ὅτι δι' ἡμᾶς τοὺς ἀναξίτους κατεδέξατο σταυρωθῆναι. Τοῦτο γὰρ ἡμῶν καυχήσεως ἀφορμὴ. Εἰς τὸν στυρόν οὖν τοῦ Χριστοῦ εἴη μοι καυχᾶσθαι, τὸν τοῖς ἀπίστοις καὶ ἐπονεῖδοστον εἶναι δοκοῦντα. « Δι' οὗ ἐμοὶ κόσμος ἐσταύρωται. » Κόσμον φησὶ, τὰ βιωτικὰ πράγματα, τὸν παρὰ ἀνθρώπων ἔπαινον, τὴν δόξαν. Ὅσον οὖν παρ' ἐμοὶ, ταῦτα πάντα νεκρὰ ἐστίν. Εἶτα ἐπίτασιν εἶπε· Καὶ ἐγὼ, φησὶ, τούτοις νεκρὸς εἰμι, τῇ διπλῇ νεκρότητι τὸ φευκτὸν αὐτῶν δαγῶν καὶ παντελῶς ἀνεύρητον. « Ἀλλὰ καινὴ κτίσις. » Καινὴ κτίσις, φησὶ, τὰ πάντα πάντες γὰρ οἱ τε ἐμπερίτομοι καὶ οἱ ἀκρόβυστοι πιστεύσαντας, καινὴ κτίσις γεγόναμεν, τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου ταφέντος, καὶ ἡμῶν ἀνχεννηθέντων ἐν κολυμβήθρα. « Καὶ ὅσοι τῷ κανόνι τούτῳ στοιχήσουσιν. » Ὅσοι, φησὶ, τῷ καὶ νόμῳ καὶ τῇ διδαχῇ ταύτῃ ἀρεσθῶσι, τῷ καινῇ κτίσιν εἶναι τὰ πάντα, καὶ μὴ ὑποθῶσιν ἑαυτοὺς τῷ νόμῳ. « Καὶ ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ τοῦ Θεοῦ. » Ἰσραὴλ ὁ πιστός ἐστι λαὸς, ὡς ὁρῶν τὸν Θεόν. Ὡς ὅδε ἄπιστος, κἂν ἐκ τοῦ Ἰακώβ ἐστίν, ἐκλέδληται τῆς πρὸς αὐτὸν συγγενείας. « Τοῦ λοιποῦ κόπους μοι μηδεὶς παρεχέτω. » Τοῦτο οὐκ ὀκνῶν λέγει. μὴ γένοιτο, ἀλλὰ βουλόμενος ἵνα τοὺς παρ' αὐτοῦ τεθέντας νόμους

ἀκινήτους εἶναι, ὡς μηκέτι μέλλοντος αὐτοῦ προσ-
τιθέναι ἢ ὑφαιρεῖν. — [ΦΩΤ.] « Μηδαίς μοι κόπους
παρέχεται. » Μηδαίς μοι πρὸς ἀπολογία ὧν πρότερον
ἐγκαλείτω. Ἐγὼ γὰρ καὶ σιγῶν, μείζονα τῶν διὰ
τῶν ἔργων ἀπολογία. Τὰ γὰρ στίγματα τοῦ Χρι-
στοῦ, τουτέστιν, αἱ ὑπὲρ Χριστοῦ πληγαὶ καὶ οὐλαί,
αὐτὰ βωῶσι καὶ τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ δρόμον καὶ ζῆλον,
καὶ τὸ ἀνυπόκριτον καὶ καθαρὸν καὶ ἀνυπόστολον
τοῦ κηρύγματος. « Ἢ μηδαίς μοι κόπους παρέχεται. »
Μέγροι τίνος θλίψεις μοι καὶ κόπους μοι, φησὶ, σα-
λευόμενοι παρέχετε ; Δυσωπήθητε εἰ καὶ μὴ τι ἄλλο,
ἀλλ' οὖν τὰ στίγματα τοῦ Χριστοῦ, ἃ δι' ὑμᾶς καὶ
διὰ τὸ εἰς ὑμᾶς κήρυγμα, ἐν τῷ σώματι περιφέρω.
Ἐκὼν δὲ στίγματα Χριστοῦ, ἅμα ἀναμιμνήσκει ὅτι
κάκεινος ὑπὲρ ἡμῶν ἔπαθε. Καὶ παντὶ οὖν τρόπῳ
ἀποστῆναι τοῦ νόμου καὶ ἐστηρίχθαι τῇ πίστει προσ-
ῆκεν. « Τὰ στίγματα τοῦ Χριστοῦ. » Στίγματα λέ-
γει τὰς πληγὰς, τὰ τραύματα, τὰ διὰ τὸν Κύριον
καὶ τὸ κήρυγμα. « Ἐν τῷ σώματι μου βαστάζω. »
Ὡσεὶ ἔλεγε. Μηδαίς με ὡς ὑποκριτὴν διαβαλλέτω
παρ' ὑμῖν. Αὐτὰ γὰρ τὰ τραύματα καὶ αἱ διὰ τὸν
Κύριον πληγαὶ μαρτυροῦσί μοι ἀνυποκρίτως πολι-
τεύεσθαι. Διεβάλλετο γὰρ, πάντα ποιῶν ὡς κατὰ
ὑπόκρισιν, καὶ ἀλλαγῶν μὲν περιτομῆν κηρύσσων,
ἀλλαγῶν δὲ οὐ. « Μετὰ τοῦ πνεύματος ὑμῶν. » Σὺν
τῷ ἡγεμονικῷ. Τῇ ψυχῇ τὴν χάριν ἐπέσχεται γενέ-
σθαι.

A volens statutas a se leges firmas esse, quasi ipse
deinceps nihil additurus sit aut sublaturus. —
« Ne quis mihi molestias exhibeat. » Ne quis me
ad defensionem eorum quæ ago impellat, habeo
enim etiam tacens defensionem 769 majorem,
quæ sita est in operibus. Nam stigmata Christi,
hoc est. plagæ ac cicatrices quas pro Christo tolero,
hæc clamant, et quæ pro ipso susceperim cursum
ac zelum, et quomodo absque omni simulatione,
cum omni puritate nullo repressus timore prædica-
verim. Aut, « Ne quis mihi molestias exhibeat. »
Quousque, inquit, dum fluctuatis, afflictiones ac
molestias mihi exhibetis ? Flectamini ac persuade-
amini, si non ob aliud, saltem vel ob stigmata
Christi, quæ propter vos ac prædicationem erga
B erga vos in corpore circumfero. Dicens autem Chri-
sti stigmata, etiam ac memoriam reducit quod ille
pro nobis passus sit. Omni itaque modo convenit a
lege separari, et in fide firmari. « Stigmata Chri-
sti. » Stigmata dicit plagas et vulnera propter Do-
minum et propter prædicationem inflictæ. « In cor-
pore meo porto. » Tanquam diceret : Nemo enim
velut hypocritam apud vos calumniatur. Hæc enim
vulnera et plagæ Domini causa inflictæ, attestan-
tur quod sine ulla fictione converser. Patiebatur
enim calumniam quasi omnia fecte ac simulate
ageret : alibi quidem circumcisionem prædicans,
alibi vero non. « Cum spiritu vestro. » Cum mente.
C Optat animæ gratiam contingere.

Τέλος σὺν Θεῷ τῆς πρὸς Γαλάτας Ἐπι-
στολῆς.
Ἐγράφη ἀπὸ Ῥώμης.

Finis, divino favente auxilio, Epistolæ ad Ga-
latas.
Missa fuit ab urbe Roma.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ

ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΕΦΕΣΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ

ARGUMENTUM

EPISTOLÆ AD EPHESIOS.

Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Ῥώμης, οὕτω μὲν ἰσρα-
κῶς αὐτοῦς, ἀκούσας δὲ περὶ αὐτῶν. Ἢ δὲ πρόφα-
σις τῆς Ἐπιστολῆς αὕτη Ἐφέσιοι πιστεύσαντες εἰς
τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, γνησίαν ἔσχον εἰς
αὐτὸν τὴν πίστιν, καὶ εἰς πάντας τοὺς ἁγίους ἀγάπην,
καὶ ἠβούλοντο παρὰ τοῦ Παύλου βεβαιωθῆναι. Μα-
θῶν τοίνυν ὁ Ἀποστολος γράφει πρὸς αὐτοὺς ταύ-
τη τὴν Ἐπιστολήν, ὡσπερ κατηχητικὴν. Καὶ πρῶ-
τον μὲν δείκνυσσι, μὴ νεώτερον εἶναι τὸ καθ' ἡμᾶς
μυστήριον, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς καὶ πρὸ καταβολῆς κόσμου
εἶναι ταύτην εὐδοκίαν Θεοῦ, ὥστε τὸν Χριστὸν ὑπὲρ

D 1 Hanc ab urbe Roma mittit, cum modum quidem
eos vidisset, jam tamen de ipsis audisset. Occasio
vero Epistolæ hæc fuit : Cum credidissent Ephesii
in Dominum nostrum Jesum Christum, ingenuam
erga ipsum habebant fidem, et erga omnes sanctos
dilectionem : volebantque a Paulo confirmari. Cum
ergo id cognovisset Paulus scribit ad eos hanc
Epistolam tanquam informativam. Et primum qui-
dem ostendit non novum esse mysterium quod
erga nos actum est, sed ab initio et constitutione
sæculi hoc fuisse Dei beneplacitum, ut Christus

pro nobis pateretur et salvaremur. Postmodum de gentium vocatione disserit, ut ostendat eos merito credidisse: et ostendit nostram vocationem non per hominem fuisse factam, sed per Jesum Christum qui est Filius Dei: ut ex hoc quoque discant, quod non hominum cultores facti sint cum in Christum crediderint, sed veri cultores Dei. Significat et Jesum ob id missum fuisse, quo Evangelium prædicaret, quodque hæc illi curæ erant. Deinde exhortatorios sermones viris ac mulieribus, patribus ac filiis, dominis ac servis in Epistola apponit: et universaliter omnes confirmat adversus diabolum et ipsius dæmones, dicens adversus illos nobis esse luctam, et tanquam bonus athletarum præfectus, omnes sermonibus inungit adversus diabolicam efficaciam, et ita concludit Epistolam.

THEODORETI.

Ephesus Asiæ metropolis erat, colebat autem Dianam: adeoque vehemens erat hujus dæmonis cultus, ut etiam Ephesum Dianæ æditiuum prædicarent, sicut in Actis scriptum est¹. In ipsa autem Epheso Joannes post relegationem multo tempore versatus est, in qua etiam obiit. Et Timotheum Paulus episcopum ibi ordinavit. Philosophi vero qui per Asiam florebant, Ephesi potissimum versabantur: ideo magno studio usus est cum ad eos scriberet, et profundiores sententias eis scribit, quæ etiam in fide instructis sint sublimes. Scribit autem ab urbe Roma Epistolam cum esset in vinculis.

EPISTOLÆ AD EPHESIOS CAPITA.

1. De nostri per Dominum electione et introductione ac perfectione.
2. Precatio pro cognitione bonorum erga nos per Christum inductorum.
3. De Gentium ac Judæorum familiaritate erga Deum per Christum ob spem secundum gratiam.
4. De data sibi divina sapientia ad gentium illuminationem et dæmonum confutationem.
5. Precatio pro Ecclesia ad potentiam et charitatem Dei.
6. Exhortatio pro charitate unitiva, quamvis dividantur ad communem utilitatem.
7. De prudentia ac justitia, quæ nos Deo conformes reddit.
8. Quod vivere debeant decenti modo juxta sanctificationem, arguentes vitia operibus non sermonibus, repleti spiritu per psalmos, non vino.
9. Descriptio munerum propriorum tam his qui gubernantur quam his qui gubernant secundum Christum.
10. De potentia quæ secundum Christum est, per modum et habitum armaturæ.

¹ Act. xix, 24 seqq.

ἡμῶν παθεῖν, καὶ ἡμᾶς σωθῆναι. Ἐπειτα περὶ κλήσεως τῶν ἔθνων διαλέγεται, ἵνα δείξῃ ἀξίως αὐτοὺς πεπιστευκέναι. Καὶ ἀποδείκνυσιν ὅτι ἡ κλήσις ἡμῶν γέγονεν, οὐ δι' ἀνθρώπου, ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃς ἐστὶν Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἵνα καὶ ἐκ τούτου μάθωσιν, ὅτι οὐκ ἀνθρωπολάτραι γεγόνασι πιστεύσαντες Χριστῷ, ἀλλὰ ἀληθινοὶ θεοσεβεῖς. Σημαίνει δὲ καὶ ἑαυτὸν διὰ τοῦτο ἀπεστάλθαι, κηρύσσειν τὸ εὐαγγέλιον, καὶ ὅτι καὶ περὶ αὐτῶν ἐφρόντιζεν Ἐπειτα πραιναιετικούς λόγους, ἀνδράσι καὶ γυναῖξι, πατράσι καὶ τέκνοις, κυρίοις καὶ δοῦλοις, τίθεισιν ἐν τῇ Ἐπιστολῇ. Καὶ καθόλου πάντας παρασκευάζει, κατὰ τοῦ διαβόλου καὶ τῶν δαιμόνων αὐτοῦ, πρὸς ἐκείνους ἡμῶν εἶναι λέγων τὴν πάλην. Καὶ ὡς περ ἀγαθὸς ἀλείπτης, ἀλείψας τοῖς λόγοις πάντας κατὰ τῆς διαβολικῆς ἐνεργείας, οὕτως τελειοῖ τὴν Ἐπιστολήν.

ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ.

Ἡ Ἐφεσος μητρόπολις μὲν ἐστὶ τῆς Ἀσίας, τὴν δὲ Ἄρτεμιν ἔσειθε. Καὶ τούτου αὐτῇ περὶ τὴν δαίμονα τὴν τὸ σέβας, ὡς καὶ νεωκόρον τὴν Ἐφεσον τῆς Ἀρτέμιδος ἀναγορεύεσθαι, ὡς ἐν ταῖς Πράξεσιν ἰσότηρται. Ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Ἐφέσῳ, ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ἐξορισθεὶς διέτριψε πολλὰ, ἐν ἧ καὶ τεκευτῆ. Καὶ τὸν Τιμόθεον Πυλὸς ἐκεῖ ἐπίσκοπον ἐχειροτόνησε. Τῶν δὲ φιλοσόφων οἱ κατὰ τὴν Ἀσίαν ἀνοοῦντες, ἐν τῇ Ἐφέσῳ μάλιστα διήγον. Διὸ πολλῇ σπουδῇ κέχρηται, πρὸς αὐτοὺς γράφων. Καὶ τὰ βαθέτερα δὴ τῶν νοημάτων αὐτοῖς ἐπιστέλλει. ἅτε κατηγουμένοις καὶ τὰ ὑψηλά. Γράφει δὲ ἀπὸ Ῥώμης τὴν Ἐπιστολήν, ἐν δεσμοῖς ὑπάρχων.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΕΦΕΣΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

- α'. Περὶ τῆς ἐν Κυρίῳ ἐκλογῆς ἡμῶν καὶ εἰσαγωγῆς καὶ τελειώσεως.
- β'. Εὐχὴ περὶ γνώσεως τῶν ἐν Χριστῷ εἰσαχθέντων ἀγαθῶν εἰς ἡμᾶς.
- γ'. Περὶ τῆς τῶν ἔθνων, καὶ Ἰουδαίων οικειώσεως πρὸς Θεὸν διὰ Χριστοῦ ἐπ' ἐλπίδι κατὰ χάριν.
- δ'. Περὶ τῆς δοθείσης αὐτῷ θείας σοφίας εἰς φωτισμὸν ἔθνων καὶ ἐλεγχον δαιμόνων.
- ε'. Εὐχὴ ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας εἰς δύναμιν καὶ ἀγάπην Θεοῦ.
- ς'. Παραίνεσις περὶ ἀγάπης ἐνωτικῆς, εἰ καὶ τὰ χαρίσματα διήρτηται πρὸς ὠφέλειαν κοινῇ.
- ζ'. Περὶ σοφοσύνης καὶ δικαιοσύνης, ποιούσης ἡμᾶς θεοειδεῖς.
- η'. Περὶ τοῦ ζῆν ἐπαξίως τοῦ ἀγιασμοῦ, ἔργοις τὴν κακίαν ἐλέγχοντας, οὐ λόγοις, πνεύματι πληρουμένους διὰ ψαλμῶν, μὴ ὕμνων.
- θ'. Διάταξις οικειαικῶν καθηκόντων ἀρχομένοις καὶ ἀρχουσι κατὰ Χριστόν.
- ι' Ἐν σχήματι ὀπλίσεως περὶ τῆς κατὰ Χριστὸν δυνάμεως,

ΠΑΥΛΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ
Η ΠΡΟΣ ΕΦΕΣΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ.

PAULI APOSTOLI
AD EPHESIOS EPISTOLA.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ.

Περὶ τῆς ἐν Κυρίῳ ἐκλογῆς ἡμῶν καὶ εἰσαγωγῆς καὶ
τελειώσεως.

Παῦλος ἀποστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ, διὰ θελή-
ματος Θεοῦ, τοῖς ἁγίοις τοῖς οὖσιν ἐν Ἐφέσῃ
καὶ πιστοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, χάρις καὶ ἡμῖν εἰ-
ρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ
Χριστοῦ. Εὐλόγητός ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυ-
ρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ εὐλόγησας ἡμᾶς ἐν
πάσῃ εὐλογίᾳ πνευματικῇ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις
ἐν Χριστῷ. Καθὼς ἐξελέξατο ἡμᾶς ἐν αὐτῷ πρὸ
καταβολῆς κόσμου, εἶναι ἡμᾶς ἁγίους καὶ ἀμώμους
κατ' ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν ἀγάπῃ.

« Διὰ θελήματος Θεοῦ. » Τὸ, διὰ, ἐπὶ Πατρὸς εἰ-
ρημένον. « Τοῖς ἁγίοις τοῖς οὖσιν. » Ὅρα πόση
ἦν ἡ τότε ἀρετὴ, ὅτι καὶ κοσμικοὺς ἀνθρώ-
πους, ἁγίους καὶ πιστοὺς προσαγορεύει. « Χάρις
ἡμῖν. » Εἰκότως ἀπὸ χάριτος ἤρξατο. Χάριτι γὰρ
καὶ Πατὴρ ἀνθρώπων ὁ Θεός. Χάριτι καὶ ὁ Υἱὸς
ἔδωκεν ἑαυτὸν ἀντιλυτρῶν ὑπὲρ ἡμῶν. « Ὁ εὐλόγη-
σας ἡμᾶς ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ. » Τοῦτο ὡς πρὸς ἀντι-
διαστολὴν εἴρηται τῆς Ἰουδαϊκῆς εὐλογίας. Ἐκείνη
γὰρ σαρκικωτέρα μᾶλλον ἦν, ἢ δὲ ἡμῶν πνευματικῇ.
Καλῶς δὲ τὸ, « Ἐν πάσῃ. » Γέγονας γὰρ ἀθάνατος,
ἀναμάρτητος, υἱὸς καὶ ἀδελφὸς Θεοῦ, συγκληρονόμος.
Ἡ ἀπαρχὴ σου προσκυνεῖται ἐν τῶν Χερουβίμ. —
[ΦΩΤ.] Εὐλόγησε, διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐξελέξατο, διὰ τοῦ
Υἱοῦ ἐχαρίτωσε, διὰ τοῦ Υἱοῦ. Ἡὼς δὲ διὰ τοῦ Υἱοῦ;
Ὡ θαῦμα! Διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, φησὶν. Εἶδες
πλοῦτον χάριτος; μᾶλλον δὲ περισσεῖαν καὶ ἄφα-
τον ἔλεος; Οὐ μόνον δὲ ταῦτα, ἀλλὰ καὶ ἐγνώ-
οισεν ἡμῖν τὸ μυστήριον τοῦ θελήματος αὐτοῦ.
Διὰ τίνοσ τοῦτο; καὶ τοῦτο διὰ τοῦ Υἱοῦ. Μάνταδιὰ
τοῦ Υἱοῦ, τῆς εὐδοκίας συμπαρούσης τοῦ Πατρὸς.
Οὐδὲ γὰρ ἐν τινι ἀπέσχισται τὸ Πατρικὸν βούλημα,
τοῦ ἡγαπημένου Υἱοῦ. Ἐπειδὴ δὲ περὶ τοῦ γνω-
ρισθῆναι ἡμῖν τὸ μυστήριον διέλαβε, πάλιν τῆς υιο-
θεσίας μίμνηται, Δι' οὗ, λέγων, καὶ ἐκληρώθημεν.
Οἱ γὰρ υιοθετηθέντες, ἐπὶ τῷ κληρονομήσει τῆς
υιοθεσίας ἀξιοῦνται, ἥτις γέγονε διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ
προώρισται, τῆς εὐδοκίας καὶ τοῦ Πατρικοῦ βουλή-
ματος συμπρόντος. Γέγονε δὲ τοῦτο, εἰς τὸ καὶ

A

CAPUT PRIMUM.

De nostri per Dominum electione et introductione
ac perfectione.

I, 1-4. Paulus apostolus Jesu Christi per volun-
tatem Dei, sanctis qui agunt Ephesi et fidelibus in
Christo Jesu, gratia vobis et pax a Deo Patre no-
stro et Domino nostro Jesu Christo. Benedictus Deus
et Pater Domini Jesu Christi, qui benedixit nos in
omni benedictione spirituali, in caelestibus per Chri-
stum: quemadmodum elegit nos per ipsum ante con-
stitutionem mundi, ut essemus sancti et irreprehen-
sibiles coram illo per charitatem.

« Per voluntatem Dei. » Animadvertite διὰ, id
est, per, de Patre dictum. « Omnibus sanctis qui
agunt, » 2 Considera quanta fuerit tunc virtus,
quod mundanos homines appellet sanctos ac fide-
les. « Gratia vobis. » Merito a gratia incœpit:
nam et per gratiam Deus est Pater hominum, et
per gratiam Filius semetipsum dedit redemptionem
pro nobis. « Qui benedixit nos in omni be-
nedictione spirituali. » Hoc ad distinctionem ju-
daicæ benedictionis additum est: illa enim magis
erat carnalis, nostra vero spiritualis. Et recta ait,
« In omni. » Siquidem factus es immortalis sine pec-
cato, filius ac frater, cohæresque Dei, ita ut pri-
mitiæ tuæ a Cherubim adorentur. Benedixit, per
Filius: elegit, per Filius: charos effecit, per
Filius. Quomodo autem per Filius? o rem admi-
randam! Per sanguinem ipsius, inquit. Vides
divitias gratiæ? magis autem exuberantem et inef-
fabilem misericordiam? Neque solum hæc, verum-
etiam notum fecit nobis mysterium voluntatis
suæ. Per quem hoc? hoc quoque per Filium.
Omnia per Filium accedente beneplacito quoque
Patris: neque enim in aliquo divisa est Paterna
voluntas adilecto Filio. Quoniam autem mortificatum
nobis esse mysterium asseruit, rursum adoptionis
meminit, dicens: Per quem etiam in sortem asciti
sumus. Nam qui in filios adoptantur, etiam digni
habentur ut in accipiendam adoptionis sortem
vocentur: quæ adoptio facta ac præfinita est per

Filium, accedente simul beneplacito ac voluntate paterna. Hoc autem factum est, ut nos quoque Ita conversaremur quo resultaret in laudem gloriæ suæ, hoc est. ut ad collaudandam gloriam suam, et vita nostra et conversatio grata ab omnibus conspiciatur. « Ut videant (ait Dominus in Evangeliiis) vestra opera bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cælis est³. » Benedixit enim nos non solum in omni spirituali benedictione, verum etiam in spiritualibus rebus ac supercælestibus Per quem? per Jesum Christum. Quonam modo? « Sicut elegit nos ante constitutionem mundi: » adeo vetus est nostra electio ac benedictio. Studiose nos elegit ut essemus sancti et irreprehensibiles, id est, venerandi ac puri in vita. Unde ad hoc motus est? Ex sola charitate. Quare hoc factum est? ut nos sibi ipsi per Christum adoptaret nam et hoc præordinaverat. Ex quo bono opere nostro? ex nullo omnino, nisi propter beneplacitum voluntatis suæ. Beneplacuit enim ipsi ac semus.

Quomodo enim contulissemus, qui ne principium quidem ipsius esse aliquo modo adhuc acceperamus? Et quod inde lucrum? Laus immensa emergit et enconium glorificatæ suæ gratiæ qua charos nos reddidit Per quem? Utique manifestum est quod etiam hoc per dilectum Filium suum Quomodo? quia ipse fecit nostri redemptionem. Erasmus enim captivi propter peccata nostra: dato autem sanguine suo in redemptionem pro nobis, a tyrannide nos redemit in qua detinebamur Et quomodo tremendum hoc mysterium factum sit dici non potest, nisi quod divitiæ sunt gratiæ, exuberantia et excellentia gratiæ: aliud dici nequit. Hoc autem ineffabile erga nos mysterium non solum operatus est, verum etiam ipsum nobis manifestavit. Quomodo? ad mentem revocando, et instruendo ad susceptionem. Omnia beneficii ipsius fuerunt, quod circa nos ineffabile illud mysterium operatus sit, quodque rursus illud nobis manifestaverit. Nam et hoc magni et ineffabilis amoris ac providentiæ erga nos fuit, manifestasse nobis arcanum voluntatis suæ, tanquam reconditam ac intimam cordis sui voluntatem Viles quibus nos dignatus fuerit bonis? Et hoc erat arcanum voluntatis suæ, præordinatum ut in Filio suo sive per Filium suum fieret. Merito autem rursus dixit, juxta beneplacitum, et quod propositum erat ut per Filium fieret. Quandoquidem enim cum idem circa initia dixisset, rationes tamen interim rationibus connectens, auditorem a sermone avocaverat, rursus tanquam illum ad memoriam reducens ac repetens quod omnia per Filium facta sint Patris beneplacito, convenienter hoc conjungit et addit Hæc autem ad dispensationem inquit, hoc est propter ineffabilem providentiam et dispositionem temporum consummationis sæculi, id est rerum quæ

ἡμᾶς οὕτω πολιτεύσασθαι, ὥστε εἰς ἑπαινον γενέσθαι τῆς δόξης αὐτοῦ, τουτέστιν, εἰς ἑπαινουμένην δόξαν αὐτοῦ, καὶ εὐάριστον τὸν βίον ἡμῶν, καὶ τὴν πολιτείαν ὁρᾶσθαι παρὰ πάντων. « Ὅπως γὰρ ἴδωσι τὰ καλὰ ὑμῶν ἔργα, φησὶν ὁ Κύριος ἐν Εὐαγγελίοις, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. » Εὐλόγησε γὰρ ἡμᾶς οὐ μόνον ἐν πάσῃ πνευματικῇ εὐλογία, ἀλλὰ καὶ ἐν πνευματικοῖς πράγμασι καὶ ἑπουρανώσει. Διὰ τίνας; Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Πῶς; « Καθὼς ἐξελέξατο ἡμᾶς πρὸ καταβολῆς κόσμου. » Οὕτως ἀρχαία ἡ ἡμῶν ἐκλογή καὶ εὐλογία. Ἐπίτηδες ἡμᾶς ἐξελέξατο, ἐπὶ τὸ εἶναι ἁγίους καὶ ἀμώμους, τιμίους καὶ καθαρούς ἐν τῷ βίῳ. Πόθεν εἰς τοῦτο κινήθεις; Ἐξ ἀγάπης μόνης. Ἰνα τι γίνηται; Ἰνα υἱοθετήσῃ ἡμᾶς διὰ τοῦ Χριστοῦ ἑαυτῷ. Τοῦτο γὰρ καὶ προῦριστο. Ἐκ ποίας ἡμῶν ἰργασίας; Ἐξ οὐδεμιᾶς· πλὴν ὅτι δι' εὐδοκίαν τοῦ θελήματος αὐτοῦ· ἠυδόκησε γὰρ καὶ ἠθέλησε τοῦτο, ἡμῶν ὄλωσ μηδὲν συνεισνεγκόντων.

vult hoc, cum nos nihil omnino contulis-

Πῶς γὰρ ἦν συνεισνεγκεῖν, τοὺς μὴδ' ἀρχὴν σου τοῦ εἶναι λαβόντας; Καὶ τί τὸ ἐκ τούτου κέρδος; Ἄφατος ἀνακόπτει ἑπαινος, καὶ ἐγκώμιον, τῆς δεδοξαμένης αὐτοῦ χάριτος, ἐν ἣ ἰχαρίτωσαν ἡμᾶς. Διὰ τίνας; Ἡ δὲ γλῶσσος εἶπεν, καὶ τοῦτο διὰ τοῦ ἡγαπημένου αὐτοῦ Υἱοῦ. Πῶς; Ὅτι αὐτὸς ἐποίησε τὴν ἐκωλύτρωσιν ἡμῶν. Ἡμεν γὰρ αἰχμάλωτοι διὰ τὰ πεπραπώματα ἡμῶν. Δοὺς δὲ τὸ αἷμα αὐτοῦ λύτρον ὑπὲρ ἡμῶν, ἐλυτρώσατο τῆς ἐν ἣ κατεχόμεθα τυραννίδος. Καὶ πῶς τοῦτο τὸ φρικτὸν γέγονεν, οὐκ ἔστιν εἰπεῖν πλὴν ὅτι πλοῦτός ἐστι χάριτος, περισσεῖα χάριτος, ὑπερβολή. Οὐκ ἔστιν ἄλλο εἰπεῖν. Τοῦτο δὲ τὸ κριὸν ἡμᾶς ἄφατον μυστήριον οὐ μόνον ἐνήργησεν, ἀλλὰ καὶ ἐφανέρωσεν ἡμῖν αὐτό. Πῶς; φανερώσας καὶ εσφίρας εἰς κατάληψιν αὐτοῦ. Πάντα τῆς ἐκείνου ἐπιεργασίας, τὸ ἐνεργῆσαι περὶ ἡμᾶς τὸ ἄφατον ἐκεῖνο μυστήριον, τὸ γνωρίσαι αὐτὸ πάλιν ἡμῖν. Καὶ γὰρ τοῦτο, μεγάλης καὶ ἀφάτου στοργῆς, καὶ κτηδεμονίας, τὸ γνωρίσαι ἡμῖν τοῦ θελήματος αὐτοῦ τὸ μυστήριον, οἷον τὸ ἐγκέριον αὐτοῦ καὶ ἀποκρυφον βούλημα. Ὅρξες τίνων ἡμᾶς ἀξιοί; Καὶ τοῦτο ἦν τὸ μυστήριον τοῦ θελήματος αὐτοῦ, ἐν τῷ Υἱῷ αὐτοῦ, τουτέστι διὰ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ προωρισμένον κατ' εὐδοκίαν, γενέσθαι. Εὐλόγως δὲ πάλιν εἶπε τὸ, « κατ' εὐδοκίαν, » καὶ ὅτι διὰ τοῦ Υἱοῦ ἦν προτεθειμένον γενέσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπὼν αὐτὸ κατ' ἀρχαίαν, καὶ αἰτίας ἐν τῷ μεταξύ συνείρων, ἀπίστως πολὺ τὸν ἀκροατὴν τοῦ λόγου, πάλιν ὡσπερ ἐπαναμνηστικῶν αὐτὸν καὶ ἐπαναλαμβάνων, ὅτι πάντα διὰ τοῦ Υἱοῦ γέγονεν εὐδοκίᾳ τοῦ Πατρὸς, τοῦτο προσφόρως ἐπισυνάπτει καὶ τίθησιν. Ταῦτα δὲ, φησὶν, εἰς οἰκονομίαν, τουτέστιν, ἐπὶ ἀφάτῳ προνοίᾳ καὶ διοικήσει τῶν τῆς συντελείας καιρῶν, τουτέστι, τῶν κατὰ τὴν συντέλειαν πραγμάτων. Ὅσα γὰρ ἐπράχθη, διὰ τὴν τότε ἡμῖν ἀποκαλυφθησομένην δόξαν ἐπράχθη. Διὸ καὶ ὁ Χριστὸς τότε διὰ τῆς ἐκδόσεως τῶν προ-

³ Matth. v, 16.

γμάτων φανερούσθαι, ἀνακεφαλαιούμενος τὰ πάντα ἐν ἑαυτῷ. « Τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ. » Διὰ Χριστοῦ γὰρ ἡμῶν ἡ εὐλογία, οὐ διὰ τινος τῶν προφητῶν, ὡς Ἰουδαίοις διὰ Μωσέως. Καλῶς δὲ τὸ, « Ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, » οἷον πράγμασιν. Οὐδὲν γὰρ γίνον παρ' ἡμῶν, ὡς παρὰ Ἰουδαίους. Ἐκεῖ γὰρ γῆ τε βίουσα μέλι καὶ γάλα, καί, « Τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσαι, καὶ εὐλογῆσαι Κύριος τὴν γῆν σου ἐνταῦθα δὲ, πάντα περὶ βασιλείας οὐρανῶν. » Καθὼς ἐξελέξατο ἡμᾶς ἐν αὐτῷ. » Ὡσπερ εὐλόγησεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ διὰ Χριστοῦ, οὕτως καὶ ἐξελέξατο δι' αὐτοῦ, καὶ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως. Τὸ δὲ, « Ἡρὸ καταβολῆς κόσμου, » δηλοῖ, ὅτι τοῦτο πάλαι ἦν ὀρισθῆν, σωθῆναι διὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως τοὺς ἐπὶ γῆς. Τὸ δὲ, « καταβολῆς, » δηλοῖ, ὅτι ἀπὸ ὕψους τινὸς τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως κατεβλήθη ὁ κόσμος. « Εἶναι ἡμᾶς ἁγίους. » Ἐξελέξατο ἡμᾶς, φησὶν, ἐπὶ τούτῳ τῷ ὄρω, εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς ἁγίους κατὰ πίστιν, ἀμύμων κατὰ βίον. « Κατ' ἐνώπιον αὐτοῦ, φησὶν. » Ἐπὶ γὰρ τινεὶ ἄμωμοι τοῖς ἀνθρώποις δοκοῦντες, ἀλλ' οὐ τοῦτο, φησὶν, ἀλλὰ Κατ' ἐνώπιον αὐτοῦ. » Τοῦτο δὲ, φησὶ, διὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην ἐποίησεν.

elegit ut in fide sancti essemus, in vita irreprehensibiles. « Coram illo, » inquit. Sunt enim quidam qui hominibus videntur irreprehensibiles. At non hoc dicit, sed « Coram illo. » Hoc autem fecit propter charitatem, inquit, quam erga nos habuit.

Προῦρισας ἡμᾶς εἰς υἰοθεσίαν, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς αὐτόν, κατὰ τὴν εὐδοκίαν τοῦ θελήματος αὐτοῦ, εἰς ἔπαινον δόξης τῆς χάριτος αὐτοῦ, ἐν ᾗ ἔχαριτώσων ἡμᾶς ἐν τῷ ἡγαπημένῳ. Ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπολύτρωσιν διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, τὴν ἄφεσιν τῶν παραπτωμάτων, κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς χάριτος αὐτοῦ, ἧς ἐπερίσσευσεν εἰς ἡμᾶς, ἐν πάσῃ σοφίᾳ καὶ φρονήσει.

Μεῖζον δὲ τὸ καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦτο μεσιτευθῆναι. Εἰς υἰοθεσίαν δὲ ποῖαν; Τὴν εἰς αὐτόν, φησὶ, φέρουσαν τὸν Θεόν. « Κατὰ τὴν εὐδοκίαν τοῦ θελήματος αὐτοῦ. » Εὐδοκίαν γὰρ, τὴν ἐπ' εὐεργεσίᾳ βούλησιν ἔθος τῆ θεῖα καλεῖν Γραφῆ. « Τοῦ θελήματος αὐτοῦ. » Ταῦτα δὲ πάντα ἐποίησεν εἰς ἡμᾶς, δι' ἄλλο μὲν οὐδὲν, πλὴν ὅτι ἠβουλήθη καὶ σφόδρα ἐπιθύμησε χάριτι σώσασθαι τοὺς ἐπὶ γῆς, πρὸς τὸ ἐκ τούτου ἐπαινεῖσθαι καὶ δοξάζεσθαι τὴν ἁγίαν αὐτοῦ δόξαν τῆς χάριτος. « Ἐν ᾗ ἔχαριτώσων ἡμᾶς. » Ἐχαρίτωσε δὲ, πρῶτον μὲν ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ, ἔπειτα ἐπερίσσευσε ἐποίησεν ἀγγέλοις, ἀρχαγγέλοις, ταῖς ἄνω δυνάμεσι, τοῖς εὐηρεστηκόσιν αὐτῷ ἁγίοις. « Ἐπιθυμήσει γὰρ ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους σου. » Τὴν δὲ χάριν ταύτην διὰ τοῦ ἡγαπημένου Χριστοῦ τοῖς ἐπὶ γῆς δίδωκεν, αὐτὸς γὰρ ὁ μεσίτης. « Ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπολύτρωσιν. » Δι' οὗ, φησὶν, ἔχομεν τὴν ἄφεσιν διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ ὑπάρξαταν ἡμῶν. Θαυμάσιον γὰρ τὸ μὴ μόνον ὑπὲρ ἔχθρῶν, ἀλλὰ καὶ τὸν Υἱὸν δοῦναι καὶ πρὸς θάνατόν διὰ τοῦ αἵματος. Τοῦτο γὰρ τῶν δωρεῶν τὸ φρικωδέστατον. « Κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς χάριτος αὐτοῦ. »

° Psal. xlv, 12.

A circa consummationem erunt. Quæcumque enim facta sunt, propter gloriam quæ tunc nobis revelabitur facta sunt. Ideo etiam Christus tunc rerum exitu manifestatur summam instaurans omnia in seipso. « In cælestibus per Christum. » Siquidem per Christum est nostra benedictio et non per aliquem prophetarum quemadmodum Judæis contigit per Moysen. « Recte autem addit « In cælestibus, » nempe rebus: nihil enim apud nos terrenum, sicut apud Judæos. Ibi enim contingebat et *Terra fluens lac et mei*: et *Bona terræ comedes*: et « *Benedicet Dominus terræ tuæ*: » hic autem omnia de regno cælorum. « Quemadmodum elegit nos per ipsum » Quemadmodum benedixit nos Deus et Pater per Christum, ita et elegit nos per ipsum, et per fidem quæ in ipsum est. Quod autem addit. « Ante constitutionem mundi, » significat quod ex antiquo hoc definitum erat, ut qui in terra sunt salvi fierent per fidem quæ in Christum est. Quod autem mundi constitutionem vocat καταβολήν a καταβάλλεσθαι, id est dejicere, significat quod ab altitudine quadam divinæ potentiæ jacta sint mundi fundamenta. « Ut essemus sancti. » In hunc, inquit, finem nos

elegit ut in fide sancti essemus, in vita irreprehensibiles. « Coram illo, » inquit. Sunt enim quidam qui hominibus videntur irreprehensibiles. At non hoc dicit, sed « Coram illo. » Hoc autem fecit propter charitatem, inquit, quam erga nos habuit.

I, 5-8. Qui prædestinavit nos ad adoptionem per Jesum Christum ad ipsum juxta beneplacitum voluntatis suæ, ut laudetur gloria gratiæ suæ qua charos reddidit nos per dilectum. Per quem habemus redemptionem per sanguinem ipsius, remissionem peccatorum, juxta divitias gratiæ suæ, de qua ubertim nobis impartivit in omni sapientia et prudentia.

Magnum quidem est, in Filium Dei adoptatum esse: majus est autem, id per ipsum Filium mediatorem adeptum esse. Ad quam autem adoptionem? Ad eam, inquit, quæ ducit ad ipsum Deum. « Juxta beneplacitum voluntatis suæ. » Consuevit enim divina Scriptura voluntatem ac propositum ad benefaciendum, vocare beneplacitum. « Voluntatis suæ. » Hæc autem omnia erga nos ob aliud nihil operatus est, nisi quia voluit ac vehementer concupivit per gratiam salvos facere eos qui sunt in terra, ut ex hoc laudaretur ac glorificaretur sancta gratiæ ipsius gloria. « Qua charos reddidit nos. » Charos autem reddidit, primum quidem coram oculis suis, deinde amabiles angelis reddidit, archangelis, supernis potestatibus, et his qui sibi placent sanctis. « Nam concupiscet, inquit, rex decorem tuum. » Hanc gratiam per dilectum Christum his qui in terra sunt tribuit, ipse enim mediator est. « Per quem habemus redemptionem » Per quem, inquit, habemus remissionem quæ per sanguinem ipsius nobis contigit. Admirandum est enim non solum quod pro inimicis, verumetiam quod omnino Filium dederit, idque ad mortem per

anguinem : nam hoc maxime stupendum est inter A dona. « Juxta divitias gratiæ suæ. » Hæc autem fecit, inquit, juxta divitias gratiæ suæ. « De qua ubertim nobis impartivit. » Ubique exuberantiæ sunt, et quod divitiarum datæ sint. et Dei divitiarum, et gratiæ divitiarum, et quod ubertim impartivit, hoc est. exuberare et abundare fecit. « In omni sapientia et prudentia. » Aut quod sapienter et prudenter notificavit nobis, aut quod sapientes et prudentes reddens, ita demum patefecit nobis arcanum voluntatis suæ, ac si diceret : Quæ in corde suo erant patefecit Quid enim huic mysterio æquale, nempe quod Filium pro inimicis dederit ?

I, 9-12. *Cum aperuisset nobis arcanum voluntatis suæ, juxta beneplacitum suum quod proponebat in ipso, ad dispensationem plenitudinis temporum, ut summam instauraret omnia per Christum, et quæ in cælis sunt, et quæ in terra per ipsum : per quem etiam in hereditatem adsciti sumus, prædestinati secundum propositum ejus, qui omnia operatur juxta decretum voluntatis suæ : ut simus nos ad laudem gloriæ ipsius, qui priores speravimus in Christo.*

Cum aperuisset nobis arcanum, juxta consilium suum, quod consilium proponebat nobis ut in ipso nempe Christo completeret. Et simpliciter, inquit, hoc proponebat, hoc volebat Pater, primitias nostræ massæ ad dexteram suam collocare. Aut quod non solum præfinitum erat id fieri, ut mysterium circa nos exhiberetur per Filium juxta Patris beneplacitum : verumetiam ut nos id disceremus, similiter per Filium nobis datum est juxta Patris beneplacitum. Omnia itaque Filius fecit et passus est ut in filios adoptaret, et adoptavit, ac revelavit quod adoptasset. © Sed in omnibus quoque his complacitum est Patri, idque voluit. Aut ergo ut primo scriptum fuit intelligendum est quod rursus divinus scripsit Paulus : arcanum voluntatis suæ juxta beneplacitum, etc, aut sicut nunc explicitum est. Neutra enim interpretatio ab eo dissidet quod vero simile est. « Ad dispensationem plenitudinis temporum. » Hoc autem beneplacitum quare proponebat? Quare? Ad dispensationem, inquit, hoc est ad commodam et utilem admodum gubernationem finalium temporum. Nam in novissimis temporibus dispensatio facta est salutaris incarnationis. « Ut summam instauraret omnia. » Ut conjungeret, uniret, unum caput angelis et hominibus exhiberet Christum. Divisi erant angeli et homines : conjunxit ergo illos et univit per Christum. — *Alio modo.* Summatim instauracionem sive recapitulationem vocat succinctam rerum sparsionem. Nam per dispensationem quæ secundum Christum est, et hominum natura resurgit et incorruptionem induit, ac visibilis creatura corruptione liberata assequetur incorruptionem : et invisibilium turmæ in lætitia degent : quandoquidem fugit dolor et luctus ac gemitus. His verbis hoc docuit divinus Apostolus. *Non enim dixit simpliciter Cælum et terram : sed*

Ταῦτα δὲ ἐποίησε, φησί, κατὰ τὸν πλοῦτον, τουτίστιν, ἐν τῷ πλούτῳ τῆς χάριτος αὐτοῦ. « Ἦς ἐπερίσσευσεν εἰς ἡμᾶς. » Πανταχόθεν ὑπερβολαί, ὅτι τε πλοῦτος ἐδόθη, καὶ πλοῦτος Θεοῦ, καὶ χάριτος πλοῦτος, καὶ ὅτι ἐπερίσσευσε, τουτίστι, περισσευθῆναι ἐποίησε. « Ἐν πάσῃ σοφίᾳ καὶ φρονίμῳ. » Ἡ σοφῶς καὶ φρονίμως ἐγνώρισεν ἡμῖν, ἣ σοφούς καὶ φρονίμους ποιήσας, οὕτως ἐγνώρισεν ἡμῖν τὸ μυστήριον τοῦ θελήματος αὐτοῦ, ὡσεὶ εἶπε· Τί ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ἐγνώρισεν· Τί γὰρ ἴσον τοῦ μυστηρίου τούτου, τοῦ δοῦναι τὸν Υἱὸν ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν;

Γνωρίσας ἡμῖν τὸ μυστήριον τοῦ θελήματος αὐτοῦ, κατὰ τὴν εὐδοκίαν αὐτοῦ ἦν προέθετο ἐν αὐτῷ, εἰς οἰκονομίαν τοῦ πληρώματος τῶν κειρῶν, ἀνακαταστάσασθαι τὰ πάντα ἐν τῷ Χριστῷ, τὰ ἐπὶ τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ἐν αὐτῷ. Ἐν ᾧ καὶ ἐκληρώθημεν προορισθέντες κατὰ πρόθεσιν τοῦ τὰ πάντα ἐνεργοῦντος, κατὰ τὴν βουλὴν τοῦ θελήματος αὐτοῦ, εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς εἰς ἔπαινον τῆς δόξης αὐτοῦ, τοὺς προηλικότας τῷ Χριστῷ.

Γνωρίσας ἡμῖν κατὰ τὴν βουλὴν αὐτοῦ ἦν βουλὴν προέθετο ἐν αὐτῷ, τουτίστι, τῷ Χριστῷ, πληρώσει. Καὶ ἀπλῶς τοῦτο προέθετο, φησί, τοῦτο ἐβουλεύετο ὁ Πατήρ, τὴν ἰπαρχίαν τοῦ φουράματος ἡμῶν ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ καθίσει. — [ΦΩΤ.] Ἦ ὅτι, οὐ μόνον τὸ πράχθῆναι τὸ περὶ ἡμᾶς μυστήριον διὰ τοῦ Υἱοῦ, προσωρισθῆναι γενέσθαι κατ' εὐδοκίαν τοῦ θελήματος τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀξιοθῆναι ἡμᾶς μαθεῖν τοῦτο, ἡμῶς διὰ τοῦ Υἱοῦ ἡμῖν γέγονε κατ' εὐδοκίαν τοῦ Πατρὸς. Πάντα μὲν γὰρ ὁ Υἱὸς ἐποίησε καὶ ἔπαθεν, ἵνα υἱοθετηθῆ, καὶ υἱοθετηθῆ, καὶ ἀπεκάλυψεν ὅτι υἱοθετηθεῖ. Ἀλλὰ καὶ ἐν πᾶσι κηρύσσουσιν ὁ Πατήρ, καὶ ἠθέλησεν. Ἡ οὖν, ὡς προεγράφη, ἐκλήπτειν τὸ εἰπεῖν ἐκ δευτέρου τὸν θεῖον Παῦλον, « Τὸ μυστήριον τοῦ θελήματος αὐτοῦ κατὰ τὴν εὐδοκίαν, » καὶ ἐξῆς, ἣ ὡς νῦν ἀνεπτύχθη. Ἐκατέρω γὰρ διὰ νοια οὐ διίσταται τοῦ εὐλόγου. « Εἰς οἰκονομίαν τοῦ πληρώματος. » Ταύτην δὲ τὴν εὐδοκίαν, διατί προέθετο ; Διατί ; Εἰς οἰκονομίαν, φησί, τουτίστιν, εἰς χρηστὴν καὶ ἐπωφελῆ διοίκησιν τοῦ πέραςτος τῶν καιρῶν. Ἐν γὰρ τοῖς ἐσχάτοις καιροῖς ἡ σωτήριος οἰκονομία γέγονε τῆς ἀνθρωπίνης. « Ἀνακαταστάσασθαι τὰ πάντα. » Συνᾶψαι, ἐνώσει, μίαν κεφαλὴν παρασχεῖν ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις τὸν Χριστόν. Ἀπεσχισμένοι γὰρ ἦσαν οἱ ἄγγελοι καὶ οἱ ἄνθρωποι. Συνῆψεν οὖν αὐτοὺς, καὶ ἦνωσε διὰ Χριστοῦ. — [ΦΩΤ.] Ἄλλως. Ἀνακαταστάσασθαι καλεῖ τὴν σύντομον τῶν πραγμάτων βολήν. Διὰ γὰρ τῆς κατὰ τὸν Δεσπότην Χριστόν οἰκονομίας, καὶ τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις ἀνίσταται, καὶ τὴν ἀφθαρσίαν ἐνδύεται, καὶ ἡ ὀρμητικὴ κτίσις τῆς φθορᾶς ἐλευθερουμένη, τεύχεται τῆς ἀφθαρτικῆς, καὶ τῶν ἀορέτων οἱ δῆμοι ἐν εὐφροσύνῃ διατελείουσιν, ἐπειδὴ ἀπέδρα δόνη καὶ λύπη καὶ στεναγμός. Τοῦτο διὰ τούτων τῶν ῥημάτων ἐδόξαζεν ὁ θεὸς Ἀπόστολος. Οὐ γὰρ ἀπλῶς εἶπε. Τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν,

ἀλλὰ καὶ, « Τὰ ἐπὶ τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, » καὶ δεικνύς τὸ τῆς οἰκονομίας μυστήριον, ἐπέφησεν· « Ἐν αὐτῷ, » τουτέστι, ἐν τῷ Χριστῷ. Πάλιν γὰρ τὸ ἐν αὐτῷ, τουτέστι, δι' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. « Ἐν ᾧ καὶ ἐκληρώθημεν. » Δι' οὗ, φησί, Χριστοῦ καὶ ἐκληρώθημεν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ κληρὸς, συγχυρίας μᾶλλον καὶ οὐκ ἀρετῆς ἐστὶ, διορθοῦται αὐτὸ καὶ φησι, « Προωρισθέντες. » Οὐκ ἂν δὲ προωρίσθημεν, εἰ ἀνάξιοι ἦμεν. Ἄνωθεν γὰρ προορίσας ἡμᾶς, εἰς ταύτην ἀπεκλήρωσε τὴν ζωὴν ὃ πάντα ποιῶν ὅσα βούλεται. Διδάσκει δὲ σαφέστερον, εἰς ποῖον προωρίσθημεν κληρῶν. « Κατὰ πρόθεσιν τοῦ τὰ πάντα ἐνεργοῦντος. » Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ τὰ πάντα ἐνεργοῦντος Θεοῦ ἐν τε οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς. « Κατὰ τὴν βουλὴν τοῦ θελήματος αὐτοῦ. » Ἔτι οὐκ ἀρκεσθεῖς τῷ εἰπεῖν, « Προορισθέντες, » καὶ, « Κατὰ πρόθεσιν, » ἐπάγει, « Κατὰ τὴν βουλὴν τοῦ θελήματος αὐτοῦ. » Δεῖξαι γὰρ βούλεται, ὅτι οὐκ ἐν παφεπομένῳ ἐκλήθη, τὰ ἔθνη, διὰ τὸ ἀποκριτῆσαι Ἰουδαίους, ἀλλ' ἄνωθεν τοῦτο προώριστο, καὶ ἐν πρωτοτύπῳ ἔκειτο. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ Χριστὸς προτρέπομενος τοὺς Ἰουδαίους φησὶν, « Οὐκ ἔλθον εἰ μὴ εἰς τὰ πρῶτα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ. » καὶ πάλιν, « Εἰς ὁδὸν ἐθνῶν μὴ ἀπέλθητε, » σπουδάζει νῦν δεῖξαι ὁ Παῦλος, ὅτι προτροπῆς ἕνεκεν καὶ ἐσελκυσέως Ἰουδαίων ἐκεῖνα εἴρηται, ὡς, τότε ἀλθῆς, ἄνωθεν, ὠριστο ἢ κληρὸς τῶν ἐθνῶν. « Εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς. » Ἡμᾶς, τίνας; τοὺς προηλικιώτας ἐν τῷ Χριστῷ, φησὶ, τουτέστι, τοὺς πιστοῦς. Ἐκ τοῦ καθ' ἡμᾶς γὰρ πράγματος μάλιστα δοξαστέος ὁ Θεός, ὅτι οὕτως αὐτοῦ ἡλλοτριωμένους ἔωσεν. « Εἰς ἔπαινον τῆς δόξης αὐτοῦ. » Πάντες γὰρ ὄρωντες τοὺς εἰς τὸν Δεσπότην πεπιστευκότας, Χριστὸς ἀνυμνοῦσι τὸν τούτων αἰτίον τῶν ἀγαθῶν.

Ἐν ᾧ καὶ ἡμεῖς ἀκούσαντες τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, τὸ Εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας ἡμῶν, ἐν ᾧ καὶ πιστεύσαντες ἐσφραγίσθητε τῷ Πνεύματι τῆς ἐπαγγελίας τῷ ἁγίῳ, ὃς ἐστὶν ἀβραάμ τῆς κληρονομίας ἡμῶν, εἰς ἀπολύτρωσιν τῆς περιποιήσεως, εἰς ἔπαινον τῆς δόξης αὐτοῦ.

« Ἐν ᾧ καὶ ἡμεῖς. » Δι' οὗ Χριστοῦ. Οὕτως καὶ πρὸς Ἑβραίους, « Ἐλάλησε, φησὶν, ἡμῖν ἐν Υἱῷ, τουτέστι, διὰ τοῦ Υἱοῦ. » — « Τὸν λόγον τῆς ἀληθείας. » Οὐκ ἔστι γὰρ τύπος, ὡς ἐπὶ Ἰουδαίων, ἀλλ' αὐτὴ ἡ ἀλήθεια. « Τὸ Εὐαγγέλιον τῆς σωτηρίας » Εὐαγγέλιον σωτηρίας ἐστὶ μὲν καὶ ὡς πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ νόμου, ἔστι δὲ καὶ ὅτι τοὺς πιστεύοντας σώζει. « Ἐν ᾧ καὶ πιστεύσαντες. » Δι' οὗ Πνεύματι τῆς ἐπαγγελίας. ἢ τῷ ἐπαγγελλομένῳ τὰ μυρία ἀγαθὰ, ἢ ἵνα διὰ τῆς σφραγίδος τύχητε τῶν ἐπαγγελιῶν. Ὡς γὰρ δόλους ποιῶν τοὺς αὐτοῦ ὁ Θεός, σφραγίζει αὐτοὺς τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. « Ἐσφραγίσθητε. » Ὅλον τινα σφραγίδα, τὴν τοῦ Πνεύματος ἐκομισασθε δωρεάν. Ἐπαγγελίαν δὲ, ὡς τοῦ Κυρίου ἐπαγγελλομένου πέμψειν τὸ ἅγιον Πνεῦμα. « Ὁς ἐστὶν ἀβρα-

A « Et quæ in cœlis sunt et quæ in terra: » ac dispensationis mysterium ostendens, subjunxit: « Per ipsum, » hoc est. per Christum. Nam hic etiam ἐν αὐτῷ significat per ipsum Christum. « Per quem etiam in hæreditatem sumus. (Nam cum dicit ἐν αὐτῷ et ἐν ᾧ, præpositio ἐν, id est, in, capitur pro διὰ, per). Per quem, inquit, Christum etiam in hæreditatem asciti sumus. Sed quoniam hæreditas sortis est magis quam virtutis, corrigit illud et ait: « Prædestinati. » Non fuissetem autem prædestinati si indigni essemus. Qui enim cœlitus nos prædestinavit, ad hanc vitam nos elegit, qui omnia facit quæcumque vult Docet autem apertius ad quam prædestinati simus hæreditatem. « Secundum propositum ejus qui omnia operatur. » Secundum mentem ac voluntatem Dei qui omnia et in cœlo et in terra operatur. « Juxta decretum voluntatis suæ. » Deinde non contentus dixisse « Prædestinati, » et, « Secundum propositum; » subjungit: « Juxta decretum voluntatis suæ. » Vult enim ostendere quod non ex consequenti vocatæ sint gentes eo quod resilièrent Judæi. ¶ sed hoc cœlitus prædestinatum et primitus definitum erat. Siquidem cum exhortando Judæos dixerit; « Non veni nisi ad oves perditas domus Israel, » et rursum: « In viam gentium ne abieritis: nititur nunc divus Paulus ostendere quod exhortationis gratia et attractionis Judæorum illa dicta sint: ut hoc verum ac firmum maneat, quod ante sæcula definita est vocatio gentium. « Ut simus nos. » Nos. quinam? Qui priores speravimus in Christo. ait, hoc est. fideles. Ex affectu enim erga nos maxime glorificandus est Deus. quod adeo alienatos a se salvaverit « Ad laudem gloriæ ipsius. » Omnes enim intuentes eos qui in Dominum crediderunt Christum collaudant horum auctorem bonorum.

I. 13 14. In quo et vos speratis quod audistis sermonem veritatis, Evangelium solutis vestræ, in quo etiam posteaquam credidistis, obsecrati estis Spiritu promissionis sancto, quod est arrhabo hæreditatis nostræ, in redemptionem acquisitæ possessionis in laudem gloriæ ipsius.

« In quo et nos. » Id est, per quem Christum. Sic et ad Hebræos: « Locutus est nobis, inquit, ἐν Υἱῷ. id est, per Filium. » — « Sermonem veritatis? » Non est enim figura quemadmodum apud Judæos, sed ipsa veritas. « Evangelium salutis. » Et quidem salutis Evangelium, et tanquam ad legis differentiam, et ideo quod credentes salvet. « In quo etiam posteaquam credidistis. » Per quod Evangelium et fidem quæ in ipso est, signati estis Spiritu promissionis, aut qui promittit innumera bona: aut, ut per sigillum hoc assequamini promissiones. Siquidem tanquam servos suos faciens Deus, signat eos Spiritu sancto. « Signati estis. » Velut sigillum quoddam, Spiritus donum accepistis. Promissionem vero, eo quod promiserit Dominus se missurum esse Spiritum sanctum. « Qui est

arrhabo. » Arrhabo rem omnem confirmat. Adoptionem igitur innumeraque bona confirmans Deus, arrhabonem dedit cœlestis hæreditatis. Spiritum sanctum. « Qui est. » ipsum dicit Spiritum. Fecit autem mutationem articuli (assumens δς masculinum, cum præcesserit πνεῦμα neutrum) non referens ad πνεῦμα quod expressum erat, sed ad sensum quo intelligebatur Θεός, id est Deus. Quoniam enim dixerat πνεύματι, id est spiritui, hic autem est Deus, subjungit, proprie et graviori modo coordinans δς ἐστὶν ἀρράβων, qui est arrhabo, etc. « Acquisitæ possessionis. » Acquisitam possessionem nos vocat, quod acquisierit nos Deus. Igitur arrhabo. inquit, ad hoc etiam est ut redimeretur acquisita ejus possessio. Ibi autem pura erit redemptio quando non solum redimentur sancti a peccatis, verum etiam a cohabitatione cum peccatoribus. « In laudem gloriæ suæ. » Hoc continue subjungit, confirmans quod omnino contingent quæ promissa sunt. Ac si diceret: Si quidem nostri causa hæc promississet, fortassis relinqueretur hæsitatio: verum si ideo promisit ut admirationi ac venerationi haberetur gloria ipsius, quis deinceps contradicet?

CAPUT II.

Precatio pro cognitione bonorum erga nos per Christum induktorum.

1, 15-20. *Propter hoc et ego cum audissem eam quæ in vobis est fides in Domino Jesu, et charitatem quam habetis erga omnes sanctos, non desino gratias agere pro vobis, mentionem vestri faciens in precibus meis, ut Deus Domini nostri Jesu Christi Pater gloriæ det vobis Spiritum sapientiæ et revelationis per agnitionem sui, illuminatos oculos mentis vestræ: ut sciatis quæ sit spes vocationis ipsius, et quæ divitiarum gloriæ hæreditatis illius in sanctis, et quæ sit excellens magnitudo potentie illius erga nos, qui credimus secundum efficaciam roboris fortitudinis ejus quam exercuit in Christo, cum suscitavit eum ex mortuis, et sedere fecit ad dexteram suam in cœlestibus.*

« Propter hoc et ego. » Propter bona quæ his reposita sunt qui recte credunt ac vivunt: et quia vos inter eos ordinati estis qui salvi erunt. « Eam quæ in vobis est fidem. » Supra omnia enim ob fidem Deo agendæ sunt nobis gratiæ, quod mentem ad credendum nobis dederit. « In Domino Jesu. » Per hyperbalon, fidem inquit in Domino Jesu quam vos nacti estis. Semper autem fidei conjungit charitatem, pulcherrimam efficiens copulam. « Quam habetis erga omnes. » Non quæ sit erga vos solos. « Ut Deus. » Quid autem precaris et quam facis mentionem? « Ut Deus, » inquit, « Domini nostri. » Hoc divisim posuit. Eundem enim ejusdem et Deum vocavit et Patrem: Deum quidem tanquam hominis, Patrem vero tanquam Dei. Gloriam enim nominavit divinam naturam.

« Deus Domini nostri. » Hoc propter carnem dicit. « Pater gloriæ. » Deum semper juxta

δών. « Ο ἀρράβων πιστεύεται τὸ δλον. Τὴν τοίνυν υιοθεσίαν καὶ τὰ μυρία ἀγαθὰ πιστούμενος ὁ Θεός, δίδωκεν ἀρράβωνα τῆς ἐπουρανίου κληρονομίας, τὸ ἄγιον Πνεῦμα. « Ὅς ἐστι, » τὸ Πνεῦμα, φησὶν. — [ΦΩΤ.] Ἐποιήσατο δὲ τὴν μετάληψιν τοῦ ἄρρου, οὐκ ἀπὸ τῆς προφορᾶς τῆς κατὰ τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐννοίας τῆς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἐπεὶ γὰρ εἶπε, Πνεύματι, τοῦτο δὲ ἐστὶ Θεός, ἐπάγει ὁ κείως καὶ βαθύτερον συντάσσων, Ὅς ἐστὶν ἀρράβων, καὶ ἐξῆς. « Τῆς περιποιήσεως. » Περιποίησιν ἡμᾶς καλεῖ, διὰ τὸ περιποιήσασθαι ἡμᾶς τὸν Θεόν. Ὁ οὖν ἀρράβων, φησὶ, καὶ πρὸς τοῦτό ἐστι, τοῦ ἀπολυτρώσασθαι τὴν περιποίησιν αὐτοῦ. Ἐκεῖ δὲ ἐστὶ ἡ καθαρὰ ἀπολύτρωσις, ὅταν μὴ μόνον ἁμαρτιῶν, ἀλλὰ καὶ τοῦ μετὰ ἁμαρτωλῶν συνοικεῖν, λυτρωθῶσιν οἱ ἅγιοι. « Εἰς ἔπαινον τῆς δόξης αὐτοῦ. » Τοῦτο συνεχῶς ἐπιλείγει, πιστούμενος τὸ πάντως ἔσεσθαι τὰ ἐπιγγελλμένα. Ἄσκι ἔλεγεν. Εἰ μὲν ἡμῶν ἔνεκεν ταῦτα ἐπιγγελλάτω, καὶ ἀμφιβάλλειν ἦν· εἰ δὲ διὰ τὸ θαυμασθῆναι τὴν δόξαν αὐτοῦ. τίς ἀντρεῖ λοιπόν;

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Εὐχὴ περὶ γνώσεως τῶν Χριστῶ ἐισαχθέντων ἀγαθῶν εἰς ἡμᾶς.

Διὰ τοῦτο κἀγὼ ἀκούσας τὴν καθ' ὑμᾶς πίστιν ἐν τῷ Κυρίῳ Ἰησοῦ, καὶ τὴν ἀγάπην τὴν εἰς πάντας τοὺς ἁγίους, οὐ παύομαι εὐχαριστῶν ὑπὲρ ὑμῶν, μνησθὲν ὑμῶν ποιούμενος ἐπὶ τῶν προσευχῶν μου, ἵνα ὁ Θεὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὁ Πατὴρ τῆς δόξης, δῶν ὑμῖν πνεῦμα σοφίας καὶ ἀποκαλύψεως ἐν ἐπιγνώσει αὐτοῦ περρωτισμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας ὑμῶν, εἰς τὸ εἰδῆναι ὑμᾶς τίς ἐστὶν ἡ ἐλπίς τῆς κλήσεως αὐτοῦ, καὶ τίς ὁ πλοῦτος τῆς κληρονομίας αὐτοῦ ἐν τοῖς ἁγίοις, καὶ τί τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος τῆς δυνάμεως αὐτοῦ εἰς ἡμᾶς τοὺς πιστεύοντας κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἁγίου τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ἣν ἐνέργησεν ἐν τῷ Χριστῷ, ἐγείρας αὐτὸν ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις.

« Διὰ τοῦτο κἀγὼ. » Διὰ τὰ ἀποκνίμενα ἀγαθὰ τοῖς ὁρθῶς πιστεύουσι καὶ βιοῦσι· καὶ διὰ τὸ ἐν τοῖς σωθησομένοις τετάχθαι ὑμᾶς. « Τὴν καθ' ὑμᾶς πίστιν. » Πλείον γὰρ ἀπάντων διὰ τὴν πίστιν ἡμῶν εὐχαριστητέον τῷ Θεῷ, ὅτι νοῦν ἡμῖν πρὸς τὸ πιστεῦσαι δίδωκεν. « Ἐν τῷ Κυρίῳ Ἰησοῦ. » Καθ' ὑπερβάτον, τὴν ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ πίστιν, ἣν ὑμεῖς, φησὶ, κίκτησθε. Ἄσκι δὲ τῇ πίστει συνάπτεται τὴν ἀγάπην, καλλίστην ἀποτελῶν ξυνωρίδα. « Τὴν εἰς πάντας. » Οὐ τὴν παρ' αὐτοῖς μόνοις. « Ἴνα ὁ Θεός. » Τί δὲ παρακαλεῖς, καὶ ποίαν μνησθὲν ποιῆ; « Ἴνα, φησὶν, ὁ Θεὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν. » Τοῦτο κατὰ διαίρεσιν τέθεικα. Τὸν γὰρ αὐτὸν τοῦ αὐτοῦ καὶ Θεὸν ἐκάλεσε καὶ Πατέρα, Θεὸν μὲν ὡς ἀνθρώπου, Πατέρα δὲ ὡς Θεοῦ. Δόξαν γὰρ τὴν θεϊκὴν φύσιν ἀνώμασαν.

« Ὁ Θεὸς τοῦ Κυρίου ἡμῶν. » Τοῦτο διὰ τὴν εἰρήνην φησὶν. « Ὁ Πατὴρ τῆς δόξης. » Ἄσκι πρὸς

τὸ προκειμένον ὀνομάζει τὸν Θεόν, Θεὸν ὁκτιρ-
μῶν καλῶν, καὶ Θεὸν εὐρύνης, καὶ Θεὸν δυνά-
μεων. Νῦν δὲ αὐτὸν Πατέρα δόξης καλεῖ. Με-
γίστην γὰρ δόξαν καὶ τιμὴν ἐχαρίσατο τῷ γένει τῶν
ἀνθρώπων, ἅτινα παρασχεθέντα ἡμῖν, γενικῶς ὀνό-
ματι καλεῖ δόξαν, διὰ τοῦ λαμπροτέρου παρ' ἡμῖν
ὀνόματος. Ταύτης οὖν τῆς δόξης φησὶν αὐτὸν Πατέρα,
καὶ οἶον Δημιουργόν. « Δὴ ἡμεῖς πνεῦμα σοφίας. »
* Ἄρα πνευματικῆς δεῖ σοφίας ἡμῖν, εἰς τὸ ἐπιγνώ-
ναι τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ δωρηθέντα ἡμῖν. « Ψυχικὸς γὰρ
ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ πνεύματος. Μωρία γὰρ
αὐτῷ ἔστιν. » — « Πρωτισμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς. » Ὁ
γὰρ τὸν Θεὸν γινώσκων οὐκ ἔχρη, οὐκ ἂν περὶ ἐτέρου τινὸς
τῶν ὑπὸ Θεοῦ γενομένων ἀμφιβάλλοι, ὡς τότε, ἢ τότε
δυνατὸν, ἢ τότε ἀδύνατον αὐτῷ. Πάντα γὰρ δυνατὰ
τῇ Θεῷ φύσει. Ταύτην δὲ οὐκ ἂν σχολή τις τὴν γνώ-
σιν, εἰ μὴ διὰ Πνεύματος ἁγίου. « Τὸ γὰρ Πνεῦμα
πάντα ἔρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. » — « Ἐἰς τὸ
εἰδέναι ἡμᾶς. » Ἄλλως γὰρ οὐκ ἔνι ἐπιγνώ-
ναι Θεόν, εἰ μὴ φωτισθῇ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοὺς νοητούς. « Τίς
ἔστιν ἡ ἐλπίς τῆς κλήσεως αὐτοῦ. » Ἐπειδὴ γὰρ
τοῦτο μέλλον ἔστι, πνευματικῆς δεῖται ἀποκαλύ-
ψεως. Κλήσιν δὲ φησὶ, τὸ ἐπὶ ποταμοῖς ἐλπίσιν ἐκλή-
θημεν. Ἀγλὸν δὲ, ὡς ἐπὶ υἰοθεσίᾳ καὶ κληρονομίᾳ
βασιλείας οὐρανῶν, καὶ ἐπὶ τῷ γενέσθαι ἡμῶν
κεφαλῆν τὸν Χριστόν. « Καὶ τίς ὁ πλοῦτος. » Ραβὰ!,
πόσα ὑπερέχοντα βήματα ! Πλοῦτος, δόξα, κληρονο-
μία Θεοῦ. Ἐν τοῖς ἁγίοις δὲ ἔσται ταῦτα. Τῶν γὰρ
τοιούτων ἄξιοι, οἱ ἅγιοι.

Καὶ τοῦτο τοιγαροῦν, πνευματικῆς δεῖται χάρι-
τος. « Καὶ τί τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος. » Ἐπεὶ τίνα
μέλλοντα, λέγει καὶ γεγονός, ἵνα ἐκ τούτου πιστώ-
σεται κἀκεῖνα. Ἡοῖον δὲ τοῦτο; Ἀπὸ τοῦ πιστεῦσαι
ἡμᾶς. Ἰσχυρῶς γὰρ μέγιστον δυνάμεως Θεοῦ δείγμα,
τὸ ἡμᾶς τοὺς οὕτω θηριώδεις πιστεῦσαι Θεῷ, καὶ
τὰ οὐράνια φιλοσοφεῖν. — [ΦΩΓ.] Τὸ γὰρ καθ' ὑπερ-
βολὴν μέγεθος τῆς ἀπάτου δυνάμεως αὐτοῦ, καὶ εἰς
ἡμᾶς τοὺς πιστεύοντας ἐπιδεικνύεται. Ἥως; Ὅτι τοῖς
πᾶσι πάσας τὰς αἰσθήσεις νεκρωμένους ἔχοντες,
καὶ αὐτὸν τὸν λογισμὸν τούτοις ἐντεθαμμένον καὶ
συγκρασημένον, ἀνέστησε καὶ ἐζώωσεν εἰς τὸ δέξα-
σθαι ἡμᾶς τῆς πίστεως αὐτοῦ τὴν ἀγλήν καὶ τὴν
λαμπρότητα. Ὅπως τοῦτο κράτος ἰσχύος αὐτοῦ. Διὸ
καὶ συνιέναι αὐτοὺς διὰ τῆς τοῦ Πνεύματος σοφίας
ἐπέχεται τοῦτο. Ἄν γὰρ συνιῶμεν ὃ εὐρηγημέθα,
μᾶλλον τε τὸ δῶρον περιπτωξώμεθα, καὶ τῷ εὐε-
ργετῇ εὐχαρίστως ἐσόμεθα διακεῖμενοι. Τὸ δὲ, « Κατὰ
τὴν ἐνέργειαν, ἣν ἐνήργησεν ἐν τῷ Χριστῷ » ἢ ὅτι
τῆς αὐτῆς ἔστιν ἰσχύος καὶ ἐνεργείας τὸ ἀναστῆναι
ἡμᾶς τοῦ ψυχικοῦ θανάτου, καὶ τὸ ἀναστῆναι τοῦ σω-
ματικῶν τὸν Χριστόν καὶ Θεὸν ἡμῶν. Ἡ, « Κατὰ τὴν
ἐνέργειαν, » φησὶν, αἰτίαν ἀποδιδούσας τῆς ἐγέρσεως
ἡμῶν, οἶον δι' ἣν πεπιστεύκαμεν, καὶ δι' ἣν ἀ-
νέστημεν τοῦ ψυχικοῦ θανάτου. Ἡ γὰρ ἐνέργεια ἣν
ἐνήργησεν ἐν τῷ Χριστῷ, ἐγείρας αὐτόν, καὶ ἐξῆς,

* II Cor. 1, 3.

* II Cor, xiii, 11.

* Psal. xlii, 10.

* I Cor. ii, 14.

* Ibid. 10.

A subjectam materiam appellat : Deum miseri-
cordiarum vocans ⁵, et Deum pacis ⁶, et Deum
virtutum ⁷ : nunc autem ipsum Patrem gloriæ
vocat. Maximam enim gloriam et honorem do-
navit generi humano : quæ omnia nobis tradita
generali nomine appellat gloriam, per vocabulum
apud nos magnificentius. Hujus itaque gloriæ dicit
ipsum esse Patrem et velut Opificem. « Det nobis
spiritum sapientiæ. » Utique sapientia nobis opus
est, ut cognoscamus quæ nobis a Deo donata sunt.
« Animalis enim homo non accepit ea quæ sunt
spiritus ⁸, stultitia siquidem ipsi sunt. — « Illumi-
natos oculos. » Nam qui Deum ut oportet cogno-
vit, nequaquam de alio quamvis quod a Deo factum
est ambigere poterit, quasi hoc ipsi possibile sit,
illud autem impossibile. Omnia enim divinæ naturæ
possibilia sunt. Hanc autem cognitionem nullo alio
modo habere quisquam poterit nisi per Spiritum
sanctum. « Nam Spiritus cuncta scrutatur, etiam
profunda Dei ⁹. » — « Ut sciatis. » Alio enim modo
non datur Deum cognoscere nisi illuminet mentis
oculos. « Quæ sit spes vocationis ipsius. » Quo-
niam enim hoc futurum est, spirituali opus est
revelatione. Vocationem autem dicit sperata bona
ob quæ vocati sumus. Manifestum est autem quod
ob adoptionem et hæreditariam possessionem regni
cælorum, et ut Christus fieret caput nostrum « Et
quæ divitiæ gloriæ. » Papæ, quam excellentia
verba : divitiæ gloriæ, hæreditas Dei. Hæc autem
erunt in sanctis. Nam qui talibus digni habentur
sancti sunt.

10 Et hoc ergo spirituali eget gloria. « Et
quæ sit excellens magnitudo. » Dixit quænam
futura sunt, dicit etiam quod factum est, ut ex
hoc etiam illa confirmet. Quod est autem
hoc? nempe quod nos crediderimus : vere enim
maximum potentiæ Dei indicium est, quod nos qui
adeo ferini eramus. Deo crediderimus, ac cælestia
philosophemur, Nam immensa magnitudo ineffa-
bilis potentiæ ipsius etiam in nos credentes de-
monstratur. Quomodo? Quia nos cum in affectibus
omnes sensus mortuos haberemus, et ipsam ratio-
nem in his sepultam et confusam, resuscitavit et
vivificavit, ut nos susciperemus fidei ipsius splen-
dorem ac claritatem. Vere hoc robur fortitudinis
ejus. Ideo quoque precatur ut hoc intelligant per
sapientiam spiritus. Si enim intellexerimus benefi-
cium quo affecti sumus, et illud magis amplectemur,
et erga benefactorem grato magis animo
affecti eruimus. Ait autem : « Secundum efficaciam,
quam exercuit in Christo : » aut quod ejusdem sit for-
titudinis et efficaciam resuscitasse nos a morte animæ.
et Christum ac Deum nostrum a morte corporis. Aut
« Secundum efficaciam » dicit, causam reddens exci-
tationis nostræ, nempe per quam credidimus, et per
quam resurreximus a morte animæ. Efficacia enim
quam exercuit in Christo is qui excitavit eum, etc.

hæc fuit causa qua crederemus ac resipisceremus a priori errore. Surrexit namque qui mortuus est: mortuus est autem quia incarnatus est: suscepit vero carmen ut nos in filios adoptaret. Et hæc omnia efficaciam sunt illius qui excitavit eum a mortuis. Ait ergo: « Secundum efficaciam: » quod dicat: « Propter efficaciam roboris fortitudinis ejus. Nam secundum illam et propter illam, et credidimus, et servati sumus. Aut per hoc quod ait: « Et quæ sit excellens magnitudo illius erga nos qui credimus: » hoc dicit quod primitias nostras, supra omnem principatum et virtutem et potestatem ac dominationem, nempe Christum suscitatum, in dextera sua collocavit. Quamquam enim ex tota humana massa Verbum ac Deus assumptionem nostram accepit, ipse tamen credentium tantum est primitiæ et eorum qui ipsum subsequuntur: quemadmodum etiam primogenibus est inter multos fratres, nempe fideles. ¶¶ sed non inter omnes: non enim etiam inter infideles. Ita ergo intellegendum, « Et quæ sit excellens magnitudo, » etc. (hoc enim excellenti etiam modo magnitudinem suam maxime commendat, quod terrenam naturam supra cælestes sublimaverit, et ab incorporeis ordinibus adorandam præbuerit), ita, inquam, intellecta hujus dicti sententia, consequens et manifesta etiam erit intelligentia eorum quæ sequuntur. Nam ex efficacia quam exercuit resuscitans Christum, factum est ut et nostram primitiam Patri consederent, et nos fideles per hoc vehementer honestaremur et ornaremur. « Erga nos qui credimus. » Factum est, inquit idque secundum efficaciam roboris fortitudinis ejus. Si enim non exercuisset eam erga nos, nequaquam credidissemus. « Quam exercuit. » Quam autem efficaciam dicis eum exercuisse erga nos ut crederemus? quam exercuit, inquit, et in Christo, cum suscitavit eum ex mortuis. Manifestum est autem, quia frequenter dictum est, quod etiam seipsum suscitaverit.

I. 20 23. « Super omnem principatum et potestatem, et virtutem ac dominationem et omne nomen quod nominatur non solum in sæculo hoc, verum etiam in futuro. Et omnia subiecit sub pedes illius: et eum dedit caput super omnia ipsi Ecclesie quæ est corpus illius, complementum ejus qui omnia in omnibus adimpletur.

« Super. » Nec tamen dicit *ἄνω super*, sed *ὑπεράνω*, quod vehementem superlationem designat. « Omnem principatum. » Non super hunc quidem, at non super illum, sed super omnem incorpoream potestatem. Hæc autem post incarnationis dispensationem intellige dicta esse a Paulo. Nam ante incarnationem manifestum est quod Verbum tanquam Deus æqualis erat potestatis cum Patre, sicut et nunc est cum incarnatione. « Et omne nomen quod nominatur. » Hoc est, omne nominatum ac celebre: non solum quod his nominatur, verum etiam quod in futuro possit dici ac nominari. Nam *super omnes* est Filius, etiam si sit

αὕτη γέγονεν αἰτία τοῦ πιστεῦσαι καὶ ἀνενεγκεῖν ἡμᾶς τῆς προτέρας πλάνης. Ἀνέστη γάρ, ὅτι τίθηται. Τέθηγε δὲ, ὅτι σεσάρκωται. Σεσάρκωται δὲ, ἵνα ἡμᾶς υἱοποιήσεται. Καὶ ταῦτα πάντα τῆς ἐνεργείας ἐστὶ τῆς αὐτῆς, τοῦ ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. Τὸ οὖν, « Κατὰ τὴν ἐνέργειαν, » ἵνα εἴπῃ, Διὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ κράτους τῆς ἰσχύος αὐτοῦ. Κατ' ἐκείνην γὰρ καὶ δι' ἐκείνην, καὶ πεπιστεύκαμεν καὶ σεσώσμεθα. Ἡ καὶ τί τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος αὐτοῦ εἰς ἡμᾶς τοὺς πιστεύοντας, τοῦτό φησιν, ὅτι τὴν ἀπαρχὴν ἡμῶν ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ δυνάμεως καὶ ἐξουσίας καὶ κυριότητος ἀναστήσας τὸν Χριστὸν, ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ ἐκάθισεν. Εἰ γὰρ καὶ ἐξ ὄλου τοῦ ἀνθρωπίνου φερέματος τὸ πρόσλημμα ἡμῶν ὁ Λόγος καὶ Θεὸς ἡμῶν προσελάβετο, ἀλλ' οὖν ἀπαρχὴ τῶν πιστευόντων ἐστὶ μόνον, καὶ αὐτῷ κατακολουθούτων, ὥσπερ καὶ πρωτότοκος ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς, τοῖς πιστεύουσιν, ἀλλ οὐκ ἐν πᾶσιν· οὐ γὰρ κἂν τοῖς ἀπίστοις. Οὕτως οὖν ἐκλαμβανομένου, « Καὶ τί τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος, » καὶ ἐξῆς (τοῦτο γὰρ καὶ τὸ καθ' ὑπερβολὴν μέγεθος αὐτοῦ μάλιστα παρίστησι, τὸ τὴν γηγενῆ φύσιν ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν ἀνυψῶσαι, καὶ ὑπὸ τῶν ἀσωμάτων ταξέων προσκυνουμένην δεῖξαι) οὕτως οὖν παραληφθεὶς τῆς τοῦ ῥήτου δικαιοσύνης, ἀκίλουθός τε καὶ σαφῆς καὶ ἡ ἐννοία τῶν ἐξεξῆς. Ἐκ γὰρ τῆς ἐνεργείας τῆς ἐνήργησεν ἀναστήσας τὸν Χριστὸν, καὶ τὸ τὴν ἡμετέραν ἀπαρχὴν συνεδριάζει, γέγονε τῷ Πατρὶ καὶ ἡμῖν τοῖς πιστοῖς τὸ ὑπερσεμνύεσθαι καὶ ἐπεκαλλωπίζεσθαι ἐπὶ τούτῳ. « Ἐξ ἡμᾶς τοὺς πιστεύοντας. » Γέγονε, φησὶ. Γέγονε δὲ, κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ κράτους τῆς ἰσχύος αὐτοῦ. Εἰ γὰρ μὴ ἐνήργησεν ἐν ἡμῖν, οὐκ ἂν ἐπιστεύσαμεν. « Ἦν ἐνήργησεν. » Ποίαν δὲ ἐνέργειαν λέγεις ἐνήργηκεναι εἰς ἡμᾶς ἵνα πιστεύσωμεν; Ἦν, φησὶν, ἐνήργησε καὶ ἐν τῷ Χριστῷ, ἐγείρας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, ὅτι οὐ καὶ αὐτὸν ἐγήγερεναι εἴρηται πολλαχοῦ, ὅλην.

etiam seipsum suscitaverit.

Ἐπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας καὶ δυνάμεως καὶ κυριότητος, καὶ παντὸς ὀνόματος ὀνομαζομένου, οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι. Καὶ πάντα ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ αὐτὸν ἔδωκε κεφαλὴν ὑπὲρ πάντα τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἥτις ἐστὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ, τὸ πληρωμα τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου.

D « Ἐπεράνω. » Οὐ λέγει, ἄνω, ἀλλὰ τὸ ἄγαν ὑψηλὸν δὲ γλῶσσαν, ὑπεράνω, φησὶν. « Πάσης ἀρχῆς. » Οὐ τῆς μὲν οὐ, τῆς δὲ, ναί, ἀλλὰ πάσης ἀσωμάτου δυνάμεως. Ταῦτα δὲ, μετὰ τὴν ἐνσαρκον οἰκονομίαν νόει εἰρηθεῖν τῷ Παύλῳ. Πρὸ γὰρ τῆς σαρκώσεως, πρόδηλον ὡς ὁ Θεὸς Λόγος ἴσα εἶχε τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν ἐξουσίαν, ὥσπερ οὖν καὶ νῦν ἔχει μετὰ σαρκώσεως. « Καὶ παντὸς ὀνόματος ὀνομαζομένου. » Ἄνει, καὶ παντὸς ῥήτου καὶ ὀνομαστοῦ, οὐ μόνον τοῦ ἐνταυθα ὀνομαζομένου, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐκείθεν ὀνομαζομένου ῥηθῆναι καὶ ὀνομασθῆναι. Ἐπεράνω γὰρ πάντων ὁ Υἱὸς, εἰ καὶ σεσάρκωται. « Οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, » Ἄρα ἔστιν ἀγγελικῶν

δυνάμεων ὀνόματα, νῦν μὲν ἀκατάνομαστα, τότε δὲ γνωσθησόμενα. « Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι » κτ' ἐν ἐν οὐρανῷ, φησί, πάντων ἀνωτέρω κεκείμενα. « Καὶ πάντα ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. » Ἔτα ἵνα μὴ ἀκούων, « Ἐκάθισεν ὑπεράνω, » νομίσης αὐτὸν προτετιμῆσθαι μόνον, δείκνυσιν ὅτι καὶ Δεσπότην αὐτὸν ἐποίησε πάντων. Τὴν γὰρ σφοδρὰν καὶ ἤσ οὐκ ἐνι μείζων ὑποταγὴν δεῖξαι θελων, « Ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ, » εἶπε. « Καὶ αὐτὸν ἔδωκε. » Καὶ τὴν Ἐκκλησίαν δυνάμει συνεκάθισε τῷ Χριστῷ εἰς ἐκεῖνον τὸν Θρόνον. Ὅπου γὰρ ἡ κεφαλὴ ἔκει καὶ τὸ λοιπὸν σῶμα. « Κεφαλὴν. » Ἐπὶ τὸν Χριστὸν κεφαλὴν τῶν πιστῶν, εἰπὼν τοὺς πιστοὺς σῶμα αὐτοῦ, καὶ πλήρωμα αὐτοῦ, καὶ πολλὰ τῆς περι ἡμᾶς φιλανθρωπίας καὶ οἰκονομίας εὐεργετήματα, ἐπάγει καὶ τῆς θείας αὐτοῦ καὶ ἀκηράτου οὐσίας ἔνδειγμα. Ἀλλὰ τίνας ἐστὲ σῶμα ; φησί, τίνας πλήρωμα ; Τίνας ; Τοῦ πληροῦντος τὰ πάντα. Οὐκ ἔν τινι ἐνεργείᾳ καὶ διοικήσει, ἀλλ' ἐν πᾶσιν. Αὐτὸς ἐδημιούργησε πάντα. Αὐτὸς ἔδωκε πνοὴν τοῖς ζῶσι, αὐτὸς συνέχει, αὐτὸς προνοεῖται, αὐτὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσι πράγμασι πληροὶ καὶ διέπει. Τοῦτου οὖν τοῦ τῆλικούτου καὶ τοσοῦτου, τοῦ εἰς πάντα καὶ ἐν πᾶσιν ἐξαπλοῦντος αὐτοῦ τὰς ἐνεργείας, σῶμα καὶ πλήρωμα ἐξιώθημεν καλεῖσθαι. Ἀλλ' εἰ οὕτως νοηθεῖ τὸ πληροῦντος, ἀντὶ τοῦ πληροῦντος ἐκλήφθησεται. Ἀκολουθότερον οὖν τῇ λέξει, ὡς ἐνόησαν οἱ πρὸ ἡμῶν. — [ΟΙΚΟΥΜ.] « Ὑπὲρ πάντα τῇ Ἐκκλησίᾳ. » Ἡ ὑπὲρ ἀγγέλους, φησί, καὶ ἀρχαγγέλους αὐτὸν τὸν Ἰὼν ἔδωκε κεφαλὴν, ἢ τὸν ὄντα ὑπὲρ πάντα τὰ ὀρώμενα καὶ νοούμενα Χριστόν. Ἡ ὑπὲρ πάντα τὰ ἁγαθὰ τοῦτο πεποίηκε, τὸ τὸν Ἰὼν δοῦναι κεφαλὴν. « Ἥτις ἐστὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ. » Ὑπερβολὴ τίς ἐστίν. Ἰνα γὰρ μὴ ἀκούσας κεφαλὴν, ἀρχὴν τινὰ καὶ ἐξουσίαν νομίσης. Σωματικῶς, φησὶν, ἡμῶν ἐστὶ κεφαλὴ, καὶ ἡ Ἐκκλησία πλήρωμά ἐστὶ τοῦ Χριστοῦ. Ἀποπληροὶ γὰρ καὶ τέλειον ποιεῖ σῶμα τὴν κεφαλὴν, ὡσπερ καὶ ἡ κεφαλὴ πληρωτικὴ ἐστὶ τοῦ λοιποῦ σώματος. « Τὸ πλήρωμα. » Οὐδενὸς φεῖδεται ῥήματος ὁ Ἀπόστολος, πρὸς τὸ δεῖξαι τὴν ἔνωσιν ἡμῶν τὴν πρὸς τὸν Χριστόν. Διὸ φησί, « Τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσι πληροῦντος, » δεικνύς οὐ κοινῇ τῆς Ἐκκλησίας χρῆζοντα τὸν Χριστόν, πρὸς τὸ ἀναπληρωθῆναι, ἀλλ' ἐνὸς ἐκάστου ἀνθρώπου πιστοῦ. Ἄν γὰρ μὴ ὦμεν ὁ μὲν τις αὐτοῦ ποῦς, ὁ δὲ χεῖρ, ὁ δὲ ἕτερόν τι μέλος, οὐκ ἀναπληροῦται αὐτοῦ τὸ σῶμα. Εἰκότως οὖν καὶ καθὸ εἰς ἡμῶν, χρειώδης ἐστὶ πρὸς τὴν συμπλήρωσιν τοῦ σώματος αὐτοῦ. Τότε οὖν ἀναπληροῦται, ὅταν ὦμεν ἅπαντες ἴνωμένοι. Ἡ οὖν Ἐκκλησία πλήρωμά ἐστὶ τῆς κεφαλῆς, τουτέστι τοῦ Χριστοῦ. « Τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσι. » Τοῦ πάντα αὐτοῦ, φησί, τὰ μέλη διὰ τῶν πάντων ἀνθρώπων πληροῦντος Χριστοῦ.

implebitur, quando fuerimus omnes uniti. Ecclesia igitur complementum est capitis, hoc est Christi. « Qui quoad omnia in omnibus. » Qui, inquit, Christus quoad omnia membra per omnes homines compleatur.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Περὶ τῆς τῶν ἐθνῶν καὶ Ἰουδαίων οἰκειώσεως πρὸς Θεὸν διὰ Χριστοῦ ἐπ' ἐλπίδι κατὰ χάριν.

Καὶ ὑμᾶς ὄντας νεκροὺς τοῖς παραπτώμασι

incarnatus. « Non solum in sæculo hoc. » Sunt itaque angelicarum potestatum nominata, nunc quidem nobis innominata, tunc vero cognoscenda. « Verum etiam in futuro. » ¶ Si quid, inquit, est in cælo, super omnes sedit. « Et omnia subiecit sub pedes illius. » Deinde ne audiens quod eum super alia sedere fecit, existimes eum tantum præhonorari, ostendit quod etiam Dominum universorum fecit illum : vehementem enim et qua majorem non est dare subjectionem ostendere volens, dixit : « Sub pedes illius. » — « Et eum dedit. » Et Ecclesiam potestate collocavit cum Christo in illum thronum : ubi enim est caput, ibi et reliquum corpus. « Caput. » Postquam Christum caput dixit credentium, postquam credentes corpus dixit ipsius et complementum ejus, multaque benignitatis ac dispensationis erga nos beneficia, subjungit etiam divinitatis illius et immortalis substantiæ exemplum. Sed cujus estis, inquit, corpus? cujus complementum? Cujus? Ejus qui adimplet omnia : non in aliqua efficacia et administratione, sed in omnibus : ipse creavit omnia, ipse spiritum dedit viventibus, ipse conservat, ipse providet, ipse omnia in omnibus rebus implet et gubernat. Hujus ergo talis ac tanti qui in omnia et in omnibus suas adimplet actiones, nos corpus et complementum vocari digni censemur. At si ita hoc intelligatur, πληροῦντος capendum erit pro πληροῦντος (passivum videlicet pro activo) : Qui adimpletur, pro, Qui adimplet. Erit ergo magis consequens ad ipsam dictionem, sicut intellexerunt qui nos præcesserunt. — « Super omnia ipsi Ecclesiæ. » Aut super angelos, inquit, et archangelos ipsum Filium dedit caput. Aut eum qui est super omnia quæ videntur, quæque intelliguntur, nempe Christum. Aut super omnia bona hoc fecit, ut Filium daret caput. « Quæ est corpus illius. » Hyperbole quædam est. Ne enim audito capite principatum aliquem aut potestatem intelligas, corporaliter, inquit, loquendo nostrum est caput, et Ecclesia complementum est Christi : ipsum namque corpus adimplet ac perfectum facit caput, quemadmodum et caput complementum est reliqui corporis. « Complementum. » Omnem movet lapidem Apostolus, ut ostendat cognationem ac unionem nostram ad Christum. Ideo ait : « Qui quoad omnia in omnibus adimpletur » (ut sit alius intellectus), ostendens non quod communiter Christus egeat Ecclesia ad hoc ut compleatur, sed unoquoque homine fideli. Nisi enim essemus, hic quidem pes ipsius, iste 13 autem manus, ille vero aliud quoddam membrum, non completeretur corpus ipsius. Merito ergo quisque nostrum necessarius est ad complementum corporis ejus Tunc ergo

CAPUT III.

De gentium ac Judæorum familiaritate erga Deum per Christum ob spem secundum gratiam.

II, 1-3. « Et vos cum essetis mortui per delicta ac

« peccata, in quibus aliquando ambulastis juxta
 « sæculum mundi hujus. juxta principem potestatis
 « aeris, et spiritus nunc agentis in filiis contuma-
 « cibus : in quibus et nos omnes conversati sumus
 « aliquando : nempe in concupiscentiis carnis
 « nostræ, facientes quæ carni ac menti libebant :
 « et eramus natura filii iræ, quemadmodum et
 « cæteri. »

« Et vos cum essetis mortui. » Non corporalem
 dicit quæ ex Adam exordium habuit mortificatio-
 nem, sed ipsius animæ ex peccatis procedentem.
 Respondet sermo post multam verborum amba-
 gem. Et vos, inquit, cum essetis mortui per deli-
 cta : d'inde multis circuitibus impleto sermone
 una cum ejusdem dicti repetitione, puta Etiam cum
 essemus mortui per delicta, paulatim reddidit :
 Convivificavit nos una cum Christo. Multus est au-
 tem ipsi hujus schematis usus. « In quibus ali-
 quando ambulastis. » Aut per remissionem intel-
 lige, quod videlicet in præsentī vita ambulaveritis
 in peccatis. « Juxta sæculum mundi hujus. » Sæ-
 culum mundi hujus dicit, vitam perversam, et quæ
 agitur in peccatis, eo quod præsens vita peccatis
 abundet. 14 Principem vero potestatis vocat Sa-
 tanam, propterea quod multi nostrum nos ipsos
 ultro dediderimus sub illius potestatem. Neque
 enim a Deo, sed a nobis constitutum est ut domi-
 naretur. Principem itaque dicit ipsum ad præsen-
 tia respiciens. « Potestatis. » Dominatur enim et
 potestatem habet Satanas circa aereos et pravos
 spiritus. « Secundum quem, » sive juxta cujus
 consilium et voluntatem, nos qui ambulavimus et
 mortificati fuimus, et filii iræ fuimus, copiosa Dei
 misericordia et incredibili amore suscitati et vivi-
 ficati sumus. « Aeris. » Manifeste nos docuit quod
 olim quidem diabolo concredata fuerit aeris pote-
 stas : at ubi propter pravitatem ab hac excidit,
 factus est impietatis ac malitiæ magister : nec ta-
 men omnium dominatur, sed his duntaxat qui divi-
 ninis jussis non acquiescunt. Nam hos dixit filios
 contumaces : Ephesiis divinum beneficium ad me-
 moriam reducens, quod jam peccato mortuos et
 potestate diaboli redactos, salute dignatus sit.

Alio modo. Recte addidit, Aeris. Quanquam
 enim nos ipsum principem constituerimus, sub
 cælo tamen est ejus principatus non super cælum.
 Qui vero sub cælo est, aut in terra est aut in
 aere : hic autem cum sit spiritus, est in aere. Na-
 turalis enim est spiritibus aerea conversatio. Vide
 autem subjectam illi regionem : « Juxta principem,
 inquit, potestatis. » Quemnam? Aeris principem,
 hoc est aereum principem : neque enim ipsi aeri
 dominatur, sed aereis Deinde rursus idem expla-
 nans ait : Spiritus. Est enim Satanas spiritus, tan-
 quam nostri comparatione incorporeus. Aut quod
 princeps sit ipsius spiritus aeris, hoc est ipsius spi-
 ritus qui est in aere, nempe aereorum pravorum
 spirituum. Cum enim in ipsos haberet principatum
 priusquam caderet, habet quoque et post casum. —

καὶ ταῖς ἀμαρτίαις, ἐν αἷς ποτε περιπατήσατε, κατὰ
 τὸν αἰῶνα τοῦ κόσμου τούτου, κατὰ τὸν ἄρχοντα τῆς
 ἐξουσίας τοῦ ἀέρος τοῦ πνεύματος τοῦ νῦν ἐνεργοῦντος
 ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας, ἐν οἷς καὶ ἡμεῖς πάντες
 ἀνεστράφημιν ποτε ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῆς σαρκὸς
 ἡμῶν, ποιοῦντες τὰ θελήματα τῆς σαρκὸς καὶ τῶν
 διανοιών, καὶ ἤμεν τέκνα φύσει ὀργῆς, ὡς καὶ οἱ
 λοιποὶ.

« Καὶ ὑμᾶς ὄντας νεκροῦς. » Οὐ τὴν σωματικὴν
 λέγει, τὴν ἐκ τοῦ Ἀδάμ ἀρξαμένην νέκρωσιν, ἀλλὰ
 τὴν ψυχικὴν, τὴν ἐξ ἀμαρτιῶν. Ἡ ἀναπόδοσις
 μετὰ πολλὴν σύμφρασιν. Καὶ ὑμᾶς ὄντας, φησὶ, νε-
 κροῦς τοῖς παραπτώμασιν· εἶτα πολλὰς περιβολαῖς
 μεστῶσας τὸν λόγον, μετὰ ἐπιναλήψεως τοῦ αὐτοῦ
 ῥητοῦ, οἶον, Καὶ ὄντας ἡμᾶς νεκροῦς τοῖς παραπτώ-
 μασιν, ἀπέδωκε τὸ κατὰ πόδας, Συνεζωοποίησε τῷ
 Χριστῷ. Πολλὴ δὲ αὐτῷ τοῦτου τοῦ σλήματος ἡ
 χρῆσις. « Ἐν αἷς ποτε περιπατήσατε. » Ἡ ἀπολε-
 λυμένως νόησον, ὅτι Ἐν τῷ νῦν, φησὶ, κόσμῳ περι-
 πατήσατε ἐν ἀμαρτίαις. « Κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦ
 κόσμου τούτου. » Αἰῶνα τοῦ κόσμου τούτου, τὴν
 διαστραμμένον λέγει βίον, καὶ τὸν ἐν ἀμαρτίαις, διὰ
 τὸ πλεονάζειν ἐν τῷ παρόντι βίῳ τὰς ἀμαρτίας,
 Ἄρχοντα δὲ φησὶν ἐξουσίας, τὸν Σατανᾶν διὰ τί
 τοὺς πολλοὺς ἡμῶν ἐκόντας ἐκδιδοκίμει ἐκαστοῦ
 ὑπὸ τὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν. Οὔτε γὰρ ἐκ Θεοῦ, ἀλλ' ἐξ
 ἡμῶν ἄρχειν χειροτόνηται. Ἄρχοντα οὖν αὐτὸν
 λέγει, πρὸς τὰ παρόντα ὄρων. « Τῆς ἐξουσίας. »
 Ἄρχει γὰρ καὶ ἐξουσιάζει ὁ Σατανᾶς, τῶν ἐναερῶν
 καὶ πονηρῶν πνευμάτων. « Καθ' ὃν, » τούτῳτι,
 καθ' οὗ βουλῆν καὶ θέλημα ἡμεῖς περιπατήσαντες
 καὶ νεκρωθέντες, καὶ ὀργῆς τέκνα γεγονότες, τῷ
 πλουσίῳ ἔλει τοῦ Θεοῦ καὶ τῇ ἀνυπερβλήτῳ ἀγάπῃ,
 ἀνίστημεν καὶ ἐζωοποιήθημεν. « Τοῦ ἀέρος. » Σαφῶς
 ἡμᾶς ἐδίδαξεν, ὡς πάλαι μὲν ὁ διάβολος τοῦ ἀέρος
 ἀνεπιστεύθη τὴν ἐξουσίαν. Ἐκπεσῶν δὲ ταύτης διὰ
 τὴν πονηρίαν, δι' ἀσκήλους δυσσεβείας καὶ πονηρίας
 ἐγένετο. Οὐ μὲν ἀπάντων κρατεῖ, ἀλλὰ μόνων τῶν
 οὐ προσιμμένων τὰ θεῖα κηρύγματα. Τούτους γὰρ υἱοὺς
 ἀπειθείας εἶπε, τῆς θείας εὐεργεσίας τοῦ Ἐφείσιου
 ἀναμνηστικῶν, ὅτι νεκροῦς ἦδη γεγεννημένους διὰ τὴν
 ἀμαρτίαν, καὶ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τελούοντας τοῦ διαβό-
 λου, τῆς σωτηρίας ἠξίωσεν.

Ἄλλως. Καλῶς τὸ, « Τοῦ ἀέρος, » προσέθηκεν. Εἰ
 γὰρ καὶ ἄρχοντα αὐτὸν ἡμεῖς χειροτονήσαμεν, ὑπὸ
 τὸν οὐρανὸν ἐστὶν αὐτοῦ ἡ ἀρχὴ, οὐχ ὑπὲρ τὸν οὐρα-
 νόν. Ὁ δὲ ὢν ὑπὸ τὸν οὐρανόν, ἢ ἐν τῇ γῆ ἐστὶν ἢ
 ἐν τῷ ἀέρι. Οὔτε δὲ ὡς ὢν πνεῦμα ἐν τῷ ἀέρι ἐστὶ.
 Φύσις γὰρ τοῖς πνεύμασιν, ἢ ἐναερίοις διατριβή. Ὅρα
 δὲ τὸ κατὰ πόδας τοῦ χωρίου, « Κατὰ τὸν ἄρχοντα τῆς
 ἐξουσίας. » Ποῖον τοῦτον; Τὸν τοῦ ἀέρος ἄρχοντα, τού-
 ἐστι, τὸν ἐναερίον ἄρχοντα. Οὐ γὰρ ἀέρος ἄρχει,
 ἀλλὰ ἐναερίων. Εἶτα πάλιν ἐπισαφηνίζων αὐτὸ, φησὶ,
 « Τοῦ πνεύματος. » Πνεῦμα γὰρ ὁ Σατανᾶς, ἐπειδὴ ὡς
 πρὸς ἡμᾶς, καὶ ἀσώματος. Ἡ ὅτι ἄρχων ἐστὶ τοῦ
 ἀέρος τοῦ πνεύματος, τούτῳτι τοῦ ὄντος ἐν τῷ ἀέρι
 πνεύματος, οἶον τῶν ἀερίων πονηρῶν πνευμάτων.
 Ἄρχων γὰρ αὐτῶν πρὶν πῆσθαι, ἄρχει καὶ μετὰ τὸ
 πῆσθαι. — [ΟΙΚΟΓΜ.] Ὅσοι κατὰ τὸ νόημα τοῦτο,

ὁ μᾶλλον καὶ ὁ ἅγιος Κύριλλος καὶ ὁ ἅγιος Ἰωάννης δέχεται, ἄρχων μὲν ἔστι τῶν μετ' αὐτοῦ πεσόντων, ἡμῶν δὲ οὐκ ἄρχει, οὐδὲ ἤρξεν, ἀλλὰ μόνον ἐνεργεῖ, ἐξὸν ἡμῖν, μὴ δέξασθαι αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν. « Τοῦ νῦν ἐνεργούντος. » Ὁρᾶς ὅτι οὐκ εἶπεν, Ἄναγκάζοντος, ἢ Βιαζομένου, ἀλλ', « Ἐνεργούντος ; » καίτοι εἰ ἄρχων ἦν τῇ ἀληθείᾳ, καὶ μὴ ἐκ τῆς ἡμῶν βραθυμίας καὶ πονηρίας κεχρησμένον, καὶ τοῦ ἀναγκάζειν ἐξουσίαν ἔχοντα. Νῦν γὰρ τὸ, « Ἐνεργούντος, » δηλοῖ, ὅτι ἐκόντες αὐτὸν παραδεχόμεθα. Καὶ ὅτι τοῦτο ἔστιν, ἐπάγει. « Τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας, » τούτῃσι, τοῖς Θεῷ μὲν μὴ πειθόμενοι, ἐκείνῳ δὲ, οὐ μὴν ἀναγκάζομενοι. Εἶτα ἐπάγει, « Ἐν οἷς καὶ ἡμεῖς πάντας ἀνεστράφημεν. » Ἐπειδὴ γὰρ ἤγαγε μνήμην τῶν ἁμαρτημάτων αὐτῶν, εἰκὸς δὲ ἦν αὐτοὺς ἀσχύνεσθαι ἐπ' αὐτοῖς, καὶ ἐκτὸν κοινωνὸν ποιεῖ, καὶ οὐ μόνον ἑαυτὸν, ἀλλὰ καὶ πάντας, ταύτη καὶ τὴν δύναμιν τοῦ λυτρωσαμένου Χριστοῦ ἀνακηρύττων. Σπυρὸς δὲ φησι, τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν. « Τῆς σαρκὸς καὶ τῶν διανοιῶν. » Ὡς εἰ εἶπε. Καὶ σωματικῶς καὶ ψυχικῶς ἀμυρτάνοντες. « Καὶ ἤμεν τέκνα φύσει ὀργῆς. » Ὡς περ τέκνα ἀπωλείας καὶ γέννησις ἐργηται οἱ ἄξια ἀπωλείας καὶ γέννησις πράττοντες, οὕτω καὶ τέκνα ὀργῆς οἱ ἄξια ὀργῆς. Οὕτω καὶ Ἰούδας υἱὸς ἀπωλείας, τῷ τὰ τῆς ἀπωλείας πεπραχέναι. Τὸ δὲ φύσει, οἷον ἀληθῶς, γνησίως, « Ὡς οἱ λοιποί. » Οὐδεὶς γὰρ ἦν τῶν τοιοῦτων ἐλεύθερος.

Ὁ δὲ Θεὸς πλούσιος ὢν ἐν ἐλέει διὰ τὴν πολλὴν ἀγάπην αὐτοῦ ἦν ἡγάπησεν ἡμᾶς, καὶ ὄντας ἡμᾶς νεκροὺς τοῖς παραπτώμασι, συνεζωοποίησε τῷ Χριστῷ. Χάριτι ἔστε σεσωσμένοι, καὶ συνήγειρε καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἵνα ἐνδείξηται ἐν τοῖς αἰῶσι τοῖς ἐπερχομένοις τὸν ὑπερέχοντα πλοῦτον τῆς χάριτος αὐτοῦ, ἐν χρηστότητι ἐπ' ἡμᾶς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

— [ΦΩΤ.] Οὐκ ἀπλῶς ἐλετήμων, ἀλλὰ πλούσιος ἐν ἐλέει. Ἐν γὰρ τοῖς πειθορχοῦσι Χριστῷ, ἀνεργήτορες ἔστιν, οὐδὲν ἰσχύει, οὐδὲν ἐξουσιάζει. Οἱ δὲ αὐτοὺς υἱοὺς καὶ κληρονόμους τῆς ἀπειθείας αὐτοῦ ἀπεργασάμενοι, οὗτοι καὶ ἐνεργούνται καὶ ἐξουσιάζονται ἐπ' αὐτοῦ, καὶ ἤμεν ἡμεῖς ὑπὸ τῆν ἐξουσίαν αὐτοῦ. Πῶς ; Ἐν τῷ ποιεῖν τὰ θελήματα αὐτοῦ. Ἄλλ' ὁ Θεὸς πλούσιος ἐλέους καὶ ὑπεραγαπήσεως ἐβόησεν ἐκκεῖθεν, καὶ νεκρωθέντας ἀνίστησε. « Διὰ τὴν πολλὴν ἀγάπην αὐτοῦ. » Τοῦτο δὲ, ἀπὸ τοῦ πολλοῦ ἐλέους γέγονεν. Πῶς γὰρ ἂν οἱ τέκνα ὀργῆς ὄντες ἡγαπήθημεν ; « Καὶ ὄντας ἡμᾶς νεκροῦς. » Νεκροὺς, ὅσον πρὸς ἐνέργειαν ἀγαθοῦ τινος. Τοῦτο δὲ γέγονε, φησί, διὰ τὰ παραπτώματα ἡμῶν. « Συνεζωοποίησε τῷ Χριστῷ. » Πάλιν τὸν Χριστὸν εἰς μέσον φέρει, ἀξιόπιστον τὸ πρᾶγμα ποιῶν. Εἰ γὰρ ἡ ἀπαρχὴ ζῆ, καὶ ἡμᾶς τὸ λοιπὸν αὐτοῦ σῶμα συνεζωοποίησεν. — [ΟΙΚΟΓΜ.] Νῦν μὲν τῇ δυνάμει, ὑστερον δὲ καὶ ἐνεργείᾳ. « Χάριτι ἔστε σεσωσμένοι. » Οὐ καμάτω, οὐ κατορθώματι ἰδίῳ. Δίον γὰρ κολάσαι τοὺς γενομένους τέκνα, φησὶν, ὀργῆς, τούτους ἔσωσε χάριτι

Juxta hunc itaque intellectum, quem magis divinus approbat Cyrillus, divus quoque Joannes suscipit, princeps quidem est eorum qui una cum eo ceciderunt : nobis autem non dominatus est : sed solum agit, cum liceat nobis ejus non suscipere actionem. « Nunc agentis. » Vides quod non dixerit Cogentis aut Violentiam inferentis, sed « Agentis ? » atqui si vere dominaretur, et non ex nostra socordia ac pravitare constitutus esset, potestatem utique etiam cogendi haberet. ¶ Quod enim nunc « Agentis » dicit, designat quod voluntarie ipsum suscipiamus. Et quia hoc est, subjungit : Filiis contumacibus, hoc est, Deo quidem non obtemperantibus, sed istis, quanquam minime coactis Deinde subdit : « In quibus et nos omnes conversati fuimus. » Quoniam enim mentionem fecit peccatorum ipsorum, verisimile autem erat eos propter illa pudescere, seipsum quoque socium facit : nec tantum se ipsum, sed et omnes : hoc etiam modo Christi redemptoris potentiam prædicans. Carnem autem dicit carnalia desideria « Quæ carni ac menti libebant. » Ac si diceret : Et corpore et animo peccantes. « Et eramus natura filii iræ. » Quemadmodum filii perditionis ac gehennæ dicti sunt, qui digna perditione ac gehenna operantur : ita et filii iræ qui ea faciunt quæ iram merentur. Sic et Judas filius perditionis, quod perditionis opera fecisset. Quod autem ait : Natura hoc est vere, legitime. « Sicut et cæteri. » Nemo enim erat qui ab hujusmodi liber esset.

¶ 4-7. Sed Deus qui dives est in misericordia propter multam charitatem suam qua dilexit nos, etiam cum essemus mortui per delicta, convivificavit nos una cum Christo. Per gratiam estis servati : simulque resuscitavit, et simul sedere fecit inter cælestes per Christum Jesum, ut ostenderet in sæculis supervenientibus eminentem opulentiam gratiæ suæ, in benignitate erga nos per Christum Jesum.

Non utcunque misericors, sed dives in misericordia. In his enim qui Christo obtemperant, inefficax est, nec quidquam potest, aut potestatem ullam habet. Qui vero seipsum filios ac hæredes inobedientiæ illius reddiderunt, in his operatur et potestatem habet : et eramus nos sub potestate illius. Quomodo ? In eo quod faceremus voluntates ejus. Sed Deus sua copiosa misericordia et eximia charitate nos inde liberavit, et mortuos resuscitavit. « Propter nimiam charitatem suam. » Hoc autem a multa misericordia provenit. Quomodo enim cum essemus filii iræ, dilecti fuissetus ? « Etiam cum essemus mortui. » Mortui quantum ad boni alicujus operationem. ¶ Hoc autem factum est, inquit, propter delicta nostra. « Convivificavit nos una cum Christo. » Rursum Christum in medium adducit, rem ipsam reddens fide dignam. Si enim primitiæ vivunt, ex consequenti etiam nos qui corpus ejus sumus vivificavit. — Nunc quidem potestate, postmodum vero efficacia. « Per gratiam estis servati. » Non labore, non propriis bonis

operibus. Nam eum oportuisset punire eos qui facti erant filii iræ, hos sola gratia servavit. « Simulque resuscitavit et simul sedere fecit. » Quemadmodum enim excitatis primitiis nostris et capite Christo, nos etiam per ipsum excitavit: ita ipso sedente consequens etiam est ut corpus sedeat. Ideo ait: « Per Christum Jesum » Nam ἐν, id est, in capitur pro δὲ, id est, per. Quod autem sedeant qui digni sunt, audi Christum loquentem discipulis: « Sedebitis super duodecim sedes, iudicantes duodecim tribus Israel ¹⁰. » Et rursum: « Sedere autem a dextris aut sinistris non est meum dare, sed iis continget quibus paratum est a Patre meo ¹¹. » Interim ergo paratum est. Rursumque: « Volo ut ubi sum ego, ibi sint et ministri mei ¹². » — « Ut ostenderet in sæculis. » Ne quis incredulus esset his quæ dicta sunt, vide quomodo illud reddat credible. Unde ait: Hæc autem non tantum propter dilectionem ergo nos, quantum ut ostenderet eminentem opulentiam gratiæ in sæculis supervenientibus. « Benignitate erga nos per Christum Jesum, » Hoc est, non in Christo duntaxat hæc perstiterunt, sed per ipsum ad nos quod reliquum est corpus. Quid est autem quod pervenit? nempe una vivificari et una sedere.

II, 8 10. *Gratia enim estis servati per fidem, idque non ex vobis. Dei donum est: non ex operibus, ne quis gloriatur. Nam ipsius sumus opus conditi per Christum Jesum ad opera bona quæ præparavit Deus ut in eis ambularemus.*

« Gratia. » Quæ videlicet est per fidem, « Idque non ex vobis. » Ex nobis quidem est fides, verum ipsius quoque occasio est Deus. Nisi enim incarnatus fuisset, quomodo potuissemus credere? Nam, « Quomodo, inquit, credent nisi audierint? » **17** Ideo donum Dei vocat fidem. Aut etiam propterea donum, qui neque fides per seipsam salvare potuisset, nisi Deus per ipsam salvare voluisset. Donum itaque Dei est quod nos crediderimus, et quod per fidem salvemur donum etiam Dei est. « Non ex operibus ne quis gloriatur. » Non quod nollet ex operibus salvare, sed quod nullus potuerit ex operibus salvari, nisi per fidem. Quia ergo nullus potuit ex operibus salvari, non etiam gloriabitur.

« Non ex operibus. » Ne quis arrogantiam ansam accipiat, quasi ex propriis operibus factus sit salvus. Atqui contingeret ex operibus salvum fieri, nec sic porteret, inquit, in arrogantiam ac jactantiam decidere. Quamobrem? Quia Dei opus sumus: neque id tantum, verum etiam ad hoc conditi ut bonum operaremur. Itaque etiam si ex bonis operibus salvaremur, utique justum esset causam in Deum referre, eique gratias agere, quod ipse nos ad id condiderit, et non ad nos ipsos ea quæ arrogantiam sunt firmare. Quando vero ad bona opera conditi, non solum nihil boni operati su-

¹⁰ Matth. xix, 28. ¹¹ Matth. xx, 23. ¹² Joan. xii, 26; xvii, 24.

μόνη. « Καὶ συνήγαγε καὶ συνεκάθισεν. » Ὅσπερ γὰρ τῆς ἀπαρχῆς ἡμῶν καὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ Χριστοῦ ἐγγηγερμένης, καὶ ἡμᾶς δι' αὐτῆς ἡγεῖρεν, οὕτως αὐτῆς κατεζομένης, καὶ τὸ λοιπὸν σῶμα συγκαθίσταται. Διό φησιν. « Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, » τούτεστι, διὰ Χριστοῦ Ἰησοῦ. Ὅτι δὲ καθίζουσιν οἱ ἀῖσιοι, ἄκουε τοῦ Χριστοῦ λέγοντος τοῖς μαθηταῖς· « Καθίσεσθε ἐπὶ δώδεκα θρόνους, κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραὴλ. » Καὶ πάλιν· « Τὸ δὲ καθίσαι ἐκ δεξιῶν μου καὶ ἐξ εὐωνύμων, οὐκ ἔστιν ἐμὸν δοῦναι, ἀλλ' οἷς ἡτοίμασται παρὰ τοῦ Πατρὸς μου. » Τέως οὖν ἡτοίμασται. Καὶ πάλιν· « Θέλω ἵνα ὅπου εἶμι ἐγὼ, ἐκεῖ καὶ οἱ διάκονοι οἱ ἐμοί. » — « Ἴνα ἐνδείξηται ἐν τοῖς αἰῶσι. » Ἴνα μὴ τις ἀπιστήσῃ τοῖς εἰρημένοις, δρα πῶς αὐτὸ πιθανὸν ποιεῖ, καὶ φησιν· Ταῦτα δὲ οὐ τοσοῦτον διὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην μόνον, ὅσον ἵνα καὶ ἐνδείξηται τὸν ὑπερβάλλοντα πλοῦτον τῆς χάριτος αὐτοῦ ἐν τοῖς μέλλουσιν αἰῶσι, φησιν, « Ἐν χρηστότητι· ἐφ' ἡμᾶς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Τούτεστιν, (ὅκ ἄγχι τοῦ Χριστοῦ ταῦτα μόνον σταθῆ, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ ἤξει καὶ εἰς ἡμᾶς ὡς ἀπ' ἀρχῆς πρὸς τὸ ὅλον. Τί οὖν ἤξει; Τὸ συζωοποιηθῆναι, τὸ συγκαθίσαι.

quoque perveniunt tanquam a principio ad totum

Τῇ γὰρ χάριτι ἔστε σεσωμένοι διὰ τῆς πίστεως, καὶ τοῦτο οὐκ ἐξ ὑμῶν. Θεοῦ τὸ δῶρον, οὐκ ἐξ ἔργων, ἵνα μὴ τις καυχῆσθῃται. Αὐτοῦ γὰρ ἔσμεν ποίημα, κτισθέντες ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς, οἷς προητοίμασεν ὁ Θεός, ἵνα ἐν αὐτοῖς περιπατήσωμεν.

« Τῇ γὰρ χάριτι. » Τῇ διὰ τῆς πίστεως χάριτι. « Καὶ τοῦτο οὐκ ἐξ ὑμῶν. » Ἐξ ἡμῶν μὲν ἡ πίστις, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς πρόφασις ὁ Θεός. Εἰ γὰρ μὴ ἐνηγορήωπῃσε, πῶς εἴχοκεν πιστεῦσαι; « Πῶς γὰρ, φησὶ, πιστεύουσιν, εἰ μὴ ἀκούσωσι; » Διὸ δῶρον Θεοῦ καλεῖ τὴν πίστιν ἢ καὶ δῶρον διὰ τοῦτο, ὅτι οὐδὲ ἡ πίστις σῶσαι ἴσχυε καθ' ἑαυτὴν, εἰ μὴ ὁ Θεὸς ἡθουλήθη διὰ τῆς πίστεως σῶσαι. Ὥστε τὸ πιστεῦσαι ἡμᾶς, δῶρον Θεοῦ, καὶ τὸ διὰ πίστεως σωθῆναι δῶρον Θεοῦ. « Οὐκ ἐξ ἔργων ἵνα μὴ τις καυχῆσθῃται. » Οὐκ ἐπειδὴ οὐκ ἠθούλετο ἐξ ἔργων σῶσαι, ἀλλ' ὅτι οὐδεὶς ἴσχυεν ἐξ ἔργων σωθῆναι, εἰ μὴ διὰ πίστεως. Ἐπεὶ οὖν οὐδεὶς ἴσχυεν ἐξ ἔργων σωθῆναι, οὐδὲ καυχῆσθαι.

« Οὐκ ἐξ ἔργων. » — [ΦΩΤ.] Ἴνα μὴ τις ἀφορμὴν ἀπονοίας λάβῃ, ὡς ἐκ οικείων ἔργων σωθεῖς. Καίτοι καὶ ἐξ ἔργων ἐντὴν σώζεσθαι, οὐδ' οὕτως, φησιν, ἐχρῆν εἰς ἀπόνοιαν καὶ καύχησιν ἐκπεσεῖν. Διὰ τί; Ὅτι ποιημὰ ἔσμεν τοῦ Θεοῦ. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῷ ἀγαθοεργεῖν κτισθέντες. Ὥστε καὶ εἰ ἐξ ἔργων ἐσωζόμεθα, εἰς Θεὸν ἂν εἴμεν δίκαιοι ἀναφέρειν τὴν αἰτίαν καὶ τὴν εὐχαριστίαν, ὅτι αὐτὸς ἡμᾶς ἐπὶ τούτῳ ἔκτισεν, ἀλλ' οὐχὶ εἰς ἑαυτοὺς τὰ τῆς ἀπονοίας κρατύνειν. Ὅτε δὲ καὶ κτισθέντες, ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς οὐ μόνον οὐδὲν ἡγαθουργήσαμεν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ἀντίον ἀπηνέχθημεν, καὶ ἀπανεχθέντες οὐκ ἐξ

ἐαυτῶν ἀπεστρέφωμεν, ἀλλὰ χάριτι καὶ δωρηματι Θεοῦ. πηλίκτη τις ἡ εὐχαριστία παρ' ἡμῶν ὀφείλται τῷ Θεῷ; Τῷ δὲ, ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς κτισθέντες, ἅμα καὶ προτρέποντες ἐστέ καὶ διανιστύνοντες ἐπὶ πράξεις ἀγαθὰς. Ἴνα εἴπη· Χρεῖσταί ἐστε ποιεῖν τὸ ἀγαθόν, καὶ ἀρχαῖον ἐστὶ τὸ χρέος. Ἐπὶ τούτῳ γὰρ ἐκτίσθητε, ἀλλὰ καὶ τόκοις αὐτῷ πολλοῖς ἰδούρινατε καὶ ἠύξαστε, μηδὲ ἀποδιδόντες ἀλλὰ καὶ διὰ παραβάσεως προστιθέντες. Χρεῖα οὖν πολλῆς σπουδῆς καὶ ἐπιμελείας, εἰς τὸ τὰ θεμιλόμενα ἀποτίσαι. «Κτισθέντες ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.» Εἶτα ἵνα μὴ ἀκούσιντες ὅτι οὐκ ἐξ ἔργων ἐσώθημεν, ἀλλὰ χάριτι, ῥαθυμότεροι γενώμεθα, δείκνυσιν ὅτι μετὰ τὴν πίστιν, καὶ ἔργων Χρεῖα. «Αὐτοῦ γὰρ ἐσμεν, φησί, ποιήμα, κτισθέντες διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ.» Οὐ τὴν πρώτην ἡμῶν δημιουργίαν λέγων, ἀλλὰ τὴν δευτέραν τὴν ἐν τῷ βαπτίσματι. Ἐκτίσθημεν δὲ, φησὶν, ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς, οἷς προητοίμασεν ὁ Θεός, εἰς τὸ ἐν αὐτοῖς, φησί, περιπατεῖν. Ἔνεστι δὲ ταῦτα καὶ περὶ τῆς πρώτης δημιουργίας νοεῖν. «Οἷς προητοίμασεν ὁ Θεός.» Οἷς καὶ πρὸ τοῦ βαπτίσματος, φησὶν, ἠνοήμασιν. «Ἴνα ἐν αὐτοῖς περιπατήσωμεν.» Τὴν ἐπ' αὐτοῖς ἀπικύστον σῆμα ὁμολογῶν.

Διὸ μνημονεύετε ὅτι ἡμεῖς πότε τὰ ἔθνη ἐν σαρκὶ οἱ λεγόμενοι ἀκροβυστία, ὑπὸ τῆς λεγομένης περιτομῆς ἐν σαρκὶ χειροποιήτου, ὅτι ἦτε ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ χωρὶς Χριστοῦ ἀπηλλοτριωμένοι τῆς πολιτείας τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ξένοι τῶν διαθηκῶν τῆς ἐπαγγελίας, ἐλπίζοντες καὶ ἄθεοι ἐν τῷ χρόνῳ. Νῦν δὲ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἡμεῖς οἱ ποτε ὄντες μακρὰν, ἔγγυς ἐγενήθητε ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ.

«Διὸ μνημονεύετε.» Ἐπεὶ οὖν ὄλως ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς ἐκτίσθημεν, μνημονεύετε. Καὶ γὰρ ἔθος τοῖς ἀπὸ πολλῆς εὐτελείας εἰς ὑψῶς ἀναδραμοῦσι, μηδὲ μεμνηθῆναι τῶν προτέρων. Ὅτι ἡμεῖς ποτε. Θέλει εἰπεῖν ὅτι ἡμεῖς οἱ ἀκροβυστοὶ, ἐν τοῖς ἔμπροσθεν χρόνοις, ἀλλότριοι ἦτε τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἐπαγγελῶν. Νῦν δὲ, οἱ ποτε ὄντες ἀλλότριοι καὶ πόρρω, ἔγγυς ἐγένεσθε. Δείκνυσι δὲ ἐκ τούτου τοῦ Χριστοῦ τὴν κηδεμονίαν, ὅτι τοὺς ἀπηλλοτριωμένους καὶ ἐπ' ἄλλοις μὴ ἔχοντες ἔσωσεν. Ὅρα δὲ εὐφρῶς πῶς καταβῆκε τὴν περιτομὴν δεκνὺς ἐν λόγῳ μόνον καὶ οὐκ ἔργῳ τινὶ γενναίως ἔχειν αὐτήν, ὡς πρὸς τὴν ἀκροβυστίαν τὸ δ' ἀφρον. Ἦμεῖς γὰρ, φησὶ, τὰ ἔθνη οἱ ἐν σαρκί, ἀλλ' οὐκ ἐν πνεύματι, καὶ οἱ λεγόμενοι. (Οὐ γὰρ ὄντες κατὰ τὸν πνευματικὸν λόγον.) Ὡσαύτως εἶπεν, ἐν σαρκὶ καὶ ἐν λόγῳ τὸ ἕλαττον, οὐδαμοῦ ἐν πνεύματι. Εἶτα πάλιν περὶ τῆς περιτομῆς λέγων φησὶν, ὑπὸ τῆς λεγομένης καὶ χειροποιήτου, τὴν ἐν λόγῳ μόνον καὶ σαρκὶ προτιμῆσιν ὁμολογῶν. «Ὅτι ἦτε.» Τί μνημονεύετε, ὅτι ἦτε, φησὶν, ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ χωρὶς Χριστοῦ. Τοῦτο ἦν, φησὶ, τὸ δεκνόν. Τὸ δὲ τῆς ἀκροβυστίας, ἄχρι σαρκὸς καὶ ὀνόματος ἦν φησὶ. Εἶτα ὅτι καὶ ἀπηλλοτριωμένοι ἦτε τῆς πολιτείας τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τοῦτο δεκνόν. Εἰ γὰρ καὶ ἀνάξιοι ὤφθησαν οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, πλὴν ἀλλ' ἡδύσταν Θεόν. «Καὶ ξένοι τῶν διαθηκῶν.» Ἢ τοῦ

mus, sed in contrarium potius delati sumus : et delati, non ex nobis ipsis conversi sumus, sed gratia et dono Dei. quanta debetur a nobis Deo gratiarum actio? Quod autem ait: Ad opera bona conditi, simul et adhortantis est, et ad bonas actiones excitantis ac si diceret: Debitores estis ad operandum bonum, et vetus est debitum: ad hoc enim conditi estis: sed et multis usuris debitum hoc aggravastis et auxistis, nihil reddentes aut solventes, sed transgressione potius superaddentes: opus est igitur multo studio ac diligentia ad hoc ut debita exsolvatis. «Conditi per Christum Jesum.» Deinde ne audientes quod non ex operibus salvati sumus, sed ex gratia, signiores efficiamur, ostendit quod post fidem necessaria sunt bona opera. «Nam ipsius, inquit, sumus opus conditi per Christum Jesum.» Non primam nostram creationem dicit, sed secundam quæ est in baptisate. Conditi autem sumus inquit, ad opera bona, quæ præparavit Deus ad ambulandum in illis. Possunt autem et de prima creatione intelligi. «Quæ præparavit Deus.» Quæ etiam ante baptismum, inquit præparavit Deus. «Ut in eis ambulemus.» Habitum ad hæc denotat qui nunquam quiescit.

18 II, 11-13. Quapropter mementote quod vos quondam gentes in carne vocabamini præputium ab ea quæ vocatur circumcisio in carne, quæ circumcisio manibus fit: quod eratis, inquam, in tempore illo sine Christo abalienati a conversatione Israel, et extranei a testamenti promissionis spem non habentes, Deoque carentes in mundo. Nunc autem per Christum Jesum vos qui quondam eratis longinqui, facti estis propinqui per sanguinem Christi.

«Quapropter mementote.» Quoniam igitur omnino ad opera bona conditi sumus, mementote. Etenim moris est his qui a multa abiectione ad sublimitatem subito ascenderunt, non meminisc priorum. Vult dicere: Vos præputiati eratis prioribus temporibus, alieni a Deo et promissionibus: nunc autem qui tunc eratis alieni et longinqui, facti estis propinqui. Ostendit autem ex hoc Christi gubernationem, quia eos qui abalienati et spe carentes erant, salvavit. Considera vero quomodo ingeniose deprimat circumcisionem ostendens solo sermone et non opere illam præclare se habere, tanquam aliquid excellens supra præputium. Vos enim, inquit, qui eratis gentes in carne, sed non in spiritu, et qui dicebamini (neque enim eratis juxta spiritualem sermonem) præputium. Ac si diceret: In carne et sermonibus est si quid vobis minus erat, nequaquam in spiritu. Deinde rursum de circumcisioe loquens, ait: Ab ea quæ dicitur, et quæ manibus fit: indicans solum eum primatum qui in sermonibus est et in carne. «Quod eratis.» Quid illud est quod opus est ut meminerimus? Quod eratis, inquit, in tempore illo sine Christo. Hoc, ait, miserum erat: nam esse præputium, erat carnis duntaxat et nudi nominis. Deinde quod etiam abalienati eratis: et hoc malum erat. Nam quamquam

indigni videbantur qui erant ex Israel, attamen illi Deum noverant. « Et extranei a testamentis. » Aut a lege, aut a promissione quæ ad ipsos facta fuerat. Non dixit autem Separati, sed Abalienati : neque rursus : Non participes, sed Extranei : quæ multam ostendunt alienationem. « Spem non habentes. » Judæi licet propter indignitatem frustrati erant, **19** attamen spem ex promissione habebant. Quid ad vos, inquit, gentes, quæ spem non habebatis.

« Deoque carentes in mundo. » Atqui deos adorabant, sed non erant dii : vos igitur, inquit, Deo carebatis. Nam Judæi ꝑicet offendebant ac resistebant, Deum tamen noverant « Deoque carentes in mundo. » Hoc est in conversatione vestra et cultu quantum ad præsentem vitam : nam quantum ad futuram etiam inviti Deum cognoscent. Non solum autem hoc, verum etiam juxta præsentem vitam tanquam Dei opera et ab eo gubernata, sine Deo non erant : quo modo ergo Deo carentes ? propter conversationem secundum mundum, propter cultum, propter impuram mentem ac voluntatem. « Nunc autem per Christum Jesum. » Cum ostendisset quod gentes Judæorum comparatione multum ac vehementer a Deo alienatæ erant, ostendit quod propter solam Dei benignitatem propinquæ factæ sint. Hunc autem sermonem omnem movit, ut ostenderet Dei erga gentes providentiam. Nam quando magis hi qui longinqui erant, facti sunt propinqui, tanto magis ostenditur Dei erga ipsos providentia. Facti estis propinqui ἐγγύς et μακρὰν, id est prope et procul, voluntatis ac mentis sunt et non loci. Qui ergo longinqui eratis a conversatione Israel quæ est secundum Deum facti estis propinqui. Hoc autem significat quod sequitur. Qui fecit utraque unum. Primum tamen etiam recte dictum erat. Per sanguinem, inquit, Christi hoc est per suum sanguinem. Ipse enim qui sanguinem effudit pro nobis et per hunc solvit peccatum omnes in propinquum adduxit : nam ipse inquit, est pax nostra. Siquidem ante incarnationem lumi inimici.

11, 14-18. Ipse enim est pax nostra qui fecit utraque unum : et interstitium maceræ diruit, nempe similitudinem per carnem suam, legem mandatorum in decretis sicut abrogans, ut duos conderet in semetipso in unum novum hominem, faciens pacem ; et ut reconciliaret ambos in uno corpore Deo per crucem, cum permississet per eam inimicitiam : et veniens annuntiavit pacem vobis qui procul aberatis, et iis qui prope. Quonia in autem per illum habemus aditum utrique in uno Spiritu ad Patrem.

20 « Qui fecit utraque unum. » Nempe Judæos ac gentes. Hoc autem dicit, non quod nos ad Judæorum conversationem ac politiam duxerit sed quod illos et nos a paternis separatos moribus ac traditionibus, mutuoque conjunctos, ad suam fidem duxerit Christus. Nos tamen gentes tanto magis

νόμου, ἢ τῆς πρὸς αὐτοὺς ἐπαγγελίας. Οὐκ εἴπι δι, Κεχωρισμένοι, ἀλλ' Ἀπηλλοτριωμένοι, οὕτε πάλιν, Οὐ μετέχοντες, ἀλλὰ Ξένοι. Ἄπερ πολλὴν δείκνυσιν τὴν ἀλλοτριώσιν. « Ἐλπίδα μὴ ἔχοντες. » Οἱ Ἰουδαῖοι εἰ καὶ ἀπέτυχον δι' ἀνοξιότητα, εἶχον μὲντοι Ἐλπίδα ἐκ τῆς ἐπαγγελίας. Τί πρὸς ὑμᾶς, φησὶ, τὰ ἔθνη τὰ μὴ ἔχοντα ἐλπίδα ;

Quid ad vos, inquit, gentes, quæ spem non habebatis.

« Καὶ ἄθεοι, φησὶν, ἐν τῷ κόσμῳ. » Καίτοι προσεκύοντες θεοὺς, ἀλλ' οὐκ ἴσαν θεοί. Ἰμεῖς οὖν, φησὶν, ἄθεοι ἴτε. Οἱ γὰρ Ἰουδαῖοι εἰ καὶ προσέκυρον, ἤδισαν μὲν τοι θεόν. « Καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ. » Ἐν τῇ κατὰ τὸν παρόντα βίον πολιτείᾳ ὑμῶν καὶ λατρείᾳ. Ἐν γὰρ τῷ μέλλοντι, καὶ ἄκοντες ἐπιγνώσονται τὸν θεόν, οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν παρόντα ὡς δημιουργήματα καὶ προσοσόμενα, οὐκ ἴσαν ἄθεοι. Πῶς οὖν ἄθεοι ; Ἀπὸ τῆς κατὰ τὸν κόσμον πολιτείας, ἀπὸ τῆς λατρείας, ἀπὸ τῆς βεβήλου προαιρέσεως. « Νυνὶ δὲ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Δείξας πάλιν καὶ σφόδρα ἀφαστηκότα τὰ ἔθνη τοῦ θεοῦ τῇ πρὸς Ἰουδαίους παραθέσει, δείκνυσιν ὅτι διὰ μόνην φιληθροπῖαν θεοῦ ἐγγύς γεγόνασι. Τοῦτον δὲ πάντα κεκίνηκε τὸν λόγον, δείκνυς τὴν πρὸς τὰ ἔθνη τοῦ θεοῦ κηδεμονίαν. Ὅσῳ γὰρ πόρρω ὄντες ἐγγύς γεγόνασι, τοσοῦτον μάλλον δείκνυται ἢ τοῦ θεοῦ πρόνοια περὶ αὐτούς. Ἐγγύς ἐγενήθητε. Τὸ ἐγγύς καὶ τὸ μακρὰν προαιρέσεως ἔστιν οὐ τόπου. Οἱ μακρὰν οὖν ὄντες τῆς πολιτείας τοῦ Ἰσραὴλ καὶ διὰ τοῦτο καὶ τοῦ θεοῦ, ἐγγύς γεγόνατε. Ἡ οἱ μακρὰν ὄντες τῆς τοῦ Ἰσραὴλ πολιτείας τῆς κατὰ θεὸν ἐγγύς γεγόνατε. Τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ ἐπόμενον, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφοτέρα ἐν. Καὶ τὸ πρῶτον δὲ καλῶς ἔχει, ἐν τῷ αἵματι, φησὶ, τοῦ Χριστοῦ, τουτέστι, διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ. Αὐτὸς γὰρ τὸ αἷμα ἐκχέας ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ τούτῳ λύσας τὴν ἀμαρτίαν, πάντας ἤγαγεν ἐγγύς. Αὐτὸς γὰρ ἔστι, φησὶν, ἡ εἰρήνη ἡμῶν. Ἴπρὸ γὰρ τῆς ἐνανθρωπήσεως, βεβήλοισι ἦμεν καὶ ἀγγέλοις καὶ Ἰουδαίοις, οὐ μόνον ἔχθροί.

abominandi eramus et angelis et Judæis. non so-

Αὐτὸς γὰρ ἔστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν ὁ ποιήσας τὰ ἀμφοτέρα ἐν, καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ λύσας τὴν ἔχθραν ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ, τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσας, ἵνα τοὺς δύο κτίρη ἐν ἑαυτῷ εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον, ποιῶν εἰρήνην, καὶ ἀποκαταλλάξῃ τοὺς ἀμφοτέρους ἐν ἐνὶ σώματι τῷ Θεῷ, διὰ τοῦ σταυροῦ ἀποκτείνας τὴν ἔχθραν ἐν αὐτῷ καὶ ἐλθὼν εὐηγγελίσαστο εἰρήνην ὑμῖν τοῖς μακρὰν καὶ τοῖς ἐγγύς. Ὅτι δι' αὐτοῦ ἔχομεν τὴν προσαγωγὴν εἰς ἀμφοτέροις ἐν ἐνὶ Πνεύματι πρὸς τὸν Πάτέρα.

« Ὁ ποιήσας τὰ ἀμφοτέρα ἐν. » Τοῖς τε Ἰουδαίοις καὶ τοῖς ἐξ ἔθνων. Τοῦτο δὲ λέγει, οὐχ ὅτι ἐς τὴν τῶν Ἰουδαίων ἡμᾶς πολιτείας ἔγαγεν, ἀλλ' ὅτι ἐκείνους καὶ ἡμᾶς διαζεύξας τῶν πατρῶων ἰθῶν καὶ παραδόσεων καὶ ἀλλήλοις συζεύξας, εἰς τὴν αὐτοῦ πίστιν ἔγαγεν ὁ Χριστός. Πλὴν τὰ ἔθνη μάλιστα

εὐχαριστεῖν ὀφείλομεν, ὅτι καὶ μάλιστα ξένοι μιν ἔσμεν. **A** « Καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ. » Μεσότοιχον φραγμοῦ, φησί. τὴν ἔχθραν τὴν πρὸς Θεὸν ἡμῶν τε καὶ Ἰουδαίων. ἧτις ἐκ τῶν ἡμετέρων ἐγένετο παραπτώματων, ὡς καὶ αὐτὸς φησι διὰ τοῦ προφήτου. « Οὐχ' αἱ ἀμαρτίαι ὑμῶν διεστῶσαν ἀνάμετα ὑμῶν καὶ ἐμοῦ ; » Ἡ τοῦ δὲ μεσότοιχου ; Τὴν ἔχθραν φησί, τὴν πρὸς Θεόν. « Ἐν τῇ σαρκί » τουτέστι, διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ. Ἐῖ γὰρ μὴ ἀπέθανεν ὑπὲρ ἡμῶν, οὐκ ἂν ἐλύθη ἡ ἀμαρτία ἡ χωρίζουσα ἡμᾶς ἀπὸ Θεοῦ. — [ΦΩΤ.] Διπλῆ ἦν ἡ ἔχθρα, καὶ διπλοῦν τὸ μεσότοιχον, μᾶλλον δὲ καὶ τριπλῆ. Ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀγγέλους ἐξεπολέμωτο τὸ ἀνθρώπινον. Νῦν δὲ τέως περὶ τῶν δύο διαλαμβάνει, ἦν εἶχον οἱ ἐξ ἔθνῶν πρὸς τοὺς ἐξ Ἰουδαίων, καὶ ἦν ἄμω πρὸς τὸν Θεὸν τῶν ὄλων, ἀλλ' ἐκάτερον ἔχθραν καὶ ἐκάτερον μεσότοιχον, ἰλυ **B** σαι Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν. « Τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν. » Ἐπειδὴ ἔδωκε τὸν νόμον, ἀσφαλιζόμενον ἡμᾶς, ἡμεῖς δὲ παρέβημεν αὐτὸν εἰς ἀνθρώποι, ἔλυσε καὶ αὐτὸν τὸν νόμον. « ὡς περ ἂν εἴ τις παιδαγωγῶν δούς παιδίφ. ἐπεὶ μὴ ἔκουε τοῦ παιδαγωγοῦ, ἐλεύθερον εἶχε καὶ τοῦ παιδαγωγοῦ, δῖον κολάσει. Καταργήσας δὲ, φησί, τὸν νόμον ἐν δόγματι, ἢ τῇ πίστει, ἢ οἷς αὐτὸς εἶπεν. « Ἐγὼ δὲ, φησί, λέγω ὑμῖν. » — « Ἴνα τοὺς δύο κτίσῃ. » Ὅρθως οὖν οὐχ ὁ Ἕλληνα γέγοναν Ἰουδαίους, ἀλλὰ καὶ οὗτος κἀκεῖνος εἰς ἀμείνων κτισάσασιν ἔθλον ; κτίσῃ, φησί, δεικνύς τὴν ἀντιγέννησιν. Εἰς ἕνα γὰρ πάντες εἰσὶν ἐκτισμένοι νέον τινὰ καὶ πιστὸν ἀνθρώπων, καὶ τοῦ γήϊου τῶν ἀμαρτιῶν ἀλλοτρίων. « Ἐν ἑαυτῷ » Οἷον δι' ἑαυτοῦ, οὐ δι' ἀγγέλων, ἢ ἀλλων τινῶν δυνάμεων, ἀλλὰ δι' ἑαυτοῦ. **C** « Ἢ δτι, φησί, τοῦτο πρῶτον γενόμενος, καὶ τύπον καὶ ὑπόδειγμα πειρασίων. » Καὶ ἀποκατάλλαξις. » Πρὸς τὸν Θεὸν τοὺς ἀνθρώπους. Οὐ γὰρ ἂν ποτε καταλλάγησαν τῷ Θεῷ, μένοντες Ἰουδαῖοι καὶ Ἕλληνας. Ὅτι γὰρ πρὸ τούτου σφόδρα ἦσαν ἀκατάλλακτοι πρὸς τὸν Θεόν, δεικνύσιν ἡ ἐμφρασις τοῦ ἀποκατάλλαξις. « Ἐν ἑνὶ σώματι τῷ Θεῷ. » Οἷον γινόμενος ἕν σώμα, οὐ αὐτὸς ἐστὶ κεφαλή. — [ΦΩΤ.] Διὰ μὲν τοῦ, Ἐν ἑνὶ σώματι, τὴν πρὸς ἀλλήλους ἐμφραίνει καταλλάξιν. Διὰ δὲ τοῦ, τῷ Θεῷ, τὴν πρὸς Θεὸν ἀμοτιῶν. « Διὰ τοῦ σταυροῦ ἀποκτείνας, » Πῶς δὲ ἀποκατάλλαξε τῷ Θεῷ ; ἀποκτείνας, φησί, τὴν ἔχθραν δι' αὐτοῦ. Διὰ τοῦ σταυροῦ γὰρ λύσας τῷ θανάτῳ αὐτοῦ τὴν ἀμαρτίαν, καὶ τὴν ἔχθραν ἔλυσε. Οὐδὲν δὲ ἐμφραντικώτερον τοῦ ἀποκτείνας. Ἴδὲ γὰρ ἀσάλευτον τῆς λύσεως ὄηλοι. Ἡὼς οὖν νῦν, φαί **D** τις, πάλιν ἀμαρτάνομεν, ἐτέρως ἀμαρτίας γεννώμετες ; Αἱ γὰρ πρότεροι ἀπεκτάνθησαν. « Καὶ ἐλθὼν εὐεγγελισάτο. » Μερθὲνα πέμψας, ἀλλ' αὐτὸς ἑαυτῷ διεικονησάμενος. Μακρὰν δὲ τὰ ἔθνη καλεῖ, καὶ ἐγγύς τοὺς Ἰουδαίους. « Ἐχομεν τὴν προσεγγίαν. » Τὴν καταλλάξιν, καὶ τὴν εἰρήνην τὴν πρὸς τὸν Θεόν. Οὐ γὰρ ἀπ' ἑαυτῶν ἀπέλθομεν, ἀλλ' ὑπὸ Χριστοῦ προσήχθημεν. « Ἐν ἑνὶ πνεύματι. » Οὐκ ἐκεῖνοι μὲν ἄτε ἐγγύς ὄντες, ἐν μερίζον, ἡμεῖς δὲ ὡς μακρὰν, ἐν ἐλάσσονι. Διὰ γὰρ τοῦ πνεύματος

Isa. LIX, 2. ¹ Matth. v, 22 seqq.

quæ est erga Deum. Non enim ex nobis ipsis profecti sumus, sed a Christo adducti sumus. « In uno spiritu. » Non illi quidem quod prope essent, majoris habitus sunt : nos autem quod procul distaremus, minoris. Per spiritum namque factos anabiles utrosque, adduxit ad Patrem ; et quia per seipsum et per spiritum adduxit.

II, 19 22. *Jam igitur non estis hospites et incolæ, sed concives sanctorum ac domestici Dei, superstructi super fundamentum apostolorum et prophetarum, summo angulari lapide ipso Jesu Christo : in quo quæcunque structura coagmentatur, ea crescit in templum sanctum in Domino : in quo et vos coedificamini in habitaculum Dei in spiritu.*

« Jam non estis hospites. » Cum enim olim non potuerint nancisci spem cælestium hospites erant et incolæ. « Sanctorum. » Nunc autem, inquit, eandem habetis cum sanctis civitatem, nempe cælestem Jerusalem. Considera vero quod non dixerit Judæorum, sed sanctorum, Abraham inquit ac similium. « Ac domestici Dei. » Nam quod illi habebant, innumeris laboribus, hoc vobis per fidem donatum est. Volens autem vehementem significare unionem gentium ad prophetas et apostolos. Superstructi aut, ac si diceret : In fundamentum positi sunt prophetæ et apostoli, vos reliquam structuram completis : ut omnes in unum efficiamini templum Dei : quod est veluti super prophetas et apostolos ædificari. « Apostolorum et prophetarum. » Vide quod primi sint apostoli. « Summo angulari lapide. » Ipse enim et fundamentum et structuram continet ac complectitur. Animadvertite autem quod interdum ipsum desuper complecti dicit, ubi videlicet caput illum nominat : interdum vero inferne, ut est summo angulari lapide. Alibi vero etiam fundamentum dicit Christum. « In quo quæcunque structura. » In quo angulari lapide. « Coagmentatur. » Ostendit diligentem et studiosam structuram : simul indicans quod non alio modo crescet in templum sanctum, aut omnino salvabitur, nisi per vitam studiosam « Crescit in templum » Hæc enim structura ubi crescit et completur, in templum Dei perficitur. « Nam inhabitabo, inquit, in illis ¹³. » Siquidem et generaliter Deus in Ecclesia habitat et privatim in unoquoque eorum qui digni sunt. « In Domino. » Hoc est per Dominum. « Et vos coedificamini. » Primam structuram dixit universalis Ecclesiæ, hunc autem eorum qui Ephesi erant. « In spiritu. » Aut per spiritum, aut in spirituali structura.

CAPUT IV.

De datu sibi divina sapientia ad gentium illuminationem et demonum confutationem.

III 1-6. *Hujus rei gratia ego Paulus vinculus sum Christi Jesu pro vobis gentibus. Siquidem audistis dispensationem gratiæ Dei quæ data est mihi in vos quod secundum revelationem notum mihi fecit mysterium, quemadmodum ante scripsi paucis : ex quo potestis legentes intelligere cognitionem meam in*

¹³ Levit. xxvi, 42 ; II Cor. vi, 16.

A ἐπερίστους ποιήτας προσήγαγε τῷ Πατρὶ. Καὶ ὅτι διὰ τὴν αὐτοῦ καὶ τοῦ πνεύματος προσήγαγεν.

Ἄρα οὖν οὐκ ἔτι ἐστὲ ζῆνοι καὶ πάροικοι, ἀλλὰ συμπολιταὶ τῶν ἁγίων, καὶ οἰκῆοι τοῦ Θεοῦ, ἐπιχοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν, ὄντος ἀκρογωνιαίου αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐν ᾧ πᾶσα οἰκοδομὴ συναρμολογουμένη, αὖξει εἰς ναὸν ἅγιον ἐν Κυρίῳ, ἐν ᾧ καὶ ὑμεῖς συνοικοδομεῖσθε εἰς κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ ἐν πνεύματι.

« Οὐκ ἔτι ἐστὲ ζῆνοι. » Οἱ γὰρ μὴ ἔχοντες πάλαι ἐλπὶδα τεύχεσθαι τῶν οὐρανίων, ζῆνοι ἦσαν καὶ πάροικοι. « Τῶν ἁγίων. » Νῦν δὲ, φησί, τὴν αὐτὴν ἔχετε τοῖς ἁγίοις πόλιν, τὴν οὐράνιον Ἰερουσαλήμ. « Ὅρα δὲ, οὐκ εἶπε τῶν Ἰουδαίων, ἀλλὰ τῶν ἁγίων, τῶν ἀμφὶ τὸν Ἀβραάμ, φησί. « Καὶ οἰκῆοι τοῦ Θεοῦ. » « Ὅπερ γὰρ ἔσχον ἐκείνοι, φησί, μυρίαὶ πόνοισι, τοῦτο ὑμῖν διὰ τῆς πίστεως δεδωρῆται. Τὴν δὲ ἄγαν ἐνωσιν τὴν πρὸς τοὺς προφήτας καὶ ἀποστόλους τῶν ἑθνῶν σημεῖναι θέλων. Ἐπιχοδομηθέντες ἑστῶσιν, ὡσεὶ εἶπε Θεμέλιος ἀπέκινεται οἱ προσῆται καὶ οἱ ἀπόστολοι, ὑμεῖς τὴν λοιπὴν οἰκοδομὴν ἀναπληροῦτε ἵνα γένησθε οἱ πάντες εἰς ἓν ναὸς Θεοῦ. Ὅτιον δὲ ἐστίν, ἐπάνω προφητῶν καὶ ἀποστόλων οἰκοδομεῖσθε. « Τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν. » Ὅρα ὅτι πρῶτοι οἱ ἀπόστολοι. « Ὅντως ἀκρογωνιαίου. » Αὐτὸς γὰρ ὁ καὶ τὸν θεμέλιον καὶ τὸ οἰκοδομημα συνέχων καὶ συσφίγγων. Καὶ ὅρα ποτὲ μὲν ἀναθῆναι αὐτὸν συσφίγγειν λέγει, ἔνθα κεφαλὴν αὐτὸν λέγει, ποτὲ δὲ κάτωθεν, ὡς ἐπὶ τοῦ ἀκρογωνιαίου, ἀλλαχρῶς δὲ καὶ θεμέλιόν φησι τὸν Χριστόν. « Ἐν ᾧ πᾶσα. » Ἐν ᾧ ἀκρογωνιαίῳ. « Συναρμολογουμένη. » Δείκνυσι τὴν ἀκριβῆ οἰκοδομὴν, ἅμα δηλῶν, μὴ ἄλλως εἰς ναὸν ἀεξῆν ἅγιον ἢ ὅπως σώζεσθαι, εἰ μὴ μετὰ ἡκριθωμένου βίου. « Αὖξει εἰς ναόν. » Ἢ γὰρ οἰκοδομὴ αὐτῆς αὖξουσα καὶ πληρουμένη, ἀποτελεῖται ναὸς Θεοῦ. « Ἐνωικήσω γὰρ ἐν αὐταῖς, » φησί. Καὶ κοινῇ γὰρ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν οἰκῆι ὁ Θεός, καὶ ἰδίᾳ εἰς ἕκαστον τῶν ἁγίων. « Ἐν Κυρίῳ. » Τὸ, Ἐν Κυρίῳ, εἰς τὸν Κύριον. « Καὶ ὑμεῖς συνοικοδομεῖσθε. » Τὴν πρῶτην οἰκοδομὴν, τῆς καθόλου Ἐκκλησίας εἴρηκε. Ταύτην δὲ, τῶν ἐν Ἐφέσῳ. « Ἐν πνεύματι. » Ἢ διὰ πνεύματος, ἢ ἐν πνευματικῇ οἰκοδομῇ.

eorum qui Ephesi erant. « In spiritu. » Aut per

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Ἐπεὶ τῆς δοθείσης αὐτῷ θείας σοφίας εἰς φωτισμὸν ἑθνῶν, καὶ ἐλεγχον δαιμονίων.

Τοῦτο χάριν ἐγὼ Παῦλος ὁ δῆμιος τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ ὑπὲρ ὑμῶν τῶν ἑθνῶν, εἰ γε ἤκαρσατε τὴν οἰκονομίαν τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ τῆς δοθείσης μοι εἰς ὑμᾶς, ὅτι κατὰ ἀποκάλυψιν ἐγνώριστέ μοι τὸ μυστήριον, καθὼς προέγραψεν ἐν δόλῳ, πρὸς ὃ δύνασθε ἀναγινώσκοντες νοῆσαι

τὴν σύνεσιν μου ἐν τῷ μυστηρίῳ τοῦ Χριστοῦ, ὃ ἐτέρας γενεαῖς οὐκ ἐγνωρίσθη τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, ὡς νῦν ἀπεκαλύφθη τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις αὐτοῦ καὶ προφήταις ἐν πνεύματι, εἶναι τὰ ἔθνη συγκαληρόμα καὶ σύσσωμα καὶ συμμέτοχα τῆς ἐπαγγελίας αὐτοῦ ἐν τῷ Χριστῷ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου.

• Τοῦτου χάριν ἐγὼ Παῦλος, ὁ ὑπὲρ ὑμῶν τῶν ἔθνων δέσμιος τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ. » Ἔστι γὰρ εἶναι μὲν δέσμιον τοῦ Χριστοῦ, τουτέστι διὰ τὴν εἰς αὐτὸν ἀμεταίτητον πίστιν δεδέσθαι καὶ κολάζεσθαι, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ὑπὲρ τῶν ἔθνων, τουτέστι, διὰ τὴν διδασκαλίαν καὶ τὸ κήρυγμα, ὃ κηρύσσει τις ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὡσπερ πολλοὶ τῶν μαρτύρων. Οὐχ ὅτι γὰρ ἐδιδασκον τὰ ἔθνη, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἐξηρνούτο, ἐκολάζοντο. Ὁ δὲ Παῦλος, δι' ἀλφότερα καὶ ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὑπὲρ τῶν ἔθνων. « Ὁ δέσμιος τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ » Ἐπειδὴ, φησὶν, ὁ Δεσπότης μου τοιαῦτα ἐπέδειξατο εἰς ὑμᾶς, ἀνάγκη καί με τὰ κατὰ δύναμιν εἰσενεγκεῖν. « Ὁ δέσμιος. » Ἐν δεσμοῖς γὰρ ὧν ἔγραψεν. Ἄμα δὲ καὶ τοῦτο θελοῦν, ὁ Δεσπότης μου ἐπαιτιώρη, ἐγὼ δὲ τέως δεδεμαι ὑπὲρ ὑμῶν τῶν ἔθνων. « Ἐγὼ γὰρ ἠούσατε » Τὴν πρόβρῃσιν λέγει, τὴν πρὸς τὸν Ἀνανίαν λεχθεῖσαν ὅτι σεαυτὸς ἐκλογῆς μοῖ ἐστιν οὗτος, τοῦ βασιλέως, τὸ δνομά μου ἐνώπιον τῶν ἔθνων. « Τῆς οἰκονομίας τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ. » Οἰκονομίαν χάριτος τὴν ἀποκάλυψιν φησιν, ὅτι οὐ παρὰ ἀνθρώπου ἔμαθεν, ἀλλ' οὕτως ἄκονόμησιν ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ, ὥστε μοι ἐξ οὐρανοῦ ἀποκαλυφθῆναι. Χάριτος γὰρ τό τε καλεῖται, καὶ τὸ πληρωθῆναι τῷ φωτί, ἵν' εὐπειθέστερος γένηται. « Τῆς δοθείσης μοι εἰς ὑμᾶς. » Αὐτὸς γὰρ μοι εἶπε, φησὶν, ὅτι εἰς ἔθνη μακρὰν ἀποστελῶ σε. « Ὅτι κατὰ ἀποκάλυψιν ἐγνωρίσε μοι τὸ μυστήριον. » Μυστήριον γὰρ ἀ' ἡθῶς τὸ τοῦς Ἑλλήνας λίθοις προσκυνούντας, εἰς τοσαύτην ἐπαρθεῖναι δόξαν καὶ εὐγένειαν, ὃ καὶ αὐτὸ ἀπεικεκάλυπτο αὐτῷ. « Καθὼς προέγραψα ἐν ὀλίγῳ. » Τὰς προλεχθεῖσας ἄνω λέγει οἰκονομίας, ὅτι ἐκλήθη τὰ ἔθνη οὕτα μακρὰν καὶ ἐπικροδομηθῆναι, καὶ ὅσα τοιαῦτα. Ἐν ὀλίγῳ. ἢ πρὸ ὀλίγου, ἢ διὰ βραχείων. « Πρὸς δὲ ὄντασθε ἀναγινώσκοντες νοῆσαι. » Βαθαί, ὥστε οὐκ ἔγραψεν ὅσα ἐχρῆν, ἀλλ' ὅσα ἐχώρουν νοεῖν. Σύνεσιν δὲ φησιν, ὅπως τὸ μυστήριον συνῆκεν, ὅπως αὐτὸ κατενόησε. Σύνεσις γὰρ ἴστιν ἡ εὐδοκίαις ἢ γνώσις, ἢ ἐπὶ τῷ μυστηρίῳ τοῦ Χριστοῦ. « Ὁ ἐτέρας γενεαῖς οὐκ ἐγνωρίσθη. » Ὅπερ μυστήριον, φησὶν, ἐτέρας γενεαῖς οὐκ ἐγνωρίσθη. Πάντα δὲ ταῦτα εἰς μυστήριον τοῦ Χριστοῦ συντελεῖ, ἢ ἐν ἀνθρώποις, ὁ σταυρὸς, ἢ ἀνάστασις, ἢ ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς καθέδρα, ἢ κλήσις τῶν ἔθνων, ἢ διὰ τῆς πίστεως σωτηρία, ἢ ἐκδοχὴ τοῦ κατὰ σάρκα Ἰουδαίου, ἢ συνάφεια τῶν δύο λαῶν εἰς ἓν σῶμα Χριστοῦ χρηματίζουσα, μᾶλλον δὲ οὕτα, ἢ δευτέρα παρουσία, καὶ ἡ ἀπόδοσις τοῦ κατ' ἀξίαν, καὶ ὅσα τοιαῦτα. « Ἐπεὶ νῦν ἀπεκαλύφθη. » Τί οὖν Οἱ πάλαι προφήται οὐκ ᾔδεισαν; ἢ ὡς οὖν ὁ Χριστός φησι, « Μωσῆς καὶ οἱ προφῆται περὶ ἐμοῦ ταῦτα ἔγραψαν. » Καὶ πάλιν φησὶ περὶ τῶν Γραφῶν, « ὅτι ἐκεῖναί εἰσιν αἱ μαρτυροῦ-

A **23** *mysterio Christi, quod in altis ætatibus non innotuit filiis hominum, quemadmodum nunc revelatum est sanctis apostolis ejus et prophetis per Spiritum: ut sint gentes cohærentes et ejusdem corporis, consortesque promissionis ejus in Christo per Evangelium.*

« Hujus rei gratia ego Paulus vincitus sum Christi Jesu pro vobis gentibus. » Contingit enim esse vincitum Christi, hoc est, propter immutabilem in ipsum fidem vinciri ac puniri, et non etiam pro gentibus, hoc est, propter doctrinam et prædicationem quam prædicat quispiam inter gentes, quemadmodum multi martyrum. Neque enim supplicio affliciebantur quod docerent gentes, sed quod Christum non negarent: Paulus vero propter utrumque, nempe et propter Christum et propter gentes. « Vincitus sum Christi Jesu. » Quandoquidem, inquit, Deus meus talia in nos exhibuit, necesse est et me juxta vires aliquid in meum conferre. « Vincitus. » Scripsit enim cum esset in vinculis. Simul autem et hoc significat: Dominus meus crucifixus est, ego vero interim vincitus sum pro vobis gentibus. « Siquidem audistis. » Vaticinium ait quod ad Ananiam dictum fuerat, nempe: « Vas electum est mihi iste ut portet nomen meum coram gentibus ¹⁵. » — « Dispensationem gratiæ Dei. » Dispensationem gratiæ dicit revelationem quod non ab homine didicisset, sed ita dispensavit et ordinavit Dei gratia ut mihi de cælo revelaretur. Gratiæ enim fuit quod vocaretur ac luce perfunderetur, quo facilius persuaderetur et crederet. « Quæ data est mihi in vos. » Nam ipse mihi dixit: « Ad gentes procul mittam te ¹⁶. » — « Quod secundum revelationem notum fecit mihi mysterium. » Siquidem vere mysterium erat Græcos qui lapides colebant, ad tantam sublimari gloriam ac generositatem, quod ipsum etiam ei revelatum erat. « Quemadmodum ante scripsi paucis. » Dispensationes dicit quæ antea predictæ sunt, nempe quod vocatæ sint gentes cum procul essent, ac superstructæ sint, et quæcunque sunt hujusmodi. Paucis, ut ἐν, id est, in. capitur pro δὲ, id est, per, aut ἐν ὀλίγῳ, id est, paulo ante. « Ex quo potestis legentes intelligere. » Papæ: non ergo scripsit quæ oportuit, sed quæ licet at intelligere. **24** Cognitionem autem dicit quomodo mysterium cognoverit, quomodo illud intellexerit. Nam cognitio est peritia vel scientia, seu intellectio quæ est de mysterio Christi. « Quod aliis ætatibus non innotuit. » Quod mysterium inquit aliis ætatibus non innotuit. Hæc autem omnia Christi mysterium perficiunt, incarnatio, passio, resurrectio, sessio a dextris Patris, vocatio gentium, salus quæ est per fidem, ejectio Judæi secundum carnem, conjunctio duorum populorum in unum Christi corpus, sic dicta, imo quæ re ipsa talis est, secundus adventus, ac retributio juxta cujusque meritum, et quæcunque sunt hujusmodi. « Quemadmodum nunc

¹⁵ Act. ix, 15. ¹⁶ Act. xxii, 21.

revelatum est? » Quid ergo? an olim prophetæ non noverunt? Quomodo ergo dicit Christus: « Moyses et prophetæ hæc de me scripserunt ¹⁶? » Rursumque ait de Scripturis: « Illæ sunt quæ testimonium perhibent de me ¹⁷? » Et dicimus: Vel hoc dixit quod non omnibus hominibus innotuit. Ait enim: Coram filiis hominum: nunc siquidem post incarnationem omnes homines ipsum intuiti sunt. Aut quod neque prophetæ noverunt sicut nunc visum est, hoc est, corporaliter. Aut quod gentibus nulli ita innotuit; nempe quod hæc cohæredes essent, et ejusdem corporis ac participes promissionis. « Et prophetis per spiritum. » Nam et nunc per spiritum est talis revelatio. Certe qui spiritu privantur etiam nunc errant. Etenim quod vocandæ essent gentes, noverant prophetæ, quod autem cohæredes forent et participes, non noverant. « Et ejusdem corporis. » Ut unum haberent cum Christo corpus eo quod essent membra ejus. « Promissionis ejus in Christo. » Regnum etenim promissum est a Patre: per Christum autem et fidem quæ in ipsum est, gentes sunt hujusmodi promissionis participes. « Per Evangelium, inquit, conciliat et deducit eos ad fidem.

III 7-11. *Cujus factus sum minister secundum donum gratiæ Dei, quod datum est mihi secundum efficaciam potentiæ illius. Mihi omnium sanctorum minimo data est gratia hæc, ut inter gentes annuntiem impervestigabiles divitias Christi, et in lucem proferam omnibus quæ sit ²⁵ dispensatio mysterii quod erat absconditum a sæculis in Deo, qui univ-*

Factus sum, inquit, Evangelii minister, accepto hoc in donum gratiæ: nullum enim opus meum contuli ad hanc gratiam. Animadvertite quod Paulus hæc dicat qui quotidie moriebatur. « Secundum efficaciam potentiæ. » Nec solum data est mihi, inquit, hæc gratia, sed præter donum etiam efficaciter agit in me potentiam, ut potens sim ad ministerium Evangelii. « Mihi minimo. » Considera excellentem animi modestiam. Alibi quidem sese non esse idoneum dicebat ad apostolatam, nunc vero etiam omnium sanctorum minimum dicit ¹⁸. Mihi ergo, inquit, data est gentia hæc. Et merito gratia, si minimo ut ait sanctorum omnium commissa est prædicatio gentium. « Mihi omnium minimo. » Deest γάρ. id est enim: ut dicatur, Mihi enim. Aut potius nihil deficit, sed ut ei quod præcessit respondet, nempe hujus gratia: ut dicatur, hujus gratia mihi omnium sanctorum minimo, etc. Considera vero quod cum periodum juxta rectum sehemata inchoasset, ad hoc declinavit, ut ei quod præcessit responderet sermo, figurata utens sermonis responsione ad typum circuitionum. Ita et Thucydides et Demosthenes multis in locis Hujus autem gratia, inquit, nempe ut vos comdiscipuli in habitaculum Dei data est mihi gratia hæc. Quænam gratia? prædicandi ait in

αί μοι; « Καί φημεν· Ἡ τοῦτο εἶπεν, ὅτι πᾶσιν ἀνθρώποις οὐκ ἐγνωρίσθη. Ἔϊπε γάρ, Ἐμπροσθεν τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων. Νῦν γάρ μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν, πάντες αὐτὸν ἐθεύσαντο. Ἢ ὅτι οὐδὲ οἱ προφήται εἶδον ὡς νῦν ὠπίσθη, τουτέστι, σωματικῶς. Ἢ ὅτι περὶ τῶν ἐθνῶν οὐδένι οὕτως ἐγνωρίσθη εἶναι ταῦτα συγκληρονόμα καὶ συμμετόχα τῆς ἐπαγγελίας. « Καὶ προφήταις ἐν πνεύματι. » Δὲ πνεύματος γὰρ καὶ νῦν ἡ ἀποκάλυψις τῶν τοιούτων. Ἀμέλει οἱ ἑσπερημένοι τοῦ πνεύματος, καὶ νῦν πλανῶνται. Ὅτι μὲν γὰρ κληθήσεται τὰ ἔθνη, ἧῶσιν οἱ προφῆται. Ὅτι δὲ συγκληρονόμα καὶ συμμετόχα ἔσται, οὐκ ἤδειον. « Καὶ σῶμα. » Τὸ ἐν ἔχειν Χριστῷ σῶμα, διὰ τὸ εἶναι οὗτοῦ μέλη. « Τῆς ἐπαγγελίας αὐτοῦ ἐν τῷ Χριστῷ. » Βασίλειά μὲν γὰρ ἐπηγγέλται περὶ τοῦ Πατρὸς. Διὰ Χριστοῦ δὲ τὰ ἔθνη καὶ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως, τῆς τοιαύτης ἐστὶν ἐπαγγελίας συμμετόχα. « Διὰ τοῦ Εὐαγγελίου. » Τῆς πίστεως αὐτοῖς φησι τὸ Εὐαγγέλιον ὁδηγὸν καὶ πρό-

ξενον. Οἱ ἐγενομένῳ διάκονος, κατὰ τὴν δωρεάν τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, τὴν δοθεῖσάν μοι, κατὰ τὴν ἐνέργειαν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, ἐμοὶ τῷ ἐλαχιστοτέρῳ πάντων ἀγίων ἐδόθη ἡ χάρις αὕτη ἐν τοῖς ἔθνεσιν εὐαγγελίσασθαι τὸν ἀνεξιχνίαστον πλοῦτον τοῦ Χριστοῦ, καὶ φωτίσαι πάντας τίς ἡ οἰκονομία τοῦ μυστηρίου τοῦ ἀποκεκρυμμένου ἀπὸ τῶν αἰώνων ἐν τῷ Θεῷ, τῷ τὰ πάντα κτίσαντι διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἐγενήθην, φησί, τοῦ Εὐαγγελίου διάκονος, ἐν δωρεᾷ χάριτος τοῦτο λαθὼν. Οὐδὲν γὰρ ἐγὼ ἔργον ἐμὸν συνεισένεγκα τῇ χάριτι ταύτῃ. Ὅρα Παῦλον ταῦτα λέγοντα, τὸν καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκοντα. « Κατὰ τὴν ἐνέργειαν τῆς δυνάμεως. » Καὶ οὐ μόνον, φησί, ἐδωρήθη μοι ἡ χάρις αὕτη, ἀλλὰ πρὸς τῆ δωρεᾷ καὶ ἐνεργεῖ μοι δυνάμει εἰς τὸ ἰσχύειν πρὸς τὴν διακονίαν τοῦ Εὐαγγελίου. « Ἐμοὶ τῷ ἐλαχιστοτέρῳ. » Ὅρα ὑπερβολὴν ταπεινοφροσύνης. Ἀλλὰ τοῦ μὲν, μὴ εἶναι ἰκανὸν εἰς ἀποστολὴν ἐλεγεν ἑαυτὸν, νῦν δὲ, καὶ πάντων τῶν ἀγίων ἐλαχιστοτέρον λέγει. Ἐμοὶ οὖν, φησί, ἐδόθη ἡ χάρις αὕτη. Καὶ εἰκότως χάρις, εἴ γε τῷ πάντων, ὡς φησιν, ἐλαχιστοτέρῳ, τὸ κήρυγμα τῶν ἐθνῶν ἐπιτρέπη. « Ἐμοὶ τῷ ἐλαχιστοτέρῳ πάντων. » Λεῖπει τὸ γὰρ. Οἶον, ἐμοὶ γὰρ, ἢ μᾶλλον οὐδὲν ἠλλοίπει, ἀλλὰ ἀνταπόδοσις ἐστὶ τοῦτοῦ χάριν. Οἶον τοῦτοῦ χάριν ἐμοὶ τῷ ἐλαχιστοτέρῳ πάντων ἀγίων ἐδόθη, καὶ ἐξῆς. Σκόπει δὲ ὅτι ἀρχαίμενος τῆς περιόδου κατὰ τὸ ὄρθον σχῆμα, ἐν τῇ ἀνταπόδοσις ἐπλαγίσσε, σχηματίσας τὴν ἀνταπόδοσιν, πρὸς τὸν τῶν περιβολῶν τύπον. Οὕτως καὶ Θεοκωδότης καὶ Δημοσθένης πολλαχοῦ. Τὸ δὲ τοῦτοῦ χάριν φησίν, οἶον χάριν τοῦ συνοικοδομηθῆναι ἡμᾶς εἰς κατοικητήριον Θεοῦ. Ἐδόθη, ἡ χάρις αὕτη. Πᾶσα χάρις; Τὸ ἐν τοῖς ἔθνεσιν, φησίν, εὐαγγελίζεσθαι. « Τὸν ἀνεξιχνίαστον πλοῦτον. » Ἐὶ ὁ πλοῦτος αὐτοῦ

¹⁶ Luc. xxiv, 44. ¹⁷ Joan. v, 29. ¹⁸ I Cor. xv, 8. 9.

ἀνεξιχνίαστος ἐστὶ, τί δεῖ περὶ τῆς οὐσίας αὐτοῦ φιλοπρᾶγμασθαι; « Τίς ἡ οἰκονομία τοῦ μυστηρίου. » Ὅτι μὲν γὰρ κληθήσεται τὰ ἔθνη, ἧδεῖσάν τινες διὰ τοῦ πνεύματος. Ὅτι δὲ ἐπὶ τοιούτοις ὡστε ἀρχὴν αὐτῶν γενέσθαι τὸν Θεὸν Λόγον, οὐκ ἦδεσαν. Τοῦτο οὖν, φησὶ, μυστήριον ἀποκρυμμένον. « Ἀπὸ τῶν αἰώνων. » Ὡστε οὐ νεαρὸν ἐστὶ τὸ κατὰ τὸ ἔθνη, ἀλλ' ἀνωθεν ἐδέδοτο. Εἰκότως δὲ πᾶσιν ἄγνωστον ἦν ὅτι τὰ ἔθνη τοιούτων ἀξιοθίζονται. Εἰ γὰρ ἐν τῷ Θεῷ ἐκέρυπτο, τίς ἦν ὁ ἀποκαλύπτων; « Τῷ τὰ πάντα κτίσαντι. » Ὁ γὰρ πάντα δι' αὐτοῦ κτίσας Πατὴρ, καὶ τοῦτο δι' αὐτοῦ ἀπεκάλυψεν. revelaret? « Qui universa condidit. » Pater namque ipsum revelavit.

Ἰνα γνωρισθῇ νῦν ταῖς ἀρχαῖς καὶ ταῖς ἐξουσίαις, ἐν τοῖς ἐπουρανίοις διὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ πολυποικίλος σοφία τοῦ Θεοῦ, κατὰ πρόθεσιν τῶν αἰώνων. Ἦν ἐποίησεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν παῖρσιαν καὶ τὴν προσαγωγὴν ἐν πεποιθήσει διὰ τῆς πίστεως αὐτοῦ. Διὸ αἰτούμεν μὴ ἐκκοκεῖν ἐν ταῖς θλίψεσίν μου ὑπὲρ ὑμῶν, ἧτις ἐστὶ δόξα ὑμῶν.

« Ἰνα γνωρισθῇ νῦν. » Ὅτι μὲν γὰρ ἐγένετο μέρει Κυρίου λαὸς ὁ τοῦ Ἰακώβ, ἧδεῖσαν, καὶ ὅτι σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ, εἶπεν ὁ Γαβριὴλ περὶ τοῦ Ἰσραὴλ λέγων, ὅτι δὲ ἐπὶ τούτοις τὰ ἔθνη κληθήσεται, οὐκ ἦδεῖσαν. Εἰ δὲ ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι οὐκ ἦδεῖσαν, ὅθλον ὡς οὐδὲ ἄγγελοι ἢ ἀρχάγγελοι. « Ταῖς ἀρχαῖς καὶ ταῖς ἐξουσίαις, » Οὐδὲ γὰρ αἱ ἀόραται δυνάμεις ἦδεῖσαν τὸ μυστήριον, ἀλλὰ διὰ τῆς περὶ τὴν Ἐκκλησίαν οἰκονομίας, τὴν ἀρρήτον τοῦ Θεοῦ σοφίαν κατέμαθον. « Κατὰ πρόθεσιν δὲ τῶν αἰώνων. » λέγει, ἀντὶ τοῦ, ταῦτα πρὸ αἰώνων μὲν προέθετο, ἐποίησε δὲ διὰ τῆς κατὰ τὸν δεσπότην Χριστὸν οἰκονομίας. « Ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. » Ταῖς ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις. « Διὰ τῆς Ἐκκλησίας. » Ὅτι γὰρ ἡμεῖς ἐμάθομεν, τότε κἀκεῖνοι δι' ἡμῶν, ὁρῶντες τὴν ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησίαν, καὶ δι' αὐτῆς εἰς γνῶσιν ὁδηγούμενοι. — [ΟΙΚΟΥΜ.] « Ἡ πολυποικίλος. » Πρὸ τῶν τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Σωτήρος ἡμῶν χρόνων, ἀπλῆν ἐγίνωσκον αἱ οὐράναι δυνάμεις τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ, ἐκ μόνου τοῦ δυνατοῦ κατορθουμένῃ. Ὁ γὰρ τῇ ὁρμῇ τοῦ οἰκείου θελήματος οὐσιώσας τὰ πάντα Θεός, δυνάμει ἀκταλήπτῃ διετήρει πρὸς διαμονὴν τὰ δημιουργηθέντα, καὶ οὐδὲν ἦν ποικίλον, ἀλλ' ὅσον ἐθεωρεῖτο, τοιοῦτον καὶ ὑπέρχετο. Νῦν δὲ γὰρ διὰ τῆς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ ἀνθρώπινον γένος οἰκονομίας, οὐκ ἔτι μόνον ἀπλῆ, ἀλλὰ καὶ πολυποικίλος ἐγνώσθη ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ, διὰ τῶν ἐναντίων τὰ ἐναντία κατορθούσα διὰ θανάτου, ζωῆν δὲ ἀτιμίας δόξαν διὰ σταυροῦ, τρόπαιον διὰ πάντων τῶν εὐτελῶν, τὰ θεοπεπεῖ. Διὰ οὖν τῆς ἡμῶν οἰκονομίας τῆς ἐν τῇ ἐνανθρωπήσει γενομένης, πολυποικίλος ἐγνώσθη ἡ σοφία καὶ ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ ταῖς οὐράναις δυνάμεσιν. Οὕτως ὁ ἐν ἀγίοις Γρηγόριος, ἐν τῇ ὑπόθεσιν ὁμιλίᾳ τῆς ἐρμηνείας τῶν Ἰασημάτων οὐ μόνον ποικίλη, ἀλλὰ καὶ

gentibus. « Impervestigabiles divitias. » Si divitiarum ipsius sunt impervestigabiles, quid oportet circa ejus essentiam curiosum esse? « Quæ sit dispensatio mysterii. » Siquidem quod vocandæ essent gentes noverant aliqui per spiritum: quod autem ad talia ut ipsarum primitivæ fieret Deus verbum, non noverant. Hoc igitur dicit mysterium revelatum. « A sæculis. » Itaque non recens est quod circa gentes actum est, sed superioribus temporibus datum fuerat. Merito autem omnibus ignotum erat quod gentes talibus dignæ habendæ essent. Nam si in Deo absconditum erat, quisnam esset qui qui per ipsum universa condidit, hoc etiam per

26 III, 10-13. *Ut nota fiat nunc principatibus ac potestatibus in cælestibus per Ecclesiam vehementer varia sapientia Dei, secundum præpositum sæculorum, quod fecit in Christo Jesu Domino nostro, per quem habemus libertatem et aditum cum fiducia quæ est per fidem ipsius. Quapropter peto ne deficiatis ob afflictiones meas quas pro vobis tolero, quæ est gloria vestra.*

« Ut nota fiat nunc. » Siquidem quod facta esset pars Domini populus Jacob¹⁹, noverant: Et quod salvaturus esset populum suum, dixit Gabriel loquens de Israel²⁰: quod autem ad hæc vocandæ essent gentes, non noverant. Si verò principatus essent gentes, non noverant. Si verò principatus et potestates non noverant, manifestum est quod neque angeli et archangeli. « Principatibus ac potestatibus. » Neque enim invisibiles potestates noverant mysterium, sed per dispensationem factam circa Ecclesiam, didicerunt ineffabilem Dei sapientiam. Ait autem: « Secundum propositum sæculorum: » Hoc est: Ista quidem ante sæcula proposuit, re autem ipsa exhibuit per dispensationem quæ facta est circa Dominum Christum. « In cælestibus. » Principatibus ac potestatibus quæ sunt in cælestibus. « Per Ecclesiam. » Quando enim nos didicimus, tunc et illi per nos, videntes Ecclesiam ex gentibus, et per illam ad cognitionem ducti. « Vehementer varia. » Ante tempora incarnationis Salvatoris nostri simplicem cognoscebant cælestes potestates Dei sapientiam, quam ex sola potentia assequabantur. Siquidem instinctu propriâ voluntatis Deus omnibus rebus esse dederat, et quæ condita erant incomprehensibili potentia ut permanerent conservabat; nec quidquam varium erat, sed quale videbatur, tale etiam erat. Nunc autem per dispensationem erga Ecclesiam et humanum genus, jam non solum simplex, sed et vehementer varia cognita est Dei sapientia, quæ contraria per contraria efficeret: per mortem, vitam; per ignobilitatem, gloriam; per crucem, tropæum; per omnia abjecta, ea quæ Deum decerent. Per dispensationem ergo circa nos quæ facta est in incarnatione, cognita est vehementer varia Dei sapientia et potentia cælestibus potestatibus.

¹⁹ Deut. xxxii, 9. ²⁰ Matth. i, 21.

Ita habet divus Gregorius 27 octava homilia interpretationis Canticularum. Non solum varia, sed et vehementer varia, inquit secundum propositum sæculorum: hoc est, secundum præcognitionem et præscientiam et prædispositionem. Præfinitiones enim vocavit proposita. Nunc siquidem facta sunt, inquit, prius autem ita videbantur.

Aliud. « Secundum propositum sæculorum nota fiat vehementer varia Dei sapientia. » Hæc enim etiam ante sæcula proposita et præfinita fuerat, quanquam in postremis temporibus per Ecclesiam cognita fuerit. Quod autem ait, Quod fecit, vult quod et hoc per Christum. et propositum ante sæcula et præfinit. Nihil enim absque Filio aut voluit, aut definivit: aut fecit. « In Christo Jesu. » Per ipsum enim fecit et sæcula. « Per quem habemus libertatem. » Adducti ergo sumus ad Deum et Patrem per Christum. Sumus autem adducti non tanquam captivi, neque tanquam rei veniam peccatorum accepturi, sed cum libertate, inquit. Nec simpliciter cum libertate, sed cum audacia quadam et confidentia. Nam qui nos proprio sanguine sanctificavit, confidentes adduxit deinceps ut accederent per fidem ad ipsum. « Quapropter peto. » Ideo, inquit, peto ne deficiatis neque conturbemini ob afflictiones meas, quæ pro vobis et propter vos mihi contingunt. Quo modo? Quia in tantum nos dilexit Deus ut et Filium suum daret, et servos suos ad affligendum. quo vos salvaremini. Annon ergo gloria est ita a Deo diligi? Quapropter peto ne deficiatis ob toleratas pro vobis afflictiones meas. Est enim per hyperbaton ordo litterarum. « Ob afflictiones meas. » Quandoquidem, inquit, tot gentes mihi creditæ sunt, necesse est etiam vinculum esse ab his qui prædicationi adversantur.

28 CAPUT V.

Precatio pro Ecclesia apud potentiam et charitatem Dei.

III, 14-17. *Hujus rei gratia flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Jesu Christi, ex quo omnis a communi Patre cognatio in cælis et in terra nominatur, ut det vobis juxta divitias gloriæ suæ: ut fortitudine corroboremur per spiritum suum, ad inhabitandum Christum internum hominem per fidem in cordibus vestris, fæcis in charitate radicibus jactoque fundamento.*

« Hujus rei gratia flecto genua mea. » Quoniam adeo dilecti fuistis a Deo, precor, inquit, pro vobis. « Ex quo omnis a communi patre cognatio » In terra quidem πατριάς, id est, cognationes vocat genera, unde et patres appellantur: in cælo vero ubi non est sic ex hoc, et ille ex illo, cognationes dicit congregationes; idem enim et supernas tribus condidit et infernas. « Ut fortitudine corroboremur. » Animadvertite quanta cum excusatione precetur illis bona. Fortitudine, inquit corroboremur ne circumferamini. Id autem quomodo erit? Per Spiritum sanctum. » Corroborari vero velut

πολυποικίλος ἡ οὐσα, φησί, κατὰ πρόθεσιν τῶν αἰώνων, τουτέστι, κατὰ πρόγνωσιν καὶ προεπίδησιν καὶ προοικονομίαν. Τοὺς γὰρ προορισμούς, προθέσεις εἶπες. Νῦν μὲν γὰρ γέγονε, φησί, ἀνωθεν δὲ ταῦτα ἐδόκει.

Ἄλλο. [ΦΩΤ] « Ἡ κατὰ πρόθεσιν τῶν αἰώνων πολυποικίλος σοφία τοῦ Θεοῦ. » Αὕτη γὰρ καὶ τῶν αἰώνων προεπίδητο καὶ προώριστο, εἰ καὶ ἐν ἐσχάτοις καιροῖς διὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐγνώσθη. Τὸ δὲ, τὴν ἐποίησεν, οὐ καὶ τὰύτην διὰ τοῦ Χριστοῦ, καὶ προέθετο τῶν αἰώνων καὶ προώρισεν. (Οὐδὲν γὰρ ἄνω τοῦ Ἰησοῦ, οὔτε ἠδουλήθη, οὔτε ὤρισεν, οὔτε ἐπέρισεν. « Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Δι' αὐτοῦ γὰρ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν. « Ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν παρρησίαν. » Προσέχθημεν οὖν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, διὰ Χριστοῦ. Προσέχθημεν δὲ, οὐχ ὡς ἀχμάλωτοι, οὐδὲ ὡς συγγνώμης ἀξιωθησόμενοι, ἐφ' οἷς ἐμάρτυρον· ἀλλὰ μετὰ παρρησίας, φησί, καὶ παρρησίας οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ ἐν θάρσει τινί: καὶ πεποιθήσει. Ἀγιάτης γὰρ ἡμᾶς διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος, προσήγαγε θαρρῶντας. Λοιπὸν, τὸ προσελθεῖν διὰ τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν. « Διὸ αἰτοῦμαι. » Διὸ, φησί, αὐτῷ μὴ ἐκκακεῖν μηδὲ θορυβεῖσθαι ἐν ταῖς θλίψεσί μου, αἵτινες ὑπὲρ ὑμῶν καὶ δι' ὑμᾶς εἰσὶ μοι. Πῶς; Ὅτι οὕτως ἡμᾶς ἤγαπησεν ὁ Θεός, ὥστε καὶ τὸν Ἰῶν αὐτοῦ δοῦναι, καὶ τοὺς δούλους αὐτοῦ κκοῦν, ὑπὲρ τοῦ ἡμᾶς σωθῆναι. — [ΦΩΤ] Ἄρα οὐ δόξα τὸ οὕτως ἀγαπᾶσθαι ὑπὸ Θεοῦ; διὸ αἰτοῦμαι μὴ ἐκκακεῖν ἐν ταῖς ὑπὲρ ὑμῶν θλίψεσί μου. Καθ' ὑπερβολὴν γὰρ ἡ σύνταξις. « Ἐν ταῖς θλίψεσί μου. » Ἐπειδὴ, φησί, τοσαῦτα ἔθνη ἐπιστεύθη, ἀνάγκη ἐστὶ καὶ δεδῆσθαι παρὰ τῶν ἀντιλεγόντων τῷ κηρύγματι.

ΚΕΦΑΛ. Ε.

Εὐχὴ ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας εἰς δύναμιν καὶ ἀγάπην Θεοῦ.

Τούτου χάριν κάμπτω τὰ γόνατά μου πρὸς τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομαζέται, ἵνα ὀψῆ ὑμῖν κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ, δυνάμει κραταιωθῆναι διὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ, εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον κατοικῆσαι τὸν Χριστὸν διὰ τῆς πίστεως ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, ἐν ἀγάπῃ ἐβρίζωμενοι καὶ θεμελιωμένοι.

« Τούτου χάριν κάμπτω τὰ γόνατά μου. » Ἐπειδὴ οὕτως ἠγαπήθητε παρὰ Θεοῦ, δέομαι, φησί, ὑπὲρ ὑμῶν « ἐξ οὗ πᾶσα πατριὰ » Ἐπὶ μὲν γῆς πατριὰς τὰ γένη καλεῖ, ἀφ' ὧν καὶ πατέρες κληθῆναι, ἐν οὐρανῷ δὲ ἐνθα οὐκ ἔστιν ἕδι ἐκ τοῦδε, πατριὰς τὰ συστήματα λέγει. Αὐτὸς γὰρ τὰς τε ἄνω καὶ τὰς κάτω φυλὰς ἐδημιούργησε. « Δυνάμει κραταιωθῆναι. » Ὅρα μεθ' ὅστις ἀπολογίας ἐπέχεται αὐτοῖς τὰ ὀγαθὰ. Δυναμει κραταιωθῆναι, φησί, εἰς τὸ μὴ περιφρασεῖσθαι. Τοῦτο δὲ πῶς ἔστι; « Διὰ πνεύματος ἁγίου. » Τὸ δὲ κραταιωθῆναι, ὡς πρὸς τοὺς πειρασμούς νοεῖ. « Εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον κατ-

οικτῶσαι. » Ἐς τὸ κατοικῆσαι, φησί, τὸν Χριστὸν εἰς ἄνθρωπον, ἵνα δέψῃ ὑμῖν εἰς τὸν ἕσω ἄνθρωπον κατοικῆσαι τὸν Χριστόν. Ἴνα, φησί, καὶ Θεοῦ γένησθε, καὶ οὐχ ἰπλῶς κατοικῆσαι, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν. Μηδὲν, φησὶν, ἐπιπόλαιον. Ὁ γὰρ ἕσω ἄνθρωπος καὶ αἱ καρδίαι, τὴν κατὰ βέβαιον ἐνοικιστὴν καὶ τὴν οἶον συμφυεῖ καὶ ἐβρίζωμένον δὲ λαοί. « Διὰ τῆς πίστεως. » Πῶς δὲ ἔσται τοῦτο; Διὰ τῆς πίστεως, φησί, καὶ τοῦ ἐν ἀγάπῃ εἶναι ῥιζοειστανόμενον καὶ θεμελιωμένον, ὑπὸ μαθητῶν κινουμένον. « Ἐν ἀγάπῃ ἐβρίζωμένοι. » — [ΦΩΤ.] Ἰδὲ, Ἐβρίζωμένοι καὶ θεμελιωμένοι, ἡ σφάλαξα ἐστὶ γραφικόν, ὅσον κατ' αἰτιατικὴν γράφαι ἐβρίζωμένους καὶ θεμελιωμένους. Ἡ εἰ μὴ τοῦτο, κατ' ἔθος ἀρχαῖκῃ συντάξεως ἐγράφητο ὁ θεὸς Παῦλος, ἀντὶ αἰτιατικῆς μετοχικῆς εὐθείας. Ἡ δὲ καὶ παρὰ τοῖς ἔσω τὸ τοιοῦτον σχῆμα. καὶ μάλιστα παρὰ Θεουκιδίῳ. Εἰ δὲ θεὸς καὶ τὴν εὐθείαν πρὸς εὐθείαν. ἀλλὰ μὴ κατὰ ἀντίπτωσιν ἐκλαβεῖν, καὶ οὕτως τὸ ἀκόλουθον φυλαχθήσεται, καθ' ὑπερβατὸν τὴν σύνταξιν ποιουμένων, ᾧ καὶ μάλιστα σχήματα φαίνεται: κεχρημένον ὁ θεὸς Παῦλος, οἶον ἵνα ἡ συντεταγμένων τὸ βῆτόν οὕτως. Ἴνα ἐν ἀγάπῃ ἐβρίζωμένοι καὶ θεμελιωμένοι, ἐξισχύσητε καταλαβεσθαι σὺν πᾶσι τοῖς ἁγίοις, τί τὸ πλάτος καὶ μήκος, καὶ ἕξξις.

Ut in charitate fixas habentes radices jactumque fundamentum, valeatis assequi cum omnibus sanctis quæ sit latitudo, etc.

Ἴνα ἐξισχύσητε καταλαβεσθαι σὺν πᾶσι τοῖς ἁγίοις, καὶ τί τὸ πλάτος, καὶ μήκος, καὶ βῆθος, καὶ ὕψος, γινώσκειτε τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ, ἵνα πληρωθῆτε εἰς πᾶν τὸ πλῆρωμα τοῦ Θεοῦ. Τῷ δὲ δυναμένῳ ὑπὲρ πάντα ποιῆσαι ὑπερεκπερισσοῦ ὧν αἰτούμεθα ἢ νοοῦμεν, κατὰ τὴν δύναμιν τὴν ἐνεργουμένην ἐν ἡμῖν, αὐτῷ ἢ ὁρίζα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, εἰς πάσας τὰς γενεὰς τοῦ αἰῶνος τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ταῦτα δὲ ὑμῖν ἐπέλογουμι, φησὶν, ἵνα ἐξισχύσητε καταλαβεσθαι. Ἡ δὲ εὐθεία τὸν κάματον, τῷ τε ἐξισχύσει, καὶ τῷ καταλαβεσθαι εἰπεῖν. « Τί τὸ πλάτος καὶ μήκος. » Σωματικοῖς ὑπογράφει σχήματι τὸ τοῦ μυστηρίου μέγεθος τοῦ ὑπὲρ τῶν ἰσθμῶν οἰκονομηθέντος. — [ΦΩΤ.] Τίνος πλάτος καὶ μήκος καὶ βῆθος καὶ ὕψος; ἡ τοῦ μυστηρίου, ἵνα ἡ κατ' ἄλλοις εἰρημένον. Ἡ καὶ χωρὶς ἁλλείψεως, καθ' ὑπερβατὸν δὲ ἵνα ἐξισχύσητε, φησὶ, καταλαβεσθαι, τί τὸ πλάτος καὶ μήκος καὶ βῆθος καὶ ὕψος τῆς γνώσεως τοῦ Χριστοῦ, γινώσκειτε τὴν ὑπερβάλλουσαν εἰς ἡμᾶς ἀγάπην αὐτοῦ. Ἔστι δὲ γνώσις μὲν Χριστοῦ, ἡ τῆς περὶ ἡμᾶς αὐτοῦ οἰκονομίας φανέρωσις. Γνώσις δὲ ἐστὶ Χριστοῦ, ὅτι τα τὴν πρᾶξιν αὐτῆν τὴν ὑπερβατῆστον, αὐτὸς καὶ οὐκ ἄλλος ὑπὲρ ἡμῶν ἐργάσασθαι, καὶ ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ἡμῖν χορηγὸς ταύτης τῆς γνώσεως, καὶ ὅτι δι' αὐτῆς μάλιστα ἐπείρωμεν τὸν Χριστόν. Ἀλλὰ γινώσκοντες μὲν Χριστὸν αὕτη. Μήκος δὲ ἐστὶν αὐτῆς τὸ ἀπὸ τῶν αἰώνων αὐτῆν περιωρισθαι. Πλάτος δὲ, ὅτι εἰς πάντας αὐτῆς ἡ εὐεργεσία ἐξαπλοῦται, εἰς τοὺς πρὸ νόμου, εἰς τοὺς ἐν

adversus afflictiones intellige. « Ad internum hominem inhabitandum » Ad inhabitandum, inquit, Christum in internum hominem: ut det vobis quo inhabitet Christus internum hominem, ut templum Dei efficiamini: nec utcunque efficiamini verumetiam in cordibus vestris. Nihil ait superficiale. Nam interior homo et corda. profundam inhabitationem et tanquam connaturalem, et quæ fixas habeat radices designant. « Per fidem. » Quomodo autem erit hoc? Per fidem, inquit, et si fixis in charitate radicibus jactoque fundamento, a nullo moveamur. « Fixis in charitate radicibus. » Quod ait: Fixis radicibus jactoque fundamento, aut scriptoris lapsus est quod per 29 nominativum legatur ἐβρίζωμένοι καὶ θεμελιωμένοι, cum per accusativum dicere oportuisset: aut si non hoc recipiatur, more veteris ordinationis litteræ, usus est divus Paulus participiali nominativo pro accusativo. Frequens est autem et apud externos scriptores kujusmodi schema, et præsertim apud Thucydidem. Quod si etiam oporteat nominativum ad nominativum accipere et non per antiptosim, hoc quoque modo consecutio servabitur, si reddamus litteræ ordinem per hyperbaton: quo etiam schemate maxime usus fuisse deprehenditur divus Paulus: puta ut hoc modo ordinatum sit dictum:

III, 18-21. Ut valeatis assequi cum omnibus sanctis quæ sit latitudo, et longitudo: et profunditas et sublimitas: et cognoscere excellentem cognitionis charitatem Christi. ut impleamini in omnem plenitudinem Dei. Ei vero qui potest cumulate facere super omnia quæ petimus aut cogitamus, juxta vim agentem in nobis, ipsi sit gloria in Ecclesia in Christo Jesu in omnes ætates sæculi sæculorum. Amen.

Hæc autem vobis, inquit, precor ut valeatis assequi. Multum autem laborem ostendit per hoc quod ait. Ut valeatis et Assequi. « Quæ sit latitudo et longitudo. » Corporalibus deliniat figuris mysterii magnitudinem quod pro gentibus dispensatione quadam factum est. — Cujusnam est illa latitudo et longitudo, et profunditas ac sublimitas? aut mysterii, ut dictum sit per defectum: aut etiam sine defectu, sed per hyperbaton: Ut valeatis, inquit, assequi quæ sit latitudo ac longitudo, et sublimitas ac profunditas cognitionis Christi, et cognoscere excellentem cognitionis Christi. Est autem Christi cognitio manifestatio dispensationis ipsius circa nos: charitas vero Christi quod illud ipsum admirandum opus, ipse et non alius pro nobis operatus sit: quodque, ipse dixit ad hanc cognitionem et quod per ipsam potissimum cognoverimus Christum. Sed hæc quidem cognitio Christi est, 30 ejus autem longitudo est ipsam ante sæcula definitam fuisse: latitudo vero, quod ad universos ejus beneficentia

extendatur : ad eos qui fuerunt ante legem, in lege et post legem, ad vivos et mortuos, ad Judæos. Græcos et Barbaros, ad omnes gentes, ad cælestia ac terrena ; pacem namque inter ipsos operatus est Christus, cum primum dissiderent inter se mutuo angeli et homines. Precatur ergo ipsis ut hæc assequantur : et non hæc tantum, sed et profunditatem ejus ac sublimitatem ; quoniam usque ad inferni penetralia ineffabilem suam potentiam et beneficentiam exhibuit. illo quidem evocato et captivitati subjugato, captivis autem redemptis ac libertati restitutis. Deinde etiam sublimitatem, quoniam is qui descendit ipse est et qui ascendit : quoniam super cælos subduxit primitias nostras, quoniam super omnem principatum ac potestatem et virtutem ac dominationem. Vides ineffabilem sublimitatem dispensationis Christi et cognitionis ipsius. Hæc precatur eis Paulus ut intelligant hæc, et assequantur Quod si hæc assecuti fuerint quidnam erit ? Tunc cognoscent excellentem ejus erga nos charitatem. Et quid si hanc noverimus ? Quis contradicet quin debeamus impleri in omni plenitudine Dei ? nempe ut totum ipsum operibus suscipiamus qui nos ita dilexit. Per latitudinem autem, factæ dispensationis magnitudinem significavit, quoniam hæc sunt magnitudinis significativa. « Et sublimitas, » puta mysterii. « Et cognoscere. » A communi sensu subaudito. Ut valeatis ; ac si dicat : Ut valeatis adipisci et cognoscere. « Excellentem cognitionis charitatem : » aut charitatem excedentem cognitionem, τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως ἀγάπην. Et ut cognoscatis, inquit, charitatem Christi excedentem omnem humanam cognitionem, et quæ est veluti super cognitionem. Siquidem super cognitionem est ait : at tamen vos cognoscetis si Christum inhabitantem habeatis, ut ex hoc impleamini in omnem plenitudinem Dei. Plenitudo vero Dei est aut nosse quod in Patre et Filio, ac Spiritu sancto, adoretur a nobis unus Deus : aut ut sitis, inquit, repleti omni virtute, qua plenus est Deus. « Qui potest. » Deo qui potest non solum juxta id quod dicimus, verum etiam exuberanter facere omnia : nec solum omnia. ¶ sed et super omnia : Ipsi, inquit, gloria. Amen. Animadvertite autem duas hyperboles : puta super omnia facere quæ dicta sunt, et cumulate ac exuberanter facere quæ facit Posset enim etiam plura summatim faciens quam petita sint non abunde ac splendide singula facere. « Juxta vim agentem. » Et quod exuberanter ad ea quæ petimus, ac intelligimus potens sit facere, manifestum est ex agente in nobis vi ipsius. Quis enim hoc expectasset de genitibus, quod qui tantum a Deo abrupti et distracti erant inter adoptatos invenirentur ? « Ipsi sit gloria in Ecclesia » Quandoquidem oportet eum qui tanta gratis dedit glorificari. Itaque glorificatio indicium est magnitudinis bonorum quæ in nobis acta sunt super omnem spem et expectationem humanam. Recte autem gloria ejus est in Ecclesiis. Quia enim

νόμῳ καὶ μετὰ τὸν νόμον, εἰς τοὺς ζῶντας, εἰς τοὺς τετελευτηκότας, εἰς τοὺς Ἰουδαίους, εἰς τοὺς Ἕλληνας, εἰς τοὺς Βαβυρίους, εἰς πάντα τὰ ἔθνη, εἰς τὰ οὐράνια, εἰς τὰ ἐπίγεια. Εἰρήνην γὰρ εἰργάσατο ἐν αὐτοῖς ὁ Χριστὸς, πρότερον ἐκπεπολεμημένοι οὖσιν εἰς ἀλλήλους τοῖς ἀγγέλοις καὶ τοῖς ἀνθρώποις. Εὐχεται οὖν αὐτοῖς ταῦτα καταλαβέσθαι, καὶ οὐ ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ βῆθος αὐτῆς καὶ τὸ ὕψος, ὅτι μέχρι τῆς τοῦ ἄδου τομιελῶν τὴν ἄρατον αὐτοῦ δύναμιν καὶ εὐεργεσίαν ἐπεδείξατο, ἐκείνων μὲν καταργήσα, καὶ αἰχμαλωτίσας. τοὺς δὲ αἰχμαλώτους ἀναβρύσάμενος καὶ ἐλευθερώσας. Ἐἶτα καὶ τὸ ὕψος, ὅτι ὁ καταβάς αὐτὸς ἐστὶ καὶ ὁ ἀναβάς, ὅτι ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν ἀνήγαγε τὴν ἀπαρχὴν τῆμῶν, ὅτι ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας καὶ δυνάμεως καὶ κυριότητος. Ὅρας ὕψος ἄρατον τῆς οἰκονομίας Χριστοῦ καὶ τῆς γνώσεως αὐτοῦ. Ταῦτα ἐπέχεται αὐτοῖς ὁ Παῦλος κατανοῆσαι ταῦτα καταλαβέσθαι. Ἄν δὲ ταῦτα καταλίθωνται, τί ; Τότε γνώσονται τὴν εἰς ἡμᾶς ὑπερβάλλουσαν ἀγάπην αὐτοῦ. Ἄν δὲ γινώσκοντες, τί ; Τίς ἀντερεῖ τὸ μὴ οὐχὶ γεωύσας εἶναι πληρωθῆναι ἐν παντί πληρώματι Θεοῦ ; Ὅσον ὅλον αὐτὸν διὰ τῶν ἔργων τὸν οὕτως ἀργπύσαντα εἰσδέξασθαι ; Τί δὲ τὸ πλάτος τῆς γεγεννημένης οἰκονομίας, τὸ μέγεθος παρεδίλωσεν, ἐπειδὴ ταῦτα μεγέθους διηλωτικά. « Καὶ ὕψος. » Ὅσον τοῦ μυστηρίου. « Γινώσκαι τε. » Ἄπο κοινοῦ τὸ, ἵνα ἐξισχύσητε, ὅσον, ἵνα ἐξισχύσητε καταλαβέσθαι καὶ γινώσκαι. Τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως. Καὶ ἵνα, φησὶ, γινώσκαι τὴν ὑπερβάλλουσαν πᾶσαν ἀνθρωπίνην γινώσκαι ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ. Καὶ ὅσον τῆς γνώσεως ὑπεράνω. Ἔστι μὲν γὰρ, φησὶν, ὑπεράνω γνώσεως, πλὴν ὑμεῖς γνώσεσθε, εἰ τὸν Χριστὸν σχοίητε ἐνοικουῦντα, ἵνα ἐκ τούτου πληρωθῆτε εἰς πᾶν τὸ πλήρωμα τοῦ Θεοῦ. Πλήρωμα δὲ τοῦ Θεοῦ ἐστίν, ἢ τὸ γινώσκαι ὡς ἐν Πατρὶ καὶ Γῆθ καὶ Πνεύματι ἀγίῳ προσκυνεῖται ἡμῖν ὁ Θεός, ἢ ἵνα ἦτε, φησὶ, πεπληρωμένοι πάσης ἀρετῆς. ἢ ἐκ τῆς πληθῆς ὁ Θεός. « Τῷ δὲ δυναμῖν. » Τῷ δὲ δυναμῖν Θεῷ οὐ μόνον καθὰ λέγομεν, ἀλλὰ καὶ ὑπερεκπερισσοῦ ποιῆσαι πάντα, καὶ οὐ μόνον πάντα, ἀλλὰ καὶ ἑὶρ ἅπαντα, αὐτῷ, φησὶν, ἢ δόξα, Ἀμήν. Ὅρα δὲ δύο ὑπερβολάς. Τὸ ὑπὲρ πάντα ποιῆσαι τὰ εἰρημίνα, καὶ ὑπερεκπερισσοῦ ποιῆσαι ἅ ποιεῖ. Ἐνὶ γὰρ καὶ πλείονα ποιοῦντα τῶν αἰτιθίντων κερτάλια, μὴ πλυσίως μᾶλλον διεπλῶς ἕκαστον ποιῆσαι. « Κατὰ τὴν δύναμιν τὴν ἐνεργουμένην. » Καὶ ὅτι ἐκπερισσοῦ ὧν αἰτούμεθα ἢ νοοῦμεν δυνατός ἐστι ποιῆσαι, ὄχιλον ἐκ τῆς ἐνεργούσης ἐν ἡμῖν δυνάμεως αὐτοῦ. Τίς γὰρ τοῦτο προσιδόκησε περὶ τῶν ἐθνῶν, ὅτι οἱ τούτου ἀπεβρωγότες Θεοῦ, ἐν τοῖς υἱοθετηθεῖσιν εἰσιν ; « Αὐτῷ ἢ δόξα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. » Ἐπειδὴ δεῖ τὸν τοσαῦτα δωρησάμενον δοξάζεσθαι. Ὅστε καὶ ἡ δοξολογία δεῖγμα ὑπάρχει τοῦ μεγέθους τῶν ἐνεργουμένων ἡμῖν πρὸς πᾶσαν ἐλπίδα καὶ προσδοκίαν ἀνθρωπίνην ἀγαθῶν Καλῶς δὲ, ἢ δόξα αὐτοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτὰ διηνεκῶς μένουσιν, ἐν ταῦταις εἴῃ, φησὶν, ἢ δόξα τοῦ Θεοῦ, ἵνα ἡμῖν ἢ διηνεκῶς δοξάζομενος, καὶ εἰς πάσας ἔληθ τοῦτο γενεάς. — [ΟΙΚΟΥΜ.] Ἡ δὲ τῇ Ἐκκλησίᾳ

σὶα ἐπεύχεται ὥστε διατηρεῖν αὐτὴν τὴν δοξολογίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ ποτε παρατραπήνῃ. Τὸ δὲ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἢ, Σὺν Χριστῷ Ἰησοῦ νόει, ἢ εἰ νοήσεις, Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, διὰ τὴν σάρκα τοῦτο νόει εἰρησθαι.

In Christo Jesu ; aut intellige : Cum Christo Jesu ; aut si intellexeris : Per Jesum Christum, propter carnem hoc dictum esse cognosce.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Παραίσεις· περὶ ἀγάπης ἐνωτικῆς εἰ καὶ τὰ χαρίσματα διήρτηται, πρὸς ὡσεύσαν κοινήν.

Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς ἐγὼ ὁ δέσμιος ἐν Κυρίῳ, ἀξίως περιπατεῖσαι τῆς κλήσεως ἧς ἐκλήθητε μετὰ πάσης ταπεινοφροσύνης καὶ πραότητος. Μετὰ μικροθυμίας, ἀνεχόμενοι ἀλλήλων ἐν ἀγάπῃ, σπουδάζοντες τηρεῖν τὴν ἐνότητά τοῦ πνεύματος, ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς ἐιρήνης. Ἐν σῶμα καὶ ἐν πνεῦμα, καθὼς καὶ ἐκλήθητε ἐν μιᾷ ἐλπίδι τῆς κλήσεως ὑμῶν. Εἷς Κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα, εἷς Θεὸς καὶ Πατὴρ πάντων ὁ ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν πάντιν ὑμῖν.

Ὁ δὲ τὸν Κύριον, ὡς, δέσμιος. Βαβαί, ὅσον τὸ ἀξίωμα, τὸ δεδῆσθαι διὰ τὸν Χριστόν! Βαβαί, δεκτεῖν ὁ μακάριος Ἰωάννης εἰς τὴν ἄλυσιν τοῦ Παύλου! Καὶ αὐτὸς γὰρ ὁ Ἀπόστολος ταύτην προβαλλεται, ὡς διὰ ταύτης δυσωπήσων αὐτούς. « Τῆς κλήσεως ἧς ἐκλήθητε. » Μεγάλη γὰρ ἡ κλήσις, καὶ ἐπὶ μεγάλοις, ἐπὶ τῷ ἔγειν κεφαλῆν τὸν Χριστόν, ἐπὶ τῷ εἰς υἱοῦς εἶναι Θεοῦ. « Μετὰ πάσης ταπεινοφροσύνης. » Τουτέστιν, ἐν παντί πράγματι, ἐπὶ παντός προσώπου. Οὕτω γὰρ ἐστὶν ἀξίως τῆς κλήσεως περιπατεῖσαι, μετὰ ταπεινοφροσύνης καὶ πραότητος καὶ μικροθυμίας, καὶ τοῦ ἀνέχεσθαι ἀλλήλων. — [ΦΩΤ.] Ἐνθα γὰρ ἐστὶν ἀγάπη, πάντα ἐστὶν ἀνεκτά. « Σπουδάζοντες τηρεῖν τὴν ἐνότητά τοῦ πνεύματος. » ἐν τῷ συνδέσῳ ἀλλήλοις ἐρηνικῶς, καθ' ἓν σῶμα καὶ καθ' ἓν πνεῦμα. Τοῦτο γὰρ ἡ ἐνότης τοῦ πνεύματος. ἢ ἦνωσεν ἡμᾶς ἐκεῖνο, καὶ οὕτως ἐκλήθητε. ἢ σπουδάζοντες ἀλλήλους τηρεῖν καὶ φυλάττειν ἐν σῶμα καὶ ἐν πνεῦμα κατὰ τὴν ἐνότητά τοῦ πνεύματος, καθὼς ἡμᾶς τὸ ἅγιον ἦνωσε Πνεῦμα, καθὼς καὶ ἐκλήθητε. Τὴν τοιαύτην δὲ φυλάττει ἔνωσιν ὁ τῆς ἀγάπης σύνδεσμος. Ἀλλ' εἰ μὲν, ὡς τὸ πρότερον, ἐλλειπτικῆ ἂν εἴη μόνον ἡ σύνταξις, λειπούσης τῆς, κατὰ, προθέσεως, οἷον καθ' ἓν σῶμα καὶ καθ' ἓν πνεῦμα. Εἰ δ', ὡς τὸ δεύτερον, τρεῖς ἔχει τρόπους, ὑπερβατὸν, καὶ, Ἀπὸ κοινοῦ μετὰ ζεύγματος, καὶ τρίτον, Ἐλλειπτικόν, κἀντιῦθα τῆς αὐτῆς μὲν προθέσεως ἐλλειπούσης, οἷον, Κατὰ τὴν ἐνότητά, τοῦ δὲ, ἀλλήλους, ἀπὸ κοινοῦ μετὰ ζεύγματος λαμβανόμενου. Ἀλλήλους γὰρ ἐξακουσθήσεται. Τὸ δὲ ὑπερβατὸν εὐδηλον. « Τὴν ἐνότητά τοῦ πνεύματος. » Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῷ ἡμετέρων σωμάτων, ἐστὶ τὸ ἡμῶν πνεῦμα ἐνεργουν ἐν πᾶσι τοῖς μελεσι καὶ πάντα συνέχων, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἡμῖν ἐδόθη, τοὺς γίνει καὶ τρόπῳ καὶ ἔθεσι διαλλάσσοντες ἑνὸν καὶ ποιουν ἡμᾶς ἐν σῶμα. Ταύτην φυλάξωμεν τὴν ἐνότητά, τὴν διὰ τοῦ ἁγίου δοθεῖσιν ἡμῖν Πνεύματος. Ἦτις, ὡς, γίνεται διὰ τοῦ συνδέσμου τῆς ἐιρήνης. « Ἐν σῶμα. » Γίνεσθε, φησὶν, οὕτως συνηνωμένοι, οὕτως ἀλλήλων

A ipsæ continue permanent, in his, inquit, sit gloria Dei, ut a nobis continue glorificetur : idque ad omnes perveniat ætates. — Aut quod ipsi Ecclesiæ precatur ut observet semper Dei glorificationem, et nunquam ab ea avertatur. Quod autem ait :

CAPUT VI.

Exhortatio pro charitate unitiva, quamvis dona dividantur ad communem utilitatem.

IV, 16. « Hortor itaque vos ego vinculus in Domino, ut ambuletis ita ut dignum est vocatione qua vocati estis, cum omni submissione ac mansuetudine cum longanimitate, tolerantés vos invicem per charitatem : studentes servare unitatem spiritus per vinculum spiritus, unum corpus et unus spiritus, quemadmodum vocati estis in una spe vocationis vestræ. 32 Unus Dominus, una fides, unum baptisma : unus Deus et Pater omnium qui est super omnes et per omnes, et in omnibus nobis. »

Vinculus, inquit, propter Dominum. Papæ ! quanta dignitas vinculum esse propter Christum. Papæ ! quanta dixit beatus Joannes in laudem catenæ Pauli. Nam et ipse apostolus hanc in medium profert tanquam per eam flectens ipsos. « Vocatione qua vocati estis. » Magna enim est vocatio et ad magna : ut habeant caput Christum, ut sint filii Dei. « Cum omni submissione » Hoc est, in omni re, et ad omnem personam. Ita enim contingit ambulare ut dignum est vocatione, nempe cum submissione ac mansuetudine et longanimitate tolerando invicem. Ubi enim est charitas omnia facile tolerantur. « Studentes servare unitatem spiritus » per hoc quod mutuo pacifice colligimini secundum unum corpus et secundum unum spiritum Id enim est unitas spiritus qua ille vos univit, et ita vocati estis Aut studentes invicem servare et custodire unum corpus et unum spiritum secundum unitatem Spiritus, sicut etiam vocati estis. Hujusmodi autem unionem servat vinculum charitatis. Verum si priori modo intelligatur, defectivus tantum erit sermo, deficiente præpositione κατὰ, id est, secundum, hoc est, secundum unum corpus et secundum unum spiritum : si vero juxta posteriorem modum, tres habet tropos : nempe hyperbaton, et : A communi sensu subintellectionem cum zeugmate, ac tertio eclipsim sive defectum, deficiente etiam hic eadem præpositione, nempe secundum unitatem. A communi autem sensu subintelligendo cum zeugmate, accipiendo invicem : subaudiatur enim Invicem. Porro hyperbaton manifestum est. « Unitatem spiritus. » Quemadmodum enim in nostris corporibus est noster spiritus agens in omnibus membris, et omnia continens : ita et Spiritus sanctus nobis datus est, eos qui genere et modo ac moribus differant, unius : et faciens nos unum corpus. Hanc servabimus unitatem quæ nobis per Spiritum sanctum data est. Quæ fit, inquit, per vinculum pacis. « Unum corpus. » Ita simul uniamini, ait,

§§ ita invicem orate : nam ex hoc quoque unum habebitis spiritum, hoc est, similem gratiam spiritus. Aut quia contingit unum corpus habere, non tamen eundem spiritum, sicut quando hereticorum quispiam amicus fuerit. Aut quod hoc dicat : Cum unum acceperitis spiritum, non debetis dissidere, sed unum esse corpus. Aut quia spiritum hoc loco vocat animi promptitudinem. Aut quasi unus sitis spiritus et unum corpus : ita enim vocati estis.

« In una spe. » Deus, inquit, nos ad eadem vocavit, nulli amplius distribuens : omnibus immortalitatem omnibus vitam promisit æternam, omnibus gloriam immortalem, omnibus fraternitatem, omnibus hæreditatem : communi modo omnium factus est caput : omnes congregavit et consedere fecit. Si ergo in spiritualibus, inquit, tantam habetis communicationem, debetis et unum esse corpus in charitatis commistione. « Vocationis vestræ. » Nam omnia quæ dicta sunt communis vobis spes est ex vocatione proveniens. « Unus Dominus, una fides. » Ecce et alia communicatio : unus nobis est Dominus, una fides, unum baptismum : non oportet ergo nos dissidere. « Unus Deus et Pater. » Ecce et alia communicatio et amoris occasio, quod sit nobis unus Pater Deus. « Et super omnes. » Nam in : pro πάντων capitur. « Et per omnes. » Hoc est, providentiam agens per inhabitans in omnibus nobis.

IV, 7-13 « Verum unicuique nostrum data est gratia juxta mensuram donationis Christi. Quæ propter dicit : Cum ascenderet in altum, captivam duxit captivitatem et dedit dona hominibus. Cæterum illud ascendit quid est nisi quod etiam descendat prius in infirmas partes terræ ? Qui descendit idem ille est qui etiam ascendit supra omnes cælos, ut impleret omnia. Et idem dedit alios quidem apostolos, alios vero prophetas, alios autem evangelistas, alios vero pastores ac doctores ad in-structionem sanctorum, in opus administrationis, in ædificationem corporis Christi, donec perveniamus omnes in unitatem fidei et cognitionem Filii Dei, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi. »

§§ Si omnia ut dicis communia sunt, unde provenit ut hic quidem majorem, ille vero minorem habet gratiam ? nam hoc potissimum ipsos ad invidiam ducebat : et ait ; Unicuique data est gratia, id est, donum juxta mensuram donationis Christi ac si diceret : Si ipse mensus est omnino recte mensus est, omnino et utiliter. Et si doni est, quidquid illud est quod accepisti, pro eo gratias age : pro eo vero quod non accepisti, ne invidias : donum enim est : tanquam diceret : Novit qui distribuit ac donavit, quomodo recte et utiliter hoc fecerit. Alia siquidem communiter proponuntur, dona vero data sunt juxta proportionem puritatis uniuscujusque. Quapropter dicit : « Cum ascenderet in altum. » Et quod gratia, inquit, donum

κηδόμενοι. Ἐκ τούτου γὰρ, φησὶν, ἴσασθε καὶ ἕν πνεῦμα ἔχοντες, τουτέστιν, ὁμοίμων τὴν χάριν τοῦ πνεύματος. Ἡ δὲ ἐστὶ μὲν ἐν σῶμα εἶναι, οὐχ ἕν δὲ πνεῦμα, ὡς ὅταν τις αἰρετικῶν εἶδος ᾖ. Ἡ δὲ, τοῦτο φησὶν, Ἐν πνεῦμα λαβόντες, οὐκ ὀφείλετε διχονοεῖν, ἀλλ' ἐν εἶναι σῶμα. Ἡ δὲ πνεῦμα ἐνταῦθα τὴν προθυμίαν καλεῖ. Ἡ ὡς ἐν ὄντες πνεῦμα καὶ ἕν σῶμα· οὕτως γὰρ ἐκλήθητε.

« Ἐν μιᾷ ἐλπίδι. » Ὁ Θεὸς ἡμῶν, φησὶν, ἐπὶ ταῖς αὐτοῖς ἐκαλέσεν, οὐδὲν πλεῖον ἀποπέμψας πᾶσιν ἀθανάσιον, πᾶσι ζωὴν αἰώνιον ἐπηγγέλατο, πᾶσι δόξαν ἀθάνατον, πᾶσιν ἀδελφότητα, πᾶσι κληρονομίαν. Κοινὴ πάντων ἐγένετο κεφαλή. Πάντας συνήγαγε καὶ συνεκάθισεν. Εἰ τοίνυν ἐν ταῖς πνευματικαῖς, φησὶ, τοσαύτην ἔχετε κοινωνίαν, ὀφείλετε καὶ ἐν σῶμα εἶναι ἐν τῇ τῆς ἀγάπης ἀνεκράτει. « Τῆς κλήσεως ὑμῶν. » Πάντα γὰρ τὰ εἰρημένα κοινὴ ἐστὶν ἡμῶν ἐλπίς ἐκ τῆς κλήσεως γενομένη. « Εἰς Κύριον, μία πίστις. » Ἰδοὺ καὶ ἄλλη κοινωνία. Εἰς ἡμῖν Κύριος, μία πίστις ἐν βάπτισμα. Οὐ δεῖ οὖν ἡμᾶς διαστῆναι. « Εἰς Θεὸν καὶ Πατέρα. » Ἰδοὺ καὶ ἄλλη κοινωνία, καὶ ἀγάπης πρόστασις, τὸ εἶναι ἡμῖν ἕνα Πατέρα τὸν Θεόν. « Καὶ ἐπὶ πάντων, » τουτέστιν, ὁ ἐπάνω πάντων. « Καὶ διὰ πάντων, » τουτέστιν, ὁ πρὸ πάντων διὰ πάντων ἡμῶν. « Καὶ ἐν πᾶσιν ἡμῖν, » τουτέστιν, ὁ ἐνοικῶν ἐν πᾶσιν ἡμῖν.

« Et in omnibus nobis. » Hoc est,

« Ἐνὶ δὲ ἐκάστῳ ἡμῶν ἰδόθη ἡ χάρις κατὰ τὸ μέτρον τῆς δωρεᾶς τοῦ Χριστοῦ. Διὸ λέγει : Ἀναβὰς εἰς ὕψος, ἠχμαλώτισεν ἀχμαλώσιαν, καὶ ἔδωκε δόματα ταῖς ἀνθρώποις. Τὸ δὲ ἀνέβη τί ἐστὶν, εἰ μὴ ὅτι καὶ κατέβη, εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς ; ὁ καταβὰς αὐτὸς ἐστὶ καὶ ὁ ἀναβὰς ὑπεράνω πάντων τῶν οὐρανῶν, ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα. Καὶ αὐτὸς ἔδωκε τοῖς μὲν ἀποστόλους, τοῖς δὲ προφήτας, τοῖς δὲ εὐαγγελιστάς, τοῖς δὲ ποιμένας καὶ διδασκάλους, πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῶν ἁγίων, εἰς ἔργον διοικήσεως, εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, μέχρι καταστήσωμεν οἱ πάντες εἰς τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ Ἰσοῦ τοῦ Θεοῦ, εἰς ἀδελφότητα, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ. »

« Εἰ πάντα ἐστὶν ὡς λέγεις κοινὰ, πόθεν ὁ μὲν μείζων, ὁ δὲ ἕλαττον ἔχει χάρισμα ; Τοῦτο γὰρ αὐτοῖς εἰς ὀρθὸν μάστιγα ἔγει καὶ φησὶν. Ἐκάστῳ ἰδόθη ἡ χάρις, τουτέστι, τὸ χάρισμα, κατὰ τὸ μέτρον τῆς δωρεᾶς τοῦ Χριστοῦ, ὡσεὶ εἶπεν· Εἰ αὐτὸς ἐμέτρησε, πάντως ὅτι καλῶς ἐμέτρησε, πάντως καὶ συμμερόντως. Καὶ εἰ δωρεᾶ ἐστὶ τὸ πᾶν, ὑπερ μὲν οὐ ἔλαβε εὐχαρίσται, ὑπερ δὲ οὐ οὐκ ἔλαβε, μὴ ὀθνεῖ. Δωρεῖα γὰρ ἐστὶν, ὡσεὶ εἶπεν· οἶδεν ὁ μετρήσας καὶ δωρησάμενος, πῶς καλῶς καὶ συμμερόντως τοῦτο πεποίηκε. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα, κοινὰ πρόκειται, τὰ δὲ χαρίσματα δεδοται κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς ἐκάστου καθαρότητος. Διὸ λέγει, « Ἀναβὰς εἰς ὕψος. » Καὶ ὅτι, φησὶν, ἡ χάρις δωρεῖ ἐστὶ τοῦ Χριστοῦ, καὶ αὐτὸς μετρήσας ἔδωκεν, ἔκουε, φησὶ, τοῦ Δουλιᾶ.

Τὸ δὲ Ἀναβῆς εἰς ὕψος, ἢ ἀλλαγῶν λέγει, ὅτι, Ἀ
 « Ἐπήρθη ἡ μεγαλοπρέπεια σου ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν. » Τίνα δὲ ἡ χαλωτέρευεν; ἡμᾶς διελόντες, τὴν
 καλὴν καὶ συμφέρουσαν αἰχμαλωσίαν. Πολέμῳ γὰρ
 νοητῶν νικήσας τὸν διάβολον, αἰχμαλώτους εἶλεν ἡμᾶς,
 οὐχ ἵνα καταδουλώσῃται (πῶς τοὺς ὄντας δούλους
 καὶ πάλα), ἀλλ' ἵνα τῆς πικρᾶς ἀπικλήθη τυραν-
 νίδος τοῦ πονηροῦ. Τινὲς δὲ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τοῦτο
 ἐνόησαν. Ἀναβῆς ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, ἡ χαλωτέρευεν.
 — [ΦΩΤ.] Ἥχαλωτέρευσε μὲν τὸν διάβολον. Ἐδωκε
 δὲ ἀντὶ τιμωρίας δόματα καὶ χαρίσματα τοῖς αἰχμα-
 λωτισθεῖσι. « Καὶ ἔδωκε δόματα. » Ὡστε τοῦ Χρι-
 στοῦ δόματα. Τί οὖν ἀδύμονοι πολὺ μὴ ἔχων, ἢ φο-
 νεῖς τῶν ἔχοντι; Καὶ ὡδὲ μὲν, οὕτως. Παρακτιῶν
 οὐ δεῖκνυσθαι πρὸς ὠφέλειαν τῆς Ἐκκλησίας ἕκα-
 στος ἐλάβε το χάρισμα, καὶ ὁ τὸ μέγα λαβὼν καὶ ὁ
 τὸ μὴ τοιοῦτον, καὶ οὐ διὰ τὰ οἰκεία ἔργα, οὐδὲ διὰ τὸ
 ἀξίον εἶναι τινα τοῦ λαθεῖν. Τίς οὖν φρονήσῃ τῶν
 διὰ τι εὐλογεῖται, καὶ πρὸς ἐτέρων ὠφέλειαν; Ὅσον
 γὰρ μείζον τὸ χάρισμα, τοσοῦτον ἀκριβέστερα αἱ εὐ-
 θύναι. « Καὶ ἔδωκε δόματα. » Λαβὼν γὰρ τὴν πίστιν,
 ἀντιδίδωσι τὴν χάριν. Τὸ δὲ, « Ἀνάβη, τί ἐστίν; »
 Οὐκ ἂν εἴη, φησὶν, ἐξήθη ὁ προφήτης τοῦ εἰπεῖν,
 Ἀνάβη, εἰ μὴ ἦται ὅτι κατέβη πρῶτον. Περὶ γὰρ τοῦ
 καταβάντος, τὸ ἀνάβη, λέγει τις. — [ΦΩΤ.] Ἐπειδὴ
 ὁ ἀναβαίνων ἢ ἐν τῶ ἀναβαίνειν λαμβάνει τὴν ἀρχὴν
 τοῦ ἄνω γένεσθαι, ὡσπερ ὅτι τις ἀπάρχεται ἀναβαί-
 νειν μὴ ὡς ἐξ ἀρχῆς ἄνω, ἢ οὐ νῦν λαμβάνει τὴν
 ἀρχὴν τῆς ἀνόδου, ἀλλ' ἀπ' ἀρχῆς μὲν τὴν ἄνω, κατα-
 βῆς δὲ ἐκείθεν, νῦν πάλιν ἀναβαίνειν, εἰπὼν ἀνάβη,
 ἐρηγνύει πῶς δεῖ νοεῖν τὸ ἀναβάς. Ὅτι οὐχ ὡς
 νῦν, φησὶν, ἀρξάμενος ἀναβαίνειν (τὴν γὰρ ἐξ ἀρχῆς
 ἐν τῶ ὕψει τῆς θεϊκῆς ἀξίας καὶ τῆς πατρικῆς δό-
 ξης), ἀλλ' ὡς ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν οἰκονομίαν συγκα-
 ταβάσεως, καὶ μίχρη τῆς εἰς ἄδου καθόδου, εἰς τὴν
 πρέπουσαν τοῦ θεϊκοῦ ὕψους φανέρωσιν ἀνελεθῶν
 πάλιν, λέγεται, φησὶν, ὅτι ἀνάβη. « Εἰς τὰ κατώτερα
 μέρη τῆς γῆς. » Τουτέστι, μὴ δ' οὐκ ἐνι κατώτερα,
 λέγει δὲ τὸν ἄδην, ὡς πρὸς τὴν κοινὴν συνήθειαν
 ἀπορῶν. Οὕτως γὰρ λέγειν εἰώθαμεν. Διὸ καὶ ὁ
 Ἰακώβ φησι. « Καὶ κατέβητε τὸ γῆρας μου μετ'
 δόδοντος εἰς ἄδην. » Καὶ ὁ Δαυὶδ. « Καὶ ὁμοιωθήσομαι
 τοῖς καταβαίνουσιν εἰς λάκκον. » Κατώτερα γὰρ
 μέρη τῆς γῆς τὸν θάνατον ἐκάλεσεν. « Αὐτός ἐστι
 καὶ ὁ ἀναβάς. » Τοῦτο τὴν Νεστορίου καταβάλλει
 βλαστημίαν. Ὁ αὐτός, φησὶν, ἐστὶν ὁ καταβῆς καὶ
 ὁ ἀναβάς. Καταβαίνει μὲν γὰρ εἰς τὴν σάρκωσιν ὡς
 θεός, ἀναβαίνει δὲ ὡς ἄνθρωπος. Καὶ καταβάνει
 μὲν εἰς τὸν ἄδην ὡς ἄνθρωπος, ἀνίσταται δὲ ὡς
 θεός. Οὐ μόνον δὲ ἀλλὰ καὶ ὑπεράνω γίνεται τῶν
 οὐρανῶν, καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ πάντων, τῆς ἐκείσε
 λήξεως καὶ καθόδου, τὸ πρόσλημμα ἡμῶν ἀξίων.
 Ὑπεράνω πάντων τῶν οὐρανῶν. Τοῦτό θησιν, ὅτι
 οὐδὲν ἀπέμπερὸς τὴν ἄνοιαν ἐνεπέδωκεν ἢ εἰς τὰ
 κατώτερα καθόδου. Ὡστε, φησὶ, καὶ ἡμῶν ὅσῳ ἂν
 τις ταπεινοφρονῇ, τοσοῦτον μᾶλλον ὑψοῦται. « Ἴνα
 πληρωθῇ τὰ πάντα. » Καὶ γὰρ καὶ γυμνῇ τῇ θεότητι

sit Christi, et ipse distribuendo dederit, audi David:
 Quod autem ait: « Cum ascenderet in altum, »
 alibi dicit: « Elevata est magnificentia tua super
 cælos ²⁰. » Quem autem duxit captivum? nos vide-
 licet, pulchram et utilim captivitatem. Cum enim
 spirituali bello vicisset diabolum, nos tulit cap-
 tivos, non ut servituti subjiceret. (quomodo enim
 hoc fecisset cum jam olim servi essemus?) sed ut
 ab amara illius perversi tyrannide liberaret Qui-
 dam vero de cruce hoc intellexerunt, cum ascen-
 deret in crucem, captivam duxit. — Captivum qui-
 dem duxit diabolum: loco autem supplicii dedit
 dona et gratias his qui captivi fuerant delenti. « Et
 dedit dona. » Christi itaque dona sunt: quid igitur
 indignaris quod multum non habeas aut invides
 habenti? Et hic quidem ita est. Cæterum ulterius
 descendendo ostendit quod ad utilitatem Ecclesiæ
 quisque donum accepit, et qui magnum accepit,
 et qui non tale, et non propter propria opera, ne-
 que quod dignus esset quispiam ad accipiendum.
 Quis ergo invidere poterit ei qui propter aliquam
 causam et ad aliorum commodum accepit? quanto
 enim majus est donum, tanto exactius erit red-
 denda ratio. « Et dedit dona. » Nam qui fidem ac-
 cepit reddit gratiam. « Cæterum illud: Ascendit
 quid est? » Nihil, inquit, necesse fuisse prophetæ
 dicere: Ascendit, nisi novisset eum prius descen-
 disse. Nam de eo qui prius descenderat solet quis-
 piam dicere: Ascendit. — Quoniam is qui ascendit
 aut in eo quod ascendit, initium sumit ut in loco
 superiori sit: quemadmodum ubi incipit quispiam
 ascendere, cum ab initio non esset superiori loco.
 35 Aut non nunc accipit ascensus initium, sed
 ab initio quidem in loco superiori erat: cum au-
 tem inde descendisset, nunc rursus ascendit. Ita-
 que ubi dixit: Cum ascenderet, interpretatur quo-
 modo intelligere oporteat: Cum ascenderet: quod
 non quasi nunc ascendere inceperit: erat enim ab
 initio in sublimitate divinæ dignitatis ac paternæ
 gloriæ: sed quod a sui juxta dispensationem de-
 missionem et descensum usque ad inferos, in decentem
 divinæ sublimitatis manifestationem rursus ascen-
 dens, dicitur, inquit, quod ascendit. « In infimas
 partes terræ. » Post quem videlicet locum non
 sunt alii inferiores. Dicit autem infernum veluti
 ad communem loquendi modum respiciens: ita
 enim dicere consuevimus. Propterea Jacob quo-
 que ait: « Et deducetis senectutem meam cum
 dolore ad inferos ²¹. » Et David: « Et assimilabor
 descendentibus in lacum ²². » Infirmas enim partes
 terræ mortem vocavit. « Idem ille est qui etiam
 ascendit. » Hoc Nestorii dejecit blasphemiam. Item
 inquit, est qui descendit et qui ascendit. Descendit
 siquidem ad incarnationem tanquam Deus, ascen-
 dit autem tanquam homo. Rursus descendit qui-
 dem ad infernum ut homo, resurgit vero ut Deus.
 Nec id solum, verum etiam supra cælos collocatur:

²¹ Gen. XLII, 38. ²² Psal. XXVII, 1.

nec id utcunque, sed super omnes: per quietem quæ A ibi est et cathedram designans nostram assumptionem. Supra omnes celos: Hoc ait, quod nihil illi ad ascensum fuit impedimento ipsa ad infirma descensio Itaque quanto, inquit, etiam nostrum aliquis magis se submiserit, tanto magis sublimatu. « Ut impleret omnia » Etenim nuda quoque divinitate olim omnia implebat, et incarnatus ut omnia carne impleret, descendit et ascendit. « Et idem dedit. » Qui non recusavit, inquit, propter nostram salutem ad infirma descendere, idem ipse distributionem fecit charismatum sive donorum. Non oportet itaque ob divisionem indignari. Si enim ipse dedit, quare contradicis? Alibi vero dicit spiritum dare dona; « Omnia, inquit, hæc operatur unus idemque spiritus ²¹. » Alibi Patrem dicit, ut cum ait: « Ego plantavi. Apollos rigavit, sed Deus incrementum dedit ²²; » hoc loco Filium. Nam omnia sanctæ ac beatæ Trinitati sunt communia: « Alios quidem apostolos, alios vero prophetas. » **36** Apostoli namque etiam prophetiam habebant, qui vero tunc prophetæ dicebantur non habebant apostolatium. « Alios autem evangelistas. » qui Evangelium conscripserunt. « Alios vero pastores ac doctores. » Episcopus dicit quibus creditæ erant Ecclesiæ, qualis erat Timotheus, qualis Titus. « Ad instaurationem sanctorum. » Vides causam cur data sint dona? Ad instaurationem, inquit, hoc est, ad perfectionem, ad completionem ut in his ministrarent Ecclesiæ, ipsamque ædificarent. Quanto igitur quispiam majus accepit donum, tanto majus sustinet onus. Hæc autem eis dicit qui invidia majorum donorum ab Ecclesia amputati erant, ostendens quod omnium opus ad unum respicit finem, nempe ad instaurationem sanctorum. Quid igitur invidia opus est? Sanctorum autem, id est, fidelium. « Perveniamus. » Nam *καταντήσωμεν*, id est, occurramus, capitur pro *φθάσωμεν*, id est, perveniamus. « In unitatem fidei. » Hoc est, donec omnes unam fidem habeamus unusquisque laborat et unusquisque ministrat: unitas enim fidei est non dissidere circa dogmata Id namque cognitio est Filii Dei, ut de eo non dissideamus. Virum autem perfectum, mensuramque ætatis dicit perfectam erga Christum dilectionem et de ipso notitiam. « Plenitudinis Christi. » Plenitudinem Christi dicit perfectam de Christo cognitionem ac fidem, ut quod ex virgine carnem acceperit, quod ex divinitate et humanitate in unam convenerit personam. Ne enim audito viro perfecto et mensura ætatis, corporalem intelligas ætatem, subjunxit: Plenitudinis Christi; ac si diceres: Donec ad perfectionem veniamus perfectæ in Christum fidei et cognitionis. Non enim quisvis efficitur pars totius plenitudinis sive corporis Christi: sed qui in virum perfectum cognitionis ejus pervenerit, et in mensuram dignæ ætatis plenitudinis Christi

IV, 14-16. *Ut non amplius simus pueri qui fluctuamus omni vento doctrinæ perversutiam hominum, per astutiam ad insidias deceptionis: sed veritatem servantes in charitate, crescimus in illum per omnia*

²¹ I Cor. xii, 11. ²² I Cor. iii, 6.

πάντα τὰ πάντα ἐπλήρωσεν. Καὶ σαρκωθεὶς ἵνα τὰ πάντα μετὰ σαρκὸς πληρώσῃ, κατέβη καὶ ἀνέβη. « Καὶ αὐτὸς ἔδωκεν. » Ὁ μὴ παραιτησάμενος, φησὶ, διὰ τὴν ἡμῶν σωτηρίαν εἰς τὰ κατώτατα κατέβη, αὐτὸς τὴν διανομήν τῶν χαρισμάτων ἐποίησεν. Ἄρα οὖν οὐ χρὴ ἀγνοῦν πρὸς τὴν διανομήν. Εἰ γὰρ αὐτὸς ἔδωκε, τί ἀντιλέγεις; Ἄλλαχού ὁ, φησὶ, τὸ πνεῦμα διδόναι τὰ χαρίσματα. « Πάντα γὰρ ταῦτα, φησὶν, ἐνεργεῖ, τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα. » Ἄλλαχού τὸν Πατέρα φησὶν, ὡς τὸ, « Ἐγὼ ἐφύτασα, Ἀπολλῶς ἐπότισεν, ἀλλ' ὁ Θεὸς ἡύξησεν, » Ἐνταῦθα τὸν υἱόν. Κοινὰ γὰρ τὰ πάντα τῇ ἀγίᾳ καὶ μικρῆ Τριάδι. « Τοὺς μὲν ἀποστόλους, τοὺς δὲ προφήτας. » Οἱ μὲν γὰρ ἀπόστολοι καὶ προφηταὶ εἶχον, οἱ δὲ τότε προφήται, οὐκ εἶχον ἀποστολήν. « Τοὺς δὲ εὐαγγελιστάς. » Τοὺς τὸ εὐαγγέλιον γράψαντας. « Τοὺς δὲ ποιμένας καὶ διδασκάλους. » Τῶν τὰς Ἐκκλησίας ἐμπεπιστευμένους λέγει, τοὺς ἐπισκόπους, οἷος ὁ Τιμοθεὸς, οἷος ὁ Τίτος ἦν. « Πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῶν ἁγίων. » Ὅρας τὴν αἰτίαν τῆς δόσεως τῶν χαρισμάτων; Πρὸς τὸν καταρτισμὸν, φησὶ, τουτέστι, πρὸς ἀπαρτισμὸν, πρὸς πληρωσίν, εἰς τὸ ἐν τοῦτοις ὁ κοινεῖν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ οἰκοδομεῖν αὐτήν. Ὅσα οὖν τις μεῖζον ἔλαβε χάρισμα, τοσούτῳ μεῖζον ἔχει τὴν φορτίον. Ταῦτα δὲ φησὶ πρὸς τοὺς τῶν φθόνῳ τῶν μετρίων χαρισμάτων ἀποκεκομμένους τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας, δεκνὺς ὅτι πάντων τὸ ἔργον εἰς ἓν ὄρα τέλος, τὸν καταρτισμὸν τῶν ἁγίων. Ποῦ οὖν χρεῖα φθόνου; Ἄγιον δὲ τῶν πιστῶν. « Καταντήσωμεν, » φησὶ, « εἰς τὴν ἐνότητά τῆς πίστεως. » Τουτέστιν, ἕως ἂν οἱ πάντες μίαν πίστιν σχῶμεν, ἕκαστος κἀμνεῖ, καὶ ἕκαστος διακονεῖ. Ἐνότις γὰρ πίστεως τὸ μὴ διεκρινεῖν περὶ τὰ δόγματα. Τοῦτο γὰρ ἐπίγνωσις τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τὸ μὴ διακρινεῖν περὶ αὐτοῦ. Ἄνδρα δὲ τέλειον καὶ μέτρον ἡλικίας λέγει τὴν τελείαν τοῦ Χριστοῦ ἔνοιαν καὶ εὐδοκίαν. « Τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ. » — [ΟΙΚΟΥΜ.] Πλήρωμα Χριστοῦ φησὶ, τὴν περὶ Χριστοῦ δλοτελή γνῶσιν καὶ πίστιν, οἷον ὅτι ἐκ παρθένου σάρκα ἔλαβεν, ὅτι ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος εἰς μίαν ὑπῆρξεν ὑπόστασιν. Ἴνα γὰρ μὴ ἀκούσας ἕνθα τέλειον καὶ μέτρον ἡλικίας, τὴν σαματικὴν νοήσας, ἐπήγαγε, τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ, ὡσεὶ ἔλεγε: Μέχρις οὐ εἰς τελειότητα φθάσωμεν τῆς δλοτελοῦς τοῦ Χριστοῦ πίστεως καὶ γνῶσεως. Οὐ γὰρ ὁ τυχὼν γίνεται μέρος τοῦ ὅλου πληρώματος, ἤτοι τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ὁ εἰς ἀνδρα τέλειον τῆς ἐπίγνωσεως αὐτοῦ καταντήσας, καὶ εἰς μέτρον ἡλικίας ἀξίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ.

Ἴνα μὴ κτεῖ ὤμεν νήπιοι κλυδωνιζόμενοι καὶ περιφερόμενοι παντὶ ἀνέμῳ τῆς διδασκαλίας ἐν τῇ κλυθείᾳ τῶν ἀνθρώπων, ἐν πανουργίᾳ πρὸς τὴν μεθοδεῖαν τῆς πλάνης. Ἀληθεύοντες δὲ ἐν ἀγά-

πη, ἀξίζωμεν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, ὃς ἐστὶν ἅ
 ἡ κεφαλή, ὁ Χριστός. Ἐξ οὗ πᾶν σῶμα συναρ-
 μολογούμενον καὶ συμβιβαζόμενον, διὰ πάσης
 ἀφ᾽ ἧς τῆς ἐπιχορηγίας, κατ' ἐνέργειαν ἐν μέτρῳ
 ἑνὸς ἐκάστου μέλους τὴν αὔξησιν τοῦ σώματος
 ποιεῖται εἰς οἰκοδομὴν ἑαυτοῦ ἐν ἀγάπῃ.

« Ἴνα μηκέτι ὦμεν νήπιοι. » Δείκνυσι παρόντας
 αὐτοὺς τοῦτο πάσαι, καὶ ὡς ἐν διαιγύματος τάξει
 ἐπινοροῦνται αὐτοὺς, καὶ ἑαυτὸν συντάτων διὰ τὸ
 κνεπαγήεις. Νηπίους δὲ, τῇ πίστει φησί. « Καὶ
 περιφερόμενοι. » Νηπίων γὰρ ὄντως τὸ περιφέρεσθαι,
 καὶ οὐ βεβηκότων καὶ στερόων. « Πιπτεῖ ἀνέμῳ. » Ἐπι-
 πῶν κλυδωνιζόμενοι, ἐπέμεινε τῇ τροπῇ, καὶ ἄνεμον
 διδασκαλίαν προσεπίπῳ. « Ἐν τῇ κυβείᾳ τῶν ἀνθρώ-
 πων. » Κυβεῦται λόγων λέγονται, οἱ ποτὲ μὲν τοῦτο,
 ποτὲ δὲ ἑκαίνο διδάσκοντες, καὶ μεταδιδόντες αἰεὶ ἀπὸ
 τοῦτου εἰς τοῦτο πανοργίως. Τοιοῦτοι οἱ αἰρετικοί.
 Οἱ δὲ τοιοῦτοι, φησί, καὶ πανοργίῳ πρὸς τὸ μέθιδον
 εὔρειν καὶ πρόφατιν πλάνης, πάντα πρὸς τὸ ἀπα-
 τῆσαι μηχανώμενοι. Κυβεῖν τὴν πανοργίαν κα-
 λεῖ. Πειροῖται δὲ ἀπὸ τοῦ κυβεῖν τὸ δνομα. Ἰδιον
 δὲ τοῦτου, τὸ, τῆδε κάκεισε μεταφέρειν τὰς ψήφους
 πανοργουμένους. « Ἀληθεύοντες δὲ ἐν ἀγάπῃ. »
 Ἐκεῖνοι μὲν νόθη, φησί, καὶ ψευδῆ διδάσκουσι περὶ
 ὧν ὁ λόγος, ἡμεῖς δὲ ἀληθεύοντες ἐν τῇ δόγμασι καὶ
 βίῳ καὶ λόγῳ ἐν ἀγάπῃ. Ἄλλως γὰρ οὐκ ἐν ἀλη-
 θεύειν. Ἀξίζωμεν καὶ ἰποικοδομήσωμεν εἰς τὸν
 Χριστὸν τὴν κεφαλὴν ἡμῶν, τὰ πάντα ἡμῶν, καὶ
 βίον, καὶ λόγον, καὶ δόγματα. « Ἐξ οὗ πᾶν τὸ
 σῶμα. » Καθάρπῳ ἐπὶ τῶν ἡμετέρων σωμάτων τὸ
 πνεῦμα τὸ ζωτικὸν τὸ ἀπ' ἐγκεφάλου διὰ τῶν νεύρων
 κατιόν, οὐχ ἄπλῳ πᾶσιν ἐμπνέει τοῖς μέλεσι δύναμιν,
 ἀλλὰ τὸ μὲν πλείον τι διέξασθαι δυνάμειν πλείον
 δίδωσι, τῷ δὲ ἕλαττον, ἕλαττον, οὕτω καὶ ὁ Χριστός,
 καθάρπῳ μελῶν τῶν ἡμετέρων ψυχῶν ἐξ αὐτοῦ καὶ
 εἰς αὐτὸν ἀποκοιμαζόμενον, ἡ πνευματικῆ αὐτοῦ
 δυνάμει καὶ ἡ τῶν χρισμάτων διανομῇ, κατὰ ἀνα-
 λογίαν ἑνὸς ἐκάστου μέλους αὐτοῦ προσεπιπόμενῃ,
 τὴν αὔξησιν ποιεῖται τῆς πνευματικῆς ἡλικίας.
 « Διὰ τῆς ἀφ᾽ ἧς, φησί, τῆς ἐπιχορηγίας. » τουτέστι,
 διὰ τῆς ἐν τῇ ἀφ᾽ ἧς, καὶ ὅσον ἐρεῦνῃ τοῦ ἐπιτηδείου
 ἐπιχορηγίας γινόμενης. Ἐκεῖνη γὰρ ἡ ἀπὸ τοῦ
 Ἄρ. στοῦ κατιοῦσα πνευματικῆ δυνάμει, ἑνὸς ἐκάστου
 μέλους αὐτοῦ ἀπτομένη, οὕτως ἐνεργεῖ, ὡς ἂν εὔρη
 τινὰ πρὸς ὑποδοχὴν ἐπιτηδείου, ὡς εἰ ἐλεγε. Τὰ
 μέλη τοῦ Χριστοῦ ἡμεῖς, φησὶν, οἱ ἄνθρωποι κατὰ
 τὴν ἀναλογίαν τοῦ οἰκείου πνευματικοῦ μέτρου D
 δεχόμενοι τὴν ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ἐπιχορηγίαν, αὔξο-
 μεν. Τὸ γὰρ πνεῦμα ἄνωθεν ἐπιρρέον ἀπὸ τοῦ Χρι-
 στοῦ ἀφθόνως καὶ χορηγούμενον, πάντων ἐφαπτό-
 μενον τῶν εἰς μέλη τελούτων τοῦ Χριστοῦ. πρὸς
 τὴν ἀναλογίαν τῆς ἐκάστου δυνάμειος τὴν αὔξησιν
 ποιεῖται. — [ΟΙΔΟΥΜ.] Ὅρα τί κίχῳ ἐνόμισα.
 Οὕτως γὰρ ἐχώρησα τὰ τοῦ μακαρίου νοῦσαι. —
 [ΙΜΑΝ.] Ἐξ οὗ Ἄρ. στοῦ πᾶν τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλη-
 σίας συναρμολογούμενον αὐτῷ καὶ συμβιβαζόμενον,
 τουτέστι, συγκολλημένον αὐτῷ καὶ προσνωμένον,
 ὡς ἰδίᾳ κεφαλῇ. Ἐξ αὐτοῦ γὰρ ἡμῖν τὸ κεκολλη-
 θῆναι αὐτῷ. Κεκολλημένον δὲ, διὰ πάσης ἀφ᾽ ἧς,

*qui est caput, nempe Christum: 27 a quo totum cor-
 pus, quod coaptatur et compingitur per omnem tactum
 subministrationis, juxta efficaciam ad mensuram
 uniuscujusque partis incrementum corporis facit ad
 ædificationem sui ipsius per charitatem.*

« Ut non amplius simus pueri. » Ostendit ipsos
 olim ita fuisse affectos, et per modum narrationis
 corrigit eos, ac seipsum conjungit ne odiosus fiat
 sermo. Pueros autem dicit fide. « Et circumferamur. »
 Revera enim puerorum est circumferri qui
 firmi et stabiles non sunt. « Omni vento. » Cum
 præmisset: Qui fluctuemus, in tropo permansit,
 subjungens, et ventum doctrinæ: « Per versutiam
 hominum. » Versuti in verbis dicuntur, qui interdum
 quidem hoc, interdum vero illud docent, et
 vafricie sua semper ab hoc ad illud transeunt.
 Hujusmodi sunt hæretici. Hujusmodi autem etiam
 astuti inquit ad inveniendum semina et occasio-
 nem deceptionis, omnia machinantur ut fallant ac
 imponant, κυβεῖν autem dicit versutiam et astu-
 tiam. Factum est autem nomen a κυβεῖν, id est,
 taxillis ludere: quod ibi versutis familiare sit cal-
 culos hac et illac transmutare. « Sed veritatem ser-
 vantes in charitate. » Siquidem illi de quibus sermo
 est, adulterino et falsa docent, nos autem veritatem
 servantes in dogmatis et vita ac sermone, in chari-
 tate; alioquin enim non contingit servare veritatem,
 crescimus et ædificemur in Christum caput nostrum
 per omnia nostra et vitam et sermones ac dogmata.
 « Ex quo totum corpus. » Quemadmodum in no-
 stris corporibus spiritus vitalis a cerebro per ner-
 vos descendens, non æqualiter omnibus membris
 inspirat virtutem: sed huic quidem amplius po-
 tenti suscipere, plus tribuit, ei autem quod minus
 potest, minus elargitur: ita et Christus. Tanquam
 enim membris animarum nostrarum ex ipso et in
 ipsum pendentibus, spiritualis ejus virtus ac do-
 norum divisio, juxta proportionem cujusque ipsius
 membri applicata, augmentum efficit spiritualis
 ætatis. « Per tactum subministrationis. » Hoc est,
 per aptam subministrationem quæ fit in contracta-
 tione et velut in scrutatione. Spiritualis enim illa
 virtus quæ a Christo descendit cuique membro
 ipsius ita vim exerit, 28 sicut quodque invenerit
 aptum ad susceptionem, ac si diceret: Nos homi-
 nes qui membra Christi sumus, juxta propriam
 spiritualis mensuræ proportionem, suscipientes
 quæ a Christo est subministrationem, augemur,
 spiritus namque superne a Christo influens abunde
 et subministratus, omnibus adaptatus qui in Christi
 membra perficiuntur, juxta proportionem virtutis
 uniuscujusque facit augmentum. Animadvertite quid
 et mihi visum sit: neque enim eo progressus sum ut
 considerarem ac intelligerem quæ ipsius sancti sunt
 A quo Christo omne corpus Ecclesiæ quod ipsi
 coaptatur et compingitur, hoc est, conglutinatur et
 ad eum unitur tanquam ad proprium caput: ab
 ipso enim habemus ut ei adhæreamus sive aggluti-

Ἐχοῦς μὴ μόνον διὰ τοῦ παραινέειν, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ φοβεῖν καὶ τῷ Θεῷ παραδιδόναι, τὴν διδασκαλίαν ἐργάζεσθαι. Μαρτύρομαι, φησὶν, ἐν Κυρίῳ, τουτέστι, μάρτυρα τὸν Κύριον καλῶ, ὅτι εἶπον τί δεῖ ὑμᾶς πράττειν. Ὅρα δὲ σοφίαν. Οὐκ εἶπε, Μηκέτι ὑμᾶς περιπατεῖν, καθὼς περιπατεῖτε. (Ἐπληξε γὰρ ἄν.) Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἐδήλωσεν, ἀπὸ δὲ ἐτέρων ἤγαγε τὸ παράδειγμα. « Ἐν ματαιότητι τοῦ νοῦς αὐτῶν. » — [ΦΩΤ.] Εἰς τὸ μὴ περὶ τὰ μάταια ἀσχολεῖσθαι τὸν νοῦν ὑμῶν. Οὐ τὰ τῆς ἀληθείας φρονοῦντες καὶ πιστεύοντες καὶ ἀποδεχόμενοι, ἀλλ' ἄπερ ἄν ὁ νοῦς αὐτῶν μάτην ἀναπλάσῃ καὶ λογίται. Τί δ' ἄν καὶ λογίσοιτο τῶν καλῶν, ὁ ἐσκοτισμένην ἔχων τὴν διάνοιαν; « Ἐσκοτισμένοι τῇ διανοίᾳ. » Τὸ γὰρ πλῆθος τῶν βιωτικῶν ἀμαρτιῶν, τὸ διορατικὸν τῆς διανοίας ἐπισκοτίζον, ἰδεῖν οὐκ ἔβ τὸν Ἥλιον τῆς δικαιοσύνης Χριστόν. Ἐνθεν γίνεται ἢ πώρωσις τῆς καρδίας, ὅπερ παρακατιῶν, φησὶν, οἶονεὶ πώρωσις τις οὔσα καὶ ἀναισθησία. Τὸ γὰρ ἐσκοτισμένον, ἀναισθητον. « Διὰ τὴν ἄνοιαν τὴν οὔσαν ἐν αὐτοῖς. » Εἰ οὖν ἀγνοοῦσι, φησὶ ἐν τῷ καὶ ἐπιπύωνται οὐκ ἄξιοι ἐγκλημάτων εἰσι καὶ τιμωριῶν, ἀλλὰ μᾶλλον τοῦ μαθεῖν. Ἀλλ' ὅρα πῶς αὐτῶν ἀφαιρεῖται τὴν συγγνώμην. Οἵτινες, φησὶν, ἀπηληγότες ἑαυτοῦς παρέδωκαν τῇ ἀσελείᾳ εἰς ἐργασίαν ἀκαθαρσίας πάσης. Δείκνυσι γὰρ ὅτι τῆς ἀγνοίας καὶ τῆς πωρώσεως ὁ βίος αὐτοῖς αἴτιος. Ὁ δὲ βίος, ἐξ οὐκείας γέγονε ῥαθυμίας καὶ ἀναληγίας. Ἐαυτοὺς γὰρ, φησὶ, παρέδωκαν. Ὅσον οὖν εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους εἵρηξ, « Παρέδωκεν αὐτοῦς ὁ Θεὸς εἰς ἀδόκιμον νοῦν, » κατὰ τὴν ἐνταῦθα διάνοιαν αὐτὸ νόει. Συνεχώρησε γὰρ ὁ Θεὸς παραδοθῆναι αὐτοῦς, ἐπειδὴ τοῦτου ἀξίους ἑαυτοῦς ἐποίησαν. « Διὰ τὴν πώρωσιν. » Διὰ τὴν ἀναισθησίαν. Ἀναισθησίαν γὰρ φέρει τοῦ φωτός ἢ σκότωσης, τῷ μὴ ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς φόβον Θεοῦ. « Οἵτινες. » Εἰς τὸν παράνομον ἐξοκέιλαντες βίον, καταβραχὺ τὴν ἀναληγίαν ἐνόησαν. « Ἀπηληγότες. » Οἷον ἀναληγῆτως ἐσχηκότες καὶ ῥαθυμῆσαντες, καὶ καμῆν μη βουληθέντες πρὸς εὐρεσιν τοῦ καλοῦ. « Ἐαυτοῦς παρέδωκαν τῇ ἀσελείᾳ. » Πῶς γὰρ ὁ ἐν ἀσελείᾳ ἐξεταζόμενος δυναθεῖη γινῶναι Θεόν; Οὐκοῦν ἡ αἰτία τῆς ἀγνοίας, ἡ ἀσέλγεια, ἢ τις κατὰ γνώμην ἀμαρτάνεται. « Εἰς ἐργασίαν ἀκαθαρσίας. » Ὡς ἔργω, φησὶ, τῷ ἀσελγαίνειν ἐχρήσαντο καὶ πλεονεκτεῖν. Ἄρα οὐκ ἐξῆν αὐτοῖς μὴ ἀσελγαίνειν; μὴ πλεονεκτεῖν; παντὶ που δῆλον. Ὅρα ὅτι παρ' αὐτῶν γέγονεν ἡ τύφλωσις; « Ἐν πλεονεξίᾳ. » Ἡ ὅτι δυοῖν ἑαυτοῦς παρέδωκαν πάθεισιν, ἀσελείᾳ καὶ πλεονεξίᾳ, ἃ ἔστιν ἐπιπολάζοντα μᾶλλον τῶν ἄλλων ἀμαρτιῶν, ἢ ὅτι τὴν ἀσέλγειαν καὶ ἀκαθαρσίαν ἀπλῶς ἐν πλεονεξίᾳ, τουτέστι, καθ' ὑπερβολὴν καὶ ἀνευδότως εἰργάσαντο.

et immunditiam simpliciter cum aviditate, hoc est, ultra modum et omni cum desiderio et aviditate perpetrarunt.

Ἰμεῖς δὲ οὐχ οὕτως ἐμάθετε τὸν Χριστόν, εἰ γε αὐτὸν ἠκούσατε, καὶ ἐν αὐτῷ ἐδιδάχθητε,

²⁵ Rom. 1, 28.

Oportuit non solum exhortando, sed et terrendo et Deo tradendo, doctrinæ operam dare. Testor, inquit, per Dominum, hoc est testem invoco Dominum, quod dixerim quid vos oporteat agere. Et animadvertes sapientiam. Non dixit: Ne posthac ambuletis sicut ambulabatis: hoc enim modo ferisset eos: **40** hoc tamen indicavit, sed ab aliis duxit exemplum. « In vanitate mentis suæ. » — Ut non occupetur circa vana mens vestra. Intelligentes et credentes ac suscipientes non quæ veritatis sunt, sed quæcunque mens ipsorum vane commentata fuerit ac excogitaverit. Quid enim eorum quæ facta sunt cogitare posset qui mentem habet obtenebratam? « Obtenebrati mente. » Multitudo namque mundanorum peccatorum aciem mentis obtenebrans non sinit intueri solem justitiæ Christum, unde obstinatio oritur cordis, quod in progressu dicit tanquam cæcitas quædam et insensibilitas. Obtenebratio enim insensibilitas est. « Propter ignorantiam quæ est in illis. » Si igitur ignorant, dicit quispiam, excæcati sunt, reprehendi non merentur nec puniri, sed magis doceri. Verum animadvertes quomodo veniam ab eis aufert. Qui, inquit, ubi dolere desierunt, semetipsos tradiderunt lasciviæ ad patrandum omnem immunditiam. Ostendit namque quod ignorantie ac cæcitatibus causa ipsis fuerit vita, porro vita ex propria segnitie provenit et indolentia sive stupore. Nam semetipsos, ait, tradiderunt. Cum igitur in eum Epistolæ ad Romanos locum incideris, « Tradidit eos Deus in reprobam mentem ²⁵, » juxta præsentem declarationem illud intellige: permisit enim Deus ipos tradi, quandoquidem sese dignos reddiderant. « Propter excæcationem. » Propter insensibilitatem. Siquidem lucis obtenebratio affert sensus carentiam, eo quod non habeant in seipsis Dei timorem. Qui ubi dolore desierunt. « Postquam in vitam iniquam et divinarum legum contemptricem impegunt, paulatim ægrotantes ad indolentiam ac stuporem devenerunt. « Ubi dolore desierunt. » Hoc est, insensibiles sunt effecti, posteaquam præ segnitie laborare noluerunt ad recti inventionem. « Semetipsos tradiderunt lasciviæ. » Quomodo enim is qui in lascivia degit, posset Deum cognoscere? Causa itaque ignorantie lascivia est qua secundum mentem quis errat. « Ad patrandum immunditiam. » Sic ut opere, inquit, lascivi esse decreverint et avidi. Annon poterant non esse lascivi et avidi? Utique manifestum est quod sic; Vides quod in manu eorum fuerit cæcitas? « Cum aviditate. » Aut quod duabus sese tradiderint affectionibus, **41** nempe lasciviæ et habendi aviditati, quæ magis in promptu sunt quam cætera vilia aut quod lasciviam

IV, 20-24. « Vos autem non sic didicistis Christum: siquidem illum audistis, et in eo docti

καὶ παρὰ Ἰουδαίους δικαιοσύνη καὶ δσιότης, ἀλλὰ A
τυπική. Περὶ γὰρ σώματος κάθαρσιν ἡσχόληντο.
Ἄλλὰ μὴ ταύτην, ἀλλὰ τὴν ἐν ψυχῇ δικαιοσύνην
καὶ δσιότηρα ἐνδύσασθε. Αὕτη γὰρ ἡ τῆς ἀληθείας.
Ἡ δικαιοσύνην ἀληθείας λέγει, πρὸς ἀντιδιαστολὴν
τῆς ἐν ὑποκρίσει.

Διὸ ἀποθέμενοι τὸ ψεῦδος, λαλεῖτε ἀληθειαν
ἕκαστος μετὰ τοῦ πλησίον αὐτοῦ, ὅτι ἐσμὲν
ἀλλήλων μέλη. Ὁργίσεσθε καὶ μὴ ἀμαρτάνετε.
Ὁ ἥλιος μὴ ἐπιδύετω ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὑμῶν.
Μηδὲ δίδοτε τόπον τῷ διαβόλῳ. Ὁ κλέπτων
μηκέτι κλεπτέτω, μᾶλλον δὲ κοπιᾶτω ἐργαζό-
μενος τὸ ἀγαθὸν ταῖς χερσίν, ἵνα ἔχη μεταδι-
δόναι τῷ χρεῖαν ἔχοντι. Πᾶς λόγος σαπρὸς ἐκ
τοῦ στόματος ὑμῶν μὴ ἐκπορευέσθω, ἀλλ' εἴ τις
ἀγαθὸς πρὸς οἰκοδομὴν τῆς χρεῖας ἵνα δῶ χάριν τοῖς
ἀκούουσιν.

Ἐπεὶ τὸν πλαιῖον ἄνθρωπον καθολικῶς, λοιπὸν
καὶ ἰδικῶς αὐτὸν διαγράφει. Καὶ πρῶτον αὐτοῦ
τὸ ψεῦδος ἀποκόπτει, ὡς ἀπὸ οἰκείων μελῶν, ὡσεὶ
εἶπε· Μὴ ὀφθαλμὸς ἰδῶν θηρίον, οὐ δίδωσι φυγεῖν
τοῖς ποσίν; ἢ χεὶρ ψηλαφήσασά τι πονηρὸν, ψεύ-
δεται τὰ λοιπὰ μέλη; Οὕτως, φησί, καὶ ὑμεῖς χρὴ
διακρίσθαι. « Ὁργίσεσθε, καὶ μὴ ἀμαρτάνετε. »
Ἐἶπε, Μὴ ψεύδεσθε. Ἐπεὶ οὖν πολλάκις τις ψευδέ-
μενος, ὀργῆς πρόφασιν παρεῖχε, φησί. Καλὸν μὲν
τὸ μὴ ὀργίζεσθαι καθόλου. Εἰ δὲ ἄρα, κἄν μὴ πρὸς
ἀμαρτίαν ἐξαχθῆτε, μηδὲ παραμενέτω ὑμῖν ἐπὶ πολὺ
τὸ πάθος, « Ἐνὶ γὰρ. ὡς λέγει τις, ὀργῆς δικαίας
πρὸς ὤραν ἐμπλησθῆναι. Δύσον δὲ αὐτὴν πρὸ ἡλίου
δύσεως, διὰ τε τὸ μὴ δόξει ἐπὶ ἀναξίους ἀνατεταλ-
κέναι τὸν ἥλιον, καὶ ἵνα μὴ ἡ νύξ διὰ τῶν ἐνοπιῶν
χαλεπωτέρην ἐργάσεται τὴν πυρᾶν.

[ΟΙΚΟΥΜ.] Ἡκούσά τινων ἐρμηνευσάντων· Μία,
φησὶν, ἀναμάρτητος ὀργῆ, ἢ πρὸς τοὺς δαίμονας
καὶ τὰ πάθη. « Μηδὲ δίδοτε τόπον. » Ἡ δὲ τοῦ
ἄνω φησὶται· Μὴ ἐπιδύετω, φησὶν, ὁ ἥλιος ἐπὶ τῷ
παροργισμῷ ὑμῶν, ἵνα μὴ δῶτε χώραν τῷ διαβόλῳ
διὰ τῶν κατὰ τὴν νύκτα λογισμῶν, πλεῖον ὑμᾶς
ἐκκαίειν κατὰ τῶν ἀδελφῶν. « Τῷ διαβόλῳ. » Ὡς τε
τὸ ἀλλήλοις πολεμεῖν, τόπον ἐστὶ δίδόναι τῷ διαβόλῳ
καθ' ἡμῶν αὐτῶν. « Ὁ κλέπτων μηκέτι κλεπτέτω. »
Ἰδοὺ τὰ μέλη τοῦ πλαιῖου ἀνθρώπου. Ποῦ δὲ εἶσι νῦν
οἱ βύβου γέμοντες, ἑαυτοὺς δὲ καθαρῶς ἐπι:καλοῦν-
τες, οἱ μὴ δεχόμενοι τὴν μετάνοιαν; Ἰδοὺ γὰρ
φανερῶς ἀκούουσιν, Ὁ κλέπτων μηκέτι κλεπτέτω.
« Μᾶλλον δὲ κοπιᾶτω. » Οὐ γὰρ ἀρκεῖ παύσασθαι
ἀμαρτίας τὸν μετανοοῦντα, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐναντίαν
αὐτῇ ὀδευτέον αὐτῷ. Κοπιᾶτω δὲ, εἰπὼν, τὸ ἐπίπο-
νον τοῦ ἔργου ἐδήλωσε. Τὸ ἀγαθὸν, φησί. Καὶ γὰρ
καὶ ὁ κλέπτων ἐργάζεται, ἀλλὰ κακόν. « Πᾶς λόγος
σαπρὸς. » Σαπρὸν, ἢ τὸν ἀργὸν καὶ εἰκαῖον καλεῖ,
ἢ τὸν σεσηπῶτα καὶ δυσώδη. Τί γὰρ λοιδορίας, κα-
ταλαλῆς, αἰσχρολογίας, εὐτραπέλειας, δυσωδέστερον
ἢ πλεῖον σεσηπῶς; « Πρὸς οἰκοδομὴν τῆς χρεῖας

Justitia vero dicitur virtus universalis: sanctitas
autem est puritas. « Et sanctitatem veritatis. »
Erat et apud Judæos justitia et sanctitas, sed figu-
ralis: nam circa corporis purificationem occupa-
bantur: verum non hanc, sed quæ in anima est
sanctitatem ac justitiam induite. Hæc enim veri-
tatis est. Aut justitiam veritatis dicit ad distinctio-
nem ejus quæ est in simulatione et hypocrisi.

IV, 25-29. « Quapropter deposito mendacio lo-
« quimini veritatem quisque cum proximo suo,
« quoniam sumus invicem membra. Irascimini et
« non peccetis. Sol ne occidat super iram vestram.
« Ne detis locum diabolo. Qui furabatur ne am-
« plius furetur: magis autem laboret operando
« manibus quod bonum est, ut possit impartiri ei
« qui opus habuerit. Omnis sermo spurcus ex ore
« vestro ne procedat, sed si quis est bonus ad
« ædificationem negotii ut det gratiam audienti-
« bus. »

Universaliter dixerat veterem hominem: cæterum
etiam specialiter ipsum describit. Et primo menda-
cium ejus amputat, velut a propriis membris, ac
si diceret: Nunquid oculus ubi feram 43 intuitus
est, non dat pedibus operam ut fugiant? aut ma-
nus mali quippiam contrectans, ludificat cætera
membra? Ita, inquit, et vos oportet affectos esse,
« Irascimini, et non peccetis. » Dixit: Ne mentia-
mini. Quoniam ergo frequenter quispiam mentien-
do iræ ansam præbuit, idcirco ait: Pulchrum qui-
dem est omnino non irasci: verum si id non
contingat, saltem ne ad peccatum exagitemini,
neque diutius permaneat apud vos iræ affectus.
Contingit enim, ut dicit quispiam, justa ad ho-
ram impleri: solve autem ipsam ante solis occa-
sum, et ne sol super indignos ortus fuisse dicatur,
et ne nos cogitationibus infeliciorum efficiat flam-
mam.

Quosdam ita audivi interpretantes: Una ait, incul-
pata ira est, nempe quæ erga dæmones et affectus
conculcat. « Ne detis locum. » Aut cum superiore
conjungitur sententia: Ne occidat, inquit, sol super
iram vestram, ut non detis locum diabolo per cogi-
tationes nocturnas amplius vos inflammandi adver-
sus fratres. « Diabolo. » Invicem ergo pugnare est
dare locum diabolo adversus nos ipsos. « Qui fu-
rabatur, non amplius furetur. » Ecce membra
veteris hominis. Ubi autem nunc sunt qui sordi-
bus oppleti, seipsos tamen puros dicunt, non sus-
cipientes penitentiam? Ecce enim manifeste au-
diunt: Qui furabatur non amplius furetur. « Magis
autem laboret. » Neque enim satis est a peccatis
cessasse eum qui resipiscit, sed et priori contra-
ria incedendum est ipsi via. Dicens autem: Labo-
ret, operis difficultatem significavit. Quod bonum
est, inquit. Siquidem operatur etiam is qui furatur,
sed quod malum est. « Omnis sermo spurcus. »
Σαπρὸν dicit aut otiosum et vanum, aut putridum
et graveolens. Quid enim magis putridum est aut
gravius olet quam convicium, detractio, obscœnum

verbum aut dicacitas? « Ad ædificationem negotii.» Cujus negotii? Præsens, inquit, de quo est disceptatio. Oportet enim virum spiritualem omnem propositam disceptationem convertere ad ædificationem eorum qui conveniunt. « Ut det gratiam audientibus. » Ut det, inquit, Dei gratiam audientibus : aut ut Dei gratiam tibi referant ob ea quæ loqueris : aut ut spiritualiter gratus illis fiat. Erit autem hoc, si de temperantia, de justitia de elemosyna loquaris.

IX, 30, 31. « Et ne contristetis Spiritum sanctum Dei, per quem obsignati estis in diem redemptionis. Omnis amarulentia et tumor, et ira, et vociferatio, et male dicentia tollatur a vobis cum omni malitia. »

Pavendum quiddam dicit. Ostendit enim quod omnis qui spurcum sermonem loquitur, Spiritum sanctum contristat. Deinde etiam ex beneficio spiritus sermonem magis tremendum reddit. Ait enim : Per quem obsignati estis. In baptisate namque nos obsignavit, tanquam manifestum efficiens quod Dei populus simus : siquidem hic dies redemptionis fuit. « Omnis amarulentia. » Amarulentiam vocat vehementiam in dicendo et præparationem ad iram : tumor autem itæ generativus est, ex ira vero procedit vociferatio, et ex hac maledicentia sive convicium. Hæc igitur omnia tollantur a vobis. Non dicit, Cobibeantur, aut Puniantur, sed omnem eorum significans ablationem, Tollantur, inquit, cum omni malitia. Quandoquidem enim nonnulli sunt homines more canum clam mordentes, qui neque vociferantur, neque manifestam faciunt iram, sed in animo eam servant, data occasione ulciscuntur, sed de eo qui contristavit, vult latentem quoque intus malitiam tolli et exterminari.

IV, 32 ; V, 1, 2. *Sitis autem invicem comes alius in alium, misericordes, donantes vobis invicem, quemadmodum et Deus per Christum donavit vobis. Estote igitur imitatores Dei tanquam filii dilecti, et ambulate in dilectione, sicut et Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis oblationem ac victimam Deo in odorem bonæ fragrantiae.*

Neque enim sufficit sola a malis abstinencia, ut liberatur quis a supplicio, nisi etiam bonum operetur. Et hoc indicant qui a sinistris sunt ²⁶, qui de nullo pravo opere accusantur, sed quod non paverint, potum non dederint, non operuerint : quæ sunt bonorum operationes. Necessaria est itaque nobis bonorum quoque operatio. Ideo postquam prava abstulit Paulus, ad bonorum operationem exhortatur. « Comes. » Tanquam ad oppositam ad iræ distinctionem. « Misericordes. » Veluti ad distinctionem oppositam amarulentiae. Posuit autem : « Donantes vobis invicem, » hoc est, Clementes ac faciles estote, ad oppositam correspondentiam malitiæ et maledicentiae. « Quem-

²⁶ Matth. xxv, 44.

Ποίας χρείας; Τῆς παρούσης, φησί, περί τῆς διάλξεως. Δεῖ γάρ τόν πνευματικόν ἄνθρωπον πάνσαν προκειμένην διάλεξιν περιτρέπειν εἰς οἰκοδομήν τῶν συμπρόντων. « Ἴνα δὴ χάριν τοῖς ἀκούουσιν. » Ἴνα δὴ χάριν Θεοῦ, φησί, τοῖς ἀκούουσιν, ἢ ἵνα χάριν σοι εἰσιῶνται Θεοῦ, ἐφ' οἷς λαλεῖς, ἢ ἵνα εὐχαρῆς αὐτοῖς γένη πνευματικῶς. Ἔσται δὲ τοῦτο, ἐν περι σωφροσύνης, περι δικαιοσύνης, περι ἐλεημοσύνης λαλήσας.

Καὶ γὰρ λυκεῖτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ, ἐν ᾧ ἐσφραγίσθητε εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως. Πᾶσα πικρία καὶ θυμὸς, καὶ ὄργη, καὶ κραυγὴ, καὶ βλασφημία ἀρθήτω ἀφ' ὑμῶν σὺν πάσῃ κακίᾳ.

Φοβερόν τι λέγει. Δείκνυσι γὰρ, ὅτι πᾶς ὁ σαπρὸν λόγον λαλῶν, τὸ Πνεῦμα λυκεῖ τὸ ἅγιον. Εἶτα καὶ ἐκ τῆς εὐεργεσίας τοῦ πνεύματος, φοβερώτερον τὸν λόγον ποιεῖ. Ἐν ᾧ γὰρ, φησὶν, ἐσφραγίσθητε. Ὡσπερ γὰρ δῆλους ποιῶν ἡμᾶς ὅτι ἐσμὲν Θεοῦ λαός, ἐσφράγισας ἡμᾶς ἐν τῷ βαπτίσματι. Αὕτη γὰρ ἡ ἡμέρα τῆς ἀπολυτρώσεως. « Πᾶσα πικρία. » Πικρίαν μὲν λέγει, τὴν δεινότητα καὶ τὴν κατασκευήν. Ὁ δὲ θυμὸς γεννητικὸς ἐστὶ τῆς ὀργῆς. Ἐκ δὲ τῆς ὀργῆς ἡ κραυγὴ πρόεισιν. Ἐκ δὲ ταύτης ἡ βλασφημία, οἷον ἡ λοιδορία. Ταῦτα τοιγαροῦν ἅπαντα ἀρθήτω ἀφ' ὑμῶν. Οὐ λέγει, Κατεχέσθω, ἢ Κολαζίσθω, ἀλλὰ τὴν τελείαν αὐτῶν δηλῶν ἀναίρειν, Ἀρθήτω σὺν πάσῃ, φησὶ, κακίᾳ. Ἐπειδὴ γὰρ εἰσὶν ἄνθρωποι ὡσπερ τῶν κυνῶν οἱ λαθροδιχταί, οἱ οὐτε κρίζουσιν, οὔτε, δήλην ποιοῦσι τὴν ὀργήν, ἀλλὰ κατὰ ψυχὴν ἔχοντες ἀμύονται ἐν καίρῳ τὸν λυπησαντα, βούλεται καὶ τὴν ἐνδομυχούσαν κακίαν αἵρεσθαι καὶ ἐξορίζεσθαι.

Γίνεσθε εἰς ἀλλήλους χρηστοί, εὐσπλαγχοί, χαριζόμενοι ἑαυτοῖς, καθὼς καὶ ὁ Θεὸς ἐν Χριστῷ ἔχαρισται ὑμῖν. Γίνεσθε οὖν μιμηταὶ τοῦ Θεοῦ, ὡς τέκνα ἀγαπητὰ, καὶ περιπατεῖτε ἐν ἀγάπῃ, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς, καὶ παρέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν προσφορὰν καὶ θυσίαν τῆ Θεῷ εἰς ὄσμὴν εὐωδίας.

Οὐδὲ γὰρ ἀρκεῖ μόνη τῶν κακῶν ἡ ἀποχὴ ἀπαλλάξαι τιμωρίας, εἰ μὴ καὶ ἀγαθόν τις προσεργίσσεται. Καὶ τοῦτο δηλοῦσιν οἱ ἐξ εὐωνύμων, οἱ οὐδὲν ἐγκαλοῦνται κακόν. Ὅτι δὲ μὴ ἐθρεψαν, καὶ ἐπότισαν, καὶ ἐκέπασαν, ἅπερ ἐστὶ τῶν καλῶν ἐργασία. Δεῖ οὖν ἡμῖν καὶ καλῶν ἐργασίας. Διὸ τὰ φαῦλα ἀνελὼν ὁ Παῦλος, ἐπὶ τὴν τῶν ἀγαθῶν ἐργασίαν παρακαλεῖ. « Χρηστοί. » Ὡς πρὸς ἀντιδιαστολήν τῆς ὀργῆς. « Εὐσπλαγχοί. » Ὡς πρὸς ἀντιδιαστολήν τῆς πικρίας. Τὸ δὲ, « Χαριζόμενοι ἑαυτοῖς, » ὁ ἐστὶ, Συγγνωμονοί: γίνεσθε, πρὸς ἀντιδιαστολήν τῆς κακίας καὶ βλασφημίας τίθεικε. « Καθὼς καὶ ὁ Θεὸς ἐν Χριστῷ. » Μεγίστη μὲν προτροπὴ πρὸς τὸ χαρίζεσθαι ἑαυτοῖς, τὸ εἰπεῖν τὸν Χριστὸν, « Ἄφετε, καὶ

ἀφειθήσεται ὑμῖν. » Ἄλλ' ἐπειδὴ πολλοὶ οὐ σφόδρα Α
τοῖς μέλλουσι πιστεύουσιν, ἀπὸ τῶν προὑπηργμέ-
νων ποιῆται τὴν παράκλησιν. Χαριζόμενοι γάρ,
φησὶν, ἑαυτοῖς, καθὼς καὶ ὁ Θεὸς ἐν Χριστῷ ἐχα-
ρίσατο ὑμῖν. Τί ἐστὶν Ἐν Χριστῷ; Τουτίστι μετὰ
κινδύνου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, διὰ τῆς σφαγῆς αὐτοῦ καὶ
τοῦ σταυροῦ. Καὶ σὺ μὲν, φησὶν, ἀκινδύνως χαρίζη,
ὁ δὲ Θεὸς μετὰ τοῦ θανάτου του Μονογενοῦς αὐτοῦ
ἐχαρίσατο ὑμῖν. Ὁρᾷς ὑπερβολὴν; « Γίνεσθε οὖν
μιμηταὶ τοῦ Θεοῦ. » Ἀρκεῖ τοῦτο πρὸς μισθὸν τῷ
Χαριζομένῳ, τὸ γενέσθαι μιμητὴν τοῦ Θεοῦ. « Ὡς
τέκνα ἀγαπητά. » Ἰδοὺ καὶ ἄλλη πρὸς τὸ χαρίζεσθαι
προτροπή, μᾶλλον δὲ ἀνάγκη. Ἀνάγκην γάρ ἔχετε,
φησὶ, μιμεῖσθαι τὸν Πατέρα ὑμῶν. Εἴτα ἐπειδὴ μὴ
πάντα τὰ τέκνα μιμεῖται τὸν πατέρα, προσέθηκε τὸ,
Ἀγαπητά. Τοῖς γὰρ τοιοῦτοις ἐξ ἀνάγκης τινὸς ἢ
μίμησις. « Καὶ περιπατεῖτε ἐν ἀγάπῃ. » Ἰδοὺ πάν-
των τῶν καλῶν ἡ βίβη. Ταύτης γὰρ οὔσης, καὶ ἡ
φυγὴ τῶν κακῶν, καὶ ἡ ποιήσις τῶν ἀγαθῶν, εὐχε-
ρῶς κατορθοῦται. Καθὼς, φησὶν, ὁ Χριστὸς ἠγά-
πησεν ἡμᾶς. Καίτοι οὐκ ἔστιν ὁμοίον τῆς τοῦ Χρι-
στοῦ ἀγάπης τὸ ἡμέτερον. Ὁ μὲν γὰρ ἐχθροὺς ὄν-
τας ἡμᾶς ἠγάπησε, σὺ δὲ, φησὶ, τοῦτο κἄν εἰς τοὺς
πλησίον ἐπίδειξον. Ὁ μὲν Χριστὸς ἑαυτὸν εἰς θάνα-
τον παρέδωκε, σοὶ δὲ ἀκίνδυνος καὶ ἀζημίος ἔσται ἡ
πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη. Εἰ δὲ ἐχθροὺς ἀγαπήσεις
κατὰ μίμησιν τοῦ Χριστοῦ, γενήσῃ καὶ σὺ θυσία τῷ
Θεῷ καὶ προσφορά, εἰς ὁσμὴν εὐωδίας λογιζομένην.
Οὕτως ὁ Χριστὸς γέγονε, οὕτω καὶ ἡμεῖς, ἐὰν θελήσω-
μεν, ἐσόμεθα.

Πορνεία δὲ καὶ πᾶσα ἀκαθαρσία ἢ πλεονεξία,
μηδὲ ὀνομαζέσθω ἐν ὑμῖν, καθὼς πρέπει ἁγίοις.
Καὶ αἰσχροτόης καὶ μωρολογίας, ἢ εὐτραπέλειας,
τὰ οὐκ ἀνήκοντα. Ἀλλὰ μᾶλλον εὐχαριστία.
Τοῦτο γὰρ ἴστε γινώσκοντες, ὅτι πᾶς πόρνος ἢ
ἀκάθαρτος, ἢ πλεονέκτης, ὃς ἐστὶν εἰδωλολάτρης,
οὐκ ἔχει κληρονομίαν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Χρι-
στοῦ καὶ Θεοῦ. Μηδεὶς ὑμᾶς ἀπατάτω κενοῖς
λόγοις. Διὰ ταῦτα γὰρ ἔρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ
ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπειθείας. Μὴ οὖν γίνεσθε
συμμέτοχοι αὐτῶν. Ἦτε γὰρ ποτε σκοτός, νῦν δὲ φῶς
ἐν Κυρίῳ.

Εἶπε περὶ τοῦ θυμικοῦ πάθους, τοῦ θυμοῦ καὶ τῆς
ὀργῆς, καὶ τῆς πικρίας. Ἦλθε λοιπὸν εἰς τὸ ἐπιθυ-
μητικόν, τὸ τῆς πορνείας. Καὶ γὰρ καὶ ὁ νόμος πρῶ-
τον εἰπὼν, « Οὐ φονεύσεις, » ὅπερ τοῦ θυμικοῦ
πάθους ὑπάρχει, τότε εἶπεν, « Οὐ μοιχεύσεις, »
ὅπερ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ καθίστηκε. Καθ' ὅπερ γὰρ
ἡ πικρία καὶ ἡ κραυγὴ καὶ ἡ κακία καὶ ἡ βλασφη-
μία τοῦ θυμικοῦ πάθους ἐστίν, οὕτω τοῦ ἐπιθυμη-
τικοῦ, πορνεία, μοιχεία, ἀκαθαρσία, πλεονεξία. Εἰ
γὰρ καὶ μὴ σωματικῶν, χρημάτων μέντοι ἐπιθυμεῖ.
« Μηδὲ ὀνομαζέσθω. » Οἷδε γὰρ τοὺς περὶ τούτων
λόγους, ὑπέκκασμα καὶ προτροπὰς τῶν ἔργων γι-
νομένων. « Καθὼς πρέπει ἁγίοις. » Οὕτω γὰρ

²⁷ Luc. vi. 37. ²⁸ Exod. xx, 13. ²⁹ ibid, 14.

admodum et Deus per Christum. » Maxima qui-
dem exhortatio ad donandum invicem est dixisse
Christum : « Remittite et remittetur vobis ²⁷. »
Sed quoniam multi non admodum credunt his quæ
futura sunt, ab his quæ præcesserunt facit admo-
nitionem : Donantes, inquit, vobis invicem, quem-
admodum et Deus per Christum donavit vobis.
Quid est Per Christum? hoc est cum periculo et
damno Filii sui, per cædem et passionem ejus. Et
tu quidem sine periculo, inquit, donabis, Deus autem
cum morte Unigeniti sui donavit vobis. Vides præ-
eminentiam ac excellentiam. « Estote igitur imitatio-
nes Dei. » Satis est ad mercedem ei qui donat ut
sit Dei imitator. « Tanquam filii dilecti. » Ecce et
alia ad condonandum exhortatio, magis autem
necessitas. Necesse est vobis, inquit, ut imitemini
Patrem vestrum. Deinde quia non omnes filii pa-
trem imitantur, addidit Dilecti : talibus enim ex
necessitate quadam incumbit imitatio. « Et ambu-
late in dilectione. » Ecce omnium bonorum radix.
Nam si hæc adsit, et fuga malorum, et operatio
bonorum facile attinguntur ac subsequuntur. Sicut,
inquit, Christus dilexit nos. Atqui nulla est simili-
tudo inter Christi dilectionem et nostram. Ille
namque, cum inimici essemus, dilexit nos, tu vero
hoc saltem erga proximum exibe. Christus qui-
dem seipsum in mortem tradidit, tibi vero absque
periculo et damno erit erga proximum dilectio.
Quod si inimicos ad Christi imitationem dilexe-
ris, eris tu Deo victima et oblatio in odorem bonæ
fragrantiae reputata. Ita Christus factus est, ita et
uos erimus si voluerimus.

V, 3-8. « Cæterum scortatio et omnis immunditia
« aut avaritia ne nominetur quidem inter vos, sicut
« decet sanctos, aut obscænitatis, aut stultiloquium,
« aut urbanitas: ²⁸ quæ non conveniunt, sed magis
« gratiarum actio. Nam hoc scitote cognoscentes
« quod omnis scortator aut immundus aut avarus
« qui est idolorum cultor, non habet hæreditatem
« in regno Christi et Dei. Ne quisquam vos decipiat
« inanibus sermonibus. Propter hæc enim venit ira
« Dei in filios inobedientiæ. Ne sitis igitur consor-
« tes illorum. Eratis enim quondam tenebræ :
« nunc autem lux in Domino. »

De iracundiæ dixit affectu, excandescencia et
ira ac amarulentia : venit deinceps ad concupis-
centiæ affectionem quæ est ad scortationem. Si-
quidem lex quoque primum dixit, « Non occi-
dens ²⁹, quod ad affectum spectat iracundiæ, deinde
subjunxit : « Non committes adulterium ³⁰, » quod
a concupiscentiæ affectu procedit. Quemadmodum
enim amarulentia et vociferatio ac maledicentia
sunt ex affectione iracundiæ : ita concupiscentiæ
sunt scortatio, adulterium, immunditia, avaritia
quæ quanquam non corpora, divitias tamen con-
cupiscit. « Ne nominetur quidem. » Novit enim eos
qui de his rebus fiunt sermones, fomitem et exhor-

tationem fieri ad opera. « Sicut decet sanctos, » A Ita namque decet eos qui sancti esse student. « Et obscœnitas. » Quemadmodum antea vociferationem abstulit tanquam vehiculum ad iram, ita et nunc obscœnitatem et urbanitatem ac stultiloquium, quod fomes sint ad scortationem. « Quæ non conveniunt. » Ne odiosus sermone videatur, quod etiam urbanitatem amputaverint, causam subjungit : Quæ non conveniunt, inquit Quid enim hæc ad nos pertinent ? nihil nobis cum his commune est. Neque enim risus aut urbanitatis seu facietiarum nunc tempus est, sed passionis ac certaminis. Ac si diceret : Urget undique diabolus stridens dentibus adversum nos ac rugiens, et tu ludis ac faceta loqueris ! et quomodo ab eo liberaberis ? Difficile namque est certamen ab eo liberari, quanto magis ludentem. « Sed magis gratiarum actio. Pro eo enim quod aliena a te non loqueris, Deo gratias age. Nam hoc scitote. Erant fortassis inter eos nonnulli qui dicerent Deum tanquam terrere volentem hæc vetuisse, quo perfectos redderet : aut etiam parvi ducebant hujusmodi, 47 quasi non satis essent ut in gehennam conjicerent : quemadmodum et nunc quoque accidit. Nam quam absurdum est, inquit, si « is qui dicit : Fatue, reus erit gehennæ³⁰ ? » et quomodo avaritia est idololatRIA sive idolorum cultus ? Hos itaque designat Apostolus. Nam hoc manifestat id quod subjungitur : Ne quisquam vos decipiat inanibus sermonibus, Inanibus autem, ut qui non habent terminum qui ab ipsis exspectatur, neque ad opus perveniunt. « Ne quisquam vos decipiat. » Deceptionis itaque est loqui hujuscemodi. « Propter hæc enim venit ira Dei. » Nempe propter scortationem, immunditiam, et cœtera : aut, propter hujuscemodi sermones. Inobedientiæ autem filios dicit eos qui non parent similibus dogmatis. « Eratis enim quondam tenebræ. » Ad memoriam ipsis revocat priorem conversationem, Tenebræ, inquit, eratis. Dicit autem tenebras vitam quæ in errore agebatur, Ne igitur rursus curretis ad tenebras.

CAPUT VIII.

Quod vivere debeant decenti modo juxta sanctificationem arguentes vitia operibus non sermonibus, repleti spiritu per psalmos, non vino.

V, 9-14. « Ut filii lucis ambulate. Nam fructus spiritus situs est in omni bonitate et justitia et veritate, probantes quid sit acceptum Domino. Et ne commercium habueritis cum operibus infrugiferis tenebrarum, quin ea potius etiam arguite. Nam quæ secreto fiunt abistis turpe est vel dicere : sed omnia dum probantur a luce manifesta fiunt. « Quidquid enim manifestum redditur lux est. Quapropter dicit : Expergiscere qui dormis et surge a mortuis, ac illuminabit te Christus. »

48 « Ut filii lucis. » Hoc est honeste. In luce enim quisque honestatem procurat. « Nam fructus spiritus. » Hujusmodi fructus profert spiritus ac spirituales : alii ergo fructus sunt Satanæ. « In omni bonitate. » Hoc veluti ad iracundos et ad

³⁰ Matth. v, 22.

πρέπει τοῖς ἁγίοις εἶναι σπουδάζουσιν. « Καὶ αἰσχρότης. » Ὅσπερ ἔνω τὴν κραυγὴν περιεῖλεν ὄχμα τῆς ὀργῆς ὑπάρχουσιν, οὕτω νῦν τὴν αἰσχρολογίαν καὶ τὴν εὐτραπέλειαν καὶ μωρολογίαν, ὑπέκαυμα τῆς πορνείας; τυγχάνουσιν. « Τὰ οὐκ ἀνήκοντα. » Ἴνα μὴ δόξη φορτικὸς εἶναι καὶ τὴν εὐτραπέλειαν ἐκκόπτων, τὴν αἰτίαν ἐπάγει. Τὰ μὴ ἀνήκοντα, φησί. Τί γὰρ πρὸς ἡμᾶς ταῦτα; οὐδὲν κοινὸν ἡμῖν πρὸς αὐτά. Οὐ γὰρ γέλωτος ἢ εὐτραπέλειας ὁ παρῶν καιρὸς, ἀλλὰ πάθους καὶ ἀγῶνος, ὡσεὶ ἔλεγεν, Ἐφέστηκεν ὁ διάβολος πάντοθεν, τρίζων τοὺς ὁδόντας καθ' ἡμῶν, καὶ ὠρούμενος, καὶ σὺ παίζεις καὶ ἀστεία λαλεῖς; Καὶ πῶς αὐτοῦ περίστη; Δοσχερὲς γὰρ ἀγωνιζόμενον αὐτοῦ περιγενέσθαι, μήτι γε παίζοντα. « Ἀλλὰ μᾶλλον εὐχαριστία. » Ἄνθ' ὧν γὰρ τὰ ἀλλότρια σου μὴ φθέγγῃ, εὐχαρίσται τῷ Θεῷ. Τοῦτο γὰρ ἴσται. Ἦσαν ἴσως τινὲς παρ' αὐτοῖς οἱ λίγοντες, οἱ φοβῆσαι θέλων ὁ Θεὸς ταῦτα ἀπηγόρευσε τὰ ἐκτελεῖν, ἢ καὶ ἐξεπαύλιζον τὰ τοιαῦτα, οὐκ ἱκανὰ ὄντα εἰς γένναν ἐμβαλεῖν, οἷα καὶ νῦν γίνονται. Τί γὰρ, φασί, τὸ ἄτοπον, εἰ « εἰπὼν, Μωρὲ, ἔνοχος γενήσεται γέννης; » Καὶ πῶς ἡ πλεονεξία, εἰδωλολατρεία; Τούτους οὖν αἰνίττειται ὁ Ἀπόστολος. Δηλοῖ γὰρ ἡ ἐπαγωγὴ. Μηδεὶς ὑμᾶς ἐξαπατάτω, φησί, κενοῖς λόγοις. Κενοὶς δὲ, τοῖς μὴ ἔχουσι τὸ ἐλπισθὲν αὐτοῖς πέρασ μηδὲ εἰς ἔργον ἐκβαίνουσι. « Μηδεὶς ὑμᾶς ἀπατάτω. » Ἄρα ἀπάτης ἐστὶ, τὸ τὰ τοιαῦτα λαλεῖν. « Διὰ ταῦτα γὰρ ἔρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ. » Διὰ τὴν πορνείαν καὶ ἀκαθαρσίαν καὶ τὰ λοιπὰ, ἢ διὰ τοὺς τοιοῦτους λόγους. Ἀπειθείας δὲ υἱοῦς, τοὺς ἀπειθοῦντας τοῖς τοιοῦτοις δόγμασι λέγει. Ἦτε γὰρ ποτε σκότος. Ἀναμιμνήσκει αὐτοὺς τῆς προτέρας πολιτείας. Σκότος ἦτε, φησί. Σκότος δὲ λέγει τὸν ἐν πλάνῃ βίον. Μὴ τοίνυν παλινδρομήσητε πρὸς τὸ σκότος.

ΚΕΦΑΛΑ II'.

Περὶ τοῦ ζῆν ἐπαξίως τοῦ ἁγιασμοῦ, ἔργοις τὴν κακίαν ἐλέγχοντας, οὐ λόγοις, πνεύματι πληρουμένους διὰ ψαλμῶν, μὴ ὄψιν.

Ὡς τέκνα φωτὸς περιπατεῖτε. Ὁ γὰρ καρπὸς τοῦ πνεύματος ἐν πάσῃ ἀγαθῶσύνῃ καὶ ἀληθείᾳ, δοκιμάζοντας τί ἐστὶν εὐάρεστον τῷ Κυρίῳ. Καὶ μὴ συγκοινωνεῖτε τοῖς ἔργοις τοῦ ἀκάριστου τοῦ σκότους. Μᾶλλον δὲ καὶ ἐλέγγετε. Τὰ γὰρ κρυφῇ γινόμενα ὑπ' αὐτῶν, αἰσχροὶν ἐπι καὶ λέγειν. Τὰ δὲ πάντα ἐλεγχόμενα ὑπὸ τοῦ φωτὸς φανεροῦνται. Πᾶν γὰρ τὸ φανερούμενον φῶς ἐστὶ. Διὸ λέγει, Ἐγερθε ὁ καθυψῶν καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐπιφάνετε σοι ὁ Χριστός.

« Ὡς τέκνα φωτός. » τουτέστιν, εὐσημήμως. Ἐν γὰρ φωτὶ πᾶς τις τοῦ εὐσχήμου προνοεῖ. « Ὁ γὰρ καρπὸς τοῦ πνεύματος. » Τοιαῦτα καρποφορεῖ τὸ πνεῦμα, καὶ οἱ πνευματικοί, ὡς τὰ γε ἕτερα, τοῦ Σατανᾶ εἰσι καρποί. « Ἐν πάσῃ ἀγαθῶσύνῃ. »

Τούτο ὡς πρὸς τοὺς ὀργιζομένους, πρὸς τοὺς πικρούς. Τὸ δὲ, Δικαιοσύνη, ὡς πρὸς τοὺς πλεονέκτας. Τὸ δὲ, Ἀληθεία, ὡς πρὸς τοὺς τὴν ψεῦδη τῆς ἀκολατίας καὶ ἀμαρτίας διώκοντας ἡδονήν. « Δοκιμάζοντες τί ἐστὶν εὐάρεστον τῷ Κυρίῳ. » Ἄρα ἀδοκίμου καὶ παιδικῆς διανοίας τὰ ἄλλα. « Καὶ μὴ συγκοινωνεῖτε τοῖς ἔργοις. » — [ΦΩΤ.] Ἔργα σκότους εἶπε γενικῶς ὀνομάσας πᾶσαν ἀμαρτίαν. Διὰ τί δὲ, φησὶν, οὐκ ἐπεξῆλθον ἐκάστην αὐτῶν ὀνομασίαν πρᾶξιν; ὅτι καὶ ἐν αὐτῷ τῷ λέγειν αὐτάς, αἰσχρότητος πληροῦται καὶ ὁ ἐπεξιὼν αὐτάς. — Ἡ οὕτως. Ἐλέγχετε, φησὶ, τῇ παραθέσει τοῦ οἰκείου βίου οὐδὲ γὰρ λέγω ἐλέγχειν αὐτοὺς, τὰς πράξεις αὐτῶν ἐπεξιόντας αὐτοὺς καὶ ὀνειδίζοντας. Οἶδα γὰρ ὅτι τοῖς σπουδαίοις καὶ τὸ ὅλως μνημονεύειν αὐτῶν, αἰσχρότητος νομίζεται. Οὐδὲν γὰρ ἔλαττον, φησὶ, τῶν ὑμετέρων ἔργων ταῖς ἀρεταῖς ἀστραπτόντων ἐλεγχθήσονται, ἢ εἰ διὰ λόγων τις αὐτοὺς ἀνεκάλυπτεν· ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἅπαντα τὰ ἔργα αὐτῶν διὰ τοῦ φωτός τοῦ ὑμετέρου βίου ἐλέγχεται καὶ ἀποκαλύπτεται καὶ φανεροῦται. Φανερούμενα δὲ φωτίζεται καὶ εἰς τὸ ἄμεινον μεταίεται καὶ μεταποιεῖται. Ἡ γὰρ τῶν κρυφίων διὰ τῆς ἐναρέτου πολιτείας φανέρωσις εἰς κατάγνωσιν προτρέπεται. Ἡ δὲ ἀρχὴ γίνεται ἐπιστροφῆς. Αὕτη δὲ εἰς ἐργασίαν ἀρετῆς καταλήγει, ὅπερ ἐστὶ φῶς, ὡς πρόξενον τοῦ ἐκείθεν φωτός. Καὶ φῶς πάλιν, ὅτι τυφλώτητον ἐν ἡμῖν πρότερον περὶ τὰ παθη, αὕτη καταλάμψασα τὸ ἡγεμονικόν, ποιεῖ αὐτὸ καθαρόν τὴν ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ ἀσχημοσύνην καὶ αἰσχρότητα καὶ ἀμορφίαν. Τὸ δὲ, Πᾶν γὰρ τὸ φανερούμενον, φῶς ἐστίν, ἢ, ὡς εἴρηται, ληπτέον, ἢ κατασκευαστικόν, τοῦ δύνανθαι ἐλέγχειν τοὺς σπουδαίους, διὰ τοῦ οἰκείου βίου, τὴν τῶν φάσεων πολιτείαν. Φανεροῦται μὲν γὰρ ὁ τοῦ σπουδαίου βίος, φησὶ. Φανερούμενος δὲ, φῶς ἐστίν. Φωτός δὲ λάμπωντος, τὸ σκότος ἐλέγχεται, ὅπερ ἐστὶν ὁ τῶν φάσεων βίος. « Τοῖς ἀκάρποις. » Ποῖος γὰρ καρπός, ποῖον ὄφελος ἐξ ἐκείνων; θάνατος μὲν οὖν. Σκότους δὲ λέγει τῶν ἐν πλάνῃ καὶ ἁμαρτίαις ἀνθρώπων. Καὶ τί λέγω, μὴ συγκοινωνεῖτε; Μᾶλλον, φησὶ, καὶ ἐλέγχετε, παιδεύοντες αὐτοὺς διὰ τῶν ἐλέγχων. Τοῦτο δὲ οὐκ ἐστὶν ἐναντίον τῷ, « μὴ κρίνετε. » Ὡδε γὰρ τὸ, ἐλέγχετε, ἀντὶ τοῦ, παιδεύετε, κεῖται. Ἐκεῖ δὲ τὸ, κατακρίνετε.

Ἡ οὕτως. [ΦΩΤ.] Ἐλέγχετε αὐτοὶ διὰ τοῦ ὑμετέρου λαμπροῦ καὶ σπουδαίου βίου, καὶ μὴ ἀναμένετε ἐκείνους, ἑαυτοὺς προσαγγέλλειν, καὶ κωμωδεῖν τὰ οἰκεία, καὶ εἰς μέτρον ἄγειν, καὶ οὕτως βελτιοῦσθαι. Εἰ γὰρ καὶ πράττουσιν ἅ μὴ θέμις, ἀλλ' οὖν ὑπὸ τῆς ἐμφύτου γνώσεως εἰδότες αὐτῶν τὴν αἰσχρότητα, αἰσχύνονται, καίτοι δέον ἀνακαλύπτειν τὴν ἀσχημοσύνην ἑαυτῶν. « Τὰ δὲ πάντα ἐλεγχόμενα, » Τουτέστιν, ἂν ἦτε ὑμεῖς ἐνάρετοι, οὐ δύνανται λαθάνειν οἱ πονηροί, ἀλλ' αὐτὸς ὑμῶν ὁ βίος καὶ πρὸς τῶν ὑμετέρων λόγων κατήγορός ἐστι,

²¹ Matth. vii, 1.

A amarulentos refertur. Quod autem addit: *Justitia*, ad avaros: *Veritate vero*, tanquam ad eos qui falsam veritatem prosequuntur quæ est in lascivia et peccato. « *Probantur qui sit acceptum Domino.* » Cætera itaque reproba sunt mentisque puerilis. « *Et ne commercium habueritis cum operibus.* » Opera dixit tenebras generali vocabulo nominans omne peccatum. Quare autem non recensui, inquit, nominatim singulas ipsorum actiones? quia etiam in ipso actu recensendi illas turpitudine oppletur, etiam is qui recenset eas.— *Aut hoc modo.* Arguite, inquit, comparatione propriæ vitæ: neque enim dico ut arguat is eos recensendo ipsis ac improperando suas actiones. Scio namque quod probis vel etiam minimam facere illarum mentionem, turpitudi dicatur. Siquidem non minus, inquit, virtutibus vestrorum operum refugentibus arguentur, quam si quispiam ipsos sermonibus detegeret: quin magis potius cuncta illorum opera luce vitæ vestræ arguuntur ac deteguntur et manifestantur; manifestata vero illuminantur, et ad melius traducuntur ac commutantur. Occultorum enim per vitam probam manifestatio ad illarum condemnationem provocat, sitque principium conversionis: hæc autem in virtutia operationem desinit, quæ est lux, tanquam conciliativa lucis inde suborientis. Rursumque lux dicitur quia dum prius circa affectiones cæcutiretis, ubi hæc mentem illustravit, ipsam conspiciere facit eam, quæ in peccato est, turpitudinem et obscœnitatem ac deformitatem. Id autem; Quidquid enim manifestum redditur, lux est, aut accipiendum ut dictum est, aut ut confirmativum sit quod possint probi sua vita arguere pravorum conversationem. Siquidem manifestatur, inquit, probi hominis vita: manifestata vero lux est: porro luce splendente arguuntur tenebræ quæ sunt vitia pravorum. « *Infrugiferis.* » Quis enim fructus, aut quæ ab illis utilitas? mors profecto. 49 Tenebras vero dicit hominum vitam qui in errore ac peccatis versantur. Et quid dico. Ne commercium habueritis? Magis, inquit, etiam arguite, instruente eos per reprehensiones. Hoc autem non est contrarium ei quod dicitur: « *Ne judicetis* ²¹. » Hoc enim loco *arguite* ponitur pro *instruite*. Ibi vero tantumdem est ac si dicatur: Ne condemnatis.

Aut hoc modo. Arguite vos ipsi per lucidam ac probam vitam vestram: neque exspectetis illos donec seipsos annuntient, ac sua reprehendant et in medium proferant, sicque meliores reddantur. Quanquam enim perpetrent ea quæ fas non est, a naturali tamen notitia suam cognoscentes turpitudinem pudescunt. Atqui oporteret suam revelare turpitudinem. « *Sed omnia dum produntur.* » Hoc est si vos probi sitis, non possunt occultari mali, sed ipsa vita vestra etiam ante sermones vestros accusator est et argumentum illos convincens. Nam si

occultati fuerint, incorrecti manent: manifestati vero corrigentur. « Quidquid enim manifestum redditur lux est. » Aut hoc dicit quod peccata ubi manifestata fuerint lux fiunt: hoc est injustitiam convertuntur per pœnitentiam: aut quod proba vita non potest occultari, ideo arguit et convincit tenebras, hoc est malos. — Quod ait: Id quod manifestum redditur ac detegitur efficitur lux, et ipso rerum usu sumit testimonium. Dicit enim: Exspargiscere qui dormis: hoc est, excitare a reclinatione et assiduitate in solitis affectibus. « Et surge a mortuis » Sine ipsa mortua ac obscœna veluti revera sunt, manifesta fieri. Quod si hæc ita fiant, illustrabit ac illuminabit te Christus, tibi que illucet. Itaque quod non manifestatur lux efficitur et illuminatur. « Exspargiscere qui dormis. » Dormientem ac mortuum dicit eum qui in peccatis est, Etenim exspargisci non potest ad id quod bonum est, veluti mortuus; variaque imaginatur, sicuti is qui dormit: rursusque deformis est ac gravi odore plenus, veluti mortuus. « Et illuminabit te Christus. » Quod autem is qui versatur in peccatis sit tenebræ audi quo modo ipsum Scriptur dormientem ac mortuum vocet: et quod nequaquam alio modo possit illum illuminare Christus, nisi cesserit a peccato. Exspargiscere enim, hoc est, Cessa, quiesce. Hæc et ad infideles 50 et ad credentes qui in peccatis sunt aptantur. Illuminabit autem, id est, illustrabit.

V, 15-21. « Videte igitur quomodo circumspecte ambuletis: non ut insipientes sed ut sapientes: redimentes tempus, quod dies mali sint. Propterea ne sitis imprudentes, sed intelligentes quæ sit voluntas Domini. Et ne inebriemini vino in quo lascivia est: sed impleamini spiritu, loquentes vobis ipsis per psalmos et hymnos et cantiones spirituales: canentes ac psallentes in corde vestro Domino, gratias agentes semper de omnibus in nomine Domini nostri Jesu Christi Deo et Patri. Subditi vicissim alijs alii cum timore Dei. »

« Videte igitur. » Oves estis in medio luporum, ideo multa cautione opus est ne suscipiatis inimicitiam nisi propter prædicationem. « Non ut insipientes. » Sapientes enim norunt quomodo oporteat ambulare. Omnia namque largiri oportet, idque nobis comparare ne circa fidem naufragium faciamus. — *Aut hoc modo.* Non est nobis tempus stabile: advenæ enim sumus: eme ergo ipsum et facito proprium. Quomodo autem hoc erit? Per hoc quod in ipso placeamus Deo. Tunc namque illud efficitur proprium, quando bonæ actiones in eo factæ consequuntur, quæ in futuro sæculo glorificent, sicut male condemnant. « Quod dies mali sint. » Non quod horæ quæ in ipsis sunt aut tempora sint mala absit! sed ob mala quæ in ipsis fiunt a nobis, dies vocavit malos. Quemadmodum nos dicimus, Bonum aut malum diem transegi: non hoc dicentes quod ipsa dici natura bona sit aut mala: sed ex

καὶ ἔλεγχος αὐτῶν. Ἐὰν γὰρ λανθάνωσιν, ἀδιόρθωτοι μένουσι. Φανερούμενοι δὲ διορθωθήσονται. « Ἦν γὰρ τὸ φανερούμενον, φῶς ἐστὶ. Ἡ τοῦτο φησὶν, ὅτι τὰ ἁμαρτήματα ἐπὶ φανερωθῆναι, φῶς γίνεται, τουτέστιν, εἰς δικαιοσύνην τρέπεται ἐκ μετανοίας, ἢ ὅτι ἐνάρετος βίος οὐ δύναται κρυθῆναι. Διὸ ἐλέγχει τὸ σκότος, τουτέστι, τοὺς πονηροὺς. — [ΦΩΤ.] Ὅτι, φησὶ, τὸ φανερούμενον καὶ ἀνακαλυπτόμενον φῶς γίνεται, μαρτυρεῖ καὶ ἡ χροῖσις. Ἐγειρε γὰρ, φησὶν, ὁ καθεύδων, οἷον, Διανύσθη ἀπὸ τῆς πρὸς τὰ πάθη κατακλίσεως καὶ προσεδρεύειας. « Καὶ ἰνίστα ἐκ τῶν νεκρῶν. » Ἐασον αὐτὰ νεκρὰ καὶ ἀίσχηρὰ γαθῶς εἰσι φανερωθῆναι. Καὶ ἂν ταῦτα γένηται, ἐπιφάσει σοὶ τότε καὶ φωτίσει: καὶ καταυγάσει ὁ Χριστός, ὥστε τὸ φανερούμενον φῶς γίνεσθαι καὶ φωτίζεσθαι. « Ἐγειρε, ὁ καθεύδων. » Καθεύδοντα καὶ νεκρὸν, τὸν ἐν ἁμαρτίαις, λέγει. Καὶ γὰρ ἀνεύρηγτός ἐστι πρὸς τὸ ἀγαθόν, ὡς ὁ νεκρός, καὶ φαντασιούται ὡς ὁ καθεύδων, καὶ εἰδεχθῆς ἐστὶ καὶ δυσωδίας γέμει, ὡς ὁ νεκρὸς πάλιν. « Καὶ ἐπιφάσει σοὶ ὁ Χριστός. » Ὅτι δὲ σκότος ἐστὶ, φησὶν, ὁ ἐν ἁμαρτίαις, ἀκουσον πῶς αὐτὸν καθεύδοντα καὶ νεκρὸν ἡ Γραφή καλεῖ, καὶ ὡς οὐκ ἔν ἄλλως ἐπιλάμψουσιν αὐτῷ ὁ Χριστός, πλὴν εἰ μὴ παύσεται τῆς ἁμαρτίας. Τὸ γὰρ Ἐγειρε, Παύσον, ἐστὶ. Ταῦτα καὶ πρὸς ἀπίστους, καὶ πρὸς πιστοὺς ἁμαρτωλοὺς ἀρμόζει. Τὸ δὲ Ἐπιφάσει, Ἐπιλάμψει, ἐστίν.

Βλέπετε οὖν πῶς ἀκριβῶς περιπατεῖτε, μὴ ὡς ἄσσοφοι, ἀλλ' ὡς σοφοί, ἐξαγοραζόμενοι τὸν καιρὸν, ὅτι αἱ ἡμέραι πονηρῆ εἰσι. Διὰ τοῦτο μὴ γίνεσθε ἄφρονες, ἀλλὰ συνιέντες τί τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου. Καὶ μὴ μεθύσκεσθε οἴνῳ ἐν ᾧ ἐστὶν ἀσωτία, ἀλλὰ πληροῦσθε ἐν πνεύματι, λαλοῦντες ἐαυτοῖς ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις, καὶ ψάλλοντες πνευματικαῖς ᾄδοντες, καὶ ψάλλοντες ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν τῷ Κυρίῳ, εὐχαριστοῦντες πάντοτε ὑπὲρ πάντων, ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ὑποτασσόμενοι ἀλλήλοις ἐν φόβῳ Θεοῦ.

« Βλέπετε οὖν. » Πρόβατά ἐστε ἐν μέσῳ λύκων. Διὸ πολλῆς παραφυλακῆς χρεῖα μὴ ἀναδέξασθαι ἔληθρας, πλὴν διὰ τὸ κήρυγμα. « Μὴ ὡς ἄσσοφοι. » Οἱ γὰρ σοφοὶ ἴσασιν πῶς δεῖ περιπατεῖν. Πάντα γὰρ δεῖ, φησὶ, προῖσθαι, καὶ ἀγοράζειν τὸ μὴ περὶ τὴν πίστιν ναυαγήσαι. — Ἡ οὕτως. [ΟΙΚΟΓΜ.] Ὁ καιρὸς οὐκ ἔστιν ἡμῖν βέβαιος. Πάροικοι γὰρ ἐσμεν. Ἀγόρασον οὖν αὐτὸν καὶ ποίησον ἴδιον. Πῶς δὲ τοῦτο ἔσται; Διὰ τοῦ ἐν αὐτῷ εὐαρεστῆσαι τῷ Θεῷ. Τότε γὰρ οὗτος ἴδιος γίνεται, ὅτε αἱ ἐν αὐτῷ καλῆ πράξεις ἐπακολουθοῦσιν, ἐκεῖ δοξάζουσαι, ὥσπερ εἰ καλῆ κατακρίνουσαι. « Ὅτι αἱ ἡμέραι πονηρῆ εἰσιν. » Οὐχ αἱ ἐν αὐταῖς ὥραι ἢ οἱ χρόνοι πονηροὶ εἰσιν, μὴ γένοιτο! ἀλλ' ἐκ τῶν ἐν αὐταῖς παρ' ἡμῶν γινόμενων κακῶν, τὰς ἡμέρας πονηρὰς ἐκάλεισεν, ὡς ἡμεῖς λέγομεν, Καλὴν ἢ κακὴν ἡμέραν ἐποίησα, οὐ τοῦτο λέγοντες, ὅτι αὐτὴ ἡ φύσις τῆς ἡμέρας καλὴ ἢ κακὴ, ἀλλ' ἐκ τῶν ἡμῖν συμβαινόντων, οὕτως αὐ-

τὴν ὀνομάζοντες. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς φησὶ, Ἄρκετόν τῇ ἡμέρᾳ ἡ κακία, τουτέστι τὰ ἐν αὐτῇ κακὰ παρ' ἡμῶν γινόμενα. Διὰ τοῦτο μὴ γίνεσθε ἄφρονες. Ἐπειδὴ ἡ ποιηρία, φησὶν, ἀνθεὶ καὶ ἐπικρατεῖ τοῦ παρόντος βίου καὶ τῶν ἡμερῶν, μὴ γίνεσθε ἄφρονες ὥστε ἀλίσκεσθαι αὐτῇ. « Ἀλλὰ συνιέντες. » — [ΦΩΤ.] Συνιέντες περιπατεῖτε, (ἀπὸ κοινοῦ γάρ,) ὡσπερ καὶ τὸ, Πληροῦσθε, πάλιν ἐστὶν ἀπὸ κοινοῦ. Πρὸς τὸ, Λαλοῦντες γὰρ καὶ ἄδοντες καὶ ψάλλοντες καὶ ἑυχαριστοῦντες, ἀποδίδοται, καὶ πρὸς τὸ, Ὑποτασσόμενοι. « Τί τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου. » Θέλημα τοῦ Κυρίου, τὸ τὸν παρόντα καιρὸν ἐξαγοράζεσθαι. « Καὶ μὴ μεθύσκεσθε οἴνῳ. » Ὁ γὰρ οἶνος, πρὸς εὐφροσύνην, οὐ πρὸς μέθην, δέδοται. « Ἐν ᾧ ἐστὶν ἄσωτία. » Θυμῶδεις ποιεῖ καὶ θρατεῖς καὶ ἀκροσφαλεῖς καὶ πρὸς ἀτέλγειαν ἐπιβόρει. « Ἀλλὰ πληροῦσθε. » Θέλειε πληροῦσθαι, φησὶ, καὶ, ὡς εἶπεν, μεθύσκεσθαι; Τοῦτο ποιεῖ ἐν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, πληρούμενος αὐτοῦ. Ἔσται δὲ τοῦτο, διὰ ψαλμῶν καὶ ψῆδων, φησὶ. « Καὶ ψάλας πνευματικαῖς. » Εἰσὶ γὰρ καὶ διαβολικαί. « Ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν. » Μὴ τοῖς χεῖλεσι μόνον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν καρδίαν. « Ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν. » Διὰ γὰρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ, πάντα ἡμῖν ὑπάρχει. « Ὑποτασσόμενοι ἀλλήλοις. » Ὅταν γὰρ ἕκαστος ἕκαστῳ εἴῃ ὑποτεταγμένος, καὶ μὴ διὰ τι πρᾶγμα κοσμικὸν ἢ ἄτοπον, ἀλλὰ διὰ φόβον Χριστοῦ, τί ἔσται λοιπὸν ἐν μέσῳ κακόν;

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

Διάταξις οἰκειακῶν καθηκόντων ἀρχομένοις καὶ ἄρχουσιν κατὰ Χριστόν.

Αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσι ὑποτάσσεσθε ὡς τῷ κυρίῳ, ὅτι ἀνὴρ ἐστὶ κεφαλὴ τῆς γυναικός, ὡς καὶ ὁ Χριστὸς κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ αὐτὸς ἐστὶ σωτὴρ τοῦ σώματος. Ἀλλ' ὡσπερ ἡ Ἐκκλησία ὑποτάσσεται τῷ Χριστῷ, οὕτω καὶ αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσι ἐν παντί.

Ἐὰν γὰρ ὡσιν οὗτοι ἐν εἰρήνῃ, πᾶσα ἡ οἰκία εἰρηνεύσει, καὶ πῖντες ἀπολαύσουσι τῆς ἐνθεν ὠφελείας. « Ὡς τῷ κυρίῳ. » Βαβαί! ὑποταγῆς ἐπίτασις. Πῶς οὖν φησὶν ὁ Χριστὸς, Ἐὰν μὴ τις ἀποτάξῃται καὶ γυναικὶ καὶ ἀνδρὶ, οὐ δύναται ἀκολουθῆσαί μοι; Καὶ φάμεν, ὅτι τὸ ὡς οὐ πάντως ἰσότῃρα σημαίνει. Ἡ τοῦτο φησὶν Ὡς εἰδυῖται ὅτι τῷ Χριστῷ εἰσιν ὑποτασσόμενοι ἐκ τούτου. « Καὶ αὐτὸς ἐστὶ σωτὴρ τοῦ σώματος. » Καὶ αὐτὸς ὁ ἀνὴρ. Καὶ γὰρ ἡ κεφαλὴ σωτηρία ἐστὶ τοῦ λοιποῦ σώματος, μικροῦ τὰς πάσας αἰσθησεις ἔχουσα ἐν ἑαυτῇ οὐκὸν καὶ ὁ ἀνὴρ τῆς γυναικός. Ὅρα καὶ πῶς τὸ ἀρχικὸν καὶ προνοητικὸν ἀπέειπε τῷ ἀνδρὶ, τὸ δὲ εἰκτικὸν τῇ γυναικί. « Ἀλλ' ὡσπερ ἡ Ἐκκλησία ὑποτάσσεται τῷ Χριστῷ. » Τὸ ἅπαν πλῆθος. Ἐν γὰρ τοῖς καθ' ἕκαστον ἐνὶ καὶ ἀνωτάκτος.

Οἱ ἄνδρες, ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας ἑαυτῶν, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησε τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ἑαυτὸν παρέδωκεν ὑπὲρ αὐτῆς, ἵνα αὐτὴν ἁγιάσῃ, καθαρῶς τῷ λουτρῷ τοῦ ὕδατος ἐν ῥήματι,

⁸¹ Matt. v, 34 ⁸² Luc. xiv, 26.

his quæ nobis contingunt ita diem nominantes. Propter hoc et Christus ait: Sufficit diei malum suum ⁸⁰, id est, mala quæ in ipso contingunt. Propterea ne sitis imprudentes. Quia, inquit, malitia floret ac principatum tenet in præsentī vita et diebus, ne sitis imprudentes, ut ab ipsa capiamini. « Sed intelligentes. » Intelligentes ambulate: nam hoc a communi sensu sumendum est: quemadmodum impleamini, rursum idem a communi sensu reponitur **51** ad Loquentes et Canentes ac Psallentes et Gratias agentes, itemque ad Subditi. « Quæ sit voluntas Domini. » Voluntas Domini est ut præsens tempus redimamus. « Et ne inebriemini vino » Vinum enim ad lætitiā datur, non ad inebriationem. « In quo lascivia est. » Animosos facit ac temerarios et ad lapsum faciles ac proclives ad lasciviam. « Sed impleamini. » Vis, inquit, impleri, et ut ita dicam inebriari? Hoc fac per Spiritum sanctum, illo impletus Hoc autem erit per psalmos et cantiones; cantiones inquam spirituales. Sunt enim et diabolicæ. « In corde vestro. » Non solum in labiis, verum etiam secundum cor. « In nomine Domini nostri. » Nam per Christi nomen omnia nobis contingunt. « Subditi vicissim. » Quando enim quisque cuique subditus fuerit, idque non ob rem aliquam mundanam aut absurdam, sed propter Christi timorem, quid reliquum erit in medio malum?

CAPUT IX.

Descriptio numerum propriorum tam his qui gubernantur quam qui gubernant secundum Christum.

V, 22-24. « Uxores propriis viris subditæ sitis veluti domino, quoniam vir est caput uxoris, quemadmodum et Christus est caput Ecclesiæ: et idem « est qui salutem dat corpori. Sed sicut Ecclesia « subdita est Christo, sic et uxores suis viris subditæ sint in omnibus. »

Nam si hi pacem inter se habuerint, tota domus pacem habebit, et omnes utilitate fruuntur quæ inde subsequitur. « Veluti domino. » Papæ! quanta subjectionis intensio! Quomodo ergo dicit Christus: Nisi quis separatus fuerit ab uxore **52** aut a viro non potest me sequi ⁸³? Et dicimus quod dictio ὡς non omnimodam designat similitudinem. Aut hoc ducit: Veluti scientes quod in hoc sint subditæ Christo. « Et idem est qui salutem dat corpori. » Et idem est vir. Etenim caput salus est reliqui corporis, omnes pene sensus in se continens: proinde et vir, uxoris. Animadvertite autem quomodo principatum ac providentiam viro distribuit, subjectionem vero uxori. « Sed quemadmodum Ecclesia subdita est Christo. » Hoc est, tota multitudo. Nam inter singulos is etiam continetur qui inobediens est.

V, 25-33. « Viri, diligite uxores vestras, sicut et « Christus dilexit Ecclesiam, et semetipsum exposuit « pro ea, ut illam sanctificaret et mundaret lavacro « aquæ per verbum: ut adhiberet eam sibi ipsi glorio-

« suam Ecclesiam, non habentem maculam aut rugam aut quidquam ejusmodi, sed ut esset sancta et irreprehensibilis. Sic debent et viri diligere suas uxores « ut sua ipsorum corpora. Qui diligit suam uxorem, seipsum diligit. Nullus enim suam ipsius carnem unquam odio habuit, imo enutrit ac fovet eam, sicut et Dominus Ecclesiam. Quoniam membra sumus corporis ipsius, ex carne ejus et ex ossibus ejus. Pro illo: Relinquet homo patrem suum et matrem, et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carne una. Mysterium hoc magnum est: verum ego loquor de Christo et de Ecclesia. Quamquam et vos singulatim hoc praestate ut suam quisque uxorem diligat tanquam seipsum, uxor autem ut revereatur virum. »
καὶ ὑμεῖς, οἱ καθ' ἕνα, ἐκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ὡς τὴν ἑαυτοῦ σάρκα, ὡς ἑαυτόν· ἡ δὲ γυνή, ἵνα φοβῆται τὸν ἄνδρα.

Vis uxorem tibi subditam esse veluti domino? Dilige eam sicut Christus Ecclesiam: et si quid pro ipso pati oporteat, sive etiam mori, ne detrectes; siquidem tu fortassis hoc erga eam quae tibi subdita est teque diligis et exhibebis: Christus vero id egit erga eam quae inimica erat et aversa ac fugiens ab ipso. « Ut illam sanctificaret. » Non erat itaque sancta, sed impura et immunda, et talis ut quamcunque accipias, non sis adeo impuram accepturus in uxorem. **53** At non improperavit Christus Ecclesiae quod talis fuerit, neque igitur tuam exprobes uxori. « Et mundatam lavacro. » Hoc est, baptismate: abluit enim ejus immunditiam. « Per verbum. » Quod verbum? Quod ipse dixit apostolis. Baptizantes, inquit, eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. « Gloriosam Ecclesiam. » Non utcunque puram, sed gloriosam. Quemadmodum igitur Christus cunctorum est causa bonorum; ita et tu juxta vires tuas esto uxori. Et sicut ipse corporis non requirit pulchritudinem, sed animae, ita et tu. Nam si pulchritudinem animae requiris, et ipsam ad hoc dirigas: et Deo et tibi ipsi pulchram reddes. « Maculam aut rugam. » Per hoc animales designat affectus; quæque interiori hominem deformem efficiunt. « Ut sua ipsorum corpora. » Non tanquam ad majus veniens, subjecit proprii corporis exemplum. Excedit namque id quod in Christo est erga Ecclesiam; sed tanquam ad magis proprium ac vicinius. Nam ex hoc rem etiam debitam ostendit. Si enim corpus tuum est uxor: nam: Ex duobus, inquit, fiet una caro ³³, ex debito providebis ei ut carni tuæ. « Qui diligit suam uxorem seipsum diligit. » Quod enim uxor sit caro viri, audi Adam dicentem: Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro ex carne mea ³⁴. — « Sicut et Dominus Ecclesiam. » Christi exemplo continue utitur, ex hoc viros ad uxorum dilectionem exhortans. « Quoniam membra sumus corporis ipsius. » Ac si diceret: Vere ex ipso sumus. Siquidem quia ossa et corpus figuram dant homini, propter veritatem, dixit nos ex ipsis esse. — Ex

³³ Matth. xiv, 5. ³⁴ Gen. ii, 23.

ἵνα παραστήσῃ αὐτὴν ἑαυτῷ ἔνδοξον τὴν Ἐκκλησίαν, μὴ ἔχουσαν σπίλον ἢ βυτίδα ἢ τι τῶν τοιούτων, ἀλλ' ἵνα ᾖ ἁγία καὶ ἁμώμος. Οὕτως ὀφείλουσιν οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶν τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας, ὡς τὰ ἑαυτῶν σώματα. Ὁ ἀγαπῶν τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα, ἑαυτόν ἀγαπᾷ. Οὐδεὶς γὰρ ποτε τὴν ἑαυτοῦ σάρκα ἐμίσησεν, ἀλλὰ ἐκτρέφει καὶ θάλπει αὐτήν, καθὼς καὶ ὁ Κύριος τὴν Ἐκκλησίαν, ὅτι μέλη ἐσμὲν τοῦ σώματος αὐτοῦ, ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ. Ἀντὶ τούτου, καταλείπει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθῆσεται πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἕσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. Τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν. Ἐγὼ δὲ λέγω, εἰς Χριστὸν καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Πλὴν ἀγαπάτω, ὡς ἑαυτόν· ἡ δὲ γυνή, ἵνα φοβῆται τὸν

Θέλεις αὐτὴν ὑποτετάχθαι σοι ὡς τῷ κυρίῳ; ἀγάπα αὐτὴν ὡς ὁ Κύριος τὴν Ἐκκλησίαν. Ἢν δέη τι παθεῖν ὑπὲρ αὐτῆς, κἂν ἀποθανεῖν, μὴ παραιτήσῃ. Σὺ μὲν γὰρ ἴσως εἰς ὑποτεταγμένην καὶ ἀγαπῶσαν ταῦτα ἐπιδείξῃ· ὁ δὲ Χριστὸς εἰς ἐχθρὰν καὶ ἀποστεφρομένην, καὶ φεύγουσαν. « Ἴνα αὐτὴν ἁγιάσῃ. » Ἄρα οὖν ἄναγος ἦν καὶ ἀκάθαρτος· οὐλοῦς ἐὶ λάθοις γυναῖκα, οὐκ ἂν οὕτως ἀκάθαρτον λήψῃ. Ἄλλ' οὐκ ὠνειδίσεν ὁ Χριστὸς τὴν Ἐκκλησίαν, ὡς αὐτὴν οὐσαν οὐκ εὖν μηδὲ σὺ τὴν σαυτοῦ γυναῖκα. « Καὶ καθάρσας τῷ λουτρῷ. » Τουτέστι, τῷ βαπτίσματι. Ἀπέλουσε γὰρ αὐτῆς τὴν ἀκαθαρσίαν. « Ἐν ῥήματι. » Ποίῳ ῥήματι; Ὁ αὐτὸς εἶπε τοῖς ἀποστόλοις· Βαπτίζοντες αὐτοὺς, φησὶν, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. « Ἐνδοξὸν τὴν Ἐκκλησίαν. » Οὐχ ἀπλῶς καθαρὰν, ἀλλ' ἔνδοξον. Ὡς περ τοίνυν ὁ Χριστὸς πάντων ἀτίος τῶν ἀγαθῶν τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ σὺ κατὰ δύναμιν ἔσο τῇ σῇ γυναίκα. Καὶ ὡς περ αὐτὸς σῶμα οὐκ ἐπιζητεῖ κάλλος, ἀλλὰ ψυχῆς, οὕτω καὶ σὺ. Ἄν γὰρ ψυχῆς κάλλος ἐπιζητῆς, καὶ εἰς τοῦτο αὐτὴν βυθιάσῃς, καὶ τῷ Θεῷ καὶ σαυτῷ καλὴν ἐργάσῃ. « Σπίλον ἢ βυτίδα. » Διὰ τούτων τὰ ψυχικὰ λέγει· πᾶσι, τὰ δόξαι· τὸν ἐντὸς ποιοῦντα ἄνθρωπον. « Ὡς τὰ ἑαυτῶν σώματα. » Οὕτως εἰς εἰς μεῖζον ἐρχόμενος ὑπόδειγμα τὸ τοῦ οἰκείου σώματος εἴρηκεν, (ὑπερβάλλει γὰρ τὸ κατὰ Χριστὸν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν,) ἀλλ' ὡς εἰς οἰκειότερον καὶ ἐγγύτερον. Ἐκ τούτου γὰρ καὶ ὀφειλὴν τὸ πρᾶγμα δεῖκνυσθαι. Εἰ γὰρ σῶμά ἐστι· σὸν ἢ γυνή, (ἕσονται γὰρ, φησὶν, οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν,) κατὰ ὀφειλὴν προνοήσεις αὐτῆς ὡς σαρκεῖ σου. « Ὁ ἀγαπῶν τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα, ἑαυτόν ἀγαπᾷ. » Ὅτι γὰρ ἐστὶ σὰρξ τοῦ ἀνδρὸς ἢ γυνῆ, ἄκουε τοῦ Ἀδάμ λέγοντος· Τοῦτο νῦν ὅστούν ἐκ τῶν ὀστέων μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς μου. — « Καθὼς καὶ ὁ Κύριος τὴν Ἐκκλησίαν. » Συνεχῶς τῷ τοῦ Χριστοῦ χρῆται παραδείγματι, πρὸς ἀγάπην τοὺς ἄνδρας ἐκ τούτου παρακαλῶν. « Ὅτι μέλη ἐσμὲν τοῦ σώματος αὐτοῦ. » Ὡς εἶπε, Ἰννησίως ἐσμὲν ἐξ αὐτοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ ὅσα καὶ τὸ σῶμα χαρακτηρίζει τὸν ἄνθρωπον, διὰ τὴν γνησιότητά φησὶν ἐξ αὐτῶν ἡμᾶς εἶ-

ναι. — [ΟΙΚΟΥΜ.] Ἐξ αὐτοῦ δὲ, καθὼ ἀπαρχὴ ἡμῶν ἐστὶ τῆς δευτέρας πλάσεως, ὡσπερ ἐκ τοῦ Ἀδάμ διὰ τὴν πρώτην. « Ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ. » Τὴν ἡγρωμένον ἔνωσιν καὶ ἀγάπην δηλοῖ. « Καὶ προσκολληθήσεται. » Ἰδοὺ καὶ ἕτερον δικαίωμα ἀγάπης, ὅτι σῶμα ἀλλήλων ἐστὶ. « Τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν. » Πῶς μέγα; Ὅτι τῷ Χριστῷ ἐξὸν μένειν ἐπὶ τῆς ἰδίας δόξης, ἐταπεινώσων ἑαυτὸν ἐνανθρωπήσας, ἵνα προσκολληθῇ τῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ ἐγένοντο οἱ δύο εἰς πνεῦμα ἓν. Ὁ γὰρ κολλώμενος, φησὶ, τῷ Κυρίῳ, ἓν πνεῦμά ἐστι. « Πλὴν καὶ ὑμεῖς » Ὡσεὶ ἔλεγεν, Οὐχ ἡ ἀνάγωγὴ τοῦ ὀνόματος καὶ ἡ πνευματικὴ ἐξήγησις ἀνατρέπει τὸ ἰδικόν. Δύναται γὰρ καὶ πνευματικῶς καὶ ἰδικῶς ἐρμηνεύσθαι. « Οἱ καθ' ἓνα. » Οἷον οἱ ἄνθρωποι. Τὰ γὰρ τοῦ κατὰ ἀναγωγὴν νοήματος εἰς κοινότητα ὄρα, τουτέστι τὴν Ἐκκλησίαν. « Ἡ δὲ γυνὴ ἵνα φοβῆται τὸν ἄνδρα. » Οὐδὲ γὰρ ἡ ἰσοτιμία γίνεσθαι ἀκαταστασίας ὑπόθεσις διὰ τοῦτο μίαν ἀρχὴν εἶναι κελεύει, τὴν τοῦ ἀνδρός. Τί δήποτε δὲ περὶ τῆς ἀγάπης πολλὰ διαλεχθεὶς, περὶ τοῦ φόβου οὐχ οὕτως ἐποίησεν; Ὅτι προηγουμένως τὴν ἀγάπην εἶναι δεῖ. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ φόβος ἕψεται. Τὸ δὲ φοβεῖσθαι νόει, ὡς πρέπει γυναικὰ φοβεῖσθαι, μὴ δουλοπρεπῶς. nam ita sequetur et reverentia φοβεῖσθαι, ergo intelligit non servorum more timere, sed ut uxorem, deoet revereri ac sollicitam esse ne maritum offendat.

Τὰ τέκνα, ὑπακούετε τοῖς γονεῦσιν ὑμῶν ἐν Κυρίῳ. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ δίκαιον. Γίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα, ἡ τις ἐστὶν ἐντολὴ πρώτη ἐν ἐπαγγελίᾳ, ἵνα εὖ σοι γίνηται, καὶ ἔσῃ μακροχρόνιος ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ οἱ πατέρες, μὴ παροργίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν, ἀλλ' ἐκτρέφετε αὐτὰ ἐν παιδείᾳ καὶ νοουσιᾷ Κυρίου.

Εἶπε περὶ τῆς πρώτης ἀρχῆς τῆς κατὰ τὸν ἄνδρα, νῦν περὶ τῆς δευτέρας λέγει τῆς κατὰ τοὺς γονεῖς. Ἡ μὲν γὰρ γυνὴ τῷ ἀνδρὶ, τὰ δὲ τέκνα καὶ γυναικὶ ὑπόκειται. « Ἐν Κυρίῳ. » Τουτέστι, κατὰ Κύριον, ἐν οἷς μὴ βλάπτεται ἡ εὐσέβεια. Τί γὰρ εἰ προσεῖσαι βούλεται ὁ πατὴρ θυγατέρα; ἢ αἰσχρὰν διδάξει τέχνην τὸν υἱόν; ἢ πρὸς ἑλλητισμὸν ἀγαγεῖν; Τὰ γὰρ τοιαῦτα οὐκ ἐν Κυρίῳ ἐστίν. « Ἡ τις ἐστὶν ἐντολὴ πρώτη. » Καίτοι οὐκ ἐστὶν αὕτη πρώτη. Ἔστι γὰρ πρώτη, Οὐ φονεύσεις, Οὐ μοιχεύσεις. Ἀλλ' ὅρα τί προσεθήκειν, « Ἐν ἐπαγγελίᾳ. » Ἐκεῖνα γὰρ αἱ πρῶται οὐκ ἔχουσι ἐπαγγελίας. Ἀναχωρήσεις γὰρ εἰσι κακῶν, οὐκ ἀγαθοῦ ἐργασίαι. Αὕτη τοιγαρῶν, κατὰ τὸν τῆς ἐπαγγελίας λόγον, ἐστὶ πρώτη. Ἀγαθοῦ γὰρ ἐστὶν ἐργασία. « Καὶ ἔσῃ μακροχρόνιος ἐπὶ τῆς γῆς. » Ὅρα σοφίαν. Ἐπειδὴ πρὸς νηπίους ὁ λόγος αὐτῶν, (πρὸς γὰρ τὰ τέκνα λαλεῖ) αὐτὴν τὴν κειμένην ἀμοιβὴν εἴρηκε, καὶ οὐδὲν ὑψηλόν, οὐ περὶ βασιλείας οὐρανῶν, οὐ περὶ μισθῶν Χριστοῦ, ὅπερ ἐπὶ τοῦ ἀνδρός καὶ τῆς γυναικὸς ἐποίησεν. Τί γὰρ ἡδύτερον παισὶ τῆς μακροχρονίας; Καὶ γὰρ καὶ τοῖς Ἰουδαίοις, ὡς νηπίοις τὰς φρένας ταῦτα ἐνομοθετήθη. Οὐ γὰρ ἰσχυρὸν τελείων ἀκούειν. « Οἱ πατέρες μὴ παροργίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν. » Οὐκ εἶπεν. Ἀγαπήτε. Τοῦτο γὰρ αὐτοῦς ἡ φύσις

²⁵ Exod. xx, 13, 14.

A ipso autem quatenus nostri principium est ex secunda formatione, quemadmodum ex Adam sumus propter primam. « Ex carne ejus. » Exactam unionem ac dilectionem significat « Et adhærebit. » Ecce et alteram dilectionis confirmationem, quod invicem mutua sibi sint corpori. « Mysterium hoc magnum est. » Quomodo magnum? Quia cum Christo in propria gloria manere licuisse, se ipsum assumpta humanitate demisit ut adhæreret ac adjungeretur Ecclesiæ, factique sunt duo unus spiritus. Nam qui agglutinatur sive adhæret Domino, unus spiritus est. « Quanquam et vos. » Ac 54 si diceret: Sublimis intelligentia nominis ac spiritualis enarratio non evertunt propriam: potest enim e spiritualiter et proprie declarari. « Singulatim hoc prætate. » Nempe quisque hominum: quæ enim juxta anagen intelliguntur ad communitate mrespiciunt, hoc est Ecclesiam. « Uxor autem ut revereatur virum. » Novit enim æqualitatem in honore fieri confusionis ac seditionis occasionem: propterea unicum jubet esse principatum penes virum. Quamobrem vero cum multa de dilectione disseruisset, non ita fecit de reverentia sive timore? Quoniam dilectionem potissimum adesse oportet,

VI, 1-4. « Filii, obedite parentibus vestris in Domino. Nam id justum est. Honora patrem tuum « et matrem: quod est præceptum primum in « promissione, ut bene tibi sit, et eris longævus « in terra. Patres ne ad iram provocetis et liberos « vestros, sed educate eos in eruditione et admo- « nitione Domini. »

De primo dixit principatu qui est penes virum, nunc de secundo dicit qui est penes parentes. Siquidem uxor viro, filii vero etiam uxori subduntur. « In Domino. » Hoc est secundum Dominum: nempe in his in quibus nihil nocimenti suscipit pietas. Quid enim si filiam prostituere velit pater? aut filium turpe docere artificium? aut ad paganismum ducere? Hujusmodi sane non sunt in Domino. « Quod est præceptum primum. » Atqui non est hoc primum. Nam prius sunt: Non occides: Non committes adulterium²⁵. Sed vide quid addiderit, « In promissione. » Priora siquidem illa non habent promissiones: nam separationes sunt a malis non operationes boni. Hocigitur primum est in sermone promissionis, nam est operatio boni. « Et eris longævus in terra. » Vide sapientiam. Quoniam ad infantes loquimur (nam ad filios ei sermo erat) ipsam positum retributionem adjunxit: et nihil sublime, non de regno cælorum, non de imitatione Christi quod in viro et uxore fecit; quid enim pueris jucundius longævitate? Nam Judæis quoque tanquam infantibus 55 hæc sancita sunt: perfecta enim audire non poterant. « Patres, ne ad iram provocetis liberos. » Non dicit: Diligite: nam id ab ipsis etiam invitis natura exposcit: sed, Ne ad iram

provocetis : hoc est, Ne hæreditate privetis, ne abdicetis, ne gravia et quæ servos decent præcipiat, aut semper erga ipsos indignemini. » In eruditione et admonitione Domini. » Hoc exhortationis est caput. Cum enim spiritualia adhibentur, etiam carnalia sequentur. Nam hoc potissimum efficit ipsos obedientes.

VI, 5-8. *Servi, obedite his qui domini sunt juxta carnem, cum timore ac tremore, in simplicitate cordis vestri, ut Christo, non ad oculum servientes, velut hominibus placere studentes : sed tanquam servi Christi, facientes quæ vult Deus ex animo cum benevolentia servientes Domino et non hominibus : illud scientes quod unusquisque quod fecerit boni, hoc reportabit a Domino, sive servus fuerit, sive liber.*

Servos posuit novissimos : quandoquidem tales sunt etiam in dignitate vel honore. Jam autem cum eis non ut cum pueris disserit, sed perfecte et absolute. Dominus ait juxta carnem, hoc est temporalibus : et ex hoc etiam ipsos consolatur. « Cum timore ac tremore. » Si enim liberos invicem unum alteri subjicit, quanto magis hos ? Hujusmodi autem timorem non expetit ab uxoribus, quandoquidem non sunt ancillæ, sed subditæ et obedientes. Recte autem addit : « In simplicitate cordis. » Contingit enim cum timore servire, et non ex benevolentia, sed malo ac subdolo animo. « Non ad oculum servientes. » Non ut, cum adsunt domini ac vident, sed etiam cum absunt, faciant ea quæ decent. « Sed tanquam servi Christi. » Itaque qui studet hominibus placere, non est servus Christi. « Ex animo cum benevolentia. » Contingit etiam in simplicitate dolose operari, non quantum potest, sed tantum quod definitum est. « Domino et non hominibus. » Non coacte, sed ex voluntate libera. « Hoc reportabit a Domino. » Quoniam verisimile est quod plurimi dominorum servis non rependebant vices ac benevolentiam, in futuro promittit eis retributionem.

VI, 9. *Et vos, domini, eadem facite erga illos, 58 remittentes minas : scientes quod et vester, ipsorum Dominus est in cælis : nec personæ respectus est apud illum.*

Eadem Quænam ? Cum benevolentia servite, non velut hominibus placere studentes. Sed hæc non aperte dicit quanquam ea intelligit. Etenim Domini quoque serviunt servis. Siquidem quando illo dormiente ac stertente, Dominus de alimentis ac vestimentis illius curam habens non dormit, annon ipse servit ? Potest autem, Cum timore et tremore, etiam dominis aptari, nempe erga Deum. « Remittentes minas. » Non graves, inquit, et molesti eis sitis. « Scientes quod et vester, ipsorum Dominus est. » — Qua enim mensura metimini, remetientur alii vobis ³⁶, ne et tu audias : « Serve scelestæ, totum debitum illud remisi tibi ³⁷, » et quæ

³⁶ Matth. vii. 2. ³⁷ Matth. xviii. 32.

καὶ ἄκοντας ἀπαιτεῖ, ἀλλὰ, Μὴ παροργίζετε. Τοῦτο ἐστὶ, Μὴ ἀποκληρονόμους, μὴ ἀποκηρύκτους ποιεῖτε, μὴ φορτικὰ καὶ δούλους πρέποντα αὐτοῖς ἐπιτάσσετε, καὶ πρὸς αὐτοὺς αἰεὶ δυσχεραίνετε. » Ἐν παιδείᾳ καὶ νοουθεσίᾳ Κυρίου. » Τοῦτο τῆς παραίνεσις τὸ κεφάλαιον. Τῶν πνευματικῶν γὰρ ὄντων, καὶ τὰ σαρκικὰ ἀκολουθήσει. Τοῦτο γὰρ αὐτοὺς μάλιστα πειθηνίους ποιεῖ.

Οἱ δούλοι, ὑπακούετε τοῖς κυρίοις κατὰ σάρκα, μετὰ φόβου καὶ τρόμου, ἐν ἀπλότητι τῆς καρδίας ὑμῶν ὡς τῷ Χριστῷ, μὴ κατ' ὀφθαλμοδουλίαν ὡς ἀνθρωπάρεσκοι, ἀλλ' ὡς δούλοι Χριστοῦ, ποιῶντες τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἐκ ψυχῆς μετ' εὐνοίας δουλεύοντες τῷ Κυρίῳ καὶ οὐκ ἀνθρώποις, εἰδότες ὅτι ὁ ἐάν τις ἑκάστου ποιήσῃ ἀγροῦν, τοῦτο κομιεῖται παρὰ τοῦ Κυρίου, εἴτε δούλος, εἴτε ἐλεύθερος.

Τοὺς δούλους ἐσχάτους τίθειεν, ἐπειδὴ καὶ εἰς τῷ ἀξιώματι. Οὐκ ἔτι δὲ τούτοις ὡς παιδίοις διαλέγεται, ἀλλὰ τελείως, κατὰ σάρκα δὲ, τούτῃ τοῖς προσκαίροις. Ἐκ τούτου δὲ καὶ παραμυθεῖται αὐτούς. « Μετὰ φόβου καὶ τρόμου. » Εἰ γὰρ τοὺς ἐλευθέρους ἀλλήλοις ὑποτάσσει, πόσῳ μᾶλλον τοῦτους ; Τὸν δὲ τοιοῦτον οὐκ ἀπαιτεῖ παρὰ γυναικῶν φόβον, ἐπειδὴ μήτε εἰς δούλοι, ἀλλ' ὑπήκοοι. Καλῶς δὲ τὸ, « Ἐν ἀπλότητι καρδίας. » Ἐνὶ γὰρ καὶ μετὰ φόβου καὶ τρόμου δουλεύειν, ἀλλ' οὐκ ἐξ εὐνοίας, ἀλλὲ κακούργως. « Μὴ κατ' ὀφθαλμοδουλίαν, » Μὴ, ὅταν πάραυσιν οἱ δεσπότης καὶ ὀρώσιν, ἀλλὰ καὶ ἀπόντων αὐτῶν, ἵνα τὰ θέοντα ποιῶσιν. « Ἀλλ' ὡς δούλοι τοῦ Χριστοῦ. » Ἄρα οὖν ἀνθρωπάρεσκος οὐκ ἔστι δούλος Χριστοῦ. » Ἐκ ψυχῆς μετ' εὐνοίας. » Ἐνὶ γὰρ καὶ ἐν ἀπλότητι κακούργως ἐργάζεσθαι, μὴ μὴ ὅση δύναμις πάρεστιν, ἀλλὰ τὸ ὀρισμένον μόνον. « Τῷ Κυρίῳ, καὶ οὐκ ἀνθρώποις. » Μὴ κατὰ βίαν, ἀλλ' ἐκ προαιρέσεως. « Τοῦτο κομιεῖται παρὰ τοῦ Κυρίου. » Ἐπειδὴ εἰκὸς ἐστὶ πολλοὺς τῶν δεσποτῶν, μὴ ἀμείβεσθαι τῆς εὐνοίας τοὺς δούλους, ἐκαὶ αὐτοῖς ὑπισχεῖται τὴν ἀμοιβήν.

Καὶ οἱ κύριοι τὰ αὐτὰ ποιεῖτε πρὸς αὐτοὺς ἀνιέντες τὴν ἀπειλήν, εἰδότες ὅτι καὶ ὑμῶν αὐτῶν ὁ Κύριός ἐστιν ἐν οὐρανοῖς. Καὶ προσωπολήψια οὐκ ἔστι παρ' αὐτῷ.

Τὰ αὐτὰ. Ποῖα ; Μετ' εὐνοίας δουλεύετε, πῶς ὡς ἀνθρωπάρεσκοι. Ἀλλὰ ταῦτα οὐ λέγει φανερῶς, καί τοι τὰ αὐτὰ διανοηθεῖς. Καὶ γὰρ καὶ οἱ κύριοι δουλεύουσι τοῖς δούλοις. Ὅταν γὰρ ἐκείνου κοιμωμένου καὶ βέγγοντος, ὁ δεσπότης περὶ τροφῶν, περὶ ἐνδύματος μεριμνῶν οὐ καθέδδει, ἄρα οὐ δουλεύει ; Ἐστὶ δὲ καὶ ἐπὶ τῶν κυρίων τὸ, Μετὰ φόβου καὶ τρόμου ἀρμόσκει, τοῦ πρὸς Θεὸν ὀχλονότη. « Ἀνιέντες τὴν ἀπειλήν. » Μὴ φορτικοί, φησί, μὴ ἐπυχθεῖς. « Εἰδότες ὅτι καὶ ὑμῶν ὁ Κύριος. » Ὁ γὰρ μέτρον μετρεῖτε, ἀντιμετρηθήσεται ὑμῖν, φησί. Μὴ ἀκούσῃς καὶ σὺ, « Δούλε πονηρῆ, πᾶσαν ἐκείνην τὴν ὀφειλήν ἀφῆκά σοι, » καὶ τὰ τούτων ἐξῆς. « Καὶ προσωπο-

ληψία οὐκ ἔστι παρ' αὐτῶν. » Μὴ νομίσης ὅτι τῶν Α
εἰς τὸν δούλον γινομένων κακῶν καταφρονεῖ διὰ τὸ
τοῦ προσώπου εὐταλέας. Οὐκ ἔν: παρὰ Θεῶ δούλος
καὶ δεσπότης.

ΚΕΦΑΛ. Ι'.

Ἐν σχήματι ὀπλίσεως παρὶ τῆς κατὰ Χριστὸν
δυνάμεως.

Τὸ λοιπὸν, ἀδελφοί μου, ἐνδυναμοῦσθε ἐν
Κυρίῳ καὶ ἐν τῷ κράτει τῆς ἰσχύος αὐτοῦ. Ἐν-
δύσασθε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, πρὸς τὸ δὴ-
νασθαι ὑμᾶς στῆναι πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ
διαβόλου. Ὅτι οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς
αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς
ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους
τοῦ αἰῶνος τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς
πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. Διὰ τοῦτο ἀναλά-
B βετε τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ, ἵνα δυνηθῆτε
ἀντιστῆναι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ πονηρᾷ, καὶ ἅπαντα
κατεργαζάμενοι στῆναι.

Μετὰ τὸ διατάξει, φησί, τὰ εἰκότα, τοῦτο ἀκούου-
θον καὶ ὑπόλοιπον, τὸ ἐνδυναμοῦσθαι ὑμᾶς ἐν Κυ-
ρίῳ, τουτέστι τῇ εἰς αὐτὸν ἐλπίδι. « Καὶ ἐν τῷ κρά-
τει τῆς ἰσχύος αὐτοῦ. » Διὰ γὰρ τῆς αὐτοῦ βοηθείας
ἔστιν ἡμῖν τὸ ἐλπίζειν εἰς αὐτόν. Ἰσχυρὸς γὰρ ἔστι,
φησί, καὶ ἱκανὸς πάντα κατορθῶσθαι. « Ἐνδύσασθε
τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ. » Μετὰ τὸ διοικῆσαι πάν-
τας κατὰ τάξιν, λοιπὸν καὶ ὀπλίζει αὐτοὺς ὡς πρὸς
πόλεμον. « Πρὸς τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου. » Οὐκ
εἶπε, Μάχας, ἀλλὰ, Μεθοδείας, ὅπερ ἐστὶ γαλεπώ-
τερον, οἷον πρὸς τὰς ἐπιβουλάς, πρὸς τὰς ἐνέδρας,
πρὸς τοὺς δόλους. « Οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς
C αἷμα καὶ σάρκα. » Ταῦτά φησι δεικνύς ὅτι νήψεως
χρεία καὶ γρηγορήσεως πρὸς τὸν πόλεμον, οὐ πτο-
ῆσαι βουλόμενος. Ὁ γὰρ διδάσκων τοῦ ἐχθροῦ τὴν
δύναμιν, ἀσφαλεστέρους ποιεῖ τοὺς οἰκείους. « Πρὸς
τὰς ἀρχάς. » Περὶ δαιμόνων λέγει, οὓς ἡμεῖς ἑαυτῶν
πεποιήκαμεν ἄρχοντας, ἐκόντες αὐτοῖς ὑποκλινώ-
μενοι. Οὐ γὰρ ἔλαχον τοῦ ἄρχειν ἡμῶν, ἀλλὰ πατεῖ-
σθαι ὑφ' ἡμῶν. Ἰδοὺ γὰρ δέδωκα ὑμῖν ἐξουσίαν
πατεῖν ἐπάνω ὄφρων καὶ σκορπίων. « Πρὸς τὰς
ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας. » Ἐξουσία
λέγονται, ὡς διὰ μόνον τῶν παθῶν κατεξουσιάζοντες
ἡμῶν. Κοσμοκράτορες δὲ, ὡς κατακρατοῦντες τῶν
τὰ κοσμικὰ φρονοῦντων. Οὐ γὰρ ἔξει περαιτέρω
τοῦ κόσμου χώραν, κόσμου οἶδεν ἡ Γραφή, τὰ: πο-
νηρὰς πράξεις καλεῖν. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς πρὸς
D τοὺς μαθητάς: Ἔμεῖς οὐκ ἐστε, φησί, τοῦ κόσμου
τούτου, καίτοι ἦσαν. Ἀλλὰ τὰς πονηρὰς πράξεις
λέγων, οὕτως εἶπε: κοσμοκράτορας οὖν φησι τοὺς
δαίμονας, ὡς τῶν ποτηρῶν πράξεων καθηγεμόνας.
• Τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου. » Ἴνα μὴ φοβηθῆς
ἀκούων κοσμοκράτορας, ἐπήγαγε τίνος ἄρχουσι.
Τῆς πονηρίας φησί. Σκότος γὰρ τοῦ αἰῶνος τούτου,
τὰ πονηρὰ λέγει πράξεις. « Πρὸς τὰ πνευματικὰ. »
Τουτέστι τὰ δαιμόνια τὰ ὄντα ἢ τῆς πονηρίας, οἷον
τοῦ διαβόλου (ὑπ' αὐτόν γὰρ τελοῦσιν,) ἢ τῶν πο-
νηρῶν πράξεων καθηγηταί. « Ἐν τοῖς ἐπουρανίοις. »

²⁸ Luc. x, 19, ²⁹ Joan. xv, 14.

deinceps sequuntur. « Nec personæ respectus est
apud illum. » Ne existimes quod perpetrata in ser-
vos mala propter personæ abjectionem despiciet.
Non est apud Deum servus aut dominus.

CAPUT X.

*De potentia quæ secundum Christum est, per modum
et habitum armorum.*

VI, 10-13. « Quod superest, fratres mei, confir-
« memini in Domino, et in potentia roboris illius.
« Induite panopliam (id est, totam armorum)
« Dei, ut possitis stare adversus assultus diaboli:
« quoniam non est nobis lucta adversus carnem et
« sanguinem, sed adversus principatus, adversus
« potestates, adversus mundi dominos tenebrarum
« sæculi hujus, adversus spiritualia malitiæ in
B « cælestibus. Quapropter assumite panopliam Dei,
« ut possitis resistere in die malo, et omnibus
« devictis stare ».

Postquam, inquit, data sunt decentia præcepta,
hoc consequens ac reliquum est, ut fortes sitis in
Domino, hoc est spe ²⁷ quæ in ipsum est. « Et in
potentia roboris illius. » Nam per illius auxilium
contingit nos in eo sperare. Est enim fortis, inquit,
et sufficiens qui omnia prospere exsequatur. « In-
duite panopliam Dei. » Postquam omnes suo ordine
disposuit, deinceps etiam armat ipsos tanquam ad
bellum. « Adversus assultus diaboli. » Non dixit:
Pugnas, sed, Assultus, quod minus est; hoc est,
adversus insidias, adversus fraudes, adversus dolos.

C « Non est nobis colluctatio adversus carnem et
sanguinem. » Pæc dicit ostendens quod sobrietate
ac vigiliis opus sit ad bellum, non terrere volens.
Nam qui inimici docet potentiam suos reddit secu-
riores. « Adversus principatus. » De dæmonibus
dicit quos nobis ipsis constituimus principes, ultro
ipsi subjecti: neque enim sortiti erant ut domina-
rentur nobis, sed ut conculcarentur a nobis. Ecce,
inquit, dedi vobis potestatem calcandi super ser-
pentes et scorpiones ²⁸. Adversus potestates,
adversus mundi dominos. » Potestates dicuntur, ut
qui per solos affectus adversus nos habent pote-
statem: mundi autem Domini, ut qui prævalent
adversus eos qui mundana sentiunt. Neque enim
locum habebit ultra mundum. Mundum solet appel-
D lare Scriptura pravas actiones. Sic et Christus ad
discipulos. Vos non estis, inquit, mundi hujus ²⁹.
Atqui erant. Sed pravas intelligens actiones ita lo-
cutus est. Mundi ergo dominos dicit dæmones, tan-
quam pravaram duces actionum. « Tenebrarum
sæculi hujus. » Ne formides audiens eos mundi do-
minos subjunctis cui præsideant: malitiæ, inquit.
Tenebras enim sæculi hujus, pravas dicit actiones.
« Adversus spiritualia malitiæ. Hoc est dæmonia
quæ sunt malitiæ, id est, diaboli: nam ejus instin-
ctu perficiuntur: aut pravaram actionum magistri.
« In cælestibus. » Tanquam diceret: Est autem

nobis adversus hos lucta, non de parvis quibusdam rebus, sed pro rebus quæ sunt in cœlestibus : hoc est pro regno cœlorum et adoptione. Idcirco sobrios esse ac vigilare oportet. Est autem propria dictionum correspondentia. Propter cœlestia, inquit. Nam ἐν, id est in, capitur pro διὰ, id est propter. « Quapropter assumite. » Quoniam, inquit, periculosi sunt hostes. « In die malo. » Diem malum vocat præsentem vitam, propter pravas actiones quæ in ea sunt : 58 ostendens breve esse belli tempus, etiam hoc modo promptum illis addens animum. « Et omnibus devictis stare. » Omnibus nempe affectionibus, concupiscentiis. « Devictis. » Nam καταργασάμενοι capitur pro καταπολεμήσαντες, hoc est, confecto bello ac devictis hostibus stare, tanquam hi qui victoriam reportarunt, et trophæo clari ceciderunt. Sed ut in victoria persistatis.

VI, 14-18. *State igitur lumbis vestris circumcinctis baltheo per veritatem, et induti thoracem justitiæ, et calceati pedibus, ut parati sitis ad Evangelium pacis, super omnia assumpto scuto fidei, quo possitis omnia jacula mali illius ignita extinguere : galeamque salutaris accipiendo, et gladium spiritus quod est verbum Dei, in omni deprecatione et obsecratione.*

σωτηρίου δέξασθαι, καὶ τὴν μάχαιραν τοῦ πνεύματος, ὃ ἐστὶ ῥῆμα Θεοῦ, διὰ πάσης προσευχῆς καὶ δεήσεως.

Ad bellum exhortans, primum admonet composite ac debito ordine in acie stare. Deinde consequenter armat : ac primo cingit militem diffluentem ac diffusum concupiscentiis, et habentem cogitationes in humum detractas, ac reprimit spirituali hoc baltheo. « Lumbis vestris. » Quemadmodum in navibus carina quæ loco fundamenti cujusdam est, ædificium omne continet, ita et lumbi in vobis. Itaque qui labore defatigati sunt, frequenter appositis ibi manibus tanquam ad fundamentum quoddam, requiescunt. Nostrum igitur principium primo constringit, tanquam animæ vigorem qui in nobis est quod figurate lumbos appellavit, hos veritate circumcingit. Porro veritas ad multa intelligitur : veritas dogmatum, veritas vitæ Christi separatæ ab hypocrisi sive simulatione, veritas sermonum fraudulentiam ac dolum abnegantiam, veritas cogitationis quæ nihil habet adulterini aut fucati demonum seminis. Potes autem tanquam ad Christum referre qui vero veritas est. « Ego sum, inquit, veritas ⁴⁰, » quem etiam indui non circumcingi datum est hominibus. « Nam quotquot, ait, in Christum baptizati estis, Christum induistis ⁴¹. » — « Thoracem justitiæ. » 59 Vitam dicit undequaque probam. Est autem thorax ferrea tunica. « Et calceati pedibus. » Aut hoc dicit quod oporteat pedes nostros paratos esse ad prædicandum Evangelium. Ait enim : « Quam pulchri pedes evangelizantium pacem ⁴². » Aut quod prompti esse debemus, vitamque habere sicut hortatur Evangelium. « Præparationem cordis eorum, ait Propheta,

Ἄρα εἶπεν. Ἔσθι δὲ καὶ ἡμῖν ἡ πρὸς τοῦτους πάλη, οὐ περὶ μικρῶν τινων, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις πραγμάτων, οἷον βασιλείας οὐρανῶν, καὶ υἰοθεσίας. Διὸ νήφειν χρῆ. Ἡ δὲ ἀντιλεξις ἰδικῶς. Διὰ τὰ ἐπουρανιάφησι. Τὸ γὰρ ἐν, διὰ ἐστίν. « Διὰ τοῦτο ἀναλάβετε. » Ἐπειδὴ, εἰσὶ, χαλεποὶ οἱ ἐχθροί. « Ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ πονηρῆ. » Ἡμέραν πονηρὰν τὸν παρόντα καλεῖ βίον, διὰ τὰ ἐν αὐτῷ πονηρὰ πράγματα, δεικνύς βραχὺν τὸ τοῦ πολέμου καιρὸν, καὶ ταύτην προθυμίαν αὐτοῖς διδοῦς. « Καὶ ἅπαντα καταργασάμενοι στήναι. » Ἄπαντα, οἷον τὰς πάθη, τὰς ἐπιθυμίας. Καταργασάμενοι, οἷον, καταπολεμήσαντες στήναι, νικηφόροι τινὲς καὶ λαμπροὶ τῷ τροπαίῳ. Ἄλλοι γὰρ μετὰ τὸ νικῆσαι, πάλιν ἔπασον. Ἄλλ' ἵνα ἐνστῆτε τῇ νίκῃ, sunt. Multi enim postquam vincerunt, rursum

Β Στήτε οὖν περιζωσάμενοι τὴν ὄσφυν ὑμῶν ἐν ἀληθείᾳ, καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης, καὶ ὑποδυσάμενοι τοὺς πόδας ἐν ἑτοιμασίᾳ τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης. Ἐπιπάσιν ἀναλαβόντες τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως, ἐν ᾧ δυνήσεσθε πάντα τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ τὰ πεπυρωμένα σβῆσαι, καὶ τὴν περικεφαλαίαν τοῦ

Ἐπὶ πόλεμον προτρέπων, τὸ πρῶτον ἐν τοῖς τακτικοῖς παραινέει τὸ στήναι εὐτάκτως. Εἶτα λοιπὸν καθοπλίζει, καὶ πρῶτον ζώννυσι τὸν διαβρέοντα, καὶ διακεχυμένον ταῖς ἐπιθυμίαις καὶ χαμαὶ τοῖς λογισμοῖς συρομένους ἔχοντα στρατιώτην, καὶ ἀναστέλλει τῇ νοητῇ ταύτῃ ζῶσαι. « Τὴν ὄσφυν ὑμῶν. » Ὡς περὶ ἐπὶ τῶν νηῶν ἡ τρύπις τὸ πᾶν συνέχει, θεμέλιός τις οὕτως, οὕτως ἐφ' ὑμῶν ἡ ὄσφυν. Οἱ γοῦν ἀποκαμύοντες πολλάκις ὡς περ εἰς τινα θεμέλιον, καὶ τὰς χεῖρας ἐπιτιθέοντες, ἐκναπαύονται. Τὴν τοίνυν ἀργὴν ἡμῶν πρῶτον συσφίγγει, οἷον τὸν ἐν ἡμῖν τόνον τῆς ψυχῆς, ὃν τροπικῶς ὄσφυν ἐκάλεσε. Τοῦτον τῇ ἀληθείᾳ περιζώννυσιν. Ἡ δὲ ἀλγθεια εἰς πολλὰ νοεῖται. Ἀλγθεια δογματικῶν, ἀλγθεια βίου χρηστοῦ, ὑποκρίσεως κεχωρισμένου. Ἀλγθεια λόγων, τὸ δολερὸν ἀρνούμενων. Ἀλγθεια ἐνθυμήσεως, οὐδὲν ἐχούσης τοῦ νόθου καὶ κίβδηλου τῶν δαιμόνων σπύρου. Δύνη δὲ ὡς πρὸς τὸν Χριστὸν νοήσιν, τὸν ὄντως ἀλγθειαν. « Ἐγὼ γὰρ εἰμι, φησὶν, ἡ ἀλγθεια, » Ὅν καὶ ἐνδεδῶσθαι, οὐ μόνον περιεζῶσθαι τοῖς ἀνθρώποις δεδῶρηται. « Ὅσοι γὰρ, φησὶν, εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε. » — « Τὸν θώρακα τῆς δικαιοσύνης. » Τὸν καθόλου φησὶν ἐνάρετον βίον. Θώραξ δὲ ἐστίν, ὃ σιδηροῦς χιτῶν. « Καὶ ὑποδυσάμενοι τοὺς πόδας. » Ἡ τοῦτο φησὶν, ὅτι χρῆ τοὺς πόδας ἡμῶν ἑτοιμοὺς εἶναι πρὸς τὸ εὐαγγελίζεσθαι. « Ὡς ὡραῖοι γὰρ, φησὶν, οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην. » Ἡ ὅτι ἐν ἑτοιμῷ ὀφειλομεν εἶναι καὶ βίον ἔχειν, ὡς τὸ εὐαγγέλιον ὑψηγεῖται. « Τὴν γὰρ ἑτοιμασίαν τῆς καρδίας αὐτῶν, φησὶν ὁ Προφήτης, προσέσχε, τὸ οὖς σου. » — « Τοῦ εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης. » Τὸ γὰρ εὐαγγέ-

⁴⁰ Joan. xiv, 6. ⁴¹ Galat. iii, 27.

λιον, εἰρήνην μὲν πρὸς τὸν Θεὸν ποιεῖ, πόλεμον δὲ Ἀ πρὸς τοὺς δειμόνας. « Ἐπὶ πᾶσιν ἀναλαβόντες. » Δεῖ γὰρ ἐκεῖνα προηγεῖσθαι. Πιστὶν δὲ φησι, τὴν εἰλικρινῆ καὶ διάπυρον, περὶ ἧς ὁ Κύριός φησιν, « Ἐὰν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως, ἐρεῖτε τῷ ὄρει τούτῳ, Μετάθθου, καὶ μεταθήσεται. » — « Τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ. » Βέλη φησι, τὰς ἐπιθυμίας, τοὺς λογισμούς, τοὺς πειρασμούς. Καλῶς δὲ τὸ, Πεπυρωμένα. Τοιαῦται γὰρ αἱ ἄστοποι ἐπιθυμίαι. « Καὶ τὴν περικεφαλαίαν τοῦ σωτηρίου. » Τῆς σωτηρίας ὑμῶν, τουτέστι, τῆς ἐλπίδος. Τὸ δὲ, « Δέξασθαι, » οἷον φορέσαι καὶ ἐξέσθαι τῇ κεφαλῇ. « Καὶ τὴν μάχαιραν τοῦ πνεύματος. » Ἡ τὸ πνεῦμα περιφραστικῶς εἶρηκε, διὰ τὸ τεμὸν καὶ μεριστικὸν τῶν ἐναντίων ἕξω, ἢ τὴν πνευματικὴν ζωὴν καὶ πολιτείν, ἧτις ὡς μάχαιρα ἐνεργήσει, φησι, κατὰ τῶν νοητῶν ἐχθρῶν. Ἡ ὅτι τὰ πνευματικὰ, φησι, χαρίσματα, ἅπερ ἐστὶ διὰ ῥήματος καὶ προστάγματος Θεοῦ. — [ΟΙΚΟΓΜ.] Ἡ τὸ, Ὅπερ ἐστὶ ῥῆμα Θεοῦ, τῷ κάτω συζευκτόν, ἵνα ἢ οὕτως, Ὅπερ ἐστὶ ῥῆμα Θεοῦ καὶ πρόσταγμα, τοῦτο, φησι, ποιεῖτε. Ποῖον; Διὰ πάσης προσευχῆς καὶ δεήσεως προσευχόμενοι ἵνα ἦτε, φησίν. Ἡ κατὰ τὸ ἐνεργεῖν καὶ τίμναι τὰ πνευματικὰ χαρίσματα, ῥῆμά ἐστὶ Θεοῦ. Τμητικὸν γὰρ τὸ ῥῆμα τοῦ Θεοῦ. Οὕτως μᾶλλον καὶ ὁ μακάριος Ἰωάννης. Διὰ γὰρ ῥήματος Θεοῦ ἐπετελεῖτο τὰ χαρίσματα. « Πᾶν γὰρ ὃ ἐὰν αἰτήσητε, φησίν, ἐν τῷ ὀνόματι μου, δώσει ὑμῖν, » φησὶν ὁ Χριστός.

Προσευχόμενοι ἐν παντὶ καιρῷ ἐν πνεύματι, καὶ εἰς αὐτὸ τοῦτο ἀγρυπνοῦντες ἐν πάτῃ προσκαρτερήσεται καὶ δεήσει περὶ πάντων τῶν ἁγίων καὶ ὑπὲρ ἑμοῦ, ἵνα μοι δοθείη λόγος ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματός μου ἐν παύρησι γνώρισαι τὸ μυστήριον τοῦ Εὐαγγελίου, ὑπὲρ οὗ πρεσβεύω ἐν ἀλύσει, ἵνα ἐν αὐτῷ παύρησιάσωμαι ὡς δεῖ με λαλῆσαι.

Μετὰ τὸ καθοπλίσαι τὸν βασιλέα λοιπὸν καλεῖ ἵνα δῶ χειρά. « Ἐν πνεύματι. » Μὴ ἐν βαττολογίαις. « Καὶ εἰς αὐτὸ ἀγρυπνοῦντες. » Μηδὲν, φησι, βέθυμον ἢ ἡμελημένον. « Καὶ ὑπὲρ ἑμοῦ. » Καὶ γὰρ καὶ τὸν Πέτρον, φησίν, ἡ εὐχὴ τῆς Ἐκκλησίας ἔλυσε τῶν δεσμῶν. « Ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματός μου. » Καλῶς τὸ, Ἀνοίξει. Οὐδὲ γὰρ προμελέτα τί λαλήσει, Χριστῷ πειθόμενος, ἀλλ' ἐξ ὑπογείου καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ἀνοίξει τὸ στόμα, ὃ λόγος προφῆτι. « Ἐν παύρησι γνώρισαι. » Ἡ ἵνα ἐν παύρησι ἀπολογησώμαι. Ἡ ἵνα εὐαγγελίζωμαι. « Ὑπὲρ οὗ πρεσβεύω. » Ὑπὲρ οὗ Εὐαγγελίου πρεσβεύω πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ἵνα, φησίν, αὐτῷ καὶ τοῖς ἐν αὐτῷ καταλλαγῶσιν. « Ὑπὲρ Χριστοῦ γὰρ, φησι, πρεσβεύομεν. » — « ἵνα ἐν αὐτῷ παύρησιάσωμαι, » Ἐν δεσμοῖς ἦν, καὶ ἀπολογεῖσθαι ἔμελλεν ἵνα οὖν, φησι, μετὰ παύρησις, καὶ οὕτως ὡς χρῆ τὸν ὑπὲρ τηλικούτων ἀπολογούμενου, ἀπολογησώμαι.

Ἴνα δὲ εἰδῆτε καὶ ὑμεῖς ἵα κατ' ἐμὲ τί πράσω,

⁴³ Psal. x, 7. ⁴⁴ Matth. xvii, 19. ⁴⁵ Joan. xvi, 23. v, 20.

audivit auris tua ⁴³. » — « Evangelium pacis. » Nam Evangelium pacem quidem erga Deum facit, bellum vero adversum dæmones. « Super omnia assumpto. » Oportet enim illa præcedere. Fidem autem dicit sinceram ac ferventem, de qua ait Dominus: « Si habeatis fidem sicut granum sinapis, dicetis monti huic: Transi, et transibit ⁴⁴. » — « Jaculamali illius. » Jacula vocat concupiscentias, cogitationes, tentationes. Et recte ait, Ignita. Tales enim sunt absurdæ concupiscentiæ. « Galeamque salutaris. » Salutis nostræ, hoc est spei. Quod autem ait, « Suscipiendo, » hoc est, accipiendo et gestando in capite. « Et gladium spiritus. » Aut periphraisi dixit spiritum ipsum, propter incisionem seu divisionem contrariorum habitum: aut spiritualem vitam ac conversationem, quæ velut gladius efficaciam habebit adversus spirituales inimicos: aut spiritualia inquit dona, quæ sunt per verbum ac jussum Dei. — Aut. Quod est verbum Dei, jungendum est sequentibus, ut sit sensus: Quod est verbum ac præceptum Dei, hoc facite. Quodnam illud est? Ut sitis orantes per omnem deprecationem et orationem. Aut in eo quod est efficaciam habere ac secare spiritualia dona, verbum est Dei: est enim verbum Dei divisivum. Ita potius intelligit quoque beatus Joannes. Nam per verbum Dei perficiebantur dona. « Si quidem quidquid petieritis per nomen meum dabit vobis, » ait Christus ⁴⁵.

VI, 18-20. « Orantes omni tempore in spiritu, et « ad hoc ipsum vigilantes cum omni sedulitate et « deprecatione pro omnibus sanctis et pro me, ut « mihi detur sermo in apertione oris mei: ut cum « libertate **ΘΘ** notum faciam mysterium Evangelii, « pro quo legatione fungor in catena, ut in eo « libere loquar sicut oportet me loqui ».

Postquam armavit regem, consequenter vocat ut det manum. « In spiritu. » Non in battologiis, aut verborum multiloquio. « Et ad hoc ipsum vigilantes. » Nihil, inquit, segne aut neglectum. « Et pro me. » Etenim Petrum quoque Ecclesiæ oratio solvit a vinculis ⁴⁶. « In apertione oris mei. » Recte ait: In apertione. Neque enim præmeditabatur quid locuturus esset, Christo obtemperans ⁴⁷: sed ex proximo et in eo ipso quo os aperiret, sermo procedebat. « Ut cum libertate notum faciam. » Aut, Ut cum libertate pro me causam dicam: aut; Ut prædicem Evangelium. « Pro quo legatione fungor. » Pro quo Evangelio legatione fungor ad homines ut ipsi et his quæ in eo habentur, reconciliantur. « Nam pro Christo, inquit, legatione fungimur ⁴⁸. » — « Ut in eo libere loquar. » In vinculis erat et pro se responsurus. Ut igitur cum libertate, inquit, me purgem, et ita ut oportet eum qui hujusmodi de rebus causam dicturus est.

VI, 21-24. « Ut autem sciatis et vos quæ ad me

⁴⁶ Act. xii, 11. ⁴⁷ Luc. xxi, 14 seqq. ⁴⁸ II Cor.

« pertinent quid agam, de omnibus certiores vos reddet Tychicus dilectus frater et fidelis minister in Domino : quem misi ad vos in hoc ipsum ut cognosceretis de rebus nostris, et consolaretur corda vestra. Pax fratribus et charitas cum fide a Deo Patre et Domino Jesu Christo. Gratia sit cum omnibus diligentibus Dominum nostrum Jesum Christum cum sinceritate. Amen ».

Quæ exhortationis erant et dogmatum, scripsit : quæ vero ad se pertinebant, epistolam perferenti loqui permisit. « Et fidelis minister. » Si fidelis itaque etiam veritatem loquetur. « Ut cognosceretis de rebus nostris. » Hoc et dilectionis Pauli signum erat et illorum, velle omnino ab illis ea in quibus erat cognosci. « Et consolaretur corda vestra. » Siquidem quia in vinculis erat præceptor, discipulis opus erat consolatione, ne exciderent. **61** « Pax fratribus. » Precatur eis pacem et charitatem cum fide : ne erga eos pacem habeant qui aliis adherent opinionibus, sed erga solos credentes : ut quod nullum afferat charitas lucrum, nisi fides quoque adsit. « Qui diligunt Dominum nostrum Jesum Christum cum sinceritate » Amor enim in Christum incorruptus et integer, imo potius cumulatior in dies esse deberet.

Finis, divino favente auxilio, Epistolæ ad Ephesios.

Scripta est ab urbe Roma per Tychicum.

πάντα ὑμῖν γνωρίσει Τυχικός ὁ ἀγαπητὸς ἀδελφός καὶ πιστὸς διάκονος ἐν Κυρίῳ, ὃν ἔπεμψα πρὸς ὑμᾶς εἰς αὐτὸ τοῦτο, ἵνα γνῶτε τὰ περὶ ἡμῶν, καὶ παρακαλῆσθε τὰς καρδίας ὑμῶν. Εἰρήνη τοῖς ἀδελφοῖς καὶ ἀγάπη μετὰ πίστεως ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἡ χάρις μετὰ πάντων τῶν ἀγαπῶντων τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν ἀφθαρσίᾳ. Ἀμήν.

Ἐπερ τῶν παραινέσεως καὶ δογμάτων, ἔγραψε, τὰ δὲ κατ' αὐτὸν, τῷ φέροντι τὴν ἐπιστολὴν λαλήσει ἐπέτρεψε. « Καὶ πιστὸς διάκονος. » Εἰ πιστὸς οὐκοῦν καὶ ἀληθεύσει. « Ἴνα γνῶτε τὰ περὶ ἡμῶν. » Τοῦτο καὶ τῆς Παύλου ἀγάπης, καὶ τῆς ἐκείνων σιμείων τῶν, τὸ, ἐθέλειν παντὶ ἀρόπῳ γνωσθῆναι αὐτοῖς, ἐν οἷς τῶν. « Καὶ παρακαλῆσθε τὰς καρδίας ὑμῶν. » Ἐπειδὴ γὰρ ἐν ἀλύσει τῶν ὁ διδάσκαλος, ἔχρηξον οἱ μαθηταὶ παρακλήσεως, τοῦ μὴ καταπιστεῖν. « Εἰρήνη τοῖς ἀδελφοῖς. » Ἐπαύχεται αὐτοῖς εἰρήνην καὶ τὴν μετὰ πίστεως ἀγάπην, ἵνα μὴ πρὸς ἑτεροδόξους ᾖ, ἀλλὰ μόνους τοὺς πιστούς. Ἡ ὅτι οὐδὲν ἐστὶ τῆς ἀγάπης κέρδος, μὴ καὶ μετὰ πίστεως οὔσης. « Τῶν ἀγαπῶντων τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν ἀφθαρσίᾳ. » Ἡ γὰρ εἰς τὸν Χριστὸν ἀγάπη, ἀφθαρτος καὶ ἀμείωτος, μᾶλλον δὲ καθ' ἐκάστην ἐπιδιδούσα τὴν ἡμέραν ὠφείλει εἶναι.

Τέλος, σὺν Θεῷ, τῆς πρὸς Ἐφesoῦς Ἐπιστολῆς.

Ἐγράφη ἀπὸ Ῥώμης διὰ Τυχικοῦ.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ

ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΦΙΛΙΠΠΗΣΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

ARGUMENTUM

EPISTOLÆ AD PHILIPPENSES.

62 Hanc scribit ab urbe Roma, cum jam ipsos vidisset simul et docuisset. Occasio autem epistolæ fuit hæc : Cum misisset Philippenses Paulo ministerium, et quidam circumciderent ac inficerent aures simplicium prætextu umbræ legis ac circumcisionis, qui sine hac dicerent nullum posse justificari. Cum hæc audisset Apostolus, scribit Philippensibus. Et primum quidem eorum collaudat fidem, ac significat se ipsorum facere memoriam. Deinde narrat quomodo Romæ pro se responderit : quodque nonnulli, graves ipsi fuerint in vinculis, invidiam ei moventes. Post hæc illos exhortatur ut se mutuo diligant, referens Salvatoris benignitatem, qui, cum Deus esset, propter nos homo factus est. Deinde de circumcisione ac lege disserens, osten-

Ταύτην ἐπιστέλλει ἀπὸ Ῥώμης, ἰσρακῶς αὐτοὺς ἄμα καὶ διδάξας. Ἢ δὲ πρόφασις τῆς ἐπιστολῆς αὕτη. Πεμφάντων Φιλιππησίων διακονίαν τῷ Παύλῳ, καὶ τινῶν περιερχομένων καὶ διαφθειρόντων τὰς ἀκοὰς τῶν ἀκεραίων προφάσει τῆς σκιάς τοῦ νόμου καὶ τῆς περιτομῆς, καὶ λεγόντων χωρὶς ταύτης μὴ δύνασθαι δικαιωθῆναι, μαθὼν ὁ Ἀπόστολος, γράφει Φιλιππησίοις. Καὶ πρῶτον μὲν ἀποδέχεται αὐτῶν τὴν πίστιν καὶ σημαίνει μνημονεῦειν αὐτῶν. Ἐπειτα διηγείται ὡς ἀπελογήσατο ἐν Ῥώμῃ, καὶ ὅτι τινὲς αὐτῷ βαρεῖς γεγόνασιν ἐν τοῖς δεσμοῖς, ἐθόνων αὐτῷ κινουόντες. Ἐπειτα αὐτοὺς προτρέπεται ἀλλήλους ἀγαπᾶν, ἐξηγούμενος τὴν τοῦ Σωτῆρος φιλανωπίαν, ὅτι Θεὸς ὢν, ἄνθρωπος γέγονε δι' ἡμᾶς. Ἐῖτα περὶ τῆς περιτομῆς καὶ τοῦ παλαιοῦ νόμου

διαλαβῶν, ἀποδεικνύει ἀργὴν γεγενῆσθαι λοιπὸν τὴν περιτομὴν, λαμβάνων ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ παράδειγμα καὶ λέγων, ὅτι, Ταῦτα πάντα ἤγγμαι διὰ τὸν Χριστὸν ζημίαν. Διὸ καὶ τοὺς μὲν διδάσκοντας ἔτι περιτομὴν καὶ θέλοντας αὐτοὺς ἀπατῆσαι μεμψάμενος καὶ εἰπὼν ἐχθροὺς αὐτοὺς εἶναι τοῦ Χριστοῦ, ἀποδέχεται Φιλιππησίους διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν τῆς κοινωνίας δόσιν. Καὶ προτρεψάμενος πάλιν εἰς τὰ ἦθη αὐτοῦς, τελειοῖ τὴν Ἐπιστολήν.

ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ.

Οἱ Φιλιππησίου τῆς Μακεδονίας ἦσαν, ὑπὸ μητροπόλιν Θεσσαλονίκην. Πολλὰ δὲ αὐτοῖς ὁ Παῦλος χρηστὰ μαρτυρεῖ. Ἐν δεσμοῖς δὲ ὢν, ἔγραψε τὴν Ἐπιστολήν. Μετὰ γὰρ τὴν πρώτην ἀπολογίαν ἤς ἐμνήσθη ἐν τῇ πρὸς Τιμόθεον, αὐθις ἐδέθη. Ἦσαν δὲ οἱ Φιλιππησίου δι' Ἐπαφροδίτου τὰ πρὸς τὴν χρεῖαν πέμψαντες αὐτῷ, ἐν ταυτῷ καὶ γνωσόμενοι τὰ κατ' αὐτόν. Ἐπειδὴ δὲ ἐθοροβοῦντο ἀκούοντες ἐν δεσμοῖς εἶναι τὸν διδάσκαλον, αὐτὸ τοῦτο γράφει αὐτοῖς, ὡς τὰ δεσμὰ οὐ θορύβου πρόξενα, χαρᾶς δὲ μᾶλλον ὤφειλεν εἶναι, διὰ τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ εἶναι. Καθάπτεται δὲ καὶ τῶν Ἰουδαίων, οἵτινες ἐν σχήματι Χριστιανισμοῦ, διέφθειρον τὸ κήρυγμα. Μετὰ τιμῆς δὲ φαίνεται γράφων τοῖς Φιλιππησίοις, ἐν ἀρετοῖς γὰρ ἦσαν. Ἐνταῦθα ἦν ἡ πορφυροπόλις. Ἐνταῦθα ὁ ἀρχισυνάγωγος ἐπίστευσεν. Ἐνταῦθα ἐτυπύθη μετὰ τοῦ Σίλα ὁ Παῦλος ὑπὸ τῶν στρατηγῶν, οἳ ἐκ συναρπαγῆς αὐτὸν τυπτήσαντες, τέλος ἀπελογήσαντο. Ἐνταῦθα ὁ δεσμοφύλαξ πιστεύσας σὺν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ ἐβαπτίσθη. Ταῦτα πάντα αἱ Πράξεις φασί. Μαρτυρεῖ δὲ αὐτοῖς πίστιν, καὶ κινδύνους ὑπὲρ αὐτῆς, καὶ πρὸς εὐποιίαν ἐπιτρέπων ἔχειν. Δι' ἃ πάντα σφόδρα φιλῶν αὐτοὺς φαίνεται.

ΚΕΦΑΛΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣ ΦΙΛΙΠΠΗΣΙΟΥΣ
ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ.

- α'. Εὐχαριστία ὑπὲρ τῆς Φιλιππησίων ἀρετῆς, καὶ εὐχὴ τελειώσεως.
β'. Διήγησις τῆς ἑαυτοῦ διαγωγῆς ἀγωνιστικῆς, καὶ τῆς προθυμίας.
γ'. Χαираίνεις τῆς κατὰ Θεὸν πολιτείας, καὶ τῆς ἐν Θεοῦ ζωῆς.
δ'. Περὶ Τιμοθέου καὶ Ἐπαφροδίτου, οὓς ἀπέστειλε πρὸς αὐτοὺς.
ε'. Περὶ πνευματικοῦ βίου τοῦ μὴ ὡς ἐν σαρκί, ὅς ἐστι μίμησις θανάτου Χριστοῦ.
ς'. Χαираίνεις ἴδια τινῶν καὶ κοινῶν πάντων.

A dit posthac otiosam factam esse circumcisionem, exemplum a seipso sumens ac dicens: Hæc omnia propter Christum duxi esse detrimentum. Ideo etiam ubi perstrinxit eos qui adhuc circumcisionem docebant, et volebant ipsos seducere, dixitque illos esse Christi hostes, Philippenses commendat propter donum communicationis erga ipsum: rursumque eos ad mores exhortatus, concludit Epistolam.

THEODORETI.

Φιλιππησίου partis erant Macedoniae Metropolitim habentes Thessalonicam. Multa autem bona Paulus de ipsis testatur. Cum ergo in vinculis esset, scripsit Epistolam. Nam post primam sui defensionem, cujus meminit in Epistola ad Timotheum. rursum ligatus est. Miserant enim ipsi Philippenses quæ ipsi necessaria erant per Epaphroditum, simul etiam ut cognoscerent quæ circa ipsum erant. Quoniam vero turbabantur audientes præceptorem suum esse in vinculis, hoc ipsum scribit eis, quod vincula non turbationem conciliarent, sed potius gaudium afferre deberent, eo quod propter Christum tolerarentur. Objurgat autem et Judæos, qui sub Christianismi fuce prædicationem corrumpebant. Apparet autem cum honore scribere Philippensibus; nam probi erant ac virtuti dediti. In hac civitate erat purpurarum venditrix. Hoc etiam loco archisynagogus credit. Hic verberatus est cum Sila Paulus a magistratibus, qui ubi raptum ipsum verberassent, tandem cum excusatione ipsos absolverunt. Hic custos carceris postquam credidisset cum familia sua baptizatus est. Hæc omnia refert Actorum liber. Testatur autem de fide ipse beneficentiam propensi sint: propter quæ omnia

EPISTOLÆ AD PHILIPPENSES
CAPITA.

1. Gratiarum actio pro Philippensium virtute, et oratio pro perfectione.
2. Narratio suæ in certamine conversationis promptique animi.
3. Exhortatio ad conversationem secundum Deum vitamque divinam.
4. De Timotheo et Epaphrodito, quos misit ad illos.
5. De spirituali vita quæ non degitur tanquam in carne, quæ est imitatio mortis Christi.
6. Proprie ad quosdam exhortationes et communes ad omnes.

ΠΑΥΛΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ
Η ΠΡΟΣ ΦΙΛΙΠΠΗΣΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ.

PAULI APOSTOLI
AD PHILIPPENSES EPISTOLA.

65 I, 1, 2. « Paulus ac Timotheus servi Jesu A
« Christi omnibus sanctis in Christo Jesu qui sunt
« Philippis una cum episcopis ac diaconis, gratia
« vobis et pax a Deo Patre et Domino Jesu Christo. »

Hac epistola tanquam ad eos scribens, qui pari erant in honore, suam non ponit dignitatem, nempe apostolatam, sed communi omnium nomine usus est. Servus, inquit, Jesu Christi. « Sanctis in Christo Jesu. » Erant enim et Judæi dicentes se esse sanctos; sed illis ait qui sunt in Christo Jesu. « Cum episcopis et diaconis. » Quam ob causam hic clero scribit, cum id pro more non habeat? Quia et illi ex clero erant qui Epaphroditum cum rebus ad sumptus necessariis miserant. « Cum episcopis. » Non quod in una civitate multi essent episcopi, sed episcopos vocat presbyteros: tunc enim nominibus adhuc communicabant: et episcopi vocabantur diaconi ac presbyteri, rursusque presbyteri dicebantur episcopi.

CAPUT I.

66 *Gratiarum actio pro Philippensium virtute, et oratio pro perfectione.*

I, 3-5. « Gratias ago Deo meo in omni memoria « vestri semper in omni precatione mea pro omnibus vobis, cum gaudio precationem faciens ob « vestram communicationem ad Evangelium, a « primo die usque ad hoc tempus. »

Quoniam ad virtutem profecerant cum gratiarum actione ad Deum faciebat ipsorum memoriam. « In omni memoria vestri. » Quandocunque, inquit, memini, gratias ago, semper autem memini. « Cum gaudio. » Contingit enim cum mærore meminisse, ut est in his qui probi non sunt. Ait enim alibi: « Ex multa afflictione et anxietate cordis scripsi vobis ¹. » Itaque cum gaudio memoriam habere signum erat virtutis illorum. « Precationem faciens. » Et precationem faciens ob vestram communicationem sive eleemosynam. Quare, inquit, gratias ago Deo. Ob communicationem vestram. Magnum quiddam et apostolicum opus de eis testatur. Ait enim: A tempore quo credidistis usque ad hunc diem omnia facitis ut in Evangelio communicetis,

¹ I Cor. II, 4.

Παῦλος καὶ Τιμόθεος, δοῦλοι Ἰησοῦ Χριστοῦ, πᾶσι τοῖς ἁγίοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τοῖς ὄντι ἐν Φιλιππίοις σὺν ἐπισκόποις καὶ διακόνοις, χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἐνταῦθα ὡς πρὸς ὁμοτίμους ἐπιστέλλων, οὐ τίθειν αὐτοῦ τὸ ἄξιωμα τουτέστι, τὴν ἀποστολὴν, ἀλλὰ τῷ κοινῷ πάντων ὀνόματι κέχρηται. Δούλος, φησὶν, Ἰησοῦ Χριστοῦ. « Τοῖς ἁγίοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Ἦσαν γὰρ καὶ Ἰουδαῖοι λέγοντες ἑαυτοὺς ἁγίους, ἀλλὰ τοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, φησί. « Σὺν ἐπισκόποις καὶ διακόνοις. » Τί δήποτε ὡδε τῷ κλήρῳ γράφει, οὐκ ἔχων ἔθος; Ὅτι αὐτοὶ οἱ κληρικοί ἦσαν τὸν Ἐαφροδίτον πέμφαντες σὺν τοῖς ἀναλώμασιν. « Σὺν ἐπισκόποις. » Οὐκ ἐπειδὴ ἐν μιᾷ πόλει πολλοὶ ἦσαν ἐπίσκοποι, ἀλλ' ἐπισκόπους τοὺς πρεσβυτέρους καλεῖ. Τότε γὰρ ἔτι ἐκοινωνοῦν τοῖς ὀνόμασι, καὶ οἱ ἐπίσκοποι διάκονοι καὶ πρεσβύτεροι ἐκαλοῦντο, καὶ τὸ ἔμπαλιν οἱ πρεσβύτεροι ἐπίσκοποι.

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Εὐχαριστία ὑπὲρ τῆς Φιλιππησίων ἀρετῆς, καὶ εὐχὴ τελειώσεως,

Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου ἐπὶ πάσῃ τῇ μνείᾳ ὑμῶν πάντοτε ἐν πάσῃ δεήσει μου ὑπὲρ πάντων ὑμῶν, μετὰ χαρᾶς τὴν δέησιν ποιούμενος ἐπὶ τῇ κοινωνίᾳ ὑμῶν εἰς τὸ Εὐαγγέλιον, ἀπὸ πρώτης ἡμέρας ἄχρι τοῦ νῦν.

Ἐπειδὴ ἦσαν εἰς ἀρετὴν προκόψαντες, μετὰ εὐχαριστίας τῆς εἰς Θεὸν ἐμέμνητο αὐτῶν. « Ἐπὶ πάσῃ τῇ μνείᾳ ὑμῶν. » Καθὼς ἂν μνησθῶ, φησὶν, εὐχαριστῶ. Πάντοτε δὲ, μέμνημαι. « Μετὰ χαρᾶς. » Ἐν γὰρ καὶ μετὰ λύπης μεμνησθαι ἐπὶ τῶν μὴ ἐναρέτων. « Ἐκ γὰρ θλίψεως, φησὶν ἀλλαχοῦ, καὶ συνοχῆς καρδίας, ἔγραφα ὑμῖν. » Τὸ μέτοσι μετὰ χαρᾶς μεμνησθαι, σημεῖον ἦν τῆς ἐκείνων ἀρετῆς. « Τὴν δέησιν ποιούμενος. » Καὶ τὴν δέησιν ποιούμενος ἐπὶ τῇ κοινωνίᾳ ὑμῶν, ἤγουν τῇ ἐλεημοσίᾳ. Τί εὐχαριστῶ, φησὶ, τῷ Θεῷ; Ἐπὶ τῇ κοινωνίᾳ ὑμῶν. Μίγα τι καὶ ἀποστολικὸν αὐτοῖς μαρτυρεῖ. Ὅτι, φησὶν, ἐξ οὗ ἐπιστεύσατε μέχρι καὶ νῦν, πάντα πράττετε πρὸς τὸ κοινωνοῦν γενέσθαι τοῦ Εὐαγγελίου. Συμπρόντες αἰεὶ μοι, φησὶ, τῷ ἀποστέλλειν τὰ πρὸς

τὴν χρῆσαν. « Κοινωνία. » Ποία; Τῆ ἀπὸ πρώτης ἡμέρας ἐξ ἧς ἐπιστεύσατε, φησὶν, ἄχρι τοῦ νῦν. « Ἐπὶ τῇ εἰς τὸ εὐαγγέλιον κοινωνίᾳ ὑμῶν. » — [ΦΩΤ.] Τὸ δὲ, Ἀπὸ πρώτης ἡμέρας, ἦ, Ὅτι ἀπὸ πρώτης ἡμέρας ἀφ' οὗ ἐπιστεύσατε μέλρι τοῦ νῦν, εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου, ὑπὲρ πάντων ὑμῶν, μετὰ χαρᾶς τὴν δέησιν ποιούμενος· ἦ, Ἐπὶ τῇ εἰς τὸ εὐαγγέλιον κοινωνίᾳ ὑμῶν, τῇ ἀπὸ πρώτης ἡμέρας μέλρι τοῦ νῦν διακονουμένῃ. Ἔοικε δὲ τὸ ἐφεξῆς μάλλον τῇ προτέρᾳ ἐκδοχῇ συμφωνεῖν. Πῶς γὰρ ἀπ' ἀρχῆς ἠὲ χαριστέεις, μήπω βεβαιωθέντας ἐπὶ τῇ κοινωνίᾳ ἰδῶν; Πεποιθώς, φησὶν, ὅτι ὁ τοιαύτην πρόθυμον καὶ θερμῆς γέμουσαν ἀρχὴν ἐνεύεις, αὐτὸς καὶ εἰς τελειότητα ἔργου ταύτην προαχάγοι.

talem animi promptitudinem **67** ac initium fervore perfectionem perducturus esset.

Πεποιθώς δὲ αὐτὸ τοῦτο, ὅτι ὁ ἐναρξάμενος ἐν ὑμῖν **B** ἔργον ἀγαθὸν ἐπιτελεῖσαι ἄχρις ἡμέρας Ἰησοῦ Χριστοῦ, καθὼς ἐστὶ δίκαιον ἐμοὶ τοῦτο φρονεῖν ὑπὲρ πάντων ὑμῶν διὰ τὸ ἔχειν με ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμᾶς, ἐν τε τοῖς δεσμοῖς μου, καὶ ἐν τῇ ἀπολογίᾳ καὶ βεβαιώσῃ τοῦ εὐαγγελίου, συκοινωνοῦς μου τῆς χάριτος πάντας ὑμᾶς ὄντας.

Εὐχαριστῶ δὲ τῷ Θεῷ ἐπὶ τῇ κοινωνίᾳ ὑμῶν, πεποιθώς τοῦτο, ὅτι ὁ ἐναρξάμενος ἐν ὑμῖν ἔργον ἀγαθὸν ποιεῖν, τοῦτο καὶ ἐπιτελεῖσαι καὶ πληρώσει ἄχρι τῆς συντελείας. Ὅρα δὲ πῶς πάντα ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀνέθηκεν, ἵνα μὴ φρονῶσι μέγα, ὅμως καὶ οὕτως ἐγκώμιον μέγα τὸ ὅλως ἰσχυροῦς ἐπισπάσασθαι τὸν Θεὸν εἰς τὸ ἐνεργεῖν εἰς αὐτούς. Τοῦτο γὰρ ἄνευ μεγίστης ἀρετῆς οὐκ ἂν ἐγένετο. « Ἀχρις ἡμέρας Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Οὐ περὶ ὑμῶν γὰρ, φησὶ, **C** μόνον θαρρῶ, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ἐξ ὑμῶν. « Καθὼς ἐστὶ δίκαιον. » Πεποιθώς αὐτὸ τοῦτο, καθὼς ἐστὶ δίκαιον, τουτέστιν, ἐπειδὴ δίκαιόν ἐστιν ἐμοὶ τῷ ἀκριβῶς εἰδῶτι τὰ καθ' ἑμᾶς, τοῦτο φρονεῖν ὑπὲρ πάντων ὑμῶν. Ποῖον; Ὅτι ὁ ἐναρξάμενος ἐν ὑμῖν ἔργον ἀγαθὸν, ἐπιτελεῖσαι αὐτὸ ἄχρις ἡμέρας Ἰησοῦ Χριστοῦ. « Τοῦτο φρονεῖν ὑπὲρ πάντων ὑμῶν. » Φρονεῖ γὰρ καὶ λογίζεται ἀγαθὰ καὶ μεγάλα διανύειν τοὺς μαθητὰς, ὁ μεγάλην σπουδὴν καὶ ἐπιμέλειαν εἰς αὐτούς καταβέβληκώς. Ἡ δίκαιον ἐμοὶ τοῦτο λογιῖσθαι, τῷ τοιαύτην ἔχοντι διάθεσιν περὶ ὑμᾶς, ὥστε μὴ ἔν τῷ δεσμοῖς μου ἐπιλανθάνεσθαι ὑμῶν, ἀλλ' ἐγκαρδίως αἰεὶ περιφέρειν. Τί δὲ τὸ αἴτιον τὸ ἐγκαρδίως αὐτούς καὶ ἀνεπιλήστους ἔχειν; Ὅτι συκοινωνοὶ μου, φησὶ, τῆς χάριτός εἰσιν· ἦ τῆς διὰ πίστεως ἐπιχορηγουμένης αὐτοῖς πνευματικῆς διωρεᾶς, ποκίλως αὐτοῖς ἐνεργουμένης τότε. Ἡ ἀπλῶς χάριτος, τῆς διὰ τοῦ βαπτίσματος πλιγγενείας καὶ υἰοθεσίας. Ἡ ἐν τῇ καρδίᾳ εἶπον ἔχειν, συκοινωνοῦς μου ὄντας ὑμᾶς ἐν τῷ δεσμοῖς μου καὶ ἐν τῇ ἀπολογίᾳ καὶ βεβαιώσῃ. Τὸ δὲ τῆς χάριτος, ἀντὶ τοῦ, διὰ τῆς χάριτος. Ἄνευ γὰρ θείας χάριτος, οὐδεὶς ἀξιοῦται τῆς τοιαύτης κοινωνίας.

« Διὰ τὸ ἔχειν με ὑμᾶς. » Εἶπε τὴν αἰτίαν, καθ' ἣν δίκαιον ἦν αὐτῷ τοῦτο φρονεῖν, ὅτι ὁ ἐναρξάμενος Θεός καὶ πληρώσει, διὰ τὸ ἔχειν με, φησὶν, ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμᾶς. « Ἐν τῷ καρδίᾳ ὑμᾶς. » Ὁ ἐγκώμιον,

A mihi semper præsentes, inquit, mittentes quæ necessaria erant. « Communicationem. » Quam? Quæ fuit, inquit, a primo die quo credidistis usque ad hoc tempus. « Ob vestram communicationem ad Evangelium. » Quod autem ait a primo die, aut sensus est quod a primo die quo credidistis usque ad hoc tempus gratias ago, pro omnibus vobis cum gaudio procreationem faciens: aut, ob vestram communicationem ad Evangelium quæ subministratur a primo die usque ad hoc tempus. Videtur autem id quod sequitur magis consonum esse priori expositioni. Nam quomodo a principio gratias agebas, nondum confirmatos ob communicationem intuitus? Confidens, inquit, quod is qui plenum indiderat, ipse quoque hoc ad operis per-

I, 6, 7. *Confidens hoc ipsum quod is qui cœpit in vobis opus bonum, perficiet usque ad diem Jesu Christi: sicut æquum est mihi ut hoc sentiam de omnibus vobis: propterea quod habeam vos in corde et in vinculis meis, et in defensione et confirmatione Evangelii: cum sitis omnes mihi consortes gratiæ.*

Gratias autem ago Deo ob vestram communicationem, hoc confidens quod is qui cœpit facere in vobis bonum opus, etiam hoc perficiet et complet usque ad consummationem. Animadvertite autem quomodo omnia ad Deum retuleritne cristas erigant. Quanquam etiam hoc modo magna laus est quod omnino Deum potuerint attrahere, ut eis esset auxilio. Nam hoc sine magna virtute nequam esset. « Usque ad diem Jesu Christi, » Non enim de vobis, inquit, solis confido, verum etiam de iis qui a vobis descendunt. « Sicut æquum est. » Confidens hoc ipsum, sicut æquum est: hoc est: Quandoquidem æquum est, ut ego qui exacte omnia novi quæ apud vos sunt, hoc sentiam de omnibus vobis. Quidnam? Quod is qui cœpit in vobis opus bonum, perficiet ipsum usque ad diem Jesu Christi. « Ut hoc sentiam de omnibus vobis. » Sentit enim ac arbitratur bona et magna perficere discipulos, qui magnum studium et curam erga eos remisit. Aut æquum est mihi hoc arbitrari qui talem habeam erga vos affectum, ut neque in vinculis meis vestri obliviscar, sed animo intimos semper circumferam. Quæ est autem causa quod animo intimos et nequaquam oblivioni traditos habeat? Quia sunt, mihi, inquit, una consortes gratiæ: aut supeditato ipsis per fidem spirituali dono, quod tunc vario modo vim in ipsis exercebat. Aut simpliciter gratia per baptismi regenerationem et adoptionem communicata. Aut dixi, inquit, me vos in corde habere, quod vos una mihi consortes sitis in vinculis meis et in defensione ac confirmatione. Gratia vero, id est, per gratiam Nam sine divina gratia nullus dignus habetur hujusmodi consortio. **68** « Propterea quod habeam vos. » Causam dixi ob quam esset ipsi æquum ut hoc sentiret quod Deus qui cœpisset etiam perficeret: « Propterea, in-

quit, quod in corde vos habeam. « In corde vos. » O eximia laus esse in corde Pauli! Neque enim hoc vulgare erat. Quod autem ait, « Et in vinculis et in defensione, » majus adhuc erat. « Et confirmatione Evangelii. » Confirmationem Evangelii dicit tentationes et afflictiones ac vincula. Quomodo? Quia hæc eligebat. Et quidem cum ei licuisset hæc non sustinere, confirmabat resurrectionem ac communem retributionem. Nam hæc, inquit, nequaquam sustinere potuissem nisi vera essent quæ a me prædicata sunt. — Neque enim solum mortui resuscitati, leprosi que mundati, sed et nos vincti Evangelium confirmamus. Qualiter autem aut quoniam modo? Quoniam innumera passi nec remissiones, sed promptiores effecti, sufficientem præbemus demonstrationem quod veritatis prædicatores simus, et divina potentia in nobis sit, quæ hæc omnia demulceat, nec sinat afflictionum multitudinem devincere prædicatores. Non est enim humanæ potentia per tot impedimenta superiores evadere. Neque aliis solum hæc sunt Evangelii confirmatio, sed et nobis ipsis: nam probatior nos reddunt magisque fortes ad despiciendas insidias. « Mihi una consortes gratiæ. » Quare autem testor de vobis hæc, et quamobrem habeo vos in corde meo? Quoniam, inquit, una consortes mihi estis gratiæ: aut apostolatam dicens aut afflictiones. « Nam potentia mea, ait, per infirmitatem perficitur. » Simul enim cum ipso affligebantur tanquam cum præceptore ac Patre spirituali. Animadvertite autem quod non simpliciter dixerit κοινωνούς, socios aut participes, sed συγκοινωνούς, id est, una consortes, ostendens quod et ipse particeps sit. Alibi enim ait ipse, ut particeps Evangelii efficiat, hoc est, ut cum his qui Evangelium annuntiant, in bonis promissis participem.

I. 8-11. *Testis enim mihi est Deus quam desiderem vos in visceribus Jesu Christi. Et illud oro ut charitas vestra adhuc magis ac magis exuberet in agnitione omnique intelligentia, ut probetis quæ sunt præstantia, ut sitis sinceri, ac tales ut nulli sitis offensivulo in diem Christi, impleti fructu justitiæ qui contingit per Jesum Christum ad gloriam et laudem Dei.*

« Testis enim mihi est Deus. » Non tanquam fide dignus non esset, testem Deum invocat, sed quod maxime verum sit quod dicit, et quod vehementer diligat: omnes enim probi erant. « In visceribus. » Dilectionis intentionem per viscera significavit. « Jesu Christi. » Hoc est, in dilectione quæ est per Christum, quia fideles estis. Hoc autem dicit ne existiment quod ideo amentur ab ipso quia necessaria ipsi miserant: Aut quod cupiam vos, datis mihi a Christo visceribus. « In visceribus Jesu Christi. » Hoc est, non humano, neque humano more affectis, sed omnino secundum Jesum Christum. Magnum quidem desiderari a

τὸ εἶναι, ἐν τῇ καρδίᾳ Παύλου! Οὐ γὰρ ἀπλῶς τοῦτο ἦν. Τὸ δὲ, « Καὶ ἐν τοῖς δεσμοῖς, καὶ τῇ ἀπολογίᾳ, » μεῖζον. Καὶ βεβαίωσει τοῦ Εὐαγγελίου. » Βεβαίωσιν τοῦ Εὐαγγελίου, τοὺς πειρασμοὺς λέγει καὶ τὰς θλίψεις, καὶ τὰ δεσμά. Πῶς; Ὅτι ἤρειτο ταῦτα. Καίτοι ἐξὸν αὐτῷ μὴ ὑπομένειν, ἰδιόαιου τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν ἀνταπόδοσιν. Οὐ γὰρ ἄν, φησί, ταῦτα ὑπομένειν ἠνεχόμεν, μὴ ὄντων ἀληθῶν τῶν κηρυττομένων περὶ ἐμοῦ. — [ΧΡΥΣ.] Οὐ γὰρ μόνον ἀνιστάμενοι νεκροί, οὐδὲ λεπροὶ καθαιρόμενοι, ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς δεσμούμενοι, βεβαιούμεν τὸ Εὐαγγέλιον. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Ὅτι μυρία πάλλοντες, καὶ μὴ ἐνδιδόντες, ἀλλὰ προθυμότεροι γινόμενοι, ἰκνήν παρέχομεν ἀπόδειξιν, τοῦ ἀληθείας εἶναι κηρυκῆς, καὶ θεῖαν τινὰ δύναμιν ἐν ἡμῖν εἶναι, καὶ ταῦτα πάντα ἐξεμαρτίζουσιν, καὶ οὐκ ἔωσαν τῶν πειρασμῶν τὸ πλῆθος περιγενέσθαι τῶν κηρυττότων. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἀνθρωπίνης δυνάμεως, διὰ τσοῦτων κρατῆσαι κωλυμάτων. Οὐ τοῖς ἄλλοις δὲ μόνον ταῦτα βεβαίωσις τοῦ Εὐαγγελίου, ἀλλὰ καὶ ἡμῖν αὐτοῖς. Δοκιματέτους γὰρ ἡμᾶς ἐργάζεται, καὶ ἰσχυροτέτους μᾶλλον καταφρονεῖν τῶν ἐπιβουλῶν. « Συγκοινωνούς μου τῆς χάριτος. » Διὰ τί δὲ μαρτυρῶ ὑμῖν ταῦτα, καὶ διὰ τί ὑμᾶς ἔχω ἐν τῇ καρδίᾳ μου; Ἐπειδὴ, φησί, συγκοινωνοὶ μου τῆς χάριτός ἐστε, ἢ τῆς ἀποστολῆς λέγων, ἢ τῶν θλίψεων. « Ἡ γὰρ δύναμις μου, φησὶν, ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται. » Συνεθλίβοντο γὰρ αὐτῷ ὡς διδασκάλῳ καὶ πατρὶ πνευματικῷ. Ὅρα δὲ πῶς οὐκ εἶπε, κοινωνούς, ἀλλὰ, « συγκοινωνούς, δεικνύς ὅτι καὶ αὐτὸς κοινωνός ἐστιν. Ἄλλαχού γὰρ φησὶν αὐτὸς, ἵνα κοινωνός γένωμαι τοῦ Εὐαγγελίου, » τοῦτέστιν, ἵνα κοινωνήσω τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν τοῖς τὸ Εὐαγγέλιον καταγγέλλουσιν.

Μάρτυρ γὰρ μοῦ ἐστὶν ὁ Θεός, ὡς ἐπιποθῶ πάντα ὑμᾶς ἐν σπλάγγνοις Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καὶ τοῦτο προσεύχομαι ἵνα ἡ ἀγάπη ὑμῶν εἴη μᾶλλον περισσεύη ἐν ἐπιγνώσει καὶ πάτῃ αἰσθήσει, εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς τὰ διαφέροντα, ἵνα ἦτε εὐκρινεῖς καὶ ἀπρόσκοποι εἰς ἡμέραν Χριστοῦ, πεπληρωμένοι καρπὸν δικαιοσύνης τὸν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς δόξαν καὶ ἔπαινον Θεοῦ.

« Μάρτυρ γὰρ μοῦ ἐστὶν ὁ Θεός. » Οὐχ ὡς ἀπιστούμενος μάρτυρα τὸν Θεὸν καλεῖ, ἀλλὰ σφόδρα τι ἀληθεύων, καὶ σφόδρα ἀγαπῶν πάντας. Πάντες γὰρ ἦσαν ἐνάρετοι. « Ἐν σπλάγγνοις. » Τὸ ἐπιτακτικὸν τῆς ἀγάπης, διὰ τῶν σπλάγγνων ἐσήμανεν. « Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Τοῦτέστιν, ἐν ἀγάπῃ τῇ διὰ Χριστὸν, ὅτι πιστοὶ ἐστε. Τοῦτο δὲ φησὶν, ἵνα μὴ νομίσωσι διὰ τὸ πέμψαι αὐτῷ τὰ πρὸς χρεῖαν, φιλεῖσθαι παρ' αὐτοῦ, ἢ ὅτι Προθῶ ὑμᾶς, τοῖς ἐκ τοῦ Χριστοῦ δοθεῖσι μοι σπλάγγνοις. « Ἐν σπλάγγνοις Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Οἷον οὐκ ἀνθρωπίνους, οὐδὲ τι ἀνθρώπινον πάσχουσιν, ἀλλ' ὅλον κατὰ Χριστὸν Ἰησοῦν δικαιοσύνης. Μίγα μὲν, τὸ ὑπὸ Παύλου ποθεῖσθαι,

* II Cor. xii, 9.

τὸ δὲ ἐν σπλάγχνοις, μεῖζον. Τὸ δὲ καὶ ἐν σπλάγ-
 χνοις Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὐδεμίαν ὑπερβολὴν ἀπολι-
 πάνει. « Ἴνα ἡ ἀγάπη ὑμῶν. » Οὕτως ἀγαπώμενος παρ'
 αὐτῶν, εὐχεται εἶτι μᾶλλον καὶ μᾶλλον φιλεῖσθαι. Οὐκ
 ἐνὶ γὰρ τῆς κατὰ Χριστὸν ἀγάπης πέρας, ἢ καὶ περὶ
 τῶν ἄλλων φησὶν, ἵνα κάκεινους ἀγαπῶσιν. « Ἐν
 ἐπιγνώσει καὶ πάσῃ αἰσθήσει. » Τουτέστιν, ἵνα μὴ
 ἀπλῶς πάντας ἀγαπᾶτε, ἀλλὰ μετὰ δοκιμασίας καὶ
 γνώσεως μὴ πως, φησὶν, ἢ πρὸς αἰρετικούς φίλι-
 βλάψῃ ὑμᾶς. Ἐὰν, γὰρ, φησὶν, οὕτως ἀγαπᾶτε, δύ-
 νασθε τὸ συμφέρον δοκιμάσαι, τίνας χρῆ φιλεῖν, ὅτι
 τοὺς πιστοὺς, καὶ τίνας μὴ, ὅτι τοὺς ἀπίστους καὶ
 αἰρετικούς. Πῶς οὖν ἀλλαχοῦ φησιν, Εἰ δυνατόν τὸ
 εἰς ὑμῶν μετὰ πάντων ἀνθρώπων εἰρηνεύετε; Καί
 φημεν, ὅτι ἕτερόν ἐστιν εἰρηνεύειν, καὶ ἕτερον ἀγα-
 πῆν. Διαφέροντα δὲ, τὰ συμφέροντά φησιν. « Ἴνα
 ἦτε εἰλικρινεῖ. » Ἴνα μηδὲν, φησὶ, νόθον δόγμα
 τῷ τῆς ἀγάπης προσχῆματι εἰσρουῆ εἰς ὑμᾶς. Εἰλι-
 κρινεῖς, μὲν ὡς πρὸς Θεὸν, ἀπόσκοποι δὲ, ὡς πρὸς
 ἀνθρώπους. Πολλοὺς γὰρ σκανδαλίζει τὸ ἰδεῖν πιστὸν
 μετὰ ἀπίστου ἢ αἰρετικοῦ φίλιν ἔχοντα. Τὸ δὲ
 σκανδαλίζειν τινὰ, ὑπὸ τιμωρίαν ἐστίν. « Πηπληρω-
 μένοι καρπὸν δικαιοσύνης. » Μετὰ γὰρ τῆν τῶν δο-
 γμάτων ὀρθότητα, καὶ βίου ἐπιμελιτέον. Οὐχ
 ἀπλῶς δὲ εἶπεν, Ἴνα ἐστὶ δίκαιοι, ἀλλ' Ἴνα πε-
 πληρωμένοι ἐν τούτῳ. Καρπὸν δὲ φησι, τὸν διὰ
 Χριστοῦ Ἰησοῦ. Ἔστι γὰρ ὄψιν δικαιοσύνη, ἀλλ'
 οὐ κατὰ Χριστὸν, οἷα ἡ τῶν Ἑλλήνων, οἱ δὲ κενό-
 δοξίαν καὶ ἀνθρωπαρέσκειαν, τοῦ δικαίου ὄψιν ἐπι-
 μελοῦνται. Τοιοῦτοι δὲ εἴ' ἐστε, εἰς δόξαν Θεοῦ τὸ
 πρᾶγμα ἐσται, οὐκ εἰς δόξαν ἑμῆν. Οὐ γὰρ διὰ τὸ
 ἐμὲ δοξασθῆναι τὸν διδάσκαλον, ταῦτα παραινῶ, φησὶ
 καὶ εὐχομαι. Τὸ γὰρ γινόμενον, φησὶ, εἰς δόξαν Θεοῦ
 καὶ ἔπαινον προχωρεῖ, τοῦ καὶ συνεργοῦντος πρὸς
 τοῦτο.

ΚΕΦΑΛ. Β'.

Διήγησις τῆς ἑαυτοῦ διαγωγιᾶς ἀγωνιστικῆς, καὶ τῆς
 προθυμίας.

Γινώσκειν δὲ ὑμᾶς βούλομαι, ἀδελφοί, ὅτι τὰ
 κατ' ἐμὲ μᾶλλον εἰς προκοπὴν τοῦ Εὐαγγελίου
 ἐλήλυθεν, ὥστε τοὺς δεσμούς μου φανεροὺς
 ἐν Χριστῷ γενέσθαι ἐν ὄψιν τῷ Πραιτωρίῳ
 καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσι, καὶ τοὺς πλείονας τῶν
 ἀδελφῶν ἐν Κυρίῳ πεποιθότας τοῖς δεσμοῖς μου,
 περισσοτέρως τολμᾶν ἀφόδως τὸν λόγον λαλεῖν. Τινὲς
 μὲν καὶ διὰ φόβον καὶ ἔριν, τινὲς δὲ καὶ διὰ εὐδοκίαν
 τὸν Χριστὸν κηρύσσοσιν. Οἱ μὲν ἐξ ἐριθείας τὸν
 Χριστὸν καταγγέλλουσιν οὐκ ἀγῶς, οἰόμενοι θλίψιν
 ἐπιφέρειν τοῖς δεσμοῖς μου. Οἱ δὲ ἐξ ἀγάπης, εἰδότες
 ὅτι εἰς ἀπολογία τῷ Εὐαγγελίῳ κεῖμαι. Τί γάρ;
 Πλὴν παντὶ τρόπῳ, εἴτε προφάσει, εἴτε ἀληθείᾳ
 Χριστὸς καταγγέλλεται, καὶ ἐν τούτῳ χαίρω, ἀλλὰ καὶ
 χρήσομαι.

Εἰκὸς ἦν αὐτοὺς μαθόντας ὅτι δίδεται, θορυβεῖσθαι,
 ὡς τὸ κρῦμματος διὰ τούτου ἐμποδιζόμενου. Τοῦτο
 οὖν φησὶ, δεικνὺς ὅτι οὐ μόνον οὐκ ἐμποδισμὸς τὰ
 δεσμά γέγονε τοῦ Εὐαγγελίου, ἀλλὰ καὶ προκοπή.
 Καὶ λέγει τὴν αἰτίαν. « Ὅτι τὰ κατ' ἐμὲ. » Φιλοντος
 ἦν, τὸ δὲ γλῶσσον τὰ κατ' αὐτόν. « Ὄστε τοὺς δεσμούς

A Paulo : in visceribus autem majus : porro in visce-
 ribus Jesu Christi, nullam relinquit excellentiam.
 • Ut charitas vestra. » Adeo dilectus ab eis optat
 adhuc magis ac magis diligi, nullus enim terminus
 est dilectionis secundum Deum. Aut etiam de aliis
 loquitur, ut et illos diligant. « In agnitione omni-
 que intelligentia. » Hoc est, ut non simpliciter om-
 nes diligatis, sed cum probatione et scientia; ne
 quo modo dilectio erga hæreticos vobis noceat.
 Nam si ita, inquit, diligitis, potestis quod utile est
 probare : puta quos oporteat diligere, quia fideles :
 et quos non, nempe infideles et hæreticos. Quo-
 modo ergo alibi ait; Quantum ex vobis est, cum
 omnibus hominibus in pace vivite? Et dicimus,
 quod aliud est in pace vivere, et aliud diligere.
 Præstantia vero dicit utilia. « Ut sitis sinceri. » Ut
 nullum dogma adulterinum occasione charitatis
 ad vos influat, sinceri quidem, quo ad Deum : sine
 offensione autem, quo ad homines. Multos nam-
 que offendit videre fidelem cum infideli aut hære-
 tico habentem amicitiam. Porro alicui esse offen-
 diculo, supplicium promeretur. « Impleti fructu
 justitiæ. » Nam præter dogmatum rectitudinem,
 vitæ quoque habenda est cura. Non simpliciter au-
 tem dixit : Ut sitis justis, sed, Ut in hoc impleti
 sitis. 70 Fructum vero dicit qui est per Christum
 Jesum. Est enim quædam apparens justitia, sed non
 secundum Christum, qualis est Græcorum, qui ob
 inanem gloriam, aut ut hominibus placeant, ejus
 quod justum est curam habere videntur. Quod si
 tales ut prædixi estis, in gloriam Dei negotium re-
 dundabit, non ad gloriam meam. Siquidem non ut
 ego præceptor glorificer, hæc admoneo aut exopto.
 Nam quod succedit, ad Dei laudem et gloriam ced-
 dit, qui etiam in hoc auxilium præbet.

CAPUT II.

Narratio suæ in certamine conversationis, prompti-
 que animi.

I, 12-18. Scire autem vos volo, fratres, quod quæ
 mihi acciderunt, magis ad profectum Evangelii eve-
 nerunt : ita ut vincula mea manifesta facta sint in
 Christo in toto prætorio ac cæteris omnibus : utque
 plures ex fratribus in Domino freti vinculis meis, ube-
 rius auderent impavide sermonem loqui. Nonnulli
 quidem per invidiam et contentionem, nonnulli vero
 et propter bonam voluntatem Christum prædicant.
 Alii quidem ex contentione Christum annuntiant non
 pure, existimantes sese afflictionem addere vinculis
 meis : alii rursus ex charitate, scientes quod in de-
 fensionem Evangelii constitutus sim. Quid enim? At-
 tamen quovis modo sive per occasionem, sive per ve-
 ritatem Christus annuntiat, et in hoc gaudeo, quin
 etiam gaudeo.

Verisimile erat ipsos cum didicissent quod liga-
 tus esset, turbatos esse, tanquam impedita per hoc
 prædicatione. Id igitur ait, ostendens quod non
 solum vincula non sint facta Evangelii impedi-
 tum, sed illud magis promoverint : 71 et causam
 dicit : « Quod quæ mihi acciderunt. » Amantis

erat, significare quæ sibi contigerant. « Ita ut vincula mea. » Neque enim vincula mea, quæ pro Christo sustineo occultata sunt, inquit, sed manifestata sunt et in prætorio, id est, palatio, et in cæteris locis. Et quid inde consequitur? Quod ex hoc accrevit audacia fidelibus, et via ad conversionem multis infidelibus. « Facta sint in Christo. » Aut quod vincula fuerint in Christo, id est, propter Christum, ut per hyperbaton sit compositio: aut vincula dicit facta in Christo manifesta, hoc est, per Christi beneplacitum et dispensationem manifestata. Etenim nihil fuisset quod patiebatur et recte operabatur Paulus, nisi ad Christum retulisset. Aut, illorum in Christo vincula manifestantur, qui nihil ad ostentationem agunt, sed ita agunt ut prosint aspicientibus, et glorificent Deum qui in cælis est. « Utque plures ex fratribus in Domino. » Quoniam dixit vincula audaciam præbuisse, magnum autem id videbatur, subjungit: In Domino, id est, propter Dominum. « Freti vinculis meis. » Sumpserunt enim audaciam confirmati ad fidem per Pauli vincula. Nam aiebant: Nisi divina esset prædicatio, neque Paulus sustineret pro ipsa vinciri. Hoc etiam superius dixit: In confirmatione Evangelii. Siquidem prædicationis confirmatio erant vincula. « Uberius auderent. » Etenim etiam antea loquebantur, nunc autem amplius. « Nonnulli quidem per invidiam. » Quoniam captus erat Paulus, multi increduli volentes ad iram provocare Neronem, ut omnino Paulum occideret, prædicabant Christum, ut dum audiret Nero dispersam prædicationem, hujus auctorem Paulum interimeret. Aut, quod ipsi in pretio haberi vellent, (magnus siquidem erat Pauli honor,) etiam cum increduli essent, prædicabant Christum. « Nonnulli vero et propter bonam voluntatem. » Propter fidem, propter charitatem, propter bonam mentem ac sanam intentionem. « Alii quidem ex contentione. » Pertinacia, invidia, rixa. « Non pure. » Hoc est, non ex puro corde, existimantes sese ad majus periculum et afflictionem ex hoc ipsum deducturos, juxta ea quæ superius scripta sunt. « Existimantes afflictionem. » Non enim ita contigit ut arbitrarentur, **72** nam ob hæc ego amplius gaudebam. « Alii rursum ex charitate. » Alii, inquit, ex amore quem erga Dominum et erga me gerebant. « Scientes (ait) quod in defensionem Evangelii constitutus sim. » Sciunt quod præceptum a Deo acceperim ut Evangelium prædicarem, quodque rationem illi daturus sim: levior autem redditur mihi hæc ratio, si multi instruantur et discurrat prædicatio. Hoc igitur illi scientes, ut rationem mihi reddendam apud Deum leviolem efficerent, multos instituunt prædicantes sermonem. « Quid enim? Aut, Quid enim alium quam hoc? hoc est, quid aliud nisi in defensionem Evangelii constitutus sum? Quid enim multa loquor? Quid mihi curæ est quo quis scopo prædicet, qui interim recte prædicat? « Sive per occasionem. » Propter invidiam adversum me. « Sive

A μου. » Οὕτε γὰρ οἱ δεσμοὶ μου, φησὶν, οἱ κατὰ Χριστὸν ἐκρῦβησαν, ἀλλὰ δῆλοι γέγονασιν ἐν τε πρακτικῶν, ταυτέστι, τῷ παλατίῳ, καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς. Καὶ τί πρὸς τοῦτο; Ὅτι, φησὶν, ἐκ τούτου θάρσος γίγνετο τοῖς πιστοῖς, καὶ ὁδὸς ἐπιστροφῆς πολλοῖς τῶν ἀπίστων. « Ἐν Χριστῷ γενέσθαι » ἢ τοὺς ἐν Χριστῷ δεσμοὺς, ταυτέστι, τοὺς διὰ Χριστὸν, ἵνα ἢ καθ' ὑπερβατὸν ἢ σύνταξις ἢ τοὺς δεσμοὺς φησὶ, τοὺς ἐν Χριστῷ φανεροὺς γεγεννημένους. Ταυτέστιν, εὐδοκίαν καὶ οἰκονομίαν Χριστοῦ φανερωθέντας. Καὶ γὰρ οὐδὲν ἦν ὁ πάσχων καὶ κατορθῶν Παῦλος, εἰ οὐκ ἀνέφερον εἰς Χριστόν. Ἡ, ἐκείνων ἐν Χριστῷ οἱ δεσμοὶ φανεροῦνται, τῶν μὴ κατ' ἐπίθεξιν τι πρακτικῶντων, ἀλλ' οὕτως πρακτικῶντων, ὥστε τοὺς ὁρῶντας ὠφελεῖσθαι, καὶ τὸν ἐν οὐρανοῖς δοξάζειν Θεόν. « Καὶ τοὺς πλείονας τῶν ἀδελφῶν ἐν Κυρίῳ. » Ἐπειδὴ εἶπε, θάρσος οἱ δεσμοὶ παρέσχον, μέγα δὲ τὸ βῆμα ἰδοῦμαι, ἐπάγει, « Ἐν Κυρίῳ, » ταυτέστι, διὰ τὸν Κύριον. « Πειποιότατος τοῖς δεσμοῖς μου. » θάρσος γὰρ αὐτοὺς ἔλαθε, βεβαιωθέντας διὰ τῶν Παύλου δεσμῶν πρὸς τὴν πίστιν. Εἰ γὰρ μὴ θεῖον ἦν, φησὶ, τὸ κήρυγμα οὐκ ἂν ὁ Παῦλος ἠνείχετο ὑπὲρ αὐτοῦ δεδέσθαι. Τοῦτο καὶ ἄνω εἶπε. Βεβαιώσῃ, φησὶ, τοῦ εὐαγγελίου. Βεβαιώσῃ γὰρ τοῦ κηρύγματος, τὰ δεσμά τοῦ ἁγίου Παύλου. « Περισσοτέρως, τολμῶν. » Καὶ γὰρ πρότερον ἐλάλουν, νῦν δὲ πλείον. « Τινὲς μὲν καὶ διὰ φθόνον. » Ἐπειδὴ κατεσχέθη ὁ Παῦλος, πολλοὶ τῶν ἀπίστων βουλόμενοι εἰς ὀργὴν ἀγαγεῖν τὸν Νέρωνα εἰς τὸ πάντως αὐτὸν φονεῦσαι, ἐκήρυσσον τὸν Χριστόν, ἵνα ἀκούσας ὁ Νέρων τὸ κήρυγμα κατασπαρῆν, τὸν τούτου αἴτιον Παῦλον ἀποκτείνῃ. Ἡ, ὅτι αὐτοὶ τὸ μᾶσθαι βουλόμενοι (μεγάλῃ γὰρ ἦν ἡ τιμὴ τοῦ Παύλου), καὶ ταυτὰ ἀπιστοὶ ὄντες, ἐκήρυσσον τὸν Χριστόν. « Τινὲς δὲ καὶ διὰ εὐδοκίαν. » Διὰ πίστιν, δι' ἀγάπην, διὰ γνώμην καὶ βουλὴν ἀγαθὴν. « Οἱ μὲν ἐξ ἐριθείας, ἐκ φιλονεκίας καὶ φθόνου καὶ ἔριδος. « Οὐχ ἄγνως. » Ταυτέστιν, οὐκ ἀπὸ καθαρᾶς καρδίας, νομιζόντες ἐκ τούτου εἰς μέγιστα κίνδυνον καὶ θλίψιν καθιστῆν, κατὰ τὰ ἄνω παραγεγραμμένα. « Οἰόμενοι θλίψιν. » Οὐ γὰρ οὕτως ἀπέβαιναν ὡς ἐνόμιζον. Ἐγὼ γὰρ πλείον ἐπὶ τούτοις ἔχαιρον. « Οἱ δὲ ἐξ ἀγάπης. » Οἱ δὲ, φησὶν, ἀπὸ ἀγάπης τῆς εἰς τὸν Κύριον καὶ εἰς ἐμέ. « Εἰδότες, φησὶν, ὅτι εἰς ἀπολογίαν τοῦ εὐαγγελίου κεῖμαι. » Ἰσασι, φησὶν, ὅτι ἐνετάλθη παρὰ Θεοῦ, κηρύξαι τὸ εὐαγγέλιον, καὶ ὅτι εὐθύναις ὑπὲρ τούτου δώσω ἐπικουφίζεταί μοι, φησὶ, τὰς περὶ τούτου εὐθύναις, τὸ πολλοὺς κατηχῆσθαι καὶ δεδραμηκέναι τὸ κήρυγμα. Τοῦτο οὖν εἰδότες, φησὶν, ἐκεῖνοι, ἵνα μοι τὰς πρὸς τὸν Θεὸν εὐθύναις ἐπικουφίσωσι, κατηχῶσι πολλοὺς, τὸν λόγον κηρύσσοντες. Τί γάρ; Ἡ, τί γὰρ ἄλλο, φησὶν, εἰ μὴ τοῦτο; οἶον, τί ἄλλο γάρ, εἰ μὴ εἰς ἀπολογίαν τοῦ εὐαγγελίου κεῖμαι; Τί γάρ, φησὶ, μακρολογῶ; ἢ τί μοι, φησὶ, μέλει ποίῳ σκοπῷ τις κηρύσσει, ὅποτε ὀρθῶς κηρύσσει; « Εἴτε προφάσει, » διὰ τὸν πρὸς ἐμέ φθόνον, « εἴτε ἀληθεῖα Χριστοῦ καταγγέλλεται. » Ἐκ τούτων τινὲς ἄφρονες ὀκειλήφασιν, ὅτι πάσαις ταῖς αἰρήσεσι πάροδον ἔδωκεν ὁ Ἀπόστολος, τῷ εἰπεῖν « Εἴτε προφάσει, εἴτε ἀληθείᾳ Χρι-

στός καταγγέλλεται. » Ἀλλὰ σὺ πρόσθετος. Πρῶτον μὲν οὐκ εἶπε, Καταγγέλλεσθω, ἵνα τοῦτο νομοθετεῖν γνωσθεῖν, ἀλλὰ Καταγγέλλεται, τὸ γινόμενον ἐξηγούμενος. Ἔπειτα εἰ καὶ ὡς νομοθετῶν εἰρήκει, (καὶ γὰρ πολλοὶ τῶν αἰρετικῶν παρεποίησαν τὴν Γραφήν, ὡς ἔχουσαν, Χριστὸς καταγγέλλεσθω,) οὐδὲ οὕτως πάροδον ταῖς αἰρέσεσι δίδωκε. Πῶς; Ὅτι οὗτοι περὶ ὧν φησιν, οὐ νόθα δόγματα ἐκήρυσσον, ἀλλ' ὀρθῶς μὲν τὸ δόγμα ἐκήρυσσον, διανοίᾳ δὲ πονηρῇ, ὡς βουλόμενοι ἢ τιμᾶσθαι, ἢ εἰς μέγιστον κίνδυνον τὸν Ἀπόστολον ἐμβαλεῖν. Οἱ δὲ αἰρετικοὶ, μετὰ τοῦ καὶ διάνοιαν ἔχειν πονηρὰν (οἱ γὰρ πλείους καὶ τοῦτο ἔχουσι), καὶ δόγματα εἰσημῶντι νόθα, οἱ μὲν οὐχ ὁμολογοῦντες τὸν στρυμωθέντα Θεόν, οἱ δὲ δύο λέγοντες ὑποστάσεις μετὰ τὴν ἔνωσιν, οἱ δὲ ὡς οὐκ ἔλαβε σάρκα ὁμοούσιον ἡμῖν, οἱ δὲ ἕττονα τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν, καθὼς ἐστὶ καὶ νοεῖται Θεός, οἱ δὲ σύγχυσις ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος τερατεύονται. « Καὶ ἐν τούτῳ χαίρω. » Ἐκείνοι μὲν, φησὶ, πρὸς τὸ λυπησάμεναι με, ταῦτα ποιοῦσιν, ἐγὼ δὲ χαίρω. Τὸ λέγω χαίρω; Καρῆσομαι, φησὶ, τὴν αἰώνιον χαρὰν.

nostra, hi vero minorem Patre Filium, etiam quatenus est et intelligitur Deus: nonnulli quoque confusionem in sancta Triade portentose mentiuntur. « Et in hoc gaudeo. » Illi quidem ut me contristent hæc agunt, ego autem gaudeo. Et quid dico, gaudeo? Gaudebo, inquit, perpetuo gaudio.

Οἶδα γὰρ ὅτι τοῦτό μοι ἀποδοῖσεται εἰς σωτηρίαν διὰ τῆς ὑμῶν δεήσεως, καὶ ἐπιχορηγίας τοῦ Πνεύματος Ἰησοῦ Χριστοῦ κατὰ τὴν ἀποκαρδοκίαν καὶ ἐλπίδα μου, ὅτι ἐν οὐδενὶ ἀσχυνοθήσομαι, ἀλλ' ἐν πάσῃ παρρησίᾳ ὡς πάντοτε καὶ νῦν μεγαλυνοθήσεται Χριστὸς ἐν τῷ στόματί μου εἴτε διὰ ζωῆς, εἴτε διὰ θανάτου.

« Τοῦτο. » Ἡ τὸ δεδέσθαι, ἢ τὸ κηρύσσεσθαι τὸν Χριστὸν παρ' αὐτῶν, ἢ καὶ τὸ ἐπιβουλεύεσθαι παρ' αὐτῶν. « Εἰς σωτηρίαν. » Σωτηρίαν δὲ φησὶ, τὸ ὅσον οὐδέπω μαρτυρίαν. « Διὰ τῆς ὑμῶν δεήσεως. » Ὅρα ταπεινώσιν. Ἀπὸ μυρίων κατορθωμάτων ἔχων ὑπερλομένην τὴν σωτηρίαν, φησὶ, διὰ τῆς ὑμῶν δεήσεως. Εἰ γὰρ φησὶ τῶν εὐχῶν ὑμῶν εὐπορήσομαι, ἔστι μοι θαψίλεια καὶ οἶον προσθήκη πνεύματος. « Κατὰ τὴν καρδοκίαν. » Ἀποκαρδοκίαν φησὶ τὴν σφοδρὰν καὶ ἐπιτεταμένην ἐλπίδα, ἣν τις, καὶ αὐτὴν ἐπικινῶν τὴν κεφαλὴν, δοκεῖ καὶ περισκοπεῖ. « Καὶ ἐλπίδα μου. » Ἐκ τούτων διδάσκει μὴ δεῖν ἐπὶ μόναις ταῖς ἐτέρων εὐχαῖς θαρβεῖν, εἰ μὴ καὶ ὁκοθεν συνεισενέγκῃ τις. Τοιγαροῦν, φησὶ, καὶ ἐγὼ συνεισφέρω τὴν ἐλπίδα, ἥς μεῖζον οὐδέν. « Ἡ γὰρ ἐλπίς, φησὶν, ἀλλαχᾶ, οὐ καταισχύνει. » Καί, « Γένοιτο, Κύριε, τὸ ἔλεός σου ἐφ' ἡμᾶς, καθάπερ ἠλπισαμεν ἐπὶ σοί. » — « Ὅτι ἐν οὐδενὶ ἀσχυνοθήσομαι. » Ὅτι, φησὶν, οὐ περίβουλοι. οἱ ἐπίβουλοι. Ἄν γὰρ ἀποκτείνωσι, τότε μάλιστα περιγέγονα. « Ἀλλ' ἐν πάσῃ παρρησίᾳ. » Οἶον, σαφῶς, φανερῶς, οὐ συνεισπασμένως. — « Καὶ νῦν μεγαλυνοθήσεται Χριστός. » — [ΦΩΤ.] Πάντοτε ἐμεγαλύνετο Χριστὸς ἐν τῷ Παύλῳ, καὶ ὅτε παρεχώρει αὐτὸν τοῖς δεσμοῖς καὶ τοῖς μάστιξιν ἐνταλαιπωρεῖν, καὶ ὅτε ἐξείλεκε καὶ ἐλυτροῦτο αὐτόν. Διὰ μὲν γὰρ ἐκείνου ἐδεβαίουτο καὶ ἐκρατύνετο τὸ κήρυγμα, λογιζομένων τῶν ὀρώντων

³ Rom. v, 5. ⁴ Psal. xxxii, 22.

per veritatem Christus annuntiat. » Ex his, nonnulli insipientes suspicati sunt, quod omnibus hæreticis accessum dederit Apostolus, quia dixit: « Sive per occasionem, sive per veritatem Christus annuntiat. » Verum animadvertite. Primum quidem non dixit Annuntietur, ut hoc statuere putaretur, sed Annuntiat, narrans quid accidat. Deinde quanquam etiam ut statuens dixisset (nam multi qui que hæreticorum scripturam depraverunt, tanquam habentem, Christus annuntietur) ne ita quidem accessum dedisset hæreticis. Quomodo? Quia hi de quibus dicit non adulterina dogmata prædicabant, sed fidem quidem recte tradebant, mente tamen prava: tanquam cupientes aut honorari, aut Apostolum in majus periculum conjicere. Hæretici vero præter hoc quod mentem habet perversam: (Siquidem plures quoque id habent) dogmata quoque introducunt adulterina: alii quidem Deum non fatentur fuisse crucifixum, alii autem duas fuisse asserunt personas post unionem: rursum alii quasi carnem non accepisset ejusdem substantiæ cum

I. 19-20. « Novi enim quod hoc mihi cedet in salutem per vestram deprecationem et submirationem Spiritus Jesu Christi secundum expectationem et spem meam, quod nulla in re pudeam, sed cum omni libertate ut semper, ita nunc quoque magnificabitur Christus in corpore meo, sive per vitam, sive per mortem. »

« Hoc. » Aut illigatum esse, aut ab ipsis prædicari Christum, aut etiam insidiis appeti ab illis, « In salutem. » Salutem autem dicit quod nondum pateretur martyrrium. « Per vestram deprecationem. » Vide autem quantum sese demittat. Cum ob innumera præclara facinora deberetur sibi salus, ait: Per vestram deprecationem. Si vestras inquit, deprecationes adeptus fuero, erit mihi abundantia et veluti accrementum spiritus. « Secundum expectationem. » Expectationem dicit vehementem et intensam spem, quam quis etiam capite ipso moto observat ac concupiscit. « Et spem meam. » Ex his docet non oportere in solis aliorum precibus confidere, nisi etiam a seipso aliquid conferat. Itaque et ego, inquit, spem simul affero, qua nihil majus est. « Spes enim, dicit alibi, non pudefacit. » Et: « Fiat misericordia tua, Domine, super nos, quemadmodum speravimus in te. » « Quod nulla in re pudeam. » Quia superiores non erunt insidiatores: nam si occiderint, in hoc maxime vicero. « Sed cum omni libertate. » Hoc est, perspicue aperte, non obtecto modo. — « Nunc quoque magnificabitur Christus. » Semper in Paulo magnificabatur Christus, et quando ipsum tradebat, ut vinculis ac flagellis misere affligeretur, et quando educerat eum ac liberabat. Per illud namque confirmabatur, viresque sumebat prædicatio:

dum hi qui Pauli vincula et afflictiones intuebantur, id apud se cogitabant, quod nisi divina esset ac verissima ejus prædicatio, nequaquam gaudens innumeris seipsum exponeret malis, cum liceret cessando lirebari. Ideo merito magnificabatur Christus confirmato Evangelio. Rursum autem dum extrahebat ac eripiebat ipsum e periculis, etiam inde magnificabatur. Nisi enim divina quædam et super hominem esset gratia quæ Paulum liberaret, **74** quomodo soluta fuissent vincula? Quomodo aperta ostia ⁵? quomodo innumera illa facta fuissent miracula? Testimonium itaque ferebat Christus Paulo ex eo quod e periculis liberabat: rursumque Paulus ex eo quod constans erat in afflictionibus, testimonium ferebat prædicationi: et utroque modo Christus magnificabatur. Itaque ergo et nunc ait: Sive leberet me Christus a morte, sive non, in me magnificabitur. Ego enim et vivens a prædicandi libertate non discedam: et si mori me oporteat, cum hac moriar. « In corpore meo. » Illi per hoc quod Christum ex contentione prædicabant, arbitrabantur ipsum tollere: id autem non ita erit, inquit, sed magnificabitur Christus in corpore meo, ut qui semper me eripiat atque redimat prout ipsi moris est. Deinde ubi prima defensione absolutus, rursum ablatum esset, etiam in hoc magnificavit, ait, Christus. « Sive per vitam. » Quoniam eripuit me de ore Neronis. « Sive per mortem. » Quoniam vires mihi præstitit, ut despicerem mortem. Hoc autem dicit, non tanquam confestim moriturus: sed ipsos confortans, ne ubi hoc accideret turbarentur.

I. 21-26. « Nam mihi vita Christus est, et mors lucrum. Quod si contingat vivere in carne, ea res mihi fructus est operis, et quid eligam ignoro. Coarctor enim ex his duobus, desiderans dissolvi et esse cum Christo, quod multo longeuque melius est. Cæterum manere in carne magis necessarium propter vos. Et hoc persuasus scio quod mansurus sim, et cum omnibus vobis permansurus ad vestrum profectum et gaudium fidei, ut gloria vestra exuberet per Christum Jesum in me, per meum iteratum ad vos adventum. »

Alibi ait: Quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo Filii Dei, qui dilexit me ⁶, et hoc nunc quoque dicit, Ipsum habeo vitam: neque enim qui mundum despiciebat, mundanam vivebat vitam, sed Christi, id est, quam Christus volebat. Lucrum vero dicit mori, ut sit cum Christo et coronas assequatur. **75** « Quod si contingat vivere in carne. » Dixit mori esse lucrum. Ne quis autem existimet quod vitam suam accuset, vide quid dicat: Quod si contingat vivere. Quandoquidem, inquit, vivere in carne fructus operis est. (Siquidem potest quis hac vita uti ad fructum bonorum operum. Ait enim: Fructificantes et crescentes ⁷.) Quoniam ergo ipsum quoque vivere ad fructificandum conducit, nondum mihi decretum est, neque satis novi quid malim

⁵ Act. xvi, I seqq. ⁶ Galat. ii, 20. ⁷ Coloss. ii, 10.

τὰ Παύλου δεσμὰ καὶ τὰς θλίψεις, ὡς εἰ μὴ θεῖόν τι καὶ πανάληθες αὐτοῦ τὸ κήρυγμα, οὐκ ἔν ἐκ τούτων μυρίοις χαίρων ἐξειδίδου κακοῖς, ἐνὸν πισυόμενον ἀπαλλάττεσθαι. Διὸ εἰκότως ἐμεγαλύνετο ὁ Χριστός, τοῦ κηρύγματος βεβαιουμένου. Πάλιν δὲ ὅτε ἐξείληνε καὶ ἐξήραξεν αὐτὸν ἐκ τῶν κινδύνων, αὐτόθεν ἐμεγαλύνετο. Εἰ μὴ γὰρ θεῖα τις καὶ ὑπὲρ ἀνθρώπων ἦν ἡ βουμένη τὸν Παῦλον χάρις, πῶς ἐλύετο τὸ δεσμὰ; Πῶς ἀνέψγγοντο αἱ θύραι; Πῶς τὰ μυρία θύματα ἐκεῖνα ἐγεγόνει; Ἐμαρτύρει οὖν ὁ Χριστός δι' ὧν ἐβρύετο τῶν κινδύνων Παύλῳ, καὶ Πῦλος πάλιν, δι' ὧν ἐνεκαρτέρει τοῖς πειραζομένοις, ἐμαρτύρει τῷ κηρύγματι, καὶ δι' ἀμφοῖν ὁ Χριστός ἐμεγαλύνετο. Οὕτως οὖν καὶ νῦν φησιν. Εἴτε ἐραιεῖται με τοῦ θανάτου, εἴτε μὴ ὁ Χριστός, ἐν ἐμοὶ μεγαλυνοθήσεται. Ἐγὼ φὰρ καὶ ζῶν, τῆς ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος παρρησίας οὐκ ἀποστήσομαι, κὰν δὴ θῆναι, μετὰ ταύτης τεθνήξομαι. « Ἐν τῷ σώματί μου. » Ἐκεῖνοι διὰ τὸν ἐξ ἐριθείας τὸν Χριστὸν καταγγέλλειν, φόντο αὐτὸν ἀναιρεῖν. Τὸ δὲ οὐχ οὕτως ἔσται, ἀλλὰ μεγαλυνοθήσεται ὁ Χριστός ἐν τῷ σώματί μου, ὡς πάντοτε ἐχειρούμενός με, ὡς ἔθος αὐτῷ, καὶ λυτρούμετός. Εἴτα ἐπειδὴ τὴν μὲν πρώτην ἀπολογία διαφυγῶν αὐθις ἀνηρέθη, φησί, μεγαλύνεται Χριστός. « Εἴτε διὰ ζωῆς. » Ἐπειδὴ ἐξήραξά με ἐκ τοῦ στόματος τοῦ Νέρωνος. « Εἴτε διὰ θανάτου. » Ἐπειδὴ ἐνέσωσέ με ὥστε δι' αὐτὸν καταφρονῆσαι θανάτου. Τοῦτο δὲ φησιν, οὐχ ὡς εὐθέως ἀποθανούμενος, ἀλλ' ἀσφαλιζόμενος αὐτοῦς, μὴ θορυβεῖσθαι τούτου γινομένου.

C Ἐμοὶ γὰρ τὸ ζῆν Χριστός, καὶ τὸ ἀποθνεῖν κέρδος. Εἰ δὲ τὸ ζῆν ἐν σαρκί, τευτό μοι καρπὸς ἔργου, καὶ τί ἀιρήσομαι οὐ γνωρίζω. Συνέχομαι δὲ ἐκ τῶν δύο, τὴν ἐπιθυμίαν ἔχω ἐς τὸ ἀνάλυσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι, πολλῶν μᾶλλον κρείσσον. Τὸ δὲ ἐπιμένειν ἐν τῇ σαρκί, ἀναγκαιότερον δι' ὑμᾶς. Καὶ τοῦτο πεποιθώς οἶδα ὅτι μένω καὶ συμπαραμενῶ πᾶσιν ὑμῖν, εἰς τὴν ὑμῶν προκοπὴν καὶ χαρὰν τῆς πίστεως, ἵνα τὸ καύχημα ὑμῶν περισσεύῃ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐν ἐμοί, ὃς τῆς ἐμῆς παρουσίας πάλιν πρὸς ὑμᾶς.

Ἄλλαχού φησιν, Ὁ δὲ νῦν ζῶ ἐν σαρκί, ἐν πίστει ζῶ τῆ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀγαπήσαντός με. Τοῦτο καὶ νῦν λέγει. Αὐτὸν ἔχω τὴν ζωὴν. Οὐδὲ γὰρ ὁ τοῦ κόσμου καταφρονῶν, τὴν κοσμικὴν ἐξ τῆ ζωῆν, ἀλλὰ τὴν Χριστοῦ, ἣν ὁ Χριστός ἤδούλετο. Κέρδος δὲ τὸ ἀποθνεῖν φησι, διὰ τὸ σὺν Χριστῷ εἶναι καὶ τῶν στεφάνων ἐπιτυχεῖν. « Εἰ δὲ τὸ ζῆν ἐν σαρκί. » Εἴπε τὸ ἀποθνεῖν κέρδος. Ἰνα δὲ μὴ τις νομίση τὴν ζωὴν αὐτὸν διαβάλλειν, ὅρα τί φησι. « Εἰ δὲ τὸ ζῆν. » Ἐπειδὴ δὲ, φησί, τὸ ζῆν ἐν σαρκί καρπὸς ἔργου ἐστί. (δύναται γὰρ τις τῆ ζωῆ χρῆσασθαι εἰς καρπὸν ἔργων ἀγαθῶν. Καρποφοροῦντες γὰρ, φησί, καὶ ἀξιάνομενοι.) ἐπεὶ οὖν καὶ τὸ ζῆν πρὸς τὸ καρποφορῆσαι συντελεῖ, οὐκ οἶδα, οὐδὲ γνωρίζω τί ἀιρήσομαι καὶ ἐπιλέξομαι, τὸ ζῆν, φησί, καὶ καρπο-

φορεῖν τῷ Θεῷ, ἢ τὸ ἀποθανεῖν, καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι. **A** Ὅρα δὲ, ὅτι ἔδειξεν ἑαυτὸν Κύριον τοῦ ζῆν καὶ μῆ. « Συνέχομαι δὲ ἐκ τῶν δύο. » Ἐπεὶ οὖν τί αἰρήσομαι; οὐ γνωρίζω, εἰκότως συνέχομαι ἐκ τῶν δύο, τοῦ τε ἀναλῦσαι, καὶ τοῦ προσμεῖναι τῇ ζωῇ. Εἴτα, ὦ Παῦλε, ὁ τοσοῦτον Χριστὸν ἀγαπῶν, ὅπως δισταζεις καὶ ἀμφιβάλλεις τί σε δεῖ αἰρεῖσθαι; Καίτοι ἀναμφίβολόν σοι ὤφειλεν εἶναι κολόν, τὸ ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι. Οἶδα, φησί, τοῦτο καγὼ, ἀμέλει τὴν ἐπιθυμίαν ἔχων εἰς τὸ ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι, καὶ ταύτην πολλῶ μᾶλλον κρείσσονά μοι οὖσαν εἰδώς, εἶπον ὅτι συνέχομαι ἐκ τῶν δύο. Διατί δὲ τοῦτο; διὰ τὴν ὑμετέραν σωτηρίαν, φησί, καὶ δι' ὑμᾶς, ὅπερ ἀναγκαιότερον ἡγοῦμαι, ἐπειδὴ οὐ τὸ ἐμὸ σκοπῶ, ἀλλὰ τὸ ὑμῶν συμφέρον. Ὅρᾳς ψυχῆν προτιμῶσαν τοῦ οἰκείου συμφέροντος τὴν τῶν μαθητῶν ὠφέλειαν; Ἐπιμένων γάρ, τῶς τε προκατηγγηθῆντας ἰδεῖσθαι καὶ ἄλλους προσελάμβανε. « Πολλῶ μᾶλλον κρείσσον. » Τὸ, ἔχων, ἀπὸ κοινοῦ, οἷον τὴν ἐπιθυμίαν ἔχων εἰς τὸ ἀναλῦσαι, καὶ ἔχων πολλῶ μᾶλλον κρείσσον, τὸ σὺν Χριστῷ εἶναι. « Ἀναγκαιότερον δι' ὑμᾶς. » Καὶ κατ' ἄλλο ἀναγκαιότερον, ὅτι τὸ προσάγειν Θεῷ διὰ πίστεως πλείονας, πλείον αὐτὸν οἰκαιοὶ τῷ Χριστῷ. « Καὶ τοῦτο θαρβῶν οἶδα, » τὸ, εἶναι ἀναγκαιότερον τὴν ἐν σαρκὶ προσμονήν. — « Καὶ τοῦτο κεποιθὼς οἶδα. » — [ΦΩΤ.] Ἄντι τοῦ, Καὶ τοῦτο τεθαρβήκως καὶ οὐ δισταζῶν οἶδα. Τί δὲ ἐστὶν ὁ θαρβῶν καὶ οὐ δισταζῶν οἶδεν; Ὅτι ἀναγκαιότερον τὸ δι' αὐτοὺς ἐπιμένειν τῇ σαρκί. Εἴτα Οἶδα ὅτι μενῶ καὶ συμπαραμενῶ. Ἀπὸ κοινοῦ γάρ τὸ, οἶδα. Ἡ καὶ τὸ, ὄλον ἀπὸ κοινοῦ οἷον ὅτι θαρβῶν οἶδα, οὐ μόνον ὅτι ἀναγκαιότερον τὸ ἐπιμένειν με τῇ σαρκί, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐπιμενῶ καὶ συμπαραμενῶ. Ὅ γὰρ τῶν ἀποβήτων καὶ ὑπερουρανίων μύστης, οὐδὲ τὴν ἐκτοῦ ζωῆν ἐν δισταγμῷ ἦδει, καὶ ὅτι ἐτι νῦν ἐπιδιώσεται. Δύναται δὲ τις καὶ ἑτέρως τὸ βῆτόν συντάξαι, οὕτως ἐκλαθεῖν ἐτοιμότερον. Τὸ ἐπιμένειν, φησὶν, ἀναγκαιότερον δι' ὑμᾶς. Εἴτα, Καὶ εἰς τοῦτο θαρβῶν ὅτι ἀναγκαιότερόν ἐστι, φησὶν, οἶδα ὅτι μενῶ καὶ συμπαραμενῶ, καὶ ἐξῆς. « Καὶ συμπαραμενῶ πᾶσιν ὑμῖν. » Οἶδα, φησὶν, ὅτι μενῶ καὶ συμπαραμενῶ πᾶσιν ὑμῖν. Ἐπειδὴ γὰρ θαρβῶ ἀναγκαιότερον εἶναι τὸ μένειν, οἶδα ὅτι μενῶ, οὐ μόνον ἐν δεσμοῖς, ἀλλὰ καὶ σὺν ὑμῖν, καὶ ὄψομαι ὑμᾶς. Μεनῶ δὲ, φησὶν, εἰς τὴν ὑμῶν προκοπὴν καὶ χαρὰν τῆς πίστεως. Ἐν γὰρ ἐν πίστει προκόψει, τὸ μᾶλλον εἰς αὐτὴν βεβαιωθῆναι καὶ χαίρειν τὴν πνευματικὴν χαρὰν. Τοῦτο δὲ ἡρέμα καὶ φοβουντός ἐστίν. Εἰ γὰρ δι' ὑμᾶς μενῶ, ὁρᾶτε μὴ κατασχύνητέ μου τὴν ἐπιμονήν. « Ἴνα τὸ καύχημα ὑμῶν. » Πῶς δ' ἂν αὐτῶν περισσεύσοι τὸ καύχημα; Διὰ τοῦ ἐτηρηθῆναι ἐν τῇ πίστει, καὶ ὀρθῶς βιοῦν δηλονότι. « Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐν ἐμοί. » Ἐπειδὴ εἶπε τὴν ἐπιμονὴν αὐτοῦ εἰς τὴν ἐκείνων γενέσθαι προκοπὴν, νῦν θέλει δεῖξαι ὅτι εἰς τὴν προκοπὴν αὐτῶν, καὶ εἰς τὴν αὐτοῦ ὠφέλειαν συντείνει, ἵνα μὴ δόξη βαρεῖν αὐτοῦ, ὡς δι' αὐτοὺς τοῦ οἰκείου περιορῶν συμφέροντος, ὅτι, φησὶ. Τὸ ὑμῶν καύχημα, καὶ ἐν ἐμοί περισσεύει. Ἄν γὰρ ὑμεῖς ἦτε δοκίμοι, ἢ καύχῃσθε καὶ εἰς ἐμὲ

modo autem poterit gloria exuberare? Per hoc **A** ἀνατρέχει τὸν διδάσκαλον. « Διὰ τῆς ἐμῆς παρουσίας. » quod sint in fide confirmati, et recte videlicet vivant. « Per Christum Jesum in me. » Quoniam dixit suam permanentiam ad illorum fieri profectum, vult nunc ostendere quod ipsorum profectus in suum ipsius vergat commodum: ne gravare eos videatur, quod propter ipsos proprium despexerit commodum. Nam vestra, inquit, gloria etiam in me exuberat. Si enim vos probati fueritis, gloria ad me quoque præceptorem recurret « Per meum adventum. » Pauli enim adventus ac præsentia omnium erat utilitas. Ostendit autem quod rediturus esset.

CAPUT III

Exhortatio ad conversationem secundum Deum vitamque divinam.

I, 27-29. « Tantum ut dignum est Evangelia Christi conversemini: ut sive cum venero et videro vos, sive absens sim, audiam de rebus vestris, quod fietis in uno spiritu, 77 una anima, certantes una cum fide Evangelii: nec in ullo terreamini ad adversarios; quæ illis quidem ostensio perditionis, vobis autem salutis: et hoc a Deo, quia vobis donatum est hoc a Christo, non solum ut in eum credatis, verumetiam ut pro illo patiamini. »

« Tantum ut dignum. » Itaque ego simul permanebo ad profectum vestrum, tantum, inquit, hoc agite, ut dignum est Evangelio conversemini: hoc est, in virtute crescete. « Et videro vos. » Subaudito, Gaudeam. « Sive absens sim. » Non hoc ait quasi commutans reditum, sed dixit quid contingeret. Nam si ut Evangelio dignum est, inquit, conversemini, cum venero et videro vos, gaudebo (hoc enim, ut diximus, subaudiendum est) et priusquam veniam si absens audiero, etiam gaudebo. « In uno spiritu. » In una charitatis et concordiae dono. « Una anima. » Adeo charitate colligati, ut unam visi habere animam, invicem adjuvetis in certaminibus ac periculis. — « Nec terreamini. » Non dico, inquit, ne excidatis, sed nec animo consternemini, hoc est, in nullo turbemini: quanquam mortem minitentur adversarii, licet exprobrent vobis mea vincula. « Quæ illis quidem est. » Si ab adversariis non fueritis territi, insurrectio ipsorum adversum vos convertetur ipsis ad ostensionem perditionis. Hoc est, aut quod per vestram firmitatem ostendetur et manifestabuntur quæ sunt perditionis et a vana gloria suisque studiis discedent, et ex hoc major erit vobis redundantia salutis, ut qui aliis quoque causa fueritis ut effugerent perditionem et salutem lucrifacerent. Aut ergo ita intelligendum est, aut simplicius, quod invasio, et pugna eorum adversum vos, cum non terreamini, nihil aliud illis exhibebit aut conciliabit, quam propriam perditionem, vobis autem loco nocenti dicetur salutis argumentum et occasio perfectioris virtutis. « Ostensio perditionis. » Quæ ipsorum invasio erit eis indicium perditionis, si vos stetis imperterriti. Quo modo? Nam si motis omnibus modis insidiarum, non dico non dejecerint vos, sed neque in ullo turbaverint: 78 cognoscent quod res vestrae verae sunt ac divinae, et salutem conciliantes: illorum vero falsa

ΚΕΦΑΛ. Γ.

Παραίνεσις τῆς κατὰ Θεὸν πολιτείας, καὶ τῆς ἐν Θεοῦ ζωῆς.

Μόνον ἀξίως τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ πολιτεύεσθε, ἵνα εἴτε ἐλθὼν καὶ ἰδὼν ὑμᾶς, εἴτε ἀπὼν, ἀκούσω τὰ περὶ ὑμῶν, ὅτι στήκατε ἐν ἐνὶ πνεύματι, μὴ ψυχῇ, συναθλοῦντες τῇ πίστει τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ μὴ πτυρόμενοι ἐν μηδενὶ ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων, ἥτις αὐτοῖς μὲν ἔστιν ἔνδειξις ἀπωλείας, ὑμῖν δὲ σωτηρίας. Καὶ τοῦτο ἀπὸ Θεοῦ, ὅτι ὑμῖν ἐχαρίσθη τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ, οὐ μόνον τὸ εἰς αὐτὸν πιστεύειν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ πάσχειν.

« Μόνον ἀξίως. » Ἐγὼ μὲν οὖν συμπαράμεινῶ πρὸς τὴν προκοπὴν ὑμῶν, μόνον, φησὶ, τοῦτο ποιήσατε, ἀξίως τοῦ Εὐαγγελίου πολιτεύεσθε, τουτίστι, πρὸς ἀρετὴν ἐπίδοτε. « Καὶ ἰδὼν ὑμᾶς. » Εὐφρανθῶ, φησὶν. « Εἴτε ἀπὼν. » Οὐ τοῦτο εἶπεν ὡς μεταθέμενος τὸ ἀπελθεῖν ἀλλὰ τὸ συμβαῖνον εἶπεν. Ἐὰν γὰρ φησὶν, ἀξίως τοῦ Εὐαγγελίου πολιτεύεσθε, ἐλθὼν καὶ ὄρων ὑμᾶς, εὐφρανθήσομαι (τοῦτο γὰρ προσυπακουστέον), καὶ πρὶν ἐλθεῖν, ἀπὼν καὶ ἀκούων, εὐφρανθήσομαι. « Ἐν ἐνὶ πνεύματι. » Ἐν ἐνὶ χαρίσματι ἀγάπης καὶ ὁμοιοῦς. « Μὴ ψυχῇ. » Τοσοῦτον τῇ ἀγάπῃ συνδεδεμένοι, ὡς μίαν ἔχιν δοκοῦντες ψυχῇ, συναντιλαμβάνεσθαι ἀλλήλων ἐν τοῖς ὑπὲρ τοῦ Εὐαγγελίου ἀθλοῖς καὶ ἀγῶσι. — « Καὶ μὴ πτυρόμενοι. » [ΦΩΤ.] Οὐ λέγω, φησὶ, μὴ καταπίπτουσι, ἀλλὰ μὴ πτυρόμενοι, τουτίστι, θορυβοῦμενοι ἐν μηδενὶ, κἂν θάνατον ἀπειλῶσιν οἱ ἀντικείμενοι, κἂν ὑπερβῶσιν ὑμᾶς τὰ ἐμὰ δεσμά. « Ἦτις αὐτοῖς μὲν ἔστιν. » Ἐὰν ἦτε, φησὶ, μὴ πτυρόμενοι ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων, ἡ ἐπανάστασις αὐτῶν ἢ καθ' ὑμῶν, τραπήσεται αὐτοῖς εἰς ἔνδειξιν ἀπωλείας. Οἶον, ἡ ὅτι ἐπιδειχθήσεται αὐτοῖς καὶ φανερωθήσεται διὰ τῆς ὑμῶν στερότητος τὰ τῆς ἀπωλείας, καὶ ἀποστῆσονται ἀπὸ τῆς ματαίας δόξης τῶν ἐπιτηδευμάτων αὐτῶν, καὶ ἐκ τούτου ἔσται ὑμῖν μᾶλλον πλοῦτος σωτηρίας, ὡς δὲ ἑτέροις προξενήσασιν φυγεῖν τὴν ἀπώλειαν, καὶ κερδήσασιν τὴν σωτηρίαν. Ἡ οὖν οὕτως νοητέον, ἡ ἀπλόουστρον, ὅτι ἡ ἐπιχειρησις αὐτῶν καὶ ὁ πόλεμος αὐτῶν ὁ καθ' ὑμῶν, ὑμῶν μὴ πτυρομένων, ἐκείνοις μὲν, πλὴν τῆς ἰδίης ἀπωλείας, οὐδὲν ἄλλο ἐνδείξεται οὐδὲ προξενήσει, ὑμῖν δὲ ἀντὶ βλάβης, καὶ σωτηρίας ὑπόθεσις, καὶ ἀφορμὴ τελειοτέρας ἀρετῆς χαρίσματι. « Ἐνδείξις ἀπωλείας. » Ἦτις ἐπιχειρησις αὐτῶν, ἔσται αὐτοῖς δεῖγμα ἀπωλείας, εἰ ὁμαίς στήτε ἀθόρυβοι. « Πῶς; » Εἰ γὰρ πάντα τρόπον ἐπιβουλής κινήσαντες, οὐ λέγω μὴ κταθῶσιν, ἀλλὰ μήτε θορυβήσωσιν ὑμᾶς, γνώσονται ὅτι ἀληθῆ καὶ θεῖα τὰ ἡμῶν, καὶ σωτηρίας πρόξενον, ψευδῆ δὲ τὰ ἐκείνων,

καὶ ἀπωλείας αἴτια. Λέγει δὲ περὶ τινῶν ἀπίστων, ἅντικειμένων τῷ κηρύγματι. « Ὅτι ὑμῖν ἐχαρίσθη » Ὅρα πῶς οὐκ οἶδε διαφορὰν τῆς τοῦ Πατρὸς ἢ τῆς τοῦ Υἱοῦ βουλή. Εἰπὼν γὰρ ὅτι καὶ τοῦτο ἀπὸ Θεοῦ, ἐπάγει. Ὅτι ὑμῖν ἐχαρίσθη ὑπὸ Χριστοῦ, κοινὴν δωρεὰν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τιθέμενος τὸ πρᾶγμα. » Τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ. » Μείζον καὶ ἀξιολογώτερον ποιῶν τὸ ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων τῷ κηρύγματι διανοχλεῖσθαι, ὑπὸ Θεοῦ λέγει αὐτοῖς τοῦτο δεδωρῆσθαι, τὸ πιστεῦσαι Χριστῷ, καὶ τὸ ἐναθλεῖν δύνασθαι τοῖς πειρασμοῖς.

Τὸν αὐτὸν ἀγῶνα ἔχοντες, οἷον ἴδετε ἐν ἐμοί, καὶ νῦν ἀκούετε ἐν ἐμοί. Ἐἴ τις οὖν παράκλησις ἐν Χριστῷ, εἴ τι παραμύθιον ἀγάπης, εἴ τις κοινωνία Ἡνεύματος, εἴ τις σπλάγγνα καὶ οἰκτιρμοί, πληρώσατέ μου τὴν χαρὰν, ἵνα τὸ αὐτὸ φρονῆτε, τὴν αὐτὴν ἀγάπην ἔχοντες, σύμφυχοι, τὸ ἐν φρονούντες, μηδὲν κατὰ ἐρίθειαν, ἢ κατὰ κενοδοξίαν, ἀλλὰ τῇ ταπεινοφροσύνῃ ἀλλήλους ἠγοούμενοι ὑπερέχοντας ἑαυτῶν μὴ τὰ ἑαυτῶν ἕκαστος σκοπεῖτε, ἀλλὰ καὶ τὸ ἑτέρων ἕκαστος.

Βαβαί, οἷον ἔστι τὸ τὸν ἀγῶνα Παύλου ἔχειν! Τύπος γὰρ αὐτοῖς ὁ Παῦλος ἐγένετο ἀθλήσας ἐν Φιλιπποῖς, πῶς δεῖ ὑπὲρ τῆς πίστεως ἀγωνίζεσθαι. « Ἐἴ τις οὖν παράκλησις. » Ἐἴ τις, φησὶν, ὑμῖν ἐμοῦ γίνεσθαι λόγος, καὶ εἴ τίνα μοι βούλεισθε παράκλησιν ἐν τοῖς πειρασμοῖς δοῦναι, καὶ εἴ τίνα παραμύθιον ἐξ ἀγάπης κινούμενοι, πληρώσατέ μου τὴν χαρὰν. « Ἐἴ τις κοινωνία Πνεύματος. » Ἐἴ ἔχετε, φησὶ, μετ' ἐμοῦ κοινωνίαν ἐν τῷ ἀγίῳ Πνεύματι, καὶ εἴ ἔστιν ἐν ὑμῖν σπλάγγνων καὶ οἰκτιρμῶν τι, πληρώσατέ μου, φησὶ, τὴν χαρὰν ἐν τῷ ἀλλήλους ἀγαπᾶν, ὡσεὶ ἔλεγεν. Ἐἴ τίνα ἀμοιβὴν μοι δοῦναι ἐποφείτετε ὑπὲρ τῶν εἰς ὑμᾶς πόνων μου, ἐν τούτῳ μοι ἀπόδοτε, ἐν τῷ ἀλλήλους ἀγαπᾶν. « Ἴνα τὸ αὐτὸ φρονῆτε. » Καὶ τί ἔστιν ὁ βούλει ἀντὶ πάντων παρασχεθῆναι σοι παρ' ἡμῶν; Ἴνα, φησὶ, τὸ αὐτὸ φρονῆτε, καὶ μηδεὶς πρὸς τὸν ἕτερον στασιάζῃ ἢ καὶ περὶ τοῦ δόγματος λέγει, ἀντὶ πάντων ζητῶν τὸ ὁμόγνωμον εἰς τὴν πίστιν. « Τὴν αὐτὴν ἀγάπην ἔχοντες. » Μὴ εἰς πολλὴν καὶ εἰς ὀλίγην, ἀλλὰ τὴν ἴσθιν καὶ τὴν αὐτὴν ἀπαντες. « Ὁμόφυχοι γινόμενοι. » Τοῦτο γὰρ τὸ σύμφυχοι. Πάλιν διπλασιάζει τὸ ὁμοφρονεῖν. « Μηδὲν κατὰ ἐρίθειαν. » Λοιπὸν καὶ διδάσκει, πῶς ἐν ὁμοφύχους εἶναι. Μηδὲν, φησὶ, κατ' ἐρίθειαν, τουτέστι, ζῆλον ἢ φιλονεικίαν, ἢ κατὰ κενοδοξίαν ποιούντες. « Ἀλλὰ τῇ ταπεινοφροσύνῃ. » Βαβαί, οἷον λέγει! Διὰ τῆς ταπεινοφροσύνης, φησὶν, ἕκαστος ἠγαῖσθω τὸν ἕτερον ὑπερέχειν, καὶ μείζονα εἶναι κατὰ πάντα αὐτοῦ. Μίγα μὲν γὰρ, τὸ κἄν τὸ ἐν μέρος ἠγαῖσθαι, ὅτι ὁ δεῖνά μου προάγει. Εἰ γὰρ τοῦτο ἠγῆσεται, καὶ τιμῆσει, καὶ αἰσχυνθήσεται, καὶ ἀγαπήσει, καὶ οὐδὲ σθονήσει· κρείττον γὰρ φθόνου τὸ ὑπερέχου, ἐπεὶ πρὸς τὸν ἀντίπαλον, ὁ φθόνος γίνεσθαι φιλεῖ. Εἰ δὲ καὶ ἐκ τῶν δύο μερῶν ἔσται αὐτῇ ἡ οἴησις, ὅρα τὴν εἰρήνην ἔσθαι. Ὅρα δέ. Οὐκ εἶπε μείζονας, ἀλλ' ὁ πλέον ἔσθαι, ὑπερέχοντας φησὶν, ἑαυτῶν. « Μὴ τὰ ἑαυτῶν ἕκαστος. » Ὅταν γὰρ τὸ ἴδιον συμφέρον

et causa perditionis. Loquitur autem de quibusdam incredulis, qui prædicationi adversabantur, « Quia vobis donatum est. » Vide quod non noverit differentiam voluntatis Patris a voluntate Filii. Cum enim dixisset quod hoc quoque a Deo sit, subjungit : Quia vobis donatum est a Christo. (Nam ὑπὲρ capitur pro ὑπὸ, id est a) rem ponens quæ commune sit donum Patris ac Filii. « Hoc a Christo. » Majus ac dignius reddens molestias ferre ab his qui prædicationi adversantur, dicit a Deo hoc ipsis datum esse, tum ut in Christum crederent, tum ut cum ipsis afflictionibus decertare possent.

I, 30; II, 1-4. « Idem certamen habentes quales vidistis in me, et nunc auditis in me. Si qua igitur consolatio in Christo, si quod solatium, si qua communitio Spiritus, si qua viscera ac miserationes, complete meum gaudium, ut similiter effecti sitis, eadem charitatem habentes, unanimes, idem sentientes, ne quid fiat per contentionem aut per inanem gloriam, sed per humilitatem animi alium quisque se præstantiorem existimet, ne sua quisque spectetis, sed unusquisque quæ sunt aliorum. »

Papæ quantum est habere idem cum Paulo certamen. Factus est enim Paulus ipsis exemplar cum Philippus certaret, quomodo oporteat pro fide certare. « Si qua igitur consolatio. » Si qua, inquit, vobis mei ratio habetur, etsi quam in afflictionibus mihi dare vultis consolationem, etsi quod solatium moti ex charitate, complete meum gaudium. « Si qua communio Spiritus. » Si habetis, inquit, mecum communicationem in Spiritu sancto : etsi quid in vobis est viscerum ac miserationum, complete meum gaudium, invicem diligendo, ac si diceret : si quam mihi remunerationem dare debetis ob meos erga vos labores, in hoc mihi exsolvite ut invicem diligatis. « Ut similiter affecti sitis. » Et quid est quod pro his omnibus exhiberi tibi cupis a nobis? Ut similiter, inquit, affecti sitis, et nullus adversus alium seditionem agat, aut dissentiat. Vel etiam de dogmatis loquitur, petens pro omnibus ut unanimes sint in fide. 79 • Eadem charitatem habentes. « Non hic multam et ille parvam, sed æqualem et eadem omnes. » Unanimes. » Effecti videlicet. Et rursus geminat ac iterat quod dixit, similiter affecti sitis. • Ne quid fiat per contentionem. • Deinceps etiam docet quomodo contingat esse unanimes. Nihil, inquit, faciendo per contentionem, hoc est, æmulationem sive rixam, neque per inanem gloriam. • Sed per humilitatem animi. » Papæ, quid ait? Per humilitatem, inquit, animi alium quisque se præstantiorem existimet, et alium per omnia esse se majorem. Magnum siquidem est ut vel altera pars hoc ducat puto ille me præcellit. Nam si hoc existimaverit, etiam honorabit ac reverebitur et amabit, nec invidet : quod enim excellens est, superat invidiam : invidia namque exerceri cupit erga ualem æmulum. Quod si fuerit hæc opinio ex utraque parte, vide quanta pars sequetur. Anidmadverte autem

νετο. Οὐκοῦν καὶ μορφήν Θεοῦ λεγόμενος ἔχειν. Θεὸς ἦν. Ἐπὶ γὰρ τῶν δύο, μορφή καίται. Ἀλλὰ τί ἄρειος; Οὕτω, φησὶν, ὑποδεέστερός ἐστιν ὁ Υἱὸς, ὅτι οὐχ ἤρπασε τὸ εἶναι ἴσα, φησὶ, Θεῷ τῷ μεγάλῳ. Ἐκεῖνο γὰρ ἀρπάζει τις, ὃ οὐκ ἔχει, φησὶ. Ἀλλὰ τί ἡμεῖς πρὸς αὐτόν; Πρῶτον μὲν οὐδαμοῦ αἱ Γραφαὶ μέγαν ἡμῖν ἢ μικρὸν εἰσιγοῦνται Θεόν. Ἐπειτα ὁ μικρὸς κατὰ τὸν ὑμῶν λόγον, πῶς ἂν ἤρπασε τὸ γενέσθαι μέγας; Οὐ γὰρ ἠδύνατο κἄν ἡδουλήθη. Ἐπειτα ὁ Παῦλος ταπεινοφροσύνης εἰσήγαγε παράδειγμα. Οὐκ ἂν οὖν εἶπεν, Ἐπειδὴ ὁ μικρὸς τῷ μεγάλῳ οὐκ ἐπανάστη Θεῷ, ἀφείλενε ὑποκαταβαίνειν ἀλλήλους. Ἀλλὰ δείξας τὸ ἴσον Πατρός καὶ Υἱοῦ, εἶπεν ὅτι ἀπὸ ταπεινοφροσύνης σάρκα ἐφόρσε. Τῷ γὰρ μὴ ἐπαναστήναι τῷ μείζονι, ποῖα ταπεινοφροσύνη; Ἀσθενείας μᾶλλον τοῦτο ἦν καὶ ἀδυναμίας. Ἀλλὰ τὸ τὸν ἴσον καὶ ὁμοδύναμον ἔχοντα ταπεινωθῆναι καὶ ἀνθρώπων γενέσθαι. Τοῦτο ταπεινοφροσύνης. Ὅρα δὲ αὐτὴν τὴν βίβλον. Ὡδε γὰρ ὡς ἐν ἀνίγμῳ γέγραπται. « Οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγήσατο. Τοῦτο ἐστὶ, κατὰ ἀρπαγῆν. « Τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ. » Ὅταν τις ἀρπάσῃ τι, οὐδὲ ἀποθέσθαι αὐτὸ βούλεται, φοδοῦμενος τὴν ἀπώλειαν αὐτοῦ. Ὅταν δὲ τις ἔχη φυσικὸν καὶ ἴδιον, εὐχερῶς αὐτὸ ἀποτίθεται. Οἶδε γὰρ ἔτι ὅταν θίλῃ, πάλιν λαμβάνει αὐτό. Τί οὖν φησιν; Ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐφοδῆθη καταβῆναι τοῦ ἀξιώματος. Οὐ γὰρ ἀρπαγμὸν ἠγήσατο τὴν θεότητα αὐτοῦ, τοῦτέστιν, οὐ γὰρ ἤδει κατὰ ἀρπαγῆν ἔχων τὸ εἶναι ἴσος τῷ Πατρὶ, ἀλλὰ κατὰ φυσικὸν ἀξίωμα, φησὶ. Διὰ τοῦτο ἑαυτὸν ἐκένωσεν ἄχρι τῆς δούλου μορφῆς ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος. Τί δὲ ἐστὶν ὁμοίωμα ἀνθρώπου; Δηλονότι ἄλλος ἀνθρώπος. Διατί δὲ εἶπεν ὁμοίωμα ἀνθρώπου; Ὅτι εἶχε τινα ὑπὲρ ἀνθρώπων, τὸ εἶναι καὶ Θεός, τὸ ἀνευ συνουσίας τεθεῆναι. Τὸ, Σχήματι εὐρεθεὶς ὡς ἀνθρώπος, φησὶν οἱ Εὐτυχιανισταί, Ἰδοὺ οὐκ ἦν φύσει ἀνθρώπος. Ἀλλὰ φαμεν τοῦτο εἰρησθαι, ἵνα μὴ νομισθῇ εἰς ἀνθρωπότητα τετράφθαι ἢ θεότης. Σχήματι δὲ, φησὶν, οἷον ἐν σαρκί. Σαρκὸς γὰρ ἴδιον, τὸ ἐσχηματίσθαι ὡς ἀνθρώπος. Οὐ γὰρ ἦν εἰς τῶν πολλῶν, ἀλλὰ καὶ περὶ ἀλλοτρίων εἶχεν. Ἡ τὸ, ὡς ἀνθρώπος, οἷα ἀνθρώπος φησὶ. Καὶ γὰρ καὶ περὶ βασιλείως μετὰ δόξης προελθόντος φαμέν, Ἐξῆλθεν ὡς βασιλεὺς. Λέγει δὲ καὶ ὁ Εὐαγγελιστής. « Καὶ ἴδομεν τὴν δόξαν αὐτοῦ ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρός; » τοῦτέστιν, οἷα Μονογενοῦ. — [ΦΩΤ.] Ὁ γὰρ Χριστὸς καὶ Θεὸς ἡμῶν, οὐ τὸ ἑαυτοῦ ἐσκόπησεν, ἀλλὰ τὸ πάντων συμφέρον καὶ σωτήριον. Διὰ τοῦτο ταπεινοὶ ἑαυτὸν διὰ σαρκώσεως, καὶ ὑποὶ πάντας ἡμᾶς διὰ τῆς οἰκειᾶς ταπεινώσεως. Ὁ οὖν ἑαυτὸν ταπεινῶν, Χριστοῦ γίνεται μιμητής. Καίτοι αὐτὸς Θεὸς ὢν φύσει καὶ ὑψηλὸς κατ' οὐσίαν. Οἱ δὲ παρὰ ἀνθρώποις ὑψηλοὶ, ἐξ ἀρμαγῆς, ἐκ πλεονεξίας, προσεκτίσαντο τὸ ἐν αὐτοῖς ὑψηλόν. Ἐπεὶ ἦγε φύσις κοινὴ καὶ ἴση καὶ ὁμοίωμα ἀνθρώπων ἀπάντων. Εἰ οὖν ὁ φύσει Θεὸς καὶ φύσει ὑψηλὸς ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν δι' ἡμᾶς, οἱ φύσει ὁμοίωμοι καὶ ὁμοίως ταπεινοὶ οὐκ ἀφείλομεν

formam servi accepit? manifestum est idem esse quod homo factus est. Igitur qui et formam Dei habere dicebatur, Deus erat: nam in utroque dicitur forma. Sed quid Arius? Ita, inquit, minus habet Filius, quia non rapuit ut æqualis esset Deo magno: illud enim rapit quispiam quod non habet. Sed quid nos illi? **S** Primum quidem Scripturæ nequam parvum aut magnum inducunt nobis Deum. Deinde qui juxta vestrum sermonem parvus est, quomodo rapuisset ut magnus fieret? neque enim potuisset etiam si voluisset. Ad hæc Paulus dejectionis animi exemplum induxit. Itaque non dixit Quoniam parvus non insurrexit in magnum Deum, debetis invicem vos submittere: sed cum Patris et Filii ostendisset æqualitatem, dixit quod ex animi humilitate carnem gestavit. Nam in majorem non insurgere, quænam est animi humilitas? impotentis potius fuisset ac imbecillitatis: sed eum qui æqualis erat et æque potens, ultro humiliari et hominem fieri, hoc modesti est animi. Animadvertite autem ipsam libri scripturam. Nam hic velut in ænigmate scriptum est: « Non rapinam arbitratus est, » hoc est, esse secundum rapinam. « Ut æqualis esset Deo. » Ubi quis aliquid rapuerit, non vult illud deponere, veritus ne sibi pereat. At ubi quis naturale habuerit et proprium, libens illud deponit: novi enim quod ubi libuerit, rursus ipsum accipiet. Quid ergo ait? Filius Dei non timuit a dignitate discedere: non enim rapinam existimavit esse divinitatem suam: hoc est, novit siquidem quod ex rapina non haberet ut esset æqualis Patri, sed naturali divinitate. Propter hoc se ipsum eximavit usque ad servi formam in similitudine hominum factus. Quid est autem similitudo hominis? sane alius homo. Quaræ autem dixit similitudinem hominis? Quia aliqua habuit super hominem, nempe quod Deus etiam esset, quodque etiam sine commistione genitus esset. Ex eo autem quod sequitur, Habitu inventus ut homo, dicunt Eutychnistæ: Ecce non erat natura homo. Sed dicimus hoc dictum esse ne divinitas existimaretur commutata esse in humanitatem. Habitu autem sive figura, hoc est, in carne. Siquidem carnis proprium est figuratum esse ut homo. Neque enim unus e vulgo erat, verum diversa etiam habeat. Aut ut homo, id est, utpote homo. Etenim de rege quoque cum gloria procedente dicimus: Egressus est tanquam rex. Ait autem et Evangelista: « Vidimus gloriam ejus, gloriam quasi « Unigeniti a Patre ⁸, hoc est, utpote Unigeniti. Nam Deus et Christus noster non ad id quod suum est respexit, **S** sed ad id quod omnibus utile est et salutare, propterea se ipsum humiliat per incarnationem, et nos omnes exultat per suam humilitationem. Qui ergo se ipsum humiliat, Christi fit imitator. Atqui ipse, cum natura Deus esset et excelsus per essentiam. Qui autem inter omnes excelsi sunt, ex rapina et ex avaritia nacti sunt

⁸ Joan. 1, 14.

inter eos celsitudinem. Quandoquidem communis natura est æqualis et ejusdem honoris omnium hominum. Si ergo is qui natura Deus est et natura excelsus, seipsum propter nos humiliavit, nos qui natura æquales sumus et æqualiter humiles et abjecti, annon debemus invicem humiliari, et propriæ mensuræ conscii esse? Quod si nos ipsos humiliaverimus, superexaltat nos Deus, gratiose largiens quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt⁹. « Beati, inquit, pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum¹⁰. » Atqui etiam si hoc non esset, inde celsitudo est et magnitudo quæd digni habeamur ut Christi simus imitatores. « Sed seipsum. » Ubi sunt qui dicunt quod ex necessitate et Patris subjectione invitatus est incarnatus? « Exinanivit. » Quoniam enim non ex rapina se habere novit ut æqualis esset Deo, sed a natura et coæternitate dignitatis, propterea confidenter exinanivit semetipsum, hoc est, humiliavit et factus est homo, non abjiciendo quod Deus esset. Quasi dicat: Si novisset se ex rapina habere quod Deo æqualis esset, nunquam incarnatus fuisset, veritus ne deprimeretur. « Forma servi sumpta. » Considera Pauli loquendi modum. Siquidem de divinitate loquens, ait: Cum esset, coæternitatem significans: de humanitate vero, Sumpta: et Factus, ostendens quod adventitia esset « Inventus ut homo. » Utpote homo. Vide autem inferiorem annotationem. « Humiliavit semetipsum. » Quod si nudus homo erat, ut videtur hæreticis, quomodo humiliabatur factus quod erat? rursus autem quod ait: Semetipsum, voluntariam dejectionem nobis significat. « Factus obediens. » Tanquam Filius, non tanquam servus. Per hoc enim potissimum ostendit quod naturalis esset Filius, quia obedivit. Nam propterea dixit: Humiliavit semetipsum, ne quid servile cogites: ob id audit ait: Obediens, ut ostendat honorem quem Patri tanquam suo principio deferebat. § § « Usque ad mortem. » Multæ sunt humiliationis excellentiæ: hominem fieri, mori, idque per crucem.

II, 9-11. « Quapropter et Deus superexaltavit illum « ac donavit illi nomen quod est super omne nomen: « ut in nomine Jesu omne genua flectat, cælestium « et terrestrium ac infernorum: omnisque lingua « confiteatur quod Dominus sit Jesus Christus ad « gloriam Dei Patris. »

Ubi incarnationem complexus est Apostolus, omnia deinceps impavide proloquitur, cum caro admittat humilia, « Ac donavit illi nomen. » De carne hæc accipito, nequaquam personam dividens. Quodnam est autem nomen quod donatum est? Christus, Filius, Deus. His enim nominibus etiam cum carne appellatur. Si post incarnationem propter obedientiam, nomen quod erat super omne nomen Pater Filio qui Deuserat donavit, et omnis lingua Dominum confessa est: ante incarnationem vero neque nomen quod est super omne nomen habebat, neque confessionem ab omnibus quod Dominus esset, major fuit igitur post incarnationem

⁹ I Cor. II, 9. ¹⁰ Matth. v, 3.

ἄλλήλοις ταπεινοῦσθαι, καὶ τὰ οἰκταῖα συνεπίστασθαι μέτρα; Ἐὰν δὲ ταπεινωθῶμεν, ὑπερυψοί καὶ ἡμᾶς ὁ Θεὸς, χαριζόμενος ἡμῖν ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπων οὐκ ἀνέβη. « Μακάριοι, φησὶν, οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Καίτοι καὶ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, αὐτόθεν ἐστὶν ὑψηλὸν καὶ μέγα τὸ ἀξιοθῆναι μιμητὰς γενέσθαι Χριστοῦ, « Ἀλλ' ἐαυτὸν. » Ποῦ εἰσιν οἱ λέγοντες ὅτι κατὰ ἀνάγκην καὶ ἐπιταγὴν τοῦ Πατρὸς ἐκὼν ἐνηθρώπησεν; « Ἐξίνωσεν. » Ἐπειδὴ γὰρ μὴ κατὰ ἀρπαγὴν ἦδει ἔχων τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἀπὸ φύσεως καὶ συναϊδίου ἀξιώματος, διὰ τοῦτο θαβῶν ἐκένωσεν ἑαυτὸν, τοῦτο ἐστὶν, ἐταπεινώσει καὶ γέγονεν ἀνθρώπος, τὸ εἶναι Θεὸς μὴ ἀποβαλὼν. Ὡς εἰ γὰρ ἦδει κατὰ ἀρπαγὴν ἔχων τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, οὐκ ἂν ποτε ἐνηθρώπησει, πτοούμενος, μὴ καταβιβασθῆ. « Μορφήν δοῦλου λαβὼν. » Ὅρα ἀσφάλειαν τοῦ Παύλου. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς θεότητος, τὸ ὑπάρχων τέθεικε, τὸ συναϊδίου δηλῶν. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀνθρωπότητος, τὸ, λαβὼν, καὶ τὸ, Γενόμενος, δεικνύς ταύτης ἐπίκρητον. « Εὐρηθεὶς ὡς ἄνθρωπος, » Ὅσα ἄνθρωπος, « Ὅρα δὲ τὴν κάτω παραγραφὴν. » Ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν. « Εἰ οὖν ἀνθρώπος ἦν ψιλὸς ὃ δοκεῖ τοῖς αἰρετικοῖς, πῶς ἐταπεινώσει γενόμενος ὃ ἦν; Πάλιν δὲ τὸ, Ἐαυτὸν, τὸ ἐκούσιον ἡμῖν δείκνυσιν. « Γενόμενος ὑπῆκοος. » Ὡς Υἱὸς, οὐχ ὡς δοῦλος. Διὰ τοῦτου γὰρ μάλιστα ἔδειξεν ὅτι ἔστι γνήσιος Υἱὸς, ᾧ ὑπήκουσε. Διὰ τοῦτου γὰρ εἶπεν, Ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν, ἵνα μὴ δουλοπρεπέτι ἐνθυμηθῆς. Διὰ τοῦτου δὲ ὑπῆκοος εἶπεν, ἵνα τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ὡς ἀπῆτιον δείξῃ τιμὴν. « Μέχρι θανάτου. » Πολλὰ ὑπερβολαὶ ταπεινώσεως, τὸ ἀνθρώπων γενέσθαι, τὸ ἀποθανεῖν, τὸ διὰ σταυροῦ.

Διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε, καὶ ἐχαρίσατο αὐτῇ ὀνομα, τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ, πᾶν γόνυ κίμψη ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα γλῶσση ἐξομολογήσεται ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς.

Ὅταν τῆς ἐνανθρωπήσεως ἐπιλάβηται ὁ Ἀπόστολος, πάντα λοιπὸν τὰ ταπεινὰ ἀδείως φθέγγεται, τῆς σαρκὸς τὰ ταπεινὰ δεχόμενης. « Καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα. » Περὶ τῆς σαρκὸς ταῦτα δέξαι, μηδὲ μου διαίρων. Ποῖον δὲ τὸ χαρισθὲν ὄνομα; τὸ Χριστός, τὸ Υἱός, τὸ Θεός. Ταῦτα γὰρ καὶ μετὰ σαρκὸς καλεῖται. — [ΒΑΣΙΛΙΑ.] Εἰ μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν διὰ τὴν ὑπακοὴν τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα τῷ Υἱῷ Θεῷ ὄντι ὁ Πατὴρ ἐχαρίσατο, καὶ πᾶσα γλῶσση ἐξομολογήσεται Κύριον, πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως δὲ, οὔτε τὸ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα εἶχεν, οὔτε διὰ πάντων τὴν ὁμολογίαν τοῦ εἶναι Κύριος, μετῴντων οὖν ἐγένετο μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ πρὸ τῆς

ἐνανθρωπήσεως. Ὅπερ ἄτοπον. Τοιοῦτον δὲ ἐστὶ καὶ ἄ
τὸ, « Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῶν καὶ ἐπὶ
γῆς. » Εἰς τὴν ἐνανθρωπήσιν οὖν, καὶ οὐκ εἰς τὴν
θεότητα ταῦτα δεῖ ἐννοεῖν. « Πᾶν γόνυ κίμψη. » Εἰς
προσκύνησιν δηλονότι. « Ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων. »
Ἄγγέλων, καὶ ἀνθρώπων, καὶ δαιμόνων. Καὶ γὰρ
καὶ δαίμονες ἐπέγνωσαν. (Διὸ φασιν « Ὁ΄δαμὲν σε
τίς εἶ, » ὅτι ὁ ἅγιος τοῦ Θεοῦ.) Καὶ ἐπιγνώσκονται,
ὅταν ὡς κριτὴς καθίσῃ. *Ἡ ὅτι καὶ οἱ δίκαιοι καὶ
οἱ ἁμαρτωλοί. « Καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται. »
Τί ἐξομολογήσεται; Ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστός
εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς. Δόξα γὰρ Πατρὸς, τὸ ἔχειν
τοιοῦτον Ἰὸν, πάντων Δεσπότην, καὶ Ποιητὴν καὶ
Θεὸν, καὶ ᾧ κλίνει πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα γλῶσσα
ἐξομολογήσεται.

Ὡστε, ἀγαπητοί μου, καθὼς πάντοτε ὑπηρε-
σατε, μὴ ὡς ἐν τῇ παρουσίᾳ μου μόνον, ἀλλὰ
νῦν πολλῶν μᾶλλον ἐν τῇ ἀπουσίᾳ μου, μετὰ
φόβου καὶ τρόμου τὴν ἐκυτῶν σωτηρίαν κατε-
ργάζησθε· ὁ Θεὸς γὰρ ἐστὶν ὁ ἐνεργῶν ἐν ὑμῖν,
καὶ τὸ θέλειν καὶ τὸ ἐνεργεῖν ὑπὲρ τῆς εὐδο-
κίας.

Τὰς γὰρ μετ' ἐγκωμίων παραινέσεις, εὐχερῶς
ἕκαστος δέχεται. « Καθὼς πάντοτε ὑπηρεσατε, »
ὡσεὶ ἔλεγεν· Ἐαυτοὺς καὶ νῦν μιμήσασθε, καὶ ἂ
ποιεῖτε, πάλιν ποιήσατε. « Μὴ ὡς ἐν τῇ παρουσίᾳ
μου μόνον. » Τότε μὲν γὰρ ἴσως ἔδοκεῖτε, διὰ τὴν
πρὸς ἐμὲ αἰδῶ πάντα πράττειν, νῦν δὲ ἐὰν ἐπιτε-
νητε τὴν ἀρετὴν διὰ τὸν Θεὸν δόξετε τὰ δέοντα
ποιεῖν. « Μετὰ φόβου καὶ τρόμου. » Οὐ γὰρ ἐν ἄνευ
εὐλαθείας καὶ τοῦ δεδοικέναι καὶ τρέμειν, ἀγαθόν
τι πράξει. Πῶς δὲ ἐστὶ τὸ τρέμειν; Ἐὰν ἐνθυμώ-
μεθα ὅτι πανταχοῦ πρᾶσιν ὁ Θεὸς, καὶ πάντα ὀρᾷ
καὶ ἀκούει, καὶ ὅτι χαλεπαὶ αἱ εὐθύναι. « Δουλεῦσατε,
φῆσ', τῷ Κυρίῳ ἐν φόβῳ καὶ ἀγαλλιᾶσθε αὐτῷ ἐν
τρόμῳ. » Μετὰ φόβου καὶ τρόμου. — [ΦΩΤ.] Καλῶς.
Δεῖ γὰρ φοβεῖσθαι καὶ τρέμειν ἐν τῷ ἐργάζεσθαι
τὴν ἰδίαν σωτηρίαν ἕκαστον, μὴ ποτε ὑποσκελισθεῖς,
ἐκπέσῃ ταύτης. Πολλοὶ γὰρ εἰσιν οἱ πειρασμοί, καὶ
πολλοὶ οἱ ἐπιβουλεύοντες, ὅπουγε καὶ αὐτὸ τὴν ἀρε-
τὴν ἀσκήσαι ἐνίοις εἰς τὸναντίον ἐκδέετκεν, ἀπο-
νοίας καὶ ὑπερηφανίας ὑπόθεσις γενόμενοι. Δεῖ οὖν
διὰ ταῦτα δεδοικῶτας καὶ τρέμοντας, τὴν ἐκυτῶν
σωτηρίαν κατεργάζεσθαι. Εἰ μὴ γὰρ ὁ Θεὸς τὸν
ἀγῶνα καὶ τὴν μετὰ φόβου σπουδὴν βλέπων συναν-
τιλάθεται, καὶ τὸ θέλειν αὐτὸ οὐκ εἰς ἀγαθὸν ἀπο-
βήσεται τέλος, καὶ τὸ ἐνεργεῖν οὐκ ἂν κριθεῖη
πρᾶξις ἀγαθῆ. Ἡθέλησε γὰρ ὁ Κρίν θυσίαν Θεῷ
προσαγαγεῖν, πρᾶγμα θελήσας τότε μάλιστα ἐπι-
νετόν, καὶ ἐνήργησεν. Ἐθύσε γάρ· ἀλλ' οὐδέτερον
ἀπεδέχθη παρὰ Θεοῦ. Οὐ γὰρ ἦν μετὰ φόβου καὶ
τρόμου. Διὸ οὐδὲ συναντελάθετο τὸ θεῖον, οὐδ' εἰς
τέλος αὐτῷ ταῦτα ἐξέβη χρηστὸν. Αὐτὸς δὲ ἐνεργεῖν
φησὶ τὸν Θεὸν εἰκότως. Καὶ γὰρ συναντελαμβανό-
μενος ἡμῶν, αὐτός ἐστιν ὁ τελειῶν καὶ οἰνοει μορ-
φοποιῶν τὴν ἡμετέραν καὶ θέλησιν καὶ ἐνεργεῖαν.

quam antea esset, quod absurdum est. Hujusmodi
est autem et illud: « Data est mihi omnis potestas
in cœlo et in terra ¹¹. » Ad incarnationem igitur,
et non ad divinitatem hæc referre oportet. « Omne
genus se flectat. » Ad adorationem videlicet. « Cœ-
lestium et terrestrium. » Angelorum et hominum
ac dæmonum. Dæmones siquidem et cognoverunt,
idcirco dicebant: « Novimus te quis sis ¹², »
nempe sanctus ille Dei, et cognoscent quando ut
judex descenderit. At quia et justus et peccatores.
« Omnisque lingua confiteatur. » Quid confitebitur?
Quod Dominus sit Jesus Christus ad gloriam
Dei Patris. Est enim Patris gloria talem habere
lium, omnium Dominum et Conditorem ac Deum,
et cui se flectat omne genus, et omnis lingua con-
fiteatur.

B II, 12, 13. • Proinde, dilecti mei, quemadmodum
« semper obedistis, non tanquam in præsentia
« mea solum, sed tunc multo magis in absentia
« mea cum timore ac tremore vestram ipsorum
« salutem operemini. **S**4 Nam Deus est is qui agit
« in vobis et ut velitis, et ut efficiatis pro bene-
« placito. »

Quoniam exhortationes cum encomiis facilius
quisque admittit, ideo ait: « Quemadmodum sem-
per obedistis. » Ac si diceret: Vos ipsos nunc quo-
que imitemini, et quæ faciebatis facite. « Non tan-
quam in præsentia mea solum. » Etenim tunc
fortassis videbamini ob mei pudorem omnia face-
re: nunc vero si auxeritis virtutem, videbimini
propter Deum fecisse quæ oportet. « Cum timore
et tremore. » Non enim contingit sine reverentia et
timore ac tremore aliquod bonum operari. Quo-
modo enim contingit tremere? Si consideravimus
quod ubique adest Deus, omniaque audit et intue-
tur: quodque graves exiguntur rationes ac pœnæ.
« Servite, inquit, Domino in timore, et exultate ipsi
in tremore ¹⁴. » Cum timore ac tremore. Recte: Si-
quidem oportet timere ac tremere dum quisque pro-
prium operatur salutem, nequando fraude circum-
ventus ab hac excidat. Variæ sunt tentationes et
afflictiones, multique insidiatores: ubi sane in qui-
busdam ipsam quoque exercere virtutem, contrarium
accepit eventum: dum factum est argumentum ar-
rogantiæ ac superbiæ. Ob hæc oportet quosque timen-
tes ac trementes suam operari salutem. Nisi enim
D Deus videns certamen studiumque cum timore,
adjuvet: nec ipsum velle, finem bonum sortietur,
nec ipsum operari bona actio judicari poterit. Vo-
luit namque Cain sacrificium Deo offerre ¹⁴, rem vo-
lens quæ tunc maxime laudabilis erat; et exsecutus
est; sacrificavit enim: sed neutrum Deo acceptum
fuit, siquidem non erat cum timore ac tremore.
Ideo neque divinum accepit auxilium, neque hæc
in commundum finem illi processerunt. Merito au-
tem Deum ait operari: siquidem ipse est auxilia-
tor noster, ipse qui perficit et veluti formam addit

¹¹ Matth. xxviii, 18. ¹² Matth. viii, 29. ¹³ Psal. ii, 11. ¹⁴ Gen. iv, 1 seqq.

φησί, καὶ οἷον θυσίαν μάλῳ καὶ σπονδὴν ἑμαυτὸν προσφέρειν Χριστῷ (τὸ γὰρ ὑπὲρ Χριστοῦ ἀποθάνειν, θυσίαν ἔστιν ἑαυτὸν προσενέγκαι Χριστῷ), χαίρω, φησὶν. Οὐ τοῦτο δὲ εἶπεν, ὡς νῦν ἀποθνήσκειν μέλλων, ἀλλὰ τὸ ὕστερον ἐσόμενον προεξηγεῖται, καὶ προπαρρηθίζεται τοὺς μαθητάς, δεικνύς ὡς οὐ χροῖ λυπεῖσθαι ἐπὶ τῇ τελευτῇ αὐτοῦ, ἤτις ὡς σπονδὴ καὶ θυσία προσάγεται Χριστῷ, ἀλλὰ καὶ χαίρειν.

'Ἄλλ' εἰ καὶ σπένδομαι ἐπὶ τῇ θυσίᾳ καὶ λειτουργίᾳ τῆς πίστεως ὑμῶν, χαίρω καὶ συγχαίρω πάντιν ὑμῖν. Τὸ δ' αὐτὸ καὶ ὑμεῖς χαίρετε καὶ συγχαίρετέ μοι.

[ΦΩΤ.] Τὸ χωρίον τοῦτο, ἢ ὡς οἱ πρὸ ἡμῶν ἐξηγήσαντο ἐκληπτέον, ἢ καὶ οὕτως. 'Ἄλλ' εἰ καὶ θύομαι διὰ τὴν θυσίαν καὶ λειτουργίαν τῆς πίστεως ὑμῶν, ἦν ἱεροῦργησα τῷ Θεῷ, χαίρω μὲν ὡς ἀληθῶς. Χαρὰ γὰρ διδασκάλου, ἢ τῶν μαθητευθέντων τελειότης. Συγχαίρω δὲ, ὅτι καὶ αὐτοὶ τελειούμενοι χαρῆς ἀπολαύετε μεγίστης. Ὡστε ἐγὼ μὲν διὰ τοῦτο χαίρω καὶ συγχαίρω ὑμῖν, καὶ ὑμεῖς δὲ ὀφείλετε χαίρειν, ὅτι γίνεσθε ἐν τελειότητι, καὶ συγχαίρειν ἐμοί, ὅτι ὑψράνατε τὸν διδάσκαλον. Δοκεῖ δὲ ἴσως τό. « 'Ἄλλ' εἰ καὶ σπένδομαι, » ἔνοιαν παρεισάγειν, ὅτι εἰ μὴ ἐπὶ τῇ θυσίᾳ αὐτῶν ἐσπένδετο, ἐλυπεῖτο ἄν. Τοῦτο γὰρ ὑποφαίνει ὁ τοῦ λόγου σχηματισμός. Καὶ φαμεν, ὅτι οὐδὲ τοῦτο ἄτοπον. Εἰ γὰρ αὐτὸς προέφη ἀνγκαιότερον ἡγεῖσθαι τὸ ἐπιμένειν αὐτὸν τῇ σαρκί διὰ τὴν προκοπὴν καὶ τὴν τελειώσιν τῶν μαθητῶν, πάντως ἂν ἐλυπήθη θυόμενος, ἐκείνους μὴπω τελειώσας, μὴδὲ τὴν πίστιν αὐτῶν ὡς θυσίαν ἔχων καὶ λειτουργίαν προσάγαγεῖν τῷ Χριστῷ. — Καὶ ἄλλως δέ. Οὐχ ἀπλῶς ἂν ἡρετίστικο θύεσθαι, εἰ μὴ ἐφ' ᾧ σπουδαῖος καὶ θερμὸς κήρυξ τῆς πίστεως γέγονε, καὶ ἐφ' ᾧ τοὺς μαθητάς οὕτως κατήρτισεν, ὥστε δύνασθαι αὐτῶν ὡς θυσίαν καὶ λειτουργίαν τὴν πίστιν προσάγειν τῷ Θεῷ. Ὁ γὰρ διὰ ταῦτα θυόμενος, οὕτως ὡς ἀληθῶς χαίρει καὶ ἀγάλλεται θυόμενος. Οὐδεὶς γὰρ μᾶτην αἰρεῖται σφάττεσθαι. — Δυνάτων δὲ καὶ οὕτως. Σπένδομαι νῦν τοῖς πειρασμοῖς καὶ ταῖς θλίψεσι. Καὶ γὰρ ἀλλαχοῦ φησι, « Καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω. » 'Ἄλλ' εἰ καὶ θύομαι, φησὶ, τοῖς πειρασμοῖς καὶ ταῖς θλίψεσι (δεσμὰ γὰρ περιέκειτο αὐτῷ), ἀλλ' οὖν ἐπὶ τῇ θυσίᾳ καὶ λειτουργίᾳ τῆς πίστεως ὑμῶν χαίρω, καὶ ἐξῆς — Ἡ καὶ οὕτως. 'Ἄλλ' οὖν ὅτι ἐπὶ τῇ θυσίᾳ, τουτέστι, ἕνεκεν ὑμῶν καὶ τοῦ εἰς ὑμᾶς κηρύγματος, χαίρω, καὶ ἐξῆς. 'Ἐπὶ τῇ θυσίᾳ. » Εἰ καὶ τελευτῶ, φησὶ, καὶ σπένδομαι, χαίρω καὶ συγχαίρω ἐπὶ τῇ θυσίᾳ καὶ λειτουργίᾳ τῆς πίστεως ὑμῶν, τουτέστι, χαίρω ὅτι καὶ ὑμᾶς ὡς θυσίαν καὶ λειτουργίαν προσφέρω Χριστῷ. μᾶλλον δὲ οὐχ, ὑμᾶς, ἀλλὰ τὴν πίστιν ὑμῶν, ὡς θυσίαν καὶ λειτουργίαν προσφέρω. Χαίρω οὖν, ὅτι ἐγὼ σπένδομαι συγχαίρω δὲ καὶ ὑμῖν, ὅτι τὴν πίστιν ὑμῶν ὡς θυσίαν καὶ λειτουργίαν προσφέρω μάλῳ Χριστῷ. « Χαίρετε καὶ συγχαίρετέ μοι. » Ἐπὶ μὲν τῇ

est, quanquam moriar, et veluti victimam meipsum sim oblaturus Christo (nam pro Christo mori, est seipsum victimam offerre Christo), gaudeo, ait. Non dixit autem hoc quod nunc sit moriturus, sed quod postmodum futurum est prænuntiat, et antea discipulos consolatur : ostendens quod non oporteat contristari ob mortem ipsius, qui tanquam sacrificium et oblatio offertur Christo, sed potius gaudere.

II, 17, 18. « Quinetiam si immolor super sacrificio et oblatione fidei vestrae, gaudeo et congaudeo deo omnibus vobis. Ob idipsam autem et vos congaudete ac congaudete mihi.

Particula hæc aut intelligenda est sicut majores nostri interpretati sunt, aut hoc etiam modo : Quinetiam si immolor super hostia sacrificioque fidei vestrae quam in sacrificium obtuli Deo, gaudeo re vera : nam præceptoris gaudium est perfectio discipulorum : congaudeo vero quod et vos perfecti maximo fruamini gaudio. Itaque ego quidem propter hoc gaudeo et congaudo vobis. Et vos autem gaudere debetis, quod in perfectione silis : et congaudere mihi, quod præceptorem exhilaraveritis. Fortassis autem dictum illud : « Quinetiam si immolor, » benevolentiam præ se ferre videtur ; quod si non ob sacrificium ipsorum immolatus fuisset, certe contristatus fuisset. Nam hoc subindicat series sermonis. Et dicimus quod hoc absurdum non est. Si enim ipse prædixit se magis necessarium ducere, ut in carne permaneret propter profectum et perfectionem discipulorum, omnino sane contristatus fuisset, si immolatus fuisset prius quam perfectos eos reddisset : neque fidem ipsorum tanquam victimam et oblationem Christo offerre potuisset. — *Præterea et alio modo* : Non simpliciter immolari elegit, nisi quia probus et fervens fidei prædicator erat : et quia discipulos adeo perfecerat, ut posset ipsorum fidem tanquam sacrificium ac oblationem Deo offerre. Nam qui propter hæc immolatur, hic vere gaudet et exultat immolatus. Nullus enim frustra elegit jugulari. — *Potest autem et hoc modo dici* : Immolor nunc tentationibus et afflictionibus. Siquidem alibi ait : « Quotidie morior¹⁵. » Sed quanquam tentationibus et afflictionibus, inquit, immolor (nam vinculis constringebatur), attamen ob sacrificium et oblationem fidei vestrae gaudeo, etc. — *Aut hoc quoque modo* : At certe ob sacrificium, id est, propter vos et prædicationem erga vos gaudeo, etc. « Super sacrificio. » Quanquam moriar, inquit, et immoler, gaudeo et congaudeo super sacrificio et oblatione fidei vestrae : hoc est, gaudeo quod etiam vos tanquam sacrificium et oblationem offeram Christo : imo potius non vos, sed fidem vestram tanquam sacrificium et oblationem offeram. Gaudeo ergo quod ego immoler : congaudeo autem et vobis quod fidem ve-

¹⁵ I Cor. xv, 31.

Μετὰ ἐπαίνων καὶ τοῦτον ἀποστέλλει ὡς τὸν Τιμόθεον, διὰ τὴν ἐκεῖ γεγραμμένην αἰτίαν. « Καὶ στρατιώτην μου. » Τοῦτο μείζον τοῦ συνεργοῦ. Ἐνὶ γὰρ καὶ ἐν ψιλοῖς συνεργεῖν ὁ δὲ συστρατιώτης, ἐν κινδύνοις καὶ πειρασμοῖς συνεργεῖ. « Ἰμῶν δὲ ἀπόστολος καὶ λειτουργὸς τῆς χρείας μου. » Δι' αὐτοῦ γὰρ ἦσαν αὐτῷ τὰ πρὸς χρείαν πέμψαντες. Διὸ Ἀπόστολον ἐκείνων, καὶ τῆς οἰκείας χρείας λειτουργὸν αὐτὸν καλεῖ. « Ἐπειδὴ ἐπιποθῶν ἦν. » Τὴν ἀγάπην αὐτοῦ, εἰς σύστασιν προίσχεται. « Καὶ ἀδελφονῶν. » Ἡδῆμονοι εἰδῶς ὅτι φιλεῖται παρ' ἡμῶν, καὶ διὰ τοῦτο γινώσκων ὅτι λυπηθήσεσθε ἐπὶ τῇ ἀβρωστίᾳ αὐτοῦ. « Καὶ γὰρ ἠσθένησε. » Δείκνυσιν ὅτι οὐκ ἀμελήσας ἤργησε πέμψαι τινὰ πρὸς αὐτοὺς, ἀλλ' ἠναγκάσθη. Ὁ γὰρ Ἐπαφρόδιτος ἠβρώσθη. Τιμόθεον δὲ τὸν καὶ ἐλθεῖν δυνάμενον, μόνον εἶχε, πῶς οὖν ἀπέστειλεν ἂν αὐτόν; « Ἀλλ' ὁ Θεὸς αὐτὸν ἤλέησε. » Τί ἐροῦσιν οἱ αἰρετικοί, οἱ λέγοντες κακὸν τὸν κόσμον; Ἰδοὺ γὰρ ὁ Ἀπόστολος ἔλεον Θεοῦ καλεῖ, τὸ ἐαθῆναι τὸν Ἐπαφρόδιτον ἐν τῇ ζωῇ. Διὰ τὸ δὲ ὅλως (τοῦτο γὰρ ὡς πρὸς Χριστιανούς ζητητέον, εἰ τὸ ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι καλόν), ἔλεον λέγει τὴν ἐνταῦθα ζωὴν; Καὶ φαμεν, ὅτι δι' ἦν αἰτίαν ἄνω εἶπεν, Ἀναγκασιότερον δὲ τὸ ἐπιμεῖναι τῆσιν σαρκὶ δι' ἡμᾶς, διὰ ταύτην καὶ νῦν τοῦτό φησιν « Ἀλλὰ καὶ ἐμέ. » Ὅρα πῶς ἀδύνατον αὐτὸν ποιεῖ, ὡς τῆ ἐκείνου ὑγίειαν ἐαυτὸν ἠλεῖσθαι λέγειν. « Ἴνα μὴ λυπηθῶ ἐπὶ λύπῃ σῶ. » Πρὸς τὴν ἀπὸ τῆς ἀβρωστίας αὐτοῦ, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ θανάτου, τουτέστιν, ἵνα μὴ λύπη τὴν τῆς ἀβρωστίας αὐτοῦ, ἐπὶ λύπῃ τὴν τοῦ θανάτου κρατήσω.

per mœrorem haberem. Nempe 90 præter cum qui a morte processit. Hoc est, ne dolorem qui fuerat ex ejus ægritudine, haberem una cum dolore qui sequeretur ex ejus morte.

Σπουδαιότερως οὖν ἐπεμψα αὐτὸν ἵνα ἰδόντες αὐτὸν πάλιν χαρῆτε, κἀγὼ ἀλυπότερος ὦ. Προσδέχεσθε οὖν αὐτὸν ἐν Κυρίῳ μετὰ πάσης χαρᾶς, καὶ τοὺς τοιοῦτους ἐντίμους ἔχετε, ὅτι διὰ τὸ ἔργον τοῦ Χριστοῦ μέχρι θανάτου ἤγγισε, παραβουλεύσάμενος τῇ ψυχῇ, ἵνα πληρώσῃ τὸ ἡμῶν ὀστέρισμα, τῆς πρὸς μὲ λειτουργίας.

« Πάλιν χαρῆτε. » Μὴ μόνον ἐκ τῆς ἀκοῆς ὅτι ὑγίανεν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς θέας. « Κἀγὼ ἀλυπότερος ὦ. » Ἐὰν γὰρ ὑμεῖς χαρῆτε, καὶ ἐγὼ χαίρω, ἀλλ' οὐκ εἶπε, Χαίρω, ἀλλ' οὐδὲ ἀλυπος εἶσομαι, ἀλλὰ ἀλυπότερος. δεικνύς ὅτι οὐδέποτε ἦν χωρὶς λύπης τῆς ὑπὲρ τῶν μαθητῶν, καὶ τῆς ὑπὲρ τοῦ πολέμου τῆς πίστεως. Ἰπὲρ γὰρ τῆς ἐλπίδος αἰεὶ ἔχαίρει. « Προσδέχεσθε οὖν αὐτόν. » Δέξασθε οὖν αὐτόν, ἢ διὰ τὸν Κύριον, ἢ Θεοῦ θελόντος. « Καὶ τοὺς τοιοῦτους ἐντίμους ἔχετε, » οὐ δι' αὐτοὺς ἐκείνους, ἀλλὰ δι' ἡμᾶς τοὺς δεχομένους, ἵνα πλεονάσῃ ἡμῶν ὁ μισθός. « Ὅτι διὰ τὸ ἔργον τοῦ Χριστοῦ. » Οὗτος ἀπελθὼν ἐν τῇ Ῥώμῃ ἐν τῷ ἀποκομίζεῖν τὰ πρὸς τὴν χρείαν τῷ Παύλῳ, εἰκὸς ὅτι εὔρειν αὐτὸν ἐν πολλῷ κινδύνῳ, ὡς μὴδὲ τὸ ἐγγίξειν αὐτῷ, ἐφείσθαι τι, ἀλλὰ καὶ κίνδυνον εἶναι τοῖς ἐντυγχάνουσιν. Ὁ οὖν Ἐπαφρόδιτος τοιοῦτου κινδύνου καταφρονήσας, καὶ συνέτυχε, καὶ τὰ πρὸς τὴν χρείαν ἔδωκε, καὶ

Hunc etiam cum laudibus mittit quemadmodum et Timotheum, propter scriptam ibi causam « Ac commilitonem meum. » Hoc magis est, quam esse adjutorem. Contingit enim ut etiam in minimis sit adjutor, commilito vero in periculis et afflictionibus adjutor est. « Vestrum autem apostolum ac ministrum in necessitate mea. » Nam per ipsum necessaria miserant: ideo apostolorum illorum, ac ministrum suæ necessitatis appellat. Quandoquidem desiderabat. « Charitatem illius in commendationem proponit. « Anxius animi. » Anxius, inquit, animo erat sciens quod a vobis amaretur, et propterea cognoscens quod mœrore afficeremini ob illius ægriudinem. « Siquidem ita infirmus fuit. » Ostendit quod non negligentia torpuerit, dum nullum ad ipsos mitteret, sed necessitate detentus sit. Nam Epaphroditus ægrotabat; Timotheum, et si ad eos proficisci potuisset, solum habebat, quomodo ergo ipsum mittere potuisset? « Si Deus misertus es illius. » Quid dicent hæretici, qui asserunt malum esse mundum? Ecce enim Apostolus misericordiæ Dei fuisse dicit quod Epaphroditus in vita sineretur. Quamobrem autem præsentem vitam ait omnino esse misericordiæ (nam hoc tanquam apud Christianos quærendum est), si dissolvi et esse cum Christo melius erat? Et dicimus, quod ob causam qua superius dixit: Manere in carne magis necessarium est propter vos, ob eandem nunc quoque istud dicit. « Sed et mei. » Vide quam reverendum illum reddat, cum ipsius sanitate Dominum sui misertum fuisse dicit. « Ne mœrorem super mœrorem haberem. Nempe 90 præter cum qui ortus fuerat ab illius ægriudine, etiam eum qui ex ejus ægriudine, haberem una cum dolore qui

II, 28-30. Studiosius itaque misi illum, et cum videretis illum denuo gaudeatis, et ego magis vacem mœrore. Excipite igitur illum in Domino cum omni gaudio: et qui ejusmodi sunt, eos in pretio habetote: quoniam propter opus Christi eo accessit, ut morti proximus fuerit: non habita ratione vitæ, ut suppleret id quod in vestro erga me officio fuit diminutum.

« Denuo gaudeatis. » Non ex auditu tantum quod sanatus sit, verumetiam ex aspectu. « Et ego magis vacem mœrore. » Nam si vos gaudetis, et ego gaudeo: sed non dixit Gaudeo, imo neque simpliciter dixit, Sine mœrore ero, sed magis vacem mœrore, ostendens quod propter discipulos nunquam doloris expers orat, qui etiam oriebatur ob bellum adversus fidem. Nam propter spem semper gaudebat. « Excipite igitur illum in Domino. » Illum itaque suscipite aut propter Dominum, aut quia Dei voluntas est. « Et qui ejusmodi sunt, eos in prætio habetote. » Non propter illos ipsos, sed propter vos qui suscipitis ut exuberet vestra mentes. « Quoniam propter opus Christi » Cum hic abiisset ad urbem Romam, ut quæ necessaria erant Paulo deferret, verisimile est quod ipsum in magno periculo invenerit, cum autem ne ad eum quidem accedere cuiquam licitum aut permissum esset,

τὸν Υἱὸν ἀρνούμενοι, οὐδὲ τὸν Πατέρα ἴσασιν), ἢ διὰ τὸ ἀναίσχυντον ἢ ὡς περ ἐπιστρέφοντες εἰς τὸ ἴδιον ἐξέρσασμα, ἢ διὰ τὸ λαθραϊκόδικτον. « Τοὺς κακοὺς ἐργάτας. » Ἐργάζονται μὲν γὰρ, ἀλλ' ἐπὶ τῷ κακῷ. Τὰ γὰρ καλῶς φυτευθέντα ἀνασπῶσι. « Τὴν κατατομήν. » Τοὺς περιτεμνομένους φησίν. Ἄλλ' ἐπειδὴ οὐκ ἔτι νομίμως ἐγένετο παρὰ Ἰουδαίοις ὁ περιτομή (ἢ γὰρ νομίμη νῦν ἐστὶ τῷ πνεύματι περιτεμεσθαι τὴν ψυχὴν) κατατομήν αὐτὴν ἐκάλεσε, δηλῶν ὅτι οὐδὲν ἑτερόν ἐστιν ἢ περιτομή, ἢ σώματος κατατομή. Τῆς γὰρ ἀληθείας ἐλθοῦσης ἀνάγκη τοὺς τύπους ἀργεῖν. Ἡ ὅτι τὴν περιτομήν κηρύττοντες, κατατέμνουν πειρῶνται τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας. « Οἱ πνεύματι Θεῷ λατρεύοντες. » Οἱ πνευματικῶς τῷ Θεῷ λατρεύοντες, καὶ πνευματικῶς περιτεμνομένοι. Ἄλλως γὰρ οὔτε λατρεύειν δύναται τις. Καὶ καυχώμενοι ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. « Ὅρα πῶς τὴν διαφορὰν ἔδειξε. Ποῖον γὰρ ἄμεινον, Χριστῷ πεποιθέναι, ἢ σαρκί; δηλονότι τῷ Χριστῷ. Οὐλοῦν ἀληθῆς ἐστὶν ἡμῶν ἢ περιτομή, τῶν ἐν Χριστῷ καυχωμένων, καὶ οὐ τῶν ἐν σαρκί. « Καί περ ἐγώ. » Εἰ ἐδουλόμην, φησὶ, καυχῆσασθαι ὡς περ ἐκεῖνοι, ἔχω μᾶλλον πεποιθήσιν κἀγὼ ἐν σαρκί. Ὅσον ἡδυνάμην κἀγὼ ὡς ἐκεῖνοι ἐπὶ τῇ τῆς σαρκὸς μου περιτομῇ καυχῆσασθαι καὶ πλέον ἐκείνων. « Ἐχων πεποιθήσιν. » Εἰ ἦν ἐξ ἔθνῶν ὁ Ἀπόστολος, εἶχεν ἂν τις εἰπεῖν τοῦτο, ἐξουτελλίζειν αὐτὸν τὴν περιτομήν τὴν τῶν Ἰουδαίων, ὡς ἀπεστερημένον τῆς αὐτῶν εὐγενείας. Νῦν δὲ φησὶ. Καί περ ἔχων πεποιθήσιν καὶ ἐν σαρκί, ταῦτα λέγω, οὐκ ἐπειδὴ καύχησις ἦν αὐτῷ αὐτῇ. (Τοῦτο γὰρ ἢ πεποιθήσις), ἀλλὰ δι' ἐκεῖνους οὕτως εἶπε. « Καὶ ἐν σαρκί. » Ἐγὼ μὲν φησίν, ἐν Χριστῷ, ἀλλὰ καὶ τὴν δοκοῦσαν ἐν σαρκί ἔγω. Διὸ οὐ ψέγω αὐτοὺς ὡς ἀπεστερημένους τῆς κατὰ σάρκα εὐγενείας.

pter illos ita locutus est. 93 « Etiam in carne. » Habeo in Christo, inquit, sed et eam quæ videtur esse in carne habeo. Non ergo ipsos vitupero quod

Εἰ τις δοκεῖ ἄλλος πεποιθέναι ἐν σαρκί, ἐγὼ μᾶλλον, περιτομῇ ἀκταήμερος ἐκ γένους Ἰσραὴλ, φυλῆς Βενιαμίν, Ἑβραῖος ἐξ Ἑβραίων, κατὰ νόμον Φαρισαῖος, κατὰ ζῆλον διώκων τὴν Ἐκκλησίαν, κατὰ δικαιοσύνην τὴν ἐν νόμῳ, γενόμενος ἄμεμπτος.

Καλῶς τὸ, Δοκεῖ ἢ ὡς οὐκ ἐχόντων τοσαύτην πεποιθήσιν ἐκείνων, ὅσην αὐτὸς ἔχει, ἢ ὡς τῆς ἐν σαρκί πεποιθήσεως, μηδὲ οὔσης κυρίως πεποιθήσεως. Εἶπε δὲ Ἄλλος, δεικνὺς ὡς οὐκ ἂν ποτε εἰς τοὺς λόγους τοῦτους ἐλήλυθεν, εἰ μὴ ἄλλοι εἰς τὴν σάρκα πεποιθότες, εἰς τοῦτο αὐτὸν ἤγαγον. Ὅρα δὲ πῶς ἀνυνύμως αὐτῶν καθάπτεται, φοβούμενος μὴ ἀναίσχυντοτέρους ποιῆσιν. « Περιτομῇ ὀκταήμερος. » Τὸ τίμιον παρ' αὐτοῖς τέθεικε πρῶτον, τὴν περιτομήν. Ὅρα δὲ πόσην σωματικὴν εὐγένειαν λέγει, ἵνα μὴ νομίωσιν οἱ Ἰουδαῖοι, ὡς τοῦτων αὐτὸν ἀπεστερημένον, λέγειν ἄπερ εἶρηκεν. Ἄλλως γὰρ κτηρῆσθοντο, ἐκεῖνου ψέγοντος τὰ παρ' αὐτοῖς, τοῦ μάλιστα πάντα ἔχοντος, καὶ φησὶ, περιτομῇ ὀκταήμερος.

¹⁷ I Joan. II, 23.

trant qui aliquid tribuit. Nunc autem hi canes dicuntur (qui enim Filium negant neque Patrem noverunt ¹⁷) aut propter impudentiam, aut quemadmodum hi qui ad proprium revertuntur vomitum, aut eo quod occulte mordeant. « Malos operarios. » Etenim operantur quidem, sed ad malum Nam quæ recte plantata sunt evellunt. « Concisionem. » Circumcisos dicit. Sed quoniam nondum facta erat apud Judæos vera et legitima circumcisio (siquidem ea est nunc legitima ut per Spiritum anima circumcidatur), concisionem ipsam appellavit: indicans nihil aliud esse circumcisionem, quam corporis concisionem. Adveniente enim veritate, necesse est figuras cessare ac otiosas esse. Aut quia hi qui circumcisionem prædicant, conantur Ecclesiæ corpus concidere. « Qui spiritu Deum colimus. » Spiritualiter Deo servimus et spiritualiter circumcidimur Nam alio modo non potest quispiam eum colere. « Et gloriamur in Christo Jesu. » Animadvertite quomodo excellentiam ostenderit. Utrum enim melius est in Christo confidere an in carne? manifestum est quod in Christo: vera igitur est nostra circumcisio qui in Christo confidimus et gloriamur, et non eorum qui in carne. « Quanquam et ego. » Si velim, inquit, quemadmodum illi gloriari, magis habeo et ego quo in carne considerem: hoc est, possem et ego sicut illi in circumcisionem carnis meæ gloriari, et amplius quam illi. « Habeo quo confidam. » Si Apostolus ex gentibus oriundus fuisset, posset quispiam hoc dicere quod Judæorum circumcisionem elevaret seu attenuaret tanquam carens generositate ipsorum. Nunc autem ait: Quanquam habeam quo etiam in carne confidam, hæc dico: non quod hæc fuerit ipsi gloriatio (nam hoc indicat πεποιθήσις, hoc est, fiducia), sed pro-

caream generositate quæ secundum carnem est.

III. 4-6. Si quisquam alius videtur fiduciam habere in carne, ego magis: circumcisus octavo die, ex genere Israel, de tribu Benjamin: Hebræus ex Hebræis, juxta legem Pharisæus: juxta zelum persequens Ecclesiam, juxta justitiam quæ in lege est, factus irreprensibilis.

Bene dicit, Videtur, aut quod non haberet illi tantam fidendi causam quantam ipse, aut quod fiducia quæ in carne est non sit proprie fiducia. Dixit autem: Alius, ostendens quod nunquam ad hos sermones devenisset, nisi alii qui in carne fiduciam habebant, ipsum ad hoc impulissent. Animadvertite vero quomodo tacitis eorum nominibus objurget, veritus ne nemium pudore ipsos afficeret. « Circumcisus octavo die. » Quod apud ipsos in pretio erat, primum posuit, nempe circumcisionem. Considera autem quantam ponat corporalem nobilitatem, ne existiment Judæi ipsum dixiss: ea quæ dixit, eo quod his careret. Maxime enim pudore suffundebantur dum ea quæ apud ipsos erant vitu-

νάτου τὴν ἡμῶν δηλωσαι θέλων, οὐδὲν περὶ τὴν λέξιν ἡκριθώσατο, ἀλλ' ἀντι τοῦ εἰπεῖν, ἐτυράννησεν ἢ ἐβίασθε, εἶπεν, ἐβασίλευσεν, ὀνόματι εὐφύμφ τὴν δύσφρμον αὐτῆς τυραννίδα σημαίνων, οὕτω καὶ νυν. τὴν ἀποβολὴν τῶν ἐπιζημιῶν εὐφρμον οὖσαν, λέξει παρεδύλωσεν οὐκ εὐφύμφ, εἰπὼν ἐζημιώθη, « Ζημίαν. » Φασί τινες τῶν αἰρετικῶν, Ἰδοὺ ὁ νόμος ζημία ἐστὶ καὶ σκύβαλα. Ἦως οὖν εἶπετε ὑπὸ Θεοῦ αὐτὸν δεδῶσθαι; Ἄλλ' ἔρα, οὐκ εἶπε, Ζημία ἐστὶν, ἀλλ', « Ἡγημαὶ αὐτὸν ζημίαν. Καὶ γὰρ τοῖς τῷ γράμματι παρακαθημένοις καὶ ἀπισταμένοις Χριστοῦ, ζημίας γίνεται πρόξενος, οὐ παρὰ τὴν οἰκείαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἀπειρίαν τῶν κακῶς αὐτῷ χωμένων. Καὶ γὰρ καὶ χρυσοῦ καὶ μολίδου προκαιμένων, καὶ ἀνάγκης οὔσης ἐν τῶν δύο λαθεῖν, εἰ ἐπιλέξεται τις τὸν μόλιθον, ζημίαν πέπονθεν, οὐ τοῦ μόλιθου φύσει ζημίας οὔσης, ἀλλὰ τῆ τοῦ βελτιόνος ἀποστέρησι.

plumbum elegerit, damnum passus est : non quod ejus quod melius est.

Τοίνυν καὶ ὁ νόμος, εἰ μὲν τις αὐτῷ χρῆσταιτο ὡς δεῖ, κέρδος ἐστὶ. Χριστῷ γὰρ παραπέμπει. Ὁ γὰρ νομοθέτης Μωσῆς περὶ τοῦ Χριστοῦ εἰπὼν ὅτι προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει ὡς ἐγὼ, ὡς ἐγὼ δὲ, διὰ τὴν σάρκα καὶ τὴν μεστειάν, εἶπεν αὐτοῦ δεῖν ἀκοῦσαι. Εἰ δὲ τῷ γράμματι παρακαθίσει, ζημίας ἐστὶ πρόφρασις. Ταῦτα καὶ περὶ τοῦ, Ἠγοῦμαι σκύβαλα εἶναι, νοεῖν ἔχεις. Καὶ πρῶτον μὲν εἰπεῖν ἐν, ὅτι οὐ περὶ τοῦ νόμου τὸ, σκύβαλα, εἶπεν, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν κοσμικῶν πραγμάτων. Εἰ δὲ καὶ περὶ τοῦ νόμου, κατὰ τὴν τῆς ζημίας διάνοιαν νοήσεις καὶ τοῦτο καλόν. Σκύβαλα γὰρ εἴρηται ἡ καλάμη τοῦ σίτου. Ἄλλ' ἄρα μὲν μὴ πω φανῆ ὁ σίτος, ἀναγκαῖα ἡ καλάμη ὡς συντηρητικὴ οὔσα, τοῦ ἐσομένου σίτου, φανέντος δὲ, ἄχρητος ἀνθρώποις ἡ καλάμη. Οὕτω καὶ ὁ νόμος. Ἀχρι μὲν μὴ ἐνηνθρωπῆται ὁ Χριστός, χρειώδης ἦν αὐτῷ γὰρ παρέπεμπε. Φανέντος δὲ, περιττός ὅσον πρὸς τὸ σωματικῶς φυλάττεσθαι τὰ ἐν αὐτῷ. Ἦν δὲ καὶ ἄλλω τρόπῳ χρειώδης ὁ νόμος πρὸ Χριστοῦ. Φιλοσοφώτερος μὲν γὰρ ἦν τῶν Ἑλληνικῶν δογμάτων, παχύτερος δὲ τῆς ἐν Χριστῷ φιλοσοφίας. Μέσης οὖν τῆς εἰδωλολατρίας καὶ τῆς Χριστοῦ πίστεως παρεντεθείς ὠφέλιτος, κατὰ μικρὸν ὑπεξγαγὼν τῆς εἰδωλολατρίας, καὶ τοῦ ἐκείθεν πάχους, καὶ ἐπιτηδαιοτέρους ποιῶν, Χριστῷ φανέντι πιστεῦσαι. Ἐπει οὖν τὸ οἰκεῖον πεπλήρωκε καὶ Χριστῷ παρέπεμψε, περιττός λοιπὸν εἰς τὸ σωματικῶς φυλάττεσθαι, ὡς περὶ καὶ παιδὶ εἰς ἀνδρα τελείσαντι ἡ παιδικὴ ἐσθῆς καὶ ἀγωγὴ. — [ΟΙΚΟΜΕΝΙΟΥ,] Δύνη δὲ καὶ κατ' ἄλλο σκύβαλα νοῆσαι τὸν νόμον. Τὸ γὰρ σκύβαλον, κτηνώδης ἐστὶ τροφή. Καὶ ὁ νόμος τοίνυν μετὰ τὴν πίστιν, ἀλογώτερος ἀνθρώποις ἐστὶν ἐν παραφυλακῇ. Διτὶ δὲ ὅπως ἡγγεῖσαι αὐτὸν ζημίον καὶ σκύβαλα, ὡ Παῦλε; ἐτι ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐζημιώσε με Χριστοῦ. τῷ γράμματι παρακαθημένον, οὐχ ὅτι νῦν ἐζημιούτο ἐξ αὐτοῦ. Ἦδει γὰρ αὐτῷ πνευματικῶς χρῆσασθαι, ἀλλὰ

sed solum intendit significare quod proponitur ¹⁸. Quemadmodum enim alibi potestatem mortis nostræ significare volens nihil accurate locutus ¹⁹ est : sed cum dicendum fuisset. Tyrannidem exercuit, aut vim intulit ait : Regnavit ¹⁹, plausible nomine infaustam illius significans tyrannidem. Ita et nunc abjectionem nocivorum quæ favorabilis est, dictione non favorabili designavit, dicens : Feci jacturam. • Damnum. » Dicunt quidam hæretici : Ecce lex damnum est et rejectamenta : quomodo ergo dicitis ipsam a Deo datam esse ? Sed animadvertite quod non dixerit, Damnum est, sed, Arbitratus sum damnum esse. Etenim his qui litteræ adhærent et a Christo discedunt, damnum conciliat : non ex propria natura sed propter illorum inscitiam qui ipsa male utuntur. Siquidem etiam auro et plumbo post positis, ubi necesse sit junum e duobus eligere, si quis plumbum elegerit, damnum passus est : non quod damnum sit ex natura plumbit, sed ob privationem

Itaque et lex, si quis ea utatur ut oportet, lucrum est : nam ad Christum transmittit. Legislator enim Moses de Christo dicens : « Prophetam suscitabit vobis Deus tanquam me ²⁰ » (tanquam me propter carnem et mediatoris officium), ait oportere ipsum audire : Si vero litteræ inhæreat, damni occasio est. Hæc quoque de eo quod sequitur, Habeo pro rejectamentis, intelligere poteris. Et primum quidem dici potest quod non de lege dixerit : Rejectamenta, sed de rebus mundanis : quod si etiam de lege, juxta sensum qui de damno datus est, intelliges : et hoc pulchrum est. Nam rejectamenta dicta sunt tritici culmus : sed dum nondum apparet triticum, necessarius est culmus, tanquam futuri tritici conservativus : ubi vero apparuerit, inutilis est culmus hominibus. Ita ei lex : donec incarnaretur Christus erat utilis, nam ad ipsum transmittit : cum autem jam apparuit, superflua est quantum ad hoc quod est corporaliter observari quæ in ea sunt. Erat autem et alio modo utilis lex ante Christum. Etenim plus quidem sapientiæ habebat quam Græcorum dogmata, crassior autem erat quam philosophia, quæ in Christo est. Media itaque inter idololatriam et fidem in Christum interposita juvabat, sensim ab idololatria subducens, ὅν autem jam apparenti Christo crederent. ²⁰ Quoniam ergo quod suum Christocomplevit, et ad Christum transmisit, deinceps inutilis et superflua est ad hoc ut corporaliter observetur : quemadmodum et puero, ubi ad virilem pervenerit ætatem, puerile vestimentum aut educatio. — Potes autem et juxta aliud intelligere, legem esse rejectamenta. Nam rejectamentum aut palea cibus est jumentorum. Et lex itaque post fidem irrationabilibus hominibus in observantia est. Verum quare omnino duxisti eam esse damnum aut rejectamenta

¹⁸ I Cor. I, 22, 23. ¹⁹ Rom, v, 14. ²⁰ Deut. xviii, 15.

o Paule? Quia ad multum tempus cum damno privavit me Christo. litteræ adhærentem: non quod nunc damno ex ipsa afficeretur: noverat enim ea spiritualiter uti: sed de damno illo loquitur quod fuerat ante fidem suam. Etenim postquam pertransiit damnum quod accepimus, reminiscentes ipsius vocamus illud adhuc damnum. Considera enim quomodo secure dixerit: Arbitror ipsam damnum esse propter excellentiam cognitionis Christi, tanquam diceret: Natura quidem damnum non est, sed eo certe quod ipsam servans non cognoscebam Christum, in damnum mihi facta est. Quin etiam arbitror. » Quoniam verbum Arbitratus sum, præteriti temporis vim habebat, ait: Nunc quoque arbitror. Etenim multo, inquit, tempore me Christo privavit, non propria intentione, ut quis suspicari posset, sed ob meum ad illam affectum non secundum scientiam. « Omnia damnum esse. » Nam si quis, inquit, opponat corporalem legis observationem ad Christi cognitionem, legem inveniet esse damnum: tanta est cognitionis Christi excellentia. « Propter quem omnium feci jacturam. » Non solum relicta lege et omnibus quæ in ea sunt quantum ad hoc quod est ipsam et quæ in ea sunt corporaliter observari, verum etiam omnibus quæ in mundo sunt, Nam dicere Jacturam feci, hoc est, Dimisi et ipsis privatus sum. « Non habens meam justitiam. » Meam, ait id est, quæ est ex meis operibus et laboribus. Siquidem talis neque proprie justitia est, inquit (nam quid potest homo efficere?). sed per gratiam et fidem Christi est proprie justitia. Si ergo qui habet ex operibus justitiam, ad ea quæ ex fide est accurrebat ut salvus fieret, qui neque accurrit quidnam patietur?

97 III, 914. *Quæ est ex Deo justitia ob fidem cognoscenti ipsum, et potentiam resurrectionis illius, et communionem afflictionum ipsius: dum conformis fio morti ejus si quo modo pertingam ad resurrectionem mortuorum. Non quod jam jam apprehenderim aut jam mortuus sim: sed scire, si etiam apprehendam in his ob quæ et apprehensus sum a Christo Jesu. Fratres, ego meipsum nondum arbitror assecutum esse. Unum autem, ea quidem quæ a tergo sunt obliviscens, ad ea quæ a fronte sunt extendor, juxta præfixum signum insequor, ad palmam supernæ vocationis Dei per Christum Jesum.*

« Quæ est ex Deo justitia. » Nam quæ est ex fide Christi, ex Deo est, non ex lege. « Ob fidem » Justitia, inquit, quæ est ex Deo, ob fidem est ex præcedenti voluntate cognoscendi ipsum, « Nam qui Filium cognoscit, etiam Patrem cognoscit, et e diverso²¹. » — « Ac potentiam resurrectionis illius. » Nisi enim fides manifestaverit potentiam resurrectionis, quis sermo id præstabit? « Et communionem afflictionis ipsius. » Siquidem quod oporteat etiam communicare afflictionibus Christi per fidem et cognovimus et præstamus. Qui enim non credit quod is qui compatitur etiam una regnabit nunquam compati poterit. « Dum conformis fio. » hoc est assimilor. Quemadmodum enim ipse pro peccatis hominum, inquit,

²¹ Joan. xiv, 9.

περὶ τῆς ζημίας ἐκείνης φησὶ, τῆς πρὸ τῆς πίστεως αὐτοῦ. Καὶ γὰρ μετὰ τὸ παραλθεῖν τὴν ζημίαν ζημιώσαντες ἡμᾶς. ἔτι αὐτῆς μεμνημένοι, ζημίαν αὐτὴν καλοῦμεν. Ὅρα γὰρ πῶς ἀσφαλῶς εἶπεν, Ἠγοῦμαι αὐτὸν ζημίαν, διὰ τὸ ὑπερβάλλον τῆς γνώσεως τοῦ Χριστοῦ, ὡσεὶ εἶπε, Φύσει μὲν οὐκ ἔστι ζημία, ἀλλ' ἐπειδὴ δέθην φυλάττων αὐτὸν οὐκ ἐπεγίνωσκον τὸν Χριστὸν, εἰς ζημίαν μοι ἐγένετο. « Ἀλλὰ μὲν οὖν καὶ ἠγοῦμαι. » Ἐπειδὴ τὸ, Ἠγγμαι, παρελήλυθός τοι χρόνος ἔμφασιν εἶχε, φησὶ Ὅτι καὶ νῦν ἠγοῦμαι. Καὶ γὰρ, φησὶ, πολλὸν με χρόνον ἐζημιώσατε τοῦ Χριστοῦ, οὐ παρὰ τὴν οἰκείαν, ὡς ἂν τις εἶποι, θέλῃσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἐμὴν πρὸς αὐτὸν οὐ κατ' ἐπίγνωσιν σχέσιν. « Πάντα ζημίαν εἶναι. » Εἰ γὰρ, φησὶν, ἀντιπαρθεῖη τις τὴν τοῦ νόμου σωματικὴν προφουλακὴν πρὸς τὴν τοῦ Χριστοῦ γνῶσιν, ζημίαν εὐρήσει τὸν νόμον. Τοσαύτη διαφορά τῆς Χριστοῦ, φησὶ, γνώσεως. « Δι' ὃν τὰ πάντα ἐζημιώθη. » Οὐ μόνον νόμον ἑακὼς εἰς τὸ μὴ σωματικῶς αὐτὸν καὶ τὰ ἐν αὐτῷ τηρεῖν, ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ ἐν τῷ κόσμῳ. Τὸ γὰρ ἐζημιώθη, οἷον εἶσα καὶ ἀπιστοσύθη αὐτῶν, « Μὴ ἔχων ἐμὴν δικαιοσύνην. » Ἐμὴν, φησὶ, τὴν οἷον ἐξ ἔργων ἐμῶν καὶ πόνων τῶν κατὰ νόμον. Ἢ γὰρ τοιαύτη, φησὶν, οὐδὲ ἔστι κυρίως δικαιοσύνη. (Τί γὰρ καὶ ποιήσει ἄνθρωπος;) ἀλλ' ἡ διὰ χάριτος καὶ πίστεως Χριστοῦ, ἔστι κυρίως δικαιοσύνη. Εἰ οὖν ὁ ἔχων ἐξ ἔργων δικαιοσύνην, προσέδραμε τῇ ἐκ πίστεως ἵνα σωθῆ, ὁ μὴ δὲ ἔχων καὶ μὴ προστρέχων, τί πιστεύει; Ἢ γὰρ ἐκ Θεοῦ δικαιοσύνην ἐπὶ τῇ πίστει τοῦ γινώ-

ναι αὐτὸν, καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ, καὶ τὴν κοινωνίαν τῶν παθημάτων αὐτοῦ, συμμορφούμενος τῷ θανάτῳ αὐτοῦ, εἴ πως καταστήσω εἰς τὴν ἐξανάστασιν τῶν νεκρῶν. Οὐχ ὅτι ἤδη ἔλαβον ἢ ἤδη τελείωμαι. Διώκω δὲ εἰ καὶ καταλήθω, ἐφ' ᾧ καὶ κατελήφθη ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ. Ἀδελφοί, ἐγὼ ἐμαυτὸν οὐκ ἠλοίζομαι καταλήθηναι. Ἐν δὲ τὰ μὲν ὀπίσω ἐπιλανθανόμενος, τοῖς δὲ ἔμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος, κατὰ σκοπὸν διώκω ἐπὶ τὸ βραβεῖον τῆς ἀνω κλήσεως τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

« Τὴν ἐκ Θεοῦ δικαιοσύνην. » Ἢ γὰρ διὰ πίστεως Χριστοῦ, ἐκ Θεοῦ ἔστιν, οὐκ ἐκ νόμου. « Ἐπὶ τῇ πίστει. » Ἦτις ἐκ Θεοῦ, φησὶ, δικαιοσύνη, τῇ ἐπὶ πίστει ἔστι καὶ ἐρήθεισται τοῦ γινῶναι αὐτόν. « Ὅ γὰρ τὸν Ἰῶν γινώσκων, γινώσκει τὸν Πατέρα, καὶ ἔμπροσθεν. » — « Καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ. » Εἰ γὰρ μὴ πίστεις ἡμῖν δηλώσει τὴν δύναμιν τῆς ἀναστάσεως, ποῖος παραστήσει λόγος; « Καὶ τὴν κοινωνίαν τῶν παθημάτων αὐτοῦ. » Καὶ γὰρ καὶ τὸ δεῖν κοινωνεῖν τῶν παθημάτων τοῦ Χριστοῦ, διὰ πίστεως ἐγνωμέν τε καὶ ἐπιτελοῦμεν. Ὅ γὰρ μὴ πιστεύων ὅτι συμπασχῶν καὶ συμβασιλεύσει, οὐδὲ ποτε συμπάθει. « Συμμορφούμενος. » Τοῦτέστιν ἑομοιούμενος. « Ὅσπερ γὰρ αὐτῆς, φησὶν, ὁπὲρ ἀν-

θρώπων ἀπέθανεν, οὕτως καὶ γὰρ ὑπὲρ ὠφελείας ἀνθρώπων ἀποθνήσκω. Τοῦτο δὲ ἐστὶ, καὶ ὑπὲρ Χριστοῦ ἀποθανεῖν. « Εἰ πως καταστήσω. » Εἰ πως, φησὶν. Ὅπως αὐτὸν μετὰ τὸς αὐτὰ ἔτι ἀμυβιβάλλοντα ; « Εἰς τὴν ἐξανάστασιν τῶν νεκρῶν. » Τὴν ἀνάστασιν ἐκείνην τὴν ἐνδοξὴν, τὴν πρὸς αὐτὸν ἄγουσαν, περὶ ἧς ἀλλαχοῦ φησι, « Καὶ πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἐτόμεθα. » « Οὐχ ὅτι ἤδη ἔλαβον. » Ἐπειδὴ εἶπε, Συμμορφούμενος τῷ θανάτῳ τοῦ Χριστοῦ, μέγα δὲ ἦν τὸ βῆμα, οὐ μόνον ἠρκέσθη τῷ εἰπεῖν, Εἰ πως καταστήσω εἰς τὴν ἐξανάστασιν, ἀλλὰ καὶ σαφέστερον ἡμῖν ἐνδεικνύμενος, ὅτι καὶ συμμορφούμενος τῷ θανάτῳ τοῦ Χριστοῦ, οὐπω τι ἄξιον ποιεῖ τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ, ἐπάγει· Οὐχ ὅτι ἤδη ἔλαβον, φησὶ, τὸ βραβεῖον διὰ τοῦ συμμορφωθῆναι τῷ θανάτῳ τοῦ Χριστοῦ, ἢ ἤδη ἐκ τούτου τέλειός εἰμι. « Διώκω δὲ εἰ καὶ καταλάβω. » Διώκω δὲ, φησὶ, τὸ βραβεῖον, εἰ ἄρα καταλάβω αὐτό. Ὅρα δὲ πόσῃ ἐμφασίᾳ ἔχει ὁ λόγος τοῦ διώκω, καὶ, εἰ καταλάβω. Ὁ γὰρ διώκων καὶ ἀμυβιβάτως ἔχων εἰ ἄρα καταλάβῃ, οὐδὲν, ἄλλο ὄρα, οὐδὲν ἄλλο λογίζεται, ἢ ἐπιτυγεῖν τοῦ διωκομένου. « Ἐφ' ᾧ καὶ κατελήφθην ὑπὸ Χριστοῦ Ἰησοῦ. » Τουτέστιν, ἐν ᾧ πράγματι ὑποκατελήφθην ὑπὸ Χριστοῦ. Ἦδη γὰρ με, φησὶ, φεύγοντα κατέλαβε, καὶ πιστεύουσα πεποιήκεν. Ἐφ' οἷς οὖν κατελήφθην, οἷον ἐπὶ τῷ κηρύξει, ἐπὶ τῷ βασιτάσῃ· τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐμπροσθεν ἐθνῶν καὶ βασιλέων, εἰ καταλάβω τοιοῦτος γενέσθαι οἷος ἐπελέχθην. Ἦ τὸ, ἐφ' ᾧ, ἐπειδὴ νόει, ἵνα οὕτως ἢ· Διώκω δὲ εἰ καταλάβω, ἐπειδὴ καὶ γὰρ κατελήφθην, ἀφελὴν τὸ πρᾶγμα λέγων. « Ἐγὼ ἐμαυτόν. » Ἄμα διὰ τοῦ καθ' ἑαυτὸν ὑποδείγματος κακείνου διδάσκων μετριοφρονεῖν, καὶ μὴ φυσιοῦσθαι ὡς κατελήφθας. « Οὐπω λογίζομαι. » Ὡς ἐπὶ δρομέως τὰ πάντα λέγει. Τί δὲ οὐ λογίζῃ κατεληφέναι ; τὸν σκοπὸν, φησὶν, ἐφ' ᾧ ἀπέσταλαμ· τὸ βραβεῖον, τὸ εἶναι ἀξίος τῆς ἀποστολῆς. Εἰ δὲ Παῦλος ὁ τοσοῦτος μὴ κατελήφθῃ, τί ἡμεῖς ἐροῦμεν ; Ἡὼς οὖν ἀλλαχοῦ φησι, « Τὸν ἀγῶνα ἠγωνίσασαι, καὶ τὸν δρόμον τετέλεκα ; » Ἐπειδὴ πρὸς τὴν ἀναλύσει ἦν τότε. « Ἐν δὲ. » Ἐν δὲ ποιῶ, φησὶ, καὶ ἐνός γίνομαι μόνου. Τὸ, Ἐν δὲ, ἢ κατ' ἑλλειψιν εἰρησθαι νομιστέον, ὡς οἱ πρὸ ἡμῶν ἐξεληφασί. Καὶ γὰρ καὶ ἐν τούτῳ σχήματι πλεονάζει, ἵνα λείπῃ, ἐν δὲ φρονεῖζω, ἐν μελετῶ καὶ διαμεριμῶ. Τί τοῦτο ; τὰ μὲν ὀπίσω, φησὶ, καὶ ἐξῆς. Ἡ οὖν οὕτως ἐκληπτέον, ἢ ἐτέρῳ μᾶλλον ὑποπίπτειν σχήματι τῷ ἀπὸ κοινοῦ. Πολλὸς γὰρ ἐστὶ καὶ ἐν τούτῳ ὁ θεῖος Παῦλος, ἵνα ἢ τὸ, λογίζομαι κατεληφέναι ἀπὸ κοινοῦ. Οἷον οὐδὲν λογίζομαι κατεληφέναι, ἀλλ' ἢ ἐν. Ποῖον δὲ ἐστὶν ὁ λογίζομαι κατεληφέναι ; ὅτι τὰ μὲν ὀπίσω ἐπιλανθανόμενος, τοῖς δὲ ἔμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος, κατὰ σκοπὸν διώκω, καὶ ἐξῆς. Ἐδεῖ γὰρ αὐτὸν κατεληφέναι, ὅτι κατὰ σκοπὸν διώκει, καὶ οὐκ ἐστὶν αὐτῷ μάταιος ὁ δρόμος. Διὸ καὶ ἀλλαχοῦ φησὶν· « Οὕτως τρέχω, ὡς οὐκ ἀδύνατος, οὕτως πρυτεύω, ὡς οὐκ ἀέρα δέρω. » Καὶ πάλιν· « Οὕτως τρέγετε, ἵνα καταλάβητε. » — « Τὰ μὲν ὀπίσω, ἐπιλανθανόμε-

²¹ I Thess. iv, 16. ²² II Tim. iv, 7.

A mortuus est : ita et ego pro hominum utilitate morior : hoc autem est pro Christo mori. « Si quo modo pertingam. » Si quo modo, ait. Vides eum post tanta adhuc ambigere ? « Ad resurrectionem mortuorum. » Gloriosam illam resurrectionem quæ ad ipsum ducit, de qua alibi ait : « Et semper cum Domino erimus ²¹. » — « Non quod jam apprehenderim. » Quoniam dixit, Dum conformis fio morti ejus : erat autem magnum verbum : non contentus est solum dixisse. Si quo modo pertingam ad resurrectionem : sed etiam ostendens nobis manifestius quod is qui etiam conformis est morti Christi nondum aliquid dignum facit cruce Christi, subjungit : Non quod jam apprehenderim seu acceperim, inquit, bravium per hoc quod conformis factus sim morti Christi, **22** aut jam ex hoc perfectus sim. « Sed sector si etiam apprehendam. » Prosequor autem, inquit, bravium si forte ipsum apprehendam. Vide autem quantum habeat emphasis quod ait διώκω, id est, sector sive prosequor, et Si apprehendam. Qui enim sectatur, cum tamen incertus sit utrumnam comprehensurus sit, nihil aliud intuetur, nihil aliud cogitat, nisi assequi id quod sectatur. « In his ob quæ et apprehensus sum a Christo Jesu, » Hoc est in ea re qua apprehensus sum a Christo : jam enim fugientem me comprehendit, et fecit ut crederem. In his ergo ob quæ apprehensus sum, nempe ad prædicandum et gestandum nomen ejus coram gentibus et regibus, ego curro si quo modo apprehendam ut talis efficiar qualis, ut fierem electus sum. Aut ἐφ' ᾧ intellige pro Quandoquidem, ut hic sit sensus : Sed sector si apprehendam, quandoquidem apprehensus sum, dicens rem quæ in debito. « Ego meipsum. » Simul per exemplum quod circa seipsum erat, docet etiam illos modeste de seipsis sentire. et non intumescere quasi jam apprehendissent. « Nondum arbitrator. » Tanquam de cursore omnia loquitur. Quid est autem quod non arbitraris te assecutum esse ? Scopum, inquit, bravium propter quod missus sum ut dignus essem apostolatu. Porro si Paulus, cum tantus esset, non apprehendit, quid nos dicemus ? Quomodo ergo alibi ait : « Certamen decertavi, cursum consummavi ²³ ? » Quoniam tunc resolutioni proximus erat. « Unum autem. » Unum autem ago, inquit, et in uno duntaxat lotus sum. Quod ait : Unum autem, aut per defectum accipiendum est, veluti majores nostri acceperunt. Nam et in hoc schemate frequens est, ut desit Curo, sollicitus sum, anxie cogito. Quidnam illud est ? Ea quidem quæ a tergo sunt, etc. Aut hoc ergo modo accipiendum est : aut potius aliter, ut figuræ subjiciatur quæ appellatur a communi sensu acceptio. Nam et in hac frequens est divus Paulus : ut a communi sensu sumatur hic Arbitror me assecutum esse. Nihil me arbitrator assecutum esse præter quam unum. Quodnam est

autem quod me assecutum esse existimo? quod A vos. » Τοῦτο γὰρ αὐτὸν ἐποίησε τοῖς ἔμπροσθεν ἐπεα quæ a tergo sunt obliviscens, ad ea quæ a ἐκτείνεσθαι, τὸ τῶν ὀπισθεν ἐπιλανθάνεσθαι κατορ- fronte sunt extendor, juxta præfixum signum θωμάτιον.
insequor, etc. Oportebat enim ipsum comprehendisse quod juxta præfixum signum insequeretur. ne vanus esset ei cursus. Ideo quoque alibi ait: 99 « Sic curro, ut non in incertum: sic pugilem ago, non velut aerem feriens 24. » Rursumque: « Sic currite, ut comprehendatis 25. » — « Ea quidem quæ a tergo sunt obliviscens. » Nam id eum faciebat ad ea quæ a fronte erant eniti, si obliviscebatur egre- giorum facinorum quæ a tergo erant.

Ait autem: Ad ea quæ a fronte sunt veluti ad repositum bravium. Semper enim ante me, inquit, illud existimans et longe a me abesse, curro ad ipsum. « Ad ea quæ a fronte sunt extendor. » Continuum cursum significat dictio Extendor, ac si dixisset: Adhuc in cursu sum, tanquam distante longe bravo. Ille siquidem extenditur, qui pedibus B etiamnum currentibus, jam corpore prominat scopum, et penes ferme antevertit inclinatione reliqui corporis. Hoc autem ex magna animi promptitudine et fervore provenit. « Juxta præfixum signum insequor. » Quod est autem ipsius cursus præfixum signum? Regnum cælorum, quod etiam bravium seu palmam vocat. Seipsum enim interpretans, Quod est, ait, præfixum signum sive scopus? Ipsa, inquit, palma supernæ vocationis. « Per Christum Jesum. » Omnia Christo attribuit. Siquidem per Christum, ait, curro. Nam sine Christo ipsiusque auxilio non daretur hunc perficere cursum, etiam si vellemus.

III, 13, 16. *Quotquot itaque perfecti sumus, hoc sentiamus: et si quid aliter sensitis, hoc quoque vobis Deus revelabit. Attamen ad id quod assecuti sumus eadem persistamus regula, idem sentiamus.*

« Hoc sentiamus. » Quidnam? Quod oporteat ea quidem quæ a tergo sunt oblivisci, ad ea vero quæ a fronte sunt extendi. Nam hoc perfectos reddit, cogitare quod absint palma. « Et si quid aliter. » Si quid alio modo assecuti estis, putantes quod non absitis a palma, sed illam assecuti sitis, Deus vobis revelabit quod non recte hoc sentiatis. Qui enim ita sentit, efficitur signior. Ait autem, Hoc quoque, quemadmodum et alia omnia. Siquidem propriam doctrinam Deo ottribuit. « Attamen ad id quod assecuti sumus. » Interim autem dum illud, inquit, Deus revelat, in mensura stemus ac regula ad quam pertigimus: 100 hoc est, ne pereant quæ prius peracta sunt. Στοιχεῖν αὐιεν (quod D Persistere vertimus) est contentum esse, obtemperare, stare. Aut canonem seu regulam dicit fidem. Quemadmodum enim in regula sive abstuleris quidpiam sive addideris, totum perdidisti, ita et in fide. — Interim, inquit, donec vobis veritatem revelaverit, quod assecuti sumus ne perdamus. Quomodo autem perditur? Si negligentes effecti, a priori studio et cursu discedamus, sed oportet eadem regula incedere, hoc est, idem certamen conservare, eosdem exhibere moeas, idem sapere et circa conversationem et circa dogmata. Quemadmodum enim

ἔμπροσθεν δέ, φησιν, ὡς πρὸς τὸ ἀποκειμένον βραβεῖον Ἄει γὰρ ἔμπροσθεν μου νομίζων αὐτὸ καὶ πολὺ μου ἀπέχον, τρέχω ἐπ' αὐτό. « Τοῖς δὲ ἔμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος. » Τὸν σύντομον δηλοῖ δρόμον τὸ, ἐπεκτεινόμενος, ὡσεὶ εἶπεν. Ἐτι ἔχομαι τοῦ δρόμου, ὡς ἔμπροσθεν καὶ πολὺ ἀπέχοντος τοῦ βραβεῖου. Ἐκεῖνος γὰρ ἐπεκτείνεται, ὅστις, καὶ τῶν ποδῶν τρεχόντων, τὸ λοιπὸν ἐπινένευκε σῶμα πρὸς τὸν σκοπὸν, καὶ μικροῦ τούτου πόδας προλαμβάνων ἐν τῇ ἐπικλίσει τοῦ λοιποῦ σώματος. Τοῦτο δὲ ἀπὸ πολλῆς γίνεται προθυμίας καὶ θερμότητος. « Κατὰ σκοπὸν διώκω. » Τίς δὲ τοῦ δρόμου αὐτοῦ σκόπος; Ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ἣν καὶ βραβεῖον καλεῖ. Ἐφερμηγνύων γὰρ ἐκυτὸν φησι. Τίς δὲ ὁ σκόπος; Τὸ βραβεῖον, φησί, τῆς ἄνω κλήσεως. « Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Ὅλα τῷ Χριστῷ ἀνατίθουσιν ἐν Χριστῷ γὰρ, φησί, τρέχω. Ἄνευ γὰρ Χριστοῦ καὶ τῆς ἐκείνου βοήθειας οὐκ ἐνὶ τούτῳ ἀνύσαι τὸν δρόμον, κἄν βουκηνώμεν.

Ἄλλοι οὖν τέλειον τοῦτο φρονούμεν, καὶ εἰ τι ἐτέρως φρονεῖτε, καὶ τοῦτο ὁ Θεὸς ὑμῖν ἀποκαλύψει. Πλὴν εἰς ὃ ἐφθάσαμεν, τῷ αὐτῷ στοιχεῖν κανόνι, τὸ αὐτὸ φρονεῖν.

« Τοῦτο φρονούμεν. » Τὸ ποῖον; Ὅτι δεῖ τῶν μὲν ὀπίσω ἐπιλανθάνεσθαι, τοῖς δὲ ἔμπροσθεν ἐπεκτείνεσθαι. Τοῦτο γὰρ ποιεῖ τελείους, τὸ νομίζειν ἀπολείπεσθαι τοῦ βραβεῖου. « Καὶ εἰ τι ἐτέρως, » εἰ τι ἐτέρως, φησί, καταρωσάσθε, ὅτι οὐκ ἀπολείπεσθε τοῦ βραβεῖου, ἀλλ' ἤδη ἐφθάσατε αὐτὸ, ὁ Θεὸς ὑμῖν ἀποκαλύψει, ὅτι, φησὶν, οὐ καλῶς οὕτως φρονεῖτε. Ὅ γὰρ οὕτως φρονῶν, ῥαθυμότερος γίνεται. Τὸ δὲ καὶ τοῦτο, ὡς καὶ τὰ ἄλλα πάντα, φησί. Τὴν γὰρ οὐκ εἰς διδασκαλίαν τῷ Θεῷ ἀνατίθεται. « Πλὴν εἰς ὃ ἐφθάσαμεν. » Τέως δὲ, φησὶν, ἐν ὅσῳ ἐκεῖνο ἀποκαλύπτει ὁ Θεὸς, εἰς ὃ ἐφθάσαμεν μέτρον καὶ κανόνα, εἰς τοῦτον σῶμεν, τουνέστι, τὸ μὴ ἀπολείπειν τὰ προηγουμένα. Τὸ δὲ, στοιχεῖν, οἷον ἀρκεῖσθαι, παύεσθαι, ἐστάναι. Ἡ κανόνα τὴν πίστιν φησὶν. Ὡσπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ κανόνος κἄν ἀφέλιγος κἄν προσθήκη, ἐλυμγῶν τὸ πᾶν, οὕτως καὶ ἐπὶ τῆς πίστεως, — [ΦΩΤ.] Τέως, φησὶν, ἕως ἂν ὑμῖν ἀποκαλύψῃ τὸ ἀληθές, ὃ κατελείδομεν, μὴ ἀπολείσωμεν. Ἀπόλλυται δὲ πῶς; Ἄν ἀμελήσωμεν τῆς προτέρας σπουδῆς καὶ τοῦ δρόμου παρατραπώμεν. Ἀλλὰ δεῖ τῷ αὐτῷ κανόνι στοιχεῖν, τουτέστι, τὸν αὐτὸν ἀγῶνα συντηρεῖν, τὸν αὐτὸν ἐπιδείκνυσθαι τρόπον, τὸ αὐτὸ φρονεῖν, περὶ τε τῆς πολιτείας, περὶ τε τῶν δογμάτων. Ὡσπερ γὰρ ὁ τι τῶν δο-

24 I Cor. ix, 26. 25 ibid.

γμάτων ἀλλοιώσας, ἅπαντα κατέλυσε καὶ τὰ ἔμπροσθεν, οὕτω καὶ τῆς πολιτείας ὃ τι μεταθήμενος καὶ καθυπεῖς καὶ μὴ τὴν αὐτὴν φυλάττων ἀκριβείαν, καὶ τὰ προλαβόντα ἐλυμήνατο. Ἔτα ἵνα μὴ δόξη δυσκατέρηστων καὶ δύσκολον ἐπιτάττειν, τὸ δι' ἔλου τοῦ βίου ἀρεταῖς καὶ εὐσεβείᾳ συνασκεισθαι, ἐπάγει. Μιμηταί μου γίνεσθε. Ἐῆστον, φησὶν, οὐδὲν ἀδύνατον ἀπαίτῳ, ἄνθρωπος καὶ γὰρ ὁμοιοπαθῆς, ὡς ὁρᾷτέ με, οὕτω καὶ αὐτοὶ ἀγωνίζεσθε. Τῷ αὐτῷ στοιχεῖν κανόνι. Τὸ χωρίον τοῦτο, ἢ προτροπῆς ἐστίν, ἢ εὐχῆς. Ἄλλ' εἰ μὲν προτροπῆς, λείπει τὸ δεῖ. Δεῖ ὑμᾶς στοιχεῖν τῷ αὐτῷ κανόνι, τὸ αὐτὸ φρονεῖν, καὶ ὁφείλετε στοιχεῖν τῷ αὐτῷ κανόνι, ὁφείλετε τὸ αὐτὸ φρονεῖν. Εἰ δὲ εὐχῆ, ἀπὸ κοινοῦ ληφθήσεται τὸ, ἀποκαλύψει, Οἷον ἀποκαλύψει ὑμῖν τῷ αὐτῷ κανόνι στοιχεῖν, καὶ ἐξῆς. Οἶδε γὰρ ἄνευ τῆς θείας ῥοπῆς, μηδὲν κατορθούμενον. Τὸ αὐτὸ φρονεῖν, φησὶν, εἰς ὃ ἐφθάσαμεν ἐν τῇ πίστει, μὴ πλέον, μὴ ἕλαττον.

Revelabit, ut sit sensus: Revelabit vobis ut eadem nihil absque divino perfici auxilio. Idem, inquit, sentire in eo quod in fide assecuti sumus, non plus, non minus.

Συμμιμηταί μου γίνεσθε, ἀδελφοί, καὶ σκοπεῖτε τοὺς οὕτως περιπατοῦντας, καθὼς ἔχετε τύπον ἡμᾶς. Πολλοὶ γὰρ περιπατοῦσιν, οὐς πολλάκις ἔλεγον ὑμῖν. Νῦν δὲ καὶ κλαίων λέγω, τοὺς ἐχθροὺς τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ, ὧν τὸ τέλος ἀπώλεια, ὧν ὁ θεὸς ἡ κοιλία, καὶ ἡ δόξα ἐν τῇ αἰσχύνῃ αὐτῶν, οἱ τὰ ἐπίγεια φρονούντες.

« Συμμιμηταί μου γίνεσθε. » Οὐ γὰρ διὰ λόγων μόνον ἐδίδασκεν ὁ μακάριος οὗτος, ἀλλὰ καὶ ἐν ἔργοις τύπος αὐτῶν ἐγένετο. « Καὶ σκοπεῖτε. » Ἄνω μὲν ἔλεγε, Βλέπετε τοὺς κύνες καὶ τοὺς λακοὺς ἐργάτας, τοὺς ἐτι καὶ μετὰ τὴν πίστιν Ἰουδαίζοντας. Νῦν δὲ, κοινῇ αὐτοῖς διδάσκει παρατήρησιν, ἵνα τούτοις, φησὶν, ἀναμίγνυσθε, οἷον τύπον φέρουσι τῆς ἡμῆς πρὸς ὑμᾶς ἀναστροφῆς. — « Τοὺς οὕτως περιπατοῦντας. » [ΦΩΤ.] Περιπατεῖν ἐνταῦθα, τὸ βιοῦν καὶ πολιτεύεσθαι λαμβάνει ἀπλῶς. Ἐπειδὴ, φησὶ, πολλοὶ περιπατοῦσιν, εἰς διάκρισιν τῶν ὀρθῶς περιπατούντων, καὶ μὴ σκοπεῖτε τίνες περιπατοῦσι κατὰ τὸν τύπον, ὃν περιπατήσαμεν ἡμεῖς, καὶ τούτοις ἔπεσθε, « Πολλοὶ γὰρ περιπατοῦσι. » Κακῶς φησὶν, ἢ περ ἐγὼ. « Νῦν δὲ καὶ κλαίων λέγω. » Ὅρα τὰ σπλάγγνα Παύλου, ἐπὶ τοῖς ἐτέρων κλαίοντα κακοῖς. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτοῖς ἐπέτεινε τὸ νόσημα, πένθει αὐτούς. « Τοὺς ἐχθροὺς τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ. » Ποίους τοῦτους κελεύεις ἡμᾶς παραφυλάττεσθαι; Τοὺς ἐχθροὺς, φησὶ, τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ. Ἦσαν γὰρ τινες Χριστιανοὶ μὲν δῆθεν, ἐν τρυφῇ δὲ καὶ ἀνέσει ζῶντες, οὓς ἐχθροὺς τοῦ σταυροῦ φησὶν. Ἐναντία γὰρ αὐτῷ πράττουσιν ὁ μὲν γὰρ ψυχῆς δεῖται γενναίας, παρατεταγμένως εἰς κινδύνους, καὶ μισομένης τὸν ἴδιον Δεσπότην, οἱ δὲ γίστερὶ δουλεύουσιν. « Ἦν τὸ τέλος ἀπώλεια. » Καλῶς τὸ τέλος εἶπεν ἀπώλειαν, ἐὰν ἄχρι τέλους μείνωσι τοιοῦτοι. Εἰκὸς γὰρ ἦν καὶ μεταβληθῆναι. « Ἦν ὁ θεὸς ἡ κοιλία. » Ὡς δεσποῖν γὰρ, μᾶλλον δὲ ὡς

A is qui aliquid dogmatum immutavit, etiam universa praecedentia dissolvit: ita et in conversatione qui aliquid transgressus et praevicatus est, non eadem observando diligentiam, etiam praecedentia corrumpit. Deinde ne rem difficilem et quae aegre perfici possit videatur praecipere, nempe ut tota vita exercentur in virtutibus et pietate, subjungit: Imitatores mei estote. Quod facillimum est, inquit, exigo, nihilque impossibile, cum et ego homo similiter affectibus obnoxius. Quemadmodum certantem me videtis, ita et ipsi certate. Τῷ αὐτῷ στοιχεῖν κανόνι, τὸ αὐτὸ φρονεῖν. Eadem persistere regula, idem sentire. (Pro quo vertimus, Eadem persistamus regula, idem sentiamus.) Haec particula aut exhortationis est aut precationis: verum si exhortationis sit, deficit Oportet. Oportet, inquit, vos eadem persistere regula, idem sentire: si eadem debetis persistere regula, debetis idem sentire. Si vero precatio est, sumetur a communi sensu regula persistatis, ut idem sentialis. Novit enim

III, 17-19. *Imitatores mei estote, fratris, et considerate eos qui sic ambulant, quemadmodum habetis nos pro typo. Nam complures ambulant de quibus saepe dixi vobis: nunc autem et flens dico: inimicos crucis Christi, quorum finis perditio est, quorum Deus venter est, et gloria in dedecore ipsorum qui terrestria curant.*

C 101 « Imitatores mei estote. » Neque enim divinus hic vir solis docebat sermonibus, sed et pro exemplari ipsis proponebatur in operibus. « Et considerate. » In superioribus quidem dixit, Videte canes, videte malos operarios: nempe eos qui post susceptam fidem adhuc Judaismum sectabantur. Nunc autem communem dat eis observationem: ut illis, inquit, commisceamini qui typum gerunt meae apud vos conversationis. « Eos qui sic ambulant. » Ambulare sumit hic simpliciter pro vivere et conversari. Quandoquidem, inquit, multi ambulant: ad internoscendum quinam recte ambulant, et qui non, considerate qui ambulant juxta vestigia et typum quo nos ambulavimus et eos sequimini. « Nam complures ambulant. » Male, inquit, et aliter quam ego. « Nunc autem et flens dico. » Animadvertite Pauli viscera qui ob aliorum plorat errata. Siquidem quia morbus ipsis protendebatur, luget ipsos. « Inimicos crucis Christi. » Quinam sunt hi quos jubes nos observare? Inimicos, ait, crucis Christi. Erant enim quidam tanquam sane Christiani, qui tamen in deliciis et quiete degabant: quos dicit crucis inimicos; nam contrario modo ad illam, inquit, operantur, ipsa siquidem generosum requirit animum, qui se periculis exponat, et proprium imitetur Dominum: hi autem ventri serviunt. « Quorum finis perditio est. » Recte finem dixit perditionem, si ad finem usque tales permanserint: erat enim verisimile eos qua-

que immutandos. « Quorum deus venter est. » A Siquidem ipsum tanquam regem, imo potius tanquam deum colunt. De quibus alibi dicit; « Edamus et bibamus, eras enim moriemur²⁶. » Etenim ibi quoque de addictis ventri ac gulæ loquebatur. « Et gloria in dedecore ipsorum. » Multi aiunt ipsum per hæc circumcisionem innuisse, at non ita est: sed ob ea, inquit, gloriantur propter quæ occultari et pudore afflci oportuit. « Quia terrestria curant. » Nam qui requiem ac delicias requirunt, hi terrestria curant.

III, 20, 21. *Nostra enim conversatio in cælis est, ex quo etiam Salvatorem expectamus Dominum Jesum Christum, qui transfigurabit corpus nostrum abjectum, ut ipsum conforme fiat corpori 102 illius glorioso, secundum efficaciam, qua potest etiam subjicere sibi omnia.*

Oportet itaque quæ in cælis sunt quærere, ubi nostra est conversatio aut nostræ republicæ administratio. Ibi namque militamus, ibi gubernamur, • Ex quo etiam Salvatorem. » E cælo dominum nostrum ac Salvatorem expectamus, qui in paterna apparebit gloria in secundo adventu cum sanctis angelis suis. Quinetiam transfigurabit, inquit, ac commutabit præsens corpus. Vocavit autem ipsum abjectum, eo quod subjectum sit corruptioni et passionibus ac doloribus. Et faciet, inquit, simile illi suo corpori quod a dextris sedet Patris, et ab incorporeis adoratur potestatibus. Siquidem nostrum quoque corpus in immortalitatem transmutabitur per gratiam Dei nostri Jesu Christi. Væ iis qui ab hac excidunt gloria, et cum dæmonibus numerantur. « Qui transfigurabit. » Multi existimant aliud suscitandum corpus in resurrectione, et non hoc nunc circumdamur, propterea quod dictum sit, Transfigurabit corpus nostrum abjectum in corpus gloriæ suæ. Sed vide quid dicat Methodius libro de Resurrectione. Etiam hoc interim corpus nostrum corpus gloriæ erat ante transgressionem, et adeo gloriosum erat ut nunc post transgressionem corpus abjectum dicatur. Siquidem nisi gloriosum ac inclytum fuisset, nequaquam nunc abjectum appellaretur. Abjicitur enim et deprimitur per lapsum id quod inclytum fuit. Nam quod semper humile fuit, non posset dici per transgressionem humiliatum. Etenim etiam de eo qui stabat, si cadat dicimus quod cecidit: de eo vero qui semper jacuit, nullus poterit dicere quod errans ceciderit. Hoc itaque corpus factum humile et gloriosum resurget et non aliud. « Ut ipsum conforme fiat. » Fortem ac indubitatum facit fidem quod omnino transfigurandum sit corpus nostrum abjectum (si modo voluerimus), ut ipsum conforme fiat gloriæ ipsius. Si enim ad hoc venit, inquit, Dominus noster Jesus Christus, quis ambi-

²⁶ I Cor. xv. 32.

θεῶ δουλεύουσιν αὐτῇ. Περὶ ὧν ἀλλαγῶ φησί: « Φάγωμεν καὶ πίωμεν, αὖριον γὰρ ἀποθνήσκωμεν. » Καὶ γὰρ κἀκεῖ περὶ γαστριμάργων ἔλεγε: « Καὶ ἡ δόξα ἐν τῇ αἰσχύνῃ αὐτῶν. » Ἄλλοι φασί, τὴν περιτεμὴν αὐτὸν διὰ τούτων ἐργάσθαι, ἀλλ' οὐκ ἔστιν. Ἄλλ' ὅτι, φησὶν, ἐφ' οἷς ἐγκαλύπτεσθαι καὶ αἰσχύνεσθαι ἔδει, ἐπὶ τούτοις κρυπνῶνται. « Οἱ τὰ ἐπίγεια φρονούντες. » Οἱ γὰρ ἄνεσιν καὶ τρυφῶν ἐπιζητοῦντες, τὰ ἐπίγεια φρονοῦσιν.

Ἡμῶν γὰρ τὸ πολιτεύμα ἐν οὐρανοῖς ὑπαρχει, ἐξ οὗ καὶ Σωτῆρα ἀπελδεχόμεθα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, ὃς μετασχηματίζει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸ σύμμορφον τῷ σώματι τῆς δόξης αὐτοῦ κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ δύνασθαι αὐτὸν καὶ ὑποτάξει ἑαυτῷ τὰ πάντα.

Δεῖ οὖν τὰ ἐν οὐρανῷ ζητεῖν, ἐνθα ἡμῶν τὸ πολιτεύμα ἐστίν. Ἐκεῖ γὰρ στρατεύμεθα, ἐκεῖ πολιτεύομεθα. « Ἐξ οὗ καὶ Σωτῆρα. » Ἐξ οὐρανοῦ τὸν Κύριον ἡμῶν καὶ Σωτῆρα ἀπεκτεγόμεθα, ἐν τῇ παρρησίᾳ φανερούμενον δόξῃ, ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ μετὰ τῶν ἁγίων αὐτοῦ ἀγγέλων, ὃς, φησὶ, καὶ μετασχηματίζει καὶ μεταβαλεῖ τὸ νῦν σῶμα. Ταπεινώσεως δὲ αὐτὸ ἐκάλεσε, διὰ τὸ ὑποκείσθαι φθορᾷ καὶ πάθει καὶ δόλαις. Καὶ ποιήσει, φησὶν, ὅμοιον ἑαυτῷ τῷ σώματι αὐτοῦ, τῷ ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς καθήμενῳ, τῷ προσκυνουμένῳ παρὰ τῶν ἀσωμίτων δυνάμεων. Καὶ γὰρ εἰς ἄφθαρτον καὶ τὸ ἡμῶν μεταβληθῆσθαι σῶμα, χάριτι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Οὐκί τοῖς ἐκπίπτουσι ταῦτες τῆς δόξης, καὶ μετὰ δαιμόνων τασσομένοις. « Ὅς μετασχηματίζει. » Ἄλλοι νομίζουσιν ἕτερον σῶμα πνευματικὸν ἐγείρεσθαι ἐν τῇ ἀναστάσει, καὶ οὐ τοῦτο δὲ νῦν περικεῖμεθα, διὰ τὸ εἰρῆσθαι, μετασχηματίζει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, εἰς τὸ σῶμα τῆς δόξης αὐτοῦ. Ἄλλ' ὅρα τί φησι Μεθόδιος ἐν τῷ περὶ ἀναστάσεως λόγῳ. Καὶ τοῦτο ποτε ἡμῶν τὸ σῶμα, σῶμα δόξης ἦν πρὸ τῆς παραβάσεως, καὶ οὕτως ἐνδοξον ἦν, ὅτι νῦν μετὰ τὴν παράβασιν, σῶμα ταπεινώσεως λέγεται. Οὐ γὰρ ἂν εἰ μὴ ἐνδοξον ἦν, ταπεινώσεως νῦν ἐκλήθη. Ταπεινοῦται γὰρ ἀπὸ σφάλματος τὸ ἐνδοξον. Τὸ γὰρ δεῖ ταπεινῶν οὐκ ἔστιν τις εἶποι ὅτι διὰ τὴν παράβασιν ἐταπεινώθη. Καὶ γὰρ καὶ περὶ τοῦ ἱσταμένου εἰ πέσει, λέγομεν ὅτι ἔπεσε, περὶ δὲ τοῦ δεῖ κειμένου, οὐκ ἂν τις εἶποι ὅτι ἀμαρτήσας ἔπεσεν. Ὡστε τοῦτο τὸ σῶμα ἄφθαρτον καὶ ἐνδοξον γινόμενον, ἀνίσταται, καὶ οὐχ ἕτερον. « Ἐξ τὸ γενέσθαι αὐτὸ σύμμορφον. » Ἰσχυρὰν καὶ ἀναμφίλεκτον πίστιν τίθει τοῦ πάντως μετασχηματισθῆναι τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν ἂν μόνον βουλώμεθα, εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸ σύμμορφον τῆς δόξης αὐτοῦ. Εἰ γὰρ, φησὶν, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστός ἐπὶ τούτῳ παραγίνεται, τίς ἀμφισβητήσει ὅτι οὐ πάντως ἔσται τοῦτο;

Βίτα θέλεις καὶ ἐτιάν ἀπόδειξιν; ὑποτάξαι ἑαυτῷ ἄ
βούλετα: πάντα.

« Δεῖ γὰρ αὐτὸν, φησί, βασιλεύειν ἄχρις ἂν ὑπο-
ταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα. » Καί. « Ὅταν δὲ ὑποταγῇ
αὐτῷ τὰ πάντα. » Εἰ οὖν αὐτὸς ὁ Υἱὸς βασιλεύει, ἵνα
ὑποτάξῃ αὐτῷ τὰ πάντα, καὶ πάντα ὑποταγῆσεται
αὐτῷ πάντως, δηλονότι καὶ τὸ σῶμα τῆς ταπεινώ-
σεως ἡμῶν ἄνευ μόνον ἡμεῖς θελήσωμεν, ὑποταγῆ-
σεται αὐτῷ. Ἰποτάσσεται δὲ, ὅτε μηδὲν στασιῶδες
καὶ πολέμιον πρὸς τὸν ὑποτάξαντα ἐν ἑαυτῷ φέρει,
ἀλλὰ πάντα σύμφωνα καὶ συμφέροντα, ἐν τε πίστει καὶ
ἐν πολιτείᾳ. Ὅταν δὲ οὕτως ὑποταγῇ αὐτῷ τὸ σῶμα
τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, μετασχηματίζεται δηλονότι
ἀπὸ τῆς ταπεινώσεως τῆς κατὰ τὴν ἁμαρτίαν καὶ
τὴν φθορὰν, καὶ γίνεται σύμμορον τῷ σώματι τῆς
δόξης αὐτοῦ. Μάταιος ὁ φόβος. Οὐ δεῖ δὲ λέγειν ὅτι
τῷ σώματι τοῦ Υἱοῦ ὁ Υἱὸς ὑπατάξει: τὰ πάντα, ἀλλ'
ὅτι αὐτὸς ἑαυτῷ, ὡς εἰπὼν. « Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία
ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς. » Ὡς καὶ ὁ Παῦλος ἀλλαχοῦ
φησί. « Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν ἄχρις οὗ θῆ ἅπαντας
τοὺς ἐχθρούς αὐτοῦ ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. » Καί.
« Ὅταν δὲ ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα. » Τῶν οὖν θεῶν
λογίων τρανῶς ταῦτα λεγόντων, πῶς οὐ δεῖ λέγειν
ὅτι ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ Σωτὴρ Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς αὐ-
τός ἐστιν ὁ καὶ τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν μετα-
σχηματίζων, καὶ ὁ ἐνεργῶν τῆν εἰς αὐτὸν τῶν πάν-
των ὑποταγῆν; τοῦ δὲ Υἱοῦ ὑποτάσσοντος, καὶ ὁ
Πατὴρ ὑποτάσσει. Κοινὰ γὰρ τὰ τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ.
« Κατὰ τὴν ἐνέργειαν. » Εἴτα λοιπὸν, καὶ λογισμὸν δι-
δωσι τοῦ οὕτω παραδόξου πράγματος. Ἔστι γὰρ πα-
ράδοξον, τὸ γίνεσθαι σύμμορον τὸ ἡμῶν σῶμα, τοῦ
θεοῦ ἐκείνου σώματος. Τοῦτο γὰρ, φησί, ὁ Θεὸς καὶ
Πατὴρ ποιήσει, ἀπὸ τῆς ἐνεργείας, τουτίστι, κατὰ
τὴν ἐνέργειαν ἐκείνην, ἐξ ἧς δύνανται καὶ ἐδυνήθη
ὑποτάξαι τῷ Υἱῷ αὐτοῦ τὰ πάντα. Τοιγαροῦν, φησί,
δουλώσεται αὐτῇ, εἰς τὸ εἰς ἀφθαρσίαν μεταβαλεῖν.
Ὅρα δὲ πόσῃν οἶδεν ὁμογνωμοσύνην τῆς ἁγίας Τριά-
δος, ὅτι ἄνω τὸν Υἱὸν ὑποθέμενος τὴν ἀλλαγὴν τοῦ
σώματος ἡμῶν ποιήσει, νῦν τὸν Πατέρα τοῦτο
ποιεῖν λέγει: Ἄρα δὴ ἐν οὕτω νοήσωμεν, μὴ τολ-
μηρόν ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦτο ποιήσει κατὰ τὴν δύναν-
σιν αὐτοῦ ἐκείνην, ἐν ᾗ ὑπέταξε τῷ ἰδιῷ σώματι τὰ
πάντα; Ἄλλ' εἰ οὕτω νοήσωμεν, δέος ἐστὶ μὴ δόξω-
μεν διαίρειν μετὰ τὴν ἔνωσιν, τὴν μίαν σσαρκωμέ-
νην τοῦ Θεοῦ Λόγου φύσιν.

ΚΕΦΑΛΑ. Ζ.

Ἐπιμένετε ἰδίαις τινῶν καὶ κοινῶν πάντων.

Ὡστε ἀδελφοί μου ἀγαπητοί καὶ ἐπιπόθητοι,
χαρὰ καὶ στέφανός μου, οὕτως στήκατε ἐν Κυρίῳ
ἀγαπητοί. Εὐδοκίαν παρκαλῶ, καὶ Συντύχην
παρκαλῶ τὸ αὐτὸ φρονεῖν ἐν Κυρίῳ. Ναὶ ἐρωτῶ καὶ
σε, σύζυγε γνήσιε, συλλαμβάνου αὐταῖς, αἵτινες
ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ συνήθλησάν μοι μετὰ Κλήμεν-

²⁷ I Cor. xv, 27. ²⁸ ibid 28. ²⁹ Matth. xxviii, 18. ³⁰ I Cor. xv, 25. ³¹ Ibid. 28.

get quin omnino id erit? Deinde vis et aliam de-
monstrationem? 103 Subjicere vult sibiipsi
omnia.

« Nam oportet, ait, illum regnare donec subji-
ciantur ipsi omnia ²⁷. » Et: « Cum autem subjecta
fuerint ipsi omnia ²⁸. » Si igitur regnat ipse Filius
donec subjiciantur ipsi omnia, et omnino subji-
ciantur ipsi omnia, manifestum est quod etiam
corpus nostrum abjectum (si modo voluerimus)
subdetur ipsi. Subditur autem cum nihil seditio-
sum et hostile in seipso gestat et adversus eum
qui subjecit ipsum, sed consóna omnia et confor-
mia tam in fide quam in conversatione. Quando
autem illa subditum fuerit ei corpus nostrum abje-
ctum, transfigurabitur sane a dejectione sive de-
pressione quæ est ex peccato et corruptione, et
efficietur conforme corpori glorioso ipsius. Vanus
itaque est timor. Non oportet autem dicere quod
corpori Filii Filius subjiciet omnia, sed quod ipse
sibiipsi, hui dixit: « Data est mihi omnis potestas
in cælo et in terra ²⁹; » Quemadmodum et Paulus
alibi ait: « Nam oportet illum regnare donec po-
suerit omnes inimicos suos sub pedes suos ³⁰. »
Et: « Cum autem subjecta fuerint ipsi omnia ³¹. »
Cum ergo divina oracula aperte ista dicant, an-
non oportet dicere quod Dominus ac Salvator no-
ster Jesus Christus ipse est qui et corpus nostrum
abjectum transfiguratur, et efficit omnium ad se sub-
jectionem? Dum autem Filius subjicit, Pater quo-
que subjicit: communia enim sunt quæ Patris
sunt et Filii. « Secundum efficaciam. » Deinde con-
sequenter dat etiam considerationem rei adeo ad-
mirandæ. Est enim admirandum quod corpus no-
strum conforme fiat divino illi corpori. Nam hoc,
inquit, Deus et Pater faciet ex efficacia, hoc est,
secundum illam efficaciam qua potest et potens fuit
subjicere Filio suo omnia. Itaque subdet, inquit,
ipsam nostræ abjectionem ut in incorruptibilita-
tem transmutetur. Animadvertite autem quantam
novit esse sanctæ Trinitatis conformitatem: cum
præmississet Filium efficere corporis nostri muta-
tionem, nunc Patrem hoc facere dicit. Ulrum autem
præsumptuosum erit si ita intelligamus: quod Fi-
lius hoc facturus est secundum illam suam poten-
tiam, qua subjecit proprio corpori universa. 104
Verum, si ita intelligamus, verendum est ne videamur
post unionem dividere unam incarnatam
Verbi Dei naturam.

CAPUT VI.

Propriæ ad quosdam exhortationes et communes ad
omnes.

IV, 1-3. « Proinde, fratres mei dilecti ac deside-
« rati, gaudium et corona mea, sic state in Domino
« dilecti. Evodiam obsecro et Syntychem obsecro
« ut eodem modo affectæ sint in Domino. Sane
« rogo et te, compar germane, et adjuva illas quæ
« in Evangelio decertarunt mecum, una cum Cle-

ρᾶς τὴν παρὰ πόδα λύπην. « Τὸ ἐπεικὲς ὑμῶν γνωσθήτω πᾶσιν ἀνθρώποις. » Ἐπειδὴ ἀνωτέρω διέβαλε τινὰς, ὧν ὁ Θεὸς ἡ κοιλία, λέγων, καὶ ἡ δόξα ἐν τῇ αἰσχύνῃ αὐτῶν, εἰκὸς ἦν διὰ ταῦτα ἐκπαλεμοῦσθαι πρὸς ἐκείνους τοὺς πιστοὺς. Φησὶν οὖν Μὴ ὡς πολέμοις χρῆσθε, ἀλλ' ἐπεικῶς, καὶ οὐ μόνον αὐτοῖς, νλλὰ καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις. « Ὁ Κύριος ἐγγὺς, μηδὲν μεριμνᾷτε. » Τί γὰρ ἀλύετε, φησὶ, διὰ τὰς ἐκείνων ἐπιβουλὰς, ἢ τοὺς ἄλλους πειρασμούς; Ὁ Κύριος ἐγγὺς, φησὶν, ἡ κρίσις ἐπέστηκε, καὶ ὑμεῖς κάκεινοι τὰς ἀναποδοσείας ἔχετε. Μὴδὲν οὖν, φησὶ, μεριμνᾷτε· Ἄλλ' ἐν παντί, « τουτέστι, πράγματι, τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει, κέχρησθε. Ἔστι μὲν οὖν τοῖς, θλιβομένοις μέγιστη παραψυχή, τὸ ἐγγὺς εἶκαι τὸν Κύριον. Ἰδοὺ δὲ καὶ ἄλλο προσίθησι φάρμακον, τὴν μετὰ εὐχαριστίας εὐχὴν. Αὕτη γὰρ καὶ κυρίως εὐχὴ. Διὰ οὖν τῆς μετὰ εὐχαριστίας εὐχῆς καὶ δεήσεως, τὰ αἰτήματα ὑμῶν γνωρίζεσθαι πρὸς τὸν Θεόν. Ὡς αἶψα μὴ ἔχουσαι εὐχαριστίαν εὐχαί, οὔτε γνωρίζονται πρὸς τὸν Θεόν. Ὁ γὰρ μὴ εὐχαριστῶν ἐπὶ τοῖς παρεληλυθόσι, πῶς ἢ αἰτήσει ἢ λήψεται τὰ μέλλοντα; Ἄλλ' ἐν παντί πράγματι τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει κέχρησθε, δι' ὧν τὰ αἰτήματα ὑμῶν, μετὰ εὐχαριστίας γνωρίζεσθαι. « Καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ. » Εἰρήνης λέγει, τὴν καταλλαγὴν τοῦ Θεοῦ τὴν πρὸς ἡμᾶς. Καλῶς δὲ εἶπεν εἰρήνην. Ἦμεν γὰρ αὐτῷ ἐκπεπολεμημένοι, διὰ δὲ τοῦ αἵματος τοῦ Μονογενοῦς κατήλλαξεν ἡμᾶς ἑαυτοῦ. Ἦγουν περὶ ἐκείνης λέγει, περὶ ἧς φησὶν ὁ Χριστός· « Εἰρήνην τὴν ἐμὴν διδωμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφήμι ὑμῖν. » Ὅταν γὰρ λέγη καὶ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς εἰρηνεύειν, οὐκ ὑπερβαίνει πάντα νοῦν; « Ἡ ὑπερβαίουσα πάντα νοῦν. » Εἰ δὲ ἡ εἰρήνη τοῦ Θεοῦ ὑπερβαίνει πάντα νοῦν, τί εἴποι τις πρὸς τοὺς τὴν οὐσίαν αὐτοῦ περιεργαζομένους; « Φρουρήσει τὰς καρδίας ὑμῶν. » Ὡστε μὴ ὑπὸ πειρασμῶν καταβῆκεσθαι, μήτε ὑπὸ ἀπάτης περιφρεσθαι. « Ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Ἡ ἐν αὐτῷ φυλάξει, ὥστε μένειν καὶ μὴ ἐκπεσεῖν αὐτοῦ, ἢ δι' αὐτοῦ φυλάξει.

pam de his qui ipsius substantiam curiose scrutantur? « Custodiet corda vestra: » Ne sub afflictioibus demergamini aut sub fraude circumferamini et erretis. « In Christo Jesu. » Aut custodiet ut in ipso maneatis, et non excidatis ab ipso: aut per ipsum custodiet.

Τὸ λοιπὸν, ἀδελφοί, ὅσα ἐστὶν ἀληθῆ, ὅσα σεμνὰ, ὅσα δίκαια, ὅσα ἀγνά, ὅσα προσφιλῆ, ὅσα εὐρημα. Εἴ τις ἀρετὴ, καὶ εἴ τις ἔπαινος, ταῦτα λογίζεσθε. Ἄ καὶ ἐμάθετε, καὶ παραλάβετε, καὶ ἠκούσατε, καὶ ἴδετε ἐν ἑμοί, ταῦτα πράσατε, καὶ ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης ἔσται μεθ' ὑμῶν.

Ἦντα ὑμῖν εἴρηται, τοῦτο λείπεται νοῦν. Ἐπειγομένου δὲ τὰ βήματα. Ἀληθῆ δὲ φησὶ τὰ ἐνάρετα. Ψεῦδος γὰρ ἡ κακία. Σεμνὰ δὲ, τὰ ὅσα ἐν σχήμασι, καὶ λόγοις, καὶ βεβήμασι, καὶ πράξεσιν. Ἀγνά δὲ, ὡς πρὸς ἀντιδυστολίαν τοῦ τὰ γήϊνα φρονούντων. Προσφιλῆ δὲ, ἢ τῷ Θεῷ, ἢ τοῖς πιστοῖς. « Εἴ τις ἀρετὴ, καὶ εἴ τις ἔπαινος. » Βούλεται οὕτως ζῆν αὐτοῦ, ὡς καὶ ἀνθρώποις ἀρίσκων. (Ἀπρόσκοποι

³⁵ Joan. xiv, 27.

dium sit nempe obscurante expectato gaudio praesentem maerorem aut dolorem. « Modestia vestra nota sit omnibus hominibus. » Quoniam in superioribus quosdam vituperavit, dicens: Quorum Deus venter est et gloria in dedecore ipsorum: verisimile erat quod erga illos futurum esset ut hostiliter se gererent fideles. Ait ergo: Non tanquam cum hostibus cum eis conversemini, sed mansuete: nec id solum cum ipsis, sed cum omnibus etiam hominibus. « Dominus prope est: de nulla re solliciti sitis. » Cur enim, ait, animo conciditis propter illorum insidias aut alias afflictiones? Dominus, inquit, prope est, iudicium instat: et vos et illi retributiones habebitis. **106** De nulla itaque re sitis solliciti: « Sed in omni: » puta negotio (Siquidem παντί, cum non sit feminimum, jungi non potest τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει), precatatione et obsecratione utamini. Maxima ergo consolatio est his qui affliguntur quod Dominus prope sit. Ecce autem et aliud addit pharmacum, precatationem cum gratiarum actione: Nam haec gratior precatio est. Itaque per precatationem cum gratiarum actione precatationes vestrae innotescant apud Deum: tanquam innuat quod precatationes quae gratiarum actionem non habent, bene innotescant quidem. Qui enim gratias non agit de his quae accepit, quomodo petet aut accipiet quae futura sunt? Sed in omni re precatatione obsecratione utamini, per quas petitiones vestrae cum gratiarum actione innotescant. « Et pax Dei. » Pacem dicit Dei erga nos reconciliationem. Bene autem dixit pacem. Nam eram facti ipsi inimici, sed per sanguinem Unigeniti reconciliavit nos sibi ipsi. De illa igitur loquitur de qua ait Christus: « Pacem meam do vobis, pacem relinquo vobis ³⁵. » Cum enim dixerit ut etiam erga inimicos pacem habeant, annon excedit omnem intellectum? « Quae excedit omnem intellectum. » Quod si pax Dei excedit omnem intellectum, quid dicet quispiam de his qui ipsius substantiam curiose scrutantur? « Custodiet corda vestra: » Ne sub afflictioibus demergamini aut sub fraude circumferamini et erretis. « In Christo Jesu. » Aut custodiet ut in ipso maneatis, et non excidatis ab ipso: aut per ipsum custodiet.

IV, 8, 9. « Quod reliquum est, fratres, quaecunque sunt vera, quaecunque honesta, quaecunque justa, quaecunque pura, quaecunque amabilia, quaecunque boni omnis: si qua virtus et si qua laus, haec cogitate: quae et didicistis et accepistis et audistis et vidistis in me, haec facite, et Deus pacis erit vobiscum. »

Omnia vobis dicta sunt: id nunc restat ut sit qui verbasollicitet. Veram autem dicit studiosa seu quae virtutis sunt: mendacium enim vitium est. Honestas vero, sive in habitu, sive in sermonibus, sive in incessu, sive actionibus. Pura autem, tanquam ad differentiam eorum qui terrena curant. **107** Amabilia vero, aut Deo aut fidelibus. » Si qua virtus et qua laus. » Vult ipsos ita vivere,

γμκτι σχολάζων : « Οὐχ ὅτι καθ' ὑστέρησιν λέγω. » Ἀπειδὴ ἠρέμυα ἐπετίμησεν αὐτοῖς γράψας, ἤδη ποτὲ, φησὶν. Ἄπερ εἶπον, οὐ διὰ τοῦτο εἶπον ὡς ἐν ἐνδεῖα ὦν, ἀλλὰ πρὸς τὸ ὑμῶν συμφέρον, φησὶν, εἶπον, ἵνα μὴ ἀκαρποὶ ᾖτε, ἄπερ κάτω λέγει. — [ΦΩΤ.] Εἶπον ὅτι ἐχάρην ἐν Κυρίῳ, μεγάλως, ὅτι ἀνεθάλετε τὸ ὑπὲρ ἐμοῦ φρονεῖν. Ἀλλὰ μὴ νομίσητε, φησὶν, εἰπὲς με τοῦτο, διὰ τὴν ὑστέρησιν ἦν εἶχον. Ἐγὼ γὰρ, φησὶν, ἔμαθον, καὶ ἐξῆς. Γεγυμνασμένος, φησὶν, εἰμὶ ἐν πᾶσι, καὶ οὐδὲ ὑστερούμενος δυσχεραίνω. Ἐχάρην δὲ ἕμῳς ἐφ' ὑμῖν, ὅτι καλῶς ἐποιήσατε. Κοινωνοὺς γὰρ ἐαυτοῦς τῆς ἐμῆς θλίψεως ποιήσαντες, καὶ τῶν βραβείων κοινωνήσατε. Διὰ τοῦτο ἐχάρην μεγάλως. Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι Ἐχάρην μεγάλως, διότι ὑμεῖς καλῶς ἐποιήσατε συγκοινωνοὶ γεγονότες μου τῆς θλίψεως, ἐπανακημύησατε αὐτοῦς, ὅτι ἀπ' ἀρχῆς ταύτην αὐτοῖς τὴν χάριν καὶ τὴν εὐσργεσίαν κατέτιθετο, τὸ ἐξ αὐτῶν λαμβάνειν τὰ πρὸς τὴν χρείαν, καὶ κοινωνοῦς αὐτοῦς διὰ τοῦτου παρασκευάζειν καὶ τῶν διὰ Χριστὸν θλίψεων, καὶ τῶν ἐπὶ τούτοις κειμένων βραβείων. Μὴ γὰρ νομίσητε, φησὶν, ὅτι νῦν διὰ τὸ μακρὰν με γενέσθαι, καὶ ἐν τόπῳ ἐν ᾧ τὸ κήρυγμα ὡσπερ ἐν ὑμῖν οὐκ ἐπλατύνθη, οὐδὲ εἰσιν οἱ προθύμῳς οὕτω τὰ πρὸς χρείαν ἐπιχορηγοῦντες, διὰ τοῦτο τὴν ὑμῶν χορηγίαν ἀπεδεξάμεν καὶ ἡξίωσα ὑμᾶς κοινωνοῦς καὶ τῆς θλίψεώς μου καὶ τῆς μισθοποδοσίας γενέσθαι.

non adeo dilata est sicut inter vos, nec sunt qui propterea sumptum a vobis acceperim, et voluerim vos

Καὶ γὰρ καὶ ἐγγυς ἔτι ὦν, καὶ πολλοὺς ἔχων εἶπερ ἠθέλων τοὺς χορηγοῦντας, ὑμᾶς προέκρινα. Καὶ ἐξερχόμενος γὰρ ἀπὸ Μαικεδονίας, καὶ ἐν Θεσσαλονίκῃ, ὑμᾶς ἡξίωσα χορηγοῦς εἶναι τῆς χρείας μου. Μὴ νομίσητε δὲ ταῦτα λέγειν με καὶ ἐπαίρειν τὴν πράξιν ὑμῶν ταύτην, ἵνα ἔτι καὶ ἔτι χορηγήτε, καὶ ταῖς χρείαις μου ἐπαρτήτε. Τοσοῦτον γὰρ δὴ διὰ τοῦτο εἰπεῖν αὐτὰ, ὅτι ἰδοὺ λέγω. Ἀπέχω πάντα, ἀντὶ τοῦ Ἀπήλλαγμα πρὸς πάντα τὰ πρὸς τὴν χρείαν ἀπήλλαγμα δὲ, ὅσον οὐκ ἔτι χρείαν ἔχω τούτων. Εἶτα ἵνα μὴ λυπήσῃ ὡς ἀπαξιῶν, Οὐχί, φησὶν, ἀλλ' ὅτι περισσεύω, καὶ ἐξῆς. « Ἐγὼ γὰρ ἔμαθον ἐν οἷς εἶμι. » Διδαχῆς ἄρα τὸ πρᾶγμα καὶ ἀσκήσεως. Τί δὲ ἔμαθες, ὦ θεία ψυχή; Ἐν οἷς εἶμι. Τουτέστι, τοῖς παροῦσιν ἀρχεῖσθαι, φησὶ, καὶ αὐτάρκης εἶναι. « Οἶδα καὶ ταπεινοῦσθαι. » Ἴσως ἐρεῖ τις, τὸ μὲν εἰδέναι λιμὸν φέρειν, ἀρετῆς, τὸ δὲ χορεῖσθαι, ποῖας ἀρετῆς; Καὶ σφόδρα ἀρετῆς. Ὡσπερ γὰρ ἡ στενοχωρία, οὕτως καὶ ἡ ἄδεια οἶδος τίκταιν πολλὰ κακὰ. Πολλοὶ γὰρ ἐν ἀφρονίᾳ γενόμενοι, ῥάθυμοι γινώσκονται, καὶ οὐκ ἔσχυσαν ἐνέγκαι κοιλίαν κενωτάσμενην. Καὶ γὰρ ὁ Ἰσραήλ, οὐκ ἤνεγκε τὸν κόρον, ἀλλ' ἀπελάκτισεν. Ἀλλ' οὐχ ὁ Παῦλος. « Ταπεινοῦσθαι. » Οἷον λιμώττειν. « Περισσεύειν. » Οἷον, κορίνυσεσθαι. Ἐν παντὶ καὶ ἐν πᾶσι μεμύημαι. Ἐν παντὶ πράγματι, φησὶ, καὶ ἐν

²⁸ Deut. xxxii, 1 seqq.

A quo gloriantur, inquit, inveniantur sicut et ego : quoniam accipiebat non tantum propter suam necessitatem quantum propter eorum utilitatem qui præbebant. Unde enim in peregrina terra alii potuisset, cum neque aliquid importasset, neque manuali operi, sed prædicationi vacaret ? Non quod juxta penuriam loquar. » Quoniam scribendo clam eos objurgavit, non tandem ait : Quæ dixi, non propter ea dixi quod in penuria sim, sed ad vestram, inquit, utilitatem locutus sum, ne sine fructu sitis, veluti inferius dixit. Dixi quod gavisus sim in Domino magnopere quod refflorueritis ut pro me solliciti essetis : sed ne me, inquit, hæc dicere existimetis quod in penuria fuerim : Nam ego, ait, didici, etc. Exercitatus sum in omnibus : et ne egestate quidem pressus indigne fero : verum etiam vestri causa gavisus sum quod recte feceritis : cum enim participes meæ afflictionis visipos feceritis, etiam præmiorum participes eritis : et propterea magnopere gavisus sum. Postquam dixit : Gavisus sum magnopere quod vos recte feceritis, facti participes meæ afflictionis, suggerit quod ab exordio hanc gratiam et hoc beneficium ad ipsos retulerit, ut ab eis necessaria acciperet, et per hoc eos quoque redderet participes afflictionum propter Christum inflictarum, et præmiorum quæ his reponuntur. Ne existimetis, inquit, quod non eo quod longe absim et in loco ubi prædicatio prout animo necessaria ministrant, **109** pro-

C Etenim cum adhuc prope essem, multosque habuissem si libuisset qui sumptum suppeditassent, vos præelegi. Nam et a Macedonia egressus et a Thessalonica, vos dignos duxi qui necessaria mihi suppeditaretis. Ne existimetis autem me hæc dicere, et hanc vestram actionem extollere, ut magis ac magis suppeditetis, meisque necessitatibus faciatis satis. Tantum abest, ut propterea hæc dicam, quod ecce recepim omnia, id est, exemptus sum circa omnia quæ necessitatem concernunt : exemptus sum, inquam, sicut jam his non indigeam. Deinde ne mærore eos afficiat tanquam repudians : Non, inquit, sed quod abunde mihi sit, etc. « Nam ego didici in quibus sum. » Doctrinæ certe hoc est et exercitii. Quid autem didicisti, beata anima ? His in quibus sum, id est, præsentibus, esse contentus et sufficientiam habere. « Novi et humilis esse » Dicit fortasse aliquis : Scire quidem ferre famem, virtutis est : nosse autem saturari, cujus erit virtutis ? Maxime etiam virtutis est. Quemadmodum enim angustia, ita et securitas multa novit parare mala. Complures namque qui ad abundantiam pervenerunt, segniores facti sunt, nec saturatum ventrem ferre potuerunt. Etenim Israel satietatem non tulit, sed recalcitavit ²⁹ : at non ita Paulus. « Humilis esse, » hoc est, fame premi. « Exuberare, » id est, saturari, Ubi-

que et in omnibus institutus sum. Aut ἐν παντί καὶ ἐν πᾶσι in omni re et in cunctis quæ intercidunt. Institutus sum, id est, omnium habeo experientiam. « Omnia possum per Christum qui me corroborat. » Ne de se jactare videatur : præterea ut etiam gratus sit, omnia Christo fert accepta. Quæ dicta sunt, inquit, non meum sunt facinus, sed Christi, qui hanc mihi tribuit fortitudinem. « Attamen recte fecistis. » Ne enim segniores fiant, audientes quod nullo ergat, alio modo tractat sermonem. Siquidem per præcedentia fastum eorum ad modestiam revocavit : per hoc vero promptiores facit. Non dixit : Dedistis ac refocillastis meum mærorem, sed quod melius est, Communicastis afflictioni meæ. Quantum est autem socium fieri Pauli, idque in afflictione pro Christo tolerata.

IV, 15-19. **110** *Nostis autem et vos, Philippenses, quod in principio Evangelii cum egressus essem a Macedonia, nulla mihi Ecclesia communicavit in rationem dandi et accipiendi, nisi nos soli. Nam et in Thessalonica cum essem, semel et iterum ad id quod opus erat mihi misistis. Non quod requiram donum, sed requiro fructum exuberantem in rationem vestram. Recepi autem omnia et abundo. Expletus sum postquam ab Epaphrodito accepi quæ a vobis missa sunt, odorem bonæ fragrantiae, hostiam acceptam gratamque Deo. Deus autem meus supplebit quidquid opus fuerit vobis secundum divitias suas, in gloria per Christum Jesum.*

Pro correptione supradicta qua ait : Jam tandem refloruitis, nunc occulte respondet. Ne me, inquit, ea dixisse existimetis quod egeam aut exigam, sed quod fiduciam habeam de vobis. Ut autem fiduciam haberem, vos ansam dedistis, qui in principio Evangelii necessaria præbistis. « In principio Evangelii. » Antea, inquit, omnino confirmati fuistis. « Cum egressus essem a Macedonia. » Non potest dici, ait, quod dederitis tanquam ei qui apud vos erat. Cum egressus essem, inquit, non ex vestra tantum civitate, verum etiam ex provincia. « Nulla mihi Ecclesia. » Non ait : Nulla mihi Ecclesia dedit, sed, Communicavit. Siquidem communicatio est. Dabam enim spiritualia, inquit, et accipiebam carnalia : quemadmodum alibi quoque ait : « Si nos vobis spiritualia seminavimus, an magnum est si nos carnalia vestra metamus⁸⁹ ? » Quod tamen, ait, In rationem dandi et accipiendi, alio etiam modo condemnationem habet. Non dederunt enim carnalia, sed neque accipere voluerunt spiritualia « Nam et in Thessalonica. » Hoc magis adhuc est, quod cum in ipsorum metropoli versaretur, ab his alebatur. Propterea ait : Quod opus erat, id est, necessario sumptus et quæ usui erant. « Non quod requiram munus. » Quoniam sese demittendo locutus, dicens : Ad id quod mihi necessarium erat, ne illi ex hoc offerrentur, ait : Non quod requiram

πᾶσι τοῖς παρεμπιπτούσι, μεμύημαι. Τοῦτέστι. Μεῖζον ἀπάντων ἔχω. « Πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυνάμουντί με Χριστῷ. » Ἴνα μὴ δόξη μεγαλοβόημεν, ἄλλως τε καὶ ὡς εὐχάριστος, πάντα τῷ Χριστῷ ἀνατίθειν. Οὐκ ἐμὸν, φησί, κατόρθωμα τὰ ἐργάμενα, ἀλλὰ τοῦ τὴν ἰσχύον μοι ταύτην παρέχοντος Χριστοῦ. « Πλὴν καλῶς ἐποιήσατε. Καὶ τούτων οὕτως ἔχόντων, φησί, καὶ ἐμοῦ πάντα φέρειν ἰσχύοντος, καλῶς, φησὶν, ἐποιήσατε συγκοινωνήσαντές μου τῇ θλίψει. Ἴνα γὰρ μὴ ῥαθυμότεροι γίνωνται ἀκούσαντες, ὅτι Οὐδενὸς δεῖομαι, ἄλλως μεταχειρίζει τὸν λόγον. Διὰ μὲν γὰρ τῶν ἔμπροσθεν, τὸ φρόνημα αὐτῶν κατέστειλε, διὰ δὲ τῶν νῦν, προθυμοτέρους ποιεῖ. Οὐκ εἶπε, Δεδωκότες καὶ παύσαντές μου τὴν λύπην, ἀλλ', ὁ σεμνότερον ἦν, « Συγκοινωνήσαντές μου τῇ θλίψει. » Οἷον δὲ ἐστὶ καὶ κοινωνῶν γενέσθαι Παύλου, καὶ ἐν τῇ ὑπὲρ Χριστοῦ θλίψει.

Οἴδατε δὲ καὶ ὑμεῖς, Φιλιππηῖοι, ὅτι ἐν ἀρχῇ τοῦ Εὐαγγελίου ὅτε ἐξῆλθον ἀπὸ Μακεδονίας, οὐδεμίαν μοι Ἐκκλησίαν ἐκοινωνήσαν ἐν λόγον δόσεως καὶ λήψεως, εἰ μὴ ὑμεῖς μόνοι. Ὅτι καὶ ἐν Θεσσαλονίκῃ ἅπαξ καὶ δις, τὴν χρείαν μοι ἐπέμψατε. Οὐχ ὅτι ἐπιζητῶ τὸ δόμα, ἀλλ' ἐπιζητῶ τὸν καρπὸν τὸν πλεονάζοντα εἰς λόγον ὑμῶν. Ἀπέχω δὲ πάντα καὶ περισσεύω. Πλεπλήρωμαι δεξιμένοις παρὰ Ἐπαφροδίτου τὰ παρ' ὑμῶν, ὄσμην εὐωδίας, θυσίαν δεκτὴν εὐάρεστον τῷ Θεῷ. Ὁ δὲ Θεὸς μου πληρώσει πάνταν χρείαν ὑμῶν κατὰ τὸν πλοῦτον αὐτοῦ, ἐν δόξῃ ἐκ Χριστοῦ Ἰησοῦ.

Ἵπὲρ τῆς ἄνω εἰρημένης ἐπιπλήξεως ἐνθα εἶπε τὸ, Ἴδὴ ποτὲ ἀνεθάλετε, νῦν ἡμέρα ἀπολογεῖται. Μὴ γὰρ, φησὶν, ὡς χρῆζοντά με ἢ ἀπαιτοῦντα νομίσαιτε εἰρηκέναι, ἀλλ' ὅτι θαρρῶ ὑμῖν, φησὶ. Τοῦ δὲ θαρρῆν ὑμεῖς δεδώκατε τὰς ἀφορμὰς, ἐν ἀρχῇ τοῦ Εὐαγγελίου μοι παρασχόντες. « Ἐν ἀρχῇ τοῦ Εὐαγγελίου. » Πρὶν ὄλωσ, φησὶν, ἰδεοβαῖώθητε. « Ὅτι ἐξῆλθον ἀπὸ Μακεδονίας. » Οὐκ ἐστὶ, φησὶν, εἰπεῖν, ὅτι ὡς παρ' ὑμῖν ὄντι δεδώκατε. Ὅτι φησὶν ἐξῆλθον, οὐ μόνον τῆς πόλεως ὑμῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐπαρχίας. « Οὐδεμίαν μοι ἐκκλησίαν ἐκοινωνήσατε. » Οὐκ εἶπεν. Οὐδεμίαν μοι Ἐκκλησίαν δέδωκεν, ἀλλ', « Ἐκοινωνήσατε. » Κοινωνία γὰρ ἐστὶ τὸ πρᾶγμα. Ἐδίδουν γὰρ φησὶ, πνευματικὰ, καὶ ἐλάμβανον σαρκικὰ, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ φησὶν. « Εἰ ἡμεῖς ὑμῶν τὰ πνευματικὰ ἐσπειραμεν, μέγα εἰ ἡμεῖς ὑμῶν τὰ σαρκικὰ ἐσπόμεν ; » Τὸ δὲ, εἰς λόγον δόσεως καὶ λήψεως, καὶ ἄλλως ἔχει τὴν κατάγνωσιν. Οὐκ ἔδωκαν γὰρ σαρκικὰ, ἀλλ' οὐδὲ λαβεῖν ἠθέλησαν πνευματικὰ. « Ὅτι ἐν Θεσσαλονίκῃ. » Τοῦτο πλὴν ἐστὶν, ὅτι ἐν αὐτῇ τῇ μητροπόλει αὐτῶν διέγων, παρὰ τούτων ἐπέφετο. Διὸ φησὶν, ὅτι Ἐν Θεσσαλονίκῃ εἰς τὴν χρείαν, οἷον εἰς τὰ χρειώδη δαπανήματα. « Οὐκ ὅτι ἐπιζητῶ τὸ δόμα. » Ἐπειδὴ ταπεινῶς ἐφθέγγετο εἰπὼν εἰς χρείαν μου, ἵνα μὴ ἐκ τούτου ἐπαρθῶσιν ἐκείνοι, φησὶν. Οὐχ ὅτι ἐπιζητῶ τὸ δόμα ὑμῶν, διὰ τοῦτο ταῦτα λέγω, ἀλλ' ἐπιζητῶ τὸν καρπὸν ὑμῶν, τὸν εἰς

⁸⁹ I Cor. ix, 11.

λόγον ὑμῶν, οὐκ ἐμοῦ, πλεονάζοντα. Ὁρᾷς ὅτι αὐτοὶ ἀφελούνητο ἐκ τοῦ παρέχειν; ὡσεὶ ἔλεγε· Διὰ τὸ ὑμῶν συμφέρον, ταῦτα ζητῶ, ἵνα ὑμεῖς καρπὸν ἐνέγκητε. « Ἀπέχω δὲ πάντα. » Ἐκ τούτου πάλιν προθυμοτέρους αὐτοὺς ποιεῖ. Ἀπέχω, φησί, πάντα καὶ περισσεύω, τουτέστι, καὶ τὰ ὑπὲρ τοῦ προτέρου χρόνου, καθ' ἕν οὐκ ἐπέμψατε. « Καὶ περισσεύω. » Τουτέστι, πλείω τῶν παραλειφθέντων δεδέχθαι ἤγγιμαι. « Πεπλήρωμαι. » Πάντα, φησί, τὰ χρωσθέντα μοι. Χρέος γὰρ οἶδε τὸ πρᾶγμα, πεπλήρωμαι, φησί, δεξιόμενος παρὰ Ἐπαφροδίτου. Διὰ τούτου ἦσαν ἀποστείλαντες. « Ὁσμὴν εὐωδίας. » Ὁσμὴν εὐωδίας καὶ θυσίαν δεκτὴν τῷ Θεῷ ὑπάρχοντά φησι. Βαβαὶ ποῦ τὰ δοθέντα ἀνίγαγεν! Οὐκ ἐμοί, φησὶν, ἀλλὰ τῷ Θεῷ δεδώκατε. Ἐδεχόμεν γὰρ τὰ παρ' ὑμῶν, φησὶν, ὁσμὴν εὐωδίας καὶ θυσίαν Θεῷ ὑπάρχοντα. Καὶ γὰρ θυμιάματά τε καὶ θυσία λογικὴ Θεῷ μόνῃ προσάγεται. Καὶ τὰ παρ' ὑμῶν, φησὶ, δῶρα, Θεῷ προσαχθέντα τυγχάνει. « Ὁ δὲ Θεὸς μου πληρῶσει πᾶσαν χρεῖαν ὑμῶν. » Ἐπειδὴ εἶπεν ἄνω, « Πικρεῖσθε δὲ » τουτέστι, « Ἐν ἰνδείᾳ ἦτε, νῦν ἐπαύχεται αὐτοῖς τὴν αὐτάρκειαν, εἰς τὸ καὶ ἑτέροις δύνασθαι χορηγεῖν. » Κατὰ τὸν πλοῦτον αὐτοῦ ἐν δόξῃ. » Τοῦτο εἶπε, δεκνὺς ὅτι καὶ εὐκόλον αὐτῷ δοῦναι. Πλούσιος γὰρ ἐστὶ. Δώσει δὲ ὑμῖν ἐν δόξῃ. Τουτέστι, ὡς εἰς δόξαν αὐτοῦ τὴν δόσιν προχωρήσει. « Σὺν Χριστῷ Ἰησοῦ. » Ἡ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ δώσει. Ὁ γὰρ πεπληρωμένος τοῖς χρεωδέσιν, εὐχαριστεῖ τῷ δεδωκότι.

διὰ, id est In pro Per. Dabit ergo per Christum Jesum. Qui enim expletus est his quæ necessaria erant, gratia agit ei qui dedit.

Τῷ δὲ Θεῷ καὶ Πατρὶ ἡμῶν ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. Ἀσπάσασθε πάντα ἄγιον ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ σὺν ἐμοὶ ἀδελφοί, ἀσπάζονται ὑμᾶς πάντες οἱ ἄγιοι· μάλιστα δὲ, οἱ ἐκ τῆς Καίσαρος οἰκίας. Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν.

Ἐπειδὴ εἶπε, Διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ πληρῶσει πᾶσαν χρεῖαν ὑμῶν, δοξολογεῖ καὶ τὸν Πατέρα, τὸν διὰ τοῦ Γιοῦ διδόντα τὴν αὐτάρκειαν. « Ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ σὺν ἐμοί. » Ἦσαν γὰρ πλείους μετ' αὐτοῦ, πλὴν ὅτι μόνος ἰσόψυχος ὁ Τιμόθεος, ὡς ἄνω φησὶν. Ὁμῶς δὲ τὰ Παύλου σπλάγχνα, ὅτι καὶ τούτους ἀδελφοὺς καλεῖ. « Ἀσπάζονται ὑμᾶς πάντες οἱ ἄγιοι. » Σημεῖον ἦν ὅτι ὁ Παῦλος παρ' αὐτοῖς ἐπήγει τοὺς Φιλιππησίους, διὸ καὶ ἀσπάζονται αὐτούς. « Μάλιστα δὲ, οἱ ἐκ τῆς Καίσαρος οἰκίας. » Ἀνέβρωσιν αὐτοὺς ὅτι καὶ τὴν βασιλικὴν οἰκίαν ἐξῆσσε τὸ κήρυγμα. Οὐ γὰρ ἂν μὴ πιστεύσαντες, ἤσπασαντο τοὺς Φιλιππησίους. Ἡρὸς τούτοις καὶ τοῦτο διδάσκει. Εἰ οἱ ἐν τοῖς βασιλείοις πάντων κατεφρόνησαν καὶ τῷ Χριστῷ ἐπίστευσαν, πόσῃ μᾶλλον ὑμᾶς τοὺς πένητας τοῦτο δεῖ ποιεῖν; « Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν. » Τὸ σὴνηθες αὐτῷ, εὐχῆ πάει τὴν Ἐπιστολὴν καὶ νῦν.

Τέλος σὺν Θεῷ τῆς πρὸς Φιλιππησίους Ἐπιστολῆς.

Ἐγράφη ἀπὸ Ῥώμης δι' Ἐπαφροδίτου.

A munus vestrum propterea hoc dico, sed requiro fructum vestrum qui in rationem vestram non meam exuberat. ¶ ¶ ¶ Vides quod ipsi juvabantur ex hoc quod necessaria præberent? Ac si diceret: Propter utilitatem vestram hæc quæro, ut vos fructum referatis. « Recepi tamen omnia. » Ex hoc rursum promptiores eos reddit: Recepi, inquit, omnia et abundo: hoc est, etiam ea quæ prioris temporis erant cum non misistis. « Et abundo. » Id est, plura quam suscepta sunt me recepisse duco. « Expletus sum. » Omnia, ait, quæ mihi debebantur: scit enim hæc sibi deberi. Expletus sum, inquit, posteaquam accepti ab Epaphrodito. Per hunc illi miserant. « Odorem bonæ fragrantiae. » Odorem bonæ fragrantiae et hostiam Deo acceptam dicit illa esse. Papæ! quantum extulit quæ data erant! Non mihi, ait, sed Deo dedistis. Accepi enim, inquit, a vobis quæ erant odor bonæ fragrantiae et hostia Deo. Et enim thymiaa ei hostia rationalis soli Deo offeritur: et quæ a vobis missa sunt dona, Dei oblata sunt. « Deus autem meus supplevit quidquid opus fuerit vobis. » Quoniam superius dixit: Sed de erat vobis oportunitas, hoc est, in indigentia constituti eratis: nunc præcatur illis sufficientiam, quo et aliis possint necessaria ministrare. « Secundum divitias suas in gloria. » Hoc dixit quod etiam facile sit ipsi dare, est enim dives. Dabit autem vobis in gloria: hoc est, ut donum producat ad gloriam suam. « Per Christum Jesum. » Nam ἐν capitur pro

IV, 20-23. « Deo autem et Patri nostro gloria in « sæcula sæculorum. Amen. Salutate omnem sanc- « tum in Christo Jesu. Salutant vos qui mecum sunt « fratres. Salutant vos omnes sancti, maxime vero « qui sunt ex Cæsaris familia. Gratia Domini nostri « Jesu Christi cum omnibus vobis. Amen. »

Quoniam dixerat, per Jesum Christum supplebit quidquid opus fuerit vobis, glorificat etiam Patrem, qui per Filium dedit sufficientiam. « Salutant vos qui mecum sunt. » Plures enim cum ipso erant, nisi quod æqualis erga ipsos animi solus erat Timotheus, sicuti superius dixit. Attamen considera Pauli viscera, quod etiam hos fratres vocet. « Salutant vos omnes sancti. » ¶ ¶ ¶ Signum erat quod Paulus apud illos collaudabat Philippenses, ideo etiam ipsos salutant. « Maxime vero qui sunt ex Cæsaris familia. » Recreat ipsos indicans quod regiam familiam prævenerit prædicatio: neque enim Philippenses salutassent nisi credidissent. Ad hæc id etiam docet. Si hi qui in regibus sunt omnia contempserunt et in Christum crediderunt, quanto magis vos qui pauperes estis hoc facere oportet. « Gratia Domini nostri Jesu Christi cum omnibus vobis. » Quod ipsi moris est, etiam nunc precatione concludit Epistolam.

Finis, divino favente auxilio, Epistolæ ad Philippenses.

Scripta est ab urbe Roma per Epaphroditum.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

OECUMENIUS TRICCÆ IN THESSALIA EPISCOPUS.

Notitia.	9	loquendi libertate, ac conversatione erga apostolos per Barnabam contracta.	166
Epistola Donati Veronensis nuncupatoria.	9	Cap. XIV. — De Ænea paralytico Lydiæ per Petrum curato: in quo agitur etiam de Tabitha dilecta vidua, quam Petrus Joppæ per orationem a mortuis excitavit. 174	174
Præfatio Joan. Hentenii interpretis.	11	Cap. XV. — De Cornelio, quæque angelus ad eum dixit, et quæ rursus Petro cælitus de gentium vocatione dicta sunt: in quo narratur, quod transmissus Petrus venerit ad Cornelium. Repetuntur a Cornelio quæ angelus fuerat testatus, ipsique Cornelio narraverat. Petri instructio de Christo, ac Spiritus sancti, super eos qui audiebant, donum: et quomodo baptizati fuerint, qui ex gentibus crediderant.	173
Monitum ejusdem lectori.	19	Cap. XVI. — Quomodo Petrus deinceps etiam singula eorum quæ acta sunt narrat apostolis a diversis ipsum auferentibus. Tunc autem Barnabam miserunt ad fratres qui erant Antiochiam.	157
Τοῖς ἑλληλοῖσι.	23	Cap. XVII. — Prophetia Agabi de generali per orbem fame, et eleemosyna collecta apud fratres, qui erant Antiochiam.	191
Argumentum libri Actorum.	26	Cap. XVIII. — Jacobi apostoli interemptio, in quo narratur Petri ab Herode comprehensio: et quomodo ipsum angelus divino jussu a vinculis liberavit: et Petrus ubi fratribus noctu apparuisset, clam discessit: in quo narratur, et de ultione custodum, et consequenter de impii Herodis misera acerbisque perditione.	194
Argumentum aliud in Acta apostolorum.	30	Cap. XIX. — Legatio Barnabæ et Pauli a divino Spiritu in Cyprum, quæque in Elyman magum per Christi nomen operati sunt.	199
Ἡ τῶν ἐπιστολῶν ὑπόθεσις ἐκ τῶν ἐπιμῶν.	31	Cap. XX. — Florens Pauli doctrina ducens ad Christum, tum ex lege, tum postea ex prophetis, historica et evangelica, quæ et collectiva est et ratiocinativa. De translatione prædicationis ad gentes, eorumque ibidem persecutione ac divisione in Iconium.	203
COMMENTARIA IN ACTA APOSTOLORUM.	43	Cap. XXI. — Quomodo Iconii Christum prædicaverint: cumque multi credidissent, persecutionem passi sunt apostoli.	210
Caput primum. — De doctrina Christi, quæ fuit a resurrectione et apparitione ad discipulos et de promissione sancti Spiritus, de vi a Christi assumptione, et de glorioso ejus secundo adventu.	43	Cap. XXII. — De claudo a nativitate qui Lystris per apostolos curatus est: propter quod dii esse, et furore divino agitari visi sunt incolis. Ubi postea lapidatur Paulus a Judæis urbi vicinis.	211
Cap. II. — Petri concio ad eos quibus notum erat de morte et apostolatu Judæ proditoris; in quo narratur etiam de Mathiæ substitutione, qui per orationem sortitus est apostolorum gratia Dei.	55	Cap. XXIII. — Quod non oporteat ex gentibus credentes circumcidi, juxta decretum ac sententiam apostolorum, in quo ponitur legatio apostolorum, ad eos qui e gentibus crediderunt, de his quæ observanda erant. Altercatio Pauli adversus Barnabam propter Marcum.	214
Cap. III. — De divini Spiritus sancti superventione die Pentecostes facta super eos qui crediderant, in quo etiam Petri doctrina e prophetis continetur, nempe de passione, resurrectione et assumptione Christi, donoque Spiritus sancti: de fide eorum qui præsentis erant per baptismum, de consensu in communem utilitatem, et appositione credentium.	62	Cap. XXIV. — De instructione Timothei et Pauli in Macedonia juxta revelationem emissionem, in quo narratur de fide ac salute cujusdam mulieris Lydiæ: de salute puellæ habentis spiritum divinatorum, propter quam domini in cluserunt Paulum in carcerem. De terræ motu ac miraculo quod ibi contigit, et quomodo custos carceris cum credidisset in ipsa nocte, repente cum universa familia baptizatus est. Quod rogati exierint tunc de carcere apostoli.	216
Cap. IV. — De claudo a nativitate cura Christi virtute facta, electaque Petri instructione in qua sese demittit, et consilium ad illum salutem addicit: in quo etiam subditur pontificum animadversio zelo ejus quod factum erat, et de miraculo decertatio.	79	Cap. XXV. — De additione facta Thessalonicæ ob prædicationem, fugaque Pauli in Beroam, et inde in Athenas.	231
Cap. V. — De incredulis pontificibus qui jubebant non in nomine Christi palam loquerentur, et redintegratione apostolorum: de Ecclesiæ gratiarum actione ob fidei apostolorum constantiam; de unanimitate et universali communione credentium. In quo etiam de Anania et Sapphira, acerbique eorum morte, continetur.	98	Cap. XXVI. — De scriptura quæ super aram erat Athenis: et de doctrina Pauli prædicatione ac ipsius pietate.	235
Cap. VI. — Apostolos carceri injectos angelus Dei nocte eduxit, curam tradens ut ob nullam obstantem prohibitionem cessarent a prædicatione Jesu, in quo etiam habetur quod postea pontifices rursus ipsos comprehendentes, postquam jusserunt ne amplius docerent, cæcos dimiserunt. Gamalielis de apostolis sententia persuasibilis una cum exemptis nonnullis ac evidentibus probationibus.	111	Cap. XXVII. — De Aquila et Priscilla ac Corinthiorum incredulitate, Deique, beneplacito, quod Paulo revelatum est secundum providentiam quæ erga illos erat: in quo etiam agitur de Crispo archisynagogo, qui cum aliis quibusdam credidit et baptizatus est: quod seditione Corinthi mota Paulus clam discessit, cumque venisset Ephesum ac disputasset, egressus est: de Apollo viro eloquente ac fidei.	242
Cap. VII. — De electione septem diaconorum.	123	Cap. XXVIII. — De baptismo et Spiritus sancti dono per Pauli orationem dato his qui Ephesi crediderunt, et de salute populi: in quo narratur etiam de filii Scævæ, et quod non oporteat ad incredulos accedere, eosque qui se reddiderunt fide indignos: item de confessione credentium, de mota Ephesi seditione a Demetrio fabro argentario adversus apostolos.	247
Cap. VIII. — Judæorum, insurrectio et calumnia adversus Stephanum, ejusque concio de Dei erga Abraham testamento, et de duodecim patriarchis: in quo etiam de fame, frumenti emptione ac recognitione filiorum Jacob continetur, et de nativitate Mosi, divinaque ad eum apparitione facta in monte Sina, de egressu filiorum Israel, et vituli formatione usque ad tempora Salomonis: de templi dedicatione. Confessio super celestis gloriæ Jesu Christi Stephano revelata, in qua lapidatus ipse Stephanus religioso obdormivit.	126		
Cap. IX. — De persecutione Ecclesiæ et sepultura Stephani: in quo etiam agitur de Philippo apostolo, qui multos in Samaria curabat.	151		
Cap. X. — De Simone Mago qui cum pluribus aliis credidit et baptizatus est: in quo etiam agitur de Petri et Joannis ad eos legatione, et invocatione sancti Spiritus super eos qui baptizati erant.	155		
Cap. XI. — Quod non argento, neque simulatoribus, sed fide per fidem Spiritus sancti communicatio datur: in quo etiam ponuntur quæ sunt de simulatione ac objurratione Samaritanorum.	159		
Cap. XII. — Quod sanctorum ac fidelium communi saluti Deus prosperum tribuat successum, sumpto argumento ex his quæ circa eunuchum contigerunt.	162		
Cap. XIII. — De divina Pauli ad Christi apostolatam vocatione cælitus facta, in quo etiam agitur de salute et baptismo Pauli per Ananiam juxta Dei revelationem, et			

Cap. XXIX. — Circuitus Pauli, in quo etiam narratur mors Eulychi et a morte revocatio per orationem Pauli. Adhortatio ipsius qualem deceat habere Pastorem, ad presbyteros qui erant Ephesi: in quo est et Pauli præternavigatio ab Epheso usque Cæsaream Palestinam. 254

Cap. XXX. — Agabi prophetia de his quæ futura erant, ut Paulo Jerosolymis contingerent. 262

Cap. XXXI. — Adhortatio Jacobi ad Paulum, eo quod Paulus diceretur non judicare Hebræos circumcidendos. 263

Cap. XXXII. — De seditione mota Jerosolymis adversus Paulum, et quomodo ipsum tribunus a multitudine eripuerit, in quo etiam narrat ordine Paulus de seipso, sui que ad apostolatam vocatione. De his quoque ad Paulum dixit Ananias, a visione vocatus Dei ad eum quondam in tempore facta: et cum post hæc ab eis verberandus esset Paulus: ubi se Romanum esse dixisset, liberatus est. 266

Cap. XXXIII. — De his quæ Paulus descendens in concilium passus est et recte sibi consulens fecit. 274

Cap. XXXIV. — De insidiis Paulo intentatis a Judæis, et quod bysias judicatus sint: in quo narratur quod transmissus sit Paulus Cæsaream ad præsidem cum militibus et litteris. 278

Cap. XXXV. — Tertulli accusatio adversus Paulum, et ipsius ad præsidem defensio. 279

Cap. XXXVI. — De Felicis defunctione Festique successione et Pauli ab eo interrogatione et provocatione. 283

Cap. XXXVII. — Agrippæ et Bernices adventus, ac interrogationes de rebus quæ Paulum concernebant in quo etiam narratur Pauli ad ea responsio, de legitimo cultu suo et vocatione ad Evangelium: quod Agrippa dixit Festo Paulum in nullo Judæis injuria affectum esse. 286

Cap. XXXVIII. — Pauli Romam versus navigatio plurimis maximisque plena periculis: in quo narratur etiam Pauli exhortatio ad eos qui secum erant de spe salutis. Naufragium Pauli, et quo modo incolumes evaserunt in Melitem insulam, quæve miracula Paulus in ea operatus sit. 294

Cap. XXXIX. — Quomodo a Melite Romam pervenit Paulus. 302

Cap. XL. — Scita Pauli concio ad Judæos qui Romæ degrebant. 302

COMMENTARIUM IN EPISTOLAS PAULI.

Narratio de divo Paulo apostolo.	307
Prologus Euthalii diaconi.	307
Peregrinatio Pauli apostoli.	311
Martyrium Pauli apostoli.	315
Argumentum Epistolæ ad Romanos.	318
Scholium.	322

COMMENTARIUM IN EPISTOLAM AD ROMANOS.

Caput primum — Evangelica doctrina de his qui extra Christi gratiam vivunt, et de his qui in gratia: et de spe spiritualique conversatione. 323

Cap. II. — De judicio quod fertur adversus gentes non servantes ea quæ a natura sunt. 329

Cap. III. — De judicio quod fertur adversus Israelitas legalia non servantes. 354

Cap. IV. — De Israelitarum prærogativa, qui promissionem consecuti sunt. 367

Cap. V. — De gratia qua sola homines justificantur, nullum discernendo genus, sed Dei dona juxta Abraham typum æqualiter honorantur. 378

Cap. VI. — De reposita spe. 406

Cap. VII. — Quomodo nos introduxerit ad salutem Jesus-Christus factus homo pro terrigena Adam qui ab initio ceciderat. 415

Cap. VIII. — De honorum operum actione quæ fidem debent comitari. 430

Cap. IX. — Repetitio de vita quæ est in charitate. 446

Cap. X. — De condemnatione quæ propter peccatum erat sub lege. 447

Cap. XI. — De affectibus humanæ naturæ, quæ impossibilem reddunt conformitatem ad legem. 462

Cap. XII. — De permutatione naturalium affectuum per conformitatem ad Spiritum. 470

Cap. XIII. — Repetitio de gratia Dei, quæ sanctis reposita est. 482

Cap. XIV. — De amore qui Christo debetur. 495

Cap. XV. — De causa abjectorum Israelitarum, ac verorum vocatione qui cum gentibus introducti sunt. 498

Cap. XVI. — Quando juxta incredulitatem fuit casus Judæorum per scientiam erroneam, et prædicationem, quæ illis non convertiebat. 526

Cap. XVII. — De scopo secundum quem ejecti sunt ut post modum reverterentur imitatione gentium honoratarum, hoc est, fidelium, quæ in fide convenerunt. 538

Cap. XVIII. — Adhortatio ad virtutem quæ erga Deum est et homines. 559

Cap. XIX. — De imitatione clementiæ Christi. 610

Cap. XX. — De ministerio ipsius Pauli in partibus Orientis et Occidentis. 618

Argumentum prioris ad Corinthios Epistolæ. 635

COMMENTARIUM IN EPISTOLAM I AD CORINTHIOS. 639

Proemium. 639

Caput primum. — Quod non oporteat a se invicem disside- re ob amorem gloriæ quæ de humana est sapientia. 613

Cap. II. — Adversus supra et scortationes ac eos qui cum his participant. 655

Cap. III. — Quod non oporteat habere lites ac judicia. 701

Cap. IV. — De nuptiis et viduitate, ac cælibatu. 723

Cap. V. — De diversitate ciborum, et abstinentia a cultu dæmonum. 746

Cap. VI. — De dissidio virorum ac mulierum in pre- cationibus et prophetiis. 794

Cap. VII. — De communicatione, quæ Dei cultores de- ceat, et non sit ad jugurgitationem. 802

Cap. VIII. — De varietate donorum eorumque dispen- satione. 811

Cap. IX. — De universali corporum resurrectione. 859

Argumentum posterioris Pauli ad Corinthios Episto- læ. 909

COMMENTARIUM IN EPISTOLAM II AD CORIN- THIOS. 910

Caput primum. — Gratiarum actio de divino auxilio, in quo ait se fuisse condonum. 910

Cap. II. — De dilectione quam erga ipsos habebat: et quod pepercerit ne eos contristaret, quanquam mœ- rore efficiens, utilitatem afferret; veluti in eo qui ob struprum objuratus fuerat, cui etiam ignoscit. 923

Cap. III. — De utilitate per ipsum præstita his qui idonei esset, per quam etiam commendari se dicit. 939

Cap. IV. — De ministro secundum Spiritum, et gloria magis divina quam ea quæ secundum legem erat. 947

Cap. V. — De divina gloria et consequenti vita, quod a sanctis cognoscatur. 955

Cap. VI. — De infirmitate juxta corpus et corporis de- positione plenaque resumptione. 963

Cap. VII. — De Pauli erga Deum amore ac fraterna se- cundum Deum dilectione. 974

Cap. VIII. — De commendatione obedientiæ Corinthio- rum et dilectionis Paulum exhilarante. 994

Cap. IX. — Exhortatio ad uberiorem peccatorum con- tributionem in sanctos, et de eorum honore qui ad hoc proficiscerentur. 1006

Cap. X. — Propriorum narratio laborum et propositi ac gratiæ quæ in ipso erant, ne assentiretur fucatis Corin- thiis. 1027

Argumentum Epistolæ ad Galatas. 1039

COMMENTARIUM IN EPISTOLAM AD GALATAS. 1091

Proemium. 1091

Caput primum. — Narratio de seipso quomodo per re- velationem a Judaismo transigraverit. 1095

Cap. II. — De productione apostolorum in testes pro vita quæ est per fidem. 1102

Cap. III. — De altercatione adversus Cepham de sa- lute in fide sita et non in lege. 1110

Cap. IV. — Quod per fidem fuerit sanctificatio, et non per legem. 1119

Cap. V. — Quod Abraham ex fide justificatur sit in nostri typum. 1123

Cap. VI. — Quod lex non justificet, sed arguat; et ma- ledictionem addat, quam solvit Christus. 1122

Cap. VII. — Quod non ex lege sint bona, sed ex pro- missione: lex vero præparativa sit per reargutionem. 1123

Cap. VIII. — Quod hi qui in lege erant, fuerint crea- turæ obnoxii. 1131

Cap. IX. — Quod eos, qui per naturalem Abraham uxorem filiumque legitimum figurati fuerunt, non oporteat legi servire. 1143

Cap. X. — Quod nostri vocatio subjecta non sit circum- cisioni ac legi propter Christi passionem. 1150

Cap. XI. — Subscriptio libertatis, quæ est juxta spiri- tum. 1154

Cap. XII. — Aversio ab his qui trahunt ad circumci- sionem, et exhortatio ad novam vitam quæ sub spiritu degitur. 1162

Argumentum Epistolæ ad Ephesios. 1166

COMMENTARIUM IN EPISTOLAM AD EPHESIOS.		qui gubernantur quam qui gubernant secundum Christum.	1264
Caput primum. — De nostri per Dominum electione, introductione ac perfectione.	1170	Cap. X. — De potentia quam secundum Christum est, per modum et habitum armorum.	1258
Cap. II. — Precatio pro cognitione honorum erga nos per Christum inductorum.	1179	Argumentum Epistolae ad Philippenses.	1258
Cap. III. — De gentium ac Judaeorum familiaritate erga Deum per Christum ob spem secundum gratiam.	1186	COMMENTARIUM IN EPISTOLAM AD PHILIPPENSES.	1259
Cap. IV. — De data sibi divina sapientia ad gentium illuminationem et daemoneum consolationem.	1199	Prooemium.	1259
Cap. V. — Precatio pro Ecclesia ad potentiam et charitatem Dei.	1207	Caput primum. — Gratiarum actio pro Philippensium virtute, et oratio pro perfectione.	1260
Cap. VI. — Exhortatio pro charitate unitiva, quamvis dona dividantur ad communem utilitatem.	1214	Cap. II. — Narratio sua in certamine conversationis, promptique animi.	1266
Cap. VII. — De prudentia ac justitia, quae nos Deo conformes reddit.	1223	Cap. III. — Exhortatio ad conversationem secundum Deum vitamque divinam.	1273
Cap. VIII. — Quod vivere debeant decenti modo juxta sanctificationem, arguentes vitia operibus non sermonibus, repleti spiritu per psalmos, non vino.	1235	Cap. IV. — De Timotheo et Epaphrodito, quos mittit ad illos.	1291
Cap. IX. — Descriptio munerum propriorum tam his		Cap. V. — De spirituali vita, quam non degit tanquam in carne, quae est imitatio mortis Christi.	1295
		Cap. VI. — Propria ad quosdam exhortationes et communes ad omnes.	1314

FINIS TOMI CENTESIMI DECIMI OCTAVI.

Sancti-Amandi (Cher). — Ex typis de Darnoux.





THIS VOLUME
DOES NOT CIRCULATE
OUTSIDE THE LIBRARY.





THIS VOLUME
DOES NOT CIRCULATE
OUTSIDE THE LIBRARY.





THIS VOLUME
DOES NOT CIRCULATE
OUTSIDE THE LIBRARY.





Это цифровая копия книги, хранящейся для потомков на библиотечных полках, прежде чем ее отсканировали сотрудники компании Google в рамках проекта, цель которого - сделать книги со всего мира доступными через Интернет.

Прошло достаточно много времени для того, чтобы срок действия авторских прав на эту книгу истек, и она перешла в свободный доступ. Книга переходит в свободный доступ, если на нее не были отданы авторские права или срок действия авторских прав истек. Переход книги в свободный доступ в разных странах осуществляется по-разному. Книги, перешедшие в свободный доступ, это наш ключ к прошлому, к богатствам истории и культуры, а также к знаниям, которые часто трудно найти.

В этом файле сохранятся все пометки, примечания и другие записи, существующие в оригинальном издании, как минимум о том долгом пути, который книга прошла от издателя до библиотеки и в конечном итоге до Вас.

Правила использования

Компания Google гордится тем, что сотрудничает с библиотеками, чтобы перевести книги, перешедшие в свободный доступ, в цифровой формат и сделать их широкодоступными. Книги, перешедшие в свободный доступ, принадлежат обществу, а мы лишь хранители этого достояния. Тем не менее, эти книги достаточно дорого стоят, поэтому, чтобы и в дальнейшем предоставлять этот ресурс, мы предприняли некоторые действия, предотвращающие коммерческое использование книг, в том числе установив технические ограничения на автоматические запросы.

Мы также просим Вас о следующем.

- Не используйте файлы в коммерческих целях.
Мы разработали программу Поиск книг Google для всех пользователей, поэтому используйте эти файлы только в личных, некоммерческих целях.
- Не отправляйте автоматические запросы.
Не отправляйте в систему Google автоматические запросы любого вида. Если Вы занимаетесь изучением систем машинного перевода, оптического распознавания символов или других областей, где доступ к большому количеству текста может оказаться полезным, свяжитесь с нами. Для этих целей мы рекомендуем использовать материалы, перешедшие в свободный доступ.
- Не удаляйте атрибуты Google.
В каждом файле есть "водяной знак" Google. Он позволяет пользователям узнать об этом проекте и помогает им найти дополнительные материалы при помощи программы Поиск книг Google. Не удаляйте его.
- Делайте это законно.
Независимо от того, что Вы используете, не забудьте проверить законность своих действий, за которые Вы несете полную ответственность. Не думайте, что если книга перешла в свободный доступ в США, то ее на этом основании могут использовать читатели из других стран. Условия для перехода книги в свободный доступ в разных странах различны, поэтому нет единых правил, позволяющих определить, можно ли в определенном случае использовать определенную книгу. Не думайте, что если книга появилась в Поиске книг Google, то ее можно использовать как угодно и где угодно. Наказание за нарушение авторских прав может быть очень серьезным.

О программе Поиск книг Google

Миссия Google состоит в том, чтобы организовать мировую информацию и сделать ее всесторонне доступной и полезной. Программа Поиск книг Google помогает пользователям найти книги со всего мира, а авторам и издателям - новых читателей. Полнотекстовый поиск по этой книге можно выполнить на странице <http://books.google.com/>



This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>